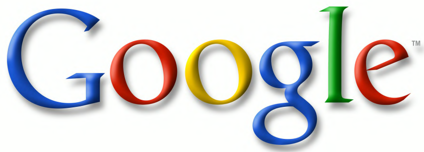

Google

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06925232 2

ℓ.

A MAGYAR NYELV

SZÓTÁRA.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA MEGBIZÁSÁBÓL

KÉSZÍTETTÉK

CZUCZOR GERGELY ÉS FOGARASI JÁNOS,

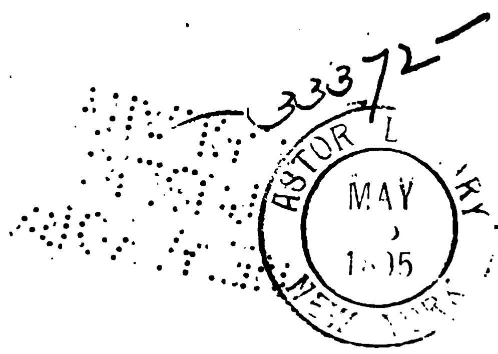
M. TUDOM. AKAD. RENDES TAGOK.

MÁSODIK KÖTET.

PEST.

EMICH GUSZTÁV MAGYAR AKADEMIAI NYOMDÁSZNÁL.

1864.

A MAGYAR NYELV

SZÓTÁRA.

MÁSODIK KÖTET.

RÖVIDÍTÉSEK.

= olvasd : annyi mint
am. = annyi mint
áth. = átható ige
átv. = átvitten
átv. ért. = átvitt értelemben
belsz. = belszenvedő ige
elv. = elvontan, elvont értelemben
fér. kn. = férfi keresztnév
fn. = főnév
fn. és mn. = fő- és melléknév
gyak. = gyakorlatos
h. = helyett
harm. szr. = harmadik személyraggal
helyn. = helynév
helyr. = helyragok v. helyraggal
htn. = határtalan mód
ih. = igehatárzó
igek. = igeképző
isz. = indulatszó
k. = középige
kics. = kicsinyező
km. = közmondat
ksz. = kötszó
külsz. = külszenvedő ige
l. = lásd
m. = múlt idő
magash. = magashangon
mélyh. = mélyhangon
mivelt. = miveltető
mn. = melléknév
mváros = mezőváros
névk. = névképző
női kn. = női keresztnév
nm. = névmás
névr. = névrag
önh. = önható ige
ösz. = öszvetett
p. pl. = például
par. = parancsoló mód
tb. = többes szám
t. i. = tudniillik
tt. = tárgyeset
tulajdon ért. = tulajdon értelemben
v. = vagy
v. ö. = vesd öszve.

E.

(Az É bötüt lásd külön.)

E, kisded alakban *e*, nyolczadik bötü a magyar ábéczében s az önhangzók sorában harmadik. Jelen elfogadott betürendszerünkben a vastag vagy mély hangu rövid *a*-nak párhuzamos társa, azonban valósággal azon *a*- (vagyis *á*-)nak, melyet ezen betü tárgyalásánál, nyiltnak nevezénk (a tompább vagy zárt *a* ellenében); azon nyilt *e*, mely *ez*, *emez* szókban hallatszik, s mely *vékonyabb* v. *magasabb* hangon szól, mint azon *zártabb* hangu *é*, mely az ö-höz közeledik és számos szókban tájejtésileg *ö*-vel is cseréltetik fel, pl. *pér pör*, *cseréq csörög*, *péng pöng*, *péczék pöczök*. Mindkettő különbözik egy harmadik, úgy nevezhető éles *ĕ*-től, mely majd *i*-vel, majd *o*-val szokott váltakozni, mint: *egyenes*, *igyenes*, *esmét*, *ismét*, a régies *ely*, *ede*, *es*, a mai *ily*, *ide*, *is* helyett, továbbá *sehol sohol*, *fazekas fazokas*, mely t. i. a vastaghangokkal is megfér egy szóban. Ellenben a föntebbi két (nyilt és zárt) *e* az általános nyelvben (minthogy némely nyelvjárások igen érdekes kivételt tesznek, miröl alább) vastaghangu *ragot* vagy képzöt nem tür, s csak öszvetett szókban állhat együtt, pl. *aranyperecz*, *ekebontó*, *fejdaganat*. Az ikerszókban vagy ismétli magamagát, pl. *elegybelegy*, *csecsebecse*, *cserebere*, *terefere*, vagy vastaghanguakkal (t. i. mint az *a* rokona) nem más vékonyhanguakkal párosul, mint: *egyebugya*, *hebehurgya*, *hetlehotla*, *cselecsala*, *hejehuja*, *teretura*.

A zárt *é*-től nem csupán kiejtésben különbözik, de gyakran a szónak egészen más értelmet is ad, minélfogva e két hangot öszvezavarni, illetöleg egymással fölcserélni nem lehet. Így különböznek a gyökszókban:

„Aki tüzbe ugrik, bele *vesz*,"
„Péter a vásárban lovat *vész*,"
„Ö a kenyérből karéjt *szeg*,"
„Ruhájat kiszakasztotta a *szég*,"
„Pál az én *feles* társam,"
„Erről szólni *félés* dolog."

De kivált a ragokban tetszik ki a lényeges különbség, mit több példával akarunk felvilágosítani:

„Ti minket mi okból *ver-ték?*"
„A rablók engemet meg-*ver-t-ek*,"
„Ti sok keserü falatot *nyel-tek*,"
„A részegek sok bort *nyel-t-ek*,"
„Ti velünk mérkőzni sem *mer-tek*,"
„A gyerekek kukkanni sem *mer-t-ek*,"
„Hát ti oly meröen mit *néz-tek*,"
„Az emberek mind téged *néz-t-ek*,"
„Lehet, hogy ti mind a harczban *vesz-tek*,"
„Éhségben, döghalálban sokan el-*vesz-t-ek*,"
„Hát ti a vásárban mit *vész-tek*,"
„Én ezen vállalatban sokat *veszt-ék*,"
„Én fegyvertelen senkit meg nem *ment-ék*,"
„Ti oly korán reggel hová *mén-tek*,"
„Hát a fiúk ugyan hová *mén-t-ek?*"
„Az adózástól a nemesek sem *ment-ek*,"
„Ti az ugarba kölest *vet-tek*,"
„A kereskedök gyapjut *vett-ek*,"
„Azt fogják rám, hogy álmot *fejt-ék*,"
„Ti meddő tehenet, bakot *fej-tek*,"
„A majorosok már meg-*fej-t-ek*,"
„Hát nektek hol jár a *szémé-tek?*"
„Az utczákat elrutítják a *szemet-ek*,"
„Hol van borotválkozó *szer-é-tek?*"
„Én minden jó embert igen *szeret-ék*,"
„Ezen faágakból lesznek jó *nyel-ek*,"
„Én békesség okáért sokat *el-nyel-ék*,"
„Hogy vagytok? mi bizony *szegény-en*,"
„Segíts, ha csak lehet, a *szegény-én*,"
„Tedd meg kedvemért, kérlek *szép-en*,"
„Nagy öröme van minden jón és *szép-én*,"
„A halálra itélteket nem törik *kerék-én*,"
„Állításodat tagadom *kerek-en*."

Néha ugyanazon szóban, ha tulajdon értelemben használtatik, nyilt *e*, átvitt értelemben pedig zárt *é* hangzik szabatosabban, pl.

„A bátyád jó gazda, mert egész-*hely-es*,"
„Amit most elkövettél, az nem *hely-és*,"
„Ezen határ egy része tilalom-*jel-es*,"
„A te tanuló fiad első *jel-és*,"
„A bemetszett talpu libák *jegy-es-ek*,"
„Itt vannak a völegények és a *jegy-és-ék*,"
„Árva és Liptó vármegye igen *hégy-es*,"
„Úgy jó a tü és dárda, ha *hégy-és*."

A magyar fülekre a rosz hangzásnak legsértőbb neme volna, s a szók értelmét egészen elhomályosítaná, vagy elváltoztatná, ha e két hangzót egymással felcserélve hallaná.

A zárt *é*-n kezdődő szók ezen szótárban egészen külön betüsort képeznek, s magáról ezen önhangzóról a sorozat elején szintén külön czikk adatik elé. Itt pedig tüzetesen csak a nyilt és éles *e* hangokat tárgyaljuk. Különösen nyilt *e*-vel ejtetnek a) azon gyökök, melyeknek párlejtesen nyilt *a* (*á*) felel meg, cse*l*(e) csa*l*(a), cse*tt*(en) csa*tt*(an) stb. l. *A*, illetöleg nyilt *a;* b) azon ragok és képzök, melyekben a nyilt *a* hangon kivül más hangzó nem fordul elé, milyenek: *nek nak*, *vel val*, *be ba*, *ben ban*, *et at*, *re ra*, *ed ad*, *eszt aszt*, *en an* (igehatárzó) stb. Lásd szintén a nyilt *a* alatt, és itt alább a Tatrosi és Bécsi codexek irásmódját; c) azon szók, melyek gyöke vagy törzsében tisztább és legközönségesebb kiejtéssel nyiltabb *e* hallatszik, mint:

edz, *egész*, *egér*, *ejt*, *esik*, *esd*, *eke*, *el*, *eleve*, *elemezne*, *ellik*, *elme*, *emle*, *emel*, *eme*, *emse*, *enged*, *enyh*, *enyv*, *enyészik*, *epe*, *ered*, *erö*, *erszény*, *esk*, *ev*, *evet*, *ezer;*

be, *beh*, *bel*, *ben*, *besze*, *beteg;*

csek (csak), *csekély*, *csen*, *csempész*, *cserj*, *csere*, *csereklye*, *cserep*, *csesz*, *csett*, *cseveg*, *csevicze* (csavicza), *csete;*

de, *deget*, *denevér*, *dereglye*, *derellye*, *dermed;*

fedd, *fegy*, *fegyver*, *fe*, *fej* (fn.), *fej* (ige), *fehér*, *fekszik*, *fen*, *fene*, *fenyeget*, *feslik*, *feszít*, *felel*, *feled;*

gebe, gebed, gedél, geny, geréb, gereben, gerely, geszt, gyermek, gyeszel;

heged, hely, hentes, henye, here, herél, hergel, hever; jegy, jel, jer, jerke;

keb, kebel, kecse, kecske, kedv, kefe, keh, kel, kell-(em), *kelep, kelepel, kemény, ken, kend, kender, kengyel, kepe, kepiczkel, kerek, kerecsen, keres, kese, kesely, keszeg, kevély, kever, keves, kesd, kedd, kettő;*

leb, lebeg, lepke, lebenyő, ledér, legény, legel, leh, lehel, lejt, lel, lemez, len, lencse, lendít, leng, lengyel, lep, les, level;

med, meder, medencze, meddő, medve, meleg, mer, merít, mered, mereszt, mereng, mese, met, metél, metsz, mevet, mez, mező;

ne, nesze, netek, ned, neder, nedv, negéd, nehéz, nem (genus), *nemz, nesz, nevet, nyek, nyekeg, nyef, nyefeg, nyel, nyelv, nyes;*

pedig, pelyp, penész, pepecsel;

rebeg, remeg, recze, recseg, reczeg, redő, rege, reked, rekeszt, reped, repeszt, ress, ressel, rev, reves;

seb, segg, segít, sejt ige és fn. *sekély, selejt, selyem, selyp, senyv, sete;*

szeg (ige), *szel, szemet, szenny, szepe, szer* (mint a *szeret, szerelem* gyöke);

tege, tegnap, tegetlen, tegez, tehén, teke, teker, telik, telep, telek, teng, tenyér, tenyész, tenger, tepsi, test, tetik, tetszik, tetü, teve;

vemh, vejész, vendég, verem, vese, ver, verdik, vesz (perit), *vet, vezet, vezér;*

zeke, zseb, zseréb stb.

d) Ide tartoznak az ékvesztők, mint: *ég eget, ér eret, jég jeget, kéz kezet, mész meszet, téj tejet, hév hevet, lé levet, dér deret, dél delet, tél telet, név nevet, szél szelet, bél belet, fél felet* stb., a kéttagúak közől: *egér egerek, tehén tehenek, kevés kevesek, nehéz nehezek, szekér szekerek, föděl födelek, szemét szemetek, tenyér tenyerek* stb. Többire az *e* hangnak néha hosszú *é* vagy rövid *i*-vel fölcserélését lásd ez utóbbi önhangzókról szóló első czikkekben.

Igen nevezetesek ezen rövid *e* tekintetében is a Bécsi és Tatrosi codexek, melyek minden eddig ösmeretes nyelvemlékektől eltérőleg igen finom nyelvérzéssel a nyilt és zárt *e* hangokat egymástól, s ezektől ismét a hosszú éles *é*-t rendszerént szabatosan megkülönböztetik; a nyilt *e* balról jobbra fordúlt vonással (è), a zárt pusztán vonás nélkül, az éles ponttal vagy rendes ékkel (*ė* vagy *é*) jelöltetvén.

Nyilt *e* (a codexekben *è*) fordúl elé nagy részben egészen a mai szokás szerént; egy két esetben pedig ettől eltérőleg is.

A mai szokás szerént :

1) némely tárgyesetben, különösen a többesében: fejedelmek-*et*, bünök-*et*, jövők-*et*, tütök-*et*, ezek-*et*, ördögök-*et*, köszvényesek-*et*, kezek-*et*, (mely alhangúlag *at :* sokak-*at*, szolgák-*at*, azonban eléjön galamb-*at*, evangyéliom-*at* is, de káromlat-*ot*, tanóság-*ot*, csillag-*ot* miként ma); továbbá személyragok után : népem-*et*, istened-*et*, (ajándokod-*at*);

2) a *nek* ragban : mennyek-*nek*, ő *nek*-i, en *nek*-em, isten-*nek*, tü-*nek*-tek, emberek-*nek* (alhangú ragozásban *nak* : azok-*nak*, király-*nak*, atyádfiá-*nak*, ildomosok-*nak*);

3) *be* és *ben* ragokban : kezek-*be*, méhé-*ben*, Bethlehemé-*ben*, (alhangon *ba, ban :* álmá-*ban*, Egiptom-*ban*, napi-*ban*, a város-*ban*);

4) *vel* ragban : igé-*vel*, kenyér-*rel*, ellenséged-*del* (alhangúlag *val :* Zebedeus-*sal*, ő attyok-*kal*);

5) *re* ragban : hegy-*re*, tenger-*re*, semmi-*re*, meny-*re*, de gyakran eléjön puszta *e* is, tehát mint *ė* vagyis inkább éles *ĕ* : keresztségé-*rĕ*, ő *rĕ*-já, föld-*rĕ*);

6) *ez, e* névmutatóban;

7) *et* és *tet* igeképzőkben : eresz-*tet*-ik, lel-*et*-ik (alhangúlag *at, tat :* megcsalat-*tat*-ott, mond-*at*-ott, megvígasztal-*tat*-nak);

8) *et* képzős igenevekben : napkel-*et*, üldöz-*et*, vét-*et*, gyölekez-*et*, itél-*et*, nemz-*et* (alhangúlag *at :* indól-*at*, gondol-*at*, fakad-*at*);

9) *nek, ek* többesi igeragban : jövé-*nek*, elmené-*nek*, elment-*ek*, vött-*ek*, jötte-*nek*, (alhangúlag *nak, ak :* omlotta-*nak*, mondá-*nak*, látt-*ak* vala);

10) *end* igeragban : teljesejt-*end*-i, jöv-*end*-ö, megemlékez-*end*-el (alhangúlag *and :* mond-*and*, csap-*and*, akar-*and*, imádkoz-*and*-otok, lát-*and*);

11) *het* igeképzőben : te-*het*, rejtez-*het*-ik, üdvözöl-*het* (alhangon *hat :* szolgál-*hat*, told-*hat*);

12) *el* igekötőben : *el*-közelejt, *el*-mentek, *el*-hadni (hagyni);

13) *ed, eszt, en* igeképzőben : er-*ed*, er-*eszt*, eng-*ed*-nek, rezz-*ed*, rezz-*eszt*, rett-*en*;

14) *len* képzőben stb. Mindezek után alaposan következtethetünk a nyilt *a* (= *à*) betüre is. V. ö. az A és Ė betüket.

A mai szokástól eltérve :

1) *nel* (ma *nél nál*) ragban : emberek-*nel*, tenger-*nel*, félelm-*nel*-kül;

2) az első személynévmásban, mely állandóan *en* a mai *én* helyett (az *eny*-ém = *en*-ém, *en*-gemet, *en*-nen szókban levővel egyezőleg);

3) *el* másod személyi igeragban : jött-*el*, hitt-*el*, erőlködj-*el*, egy-*el*;

4) némely végönhangzóhoz kötött ragozásban is pl. fig-*e*-vel (nem fig-*é*-vel), így : pincz-*e*-je, szül-*e*-je, hely-*e*-re, tetej-*e*-re, de fordulnak elé gyakran mai megnyujtások is : pokol tüz-*é*-nek;

5) az ékvesztő nevekben : köz-*ep* (= közép), *szel* (am. szél ventus), így föv-*eny*, *egyeb*, *szen*, fed-*el*, de több más szókban is : ösv-*eny*, kerd (= kérd), ertelm (= értelm) stb.

A zárt *ė* mint mondók az *Ė* betü alatt fog eléadatni. — Vannak nyelvjárások, melyek bizonyos ragokra nézve vastag vagy alhangú szókban is állandóan nyilt *e* hangu ragot használnak, pl. *ásóve*(l), *kapá-ve*(l), *tarisznyá-ve*(l), Őrség- és Göcsejben, (l. *Vass József* pályamunkáját a Dunán túli nyelvjárásról, Magyar Nyelvészet 1860.), mikhez hasonlók számos régi nyelvemlékekben is eléjönnek, pl. a ha-

lotti beszédben: *halál-nek, paradicsom-ben, világ-bele* (ma: világba); de ezek csak azt mutatják, hogy ezekben a legősibb alak mind ez ideig megmaradt, s a nyelv első származási korában nem ragozás hanem csak összetétel divatozott; kétségtelen ezen állítás abból, hogy ezen szórészek a személyragokkal mai napig is eredeti alakjokban állanak fenn ú. m. *nek-em* (soha sem nak-om), *vel-em* (soha sem val-om), belé-m (soha sem *balá-m* de még csak nem is *bé-m*, minthogy a *be* s ennek *ba* módosúlata is csak *bel* v. *bele* szóból rövidült meg, így a régieknél például *bel-telik* van a későbbi *be-telik* helyett; így a mélyhangú *nál* személyragozva *nál-am*, tehát ez az eredeti alak, és számtalanszor előfordúl az idézett biblia-fordításokban és egyebütt a *kül* szóval öszvetéve eredeti alakjában: *nál-kül*, mely ma: *nél-kül*, és így ennek mai ragozása is a Göcseji nyelvjárásban, pl. *kert-ná* (= kertnál) *ki-ná* (= ki-nál) a legősibb eredetiségében áll fenn; mert megfordítva soha sem jön elé *szék-va*(l) és *ház-né*(l); miként ezeket Vass József, nem különben Torkos Sándor is helyesen jegyzik meg a „Göcseji nyelvjárásról" értekeztökben. (Az utóbbi a Magyar Nyelvészet 1856-diki kötetében).

Egyébiránt az általános nyelvben a képzők, ha nevekből alkotnak új szókat, legnagyobb részben ugyanazon önhangzót veszik föl, melyet az illető név többesszáma, pl. *ház*, (többese: *ház-ak), ház-anként, ház-as, ház-al, ház-acska; bot* (tb. *bot-ok), bot-os, bot-ol, bot-oz, bot-or, bot-ocs-ka; szëm* (tb. *szëm-ëk), szëm-énként, szëmés, szëmél, szëm-ër, szëm-ëz, szëm-ëcs-ke; bőr* (tb. *bőr-ök), bőr-ös, bőr-öz, bőr-öcs-ke.* Ugyane szabályt követik az egyes számu első és második személyragok: *ház-am ház-ad*, *bot-om bot-od*, *szëm-ëm szëm-ëd, bőr-öm bőr-öd.* Ennélfogva ha valamely vékonyhangu névnek többese nyilt *ek*, a fentebbi képzők, illetőleg ragok is nyilt *e*-vel hangzanak, mint: *fej* (tb. *fej-ek) fej-es, fej-el, fej-enként, fej-ez, fej-ecske, fej-em, fej-ed; fül* (tb. *fül-ek), fül-es, fül-el, fül-ez, fül-ecske, fül-em, fül-ed.* Ezen osztályu szókban a harmadik személyrag is nyilt *e*, mint: *fej-e, fül-e, nép-e, kedv-e* stb.

Ezen önhangzó mind a gyökökben, mind a ragokban, mind a képzőkben igen gazdagon van képviselve, elannyira, hogy egész mondatokat lehet szerkeszteni oly szókból, melyekben egyedül ezen önhangzó vonúl végig, mit azonban az egyhanguság eltávoztatása végett kerülni kell, és a szók megválasztása által lehet is. Egyébiránt azok ellen, kik nyelvünk széphanguságát e tekintetben tagadják, meg kell jegyeznünk, hogy a mely szók vagy mondatok csupa *e* betűkkel irvák vagy nyomtatvák is, nem mind egyhanguak, miután a közönséges kiejtésben is legalább kétféle rövid, ú. m. nyilt és zárt (*e* és *é*) és egy hosszú (éles *é*) hangot lehet megkülönböztetni, mely utóbbinak kiejtése mind a két rövidtől is lényegesen és tisztán felfoghatólag különbözik.

Van még egy harmadik rövid *e*, mint föntebb is megérintettük, melyet *élesnek* nevezénk, s mely hol *i*, hol *o*-val szokott váltakozni, s általán mind mély, mind magas szókban előfordúl, tehát közös, melynek az első kötet Előbeszédében *ĕ* alakot adtunk, de a mely jegy mostani betűrendszerünkben elfogadva nem levén, az e hanggal kezdődő czikkek is csak itt a nyilt *e*-vel kezdődö szók közé sorozva jönnek elé, megemlítvén, midőn az éles *ë* helyett áll. Az idézett régi bibliafordításokban ily éles *ë* találtatik ezekben.

1) az *ek* igeragban *ik* helyett, mint *haragosz-ek* (haragoszik), *eskesz-ek* (esküszik);

2) *eg* képzőben *ig* helyett: *add-eg* (addig), *est-eg* (estig);

3) *nye* képzőben *nyi* helyett: *an-nye* (annyi), *en-nye* (ennyi);

d) *ejt* igeképzőben *ít* helyett: *tan-ejt* (tanít), *gonoszb-ejt* (gonoszbít), *fénges-ejt* (fényesít);

e) *es* kötszóban *is* helyett.

Némely régibb magyar könyvekben, különösen nyelvtanokban, például Kalmár Györgynél, Verseghynél, szintén feltaláljuk ezen két pontos *ë* jegyet, de ez alatt mind a zárt, mind az éles *e* értetvén, e két önhangzó össze van zavarodva, valamint újabb időben az egy ponttal jelelt *ė* jegyben is. Minélfogva a mondottakat röviden egybefoglalva ezen különböző rövid *e* hangokat lényegesen ekként különböztethetjük meg egymástól:

1) nyilt *e*, a legnyiltabb vagyis legterpedtebb ajakakkal ejtve, például *ez, emez* szókban;

2) zárt *ė* az ajkaknak kissé összébbhuzásával, mintegy az *ö* hanghoz közeledve, sőt igen számos nyelvjárásokban egészen ezzel is cseréltetik fel, mint *pėr* (pör), *csėrėg* (csörög), *fėl* (föl); ezekben: *embėr* (tájdivatosan: embör), *ezėn* (ezön), mindkét *e* meg van;

3) éles *ĕ*, az *i*-hez közeledve; legjobban eltaláljuk a kiejtést, ha valamely torlatos (több mássalhangzó kísérte) hosszú *é* hangot, az ajkak és száj nyílását megtartva röviden ejtünk ki, például: *példák, méltó, mélység* szókban, ekképen: *pĕldák, mĕltó, mĕlység*; mely szókat, ha azok kimondására jobban figyelünk, rendszerént a közbeszédben sem ejtünk ki másképen. És immár ezen *e* az, mely mind al-, mind felhangú (mély és magas, vastag és vékony) szókban előfordúl, tehát *közös*, sőt tulajdonképen ismét kétféle:

a) vastag v. mély, v. alhangú éles *ĕ*, például *tĕhát* (régiesen: *tahát*), *hĕrvad* szókban, mely gyakran *o*-val is fölcseréltetik, mint *sĕhol sohol, fazĕkas fazokas*, régies *tanĕjt tanojt, ajĕjt ajojt*, (Jászay Pál is két ponttal jegyzi) és több számtalanokban;

b) vékony v. magas v. felhangú éles *ĕ*, mely *i*-vel szokott fölcseréltetni, mint *ĕsmét ismét, ĕgyenes igyenes*, régies *ĕs* mai *is, ĕly* mai *ily* stb. szókban.

Ebben: *esmér* az első *e* mind zártan (ėsmér), mind élesen (ësmér) hangoztathatik, s az elsőbb esetben ö-vel (ösmér), az utóbbiban *i*-vel (ismér) cseréltethetik föl.

Ezek szerént a legszabatosabb megkülönböztetéssel négyféle rövid *e* hang van nyelvünkben, de

jegye (betűje) csak kettőnek használtatik *e* és *ė*; ez utóbbi is csak némely újabb nyelvtanokban és ezen szótár cikkszavaiban. Az éles *ĕ*-vel kezdődő szók e szótárban is csak a nyilt *e*-vel kezdődök közt adatnak elé, mint föntebb is érintve van.

A hanglépcsőzeten ezen négyféle *e* imígy fokozható : *ė* legmélyebb (az *ö*-höz közeledve), erre következik a nyilt (terpedt) *e*, azután jön az *ĕ* (az *i*-hez közeledve), s az *ĕ*-k között az alhangú természet szerént mélyebb, sőt a másik (alhangú) lépcsőzetbe tartozik. Innen az is látható, hogy a zárt *ė*-nek közép *e* nevezete nem szabatos; mely név onnan eredett, hogy eddigi betűrendszerünkben, a hosszú *é*-t is ide számítva, csak háromféle *e* hang taníttatik : nyilt *e*, közép *ė*, (mely az éles *ĕ*-vel öszvezavartatik) és hosszú (éles) *é*.

Az éles és nyilt *e* hangnak még némely változásai- és fölcseréléseiről láthatni az *É, É, I* és *Ö* cikkekben.

Az épen most megjelent ‚Vadrózsák'-ban vagyis ‚Székely népköltési gyüjtemény'-ben (I. kötet. Kolozsvártt. 1863.) Kríza János igen becses adalékokat nyújt a magyar nyelvészethez is, melyeket nevezett szerkesztő becsben s érdekben legfőbb fokra emel az által, hogy a népies hangejtési árnyalatokat a menynyire irásjegyekkel lehető, szintén följegyzette. Ezekből a többféle rövid *e*-nek létezését, melyet imént kifejténk, e gyüjteményben is tökéletesen igazolva találjuk. Ugyanis a zárt *ė*-t találjuk azon ezer és ezer szóban, melyeket a gyüjtemény rövid *ö*-vel ír, mint *édös, kéncsöm, kéröm, veszedelmöm, székÖj* (székely), *neköm, szépön, beszélhetök* stb. szókban, melyet magyarországi számos nyelvjárásból, pl. a kecskemétiből, szegediből stb. is ösmerünk, s mely még *jöne* szóban is nem tökéletes zárt vagy gömbölyű, hanem „rövid, egy kissé terpesztett *ö*", mint Kríza úr megjegyzi, az 526. lapon. A másik rövid *e*, a közönséges nyilt *e*, mely itt is pusztán más jegy nélkül áll. A harmadik azon pontos *ė*, mely rendszerént, s még az *ö*-ző tájszólásban is nem szokott *ö*-vé változni, vagyis nem hajlik ezen önhangzó felé, hanem vagy *i*, vagy kivált mélyhangú szókban *o*-val váltakozik, pl. *ės* = is, *tėéd* és *tijéd* = tiéd, *rėám*, *rėá* v. *rėja, rėik* (Háromszék), *rėok* (Udvarszék), *riám, riád, riá, riánk, riátok, riok* (Csikszék), *hėzzám, hėzzád, hėzza* v. *hėzzája* = hozzám, hozzád, hozzá; ellenben deák = *doják* és *diák* stb. Láthatni, hogy ez az élesnek neveztük, és két ponttal jeleltük *ĕ*, mely mind al-, mind felhangú szókban eléfordúl. Az *egy* szó e gyüjteményben ezen *ė* (= *ĕ*)-vel jeleltetik, épen mint jelen szótárban. Szintén meg van különböztetve, és igen nagy számmal, e gyüjteményben a nyilt *à* (= *a*) is azon esetben, midőn a közvetlen következő hosszú (nyilt) *á* amarra is visszahatással van, pl. *màdár* (= madár), *hàzám* (= házám), *àpám* (= apám), *àrczád* stb., mint mi is e szótárban eléadtuk, s Előbeszédünkben épen a mondott körülményt is, *madár, barát, barátság* példák felhozásával szintén megérintettük.

E, (1), közelre mutató szócska, ellentéte a távolra mutató *a*, pl. *Itt van e! Ott van a! Ide tedd e! Oda menj a!* Tulajdonképen ezek teszik gyökelemét a mutató névmásoknak, ú. m. az *e* ennek : *e-z*, a régies *e-ly* (mai *ily*), *e-de* (mai *ide*), *e-tt* (mai *itt*) szóknak, továbbá *e-m* gyöknek (em-ez, em-itt, em-ide stb. szókban); az *a* pedig a megfelelő távolra mutató *a-z, a-m-az, a-m-ott, a-m-oda* stb. szókban. V. ö. A, (1).

E, (2), közel tárgyat vagy személyt mutató névmás, mely *ez* helyett áll, valahányszor az utána következő névszó mássalhangzóval kezdődik, pl. *E könyvet én írtam. E két várost* (Budát és Pestet) *lánczhíd köti össze.* Azonban, midőn egyedül mutatóul szolgál, azaz utána nem név, hanem másnemű szó következik, vagy pedig az utána jövő névhez szorosan nem tartozik, egész alakjában is kitétetik, pl. *Ez nem illik. Ez rút dolog. Ez volt ott nem én.* V. ö. EZ.

E, (3), indulatszó, mely boszuságot, haragot, visszataszítást fejez ki. *E! ne bánts! E! lódúlj!* Máskép : *Eh.*

E, (4), indulatszó megszólitás végett, éles *ĕ*-vel; eléjön a Tatrosi codexben : *E mit hallok te felöled?* (Quid *hoc* audio de te). *E mit gondoltok tü szüvetekben?* Rokon vele *hé!*

E, (5), éles *ĕ*, tájejtéssel *é* vagy *i*, kérdő vagy kétkedő szócska, mely rendesen az ige után áll, s ahhoz irásban kapcsoló jegygyel köttetik. *Eljösz-e? Engem szólítottál-e, vagy mást? Nem tudom, menjek-e, maradjak-e. Megtetted-e, amit parancsoltom? Akarod-e magadat megjobbítani?* Megfelel a latin *ne? an? num? utrum?* szóknak. Midőn az illető ige csak alattomban értetik, más szó után is állhat. *Nem tudom, nagy-e, kicsiny-e? Majd megtudod, széna-e vagy szalma. Nem birom elhatározni magamat, hová menjek lakni, Pestre-e, Budára-e?* Egyébkor ma csupán ige után áll.

S meddig tart e szép remények élte?
Hajt-e virágot ennyi gazdag ág?
Fölérek-e a boldogság egébe,
Avvagy lehullok, látván fényhonát?!
Mi oly közel van, azt elérem-e,
Vagy elveszítvén, óh, túlélem-e?!
Hiador (Jámbor Pál).

Régiesen és tájdivatosan ma is hosszú *é*. „*Ihatjátok-é* a kelyhet, kit én iandó vagyok." „Nemde két verebek adatnak *egy pénzen-é*." „Esmerted a *parancsolatokat-é*." Tatrosi codex.

Megvan a hellen nyelvben is, de itt elŏre tétetik pl. ἠ λεγω; mondom-e? ἠ ουκ ὁρᾷς; nem látod-e? Rokon vele a magyar *he* is, mely tájdivatosan szintén kérdésekben fordúl elé, de csak a második személyhez intézve, pl. *voltál ott he? nem látod he?* Föltaláltatik az arab nyelvben is, vagy elül : *e* (vagy *a*) *e Zejdün indeke* Zejd nálad-e; vagy pedig *mi? minö?* értelemben hol elül, hol utól : *é rádsol* (mi ember?), *kitáb é* (minő könyv? Wahrmund arab nyelvtana). A törökben végül *mi* : *gidermi* (megy-e), de a segédigeragokat megelőzi : *gider-mi-im* (megyek-e) betű szerént megy-e én?), *gider-mi-ssin* (mégysz-e?), *gider-mi-iz*

(megyünk-e), *gider-mi-sziz* (mentek-e), de a harmadik személyben : *giderler-mi* (mennek-e).

—E, (1), az egyes harmadik személynévmás *(ő)* képét viselő rag 1) birtokot jelentő nevekben, mint *szív-e, köntös-e*, a Tatrosi és Bécsi bibliafordításokban, de tájdivatosan ma is eredetéhez hübben *szüv-ö, köntös-ö*; 2) névviszonyítók- és névutókban : *től-e*, *felől-e, belől-e, környül-e*, a régi bibliai fordításokban és tájdivatosan ismét : *től-ö, felől-ö, belől-ö, környöl-ö*; 3) a határozott alakú (vagyis tárgymutató, v. tárgyilagos) igeragozásban mint *vert-e*, *ölt-e*, *verj-e*, *ölj-e*. V. ö. —A, (3), és l. bővebben : SZEMÉLYNÉVMÁS.

—E, (2), igeragozásban egyik múlt időragja, pl. *ver-e, üt-e*, melyből tárgyilagos ragozásban a tárgymutató és személyrag is egyesülvén vele, hosszú *é* válik : *vere-i-e* v. *vere-j-e* = ver-*é*, üte-i-e v. üte-j-e = üt-é ; a régi halotti beszédben *i* v *j* helyett *v* áll : *vet-e-v-e, teremt-e-v-e*. Többire v. ö. —A (4).

—E, (3), az *ő* részesülői ragnak módosúlata ilyenekben : *szül-e*, *tel-e*, *czineg-e* (= *czineg-ö), fecske* (= *fecseg-e* = *fecseg-ö), fürg-e (fürg-ö)*. V. ö. —A (5).

—E, (4), puszta toldalék vagy utóhangzás, üres kihangzás, némely nyelvjárásban a szók végén, pl. *pih-e, kez-e, méh-e* (Vass József pályamunkája a Dunántúli nyelvjárásról a Magyar Nyelvészet V. kötetében, és Torkos Sándornál az I. kötetben), *meg-e* (a régi halotti beszédben *mig-e)*, úgy hogy amazok újabb ragozással : *méhé-je, kezé-je* stb. V. ö. —A (6).

EB, ezt és általán minden származékait és öszvetételeit, mint *Ebcsont, Ebfaj*, stb. l. É betű alatt.

—EB, névképző, *ter-eb*(ély), régies *der-eb* szókban ; az *ő* vagy *ü* kisarjadzása : *ter-ő* v. *ter-ü* = *ter-ev* = *ter-eb*. Mély hangon *—ab;* lásd ezt és a *B* betűt.

—EBB, vastag v. mély hangon *—abb;* lásd ezt és —B (2). Érdekes a göcseji hasonlító ragozás : *sokkellebb*, *messzellebb*, mik nem egyebek mint *sok*, *messze* szók elsőben *vel* ragot vesznek fel : *sokkel* (= sok-vel l. E betű), *messzi-vel* = *messzel* és azután veszik fel a hasonlító ragot ; máskor pedig a *v*-t *j*-vé változtatván, továbbá az *l*-et elhagyván, végre pedig a *j*-ét ismét *ty* vagy *ny*-re változtatván (miként mind ezt bőven eléadja Vass József a Magyar Nyelvészet V. kötetében 108, 109. lapokon), lesz például *vén* először *vel* raggal *vén-vel*, az *l* elmaradván s a *v* *j*-re : *vén-je, j* ismét *ny*-re változván : *vén-nye*, ennek tehát hasonlító foka *vén-nyebb ;* így lesz *ép*-ből : *ép-tyebb*, *bolond*-ból *bolondgyabb*, *nyomorúlt*-ból *nyomorúltyabb*. A Torkos Sándor felemlítette *náj naobb* (= legnagyobb), *néj szebb* (legszebb) alakok sem egyebek mint *nagygyal nagyobb*, *nagygyal szebb*. 'Nagygyal' kifejezés a hasonlító fok mellett gyakran előjön a régiségben, pl. a Tatrosi codexben : *nagygyal inkább* = sokkal inkább, leginkább. Lesz tehát *nagygyal* (= *nagyval* vagy *nagyvel)* szóból épen a göcseji nyelvjárás szerént nagyve = nagy-je = *najje* öszebbhúzva *náj*, mely magas szók pl. *szebb* előtt *néj*-jé változik, mint nál-kül is lett : *nél-kül*. V. ö. NÁJ. Általán a göcseji és szomszédos nyelvjárás sok eredetiséget mutat és igen tanulságos példákat szolgáltat, mint az E betű alatt is olvasható.

EBBE, am. ez-be ; *ebbe a házba ment.*

—EBBÉ, (ebb-vé) l. —ABBÁ, és v. ö. —VÁ, —VÉ képző.

EBBED, (ev-ed) l. ELEBBED, FÖLEBBED.

EBBELI, EBBÉLI, (ez-bel-i v. ez-bél-i) mn. tt. *ebbeli-t*, tb. *—ek.* Ezenféle ; ezen nemhez tartozó ; ezen tárgyat illető. *Ebbeli szándékomról már régen akartalak tudósítani. Ebbeli dologban fáradozok én is. Bemutatom az ebbeli irományokat.*

EBBEN, am. ez-ben ; *ebben a házban lakom ; ebben állapodtunk meg ; ebben maradjunk.*

—EBBÍT, —EBBÍTÉS l. —ABBÍT, —ABBÍTÁS.

EBBŐL, (ez-ből) ; kiható *ből* raggal viszonyított mutató névmás. *Ebből el nem igazodunk.*

—EBBÜL, l. —ABBÚL.

EBDE, puszta Somogy megyében ; helyr. *Ebdé-n, —re, —ről.*

EBECZK, falu Nógrád megyében ; helyr. *Ebeczk-én, —re, —ről.*

EBED, falu Esztergom megyében ; helyr. *Ebed-én, —re, —ről.*

EBÉD, (am. ev-éd vagyis inkább e-v-éd) fn. tt. *ebéd-ét.* 1) Közönséges értelemben, déli evés, déli jóllakás, egyszersmind azon ételek öszvege, melyeket délben megeszünk. *Nagy ebéd, kis ebéd ; hosszu ebéd, rövid ebéd. Eb ebéd* (melyhez bor nincsen), *katonás-ebéd. Barátságos ebéd. Úri ebéd. Ebédet enni. Ebédre híni, várni, menni. Ebédet vinni. Isten áldja meg a kendtek ebédét, az emberét is.* (Így köszönti a köznép az ebédlőket). *Hol az ebéd, ott a vacsora.* (Km). *Rosz ebéd az, melynek vacsorája nincsen.* (Km). *Ebéd előtt, ebéd alatt, ebéd után*, *ebéd fölött. Szántó ebéd*, mely jóval délelőtt történik, midőn t. i. a szántók etetni kifognak. 2) Ormánságban (Baranya megyében) és a székelyeknél reggeli evés. 3) Mátyusföldön, *harmad-ebéd* am. ozsonna, azaz délesti evés. Ezen elnevezésből kitetszik, hogy az ebéd szó általán *evést* jelentett, mert a harmadebéd nem más, mint harmadszori vagy harmadik evés. Ennek nyomán indultak azon irók is, kik a reggelit *regebédnek* a vacsorát *estebédnek* nevezék el. A székely földön divatos a *délebéd* (Vadrózsák 396. l.). Ezen szóban az igazi gyök : *e ;* v. ö. ÉSZIK ; rokonok az ebéd szóval a hellen εδητός, latin *edulium* és *epulae*, szanszkrit *adanan*, a szláv nyelvekben : *objed, obiad, obéd, obid ;* a külső alakra hasonló szláv *objed, obéd, obid*, eredetét illetőleg, ez öszvetett szó az *ob* és *jed* elemekből, *(jeszt* szlávul am. *enni).* Bővebb öszvehasonlítás végett v. ö. ÉSZIK.

EBEDECZ, falu Bars megyében ; helyr. *Ebedecz-én, —re, —ről.*

EBÉDÉL, (e-v-éd-él) önh. és áth. m. *ebédél-t.* v. ritkán : *ebédlett*, htn. *—ni* v. *ebédleni.* Általán, ebédet eszik. Különösen 1) Dél tájban eszik, jóllakik. 2) Ormánságban, és a székelyeknél : ‚reggeli' helyett.

EBÉDÉLÉS, (e-v-éd-él-és) fn. tt. *ebédelés-t*, tb. *—ék*. 1) Köz értelemben, déli evés, jóllakás. 2 Némely tájszólás szerént : reggelizés. V. ö. EBÉD.

EBÉDETLEN, (e-v-éd-etlen) mn. tt. *ebédetlen-t*, tb. *—ék*. Ebéd nélkül való, aki nem ebédelt. Mint ih. am. ebéd nélkül, ebédetlenül.

EBÉDFIA, (ebéd-fia) ösz. fn. tt. *ebédfiát*, többesben nem használtatik. Így nevezik Göcsejben a délelőtti, mintegy tizenegy óra tájban való evést; mert a göcseji ember ötször eszik napjában, ú. m. reggel; tizenegy óra tájban, s ez az ebédfia; délben; délutáni négy óra körül; és estve.

EBÉDHORDÓ, (1), (ebéd-hordó) ösz. fn. Aki az ebédre főzött ételeket az evők után viszi, péld. ki az aratók-, szántók-, kaszásoknak enni hord.

EBÉDHORDÓ, (2), (l. fönebb) ösz. mn. Miben v. min ebédet visznek, hordanak. *Ebédhordó kosár, taliga, szekér, szamár.*

EBÉDKE, (e-v-éd-ke) fn. tt. *ebédkét*, tb. *ebédkék*. Rövid, kevés ételből álló, hirtelen készített takarékos ebéd.

EBÉDKOR, (ebéd-kor) időhatárzó. Azon időben, idő alatt, midőn ebédet esznek. *Ebédkor látogatni valakit.*

EBÉDKÖLTSÉG, (ebéd-költség) ösz. fn. Amibe az ebéd kerül, ebédre fordított kiadás. *Más helyett megfizetni az ebédköltséget.*

EBÉDLÁTÓ, (ebéd-látó) ösz. mn. Így nevezik több vidéken a határnak valamely magasabb részét, dombját, honnan a faluból jövő ebédhordókat meg lehet látni. *Ebédlátó hegy* (Fehér megyében, Czecze mellett).

EBÉDLÉS, (e-v-éd-el-és) l. EBÉDÉLÉS.

EBÉDLESŐ, (ebéd-leső) ösz. fn. Tányérnyaló, ki hivatlanul másnak ebédlő asztalához tolakodik.

EBÉDLŐ, (1), (e-v-éd-el-ő) fn. tt. *ebédlő-t*. Különös terem, vagy szoba, a vendéglőkben, vagy magánházaknál, melyben ebédelni (vacsorálni is) szoktak; étterem.

EBÉDLŐ, (2), (l. fönebb) mn. Ebédet evő. *Ebédlő vendégek, urak, cselédek.*

EBÉDÖTT, (e-v-éd-ött) időhatárzó. Előfordul Margit életében, s am. ebédkor, ebéd alatt.

EBÉDRÉSZ, (ebéd-rész) ösz. fn. Így nevezik az aratók, nyomtatók, és cséplők azon rész-gabonát, melyet ebéd, vagyis élelmezés fejében kapnak az illető gazdától, mely rendesen minden huszonöt mérőtől egy mérő szokott lenni. Másképp, különösen Dunán túl : *kenyérrész*. Ettől meg kell különböztetni a *nyomtató*, *cséplő* vagy *arató részt*, melynek ismét saját kulcsa vagyon. *Kimérni*, *külön garmadába töltögetni az ebédrészt.*

EBÉDSZOBA, (ebéd-szoba) ösz. fn. l. EBÉDLŐ, ÉTTEREM.

EBÉDTÁRS, (ebéd-társ) ösz. fn. Ki együtt szokott velünk enni, ebédelni; asztali társ. *Vendéglői ebédtársak.*

EBÉDTEREM, (ebéd-terem) l. ÉTTEREM.

EBÉDVÉKA, (ebéd-véka) ösz. fn. l. EBÉDRÉSZ.

EBÉG, (heb-ég) önh. m. *ebég-tem*, *—tél*, *—ètt*. Hebeg, rebeg, akadozva beszél. Székely szó.

EBERHÁRD, férfi kn. tt. *Eberhárd-ot*. Eberhardus.

EBÉLL, EBÉLLÉS, EBÉLLŐ régiesek és tájdivatosak, *ebédl* v. *ebédel*, *ebédlés*, *ebédlő* helyett. L. ezeket.

EBERGÉNY, falu Szala megyében; helyr. *Ebergény-be*, *—ben*, *—ből.*

EBERGŐCZ, falu Sopron megyében; helyr. *Ebergőcz-ön*, *—re*, *—ről.*

EBESFALVA, város Erdélyben Küküllő megyében; helyr. *Ebesfalvá-n*, *—ra*, *—ról.*

EBICZKEL, l. EVICZKEL.

ECS, elavult gyök, melyből *ecsel*, *ecselő*, *ecset*, *ecsetel* stb. származtak. Tisza vidékén még divatozik, *ecselő* értelemben. Mint hegyes, szurós szálakból álló eszköz rokon *ék* szóval. Innen Göcsejben *ekecsel* am. *ecsetel*. Alsó Vágmelléken : *öcs*, *öcsel*, *öcset*. Lugossy József szerént a gyök *ösz* volna, Szabó Dávidnál *öszik* = összehuzódik.

—ECS, zárt hangon ÉCS, kics. névképző, pl. *köv-ecs*, *big-ecs*, *szeg-ecs*; *-ke* másik kicsinyítővel összevetéve *-ecske*: *meny-ecske*, *kez-ecske*, *szék-ecske*, *bel-ecske*; melléknevekénél is : *szép-ecske*; s számneveknél : *kett-ecske*, *négy-ecske.*

Eléfordúl a török nyelvben is főneveknél *dsik*, *csik* s mellékneveknél rendszerént *dse*, *cse* alakban, pl. *ana-dsik* anyácska, *el-dsik* kezecske, még *as es* (am. kevés) toldással is *el-dsikes*, kezecske, *at-csigaz* lovacska, úgy hogy Meninszky és Kollár szerént a *k* és *g* csak alig hallatszik, mintha volna *el-ds-es*, *at-cs-as*. Melléknevek *ak-cse* fehérecske, *udsuz-cse*, olcsócska, *güzel-dse* szépecske; de eléjön hosszabb alakban is : *alcs-a-dsak* (a törs *alt*) alacsonka, *kücsü-dsek*, kicsinke, *az-dsik* v. *az-a-dsik* kevesecske. Érdekes : *as-csok* (szószerént : kevés-sok) valamicske; semmi. V. ö. —ACS, és —KA, KE kicsinyítőket.

ECSED, mváros Szathmár, és faluk Heves és Nógrád megyékben; helyr. *Ecsed-én*, *—re*, *—ről.*

ECSEG, falu Nógrád megyében, puszta Hevesben; helyr. *Ecseg-én*, *—re*, *—ről.*

ECSEL, (ecs-el) áth. m. *ecsel-t*. 1) Gerebenez, azaz kendert, lent, gyapjút gerebenen tisztít, hihöl. 2) Különösen, kefeforma eszközzel hajat fésül, simít. *Minden reggel megecselni a gyermekeket.* 3) Nővel közösül.

ECSELÉS, (ecs-el-és) fn. tt. *ecselés-t*, tb. *—ék*. Gerebenezés, hihölés, kefélés.

ECSELETLEN, (ecs-el-et-len) mn. tt. *ecseletlen-t*, tb. *—ék*. Aki vagy mi nincs megecselve. V. ö. ECSEL. *Ecseletlen, boglyas hajú gyermek. Ecseletlen kender, gyapju.* Mint ih. am. ecseletlenül.

ECSELŐ, (1), (ecs-el-ő) fn. tt. *ecselő-t*. 1) Saját alakú kefe, melylyel a hajat simítják. 2) Hosszukás,

és kevessé görbe vaseszköz, melylyel a nyúzott bőr belsejét simára vakarják.

ECSELŐ, (2), (l. föntebb) mn. tt. *ecselő-t.* Aki ecsel. *Ecselő leányok.*

ECSELTET, (ecs-el-tet) áth. és mivelt. *ecseltet-tem, —tél, —étt.* Ecscsel vagy ecselővel valamit meggerebeneztet; valakinek haját megsímíttatja. *Megecselteté mind fejét, mind szakállát.* (Heltai).

ECSELTETÉS, (ecs-el-tet-és) fn. tt. *ecseltetés-t,* tb. *—ék.* Gerebeneztetés; fésültetés.

ECSÉNY, HÁRMAS—, falu Somogy megyében; helyr. *Ecsény-be, —ben, —ből.*

ECSER, falu Pest, és puszta Csongrád megyében; helyr. *Ecser-én, —re, —ről.*

ECSÉR, major Borsod megyében, és előhegy Szalában.

ECSET, (1), (ecs-et) fn. tt. *ecset-ét.* 1) Haj-, szőr-, vagy sertekötecs, mely nyélhez van szorítva, s képirók, festők, színezők által stb. festékek, szinek fölkenésére használtatik. *Festő ecset, meszelő ecset, sertés ecset.* 2) Átv. ért. jelent képirói tehetséget, ügyességet. *Finom ecsettel festett kép.* 3) Hajkefe, ecselő kefe.

Néhutt *öcset,* tehát a gyökben zárt *é* volna, (l. ECS gyök). Egyébiránt rokonnak látszik a latin *seta,* szláv *stset.*

ECSET, (2), KIS—, falu Nógrád megyében; helyr. *Ecset-én, —re, —ről.*

ECSETÉL, (ecs-et-él) áth. m. *ecsetél-t.* 1) Ecsettel fest, színez, mázol, fehérít. 2) Ekecsel, pepecsel. V. ö. ECSET.

ECSETÉLŐ, (ecs-et-él-ő) fn. tt. *ecsetélő-t.* Takácsok által használt csiríznemű ragasztó.

ECSETMOH, (ecset-moh) ösz. fn. Tengeri moh faja, melynek hegyei sörteforma águak, s ecsetet képeznek (Corallina penicillus).

ECSETNEDV, (ecset-nedv) ösz. fn. Higított festék, máz, melyet ecsettel kennek föl.

ECSETNYALAT, (ecset-nyalat) ösz. fn. lásd: ECSETNEDV.

ECSETNYÉL, (ecset-nyél) ösz. fn. l. ECSETSZÁR.

ECSETPÁZSIT, (ecset-pázsit) ösz. fn. Mezőkön és szántóföldeken vadon tenyésző növény, a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből, melynek kelyhe két hosszukás, hegyes és öszvenyomott tokocskából áll. (Alopecurus).

ECSETSZÁR, (ecset-szár) ösz. fn. Nyélféle fogó fából, csontból vagy fémből, mely az ecset szálait öszvetartja.

ECSETVÁLU, (ecset-válu) ösz. fn. Lemezből készített válucska, olajjal töltve, melyben a festő ecsetet tisztítás végett öblögetik.

ECSI, puszta Veszprém megyében; helyr. *Ecsi-be, —ben, —ből.*

ECSKA, falu Torontál megyében; helyr. *Ecská-n, —ra, —ról.* Ejtik hosszú *é*-vel is *Écska.*

—ECSKE, l. —ECS.

ECSKEND, puszta, Pest megyében; helyr. *Ecskend-én, —re, —ről.*

—ECZ, névképző *ketrecz* = kert-ecz, azaz kerít-ecz szóban; módosulattal *—icz, —öcz* is, mint *kendel-icz,* (kendericz, canabina, linaria avis), *gömb-öcz;* mély hangon *—acz.* L. ezt és —CZ képzőt.

ECZCZIG, régiesen am. *edzig* vagy *eddig.* L. EDDIG.

ECZEJDE, am. *adsza-ide.* A hangrendben az első szó módosúlt az utóbbihoz, mint több másokban, pl. *böstörő* = *borstörő, nélkül* = *nálkül.*

ECZET, fn. tt. *eczet-ét.* Szeszes növénysavany, mely némely nedvek által képződik. *Boreczet. Erős, mint a boreczet. Jó borból jó eczet lesz.* (Km.) *Gyümölcseczet, alma-, levendula-, málna-, rózsa-, sör-, savóeczet. Oláh eczet. Eczetet csinálni. Eczettel mosni valamit. Eczetbe mártani. Tokorcsra ment eczetet őrleni.* (Csúfolódó. Km.) *Eczetre maradt,* a vén leányról mondják. *Eczetes korsó megtalálta dugóját.* Km.

Egyezik vele a latin *acetum, acidum,* szláv *oczet,* német *Essig.* Magyar nyelvből elemezve am. *eszet* vagy *etet,* azaz *evő, étető, maró* szer. Ezen alapfogalom rejlik a latin *acidum, acetum* szókban, *(aceo* igétől, honnan *acer* szó is: „cibi acres, *mordentes.*" Pliniusnál), és a német *Essig* (essen) szóban is. V. ö. ÉSZIK. A görög ὀξύς, szanszkrit *açus* szóknak szintén ‚scharf' értelmet is tulajdonítanak. A törökben *adsi* am. keserü, keserüség; és *ads* vagy *adsik* am. *ehes.*

ECZETÁGY, (eczet-ágy) ösz. fn. 1) Általán mindenféle szer, mely által a növénynedvek eczetes forrásba mennek, s eczet készül. 2) Üledék az eczetes hordó s más edény fenekén, mely a legtisztább eczetből is fejlődik idővel.

ECZETÁRUS, (eczet-árus) ösz. fn. Aki eczetet árul, eczettel kereskedik.

ECZETES, (ecz-et-es) mn. tt. *eczetés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Eczettel készített, füszereczett. *Eczetes bab, eczetes saláta, eczetes becsinált.* 2) Eczettel tölt, eczettartó. *Eczetes hordó, eczetes üveg, eczetes korsó. Eczetes korsó megtalálta dugóját.* (Km.). 3) Ami eczetté lenni kezd, eczetízü. *Eczetes bor, eczetes lőre.*

ECZETESEDÉS, (ecz-et-es-ed-és) fn. tt. *eczetésedés-t,* tb. *—ék.* Eczetessé változás.

ECZETESEDIK, (ecz-et-es-ed-ik) k. m. *eczetésed-tem, —tél, —ett.* Eczetes forrásba megy által, eczetízt, savanyuságot kezd kapni. *Megeczetesedik a bor, ha gondot nem viselnek reá.*

ECZETESÍT, ECZETESIT, (ecz-et-es-ít) áth. m. *eczetesít-ett.* htn. *—eni* v. *—ni.* Eczetes izüvé változtat; eczetes forrásba hoz.

ECZETESÍTÉS, (ecz-et-es-ít-és) fn. tt. *eczetesítés-t,* tb. *—ék.* Eczetessé változtatás.

ECZETESÜL, ECZETESUL, (ecz-et-es-ül) önh. m. *eczetesül-t.* Eczetes forrásba megy által; eczetesedik.

ECZETESÜLÉS, l. ECZETESEDÉS.

ECZETEVICZK, (eczet-eviczk) ösz. fn. Eczetben fejlődő és élő eviczk. V. ö. EVICZK.

ECZETÉZ, (ecz-et-éz) áth. m. *eczetéz-tem*, *—tél*, *—étt*. Eczettel leönt, fűszerez, készít, becsinál. *Salátát, ételt eczetezni.*

ECZETÉZÉS, (ecz-et-éz-és) fn. tt. *eczetézés-t*, tb. *—ék*. Eczettel készítés.

ECZETFA, (eczet-fa) ösz. fn. l. ECZETSZÖMÖRCZE.

ECZETFŐZÉS, (eczet-főzés) ösz. fn. 1) Vegyészeti müködés, mely által eczet készíttetik. 2) Gyár vagy intézet, melyben nagyobb mennyiségü eczetet készítenek.

ECZETFŐZŐ, (1), (eczet-főző) ösz. fn. Gyáros, ki eczetet készít.

ECZETFŐZŐ, (2), (l. föntebb) mn. tt. Miben, vagy mivel eczetet főznek. *Eczetfőző kazánok.*

ECZETGŐZ, (eczet-göz) ösz. fn. A felforralt, vagy tüzes vasra, lemezre, téglára csepegetett eczetnek párája, göze. V. ö. GŐZ.

ECZETKISÉRLŐ, (eczet-kisérlő) ösz. fn. Vegyészeti eszköz, mely által az eczet valódiságát és erejének fokát megvizsgálják.

ECZETMÉZ, (eczet-méz) ösz. fn. Gyógyszertárakban mézzel főzött boreczet.

ECZETNEMÜ, (eczet-nemü) ösz. mn. Olyanféle savanyuságu, erjedésü, ízü, mint az eczet.

ECZETSAV, (eczet-sav) ösz. fn. Vegyészetben, azon sav, mely az eczetnek sajátja. (Acidum aceticum).

ECZETSAVAS, (eczet-savas) ösz. mn. Eczetsavval vegyített, fölceresztett. *Eczetsavas szerek.*

ECZETSZILKE, (eczet-szilke) ösz. fn. Eczetet tartani való kis findzsa, csésze.

ECZETSZÖMÖRCZE, (eczet-szömörcze) ösz. fn. Növényfaj a szömörczék neméből; levelei szárnyasak, levelkéi körkörösek, virágai és gyümölcsei veres tömött bugában. Máskép *eczetfa*. (Rhus coriaria).

ECZETSZÖRP, (eczet-szörp) ösz. fn. Eczetből vagy eczettel készitett szörp. V. ö. SZÖRP.

ECZETVÍZ, (eczet-víz) ösz. fn. Eczettel vegyített, savanyított víz. (Oxyeratum).

ECZKEFICZKE, (eczke-ficzke) ösz. mn. tt. *eczkeficzkét*, tb. *eczkeficzkék*. Nyalka, hegyes, kaczéros (legény v. leány). Székely szó.

ECZTÉS, ECZTÉZ, l. ECZETÉS, ECZETÉZ.

ED, elvont gyöke *edény* szónak. l. EDÉNY.

—ED, (1), helynévképző, mint ezekben: *Ölved*, *Szeg-ed*, *Eb-ed*, *Für-ed*. Elemzését illetőleg l. —AD, (1).

—ED, (2), osztó számneveket képez mint *negyed*, *tiz-ed*; l. —AD, (2).

—ED, (3), igeképző, mint *eng-ed*, *mer-ed*, *terjed*, *él-ed*; l. —AD, (3).

—ED, (4), egyes második személy ragja 1) névviszonyítóknál mint *nek-ed*, *vel-ed*, *töl-ed*, *elött-ed*, *kivül-ed*, *mellett-ed*; 2) birtokneveknél: *kez-ed*, *kenyered*; 3) tárgymutató igeragozásban: *vert-ed*, *verj-ed*. L. —AD, (4 és 5).

—ED, (5), melléknévképző *rövid-ed*, *könny-ed* szókban, mely az alapfogalmat némileg mérsékli. Eléjön a Bécsi codexben: *kicsin-ed*. L. —D, (1) névképző.

EDD, l. ÉSZIK.

EDDE, l. EBDE.

EDDEGÉL, l. ÉDDEGÉL.

EDDIG, (am. ez-ig) toldva: EDDIGLEN, ih. Közelítő értelemben kimutatja a határt, térben és időben. *Eddig szabad*, *nem idébb*. *Eddig türtem*, *de ezután nem fogok*. Régiesen söt tájszólásban ma is: *edzig* (= ed-ezig = ideezig), valamint addig = adzig. Döbrentei szerént Vasban, Somogyban ma is hallani: *adzeg*, *adzik*. Erdősy bibliájában a kiejtés szerént *ecczíglen* = edziglen (mint eczejde = adsza ide). Elemzését illetőleg bővebben l. ADDIG.

EDDIGELÉ, (eddig-elé) ösz. ih. Egész ezen ideig, jelen ideig. *Eddigelé semmi hírét nem hallottuk.*

EDDIGI, (ez-ig-i) mn. tt. *eddigi-t*, tb. *—ek*. Ezen ideig, mostanig, jelenig való, vagy volt. *Eddigi éveim vigan folytak. Eddigi viseleteddel megelégszem.*

EDE, férfi kn. tt. *Edét*, tb. *Edék*. Eduardus. A német *Eduard* vagy *Edward* szóból kölcsönöztetett, melyet a nyelvészek *edler* vagy *treuer Wächter* szóból származtatnak.

EDE, EDE S TOVA; régiesen, *ide*, *ide s tova* helyett.

—EDEK, (ed-ek) öszvetett melléknévképző *mer-edek* szóban, rokon *eteg*, *atag* képvővel. L. —ATAG.

—EDÉK, (ed-ék) öszvetett főnév-képző, s vannak általa képzett sok oly származékszók, melyek magával az *ed* képzővel nincsenek használatban, mint *tör-ed-ék*, *men-ed-ék*, *csepp-ed-ék*, *es-ed-ék*, a mély hanguak között: *foly-ad-ék*, *mos-ad-ék*, *fur-ad-ék*, *alj-ad-ék* stb. mindazáltal kétséget nem szenved, hogy az *ed ad* tag valamennyiben elavult igeképző, s az *ék* ennek részesülőjéből fejlődött ki. L. —ADÉK és K betü.

—EDEL, öszvetett főnévképző, mély hangon *—adal*, l. ezt.

—EDELÉM, mély hangon *—adalom*, l. ezt.

EDELÉNY, mváros Borsod megyében; helyr. *Edelény-be*, *—ben*, *—ből*.

EDELES, puszta Békés megyében; helyr. *Edeles-én*, *—re*, *—ről*.

EDÉNY, (ed-ény am. bödöny) fn. tt. *edény-t*, tb. *—ék*. 1) Mindennapi házi használatra való készület, melyben valamit tartunk, mibe valamit beleteszünk, legyen az érczből, csontból, fából, cserépből stb. *Arany edények. Nem kell az aranyedényt pad alá vetni.* (Km). *Czinedény*, *cserépedény*, *ezüstedény*, *éjjeli edény*, *fejő edény*, *faedény*, *konyhaedény*, *köedény*, *mázos edény*, *olajos*, *eczetes edény*, *porczellán edény*, *üvegedény*, *vasedény* stb. Így neveztetnek általán a kádá-

rok által készített hordók, sajtárok, kannák stb. 2) Az állatok, és növények testében azon csők, melyekben a nedvek szivárognak. *Véredények, téjedények, vizedények. Bordaközi edények*, (vasa intercostalia); *hágcsós edények* (vasa scalaria); *kigőzölgő edények*, (vasa exhalantia); *nyirkos edények*, (vasa lymphatica); *tápláló edények*, (vasa nutritiva) stb. Átv. ért. a Szűz Mária litániájában : *lelki edény, tiszteletes edény, ájtatosságnak jeles edénye.*

Némelyek a szűkebb értelmű, *evéshez* használt vagyis ételtartó szerekkel hozzák hasonlatba, s *eszik* igétől származtatják, mintegy *et-ény.*

EDÉNYÁRU, (edény-áru) ösz. fn. Általán, vásárra kitett mindenféle edény, különösen : agyagból, porczellánból, kőből, üvegből készített edények.

EDÉNYÁRUS, (edény-árus) ösz. fn. Edényekkel kereskedő, edényeket áruló.

EDÉNYCSINÁLÓ, (edény-csináló) ösz. fn. 1) Mindenféle mesterember, ki széles értelemben vett edényeket készít. 2) Különösen fazekas, gerencsér, porczellángyáros.

EDÉNYFOLTOZÓ, (edény-foltozó) ösz. fő- és mn. Ki repedt edényeket dróttal, vagy lemezzel megerősít, kijavít. Ilyenek az úgynevezett drótosok.

EDÉNYFÜL, (edény-fül) ösz. fn. Fülalakú, különösen lyukas fogó az edényen, melynél fogva azt kényelmesebben lehessen ide-oda mozdítani. *Eltörni az edényfület.*

EDÉNYKE, (ed-ény-ke) fn. tt. *edénykét.* A maga nemében kisded edény, pl. kis tál, kis bögre, kis kanna.

EDÉNYSZÁJ, (edény-száj) ösz. fn. Nyilás az edényen, melyen azt megtöltik, vagy tartalmát kiürítik. *Tágas, szük, csúcsos, kerekded edényszáj.*

EDÉNYTAN, EDÉNYTANÍTMÁNY, (edény-tan v. tanítmány) ösz. fn. A boncztannak azon része, mely az állati, különösen emberi test edényeit tárgyalja. V. ö. EDÉNY.

EDÉNYTARTÓ, (edény-tartó) ösz. fn. Szekrény, vagy más készület, hol az edényeket tartani, rakni szokták, különösen a konyhaedények helye, milyen a *polcz, tálas* stb.

EDÉNYVÁSÁR, (edény-vásár) ösz. fn. Vásár, melyben edényeket árulnak és vesznek.

EDERICS, BALATON—, PUSZTA—, falvak Szala megyében; helyr. *Ederics-én, —re, —ről.*

EDMUND, férfi kn. tt. *Edmund-ot.* Edmundus. Magyarosabb hangzással : *Ödön.*

EDUÁRD, férfi kn. tt. *Eduard-ot.* Eduardus. Röviditve : *Ede.*

EDVE, falu Sopron megyében; helyr. *Edvé-n, —re, —ről.* Melléknév : *edvi.*

EDZ, (ed-éz) áth. m. *edz-tem* v. *—éttem, —tél,* v. *—éttél, —étt*, htn. *edzni* v. *edzeni.* Tulajdonkép mondatik a vasról, midőn megkeményítik, megaczélozzák, megnádolják. *Habosra edzeni a vasat, keményre edzeni.* Átv. ért. valamit erősít, mindenféle viszontagságok türésére szoktat. *A testet hideg, meleg, éh, és szomj ellen edzeni. A lelket szenvedések ellen megedzeni.*

Elemezve : *ed-éz*, v. *et-éz*, v. *et-et*, azaz marat. Rokon vele : *aczél, aczogat,* továbbá a német *ätzen, essen.*

EDZÉS, (ed-éz-és) fn. tt. *edzés-t*, tb. *—ék.* 1) A vasnak megkeményítése, aczélozása, nádolása. 2) Átv. ért. viszontagságok ellen, s azok eltürésére szoktatás. *Testedzés, lélekedzés, szivedzés.*

EDZÉTT, (ed-éz-étt) mn. tt. *edzétt-et.* 1) Megkeményített, aczélozott, nádolt. *Edzett vas.* 2) Átv. ért. viszontagságokat erős testtel és lélekkel türő. *Edzett test, edzett lélek, edzett kebel. Csatára edzett vitéz.*

—EDZIK, (ed-ez-ik) ösz. igeképző, mély hangon *—adzik.* L. ezt.

EDZŐ, (ed-éz-ő) mn. tt. *edző-t.* 1) Keményítő, aczélozó, nádaló. *Edző kovácsmunka, edző tüz, edző kalapács.* 2) Átv. ért. viszontagságok türésére szoktató, erősítő. *Edző vasas viz. Lelket edző viszontagságok.*

EDZŐDÉS, (ed-éz-őd-és) fn. tt. *edződés-t*, tb. *—ék.* Aczélosodás, keményedés; neki törődés, türelemhez szokás.

EDZŐDIK, (ed-éz-őd-ik) belsz. m. *edzöd-tem, —tél, —ött.* 1) Aczélosodik, keményedik (a vas). 2) Neki törődik, neki keményül, türelemhez szokik. *Szenvedések, viszontagságok által edződik mind a test, mind a lélek.*

EDZŐVÍZ, (edző-víz) ösz. fn. 1) Víz, melybe a megtüzesített vasat, aczélozás végett, belemártják. 2) Átv. ért. vasfürdő, mely tagokat edz, erősít.

EEND, l. ÉEND.

EFFELÉ, jobban *ez-felé;* l. EZ és FELÉ.

EFFÉLE, (ez-féle) ösz. mn. tt. *efélét*, tb. *efélék.* Ezen nemhez tartozó, ilyen forma, ilyen tulajdonságokkal bíró. V. ö. FÉLE. Párhuzamos távolító társa : *afféle.*

EF-LYUK, EF-RÉS, ösz. fn. Kis *f* betü alakjára metszett nyilás a hegedüféle hangszerek felső lapján.

EG, (1), ragozott állapotban az *ég* mint ékvesztő főnév módosúlata pl. *eg-et, eg-ek, eg-en* v. *ég-en.* L. ÉG.

EG, (2), elvont gyöke 1) *egér* szónak és származékainak, rokon *üg* vagy *ug* gyökökkel (*üget* vagy *ugor* szókban); 2) *egész* szónak és származékainak s ez értelemben rokon *égy* vagy *még* szókkal. ‚Meg' is tájdivatosan pl. a göcseji nyelvjárásban : *eg.*

—EG, (1), névképző, pl. *mel-eg, hid-eg, rid-eg, ör-eg, délcz-eg, id-eg, ür-eg* szókban. Eredetét illetőleg l. —AG, névk.

—EG, (2), éles *ë*-vel, régies *ig* rag helyett. *Ad-deg, eddeg, kedeg.* „Hegedülést, sipolást, dobolást, tánczot három *esztendeeg* megtiltottak." Érdy-codex. A régi magyar Passióban öszvevonva : *esztendég.*

—EG, (3), zárt *é*-vel *ég* l. az *É* betü folytában.

EGÉLY, (eg-ély) fn. tt. *egély-t.* A *religio* szónak kifejezésére legújabban alkotott szó az *ég* (coelum)

gyökből, mintegy égi boldogságra vezető elméleti és gyakorlati erkölcstan.

EGÉLYÉS, (eg-ély-és) mn. tt. *egélyes-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. Aki az egély szent tanait gyakorlatilag űzi, hitvallási buzgalmu. *Egélyes jámbor ember.*

EGÉLYÉSSÉG, (eg-ély-és-ség) fn. tt. *egélyesség-ét*. Hitvallási buzgóság, istenesség.

EGENFÖLDE, puszta Szala megyében. helyr. *Egenföldé-n*, *—re*, *—ről.*

EGBÉL, mváros Nyitra megyében; helyr. *Egbél-én*, *—re*, *—ről.*

EGE, erdélyi falu Udvarhely székben, puszta Békés megyében; helyr. *Egé-n*, *—re*, *—ről.*

EGECSE, puszta Pest megyében; helyr. *Egecsé-n*, *—re*, *—ről.*

EGEG, EGEGH, puszta Hont megyében; helyr. *Egeg-én*, *—re*, *—ről.*

EGEH v. EGEK erdélyi falu l. EGE.

EGER, (1), mváros Heves megyében; helyr. *Eger-be*, *—ben*, *—ből*. Melléknévi képzővel: *egri*. *Egri név*, *egri vitéz*, *egri bor*, *egri asszonyok* híresek.

EGER, (2), faluk Nyitra és Szala megyékben; helyr. mint föntebb.

EGER, (3), patak Heves és Borsod megyékben.

EGER, (4), EGERFA, l. ÉGER, ÉGERFA (hoszszú É alatt).

EGÉR, (eg-ér) fn. tt. *egeret*. 1) Sok fajra elágazott apró, fürge, sebes futásu emlős állat neme, melynek elül két hegyes metsző foga, és igen rövid zápfogai, gömbölyü, csupasz, s félig átlátszó fülei, s aránylag nagy, vékony, szőretlen farka, ismertető jelei. *Erdei*, *fejér*, *gyökerész*, *házi*, *mezei*, *városi*, *patkány-*, *golyvás*, *szárnyas*, *apró*, *hortyogó* stb. *egér*. *Egeret fogni*. *Nincs itthon a macska, tánczolnak az egerek.* (Km). *Szegény, mint a templomba szorult egér* vagy *a templom egere.* (Km). 2) Átv. ért. *ló egere*, azaz, megzabálásból támadott gümő, hasonló kemény daganat az egérhez, melyet nyomkodással vagy a lónak futtatásával oszlatnak el, s ekkor azt mondják: *megmozdult*, v. *megindúlt a ló egere.*

Vastaghangon rokona *agár*, s átvetve hasonló hozzá *ürge*. Mind e három állat gyors, fürge mozgékony tulajdonságu. V. ö. AGÁR. Finnül *hiiri* = egér, és *hyörin* (v. *pyörin* v. *vyörin*) sürgök, forgok, *viriä*, *virkiä*, *vöyräs* fürge, virgoncz, *virkenen*, fürgövé leszek. Kassai mind az *egér* mind az *agár* szót *rágó*-ból származtatja.

EGERÁG, falu Baranya megyében; helyr. *Egerág-on*, *—ra*, *—ról.*

EGERALJA, falu Veszprém megyében; helyr. *Egeraljá-n*, *—ra*, *—ról.*

EGÉRÁRPA, (egér-árpa) ösz. fn. Ugarokon termő vadárpafaj. (Hordeum murinum).

EGERBÉGY, EGERBÖGY, mváros Erdélyben Torda megyében; és faluk Belső-Szolnok, Kolos megyékben s Medgyes székben, helyr. *Egerbégy-én*, *—re*, *—ről.*

EGÉRBŰZ, (egér-bűz) ösz. fn. l. EGÉRSZAG.

EGÉRCSE, (eg-ér-cse) fn. tt. *egércsé-t*, l. EGÉRKE.

EGÉRCSÉCSFŰ, (egér-csécs-fű) ösz. fn. Növényfaj a szaka-nemüek közől. Máskép: *báránycsecsfű* v. *szakafű* v. *borsos szaka.*

EGERCSEL v. EGERCSÉL v. EGÉRCSÉL, (eg-ér-cse-el, vagy öszvetétel által: egér-cseál) önh. m. *egercsél-t*. A marháról mondatik, midőn zöld ágak után kapdos, zöld ágakat, leveleket csipked, (mint az egér szokott csipkedni). Továbbá lassan-lassan elébb megyen, vagy ide-oda szaladoz stb. mint az egér, vagy mint az egerésző róka. (Ferenczi János a Tájszótárban).

EGERECSKE, (eg-er-ecs-ke) fn. tt. *egerecské-t*. A maga nemében piczi, vagy fiaegér; egerke.

EGERES, (1), (eg-er-es) mn. tt. *egeres-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Egér nevü állatokkal bővelkedő. *Egeres ház*. 2) Egér nevü nyavalyába esett. *Egeres ló.*

EGERES, (2), erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Egeres-én*, *—re*, *—ről.*

EGERESÉDIK, (eg-er-es-éd-ik) Lóról mondják, midőn egér nevü nyavalyába esik.

EGERÉSZ, (1), (eg-er-ész) fn. tt. *egerész-t*, tb. *—ék*. Egereket kereső, fogdosó.

EGERÉSZ, (2), (eg-er-ész) önh. m. *egerész-tem*, *—tél*, *—ett*. 1) Egereket keres, fogdos. *Egerésznek a macskák, és némely kutyák.* 2) Átv. ért. valamire alattomban leselkedik, titkon kacsingat, buján tekinget, tiltott helyekre kapdos. *Más erszénye körül egerész.* (Faludi N. E). *Leányok után* vagy *leányoknál egerész.*

EGERÉSZÉS, (eg-er-ész-és) fn. tt. *egerészés-t*, tb. *—ék*. Egérfogdosás. Alattomos kacsingatás; szemérmetlen kapdosás.

EGERÉSZGET, (eg-er-ész-get) önh. és áth. m. *egerészget-tem*, *—tél*, *—ett*. Folytonosan, s mintegy kedvvel fogdossa az egereket.

EGERÉSZGETÉS, (eg-er-ész-get-és) fn. tt. *egerészgetés-t*, tb. *—ék*. Egérfogdosás.

EGERÉSZKÁNYA, (egerész-kánya) ösz. fn. Kányafaj, mely egereket fogdos, s azokkal táplálkozik.

EGERÉSZMACSKA, (egerész-macska) ösz. fn. Macska, mely egereket fürkész és fogdos.

EGERÉSZŐ, (eg-er-ész-ő) mn. tt. *egerésző-t*. 1) Egereket kereső, fogdosó. *Egerésző kánya.* 2) Átv. ért. tiltott helyeken szemtelenül fogdozó, tapogatódzó, alattomban kacsingató. *Egerésző kezek*, *szemek.*

EGÉRÉTETŐ, (egér-étető) ösz. fn. l. EGÉRKŐ, v. MIRENY.

EGÉRFAKÓ, (egér-fakó) ösz. fn. és mn. Lóról mondják leginkább, melynek olyan szinü szőre van, mint a mezei egérnek.

EGÉRFARK, (egér-fark) ösz. fn. 1) Az egér nevü emlős állatnak aránylag hosszu és meztelen farka. 2) l. CZICZFARKKÓRÓ.

EGÉRFÉSZEK, (egér-fészek) ösz. fn. Fészek, melyben az egér kölykezik.

EGÉRFI, (egér-fi) ösz. fn. Az egérnek kölyke, kis egér.

EGÉRFOGÓ, (egér-fogó) ösz. fn. 1) Csalétekkel ellátott sajátságos készület, csaptató, vagy kaliczka formára, mely a torkoskodó egeret vagy lezúzza, vagy a kaliczkába rántja. 2) Ösz. mn. Aki egeret fog, vagy mivel egeret fognak. *Egérfogó kelepcze, csaptató, tőr.*

EGÉRFÜL, (egér-fül) ösz. fn. 1) Az egér nevü állatnak füle. 2) Többféle füvek neve. (Alsine media; hieracium pilosella; gnaphalium dioicum).

EGERHÁT, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Egerhát-on, —ra, —ról.*

EGÉRFÜLFŰ, vagy **EGÉRFÜLHÖLGYMÁL**, (egér-fül-fű v. egér-fül-hölgy-mál), lásd : EGÉRFÜL-HOLGYOMÁL.

EGÉRFÜL-HOLGYOMÁL,(egér-fül-holgyomál) ösz. fn. Növényfaj a holgyomálok neméből. (Hieracium pilosella).

EGERHÁZ, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Egerház-on, — ra, —ról.*

EGERHEGY, igazábban: EGERBEGY, (Lenk Ignácz szókönyve után), falu Közép-Szolnok megyében.

EGERJES, l. ÉGERJES (É alatt).

EGÉRKAVICS, (egér-kavics) ösz. fn. Bányakavics, mely a mirenynyel v. egérkővel (arsenicum) egyesülve találtatik.

EGÉRKE, (eg-ér-ke) fn. tt. *egérké-t.* Apró kis egér; egerecske.

EGÉRKELEPCZE, (egér-kelepcze) ösz. fn. l. EGÉRFOGÓ, fn.

EGÉRKŐ, (egér-kő) ösz. fn. Ásványokkal vegyült méreganyag, mely az olvasztó kemenczékben elválván, szürke lisztalakban koromként a kéménybez ragad, s lugsó által megtisztítva jegeczes alakot kap, és tiszta, fehér anyaggá változik. (Arsenicum). Újabb tudományos neve : *mireny*, kissé előbb : *férjany.*

EGÉRKŐOLAJ, (egér-kő-olaj) ösz. fn. Sósavval vegyített egérkő.

EGÉRLYUK, (egér-lyuk) ösz. fn. Lyuk, melyben egér lakik. *Egér nem fér lyukába, s tököt köt farkára.* (Km).

EGÉRMASZLAG, (egér-maszlag) ösz. fn. Egérméreg, egérétető, egérkő.

EGÉRNEM, (egér-nem) ösz. fn. Állattanban jelenti azon állatosztályt, melyhez a legtágasabb értelemben vett egerek tartoznak.

EGÉRNEMŰ, (egér-nemű) ösz. mn. Az egerek neméhez tartozó. *Egérnemű emlős állatok.*

EGERPATAK, falvak Erdélyben, a háromszéki székben; helyr. *Egerpatak-on, —ra, —ról.*

EGÉRPINTY, (egér-pinty) ösz. fn. l. CSÍZ. Fringilla spinus).

EGÉRPOR, (egér-por) ösz. fn. Egerek kiirtására csinált por, mely vagy öszvetörött egérkőből, vagy egérkővel vegyített más anyagból áll.

EGÉRRÁGÁS, (egér-rágás) ösz. fn. Hézag, rés, lyuk, melyet az egerek csinálnak valamely testen, pl. ruhán, szalonnán, húson stb.

EGÉRRÁGTA, (egér-rágta) ösz. mn. Mit egér vagy egerek kirágtak. *Egérrágta szita, csizmaszár.* Tréfás nyelven mondatik holmi elrongyollott, szakadozott ruhaneműekről. *Egérrágta köpönyeg, kalapszél.*

EGÉRSZAG, (egér-szag) ösz. fn. Sajátságos, visszataszító bűz, melyet az egerek tanyája, fészke körül érezni, különösen az egérhugynak bűze.

EGÉRSZAGÚ, (egér-szagú) ösz. mn. Minek olyan bűze van, mint az egérnek; vagy, min az egér bűze érzik. *Egérszagú kamara.*

EGÉRSZAR, (egér-szar) ösz. fn. Egér emésztete, ganaja.

EGERSZEG, **EGERSZEGH**, mváros Szala megyében; falvak Baranya, Nyitra, Torna és Vas megyékben, s Erdélyben Maros székben. Helyr. *Egerszeg-én, —re, —ről.*

EGÉRSZÍN, (egér-szín) ösz. fn. Olyan szín, milyen az egér szőrének szine.

EGÉRSZINŰ, (egér-szinű) ösz. mn. Minek olyan szine van, mint az egérnek.

EGERSZÖG, **EGERSZÖGH**, l. EGERSZEG. Különösen így hívják Tornában.

EGÉRSZŐRŰ, (egér-szőrű) ösz. mn. Minek olyan szinű szőre van, mint az egéré. *Egérszőrű paripa, szamár.*

EGÉRTÖVIS, (egér-tövis) ösz. fn. Cserjes növény, melynek hím és nővirágai külön szárakon, és pedig jobbára a leveleken nyilnak. (Ruscus).

EGERVÁR, mváros Vas megyében; helyr. *Egervár-on* v. *—ott, —ra, —ról.*

EGERVÖLGYE, falu Vas megyében; helyr. *Egervölgyé-n, —re, —ről.*

EGÉSZ, (1), (eg-ész v. eg-össz am. *egy-össz*) mn. tt. *egészet.* 1) Minek minden ízei, részei együtt vagy megvannak, egy összeséget tesznek, mi csonkítva, vagy valamely alkotó részétől megfosztva nincs. *Egész kenyér, egész alma, egész tojás*, melyek megszelve, eltörve nincsenek. *Egész a könyv, ha egy lapja sem hiányzik.* 2) Mi részekre föl nem osztatott. *Egész telek*, melyet az örökösök el nem daraboltak. *Egész koncz hús*, melyet falatokra nem metéltek. 3) Jelent annyit, miut, egy részt sem véve ki. *Egész város elégett. Egész országban pusztított a ragály.* 4) Számtanilag, minek minden részei öszve vannak adva, pl. $4 + 5 + 6 = 15$. Itt a 15 az előbbi részekhez képest *egész;* továbbá a mi nem tört szám, pl. ebben : $3^2/_5$, a 3-mas szám egész, a $^2/_5$ tört. 5) Testileg ép, mely értelemben csak származékai : *egészség, egészséges* használtatnak. 6) Átv. ért. merő, csupa vagy olyan, mint azon főnév, melynek jelzője-

ként szolgál. *Egész csuda ez a gyerek; oly okosan beszél. Egész apja. Egész paraszt. Egész ördög. Egész angyal.*

Elemezve *eg-össz* v. *egy-össz*, vagy *meg-össz*, azaz együttlevő össz, meglevő össz. Elemezhető ekként is: *egy-is*, azaz együtt levő iz, együtt levő rész; rokon vele hangban a hellén : ὑγιής.

EGÉSZ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *egész-et.* Valami önálló lény, melynek semmi része nem hiányzik. Különösen a számtanban am. *összeg*, több összeadott részből álló mennyiség; továbbá a tört szám ellentéte. V. ö. EGÉSZ, mn.

EGÉSZÉDIK, (eg-ész-éd-ik) k. m. *egészéd-tem, —tél, —ett.* Egészszé lesz; hiányait mintegy maga magától kipótolja. *A jövedelmekből lassanként kiegészednek az évi költségek. Egészedik a mű, mely teljesedéséhez közelít.*

EGÉSZGÁTNA, (egész-gátna) ösz. fn. A hadtudományban jelenti azon földalatti árkot, melyet kivülről kezdve a várakba beásnak.

EGÉSZHÁZHELYES, (egész-ház-helyes) lásd : EGÉSZHELYES.

EGÉSZHELY, (egész-hely) ösz. fn. A volt urbéri egyes telkek legnagyobbika, s e szerént azon telkek felosztásának kulcsa, mely a föld minemüsége, a vidéknek helyzete, s némely más különbségek szerént valamivel kisebb, vagy nagyobb szokott lenni. Másképp : *egésztelek.* Felosztatik rendszerént *félhelyekre*, és *fertályokra.* Áll belső telekből, és külsőből. *Egészhelyet birni. Egészhelyet örökölni, szerezni.*

EGÉSZHELYES, (egész-helyes) ösz. mn. Kinek egészhelye van. *Egészhelyes gazda, egészhelyes jobbágy.* Másképp : *egésztelkes.* Tréfás beszédben, kövér, terjedelmes testü ember. V. ö. EGÉSZHELY.

EGÉSZEN, (eg-ész-en) ih. 1) Minden részeivel együtt. *A jószágot egészen általadni örököseinek.* 2) Épen, minden rongálás, kár nélkül. *Az edények egészen maradtak a rosz út daczára.* 3) Végképen, mindenestül. *Egészen oda van. Egészen tönkre jutott. Egészen elégett.*

EGÉSZÍT, EGÉSZIT, (eg-ész-ít) áth. m. *egészít-ett*, htn. *—eni* v. *—ni.* Ami hiányos, csonka, vagy tökéletlen volt, azt teljessé, tökéletessé teszi. *Kiegészít. A hiányos munkát, könyvet kiegésziteni.*

EGÉSZITŐ, (eg-ész-it-ő) mn. tt. *egészitő-t.* Hiányt pótoló, valamit egészszé tevő, alkotó. *Egészitő rész. A háznak egészitő részei az alap, a falak, a padolatok és a tető.*

EGÉSZKÖRMŰ, (egész-körmü) ösz. mn. l. PATÁS.

EGÉSZLEN, (eg-ész-len) l. EGÉSZEN.

EGÉSZLET, (eg-ész-let) fn. tt. *egészlet-ét.* Egész öszlet vagy öszveség. Egész mivolta valaminek. Újabb alkatú.

EGÉSZSÉG, (eg-ész-ség) fn. tt. *egészség-ét.* Állapot, midőn valakinek teste és átvitt értelemben lelke is romlatlan természeti állapotban van, s minden részei alkalmasak, és képesek illő működéseiket teljesíteni. Mondatik az állatokról és a növényekről. Ellentéte : *betegség. Jó egészség, változó egészség. Egészségben lenni. Kelletlen ott a kincs, ahol egészség nincs.* (Km). *Kinek elesége, szükön bora, söre, annak van egészsége.* (Km). *Tisztaság félegészség.* (Km). *Egészségére válik, amit eszik. Kedves egészségére* vagy *egészségedre váljék*, vagy rövidebben : *egészségére* vagy *egészségedre. Viselje egészséggel.* (Mesteremberek kivánsága az új ruhához). V. ö. ÉPSÉG.

Ezen elemzés szerént némelyek hibásan irják *egésség*-nek, mert *egés* törzs nem létezik.

EGÉSZSÉGÉS, (eg-ész-ség-es) mn. tt. *egészségés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Kinek egészsége van; aki nem beteg. V. ö. EGÉSZSÉG. *Egészséges gyermek, öregember. Három dolog egészséges : eleget nem enni, munkától nem futni, és nem bujálkodni.* (Km). *Egészséges, mint a hal; mint a pinty; mint a makk.* (Km).

EGÉSZSÉGÉSEN, (eg-ész-ség-és-en) ih. Ép állapotban; nyavalya, betegség nélkül. *Egészségesen megtérni a hosszu utazásból. Egészségesen lefeküdni, s betegen fölébredni.*

EGÉSZSÉGÉSÉDIK, (eg-ész-ség-és-éd-ik) k. mult : *egészségéséd-tem, —tél, —ett.* l. EGÉSZSÉGESÜL. MEGEGÉSZSÉGÉSÉDIK.

EGÉSZSÉGÉSÜL, (eg-ész-ség-és-ül) önh. m. *egészségesül-t.* Egészséges állapotba megyen által, betegségéből kigyógyul, kiépül. *Megegészségesül.*

EGÉSZSÉGGEL, (eg-ész-ség-vel) ih. Jó kivánást jelentő szó. *Éljen egészséggel. Költse el egészséggel. Jó egészséggel!*

EGÉSZSÉGI, (eg-ész-ség-i) mn. tt. *egészségi-t.* Egészséget illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Egészségi jelek.*

EGÉSZSÉGSZABÁLY, (egészség-szabály) ösz. fn. Szabály, mely elénkbe adja a módot, mikép kelljen úgy élnünk, hogy testi lelki állapotunk ép maradjon, pl. *Mindenben mértékletes légy, tisztán tartsd és meg ne hütsd magadat.*

EGÉSZSÉGTELEN, (eg-ész-ség-telen) mn. tt. *egészségtelen-t*, tb. *—ek.* 1) Kinek egészsége nincsen ; beteges, nyavalygó. V. ö. EGÉSZSÉG. *Egészségtelen gyermek, öregember.* 2) Mi az egészségnek árt, mi betegséget okoz. *Egészségtelen étel, ital, levegő, lakás, időszak.* 3) Határozóilag am. egészségtelenül, betegesen.

EGÉSZSÉGTELENÉDIK, (eg-ész-ség-telen-éd-ik) k. m. *egészségteleneéd-tem, —tél, —ett.* L. EGÉSZSÉGTELENÜL. *Elegészségtelenedik.*

EGÉSZSÉGTELENÍT, (eg-ész-ség-telen-ít) áth. m. *egészségtelenít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Egészségtelenné tesz.

EGÉSZSÉGTELENKÉDIK, (eg-ész-ség-telen-kéd-ik) k. m. *egészségtelenkéd-tem, —tél, —ett.* Betegeskedik, nyavalyában sinylődik.

EGÉSZSÉGTELENSÉG, (eg-ész-ség-telen-ség) fn. tt. *egészségtelenség-ét.* Egészség nélküli állapot. V. ö. EGÉSZSÉG.

EGÉSZSÉGTELENÜL, (eg-ész-ség-telen-ül) önh. m. *egészségtelenül-t.* Egészségtelen, beteges, nya-

valyás állapotba esik. *Elegészségtelenül.* V. ö. EGÉSZSÉG.

EGÉSZSÉGTELENÜL, (eg-ész-ség-telen-ül) ih. Egészség nélkül.

EGÉSZSÉGÜGY, (egészség-ügy) ösz. fn. Köz egészséget illető dolog.

EGÉSZTELEK, (egész-telek) ösz. fn. l. EGÉSZHELY.

EGÉSZTELKES, (egész-telkes) ösz. mn. l. EGÉSZHELYES.

EGÉSZTESTVÉR, (egész-testvér) ösz. fn. Egy atyától és egy anyától származott. Másképen: apúl anyúl testvér. Ellentéte: féltestvér t. i. apúl (apáról) testvér, vagy anyúl (anyáról) testvér.

EGÉSZTESTVÉRSÉG, (egész-testvérség) ösz. fn. Egy apától és egy anyától való származás.

EGÉSZŰL, (eg-ész-ül) önh. m. *egészül-t.* L. EGÉSZEDIK.

EGÉSZÜLÉS, (eg-ész-ül-és) fn. l. EGÉSZEDÉS.

EGÉSZVÉT, (egész-vét) ösz. fn. A kereskedési üzletekben oly vásárlás, midőn valamit általában, egyes részeit tekintetbe nem véve, vásárlanak vagy vesznek meg, pl. egy határban termett dohányt, gabonát, egy falka göbölyt, egy egész urodalombeli gyapjút stb.

EGÉSZVÉTEL, (egész-vétel) l. EGÉSZVÉT.

EGGY, l. EGY.

EGREGY, falvak Baranya megyében (MAGYAR—, NÉMET—); Szala megyében; továbbá Erdélyben Doboka megyében (MAGYAR—, FELSŐ—); helyr. *Egregy-én, —re, —ről.* Folyó neve is Erdélyben Hunyad megyében.

EGRES, (1), fn. tt. *egres-t,* tb. *—ék.* Egresfán termő bogyó, mely éretlen korában igen fanyar, és kemény, megérve édeses, és puha. *Savanyú v. fanyar, mint az egres.* (Km). Mondatik az éretlen savanyú szőlőről is. *Szőlőt várt, egrest szedett.* Isai. 5. 4. (Ribes grossularia).

A latin *agrestis* szótól kölcsönzöttnek látszik, honnan az olasz *agreste, agresto,* német *Agrest,* s a szláv nyelvekben *aggrest, egrese* stb. is eredtek.

EGRES, (2), több helység neve Arad, Baranya, Borsod, Fejér, Somogy, Tolna, Torontál és Zemplén megyékben, úgy szinte Erdélyben Belső-Szolnok és Torda megyékben. Helyragozva: *Egres-én, —re, —ről.*

EGRESD, falu Trencsén megyében; helyr. *Egresd-én, —re, —ről.*

EGRESÉS, (egres-és) mn. tt. *egresés-t,* v. *—et,* tb. *—ek.* Egressel készített (étel). V. ö. EGRES.

EGRESFA, (egres-fa) ösz. fn. A ribiszke nemű cserjék egyik faja, máskép: *pöszméte, köszméte.*

EGRESKE, falu Bereg megyében; helyr. *Egreské-n, —re, —ről.*

EGRESLÉ, (egres-lé) ösz. fn. Egresfa bogyóiból facsart, sajtólt lé.

EGRESPATAK, falu Közép-Szolnok megyében, s puszta Erdélyben Felső-Fejér megyében; helyr. *Egrespatak-on, —ra, —ról.*

EGRESTŐ, erdélyi falu Küküllő megyében; helyr. *Egrestő-n, —re, —ről.*

EGRI, (1), mn. és fn. tt. *egri-t,* tb. *—ek.* Egerből való. V. ö. EGER mváros.

EGRI, (2), falu Szathmár megyében, puszta Nyitrában; helyr. *Egri-be, —ben, —ből.*

EGRIPONTY, (egri-ponty) ösz. fn. A pontyok neméhez tartozó, s patakok és nagyobb folyókban élő halacska. (Cyprinus phoxinus).

EGY, tőszám, és mn. tt. *egy-et.* Fölveszi a többes számot is: „Hogy legyenek *eggyek*" (ut sint unum). Tatrosi codex (János evang. 17. fej. Erdősinél is: „hogy *egygyek* legyenek." Pestinél: „hogy legyenek *egy.*") Mint tőszám a többi között első, s rajta kezdjük a számlálást: egy, kettő, három stb. *Egy, érik a meggy.* (Km). *Egyet ütött az óra. Egyet mondok, kettő lesz belőle.* Midőn melléknevül áll, jelent 1) meghatározott valamit, minek mása nincs, miből több nem létezik, vagy miből többet nem akarunk, nem czélunk említeni. *Egy Isten, egy keresztség. Egy dologból kettőt ne tégy.* (Km). *Egy fa nem erdő. Egy Magyarország van. Egy életem, egy halálom. Az embernek egy nyelve, és két füle van, hogy többet halljon, mint beszéljen.* 2) Jelent ugyanazonságot, hasonlóságot. *Egy értelemben lenni, egyet érteni valakivel. Egy akarattal végezni valamit. Mindig egy bakot nyúzni. Egy bordában szőni. Egy csárdában két dudás meg nem fér. Egy kaptára ütött. Egy gyékényen árulnak. Egy hajóban eveznek. Egy húron pendülnek. Egy bordában szőtték. Egy kérget rágnak. Egy követ fújnak. Egy lantot pengetnek. Egy malomban őrlenek. Egy nótát dúdolnak. Egy nyomon járnak. Egy pórázon futnak. Egy són, egy kenyéren vannak. Egy a szoba a kemenczével.* (Km). *Egy nap nem a világ.* (Km). *Egy szó mint száz. Egy föcske nem hoz nyarat. Egy hajszálnyi. Egy szempillantásnyi.* 3) Am. csupa, puszta. *Egy ingre vetkőzni. Egy ingben gatyában járni.* 4) Jelent tagadó szócskákkal összeköttetésben csekélységet. *Nem ér egy pipadohányt, egy hajtófát, egy férges diót. Egy körömfeketényit sem. Csak egy hajszálon lóg. Egy falatot sem kapsz.* 5) Am. némely, valamely, s használtatik az elbeszélésekben, péld. *Egykor egy király nagy lakodalmat tartott. Volt egyszer egy ember.*

Az 1, 2, és 3-dik esetben mint számnév hangsulyozás által emeltetik ki, pl. *ēgy Isten, ēgy keresztség; ēgy ingben gatyában;* a 4 és 5-ik esetben, mint határozatlan névelő-féle, hangsulyt veszít s az utána álló név veszi fel azt: *nem ér egy pīpa dohányt; volt egyszer egy kīrály.*

Néha ‚egyik' helyett is használtatik: *egynek elesése, másnak fölkelése.* (Km). Főnévül áll ebben: *Elég egynek egyben fényleni.* Fáy András.

Az *egy* névvel sok visszaélés történik, minthogy azt sokan a franczia, német stb. határozatlan névelő

helyett használják. Nyelvünkben következő esetekben van helye: 1) Midőn határozottan csak egyet, s nem többet akarunk jelenteni, tehát számnév, pl. *Az egész házban egy embert találtam.* Itt az *egy* szón hangsuly fekszik. 2) Midőn ‚valamely' értelemben valamely személynek, vagy tárgynak egyedisége iratik körül, pl. *Élt hajdan egy király, kinek három fia volt.* A hangsuly nem az *egy* hanem a *király* szón fekszik, tehát itt határozatlan névmutató gyanánt áll. 3) Használtatik az *oly*, *ily*, *olyan*, *ilyen* névmások előtt is, midőn azonban ki is maradhat, pl. *Mit tarthatunk* (egy) *olyan emberről*, *ki*, stb. Látjuk, hogy itt is fölösleges, tehát jobb elhagyni. 4) Használtatik a főnév, és annak jelzője közé téve, mely esetben nyomosító erővel bir, pl. *Derék egy ember, szép egy ló.* Itt sincs rajta hangsuly. 5) Tulajdon nevek előtt magasztaló, vagy lealázó értelemben is vétetik, pl. *Egy Hunyady honáruló nem lehetett.* Itt sem bír hangsulylyal. 6) Határozatlan gyüjtő nevek előtt, mint: *pár*, *falka*, *sereg*, *csapat*, *bokor*, pl. *Egy pár csizmát vett.* Hangsulyos. Minden egyéb esetekben ki lehet s kell kerülni a magyarban idegenszerű ‚*egy*'-et 1) Annak egészen elhagyásával, pl. e helyett: *Ezt egy halandó ember el nem viselheti*, igy: *Ezt halandó ember el nem viselheti.* 2) Az *ily oly*, *ilyen olyan* mutató névmásokkal, pl. e helyett: *Ezeket mondá egy hangon, mely szívrendítő volt*, így: *Ezeket mondá oly hangon* stb. 3) ‚*valamely*' határozatlan névmással pl. e helyett: *Ha egy ember iránt gyanuval viseltetel*, igy: *Ha valamely ember iránt gyanuval viseltetel.*

Az élő beszéd az ‚egy' mint önálló szóban levő *gy* hangot rendszerént megkettőzteti, s régebben így is irták: *egygy* v. *edgy* v. *edj*; származékai közöl a szokás némelyeket szintén kettős, *gygy*-vel, de némelyeket csak egyszerűen ejt; kettőztetés van ezekben: *egygyen-egygyen*, *egygyes*, *egygyetlen*, *egygyez*, *egygyik egygyügyü*, *egygyül-egygyig*, *egygyütt*, *egygyüvé*, és ezek további származékaiban; egyszerű *gy* van ezekben: *egyéb*, *egyed*, *egyeledik*, *egyeles*, *egyelít*, *egyembe*, *egyen*, *egyén*, *egyetem*, azután ezek további származékaiban, és azon esetben is, ha az *egy* szót közvetlenül mássalhangzó követi, pl. *egybe*, *egyded*, *egymás*, *egység*, *egyszer* stb. A régi halotti beszédben is egyszer egy, másszor két *g*-vel jön elé: *ig* és *igg.* Az újabb irói szokás mindenütt egyszerű *gy*-vel írja.

Továbbá ezen szóban és származékaiban közösebb kiejtéssel inkább élesen mint nyiltan hangzik az *e* (t. i. *ë*), mely az *egyenes*, *egyenesen* stb. szókban *i*-vel fölcserélve is használtatik.

Ennélfogva e szót családostúl inkább a nyilt, mint a zárt *é*-vel kezdődő szók közé soroztuk, azon alapnál fogva is, hogy a zárt *é* tájejtés, sőt terjedelmes régi nyelvszokás szerint *ö*-vel szokott váltakozni.

Némely összvetételekben szótársának némi sulyt vagy nyomatékot szerez, pl. *egyelsőben*, *egyelőre*, *egymaga* stb. összvetételek jelentősebbek, mint a magános *elsőben*, *előre* stb.

Rokonok vele a héber אֶחָד, chaldeai nyelven szintén אחד (echad) és חד, arab *ahad*, (nőnemen *ihda*), persa *ék*, *jek* v. *jak*, szanszkrit *éka-sz*, *éká*, *éká-m* (mind három nemben), továbbá: szuómi *yksi*, ehst *üks*, *üts*, lapp *akt*, szirjan *ötik*, mordvin *väike*, cseremis *iktät*, *iktä*, *ik*, vogul *äkvä*, *äk*, ostják *öt*, *ii*, *ej*, *ij*, csagataj *öng* (első, először, Abuska), tübet *deig*, mongol *nige*, *nigen*, lengyel, s más szláv *jeden*, wend *edyn*, *edek*, s a magyar *ék* v. *hegy* (valaminek csúcscsa, hegye, mely egy ujj mutatásával a kézen is lehet). A tatár-török *bir*, *ber*, *per* közelebb az árja családbeli *prae*, *pri*— (latin), *pra* (szanszkrit, honnan *prathamas* = *primus*), προ (πρῶ-τος görög), *vor* (német) stb. törzsekkel egyezik, melyekkel rokoníthatók e magyar gyökök is: *el* (honnan: elő, első, eleve) és *er* (honnan: ered, eredeti).

Europäus finn tudós szerént, a finn családbeli 1-től 7-ig levő számokban rendesen elé fordulni szokott *t* mássalhangzót a *taksan* vagy *daksan* (= *tiz*, szerénte a latin *digitus*) és a cseremisben még legépebben meglevő *tät* (kettőnél *tat*, *koktat*) rövidülete volna.

A bővebb fejtegetés ezekben központosúl: A szuómi *kahdeksan* (= nyolcz) és *yhdeksan* (= kilencz) szók ezen alakok helyett vannak *kaht-deksan* és *yht-deksan* (= kettő tíz- és egy-tíz, t. i. tízből). *Deksan* magában teljesen nem létezik többé, az árja nyelvekben is csak *daçan* (szanszkrit) és a görögben δέκα fordúl elé. A mordvin *kämen* egyezik a suómi *kämmen* szóval, mely am. *tenyér* (Handfläche), a tíz ujj képviselője. Ezzel cserélték fel a finnek a hasonértelmű *deksan*-t, mely feltünőleg egyezik a latin *digitus* és görög δάκτυλος (magyarúl ujj) szókkal. E szerént a cseremisz *t-t* a *tak* mint *taksan* vagy *daksan* rövidített alakja helyett áll, s mind ebből némely számnevekben csak a *t* mássalhangzó maradt fenn; tehát a cseremisz *ik-tät*, *ik-tä*, suomi *yh-te* tulajdonképen am. ik- (v. yh = első) ujj, *kok-tat*, *kok-ta*, *kah-te* (kettő) am. *kok* (v. *kah* = második) ujj stb. (Das Zahlwort in der tschudischen Sprachenclasse von Wilhelm Schott). Ezeket kiváltkép csak azért hozzuk fel, mert a nevezett finn tudós a magyar ‚egyik' szó *ik* tagjában is *tik* vagy *tak* szórészt szemlél. Mire bizvást állíthatjuk, hogy azon *ik* (= ki) képző, melyet valamennyi számneveink fölvesznek, úgyhogy maga az ‚egyik' szó is a többesben valamennyi személyragot fölveszi: *egyik-ünk*, *egyik-etek*, *egyik-ök* stb. nem *tő*, hanem sorszám képzője. V. ö. EGYIK és IK számképző.

EGYÁBKOR, (egyéb-kor) az *éb* rag az utána következő mély ragú *kor* miatt szintén mély hangúvá módosúlt. Ormánsági szó.

EGYÁGU, (egy-águ) ösz. mn. Aminek csak egy ága van. *Egyágu rózsatő.* V. ö. ÁG.

EGYÁGYU, (egy-ágyu) ösz. mn. Oly növényekről mondatik, melyeknek virágaiban mind a két nembeli nemzőrészek megvannak. *Egyágyu növények.* (Monoclinia).

EGYAKARAT, (egy-akarat) ösz. fn. Jelenti többeknek megegyezését, egyező akaratát valamely

dolog végrehajtására nézve. *Egyakarattal megválasztani valakit képviselőnek. Egyakarattal elhatároztuk.*

EGYAKARATÚ, (egy-akaratú) ösz. mn. Egy véleményű, egy szándéku, ugyanazon tárgyba, határozatba kivétel nélkül beleegyező. *Egyakaratú utitársak.*

EGYALAKÚ, (egy-alakú) ösz. mn. Ugyanazon alakot viselő, egyformáju. *Egyalaku ikrek.*

EGYÁLLÓ, (egy-álló) ösz. mn. Használják 1) e kitételben : *egyálló esztendeig* am. *egy egész* vagy *egy teljes* esztendeig; 2) *Egyálltó* helyett; l. ezt.

EGYÁLLTÓ, (am. egy-álltú) ösz. mn. Éléfordul ezen szókkal : *helyemben, helyedben* stb. Egy álltomban, egy álltodban, vagy *egy álló helyemben* stb. Úgy amint állok, állsz, azaz helyből meg sem mozdulva, igen kis idő alatt. *Egy álltó helyében száz mesét elmond.*

EGYÁLTALÁBAN, (egy-általában) ösz. ih. Kivétel nélkül; valamennyit, vagy az egészet véve; mind közönségesen, épenséggel. *Ezen müvek egyáltalában rosszak. Ezt egyáltalában nem szenvedem.*

EGYÁLTALÁN, (egy-általán) l. EGYÁLTALÁBAN.

EGYARÁNT, (egy-aránt) ih. Egyenlően, hasonló mértékben, ugyanazon módon. *Egyaránt elosztani az örökösök között az apai vagyont. Egyaránt szeretni minden gyermeket.* Különbözik : *egyiránt.*

EGYARÁNYLAG, (egy-aránylag) ösz. ih. l. EGYARÁNYOSAN.

EGYARÁNYOS, (egy-arányos) ösz. mn. Egyforma nagyságu, mértékü, arányu. *Ujjaink sem egyarányosak.* Km. *Egyarányos osztályrészek.*

EGYARÁNYOSAN, (egy-arányosan) ih. Egyformán, hasonló mértékben, vagy arányban, ugyanazon módon. *Egyarányosan felosztani a viselendő terhet. Egyarányosan felosztani a közös nyereményt, urádmányt, jövedelmet.*

EGYARÁNYOSSÁG, (egy-arányosság) ösz. fn. Egyformaság, hasonló mértéktartás; a részeknek szabatos, határozott viszonya egymáshoz.

EGYARÁNYSÓ, (egy-aránysó) ösz. mn. l. EGYARÁNYOS.

EGYARÁNYTALAN, (egy-aránytalan) ösz. mn. Egyformátlan, nem hasonló mértékü. *Egyaránytalan adót vetni ugyanazon birtoku lakosokra.* L. ARÁNYTALAN.

EGYARÁNYTALANSÁG, (egy-aránytalanság) ösz. fn. Két, vagy több öszvehasonlított tárgyaknak viszonya, melynél fogva mértékre, vagy nagyságra semmi módon öszve nem ütnek. Máskép csak egyszerűen : *aránytalanság.*

EGYARÁNYU, (egy-arányu) ösz. mn. Ugyanazon arány szerint rendezett, alakult. V. ö. ARÁNY.

EGYARÁNYUSÁG, (egy-arányuság) ösz. fn. Két vagy több öszvehasonlított tárgynak azon viszonya, melynél fogva azok egyarányban vannak. V. ö. ARÁNY.

EGYÁRBOCZU, (egy-árboczu) ösz. mn. Minek csak egy árbocza van. *Egyárboczu kisebbféle tengeri hajó.*

EGYÁRNYU, (egy-árnyu) ösz. mn. Ami mindig egy oldalra veti az árnyát. Különösen, földleirásban *egyárnyuak*, (heteroscii) azon földnépek, kik déltájban mindig ugyanazon tájra vetik árnyaikat, t. i. vagy éjszakra, vagy délre.

EGYAZON, (egy-azon) ösz. mn. L. UGYANAZ, v. AZONEGY.

EGYAZONKÉPEN, (egy-azonképen) ösz. ih. Ugyanazon módon.

EGYAZONSÁG, (egy-azonság) ösz. fn. L. AZONSÁG.

EGYBE, (egy-be) 1) Igekötő, am. öszve, együvé. *Egybefoglalni. Egybeadni.* 2) l. EGYBEN.

EGYBECSÜ, (egy-becsü) ösz. mn. Ugyanannyit érő, ugyanazon áru. *Az arany nem egybecsü az ezüsttel. Egybecsü árukat fölcserélni.*

EGYBEFOGLAL, (egybe-foglal) ösz. áth. Öszvefoglal, egy testté, tömeggé alakít öszve; együtt végez, egyszerre tesz. *Egybefoglalni valamely ügyhöz tartozó irományokat, okleveleket. Egybefoglalni tanitás közben a történeteket a földleirással. A géptant egybefoglalni az alkalmazott számtannal.*

EGYBEFOGLALÁS, (egybe-foglalás) ösz. fn. Cselekvés, mely által többeket egybefoglalunk.

EGYBEFORRAD, (egybe-forrad) ösz. önh. Egy testté, tömeggé forr öszve. Mondják a sebről is, midőn beheged, vagy az eltört csontról, midőn ismét öszveáll, öszvenő.

EGYBEFORRADÁS, (egybe-forradás) ösz. fn. Két vagy több külön testnek tüz által öszveállása, egy testté, tömeggé alakulása. Átv. ért. a sebnek behegedése, a törött csontnak begyógyulása.

EGYBEFÜZ, (egybe-füz) ösz. áth. Füzés által egy testté, tömeggé tesz. *Egybefüzni a leszedett dohányleveleket.* Átv. ért. egy erkölcsi testté alakít. *Szerelem rózsaláncczával egybefüzött jegyesek.*

EGYBEGYÜJT, (egybe-gyüjt) ösz. áth. 1) Egy halomba, rakásba, tömegbe öszveszed. *Sok pénzt egybegyüjteni.* 2) Öszvehí. *Egybegyüjteni a szavazattal biró tagokat.*

EGYBEGYÜL, (egybe-gyül) ösz. önh. Többed magával öszvejön, egy társaságba gyül. *Egybegyültek a jó sültek.* Km. V. ö. GYÜL.

EGYBEHALMOZ, (egybe-halmoz) ösz. áth. Több holmit egy halomba gyüjt, rak.

EGYBEHÍ, (egybe-hí) ösz. áth. Többeket hí, hogy öszvejöjenek. Különösen mondatik testületről, melynek tagjait öszve szokták híni. *Egybehíni a tanácsot, az országgyülést. Egybehíni a törvényszéket.*

EGYBEHORD, (egybe-hord) ösz. áth. Öszvehord, egy rakásra, tömegbe hord. V. ö. HORD.

EGYBEKEL, (egybe-kel) ösz. önh. Valakivel házassági viszonyba lép, öszvekel. *Egybekeltek a régi szeretők.*

EGYBEKELÉS, (egybe-kelés) ösz. fn. Házasságra lépés. *Egybekelésöktől fogva mai napig békében élő házastársak.*

EGYBEKÖT, (egybe-köt) ösz. áth. Tulajdon ért. kötő által több részeket egy csomóba, tömegbe, kévébe stb. öszvefog, öszveszorít. *Egybekötni a learatott búzamarkokat. Egybekötni valamely munkának első és második részét.* 2) Képes kifejezéssel: egy erkölcsi testté alakít, s mintegy öszvefűz. *Egybekötni a jegyeseket.*

EGYBEKÖTÉS, (egybe-kötés) ösz. fn. Tulajdon ért. kötőszer által többfélének, több részekből álló valaminek öszvefűzése, egy testbe, tömegbe szorítása. Átv. ért. cselekvés, melynél fogva többeket egy erkölcsi testté alakítunk. *A mátkák egybekötése.*

EGYBEN, (egy-ben) ih. Tüstént, legott, mindjárt, iziben, azonnal, egyszeriben. *Egyben ott leszek. Egyben elvégzem.*

EGYBEOLVAD, (egybe-olvad) ösz. önh. Öszveolvad; különféle részekből álló valami egy testté foly öszve olvadás által. V. ö. OLVAD.

EGYBEOLVADÁS, (egybe-olvadás) ösz. fn. Különféle részeknek, vagy testeknek tűz által öszvefolyása, egy testté, tömeggé olvadása. V. ö. OLVADÁS.

EGYBEOLVASZT, (egybe-olvaszt) ösz. áth. Külön testeket, vagy részeket tűz, v. meleg által egy testté, tömeggé olvaszt. V. ö. OLVASZT. *Egybeolvasztani az ezüst kanalakat, gombokat, edényeket* stb. *Egybeolvasztani a hájat és szalonnát.*

EGYBEOLVASZTÁS, (egybe-olvasztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által külön testeket, vagy részeket egy testté, tömeggé olvasztunk. V. ö. OLVASZT. *Az ablakokról leszedett ólomdarabok egybeolvasztása.*

EGYBERAGAD, (egybe-ragad) ösz. önh. l. ÖSZVERAGAD.

EGYBERAGASZT, (egybe-ragaszt) ösz. áth. l. ÖSZVERAGASZT.

EGYBEVÉSZ, (egybe-vész) ösz. önh. Összevész, egymással perbe száll. Ritka használatu.

EGYBEVET, (egybe-vet) ösz. áth. 1) Számolás által különféle tárgyakat öszvehasonlít. *Egybevetni a jövedelem mennyiségét a kiadásokkal. Egybevetni az uti költségeket.* 2) Hasonlítás végett többféle dolgot fontolóra vesz, öszveállít. *Egybevetni a fáradságot, és munkát azon sikerrel, mely belőle származott. Egybevetni a leélt éveket azon művekkel, melyeket végrehajtottunk.*

EGYBEVETÉS, (egybe-vetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által különféle tárgyakat, dolgokat egybevetünk. V. ö. EGYBEVET.

EGYBEZÈNDŰL, (egybe-zèndül) ösz. önh. l. ÖSZVEZÈNDŰL.

EGYBOKOR, (egy-bokor) ösz. mn. 1) Mondatik leginkább a páros madarakról, midőn kettőről van szó. *Egybokor gilicze. És hogy áldozatot hoznának . . . egybokor gerlicsét.* Káldi Luk. 2. 24. 2) Egycsapat, egysereg. *Egybokor csavargó lappangott a sürüben.* V. ö. BOKOR.

EGYCSÉKÜ, (egy-csékü) ösz. mn. Oly növényekről mondatik, melyeknek virágjában egyetlen himszál van. (Monandria). V. ö. CSÉK.

EGYDED, (egy-ded) mn. tt. *egyded-ét.* Egyforma, egyalakú, hasonló külsejü. Műtanilag: oly egész, melynek minden részei egy végczélra öszvehangzanak. *Egyded mü.*

EGYDEDSÉG, (egy-ded-ség) fn. tt. *egydedség-ét.* Egyformaság, minden részeknek oly viszonya egymáshoz, melynél fogva azok egy egészet képeznek. *Valamely műnek egydedsége.*

EGYÉB, (egy-éb) mn. tt. *egyeb-et.* Ékvesztő. Épen innen tetszik meg, hogy némelyek hibásan írják két *bb*-vel, mert nem mondjuk: *egyebbet*, *egyebbek.* Régente előfordúl a törzsben is röviden: *egyeb.* A többesben gyakran olvasható a régi bibliafordításokban *egyeb-i;* t. i. alatta értendő: azok (egyebei), mint Jászay Pál is érinti (Tatrosi codex 284. lapon). Hasonló szónak látszik a ma is divatos *több-i;* de ez egyes számban is használtatik tehát inkább *több-je* helyett van. Ezen vagy azon kivül más, több. *Egyéb dolga sincs, mint* stb. *Minden egyéb fáradsága hiába esett.* Vétetik főnevül is, pl. *Lelkén kivül egyebe nincs.* Néha határozó gyanánt áll, s annyit tesz: mint. *Egész nap mit sem tesz, egyéb hogy a házra vigyáz.*

Eredeti jelentése: a maga nemében másik egy, más valami. *Egyeb ki vet és egyeb ki arat.* (Tatrosi codex) am. más aki vet és más aki arat (alius est qui seminat et alius qui metit).

EGYÉBFÉLE, (egyéb-féle) ösz. mn. Másféle, másnemü. *Egyébféle dolgai is vannak, nem csak hivatalbeliek.*

EGYÉBHA, (egyéb-ha) ösz. ih. 1) Kivévén ha; ha csak nem. *El nem végezhetem dolgomat, egyébha segíteni fogtok.* Székely szó. 2) Más időben, régente; innen *egyébhai* am. régi. (Eléjön egy régi magyar Verbőcziben).

EGYÉBIRÁNT, (egyéb-iránt) ih. és ksz. 1) Különben, máskülönben. *Egyébiránt én mit sem segíthetek bajodon.* 2) Azonban. *Egyébiránt majd meglátjuk, mint üt ki a dolog.* V. ö. IRÁNT.

EGYÉBKÉP, (egyéb-kép) ih. Máskép, más módon.

EGYÉBKÉNT, (egyéb-ként) ih. Különben, más különben. „Egyébként még messzöl valván.... kéri azokat, melyek békeségé“ (Alioquin, adhuc illo longe agente.... rogat ea quae pacis sunt). Tatrosi codex (Lukács 14). „Adjad nekünk Dánielt.... egyebként megölönk tégedet“ Bécsi codex. (Daniel 14).

EGYÉBKOR, (egyéb-kor) ih. Máskor, más időben. *Reggel ügyeimben járok kelek, egyébkor honn vagyok. Egyébkor nem szólhatni vele, mint délután.*

EGYEBUGYA. A Tájszótár szerént Balaton mellékén és Kemenesalján am. összevisszaálló, idomtalan, formátlan, esetlen; innen Lugossy József az *ágbog, átabota* szókkal hozza viszonyba. Kresznericsnél am. kicsiny, apró, hitvány, nem szemre való.

EGYEBUGYÁL, hangmódosúlata *agyabugyál* szónak; l. ezt.

EGYÉBÜNNEN v. **EGYEBÜNNEN**, (egyébünnen azaz egyéb-honnan) ösz. ih. és ksz. Máshonnan, más helyről, tájékról, irányból. *Egyébünnen jött az ellenség, nem ahonnan vártuk.*

EGYÉBÜTT v. **EGYEBÜTT** (egyéb- v. egyebütt, azaz egyeb-ott) ih. és ksz. Másutt, más helyen, tájékon. *Egyébütt hiába keresz segítséget. Nincs egyebütt nyugalom, mint a sírban.*

EGYEBÜVÉ, (egyeb-üvé azaz egyéb-hová) ih. és ksz. Máshová, más helyre. *Nincs egyebüvé folyamodnunk, mint az Istenhez. Egyebüvé ment el, nem oda, ahová gondolám.*

EGYED, (1), (egy-ed) fn. tt. *egyed-ét.* Bölcsészettanilag, minden lény, mely egy egészet, önállót tesz, mely saját jegyei által tökéletesen meghatározva levén, minden más lényektől különbözik (Individuum). Különösen jelent embert, midőn azt önállólag, magán tekintjük, máskép : *egyén.*

EGYED, (2), férfi kn. Aegidius. A hellen latin *aegis, —idis* szóból származott, mely Jupiter paizsát jelentette, s általán paizst, átv. ért. ótalmat jelent.

EGYED, (3), l. SZENT-EGYED.

EGYED, (4), l. ÉSZIK.

EGYEDÁRUS, (egyed-árus) ösz. fn. Oly árus, vagy kereskedő, kalmár, mesterember, ki bizonyos árukkal egyedül, mások kizárásával üzérkedik, kereskedik. Társulatról is értethetik. V. ö. EGYEDÁRUSSÁG.

EGYEDÁRUSSÁG, (egyed-árusság) ösz. fn. Oly üzérkedés, kereskedés, melynél fogva valaki bizonyos árukkal egyedül, mások kizárásával kereskedik. Szélesb ért. midőn valamely egyesület vagy társulat kizárólag űz bizonyos árukkal kereskedést. *A mészárosok, sütők egyedárussága.* (Monopolium).

EGYEDI, (egy-ed-i) mn. tt. *egyedi-t*, tb. *—ek.* Egyedhez tartozó, azt illető, arra vonatkozó; egyedtől származó. (Individualis). *Egyedi tulajdonságok.*

EGYEDILEG, (egy-ed-i-leg) ih. Személyesen, egyenként véve, külön-külön. *Egyedileg folyni be a társulat ügyeibe.*

EGYEDISÉG, (egy-ed-i-ség) fn. tt. *egyediség-ét.* Összesége azon tulajdonságoknak, melyek bizonyos egyedet, személyt sajátságosan jellemzenek, minden egyebektől megkülönböztetnek. *Kitűnő egyediség. Ritka egyediség.* (Individualitas).

EGYEDÍT, **EGYEDIT**, (egy-ed-ít) áth. m. *egyedít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Valamit egyeddé, azaz önálló egygyé tesz. V. ö. EGYED.

EGYEDORSZÁGLÁS, (egyed-országlás) ösz. fn. Országlás neme, midőn a főkormány egy személyben összpontosúl. (Monarchia). Másképen : *egyurság, egyuralom.* Szorosabb ért. oly országlás, melynél fogva a fejedelem akarata a törvény, melynek hozásába az illető ország képviseletileg be nem foly; *önúrság* (Monarchia absoluta).

EGYEDORSZÁGLÓ, (egyed-országló) ösz. fn. Fejedelem, kiben a főhatalom összpontosúl. (Monarcha). Másképen s jobban : *egyúr*, vagy *egyedúr.* Szorosb ért. független *önúr*, kinek kormányába és törvényhozásába az ország képviseletileg be nem foly.

EGYEDÚR, (egyed-úr) ösz. fn. l. EGYEDORSZÁGLÓ.

EGYEDURALMI, **EGYEDÚRI**, (egyed-uralmi v. —úri) ösz. mn. Egyeduralmat illető, arra vonatkozó. *Egyeduralmi országlás.*

EGYEDURALOM, **EGYEDURSÁG**, (egyed-uralom v. —urság) ösz. fn. l. EGYEDORSZÁGLÁS.

EGYEDURSÁGI, (egyed-ursági) ösz. mn. lásd : EGYEDURALMI.

EGYEDŰL, **EGYEDÜL**, (egy-ed-ül) ih. Egy maga, magánosan, minden társ nélkül. *Egyedül maradni a csatában. Egyedül élni. Egyedül utazni. Egyes egyedül van otthon.*

Két czigány legény hegedül,
Csak magam járom egyedül.
(Népd.)

EGYEDÜLES, (egy-ed-ül-es) mn. tt. *egyedüles-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Magános, magán levő, társ nélküli. *Egyedüles élet.*

EGYEDÜLI, (egy-ed-ül-i) mn. tt. *egyedüli-t*, tb. *—ek.* Egyedül létező; társ nélküli. *Egyedüli mulatsága az olvasásban áll. Egyedüli élet.*

EGYEDÜLISÉG, (egy-ed-ül-i-ség) l. EGYEDÜLSÉG.

EGYEDÜLSÉG, (egy-ed-ül-ség) fn. tt. *egyedülség-ét.* Magánosság, minden társ nélküli állapot.

EGYEDÜLVALÓ, (egyedül-való) ösz. mn. l. EGYEDÜLES, EGYEDÜLI.

EGYEDÜLVALÓSÁG, (egyedül-valóság) ösz. fn. l. EGYEDÜLSÉG.

EGY-EGY, ösz. számnév. Élünk vele, midőn az egy számot határozottan akarjuk mindenikről különösen kijelenteni, p. o. *Egy-egy emberre fél font hús, és itcze bor jutott*, azaz, mindenikre különösen. *Egy-egy krajczárt fizet minden átkelő a réven. Egy-egy ember mehet a pallón.*

„Leborúlok színed előtt,
És bámullak csendesen,
Minden egyes gondolatom
Egy-egy imádság leszen."
Flóra (Tóth Kálmánné).

EGYÉK, l. ÉSZIK.

EGYEL, (1), (egy-el) elvont törzse *egyeledik, egyelet, egyelít* stb. szóknak.

EGYEL, (2), (egy-el) áth. m. *egyel-t.* Ver, megver, mintegy együvé ver, egyenget. Mondják ezt is : *jól megegyengették.* Más véleménynyel hangmódosúlata *agyal* szónak. L. AGYAL 1). *Jól megegyelték*, azaz, megdöngették. Tájszó, melyet népies irásmódban használhatni.

EGYÉL, l. ÉSZIK.

EGYELÉDÉS, (egy-el-ëd-és) fn. tt. *egyelédés-t*, tb. *—ék.* Keveredés; különféle és különnemü testeknek, részeknek egybevegyülése.

EGYELÉDIK, (egy-el-éd-ik) k. m. *egyeléd-tem, —tél, —étt.* Keveredik; különféle és különnemü tárgyak közé vegyül. *Beleegyeledik. Öszveegyeledik. Egybeegyeledtek, a kiknek idegen feleségök vala.* (Káldi Esdr. 3. 9. 18.). Rokon vele : elegyedik. Mindkettőben az öszvetétel *egy* és *el* szókbul alakult, csakhogy egyikben egyik, másikban másik áll elül.

EGYELEG, (1), (egy-el-eg) fn. l. EGYVELEG.

EGYELEG, (2), tájdivatos önh. l. ÖGYELEG.

EGYELEINTE, (egy-eleinte) ösz. ih. Nyomatékosabb kifejezése *eleinte* szónak.

EGYELES, (egy-el-es) mn. tt. *egyeles-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Kevert, vegyes. *Ő pedig elküldé Nikánort, adván neki az egyeles nemzetségekből nem kevesbet húsz ezer fegyveresnél.* (Káldi, Machab. II. 8. 9.). *És kőfalakkal környülvétett vala, melyben a pogányoknak egyeles sokasága lakik vala.* (Ugyanott 12. 13). Egyébiránt e szó nem más, mint a megforditott : *elegyes.* V. ö. EGYELÉDIK.

EGYELESLEG, (egy-el-es-leg) ih. Keverve, vegyítve, elegyesleg.

EGYELÉSZIK, (egy-el-ész-ik) k. l. EGYELÉDIK. A többi időket is ettől kölcsönzi.

EGYELETLEN, (egy-el-etlen) mn. tt. *egyeletlen-t,* tb. *—ék.* Ami egyelítve, azaz, keverve, vegyítve nincs. *Egyeletlen liszt, széna, takarmány.*

EGYELETLENÜL, (egy-el-etlen-ül) ih. Keverés, vegyités nélkül; keveretlenül, vegyítlenül. *A szénát egyeletlenül adni a marhának.*

EGYELÍT, EGYELIT, (egy-el-ít) áth. m. *egyelít-étt,* htn. *—ni* v. *—eni.* Kever, vegyít; különféle és különnemü tárgyakat mintegy egygyé alakít. *Beleegyelít, elegyelít, öszveegyelít.* Máskép : *elegyít.* V. ö. EGYELÉDIK.

EGYELÍTÉS, EGYELITÉS, (egy-el-ít-és) fn. tt. *egyelítés-t,* tb. *—ék.* Keverés, vegyités; különféle és több nemű tárgyaknak egy egészszé alakitása. *A bornak vizzel egyelitése.*

EGYELÍTÉTT, EGYELITÉTT, (egy-el-ít-étt) mn. tt. *egyelitett-et.* Kevert, vegyített. *Egyelített dohány. Vizzel egyelített bor.*

EGYELMŰ, EGYELMÜ, (egy-elmű) ösz. mn. Ugyanazon szándékkal, akarattal biró; egy véleményben levő. *Egyelmü testvérek, barátok, pártfelek.*

EGYELMÜLEG, (egy-elmüleg) ösz. ih. Egy szándékkal, akarattal; ugyanazon véleménynyel. *Egyelmüleg nyilatkoztak mindnyájan a házi adóra nézve.*

EGYELMŰSÉG, (egy-elmüség) ösz. fn. Közös szándék, akarat; bizonyos tárgyra nézve ugyanazon vélemény, gondolkozásmód. *A haladás szükségére nézve minden pártok között egyelmüség uralkodik.*

EGYELŐBE, (egy-előbe) ösz. ih. Első ízben (Molnár Albert-nél is). Máskép : *egyelsőben.* Az *egy* némi nyomatékot ad az utóbbiaknak.

EGYELŐRE, (egy-előre) ösz. ih. Bizonyos idő előtt, egy másik idő előtt. *A háboru végeredményét egyelőre meghatározni nehéz.* Nyomatékosabb mint magában : *előre.*

EGYELŐSZÖR, (egy-először) l. EGYELEINTE.

EGYELSŐBEN, (egy-elsőben) l. EGYELŐBEN.

EGYÉLÜ, (egy-élü) ösz. mn. Minek csak egy éle van. *Egyélü kés* vagy *kard*, melynek egyik felöl éle, másik felöl foka van. Ellenben : *két élü* : mely mindkét oldalról köszörülve vagyon.

EGYELÜL, (egy-el-ül) önh. m. *egyelül-t.* L. EGYELEDIK. Régies. „És ő hagyapásokkal te szent véred egybe *egyelült* vala." Régi magyar Passio. „Kék zománcz *egyelült* sárga aranyában." Gr. Kohári István.

EGYEM, ih. Régies és tájdivatos szó, úgy látszik az *ugymint* hangmódosúlata; máskép *igyem. Úgymint* (régiesen : *úgy-ment*)-ból lett rövidítve : *úgymen* = *úgyem* = *igyem* = *egyem.*

EGYEMBEN, (egy-em-ben) ih. Ma : *egyetemben, együtt.* „Kik egyembe(n) ülnek vala" (qui simul accumbebant); „ketten egyembe" (duo simul); „egyembe öröljetek en velem." Tatrosi codex. „Hogy egyemben jövén meglátnájak ütet." Döbrentey-cod. „Esmeg ugyanottan az egyembe menőkkel." Régi magyar Passio. A Nádor-codexben : *egyenbe(n).* „Mind egyenbe éneklönk."

EGYEN, (1), (egy-en) fn. tt. *egyen-t,* tb. *—ék.* 1) Oly valami, minek alakja, külseje egy; ugyanazon alakú stb. Innét : *egyenlik, egyenlő, egyenruha, egyenlít, egyenel.* Jelent tehát egyező hasonlóságot is, pl. *suly-egyen, értékegyen.* 2) Átv. ért. sik föld, sik tér, minthogy ennek szine is mindenütt azonegy. Innét : *egyenes, egyenget* stb.

EGYEN, (2), l. ÉSZIK.

EGYÉN, (egy-én) fn. tt. *egyén-t,* tb. *—ék,* l. EGYED.

EGYENBEN, l. EGYEMBEN.

EGYENÉL, (egy-en-él) áth. m. *egyenél-tem* v. *egyenléttem, egyeneltél* v. *egyenlèttél, egyenèlt* v. *egyenlètt.* 1) Egyenlövé tesz. 2) Valamely tér rögeit, dombjait elhárítván azt simává, sikká teszi. 3) Átv. ért. *elegyenel valamit,* azaz, pert, czivódást, visszavonást szép módjával megszüntet, elsimít.

EGYENÉRTÉK, (egyen-érték) ösz. fn. Érték, mely egy más értékkel azonegy. *Egyenérték van az áru és annak ára között.* Különösen ha valamely közhitelpapír névszerénti értékén adatik el, pl. egy százforintos államkötelezvényért a tözsdén — börzén — is megadják a száz forintot.

EGYENÉRTÉKÜ, (egyen-értékü) ösz. mn. Azonegy értékkel, azonegy becscsel biró. V. ö. EGYENÉRTÉK.

EGYENÉS, (egy-en-és) mn. tt. *egyenés-t*, tb. *—ek.* 1) Ami nem görbe, nem kanyarékos, nem csavargós. *Egyenes út. Legjobb az egyenes út.* (Km). *Egyenes, mint a nád.* (Km). Tájszokásilag : *igyenes* v. *igenyes.* 2) Sík, róna, sima. *Egyenes térség, egyenes ud-*

var. 3) Átv. ért. nem ravasz, nem alattomos, nem furfangos, hanem a becsületesség, őszinteség, igazság útján járó. *Egyenes sziv. Egyenes lélek. Egyenes gondolkozás.* 4) Átv. ért. nyilvános, közvetlen, világosan kimondott. *Egyenes parancs. Ez urunknak egyenes akarata.*

EGYENÉSÉDIK, (egy-en-és-éd-ik) k. m. *egyenésédtem, —tél, —ett.* 1) Görbe, vagy tekervényes alakját elveszti, s egyenessé alakúl. *A széltől meggörbült vessző lassan fölegyenesedik. És reá tevé a kezét, és azonnal fölegyenesedék.* (Luk. 13. 13). *A görbe szeg nyújtás által egyenesedik.* 2) Valamely térnek fölszine elveszti dombos, rögös alakját, és sikká, simává képződik. *Gyakori szántás által egyenesedik a buczkás föld.*

EGYENÉSEN, (egy-en-és-en) ih. 1) Nem görbén haladó vonalban, nem tekervényesen. *Ezen út egyenesen a városba vezet.* 2) Átv. ért. őszintén, csürés-csavarás nélkül. *Egyenesen beszélni, megmondani valamit.*

EGYENÉSÍT, EGYENÉSIT, (egy-en-és-ít) áth. m. *egyenésít-étt,* htn. *—ni* v. *—eni.* Egyenessé tesz, V. ö. EGYENÉS. *Addig kell a fát egyenesíteni, míg fiatal.* (Km). *Elegyenesít, fölegyenesít, kiegyenesít, megegyenesít.*

EGYENÉSÍTÉS, EGYENÉSITÉS, (egy-en-és-ít-és) fn. tt. *egyenésítés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit egyenessé teszünk, alakítunk. V. ö. EGYENES. *Görbe fák egyenesitése. Utak, buczkák, utczák egyenesitése.*

EGYENÉSSÉG, (egy-en-és-ség) fn. tt. *egyenésségét.* 1) Valaminek oly tulajdonsága, melynél fogva az nem görbe, nem hajlott, nem tekervényes. *Nádnak, botnak, útnak egyenessége.* 2) Sima térség, rónaság, sikság, melyen buczkák, halmok, dombok nincsenek. *Rétek, legelők, telkek egyenessége.* 3) Átv. ért. Őszinteség, nyiltság, nem tettetett, nem ravasz indulat. *Szivnek, beszédnek egyenessége.*

EGYENÉSSZIVÜ, (egyenés-szivü) ösz. mn. Nyilt szivü, őszinte, kinek az nyelvén, ami szivében. *Egyenesszivü, becsületes ember.*

EGYENÉSSZIVÜSÉG, (egyenés-szivüség) ösz. fn. Nyiltszivüség, őszinteség, a külső jeleknek a belső érzéssel és gondolattal megegyezése.

EGYENÉST, (egy-en-és-t) ih. Tekervény nélkül, kerülgetés hámozás nélkül; a kezdett iránytól soha el nem térve; ugyanazon vonalban. *Egyenest menni a város felé. Egyenest mondani ki érzelmünket. Aki soha nem botlik, soha egyenest nem jár.* (Km). *Homlok-egyenest. A falnak egyenest.* Tájdivatosan : *igenyest.* Egyszersmind hadi vezényszó : *Egyenést!*

EGYENÉSVONALÚ, (egyenés-vonalú) ösz. mn. Folyvást a kezdett, kitűzött irányban haladó; félre nem térő; nem tekervényes járású. *Egyenes vonalú utakat csinálni.*

EGYENETLEN, (egy-en-etlen) mn. tt. *egyenetlen-t,* tb. *—ék.* 1) Görbe, tekervényes. *Egyenetlen utak.* 2) Buczkás, dombos, hegyes, rögös; nem sik, nem lapos. *Egyenetlen rétség, legelő, határ.* 3) Nem egy formájú. *Egyenetlen hasábu ölfa. Az újjaink egyenetlenek.* 4) Meg nem férő, meg nem egyező, egymással visszálkodásban, meghasonlásban levő. *Egyenetlen testvérek, házastársak.*

EGYENETLENÍT, EGYENETLENIT, (egy-en-etlen-ít) áth. m. *egyenetlenít-étt,* htn. *—ni* v. *—eni.* Egyenetlenné tesz. V. ö. EGYENETLEN.

EGYENETLENKÉDÉS, (egy-en-etlen-kéd-és) fn. tt. *egyenetlenkedés-t,* tb. *—ék.* Visszálkodás, egymásközti meghasonlás; pártokra szakadozás.

EGYENETLENKÉDIK, (egy-en-etlen-kéd-ik) k. m. *egyenetlenkéd-tem, —tél, —étt.* Visszálkodásban él, meghasonlott állapotban van; veszekedik, pártoskodik.

EGYENETLENSÉG, (egy-en-etlen-ség) fn. tt. *egyenetlenség-ét.* Tulajdonság, melynél fogva valami vagy valaki egyenetlen állapotban van. V. ö. EGYENETLEN. *Testállás egyenetlensége. Ölfahasábok egyenetlensége. Határ egyenetlensége. Testvéri egyenetlenség.*

EGYENETLENÜL, EGYENETLENŰL, (egy-en-etlen-ül) ih. Egyenetlen állapotban. Különösen 1) Görbén, meghajolva, tekervényesen. *Egyenetlenül állani. Egyenetlenül mérni ki az utakat.* 2) Simítlanul, buczkásan, hátahupásan. *Egyenetlenül hagyni a falra hányt vakolatot.* 3) Nem egyformán, különbözőleg. *Egyenetlenül mivelni a különféle telkeket. Egyenetlenül szeretni a gyermekeket.* 4) Visszálkodva, pártoskodva. *Egyenetlenül élő házasok. Egyenetlenül tanácskozó rendek.*

EGYENGET, (egy-en-get) áth. m. *egyenget-tem, —tél, —ett.* 1) Simára elcsinál, a buczkákat, rögöket, dombokat lehúzza; valamit lapossá, vízirányossá tesz. *Egyengetni az utakat, utczákat. Egyengetni a zsombékos rétet.* 2) Átv. ért. valamely szövevényes ügyet elintéz, visszálkodást, perpatvart lecsillapít. 3) Tréfás ért. *megegyenget* valakit, azaz, jól elveri, kiálló csontjait, tagjait simára, laposra zúzza. 4) Valamit minden részről, oldalról kialakít, csinosít, elrendez. *Egyengeti magát. Öszveegyengeti haját, öltözetét.*

EGYENGETÉS, (egy-en-get-és) fn. tt. *egyengetés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit egyengetünk. V. ö. EGYENGET. *Meggörbült csemeték, csontok egyengetése. Dombok, buczkák, zsombékok egyengetése.*

EGYÉNI, (egy-én-i) mn. tt. *egyéni-t,* tb. *—ek.* Egyént illető, ahhoz tartozó, egyénre vonatkozó, saját személyét illető. *Egyéni érdekek. Ez az ő egyéni tulajdonsága, nézete.*

EGYÉNILEG, (egy-én-i-leg) ih. l. EGYEDILEG.

EGYÉNISÉG, (egy-én-i-ség) fn. tt. *egyéniség-ét.* 1) Egyéni tulajdonság. 2) Személyesség, vagy személy. *Jeles, derék egyéniség.*

EGYENÍT, EGYENIT, (egy-en-ít) áth. m. *egyenít-étt,* htn. *—ni* v. *—eni.* l. EGYENEL.

EGYENÍTÉS, EGYENITÉS, (egy-en-ít-és) fn. tt. *egyenítés-t*, tb. *—ék.* 1) Simítás, rögösségnek, görbeségnek stb. elhárítása. 2) Két vagy több különböző tárgynak egymáshoz egyenlővé tevése. 3) Pernek, czivakodásnak stb. elintézése, megszüntetése.

EGYENÍTŐ, EGYENITŐ, (egy-en-ít-ő) fn. tt. *egyenítő-t.* 1) Általán, oly személy, ki valamit egyenít. 2) különösen, perintéző, perszüntető, békéltető, egyeztető. 3) Jelent egyengető eszközt is.

EGYENJOGOSÍT, (egyen-jogosít) ösz. áth. Egyenlő jogokban részesít.

EGYENJOGUSÁG, (egyen-joguság) ösz. fn. Tulajdonság vagy állapot, midőn ketten vagy többen ugyanazon jogokkal birnak.

EGYENKÉNT, (egy-en-ként) ih. Mindenik különkülön véve. *Egyenként bocsátani be a nézőket. Egyenként eltávozni valahonnan. Együtt, s egyenként tartoznak kártérítéssel a bűnrészesek.*

EGYENKÖZ, (egyen-köz) ösz. fn. Négyszögü mértani alak, melynek szemközt álló oldalvonalai egyenlő távolságban vannak egymástól. (Parallelogrammum).

EGYENKÖZÜ, (egyen-közü) ösz. mn. Oly vonalakról mondatik a mértanban, melyek mindig egyenlő távolságban vannak egymástól. *Egyenközü vonalak.* (Lineae parallelae). Máskép: *párhuzamos.*

EGYENLEG, (egy-en-leg) fn. tt. *egyenleg-ét.* Azon öszveg, mely kereskedői és más könyvviteli számításokban a tartozási és követelési tételeket egyenlővé teszi, kiegyenlíti, pl. a tartozás 700 ft. a követelés 1000 ft. tehát a kiegyenlitő öszveg 300 ft. (Saldo).

EGYENLÉK, l. EGYENLET.

EGYENLET, (egy-en-let) fn. tt. *egyenlet-ét.* Általán véve, egyező hasonlat. Különösen a mennyiségtanban, egyenlőségi jegygyel (=) öszvekapcsolt két oly szám, vagy számsor, melyek egymással értékben egyenlők, pl. $2 + 5 = 3 + 4$ (olvasd: kettő meg öt annyi mint három meg négy), vagy $6 - 3 = 7 - 4$ (olvasd: hat, híja három annyi mint hét, híja négy) betükkel: $a + b = x - c$ (a meg b annyi mint x, híja c). *Egyszerü egyenlet. Öszvetett egyenlet. Fokozatos egyenlet. Felsőbb egyenlet.* (Aequatio).

EGYENLETI, (egy-en-let-i) mn. tt. *egyenleti-t,* tb. *—ek.* Egyenlethez tartozó, arra vonatkozó. *Egyenleti számok.*

EGYENLETLEN, (egy-en-l-etlen) mn. tt. *egyenletlen-t,* tb. *—ék.* Ami nem egyenlő, vagy nincs egyenelve; egyenlőtlen. *Egyenletlen mennyiség. Egyenletlen erő.*

EGYENLETLENSÉG, (egy-en-l-etlen-ség) fn. tt. *egyenletlenség-ét.* A viszonyban álló tárgyaknak azon tulajdonsága, melynél fogva nem egyenlők, egymással össze nem vágók. *A jövedelem, és kiadás egyenletlensége.*

EGYENLIK, (egy-en-l-ik) k. m. *egyenl-ett.* Egyenlővé, lesz; egészen összevág. *Az arányszámok bizonyos tekintetben egyenlenek egymáshoz.*

EGYENLÍT, EGYENLIT, (egy-en-l-ő-ít) áth. m. *egyenlít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Általán, egyenlővé tesz. Különösen. 1) Öszvehasonlít. *Egyik számsort a másikhoz egyenlíteni.* 2) *El* igekötővel valamely ügyet, nehézséget elintéz, rendbe hoz. *Elegyenlíteni az örökösök közti meghasonlást. Ki* igekötővel egymás ellenében álló öszvegeket valamely öszlettel egyenlővé tenni. *Kiegyenlíteni a tartozási és követelési tételeket* (a számviteli könyvekben).

EGYENLÍTÉS, EGYENLITÉS, (egy-en-l-ő-ít-és) fn. tt. *egyenlítés-t*, tb. *—ék.* Egyenlővé tétel. Elintézés.

EGYENLÍTŐ, EGYENLITŐ, (egy-en-l-ő-ít-ő) fn. tt. *egyenlítő-t.* Általán vonal, mely valamit két egyenlő részre feloszt. Különösen az ég- és földtanban azon képzelt vonal, mely a látszatos éggömböt, és földtekét két egyenlő részre választja, melyek közől egyik éjszaki, másik déli félgömbnek neveztetik. (Aequator).

EGYENLŐ, (egy-en-l-ő, ami egyenlik) mn. tt. *egyenlő-t.* 1) Ami nagyságra, mennyiségre, értékre, alakra stb. egészen öszvevágó. *Egyenlő erővel fogni a dologhoz. Egyenlő jövedelmet húzni. Egyenlő osztály nem támaszt hadat.* (Km.) 2) Egyelmü, egy szándéku. *Egyenlő akarattal, véleménynyel lenni.*

EGYENLŐEN, (egy-en-l-ő-en) ih. l. EGYENLŐKÉP.

EGYENLŐKÉP, (egyenlő-kép) ih. Egyaránt, ugyanazon módon.

EGYENLŐLEG, (egy-en-l-ő-leg) ih. l. EGYENLŐKÉP.

EGYENLŐ-OLDALU, (egyenlő-oldalu) ösz. mn. Minek oldalai egyenlő hosszuságuak. *A négyszög egyenlőoldalai.* Máskép: *egyenoldalú.*

EGYENLŐSÉG, (egy-en-l-ő-ség) fn. tt. *egyenlőség-ét.* Egyenlő állapot. *Számjegyek egyenlősége. Vélemények egyenlősége. Polgári egyenlőség. Törvényelőtti egyenlőség.* V. ö. EGYENLŐ.

EGYENLŐTLEN, (egy-en-l-ő-telen) mn. tt. *egyenlőtlen-t*, tb. *—ék.* Nem egyenlő. *Egyenlőtlen számok.* Határozóilag am. egyenlőtlenül, nem egyenlőn.

EGYENLŐTLENSÉG, (egy-en-l-ő-telen-ség) fn. tt. *egyenlőtlenség-ét.* Nem egyenlőség; egyenlőség hiánya.

EGYENLŐZ, (egy-en-lő-öz) áth. m. *egyenlőztem, —tél, —ött.* Egyenlővé tesz, alakít, csinál. *Egyenlőzni a rögös udvart. Kertészollóval egyenlőzni az útmelletti bokrokat.*

EGYENMÉRŐ, EGYENMÉRÜ, (egyen-mérő v. —mérü) ösz. fn. Általán, minden mérőszer, vasból, fából stb. mely által valamit egyenlő részekre osztályozunk.

EGYENMÉRTÉK, (egyen-mérték) ösz. fn. Egymással viszonyban álló tárgyak, részek stb. bizonyos rend, nagyság, alak szerénti megegyezése. *Egyenmér-*

tékben vannak az emberi testben a kezek, szemek, fülek. Egyenmértékben épült ház. (Symmetria).

EGYENMÉRTÉKÉS, (egyen-mértékés) ösz. mn. Egyenmértékkel biró; a szerént alakult, képzett. *Egyenmértékes ablakok.* (Symmetricus). V. ö. EGYENMÉRTÉK.

EGYENOLDALÚ, (egyen-oldalú) ösz. mn. Hasonló oldalú. *Egyenoldalú háromszög* v. *csegély*, melynek mindhárom oldala ugyanazon hosszuságu (Triangulum aequilaterum).

EGYENRUHA, (egyen-ruha) ösz. fn. Egyenlő szabásu, anyagú, szinü ruha, milyet pl. a katonák vagy némely testületek, intézetek tagjai viselnek. *Árva gyermekek, hajdúk egyenruhája.* (Uniform).

EGYENRUHÁS, (egyen-ruhás) ösz. mn. Egyenruhában járó. *Egyenruhás polgárok, városi biztosok, tisztviselők, udvari szolgák.*

EGYENRUHÁZ, (egyen-ruház) ösz. áth. Egyenruhába öltöztet, egyenruhával ellát. *Egyenruházni az intézet növendékeit.*

EGYENRUHÁZAT, (egyen-ruházat) ösz. fn. Egyenruhaféle darabokból álló egész öltözék.

EGYENSÚLY, (egyen-súly) ösz. fn. l. SÚLYEGYEN.

EGYENSZÁRU, (egyen-száru) ösz. mn. Mértanilag, minek szárai egyenlők. *Egyenszáru háromszög.* (Triangulum aequicrurum) melynek két szára egyenlő.

EGYENSZÖG, (egyen-szög) ösz. fn. Szög oly két vonal között, melyek egyenesen függő iránybau vágják által egymást, vagy folynak egymásba. (Angulus rectus). Mértanilag az egyenszögben kilenczven fok van.

EGYENSZÖGÜ, (egyen-szögü) ösz. mn. Minek egyenszöge vagy szögei vannak. *Egyenszögü terem. Egyenszögü háromszög*, melynek (egy) egyenszöge van. (Triangulum rectangulum).

EGYÉRTÉKÜ, (egy-értékü) ösz. mn. Ugyanazon becsü, áru. *Az arany nem egyértékü az ezüsttel.*

EGYÉRTELMÜ, (egy-értelmü) ösz. mn. 1) Ugyanazt, vagy annyit jelentő. *Egyértelmü magyar és német fölirás.* 2) Ugyanazon véleményü, gondolkozásu, vagy véleményt, gondolkozást mutató. *Egyértelmü birák. Egyértelmü határozatok.* Máskép : *egyhangu, egyelmü.*

EGYÉRTELMÜLEG, (egy-értelmüleg) ösz. ih. Ugyanazon véleménynyel, köz megegyezéssel. *Egyértelmüleg elhatározni valamit.* Máskép : *egyhangulag, egyelmüleg.*

EGYÉRTELMÜSÉG, (egy-értelmüség) ösz. fn. 1) Valaminek azon tulajdonsága, melynél fogva mással egyet jelent, egy értelme van. *Az eredeti és fordított szövegnek egyértelmüsége.* 2) Ugyanazon gondolkozás, köz megegyezés. *Többekkel egyértelmüségben lenni valami iránt.* Máskép : *egyhanguság, egyelmüség.*

EGYES, (1), (egy-es) mn. tt. *egyes-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Egy külön véve; magánálló. *Egyes ember. Egyes ház. Egyes élet nem lehet bú nélkül.* (Km). *Egyes veréb.* 2) Egy számból álló, egy (arab vagyis hindu) jegygyel írt. *Egyes szám a számtanban*, milyenek 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. (Különbözik összeírva. L. EGYESSZÁM). Azután jőnek a *tizesek*, ezeket követik a *százasak*, tovább az *ezresek* stb. 3) Ami csak egyszer történik. *Egyes hivásra nem is mozdúl. Egyes intésre nem fizet.* 4) Használtatik nyomatosságul is némely egyet, egyedülit jelentő szók előtt, pl. ezen mondat : *egyes egyig* annyit tesz : a legutolsóig bezárólag, máskép : *egytől egyig* vagy *egy lábig. Egyes egyig odavesztek. Egyes egyedül.*

EGYES, (2), (l. föntebb) fn. tt. *egyes-t*, tb. *—ek.* 1) Szám, mely egy jegyből áll. *Öszveadni először az egyeseket.* 2) Oly dolog vagy eszköz, mely egyes számmal van megjelölve, pl. a bankjegyek között : *egyes* (= egy forintos), a hígmértékek között : *egyes* (egy itczés, egy messzelyes stb.). 3) Régiesen ‚egyetlen' helyett: „Nem irígyled nékem az én egyesemet“ Gr. Zrínyi Miklós. V. ö. EGYES, (1), mn. 4) Egyesszám, midőn ezt öszveírjuk. V. ö. EGYESSZÁM.

EGYESÉDIK, (egy-es-éd-ik) k. m. *egyesédtem, —tél, —ett.* l. EGYESÜL.

EGYES-EGYEDÜL, (egyes-egyedül) ösz. ih. Minden társ nélkül, egészen magában.

EGYESÍT, EGYESIT, (egy-es-ít) áth. m. *egyesít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni.* 1) Több külön tárgyat, dolgot egy testbe kapcsol, öszveállit, egygyé tesz. *Két szomszéd telket egyesíteni. A Dunát csatorna által a Tiszával egyesíteni.* 2) Erkölcsi ért. külön gondolkozásu, irányu embereket hasonló véleményre, irányra bír, terel. *Egyesíteni a pártokra szakadozott hazafiakat.* 3) Békéltet. *Egyesíteni a peres feleket.*

EGYESÍTÉS, EGYESITÉS, (egy-es-ít-és) fn. tt. *egyesítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által többeket egyesítünk. V. ö. EGYESÍT.

EGYESÍTÉTT, (egy-es-ít-étt) mn. tt. *egyesítétt-et.* Ami több önálló részekből, tagokból egygyé van alakítva, egy egészszé téve.

EGYESÍTHETŐ, (egy-es-ít-het-ő) mn. tt. *egyesíthető-t.* Amit egy másikkal, illetőleg amiket egymással egyesíteni lehet.

EGYESÍTŐ, EGYESITŐ, (egy-es-ít-ő) mn. tt. *egyesítő-t.* Ami két vagy több külön tárgyakat, dolgokat egygyé alakít, öszveállít. *Egyesitő vonal, csatorna, kapocs. Egyesitő pont.*

EGYESLEG, (egy-es-leg) ih. Egyenként véve, különkülön.

EGYESSÉG, (egy-es-ség) fn. tt. *egyesség-et.* 1) Egyező állapot, midőn többen meghasonlás nélkül együtt vannak, élnek. *Jó egyességben élő házasok.* 2) Egyesület. „Kiből nagy sokan szentté is lőnek, mig anyaszentegyháznak egyességébe lőnek.“ Debreczeni Legendáskönyv. 3) Megbékülés, visszálkodásnak elhárítása, megszüntetése. *Egyességre lépni az ellenféllel*

Egyességet eszközleni a háborgó testvérek, a peres felek, az adós és hitelezöji között. Ez utolsó értelemben jobban : *egyezség.*

EGYESSÉGI, (egy-es-ség-i, illetőleg egy-ezség-i) mn. Egyességré (vagy egyezségre) vonatkozó. *Egyezségi eljárás* (t. i. valamely adós és hitelezöji között).

EGYESSZÁM, (egyes-szám) ösz. fn. 1) A számtanban a legelsö szám; mást jelent külön írva, l. EGYES, (1) alatt, 2) A nyelvtanban, a hajlításnak vagy ragozásnak azon állapota, midőn az csak egy tárgyra vagy személyre vonatkozik. *Egyesszám a nevekben,* midőn egy tárgyról, személyről vagy tulajdonságról van szó. *Egyesszám az igékben*, midőn egy személynek v. tárgynak hatása vagy állapota határoztatik meg.

EGYEST, (egy-es-t) ih. Egy mértékben, egy arányban. *Nem eszik egyest a hasával.* (Km).

EGYESTALPU, (egyes-talpu) ösz. mn. l. EGYTALPU.

EGYESÜL, (egy-es-ül) önh. m. *egyesül-t.* 1) Egy egészszé alakúl, öszvekapcsolódik, egygyé lesz. 2) Erkölcsi ért. egy véleményre megy által másokkal. 3) Párosodik, nemileg közösül.

EGYESÜLÉS, EGYESÜLÉS, (egy-es-ül-és) fn. tt. *egyesülés-t*, tb. *—ék.* 1) Egy egészszé alakulás, egygyé levés. *Folyóvizek egyesülése.* 2) Egy véleményre, akaratra térés. *Pártfelek egyesülése.* 3) Megbékülés. 4) Párosodás, nemi közösülés.

EGYESÜLET, EGYESÜLET, (egy-es-ül-et) fn. tt. *egyesület-ét.* Általán állapot, midőn több külön részek, tagok egy testben, tömegben egyesítve vannak, különösen, erkölcsi ért. több személyekből álló társaság, mely bizonyos czélnak, bizonyos eszközök által elérését tüzte ki magának. *Vallási, polgári, tudományos, gazdasági, orvosi* stb. *egyesületek.* Újabban *egylet* főnév szinte ez értelemben jött divatba.

EGYESÜLT, (egy-es-ül-t) mn. tt. *egyesült-ét.* Egy testté, tömeggé alakult; egybekapcsolt. *Bács és Bodrog egyesült vármegyék. A Tisza szabályozására egyesült társulatok.*

EGYETĖM, (egy-e-tėm azaz —töm) fn. tt. *egyetėm-ét.* 1) Mindenség; bizonyos tér, vagy idő közötti lények öszvege, *egy tömegben* létele. *Világ egyeteme. Az égi testek egyeteme. Az állat-, növény- és ásványország egyeteme.* 2) Község, közönség. *Az ország rendeinek egyeteme, vármegye egyeteme.* 3) Főiskola, mely minden szakbeli tudományok tanszékeivel el van látva (Universitas scientiarum). *Pesti kir. egyetem. Bécsi egyetem. Műegyetem* (Polytechnicum).

EGYETĖMBEN, (egy-e-tėm-ben) ih. 1) Mind öszvesen, valamennyien. 2) Egyszersmind, egy úttal.

EGYETĖMÉS, (egy-e-tėm-ės) mn. tt. *egyetėmės-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Öszves, mind, közönséges. *Egyetemes emberi nem.* 2) Együtt, egymásért lekötelezett, gyetemleges.

EGYETĖMĖSÍT, (egy-e-tėm-ės-ít) l. EGYETĖMÍT.

EGYETĖMĖSÜL, (egy-e-tėm-ės-ül) l. EGYETEMÜL.

EGYETĖMI, (egy-e-tėm-i) mn. tt. *egyetėmi-t*, tb. *—ek.* 1) Öszves, valamennyi. *Egyetemi akarat, határozat.* 2) Egyetemet (föiskolát) illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Egyetemi épület, tanszékek. Egyetemi ifjuság, tanítókar.*

EGYETĖMILEG, (egy-e-tėm-i-leg) v. EGYETĖMLEG, (egy-e-tėm-leg) ih. 1) Mind közönségesen, mindnyájan öszvevéve. 2) Jogtani ért. egyetemileg kötelezik magukat az adósok, midőn ugyanazon kötelezettségért úgy állanak jót, hogy egyik a másikért, azaz, egy mindnyájáért, és mindnyája egyért fizetni tartozzék. (In solidum).

EGYETĖMÍT, EGYETĖMIT, (egy-e-tėm-ít) áth. m. *egyetemít-ėtt*, htn. *—ni* v. *—eni.* 1) Több külön eszméket általános fogalommá alakít, egy köz eszmébe foglal, péld. az egyedekből fajokat, a fajokból nemeket alkot. 2) Mindközönségessé, általánossá tesz.

EGYETĖMÍTÉS, EGYETĖMITÉS, (egy-e-tėm-ít-és) fn. tt. *egyetėmítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit egyetemítünk. V. ö. EGYETĖMÍT.

EGYETĖMLEG, (egy-e-tėm-leg) l. EGYETEMBEN, és EGYETEMILEG.

EGYETĖMLEGĖS, (egy-e-tėm-leg-ės) mn. tt. *egyetėmlegės-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Egyetemleg elvállalt. *Egyetemleges adósság.* V. ö. EGYETĖMILEG.

EGYETĖMLEGĖSEN, (egy-e-tėm-leg-ės-en) l. EGYETĖMILEG.

EGYETĖMLEGĖSSÉG, (egy-e-tėm-leg-ės-ség) fn. tt. *egyetėmlegėsség-ét.* Egyetemes kötelezettsége több személyeknek, például adósoknak. (Solidaritas).

EGYETĖMÜL, EGYETĖMÜL, (egy-e-tėm-ül) önh. m. *egyetėmül-t.* Egyetemivé, azaz, közönségessé, általánossá alakúl. Észtanilag, egyetemülnek az eszmék, midőn különös jegyeiket elhagyjuk, s köz jegyeiknél fogva egy fogalomba kapcsoljuk.

EGYETĖMÜLÉS, EGYETĖMÜLÉS, (egy-e-tėm-ül-és) fn. tt. *egyetemülés-t*, tb. *—ék.* Különkülön egyes eszméknek általános fogalommá változása. V. ö. EGYETĖMÜL.

EGYETÉRŐ, (egyet-érő) ösz. mn. Ugyanazon becsü, áru, értékü, egyértékü. *Az én kardom egyetérö a tiéddel.*

EGYETÉRT, (egyet-ért) ösz. önh. 1) Valakivel ugyanazon véleményben van. *Ezen tárgyra nézve tökéletesen egyetértek veled.* 2) Öszveczimborál, valamely tett végrehajtására mással szövetkezik. 3) Megfér, békével megvan másokkal.

EGYETÉRTÉS, (egyet-értés) ösz. fn. 1) Midőn bizonyos tárgyra nézve mással vagy másokkal ugyanazon véleményben vagyunk. 2) Czimborálkodás valamely tettnek végrehajtásában. 3) Békés, csendes, megférő együttlétel, együttlakás. *Szép egyetértésben élni.*

EGYETÉRTŐ, (egyet-értő) ösz. mn. 1) Egy gondolkozású. *Egyetértő tanácsosok, bírák.* 2) Öszveférő, egymással békén, csendesen élő. *Egyetértő házasok, testvérek, rokonok.*

EGYETÉRTŐLEG, (egyet-értőleg) ösz. ih. 1) Közvéleménynyel, egy akarattal. 2) Egymással megférve.

EGYETLEN, (egy-ig-len = egy-eg-len = egy-et-len) mn. tt. *egyetlen-t,* tb. *—ék.* Olyan egy, melynek mása, hasonlója, párja nincs, milyen csak egy van. Képzője *etlen*, nem az ismeretesb tagadó képző, melynek itt alig volna értelme, hanem, mint imént is érintők az *ig* régiesen *eg* határvető rag, melyben úgy vált a *g* *t*-vé mint ezekben : *esmeg ismét*, *sög söt*, *inneg* (régiesen, pl. Katalin legendájában) ma *innet.* Ezen *ig* rag pedig igen szereti fölvenni a *lan len* toldalékot : addiglan, pediglen, ideiglen. Továbbá valamint ma a közéletben úgy régente még többször találjuk e szót az *egy* kíséretében ; tehát eredetileg csak határozó, pl. *egyetlen egy* = egyiglen egy ; hasonlók *egyetlen egyszer ; egyetlen egyig elvesztek ; egyetlen együl találtam öt.* Amit Káldinál így találunk : „Tekints az én fiamra, mert nekem *egyetlenem.*“ (Lukács 9. 38.), azt a Tatrosi codex így adja : „Tekénts en fiamra mert *egyetlen egy* ennekem.“ Továbbá Káldinál is : „Mert nem hiszen Isten *egyetlen egy* szülött fiának nevében.“ (János. 3. 18.) A Tatrosi codexben e helyütt is, söt általán mindenütt : *egyetlen egy.* Későbben használtatott és használtatik ma is mind határozóúl azaz ‚egy‘ szó kíséretében, mind magánosan melléknévül (szintén mint *ideiglen* újabb korban) : *egyetlenem ! szerelmes egyetlenem !* (Gyöngéd anyai szólitása gyermekének). Figyelmet érdemel amit Jászay Pál írint a Tatrosi codex szótárában a 306. lapon, hogy *penig-telen* toldott alak szintén eléfordúl a régiségben *penig-len* vagy csak *penig* helyett.

Így jön elé a dunántúli némely nyelvjárásban *megénteg*, söt *megéntelenség* (mint mostanág) az egyszerü *megént* helyett. Országszerte divatos : *épenséggel.* Katalin legendájában is olvassuk : „Egyettel egy szíz megmarada egy egész országban.“ Mikből megtetszik, hogy mind ezek csak toldalékjai, de a nyomatékot kitüntető toldalékjai (kivált a régiségben) az *eg* vagy *ig* ragnak. T. i. a hangsuly nyomatékosabban tünik fel, ha több sulytalan tagok követik avagy előzik meg, vagyis két hangsuly egymástól kissé távolabb esik. (V. ö. HANGSULY), pl. „mennynek és földnek *tëremtöjében,*“ „*halálnak hâlálával*“ az utolsó szók első tagján fekvő hangsuly nem volna oly nyomatékos, a *nek* elhagyásával : „menny és föld teremtőjében“ „halál halálával.“ ‚Épenséggel‘ sokkal jobban nyomatékozható mint ‚épen.‘ Így ‚egyig-egy‘ kifejezésben sem az első sem az utóbbi ‚egy‘ hangsulya nem oly kitünő, mint ha még egy sulytalan szótag járul elébe : ‚egyiglen egy‘. Nyelvészeink csaknem általában azon véleményben vannak, hogy a közepi számos szótoldatok, utóhangzások a magyar nyelvben a gondolatok menetének némi lassusága miatt történnek, holott azok zenei elemet (rythmust) rejtenek magukban.

EGYETLENEGY, (egyetlen-egy) öszvetétel ; l. EGYETLEN.

EGYETMÁS, (egyet-más = egy-eg-más v. egy-és-más) ösz. tájszó, *egymás, holmi* helyett.

EGYEVEZŐS, (egy-evezős) ösz. mn. Hajóról, vagy inkább csónakról, ladikról mondatik, melyet egy evezővel húznak.

EGYEZ, (egy-ez) önh. m. *egyez-tem, —tél, —ett.* Valamely ügy, dolog iránt alkudozik, szerződik. *Megegyez ; kiegyez. Megegyeznek a felek, mielőtt pör utjára vinnék ügyeiket. Beleegyezni valamibe. Öszveegyezni egymással.* Különböztetésül v. ö. EGYEZIK.

EGYEZÉS, (egy-ez-és) fn. tt. *egyezés-t*, tb. *—ék.* 1) Szerződés, alku, valamely peres, vagy kétes ügynek bíró nélküli elintézése. 2) (*egyezik* igétöl származva) öszvehangzás, öszveillés. *Zeneszerek egyezése. Az igének egyezése a névvel számra nézve.*

EGYEZÉSPONT, (egyezés-pont) ösz. fn. Azon kitüzött feltétel, melyet az egyező, szerződő, alkuvó felek közösen elfogadnak ; vagy azon tárgy, mely körül az egyezés forog.

EGYEZET, (egy-ez-et) fn. tt. *egyezet-ét.* Az egyezésnek következménye ; egyezés elvont értelemben véve ; végrehajtott egyezés.

EGYEZHETLEN, (egy-ez-het-len) mn. tt. *egyezhetlen-t*, tb. *—ék.* 1) Aki nem egyezhet, vagy ami iránt egyezni nem lehet. *Egyezhetlen osztályosok. Egyezhetlen ügy.* 2) Ami nem egyezhetik, ami egymással öszve nem illik, meg nem fér. *A föl nem hangolt zeneszerek egyezhetlenek. Némely szinek egyezhetlenek egymással.*

EGYEZHETLENSÉG, (egy-ez-het-len-ség) fn. tt. *egyezhetlenség-ét.* Különféle személyek vagy tárgyak abbeli tulajdonsága vagy természete, melynél fogva nem egyezhetnek. V. ö. EGYEZ, EGYEZIK.

EGYEZIK, (egy-ez-ik) k. m. *egyez-tem*, *—tél, —ett.* Valamely dolog, lény, melynek szabad akarata nincsen, mintegy természeti szükségből öszveillik, öszvehangzik, öszvefér. *Megegyezik*, *öszveegyezik. Ezen dolog a becsülettel meg nem egyezik. Úgy szép az ének, ha a különféle hang öszveegyezik. A személyes névmás az igével számban és személyben egyezik.*

EGYEZKÉDÉS, (egy-ez-kéd-és) fn. tt. *egyezkedés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés midőn egyezkedünk.

EGYEZKÉDIK, (egy-ez-kéd-ik) k. m. *egyezkédtem, —tél, —étt.* Valamely ügy, dolog iránt alkudozik, szerződő állapotban van, alkura lépni, szerződni akar s ezen akaratát tettleg gyakorolja is ; peres ügynek biró nélkül barátságosan elintézését, kiegyenlitését nyilvánítja.

EGYEZMÉNY, (egy-ez-mény) fn. tt. *egyezmény-t*, tb. *—ék.* Általán, gondos, és mesterséges illesztésből eredett öszveillés. (Harmonia). Különösen 1) A zenészetben többféle hangoknak kellemes egyesitése. (Harmonia musica). 2) A festészetben, midőn

nincs benne semmi kirivó szinezet, az alakzatok öszveillők, a kifejezés megfelel a kiállítni szándéklott tárgynak stb. 3) A bölcselőknél, a mindenség valamennyi lényeinek oly viszonya egymás között, melynél fogva a végczélra egyesülnek. *Észtani egyezmény*, azaz a gondolkodásnak általános főelve, melyet másképen *ellenmondás* elvének neveznek. (Köteles Sámuel Logikája. Nagy-Enyed 1830. 40. §.). *Erkölcsi egyezmény*, két vagy több egyén gondolkozása, akarata, és hajlama között. Jogtani ért. a végrehajtott egyezés.

EGYEZMÉNYÉS, (egy-ez-mény-és) mn. tt. *egyezményés-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. Aminek részei egyezményben vannak. *Egyezményes testalkat*, *szene*, *festmény*, *gondolkozás*, *erkölcsök*. *Egyezményes bölcseleti rendszer*. V. ö. EGYEZMÉNY.

EGYEZMÉNYI, (egy-ez-mény-i) mn. tt. *egyezményi-t*, tb. *—ek*. Egyezményt illető, arra vonakozó. *Egyezményi szabályok*, *tulajdonságok*.

EGYEZMÉNYILEG, (egy-ez-mény-i-leg) ih. Úgy, mint az egyezmény szabályai kivánják.

EGYEZŐ, (egy-ez-ő) mn. tt. *egyező-t*. 1) Szerződő, alkuvó, valamely ügyet barátságosan elintéző. *Egyező felek*. 2) Az *egyezik* igétől, öszvehangzó, öszveillő, megférő. *Egyező hangszerek*. *Egyező szinek*.

EGYEZŐLEG, (egy-ez-ő-leg) ih. Egy értelemmel; oly módon, mely valamivel megegyezik. *Egyezőleg nyilatkozni valamely tárgy felől*. *A végrendelettel egyezőleg osztozni meg az örökségen*. *Törvényekkel egyezőleg cselekedni*, *itélni*.

EGYEZSÉG, (egy-ez-ség) l. EGYESSÉG, 3).

EGYEZTET, (egy-ez-tet) áth. m. *—egyeztet-tem*, *—tél*, *—ett*. 1) Másokat valamely kétes, vagy peres ügyben alkura, szerződésre, békeségre léptet. *Megegyeztet*, *öszveegyeztet*. *Egyeztetni az osztozó testvéreket*. 2) Öszveilleszt, öszhangoztat. *Egyeztetni a hangszereket*. *Egyeztetni az igét a tárgyeseti névvel*.

EGYEZTETÉS, (egy-ez-tet-és) fn. tt. *egyeztetés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, mely által valakiket v. miket egyeztetünk. V. ö. EGYEZTET. *A csivódó házasok egyeztetése*. *A beszéd részeinek egyeztetése*.

EGYFAJÚ, (egy-fajú) ösz. mn. Ugyanazon fajból való, azon fajhoz tartozó. *Egy fajú állatok*, *növények*. Átv. ért. hasonló indulatu, természetü. *Egy fajú korhelypajtások*.

EGYFALKÁS, (egy-falkás) ösz. mn. Növények osztálya, melyeknek hímszálai öszve vannak nőve. (Monadelpha). *Egyfalkás virágu növények*.

EGYFELÉ, (egy-felé) ösz. ih. 1) Egy irányra, czélra. *Egyfelé repültek a kieresztett galambok*. 2) Egy darabra, egy részre. *Az egész örökség egyfelé ment*.

EGYFÉLE, (egy-féle) mn. tt. *egyfélét*, tb. *egyfélék*. 1) Egy felekezethez, nemhez, osztályhoz tartozó. *Egyféle emberekkel társalogni*. *Egyféle gabonát termeszteni*. *Egyféle munkával foglalkodni*. 2) Hasonló alakú, formáju, szinü, anyagú stb. *A katonák egyféle posztóból viselnek ruhát*, *fegyvereik is egyfélék*. 3) Nem több, csak azonegy. *Évhosszat egyféle nadrágban jár*. *Egyféle ételt eszik mindennap*.

EGYFÉLEKÉP, v. EGYFÉLEKÉPEN, (egy-féle-kép v. —képen) ösz. ih. Egyformán, egy módra, nem különbözőleg; hasonlólag. *Több ízben egyféleképp nyilatkozni*. *A vádlott mindannyiszor egyféleképp vallott*.

EGYFÉLESÉG, (egy-féleség) ösz. fn. Egyformaság, ugyanazon alakja, módja valaminek. *Az egyféleség unalmas*. V. ö. EGYFÉLE.

EGYFELŐL, (egy-felől) ösz. ih. Egy részről, egy oldalról, egy tájról, irányról. *Nem csak egyfelől rontott be az árvíz a városba*. *Már régen egyfelől fú a szél*. Újabb időben némelyek megkülönböztetik ezen kérdésre hol? amidőn *felül*-t írnak és mondanak: *egyfelül megütötte a guta*; *egyfelül dögvész*, *másfelül éhség pusztítja a hazát*.

EGYFOGATÚ, (egy-fogatú) ösz. mn. Egy vonó marhával, különösen egy befogott lóval, szamárral stb. ellátott. *Egyfogatú kis kocsi*, *taliga*. Vétetik főnév gyanánt is. *Egyfogatún kirándulni valahová*.

EGYFOKU, (egy-foku) ösz. mn. A maga neméban ugyanazon fokon álló. *Három nap folytában egy foku melegség volt*.

EGYFOLYTÁBAN, (egy-folytában) ösz. ih. Folytatólag, szünet nélkül, félben nem szakasztva. *Egyfolytában tíz mérföldet lovagolni*. *Egyfolytában elolvasni a könyvet*.

EGYFORMA, (egy-forma) ösz. mn. Hasonló külsővel, alakkal biró. *Egyforma ruhában járó testvérek*. *Egyforma nagyságu*, *haju*, *szemü ikrek*. *Egyforma házak*, *bútorok*. Újabb szóval: *egyded*.

EGYFORMÁN, (egy-formán) ösz. ih. Hasonló külsővel, hasonló alakban; ugyanazonkép, egyféleképp. *Egyformán viselik hajaikat*. *Egyformán öltözködnek*. Használtatik belsőleg is e helyett: egyaránt. *Egyformán* (azaz *egyaránt*) *osztozkodni*.

EGYFORMÁRA, (egy-formára) ösz. ih. Ugyanazon módra, alakra, külsőre. *Egyformára szabni a katonák öltözetét*.

EGYFORMASÁG, (egy-formaság) ösz. fn. Külön dolgoknak vagy személyeknek hasonlósága, külsejökre, alakjokra nézve. Másképen s újabb alkotásu szóval: *egydedség*.

EGYFORMÁTLAN, (egy-formátlan) ösz. mn. Másmás formáju, alakú, külsejü; nem egyenlő.

EGYFORMÁTLANSÁG, (egy-formátlanság) ösz. fn. Tulajdonság, vagy inkább állapot, melynél fogva az egymáshoz hasonlított tárgyak külsejökre, alakjokra nézve nem egyeznek, egymástól különböznek.

EGYFÜVÜ, (egy-füvü) ösz. mn. Amit évenként egyszer kaszálnak; amin csak agg széna terem, nem sarju is. *Egyfüvü kaszálórét*.

EGYHAMAR, EGYHAMARJÁBAN, (egy-hamar v. —hamarjában) ösz. ih. Egykönnyen, mindjárt. *E pampának nem találni egyhamar párját*. *Nem egyhamar gyógyúl be ezen seb*.

EGYHANGÚ, EGYHANGU, (egy-hangú) ösz. mn. 1) Egy hangból álló, egy hangot adó, egy han-

gon lejtő. *Egyhangú ének. Egyhangú húr. Egyhangú beszéd.* 2) Átv. ért. egyértelmü. *Egyhangú szavazat.*

EGYHANGÚLAG, EGYHANGULAG, (egy-hangúlag) ösz. ih. 1) Ugyan azon hangot adva, egy foku hangon lejtve. *Egyhangulag szóló duda. Egyhangulag ejteni a szókat.* 2) Átv. ért. egyértelmüleg, köz akarattal. *Egyhangulag dönteni el valamely tárgyat. Egyhangulag ellene szavaztak. Egyhangulag kiáltották ki képviselőnek.*

EGYHANGÚSÁG, EGYHANGUSÁG, (egy-hangúság) ösz. fn. 1) A hangnak vagy hangoknak azonsága, folytonosan azon lejtésben maradása. *A különféle hangszerek egyhangusága. Egyhangusság a szók kiejtésében.* 2) Értelem-, véleményegység.

EGYHÁROMSÁG, (egy-háromság) ösz. fn. Keresztény hittan szerént az istenségnek azon tulajdonsága, minél fogva lényegében egy, személyében pedig három. Jelenti az isteni személyek öszvegét is. *Szent egyháromság*, azaz Atya, Fiú és Sz. Lélek.

EGYHÁROMSÁGU, (egy-háromságu) ösz. mn. Egyháromságból álló; ami lényegében egy, személyében pedig három. *Egyháromságu istenség.* (TrinaDeitas).

EGYHASI, (egy-hasi) ösz. mn. tt. *egyhasi-t*, tb. *—ak.* 1) Szélesb ért. oly magzatokról mondatik, melyek egy anyától lettek. 2) Szorosb ért. egyhasiak az ikrek, vagy hármas négyes szülöttek, kiket egyszerre viselt méhben az anyjok.

EGYHÁZ, (egy-ház) ösz. fn. 1) Templom, isteni tiszteletre szentelt nyilvános épület, melyet a magyar nemesb értelemben *egyháznak* azért nevezett, mert eleinte hihetőleg egy helynek csak egy temploma volt, valamint ma is kisebb, kivált egy vallásu helységnek csak egy temploma van, melyet *Isten házá*-nak vagy *szentegyháznak* is hínak. *Anyaegyház, fiókegyház.*

„S ím harang az éj felében
Szent misére intve, szólal;
Míg egyházban zeng az ének
A magas szülött nevének."

Tompa.

Eléjön már a régi bibliafordításokban is. „Monda kedig Jézus a papok fejedelminek és az egyház mesterinek" (ad magistratus templi). Tatrosi codex. 2) Átv. ért. a keresztény hívek közönsége. L. ANYASZENTEGYHÁZ.

EGYHÁZA, (egy-háza) ösz. helynév. Helyragozva: *Egyházá-n, —ra, —ról.* Számos magyar városok, helységek és puszták nevében találtatik. *Ágasegyháza* (Pest megye és Kis-Kunság); *Bánegyháza* (Pest m.); *Derékegyháza* (Csongrád m.); *Délegyháza* (Pest m.); *Dombegyháza* (Csanád m.) *Fehéregyháza* mv. Sopron m.; faluk Máramaros, Pozsony, Somogy m.; puszták Békés, Borsod, Pest m.; erdélyi faluk Alsó-Fejér m. és Besztercze vidékében); *Félegyháza* (mv. Kis-Kunságban, falu Bihar, puszta Szabolcs m.); *Fü-lep*— (Bihar m.); *Halom*— (Pest m.); *Kerek*— (Békés, Bihar m. Kis Kunság.); *Két*— (Békés m.); *Köves*— (Bihar m.); *Német*— (Fejér m.); *Nyár*— (Pest m.); *Nyír*— (Szabolcs m.); *Szeg*— (Borsod m.); *Szék*— (Csanád m.); *Szent-László*— (Szala m.); *Szolga*— (Fejér m.); *Tövis*— (Arad m.); *Vörös*— (Pest, Békés, Csongrád m. s Erdélyben).

EGYHÁZADÓ, (egy-ház-adó) ösz. fn. Adó, melyet a keresztények illető egyházaikra, azaz, templomaik, papjaik fentartására, szükségeire fizetnek, vagy hajdan némely más czimek alatt is fizettek.

EGYHÁZAS, (egy-házas) ösz. mn. 1) Egyházzal, azaz, templommal biró, ellátott. *Egyházas helység.* 2) Egy lakó-telket biró. *Egyházas nemes, gazda, jobbágy.* 3) Sok magyarországi helységnek jelző neve. Lásd itt alább.

EGYHÁZAS-BÁST, falu Gömör megyében; helyragozva: *—Bást-on, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-BÖDÖGE, puszta Veszprém megyében; helyr. *—Dödögé-n, —re, —ről.*

EGYHÁZAS-BÜK, puszta Szala megyében; helyr. *Bük-ön, —re, —ről.*

EGYHÁZAS-FALU, helység Sopron megyében; helyr. *—Falu-ba, —ban, —ból.*

EGYHÁZAS-FÜZES, falu Vas megyében; helyr. *Füzes-re, —én, —ről.*

EGYHÁZAS-GÉLLE, falu Pozsony megyében; helyr. *—Géllé-n, —re, —ről.*

EGYHÁZAS-HOLLÓS, falu Vas megyében; helyr. *Hollós-on, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-KARCSA, falu Pozsony megyében; helyr. *—Karcsá-n, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-KARMACS, puszta Szala megyében; helyr. *—Karmacs-on, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-KESZŐ, falu Vas megyében; helyr. *—Kesző-n, —re, —ről.*

EGYHÁZAS-MARÓT, falu Hont megyében; helyr. *Marót-on, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-RÁDÓCZ, falu Vas megyében; helyr. *—Rádócz-on, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-SZECSŐD, falu Vas megyében; helyr. *Szecsöd-ön, —re, —ről.*

EGYHÁZATYA, (egy-ház-atya) ösz. fn. 1) Előkelő hiteles személy, ki az egyház, azaz, templom jövedelmeit és tőkéit kezeli, s azokra felügyel. 2) Igy neveztetnek az első keresztény századokból azon hittanitók, kiknek hátramaradt munkáikból, mint hiteles kútfőkből, a r. kath. egyház tana szerént a valódi első keresztény tudományt megismerhetjük.

EGYHÁZFALU, helység Sopron megyében; helyr. *Egyházfalu-ba, —ban, —ból.*

EGYHÁZFALVA, helység Pozsony megyében; helyr. *Egyházfalvá-n, —ra, —ról.*

EGYHÁZFI, (egy-ház-fi) ösz. fn. Templomi szolga, ki a templomot kinyitja, bezárja, a papot öltözteti, s egyéb szolgálatokat is tesz, péld. gyertyát gyujtogat, pörsölyt hord, harangoz stb. Másképp, rontott latinsággal: *sekrestyés.*

EGYHÁZFIA, (egy-ház-fia) l. EGYHÁZFI.

EGYHÁZFILAK, (egy-ház-fi-lak) ösz. fn. Némely templomokhoz oda épitett különös lak, az egyházfi számára. Általán, akármily lak, mely kizárólag az egyházfiaké.

EGYHÁZFISÁG, (egy-ház-fiság) ösz. fn. Egyházfi-szolgálat.

EGYHÁZGAZDA, (egy-ház-gazda) ösz. fn. Az egyház, azaz, templom javaira fölügyelő személy; l. EGYHÁZATYA 1).

EGYHÁZGYÜLÉS, (egy-ház-gyülés) ösz. fn. Széles ért. az egyház igazgatóinak gyülése, az egyház ügyeit illető tanácskozás végett. Szorosb ért. a főpapok, és ezek által meghivott egyházi személyek gyülekezete. *Közönséges*, *tartományi*, *püspöki egyházgyülés*.

EGYHÁZI, (egy-házi) ösz. mn. Egyházhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. Különösen 1) Papi. *Egyházi személy*, *egyházi áldás*, *egyházi jószág*. 2) Templomi. *Egyházi beszéd*, *zene*, *ének*, *szolgálat*, *szertartás*. 3) A hivek egész közönségét illető. *Egyházi gyülés*, *könyv*, *szokás*. *Egyházi törvények*. *Egyházi jog*.

EGYHÁZILAG, (egy-házilag) ih. Egyházgyülésileg; az egyház főpapjainak és igazgatóinak határozata, egyezése által.

EGYHÁZJOG, (egy-ház-jog) ösz. fn. 1) Az egyházat és egyházi személyeket és dolgokat illető jogok, szabadságok özvege. 2) Gyüjteménye azon törvényeknek, melyeket az egyház elöljárói az egyházi személyeket és ügyeket illetőleg hoztak. (Jus canonicum).

EGYHÁZKELÉS, (egy-ház-kelés) ösz. fn. Szertartás, melylyel a gyermekágyból fellábadott asszonyt az illető lelkész a templomba bevezeti, beavatja. Másképp : *beavatás*.

EGYHÁZKELŐ, (egy-ház-kelő) ösz. fn. l. EGYHÁZKELÉS.

EGYHÁZKERÜLET, (egy-ház-kerület) l. EGYHÁZMEGYE.

EGYHÁZKORMÁNY, (egy-ház-kormány) ösz. fn. Hatóság, mely a szélesb vagy szükebb értelemben vett egyházat kormányozza.

EGYHÁZKÖNYV, (egy-ház-könyv) ösz. fn. Könyv, melyből az illető pap az egyházban imádkozik. Igy neveztetnek továbbá mindazon könyvek, melyekben a templom vagy egyházi gyülekezet ügyei följegyezvék, milyenek, az anyakönyvek, halottas könyvek stb.

EGYHÁZKÖNYVI, (egy-ház-könyvi) ösz. mn. Egyházkönyvre vonatkozó; Egyházkönyvből való. *Egyházkönyvi kivonat*.

EGYHÁZKÖR, (egy-ház-kör) l. EGYHÁZMÉGYE.

EGYHÁZLÁTOGATÁS, (egy-ház-látogatás) ösz. fn. Hivatalos eljárás, midőn az egyházi főnök az alárendelt egyházakat bejárja, s a lelkész és hivek közti viszonyokat, valamint az egyház jövedelmeit vizsgálatba veszi, s ennek következtében, mint jónak és szükségesnek véli, intézkedik.

EGYHÁZMÉGYE, (egy-ház-mégye) ösz. fn. Általán kerület, mely az egyházhoz tartozó, s bizonyos főnök felügyelése alatt létező hívek számát foglalja magában. Ilyenek : *püspökség*, *főesperesség*, *alesperesség*, *plebánia*. Különösebben jelenti az egy főpap, péld. érsek, püspök alatt levő hiveket, s azon kerületet, tartományt, melynek hivei fölött a főpap lelki hatalmat gyakorol. (Dioecesis).

EGYHÁZMÉGYEI, (egy-ház-mégyei) ösz. mn. Egyházmegyét illető, egyházmegyéhez tartozó, arra vonatkozó. *Egyházmegyei gyülés*, *tanács*, *rendeletek*.

EGYHÁZNAGY, (egy-ház-nagy) ösz. fn. Általános nevezete az egyház főpapjainak, milyenek a patriarkák, érsekek, püspökök, apátok, prépostok. Némely régiek éltek e szóval *bibornok* (cardinalis) értelemben.

EGYHÁZNAP, EGYHÁZNAPJA, (egy-ház-nap v. —napja) ösz. fn. A romai katholikusoknál jelenti azon napot, vagy napnak emlékünnepét, melyen a templom megáldatott, vagy fölszenteltetett; másképp : *bucsúnap*, vagy egyszerüen : *bucsú*.

EGYHÁZPÁRTFOGÓ, (egy-ház-párt-fogó) ösz. fn. Személy, kinek joga van az egyházi lelkészeket kinevezni. Igy nevezik a testületet is, mely hasonló joggal bir. Hosszasága miatt jobb külön írni : *egyházi pártfogó s egyházi kegyúr*.

EGYHÁZRABLÓ, (egy-ház-rabló) ösz. fn. Ki templomot rabol, egyházi drágaságokat oroz.

EGYHÁZSZEG, EGYHÁZSZEGH, falu Nyitra és Vas megyékben; helyr. *Egyházszeg-én*, *—re*, *—ről*.

EGYHÁZSZOLGA, (egy-ház-szolga) ösz. fn. Általán személy, ki egyházi szolgálatokat tesz, tehát maga az illető pap is. Különösen szolga, ki a templomra fölügyel, s abban némi szolgai munkákat végez, milyen az egyházfi, harangozó stb. Külön írva : *egyházi szolga*.

EGYHÁZTANÁCS, (egy-ház-tanács) ösz. fn. Egyházi személyekből, ülnökökből álló tanács, az egyházi főnök, vagy helyettesének elnöklete alatt, mely az egyház elé tartozó ügyeket elintézi, s az illető perekben itéletet hoz. (Consistorium).

EGYHÁZTANÁCSI, (egy-ház-tanácsi) ösz. mn. Egyháztanácsra vonatkozó, egyháztanácsot illető, attól eredett. *Egyháztanácsi ülés*, *egyháztanácsi itélet*.

EGYHÁZTOLVAJ, (egy-ház-tolvaj) ösz. fn. l. EGYHÁZRABLÓ.

EGYHÁZVIDÉK, (egy-ház-vidék) ösz. fn. Az egyházmegye több kisebb részre, területre osztva, ezen területnek ‚egyházvidék' a neve, s rendszerént valamely esperes vagy alesperes alatt áll, a honnan esperességnek is hívatik.

EGYHÉJAS, (egy-héjas) ösz. fn. Csigák neme, melyek testét egy héj takarja.

EGYHÉJU, (egy-héju) ösz. mn. Minek egy héja van. V. ö. HÉJ.

EGY-HÉT, (egy-hét) ösz. fn. Hét napból álló időkör, melyet vasárnaptól szombatig számlálunk rendesen, ámbár akármely más naptól is számithatni, s őseink hétfőtől számították, mi megtetszik a hét némely napjainak magyar neveiből, ú. m. *hétfő* am. a hét feje az az első napja, *kedd* am. ketted (t. i. nap). *Egyhétre elutazni. Egyhétben egyszer enni meleget.* Külön is írhatjuk : *egy hét*, de a következő származékokban inkább összeírva találjuk.

EGYHETES, (egy-hetes) ösz. mn. Ami egy héttől fogva tart, létezik, él. *Egyhetes eső. Egyhetes betegség. Egyhetes gyermek.* Különbözik tőle *egyhéti*, azaz, egy hétre való, terjedő, egy hét alatt történő. *Egyhéti eleséget vinni magával. Ez egyhéti munkába került. Egyhéti utazás.* Így különböznek ezen időre vonatkozók : *egynapos* és *egynapi, egyhónapos* és *egyhónapi, egyéves* és *egyévi*. L. —ES és —I képzők.

EGYHÉTI, (egy-héti) ösz. mn. l. EGYHETES.

EGYHÉTRE, (egy-hétre) ösz. ih. 1) Hét napig tartó időre. *Eltávozott egyhétre.* 2) Hét nap mulva. *Egyhétre visszatér. Ki tudja, élünk-e egyhétre. Tegnaphoz, mához, holnaphoz egyhétre.*

EGY HIÁN v. HIJÁN, ösz. ih. Élünk vele, midőn valamely kerekszámból csak egy hiányzik, s ekkor a kerekszám elé teszszük, pl. *Egy hián száz forint*, azaz, kilenczvenkilencz. *Egyik tizenkilencz, másik egy hián húsz.* (Km).

EGYHÍMES, (egy-hímes) ösz. mn. Minek egy hímje vagy hímszála van. Növényrajzi müszó. *Egyhímesek* (Monandria).

EGYHITŰ, (egy-hitü) ösz. mn. Ugyanazon hiten, valláson levő, azon egyház tanait követő. *Egyhitü házasok, polgárok.*

EGYHÚRÚ, EGYHURU, (egy-húrú) ösz. mn. és fn. Minek egy húrja van ; különösen ilyen hangszer. (Monochordon).

EGYHUZOMBAN, (egy-huzomban v. huzamban) ösz. ih. Egy huzással ; félben nem szakasztva. *Egyhuzomban kiinni egy itcze bort. Egyhuzomban hat mérföldet elmenni*, vagy *útazni*.

EGYIDEIG, EGYIDEIGLEN, (egy-ideig v. —ideiglen) ösz. ih. Bizonytalan, vagy bizonyos idő folytáig. *Egyideig nálunk maradhatsz. Egyideig szolgált a szerencse neki.*

EGYIDEJŰ, (egy-idejü) ösz. mn. 1) Egy időben létező, diszlő. *Egyidejü gyümölcsök.* 2) Egykoru, ugyanazon években vagy éveket élő. *Egyidejü oskolatársak.*

EGYIDEJŰSÉG, (egy-idejüség) ösz. fn. Többeknek azon közös tulajdonsága, melynél fogva egy időben léteznek, vagy hasonló életkoruak. *Az egyidejüség leginkább kedvez a barátsági viszonyoknak.*

EGYIDŐBELI, (egy-idő-beli) ösz. mn. l. EGYKORU.

EGY-IDŐBEN, (egy-időben) ösz. ih. 1) Ugyanakkor, ugyanazon időszakban. *Árpád és Szvatopluk egy időben éltek.* Ez értelemben két szó s külön írva jobb. 2) Egykor, valamikor, régente. *Egyidőben minden magyar nemes nemcsak czim szerént, hanem valósággal vitéslő volt.*

EGYIDŐS, (egy-idős) ösz. mn. Ugyanazon korban levő, egy időben született. *Az én barátom egyidős velem.*

EGYIK, (egy-ik) mn. tt. *egyik-et*. Élünk vele, midőn többek közől egyet különösen kimutatunk. *Egyik eb, másik kutya.* (Km). *A sok közől ez egyiket ismerem. Egyik sem szól. Egyik kéz a másikat mossa.* (Km.). *Egyik pap (vagy nap) a másiknak tanitványa.* (Km.). *Egyik olyan, mint a másik. Egyik másik csak tesz valamit.* Az egybirtokú személyragok hozzájárultával, ‚*közől*' névutó kihagyása eszközöltethetik. *Ő a válasstottak egyike*, körülírva : *ő a választottak közől egyik. Egyikével az utasoknak találkoztam*, körülírással : *egyikkel az utasok közöl találkoztam. A birák egyikét megvesztegették*, körülírással : *a birák közöl az egyiket megvesztegették.* Az egyes számban csak a harmadik személyragot veszi fel, de a többesben mind a hármat : *egyikünk*, azaz, egyik közölünk, *egyiktek*, v. *egyiketek*, (Molnár Albertnél : *egyitek*, mi ma sem szokatlan) *egyikök*, némely szójárásban : *egyiköjök*. Régi magyar iratokban eléfordul személyrag nélkül is, pl. *azoknak sem egyikhez* (a mostani divat szerént : *sem egyikéhez*) ; *felmenvén a hajó egyikbe ; mikor volna a városok egyikben ; és igy lött a napok egyikben ; e két fiamnak egyik üljön te jog felöled.* Tatrosi cod. *Asszonyembereknek egyik.* Döbrentei cod. De ezek mai időben az általánosan uralkodó szokás ellen vannak s az ekként irónak vagy beszélőnek hibákul rovatnának ; a régiségben is latínosságoknak látszanak.

EGYIKMÁSIK, (egyik-másik) ösz. mn. Majd ez, majd amaz ; több közöl egykettő ; némelyik. *Egyikmásik csak ad valamit, ha nem mindenik is.*

EGYIPTOM, fn. tt. *Egyiptom-ot.* Felső, vagyis éjszaki Afrikának termékeny tartománya, latinúl Aegyptus, hellenül *Αἴγυπτος*, ezért ma némelyek *Egyiptus*-nak irják, de az általános népnyelv *Egyiptom*-ot mond, valamint a régi magyar könyvekben is így találjuk.

EGYIPTOMBELI, (egyiptom-beli) l. EGYIPTOMI.

EGYIPTOMI, (egyiptom-i) mn. tt. *egyiptomi-t*, tb. *—ak*. Egyiptomba, vagy Egyiptomból való, ott történt, onnan eredő. *Egyiptomi lakos. Egyiptomi tíz csapás.*

EGYIPTUS, l. EGYIPTOM.

EGYIRÁNT, (egy-iránt) ösz. ih. Elemei szerént azt tenné : egy irányban, azon egy czélra vagy czélból, de ezen jelentésben nem divatos, hanem hibásan *egyaránt* helyett használtatik.

EGYIRÁNYU, (egy-irányu) ösz. mn. Egy irányban futó. *Egyirányú vonalak.* (Lineae paralellae), l. EGYENKÖZÜ, és v. ö. IRÁNY.

EGYÍT, EGYIT, (egy-ít) áth. m. *egyít-ett*, htn. *—ni* vagy *—eni*. Egygyé tesz, két vagy többféle

tárgyat úgy öszvekapcsol, hogy egy alakuljon belölök.

EGYÍTÉS, EGYITÉS, (egy-ít-és) fn. tt. *egyítés-t*, tb. *—ék*. Egygyé tevés, egygyé alakítás.

EGYIZBEN, (egy-ízben) ösz. ih. Egyszer, egyszerre, nem többször. *Egyízben öt is betették a hűsre. Egyízben két dolgot végezni.*

EGYJELENTÉSŰ, (egy-jelentésü) ösz. mn. Ugyanazon jelentéssel biró; ugyanazon értelmü. *Egyjelentésü példabeszédek. Egyjelentésü talányok. Egyjelentésü szók.*

EGYKASZÁLATÚ, (egy-kaszálatú) ösz. mn. Mondják rétröl, melyet évenként egyszer kaszálnak, mely sarjút nem terem. Máskép: *egyfüvü.*

EGYKARÚ, (egy-karú) ösz. mn. Kinek egy karja van. *Egykaru nyomorék, koldús.* Szokottabban *félkarú.*

EGYKEDVŰ, EGYKEDVÜ, (egy-kedvü) ösz. mn. Valamely tárgy iránt sem jó sem rosz kedvet nem mutató; különösen, semmi részvéttel nem viseltető, vagy részvétet nem jelentö, akár azért, mert a dolgot kicsinyli, akár pedig, hogy nem ohajtja stb. *Egykedvünek lenni, mutatkozni valami iránt. Hideg, egykedvü ember.* V. ö. KÖZÖNYÖS.

EGYKEDVŰLEG, (egy-kedvüleg) ih. Részvétlenül, sem jó sem rosz kedvet nem mutatva, változatlan kedélylyel, lelki állapottal. *Egykedvüleg nézni mások örömét, vagy szomoruságát. Egykedvüleg venni, fogadni a sors viszontagságait.*

EGYKEDVŰSÉG, (egy-kedvüség) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valakire sem jó sem rosz változólag nem hat; midön minden iránt részvétlen. *Hideg, megfásult, indíthatlan egykedvüség.*

EGYKÉT, (egy-két) ösz. mn. Ez mindig az illető név elött közvetlenül áll, s azért ragozatlan marad. Jelentése: egy pár, vagy bizonytalan számu kevés. *Egykét jó ember sok jót tehet. Egykét tehén nem nagy csorda.* (Népd).

EGYKETTŐ, ösz. mn. Nem közvetlenül áll mellette a főnév, mely a beszéd szövegében már elöre bocsáttatván, e szónál csak alatta értetik, miért ezen szó ragozás alá jön, péld. *Érkeznek már a fecskék, én is láttam egykettöt.* Néha elválasztva mindkét része ragoztatik. *Egyetkettöt, egynekkettönek;* de a tárgyeseten kivül szokottabb, egyedül az utóbbinak ragozása, *egykettönek, egykettöért, egykettöböl* stb. Főnév gyanánt áll ily mondatokban: *Egyetkettöt lép, megint megáll. Egykettöt ugor a tánczban.*

EGYKEVÉSSÉ, EGYKEVESSÉ, (egy-kevéssé) ösz. ih. 1) Nem sokat, nem igen, nem nagyon. *Egykevéssé megijedni, félni. Egykevéssé kétkedni.* 2) Kis idöig. *Várakozzatok egykevéssé. Egykevéssé, és már nem láttok engem, és ismét egykevéssé, és megláttok engem.* (Káldi, János 16. 16).

EGYKEZŰ, (egy-kezü) ösz. mn. l. FÉLKEZŰ.

EGYKI, (egy-ki) ösz. nm. tt. *egyki-t.* 1) Egyvalaki, a sok közöl egy nevezetlen, bizonytalan. 2) Egyed v. egyén, személyre vitetve. (*Egymi*, dologra vitetve).

EGYKISSÉ, (egy-kissé) ösz. ih. l. EGYKEVÉSSÉ.

EGYKOR, (egy-kor) ösz. ih. Néhai idöben, egy idöben; valaha, valamikor. Általán, nevezetlen, határozatlan időt jelent, s mind mult mind jövö idöre vonatkozhatik. *Egykor ö is szép volt. Egykor más világ volt, mint most. Ha egykor meglátogatnál, örülnék. Majd egykor ö is más hangon beszél. Egykor-máskor* am. olykor, néha-néha.

EGYKORÁCSU, (egy-korácsu) ösz. mn. Régies, am. egykoru.

EGYKORBAN, (egy-korban) ösz. ih. l. EGYKOR.

EGYKORI, (egy-kori) ösz. mn. Egy idöben volt, létezett, néhai. *Hol vannak egykori társaink? Elmúltak az egykori jó idök.*

EGYKORON, (egy-koron) ösz. ih. l. EGYKOR.

EGYKORÚ, (egy-korú) ösz. mn. 1) Életét vagy létét azonegy idöponttól számitó. Kik egy napon születtek, ez értelemben legszorosabban véve egykoruak. 2) Ugyanazon idöben élö, habár egyik elöbb született is, mint a másik. *Hunyadi János és Czillei Ulrik egykoruak voltak.* Használtatik fönév gyanánt is.

EGYKORÚSÁG, (egy-koruság) ösz. fn. Tulajdonság, melynélfogva ketten vagy többen vagy ugyanannyi életévet számlálnak, vagy egy idöben, idöszakban élnek, ámbár évszámra különböznek. V. ö. EGYKORÚ.

EGYKÖNNYEN, (egy-könnyen) ösz. ih. Könnyü móddal, nehézség nélkül, egyhamar. *Innen ugyan meg nem szabadulsz egykönnyen. Nem találsz egykönnyen ily hív czimborát.*

EGYKÖZARÁNYU, (egy-köz-arányu) ösz. mn. l. EGYENKÖZÜ, PÁRHUZAMOS.

EGYKÖZÜ, (egy-közü) ösz. mn. l. EGYENKÖZÜ.

EGYLÁBIG, (egy-lábig) ösz. ih. Az utósó emberig, mindvalamennyien, egyet sem véve ki; máskép: *egyszálig. Egylábig vagy mindegylábig odavesztek a csatában.* Jobbára veszélyt jelentö mondatokban használtatik.

EGYLÁBU, (egy-lábu) ösz. mn. Egy lábbal biró. Használtatik tulajd. és átv. értelemben. *Egylábu kórvités. Egylábu asztalka.* Máskép: *féllábú.*

EGYLAKI, (egy-laki) ösz. mn. Igy neveztetnek azon növények, melyeknek párzó részei külön virágokban ugyan, de azonegy törzsön vannak. (Monoecia).

EGYLAPOS, (egy-lapos) ösz. mn. Oly házfödélröl mondatik, melynek csak egy lejtö oldala van, a másik pedig függölegesen áll. *Egylapos tetö.*

EGYLEBBENYŰ, (egy-lebbenyü) ösz. mn. Mondatik rovarokról, melyeknek egyszerü lebbenyök, azaz röpüjök, szárnyok van. (Monoptera).

EGYLEJTES, (egy-lejtes) ösz. mn. l. EGYLAPOS.

EGYLEG, EGYLEGÉS, EGYLEGÉSIT, (egy-leg, egy-leg-és, egy-leg-és-it) stb. l. EGYED; EGYEDES; EGYEDESÍT stb. melyek amazoknál szokottabbak.

EGYLET, (egy-el-et) fn. tt. *egylet-ét.* Ujabban felkapott szó (*szöglet* hasonlatára), am. egyesület. *Védegylet, szederegylet, olvasóegylet.*

EGYLETI, (egy-let-i) mn. tt. *egyleti-t,* tb. —*ek.* Egylethez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Egyleti elnök, szabályok, pénztár, törvények* stb.

EGYLEVELÜ, (egy-levelü) ösz. mn. Igy nevezik a füvészek azon növényeket, melyeknek virágbimbóit egyetlen levél, vagy hártyatok borítja. *Egylevelüfü.* (Ochris monophyllos).

EGYMAGA, (egy-maga) ösz. személyragozott visszatérő névmás. A többi személyek : *egymagam, egymagad, egymagunk, egymagatok, egymaguk.* Egyedül magam, —magad, —maga stb.

EGYMÁS, (1), (egy-más) személyre és élő dologra viszonyuló ösz. fn. tt. *egymás-t,* (csak az utóbbi szó ragoztatik), többese nincsen. 1) Viszonyosan felváltva majd ez, majd amaz; ez is, az is. *Egymás szavára hallgatni. Egymás becsületét védelmezni. Egymás hajába kapni. Az ebek egymást czibálják.* 2) Főnév nélkül névmás gyanánt áll a mondatban, és szinte viszonzást jelent. *Szeressétek egymást,* azaz, te őt, és ő téged, vagy ti őket, és ők titeket, vagy te őket stb. *Egymással megbarátkozni. Egymástól elválni. Egymásra haragos szemeket vetni. Egymásra haragudni. Egymáshoz járni. Egymás kezére játszani.* Néha az élettelen dolog személyesittetik. *A szerencsétlenség egymást éri.*

EGYMÁS, (2), (l. föntebb) élettelen tárgyra viszonyuló ösz. fn. tt. *egyetmás-t.* Különféle holmi, poggyász, bútorok, apróságok. *Egyetmást megszabadítani a tüzveszély elől. Egyetmást eldugdosni a zsebekbe.* A többi esetekben is mindkét tagjánál fogva kell ragozni, péld. *egygyelmással, egynekmásnak. Egybenmásban. Egygyelmással odábbállani. Egynekmásnak megvásárlását valakire bízni.* Különbözik : *egyetmás.*

EGYMÁSBA, (egy-másba) ösz. ih. Egyik a másikba; az ebbe, ez pedig abba. *Egymásba fonni az alvók üstökeit. Egymásba fonni a karokat. Egymásba ereszteni a gerendákat. Egymásba szövődni. Egymásba szeretni, bolondulni.*

EGYMÁSÉRT, (egy-másért) ösz. ih. Ez v. ezek, ezért v. azokért, és viszont. *Egymásért kezeskedni,* azaz egyik a másikért; mindnyája egyért, és egy mindnyájáért. *Élni halni egymásért.*

EGYMÁSUTÁN, (egy-más-után) ösz. ih. Folytonosan, megszakadás nélkül; gyorsan, hamar. *Egymásután ballagni. No csak rajta legények, egymásután!* Ragoztatni is szokott mint valamely főnév. *Az egymásutánt nem tudni vagy nem tartani meg.*

EGYMENDEN, (egy-menden) ösz. mn. régies. Ma : *mindenki, kiki.* „Egymendennek ő müvelkedete szerént" (unicuique secundum opera ejus). Tatrosi codex. „Adatnak vala ő nekik egymenden napon (quotidie) ket testek és ket juhok." Bécsi cod. Olyan összevetétel mint a mai *egynémely, egynéhány.*

EGYMI, (egy-mi) ösz. fn. vagy nm. Egy valami. Dologra vonatkozik, (*egyki,* személyre). Használják ezen értelemben : *egyed.*

EGYMILEG, (egy-mi-leg) ösz. ih. l. EGYEDILEG.

EGYMINDEN, l. EGYMENDEN.

EGYMISÉG, (egy-mi-ség) ösz. fn. l. EGYEDISÉG.

EGYMISÍT, (egy-misít) ösz. áth. l. EGYEDÍT.

EGYNAPÉLTÜ, (egy-nap-éltü) ösz. fn. l. FÁTYOLKA.

EGYNAPI, (egy-napi) ösz. mn. Egy napra való, egy napig tartó. *Egynapi eledel. Egynapi munka. Egynapi út. Egynapi járó föld.*

EGYNAPOS, (egy-napos) ösz. mn. Ami egy naptól fogva él, vagy létezik. *Egynapos csecsemő. Egynapos uralkodás.*

EGYNEHÁNY, (egy-nehány) ösz. mn. Nem nagy és határozatlan számu. *Egynehány napig maradj nálunk. Egynehány forint kisegítene bajunkból. A fővárosban egynehány ismerősre találtam.*

EGYNÉHÁNY, l. EGYNEHÁNY.

EGYNEHÁNYAN, EGYNÉHÁNYAN, (egy-nehányan v. —néhányan) ösz. ih. Határozatlan számu kevesen, nem sokan. V. ö. NEHÁNY.

EGYNEHÁNYSZOR, EGYNÉHÁNYSZOR, (egy-nehányszor v. —néhányszor) ösz. ih. Határozatlan számu kevés ízben; nem sokszor. *Egynehányszor tanúja valék a tisztújitási botrányoknak. Betegségemben egynehányszor meglátogatott.*

EGYNEJÜ, (egy-nejü) ösz. mn. 1) Kinek egy neje, felesége van. 2) A növénytanban oly növény, melynek termő bimbajában egyetlen nöszálacska van. (Monogynon).

EGYNEJÜSÉG, (egy-nejüség) ösz. fn. 1) Egy nővel, feleséggel élés. 2) Némely növények tulajdonsága, melynél fogva egy nőszálok van. V. ö. EGYNEJÜ.

EGYNÉMELY, (egy-némely) ösz. mn. és nm. Határozatlan valaki vagy valami. *Egynémely ember. Egynémely nyári nap.*

EGYNÉMINEMÜ, (egy-némi-nemü) ösz. mn. Valaki vagy valami, kinek vagy minek neme határozatlan. *Egynéminemü idegennel találkoztam. Egynéminemü tárgy elfoglalta lelkemet.*

EGYNEMÜ, (egy-nemü) ösz. mn. 1) Ugyanazon nemből való, azon nemhez tartozó. *A házi tyúk, és gyöngytyúk egynemü madarak, de nem egy fajuak. A komondor és öleb egynemü állatok. Egynemü a farkas a kutyával.* 2) Egyféle, hasonló tulajdonságokkal biró. *Egynemü dologgal foglalkozni.* V. ö. NEM, fn.

EGYNEVÜ, (egy-nevü) ösz. mn. Hasonló nevet viselő, ugyanazon nevü. Több vármegyék székváro-

saikkal egynevüek, pl. Győr vármegye és Győr városa, Pozsonyvárm. és városa, egynevüek.

EGYNYIRETŰ, (egy-nyiretű) ösz. mn. Ha a birkát évenként egyszer nyírik, az ily gyapjat egynyiretünek mondják. *Egynyiretü gyapju.*

EGYOLDALÚ, (egy-oldalú) ösz. mn. Minek egy oldala van. *Egyoldalu háztető,* melynek csak egyfelől van lejtője. A növénytanban egyoldalu a kalász vagy boglár, midőn virágai a szárnak csak egyik oldalán nyilnak, az ellenoldal pedig csupaszan áll. Átv. ért. az egyoldalú alatt azt értjük, miben csak egy részről vétetik valami tekintetbe. *Egyoldalú szerződés,* melyben csak egyik fél kötelezi magát valaminek teljesítésére. *Egyoldalú itélet,* mely a tárgyat nem taglalja minden részről. *Egyoldalu vizsgálat, értekezés. Egyoldalu müveltség, ismeret.*

EGYOLDALÚLAG, (egy-oldalúlag) ösz. ih. Csak egy részről, egyfelől, egy tekintetben, nem mindünnen nézve, vizsgálva. *Egyoldalúlag itélni valamely ügyről. Egyoldalúlag venni fel a dolgot.*

EGYOLDALÚSÁG, (egy-oldalúság) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valami csak egy oldalról, azaz, nem mindenik részről vizsgáltatott, hányatott meg. *Birálati egyoldalúság.* V. ö. EGYOLDALÚ.

EGYOLYKOR, (egy-olykor) ösz. ih. Egyszer-időben, néha.

EGYÓRAI, (egy-órai) ösz. mn. 1) Egyóráig tartó. *Egyórai út, munka.* 2) Egy órakor történő, egy órára eső. *Egyórai örkiáltás. Egyórai ebédlés.*

EGYÓRÁNYI, (egy-órányi) ösz. mn. 1) Oly távolságban levő, melyet egy óra alatt meg lehet tenni. *Egyórányi messzeség, távolság. Egyórányira menni, gyalogolni.* 2) Ami egy órai időből áll. *Egyórányi időköz.*

EGYÓTA, (egy-óta) ösz. ih. Meg van rövidítve, *egy idő óta* helyett, s am. bizonyos időtől fogva, kezdve.

EGYÖLNYI, (egy-ölnyi) ösz. mn. Minek magassága, széle vagy hossza egy ölre terjed. *Egyölnyi mélységü víz. Egyölnyi szélességü járda.*

EGYÖNTETŰ, (egy-öntetű) ösz. mn. Azon egy öntetből való, egy öntet eredménye. Átvitelesen: egy rendszerü, azonegy rendszerben vagy szellemben dolgozott, készített.

EGYPÁR, (egy-pár) ösz. fn. Ugyanazon nemből vagy fajból kettő, együtt véve. *Egypár csizma. Egypár fehérruha.* V. ö. PÁR.

EGYPATÁJU, (egy-patáju) ösz. mn. Aminek patája, illetőleg patanemü körme hasítatlan. *Egy patáju állatok.*

EGYRE, (egy-re) ih. 1) Ugyanarra. *Egyre megy, akár így, akár úgy.* 2) Folyvást, szünetlen, ismételve, mely értelemben *mind* szócskát is fölvesz maga elé: *mindegyre. Egyre alkalmatlankodik kérésével. Mindegyre azon töri fejét.*

„Nem hátrálja síkos ut,
Szóba sem áll vad tövissel:
Egyre gázol, egyre fut."
Arany J.

EGYREMÁSRA, (egyre-másra) ösz. ih. 1) Folytonosan, egyiket a másik után; nyakraföre, sietve. *Egyremásra teszik a készületeket. Egyremásra hurczolkodnak.* 2) Különfélére, sokfélére, holmire. *Egyremásra elkelt a sok pénz.* 3) Általában, egyiket a másikkal, jobbat roszabbal stb. értve, számítva. *Hogy az alma egyremásra?*

EGYRENDŰ, (egy-rendű) ösz. mn. 1) Egy rendből, rangból való, vagy ahhoz tartozó. *Egyrendü urak, tisztviselők.* 2) Egyforma, rokon, hasonló. *A hírlapíróknak egyrendü foglalkozásuk van.*

EGYRÉSZÉNT, (egy-részént) l. EGYRÉSZT.

EGYRÉSZRŐL, (egy-részről) ösz. ih. lásd: EGYRÉSZT.

EGYRÉSZT, (egy-részt) ösz. ih. A dolgot egy részről, bizonyos oldalról tekintve. *Egyrészt jobb, hogy el nem jöttél. Egyrészt örülni, másrészt szomorkodni kell a történteken. Egyrészt jobb szeretem, hogy úgy történt.* Máskép: *egy részént, egy részről.* Megfelel nekik: *másrészt, másrészént, másrészről.*

EGYRÉT, (egy-rét) ösz. fn. Valamely táblavagy lemezszerü lapos test egészen véve, öszvehajtatlanul. *Egyrétben nyomtatni és bekötni valamely munkát. Egyrétben készített földabrosz. Egyrét vászon, gyolcs. Egyrétben varrt gatyaszár.* Ha az egyrétet két egyarányos lapra behajtják, vagy két külön rétet összevesznek, lesz belőle *kétrét. Kétrétben vett papiros. Kétrétben szabott gatya.* V. ö. RÉT.

EGYRÉTŰ, EGYRÉTÜ, (egy-rétű) ösz. mn. Minek egy réte van, mi egy rétből áll. *Egyrétü földabrosz. Egyrétü gatya.* V. ö. RÉT, EGYRÉT.

EGYROSTBAN, (egy-rostban) ösz. ih. Egyizben, egyszer, nem kettőztetve, nem ismételve. V. ö. ROST.

EGYRŐLEGYIG, (egyről-egyig) ösz. ih. Mindnyájan, elsőtől utósóig. *Egyrölegyig elfutottak.* Szokottabban és jobban: *egytőlegyig.*

EGYRŐLEGYRE, (egyről-egyre) ösz. ih. 1) Mindenről, valamennyiről sorjában. *Egyrőlegyre megmondani, mit követett el.* 2) Folytonosan, szünetlenül. *Egyrőlegyre búslakodik.*

EGYRŐLMÁSRÓL, (egyről-másról) ösz. ih. Különféléről, majd erről, majd arról. *Hosszas beszélgetésben egyrőlmásról elébozakodtunk.*

EGYSÉG, (egy-ség) fn. tt. *egység-ét.* 1) Valakinek, vagy minek azon tulajdonsága, melynélfogva egymaga van. *Az Isten egysége.* 2) Állapot, midőn többféle egy egészszé alakulva van, akár anyagilag, akár szellemileg. *Társulati, polgári, vallási egység.* 3) Ugyanazonság. *Az eredetinek és forditásnak értelmi egysége.*

EGYSÉGI, (egy-ség-i) mn. tt. *egységi-t*, tb. *—ek.* Egységre vonatkozó. *Nyelvegységi, hitegységi törekvések.*

EGYSEM, (egy-sem) tagadó nm. tt. *egyetsem.* Több, vagy sok közől senki, vagy semmi. *Soktól kértem, de egysem adott. Több fegyvert próbáltam, s egysem tetszett. Egyetsem láttam közölök.*

EGYSOROS, (egy-soros) ösz. mn. Egy sorból álló, egy sorral biró. *Egysoros nyakgyöngy. Egysoros gombú dolmány.*

EGYSZAKOS, (egy-szakos) ösz. mn. Ami egy szakból áll; a maga nemében egyszerü.

EGYSZÁLIG, (egy-szálig) l. EGYLÁBIG.

EGYSZÁLNYI, (egy-szálnyi) ösz. mn. Egyetlen szálból álló. *Egyszálnyi haja sincs.*

EGYSZARVU, (egy-szarvú) ösz. mn. Minek egy szarva van. *Egyszarvu bogár. Egyszarvu czethal.* Igy neveztetik azon mesés állat is, melyet ló alakban, s homloka közepén hegyes szaruval képeznek a festők. (Unicornis).

EGYSZÉLTÉBEN v. EGYSZÉLTIBEN, (egy-széltében) ösz. ih. Egy sorban, egy sorjában, egymás mellett. Egyiknek széle a másikét éri. *Négy lovat egy széltiben fogni a kocsiba.* A törzs *szélt* vagy *szélett* szokottabban *széltül* (nem : széltől). Épen azon ragozással mint : *mostanában, általában* söt *egyáltalában* is. ‚Egyvégtiben' szintén hasonló alkotású, de annyiban különböző értelmű, hogy ez inkább azt jelenti egyik (vagy egyiket stb.) a másik után, midőn egyiknek vége a másikat éri.

EGYSZÉM, (egy-szém) ösz. fn. Az úgynevezett franczia kártyajátékban azon lap, melynek csak egy szeme van. Népnyelven : *disznó.*

EGYSZÉMÉLYÉS, (egy-személyés) ösz. mn. Egyszemélyből álló, egy személynek való. *Egyszemélyes követség. Egyszemélyes kocsiülés.*

EGYSZÉMÉLYÜ, (egy-személyü) l. EGYSZÉMÉLYÉS.

EGYSZÉMÜ, (egy-szémü) ösz. mn. lásd : FÉLSZÉMÜ.

EGYSZÉR, (egy-szér) ösz. ih. 1) Egy izben, nem többször. *Egyszer házasult, azt is bánja. Egyszer él az ember.* (Km.) *Egyszer egy, egy. Egyszer sem.* 2) Valaha, egykor, néhai időben. *Volt egyszer egy király, kinek három leánya volt.* (Népmonda). *Ő is volt egyszer legény.* 3) Jövendőre. *Egyszer csak eljöss hozzám. Bár csak egyszer rám is mosolyogna a szerencse. Majd majd egyszer az is megless.*

EGYSZÉREGY, (egyszér-egy) ösz. fn. Elemi számtábla, mely a sokszorozást egytől százig bizonyos rendben előadja. *Még az egyszeregyet sem tudja.*

EGYSZÉRÉS, (egy-szér-és) mn. Egyből, egyféléből álló; nem többször, csak egy izben levő, történő. *Egyszeres gabona. Egyszeres adózás.*

EGYSZÉRÉSÍT, EGYSZÉRÉSIT, (egy-szér-és-ít) áth. m. *egyszérésített*, htn. *—ni* v. *—eni.* Valamit egyszeressé tesz. V. ö. EGYSZÉRÉS. *Egyszeresíteni az aprólékos fizetéseket. Egyszeresíteni a bonyolodott ügyet.*

EGYSZÉRÉSÍTÉS, (egy-szér-és-ít-és) fn. tt. *egyszérésítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit egyszeressé teszünk.

EGYSZÉRI, (egy-szér-i) mn. tt. *egyszéri-t*, tb. *—ek.* Egykori, néhai, egyszer élt. *Egyszeri ember. Ő is úgy tesz, mint az egyszeri ember.* Mesék- és elbeszélésekben *némely, egynémely* helyett használtatik.

EGYSZÉRIBEN, (egy-szer-i-ben) ösz. ih. Mindjárt, tüstént, legott, késedelem nélkül. *Egyszeriben ott leszek.*

EGYSZÉRÍT, EGYSZÉRIT, (egy-szér-ít) l. EGYSZÉRÜSÍT.

EGYSZÉRKÉTSZÉR, (egyszér-kétszér) ösz. ih. Jelent határozatlan kis számot; néha, kevésszer. *Egyszerkétszer meglátogatott bennünket.*

EGYSZÉRMÁSSZOR, (egyszér-másszor) ösz. ih. Néhanéha, olykorolykor, nem gyakran.

EGYSZÉRRE, (egy-szér-re) ih. 1) Egy izben öszvesen; egy időben. *Egyszerre lefizetni az adósságot. Egyszerre három dolgot végezni. Egyszerre mentek el a látogatók.* 2) Hirtelen, hamar, tüstént. *Észre sem vettük, csak egyszerre előttünk álla. Egyszerre eltünt szemeink elől.*

EGYSZÉRSMIND, (egyszér-s-mind) ösz. ih. Élünk vele, midőn többfélét állítunk vagy tagadunk, melyek mind együvé valók, s azokat egymással kapcsolatba akarjuk hozni. *Munkára küldé cselédeit, egyszersmind meghagyá nekik, hogy minél előbb végezzék azt. Ő nem csak eszes, de egyszersmind erényes ifju.*

EGYSZÉRTE, (egy-szér-te) ih. Egy izben. A *te* képző nagyobb nyomatékot ad az *egyszer* szónak, mint : *régen, régente, hajdan, hajdanta, tizszerte, ezerszerte.*

EGYSZÉRÜ, EGYSZÉRÜ, (egy-szér-ü; vétethetik öszvetételnek is : egy-szerü) mn. tt. *egyszerü-t*, tb. *—k* v. *—ek.* 1) Ami nincs sok és különféle részekből öszveállítva. *Egyszerü számok*, pl. 1, 2, 3, 4. *Egyszerü mondat, körmondat*, mely egy főmondatból áll. *Egyszerü gép. Egyszerü szerkezet. Egyszerü mozgás. Egyszerü erő.* 2) Átv. ért. nem mesterkélt, természeti állapotban levő, egyenes, őszinte indulatú, kedélyü. *Egyszerü életmód. Egyszerü eledelek, bútorok. Egyszerü fia a természetnek. Egyszerü erkölcsök, szokások.*

EGYSZÉRÜEN, (egy-szér-ü-en) l. EGYSZÉRÜLEG.

EGYSZÉRÜLEG, (egy-szér-ü-leg) ih. Mesterkéletlenül, természetes módon, egyenesen, őszintén. *Egyszerüleg ruházkodni. Egyszerüleg nyilatkozni, szólani valamiről. Egyszerüleg élni.*

EGYSZÉRÜSÉG, EGYSZÉRÜSÉG, (egy-szér-ü-ség) fn. tt. *egyszérüség-ét.* 1) Tulajdonság, melynél fogva valami nem mesterkélt, nem bonyolodott. *Beszéd, erkölcsök, életmód egyszerüsége.* 2) Egyszerü állapot. *Egyszerüségben élni. Természeti egyszerüség.* V. ö. EGYSZÉRÜ.

EGYSZÉRŰSÍT, EGYSZÉRÜSIT, (egy-szér-ü-s-ít) áth. m. *egyszérüsít-ětt*, htn. *—ni*, v. *—eni*. Valamit egyszerüvé tesz, rövidebben : *egyszérít*. V. ö. EGYSZÉRÜ.

EGYSZÉRŰSÍTÉS, EGYSZÉRÜSITÉS, (egy-szér-ü-s-ít-és) fn. tt. *egyszérüsítés-t*, tb. *—ék*. Egyszerüvé tevés. Rövidebben : *egyszerítés*.

EGYSZINŰ, EGYSZINÜ, (egy-szinü) ösz. mn. 1) Midőn egy testről van szó, am. egy szinnel festett, egy szint viselő. *Egyszinü ruha, lobogó. Egyszinü szoba.* 2) Ha többekről szólunk, am. ugyanazon, v. hasonló szinü. *Egyszinü bútorok. Egy ezeredbeli katonák egyszinü hajtókát viselnek.*

EGYSZINŰSÉG, (egy-szinüség) ösz. fn. Egy szinü állapot, vagy minőség.

EGYSZÍVVEL, (egy-szívvel) ösz. ih. Tökéletesen, egyetértőleg. *Egy szívvel szájjal. Egy szívvel lélekkel.*

EGYSZÓ, (egy-szó) ösz. fn. Jelesebb értelemben, hatályos, nyomatos, kereken, röviden kimondott szó, parancs, akarat. *Egyszó, mint száz.* (Km.) *Egyszóval ezt nem engedem. Egyszó, s véged van azonnal. Egyszót sem szólt.*

EGYSZÓTAGÚ, (egy-szó-tagú) ösz. mn. Ami egy szótagból áll. *Egy szótagú ige, beszédrész.* Egyébiránt helyesebb : *egytagú*, péld. *egytagú szó*, nem, *egyszótagú szó*.

EGYSZŐRŰ, EGYSZŐRÜ, (egy-szőrü) ösz. mn. Tulajdonkép: hasonló szőrrel biró. *Egyszőrü csikók.* Átv. ért. hasonló természetü, hajlamú, indulatú ; kutyapajtás, egy húron pendülő. *Egyszőrü czimborák. Magával egyszőrü korhelyeket kedvel.*

EGYSZÜLÖTT, (egy-szülött) ösz. mn. Egyetlen magzat, gyermek, kinek testvére nincs, nem is volt. *Az egyszülött gyermeket igen féltik a szülők. Istennek egyszülött fia Jézus Krisztus.* (Unigenitus).

EGYTAGÚ, (egy-tagú) ösz. mn. 1) Mi egy tagból áll, minek egyetlen tagja van. *Egytagu birtok.* 2) Nyelvtanilag : egy szótagból álló. V. ö. EGYSZÓTAGÚ, és TAG.

EGYTÁVOLÚ, (egy-távolú) ösz. mn. Ugyanazon messzeségre levő. *A bujdosó csillagok a naptól nem egytávolúak.*

EGYTESTVÉR, (egy-testvér) ösz. fn. Ugyanazon apától nemzett, és anyától született. *Mi egytestvérek vagyunk. Hunyady László és Mátyás egytestvérek voltak*, vagy *két egytestvér volt.*

EGYTŐLEGYIG, l. EGYÜLEGYIG.

EGYTÖRZSÖKÜ, EGYTÖRZSÜ, (egy-törzsökü v. —törzsü) ösz. mn. 1) Minek egy törzsöke van. 2) Ugyanazon törzsökből nőtt, eredt. *Egytörzsökü tölgyfaszálak. Egytörzsökü családok.* V. ö. TÖRZSÖK.

EGYUGYANAZON, (egy-ugyan-azon) ösz. nm. l. EGYAZON v. UGYANAZON.

EGYUJJNYI, (egy-ujjnyi) ösz. mn. Minek térmértéke akkora, mint egy ujjnak, vagy inkább hüvelyknek szélessége. *Egyujjnyi széles, hosszú, magas.* V. ö. HÜVELYK. Használtatik *egy* nélkül is.

EGYUJJNYIRA, (egy-ujjnyira) ösz. ih. Akkorára, mennyit egy ujj vagy hüvelyk szélessége tesz. *Egyujjnyira megászott a föld.* Használtatik *egy* nélkül is.

EGYÚR, (egy-úr) ösz. fn. l. EGYEDÚR.

EGYURALMI, (egy-uralmi) l. EGYEDÚRI.

EGYURALOM, (egy-uralom) lásd : EGYEDURSÁG.

EGYÚRI, (egy-úri) l. EGYEDÚRI.

EGYÚRSÁG, (egy-úrság) l. EGYEDÚRSÁG.

EGYÚRSÁGI, (egy-úrsági) l. EGYEDÚRI.

EGYUTTAL, (egy-uttal) ösz. ih. A többivel egyszerre, összevéve ; ugyanazon útközben. *Egyuttal három dolgot végezni. Piacsra menvén, egyuttal templomba is elment.*

EGYÜ, (egy-ü) tájdivatos ih. Együve, öszve. *Együ adja. Együ beszél. Együ szokik. Együ tart.* L. EGYÜVE.

EGYÜGYŰ, EGYÜGYÜ, (egy-ügyü vagy egy-ügyü) ösz. mn. Igen kevés észszel és belátással biró ; egyoldalú ; gyáva. *Ezt a legegyügyübb ész is általlátja. Együgyü emberke.* Bibliai ért. igaz, egyenes szivü, nem mesterkélt, nem tettetett, hanem őszinte. *Nincs hozzá hasonló a földön, együgyü ember, és igaz.* (Káldi, Job 1. 8.). *Legyetek azért okosak, mint a kigyók, és együgyüek mint a galambok.* (Káldi, Máté 10. 16.).

EGYÜGYŰEN, (egy-ügyüen) ösz. ih. Együgyü módon ; butácskán ; gyáván. Bibliai ért. egyenes szívvel, őszintén, tettetett mesterkélés nélkül.

EGYÜGYŰLEG, l. EGYÜGYŰEN.

EGYÜGYŰSÉG, (egy-ügyüség) ösz. fn. Észnek, belátásnak csekélysége, gyöngesége ; gyávaság. *Együgyüségében elárulta minden titkait. Együgyüsége miatt gyakorta megcsalják.* Bibliai ért. egyenes szivüség, őszinteség, az erkölcsöknek tiszta természeti egyszerüsége. *Mert a mi dicsőségünk ez, hogy a szívnek együgyüségében forgolódtunk e világon.* (Káldi. Kor. II. 1. 12.). *Szolgák, engedjetek a testi uratoknak félelemmel és rettegéssel : szivetek együgyüségében.* (Káldi. Eph. 6. 5.).

EGYÜL, (egy-ül) l. EGYÜL EGYIG.

EGYŰL, EGYÜL, (egy-ül) önh. m. *együl-t.* Egygyé lesz, egy testté, egészszé, tömeggé alakúl. Szokottabban : *egyesül.*

EGYÜLD, (egy-ül-d) ih. Ugyanazon módon, azonegy alkalommal, ugyanakkor. Régies. Máskép : *igyold.* Abaujban : *igyók. Mert együld a konkolylyal a búzát is kiszakgatnátok.* (Pesti Gábor,) azaz, mert ugyanakkor megeshetnék, hogy stb. *Ne járjatok ott gyermekek, mert együld* (igyók) *a verembe estek.*

EGYÜLEGYIG, (együl-egyig) ösz. ih. Elsőtől utósóig, valamennyi egyenként véve. *Együlegyig szemlére venni a kiállított katonákat.* Máskép : *egytőlegyig.*

EGYÜLÉSŰ, (egy-ülésü) ösz. mn. Minek egy ülése, ülőszéke van. *Együlésü kis kocsi.* V. ö. ÜLÉS.

EGYÜLET, (egy-ül-et) fn. l. EGYLET, EGYESÜLET.

EGYÜNNEN, (egy-ünnen am. égy-innen, vagy —onnan) ösz. ih. Egy oldalról, egy tájról, irányról, egyfelől. *Együnnen tódúlt be a sok nép. Együnnen, másunnan*, azaz, innen onnan, több felől. A Nádor-codexben *egyegyünnen.*

EGYÜNNET, EGYÜNNÉT, (egy-ünnet vagy —ünnend, v. —ünnét); l. EGYÜNNEN.

EGYÜTT, (egy-ütt) ih. 1) Egymás társaságában, egymás mellett, egy helyen, öszvekapcsolva. *Együtt lakni, enni; együtt hálni. Együtt utazni, eltsökni.* 2) Részvevőleg, egyszerre. *Együtt sírni, panaszkodni, nyögni, epedni. Együtt örülni, vigadni, mulatni. Val vel* ragu neveket is vonz a mondatban. *Fiával együtt*, azaz, fiastul. *Apjával együtt imádkozik. Velem együtt tizen voltak. Együtt tartani. Együtt élni és halni. Együtt tették a tűzhöz, együtt emészszék.* (Km.) 3) Egy helyütt. *Együtt-másutt. Együtt is másutt is.*

EGYÜTTELÉADÓ, (együtt-elé-adó) ösz. fn. A törvényszéki eljárásban, midőn ugyanazon perben (fontosabb esetekben) még egy más eléadó rendeltetik; máskép : *eléadótárs.*

EGYÜTTÉLÉS, (együtt-élés) ösz. fn. Egy társaságban, szoros viszonyban élés. *A házasok, szerzetesek, intézeti növendékek együttélése.*

EGYÜTTELŐADÓ, l. EGYÜTTELÉADÓ.

EGYÜTTÉREZ, (együtt-érez) ösz. áth. és önh. Másnak érzelmében részt vesz, osztozik, pl. a síróval sír, az örülővel örül.

EGYÜTTÉRZÉS, (együtt-érzés) ösz. fn. Az érző tehetségnek azon viszonyos működése, midőn rokon érzelmeket táplál másokkal. *A hü barátok, házastársak együttérzése.*

EGYÜTTES, (egy-ütt-es) mn. tt. *együttes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Együtt, egy tagban, egy kapcsolatban levő, öszvetartozó. *Együttes birtok. Együttes hitelezők, adósok.* 2) Összetes, összszerü (concret). *Együttes értelem. Együttes név.*

EGYÜTTESKÜVŐ, (együtt-esküvő) ösz. fn. A régi magyar törvénykezésben, ki a peres fél hitelességét esküvel bizonyította (Conjurator).

EGYÜTTHÁLÁS, (együtt-hálás) ösz. fn. Egy ágyban hálás. Szorosb ért. férfinak és nőnek közösülése.

EGYÜTTHANGZAT, (együtt-hangzat) ösz. fn. A zenében egymással megegyező több hang (Consonanz). Ellentéte : *széthangzat* (Dissonanz). *Hangzat* magában am. az idegen *Accord. Öszhang* am. *Harmonie. Zürhang* am. *Disharmonie.*

EGYÜTTLAKÁS, (együtt-lakás) ösz. fn. Egy házban, teremben, szobában, szorosabb viszonyban, társaságban lakás. V. ö. LAKÁS. *A házasok együttlakásra köteleseк.*

EGYÜTTLÉT, (együtt-lét) ösz. fn. Midőn két vagy több lény ugyanazon időben, vagy bizonyos tér határai között egyszerre létezik, együtt tartózkodik. *A testnek és léleknek szoros együttléte. Az emberek jogai és jogkötelességei a társasági együttlétben alapszanak.*

EGYÜTTLÉTEZÉS, (együtt-létezés) ösz. fn. l. EGYÜTTLÉT.

EGYÜTTMÁSUTT, (együtt-másutt) ih. lásd : EGYÜTT 3).

EGYÜTTMÚLT, (együtt-múlt) l. MÚLT.

EGYÜTTSZÜLT, (együtt-szült) ösz. mn. 1) Egy időben, egyszerre született. *Együttszült ikrek.* 2) Aki mással, vagy másokkal egyszerre, egy helyen szült, azaz gyerekezett. *Együttszült szegény gyerekágyasok.*

EGYÜTTÚR, (együtt-úr) l. EGYÜTTURALKODÓ.

EGYÜTTURALKODÁS, (együtt-uralkodás) ösz. fn. Kormányzási mód, midőn valamely országban ketten vagy többen is egyszerre, hasonló főhatalommal uralkodnak.

EGYÜTTURALKODÓ, (együtt-uralkodó) ösz. fn. Uralkodó társ, ki mással vagy másokkal egyszerre ugyanazon országon osztott hatalommal fejdelemkedik, parancsnokol.

EGYÜTTURALOM, (együtt-uralom) l. EGYÜTTURALKODÁS.

EGYÜTTVÉTEL, (együtt-vétel) ösz. fn. Vásárlás neme, midőn többen egy társaságban vesznek valamit.

EGYÜTTVEVŐ, (együtt-vevő) ösz. fn. Vásárló társ, ki másokkal egy társaságban vesz holmi árukat, portékákat.

EGYÜVE, EGYÜVÉ, (egy-üve, egy-üvé am. egy-hová) ih. Egy csomóba, rakásba, halomba ; öszve. *Együvé fűzni a dohányleveleket. Együvé töltögetni a szemetet. Együvé keverni a vizet és bort. Együvé röhögnek, mint a disznók.* (Km.)

EGYVALAKI, (egy-valaki) ösz. nm. Egy bizonytalan, határozatlan személy, akárki egy a sok, vagy valamennyi közöl. *Ej, ha egyvalaki a csinyen kapott volna!* Élünk vele akkor is, midőn bizonyos személyt értünk, de megnevezni nem akarjuk. *Egyvalaki igen gyanakodik reád.*

EGYVALAMI, (egy-valami) ösz. nm. Bizonytalan, határozatlan tárgyat jelent. *Egyvalamit elfelejtettem, de magam sem tudom mit.* Élünk vele bizonyos, határozott tárgy helyett is, midőn azt nem akarjuk kijelenteni. *Egyvalami nagy szeget ütött fejébe.*

EGYVÉGBEN, (egy-végben) l. EGYVÉGTÉBEN 2).

EGYVÉGTÉBEN v. **EGYVÉGTIBEN**, (egy-végtében, hangmódosulattal am. egy-vágtában) ih. 1) Egymás után, egyik a másik nyomában. 2) Egy folytában, szakadatlanul. A határozói törzs *végt* vagy *végett* ragozása azon ritka esetek közé tartozik, midőn a határozó névragot veszen föl, mint *hamarjában, mostanában, általában.* Ezen *végt* határozói törzsből származott *végtére* szó is. L. ezt, és v. ö. EGYSZÉLTÉBEN.

EGYVELÉDIK, (egy-vel-éd-ik) k. m. *egyveléd-tem*, *—tél*, *—étt*. Keveredik, vegyül, egyesül, több másokkal egy testté, tömeggé lesz. *A víz a borral egyveledik. Emberek közé egyveledni.*

EGYVELÉG, (egy-vel-ég) 1) ih. am. vegyest, keverve. *Egyveleg öszveenni mindenfélét.* 2) fn. tt. *egy-veleg-ét*. Keverék, vegyíték, különféle részekből nagyjában öszveállított valami. *Mulattató egyveleg. Tudományos egyveleg.*

EGYVELÉGÉS, (egy-vel-ég-és) mn. tt. *egyve-légés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Kevert, vegyes, különnemü részekből alkotott.

EGYVELES, (egy-vel-es) mn. tt. *egyveles-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Vegyes, kevert, különnemü, s öszve nem függő részekből álló.

EGYVELESLEG, (egy-vel-es-leg) ih. Keverve, vegyest, vegyítve.

EGYVELEST, (egy-vel-es-t) l. EGYVELES-LEG.

EGYVELÉSZIK, l. EGYVELÉDIK. V. ö. EGYELÉSZIK.

EGYVELEZ, (egy-vel-ez) áth. l. EGYVELÍT.

EGYVELÍT, EGYVELIT, (egy-vel-ít) áth. m. *egyvelít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Kever, vegyít, különnemü részeket egy egészszé állít öszve. *Bort vízzel egyveliteni. Különféle földnemeket egyveliteni.*

EGYVELÍTÉS, EGYVELITÉS, (egy-vel-ít-és) fn. tt. *egyvelítés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valamit egyvelítünk. V. ö. EGYVELÍT.

EH, (1), isz. mely boszankodást, haragot fejez ki. *Eh! ne bántsatok. Eh! ne bosszonts.*

EH, (2), kiavult fn. (a lihegéstől), melyet a régiek alhangulag ragoztak, mint: *embernek eha, ehafájós;* Értelmére nézve am. *máj;* másképen: *joh;* l. ezt.

EH, (3), régies, például a Tatrosi codexben: *ehhel* (ma: éhel = éhvel) *elveszek*. Innen: *ehes, ehe-sik, ehség*, ugyanott. Néha használták ‚ehes' melléknév helyett is. „Egy farkas igen eh levén." Heltai Gáspár. l. ÉH.

—EH, képző *ter-eh* főnévben, hol a *h* épen úgy mint több más *h* képzős szókban, a megelőző mássalhangzóval helyet cserélt: *teher; így lett vehem, pehely* szókból vemh(es), pelyh(es) stb.

EHA, (eh-a) tárgyeset: *ehát*. A régieknél am. máj. L. EH. (2). Néhutt a köznép ma is mondja rokon értelemben: *gyéha* v. *gyuha*, régiesen *jonha*.

EHAFÁJÓ, (eha-fájó) ösz. mn. Eha- azaz májbetegségben szenvedő, májafájó.

EHE, (eh-e) isz. melylyel élünk 1) midőn valakit valamely csinyen rajta kapunk. *Ehe! kezemben vagy.* 2) Gúnyból, csúfolódásból. *Ehe! szép madár.* 3) Köznépies nyelven igenlést jelent, pl. *Ettél már?* (Felelet:) *Ehe!* másképp: *ühü*. Rokon vele *igen*.

EHED, erdélyi falu Maros-székben; helyr. *Ehed-én*, *—re*, *—ről*. (Lenk szókönyvében az utóbbi *e* is rövid).

EHEJT, (e-helyt v. ehe-itt) ih. Ezen helyen, itten, ezennel. Székely tájszó. Távolra mutatólag: *ahajt* am. *a helyt*, azon helyt, ama helyen vagy *aha-ott*.

EHEN, (1), ih. l. ÉHEN.

EHEN, (2), (e-hon v. e-hol) l. EHEN NI.

EHEN NI, (e-hen ni v. e-hon ni v. e-hol) ösz. isz. mely által meglepetésünket jelentjük, s valamire rámutatunk. *Ehen ni! megint itt van.* Máskép: *ehol ni, ihol ni.*

EHES, tájdivatos; l. ÉHES.

EHET; EHETIK, l. ÉHET; ÉHETIK.

EHEZIK, régies; l. ÉHEZIK.

EHNYEJT, régies; l. ENYHÍT.

EHOL v. EHON, l. EHEN NI.

EHŐL, régies; l. EHÜL és ÉHEZIK.

EHSÉG, régies; l. ÉHSÉG.

EHÜL, (eh-ül) önh. m. *ehül-t*. *Megehül*. „Tudom, hogy mindnyájan már megehültetek." Lakadalmi vers.

EI, *ei-m, ei-d, ei-nk, ei-tek, ei-k*, a személyeknek több birtokát jelentő rag, mint *kert-ei-m, kertei-d, kert-ei* stb. L. Személynévmás.

EJ, (1), isz, mely visszatetszést, roszalást, feddést fejez ki. *Ej ej! mi dolog ez ismét? Ej, ti csintalanok!* Néha nagyító, dicsérő, magasztaló értelmű. *Ej, de derék ember az a te bátyád.* Néha ohajtást, vágyat jelent. *Ej, beh jó volna! Ej, ha gazdag volnék!*

EJ, (2), az újabb időben keletkezett *delej* öszvetett szónak utóbbi alkatrésze, *éj*-ből rövidülve, (dél-éj).

—EJ, főnévképző, mély hangon *—aj;* l. ezt.

EJHA, (ej-ha) ösz. isz. 1) Meglepetési, csudálkozási, bámulási. *Ejha! ez ám a város! Ejha! beh derék templom.* 2) Gúnynyal vegyes meglepésre mutat. *Ejha! te ugyan megadtad neki.* 3) Széles kedvüek felkiáltása. *Ejha, ühü, a miskolczi lányok!* Népdal.

EJHAJH, EJHUJ, (ej-hajh, ej-huj) ösz. isz. Széles kedvü kifakadás. *Ejhajh! ez a világ. Ejhajh! nincsen eddig semmi baj.*

EJNYE, (ej-nye) isz. 1) Sajnálkozó. *Ejnye, beh kár! Ejnye, beh sajnálom! Ejnye, ejnye! hogy én azt nem tudtam.* 2) Nagyító, csudálkozó, meglepő. *Ejnye, mily derék!* 3) Feddő, roszaló. *Ejnye, te csunya gyerek. Ejnye, már mi ez megint?*

EJT, (ej-t) áth. m. *ejt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. par. *—s*. 1) Akarva vagy akaratlanul esni enged, vagyis okozza, hogy le-, el-, ki-, beessék. *A vízmerítő edény kútba ejtette a korsót. Sárba, vízbe, földre ejteni valamit. Kézből kiejteni, leejteni a könyvet. Hón alól elejteni az irományokat.* Különösen ömlő könyükről szólva am. hullat. *Könyüket ejteni.* 3) Néminemü rosz, kedvezőtlen állapotba hoz, kerít. *Kétségbe-, veszedelembe, tőrbe, kelepczébe ejteni. Hajadon nőt teherbe ejteni. Aggodalomba, bajba, búba, szomorúságba, bűnbe ejteni valakit. Nehéz az agg rókát tőrbe ejteni.* Km. 4) Valamit csinál, tesz, elkövet. *Sebet ejteni. Könnyü sebet ejteni, de nehéz meggyógyítani.* Km. *Valaminek*

szerét, módját ejteni. 5) Száján kibocsát, mond valamit. *Káromkodó, trágár, mocskos szavakat ejteni. A szót, beszédet tisztán, értelmesen, hibásan, palóczosan ejteni.*

Öszvetételekben : *beleejt, elejt, kiejt, megejt, redejt.*

Gyöke *ej* azonos *es*-ik (cadit) igének *es* gyökével, t. i. az *s* átváltozván *j*-re, mint ezekben : *vás*-ik, *váj*, *fes*-lik, *fej*-t, *ros*-t, *roj*-t. Mik szerint *ejt* am. *es-t*, vagy *es-et*, a *t* oly cselekvési képző levén benne, mint a *rej*-t, *sej*-t, *fej*-t, *kel*-t, *töl*-t s több más igékben.

—EJT, igeképző éles ĕ-vel, mely a régieknél mind magas, mind mély szókban igen gyakran előfordúl a mai *ít* helyett, pl. a Tatrosi codexben : *tanejt* (tanít), *hábor-ejt* (háborít), *hagy-ejt* (hagyít, hajít), *szabad-ejt* (szabadít), *szor-ejt* (szorít), *tiszt-ejt* (tisztít), *fényes-ejt* (fényesít), *üdvöz-ejt* (üdvözít); ma is fennáll *fel-ejt* szóban (nyilt *e*-vel). L. —ÍT képző.

EJTĖGET, (ej-t-ė-get) áth. m. *ejtėget-tem, —tél, —ett.* 1) Gyakran hullat, elhullat, sokszor el-, le-, kiejt. 2) Nyelvtanilag, a neveket esetek szerént változtatja (declinál), mi a magyar nyelvben főképen *ragozás* által történik.

EJTĖGETÉS, (ej-t-ė-get-és) fn. tt. *ejtėgetés-t*, tb. *—ėk.* 1) Valaminek gyakori elhullatása. 2) Nyelvtanilag, a névnek esetek általi változtatása, (declinatio); a magyar nyelvben a fő működés szerént neveztetvén el, másképp : *névragozás.*

EJTĖGETÉSI, (ej-t-ė-get-és-i) mn. tt. *ejtėgetési-t*, tb. *—ek.* Ejtegetésre vonatkozó. *Ejtegetési rendszer. Ejtegetési szabályok.*

EJTEL, (ejt-el) fn. tt. *ejtel-t*, tb. *—ėk.* A székelyeknél hígmérték neme, mely majd egy kupát, majd egy pintet, majd egy itczét jelent. E határozatlan értelménél fogva valószinű, hogy eredetileg *ital. Egy ejtel bor*, egy ital bor, mennyit valaki egyszerre megiszik, t. i. ki nagyobb, ki kisebb mértékben.

EJTEMÉNY, (ej-t-e-mény) fn. tt. *ejtemény-t*, tb. *—ėk.* Mondat, különösen erkölcsi tanulságot, példázatot tartalmazó mondat, közmondat.

EJTÉS, (ej-t-és) fn. tt. *ejtés-t*, tb. *—ėk.* 1) Cselekvés, melynél fogva valamit be-, le-, el-, meg-, kiejtünk. *Törbe ejtés. Kétségbe ejtés. Le-, el-, meg-, kiejtés.* 2) Nyelvtanilag a szónak vagy betünek hangoztatása, kimondása. *Hangejtés, szóejtés, beszédejtés.* 3) Szinte nyelvtanilag, a név ejtegetésében vagy ragozásában egyes eset, pl. *tárgyejtés, alanyejtés*, ‚tárgyeset, alanyeset' helyett. V. ö. EJT.

EJTĖTT, (ej-t-ėtt) mn. tt. *ejtėtt-et.* 1) Amit el-, le-, kiejtettünk. *Elejtett, leejtett, kiejtett. Kútba ejtett korsó.* 2) Valamely rosz állapotba helyzett. *Teherbe ejtett személy, kétségbe ejtett ember, törbe ejtett róka.* 3) Mondott. *Tisztán ejtett szó. Hibásan ejtett idegen szók.*

EJTHET, (ej-t-het) tehető ige, m. *ejthet-tem, —tél, —ėtt*, par. *ejthess.* Általán am. teheti, eszközölheti, okozhatja, hogy valami le-, el-, kiessék, ez igének minden értelmében. *Kétségbe ejthet. Törbe, kelepczébe ejthet.* V. ö. EJT.

EJTHETETLEN, (ej-t-het-etlen) mn. tt. *ejthetetlen-t*, tb. *—ėk.* Amit ejteni, elejteni, leejteni, kiejteni, megejteni nem lehet; szilárdan, mozdulatlanul álló. *Ejthetetlen erkölcsü. Kiejthetetlen nehéz szók.*

EJTŐ, (ej-t-ő) mn. tt. *ejtő-t.* A mi ejt. *Kétségbe ejtő.*

EJTŐDIK, (ej-t-őd-ik) belsz. m. *ejtőd-tem, —tél, —ött.* L. EJTŐDZIK.

EJTŐDZIK, (ej-t-ődz-ik v. ej-t-őd-öz-ik) k. m. *ejtődz-tem* v. *—öttem, —tél* v. *—öttél, —ött;* htn. *—ni* v. *—eni.* Esik, alábbszáll, apad, fogy, soványodik. *Komám uram, egy kissé ejtődzött, mióta nem láttam.* Tiszamelléki szó.

EK, elvont gyök 1) *eke* névszóban, 2) hangutánzó *ekeg* igében.

—EK, (1), névrag, pl. *tel-ek, rejt-ek, vét-ek, törek* szókban, L. AK, (1).

—EK, (2), igerag 1) az egyes első személynél a kapcsoló módban : *verj-ek, menj-ek;* 2) a többes harmadik személynél a múlt időben : *vert-ek.* Lásd : —AK, (2).

—EK, (3), többes szám ragja; l. —AK, (3).

—EK, (4), éles ĕ-vel, régiesen *ik* helyett, pl. *haragosz-ek* (haragoszik) *esz-ek* (eszik), *isz-ek* (iszik), *imádkoz-ek* (imádkozik), *alosz-ek* (aloszik) stb. a Tátrosi codexben.

—EK (5), v. ĖK, l. Ė betü alatt.

EKCZE, (ek-cze) fn. Kicsi, apró ékecske. Magában nem használják, hanem *moncza* (v. boncza am. bonczolék) szóval együtt. L. EKCZEMONCZA.

EKCZEMONCZA, (ekcze-moncza) ösz. fn. Dunántúli tájnyelven am. öszvevisszahányt holmi, czeleczula, genyegúnya.

EKE, (ek-e am. ék-e v. ék-ü azaz ék minőségü, ék alakú) fn. tt. *ekét*, tb. *ekék.* Mezőgazdasági eszköz, melylyel a földet szántják. A közönséges magyar ekének fő alkotó részei : eketalp, ekevas, ekerúd, ekefej, ekeszarv, kormány(deszka), csoroszlya, gerendely, ekeló, szántóvas. Mellékes segédrészei : cságató, ösztöke, kabala. Némely részeit különböző vidékeken különféleképp nevezik, pl. ekekabala, kalabina, cságató, ekenád, körpölü, kázla, kokotka, tézsla stb. *Ekét vetni a földnek, ekét fordítani, ekét tartani. Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani, ha a babám jönne az ekét tartani.* (Népd.) *Ekével a gyepet töretni. Könnyü hat ökör után tolni az ekét.* (Km.) *Ő is szeret szántani a szegény ember ekéjén.* (Km.).

Rokon vele a hellen ἀκή (ék, hegye valaminek), német *Egge, Ekke* (borona), latin *occa* (eke, borona).

EKEAKADÁLY, (eke-akadály) ösz. fn. lásd : EKEGÁT.

EKEALJA v. EKEALYJA, (eke-alja v. alyja) ösz. fn. Akkora föld, mennyit egy eke egy nap meg bír szántani. *Egy eke alja*, körülbelül egy hold. Régi kifejezés, mely eléjön Verbőczy magyar fordításaiban,

s olyanforma mint : *egy vagy két kapás* (szőlő), *egy vagy két kaszás* (rét) stb.

EKEBALTA, (eke-balta) ösz. fn. Kis balta, melyet a szántók magokkal hordanak, hogy szükség esetében legott használhassák.

EKEBAROM, (eke-barom) ösz. fn. Barom, melyet eke elé fognak, melyen szántanak, különösen ökör.

EKEBÉR, (eke-bér) ösz. fn. Gömörben am. ágybér, melyet a hívek papjaiknak fizetnek. Tulajdon ért. annyi mint szántásért fizetett bér.

EKEBONTÓ, (eke-bontó) ösz. mn. Igy nevezték el a magyarok Zsigmond királynak második feleségét *Borbálát*, ki a paraszt legényeket csábítgatta s az ekétől elvonta. *Ekebontó Borbála.*

EKECS, (1), (ek-ecs). Kiavult fn. Am. Apró kis ék.

EKECS, (2), falu Komárom megyében ; helyr. *Ekecs-én, —re, —ről.*

EKECSÉL, (ek-ecs-él, eredetileg : ékecskéket csinál) önh. és áth. m. *ekecsél-t.* Játszadozik vagy piszmog valamivel, pepecsel valamit. Őrségi szó Vas megyében. Tájejtéssel : *ekecsöl, ekecsül.*

EKECSELŐDIK,(ek-ecs-el-őd-ik) k. m. *ekecselődtem, —tél, —ött.* Pepecsel valamit, piszmog valamivel.

EKECSINÁLÓ, (eke-csináló) ösz. fn. Mesterember, vagy gépész, ki ekéket készít.

EKECSONT, (eke-csont) ösz. fn. Boncztanban jelenti az orrüreg közepén levő csontot, mely az orrot két felé választja.

—EKÉDÉS, (ek-éd-és) ösz. ige névk. l. —AKODÁS.

—EKÉDIK, (ek-éd-ik) ösz. igeképző ; mély hangon : *—akodik ;* l. ezt.

EKEFEJ, (eke-fej) ösz. fn. Az ekének tömör talapja, melyből a gerendely fölnyúlik.

EKEFORDITÁS, (eke-forditás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn a szántó az ekét talpával fölveti, hogy a hozzáragadt földet ösztökével letisztitsa. 2) Midőn a szántó a föld egyik oldalát végig barázdolván a másik oldalra megyen át.

EKEFORDULÓ, (eke-forduló) ösz. fn. Azon hely, vagy dülő, hol a szántó a föld egyik oldaláról a másikra tér által. *Egy ekeforduló* am. egy kerülő.

EKEFŐ, (eke-fő) ösz. fn. l. EKEFEJ.

EKEFÖLHÉRCZ, (eke-fölhércz) ösz. fn. Fölhércz az eketaligán, melyhez a szántólovak hámkötelei akasztvák. V. ö. FÖLHÉRCZ.

EKEFÖLHÉRCZTARTÓ, (eke-fölhércz-tartó) ösz. fn. Az eketalyiga rudacskáján levő rés, melybe a fölhérczet szeggel becsiptetik.

EKÉG, (ek-ég) önh. m. *ekég-tem, —tél, —ett.* Hangutánzó szó, am. mekeg, mokog, mint aki beszélni akarna, de nem tud.

EKÉGÉS, (ek-ég-és) fn. tt. *ekégés-t*, tb. *—ék.* Mekegés, mokogás, beszédben akadozás.

EKEGÁT, (eke-gát) ösz. fn. Így nevezik néhutt a *pörje* nevü gazt, minthogy az ekét föntartóztatja, akadályozza. Szélesb ért. minden növénygyökerek, a szántóvas utjában.

EKEGERENDELY, (eke-gerendely) ösz. fn. Azon hosszu görbe fa, mely az eke fejéből kimegy s egyszersmind az ekét a talyigával kapcsolatba hozza.

EKEGÉS, (ek-eg-és) fn. tt. *ekegés-t*, tb. *—ék.* Mekegés. V. ö. EKÉG.

EKEKABALA, (eke-kabala) ösz. fn. l. EKELŐ.

EKEKERÉK, (eke-kerék) ösz. fn. Az eketaligának kereke.

EKEKÖLDÖK, (eke-köldök) ösz. fn. Eke talpát a gerendelylyel öszvetartó fa.

EKEL, falu Komárom megyében ; helyr. *Ekel-én, —re, —ről.*

—EKÉL, ösz. igeképző, pl. *esd-ekel*, e helyett *esd-eg-el*, tehát tulajdonképen az első *e* is zárt *ė*.

EKELŐ, (eke-lő) ösz. fn. *A* formáju csusztató fa, melyre az ekét megforditva rá helyezik, s ki- és haza vontatják.

EKEMEZŐ, KIS—, NAGY—, erdélyi falvak Szeben-székben ; helyr. *Ekemező-n, —re, —ről.*

EKEMUNKA, (eke-munka) ösz. fn. Által
án munka, melyet valaki ekével tesz ; szántás. Különösen, bérben vagy hajdan robotban végzett ilynemü szolgálat.

EKENÁD, (eke-nád) ösz. fn. Vas, mely az eke fejét az eke szárával v. gerendelyével öszvefoglalja, hogy erősen álljon.

EKERÚD, (eke-rúd) ösz. fn. Rúd, mely által az ekét a talyigával öszvekötik ; vagy pedig mely az eketalyigából előre megyen s a végire jármot vagy nyaklót tesznek.

EKÉS, (ek-e-es) mn. tt. *ekés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Ekével ellátott, ekével biró, dolgozó. *Ekés robotosok.*

EKESZARV, (eke-szarv) ösz. fn. Az ekének két águ fogatója. *Fogd meg az eke szarvát. Sok érdemes legény, mert értéke szegény, fogja az eke szarvát.* (Beniczki).

EKESZÁM, (eke-szám) ösz. fn. Mezei, urbéri szolgálat, melyet valaki ekével, azaz szántással végez, vagy végezni szokott. *Ekeszámba menni*, *ekeszámban dolgozni.* Olyan szó, mint *napszám.*

EKESZOLGÁLAT, (eke-szolgálat) ösz. fn. l. EKESZÁM.

EKETALIGA v. EKETALYIGA, (eke-taliga) ösz. fn. Talyiga, melyhez az ekerudat csatolják.

EKETALP,(eke-talp) ösz. fn. A régi szabásu ekefejnek alsó fele, mely fölé a szántóvasat szegezik.

EKEVÁNKOS v. —VÁNKUS, (eke-vánkos v. —vánkus) ösz. fn. Gerendely alatti fa az eketaliga tengelyén.

EKEVAS, (eke-vas) ösz. fn. Szántóvas, mely az ekegerendelyből lenyúló csoroszla után az ekefejhez van ragasztva, s hegyes orrával a földet felhasítja, a kormánydeszka pedig jobbra lefekteti.

EKKÉDIG, (am. ez-ként-ig) ih. Elavult szó. l. EDDIG.

EKKÉNT, (ez-ként) ih. E szerént, így. *Ekként cselekedjél te is. Ekként semmi sem lesz belőle.* Különbözik : *ekkép.*

EKKÉP, EKKÉPEN, (ez-kép v. —képen) ih. Ily formán, ily módon.

EKKOR, (ez-kor) ih. Ezen időben, ezen korban.

EKKORA, (ez-kor-a) mn. tt. *ekkorát*, tb. *ekkorák.* Eredeti értelemben csak *időről, korról* mondatik. *Midőn ekkora voltam, mint ezen kis fiú.* De a szokás a térre is kiterjesztette : *ekkora jég esett mint ezen dió.* Ez utóbbi értelemben talán *gor* v. *gar* (azaz nagy, nagyság) szó rejlik benne. V. ö. AKKORA.

EKKORÁIG, (ez-kor-a-ig) időhatárzó. Ezen ideig. *Ekkoráig senki sem gondolt az ilyesekre.*

EKKORÁRA, (ez-kor-a-ra) 1) Időhatározó. Egész ezen ideig, ekkoráig. 2) Mértékhatározó. *Ekkorára nőtt vagy dagadt a seb, mint ezen tojás.*

EKKORI, (ez-kor-i) mn. tt. *ekkori-t*, tb. *—ak.* Ezen időbeli, jelen korbeli.

EKKORIG, EKKORIGLAN, (ez-kor-ig v. —iglan) ih. Mostanig, jelen ideig.

EKRENDÉZ, m. *ekrendéz-tem, —tél, —ett.* Balatonmelléken am. másnak utjában hánykolódik, lába alatt akadékoskodik ; talán több betű áttételével am. *henteregh, hentergőzik.*

EL, (1), elvont gyök *elö*, *eleinte*, *első*, *eldöd*, *eleve*, s az újabb alkotású *elnök*, *elöd*, *elv* származékokban. Ezen származékokból itélve jelentése : lény, mely más lényeket megelöz, felülmúl. Legközelebbi rokona hangban és értelemben sinai nyelven : *li*, mely Schott Vilmos Vocabularium Sinicum-ában így értelmeztetik : rerum omnium principium non materiale, sed materiale inclusum. lumen naturae, indicans quid faciendum sit quidve fugiendum. recta rerum ratio. recte disponere, gubernare. Továbbá a csagataj *allï* (elül való rész, azaz elő, fn. valaminek eleje, Abuska). Szintén egyezni látszanak velo a héber אֵל (erő ; erős, hatalmas ; isten), אֱלוֹהַּ (isten), איל (fejdelem, fejdelemség), arab *ewel* (elő, előbbi, első ; honnan a török *ewelki* = első), *iláh* vagy *alláh* (Isten), török *ilk* (első), latin *elementum* stb. A magyarban rokon vele *er* gyök, *ered*, *eredet*, *ereszt* stb. szókban.

EL, (2), ih. és igekötő. Rokonok vele közelebbről 1) a mennyiben mozgást jelent, a szanszcrit *il*, a német *eilen*, a hellen *ἐλάω*, *ἰαλλω*, holland *ylen*, francia *aller*, svéd *ila*, dán *ile* stb. 2) mennyiben folytonosságot, teljességet jelent, a szanszcrit *alisz* (sok, tele), *alan* (fölötte), *al* (tölt), latin *alo*, hellen *ἕλω*, *ἰλύω*, *ἴλλω*, *οὖλος*, *ὅλος*, német : *all*, *viel*, *voll*, csagataj, *ulug* v. *uluk* (nagy), *ulub*, (növén. Abuska) stb.

Jelent 1) általán mozgást, bizonyos helyről kimozdulást, legyen ez távozás, vagy közelítés, pl. *ne menj el, jöj el, vigyétek el, hozzátok el ;* s használtatik indulatszóul is, mely távozási kemény parancsra mutat. *El innen ! El a harczba !* 2) Folytonosságot időben és térben, vagyis tartósságot, és terjedelmet. *Elbámultam. Elálmélkodánk. Eladdig vártunk. Papírpénzzel eláraszta ni az országot. Elborítá az árvíz a mezőket.* Különösebben 3) valamely fogalomnak igehatározókban nyomatosbitására szolgál, s ekkor *nagyon, fölötte, egészen* értelemmel bírván felső fok gyanánt áll. *Elannyira szerettem öt. Elvégre megtörtént, mit vártam. Elmessze távozott. Elkésőre. Elvalahára. És jövének mind elhozzáiglan. A templomnak soperláha ketté szakada felől mind elaljaiglan.* (Tatrosi codex). Kiváltképen igeszókkal és származékaikkal öszvetéve jelent teljességet, teljes elvégzést, valami egészet, befejezést, sőt a tárgyhoz képest mértéken túl levöt, tulságost is ; melyeknek számtalan példáit láthatni a következő öszvetételekben.

Ha mint igekötőn a hangsúly ő rajta fekszik, akkor az ige előtt áll, és pedig vagy közvetlenül, pl. *Elmegyek Budára, s téged is elviszlek magammal ;* vagy közvetőleg, mely esetben csak mellékes hangsúlylyal bir. *El soha nem fogadom ajánlásodat.* Ha pedig a hangsúly a tiszta igére, vagy más szóra esik, rendszerént az ige után jő, pl. *Holnap* (nem máskor) *megyek el Budára*, vagy *Budára* (nem máshova) *megyek el holnap.*

Minthogy pedig a *meg* igekötő szinte mint az *el* valami egészet, bevégzettet jelent, innen fejthetjük meg, régi iratainkban miért cseréltetik fel e kettő egymással, péld. *Mikor megvégezte* (ma : elvégezte) *volna Jézus e beszédeket. Meghagyja* (ma : elhagyja) *ember atyját és anyját, azért kiket Isten egybeszerkezett, ember meg ne válaszsza,* (ma : el ne válaszsza). *Elfeledkeztek* (ma inkább : megfeledkeztek) *kenyeret venniök.* (Tatrosi codex). Ma is életben vannak : *el-* és *meggondoltam, el-* és *megismerem, el-* és *megérkezik, el-* és *megérteni.*

Mindazáltal némi finom árnyalat látszik a kettő között, pl. nem mondjuk : *elgazdagodni*, hanem *meggazdagodni*, ellenben : *elszegényedni.* Így *elnémetesíteni* más értelmű mint *megnémetesíteni*, valamint *elmagyarosítani* és *megmagyarosítani* is. Az *el* igekötőt az használná, kinek nincs inyére a ‚magyarosodás' vagy ‚németesedés', a *meg*-et pedig, ki azt óhajtja, szereti. Így ‚elhízott' és ‚meghízott' sem egyenlő jelentésüek. Amazt épen nem lehetne kedvező értelemben mondani. ‚Megöregedett' és ‚elöregedett' szók közt az utóbbi az öregedésnek szintén nagyobb fokát vagyis korát jelenti. ‚Megérik' valamely gyümölcs am. érettségre jut ; ‚elérik' am. túlérik. ‚Megérni' valamely jövő időt vagy kort, szokottabb mint ‚elérni', de ez is megállhat ; hanem ‚eléri' helyett, (pl. eléri az agár a nyúlat) nem jó volna : ‚megéri'. Számtalan példát hozhatnánk fel, de erre itt nincs szükség, mert az egyes czikkeket igyekeztünk lehető böven tárgyalni.

Ugyanezen *el* gyök illetőleg *l* hang számtalan más szók, ragok és képzők alkotásában is nagy szerepet viszen, péld. a mennyiben mozgást jelent : *ill-an, v-ill-an, ol-d, h-ull, m-úl, k-ull-og, cs-el, f-el, ny-il,*

ny-ul; így: *száll, kél, küld, szél, túl, által* (el-túl) *dúl, vál, villan, csillog, mállik, ballag, bolyog, billeg, pille, ból ből*, (ba-el) *ról ről, tól től* ragok stb. a menynyiben folytonosságot jelent: *él, ül, áll, hely, jel, tele, tölt, föld, völgy, mély, mell, bél, bel, való* stb.

Nyomatosság végett a régiek szerették az igekötőkkel hozni kapcsolatba: *el-be* v. *el-bé* („elbéjöttünk nagy örömmel," egyházi ének; „vígy elbé engem," Pesti Gábor); hasonlók *el-fel, el-ki, el-alá, el-szét*. Lásd az illető helyeken.

A székelyes és palóczos tájejtésben az *l* mássalhangzó előtt vagy a mondat végén elesik s az *e* vagy hosszúvá (ee v. ê) vagy ikerhangzóvá (eü, eö stb.) válik: *elment* = *êment* v. *eüment* stb.

Részletesebben értelmezve l. alább különféle származékaiban.

EL, (3), a hangrendhez simúlva *al* szóból változott el *fejel* szóban, *fejal* v. *fejalj* helyett.

—EL, (1), képző, változattal: —ÉL, —AL, —OL, —ÖL, l. —L, mint képző.

—EL, (2), igerag, tájdivatosan (Abaújban, Gömörben) s a Müncheni és Bécsi codexekben előfordúl *él* helyett mint a mult idő egyes második személyragja: *jött-el, hitt-el, lelt-el, szerett-el* ezek helyett *jött-él, hitt-él, lelt-él* stb. Azon codexekben olvashatók ezek is: *szönj-el* (= szünj-él), *eröködj-el* (= erőködj-él), *egy-el* (= egy-él).

—EL, (3), ÉL helyett l. É betű alatt.

ELÁBRÁNDOZ, (el-ábrándoz) ösz. önh. Ábrándozásba merül, folyvást ábrándoz. V. ö. EL és ÁBRÁNDOZ.

ELAD, (el-ad) ösz. áth. 1) Valamit áruczikk gyanánt bizonyos áron másnak enged, nyujt. *Eladni piaczon a gabonát, pinczében a bort. Eladom a kakasom tizenhárom garason.* (Népd). 2) Férjhez v. férjnek ad (leányt). *Három leánya volt, mind eladta.*

„Édes anyám eladott engemet,
De nem tudja kinos életemet."
Népd.

ELADÁS, (el-adás) ösz. fn. 1) Valamely áruczikknek határozott v. kialkudott áron oda engedése, nyujtása. *Eladáskor kifizetni az árukat.* 2) Árulás. Ezen értelme nem tisztán magyaros, s leginkább a németes városokban használtatik a boltok feliratain. *Pálinka-eladás*, helyesebben: *pálinka-árulás*, vagy *pálinka-mérés*.

ELADDIG, (el-addig) ösz. ih. 1) Annyi ideig, oly sokáig. *Eladdig ingerlették, hogy végre dühbe jött.* 2) Oly messze, oly távol. *Eladdig vitte a terhet, míg le nem roskadt.* V. ö. EL. (2).

ELADÓ, (1), (el-adó) mn. tt. *eladó-t*. 1) Vásárra, áruczikk gyanánt kitett, kiállitott; mit a tulajdonos bizonyos áron másnak engedni kész. *Eladó juhok, lovak, gabona, bor. Eladó ház.* 2) Leány, ki már elérte azon kort, melyben férjhez lehet menni. *Eladó leány.*

ELADÓ, (2), fn. Aki valamit árul. *A gabonakereskedők Bánságban bevásárlókat, Győrött eladókat tartanak.*

ELADOGÁL, (el-adogál) ösz. áth. lásd: ELADOGAT.

ELADOGAT, (el-adogat) ösz. áth. Lassan-lassan vagy folyvást elad. V. ö. ELAD. Néha am. elajándékozgat, elosztogat.

ELADOGATÁS, (el-adogatás) ösz. fn. 1) Valamely jószágnak, áruczikkeknek lassan-lassan folytonos eladása. V. ö. ELADÁS. 2) Vétetik néha: *elajándékozás, elosztogatás* értelemben is.

ELADÓSÍT, (el-adósít) ösz. áth. Adóssággal terhel valamely vagyont, különösen ingatlant. *Az osztrákjog szerént a hitbizomány birlalója a hitbizományi jószág egy harmadrészét eladósíthatja.*

ELADÓSITÁS, (el-adósitás) ösz. fn. Adóssággal terhelés. V. ö. ELADÓSÍT.

ELADÓSODÁS, (el-adósodás) ösz. fn. Adósságokba merülés.

ELADÓSODIK, (el-adósodik) ösz. k. Sok adósságba keveredik, mely vagyonát fölülmúlja, adósságokban egészen elmerül.

ELADÓSODOTT, (el-adósodott) ösz. mn. Vagyonát kimeritő, fölülmuló, fölemésztő adósságba keveredett. *Eladósodott gazda, kalmár.*

ELÁGAZÁS, (el-ágazás) ösz. fn. Tulajdon ért. valamely növénynek azon tulajdonsága, melynél fogva ágai szaporodnak és szétterjednek. Átv. ért. családnak, nemzetségnek szaporodása. V. ö. ÁG, ÁGAZIK és EL.

ELÁGAZIK, (el-ágazik) ösz. k. 1) Tulajdon ért. a növény ágai szaporodnak és szétterjednek. 2) Átv. ért. valamely család, nemzetség, nép szaporodik, és különfelé elterjed. Mondatik hegyek-, erdők-, vizek-, folyókról is. *A kárpátok sokfelé elágaznak. A Duna Pozsonynál elágazik.*

ELÁGAZOTT, (el-ágazott) ösz. mn. 1) Sok ágra terjedt. *Elágazott füzek.* 2) Átv. ért. *Elágazott család, atyafiság, nemzettség. Elágazott hegyek, folyók. Elágazott összeesküvés.*

ELAGGÓDIK, (el-aggódik) ösz. k. Folytonos aggodalomban él. V. ö. AGGÓDIK. *Csekély dolgon hetekig, hónapokig elaggódik.*

ELAGGOTT, (el-aggott) ösz. mn. Régtől fogva agg, egészen agg, elvénült, halálra megérett. Mondatik néha olyanról is, ki időnek előtte, nyavalyák, vagy kicsapongások miatt megtörődött. *Elaggott kéjencz, gyönyörvadász.*

ELÁGYAL, ELÁGYAZ, (el-ágyal v. —ágyaz) ösz. áth. A gabonakévéknek a szérűn nyomtatás vagy csépelés alá kiteregetését elvégezte. Máskép: *beágyaz.*

ELAJANGOL, (el-ajangol) ösz. áth. Elrestel valamit félelem- vagy szeméremből. Krizа János gyüjteménye.

ELAJÁNDÉKOZ, (el-ajándékoz) ösz. áth. Valamit ajándékképen másnak ad, enged. *Legszebb lovait, agarait elajándékozta.*

ELAJÁNL, (el-ajánl) ösz. áth. Ajánl valakit, vagy valamit a végett, hogy más elfogadja, magához vegye.

ELAJÁNLKOZIK, (el-ajánlkozik) ösz. k. Ajánlkozik a végett, hogy valahová vigyék, valahol valamire alkalmazzák. *Utitársul elajánlkozni.* V. ö. AJÁNLKOZIK.

ELÁJÚL, (el-ájúl) ösz. önh. Teljes ájulásba, valóságos ájult állapotba esik. *Ijedtében elájult.* V. ö. ÁJÚL.

ELÁJÚLT, (el-ájúlt) ösz. mn. Ájulásban szenvedő, létező. *Elájult beteg.*

ELÁJÚLVA, (el-ájúlva) ösz. ih. Ájúlt állapotban.

ELAKAD, (el-akad) ösz. önh. Mentében, mozgásában úgy meggátoltatik, hogy tovább nem mehet, nem mozoghat. *Elakad a szekér a sárban. Elakad a hajó a zátonyon. Elakadtunk.* Átv. ért. *Elakad a szó a nyelven. Elakad a képzelet, a gondolat, az ész. Elakad szándékában, föltételében.* V. ö. AKAD.

ELAKADÁS, (el-akadás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki vagy valami elakad. l. ELAKAD.

ELAKASZT, (el-akaszt) ösz. áth. 1) Mentében, mozgásában, működésében valamit fenntartóztat, s tovább haladni, mozogni, működni nem engedi. *A kereket elébe gördített kővel elakasztani. A víz folyását gát által elakasztani.* 2) Valamit függő helyéről máshová függeszt. *A ruhát egyik szegről a másikra elakasztani.* V. ö. AKASZT.

EL-ALÁ, (el-alá) ösz. igekötő, melyben az *el* az utóbbi szó nyomosbítására szolgál.

„Az nap vígaságban el-aláment vala."
Istvánfi Pál a XVI. századból.

ELÁLDOZÁS, (el-áldozás) ösz. fn. A napról mondatik, midőn leszáll, elnyugszik. Máskép: *leáldozás.*

ELÁLDOZIK, (el-áldozik) ösz. k. Mondjuk a napról, midőn lemegy, leszáll, lenyugszik. Máskép: *leáldozik.* V. ö. ÁLDOZIK.

ELALÉL, (el-alél) ösz. önh. Teljes aléló állapotba esik, l. ALÉL.

ELALÉLT, (el-alélt) ösz. mn. Tartós aléló állapotban levő, szenvedő, l. ALÉLT.

ELALÉLTSÁG, (el-aléltság) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki alélt. l. ALÉLT.

ELALÍT, (el-alít) ösz. áth. Valakit teljes álomba szenderít. Máskép: *elaltat,* régiesen: *elalut.*

ELALJAD, (el-aljad) ösz. önh. A maga nemében elfajzik, elcsenevész, becsében alászáll. Különösen, erkölcsileg elvetemül.

ELALJASODIK, (el-aljasodik) ösz. k. l. ELALJAD.

ELALKONYODIK, (el-alkonyodik) ösz. k. l. ELESTVELÉDIK.

ELALKUSZIK, (el-alkuszik) ösz. k. 1) Sokáig, folytonosan alkuszik. *Elalkuszik egy zsák korpán óra számra.* 2) *Ból böl* ragu nevekkel am. a hagyott, vagy szabott árból valamit lehúz, lealkuszik. *Száz forintból elalkudott tizet.*

ELÁLL, (el-áll) ösz. önh. 1) Sokáig áll, soká tart. *Némely gyümölcs soká eláll.* 2) Megszünik, nem működik. Az eső- és szélről mondják, ha esni vagy fúni megszünik. *Az eső elállott. A szél elállott.* A szólási tehetségről, midőn valaki betegség, szélhüdés vagy haldoklás miatt többé nem szólhat. *Szava elállott.* 3) Távolító raggal, föltett czéljáról, szándékáról vagy valamely szerződésről stb. lemond. *Attól semmiképen el nem állok. Ha követelésedtől elállsz, nem háborgatlak.* 4) Valamely felekezettől elpártol, elválik. 5) Valamely ruhanemü bősége miatt nem egészen illik a testhez. *A dolmány nagyon eláll a deréktől.* 6) Áthatólag, útját állani valakinek. *A haramiák útunkat elállották.*

„De e mérges állat elállotta útam,
Melyet bár izzadva mégis eloltottam."
Vőfélköszöntés.

ELÁLLÁS, (el-állás) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valaki vagy valami eláll, ezen igének bevett értelmeiben. *Gyümölcs elállása. Föltételtől való elállás. Az eső elállására várni.* 2) Cselekvés, midőn valaki állva gátot vet. *Útak elállása,* l. ELÁLL.

ELÁLLÍT, ELÁLLIT, (el-állít) ösz. áth. 1) Más helyre állít, helyez. *Az őrt elébbi állomásáról máshová elállítani.* 2) Elrendez, elhelyez. *Elállítani a katonákat, a munkásokat, kitkit a maga helyére.* 3) Mozgásában, mentében akadályoz, megszüntet. *Elállítani a malomkereket. Elállítani a vérfolyást.*

ELÁLLITÁS, (el-állitás) ösz. fn. 1) Elébbi helyről másra állitás. 2) Elrendezés, elhelyezés. *Az őrök, a munkások elállitása.* 3) Megszüntetés, akadályozás. V. ö. ELÁLLÍT.

ELÁLMÉLKODIK, (el-álmélkodik) ösz. k. Sokáig álmélkodik, bámúl, elméláz. V. ö. EL és ÁLMÉLKODIK.

ELÁLMODOZIK, (el-álmodozik) ösz. k. Folytonosan álmodozó állapotba van merülve; álmodozáshoz hasonló képzelgésben mereng.

ELALMOZ, (el-almoz) ösz. áth. Alommal egészen behint; teljesen beszalmáz, beszemetez, begazol. V. ö. ALOM.

ELALSZIK, (el-alszik) ösz. k. Ellepi az álom; álomba merül; éberségét teljesen elveszti. V. ö. EL és ALSZIK. Átv. ért. mondatik 1) a tüzről, midőn égni megszün. *Elalutt a tüz.* 2) a lélek és test működéseiről, midőn gyakorlatban nincsenek. *Elaluttak benne a szenvedélyek. Elalutt a vér minden ereiben.* Cselekvőleg használva am. álommal tölt el valamit. *Elalussza legszebb napjait.*

ELALTAT, (el-altat) ösz. áth. 1) Álomba szenderít, álomba merít, alunni késztet. *Elaltatni a kisdedet, csecsemőt.* 2) Átv. ért. lelki mozgalmat, működést minden erejétől megfoszt, megszüntet. *Elaltatni az ifjuban a becsületérzést.* V. ö. EL és ALTAT.

ELÁLTAT, (el-áltat) ösz. áth. Teljes csalódásba hoz, elámít valakit. V. ö. ÁLTAT.

ELALTATÁS, (el-altatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit elaltatnak.

ELÁLTATÁS, (el-áltatás) ösz. fn. Csalódásba ejtés, elámítás.

ELALUDT, l. ELALUTT.

ELALUSZIK, l. ELALSZIK.

ELALUT, l. ELALTAT és ALUT.

ELALUTT, (el-alutt) ösz. mn. 1) Aki ébren lenni megszünt. *Elalutt kis gyermek.* 2) Égni, lángolni megszünt. *Elalutt tüz.* 3) Átv. ért. mozgással, működéssel teljesen fölhagyott. *Elalutt szenvedély, elalutt erkölcsi érzetek.*

ELALVÁS, (el-alvás) ösz. fn. 1) Teljes álomba merülés, midőn az éberségnek minden jelei megszüntek. 2) Időnek álommal eltöltése vagy valaminek elmulasztása. 3) Átv. ért. a tüznek megszünése. V. ö. ELALSZIK.

ELÁMÍT, (el-ámít) ösz. áth. 1) Addig ámít valakit, míg az teljes csalódásba jövén, hitelt ad, különösen, hamis véleményre, hamis útra csábít. 2) Teljes bámulásba ejt. V. ö. ÁMÍT.

ELÁMITÁS, (el-ámítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit elámítanak, ez igének minden értelmében. l. ELÁMÍT.

ELÁMÚL, (el-ámúl) ösz. önh. Egészen elmerül a bámulásba, csudálkozásba. V. ö. EL és ÁMÚL.

ELÁMULÁS, (el-ámúlás) ösz. fn. Lelki állapot, merengés, midőn valaki elmerül a bámulásba, csudálkozásba.

ELANDALODIK, (el-andalodik) ösz. k. Andalgó állapotba merül, s abban marad. V. ö. EL és ANDALODIK.

ELÁNCSOROG, (el-áncsorog) ösz. önh. Áncsorogva vesztegel, tölti az időt, folytonosan áncsorog. V. ö. ÁNCSOROG.

ELANNYIRA, (el-annyira) ösz. ih. 1) Oly igen, oly nagyon, oly fölötte. *Elannyira szerette Isten a világot, hogy egyetlen fiát adná.* (Ján. Evangy.) 2) Oly messze, oly távolra. *Elannyira haladt, hogy elérni lehetetlen.*

ELAPAD, (el-apad) ösz. önh. Az apadást teljesen bevégzi. V. ö. EL és APAD.

ELAPADÁS, (el-apadás) ösz. fn. Állapot, midőn valamely áradás teljesen megszün.

ELAPADHATATLAN, (el-apadhatatlan) lásd : ELAPADHATLAN.

ELAPADHATLAN, (el-apadhatlan) ösz. mn. Mi soha ki nem apad, minek mindig bő forrása van. V. ö. APAD. Átv. ért. kifogyhatatlan. *Az Isten elapadhatlan forrása a kegyelemnek.*

ELAPASZT, (el-apaszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, véghezviszi, hogy bizonyos ár, nedvesség teljesen elfogyjon, kiszáradjon. V. ö. APASZT.

ELAPRÍT, ELAPRIT, (el-aprít) ösz. áth. Apró darabokra, részecskékre elszakgat, elvagdal, elmetél. V. ö. EL és APRÍT. Átv. ért. Elszaporáz. *Elaprítani az imádságot, beszédet.* Szokottabban : *elapróz.*

ELAPRÓSODIK, (el-aprósodik) ösz. k. Általánosan vagy mind apróvá lesz. *A nem nemesitett parlagi lovak elaprósodnak. Rosz földben a vetemény elaprósodik.* V. ö. APRÓSODIK.

ELAPRÓZ, (el-apróz) ösz. áth. 1) Apró részekre szakgat, oszt, metél. 2) Elszaporáz, nagy sietésben imígy, amúgy tesz valamit. *Elaprózza mondókáját.*

ELÁRAD, (el-árad) ösz. önh. Nagy terjedelemben szétárad, elömlik. V. ö. ÁRAD.

ELÁRADÁS, (el-áradás) ösz. fn. Az emelkedő és kiömlő árnak minden irányban szétterjedése.

ELÁRASZT, (el-áraszt) ösz. áth. Nagy bőségü és terjedelmü árral elborít, megtölt. V. ö. EL és ÁRASZT. Átv. ért. valamivel betölt. *Elárasztani az országot idegen fényüzési árukkal.*

ELARAT, (el-arat) ösz. áth. 1) Valamit aratás által elvesz, ellop. *Elaratni a szomszéd búzáját.* 2) Tárgyeset nélkül am. aratást végez, bevégez. *Mi már elarattunk.*

ELÁRKOL, (el-árkol) ösz. áth. 1) Valamit árokkal egészen elzár. *Elárkolni az utasok elől a legelőt, rétet, földeket.* 2) Árok által egészen elvezet, elszivárogtat. *Elárkolni a vizállást.* V. ö. ÁROK, ÁRKOL.

ELÁRKOLÁS, (el-árkolás) ösz. fn. 1) Valaminek árok általi elzárása. 2) Árokhuzás általi elszivárogtatása, lecsapolása a víznek. V. ö. ELÁRKOL.

ELÁROSÍT, (el-árosit) ösz. áth. Árért vagyis pénzen elad valamely vagyont, különösen ingatlant. Másképp : *elidegenít.*

ELÁROSITÁS, (el-árositás) ösz. fn. Valamely vagyonnak pénzen eladása.

ELÁRÚL, ELÁRUL, (el-árul) ösz. áth. 1) Áru gyanánt eladogat. 2) Minden áruit eladja. *Én már elárultam.* 3) Átv. ért. hitszegőleg valamely titkot másokkal közöl, egy harmadiknak kárával, romlásával. *Judás, csókkal árulod-e el az ember fiát?* (Lukács 22. 48). Akármiféle jel által tudat, kijelent, kimutat valamit. *Pirulása elárulja őt. A hazugot saját szavai árulják el.* Bővebben l. EL és ÁRÚL.

ELÁRULÁS, (el-árulás) ösz. fn. 1) Áru gyanánt eladogatás. 2) Egészen eladás. 3) A titoknak hitszegőleg, és másnak kárára, veszedelmére történt felfödözése. V. ö. ELÁRÚL.

ELÁRUSÍT, l. ELÁROSÍT.

ELÁRVÁSODIK, (el-árvásodik) ösz. k. 1) Árvává lesz, elárvúl. 2) Árva kinézésüvé lesz. (Kriza János gyüjteménye).

ELÁRVEREZ, (el-árverez) ösz. áth. Árverés útján a többet igérőnek elad. *Elárverezni az adósok házait, földjeit, barmait.* V. ö. ÁRVERÉS.

ELÁRVÚL, ELÁRVUL, (el-árvúl) ösz. önh. Egészen árva állapotra, árvaságra jut. V. ö. EL és ÁRVA. *A gyermekek szüléik kiholtával elárvulnak.*

ELÁRVULTSÁG, (el-árvultság) ösz. fn. Szülék s gyám nélküli állapot.

ELÁS, (el-ás) ösz. áth. 1) Valamit ásás által elrejt, eltakar, beföd. *Elásni a pénzt a közelgető ellenség elöl.* 2) Ásás által elvesz, elszed; ellop, eltulajdonít. *Elásni a szomszéd kertéből valamit. Nemes ember volna, de a fazekasok elásták a földét.* (Km).

ELÁSÁS, (el-ásás) ösz. fn. 1) Ásás általi eltakarás, elrejtés, elfödés. 2) A földnek ásó által elhányása, eltulajdonítása. *Más földének elásása.*

ELÁSITOZ vagy **ELÁSÍTOZIK**, (el-ásitoz v. —ásitozik) ösz. önh. vagy k. Hosszasan, mintegy elfeledkezve ásítozik. V. ö. EL és ÁSÍTOZIK. Áth. *Elásítozni az időt*, azaz ásítozással, henyéléssel eltölteni.

ELASSZONYOSÍT, (el-asszonyosít) ösz. áth. Asszonyos természetüvé elváltoztat. *Tulságos gyöngédség, puhaság elasszonyosítja az ifjakat.*

ELASSZONYOSODIK, (el-asszonyosodik) ösz. k. Asszonyossá változik által; egészen asszonyos természetet ölt. V. ö. EL és ASSZONYOSODIK.

ELASSZONYOSÚL, (el-asszonyosúl) ösz. önh. l. ELASSZONYOSODIK.

ELASZAL, (el-aszal) ösz. áth. Mértéken túl aszal, kiszárításig, elégetésig aszal. *Az erősen fütött kemencze elaszalja a gyümölcsöt.* V. ö. EL és ASZAL.

ELASZÁS, (el-aszás) ösz. fn. Mértéken túl aszás, elszáradás, elfonnyadás. Kórtanilag: nyavalya, mely a test nedveinek kiszáradásában áll. l. ASZKÓRSÁG.

ELASZIK, (el-aszik) ösz. k. Egészen aszuvá lesz, teljesen elszárad. Mondatik 1) a gyümölcsről és növényekről, midőn nedveik kipárolognak, s újabbakkal nem pótoltatnak, 2) állatokról. V. ö. EL és ASZIK.

ELASZOTT, (el-aszott) ösz. mn. Egészen aszott, elszáradt. *Elaszott gyümölcsök, növénylevelek.*

ELÁTKOZ, (el-átkoz) ösz. áth. Átkokkal elhalmoz, átok alá vet, átkokkal tetéz. *Elátkozni a napot, melyen a szerencsétlenség történt. Elátkozta testét lelkét.* V. ö. ÁTKOZ.

ELÁTKOZÁS, (el-átkozás) ösz. fn. Átkokkal való elhalmozás; átkos kivánatokkal tetézés.

ELAVAD, (el-avad) ösz. önh. Divatból, szokásból egészen kimegy; kelendőségét, becsét, kapósságát elveszti; romlottá válik. V. ö. EL és AVAD.

ELAVÍT, (el-avít) ösz. áth. 1) Avulttá, ócskává tesz, divatból, szokásból kizár. 2) Elkoptat, elszakgat, elrongyol. *Elavítani a ruhát.* V. ö. AVÍT.

ELAVÚL, (el-avúl) ösz. önh. 1) Ósága miatt divatból, szokásból kimegy, kikopik. *Némely szók elavúlnak, s újak keletkeznek helyökbe. Sok jó szokás elavúl.* 2) Jogtanilag: a törvényben kiszabott időt túl haladja, másképp: *elévül.*

ELAVULT, (el-avult) ösz. mn. Ami ósága, korszerütlensége miatt divatos lenni megszünt. *Elavult szók, szokások, törvények.*

ELÁZIK, (el-ázik) ösz. k. 1) A nedv egészen általjárja; mértéken túl megázik, nagyon megfő. *Elázik a levesben a tészta.* 2) Átv. ért. a sok ivástól holtrészeggé lesz. *Elázott a sok bortól, sörtöl.* V. ö. ÁZIK.

ELÁZOTT, (el-ázott) ösz. mn. Mit a nedv által és által járt, meglágyított. *Elázott kenyér, elázott kender.* Mértéken túl ázott, főzött. *Elázott tészta.* Átv. ért. Igen megborosodott, nagyon részeg. *Pálinkától, sörtöl, bortól elázott korhelyek.*

ELÁZTAT, (el-áztat) ösz. áth. 1) Nedvekkel valamely testet általjárat, megpuhít, lágygyá tesz. 2) Az áztatást elvégzi. *Eláztatni a kendert.* 3) Túlságosan ázni enged. 4) Átv. ért. valakit mások előtt bevádol, s hitelétől, becsületétől megfoszt. V. ö. EL és ÁZTAT.

ELÁZTATÁS, (el-áztatás) ösz. fn. Nedvekkel általjáratás. Az áztatás elvégezése. Túlságos áztatás. Bevádolás. V. ö. ELÁZTAT.

ELBÁGYAD, (el-bágyad) ösz. önh. Nagy mértékben, egészen bágyad. V. ö. EL és BÁGYAD. *Sok járásban, munkában, nagy melegben elbágyadni. Úgy elbágyadt, hogy alig bír lábain állni.*

ELBÁGYADÁS, (el-bágyadás) ösz. fn. Teljes bágyadás, a feszülő inaknak nagy mértékben való ellankadása; erőt kimerítő fáradság. V. ö. BÁGYADÁS.

ELBÁGYADT, (el-bágyadt) ösz. mn. Igen bágyadt, ereje kimerülteig fáradt, lankadt. *Nagy teher huzásában elbágyadt ló, ökör. Elbágyadt gyalogutas.*

ELBÁGYASZT, (el-bágyaszt) ösz. áth. Egészen bágyadttá tesz; a feszülő inakat teljesen ellankasztja. V. ö. EL és BÁGYASZT.

ELBÁGYASZTÁS, (el-bágyasztás) ösz. fn. Külső vagy belső hatás, erőfeszítés által a feszülő inaknak teljes elgyöngítése, ellankasztása.

ELBÁJOL, (el-bájol) ösz. áth. A bájolást teljes mértékben eszközli. *Szép társalgással, énekkel, zenével elbájolni a társaságot.* V. ö. EL és BÁJOL.

ELBÁJOLÁS, (el-bájolás) ösz. fn. A bájolásnak teljes mértéke. *Elbájolásig kedves, szép, mulattató.* V. ö. BÁJOLÁS.

ELBÁJOLT, (el-bájolt) ösz. mn. Bájerő által egészen meghatott, általhatott. V. ö. EL és BÁJOLT. *A müvész által elbájolt nézők, hallgatók.*

ELBAKAFÁNTOZ, (el-bakafántoz) ösz. önh. Visszaható névmást tárgyesetben kiván maga mellé. *Elbakafántozza magát*, azaz: az illő korlátokon szóval vagy cselekedettel túl lépvén elárulja gyöngeségét, nagy bakokat lő.

ELBAKZIK, (el-bakzik) ösz. k. A bakzáson által esik, kibakozza magát. V. ö. EL és BAKZIK.

ELBALLAG, (el-ballag) ösz. önh. Ballagva elmegy, eltávozik; útját ballagva folytatja. V. ö. BALLAG.

ELBÁMÉSZKODIK, (el-bámészkodik) ösz. k. 1) Teljesen bámészkodó állapotban van. 2) Folytonosan, sokáig bámészkodik. *Óra számra elbámészkodni valamin.* V. ö. EL és BÁMÉSZKODIK.

ELBÁMÍT, (el-bámít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy más elbámuljon; teljes bámulásba ejt. V. ö. BÁMÍT.

ELBÁMÚL, (el-bámul) ösz. önh. Teljesen, hosszasan bámul valamin v. valamire. *Elbámulni a dicső természeti tüneményen. Elbámulni a hallottakra.* V. ö. EL és BÁMÚL.

ELBÁMULÁS, (el-bámulás) ösz. fn. Teljes, hosszas, mélyen elmerülő bámulás.

ELBÁNÁS, (el-bánás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamivel elbánunk; V. ö. ELBÁNIK.

ELBANDSALODIK, (el-bandsalodik) ösz. k. l. ELBÁMÉSZKODIK. Tiszamelléki szó.

ELBANDSALOG, (el-bandsalog) ösz. önh. Tartósan bandsalog. Bámészkodva elmegy, eljár.

ELBÁNIK, (el-bán-ik) ösz. k. Segítő ragu viszonynévvel. *Elbánni valakivel*, am. valamely ügyes bajos dolgot könnyü szerrel elvégezni vele. *Majd elbánom én vele*, am. készen leszek, kifogok rajta. *Elbánni az ellenséggel*, am. megütközni vele s meggyőzni. V. ö. BÁNIK.

ELBÁNYOL, (el-bányol) ösz. áth. Bányászati müszó, s am. az érczet, különösen, a kész aranyat, ezüstöt mind pénzzé veri, pénzzé alakítja. A bányolást elvégzi.

ELBARMÍT, (el-barmít) ösz. áth. Barommá változtat el, baromi természetüvé tesz. *A zsarnoki bánás elbarmítja az embereket.*

ELBARMÚL, (el-barmúl) ösz. önh. Baromi természetet ölt, barom módra elvetemül.

ELBARNÍT, (el-barnít) ösz. áth. Fölötte barnává tesz. *A mezőn járókat elbarnítja a nap.* V. ö. EL és BARNÍT.

ELBARNÚL, (el-barnúl) ösz. önh. Nagyon barna színt ölt, barnára változik által. *Miolta falun lakik, egészen elbarnúlt.*

EL-BE, (el-be) ösz. ih. A *be* határozónak nyomatékosabb módosítása. *El-be ment.* (Palócz szójárás, az ő kimondásuk szerént : *ell-be).* Régi iratokban gyakran eléjön. *Követi vala őtet mind el be a papok fejedelme pitvaraiglan.* (Tatrosi codex). *És tedd el be tegzedbe.* Pesti Gábor meséi XXXIX.

ELBÉCSTELENÍT, (el-bécstelenít) ösz. áth. Végképen becstelenné tesz; becsületétől teljesen megfoszt. V. ö. BÉCSTELENÍT.

ELBÉCSÜL, (el-bécsül) ösz. áth. Valamely birtokot, jószágot mástól becsüáron vagy becsülés útján elvesz, azaz megbecsültet és az árát kifizetvén vagy adósságba tudván, magához szerez, vagy pedig a becsü következtében árverésre kitesz és elad. *Elbecsülni az adósnak házát. Mindenét elbecsülték.* V. ö. BECSÜL, BECSÜLÉS.

ELBÉCSÜLÉS, (el-bécsülés) ösz. fn. Valamely birtoknak becsüáron vagy becsülés útján történő elvétele. V. ö. ELBÉCSÜL.

ELBÉCSÜLTET, (el-becsültet) ösz. mivelt. Valamely jószágot törvényes úton végrehajtott becsü szerént elvetet. *A hitelező elbecsülteti az adósnak házát.*

ELBÉLEL, (el-bélel) ösz. áth. Béllésre elhasznál. Átv. székely szólás szerént elpaláatol, elcsinál vmit. (Kriza János).

ELBÉLYEGEZ, (el-bélyegez) ösz. áth. 1) Valamit bélyeg által sajátjának kijelel. 2) Az előbbi bélyeg helyett más tulajdonos bélyegét üti valamire. *Elbélyegezni a gulyából vásárlott tinókat.*

ELBÉNÚL, (el-bénúl) ösz. önh. Teljesen bénává lesz. V. ö. EL és BÉNÚL.

ELBÉNULT, (el-bénult) ösz. mn. Aki egészen bénává lett. *Elbénult nyomorék.*

ELBÉRÉL, (el-bérél) ösz. áth. Valamit bizonyos bérért oda ad, oda enged. V. ö. BÉRÉL.

ELBERETVÁL, (el-beretvál) ösz. áth. Beretvával elmetsz, tövig kiirt. *Elberetválni a bajuszt, szakált.*

ELBERETVÁLÁS, (el-beretválás) ösz. fn. Szőrnek, hajnak beretvával elmetszése.

ELBESZÉL, (el-beszél) ösz. áth. és önh. 1) Folyvást beszél, a nélkül, hogy megakadna. *Szépen elbeszél magyarúl, francziául, németül.* 2) Szépirodalmi s általános ért. valamely történeti vagy költött eseményt eléad.

ELBESZÉLÉS, (el-beszélés) ösz. fn. 1) Általán, valamely történt dolognak eléadása. 2) Szépirodalmilag, *költői elbeszélés*, mely valamely érdekes életviszonyt költőileg fest teljes kifejléseig. L. BESZÉLY.

ELBESZÉLŐ, (el-beszélő) ösz. mn. és fn. 1) Általán, valamely történetet eléadó; különösen 2) személy, ki valamely történetet, eseményt eléad, elmond. 3) Beszélyíró. V. ö. BESZÉLY.

ELBETEGÉSÉDIK, (el-betegésédik) ösz. k. Egészsége úgy megromladozik, hogy hova tovább több nyavalya éri.

ELBETEGÉSKÉDIK, (el-betegéskédik) ösz. k. Hosszas ideig, tartósan beteg. *Évről évre elbetegeskedik.*

ELBETEGÜL, (el-betegül) ösz. önh. Tartós betegségbe esik, betegessé lesz.

ELBICZÉG, (el-biczég) ösz. önh. 1) Biczegve elmegy. 2) Tartósan folytonosan biczeg. *Ha gyöngék is lábai, de ő azért elbiczeg.* V. ö. BICZEG.

ELBILLEN, (el-billen) ösz. önh. Úgy billen, hogy súlyegyenét vesztve azt többé vissza nem kapja. *Elbillen a mérleg.* l. EL és BILLEN.

ELBILLENÉS, (el-billenés) ösz. fn. Állapot, illetőleg mozgás, midőn valami súlyegyenét vesztve félre billen.

ELBÍR, (el-bír) ösz. áth. 1) Oly ereje van, mely valamely nagyobb terhet tartani, vinni elegendő. *Elbír vállán egy zsák buzát.* 2) Nagyobb bajt tür, szenved, kiáll. *Sok bajt elbír egy ember.* V. ö. EL és BÍR.

ELBIRÁS, (el-birás) ösz. fn. 1) Valamely nagyobb tehernek eltartása, elviselése. 2) Eltürés.

ELBIRTOKLÁS, (el-birtoklás) ösz. fn. A birtokszerzésnek azon neme, midőn valaki az idegen jószágot, hosszasabb, a törvény által meghatározott időben meg nem zavart birás által egészen tulajdonává teszi. Az osztrák jog megkülönbözteti az *elévülést* az *elbirtoklástól.* E szerént (1451. §.) „Az elévülés valamely jognak, mely a törvény által meghatározott idő alatt nem gyakoroltatott, elvesztése." És (1452. §.) „Ha az elévült jog törvényes birtoklásnál fogva egyszersmind más valakire átruháztatik; akkor elbirtokolt jognak s a szerzés e módja elbirtoklásnak neveztetik."

ELBIRTOKOL, (el-birtokol) ösz. áth. Valamely vagyont, jószágot, hosszasabb, a törvényben kiszabott idő lefolyása, például 30 év alatt gyakorolt birás által, egészen tulajdonává tesz. V. ö. ELBIRTOKLÁS.

ELBIRTOKOLÁS, l. ELBIRTOKLÁS.

ELBITANGOL, (el-bitangol) ösz. áth. Jószágot, pénzt bitangolva elveszteget, elprédál, elharácsol. V. ö. EL és BITANGOL. *Az ősökről maradt örökséget elbitangolni.*

ELBITANGOLÁS, (el-bitangolás) ösz. fn. Jószágnak, pénznek bitangolás általi elvesztegetése, elpazarlása. V. ö. EL és BITANGOLÁS.

ELBITOL, (el-bitol) ösz. áth. l. ELBITANGOL.

ELBITOROL, (el-bitorol) ösz. áth. Bitorolva eltulajdonít, elvesz, elveszteget; l. BITOROL.

ELBIZAKODÁS, (el-bizakodás) ösz. fn. Túlságos bizakodás, önerejének túlbecsülése. V. ö. EL és BIZAKODÁS.

ELBIZAKODIK, (el-bizakodik) ösz. k. Túlságosan bizakodik; erejében, tehetségében fölötte bízván, másokat lenéz. V. ö. BIZAKODIK.

ELBIZAKODOTT, (el-bizakodott) ösz. mn. l. ELBIZOTT.

ELBÍZIK, (el-bízik) ösz. k. Rendszerént visszaható névmást és pedig tárgyesetben kiván maga mellé: *elbizom magamat, elbizod magadat, elbizza magát* stb. azaz: tulságosan bizom magamban, bizol magadban stb. *Elbizza magát erejében, tudományában, eszében.* V. ö. EL és BÍZIK.

ELBIZOTT, (el-bizott) ösz. mn. Aki önmaga erejéről, eszéről, tulajdonságairól fölötte, túlságosan sokat tart; önmaga felől nagy véleményben levő; erején, tehetségén fölül merészkedő. *Sok dicsérgetés által elbizott fiatal müvész, író.*

ELBIZOTTSÁG, (el-bizottság) ösz. fn. Az önbecsülésnek fattyu kinövése, midőn valaki önerejét, tehetségét túlbecsüli, magáról szerfölött sokat tart; más tanácsát, eszét, erejét, a magáéhoz képest keveselli, kicsinyli.

ELBOCSÁT, (el-bocsát) ösz. áth. 1) Elmenni enged, szabadon ereszt. *Elbocsátani a kiszolgált katonákat. Elbocsátani kalitkából a madarat.* 2) Elküld, kiad valakin. *Elbocsátani szolgálatból a cselédeket.* 3) Elhajt, elcsap. *Rosz magaviseletéért elbocsátották az oskolából.*

ELBOCSÁTÁS, (el-bocsátás) ösz. fn. 1) Elmenni engedés, szabadon eresztés. 2) Elküldés. 3) Elhajtás, elcsapás. V. ö. ELBOCSÁT.

ELBOCSÁTTATÁS, (el-bocsáttatás) ösz. fn. Azon állapot, midőn valakit elmenni engednek, eleresztenek; elküldenek; elhajtanak, elcsapnak. *Elbocsáttatását kéri, várja.* V. ö. ELBOCSÁT.

ELBÓDÍT, (el-bódít) ösz. áth. Egészen bódulttá tesz, fejét elkábítja, öntudatlan állapotba helyez, elszédít, tévedésbe ejt, elámít. *A nagy gőz, füst elbódította fejemet. Holmi légből kapkodott eszmékkel elbódítani a tapasztalatlan, a könnyen hivő ifjuságot.* V. ö. BÓDÍT.

ELBÓDÍTÁS, (el-bódítás) ösz. fn. Végrehajtott, sikeresített bódítás; elszédítés, tévedésbe ejtés. V. ö. BÓDÍTÁS.

ELBÓDÚL, (el-bódúl) ösz. önh. 1) Feje elkábúl, elszédül, öntudata megzavarodik. 2) Eltéved. V. ö. BÓDÚL.

ELBÓDULÁS, (el-bódulás) ösz. fn. 1) Elkábulás, elszédülés. 2) Eltévedés. V. ö. BÓDULÁS.

ELBOHÓSKODIK, (el-bohóskodik) ösz. k. Folytonosan, tartósan bohóskodik; bohóskodó szerepet üz, gyakorol. V. ö. EL és BOHÓSKODIK.

ELBOLONDÍT, (el-bolondít) ösz. áth. Holmi hazugságokat mással elhitett, vagy ál igéretekkel mást kecsegtet, s a könnyen hivőt nevetség tárgyává teszi, vagy saját vétkes czéljára fölhasználja. *Szemes, eszes embert nem lehet elbolondítani. Engem ugyan el nem bolondítasz.*

ELBOLONDÍTÁS, (el-bolondítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit elbolondítnak. V. ö. ELBOLONDÍT.

ELBOMLÁS, (el-bomlás) ösz. fn. Együvé tartozó, s öszveállott részeknek teljes eloszlása, egymástól szétválása. V. ö. EL és BOMLÁS.

ELBOMLIK, (el-bomlik) ösz. k. Öszvetartozó, kapcsolatban levő részei szétválnak, egymástól elszakadnak. *Elbomlik a befont haj.*

ELBONG, (el-bong) ösz. önh. Bongva elmegy, tovább halad. *Elbonganak füleim mellett a darázsok.*

ELBONT, (el-bont) ösz. áth. Öszvekötött, együvé füzött valaminek részeit egymástól elválasztja, szétfejti. *Elbontani a házat. Elbontani az ágyat.* V. ö. BONT.

ELBONTÁS, (el-bontás) ösz. fn. Cselekvés, mely által elbontunk valamit. V. ö. ELBONT.

ELBORÍT, (el-borít) ösz. áth. Valamit egész terjedelmében elföd, eltakar. *Elborítja az árvíz a mezőket. Elborítja a vér az arczát.* V. ö. EL és BORÍT.

ELBORONÁL, (el-boronál) ösz. áth. Boronálva elvisz, tovább söpör, sodor, vontat. *Elboronálni a gazt a szántott földről.* V. ö. EL és BORONÁL.

ELBOROZ, (el-boroz) 1) ösz. önh. Folyvást boroz, borivással eltölti az időt. *Elborozni egész éjszaka.* 2)

ösz. áth. Borral beönt, elmocskol. *Elborozni az asztalabroszt, a ruhát.* V. ö. EL és BOROZ.

ELBORSOL, (el-borsol) ösz. áth. Mértékfölött megborsol valamit. *Elborsolni a levest, a borsos pogácsát.* V. ö. EL és BORSOL.

ELBORÚL, (el-borúl) ösz. önh. 1) Borúval egészen behuzódik, homályos alakot ölt. *Elborúl az ég, a magas hegy.* 2) Átv. ért. komor, sötét arczot mutat. V. ö. EL és BORÚL.

ELBORZAD, (el-borzad) ösz. önh. Elfogja a borzadás; teljesen borzad. *Elborzadt, midőn a nagy veszélyt látta.* V. ö. EL és BORZAD.

ELBORZADÁS, (el-borzadás) ösz. fn. Kedélyi állapot, midőn valakit a borzadás ellep.

ELBOSZANKODIK, (el-boszankodik) ösz. k. Folytonosan, tartósan boszankodik. *Naphosszat elboszonkodni holmi csekélységen.* V. ö. EL és BOSZANKODIK.

ELBOTLÁS, (el-botlás) ösz. fn. Botolva elesés, eldőlés.

ELBOTLIK, (el-botlik) ösz. k. Botolva, megbotolva elesik, eldől. *Sötétben elbotlani.*

ELBŐDÜL, (el-bődül) ösz. önh. Hangját egészen megeresztve kezd bőgni. *Elbődül az ebektől lefülelt ökör.*

ELBOTORKÁL v. ELBOTORKÁZ, (el-botorkál v. —botorkáz) ösz. önh. Botorkázva elmendegel, elhalad, járkál. *Tapogatódzva, sötétben elbotorkál az utczákon. Alig lát, mégis elbotorkál a csapszékbe.*

ELBŐDÍT, (el-bődít) ösz. áth. Visszaható névmással : *Elbődíti magát,* am. elbődül.

ELBÖFFENT, (el-böffent) ösz. áth. Visszaható névmást tárgyesetben kíván maga mellé. *Elböffentém magamat, elböffentéd magadat, elböffenti magát.* Egyszer egészen neki eresztett hangon böffen. V. ö. EL és BÖFFEN.

ELBŐVÍT, (el-bővít) ösz. áth. Valamit túlságos mértékben bővít, bővé tesz. V. ö. EL és BŐVÍT.

ELBŐVÜL, (el bővül) ösz. önh. Túlságosan bővül, igen szétterjed, kitágúl. *Viselésben elbővül a lábbeli.*

ELBUCSUZÁS, (el-bucsuzás) ösz. fn. Elválás előtti és véghez vitt bucsuzás. *Menyasszony elbucsuzása a szülői háztól. Érzékeny, fájdalmas elbucsuzás.* V. ö. BUCSUZÁS.

ELBUCSÚZIK, (el-bucsúzik) ösz. k. Menőfélben lévén végképen bucsut vesz, utolsó istenhozzádot mond. *Elbucsúzott szüleitől, rokonaitól, barátitol.* V. ö. BUCSÚZIK.

ELBUCSUZTAT, (el-bucsuztat) ösz. mivelt. 1) Általán : valakinek elválása, elmenése alkalmával bucsúbeszédet tart. 2) A halottat kiénekeli, s nevében rokoninak, ismerőseinek stb. végbucsút mond. V. ö. BÚCSÚ, BÚCSÚBESZÉD, BÚCSÚZTAT.

ELBÚG, (el-búg) ösz. önh. Búgva tölti el az időt, folytonosan búg; búgva megy, halad el. *A szerelmes giliczék óraszámra elbúgnak. Elbúgott mellettem a csiga,* (búgó). V. ö. EL és BÚG.

ELBUJÁLKODIK, (el-bujálkodik) ösz. k. 1) Folytonosan, tartósan bujálkodik. 2) Egészen bujává lesz. *Gyanus személyekkel vagy személyek között elbujálkodni.* 3) Visszaható névmással : bujálkodásban magát elerőtleníti. *Elbujálkodta magát.*

ELBUJDOSÁS, (el-bujdosás) ösz. fn. Bujdosva messze távozás, elköltözés.

ELBUJDOSIK, (el-bujdosik) ösz. k. Bujdosva eltávozik, elmegy, elköltözik. V. ö. BUJDOSIK.

„Ha a nap lenyugszik, ő is elbujdosik,
A szegény legénynek szíve szomorkodik.
Népd.

ELBUJTAT, (el-bujtat) ösz. áth. Eszközli, alkalmat, helyet, módot nyújt valakinek, hogy elbujjék. *Elbujtatni az üzőbe vett tolvajokat.*

ELBUKÁS, (el-bukás) ösz. fn. 1) Híg elemben, folyadékban elmerülés. 2) Elbotlás. 3) Átv. ért. tönkrejutás, adósságok miatt minden vagyonnak elvesztése; hivataltól, rangtól elesés. V. ö. BUKÁS.

ELBUKIK, (el-bukik) ösz. k. 1) Híg elem, péld. víz alá merül. *A kő elbukik a vízben.* 2) Elbotlik. 3) Átv. ért. a kereskedő hitelét, a birtokos vagyonát, sok adósságai miatt elveszti. 4) Hivataltól, rangtól elesik.

ELBUKTAT, (el-buktat) ösz. áth. 1) Híg elem alá egészen elmerít. 2) Elejt, elesni kényszerít. 3) Átv. ért. a kereskedőt hitelétől, a birtokost vagyonától megfosztja. 4) Rang, hivatal, becsület nélkülivé tesz.

ELBULIKOL, (el-bulikol) ösz. önh. Folytonosan, tartósan bulikol. V. ö. EL és BULIKOL. *A páros giliczék nyájasan elbulikolnak.*

ELBUSÚL, (el-busúl) ösz. önh. 1) Folyvást, tartósan búsúl. *Magában elbúsúl egész nap.* 2) Visszaható névmással : hosszas és nagy búsulásnak adja magát. *Elbúsulom magam, elbúsúlod magad, elbúsulja magát. Ha elbúsúlja magát, nincs aki megvigasztalja.* V. ö. BÚSÚL.

ELBÚTAT, (el-bútat) ösz. áth. l. ELBÚJTAT.

ELBUTÍT, (el-butít) ösz. áth. Folytonosan, és végképen butává tesz. *Mértéktelen szeszes italokkal elbutította magát.* V. ö. BUTÍT.

ELBUTÚL, (el-butúl) ösz. önh. Végképen butává lesz, elméje eltompúl. V. ö. BUTÚL, BUTA.

ELBUVÁS, (el-buvás) ösz. fn. Elrejtődzés; olyan buvás, mely által valaki rejtve, titokban marad, vagy maradni akar.

ELBUVIK, (el-buvik) ösz. k. Elrejtődzik; avégre, vagy úgy buvik, hogy meg ne találják. V. ö. EL és BUVIK.

ELBÜDÖSÍT, (el-büdösít) ösz. áth. Büdös szagot terjeszt el valamiben, vagy valamin; bűzzel befertőzteti. *Foghajmával, pézsmával elbüdösíteni a szobát.*

ELBÜSZKÍT, (el-büszkít) ösz. áth. Egészen büszkévé tesz; valakiben a büszkeséget túlságosan fölélesztí. V. ö. EL és BÜSZKE, BÜSZKESÉG.

ELBÜSZKÜL, (el-büszkül) ösz. önh. Mindig, hovatovább büszkébb lesz; egészen elbízza magát.

ELBŰVÖL, (el-bűvöl) ösz. áth. 1) Valamely szépmű vagy művészet által egészen meghat, elragad, mint valamely bűvész. *A jeles szénész, énekes elbűvöli a hallgatókat.* 2) Bűvölés, titkos mesterség vagy ügyesség által elvesz, eltüntet. *Elbűvölte ujjamról a gyűrűt, vagy zsebemből az aranyakat.*

ELBŰVÖLÉS, (el-bűvölés) ösz. fn. 1) Művészi hatás, meglepés, elragadás. 2) Bűvölés általi eltüntetés. V. ö. ELBŰVÖL.

ELCSÁBÍT, (el-csábít) ösz. áth. Sikeresen, hathatósan csábít; valamely roszra reá bír, reá vesz; tiltott czélból magához vonz, akaratára hajlít. V. ö. CSÁBÍT. *Elcsábítani a tapasztalatlan leányt, ifjút.*

ELCSÁBITÁS, (el-csábitás) ösz. fn. Sikerrel, hatással űzött csábitás; valakinek roszra, tiltott czélokra reá bírása, tévútra vezetése. V. ö. CSÁB, CSÁBITÁS.

ELCSÁBÚL, (el-csábúl) ösz. önh. A csábnak enged, rosz útra tér. V. ö. CSÁB.

ELCSACSOG, (el-csacsog) ösz. önh. Csacsogva elbeszél, folyvást, tartósan csacsog. *A kisdedek elcsacsognak dajkáikkal.* Használtatik áthatólag is. *Elcsacsogni a hallottakat és látottakat.* V. ö. CSACSOG.

ELCSAL, (el-csal) ösz. áth. 1) Csalva el hí. *Elcsalni valakit a korcsmába, gyanús társaságba.* 2) Csalva elvesz, megszerez. *Elcsalta pajtásának pénzét.* V. ö. CSAL.

ELCSAP, (el-csap) ösz. áth. 1) Tulajdonkép, csapva, ütve, taszítva elűz, elhajt, eltávolít. *Tenyerével elcsapni a legyet.* 2) Elkerget. *Elcsapni a rosz szolgát. Az idegen barmot elcsapni a csordából.* 3) A teli mérűt elsimítja. *Elcsapni a mérűt.* 4) Átv. ért. *Valamely étel, gyógyszer, vagy hütés, elcsapja a hasat,* azaz gyakori lágyszéket csinál. 5) Valami fölött hirtelen elterűl, általfut. *Elcsap feje fölött a víz.* V. ö. EL és CSAP.

ELCSAPÁS, (el-csapás) ösz. fn. Elűzés, elkergetés, elhajtás. V. ö. ELCSAP.

ELCSAPÁZ, (el-csapáz) ösz. önh. A vadászebről mondatik, midőn bizonyos tért, vadakat szaglászva, bejár.

ELCSATAKOSODIK, (el-csatakosodik) ösz. k. Egészen csatakossá lesz, ellustosodik, elcsajtosodik. V. ö. CSATAKOS.

ELCSATTAN, (el-csattan) ösz. önh. Egyszeri, de teljesen bevégzett *csatt* hangot ád. *Elcsattan a fegyver. Elcsattant ajakán az első szerelmi csók.* V. ö. EL és CSATTAN.

ELCSATTANÁS, (el-csattanás) ösz. fn. Egyszeri, bevégzett *csatt* hangnak adása.

ELCSATTANT, (el-csattant) ösz. áth. Valamit egyszer, de tökéletesen csattanni késztet. *Elcsattantani a puskát.* V. ö. EL és CSATTANT.

ELCSAVAR, (el-csavar) ösz. áth. Félre csavar; úgy csavar, hogy helyéből elmozduljon. Átv. ért. valamit félre magyaráz, valaminek erőszakosan más értelmet ád, másfelé irányozza menetelét. *Elcsavarni a beszédet. Elcsavarni a peres félnek ügyét.* V. ö. EL és CSAVAR.

ELCSAVARÁS, (el-csavarás) ösz. fn. Félre csavarás, mely által valami, rendes helyzetéből elmozdúl. Átv. ért. szándékos félreértés, félremagyarázás, a dolognak másfelé irányozása. V. ö. ELCSAVAR.

ELCSAVARÍT, (el-csavarít) ösz. áth. Csavarás által rendes helyzetéből kimozdít. *Elcsavarítani a csapot, az ablak kallantyúját. Elcsavarítani a szekérrudat.* Átv. ért. azt teszi, hogy a beszédet vagy ügyet máskép értsék, más oldalról vegyék. V. ö. EL és CSAVARÍT.

ELCSAVARODIK, (el-csavarodik) ösz. k. Egyenes, vagy szokott helyzetéből, irányából félre mozdúl, elkanyarúl. *Elcsavarodik az út.* V. ö. EL és CSAVARODIK.

ELCSAVAROG, (el-csavarog) ösz. önh. Csavarogva jár kel, ide-oda, s tölti az időt. *Reggeltől estig elcsavarog.* Átv. ért. *elcsavarogni az iskolát, a hivatali órákat,* azaz csavarogva elmulasztani.

ELCSAVART, (el-csavart) ösz. mn. Rendes helyzetéből, irányából erőszakosan elmozdított. Átv. ért. szándékosan félre értett, félre magyarázott, más irányra vezetett. *Elcsavart szó, beszéd.*

ELCSEMEGÉZ, (el-csemegéz) ösz. áth. 1) Vagyont, különösen pénzt, holmi aprólékokra, csemegékre elveszteget, kicsinyenként elpazarol. 2) önh. Csemegézve eltölti az időt. *Jó borocska mellett elcsemegéztünk.*

ELCSEN, (el-csen) ösz. áth. Holmi aprólékos dolgokat, amúgy könnyeden elcsíp, ellop. *Amit ér, elcseni. Elcsenték a pipámat.* V. ö. CSEN.

ELCSENDESEDÉS, (el-csendesedés) ösz. fn. Bevégzett csendesedés, midőn a nesz, zaj, lárma mindig alább alább szállva, végre egészen megszűnik. *Éjjel a városi utczák elcsendesedése. A síró gyermek elcsendesedése.* V. ö. EL és CSENDESEDÉS.

ELCSENDESEDIK, (el-csendesedik) ösz. k. A nesz, zaj, lárma, zörgés tökéletesen megszűnik; egészen csendes állapotba helyezkedik. *Elcsendesedik a szél zúgása, a hullámok csapkodása, a mennydörgés.* Átv. ért. teljes nyugalomnak adja magát, megszűnik. *Elcsendesednek az indulatok, a szív vágyai.* V. ö. EL és CSENDESEDIK.

ELCSENDESŰL, (el-csendesül) ösz. önh. Egészen csendes, nyugalmas állapotba megyen által. V. ö. EL és CSENDES, CSENDESŰL.

ELCSENDESŰLÉS, (el-csendesülés) ösz. fn. Zajból, lármából, mozgalomból teljes csendbe, hallgatásba, nyugalomba általmenés.

ELCSENDESÍT, (el-csendesít) ösz. áth. 1) Neszt, zajt, lármát megszüntet, elhallgattat. 2) Mozgalmat elcsillapít. 3) Háborgót, indulatoskodót, péld. hara-

gost, perlekedőt, sírót megnyugtat, megkérlel, engesztel. V. ö. EL és CSENDESIT.

ELCSENDESITÉS, (el-csendesités) ösz. fn. Megszüntetése a zajnak. Elcsillapitása a mozgalomnak. Megkérlelés, engesztelés.

ELCSÉNDŰL, (el-cséndül) ösz. önh. 1) Elkezdi a csengést. *Elcsendül a füle. Elcsendül a kis harang.* 2) Csendülve elvonúl.

ELCSENÉS, (el-csenés) ösz. fn. Aprólékos jószágoknak elcsipése, ellopása. V. ö. CSENÉS.

ELCSENEVÉSZ, ELCSENEVÉZ, (el-csenevész v. csenevéz) ösz. önh. Elsatnyúl, elhitványúl, eredeti fajának jeles tulajdonait elveszti, elfajzik. Mondjuk állatokról, emberekről és növényekről. V. ö. EL és CSENEVÉSZ.

ELCSÉPÉG, (el-csépég) ösz. önh. Csepegve elhull, elfogy, elfoly. *Lyukas edényből elcsepeg a víz.* V. ö. EL és CSEPEG.

ELCSÉPÉGET (el-csépéget) ösz. áth. Csepegve elfolyat, több cseppet hullat. *Elcsepegetni az olajat, zsirt.*

ELCSÉPEL, (el-csépel) ösz. áth. 1) Cséplővel valamely megérett növényből, gabonából a szemes magokat kiveri. *Elcsépelni a rozsot, zabot, babot* stb. 2) Önh. A csépelést elvégzi. *Nálunk már elcsépeltek.* 3) Átv. ért. valamely tárgyat addig emleget, annyiszor hord fel, hogy minden ujsági s egyéb érdeke megszünik. *Elcsépelt dolog.* V. ö. EL és CSÉPEL.

ELCSÉPELT, (el-csépelt) ösz. mn. Aminek magvai csép által kivervék. *Elcsépelt gabona, elcsépelt lendek, bab, borsó, lencse.* Átv. ért. Sok emlegetés, használás által érdekét, ujdonságát vesztett valami. *Elcsépelt szónoki csikornyák. Elcsépelt szerelmi versek. Elcsépelt szinpadi jelenetek, elménczkedések.*

ELCSÉPÉRÉG, (el-csépérég) ösz. önh. Apró cseppekben lassan-lassan elfolydogál, elcsdegel. V. ö. EL és CSÉPÉRÉG.

ELCSÉPLÉSÉDIK, (el-cséplésédik) ösz. k. 1) Mondjuk növényekről, midőn cseplesekké lesznek, azaz elbokrosodnak, elsürüsödnek, elharasztosodnak. 2) Térről, melyet sürü csepőték, bokrok lepnek el. *Elcseplesedett az ugar, az erdő alyja.*

ELCSÉPPEN, (el-cséppen) ösz. önh. Valamely híg anyag cseppalakban elválik és leesik. Átv. ért. tréfás kifejezéssel : elesik. *Jégre ment, és elcseppent.* V. ö. CSÉPPEN.

ELCSÉPPENT, (el-cséppent) ösz. áth. Valamely híg anyagot cseppalakban akarva vagy akaratlanul elejt. *Elcséppenti tollából a tintát.* V. ö. CSÉPPENT.

ELCSEREBERÉL, (el-csereberél) ösz. áth. Jószágot cserebere útján magáévá teszi. Használtatik, midőn többféle tárgyakról van szó, pl. *elcsereberélni a pipákat, kártyákat.* V. ö. CSEREBERE.

ELCSERÉL, (el-cserél) ösz. áth. 1) Valamely tárgyat más hason értékü tárgyért oda ad. *Elcserélni az új tajtpipát régivel.* 2) Véletlenül, akarat ellen, vagy szándékosan másnak megegyezése vagy tudta nélkül, annak jószága helyett más hasonlót hagy. *A ruhatárban elcserélni a kalapokat.* V. ö. CSERÉL.

ELCSERÉLÉS, (el-cserélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elcserélünk. l. ELCSERÉL.

ELCSEREPÉSÉDIK, (el-cserepésédik) ösz. k. Nagy mértékben, terjedelmesen cserepessé lesz, fölrepedez. *Elcserepesedik nagy szárazságban a kövér agyagos föld. Némely lázas kórban, az ajakak elcserepesednek.* V. ö. EL és CSEREPÉSÉDIK.

ELCSETTEN, (el-csetten) ösz. önh. Puskáról, pisztolyról mondatik, midőn csetten, de el nem sül; máskép : *csütörtököt ad.* V. ö. CSETTEN.

ELCSETTENT, (el-csettent) ösz. áth. A lőfegyvert úgy rántja meg, hogy csetten, de el nem sül. *A töltetlen puskát elcsettenteni.* V. ö. CSETTENT.

ELCSEVÉG, (el-csevég) ösz. önh. 1) Csevegve eltölti az időt. 2) Áth. Valamit elfecseg, ellocsog. *Elcsevegni a hallott vagy látott dolgokat, a titkokat.* V. ö. EL és CSEVEG.

ELCSÍGAT, (el-csígat) ösz. áth. A lármázót, perlekedőt, haragost elcsendesíti, megnyugtatja, megkérleli. V. ö. EL és CSÍGAT.

ELCSIGÁZ, (el-csigáz) ösz. áth. Csigázva elkínoz, elgyötör, elront. *Elcsigázni sok munka és verés, koplaltatás által a barmot.* V. ö. CSIGÁZ.

ELCSIGÁZÁS, (el-csigázás) ösz. fn. Elkinzás, elgyötrés ; nagy munka, verés, koplaltatás általi megrontás. V. ö. CSIGÁZÁS.

ELCSIKAR, (el-csikar) ösz. áth. Csikarva elvesz, elzsarol valakitől valamit. V. ö. CSIKAR.

ELCSIKARÁS, (el-csikarás) ösz. fn. Más jószágának erőszakos, huzavona által elvevése, eltulajdonítása, elzsarolása.

ELCSIKKAN, (el-csikkan) ösz. önh. Elcsuszik, elsikamlik, mint a csík.

ELCSILLAPÍT, (el-csillapít) ösz. áth. Elintézi, hogy a zaj, lárma, háborgás, nyugtalanság megszünjön, s csend, nyugalom legyen. V. ö. EL és CSILLAPÍT.

ELCSILLAPODIK, (el-csillapodik) ösz. k. A zaj, lárma, háborgás, szélvész, hullám stb. lassanlassan, és végképen megszün. V. ö. EL és CSILLAPODIK.

ELCSILLENT, (el-csillent) ösz. áth. lásd : ELCSEN. Dunán túl, némely vidékek tájszólása szerént : valamely kisebb tárgyat, péld. fület, ujjat, ágat elcsap, hirtelen levág.

ELCSINÁL, (el-csinál) ösz. áth. 1) Elintéz, elrendez, elrakosgat, elhelyez. *Hagyjátok csak rám, elcsinálok én mindent.* V. ö. EL és CSINÁL. 2) Hogy valami nyilvánosságra ne jöjjön, mesterséges rejtegetéssel eltakar, székelyesen : *elbélel;* néhutt *elsusol, elsusogat.*

ELCSÍP, (el-csíp) ösz. áth. 1) Fogóval, vagy fogó gyanánt szolgáló valamely taggal megszorítva elszakaszt, elvesz valamit. 2) Fínom módon valamely kisebb jószágot elcsen, ellop. 3) Elfog valakit. *Elcsípni a tolvajt.*

ELCSIPÉGET, (el-csipéget) ösz. áth. Csipegetve elszakaszt, elvesz, elcsen, ellop. *A kis madár elcsipegeti a czukordarabot. A kis tolvaj elcsipegeti az apró pénzt.* V. ö. EL és CSIPÉGET.

ELCSIPKÉD, (el-csipkéd) ösz. áth. Apródonként és folytonosan csipve elszakgat valamit. *Elcsipkedni a tésztát.*

ELCSIPTET, (el-csiptet) ösz. áth. Fogó, vagy más összeszorító eszköz által valamit az egésztől elszakaszt. *Kertészollóval a fattyuágakat elcsiptetni.*

ELCSIRIZÉL, (el-csirizél) ösz. áth. Valamit csirizzel bekenve, mocskossá tesz. *Elcsirizelni a ruhát.*

ELCSISZAMLIK, (el-csiszamlik) ösz. k. Csiszamolva elesik; sulyegyenét vesztve, helyéből, irányából elmozdúl, elcsúszik. *Elcsiszamlott a jégen.* V. ö. CSISZAMLIK.

ELCSODÁLKOZIK, (el-csodálkozik) ösz. k. 1) Kitör rajta a csodálkozás. *Elcsodálkozék, midőn véletlenül meglátott.* 2) Hosszasan, tartósan csodálkozik. *Az együgyű ember, ha valami különöset lát, óra számra elcsodálkozik rajta.* V. ö. EL és CSODÁLKOZIK.

ELCSONKÍT, (el-csonkít) ösz. áth. Valóságos csonkává tesz. V. ö. CSONKA.

ELCSONKÍTÁS, (el-csonkítás) ösz. fn. Bevégzett, teljesített csonkítás. V. ö. CSONKÍTÁS.

ELCSONKÚL, (el-csonkúl) ösz. önh. Önmagában csonkára változik által.

ELCSONTOSÚL, (el-csontosúl) ösz. önh. Izmossá, csontossá fejlődik ki. V. ö. CSONTOS.

ELCSONTOSULÁS, (el-csontosulás) ösz. fn. Az állati test csontjainak szétterjedése, vastagodása.

ELCSONTÚL, (el-csontúl) ösz. önh. Csonttá, vagy csontkeménynyé változik által. V. ö. CSONTÚL. Átv. ért. valamely eszme annyira megrögzik, hogy kiirtása szinte lehetetlenné válik.

ELCSONTULÁS, (el-csontulás) ösz. fn. Csonttá vagy csontkeménynyé általváltozás. Átv. ért. valamely eszmének, előitéletnek, szokásnak megrögzése.

ELCSORDÚL, (el-csordúl) ösz. önh. Önmagától el kezd csorogni. V. ö. CSORDUL, CSOROG.

ELCSORGAT, (el-csorgat) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valamely híg test csorogva elfolyjon. *A korsóból elcsorgatni a vizet.* V. ö. CSORGAT.

ELCSOROG, (el-csorog) ösz. önh. Csorogva elfoly. *Elcsorog a csatornán az esővíz.* V. ö. CSOROG.

ELCSOSZOG, (el-csoszog) ösz. önh. Csoszogó léptekkel elmegy, eltávozik, eljárkál. *Ha rosszak is lábai, de lassan ide-oda elcsoszog. A lábadozó egyik teremből a másikba elcsoszog.* V. ö. CSOSZOG.

ELCSÖRGEDÉZ, (el-csörgedéz) ösz. önh. Csörgedezve elfoly. Mondják a kavicsokon futó kis patakokról. V. ö. CSÖRGEDÉZ.

ELCSÖRGET, (el-csörget) ösz. áth. Csörgetve, csörgető eszközzel elűz, elhajt, elkerget, elijeszt. *Elcsörgetni a seregélyeket a szőlőből.* V. ö. CSÖRGET.

ELCSÖRÖG, (el-csörög) ösz. önh. 1) Folytonosan, tartósan csörög. 2) Csörögve megy el, elhalad. *Elcsörögnek házunk előtt a szánkázók.* V. ö. EL és CSÖRÖG.

ELCSÖRTET, (el-csörtet) ösz. önh. Csörtetve elmegy, általhalad. *Elcsörtettek a vadászok előtt a szarvasok.* V. ö. EL és CSÖRTET.

ELCSÖTLIK, (el-csötlik) ösz. k. Csötölve, botolva félre, vagy orrára bukik. *Elcsötlik a köves úton a rosz ló.* V. ö. EL és CSÖTLIK.

ELCSUCSÚL, (el-csucsúl) ösz. önh. Elszunyad, elalszik. ,Csucsúlni, mondják különösen az elalvó kisdedekről. *Csucsulj, csucsulj kis angyalom.* Bölcsődal.

ELCSUCSULTAT, (el-csucsultat) ösz. áth. A kisdedet elaltatja, fecsegés, dalolgatás, ringatás által.

ELCSUFÍT, (el-csufít) ösz. áth. Csúffá változtat által, egészen csúffá tesz, elidomtalanít. *A himlő elcsufítja az arczot.* V. ö. EL és CSUFÍT.

ELCSUFÍTÁS, (el-csufítás) ösz. fn. Csúffá változtatás, elidomtalanítás.

ELCSUFÍTOTT, (el-csufított) ösz. mn. Elidomtalanított, rendes, szabályos, arányos alakjából kivetköztetett. *Himlő által elcsufított arcz.*

ELCSUK, (el-csuk) ösz. áth. 1) Valamit úgy becsuk, hogy hozzá ne lehessen férni. *Elcsukni a pénzt a cseléd elől. A torkos gyermekek elől elcsukni a czukrot, csemegéket.* 2) Úgy becsuk valakit vagy valamit, hogy ki ne mehessen. *Elcsukni a csintalan gyereket.* V. ö. EL és CSUK.

ELCSUKÁS, (el-csukás) ösz. fn. Zár által valaminek vagy valakinek elrejtése, vagy a kimenéstől eltiltása, megakadályozása.

ELCSUKLIK, (el-csuklik) ösz. k. Félre, roszul csuklik. *Elcsuklik a fanyelü bicsak.* V. ö. CSUKLIK.

ELCSÚNYÍT, (el-csúnyít) ösz. áth. Szenny, mocsok, piszok által csúnyává tesz. *Elcsúnyítani a szobát, ágyat.* Különösen saját ganéjával bemocskít. V. ö. CSÚNYA.

ELCSUPASZODIK, (el-csupaszodik) ösz. k. Folytonosan csupaszodik, s lassan-lassan egészen csupaszszá lesz. V. ö. CSUPASZ, CSUPASZODIK.

ELCSÚSZ, (el-csúsz) ösz. önh. Önként, önerejéből bizonyos távolságra csúsz. *Elcsúsz a jégen öt hat ölnyire.* V. ö. CSÚSZ.

ELCSUSZIK, (el-csuszik) ösz. k. Akaratlanul, véletlenül elsikamlik, megsikamolva elesik. *A síkos úton a patkólatlan ló elcsuszik. Elcsuszott a sima padolaton.*

ELCSUSZAMODIK, (el-csuszamodik) ösz. k. Csuszamodva, azaz, hosszasabban csúszva előre, hátra vagy oldalt esik. *A dombról lefelé menve elcsuszamodni.*

ELCSUSZKÁL, (el-csuszkál) ösz. önh. 1) Tartósan, folytonosan csuszkál. *Reggeltől délig elcsuszkál.* 2) Bizonyos határig csuszkálva elhalad. *Elcsuszkál a szomszéd faluig.* V. ö. EL és CSUSZKÁL.

ELCSÜGGED, (el-csügged) ösz. önh. Elveszti reményét, kedvét, bátorságát, erejét, kitartássá. *Elcsüggedni a viszontagságok alatt. Elcsüggedni a munkában.* V. ö. CSÜGGED.

ELCSÜGGEDÉS, (el-csüggedés) ösz. fn. Reménynek, bátorságnak elvesztése. V. ö. EL és CSÜGGEDÉS.

ELCSÜGGESZT, (el-csüggeszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki elcsüggedjen.

ELCSÜNIK, (el-csünik) ösz. k. Munkában, vállalatban ellankad, elfárad, alább hagy; növésben megakad, elsatnyúl.

ELCZAMMOG, (el-czammog) ösz. önh. Czammogva, azaz, lomha, lassu, meggörbedt testtel mozogva elmegy, elhalad.

ELCZÉGÉRÉSÉDIK, (el-czégérésédik) ösz. k. Rosz híre, neve, mindenfelé elterjed, közbeszéddé válik. V. ö. EL és CZÉGÉRÉSÉDIK.

ELCZÉGÉRÉSÉDÉTT, (el-czégérésédétt) ösz. mn. Kinek rosz híre neve mindenfelé elterjedt, közbeszéddé vált. *Elczégéresedett tolvaj, gazember.*

ELCZEPEL, (el-czepel) ösz. áth. Czepelve elvisz. *Elczepelni a hátán a bugyrot.* V. ö. EL és CZEPEL.

ELCZIBERTÉSÉDIK, (el-czibertésédik) ösz. k. Hovatovább jobban és jobban sántikálni kezd. V. ö. CZIBERTÉS.

ELCZIGÁNYKODIK, (el-czigánykodik) ösz. k. 1) Czigány természetüvé válik. 2) Áthatólag: valamit czigány módjára elcsal. *Elczigánykodta pénzemet.*

ELCZINCZOG, (el-czinczog) ösz. önh. 1) Rosz hegedüről vagy hegedüsről mondatik, midőn folytonosan fülsértő hamis hangokat ad. *Órákig elczinczog a hegedün.* 2) Hegedün valamit roszúl eljátszik. *Elczinczogta a nagyidai nótát.* V. ö. EL és CZINCZOG.

ELCZIPEL, (el-czipel) ösz. áth. l. ELCZEPEL.

ELCZIVAKODIK, (el-czivakodik) ösz. k. Folyvást, tartósan czivakodik. V. ö. EL és CZIVAKODIK.

ELCZONDORLIK, (el-czondorlik) ösz. k. Czondrákra, rongyokra szakadoz, elrongyollik. *Elczondorlott minden gúnyája.*

ELCZONDORLOTT, (el-czondorlott) ösz. mn. Elrongyosodott, elromladozott. *Elczondorlott köpönyeg, szür, koldús; elczondorlott nádtető.* Székely szó.

ELCZONDOROL, (el-czondorol) ösz. áth. Elrongyol, elszakgat, elrongál. Mondják leginkább a ruhaneműekről. *Elczondorolni a szekét, harisnyát.* Székely szó.

ELCZÖVEKÉL, (el-czövekél) ösz. áth. Czövekekkel elkerít, elzár. *Elczövekelni a rétet a kocsisók elől.*

ELCZUDARODIK, (el-czudarodik) ösz. k. Czudar erkölcsüvé változik. V. ö. CZUDAR.

ELDACZOL, (el-daczol) ösz. áth. 1) Valamit daczczal elvesz, eszközöl, eltagad. 2) Önh. Tartósan, folytonosan daczol. V. ö. EL és DACZOL.

ELDADOG, (el-dadog) ösz. önh. 1) Dadogva elbeszélget. *Eldadog a beszélni kezdő gyermek.* 2) Tárgyeseti viszonynévvel am. dadogva elmond valamit. *Mondókáját alig birta eldadogni.*

ELDAGASZT, (el-dagaszt) ösz. áth. A dagasztást elvégzi. *Már eldagasztott, csak kelnie kell a kovásznak.* V. ö. EL és DAGASZT.

ELDALL, (el-dall) ösz. áth. Valamely hangművet dalolva előad. *Eldallani a legújabb népdalt.*

ELDALOL, (el-dalol) ösz. áth. l. ELDALL.

ELDARABOL, (el-darabol) ösz. áth. Darabokra elszakgat, elvagdal, elmetél, elhasogat. *Eldarabolni a kenyeret, sajtot, sültet. Fát, végpoztót eldarabolni.*

ELDARABOLÁS, (el-darabolás) ösz. fn. Darabokra elszakgatás, eltörés, elvágás, elhasogatás, elmetélés, elosztás.

ELDARÁL, (el-darál) ösz. önh. és áth. 1) A darálást, mint őrlést elvégzi. 2) Átv. ért. folytonosan elfecseg, eltrécsel. 3) Hebehurgyán, szaporán elmond valamit. *Eldarálni a betanult beszédet, leczkét.*

ELDARÁLÁS, (el-darálás) ösz. fn. 1) A darára őrlésnek elvégzése. 2) Beszédnek, mondókának elszaporázása.

ELDERMED, (el-dermed) ösz. önh. Megmerevedik, hajthatlanná lesz, pl. a nagy hideg, ijedés, bámulás miatt. *Minden tagjai eldermedtek.* V. ö. DERMED.

ELDERMEDÉS, (el-dermedés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki a nagy hideg, ijedség, bámulat vagy nyavalya által megmerevedik, tagjai hajthatatlanokká lesznek.

ELDESZKÁZ, (el-deszkáz) ösz. áth. Deszkákkal elzár, elkerít. *Eldeszkázni a szomszédok felől a kertet.* V. ö. EL és DESZKÁZ.

ELDESZKÁZÁS, (el-deszkázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos tért, helyet, határt eldeszkáznak. V. ö. ELDESZKÁZ.

ELDICSÉR, (el-dicsér) ösz. áth. Dicséretekkel elhalmoz, tetéz; igen dicsér. *Fűnek fának eldicsérni valamit* vagy *valakit. Nagyon eldicsérték.*

ELDIRIBÉL, (el-diribél) ösz. áth. Apró darabokra szakgat, tördel, vagdal stb. valami egészet.

ELDISZNÓSÍT, (el-disznósít) ösz. áth. Elmocskol, elszennyez, elrutít, különösen sárral, ganéjjal beken, bepiszkol.

ELDISZNÓZ, (el-disznóz) ösz. áth. Valamit reá cseppentett vagy csepegetett tintafoltokkal elmocskít. *Eldisznózni irás közben a papirost.*

ELDISZTELENÍT, (el-disztelenít) ösz. áth. Azt eszközli, hogy disztelenné legyen; valaminek diszét elveszi. V. ö. DISZ, DISZTELEN.

ELDOB, (el-dob) ösz. áth. Magától tova, messze, odább dob. *Eldobni a lapdát. Eldobni a rohadt almákat, a törött pipát.* V. ö. DOB.

ELDOBÁL, (el-dobál) ösz. áth. Több valamit egymás után eldob, elhajigál. V. ö. DOBÁL.

ELDOBOL, (el-dobol) ösz. 1) áth. Dobbal v. dobolva eltávoztat, elmenni késztet. *A fegyvergyakorló katonákat egyik ponttól a másikig eldobolni.* 2)

Dobszóval elad. *Eldobolták mindenét.* 3) önh. A dobolást elvégzi. *Eldobolták a takarodót.* V. ö. EL és DOBOL.

ELDOHÁNYOZ, (el-dohányoz) ösz. áth. 1) Bizonyos dohányt elszí. *Eldohányozza a kapadohányt is.* 2) Dohányszívásra elkölt, elveszteget. *Fél napi bérét eldohányozza.* 3) Dohányozással tölt, eltölt. *Eldohányozza idejét, a napot.*

ELDOHOSODIK, (el-dohosodik) ösz. k. Lassan lassan dohossá változik által. *Eldohosodik a nedves helyen tartott gabona.* V. ö. EL és DOHOSODIK.

ELDOHOSÚL, (el-dohosúl) ösz. önh. l. ELDOHOSODIK.

ELDOMBÉROZ, (el-dombéroz) ösz. áth. Dombérozva elkölt, elpazarol, elveszteget. *Eldombérozni minden vagyonát.* V. ö. EL, (2) és DOMBÉROZ.

ELDONG, (el-dong) ösz. önh. Dongva elhalad, odább repül. *Eldongottak füleim mellett a darázsok.* Áthatólag: dongó, tompa hangon elmond, elbeszél valamit.

ELDOROSZOL,(el-doroszol)ösz.áth. Doroszlóval elnyes. Füvet, gyepet csak felületesen irt ki, a földnek csak legtetejét vakarja fel. V. ö. EL és DOROSZOL.

ELDÖCZÖG, (el-döczög) ösz. önh. Döczögve, ide-oda dőledezve, lassan elhalad, elmegy. *Alig birtunk eldöczögni a göröngyös úton.* V. ö. DÖCZÖG.

ELDŐD, (el-dőd vagy el-déd, azaz első déd, t. i. valamely népnek, nemzetnek, nemzetségnek törzsök-apja. L. DÉD), fn. tt. *eldöd-öt.* Tágasabb ért. *eldödök* a népnek, nemzetnek, nemzettségnek első korban élt ősei. *Dicső eldödeink, kik e hazát szerezték.* Legtágasabb ért. *régiek, hajdaniak.*

ELDŐDI, (el-dőd-i) mn. tt. *eldödi-t,* tb. *—ek.* Első időbeli, régi, hajdani, eredeti. *Eldödi anyaszentegyház. Eldödi szent atyák. Eldödi szokások, törvények.*

ELDÖF, (el-döf) ösz. áth. Döfve, azaz hegyes eszközzel eltaszít, eltávolít magától valamit. *Csáklyával eldöfni a ladiknak uszó tuskót.* V. ö. DÖF.

ELDÖGLÉS, (el-döglés) ösz. fn. Az állatnak valamely nyavalya által elesése, élni megszünése.

ELDÖGLIK, (el-döglik) ösz. k. Dög által, dögnyavalyában elvész. *Vértályogban, százrétü paczalrészben eldöglöttek az ökrök, tehenek. Minden juha eldöglött.* V. ö. DÖGLIK.

ELDÖGÖNYÖZ, (el-dögönyöz) ösz. áth. Elpufogat, hátbaütésekkel elhajt, elűz, dögönyözve elkerget. V. ö. EL, (2) és DÖGÖNYÖZ.

ELDÖGÖSÍT, (el-dögösít) ösz. áth. Barmok között a dögnyavalyát, a ragályt elterjeszti. *Eldögösíteni az egész csordát, a falu gulyáját.*

ELDÖGÖSÖDIK, (el-dögösödik) ösz. k. 1) Lassan-lassan elterjed, elharapódzik, elragad közte a dögnyavalya. *A vidék szarvasmarhája eldögösödik.* 2) Némely tájszólás szerént: elbetegesedik, elnyomorodik, elgöthösödik. Aljas kifejezés.

ELDÖGÖSÜL, (el-dögösül) ösz. önh. Önmagából kifejlett dögben sínlik. *A nagyon csigázott s roszul tartott barom eldögösül.*

ELDŐL, (el-dől) ösz. önh. Sulyegyenét egészen elvesztve leomlik, felfordúl. *Eldöl a vizmosta hás. Eldöl az árokba ragadott kocsi.* Átv. és törvénykezési ért. valamely ügy biróilag bevégeztetik. *Ma fog eldölni, megnyerem-e a pert vagy nem.*

ELDÖNT, (el-dönt) ösz. áth. 1) Sulyegyenben álló vagy mozduló testet leomlani, felfordulni, elesni kénytelenít. *Eldönti a szél a sátort. Valakit lábáról eldönteni.* 2) Átv. ért. valamit bíróilag az ügy érdemében határoz, végez. *Ez dönti el a dolgot. A törvényszék ma dönti el az ügyet.*

ELDÖNTÉS, (el-döntés) ösz. fn. 1) Felfordítás, leomlasztás. 2) Véghatározat, a dolognak, ügynek végképeni bevégzése, érdemleges határozatban kimondott mibenléte.

ELDÖNTETLEN, (el-döntetlen) ösz. mn. Átv. Amiben bíróilag itéletet nem hoztak; ami végképen elhatározva nincs. *Eldöntetlen peres ügy.* Határozóilag am. eldöntetlenül. *Eldöntetlen maradt vitakérdés.*

ELDÖNTŐ, (el-döntő) ösz. mn. Ami valamely dolgot, ügyet elhatároz, annak egészen új irányt ad; mitől a dolognak, ügynek leendő állapota függ. *Eldöntő ütközet.* Törvénykezési nyelven az ügy érdemében bíróilag kimondott. *Eldöntő végzés* vagy *itélet.*

ELDÖNTŐLEG, (el-döntőleg) ösz. ih. Határozólag, végképen, valamely ügyet, dolgot bezárólag. *Eldöntöleg mondani itéletet.*

ELDÖRGÖL, (el-dörgöl) ösz. áth. 1) Dörgölve szétterjeszt, szétnyomkod. *A kenöcsöt eldörgölni a testen, seben. Eldörgölni a sártapaszt a falon.* 2) Dörgölve elkoptat. *A hajókötelek eldörgölik a partok föleit. A hámkötél eldörgöli a ló szörét.* V. ö. EL és DÖRGÖL.

ELDÖRGÖLŐDIK, (el-dörgölődik) ösz. belsz. Dörgölödve elkopik, elválik. *Hosszas forgásban és surlódásban, a malomkö is eldörgölödik.* V. ö. DÖRGÖLŐDIK.

ELDÖRÖG, (el-dörög) ösz. önh. Dörögve elhangzik. *Eldörögtek a mennykövek fejeink fölött.* Áthatólag: dörögve elmond valamit. *Eldörögte a rettenetes halálszót.* V. ö. DÖRÖG.

ELDÖRZSÖL, (el-dörzsöl) ösz. áth. Dörzsölve apró részekre tör, vagy szétnyomkod, szétterjeszt. *Eldörzsölni a kenyér bélét.* V. ö. EL és DÖRZSÖL.

ELDÖRZSÖLŐDIK, (el-dörzsölődik) ösz. belsz. Dörzsölődve elkopik, elválik, elmállik, szétoszlik, foszlik. V. ö. DÖRZSÖLŐDIK.

ELDŐZSÖL, (el-dőzsöl) ösz. önh. és áth. 1) Hosszasan, folytatólag dőzsöl. *Egész nap és éjjel eldözsölni.* 2) Dőzsölve eltölt (időt), elpazarol, elveszteget. *Ifjuságát eldözsölni, a napot eldözsölni. Vagyonát, pénzét eldözsölni.* V. ö. EL, (2) és DŐZSÖL.

ELDRÁGÍT, (el-drágít) ösz. áth. Valaminek árát, becsét túlságosan fölemeli, fölrugtatja. V. ö. EL és DRÁGÍT.

ELDRÁGÚL, (el-drágúl) ösz. önh. Ára, becse valaminek tulságosan fölszáll, nevelkedik.

ELDÚDOL, (el-dúdol) ösz. önh. és áth. 1) Folytonosan dúdol. *Jó kedvében óra számra eldúdol.* 2) Valamit dúdolva elmond. *Eldúdolni az utczai dalokat.* V. ö. EL, (2) és DÚDOL.

ELDUG, (el-dug) ösz. áth. Dugva elrejt, eltesz, eltitkol valamit. *Eldugni a lopott pénst, jószágot. Dugd el, hogy meg ne lássák.* V. ö. DUG.

ELDUGDOS, (el-dugdos) ösz. gyak. áth. Többfélét egymás után eldug, elrejt; több helyre eldug holmit.

ELDÚL, (el-dúl) ösz. áth. Dúlva, ragadozva elvesz, elrabol, elzsákmányol valamit. *Az ellenség eldúlta pénzünket, barmainkat, gabonánkat.*

ELDURRAN, (el-durran) ösz. önh. *Durr* hangot adva elsül, elhangzik, elpattan. *Eldurrantak az álgyúk. Eldurrant a lőporral fölvetett szikla.*

ELDURRANT, (el-durrant) ösz. áth. Valamit durranni, durranva elhangzani késztet. *Eldurrantani az álgyúkat, béresostorokat.* Köznépi tréfás kifejezésben: *eldurrantotta magát*, azaz durva, vastag hangú szelet bocsátott.

ELDURROG, (el-durrog) ösz. önh. Többszörös *durr* hanggal elhangzik. *Az innepélyen száz egy álgyulövés durrogott el.*

ELDURROGAT, ELDURROGTAT, (el-durrogat v. —durrogtat) ösz. áth. Egy vagy több eszközt, lőfegyvert többszörözött durranás által elhangoztat. *Eldurrogatni a bástyákra fölállított ágyukat.*

ELDURVAD, (el-durvad) ösz. önh. Szokottabban l. ELDURVÚL.

ELDURVÍT, (el-durvít) ösz. áth. Durva természetüvé változtat által; elvadít. V. ö. DURVA.

ELDURVÚL, (el-durvúl) ösz. önh. Durva természetet ölt; elvadúl, erkölcsei nyersekké lesznek.

ELDÚSODIK, (el-dúsodik) ösz. k. Hova tovább dúsabb, azaz gazdagabb lesz. V. ö. DÚS, mn.

ELDÜHÖDIK, (el-dühödik) ösz. k. Dühödve elmegy. Dühét kifújja, kiszúgja.

ELDÜHÖSÖDIK, (el-dühösödik) ösz. k. Dühös állapota, természete, indulata mindinkább nevelkedik. V. ö. EL és DÜHÖSÖDIK.

ELDÜHÖSÍT, (el-dühösít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valamely ember, vagy más állat egészen vagy folytonosan dühös legyen. A dühféle nyavalyát ragályképen tovább terjeszti. *Egy dühös eb többet eldühösít.* V. ö. DÜHÖS.

ELDÜHÜL, (el-dühül) ösz. önh. Merő dühhé változik által, folytonosan dühöngő állapotba esik.

ELÉ, (1), (el-é) névutó. Valamivel vagy valakivel szemben és egyszersmind közelebbi viszonyban. Megfelel e kérdésre: *hová?* s ellene tétetik a *megé*, *mögé* névutónak, péld. *Ajtó elé és ajtó mögé. Ház elé és ház mögé. Sáncz elé állani, sáncz mögé bujni. Szekér elé fogni (szekér mögé kötni).* Jelenti tehát valamely tárgynak, helynek homlokrészét, s ellentétetik a hátsó résznek vagy oldalnak. Személyragozva: elém, eléd, elé v. eléje, elénk, elétek, eléjök, v. eléjök, néha *be* (azaz *ve* mint ho-va) képzővel toldva: *elémbe, elédbe, elébe* v. *elejébe* v. *eleibe* v. *elibe*, *elénkbe*, *elétekbe*, *eléjökbe*. De *elibe* (vagyis inkább *elib-*) szintén ragoztatik úgy, hogy a személyrag utoljára jön: *elib-em, elib-ed, elib-e, elib-ünk, elib-etek, elib-ök* vagy *elejb-em, elejb-ed* stb.

Különbözik *elő*, és személyragozva *elömbe, elődbe* stb. V. ö.

Az *elé* képzője *é* mutató jelentésű, vastaghangon *á*, mint ezekben: *al-á, ho-v-á, föl-é, köz-é, bel-é, mög-é, fel-é*, s régi nyelvemlékeinkben Pest-é (= Pestre) Győr-é (= Győrbe).

ELÉ, (2), (l. fönebb) helyhatározó. El ide vagy oda. Ellene tétetik a *félre*, *(hátra)* határozóknak. *Állj elé, lépj elé, nyomulj elé;* ellentétek: *állj félre, lépj hátra, nyomulj félre.* Bővebb jelentése: egyik, kivált rejtettebb, távolabb helyről másik közelebbire, kitünőbbre, nyilványosságra, *szem elébe; és tova. Elé, elé vitézek. Elé avval a szekérrel. Kotty elé szilvalé, téged borsolnak meg.* (Km). Közönségesen ez is összezavartatik az *elő* szóval, melynek jelentése: helyi, időbeli, rangi s egyéb fokozatban fölötte állva, menve stb. V. ö. ELŐ.

ELÉ, (3), (l. fönebb) igekötő. Értelme épen az, mi a helyhatározóé. A mondatban az igekötők általános szabályát követi, azaz hol az ige előtt áll közvetlenül, hol elszakad tőle, amint a hangsuly vagy rajta van vagy nincs, pl. *Eléállottak a vitézek, de a gyávák nem állottak elé.* Itt is különbözik *elő*, pl. *eléjön* és *előmegyen* szók első részében is egészen más az értelem. Így: *elérohan* és *előrohan, elétör* és *előtör* különböző jelentésüek.

ELÉAD, ELÉADÁS, ELÉADÓ stb. l. ELŐAD, ELŐADÁS, ELŐADÓ; ámbár az elsőbbek szabályszerűbbek (l. ELÉ és ELŐ) s ajánlatosbak, de még eddig a szokás e szóknál is inkább az utóbbiak mellett van.

ELÉÁLLAT, ELÉÁLLATÁS. Régies szók, l. ELÉÁLLÍT, ELÉÁLLÍTÁS.

ELÉÁLLÍT, (elé-állít) ösz. áth. 1) Szem elébe állít, eléhoz, létesít. *Eléállítani az ujonczokat. Eléállítani valamely művet.* 2) Első helyre állít; itt jobban: *előállít.*

ELÉÁLLITÁS, (elé-állitás) ösz. fn. 1) Eléhozás, létesités. 2) Első helyre állitás. *Bizonyos vitézeknek a csatarendben elé- vagy előállitása.* V. ö. ELÉ (2, 3) és ÁLLÍT.

ELÉBB, (el-ébb) ih. Az *elé* szónak második foka. Felső fokon: *legelébb, mentől elébb, leges legelébb.* 1) Helyre, sorozatra nézve jobban szem elé. *Állj elébb! Ülj elébb!* Ellentéte: *hátrább.* 2) Tovább, különösen ez összevetételekben: *elébbad, elébbáll, elébblábal.* 3) Időre vonatkozva am. hamarabb. *Miért nem jöttél elébb? Én azt elébb tudtam. Legelébb ő hallotta az új hírt.* Ellentéte: *utóbb.* Innen ez ikerítés: *elébb-*

utóbb = vagy elébb vagy utóbb. 3) Inkább. *Elébb meghalok, hogysem azt tegyem.* E két utóbbi értelemben helyesebb *előbb.*

ELÉBBAD, (elébb-ad) ösz. áth. Tovaad. Különösen *on en*-vel ragozott névszóval viszonyban: túladni valamin vagy valakin.

„Ne gondolkodj semmit azon,
Elébbadtam az uramon."

Népdal.

ELÉBBÁLL, (elébb-áll) ösz. k. Tovább, távolabb áll; elkotródik, eltakarodik. *Megérezvén a kolbászbüzt, elébbállott ő kelme.* Km.

„Házatoknál még is hálnék,
Hónap osztán elébb állnék."

Székely népköltési gyüjtemény. Krizától.

ELEBBED, (el-ebbed) ösz. önh. Élnek ez igével a székelyek 1) midőn az útról azt akarják mondani, hogy a sok eső miatt, vagy a fagy fölengedése után igen elromlik, mintegy felevődik; 2) *Eleved* helyett.

ELÉBBENI, (el-é-bb-en-i) mn. l. ELŐBBENI.

ELÉBBI, (el-é-bb-i) mn. Elé, közelebb levő. *Elébbi hely.* Különbözik: *előbbi.*

ELÉBBJÁR, (elébb-jár) ösz. önh. A rendes, kiszabott időnél korábban megy. Mondatik különösen az óráról, midőn siet. Jobban: *előbbjár.*

ELÉBBLÁBAL, (elébb-lábal) l. ELÉBBÁLL. Tréfásan: *eléblábal,* l. ezt.

ELÉBBVALÓ, (elébb-való) ösz. mn. Felső foka: legelébb való, tulsó: leges legelébbvaló. 1) A többi rokonnemüeknél előkelőbb, a többi közöl kitünő, nagyobb rangu, hivatalu. *Az alispán elébbvaló, mint a főbiró, s ez elébbvaló, mint az esküdt.* 2) Szükségesebb, hasznosabb. *A munka elébbvaló, mint a játék.* Jobban: *előbbvaló.*

ELÉBE, (el-é-be v. el-é-ve) ih. és névutó, mely a harmadik személyre vonatkozik. *Elébe adni a dolog mivoltát. Elébe szabni a munkát. Biró elébe terjeszteni az ügyet. A vendégnek elébe menni vagy elébe menni a vendégnek.* Értelmére nézve am. *eléje.* Személyragokkal viszonyítását l. ELÉ (1) alatt.

ELEBELI, e helyett: *előbeli* vagy maiasan *előbbeni*, a Debreczeni Legendáskönyben: „De miért tudják vala az elebeli dolgát."

ELÉBLÁBAL, (el-éb-lábal) ösz. önh. Tréfás népnyelven am. elkotródik, megrivasztott eb gyanánt eltakarodik, mintegy eblábon elhordja magát. Szokottabban *elébblábal.*

ELÉBOCSÁT, (elé-bocsát) ösz. áth. 1) Elébe ereszt, és ez az igazi értelme. V. ö. ELÉ. 2) Megengedi, hogy előre menjen; előre ereszt, előre küld, valamit előszó gyanánt mindenek előtt említ. *Elébocsátani a vendéget; elébocsátani a legközelebbi helyre a szolgát. Mielőtt szólanék a dologhoz, elé kell bocsátanom.* Az utóbbi értelemben szabályosabb: *elő-* v. *előrebocsát.*

ELÉBOTOG, (elé-botog) ösz. önh. A székely ‚botog' am. dologtalanul jár, mintegy *botorkál* elé s hátra. Tehát: elébotog = elébotorkál.

ELÉBUVIK, (elé-buvik) ösz. k. Rejtekhelyéből kijő, s eléáll. *A ragadozó állatok éjjel elébúnak rejtekeikből. Az üldözők eltávozta után ismét elébújtak a szökevények.*

ELECS, (el-ecs) fn. tt. *elecs-ět.* Vízárkokban, és mocsárokban tenyésző növény, melynek rostos gyökerei mélyen elágaznak az iszapban, levelei pedig a víz szinén uszkálnak. (Butomus).

ELÉCSAL, (elé-csal) ösz. fn. Valakit vagy valamit csalogatás által rejtekhelyéből maga elé hí.

ELECSKE, falu Nyitra megyében; helyr. *Elecské-n, —re, —ről.*

ELÉCSÚSZ, (elé-csúsz) ösz. önh. Önerejéből csúszva közelebb jön. *Bizonyos időben elécsúsznak a tengeri tekenősök.*

ELÉCSUSZÁS, (elé-csuszás) ösz. fn. 1) A *csúsz* igétől származva am. önakaratából csúszva eléjövés. 2) A *csúszik* igétől am. külső erő által okozott, akaratlan elésikamlás.

ELÉCSÚSZIK, (elé-csúszik) ösz. k. Külső erőnél fogva csusztatva jön szem elé. *A vontatott gerenda vagy tolt gabona elécsúszik. A lejtős kocsiülés vánkosa elécsúszik.*

ELECZETÉSĚDIK, (el-eczetésědik) ösz. k. Lassan-lassan eczetes izüvé változik által. V. ö. EL és ECZETÉSĚDIK. *Gondviselés nélkül a jó bor is eleczetesedik.*

ELÉCZIPEL, (elé-czipel) ösz. áth. Czipelve szem elé húz, vontat, hurczol.

ELECZKE, (el-ecz-ke) fn. tt. *eleczkét.* Mocsáros helyeken tenyésző háromlevelü fű az öthímesek seregéből, és egyanyások rendéből, melynek keserü nedvét a hideglelés ellen használják. (Menyanthes).

ELEDDIG, (el-eddig) ih. Egész eddig, ezen ideig, ezen pontig. *Eleddig vártalak. Eleddig mind a tiéd lesz.* V. ö. EL, (2).

ELEDEL, (el-ed-el, *él* gyöktől) fn. tt. *eledel-t,* tb. *—ěk.* Minden, amivel az állatok testeik táplálásaul élnek. *Tápláló, kövér, hizlaló, zsiros, sovány, szegény, szük eledel. Téli, nyári, reggeli, déli, esti eledel. Eledelt szerezni, gyüjteni. Magához eledelt venni.* Keresztény ért. *lelki eledel, mennyei eledel, angyali eledel.* Krisztusnak teste és vére a kenyér és bor szine alatt.

ELÉDÉLĚG, (el-édělěg) ösz. önh. Tartósan, folytatva édeleg; édelgve tölti az időt. V. ö. EL, (2) és ÉDĚLĚG. *A szerelmespár elédeleg együtt.*

ELÉDĚSGET, (el-éděsget) ösz. áth. Édesgetve elvonz, elhí, elcsal. *A gyermekeket holmi nyalánkságokkal elédesgetni, édes szavakkal elédesgetni valakit.* V. ö. ÉDĚSGET.

ELÉDĚSÍT, (el-édésít) ösz. áth. Valami ennivagy innivalót szer fölött édessé tesz.

ELEFÁNT, fn. tt. *elefánt-ot.* A szárazföldön élő emlős állatok között legnagyobb, hosszu, hajlé-

kony ormánynyal, két igen hosszú, vastag és meghajlott agyarral, rövid nyakkal, apró szemekkel, nagy, lefityegő fülekkel, vastag, idomtalan lábakkal, vékony farkkal, s vastag és ritkás szőrözetű bőrrel.

Hellenül *ἐλέφας*, lat. *elephas, elephantus*, ezekből pedig több nyelvekbe által ment, s eredetét némelyek véleménye szerént a héber אלוף szóból vette volna, melynek jelentése : 1) valamihez szokott, szelidült, 2) ökör, 3) vezér, főnök. Törökül *fil.*

ELEFÁNT, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Nyitra megyében; helyr. *Elefánt-on, —ra, —ról.*

ELEFÁNTAGYAR, (elefánt-agyar) ösz. fn. Az elefánt hosszú, kigörbedő, hófehér agyara.

ELEFÁNTCSONT, (elefánt-csont) ösz. fn. Azon fehér, finom és kemény fognemű test, mely az elefántnak két nagy hosszú és előrenyomuló agyarát teszi, s melyből igen finom drágamüvek készülnek. Költői nyelven a tisztafehérségnek eszméjét fejezi ki. Máskép : *elefánttetem. Elefántcsontból való torony.* (A Szűz Mária litániájában).

ELEFÁNTCSONTMIVES, (elefánt-csont-mives) ösz. fn. Ki elefántcsontból különféle műveket készít.

ELEFÁNTCSONTMŰ, (elefánt-csont-mű) ösz. fn. Mű, mely elefántcsontból készült, pl. szelencze, kardmarkolat, késnyél stb.

ELEFÁNTCSONTMŰÁRUS, (elefánt-csont-műárus) ösz. fn. Aki elefántcsontból készített fényüzési műveket árul.

ELEFÁNTCSONTPOR, (elefánt-csont-por) ösz. fn. Megégetett és porrá törött elefántcsont.

ELEFÁNTFOG, (elefánt-fog) ösz. fn. l. ELEFÁNTAGYAR.

ELEFÁNTKÓR, (elefánt-kór) ösz. fn. Bélpokloság egyik neme; napkeleti kór, mely rákféle fekélyekben jelenkezik, s melytől a lábszárak vastag elefántbőr alaku hártyával behuzódnak. (Elephantiasis).

ELEFÁNTORDÍTÁS, (elefánt-ordítás) ösz. fn. Az elefántnak sajátságos tompa vastag hangja, V. ö. BARCZAG, BARCZAGÁS.

ELEFÁNTORMÁNY, (elefánt-ormány) ösz. fn. Az elefántnak hosszasan lenyuló orra, mely egészen izmokból és idegekből áll, s melylyel kéz gyanánt él, és ételt italt vesz magához.

ELEFÁNTPAPIR, (elefánt-papir) ösz. fn. Átv. ért. a papirnak legnagyobb és legerősebb neme.

ELEFÁNTREND, (elefánt-rend) ösz. fn. Dániai lovagrend, melyet IV. Kanut király 1190-ben állított volt, s I. Krisztián 1458-ban megujitott. A rend czímere arany elefánt.

ELEFÁNTTETEM, (elefánt-tetem) ösz. fn. l. ELEFÁNTCSONT.

ELÉFORDÍT, (elé-fordít) ösz. áth. Valamit úgy fordít, hogy előre álljon. *Eléfordítja az éghasító kalapot. Eléfordítja a hátas tarisznyát.* Jobban : *előfordít.*

ELÉFUT, (elé-fut) ösz. önh. Futva elé, vagy szem elé siet, jön. *A sereg közöl kiszólitott lovas eléfut. A gazdasszony pipegetésére eléfutnak a baromfiak.*

—ELÉG, (el-ég) ösz. igeképző, pl. *széd-eleg, eny-eleg, leb-eleg, híz-eleg, ögy-eleg.* L. —L és G betűk mint képzők.

ELÉG, (1), (el-é-ig vagy csak : el-ig) mn. tt. *eleget.* Fokozatai nincsenek. Értelme : 1) Főnevek mellett : annyi, minél több nem kell, vagy : mivel be lehet érni, mi a szükséget tökéletesen pótolja. *Hazánkban elég bor, és gabona terem. Budapestnek elég vize van.* 2) Melléknevek vagy melléknév gyanánt álló főnevek mellett : túrhető, meglehetős mennyiségü, helybenhagyható, s ekkor inkább névhatározó. *Elég jó ház ez még. Ez a ruha elég csinos. Elég szép beszédet mondott. Elég beteg az is, ki beteget emel.* (Km). *Elég nyavalya a vénség.* (Km). *Elég kutyadolog.* Többes helyett igehatározóként : *elegen. Mi elegen vagyunk, de ti kevesen.* Midőn a mondatban a *van* ige alattomban értetik, jelző gyanánt tekintendő, pl. *Elég egy rés egy kerten.* (Km). *Elég egy ebre egy kölöncs.* (Km). *Elég az hozzá.* (Szójárás). *Elég egy bőr egy rókáról.* (Km). *Elég ennyi egyhuzomban. Elég egy lepény egy sütésre.* (Km). *Elég egy pap a templomban.* (Km). *Nem elég csak orrunkig nézni.* (Km). *Torkig elég. Untig elég. Több az elégnél.* Telegdinél, s némely más régieknél előfordúl : *elég neven venni valamit*, azaz beelégedni valamivel. Néha főnév gyanánt is divatozik, péld. *eleget tenni;* vagy igehatározó gyanánt, pl. *eleget járni, dolgozni.*

Gyöke *el* teljességet, a maga neméhen sokaságot jelent, l. EL (2).

ELÉG, (2), (l. fönebb) ih. Teljes bőségben, tűrhetőleg, helybenhagyhatólag. *Elég ebül vagyunk. Elég roszul, elég gazul, elég bolondul cselekedtél. Elég jól, elég hamar, elég szaporán.* Némely tájakon, péld. Mátyusföldén, használtatik *alig* helyett. *Elég birtam vele, oly erős.*

ELÉG, (3), (el-ég) ösz. önh. Tűz által elhamvad, elromlik. *Elégett a házunk. Volt egyszer egy ember, szakálla volt kender, meggyúladt a kender, elégett az ember.* (Mese). V. ö. ÉG, ige.

ELEGÉDENDŐ, (el-eg-éd-end-ő) mn. *Elegendő* helyett használják némely vidékiek, de emez szokottabb, ámbár amaz elemzésileg helyesebb, mert az *elégedik* igének részesülője.

ELÉGÉDETLEN, (el-é-g-éd-etlen) mn. tt. *elégedetlen-t*, tb. *—ék.* 1) Kinek valami nem elég, ki valamivel nem éri be, ki többet kiván. 2) Átv. ért. s polgárzati tekintetben, ki az országos ügyek állapotát rosznak tartván ennek megváltoztatása végett nyugtalankodik. *Elégedetlen kuruczok.* 3) Mint határozó : elégedetlenül.

ELÉGÉDETLENSÉG, (el-é-g-éd-etlen-ség) fn. tt. *elégedetlenség-ét.* Állapot, midőn valaki azzal, ami van, be nem éri, többet kiván, a dolgok jelen állását roszallja, s a miatt nyugtalankodik, háborog. *A nép között nagy az elégedetlenség.*

ELÉGĖDĖTT, (el-ég-ėd-ėtt) mn. tt. *elégėdėtt-et.* 1) Aki azzal, ami van beéri, a dolgok jelen állását nem roszallja, többet nem kiván. 2) Vegyészileg: elégedettnek (saturatus) mondatik a folyadék, midőn valamely idegen anyaggal, mely benne feloszolva van, egészen eltelik. Máskép: *telült, telitett.*

ELÉGĖDĖTTSÉG, (el-ég-ėd-ėtt-ség) fn. tt. *elégėdėttség-et.* Állapot, midőn valaki azzal, ami van, beéri, többet nem kiván, holmi vágyak miatt nem nyugtalankodik. *Elégedettségben élni.*

ELÉGĖDIK, (el-é-g-ėd-ik) k. m. *elégėd-tem, —tél, —ėtt.* Azzal, ami van, beéri, többet nem kiván. Ezen értelemben *meg* vagy *be* igekötőt kiván maga elé; különben, s tulajdonképen annyit tesz, mint: azon állapothoz, mértékhez közelít, melylyel be lehet érni. *Mindennel megelégedni, kevéssel beelégedni.*

ELÉGĖL, (el-é-ig-ėl) áth. m. *elégėl-t* v. *eléglėtt,* htn. *—ni* v. *elégleni.* Valamit elégnek tart, vél. *Elégleni valakinek iparkodását.* A hangugratók közé tartozik, s a ragozásban ezek szabályait követi.

ELÉGELL, (el-é-ig-ell) l. ELÉGĖL.

ELEGENDŐ, (el-e-ig-end-ő) mn. tt. *elegendő-t.* Meg van rövidítve az *elégedendő* részesülői szóból. Annyi, mennyivel be lehet érni, minél többet kivánni nem kell. Eredetét tekintve, minthogy jövendőt jelent, annyit tenne, mint: mivel jövőre be lehet érni, pl. *Egész esztendőre elegendő* (mivel beelégedendünk) *gabonánk termett.*

ELEGENDŐEN, ELEGENDŐLEG, lásd: ELEGENDŐN.

ELEGENDŐKÉP, ELEGENDŐKÉPEN, l. ELEGENDŐN.

ELEGENDŐN, (el-eg-end-ő-en vagyis el-ég-ėd-end-ő-en) ih. Oly mértékben, oly mennyiségben, melylyel jövőre be lehet érni. *Elegendőn megjutalmazni a vitéz tettet valamely fekvő birtokkal. Búzánk, borunk elegendőn termett.*

ELEGENDŐSÉG, (el-eg-end-ő-ség vagyis: el-ég-ed-end-ő-ség) fn. tt. *elegendőség-ét.* Oly mérték, mennyiség valamiből, mivel jövőre be lehet érni. *Takarmánynak, gabonának elegendősége.*

ELÉGÉS, (el-égés) ösz. fn. Valamely testnek tűz általi elhamvadása, feloszlása, elromlása. *Elégés ellen védelmezni a házat.*

ELÉGÉSZIK, (el-ég-ėsz-ik) k. l. ELÉGĖDIK v. ELÉGSZIK.

ELEGET, (el-eg-et) ih. Nagy mennyiségben, nagy bőségben, gyakran, sokáig. *Eleget ettem, ittam. Eleget beszéltem neki, de hiába. Eleget láttam őt. Én már eleget éltem.*

ELÉGET, (el-éget) ösz. áth. Valamely testet tűz által elhamvaszt, részeire feloszlat, elromlaszt. *Egy télen sok fát elégetnek Budapesten. Elégetni a titkos irományokat, leveleket.* V. ö. ÉGET.

ELÉGETÉS, (el-égetés) ösz. fn. Valamely gyulékony testnek tűz általi elhamvasztása, részeire föloszlatása, elrontása. *Holmi gazgasnak elégetése.*

ELÉGĖTT, (el-égėtt) ösz. mn. 1) Tűz által elhamvadt, részeire feloszlott, elrontott. *Elégett ház, elégett fa.* 2) Átv. ért. kinek házát, jószágát a tűz elpusztította. *Szegény elégettek vagyunk.*

ELÉGGÉ, (am. el-é-ig-vé) ih. Annyira, oly mértékben, mennyire kell, vagy illik, vagy mennyivel bė lehet érni, minél több nem kell. *Eléggé tudakozódtam felőle. Eléggé mondottam neki, ne cselekedje azt.* Állhat helyette az *eleget* szó. *Eleget tudakozódtam, eleget mondottam.*

ELÉGÍT, ELÉGIT, (el-é-ig-ít) áth. m. *elégít-ėtt,* htn. *—eni* v. *—ni.* 1) Szükséget pótol, betölt, kivánatnak eleget tesz; étellel itallal jól tart. *Kielégíteni az éhezőket.* 2) Fizet annyit, mennyivel tartozik. *Kielégíteni a hitelezőket, a munkásokat, a mesteremberekét.*

ELÉGÍTÉS, ELÉGITÉS, (el-é-ig-ít-és) fn. tt. *elégítés-t,* tb. *—ék.* Szükség pótolása, betöltése; valamely kivánatnak elégtétel; jóltartás.

ELÉGKÉP, ELÉGKÉPEN, (elég-kép v. képen) ih. Eleget tevő módon, kielégítőleg.

ELÉGLÉS, (el-é-ig-el-és) fn. tt. *eléglés-t,* tb. *—ék.* Elégnek tartás. *Megeléglés.*

ELÉGÖRDÍT, (elé-gördít) ösz. áth. Gördítve szem elé hajt, tol. *Elégördíteni az ágyuba teendő golyókat. Elégördíteni a hordókat.* Átv. ért. ellenvetést, nehézséget vet elé. *Beszédében nagy dolgokat gördített elé.* V. ö. GÖRDÍT.

ELÉGÖRDŰL, (elé-gördül) ösz. önh. Gördülve nyomúl, halad szem elé. Átv. ért. ellenvetés, nehézség áll vagy vetődik elé. *Többek között az is elégördült, hogy .... Útjában, vállalatában nagy akadályok gördültek elé.*

ELÉGSÉG, (el-é-ig-ség) fn. tt. *elégség-et.* Szükségnek, kivánságnak teljes mértékben betelése; jóllakás. *Nehéz minden embernek elégségét tenni. Elégségig evett és ivott.*

„Ahol ki nem telik az úri vendégség
Annak úti társa a nincsen elégség.“

Székely népköltés. Krizától.

ELÉGSÉGĖS, (el-é-ig-ség-ės) mn. tt. *elégségės-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Szükséget megszüntető, kivánatot beteljesítő; bőséges. *Elégséges étel, ital. Elégséges takarmánynyal el vagyunk látva. Ez annyi embernek nem elégséges helyiség.*

ELÉGSÉGĖSEN, (el-é-ig-ség-ės-en) ih. Teljes mértékben, bőségben, mennyiségben, minden további kivánást, szükséget megszüntetőleg. *Elégségesen lakoltunk bűneinkért. És elégségesen folytak a vizek.* (Káldi, 4. Esdr. 1. 20.)

ELÉGSZÉR, (el-é-ig-szėr) ih. Annyiszor, a mennyi elég; sokszor, gyakran. *Elégszer mondtam, ne tedd azt. Elégszer voltam nálatok.*

ELÉGSZIK, (el-é-ig-szik) k. multját az *elégėdik* igétől kölcsönzi: *elégėdtem, elégėdtél, elégėdett,* valamint a mutató mód jelenjén kivül általán a többi időket is: *elégėdem, elégėdjél, elégėdném, elégėdendém,*

elégédni, elégédvén, elégédő, l. ELÉGÉDIK. *A természet kevéssel megelégszik.* (Km). *A szerencse ritkán elégszik meg egy csapással.* (Km).

ELÉGTELEN, (el-é-ig-telen) mn. tt. *elégtelen-t,* tb. *—ék.* 1) Szükséget, hiányt nem pótoló, kivánatot nem szüntető, mivel be nem lehet érni. *Ennyi pénz oly nagy útra elégtelen.* 2) Nem képes. *Ő elégtelen ezen munkára.* 3) Mint határozó : elégtelenül.

ELÉGTELENSÉG, (el-é-ig-telen-ség) fn. tt. *elégtelenség-ét.* 1) Állapot, melyben valamely szükséget, hiányt pótolni, betölteni, kivánatot teljesíteni nem lehet. 2) Képesség hiánya. *Érezvén elégtelenségét, lemondott a hivatalról.*

ELÉGTELENÜL, (el-é-ig-telen-ül) ih. Elégség nélkül, elégtelen állapotban, elégtelen módon.

ELÉGTÉT, ELÉGTÉTEL, (elég-tét v. —tétel) ösz. fn. 1) Általán kötelességnek, tartozásnak teljesítése. 2) Különösen, jogtanilag : kárnak visszatérítése, sértett becsületnek visszaállítása. *Elégtételt adni valakinek.* 3) Fenyítő törvényben : büntetés, melyet a gonosztevőre biróilag szabnak és végrehajtanak. 4) Erkölcsi ért. oly cselekedet, mely által a sértő, vagy bűnös fél önként, lelke belső sugalmából megbánja tettét, s azt valamely külső jellel, például megkövetés által nyilvánítja. 5) Ker. katholikai ért. a penitencziatartás szentségének azon alkotó, sőt lényeges része, melynélfogva a töredelmesen meggyónt bűnös a gyóntató atyától rendelt jóságos cselekedeteket végrehajtja, az ajánlott vagy parancsolt lelki gyógyszereket lelkiösmeretesen használja, a bűnre vezető alkalmakat kerüli, s az egyházi fenyíték által kiszabott büntetést kiállja.

ELÉGTEVŐ, (elég-tevő) ösz. mn. Ki az elégtételt jogi, fenyítési, erkölcsi vagy vallási értelemben teljesíti. V. ö. ELÉGTÉT.

ELÉGŰL, ELÉGÜL, (el-é-ig-ül) önh. m. *elégűl-t. Be, meg* igekötőkkel használtatik : *beelégűl, megelégűl*, azaz : beéri valamivel, többet nem kiván. V. ö. ELÉGSZIK.

ELÉGŰLÉS, ELÉGÜLÉS, (el-é-ig-ül-és) fn. tt. *elégűlés-t,* tb. *—ék.* Valamivel beérés, valamin megnyugvás. *Elégűlését kijelenteni.*

ELÉGÜLETLEN, ELÉGÜLETLENSÉG, l. ELÉGÉDETLEN, ELÉGÉDETLENSÉG.

ELÉGÜLT, (el-é-ig-ül-t) mn. tt. *elégült-et.* Aki valamivel beéri, valamin megnyugszik.

ELÉGÜLTEN, (el-é-ig-ül-t-en) ih. Megelégedve; megnyugodva.

ELÉGÜLTSÉG, (el-é-ig-ül-t-ség) fn. tt. *elégültség-ét.* Állapot, midőn valakinek kivánsága, vágya teljesedve van ; jóllakás. *Elégültségig enni.*

ELEGY, (el-egy) mn. tt. *elegy-et.* Vegyes, kevert, mi több idegen nemű részekből áll. *Vizzel elegy bor. Elegy irományok. Elegy versezetek.*

Eredetileg talán *elvegy* volt, az *el* és *vegy* (mixtum) elemekből. Átvetve hasonló értelmü : *egyel,* melyből *egyelít* = elegyít, továbbá az : *egyvel*, melyből *égyveleg* származott. Mi szerint *elegy* alapértelménye volna : több különböző részekből öszveállított, kevert valami *egy.* V. ö. VEGY.

ELEGYÁRUK, (elegy-áruk) ösz. fn. többes számban, tt. *elegyáruk-at.* Különféle nemü vegyes, keverék áruk, péld. a szatócsoknál.

ELEGYBELEGY, (elegy-bel-egy) kettőzött szó. 1) fn. tt. *elegybelegy-ét.* Holmi különnemü részekből összeállott vegyíték, keverék, 2) mn. kevert, hányt-vetett, diribdarab, háji báji. *Elegybelegy régi kéziratok.*

ELEGYÉDIK, (el-egy-éd-ik) k. m. *elegyéd-tem, —tél, —ett.* 1) Keveredik, vegyül valamivel. *Ha a bor eczettel elegyedik, szinte eczetté válik.* 2) Valamibe avatkozik. *Más ügyébe, dolgába elegyedni.*

ELEGYENGET, (el-egyenget) ösz. áth. 1) Valamit folytonos munka által egyenessé tesz. *Elegyengetni a zsombékos réteket, a hantos földeket.* 2) Valamely ügyet, mely némi nehézségekkel van öszvekapcsolva, helyesen elintéz, bevégez. 3) Tréfás kifejezésben : elpuhít, jól elver valakit. *Elegyengették a hátát.*

ELEGYENGETÉS, (el-egyengetés) ösz. fn. 1) Valamely rögös térnek, folytonos munka általi egyenessé tevése, simára huzása. 2) Szövevényes, nehéz ügynek elintézése.

ELEGYENLÍT, ELEGYENLIT, (el-egyenlít) ösz. fn. 1) Visszálkodást, pert mindakét félnek megelégedésére elintéz. 2) Szövevényes ügyet megfejt, nehézségeit eloszlatja.

ELEGYES, (el-egy-es) mn. tt. *elegyes-t,* v. *—et,* tb. *—ek.* Elegy, azaz különnemü vagy faju részekből álló. *Elegyes gabona*, mely péld. buzából és rozsból áll. *Elegyes kövér hús*, melynek némely részei kövérek, mások ösztövérek.

ELEGYEST, (el-egy-es-t) ih. Keverve, vegyest, különnemü vagy faju részekből állva. *Vörös bort fehérrel elegyest inni.*

ELEGYETLEN, (el-egy-etlen) mn. tt. *elegyetlen-t,* tb. *—ék.* Nem vegyes, nem vegyült, vegyületlen, tiszta. *Elegyetlen tiszta borok.*

ELEGYÍT, ELEGYIT, (el-egy-ít) áth. m. *elegyít-ett,* htn. *—eni* v. *—ni.* Vegyít, kever, különnemü részekből valamit öszveállít. *Elegyíteni a szénát árpaszalmával. Téjbe lisztet elegyíteni. Egybeelegyíteni. Fehér liszthez feketét elegyíteni.* Átv. ért. *magát elegyíti* am. avatkozik. *Magát idegen ügyekbe hivatlanul elegyíteni.*

ELEGYÍTÉS, ELEGYITÉS, (el-egy-ít-és) fn. tt. *elegyítés-t,* tb. *—ék.* Keverés, vegyítés. V. ö. ELEGYÍT.

ELEGYÍTÉTT, ELEGYITÉTT, (el-egy-ít-étt) mn. tt. *elegyítétt-et.* Kevert, vegyített, idegen vagy különnemü részekből öszveállított. *Elegyített érczek. Vizzel elegyített bor.*

ELEGYÍTHETŐ, (el-egy-ít-het-ő) mn. tt. *elegyíthető-t.* Amit másféle valamivel keverni, vegyíteni lehet. *Elegyíthető borok, érczek.*

ELEGYKERESKEDÉS, (elegy-kereskedés) ösz. fn. Elegyárukkal kereskedés.

ELEGYSULY, (elegy-suly) ösz. fn. Mértékre tett áruk sulya a göngyölettel vagy takaróval együtt. Máskép : *teljessuly*. Ellenébe tétetik a : tiszta suly.

ELEGYTŐZS, (elegy-tőzs) ösz. fn. l. ELEGYKERESKÉDÉS.

ELEGYÜL, ELEGYÜL, (el-egy-ül) önh. m. *elegyül-t*. 1) Valamivel öszve- vagy valami közé keveredik, vegyül. *A tisztabuza közé rozs, konkoly elegyül. A víz és olaj nem elegyülnek. Aki korpa közé elegyül, megeszik a disznók.* (Km). 2) Átv. ért. valamibe avatkozik. *Dolgomba ne elegyülj.*

ELEGYÜLÉS, ELEGYÜLÉS, (el-egy-ül-és) fn. tt. *elegyülés-t*, tb. *—ék*. 1) Különnemü részek, testek belső müködése, melynélfogva egymással keverednek, vegyülnek. *Az aranyércznek ezüsttel elegyülése.* 2) Valamibe önként avatkozás.

ELÉHAJT, (elé-hajt) ösz. áth. Hajtva szem elébe terel. *Eléhajtani a sürüben, tilalmasban legelő barmokat.* V. ö. HAJT.

ELÉHÉNGÉRGET, (elé-héngérget) ösz. gyak. áth. Valamely hengerded testet tengelye körül forgatva szem elébe tol, taszít. *Eléhengergetni az elszállitandó üres hordókat.* V. ö. HÉNGÉRGET.

ELÉHÉZÉTT, (el-éhézétt) ösz. mn. Sokáig nem evett, kikoplalt, igen éhes. *Eléhezett szegények, koldusok. Eléhezett utasok.*

ELÉHÉZIK, (el-éhézik) ösz. k. Sokáig nem eszik, hosszas koplalás után igen éhessé lesz.

ELÉHÉZTET, (el-éhéztet) ösz. áth. Sokáig koplaltat, eledel híja miatt, vagy annak megtagadása által igen éhessé tesz. *Eléheztetni a szegény barmot reggeltől estig. Eléheztetni a foglyokat, rabokat.*

ELÉHÉZTETÉS, (el-éhéztetés) ösz. fn. Sokáig tartó koplaltatás, mely az éhséget igen neveli. *Az eléheztetés megrontja a marhát. Eléheztetéssel kínozni a rabokat.*

ELÉHÍ, (elé-hí) ösz. áth. Valakit hí, hogy jöjjön elé, álljon szem elé, hogy közeledjék, hogy rejtekét odahagyja. *Eléhíni a vádlókat és vádlottakat. Eléhíni a tanúkat, a poroszlókat.*

ELÉHORD, (elé-hord) ösz. áth. Ami hátul, félre vagy elrejtve állott, azt szem elébe rakja, állítja. *Eléhordani a csatában szerzett kincseket.* Átv. ért. beszéd közben különféle dolgokat idéz, eléidéz, említésbe hoz. Ezen igének hatása mindig több tárgyra terjed ki. V. ö. HORD.

ELÉHOZ, (elé-hoz) ösz. áth. Egy tárgyat vagy többet, de egyszerre eléállít, megemlít, eléad. *Hozd elé legkedvesb kardomat. Ismét eléhozod, mit százszor hallottam már. Azt elé se hozd. Minek azt eléhozni?*

ELEHÜL, (el-ehül) ösz. önh. Igen ehül, az éhség erősen bántja, éhessé lesz.

ELÉHURCZOL, (elé-hurczol) ösz. áth. Hurczolva szem elébe hoz, eléállít. *Eléhurczolni a tetten kapott gonosztévőt.* V. ö. HURCZOL.

ELÉHÚZ, (elé-húz) ösz. áth. Húzva, vontatva szem elé állít, elévesz. *Eléhúzni a szekeret. Eléhúzni a szebbe dugott könyvet.* V. ö. HÚZ.

ELEIBE, (el-é-je-be v. el-é-je-ve) l. ELÉBE.

ELEIN, (el-ő-i-n v. elő-je-en) határozó. Am. elején, az első részben, valaminek kezdetén.

ELEINK, ELEITÉK, ELEIK, (am. elő-ink, elő-iték, elő-ik) tb. fn. tt. *eleink-et*. Egyes száma *elő*, de az egyes személyi birtokragokkal itteni jelentésében nincs szokásban, mert nem mondjuk *elöm, elöd*, hanem e helyett : *eldödöm, eldödöd*. Értelme : őseink, eldődeink, l. ŐS, ELDŐD. *Dicső vitéz eleink.*

„Hát még vagyon oly szív, mely rég őseinknek
Emlékezetével áldoz eleinknek ?

Ányos Pál.

ELEINTE, ELEINTÉN, (el-ő-i-n-te v. el-ő-i-n-te-en) ih. Kezdetben, mindenek előtt; régente, hajdanta. *Eleinte ez mind máskép volt. Eleinte jól viselte magát. Eleinte azt hittem, hogy . . .*

ELEINTÉKÉN, (el-ő-i-n-t-ék-én v. el-ő-i-n-t-eg-en) határozó. Székely szó. A közelebbi napokban. *Eleinteken nálunk járátok.* (Kriza János gyüjteménye). Az *ek* vagy többesi rag, *en* végül módosító raggal mint : *napokon*, vagy pedig *eg ég* képző, mint nálunk is hallani : *eleintég, eleinteg, en* toldattal.

ELEITŐLFOGVA, (eleitől-fogva) ih. Kezdettől, elöről kezdve. *Eleitől fogva mostanáig.*

ELEJBE, l. ELEIBE és ELÉBE.

ELEJE, (am. el-ő-je). Elő része, kezdete. *Se eleje, se vége. Se eleje, se veleje*, am. se füle se farka, csonka, hiányos, tartalmatlan valami. *Elejét venni valaminek*, am. kezdetben megakadályozni, eszközölni, hogy el se kezdődjék.

ELÉJE, (el-é-je) = *elébe;* l. ELÉ, (1) alatt.

ELÉJÖN, (elé-jön) ösz. önh. 1) Jőve szem elé áll, szem elé lép. *Lassanként egymás után eléjönnek a hivottak.* 2) Átv. ért. ami eltévedt, elveszett, ismét elékerül. *Az ellopott jószág ritkán jön elé.*

ELEJT, (el-ejt) ösz. áth. Akarva vagy akaratlanul el- v. leesésre késztet. V. ö. EL, (2) és EJT. *Elejteni a palaczkot.*

ELEJTÉS, (el-ejtés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elejtünk.

ELEK, (1), (a hellén nyelvből értelmezve am. védő, segitő) férfi kn. tt. *Elek-ét*. Alexius. *Sz. Elek hitvalló* v. *Hitvalló sz. Elek.* A római naptárban nyárhó 17-dikére esik.

ELEK, (2), falu Arad megyében; SZENT— mezőváros ,Vas megyében és falu Biharban; helyr. *Elek-én, —re, —ről.*

—ELEK, mély hangon —ALAK ; l. ezt.

—ELÉK, (el-ék) ösz. főnévképző, pl. *tölt-elék, főz-elék.* Mély hangon *—alék*, pl. *áz-alék, told-alék, tart-alék.*

ELÉKERGET, (elé-kerget) ösz. áth. Kergetve elé v. szem elébe hajt. *Elékergetni a gulyába keveredett jármos tinókat.* V. ö. ELÉ, (3) és KERGET.

ELEKES, (1), Molnár Albertnél egy az *Elek* szóval. L. ezt.

ELEKES, (2), falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Elekes-én, —re, —ről.*

ELÉL, (el-él) ösz. önh. Életét folytatja, meg nem hal. *Még elélhet tudja Isten meddig. Holtig majd csak elélünk.* Áthatólag tárgyesettel: 1) bizonyos időt életben eltölt. *Elél még egy-két esztendőt.* 2) Elfogyaszt, elészik iszik valamit. *Eléli minden vagyonát.*

ELÉLEMÉDÉTT, (el-élemédétt) ösz. mn. Aki hosszu életet élve elkorhadt, elvénült. *Elélemedett agg emberek.*

ELÉLEMÉDIK, (el-élemédik) ösz. k. Élete hosszu időre terjedvén elkorhad.

ELÉLOPÓDZIK, (elé-lopódzik) ösz. k. Lopódzva eléjő, azaz, titkon, sunnyogva, elébuvik. V. ö. ELÉ és LOPÓDZIK.

ELÉLÖK, (elé-lök) ösz. áth. Valamit úgy lök, meglök, hogy elényomuljon, lóduljon.

ELELŐZ, (el-előz) ösz. áth. m. *elelőz-tem, —tél, —ött.* Előmunkát teljesít, öregéből, nagyjából elcsépel, péld. gabonát, magvas kendert. Kemenesali szó.

ELÉLT, (el-élt) ösz. mn. 1) A gyönyöröknek túlságos élvezése vagy sok viszontagságok, nyavalyák miatt idönek előtte megvénhedt, elkorhadt. *Elélt fiatalság.* 2) Életben eltöltött. *Ha elélt napjaimra viszszagondolok.*

ELÉLTESÉDIK, (el-éltesédik) ösz. k. Elvénül, elöregedik, agg korba jut.

ELÉLÜKKEN, (elé-lükken) ösz. önh. Véletlenül eléáll. Székely szólás. (Kriza gyüjteményében).

ELEM, (el-em) fn. tt. *elem-et.* Eredeti értelménél fogva am. *elő, első,* ős valami. V. ö. EL, (1) és AM, EM, OM, ÖM képzők. Különösen. 1) A természettanban, a testnek azon alkotó részecskéi, melyekből az eredetileg öszveállott. *Valamely testet elemeire feloldani.* Különösen *egyszerű* elemek, melyek fölbonthatlanok, akár azért, mivel valósággal egyszerüek, akár azért, mivel a felbontásra megkivántató módok és eszközök még előttünk ismeretlenek. Ezek más néven *vegyelemek* vagy *alapanyagok,* melyek száma a tudomány jelen állásában a 60-at meghaladja, ilyenek a légnemü elemek: *éleny, köneny, legeny, szeneny,* fémnemüek: *horgany, vas, rés, esüst, arany* stb. Megjegyezzük, hogy az *any eny* végzetet, mely az elem kifejezésére szolgál, oly testek mellé nem szükséges tenni, mely a természetben tisztán föltaláltatván már a köz életben is saját nevezettel bír, pl. *vas, rés, ezüst, ón, ólom.* Az *arany* szó, mely különben is több más nyelvcsaládokban feltaláltatik, már a köz életben is csak *any* végzettel divatos. 2) A tanrendszerben, a tudománynak első alapja, melyre az építve van. *A nyelvtan, a számtan, a bölcselkedés elemei.* 3) A nyelvtanban, az egyes szók alkotó részei. *A szót elemeire felbontani,* péld. e szónak *utasok,* elemei: *ut-as-ok,* ennek: *veréget,* elemei: *ver-ég-et.* 4) Valamely szellemi, erkölcsi egésznek részei. *Az európai nemzetek törvényei régi és újabb elemekből állottak öszve.* 5) Átv. ért. olyas valami, ami nélkül el nem lehetünk, ami életünk szükségévé vált. *Némely embernek bor, másnak játék az eleme. Akkor van elemében, ha főranguakkal társaloghat.*

Ezen szóról sokan azt tartják, hogy az a latin *elementum*-ból metszetett el; azonban mellőzve, hogy ezt magában a latinban nem egykönnyen lehet megfejteni, s általán *alimentum* módosulatának hiszik, száz meg száz magyar példánk van reá, hogy az *el* dús sarjadékú tisztán magyar gyökünkből a legszabályosabban, s legegyszerűbben alakúlt. Az *el* gyöknek egyik közvetlen származéka *elő,* mely a régi nyelvemlékekben *elsö* értelemben is vétetett. Az *ő* képző, mint számtalanszor eléjön nyelvünkben, igen könnyen változott *ü*-vé, ez ismét valamelyik ajakhanggá, mint ezekben is *nyel-ő nyel-v, ölö ölv, enyő* v. *enyü enyv,* melyek mindkét alakban is léteznek vagy a tájbeszédben vagy a régi nyelvemlékekben. De az ajakhang sok esetben közbe veszen még egy segéd önhangzót is, mint *al al-ó al-om* és *al-ap, figyel figyel-ö figyel-em, ural ural-ó ural-om, ol oló olv* és *olom* v. *ólom, jár-ó jár-v jár-om,* sőt még további kisarjadzással is mint *mer-ő mer-ev mer-ev-en, el-ő el-ev el-ev-en* stb. V. ö. —ALOM főnévképző. Jelen alakjában csak az újabb korban lett divatos, de eléjön *elev* alakban mint főnév már Molnár Albertnél is.

—ELÉM, (el-ém) névképző, vastaghangon —ALOM, l. ezt.

ELÉMÁSZ, (elé-mász) ösz. önh. Mászva szem elé jön, elényomúl. *Eső után elémásznak odvaikból a békák.* V. ö. MÁSZ.

ÉLEMÉDÉTT, (él-em-éd-étt) mn. tt. *élemédett-et.* Nagy kort élt, vén koru. *Élemedett ember.*

ÉLEMÉDIK, (él-em-éd-ik) k. m. *éleméd-tem, —tél, —étt.* Éltes koruvá lesz, vénül, megvénül, agg korba jut.

ELEMEL, (el-emel) ösz. áth. 1) Valamit egy helyről másra emelve tesz, visz, helyez által. V. ö. EL, (2) és EMEL. 2) Tréfás kifejezéssel: ellop.

ELÉMELYÉDIK, (el-émelyédik) ösz. k. Valamitől elundorodik, csömört kap. V. ö. ÉMELYEG, ÉMELYÉDIK.

ELÉMELYÍT, (el-émelyít) ösz. áth. Elundorít, kellemetlen íze által utálatra gerjeszt, fölkeveri a gyomrot. *Az igen édes szerek elémelyítik a gyomrot.*

ELEMÉSZT, (el-emészt) ösz. áth. 1) Veszendővé tesz, elpazarol, elprédál, elsikkaszt. *Elemésztette az apjáról maradt örökséget.* 2) Titkon elöl, elfojt. *Ha lehetne, egy kanál vízben elemésztene bennünket.* V. ö. EMÉSZT.

ELEMÉSZTÉS, (el-emésztés) ösz. fn. 1) Elvesztés, elpazarlás, elsikkasztás. 2) Ölés, gyilkolás által titkosan véghez vitt elvesztés.

ELEMÉSZTŐDIK, (el-emésztődik) ösz. belsz. Magamagában elvész, elsikkad, mintegy önmagát elemészti.

ELEMEZ, (el-em-ez) áth. m. *elemez-tem* v. *elemsëttem, —tél* v. *elemsëttél, —ett* v. *elemsëtt,* htn. *—ni*

v. *elemzeni.* Valamit első elemeire feloszlat, alkotó részeire szétválaszt, különösen a szók eredetét vizsgálja. *Szókat elemezni.* V. ö. ELEM.

ELEMÉZÉS, (el-em-éz-és) fn. l. ELEMZÉS.

ELEMEZNE, (el-e-mez-ne, v. a második *e* csak közbeszurás levén : el-mez-ne, s am. *elmeztelenült*). Mondják Komárom vidékén Csalóközben, s Kemenesalján rendetlen, igen pongyola öltözködésü emberről; kin a mez csak imígyamúgy fityeg, s testének némely részei meztelenek. *Elemezne czigánygyerek.* Kassay szerént am. alamuszti, alamuszi, ahonnét ő ezekkel egy eredetünek tartja.

ELEMI, (el-em-i) mn. tt. *elemi-t*, tb. *—ek.* 1) Ami valamely testnek, tudománynak, öszvegnek elemeit foglalja magában. V. ö. ELEM. *Elemi számtan, elemi nyelvtan. Elemi részek. Elemi tanodák, könyvek, ismeretek.* 2) A természet elemeitől származó, azokra vonatkozó. *Elemi károk, csapások* (tüz, víz által).

ELEMIGYANTA, (elemi-gyanta) ösz. fn. Olajfának gyantája. V. ö. GYANTA.

ELEMILEG, (el-em-i-leg) ih. Elemi módon; elemek módjára, formájára; elemeire osztva.

ELÉMOZDÍT, (elé-mozdít) ösz. áth. 1) Szem elébe mozdít, s ez az igazi jelentése. 2) Úgy mozdít valamin v. valamit, hogy előre nyomuljon, haladjon. Használtatik mind anyagi, mind szellemi értelemben. Jobban a 2-ik értelemben : *elömozdít.* V. ö. ELÉ, (3) és MOZDÍT.

ELEMTAN, (elem-tan) ösz. fn. Tulajdonkép oly tan, mely anyagi vagy szellemi elemeket tárgyal. V. ö. ELEM. Némelyek különösen a *chemia* szót értették alatta, de helyette már közdivatra kapott a *vegytan* vagy *vegyészet.* Az elemtan tehát a vegytannak csak egy részét tenné, mely a testek elemeiről értekezik.

ELEMZ, (el-em-z) l. ELEMÉZ.

ELEMZÉS, (el-em-éz-és) fn. tt. *elemzés-t*, tb. *—ék.* Valaminek első elemeire föloszlatása, alkotó részeire szétválasztása, különösen a szók eredetének vizsgálása. *Szóelemzés.* l. ELEM.

ELÉNEKÉL, (el-énekél) ösz. áth. 1) Valamit énekszóval eléad. *Elénekelni első hallásra a legnehezebb dallamokat. Régen hegedült arról szent Dávid, el is énekelte.* (Km.) 2) Énekszóval elbucsúztat. *Elénekelni a halottat.* Szokottabban : *kiénekel.* 3) Folytonosan, tartósan énekel. *Óránként elénekel.*

ELENGED, (el-enged) ösz. áth. és önh. 1) Valamely tartozásnak teljesítésétől fölment, fölszabadít. *Elengedni az adót, az adósságot. Az egésznek árából egy részt elengedni.* 2) Megbocsát. *Most az egyszer elengedem amit vétettél.* 3) Elolvad. *Elengedt a hó.* V. ö. ENGED.

ELENGEDÉS, (el-engedés) ösz. fn. 1) Valamely tartozástól fölmentés. *Adónak elengedése.* 2) Megbocsátás. *Bűnnek, büntetésnek elengedése.* 3) *Elolvadás.* V. ö. ELENGED.

ELENKES, kiavult fn. Bizonyos ezüstpénz neve volt 2-ik Lajos király alatt. „Eodem anno (1523) nova in Hungaria moneta cuditur *Elenkesch* vocata.“ Így ir Sigler Mihály. l. Bél App. p. 66.

ELENYÉGET, (el-enyéget) ösz. áth. Egy tőről szakadt szó az *enyészik* igével, s am. elenyészni késztet, elbujtat, elrejt. V. ö. ENYÉGET.

ELENYELÉG, (el-enyelég) ösz. önh. Folyvást, huzamosan enyeleg, enyelgéssel tölti az időt, enyelegve elmulat. V. ö. ENYELÉG.

ELENYÉSZÉS, (el-enyészés) ösz. fn. Állapot, midőn valami elenyészik; valaminek elveszése, megsemmisülése, eltünése. V. ö. ENYÉSZIK.

ELENYÉSZIK, (el-enyészik) ösz. k. 1) Midőn valami végképen elvész, soha többé elé nem jő. *A leélt idők elenyésztek. Az elköltött, elpazarlott pénz elenyészett.* 2) Szem elől eltünik, eltéved. *Itt volt, s egyszerre elenyészett.* V. ö. EL, (2) és ENYÉSZIK.

ELENYÉSZT, (el-enyészt) ösz. áth. 1) Valamit veszendővé tesz, megsemmisít. *Elenyészteni a sok pénzt.* 2) Eltüntet, eloszlat. *A nap heve elenyésztette a ködöt, a felhőket.* V. ö. EL és ENYÉSZT.

ELENYÉSZTÉS, (el-enyésztés) ösz. fn. Cselekvés, mely okozza, véghez viszi, hogy valami elenyészszék; megsemmisítés, eltüntetés.

ELENYÉZ, (el-enyéz) ösz. áth. Mesterségesen, pl. büvölés, szemfényvesztés által eltüntet, elrejt. V. ö. ENYÉSZIK és ENYÉZ.

ELEP, puszta Szabolcs megyében; helyr. *Elepén, —re, —ről.*

ELEPED, (el-eped) ösz. önh. Epedve elemészti magát, elfogy. *Mély fájdalomban elepedni.* V. ö. EL és EPED.

ELEPEDÉS, (el-epedés) ösz. fn. Szomorkodó indulatban, pl. bánatban, búban, szerelemben elfonynyadás, elemésztődés, elfogyás.

ELEPEDT, (el-epedt) ösz. mn. Lassu és tartós fájdalomban elfogyott, elemésztődött.

ELEPÉSÉDIK, (el-epésédik) ösz. k. Az epe ellepi, elterjed benne, ingerlékeny, haragos természetüvé leszen.

ELEPESZT, (el-epeszt) ösz. áth. Valamely fájdalmas, lassan rágódó indulat elfonnyasztja, elemészti. *Elepeszti a bú, a reménytelen szerelem.*

ELÉPÍT, (el-épít) ösz. áth. Épitve elhasznál, épületre elkölt, fordít. *Elépíteni minden pénzét. Elépíteni az öszvehordott köveket, téglákat.*

ELÉR, (1), (el-ér) ösz. önh. 1) Bizonyos czélig, határig eljut. *Éjszakára elérni a faluig, csárdáig.* 2) Elnyúlik, elterjed, elhat. *A királyok keze messze elér. Ezen kötél, egyik parttól a másikig elér.* V. ö. EL, (2) és ÉR önh.

ELÉR, (2), (el-ér) ösz. áth. 1) Úton menve, az előtte haladót egészen megközelíti. *Ő előbb indúlt el, mégis én elértem öt.* 2) Bizonyos távolságot vagy távolságban levő tárgyat, testének valamely tagjával, vagy valamely eszközzel megillet. *Lábával elérte a*

víz fenekét; kezével elérte a fán lógó gyümölcsöt. Csáklyával elérte a partot. 3) Bizonyos időt megél. *Elértem életem 60-dik évét.* V. ö. EL, (2) és ÉR áth.

ELÉRÁNT, (elé-ránt) ösz. áth. Maga elébe vagy magához ránt, hirtelenében elévesz.

„Azt a gazda hogy mèglátta,
Egy nagy botot eléránta."
Székely népköltési gyüjtemény.

ELÉRCZŰL, (el-érczül) ösz. önh. Érczenek természetét, tulajdonságait ölti föl; érczczé változik el.

ELÉRCZŰLÉS, (el-érczülés) ösz. fn. Elváltozás, midőn valamely ásvány idegen részekkel, pl. mirenynyel vegyülve érczalakot ölt.

ELERED, (el-ered) ösz. önh. 1) El kezd folyni. *Eleredt az orra vére. Elered a megrekedt víz, viszelet.* 2) Elterjed a seb. (Kriza gyüjteménye).

ELERĖGET, (el-erėget) ösz. áth. Egymás után elbocsát, elmenni enged. *Eleregetni béke idején a katonákat. A bekötött lovakat eleregetni.* V. ö. EL és ERĖGET.

ELÉRĖPŰL, (elé-rėpül) ösz. önh. Repülve eléjő, elétünik. *Tavaszszal elérepülnek a gólyák, fecskék. Az elhintett búzára elérepülnek a verebek, galambok.*

ELÉRÉS, (el-érés) ösz. fn. 1) Teljes megközelítése annak, aki előre ment. 2) Bizonyos távolságra eljutás. 3) Valaminek kézzel lábbal, vagy akármely eszközzel megilletése. *A víz fenekének elérése.* V. ö. ÉR, önh. és áth. 4) A növény vagy gyümölcs kifejlődésének tetőpontja, midőn már veszni indul. V. ö. ÉRIK.

ELERESZT, (el-ereszt) ösz. áth. 1) Megengedi vagy eszközli, hogy elmenjen, elbocsát. *Elereszteni iskolából a gyermekeket. Elereszteni az árkok közé szorított vizet. Elereszteni hordóból a bort.* 2) Valamit tartani, szorítani megszűn. *Elereszteni kézből a kötelet.* V. ö. EL, (2) és ERESZT.

ELERESZTÉS, (el-eresztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit eleresztünk, ezen igének minden értelmében. *Foglyok eleresztése. Kötélnek eleresztése a kézből.*

ELÉRHETETLEN, (el-érhetetlen) ösz. mn. 1) Akit akár testi, akár erkölcsi vagy szellemi gyors haladásában megközelíteni, utólérni nem lehet. 2) Amihez eljutni lehetetlen. *Elérhetetlen távolság, magasság.* Mint határzó: elérhetetlenül.

ELÉRHETLEN, (el-érhetlen) ösz. mn. l. ELÉRHETETLEN.

ELÉRHETŐ, (el-érhető) ösz. mn. Akit vagy amit elérni, amihez eljutni, amit megnyerni lehet. V. ö. ELÉR.

ELÉRIK, (el-érik) ösz. k. Az érésnek tetőpontját meghaladván veszésnek indúl. *A körte szilva már maholnap elérik.*

ELÉRKĖZÉS, (el-érkėzés) ösz. fn. Távolról bizonyos helyre és időre eljutás. Máskép: *megérkėzés.*

ELÉRKĖZIK, (el-érkėzik) ösz. k. Tulajdonképen időről mondjuk, midőn annak valamely pontja szaka elközelít, teljesedésbe jut. Elérkezett már azon idő, hogy dolgainkkal rendbe jőjünk. Személyről s oly dologról, mely nem időre vonatkozik, azt mondjuk *megérkėzik.* (Megérkeztek a vendégek. Megérkezett a gőzhajó. Mikor érkezik meg a vonat a vasúton?).

ELERNYED, (el-ernyed) ösz. önh. Kopás, viselés által elritkúl. A szövetekről mondatik. *Elernyed az ócska köpönyeg, ümög.* Átv. ért. 1) a nagy szegénység miatt oda lesz; 2) nagy munkában ellankad, elerőtlenűl; 3) elsenyved. V. ö. ERNYED.

ELERNYEDÉS, (el-ernyedés) ösz. fn. Valamely szövetnek ruhának viselés által elmállása, elritkulása. Átv. ért. végső romlásig elszegényedés; ellankadás, elsenyvedés.

ELERŐTLENĖDÉS, (el-erőtlenėdés) ösz. fn. Gyengülő állapot, midőn a test lassan-lassan minden erejét elveszti.

ELERŐTLENĖDIK, (el-erőtlenėdik) ösz. k. Lassan-lassan minden erejét elveszti. *Vénségre elerőtlenėdik a test. A hosszas nyavalyában elerőtlenedett. Sok munkában elerőtlenedni.*

ELERŐTLENÍT, (el-erőtlenít) ösz. áth. Okozza, eszközli, hogy a test végkép erőtlenné legyen. V. ö. ERŐTLEN.

ELERŐTLENÍTÉS, (el-erőtlenítés) ösz. fn. Valakinek v. valaminek minden erejétől megfosztása, erőtlenné tevése. V. ö. EL, (2) és ERŐTLENÍTÉS.

ELERŐTLENŰL, (el-erőtlenül) ösz. önh. Lassan-lassan erőtlen állapotba megy által, erejét elveszti. *Sok és súlyos munkában elerőtlenülni.*

ELERŐTLENŰLÉS, l. ELERŐTLENĖDÉS.

ELÉRT, (1), (el-ért) ösz. mn. Idején túl érett, annyira kifejlődött, hogy ezután már nem gyarapodni, hanem veszni fog. *Elért gyümölcs.* Máskép: *elérett.* V. ö. ELÉRIK.

ELÉRT, (2), (el-ért) ösz. áth. Valaminek értelmét felfogja, jelentését, czélzását, eszével föléri. *Elérti amit mondok. Elérti a tréfát.* Másképen: *megért.* V. ö. EL, (2) és ÉRT áth.

ELÉRTÉKTELENÍT, (el-értéktelenít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valami egészen értékét veszsze, hogy ára, becse ne legyen.

ELÉRZÉKÉNYĖDÉS, l. ELÉRZÉKÉNYŰLÉS.

ELÉRZÉKÉNYĖDIK, (el-érzékėnyėdik) ösz. k. Az érzéstől mintegy elolvad, ellágyúl. *Elérzékenyedem, midőn sirást hallok. A szivhez szóló beszédre elérzékenyednek a hallgatók. Igen lágy szivü, hamar elérzékenyedik.*

ELÉRZÉKÉNYÍT, (el-érzékėnyít) ösz. áth. Egészen érzékenynyé tesz, ellágyít, részvétre, sirásra stb. indít. *Az árvák keserü panasza elérzékenyítette szívemet.*

ELÉRZÉKÉNYÍTÉS, (el-érzékėnyítés) fn. Ellágyítás, részvétre indítás. V. ö. ELÉRZÉKENYÍT.

ELÉRZÉKÉNYŰL, (el-érzékėnyül) ösz. önh. Érzékenynyé változik el, szive ellágyul, elolvad. *A*

legkeményebb szív is elérzékenyül, midőn e csapást látja.

ELÉRZÉKÉNYÜLÉS, (el-érzékényűlés) ösz. fn. Érzékenynyé változás.

ELÉRZÉKÉNYÜLT, (el-érzékényült) ösz. mn. Érzékenynyé változott, érzékenynyé lett, ellágyult, megindult szívü. *Elérzékenyült hallgatók.*

ELESÉG, (el-e-ség, *él* gyöktől) fn. tt. *eleség-ét.* Általán, minden, mi az állatoknak eledelül szolgál. Gyünév lévén nem mondatik egyes eledelről, hanem több vagy nagyobb mennyiségben öszvegyüjtött felöl. Ilyenek. 1) Család vagy testület szükségére beszerzett enni való. *Hadi, tábori eleség.* 2) Takarmány, máskép szüleség, a barmok számára takarított széna, szalma, zab stb. V. ö. ÉL ige, és ELEDEL.

ELESÉGADÓ, (eleség-adó) ösz. fn. l. ELESÉGVÁM.

ELESÉGÁRUS, (eleség-árus) ösz. fn. Kereskedő, üzér, kofa stb. aki eleségnemü czikkeket árul.

ELESÉGVÁM, (eleség-vám) ösz. fn. Némely országokban divatozó adó, fogyasztási adó neme, melyet a vásárlott vagy vásárlandó eleségtől fizetni kell.

ELESÉGVÁMLEVÉL, (eleség-vám-levél) ösz. fn. Bizonyítvány, mely szól a lefizetett eleségvámról. V. ö. ELESÉGVÁM.

ELESÉGVÁMMENTES, (eleség-vám-mentes) ösz. mn. Ki eleségvámot fizetni nem tartozik, vagy mitől eleségvámot fizetni nem kell. *Eleségvámmentes áruczikkek.*

ELESÉGVÁMOS, (eleség-vámos) ösz. fn. Hatósági, nevezetesen pénzügyérségi személy, tisztviselő, vagy az eleségvám haszonbérlője, ki a határozott eleségvámot beszedi.

ELESÉS, (el-esés) ösz. fn. Tulajdonkép: a járókelő állatnak lerogyása, eldőlése, midőn sulyegyenét veszti. *Ki az eleséstől fél, ne menjen a jégre.* (Km). V. ö. ESÉS.

ELESFALU, helység Hont megyében; helyr. *Elesfalu-ba, —ban, —ból.*

ELESIK, (el-esik) ösz. k. Tulajdonkép: elesik a járókelő (nem csúszó mászó) állat, midőn sulyegyenét vesztve eldől, lerogy. *A kis gyermek, mig járni megtanul, gyakran elesik. Elesett a lúd a jégen, majd fölkel a jövő héten.* (Népd). Átv. ért. valamely reménytől, keresettől, vagyontól megfosztatik. *Elesett a várt örökségtől. Elesett a remélt hivataltól.*

ELESKÜSZIK, (el-esküszik) ösz. k. 1) Folytonosan esküszik. 2) Esküvel eltagad, s ekkor áthatólag használtatván tárgyesetet kiván. *Elesküszi a hitét, nemzetét, hazáját.*

ELESKÜVÉS, (el-esküvés) ösz. fn. Esküvel erősített eltagadás.

ELESTVELÉDÉS, (el-estvelédés) ösz. fn. 1) A napnak lealkonyodása. 2) Estveli ideig eljutás, elkésés.

ELESTVELÉDIK, (el-estvelédik) ösz. k. 1) Az idő késő estére hajlik. 2) Valakit a késő est elér. *Elestveledtünk már, tovább nem mehetünk.*

ELÉSZALAD, (elé-szalad) ösz. önh. Szaladva eléjön, elétünik. V. ö. SZALAD.

ELÉSZÁLLINGÓZIK, (elé-szállingózik) ösz. k. Egyenként jön elé, mintegy szálanként nem csoportban mutatja magát.

ELÉSZERKETÉL, (elé-szerketél) ösz. áth. Székely szó am. elékeresgél. (Kriza János).

ELÉSZIK, (el-észik) ösz. k. 1) Folytonosan, tartósan eszik. *Elészik két három óráig, míg jól lakik.* 2) Áthatólag: valamit evéssel fölemészt. *Eleszi társai elöl a legjobb falatokat.*

ELÉSZÓLÍT, (elé-szólít) ösz. áth. Valakit szólít, illetőleg hí, hogy jőjjön elé. *Elészólítani a szolgákat, a poroszlókat.*

ELÉSZÖKIK, (elé-szökik) ösz. k. Szökve eléjön, eléáll. *A kecske elészökik a galyak közöl.* V. ö. SZÖKIK.

ELESZTEBB, ELESZTÉBB, (el-ö-st-ebb, l. ELŐST) régies ih. a mai *előbb* helyett. „Kiről elesztebb beszéd lött vala.“ „Ez elesztebb Mesopotamiában lakozott.“ „Kit immár elesztebb Adárnak mondnak vala.“ Bécsi codex. „És hogy áldoznék elesztebb ő neki.“ Szent Katalin legendája. „Elesztéb lássok azt meg, hogy hányképen leszön az rágalmasság.“ „Oly embör, ki megyön szerzetbe, elesztéb Istennek adja mindön ez velági jószágát.“ Góry-codex. Eléjön a Nádor-codexben s Debreczeni Legendáskönyvben is. V. ö. ELŐST.

ELESZTEBELI, (elesztebb-beli) ösz. mn. Régies a mai *előbbi, előbbeni* helyett. „Az elesztebeli napok szerént.“ Bécsi codex.

ELESZTERGÁZ, (el-esztergáz) ösz. áth. Valamit esztergai eszközzel elnyes. V. ö. ESZTERGA.

ELÉTASZÍT, (elé-taszít) ösz. áth. Taszítva elé vagy előre nyom; az utóbbi értelemben jobban: előtaszít. *Elétaszítani az árus ládákat. Elétaszítani a menéstől vonakodót.* V. ö. ELÉ, (2) és TASZÍT.

ELÉTET, (el-étet) ösz. áth. 1) Mezőt, füvet, takarmányt vagy akármely eleséget a barom által fölemésztet. *Eletetni a vetéseket, a szomszéd buzáját.* 2) Szilárd testet bizonyos olvasztó szer által elkoptat, részekre feloszlat. *A holttetemet pokolkövel, a vasat választó vizzel eletetni.* V. ö. ÉTET.

ELÉTOL, (elé-tol) ösz. áth. Tolva elé mozdít, eléállít. *Told elé a kocsit és fogj be.*

ELÉTOLAKODIK, (elé-tolakodik) ösz. k. Tolakodva elé- vagy előre jön. *A nagy tömeg közöl elétolakodni.* V. ö. ELÉ, (3) és TOLAKODIK.

ELÉTÖR, (elé-tör) ösz. önh. Erőszakosan, vagyis a körülötte vagy előtte álló akadályokat elrontva, szétzúzva elé avagy előre nyomúl.

ELÉUGRAT, (elé-ugrat) ösz. mivelt. Lovas emberről mondatik, midőn lóháton hirtelen eléterem valahonnan. *Eléugratott a rejtekből.*

ELÉUGRIK, (elé-ugrik) ösz. k. Ugorva itt vagy ott terem, elétünik, eléáll. *A vitéz veszélyben látván bajtársát legott eléugrott. Hegedüszóra eléugranak a legények.*

ELÉÚSZIK, (elé-úszik) ösz. k. Úszva eléjiet, eléjön. *A vízbe dobott uszkár ismét eléúszik.*

ELEV, (el-ev) fn. tt. *elev-et.* Molnár Albertnél tanigazság, melyet előre föltészünk, mint bebizonyított dolgot. (Lemma).

ELEVE, (el-ev-e) ih. Előre, mindenek előtt, elő időben. *Azt eleve láttam, tudtam. Eleve megértettem, eleve megmondottam.* Régibb iratainkban a térről is mondatik. *Eleve megyen vala. Eleve jőnek.* (Tatrosi cod.). Legrégibb nyelvemlékünkben szintén a föntebbi módon írva mint főnév jelent istent : *Teremteve eleve mi isemucut*, azaz teremté elő vagy élő (isten) mi ősünket. Révai fejtegetése szerént am. *élő* (vivens), azon időben tehát szerinte az *Isten* szó mellett ez is divatozott volna, mely a héber syrus, chaldeai nyelvben is *él, el, eloa, elohu* alakokban fordúl elé. Antiq. Lit. Hung. 122. stb. l. V. ö. ELEVEN.

ELEVED, (el-eved) ösz. önh. Az ev elterjed rajta, ev lepi el. *Eleved a seb.* V. ö. EV.

ELEVEDÉS, (el-evedés) ösz. fn. A sebnek, kifakadásnak azon foka, midőn evbe megyen által. V. ö. EV.

ELEVEÉRŐ, (eleve-érő) ösz. mn. Korán érő, jókor érő. *Eleveérő körte, cseresznye, burgonya, kukoricza.*

ELEVEN, (el-ev-en, *él* gyöktől) mn. tt. *eleven-t*, tb. *—ek.* 1) Lényről mondatik, mely él, melynek életműködései gyakorlatban vannak. *Hogy ne ugrálna az eleven, mikor a holt is mozog.* (Km). A Bécsi codexben az Istenről is mondatik : „Mert nem imádok kézzel alkotott bálványokat de eleven Istent, ki teremtette mennyet és földet." Dániel próféta 14. fejezet. Ma: élő Isten. Miből megtetszik, hogy az *eleven* vagy *élő Isten* a *bálvány*-nak tétetik ellenébe. 2) Ép, mozgó, romlatlan, élénk. *Eleven szín, eleven szemek, eleven kéneső, eleven föld, eleven szén.* Átv. *Valakinek elevenére tapintani, elevenébe hatni*, azaz érzékeny oldalát érinteni. A Debreczeni Legendáskönyben : *eleveny.*

Eredetre nézve az *él* ige részesülőjének *(élő, éleve)* származéka, s képzésre olyan, mint : *merő, merev, mereven.* Ilyformán fejlett ki a *hal*-ból *halavány, tel*-ből *televény, kel*-ből *kelevény.*

ELEVENÉDÉS, (el-ev-en-éd-és) fn. tt. *elevenédés-t*, tb. *—ék.* Élni kezdés. Élénkülés. V. ö. ELEVENÉDIK.

ELEVENÉDIK, (el-ev-en-éd-ik) k. m. *elevenédtem, —tél, —ett.* 1) Ami életnélküli volt, vagy megholtnak látszott, élni kezd. *A tetszhalott elevenedik. A kiszáradva hevert békák elevenednek, midőn eső éri őket.* 2) Élénk, vidor, mozgékony kezd lenni. *A lábadozó betegnek szemei, orczái elevenednek.*

ELEVENEN, (el-ev-en-en) ih. Élve, nem halva, nem dögölve. *Némely halakat elevenen, némelyeket döglötten viszsnek a piaczra. Elevenen eltemetni valakit.*

ELEVENÉSZIK, (el-ev-en-ész-ik) k. Csak a jelen időben használtatik ezen alakjában, a többi időket és módokat az *elevenédik* igétől kölcsönzi, lásd : ELEVENÉDIK.

ELEVENGYÖKÉR, (eleven-gyökér) ösz. fn. l. CZITVOR.

ELEVENÍT, ELEVENIT, (el-ev-en-ít) áth. m. *elevenít-étt*, htn. *—eni* v. *—ni.* 1) Ami nem él vagy megholt, megdöglött, azt életre támasztja, elevenné teszi. V. ö. ELEVEN. 2) Élénkké, vidorrá, mozgékonynyá tesz. *A jó bor föleleveníti a szomorúkat.*

ELEVENÍTÉS, (el-ev-en-ít-és) fn. tt. *elevenítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valaki vagy valami elevenné lesz.

ELEVENÍTŐ, ELEVENITŐ, (el-ev-en-ít-ő) mn. tt. *elevenítő-t.* 1) Elevenné tevő, életre támasztó, fölélesztő. 2) Vidító, élénkké tevő. *Elevenítő mulatságok, szerek.*

ELEVENKE, (el-ev-en-ke) mn. tt. *elevenkét.* Virgoncz, élénkded. Mondatik kisebb állatokról, melyek élénksége aránylag nem nagy hatású, és ifjakról, leányokról, gyermekekről.

ELEVENKÉDIK, (el-ev-en-kéd-ik) ösz. k. m. *elevenkéd-tem, —tél, —ett.* Elevenen viseli magát, élénk, vidor, fürge mozgásokat tesz, gyakorol.

ELEVENKÉK, (eleven-kék) ösz. mn. Világos kék, igen kék. *Elevenkék szövet. Elevenkék szemek.*

ELEVENKÉNESŐ, (eleven-kéneső) ösz. fn. l. KÉNESŐ.

ELEVENOLAJ, (eleven-olaj) ösz. fn. Földi olaj, földi gyanta.

ELEVENSÉG, (el-ev-en-ség) fn. tt. *elevenség-ét.* Az ép testben a vér könnyü forgásának jelensége, mely leginkább vidor, élénk, mozgékony lejtésekben mutatkozik. *Elevenség a szemekben, a járásban, menésben, a beszédben.* Átv. ért. a léleknek ébersége, könnyü repkedése, a tárgyak fris felfogásában ügyessége.

ELEVENSÖVÉNY, (eleven-sövény) ösz. fn. Általán élő cserjékből, bokrokból, növényekből álló sövényféle kerítés. Különösen l. FANZÁR (Lycium).

ELEVENSZÉN, (eleven-szén) ösz. fn. Égő szén, parázs. V. ö. SZÉN.

ELEVENSZÜLŐ, (eleven-szülő) ösz. mn. Általán, ami elevent szül. Különösen az állatok azon osztályairól mondatik, melyek nem tojások, hanem élve hozott magzatok által szaporodnak és tenyésznek, milyenek az emlős állatok.

ELEVENTE, ELEVENTEN, (el-ev-en-te vagy —ten) ih. 1) Elevenen, azaz élve, nem halva. *Elevente eltemetni valakit. Elevente megnyúzni a békát.* 2) Éltében, midőn még eleven vagy élő volt „Mert e hitető még elevente (vivens) így mondott." Tatrosi codex. Máté 27. A régi magyar Passióban : „Mert ez csalárd mondotta még eleventébe." Olyan mint *ifjonta, éjente, naponta* (melyet hibásan használnak ‚naponként' kelyett).

ELEVENŰL, ELEVENÜL, (1), (el-ev-en-ül) ih. l. ELEVENEN, ELEVENTE.

ELEVENŰL, ELEVENÜL, (2), (el-ev-en-ül) önh. 1) Élettelen, vagy holtnak tetszett állapotból élő állapotba megy által. *Földelevenülnek a holtak is, ha ez történik.* 2) Vidámúl, élénkké lesz, neki frisül.

ELEVENVÖRÖS, (eleven-vörös) ösz. mn. Világos vörös, mely a *sötét* vagy *haragos* vörösnek ellentétetik. *Elevenvörös pipacsok.*

ELEVERENDÉL, (eleve-rendél) ösz. áth. Valakinek jövendő sorsát előre elhatározza, valakit bizonyos állapotra vagy czélra szán.

ELEVERENDÉLTSÉG, (eleve-rendéltség). Hittani ért. a régi Pelagiánusok tana, mely szerint az Isten előre meghatározta az egyes emberek üdvözülését vagy elkárhozását, nem tekintvén azok erényes vagy gonosz tetteikre. (Praedestinatio).

ELEVÉRŐ, (elev- v. eleve-érő) ösz. mn. Korán, jókor érő. *Elevérő burgonya, kukoricza.* Használják Gömörben, Bodrogközben stb. Eredetileg : *eleve érő.*

ELEVESÉDIK, (el-evesédik) ösz. k. Egész terjedelmében evessé leszen, ellepi az ev. *Elevesedett a seb.*

ELÉVÉSZ, (elé-vész) ösz. áth. Valamely félre álló, elrejtett, eltett tárgyat szem elé hoz, magához vesz. *Unalmában elévesz egy könyvet, és olvas. Vedd elé, ha eltetted. Ha el nem költötted volna, jó lenne most elévenni. Ha élévesszem azt a botot.*

ELEVEZ, (el-evez) ösz. önh. Evezve odább halad, csónakon, dereglyén stb. eltávozik. Általán, evezős, vizi járművön elmegy.

ELEVEZÉS, (el-evezés) ösz. fn. Evezve tovább haladás, eltávozás, illetőleg : elladikázás, elcsónakozás, elhajózás.

ELÉVÍT, ELÉVIT, (el-évít) ösz. áth. Valamely jogot elévültté tesz. Máskép : *elidősít.* V. ö. ELÉVÜLT, ELÉVŰL.

ELÉVÍTÉS, ELÉVITÉS, (el-évítés) ösz. fn. Valamely jognak elévültté tétele. Máskép : *elidősités, idősités.*

ELÉVŰL, ELÉVÜL, (el-évül) ösz. önh. Bizonyos, a törvény által meghatározott idő alatt nem gyakoroltatott valamely jog megszünik, sőt ezáltal gyakran másik részről életbe lép, pl. ha valaki bizonyos birtokban a törvény által határozott idő alatt jogát nem gyakorlá, hanem azt más tevé, anélkül hogy akadályoztatott, vagy zavartatott volna benne; az ily birtok, az azt használó részére és javára elévül, máskép : *elidősül*, s ezen elévülés arra nézve, akire az így elévült jog ruháztatott, némely jogászok által és polgári törvénykönyvekben, pl. az osztrákban, elbirtoklásnak mondatik.

ELÉVŰLÉS, ELÉVÜLÉS, (el-évülés) ösz. fn. Midőn valamely jog, az eredeti jogbirtokosnak elhanyagolása miatt, bizonyos idő mulva elenyész és gyakran egy másikra, t. i. arra száll, ki azt azon idő alatt akadály és ellenvetés nélkül használá vala. Máskép : *elidősülés, idősülés, idősület* (Praescriptio). V. ö. ELÉVŰL.

ELÉVÜLT, (el-évült) ösz. mn. 1) Elévülés által másra szállt. *Elévült jog, birtok.* V. ö. ELÉVŰL, ELÉVÜLÉS. 2) Kórtanilag : megrögzött, meggyökeresedett (nyavalya, kórbaj). *Elévült betegségek.*

ELFACSAR, (el-facsar) ösz. áth. Facsarva elfordít, más irányt ad neki. V. ö. FACSAR, és CSAVAR.

ELFACSARÁS, (el-facsarás) ösz. fn. Valaminek facsarás általi elfordítása.

ELFAGY, (el-fagy) ösz. önh. Fagy által elromlik. Mondatik a növényekről és állatokról, midőn életműszereik vagy tagjaik a nagy hideg által elfonnyadnak, elsenyvednek, s további működéseikben akadályozvák. *Elfagytak a vetések, szőlők. Elfagyott keze, lába, orra, füle.* V. ö. FAGY, önh.

ELFAGYÁS, (el-fagyás) ösz. fn. Az állati vagy növényi testnek, műszereknek fagy általi megromlása, V. ö. FAGY, önh.

ELFAGYOTT, (el-fagyott) ösz. mn. Fagy által megromlott. *Elfagyott kezek, lábak. Elfagyott gabona, szőlő.* V. ö. FAGY.

ELFAJLIK, (el-fajlik) ösz. k. Szokottabban l. ELFAJZIK.

ELFAJÚL, ELFAJUL, (el-fajúl) ösz. önh. Eredeti fajától eltér, más természetet ölt, mint eredeténél fogva kellene birnia; elsatnyúl, elhitványúl. *Néha a vitéz, bátor apák gyermekei gyávákká fajulnak el. Elfajúl a barom, a növény, midőn nem hasonló nemes faj által szaporodik, tenyészik.* Kórtanilag : elfajulnak a nyavalyák, midőn újabb, s egészen különböző kórjelekkel tünnek föl. Erkölcsi ért. gonoszszá, erkölcstelenné változik el. *Elfajult gyermek.* V. ö. FAJ.

ELFAJÚLÁS, ELFAJULÁS, (el-fajulás) ösz. fn. Az eredeti fajtól eltérés, midőn az állat vagy növény más természetet ölt, mint eredeténél fogva kellene birnia. V. ö. ELFAJÚL.

ELFAJULT, (el-fajult) ösz. mn. Önfajától eltért, elütött; elsatnyult, elhitványúlt; az erkölcsiség útjáról eltévelyedett, gonosz. *Őseitől elfajúlt nemzedék. Elfajult gonosz fiú.* V. ö. FAJ, ELFAJÚL.

ELFAJULTSÁG, (el-fajultság) ösz. fn. Az állatnak vagy növénynek azon állapota, midőn eredeti fajának jellemeiből ki van vetközve. Erkölcsi ért. az erény útjáról elvetemedés.

ELFAJZÁS, (el-fajzás) ösz. fn. Az állatnak vagy növénynek eredeti nemétől inkább külső, mint belső okokból történő eltérése.

ELFAJZIK, (el-fajzik) ösz. k. Inkább külső, mint belokoknál fogva tér el fajától, milyenek az állatok és növényekre nézve a föld, az éghajlat, a táplálék változtatása, fajok keveredése stb.

ELFAJZOTT, (el-fajzott) ösz. mn. Eredeti fajának jelleméből, leginkább külső okoknál fogva kivetközött, más fajuvá változott. *Idegen éghajlat alatt elfajzott állatok, növények.*

ELFAKAD, (el-fakad) ösz. önh. Fakadva szétmegy, elömlik, elreped. *A megnyomott halhólyag elfa-*

kad. Elfakad az igen teljes szőlőszem. Elfakadni sírva vagy *nevetve*, azaz a sírást vagy nevetést többé el nem nyomhatva annak szabad menetelt engedni. V. ö. EL, (2) és FAKAD.

ELFAKADÁS, (el-fakadás) ösz. fn. Valamely testnek a rendes terimében meg nem férhetése miatt szétömlése, kitörése, szétpattanása.

ELFAKASZT, (el-fakaszt) ösz. áth. Nyomás, öszveszorítás által valamit elfakadni kényszerít. *Elfakasztani a felfútt hólyagot, a meggyűlt sebet.* V. ö. ELFAKAD.

ELFAKASZTÁS, (el-fakasztás) ösz. fn. Valamely felfútt, feldagadt testnek olyatén nyomása, megszorítása, melyre az elfakadni kénytelen. V. ö. ELFAKASZT.

ELFAL, (el-fal) ösz. áth. Falva, azaz mohón, nagy darabokban eleszik valamit. *Az ebek elfalják egymás elől a konczokat.* V. ö. EL, (2) és FAL.

ELFANYALODIK, (el-fanyalodik) ösz. k. Hoszszas várakozás, sikeretlen kérés, koldulás után rosz kedvvel tovább áll, elsompolyog, mintegy fanyar, savanyú arczczal eltávozik. V. ö. FANYALODIK.

ELFANYARODIK, (el-fanyarodik) ösz. k. Lassan-lassan fanyar izüvé lesz. V. ö. FANYAR. Átv. ért. kedvetlen, savanyú ábrázatba öltözik, nyájas lenni megszün.

ELFANYARÚL, (el-fanyarúl) ösz. önh. l. ELFANYARODIK.

ELFÁRAD, (el-fárad) ösz. önh. Izmai, idegei a mértékfölötti mozgásban, működésben ellankadnak, s nyugalomra hajlanak. *Sok járásban, munkában elfáradni.* V. ö. EL, (2) és FÁRAD.

ELFÁRADÁS, (el-fáradás) ösz. fn. A testi erőnek lankadó állapota, midőn a mozgást, munkát, terhet stb. nem bírja.

ELFARAG, (el-farag) ösz. áth. Faragva elmetsz, eldarabol. *Elfaragni a patkólandó ló körmét. A karó végét elfaragni, hogy hegyes legyen. A fenyűt igen elfaragták az ácsok.*

ELFARAGCSÁL, (el-faragcsál) ösz. áth. és gyak. kicsinyező. Faragcsálva kis darabokra elmetél.

ELFÁRASZT, (el-fáraszt) ösz. áth. Az izmokat, idegeket mértékfölötti mozgalom által ellankasztja, elgyöngíti. *Elfárasztani sebes hajtással vagy lovaglással a lovakat.* V. ö. EL, (2) és FÁRASZT.

ELFÁRASZTÁS, (el-fárasztás) ösz. fn. Az izmoknak, idegeknek tulságos megfeszítés általi ellankasztása, elgyöngítése. V. ö. ELFÁRASZT.

ELFÁRÍT, (el-fárít) ösz. áth. Szokottabban l. ELFÁRASZT.

ELFÁRÍTÁS, (el-fárítás) ösz. fn. Szokottabban l. ELFÁRASZTÁS.

ELFAROL, (el-farol) ösz. önh. Farolva félre nyomúl, félre fordúl, félre csúsz. Elfarol tulajdonkép a barom, midőn farral másfelé fordúl. Átv. ért. *elfarol a kocsi, szekér, szán*, midőn hátulja más irányban mozdúl, mint az eleje. V. ö. FAROL.

ELFÁSÍT, ELFÁSIT, (el-fásít) ösz. áth. Merevedtté, merevvé tesz, rugékonyságától megfoszt, érzéketlenné, tompává változtat. *Elfásítja szivét a sok és mély bánat.* V. ö. ELFÁSÚL.

ELFÁSÚL, ELFÁSUL, (el-fásúl) ösz. önh. Megmerevedik, oly érzéketlenné lesz, mint a fa. Leginkább átv. ért. jelenti a léleknek azon állapotát, midőn rugékonysága elvész, s a külső benyomások nem hatnak reá, mi rendszerént a nagy és sok szenvedés következménye szokott lenni.

ELFÁSULT, (el-fásult) ösz. mn. megmerevedett, rugékonyságából kivetkezett, érzéketlen, tompa. *Elfásult sziv.* V. ö. ELFÁSÚL.

ELFÁZIK, ELFÁZÓDIK, (el-fázik v. fázódik) ösz. k. A hideg által- és keresztüljárja, igen megfázik. V. ö. FÁZIK.

ELFÉCSÉG, (el-fécség) ösz. önh. Fecsegve elbeszélget. *A dajka elfecseg a kisdedekkel.* Áthatólag: fecsegve kibeszél, elmond valamit. *Elfecsegi a ház titkait. Elfecsegi otthonn, mit másutt látott, hallott.* V. ö. FÉCSÉG.

ELFECSÉRÉL, (el-fecsérél) ösz. áth. Aprólékosan, csippelcsuppal, egymás után elveszteget, elpazarol. *Nyalánkságokra, csecsebecsékre elfecsérli pénzét.* V. ö. FECSÉRÉL.

ELFECSÉRLÉS, (el-fecsérlés) ösz. fn. Aprólékos elpazarlás, elvesztegetés.

ELFÉD, (el-féd) ösz. áth. Eltakar, valaminek a felszinét szem elől elrejti. *Elfedni tenyerével az arczát.* Szőlős gazdáknál: a tőkét a hideg elől földdel betakarja. V. ö. FÉD.

ELFÉDÉS, (el-fédés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy holmit elfedünk, eltakarunk, szemek elől burok, lepel alá rejtünk.

ELFÉDÉZ, (el-fédéz) ösz. áth. Valamit minden oldalról, vagy több tárgyat elfed, eltakar, lepel alá rejt. V. ö. FÉD.

ELFEJ, (el-fej) ösz. áth. Az emlőkből a tejet kinyomkodja, kihüvelykeli. A fejést elvégzi.

ELFEJT, (el-fejt) ösz. áth. Ami tűvel öszve volt varrva vagy öszvefűzve, azt szétbontja. *Elfejteni a hibásan varrt üngöt. Elfejteni az ócska hálót.* V. ö. FEJT.

ELFEJTÉS, (el-fejtés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elfejtünk. V. ö. ELFEJT.

ELFEKÉLYÉSÉDIK, (el-fekélyésédik) ösz. k. A fekély lassan-lassan ellepi, elterjed rajta. *Elfekélyesedik egész teste.* V. ö. FEKÉLY.

ELFEKÉLYÉSÍT, (el-fekélyésít) ösz. áth. Fekélyessé tesz, a fekélyt elterjeszti valamely testen. V. ö. FEKÉLY.

ELFEKETÍT, ELFEKETIT, (el-feketít) ösz. áth. 1) Eszközli, azt teszi, hogy feketévé legyen. 2) Átv. ért. Erkölcsei oldalát igen rosz szinben tünteti elé.

ELFEKETÉDIK, (el-feketédik) ösz. k. Lassan-lassan fekete szinűvé leszen.

ELFEKETŰL, (el-feketűl) ösz. önh. l. ELFEKETÉDIK.

ELFEKSZIK, (el-fekszik) ösz. k. 1) Tartósan, folytonosan fekszik. *Elfekszik néha délig is az ágyban.* 2) Feküinni megy. *Már mind elfeküdtek a munkások.* 3) Máshová fekszik. *Az ágyról elfeküdt a pamlagra.*

EL-FEL, (el-fel) ösz. igekötő, melyben az *el* a *fel* nyomosbítására szolgál.

„Az Szent Iván tüzét el-felrakták vala,
Mesterséggel azt mind csenáltatták vala."
Istvánfi Pál a XVI. században.

ELFELED, (el-feled) ösz. áth. 1) Emlékezetéből elszalaszt. *Elfeledte, amit mondtam neki.* 2) Kitanúl, ügyességét elveszti. *Elfeledi az irást, olvasást, hegedülést.* V. ö. FELED.

ELFELEDÉS, (el-feledés) ösz. fn. 1) Valaminek az emlékező tehetségből elszalasztása. 2) Bizonyos ügyességből kitanulás.

ELFELEDKÉZIK, (el-feledkézik) ösz. k. Valamit emlékezetéből elszalaszt, kiejt, nem emlékezik. *Mindenről elfeledkezik. Magáról elfeledkezik*, azaz rangját, hivatalát, állását, körülményeit, viszonyát, emberi méltóságát tekintetbe nem veszi.

ELFELEDHETETLEN, (el-feledhetetlen) ösz. mn. Ami soha ki nem mehet emlékezetünkből. *Elfeledhetetlen a nap, melyen e sebet kaptam. Elfeledhetetlen kedves.* Mint határozó : elfeledhetetlenül.

ELFELEDHETLEN, lásd : ELFELEDHETETLEN.

ELFELEDSÉG, (el-feledség) ösz. fn. 1) Az emlékező tehetség hibája, midőn a történtekre vissza nem emlékezik. 2) A történt dolognak azon állapotja, melynélfogva emléke ki van veszve. *Lassan-lassan minden elfeledségbe megy.*

ELFÉLEGÉL, (el-félegél) ösz. áth. Székely szó. Félig-meddig mond el, csak felibe teszi. *Csak elfélegeli a beszédet.* (Kriza).

ELFELEJT, **ELFELEJTÉS**, l. ELFELED, ELFELEDÉS.

ELFELESÉL, (el-felesél) ösz. önh. és áth. 1) Hosszasan, tartósan feleseI. *Ha megboszontják, órákig elfelesel.* 2) Feleselve eltagad, elvitat valamit.

ELFEN, (el-fen) ösz. áth. Fenve elkoptat. *Elfenni köszörűkövön a kés élét vagy sarját.* V. ö. EL és FEN.

ELFENŰL, (el-fenűl) ösz. önh. Fenevad természetűvé, vagy ráknemű kórrá változik el. V. ö. FENE.

ELFENYÉGET, (el-fenyéget) ösz. áth. Fenyegetve elűz, elijeszt, elkerget, eltávolít. *Elfenyegetni a tilosban járó vadászokat.* V. ö. FENYÉGET.

ELFÉR, (el-fér) ösz. önh. Bizonyos térben elegendő helye van. *Ezen kamrában ezer mérő jószág elfér. Sok jó ember elfér egy kis helyen.* (Km).

ELFERDÍT, **ELFERDIT**, (el-ferdít) ösz. áth. Egészen ferdévé teszen ; másfelé csavar. Átvitt értelemben : *a beszédet elferdíteni* am. a beszédnek ferde, nem szándékolt értelmet adni.

ELFERDŰL, **ELFERDÜL**, (el-ferdűl) ösz. önh. Egészen ferdévé lesz. *Elferdül a csizma sarka. Elferdül a roszúl rakott kazal.*

ELFÉRGESÉDIK, (el-férgesédik) ösz. k. Elszaporodnak benne a férgek. *Az elérett turó elférgesedik.*

ELFÉRJEZ, (el-férjez) ösz. áth. A leányt férjhez adja. Népnyelven nincs szokásban, csak némely irók használják.

ELFESEL, (el-fesel) ösz. önh. Szokottabban l. ELFESLIK.

ELFESLÉS, (el-feslés) ösz. fn. A varrásnak, kötésnek szétfoszlása, elszakadása.

ELFESLIK, (el-feslik) ösz. k. A varrás elfoszlik, elszakad. *Elfeslik a ruha*, azaz a varrása foszlik el, nem a kelméje, szövete. V. ö. FESLIK. Mondatik a fák héjairól is, midőn lehámlanak. *Feslik a hárs.* (Km).

ELFEST, (el-fest) ösz. áth. Festés által elhasznál, elfogyaszt. *Minden festékét elfestette már.* V. ö. FEST.

ELFÉSŰL, (el-fésűl) ösz. áth. Fésüvel elsimít, elhárít. *Elfésülni a hajat egyik oldalról a másikra.* V. ö. EL és FÉSŰL.

ELFIASODIK, (el-fiasodik) ösz. k. Mondjuk az emlős állatokról általán, midőn elszaporodnak, fiakat, kölykeket stb. nemzenek, szülnek.

ELFICZAMÍT ; **ELFICZAMODIK**, l. KIFICZAMÍT ; KIFICZAMODIK.

ELFICCZENT, (el-ficczent) ösz. áth. Elhibáz nyelvével. Székely szó.

ELFILLENT, (el-fillent) ösz. áth. Ezen alakban, azaz igekötővel, visszaható névmást kiván maga mellé. *Elfillentem magamat, elfillented magadat* stb. azaz : hazugságot mondok, mondasz stb. A *hazud* igének kiméletesebb kifejezése. V. ö. FILLENT.

ELFINTERÍT, (el-finterít v. —fénterít v. —fintorit) ösz. áth. Félretol, félrehúz. Székely szó.

ELFINTORÍT, (el-fintorít) ösz. áth. Az orrát, arczát mintegy félretolja, mikor t. i. valami valakinek nem tetszik. Némi gúnyos értelmű.

ELFIRKÁL, (el-firkál) ösz. áth. Firkálva elront, elveszteget, elmocskít. *Sok papirt haszontalanul elfirkál.*

ELFITÍT, (el-fitít) ösz. áth. L. ELFINTERÍT, ELFINTORÍT.

ELFOG, (el-fog) ösz áth. 1) A szabad állapotban levő állatokat, lesből, vagy üzve, kergetve hatalmába ejti. *Elfogja az agár a nyulat, a macska az egeret, a pók a legyet.* 2) Valakit rabságba ejt. *Elfogni a tolvajt. Elfogni háboruban az ellenséget.* 3) Valamit elvon, elhúz, megtagad. *Elfogni a munkások, cselédek bérét. Elfogni a cselédtöl a szükséges eledelt.* 4) Letartóztat. *Elfogni a leveleket, az ellenséghez szállított fegyvereket.* 5) Menetében, mozgásában valamit

akadályoz. *Elfogni a szelet, elfogni a vizet.* 6) Betölt. *Nagy helyet fog el ezen bútor a szobában.* 7) Elmetsz. *A jó kés elfogja a fát. A jó beretva elfogja a szakált.* 8) Ellep, erőt vesz. *Elfogta a félelem, az ijedség, a bánat.* „Szüvit a bánat êfogta“ (székelyesen am. elfogta). V. ö. FOG.

ELFOGAD, (el-fogad) ösz. áth. 1) Valamiben megegyezik, valamire rááll. *Elfogadni az ajánlást.* 2) Elvállal. *Elfogadni valamely terhet, munkát.* 3) A jövevényt, vendéget üdvözli, házához veszi. *Elfogadni az utasokat.* 4) Váltójogban : Elfogad valaki valamely idegen váltót, midőn annak kifizetését arra irt bizonyos szóval vagy szavakkal (rendszerént ezzel : *elfogadom)* és saját nevének aláirásával, még pedig vagy előző nevének megemlitése nélkül, egyszerüen (egyszerü elfogadás), vagy valamely előző nevére (névbecsülési elfogadás) igéri.

ELFOGADÁS, (el-fogadás) ösz. fn. 1) Valamiben megegyezés. 2) Elvállalás. 3) A vendégnek, idegennek üdvözlése, és beszállásolása. 4) Azon tény, midőn a váltó elfogadtatik. V. ö. ELFOGAD.

ELFOGADÁSI, (el-fogadási) ösz. mn. Elfogadást illető, arra vonatkozó. *Elfogadási aláirás*, a váltójogban azon tény, midőn a váltót, azaz a váltósumma kifizetésére megbizást, az intézvényezett saját nevének aláirásával elvállalja.

ELFOGADHATÓ, (el-fogadható) ösz. mn. 1) Amire reá lehet állani, miben meg lehet egyezni, mit elvállalhatni. *Elfogadható ajánlatok, föltételek, terhek.* 2) Szállásra bevehető. *Elfogadható utas, idegen.*

ELFOGADMÁNY, (el-fogadmány) ösz. fn. Váltójogban am. elfogadási kötelezettség, vagy elfogadott váltó.

ELFOGADÓ, (el-fogadó) ösz. fn. 1) Általán, a ki valamit, valakit elfogad. V. ö. ELFOGAD. 2) Jogtanban : ki az ajánlott váltói megbizatást elvállalja azon kötelezéssel, hogy a benne foglalt sommát lefizeti. 3) Így nevezik néhutt a korcsolyát, melyen a terhet leeregetik, vagy felcsusztatják.

ELFOGÁS, (el-fogás) ösz. fn. 1) Erőszak, melylyel a szabad állapotban levő állat, más állatnak vagy embernek hatalmába ejtetik. 2) Rabbá tevés, letartóztatás. *Szökevények, tolvajok elfogása.* 3) Elvonása, elhuzása bizonyos járandóságnak. *Cselédbér elfogása.* V. ö. ELFOG.

ELFOGAT, (el-fogat) ösz. áth. és miveltető. A szabad állapotban levőt hatalmába keríti, fogolylyá, rabbá teszi. *Agarakkal elfogatni a nyulakat. Hajdukkal elfogatni a sziványokat.*

ELFOGDOS, (el-fogdos) ösz. áth. és gyak. Egymás után többeket elfog, rabbá tesz, hatalmába kerít. *A macska elfogdossa a házi egereit.* V. ö. FOGDOS.

ELFOGDOZ, (el-fogdoz) ösz. áth. lásd : ELFOGDOS.

ELFOGLAL, (el-foglal) ösz. áth. 1) Valamely tért, helyet betölt. *Biharvármegye kétszáz négyszögű mérföldet foglal el.* 2) Kivív, harczban, háboruban hatalmába kerít. *Az ellenség elfoglalta a várt.* 3) Birtokába lép. *Elfoglalni az apáról maradt telket, házat.* 4) Hivatalát megkezdi. *Elfoglalni az elnöki széket.* 5) Elkoboz. *Az örökös és végrendelet nélkül meghalt nemesek birtokát és szerzeményét a királyi ügyész foglalja el.* 6) Sok időbe, erőbe kerül. *Elfoglal a sok munka, a hivatal.*

ELFOGLALÁS, (el-foglalás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit elfoglalunk. *Vár elfoglalása. Örökség elfoglalása. Hivatal, elnöki szék elfoglalása.* V. ö. ELFOGLAL.

ELFOGLALT, (el-foglalt) ösz. mn. 1) Minden idejét munkában, vagy bármily ügyekben töltő. 2) Hatalomba, birtokba ejtett, kerített. *Elfoglalt városok, várak. Elfoglalt örökség.*

ELFOGLALTATÁS, ELFOGLALTSÁG, (elfoglaltatás v. el-foglaltság) ösz. fn. Idejének és erejének teljes felhasználása.

ELFOGÓDÁS, (el-fogódás) ösz. fn. Szorongó lelki állapot, midőn valaki el van fogódva. l. ELFOGÓDIK.

ELFOGÓDIK, (el-fogódik) ösz. belsz. Félelem, szégyen, vagy más kellemetlen behatás miatt némi belső nyugtalanságot, szorongást érez. *Elfogódni az első nyilvános föllépéskor, pl. a szinpadon, szószéken. Elfogódni valamely nagy úr előtt.*

ELFOGÓDOTT, (el-fogódott) ösz. mn. Aki el van fogódva. *Elfogódott dalszinész, elfogódott szónok.* V. ö. ELFOGÓDIK.

ELFOGOTT, (el-fogott) ösz. mn. Rabságba ejtett, fogolylyá tett; hatalomba kerített; üzve, vadászva megkapott. *Elfogott hadvezér. Elfogott tolvaj. Elfogott vadak.*

ELFOGÚL, (el-fogúl) ösz. önh. Előszeretetből, részrehajlásból, vagy akármily titkos vonzalomból, valamely tárgy iránt kedvezőbb véleményt táplál, mintsem az valóban érdemelné.

ELFOGULÁS, (el-fogulás) ösz. fn. Részrehajló lelki állapot, illetőleg vonzalom, midőn valaki el van fogulva. l. ELFOGÚL.

ELFOGULATLAN, (el-fogulatlan) ösz. mn. Részrehajlatlan, előszeretet nélküli, semmi vonzalom által félre nem vezetett, kedvezésre nem hajló, szóval, ki el nincs fogulva. V. ö. ELFOGÚL. *Elfogulatlan bíró.* Mint határozó : elfogúlatlanul.

ELFOGULATLANSÁG, (el-fogulatlanság) ösz. fn. Lelki állapot vagy tulajdonság, midőn valaki elfogúlva nincsen. V. ö. ELFOGÚL.

ELFOGULT, (el-fogult) ösz. mn. Aki el van fogúlva. V. ö. ELFOGÚL. *Elfogúlt műbiró.* Képes kifejezésben : *elfogult itélet, vélemény; elfogult sziv, hajlam, indulat* stb.

ELFOGULTLAN; ELFOGULTLANSÁG, lásd : ELFOGULATLAN; ELFOGULATLANSÁG.

ELFOGULTSÁG, (el-fogultság) ösz. fn. Lelki állapot, illetőleg az itélő tehetség hibája vagy hiánya,

midőn valaki el van fogulva. V. ö. ELFOGÚL. *Elfogultságból kedvező véleménynyel lenni. Elfogultság nélkül ítélni valamiről.*

ELFOGZIK, (el-fogzik) ösz. k. Fogait elhányja. *Elfoganak a gyermekek, midőn első fogaik kihullanak.*

ELFOGY, (el-fogy) ösz. önh. 1) Felhasználtatik, elkel, nincs több belőle. *Elfogyott a borunk, kenyerünk,* azaz, megittuk, megettük. 2) Lassanként semmi sem marad, eltünik, elmúlik. *Elfogyott a holdvilág. Elfogytak a régi jó napok.*

„Teremt-e Isten több magyart,
Míg a világ, míg napja tart,
Ha mink is elfogyánk."
Vörösmarty.

3) Elszárad, kiszárad. *Ezen ember egészen elfogy. Hosszu forró nyárban elfogy a kutak vize.*

ELFOGYÁS, (el-fogyás) ösz. fn. 1) Felhasználtatás, elkelés; eltünés, elmulás. 2) Elszáradás, elsorvadás. V. ö. FOGYÁS és ELFOGY.

ELFOGYASZGAT, (el-fogyaszgat) ösz. gyak. áth. Lassan-lassan, apródonként elfogyaszt, elhasználgat, elköltöget, míg végre semmi sem marad.

ELFOGYASZT, (el-fogyaszt) ösz. áth. Elhasznál, elkölt, eszközli, hogy elfogyjon. *Elfogyasztani az élelget. Elfogyasztani mindenét, a mie volt.* lásd: FOGYASZT.

ELFOGYASZTÁS, (el-fogyasztás) ösz. fn. Leginkább élelmi szerek elhasználása, elköltése.

ELFOGYASZTGAT, l. ELFOGYASZGAT.

ELFOGYATKOZÁS, (el-fogyatkozás) ösz. fn. Valaminek lassan-lassan elfogyása, azaz részeinek egymás utáni elveszése, elmulása. V. ö. EL, (2) és FOGYATKOZÁS.

ELFOGYATKOZIK, (el-fogyatkozik) ösz. k. Oly állapotban van, melynél fogva lassan-lassan elfogy, részenként elvesz, elmulik, eltünik. V. ö. EL, (2) és FOGYATKOZIK.

ELFOGYDOGÁL, (el-fogydogál) ösz. k. és gyak. Szép lassan és apró részekben elfogy, elhasználtatik, eltünik, elvesz. V. ö. ELFOGY. *Pénze garasonként, forintonként elfogydogál.*

ELFOGYHATATLAN, (el-fogyhatatlan) ösz. mn. Ami soha el nem fogyhat, kimeríthetetlen. *Elfogyhatatlan isteni kegyelem.* Mint határozó: elfogyhatatlanul.

ELFOGYHATLAN, l. ELFOGYHATATLAN.

ELFOJT, (el-fojt) ösz. áth. 1) Tulajdonkép, a légcsőnek összeszorítása, a szájnak befogása, vagy akármely akadály által a lélekzetet elnyomja. 2) Átv. ért. a szeszes italokat oly szorosan bedugja, hogy a levegő hozzájok ne férjen. *Elfojtani a mustot, az ürmöst.* 3) Képes beszédben, a belsőleg forrongó indulatot kitörni nem engedi. *Elfojtani a haragot, a gyűlölséget.* Vagy: a már kitörött mozgalmakat, indulatokat elnyomja. *Elfojtani a lázadást. Első csirájában elfojtani a szerelmet.*

ELFOJTÁS, (el-fojtás) ösz. fn. 1) A lélekzésnek külső erőszak általi elfogása, akadályozása. 2) Átv. ért. a szeszes italoknak, különösen bornak, sörnek, mustnak a levegőjárástól elzárása. 3) Képes beszédben: az indulatok elnyomása. V. ö. ELFOJT.

ELFOJTÓDIK, (el-fojtódik) ösz. belsz. Részént külső erőszak, részént belső működés által elfúlad, elszorúl, s a kitöréstől maga magában megszűnik.

ELFOLTOZ, (el-foltoz) ösz. áth. Szövetet, kelmét foltokra elhasznál, felvarr. *Elfoltozni a maradékgyolcsot, posztót, selymet, bőrt.*

ELFOLY, (el-foly) ösz. önh. 1) Folyva tovább megy, odább halad. *Elfoly a víz. Sok víz elfoly addig a Dunán.* (Km). *A bor kiütötte a csapot, és elfolyt.* V. ö. FOLY. 2) Átv. ért. Elmúlik, egymás után eltűnik. *Elfolynak a napok, évek. Elfolyt ifjuságom szép tavasza.*

ELFOLYÁS, (el-folyás) ösz. fn. 1) Valamely híg testnek lejtős uton elgördülése. *A víznek, bornak elfolyása.* 2) Átv. ért. az időnek elmulása, eltelése, egymás utáni következése. *Néhány évek elfolyása alatt sok történik a földön.* V. ö. FOLYÁS.

ELFOLYAT, (el-folyat) ösz. áth. 1) Vigyázatlanul, gondatlanság miatt híg cseppekből álló testet elfolyni hagy. *Elfolyatni hordóból a bort.* 2) Lecsapol, készakarva ereszt. *Csatornák által elfolyatni a rétről az álló vizet.* V. ö. EL, (2) és FOLYAT.

ELFOLYDOGÁL, (el-folydogál) ösz. önh. és gyak. Folydogálva, azaz szép lassan és csendesen folyva elmegy, elgördül. *A kis csermely elfolydogál a kövecses mederben.*

ELFONNYAD, (el-fonnyad) ösz. önh. Tulajdonkép a növényekről mondjuk, midőn életnedveik megromolván, vagy elfogyván, lekonyulnak, összveránczosodnak, hervadni, száradni indulnak. *Elfonnyadnak a leszakasztott falevelek, virágok. Elfonnyad a szárazság miatt, vagy a féregtől rágott gyönge vetemény.* Átv. ért. elfonnyad az állati test, midőn nyavalyák rongálják, s a szükséges tápláló nedvektől megfosztják. V. ö. FONNYAD.

ELFONNYADÁS, (el-fonnyadás) ösz. fn. A növényi vagy állati testnek, a nedvek megromlása vagy hiánya miatt elhervadása, elszáradása. V. ö. ELFONNYAD.

ELFONNYADT, (el-fonnyadt) ösz. mn. Ami el van fonnyadva. *Forró hőségben elfonnyadt virágok, falevelek.*

ELFONNYASZT, (elfonnyaszt), ösz. áth. A növényi vagy állati testet a nedvek megrontása vagy elvonása által elhervasztja, ellankasztja, kiszárítja. V. ö. ELFONNYAD. *A forró nap elfonnyasztja a fák leveleit. A gyökéren rágódó férgek elfonnyasztják a növényt.*

ELFORDÍT, ELFORDIT, (el-fordít) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos tárgyról másfelé irányoz. *Elfordítja rólam szemeit. Elfordítja fejét, arczát.* 2) Rendes helyzetéből másba tesz által. *Elfordítani a csizma*

sarkát. Elfordítani a fejre tett kalapot. 3) Elteker, elcsavar. *Elfordítani a csavart, a csigát, a derékszeget, a kocsi rudját.* 4) A könyvet másutt nyitja föl. 5) Átv. ért. Elmagyaráz, más értelemre húz, másfelé irányozza a szót, beszédet, roszul, fonákul fog fel valamit. *Elfordítja a mondottakat.* V. ö. FORDÍT.

ELFORDÍTÁS, ELFORDITÁS, (el-fordítás) ösz. fn. 1) Valaminek bizonyos tárgyról másfelé irányzása. 2) Valaminek rendes helyzetéből elmozdítása. 3) Eltekerés, elcsavarás. 4) A könyvnek más helyen kinyitása. 5) Átv. ért. A beszéd irányának elmagyarázása, félreértése, fonák felfogása. V. ö. ELFORDÍT.

ELFORDÚL, ELFORDUL, (el-fordúl) ösz. önh. Állásában, helyzetében, mozgásában más irányt vesz. *Elfordulni arczczal az utált lénytől. Elfordulni a naptól.* V. ö. FORDÚL.

ELFORDULÁS, (el-fordulás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg mozdulás, melynél fogva valaki vagy valami fordulva más irányt veszen.

ELFORDULT, (el-fordult) ösz. mn. Aki vagy ami el van fordulva. V. ö. ELFORDÚL. *Elfordult arczczal hallgatni a szemrehányásokat.*

ELFORGÁCSOL, (el-forgácsol) ösz. áth. Fanemű testet forgácsokra elgyalúl, eldarabol, elfaragcsál. Átv. ért. *idejét, erejét elforgácsolni*, am. aprólékos, haszontalan, szakgatott, nem folytonos munkára elvesztegetni.

ELFORGÁCSOLÓDIK, (el-forgácsolódik) ösz. belsz. Gyalulás, faragás, vágás alatt forgácsokra szakadoz, töredezik. *Az asztalosműhelyben sok fa elforgácsolódik.*

ELFORGÁS, (el-forgás) ösz. fn. 1) Kerek, gömbölyü, hengerded testnek saját tengelye körül tovább haladása. 2) Hosszabb időszaknak elmulása. *Egy évnek, egy századnak elforgása alatt.*

ELFORGAT, (el-forgat) ösz. áth. 1) Kerek, gömbölyü, hengerded testet, saját tengelye körül elhajt. *Elforgatni a hordót, a kereket. Elforgatni a pecsenyeforgatót, a nyársat.* 2) Rendes helyzetéből valamit kimozgat. *Elforgatja szemeit.* 3) Levelenként felhány, fölvet. *Elforgatni a könyvet.*

ELFORGATÁS, (el-forgatás) ösz. fn. 1) Kerek, hengerded, vagy más testnek saját tengelye körül elhajtása. 2) Valaminek rendes helyzetéből kimozgatása. 3) A könyv leveleinek másutt és másutt felnyitása.

ELFOROG, (el-forog) ösz. önh. 1) Folytonosan forogva mozog, halad, kering. *A megkent kerék csikorgás nélkül és könnyen elforog.* 2) Átv. egymás után elmúlik. *Elforog az idő.*

ELFORR, (el-forr) ösz. önh. 1) Forrva elgőzölög, elpárolog, elfut. 2) *Forrni megszün, a forrást bevégzi. Elforrtak az új borok.* V. ö. EL, (2) és FORR.

ELFORRÁS, (el-forrás) ösz. fn. 1) Forró meleg következtében elpárolgás, elgőzölgés. 2) Az erjedő forrásnak bevégzése. *Must elforrása.*

ELFOSZLÁS, (el-foszlás) ösz. fn. Rostos, szövetes testnek, kelmének stb. szálakra szétválása.

ELFOSZLIK, (el-foszlik) ösz. k. 1) Általán a testnek részei, illetőleg rétegei egymástól elválnak. *Elfoszlik a jól megkelt és sült kenyér vagy kalács béle.* 2) Különösen, a bőr, héj, külső burok elválik belsejétől. *Elfoszlik a fakéreg.* 3) A szövet szálai, rostjai szétbomlanak. *Elfoszlik az ócska vászon, gyolcs.* V. ö. EL, (2) és FOSZLIK.

ELFŐ, (el-fő) ösz. önh. Igen megfő. *Elfő a hús, midőn minden nedve kiforr, s csak rostjai maradnak. Elfő a tészta, midőn igen meglágyúl.* V. ö. EL és FŐ.

ELFÖCSCSEN, (el-föcscsen) ösz. önh. Mondjuk nedvről, midőn erős nyomás, rázás stb. által nagyobb cseppekben vagy tömegben az illető edényből, mederből stb. elszökken. *Elföcscsent a megtaszított korsóból a víz. Elföcscsent a nyála.*

ELFÖCSCSENT, (el-föcscsent) ösz. áth. Valamely nedvet erősebb nyomás, ütés által helyéből úgy kicsap, hogy föcscsenjen. V. ö. FÖCSCSEN. *Elföcscsenteni a megtaszított sajtárból a tejet.*

ELFÖCSKEND, (el-föcskend) ösz. áth. A nedvet cseppekben vagy sugarakban elszórja, szétlövelli.

ELFÖCSKENDÉZ, (el-föcskendéz) ösz. áth. A nedvet többször, egymás után folytatólag, apróbb vagy nagyobb cseppekben, sugarakban elszórja, szétlövelli. *Elföcskendezni a tüzoltó kádakból az állott vizet.* V. ö. FÖCSKENDÉZ.

ELFÖCSKENDIK, (el-föcskendik) ösz. k. A nedv cseppekre vagy sugarakra oszolva, sebesen elömlik. *Elföcskendik a tüzoltó csőből kinyomott víz.*

ELFÖCSKENT, (el-föcskent) ösz. áth. lásd : ELFÖCSKEND.

ELFÖD, (el-föd) ösz. áth. 1) Valamely test felszínét, feltünő oldalát eltakarja, látás elől elrejti. *Elfödi az ablakot függönynyel. Elfödi tenyerével arczát. A felhők elfödik a napot, holdat, csillagokat.* 2) Ellep. *Elfödi a gaz a földeket. A hegy oldalát elfödik a szőlők, tetejét az erdők.*

ELFÖDÉS, (el-födés) ösz. fn. 1) A test felszinének eltakarása a végett, hogy látszató ne legyen. *Az arcznak nagy szégyen miatti elfödése.* 2) Ellepés. V. ö. ELFÖD.

ELFÖDÖZ, (el-födöz) ösz. áth. Valamit egész terjedelmében elföd, eltakar.

ELFÖDÖZÉS, (el-födözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elfödözünk. V. ö. ELFÖDÖZ.

EL-FÖL, l. EL-FEL.

ELFÖL, (el-föl) l. ELFÖ.

ELFÖLÉS, (el-fölés) ösz. fn. Némely vidékeken használják *elfövés* helyett. l. ELFÖVÉS.

ELFÖVÉS, (el-fövés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely testet, különösen ételnemüt a forró víz párja, gőze kellő mértéken túl általjár, és megpuhít.

ELFŐZ, (el-főz) ösz. áth. Ételnemüt, pl. húst, tésztást, vagy más testet forró vízben kellő mértéken

fölül megpárol, megpuhít. *Elfőzni a metéltet, a gombóczot.* V. ö. EL, (2) és FŐZ.

ELFŐZÉS, (el-főzés) ösz. fn. Az ételnemünek vagy más testnek kellő mértéken túl elpárolása, elforralása, megpuhítása.

ELFRICSKÁZ, (el-fricskáz) ösz. áth. Egy vagy több fricskát adva elűz, elkerget valakit. V. ö. FRICSKA.

ELFÚ, (el-fú) ösz. áth. 1) Könnyü, lenge testet reája fúva tovább hajt, elröpít, elszállít. *Elfujja a tollat, pöhölyt. A szél elfújja a port, gizgazt. Majd elfújja a szél, oly erőtlen.* (Km). *Fújd el jó szél fújd el, hosszu utam porát, hogy meg ne találják fakó lovam nyomát.* (Népd). 2) Gyönge lánggal égő testet fúva elolt. *Elfúni a gyertyát, az égő szeszt, gyufát.* V. ö. EL, (2) és FÚ.

ELFÚJ, l. ELFÚ.

ELFUKARKODIK, (el-fukarkodik) ösz. k. 1) Fukar módon elél, elvan. 2) Áthatólag : fukarul elcsal, eltulajdonít, megszerez mástól valamit. *Elfukarkodja cselédeitől az illő fizetést.*

ELFÚL, (el-fúl) ösz. önh. Lélekzete közbejött akadály miatt eláll; fúladozva lélekzik. *Elfúlni az erős hurutban. Oly mohón eszik, hogy szintén elfúl bele.*

ELFÚLAD, (el-fúlad) ösz. önh. l. ELFÚL.

ELFÚLADÁS, (el-fúladás) ösz. fn. A lélekzés megszorulása. *Elfuladásig hurutol, mohóskodik.*

ELFÚLASZT, (el-fúlaszt) ösz. áth. Az élő állatot, légcsövének megakadályozása által lélekzéstől megfosztja, vagy megöli. V. ö. EL, (2) és FÚLASZT.

ELFUT, (el-fut) ösz. önh. 1) Futva elmegy, eltávozik. *Elfutott a szomszédba.* 2) Átv. ért. a forró nedv az edényből elfoly. *Elfutott a leves; elfutott a kása* (szalados). 3) Áthatólag : elfog, egész erejével meghat. *Elfutotta a lúdméreg. Elfutotta a borzalom.* V. ö. EL, (2) és FUT.

ELFUTAMIK, (el-futamik) ösz. k. 1) Folytonosan futva eltávozik. *A szilaj csikók messze elfutamnak a sikságon.* 2) Átv. ért. sebesen elmúlik, elfoly. *Elfutamnak az évek. Elfutamnak a hegyről szakadozó patakok.*

ELFUTAMODIK, (el-futamodik) ösz. k. Neki rugaszkodva futásnak indúl, eliramlik.

ELFUTÁS, (el-futás) ösz. fn. Futva eltávozás, elsietés, eltünés, menekülés.

ELFUVÁS, (el-fuvás) ösz. fn. Könnyüded testnek fuvás általi elmozdítása, tovább indítása, eltávolítása. V. ö. EL, (2) és FUVÁS.

ELFÜLEL, (el-fülel) ösz. áth. 1) A füleken mintegy általeresztve ügybe sem vesz valamit, elhallgatja. *Elfüleli az intést, a jó tanácsot. Elfülelt am. elhallgatott.* 2) Fülénél fogva elhúz, elvezet. *A parkos ebet elfülelni a tejes fazéktól.*

ELFÜLLENT, (el-füllent) ösz. áth. l. ELFILLENT.

ELFÜRÉSZÉL, (el-fürészél) ösz. áth. Fürészszel elmetsz, keresztül vagy hosszában hasít. *Elfürészelni a tüzelő fát. Elfürészelni a gerendákat. Deszkákra elfürészelni a fenyüt.* A sebészeknél : sajátságos eszközzel valamely tagot, péld. kart, czombot elvág. V. ö. FÜRÉSZ, FÜRÉSZÉL.

ELFÜRÉSZÉLÉS, (el-fürészélés) ösz. fn. Szilárd testnek fürész által elmetszése, elvágása. V. ö. FÜRÉSZ. *Fának, gerendának, deszkának, lábszárnak elfürészelése.*

ELFÜSTÖL, (el-füstöl) ösz. áth. 1) Füsttel v. füstölve elűz, eltávolít. *A szúnyogokat dohányozva elfüstölni.* 2) Átv. ért. a kelletlen vendéget, vagy tolakodó embert valamely szembetünő módon elmenésre kényszeríti.

ELFÜSTÖLÉS, (el-füstölés) ösz. fn. Füstölve eltávolítás. Elmenésre késztetés.

ELFÜSTÖLGÉS, (el-füstölgés) ösz. fn. Füstölögve v. füstölgés által elenyészés, elmulás, eltünés. *A nyers fának, gyimgyomnak elfüstölgése. A dohány elfüstölgése.*

ELFÜSTÖLŐDIK, (el-füstölődik) ösz. belsz. 1) Mondják nyers, nyirkos testekről, midőn meggyúlva vagy meggyújtva lángot nem vetnek, hanem csak füstölögve hamvadnak el. 2) A füsttől beszennyeződik, füstszagot kap. *A konyha falai elfüstölődnek.* Máskép : *elfüstösödik.*

ELFÜSTÖLÖG, (el-füstölög) ösz. önh. 1) Füstölögve (nem égve, nem lángolva) elhamvad, elenyészik. *A nyers növények inkább elfüstölögnek mint elégnek.* 2) Átv. ért. feledésbe megy. *Elfüstölgött fejéből az a kevés is, amit oskolában tanúlt.*

ELFÜSTÖSÖDIK, (el-füstösödik) ösz. k. Ellepi, megfogja a füst. *A kemencze szája elfüstösödik.*

ELFŰSZERÉZ, (el-fűszeréz) ösz. áth. Valamit kelletinél bövebben fűszerez, s izét elrontja. *Elfűszerezni az ételeket.* V. ö. EL, (2) és FŰSZERÉZ.

ELFŰSZERÉZÉS, (el-fűszerézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kelletinél jobban megfűszereznek, sok fűszerrel elrontnak valamely eledelt vagy italt.

ELFÜTYÖL, (el-fütyöl) ösz. áth. 1) Nótát, dallamot, éneket fütyölve elhangoztat. *Elfütyölni a legújabb népdalt, a Rákóczy-indulót.* 2) Fütty által elhí, elidéz. *Elfütyölni az agarat a nyúl csapásáról.*

ELFÜVESÉDIK, (el-füvesédik) ösz. k. Széltében, hosszában benövi a fű. *A járatlan utak elfüvesednek.*

ELFÜVESÜL, (el-füvesül) ösz. önh. l. ELFÜVESÉDIK.

ELFŰZ, (el-fűz) ösz. áth. Valamit máshová, viszásan fűz, péld. *elfűzi a könyvkötő a könyvet, midőn az íveket a leveleket elkeveri.* V. ö. EL, (2) és FŰZ.

—ELG, l. —ELÉG.

ELGAGYOG, (el-gagyog) ösz. önh. 1) Gagyogva elbeszél, elmond valamit. *Elgagyognak a kis gyermekek.* 2) Áthatólag : *Elgagyogja a kisded az apa, mama szókat.* V. ö. GAGYOG.

ELGALÁDÚL, (el-galádúl) ösz. önh. Galád természetüvé vagy magaviseletüvé lesz. *Aljas társaságban egészen elgaládúlt.* V. ö. GALÁD.

ELGALLÓKÁZ, (el-gallókáz) ösz. önh. l. ELHINTÁZ.

ELGALYASODIK, (el-galyasodik) ösz. k. Galyai elszaporodnak, elsokasodnak. *A lebotolt füzek elgalyasodnak.* V. ö. EL, (2) és GALYASODIK.

ELGAMATOL, (el-gamatol) ösz. áth. Gamattal, azaz, mocsokkal, ganajjal, piszokkal elcsunyít, elrondít.

ELGÁTOL, (el-gátol) ösz. áth. Gáttal elzár, elrekeszt. *Elgátolni a vizet. Elgátolni a kertet.* V. ö. GÁT.

ELGÁTOLÁS, (el-gátolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg töltés, árkolás, sövényezés stb. mely által valamit elgátolnak; elrekesztés. *Tavak elgátolása.*

ELGAZDÁLKODIK, (el-gazdálkodik) ösz. k. 1) A gazdai munkákat, ügyeket folytatólag üzi. *Kisded jószágán takarékosan elgazdálkodik.* 2) Áthatólag: *elgazdálkodta mindenét,* azaz, mint ügyetlen, vagy pazarló vagy szerencsétlen gazda, megbukott. V. ö. EL, (2) és GAZDÁLKODIK.

ELGAZOL, (el-gazol) ösz. áth. Gazzal elhint, beszemetez. *Elgazolni az utczát, udvart, piaczot.*

ELGÁZOL, (el-gázol) ösz. áth. 1) Utjában levő testen, különösen élő állaton, emberen keresztül menvén azt eltiporja, elzúzza. Mondják leginkább nagyobb embertömegről, barmokról, szekerekről. *Elgázolta a futó ellenség. Elgázolta a ló, ökör. Elgázolta a szekér.* A füvet, vetést *legázolni* mondjuk. V. ö. GÁZOL. 2) Átv. ért. aránylag sokkal nagyobb hatalom által elnyom, semmivé tesz.

ELGÁZOLÁS, (el-gázolás) ösz. fn. Erőszakos cselekvés, midőn valakit vagy valamely állatot elgázolnak. V. ö. ELGÁZOL.

ELGAZOSÍT, (el-gazosít) ösz. áth. Gazzal benöveszt, a gazt eltenyészti. *A sok eső elgazosítja a földeket.* V. ö. GAZ, GAZOS.

ELGAZOSODIK, (el-gazosodik) ösz. k. A gaz buján elterjed, elszaporodik, eltenyészik rajta vagy közötte. *Elgazosodik az ugarul heverő föld. Sok esőben elgazosodtak a vetések.*

ELGÉMBERÉDIK, (el-gémberédik) ösz. k. Az állati test, hideg vagy valamely belső ok miatt, elmerevedik, érzéketlenné lesz. Mondjuk különösen a végtagokról. *Elgémberedtek az ujjai.*

ELGENYED, (el-genyed) ösz. önh. A geny nagy mértékben elterjed rajta, geny által elemésztődik. *Elgenyed a gyógyítatlan hagyott seb.*

ELGENYEDÉS, (el-genyedés) ösz. fn. A sebkóros testnek azon állapota, midőn a geny elterjed, elharapódzik rajta. V. ö. GENY.

ELGEREBLYÉL, (el-gereblyél) ösz. áth. Gereblyével elhárít, eltisztít, eltakarít. *Elgereblyélni a szérűről a töreket, pelyvát. Elgereblyélni a gazt.*

ELGEREZDÉL, (el-gerezdél) ösz. áth. Gerezdekre elhasogat, elmetél. *Elgerezdelni a dinnyét.*

ELGEREZDÉLÉS, (el-gerezdélés) ösz. fn. Némely gyümölcsfajoknak, péld. dinnyének, töknek, almának olyan darabokra metélése, melyeket gerezdeknek hivunk. V. ö. GEREZD.

ELGONDOL, (el-gondol) ösz. áth. 1) Valamely tárgyon végig jártatja eszét; fontolóra vesz valamit. Leginkább tárgyra mutatólag használtatik. *Ha elgondolom, mint bántak velem, lehetetlen nem bosszonkodnom.* 2) Képzel, elképzel. *Gondoljátok el, mi történt velem. Azt könnyü elgondolni.* V. ö. EL, (2) és GONDOL.

ELGONDOLÁS, (el-gondolás) ösz. fn. Az észnek valamely tárgy fölötti jártatása, valaminek fontolóra vevése, tartós, folytonos gondolás.

ELGONDOLKODIK, (el-gondolkodik) ösz. k. Valamely tárgy fölött hosszasan jártatja eszét, annak bonczolgatásába sokáig elmerül. *Egész nap elgondolkodik rajta, még sincs a dologgal tisztában. Nagyon elgondolkodott, bizonyosan valamiben töri a fejét.*

ELGONOSZODIK, (el-gonoszodik) ösz. k. Hovatovább gonoszabb lesz, a gonosz indulat megrögzik, természetté lesz benne.

ELGONOSZÚL, (el-gonoszúl) l. ELGONOSZODIK.

ELGÖBBEN, (el-göbben) ösz. önh. Mintegy *göb* hanggal elmerül. V. ö. GÖBBEN, GÖBBEDÉZ.

ELGÖDRÖSÖDIK, (el-gödrösödik) ösz. k. A gödrök elszaporodnak, elsokasodnak rajta vagy benne. *Sok disznóturás által elgödrösödik a legelő.* V. ö. GÖDÖR.

ELGÖRBED, (el-görbed) ösz. önh. Egyenes irányát, állását elveszti, s meghajlott vonalban tünik elé. *Elgörbed a kemény falba verett gyönge szeg.* V. ö. GÖRBED.

ELGÖRBEDÉS, (el-görbedés) ösz. fn. Az egyenes irányu vagy állásu testnek görbére hajlása. *Hátgerincz elgörbedése.*

ELGÖRBESZT, (el-görbeszt) ösz. áth. Külső vagy belső erőfeszítés által eszközli, okozza, hogy valami elgörbedjen.

ELGÖRBÍT, (el-görbít) ösz. áth. Valamit úgy nyom, üt, hajtogat, hogy görbe leszen. *Elgörbíteni a szeget, gombostüt.*

ELGÖRBÍTÉS, (el-görbítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg hajlítás, mely által valamit görbévé teszünk.

ELGÖRBŰL, (el-görbül) ösz. önh. Görbévé alakúl, görbére változik által. *Elgörbül az öregség miatt.*

ELGÖRBŰLÉS, (el-görbülés) ösz. fn. Görbe alakuvá, irányuvá levés.

ELGÖRDÍT, (el-gördít) ösz. áth. 1) Kerekded vagy gömbölyü vagy hengerded testet saját tengelye körül forgatva tovább mozdít. *Elgördíteni az ágyugolyókat.* V. ö. GÖRDÍT. 2) Átv. ért. nehézséget, ellenvetést megold, elhárít. *Elgördíteni az akadályokat.*

ELGÖRDÍTÉS, (el-gördítés) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit gördítve tovább mozdítunk, máshová helyezünk. *Hordók, golyók elgördítésével foglalkodni.* 2) Átv. nehézségek, akadályok elhárítása.

ELGÖRDŰL, (el-gördül) ösz. önh. Szilárd állományu, gömbölyü vagy hengerded vagy kerek test

saját tengelye körül s mintegy magában forogva helyéből elmozdúl. 2) Átv. ért. nehézség, ellenvetés, akadály önként megszünik. V. ö. EL, (2) és GÖRDŰL.

ELGÖRGET, (el-görget) ösz. áth. Görgetve tovább mozdít, eltávolít. V. ö. GÖRGET. *Elgörgetni a malomköveket.*

ELGÖRHESÉDIK, (el-görhesédik) ösz. k. Folytonos vagy gyakori görbedés következtében görhes alakuvá, illetőleg betegessé lesz. V. ö. GÖRHES.

ELGÖRÖG, (el-görög) ösz. önh. Görögve, azaz saját tengelye körül forogva elhalad, tovább megy. V. ö. GÖRÖG, ige.

ELGÖRÖNGYÖSÖDIK, (el-göröngyösödik) ösz. k. A göröngyök egészen ellepik, fölszine göröngyössé leszen. *A nedves időben felvágott út szárazság idején elgöröngyösödik.*

ELGŐZÖL, (el-gőzöl) ösz. önh. Gőzalakban eloszlik, elszáll, elrepül.

ELGŐZÖLGÉS, (el-gőzölgés) ösz. fn. Folytonos gőzölés következtében eloszlás, elenyészés, elszállás.

ELGŐZÖLÖG, (el-gőzölög) ösz. gyak. önh. Gőzölögve, azaz folytonosan gőzzé változva elrepül, elszáll, eltűnik. *A szüntelenül forralt víz elgőzölög.*

ELGŐZÖLÖGTET, (el-gőzölögtet) ösz. áth. Eszközli, végheзviszi, hogy bizonyos nedvek gőzalakban elrepüljenek, elszálljanak, gőzzé válva elenyészszenek.

ELGŐZÖSÖDIK, (el-gőzösödik) ösz. k. Gőzzel eltelik, a gőz ellepi, egészen gőzössé lesz.

ELGUBANCZOSODIK, (el-gubanczosodik) ösz. k. Szőre, haja, gyapja, fonala valaminek gubanczossá lesz. V. ö. GUBANCZOS. *Elgubanczosodik a fésületlen haj, a bogáncslepte gyapjú. Elgubanczosodik a megázott bunda szőre.*

ELGURDÍT, (el-gurdít) ösz. áth. Gurdítva tovább taszít, eltávolít. *Elgurdítani a köszörűkövet, a talicska kerekét.* V. ö. GURDÍT.

ELGURDÍTÁS, (el-gurdítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg forgatás, mely által valamit tovább, más helyre gurdítunk.

ELGURGAT, (el-gurgat) ösz. áth. Gurgatva, azaz kereket, golyót, hengert, saját tengelye körül forgatva odább taszigál. V. ö. GURGAT, GUROG.

ELGURÍT, (el-gurít) ösz. áth. Egyes taszítással, lökéssel tovább gördít, hengerít valamit. *Láb elől elgurítani a tököt. Elgurítani a tekegolyót.*

ELGURÍTÁS, (el-gurítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg taszítás, lökés, mely által valamit gurítva eltávolítunk, elhajtunk.

ELGUROG, (el-gurog) ösz. önh. Gurogva tovább forog, eltávolodik. V. ö. GUROG.

ELGURÚL, (el-gurúl) ösz. önh. Mozdítás vagy saját nehézkedése következtében tovább gurúl. *Elgurúl a megrugott golyó. Elgurúl a lejtőre fektetett hordó.*

ELGURULÁS, (el-gurulás) ösz. fn. Gömbölyü, vagy kerek testnek saját tengelye körül elforgása, eltávolodása.

ELGYALÁZ, (el-gyaláz) ösz. áth. 1) Nagyon gyalázva becstelenné tesz. 2) Átv. ért. *igen elgyalázta a hideg*, am. igen megviselte, elfagyasztotta. Ritka használatú.

ELGYALOGOL, (el-gyalogol) ösz. önh. Gyalogolva, azaz saját lábain elmegy, elutazik.

ELGYALÚL, (el-gyalúl) ösz. áth. 1) Gyaluval elsimít, forgácsokra elhasogat. *Elgyalulni a deszkacsomókat, elgyalulni a dongákat.* 2) Vékony szálakra elmetél, elaprít. *Elgyalulni a tököt, répát, káposztát.* V. ö. GYALU.

ELGYARATOL, (el-gyaratol) ösz. áth. A gyapjut sajátnemü fésü- vagy gereben alakú fogas eszközzel (kordácscsal, gyaratolóval) kitisztítja, elgerebenezi. V. ö. GYARATOL.

ELGYARLÓDIK, (el-gyarlódik) ösz. belsz. Lassan-lassan, fokozatosan gyarlóvá leszen.

ELGYÁSZOL, (el-gyászol) ösz. áth. Gyászban tölt el valamit. *Elgyászolni az időt, a szokott esztendőt, az ifjuságot.* V. ö. GYÁSZ.

ELGYÁVÚL, (el-gyávúl) ösz. önh. Gyáva természetüvé változik által.

ELGYÉNGIT, ELGYÉNGÍTÉS stb. lásd: ELGYÖNGÍT, ELGYÖNGÍTÉS.

ELGYÉPÉSÉDIK, (el-gyépésédik) ösz. k. A gyep egész terjedelmében ellepi. *Elgyepesedik a szérük melléke.* V. ö. EL, (2) GYÉP és GYÉPÉSÉDIK.

ELGYÉPÜL, ELGYÉPÜZ, (el-gyépül v. -gyépüz) ösz. áth. Gyepüvel elkerít, elzár valamely tért. *Elgyepülni a szőlők lábát.* V. ö. GYÉPÜ.

ELGYERMEKÉSÉDIK, (el-gyermekésédik) ösz. k. 1) Gyermekei elszaporodnak. 2) Gyermekes magaviseletet ölt, úgy beszél, és cselekszik, mint gyermekek szoktak. *Sok vén ember elgyermekesedik.* V. ö. GYERMEKÉS.

ELGYERMEKÉSÍT, (el-gyermekésít) ösz. áth. 1) Gyermekekkel eltölt. *Némely asszony igen elgyermekesíti a házat.* 2) Gyermekes természetüvé, magaviseletüvé tesz. *A vénség elszokta gyermekesíteni az embert.*

ELGYERMEKÜL, ösz. önh. l. ELGYERMEKÉSÉDIK 2).

ELGYERMEKÉSÜL, l. ELGYERMEKÉSÉDIK.

ELGYILKOL, (el-gyilkol) ösz. áth. Gyilkolva elöl, kiirt, elpusztít. *Elgyilkolni egy egész családot.* V. ö. EL és GYILKOL.

ELGYOMOSODIK, (el-gyomosodik) ösz. k. A gyom buján tenyészve ellepi, benövi. *A miveletlenül hagyott kert, szőlő elgyomosodik.*

ELGYÖKEREDZIK, (el-gyökeredzik) ösz k. l. ELGYÖKERESÉDIK.

ELGYÖKERESÉDIK, (el-gyökeresédik) ösz. k. Gyökerei elszaporodnak, elterjednek. *Az akáczok igen elgyökeresednek.* V. ö. GYÖKÉR. Átv. ért. igen elterjed, nagyon beveszi magát, kiirthatlanná lesz. *A hosszas nyavalya elgyökeresedik. Némely bünök igen elgyökeresednek.*

ELGYÖKERÉZIK, (el-gyökerézik) ösz. k. l. ELGYÖKERESÉDIK.

ELGYÖNGÍT, (el-gyöngít) ösz. áth. Erejétől megfosztva gyöngévé tesz. *Hosszas betegeskedés, tulságos erölködés elgyöngíti az embert.*

ELGYÖNGÍTÉS, (el-gyöngítés) ösz. fn. Gyöngévé, erőtlenné tevés.

ELGYÖNGÜL, (el-gyöngül) ösz. önh. Erejét mintegy magától elveszti, ellankad, eltompúl. *Elgyöngültek a sok olvasásban szemei. Elgyöngül a silány eledelen tartott barom. Elgyöngülnek a sokáig megfeszített inak.*

ELGYÖNGÜLÉS, (el-gyöngülés) ösz. fn. Állapot, midőn az erők mintegy maguktól elfogynak, az inak, idegek ellankadnak. *Végső elgyöngülésben meghalni.*

ELGYÖTÖR, (el-gyötör) ösz. áth. és hangugrató. Hosszasan, tartósan gyötörve elkinoz, elcsigáz. *A kegyetlen gazda, aránytalan teherrel elgyötri barmait.* Átvitetik a belső állapotokra is. *Elgyötörni valakit szidalmakkal. Elgyötörni a szivet bánattal, fájdalommal.* V. ö. EL, (2) és GYÖTÖR.

ELGYŐZ, (el-győz) ösz. áth. Kitart, elbír végezni valamit, elegendő ereje van bizonyos munka végrehajtására, teher elviselésére. *Elgyőzi a járást, virrasztást, ülést. Elgyőzi a sok ivást, dombérozást.* V. ö. GYŐZ.

ELGYUJT, (el-gyujt) ösz. áth. 1) Tüzre, lángra gerjeszt. *Elgyujtja a kályhába rakott fát.* 2) Átv. ért. valamely indulatra, pl. haragra, szerelemre gerjeszt, fölhevít. *Hüh! beh elgyujtott!* Kisf. K. Csalódások. V. ö. GYUJT.

ELGYÚL, (el-gyúl) ösz. önh. Tüzre, lángra gerjed, tulajd. és átv. értelemben.

ELGYÚLAD, (el-gyúlad) ösz. önh. lásd: ELGYÚL.

ELGYÚLASZT, (el-gyúlaszt) l. ELGYUJT.

ELGYŰR, (el-gyür) ösz. áth. Szövetet, ruhanémüt, rajta heverve, vagy rendetlenül ülve, vagy kezekben szorongatva, ránczossá tesz. *Elgyürni kocsiban a köpönyeget. Elgyürni fekvésben a kalapot, sipkát.* V. ö. GYÜR.

ELGYÜRÜZ, (el-gyürüz) ösz. áth. Gyürüt váltva jövendő hitestársul jegyez el valakit.

ELGYÜRÜZÉS, (el-gyürüzés) ösz. fn. Jegyváltás, gyürüváltás, midőn a mátkák jövendő házasság jeléül egymással gyürüt cserélnek. Köznyelven: *kézfogás.*

ELHABAR, (el-habar) ösz. áth. 1) Valamely híg vagy lágy testet, bizonyos eszköz, pl. főzőkalán, lapoczka stb. által elkever. *Elhabarni a rántást.* 2) Átv. ért. a beszédet elszaporázza, mint az iskolás gyermekek szokták. Máskép: *elhadar.* V. ö. HABAR.

ELHABARÁS, (el-habarás) ösz. fn. 1) Híg vagy lágy testnek, pl. ételnek, levesnek elkeverése. 2) Átv. ért. a beszédnek elszaporázása. V. ö. HABARÁS.

ELHABOG, (el-habog) ösz. áth. Valamit hebegő nyelvvel, akadozva, értetlenül elmond. Vékonyhangon: *elhebeg.*

ELHABZIK, (el-habzik) ösz. k. Habokat vetni megszünik. *Elmulván a szél, elhabzott a tó. Elhabzik a méz, midőn főzéskor elvész a habja.* V. ö. HAB, HABZIK.

ELHABZSOL, (el-habzsol) ösz. áth. Habzsolva, azaz oly mohón eszik meg valamit, hogy szája habzik bele. V. ö. HABZSOL. *Az ebek elhabzsolják a daramoslékot.*

ELHADAR, (el-hadar) ösz. áth. Valamit felszinüleg, ide-oda kapkodva végez, különösen: a beszédet, mondókát, felében, nagyjában, s alig érthetően elszaporázza. V. ö. HADAR.

ELHADARÁSZ, (el-hadarász) ösz. önh. Hadarászva, azaz ide-oda kapkodva, vagdalva, tapogatódzva folyvást jár a keze vagy fegyvere. *Karddal órákig elhadarászni. Szembekötösdiben soká elhadarászni. Sötétben elhadarászni.* V. ö. HADARÁSZ.

ELHAGY, (el-hagy) ösz. áth. 1) Általán, elvál, elszakad valakitől vagy valamitől. 2) Különösen, előre halad, mig más utána marad. *Sebes nyargalva, mindnyájunkat elhagyott.* 3) Valahonnan eltakarodik, elpusztúl. *Az ellenség elhagyta a várt és a várost.* 4) Akivel viszonyban, barátságban állott, attól elvál. *Elhagyta barátait; elhagyta feleségét, gyermekeit. Soha el nem hagylak.* 5) Segíteni, vigasztalni megszün. *Az Isten soha sem hagy el bennünket. Komor fölöttem az ég is. elhagyott a reménység is.* (Népd.) 6) Nem folytat valamit. *Elhagyni az ivást, játékot. Elhagyni a tanulást, irást, olvasást. Hagyd el kérlek azt a sok fecsegést.* 7) Elfeled. *Elhagyta a fogadóban ruháját, óráját. Ha lehetne, a fejét is elhagyná, oly gondatlan.* 8) Megenged. Ebben: *el hagylak menni, ha akarod,* tulajdonképen az *el* igekötő a *menni* igéhez tartozik. 9) Elvész töle. *Elhagyja öt az erő, a bátorság, a béketürés.* 10) Elveszt. *Ez a posztó elhagyja a szinét.* 11) Viszszaható névmással: enged, nem bízik erejében, nem feszíti meg erejét. *Elhagyja magát. Ne hagyd el magadat.* V. ö. HAGY.

ELHAGYÁS, (el-hagyás) ösz. fn. Elválás; eltakarodás; megszünés. V. ö. ELHAGY. *Feleség elhagyása. Vár elhagyása. Játék elhagyása* stb.

ELHAGYATOTT, (el-hagyatott) ösz. mn. Magára maradt, kinek sem barátja, sem segéde; kitől mind elidegenedtek, eltávoztak. *Elhagyatott árva. Elhagyatott állapotban élni.*

ELHAGYATOTTSÁG, (el-hagyatottság) ösz. fn. Önkéntelen, magányos állapot, midőn valakitől mind elfordulnak., elidegenülnek, eltávoznak. *Elhagyatottságban élni.* V. ö. ELHAGYATOTT.

ELHAGYOGAT, (el-hagyogat) ösz. áth. és gyak. Folytatólag, több ízben elhagy; nem egyszerre, hanem időnként és részenként hagy el; többen, egymás után hagynak el valamit. *Botját a kávéházakban, szinházban elhagyogatja. Úti eszközeit elhagyogatja. Az elszegényedett gazdagot régi baráti elhagyogatják.*

ELHAGYOTT, (el-hagyott) ösz. mn. Aki vagy ami el van hagyva. V. ö. ELHAGY. *Elhagyott gyermek. Elhagyott vár. Elhagyott ruha.*

ELHAGYOTTSÁG, (el-hagyottság) l. ELHAGYATOTTSÁG.

ELHAJIGÁL, (el-hajigál) ösz. áth. Egyenként, egymás után elhajít, V. ö. HAJÍT. *Az útról elhajigálni a köveczeket. Elhajigálni a záptojásokat, a rohadt gyümölcsöt.*

ELHAJÍT, (el-hajít) ösz. áth. Tulajdonkép, valamit ivirányu, ivded vonalban elvet, eldob, azaz mintegy ivet csinálva, kanyarítva dob el. *Elhajítani parittyával a köveczet.* V. ö. HAJÍT. Általános ért. valamit kézzel magától a levegőbe elvet.

ELHAJÍTÁS, (el-hajítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elhajítunk.

ELHAJLÁS, (el-hajlás) ösz. fn. 1) Tulajdonkép: ivalaku görbe vonalban induló iránya valaminek. *A gyümölcscsel terhelt ágnak elhajlása. A nyomott vas rudnak elhajlása.* 2) Eltérés, eltávozás. *A delejtünek elhajlása az éjszaki sarktól.* 3) Átv. ért. elidegenedés, odahagyás, elpártolás. V. ö. ELHAJLIK.

ELHAJLIK, (el-hajlik) ösz. k. 1) Tulajdonkép, ivalaku görbe vonalban más irányt vesz az elébbinél. *Elhajlik a kard. Elhajlik nagy melegben a finom spanyolviasz.* 2) Elébbi irányától, megtartván egyenes vonalát, eltér. *Elhajlik a mágnestü a földsarktól.* 3) Átv. ért. elidegenül, elpártol, odahagy. *Elhajlottak tőlünk a szövetséges seregek. Elhajlott töle a szerencse.* V. ö. HAJLIK.

ELHAJÓKÁZ, (el-hajókáz) ösz. önh. Hajókázva eltávozik, elmegy, elutazik.

ELHAJOL, (el-hajol) ösz. önh. Tulajdonkép, maga erejéből, belső természeténél fogva más irányt vesz, péld. *Elhajol az ember, midőn valamitől irtózik;* ellenben: *elhajlik az ember feje, midőn felforduláskor nyakát szegi.* V. ö. HAJOL.

ELHAJÓZ, (el-hajóz) ösz. önh. Hajózva elmegy, eltávozik.

ELHAJT, (el-hajt) ösz. áth. 1) Tulajdonkép, haj! haj! szóval elüz, elkerget, elterel. *Elhajtani az ökröket, a befogott lovakat. Jól elhajtott. Sebesen elhajtott. Elhajtani a közös vagy peres földön legelő marhát.* 2) Barmot a csordából, nyájból, ménesből stb. ellop. *Elhajtottak a gulyából tíz tinót a betyárok.* 3) Mondják emberről is, midőn erőszakosan menni kényszerítik, néha pedig, midőn kötelességére szorítják. *Elhajtották a katonák kalaúznak. Elhajtották úrdolgára szántani.* 4) Elhajlít, elgörbít. *Elhajtani az abroncsot.* 5) Elvet, eldob. *Elhajtani a követ.* 6) Magától elüz, elkerget, eltaszít. *Elhajtani a hütelen cselédet.* 7) A méhben levő magzatot, vemhet erőszakos uton időnek előtte elüzi. V. ö. HAJT.

ELHAJTÁS, (el-hajtás) ösz. fn. 1) A baromnak elüzése, elkergetése, elterelése. 2) Baromlopás a szabad mezőről és csordából, nyájból. 3) Menésre erőtetés. 4) Elgörbítés. 5) Magától eltaszítás. 6) A méh gyümölcsének erőszakos és időelőtti elüzése.

ELHAJTAT, (el-hajtat) ösz. miveltető. 1) Azt teszi, parancsolja, hogy valamit vagy valakit elhajtsanak. *Ökreit elhajtatja más mezőre vagy a szomszédba.* 2) A kocsiba, szekérbe fogott lovakat elterelteti. Ez értelemben tárgyeset nélkül használtatik. *Elhajtatott Buda felé.*

ELHAL, (el-hal) ösz. önh. 1) Természetes halállal kimúlik. *Szülei, rokonai mind elhaltak.* Rendesen akkor használjuk, midőn többről van szó. 2) Némely tájakon, péld. Mátyusföldön: eléjul, elalél. 3) Elenyészik, megszünik.

„Most csöndes a hajlék, elhalt a zsibongás,
Elhagyott az öröm, örökös vendéged
A sohaj s a bánat." Pompéry.

ELHÁL, (el-hál) ösz. önh. 1) Az éjet alva eltölti valahol. *Majd elhálunk mi a kemény földön is.* 2) Áltaĺán férfi és nő együtt feküdvén közösül; különösen, a házasok a nemi ösztönt kielégítik. Ez értelemben áthatólag s férfiról használják. *NN. mielőtt feleségét elhálta volna, meghalt.*

ELHALAD, (el-halad) ösz. önh. 1) Előre menve másokat maga után hagy. *Elhalad a kocsi a jó uton.* 2) Elmulik, eltelik. *Elhalad az idő.* 3) Távolabb időre terjed, elmarad. A Debreczeni Legendáskönyvben eléjön *meghalad*, ‚felülmúlt' értelemben: „Azért méltán elhaladja a több szenteknek látásokat."

ELHALÁS, (el-halás) ösz. fn. 1) Halállal kimulás. 2) Némely tájakon am. eléjulás, elalélás.

ELHÁLÁS, (el-hálás) ösz. fn. Férfinak és nőnek, s illetőleg a házasoknak öszvefekvése és nemi közösülése.

ELHALÁSZ, (el-halász) ösz. áth. Tulajdonkép, a halakat elfogja mások elől. *A vizákat az alsó dunai halászok jobbára elhalászszák.* Átv. ért. és tréfásan: valamit más elől, ki azt szinte keresé, elkap, elcsíp.

ELHALASZT, (el-halaszt) ösz. áth. Valami teendőt később időkre hagy. *Elhalasztani az utazást. Elhalasztani a pernek megvizsgálását.* V. ö. HALASZT.

ELHALASZTÁS, (el-halasztás) ösz. fn. Annak, amit jelennen tenni kellene, vagy lehetne, későbbi időre hagyása.

ELHALAT, (el-halat) ösz. áth. Általán, valamit megsemmisít, érvénytelenné tesz. Különösen. 1) Egyházjogi ért. valamely jószágot, fekvő birtokot papi vagy szerzetes kezekbe ad oly föltétellel, hogy azt eladni ne szabadjon, mi *holt kezekbe* adásnak is mondatik. 2) Bizonyos adósságot részletekben időszakonként fizet, törleszt, hogy végre egészen megszüntesse. A kormány az országos v. állam-adósságokat ily úton szokta megsemmisíteni. (Amortisare).

ELHALATÁS, (el-halatás) ösz. fn. 1) Fekvő birtoknak oly kezekbe adása, melyeknek azt elidegeníteni nem szabad; milyenek a papság által birt jószágok. 2) Adósságnak, különösen az országos kötelezvényeknek időszakonkénti fizetése, törlesztése. V. ö. ELHALAT.

ELHALAVÁNYODIK, (el-halaványodik) ösz. k. Arczát halálszin lepi el. *Ijedtében egészen elhalaványodott.*

ELHALAVÁNYÚL, (el-halaványúl) l. ELHALAVÁNYODIK.

ELHALLATSZIK, (el-hallatszik) ösz. k. l. ELHALLIK.

ELHALLGAT, (el-hallgat) ösz. áth. 1) Valamit titokban tart, ki nem mond. *Elhallgatja, amit látott.* 2) Szó nélkül eltür valamit. *Békével elhallgatok mindent, amit mondasz.* 3) Szólani megszün. *Miután kibeszélte volt magát, elhallgatott.* 4) Folytonosan figyel valaki beszédére. *Elhallgatnám őt, ha még annyi ideig beszélne is.* V. ö. EL, (2) és HALLGAT.

ELHALLGATÁS, (el-hallgatás) ösz. fn. 1) Elnémulás, szólani megszünés. 2) Titokban tartás, arról, mit elmondanunk lehetne, nem szólás.

ELHALLGATTAT, (el-hallgattat) ösz. áth. Parancs, ellenvetés, czáfolás, tekintély, gúny vagy akármi más mód által azt eszközli, hogy valaki a beszédet vagy valamely hangzószer a hangzást abbanhagyja, és többé nem szól.

ELHALLGATTATÁS, (el-hallgattatás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami elhallgatni késztetik.

ELHALLIK, (el-hallik) ösz. k. Valamely hang messze elhat a fülekbe. Rendesen csak harmadik személyben használjuk. Másképen: *elhallatszik. Eső előtt, és csendes időben messzebb elhallik a harangszó, mint egyébkor. Hortyogása a harmadik szomszédba is elhallik.* V. ö. EL, (2) és HALLIK.

ELHALMOZ, (el-halmoz) ösz. áth. Tulajdonkép, halmokkal tetéz; de ezen értelme nincs szokásban. Átv. ért. bőséggel ellát, tetéz. *Elhalmozni valakit dicséretekkel, jótéteményekkel, ajándékokkal.*

ELHALOGAT, (el-halogat) ösz. áth. Valamely teendőt időről időre elhagy, elmulaszt. V. ö. HALOGAT.

ELHALOGATÁS, (el-halogatás) ösz. fn. A teendőnek időről időre, folytonos, ismételt elmulasztása, későbbre hagyása.

ELHÁLÓZ, (el-hálóz) ösz. áth. Hálóval elkerít. körülvesz. *Elhálózni a madaras kertet. Elhálózni a halas eret, folyót.*

ELHALT, (el-halt) ösz. mn. 1) Halál által kimult. Szokottabban: *elholt.* 2) Elájúlt, elalélt.

ELHALVÁNYODIK, (el-halványodik) l. ELHALAVÁNYODIK.

ELHALVÁNYÚL, (el-halványúl) ösz. önh. l. ELHALAVÁNYODIK.

ELHAMARKODÁS, (el-hamarkodás) ösz. fn. Valaminek hirtelenkedés, meggondolatlanság, siettetés által elrontása, sikeretlenné tevése.

ELHAMARKODIK, (el-hamarkodik) ösz. k. Tárgyra mutató alakban, és cselekvőleg használtatik. *Elhamarkodja a dolgot,* azaz hirtelenkedve, meggondolatlanul cselekedve, elrontja, sikeretlenné teszi.

ELHAMISKODIK, (el-hamiskodik) ösz. k. Folyvást hamiskodik. Többször határozott alakban tárgyesettel használtatik. Hizelgés, szép szó, fecsegés által elcsal valamit. *Elhamiskodta apjától a legszebb paripát.*

ELHAMUHODÁS, (el-hamuhodás) ösz. fn. Tulajdonkép, égékeny testnek tüz általi föloszlása, hamura változása. Átv. ért. a testnek elporhadása, részecskékre oszlása. V. ö. HAMUHODIK.

ELHAMUHODIK, (el-hamuhodik) ösz. k. 1) Hamuvá ég. 2) Átv. porrá lesz, megromolva, apró részekre töredezik.

ELHAMVAD, (el-hamvad) ösz. önh. 1) Valamely égékeny test hamuvá ég. 2) A tüz elalszik. *Elhamvad a gyertya.* 3) Átv. ért. Meghal. V. ö. HAMVAD.

ELHAMVADÁS, (el-hamvadás) ösz. fn. 1) Az égő testnek hamuvá oszlása. 2) Átv. meghalás, illetőleg a megholt testnek hamu gyanánt elporhadása.

ELHAMVADT, (el-hamvadt) ösz. mn. 1) Ami hamuvá égett, elégett. *Elhamvadt máglya, gyertya.* 2) Halál következtében porrá vált. *Elhamvadt tetemek.*

ELHAMVASZT, (el-hamvaszt) ösz. áth. Hamuvá, porrá éget valamit. *Elhamvasztani gyujtogatás által a falut.*

ELHANCSIKOL, (el-hancsikol) ösz. áth. lásd: ELHANTOL.

ELHANDÁSZ, (el-handász) ösz. áth. Kapkodva, hadarászva, roszul, hibásan végez valamit. *Szelessége által elhandászta az ügyet.*

ELHANGOL, (el-hangol) ösz. áth. 1) Valamely hangszert hamisan hangol, melynél fogva némely hangoknak nincs meg kellő magasságuk vagy mélységök. 2) Átv. ért. mondatik a kedélyről, midőn rendes állapotában megzavartatik. *A kellemetlen hir elhangolta kedélyemet.*

ELHANGOLÁS, (el-hangolás) ösz. fn. 1) A hangszernek oly állapotba tétele, melynél fogva hamis hangokat ad, midőn némelyek kelleténél magasabbak vagy mélyebbek. 2) Átv. ért. a kedély rendes állapotának megzavarása.

ELHANGOLT, (el-hangolt) ösz. mn. Hangszerről mondatik, melynek hangjai huzamos játszás vagy állás miatt nem egészen egyeznek öszve. *Elhangolt hegedü, zongora.*

ELHANGÚL, (el-hangúl) ösz. önh. A hangszer hangjai között a kellő öszveegyezés, s arány elbomlik. *Elhangulnak a megereszkedett húrok.*

ELHANGULÁS, (el-hangulás) ösz. fn. A hangszernek azon állapota, midőn hangjai közt a kellő öszveegyezési arány elbomlik.

ELHANGULT, (el-hangult) ösz. mn. Hangszerről mondatik, mely maga magától el van hangolva. V. ö. ELHANGOL. *Elhangult hegedü. Elhangult zongora.*

ELHANGZÁS, (el-hangzás) ösz. fn. Szónak, hangnak, zenének elhallgatása, elmulása, megszünése.

ELHANGZIK, (el-hangzik) ösz. k. 1) Tulajdonkép, hangzani megszünik. *Elhangzott az éjjeli zene.* 2) Átv. ért. valamely mondás, intés, parancs, tanács siker nélkül marad. *Az atyai szó gyakran elhangzik a gyermekek füleiben.* V. ö. EL, (2) és HANGZIK.

ELHANTOL, (el-hantol) ösz. áth. Hantokkal elkerít, elzár. *Elhantolni a szekérjárás elől a rétet, a földeket.* V. ö. HANT.

ELHANTOLÁS, (el-hantolás) ösz. fn. Valamely térségnek, péld. rétnek, legelőnek, dülőnek hantok általi elkerítése, elzárása.

ELHÁNY, (el-hány) ösz. áth. 1) Egynemü vagy különféle tárgyakat elvet. *Elhányni a férges gyümölcsöt.* 2) Többféle tárgyat szerteszét, rendetlenül elszór. *Elhányja ruháit, könyveit, irásait.* 3) Elfecsérel, elvesztegetet. *Elhányja pénzét.* V. ö. EL, (2) és HÁNY.

ELHÁNYÁS, (el-hányás) ösz. fn. 1) Különféle vagy egynemü tárgyaknak eldobálása, magától eltávolitása. *A szemétnek, ganajnak elhányása.* 2) Holmi tárgyaknak rendetlenül ide-oda szórása. 3) Elfecsérlés, elvesztegetés.

ELHANYAGOL, (el-hanyagol) ösz. áth. Valamit gondatlanul, tunyán elmulaszt. *Elhanyagolni kötelességét. Elhanyagolni a nyavalyát v. nyavalya gyógyitását. Elhanyagolni gyermekei nevelését.* V. ö. HANYAGOL. Használtatik személyekről is. *Barátait elhanyagolja*, nem gondol velök.

ELHANYAGOLÁS, (el-hanyagolás) ösz. fn. Valaminek gondatlan, tunya, könnyelmü módon elmulasztása, nem müvelése. *Az elmetehetségek elhanyagolása.*

ELHANYATLÁS, (el-hanyatlás) ösz. fn. Tulajdonkép, elesés hátra felé, hanyatt esés. Átv. ért. erkölcsi testnek vagy szellemi valónak fogyatkozása, elgyöngülése. *A római birodalom elhanyatlása.* V. ö. HANYATLÁS.

ELHANYATLIK, (el-hanyatlik) ösz. k. 1) Tulajdonkép, valamely test hátrafelé hajló irányban elesik, leomlik. 2) Átv. ért. erkölcsi testület, vagy szellemi való elfogyatkozik, elgyöngül, elmulik. V. ö. HANYATLIK.

ELHANYATLOTT, (el-hanyatlott) ösz. mn. 1) Tulajdonkép, hanyatt, azaz hátrafelé vett irányban elesett, leomlott. *Elhanyatlott szék.* 2) Átv. ért. elfogyatkozott, ereje fogyta miatt lenni megszünt. *Elhanyatlott népek, országok.* V. ö. HANYATLOTT.

ELHÁNYÓDIK, (el-hányódik) ösz. belsz. Ide-oda hányás által szokott helyét vesztve, elkeveredik, s kézre nem kerül. *Árjegyzékei, nyugtatványai a sok iromány között elhányódtak.*

ELHÁNYOGAT, (el-hányogat) ösz. gyak. áth. Holmit egymás után elhány.

ELHARÁCSOL, (el-harácsol) ösz. áth. Tulajdonkép, valamit árverés útján elád, elkótyavetyél. Köz ért. elprédál, elveszteget, eltékozol. *Nem kopott érte körme, könnyen elharácsolja.* (Km.) V. ö. HARÁCSOL.

ELHARÁCSOLÁS, (el-harácsolás) ösz. fn. 1) Tulajdonkép, nyilvános árverésen, kótyavetyén eladás, olcsón elvesztegetés. 2) Köz. ért. elprédálás, eltékozlás.

ELHÁRAMLIK, (el-háramlik) ösz. k. 1) Valamely rosz, gyanu, veszély stb. eltávozik, s mintegy elháríttatik rólunk vagy tőlünk. *Elháramlott fejünktől a rettegett veszedelem. Elháramlott rólam a gyanu.* V. ö. HÁRAMLIK. 2) A székelyeknél: valami eltéved, tévelyeg, elvesz.

ELHARANGOZ, (el-harangoz) ösz. áth. 1) Az elmenőt, távozót harangozva megtiszteli. *Elharangozták a búcsusokat.* 2) Bizonyos időnek eltelését harangszóval tudatja. *Elharangozták a hajnalt, a délt. Elharangozták azt.* (Km.) am. elmúlt az, vége már annak.

ELHARAP, (el-harap) ösz. áth. 1) Valamit fogaival ketté vág, ketté szakaszt. *Elharapták a fülét.* 2) Valamiből egy darabot, falatot fogával elszakaszt. 3) Átv. ért. *elharapni a szót*, azaz, félig kimondani, félig visszavonni; *elharapni a haragot*, azaz elfojtani, elnyomni. V. ö. EL, (2) és HARAP.

ELHARAPÁS, (el-harapás) ösz. fn. 1) Valamely testnek fogak általi ketté szakasztása. 2) Átv. ért. *a szónak elharapása*, azaz félbenszakasztása. V. ö. HARAPÁS.

ELHARAPDÁL, (el-harapdál) ösz. áth. Valamit fogaival apródonként, részenként elszakgat, eltépdel. *Az eb elharapdálja a konczot.* V. ö. HARAPDÁL.

ELHARAPÓDZÁS, l. ELHARAPÓZÁS.

ELHARAPÓDZIK, l. ELHARAPÓZIK.

ELHARAPOTT, (el-harapott) ösz. mn. Amit fogakkal elmetszettek, eltéptek. *Elharapott fülczimpa.*

ELHARAPÓZÁS, (el-harapózás) ösz. fn. Tulajdonkép, a tüznek, lángnak valamely gyulékony testeken tovább tovább terjeszkedése. V. ö. HARAP fn. Átv. ért. valamely rosznak, veszélynek, ragálynak elhatalmazása. V. ö. HARAPÓZIK.

ELHARAPÓZIK (el-harapózik) ösz. k. Tulajd. a tüz, láng elolthatótatlanul tovább terjedez. *Elharapózik a tüz a meggyúladt tarlón, erdőn, nádasban.* V. ö. HARAPÓZIK. Átv. ért. valamely rosz, veszély, ragály elhatalmazik, mindenfelé elterjed. *Némely nyavalyák messze földön elharapóznak.*

ELHARASZTOSODIK, (el-harasztosodik) ösz. k. Haraszttal benő, a haraszt széltében elterjed rajta; bokrossá, cserjéssé leszen. V. ö. HARASZT.

ELHÁRÍT, (el-hárít) ösz. áth. 1) Tulajd. gereblyével, villával, vagy más eszközzel a földszinén heverő valamely szálas jószágot, pl. szénát, gazt eltakarít. *Elhárítani az ugarokról a tarlót.* 2) Átv. ért. valamely veszélyt, bajt eltávoztat, elmellőz, elfordít. V. ö. HÁRÍT.

ELHÁRITÁS, (el-háritás) ösz. fn. 1) Tulajd. széna, szalma, tarló, gaz eltakaritása, gereblye vagy más eszköz által. 2) Átv. ért. eltávoztatás, elmellőzés. *Veszélynek, bajnak elháritása.*

ELHÁRÍTÓ, (el-hárító) ösz. mn. Általán, aki v. ami elhárít valamit. Különösen gyógytani ért. ami valamely betegséget eltávoztat. *Elhárító szerek.*

ELHARSOG, (el-harsog) ösz. önh. Harsogni megszün. *Elharsogtak a tábori trombiták, a hadikürtök, tárogatók.* V. ö. EL, (2) és HARSOG.

ELHASÁBOL, (el-hasábol) ösz. áth. Hasábokra eldarabol, elvagdal, elmetél, elfűrészel. *Elhasábolni a levágott fa derekát.* V. ö. HASÁB.

ELHASÁBOLÁS, (el-hasábolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg vágás, metszés, fűrészelés stb., mely által valamit hasábokra szeldelnek.

ELHASAD, (el-hasad) ösz. önh. Tulajd. nagyobb darabokra, melyeket hasáboknak hivunk, elválik, elszakad. V. ö. HASÁB. *Elhasadt a mennykő sujtotta faderék.* Köz. ért. elreped, elválik, rést kap. *Elhasad a ruha, a túlérett dinnye. Elhasad a kiszáradt deszka.*

ELHASADOZ, (el-hasadoz) ösz. gyak. önh. Több helyen megreped, több darabra, hasábokra válik, szakadoz. *Elhasadoznak a szárítatlan fából készitett bútorok.* V. ö. HASAD.

ELHASÍT, (el-hasít) ösz. áth. Tulajd. hasítva, azaz hasábokra választva, ketté szakaszt. *Elhasítani a fa derekát.* V. ö. HASÁB. Köz. ért. elrepeszt, fonal vagy szál, vagy rost mentében elszakaszt. *Elhasítani a posztót, vásznat, gyolcsot.*

ELHASOGAT, (el-hasogat) ösz. áth. és gyak. A fát több darabra hosszában elválasztja, elvagdalja. Köz. ért. elrepeget, fonal mentében eltépdel. *Elhasogatni a ruhát.* V. ö. HASOGAT.

ELHASONLIK, (el-hasonlik) ösz. k. Eredeti ért. mintegy hasábokra szakadva elválik. Köz. és átv. ért. valamely erkölcsi testület, társaság egymástól elválik, elszakad; vagy : eredeti fajától elüt, elfajzik. *A szigorú apák erkölcseitől elhasonlottak az utódok.*

ELHASONLOTT, (el-hasonlott) ösz. mn. Fajától elütött, elfajzott. *Ősöktől elhasonlott unokák.*

ELHASZNÁL, (el-használ) ösz. áth. Valamit bizonyos czélra fordítva, folytonos használat által elkoptat, elavít, elront, éldelhetlenné tesz. *Elhasználni a ruhát. Elhasználni tűzre a fát, kőszenet. Elhasználni konyhán a zsírt, lisztet. Valamely eszmét, gondolatot elhasználni.*

ELHASZNÁLHATLAN, (el-használhatlan) ösz. mn. A jogtudományban és törvénykönyvekben ami lényegében vagy állagában megmarad, el nem fogyasztatik, ha valaki annak folytonos hasznát veszi is, pl. a könyv, ruha, bútorok.

ELHASZNÁLHATÓ, (el-használható) ösz. mn. Ami csak fogyasztás, tovább adás vagy elrontás által nyujt hasznot, pl. az eleség, bor, pénz.

ELHAT, (el-hat) ösz. önh. Ereje bizonyos távolságra működik. *Szózata a nagy teremnek minden zugáig elhatott. A királyok keze messze elhat.* V. ö. EL, (2) és HAT.

ELHATALMASODIK, (el-hatalmasodik) ösz. k. Hatalma bel és kül terjedelemben növekedik; erejének működése, hatása, elterjed.

ELHATALMAZÁS, (el-hatalmazás) ösz. fn. Szellemi vagy anyagi tárgy erejének, hatásának, működésének elterjedése, mások fölötti kitünése. *A democratiai szellemnek elhatalmazása. A vallástalanság elhatalmazása.* V. ö. ELHATALMAZIK.

ELHATALMAZIK, (el-hatalmazik) ösz. k. Valamely szellemi vagy anyagi tárgynak ereje, hatása, működése elterjed, mások fölött, kiválólag kitünik. *A franczia regény- és drámairodalom, hazánkban is elhatalmasott. Felsőbb vármegyékben a pálinkaivás igen elhatalmazott.* Ezen igét személyről, vagy erkölcsi testületről nem használjuk, s helyette az *elhatalmasodik* szóval élünk.

ELHATALMAZÓ, (el-hatalmazó) ösz. mn. Aminek ereje, működése, hatása kitünőleg elterjed, elharapózik. *Az irodalomban elhatalmazó fölszinüség.*

ELHATÁROZ, (el-határoz) ösz. áth. 1) Több vélemény közöl, és vitatkozás után valami bizonyosat megállapít. *Az egyesület elhatározta, hogy általános szótöbbséggel válassza tagjait.* 2) Magát valamire eltökéli. *Elhatároztam magamat, soha szeszes italt nem inni. Nagy dologra határoztad el magadat.* 3) Valaminek véget vet, valamit bezár, eldönt, befejez. *Ez határozza el a dolgot.* V. ö. HATÁROZ.

ELHATÁROZÓ, (el-határozó) ösz. mn. Ami valamely ügynek véget vet, annak sorsát eldönti. *Elhatározó végzés. Elhatározó ütközet. Elhatározó szavazat.*

ELHATÁROZÓDIK, (el-határozódik) ösz. belsz. Valamely ügy végére jár, valakinek vagy valaminek sorsa, állapota eldől, befejeződik, maga magában, vagy legfölebb közvetőleges körülmények által kifejlődik, elválik.

ELHATÁROZOTT, (el-határozott) ösz. mn. 1) Megállapított. *Elhatározott idő, mennyiség.* 2) Eltökélett, elszánt. *Elhatározott akarat; elhatározott lélek, szív.* V. ö. EL, (2) és HATÁROZOTT.

ELHATÓ, (el-ható) ösz. mn. 1) Ereje által bizonyos távolságra működő. *Messze elható hang.* 2) Elérő, elterjedő, elnyuló. *A folyó egyik partjától a másikig elható láncz vagy kötél.*

ELHÁZASÍT, (el-házasít) ösz. áth. Midőn fiát az apa annak feleségéhez, vagyis ipja házához adja.

ELHÁZASODIK, (el-házasodik) ösz. k. Midőn a férj felesége házához megyen.

ELHAZUD, (el-hazud) ösz. áth. és önh. 1) Hazudva eltagad valamit. 2) Folytonosan hazud. *Képes elhazudni három négy óra folyásig.*

ELHAZUDOZ, (el-hazudoz) ösz. áth. és önh. 1) Ismételt, folytatott hazugságok által eltagad valamit. 2) Folytonosan hazud.

ELHEBEHURGYÁL, (el-hebehurgyál) ösz. áth. Valamit hebehurgya módra elsiettet, elront, féligmeddig nagyjában tesz meg. *Elhebehurgyálni a dolgot.* V. ö. HEBEHURGYA.

ELHEGEDŰL, (el-hegedül) ösz. áth. Valamely hangművet hegedün eljátszik. *Elhegedülni a legújabb*

toborzót, csárdást. Átv. és tréfás ért. végére jár, oda van. *Régen elhegedülte azt sz. Dávid, el is énekelte.* (Km.).

ELHELÉBÉL, (el-helébél) ösz. áth. Henyélve tölt el, henyélve elmulaszt valamit. *Elhelébelni az időt, napot, munkát.* Ritka divatú tájszó.

ELHELYEZ, (el-helyez) ösz. áth. Valamit saját helyére, állomására tesz, elrendel. *Elhelyezni a könyveket a szekrényben. Elhelyezni az őröket, az ágyukat, a szeregeket.* V. ö. HELYEZ.

ELHELYEZÉS, (el-helyezés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg rendezés, mely által valakit v. valamit elhelyezünk.

ELHELYEZKÉDIK, (el-helyezkédik) ösz. k. Valamely helyre hozzá tartozó holmijével letelepedik, mintegy helyet csinál magának.

ELHÉMPÉLYÉG, (el-hémpélyég) ösz. önh. Tulajdonkép a vízről vagy más folyadékról mondják, midőn cseppekben vagy hullámokban tovább gördül, s mintegy forogva elfoly. *Elhempelyegnek a hegyi patakok.* V. ö. EL, (2) és HÉMPÉLYÉG.

ELHÉMPÉLYGET, (el-hémpélyget) ösz. áth. A vizet vagy más folyadékot cseppekben vagy hullámokban elfolyatja, eltávolítja, s mintegy forogva elmenni kényszeríti. V. ö. EL és HÉMPÉLYGET.

ELHÉMPÉRÉG, l. ELHÉMPÉLYÉG.

ELHÉMPÉRGET, l. ELHÉMPÉLYGET.

ELHÉNGÉRÉDIK, (el-héngérédik) ösz. k. Tulajd. henger módjára forogva eltávozik. *Elhengeredik a megtaszított üres hordó.*

ELHÉNGÉRÉG, (el-héngérég) ösz. önh. Henger módjára folytonosan forog, s odább-odább halad. *Elhengereg a széltől hajtott katángkóró.* V. ö. HÉNGÉRÉG.

ELHÉNGÉRÉL, (el-héngérél) lásd : ELHÉNGÉRGET.

ELHÉNGÉRGET, (el-héngérget) ösz. áth. Hengerded tárgyat saját tengelye körül forgatva továbbtovább hajt. *Elhengergetni a gyapjús zsákokat.*

ELHÉNGÉRÍT, (el-héngérít) ösz. áth. Hengeralaku testet forgásba indít, tovább mozdít. *Egy rugással, taszítással elhengeríteni az üres bödönt, a hordót.*

ELHENYÉL, (el-henyél) ösz. áth. Henyélve, azaz dologtalanul, foglalkodás nélkül elmulat, eltölt valamit. *Elhenyélni az időt, napot.*

ELHENYÉLÉS, (el-henyélés) ösz. fn. Az időnek munkátlanul eltöltése; valami teendőnek henyélve elmulasztása.

ELHERDÁL, (el-herdál) ösz. áth. Elveszteget, elpazarol. *Pénzét, vagyonát elherdálni.*

ELHERVAD, (el-hervad) ösz. önh. Tulajdonkép, a növények levelei, és virágai hervadnak el, midőn előbb lekonyulnak, utóbb elszáradnak, és lehullanak, l. HERVAD. Átv. ért. mondják az ifjuságról, szépségről, midőn elmulik. *Hervad as a rózsa, kinek töve nincsen. Elhervadok én is, mert szeretőm nincsen.* (Népd.).

ELHERVADÁS, (el-hervadás) ösz. fn. A növény leveleinek, virágainak lekonyulása, és elszáradása. Átv. ért. az ifjuság és szépség elmulása, elveszése.

ELHERVASZT, (el-hervaszt) ösz. áth. Tulajd. növényt, növényleveleket, virágokat elfonnyaszt, elszáraszt. V. ö. HERVASZT. Átv. ért. ifjuságot, szépséget kellemeitől megfoszt. *Elhervasztja arczát a szerelem búja.*

ELHEVER, (el-hever) ösz. önh. és áth. 1) Folytonosan, tartósan hever. *Elhever óránként, anélkül, hogy valamit tenne.* 2) Heverve eltölt, elmulaszt. *Elheveri az időt. Elheveri a munkát. Heverd el napja.* (Km).

ELHEVERÉSZ, (el-heverész) ösz. áth. 1) Kényelmesen heverve tölti az időt. *Puha pamlagon elheverészni az istenadta napot.* 2) Mint önh. folyvást, és kényelmesen hever. *Elheverész a gyepen, és dohányzik.*

ELHÍ, (el-hí) ösz. áth. Megszólít valakit, hogy előbbi helyéről máshová menjen. *Valahonnan vagy valahová elhíni. Magához vagy magával elhíni. Elhíni valakit a rosz társaságból.* Mondatik a madarakról is, midőn sajátságos hangon egymást csalogatják, magokhoz édesgetik. *A fias tyúk elhíja csibéit.* V. ö. EL, (2) és HÍ.

ELHIBÁZ, (el-hibáz) ösz. áth. Hibából, azaz véletlenül vagy gondatlanságból nem teszi, el nem találja, el nem éri azt, mit tennie, eltalálnia, elérnie kellene. *Elhibázni az igazi utat. Elhibázni az írást. Elhibázni a czélt. Elhibázni a keresett házat.* V. ö. HIBÁZ.

ELHIBÁZÁS, (el-hibázás) ösz. fn. Téves cselekvés, midőn valamit elhibázunk. V. ö. ELHIBÁZ.

ELHIBBAN, (el-hibban) ösz. önh. Hibbanva félre- vagy elesik; elfordul. *Elhibban a ferdén letett edény. Elhibban az egyik oldalán túlterhelt csónak.* V. ö. HIBBAN.

ELHIBÍT, (el-hibít) l. ELHIBÁZ.

ELHIDÉGÉDÉS, (el-hidegédés) ösz. fn. Állapotváltozás, midőn ami meleg vagy forró volt, hideggé leszen, elhűl. Átv. ért. a más iránti vonzalomnak, szeretetnek megszünése.

ELHIDEGÉDIK, (el-hidegédik) ösz. k. Tulajdonkép, minden testről mondják, midőn tüzes vagy meleg részecskéi elszállanak, s ő maga lassanként elhűl. *Elhidegedik a jeges vízben tartott kéz.* Átv. ért. elidegenűl, hajlandósága valaki iránt elmulik, vonzódni megszűn. *Barátai elhidegedtek iránta. Néha a forró szerelem is elhidegedik.* V. ö. HIDEGÉDIK.

ELHIDEGÍT, (el-hidegít) ösz. áth. Hideggé változtat el. V. ö. HIDEG. Átv. ért. elidegenít, valakinek vonzalmát, hajlandóságát más iránt megszünteti. *A hosszas távollét elhidegíti a jó barátokat is. Magaviselete mindnyájunkat elhidegített iránta*, lásd : HIDEGÍT.

ELHIDEGSZIK, (el-hidegszik) l. ELHIDEGÉDIK és v. ö. HIDEGSZIK.

ELHIDOR, (el-hidor) ösz. áth. Holmi apró részekből álló testet, péld. gabonát, morzsalékot, port, szemetet kézzel vagy valamely eszközzel eltakarít, félre seper. *Elhidorni a hamut a tűzhelyről. Elhidorni lapáttal a szemetet, sarat.* V. ö. HIDOR.

ELHIDORGÁL, (el-hidorgál) ELHIDORGAT, (el-hidorgat) ösz. áth. és gyak. Lassacskán és folytonosan elhidor valamit. V. ö. ELHIDOR.

ELHIGÚL, (el-higúl) ösz. önh. Sürüségét, rugalmasságát, keménységét elveszti, s folyékony, ritka, lágy természetüvé válik. *Elhigúl melegben a kocsonya. Elhigúl sok esőben az útak sara.* V. ö. HÍG, HIGÚL.

ELHÍMÉZ, (el-hímez) ösz. áth. Hímvarrásokkal valamely szövetet kiczifráz, eltarkít. V. ö. HÍMÉZ, HÍMVARRÁS. Átv. ért. hibát, bűnt, tökéletlenséget szép szin alá takar, elrejt, elpalástol. *Elhímezni az önzést, a haszonlesést.*

ELHÍMLIK, (el-hímlik) ösz. k. Apró részekre omolva, szakadozva elszóródik, elpereg. *Elhímlenek a zsinórról leszakadt gyöngyszemek.*

ELHINT, (el-hint) ösz. áth. Gabona- vagy gyümölcsszereket, virágokat, s más apró részecskékből álló valamit elszór. *Elhinteni a baromfiaknak való ocsút, kását, kölest. Elhinteni a földbe a magot. Elhinteni virágokkal az utat.* Átv. ért. elterjeszt. *Elhinteni a müveltség magvait.* V. ö. EL, (2) és HINT.

ELHINTÁZ, (el-hintáz) ösz. áth. A hintán v. hintában ülőt, fekvőt ide-oda mozgatja, lebegteti. *Elhintázni a térden ülő gyermeket.* V. ö. HINTÁZ.

ELHINTÉGET, (el-hintéget) ösz. gyak. áth. Holmit folytonosan hintve elszór, elhullat, elperget.

ELHIRDET, (el-hirdet) ösz. áth. Valamit köztudomás végett szóval elterjeszt, elbeszél. V. ö. HIRDET.

ELHÍRÉL, (el-hírél) ösz. áth. Valamit köz hírré tesz.

ELHÍRÉSÉDIK, (el-hírésédik) ösz. k. 1) Általán, köz nyelven forog, köz beszéd tárgyává lesz, híre terjed mindenfelé. 2) Különösen, jelessége, érdemei, tökélyei mindenütt dicsérettel említtetnek. *Némely orvosok rövid idő alatt elhíresednek.*

ELHÍRÉSÍT, (el-hírésít) ösz. áth. 1) Általán, valakit vagy valamit köz beszéd tárgyává tesz, hirét terjeszti mindenfelé. 2) Különösen, valakinek v. valaminek tökélyeit, jelességeit, érdemeit, tetteit magasztalja, dicsérettel említi. V. ö. HÍRÉS, HÍRÉSÍT.

ELHÍRÉSŰL, (el-hírésűl) ösz. önh. Híre, neve elterjed, köz beszéd tárgyává lesz; elhíresedik.

ELHÍRESZTEL, (el-híresztel) ösz. áth. Ismeretlen személyt vagy tárgyat hírbe hoz, rólok mindenfelé beszél. *Új találmányt elhíresztelni.* V. ö. HÍRESZTEL.

ELHÍRHED, (el-hírhed) ösz. önh. Híre terjed mindenfelé, különösen valamely rosz tulajdonságát illetőleg. *Elhírhedt tolvaj, csaló.* V. ö. HÍRHED.

ELHÍRHESZT, (el-hírheszt) ösz. áth. Valakinek v. valaminek rosz hirét terjeszti.

ELHÍRLEL, (el-hírlel) ösz. áth. lásd: ELHÍRESZTEL.

ELHISZ, (el-hisz) ösz. áth. Valamiről helyes vagy álokok által meggyőződik, valamit igaznak, bizonyosnak tart. *Ő mindent elhisz. Elhiszem, hogy szeretné.* Visszahatólag: magáról sokat hisz. *Okos ember nem hiszi el magát. Hidd el magadat, ha veszni akarsz.* (Km.).

ELHITET, (el-hitet) ösz. áth. 1) Valakit meggyőző okok által reá bír, hogy higyen. *Végre elhitette vele az orvos, hogy a borivás árt neki.* 2) Ámítás, álokok által eszközli, hogy higyenek neki. *Holmi babonák által elhitetni az együgyü buta népet. Engem ugyan el nem hitetsz.*

ELHITETÉS, (el-hitetés) ösz. fn. Beszélés, rábeszélés, mely által valakit elhitetünk. V. ö. ELHITET.

ELHITT, (el-hitt) ösz. mn. Magáról sokat tartó, képzelő, elbízott. *Elhitt fiatal müvész.*

ELHITTEN, (el-hitten) ösz. ih. Magáról sokat tartva.

ELHITTSÉG, (el hittség) ösz. fn. Az önérzésnek és önbecsülésnek fattyu sarjadéka, midőn valaki saját erejét, tökélyeit túlbecsüli, s másokat vakmerően lenéz; elbizottság.

ELHITVÁNYÍT, (el-hitványít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki vagy valami hitványnyá legyen. V. ö. HITVÁNY.

ELHITVÁNYODIK, (el-hitványodik) ösz. k. Fokonként hitványnyá változik által. V. ö. HITVÁNY.

ELHITVÁNYÚL, (el-hitványúl) ösz. önh. l. ELHITVÁNYODIK.

ELHIÚL, (el-hiúl) ösz. önh. 1) Hiúvá lesz, azaz olyanná, ki haszontalan, alapnélküli, üres dolgokon, külsőségeken kapkod. 2) Sikeretlenné, haszontalanná, üressé válik. *Elhiúlnak törekvései, vágyai. A halandók müvei elhiúlnak az istenéihez képest.* V. ö. HIÚ, HIÚL.

ELHIUSÍT, (el-hiusít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki egészen hiuvá legyen. *A sok hízelgés elhiusítja a nőket.*

ELHIÚSODIK, (el-hiúsodik) ösz. k. Hiúvá, azaz olyanná lesz, ki üres külsőségeken, haszontalan, alapnélküli dolgokon kapkod, hízelgéseknek örvend. Máskép: *elhiúsúl.*

ELHIVÁS, (el hivás) ösz. fn. Meg- vagy felszólítása valakinek a végett, hogy valahonnan vagy valahová menjen el.

ELHIVAT, (el-hivat) ösz. áth. Valakit más által meg- vagy felszólít, hogy valahonnan vagy valahová menjen vagy jőjön el. *Elhivatni magához az orvost.* V. ö. EL, (2) és HIVAT.

ELHIZELG, (el-hizelg) ösz. áth. és önh. Hizelgve elcsal, elkér valamit. *Elhizelegte legszebb virágomat, és kedves madaramat.* Tárgyeset nélkül: folytonosan hizelg. V. ö EL, (2) és HIZELG.

ELHIZELKÉDIK, (el-hizelkédik) ösz. k. lásd : ELHIZELG.

ELHOMÁLYOSÍT, (el-homályosít) ösz. áth. Homályt terjeszt el valami körül vagy fölött; homályossá tesz. *A felhők elhomályosítják az eget.* Átv. ért. valakinek hírét, nevét, dicsőségét, kisebbé teszi, becsét alább szállítja, feledésbe hozza. *Az újabb művészek elhomályosítják a régieket. Hősi tetteit magánéletének vétkei által elhomályosítja.* V. ö. HOMÁLY, HOMÁLYOS.

ELHOMÁLYOSODIK, (el-homályosodik) ösz. k. Homály terjed el fölötte, vagy körülötte, homályossá lesz. *A förgeteg közeledtére hirtelen elhomályosodott az ég. Elhomályosodtak a füsttől lepett ablakok.* Átv. ért. híre, neve, dicsősége becséből lassan-lassan veszt, és feledésbe megy. V. ö. HOMÁLY, HOMÁLYOS.

ELHOMÁLYOSÚL, (el-homályosúl) ösz. önh. l. ELHOMÁLYOSODIK.

ELHOMLÍT, (el-homlít) ösz. áth. A szőlővesszőt elbujtja, elülteti. A homlitást elvégzi. V. ö. HOMLIT, HOMOLÍT.

ELHOMOKOSODIK, (el-homokosodik) ösz. k. A homok elterjed fölötte, egészen homokossá lesz. *A sivó homokhalmok körül fekvő szántóföldek, legelők elhomokosodnak.*

ELHÓNALL, (el-hónall v. hón-al-ol) ösz. áth. Hóna alá fogva elvisz valamit. *Elhónallni a könyveket, irományokat.* Oly képzésü ige, mint *váll*-ból (humerus) *elvállal.*

ELHORD, (el-hord) ösz. áth. 1) Több tárgyat egymás után elvisz. *A baromfiakat piaczra elhordani. A kánya elhordja a csibéket. A gabonát szekereken és hajókon hordották el. Elhordta az irháját*, azaz, elkotródott. (Km). 2) Átv. ért. elseper, elsodor, elfú. *Elhordta a szél a tollat. A víz elhordotta a lekaszált füvet. Hordjon el a fergeteg.* 3) Visszaható névmással : eltakarodik, ellódúl. *Elhordotta magát. Hord el innen magadat.* 4) Valamely lőszer lövésének távolságát is fejezik ki általa, pl. *Az ágyu messzebb elhord mint a puska.* V. ö. HORD.

ELHORDÁS, (el-hordás) ösz. fn. Több tárgynak egymás utáni elszállítása gyalog, kocsin, hajón stb. V. ö. ELHORD.

ELHORDOGAT, (el-hordogat) ösz. gyak. áth. Holmit kicsinyenként, részenként, egymás után elhord. *Gabonáját, lisztjét, zsiradékát elhordogatja a korcsmába.*

ELHORDOZ, (el-hordoz) ösz. áth. 1) Gyalog, kocsin, lóháton, hajón stb. ide-oda hordja, vezeti. *Uczáról uczára, városról városra elhordozták.* 2) Valamely ruhát elvisel. *Egy köpönyeget húsz évig elhordoz.*

ELHORDOZKODIK, (el-hordozkodik) ösz. k. Ingóstul, bútorostul, retyemutyástul egyik helyről másra takarodik egészen által. *Régi szállásáról elhordozkodott.* V. ö. HORDOZKODIK.

ELHORDOZÓSKODIK, l. ELHORDOZKODIK és HORDOZÓSKODIK.

ELHORGAD, (el-horgad) ösz. önh. Horog módjára elgörbed, elhajlik. *Elhorgad a túlfeszített vasszeg.* V. ö. HORGAD.

ELHORGADÁS, (el-horgadás) ösz. fn. Elgörbedése valamely hajlékony testnek, midőn horoghoz hasonlóan elkonyúl.

ELHORGADOZ, (el-horgadoz) ösz. gyak. önh. Gyakori, folytonos konyulás, hajlás vagy hajlítás következtében elhorgad.

ELHORGÁSZ, (el-horgász) ösz. áth. Horoggal elfog, elkap, elhúz. *Elhorgászni a halakat a halastóból. Elhorgászni a gyümölcsöt a fáról.* V. ö. HORGÁSZ. Átv. ért. és tréfásan : valamit más elől elkaparint.

ELHORTYOG, (el-hortyog) ösz. önh. 1) Folytonosan hortyog, illetőleg hortyogva aluddogál. 2) *Elhortyogni az időt, napot* am. hortyogó alvással eltölteni.

ELHORZSOLÓDIK, (el-horzsolódik) ösz. belsz. Az ütközésbe, szoros érintésbe jött test, egy másik által eldörzsölődik, elkopik, elsurlódik. *Elhorzsolódik a fal, midőn gerendát vontatnak rajta. A kifityegő ruha szárnya elhorzsolódott a keréktől. Elhorzsolódik a szekéroldaltól a lőcs.*

ELHOZ, (el-hoz) ösz. áth. Valamit távolabbról közelebbre, amonnan emide szállít. Ellentéte : elvisz. V. ö. HOZ, VISZ. *Valamit magával elhozni. Ha eljösz, hozd el fiadat is.*

ELHOZAT, (el-hozat) ösz. miveltető. Megparancsolja, meghagyja, eszközli, hogy valamit hozzanak el. V. ö. ELHOZ. Ellentéte : *elvitet. Nem csak maga jött el, hanem bútorait is elhozatta.*

ELHÖMPÖLYGET, ELHÖMPÖLYÖG, l. ELHÉMPÉLYGET, ELHÉMPÉLYÉG.

ELHULL, (el-hull) ösz. önh. Általán : hullva leesik. *Elhullanak a kenyérmorzsák. Elhullanak a könyük. Elhúll a haja. Elhullanak a fogai.* V. ö. HÚLL. Különösen 1) a növénynek levelei, gyümölcsei, magvai, száraiktól elszakadva leesnek. *Elhúllnak a falevelek, a férges vagy elérett gyümölcsök. Elhúll a gabona szeme.* 2) Mondatik emberekről és barmokról, midőn dögvészben múlnak ki. *Az epemirigyben igen sokan elhullottak. Minden szarvasmarhánk elhullott.*

ELHULLÁS, (el-hullás) ösz. fn. Általán : hullva elesés. V. ö. HÚLL. Különösen 1) a növények leveleinek, magvának, gyümölcsének egymás után leesése. 2) Emberek és barmok veszedelme dögmirigy által.

ELHULLAT, (el-hullat) ösz. áth. Általán : valamit hullatva elejt. V. ö. HULLAT. Különösen, részenként elpotyogat. *Elhullatni a zsákból a gabonát. Elhullatni erszényből a pénzt, kosárból a gyümölcsöt. Sok könyüt elhullatott.*

ELHULLASZT, (el-hullaszt) ösz. áth. l. ELHULLAT.

ELHÚNY, (el-húny) ösz. önh. Húnyni megszün, utoljara húny. *Elhúnyt és elaludt.* Átv. ért. meghal, elmulik, eltünik, lenni megszün.

„Úr, ki éldelt, pór, ki munkált,
Egy álomban húnynak el."

Pap Endre.

ELHUNYT, (el-hunyt) ösz. mn. Megholt, boldogult, néhai. *Elhunyt őseink. Csatában elhunyt vitézek. Imádkozzunk az elhunytakért.*

ELHURCZOL, (el-hurczol) ösz. áth. Hurczolva, azaz erőszakosan húzva, vonva, rángatva elvisz, elragad valakit vagy valamit. *A törökök sok magyart örök rabságra elhurczoltak.*

ELHURCZOLKODIK, (el-hurczolkodik) ösz. k. Hurczolkodva elmegy máshová lakni. V. ö. HURCZOLKODIK. *Elhurczolkodott a városból.*

ELHURÍT, (el-hurít), ösz. áth. Valakit, reá rivalkodva, fenyegető hangon elhajt, elkerget. V. ö. EL, (2) és HURÍT.

ELHUROGAT, (elhurogat), ösz. gyak. áth. Ismételt hurítással, rivalkodással, kurjongatással elűz.

ELHÚSOL, (el-húsol) ösz. áth. Csontról vagy bőrről a húst elvakarja, lemetéli.

ELHUTYORODIK, (elhutyorodik) ösz. k. Erőtelen ina meghajlik, mint a vékony hosszú vessző meghajlik.

ELHÚZ, (elhúz) ösz. áth. 1) Valamely terhet, szekeret, kocsit stb. előbbi helyéről máshová vontat. *Elhúzni a hajót, csónakot.* 2) Az illő mértékből, fizetésből, bérből valamit elvesz, az egészet ki nem adja : *Elhúzni a napszámból. Elhúzni a cselédek ételét.* 3) Elharangoz. *Elhúzták már a delet.* 4) Valamely zeneművet vonó hangszeren, különösen hegedün, bőgőn eljátszik. *Húzd el azt a csárdást* V. ö. HÚZ.

ELHUZÁS, (el-huzás) ösz. fn. 1) Valamely tehernek tovább vontatása földön vagy szekéren, hajón stb. 2) Az illő mértéknek, bérnek, fizetésnek ki nem adása.

ELHUZGÁL, (el-huzgál) ösz. áth. Gyakran és részenként húzva elvisz, elvontat. *Elhuzgálni a kévéket a szérűre. Elhuzgálni gereblyével a szalmát, szénát.* V. ö. HUZGÁL.

ELHUZIGÁL, (el-huzigál) ösz. gyak. kics. áth. l. ELHUZGÁL.

ELHUZÓDIK, (el-huzódik) ösz. belsz. 1) Hosszu sorban, folytonos vonalban elmegy, eltakarodik. *Elhuzódnak éjszakról a felhők. Elhuzódnak az ellenhadak.* 2) Hosszabb időre elnyulik. *Némely perek sok évig elhuzódnak.* V. ö. HUZÓDIK.

ELHŰL, (el-hül) ösz. önh. 1) A benne lévő meleg elenyészik, elrepül. *Elhül a leves. Elhül a vasaló.* 2) Átv. ért. valamely véletlen baleseten megdöbben, hideg borzadás futja el testét. *Elhültem bele, midőn tudtomra esett.* V. ö. HŰL.

ELHŰT, (el-hüt) ösz. áth. Valamely testnek tüzét, melegét, hevét elveszi.

ELIDEGENÉDIK, (el-idegenédik) ösz. k. Olyan lesz, mintha idegen volna, idegenné lesz. V. ö. IDEGEN. Átv. és köz ért. emberről mondatik, midőn valaki iránt előbbi vonzalmát, hajlandóságát, barátságát elveszti. Távolító ragu neveket kiván maga mellé. *Elidegenedtek tőle az atyafiak és rokonok. Elidegenedett házájától.*

ELIDEGENÍT, (el-idegenít) ösz. áth. 1) Valakinek mások iránti vonzalmát, hajlandóságát, bizodalmát, barátságát megszünteti, elvonja. Távolító ragu neveket vonz. *Elidegenített régi jó pajtásaimtól.* V. ö. IDEGENÍT. 2) Tárgyesettel : valamit más tulajdonosra szállít által, elád, idegen kézre juttat. *Minden birtokát elidegenítette.* 3) Eltökít, ellop. *Elidegeníteni társának holmiját.*

ELIDEGENITÉS, (el-idegenités) ösz. fn. 1) A mások iránti vonzalomnak, barátságnak stb. megszüntetése, elrontása. V. ö. ELIDEGENÍT. 2) Jószágának vagyonának idegen kézre juttatása, eladása. 3) Idegen jószág ellopása, eltulajdonítása.

ELIDEGENÍTHETLEN, (el-idegeníthetlen) ösz. mn. Amit más tulajdonosra szállítani, eladni nem lehet, nem szabad. *Az érdem személyes és elidegeníthetlen kincs. Némely ősi birtokok elidegeníthetlenek. Az ember ősjogai elidegeníthetlenek.* Mint határozó : elidegeníthetlenül.

ELIDEGENÍTHETLENSÉG, (el-idegeníthetlenség) ösz. fn. Minőség, mely szerént valamit elidegeníteni nem lehet.

ELIDEGENÍTHETŐ, (el-idegeníthető) ösz. mn. Amit más tulajdonosra által lehet és szabad szállítani ; eladható, elkölthető. *A saját keresmény elidegeníthető.*

ELIDEGENÍTHETŐSÉG, (el-idegeníthetőség) ösz. fn. Minőség, mely szerént valamit elidegeníteni lehet.

ELIDEGENÜL, (el-idegenül) ösz. önh. lásd : ELIDEGENÉDIK.

ELIDŐSÍT, (el-idősít) ösz. áth. Valamely birtokot, vagyont, mely eredetileg másnak tulajdona vala, a törvényben kiszabott idő lefolyta alatt ellenmondás nélkül használva, sajátjává tesz. (Praescribit).

ELIDŐSITÉS, (el-idősités) ösz. fn. Valamely birtoknak, vagyonnak, mely eredetileg mást illete, bizonyos ideig tartó békés használat által, sajátjává, tulajdonává tétele. (Praescriptio).

ELIDŐSÖDIK, (el-idősödik) ösz. k. 1) Elvénül, elöregszik, agg korra jut el. 2) l. ELÉVÜL.

ELIDŐSÜL, (el-idősül) l. ELIDŐSÖDIK.

ELIG, tájdivatos pl. a székelyeknél, *alig* helyett.

„Elig várom szombat estét,
Hogy Gyurkám láthassam esmét."

Székely népdal.

ELIGAZÍT, (el-igazít) ösz. áth. 1) A tévelygőt igaz útra, a hibában levőt a dolog valódi mivoltára utasítja, vezeti. 2) Szövevényes ügyet, pert elintéz,

rendbe hoz. 3) Elutasít, azaz, megmondja, hogy takarodjék, menjen el. *A kelletlen vendéget a háztól eligazítani.*

ELIGAZÍTÁS, (el-igazítás) ösz. fn. 1) A tévelygőnek, hibában levőnek igaz útra, valóságra utasítása, vezetése. 2) Ügynek, bajnak, pernek helyes elintézése. 3) Elutasítás, eltávolítás. V. ö. ELIGAZÍT.

ELIGAZÍTÓ, (el-igazító) ösz. mn. 1) Tévelygőt, hibázót helyes útra vezető. *Eligazító tanácsadás, útmutatás.* 2) Ügyet, pert elintéző. 3) Elutasító. V. ö. ELIGAZÍT.

ELIGAZODIK, (el-igazodik) ösz. k. Szövevényes ügyben, tekervényes, görbe, sok águ uton maját tájékozza, eltalálja azt, ami igaz, helyes, való. Állapító ragu neveket vonz. *Eligazodni a végrendeletben. Én nem igazodhatom el rajta. Némely öszvevissza kuszált irományokon nehéz eligazodni.* Hadgyakorlati nyelven: kellő katonai állásba helyezkedik. *Igazodj.* (Richt euch!).

ELIGAZÚL,(el-igazúl)ösz.önh.l.ELIGAZODIK.

ELIGÉR, (el-igér) ösz. áth. 1) Igéri, hogy valamit oda fog adni v. kölcsönözni. V. ö. IGÉR. *Kocsiját eligérte szomszédjának. Szivesen adnám, de már eligértem másnak.* 2) Visszaható névmással: elajánlkozik. *Eligérte magát tánczosul*, helyesebben: *eligérkezett.*

ELIGÉRÉS, (el-igérés) ösz. fn. Adott szó, melynél fogva valamit oda fogunk adni, vagy kölcsönözni.

ELIGÉRKÉZIK, (el-igérkézik) ösz. k. Saját személyére nézve igéri, hogy valahová menni, valamiben részt venni fog. *Eligérkezett uti társamul. Eligérkeztem vendégül.* V. ö. IGÉRKÉZIK.

ELIGTAT, l. ELIKTAT.

ELIJED, (el-ijed) ösz. önh. A hirtelen félelem ellepi, nagyon megijed. *Elijedsz, ha meghallod, mi történt.*

ELIJESZT, (el-ijeszt) ösz. áth. Mást félelemmel tölt el. *Az istenért, el ne ijeszsz. Egészen elijesztettél.* V. ö. IJED, IJESZT.

ELIKTAT, (el-iktat) ösz. áth. Alattomban elszöktet, elrejt, eltitkol valakit. Régies kiavult szó.

ELILLAN, ELILLANT, (el-illan v. illant) ösz. önh. Valamely rosztól tartván, veszélyt gyanítván, titkon odább áll, elsurran, elszökik. *Elillant a poroszlók elől.* V. ö. ILLAN, ILLANT.

ELILLATOZIK, (el-illatozik) ösz. k. Illatozni megszünik, illatát többé nem érezni. *Elillatoztak a rózsák, a virágok.* Átv. ért. elvirágzik. V. ö. ILLATOZIK, ILLAT.

ELILLOG, (el-illog) ösz. önh. Testét könnyeden hajtogatva elmegy, elballag. Vékony hangon *elillog.*

ELIMÁDKOZIK, (el-imádkozik) ösz. k. Folyvást, tartósan imádkozik. *Elimádkozik egész vasárnap és innepen.* Használják tárgyesettel is áthatólag. *Elimádkozza a reggeli imádságot. Elimádkozza az olvasót, a feladott penitencziát.*

ELINAL, (el-inal) ösz. önh. Egyike azon számtalan kifejezéseknek, melyekkel a magyar tréfásan szokta kimondani ezen eszmét: *elmegy. Megérezvén a kolbászbüzt, elinalt ő kelme.* V. ö. INAL.

ELINDÍT, (el-indít) ösz. áth. 1) Heverő, veszteglő, nyugalomban levő testet helyéből úgy mozdít el, hogy tovább menjen, forogjon, haladjon. *Elindítani a szekeret, hajót. Elindítani az órát, a malomkereket.* 2) Embereket, péld. katonákat, útnak ereszt, menésre int. *Elindítani a tábort az ellenség felé.* V. ö. INDÍT.

ELINDÚL, (el-indúl) ösz. önh. 1) A veszteglő, nyugalomban lévő test mozgásnak, forgásnak ered. *Elindúl a malomkerék. Elindúl a megállott óra. Elindúl az orra vére. Elindúl a kocsi, a hajó.* 2) Menni kezd. *Elindulnak a katonák. Elindulnak az utasok.* V. ö. INDÚL.

ELINDULÁS, (el-indulás) ösz. fn. 1) Útnak eredés. 2) Veszteglő, nyugalomban levő testnek azon állapota, midőn mozogni kezd. V. ö. ELINDÚL.

ELINT, (el-int) ösz. áth. Valakinek int, hogy helyéről menjen vagy jöjön el.

ELINTÉZ, (el-intéz) ösz. áth. 1) Bonyolodott, szövevényes ügyet illően megfejtvén rendbe hoz, eligazít. *Elintézni az örökösök között támadt viszálkodást. Elintézni a tagosztályt.* 2) Több és különféle dolgot, tárgyat kellőleg elhelyez, alkalmaz. *Elintézni az ujonnan kezdett mezei gazdaságot. Mindent helyesen, czélirányosan elintézett.* V. ö. INTÉZ.

ELINTÉZÉS, (el-intézés) ösz. fn. 1) Bonyolodott, szövevényes dolgok, ügyek eligazitása. 2) Különféle tárgyak helyes alkalmazása. V. ö. ELINTÉZ.

ELÍR, (el-ír) ösz. áth. Írva elfogyaszt. *Elírta minden tintáját. Több koncz papirost el- v. felírt.* V. ö. EL, (2) és ÍR.

ELIRAMLIK, (el-iramlik) ösz. k. Iramodva, azaz sebes futással eltávozik, elsiet. V. ö. IRAMLIK.

ELIRAMODIK, l. ELIRAMLIK.

ELIRKÁL, (el-irkál) ösz. áth. Irkálva elhasznál. *Elirkálja a tintát, papirost.* Önhatólag: folyvást irkál.

ELIRONGÁL, (el-irongál) ösz. áth. Irongálva, azaz jégen csuszkálva eltávozik, eliramlik.

ELIRTÓZIK, (el-irtózik) ösz. k. Valamitől irtózva elfordúl, visszarándul. *Elirtóztam tőle, oly csúnya volt.* V. ö. IRTÓZIK.

ELISMER, (el-ismer) ösz. áth. 1) Valamit saját meggyőződéseül elvállal, nyilvánít, nem tagad. *Elismeri hibáját. Elismeri gyöngeségét.* 2) Némelyek hibásan használják *félreismer, másnak ismer* helyett, alkalmasint a német *verkennen* után; de a magyarban *el* igekötőnek *félre* jelentése nincsen. 3) Valaminek vagy valamilyennek tart. *Elismerlek barátomnak. Én nem ismerlek el uramnak.* V. ö. ISMER.

ELISMERÉS, (el-ismerés) ösz. fn. Valaminek megvallása, igaz gyanánt elfogadása, nem tagadása. V. ö. ELISMER.

ELISMERT, (el-ismert) ösz. mn. Igaz gyanánt elfogadott, nem tagadott. *Elismert érdem. Elismert hiba.*

ELISZAMODIK, (el-iszamodik) ösz. k. 1) Elsikamlik, elcsuszik. 2) Átv. ért. szép csendesen elszökik, odább áll. V. ö. ISZAMODIK.

ELISZAPOSODIK, (el-iszaposodik) ösz. k. Az iszap lassan-lassan ellepi, elterjed rajta. *Eliszaposodik az árvíz járta mező.*

ELISZIK, (el-iszik) ösz. k. 1) Ivással mulat, időt tölt. *Eliszik estétől világos virradtig.* 2) Áth. ért. valamely italt elfogyaszt. *Eliszsza előlünk a legjobb bort. A nagy barom eliszsza az apróbbak elől a válubeli vizet.* 3) Ivásra elpazarol, elveszteget. *Eliszsza pénzét, ruháját. Eliszsza az eszét.* V. ö. EL, (2) és ISZIK.

ELISZKÓDIK, (el-iszkódik) ösz. k. Valamely roszat gyanítva, féltében elkotródik, odább áll, elhordja az irháját. Tréfás alsó irásmódba való kifejezés. V. ö. ISZKÓDIK.

ELISZONYÍT, (el-iszonyít) ösz. áth. Valamely borzasztó látmány, igen nagy félelemmel eltölt. *A sürüből elérohanó tigris eliszonyítja az utast.* V. ö. ISZONYÚ, ISZONYÍT.

ELISZONYODIK, (el-iszonyodik) ösz. k. Igen nagy félelemmel telik el, nagyon elborzad, elretten. V. ö. ISZONYODIK. *Eliszonyodtam töle, oly dühös és utálatos volt.*

ELITAT, (el-itat) ösz. áth. Ivók által elfogyaszt. *Elitatta vendégeivel minden borát.*

ELITATÁS, (el-itatás) ösz. fn. 1) Ivók által elfogyasztás. 2) Némely régi székely oklevelekben am. *executio.* Talán, mivel ivással történt a végrehajtás, elkobzás, eldobolás.

ELITÉL, (el-itél) ösz. áth. 1) Valamely tárgy, ügy fölött elmondja, mit itél róla, l. ITÉL. 2) Valakit törvényes úton vagy biróilag vétkesnek vall, kárhoztat. *Elitélték a befogott tolvajokat.* 3) Gyógytanilag : a kórjelekből valamely nyavalyának állapotját meghatározza. (Crisim facit).

ELITÉLÉS, (el-itélés) ösz. fn. 1) Valamely ügyről elmondása annak, mit felőle tartunk, itélünk. V. ö. ITÉL. 2) Biréi nyilatkozás, midőn valakit vétkesnek, s büntetésre méltónak vallunk. 3) Gyógytanilag : a nyavalya állapotának, mivoltának a mutatkozott kórjelekből meghatározása. (Crisis).

ELÍZA, női keresztnév, tt. ELÍZÁT, újabb korban használtatik *Erzsébet, Erzsi* helyett. *Elisabeth.*

ELÍZEL, (el-ízel) ösz. áth. Valamit ízelve, kóstolva elkiván, elfogyaszt.

ELÍZETLENÉDIK, (el-ízetlenédik) ösz. k. 1) Étel-italról mondatik, midőn elveszti ízét. Átv. ért. fonák, kelletlen modorú társalgóvá, savatlan beszédűvé válik.

ELÍZETLENÍT, (el-ízetlenít) ösz. áth. 1) Ételitalnak ízét veszi. 2) Átv. ért. valakit társalgásában kelletlenné, beszédében savatlanná tesz.

ELJAJDÚL, (el-jajdúl) ösz. önh. Hirtelenül jaj-kiáltásra fakad. *Rá vág egyet a hajdú, arra igen eljajdúl*(l). (Népd).

ELJÁR, (el-jár) ösz. önh. 1) Gyakran elmegy. *Eljár a templomba, a szinházba.* 2) Elmulik, elfoly. *Az idő eljár, senkire sem vár.* (Km). 3) Mondják a nyelvről, szájról. *Eljár a nyelve, eljár a szája,* azaz kifecsegi a titkot. 4) Valamit teljesít, valamiben foglalkodik. *Eljár hivatalában, kötelességében, tisztében. Majd eljárok én abban az ügyben.* 5) Tárgyesettel : am. sorban látogat. *Eljárni a birákat, eljárni a legügyesb ügyvédeket, orvosokat. Eljárni az urakat.* 6) Mondják a tánczról és némely más mozgásokról. *Eljárni a toborzót, a csárdást. Eljárni a bolondját.*

ELJÁRÁS, (el-járás) ösz. fn. 1) Gyakori elmenés valamely helyre. 2) Hivatalbeli, kezelési mód, út, rend, mely szerint valamely ügyet elvégeznek. *Birói eljárás. Tiszti eljárás.* (Procedura).

ELJÁRDOGÁL, ELJÁROGAT, (el-járdogál v. —járogat) ösz. önh. Valahová gyakran elmegy. *Eljárdogál a kedves ablaka alá. Eljárogat a szomszédba.*

ELJÁRT, (el-járt) ösz. mn. Sok járás, menés, kocsizás által elkoptatott, elrontott. *Eljárt csizma. Eljárt út.*

ELJÁTSZÁS, (el-játszás) ösz. fn. 1) Valaminek játék által elvesztése. 2) Színműnek, zeneműnek eléadása. 3) Átv. ért. szerencsének, reménynek saját hibánk által elszalasztása, megsemmisítése. V. ö. ELJÁTSZIK.

ELJÁTSZIK, (el-játszik) ösz. k. 1) Folyvást, tartósan játszik. *Eljátszik egész éjjel.* 2) Tárgyesettel a) játékban valamit elveszt. *Eljátszani pénzét, jószágát.* b) Szinművet, zeneművet eléad. *Eljátszani a legújabb franczia drámákat. Eljátszani Mozart, Haydn remekjeit.* c) Átv. ért. Szerencsét, reményt saját hibája, ügyetlensége, bűne által elszalaszt, semmivé tesz. *Eljátszani jövendőjét. Eljátszotta szerencséjét.* V. ö. EL, (2) és JÁTSZIK.

ELJEGYEZ, (el-jegyez) ösz. áth. A nőtlen férfi valamely nőt jövendő házastársául kijelelvén, kiválasztván, kézfogás, gyűrű- vagy kendőváltás által tudatja, biztosítja, hogy elveszi.

ELJEGYZÉS, (el-jegyzés) ösz. fn. Innepélyes szertartás, midőn a mátkák kézfogás és némely más szokások végrehajtása mellett egymásnak házasságot igérnek.

ELJŐ, ELJÖN, (el-jő v. -jön) ösz. önh. A távolban levő elérkezik, megjelen. *Eljőnek a meghivott vendégek.* Átv. ért. mondják elvont tárgyakról. *Eljön az idő. Majd eljön a vénség is, ha meg nem halunk. Eljön az itélet.*

ELJÖVÉS, (el-jövés) ösz. fn. A távolban levőnek ide jövése, ide érkezése.

ELJÖVET, (1), (el-jövet) ösz. ih. Eljövés alkalmával, eljövetelkor. *Eljövet majd beszéljünk a dologról.*

ELJÖVET, (2), ELJÖVETEL, (el-jövet v. -jövetel) ösz. fn. Azon eszmét fejezi ki, midőn azt akarjuk jelenteni, hogy valaki már valósággal megjött. Egyébiránt a köz szokás szerint az *eljövés* és *eljövet* egy értelemben használtatnak.

ELJUT, (el-jut) ösz. önh. Bizonyos helyre, távolságra elér. *Végre eljutottunk a kivánt czélra.* V. ö. EL, (2) és JUT.

ELJUTÁS, (el-jutás) ösz. fn. Elérkezés, odaérés valamely helyre vagy czélra.

ELKÁBÍT, (el-kábít) ösz. áth. Egészen kábává tesz. *Elkábítja a sürü gőz, a nagy forróság. Elkábítja a mennykődurranás. Elkábítja elméjét a sok hizelgés, tulságos dicséret.* V. ö. EL, (2) és KÁBÍT.

ELKÁBÚL, (el-kábúl) ösz. önh. Egészen kábává lesz. *Elkábúlni valamitől vagy valamiben. Elkábúl feje a sok zaj miatt. Elkábúl bele.* V. ö. EL, (2) és KÁBÚL.

ELKACSOSODIK, (el-kacsosodik) ösz. k. Kacsai elszaporodnak. V. ö. KACS. *Elkacsosodik a szőlő, elkacsasodnak némely fölfutó növények*, pl. borsók.

ELKACZAG, (el-kaczag) ösz. önh. 1) Folyvást, tartósan kaczag. *Jóizűen elkaczagni valami fölött. Elkaczag rajta.* 2) Tárgyesettel : kaczagva tölt el. *Elkaczagni az időt.* 3) Visszaható névmás tárgyesetével : kaczagásra fakad. *Elkaczagja magát.* V. ö. KACZAG.

ELKALAPÁL, (el-kalapál) ösz. áth. 1) Kalapálva elkoptat, elnyújt. *Elkalapálni a vasat.* 2) Átv. és tréfás ért. eldönget, elpufogat. *Elkalapálták a hátát.*

ELKALIMPÁL, (el-kalimpál) ösz. önh. Kalimpázva, azaz szédelegve elforog, mint pl. akit erősen fejbe ütnek vagy eltaszítanak, elpenderítenek. V. ö. KALIMPA.

ELKALIMPÁZ, l. ELKALIMPÁL.

ELKALL, (el-kall) ösz. áth. Kallóban a szövetnek hosszukás szálait, gubanczait elnyírja, elnyesi, elkoptatja. Átv. ért. ruhanémüt hosszas viselés által elszakgat.

ELKALLAT, (el-kallat) ösz. áth. Ruhafélét elvisel, elkoptat. V. ö. ELKALLIK.

ELKALLIK, (el-kallik) ösz. k. A kallóban elveszti gubanczait, hosszukás szőrét. Köz. ért. elkopik, elvásik, elszakad. *Elkallik viselésben a ruha.*

ELKALLOTT, (el-kallott) ösz. mn. 1) A kallóban gubanczaitól, hosszu szőrétől megtisztult. *Elkallott szür.* 2) Átv. ért. Elkopott, elvásott, elszakadt. *Elkallott ócska ruha.*

ELKALLÓDIK, (el-kallódik) ösz. belsz. A kallóban gubanczai lekopnak. Átv. és köz. ért. lassanlassan elfogy, elkopik, elvesz. *A hivtelen kezek között elkallódik az árvák pénze. Elesége böven volt, de lassankint elkallódott.*

ELKALMÁRKODIK, (el-kalmárkodik) ösz. k. Folyvást, tartósan űzi a kalmárságot. Tárgyesettel : roszúl vagy szerencsétlenül kalmárkodva elveszteget. *Elkalmárkodta mindenét.* V. ö. EL, (2) és KALMÁRKODIK.

ELKÁMPICSORODIK, (el-kámpicsorodik) ösz. k. Tulajd. akkor mondatik, midőn valami, pl. a száj, félre áll, elgörbül. Átv. ért. a szóban fönnakad vagy olyast mond, mit maga sem akart, miáltal elárulja magát. *Elkámpicsorodott a nyelve.* Alsó, népies irásmódba való tájszó.

ELKÁMPÚL, (el-kámpúl) ösz. önh. Az arczvonásokról és szemekről mondatik, midőn rendes helyzeteikből kifordulva eltorzulnak. *Olyat ivott, hogy a szemei elkámpúltak bele.* V. ö. KÁMPÚL.

ELKANALAZ, (el-kanalaz) ösz. áth. Tulajd. az ételt kanállal eleszi más elől. Átv. és tréfás népnyelven : más elől elkap, valaminek elnyerésében mást megelőz.

ELKÁNYAD, (el-kányad) ösz. önh. Tájszó, am. ellankad, elfárad, mintegy elkanyúl, elkonyúl.

ELKANYARÍT, (el-kanyarít) ösz. áth. Kanyarítva elkap, elvesz, elvág, elharap. *A szántó ökör elkanyarított egy harapást a szomszéd vetésből. Egy darabot elkanyarítani a kerek sajtból, a kenyérből. Egy-két vágást elkanyarítani a más rétjéből.* V. ö. EL, (2) és KANYARÍT.

ELKANYARODIK, (el-kanyarodik) ösz. k. Kanyarodva, azaz körvonalban elfordúl. *Elkanyarodik a hadsereg.* Köz. ért. az egyenes vonaltól jobbra vagy balra eltér. *Elkanyarodik az út. Elkanyarodik a repülő sas, kánya, midőn a zsákmánynak neki kerül.* V. ö. EL, (2) és KANYARODIK.

ELKAP, (el-kap) ösz. áth. 1) Valami futót, repülőt, levegőben szállót, kezével, körmével, szájával stb. elfog. *Elkapja a macska az egeret, az agár a nyulat. Elkapja, mint eb a legyet.* (Km.) *Elkapja a labdát.* 2) Elvész. *A kutya elkapja a macskától a konczot.* 3) Valamely bajba, betegségbe esik. *Elkapni a náthát. Elkapni a koszt. Elkapni a rühet. himlőt.* 4) Elragad. *Elkapták a lovak a kocsit.* Átv. ért. *elkapta a sok dicséret*, azaz kényessé tette. Ez értelemben önhatólag is használtatik. *Már igen elkapott*, azaz dicsérgetés vagy engedékenység által elkényesedett.

ELKAPÁL, (1), (el-kapál) ösz. áth. Kapával helyéből elmozdít, elhány valamit. *Elkapálni a földet, a sarat. Elkapálni az utról a füvet, gazt.* V. ö. EL, (2) és KAPÁL.

ELKAPÁL, (2), (l. fönebb) ösz. önh. Folyvást kapál. *Elkapál reggeltől estig.*

ELKAPAR, (el-kapar), ösz. áth. Ujjakkal vagy körmökkel kaparva valamit helyéből elmozdít. V. ö. EL, (2) és KAPAR. *Elkaparja a tyúk a szemetet, polyvát, szemet. Elkaparja a kutya a földet, midőn valamit szaglász.*

ELKAPARÍT, v. ELKAPARINT, (el-kaparít v. -kaparint) ösz. áth. Tréfás nyelven : valamit más elől eldug, elragad, maga számára eltesz, ellop. *Elkaparította amit talált. Elkaparítottam az orra elől.*

ELKAPÁS, (el-kapás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg fogás, midőn valamit elkapunk ; elvevés, elragadás, elfogás.

ELKAPAT, (el-kapat) ösz. áth. 1) Tulajd. valamit elragadni enged. *Elkapatni a kocsit a szilaj*

lovak által. Átv. ért. valakit roszra szoktat, elkényeztet. *Nagy engedékenység által elkapatni a gyermeket.* Visszaható névmással : *Elkapatni magát az indulattól, haragtól, gőgtől* stb. am. azokban semmi mértéket nem tartani.

ELKAPATÁS, (el-kapatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit elkapatunk; elkényeztetés, indulat által elragadtatás.

ELKAPDOS, ELKAPDOZ, l. ELKAPKOD.

ELKAPDOSÁS, ELKAPDOZÁS, l. ELKAPKODÁS.

ELKAPKOD, (el-kapkod) ösz. áth. 1) Gyakran, többfélét vagy többet elkap. *Elkapkodja társai elöl a lehullott gyümölcsöt.* V. ö. ELKAP. 2) Árukat mintegy más elől elragadva hirtelen megvásárol. *A ritka, jó és olcsó árukat hamar elkapkodják.*

ELKAPKODÁS, (el-kapkodás) ösz. fn. 1) Cselekvény, midőn valamit hamar egymás után elkapnak. V. ö. ELKAP, 1) és 2). 2) Az áruknak mások elől hirtelen megvásárlása.

ELKARDLAPOZ , (el-kard-lapoz) ösz. áth. Kardlappal ütve, verve elhajt, elűz, elkerget valakit.

ELKÁRHOZIK, (el-kárhozik) ösz. k. Vallási ért. az örök üdvösségből és mennyországból kizáratik, s örök büntetésbe esik. *A ki hiszen és megkeresztelkedik, üdvözül : a ki pedig nem hiszen, elkárhozik.* (Márk. 16. 16.)

ELKÁRHOZOTT, (el-kárhozott) ösz. mn. Örök üdvösségtől megfosztott, mennyországból kizárt, s örök büntetésbe esett. *Elkárhozott bünösök, gonosztévők. Elkárhozott lélek.*

ELKÁRHOZTAT, (el-kárhoztat) ösz. áth. Ezen összetett alakban egyedül vallásilag használtatik, s am. örök büntetésre itél, pokolra taszít; vagy olyas cselekedetre ingerel, mely az embert örök kárhozatra juttatja. V. ö. KÁRHOZTAT, KÁRHOZAT.

ELKARMOL, (el-karmol) ösz. áth. Körmökkel elvakar, összevakar. *A macska elkarmolta a képét.* V. ö. KARMOL.

ELKÁROMOL, (el-káromol) ösz. áth. 1) Káromolva elijeszt, elhajt, elűz. 2) Visszaható névmással : *elkáromolja magát,* azaz káromkodva megszólal, káromkodásra fakad. V. ö. KÁROMOL.

ELKARÓZ, (el-karóz) ösz. áth. Karókkal elrekeszt, elkerít, elzár. *Elkarózni a vadas kertet.* Hadi tudományban : a sereget, tábort levert karók által elsánczolja, biztosítja.

ELKÁRTOL, (el-kártol) ösz. áth. A gyapjat tisztítás végett elgerebenezi , úgynevezett kárttal vagy kardácscsal elgyaratja. Csapók és posztósok műszava.

ELKÁRTYÁZ, (el-kártyáz) ösz. áth. Valamit kártyajátékban elveszteget. *Elkártyázni a pénzt. Elkártyázni az időt. Minden jószágát elkártyázta.*

ELKÁSÁSODIK, (el-kásásodik) ösz. k. Némely gyümölcsökről mondják, midőn azok igen elérvén szivós természetöket elvesztik, s húsaik kásaformájúakká lesznek. *Elkásásodik a sárga dinnye. Elkásásodnak némely almafajok, körték* stb.

ELKASZÁL, (el-kaszál) ösz. áth. 1) Növényt, füvet valamely helyről kaszálva eltakarít, eltulajdonít. *Elkaszálta a szomszéd rétjét.* 2) A kaszálást elvégzi.

ELKASZIMBÁL, (el-kaszimbál) ösz. áth. Ide-oda húzkodva, ránczigálva elkuszál, rendetlenné tesz. *Elkaszimbálni az ágyat. Elkaszimbálni a gabonakévéket, a képéket, a szénarendeket.*

ELKAVAR, (el-kavar) ösz. áth. Híg vagy össze nem álló testet, kézzel vagy valamely eszközzel össze-vissza forgat, szétzavar. *Elkavarni a lisztet a hordóban. Elkavarni a vakolni való meszet, a sártapaszt. Elkavarni a fasékban a kását.* V. ö. KAVAR, KEVER.

ELKAVARODIK, (el-kavarodik) ösz. k. Görbe, keringős vonalakban elszáll, elcsavarodik. *Elkavarodnak a hollók, varjuk, sasok.*

— ELKĖDIK, (el-kėd-ik) ösz. igeképző, mint *hiselkedik;* mély hangon — *alkodik,* mint *hiv-* (=hiú) *alkodik.*

ELKEDVEL, (el-kedvel) ösz. áth. lásd ELSZERET.

ELKEDVETLENĖDIK, (el-kedvetlenėdik) ösz. k. Kedvét elveszti, elszomorodik, kedvetlenné lesz.

ELKEDVETLENÍT, (el-kedvetlenít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki kedvetlenné legyen; elszomorít; kedvét veszi valakinek.

ELKEDVETLENÜL, (el-kedvetlenül) ösz. önh. l. ELKEDVETLENĖDIK.

ELKEFÉL, (el-kefél) ösz. áth. Kefével eltisztít, eltakarít, elseper. *Elkefélni a ruháról a port, pelyhet.* Átv. és tréfás ért. elver, elpufogat. *Jól elkefélték a hátát.*

ELKEGYETLENĖDIK, (el-kegyetlenėdik) ösz. k. l. ELKEGYETLENÜL.

ELKEGYETLENÜL, (el-kegyetlenül) ösz. önh. Kegyetlen indulatuvá fajúl el. *Az önkényü ur könnyen elkegyetlenül.*

ELKEL, ELKÉL, (el-kel v. -kél) ösz. önh. 1) Elfogy. *Háznál sok liszt és zsír elkel. Már mindenütt elkele Márton ludja, a Bakonynak már lehullott levele.* (Kisf. S.) 2) Eladatik. *Győrben és Mosonban sok gabona elkel. Olcsó vagy drága áron elkel.* 3) Szükség van rá. *Nála is elkelne a jobb fizetés.* 4) Elvesz. Ezen értelme a régieknél divatozott. 5) Elmegy. *Elkelt tőlünk messze földre. Kelj el innen.* 6) Mondják a tésztáról , kovászról, midőn igen elérik, elrepedez, elerjed.

ELKELEPĖL, (el-kelepėl) ösz. áth. Kelepelve elűz, elkerget.

ELKEMÉNYĖDIK, (el-keményėdik) ösz. k. l. ELKEMÉNYÜL.

ELKEMÉNYÍT, (el-keményít) ösz. áth. Átv. ért. Keménynyé változtat által, szilárddá tesz, megedz. *Elkeményítette a sok viszontagság.* V. ö. KEMÉNY.

ELKEMÉNYÜL, (el-keményül) ösz. önh. Átv. a kül behatások ellen elszilárdul, megedződik; hajthatatlanná, érzéketlenné lesz. *Elkeményült a szíve.*

ELKEN, (el-ken) ösz. áth. 1) Szétken, kenés által felhasznál. *Elkente a kocsis minden háját.* 2) Elpiszkol, elzsiroz, elmocskol. *Elkenni zsírral a ruhát.* V. ö. EL, (2) és KEN.

ELKENDŐZ, (el-kendőz) ösz. áth. Kendőváltással házastársul eljegyez.

ELKENDŐZÉS, (el-kendőzés) ösz. fn. Eljegyzési szertartás, mely kendőváltással történik.

ELKÉNYÉSÉDIK, (el-kényésédik) ösz. k. Kényes természetüvé változik által; elpuhúl, elfinnyásodik. V. ö. KÉNYES.

ELKÉNYÉZTET, (el-kényéztet) ösz. áth. Tulságos kedvezés, dicsérés, hízelgés által kényessé tesz, illetőleg elpuhít, elfinnyásít. *Nem kell a gyermeket elkényeztetni.*

ELKÉNYÉZTETÉS, (el-kényéztetés) ösz. fn. Hibás bánásmód, mely által valakit elkényeztetnek. V. ö. ELKÉNYÉZTET.

ELKÉNYSZÉRÍT, (el-kényszerít) ösz. áth. Elmenni kényszerít, elmenésre erőszakol. Erőszakos bánás által elnyom vagy hasonló erőszakra késztet.

ELKÉNYSZÉRÉDIK, ösz. k. Önkény, s erőszakos bánás miatt elnyomorodik, vagy hasonló erőszakra vetemedik. Tréfás értelemben: bortól elázik.

ELKÉPED, (el-képed) ösz. önh. 1) Nagy félelem és rettegés miatt képe elváltozik, elsápad, elhalaványúl. 2) Elbámúl, csudálkozásában oda lesz.

ELKÉR, (el-kér) ösz. áth. Kijelenti szóval abbeli kivánságát, hogy valakit vagy valamit elvihessen. *Elkérni kölcsön valakitől a bundát. Elkérni segítségül a szomszéd cselédét. Nekem nem adja, kérd el tőle te.*

ELKÉRDÉZ, (el-kérdéz) ösz. áth. Valakit különféle tárgyakról kitudakol. *Elkérdezni a jövevényt uti kalandjairól.* Használtatik személyes tárgyeset nélkül is, pl. *Elkérdezte, mi történt. Minden apróságot, tisded eseményt elkérdezett.*

ELKÉREDZIK, (el-kéredzik) ösz. k. Kér valakit, hogy elmennie szabad legyen. *A cseléd elkéredzett, hogy beteg szüleit meglátogathassa. A diák az oskolából elkéredzett haza.*

ELKERES, (el-keres) ösz. áth. Valamit sokáig, tartósan keres. *Úgy elkereste, még sem akadt rá.*

ELKÉRGESÉDIK, (el-kérgesédik) ösz. k. Kérgessé változik által; oly keménynyé, rögössé lesz, mint a kéreg. *Elkérgesédik a tenyere, talpa.* Máskép: elkerepesedik.

ELKÉRGESÍT, (el-kérgesít) ösz. áth. Kérgessé tesz. *A munka elkérgesítette a tenyerét.*

ELKÉRGESÜL, (el-kérgesül) ösz. önh. l. ELKÉRGESÉDIK.

ELKERGET, (el-kerget) ösz. áth. Kergetve elhajt, elűz, eltávolít. V. ö. KERGET. *Elkergetni a jukokat a tilosból. Elkergetni a gyümölcsös körül ólálkodó gyermekeket.*

ELKERGETÉS, (el-kergetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn embert vagy más állatot valahonnan kergetve elűznek, elhajtanak.

ELKÉRGŰL, (el-kérgűl) ösz. önh. l. ELKÉRGESÉDIK.

ELKERÍT, (el-kerít) ösz. áth. Sövénynyel, gyöpüvel, karókkal, palánkkal, árokkal stb. valamit egészen körülvesz, a járókelők elől elzár. *Elkeríteni a tagosztályban jutott részt.* V. ö. KERÍT. Átv. ért. a káromkodásnak nagy feneket vet. *Amúgy pajkosan elkerítette.*

ELKERTÉL, (el-kertél) ösz. áth. Valamely tért kert gyanánt körülárkol, elkerít.

ELKERŰL, (el-kerül) ösz. áth. 1) Valamitől úgy eltávozik, hogy közelebbi érintkezésbe ne jőjön vele. *Elkerüli a nagy sárt, a gonosz társaságot.* 2) Megmenekszik. *Elkerüli a büntetést. El nem kerülöd az akasztófát.* 3) Átv. ért. *elkerülte figyelmemet*, azaz nem vettem észre. 4) Tárgyeset nélkül: kerülve más felé megy. *Elkerült Buda felé.* V. ö. KERÜL.

ELKERÜLHETETLEN, (el-kerülhetetlen) ösz. mn. Amit elkerülni nem lehet, ami elébb-utóbb megtörténik rajtunk, ami ellen nincs menekvés. *A halál elkerülhetetlen.* Mint ih. elkerülhetetlenül. V. ö. ELKERŰL.

ELKERÜLHETETLENÜL, ösz. ih. Minden bizonynyal, menthetetlenül. *Elkerülhetetlenül meg fogják őt vétkeért büntetni.*

ELKERŰLHETLEN, l. ELKERŰLHETETLEN.

ELKERŰLHETŐ, (el-kerülhető) ösz. mn. Amit el lehet kerülni. V. ö. ELKERŰL.

ELKESERÉDÉS, (el-keserédés) ösz. fn. Átv. szomorusággal és boszúval párosult harag, az elégületlenségnek azon foka, mely elszánt cselekvésre fakad ki.

ELKESERÉDIK, (el-keserédik) ösz. k. 1) Tulajd. keserüvé változik által. De ezen értelemben nem divatos, helyette *megkeseredik* vagy *elkesernyésedik* van szokásban. 2) Átv. ért. sok, kivált méltatlan sérelmek miatt mélyen elszomorodik, s boszút forraló haragra lobban. *Zsarolás, önkény, kegyetlen bánás miatt elkeseredett nép.*

ELKESERÍT, (el-keserít) ösz. áth. 1) Tulajd. Keserüvé változtat el. V. ö. KESERŰ. 2) Átv. és köz ért. sok sérelem, bántás, jogtalanság által mélyen elszomorít, s boszuval vegyes haragra gerjeszt. *Az alattvalót elkeseríti urának kegyetlen zsarolása.*

ELKESERÍTÉS, (el-keserítés) ösz. fn. 1) Tulajd. valaminek keserüvé tétele. 2) Átv. ért. sérelmek, jogtalanságok által elszomorítás, és boszús haragra fölgerjesztés. *Az urak zsarnoksága a jobbágyok elkeserítése.*

ELKESERNYÉSÉDIK, (el-kesernyésédik) ösz. k. Kesernyéssé lesz. V. ö. KESERNYÉS.

ELKESERNYÉSÍT, (el-kesernyésít) ösz. áth. Kesernyéssé tesz. V. ö. KESERNYÉS.

ELKESERÜL, (el-keserül) ösz. önh. l. ELKESERÉDIK.

ELKÉSÉS, (el-késés) ösz. fn. A kiszabott időre meg nem jelenés. V. ö. ELKÉSIK.

ELKÉSIK, (el-késik) ösz. k. A kiszabott időre meg nem jelen, valamit utóbb tesz, hogysem kellett volna. *Elkésni a gőzösről. Elkésni a templomi tanitásról. Elkésni az irással. Elkésni a nyári munkával, szántással, aratással, szüreteléssel.* V. ö. EL, (2) és KÉSIK.

ELKÉSŐDIK, (el-késődik) ösz. k. Mondjuk időszakról, vagy általán időről, midőn vége felé jár. *Elkésődik a nap. Elkésődik az idő.*

ELKÉSZÍT, (el-készít) ösz. áth. 1) A munkába vett dolgot egészen elvégezi, kiállítja. *Elkésziteni a ruhát. Elkésziteni a könyvet.* 2) Úgy elrendez, hogy valamire alkalmas, képes, czélszerü, ügyes legyen. *Elkésziteni a házat lakásra. Elkésziteni valakit az oskolai vagy ügyvédi vizsgálatra. Elkésziteni a kocsit hosszu utra. Elkésziteni a konyhára valókat.* 3) A kedélyt előre úgy hangolja, hogy valamely esemény igen meglepő ne legyen reá nézve. *Elkésziteni valakit a szomorú hir hallására.*

ELKÉSZITÉS, (el-készités) ösz. fn. 1) Munkába vett tárgynak elvégzése, kiállitása. 2) Valamire ügyessé, képessé, czélszerüvé tevés. 3) A kedélynek oly hangolása, melynél fogva valamely váratlan nagy esemény által fölötte meg ne zavarodjék. V. ö. ELKÉSZÍT.

ELKÉSZÜL, (el-készül) ösz. önh. 1) Kész lesz (elvont értelemben, figyelem nélkül a készitőre). *Elkészül a ruha, kocsi, könyv, ház.* 2) Elmenésre szükséges intézkedéseket tesz, elmenni szándékozik. *Városból elkészül falura lakni.* 3) Valamire előre elszánja magát. *Elkészül a csapásra, a halálra.* V. ö. KÉSZÜL.

ELKEVÉLYÉDIK, (el-kevélyédik) ösz. k. Kevély természetüvé válik, elbizza magát. *Elébb szerény volt, de a sok hizelgés és dicséretek miatt elkevélyedett.*

ELKEVER, (el-kever) ösz. áth. 1) Részekre eloszlat, s az által egyformává tesz. *Elkeveri a rántást. Elkeveri a kovász közé tett burgonyalisztet.* 2) Elzavar, elhányvet. *Elkeverni a válogatott almákat a hibásakkal. Elkeverni a záptojásokat az épekkel.* V. ö. KEVER.

ELKEVERÉDIK, (el-keverédik) ösz. k. Ami rendbe volt szedve, vagy ami öszve nem való, öszvevissza zavarodik, hányódik, elvegyül. *Kötelesvényei a sok irományok között elkeveredtek.*

ELKEVERÉS, (el-keverés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elkeverünk. V. ö. ELKEVER.

ELKEZD, (el-kezd) ösz. áth. Valamibe bele kap, bele fog, valamely dolgot, munkát folyamatba vesz. Vonz 1) tárgyesetet, péld. *Elkezdi a szántást, aratást, nyomtatást. Elkezdi a pert.* 2) határtalan módu igét, péld. *Elkezd szántani, aratni, nyomtatni.* 3) tárgyesetet és határtalan módu igét egyszerre, péld. *Elkezdi a földet szántani, a buzát aratni, nyomtatni.*

ELKEZDŐDIK, (el-kezdődik) ösz. belsz. Valamely tárgynak, ügynek, történetnek eleje megered, valami lenni kezd. *Elkezdődik a tavaszi munka. Elkezdődik a háboru. Elkezdődik a zene, szinpadi előadás.* V. ö. KEZD, KEZDŐDIK.

EL-KI, (el-ki) ösz. igekötő, melyben az *el* a *ki* erősbitésére szolgál, kivált versezetekben.

A régieknél gyakoribb.

„El-kiszálltak a kicsinyek,
Hült a fészek és üres,
A vándor-madár magának
Úti társakat keres.“

Tompa.

„Hogy egyéb dolgától megüresült vala,
Több leány társival el-kikészül vala.“

Istvánfi Pál a XVI. században.

ELKIABÁL, (el-kiabál) ösz. áth. 1) Kiabálva elüz, elkerget, eltávolít, elijeszt. *A kocsis elkiabálja az útban levőket.* 2) Tárgyeset nélkül : folytonosan kiabál.

ELKIÁLT, (el-kiált) ösz. áth. 1) Kiáltva szólít valakit, hogy menjen vagy jöjön el. 2) Visszaható névmással : elfakad kiáltva. *Elkiáltom magamat, elkiáltod magadat, elkiáltja magát, stb.* 3) Messze kiált. *Elkiáltott a harmadik szomszédba.* 4) Kiáltó hangon elmond. *Az éjjeli őr már elkiáltotta a tiz órát.*

ELKIÁLTÁS, (el-kiáltás) ösz. fn. Kiáltó hangra fakadás. Kiáltó hangon elmondás.

ELKIETLENÉDIK, (el-kietlenédik) ösz. k. Egészen kietlenné lesz, elvadúl, elpusztúl. *Az ellenség pusztitotta vidékek elkietlenednek.* V. ö. EL, (2) és KIETLEN, KIETLENEDIK.

ELKIETLENÍT, (el-kietlenít) ösz. áth. Egészen kietlenné, vadonná, pusztává tesz valamely vidéket, tájt.

ELKÍNOZ, (el-kínoz) ösz. áth. Folytonosan kinozva elgyötör, elnyomorít. *Nagy teherrel és koplaltatással elkinozni a barmot.* V. ö. EL, (2) és KÍNOZ.

ELKINZÁS, (el-kinzás) ösz. fn. Folytonosan okozott kínokkal gyötrés, nyomorgatás, elcsigázás.

ELKISÉR, (el-kisér) ösz. áth. 1) Bizonyos távolságig valakit, gyalog, lóháton, kocsin, hajón stb. követ; utitárs gyanánt megy el valakivel. *Elkisérni barátját a szomszéd helységig. Elkisérni a gyermeket oskolába. Valakit merő kiváncsiságból elkisérni hazáig.* 2) Társalgási ért. valakit tiszteletből, társadalmi illemből valahová kisér. *Elkisérni a hölgyeket a szinházba. Elkisérni a vendéget az előszobáig, a lépcsőzetig.* 3) Átv. ért. velünk van, el nem marad, el nem hagy. *Az erény elkisér bennünket a tulvilágra.*

ELKÍVÁN, ELKIVÁN, (el-kiván) ösz. áth. Valamit birni, elnyerni kiván; ami szépet, jót, kedvest, tetszetőst másnál vagy máson lát, szinte birni

ohajtja. *Elkivánta új divatú kocsimat.* V. ö. EL, (2) és KÍVÁN.

ELKIVÁNKOZIK, (el-kivánkozik) ösz. k. Elébbi helyéről, állásából, hivatalából elmenni kiván. *Elkivánkozik Pestről Budára. Elkivánkozik a gyalog ezredtől a lovasok közé. Ritka fiu, ki elkivánkoznék szülóitől.*

ELKOBORCZOL, (el-koborczol) ösz. önh. Lötyögő nagy csizmáit vagy saruit maga után húzva elmegy. V. ö. KOBORCZ, KOBORCZOL.

ELKÓBOROL, (el-kóborol) ösz. önh. 1) Kóborolva elmegy. Ilyenek voltak a hussita csehek, kiket csehkóborlóknak hívtak az egykoru történetirók. 2) Tárgyesettel : lator, zsivány módjára elrabol, elpusztít, elzsákmányol valamit.

ELKOBOZ, (el-koboz) ösz. áth. Vagyont, jószágot, árut büntetésképen elvesz. *Elkobozni a felségsértők birtokait. Elkobozni v. kobzani a dugárusok által becsempészett árukat.* V. ö. KOBOZ, ige.

ELKOBZÁS, (el-kobzás) ösz. fn. Törvényhatósági eljárás, midőn valamely birtokot, jószágot, árut büntetésképen elvesznek valakitől. *Tiltott áruk elkobzása. Lopott jószágok elkobzása.*

ELKOCSIKÁZ, (el-kocsikáz) ösz. önh. Mulatságból, időtöltésből kocsin kisebb kirándulást tesz.

ELKOCSIZ, (el-kocsiz) ösz. önh. Kocsin elmegy, elrándúl, elutazik.

ELKOCZKÁZ, (el-koczkáz) ösz. áth. Koczkajátékon elveszt. *Elkoczkázta pénzét.* Átv. ért. Ügyét egyedül vak szerencsére bízva elrontja. *Elkoczkázni szerencséjét, jövendőjét.* V. ö. KOCZKÁZ.

ELKÓKKAD, (el-kókkad) ösz. önh. Mondjuk növényekről, midőn leveleik, virágaik lekonyulva elaszmak, elhervadnak.

ELKÓKKASZT, (el-kókkaszt) ösz. áth. A növény levelét vagy virágát lekonyítva elszárasztja. *A forró nap elkókkasztja a gyönge ibolyákat.*

ELKOLDÚL, (el-koldúl) ösz. áth. Koldulva, vagy koldus módjára esengve, elkér valamit.

ELKOLDÚSODIK, (el-koldúsodik) ösz. k. Fokonként koldus állapotra jut. *Hanyagság, pazarlás által elkoldúsodhatik a gazdag is.* V. ö. KOLDÚS.

ELKOMOLYÍT, (el-komolyít) ösz. áth. Derült arczot komolyra változtat. *A mély gondolkodás elkomolyítja a vidám arczot is.* V. ö. KOMOLY.

ELKOMORÍT, (el-komorít) ösz. áth. A kedélyt komorrá változtatja. *A sok szenvedés, fájdalom, méltatlan bánás elkomorította.* V. ö. KOMOR.

ELKOMORODIK, (el-komorodik) ösz. k. Komor tekintetet vesz föl, fokonként komorabbá lesz. V. ö. KOMOR.

ELKOMORÚL, ösz. önh. l. ELKOMORODIK.

ELKOMPOL, (el-kompol) ösz. áth. Földet, rétet, legelőt gyepből hányt kompokkal elkerít, elzár. V. ö. KOMP, KOMPOL.

ELKONTÁRKODIK, (el-kontárkodik) ösz. k. Mint czéhbe nem avatott mesterember dolgozgat. Tárgyesettel: ügyetlen, értetlen módon valamely mívet vagy müvet elront, hibásan készít. *A tudatlan kézmives elkontárkodja a reá bizott munkát.* V. ö. KONTÁR.

ELKONTÁRODIK, (el-kontárodik) ösz. k. Oly kézmivesről mondjuk, ki mesterségét előbb meglehetősen értvén, utóbb hanyagság által kitanúl belőle, s kontárhoz hasonlóvá lesz.

ELKONTÁROZ, (el-kontároz) ösz. áth. Valamely kézmivet, vagy müvészeti munkát, ügyetlenül elront. *Elkontározni a ruhát. Elkontározni valamely arczképet vagy képszobort.* V. ö. KONTÁR.

ELKONNYAD, (el-konnyad) ösz. önh. Mondjuk növények ágairól, szárairól, midőn hervadásnak indulva, lekonyulnak s elfonnyadnak.

ELKONYÚL, l. ELKONNYAD.

ELKOPÁS, (el-kopás) ösz. fn. Viselet, használat, hordozás, dörzsölés stb. által, valamely testnek elcsiszolása, külső részeinek elmállása. V. ö. ELKOPIK.

ELKOPIK, (el-kopik) ösz. k. Viselet, használat, dörzsölés, hordozás stb. által elcsiszolódik, külső részei elmállanak, elhullanak. *Elkopik a sokáig viselt ruha. Elkopik a szántóvas, kés, kapa, kasza éle.* Átv. ért. divatból kimegy, elavúl, elvénül. V. ö. EL, (2) és KOPIK.

ELKOPOGAT, (el-kopogat) ösz. gyak. áth. Kopogatva elűz, elhajt, elijeszt. Sokáig, folytatólag kopogat.

ELKOPOGTAT, (el-kopogtat) ösz. gyak. áth. Kopogtatva, ütögetve eltördel, szétzúzogat. *Elkopogtatni a diót, mogyorót.*

ELKOPPAD, (el-koppad), ösz. önh. Tollát, szőrét, haját veszti; kopaszszá lesz. *Elkoppad viselésben, vagy a molyok által a bunda. Elkoppad a hagymázos beteg feje.* V. ö. KOPPAD, KOPASZ.

ELKOPPANT, (el-koppant) ösz. áth. Úgynevezett koppantóval az égő gyertyának hamvát veszi.

ELKOPTAT, (el-koptat) ösz. áth. Viselés, dörzsölés, használás stb. által valamit elcsiszol, külső részeit elhullatja, elvásítja. *Elkoptatni a csizma talpát. Elkoptatni a kés élét.* V. ö. EL, (2) és KOPTAT.

ELKOPTATÁS, (elkoptatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által eszközöljük, okozzuk, hogy valami elkopik.

ELKORBÁCSOL, (el-kor-bácsol) ösz. áth. 1) Korbácscsal elűz, elhajt, elkerget. *Elkorbácsolni a tolvaj cselédet.* 2) Korbácscsal öszvevissza ver, jól megver. *Úgy elkorbácsolták, hogy alig rugott.* V. ö. EL, (2) és KORBÁCSOL.

ELKORCSÍT, (el-korcsit) ösz. áth. A maga nemében korcscsá, elfajulttá tesz valakit vagy valamit. V. ö. KORCS.

ELKORCSOSÍT, (el-korcsosít) ösz. áth. Korcsos természetűvé változtat el. V. ö. KORCSOS. *Elkorcsosítani a nemes fajt.*

ELKORCSOSODÁS, (el-korcsosodás) ösz. fn. Változás az állati vagy növényi természetben, mi-

dőn nemének eredeti tulajdonságaiból kivetkőzik, elfajzik.

ELKORCSOSODIK, (el-korcsosodik) ösz. k. Eredeti természetétől elfajúl, elaljasodik, korcscsá lesz. V. ö. EL, (2) és KORCSOSODIK.

ELKORCSÚL, (el-korcsúl) ösz. önh. l. ELKORCSOSODIK.

ELKORDÉL, (el-kordél) ösz. áth. Valamit hirtelenkedés, könnyelmüség által, fölszínüleg cselekedve elront, eljátszik. *Elkordélni a szerencsét. Elkordélta a dolgot.* V. ö. KORDÉ, KORDÉL.

ELKORHELYÉDIK, (el-korhelyédik) ösz. k. Rendetlen, kicsapongó életmódot gyakorolva egészen korhelylyé lesz.

ELKORHELYKÉDIK, (el-korhelykédik) ösz. k. Korhelykedve időt tölt. *Elkorhelykedik hét számra.* Tárgyesettel is használtatik. *Elkorhelykedte ifjuságának legszebb napjait.* V. ö. EL, (2) és KORHELYKÉDIK.

ELKORHOL, (el korhol) ösz. áth. 1) Dörgölődzés által valamit elkoptat. *A kerék a lőcsöt elkorholja.* 2) Átv. ért. szidva, feddve, pirongatva elűz, elhajt. *Elkorholni a szemtelen kéregetőt.* V. ö. EL, (2) és KORHOL.

ELKORHOLÓDIK, (el-korholódik) ösz. belsz. Dörzsölés vagy dörzsölődés által elkopik, elvásik. A szilárd, kemény testekről, péld. fáról, kőről mondjuk. *Elkorholódik a malomkő.*

ELKORLÁTOL, (el-korlátol) ösz. áth. Korláttal elkerít, elzár. *Elkorlátolni a baromállást, az aklot. Elkorlátolni a ház elejét.* V. ö. EL, (2) és KORLÁTOL.

ELKORLÁTOLÁS, (el-korlátolás) ösz. fn. Korláttal elzárás, elkerítés.

ELKORLÁTOZ, ELKORLÁTOZÁS, lásd : ELKORLÁTOL, ELKORLÁTOLÁS.

ELKORMÁNYOZ, (el-kormányoz) ösz. áth. Hajót, csónakot, dereglyét stb. kormány nevű eszközzel folyvást igazgat, czélhoz juttat. Átv. ért. erkölcsi testületet folyvást jól igazgat. V. ö. EL, (2) és KORMÁNY, KORMÁNYOZ.

ELKOROSODIK, (el-korosodik) ösz. k. Egészen koros lesz, elagg, elvénül.

ELKOTOR, (el-kotor) ösz. áth. Valamit kotorva félre takarít, eltisztít, elhárít. *Elkotorni a kút és váluk elől a sarat.* V. ö. EL, (2) és KOTOR.

ELKOTRÁS, (el-kotrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elkotrunk. V. ö. ELKOTOR.

ELKOTRÓDIK, (el-kotródik) ösz. belsz. Tréfásan szólva am. ellábal, elinal, eltakarodik, elhordja az irháját. Olyanról mondjuk, ki magát bünösnek, hibásnak érezvén, vagy nem jót gyanítván sietve eltávozik. Alsó és népies irásmódba való.

ELKÓTYÁL, (el-kótyál) ösz. áth. Árverési úton elad valamit, elárverez. *A csőd alá került adós jószágát elkótyálják.* V. ö. KÓTYÁL.

ELKÓTYAVETYÉL, (el-kótya-vetyél) ösz. áth. l. ELKÓTYÁL.

ELKOTYFOL, (el-kotyfol) ösz. áth. lásd : ELKOTYVÁL.

ELKOTYOG, (el-kotyog) ösz. önh. Megkotlott tyúk módjára folytonosan kotyog. Mondatik a kisdedekről, midőn beszélni kezdenek, és a lassu malomról. Átv. ért. és tárgyesettel : elbeszél, ellocsog valamit. *Elkotyog mindent, amit hallott.* V. ö. EL, (2) és KOTYOG.

ELKOTYVÁL, (el-kotyvál) ösz. áth. Valamely ételt hirtelen készítve, s öszvehabarva elfőz, elront. V. ö. KOTYVÁL, KOTYVASZT.

ELKOTYVASZT, (el-kotyvaszt) l. ELKOTYVÁL.

ELKOVÁCSOL, (el-kovácsol) ösz. áth. 1) A vasmives, pl. kovács, lakatos, késes stb., a vasat elhasználja. 2) A vasat verés által elkoptatja, elrontja. *Addig forrasztották, verték a szántóvasat, míg végre elkovácsolták, és semmi sem lett belőle.*

ELKÖLT, (el-költ) ösz. áth. 1) A pénzt kiadja valamire. *Fizetését évenként elkölti. Havi díját három nap alatt elköltötte. Elköltené a Dárius kincsét is.* Km. 2) Italt elhasznál, valamit megiszik. *Kérem kegyelmedet, költse el ezen pohár bort.*

ELKÖLTÖGET, (el-költöget) ösz. gyak. áth. Lassan-lassan, folytonosan kiadva, aprólékosan elkölt, elhasznál. V. ö. ELKÖLT.

ELKÖLTÖZÉS, (el-költözés) ösz. fn. 1) Elhordozkodás, elhurczolkodás, lakváltoztatás. 2) Távolabb vidékre, tartományba elutazás, ottani megtelepedés végett.

ELKÖLTÖZIK, (el-költözik) ösz. k. 1) Lakását máshová teszi által; elhordozkodik. 2) Távolabb vidékre, tartományba elvándorol, s ott letelepedik. *Európából már sokan elköltöztek Amerikába.*

ELKÖLTÖZKÖDIK, (el-költözködik) ösz. k. Mindenestül elhordozkodik, máshová megy lakni; csapatonként elvándorol.

ELKÖRMÖL, (el-körmöl) ösz. áth. Körmeivel elhúz, eltép, elszakgat valamit.

ELKÖRÖZ, (el-köröz) ösz. áth. Valamit körvonallal elzár, elrekeszt, elkerít. *A bűvölők el szokták magukat körözni a gonosz szellemek megrohanása ellen.*

ELKÖSZÖNT, (el-köszönt) ösz. áth. Az ivóedényt kézbe fogva, mielőtt innék belőle, társaihoz áldomásféle szókat intéz. *Elköszönteni a poharat.*

ELKÖSZÖRŰL, (el-köszörül) ösz. áth. Tulajdonkép, valamit köszörükövön elvásít, elkoptat. *Elköszörülni a kés sarját, csorbáját.* Átv. ért. valamely kemény szilárd testet csiszolás által elkoptat. *A kerékvas elköszörüli a lőcsöt.* V. ö. EL, (2) és KÖSZÖRŰL.

ELKÖT, (el-köt) ösz. áth. 1) Egyik helyről másra köt. *Elkötni a lovat egyik jászoltól a másikhoz.* 2) Roszul, fonákul köt. 3) Átv. törvényes ért. vagyonát, jószágát kötés v. szerződés által másra ruházza.

ELKÖTELEZ, (el-kötelez) ösz. áth. Kötelezés, illetőleg kötelezvény által valamit odaigér.

ELKÖTÉS, (el-kötés) ösz. fn. 1) Cselekvény, midőn valamit egy helyről másra kötünk. 2) Fonák, visszás kötés. 3) Vagyonnak, jószágnak másra ruházása. V. ö. ELKÖT.

ELKÖVÉRÉDIK, (el-kövérédik) ösz. k. Nagyon kövérré lesz; elhízik, elvastagodik.

ELKÖVET, (el-követ) ösz. áth. Valamely tényt, csinyt viszen véghez. *Mindent elkövet, hogy hivatalt nyerjen. Jót, roszat elkövetni. Bünt követtél el, tehát bünhödjél. Mit követtél el ismét? Nagy hibát követett el. Sokat elkövetett rajtam, vagy velem.*

ELKÖVETÉS, (el-követés) ösz. fn. Valamely ténynek, csinynek végrehajtása.

ELKÖVETKÉZIK, (el-következik) ösz. k. 1) Meg fog történni, elérkezik, reá kerül a sor. *Majd elkövetkezik egyszer a bünhödés órája. Elkövetkezik végre a halál.* 2) A régieknél: elmenni készül, búcsút mond, elmenetelre engedelmet kér, elkéredzik.

ELKÖVÍT, (el-kövít) ösz. áth. Oly keménynyé változtat el, mint a kő. Átv. ért. elkeményít, érzéketlenné, hajthatlanná tesz. *A sok bánat elkövíti végre a szivet.* Szokottabban: *el-* v. *megkövesíti.*

ELKÖVÜL, (el-kövül) ösz. önh. Kövé változik által. *Bizonyos ásványos vizekben elkövülnek a fák, rongyok.* Átv. ért. keménynyé, érzéketlenné, hajthatlanná lesz. *Elkövül a szive.*

ELKÖZELÉDIK, (el-közelédik) ösz. k. Bizonyos helyhez, czélhoz vagy időponthoz igen közel ér, eljut.

ELKÖZELGET, (el-közelget) ösz. önh. Lassanlassan közelebbre jő, nem sokára elérkezik. *Elközelget az idő, az óra, melyben válnunk kell.*

ELKUCZORODIK, (el-kuczorodik) ösz. k. Kuczorodva, azaz özvehuzódva, mint ki a veréstől fél, eltávozik, elsompolyodik. V. ö. EL, (2) és KUCZORODIK.

ELKUCZOROG, (el-kuczorog) ösz. önh. 1) Sokáig kuczorog. 2) Kuczorogva elmegy, elsompolyog.

ELKUNYORÁL, (el-kunyorál) ösz. áth. Kunyorálva, koldús módjára esengve elkér valamit. V. ö. KUNYORÁL.

ELKÚPOZ, (el-kúpoz) ösz. áth. Valaminek kúpját elüti, félre taszítja, nyomja. *Elkúpozni a tetézett mérűről a gabonát. Elkúpozni a szénaboglyát.*

ELKURJOGAT, (el-kurjogat) ösz. áth. és önh. 1) Kurjogatva elűz, elkerget vagy a távollevőt magához hívja. 2) Folytonosan, tartósan kurjogat.

ELKURVÁLKODIK, (el-kurválkodik) ösz. k. 1) Mondják férfiról, ki kurvákkal szokott közösülni. 2) Nőről, ki kurva életet visel. 3) Tárgyesettel: *valamit elkurválkodni*, am. kurvákra költeni. *Pénzét elkurválkodni. Egésségét elkurválkodni* am. kurválkodással megrongálni.

ELKURUZSOL, (el-kuruzsol) ösz. áth. Kuruzsolva valamely nyavalyát még roszabbá tesz. Soká kuruzsol. V. ö. EL, (2) és KURUZSOL.

ELKURUGLYÁZ, (el-kuruglyáz) ösz. áth. Kuruglyával (szénvonóval) eltisztít, eltakarít, elhúz. *Elkuruglyázni a befütött sütőkemenczéből a hamut, pernyét.* V. ö. KURUGLYA.

ELKURTÍT, (el-kurtít) ösz. áth. Elvágva kurtává tesz. *A ló farkát elkurtítani.* Szokottabban: *megkurtít.*

ELKÚSZ, (el-kúsz) ösz. önh. Növényekről mondjuk, melyeknek szárai a földön tenyésznek szét, vagy a legközelebbi szilárd testekre futnak föl. *Elkúsznak az uborka-, dinnye-, tökfajok. Elkúsz a perje, juhszalag* stb. V. ö. EL, (2) és KÚSZ.

ELKUSZÁL, (el-kuszál) ösz. áth. Szőr-, haj-, fonal-, selyem- stb. szálakat öszvevissza zavar, elborzol. *Elkuszálni a kendert, lent. Elkuszálni a czérnát. Elkuszálni az üstököt.* V. ö. KUSZÁL.

ELKÜLD, (el-küld) ösz. áth. 1) Valakinek megmondja, meghagyja, megparancsolja, hogy menjen el valahová. *Elküldi fiát az oskolába. Cselédeit elküldi a mezőre.* 2) Végképen elbocsát, elereszt. *A számfeletti tiszteket elküldeni. A kiszolgált katonákat elküldeni haza.* 3) Valamit másnak számára elvitet. *Elküldi barátjának az igért könyvet.* 4) Szelídebb kifejezéssel am. elhajt, elkerget. *Rosz magaviselete miatt elküldötték az intézetből.*

ELKÜLDÉS, (el-küldés) ösz. fn. 1) Cselekvény, midőn valakinek megmondjuk, meghagyjuk, hogy valahová menjen el. 2) Elbocsátás, eleresztés. *A kiszolgált katonák elküldése.* 3) Elhajtás, elkergetés, elcsapás. 4) Valaminek más számára, máshová elvitetése. V. ö. ELKÜLD.

ELKÜLDŐ, (el-küldő) ösz. fn. Általán, ki valamit vagy valakit elküld. V. ö. ELKÜLD. Különösen megbizott személy, bizományos, ki a kereskedési árukat illő helyeikre elviteti.

ELKÜLDÖZ, (el-küldöz) ösz. áth. Többfélét vagy valamit egymás után vagy szerte elküld, elvitet, elhordat. V. ö. ELKÜLD. *Elküldözni a hirlapi számokat az előfizetőkhöz. Elküldözni a fölösleges katonákat.*

ELKÜLÖNÍT, (el-különít) ösz. áth. Ami többekkel együtt, másokkal keverve, vegyítve volt, elválasztja, hogy magánosan legyen. *Elkülöníteni az igás barmot a gulyabelitől. Elkülöníteni magát a társaságtól.* V. ö. KÜLÖN.

ELKÜLÖNÍTÉS, (el-különítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit elkülönítünk. V. ö. ELKÜLÖNÍT.

ELKÜLÖNÖZ, (el-különöz) ösz. áth. l. ELKÜLÖNÍT.

ELKÜLÖNÖZÉS, (el-különözés) ösz. fn. l. ELKÜLÖNÍTÉS.

—ELL, —ÉLL, igeképző, mély hangú szóknál —ALL, —OLL; egynek látszik *vall* szóval, különösen ezzel egészen egy jelentésü, mint *keves-ell* (= kevésnek vall vagy tart), *elég-ell* (elégnek vall vagy tart), *csekély-ell* (csekélynek vall); mély hangon: *sok-all*, *nagy-oll* (különbözik: nagy-ol), *ur-all* (úrnak vall, mint urat vall, más képző van ezekben: *ur-al-om, ur-al-g, ur-al-kodik*). A közbeszéd valóság-

gal így ejti, s kivánatos, hogy irásunkban is valamennyit megkülönböztetnők.

ELLÁBAL, (el-lábal) ösz. önh. Tréfásan szólva am. valami roszat gyanítván, féltében elinal, elkotródik, eltakarodik, elhordja az irháját. Hallani ezt is: *eleblábal.*

ELLÁGYÍT, (el-lágyít) ösz. áth. Lágygyá változtat el. V. ö. LÁGY. Átv. ért. megindít, érzékenynyé tesz. *Ellágyította szivét az atyai intés.* V. ö. LÁGYÍT.

ELLÁGYÚL, (el-lágyúl) ösz. önh. Lágygyá vagy lágyra változik el. *A kemény daganat ellágyúlt.* Átv. elérzékenyül, könyekre olvad.

ELLÁGYULÁS, (el-lágyulás) ösz. fn. Lágygyá vagy lágyra változás. V. ö. LÁGY. Átv. ért. elérzékenyülés.

ELLAJHODIK, (el-lajhodik) ösz. k. Egészen lajhává lesz.

ELLAJHÚL, (el-lajhúl) ösz. önh. l. ELLAJHODIK.

ELLAKIK, (el-lakik) ösz. k. 1) Valamely étel-itallal eltelik. *Ellakott turós galuskával. Úgy ellakott, alig fúj. Ellakott sörrel, borral.* 2) A menyekzőt vendégeskedéssel üli meg. *Ellaktuk a menyekzőt.* 3) Egy födél alatt, egy házban, szobában megfér valakivel. *Csendesen és békén ellaktanak együtt.* V. ö. EL, (2) és LAKIK.

ELLAKATOL, (el-lakatol) ösz. áth. Lakattal elzár. *Tolvajok elől ellakatolni a pénzes ládát, a kamarát.*

ELLAKMÁROZ, (el-lakmároz) ösz. áth. Lakmározva elfogyaszt, elkölt. *Ellakmározza barátival minden jövedelmét.* Önhatólag: soká lakmároz. V. ö. EL, (2) és LAKMÁROZ.

ELLAKOMÁZ, (el-lakomáz) ösz. áth. l. ELLAKMÁROZ.

ELLÁNCZOL, (el-lánczol) ösz. áth. Lánczczal elkerít, elválaszt, elzár. *Ellánczolni az utat a kocsik elől. Ellánczolni aház elejét.* V. ö. LÁNCZ.

ELLÁNGOL, (el-lángol) ösz. önh. Lángolva elég a nélkül, hogy parázsa volna. Átv. ért. üres zajt ütve eredmény, siker, tett nélkül elmúlik. *Sok szájhős hazafisága szalmaképen ellángol.*

ELLANKAD, (el-lankad) ösz. önh. Gyöngeség, fáradság, nagy meleg miatt egészen lankadt lesz, elgörnyed, elhajlik. *Ellankadni az erős munka után, A virágok, növények ellankadnak a forró naptól.* V. ö. EL, (2) és LANKAD.

ELLANKADÁS, (el-lankadás) ösz. fn. Fáradság, gyöngeség, meleg miatti teljes lankadás, elgörnyedés, elkonyulás, elhajlás. V. ö. EL, (2) és LANKADÁS.

ELLANKASZT, (el-lankaszt) ösz. áth. Elgyöngítve, elfárasztva, egész-rugalmasságától megfosztva elgörnyeszt, lehajt. *A sok járás és nagy meleg ellankasztották inait.* V. ö. EL, (2) és LANKASZT.

ELLANKASZTÁS, (el-lankasztás) ösz. fn. Az inaknak, rugalmas részeknek elgyöngitése, elfárasztása, legörnyesztése. V. ö. ELLANKASZT.

ELLAPÁTOL, (el-lapátol) ösz. áth. Lapáttal elhány, elhord. *Ellapátolni a szemetet, ganajt, sarat. Ellapátolni a gabonát.* V. ö. EL, (2) és LAPÁT, LAPÁTOL.

ELLAPÍT, (el-lapít) ösz. áth. Gömbölyű, kerek, tömör testet nyomás, szorítás, ütés, verés által szétterjeszt, elszélesít. *Ellapítani a tüzes vasat. Ellapítani a tésztát.* V. ö. EL, (2) és LAPÍT.

ELLAPOSÍT, (el-laposít) ösz. áth. Valamit lapossá nyom, vagy egyenget.

ELLAPPAN, (el-lappan) ösz. önh. Lap formára megsímulva, lelapulva elbuvik, elrejtőzik, lefekszik. *A lesben levő vadász ellappan a bozótok között.* „Hol a róka ellappant vala." Pesti Gábor meséi. CXLV. V. ö. LAP, LAPPAN.

ELLAPPANG, (el-lappang) ösz. önh. Megsímulva, mintegy a földhöz lapulva, elbujkál, elrejtve tartózkodik valahol, és húzamos ideig. V. ö. EL, (2) és LAPPANG.

ELLAPPANT, (el-lappant) ösz. áth. Valamit, lap gyanánt öszvenyomva, elsimítva, szem elől elrejtve eltitkol, elbujtat, elsikkaszt. V. ö. LAPPANT.

ELLAPÚL, (el-lapúl) ösz. önh. Olyanná lesz, mint valamely lap, elterjed, elnyulik, elszélesedve, vékonynyá lesz. *Ellapúl a pöröly alatt a tüzes vas. Ellapúl a lesben mászó vadász. Ellapúl a kalap, ha rá feküsznek.* V. ö. LAPÚL.

ELLÁRMÁZ, (el-lármáz) ösz. áth. Lármázva elűz, elkerget, elijeszt. *Ellármáztátok a foglyokat* (fogolymadarakat). Bizonyos ideig lármáz. *Hetekig ellármáznak és semmit sem végeznek.*

ELLASNAKOL, (el-lasnakol) ösz. áth. Tréfásan szólva, elpuhít, elpufogat, eldögönyöz, elver. Tulajd. lasnakkal agyba-főbe, hátba ver. V. ö. LASNAK.

ELLASSUDIK, (el-lassudik) ösz. k. Gyors, élénk mozgásai fokonként fogynak, megszünnek, alig mozog, fáradttá, lankadttá lesz.

ELLASSÚL, (el-lassúl) ösz. önh. lásd: ELLASSUDIK.

ELLÁT, (el-lát) ösz. áth. 1) Bizonyos távolságig lát. *Pannonhegyéről ellátni a Kárpátokig.* 2) Segítő ragu névvel: beszerezve valamit, gondoskodik valamiről. *Ellátja házát mindenféle eleséggel. Ellátja a tábort kenyérrel, borral. Ellátja magát utikölséggel.* 3) Megvizsgál valamely pert. *Peremet a megyei törvényszéken még mindeddig el nem látták.*

ELLÁTÁS, (el-látás) ösz. fn. 1) Bizonyos távolságig látás. 2) Beszerzés által valamiről gondoskodás. *Egy hadseregnek minden szükségessel ellátása sokba kerül.* 3) Pernek megvizsgálása. V. ö. ELLÁT.

ELLÁTHATATLAN v. ELLÁTHATLAN, (el-láthatatlan v. —láthatlan) ösz. mn. Amit szemekkel fölfogni, elérni nem lehet. *Elláthatatlan messzeség, magasság.* Mint határozó am. elláthatatlanul.

ELLÁTHATLANUL, (el-láthatlanul) ösz. ih. Oly messze, oly távolságban, melynek végét látni nem lehet.

ELLÁTOTT, (el-látott) ösz. mn. Minden kívántatóval, szükségessel bíró. *Pénzzel, ajánló és úti levelekkel ellátott utas. Fegyverrel, eleséggel, szállással ellátott hadsereg.*

ELLÁTSZIK, (el-látszik) ösz. k. Távolra, messzünnen szembetűnik. *A pozsonyi hegyláncz tiszta időben a Bakonyig ellátszik.*

ELLEBBEN, (el-lebben) ösz. önh. Lebbenve elhalad, eltűnik, elszáll, elmozdul. *Ellebben a fátyol a nő arczáról. Ellebbennek az ablakfüggönyök. Ellebbennek a gőzösök lobogói.* Átv. ért. igen könnyen lejtve, ellép. V. ö. EL, (2) és LEBBEN.

ELLEBBENT, (el-lebbent) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valami lebbenve elszálljon, eltűnjék, elmozduljon. *Ellebbenteni a fátyolt a nő arczáról.* Átv. ért. Rejtélyes, titkos tárgyról a homályt elűzi. *Ellebbenteni a titok leplét.*

ELLEBÉG, (el-lebég) ösz. önh. Lebegve tovább megy, száll, halad. Költői nyelven : igen könnyü lejtésekkel halad el. *A deli nők, könnyü szellőként lebegnek el.*

ELLEGEL, (el-legel) ösz. áth. 1) Legelve megeszi a füvet, vetést stb. *Ellegelni a réteket.* 2) Tárgyeset nélkül : folytonosan legel. *A juhok ellegelnek ott is, hol a szarvasmarha nem haraphat.* V. ö. EL, (2) és LEGEL.

ELLEGELTET, (el-legeltet) ösz. áth. 1) A barmokat húzamosan, vagy elégségig legelve eteti. *A kecskepásztor ellegelteti nyáját a sziklás ormokon is.* 2) A mezőt, füvet, vetést meg- v. eleteti. *A juhász ellegelteti a vetéseket.* V. ö. EL és LEGELTET.

ELLEGYEZ, (el-legyez) ösz. áth. 1) Valamit legyezve elűz, elkerget. *Ellegyezni a legyeket, bogarakat.* 2) Legyezővel folyvást fris levegőt hajt valakire. *Ellegyezni az alvó gyermeket.* V. ö. EL és LEGYEZ.

ELLÉHET, (el-léhet) ösz. önh. Elélhet, folyvást elletezhetik. *Ellehetek vele vagy nélküle. Ellehetek nála vagy másutt.* V. ö. EL és LEHET. Ezekben : *Ezt el nem lehet tűrni, ezt el lehet végezni;* az *el* inkább a határtalan módu igékhez tartozik : *eltűrni, elvégezni.*

ELLEL, (el-lel) ösz. áth. Tulajdonkép a lázakról, különösen a hideglelésről mondatik, midőn valakin kitör. *Ellelte* (szokottabban : kilelte) *a harmadnapi hideg.* V. ö. LEL.

ELLEMÉR, falu Torontál megyében; helyr. *Ellemér-en —re —ről.*

ELLEN, (1), (el-len v. el-é-en) névutó. A latin *contra* értelmében am. szemközt, szembeszállva, arczul vele, visszásan, nekifordulva, daczára, mintegy *elejébe állva. Ember állott ember ellen. Szél ellen vitorlázni nem lehet. Nehéz az ösztön ellen rugoldozni.* Sz. Pál. *Akaratom, parancsom ellen történt,* azaz akaratom, parancsom daczára. Személyragozva : *ellenem, ellened, ellene, ellenünk, ellenetek, ellenök. Ha Isten mellettünk, ki ellenünk ?* Ezek után ismét a *ben* tagot is fölveszi : *ellenemben, ellenedben, ellenében, ellenünkben* stb., midőn különösen azt is jelenti : átellenben velem, veled stb. *Menjetek a kastélyban, ki ellentekben vagyon.* (Tatrosi cod.) Szinte a *re* felható ragot is : *ellenemre* (am. kedvem, akaratom ellen), *ellenedre, ellenére.* Midőn az egyesszámu harmadik személyragot fölveszi, a viszonynevet *nek nak* raggal is vonzza, p. *ember ellen* v. *embernek ellene, szél ellen* v. *szélnek ellene.* l. —NAK. Ezen alakban a név előtt is állhat, de ekkor ez névelőt kíván : *ellene az embernek, ellene a szélnek.* Ha pedig az illető név személyragos, a névelő elmarad : *ellene parancsomnak, ellene saját kívánságomnak.* Használtatik igekötő gyanánt is : *ellenmondani, ellenszegülni,* miket l. alább. Különös kifejezés a Debreczeni Legendáskönyvben : *ellent tartani* am. akadályt v. gátot vetni. „Hogy ellent tartana ő szent felsége az ő gonoszságoknak.“ „Jóllehet sok ideig ellent tarta benne.“

Mennyiben az *ellen* névutó a *vel* ragnak és *mellett* névutónak ellentétes viszonytársa (velem harczol, ellenem harczol, mellettem szól, ellenem szól), gyöke *el* a távolodást jelentő *el*-vel azonosnak látszik. Másrészt, mint szem elé jövetelre, szembeszállásra, szemköztiségre vonatkozó, az *elé* szóból elemezhető s eredetileg határozó gyanánt tekintendő : *el-len* (mint : vég-len) vagy *elé-en* (mint : utó-an, után), melyet csak később időben kezdettek mellék- és főnév gyanánt is használni.

ELLEN, (2), igekötő. Az egyszerü ige által jelentett állapottal, cselekvéssel vagy szenvedéssel, visszás irányú, hatású, szemközt álló, daczoló értelmet ad. p. *Áll, ellenáll; szól, ellenszól; mond, ellenmond; vet, ellenvet. A hajócska a haboktól hagyigáltatik vala a tenger közepett, mert a szél ellenvala.* (Tatrosi codex). Az ily igék tulajdonító ragu neveket vonzanak, mint : *ellenáll az idő viszontagságainak; ellenmond maga magának,* vagy személyragozva : *ellene áll a kisértetnek, ellene szól urának, ellenem veti (nekem). Ellene mond az ördögnek. Ellenemre van.* Fölveszi végül néha a *t* határozói képzőt is : *ellentáll, ellentmond.*

ELLEN, (3), (l. fönebb) fn. tt. *ellen-t* tb. *—ék.* Tulajdonkép, ami vagy aki tőlünk eltávozik, elpártol, velünk nincsen ; hanem más részen, más párton van. Tehát kinek véleménye, akarata, hajlama, indulata egészen más irányban nyilatkozik, mint a mienk, sőt a ki velünk szembeszáll, daczol, reánk tör, közönséges kifejezéssel : *ellenség*, mely jóllehet szóelemzésileg több ellennek összveségét jelenti, s elvont értelemmel biró gyűnév, mindazáltal némely más régi szavainkkal együtt (p. feleség), egyes értelemben is használtatott. Az *ellen* szó pedig mint főnév mindig egyes személyt jelent. *Egy ellenem sincsen. Neked sok ellened van. Elleneim rágalmazzák becsületemet. Elleneimmel kibékülök.* A figyelmes irónak ezen újra felélesztett fönevet vagyis főnévvé is alakított szót az ‚ellenség‘ szótól most már meg kell különböztetnie.

ELLEN, (4), (l. fönebb) mn. tt. *ellen-t*, tb. *—ek*. 1) Szemközt álló, felénk visszás irányban forduló, újabb alakulással : *ellenső*. *Ellen szél, ellen sáncz, ellen lábuak, ellen fa, ellen ház*. 2) Visszás irányban müködő, nyilatkozó. *Ellen beszéd, ellen erő, ellen fél, ellen írás, ellen mondás, ellen rész, ellen suly, ellen szív, ellen társ*. Mindezeket újabb irók többnyire összetett szók gyanánt együvé szokták írni, tehát itt is határozóul tekintik : *ellenszél, ellenfél, ellensúly, ellentárs, ellenmondás, ellenvetés*.

ELLENABLAK, (ellen-ablak) ösz. fn. Ablak, mely egy másikkal szemközt áll, akár ugyanazon házban, akár különbözőkben.

ELLENÁGYUTELEP, (ellen-ágyu-telep) ösz. fn. Ágyutelep, mely egy másikkal szemközt van föl-állítva. V. ö. ELLEN, (4) és ÁGYUTELEP.

ELLENAJTÓ, (ellen-ajtó) ösz. fn. Ajtó, mely egy másikkal szemközt áll.

ELLENALÁIRÁS, (ellen-aláirás) ösz. fn. Iro-mánynak aláirása az egyik fél által, midőn már azt a másik aláirta. Vagy valakinek aláirásához egy másik személy aláirásának mintegy ellenőrképen följegyzése. Másképen : *ellenjegyzet*.

ELLENÁLL, (ellen-áll) ösz. önh. 1) Szembeszáll, daczol, nekiszegül. *Ellenállani az ellenségnek, a felsőbb rendeleteknek. Ellenállani a rohanó szélnek*. 2) Valami ellen óvja, védi magát, tartózkodik tőle, eltűri. *Ellenállani a kisértetnek, a veszteget éznek. Ellenállani a viszontagságnak. Ellenállani a hidegnek, melegnek*. l. ELLENTÁLL. V. ö. ELLEN, (2) és ÁLL.

ELLENÁLLHATATLAN, (ellen-állhatatlan) ösz. mn. Mivel daczolni nem lehet, minek engedni kell, mitől tartózkodni, ovakodni lehetetlen. *Ellenállhatatlan ingere van az iszákosságra. Ellenállhatatlan szerelemmel vonzódni valakihez*. Mint határozó, am. ellenállhatatlanul.

ELLENÁLLHATLAN, (ellen-állhatlan) ösz. mn. l. ELLENÁLLHATATLAN.

ELLENÁLLHATLANUL, (ellen-állhatlanul) ösz. ih. Oly erővel, ingerrel, melynek ellenszegülni nem lehet, melynek engedni kell. *Ellenállhatlanul rohan felénk az ellenség*.

ELLENÁR, (ellen-ár) ösz. fn. Árvíz, mely a rendes árvizzel ellenkező irányban nyomúl előre.

ELLENÁRKOLÁS, (ellen-árkolás) ösz. fn. Árkolás, melyet a háboruskodó fél a másik félnek árkolása ellen csinál.

ELLENÁROK, (ellen-árok) ösz. fn. l. ELLENÁRKOLÁS.

ELLENÁS, (ellen-ás) ösz. áth. Az egyik ellenfél a másik megrontására állikakat ás. V. ö. ÁLLIK.

ELLENBÁJ, (ellen-báj) ösz. fn. Báj vagy bűvölés, bájolás, melyről azt hiszik, hogy a másiknak erejét elveszi, elrontja. *A megbájoltat ellenbájjal orvosolják a babonások*. V. ö. ELLEN, (4) és BÁJ.

ELLENBEN, (el-len-ben) ksz. Midőn egyik mondattal a másik mintegy szemközt állíttatik, s egé-szen más irányu, akkor a másodikat ezen kötszó vezeti; pl. *nálunk igen sok a tanácsadó és törvényjavasló : ellenben igen kevés a tanácsfogadó és törvénytartó*.

ELLENBESZÉD, (ellen-beszéd) ösz. fn. Beszéd, mely egy másiktól irányra, s véleményre nézve homlokegyenest elüt, mely ezt megczáfolni törekszik, főkép perben. (Replica). V. ö. ELLEN és BESZÉD.

ELLENBIRÁLAT, (ellen-birálat) ösz. fn. Birálat valamely birálat ellen, azaz mely a birálatban szintén tévedéseket, hibákat törekszik kimutatni, melynek állításai amazéival ellenkeznek.

ELLENBIZONYÍTÁS, (ellen-bizonyítás) ösz. fn. Cselekvény, mely által valamely bizonyítást hamisnak, hibásnak nyilvánítunk, tanusítunk, vagy valamely bizonyítást ellenkező bizonyítással ügyekszünk lerontani.

ELLENBIZONYITÉK, (ellen-bizonyiték) ösz. fn. Ellenkező bizonyiték, mely a másik fél állításának ellenkezőjét bizonyítja vagy bizonyítni törekszik.

ELLENBIZONYÍTVÁNY, (ellen-bizonyítvány) ösz. fn. Okirat, vagy hiteles tanuk által, vagy másképen eléadott bizonyítvány, melylyel egy más, ugyanazon ügyre vonatkozó bizonyítványt megczáfolni, hamisnak tanusítni, lerontani ügyekszünk.

ELLENCSAPÁS, (ellen-csapás) ösz. fn. 1) Csapás, azaz valamely állatnak nyoma, mely egyfelől elmenést, más felől visszajövést mutat. 2) Vívásban csapást viszonozó csapás. V. ö. CSAPÁS.

ELLENCSÁSZÁR, (ellen-császár) ösz. fn. Császár, kit a törvényes vagy törvényesnek tartott császár ellenébe egy kisebb párt feltolni akar.

ELLENCSEL, (ellen-csel) ösz. fn. Csel, melylyel valaki az ellene vetett cselt kijátsza, megsemmisíti.

ELLEND, falu Baranya megyében; helyr. *Ellend-én, —re, —ről*.

ELLENDARAB, (ellen-darab) ösz. fn. Általán, darab vagy tárgy, mely egy másiknak ellene állíttatik. Különösen mondatik a müvészeti munkákról, pl. *képekről*, melyek valamely ellenkezőt ábrázolnak, *költeményekről*, melyek egyike a másikat utánozza, hanem ellenkező, s különösen a komolyat víg irányban. (Parodia).

ELLENDÖFÉS, (ellen-döfés) ösz. fn. Döfés ellen intézett, viszonozott döfés.

ELLENERŐ, (ellen-erő) ösz. fn. Erő, mely egy másikkal visszásan ellenkező irányban müködik. *A gőzösök a folyammal szemközt nagy ellenerőt fejtenek ki*.

ELLENÉRTELÉM, (ellen-értelém) ösz. fn. Értelem, mely a valódi értelemmel ellenkezik. *Néha az olvasó ellenértelemben veszi a szerző mondatát*.

ELLENÉRZET, (ellen-érzet) ösz. fn. Érzet, melyet ugyanazon tárgy gerjeszt, de egy másikkal

ellenkező benyomással, péld. *ugyanazon eseményen egyik sír, másik nevet; ezek tehát ellenérzetek.* Némelyek használják az *ellenszenv* helyett is. L. ELLENSZENV.

ELLENÉS, (1), (el-len-és) mn. tt. *ellenés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Egymással szembe álló, daczoló, meg nem egyező. *Ellenes felek.*

ELLENÉS, (2), (el-len-és) fn. tt. *ellenés-t,* tb. *—ék.* Személy, ki egy másikkal szembeszáll, daczol, egészen más irányt követ; ellenmondó, ellenálló, ellenfél.

ELLENÉSSÉG, (el-len-és-ség) fn. Állapot, melyben két oly fél létezik, kik egymással daczolnak, össze nem férnek, szembeállanak, ellenkeznek.

ELLENÉZ, (el-len-éz) áth. és hangugrató, m. *ellenéz-ett* v. *ellenzett,* htn. *—ni* v. *ellenzeni.* 1) Valamit nem tanácsol, nem javall, helyben nem hagy. 2) Valaminek homlokegyenest ellenszegűl, valamit akadályoz. *Ellenzi fiának a házasságot. Ellenzi az új törvények végrehajtását. Ha te akarod, én nem ellenzem.*

ELLENÉZÉS, (el-len-éz-és) l. ELLENZÉS.

ELLENFA, (ellen-fa) ösz. fn. 1) Gerenda, mely támaszúl használtatik, például, a bedűlni akaró falhoz. 2) Rúd, emelő dorong, különféle terhek, kocsik, szekerek stb. fölemelésére.

ELLENFAL, (ellen-fal) ösz. fn. Fal, melyet vagy a másik fal ellenébe, vagy szorosan melléje húznak, hogy támaszául szolgáljon.

ELLENFÉL, (ellen-fél) ösz. fn. Fél vagy párt, mely a másikkal ellenkező véleményü, akaratu, perekben a másik fél, legyen ez akár föl- akár alperes. *Megczáfolni az ellenfél állításait. Az ellenfeleket kiengesztelni, megegyeztetni.*

ELLENFÉNY, (ellen-fény) ösz. fn. Midőn a felállított festményben levő fény ellentétben áll a külső, nappali világossággal mi miatt a tárgy kellemetlenül hat a szemekre. (Contre-jour). Másképen : *ellenvilág.*

ELLENFORRADALOM, (ellen-forradalom) ösz. fn. Az előbb kitört forradalom ellen intézett, annak megrontására törekvő pártforradalom.

ELLENFÚR, (ellen-fúr) ösz. áth. A másik oldalról fúróval ellenkező irányban váj, v. ö. FÚR.

ELLENGÖRDÍT, (ellen-gördít) ösz. áth. Állítást, vélemény, terv stb. ellen bizonyos nehézséget tesz fel.

ELLENHAD, (ellen-had) ösz. fn. Ellenségi hadsereg.

ELLENHANG, (ellen-hang) ösz. fn. 1) A zenészetben azon hang, mely a másiknak kísérőkép szolgál; jobban : *társhang.* (Contra, Contrepartie). 2) Nem egyező hang. 3) Átv. ért. szózat, beszéd, mely ellenkező véleményt nyilvánít.

ELLENHANGÚ, (ellen-hangú) ösz. mn. 1) Oly énekes vagy zenész, ki az ellenhangot énekli, játsza; vagy oly hangszer, mely ellenhang játszására szolgál. 2) A zenészetben oly hanggal biró, mely egy másikkal nem egyezik. *Ellenhangú énekesek, ellenhangú húrok.* 3) Átv. ért. Ellenkező véleményt, szavazatot nyilvánító.

ELLENHANGZAT, (ellen-hangzat) ösz. fn. 1) Öszve nem egyező hangok vegyülete. 2) Távolabbi, nehezebben felfogható, mintegy egymástól eltérni látszó zenehangok vegyülete. Másképp : *széthangzat.* (Dissonance). Ellentéte *együtt-* v. *egybehangzat* (Consonnance) ; mind a kettő *összhangzat, összhang.* (Harmonie).

ELLENHANGZÓ, (ellen-hangzó) ösz. mn. Oly hangot adó, mely a másikkal nem egyezik, egybe nem hangzik vagy legalább úgy tünik fel.

ELLENHASADÁS, (ellen-hasadás) ösz. fn. l. ELLENHASADÉK.

ELLENHASADÉK, (ellen-hasadék) ösz. fn. Sebészi nyelven, azon hasadék, mely a megsértett, megzúzott stb. testnek ellenkező oldalán támad. (Contrafissur).

ELLENHATALOM, (ellen-hatalom) ösz. fn. Hatalom, mely más hatalomnak gátlására, megrontására törekszik.

ELLENHATÁS, (ellen-hatás) ösz. fn. Hatás, mely egy más hatásnak ellene működik, s azt kisebbíti vagy épen megszünteti, semmivé teszi. (Reactio). V. ö. ELLEN, (4) és HATÁS.

ELLENHATÓ, (ellen-ható) ösz. mn. Valamely erőnek, müködésnek hatását kisebbítő, akadályozó vagy épen megszüntető. *Ellenható gyógyszerek.*

ELLENHATÓLAG, (ellen-hatólag) ösz. ih. Valamely erőnek, müködésnek hatását kisebbítve, akadályozva, megszüntetve. *Ellenhatólag müködő erők.*

ELLENHIRDETÉS, (ellen-hirdetés) ösz. fn. 1) Hirdetés, melyet bizonyos tárgyra, ügyre nézve egyik fél a másik hirdetése ellen bocsát ki. 2) Az előbb kibocsátott hirdetésnek ellenkezője. Ha magát a hirdetett tárgyat értjük alatta, *ellenhirdetmény*-nek is mondjuk.

ELLENHIRDETMÉNY, (ellen-hirdetmény) ösz. fn. V. ö. ELLENHIRDETÉS.

ELLENINGER, (ellen-inger) ösz. fn. Inger, mely egy más ingernek elnyomására irányoztatik, illetőleg mely ellenkező cselekvésre ösztönöz.

ELLENINGERLŐ, (ellen-ingerlő) ösz. mn. Valamely ingert egészen más inger által elnyomó, megsemmisítő. *Elleningerlő szerek.*

ELLENINTÉZET, (ellen-intézet) ösz. fn. Intézet, melyet valaki azért tesz vagy állít, hogy egy más intézet sikerét elrontsa, meghiusítsa.

ELLENIRÁNY, (ellen-irány) ösz. fn. Irány, mely egy másikkal egészen ellenkező czélra törekszik. *Ellenirányt követve nem lehet egy czélhoz jutni.* V. ö. ELLEN, (4) és IRÁNY.

ELLENIRAT, (ellen-irat) ösz. fn. Irat, mely más irat ellen van irányozva, s azt meghiusítani, megczáfolni törekszik.

ELLENIZGATÓK, (ellen-izgatók) ösz. többes. A gyógytanban oly szerek, melyek a kóros izgatással ellenkező benyomást eszközlenek. (Antagonistica).

ELLENIZOM, (ellen-izom) ösz. fn. Boncztanban, izom, mely a test ugyanazon tagjában egy másik izomnak felel meg. (Antagonisticus musculus). V. ö. ELLEN, (4) és IZOM.

ELLENJÁTÉK, (ellen-játék) ösz. fn. Játék, mely egy másik ellen van irányozva, pl. midőn a tarokban a játszó *pagat ultimót* mond, s az ellenfél annak elfogását igéri.

ELLENJAVALL, (ellen-javall) ösz. áth. l. ELLENJAVASOL.

ELLENJAVALLÁS, (ellen-javallás) ösz. fn. l. ELLENJAVASLÁS.

ELLENJAVASLÁS, (ellen-javaslás) ösz. fn. 1) Javaslás, mely egy másik ellenébe tétetik. 2) Gyógytanban, a kóros állapotnak oly jelenségei, melyek az elébbivel ellenkező orvoslást kivánnak. (Contraindicatio).

ELLENJAVASLAT, (ellen-javaslat) ösz. fn. Ellenjavaslás, tárgyilagosan véve.

ELLENJAVASOL, (ellen-javasol) ösz. áth. 1) Valamit javasol, mi egy másik, ugyanazon tárgyat illető javaslattal ellenkezik. 2) Gyógytanban, a kór-állapot úgy megváltozik, hogy ellenkező gyógymódot tesz szükségessé. V. ö. ELLEN, (2) és JAVASOL.

ELLENJEGY, (ellen-jegy) ösz. fn. Jegy, melyet valaki más jegy helyett, vagy ellenében kap. (Contremarque). Ellenjegyeket kapnak némely áruczikkek, portékák.

ELLENJEGYEZ, (ellen-jegyez) ösz. áth. 1) Már más által aláirt oklevelet, saját aláirásával is megerősít; különösen pedig az előtte levő aláirás valóságát elismeri (Contrasigniren). 2) Ellenjegygyel ellát, pl. árukat.

ELLENJEGYZET, (ellen-jegyzet) ösz. fn. l. ELLENALÁIRÁS.

ELLENJEL, (ellen-jel) ösz. fn. Jel, mely ellenkezőre mutat, mint más jel mutatni látszott, vagy, mint mutatnia kellene.

ELLENJELENSÉG, (ellen-jelenség) l. ELLENJAVASLÁS 2).

ELLENJELENTÉS, (ellen-jelentés) ösz. fn. 1) Jelentés, mely bizonyos tárgyban egy másik jelentés ellenében tétetik. 2) Gyógytanban, a kór állapotnak egészen más alakra általváltozása, másként: *ellenjavaslás*.

ELLENKARÓ, (ellen-karó) ösz. fn. Karó, melyet egy másikkal szemközt, vagy ducz gyanánt valaminek támasztékául vernek le.

ELLENKÉDÉS, (el-len-kéd-és) ösz. fn. *ellenkédés-t*, tb. *—ék*. 1) Valakivel bizonyos ügyben, véleményben meg nem egyezés. 2) Gyülölködés, háborúskodás. 3) Kötődés, kötekedés, czivódás, ingerkedés.

ELLENKÉDÉSI, (el-len-kéd-és-i) mn. tt. *ellenkédési-t*, tb. *—ek*. Ellenkedést mutató, ellenkedésre vonatkozó. *Ellenkedési hajlam, ösztön, viszketeg.*

ELLENKÉDIK, (el-len-kéd-ik) k. m. *ellenkédtem*, *—tél*, *—ett*. 1) Valakivel bizonyos tárgyban, ügyben, véleményben, meg nem egyezik, egészen más irányt követ. 2) Valakivel tartós gyülölségben él. *A rosz szomszédok ellenkednek egymással.* 3) Kötekedik, czivódik, merő pajkosságból vagy tréfából ingerkedik. Különböztetésül v. ö. ELLENKÉZIK.

ELLENKÉP, (ellen-kép) ösz. fn. 1) Kép, mely hasonlitásul egy másiknak mintegy ellenébe állíttatik; különösen műkiállitásokban *ellenképeknek* mondják, melyek egymásnak megfelelőt, vagy egymással ellenkezőt is ábrázolnak, s egyik a másikkal szemközt függesztetnek ki. Másképp: *ellenmás*. 2) Átv. ért. erkölcsi ábrázolat, életmód, cselekvés, mely egy másikkal összehasonlítva, attól egészen különböző.

ELLENKÉRDÉS, (ellen-kérdés) ösz. fn. Kérdés valamely tárgy körül, különösen a jogtanban, midőn a tanúk elébe adandó vagy mondandó kérdések, kérdőpontok ellenében a kérdésre vonatkozó több más körülményekre nézve is újabb kérdések adatnak vagy tétetnek fel, vagy a másik perlekedő fél, ellenfél, vagy maga a biró által. Hívják *keresztkérdéseknek* is.

ELLENKERESET, (ellen-kereset) ösz. fn. Jogtanilag, viszonyos panasz vagy követelés az ellen, ki bennünket előbb biróilag megperlett. (Reconventio).

ELLENKÉSZÜLET, (ellen-készület) ösz. fn. Készület, mely egy másiknak gátlására, meghiusítására történik, vagy mely az előbb tett készülettel ellentétben áll.

ELLENKEZES, (ellen-kezes) ösz. fn. 1) Kezes, kit a másik fél állít biztosság viszonzásául. 2) Másodkezes, ki az első kezes mellett áll jót. V. ö. KEZES.

ELLENKÉZÉS, (el-len-kéz-és) fn. tt. *ellenkézés-t*, tb. *—ék*. Igen rokon az *ellenkédés* szóval, azon különbséggel, hogy az nem jár szükségképen gyülölséggel, vagy mást bántani, ingerelni akarással, pl. lehet bizonyos ügyben, véleményben két személy között ellenkezés, de azért nincs ellenkedés. V. ö. ELLENKÉDIK és ELLENKÉZIK.

ELLENKÉZÉSI, (el-len-kéz-és-i) mn. tt. *ellenkézési-t*, tb. *—ek*. Ellenkezést nyilvánító; ellenkezésre vonatkozó. *Ellenkezési vágy, ösztön, düh.*

ELLENKEZESSÉG, (ellen-kezesség) ösz. fn. 1) Kezesség, melyet viszonyosság tekintetéből a másik fél nyujt. 2) Másodkezesség, mely az első kezes mellett adatik. V. ö. KEZES, KEZESSÉG.

ELLENKÉZET, (el-len-kéz-et) fn. tt. *ellenkézet-ét*. 1) Két összehasonlított tárgyaknak azon állapota, minél fogva egymástól egészen elütnek, különböznek. (Contrast). 2) Két személynek vagy testületnek oly állapota, viszonya, minél fogva egymás ellen törnek.

ELLENKÉZIK, (el-len-kéz-ik) k. m. *ellenkéztem*, *—tél*, *—ett*. Értelme igen rokon az *ellenkédik* igéével, csakhogy ez inkább személyekre, s erkölcsi testületekre vonatkozik; amaz pedig elvont tárgyakra is alkalmaztatik, midőn t. i. azt akarjuk rólok jelenteni, hogy egyiknek fogalma a másikét elrontja, kizárja, megsemmisíti, pl. *a harag és szelídség, a mér-*

tökéletesség és torkosság ellenkeznek, azaz mintegy *ellenkös* választja el őket, nem jó volna: *ellenkednek*. *Mást megsérteni ellenkezik a természeti joggal* (nem ellenkedik). *A pártok mindig ellenkeznek, de azért nem mindig ellenkednek*, vagyis nem mindig ingerlik, gyülölik egymást. V. ö. —KÉDIK és —KÉZIK, KÖZIK.

ELLENKÉZŐ, (el-len-kéz-ő) mn. tt. *ellenkéző-t*. 1) Általán, egymással öszve nem férő, egyet nem értő, különböző irányban működő. 2) Különösen, észtanilag, ami a másik tárgy eszméjét kizárja, pl. *a jó és rosz, szép és rút, nagy és kicsin, ellenkezők*. (Contraria). 3) Ellenszegülő, ellenálló, ellenműködő. *Ellenkező akarat, ellenkező erő*. 4) Szemközt álló, általellenben levő. *Az ellenkező sánczból lődözni. Az ellenkező parton álló hadak.*

ELLENKEZŐKÉP, ELLENKEZŐKÉPEN, (ellenkező-kép v. —képen) l. ELLENKÉZŐLEG.

ELLENKÉZŐLEG, (el-len-kéz-ő-leg) ih. 1) Egészen más irányban, más móddal. *Ellenkezőleg cselekedni, mint a parancs szól*. 2) Ellenállólag, ellenszegülve. *Ellenkezőleg nyilatkozni a felsőség irányában*. 3) Vezérszó gyanánt szolgál a körmondatban, midőn az utómondat az előmondatnak ellene tétetik.

ELLENKIRÁLY, (ellen-király) ösz. fn. Személy, ki a királyi czímet a törvényes király ellenében bitorolja vagy a kisebb párt által választatik el.

ELLENKÖNYV, (ellen-könyv) ösz. fn. Általán számadási könyv különféle hivatalokban, melyet az illető ellenőr viszen, ír.

ELLENKÖNYVVIVŐ, (ellen-könyv-vivő) ösz. fn. A számadó hivatalokban azon személy, ki az ellenkönyvet írja. V. ö. ELLENKÖNYV.

ELLENKÜZD, (ellen-küzd) ösz. önh. Valamely erőnek hatását viszonhatással megrontani, elmellőzni törekszik. V. ö. ELLEN, (2) és KÜZD.

ELLENLÁBAS, (ellen-lábas) ösz. fn. A földiratban így nevezzük azokat, kik, a földteke gömbölyüségét tekintve, a félgömb ellenkező részein egymás ellen fordított lábakkal állanak. (Antipodes).

ELLENLÁBUAK, (ellen-lábuak) ösz. többes; l. ELLENLÁBAS.

ELLENLAJSTROM, (ellen-lajstrom) ösz. fn. Másod rendü lajstrom, melyet különféle hivatalokban nagyobb biztosság végett a főlajstrom mellett szerkesztenek. V. ö. ELLEN és LAJSTROM.

ELLENLAKÓ, (ellen-lakó) ösz. fn. l. ELLENLÁBAS.

ELLENLAPKA, (ellen-lapka) ösz. fn. A vámokon, réveken, belépteknél stb. adatni szokott jegy, mely egy hozzá való másik jegynek megfelel, s mintegy ellenőrül szolgál. (Contrebillet).

ELLENLÁZADÁS, (ellen-lázadás) ösz. fn. A lázadás ellen kiütött újabb lázadás, zendülés.

ELLENMARS, (ellen-mars) ösz. fn. 1) A hadviselésben oly induló, melyet a hadsereg tesz, midőn ellenkező irányba megyen, mint eleinte indulni kezdett vagy látszott. *A sereg megindult, s egyszerre ellenmarsot fúttak neki*. 2) A szemközt jövő ellenhad felé indulás.

ELLENMÁS, (ellen-más) 1) ösz. mn. Mi a másiknak vagy másikon fölváltva megfelel, s mintegy ellentételül váltakozik, pl. *ellenmás lábakkal dobogtatják tánczközben a földet*. (Alternus). 2) fn. A másiknak ellentéte, ellenkezője.

ELLENMÉREG, (ellen-méreg) ösz. fn. Általán gyógyszer, mely egy másiknak erejét elrontja. (Antidotum). Különösen mérgezés ellen beadott vagy használt más méreg.

ELLENMETSZÉS, (ellen-metszés) ösz. fn. Metszés, mely egy másik metszés általellenében vagy ellenkező oldalon történik.

ELLENMOND, (ellen-mond) ösz. önh. Tulajdonító ragu nevet vonz. 1) Másnak állítását tagadja. *Egyik szónok ellenmond a másiknak*. 2) Valakinek vagy valaminek ellene nyilatkozik, s idegenségét jelenti iránta. *Ellenmond az ördögnek és minden pompáinak*. 3) Törvényi ért. valami ellen innepélyesen kikel, szóval ellenszegül; máskép: *ellenszól, ovakozik, óvást tesz*. 4) Olyasmit állít, mely egy más állítással ellenkezik. *Ellenmond maga magának*.

ELLENMONDÁS, (ellen-mondás) ösz. fn. 1) Más állításának tagadása. 2) Valami v. valaki ellen idegenkedést jelentő nyilatkozás. 3) Törvényi ért. ünnepélyes ellennyilatkozat, máskép: *óvás, ellenszólás*. (Protestatio). 4) Két oly dolognak állítása, melyek egymást kizárják, s egyszerre igazak nem lehetnek, pl. *ezen fiú jó*, és, *ezen fiú szófogadatlan*, ez ellenmondás. V. ö. ELLENMOND.

ELLENMONDÓ, (1), (ellen-mondó) ösz. fn. 1) Aki valamely tárgyban egy másik ellen tagadólag, ellenkezőleg nyilatkozik. 2) Törvényi ért., aki innepélyesen valamely határozat, itélet stb. ellen kikel, s annak érvényességét tagadja, másként: *ellenszóló, ovó, ovakozó*.

ELLENMONDÓ, (2), (l. fönebb) ösz. mn. Olyasokat állító, mik együtt igazak nem lehetnek. *Ellenmondó tanuvallomások*.

ELLENMUNKÁLAT, (ellen-munkálat) ösz. fn. Munkálat, mely egy másiknak megrontására, hiusítására irányoztatik. Vétethető mind szellemi, mind anyagi értelemben.

ELLENMUNKÁLKODIK, (ellen-munkálkodik) ösz. k. A végre munkálkodik, hogy más munkát sikeretlenné, hiúvá tegyen, megsemmisítsen.

ELLENNYILÁS, (ellen-nyilás) ösz. fn. 1) Általán nyilás, mely egy másiknak ellenében alkalmaztatik. Különösen 2) a sebészeknél, oly nyilás, melyet a sebtől vagy daganattól távolabb eső részen nyitnak, hogy a kóranyagot, mely a sebben vagy daganatban létezik, életveszély nélkül másfelé hárítsák, s a megeredő genyet azon kifolyassák.

ELLENNYILATKOZÁS, (ellen-nyilatkozás) ösz. fn. 1) Nyilatkozás, mely egy másikkal ellenkező értelemben történik. *Ellennyilatkozást bocsátani ki bi-*

zonyos köz ügyben. 2) Valamely tény elleni nyilatkozás, ellenmondás.

ELLENNYITÁS, (ellen-nyitás) ösz. fn. l. ELLENNYILÁS 2).

ELLENNYOM, (ellen-nyom) ösz. fn. Valamely állatnak, vadnak nyoma, mely egy más nyommal szemközt van; vagy : a visszatérőnek lábnyoma. *A tolvajt, nyomai és ellennyomai után indulva, elcsipték.*

ELLENNYOMOZÁS, (ellen-nyomozás) ösz. fn. Nyomozás, kutatás, melyet valamely ügyben az ellenfél tesz vagy tetet.

ELLENNYUGTA, ELLENNYUGTATVÁNY, (ellen-nyugta v. -nyugtatvány) ösz. fn. Nyugtatvány, melyet viszont a kapott nyugtatvány felől adunk. V. ö. ELLEN, (4) és NYUGTATVÁNY.

ELLENNYUJTÁS, (ellen-nyujtás) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a kimenyült vagy ficzamodott tagot ellenkező irányban megnyujtják, hogy rendes helyzetét visszanyerje.

ELLENOK, (ellen-ok) ösz. fn. Ok, védelem, bizonyítvány, mely valamely állítás ellenében hozatik fel; ellenkező állítást vitató ok.

ELLENOLDAL, (ellen-oldal) ösz. fn. Általán valamely testnek oldala, mely a másikkal ellenkező irányban áll, pl. a pénzeken a fejet mutató oldal ellenoldala a másiknak, és viszont; a posztó szine és fonákja v. visszája ellenoldalak.

ELLENÓVÁS, (ellen-óvás) ösz. fn. Óvás ellen intézett más óvás. (Reprotestatio).

ELLENŐR, (ellen-őr) ösz. fn. Különféle számadó s más hivatalokban azon személy, biztos, tisztviselő, ki egy másik hivatalnok aláírásait ellenjegyzi, vagy a pénztárra közösen felügyel, például azt ellenzár alatt tartja, az ellenkönyvet viszi stb. *Sóhivatali, uradalmi, kereskedelmi, pénztári, harminczadi ellenőr.*

ELLENŐRI, (ellen-őri) ösz. mn. Ellenőrt illető, ellenőrre vonatkozó. *Ellenőri felügyelés. Ellenőri hivatal, fizetés.*

ELLENŐRKÖDÉS, (ellen-őrködés) ösz. fn. 1) Tiszti munkálkodás, melynél fogva valaki az ellenőrséget, ellenőri hivatalt viszi. 2) Szélesb ért. valaminek v. kinek figyelemmel tartása, s mintegy felügyelőségnek gyakorlása.

ELLENŐRKÖDIK, (ellen-őrködik) ösz. k. 1) Ellenőri hivatalt visel, ellenőri szolgálatot tesz. *A kir. adóhivatalnál ellenőrködni.* 2) Szélesb ért. valamit v. kit szoros figyelemmel kisér, s mintegy felügyelői tisztet gyakorol fölötte.

ELLENŐRKÖDŐ, (ellen-őrködő) ösz. mn. Ellenőri hivatalt vagy szolgálatot gyakorló, pótoló. *Ellenőrködő tiszt a kir. adóhivatalnál.*

ELLENŐRKÖNYV, (ellen-őr-könyv) ösz. fn. l. ELLENKÖNYV.

ELLENŐRÖZ, (ellen-őröz) ösz. áth. A hivatalos számadásokat, saját hivatalos jegyzéseivel kiséri, az ellenkönyvet viszi stb. V. ö. ELLENŐR. *Ellenőrözni számadásokat és bevételeket.*

ELLENŐRSÉG, (ellen-őrség) ösz. fn. 1) Ellenőri hivatal. *Elnyerni az ellenőrséget. Ellenőrséget viselni.* 2) Szélesb ért. felügyelés, a dolgok, hivatalok menetének, hivatalos működéseknek, foglalatosságoknak, eljárásoknak szoros figyelemben tartása. *Ellenőrség alá helyezni, ellenőrség alatt tartani valakit.*

ELLENÖSZTÖN, (ellen-ösztön) ösz. fn. Ösztön, mely egy másikkal ellenkező érzésekre, tettekre stb. gerjeszt. V. ö. ELLEN, (4) és ÖSZTÖN.

ELLENÖZÖN, (ellen-özön) ösz. fn. lásd : ELLENÁR.

ELLENPANASZ, (ellen-panasz) ösz. fn. Panasz, melyet valaki a másik félnek előrebocsátott panaszára teszen; különösen : törvénykezési ért. oly panasz, melyet a bepanaszlott fél a panaszló ellen ugyanazon ügyben és törvényszék előtt emel.

ELLENPÁPA, (ellen-pápa) ösz. fn. Pápa, ki a pápai nevet és méltóságot a törvényesen választott pápa ellen bitorolja, s a többség szavazatának daczára, az anyaszentegyház fejévé feltolakodik.

ELLENPARANCS, (ellen-parancs) ösz. fn. Parancs, mely az elébb kibocsátott parancscsal ellenkezőt rendel, s vagy ugyanazon személytől, hatóságtól, vagy egészen mástól adatik ki.

ELLENPÁRT, (ellen-párt) ösz. fn. Párt, mely ellenkezőjét állítja vagy vitatja annak, mit a másik állít vagy vitat, mely a másikkal ellenkezőleg nyilatkozik, ellenkező szellemben vagy irányban működik. V. ö. ELLEN, (4) és PÁRT.

ELLENPÁRTI, (ellen-párti) ösz. mn. Ellenpárton levő, ellenpárthoz tartozó. V. ö. ELLENPÁRT. *Ellenpárti vélemények, szavazatok, vitatások, mozgalmak, működések.*

ELLENPECSÉT, (ellen-pecsét) ösz. fn. Pecsét, melylyel valamely okiratot a másik fél maga részéről is megerősít. *Reáütni a szerződésre az ellenpecsétet.*

ELLENPONT, (ellen-pont) ösz. fn. 1) Szélesb ért. pont, mely egy másikkal ellenkező vagy ellenőrködő czélból alkalmaztatik. 2) A zenészetben hangjegyek elrendezése, az ellen- vagyis kisérő társhangok jelölésére. Átvitt értelemben maga az ellenhang.

ELLENRENDSZABÁLY, (ellen-rend-szabály) ösz. fn. Oly rendszabály, mely egy másikat megsemmisít, vagy megsemmisítni czéloz.

ELLENREPEDÉS, (ellen-repedés) l. ELLENHASADÁS.

ELLENRÉS, (ellen-rés) ösz. fn. l. ELLENHASADÁS.

ELLENRÉSZ, (ellen-rész) ösz. fn. 1) Valaminek ellenfele, ellenoldala. 2) Ellenfél. 3) Testületnek párt- vagy ellenségkép egymás ellen álló felekezetei. *Az ellenrésztől egészen más vélemények hallatszanak.*

ELLENSÁNCZ, (ellen-sáncz) ösz. fn. Sáncz, melyet egyik háboruskodó fél a másiknak sáncza ellen hányat.

ELLENSÁNCZOL, (ellen-sánczol) ösz. önh. Egyik csatázó fél a másik ellen sánczot hány.

ELLENSÁNCZOLÁS, (ellen-sánczolás) ösz. fn. Hadi munkálkodás, midőn az ellenfelek egymás ellenébe sánczokat hánynak.

ELLENSÉG, (el-len-ség) fn. tt. *ellenség-ét.* 1) Tulajdonképen, mint gyűnév, azon emberek testülete, kik irántunk gyülölettel viseltetvén rajtunk boszút állani törekesznek, kárunkat keresik; különösen kik fegyvert fogva más nemzetet, országot rontani indulnak, igyekeznek. Legkülönösebben egyik hadsereggel szemben álló, harczoló másik hadsereg. *Jön az ellenség. Kicsiny ellenséget sem jó megvetni.* (Km). *Futó ellenségnek aranyhidat csinálj.* (Km). *Ellenséggel czimborálni. Az ellenséget megszalasztani, meggyőzni.* 2) Mondatik egyes személyről, vagy tárgyról is, menynyiben azok kárunkra vannak, ellenünk törnek. *Sok ellensége van. Ezt még az ellenségemnek sem kivánom.* (Km). *Halálos ellenségem. Házi ellenség a test; fris a rosszra, jóra rest.* (Km). 3) Ellentétetik a *barát* szónak. *Hallottátok, hogy mondatott a régieknek: szeresd barátodat, és gyülöld ellenségedet. Én pedig mondom nektek* stb. (Idvezítőnk). 4) Tágasabb ért. ellenpártok, felekezetek, kik valamely czél kivitelében meg nem egyeznek, kik ellenkező eszközökkel törekesznek egymás terveit meghiusítani. V. ö. ELLEN, fn.

ELLENSÉGÉS, (el-len-ség-és) mn. tt. *ellenséges-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Más kárára, veszedelmére törekvő, másnak javát, előmenetelét gátoló, rontó, mást gyülölő. *Ellenséges indulat, akarat.* „Ellenségesek valának egymással" (inimici erant ad invicem. Tatrosi cod.) ma: „ellenséges indulattal valának egymáshoz v. egymás iránt."

ELLENSÉGÉSEN, (el-len-ség-és-en) ih. Ellenség módjára. Ellenséges indulattal. *Ellenségesen beütni a szomszéd tartományokba.* V. ö. ELLENSÉG.

ELLENSÉGÉSKÉDÉS, (el-len-ség-és-kéd-és) fn. tt. *ellenségéskédés-t,* tb. *—ék.* 1) Általán, másnak kárára, veszedelmére törekvés, másnak folytonos gyülölése. 2) Különösen, másnak fegyver, háboruskodás általi rongálása; két vagy több személynek, vagy testületnek visszavonásban levő állapota.

ELLENSÉGÉSKÉDIK, (el-len-ség-és-kéd-ik) k. m. *ellenségéskéd-tem, —tél, —ett.* 1) Általán, másnak kárára, veszedelmére folytonosan törekszik, gyülölködik. 2) Különösen, mást fegyverrel, háboruval rongál: valakivel folytonos visszálkodásban él.

ELLENSÖ, (el-len-sö) mn. tt. *ellensö-t.* Ami valaminek ellenébe van téve, állítva. Átellenben levő. *Ellensö hadak. Ellensö oldal. Ellensö kép.*

ELLENSULY, (ellen-suly) ösz. fn. Suly, mely egy másiknak ellenébe tétetik, hogy azt lenyomja, erejétől, hatásától megfoszsza, pl. ellensuly a kútgém végén. Átv. ért. minden szellemi erő, működés, mely egy másiknak hatását korlátolja. *A különböző pártok egymással ellensulyban vannak.*

ELLENSZÁMLA, (ellen-számla) l. ELLENSZÁMOLÁS.

ELLENSZÁMOLÁS, (ellen-számolás) ösz. fn. 1) Számolás, melyet egyik fél tesz, hogy a másik fél számolásának helyes vagy helytelen volta kitünjék. 2) Lerovás, melyet egyik fél a másik fél számolásából lehúz. 3) Ellenőri számolás.

ELLENSZÁNDÉK, (ellen-szándék) ösz. fn. Más szándékával ellentétben álló, ellenkezőt akaró szándék. V. ö. SZÁNDÉK.

ELLENSZAVAZAT, (ellen-szavazat) ösz. fn. Szavazat, mely ugyanazon tárgyban, kérdésben egy másik szavazat ellen történik, legyen az akár azon egy személytől vagy testülettől, akár különbözőktől.

ELLENSZEGÜL, (ellen-szegül) ösz. önh. 1) Valamely erőnek, működésnek, hatásnak ellene áll, azt korlátolni, megsemmisíteni törekszik. Tulajd. ragu nevet vonz. *A tolakodók ellenszegülnek egymásnak. A kőszirt ellenszegül a csapkodó haboknak.* 2) Átv. erkölcsi ért. mások akaratával, szándékával, különösen felsőbb akarattal, parancscsal, törvénynyel daczol, azoknak engedelmeskedni nem akar. *A lázadók ellenszegülnek a kormánynak.* V. ö. ELLEN, (2) és SZEGÜL.

ELLENSZEGÜLÉS, (ellen-szegülés) ösz. fn. 1) Valamely erőnek, müködésnek, hatásnak viszonyos erő, müködés, hatás általi gyöngítése, elmellőzése. 2) Átv. ért. daczolás mások akarata, különösen a törvény, parancs, hatóság, felsöbbség stb. ellen.

ELLENSZEGÜLT, (ellen-szegült) ösz. mn. Anyagi, vagy szellemi erö, müködés, hatás ellen törekvő, daczoló. *Uraságnak ellenszegült jobbágyok. Törvénynek ellenszegült népek.*

ELLENSZÉL, (ellen-szél) ösz. fn. A menőnek, haladónak arcz, homlokirányában fuvó, s a menetet, haladást gátló, fentartóztató szél. *Az ellenszél visszaveri a hajókat. Az erös ellenszél miatt lassan haladnak a lovak.*

ELLENSZENV, (ellen-szenv) ösz. fn. Természeti idegenkedés valamely tárgytól, vagy személytől, a nélkül, hogy valódi okát tudnók adni. *Nagy ellenszenv. Titkos ellenszenv. Ellenszenvvel viseltetni valaki iránt. Valakit ellenszenvből nem türni. Ellenszenvből utálni, kerülni valakit.*

ELLENSZENVI, (ellen-szenvi) ösz. mn. Ellenszenvből eredő ellenszenvre vonatkozó. *Ellenszenvi gyülölet.*

ELLENSZÉR, (ellen-szér) ösz. fn. 1) Általán szer, mely valaminek erejét, hatását, működését gátolja, semmivé teszi. 2) Különösen gyógyszer, mely a kórt elhárítja, megszünteti; vagy más gyógyszernek erejét elrontja. V. ö. SZÉR, fn.

ELLENSZÉRÜ, (ellen-szérü) ösz. mn. Ellenkező módu, nemü, tulajdonságu. *Ellenszerü bánásmód.*

ELLENSZÍV, (ellen-szív) ösz. fn. Idegenség, idegenkedés, gyülölő indulat. *Ellenszívvel viseltetni valaki iránt.*

ELLENSZÓ, (ellen-szó) ösz. fn. Ellenvetés, ellenmondás.

ELLENSZÓLÁS, (ellen-szólás) ösz. fn. Valamely dolog ellen, melyet reánk nézve igaztalannak,

törvénytelennek tartunk, szóbeli nyilatkozás, mely alkalommal egyszersmind törvényre hivatkozunk. (Protestatio). Szélesb ért. mindenféle ellenmondás.

ELLENSZÓNOKOL, (ellen-szónokol) ösz. önh. Egy másikkal ellenkező véleményű, ellenkező elveket vitató beszédet tart.

ELLENT, (el-len-t) igekötő. Ellenkező szándékot nyilvánítva. *Ellentáll*, *ellentmond*. Ugyanezek használtatnak az egyszerü *ellen* igekötővel is: *ellenáll*, *ellenmond*.

ELLENTÁLL, (ellent-áll) ösz. önh. 1) Valamely erőnek, működésnek ellene munkálkodik, daczol; szembeszáll. *Ellentállani a rablóknak, a veszélynek.* 2) Valamit kitart, valaminek ereje által legyőzetni magát nem hagyja. *A jó bunda ellentáll a legkeményebb fagynak. A bagaria csizma ellentáll sárnak, víznek.* 3) Régibb magyar törvényi értelemben perorvoslat, midőn valaki a birói itélet végrehajtását erőszakkal vagy csak erőszakot jelentő, mutató valamely tettel, pl. pálcza vagy kihúzott kard mutatásával akadályozza.

ELLENTÁLLÁS, (ellent-állás) ösz. fn. Valamely erőnek, működésnek, hatalomnak, parancsnak stb. ellene szegülés, törekvés; szembeszállás; a birói itélet végrehajtását akadályozó valamely tett nyilvánítása. *Ellentállási szándék. Ellentállási perorvoslat.*

ELLENTÁMADÁS, (ellen-támadás) ösz. fn. 1) Támadás, lázadás valaki ellen, pl. a törvényes hatóság, az elöljáróság stb. ellen. 2) Támadás ellen intézett támadás. V. ö. TÁMADÁS.

ELLENTÁNCZ, (ellen-táncz) ösz. fn. A franczia tánczok egyik élénk és könnyed neme, melyet rendesen egy bokorban nyolczan járnak. (Contredanse).

ELLENTANÚ, (ellen-tanú) ösz. fn. Más tanu ellenébe állított tanu, ki ellenkezőt bizonyít, mint amaz első. *A tanuvallomásokat ellentanukkal megczáfolni.*

ELLENTANUSÁG, (ellen-tanuság) ösz. fn. Tanuság, mely egy más tanuság ellenében állít, bizonyít valamit.

ELLENTÁRS, (ellen-társ) ösz. fn. Személy, ki valamely ügyben, keresetben ellenünk van, ellenfél, vetélkedő társ.

ELLENTARTÁS, (ellen-tartás) ösz. fn. Régies szó, l. ELLEN, (2) és ELLENSZEGÜLÉS.

ELLENTARTÓ, (ellen-tartó) ösz. mn. Ellenszegülő, valamivel v. valakivel daczoló. Régies. 2) Boncztanban, hálószövetű bőr, különösen a szemek alkotásában. (Retinaculum).

ELLENTERJESZTÉS, (ellen-terjesztés) ösz. fn. Törvényes vagy hivatalos eljárás, midőn valamely ügyben a másik fél ellen új bizonyítványokat, okokat és okleveleket terjesztünk az illető helyeken elé. Mások követelése, szándéka, nyilatkozása ellenében saját gondolkodásunk, érzelmünk nyilvánítása.

ELLENTÉT, ELLENTÉTEL, (ellen-tét v. —tétel) ösz. fn. 1) Állítás, mely egy másiknak ellenkezőjét foglalja magában. *Valamit ellentét által fölvilágosítani*, pl. *görbe az, ami nem egyenes; sötét az, ami nem világos.* Itt a *görbe* és *nem egyenes*, a *sötét* és *nem világos* ellentétek. 2) Két hasonlótlan tárgyak szembeállítása, hogy annál inkább kitünjenek, s nagyobb hatással birjanak. (Contrast). 3) Észtanban, két ellenkező itélet vagy mondat öszveállítása. 4) Állapot, melynél fogva egyik tárgy a másikkal bizonyos tulajdonságokra nézve ellenkezik. *Ellentétben álló tárgyak.* 5) Kereskedői nyelven *ellentételnek* mondatik, midőn a kereskedői könyvben valamely hiba új tétellel kiigazíttatik. (Contraposition).

ELLENTÉTELÉS, (ellen-tételés) ösz. mn. 1) Általán, oly tulajdonságokkal biró, melyek egy másikéival ellenkeznek. 2) Különösen észtanilag, mi ellenkezőt állít, mint a másik. *Ellentételes itéletek, mondatok.*

ELLENTÉTELÉZ, (ellen-tételéz) ösz. áth. Valamely állítás ellenébe mást állít. Különösen a kereskedőknél, midőn a kereskedői könyvben ellentétellel igazítják ki a hibát. V. ö. ELLENTÉTEL.

ELLENTÉTES, (ellen-tétes). L. ELLENTÉTELES.

ELLENTÉVÉS, (ellen-tévés) ösz. fn. Tevés, cselekvés, mely valamely rendelet, parancs, törvény ellen intéztetik.

ELLENTI, (el-len-t-i) mn. tt. *ellenti-t*, tb. *—ek.* Ellenső, ellentétben levő.

ELLENTILTAKOZÁS, (ellen-tiltakozás) ösz. fn. Egy másik tiltakozás elleni viszontiltakozás (Reinhibitio).

ELLENTISÉG, (el-len-t-i-ség) fn. tt. *ellentiségét.* Két különböző tulajdonságu tárgyak öszveállítása a végett, hogy a különbség annál inkább kitünjék. (Contrast).

ELLENTMOND, (ellent-mond) lásd: ELLENMOND.

ELLENTÖR, (ellen-tör) ösz. önh. Valakinek v. valaminek ellenére, daczára teljes erővel, hatályosan munkálkodik. A mondatban, az *ellen* szó személyragoztatik, s tulajdonító ragu nevet kiván, pl. *Ellene tör felebarátjának. Ellene tör a közjónak.* V. ö. ELLEN, (2).

ELLENTÖREKEDÉS, (ellen-törekedés) ösz. fn. Valakinek v. valaminek ellenére, daczára teljes erejü, s hatályos munkálkodás. V. ö. TÖREKEDÉS.

ELLENTÖRŐ, (ellen-törő) ösz. mn. Valakinek v. valaminek daczára, kárára, rontására teljes erővel, hatályosan működő.

ELLENTUDÓSITÁS, (ellen-tudósitás) ösz. fn. Tudósitás, mely az elébbivel ellenkezik; mely a másikat visszavonja. *A táborból ellentudósitások érkeztek a csata felől.*

ELLENTUSA, (ellen-tusa) ösz. fn. Tusa, valamely erő, hatás, megtámadás ellen. V. ö. TUSA.

ELLENTÚSZ, (ellen-túsz) ösz. fn. Túsz, kit nagyobb biztositás végett egyik fél a másiknak viszonyosan ad. V. ö. TÚSZ.

ELLENTŰZAKNA, (ellen-tüz-akna) ösz. fn. Tüzakna, melyet egyik háborúskodó ellenfél a másik tüzaknája ellenében készít. V. ö. TŰZAKNA.

ELLENTŰZTELEP, (ellen-tüz-telep) ösz. fn. Tüztelep, melyet egyik ellenhad a másik daczára és rontására állít. l. TŰZTELEP.

ELLENÜREG, (ellen-üreg) ösz. fn. l. ELLENTŰZAKNA.

ELLENÜTEG, (ellen-üteg) ösz. fn. Üteg ellenében fölállított üteg. V. ö. ÜTEG.

ELLENVÁD, (ellen-vád) ösz. fn. Törvénykezésben vád, melyet a vádlott fél ugyanazon ügyben és törvényszék előtt a vádlófél ellen teszen.

ELLENVÁDLÓ, (ellen-vádló) ösz. fn. Alperes vagy bevádolt személy, ki a vádlófél ellen szintén vádat emel.

ELLENVÁDOLÁS, (ellen-vádolás) ösz. fn. Törvénykezési cselekvés, melynél fogva a vádlott rész a vádoló ellen mond vádat.

ELLENVÁGÁS, (ellen-vágás) ösz. fn. Vágás ellen intézett, viszonozott vágás, nevezetesen a csatában, párbajban.

ELLENVALLÁS, (ellen-vallás) ösz. fn. Vallás, tanuvallás, mely ellenkezőt állít az elébbivel, vagy egy másikkal.

ELLENVALLOMÁS, (ellen-vallomás) l. ELLENVALLÁS.

ELLENVÁLTÓ, (ellen-váltó) ösz. fn. Váltó, melyet a rendelő (vagy intézvényes) az általa kapott váltó értékében fizetés helyett a kibocsátónak ad, másképen: *értékváltó*. (Gegen- vagy Retourwechsel). Különbözik: *viszváltó*.

ELLENVARÁZS, (ellen-varázs) ösz. fn. Elébbi varázs erejét, hatását elrontó, megsemmisítő varázs.

ELLENVÉLEMÉNY, (ellen-vélemény) ösz. fn. Vélemény, mely egy ugyanazon tárgyra nézve egy másikkal ellentétben áll. *A pártok többnyire ellenvéleményen vannak.*

ELLENVETÉS, (ellen-vetés) ösz. fn. Nehézség, ok, melyet valaminek igazsága ellen fölhozunk, elégördítünk. *Ezen állítás ellen több ellenvetéseim vannak. Semmi ellenvetésem e tárgyra nézve.* Különösen, a nyilvános, iskolai vitatkozásokban akár alapos, akár álokoskodáson épült nehézség, melyet az ellenvető fél a vitató által eléadott tan ellen gördít. (Objectio).

ELLENVETŐ, (ellen-vető) ösz. fn. és mn. Ki valamely állítás igazsága ellen bizonyos nehézséget, okokat hoz föl. Különösen, nyilvános, iskolai vitatkozásoknál oly személy, ki a vitatott tárgy ellen okoskodó alakban okokat, nehézségeket terjeszt elé, melyeket a vitatónak ismételni s megczáfolni kötelessége. (Opponens).

ELLENVILÁG, (ellen-világ) ösz. fn. Midőn valamely festett kép úgy állíttatik fel a szobában, hogy a benne festészetileg alkalmazott világosság, ellentétben áll a kívülről bejövő nappali világossággal, miért a festett tárgy helytelenül, és kellemetlenül tűnik a szemekbe. (Contrejour).

ELLENVITATÁS, (ellen-vitatás) ösz. fn. A tudományos szóbeli vitatkozásokban valamely állítás igazsága ellen gördített okok és nehézségek eléadása.

ELLENVITATÓ, (ellen-vitató) ösz. fn. Személy, ki a tudományos szóbeli vitatkozásokban valamely állítás igazsága ellen okokat, nehézségeket gördít. (Opponens).

ELLENVÍZ, (ellen-víz) ösz. fn. Hajózásban azon vízvonal, mely a hajónak szemközt nyomul s annak menetelét tartóztatja.

ELLENVIZSGÁLAT, (ellen-vizsgálat) ösz. fn. Peres vagy törvénykezési ügyekben a másik fél által az első ellen intézett vizsgálat.

ELLENZ, (el-len-z) l. ELLENEZ.

ELLENZÁR, (ellen-zár) ösz. fn. Zár, melylyel egy másik személy ellenőrségül, saját zárával vagy pecsétével, vagy mindkettővel megerősít, bezár s hozzáférhetlenné tesz valamit, például pénztárt.

ELLENZÉK, (el-len-z-ék) fn. tt. *ellenzék-et.* 1) Akadály, mi valaminek ellenére van, mi valamely erőt, törekvést hatásában, működésében gátol. 2) Politikai ért. azon párt, mely alkotmányos országokban az uralkodó pártnak, vagy a kormánynak ellenére dolgozik, tetteiben, rendszabályaiban, törvényjavaslataiban hibákat keres, azokat ócsárolja, gáncsolja, mik által emez gondosabban, ovatosabban, s a fennálló törvényekhez hívebben ügyekeszik eljárni hivatásában. *Megyei ellenzék. Országgyűlési ellenzék.* (Oppositio).

ELLENZÉKI, (el-len-z-ék-i) mn. tt. *ellenzéki-t*, tb. *—ek.* Ellenzékhez tartozó, ellenzéket illető. *Ellenzéki szónokok. Ellenzéki hirlapok. Ellenzéki befolyás.*

ELLENZENDÜLÉS, (ellen-zendülés) ösz. fn. l. ELLENLÁZADÁS.

ELLENZÉS, (el-len-ez-és) fn. tt. *ellenzés-t*, tb. *—ék.* 1) Általán, akadályozás, akadályvetés. 2) Nem javaslás, nem tanácsolás. V. ö. ELLENEZ.

ELLENZET, (el-len-z-et) fn. tt. *ellenzet-ét.* Két eszmének oly egymásközti viszonya, melynél fogva egyik a másikat kizárja, s mindkettő igaz nem lehet. (Repugnantia).

ELLENZŐ, (1), (el-len-z-ő) mn. tt. *ellenző-t*, tb. *—k.* 1) Akadályozó, tiltó, gátoló. 2) Nem javasló, nem tanácsló. *Ellenző vélemény, tanács, javaslat.*

ELLENZŐ, (2), (el-len-z-ő) fn. tt. *ellenző-t.* 1) Valami ellen való, annak hatását akadályozó, eltávolító tárgy, eszköz, pl. *napellenző, esőellenző, porellenző, szél-, gyertya-, tüz-, villámellenző.* Különösen: a nadrágnak elül levő nyilása, melyet szíj vagy gombok tartanak, és szorítnak az albashoz. 2) Személy, ki bizonyos tárgyban ellenvetést tesz, akadályt csinál.

ELLENZŐBŐR, (ellenző-bőr) ösz. fn. 1) Általán a szemekre alkalmazott bőrkészület a világosság, por stb. ellen. 2) Különösen, a kantárhoz varrott, s két oldalt a lovak szemei mellett kiálló bőrdarab, hogy félre ne nézhessenek.

ELLENZŐDESZKA, (ellenző-deszka) ösz. fn. Általán deszka, mely valamely testnek öszvetartására alkalmaztatik, pl. csépléskor, hogy a gabonaszemek szét ne oszoljanak; vagy ellenződeszkák az ágynak két oldalán.

ELLEP, (el-lep) ösz. áth. Valaminek fölszinét, területét eltakarja, befödi. *Ellepi az árviz a réteket, földeket. A hó ellepi a hegyek ormait. Ellepték a sáskák a vetéseket.* V. ö. LEP.

ELLÉP, (el-lép) ösz. önh. Lépve odább megy, valamely helyet oda hagy.

ELLÉPCSÉL, (el-lépcsél) ösz. önh. Aprókat lépve, könnyen, kényelmesen elmendegel.

ELLÉPDÉGÉL, (el-lépdégél) ösz. önh. Lépdegelve, azaz könnyen, kényelmesen lépve, elmegy.

ELLÉPDEL, (el-lépdel) ösz. önh. Ellépcsel, ellépeget. Különösen mondják a gyalogkatonaságról, midőn hadi rendben lépve elhalad, eltávozik, vagy valaki előtt elvonúl. *A lovasság elléptet.*

ELLÉPDELÉS, (el-lépdelés) ösz. fn. Ellépegetés; hadi rendben lépve elhaladás.

ELLÉPÉGET, (el-lépéget) ösz. önh. lásd: ELLÉPCSÉL.

ELLÉPTET, (el-léptet) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki lépve odább menjen, haladjon. *Elléptetni maga előtt dobszóval a hadsereget.* Vétetik önható ért. is a lovasságról, s ekkor am. a lovasság léptetve elmegy, vonalban, hadi rendben eltávozik; valaki előtt elvonúl. *Elléptettek a huszárok a legközelebbi állomásra.* A gyalogság *ellépdel.*

ELLÉPTETÉS, (el-léptetés) ösz. fn. A lovasságnak léptetve, hadirendben eltávozása, különösen valaki előtt elvonulása.

ELLES, (el-les) ösz. áth. Valakit v. mit lesve, lesben állva, elvár; leselkedve, figyelmezve valamit megtud. *Ellesni az éjjeli kóborlókat. Majd ellesem, ha eljön-e, vagy nem. Ellesem, mi lesz belőle. Az alkalmat ellesni. A titkot ellesni.* V. ö. LES, ige.

ELLÉS, (el-l-és) fn. tt. *ellés-t*, tb. *—ék.* A nagyobbféle négylábu állatok, pl. tehenek, kanczák, juhok szülése. V. ö. ELLIK.

ELLET, (1), (el-l-et) fn. tt. *ellet-ét.* A nagyobbféle négylábu állatok szülöttje. *Első ellet. Korai, kései ellet.*

ELLET, (2), (el-l-et) áth. m. *ellett-em, —tél, —ett.* Elleni segít, késztet. *Juhokat elletni.*

ELLETÉS, (el-l-et-és) fn. tt. *elletés-t*, tb. *—ék.* 1) Közönségesen a juhokról mondják, midőn ellés végett annak idején külön akolba vagy rekeszbe zárják, s különös gondviselet alatt tartják. *Juhelletés, juhelletéskor.* 2) Győrvárm. csírás szőlővesszőnek ültetése.

ELLETŐ, (el-l-ető) fn. tt. *ellető-t.* Így hívják az ország több vidékén, a mezőkön készitett nád- vagy sövényrekeszeket, hová tavaszkor az ellő juhokat kihajtani szokták. Győr és Komárom vmegyében a dunántuli részen *sellencz* (ellencz ?).

ELLEVELEDZÉS, (el-leveledzés) ösz. fn. A növény leveleinek elhullása.

ELLEVELEDZÉTT, (el-leveledzétt) ösz. mn. Leveleitől megfosztott, ami leveleit elhányta, elhullatta. *Elleveledzett fák, növények.*

ELLEVELEDZIK, (el-leveledzik) ösz. k. Leveleit elhányja, elhullatja. *Őszszel elleveledzenek a fák.*

ELLIK, (el-l-ik, l. itt alább) k. m. *ell-étt*, htn. *elleni* v. *ellni.* A nagyobbféle négylábu állatokról mondják, midőn szülnek, s melyek rendszerént csak egy szülöttet hoznak a világra, ú. m. lovak, szamarak, tehenek, juhok. *A ló csikót ellik* v. *csikózik, megcsikózik; a tehén borjat ellik* v. *megborjazik; a juh bárányt ellik.* A disznó-, kutya-, macska-, egér-, patkány- stb. fajok, melyeknek rendszerént több fiok van egyszerre, *kölykeznek, megkölykeznek* vagy *fiadznak.* Megvető ért. s aljas nyelven mondják asszonyról is. Tréfás nyelven: *megellik a ló*, midőn a rajtaülőt leveti. A Bécsi codexben *lóra elleni*, e helyett áll: *lóra ülni*; ama szólás mai napság nevetséges volna.

Valószinüen a „pullus"t jelentő *vemh* törzstől eredetileg *vemlik, vellik*, az előleh elhagyásával *ellik*, mint: *borjazik, csikózik, malaczozik, kölykezik, fiadzik, gyerekezik.* Vagy talán az *en, ene*, (eme, anya) gyökből: *en-lik* = anyává lesz. V. ö. ENE.

—ELLIK, (el-lik) ösz. igeképző, leginkább szint jelentő szókból, mint: *zöld-ellik, kék ellik;* mély hangon *—allik*, mint: *sárg-állik* (= sárga-allik), *tarkállik.* Néha előtagja el is esik, mint: *vörös-lik, feketlik, sötét-lik.*

ELLOBBAN, (el-lobban) ösz. önh. Gyulékony testről mondják, mely lángot vetve, legott égni megszünik. *Ellobban, mint a szalma. Száraz ág ellobban, lány szerelme jobban.* (Népd.) Átv. ért. hirtelen elmúlik. *Soknak hazafisága szalma gyanánt ellobban.* V. ö. LOB.

ELLOBBANT, (el-lobbant) ösz. áth. 1) Gyulékony, lángolékony testet hirtelen lobra gerjeszt. 2) Könnyü, lenge testet, lobogva elszállni, röpködni késztet.

ELLOBBANTÓ, (el-lobbantó) ösz. fn. Egyszerü villanymozdító eszköz, rész, és horganylemezből. (Deflagrator Harei).

ELLOBOG, (el-lobog) ösz. önh. 1) Lobot vetve elég, ellángol. 2) Ide-oda csapkodó lob v. láng módjára röpköd, szállong. *Ellobogtak szemeink elől a tengeri hajók zászlói.* V. ö. LOBOG.

ELLOBOGTAT, (el-lobogtat) ösz. áth. 1) Valamit lobra, lángra gyúlasztva eléget, elemészt. *Ellobogtatni a meggyújtott szalmatekercset.* 2) Csapkodó lob v. láng módjára valamit elröpít, elszállít. *Ellobogtatni a hadi zászlókat.*

ELLOCSCSAN, (el-locscsan) ösz. önh. A hirtelen megcsapott, mozgásba hozott folyadékról mondják, midőn *locs* hangot adva, helyéből kimozdúl. *Ellocscsan a megütődött sajtárból a víz. Ellocscsant a vére, úgy főbe ütötték.*

ELLOCSCSANT, (el-locscsant) ösz. áth. Folyadékot, hirtelen mozgás által helyéből kiütve, *locs* hangot adni késztet. *Megbotlott, s ellocscsantotta a korsóban vitt bort.*

ELLOCSKOL, (el-locskol) ösz. áth. Valamely folyadékot, pl. vizet, bort, sert, levest az edényből elöntöz, ellocsogat.

ELLOCSKOSÍT, (el-locskosít) ösz. áth. Kiöntött, kilocscsantott folyadékkal valamit elnedvesít, elcsunyít. *A vízhordók ellocskosítják a lépcsőket. Mosogatás közben ellocskosítani a ruhát.*

ELLOCSKOSODIK, (el-locskosodik) ösz. k. Kiömlött, kiöntött, kilocscsant folyadék, pl. víz, bor, ser, leves stb. által bepiszkolódik, belustosodik. *A pinczenapszámosok vagy szüretelők ruhái ellocskosodnak.*

ELLOCSOG, (el-locsog) ösz. önh. 1) A folyadék hirtelen kimozdulván helyéből, *locs* hangot adva, elfoly. *A szekérrázta lajtból ellocsog a víz.* 2) Átv. ért. Locsogva, azaz úgy elbeszél, hogy sebes szólása miatt a nyála fecseg; elpletykál, eldarál. Az utóbbi értelemben vétetik áthatólag is.

ELLOCSOGAT, (el-locsogat) ösz. gyak. áth. Eszközli, okozza, engedi, hogy valamely folyadék ellocsogjon. *Futtában ellocsogatta a korsóban vitt bort.*

ELLOCSOL, (el-locsol) ösz. áth. Locsolva elöntöz, elhint.

ELLOCSOSODIK, (el-locsosodik) ösz. k. lásd: ELLOCSKOSODIK.

ELLOCSOSÍT, (el-locsosít) ösz. áth. lásd: ELLOCSKOSÍT.

ELLÓDÍT, (el-lódít), ösz. áth. Valamit lódítva, tova-eldob, elhajt, eltaszít. *Gallérjánál fogva ellódították.* V. ö. LÓDÍT.

ELLÓDÚL, (el-lódúl) ösz. önh. Lódúlva, azaz nekiiramodva elsiet, eltakarodik, eltávozik. V. ö. LÓDÚL.

ELLOHOL, (el-lohol) ösz. áth. és önh. 1) Jól elver, elpufogat valakit vagy valamit. 2) Tájnyelven am. ellódúl, eliramlik.

ELLOP, (el-lop) ösz. áth. Tolvaj módra, orozva, a birtokos akarata s engedelme ellen elvesz, eltulajdonít valamit. *Amit ér, ellopja. Pénzét, ruháját ellopták.* V. ö. LOP.

ELLOPDOS, (el-lopdos) ösz. fn. lásd: ELLOPKOD.

ELLOPKOD, (el-lopkod) ösz. áth. Apródonként, egymásután, holmit tolvaj módjára elvisz, eltulajdonít. *Ellopkodni a fáról a gyümölcsöt.*

ELLOPÓDZIK, ELLOPÓDIK, (el-lopódzik v. -lopódik) ösz. k. Lopva, azaz titkon, suttonban, mások híre, tudta nélkül elmegy, elsurran, elszökik valahonnan, vagy valahová.

ELLOPOGAT, (el-lopogat) ösz. gyak. áth. l. ELLOPKOD.

ELLOPÓZIK, l. ELLOPÓDZIK.

ELLOVAGOL, (el-lovagol) ösz. önh. 1) Lovagolva, azaz lóháton eltávozik, elutazik. 2) Folytonosan, tartósan lovagol.

ELLŐ, (1), (el-l-ő) mn. tt. *ellő-t.* Ami ellik. *Ellő juhok, ellő tehenek.*

ELLŐ, (2), (el-lő) ösz. áth. 1) Valamit lőve elszállít, elröpít. *Ellőni puskából a szatymát, ágyúból a golyót, ívről a nyilat.* Átv. ért. mondják magáról a fegyverről is. *Ellőni a puskát, ágyút, mozsarat, taraczkot*, azaz elsütni. 2) Lövés által elvisz, elszakaszt, elront. *Ellőtték háboruban a lábát. Ellőtték alóla a hidat.* 3) Bizonyos távolságra lő. *Ezen puskával 150 lépésnyire ellőhetni.* 4) Némely tájakon mondják: *ellőtte a hideg*, azaz *ellölte, el-* v. *kilelte, reá jött a hideglás.* V. ö. EL, (2) és LŐ.

ELLŐDÖZ, (el-lődöz) ösz. áth. Gyakori lövés által elfogyaszt, elröpít. *Ellődözték a puskaport, mint a nagyidai czigányok.* (Km.) *Ellődözni a kártékony vadakat.*

ELLÖK, (el-lök) ösz. áth. 1) Lökve, azaz ököllel taszítva, vagy kézből kipenderítve eltaszít, eltávolít. *Ellökte magától a tolakodót.* 2) Valamely eszköz segedelmével taszít el. *Ellökni a billiardtekét. Ellökni partról csáklyával a hajót.* V. ö. EL, (2) és LÖK.

ELLŐS, (el-l-ő-s) mn. tt. *ellős-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Állat, mely elleni fog, mely alkalmas már az ellésre. *Ellős tehén, ellős juh. Az ellős birkákat el kell választani a meddőktől.*

ELLÖVEL, (el-lövel) ösz. áth. és önh. 1) Valamit sebesen elröpít, elszállít, mintha ágyúból, puskából stb. sütötték volna ki. *A nap messze ellöveli éltető sugárait.* 2) Sebesen elrepül, elszáll. *Ellövel a kiröpített nyil. Pillanatai ide-oda ellövelnek.*

ELLÖVÉS, (el-lövés) ösz. fn. 1) Fegyvernek, pl. ágyúnak, mozsárnak, puskának elsütése. 2) A fegyverbe tett szernek elröptetése, elszállitása. 3) Valamely tárgynak lövés által elmetszése, eltörése, elszakasztása stb.

ELLÖVÖLDÖZ, (el-lövöldöz) ösz. gyak. áth. l. ELLŐDÖZ.

ELLUSTÍT, (el-lustít) ösz. áth. Lustára változtat el. *A sok evés ellustítja az embert.* V. ö. LUSTA.

ELLUSTÚL, (el-lustúl) ösz. önh. Lustává leszen. *A vén ló ellustúl.* V. ö. LUSTA.

ELMAGZIK, (el-magzik) ösz. k. Növényről, különösen kerti növényekről, zöldségekről, füvekről mondják, midőn felmagvasodnak, magba mennek, érett magvaikat elhullatják. *Elmagzik a hajma, saláta* stb.

ELMAGYARÁZ, (el-magyaráz) ösz. áth. 1) Valaminek hamis értelmet ád; valaminek értelmét elcsavarja. Jobban: *félremagyaráz.* 2) Magyarázva, azaz felvilágosítva, értelmezve eléád, elmond valamit. *Elmagyarázni a gyermeknek, valamely különös látmányt.* V. ö. EL, (2) és MAGYARÁZ.

ELMAGYARÁZÁS, (el-magyarázás) ösz. fn. 1) Valaminek hamis értelmezése; az értelemnek elcsavarása, jobban: *félremagyarázás.* 2) Megmagyarázás. V. ö. ELMAGYARÁZ.

ELMAGYAROSÍT, (el-magyarosít) ösz. áth. Magyarossá vagy magyarrá változtat el, magyart csinál valakiből a beszélő elve vagy tetszése ellen. Csak idegen mondhatja. *Elmagyarosítani a magyar hazában lakó idegen nyelvüeket.* Mi magyarok így mondanók: *megmagyarosítani.* V. ö. ELNÉMETESÍT.

ELMAGYAROSODÁS, (el-magyarosodás) ösz. fn. Azon elváltozó állapot, midőn valamely idegen szokású és nyelvü ember vagy nép magyar szokásokat és nyelvet vesz föl.

ELMAGYAROSODIK, (el-magyarosodik) ösz. k. Idegen szokásu és nyelvü létére magyar szokásokat és nyelvet vevén föl, magyarrá leszen.

ELMÁLLÁS, (el-mállás) ösz. fn. Valamely testnek azon állapota, midőn részei között az öszvefüggés megtágúl, s azok egymástól könnyen elválnak, elszakadnak, szétomlanak. Leginkább mondják szövetekről, ruhanemüekről, hús-, és tésztaételekről. V. ö. MÁLLIK.

ELMÁLLASZT, (el-mállaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely testnek részei elmálljanak, azaz, szétfoszoljanak, elváljanak, elbomoljanak. *Az ócska, kopott ruhát elmállasztják a molyok. A hosszas főzés elmállasztja a húst.* V. ö. MÁLLIK, MÁLLASZT.

ELMÁLLIK, (el-mállik) ösz. k. Mállás által elkopik, elolvad, szétmegy. *Elmállik az ócska, molyette ruha. Elmállik a fogak között az igen puhára főtt hús.* V. ö. MÁLLIK.

ELMÁLLOTT, (el-mállott) ösz. mn. Elkopott; szétbomlott, foszlott, szakadozott. *Elmállott ősi mente, elmállott bunda. Elmállott tésztanemü.*

ELMÁNGOL, (el-mángol) ösz. áth. A ruha, különösen fehérnémü ránczait mángoló által simára kiegyengeti. Átv. ért. és tréfásan: valamely kézbelivel, bottal, doronggal, jól eldönget valakit. V. ö. MÁNGOL.

ELMAR, (el-mar) ösz. áth. Marva elűz, elkerget, eltávolít. *A házieb elmarja az idegen ebet.* Átv. ért. szidás, rágalom, perpatvar által valakit bizonyos helyről, társaságból elhajt, elidegenít.

ELMARAD, (el-marad) ösz. önh. 1) Nem jön el, akit várnak, kinek jöni kellene. *A hivatalosok közől többen elmaradtak.* 2) Eláll, eltart, el nem vész, el nem romol. *A szárazan öszverakott széna, évekig elmarad.* 3) Elkésik. *Elmaradt, mint Noé hollója a dögön.* (Km). 4) Meg nem történik, megszünik. *A könyv első kötete megjelent, de a második elmaradt.* 5) A haladókkal egy lépést nem tartván, hátúl vagyon. *A sánta ökör elmaradt a csordától.* V. ö. EL, (2) és MARAD.

ELMARADÁS, (el-maradás) ösz. fn. El nem jövés; elkésés; a haladókkal együtt nem menés; elállás, el nem romlás; megszünés, meg nem történés. V. ö. ELMARAD.

ELMARADHATATLAN, ELMARADHATLAN, (el-maradhatatlan v. —maradhatlan). Ami minden esetre megtörténni fog; ami előbb utóbb eljön, ami el nem marad. *A természet elleni vétek megbüntetése elmaradhatatlan.* Mint határozó am. elmaradhatlanul.

ELMARADHATATLANUL, ELMARADHATLANUL, (el-maradhatatlanul v. —maradhatlanul) ih. Minden esetre, bizonyosan, kétség nélkül, előbb utóbb. *A halál elmaradhatlanul elvisz mindnyájunkat.*

ELMARADOZ, (el-maradoz) ösz. önh. Gyakran, ismételve el- vagy hátra marad, többször elkésik. Vagy midőn többről van szó, am. egymás után elmaradnak, egyik előbb, másik utóbb. *A fáradt utasok, katonák elmaradoznak a csoporttól, seregtől.*

ELMARADT, (el-maradt) ösz. mn. Aki v. ami el nem jött, elkésett; a haladókkal egy lépést nem tartott; romlás nélkül elállott. *Elmaradt hivatalosok, vendégek. Müveltségben elmaradt népek. A többitől elmaradt zarándokok.* V. ö. ELMARAD.

ELMARASZT, (el-maraszt) ösz. áth. 1) Valakit v. mit maradni késztet, elkéstet, a haladókkal menni nem hagy, visszatartóztat. *Elmarasztani a vendéget.* 2) Elmarasztal.

ELMARASZTAL, ösz. áth. 1) Általán, menni, haladni nem enged, fentartóztat. 2) Törvénykezési ért. a bíró v. törvényszék a panaszolt v. vádlott félt elitéli, t. i. a panaszló keresetének teljesitésére kötelezi, vagy büntetést mond reá. *A kereseti adósságban, a váltóügyletben, a perköltségekben elmarasztalni valakit. Két évi fogságban elmarasztalni a bünöst.*

ELMARASZTALÁS, (el-marasztalás) ösz. fn. Törvénykezési ért. birói v. törvényszéki hivatalos kijelentése annak, hogy a panaszlott vagy vádlott fél ellen a kereset bebizonyodott.

ELMARCZANGOL, (el-marczangol) ösz. áth. Marczangolva eltép, szétszakgat. *Az ebek elmarczangolják az eleikbe vetett konczot. A farkasok elmarczangolják a csikót.* V. ö. MARCZANGOL.

ELMARKOL, (el-markol) ösz. áth. 1) Markolva, marokba fogva elvesz, eltesz valamit. 2) Átv. ért. Suttonban elcsíp, elvisz, ellop. V. ö. EL, (2) és MARKOL.

ELMARSOL, (el-marsol) ösz. önh. Hadi rendben és vonalban eltávozik, elmegy.

ELMÁSZ, (el-mász) ösz. önh. Mászva elmegy, eltávozik. *Elmásznak a rákok, teknősbékák.* V. ö. EL, (2) és MÁSZ.

ELMÁTKÁSÍT, (el-mátkásít) ösz. áth. l. ELJEGYEZ.

ELMÁZOL, (el-mázol) ösz. áth. Tulajdonképen: mázzal elken valamit. Köz ért. akármiféle zsiros, olajos stb. nedvvel beszennyez, elmocskít valamit. *Elmázolni a falakat sárral, korommal. Elmázolni a kezeket, ruhát tintával.* Gúnyos kifejezéssel: a kontárfestő, valamely képet esetlenül, durván fest. V. ö. MÁZ, MÁZOL.

ELME, (el-me, l. itt alább) fn. tt. *elmét*, tb. *elmék*. Alkotó részei: *el* (v. *elő*) és *me* (v. *mi*). Innen jelenti. 1) Tágas ért. azon tehetséget, mely minden ismeretek *elejét*, kútfejét, okát képezi, alkotja, (el-mi, elő-mi, azaz elő-valami) tehát mind az érzéki tehetséget, (facultas percipiendi) mind a gondolót magában foglalja. *Széles elme, szűk elme. Gyermek elme. Elmébe fogni, venni valamely tárgyat. Az elmét egy tárgyról másra fordítani. Az elmét fölvidítani. Heverő testben bujdosik az elme.* (Km).

„Mindenható elménk istenkedése
Ég- s földbe hat." Kisfaludy K.

„Kivál az elme bolygó képzetéből."
Ugyanaz.

2) Szorosb ért. gondoló tehetség, (mens) mely szellemi életünk tulajdona, s mely az értelmet, (intellectus) és észt (ratio) foglalja magában. V. ö. ÉRTELEM és ÉSZ. *Mély elme; gyönge elme; éles elme; nagy elme. Elmét futtatni; elmét fárasztani, gyakorolni, művelni. Elmében megháborodni. Elmét élesíteni; elmével felfogni; elmét törni valamin* v. *valamiben. Vén elme, fiatal erő veri meg a hadakat.* (Km). „És lelék az embert, kiből az ördög kiment vala, ülette ő lábainál és megruháztatván és egész elmével." Tatrosi cod. 3) Azon tehetség, mely a felfogott tárgyakat megtartja, el nem feledi, (memoria). *Elméjében tartja a látottakat és hallottakat. Elméből mondja el a leczkét. Elszalasztani valamit az elméből.* 4) Azon tehetség, mely a különböző dolgok közötti hasonlatot hamar felfogja (Witz), innen: *éles elme, elmés, elméncz.*

Mind ezek szerént elemeztethetik ekként is: él-mi v. élő-mi, élő valami, ami az emberben az élőt, az életerőt, a szellemet alkotja, t. i. az érzéktől kezdve az értelmet és észt vagyis az ismereti tehetség valamennyi fokát képezi. Rokona azon *il*, melyből *ildom*, *ildomos* származott, valamint az élénk mozgékonyságra vonatkozó *il* is. V. ö. IL. A hangokban is rokon görög latin *animus* (= elme) szót, (mely a görögben fuvást, lehellést, szellőt jelent) Benfey az *an* (= leh) szanszkrit gyökből származtatja, mely *pra* szóval összetéve: *prán* am. élni. Igen közel áll a magyar *elme* szóhoz, az arab *ilm*, mely am. tudomány. Átvetve hasonló hozzá a finn *mieli*.

ELMEÁLLAPOT, (elme-állapot) ösz. fn. A tágas és szoros értelemben vett elmének tulajdonságai összvevéve, s különféle körülményekben létezve. *A gyermek, a férfi elmeállapota. A müvelt vagy müveletlen ember elmeállapota. A betegnek, bolondnak elmeállapota.*

ELMEBAJ, (elme-baj) ösz. fn. L. ELMEBETEGSÉG.

ELMEBETEG, (elme-beteg) ösz. mn. Általán, kinek elméje kór állapotban szenved, azaz, zavarodott, tébolyodott. Különösen, kinek kedélye mélyen van illetve, megsértve, s ez értelemben a szélesen vett elmének érző tehetségeire vonatkozik.

ELMEBETEGSÉG, (elme-betegség) ösz. fn. Az elmének gyönge, kóros állapota, megzavarodása, tébolyodása. Különösen: mélyen illetődött, megsértett, s rendes működéséből kizaklatott kedély.

ELMEBÓDULT, (elme-bódult) ösz. mn. Kinek elméje megzavarodott, tébolyodott.

ELMEBÓDULTSÁG, (elme-bódultság) ösz. fn. Az elmének megzavarodott, tébolyodott állapota, vagy tulajdonsága, pl. nagy ijedség, öröm, fájdalom, kínok miatt.

ELMEBOTLÁS, (elme-botlás) ösz. fn. Az elmének gyöngesége, melynél fogva működéseiben hibát ejt, a tárgyakat fonákul fogja föl; valamit elfeled.

ELMECSAVARGÁS, (elme csavargás) ösz. fn. Az elmének azon lenge állapota, midőn bizonyos tárgyra nem feszül, hanem ide-oda csapong, tétováz. Él e szóval Pázmán.

ELMECSEVÉSZ, (el-mecsevész vagyis helycserével: el-csenevész) ösz. önh. Mondják az állat- és növényfajokról, midőn eredeti épségöket lassanlassan, nemzedékről nemzedékre elvesztik, elaljasodnak, elfajzanak. (Székely szó). Néhutt: *elcsenevés* v. —*csenev sz.*

ELMEÉL, (elme-él) ösz. fn. Az elme ereje, melylyel az a tárgyakat igen fínomul felfogni s öszvehasonlítni képes.

ELMEÉLESITÉS, ösz. fn. Szellemi gyakorlat, melynél fogva az elme bizonyos könnyüséget szerez a tárgyak legfínomabb felfogásában, s öszvehasonlításában. Él e szóval Pázmán.

ELMEÉLESITŐ, (elme-élesitő) ösz. mn. Ami az elmét élessé teszi, azaz könnyüséget szerez neki, a dolgok fínom felfogásában, öszvehasonlitásában stb. Él e szóval Pázmán.

ELMEERŐ, (elme-erő) ösz. fn. Erő, melynél fogva az elme müködik, mely a tárgyakat fölfogja, fogalmakat alkot, itéleteket hoz stb.

ELMEFAKGATÁS, (elme-fakgatás) ösz. fn. Az elmének különféle ellenvetések, nehézségek, bonyolodott tárgyak fejtegetése által gyakorlása. (Csúzi. Trombita. 116. l.).

ELMEFÁRASZTÁS, (elme-fárasztás) ösz. fn. Az elmének mérték- s mód nélküli munka által megerőltetése.

ELMEFÁRASZTÓ, (elme-fárasztó) ösz. mn. Az elmét mértéken túli munka által megerőltető. *Elmefárasztó folytonos munka.*

ELMEFUTTATÁS, (elme-futtatás) ösz. fn. 1) Az elmének, gondolkozásnak tárgyról tárgyra fölszines szállongása. Ellentétetik a mély gondolkozásnak. 2) Elménczkedés. 3) Oly gondolkozás, melynek komolyabb czélja nincsen, s egyedül időtöltésre, mulatságra szolgál.

ELMÉGY, (el-mégy) ösz. önh. 1) Általán, bizonyos álláspontot, helyzetet oda hagyva, eltávozik.

Elmegy a városból, megyéből, országból. 2) Valahová elutaz. *Elmegy Pestre, Kolozsvárra.* 3) Valamin eligazodik. *Ezen iráson nehéz elmenni.* 4) Elvész. *Elment az esze. Elment a haja, szöre.* 5) Mondják természeti s lelketlen dolgokról is. *Elment az árvíz, elment a förgeteg.*

ELMEGYAKORLÁS, (elme-gyakorlás) ösz. fn. Szellemi működés, melynél fogva elmetehetségeinket használjuk, gondolkodunk, itélünk stb.

ELMEGYAKORLAT, (elme-gyakorlat) ösz. fn. Elmegyakorlás elvont értelemben, vagy tárgyilag véve.

ELMÉGYÉZ, (el-mégyéz) ösz. áth. Megyével, határral valamely tért elválaszt; megyét, határt húz. *Elmegyézni a szomszéd helységek földeit egymástól.* V. ö. MÉGYE, MÉGYÉZ.

ELMEGYÖNGESÉG, (elme-gyöngeség) ösz. fn. Az elmének azon állapota, melyben működni elégtelen, nem képes, erőt kifejteni nem bír; a tárgyakat töl nem foghatja stb. Máskép: butaság, ostobaság.

ELMEHÁBORODÁS, (elme-háborodás) ösz. fn. 1) Az elmének nyugtalan állapota, midőn rendes működését erősebb indulatok, pl. hirtelen harag, boszú, ijedés stb. megzavarják. 2) A gondolkozó tehetségnek fonáksága, mely a tébolyodást, bolondulást megelőzni szokta.

ELMEHÁBORODOTT, (elme-háborodott) ösz. mn. Háborodott elméjű, kinek gondolkozása megzavarodott.

ELMEHÁBORU, (elme-háboru) ösz. fn. Átv. ért. tudományos vitatkozás, vitálkodás, melyben okok ellen okok harczolnak.

ELMEHIBA, (elme-hiba) ösz. fn. Hiba, melyet működéseiben az elme, különösen mint emlékező tehetség ejt.

ELMEJÁTÉK, (elme-játék) ösz. fn. A gondolatoknak elmés futtatása, egymással fölváltása, öszvehasonlítása. Az elmejáték elmésségen, elméncségen alapszik, s komoly, velős ismereteket nem keres.

ELMÉL, (el-me-el) önh. m. *elmél-t.* 1) Általán, elmével működik, dolgozik. Innen. 2) Tágas ért. érzékileg vagy gondolattal valamit felfog, öntudattal érez, gondolkodik. 3) Szoros ért. az észrevett tárgyat megfontolja, meghányja veti, s róla ismeretet szerez. 4) Legszorosb ért. általános, elvont eszméket alakít, melyek egyedül az észnek fogalmai, akár felel meg azoknak a tapasztalatban való tárgy, akár nem. (Conceptus puros format).

ELMÉLÉS, (el-me-el-és) fn. tt. *elmélés-t*, tb. *—ék.* 1) Általán, az elmének működése. 2) Különösen, tágas ért. valaminek érzékkel vagy gondolattal öntudatos felfogása. 3) Szorosb ért. az észrevett tárgynak megfontolása s megismerése. 4) Legszorosb ért. általános, elvont eszmék, fogalmak alakitása. V. ö. ELME, ELMÉL.

ELMÉLET, (el-me-el-et) fn. tt. *elmélet-et.* 1) Általán, amit elmével, azaz érzéki és gondolkodó tehetségünkkel öntudatosan felfogunk. 2) Különösen, érzékentúli tárgynak fogalma, elvont fogalom, nézet, melyre egyedül tapasztalás által eljutni nem lehet, hanem elvont gondolkodás által. (Conceptus purus). 3) Megfelel e görög szónak: *theoria*, azaz oly ismeret, igazság, mely kiválólag belső szemlélődésünkben létezik, tekintet nélkül arra, vajjon felel-e meg annak valamely való tárgy a tapasztalatban vagy sem.

ELMÉLETI, (el-me-el-et-i) mn. tt. *elméleti-t*, tb. *—ek.* Ami kiválólag elméletben, azaz gondolatban, belső szemlélődésben, fogalomban, elvont eszmében létezik; ami az ismereteknek általános jegyeit, tulajdonságait tárgyazza, (theoreticus). Ellentéte: *gyakorlati, tapasztalati. Elméleti bölcsészet. Elméleti ismeretek.*

ELMÉLKÉDÉS, (el-me-el-kéd-és) fn. tt. *elmélkédés-t*, tb. *—ék.* A tárgyaknak folytonos és mélyebb meggondolása, s eredményeik fontolóra vétele. Vallástani ért. gondolkozás a lelki szent dolgokról. *Szent elmélkedésbe merülni.* (Meditatio).

ELMÉLKÉDIK, (el-me-el-kéd-ik) k. m. *elmélkéd-tem, —tél, —ett.* Folytonosan, s mintegy mélyebben, a tárgyakat mindünnen meghányvavetve elmél; a dolgok okait, körülményeit, eredményét fontolóra veszi. (Contemplatur). *Valamely tárgy fölött v. tárgyról sokáig elmélkedni.* V. ö. ELMÉL. Vallástani ért. lelki, szent dolgokról gondolkozik. (Meditatur).

ELMELLŐZ, (el-mellőz) ösz. áth. 1) Valamely dolgot ügybe, tekintetbe, figyelembe nem vesz. *Társamhoz szólott, engem pedig elmellőzött.* 2) Hivatalt, szolgálatot megtagad valakitől, s másnak adja azt. 3) Elmulaszt. *Elmellőzni a kötelességet.* 4) Mint afféle *mellékes* dolgot félre tesz. *A fontosabb ügyeket elvégezni, a kisebbeket elmellőzni.*

ELMELLŐZÉS, (el-mellőzés) ösz. fn. 1) Ügybe, tekintetbe, figyelembe nem vevés. 2) Valamely folyamodónak hátratétele, a kivánt hivatalra ki nem nevezése. 3) Elmulasztás. 4) Valaminek mellékes tárgy gyanánt félretevése.

ELMÉLYED, (el-mélyed) ösz. önh. Valamely gondolatba, elmélkedésbe igen belemerül. *Elmélyedni a szent dolgok fontolgatásában. Elmélyedni valamely nagy terv fejtegetésében.* Máskép: *elmerül.*

ELMÉLYEDÉS, (el-mélyedés) l. ELMERÜLÉS.

ELMÉNCZ, (el-me-encz) fn. tt. *elméncz-et.* Személy, ki holmi aprólékos elmejátékokat űz, ki minden alkalommal, s minden tárgy körül elmés lenni, elméskedni akar. V. ö. ELMÉSKEDIK.

ELMÉNCZKÉDÉS, (el-me-encz-kéd-és) fn. tt. *elménczkédés-t*, tb. *—ék.* Elmeviszketeg, melynél fogva valaki nagy kedvét leli mindenféle tárgyról és alkalommal meglepő ötleteket mondani; élczeskedés.

ELMÉNCZKÉDIK, (el-me-encz-kéd-ik) k. m. *elménczkéd-tem.* Aprólékos elmejátékokat űz; minden alkalommal s dologról elmés ötleteket akar mondani; élczeskedik.

ELMÉNCZKÉDŐ, (el-me-encz-kéd-ő) mn. tt. *elménczkédő-t.* Aki elménczkedni szeret vagy szokott, élczeskedő.

ELMÉNCZSÉG, (el-me-encz-ség) fn. tt. *elméncz-ség-ét.* Meglepő, különösen mosolyra v. nevetésre gerjesztő ötlet, mely leginkább a tárgyak fínom, aprólékos öszvehasonlításából valamely újat, váratlant hoz elő; élczesség.

ELMÉNÉS, (el-ménés) ösz. fn. Eltávozás, elutazás, elhordozkodás.

ELMÉNET, (el-ménet) ösz. fn. Eltávozás, elutazás, elhordozkodás, elvont ért. véve. *Elmenet előtt bucsút venni társainktól.*

ELMÉNETEL, (el-ménetel) ösz. fn. lásd : ELMÉNET.

ELMÉNŐ, (1), (el-ménő) ösz. mn. Eltávozó, elutazó, eltakarodó.

ELMÉNŐ, (2), (l. föntebb) ösz. fn. 1) Valamely jeladás, mely távozásra, utazásra, eltakarodásra int. *Elmenőt dobolni a hajduknak. Elmenőt trombitálni a lovasoknak.* Bakancsosok nyelvén *fikátor* (Vergatterung). Innen : *fikátort verni.* 2) Készület a távozásra, elutazásra. *Elmenőben vagyunk.*

ELMENYAVALYA, (elme-nyavalya) l. ELMEBETEGSÉG.

ELMENYUGALOM, (elme-nyugalom) ösz. fn. Az elmének azon állapota, midőn a kültárgyak és érzékek által benső működéseiben nem zavartatik, s indulat- és szenvedélytől menten munkálkodik. *Az elmenyugalom tiszta, csendes kedélylyel jár.*

ELMENYUGTALANSÁG, (elme-nyugtalanság) ösz. fn. Az elmének azon állapota, midőn kellemes vagy kellemetlen erősebb benyomások, indulatok, szenvedélyek által, működéseiben zavartatik.

ELMÉR, (el-mér) ösz. áth. 1) Valamit részletenként mértékre téve, osztva, elád. *Elmérni a levágott marhát. Kocsmában elmérni az uraság borát.* 2) Területet, földet, rétet, mérnökileg feloszt. 3) Máshová mér, mint kellene. 4) Hibásan mér, fonákul szab ki, helyesebben : *roszul mér.*

ELMERED, (el-mered) ösz. önh. A szemről mondják, midőn igen fölnyilva, tartósan függ valamely tárgyon. *Elmeredtek a szemei, oly erősen nézett.* V. ö. MERED.

ELMERESZT, (el-mereszt) ösz. áth. Szemeit merő állapotba helyezi, erősen, ugyanazon tárgyra kinyitja, s folytonosan reá szegezve tartja. *Elmereszti szemeit, és bámészkodik.*

ELMEREVÉDIK, (el-merevédik) ösz. k. Merően, mozdulatlanul, megfeszítve elterül, ruganyosságát elveszti. *Elmerevedve feküdt a kemény hideg miatt.*

ELMEREVŰL, (el-merevül) ösz. önh. Mintegy önmagában merővé, mozdulatlanná lesz.

ELMÉRGESÉDIK, (el-mérgesédik) ösz. k. Tulajdonkép : mérges állapota jobban-jobban elterjed. Különösen : a seb elhatalmazik, a testen továbbtovább eszi magát, s veszélyesbbé leszen.

ELMÉRGESÍT, (el-mérgesít) ösz. áth. A sebben a mérget elterjeszti, veszélyesbbé teszi. Átv. ért. használható az erkölcsi és szellemi nyavalyákról is.

ELMERÍT, (el-merít) ösz. áth. Valakit v. mit híg elem, pl. víz, sár stb. alá buktat. *Elmeríteni víz alá a korsót.* V. ö. MERÍT.

ELMÉRŐDIK, (el-mérődik) ösz. belsz. Mérés által elfogy; mérés közben elvész, elfoly, elhull, pl. ha egy mázsa húsból csak 95 fontot vág ki a legény, a többi öt font elmérődik, azaz aprólékosan elhull.

ELMERÚL, (el-merül) ösz. önh. 1) Valamely híg elemben, pl. vízben, borban, sörben, sárban stb. alászáll, alábukik. *A kő elmerül a vízben. A kocsi tengelyig elmerül a kátyolban.* 2) Átv. ért. valamely szellemi vagy erkölcsi tárgyban, munkában, foglalkozásban úgy elmélyed, hogy minden másról, megfeledkezni látszik. *Elmerülni a gondolkozásban, tanulásban, tervezésekben. Elmerülni a játékban, feslettségben, bujaságban.*

ELMERÜLÉS, (el-merülés) ösz. fn. 1) Elbukás, híg elembe alászállás, elsüllyedés. *A repedezett fenekü hajó elmerülésnek van kitéve.* 2) Átv. ért. erkölcsi v. szellemi tárgyban, munkában elmélyedés. *Elmerülés a tudományokban, elméletekben.* Máskép : *elmélyedés.* Ez utóbbi újabb alkotású.

ELMERÜLTSÉG, (el-merültség) ösz. fn. Lelki állapot, midőn valaki gondolatokba mélyed, s minden érzéki kültárgyakról megfeledkezni látszik.

ELMERÜTET, (el-merütet, am. elmerültet v. el-merültség). Kiavult fn., a régieknél am. lelki elragadtatás. (Extasis).

ELMÉS, (el-me-es) mn. tt. *elmés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Értelemmel, itélettel biró, ki a tárgyakat könnyen és világosan felfogja, s rólok helyesen itél. 2) Különösen : ki a tárgyak közötti különbséget vagy hasonlóságot gyorsan észreveszi, s meglepő ötletei által mulattat. (Witzig).

ELMESÉL, (el-mesél) ösz. áth. 1) Meséket mondogat el ; valamit mese-alakban ad elé. 2) Elregél, költőileg elbeszél. V. ö. MESE, MESÉL.

ELMESÉLÉS, (el-mesélés) ösz. fn. 1) Valamely mesének elmondása. 2) Elregélés, költői, különösen népmondákon alapuló elbeszélés.

ELMÉSKÉDÉS, (el-me-es-kéd-és) fn. tt. *elméskédés-t,* tb. *—ék.* Az elmének sajátságos, ötletekkel gazdag ; továbbá fínom észrevételek és gondolatok, éles tréfák, és meglepő fordulatok által működése.

ELMÉSKÉDIK, (el-me-es-kéd-ik) k. m. *elméskéd-tem, —tél, —ett.* Elmés ötletekkel mulattat ; a különféle dolgok öszvehasonlitásából fínom észrevételeket, meglepő gondolatokat fejt ki ; élesen és hatósan tréfálkodik, gúnyolódik, csipked. Felsőbb nemű elmeműködést jelent, mint az *elménczkedik.*

ELMÉSSÉG, (el-me-es-ség) fn. tt. *elmésség-ét.* 1) A széles értelemben vett elmének egyik sajátságos tulajdonsága, melynél fogva meglepő ötleteket, fínom, éles észrevételeket és gondolatokat fejt ki. 2) Így neveztetik maga azon ötlet, gondolat, észrevétel is, mely ezen tehetségből ered. Különböztetésül v. ö. ELMÉNCZSÉG.

ELMESSZŐDIK, (el-messződik) ösz. k. Messze eltávozik, elhuzódik, elvonul.

ELMESTERKÉL, (el-mesterkél) ösz. áth. Valamely müvet túlságos czifraság, ékesgetés, gyalulgatás stb. által elront, izlés nélkülivé tesz.

ELMESURLÓDÁS, (elme-surlódás) ösz. fn. Szellemi müködés, midőn vitatkozások, tudományos vetélkedések által az elmék mintegy surlódásba jönnek, s egymást új és új leleményekre ösztönzik.

ELMÉSZ, (el-me-ész) fn. tt. *elmész-t*, tb. *—ék*. Új alkotású müszó. 1) Bölcsész. 2) Elméleti ismeretekkel foglalkodó. (Theoreticus).

ELMESZIKRA, (elme-szikra) ösz. fn. Aprószerü elmés ötlet, mely valamiben mintegy mellékesen, és futólag tünik elé; élcz.

ELMESZÜLEMÉNY, (elme-szülemény) ösz. fn. Lelemény, új gondolat, terv stb. melyet az elme müködése hozott létre. *Ez saját elmeszüleményem. Zalán futása Vörösmarty M. elmeszüleménye.*

ELMETAN, (elme-tan) ösz. fn. Némelyek szerént am. bölcsészet.

ELMETEHETLEN, (elme-tehetlen) ösz. mn. Gyönge elméjü, elmetehetség nélkül szükölködő.

ELMETEHETLENSÉG, (elme-tehetlenség) ösz. fn. Elmetehetség nélküli állapot, elmeerő hiánya, illetőleg butaság, ostobaság.

ELMETEHETSÉG, (elme-tehetség) ösz. fn. A legtágasabb ért. vett elmének mindenféle képessége. *Nagy elmetehetség. Fejletlen vagy kifejlett elmetehetség. Elhanyagolt vagy kimüvelt elmetehetség.*

ELMETÉL, (el-metél) ösz. áth. Éles eszközzel valamit részekre, szeletekre, darabokra stb. elmetsz, elszeldel, elvagdos. *Elmetélni a süllet.* V. ö. METÉL.

ELMETÉLÉS, (el-metélés) ösz. fn. Valaminek éles eszköz által részekre, darabokra stb. elszeldelése, elvágása. V. ö. METÉLÉS.

ELMÉTELYESÉDIK, (el-mételyesédik) ösz. k. Métely nevü nyavalyába esik; a métely elharapódzik közötte. *Elmételyesédnek az iszapos helyen legelő juhok.* V. ö. MÉTELY. Átv. ért. ragályos kórba esik, a ragály elhatalmazik. Használják erkölcsi ért. is.

ELMÉTELYESÍT, (el-mételyesít) ösz. áth. A mételyt elterjeszti. *Egy mételyes juh elmételyesíti a többit is.* Átv. ért. a ragályos kórt másokkal közli. Erkölcsi ért. mások tiszta erkölcsét megfertözteti.

ELMÉTLEN, (el-me-etlen) mn. tt. *elmétlen-t*, tb. *—ék*. Buta, ostoba, oktalan, helyes elme nélkül szükölködő, elmében fogyatkozott. *Elmétlen beszédek.* Ellentéte: *elmés.*

ELMÉTLENSÉG, (el-me etlen-ség) fn. tt. *elmétlenség-ét.* Elme-erő hiányában szenvedő állapot, illetőleg butaság, ostobaság, tompa elmüség.

ELMETOMPASÁG, (elme-tompaság) ösz. fn. Az elmének gyöngesége, nehéz felfogása, akár természettől olyan, akár kicsapongások, nagy erőtetés stb. által támadt. Ellene tétetik az *éleselmüség.*

ELMETSZ, (el-metsz) ösz. áth. Kisebbféle eszközzel, pl. késsel, bicsakkal, ollóval ketté választ valamit. *Elmetszeni késsel az újját. Elmetszeni* (elnyírni) *ollóval a hajat. Elmetszeni a kenyér gyürkéjét.* V. ö. METSZ, SZEL, VÁG.

ELMETSZÉS, (el-metszés) ösz. fn. Valaminek éles eszköz által elválasztása, ketté szakasztása. V. ö. METSZÉS, SZELÉS.

ELMEZAVAR, ELMEZAVARODÁS, (elme-zavar v. —zavarodás) ösz. fn. L. ELMEHÁBORODÁS.

ELMOCSKÍT, (el-mocskít) ösz. áth. A tiszta testet mocsokkal elrutítja, elkeni. *Elmocskítani sárral a csizmákat, tintával a kezeket.* V. ö. MOCSOK, MOCSKÍT. Tulajdonkép annyit tesz, mint: (merö) mocsokká változtat, mocsokká tesz. Tehát erősebb kifejezésü mint elmocskosít.

ELMOCSKOL, (el-mocskol) ösz. áth. l. ELMOCSKÍT.

ELMOCSKOLÁS, (el-mocskolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által elmocskolunk valamit.

ELMOCSKOLÓDIK, (el-mocskolódik) ösz. belsz. Mocsok által elkenődik, elrutúl, tisztátalanná lesz. *A szüretelök ruhája a musttól elmocskolódik.*

ELMOCSKOSÍT, (el-mocskosít) ösz. áth. Mocskos, tisztátalan, szennyes alakúra változtat el. *A szurok elmocskosítja a vargák kezeit.* V. ö. MOCSKOS.

ELMOCSKOSODIK, (el-mocskosodik) ösz. k. l. ELMOCSKOSÚL.

ELMOCSKOSÚL, (el-mocskosúl) ösz. önh. Mocskos, azaz tisztátalan, czirmos, szennyes, piszkos alakúra változik el. *A lakatosok kezei, arczai, ruhái elmocskosulnak.* V. ö. MOCSKOS.

ELMOCSKÚL, (el-mocskúl) ösz. önh. Tulajdonkép annyit tesz, mint (merö) mocsokká lesz. Tehát erősebb kifejezésü, mint elmocskosúl.

ELMOGORVÍT, (el-mogorvít) ösz. áth. Mogorva, azaz, búskomor, durczás, haragos alakúra változtat el. *Némely embert az agg kor, mást a különféle viszályok elmogorvítják.* V. ö. MOGORVA.

ELMOGORVÚL, (el-mogorvúl) ösz. önh. Mogorva, azaz búskomor, durczás, haragos természetüvé változik el. *Hajdan nyájas, víg ember volt, s most egészen elmogorvúlt.*

ELMOHOSODIK, (el-mohosodik) ösz. k. Ellepi, benövi a moh. *A régi nádfödelek, zsindelyek, aggfák derekai, elmohosodnak.* V. ö. MOH. Átv. ért. ócska, régies természetet, alakot ölt, elavúl.

ELMOHOSÚL, (el-mohosúl) ösz. önh. lásd: ELMOHOSODIK.

ELMOND, (el-mond) ösz. áth. 1) Bizonyos szókat, beszédet, mondókát eléad. *Elmondani a leczkét, a köszöntő verseket. Elmondani az izenetet, parancsot, hirdetést.* 2) Elbeszél. *Majd elmondom, mi történt velem. Elmondani az utazást, tapasztalatokat.* 3) Részletesen közöl valamit. *Ezen titkot csak neked mondom el. Ezt nem mondhatom el.* V. ö. EL, (2) és MOND.

ELMONDÁS, (el-mondás) ösz. fn. 1) Bizonyos szóknak, beszédnek, mondókának eléadása. *Az elmondásban akadozni.* 2) Elbeszélés. 3) Közlés. *Némely dolgok elmondásában ovatosnak kell lenni.* V. ö. ELMOND.

ELMONDHATATLAN, (el-mondhatatlan) ösz. mn. 1) Ami oly nagy, oly terjedelmes, hogy eléadására bizonyos idő elégtelen; amit elszámlálni nem lehet. *Elmondhatatlan viszontagságok.* 2) Minek kifejezésére elegendő és alkalmas szavak nincsenek. *Elmondhatatlan fájdalom.* 3) Minek elmondását, elbeszélését a körülmények tiltják. *Elmondhatatlan titkok, magánügyek.* 4) Igehatározókép : elmondhatatlanul.

ELMONDHATLAN, (el-mond-hat-lan) ösz. mn. l. ELMONDHATATLAN.

ELMORZSÁL, (el-morzsál) ösz. áth. Morzsákra eltördel; morzsaformában elhullat. *Elmorzsálni a csibéknek vetendő kenyérbélt.* V. ö. MORZSA, MORZSÁL.

ELMORZSÁLÓDIK, (el-morzsálódik) ösz. belsz. Morzsákra eltördelődik, morzsákra szakadoz, szétválik, morzsaalakban széthull. *A száraz buzakenyér könnyen elmorzsálódik.*

ELMORZSOL, (el-morzsol) ösz. áth. Morzsolva eltördel, apró részecskékre oszlat. *Elmorzsolni a kukoriczát.* Átv. ért. valamely eledelt apródonként elfogyaszt, italt elköltöget. *Barátságos beszélgetésben elmorzsoltunk egy pint bort.* V. ö. MORZSOL. Tréfás ért. felületesen ád elé, roszul mond el.

ELMORZSOLÓDIK, (el-morzsolódik) ösz. belsz. Porhanyó vagy lágyabb test, más keményebbel surlódván összve, apró részecskékre töredezik. *A kőhöz dörzsölt föld elmorzsolódik.*

ELMOS, (el-mos) ösz. áth. 1) A mozgásban, folyásban, esésben levő víz, zápor valamely testet helyéből elvisz. *Az áradó Duna sok partot, és házat elmosott.* 2) A mosást elvégzi. *Már vége az ebédnek, kő! el is mostunk. Mi már elmostunk, ki is teregettünk.* V. ö. MOS.

ELMOSOGAT, (el-mosogat) ösz. áth. 1) A folyó, hullámzó, eső víz, zápor, valamely testet gyakori ütögetés, nyalogatás által elszakgat, elvisz. *A folyó ereje lassanként elmosogatja a partokat.* 2) Konyhaedények mosását elvégzi. *Ha elmosogattatok leányok, lássatok a fonáshoz.* V. ö. MOSOGAT.

ELMOSOLYODÁS, (el-mosolyodás) ösz. fn. A nevetésnek gyöngédebb, szelídebb neme. V. ö. ELMOSOLYODIK.

ELMOSOLYODIK, (el-mosolyodik) ösz. k. Gyöngéden nevet, azaz se száját nem nyitja ki, se hangra nem fakad, hanem csak kissé húzza el ajkait, s ez által nyájasságának, tetszésének, szelídebb kedvének, néha titkos gúnynak jelét adja. V. ö. MOSOLYOG.

ELMOSOLYOG, (el-mosolyog) ösz. önh. Folytonosan, több ideig mosolyog.

ELMOZDÍT, (el-mozdít) ösz. áth. 1) Valamit helyéről, nyugvó állapotából eltol, eltaszít, elkényszerít. *Elmozdítani helyeikből a bútorokat. Elmozdítani csáklyákkal a dereglyét, hajót.* 2) Valakit hivatalától, tisztétől eltávoztat, eltesz, vagy más helyre, hivatalba alkalmaz. 3) Törvényi ért. a kereső félnek kérését, követelését igaznak, törvényesnek nem ismeri. *Kérésétől, keresetétől valakit elmozdítani.*

ELMOZDITÁS, (el-mozditás) ösz. fn. 1) Valaminek elébbi helyéről, nyugvó állapotából eltolása, eltaszítása, elkényszerítése. 2) Hivataltól megfosztás, vagy a hivatalnak, helynek, mással elcserélése.

ELMOZDÍTOTT, (el-mozdított) ösz. mn. 1) Helyéről, nyugvó állapotából eltolt, elnyomott, eltaszított stb. 2) Hivatalától, tisztétől megfosztott, vagy más hivatalra és helyre általtett. *Elmozdított tisztviselők.* V. ö. MOZDÍT, ELMOZDÍT.

ELMOZDÚL, (el-mozdúl) ösz. önh. 1) Helyéből, nyugvó állapotából belső erejénél fogva eltávozik. *Elmozdúl a rest bival is, ha szurkálják.* 2) Mondják oly tárgyakról is, melyek külső erő által indíttatnak el. *Elmozdúl a szélmalom, ha kedvező szele jön.* 3) Elmegy, eltávozik. *Mozdulj el már innen.* V. ö. MOZDÚL.

ELMOZDULÁS, (el-mozdulás) ösz. fn. Eltávozás, elmenés, elindulás, távolodó mozgásba jövés.

ELMÚL, (el-múl) l. ELMÚLIK.

ELMULANDÓ, (el-mulandó) ösz. mn. Ami egykor elmúlik, eltün, lenni megszün, nem tartós. *Elmulandó tünemények, rémképek.*

ELMULÁS, (el-mulás) ösz. fn. Valamely dolog lételének megszünése, eltünése, s mintegy semmivé levése. *Élet, ifjuság, örömek elmulása.*

ELMULASZT, (el-mulaszt) ösz. áth. 1) Valamit elmúlni, azaz eltünni, haszonvétlen elmenni enged. *Elmulasztani a drága időt, a jó alkalmat. Ha ma egy órát hiába elmulasztottál, holnap egész nap azt föl nem találod.* (Km). 2) Valamit késedelmesség miatt, vagy hanyagságból nem teljesít. *Elmulasztani kötelességét. Elmulasztani az imádságot, a templomi szent beszédet. El ne mulaszd megtenni, amit mondottam.*

ELMULASZTÁS, (el-mulasztás) ösz. fn. 1) Az időnek, alkalomnak haszonvétel nélküli elszalasztása. 2) Kötelességnek, dolognak elhanyagolása, késedelem miatt nem teljesítése.

ELMULASZTHATATLAN, (el-mulaszthatatlan) l. ELMULASZTHATLAN.

ELMULASZTHATLAN, (el-mulaszthatlan) ösz. mn. Amit elmulasztani nem lehet, nem szabad, amit teljesíteni kell. *Hazánkat szeretni, elmulaszthatlan kötelességünk.* Határozókép : elmulaszthatlanul.

ELMULASZTHATÓ, (el-mulasztható) ösz. mn. Amit el lehet, vagy el szabad mulasztani; amit teljesíteni nem kell. *Ez elmulasztható dolog.*

ELMULAT, (1), (el-mulat) ösz. önh. Az időt vigan, unalom nélkül eltölti. *Jó barátok között elmulatni.* V. ö. MULAT, önh.

ELMULAT, (2), (l. fönebb) ösz. áth. 1) Valakivel az időt kellemesen, vígan tölteti el. *A házi gazda*

elmulatott bennünket. Ö képes elmulatni egész társaságot. 2) Valamit elhanyagol, haszonvétlenül elmúlni enged, azaz elmulaszt. V. ö. ELMULASZT, és MULAT, áth.

ELMULATÁS, (el-mulatás) ösz. fn. 1) Az időnek jó kedvvel eltöltése. 2) l. ELMULASZTÁS.

ELMÚLHATATLAN, ELMÚLHATLAN, (elmúlhatatlan) ösz. mn. 1) Ami soha el nem múlik, ami örökké létezik, ami állandóan megmarad. *Az Isten elmúlhatatlan.* 2) Aminek szükségkép meg kell történnie, meg kell lennie. *A jók jutalmazása és gonoszok büntetése elmúlhatatlan.* Határozókép: elmulhatatlanul.

ELMÚLHATATLANUL, ELMÚLHATLANUL, (el-múlhatatlanul v. —múlhatlanul) ih. 1) Állandóan, örökké. 2) Bizonyosan, szükségképen, minden esetre. *Ez elmúlhatatlanul szükséges.*

ELMÚLHATLAN, (el-múlhatlan) l. ELMÚLHATATLAN.

ELMÚLHATLANUL, (el-múlhatlanul) l. ELMÚLHATATLANUL.

ELMÚLIK, (el-múlik) ösz. k. Eltűn, lenni megszün, s mintegy semmivé válik. *Nem igaz barátság az, mely könnyen elmúlik.* (Km). *Elmúlik az idő; elmúlnak az ifjuság örömei. Ég és föld elmúlnak, de az én szavaim el nem múlnak.* (Üdvözitő). V. ö. EL, (2) és MÚLIK.

ELMULT, (el-mult) ösz. mn. Ami eltünt, elfolyott, lenni megszünt. *Elmult idők, századok. Ifjuságunk elmúlt örömei. Elmult dolognak felejtés a vége.* (Km). *Elmúlt esőnek nem kell köpönyeg.* (Km).

ELMULATTAT, (el-mulattat) ösz. áth. Az időt kellemesen, jó kedvben tölteti el valakivel. *Jól elmulattatott bennünket.*

ELMULATTATÁS, (el-mulattatás) ösz. fn. Az időnek kellemesen, jó kedvben eltöltetése valakivel.

ELNÁDASODIK, (el-nádasodik) ösz. k. A nád elterjed, elszaporodik rajta v. benne; náddal benő. *Némely vizes tájékok elnádasodnak.* V. ö. NÁD, NÁDAS.

ELNEGYEDÉL, (el-negyedél) ösz. áth. Négy egyenlő darabra vagy részre eloszt, elszakgat, elmetél, elhasogat stb. *Az egész telket elnegyedelni. Sült ludat elnegyedelni. A megölt Kupa vezér testét elnegyedelték.*

ELNÉGYEL, (el-négyel) ösz. áth. 1) Négy részre oszt, elnegyedel. 2) Átv. tréfás ért. derekasan, mind a négy oldalról elver.

ELNEHEZÉDÉS, (el-nehezédés) ösz. fn. Átv. ért. a nyavalyának, sebnek veszélyesb állapotba átmenése.

ELNEHEZÉDIK, (el-nehezédik) ösz. k. 1) Terhére, sulyára nézve nagyobbodik. *Meghizás által elnehezedni.* 2) A nyavalya veszedelmesebb alakot ölt; a beteg erőtlenebbé leszen.

ELNEHEZÍT, (el-nehezít) ösz. áth. 1) Valamit nehezzé, sulyossá tesz, a terhet nagyítja, szaporítja. 2) Valaminek végrehajtását, teljesítését bizonyos akadályok által hátráltatja, fárasztóbbá teszi. *A nagy sár elneheziti* (v. megneheziti) *az utazást.*

ELNEHEZŰL, (el-nehezül) l. ELNEHEZÉDIK.

ELNÉMETÉSÉDIK, (el-németésédik) ösz. k. Németté változik által, német nyelvet, szokásokat, természetet vesz fel. *Voltak idők, midőn sok magyar főcsalád elnémetesedett.* V. ö. ELNÉMETESÍT.

ELNÉMETESÍT, (el-németesít) ösz. áth. Németté alakít, változtat el; a szokásokat, erkölcsöket, viseletet németessé teszi. *A Némethonban lakás sok magyart elnémetesített.* Különbözik: *megnémetesít*, mint ‚elmagyarosít' és ‚megmagyarosít'; amazt idegen mondja a saját nemzetebeliről, ha ez az állítónak elve ellenére veszi föl a magyar szokásokat és nyelvet, ezt mi magyarok mondjuk az idegenről, ha ez nemzeti testünkbe olvad, tehát itt kedvező, amott nem kedvező értelemben.

ELNÉMÍT, (el-némít) ösz. áth. 1) Elhallgattat, letorkol, szólani tilt valakit. *Elnémítani ellenségeinket.* V. ö. NÉMA, NÉMÍT. 2) Átv. ért. a tüztelepet, azaz ágyúkat elsütögetni megszün, illetőleg eszközli, hogy szólani megszünjenek.

ELNÉMÚL, (el-némúl) ösz. önh. 1) Elhallgat, szólani szün, beszédét nem folytatja többé. *Hajdan híres szónok volt, s egyszerre elnémúlt. Elnémúltak a rágalmazók.* 2) Különösen, az ellenokok által meggyőzetve, leverve, ellenmondani nem bír.

ELNÉPTELENÉDIK, (el-néptelenédik) ösz. k. Népessége, lakosai lassanként elfogynak. *Alsó Magyarország a törökök alatt igen elnéptelenedett.*

ELNÉPTELENÍT, (el-néptelenít) ösz. áth. Valamely helynek népességét, lakosságát elfogyasztja. *A háboru, és döghalál elnéptelenítik az országokat.*

ELNÉPTELENŰL, (el-néptelenül) l. ELNÉPTELENÉDIK.

ELNEVET, (el-nevet) ösz. önh. Valamin folytonosan nevet. *Holmi bohóságon elnevet órákig. Jó izűen elnevet rajta.* Használtatik tárgyesettel is. *Elneveti a javát. Elneveti magát*, azaz elfakad nevetve, nevetésre fakad.

ELNEVETGÉL, (el-nevetgél) ösz. önh. Folytonosan vagy gyakran nevetve eltölti az időt. *Kincsem gyakran egy legénynyel, elnevetgél vidám kedvvel.* (Népd.)

ELNEVEZ, (el-nevez) ösz. áth. Valakinek v. valaminek nevet ad. *Valakit bolondnak elnevezni. Lovát szikrának, tehenét kajlának, agarát cziczkének nevezte el.* V. ö. NEVEZ.

ELNEVEZÉS, (el-nevezés) ösz. fn. Névadás, legyen az becsületes vagy gúnynév. Vétetik maga a *név* szó helyett is. *Még igen sok tárgynak nincs eredeti magyar elnevezése. Keresztségi, bérmálási, szerzetesi elnevezés.*

ELNÉZ, (el-néz) ösz. áth. 1) Valamely hibán, rendetlenségen, hiányon stb. fenn nem akad, elhallgatja, eltűri. *Kisebb vétségeket elnézni, nagyobbakat megfeddeni. Holmi gyarlóságokat el lehet nézni.* 2) Fi-

gyelmesen szemre vesz, megtekint valamit. *Elnéztem a vetéseket, s mind silányaknak találtam.* 3) Tárgyeset nélkül: félre néz, máshová fordítja szemeit. *Elnéztem onnan, hogy ne lássam az undokságot.* Használtatik állapító ragu nevekkel is. *Elnézni a messze sikságon, tengeren.* 4) Némelyek használják ezek helyett *rosszúl néz,* (nézésben) *elhibáz,* de ez nem magyaros és helytelen értelmezés.

ELNÉZDEL, (el-nézdel) l. ELNÉZÉGET.

ELNÉZÉGÉL, (el-nézégél) l. ELNÉZÉGET.

ELNÉZÉGET, (el-nézéget) ösz. áth. Több tárgyakat részletesen, tartósan, vagy egymás után megszemlél, figyelembe vesz. *Elnézegetni a képcsarnokban levő mestermüveket. Elnézegetni a jövő-menő néptömeget.*

ELNÉZÉS, (el-nézés) ösz. fn. 1) Hibának, mulasztásnak, rendetlenségnek elengedése, meg nem fedése; valamely hibán, hiányon fenn nem akadás; kegyes bírálat. *Az ujoncz énekes, szinész a közönség kegyes elnézéseért könyörög.* 2) Megszemlélés, figyelembe vevés. V. ö. ELNÉZ.

ELNÖK, (el-nök v. elő-nök) fn. tt. *elnök-öt.* 1) Általán valamely testületnek feje, elöljárója. 2) Különösen, ki a gyülésekben, tanácskozásokban elölül, a gyülést megnyitja, a tanácskozási rendet fentartja, s a többség akaratát, végzését határozatképen kimondja. *Országgyülési, megyei, törvényszéki, egyházi, világi elnök.*

ELNÖKI, (el-nök-i) mn. tt. *elnöki-t,* tb. *—ek.* Elnökhöz tartozó, elnököt illető, elnökre vonatkozó. *Elnöki jogok és kötelességek. Elnöki beszéd. Elnöki szék elfoglalása.*

ELNÖKILEG, (el-nök-i-leg) ih. Elnöki módon; elnöki úton; elnöki meghagyásból; elnöki aláirás alatt.

ELNÖKLET, (el-nök-öl-et) fn. tt. *elnöklet-ét.* Az elnöknek hivatalos müködése, elölülése. *Főispáni vagy alispáni elnöklet alatt tartatott gyülés.*

ELNÖKÖL, (el-nök-öl) önh. m. *elnököl-t* v. *elnöklött,* htn. *—ni* v. *elnökleni.* Elnöki hivatalt gyakorol a gyülésben, tanácsban elölül, a tanácskozást vezérli.

ELNÖKÖSKÖDIK, (el-nök-ös-köd-ik) k. m. *elnökösköd-tem, —tél, —ött.* Elnöki hivatalt folytonosan, rendesen gyakorol, nem egyszer, hanem többször elnököl.

ELNÖKSÉG, (el-nök-ség) fn. tt. *elnökség-ét.* 1) Elnöki hivatal, elnöki méltóság, elnöki szék. *Elnökséggel megtiszteltetni. Elnökséget elfoglalni, viselni.* 2) Elnöklet.

ELNÖKSÉGI, (el-nök-ség-i) l. ELNÖKI.

ELNYÁJASKODIK, (el-nyájaskodik) ösz. k. Nyájasan, nyájaskodva eltársalog, elmulat; bizodalmas beszélgetésben tölti el az időt.

ELNYAKASODIK, (el-nyakasodik) ösz. k. Nyakas, makacs, makranczos természetüvé változik el. *Kemény bánás által elnyakasodott suhancz.* V. ö. NYAKAS.

ELNYAL, (el-nyal) ösz. áth. Nyelvvel nyalogatva eltisztít, eltakarít, elfogyaszt. *Az eb elnyalja a tányérról a zsírt, a tengelyről a hájat.* Átv. ért. mondatik a vízről, midőn lassanként az érintett partot elmosogatja. V. ö. NYAL.

ELNYALÁNKÍT, (el-nyalánkít) ösz. áth. Valakit holmi édességekre, csemegékre szoktatva egészen nyalánkká, torkossá tesz. *Nem kell a gyermeket elnyalánkítani.*

ELNYÁLASODIK, (el-nyálasodik) ösz. k. Nyállal eltelik, behuzódik, bemocskolódik. *Elnyálasodik a szája, és szájától a pipaszára.* Mondják némely gyümölcsökről, midőn igen elérnek, és megpeshednek; továbbá némely állott húsokról, ételnemüekről, midőn nyulós hártya huzódik el rajtok. *Elnyálasodik a turó, a málna* stb.

ELNYÁLAZ, (el-nyálaz) ösz. áth. Nyállal elmocskít, elrutít. *A csiga elnyálazza a földet, merre mász. A ló elnyálazza a zabolát.*

ELNYÁLKÁSODIK, (el-nyálkásodik) ösz. k. Valamely testnek nedvei elromolván, megsürüsödnek, nyulósakká lesznek. *Elnyálkásodik a romlott bor. Elnyálkásodik némely nyavalyákban a vér.* V. ö. NYÁLKA.

ELNYARGAL, (el-nyargal) ösz. önh. Nyargalva, azaz vágtató léptekkel eltávozik. Átv. ért. mondják nemcsak nyerges állatokról, hanem másokról, söt költői magasabb nyelven a szelekről, hullámokról is. V. ö. NYARGAL.

ELNYAVALYOG, (el-nyavalyog) ösz. önh. Nyavalyogva, betegeskedve húzamos ideig elvan, eltölti, elhúzza az időt. *Hónap- söt évszámra elnyavalyog.*

ELNYAVALYODIK, (el-nyavalyodik) ösz. k. Nyomorékká, betegessé, merő nyavalyává lesz.

ELNYEL, (el-nyel) ösz. áth. 1) Tulajdonképen, valamit a torkon gyomrába, begyébe lenyom. *A hal elnyeli a horgot. A gólya elnyeli a kigyót, békát. A czápa egész embert, söt lovat is elnyel.* 2) Átv. ért. valamely üreg, nyiladék, tátongó örvény, hullám stb. magába vesz, elföd, eltakar, eltemet valamit. *Nyeljen el a föld. Elnyelték a hullámok.* 3) Valamely kedvetlen dolgot szó nélkül eltür. *Sokat el kell nyelnem, hogy békesség legyen. Keserü falat, de azt is elnyelem. De már ezt elnyelnem lehetetlen.*

ELNYELDÉS, (el-nyeldés) ösz. gyak. áth. Egymás után többet elnyel. *A gólya elnyeldesi a békákat, kigyókat.*

ELNYELÉS, (el-nyelés) ösz. fn. Valaminek a torkon által a gyomorba vagy begybe leeresztése, lenyomása. Átv. ért. elemésztés, elrontás. *Elnyeléssel fenyegetnek a hullámok.*

ELNYELLIK, (el-nyellik) ösz. k. Elkopik, elkallódik, elhúll, elfonnyad, mintegy nyelétől elszakad. *Elnyellik az ócska ruha, midőn elszakadoz; elnyellik a szölö,* azaz szemei elhullanak, nyeléről leszakadoznak.

ELNYER, (el-nyer) ösz. áth. 1) Játékban pénzt, vagy egyéb pénzérőt akár szerencse, akár ügyesség és csalás által mástól v. másoktól elkap. *Elnyerték minden pénzét.* 2) Valamely díjt, jutalmat, hivatalt megkap. *Elnyerni az akademiai nagy jutalmat. Elnyerni a főbírói hivatalt.* V. ö. EL, (2) és NYER.

ELNYERÉS, (el-nyerés) ösz. fn. 1) Játékban pénznek, vagy egyéb jószágnak mástól elkapása. 2) Valamihez hozzájutás; valamely díjnak, jutalomnak, hivatalnak megszerzése.

ELNYES, (el-nyes) ösz. áth. Nyesve, azaz sajátságos nyeső késsel, szerszámmal elmetsz, elvagdos. *Elnyesni a fák fattyuhajtásait. Elnyesni az utakról a füvet, gyomot.* V. ö. NYES.

ELNYIKKAN, (el-nyikkan) ösz. önh. 1) Arról mondatik, kinek nyakát szorongatják, s a közben *nyi* v. *nyik* vékony hangot bocsát ki torkán. *Elnyikkan a malacz, midőn nyekgetik.* 2) Általán, vékony, éles *nyi, nyik* hangon elkiáltja magát, nyikkanásra fakad. *Elnyikkan a kis gyermek, midőn bántják.* V. ö. NYIKKAN, NYIKOG.

ELNYIKKANT, (el-nyikkant) ösz. áth. Leginkább visszahatólag használtatik, s am. elfakad nyikkanva, nyikkanásra fakad. *Elnyikkantom magam, elnyikkantod magad, elnyikkantja magát* stb.

ELNYÍR, (el-nyír) ösz. áth. Ollóval elmetsz. *Elnyírni a hajat, bajuszt, szakált. Elnyírni a fák gyönge hajtásait, ágait.* V. ö. NYÍR.

ELNYIRÁS, (el-nyirás) ösz. fn. Több vidéken am. a szokottabb *elnyirés.* Némely tájejtéssel: *elnyürés.*

ELNYIRBÁL, (el-nyirbál) ösz. áth. 1) Elmetélget, faragcsálva apró darabokra hasogat. *Elnyirbálni késsel a fasseget.* 2) Ollóval elnyirogat. 3) Mátyusföldén am. elkunyorál, gyermek módjára, esenkedve elkér valamit. Ez értelemben a *nyivog,* hangutánzó szóval rokon.

ELNYIRÉS, (el-nyirés) ösz. fn. Ollóval elmetszés, elvágás. *A hajnak elnyirése már a köznépnél is szokásban van némely vidékeken.*

ELNYIRKÁL, (el-nyirkál) ösz. áth. Ollóval részenként elmetél, elkurtítgat. *Elnyirkálni a hajfürtöket, a cserjék ágait. Elnyirkálni a papirost.*

ELNYISZÁL, (el-nyiszál) ösz. áth. Életlen, tompa késsel, nagy ajjal-bajjal elmetél, vagy inkább metélve eltép, elszakgat. *Elnyiszálni a lágy kenyeret, kalácsot.* Hangutánzásból eredett ige.

ELNYOM, (el-nyom) ösz. áth. 1) Nyomás által eltávolít, eltaszít. *Elnyomni a vár alól az előrohanó ellenséget.* 2) Valaminek erejét megszünteti, megsemmisíti. *Elnyomni gáttal az árvizet. Elnyomni a tüzet. Elnyomni a lázadókat.* 3) Tréfásan, valamely ízetlen, kelletlen falatot, vagy sok ételt, nagy nehezen lebocsát. *Majd ki fordúlt a szájából, de végre elnyomta. Tizenkét gombóczot elnyomott.* 4) Erőszakkal, mintegy lábbal tapodva, jogtalanul igába hajt, szabadságtól megfoszt valakit. *Elnyomni a független, szabad nemzeteket.* V. ö. EL, (2) és NYOM, ige.

ELNYOMÁS, (el-nyomás) ösz. fn. 1) Valamely erőnek, veszélynek megszüntetése, megsemmisítése. 2) Erőszakosan, és jog ellen igába hajtás, szabadságtól megfosztás. *Népek, nemzetek elnyomása.* V. ö. ELNYOM.

ELNYOMASZT, (el-nyomaszt) ösz. áth. Mintegy lábbal tapodva, vagy ököllel nyomdosva letipor, megterhel; igába hajt.

ELNYOMDOS, (el-nyomdos) ösz. áth. Lábbal eltapos, eltipor, elzúz. *Elnyomdosni a földön mászó férgeket.* Átv. ért. rabszolgai igába hajtogat.

ELNYOMORGAT, (el-nyomorgat) ösz. áth. Különféle sérelem, sanyargatás, zsarolás, csikarás, terhek által elkínoz, nyomoruságba ejt. *A foglyokat koplalás, erős munka, verés által elnyomorgatni.*

ELNYOMORÍT, (el-nyomorít) ösz. áth. 1) Elgyötör, elkínoz, elerőtlenít. 2) Csonka, béna alakuvá, nyomorékká, koldússá tesz.

ELNYOMORODIK, (el-nyomorodik) ösz. k. 1) Sokféle kín, nyavalya, gyötrelem, szenvedés által elerőtlenedik, nyomoruvá lesz. 2) Csonka, béna alakuvá, koldussá lesz.

ELNYOMORODOTT, (el-nyomorodott) ösz. mn. 1) Szenvedések, kínok, nyavalyák által elerőtlenedett, elsanyarodott. 2) Elbénult, nyomorékká lett.

ELNYOMORÚL, (el-nyomorúl) ösz. önh. Ritka használatu. l. ELNYOMORODIK.

ELNYOMTAT, (el-nyomtat) ösz. áth. 1) Valamely gabonát lovak által eltiportat. *Elnyomtatni a búzát, árpát.* 2) A nyomtatást egészen elvégzi. V. ö. NYOMTAT, NYOMTATÁS.

ELNYŐ, (el-nyő) l. ELNYŰ.

ELNYÖG, (el-nyög) ösz. áth. 1) Nyögve eltűr, elhallgat valamit. *Ezt még csak elnyögöm, de azután szólani fogok.* 2) Nyögve, roszul, nagy erővel mond el valamit. Másképen: *kinyög.* 3) Folytonosan nyög, s ekkor tárgyeset nélkül áll. V. ö. EL, (2) és NYÖG.

ELNYÖGDÉCSEL, (el-nyögdécsel) ösz. önh. Folytonosan nyögdécsel, mint szerelmes gerle. Használják tárgyesettel is: *Elnyögdécselni búját, szerelmét,* azaz, nyögve elpanaszlani.

ELNYUGSZIK, (el-nyugszik) ösz. k. 1) Nyugonni megy. *Estve elnyugszanak az erdők madarai.* 2) Elaluszik. *Szép csendesen elnyugodott.* 3) Átv. ért. meghalt. *Elnyugodott az úrban, mint Máté tehene az útban.* (Km.) *Elnyugodott jó keresztény módjára.* 4) A nap alászáll, lemegy, leáldozik. *Ha a nap elnyugszik, ő is elbujdosik, a szegény legénynek szíve szomorkodik.* (Népd.).

ELNYUGVÁS, (el-nyugvás) ösz. fn. 1) Nyugalomra menés, munkától, mozgástól megszűnés. 2) Elalvás. 3) Meghalás. 4) Napnak lemenetele. *Nap elnyugvásakor.* V. ö. ELNYUGSZIK.

ELNYUJT, (el-nyujt) ösz. áth. 1) Hosszan, hosszúra elterjeszt, távolra, szélesre kihúz. *Elnyujtani kezét, lábát. Száját fülekig elnyujtani. Elnyujtani*

pörölylyel a tüzes vasat. 2) Különösen a tésztát sodrófa által, vagy ujjakkal huzkodva, vékonynyá teszi. *Elnyujtani a rétesnek valót.*

ELNYUJTÓDZIK, (el-nyujtódzik) ösz. k. Emberről, s más állatról mondják, midőn testével, tagjaival elterjeszkedik, kezét, lábát, mennyire lehet, szétveti. *Fölkelés után elnyujtódzni.* V. ö. EL, (2) és NYUJTÓDZIK.

ELNYÚLIK, (el-nyúlik) ösz. k. Rendes területén, különösen szélén vagy hosszán, messze túl terjed, elhosszúl, elszélesűl. Mondják lelkes és lelketlen tárgyakról. *Elnyúlik a szája fülig, ha nevet. Lábai az ágy végeig elnyúlnak. Elnyúlik a tüzes vas, ha verik. Elnyúlik a tészta, ha sodorják vagy húzzák.* Átv. ért. *Elnyúlik az út, midőn rosz. A bakonyi erdő Veszprém és Szala vármegyéken messze elnyúlik.*

ELNYŰ, (el-nyű) ösz. áth. Tulajd. a kendert nyűvik, azaz szakgatják. De közönségesen mondják a ruházatról is, s am. elvisel, elszakgat, elront. *Elnyűni egy nyáron három pár csizmát.* Átv. ért. *két feleséget elnyűtt*, azaz már két feleség elhalt oldala mellől.

ELNYŰTT, (el-nyűtt) ösz. mn. Elviselt, elkoptatott, elszakgatott. *Elnyűtt ruhában járni.* Átv. ért. a maga neméban nem új, amit már többször hallottunk. *Ezek már elnyűtt dolgok. Elnyűtt mondák, tréfák, élczek.*

ELNYŰVÉS, (el-nyűvés) ösz. fn. Elviselése, elkoptatása valaminek, különösen ruhaneműnek.

ELOCSMÁNYÍT, (el-ocsmányít) ösz. áth. Ocsmánynyá változtat el. V. ö. OCSMÁNY.

ELODVASODIK, (el-odvasodik) ösz. k. Régiség vagy más ok miatt elromolva, odvassá leszen. *Elodvasodnak az agg fák. Elodvasodnak a rosz fogak.*

ELOKÁD, (el-okád) ösz. áth. Leginkább visszahatólag használtatik. *Elokádom magam, elokádod magad, elokádja magát* stb. Jelent annyit is : húzamosan vagy messze okád. *A másik szobáig elokádott. Egy óráig elokádott.*

ELOKTALANÍT, (el-oktalanít) ösz. áth. Egészen oktalanná, butává tesz.

ELOKTALANODIK, (el-oktalanodik) ösz. k. Egészen oktalanná lesz, elbutúl.

ELOKTALANÚL, (el-oktalanúl) ösz. önh. lásd : ELOKTALANODIK.

ELOLÁHOSÍT, (el-oláhosít) ösz. áth. Oláhvá alakít által, azaz, oláh nyelvet, szokásokat vetet föl valakivel. *A moldovai magyarok egy részét már eloláhosították.* V. ö. ELNÉMETESÍT.

ELOLÁHOSODIK, (el-oláhosodik) ösz. k. Eredeti nemzetségéből kivetkezve, oláh nyelvet, szokásokat vesz föl.

ELOLD, (el-old) ösz. áth. Ami kötve, füzve volt, azt elbontja. *Eloldani a ruhát. Eloldani a foglyok köteleit, bilincseit.* V. ö. EL, (2) és OLD.

ELOLDALLIK, (el-oldallik) ösz. k. Valamitől félve, roszat gyanítva, tehát félig a gyanús helyre nézve, féloldalt elkotródik, elsompolyog. V. ö. OLDALLIK.

ELOLDÁS, (el-oldás) ösz. fn. Az öszvekötött, füzött, szorított testnek elbontása, kötelékeitől megszabaditása. *A csomónak eloldása.* V. ö. EL, (2) és OLD, OLDÁS.

ELOLDALOG, (el-oldalog) ösz. önh. l. ELOLDALLIK.

ELOLDOZ, (el-oldoz) ösz. áth. Ami több helyen, és szorosabban kötve, füzve volt, elbontja, kötelékeitől egymás után fölmenti ; vagy : többeket, kik v. mik kötve valának, fölszabadít. *Eloldozni a kezeken és lábakon levő köteleket. Eloldozni a megváltott foglyok bilincseit.*

ELOLT, (el-olt) ösz. áth. Tulajd. a tüzet elaltatja, égni megszünteti. V. ö. EL, (2) és OLT. Átv. ért. heves indulatot, háboruságot, veszekedést lecsillapít. *A haragot kérlelve, könyörögve eloltani.*

ELOLTÁS, (el-oltás) ösz. fn. 1) A tüznek elaltatása, az égésnek megszüntetése. 2) Átv. ért. heves indulatnak, veszekedésnek stb., lecsillapitása. V. ö. EL, és OLTÁS.

ELOLTHATATLAN, ELOLTHATLAN, (elolthatatlan v. olthatlan) ösz. mn. 1) Amit elaltatni, minek égését megszüntetni nem lehet. *A meggyúladt erdőségek tüze eloltható*tatlan. 2) Átv. ért. mit lecsillapítani, elnyomni nem lehet. *Elolthatatlan gyülölség, szerelem. Elolthatatlan szomjuság.* 3) Határozóképen : elolthatlanul.

ELOLVAD, (el-olvad) ösz. önh. 1) Szilárd állapotát elvesztvén, ellágyul, s híggá, folyékonynyá leszen. *Elolvad bizonyos hévfoknál az ércz, a jég, a vaj, a zsír* stb. *Majd elolvad a nagy melegség miatt.* 2) Átv. ért. valamely kedves érzelem miatt egészen ellágyúl. *Elolvadni a nagy gyönyörtöl, szerelemtől.* 3) A számadás alatti jószág, különösen pénz, roszlelkü kezelés miatt elvész, eltünik. *Sok kezek között elolvadt az árvák vagyona.*

ELOLVADÁS, (el-olvadás) ösz. fn. A szilárd testnek, tömegnek ellágyulása, híggá, folyékonynyá elváltozása. Átv. ért. a kedélynek ellágyulása.

ELOLVAS, (el-olvas) ösz. áth. Kéziratot vagy nyomtatványt olvasva keresztül néz. *Elolvastam a hozzám küldött leveleket, a legújabb hirlapi számot.* V. ö. EL, (2) és OLVAS.

ELOLVASÁS, (el-olvasás) ösz. fn. Kéziratnak vagy nyomtatványnak általnézése. *Ezen könyv elolvasása sok unalmat okozott.* V. ö. EL, (2) és OLVASÁS.

ELOLVASZT, (el-olvaszt) ösz. áth. Szilárd testet híggá, folyékonynyá változtat el. *Tüznél elolvasztani a fagyos szalonnát. Elolvasztani az ólmot, vasat* stb.

ELOMLÁS, (el-omlás) ösz. fn. Szilárd, tömör testnek részekre töredezése, morzsolódása.

ELOMLIK, (el-omlik) ösz. k. Szilárd vagy tömör test részekre töredezik, szakadoz ; ellágyul, el-

málik. *A régi elhagyott épületek elomlanak. Elomlanak a vízmosta partok, a kezek között dörzsölt különféle földrögek. Elomlik a fogak között a finom sütemény.* V. ö. EL, (2) és OMLIK.

ELOMOL, (el-omol) lásd : ELOMLIK, és v. ö. OMOL.

ELONT, (el-ont) ösz. áth. Eredeti értelménél fogva, valaminek omlását eszközli, azaz töredékekre, részekre szakgat, szétoszlat. Köz ért. elönt, azaz valamely híg, folyó testet cseppekben, vagy hullámokban eloszlat. *Elontani a vizet; hazáért elontani vérét. Arczát elontotta a vér.* V. ö. EL, (2) és ONT, ÖNT.

ELORCZÁTLANKODIK , (el-orczátlankodik) ösz. k. Orczátlanul, azaz szégyent és szemérmet levetve, elmegyen valahová. *Némely tolakodó, tányérnyaló, házról házra elorczátlankodik.*

ELORCZÁTLANODIK, (el-orczátlanodik) ösz. k. Minden szégyenből, szeméremből kivetkőzik, elszemtelenedik. V. ö. ORCZÁTLAN.

ELORDÍT, (el-ordít) ösz. önh. 1) Sokáig, folytonosan ordít. 2) Visszaható névmással : elfakad ordítva, ordításra fakad. *Elordítom magamat, elordítod magadat, elordítja magát* stb. V. ö. EL, (2) és ORDÍT.

ELOROZ, (el-oroz) ösz. áth. Orozva, azaz tolvajkép elvisz, eltulajdonít, ellop valamit. V. ö. OROZ.

ELOROZKODIK, (el-orozkodik) ösz. k. Orv módjára, titkon, alattomban eltávozik, elszökik, ellopódzik.

ELORSOZ, (el-orsoz, am. el-orosoz) ösz. önh. Székely tájszó. l. ELOROZKODIK.

ELOSON, ELOSONT, (el-oson v. -osont) ösz. önh. Suttonban eltünik, elsuhan, ellábal, a kapufától vesz bucsút. Az elszökésnek egyik tréfás kifejezése.

ELOSZLÁS, (el-oszlás) ösz. fn. 1) Valamely test részeinek elválása, egymástól elszakadása. 2) Testület, gyülekezet tagjainak szétmenése. *Apostolok eloszlása.* V. ö. EL, (2) és OSZLÁS.

ELOSZLAT, (el-oszlat) ösz. áth. 1) Részekre szakgat, választ. *A szél eloszlatja a felhőket.* 2) A kóros testben valamely daganatot, csomót, csömört felold, megszüntet. 3) Testület, gyülekezet tagjait szétmenni enged, készt, vagy parancsol. *Eloszlatni a gyülést. Eloszlatni az összevetődult néptömeget.* 4) Átv. ért. bút, gondot, szomoruságot stb. elüz. *Minden búmat eloszlatta.*

ELOSZLATÁS, (el-oszlatás) ösz. fn. 1) Részekre szakgatás, elválasztás. *Felhők eloszlatása a szelek által.* 2) Testület, gyülekezet tagjainak szétmenni engedése, vagy kényszeritése. 3) Kóros daganatnak, csomónak, sebnek stb. megszüntetése. 4) Búnak, gondnak, szomorúságnak stb. elüzése.

ELOSZLIK, (el-oszlik) ösz. k. 1) Részekre elválik, elszakad. *A köz jövedelem többek között eloszlik.* 2) Kóros daganat, seb, csomó, elmúlik. 3) *(Eloszol* értelemben). Testületnek, gyülekezetnek tagjai szétmennek. *Eloszlik a gyülés. Eloszlanak a szabadsággal hasa küldött katonák.* 4) Mondják a búról, szomoruságról, gondról, midőn elmúlik. V. ö. EL, (2) és OSZLIK.

ELOSZOL, (el-oszol) ösz. önh. Mintegy saját akaratából megyen szét. *A gyülés eloszol.*

ELOSZT, (el-oszt) ösz. áth. 1) Általán, valamely egészet több részre szakaszt. *Elosztani az erdőt vágásokra, a határt dülőkre, a réteket nyilasokra.* 2) Részenként oda ad. *Elosztani a vagyont a gyermekek között. Pénzét elosztani a szegények között.* 3) Számtanilag : bizonyos mennyiséget más mennyiségből annyiszor kivesz, ahányszor benne találtatik, pl. tizet eloszt kettővel, azaz kettőt ötször vesz ki a tízből. V. ö. EL, (2) és OSZT.

ELOSZTÁLYOZ, (el-osztályoz) ösz. áth. Osztályokra elkülönöz, több szakokra elrendez. *Elosztályozni a földeket, búza-, rozs-, árpa-, burgonya-, lóhere* stb. *alá, több táblákra. Elosztályozni a város lakosait birtokaikra,* vagy *foglalkodásaikra nézve.* V. ö. OSZTÁLY.

ELOSZTÁS, (el-osztás) ösz. fn. 1) Általán, valamely egésznek több részekre elszakgatása, elkülönzése. 2) Részenkénti odaadás, elajándékozás. 3) Számtanilag : elemi számitások egyike, midőn bizonyos mennyiséget (osztót), egy másikból (osztandóból), annyiszor elveszünk, ahányszor benne találtatik.

ELOSZTOGAT, (el-osztogat) ösz. áth. Részenként odaadogat, elajándékoz. *Pénzét elosztogatja a szegényeknek.*

ELOSZTOGATÁS, (el-osztogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elosztogatunk; illetőleg elajándékozgatás, adagonként szétosztás.

ELOSZTOZIK, (el-osztozik) ösz. k. Valamely egészből kiki a maga részét kiveszi. *Szüleik halála után a hátrahagyott vagyonon egyenlő részekben osztoztak el az örökösök.* V. ö. EL, (2) és OSZTOZIK.

ELOTROMBÁSODIK, (el-otrombásodik) ösz. k. l. ELOTROMBÚL.

ELOTROMBÍT, (el-otrombít) ösz. áth. Egészen vagy nagyon otrombává tesz.

ELOTROMBÚL, (el-otrombúl) ösz. önh. Nagyon otromba lesz, eldurvúl, eldarabosodik.

ELOVÚL, (el-ovúl) régies ; l. ELAVÚL.

ELŐ, (1), (el-ő) fn. tt. *elő-t.* Személyragozva : *elöm, elöd, elője* v. *eleje; elöim, elöid, elöi* v. *eleim, eleid, elei.* 1) Általán, több egymással viszonyban álló tárgyak, dolgok, személyek stb. között az, mi a többinek mintegy kezdetét, eredetét jelenti, mi után a többi következik : ős, első atya. *Eleink szerezték e hazát. Télnek, tavasznak, nyárnak eleje. Elejét venni valaminek. Jól meg kell elejét, végét a dolognak kötni.* (Km). *Se eleje, se veleje.* (Km). 2) Valaminek nemesebb része, válogatottabb színe. *Buzának és bornak elejéből adni.* 3) A gazdáknál : *elöt szántani,* azaz, a szántást, barázdolást kezdeni, vagy a többi szántók előtt menni. *Elöt fognak a kaszások,* azaz bele vágnak

az első rendbe. Jelenti a szántóföldnek azon széles szalagját is, melyet a vető egyszer végig mentében vetet. *E keskeny földet három előbe lehet fogni.* 4) Midőn a személyragozott *elő be* (= ve) ragot vesz fel, annyit tesz, mint megelőzve. *Elömbe szaladt, futott, állott, ült. Elődbe, eleibe tették.* (Különböznek *elémbe futott,* azaz szemközt velem; *elédbe tették,* azaz szemed elé, szemed láttára; továbbá *elömbe, elődbe* stb. szóknál a személyrag utól soha sem jöhet, ellenkezőleg mint *elémbe, elédbe* stb. alakoknál : *elébem, elébed.* Több személyre vitetve : *elönkbe, elötökbe, eléjökbe,* pl. *senki sem hág.* 5) Némely öszvetett szókban mint főnév hátul áll, pl. *szügyelő, böjtelö, kézelö* (az üngön) azaz : szügy, böjt, kéz eleje. Ide tartoznak az újabb szerkezetü : *tavaszelö, nyárelö, öszelö, télelö, üngelö* szók is. Az ily öszvetett szók személyragozása a rendes szabályt követi, tehát: *szügyelöim, szügyelöid, üngelöim, üngelöid,* nem szügyeleim, üngeleim stb. Rokonságait l. EL, (1) alatt.

ELŐ, (2), (l. fönebb) mn. Ellentéte : *utó.* Innen : *elöbb utóbb,* melyek ma csak határozókul használtatnak, de *elöbbi, utóbbi, elöbbik, utóbbik* divatban levő melléknevek. *Elö* mint melléknév rendesen öszvetétetik a névvel, melyet meghatároz, tehát itt is inkább főnévül tekinthető, pl. *elöbeszéd, elöhasú, elöcsahos, elökötö, elöhás, elöcsapat, elöhad, elöitélet, elöjel, elökaszás, elökészület, elökor, elöidö, Elöszállás* stb. Jelentése : a dolog, tárgy, testület élén álló, másokat vagy mindenket maga után hagyó, régi, hajdani; tehát akár időben, akár térben mások előtt levő, pl. *elökor,* azaz a mostaninál régebbi, hajdani; *elöhad,* melyet a többi követ; *elöfal,* mely a többi falak előtt áll; *elökaszás,* ki a többi kaszásokat vezeti, ki legelül kaszál stb. Régente, különösen a Tatrosi és Bécsi codexekben számtalanszor használtatik a mai ‚első' jelentésében. „És valamely akarand tü közöttetek elő (primus) lenni." „És úgy egybehiván ő urának menden adósit, mond vala az elönek" (primo). Tatrosi codex. Többese vala : *elövek.* „Elövek lesznek utóvak." Ugyanott.

ELŐ, (3), (mint föntebb) ih. s különösen igekötő. Az igék, melyekkel öszvetétetik, oly munkásságot, cselekvést, szenvedést vagy állapotot jelentenek, mely elsőséget, többek között kitüntetést fejez ki, pl. *elölegy, elömozdít, elöviez, elönyomul, elö s hátra,* hol előre hol hátra.

„Hü paripám, no csak elő!
Neked se kell e legelő."
Székely népköltési gyüjtemény.

Az *elö* és *elé* között azon finom különbség látszik lenni, hogy amaz, mint a föntebbiekben is mindenütt, viszonyában elsőbbséget, kitüntetést, meghaladást fejez ki; az *elé* pedig, melynek *é* képzője csak az, ami *fel-é, meg-é, köz-é* stb. szóké, egyik időből vagy térből egy másikba, rendszerént közelebbibe viszi által az ige tárgyát. Amaz egy szóval am. *elöre,* emez am. *elé.* *Elösegélni valakit,* am. segélni, hogy elöbbre menjen, *elésegélni* am. segélni, hogy közelebb (körünkbe) jöjjön; vagy hogy bajból meneküljön. Így különböznek : *elö—* (= elöre) és *elé* (maga elé) *bocsát, elö—* és *elé* (szem elé) *lép, elö—* és *elészökik, elö—* és *elérohan, elö—* és *elésiet, elö—* és *eléjár, elö—* és *elélép* v. *léptet.* Ezek szerint roszul volna : *elévinni,* (pl. a tudományt), *elövinni* helyett, s megfordítva : *elöhozni, eléhozni* helyett; jóllehet, mint érintők, a köz szokás még most nem teszen ily szigorú megkülönböztetést. Még e szótár első íveiben sem vihettük azt ki teljes következetességgel, minthogy a javítnokok az *elé* alakot hibának nézvén többnyire kigazíták, pl. az *elöjön elöfordúl* szókat, *eléjön elé-fordúl* helyett.

ELŐAD, (elő-ad) ösz. áth. 1) Valamit szemek elébe terjeszt, nyujt, kiad. *Elöadni az elrejtett kincseket.* 2) Történetet, tant, értekezést, iskolai leczkét elmond. *Elöadni a természeti jogot, a költészetet.* 3) Valamit tudósítólag, értesítés végett terjeszt elé. *Elöadni a birónak az ügyet. Elöadni a tanácsban a per, a dolog érdemét.* Helyesebben : *eléad.* V. ö. ELŐ (3).

ELŐADÁS, (elő-adás) ösz. fn. 1) Szemek elébe terjesztése, nyujtása valaminek; kiadás. 2) Szóbeli eléterjesztés. *Folyó, könnyü, világos elöadás. Akadozó, vontatott, homályos elöadás.* 3) Tudósító, értesítő elbeszélés. *Részrehajló vagy részrehajlatlan elöadás. Hivatalos, törvényszéki elöadás.* Helyesebben, *eléadás.*

ELŐADÁSI, (elő-adási) ösz. mn. Előadásra vonatkozó. *Elöadási képesség. Elöadási sor. Elöadási kötelesség.* Helyesebben : *eléadási.*

ELŐADÓ, (elő-adó) ösz. fn. és mn. 1) Általán, aki valamely esetet, történetet, ügyet szóval elmond, eléterjeszt. 2) Különösen, hatósági vagy törvényszéki tiszt, ki a tanácskozás vagy itélet alatti ügynek érdemét, mibenlétét elmondja, eléterjeszti. *Váltóügyi elöadó. Bányaügyi elöadó.* Melléknévileg: *Elöadó biró. Elöadó tanácsnok.* Helyesebben mint a föntebbiekben is : *eléadó.*

ELŐADÓI, (elő-adói) ösz. mn. Előadót illető, előadóra vonatkozó, előadóhoz tartozó. *Elöadói vélemény. Elöadói észrevétel. Elöadói ív.* Helyesebben : *eléadói.*

ELŐAJTÓ, (elő-ajtó) ösz. fn. 1) A kettős ajtók közöl a külső. 2) Az épület elején, homlokán levő ajtó, melynek ellene tétetik a hátulsó ajtó.

ELŐÁLL, (elő-áll) ösz. önh. 1) Mások láttára, mások elejébe kiáll, kilép. *A vezéri felszólításra öt vállalkozó elöállott.* 2) Valamit maga védelmére, vagy mások megtámadására, mentségül, fegyverül felhozva elélép. Segítő ragu neveket vonz. *Ha fizetni kell, nemességével áll elö. Bottal, karddal, puskával áll elö.* 3) Valahonnan eléjön, eléterem. *A kocsis elöállott. A vádlott elöállott.* Jobban : *eléáll.* V. ö. ELŐ (3).

ELŐÁLLAT, (elő-állat) ösz. áth. l. ELŐÁLLÍT és v. ö. ÁLLAT, ige.

ELŐÁLLIT, (elő-állít) ösz. áth. 1) Mások szeme láttára, elejébe kiállít, kiléptet. *Elöállitni az ör-*

sereget. 2) Eléhoz, eléteremt; ami nem volt, vagy elveszettnek látszott, azt létre, vagy napvilágra hozza. *Kevésből nem lehet sokat előállitni. Állitsd elő az ezüst edényeket, vagy fizesd meg. A honi gyárok máris szép müveket állitnak elő.* Jobban: *eléállit.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐÁLLÍTÁS, (elő-állítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által előállítunk valamit. V. ö. ELŐÁLLÍT.

ELŐÁLLITÓ, (elő-állitó) ösz. fn. 1) Általán, ki valamit létre hoz, készít. 2) Különösen, kézmives, gyáros, gazda, ki müipari, vagy gazdasági czikkeket hoz létre. V. ö. ELŐÁLLÍT.

ELŐÁLOM, (elő-álom) ösz. fn. Álom, vagy inkább alvás kezdete. Az elalvás utáni első idő. *Az előálom legmélyebb szokott lenni.*

ELŐÁLOMKOR, (elő-álomkor) ösz. ih. Azon időben, midőn első álomba merülünk. *Előálomkor rajta ütöttek a rablók.*

ELŐÁR, (elő-ár) ösz. fn. Az ömlő árnak, hullámnak első megindulása, vagyis azon víz, melyet a kezdő ár magával hajt.

ELŐARASZ, (elő-arasz) l. BAKARASZ.

ELŐÁRBOCZ, (elő-árbocz) ösz. fn. A több árbocczal biró hajókon azon árbocz, mely a hajó elején van felállítva. Némely dunai hajókon: *őrfa.*

ELŐÁRBOCZHÉGY, (elő-árbocz-hégy) ösz. fn. A hajó elején levő árbocznak csúcsos vége.

ELŐÁRBOCZ-TETŐFA, (elő-árbocz-tető-fa) ösz. fn. Az előárboczra alkalmazott dorong, vagy rúd, melyet már az újabb tengeri hajókon elhagynak.

ELŐÁROK, (elő-árok) ösz. fn. Általán, valamely tárgy elébe hányt, ásott árok. Különösen az erőditésben a legkülső sáncz. *A várnak előárkai.*

ELŐBAJ, (elő-baj) ösz. fn. Valamely nehéz dolgot, vállalatot, betegséget megelőző kellemetlenség, küzdelem, nehézség.

ELŐBB, (el-ő-bb) ih. tulajdonkép az *elő* határozó másod foka. *Előbb, legelőbb.* Értelme am. hamarabb, korábban. *Én előbb ott voltam, mint te. Előbb-utóbb megtörténik*, azaz a dolog bizonyos, csak ideje határozatlan. *Aki előbb, az az elsőbb. Aki előbb megy a malomba, előbb önt a garatra.* (Km). Különbözik: *elébb,* azaz ide közelebb, jobban szem elé. *Jöj elébb.* V. ö. ELŐ, (3). A régiek sem mindig különböztették meg a kettőt egymástól.

ELŐBBENI, (el-ő-bb-en-i) mn. tt. *előbbeni-t,* tb. *—ek.* Régebbi, egykori, elmult. *Előbbeni szándékom megváltozott. Előbbeni lakásom szebb vala.*

ELŐBBI, (el-ő-bb-i) mn. tt. *előbbi-t,* tb. *—ek.* 1) Előbb levő, előbb álló. 2) Előbbeni.

ELŐBBIK, (el-ő-bb-ik) mn. tt. *előbbik-et.* Előbb levő, előbb álló, különösen kettő közöl az elsőbb.

ELŐBBRE, (el-ő-bb-re) ih. Jobban előre. V. ö. ELŐRE.

ELŐBBSÉG, (el-ő-bb-ség) fn. tt. *előbbség-ét.* Nagyobb jog valamihez, több igény valamire. *A megvételben előbbsége van a szomszédnak mások fölött. Törvényes, természeti, illedelmi, társadalmi előbbség.*

ELŐBB-UTÓBB, (előbb-utóbb) ösz. ih. Vagy előbb vagy utóbb, vagy hamarább vagy később, de bizonyosan. *A bünöst előbb-utóbb eléri a büntetés.*

ELŐBBVALÓ, (előbb-való) ösz. mn. Kinek a többinél kitünőbb helyzete, rende, érdeme, rangja, méltósága stb. van. *Az úr a szolgánál, a tanitó a tanitványnál, a munkás ember a henyénél előbbvaló. Előbbvaló a kötelesség, mint a mulatság. Előbbvaló a becsület a szalonnás káposztánál.* (Km).

ELŐBE, (el-ő-be) ih. Valamely dolog elejének fejében; kezdet gyanánt; másképp: előre. *Az adósságból előbe valamit lefizetni.*

ELŐBELI, (elő-beli) ösz. mn. Régies a mai *előbbeni* v. *előidőbeli* helyett. „Lesznek az embernek utólji gonoszbak az előbelieknél." Tatrosi cod.

ELŐBÉR, (elő-bér) ösz. fn. Bér, melyet bizonyos használat vagy jószág fejében előre fizetünk. *Letenni a vendéglőnek egy hónapi ebédért az előbért. Előbérbe venni ki valamely szinházi páholyt.* Az *előfizetés*, melyet rendesen előbér helyett is használnak, tulajdonkép az előbér letételét, leolvasását jelenti.

ELŐBÉRCZ, (elő-bércz) ösz. fn. Valamely bércznek elörésze.

ELŐBÉRLÉS, (elő-bérlés) ösz. fn. Valamely használatért, vagy jószágért előleges és átalános fizetés. *Fürdői, vendéglői, szinházi előbérlés.*

ELŐBÉRLET, ösz. fn. Előbérlés, elvont ért. vagyis azon jog, melyet valaki előre teljesített és átalános fizetés által nyer bizonyos tárgyhoz, vagy annak használatához. *Előbérletben birni zártszéket. Előbérletben fürödni.* (Abonnement). Egyszerüen: *bérlet*, de ez előfizetéssel vagy a nélkül is értethetik.

ELŐBÉRLŐ, (elő-bérlő) ösz. fn. Valamely tárgyért, vagy annak használatáért előre fizető. *Szinházi előbérlők.* Egyszerüebben: *bérlő.* V. ö. ELŐBÉRLET.

ELŐBESZÉD, (elő-beszéd) ösz. fn. Beszéd, mely a fő eléadást megelőzi, s melyben az egésznek felfogásához tartozó dolgok, mintegy előkészitésül elmondatnak. *Előbeszéd a könyvekben, a szónoklatban, a tanitásban. Rövid, hosszú előbeszéd. Előbeszédet irni. Előbeszédet mondani, elolvasni.*

ELŐBESZÉL, (elő-beszél) ösz. áth. Beszélve eléad, elmond valamely történetet, eseményt. Jobban: *elébeszél*, vagy szokottabban: *elbeszél.*

ELŐBESZÉLÉS, (elő-beszélés) ösz. fn. Szóbeli eléadás, valamely történetnek, eseménynek szóbeli eléterjesztése. Helyesebben: *elébeszélés*, és szokottabban: *elbeszélés.*

ELÖBLÖGET, (el-öblöget) ösz. áth. A kimosott ruhanemüeket még egyszer tiszta vízben megforgatja, a szappantól, lúgtól egészen kitisztogatja. Önhatólag am. az öblögetést bevégzi, vagy folytatólag öblöget.

ELŐBOCSÁT, (elő-bocsát) ösz. áth. Előre ereszt, előre elmond. *Előbocsátani a nagyobb ranguakat. Előbocsátani a megjutalmazandó pályanyerteseket. Mielőtt*

a tárgyról szólanék, *előbocsátom*, *hogy* stb. Különbözik : *elébocsát*, *azaz elébe* v. *maga elé bocsát*. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐBOCSÁTÁS, (elő-bocsátás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit előbocsátunk; előre eresztés; előre elmondás.

ELŐBOR, (elő-bor) ösz. fn. 1) Szinbor, mely a sajtólt szőlőből legelsőben kifoly. 2) A székelyeknél: áldomás, talán mivel ahoz a bor javát adják.

ELŐBŐR, (elő-bőr) ösz. fn. 1) Általán, bőr, mely ellenző gyanánt szolgál, pl. a kádárok, kovácsok, lakatosok, ácsok stb. bőrköténye, vagy a kocsikon, sipkákon, süvegeken, csákókon levő védbőr. 2) Bőr, mely a férfi szeméremtag makkját födi. Máskép: *makktyú*, vagy némely régi irók szerént: *fityma*. 3) Ellenzőbőr a kocsiban.

ELŐBŐRGYÚLADÁS, (elő-bőr-gyúladás) ösz. fn. A férfi szeméremtest előbőrének megszorulása a makkon, melyet lobos bántalom okoz.

ELŐCSAHOS, (elő-csahos) ösz. fn. és mn. Aki a többi nevében, vagy a többi között leginkább beszél. *A falu vagy város előcsahosa*. Alsó irásmódba való. V. ö. CSAHOS, CSAHOL.

ELŐCSAPAT, (elő-csapat) ösz. fn. A hadjárásban azon katonacsapat, mely a derékhad előtt vezető vagy véd gyanánt megy.

ELŐCSARNOK, (elő-csarnok) ösz. fn. Valamely nagyobbszerű, főleg nyilvános épületbe vagy egyes terembe bemenetelül szolgáló csarnok. V. ö. CSARNOK.

ELŐCZIKKELY, (elő-czikkely) ösz. fn. Rendszeres munkának bevezető része, mely mintegy küszöbül szolgál, hogy a mű épületébe mehessünk. Többesben különösen valamely szerződésnek előleges pontjai, máskép: *pontosat*. *Békealku előczikkelyei*.

ELŐD, (el-ő-d) fn. tt. *előd-öt*. 1) Általán, ősök, kik előttünk éltek. 2) Különösen, a népnek, nemzetnek, nemzetségnek első alkotói. *Vajha minden nemes elődeinek példáját követné. Az elődök vérrel szerezték e hazát*. Máskép: *eldöd*. 3) Valamely hivatalban a megelőző, előbbi tisztviselő. Ellentéte általában: *utód*.

ELŐDANDÁR, (elő-dandár) ösz. fn. Előcsapat, a derékhad előtt menő, s kalaúz vagy véd gyanánt szolgáló kisebb hadsereg. V. ö. DANDÁR.

ELŐDED, (el-ő-ded) mn. l. ELŐDI.

ELŐDEDEN, (el-ő-d-ed-en) ih. Régen, hajdanta, régecskén. Elavult szó.

ELŐDI, (el-ő-d-i) mn. tt. *elődi-t*, tb. —*ek*. Régi, hajdani, ősi. *Elődi kor. Elődi történetek. Elődi szokások, erkölcsök*. V. ö. ELŐD.

—ELŐDIK, (el-öd-ik) ösz. igeképző, pl. *tépelődik, bib-elődik, mérg-elődik*. Mély hangon: *-alódik*.

ELŐDOBOS, (elő-dobos) ösz. fn. 1) Előre doboló, a dobosok közt első. 2) Népies tréfás nyelven: terhes, viselős nő.

ELŐEBÉD, (elő-ebéd) ösz. fn. A nagyobbszerü lakomaebédnek eleje, melyben némi ínycsiklandó, étvágyingerlő ételek adatnak föl.

ELŐÉNEKÉS, (elő-énekés) ösz. fn. A karénekesek között azon személy, ki az éneket kezdi, s a hanglejtéseket vezérli.

ELŐÉPÜLET, (elő-épület) ösz. fn. Egy másik fő épület előtt álló épület, mely amazzal akár gazdasági, akár hadépitészi, akár egyébféle szoros viszonyban áll.

ELŐÉR, (elő-ér) ösz. fn. Az érnek előrésze; vagy az erek között amelyik elül van.

ELŐÉRŐ, (elő-érő) ösz. mn. Ami a többi rokon faju- és nemüeknél előbb megérik. *Előérő cseresznye, körte, alma, szőlő*. Máskép: *koránérő, jókorérő*.

ELŐÉRZÉS, (elő-érzés) ösz. fn. Érzés, mely bizonyos jövendő dolog felől előre támad bennünk. *A vándor madaraknak előérzésök van a közelgő tél felől. Valamely örömnek vagy fájdalomnak előérzése*. V. ö. ÉRZÉS.

ELŐÉRZET, (elő-érzet) ösz. fn. Az előérzés által eredményezett benyomat; előérzés tárgyilagosan véve.

ELŐESÉS, (elő-esés) ösz. fn. Előre esés. V. ö. ESÉS.

ELŐESTE, (elő-este) ösz. fn. Bizonyos napot, innepet megelőző este, különösen a ker. anyaszentegyházban nagy innep előtti nap. *Karácson előestéje*. (Vigilia).

ELŐÉTEL, (elő-étel) ösz. fn. A több ételekből álló lakománál azon étel, melyet előre adnak föl.

ELŐFAL, (elő-fal) ösz. fn. 1) Az épület elejét, homlokzatát alkotó fal. 2) Fal, melyet valamely építmény elébe húznak támaszul vagy biztosság végett. 3) Átv. ért. ami védül, ótalmul szolgál. *Hazánk sokáig előfala volt Európának a törökök ellen*.

ELŐFECSÉG, (elő-fécség) ösz. önh. Valamit fecsegve eléad, elébeszél. Jobban: *eléfecseg*. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐFÉL, (elő-fél) ösz. fn. A vert pénznek azon oldala, mely a képet mutatja. Máskép: *előlap*. Ellentéte: *hátlap*.

ELŐFELÉ, (elő-felé) ösz. ih. Azon irányban, mely előre vezet, mutat. Ellentéte: *hátra* v. *visszafelé*. *A sereg egyik része előfelé, a másik hátrafelé vonult*.

ELŐFÉLTÉTEL, (elő-fél-tétel) ösz. fn. Még be nem bizonyitott tétel, de melyre mint bizonyosra valamit építünk, melyből valamit kihozni akarunk. (Suppositum).

ELŐFÉLTÉTELÉZ, (elő-fél-tételéz) ösz. áth. Valamely előfeltételt állapít vagy kiván meg.

ELŐFÉLVÉTEL, (elő-fél-vétel) ösz. fn. Midőn valamit a rendes, határozott idő előtt megkapunk, kézhez veszünk, pl. a kamatokat, tiszti fizetést stb.

ELŐFI, (elő-fi) ösz. fn. Bizonyos előjoggal biró fiú oly családnál, melyben leginkább valamely fekvő

birtok nem osztatik föl minden gyermekek vagy más örökösök között, hanem osztatlanúl a család fénye fentartása végett a nevezett előjoggal birónál marad, ki előfinek neveztetik. (Majoresco). Ezen elöjog rendszerént ugyan az elsőszülöttet illeti, de nem mindig; a legidősbbel pedig a családban semmi köze, például az előfiséget alapitónak három fia van, ezek közöl az elsőszülött lesz ugyan az előfi, s ennek halálával ismét ennek első szülöttje és így tovább, de ha valamelyik első szülött maga után fiút nem hagy, a legutolsó előfinek másod szülött testvére, s ez után ismét ennek első szülött fia örökli a szóban forgó birtokot, csak ha senki sincs életben a fiak közöl annak ágában, ki az alapitónak első szülöttje volt, megyen az másodszülöttje ágára, s ha ezen ág is kihal, a harmadszülöttére. Röviden: az előfiség ágbeli öröködés utján a születés sora szerént megy által a maradékra.

Alkotására nézve olyan mint a régies *előszülött*.

ELŐFISÉG, ELŐFIÚSÁG, (elő-fiség v. —fiúság) ösz. fn. Jog, melynél fogva a családnak bizonyos fekvő jószága az előjoggal biró szülöttet illeti. (Majoratus). Így neveztetik maga a jószág is. V. ö. ELŐFI.

ELŐFIZET,(elö-fizet) ösz. áth. Bizonyos tárgyért, jószágért, munkáért, vagy azok használatáért előre leteszi a járandó bért. *Előfizetni valamely kiadandó könyvre, képekre, földabroszokra. Előfizetni a szinházi páholyra. Előfizetni a vendéglőben.*

ELŐFIZETÉS, (elö-fizetés) ösz. fn. Valamely tárgyért, jószágért, munkáért vagy haszonvételért járandó díjnak, bérnek előleges megadása, lefizetése. *Szinházi, vendéglői, fürdői előfizetés.* Vétetik előfizetési öszveg v. előfizetmény helyett is.

ELŐFIZETÉSI, (elö-fizetési) ösz. mn. Előfizetésre vonatkozó, azt illető. *Előfizetési hirdetés; előfizetési ára valamely könyvnek.*

ELŐFIZETMÉNY, (elö-fizetmény) ösz. fn. Előfizetési öszveg.

ELŐFIZETŐ, (elö-fizető) ösz. fn. Aki valamiért vagy valamire előlegesen fizet, előre leteszi az illető díjat. *Hirlapi, divatlapi, szinházi előfizetők.*

ELŐFOG, (1), (elö-fog) ösz. fn. Harapó fog, mely a szájnak előrészén van. *Az embernek nyolcz előfoga van, négy az alsó és annyi a felső sorban.*

ELŐFOG, (2), (elö-fog) ösz. áth. 1) Általán, kocsiba, szekérbe, azaz kocsi vagy szekér elébe lovakat, vagy más vonó állatokat fog. 2) Különösen, más kocsija eleibe fogja lovait. 3) Elévesz, elékap. *Ha előfogom a korbácsot, jaj neked.* Ez utolsó értelemben jobban: *eléfog.* V. ö. FOG, áth.

ELŐFOGALOM, (elö-fogalom) ösz. fn. Fogalom, melyet előre kell megszerezni, hogy valamit megértsünk, vagy valamibe kaphassunk; fogalom, mely másoknak alapúl szolgál. *Oly nagy munkába akar vágni, holott a tárgyról előfogalma sincs.*

ELŐFOGÁS, (elö-fogás) ösz. fn. 1) Saját vagy más kocsijának eleibe fogás. 2) Elévevés, elérántás. V. ö. ELŐFOG, áth.

ELŐFOGAT, (elö-fogat) ösz. fn. Általán, egy vagy több bokor ló, melyeket utasok kocsijába fognak tovább szállitás végett. Különösen, a volt vármegyei igazgatás rendszerében a jobbágyok egész alkalmatossága, vagy vonó marhái, melyeken az országos biztossági szállitások, s megyei hivatalos fuvarozások történtek. *Előfogatra parancsolni, hajtani a falubelieket. Előfogatra menni.* (Vorspann). Köz nyelven a német nyelv után *forspont,* néhutt: *rospont.*

ELŐFOK, (elö-fok) ösz. fn. A hegységnek előálló, elődudorodó homlokzata; különösen valamely hegynek tengerbe nyuló része. (Promontorium).

ELŐFONAT, (elö-fonat) ösz. fn. A kosár- és szalma- vagy nádszékkötőknél, a kosár vagy szék fenekének első vagy alapfonadéka.

ELŐFORDÚL, (elö-fordúl) ösz. önh. Tulajd. a sor reá kerülvén eléjön, elétünik. *Bizonyos időjárások évenként előfordulnak.* 2) Általán, megesik, megtörténik, elékerül. *Ilyen eset még nem fordult elő. Néha ez is előfordúl.* Jobban: *eléfordúl.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐFURÓ, (elö-furó) ösz. fn. Vékonyabb furó, melylyel elsőben kisebb likat fúrnak, hogy a vastagabb furót könnyebben lehessen alkalmazni.

ELŐFŰ, (elö-fü) ösz. fn. l. ELŐSZÉNA.

ELŐGÁT, (elö-gát) ösz. fn. Gát, mely a főgátnak védelmére és fentartására van csinálva, s a víznek, árnak első rohanását megtöri, akadályozza. V. ö. GÁT.

ELŐGÁTLÁS, (elö-gátlás) ösz. fn. Orvosi ért. valamely nyavalya kitörése ellen tett előleges óvás, intézkedés. (Prophylaxis).

ELŐGONDOSSÁG, (elö-gondosság) ösz. fn. Előre gondoskodás, előintézkedés némely szükségesekről. *Soha sem árt az előgondosság.*

ELŐGÖRBED, (elö-görbed) ösz. önh. Ami vagy aki előre görbed, előre hajol vagy hajlik.

ELŐGÖRBEDT, (elö-görbedt) ösz. mn. Ami görbén előre hajlott. *Előgörbedt nyakú ember.*

ELŐGÖRNYED, (elö-görnyed) ösz. önh. Ami v. aki görnyedve előre hajol vagy hajlik.

ELŐGYAKORLÁS, (elö-gyakorlás) ösz. fn. Gyakorlás, mely által nagyobb és nehezebb müvekre teszünk előkészületet, szerezünk képességet. *Iskolai előgyakorlások.*

ELŐGYAKORLAT, (elö-gyakorlat) ösz. fn. Előleges készület, valamely nagyobbra és nehezebbre. *Hadi előgyakorlat.* V. ö. GYAKOROL.

ELŐGYOMOR, (elö-gyomor) ösz. fn. A madarak begye, melybe először beveszik az eledelt.

ELŐGYORSASÁG, (elö-gyorsaság) ösz. fn. Gyorsaság vagy sebesség, melylyel valamely mozgásnak eredt test első megindulásakor halad.

ELŐHAD, (elö-had) ösz. fn. A hadjárásban, tábori indulásban azon hadcsapat, mely a derékhad előtt megyen; vagy mely a csatarendben elül áll.

ELŐHAJT, (elő-hajt) ösz. fn. Kocsival, szekérrel másnak elejébe hajt, mást megelőz. Különbözik tőle: *eléhajt*, azaz szem elé hajt.

ELŐHALAD, (elő-halad) ösz. önh. 1) Előmenetelt tesz, folytonosan előre megy, el nem marad. *Előhaladni a munkában, müveltségben, erényben.* 2) Idősebb, korosabb lesz.

ELŐHALADÁS, (elő-haladás) ösz. fn. Előre menés, előmenetel, tulajdon és átv. értelemben. *Előhaladás a munkában. Nemzeti előhaladás.*

ELŐHALADÁSI, (elő-haladási) ösz. mn. Előhaladáshoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Előhaladási eszközök, módok.*

ELŐHÁM, (elő-hám) ösz. fn. A hámnak azon része, mely a befogott lónak szügyét fekszi meg, máskép: *szügyelő.* V. ö. HÁM.

ELŐHANG, (elő-hang) ösz. fn. A nyelvészetben valamely szónak kezdő betűhangja. Viszonyban állnak vele a *bel-* és *utóhangok*, pl. ebben: *rom*, az *r* előhang, *o* belhang az *m* utóhang. (Anlaut. Inlaut. Nachlaut).

ELŐHAS, (elő-has) ösz. fn. Az emlős állatok nőstényeinek első vemhes állapota, terhessége.

ELŐHASI, (elő-hasi) ösz. mn. Mondják emlős állatok, különösen házi barmok első szülötteiről. *Előhasi bárány, borju.* Különbözik: *előhasú;* ez az anyáról, amaz a szülöttről mondatik.

ELŐHASÚ, (elő-hasú) ösz. mn. Emlős nőstény állat, mely legelőször fogamz, első teherben jár. *Előhasú tehén, kancza.* Midőn emberről van szó, csak tréfás értelemben használtathatik. *Előhasú menyecske. Rátartja magát mint az előhasú menyecske.* (Km).

ELŐHÁZ, (elő-ház) ösz. fn. A háznak eleje, pitvara, tornácza.

ELŐHEGY, (elő-hegy) ösz. fn. Aránylag alacsonyabb hegy, mely nagyobb hegylánczolatnak elejét, kezdetét teszi. *Zobor a kárpátoknak egyik előhegye.* V. ö. ELŐFOK.

ELŐHELY, (elő-hely) ösz. fn. Udvarféle tér, nyilás, pl. ház, templom előtt.

ELŐHENGEREDIK, (elő-hengeredik) ösz. k. 1) Előre—, 2) Elébehengeredik. V. ö. ELŐ, ELÉ.

ELŐHENGERÍT, (elő-hengerít) ösz. áth. 1) Előre—, 2) Elébe hengerít. V. ö. ELŐ, ELÉ, és HENGERÍT.

ELŐHÍ, (elő-hí) ösz. áth. Valakit hí, hogy jöjön elő, azaz előre. Ha azt jelenti, hogy a hívott jöjön szem elébe, akkor szabatosabban: *eléhí.*

ELŐHÍR, (elő-hír) ösz. fn. Előre jövő híre valaminek, a miből az egész eseményt még nem tudjuk, hanem annak csak némi rövid kivonatát.

ELŐHIRDETŐ, (elő-hirdető) ösz. fn. l. ELŐHIRNÖK.

ELŐHIRNÖK, (elő-hirnök) ösz. fn. Hirnök, ki valami felől előlegesen rövid, ki nem merítő tudósítást hoz. Átv. ért. valamely jövendő eseménynek előjele. *Némely tengeri madarak rendkivüli süvöltései közelgető vésznek előhirnökei.* Gyógytanban: megelőző kórjel, a többi kórjelek között az első.

ELŐHIVÁS, (elő-hivás) ösz. fn. Felszólítása valakinek, hogy jöjön elé, jelenjen meg. Szabatosabban: *eléhivás.* V. ö. ELŐHÍ. *Az első elő-* v. *eléhivásra megjelenni.*

ELŐHORD, (elő-hord) ösz. áth. 1) Többet, többfélét egymás után eléhoz, elérak. *Előhordani az ellenség elől elrejtett kincseket.* 2) Szóval, beszédben elészámlál, említésbe hoz. *Előhordani a régi történetekből a legjelesebbeket. Hetet, havat előhordani.* Szabatosabban: *eléhord.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐHOZ, (elő-hoz) ösz. áth. 1) Bizonyos tárgyat elévesz, elémutat, eléad. *Előhozni a könyvet.* 2) Valamit említ, szóba hoz. *Előhozni a régi jó időket. Kérlek, csak azt ne hozd elő.* Szabatosabban mindkét értelemben: *eléhoz.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐHOZAKODÁS, (elő-hozakodás) ösz. fn. Valamely tárgynak, eseménynek kölcsönös egymásközti megemlítése, szóba hozása. V. ö. ELŐHOZ.

ELŐHOZAKODIK, (elő-hozakodik) ösz. k. Beszédközben valamely tárgy, esemény felől említést tesz, róla mással együtt beszélget, s mintegy kedve telik benne, hogy szóba hozhatja. *Borozás és nyájaskodás közben holmi fiatalkori kalandokról előhozakodni.* Néhutt a köznép hibásan mondja: *előhuzakodik.* V. ö. ELŐHOZ.

ELŐIDÉZ, (elő-idéz) ösz. áth. 1) Idézés által eléállít, eléjönni parancsol. *Előidézni a bepanaszlottakat, a vád alatt lévőket.* 2) Átv. ért. az elmultakat szóval vagy gondolattal, képzelettel felhozza, reájok hivatkozik. *Az ifju kor örömeit előidézni.* Szabatosabban: *eléidéz.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐIDÉZÉS, (elő-idézés) ösz. fn. 1) Eléhivás, idézés által. *A vádlottak előidézése.* 2) A multaknak szóval vagy gondolattal visszahozása, reájok hivatkozás. V. ö. ELŐIDÉZ.

ELŐIDŐ, (elő-idő) ösz. fn. Előttünk elfolyt, különösen régebbi idő, hajdankor, őskor, előkor. *Regék a magyar előidőből.* (Kisf. S). „Előidéknek (előidőknek) históriáit." Bécsi cod.

ELŐING, (elő-ing) ösz. fn. Fél, s a deréknak csak első részét takaró ingöcske, melyet az alsó ingre veszünk, s mely rendesen finomabb szövetből, s czifrábban van varrva. Megfordítva: *ingelő* v. *üngelő.*

ELŐIROMÁNYOK, (elő-irományok) ösz. többes fn. Irományok, melyek valamely ügynek eredetét, kezdetét, első vagy előbbi kezdését tárgyazzák, magokban foglalják. *Valamely pernek előirományai.* (Anteacta).

ELŐISMERET, (elő-ismeret) ösz. fn. Ismeret, melylyel birnunk előlegesen szükséges, hogy az illető tárgyat illőleg felfogjuk, s róla rendszeres tudomást szerezzünk. A tudományos bevezetések előismereteket foglalnak magukban. *Bölcsészeti, természettani előismeretek.*

ELŐITÉLET, (elő-itélet) ösz. fn. 1) Itélet, melyet valamely tárgyról hozunk, mielőtt azt illően megvizsgáltuk, megismertük volna. 2) Széleeb ért. minden vélemény, melylyel valami iránt vagyunk, de alapos okát adni nem tudjuk. 3) Elfogultságon, részrehajláson, ellenszenven stb. alapuló hibás itélet, bal itélet. *Előitélettel lenni, viseltetni valami iránt. Előitéletektől megszabadulni. Előitéletből állitani valamit. Köz, megrögzött előitélet.*

ELŐÍZ, (elő-íz) ösz. fn. Érzés, melyet valamely élvezet előre gerjeszt bennünk, melynek oly kellemes hatása van reánk, mintha már valósággal élveztük volna. *Mennyei boldogság előíze.*

ELŐJÁR, (elő-jár) ösz. önh. Gyalog vagy lóháton, kocsin, hajón stb., mások előtt megy.

ELŐJÁRÓ, (elő-járó) ösz. fn. l. ELŐLJÁRÓ.

ELŐJÁRÓBAN, (elő-járóban) ih. Előre; addig is, mig a többi következik. *Nesze egy-két forint előjáróban. Elég lesz ez előjáróban.*

ELŐJÁRÓBESZÉD, (elő-járó-beszéd) ösz. fn. l. ELŐBESZÉD.

ELŐJÁTÉK, (elő-játék) ösz. fn. Általán, a főjáték előtt adatni szokott játék, mely a főjátéknak mintegy próbája s előhirdetője. *Harczi, tüzi előjáték.* Különösen, a szinjátékokban rövid darab, melyet a fő darab előtt adnak. Ellentéte : *utójáték.*

ELŐJÁTSZÓ, (elő-játszó) ösz. fn. Személy, ki az előjátékban részt vesz; ki abban szerepel. Különösen a zenében, ki a többi zenészeket vezeti.

ELŐJEGYEZ, (elő-jegyez) ösz. áth. Valamit előre vagy előlegesen följegyez, beír, beigtat. Használják leginkább a telekkönyvelésnél, például, midőn valaki nem bír a betáblázásra, vagy bekeblezésre nézve elészabott minden kellékkel ellátott okiratot, tehát a nyilvánkönyvbe föltételes beigtatást eszközöl, t. i. oly föltétel alatt, hogy bizonyos idő alatt jogát teljesen igazolja. A kereskedői könyvvitelben am. az ügyletet az előjegyzékbe (első följegyzési könyvbe) írni.

ELŐJEGYZÉK, (elő-jegyzék) ösz. fn. Jegyzék, mely valamiről, valamely bejegyzendő tárgyról előre vagy előlegesen vezettetik. Ilyen a telek- vagy nyilvánkönyvi lap azon része, melybe az előjegyzés történt. Ilyen a kereskedők azon könyve, melybe a naponként előforduló ügyek történeti hűséggel azonnal bevezettetnek; első följegyzési könyv (Prima-Nota-Buch v. Prima Nota), a nélkül, hogy itten különös felszámítás tárgyaiul szolgálnának.

ELŐJEGYZÉS, (elő-jegyzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn előjegyzünk. V. ö. ELŐJEGYEZ, ELŐJEGYZÉK.

ELŐJEL, (elő-jel) ösz. fn. Jel, mely bizonyos jövendőt mutat vagy gyaníttat. *A nyavalyának, időváltozásnak előjelei.*

ELŐJELENSÉG,(elő-jelenség)ösz.fn.l.ELŐJEL.

ELŐJOG, (elő-jog) ösz. fn. 1) Jog, melylyel valaki mások előtt bír, és élhet, melylyel mások nem birnak, s nem élhetnek. *A nemességnek hazánkban nincsenek többé előjogai.* 2) Jog, melynél fogva valaki előbb tehet valamit, mint más. Így, az eladott házat megtartani, néhol előjoga van a szomszédnak más egyebek előtt; ennélfogva vételi előjoggal bír.

ELŐJŐ, ELŐJÖN, (elő-jő v. -jön) ösz. önh. Szem elébe, nyilvánosságra jön; elékerül; ami eltévedt vagy elveszett, visszatér. *Előjöttek a bujdosók. Előjöttek az eltévedt csikók.* Jobban : *eléjő.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKAP, (elő-kap) ösz. áth. Magához kap, közel ragad. *Előkapott egy dorongot, s azzal ütött hozzám.* Jobban : *elékap.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKAPU, (elő-kapu) ösz. fn. Épület-, kert stb. elején levő kapu, főkapu. Ellentéte : *oldal* vagy *hátulsó kapu.* Átv. ért. fő nyilás, fő rés, melyen valahová be lehet menni, hatni.

ELŐKASZÁS, (elő-kaszás) ösz. fn. Kaszás, ki a kaszások sorában legelül jár.

ELŐKELHETŐ, (elő-kelhető) ösz. mn. Aki bizonyos társadalmi viszonyokban, pl. hivatalban, rangban előmenetelt tehet, nagyra, sokra viheti dolgát, kiből előkelő ember válhatik.

ELŐKELŐ, (elő-kelő) ösz. mn. 1) Nagyobb, felsőbb rangban, hivatalban levő. *Előkelő urak, kir. tisztek.* 2) Nagyobb birtoku. *Előkelő nemesember. Előkelő közbirtokos. Előkelő polgár.* 3) Tekintetben levő, tekintélylyel, hírrel, névvel bíró. *Előkelő ügyvéd, iró, táblabíró.* 4) A hivatalosan végzendő ügyek között első helyen álló, legsürgetősebb. (Praeferentialis).

ELŐKELŐLEG, (elő-kelőleg) ösz. ih. Mindenek előtt, legelsőben, kiválólag.

ELŐKÉP, (elő-kép) ösz. fn. 1) Utánzásul kiállított kép, pl. mely után a festész fest, a rajzoló rajzol. Széleeb ért. minden tárgy, dolog, mely utánzási példa gyanánt hozatik vagy állíttatik elé. *A katona jeles vitézeket, a költő híres költőket vegyen előképül. Böcsületes emberek legyenek előképeink.* 2) A vallástudorok, kivált a régiek, előképeknek (typus) nevezték az ó szövetségi szertartásokat és eseményeket, mennyire azok a Messiás eljövetelére, életére s halálára vonatkoztak, s azt ábrázolák. Így Mózses ércz-kígyója a pusztában, ezen vallástudorok szerént előképe volt Krisztus urunk fölfeszíttetésének.

ELŐKÉPEN, (elő-képen) ösz. ih. Előleg, előlegesen, előjáróban.

ELŐKEREKÉDIK, (elő-kerekédik) ösz. k. 1) Hirtelen, véletlenül eléáll, eléterem. *Azt sem tudjuk, honnan, csak egyszerre előkerekedett.* 2) Valamiből bizonyos eredmény jön létre. *A pesti nemzeti szinház önkéntes adakozásokból kerekedett elő.* Jobban : *elékerekédik.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKÉR, (elő-kér) ösz. áth. Valamit eléadatni, eléhozatni kér. *Előkéri az ügyeit illető irományokat.* Jobban : *elékér.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKERES, (elő-keres) ösz. áth. Keresve eléhoz, eléállít. *Előkeresni az elhányt-vetett könyveket, leveleket.* Jobban : *elékeres.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKERESÉS, (elő-keresés) ösz. fn. Cselekvés, kutatás, mely által valamit előkeresünk. V. ö. ELŐKERES.

ELŐKERGET, (elő-kerget) ösz. áth. Kergetve eléterel, eléhajt. *Előkergetni a nyájba vegyült idegen juhokat.* V. ö. ELŐ, (3), és KERGET.

ELŐKERÍT, (elő-kerít) ösz. áth. Járva, kelve fáradsággal, mintegy ide-oda keringve eléállít, eléteremt. *Akárhonnan, de előkeríti.*

A csengeri temetőn
Elvesztettem a kendőm,
Hej kedves barna szeretőm
Kerítsd elő a kendőm. (Népd).

Jobban *elékerít.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKERÜL, (elő-kerül) ösz. önh. 1) Hosszasabb ide-oda bolygás, csavargás, eltünés után ismét szem elé jön, eléterem, eléáll. *Az elveszett marha előkerült.* 2) Eléfordúl, megtörténik. *Ez a dolog sokszor előkerül. Némely kicsapongások csaknem minden tisztujításon előkerültek.* Jobban : *elékerül.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKÉSZIT, (elő-készit) ösz. áth. 1) Valamit előre rendbe hoz, előrak. *Előkésziteni az uti táskát, a vadász eszközöket.* 2) Valakit valamire előlegesen képez, alkalmassá tesz, vagy tenni iparkodik. *Előkészitni a tanulókat nyilvános vizsgálatra. Előkészitni a beteget a halálra*, azaz a halál kínainak s elválás fájdalmainak eltűrésére.

ELŐKÉSZÜLET, (elő-készület) ösz. fn. 1) Előleges rendbehozás, rendbeszedés. *Megtenni az utazási előkészületeket.* 2) Intézkedés, rendelkezés a jövendőkre nézve; előgondoskodás. *Előkészület a történhető tüzveszélyre, éhségre, dögvészre.* 3) Előleges képzés valamely tudományra, gyakorlatra. *Próbatéti előkészületek.*

ELŐKIÁLT, (elő-kiált) ösz. áth. Kiáltva eléhí valakit. *Előkiáltani a szolgát.* Jobban : *elékiált.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKOR, (elő-kor) ösz. fn. l. ELŐIDŐ.

ELŐKÖNYV, (elő-könyv) ösz. fn. Kereskedők, iparüzők stb. első följegyzési könyve, melybe a megtörtént üzletek, különösen időrend, és folyó szám szerént jegyeztetnek föl. (Strazza).

ELŐKÖTŐ, (elő-kötő) ösz. fn. Munkások, mesteremberek, boltosok stb. kötényе.

ELŐKÖVET, (elő-követ) ösz. fn. Követ, futár, ki a teljes követség előtt, mint hirnök, előleges tudósitással küldetik valahová. *Előkövetet bocsátani az ellenség táborába.*

ELŐL, (el-öl) ösz. áth. Valamely lassu, rejtettebb szerrel eleméazt, elveszt, élettől megfoszt; egymás után többeket megöl. *Ételével elölni az egereket, patkányokat. Elöli a sok munka, és virrasztás. Elöli a bor-, pálinkaivás.* Átv. ért. elnyom, kiirt, megszüntet. *Elölni valakiben a becsületérzést.*

ELŐL, (1), (el-ő-l am. elő-el) névutó. ELŐLEM, ELŐLED, ELŐLE, ELŐLÜNK, ELŐLETEK, ELŐLÖK. Jelent távozást valamely tárgytól, különösen annak elejétől, szinétől. *Hás elől elseperni a szemetet. Takarodjál szemem elől. Ne fuss az ellenség elől. Eltesnik az ebek elől.* (Km). Lehet így is szólni : *háznak előle, szememnek előle, ellenségnek előle;* s ekkor az erősebb hangsuly az utóbbi szón fekszik, úgy hogy *ház elől* (nem más, pl. templom, kert stb. elől) és *háznak előle* (nem másunnan, pl. mellőle, alóla) különböző értelmüek. V. ö. HANGSULY. Ezen névutó megfelel e kérdésre : *honnan?* Különbözik : *elül.*

ELŐL, (2), (el-ő-ül) ih. és igekötő. Megfelel ezen kérdésre : *hol?* miért helyesebben *elül* (= elő-ül), mintha mondanók : *előként* v. *mint elő, első. Elül* (azaz előként, mint első) *állani, elül futni. Elül hátul.* Ilyenek az *alul, körül* stb. határozók is, melyeket az *alól, köröl* névutóktól meg kell különböztetni. Egyébiránt a közönséges nyelvszokás az elemzés ellenére, úgy látszik a szebb hangzás kedveért, többnyire *elől*-t mond és ír mind a törzsben mind a származékokban, pl. *elöljáró, elöljáróság, elölmegy, elölről* stb. ezek helyett : *elüljáró, elüljáróság, elülmegy, elülről. Elöl tüz, hátul víz.* (Km.) e helyett : *elül tüz* stb. S amennyiben a szabatosság rovására nem történik, kétséget nem szenved, hogy a szebb hangzás (ha a gyakorlatba átmegyen) az elemzést mindig háttérbe szorítja. Így lettek *önt, ont, ront, bont* stb. is *ömt, omt, romt, bomt* helyett, s hogy rokon példákat idézzünk : *utól, jól* stb. *utúl* (utó-ul), *júl* (jó-ul) stb. helyett.

ELŐLÁT, (elő-lát) ösz. áth. Előre lát; előgondosságból némely dolgokról előre intézkedik.

ELŐLÁTÁS, (elő-látás) ösz. fn. Előre látás; előre gondoskodás.

ELŐLBOCSÁT, (elől-bocsát) ösz. áth. Maga vagy mások előtt ereszt.

ELŐLÉ, (elő-lé) ösz. fn. Must, mely a megmuszkolt szőlőből sajtólás nélkül foly ki, másképp : *előbor.*

ELŐLEG, (1), (el-ő-leg) ih. Előre, minden mások előtt. *Előleg el kell mondanom, hogy* stb. *Vedd előleg ezen ajándékot.* Bölcsészettanilag : valamit *előleg megismerni*, am. nem tapasztalatból, hanem észből, elméletből tudni. (A priori).

ELŐLEG, (2), (mint föntebb) fn. tt. *előleg-et.* Előlegezett öszveg.

ELŐLEGÉNY, (elő-legény) ösz. fn. A hadi sorokban azon legény, ki az előbbi sorban a másik előtt közvetlenül áll. (Vormann).

ELŐLEGES, (el-ő-leg-es) mn. tt. *előleges-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Mások előtti, ami elül áll, van, létezik, tétetik. *Előleges munkálatok, ismeretek, készületek.* 2) A kiszabott, rendelt időnek előtte való. *Előleges fizetés, előleges házbér.* (Anticipativus). 3) Az ügyek kezelésében a többinél előbbre való, sürgetősb. (Praeferentialis). 4) Tapasztalat előtti. V. ö. ELŐLEG, (1).

ELŐLEGESEN, (el-ő-leg-es-en) ih. Megelőzőleg előre, a kirendelt határidőnek előtte. *Előlegesen lefizetni a haszonbért.* V. ö. ELŐLEG, (1).

ELŐLEGÉZ, (el-ő-leg-éz) áth. m. *előlegéz-tem, —tél, —ett.* Midőn a vevő, áruszerzéseknél az eladónak még az áru átadása előtt pénzt ad. Általán : valamely bért, díjat előbb kiad, mintsem azt megszolgálták volna.

ELŐLEGÉZÉS, (el-ő-leg-éz-és) fn. tt. *előlegézés-t,* tb. *—ek.* Előleges fizetés.

ELŐLEGÉZET, (el-ő-leg-éz-et) fn. tt. *előlegézet-ét.* Valamely áru vagy szolgálat, hivatal, haszon fejében előre fizetett öszlet.

ELŐLEGZET, l. ELŐLEGÉZET.

ELŐLÉNEKLŐ, (elöl-éneklő) ösz. fn. Ki az éneket kezdi, vagy az ének sorait, verseit a többi előtt elénekli. *Búcsujárók előléneklője.*

ELŐLÉP, (elő-lép) ösz. önh. Lépve előre megy. *A hadi rendből előlépni.* Átv. ért. Valamely hivatalnak, rangnak felsőbb fokára jut, emelkedik. *A fő tiszt elhunytával az alsóbb tisztek előlépnek.* Különbözik : *elélép, lépj elé.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐLÉPÉS, (elő-lépés) ösz. fn. 1) Lépve előre menés, előre haladás. 2) Átv. ért. rangban, hivatalban tett előmenetel, előhaladás. 3) A változó láznak azon tulajdonsága, midőn rohama a szokott időt megelőzi, vagyis a rendes időnél korábban üt ki. (Prolepsis). V. ö. ELŐLÉP.

ELŐLÉPŐ, (elő-lépő) ösz. mn. 1) Lépve előre menő. 2) Kórtanilag, a változó lázról mondják, midőn rohama a szokott időt megelőzi. *Előlépő hideglás.* (Prolepticus).

ELŐLÉPTET, (elő-léptet) ösz. áth. Engedi, vagy parancsolja valakinek, hogy lépve előre menjen, előnyomúljon. Átv. ért. előmozdít, valamely rangban, hivatalban magasabb fokra emel. *A királyi táblától előléptetni valakit a hétszemélyeshez.*

ELŐLÉPTETÉS, (elő-léptetés) ösz. fn. Engedmény, vagy parancs, melynél fogva valaki előre megy, előre halad. Átv. ért. valakinek bizonyos rangban, hivatalban magasabb fokra emelése.

ELŐLÉRŐ, (elöl-érő) ösz. mn. Korán érő ; ami a hasonnemüek között előbb érik meg. *Előlérő körte, alma, burgonya.*

ELŐLFUTÓ, (elöl-futó) ösz. mn. és fn. Általán, ki többek közől legelül fut. Különösen l. KENGYELFUTÓ.

ELŐL-HÁTUL, (elöl-hátul) ösz. ih. Elül is, hátul is ; szemben is, hát mögött is. *Elől-hátul rongyos. Elől-hátul csalják.*

ELŐLIMÁDKOZIK, (elöl-imádkozik) ösz. k. Az imádság szavait a többi előtt elmondja, melyeket emezek ismételnek ; vagy, az imádság első szavait kezdi, első részét elmondja.

ELŐLÍZLÉS, (elöl-ízlés) ösz. fn. Előleges megkóstolás.

ELŐLJÁR, (elöl-jár) ösz. önh. A járók között első helyet foglal.

Szirmay Lajos elöljár,
A török hadd víjjon bár ;
Magyar magyart rontja, kár !
Bár több esze volna már.
(Szirmay Hung. in Par.).

ELŐLJÁRÓ, (elöl-járó) ösz. fn. 1) Tulajd. elül menő, a többieket vezető ; más valamit megelőző. *Elöljáró kos ; elöljáró ürü, bak ; elöljáró követ ; elöljáró beszéd.* 2) Átv. ért. erkölcsi társulatnak feje, főnöke, parancsolója. *Világi, egyházi, katonai elöljáró. Megyei, városi, falusi elöljáró. Kolostori, intézeti, oskolai elöljáró. Elöljáróknak szótfogadni ; elöljárók ellen feltámadni. Az elöljárók példával is járjanak elö.* 3) Nyelvtanilag a viszonyszó neve oly nyelvekben, hol ez a nevek előtt szokott állani, mint a latin, hellen, német nyelvben és számtalan másokban. (Praepositio).

ELŐLJÁRÓBAN, (elöl-járóban) lásd : ELŐJÁRÓBAN.

ELŐLJÁRÓBESZÉD, (elöl-járó-beszéd) ösz. fn. l. ELŐBESZÉD.

ELŐLJÁRÓI, (elöl-járói) ösz. mn. Elöljáróra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Elöljárói hivatal, tiszt, kötelesség, jog. Elöljárói parancs, engedelem, hatalom, akarat. Elöljárói szigor, okosság, eszélyesség, fölügyelés. Elöljárói példa.*

ELŐLJÁRÓILAG, (elöl-járóilag) ösz. ih. Elöljárói hivatalból ; mint elöljáró. *Elöljáróilag felszólítani, inteni, megdorgálni valakit.*

ELŐLJÁRÓLAG, (elöl-járólag) ösz. ih. Előlegesen, bevezetésképen előre bocsátva. *Elöljárólag elmondani valamit.*

ELŐLJÁRÓSÁG, (elöl-járóság) ösz. fn. A testülethez tartozó elöljárók öszvege ; felsőség ; elöljárói kar. *Egyházi, világi, katonai elöljáróság. Az elöljáróságra hallgatni, azt tisztelni.*

ELŐLJÁRÓSÁGI, (elöl-járósági) ösz. mn. Elöljáróságot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Elöljárósági rendeletek, intézkedések.*

ELŐLKEL, (elöl-kel) ösz. ige ; régies, még pedig áthatólag : „És íme a csillag, kit láttak vala napkeleten, előlkeli vala (praecedit) őket." Tatrosi cod. Különbözött régente is : *eleibe kel* (obviam it). Ugyanott. Máté 25.

ELŐLLOVAGOL, (elöl-lovagol) ösz. önh. Lóháton mások előtt megy, másokat vezet. *Előllovagolni a díszmenetben.*

ELŐLMEGY, (elöl-megy) ösz. önh. Az együtt menők között első helyet foglal.

ELŐLOVAG, (elő-lovag) ösz. fn. Ki lóháton megy elül, ki a többi lovagot, vagy többi fogatot lóháton vezeti. Köznyelven, és romlott német nyelven : *fullajtár.* (Vorreiter).

ELŐLOVAGOL, (elő-lovagol) ösz. önh. Előre lovagol, azaz, lóháton hátulról előre nyargal, előre vágtat, rúgtat. Különbözik ettől : *előllovagol.*

ELŐLÖVEL, (elő-lövel) ösz. önh. Kilőtt nyíl, golyó stb. módjára vagy sebességével előre repül,

előre hat, elfénylik. *Elölövelnek a nap sugarai. Elölövelnek az ellenség fényes fegyverei.*

ELŐLRŐL, (el-öl-röl) l. ELÜLRŐL.

ELŐLSŐ, (el-öl-sö) mn. régiesen, a mai *első* helyett. „Sokan lesznek kedeg elölsök utólsók és utólsók elölsők." Tatrosi cod.

ELŐLÜL, (elöl-ül) ösz. önh. 1) Általán, az ülési rendben első helyet foglal; az asztal fejénél vagy az ülők sorában legelső helyen ül. 2) Különösen, valamely gyülekezet, tanács stb. üléseiben elnökösködik. V. ö. ELNÖK.

ELŐLÜLÉS, (elöl-ülés) ösz. fn. 1) Első helyen ülés. 2) Valamely testület, tanács üléseinek vezetése.

ELŐLÜLŐ, (elöl-ülö) ösz. fn. Újabb időben a hivatalos nyelvben meg kezdik különböztetni az elnöktől. T. i. ‚elnök' jelenti a testület rendszerénti vagy ily minöségben kinevezett, megválasztott főnökét; ‚elölülö' pedig, ki amannak helyét csak akadályoztatása esetében pótolja. Például, valamely törvényszéknek csak egy rendes elnöke van, de egyszerre három tanácsban is tart ülést; azon tanács vezetőjét, hol a rendes elnök nincs jelen, csak elölülőnek nevezik.

ELŐLÜLŐI, (elöl-ülöi) ösz. mn. l. ELNÖKI.

ELŐLÜLŐSÉG, (elöl-ülöség) l. ELNÖKSÉG.

ELŐMÁSZ, (elö-mász) ösz. önh. Mászva eléjön. V. ö. MÁSZ.

ELŐMBE, (el-ö-m-be) ih. Megfelel e kérdésre: *hová?* Tulajdonkép am. az előttem levő helyre. *Elömbe ne szaladj.* Különbözik: *Hogy mersz elémbe jönni?* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐMEGY, (elö-megy) ösz. önh. Előre halad, előre nyomúl, előmenetelt tesz. *Elömenni a hivatalokban, az erkölcsökben, a tudományokban.*

ELŐMENET, (elö-menet) ösz. fn. l. ELŐMENETEL.

ELŐMENETEL, (elö-menetel) ösz. fn. Erkölcsi, szellemi, társadalmi előre haladás, fölebb jutás. *Elömenetelt tenni a müveltségben; elömenetelt tenni az idegen nyelvekben.*

ELŐMENNY, (elö-menny) ösz. fn. Némely szent atyák tanítása szerént azon túlvilági hely, melyben az Üdvözitőnek eljövetele előtt élt és jámborul megholt atyák lelkei tartózkodtak, míg a Megváltó halála által a valódi mennybe érdemesíttettek. Átv. ért. a boldogságnak és üdvösségnek előérzete, s mintegy tornácza, vagy csarnoka: *mennycsarnok. Az üdvösségnek előmennyébe jutni.* Egyébiránt e szó még divatba nem jött, s úgy látszik a német *Vorhimmel* után van fordítva.

ELŐMENŐ, (elö-menö) ösz. mn. Átv. ért. erkölcsileg, szellemileg, társadalmilag előre haladó, följebbre, magasabbra ható. *Tudományokban elömenö ifjak.*

ELŐMLIK, (el-ömlik) ösz. k. Ömölve szétmegy, elfoly. *Elömlik a megtaszított csöbörből a víz.* V. ö. ÖMLIK.

ELŐ-MONAJ, puszta Abaúj megyében. Helyr. *—Monaj-on, —ra, —ról.*

ELŐMOND, (elö-mond) ösz. áth. 1) Előre, a többiek előtt mond valamit, pl. némely helyeken és vidékeken a templomi éneket. 2) Eléad, eléterjeszt s ekkor jobban: *elémond.* V. ö. ELŐ.

ELŐMONDÁS, (elö-mondás) ösz. fn. 1) Előremondás. 2) Eléadás. (Recitatio).

ELŐMONDAT, (elö-mondat) ösz. fn. A körbeszédnek v. körmondatnak első része, mely addig tart, míg az előre ment kötszó igénye ki nem egészül; miért az előmondat állhat egy vagy több almondatokból. Az előmondatnak az *utómondat* felel meg. Némelyek szerént *elöszak, utószak*, pl. *Ha már az is szánakozást érdemel, aki a hasznost, a szépet és jót egyedül külföldi öltözetben tudja ismerni és szeretni* (elömondat): *mit fogunk még a szerencsétlenről tartani, ki gyöngeségeiben is külföldiséget akar dicsekedőleg éreztetni?* (Kölcsey).

ELŐMOZDÍT, (elö-mozdít) ösz. áth. Tulajd. ért. helyéből, nyugvásából valakit elötol, előre indít. V. ö. MOZDÍT. Átv. ért. valakit magasabb polczra, hivatalra jutni segít; vagy akármely ügynek haladását, menetelét elősegíti. *Elömozdítani valakit hadnagyságból kapitányságra. Elömozdítani a kérelmezők folyamodásait. Elömozdítani a honi müipart.*

ELŐMOZDITÁS, (elö-mozditás) ösz. fn. Tulajd. ért. valaminek nyugvó helyéből elinditása, előre tolása. Átv. ért. magasabb rangra, hivatalra juttatás; valamely dolognak, ügynek elősegitése, siettetése. V. ö. ELŐMOZDÍT.

ELŐMOZDITÓ, (elö-mozditó) ösz. mn. és fn. Előre inditó; hivatalra, rangra emelő; valamely ügyet, dolgot elősegitő, siettető. *Müipart elömozditó eszközök, intézkedések, jutalmak* stb. *A könnyü közlekedés, a jó utak nagy elömozditói a kereskedésnek.*

ELŐMÖL, (el-ömöl) ösz. önh. l. ELÖMLIK.

ELŐMUNKA, (elö-munka) ösz. fn. Előkészület valamely munkához, bevezetés a munkába. *Az épitésnek egyik elömunkája az anyag eléállítása.*

ELŐMUNKÁLAT, (elö-munkálat) ösz. fn. Előleges készületek, intézkedések, melyeket tenni kell, mielőtt valamely munkába bele kaphatnánk. *Vaspályai elömunkálatok, a vonal kimérése, kisajátítás* stb.

ELŐMUST, (elö-must) ösz. fn. l. ELŐBOR, ELŐLÉ.

ELŐMUTAT, (elö-mutat) ösz. áth. 1) Valamit látás végett eléterjeszt, megmutat. *Elömutatni az eddig rejtve tartott kincseket.* 2) Váltót, bankjegyet, kötelezvényt, kifizetésül eléterjeszt. 3) Bizonyitványokat hoz elé. Helyesebben: *elémutat;* v. ö. ELŐ, (3).

ELŐMUTATÁS, (elö-mutatás) ösz. fn. Bizonyitványok, váltók, kötelezvények, szerződvények stb. eléterjesztése. V. ö. ELŐMUTAT.

ELŐMUTATÓ, (elö-mutató) ösz. fn. Személy, ki olyan kötelező iratot (például, bankjegyet, kamatszeletet stb.), melyben a fizetés csak a birtoklónak

(au porteur) igértetik, a nélkül, hogy ennek neve kiirva volna, kifizetés végett a fizetőnek bemutat, elémutat. (Porteur).

ELŐNÉV, (elő-név) ösz. fn. A magyar nyelvben tulajdonkép előnévnek mondatik azon név, mely a nemzetségi vezeték név előtt áll, (Praedicatum); pl. *Zerinvári* gr. Zrinyi Miklós, *Széki* gr. Teleki József.

ELŐNEVEZ, (elő-nevez) ösz. áth. Nevénél vagy neveiknél fogva többeket megnevez, elészámlál, eléhí. *Előnevezni valamely nemzetség legjelesb őseit. Előnevezni a tanuló ifjak közöl a legjobb erkölcsüeket.* Jobban : *eléneves.* V. ö. ELŐ, (3).

ELÖNT, (el-önt) ösz. áth. 1) Edényből valamely híg anyagot elfolyat. *Elönteni a palaczkból a bort.* 2) A kiömlött, megáradt víz, bizonyos tért elfőd, eltakar. *A Tisza elöntötte a réteket, legelőket.* V. ö. EL és ÖNT.

ELÖNTÉS, (el-öntés) ösz. fn. Valamely híg anyagnak elfolyatása.

ELÖNTÖZ, (el-öntöz) ösz. áth. Valamely híg testet, pl. vizet, bort, sert, olajat stb., több ízben elfolyat. *Siettében elöntözte a korsóban vitt bort.* V. ö. ÖNTÖZ.

ELŐNY, (el-ő-ny) fn. tt. *előny-t*, tb. *—ök.* 1) Kedvező körülmény bizonyos czél elérésére, melynél fogva ahoz *előbb* eljuthatunk, mint más, tehát mintegy *előkedvezés*, pl. a játékban, azon játszó, ki a kikérő után legutósó, azon előnynyel bír, hogy üthet, s az ő lapját el nem üthetik; de ezen előnyből csak úgy lehet nyeresége, ha ütökártyája van. 2) Előjog vagy igény valamihez. *A kihalt tisztviselő helyére legtöbb előnye van annak, ki a fokozati rendben legközelebb állott utána.*

ELŐNYÁR, (elő-nyár) ösz. fn. Nyár kezdete, nyár eleje, mely a mi éghajlatunk alatt szent Iván havára esik.

ELŐNYOMÚL, (elő-nyomul) ösz. önh. Nyomról nyomra előhalad; előre hat, előre tódúl, tolakodik. *Előnyomúl az ellenség.* V. ö. NYOMÚL.

ELŐNYOMULÁS, (elő-nyomulás) ösz. fn. Nyomról nyomra előre lépés, haladás, előre hatás, tódulás, tolongás.

ELŐNYÖS, (el-ő-ny-ös) mn. tt. *előnyös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Ami előnynyel jár, ami bizonyos czél elérésére különösen kedvező.

ELŐNYÖSSÉG, (el-ő-ny-ös-ség) fn. tt. *előnyösség-ét.* Előnyös állapota vagy tulajdonsága valaminek. V. ö. ELŐNYÖS.

ELŐNYTELEN, (el-ő-ny-telen) nm. tt. *előnytelen-t*, tb. *—ék.* Ami előnynyel nem jár, előny nélküli. V. ö. ELŐNY.

ELŐOROM, (elő-orom) ösz. fn. Hegynek, épületnek, vármünek, bástyázatnak előre nyomuló teteje, homlokzata.

ELŐOSZT, (elő-oszt) ösz. áth. Kártyajátékban, am. az osztást megkezdi.

ELŐÖRSÖK, (elő-örsök) tb. fn. tt. *előörsök-et.* Háboruban így neveztetnek azon katonák, kik az ellenség ellen nyomuló hadsereget megelőzik, s az ellenség mozdulatát őrszemmel tartják. (Vorposten). V. ö. ÖRS.

ELŐŐSZ, (elő-ősz) ösz. fn. Őszi évszak kezdete, mely ami éghajlatunk alatt sz. Mihály havára esik.

ELŐPAD, (elő-pad) ösz. fn. A bányaolvasztókban a kemencze előtt levő pad v. padka, mely fölött a kemencze szája v. katlan be van vágva.

ELŐPARANCSOL, (elő-parancsol) ösz. áth. Valakinek megparancsolja, hogy jöjön elő, azaz elé. *Előparancsolni a szolgákat, jobbágyokat.* Másképen és szabatosabban : *éléparancsol.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐPATAK, puszta Erdélyben, Felső-Fehér megyében; helyr. *Előpatak-on, —ra, —ról.*

ELŐ-PATONY, falu Pozsony megyében; helyr. *—Patony-ba, —ban, —ból.*

ELŐPÉNZ, (elő-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet végbement szerződés jeléül, s megerősítéseül adni szoktak; köznyelven : *foglaló.*

ELŐPOSTA, (elő-posta) ösz. fn. l. ELŐKÖVET, ELŐHIRNÖK.

ELŐRÁCS, (elő-rács) ösz. fn. Kapu, ajtó, vagy egy más rács elébe állított rács. V. ö. RÁCS.

ELŐRAJZ, (elő-rajz) ösz. fn. 1) Valamely tervnek, pl. épület alapjának rajzban előadott képe. 2) Vázolat. *Regénynek, szinműnek, hőskölteménynek* stb. *előrajza.* V. ö. RAJZ.

ELŐRAJZOL, (elő-rajzol) ösz. áth. Valamely tervnek alapját, tárgynak külsejét, formáját, vázlatát rajzban eléadja.

ELŐRANG, (elő-rang) ösz. fn. Első rang, előkelő állás a társaságban.

ELŐRANGOS, (elő-rangos) ösz. mn. lásd : ELŐRANGÚ.

ELŐRANGÚ, (elő-rangú) ösz. mn. Előranggal biró, előkelő. *Előrangu személy, hölgy. Előrangú tisztviselő.*

ELŐRÁNT, (elő-ránt) ösz. áth. Valakit vagy valamit rántva, kirántva 1) előmozdít, 2) elémutat. *Előrántani a szegletbe bújt tolvajt. Előrántani a kebelbe dugott tőrt.* Szabatosabban : *eléránt.* Amaz pedig tulajdonképen am. *előre ránt.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐRE, (1), (el-ő-re) ih. 1) Viszonylik oly helyre, térre, mely egy másiknál elsőbb, vagyis valaminek elejéhez közelebbi, s megfelel ezen kérdésre : *hová? Előre futni, előre kiáltani, előre állani. A forgott ember nem csak hátra, hanem előre is néz.* (Km.) 2) Oly időre, mely egy másikat jövőben megelőz, ezen kérdésre : *mikor, mikorra? Előre megfizetni a házbért. Előre megjövendölni valamit. Jobb előre félni, mint utójára rettegni.* (Km.) „Énekid közt hátra hagyál tekintenem s előre, de távol tájékokra.“ Kazinczy F.

ELŐRE, (2), (l. fönebb). Biztatást jelent. *Előre, előre! Előre legények!*

ELÖREGÉDIK, (el-öregédik) ösz. k. Elér valakit az agg kor; illetőleg az öregség jelei, bajai, gyöngeségei elétünnek nála.

ELÖREGÉDÉTT, (el-öregédétt) ösz. mn. Erejéből, vén ember módjára, kifogyott; idönek elötte magát kiélt (ember).

ELÖREGSZIK, (el-öregszik) lásd : ELÖREGÉDIK.

ELŐRELÁTÁS, (előre-látás) ösz. fn. Tulajd. ért. a látási érzéknek azon müködése, melynél fogva az előtte távol levő tárgyakat észre vagy szemügyre veszi. Átv. és köz ért. az okosságnak munkája és tulajdonsága, midőn a jövendőkről gondoskodik, azokat vizsgálja, s hozzájok képest intézkedik, rendelkezik.

ELŐRELÁTHATÓ, (előre-látható) ösz. mn. Amiről előre tudni lehet, hogy meg fog történni.

ELŐRELÁTÓ, (előre-látó) ösz. mn. Átv. okos, ildomos, gondos emberről mondjuk, ki előrelátással bír. l. ELŐRELÁTÁS.

ELŐRENÉZŐ, (előre-néző) ösz. mn. 1) Akinek szemei, figyelme az előtte távolra levő dolgokra szegezvék. 2) Átv. ért. jövendőről gondoskodó, a történhető dolgokra figyelö.

ELÖREPÜL, (elö-repül) ösz. önh. A repülőket megelözi, elejökbe száll; a többi között legelül repül. *A vadludak között a gunár elörepül.* Különbözik : *elérepül*, azaz valamely távolabb helyről ide, szem elé repül, repülve eléjön.

ELŐRÉSZ, (elő-rész) ösz. fn. Valamely egésznek azon része, mely elül van. *A szegy és tarj a marhának előrészéből valók.*

ELŐRÉTEG, (elő-réteg) ösz. fn. A rétegek között az, mely a többi elött van, mely a többit takarja. V. ö. RÉTEG.

ELŐREVÉLT, (előre-vélt) ösz. mn. Mit előre föltettünk, azaz, miről eleve véltük, hogy úgy lesz, mint gondolók. *Elöre vélt engedelemből tenni valamit.* (Praesumtus).

ELŐROBOG, (elö-robog) ösz. önh. Robogva eléjön, eléáll. *Elörobognak a kocsik, hintók.* Szabatosabban : *elérobog.* Amaz pedig am. *előre robog.* V. ö. ELŐ, (3).

ELÖROHAN, (elö-rohan) ösz. önh. Rohanva eléjön, elétódúl. *Lesből elörohan az ellenség.* Szabatosabban : *elérohan*, amaz pedig am. *elöre rohan.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐROSTÉLY, (elö-rostély) l. ELŐRÁCS.

ELÖRÖKÍT, (el-örökít) ösz. áth. Valamely jószágot, birtokot, örökösen elad. *Nemesi birtokait elörökíteni.*

ELÖRÖKÍTÉS, (el-örökítés) ösz. fn. Cselekvés, illetöleg szerződés, mely által valamit elörökítünk, örökös eladás.

ELÖRÖL, (el-öröl) ösz. áth. 1) Az örlést elvégzi. *Malomba ment, el is örölt.* 2) Nagyon, kelletén túl megöröl. *A darát elörölték.* V. ö. EL, (2) és ÖRÖL.

ELŐRUGASZKODIK, (elő-rugaszkodik) ösz. k. Elöre rugaszkodik. Különbözik : *elérugaszkodik*, azaz rugaszkodva eléáll.

ELŐRUHA, (elő-ruha) ösz. fn. Előkötő, kötény.

ELŐS, (el-ö-ös) fn. és mn. tt. *elös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Így nevezik néhutt Dunán túl azon kocsit, mely a többieket futtatás közben megelözi. *Elösnek hajts!*

ELŐSALAK, (elö-salak) ösz. fn. Az érczek tisztításakor elöször elhulló salak.

ELŐSÁNCZ, (elö-sáncz) ösz. fn. A vármüvekben azon sáncz, mely a többi között legkivülebb fekszik.

ELŐSÉG, (el-ö-ség) fn. tt. *előség-ét.* Köz nyelven : elsőség, felső rangfokozat; bizonyos személyes jog, melylyel mások nem birnak. (Praerogativa).

ELŐSEGÉL, (elő-segél) ösz. áth. Segédkezeket nyujtva előmozdít; valamire juttat. *Elösegélni valakit bizonyos hivatalra.* Különbözik : *elésegél*, azaz eléjönni segél; (bajból) kisegél.

ELŐSEGÉLÉS, (elö-segélés) ösz. fn. Részvevő cselekvés, mely által valakit, vagy valamely ügyet előmozdítani iparkodunk. V. ö. ELŐSEGÉL.

ELŐSEGÍT, (elö-segít) l. ELŐSEGÉL.

ELŐSEGÍTÉS, (elö-segítés) l. ELŐSEGÉLÉS.

ELŐSÉR, l. ELŐSÖR.

ELŐSEREG, (elö-sereg) l. ELŐHAD.

ELŐSIET, (elö-siet) ösz. önh. Sietve előre tör; előre jutni siet. V. ö. ELŐ, (3) és SIET. Különbözik : *elésiet*, azaz sietve eléjön.

ELÖSMÉR, (el-ösmér) ösz. áth. Valamit, ami más által állíttatik vagy bizonyíttatik, részéről is igaznak vall (Recognoscit). Némelyek hibásan használják *félreösmér*, *eltéveszt*, *másnak ösmér* helyett. V. ö. EL, (2).

ELÖSMERÉS, (el-ösmerés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki mások állitását részéről is igaznak vallja. V. ö. ELÖSMÉR.

ELÖSMERVÉNY, (el-ösmervény) ösz. fn. Bizonyságtevő okirat, melynél fogva valaki bizonyos dolgot magáról más valaki részére igaznak, valónak, hitelesnek vall. *A fölperes elösmervényt adott a bírónak, a peres irományoknak magához vételéről.*

ELŐSOROL, (elö-sorol) ösz. áth. Valamely sokaságnak, mennyiségnek egyes részeit sorban, sorról sorra eléadja, elészámlálja. Jobban : *elésorol.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSÖR, (elö-sör) ösz. fn. A sörnek színe, mely a főzésben legelöször kifoly.

ELŐSZAB, (elö-szab) ösz. áth. Átv. ért. valamely teendőnek sorát, módját elrendeli. Jobban : *elészab.*

ELŐSZAK, (elö-szak) l. ELŐMONDAT.

ELŐSZALAD, (elö-szalad) ösz. önh. Szaladva előre megy. Különbözik : *elészalad*, azaz szaladva eléjön. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÁLL, (elö-száll) ösz. önh. 1) Szállva előre megy, halad, repül. *Elöszállanak az előhadak. Előszállanak a vándormadarak közt a hímek.* 2) Szem elé repül, repülve eléjön. Ez utóbbi értelemben szabatosabb : *elészáll.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÁLLÁS, puszta, Fehér megyében; helyr. *Előszállás-on, —ra, —ról.*

ELŐSZÁMLA, (elő-számla) ösz. fn. Előre, terv gyanánt csinált számla. V. ö. SZÁMLA.

ELŐSZÁMLÁL, (elő-számlál) ösz. áth. Szám szerént elmond, megnevez. *Előszámlálni a csatában elesett hősöket. Előszámlálni valakinek érdemeit.* Jobban : *elészámlál*. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÁMLÁLÁS, (elő-számlálás) ösz. fn. Valamely többségnek, mennyiségnek számszerínti elmondása. V. ö. ELŐSZÁMLÁL.

ELŐSZÁMOL, (elő-számol) ösz. áth. Valamit számadásképen eléterjeszt; számot adva róla, elémutat. *Előszámolni a kiadási költségeket, és a jövedelemből bejött pénzt. Előszámolni a sálogos jószágba fektetett összeget.* Jobban : *elészámol*. Amaz pedig inkább am. előre elkészít valamely számolatot. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÁMOLÁS, (elő-számolás) ösz. fn. Valaminek a számadás szabályai szerént elémutatása. *Kiadások, költségek előszámolása.* V. ö. ELŐSZÁMOL.

ELŐSZÁRNY, (elő-szárny) ösz. fn. A négyszárnyu robarok első szárnyai.

ELŐSZÉNA, (elő-széna) ösz. fn. Első kaszálási széna; agg széna. Amit ezután kaszálnak : *sarjú*.

ELŐSZENV, (elő-szenv) ösz. fn. Kórtanilag, a betegség kezdetén jelenkező szenvedés, fájdalom.

ELŐSZER, (elő-szer) 1) ösz. fn. Szer, mely előzőleg alkalmaztatik, 2) ösz. ih. tájdivatos *először* helyett; l. ezt.

ELŐSZERETET, (elő-szeretet) ösz. fn. 1) A rokonszenvnek azon neme, midőn valaki v. valami iránt különös vonzalmat, hajlandóságot érezünk, mielőtt szeretetreméltóságáról meggyőződve volnánk. 2) Vonzalom, melylyel többek közöl egyet különösen megtisztelünk. *Valaki iránt előszeretettel viseltetni.*

ELŐSZÉRÉZ, (elő-szèrèz) ösz. áth. Eléteremt, eléállít; ipar, szorgalom, keresés, kérés stb. által eléhoz. Jobban : *elészerez*. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÍN, (elő-szín) ösz. fn. A szinpadnak eleje, elörésze. (Proscenium).

ELŐSZÓ, (elő-szó) ösz. fn. Néhány szóból álló mondás vagy beszéd, melyet valamely dolog előtt, erre vonatkozólag, elmondunk. *Előszó valamely könyvben*, mely annak eredetét, czélját, használása módját stb. eléadja. *Előszó valamely ügy tárgyalásában, tanácskozásban; nyilvános beszédben.* Rokon értelmű vele az *előbeszéd*, csakhogy ez terjedelmesebb és innepélyesebb bevezetést jelent.

ELŐSZOBA, (elő-szoba) ösz. fn. Szoba, mely a főszoba vagy terem előtt van, s bemenetelül szolgál. Különösen, az előkelő nagyobb uraknál, tisztviselőknél, hivatalokban azon szoba, melyben a bemenni akarók várakoznak, mig a bemenetelre engedelmet kapnak, vagy reájok kerül a bemeneti sor.

ELŐSZÓCSKA, (elő-szócska) ösz. fn. Magyar nyelvtani műszó, mely helyett jelennen a *névelő* divatozik. l. NÉVELŐ.

ELŐSZÓLÍT, (elő-szólít) ösz. áth. Valakit szólít, hogy előre lépjen, előre jöjjön. Különbözik : *elészólít*, azaz maga elébe szólít. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÓLÓ, (elő-szóló) ösz. fn. Aki legelőször szól, vagy a többiek helyett is szól, szónokol.

ELŐSZÖKELLÉS, (elő-szökellés) ösz. fn. 1) Előre szökellés, kiszökellés. 2) Valaminek v. valakinek elébe szökés; az utóbbi esetben jobban : *elészökellés*.

ELŐSZÖKELLIK, (elő-szökellik) ösz. k. 1) Előre —, 2) Elébe szökellik.

ELŐSZÖKÉS, (elő-szökés) 1) Előre —, 2) Elébe szökés; ez utóbbi esetben : *elészökés*.

ELŐSZÖKIK, (elő-szökik) ösz. k. 1) Előre —, 2) Elébe szökik; ez utóbbi értelemben : *elészökik*.

ELŐSZÖR, (el-ő-ször) ih. 1) Elsőben, első izben. *Kétszer loptak meg : először Budán, másodszor Pesten.* 2) Használjuk, midőn több dolgot egyenként elszámlálunk, s valamit mindenek előtt említünk, pl. *Névelő nélkül használtatnak, először : a tulajdonnevek, másodszor : a személyragosak* stb. 3) Jelent kezdetet, első esetet. *Ma először mentem gőzkocsin.* Ezen értelemben fölveszi a felső fok képzőjét is : *leg* v. *legesleg*. *Legelőször* v. *legeslegelőször*.

ELŐSZÖRI, (elő-szöri) ösz. mn. Első izben vagy kezdetben történő. *Előszöri meglopatás. Előszöri kirándulás.*

ELŐSZŰL, (el-ősztil) ösz. önh. Haja, szakálla, bajusza, egészen őszszé lesz.

ELŐSZÜLÖTT, (elő-szülött) ösz. fn. Régies, például a Bécsi Codexben a mai *elsőszülött* helyett.

ELŐTAG, (elő-tag) ösz. fn. A borjúnak, báránynak, lúdnak, réczének stb. elejéből vágott negyede.

ELŐTALÁL, (elő-talál) ösz. áth. 1) Valakivel öszvejön, történetből találkozik. *Előtalálni valakit az utczán, a vásárban, az úton.* Szabatosabban : *elétalál*. V. ö. ELŐ, (3). 2) Gúnyosan szólva, valamit visszásan, fonákul talál, azaz tesz v. mond. *No ugyan előtaláltad !* Helyesebben : *eltaláltad*.

ELŐTÁLAL, (elő-tálal) ösz. áth. Tulajd. ételt tálba töltve, rakva eléad. Átv. ért. titkot, elhallgatni való dolgot kilocsog, minden hímezés hámozás nélkül elbeszél. Jobban : *elétálal*. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐTALÁLKOZIK, (elő-találkozik) ösz. k. Történetesen, véletlenül valakivel öszvejön. V. ö. ELŐTALÁL és TALÁLKOZIK.

ELŐTAN, (elő-tan) ösz. fn. Bevezetés valamely tudományba, tudományos ismeretekbe.

ELŐTÁNCZ, (elő-táncz) ösz. fn. 1) Táncz, melyet valaki több tánczolók között legelül jár. 2) Valamely nagyobb szerkezetű, több szakokból álló táncznak első része.

ELŐTÁNCZOL, (elő-tánczol) ösz. önh. A tánczot legelül járja, a tánczosok sorát vezeti, pl. a keringőben.

ELŐTÁNCZOS, (elő-tánczos) ösz. fn. Aki a tánczot legelül járja, a tánczosok sorát vezeti. A néhai toborzó katonáknál rendesen a káplár volt az előtánczos, ki a körnek közepén foglalt helyet, előre mutatva az újabb és újabb lejtéseket (figurákat). Az érsekujvári sajátságos pünkösdi tánczban az előtánczost, ki párosan jár a soron kivül, *táncsmesternek* hívják.

ELŐTASZÍT, (elő-taszít) ösz. áth. 1) Valakit vagy valamit taszítva előre mozdít, előre nyom. 2) Elébe taszít; s ekkor helyesebben : *elétaszít.*

ELŐTAVASZ, (elő-tavasz) ösz. fn. A tavasz kezdete, mely nálunk mártius hónapra esik.

ELŐTE, (elő-te) ösz. fn. Így nevezik több vidéken azon vesszőből font és sárral tapasztott ajtócskát, melylyel a fűtött kemencze száját beteszik. (Elötevő). Mátyusföldén, *tévő.* Hegyalján : *elötö*, (elő-tő = elő-tevő).

ELŐTEJ, (elő-tej) ösz. fn. Szülés utáni első anyatej. Máskép : *föcstej.*

ELŐ-TEJED, falu Pozsony megyében; helyr. *Elö-Tejed-en, —re, —röl.*

ELŐTÉL, (elő-tél) ösz. fn. A tél eleje, kezdete, mely nálunk december hónapra esik.

ELŐTÉR, (elő-tér) ösz. fn. Általán a térnek első része. Festészetben : a képen elül álló tér, melynek ellentéte a *háttér.*

ELŐTEREM, (elő-terem) ösz. fn. Terem, mely a többi termekbe vagy főterembe szolgál bemenetelül. V. ö. TEREM.

ELŐTERÉM, (elő-terém) ösz. önh. Hirtelen, véletlenül, váratlanul eléáll, megjelen.

ELŐTEREMT, (elő-teremt v. teremt) ösz. áth. Eléállít, elészerez. Élünk e szóval, midőn az eléállítás mintegy felsőbb erőbe, több mint emberi munkába kerül, midőn, úgy szólván, valamit semmiből hozunk elé. *Akárhol veszed, de előteremtsd. Rosz esztendőben nehéz az adót előteremteni.*

„Te előteremtvén a régi hősöket,
Életet varázsolsz néma tetteikbe."

Szemere P.

Jobban : *eléteremt.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐTERJESZT, (elő-terjeszt) ösz. áth. Valamit egész terjedelmében eléad, kiterítve elémutat. *Előterjeszteni a mértani munkálatokat, abroszokat.* Szélesb értelemben, szóval terjedelmesen eléad, a dolognak, ügynek mibenlétét bő részletekben elmondja. Jobban : *eléterjeszt.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐTERJESZTÉS, (elő-terjesztés) ösz. fn. Valaminek egész terjedelemben elémutatása, s mintegy kiterítése. *Különféle okiratok előterjesztése.* Szélesb ért. szóbeli terjedelmes eléadás, a dolognak, ügynek érdemleges elbeszélése. V. ö. ELŐTERJESZT.

ELŐTERJESZTMÉNY, (elő-terjesztmény) ösz. fn. Szóval, terjedelmesen, részletesen eléadott ügy. V. ö. ELŐTERJESZT.

ELŐTÉTEL, (elő-tétel) ösz. fn. 1) A körmondatnak első főrésze, helyesebben *elömondat* v. *elöszak.* 2) A két tételü okoskodásnak előrésze, melynek az *utótétel* felel meg. (Antecedens, Consequens). 3) Oly tétel, melynek bizonyossága megmutatva nincs, de előre főlteszszük azért, mert belőle több más tételeket következtethetünk, vagy magyarázhatunk, fejthetünk. (Hypothesis).

ELŐTÉVŐ, (elő-tévő) l. ELŐTE.

ELŐTIKSZÓIG, (elő-tik-szóig) ösz. ih. Első kakasszólásig. Eléfordúl Margit életében.

ELŐTIKSZÓKORON, (elő-tik-szó-koron) ösz. ih. Első kakasszóláskor. (Margit élete).

ELŐTOL, (elő-tol) ösz. áth. Valakit vagy valamit tol, hogy előre menjen, mozduljon. Mást jelent *elétol,* azaz tolva eléhoz.

ELŐTOLAKODIK, (elő-tolakodik) ösz. k. Tolakodva előre nyomúl.

ELŐTOPPAN, (elő-toppan) ösz. önh. Toppanva hirtelen, véletlenül valaki v. valami elé lép, megjelen. Helyesebben : *eléloppan.*

ELŐTŐ, (1), (elő-tő v. -tevő) ösz. fn. Kemencze szájának ajtaja, l. ELŐTE.

ELŐTŐ, (2), (elő-tő) ösz. fn. Tövestül elültetett növény.

ELŐTT, (el-ö-ött) névutó. Személyragozva : *előttem, előtted, előtte, előttünk, előtteték, előttök.* 1) A latin *ante* értelmében, e kérdésre : *hol?* a téren létező tárgynak elejét határozza meg, s am. azon helyen, mely után, mely mögött valami áll, fekszik stb. *Ház előtt álló kocsi. Templom előtt összegyűlt nép. Hadsereg előtt lovagló vezér.*

„Nem úgy van most, mint ez előtt,
Sár van a mi házunk előtt." Népd.

2) Időben egymás után következő eseményekre vonatkozva, e kérdésre : *mikor?* am. bizonyos időt megelőzve, ami után mások következnek. *Egy hét, három hónap, négy év előtt történt. Ez előtt két órával.* Személyragozott állapotban : *ez előtt* v. *ennek előtte*, *az előtt* v. *annak előtte*, *egy hó előtt* v. *egy hónak előtte.* 3) A latin *coram* értelmében am. valakivel szemben, valakinek szeme láttára. *Megjelenni a biró, a törvényszék előtt. Ez a dolog sok ember előtt történt. Többek előtt nyilvánitani, bizonyítani valamit. Vétkezni Isten és emberek előtt.*

Képzésre hasonló ezen névutókhoz : *mög-ött, föl-ött, al-att, hegy-ett, közep-ett, köz-ött, mell-ett*, melyekben az illető képzők az *ott* helymutató határozónak változatai.

ELŐTTEMÉZ, (el-ö-tt-em-éz) áth. m. *előttemeztem, —tél, —ett.* Valamely okirat hitelesítésére ezen szó után : *előttem*, saját nevét aláírja.

ELŐTTES, (el-ö-tt-es) mn. tt. *előttes-t*, tb. *—ek.* Némelyektől használt új szó ezen értelemben : *elöljáró.* Megfelel neki : *alattos.*

ELŐTTEZ, (el-ö-tt-ez) l. ELŐTTEMÉZ.

ELŐTUDAT, (elő-tudat) ösz. fn. Tudat vagy tudomás valami felől, hogy történni fog, vagy meglenni készül. *Ez elötudatom nélkül történt.*

ELŐTÜN, (elő-tün) ösz. önh. Mintegy önerejénél fogva láthatóvá lesz, elébukik, szembe ötlik. *Néha-néha elötün a csalitban bujdosó vad. Elötün a nap a felhők közöl.* Jobban : *elétün.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐTÜNEMÉNY, (elő-tünemény) ösz. fn. l. ELŐJEL.

ELŐTÜNIK, (elő-tünik) ösz. k. Külső erőnél fogva, önkéntelen szem elé kerül, láthatóvá lesz, pl. *A forgatott bűvös lámpában egymás után elötünnek a képek. A fölemelt fátyol alól elötünik a hölgy arcza.* V. ö. ELŐTÜN.

ELŐUDVAR, (elő-udvar) ösz. fn. 1) Épületnek első udvara. Különböztetésül a *hátulsó* udvartól. 2) Kerített vagy kerítetlen térség az épület előtt. *Templom, palota, kastély, tanoda elöudvara.*

ELŐUGOR, (elő-ugor) ösz. önh. Belső indokból, kedvből, önszántából tesz ugrást elő felé. *Elöugor a tánczkedvelő legény, mihelyest meghuzzák kedves nótáját.* Köz beszédben *elöugrik.* Mást jelent *eléugor* v. *-ugrik,* azaz ugorva eléjön.

ELŐUGRAT, (elő-ugrat) ösz. áth. és önh. 1) Eszközli, hogy valaki elő- v. eléugorjon. V. ö. ELŐUGOR. 2) Lóháton ülve a többi közöl előre ugrik.

ELŐUGRIK, (elő-ugrik) ösz. k. Külső erő által kényszerítve, vagy bármely szükségességből ugrást tesz előre. *Elöugrik a megsarkantyúzott ló. Elöugrik a korbácscsal zaklatott siheder. Elöugrik a meghuzott sárkány.* A köz beszédben nem szoktak különbséget tenni az önkéntes és kénytelen ugrás között, mindeniket *ik*-es igével fejezvén ki. Mást jelent : *eléugrik,* azaz ugorva szem elé jön.

ELŐÜNNEP, (elő-ünnep) ösz. fn. Egyházi ért. sátoros ünnepeket megelőző nap, melyet a régi keresztyének félünnep gyanánt bizonyos ájtatos készületek között megüllöttek. (Vigilia). Polgári ért. nagy ünnepély előtti nap, melyen előleges készületek történnek a következőre.

ELŐÜTÉS, (elő-ütés) ösz. fn. Cselekvés, mely szerént valaki az első ütést teszi ; a többi ütők között elül üt, pl. a cséplésben, pőrölyözésben.

ELŐVADÁSZAT, (elő-vadászat) ösz. fn. Próba gyanánt tartott vadászat, mely más nagyobbakat előz meg.

ELŐVÁGÁS, (elő-vágás) ösz. fn. Több vágások között az első, péld. a huszáros hat vágás közől az, melyet bizonyos irányban először kell tenni. V. ö. VÁGÁS.

ELŐVÁR, (elő-vár) ösz. fn. A várerősséget ótalmazó, fedező falak, sánczok, bástyák, melyeket előbb be kell venni, hogy a várba jutni lehessen.

ELŐVÁROS, (elő-város) ösz. fn. Tulajd. a várasnak azon része, mely a belső város kerítésén, falain, bástyáin kivül fekszik. Által̈án a városnak külső fele. *Józsefváros Pestnek egyik elővárosa.* Köz divat szerént : *külső város* v. *külváros.*

ELŐVÁROSI, (elő-városi) ösz. mn. Kül- vagy külsővárosi. *Elővárosi utczák, házak.*

ELŐVÁRMŰ, (elő-vár-mű) ösz. fn. Vármű, azaz sánczok, bástyák stb. melyek a vár környékén kisebb-nagyobb távolságban vannak. *Komárom elővárművei a dunántuli, csalóközi, és vágontuli vidékekre terjednek ki.*

ELŐVARRÁS, (elő-varrás) ösz. fn. Varrás, valamely ruhának, ruhaneműnek előrészén.

ELŐVÁSÁR, (elő-vásár) ösz. fn. Nagyobbszerü országos vásárok kezdete, midőn a termesztményeket és iparmüveket nagyban, sommásan adják és veszik. *Az elővásárban jobbára a nagykereskedők üzérkednek. Pesti elővásár.*

ELŐVÁSÁRLAT, (elő-vásárlat) ösz. fn. Cselekvény, midőn valaki mások előtt bevásárol. *A kofáknak, szatócsoknak az elővásárlatot megtiltani.*

ELŐVÁSÁRLÓ, (elő-vásárló) ösz. fn. Személy, ki némi árukat, különösen eleségi czikkeket előre bevásárol, hogy azokat utóbb drágábban adhassa el.

ELŐVE, (el-ő-ve) kiavult ih. l. ELEVE.

ELŐVÉD, (elő-véd) ösz. fn. A hadmenetben azon sereg, csapat, mely a derékhad előtt bizonyos távolságra előre megyen. (Avant-garde).

ELŐVEL, (el-ő-vel) kiavult ih. am. eleve, korán. *Elővel érő gyümölcsök.*

ELŐVÉGZET, (elő-végzet) ösz. fn. Cselekvény, melynél fogva valami előre el van végezve, határozva. A hittudoroknál, előleges isteni végzés, határozat valamely jövendő felől. Különösen isteni örök határozat az emberek üdvössége vagy elkárhozása iránt. (Praedestinatio).

ELŐVEREKÉDIK, (elő-verekédik) ösz. k. Fáradságosan, erőszakkal előre nyomúl, előre vergődik. V. ö. ELŐ, (3) és VEREKÉDIK.

ELŐVÉSZ, (elő-vész) ösz. áth. Ami félre volt téve, azt kézbe veszi, eléhozza, használni kezdi. *Elővessi téli ruháját. Elövessi a rég nem olvasott könyvet.* Átv. ért. szoros vizsgálat, fenyiték, vigyázat alá fog. *Csintalan fiúk, majd elővesslek én benneteket. Ugyan elővették öt a birák.* Szabatosabban : *elévész,* amaz pedig tulajdonképen am. *előre vész.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐVÉTEL, (elő-vétel) ösz. fn. 1) Elővásárlat l. ezt. 2) Félre tett, heverő, használatlan jószágnak eléhozása, kézbe vétele, használása, s ekkor szabatosabban : *elévétel.*

ELŐVETÉS, (elő-vetés) ösz. fn. A koczkavető, tekedobó, s hasonló játékokban az első vetés, dobás. *Rajtad van az elővetés.*

ELŐVETŐDIK, (elő-vetődik) ösz. k. Történetből, véletlenül eléjön, elékerül ; mintegy odavetve megjelenik. *Hurczolkodáskor elővetődtek a rég keresett irományok.* Szabatosabban : *elévetődik.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐVEZET, (elő-vezet) ösz. áth. Előre vezet; kivezetve előreállít. *Elővezették a hősnek a legserényebb paripát.* Különbözik : *elévezet*, azaz vezetve eléhoz, elémutat.

ELŐVIGYÁZAT, (elő-vigyázat) ösz. fn. Vigyázat, melylyel előre élünk, nehogy valamely kedvezőtlen dolog érjen bennünket.

ELŐVIGYÁZATOS, (elő-vigyázatos) ösz. mn. Óvatosan gondoskodó, előre vigyázó.

ELŐVILÁG, (elő-világ) ösz. fn. Képes kifejezésben am. régen, hajdan élt emberek, vagy történt dolgok összvege. Ellene tétetik : *utóvilág. Elővilág történetei. Legjelesebb emberek életei az elővilágból. Erről az elővilág mit sem tudott.*

ELŐVILÁGI, (elő-világi) ösz. mn. Elővilágbeli, elővilágban létezett. *Elővilági történelem. Elővilági birodalmak.*

ELŐVILÁGÍT, (elő-világít) ösz. áth. Valaki előtt világot visz, hogy lásson. *Elővilágítani a sötétben járóknak.* Átv. ért. észmivelő, észderitő tanokkal, ismeretekkel, mások tudatlanságát elűzi; vagy erényes, példás magaviseletével másokat jóra buzdít.

ELŐVISZ, (elő-visz) ösz. áth. Előre mozdít; nagyobb, felsőbb fokra emel; valakinek előmenetelét eszközli. Ettől megkülönböztetendő az : *elülvisz. Őtet saját érdemei vitték elő, mig mást pártfogások tolták fel. (A búcsujárásban elülviszik a keresztet).*

ELŐVITEL, (elő-vitel) ösz fn. Átv. ért. előmozdítás, magasabb nagyobb fokra, rangra emelés.

ELŐVITORLA, (elő-vitorla) ösz. fn. A hajó elején levő vitorla.

ELŐVITORLARÚD, (elő-vitorla-rúd) ösz. fn. Rúd, melyre az elővitorlát feszítik. V. ö. VITORLA, ELŐVITORLA.

ELŐVITORLÁZ, (elő-vitorláz) ösz. önh. A vitorlás hajót más hajónak elejébe hajtja.

ELŐVÍVÁS, (elő-vívás) ösz. fn. Próba- vagy kezdő vívás, mely a derékvívást megelőzi; előcsata, előharcz.

ELŐVIVÓ, (elő-vivó) ösz. fn. Ki a vivók között első helyen vív; előcsatázó. A vivó intézetben, ki a növendékek közől, mint legügyesebb, elöpélda gyanánt mutogatja a vivás szabályait és csinjait.

ELŐVON, (elő-von) ösz. áth. Maga után vonva eléállit, elémutat. Jobban : *elévon.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐVONAL, (elő-vonal) ösz. fn. lásd : KÜLVONAL.

ELŐZ, (el-ő-öz) áth. m. *előz-tem, —tél, —ött.* 1) Valakinek elejébe áll, fut; valakit maga után hagy. Rendesen *meg* igekötővel használtatik, pl. *Megelőzni valamennyi pályatársat.* 2) Tájszokásilag : más elébe állva árnyékot vet, a világosságot elveszi. *Ne előzz*, azaz, menj félre a világosság elől. 3) Valamit a kiszabott idő előtt tesz, pl. *elözi a szüretet*, azaz, a hegybirósági engedelem előtt szüretel; átvitt ért. előre folveszi a szürendő bor árát.

ELŐZÁSZLÓ, (elő-zászló) ösz. fn. Zászló, mely a többi között legelül vitetik, vagy föl van tűzve. *Előzászló a búcsujárásban, a hajón.*

ELŐZÉKÉNY, (el-ő-öz-ék-ény) mn. tt. *előzékény-t*, tb. *—ek.* Ki a társadalmi életben mások kivánságát kilesi, s előre teljesíteni iparkodik; ki mást a tisztelgésekben, udvariságban megelőz. (Zuvorkommend).

ELŐZÉKÉNYEN, (el-ő-öz-ék-ény-en) ih. Előzékeny módon, előzékenységet mutatva.

ELŐZÉKÉNYSÉG, (el-ő-öz-ék-ény-ség) fn. tt. *előzékénység-ét.* Tulajdonság, melynél fogva valaki a társas életben mások kivánságát mintegy kilesve, előre teljesítni iparkodik. *Előzékenysége sok jóakarót és barátot szerez neki.*

ELŐZÉS, (el-ő-öz-és) fn. tt. *előzés-t*, tb. *—ék.* Másoknak térben vagy időben elhagyása. *Kocsik, paripák előzése. Szüretelőzés.* V. ö. ELŐZ.

ELŐZET, (el-ő-öz-et) fn. tt. *előzet-ét.* Elvont értelmü szó, am. valamely tanba, tudományba, szerződésbe bevezető ismeretek, melyeket előre kell bocsátani, hogy a következőket könnyebben fel lehessen fogni. (Praeliminare).

ELŐZETÉS, (el-ő-öz-et-és) mn. tt. *előzetés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Előzet gyanánt szolgáló. V. ö. ELŐZET. *Előzetes ismeretek.*

ELŐZKÖDIK, (el-ő-öz-köd-ik) k. m. *előzköd-tem, —tél, —ött.* Másokat megelőzni szeret, gyakran mások elébe siet, hajt, pl. *Előzködnek a kocsisok*, midőn egymást el-el hagyogatják, egymás elébe hajtani törekesznek; vagy, mint Dunán túl mondják, midőn *elősnek hajtanak.*

ELŐZMÉNY, (el-ő-öz-mény) fn. tt. *előzmény-t*, tb. *—ék.* Észtanban, a tulajdonkép vett okoskodásnak azon tételei, melyekből következtetést húzunk, t. i. a főtétel (major), és altétel (minor) az okoskodásnak előzményei (praemissae). Általán, minden, mi valamely következőnek alapul szolgál, miből valami foly vagy folyhat. *Nagy újítást bizonyos előzmények nélkül behozni nem lehet. Kedvező előzmények. Ily előzmények után hozzá foghatni a dologhoz.*

ELŐZŐ, (el-ő-öz-ő) mn. tt. *előző-t.* 1) Mások előtt menő, mások elébe futó; másokat maga után hagyó. 2) Előzékeny. 3) Valamely elkövetkezhető bajtól, nyavalyától megovó.

ELŐZŐLEG, (el-ő-öz-ő-leg) ih. 1) Előre bocsátva; mindenek előtt. *Ezt előzőleg kellett tennünk, hogy tovább működhessünk.* 2) Mások kivánságát kilesve s előre teljesítve. 3) Elkövetkezhető bajtól megóva.

ELÖZÖNLIK, (el-özönlik) ösz. k. Özön gyanánt elterül, szétárad. *Réteken, mezökön elözönlenek a tavaszkor kiáradott folyók.*

ELÖZÖNÖL, (el-özönöl) ösz. áth. Özönnel elborít. *A kiáradt Tisza elözönli a sik vidékeket.* Átv. ért. rendkivüli böséggel, sokasággal eltölt, elföd.

ELŐZŐSZER, (előző-szer) ösz. fn. Szer, gyógyszer, melynek használása valamely elkövetkezhető nyavalyát eltávoztat, vagyis, kiütését akadályozza.

ELPÁHOL, (el-páhol) ösz. áth. Kézzel vagy kézbelivel, pl. bottal, korbácscsal derekasan elver. Alsó irásmódba való tréfás kifejezés. *Jól elpáholták.*

ELPAJKOSÍT, (el-pajkosít) ösz. áth. Pajkosságra szoktat, pajkossá tesz.

ELPAJKOSODIK, (el-pajkosodik) ösz. k. Pajkossághoz szokik, pajkossá lesz. *Cselédek társaságában elpajkosodnak a gyermekek.* V. ö. PAJKOS.

ELPAJKOSÚL, (el-pajkosúl) ösz. önh. l. ELPAJKOSODIK.

ELPAKOL, (el-pakol) ösz. áth. Holmit ládába, tarisznyába, zsákba stb. eltevés, vagy tovább szállítás végett elrakosgat. Németből kölcsönözött szó; helyette a használatból kiavult, de tős gyökeres *rakos* ige ajánlatosb.

ELPALÁNKOL, (el-palánkol) ösz. áth. Palánkokkal elkerít. *Elpalánkolni a vadas kertet.* V. ö. PALÁNK. Különösen, tábort vagy sánczokat sajátszerü karózatokkal megerősít, körülvesz.

ELPALÁNKOLÁS, (el-palánkolás) ösz. fn. Palánkkal, azaz földbe vert karókkal, hasogatványokkal elkerítés.

ELPALÁNKOZ, (el-palánkoz) l. ELPALÁNKOL.

ELPALÁSTOL, (el-palástol) ösz. áth. Átv. ért. hibát, vétket, gyöngeséget, gyarlóságot; vagy tervet, szándékot eltitkol, elföd, eltakar, mintha palástot vetne reá. *A pártok iparkodnak saját embereik hibáit elpalástolni.*

ELPÁLCZÁZ, (el-pálczáz) ösz. áth. Pálczával elver, elkerget, vagy: megver, megdönget. *A rest szolgát elpálczázni. A szemtelen követelőt elpálczázni a háztól.*

ELPALLÓZ, (el-pallóz) ösz. áth. Palló-féle erős deszkázattal elválaszt.

ELPALL, (el-pall) ösz. áth. Gabónát, magot rostával, vagy más eszközzel a szemettől, polyvától elválaszt, megtisztít. Régies. V. ö. PALL.

ELPÁLLIK, (el-pállik) ösz. k. Tulajdonkép, a meleg nedv miatt megbüzhödik és rohadásnak indúl. Mondatik leginkább az állati testekről. *Elpállik a szája vége, a láb ujjainak köze. Elpállanak a szellőtlen helyen álló nyers bőrök.* V. ö. EL, (2) és PÁLLIK.

ELPANASZOL, (el-panaszol) ösz. áth. Panaszolva elmond, eléad valamit. *Elpanaszolni bajait. Elpanaszolni a biró előtt a szenvedett sérelmeket.*

ELPANG, (el-pang) ösz. önh. Hosszu állás, veszteglés miatt elromlik, elposhad, elrohad.

ELPARAJOSODIK, (el-parajosodik) ösz. k. A gyimgyom, gaz, paraj, s más haszontalan füvek benövik. *A müveletlen földek, mezők, kertek elparajosodnak.* V. ö. PARAJ.

ELPÁRÁLLIK, (el-párállik) ösz. k. Páraalakban elszáll, elrepül. *Elpárállik a tüzes vasra cseppentett viz.*

ELPARANCSOL, (el-parancsol) ösz. áth. Parancsszóval elküld; parancs által elutasít. *A béreseket elparancsolni a mezőre. Valakit elparancsolni a háztól.*

ELPARASZTOSODIK, (el-parasztosodik) ösz. k. Parasztos szokásokat, erkölcsöket vesz fel; durva, faragatlan természetüvé válik.

ELPARÁZNÍT, (el-paráznít) ösz. áth. Paráznává tesz. V. ö. PARÁZNA. *A gyanús személyek társasága elparáznítja a fiatal embert.*

ELPARÁZNÚL, (el-paráznúl) ösz. önh. Paráznává lesz.

ELPARÁZSODIK, (el-parázsodik) ösz. k. Mondjuk fáról, midőn égés által parázszsá változik.

ELPARITTYÁZ, (el-parittyáz) ösz. áth. Parittyával eldobál, elhajigál. *Elparittyázni a köveceket.* V. ö. PARITTYA.

ELPARLAGODIK, (el-parlagodik) ösz. k. Tulajd. a földről mondják, mely miveletlenül hagyva terméketlenné, gazossá válik. *Hosszas háboru alatt elparlagodnak a legtermékenyebb vidékek.* Átv. ért. müveltségéből kivetkőzik. *Folytonos tanulás nélkül elparlagodnak a legjelesebb elmék.* V. ö. PARLAG.

ELPARLAGÚL, (el-parlagúl) ösz. önh. l. ELPARLAGODIK.

ELPÁROL, (el-párol) ösz. áth. Repülékeny részecskékből álló testet tüz, melegség által párrá változtat el. *Tüzes vaslemezen elpárolni az ecsetet.* V. ö. PÁR.

ELPÁROLÁS, (el-párolás) ösz. fn. Repülékeny részecskékből álló testnek tüz, melegség által párrá változtatása.

ELPÁROLGÁS, (el-párolgás) ösz. fn. A test repülékeny részecskéinek tüz, melegség által elszállása, eloszlása, könnyü páralakban elszéledése.

ELPÁROLGAT, (el-párolgat) ösz. áth. Folytonos tüz, melegség által a test repülékeny részecskéit páralakban eloszlatja.

ELPÁROLOG, (el-párolog) ösz. önh. Párrá oszolva, változva lassanként vagy egymás után elrepül, elszállong. *A forró viz elpárolog.*

ELPÁROLOGTAT, (el-párologtat) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely test részecskéi elpárologjanak. V. ö. ELPÁROLOG.

ELPÁROLTAT, (el-pároltat) ösz. áth. Más által, vagy közvetett eszközzel valamit páraképen eloszlat. *Izzó vas, parázs, napsugár stb. által elpároltatni valamit.*

ELPÁRTÍT, (el-pártít) ösz. áth. Valakit azon párttól, melyhez előbb tartozott, más párthoz csábít, elvonz.

ELPÁRTOL, (el-pártol) ösz. önh. A párttól, melyhez tartozott, elszakad, elválik. *Önfeleitől elpártolni az ellenséghez. Elpártolni hazájától, ősi vallásától.*

ELPÁRTOLÁS, (el-pártolás) ösz. fn. A párttól, felekezettől, melyhez valaki tartozott, elszakadás, elválás.

ELPÁRTÚL, (el-pártúl) szokottabban : l. ELPÁRTOL.

ELPASKOL, (el-paskol) ösz. áth. Tulajd. *pask* hangot adó csapásokkal elkerget, elűz. Népi köz nyelven, valamely lapos eszközzel, péld. lapoczkával, lapáttal ütögetve elver. Mondják a marhákról is, midőn a vetéseket, réteket sürü csapások által eltiporják.

ELPATKÓL, (el-patkól) ösz. önh. Tréfás köznépi nyelven am. meghal; vagy : elillan, elsurran. *Az üldöző hadnagyok elöl elpatkóltak a betyárok. Örökre elpatkólt szegény.*

ELPATTAN, (el-pattan) ösz. önh. 1) Pattanva elszakad, eltörik, elreped. *Elpattan a túlfeszített húr; elpattan a lőporral fölvetett szikla; elpattan a hordó abroncsa.* 2) Ágyu, taraczk, puska stb. elsülve *patt* hangot ad. V. ö. PATTAN. 3) Átv. ért. elpukkad. *Mérgében majd elpattant.*

ELPATTANÁS, (el-pattanás) ösz. fn. 1) Pattanva elszakadás, eltörés, elrepedés. *Fölcsigázott húrok elpattanása; száraz hordó elpattanása.* 2) Ágyunak, mozsárnak, puskának stb. elsülése. 3) Villanygépnek kiürülése.

ELPATTANT, (el-pattant) ösz. áth. 1) Valamit pattanással elrepeszt, szétnyom, eltör, elszakaszt. *Elpattantani a hólyagot. Elpattantani a hegedühúrt.* 2) Ágyut, mozsarat, s más lőszereket elsüt. *Elpattantani az ágyut, puskát.* 3) A villanyos gépet kiüríti.

ELPATTOG, (el-pattog) ösz. önh. Pattogva szétrepül, eloszlik, elszakadoz. *Elpattognak a húrok. Elpattognak tüzi játékban a röppentyük.*

ELPATTOGTAT, (el-pattogtat) ösz. áth. Valamit elpattogni késztet; pattogva széttörni, repedni kénytelenít. *Elpattogtatni a röppentyüket. Elpattogtatni tüzön a száraz kukoriczát.*

ELPAZARLÁS, (el-pazarlás) ösz. fn. Cselekvény, melynél fogva valaki vagyonát elpazarolja. V. ö. ELPAZAROL.

ELPAZAROL, (el-pazarol) ösz. áth. Vagyonát mértéktelenül, szükség nélkül, könnyelmüleg, és haszontalan dolgokra elvesztegeti, elkölti. *Elpazarolni pénzét, jószágát. Elpazarolni őseinek véres verejtékü keresményét. Eszemiszomra, mulatságokra, asszonyokra elpazarolni mindenét.*

ELPAZÉRLÁS, (el-pazérlás) lásd : ELPAZARLÁS.

ELPAZÉROL, (el-pazérol) l. ELPAZAROL.

ELPECSÉTÉL, (el-pecsétél) ösz. áth. Pecséttel elzár valamit. *Elpecsételni az örökös és végrendelet nélkül megholtnak ingó vagyonát.*

ELPENDERÉDIK, (el-penderédik) ösz. k. Sarkán megfordulva, megperdülve eltávozik. *Vigan, tánczra elpenderedett.* Tréfás irásmódba való. V. ö. PENDERÉDIK.

ELPENDERÍT, (el-penderít) ösz. áth. Valamit tengelye körül, vagy valakit sarkán megfordítva úgy elüt, eltaszít, eltávoztat, hogy ez megperdül bele. *Elpenderíteni a búgó csigát. Elpenderíteni csárdástánczban a menyecskét.* V. ö. PENDERÍT. Köz, és tréfás irásmódba való.

ELPENDERŰL, (el-penderűl) l. ELPENDERÉDIK.

ELPÉCZÉL, ELPÉCZÉL, (el-péczél v. —péczél) ösz. áth. Czövekekkel, karókkal elválaszt, elkülönít. *Elpéczelni az udvart a szérüs kerttől.* V. ö. PÉCZÉL.

ELPÉCZÉZ, ELPÉCZÉZ, (el-péczéz v. —péczéz) l. ELPÉCZÉL.

ELPENÉSZÉDIK, (el-penészédik) ösz. k. A penész ellepi, megfogja. *Elpenészedik a nedves helyen tartott kenyér, sajt, ruha* stb. V. ö. PENÉSZ.

ELPÉRDÍT, (el-pérdít) ösz. áth. Valamit vagy valakit görbe irányu vonalban ugy elvet, eltaszít stb. hogy peregjen. *Elperdíteni a csigát.* V. ö. PÉRDÍT.

ELPÉRDŰL, (el-pérdül) ösz. önh. Kerek, gömbölyü alaku test saját tengelye körül forogva elgördül. *Elperdül a gombolyitó. Elperdül az orsó. Elperdül a koczka.* V. ö. PERDŰL.

ELPÉRÉG, (el-péreg) ösz. önh. 1) Peregve, azaz saját tengelye körül, *per* v. *pr* hangot adva, elforog. *Elpereg a rokkán az orsó.* 2) A gabona szemei egymás után elhúllanak kalászaikból. *Az igen elérett búza, árpa, köles, hányásvetéskor elpereg.* 3) Átv. ért. mondják a nyelvről, midön szüntelen jár. *Elpereg a nyelve reggeltől estig.*

ELPÉRÉGTET, (el-pérégtet) ösz. áth. 1) Kerek, hengerded, gömbölyü testet, eszközt folytonosan peregni késztet, hagy, enged. *Elperegtetni az orsót.* 2) A gabonaszemeket, vagy más száraz magvakat kalászaikból, hüvelyeikből elhullat. *Hordáskor sok szemet elperegtetnek a gondatlan gazdák.*

ELPÉRÉL, (el-pérél) l. ELPÖRÖL.

ELPÉRGÉL, (el-pérgél) ösz. áth. Pergelés közben eléget, jobban megpergel, mintsem kellene. *Elpergelni a bográcsos húst.* V. ö. EL, (2) és PÉRGÉL.

ELPÉRGET, (el-pérget) l. ELPÉRÉGTET.

ELPÉRKÉL, (el-pérkél) l. ELPÉRGÉL.

ELPÉRLEKÉDIK, (el-pérlekédik) l. ELPÖRLEKEDIK.

ELPÉRPATVARKODIK, (el-pér-patvarkodik) l. ELPÖRPATVARKODIK.

ELPÉRZSÉL, (el-pérzsél) ösz. áth. Szálas részekből álló testet lángoló tüzzel eléget. *Elperzselni gyertyával a haját, szemöldökét, szőrét. Elperzselni a disznó sertéjét.* Szélesb ért. valamely testnek külsejét, kérgét, bőrét elégeti. *Elperzselni a fa ágait, leveleit, elperzselni a fanyársat, piszkafát.* V. ö. EL, (2) és PÉRZSÉL.

ELPÉRZSÉLŐDIK, (el-pérzsélődik) ösz. belsz. Perzselődve elég. V. ö. PERZSELŐDIK. *Elperzselődött a haja, szeme, szőre.*

ELPESEL, (el-pesel) ösz. áth. Gyermekről mondják, midőn valamit elhugyoz; elpisál. *Elpeselni az ágyat. Elpeselni magát.* V. ö. PESEL.

ELPÉSHED, (el-péshed) l. ELPOSHAD.

ELPÉTYÉG, (el-pétyég) ösz. önh. Petyegve, mint a beszélni kezdő gyermekek szoktak, elbeszél. Tárgyesettel : valamit petyegve elmond, eléad. *Elpetyegi a látottakat, és hallottakat.* V. ö. EL, (2) és PETYEG.

ELPETYHÜDIK, (el-petyhüdik) ösz. k. Tulajdonkép az állati testről mondatik, midőn ellágyúl, s a hús lityeg rajta. *Elpetyhüdött melle, fara a sok nyavalyában.*

ELPÉZSÉG, (el-pézség) ösz. önh. A szeszes, és forrongásban levő folyadék elhabzik. *Elpezseg a nyitott palaczkból a champagne-i bor.* V. ö. EL, (2) és PEZSEG.

ELPIHEN, (el-pihen) ösz. önh. Tulajd. ért. fáradság után elnyugszik. Átv. ért. elalszik, elszenderül. V. ö. PIHEN.

ELPIPÁZ, (el-pipáz) ösz. áth. Pipába töltött dohányt elfüstöl, elszí. *Elpipás egy év alatt fél mássa dohányt.* Átv. ért. idejét pipázva tölti. *Elpipázni a napot.* V. ö. EL, (2) és PIPÁZ.

ELPIPÁZGAT, (el-pipázgat) ösz. gyak. áth. és önh. Folytonosan vagy gyakran elpipáz, vagy pipázgatva eltölti az időt.

ELPIPÁZIK, (el-pipázik) ösz. k. Folytonosan s mintegy gépileg, önakaratlanul szívja pipából a dohányt. *Kényelmesen elpipázik a pamlagon.*

ELPIRICSKÉL, (el-piricskél) ösz. áth. Valamely folyadékot ujjaival elfecsegtet.

ELPIRÍT, (el-pirít) ösz. áth. Leginkább az emberi testről mondják, midőn a tűz, vagy nap sugarai sötétes, barnás-pirosra sütik el bőrét. *Elpirította arczát a nap.* V. ö. PIRÍT. Átv. ért. valakit megszégyenítés, vagy szemérmességének fölgerjesztése által pirulni kényszerít. *Elpirítani valakit szemrehányásokkal.*

ELPIRONG, (el-pirong) ösz. önh. l. ELPIRONKODIK.

ELPIRONGAT, (el-pirongat) ösz. áth. Pirongatva elűz, elkerget, eltávolít. *Elpirongatni az ép, egészséges kéregetőt.* V. ö. EL, (2) és PIRONGAT.

ELPIRONKODIK, (el-pironkodik) ösz. k. Pironkodva, azaz, megszégyenülés miatt elpirulva tovább áll, eltávozik. V. ö. EL, (2) és PIRONKODIK.

ELPIROSODIK, (el-pirosodik) ösz. k. Általán, piros szinűvé változik el. Különösen : megszégyenülés, szemérem vagy más ok miatt egészen arczába tódúl a vér; elpirúl. V. ö. PIROS.

ELPIROSÚL, (el-pirosúl) l. ELPIROSODIK.

ELPIRÚL, (el-pirúl) ösz. önh. Szégyen, vagy szemérem miatt arczába fut a vér. Átv. ért. Elszégyenli magát, elszemérmesedik. *Akár gyalázzák, akár dicsérik, mindig elpirúl.* V. ö. EL, (2) és PIRÚL.

ELPIRULÁS, (el-pirulás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn szégyen vagy szemérem miatt arczba tódúl a vér. Átv. ért. elszégyenlés, elszemérmesedés. *Legszebb szin az elpirulás.* (Km).

ELPISLOG, (el-pislog) ösz. önh. 1) Folytonosan pislog. *Elpislog egész éjjel a kártyajáték mellett.* 2) Átv. ért. a tűz, illetőleg égő test elalunni, elhamvadni készül, végére jár. V. ö. EL, (2) és PISLOG.

ELPISZKÍT, (el-piszkít) ösz. áth. Piszokkal elcsunyít, s mintegy piszokká tesz. *Elpiszkítani a ruhákat, edényeket.* V. ö. PISZOK.

ELPISZKOL, (el-piszkol) l. ELPISZKÍT.

ELPISZKOLÓDIK, (el-piszkolódik) ösz. belsz. 1) Piszokkal bekenődik, elmázolódik. *Sárban, vízben, kemencze, konyha körül stb. elpiszkolódik a ruha.* V. ö. PISZKOLÓDIK. 2) Valamivel elszuszog, elbabrál, különösen tisztátalan munkával foglalkozik.

ELPISZKÚL, (el-piszkúl) ösz. önh. Tulajd. olyan lesz, mint a piszok. Használtatik közönségesen *elpiszkolódik* helyett.

ELPITYERÉDIK, (el-pityerédik) ösz. k. Elkezd pityeregni. *A kényes gyermek könnyen elpityeredik.* V. ö. PITYERÉDIK, PITYERÉG.

ELPOCSKOL, (el-pocskol) ösz. áth. 1) Tulajd. csapkodott, locsogatott vízzel elmocskít, felhányt sárral elken. V. ö. POCSKOL. 2) Átv. ért. ételt-italt tulságos habarás, kotyvasztás által elront.

ELPOCZAKOSODIK, (el-poczakosodik) ösz. k. Elhízik, poczakja igen nagyra nő, elpotrohosodik.

ELPORCZOGAT, (el-porczogat) ösz. áth. Keményebb magot vagy más kemény eledel-félét fogai között porczogatva eltördel. *Elporczogatni a mondolasüteményt. A sertések elporczogatják a makkot.* V. ö. EL, (2) és PORCZOGAT.

ELPORCZOGTAT, (el-porczogtat) l. ELPORCZOGAT.

ELPORCZÚL, (el-porczúl) ösz. önh. Porczczá változik el, azaz porczogós leszen. *Némely sütemények kiszáradva elporczúlnak.* V. ö. PORCZ, PORCZOGÓ, PORCZÚL.

ELPORHAD, (el-porhad) ösz. önh. Kisded porrészecskékre eloszlik. *Elporhadnak a száraz göröngyök.* Átv. ért. porrá, rommá leszen, elbomlik. *A megholtak testei elporhadnak.* V. ö. EL, (2) és PORHAD.

ELPORHASZT, (el-porhaszt) ösz. áth. Valamely testet porrá változtat el. Átv. ért. részecskékre feloszlat, elront, elenyészt. V. ö. EL, (2) és PORHASZT.

ELPORHÍT, (el-porhít) l. ELPORHASZT.

ELPORHÚL, (el-porhúl) l. ELPORHAD.

ELPORLIK, (el-porlik) ösz. k. Porrá oszolva elszáll; porrá válva eltünik.

ELPOROZ, (el-poroz) ösz. áth. Porral elhint, eltisztátalanít. *Elporozni seprés alatt a bútorokat.* V. ö. EL, (2) és POROZ.

ELPORZIK, (el-porzik) ösz. k. Porrá válva elszóródik, elszáll. *A járók nyomai alatt elporzanak a száraz hantok, rögök.* V. ö. EL, (2) és PORZIK.

ELPORZÓDIK, (el-porzódik) ösz. belsz. 1) Por által ellepetik, eltisztátalanúl. *Száraz úton elporzódnak a lovak, az utasok ruhái* stb. 2) Porrá, vagy porkicsinységü részecskékké változik el.

ELPOSHAD, (el-poshad) ösz. önh. Általán, rohadásnak indúl, állásban, és szellő hiánya miatt elromlik, elbüdösödik. *Elposhadnak az álló vizek, mocsárok.* Különösen, mondjuk a növényi testekről, midőn nyers, vagy nedves állapotukban forrásba mennek át. *Elposhad a törődött gyümölcs. Elposhad a megfülledt zöldség.* V. ö. POSHAD.

ELPOSHASZT, (el-poshaszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valami elposhadjon. V. ö. ELPOSHAD. *A nedves, szellőzetlen pincze elposhasztja a burgonyát.*

ELPOSSAD, (el-possad) l. ELPOSHAD.

ELPOSVÁNYODIK, (el-posványodik) ösz. k. Posványnyá változik el. *Az áradás alá vetett vidékek elposványodnak.* V. ö. POSVÁNY.

ELPOTROHOSODIK, (el-potrohosodik) ösz. k. Potroha, poczokja, bendője szélesre, nagyra növekedik. V. ö. POTROHOS. Alsó, és tréfás irásmódba való.

ELPÖRDÍT, (el-pördít) l. ELPÉRDÍT.

ELPÖRDÜL, (el-pördül) l. ELPÉRDÜL.

ELPÖRGET, (el-pörget) l. ELPÉRGET.

ELPÖRÖG, (el-pörög) l. ELPÉRÉG.

ELPÖRÖL, (el-pöröl) ösz. áth. 1) Valamit pörölve eltulajdonít, mástól elvesz. 2) Különösen, törvényes kereset utján, biróilag szerez meg mástól valamit. *A szomszéd helység birtokosa elpörölte tőlünk a közlegelő egy részét.*

ELPÖRLEKÉDIK, (el-pörlekédik) ösz. k. Folytonos pört viszen. *Egy barázdaföldért elpörlekedik több évekig.* Használtatik tárgyesettel is. *Elpörlekedte* (azaz pörökre elköltötte) *minden vagyonát.* V. ö. EL, (2) és PÖRLEKÉDIK.

ELPUFOGAT, (el-pufogat) ösz. áth. 1) Pufogatva elkerget, elűz, eltávolít. 2) Valakit vagy valamit pufogó hangon vereget. *Elpufogatták a hátát. Elpufogatják a bedszatott fonalat.* V. ö. PUFOGAT.

ELPUFOL, (el-pufol) ösz. áth. Pufolva elver, elkerget. V. ö. PUFOL.

ELPUHAD, (el-puhad) ösz. önh. Puhára változik el. L. ELPUHÚL.

ELPUHASZT, (el-puhaszt) l. ELPUHÍT.

ELPUHÍT, (el-puhít) ösz. áth. 1) Puhára változtat el. 2) Átv. ért. a testet minden viszontagságok, elemek iránt igen érzékenynyé teszi; eredeti nyerseségéből kivetkőzteti; gyönyörök éldelésére szertelen fogékonyságot szerez neki. 3) Tréfás, és népies beszédben, valakit annyira elver, hogy teste szinte elpuhúl bele. V. ö. PUHA.

ELPUHÚL, (el-puhúl) ösz. önh. 1) Tulajdon ért. valamely kemény, szilárd ruganyos test puhára változik el. V. ö. PUHA. 2) Átv. ért. az állati, különösen emberi test elvesztvén eredeti, nyers természetét az elemek viszontagságai s egyéb bajok iránt igen érzékenynyé, s a gyönyörök élvezésére szertelenül fogékonynyá és hajlandóvá lesz.

ELPUHULÁS, (el-puhulás) ösz. fn. Szenvedő állapot, gyöngülés neme, midőn valaki elpuhúl. V. ö. ELPUHÚL.

ELPUHULT, (el-puhult) ösz. mn. Átv. ért. elkényeztetett, elasszonyosodott, gyönyörök szertelen élvezetére szokott.

ELPUHULTSÁG, (el-puhultság) ösz. fn. A testnek elgyöngült, elkényeztetett tulajdonsága.

ELPUKKAD, (el-pukkad) ösz. önh. Általán, a levegővel vagy más folyadékkal tölt test, nem birván ennek szerfölötti nyomását, elfakad, elreped. *Elpukkad a gyönge hólyag, ha igen felfújják.* Különösen, emberről mondják, ki a haragot vagy nevetést sokáig elnyomja, de végre kitörik belőle. *Elpukkad mérgében. Nevettében majd elpukkadt.*

ELPUKKAN, (el-pukkan) ösz. önh. lásd : ELPUKKAD.

ELPUKKANT, (el-pukkant) ösz. áth. Valamit elpukkanni késztet; elpattant; levegővel vagy folyadékkal töltött ruganyos testet hirtelen elrepeszt. *Elpukkantani a huppolyagot.*

ELPURHÁSODIK, (el-purhásodik) ösz. k. Mondjuk növényi testekről és némely terményekről, midőn romlás, rohadás, túlérés következtében porhanyókká lesznek. *Hosszu állásban elpurhásodnak a fák.* V. ö. PURHA.

ELPUSKÁZ, (el-puskáz) ösz. áth. 1) Puskával ellődöz. *Elpuskázni a lőport, szatymát, golyókat.* 2) Puskázva eltölt, elveszteget. *Elpuskázni idejét, a napot.* 3) Nemző erejét mértéktelenül elfogyasztja.

ELPUSZTÍT, (el-pusztít) ösz. áth. 1) Mivelt vidéket, várost, falut stb. ellenség módjára vadonná, kietlenné, laktalanná változtat el. *Háborúk, éhség, döghalál, elpusztítják az országokat.* 2) Épületeket romba dönt. *Alföldön egész városokat, falukat elpusztították a törökök.* 3) Mindenestül, családostul elűz, elkerget. *Múlt században a törököt egészen elpusztították hazánkból.* 4) Kiöl, elveszt, elemészt. *Elpusztítani a kártékony állatokat, férgeket,* péld. *patkányokat, poloskákat* stb. *Az Isten pusztítsa el őket.*

ELPUSZTITÁS, (el-pusztitás) ösz. fn. Cselekvény, hathatós működés, melynél fogva elpusztítnak valamit. V. ö. ELPUSZTÍT. *Országok, városok, faluk elpusztitása. Népek, nemzetek elpusztitása. Farkasok, rókák, verebek elpusztitása.*

ELPUSZTÚL, (el-pusztúl) ösz. önh. 1) Vadonná, kietlenné, miveletlenné változik el. *Háborúkban elpusztúlnak a legszebb vidékek is.* 2) Romba dől. *Visegrád, és több régi váraink elpusztultak.* 3) Elvész, kihal, kidöglik. *Sok régi nép elpusztúlt már. Dögvészben elpusztúlnak a barmok.* 4) Eltakarodik, mindenestül odább vándorol. *Elpusztultak vidékünkről a sáskák. Pusztuljatok el innen.*

ELPUSZTULÁS, (el-pusztulás) ösz. fn. Állapot, midőn valami elpusztúl. *Jeruzsálem elpusztulása. Vég elpusztulásra jutottunk.* V. ö. ELPUSZTÚL.

ELPUSZTULT, (el-pusztult) ösz. mn. 1) Elvadonult, elkietlenült. *Elpusztult ország.* 2) Elveszett, kimúlt, eltűnt. *Elpusztult népek. Föld szinéről elpusz-*

túlt nemzetek. 3) Eltakarodott. 4) Romokba dőlt. *Elpusztult várak, városok, templomok.*

ELRABOL, (el-rabol) ösz. áth. Eredetileg, valakit rab gyanánt elvisz, elragad. Általános és köz ért. erőszakkal, ragadozók módjára valamit elsajátít, zsákmányul elhurczol. *Elrabolni a fiatal nőket, gyermekeket. Elrabolni az utasok pénzét, vagyonát, áruit.* Átv. ért. valakinek becsületét, hivatalát, hirét, nevét galádul, ármánykodva elveszi.

ELRABOLÁS, (el-rabolás) ösz. fn. Erőszakos cselekvés, mely által valamit elrabolnak. Lásd: ELRABOL.

ELRÁCSOL, (el-rácsol) ösz. áth. Rácscsal valamit elválaszt, elzár, hozzáférhetlenné tesz. *Elrácsolni a folyósót. Elrácsolni ebek, macskák elöl az éléskamrát. Elrácsolni az uszodákat, hideg fürdőket.* V. ö. RÁCS.

ELRÁCSOZ, (el-rácsoz) l. ELRÁCSOL.

ELRÁCZOSÍT, (el-ráczosít) ösz. áth. Más nyelvüek, szokásuak, erkölcsüek közé rácz nyelvet, szokásokat, erkölcsöket hoz be. V. ö. ELNÉMETESÍT.

ELRÁCZOSODIK, (el-ráczosodik) ösz. k. Rácz nyelvet, erkölcsöket, szokásokat vesz föl, fogad el.

ELRÁG, (el-rág) ösz. áth. Rágva részekre szakgat, eltép valamit. V. ö. RÁG. *Kinjában elrágta az ujját. Az eb elrágja a zsiros szíjat. Az ürge elrágja a nyakára kötött fonalat.*

ELRAGAD, (el-ragad) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. ragadva, azaz, sebesen rántva, húzva elvisz. *A lovak elragadták a kocsit. A szél elragadta a kalapját.* 2) Erőszakos rabló gyanánt valamit elsajátít. *Elragadták pénzét, és szép feleségét a törökök.* 3) Huzakodva elkap, elszakaszt. *Elragadni valakinek kezéből a botot, puskát.* 4) Átv. ért. elkapja az indulat. *Elragadta öt a nagy öröm. Elragadta a nagy harag.* Különösen valamely nemesebb és magasabb érzés, élvezet mintegy kiemeli öt a durvább anyagiságból, és szellemiebb világba szállítja. *A remek szónoklat, ének, zene elragadják a lelket.* V. ö. RAGAD, áth.

ELRAGAD, (el-ragad) ösz. önh. Szoros érintkezés, közlekedés által valami tovább elterjed, elharapódzik. *Elragad a rüh egyik juhról a másikra.* V. ö. RAGAD, önh.

ELRAGADÁS, (el-ragadás) ösz. fn. 1) Cselekvény, melynél fogva anyagi vagy szellemi erő valamit elragad. V. ö. ELRAGAD, áth. 2) Állapot, midőn közlekedés, érintkezés által valami elterjed, elharapódzik. V. ö. ELRAGAD, önh.

ELRAGADÓ, (el-ragadó) ösz. mn. 1) Aki vagy ami valamit elragad. 2) Átv. ért. az érzékekre szerfölötti gyönyörrel ható; a lelket a földieken túl emelő. *Elragadó ének, zene. Elragadó szónoklat.* 3) Tovább terjedő, elharapódzó. V. ö. ELRAGAD, áth. és önh.

ELRAGADOZ, (el-ragadoz) ösz. áth. Ragadozva, azaz többször, folytonosan ragadva, erőszakot használva elvisz, elsajátít. *Az apróbb madarakat elragadozzák a sasok, kányák. A farkasok elragadozzák a bárányokat.* V. ö. RAGADOZ.

ELRAGADTATÁS, (el-ragadtatás) ösz. fn. Vegyes érzés, midőn rendkivüli hatásu, érzéki vagy szellemi élvezet által szivünk és lelkünk mintegy túlvilágba emelkedik, s az alvilágiakat mintegy feledve egyedül élvezetének öntudatában él. *Müvészi, vallási elragadtatás.*

ELRAGASZT, (el-ragaszt) ösz. áth. 1) Valamit szoros érintkezés, közlekedés által elterjeszt. *Elragasztani a rühöt, a buja kórt.* 2) Valamit egyik helyről másikra ragaszt. *A hirdetményt a kapuról elragasztani a falra.*

ELRÁGDOS, (el-rágdos) ösz. áth. Fogaival gyakran vagy folytonosan rágva elszakgat, eltép, elkoptat valamit.

ELRAGYÁLLIK, (el-ragyállik) ösz. k. Ragya által elromlik. *Elragyállanak a gabonák.*

ELRAGYÁSODIK, (el-ragyásodik) ösz. k. 1) Tulajdonkép, ragya nevü foltokat kap. Mondják a növényekről. V. ö. RAGYA. 2) Átv. ért. elragyásodik az ember bőre, arcza, midőn a himlő ellepi, vagy más bőrfoltokat kap. V. ö. RAGYÁS.

ELRAJZIK, (el-rajzik) ösz. k. Rajokat eresztve elszéled, eloszlik. *Elrajzanak a méhek*, midőn külön királyné körül övszecsoportozva a kaptárt oda hagyják, és elszállanak. Átv. ért. elszaporodik, elsokasodik, csapatonként elszéled. *Némely népfajták igen szaporák levén mindenfelé elrajzanak.*

ELRAJZOL, (el-rajzol) ösz. áth. Minden rajzeszközt elhasznál, elfogyaszt.

ELRAK, (el-rak) ösz. áth. 1) Valamit illő helyére elhelyez. *Elrakni a szobai bútorokat.* 2) Helyéről eltesz. *Útból elrakni a köveket.* 3) Ládába, szekrénybe, táskába bizonyos renddel elhelyez. *Elrakni a fehérnemüeket.* Az elrakás alatt mindig többeknek elhelyezését értjük, mert egy tárgyat csak elteszünk, nem pedig elrakunk. V. ö. RAK. 4) Tréfásan, megrak, azaz megver, sok ütést illeszt reá.

ELRAKODÁS, (el-rakodás) ösz. fn. Különféle áruknak, pogyásznak stb. ládákba, szekrényekbe, úti bőröndökbe helyezése, berakása. *Az elrakodást és kirakodást legjobban értik a vásározó kalmárok.* V. ö. RAKODÁS.

ELRAKODIK, (el-rakodik) ösz. k. Különféle árukat, pogyászt, ruhát stb. ládákba, szekrényekbe, úti bőröndökbe rakosgat, elhelyez.

ELRAKOS, (el-rakos) ösz. áth. 1) Árukat s egyebet rendbentartás vagy tovaszállítás végett elhelyez. 2) L. ELRAKOSGAT.

ELRAKOSGAT, (el-rakosgat) ösz. áth. 1) Holmit bizonyos rendbe elhelyez. *Elrakosgatni saját szekrényeibe a könyveket.* 2) Eltakarít, máshová tesz. *Elrakosgatni meszelés alkalmával a bútorokat, edényeket.*

ELRÁNDÚL, (el-rándúl) ösz. önh. Kisebb távolságra, vagy rövidebb időre elmegy, elutazik valahová. V. ö. RÁNDÚL.

ELRÁNT, (el-ránt) ösz. áth. 1) Rántva elkap, elvesz valamit. V. ö. EL, (2) és RÁNT. *Elrántották alóla a gyékényt* am. meghalt. (Km). 2) Valamely dalt, hangművet a hegedűn elhúz, eljátszik. *Rántsd el Bunkó! azt a palócz dalt.*

ELRÁSPOL, (el-ráspol) ösz. áth. Ráspoly nevű eszközzel elcsiszál, elkoptat, elmetsz. *Elráspolni a szeget.* V. ö. RÁSPOLY.

ELRÁSPOLYOZ, (el-ráspolyoz) l. ELRÁSPOL.

ELRÁZ, (el-ráz) ösz. áth. Rázva eltávolít, elszór, elvet, elhárít valamit. V. ö. RÁZ.

ELRECSCSEN, (el-recscsen) ösz. önh. Recscsenve eltörik, elreped, elszakad. *Elrecscsen a villámcsapta tölgy.* V. ö. RECSCSEN.

ELRECSCSENT, (el-recscsent) ösz. áth. Szilárd testet recscsenve eltörni, elhasadni kényszerít. *Elrecscsenteni nagy teher által a pallódeszkát.* Leginkább fanemű tárgyakról mondják.

ELREDVESÉDIK, (el-redvesédik) ösz. k. Tulajd. ért. a fáról mondják, midőn rohadásnak indúl, elpurhásodik. Általán: zsugorodott, ránczos alakot ölt. V. ö. REDVES.

ELREGÉL, (el-regél) ösz. áth. Regélve, regealakban elmond, elbeszél valamit. *Elregélni a szájról szájra hagyott mondákat.*

ELRÉGÜL, (el-régül) ösz. önh. 1) Régivé lesz, elavúl. *Elrégült szók. Elrégült szokások, viseletek.* 2) Elrögzik, elidül. *Némely nyavalyák elrégülnek.*

ELRÉGÜLT, (el-régült) ösz. mn. Kórtanban: rögzött, meggyökeresedett, elidült. *Elrégült bajok, börbetegségek. Elrégült köszvényes bántalom.*

ELREJT, (el-rejt) ösz. áth. Általán, az érzékek tapasztalata, s az ész tudomása elöl elzár, eltitkol, eltakar. V. ö. EL, (2) és REJT. *Elrejteni a szerzett kincseket. Elrejteni szándokát. Elrejteni magát az üldözők elöl.*

ELREJTÉGET, (el-rejtéget) ösz. áth. Valamit folytonosan elzárva, eltitkolva, eltakarva tart; érzékek tapasztalata, és az ész tudomása elől elfődözget. V. ö. EL, (2) és REJTÉGET.

ELREJTEKÉZIK, (el-rejtekézik) ösz. k. Elbuvik; elzárakozik; eltitkolja magát. V. ö. EL, (2) és REJTEKÉZIK.

ELREJTÉS, (el-rejtés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki elrejt valamit; elzárás, eldugás, elbujtatás, eltitkolás.

ELREJTÉZIK, (el-rejtézik) ösz. k. Elbuvik; eltitkolja magát; homályba, sötétségbe vonúl; láthatlanná lesz. *A nap elrejtezik a felhők megé.*

ELREJTÉZKÉDIK, (el-rejtézkédik) l. ELREJTÉZIK.

ELREJTŐDZIK, (el-rejtődzik) ösz. k. 1) Elbuvik, eltitkolja magát. 2) Kórtanban, tetszhalálba esik; az élet külső jelei mintegy elrejteznek benne. 3) Némely tájszólás szerént: elméjében elragadtatik, vagy szinhalál lepi meg.

ELREJTŐZIK, (el-rejtőzik) l. ELREJTŐDZIK.

ELREKED, (el-reked) ösz. önh. 1) Meghűlés miatt, vagy más oknál fogva durva, tisztátalan, értetlen hangot kap, melynél fogva nehezen, töredezve beszél. *Elrekedni a sok lármában.* 2) Bedugúl. *Elreked a fuvó-cső. Elreked a vízcsatorna. Elreked a pipaszár.* 3) Elzárúl. *Elreked az út. Elrekednek a nagy hó miatt a hegyi szorulatok.* V. ö. EL, (2) és REKED.

ELREKEDÉS, (el-rekedés) ösz. fn. Állapot, midőn valami elreked. V. ö. ELREKED. *Torok-elrekedés. Vízvezető csőnek, csatornának elrekedése.*

ELREKESZKÉDIK, (el-rekeszkédik) ösz. k. Eredetileg, rekeszek közé zárkozik. V. ö. REKESZ. Általán, elzárkozik, elrejtőzik, elkülönzi magát. *Dögvész idején a helységek; söt egyes házak is elrekeszkednek.*

ELREKESZT, (el-rekeszt) ösz. áth. 1) Eredetileg *rekeszszel* elzár. V. ö. REKESZ. *Elrekeszteni a hízóba vetett ludakat, réczéket.* 2) Általán, akármily korlát által elválaszt, elszakaszt. *Elrekeszteni egymástól a rugoldozó, harapódzó lovakat. Elrekeszteni gáttal az áradó vizet. Elrekeszteni sövénynyel a kertet a bitang marha elöl.* V. ö. REKESZT.

ELREKESZTÉS, (el-rekesztés), ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit elrekesztünk. V. ö. ELREKESZT. *A csödörök elrekesztése a kanczáktól. Patakok, csermelyek, árvizek elrekesztése.*

ELREKKEN, (el-rekken), ösz. önh. Egyszerre, rögtön bedugúl, betömődik. *Iszap és homok által elrekken a vizcsatorna.*

ELREKKENÉS, (el-rekkenés) ösz. fn. Rögtöni bedugulás, betömődés. *Vízvezető csök, csatornák elrekkenése.*

ELREKKENT, (el-rekkent) ösz. áth. Eldug, hirtelen elrejt. Ez értelemben használták a régiek:

> Nyergét vessék a Dunába,
> És a fékét a fűben elrekkentsék,
> — — — — —
> Hogy már magát ott megmentenéje,
> Inkább magát ott elrekkenté.
> (Csáti Demeter krónik.)

ELRÉMIT, (el-rémit), ösz. áth. Eltölt rémüléssel; rémülésbe ejt. V. ö. RÉMÜLÉS, RÉMÍT.

ELRÉMÍTÉS, (el-rémítés) ösz. fn. Rémülésbe ejtés.

ELRÉMÜL, (el-rémül) ösz. önh. Rémülésbe esik; rémüléssel eltelik. V. ö. EL, (2) és RÉMÜL.

ELRÉMÜLÉS, (el-rémülés) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valamin, valamely tárgy fölött elrémülünk. V. ö. EL, (2) és RÉMÜL, RÉMÜLÉS.

ELRENDÉL, (el-rendél) ösz. áth. Bizonyos rendben elhelyez, elrak, elintéz valamit. *Elrendelni az ujonnan vett bútorokat. Elrendelni kit-kit a maga helyére. Már én mindent elrendeltem.* V. ö. EL, (2) és RENDÉL.

ELRENDÉLÉS, (el-rendélés), ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit bizonyos rendben elhelyezünk; elintézünk, eligazítunk. V. ö. ELRENDÉL.

ELRENDÉZ, (el-rendéz) ösz. áth. Mindent saját illő helyére tesz, rendbe hoz, kellő működésére igazít, azt eszközli, hogy minden rendén, maga rendében legyen, vagy maga rendében menjen; több tárgyból öszvefüggő egészet szerkeszt, állít öszve. *Elrendezni a levéltári irományokat, okleveleket. Elrendezni valamely bonyolodott ügyet. Elrendezni valamely innepélyt, pompás lakomát.* V. ö. RENDÉZ.

ELRENDÉZÉS, (el-rendézés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva holmit, vagy valamit elrendezünk. V. ö. ELRENDÉZ. *Gyüjtemények, levéltárak elrendezése.*

ELRENDÉZKÉDIK, (el-rendézkédik) ösz. k. Maga magát elrendezi, azaz szoros értelemben vett rendbe szedi, szerkeszti, öszvefüggő egészszé alkotja. *Sok bajba kerül, míg ujonnan öszveállott testületek, társaságok elrendezkednek.* V. ö. RENDÉZKÉDIK.

ELRENYHED, (el-renyhed), ösz. önh. Renyhévé, azaz tunyává, restté lesz. V. ö. RENYHE.

ELRENYHÍT, (el-renyhít) ösz. áth. Renyhévé tesz. V. ö. RENYHE.

ELRENYHÜL, (el-renyhül), l. ELRENYHED.

ELRÉPDÉS, (el-répdés) ösz. önh. Repdesve elszáll, eltávolodik. *Elrepdesnek, ismét visszarepdesnek a házi galambok.*

ELREPED, (el-reped) ösz. önh. Repedve eltörik, elhasad, elválik. *Elreped a cserépedény, vasfazék. Elreped a ruha. Elreped a fal.* V. ö. EL, (2) és REPED.

ELREPEDÉS, (el-repedés) ösz. fn. Állapot, midőn valami elreped. V. ö. ELREPED.

ELREPEDÉZ, (el-repedéz) ösz. önh. Folytonosan vagy gyakran, vagy több irányban repedve eltörik, elszakad, elválik. *Elrepedez a tüskékbe akadozó fosslányruha. Elrepedeznek földrengés alatt a falak. Elrepedez nagy szárazságban a föld.* V. ö. EL, (2) és REPEDÉZ.

ELRÉPÉS, (el-répés) ösz. önh. l. ELRÉPDÉS.

ELREPESZT, (el-repeszt) ösz. áth. Repesztve elhasít, elszakaszt, ketté választ. *Elrepeszteni a roszul írt levelet. Elrepeszteni a szegbe akadt ruhát.* V. ö. EL, (2) és REPESZT.

ELRÉPÍT, (el-répít) ösz. áth. Szárnyakra bocsát, elrepülni hagy, enged. *Elrepíteni kalitkából a madarat.* Átv. ért. nagy sebességgel elszállít, eldob. *Parittyával elrepíteni a követ. Elrepíteni puskából a golyót.* V. ö. RÉPÍT. Önhatólag mondjuk a madárfiakról, midőn ezek már megerősödvén, fészköket elhagyják és szárnyra kelnek. *A fecskefiúk már elrepítettek.*

ELRÉPPEN, (el-réppen) ösz. önh. Hirtelen, nagy sebességgel szárnyra kelve elrepül, elszáll. *Elreppennek a puskalövéstől a megijedt galambok.* Átv. ért. sebesen eltávozik, eltűnik. *A gondolatok messze földre elreppennek. Elreppen az idő. Elreppennek az ifju kor évei.*

„Napok jönnek, napok mennek,
De búm csak nem távozik,
És az órák elreppennek,
De sorsom nem változik."
(Kisf. S.)

ELRÉPPENT, (el-réppent) ösz. áth. Hirtelen, sebesen elrepülni enged vagy késztet. *Elreppenteni a kibocsátott madarat. Elreppenteni a puskagolyót.*

ELRÉPÜL, (el-répül) ösz. önh. Repülve eltávozik, elszáll. *Elrepülnek fészkeikből az anyányi madarak.* V. ö. REPÜL.

ELRÉSTEL, (el-réstel) ösz. áth. Valamit tunyaságból elmulaszt; az időt henyén tölti el. V. ö. EL, és RESTEL. *Elrestelte, amit rábíztam. Elrestelte az egész napot.* Tisza mellett : *elresteskedte.*

ELRESTESKÉDIK, (el-resteskédik) ösz. k. Folytonosan resteskedik. *Heteken át elresteskedik.* Áthatólag : restségből elhanyagol; restül eltölt. V. ö. ELRESTEL.

ELRÉSTÜL, (el-réstül) ösz. önh. Restté, tunyává, henyévé lesz egészen. *Dologtalan élet miatt elrestülni. Nagy melegben elrestülni.* V. ö. REST.

ELRÉSZEGÉSÉDIK, (el-részegésédik) ösz. k. A mértéktelen ivásnak egészen neki adja magát. *Bújában elrészegesedik.*

ELRÉSZEGÜL, (el-részegül) ösz. önh. Részeggé iszsza magát; addig iszik, míg józanságát egészen el nem veszti. Szokottabban : *lerészegül.*

ELRESZEL, (el-reszel) ösz. áth. Reszelővel, ráspolylyal vagy más hasonnemű eszközzel elkoptat, elvásít, elcsiszol. *Elreszelni az ajtózárt. Elreszelni a levesbe való tésztát. Elreszelni a patkólandó ló körmét.* Tréfás köznépi nyelven és átv. ért. *elreszelni* v. *elriszálni a tánczot,* azaz far-riszálva vagy fintorgatva és aprózva eljárni. A nőszemélyekről mondják.

ELRETESZÉL, (el-reteszél) ösz. áth. Reteszszel elzár valamit. V. ö. RETESZ.

ELRÉTTEN, (el-rétten) ösz. önh. Remegéssel párosult hirtelen ijedés fogja el. *Elrettenni valamely véletlen veszély első látására.* V. ö. RETTEN.

ELRÉTTENT, (el-réttent) ösz. áth. 1) Remegéssel párosult hirtelen ijedésbe hoz. *Az ellenágyúk megdördülése elrettenté a város lakóit.* 2) Valamitől elijeszt. *Tengertől, vadon erdőségtől elrettenteni az utasokat.* V. ö. EL, (2) és RÉTTENT.

ELRÉTTENTÉS, (el-réttentés) ösz. fn. Ijesztés neme, mely által valakit elrettentünk, rettenésbe hozunk.

ELREVED, (el-reved) ösz. önh. Belső romlás, rohadás által elvész, elpurhásodik. Használtatik leginkább a növényekről, különösen a fákról. *Vízben elrevednek idővel a karók. Elrevednek az agg fák.* V. ö. REVED, ROHAD.

ELREVESÉDÉS, (el-revesédés) ösz. fn. Növények romladozó állapota, midőn elrevesednek. V. ö. ELREVESÉDIK.

ELREVESÉDIK, (el-revesédik) ösz. k. A rev vagy roh, vagy rohadás elterjed benne; elpurhásodik. V. ö. REVES.

ELREZEL, (el-rezel) ösz. áth. Póriás nyelven, valamit saját ganéjával becsunyít, elrutít. *Elrezelte magát. Elrezelte gatyáját.* V. ö. REZEL.

ELRÉZZEN, (el-rezzen) ösz. önh. Valamitől rezzenve, azaz kissé megijedve elvonúl, elhuzódik, eltávozik. *Tapsolásra elrezzennek a verebek.* V. ö. EL, (2) és REZZEN.

ELRÉZZENÉS, (el-rézzenés) ösz. fn. Ijedési állapot, midőn az ember vagy más állat valamitől elrezzen.

ELRÉZZENT, (el-rézzent) ösz. áth. Egy kevéssé megijesztve eltávolít. *A kutyaugatás elrezzentette a tolvajokat.* V. ö. EL, (2) és RÉZZENT.

ELRÉZZENTÉS, (el-rèzzentés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit elrezzentünk.

ELRIAD, (el-riad) ösz. önh. 1) Hirtelen elkiáltja magát, péld. kit a kutya véletlenül megkap, vagy általán, aki valamely nagy veszélytől megijed. *Elriad, kinek a fogát kirántják vagy sebészi vágást tesznek rajta.* 2) Riadva, rettenve elmegy, eltávozik.

ELRIADÁS, (el-riadás) ösz. fn. 1) Riadó hangon kitörő kiáltás. 2) Riadva eltávozás. V. ö. ELRIAD.

ELRIASZT, (el-riaszt) ösz. áth. Valakit riadva, azaz rákiáltva elijeszt, eltávolít, elűz. *A kocsis elriasztja az úton játszó gyermekeket.* Átv. ért. akármely eszközzel és móddal elijeszt. *Puskával, bottal elriasztani a tolvajokat.* V. ö. EL, (2) és RIASZT.

ELRIASZTÁS, (el-riasztás) ösz. fn. Ijesztés neme, mely által valakit elriasztunk.

ELRIBANCZOSODIK, (el-ribanczosodik) ösz. k. 1) Elrongyosodik. 2) Arcza himlő által elcsúfúl, s mintegy rongyossá leszen. V. ö. RIBANCZ, RIBANCZOS.

ELRIKKANT, (el-rikkant) ösz. áth. Visszaható névmással használtatik, s annyit tesz, mint éles, magas hangon elkiáltja magát. *Elrikkantom magamat, elrikkantod magadat, elrikkantja magát* stb. V. ö. RIKKANT.

ELRIKKANTÁS, (el-rikkantás) ösz. fn. Rikkantó hangú kitörés, elkiáltás.

ELRINGAT, (el-ringat) ösz. áth. Ringatva elaltat. *Elringatni a kisdedet.* Átv. ért. kéjbe, gyönyörökbe merítve testi és lelki erejének szilárdságától megfoszt, s mintegy álomba, álomkórba szenderít. *Különféle élvezetekkel ringatni el a népeket.*

ELRINGATÁS, (el-ringatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit tulajd. vagy átv. értelemben elringatunk.

ELRIOGAT, (el-riogat) ösz. áth. Gyakori kiáltások által elijeszt, eltávoztat, elűz. *A tilosból elriogatni a barmokat.* V. ö. RIOGAT.

ELRIOGATÁS, (el-riogatás) ösz. fn. Riogatás által elűzés, elkergetés, elijesztés.

ELRIP, (el-rip) ösz. áth. Székely tájszó, am. elhajt, elűz, elkerget, mintegy *rivalva* eltávolít.

ELRIPACSOSODIK, (el-ripacsosodik) ösz. k. A ripacsok, azaz himlőhelyek, csécshelyek elterjednek rajta. *Nagy himlőben elripacsosodott a képe.* Egyébről is mondatik, midőn ripacsok, repedések, kérges sebhelyek támadnak rajta. *A föld a szárazságban elripacsosodik.* V. ö. RIPACSOS.

ELRIVASZT, (el-rivaszt) l. ELRIASZT.

ELROBBAN, (el-robban) ösz. önh. Rob hangot adva sebesen elmegy, eltávozik. *Épen ekkor robbant el mellettünk egy kocsi.*

ELROBOG, (el-robog) ösz. önh. Robogva elhalad, elmegy, eltávozik.

ELROHAD, (el-rohad) l. ELROTHAD.

ELROHASZT, (el-rohaszt) l. ELROTHASZT.

ELROMBOL, (el-rombol) ösz. áth. Rombolva eldarabol, eltördel, romokba dönt. V. ö. ROMBOL. *Elrombolni a város falait. Ágyúkkal elrombolni az ellenség sánczait.*

ELROMBOLÁS, (el-rombolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elrombolunk. V. ö. ELROMBOL.

ELROMLÁS, (el-romlás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valami elromlik. V. ö. ezt.

ELROMLIK, (el-romlik) ösz. k. Eredetileg, rommá válik, romokra szakadoz, törik. *Elromlanak az elhagyott épületek, várak. Elromlanak a vízmosta töltések.* V. ö. ROM, ROMLIK. Köz ért. épségét, czélszerüségét elveszti; használhatlanná leszen. *Elromlik a köbe vágott fejsze. Elromlik rosz vagy sovány legelőn a marha. Elromlik a tisztátalanul tartott bor. Elromlik nedves helyen a liszt, gabona. Elromlik sárban, vízben a ruha. Elromlik az őszi esőktől az út.* Átv. ért. erkölcstelenné lesz. *Rosszak társaságában elromlanak az ifjak.*

ELROMOL, (el-romol) ösz. önh. Köz szokás szerént egy értelemben vétetik az *elromlik* igével. Különbségökről l. ROMLIK és ROMOL.

ELRONCSOL, (el-roncsol) ösz. áth. Valamit roncsolva szétzúz, eltép. V. ö. EL, (2) és RONCSOL. *A kocsikerék elroncsolta fejét. A leomlott ház elroncsolta a bútorokat.*

ELRONCSOLÁS, (el-roncsolás) ösz. fn. Roncsolva szétzuzás.

ELRONCSOLÓDÁS, (el-roncsolódás) ösz. fn. Roncsos darabokra zúzódása, töredezése, szakadozása valamely testnek.

ELRONCSOLÓDIK, (el-roncsolódik) ösz. belsz. Apró részekre töredezve, szakadozva vagy öszvezuzódva elromlik. V. ö. RONCSOL, RONCSOLÓDIK.

ELRONDÍT, (el-rondít) ösz. áth. Rondává tesz. V. ö. RONDA. *Elrondítani a házat, szobát, falakat.* Különösen, szeméttel, ganéjjal, húgygyal elrutít. *Az utczai vizellők elrondítják a szögleteket.*

ELRONDÍTÁS, (el-rondítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elrondítanak, rondává tesznek. V. ö. RONDA.

ELRONDÚL, (el-rondúl) ösz. önh. Rondává lesz. V. ö. RONDA. *A sepretlen városi utczák elrondúlnak.*

ELRONDULÁS, (el-rondulás) ösz. fn. Rondává levés; elmocskosodás, elcsunyulás.

ELRONGÁL, (el-rongál) ösz. áth. Folytatólag, lassanként, ízenként elront. *A csatangoló marha elrongálja a kerítéseket, árkokat. A gyakori áradások elrongálják a töltéseket.* V. ö. EL, (2) és RONGÁL.

ELRONGÁLÁS, (el-rongálás) ösz. fn. Gyakori cselekvés, mely által valamit elrongálunk. V. ö. ELRONGÁL.

ELRONGYOL, (el-rongyol) ösz. áth. Rongyig elhasznál, rongyokká szakgat valamely ruhaneműt. *Elrongyolni egy télen több nadrágot.* V. ö. RONGY.

ELRONGYOLÁS, (el-rongyolás) ösz. fn. Valamely szövetnek, különösen ruhaneműnek rongyokra szakgatása, viselés által elnyüvése.

ELRONGYOLLÁS, (el-rongyollás) ösz. fn. Valamely ruhaneműnek rongyokká elszakadása, elmállása. V. ö. ELRONGYOLLIK.

ELRONGYOLLIK, (el-rongyollik) ösz. k. Rongyokra szakadoz, rongygyá válik. *Ócska ruháim elrongyollottak. Elrongyollottak ami lelkeink, mint ama foltos köpönyeg.* (Szirmay Hung. in Par.) V. ö. RONGY.

ELRONGYOLÓDÁS, (el-rongyolódás) l. ELRONGYOLLÁS.

ELRONGYOLÓDIK, (el-rongyolódik) ösz. belsz. l. ELRONGYOLLIK.

ELRONGYOSODÁS, (el-rongyosodás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki elrongyosodik, azaz ruhája rongyokra elszakadoz. V. ö. ELRONGYOSODIK.

ELRONGYOSODIK, (el-rongyosodik) ösz. k. Emberről mondják, kinek ruhája rongyokra elszakadoz, midőn rongyossá lesz. *Elrongyosodik a koldús, és elrongyollik* v. *elrongyolódik a szüre.* V. ö. RONGYOS.

ELRONT, (el-ront) ösz. áth. Eredetileg, rommá változtat el, rommá tesz (rom-t). *Az árvíz elrontja a gátokat, töltéseket.* Köz ért. valaminek épségét, czélszerüségét elveszi, valamit használhatlanná tesz. *A sok esőzés elrontja az utakat. Por, tüz, füst, szeszes italok elrontják a szemeket. A nagy hajtogatás, és szertelen teher elrontja a vonó marhát. Sok fiatal ember idő-nek előtte elrontja magát.* Átv. ért. erkölcstelenné tesz. *Rosz példával elrontani valakit.*

ELRONTÁS, (el-rontás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit, vagy átv. ért. valakit elrontunk. V. ö. ELRONT.

ELRONTATLAN, (el-rontatlan) ösz. mn. Amit el nem rontottak, teljes épségében, egész állapotában fenn levő. Igehatározólag: am. *elrontatlanul.*

ELRONTHATATLAN, (el-ronthatatlan) ösz. mn. Akit vagy amit elrontani nem lehet. V. ö. ELRONT. *Elronthatatlan jellemü ember. Elronthatatlan vár.* Határozókép: am. elronthatatlanul.

ELRONTHATLAN, (el-ronthatlan) l. ELRONTHATATLAN.

ELROP, (el-rop) ösz. áth. Eljárja, t. i. a tánczot, eltánczol. V. ö. ROP. Ritka használatu tájszó, valamint maga az egyszerü *rop* is.

ELROPOG, (el-ropog) ösz. önh. Ropogva elhangzik, eltöredezik. *Elropog a makk a disznó fogai között.* V. ö. ROPOG.

ELROPPAN, (el-roppan) ösz. önh. Ropogva, (*ropp* hangot adva) eltörik, elhasad, elreped. *Elroppan a hidpalló a nagy teher alatt. Elroppan a dió a fogak között.* V. ö. ROPPAN.

ELROPPANÁS, (el-roppanás) ösz. fn. Állapot, midőn valami roppanva eltörik, elroppan. V. ö. ezt. *Gerendák, pallók elroppanása.*

ELROPPANT, (el-roppant) ösz. áth. Roppantva eltör, eszközli, hogy elroppanjon.

ELROSTÉLYOZ, (el-rostélyoz) ösz. áth. Rostélylyal elzár, elkerít, elrekeszt. *Elrostélyozni a folyosókat, a kerteket.* V. ö. ROSTÉLY.

ELROSTÉLYOZÁS, (el-rostélyozás) ösz. fn. Térnek, helynek rostély által elzárása, elkeritése. V. ö. ROSTÉLY.

ELROSTOLÓDIK, (el-rostolódik) ösz. k. Belső szerkezeténél, fejlődésénél fogva rostokra oszlik el. *Az igen elfőtt hús elrostolódik. A kiszáradt fakéreg elrostolódik.*

ELROSTOSODÁS, (el-rostosodás) ösz. fn. Szálas szerkezetü testnek rostossá levése.

ELROSTOSODIK, (el-rostosodik) ösz. k. Rostossá változik el. V. ö. ROSTOS.

ELROTHAD, (el-rothad) ösz. önh. Rothadva elromlik, haszonvehetlenné lesz. V. ö. ROTHAD. *Elrothad a földbe temetett test. Elrothadnak a kidőlt fák. Elrothad a törődött gyümölcs.*

ELROTHADÁS, (el-rothadás) ösz. fn. Romlékony állapot, midőn az állati vagy növényi test elrothad. V. ö. ezt. *Testnek, fűnek, fának, gyümölcsnek elrothadása.*

ELROTHASZT, (el-rothaszt) ösz. áth. Azt teszi, eszközli, hogy valami elrothadjon. *A megromlott nedvek elrothasztják a testet. Egyik rothadt gyümölcs a másikat rothasztja el.* V. ö. ELROTHAD.

ELROZSDÁSODIK, (el-rozsdásodik) ösz. k. 1) Érczről, különösen a vasról mondják, midőn a rozsda ellepi, elterjed rajta. *Nedves helyen elrozsdásodik a vas.* V. ö. ROZSDA. 2) Mondják más tárgyakról is, különösen a fogakról, midőn rozsdaszinü sárga részecskékkel behuzódnak.

ELRÖFFEN, (el-röffen) ösz. önh. *Röf* hangot ad, elröffenti magát, pl. a sertés.

ELRÖFFENT, (el-röffent) ösz. áth. Visszaható névmással használtatik. *Elröffentem magamat, elröffented magadat, elröffenti magát* stb. Tulajd. a disznóról mondják, midőn sajátságos *röf* hangra fakad.

ELRÖFFENTÉS, (el-röffentés) ösz. fn. A sertésnek sajátságos *röf* hangon megszólamlása.

ELRÖGÖSÍT, (el-rögösít) ösz. áth. Valamit egész terjedelemben rögössé tesz. *A jövő-menő csordák elrögösítik az agyagos utakat. A nagy szárazság elrögösíti az ugarokat.* V. ö. RÖGÖS.

ELRÖGÖSÖDÉS, (el-rögösödés) ösz. fn. A föltiport vagy kiszáradt földnek rögössé változása; elgöcsörtösödés; elcsomósodás.

ELRÖGÖSÖDIK, (el-rögösödik) ösz. k. 1) Egész terjedelmében rögössé lesz, rögökkel eltelik. *Elrögösödnek a sáros időben feltiport utak. Elrögösödik a megfagyott kátyol.* 2) Elgörcsösödik, elcsomósodik, péld. az állati csont, a fák.

ELRÖPDÖS, ELRÖPÍT stb. l. ELRÉPDÉS, ELRÉPÍT stb.

ELRÚG, (el-rúg) ösz. áth. Rúgva, megrúgva elűz, elkerget, eltávolít, elmozdít. *Elrúgni láb alól a kutyát. Elrúgni az utban heverő göröngyöt, csontdarabot. Elrúgja patkóját a ló. Elrúgja borját a tehén, csikóját a kancza*, azaz szoptatni megszűnik. V. ö. RÚG.

ELRUGÁS, (el-rugás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elrugunk. V. ö. ELRÚG. *Patkó elrugása. Borjú, csikó elrugása.*

ELRUGASZKODIK, (el-rugaszkodik) ösz. k. Tulajd. ért. a lovakról, és szarvasmarhákról mondjuk, midőn sebesen neki iramodnak, s mintegy hátra rugdosva futnak. Átv. ért. elrugaszkodik az ember is, midőn vagy lóháton nyargalni, vagy sebesen szaladni kezd. *Elrugaszkodni a tolvajok után.* Erkölcsi ért. *Istentől elrugaszkodott bünös*, azaz, aki az Istennek mintegy hátat fordítva eltávozik töle, s parancsolatit nem teljesíti. V. ö. RUGASZKODIK.

ELRUGTAT, (el-rugtat) ösz. áth. Tulajd. ért. elrugtatjuk a nyerges állatot, péld. lovat, szamarat, tevért. De ezen igét rendesen tárgyeset nélkül, önható értelemben használják (a lovaggal együtt a ló egy cselekvőnek vétetvén) s annyit tesz, mint sebesen elvágtat, elnyargal. L. RUGTAT.

ELRUGTATÁS, (el-rugtatás) ösz. fn. Sebesvágtatva elnyargalás.

ELRUSNYÍT, (el-rusnyít) ösz. áth. Rusnyává tesz, rusnyára változtat el. V. ö. RUSNYA. *Ganéjjal elrusnyítani a ház falát.*

ELRUSNYÍTÁS, (el-rusnyítás) ösz. fn. Rusnyává tevés, elcsunyítás, elundokítás.

ELRUSNYÚL, (el-rusnyúl) ösz. önh. Rusnyává lesz, igen elcsunyúl, elundokúl. V. ö. RUSNYA.

ELRUSNYULÁS, (el-rusnyulás) ösz. fn. Rusnyává levés, igen nagyon elcsunyulás, elundokulás.

ELRUTÍT, (el-rutít) ösz. áth. Rúttá változtat el. V. ö. RÚT. *A borbibircsók elrutítják az arczot.*

ELRUTITÁS, (el-rutitás) ösz. fn. Valaminek rúttá tevése; rendes természeti alakjából kivetköztetése. V. ö. RÚT.

ELRUTÚL, (el-rutúl) ösz. önh. Rúttá változik el, természeti alakjából kivetkőzik, s rút külsőt vesz föl. *Orrát bezúzván, s szemét kiszúrván egészen elrutúlt.* V. ö. RÚT.

ELRÚTULÁS, (el-rútulás) ösz. fn. Rúttá levés; rendes külsejének rúttá változása. V. ö. RÚT.

ELRÜHESÉDIK, (el-rühesédik) ösz. k. A rüh elterjed, elszaporodik rajta vagy benne. *Elrühesedik egész teste. Elrühesedik a nyáj.* V. ö. RÜH.

ELRÜHESÍT, (el-rühesít) ösz. áth. A rühet elterjeszti, rühessé tesz. *Egy rühes juh elrühesíti az egész nyájat.* V. ö. RÜH.

ELRÜHESÜL, (el-rühesül) ösz. önh. Nem anynyira külső érintkezés, mint belső okoknál fogva rühössé lesz, kiüt rajta, ellepi a rüh.

ELSAJÁTÍT, (el-sajátít) ösz. áth. 1) Általán a másét sajátja gyanánt használja, birja. 2) Különösebben jelenti mind azon cselekvéseket, melyek által idegen birtokot, vagyont igaztalan, törvénytelen uton magáévá tesz és bitorol valaki, milyenek: csalás, lopás, rablás. (,Sajátjává tenni' jó értelemben használtatik). 3) Valamely tulajdonságot, erkölcsöt, szokást, ügyességet, cselekvési módot utánozás által fölvesz, s azt mintegy saját természetévé teszi.

ELSAJÁTITÁS, (el-sajátitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elsajátítnak, l. ELSAJÁTÍT. *Az árvák és özvegyek pénzének elsajátitása.*

ELSAJTÓL, (el-sajtól) ösz. áth. Sajtóval teendő munkát elvégez. Különösen, a szölőnek, gyümölcsnek levét kinyomja, s ezen munkát végrehajtja. *Elsajtólni az első szedést. Elsajtólni tíz zsák vadalmát.* V. ö. SAJTÓL.

ELSAJTÓLÁS, (el-sajtólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elsajtólunk; l. ELSAJTÓL. *Szölőnek, gyümölcsnek elsajtólása.*

ELSALAKÚL, (el-salakúl) ösz. önh. Salakká változik el; különösen az érczekről, péld. vasról mondják, midőn a tüzben, olvasztóban nagyobb része salakká válik. V. ö. SALAK.

ELSALAKULÁS, (el-salakulás) ösz. fn. Az érczнek, különösen vasnak salakká változása.

ELSÁNCZOL, (el-sánczol) ösz. áth. Sánczczal elkerít, elzár, elrekeszt. *Elsánczolni ellenség elöl a várat, a tábort.* V. ö. SÁNCZ.

ELSÁNCZOLÁS, (el-sánczolás) ösz. fn. Valamely térnek, helynek, várnak, városnak, tábornak stb. sánczokkal elkerítése, elrekesztése.

ELSÁNTIKÁL, (el-sántikál) ösz. önh. Sántikálva elmegy, eltávozik, eljár. *Naponként elsántikál a kávéházba.* V. ö. SÁNTIKÁL.

ELSÁNTIKÁLÁS, (el-sántikálás) ösz. fn. Sántikálva elmenés, eltávozás, eljárás valahová.

ELSÁNTÍT, (el-sántít) ösz. önh. Sántítva elmegy, eljár.

ELSANYARGAT, (el-sanyargat) ösz. áth. Lassan-lassan elerőtlenít, a testet, az állati szükségek kielégitésének megtagadásával vagy különféle hosszas kínokkal elnyomorítja. *Koplalással, nagy munkával, veréssel elsanyargatni a barmot.* Mondják a növé-

nyekről is. *A nagy forróság, dér, hideg elsanyargatja a virágokat.* V. ö. SANYAR, SANYARGAT.

ELSANYARODÁS, (el-sanyarodás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn az állati vagy növényi test elsanyarodik. V. ö. ezt.

ELSANYARODIK, (el-sanyarodik) ösz. k. Az állati vagy növényi test a fentartásra szükséges tápok, levegő, ápolás stb. hiánya miatt vagy különféle sértések által eredeti épségét elveszti, elsatnyúl, öszvezsugorodik. V. ö. SANYAR, SANYARÚ.

ELSANYAROG, (el-sanyarog) ösz. önh. Sanyarogva elél, eltengődik. *Nagy szárazságban alig sanyaroghatnak el a barmok.* V. ö. SANYAROG.

ELSÁPADÁS, (el-sápadás) ösz. fn. Az arcznak félelem, ijedés, vagy valamely nyavalya miatti elhalaványodása, rendes ép szinéből kivetkőzése, mi a vérnek a szív felé tolulásából szokott eredni.

ELSÁPAD, (el-sápad) ösz. önh. Tulajdonkép az arczról mondják, midőn félelemből, ijedségből, vagy valamely nyavalya miatt elhalaványúl, elsárgúl, s mintegy öszveesik. V. ö. SÁPAD.

ELSÁPASZT, (el-sápaszt) ösz. áth. Sápadttá, azaz hirtelen halaványnyá változtat el. *Elsápasztotta a rosz hír, melyet hallott. Elsápasztotta a hoszszas nyavalya.*

ELSÁPÍT, (el-sápít) ösz. áth. l. ELSÁPASZT és SÁPÍT.

ELSÁPÚL, (el-sápúl) l. ELSÁPAD.

ELSÁRGÍT, (el-sárgít) ösz. áth. Sárga színüre változtat el; sárgára befest, beken. *A kénköves fürdők elsárgítják a fehérruhát. Gerencsér-tapaszszal elsárgítani a falakat.* V. ö. SÁRGA.

ELSÁRGÍTÁS, (el-sárgítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által sárga szinüvé leszen valami.

ELSÁRGÚL, (el-sárgúl) ösz. önh. Sárga szinüre változik el, sárgává lesz. *Sok esőben elsárgulnak a kukoriczalevelek.* Mondják az emberi arczról is, midőn elsápad. *Úgy megijedt, szinte elsárgúlt bele.*

ELSÁRGULÁS, (el-sárgulás) ösz. fn. Állapot, midőn valamely test előbbi szine sárgára változik, vagy elsápad.

ELSARKAL, (el-sarkal) ösz. önh. Szeszélyesen szólva am. elillan, ellódúl, elrugja sarkával a port maga után, elkotródik.

ELSARLÓZ, (el-sarlóz) ösz. áth. Sarlóval elvagdal, elarat. *Elsarlózni az utak mellett, vagy árkokban növő füvet. Elsarlózni a búza közől a rozsot.* V. ö. SARLÓ.

ELSARLÓZÁS, (el-sarlózás) ösz. fn. Sarló-féle eszközzel elmetélés, elvagdalás.

ELSÁROZ, (el-sároz) ösz. áth. Sárral elken, elcsunyít, elmocskol. *Elsározni a csizmát. Elsározni a falakat.* V. ö. SÁR.

ELSÁROZÁS, (el-sározás) ösz. fn. Valaminek sárral bekenése, elmocskolása.

ELSÁROZÓDIK, (el-sározódik) ösz. belsz. Sárral, mintegy önmagától bele keveredve, elmocskolódik, elkenődik. *Esőben elsározódik az utazó kocsi, elsározódnak a sebesen menő lovak. Elsározódik a kemencsetapasztó gerencsér.*

ELSATNYAD, (el-satnyad) ösz. önh. l. ELSATNYÚL.

ELSATNYÍT, (el-satnyít) ösz. áth. Elsoványít, elnyomorít, hitványnyá, fonnyadttá tesz. Mondják állatokról és növényekről. V. ö. SATNYA.

ELSATNYÚL, (el-satnyúl) ösz. önh. Elsoványodik, elaszik, elhitványúl, elgörhesedik, növésében, fejlődésében elcsenevész. V. ö. SATNYA. *Elsatnyúl a roszul táplált, nem nemesített barom, ló. Elsatnyúlnak a féregrágta növények.*

ELSAVANYÍT, (el-savanyít) ösz. áth. Kellő mértéken túl savanyúvá tesz. *Elsavanyítani a káposztát. Elsavanyítani a kovászt.* V. ö. SAVANYÍT. Átv. ért. valamit hamis uton elsikkaszt. Komárom vidéki tájszólás.

ELSAVANYODÁS, (el-savanyodás) ösz. fn. Átváltozási állapot, midőn valami elsavanyodik. *Téjnek, kovásznak, káposztának, bornak elsavanyodása.*

ELSAVANYODIK, (el-savanyodik) ösz. k. Kellő mértéken túl savanyuvá lesz, vagy természetéhez nem való savanyuságot kap. *Elsavanyodik a tisztátalanul kezelt bor. Elsavanyodik nagy melegben az édes tej.* Átv. ért. Kedélye örömre, vidámságra fogékony lenni megszün, a társalgást, nyájaskodást kerüli.

ELSEGÍT, (el-segít) ösz. áth. Részvevő erőt, módot, eszközt nyújt valakinek, hogy elmehessen, eltávozhasson, elmozdulhasson stb. *Elsegíteni valaki szekerét a sáron keresztül. Ha nem mozdulhatsz magadtól, majd elsegítlek én.*

ELSEGITÉS, (el-segités) ösz. fn. Részvevő cselekvés, mely által valakit vagy valamit elsegítünk. V. ö. ELSEGÍT.

ELSEMMED, (el-semmed) ösz. önh. Vasvármegyei tájszólással, am. elzsibbad. Néhutt : elsenyved.

ELSEMMISÉDIK, (el-semmisédik) ösz. k. Semmivé válik; oly állapotba jön, midőn semmije sincs, vagy midőn a társadalomban semmi bizonyos állást nem foglal el, midőn mindenből kihűl.

ELSENYVED, (el-senyved) ösz. önh. Tulajdonkép az állati testről mondják, midőn az életnedvek megromlása, rendetlen működése miatt elránczosodik, öszvezsugorodik, aszásnak, fonynyadásnak indúl; vagy érzéketlenné, mozdulatlanná válik. *Elsenyved a kéz, a láb, a mértéktelen mozgás, vagy a vérforgásnak fenakadása miatt.* V. ö. SENYV, SENYVED. Néhutt *elzsibbad* értelemben is használtatik.

ELSENYVEDÉS, (el-senyvedés) ösz. fn. A testnek kóros állapota, midőn elsenyved.

ELSENYVESZT, (el-senyveszt) ösz. áth. Azt teszi, eszközli, hogy valami, különösen az állati test elsenyvedjen. V. ö. ELSENYVED. *Az erős ütés vagy zúzás elsenyveszti a kart.*

ELSÉPÉR, (el-sépér) ösz. áth. Seprüvel vagy hasonnemü eszközzel eltakarít, eltisztít. *Elseperni hás*

elől a szemetet. Átv. ért. egy rohanással, öszvevéve elsodor, elhajt, elpusztít. *Az árvíz elsepri a renden fekvő szénát. Az ágyúk elseprik az ellenhad sorait.* V. ö. SÉPÉR.

ELSÉPRÉS, (el-séprés) ösz. fn. Seprüvel eltakarítás, eltisztítás. Átv. ért. elsodrás, elpusztítás valamely elemi erőszak, p. víz, fergeteg által.

ELSERCZÉG, (el-serczég) ösz. önh. Serczegve elég. Mondjuk különösen a világitóról, úgymint, gyertya-, fáklya-, mécs-, lámpáról. *A vizes bélü gyertya elserczeg.* V. ö. SERCZÉG.

ELSERCZÉGTET, (el-serczégtet) ösz. áth. Némi égő szert, különösen gyertyát, fáklyát, lámpát, mécset, gyufát stb. serczegve eléget. V. ö. SERCZÉG.

ELSERCZÉGTETÉS, (el-serczégtetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit, különösen gyulékony, égő eszközöket elserczegtetünk. V. ö. ELSERCZÉGTET.

ELSÉTÉTÉDÉS. (el-sététédés) l. ELSÖTÉTÉDÉS.

ELSÉTÉTÉDIK, (el-sététédik) l. ELSÖTÉTÉDIK.

ELSIET, (el-siet) ösz. önh. 1) Sietve elmegy, eltávozik. *Elsietni a hivatalos helyre.* 2) Rendes időnek előtte eliparkodik. *Alig jött, már is elsiet.* V. ö. SIET.

ELSIKAMLIK, (el-sikamlik) ösz. k. Tulajd .ért. a járó-kelő, mozgásban levő állat sikos helyen pl. jégen, megázott agyagföldön elcsuszik. *Jeges uton könnyen elsikamlik a patkólatlan barom.* Átv. ért. valamely kényes dologban hibát ejt, véletlenül tévedést követ el. *Elsikamlott a nyelve. Az emberi gyarlóság könnyen elsikamlik.* V. ö. SIKAMLIK.

ELSIKAMODIK, (el-sikamodik) lásd : ELSIKAMLIK.

ELSIKAMPOL, (el-sikampol) ösz. áth. l. ELSIKKASZT.

ELSIKETÍT, (el-siketít) ösz. áth. Egy időre a halló érzékeket eltompítja, s mintegy siketté teszi. *Az ágyúk szüntelen dörgése elsiketíti a füleket.* V. ö. SIKET.

ELSIKETŰL, (el-siketül) ösz. önh. Halló érzékei bizonyos időre eltompulnak, s mintegy siketekké válnak. *Annyit és oly erősen lármázott, hogy szinte elsiketültem bele.* V. ö. SIKET.

ELSIKKAD, (el-sikkad) ösz. önh. Alattomosan, szőrén-szálán elvész, eltünik, mintha valamely sikamlós úton csuszszant volna el. *Elsikkadt, s azt sem gyanítjuk, hová lehetett.* V. ö. SIKKAD.

ELSIKKADÁS, (el-sikkadás) ösz. fn. Valaminek alattomos úton, módon elveszése, eltünése, s mintegy elsikamlása.

ELSIKKASZT, (el-sikkaszt) ösz. áth. Valamit alattomosan, nyom nélkül, észrevétlenül elvesz, eltüntet, elemészt, eloroz, mintegy síkos, sikamlós úton tova tesz. *A rábizott pénzeket, drágaságokat, okleveleket elsikkasztani. A régi vártömlöczökben sok embert elsikkasztottak.*

ELSIKKASZTÁS, ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elsikkasztunk. *Kincsek, iromány ok elsikkasztása.* L. ELSIKKASZT.

ELSIKLIK, (el-siklik) ösz. k. Sikos, sima téren, alapon elcsuszik. *Elsiklani a jégen. Elsiklani a viaszos pallózaton.* Átv. ért. *elsiklik a nyelv*, midőn hibásan szól, vagy olyas valamit ejt, amit el kellett volna hallgatnia.

ELSIKOLT, (el-sikolt) ösz. visszah. Visszaható névmást tárgyesetben vonz. *Elsikoltom magamat, elsikoltod magadat, elsikoltja magát* stb., azaz, sajátságos, éles, magos, siró, sívó hangra fakadok, fakadsz stb. V. ö. SIKOLT.

ELSÍKÚL, (el-síkúl) ösz. önh. Síkká, vagy inkább sikossá leszen, azaz olyanná, min könnyen el lehet csúszni, sikamlani. *Jeges esőtől elsikulnak az útak.*

ELSIKULÁS, (el-sikulás) ösz. fn. Valamely testnek, talapzatnak sikossá levése.

ELSILÁNYÍT, (el-silányít) ösz. áth. Silánynyá tesz. *A hosszas szárazság elsilányítja a vetéseket.*

ELSILÁNYODÁS, (el-silányodás) ösz. fn. Elváltozás, midőn valami elsilányodik.

ELSILÁNYODIK, (el-silányodik) ösz. k. Eredeti vagy kellő épségét, erejét, nagyságát elveszti; elaljasodik, elsatnyúl, elgyöngül. *Elsilányodik a miveletlen földben a gabona. Elsilányodnak az elhanyagolt rétek. Elsilányodnak a nem nemesített barmok. Elsilányodik viselés által a posztó, vászon.* V. ö. SILÁNY.

ELSIMÍT, (el-simít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. kézzel, vagy valamely eszközzel végig huzogatva elegyenget, simára igazít. *Elsimítani tenyérrel, vagy kefével, fésüvel a hajakat. Elsimítani a falra hányt vakolatmeszet. Elsimítani hengerrel, boronával a felszántott és bevetett földet.* 2) Átv. ért. botrányos ügyet, szembe ötlő dolgot eltakar, következés nélkül elmulni hagy, s mintegy szépítve, simára egyengetve eltüntet. *Elsimítani a tanács által elkövetett csalást. Elsimítani a tisztújítási kihágásokat.* V. ö. SIMÍT.

ELSIMITÁS, (el-simitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elsimítunk. V. ö. ELSIMÍT. *Botrányok, kihágások, csalások elsimítása.*

ELSIMÚL, (el-simúl) ösz. önh. 1) Simára változik el. *Csiszolás, gyalulás által elsimulnak a görcsök, csomók.* 2) Átv. ért. szögletességeiből kivetközve, gyöngéd, finom módon elcsuszik, eltávozik. *Úgy elsimúlt közölünk, hogy észre sem vettük.* V. ö. SIMÚL.

ELSIMULÁS, (el-simulás) ösz. fn. Simulva, azaz, más testnek keményebb, sértő, ütköző érintése nélkül elmenés, elhaladás, elcsuszás.

ELSINKOFÁL, (el-sinkofál) ösz. áth. Elprédál, elbitangol, elveszteget. V. ö. SINKOFÁL.

ELSÍPOL, (el-sípol) ösz. áth. Valamely dalt, éneket sípon elfúj. *Elsípolni valamely csárdást.*

Tárgyeset nélkül am. folytonosan sípol. *Elsípol egy óra hosszáig.* V. ö. EL, (2) és SÍPOL.

ELSÍR, (el-sír) ösz. önh. 1) Folytonosan sír; bizonyos ideig sír. *Elsír szülei sírja fölött. A beteg gyermek egész éjtszaka elsír.* 2) Tárgyesettel, valamit sírva tesz, elpanaszol, eltölt. *Elsírja keserveit. Elsírja napjait.* V. ö. SÍR.

ELSIRAT, (el-sirat) ösz. áth. Siratva eltemet, meggyászol. *Elsirattam kedveseimet.* V. ö. EL, (2) és SIRAT.

ELSIRÍT, (el-sirít v. -serít) ösz. áth. Elperget, ujjaival elforgat, elsodor. *Elsirítani az orsót, karikát, fonalat.* Ritka használatu tájszó. V. ö. SERÍT.

ELSÍROL, (el-sírol) ösz. áth. Sírba eltemet. V. ö. SÍR, fn. *Elsírolni szüleinket, rokonainkat.*

ELSIRÜL, (el-sirül v. -serül) ösz. önh. Forgatás, pergetés, sodrás alatt elcsúszik, elfordúl, az ujjak közöl kiesik. *Elsirül a fonó kezéből az orsó.*

ELSIVALKODIK, (el-sivalkodik) ösz. k. Elfakad sivalkodva, elkiáltja magát sivalkodó hangon.

ELSODOR, (el-sodor) ösz. áth. Sodorva elvisz, elragad. *A rohanó víz elsodorja a szénarendeket. A szélvész elsodorja a kalangyákat.* Átv. ért. erőszakosan, tömegestül, nagy mennyiségben elvisz. *Az ágyúgolyó elsodorja az embereket. Az epemirigy rövid idő alatt százezreket elsodrott.* V. ö. SODOR.

ELSOHAJTOZ, (el-sohajtoz) ösz. önh. 1) Sohajtva kívánja az elmenést, eltávozást; más helyre vágyik. *Elsohajtoz egy boldogabb hazába.* 2) Sohajtozva tölti az időt. *Szerelmében a kedves ablaka alatt estenként elsohajtoz.* V. ö. EL, (2) és SOHAJT, SOHAJTOZ.

ELSOKASODÁS, (el-sokasodás) ösz. fn. Elszaporodás, nagy számban elterjedés. *A nagy forróság a férgek elsokasodását elősegíti.*

ELSOKASODIK, (el-sokasodik) ösz. k. Valaminek száma sokra nő, elszaporodik. *Némely népfajok igen elsokasodnak. Hazánkban az ügyvédek fölötte elsokasodtak.*

ELSOKASÚL, (el-sokasúl) ösz. önh. lásd: ELSOKASODIK.

ELSOMPOLYOG, (el-sompolyog) ösz. önh. Sompolyogva odább áll, eltávozik. V. ö. SOMPOLYOG. *Ebugatásra elsompolyog az akoltól a farkas. Megszégyenülve elsompolygott.*

ELSORVAD, (el-sorvad) ösz. önh. Elaszik, elszárad. Mondják különösen az állatokról, midőn az eledel nem fogván rajtok tápnedveikből kifogynak, s elvesznek. V. ö. EL, (2) és SORVAD.

ELSORVADÁS, (el-sorvadás) ösz. fn. Kóros állapot, midőn az állati test tápnedvek hiánya miatt, vagy más oknál fogva elaszik, elszárad.

ELSORVASZT, (el-sorvaszt) ösz. áth. Sorvadásba ejt; a testet tápnedvektől megfosztva elszárítja. *A hosszas nyavalyák elsorvasztják a testet.* V. ö. SORVASZT.

ELSORVASZTÁS, (el-sorvasztás) ösz. fn. A testnek oly állapotba helyezése, midőn az életnedvek egyik felől nagyobb mértékben fogynak, hogysem azokat más felől pótolni lehetne.

ELSOTÚL, (el-sotúl) ösz. áth. 1) Sotuval, azaz sajtóval kinyomja a levet, s ezen munkát bevégzi. *Már megszedtek, el is sotultak.* 2) Mértéken túl sotúl.

ELSOVÁNYÍT, (el-soványít) ösz. áth. Soványnyá változtat el; szikár, czangár testüvé tesz. V. ö. SOVÁNY.

ELSOVÁNYKODIK, (el-soványkodik) l. ELSOVÁNYODIK.

ELSOVÁNYODÁS, (el-soványodás) ösz. fn. Az állati test hanyatló állapota, midőn tömörsége fogyatkozik.

ELSOVÁNYODIK, (el-soványodik) ösz. k. Állati testről mondjuk, midőn húsa, zsirossága elfogy, elaszik, csak csontja, bőre marad. *Rosz takarmányon elsoványodnak a marhák.* V. ö. SOVÁNY.

ELSOVÁNYÚL, (el-soványúl) lásd: ELSOVÁNYODIK.

ELSOVÁROG, (el-sovárog) ösz. önh. Elmenésért, eltávozásért sovárog; elmenni, eltávozni vágyik. V. ö. SOVÁROG.

ELSÓZ, (el-sóz) ösz. áth. Mértéken felül megsóz valamit. *Sok szakács elsózza a levest.* (Km.) *Elsózni a disznólábakat. Elsózni a kenyérkovászt.* V. ö. EL, (2) és SÓZ.

ELSÓZÁS, (el-sózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit mértéken túl megsóznak, illetőleg izetlenné, éldelhetlenné tesznek.

ELSŐ, (el-ső v. el-ő-ső) mn. tt. *első-t*, tb. —*k.* 1) Térben vagy időben mindenek előtt álló, létező, mely után a többi következik. *Az utczának első háza. Az évnek első napja. Első lovak a kocsiban. A holdnak első negyede. Ebnek sem jó az első kölyke.* (Km.) Aggszó szerént: *egyféle állatnak sem jó az első kölyke.* (Km.) *Első gyereknek, második feleségnek aranyos a segge.* (Km.) 2) Rangfokozatban a legfelső. *Első alispán. Első énekes.* 3) Legjelesebb. *Első ügyvéd, első jeles diák. Első boldogság a jó ész.* (Km.) 4) Kezdő. *Első biróság. Első birósági váltótörvényszék. Ő neki mindenben elsőnek kell lenni. Ki az első a játékban?*

Fokozást is fölvesz: *elsőbb, legelső* v. *legelsőbb, legeslegelsőbb. Én elsőbb vagyok náladnál. Köztünk ő a legelső.* Ezt követik a határozók is, *elsőben, legelsőben, legeslegelsőben, elsőig, legelsőig, legeslegelsőig.* stb.

ELSŐBEN, (el-ső-ben) ih. Először, első izben, mindenek előtt. *Elsőben teremté Isten a mennyet és a földet.* (Helyesebb, mint: kezdetben.) V. ö. ELSŐ.

ELSŐD, (el-ső-öd) fn. tt. *elsőd-öt.* Aki valamely testületben első személy. ‚Primas' latin szó kifejezésére kezdették némelyek használni, olyan alkotásu mint *előd, utód, apród.*

ELSŐSÉG, (el-ső-ség) fn. tt. *elsőség-et.* 1) Általán, állapot, melynél fogva valaki időben, térben, fokozatban első helyen áll. 2) Különösen, kezdet. *El-*

söség a kártyakiadásban; elsőség a tánczban. A lakodalmi tánczban a násznagyé az elsőség. 3) Jog, igény. *A nyilvános szólásban elsősége van, ki magát először följegyeztette.* 4) Főrang, a társadalmi osztályzatban fő állás. *Az ország bárói elsőséggel birnak a többi országnagyok fölött.* 5) Érdem szerénti kitüntetés. *Az osztályozati elsőséget a legjelesebb tanuló érdemli meg.*

ELSŐSÉGI, (el-ső-ség-i) mn. tt. *elsőségi-t*, tb. *—ek.* Elsőséghez tartozó, arra vonatkozó, azt illető. *Elsőségi jog.* V. ö. ELSŐSÉG.

ELSŐSZÜLÖTT, (első-szülött) ösz. mn. Az anyának első gyermeke, legyen az férfi vagy nő. Szorosabb jogi értelemben, férfi magzat, ki fitestvérei között legidősb, s kinek bizonyos népeknél, nemzetiségeknél és családoknál saját kiváló jogai vannak.

ELSŐSZÜLÖTTSÉG, (első-szülöttség) ösz. fn. 1) Állapot, melyben az vagyon, kit anyja először szült. *Az elsőszülöttség sok népeknél és családoknál kiváló jogokkal van fölruházva.* 2) Jog, melylyel az elsőszülött bir. *Ime, meghalok, mit használ nekem az én elsőszülöttségem?* — *Megesküvék neki Esau, és eladá az ő elsőszülöttségét.* (Mozs. I. K. 25. r.)

ELSŐSZÜLÖTTSÉGI, (első-szülöttségi) ösz. mn. Elsőszülöttséghez tartozó, arra vonatkozó, azt illető. *Elsőszülöttségi jog.*

ELSÖTÉTÉDÉS, (el-sötétédés) ösz. fn. Állapot, midőn valami elsötétedik. *Teremnek, szinpadnak, holdnak elsötétedése.* V. ö. ELSÖTÉTÉDIK.

ELSÖTÉTÉDIK, (el-sötétédik) ösz. k. Tulajd. ért. valamely test vagy tér szokott világosságát elveszti. *Elsötétedik a terem, ha függönyeit leeresztik, vagg redönyeit behuzzák. Elsötétedik a látkör, midőn fekete felhők vonulnak az égre. Elsötétedik a nap, midőn ugynevezett fogyatkozása van.* Átv. ért. mondják az arczról, midőn komoran öszvehuzódik, mi leginkább haragban, mély búban szokott történni. V. ö. SÖTÉT.

ELSÖTÉTÍT, (el-sötétít) ösz. áth. 1) Sötétté teszen; valamely testet vagy tért szokott világosságától megfoszt. *Ablaktáblák bezárása által elsötétítni a szobát.* 2) Világitásában akadályoz valamit. *A hold bizonyos helyzetben elsötétíti a napot.*

ELSÖTÉTITÉS, (el-sötétités) ösz. fn. Valamely térnek vagy testnek szokott, vagy kellő világosságától megfosztása.

ELSÖTÉTÜL, (el-sötétül) l. ELSÖTÉTÉDIK.

ELSÖTÉTÜLÉS, (el-sötétülés) l. ELSÖTÉTÉDÉS.

ELSÖVÉNYÉL, (el-sövényél) ösz. áth. Sövénynyel elkerít, elzár, elválaszt. *Elsövényelni a ház elejét*, V. ö. SÖVÉNY.

ELSÖVÉNYÉLÉS, (el-sövényélés) ösz. fn. Valamely térnek sövény általi elkerítése, elválasztása, elzárása. *Kertek, udvarok, kazalok, aklok elsövényelése.*

ELSÖVÉNYÉZ, (el-sövényéz) lásd : ELSÖVÉNYÉL.

ELSUDAMLIK, (el-sudamlik) ösz. k. Sudamolva, azaz sudár, könnyü, lenge alakban eltünik, elszáll. *Elsudamlik a széltől elkapott füst. Elsudamlik a legény karjai közöl az élénk karcsu leány.* V. ö. SUDAMLIK.

ELSUHAN, (el-suhan) ösz. önh. Suhanva, azaz sebesen sietve, s mintegy *suh* hangot hallatva elillan, eltünik, elszáll. *Finom selyem ruhában elsuhant mellettem. Elsuhan a sürüből felröppent fogoly. Elsuhantak az tüzbe vett zsiványok.* V. ö. EL, (2) és SUHAN.

ELSUHANÁS, (el-suhanás) ösz. fn. Sebes menésnek, futásnak vagy röpülésnek azon neme, mely suhanva történik. V. ö. ELSUHAN.

ELSUHOG, (el-suhog) ösz. önh. Suhogva, azaz folytonos *suh* hangot hallatva ellebeg, eltünik, elszáll. V. ö. EL, (2) és SUHOG.

ELSUJT, (el-sujt) ösz. áth. Sujtva elvet, ellódít valamit. *Elsujtani a megpörgetett botot. Elsujtani parittyából a követ.* V. ö. EL, (2) és SUJT.

ELSUNDOROG, (el-sundorog) ösz. önh. Sundorogva, azaz magát megsunyva, meglapulva elillan. *Elsundorog a leforrázott eb. Elsundorog a vadász elöl a róka.* V. ö. EL, (2) és SUNDOROG.

ELSUPÁTOL, (el-supátol) ösz. áth. Elpáhol, el- vagy megver. *Megcsípi őt s jól elsupátolja.* (Székely népmesék Krizától.) V. ö. SUPÁL, SUPÁTOL.

ELSURLÓDIK, (el-surlódik) ösz. k. Surlódva elkopik, eltöredezik, elfogy, elszakad. *Elsurlódik a kerékhez érő köpönyeg szárnya.* V. ö. SURLÓDIK.

ELSÚROL, (el-súrol) ösz. áth. Súrolva eltisztít, eltakarít, eldörgöl, elkoptat. *Elsúrolni a pallóhoz tapadt sárt. Elsúrolni a kordoványcsizma szinét.* V. ö. EL, (2) és SÚROL.

ELSÚROLÁS, (el-súrolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg dörzsölés, nyomogatás, mely által valamit elsúrolunk.

ELSURRAN, (el-surran) ösz. önh. Surranva, azaz hirtelenül *surr* hangot hallatva, eltünik, elszökik. *Elsurrantak a tolvajok. Mire oda értünk, már elsurrant.* V. ö. EL, (2) és SURRAN.

ELSURRANÁS, (el-surranás) ösz. fn. Surranva elsietés, eltünés, elszökés, eltávozás, elsuttyanás.

ELSUSOG, (el-susog) ösz. önh. Folytonosan susog. *Kettecskén elsusognak estenként az ablak alatt.* Tárgyesettel : valamit susogva elmond. *Elsusogja az imádságot. Alig tudja elsusogni, mit akar.* V. ö. EL, (2) és SUSOG.

ELSUSOGÁS, (el-susogás) ösz. fn. Valaminek susogva, susogó hangon elmondása.

ELSUSOL, (el-susol) ösz. áth. Valamit suttomban, súgva, búgva, egy valakivel öszvesusogva, egyetértve eldug, elrejt, elemészt, eltitkol. *A terhelt felek elsusolták az illető irományokat.* V. ö. EL, (2) és SUSOL.

ELSUSOLÁS, (el-susolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elsusolunk. V. ö. ELSUSOL.

ELSUSTOROG, (el-sustorog) ösz. önh. Sustorogva elég. *Elsustorog a nedves fa a tűzön.* V. ö. EL, (2) és SUSTOROG.

ELSUSTOROGTAT, el-sustorogtat) ösz. áth. Eszközli, hogy valami sustorogva égjen el. *Elsustorogtatni a tűzre hányt zöld ágakat, gyomot.* V. ö. EL, (2) és SUSTOROG, SUSTOROGTAT.

ELSUVAD, (el-suvad) ösz. önh. Eltünik, mintegy suttomban, elsuhanva, suvadva oda vész. V. ö. SUVAD.

ELSUVASZT, (el-suvaszt) ösz. áth. Suttonban eltüntet, elveszt, elemészt. Átv. ért. elsajátít, ellop, elcsen. Ritka használatu.

ELSÜL, (el-sül) ösz. önh. 1) Lövő fegyvernek lőpora tüzet fog, s a töltést kiröpíti. *Elsül az ágyú, puska, pisztoly.* 2) Az embernek bőre a nagy melegtől, napsugártól, tűztől, barna szinüvé lesz. *Elsült az arcza, keze, nyaka.* 3) Hús- vagy tésztanemü étel illő mértéken túl megsül, elég. *Elsül a rostélyos. Elsül a kenyér, zsemle.* 4) A növény a nagy szárazság, forróság miatt elaszik. *Elsülnek a vetések, rétek, legelők.* 5) Átv. ért. Valami sikerül, várakozás, remény teljesedik, a szerencse kedvez. *Elsült neki, amit kivánt. Ezen tréfája nem sült el.*

ELSÜLLYED, ELSÜLLYEDÉS, lásd : ELSÜLYED, ELSÜLYEDÉS.

ELSÜLLYESZT, ELSÜLLYESZTÉS, l. ELSÜLYESZT, ELSÜLYESZTÉS.

ELSÜLYED, ELSŰLYED, (el-sülyed v. —sűlyed) ösz. önh. Híg, lágynemü anyagban, vagy elnyiló, tátongó üreségben elmerül, alászáll, s általa elboríttatik. *Elsülyed a szekér kereke a mély sárban. Elsülyed a kilyukadt hajó a vízben. Elsülyedtek Sodoma* és *Gomorra városai a holt tengerben. Sülyedjen el a föld alattam, ha nem igazat mondok.* V. ö. EL, (2) és SÜLYED.

ELSÜLYEDÉS, ELSŰLYEDÉS, (el-sülyedés v. —sülyedés) ösz. fn. Helyzet, midőn valami vagy valaki elsülyed. *Biztosítani a hajót az elsülyedés ellen. A földindulás elsülyedéssel fenyegetett bennünket.*

ELSÜLYESZT, ELSŰLYESZT, (el-sülyeszt v. —sülyeszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami v. valaki elsülyedjen. *Elsülyeszteni az ellenség hajóját. A földrengés már sok várost és falut elsülyesztett.* L. ELSÜLYED.

ELSÜLYESZTÉS, ELSŰLYESZTÉS, (el-sülyesztés v. —sülyesztés) ösz. fn. Cselekvés, vagy természeti elemek működése, mely által valami vagy valaki elsülyed. *Zotmund a német hajók elsülyesztését magára vállalá.* L. ELSÜLYED.

ELSÜNDÖRÖG, (el-sündörög) lásd : ELSUNDOROG.

ELSÜPPED, (el-süpped) ösz. önh. Lágy, de sürübb, szivósabb anyagban alászáll, a nélkül hogy elmerülne. *Elsüppedni a nagy homokban, sárban. Elsüppedni a lisztes, gabonás szekrényben.* V. ö. EL, (2) és SÜPPED.

ELSÜPPEDÉS, (el-süppedés) ösz. fn. Süppedve alászállás, lemerülés. V. ö. SÜPPED.

ELSÜRÍT, (el-sürít) ösz. áth. A Debreczeni legendáskönyvben ‚megsürít' helyett áll; ma inkább azt jelentené, hogy ‚kelletén túl sürít.'

ELSÜSTÖRÖG, (el-süstörög) l. ELSUSTOROG.

ELSÜT, (el-süt) ösz. áth. 1) A tüzelő fegyvert ellövi. *Elsütni az ágyúkat, mozsarakat, puskákat.* 2) A nap forrósága, a tüz melege elszárít, elaszal. *A forró nyár elsütötte a vetéseket, legelőket.* 3) A nap vagy tüz rezes-barnára égeti a bört. *Elsütötte arczát a nap.* 4) Mértéken túl süt. *Elsütötte a szakács a libát.* V. ö. EL, (2) és SÜT. 5) Átv. ért. kiad valamely árun, portékán. *Nagy nehezen elsütöttem a maradékposztót is. Jó áron elsütöttem.*

ELSÜTÉS, (el-sütés) ösz. fn. Cselekvés, vagy természeti erő működése, mely elsüt valamit.

ELSZAB, (el-szab) ösz. áth. 1) Kelmét, szövetet késsel, ollóval repesztve stb. részekre elválaszt. *A végposztóból elszabni tíz rőföt. Sz. Márton vitéz elszabott palástjából egy darabot, s a koldusnak adta.* 2) Többet szab ki belőle mint kellett volna. *A szabó elszabta a nadrágot.*

ELSZABÁS, (el-szabás) ösz. fn. Cselekvés, mely által elszabunk valamit. V. ö. ELSZAB.

ELSZABADÍT, (el-szabadít) ösz. áth. 1) A foglyot, rabot elbocsátja, szabad lábra állítja. 2) A lánczon, kötelen levőt feloldja. *Elszabadítani éjjel az őrebeket. Elszabadítani a jászolhoz kötött barmot.* 3) Akaratlanul elereszt, elszalaszt. *Elszabadítani az ökröt a vágószékről.* V. ö. EL, (2) és SZABADÍT.

ELSZABADITÁS, (el-szabaditás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit v. valamit elszabadítunk. V. ö. ELSZABADÍT.

ELSZABADÚL, (el-szabadúl) ösz. önh. 1) Szabaddá lesz; fogságból, rabállapotból kimenekedik. *Tíz alkalmával elszabadultak a megye tömlöczéből a rabok.* 2) A lánczon, kötélen tartott vagy elzárt állat elfut. *Elszabadult a járomba fogott tinó. Elszabadult a lánczos őreb.* V. ö. EL, (2) és SZABADÚL.

ELSZABADULÁS, (el-szabadulás) ösz. fn. Fogságból vagy lánczról, kötélről elmenekedés; szabad állapotnak visszanyerése.

ELSZABDAL, (el-szabdal) ösz. áth. Kelmét vagy más testet, késsel, karddal, ollóval stb. darabokra, részekre elválaszt. *Elszabdalni az ócska köpenyeget. Elszabdalni az ellenség testét. Elszabdalják a dühös ebek az utas ember ruháját.* V. ö. EL, (2) és SZABDAL.

ELSZABDALÁS, (el-szabdalás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elszabdalunk. V. ö. ELSZABDAL.

ELSZAGGAT, jobban : ELSZAKGAT, l. ezt.

ELSZÁGULD, (el-száguld) ösz. önh. Száguldva elsiet, eltávozik, elnyargal. V. ö. SZÁGULD.

ELSZAKAD, (el-szakad) ösz. önh. Eredetileg, úgy elválik, hogy nyilás (sza, sza-aj, száj) támad benne, vagy részei között; *szakokra* oszlik. Különösen : 1) Részei között az összefüggés felbomlik. *El-*

szakad a felcsigázott húr. Elszakad a kötél, fonál. Elszakad az ócska ruha, csizma, nadrág. Elszakad sok forgatásban a könyv. 2) Távolitó raggal, társulattól, párttól elmegyen, ellentársulatot, pártot képez. *Lebediás elszakadt a többi magyaroktól.* 3) Távolra elválik, eltávozik, máshová megy lakni. *A németek közől sokan többfelé elszakadtak, s megtelepedtek. A testvérek különfelé elszakadtak.*

„Hogy vagy palócz, cserháti tartományodban,
Ritkúl-e már az ostoba?“
‚Mióta nagysád tőlünk elszakadt,
Előbbi számuk megfogyott.‘ (Verseghy).

4) Átv. ért. mondjuk: *Elszakad a szivem fájdalmában. Majd elszakad a gyomrom, úgy éhezem.*

ELSZAKADÁS, (el-szakadás) ösz. fn. 1) Valami egésznek erőszakos elbomlása, mely szakadva történik. V. ö. SZAKAD. 2) Valamely társulattól, párttól elválás, ellentársulatnak, pártnak alakitása. 3) Távolra elmenés, máshová telepedés. V. ö. ELSZAKAD.

ELSZAKADÓ, (el-szakadó) ösz. mn. Más felekezetre, pártra oszló; különváló; máshová telepedő. V. ö. ELSZAKAD.

ELSZAKADOZ, (el-szakadoz) ösz. önh. és gyak. Folytonosan elszakad; lassan-lassan külön részekre, szakokra válik, külön felekezetekre, pártokra oszlik. *A zongora húrjai elszakadoznak. A nemzetség egyes tagjai különféle vidékekre elszakadoznak. A pártok ujabb véleményekre szakadoztak el.* V. ö. SZAKADOZ.

ELSZAKADOZÁS, (el-szakadozás) ösz. fn. Folytonos, egymás utáni elszakadás.

ELSZAKAJT, (el-szakajt) ösz. áth. Tájdivatos szó, *elszakaszt* helyett, l. ezt.

ELSZAKASZT, (el-szakaszt) ösz. áth. 1) Az egész részei között az öszvefüggést erőszakosan felbontja, *szakokra* eloszt. *Elszakasztani a kötelet, fonalat. Elszakasztani a levelet. Elszakasztani a ruhát.* 2) Valamely társulatnak, pártnak tagjait egymástól elválasztja, elidegeníti. *A hivatalvágy elszakasztja egymástól a legjobb barátokat.* 3) Eltávolít, más lakhelyre szállít. *Elszakasztani valakit szülőföldétől.* 4) Az egészből bizonyos részt, darabot elvesz. *Elszakasztani a végből egy rőföt.* 5) Átv. ért. elragad. *Elszakasztani anyja kebléről a kisdedet.* V. ö. EL, (2) és SZAKASZT.

ELSZAKASZTÁS, (el-szakasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit elszakasztunk. V. ö. ELSZAKASZT.

ELSZAKGAT, (el-szakgat) ösz. áth. 1) Szövetet vagy lazább részekből álló más testet valamely eszközzel, vagy tagjaival részekre eltép, s mintegy *szakokra* elválaszt. *Elszakgatni rongyokra, kapczákra az ócska fehérruhát. A ragadozó állatok fogakkal elszakgatják a szákmányt. A sas körmeivel szakgatja el a galambot. A szilaj tinók elszakgatják a köteleket. A kirugó ló elszakgatja a hám-istrángot. Elszakgatni a csuszának való tésztát.* 2) Ruhanemüt elkoptat, elvisel, elrongyol. *Sok csizmát elszakgatni.* 3) Tréfásan szólva: *Két, három feleséget elszakgatni,* azaz elnyüni vagy túl élni.

ELSZAKGATÁS, (el-szakgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elszakgatunk. *Kötelek, madzagok, fonalak elszakgatása.* V. ö. ELSZAKGAT.

ELSZAKÍT, (el-szakít) ösz. áth. Egy értelmű az *elszakaszt* igével, azon kivétellel, hogy amaz csak tulajdon értelemben, lelketlen tárgyakról használtatik. Mondják: *elszakítani a húrt, a lánczot, a kötelet;* de nem: *elszakítani egymástól a jó barátokat.*

ELSZAKÍTÁS, (el-szakítás) ösz. fn. l. ELSZAKASZTÁS és v. ö. ELSZAKÍT.

ELSZAKÚL, (el-szakúl) ösz. önh. Egy értelmü az *elszakad* igével, midőn lelketlen tárgyakra vonatkozik. V. ö. ELSZAKÍT.

ELSZALAD, (el-szalad) ösz. önh. 1) Szaladva eltávozik. *Elszaladni az ellenség elől. Elszalad a fölijesztett nyúl.* 2) Gyorsan valahová megy. *Elszaladni a szomszédba.*

ELSZALASZT, (el-szalaszt) ösz. áth. 1) Meghagyja, megparancsolja valakinek, hogy szaladjon el. *Elszalasztani a gyermeket egy itcze borért a kocsmába.* 2) Készantag vagy akaratlanul szaladni hagy. *Elszalasztani a fogott nyulat, hogy az agarak újra elfogják. Elszalasztani kötélről a szilaj tinót.* 3) Elmulaszt. *Elszalasztani a jó alkalmat. Elszalasztani a gözös indulását.* V. ö. EL, (2) és SZALASZT.

ELSZALASZTÁS, (el-szalasztás) ösz. fn. 1) Parancs, vagy engedély, vagy hanyagság, melyre valaki v. valami elszalad. 2) Elmulasztás. V. ö. ELSZALASZT.

ELSZÁLKÁSIT, (el-szálkásit) ösz. áth. Valamely testnek, különösen a fának fölszinén a szálkákat elszaporítja. V. ö. SZÁLKA.

ELSZÁLKÁSODIK, (el-szálkásodik) ösz. k. A szálkák elszaporodnak rajta. *Némely fenyüdeszkák igen elszálkásodnak.* V. ö. SZÁLKA.

ELSZÁLL, (el-száll) ösz. önh. Általán, szállva eltünik, elhalad, eltávozik. Különösen: 1) A víz szinén elúszik. *Elszállanak a hajók tengerről tengerre.* 2) A levegőben elrepül. *Elszállanak a madarak messze vidékekre.* 3) Mondják a madarakról, midőn nyugvásra letelepedtek. *Elszállottak a tyukok a palláson.* 4) A porról, midőn tovább hajtja a szél. V. ö. EL, (2) és SZÁLL.

ELSZÁLLANKOZIK, (el-szállankozik) ösz. k. 1) Szállongva, azaz egymás után szállva, röpülve, a széltől elhordogatva tovább megy, eltávozik, eltünik. *A széltől fölkapott por lassan elszállankozik. A vándormadarak nyár végével elszállankoznak.* 2) Mindenfelé elszéled. *A zsidók lassanként az ország minden városiba és helységeibe elszállankoznak.*

ELSZÁLLDOGÁL, (el-szálldogál) ösz. önh. Egymás után elszállong, elröpül. *A fürjek és fecskék nyár végén elszálldogálnak dél felé.*

ELSZÁLLINGÓZIK, (el-szállingózik) ösz. k. l. ELSZÁLLANKOZIK. Különösen a hóról mondják,

midőn pehely alakban a könnyü szellő ideoda elhordja. V. ö. SZÁLLINGÓZIK.

ELSZÁLLIT, (el-szállit) ösz. áth. 1) Valamit kocsin, hajón, lóháton stb. tovább vitet. *Elszállitni a gabonát a Duna hátán. Elszállitni a borokat külföldre.* 2) Elröpít. *A gólya elszállitja anyányi fiait. Elszállitni széllel a tollat, pelyhet, papiros sárkányt.* V. ö. SZÁLLIT.

ELSZÁLLÍTÁS, (el-szállítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit, vagy valakit elszállítunk. V. ö. ELSZÁLLÍT.

ELSZÁLLITÁSI, (el-szállitási) ösz. mn. Elszállitáshoz tartozó, arra vonatkozó. *Elszállitási eszközök, költségek.* V. ö. ELSZÁLLITÁS.

ELSZÁLLONG, (el-szállong) ösz. önh. Egymás után elszáll, elröpül. Átv. ért. egymás után eltávozik. *A fákon éjjelező madarak reggel elszállongnak.* V. ö. EL, (2) és SZÁLLONG.

ELSZÁMLÁL, (el-számlál) ösz. áth. Szám szerént elmond, mind megnevez, elsorol. *Elszámlálni valamely vállalat részvényeseit. Elszámlálni a vett jótéteményeket.* V. ö. EL, (2) és SZÁMLÁL.

ELSZÁMLÁLÁS, (el-számlálás) ösz. fn. Bizonyos mennyiségnek szám szerénti elmondása, elsorozása. *Bünök elszámlálása a gyónásban.* V. ö. ELSZÁMLÁL, SZÁMLÁLÁS.

ELSZÁMOSODIK, (el-számosodik) ösz. k. Elszaporodik, a száma sokra növekedik, elsokasodik. *Némely országokban az emberek igen elszámosodtak.* V. ö. SZÁMOS.

ELSZÁN, (el-szán) ösz. visszah. Visszaható névmást tárgyesetben, és felható ragu nevet vonz. Értelme: 1) eltökéli, elhatározza magát; bizonyos áldozattal, maga megerőtetésével kész valamire. *Elszánni magát veszélyes vállalatra. Elszánni magát a halálra.* 2) Némi daczczal, megátalkodással kész cselekedni. *Elszánta magát a legkeményebb ellenállásra. Elszánta magát, s nem gondol semmivel.* V. ö. SZÁN, áth.

ELSZÁNÁS, (el-szánás) ösz. fn. Eltökélés, elhatározás, mely némi áldozattal, erőködéssel, néha daczczal, megátalkodással jár. *Végső elszánás.* V. ö. ELSZÁN.

ELSZÁNDÉKOZIK, (el-szándékozik) ösz. k. Szándéka van elmenni, eltávozni. *Elszándékozni a városból. Európából elszándékozni Amerikába.* V. ö. EL, (2) és SZÁNDÉKOZIK.

ELSZÁNKÁZ, (el-szánkáz) ösz. önh. Szánkán elutazik, eltávozik.

ELSZÁNKÁZÁS, (el-szánkázás) ösz. fn. Szánkázva v. szánkán elmenés, elutazás. V. ö. EL, (2) és SZÁNKÁZÁS.

ELSZÁNKÓZ, l. ELSZÁNKÁZ.

ELSZÁNT, (1), (el-szánt) ösz. mn. Eltökélett, elhatározottt, mindenre vagy bizonyos vállalatra, szenvedésre, veszélyre kész. *Elszánt ember. Elszánt katona. Elszánt akarat. Elszánt lélek. Elszánt indulat. Elszánt erő.* V. ö. ELSZÁN.

ELSZÁNT, (2), (el-szánt) ösz. áth. Ekével egyik telekből a másikhoz, vagy más telkéből a magáéhoz bizonyos részt elhasít. *A legelőből elszántani egy darabot a buzás földhöz. Elszántani a szomszéd telkéből nehány barázdát.* V. ö. EL, (2) és SZÁNT.

ELSZÁNTAN, ELSZÁNVA, (el-szántan v. —szánva) ih. Eltökélve, elhatározottan, kész akarattal. *Elszántan neki rohanni a veszélynek. Halálra elszánva ragadni fegyvert.*

ELSZÁNTÁS, (el-szántás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely telket vagy annak részét elszántjuk. V. ö. ELSZÁNT.

ELSZÁNTSÁG, (el-szántság) ösz. fn. Az akaratnak eltökélett állapota, mely szerént valamire, bár mibe kerüljön, készen áll, s annak végrehajtására el van határozva. *Vitézi elszántság. Férfias elszántság. Vértanui elszántság.* V. ö. ELSZÁNT, mn.

ELSZAPORÁZ, (el-szaporáz) ösz. áth. 1) A szókat igen szaporán, azaz fölöttébb gyorsan, sietve ejti ki. *Elszaporázni a beszédet. Elszaporázni az imádságot. Elszaporázni az olvasást.* V. ö. EL, (2) és SZAPORÁZ. 2) Valamely folytonos munkát igen sietve tesz. *Elszaporázni az irást. Elszaporázni valamely fris dalt, hangmüvet.*

ELSZAPORÁZÁS, (el-szaporázás) ösz. fn. A szóknak sebes, értetlen kiejtése, elmondása. *Beszédnek, imádságnak elszaporázása.* V. ö. ELSZAPORÁZ.

ELSZAPORÍT, (el-szaporít) ösz. áth. Gyors, buja tenyésztéssel sokasít. Mondják tulajdonkép az állatokról és növényekről. *Elszaporítani a baromfiakat. Elszaporítani a selyembogarakat s a szederfákat.* Átv. ért. és általán, elsokasít, valaminek számát nagyra növeli. V. ö. EL, (2) és SZAPORÍT.

ELSZAPORITÁS, (el-szaporitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elszaporitunk. *Hasznos házi állatok és növények elszaporitása.* V. ö. ELSZAPORÍT.

ELSZAPORNICZÁZ, (el-szaporniczáz) ösz. áth. Dunán túli szójárás szerint, am. elszaporáz, fölötte szaporán, értetlenül elmond, elhadar valamit.

ELSZAPORODIK, (el-szaporodik) ösz. k. Tenyészés által elsokasodik; száma nagyra növekedik. *Forró nyárban a férgek elszaporodnak. Míveletlen ugarakon a gizgaz elszaporodik. A szláv népek igen elszaporodtak.* V. ö. SZAPORODIK. Átv. ért. elterjed, elszámosodik. *Elszaporodnak a bünök, a kihágások.*

ELSZAPORÚL, (el-szaporúl) ösz. önh. l. ELSZAPORODIK.

ELSZÁRAD, (el-szárad) ösz. önh. Általán, valamely nyers, nedvekkel biró test nyersességét s nedveit elveszti. Különösen, mondják 1) a növényekről. *Elszárad a fü, gabona. Elszárad a fa.* Képes beszédben: *Elszáradnak a mezők, szántóföldek, erdők.* 2) Az állatokról. *Elszáradnak esőtlen nyárban a békák különös fajai. Elszárad a seb. Száradjon el a keze, a ki elvitte.* V. ö. EL, (2) és SZÁRAD.

ELSZÁRADÁS, (el-száradás) ösz. fn. A nyers, nedvekkel biró testnek változó állapota, midőn nyerseségét és nedveit elveszti. V. ö. ELSZÁRAD.

ELSZÁRADT, (el-száradt) ösz. mn. Ami el van száradva. *Elszáradt mezők, rétek. Elszáradt kéz, láb.* V. ö. SZÁRAD.

ELSZÁRASZT, (el-száraszt) ösz. áth. Szárazzá változtat el. V. ö. EL, (2) és SZÁRASZT. *A forró nyár elszárasztja a füveket, virágokat.*

ELSZÁRÍT, (el-szárít) ösz. áth. l. ELSZÁRASZT.

ELSZÁRMAZÁS, (el-származás) ösz. fn. Egyik helyről a másikra elszakadás s ottani megtelepedés. V. ö. ELSZÁRMAZIK.

ELSZÁRMAZTAT, (el-származtat) ösz. áth. gyógytani ért. a nyavalyát a testnek bizonyos részéről másfelé vezeti, hol kevesbbé veszélyes, s könynyebben gyógyitható.

ELSZÁRMAZTATÓ, (el-származtató) ösz. mn. Gyógytani ért. a nyavalyát más helyre vezető. *Elszármaztató gyógymód, gyógyszerek, műtételek.* V. ö. ELSZÁRMAZTAT.

ELSZÁRNYAL, (el-szárnyal) ösz. önh. Szárnyait lebegtetve elszáll, elrepül.

ELSZÁRMAZIK, (el-származik) ösz. k. Egyik helyről, vidékről, országból, világrészről a másikba elszakad, lakását általviszi. *Eleink Ázsiából Európába származtak el. A belháború századokban sok nemes család más vármegyékbe elszármazott. Amerikába még kevés magyar származott el.* V. ö. EL, (2) és SZÁRMAZIK.

ELSZÉD, (el-széd) ösz. áth. 1) Többféle tárgyat elvesz, eltulajdonít. *A tolvajok elszedték pénzét, óráját, ruháit* stb. 2) Egymás után elhord, elvisz, eltakarit. *Elszedte iróasztaláról a könyveket, irományokat, tintatartót* stb. 3) Elbont. *Elszedni a sátort. Elszedni a csomóba kötött dohányleveleket.* V. ö. EL, (2) és SZÉD.

ELSZÉDÉGET, (el-szédéget) ösz. áth. és gyak. Apródonként, részenként elszed. *A szomszéd fájáról elszedegetni a gyümölcsöt.* V. ö. ELSZÉD.

ELSZÉDELÉG, (el-szédelég) ösz. önh. Szédelegve elmegy, eltávozik. V. ö. EL, (2) és SZÉDELÉG.

ELSZEDERJESÉDIK, (el-szederjesédik) ösz. k. Bőrét földi szederhez hasonló szinü kék foltok lepik el.

ELSZÉDIT, (el-szédit) ösz. áth. 1) Valakit oly állapotba ejt, mintha a körüllevő tárgyak forognának vele. *A hosszas vagy sebes keringés elszéditi az embert.* 2) Átv. ért. kedvezésekkel, ajándékkal, vagy álokokkal elcsábít, a tárgyakat hamis alakban tünteti elé. *Elszéditette a hivatal, dicséret, kitüntetés. Elszéditni valakit pénzzel, fényes igéretekkel.* V. ö. EL, (2) és SZÉDIT.

ELSZÉDÜL, (el-szédül) ösz. önh. Oly állapotba esik, mintha a körüllevő tárgyak forognának vele, s annak következtében öntudatát veszti, s ide-oda tántorog, vagy el is esik. *Nagy magasságban elszédülni. Úgy főbe ütötték, hogy elszédült bele.* Átv. ért. felsőbb polczra, hatalomra jutván, nem bír magával; vagy holmi csábok által rosz utra hajlik. V. ö. EL, (2) és SZÉDÜL.

ELSZÉDÜLÉS, (el-szédülés) ösz. fn. Gyöngeségi állapot, melyben az vagyon, kinek feje szédül.

ELSZEG, (el-szeg) ösz. áth. Szegve elválaszt, részekre oszt, elvesz valamit az egészből. *Elszegni a kenyérből egy karéjt. Elszegni darabokra a sajtot.* V. ö. EL, (2) és SZEG.

ELSZEGDEL, (el-szegdel) ösz. áth. Szegdelve, azaz többször egymás után szegve elválaszt, részekre eloszt, az egészből valamit elvesz. *Elszegdelni karéjokra a kenyeret. Elszegdelni a papiros-ívet.* V. ö. EL, (2) és SZEGDEL.

ELSZEGDELÉS, (el-szegdelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elszegdelünk. V. ö. ELSZEGDEL.

ELSZEGÉNYÉDÉS, (el-szegényédés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki fokonként szükebb gazdasági körülményekbe jön, s végre szegénynyé lesz. V. ö. SZEGÉNY. *A fényüzés, ipar nélkül, a nemzet elszegényedését vonja maga után.*

ELSZEGÉNYÉDIK, (el-szegényédik) ösz. k. Vagyonbeli állapota hova-tovább szükebbre szorúl, s egészen özvemegy. *A gazdag is elszegényedhetik.* V. ö. SZEGÉNY.

ELSZEGÉNYÍT, (el-szegényít) ösz. áth. Szegénynyé változtat el; a legszükebb vagyonbeli állapotba juttat. *A szertelen fényüzés elszegényíti a családokat.* V. ö. SZEGÉNY.

ELSZEGÉNYITÉS, (el-szegényités) ösz. fn. Szegénynyé változtatás; szük vagyonbeli állapotba juttatás.

ELSZEGÉNYÜL, (el-szegényül) ösz. önh. l. ELSZEGÉNYÉDIK.

ELSZEGÉNYÜLÉS, (el-szegényülés) l. ELSZEGÉNYÉDÉS.

ELSZEGŐDÉS, (el-szegődés) ösz. fn. Bizonyos szerződés alatt szolgálatba állás, vagy előleges igérkezés. V. ö. ELSZEGŐDIK.

ELSZEGŐDIK, (el-szegődik) ösz. k. Szoros ért. a szolgákról, cselédekről mondatik, midőn bizonyos szerződés alatt, és foglaló átvevésével más valakihez szolgálatba állanak, vagy előre igérkeznek. *Elszegődni a falu birájához. Elszegődni kocsisnak, béresnek. Elszegődni inasnak, urasági hajdunak.* „Elszegődtem Tarnóczára bujtárnak.“ Népd. V. ö. EL, (2) és SZEGŐDIK.

ELSZÉGYENÉDIK, (el-szégyenédik) ösz. k. A szégyen elfogja; szégyenbe esik. *Elszégyenedett, midőn szemére hányták kihágásait.* V. ö. SZÉGYEN.

ELSZÉGYENÉL, (el-szégyenél) ösz. visszah. l. ELSZÉGYENL.

ELSZÉGYENÍT, (el-szégyenít) ösz. áth. Valakit szégyenbe hoz, juttat; azt teszi, hogy elszégyenelje magát. Máskép: *megszégyenít.*

ELSZÉGYENÍTÉS, (el-szégyenítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit elszégyenítnek.

ELSZÉGYENL, ELSZÉGYENEL, (el-szégyenl v. -szégyenel) ösz. visszható. *Elszégyenlem magam, elszégyenled magad, elszégyenli magát* stb. azaz : szégyen fog el engem, téged, őt stb. V. ö. SZÉGYENL.

ELSZÉGYENŰL, (el-szégyenűl) ösz. önh. l. ELSZÉGYENÉDIK.

ELSZEL, (el-szel) ösz. áth. Valamit szeletekre elmetsz, elvág. *Elszelni a kenyeret, sajtot.* V. ö. SZEL, és különbségül SZEG.

ELSZELÉS, (el-szelés) ösz. fn. Metszés, vágás, mely által valamiből szeletet ejtünk, szakasztunk.

ELSZELDEL, (el-szeldel) ösz. áth. és gyak. Egymás után, részenként elszel, több szeletekre elmetsz. V. ö. SZEL. *Elszeldelni az asztalra feladandó marhahúst. Elszeldelni karéjokra, adagokra a kenyeret. Elszeldelni a dinnyét, kerek sajtot.*

ELSZELDELÉS, (el-szeldelés) ösz. fn. Egymás után, több szeletekre elmetszés. *Disznóláb, füstölt nyelv, sajt elszeldelése.*

ELSZÉLED, (el-széled) ösz. önh. Minden irányban, rend nélkül eloszlik, szétmegy. *Elszéled a nép a templomból, szinházból. Elszélednek a mezőn az akolból szabadon bocsátott gulyamarhák. Az emberek elszéledtek a világ minden részeire.* V. ö. EL, (2) és SZÉLED.

ELSZÉLEDÉS, (el-széledés) ösz. fn. Mindenféle irányban, rend nélküli eloszlás, szétmenés. *Noé maradékainak elszéledése.* V. ö. ELSZÉLED.

ELSZELEL, (el-szelel) ösz. áth. és önh. 1) Valaminek szelelését bevégzi. *A kinyomtatott gabonát mind elszeleltük.* 2) Tréfásan szólva, am. szelesen, szeleskedve elmegy, hír nélkül eltávozik.

ELSZELESÉDIK, (el-szelesédik) ösz. k. 1) Az időről mondják, midőn igen sok a szél. *Éjszaki hideg esők után elszelesedik az idő.* 2) Átv. ért. hebehurgya, hirtelenkedő, csapdi eszüvé, természetüvé válik. *Nagy városban sok fiatal ember elszelesedik.* V. ö. SZELES.

ELSZÉLÉSÉDIK, (el-szélésédik) ösz. k. Szélesre terjed el, széltében növekedik, elkövéredik. V. ö. SZÉLES.

ELSZELESÍT, (el-szelesít) ösz. áth. Átv. ért. szelessé, szeleskedővé tesz.

ELSZÉLÉSÍT, (el-szélésít) ösz. áth. Igen széleseé tesz, széltében elterjeszt.

ELSZÉLESZT, (el-széleszt) ösz. áth. Azt teszi, eszközli, hogy valamely tömegnek egyes tagjai vagy részei, különféle irányban eloszoljanak, szétmenjenek. *Elszéleszteni a lázadók csoportjait. És onnét széleszette el őket az Úr minden tartományok szinére.* (Mozs. I. 40. 9.) V. ö. EL, (2) és SZÉLESZT.

ELSZÉLESZTÉS, (el-széleszté s), ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elszélesztünk. V. ö. ELSZÉLESZT.

ELSZÉLHED, (el-szélhed) l. ELSZÉLED.

ELSZÉLHESZT, (el-szélheszt) lásd : ELSZÉLESZT.

ELSZEMETÉZ, (el-szemetéz) ösz. áth. Szeméttel behint, elcsunyít valamit. *Elszemetezni a szobát, folyosót, udvart, utczát.* V. ö. EL, (2) és SZEMETÉZ.

ELSZEMETÉZÉS, (el-szemetézés) ösz. fn. Széméttel behintése, elcsunyitása valaminek.

ELSZÉMLÉL, (el-szémlél) ösz. áth. Folytonosan, szoros figyelemmel megnéz, fontolóra vesz. V. ö. EL, (2) és SZEMLÉL.

ELSZÉMTELENÉDIK, (el-szémtelenédik) ösz. k. A szemtelen magaviselet, orczátlanság szokásává, természetévé válik.

ELSZÉMTELENÍT, (el-szémtelenít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki szemtelenné legyen, s olyan maradjon.

ELSZÉMTELENŰL, (el-szémtelenül) ösz. önh. l. ELSZÉMTELENÉDIK.

ELSZENDERÉDÉS, (el-szenderédés) ösz. fn. Szendergő állapotba esés, elszunnyadás.

ELSZENDERÉDIK, (el-szenderédik) ösz. k. Emberről mondjuk, midőn oly gyöngéd álom környékezi, melyből könnyen fölébred. *Elszenderedik az üdülő beteg. Elszenderedik anyja ölén a csecsemő.* Költői kifejezés, s különbözik a prosaibb *elszunnyad* igétől. V. ö. SZENDER.

ELSZENDERÉG, (el-szenderég) ösz. önh. Szenderben, azaz folytonos gyönge álomban van. *Elszenderegni a kedves karjain. Elszenderegni a hüvös árnyak alatt, s csörgő patak mellett.* V. ö. EL, (2) és SZENDERÉG.

ELSZENDERÍT, (el-szenderít) ösz. áth. Gyöngéd, kedves álomba merít, gyöngédeden elaltat. *Elszenderíteni az ölben ringatott kisdedet.* Átv. ért. az akarat szilárdságát elveszi, s puhaság, tehetetlenség karjába veti. *Elszenderítik az élet gyönyörei, az élvezetek.*

ELSZENDERÍTÉS, (el-szenderítés) ösz. fn. Valakinek szenderbe, azaz gyöngéd, könnyü álomba ejtése.

ELSZENDERŰL, (el-szenderűl) ösz. önh. l. ELSZENDERÉDIK.

ELSZENNYESÉDIK, (el-szennyesédik) ösz. k. A szenny lassanként ellepi, elcsunyítja. *Elszennyesedik a fehérruha. Elszennyesednek az asztalkendők, abroszok. Elszennyesedik az ágynemű. Elszennyesedik az arcz, kéz.* Átv. ért. *Elszennyesedik az ember*, azaz ruhája. V. ö. SZENNY.

ELSZENNYEZ, (el-szennyez) ösz. áth. Valamit szennyel bemocskit, elcsunyít. *Elszennyezni az üngöt, gatyát, kendőt.* Erkölcsi ért. alacson bün által jellemére homályt von. *Hivatalát, rangját lopással elszennyezni. Elszennyezni magát holmi elvetemedett emberek társaságával.* V. ö. SZENNYEZ.

ELSZENNYEZŐDIK, (el-szennyeződik) ösz. belsz. Inkább önmagától, mint külső érintkezés által

szennyet kap, szennyessé lesz. *A ruha egyedül viselés által is elszennyeződik.*

ELSZENNYÍT, (el-szennyít) ösz. áth. l. ELSZENNYEZ.

ELSZENNYŰL, (el-szennyül) ösz. önh. l. ELSZENNYESÉDIK.

ÉLSZENVED, (el-szenved) ösz. önh. Valamit szenvedve eltür, kiáll, a nélkül, hogy azt elhárítani akarná, vagy panaszkodnék ellene. *Az okos cseléd elszenvedi ura szeszélyeit.* V. ö. EL, (2) és SZENVED.

ELSZENVEDÉS, (el-szenvedés) ösz. fn. Valamely szenvnek, bajnak, kellemetlen behatásnak, panasz, daczolás, ellenállás nélkül, békés eltürése.

ELSZEPLŐSÖDIK, (el-szeplősödik) ösz. k. Bőrén a szeplőfoltok elterjednek, elszaporodnak. *Némely arczok nyaranként elszeplősödnek.* V. ö. SZEPLŐ.

ELSZERET, (el-szeret) ösz. áth. A szeretet vagy szerelem tárgyát nagyobb szeretettel vagy szerelemmel mástól elidegeníti. *Elszeretni másnak kedvesét.*

ELSZERETÉS, (el-szeretés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit elszeretünk. V. ö. ELSZERET.

ELSZÉRÉZ, (el-szérêz) ösz. áth. 1) Valamely személyt más valaki szolgálatába, vagy hivatalba, vagy férjhez juttat. *Elszerezni valakit hajdunak, kocsisnak, szobaleánynak. Elszerezni a leányt férjhez.* 2) Árut, portékát valamely vevőnek elajánl. *Elszerezni jó áron a gyapjút. Elszerezni az eladó házat.* V. ö. EL, (2) és SZÉRÉZ.

ELSZÉRZÉS, (el-szêrzés) ösz. áth. Cselekvés, illetőleg ajánlás, vagy üzérkedés, mely által valakit vagy valamit elszerzünk. V. ö. ELSZÉRÉZ.

ELSZÉRZÉSI, (el-szérzési) ösz. mn. Elszerzéssel járó, elszerzést illető, arra vonatkozó. *Elszerzési ajánló levél. Elszerzési díj.*

ELSZÍ, (el-szí) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. az állatról mondják, midőn valamely testből a nedvet lassanlassan magába húzza. *A nadályok, szúnyogok elszíják a vért.* V. ö. EL, (2) és SZÍ. 2) Átv. ért. folytonos zsarolás által mástól valamit eltulajdonít. *A pazarló gyermekek elszíják apáik vagyonát.* 3) Por- vagy pipadohányt, vagy szivart elhasznál. *Elszíni egy nap egy szelencze feketét. Elszíni év alatt fél mázsa dohányt, száz forint áru szivart.*

ELSZID, (el-szid) ösz. áth. Szidással elhajt, elüz, elkerget. *Elszidni ablak alól a lármázó gyermekeket.* V. ö. EL, (2) és SZID.

ELSZIGETÉL, (el szigetél) ösz. áth. 1) Bizonyos térséget vagy testet úgy körülkerít, vagy külön választ, hogy sziget gyanánt egyedül áll, s hozzá férni vagy nehezen, vagy épen nem lehet. *Elszigetelni magát az emberek társaságától. Elszigetelni a dögvészben szenvedő helységet, tartományt.* 2) A villanytanban, elszigetelni valamely testet am. oly testek által elkülöníteni, melyek a villanyt tovább nem vezetik, milyenek, az üveg, selyemzsinór stb. (Isolare).

ELSZIGETÉLÉS, (el-szigetélés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamely tért vagy testet elszigetelünk. V. ö. ELSZIGETÉL.

ELSZIGETÉLTSÉG, (el-szigetéltség) ösz. fn. Állapot, midőn valami vagy valaki elszigetelten van vagy áll.

ELSZIGETÉZ, (el-szigetéz) ösz. áth. l. ELSZIGETÉL.

ELSZIGORODIK, (el-szigorodik) ösz. k. 1) Szigoru természetüvé leszen. V. ö. SZIGORÚ. 2) Szoros, szük, nyomorú állapotba, helyzetbe jut, elszegényedik, elnyomorodik.

ELSZIKKAD, (el-szikkad) ösz. önh. A sárról mondják, midőn el- vagy megszárad. Mátyusföldén: *elczikkad.* V. ö. EL, (2) és SZIKKAD.

ELSZIKKASZT, (el-szikkaszt) ösz. áth. A sárról mondjuk, midőn azt valami elszárasztja. *A tavaszi szél elszikkasztja a téli sarat.*

ELSZIKRÁZIK, (el-szikrázik) ösz. k. Szikrákat szórva elég, elhamvad. *Némely tüzjátéki készületek meggyujtva elszikráznak.* V. ö. SZIKRA.

ELSZILAJODÁS, (el-szilajodás) ösz. fn. Elvadulás, korlátnak, törvénynek nem türése. V. ö. ELSZILAJODIK.

ELSZILAJODIK, (el szilajodik) ösz. k. Különösen a lóról és szarvasmarháról mondják, midőn neki vadúl, és semmi korlátot, köteléket nem tür. Átv. ért. mondjuk emberről is, ki a társadalmi törvények és szokások daczára elvadúl, kicsapongóvá lesz, s féktelen állathoz hasonúl. V. ö. SZILAJ.

ELSZILÁL, (el-szilál) ösz. áth. Valamit szélnek eresztve széthány, szétszór. *Elszilálni lapáttal a polyvát. A bőszült bika elszilálja szarvaival a petrenczéket. Bújában elszilálni szép fürteit.*

ELSZINÉL, (el-szinél) ösz. áth. Tettetve, a dolognak más színt adva, eltitkol valamit. *Elszinelni* v. (szokottabban) *elszinleni boszuságát. Elszinelni szándékát.*

ELSZINÉLKÉDIK, (el-szinélkédik) ösz. k. Tettetővé, képmutatóvá lesz, álszinü szokásokat, természetet ölt. Ritka használatu.

ELSZÍNLIK, (el-színlik) ösz. k. Bizonyos tárgy színre nézve egy másiktól elüt, különbözik; eredeti szinét elveszti. *A dolmány ujjai elszinlenek annak derekától.* Ritka használatú. V. ö. EL, (2) és SZÍNLIK.

ELSZINTELENÉDIK, (el-szintelenédik) ösz. k. Szinét lassan-lassan elveszti. Mondják különösen emberről, kinek arcza elsáppad, elhalaványul, eredeti élénk minőségét, pirját elveszti.

ELSZINTELENŰL, (el-szintelenül) ösz. önh. l. ELSZINTELENÉDIK.

ELSZIRTOSODIK, (el-szirtosodik) l. ELSZURTOSODIK.

ELSZITÁL, (el-szitál) ösz. áth. Bizonyos menynyiségü lisztet vagy más valamit szitán általereszt, megtisztít, s ezen munkáját bevégzi. *Elszitálni a sütni való lisztet. Elszitálni a mozsárban törött dohányt.* V. ö. EL, (2) és SZITÁL.

ELSZIVEL, ELSZÍVEL, (el-szivel v. -szível) ösz. áth. Szívesen eltür, elszenved, megtörténni enged valamit. *Kedvedért sokat elszívelek. Ezt senki kedveért el nem szívelem.* V. ö. EL, (2) és SZÍVEL.

ELSZOKÁS, (el-szokás) ösz. fn. Valamely szokásnak elhagyása; olyas mitől megszünés, mit rendesen tenni szoktunk. *Az elszokás nem oly könnyü dolog.* V. ö. ELSZOKIK.

ELSZOKIK, (el-szokik) ösz. k. Valamely szokást abban hagy; olyas mitől megszün, eltér, mit rendesen cselekedett, gyakorlott. *Elszokni az ivástól, játéktól, éjjeli dombérozástól. Elszokni a dologtól.* V. ö. EL, (2) és SZOK v. SZOKIK.

ELSZOKTAT, (el-szoktat) ösz. áth. Valakivel bizonyos szokást abban hagyat; azt eszközli, cselekszi, hogy valaki lassan-lassan megszünjön azt tenni, eltérjen attól, mit rendesen gyakorlott. *Elszoktatni a gyermeket némi illetlenségektöl. Elszoktatni a részegest a korcsmától. Elszoktatni valakit a káromkodástól.* V. ö. EL, (2) és SZOKTAT.

ELSZOKTATÁS, (el-szoktatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit bizonyos dologtól elszoktatunk. V. ö. ELSZOKTAT.

ELSZÓL, (el-szól) ösz. áth. 1) Megszólva, rágalmazva egyik embert másiktól elidegenít. *Egyik kalmár elszólotta a másiktól a vásárlókat.* 2) Korholó, szidó szókkal eltávolít, elüz. *Elszólani a csintalan gyermekeket a ház elöl.* 3) Önható ért. folytonosan szól, vagy hangzik, vagy messze elhallik. *A nagy harang messze elszól. Az éjjeli zene elszólott a szomszéd helységbe.* V. ö. EL, (2) és SZÓL.

ELSZÓLIT, (el-szólit) ösz. áth. Nevénél fogva, vagy máskép szólítva elhí, eltávoztat. *Elszólitni az útban ácsorgókat. Ha az Isten elszólitja ez árnyékvilágból. Szólitsd el a tilosból azt az ökröt.* V. ö. EL, (2) és SZÓLIT.

ELSZÓLITÁS, (el-szólitás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit valahová vagy valahonnan elszólitunk. V. ö. ELSZÓLIT.

ELSZOMORÍT, (el-szomorít) ösz. áth. Szomorúvá változtat el; szomorú állapotba ejt. V. ö. SZOMORÚ. *Elszomorítani a szülőket. Rosz hirrel elszomorítani valakit. Ezen eset nagyon elszomorított.* Máskép: *megszomorít.*

ELSZOMORÍTÁS, (el-szomorítás) ösz. fn. Cselekvés, vagy körülmények hatása, befolyása, mely valakit elszomorít.

ELSZOMORODIK, (el-szomorodik) ösz. k. Kedélyét szomorú indulat lepi el; kedvetlen, bánatos érzés keletkezik szivében. Állapitó ragu neveket vonz, vagy *fölött, rajta* névutókkal járókat. *Elszomorodni valakinek szerencsétlenségén. Elszomorodni barátunk halála fölött. Elszomorodtam rajta, midőn hallottam.* V. ö. EL, (2) és SZOMORODIK.

ELSZOMPOLYODIK, (el-szompolyodik) ösz. k. 1) Elkedvetlenedik, lelki ereje leverődik. 2) Szompolyodva elmegy, eltávozik. V. ö. SZOMPOLYODIK.

ELSZONTYOLODIK, (el-szontyolodik) l. ELSZOMPOLYODIK, 1).

ELSZOP, (el-szop) ösz. áth. Csecsemő állatról mondják, midőn más csecsemő elöl a tejet elszíja. *A tolvaj bárány elszopja az idegen anya tejét.*

ELSZÓR, (el-szór) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. apró részekből álló gyütestet, pl. gabonát, lisztet, homokot, por- vagy vágott dohányt stb. széthány, elhullat, szélnek ereszt. 2) Szélesebb ért. a rendben levő holmiket ide-oda hányja, rendetlenül eldobálja. *Elszórni a könyveket. Elszórni a mühelybe való szerszámokat.* 3) A szórást (gabonaszórást) elvégzi. V. ö. EL, (2) és SZÓR.

ELSZÓRAKOZÁS, (el-szórakozás) l. ELSZÓRÓDÁS, 2). 3).

ELSZÓRAKOZIK, (el-szórakozik) l. ELSZÓRÓDIK, 2).

ELSZÓRAKOZOTT, (el-szórakozott) l. ELSZÓRÓDOTT, átv. ért.

ELSZÓRÁS, (el-szórás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elszórunk. V. ö. ELSZÓR. *Gabona, bab, borsó, kendermag elszórása. Könyvek, irományok elszórása.*

ELSZORÍT, (el-szorít) ösz. áth. 1) Elnyom, szorítva eltávoztat. *Elszorítani állásáról az ellenhadat.* 2) Szükre, szorosra öszvehúzva akadályoz, elzár. *Elszorítani töltések által a rohanó árviset. Elszorítani az ellenség utját.* V. ö. EL, (2) és SZORÍT.

ELSZORÍTÁS, (el-szorítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által elszorítunk valamit. V. ö. ELSZORÍT.

ELSZÓRÓDÁS, (el-szóródás) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. állapot, midőn valamely gyütestnek, péld. gabonának, lisztnek, homoknak részei szerteszállanak, széthullanak. 2) Átv. ért. kedély állapota, midőn figyelmünk nincs kizárólag s kellőleg egy tárgyra függesztve, hanem többfelé oszlik; vagy midőn olyasmire van függesztve, melyen nem kellene függenie. *Komoly gondolkozásban ovakodni kell az elszóródástól.* Szorosabb ért. az elmének, figyelemnek szándékos elfordítása valamely tárgytól, nehogy a tartós feszültség ártson. Innen 3) Mulatság, vagy oly foglalatosság, mely a fáradt elmét enyhíti. *Társaságokban, szinházban elszóródást keresni. Elszóródásul hírlapokat, regényeket olvasni.*

ELSZÓRÓDIK, (el-szóródik) ösz. belsz. 1) Tulajd. ért. valamely gyütest, péld. gabona, liszt, homok részei elszélednek, szerteszállnak, széthullanak. *Hordáskor sok gabonaszem elszóródik.* 2) Átv. ért. az ész figyelme különféle tárgyakra oszlik. V. ö. ELSZÓRÓDÁS.

ELSZÓRÓDOTT, (el-szóródott) ösz. mn. Ami el van szóródva. V. ö. ELSZÓRÓDIK. *Elszóródott búza. Elszóródott irományok. Elszóródott elme, gondolatok. Elszóródott ember.*

ELSZÓRT, (el-szórt) ösz. mn. Ami más által, külső oknál, erőnél fogva van elszórva, péld. *elszórt búza*, melyet a vető ember a szántóföldön elhányt;

vagy a szóró ember a szérün tisztává tett. Átv. ért. szerte levő, szerte fekvő, szét helyezett. *Elszórt helységek, vagy házak. A pusztákon elszórt tanyák. Elszórt katonai állások a harczmezőn.*

ELSZORÚL, (el-szorúl) ösz. önh. Szük helyen összehuzódik, s mozgásában akadályoztatik. *Elszorúl a víz a csatornában. Nagy fájdalmában elszorúlt a szíve.* V. ö. SZORÚL.

ELSZORULÁS, (el-szorulás) ösz. fn. Szükülő állapot, helyzet, midőn valami elszorúl.

ELSZÓTALANÍT, (el-szótalanít) ösz. áth. Azt teszi, hogy valaki szótalanná legyen. V. ö. SZÓTALAN.

ELSZÓTALANODIK, (el-szótalanodik) ösz. k. Kevés beszédüvé, hallgataggá lesz, elnémúl. *A magányszerető, társaságkerülő ember elszótalanodik.*

ELSZÓTALANÚL, (el-szótalanúl) ösz. önh. l. ELSZÓTALANODIK.

ELSZŐ, (el-sző) ösz. áth. A szövést elvégzi. *Mindnyájunk már elszőttek.* Némelyek szerént oly értelemben is vétetik mint : hibásan, roszúl sző valamit; de ez nem igazi jelentés. V. ö. EL.

ELSZÖKEL, (el-szökel) ösz. önh. Szökelve, azaz könnyeden szökve, lejtve tovább megy, eltávozik.

ELSZÖKÉS, (el-szökés) ösz. fn. Titkos elillanás, eltávozás. V. ö. ELSZÖKIK.

ELSZÖKIK, (el-szökik) ösz. k. 1) Olyanról mondják, ki bizonyos helyről, hová kötelesség, szerződés, vagy akármely ok kötve tartá, titkon eltávozik, elillan. *Elszökik a rosz szolga. Elszöknek tömlöczből a rabok. Elszökik a katona, ki szolgálni nem akar. Elszökni a büntetés elől. Elszökni a városból.* 2) Igaz, törvényes úton, menekedés végett, titkon elmegy, elfut. *Elszökni a gyilkosok elől.*

ELSZÖKTET, (el-szöktet) ösz. áth. 1) Titkosan elmenni, elillanni enged vagy segít valakit, ki bizonyos helyre kötelesség, szerződés, vagy akármely egyéb által le van kötve. *Elszöktetni a hadi foglyokat. Elszöktetni a tolvajt.* 2) Futás által megszabadít. *Elszöktetni a halálra keresett jó barátot.*

ELSZÖKTETÉS, (el-szöktetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit elszöktetnek. *Hadi foglyok, gonosztévő rabok elszöktetése.* V. ö. ELSZÖKTET.

ELSZÖRNYED, (el-szörnyed) ösz. önh. Valamely szörny, vagy szörnyü dolog látására, vagy hallomására igen elijed, visszairtózik. *Elszörnyedni valamin vagy valamitől.* V. ö. SZÖRNY, SZÖRNYÜ.

ELSZÖRNYÜKÖDIK, (el-szörnyüködik) ösz. k. Valamely szörnyü dolog fölött rendkivül elbámúl, elcsodálkozik, s ismételve mondja e szót : *szörnyü! szörnyü!* V. ö. SZÖRNYŰ. Állapító ragokat vonz. *Elszörnyüködni valamin.*

ELSZŐRÖSÖDIK, (el-szőrösödik) ösz. k. A szőr ellepi, nagy bőségben nő meg rajta. *Elszőrösödik az arcza, keze, melle.* V. ö. SZŐR.

ELSZUNNYAD, ELSZÚNYAD, (el-szunnyad v. —szúnyad) ösz. önh. Gyönge *szu* hangon szuszogva elalszik, könnyü álomba merül. *Elszúnyadni a szölleszéken, pamlagon.* V. ö. SZÚNYAD.

ELSZUNNYASZT, ELSZÚNYASZT, (el-szunnyaszt v. —szúnyaszt) ösz. áth. Cselekszi, eszközli, hogy valaki elszunnyadjon. *A beteget legyezgetve, a kisdedet ringatva elszunnyasztani.*

ELSZUNYDIKÁL, (el-szunydikál) ösz. önh. Gyakran és folytonosan szunyva, azaz fejét elbólogatva, s gyönge szuszogó hangot eresztve, elaluddogál. *Elszunydikálni a predikáczió alatt.* Használtatik tárgyesettel is : *Elszunydikálni a munka idejét.* V. ö. SZUNYDIKÁL.

ELSZURTOSODIK, (el-szurtosodik) ösz. k. Ronda piszokkal, mocsokkal, pl. szurokkal, korommal, olajjal, zsírral elkenődik, elcsunyúl. *Elszurtosodik a varga keze. Elszurtosodik a kovács, lakatos inge.* V. ö. SZURTOS.

ELSZUSZAKOL, (el-szuszakol) ösz. áth. Tulajd. ért. valamit szuszakba, szuszékba, (hombárba) elrejt, eltakarít. Általános ért. titkon elrakosgat, eldug, elcsempész.

ELSZÜL, (el-szül) ösz. áth. A szülést bevégzi, a magzatot világra hozza. *Már akkor is rosz vala, mikor az anyja elszülte.* Néha annyit is tesz, mint : korán, időnek előtte, idétlent szül. *Ijedtében elszülte gyermekét.*

ELSZŰR, (el-szür) ösz. áth. A szürést elvégzi.

ELSZÜRCSÖL, (el-szürcsöl) ösz. áth. Szürcsölve, azaz, fogai között szürögetve elszí, elszop. *Elszürcsölni a csészébe töltött kávé fölét.* V. ö. EL, (2) és SZÜRCSÖL.

ELSZÜRETÉL, (el-szüretél) ösz. áth. A szüretet elvégzi, azaz, leszedi és kisajtólja a szőlőt. Rendesen tárgyeset nélkül, tárgyra nem mutató alakban használtatik. *Mi elszüreteltünk, de szomszédunk még nem szüretelt el.* V. ö. SZÜRET.

ELSZÜRETÉLÉS, (el-szüretélés) ösz. fn. Szőlőszeti munka, midőn a szőlőszedést és kisajtólást elvégzik.

ELSZÜRLIK, (el-szürlik) ösz. k. A fejős állat, pl. tehén, juh, kecske, tejet adni megszün. *Elszürlöttek a tehenek,* azaz, nincs tejök, nem lehet őket fejni.

ELTAGAD, (el-tagad) ösz. áth. 1) Igazán, valóban megtörtént dologról azt állítja, hogy meg nem történt. *(El* igekötő nélkül azt is jelenti, hogy valóban nem történt meg, a minek meg nem történtét állítja). *Eltagadni az igéretet. Eltagadni a mondott szót. Eltagadni a kölcsönzött pénzt. Eltagadni előbbi vallomását.* 2) Valamit magáénak lenni nem vall. *Eltagadja hitét, nemzetét, hazáját. Eltagadja rokonait.* Az utóbbi jelentésben máskép, és közönségesebben : *megtagad.* V. ö. TAGAD.

ELTAGADÁS, (el-tagadás) ösz. fn. Szóbeli nyilatkozás, mely által eltagadunk valamit. V. ö. ELTAGAD.

ELTÁGIT, (el-tágit) ösz. áth. Igen szélesre, bőre kiterjeszt. *Hosszas viselés eltágitja a csizmát, czipőt.* V. ö. EL, (2) és TÁGIT.

ELTAGOL, (el-tagol) ösz. áth. 1) Elbonczol, részekre elvág, metél. Mondatik különösen az állati testnek eldarabolásáról. *A mészárosok eltagolják a levágott ökröt, a hentesek a leölt disznót.* 2) Tréfás kiejtéssel: tagról tagra, tetőtől talpig eldönget, megver.

ELTAGOLÁS, (el-tagolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg metélés, vágás, mely által valamely testet eltagolnak, elbonczolnak.

ELTÁGUL, (el-tágul) ösz. önh. Elszélesedik, elbővül, nagyon elterjed, belterjedelme igen megnagyobbodik. V. ö. EL, (2) és TÁGÚL. Átv. ért. némely vidéki szokás szerént: eltakarodik. *Eltágulj innét, ha mondom.*

ELTÁGULÁS, (el-tágulás) ösz. fn. Ruganyos, nyulékony testnek azon állapota, midőn területe nagyon megbővül.

ELTAJTÉKZIK, (el-tajtékzik) ösz. k. 1) Addig tajtékzik, mig végre tajtékzani megszün. *Eltajtékzik a méz, a must.* 2) Tajtékozva eltünik, elmulik. *Eltajtékzott a haragja, mérge.* V. ö. TAJTÉK.

ELTAKAR, (el-takar) ösz. áth. Elföd, beborít. *Eltakarni kendővel az arczot. Eltakarni a legyek elől a csemegéket.* Képes kifejezésben: eltemet, magába fogad.

„Hazádnak rendületlenül
Légy híve ó magyar,
Bölcsőd az, majdan sírod is,
Mely ápol, s eltakar."
(Vörösmarty).

V. ö. EL, (2) és TAKAR.

ELTAKARÍT, (el-takarít) ösz. áth. 1) Elszórt, hányt vetett dolgokat láb alól, az útból félre rakosgat, illő helyeikre teszi. *Eltakarítani a szennyes konyhaedényeket.* Mondjuk tárgyeset nélkül is. *Mi már eltakarítottunk*, azaz a takarítást elvégeztük. *Hát ti nem fogtok eltakarítani?* 2) Elparancsol, elküld, így szólva: *takarodjál el. Eltakarítani hástól a tolakodó vándorkoldusokat.* 3) Valamit maga számára elvisz, eltulajdonít; elhasznál. *Amit a haldokló körül talált, eltakarította. Minden ételt-italt eltakarítottak.* 4) Csürbe, éléskamarába gyüjt, behord. *Eltakarítani a szénát, gabonát.* 5) Eltemet. *A halottakat eltakarítani.* V. ö. EL, (2) és TAKARÍT.

ELTAKARITÁS, (el-takaritás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit eltakarítunk. *Edények eltakaritása. Gabona, széna eltakaritása. Szüleink, rokonaink eltakaritása.* V. ö. ELTAKARÍT.

ELTAKARODÁS, (el-takarodás) ösz. fn. Helynek, bizonyos jeladásra, vagy más indokból oda hagyása. V. ö. ELTAKARODIK.

ELTAKARODIK, (el-takarodik) ösz. k. 1) Helyről, melyet elfoglalt, bizonyos jeladásra, vagy különös indokból eltávozik. *Eltakarodni mise, vagy predikáczió* (szent beszéd) *után a templomból. Eltakarodni a szinházból. Eltakarodnak a katonák, midőn dobszóra tovább indulnak. Eltakarodni a közelgő veszély elől.* 2) Kedélyes kifejezéssel: elhordja magát, fölszedvén sátorfáját eltávozik; érezvén a kolbászbüzt elkotródik, elhordja irháját. *Eltakarodni a rendőrök elől. Nem takarodol el tüstént? Takarodjatok!* V. ö. EL, (2) és TAKARODIK.

ELTAKAROSZIK, (el-takaroszik) l. ELTAKARODIK.

ELTAKARÚL, (el-takarúl) ösz. önh. lásd: ELTAKARODIK.

ELTAKNYOSODÁS, (el-taknyosodás) ösz. fn. A nedvek rendetlen állapota, midőn fölötte sok takony, nyálka válik belőlök. Különösen: lónyavalya, mely ragadós, és jobbára gyógyithatatlan.

ELTAKNYOSODIK, (el-taknyosodik) ösz. k. A takony igen nagy bőségben fejlődik ki benne. Különösen: a lóról mondják, midőn ragadós, és gyógyithatatlan takonyfolyásba esik. V. ö. TAKONY.

ELTAKÚL, (el-takúl) ösz. önh. Székelyes tájszólással am. eltakarodik, elhordja magát.

ELTALÁL, (el-talál) ösz. áth. 1) A kitüzött czélpontot, vagy czélul kitüzött testet illő helyen megérinti, megüti, lövi, vágja, szúrja stb. *Eltalálni a felugratott nyulat. Eltalálni dárdával az ellenség szivét. Eltalálni a czélkört. Eltalálni a feldobott krajczárt.* 2) Mesének, rejtélynek, példabeszédnek értelmét, czélzását megleli. *Eltalálni a rejtettszót. Eltalálni másnak gondolatát, szándékát.* 3) A festészről mondják, midőn az általa festett arczkép teljesen hasonlít az eredetihez. *Gyermekeket nehéz eltalálni.* 4) Gúnyosan szólva: valamit fonákul talál, roszúl fog föl. *No ezt ugyan eltaláltad. Eltaláltad szarva között a tőgyét.* (Km.).

ELTALÁLÁS, (el-találás) ösz. fn. Cselekvési eredmény, midőn valamit eltalálunk.

ELTALICSKÁZ, (el-talicskáz) ösz. áth. Talicskán elhord, eltakarít, elszállít. *Eltalicskázni a kiásott földet, a bástyaomladékokat.* V. ö. TALICSKA.

ELTALIGÁZ, (el-taligáz) ösz. áth. Taligán elhord, eltakarít, elszállít. *Eltaligázni az öszvegereblyélt gizgazt, szádraz ágakat* stb. V. ö. TALIGA.

ELTÁMOLYOG, (el-támolyog) ösz. önh. Támolyogva, azaz, ide oda támaszkodva, nehezen dülöngve eltávozik, elmegy, eljár; eltántorog. *Félrészegen, és álmosan eltámolyogni valahová.* V. ö. TÁMOLYOG.

ELTÁNCZOL, (el-tánczol) ösz. áth. 1) Valamely tánczot eljár, ellejt, elrop. *Eltánczolni a legujabb körmagyart, koszorútánczot, palotást, társalgót, sortánczot.* 2) Táncz által elkölt, elveszteget, elmulat valamit. *Eltánczolni pénzét, egészségét, idejét.* 3) Folytonosan tánczol. *Alkonyattól világos virradtig eltánczol.* V. ö. EL, (2) és TÁNCZOL.

ELTANÍT, (el-tanít) ösz. áth. 1) Folytonosan tanít, oktat. *Ő még eltaníthatja az ifjakat több évekig. Ő képes, és kész eltanítani késő koraig.* 2) Hamisságra, roszra tanít. *Eltanítani a gyermeket.*

ELTÁNTORÍT, (el-tántorít) ösz. áth. Tulajd. azt teszi, hogy valaki eltántorodjék. *Eltántorította a*

savanyos bor, sör. Átv. ért. jó szándokától, eltökéllésétől, határozatától valakit elvon, balútra vezet, elcsábít, megveszteget. *Valakit ígéretekkel, ijesztéssel, pénzzel, hivatallal eltántorítani. Sokat eltántorított már a szerelem is.* V. ö. TÁNTORÍT.

ELTÁNTORÍTÁS, (el-tántorítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit eltántorítnak. V. ö. ELTÁNTORÍT.

ELTÁNTORODÁS, (el-tántorodás) ösz. fn. Testi vagy lelki gyöngeségből, gyarlóságból eredő állapot, midőn valaki eltántorodik.

ELTÁNTORODIK, (el-tántorodik) ösz. k. 1) Szédelgés, gyöngeség, vagy más nyavalya következtében szilárd állását elveszti és csaknem lerogy. Máskép: *megtántorodik. Úgy fejbe vágták, hogy eltántorodott bele.* 2) Az egyenes, igaz útról eltér, gyarlóság, vagy tudatlanság miatt. *Eltántorodni az erkölcs ösvényéről.* V. ö. EL, (2) és TÁNTORODIK.

ELTÁNTOROG, (el-tántorog) ösz. önh. Tántorogva elmegy, eltávozik, eljárkál. V. ö. TÁNTOROG.

ELTÁNTORÚL, (el-tántorúl) ösz. önh. l. ELTÁNTORODIK.

ELTANÚL, (el-tanúl) ösz. áth. 1) Valamely ismeretet másnak utánzása, példája, oktatása után magának megszerez. *Eltanulni az angoloktól a gőzösök gyártását. A gyermek a nagyoktól tanúlja el a káromkodást. Ezt is tőlem tanultad el.* 2) Folytonosan tanúl. *Egész éjszakákon eltanúl.* V. ö. EL, (2) és TANÚL.

ELTANULÁS, (el-tanulás) ösz. fn. Valamely ismeretnek, ügyességnek mások példája, utánzása, oktatása utáni megszerzése. V. ö. ELTANÚL.

ELTAPOD, (el-tapod) ösz. áth. Lábakkal nyomva, v. nyomkodva elzúz, ellapít, semmivé tesz, megöl. *Eltapodni kertben az uborkát, dinnyét, virágokat. Eltapodni a göröngyöt. Eltapodni a férgeket. A szilaj lovak eltapodták az utczai gyermeket.* V. ö. EL, (2) és TAPOD.

ELTAPOS, (el-tapos) ösz. áth. Taposva, azaz többszörös tapodással, lábnyomással elzúz, ellapít. *A harczmezőn átszáguldó lovascsapatok eltaposták a katonákat, és a sebesülteket.* Néha kicsinyitő értelmü. *Eltaposlak, mint a férget.*

ELTARACZKOSODIK, (el-taraczkosodik) ösz. k. Taraczk nevü füvel benő; a taraczk elgyökeresedik, elterjed rajta. *Eltaraczkosodnak a miveletlen földek, kertek.* V. ö. TARACZK.

ELTARGONCZÁZ, (el-targonczáz) ösz. áth. Targonczaféle jármüvön elvisz, elszállít valamit. *Eltargonczázni az utasok málháit.*

ELTARJAGOSODIK, (el-tarjagosodik) ösz. k. Tarjag nevü kékes foltok terjednek el rajta. *Böre eltarjagosodott.* V. ö. TARJAG.

ELTAROL, (el-tarol) ösz. áth. 1) Füvel, gazzal, vagy más növénynyel benőtt helyet tarrá tesz, azaz, a füvet, gazt, növényt tövig levágván, elszedi róla. Máskép: *letarol. Eltarolni a nádas, kákás helyeket. Eltarolni a busát, rozsot.* 2) Szőrt, hajat, gyapjút tőben lenyír. *Eltarolni valaki haját. Eltarolni a ló sörényét.* Az utóbbi jelentése ritkább használatú. V. ö. TAR, TAROL.

ELTAROLÁS, (el-tarolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit eltarolunk. V. ö. ELTAROL. *Gaznak, gyomnak, szörnek eltarolása.*

ELTART, (1), (el-tart) ösz. áth. 1) Elvisel, elbir, elhord. *Eltartani valakit kézen. A terhet eltartani a vállakon. Két mázsát eltartani a fejen.* 2) Eltáplál, szükségesekkel ellát. *Minden helység eltarthatná a maga koldúsait.* 3) Elmulat, elfoglal valakit. *Eltartani a társaságot szóval, beszéddel, tréfával.* V. ö. TART, áth.

ELTART, (2), (el-tart) ösz. önh. 1) Folytatólag, hosszabb ideig eláll, el nem romlik, elmarad. *Kiméletlel sokáig eltart a ruha, az egészség.* 2) Folytonosan létezik. *A lakoma eltartott három óráig. Ezen országgyülés sokáig el fog tartani.*

ELTARTÁS, (el-tartás) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit vagy valakit eltartunk. *Tehernek eltartása.* 2) Valamely tárgynak azon tulajdonsága, melynél fogva eláll, folyvást létezik, el nem romlik. *Ruhának eltartása*, l. ELTART, áth. és önh.

ELTARTÓZTAT, (el-tartóztat) ösz. áth. Valakit valamitől akadályoz, tova tart, elkésleltet, elvon. *A haragos embert eltartóztatni a verekedéstől. Az utast eltartóztatni az elmenéstől.* V. ö. EL, (2) és TARTÓZTAT.

ELTARÚL, (el-tarúl) ösz. önh. Tarrá, kopaszszá leszen. *Eltarúlnak száraz forró nyárban a mezők, legelők. Eltarúl a vén ember feje.* V. ö. TAR.

ELTASZIGÁL, (el-taszigál) ösz. áth. Taszigálva, azaz, többször taszítva, tovább nyom, odább tol. *Eltaszigálni az útban állókat. Eltaszigálni a partra torlódó jégdarabokat. Eltaszigálni egymástól a verekedőket.* V. ö. TASZIGÁL.

ELTASZIGÁLÁS, (el-taszigálás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit v. valakit eltaszigálunk. V. ö. ELTASZIGÁL.

ELTASZÍT, (el-taszít) ösz. áth. Egy nyomással, lökéssel valamit eltávolít, hátrálni vagy félre menni kényszerít. *Eltaszítani partról a csónakot. Eltaszítani utból a kocsit. Eltaszítani helyéről az asztalt. Eltaszítani a szemtelen tolakodót.* Átv. ért. Valakit barátságából, kegyéből, pártfogásából kivet, kitagad, magára hagy.

ELTASZÍTÁS, (el-taszítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit eltaszítunk. V. ö. ELTASZÍT.

ELTÁT, (el-tát) ösz. áth. Tulajdonkép: a száját igen kinyitja, feltárja, alsó és felső ajakait mintegy távolra elválasztja, egymástól eltávolítja. *Eltátja a száját, mint a sült hal.* (Km). V. ö. TÁT. Átv. ért. mondjuk más tárgyakról is, melyeknek szájat tulajdonítunk. *Eltátani a zsák száját.*

ELTÁVOLÍT, (el-távolít) ösz. áth. Távolra elküld, elparancsol, elutasít; tovább ad rajta; azt cse-

lekszi, hogy valami távol, bizonyos messzeségben legyen tőle. *Eltávolítani megbízott beszélgetés közben a gyermekeket. Eltávolítani egy időre a tanukat. Eltávolítani a veszélyt.* V. ö. TÁVOL, TÁVOLÍT.

ELTÁVOLITÁS, (el-távolitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit v. valamit eltávolítunk. V. ö. ELTÁVOLÍT.

ELTÁVOLODIK, (el-távolodik) ösz. k. Önmagától, vagy külső befolyásnál fogva lassan-lassan odább megy, bizonyos helyet, tért oda hagy, vagy oda hagyni látszik. *Látván az ellenséget közelegni, eltávolodott. A magas tengeren menők elől az elhagyott partok mindinkább eltávolodnak.* Átv. ért. elidegenedik. *A régi jó barátok eltávolodtak egymástól.*

ELTÁVOZÁS, (el-távozás) ösz. fn. Valamely helyről elmenés.

ELTÁVOZIK, (el-távozik) ösz. k. Távolra elmegy, valamely helyet odahagy. *Eltávozni szülőföldétől.* V. ö. EL, (2) és TÁVOZIK.

ELTÁVOZTAT, (el-távoztat) ösz. áth. 1) Cselekszi, hogy valaki eltávozzék, elmenjen, oda hagyja előbbi helyét, állomását. *Eltávoztatni az alkalmatlan, tolakodó embert.* 2) Valamitől megment, megszabadít. *Eltávoztatni valakitől a veszélyt. Uram, távoztasd el tőlünk a döghalált és éhséget.* V. ö. TÁVOZTAT.

ELTÁVÚL, (el-távúl) l. ELTÁVOLODIK.

ELTÉBOLYODÁS, (el-tébolyodás) ösz. fn. Az igazi, egyenes, czélravezető útnak eltévesztése, tétova bolyongás, eltévelyedés.

ELTÉBOLYODIK, (el-tébolyodik) ösz. k. Menés közben eltéved, útjában elbódúl, *tétova bolyongóvá* (té-bolygóvá) lesz. *Sürü erdőben, éjszaka idején eltébolyodni.* V. ö. TÉBOLYODIK.

ELTEKER, (el-teker) ösz. áth. 1) Másfelé teker. *A kulcsot eltekerte.* 2) Elcsavar, más értelmet ad valaminek. *A szókat eltekerni.* 3) Folytonosan teker.

ELTEKERÍT, (el-tekerít) ösz. áth. Oldalt teker, helyéből kiteker, tekerve elmozdít. *Eltekeríteni a csavart. Eltekeríteni a csigarudat. Eltekeríteni jobbra vagy balra a nyakat.*

ELTÉKOZOL, (el-tékozol) ösz. áth. Tékozolva elveszteget, elkölt. *Eltékozolni minden vagyonát. Pénzét holmi haszontalan dolgokra eltékozolni.* V. ö. EL, (2) és TÉKOZOL.

ELTELEPÉDIK, (el-telepédik) ösz. k. 1) Szálló, nyugvó, vagy lakó helyül nagyobb terjedelmü tért foglal el; telepét széltében, hosszában kiterjeszti. *A magyarok egyik nagyobb része a sik földön telepedett el.* 2) Máshova telepedik, előbbi lakhelyét elhagyva más lakóhelyet választ. *A hegylakók nem egykönnyen telepednek el a sikságra.*

ELTELÉS, (el-telés) ösz. fn. 1) Jóllakás, hézagnak, ürességnek kitömődése. *Eltelésig enni, inni.* 2) Elmulás. *Időnek, napnak, évnek eltelése.*

ELTELIK, (el-telik) ösz. k. 1) Segítő ragu névvel am. jóllakik; minden üressége betömődik. *Eltelni borral, étellel. A pinczék elteltek vissel.* 2) Elmulik. *Eltelik az idő. Elteltek az évek. Hány év telt el azóta?* V. ö. EL, (2) és TELIK.

ELTEMET, (el-temet) ösz. áth. A holtat, vagy színholtat bizonyos szertartások kiséretében sírba teszi. *Eltemetni valakit a köz temetőbe, vagy nemzetségi sírboltba. Eltemetni a harczban elesett vitézeket.* V. ö. TEMET.

ELTEMETKÉZIK, (el-temetkézik) ösz. k. Maga-magát eltemeti, elássa; vagy szándékosan eszközli, hogy valami eltemesse őt. *A várnagy készebb volt az omladékok alá eltemetkezni, mint a várt feladni.* V. ö. TEMETKEZIK.

ELTENG, (el-teng) ösz. önh. Tengve, azaz, nyomorúltan, alig csikorogva, fél éhen, szomjan eléldegel. *Vizen és kenyéren nagy nehezen eltengeni. A szük termés miatt alig tenghet el a szegény ember.* V. ö. TENG.

ELTENGŐDIK, (el-tengődik) ösz. k. Nyomoruságban, nagy szükséget szenvedve folytatja életét. V. ö. TENGŐDIK.

ELTENYÉSZ, (el-tenyész) ösz. önh. Önerejénél fogva, külső befolyás által, azaz, mesterségtől nem segítve, elterjed, elszaporodik. *A vad növény eltenyész a parlag földön is.* V. ö. TENYÉSZ.

ELTENYÉSZIK, (el-tenyészik) ösz. k. Ipar hozzájárulta, mivelés, ápolás által szaporodik, vagy terjed el. *Eltenyésznek hazánkban a nemesített juhok. Eltenyésznek a kerti növények.* V. ö. TENYÉSZIK.

ELTÉP, (el-tép) ösz. áth. Tulajdonkép, valamely szövetet kétfelé vagy ellenkező irányban húzkálva, rángatva, részekre, rongyokra választ el. *Eltépni kapczának vagy sebkötőnek az ócska fehérruhát. Az ebek eltépték köpönyegét.* Szélesebb ért. elszakgat. *Eltépni haragból a levelet. Fogakkal eltépni a húsdarabot.* V. ö. TÉP.

ELTÉPDEL, (el-tépdel) ösz. önh. Valamit több és kisebb részekre egymás után eltép.

ELTÉPDÉS, (el-tépdés) l. ELTÉPDEL.

ELTÉPÉD, (el-tépéd) l. ELTÖPÖD.

ELTEPER, (el-teper) ösz. áth. Valamit lábakkal erősen nyomdosva egészen elzúz, eltapos, semmivé tesz, *eltipor.* A megvetésnek, haragnak egyik nyomatosabb kifejezése. *Elteperlek, mint a férget. Teperd el a semmirekellőt.* V. ö. TEPER.

ELTÉPÉRÉDIK, l. ELTÖPÖRÖDIK.

ELTEPERÍT, (el-teperít) ösz. áth. Egy teperéssel elzúz, eltapos.

ELTÉPERTÉL, (el-tepertél) ösz. önh. Szeszélyes kifejezéssel am. lábhegyen, mintegy teperve a földet, elhordja irháját; engedelem nélkül elmegy, odahagyja a házat, hogy kószáljon.

ELTÉR, (el-tér) ösz. önh. 1) Bizonyos helytől, iránytól, vagy tulajdonságtól némileg elüt, eltávozik. *Eltérni az egyenes, igazi utról. Eltérni az erénytől, a jó szokásoktól. Eltérni előbbi véleményétől, elveitől. Eltérni a szabálytól. A delejtünek éjszaki mutatója kevessé eltér az éjszaki sarktól. Eltérnek az álló csil-*

lagok helyeikről, midőn az egyenlítőtől majd az egyik, majd a másik földsark v. göncz felé hajlanak. 2) Tájszokásilag : bizonyos helyen elfér, bizonyos tér elegendő neki. *Én kis helyen is eltérek.*

ELTEREPÉLYÉSÉDIK, (el-terepélyésédik) ösz. k. Terepélyes alakban elterjed, elszélesedik. Mondjuk különösen azon fák nemeiről vagy növényekről, melyeknek ágai vagy levelei igen szétterülnek. *Elterepélyesednek a hársak, gesztenyefák. Elterepélyesednek némely káposztafajok.* V. ö. TEREPÉLYES.

ELTÉRÉS, (el-térés) ösz. fn. Mozgásban levő testnek, vagy működő lénynek bizonyos helytől, iránytól, vagy cselekvésmódtól eltávozása. *Csillagok eltérése az egyenlítőtől. Delejtű eltérése az éjszaki gönczöltől. A szónok eltérése a főtárgytól.* V. ö. ELTÉR.

ELTERÍT, (el-terít) ösz. áth. 1) Valamit egész terjedelmében szétfektet, kinyujt. *Elteríteni a köpönyeget, lepedőt. Elteríteni sodrófával a tésztát. Elteríteni a szárítandó búzát, dohos lisztet.* 2) Birkozásban valakit úgy földhöz vág, hogy teste végig terül rajta.

ELTÉRIT, (el-térit) ösz. áth. Bizonyos helyről, irányról másra igazít vagy vezet ; elfordít, más irányt ád. *Eltériteni a gulyát a tilosból. Eltériteni valakit a jó útról. Eltériteni valakit előbbi véleményétől. Eltériteni a választókat egyik párttól a másikhoz.* V. ö. EL, (2) és TÉRIT.

ELTERITÉS, (el-teritės) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elterítünk. V. ö. ELTERÍT.

ELTÉRITÉS, (el-téritės) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit v. valakit eltéritünk. V. ö. ELTÉRÍT.

ELTERJED, (el-terjed) ösz. önh. Nagyobb és nagyobb tért foglal el, köre megnagyobbodik, elszélesedik. *Elterjed a kiáradó, s gátot nem találó víz. Elterjednek a növekedő fa ágai. Elterjed alkonyat felé a testnek árnyéka. Elterjed a kinyújtott tészta. Elterjed az elhanyagolt mérges seb.* Átv. ért. *Elterjed a hír. Elterjed a balvélemény. Elterjednek az új szokások, idegen erkölcsök.* V. ö. TERJED.

ELTERJEDÉS, (el-terjedés) ösz. fn. Mozgékony, széthátó tulajdonsága valaminek, mely szerént elterjed. V. ö. ezt. *Víznek elterjedése. Fadgak, árnyék, mocsárok, homokok elterjedése. Népek, szokások, erkölcsök elterjedése.*

ELTERJESZKÉDIK, (el-terjeszkėdik) ösz. k. Tulajdonkép, állatról mondják, midőn elnyujtózkodik, tagjait szétveti, magát felfújja. *Kézzel-lábbal elterjeszkedni. Elterjeszkedik, mint a felfujt béka.* Szélesebb ért. nagyobb tért, helyet foglalni iparkodik, mindegyre szélesbedik, nagyobbodik, szétmegy, hatását, befolyását messzebb és messzebb gyakorolja. *Az angol hatalom a világ minden részeire elterjeszkedett.* V. ö. TERJESZKEDIK.

ELTERJESZT, (el-terjeszt) ösz. áth. Cselekszi, eszközli, hogy valami elterjedjen. V. ö. ELTERJED, TERJESZT. *A repülő madár elterjeszti szárnyait. A szakács elterjeszti a rétesnek való tésztát. A hóditók elterjesztik hatalmokat. A hirlapirók sok hamis, és alaptalan hírt terjesztenek el.*

ELTERJESZTÉS, (el-terjesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elterjesztünk. *Müveltség, ipar, szelidebb erkölcsök elterjesztése. A keresztény vallás elterjesztése.* V. ö. ELTERJESZT.

ELTERPED, (el-terped) ösz. önh. Egymástól elválván, szétnyúlik, alapjában elterül. (V. ö. TÉR, TERP). *Elterpednek a lábak, midőn szétvetjük. Elterpednek az újjak, ha zongorázunk vagy araszolunk velök. Elterpednek az eltörött szék lábai.* V. ö. TERPED.

ELTERPESZKÉDIK, (el-terpeszkėdik) ösz. k. Lábait szét vetve áll, azaz a lábak közti tért (terepet) nagyobbítja. *Elterpeszkedik, mint a béka.* V. ö. TERPESZKEDIK.

ELTERPESZT, (el-terpeszt) ösz. áth. Cselekszi, hogy valami elterpedjen. V. ö. ELTERPED. *Elterpeszti kezét, lábát. Elterpeszti fülig a száját. Elterpeszti újjait.*

ELTERTYED, (el-tertyed) ösz. önh. Puha, lágy testről mondják, midőn belső szétoszlásánál fogva kitágúl, szétmegy. *Eltertyed a rohadásnak indult gyümölcs, tök, dinnye. Eltertyed a vén emberen a hús, midőn csak úgy ligg-lóg rajta.* Az általános értelmü *terjed* igének egyik különös faja, melytől az *elterped* ismét különbözik.

ELTERTYEDT, (el-tertyedt) ösz. mn. Ami lágysága miatt szét van lapulva. *Eltertyedt keletlen kenyér. Eltertyedt dinnye, tök, szilva. Eltertyedt hasú vén ember. Eltertyedt csöcsü asszony.*

ELTERÜL, (el-terül) ösz. önh. Belső erejénél fogva elszélesedik, nagyobb és nagyobb tért foglal el. *Hanyatt fekve, kezét-lábát szétvetve elterült a földön. Elterül a tálba öntött kása. Elterül a medréből kiömlött víz. Elterül a növekedő város. Elterülnek a földre heveredett munkások.* Szenvedő értelme látszik ez ilyenekben : *elterült a földhöz csapott legény. Elterül a szétzúzott kalap. Elterül a döglött béka.* Azonban itt is, ha ezen mondatokat elemezzük, a szenvedő lét tulajdonképen mindig egy másik igében, mint okban rejlik, pl. *midőn a legényt földhöz csapták, az elterült bele ; midőn a kalapot szétzuzták, az (öszvedűlését vesztve) elterült* stb., tehát *csapás, zuzás* volt oka az elterülésnek.

ELTÉRÜL, (el-térül) ösz. önh. Bizonyos helytől, iránytól eltávozik ; valamitől elpártol. Különbözik az *eltér* igétől, mennyiben ez tiszta önhatás, vagyis belső erőtől származó működés ; amaz pedig némi külső hatással van párosulva. *Eltérünk* valamely véleménytől saját meggyőződésünk után, *eltérülünk* pedig, midőn mások birnak arra bennünket.

ELTERÜLÉS, (el-terülés) ösz. fn. Valamely testnek széltében, hosszában kinyulása bizonyos tér fölött.

ELTÉRÜLÉS, (el-térülés) ösz. fn. Eltérés, mely némi anyagi vagy szellemi külső hatással van párosulva. V. ö. ELTÉRÜL.

ELTERÜLT, (el-terült) ösz. mn. Ami el van terülve. V. ö. ELTERÜL. *Elterült város. Messze elterült árvíz.*

ELTÉRV, (el-térv) ösz. fn. Ami a köz szabálytól eltér; kivétel a szabály alól. (Anomalia). Új és ajánlatos műszó.

ELTÉRVES, (el-térves) ösz. mn. Eltérő, mely a közszabálytól eltér; a közszabály alól kivétetik. Új és helyesebb műszó, az *anomalus* kifejezésére, mint *szabálytalan*, mert, ami a közszabálytól eltér, azért a maga nemében szabályos lehet, pl. a *tesz, vesz, visz, hisz* igék *eltérvesek, eltérők*, azaz a közönséges ragozásmódtól eltérnek, de azért bizonyos tekintetben mégis szabályosak.

ELTÉSZ, (el-tész) ösz. áth. 1) Máshová elhelyez, elmozdít. *Eltenni az asztalról az oda nem való tárgyakat. Eltenni a tükröt az ablakból.* 2) Utóbbi használat végett félre tesz, eltakarít. *Eltenni a télre való gyümölcsöt, tojást, szalonnát. Eltenni a maradék-ételt más napra.* 3) Meggazdálkodik. *Évenként eltenni néhány száz forintot.* 4) Hivatalból elmozdít, kiad valakin. *Eltették láb alól.* V. ö. EL, (2) és TÉSZ.

ELTÉTT, (el-tétt) ösz. mn. Ami jövő használat végett el van téve. V. ö. ELTÉSZ. *Télre eltett eleség. Eltett gyümölcs, káposzta. Eltett pénz, jövedelem.*

ELTETVESÉDIK, (el-tetvesédik) ösz. k. A tetük elszaporodnak rajta vagy benne. *Tisztátalanság miatt eltetvesedni. Néha eltetvesednek a tyúkok is.* V. ö. TETVES.

ELTETVESÍT, (el-tetvesít) ösz. áth. Tetvessé tesz, valakin v. valamiben a tetüket elszaporítja. *Eltetvesíteni az ágyat, fehérruhát. A lóganéj eltetvesíti a növényeket.* V. ö. TETŰ.

ELTÉVED, (el-téved) ösz. önh. 1) Az igazi egyenes útat elveszti, a kitűzött iránytól eltér. *Eltévedni sötét éjjel, sűrű erdőben, ismeretlen vidéken.* 2) Itéletében hibáz, állítása az ismeretek kellékeivel nem bír. Másképen: *megtéved.* 3) Mondjuk lelketlen tárgyról is, midőn úgy elvetődik, elhányódik, hogy nehéz rá találni. *Nyugtatványom a sok iromány között eltévedt.* V. ö. EL, (2) és TÉVED.

ELTÉVEDÉS, (el-tévedés) ösz. fn. 1) Az igazi útnak elvesztése. 2) Hibázás az itéletben. 3) Valamely lelketlen tárgynak elvetődése, melynél fogva nehéz rá akadni. V. ö. ELTÉVED.

ELTÉVÉLYÉDIK, (el-tévélyédik) ösz. k. 1) Valamely állat, különösen ember, jártában, keltében az igaz útról eltérvén, ide-oda bolyongni kezd. *Tekervényes utakon eltévelyedni.* 2) Valamely lelketlen tárgy sok hányás-vetés által szokott helyéről egészen más helyre vetődik. *Hurczolkodás közben eltévelyedtek legérdekesebb okleveleim. Eltéved* szónál az ok magában az alanyban látszik feküdni, *eltévelyedik* szónál pedig más körülményekben.

ELTÉVÉLYÍT, (el-tévélyít) ösz. áth. Valakit igaz, egyenes útról ál útra, görbe útra vezet, tévelygővé tesz. *A tudatlan kalaúz eltévelyíti az utasokat. Néha az éjjeli bolygó tüzek eltévelyítik az embert.*

ELTÉVÉS, (el-tévés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elteszünk ez igének minden értelmében. V. ö. ELTÉSZ.

ELTÉVESZT, (el-téveszt) ösz. áth. Valamit elhibáz; nem oda megy, hová kellene, de tudatlanságból, tévedésből, hibából, nem készakarva. *Eltéveszteni az utat. Eltéveszteni a házat. Eltéveszteni az írást. Eltéveszteni a czélt.* V. ö. EL, (2) és TÉVESZT.

ELTIKKAD, (el-tikkad) ösz. önh. A nagy hőség miatt ellankad; a teher alatt ereje kimerül. *Eszesség-e vajjon fölöttébb terhelnünk magunkat, hogy eltikkadjunk a terh alatt?* (Pázmán). V. ö. TIKKAD.

ELTIKKADÁS, (el-tikkadás) ösz. fn. A nagy hőségtől ellankadás, elerőtlenedés, elfáradás.

ELTIKKAN, (el-tikkan) ösz. önh. 1) Melegtől vagy fáradságtól lankadni kezd. 2) Büzhödésnek, zápulásnak indúl, t. i. a nagy melegség következtében erjedésbe jövén.

ELTIKKASZT, (el-tikkaszt) ösz. áth. Nagy hőség vagy teher által ellankaszt, elerőtlenít, a nélkül, hogy elfonnyasztana. *A nyári forró napok eltikkasztják a növényeket.*

ELTIKKASZTÁS, (el-tikkasztás) ösz. fn. Ellankasztás, de elfonnyasztás nélkül. *Állatok, növények eltikkasztása.*

ELTILALMAZ, (el-tilalmaz) ösz. áth. Valamely cselekedet ellen nyilvános közhirdetés, vagy szemmel látható jelek által ovást tesz. *Eltilalmazni valamely határban a vadászatot. Eltilalmazni a réteken járást.* V. ö. TILALOM.

ELTILT, (el-tilt) ösz. áth. 1) Valamit cselekedni nem enged. *Eltiltani az éjjeli lármákat, kóborlásokat.* 2) Elparancsol; megszüntet. *Eltiltani a naplopókat a városból, a koldúsokat a vásárokról. Eltiltani a török viselését.* 3) Valamitől eltartóztat. *Eltiltani a betegnek a bort, s egyéb szeszes italokat.* V. ö. EL, (2) és TILT.

ELTILTÁS, (el-tiltás) ösz. fn. Rendelet, nyilatkozat, mely által valamit eltiltanak.

ELTIMMED, (el-timmed) ösz. önh. Használat által elvész, elkopik. Vas vármegyei tájszó. *Tim,* vagy *timm* gyöke igen öszveüt a latin *tenuis* szóéval.

ELTIPÉG, (el-tipég) ösz. önh. Tipegve elmegy, eljár valahová. V. ö. TIPÉG.

ELTIPOR, (el-tipor) ösz. áth. Tiporva, azaz lábaival, talpaival nyomdosva elzúz, ellapít, megsemmisít. *Az útban ülő gyermeket eltiporták a lovak.* V. ö. EL, (2) és TIPOR.

ELTIPRÁS, (el-tiprás) ösz. fn. Tiporva elzúzás.

ELTIPRAT, (el-tiprat) ösz. áth. Cselekszi, hogy valaki vagy valami eltiportassék. *Kocsival eltipratni a gyermeket. Lovakkal, ökrökkel eltipratni a kerti veteményeket.* V. ö. ELTIPOR.

ELTISZTÍT, (el-tisztít) ösz. áth. 1) Szemetet, vagy más rondaságot eltakarít, elsöpör, eltörölget. *Eltisztítani a lépcsőkről a sarat.* 2) Elűz, elhajt. *Eltisztítani a háztól a szemtelen tolakodót.* V. ö. EL, (2) és TISZTÍT.

ELTISZTOGAT, (el-tisztogat) ösz. áth. Folytatólag, ismételve eltisztít, eltakarít.

ELTISZTÚL, (el-tisztúl) ösz. önh. Átv. ért. elkotródik, eltakarodik, mindenestül odább áll. Alkalmatlan, kelletlen emberről mondják, midőn elmegy. *Eltisztultak falunkból a kóborló kéregetők.*

ELTITKOL, (el-titkol) ösz. áth. Titokban tart, nem közöl, nem tudat másokkal valamit; elrejt, eldug. *Eltitkolni szándokát. Eltitkolni a nyavalyát. Eltitkolni a szerzett vagyont, kincset.* V. ö. TITOK.

ELTITKOLÁS, (el-titkolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit eltitkolunk, nem közlünk, másokkal nem tudatunk. *Hibáink eltitkolása. Czélunk, szándékunk, akaratunk eltitkolása.*

ELTIVORNYÁZ, (el-tivornyáz) ösz. áth. 1) Tivornyára, azaz dőzsölésre, rendetlen eszem-iszomra elkölt, elpazarol, elveszteget. *Eltivornyázni a ránk maradt örökséget. Eltivornyázni az ifju éveket.* 2) Folytatólag, tartósan tivornyáz. *Képes egész éjjeleken eltivornyázni.*

ELTOBÁKOL, (el-tobákol) ösz. áth. Tobákra, azaz pordohányra, burnótra elkölt. *Eltobákolni naponként néhány garast.*

ELTOJ, (el-toj) ösz. áth. Madárról mondják, midőn 1) tojását leteszi. *Eltojott a tyúk, kodácsol.* 2) Máshová toj.

ELTOL, (el-tol) ösz. áth. Tolva máshová szállít, más helyre mozdít. *Eltolni útból a szekeret. Eltolni a talicskát, targonczát. Eltolni helyéből az ágyat, asztalt, pamlagot.* V. ö. EL, (2) és TOL.

ELTOLÓDIK, (el-tolódik) ösz. belsz. Maga magát tovább tolja, előre nyomja, mozdítja. *Eltolódik a népsokaság az utczai zene, vagy valamely különös tünemény után. Eltolódik a szoros utczán hajtott csorda.*

ELTOLVAJOL, (el-tolvajol) ösz. áth. Tolvaj módjára elvisz, ellop, eltulajdonít valamely idegen vagyont.

ELTOMBOL, (el-tombol) ösz. áth. Tombolva, azaz széles kedvvel, vígan élve elkölt valamit, vagy eltölti az időt. *Eltombolni víg czimborák társaságában pénzét. Eltombolni ifjuságát.* V. ö. EL, (2) és TOMBOL.

ELTOMPÍT, (el-tompít) ösz. áth. Eszközli, végrehajtja, hogy valami tompává legyen. *Eltompítani sok vágásban a fejszét.* Átv. ért. az észt az eszmék könnyű felfogására, s tárgyak megítélésére alkalmatlanná teszi, elbutítja. V. ö. TOMPA.

ELTOMPÚL, (el-tompúl) ösz. önh. Élét elveszti, metszésre, vágásra alkalmatlanná lesz. *Eltompúl a fejsze, kard, kasza, sarló, kés.* Átv. ért. mondjuk az észről, midőn az eszmék felfogására, s ítélethozásra szükséges képessége elvész. l. TOMPÚL.

ELTOMPÚLT, (el-tompúlt) ösz. mn. Éle vesztett. Átv. felfogási erejétől megfosztott.

ELTOMPULTSÁG, (el-tompultság) ösz. fn. Eltompúlt állapot.

ELTOPOG, (el-topog) ösz. önh. Topogva, azaz lábaival nagyokat toppanva elmegy. *Nagy saruban eltopogni.* V. ö. EL, (2) és TOPOG.

ELTOPPAD, (el-toppad) ösz. önh. Ereje, tevékenysége eltompúl, tehetetlenné lesz. Régies.

ELTORBONCZÁZ, (el-torbonczáz) ösz. áth. Tájnyelven szólva: torbonczán, azaz targonczán elvisz, elszállít, elhordogat. *Eltorbonczázni a kiásott földet.*

ELTÓTOSÍT, (el-tótosít) ösz. áth. Tótossá tesz, azaz tót nyelvet, szokásokat hoz be. *Eltótosítani a magyar vagy német helységeket.* V. ö. TÓT, TÓTOS.

ELTÓTOSODÁS, (el-tótosodás) ösz. fn. Tót nyelvnek és szokásoknak fölvevése.

ELTÓTOSODIK, (el-tótosodik) ösz. k. Tótokhoz hasonúl, azaz tót nyelvet és szokásokat vevén föl, tóttá lesz. *Felső-Magyarországban sok magyar és német helység eltótosodott.* V. ö. ELNÉMETESÍT.

ELTÓTOSÚL, (el-tótosúl) ösz. önh. l. ELTÓTOSODIK.

ELTOVA, (el-tova) ösz. ih. Elmessze, nagy távolságra, messze a nagy világba.

ELTÖKÉL, (el-tökél) ösz. viszh. Többnyire visszaható névmás tárgyesetével am. erősen elhatároz valamit, teljes szándékkal van. *Eltökélni magát a halálra.* Visszaható névmás nélkül is használtathatik, de ekkor az eltökélés tárgyát igeszóval kell vele viszonyítni, pl. *eltökélte, hogy meghaljon* v. *eltökélte meghalnia*, (de nem jó volna: eltökélte a halált). Az *eltökélés* a meggyőződésen alapuló akarat következménye, s különbözik az *elszánástól*, mely inkább az indulat kifolyása.

ELTÖKÉLÉS, (el-tökélés) ösz. fn. Meggyőződésen alapuló elhatározása az akaratnak valamely cselekedetre, vállalatra. Különbözik az *elszánástól*, mely inkább indulatból ered.

ELTÖKÉLETLEN, (el-tökéletlen) ösz. mn. Aki v. ami még nincs eltökélve; habozó, ingadozó. *Eltökéletlen ember nagy dolgot nem vihet végbe. Eltökéletlen akarat.*

ELTÖKÉLETLENSÉG, (el-tökéletlenség) ösz. fn. Állapot, midőn valaki teljesen nem határozta el magát; midőn még haboz, ide-oda ingadoz akarata.

ELTÖKÉLT, (el-tökélt) ösz. mn. Aki valamely cselekvényre, vállalatra, merényre elhatározta magát. Mondjuk magáról az akaratról is. *Eltökélt akarat, szándék.*

ELTÖKÉLTSÉG, (el-tökéltség) ösz. fn. Állapot, midőn valaki el van tökélve valamire, elhatározott akarattal készül cselekedni; tevékenységi elhatározottság.

ELTÖKÍT, (el-tökít) ösz. áth. Eltulajdonít, elcsen, eloroz, mintegy elgurít valamit. Tisza mellékén divatos.

ELTÖKÍTÉS, (el-tökítés) ösz. fn. Elcsenés, ellopás, eltulajdonítás. V. ö. ELTÖKÍT.

ELTÖKKENT, (el-tökkent) ösz. áth. Elcsen, alattomban eldug, ellop, mintegy elhengerít valamit.

ELTÖLT, (el-tölt) ösz. áth. Töltéssel elzár, elcsinál. *Eltölteni a víz elöl az utat, réteket.* V. ö. TÖLTÉS. 2) Az időt valamivel elmulatja. *Eltölteni munkával a napot. Eltölteni ivással az éjszakát. Idejét könyvek olvasásával tölteni el.* 3) Folyadékot, pl. vizet, bort máshova tölt. *A bort a kádból hordókba töltöttük el.* Mondják más tölthető tárgyakról is, pl. szemes életről. *A buzát a magtár jobb oldaláról a baloldalra töltöttük el.* 4) Eszközli, hogy valami teli legyen. *Eltölteni magát étellel, borral.* V. ö. EL, (2) és TÖLT.

ELTÖLTÖGET, (el-töltöget) ösz. áth. Többfelé, több ízben vagy egymás után eltölt. *Eltöltögetni a víz mellékét. Eltöltögetni poharakba a bort. Eltöltögetni holmi aprólékos munkákkal az időt.*

ELTÖLTÖTT, (el-töltött) ösz. mn. 1) Elélt, elhasznált (idő). *Henyélve eltöltött napok. Jól vagy rosszul eltöltött kor.* 2) Töltéssel, gáttal, felhányt földdel csinált, elzárt. *Eltöltött érfolyás. Eltöltött tilos út.* 3) Máshová töltött. *Eltöltött bor, búza.*

ELTÖLTÖZIK, (el-töltözik) ösz. k. Étellel, itallal egész torkig, duztig jól lakik. V. ö. TÖLTÖZIK.

ELTÖPED, (el-töped) ösz. önh. Gyümölcsökről, különösen a bogyónemüekről, péld. szölöről mondják, midőn igen elérvén s higabb nedvei elrepülvén, öszveaszik. V. ö. TÖPED. *Eltöpedt szölö, szilva.* Átv. ért. öszvezsugorodik, megránczosodik.

ELTÖPÖRÖDIK, (el-töpörödik) ösz. k. Általán : egészen öszvezsugorodik, megránczosodik. Különösen : *eltöpörödik a gyümölcs, midőn elérik; eltöpörödik a vén ember böre.* V. ö. EL, (2) és TÖPÖRÖDIK.

ELTÖR, (el-tör) ösz. áth. Szilárd, merev testet erőszakos hajlítás, nyomás, ütés stb. által ketté vagy több darabokra választ. *Eltörni térden a száraz ágakat. Eltörni a pálczát. Eltörni a korsót, edényeket. Eltörte a macska szarvát.* (Km). V. ö. EL, (2) és TÖR.

ELTÖRDEL, (el-tördel) ösz. áth. Több részekre, darabokra egymás után eltör. *Eltördelni a pogácsát kisebb falatokra. Eltördelni a fa ágait. Eltördelni kalapácscsal a száraz hantokat, ködarabokat.*

ELTÖRDELŐDZIK v. **ELTÖRDELŐZIK**, (el-tördelőzik) ösz. k. Olyan testről mondjuk, mely mintegy maga magától, vergődés, ütődés által részekre törik, elszakadoz. *Eltördelőzik a magasról leguruló homokkő. Eltördelőznek a ledöntött fa ágai. Eltördelőznek a feldűlt szekérben levő edények.*

ELTÖREDÉZIK, (el-töredézik) ösz. k. Lassanlassan, folytatólag, több izben törve, részekre elbomlik, elcsorbúl. *Sok hányás-vetés, mosogatás által eltöredeznek az edények. Eltöredeznek a gereblye fogai.* V. ö. EL, (2) és TÖREDEZIK.

ELTÖRÉS, (el-törés) ösz. fn. 1) Szilárd, merev testnek azon szenvedő állapota, midőn eltörik. V. ö. ezt. *A fazekas feldülése eltörésekkel jár.* 2) Cselekvés, mely által valamit eltörünk. V. ö. ELTÖR.

ELTÖRIK, (el-törik) ösz. k. Szilárd, merev test erőszakos hajlítás, nyomás, ütés stb. által részekre válik. *Eltörik a kerék vagy tengely a nagy teher alatt. Eltörik a földhöz vágott korsó, üvegpohár. Eltörik a pálcza. A tojás is csak egyszer törik el.* (Km.). V. ö. EL, (2) és TÖRIK.

ELTÖRLÉS, (el-törlés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit eltörlünk. V. ö. ELTÖRÖL. *Irásnak, betüknek eltörlése. Adó, robot, dézma eltörlése. Az ellenség hadának eltörlése.*

ELTÖRLESZT, (el-törleszt) ösz. áth. Törölés által valamit megsemmisít, megszüntet. Különösen, a pénzüzérkedésben, adósságot részletes kifizetés által, vagy másképen is megszüntet. *Eltörleszteni évenként bizonyos részét a fölvett tőkepénznek. Eltörleszteni a köz adósságokból nehány kötelezvényt sorshuzás és fizetés által.*

ELTÖRLESZTÉS, (el-törlesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit eltörlesztünk. *Köz adósságok eltörlesztése.* V. ö. ELTÖRLESZT.

ELTÖRLŐDÉS, (el-törlődés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely iromány, festmény, színezet, máz, stb. eltörlődik, illetőleg elkopik, elmázolódik.

ELTÖRLŐDIK, (el-törlődik) ösz. belsz. Irás, festék, máz, szinezés, meszelés stb. valamely önkéntelen érintés által elkopik, szétdörgölődik, eltünik. *Sok nyitás, csukás által eltörlödik az ajtókilincs környékén a festék.*

ELTÖRŐDIK, (el-töródik) ösz. belsz. Sok fáradság, ide-oda hányódás, vetődés után ellankad, elerötlenül. *Hosszas háborúkban eltörödnek a katonák.* V. ö. EL, (2) és TÖRŐDIK.

ELTÖRŐDÖTT, (el-töródött) ösz. mn. Sok munkában, vergődésben ellankadt, elerőtlenedett. *Eltörödött agg vitéz.* V. ö. TÖRŐDÖTT.

ELTÖRÖL, (el-töröl) ösz. áth. 1) Irást, festést, mázolást stb. eltisztít, elhúz, eldörgöl, alapjáról levakar, lehúz. *Eltörölni a hibásan irt sorokat. Eltörölni a könyeket.* 2) Megszüntet. *Eltörölni az örök szolgaságot. Eltörölni a dézmát, robotot. Eltörölni valamely testületet, szerzetet. Eltörölni holmi babonás szokásokat, szertartásokat.* 3) Megsemmisít. *Eltörölni az ellenség táborát. Eltörölni valamely nemzetet a föld szinéről.*

ELTÖRÖLGET, (el-törölget) ösz. áth. Gyakran töröl, azaz a festéket, mázt, mocskot, szennyet stb. eltisztogatja, eldörgölgeti, elvakargatja stb. *Eltörölgetni a vizes edényeket. Eltörölgetni az iszadságot. Eltörölgetni a táblára irt számokat.* V. ö. EL, (2) és TÖRÖLGET.

ELTÖRÖLHETETLEN, (el-törölhetetlen) ösz. mn. Amit eltörölni nem lehet, a maga nemében állandó, maradó, változhatatlan. *Eltörölhetetlen bélyeg, szégyen.* V. ö. ELTÖRÖL.

ELTÖRÖLHETŐ, (el-törölhető) ösz. mn. Amit eltörölni lehet; másitható, változtatható, megszüntethető.

ELTÖRPÍT, (el-törpít) ösz. áth. Törpévé változtat el. V. ö. TÖRPE. *Eltörpíteni korai, és szertelen munkával a gyermeket. Eltörpíteni a fákat.*

ELTÖRPÜL, (el-törpül) ösz. önh. Egészen törpévé lesz, törpe alakot vesz magára. *Némely vidéken igen eltörpülnek az emberek. Sovány, és miveletlen földön eltörpülnek a növények.* V. ö. TÖRPE.

ELTÖRPÜLÉS, (el-törpülés) ösz. fn. Állapot, midőn az állat vagy növény egészen törpe alakuvá lesz. V. ö. TÖRPE, ELTÖRPÜL.

ELTÖRVÉNYKÉDIK, (el-törvénykédik) ösz. k. 1) A törvényszékek előtt folytonos pert visel. *Tíz, húsz évig eltörvénykedni.* 2) Tárgyesettel : per útján, az illető bírák ítélete szerént, s a perrel járó költségek miatt valamit elveszt. *Eltörvénykedte házát, szőlejét, földjeit.* V. ö. EL, (2) és TÖRVÉNYKÉDIK.

ELTÖRVÉNYKÉZIK, (el-törvénykézik) l. ELTÖRVÉNYKÉDIK.

ELTRÉFÁL, (el-tréfál) ösz. önh. Tréfálva elbeszélget, eltársalog. V. ö. TRÉFÁL. *Jó kedvében eltréfált mindnyájunkkal.* Tárgyesettel, áth. ért. tréfálva, azaz a dolgot könnyen véve, valamely ügyet elront, elveszt. *Eltréfálni a legjobb alkalmat.*

ELTRÉFÁLGAT, (el-tréfálgat) ösz. önh. Folytonos tréfákat mondva vagy űzve elmulat, eltársalog, elnyájaskodik. V. ö. TRÉFA.

ELTUD, (el-tud) ösz. áth. A *tud* ige értelmének az *el* igekötővel egyik sajátságos módositása; am. valakit jószerével, okkal-móddal nyakáról leráz, ki előtte kellemetlen, magától okosan, megbántás nélkül eltávolít. *Eltudni valakit a háztól.* Ily sajátságok ezek is : *A tett kárt betudni a szolga bérébe. Ezt is tudjuk hozzá a többihez.*

ELTUKMÁL, ösz. áth. Tulajdonkép, valamely szerződés, alku, csere útján kiad, odább ad valamin. V. ö. TUKMA, TUKMÁL. *Eltukmálni holmi lócsiszáros fogásokkal a hibás lovat. Eltukmálni az állott árukat.* Átv. ért. valamit elsikkaszt, némi fogásokkal odább ad.

ELTULAJDONÍT, (el-tulajdonít) ösz. áth. Más jószágát tulajdona gyanánt elfoglalja, magáévá teszi. Mind jó mind rosz értelemben vétetik. Az *ellop* igénél tehát szélesebb értelmü, mert minden lopás egyszersmind eltulajdonitás (rosz értelemben), de nem viszont, pl. *Eltulajdonitjuk a talált jószágot, ha urára nem akadunk. Eltulajdoníthatunk valamit csere vagy megváltás által is.*

ELTUNYÍT, (el-tunyít) ösz. áth. Egészen tunyává tesz. V. ö. TUNYA.

ELTUNYÚL, (el-tunyúl) ösz. önh. Tunyává lesz egészen. V. ö. TUNYA. *Hosszas heverésben eltunyúl az ember.*

ELTÚR, (el-túr) ösz. áth. Tulajdonkép a disznófaju állatról mondják, midőn valamit orrával helyéből elhány, elmozdít. *Eltúrni a búzaveremről a földet.* Átv. ért. valakit erőszakos módon bizonyos állásból, hivatalból, szolgálatból kinyom, kiszorít. Másképen : *kitúr.* V. ö. TÚR.

ELTURBÉKOL, (el-turbékol) ösz. önh. Folytonosan turbékol, mint szerelmes galambok, giliczék szoktak. Tárgyesettel : *elturbékolni szerelmét*, azaz turbékolva kijelenteni. V. ö. TURBÉKOL.

ELTURHÁSODÁS, (el-turhásodás) ösz. fn. Kóros állapot, midőn valaki elturhásodik.

ELTURHÁSODIK, (el-turhásodik) ösz. k. Nagy mértékben kifejlődik benne a turhaféle nyálka.

ELTUTAJOZ, (el-tutajoz) ösz. önh. Tutajon eltávozik, elevez.

ELTÜN, (el-tün) ösz. önh. Szem elől elmegy, elvész, egyszerre látatlanná teszi magát. *A fölvert nyúl eltünt a bokorba.* Ezen alakban inkább önkéntes, mint szenvedő létellel bír. V. ö. ELTÜNIK.

ELTÜNÉS, (el-tünés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely tárgy, melyet érzékeinkkel tapasztalánk, elvész, látatlanná, hallatlanná stb. lesz. *Égi jelek, csillagok, bolygó tüzek eltünése. Hajtott, üldözött vadnak eltünése.*

ELTÜNIK, (el-tünik) ösz. k. Az érzékekkel, különösen szemmel, füllel, tapintattal tapasztalt tárgy, önkéntelenül valamely külső erő által elvész, látatlanná, hallatlanná válik. *Eltünik a szemfényvesztő kezében a pénz. Eltünik az ügyesen elcsent gyürü, óra* stb. *Eltünik szem elöl az elmerült s vízbe holt ember.* V. ö. TÜN, TÜNIK és —IK igerag.

ELTÜNTET, (el-tüntet) ösz. áth. Cselekszi, hogy valami eltünjék. *Az ügyes bűmester eltünteti a markába szorított aranyat. A kelö nap eltünteti a csillagokat.* V. ö. ELTÜNIK.

ELTÜNTETÉS, (el-tüntetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit eltüntetünk. V. ö. ELTÜNTET.

ELTŰR, (el-tűr) ösz. áth. Bajt, kellemetlenséget, kínt, szenvedést elvisel, kiáll. *Békével eltürni a sérelmeket. Ezt el nem türhetem.* V. ö. EL, (2) és TŰR.

ELTÜRÉS, (el-türés) ösz. fn. Bajnak, kínnak, kellemetlenségnek elszenvedése, békés elviselése, kitartása.

ELTÜRHETETLEN, ELTÜRHETLEN, (el-türhetetlen v. el-türhetlen) ösz. mn. Amit eltürni, békén szenvedni nem lehet. *Eltürhetetlen kín, fájdalom. Eltürhetetlen zsarolás.*

ELTÜSZSZENT, (el-tüszszent) ösz. viszh. *Eltüsszentem magam, eltüsszented magad, eltüsszenti magát* stb. V. ö. TÜSZSZENT.

ELTÜZEL, (el-tüzel) ösz. áth. Valamit meggyújtva eléget, tüz alakban elfogyaszt. *Pesten egy tél*

alatt sok ezer öl fát eltüzelnek. Eltüzelni a nádtarlót. Eltüzelni a kerítéseket.

ELTÜZESÉDIK, (el-tüzesédik) ösz. k. Arczát tűzszinü veresség futja el. *Harag és szégyen miatt eltüzesedni.* Szélesebb ért. mondják a sebekről, fakadásokról, kelésekről is, midőn veres színt öltenek, ellobosodnak, nagyon kigyúladnak.

ELTÜZÖGET, (el-tüzöget) ösz. áth. 1) Folytonos vagy gyakori tüzésre elhasznál. *Eltüzögetni egy lat selymet.* 2) Folyvást tüzöget. V. ö. TŰZ, (áth.) és TÜZÖGET.

ELUGAT, (el-ugat) ösz. önh. Folytonosan, bizonyos ideig ugat. *Némely eb egész éjjel elugat.* Áth. ért. tárgyesettel: ugatva elűz, elkerget, elijeszt. *A tolvajokat elugatták a kutyák.* Visszahatólag is van használatban. *Elugatta magát a komondor* azaz ugatni kezdett.

ELUGOR, (el-ugor) ösz. önh. és áth. 1) Bizonyos tért ugorva meghalad. *Elugorni két ölnyi szélességre. Elugorni a száz ül hosszát.* V. ö. EL, (2) és UGOR. 2) Elszökik. *Elugrott a büntetés elől.* Különböző: *elugrik.*

ELUGRÁL, (el-ugrál) ösz. önh. Folytonosan ugor. *Zene szóra falu hosszatt elugrálni. Az akolból kieresztett bárányok elugrálnak a mezőn.* Áth. értelemben tárgyesettel: ugrálva végez, tesz valamit. *Elugrálni a kecske- vagy szarkatánczot.* V. ö. UGOR, UGRÁL.

ELUGRASZT, (el-ugraszt) ösz. áth. Tulajd. valakit elugorni kényszerít; cselekszi, hogy elugorjon; vagy akaratlanul elugorni enged. *Elugrasztani bottal a pajkos sihedert. Véletlenül elugrasztani az ölben tartott malaczot.* Átv. és tréfás kifejezéssel: ijesztés, fenyegetés által futásra, szökésre bír. *Elugrasztották ő kelmét.*

ELUGRIK, (el-ugrik) ösz. k. Kényszerülve, akaratlanul bizonyos helyről máshová szökik, ugorva eltávozik. *Elugrik a vágott fából a forgács. Elugrik a szikra a tüzes vasból, ha verik. Elugrik a földhöz vágott lapta.* Átv. ért. *elugrik valamely tárgyon a szem,* midőn előtte levén, észre nem veszi. V. ö. EL, (2) és UGRIK.

ELÚN, (el-ún) ösz. áth. Valami iránt érdekkel, jó kedvvel viseltetni megszün; valami terhére, alkalmatlanságára válik; valamibe bele fárad. *Elunni az üres szónoklatok hallását. Elunni az izetlen tréfákat. Elunni a sok látogatót. Elunni a szüntelen munkát.* Visszaható névmással: semmi lelki vagy kedélyi élvezetet nem lel. *Elunom magam, elunod magad, elunja magát,* azaz, nem mulatom magam, vagy terhére vagyok magamnak stb.

„Ha elunom magam a pusztába,
Befordulok a szomszéd csárdába."

Népd.

ELUNAKODIK, (el-unakodik) ösz. k. Hosszú neki az idő; se szellemi, se érzéki éldeletei nincsenek, mikkel ideje elteľnék; semmi mulatsága nincsen. *Sivatag vidéken, emberi társaságon kivül, könyvek, foglalatosság nélkül elunakodni.*

ELUNAKOZIK, (el-unakozik) lásd: ELUNAKODIK.

ELUNATKOZIK, (el-unatkozik) l. ELUNAKODIK.

ELUNDOKÍT, (el-undokít) ösz. áth. Undokká, azaz olyanná tesz, mit az ember megún, miben nem csak gyönyört nem lel, hanem inkább utálatot, csömört érez. *Elundokítani holmi dögökkel, büzös sárral, ganéjjal az utczákat.* V. ö. UNDOK.

ELUNDOKÚL, (el-undokúl) ösz. önh. Undokká, utálatossá, csömörletessé lesz.

ELUNDORÍT, (el-undorít) ösz. áth. 1) Undorra gerjeszt, utálatot, csömört okoz. V. ö. UNDOR. *Rút fekélyek, büzölgő dögök elundorítják az ember gyomrát.* 2) Utálatossá, csömörletessé tesz. *Tisztátalanság által elundorítani az ételeket.*

ELUNDORODIK, (el-undorodik) ösz. k. Valamely undor test látására, vagy undok beszédre, gyomra fölkeveredik, megcsömörlik: utálattal fordúl el valamitől. *Némely ember a békától elundorodik. Vannak, kik a sült malacztól elundorodnak.* V. ö. UNDOR.

ELUNTAT, ELÚNTAT, (el-untat v. -úntat) ösz. áth. Cseleksz, hogy valaki elunja magát, hogy unatkozzék. *Eluntatni a hallgatókat hosszu üres beszéddel. Eluntatni a társaságot holmi sületlen tréfákkal, nyikorgó zenével, rosz énekkel.* V. ö. UNTAT.

ELÚSZ, (el-úsz) ösz. önh. Élő állat vízben vagy más folyadékban önerejével magát fentartva tovább halad. *Elúsz a béka, hal, s egyéb vízi állatok.* Nagy használatban van az *elúszik* is. *Mondják az úszómester elúszik nagy messzeségre. A hal elúszik egyik folyóból a másikba;* de *ik*-es alakban inkább olyan testekre illik, melyek nem a maguk, hanem egyedül a víz erejénél fogva haladnak, pl. *Elúszik a tök; elúszik a darab fa; elúszik a fölvetett holt test.*

ELÚSZIK, (el-úszik) ösz. k. l. ELÚSZ.

ELUTAL, ELÚTAL, (1), (el-utal v. -útal) ösz. áth. 1) Útnak bocsát, útat mutat, útba igazít. *Elutalni a tévelygő vándort a legbiztosabb ösvényre.* 2) Bizonyos téren utat nyit. *Elutalni a szántóföldet, rétet,* azaz: a szántóföldön, réten utat törni keresztül. 3) Elutasít, meg nem hallgatva vagy segedelem nélkül elbocsát, elküld.

ELUTAL, ELÚTAL, (2), (l. fönebb) ösz. önh. Eltakarodik, elkotródik, odább áll. *Úgy elutalt, hátra sem nézett.*

ELUTÁL, (el-utál) ösz. áth. Valamit utálva egészen megvet, utálva kerül. V. ö. UTÁL. *Elutálni a büdös leheletü embert. Elutálni a fertelmes bünök barlangját.*

ELÚTALÁS, (el-útalás) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valakit útba igazítunk, útra küldünk; vagy valahol útat nyitunk. 2) Állapot, midőn valaki eltakarodik, odább áll.

ELUTÁLÁS, (el-utálás) ösz. fn. Valaminek v. valakinek mint undorítónak, utálatot gerjesztőnek megvetése, kerülése.

ELUTASÍT, (el-utasít) ösz. áth. 1) Az utazónak a helyes irányt, ösvényt, utat megmutatja, az eltévedéstől megója. *Elutasítani a vándort, midőn kételkedik, melyiket kelljen az elágazó utak közöl választania.* 2) A kérőt, folyamodót meghallgatás vagy segedelem nélkül elbocsátja, elküldi. *Elutasítani a koldusokat.*

ELUTASÍTÁS, (el-utasítás) ösz. fn. 1) Útbaigazítás, a helyes útnak kimutatása. 2) A kérőnek, folyamodónak segély nélkül elküldése.

ELUTAZ, (el-utaz) ösz. 1) áth. Valamit utazva elkölt, vagy utazással elmulaszt, eltölt. *Elutazni minden pénzét. Elutazni a hivatal idejét.* 2) önh. Útra elmegy. Az *ik*-keli finom különségre itt is ügyelni kell. Aki önként, ön akaratából kel útra, az elutaz; aki vagy ami kénytelen útnak indulni, elutazik. *Az ember elutaz; a gőzös elutazik.* Továbbá kocsin, hajón kényelemmel inkább útaz valaki; gyalog pedig és fáradságosan inkább utazik.

ELUTAZÁS, (el-utazás) ösz. fn. Útra elmenés, elindulás.

ELUTAZIK, (el-utazik) ösz. k. Útra elmegy, távol helyre menendő elindúl, útnak indúl. V. ö. ELUTAZ.

ELUZSORÁZ, (el-uzsoráz) ösz. áth. Másnak vagyonát, pénzét uzsora által eltulajdonítja. *Eluzsorázni az adós értékét.* V. ö. UZSORA.

ELÜGET, (el-üget) ösz. önh. Ügető léptekkel elmegy, eltávozik.

ELÜGYEKÉZIK, **ELÜGYEKSZIK**, (el-ügyekézik v. -ügyekszik) ösz. k. Rajta van, hogy elmehessen, iparkodik eltávozni. *A drágás városból elügyekezni.* V. ö. EL, (2) és ÜGYEKÉZIK.

ELÜL, (1), (el-ül) ösz. önh. 1) Félre ül, előbbi helyét odahagyva máshová ül. *Elülni a pamlagról a székre.* 2) Fenékre száll. *A vas elül a vízben. Elül a hajó, ha fenekén rés támad.* 3) Mondják a madarakról, midőn nyugonni, alunni mennek. *Elültek a tyúkok. Akkor már elülnek a verebek*, azaz, késő estve lesz. (Km.).

ELŰL, **ELÜL**, (2), (am. el-ő-ül v. el-ül) ih. Megfelel e kérdésre: *hol?* Ellentéte: *hátúl. Elül állani a csatában, hátúl lenni a futók között.* Köz életben: *elől*, l. ezt.

ELÜLCSAHOS, (elül-csahos) l. ELŐCSAHOS.

ELÜLDÖGÉL, (el-üldögél) ösz. gyak. önh. Folyvást kényelmes ülőhelyén marad.

ELÜLEPÉDIK, (el-ülepédik) ösz. k. Lassanlassan alább száll, fenékig lemegy. *Elülepedik a kávé alja. Elülepedik a vízben felolvasztott só.*

ELÜLEPSZIK, (el-ülepszik) l. ELÜLEPÉDIK.

ELÜLRŐL, (el-ül-ről) ih. Ellentéte, *hátulról*, s megfelel ezen kérdésre, *honnan?* Értelme: onnan, hol a dolog eleje, kezdete van. *Honnan kezdjük a könyvet olvasni? Elülről.* Továbbá am. homlokzatról. *Elülről sokat mutatóház.*

ELÜLSŐ, (el-ő-ül-ső) mn. A többi között elül álló, elül levő, homlokzatot mutató. Ellentéte: *hátulsó.*

ELÜLTET, (el-ültet) ösz. áth. 1) Növényt vagy magot tenyésztés végett a földbe tesz. *Elültetni az oltoványokat. Elültetni annak idején a virágmagokat. Faiskolából gyümölcsösbe ültetni el a csemetéket.* 2) Valakinek meghagyja, megparancsolja, hogy más helyre üljön. *Elültetni a csintalan diákokat egymás mellől.* 3) Az ültetést elvégzi. *A mi kertünkben már elültettünk.* V. ö. EL, (2) és ÜLTET.

ELÜLTETÉS, (el-ültetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit elültetünk. V. ö. ELÜLTET. *Növények elültetése. Az iskolai tanulók elültetése.*

ELÜNNEPEL, (el-ünnepel) ösz. áth. A napot ünnepelve, vagy munkától megszünve eltölti. *Elünnepelni a hétnek egy részét, több napjait.* V. ö. ÜNNEP.

ELÜT, (el-üt) ösz. áth. 1) Valamit úgy megüt, hogy tovább menjen, elszálljon. *Elütni a laptát. Elütni más kezéből a botot.* 2) Ütés által valamit magától eltávolít, félre irányoz. *Elütni magától a kardcsapást.* 3) Kártyajátékban, fölebb való lappal az alsóbbikat meggyőzi, s magáévá teszi. *Disznóval elütni a királyt, tizessel a hetest. Tromfot tromffal elütni.* 4) Mástól valamit elkerít, elkaparít. *Elütni más kezéről a menyasszonyt.* 5) Némely mértékek fölét lecsapja. *Elütni a vékát, mérűt.* 6) Mondják az óráról. *Elütötte már a tizet, tizenkettőt*, azaz már tíz, tizenkettő mult az órán. 7) Használtatik távolító ragu névvel, midőn hasonlítás van szóban, pl. *Ezen fiú elütött az apjától, vagy testvéreitől*, azaz, nem hasonló az apjához vagy testvéreihez. *Az én véleményem, tervem elüt a tiedtől.* 8) Aljas tréfabeszédben: *elütötte a pap tyúkját*, azaz szelet bocsátott.

ELÜTTET, (el-üttet) ösz. áth. 1) Cselekszi, parancsolja, hogy valamit elüssenek, v. ö. ELÜT. 2) Kocsival, lóval valakit eltaszíttat, lábáról leüttet.

ELÜVEGŰL, (el-üvegűl) ösz. önh. Olyanná lesz, mint az üveg. *Szemei bizonyos kicsapongás következtében elüvegültek.*

ELÜZ, (el-űz) ösz. áth. Űzve eltávolít, elmenni, elfutni, elszállni kényszerít. V. ö. EL, (2) és ŰZ. *Elűzni a háztól a hűtelen cselédet. Elűzni a tilosból a kártékony barmokat. Elűzni a legyeket.* Átv. ért. *elűzni a betegséget, hideglázt*, eszközölni, hogy megszünjék.

ELÜZÉS, (el-űzés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit elűzünk. *Csavargók elűzése. Kártékony vadak elűzése.* V. ö. ELŰZ.

ELV, (el-v, am. el-ő v. el-ü) fn. tt. *elv-et.* 1) Általán, ami elül van, ami másokat megelőz, mi jó előre történt, és lett, v. ö. ELŐ. fn. 2) Ismeretfő, kutfő, melyből valamely eszmét merítünk. Különösen 3) oly gyakorlati okfő, mely vezérli akaratunkat, cselekvé-

nyeinket. *Elvből cselekedni valamit. Elvből vitatni, vagy megtámadni ezt vagy ama tárgyat. Bizonyos elvből indulni ki. Ember, kinek semmi elvei nincsenek. Valamely tant, tudományt elvekre építeni. Az ismereteket visszavinni első elveikre.* 4) Első, fő lény, melyből mások erednek. *Életelv. Erkölcsi elv. Zoroaster (Zerdust) szerént a világ két elvből áll : jó és gonosz elvből.* (Principium).

ELVADÍT, (el-vadít) ösz. áth. 1) Vaddá tesz, vaddá változtat el; oly erkölcsökkel ruház fel, milyenekkel a vad állapotban levő emberek vagy állatok birnak. 2) Ijedőssé, tartózkodóvá tesz, elidegenít. *Ütés, verés által elvadítani a vonó marhát. Szüntelen korholás által elvadítani magától a gyermekeket.*

ELVADITÁS, (el-vaditás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit elvadítunk. V. ö. ELVADÍT.

ELVÁDOL, (el-vádol) ösz. áth. 1) Elárul, mint panaszló, vádló áll valaki ellen. 2) Némely vidékeken, pl. Ormánságban: valamit (t. i. vádat, hibát) magára vállal, elvállal.

ELVÁDOLÁS, (el-vádolás) ösz. fn. Cselekvény, mely által valakit elvádolunk; vagy, valamely vádat magunkra vállalunk. Több vidéken használják általán ez értelemben : *elvállalás.*

ELVADÚL, (el-vadúl) ösz. önh. 1) Vad természetet ölt, olyanná lesz, mint a természeti vad állapotban levő emberek vagy állatok. *Társas élet, nevelés, müveltség nélkül, szüntelen háborúban elvadulnak az emberek.* 2) Elidegenül, a társaságot kerüli, szilajjá, kirugóvá lesz. *Elvadulnak a szabadban hagyott tinók, csikók. Elvadúl a tanitó által üldözött növendék.*

ELVADULÁS, (el-vadulás) ösz. fn. Vaddá levés, vadtermészetnek öltése. V. ö. ELVADÚL.

ELVADULT, (el-vadult) ösz. mn. Aki vagy ami el van vadulva. *Elvadúlt népek. Elvadúlt csikók, tinók.* V. ö. ELVADÚL.

ELVADULTSÁG, (el-vadultság) ösz. fn. Elvadult állapot.

ELVÁG, (el-vág) ösz. áth. Éles eszközzel, pl. késsel, fejszével, bárddal, erősen ütve hozzá, vagy bele vágva valamit ketté választ. *Elvágni karddal az ellenség kezét. Elvágni fejszével saját lába fejét. Elvágni késsel a gyertyát. Ő is elvágja a meddig megsült.* (Km.). am. ő is élvezi a mit lehet. Különbözik az *elmetsz* igétől. V. ö. VÁG, METSZ.

ELVÁGÁS, (el-vágás) ösz. fn. Cselekvés, midőn elvágunk valamit. V. ö. ELVÁG.

ELVAGDAL, (el-vagdal) ösz. áth. 1) Valamit többszörözött vágással, több kisebb darabokra oszt, elválaszt. *A nagy hasábfát elvagdalni.* 2) Több különböző tárgyat egymás után elvág. *Elvagdalni a fák ágait. Elvagdalni a bárányok farkát.* V. ö. VAGDAL.

ELVÁGTAT, (el-vágtat) ösz. önh. Vágtatva, azaz sebes nyargalva ellovagol, elkocsiz. V. ö. VÁGTAT.

ELVÁGY, (el-vágy) ösz. önh. ELVÁGYIK, (el-vágyik) ösz. k. Vágya van elmenni, eltávozni. *Elvágyni egy boldogabb hazába.* Szabatosabb : *elvágyik,* (t. i. a kénytelenséget, kényszerüt jelentő *ik* képzővel), minthogy a vágy mindig kényszerülést vagy szenvedő állapotot föltételez.

ELVÁGYAKOZIK, (el-vágyakozik) ösz. k. Többször, vagy folytonosan elvágyik.

ELVÁGYÁS, (el-vágyás) ösz. fn. Vágyás elmenni.

ELVÁGYIK, (el-vágyik) ösz. k. A vágy elmenni vagy eltávozni szivét ösztönzi.

ELVÁGYÓDÁS, (el-vágyódás) ösz. fn. Vágyódás elmenni. V. ö. ELVÁGYIK.

ELVÁGYÓDIK, (el-vágyódik) l. ELVÁGYIK.

ELVAJUDIK, (el-vajudik) ösz. k. 1) A szülés előtti kinokkal sokáig bajlódik. V. ö. EL, (2) és VAJUDIK. 2) Elerőtlenül, elgyöngül a hosszas kinok miatt.

ELVAKAR, (el-vakar) ösz. áth. 1) A testnek fölszinéről valamit vakarva eltisztít, lehúz. *Elvakarni a papirosra ejtett tintafoltot. Elvakarni a száradó sebhártyát.* 2) Folytonosan vakar. V. ö. EL, (2) és VAKAR.

ELVAKARODIK, (el-vakarodik) ösz. k. Népiesen és tréfásan szólva : elkotródik, mintegy magát elvakarva valahonnan, odább áll, elhordja az irhát, elinal.

ELVAKÍT, (el-vakít) ösz. áth. Cselekszi, hogy valaki ne lásson, észre ne vegyen valamit, mintha vak volna. *Elvakította az erős világosság.* Átv. ért. az ész belátását, a megfontolást akadályozza, mely miatt ez a dolog valódi mibenlétét föl nem fogván, annak egyedül külsejét veszi tekintetbe. *Elvakította a nagy szerelem. Elvakította a külső pompafény.* A valóságos vakká tevést, *megvakít* szóval fejezzük ki.

ELVAKÍTÁS, (el-vakítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által elvakítnak valakit. V. ö. ELVAKÍT.

ELVAKÚL, (el-vakúl) ösz. önh. Olyanná lesz, mint ha vak volna. Erkölcsi ért. lelki elfogódás miatt a dolgok mibenlétét nem látja. *Elvakulni a fejszédelgésben. Elvakulni a nagy fényességtől. Oly pompát, fényt láttam, hogy elvakultam bele.* Ha valóságos vakságot értünk, ezt *megvakúl* szóval fejezzük ki.

ELVÁL, (el-vál) ösz. önh. Önként, saját akaratából, belső erejénél fogva elszakad, magát elkülöníti. *Elvál az, aki feleségét oda hagyja. Elvál az utas, midőn barátitól bucsút vesz. Elvál a testvér a testvértől, midőn a közös birtokot elosztva külön gazdálkodni kezd. Elvál a párt embere, midőn más párthoz szegődik.* Köz beszédben *ik*-kel is használják, holott e két alak, a dolog velejét tekintve, különböző. V. ö. ELVÁLIK.

ELVÁLAKOZIK, (el-válakozik) ösz. k. Örökségben elosztozik, kiki a maga részét kikapván, egymástól elszakad. *Szüleik halála után a testvérek elválakoztak.*

ELVÁLAL, l. ELVÁLLAL.

ELVÁLÁS, (el-válás) ösz. fn. 1) Önkénti elszakadás, egymástól eltávozás. *Házasok elválása. Osztakozó örökösök elválása.* 2) Belső vagy külső kényszerülésen alapult elszakadás, eloszlás. *A fának hasogatás általi elválása. Érett dió kopácscsának elválása.* 3) Elhatározódás. *Elválás kora.*

ELVÁLASZT, (el-választ) ösz. áth. 1) Az anyagilag, vagy erkölcsileg öszvekapcsolt részeket egymástól elszakasztja, elkülöníti. *Elválasztani a konkolyt a buzától. Elválasztani a nőt férjétől. Elválasztani a kosokat az anyajuhoktól, a tinókat az üszőktől. Elválasztani egymástól a verekedőket.* 2) Elszoktat. *Elválasztani a gyermeket a csecstől. Elválasztani a borjút anyjától.* 3) Valaminek, valamely hivatalnoknak szavazás útján megtesz. *Elválasztani a főszolgabírót alispánnak. Elválasztani az esküttet bírónak.* V. ö. EL, (2) és VÁLASZT.

ELVÁLASZTÁS, (el-választás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit elválasztunk. *Házasok elválasztása. Szopós gyermek elválasztása. Valakinek elválasztása bíróvá.* V. ö. ELVÁLASZT.

ELVÁLASZTHATATLAN, (el-választhatatlan) ösz. mn. Akik vagy amik oly szoros öszveköttetésben vannak, mely szerént egymástól el nem szakaszthatók. *Elválaszthatatlan hű barátok, házasok.*

ELVÁLASZTHATATLANSÁG, (el-választhatatlanság) ösz. fn. Egymáshoz kötött személyek vagy tárgyak legszorosb viszonya, melynél fogva egymástól el nem választhatók.

ELVÁLASZTÓ, (el-választó) ösz. mn. 1) Valamely ügyet, sorsot elhatározó, eldöntő, kimutató. *Elválasztó harcz.* 2) Az öszvekapcsolt vagy vegyített részeket, feleket egymástól elkülönitő. *Elválasztó edények az állati testben. Elválasztó itélet.*

ELVÁLIK, (el-válik) ösz. k. 1) Belső vagy külső kényszerülés által elszakad, ketté vagy többfelé oszlik. *Elválik az elérett dinnye, tök, uborka a szárától. Elválik a megnyomott szilva a magvától. Elválik a szövekekkel hasogatott faderék.* 2) Kitetszik, meglátszik, napvilágra jön, elhatározódik. *Majd elválik, hány zsákkal telik.* (Km.) *Majd elválik a dolog. Elválik, mi lesz belőle. Sokáig válik el, ha nyerünk-e, vagy vesztünk.* V. ö. EL, (2) és VÁLIK.

ELVÁLLAL, (el-vállal) ösz. áth. Valamely terhet, munkát, foglalatosságot, hivatalt elfogad, magára vállal, azon föltétellel, hogy abban eljárand, s azt mintegy vállaira veendi. *Elvállalni más adósságát. Elvállalni a szolgabírói hivatalt. Elvállalni a közterhek viselését, a házi adót.* V. ö. VÁLLAL.

ELVÁLLALÁS, (el-vállalás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit magunkra vállalunk, valamely terhet, szolgálatot, hivatalt stb. elfogadunk, s annak teljesitésére, az abbani eljárásra igérkezünk.

ELVÁLOGAT, (el-válogat) ösz. áth. Különfaju részekből álló egészet fajok szerént elosztályoz, elrak. *Elválogatni a hegye-, lelke- és aljadohánylevele-ket. Elválogatni az ép és törődött almákat.* V. ö. VÁLOGAT.

ELVÁLT, (1), (el-vált) ösz. áth. Pénzdarabot vagy mennyiséget másnemü pénzzel, vagy apróbbal kicserél. *Elváltani a száz forintos bankjegyet tizesekre. Elváltani az aranyat rézpénzre.* V. ö. EL, (2) és VÁLT.

ELVÁLT, (2), (el-vált) ösz. mn. Ami vagy aki el van válva. *Elvált házastársak. Elvált örökösök.* V. ö. ELVÁL és ELVÁLIK.

ELVÁLTÁS, (el-váltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit, nevezetesen pénzt elváltunk.

ELVÁLTOZÁS, (el-változás) ösz. fn. 1) Általán, állapot, midőn valaki vagy valami elváltozik. 2) Ker. katholikai ért. az oltári szentségben a kenyér és bor állományának (substantia) Krisztus testévé és vérévé változása. Szabatosabban : *átváltozás.*

ELVÁLTOZIK, (el-változik) ösz. k. 1) Más színt, más alakot ölt. *Némely sötét posztó fakóra változik el. A selyembogarak sokfélekép elváltoznak.* 2) Más tulajdonságokat vesz föl, más természetüvé lesz; vágyai, tettei az elébbiektől elütnek, különböznek. *Ezen ember egészen elváltozott, hajdan víg volt, most pedig komor.* 3) Valami egészen különböző lénynyé lesz. *Bizonyos kövek égetés által mészszé változnak el. A kenyér és bor állománya* (substantia), *Urunk testévé és vérévé változik el.* Szabatosabban : *átváltozik.*

ELVÁLTOZTAT, (el-változtat) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy valami elváltozzék. Különösen 1) Más színbe, más alakba öltöztet. *Némely színt, festéket a nap sugárai elváltoztatnak.* 2) Elcserél. *Elváltoztatni ruháját, hogy meg ne ismerjék.* 3) Más természetüvé, tulajdonságuvá tesz. *A hivatal, rang, gazdagság sok embert elváltoztat.* V. ö. VÁLTOZTAT.

ELVÁLTOZTATÁS, (el-változtatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elváltoztatunk. L. ELVÁLTOZTAT.

ELVAN, (el-van) ösz. önh. 1) Távol van, oda van, nincs honn. *Már két év óta el van* (hazájától). 2) Imígy-amúgy elél, elteng, létezik. *Ha szegényül is, de csak elvan. Elvagyunk, mint afféle szegény emberek.* 3) *Nélkül* névutóval vonzatban am. valaminek hiával él. *Elvan egész esztendőben egy falat hús nélkül. Nálad nélkül is elvagyunk.* V. ö. VAN.

ELVÁNCZOROG, (el-vánczorog) ösz. önh. l. ELVÁNSZOROG.

ELVÁNDOROL, (el-vándorol) ösz. önh. Vándorolva, vándorlóképen elutaz, eltávozik. V. ö. EL, (2) és VÁNDOROL.

ELVÁNSZOROG, (el-vánszorog) ösz. önh. Nagy nehezen, testét mintegy vonszolva eltávozik, elmegy.

ELVÁNSZORODIK, (el-vánszorodik) ösz. k. Oly erőtlenné lesz, annyira elgyöngül, hogy csak vánszorogva képes elmenni. V. ö. VÁNSZOROG.

ELVÁR, (el-vár) ösz. áth. 1) Valakit addig vár, mig eljövend. *Elvárlak a város kapujánál.* 2)

Azon reményben vár, hogy valami történni fog, vagy, hogy megtudja, mi történendik. *Elvárom, mire válik a dolog. Elvárom, ha lesz-e belőle valami.* 3) Húzamos ideig vár. *Elvár tíz évig. Elvár reggeltől estig.* V. ö. EL, (2) és VÁR, áth.

ELVÁRAKOZIK, (el-várakozik) ösz. k. Folytonosan, hosszabb időig elvár valakire vagy valamire. V. ö. EL, (2) és VÁRAKOZIK.

ELVARÁZSOL, (el-varázsol) ösz. áth. Varázsolva, bűvös működéssel elcsal, elvesz, eltulajdonít valamit. V. ö. VARÁZSOL.

ELVARR, (el-varr) ösz. áth. 1) Húzamos ideig varr. *Egész éjjeleken elvarr.* 2) Máshová varr. *Az inggallért az ingujjhoz elvarrni.*

ELVÁS, (el-vás) ösz. áth. A fogakat eltompítja, mintegy elvájja. Szokottabban : *elvásit.*

ELVÁSÁS, (el-vásás) ösz. fn. 1) A fogak eltompítása. 2) Szenvedő értelemben, a fogak eltompulása. V. ö. ELVÁS, ELVÁSIK.

ELVÁSÁROL, (el-vásárol) ösz. áth. Vásárlás által mások elől elkapkod. *A hajhászok, kofák elvásárolják a lakosok elől az élelmi szereket.*

ELVÁSIK, (el-vásik) ösz. k. Általán, élét veszti, elkopva megtompúl. *Elvásik csiszolás, dörgölés által a patkó. Elvásik a toll, ha sokat írnak vele. Elvásik a kerékhez dörgölődső ruha. Elvásik a lőcs.* Különösen a fogakról mondjuk, midőn fanyar, savanyú étel, ital miatt igen érzékenyekké, sajgókká lesznek, s ez által eltompulnak, de csak ideiglen. V. ö. VÁSIK.

ELVÁSÍT, (el-vásít) ösz. áth. Valamely fanyar, igen savanyú étel, ital ideiglen eltompítja a fogakat. *Elvásította fogaimat az éretlen szőlő.*

ELVÁSOL, (el-vásol) ösz. áth. l. ELVÁSÍT.

ELVÁSOTT, (el-vásott) ösz. mn. 1) Elkoptatott, elcsiszolt, eldörzsölt. *Elvásott kerékvas; elvásott szeg; elvásott posztó.* 2) Ideiglen eltompult. *Elvásott fogak.*

ELVÁSÚL, (el-vásúl) ösz. önh. Fogakról mondják, midőn fanyar étel-ital miatt eltompulnak, s ideiglen alkalmatlanokká lesznek a rágásra.

ELVE v. ELVÉ, (el-ve v. el-vé v. el-ő-é, mintegy el-tova v. elő-tova) névutó. Túl, tulsó félen, tulsó részen, vagyis részre. *Erdő elve* = erdőn túl; *Duna elve* = Dunán túl, azaz túlra. A régieknél inkább divatozott, mint jelennen. *Jordán elvé*, „És jutának Judeának vidékébe Jordán elvé"; *tenger elve*, „És mikor juttak volna ő tanejtványi tenger elve." *Czedronnak áradatja elvé.* „Kimene Czedronnak áradatja elvé." (Tatrosi codex.) am. Jordánon, tengeren, áradatján tul. Alkotása olyan mint *hova* v. *hová* szóé. És csakugyan ezen kérdésre is felel, mint a példákban láttuk. V. ö. ELVŐL.

ELVÉDDÉGÉL, (el-véddégél) ösz. áth. Apródonként, lassan-lassan, egymás után több ízben elvesz valamit. *A pénstárból naponként elveddegélni néhány forintot.* V. ö. ELVÉSZ.

ELVÉGEZ, (el-végez) ösz. áth. 1) Valaminek végét éri. *Elvégezni az utat, munkát. Elvégezni a könyvet. Elvégezni az olvasást.* 2) Végre hajt, teljesít. *Elvégezni a parancsoltakat.* 3) Elhatároz. *Valamit a megyei vagy országgyűlésen elvégezni. Elvagyon végezve, hogy az emberek egyszer meghaljanak.* (Horvát János).

ELVÉGEZETLEN, (el-végezetlen) ösz. mn. 1) Ami nincs teljesítve, végrehajtva, elkészítve. *Elvégezetlen munka. Elvégezetlen lánczhid, vasút.* 2) Ami nincs elhatározva. V. ö. ELVÉGEZ. Határozóilag am. Elvégezetlenül.

ELVÉGEZŐDIK, (el-végeződik) ösz. belsz. Élünk ezen igével, midőn azt akarjuk kifejezni, hogy valamely dolog belső működés következtében, vagy elgondolva minden más alany hatásától mintegy önmagában teljesedik, végére jár. *Már elvégeződött volt a tisztválasztás, midőn megérkezénk.* Szokottabban : *elvégződik.*

ELVÉGRE, (el-végre) ösz. ih. Legvégre, utójára, mindenek után, valahára. *Elvégre megérkezett a várva várt vendég.*

ELVÉGZŐDIK, l. ELVÉGEZŐDIK.

ELVEGY, (el-vegy) székely szó, l. ELEGY.

ELVEGYES, (el-vegyes) l. ELEGYES.

ELVEGYÍT, (el-vegyít) ösz. áth. Különféle, különnemü és faju részeket el- s öszvekever, egy egészszé alakít, vagy egészen más testté képez. *Elvegyíteni a buzalisztet rozslisztel. Elvegyíteni a kávét tejjel, czukorral.* V. ö. VEGYÍT. Szokottabban : *elegyít.*

ELVEGYÍTÉS, (el-vegyítés) ösz. fn. l. ELEGYÍTÉS.

ELVEGYÜL, (el-vegyül) ösz. önh. Elkeveredik, más nemü és faju, vagy különféle részekből álló tömeg közé jövén, annak egyik alkotó részét teszi. *Az öszvetöltött víz és bor elvegyülnek. A víz és olaj el nem vegyül. Elvegyülni a nagy néptömeg között.* V. ö. EL, (2) és VEGYÜL.

ELVEGYÜLÉS, (el-vegyülés) ösz. fn. Elkeveredés; különféle részekből álló tömeg, sokaság közé kerülés által némileg ahoz hasonulás. V. ö. ELVEGYÜL.

ELVÉKONYÍT, (el-vékonyít) ösz. áth. Vékonyná változtat el. V. ö. VÉKONY. *Elvékonyítani a rétesnek való tésztát. Elvékonyította a szegény élet. Elvékonyítani a szeget, kapanyelet.*

ELVÉKONYODIK, (el-vékonyodik) ösz. k. Vékonynyá változik el; lassan-lassan vékony alakot ölt. *A karó faragás által, a szeg pedig tűz és kalapálás által elvékonyodik.* V. ö. VÉKONY.

ELVÉKONYÚL, (el-vékonyúl) ösz. önh. l. ELVÉKONYODIK.

ELVÉL, (el-vél) ösz. áth. 1) Más véleményt táplál valami felől; másnak néz valakit. *Másra vélni el a beszédet, mint a szóló értelmében kellett volna. Másnak véltem(el) kegyedet.* 2) Visszahatólag : *elvéli magát* = elbizza magát. Ritka használatu tájdivatos szó.

ELVELLENĖS, (elv-ellenės) ösz. mn. Ami elv ellen van, ami valamely felállitott elvvel meg nem egyezik. *Elvellenes cselekvény.*

ELVÉLT, (el-vélt) ösz. mn. Másként vélt, nem a dolog valódiságában felfogott. *Elvélt szándék. Elvélt beszéd. Némely szónokok nem igazi, hanem elvélt állitásokat czáfolgatnak.* Ritka használatú.

ELVÉLTE, (el-vélte am. elvétve). Régies am. ritkán. *Elvélte mond igazat,* mintegy tévedésből.

ELVEMHEZIK, (el-vemhezik) ösz. k. A ló- és szamárfajta nőstényekről mondják, midőn elvetélnek, azaz, vemheiket, csikaikat idétlenül, idő előtt elvetik, elszülik.

ELVENDÉGĖSKĖDIK, (el-vendégėskėdik) ösz. k. 1) Folytonosan vendégeskedik. 2) Tárgyesettel: vendégeskedve elpazarol, elkölt. *Elvendégeskedni az ősökről maradt örökséget.*

ELVÉNHĖDIK, (el-vénhėdik) ösz. k. 1) Vén korba jut, vénné lesz. 2) Idönek előtte olyanná lesz, mintha vén volna; magát kiéli.

ELVÉNÍT, (el-vénít) ösz. áth. Vénné változtat el, vagy vénhez hasonlóvá tesz. *Elvénítette a sok nyomorúság.* V. ö. VÉN.

ELVÉNÜL, (el-vénül) ösz. önh. Vén korra jut, vénné lesz; a vénségnek jelei mindinkább mutatkoznak rajta. V. ö. VÉN.

ELVER, (el-ver) ösz. áth. 1) Nagyon ver, megver, megdögönyöz. *Elverték tetőtől talpig.* 2) Verve elüz, elkerget, elhajt. *Elverni a tolvaj cselédet a háztól.* 3) Elcsapkod. *A hullámok elverik a hajókat állomásaikból.* 4) Elpusztít. *Elverte a jégeső a vetéseket, szőlőket.* 5) Elüt (az óra). *Már elverte a tizenkettőt.* 6) Billentyűs, vagy pengő hangszert, vagy olyan hangszeren valamit eljátszik. *Elverni a zongorát, czimbalmot, czitarát. Verd el a nótámat.*

ELVÉRĖSĖDIK, (el-vérėsėdik) ösz. k. Rendkivüli veres szín futja el. *Elveresedik az arcza, orra. Elveresednek a fagyos kezek, ujjak.* V. ö. VÉRĖS.

ELVÉRĖZ, (el-vérėz) ösz. áth. Vérrel bemocskol, elcsunyít. *A mészároslegények elvérezik ruháikat.*

ELVERMĖL, (el-vermėl) ösz. áth. A gabonát sajátszerü verembe tölti, eltakarítja. *Elvermelni a tavaszra hagyandó búzát. Alföldön a gabonát nem hombárokban tartják, hanem elvermelik.*

ELVERMĖLÉS, (el-vermėlés) ösz. fn. A gabonának verembe eltakarítása.

ELVÉRMĖSĖDIK, (el-vérmėsėdik) ösz. k. Vére igen elsokasodik, bővérüvé lesz. V. ö. VÉRMĖS.

ELVÉRZIK, (el-vérzik) ösz. k. Elfoly a vér belőle. *Elvérzik a megvágott kéz. Elvérzik az orr.* Átv. ért. a nagy vérvesztésben elgyöngül, elerőtlenül, kimerül, meghal. *Elvérzeni a csatamezőn.*

ELVÉS, (el-vés) ösz. áth. Vésüvel valamely kemény, szilárd test fölszinét lefosztja, eltisztítja. *Elvésni a deszkából kiálló csomót. Elvésni a könek szögleteit, rögeit.* V. ö. VÉSÜ.

ELVESSZŐZ, (el-vesszőz) ösz. áth. 1) Vesszővel elüz, elkerget. 2) Vesszővel jól megver.

ELVĖSZ, ELVĖSZĖN, (el-vėsz v. -vėszėn) ösz. áth. A rendhagyó, vagyis eltérves igék sorába tartozik. V. ö. VĖSZ. 1) Mást valamitől megfoszt. *Elvették a ruháját, pénzét a csavargók. Elvették a becsületét.* Átv. ért. *Elvette a fagy a gyümölcsöt; elvette a dér. Elvették a kedvét, bátorságát. Elvette Isten az eszét. Elvenni valakinek a szemefényét.* 2) Elfogadja, a mivel kinálják, megajándékozzák. *Elveszi az alamizsnát. Elveszi, a mit adnak neki. A világárt el nem venné az ajándékot.* 3) Elfordít. *Vedd el Uram Isten rólunk haragodat.* (Egyházi ének). 4) Eltesz, másuvá helyez. *Vedd el azt a széket.* 5) Bizonyos részt az egészből kifog. *Elvenni valamit a szolga béréből. Ha tízből ötöt elveszünk, marad, öt.* 6) Valakit nőül vesz. *Elvenni a falu legszebb leányát, vagy leggazdagabb özvegyét. Házasodik a lapát, elveszi a piszkafát.* (Népd.) 7) Mondjuk: *elvenni a gyertya hamvát*, azaz, elkoppantani.

ELVESZ, (el-vesz) ösz. önh. Egészen szabályos ige, s ebben is különbözik az *elvėsz* igétől. Továbbá nyilt *e* hangzik benne, mely némely tájszólás szerént hosszu *é*-re változik: *elvész*, de egyedül itt a törzsökben, egyebütt állandóan rövid nyilt *e* van benne. 1) Úgy eltéved, elhányódik, hogy reá akadni nem lehet; eltünik. *Elveszett a pénze, pipája, gyürüje. Szörén szálán* v. *szörén lábán elveszett.* (Km). 2) Meghal, megdöglik. *Elveszni a harczban. Nyavalyában, vizben elveszni. Elvesznek télen a legyek. Elvesznek százrétü paczal betegségben a barmok. Veszszek el, ha nem úgy van. Rosz pénz el nem vész.* (Km). *A sok bába között elvesz a gyermek.* (Km.) *Szép asszonyért majd elvesz a lelked.* (Vörösm.) 3) Elromlik, megszünik. *Ezen emberben egy jeles költő veszett el. Nagy vitéz veszett el benne.* V. ö. VESZ, ige.

ELVÉSZ, (el-vész) l. ELVESZ.

ELVESZDEGĖL, (el-veszdegėl) ösz. önh. Lassan-lassan elvesz, veszendőbe megy, eltünik; elhal, eldöglik. *Vértályogban elveszdegelnek a barmok.* V. ö. ELVESZ.

ELVESZEJT, (el-veszejt) ösz. áth. lásd: ELVESZT.

ELVESZÉS, (el-veszés) ösz. fn. 1) Ingó vagyonnak eltévedése, eltünése. 2) Elhalás, eldöglés. 3) Elromlás, megsemmisülés.

ELVESZÍT, (el-veszít) ösz. áth. l. ELVESZT.

ELVESZESZT, (el-veszeszt) ösz. áth. Dunán túli tájszó, l. ELVESZT.

ELVESZT, (el-veszt) ösz. áth. 1) Valamely tárgyat, ingó vagyont úgy elejt, elhullat, hogy észre nem veszi, s ennél fogva birtokosa lenni megszün. *Elveszteni az erszényt. Elveszteni lyukas tarisznyából a pénzt. Elveszteni a szekérről a zsákot. Részegségben elveszteni a fejkötőt.*

A csengeri temetőn
Elvesztettem a kendőm. (Népd.)

2) Megöl, kivégez. *Valakit méreggel elveszteni. A gonosztévőt hóhérpallossal elveszteni. Gyermekét elveszte-*

ni. 3) Átv. ért. *elveszteni az eszét; elveszteni becsületét, hirét, nevét; elveszteni hivatalát,* azaz : becsülététől, hivatalától stb. megfosztatni. *Elveszteni kártyán, kocskán, sorsjátékban mindenét.*

ELVESZTEGÉL, (el-vesztegél) ösz. önh. 1) Vesztegelve el van, azaz: henyélve, semmit sem téve tölti az időt. Használják tárgyesettel is : *Elvesztegelni a napot.* 2) A régieknél : elhallgat valamit, nem szól bele, vagy hozzá, midőn kellene. V. ö. VESZTEG, VESZTEGÉL.

ELVESZTÉGET, (el-vesztéget) ösz. áth. Az elvesztést gyakorolja, azaz több izben, egymás után el-el veszt valamit, elpazérol, haszontalanságokra kidob, elkölt, elront. *Pénzét kutyákra, pipákra, mulatságokra elvesztegetni. Egészségét elvesztegetni.* V. ö. VESZTÉGET.

ELVESZTÉGETÉS, (el-vesztégetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elvesztegetünk. V. ö. ELVESZTÉGET. *Pénznek, időnek elvesztegetése. Egészség elvesztegetése.*

ELVESZTÉGELŐDIK, (el-vesztégelődik) lásd : ELVESZTÉGETŐDIK.

ELVESZTÉGETŐDIK, (el-vesztégetődik) ösz. belsz. Vesztegetés, azaz pazarlás, mértéktelen költekezés által elfogy. *Gondatlanság, rosz gazdálkodás által sok pénz elvesztegetődik.*

ELVESZTÉS, (el-vesztés) ösz. fn. 1) Valamely ingó vagyonnak elejtése, elhagyása, a nélkül, hogy észre vennők. 2) Pénztől, vagyontól játék által megfosztás. 3) Megölés, kivégezés. V. ö. ELVESZT.

ELVET, (el-vet) ösz. áth. 1) Valamit magától eldob. *Elvetette haragjában a kezében levő könyvet, hirlapot.* 2) Valamit roszalva félre tesz, nem helyesel. *Elvetni a hibásan fogalmazott kérelemlevelet. Elvetni a roszul varrott ruhát.* 3) Magot, termesztés végett, földbe szórva, e munkát egészen elvégzi. *Elvetni jó korán a buzát. A jó gazda iparkodik annak idején elvetni. Már mi elvetettünk.* 4) A nőstényállat időnek előtte megellik. *A megterhelt ló elvetette csikaját. A tehén elvetette borját.* 5) *Elvetni a sulykot,* azaz, nanagyot hazudni. (Közm.). *Elvetni* (valaminek) *a gondját,* többé nem gondolni vele.

ELVÉT, (el-vét) ösz. áth. Valamit elhibáz, tudatlanságból vagy ügyetlenségből máskép tesz, mint kellene. *Elvéteni az utat. Elvéteni az irást. Elvéteni a házat,* azaz más házba menni, mint a hová szándékozik. *Elvéteni a szót.* V. ö. VÉT.

ELVETEKÉDIK, (el-vetekédik) ösz. k. Valamely tárgy fölött folytonosan, tartósan vitáz; véleményre nézve mással ellenkezik.

ELVETÉL, (el-vetél) ösz. önh. Kanczáról, tehénről, s más állatról mondják, midőn idétlent szül. Terhes asszonyról csak pórias nyelvben és megvetésből használják.

ELVETÉLÉS, (el-vetélés) ösz. fn. Idétlen ellés.

ELVETEMÉDÉS, (el-vetemédés) ösz. fn. Állapot, midőn valami elvetemedik; cselekvés, mely által rangja, állása, emberi méltósága ellen lealacsonyítja magát, s gonosztévő lesz. V. ö. ELVETEMÉDIK.

ELVETEMÉDÉTT, (el-vetemédétt) ösz. mn. Rangjáról, állásáról, emberi méltóságáról megfeledkezett, aljas gonosztevő, böcstelen. V. ö. ELVETEMÉDIK.

ELVETEMÉDÉTTSÉG, (el-vetemédéttség) ösz. fn. Erkölcsi állapot, melyben az vagyon, ki magát galádul lealacsonyítja, megböcsteleníti.

ELVETEMÉDIK, (el-vetemédik) ösz. k. Elferdül, elgörbül. *A kád feneke a sok nedvességtől elvetemedett.* Átvitt ért. emberi méltósága, rangja, hivatala ellen gyalázatosan lealacsonyítja magát, nyilvános botránkoztató, böcstelen tetteket követ el, s mintegy elveti magát. V. ö. EL, (2) és VETEMÉDIK.

ELVETEMÉNYÉZ, (el-veteményéz) ösz. áth. A tenyésztésre szánt magokat elveti; különösen, szoros értelemben vett veteménymagokat vagy növényeket elültet. V. ö. VETEMÉNY.

ELVETEMÍT, (el-vetemít) ösz. áth. Aljasságokra, böcstelen dolgokra elcsábit. Visszahatólag : *Elvetemíti magát,* aljasságokra adja magát.

ELVETEMÜL, (el-vetemül) ösz. önh. l. ELVETEMÉDIK, átv. ért.

ELVETEMÜLT, (el-vetemült) ösz. mn. l. ELVETEMÉDÉTT, átv. ért.

ELVETEMÜLTSÉG, (el-vetemültség) ösz. fn. l. ELVETEMÉDÉTTSÉG.

ELVETENDŐ, (el-vetendő) ösz. mn. Nem használatra való, amit el lehet vagy el kell vetni. *Elvetendő rongyok. Elvetendő versek. Ez nem elvetendő.*

ELVETÉS, (el-vetés) ösz. fn. 1) Haszontalan, kelletlen, alkalmatlan tárgynak, dolognak félretevése, elmellőzése. 2) Termény, növény magvainak tenyésztés végett földbe vetése. V. ö. ELVET.

ELVÉTÉS, (el-vétés) ösz. fn. Tudatlanságból vagy ügyetlenségből eredő elhibázás.

ELVETŐDIK, (el-vetődik) ösz. belsz. 1) Rendetlenség által elhányódik, szokott helyéről máshová jut, minél fogva hamar reá-akadni nehéz. *Elvetődnek az irományok, holmi apróbb szerek, tük, gyürük* stb. 2) Véletlenül, történetesen, nem szándékolva jut el valahová. *Jártában elvetődni valakihez.*

ELVETTET, (el-vettet) ösz. áth. 1) Valamely eszköz által bizonyos tárgyat helyéből elmozdít, elemel. *Elvettetni ruddal a szekér farát. Elvettetni löporral a kősziklát.* 2) Eszközli, parancsolja, hogy a gabonát elvessék. *Némely gazda korán elvetteti a buzát.*

ELVÉTVE, (el-vétve) ösz. ih. 1) Közbe-közbe, néha-néha, ritkán, mintegy történetesen, véletlenül. *Csak úgy elvétve látogat meg bennünket. A parlagi gyümölcsök között elvétve jók is találtatnak.* 2) Elhibázva.

ELVEZET, (el-vezet) ösz. áth. 1) Útmutató, kalaúz, vagy társ gyanánt elmegy valakivel. *Elvezetni a gyermeket az iskolába. Elvezetni a vendéget a város jelesebb intézeteibe.* 2) Szorosabb ért. valamely eszköznél fogva, vagy valamijét tartva visz maga

után. *Elvezetni az ökröt szarvánál fogva a járomhoz. Elvezetni kötőféken a lovat. Elvezetni kezénél fogva a gyermeket.* 3) Valaminek folyását bizonyos irányban eligazítja. *Elvezetni az álló vizet valamely folyóba, árokba.* 4) Gyógytani ért. a nyavalyát könnyebb gyógyitás végett más helyre származtatja el.

ELVEZETÉS, (el-vezetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit, vagy valamit elvezetünk. V. ö. ELVEZET. *Utasnak elvezetése. Lónak, ökörnek elvezetése. Víz, mocsár elvezetése. Nyavalya elvezetése.*

ELVEZETŐ, (el-vezető) ösz. mn. Általán, aki valakit vagy valamit elvezet. Különösen, a gyógytanban, mi a nyavalyát más helyre szállitja el. *Elvezető gyógyszerek.* (Derivantia).

ELVI, (el-v-i) mn. tt. *elvi-t.* Elvet illető, elvre vonatkozó. *Elvi kérdés. Elvi cselekvény.*

ELVÍ, (el-ví) ösz. áth. 1) Valamit víva elnyer, megszerez. *Elvíni az ellenség sánczait. Elvíni a harczdíjul kitett jutalmat. Elvíni mások elöl a dicsőséget.* 2) Soká ví. *Félnapokig elví.* V. ö. VÍ.

ELVICSKAD, (el-vicskad) ösz. fn. Mondják müködésben levő gépnek valamely részéről, midőn félre billen, kicsuklik. Különösen a székelyeknél : *elvicskad a szövőszék*, midőn félre megy.

ELVIDDEGÉL, (el-viddegél) ösz. áth. Lassanlassan, egymás után, részenként elvisz. *Elviddegélni a hátára vett terhet. Saját termesztményeit elviddegélni a vásárokra.*

ELVIGYORODIK, (el-vigyorodik) ösz. k. Vigyorogva, azaz fogait mutogatva, láttatva elneveti magát. V. ö. VIGYOROG.

ELVIGYOROG, (el-vigyorog) ösz. önh. Folytonosan vigyorog. *Elvigyorog rajta, tudja Isten meddig. Némely izetlen tréfán a buta emberek elvigyorognak.* V. ö. VIGYOROG.

ELVIHARZIK, (el-viharzik) ösz. k. A vihar elmúlik; az idő megszünik viharos lenni. *Elviharzott fejeink fölött az ég.* Átv. ért. a külső vagy belső háború megszünik, lecsendesedik. *Elviharzottak a magyar nemzet egéről a török fegyverek, és polgári villongások.* V. ö. VIHAR.

ELVILEG, (el-v-i-leg) ih. Elv szerént; az előre bocsátott elvvel vagy elvekkel egyezőleg. *Elvileg vitatkozni valamely tárgyról. Ezen dolog elvileg áll, de nem alkalmazásban is.*

ELVILEGÉS, (el-v-i-leg-és) mn. tt. *elvilegés-t* v. *—et.* L. ELVI.

ELVILLAN, (el-villan) ösz. önh. Villanva elszáll, eltünik. *Elvillantak fejeink fölött a mennykövek.* Átv. ért. sebesen, villám módjára eltávozik, elmúlik. *Gyors paripán elvillant mellettünk.* V. ö. VILLAN.

ELVILLÁZ, (el-villáz) ösz. áth. Villával elszed; mások elöl elkap, eltakarít valamit. *Elvillázni a kaszált szénát. Elvillázni a szérüről a nyomtatott szalmát. Elvillázni más elől a konczokat.*

ELVIRÁGZIK, (el-virágzik) ösz. k. Virágzani megszünik, virágait elhányja. *Elvirágzanak a fák, rózsák. Elvirágzik a szőlő.* Átv. ért. ifju kora elmúlik. *Addig legszebb a leány, míg el nem virágzik.* V. ö. VIRÁG, VIRÁGZIK.

ELVIRÁGZOTT, (el-virágzott) ösz. mn. Ami virágzani megszünt, ami elhányta virágait. *Elvirágzott gyümölcsfák, rózsák.* Átv. ért. ki a fiatal kor legszebb serdülő éveit túl élte. *Elvirágzott ifjak, leányok.*

ELVIRÍT, (el-virít) ösz. önh. Tulajd. a növényről mondják, midőn virítani megszünik. V. ö. EL, (2) és VIRÍT.

ELVIRÍTÁS, (el-virítás) ösz. fn. Állapot, midőn a növény virítani megszünik.

ELVIRÚL, (el-virúl) ösz. önh. Többé nem virúl, megszünik virúlni. *Arczának rózsái elvirultak.*

ELVISEL, (el-visel) ösz. áth. 1) Valamely terhet, bajt, kínt elszenved, eltür. *Elviselni békével az élet viszontagságait.* 2) Ruhanemüt, öltönyt egészen elhasznál; elkoptat. *Bármily durva ruhát is elvisel. Ezen köpenyt már igen elviselték.* V. ö. EL, (2) és VISEL.

ELVISELÉS, (el-viselés) ösz. fn. 1) Elszenvedés, eltürés. *Kinnak, fájdalomnak, üldözésnek elviselése.* 2) Ruhanemünek elhordása, elhasználása, elkoptatása. V. ö. ELVISEL.

ELVISELHETETLEN, (el-viselhetetlen) ösz. mn. Amit elviselni, eltürni nem lehet. V. ö. ELVISEL. *Elviselhetetlen teher, kín, fájdalom.* Határozóilag am. elviselhetetlenül, el nem viselhetőleg.

ELVISELHETLEN, (el-viselhetlen) l. ELVISELHETETLEN.

ELVISELT, (el-viselt) ösz. mn. 1) Elszenvedett, eltürt, kiállott. *Elviselt kinok, fájdalmak.* 2) Egészen elhasznált, elkoptatott. *Elviselt ócska ruhák.*

ELVISZ, (el-visz) ösz. áth. 1) Távolra, más helyre visz. *Elvinni valamit kézben, hón alatt, hátón, fején. Elvinni hajón, kocsin, lóháton, gyalog.* 2) Elkap, elfog, ellop, elragad. *Elvitte a víz, a szél, a fergeteg. Elvitte a halál. Igyál ne igyál, elvisz a halál.* (Bordal). *Vigyen el az ördög. Elvitték katonának. Elvitték a pénzét.* Sajátságok : *Ezt el nem viszed. Ezt el nem viszed szárazon. Nem viszed el büntetés nélkül. Vissza nem hozom fejében vitte el.* (Km.).

ELVISZÉGET, (el-viszéget) l. ELVIVÉGET.

ELVISZÉN, (el-viszén) l. ELVISZ.

ELVITAT, (el-vitat) ösz. áth. Vitatva magának tulajdonít valamit. *Elvitatni a testvért illető osztályrész felét. Elvitatni a játékbeli nyereséget.* V. ö. EL, (2) és VITAT.

ELVITEL, (el-vitel) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elviszünk. V. ö. ELVISZ. *Áruk elvitele hajón, tengelyen. Fizetni az elvitelért.*

ELVITELI, (el-viteli) ösz. mn. Elvitelhez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Elviteli költségek.* V. ö. ELVITEL.

ELVITET, (el-vitet) ösz. áth. és miveltető. Cselekszi, eszközli, hogy valakit vagy valamit elvigyenek. *Elvitetni a gyapjút, gabonát, a vásárra. Elvitet-*

ni a legényt katonának. Elvitetni valakit kocsin, hajón. V. ö. VISZ.

ELVITORLÁZ, (el-vitorláz) ösz. önh. Tulajd. ért. felhuzott vitorláju hajón eltávozik. Szélesebb és átv. ért. hajón elmegy, elevez. V. ö. VITORLA.

ELVIVÉGET, (el-vivéget) ösz. áth. Lassan-lassan, egymás után elvisz; gyakran elvisz. *Elvivegetni a kis gyermeket ide-oda sétálni.* V. ö. ELVISZ.

ELVIVÉS, (el-vivés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit elvisznek valahová.

ELVIZEL, (el-vizel) ösz. áth. Hugyozva bemocskol, benedvesít; elhugyoz. *Elvizelni az ágyat, az utczaszögleteket.* Visszaható névmással: *elvizelem magam, elvizeled magad, elvizeli magát* stb. azaz elhugyozom, öszvehugyozom magam stb.

ELVIZEZ, (el-vizez) ösz. áth. Vízzel elönt, elmocskol, megnedvesít. *Elvizezni mosdáskor az asztalt, pallót. Elvizezni a ruhát.*

ELVON, (el-von) ösz. áth. 1) Vonva tovább szállít, más helyre tesz át. V. ö. VON. *Elvonni a szekeret, hajót, dereglyét.* 2) Mástól valamit elhúz; a mást illető tárgyból valamit elvesz, vagy letartóztat. *Elvonni a cselédek bérét. Elvonni egy két krajczárt a napszámból.* 3) Visszahatólag: valamitől tartózkodik, visszahuzódik. *Elvonni magát az emberek társaságától.* 4) Megtagad. *Elvonni valamit saját szájától. Elvonni kegyelmét a folyamodóktól, segitségét a szegényektől.* 5) Bölcsészeti ért. a tárgyak köz jegyeiből általános fogalmakat alkot, (abstrahit). 6) Félre- vagy széthúz, szétterjeszt. *Elvonja a száját. Elvonja a takaró fátyolt.*

ELVONÁS, (el-vonás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elvonunk. V. ö. ELVON. *Szekér elvonása. Bérnek elvonása. Ismeretek elvonása. Szájnak elvonása.*

ELVONCZOL, (el-vonczol) ösz. áth. Vonczolva, azaz nagynehezen, erőködve, fáradságosan elvon.

ELVONT, (el-vont) ösz. mn. 1) Általán, ami el van vonva, l. ELVON. *Elvont teher, kocsi. Elvont bér, jutalom.* 2) Bölcsészeti ért. oly fogalomról mondjuk, mely egyedül a tárgyak közös tulajdonságait tekinti, melyeket az ész úgyszólván *elvon* az észrevett tárgyaktól. (Abstractum). Ellentéte: *alkalmazott* vagy *öszsetes,* (concretum); péld. ezek: *ember, állat, növény, ásvány*, elvont fogalmak: *Péter*, (*csendes* nevü) *ló, ez a rózsa, arany* öszvetesek. *Elvont ismeretek, elvont itéletek. Elvont számjegyek. Elvont mennyiség. Elvont gyök*, (olyan gyök, melytől minden rag és képző, az elemzés szabályai szerént, külön választatván, ily alakjában nincs köz használatban. pl. a *fakad, epeszt, forog* igék gyökei: *fak, ep, for*. Ellentéte: *önálló gyök*, mely a mondott alakban is köz használatú; l. *Gyök*).

ELVONTAN, (el-vontan) ösz. ih. Bölcsészeti ért. valamely tárgynak egyedül közönséges tulajdonságait tekintve, nem pedig különös tulajdonságaival egyedileg öszvevéve. *Elvontan vizsgálni az embert*, azaz általánosan az emberi természetet, nem különösen Pétert vagy Pált. Ellentéte: *öszsetesen.*

ELVONTAT, (el-vontat) ösz. áth. Más valaminek ereje, segitsége által elvon. *Elvontatni a hajót részint emberekkel, részint lovakkal. Elvontatni a sárba lesülyedt szekeret.* V. ö. EL, (2) és VONTAT.

ELVONTATÁS, (el-vontatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elvontatnak.

ELVONÚL, (el-vonúl) ösz. önh. 1) Elhúzza, félrehúzza magát. *Elvonúlni a perlekedők társaságából. Elvonúlni valamely magányba.* 2) Elterjed, elnyúlik. *Elvonúlt a szája. Elvonúl az idő.* 3) Lassan-lassan eltávozik. *Elvonúl a förgeteg; elvonulnak a felhők.* Átv. ért. *elvonúl fejeinkről a veszély.*

ELVONULÁS, (el-vonulás) ösz. fn. 1) Félremenés, valahonnan vagy valahová elhuzódás, magányba térés. 2) A visszatartásnak egyik neme, mely leginkább bizalmatlanságból ered. 3) Elterjedés, elnyulás. 4) Lassankénti eltávozás. V. ö. ELVONÚL.

ELVONULT, (el-vonult) ösz. mn. Magányba tért, magába zárkozott, a társaságtól eltávozott. *Elvonult embergyülölő.*

ELVONULTSÁG, (el-vonultság) ösz. fn. Állapot, midőn valaki a társaságtól elvonja magát, öszvehúzva él, magányban tartózkodik.

ELVONVA, (el-vonva) ih. l. ELVONTAN.

ELVŐ, (am. el-ve-ő, l. ELVE) kiavult mn. Tulsó, túl eső, túl levő. *Duna elvő*, azaz Dunán túli *felső Magyarország.* (Heltai).

ELVŐL, (am. el-ve-ő-l v. el-ve-ül) kiavult névutó. Túl, a másik oldalon, tulsó oldalon. Ezen kérdésre: hol? *Jordán elvől* azaz Jordánon tul. *A gyülekezet, ki áll vala tenger elvől* azaz tengeren túl. (Tatrosi codex). *Ethiópiának folyói elvől.* (Bécsi codex). V. ö. ELVE.

ELVROKON, (elv-rokon) ösz. mn. Rokon, vagy ugyanazon elvekkel biró. *Mi ugyanazon párt emberei, s elvrokonok vagyunk.* V. ö. ELV.

ELVROKONSÁG, (elv-rokonság) ösz. fn. Ugyanazon elvekkel birás. *Elvrokonságban lenni*, azaz, ugyanazon elvek szerént gondolkodni és cselekedni.

ELVSZÍNEZET, (elv-színezet) ösz. fn. Módositás, némi változatosság, melynél fogva ugyanazon elvet a külön egyének vagy pártok egymástól némileg eltérő módon alkalmazzák.

ELVTÁRS, (elv-társ) ösz. fn. Társ, ki ugyanazon elvekkel bír, ugyanazon elvek szerént cselekszik. Másképp: *elvrokon.*

ELZAJLIK, (el-zajlik) ösz. k. 1) Zajt csinálva elmulik, eltünik, zajlani megszünik. *Elzajlott az öszvecsődült népsokaság.* 2) A folyóról mondják, midőn téli hideg időben a zaj, azaz jég eloszlik róla. V. ö. ZAJ.

ELZAJOG, (el-zajog) ösz. önh. 1) Folytonosan zajog. *A tisztujítók elzajognak egy nevet kiáltozva óraszámra.* 2) Zajogva elmegy, eltávozik.

ELZÁLOGÍT, (el-zálogít) ösz. áth. Valamely ingó vagy ingatlan jószágot zálogba ad. V. ö. ZÁLOG.

ELZÁLOGOL, (el-zálogol) ösz. áth. Zálogba tesz, vagy ad. *Elzálogolni az ezüstkészületeket, ruhaneműket. Elzálogolni valamely ingatlan birtokot.* Máskép : elzálogít v. elzálogosít. V. ö. ZÁLOG.

ELZÁLOGOLÁS, (el-zálogolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit zálogba adunk, vagy teszünk.

ELZÁLOGOSÍT, (el-zálogosít) ösz. áth. l. ELZÁLOGÍT.

ELZÁLOGOSÍTÁS, (el-zálogosítás) l. ELZÁLOGÍTÁS.

ELZÁR, (el-zár) ösz. áth. 1) Valamit zár által erősítve elrekeszt, elcsuk. *Elzárni a tolvajok elől a kapukat, ajtókat, szekrényeket.* V. ö. ZÁR áth. 2) Szélesebb ért. valamit úgy bekerít, hogy hozzá férni ne lehessen. *Elzárni a várost, midőn dögvész uralkodik a szomszéd helyeken. Elzárni korlátokkal, palánkkal, sövénynyel valamit.* 3) Akadályt vet elő. *Elzárni az utat, utczát. Elzárni a közlekedést.* 4) Valakit vagy valamit letartóztatva őrizet alá fog. *Elzárni a tilosból behajtott marhákat. Elzárni a befogott rablókat.*

ELZÁRÁS, (el-zárás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit elzárunk. V. ö. ELZÁR. *Városnak, útnak, utczának elzárása. Gonosztévők elzárása.*

ELZÁRKOZIK, (el-zárkozik) ösz. k. Maga magát elzárja; az ajtót vagy kaput zárral erősítve, magára csukja. *Elzárkozni a közelgető ellenség elől. Elzárkozni a kelletlen vendég elől.*

ELZÁROL, (el-zárol) ösz. áth. Zárral erősítve a kinyitás ellen biztosít. *Elzárolni a kaput, ajtót.* V. ö. ZÁR, fn.

ELZÁRT, (el-zárt) ösz. mn.Tulajd. ért. ami zárral van a hozzá férhetés ellen erősítve. *Elzárt ajtó, kapu.* Szélesb ért. elrekesztett, korlátokkal körülvont, akadályozott. *Elzárt város; elzárt utak.* Átv. ért. elvonúlt, magányban levő, elzárkozott. *Elzárt életet élni.*

ELZÁRTSÁG, (el-zártság) ösz. fn. Állapot, midőn valaki másoktól elkülönözve, elválva, magába vonúlva él; midőn érzéseit, gondolatait mintegy magába zárja.

ELZAVAR, (el-zavar) ösz. áth. 1) Zavarva v. zavarás által rendetlenségbe hoz, öszvevissza hány, kever. *Elzavarni a perhez tartozó különféle irományokat.* 2) Zajt csinálva elűz, elkerget. *A vadászok elzavarták a nyulakat, őzeket, foglyokat.* 3) Tiszta, leülepedett folyadékot egészen homályossá, zavarossá tesz. *Elzavarni a sajtárban, csöbörben álló vizet.* V. ö. EL, (2) és ZAVAR.

ELZAVARÁS, (el-zavarás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elzavarunk. V. ö. ELZAVAR.

ELZÁVÁROL, (el-závárol) ösz. áth. Závárral elcsuk. *Elzávárolni a kaput, ajtót.* V. ö. ZÁVÁR.

ELZOKOG, (el-zokog) ösz. önh. 1) Folytonosan, tartósan zokog; l. ezt. 2) Tárgyesettel : zokogva elpanaszol vagy megsirat valamit. *Alig birta elzokogni keservét.*

ELZORDÍT, (el-zordít) ösz. áth. Zorddá változtat el, zord alakuvá tesz. *A havazó, fergeteges téli napok elzordítják a láthatárt.*

ELZORDONÍT, (el-zordonít) l. ELZORDÍT.

ELZORDONÚL, ELZORDÚL, (el-zordonúl v. -zordúl) ösz. önh. Zordonná vagy zorddá változik el.

ELZÖLDELLIK, (el-zöldellik) ösz. k. Zöldelleni megszünik, zöldellése elmúlik. *Elzöldellettek a gabonák, s már érni kezdenek. Ősz van, elzöldellettek a mezők.* V. ö. EL, (2) és ZÖLDELLIK.

ELZÖLDŰL, (el-zöldül) ösz. önh. Átv. ért. használják leginkább a haragos emberről, midőn elfutja az epe, s arcza zöld szinbe öltözik. *Úgy fölmérgedt, szinte elzöldült bele.*

ELZÚG, (el-zúg) ösz. önh. 1) Zúgva elvonúl, eltávozik. *Elzúgtak a hullámok. Elzúgott a förgeteg.* 2) Zúgni megszünik. *Elzúgtak a harangok, ágyúk.* V. ö. EL, (2) és ZÚG.

ELZÚZ, (el-zúz) ösz. áth. Zúzva elront, laposra nyom, nyomva megöl. *Elzúzni lábakkal a dinnyét. Elzúzni a férgeket. A keresztül menő kerék elzúzta a lábát.* V. ö. ZÚZ. Átv. ért. és megvetőleg szólva : semmivé tesz. *Elzúzlak, ha moczczanni mersz.*

ELZÜRLIK, l. ELSZÜRLIK.

ELZSÁKOL, (el-zsákol) ösz. áth. 1) Zsákkal, zsákszámra elhord, elvisz. *Elzsákolni a búzát kamrából hajóra.* 2) Átv. tréfás ért. valakit jól megdönget, elpufogat, meglazsnakol.

ELZSÁKMÁNYOL, (el-zsákmányol) ösz. áth. Ragadozva, eredetileg zsákra szedve, elvisz, eltulajdonít valamit.

ELZSAROL, (el-zsarol) ösz. áth. Zsarolva kicsikar, zsarolással eltulajdonít, magáévá tesz valamit. *Elzsarolni a szegény ember utósó falatját.* V. ö. EL, (2) és ZSAROL.

ELZSAROLÁS, (el-zsarolás) ösz. fn. Erőszakoskodás, mely által valaki más vagyonát kicsikarja, s magának tulajdonítja.

ELZSEBÉL, (el-zsebél) ösz. áth. Szoros ért. valamit zsebre szedve elvisz. Átv. ért. eltulajdonít, zsebbe dugva ellop. V. ö. ZSEB.

ELZSÉMBÉL, (el-zsémbél) ösz. áth. Valakit zsémbelve, zsémbelés által elűz, eltávolít. V. ö. ZSÉMBÉL.

ELZSIBBAD, (el-zsibbad) ösz. önh.Tulajd .ért. a kézről és lábról mondják, midőn a vérkeringés mintegy megszünni látszik benne, s ennél fogva érzéketlenné lesz. *Fejem alatt elzsibbadt a kezem. Nagy ütődésben elzsibbadt a lába.* Némely vidéki szólás szerént *elsenyved.* V. ö. ZSIBBAD.

ELZSIBBADT, (el-zsibbadt) ösz. mn. A tagokról, különösen a kezekről és lábakról mondjuk, midőn elzsibbadnak. *Elzsibbadt kéz, láb.* V. ö. ELZSIBBAD. Átv. ért. érzéketlen, eltompúlt, elsenyvedt. *Elzsibbadt sziv.*

ELZSIBBASZT, (el-zsibbaszt) ösz. áth. Cselekszi, hogy valami elzsibbadjon, azaz érzéketlenné,

tompává legyen, s ideiglen mintegy elaludjék, elhaljon. V. ö. ELZSIBBAD. *A nagy erőtetés elzsibbasztja az érzékeket. A hosszas evezés elzsibbasztja a karokat.*

ELZSILIPÉL, (el-zsilipél) ösz. áth. A vizet zsilip által elfolyatja, zsilipen leereszti. V. ö. ZSILIP.

ELZSILIPÉLÉS, (el-zsilipélés) ösz. fn. A viznek zsilipféle nyiláson eleresztése, elfolyatása.

ELZSÍROZ, (el-zsíroz) ösz. áth. Zsírral elmocskol, elszennyesít. *Elzsírozni a ruhát, bútorokat, pallót, falakat.*

ELZSIVÁNYKODIK, (el-zsiványkodik) ösz. k. Zsivány életmódot űz, folytat. Tárgyesettel : zsivány módra eltulajdonít, elvesz valamit. *Az uzsorások elzsiványkodták vagyonomat.* V. ö. ZSIVÁNY.

ELY, régies, *ily* helyett ; l. ezt.

—ELY, névképző, l. —ALY.

EM, (1), a közelre mutató *e* toldott változata ezen öszvetételekben : *em-ez, em-itt, em-ily, em-így, em-ide, em-innen, em-erre.* Eléjön a régieknél önmagában is : „Pártokat ötének János király ellen, királyt emelének *em* az Németországból.“ Farkas András a XVI. században. Vastaghangon párhuzamos, illetőleg ellentétes társa *am : am-az, am-ott* stb. V. ö. AM, távolra mutató.

EM, (2), elvont gyök. 1) Jelent valami magasat, fölfelé állót, nyulót az *emel, emelkedik* stb. származékokban. 2) Szivást, szopást, szoptatást; származékai : *emik, emő, emlő, emt, emészt;* továbbá szoptató nőállatot ezekben : *eme, emse.* Rokonok vele a magyar *ene, ünő, ana, anya, héber* אֵם (anya), אָמַן (táplál, nevel), szanszkrit *ma, mada, ambá* (anya), hellen *μάμμα, μάμμη, μαῖα,* német *Amme* stb. V. ö. EME.

EM, (3), kiavult áth. 1) szop. V. ö. EMIK. 2) Eszik. *Nincsen mit emniik*, azaz emniek v. enniök, (Podgorszki János, szentmártoni kapitány levelében Jakusich Ferencz, győri alkapitányhoz 1577-diki dec. 2-dikáról). *Senkinek sem barmát, sem marháját el nem veszik, adjanak emnik egy kevés ideig* (Illésházy István levelében Thurzó Györgyhöz 1606. jul. 30.). Rokon értelemben ma is gyöke *emészt* szónak és származékainak. V. ö. EM, (2).

—EM, (1), névképző; hangrendileg párhuzamos társa a nyilt *am.* Képez részint önálló főneveket, mint : *kell-em, jell-em, szell-em*, részint mint középképző elvont törzsneveket, pl. az *él-em-édik, vet-em-edik, vet-em-ít, fél-em-lik, fél-em-ít, gyűr-em-lik* stb. igékben. V. ö. AM, (1) névképző.

—EM, (2), első személyrag az egyesszámban. 1) Oly nevekhez járul, melyek többesszáma nyilt *ek,* pl. *kez-ek, kez-em, fej-ek, fej-em, kerek-ek, kerek-em, tenyer-ek, tenyer-em.* 2) Vékonyhangu névutókhoz és névragokhoz : *mellett-em, előtt-em, fölött-em, nek-em, vel-em, től-em.* 3) Igékhez a multban : *ment-em, jött-em, vert-em, tört-em,* és a tárgymutató alakú kapcsolómódban : *verj-em, törj-em.* Vastaghangon párhuzamos társa a nyilt *am.* V. ö. AM, (2) személyrag.

EMBÁTYA, (em-bátya) ösz. fn. Öregebb férfitestvér, ki ugyanazon emlőt szopta. (Milchbruder). A kevesbé használt új szók közé tartozik.

EMBEL, l. ÖMBŐLY.

EMBĖR, (em-bėr v. em-b-ėr) fn. tt. *embėr-t,* tb. *—ėk.* Jelentésének többféle szinezetei vannak. Ugyanis ember 1) Legszélesb ért. minden okos, eszes állat akármily korú és nemü, tehát, gyermek, ifju, férfi, agg, leány, asszony. *Az ember okos állat. Az ember halandó.* 2) Szorosb ért. oly férfi nemü, ki tökéletesen ki van fejlődve, megérve. Innen mondjuk : *Ő még csak gyerek, nem ember. Majd ha ember lesz belőled. Emberré növekedni.* 3) Ellentétetik némely tájakon közbeszédben az *asszony, nő* szóknak, s férfi nemüt jelent. *Két asszony volt ott, és egy ember. Emberekből szedik a katonákat, nem asszonyokból.* 4) Nemesebb ért. kitünő tulajdonságokkal biró ember. *Ember a talpán* v. *talpra esett ember. Ember a gáton. Ember kell a gátra. Ember légy fiam. Aki ember, jőjön ide. No, ki az ember? Emberére akadni. Ez az én emberem. Csak ez az ember. Emberré tenni valakit. Úgy hiszem, emberrel van dolgom.*

„Minden ember legyen *ember* és magyar.“
Fóthi dal, Vörösmartytól.

5) Polgári osztályok és életmódok megkülönböztetésül is szolgál, t. i. közelebbi határozóval mellette. *Főember, nemesember. mesterember, jobbágyember, polgárember, parasztember, gazdaember, cselédes ember.* 6) Jelent alattvalót szelídebb kifejezéssel. *Ki emberei vagytok? Herczeg Eszterházy emberei vagyunk. Az én emberem,* azaz szolgám. 7) Ragasztatik a nemzetek nevéhez : *magyarember, kunember, németember, horvátember.* 8) Ragasztatik a kort és állapotot jelentő nevekhez. *Gyerekember, korosember, öregember, vénember, házasember, asszonyember, némber* (nő-ember), *özvegyember; papi* v. *egyházi, világi, hadi ember.* 9) Számtalan jó és rosz tulajdonságok neveit veszi föl jelző gyanánt : *Derék, jó, jámbor, okos, talpraesett, becsületes, igaz, szelid ember. Hitvány, rosz, ostoba, gyáva, mamlasz, becstelen, czigány, vad ember. Szegény ember, gazdag ember. Kis ember, nagy bolond ember. Gazember, kocziporember, czudar, csúnya, piszok, pipogya, kótyonfitty, gyimgyom, csiribiri ember. Kemény, kuruczember. Betyár, zsiványember.* 10) Elfogadja a hasonlitó fokot is : *emberebb* am. kifejlődöttebb ember; és különb ember. Némely közmondások : *Ember volt s meghalt. Nagy buzaféreg a henye ember. Kicsin ember sem szalmaszál. Kis ember nagy bottal jár. Minden ember ember, de nem minden ember becsületes ember. Olyan ember, mint a falat kenyér. Terem az ember, mint a gomba. Mindnyájan emberek vagyunk. Nem singgel mérik az embert. Embert szaván, ökröt szarván* (fognak meg). *Embere szavának. Embert illet a szó. Ember teszen fogadást, eb a ki megállja* (arról mondják, ki rosz szavatartó). *Nem lehet az ember hirtelen*

gazember. Ember emberrel jó. Km. *Embernek embertöl mindig kell tartani.* Km. *Nagy ember nagyot esik* vagy *nagyot botlik.* Km. *Nem tudja ember mitöl hízik.* Km. *Én is ember vagyok.* Km. *Addig áll ember míg isten akarja.* Km. *Nincs ember hiba nélkül.* Km. *Nem tudja ember mire jut* vagy *mire virrad.* Km.

E szó eredetére nézve többfelé ágaznak a vélemények. Némelyek *en* (régiesen = mai *én)* és *ber* vagy *bir* szóktól származtatják (én-bir), minélfogva annyit tenne, mint : *énnel bíró.* A *bir* helyett vétetbetik *bar* is, (melytől *barom* ered), s innen ember annyi volna, mint : *énes állat.* Mások szerént alkatrészei : *em* (szop) és *ber*, mely héber nyelven vastaghangon *bar* am. *fi*, (ide vonatkozik a szanszkrit *bhar* is, melytől ered a latin *pario*, német *ge-bären* stb.) ; tehát em-bar = szopófi, szopó szülött, csecsfi ; mely értelmezés szerént ugyan minden szopós állat ember volna, de a nyelvekben többször nemi név faji helyett használtatik, pl. *csecsemő* minden fiatal szopó állat, milyenek : borju, bárány, csikó, a nyelvszokás mégis csak az emberi kisdedre alkalmazza. Némelyek az *emel* ige *em* gyökét és *erő* név gyökét látják benne, melyekből öszvetét által lett volna *em-er*, *b* közbetettel *ember* = fönséges erő. Ismét mások az egyenesen fölállót jelentő *em* és *ber* (= bar, állat) elemekből származtatják, miszerint *ember* annyi volna, mint emelt testtel, fejjel járó állat, mi által a többi állatoktól különbözik, Ovidius szerént :

„Os homini sublime dedit, coelumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus."

S a magyar költő szerént :

„Ember vagyunk, a föld s az ég fia."
Vörösmarty.

Egyébiránt akár a szopást jelentő *em*, akár a magasra vonatkozó *em* gyökből elemezzük, analogia szerént úgy is fejlődhetett ki, mint : a *csom, gom, dom, gém, ém* gyökökből lett : *csomb csombor, gomb gombor, domb dombor, gém gémbér, émb émbér* = éber ; így *Imre* a székelyeknél : *Embre ;* tehát : *emö, emv, emb* és *ér* képzővel *embér*, (szopó vagy emelt alkatú). Már legrégibb nyelvemlékeinkben : a két halotti beszédben tisztán ez alakban fordul elé : „num igg *ember* mulchotia ez vermut" (nöm egy ember múlhatja ez vermöt), „uimaggomuk ez szegin ember lilkiert," (imádjunk, azaz imádkozzunk ez szegény ember lelkeért). A mai korban *ö*-vel beszélő vidékeken : *embör*, mint általán a zárt *ė* (nem éles *ë*), *ö*-vel ejtetik. Figyelmet érdemel tehát a két halotti beszédben, hogy *ember* csak *e*-vel van írva, noha *ném* = *nöm, vermét* = *vermöt*, továbbá *szémték* = *szömtök*, *terémté* = *terömteve* stb., a mennyiben az *u* felhangú szókban *ö*-nek olvasandó. Ezen jelenség *em-bar*-ra vezetne.

EMBÉRALAK, (embér-alak) ösz. fn. Az emberi testnek, termetnek külseje összevéve, mennyire azt szemeinkkel látjuk s lerajzolhatjuk. *Nagy emberalak, óriási emberalak, törpe emberalak. Emberalakot festeni, faragni.* Melléknévileg szokottabb : *emberi alak.*

EMBÉRÁLDOZAT, (embér-áldozat) ösz. fn. Némely vad népek vallásának egyik iszonyu szertartása, mely szerént isteneik tiszteletére, vagy megkérlelésére embereket ölnek. Átv. ért. valamely nagy vállalat kivitelére halálveszélynek kitett emberek. *A népek szabadsága sok emberáldozatba kerül.*

EMBÉRÁRUS, (embér-árus) ösz. fn. Rabszolgákkal kereskedő, ki az embereket áru gyanánt eladogatja. *Ki hinné, hogy az annyira szabadnak kürtölt Amerikában is vannak emberárusok?*

EMBÉRBARÁT, (embér-barát) ösz. fn. Ki az emberek, mint olyanok iránt különös szeretettel viseltetik ; ki az emberben az embert becsüli, s annak javát mint barát barátjaét elémozdítani stb. törekszik ; máskép; *emberszerető.*

EMBÉRBARÁTI, (embér-baráti) ösz. mn. Emberbarátot illető, arra vonatkozó. *Emberbaráti vonzalomból tenni valamit.*

EMBÉRBONCZOLÁS, (embér-bonczolás) ösz. fn. Mütét, mely az emberi test bonczolásával foglalkodik. V. ö. BONCZOLÁS.

EMBÉRBŰZ, (embér-bűz) ösz. fn. Sajátságos bűz, mely leginkább a fölmelegült emberi test kipárolgásából ered, s tisztaság, u. m.. mindenkori tiszta ruházat és az egész testnek gyakori mosása által elhárítható.

EMBÉRCSALÓ, (embér-csaló) ösz. fn. Személy, ki embertársainak megcsalásából él, kinek szüntelen törekvése oda megy ki, hogy csalás által szaporítsa vagyonát. V. ö. CSAL, ige.

EMBÉRCSE, (em-bér-cse) fn. tt. *embércsét*, *tb. embércsék.* Megvető, alázó hangon szólva, oly ember, ki vagy igen törpe, vagy erkölcsi tekintetben alacson jellemü.

EMBÉRDÍJ, (embér-díj) ösz. fn. Büntetési dij, melyet törvény szerént fizetni kell a személyen elkövetett sérelmekért. (Homagium). *A törvény hajdan más emberdíjt szabott a nemesek, mást a nemnemesek megsértöi ellen.*

EMBÉRDÖG, (embér-dög) ösz. fn. 1) Megholt embernek dögteste. 2) Dögvész, mely az embereket emészti, különbözésül a *marhadögtöl.* Aljas kifejezés. Másképen : *embervész.*

EMBÉRÉDÉS, (em-bér-éd-és) ösz. fn. Állapot, midőn valaki férfi korba jut, midőn tetteiben érettséget mutat, midőn könnyelmü fiatal megszünik lenni, s midőn a házas életre kifejlik.

EMBÉRÉDIK, (em-bér-éd-ik) ösz. k. Ember kezd lenni, azaz, teste és lelke kifejlik, érettségre mutat, házasságra alkalmas, szóval, emberes, vagy inkább férfias tulajdonságokat vesz föl. *Megemberedni, neki emberedni.*

EMBÉRÉL, (em-bér-él) áth. m. *embérél-t* v. *embérlétt, embéréltem* v. *embérléttem,* htn. —*ni,* v. *embérleni.* 1) Valakit ember gyanánt tisztel, megbecsül, embernek vall. *Emberelj minden embert.* 2) Visszahatólag : magát úgy viseli, mint emberhez illik. *Emberéld meg magadat, fiam. Hej, nem emberlettétek meg*

magatokat! 3) Valakit valamivel megkínál, megajándékoz. *Megemberelték bennünket egy pohár borral. Emberelj meg bennünket bizodalmaddal.* 4) Hitelt ad. *Száz forintig meg nem emberelt.*

EMBÉRÉLET, (embér-élet) ösz. fn. 1) Élet, melyet az ember él, vagyis minden viszontagságok, változások, melyeknek az ember élete alá van vetve. 2) Azon időkör, melyet az ember e földön élve tölt. *Az emberélet legfölebb hetven, nyolczvan esztendőre terjed.*

EMBÉRETLEN, (em-bér-et-len) mn. tt. *emberetlen-t*, tb. *—ék*. Emberek nélkül szűkölködő, hol ember nem lakik. *Emberetlen vásár. Emberetlen vadonság. Hogy eső essék a földre az emberetlen pusztában, ahol senki a halandók közöl nem lakik.* (Káldi Job. 38. 26). Ettől különbözik : *embertelen*, l. ezt.

EMBÉRÉVÉS, (embér-évés) ösz. fn. Némely vad népek szokása, kik az emberhúst megeszik.

EMBÉRÉVŐ, (embér-évő) ösz. mn. és fn. Emberhússal élő. *Emberevő vadnépek. Emberevő czápa. Áfrika belsejében még sok emberevő lakik.*

EMBÉRFAJ, (embér-faj) ösz. fn. Az embernem egyik alsó osztálya. *A cserkeszek, hinduk, négerek, hottentotok mind külön-külön emberfajok.* V. ö. FAJ.

EMBÉRFAJTA, (embér-fajta) ösz. fn. Rendesen emberfaj értelemben használtatik.

EMBÉRFALÓ, (embér-faló) l. EMBÉRÉVŐ.

EMBÉRFÉLÉS, (embér-félés) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki az embereket kerüli, tőlök ovakodik. Nevelés hiányának, vadságnak vagy sokszor megcsalatott bizodalomnak következménye. Jobban : *emberkerülés*, vagy : *embertől félés* (v. ö. FÉL önh.).

EMBÉRFÉLŐ, (embér-félő) ösz. mn. Embereket kerülő, azoktól ovakodó. *Emberfélő vadak.* Jobban : *emberkerülő* vagy *embertől félő.*

EMBÉRFI, (embér-fi) l. EMBÉRFIA.

EMBÉRFIA, (embér-fia) ösz. fn. Képes kifejezésben am. ember. *Már nem is hisztek az emberfiának*, azaz, embernek. *Csókkal árulod-e el az emberfiát?* Luk. 22. 48. A nőről így szokták mondani : *ember leánya*, azaz nő, asszony.

EMBÉRFOGAMZÁS, (embér-fogamzás) ösz. fn. A folytonos teremtésnek azon működése, melynél fogva a férfi és nő közösülése által elegyült emberi mag a méhben élni kezd.

EMBÉRFŐ, (1), (embér-fő) ösz. fn. Az emberi testnek legnemesebb része, mely a többi testrészek fölött mintegy uralkodik, s a lélek működéseinek műhelyeül szolgál.

EMBÉRFŐ, (2), falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében ; helyr. *Emberfő-n, —re, —ről.*

EMBÉRFÖLÖTTI, (embér-fölötti) ösz. mn. 1) Ami az emberi erőket, az emberi észt, felfogást fölülmúlja ; mi sokkal nagyobb, dicsőbb, hatalmasabb, mintsem embertől kitelhetnék. 2) Ami fokozatra nézve az ember fölött áll, az embernél előbbre való. *Az angyalok emberfölötti lények.*

EMBÉRGYILKOLÁS, (embér-gyilkolás) ösz. fn. Tulajd. ért. az embernek megölése gyilok által. Szélesb ért. emberölés, az emberi életnek erőszakos eloltása. V. ö. EMBERÖLÉS. Legszélesb ért. minden, mi az emberi életet időnek előtte megrövidíti, elveszi. *Némely gyári munkák valóságos embergyilkolások.*

EMBÉRGYILKOLÓ, (embér-gyilkoló) ösz. mn. 1) Ki embereket gyilkol. *Embergyilkoló haramiák, rablók.* 2) Emberéletet elvevő, megrövidítő. *Embergyilkoló háború, nyavalyák.*

EMBÉRGYILKOS, (embér-gyilkos) ösz. fn. Gonosztévő, ki valamely embert szántszándékosan megöl. Átv. ért. emberkinzó, emberéletet rövidítő.

EMBÉRGYŰLÖLÉS, (embér-gyülölés) ösz. fn. Gyülölés, melylyel valaki az emberek, mint olyanok iránt viseltetik.

EMBÉRGYŰLÖLŐ, (embér-gyülölő) ösz. mn. Ki az embereket gyülöli, kerüli, s irántok semmi bizalma nincs.

EMBÉRHAJ, (embér-haj) ösz. fn. Haj, mely az ember testén, különösen fején nő. *Szőke, szög, fekete, vörös, sima, kondor emberhaj. Emberhajból kötött gyűrű, láncz.*

EMBÉRHÁJ, (embér-háj) ösz. fn. Az emberi test zsirja, kövérsége, mely leginkább a has körül gyülekezik össze.

EMBÉRHAJSZÁLFEJŰ, (embér-haj-szál-fejü) ösz. fn. Bélférgek v. bélgiliszták egyik faja. (Ascarus trichuria).

EMBÉRHANG, (embér-hang) ösz. fn. 1) Sajátságos hang, mely az embernek tulajdona. 2) Az orgonában azon változás, mely az emberhanghoz leginkább hasonlít. (Regalzug).

EMBÉRHÚS, (embér-hús) ösz. fn. Hús az emberi testen. *Emberhúst enni.* V. ö. HÚS.

EMBÉRI, (em-bér-i) mn. tt. *emberi-t*, tb. *—ek*, fokozva : *emberibb* v. *emberiebb.* 1) Olyan, mint emberhez illik. *Emberi erkölcsök. Emberi gondolkozás.* 2) Emberhez tartozó, embernek való. *Emberi eledel. Emberi lábak. Emberi fej.*

EMBÉRILEG, (em-bér-i-leg) ih. Emberhez illőleg, emberi módon. *Emberileg bánni az alattvalókkal, cselédekkel.*

EMBÉRISÉG, (em-bér-i-ség) fn. tt. *emberiség-ét.* 1) Azon tulajdonságok összvege, melyek az embert, mint olyat illetik. *Ezt hozza magával az emberiség. Némely vadnépek kevés jeleit viselik az emberiségnek.* 2) Emberek összvege. *Véteni az egész emberiség ellen. Az emberiség czéljai, erény és boldogság.* Különbözik tőle : *emberség*, l. ezt.

EMBÉRISMERET, (embér-ismeret) ösz. fn. Eszméleti és tapasztalati uton szerzett ismeret, melynél fogva a különböző természetet, hajlamot, indulatot, gondolkodásmódot az emberekben észrevesszük.

EMBÉRISMERŐ, (embér-ismerő) ösz. fn. Ki részént eszmélet, részént tapasztalat után az emberek gondolkozási és cselekvési módjait, különösségeit észreveszi, kitanulja, ismeri.

EMBÉRISZONY, (embér-iszony) ösz. fn. Búskomorság következménye, melynél fogva valaki az emberek társaságától iszonyodik, az embereket kerüli, gyűlöli.

EMBÉRÍT, EMBÉRIT, (em-bér-ít) áth. m. *embérít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. 1) Emberi alakba öltöztet. *A régi egyiptomiak emberítették az állatokat, madarakat.* 2) Felsőbb emberi tulajdonokkal felruház, kimüvel. *Emberíteni nevelés által a vadnépeket.*

EMBÉRÍTÉS, EMBÉRITÉS, (em-bér-ít-és) fn. tt. *embérítés-t*, tb. *—ék*. Emberi alakba öltöztetés. Kimüvelés.

EMBÉRÍZ, (embér-íz) ösz. fn. Időszak, mely szerént új-új nemzedék következik. *Egy emberíz*, azaz egy nemzedék. *Két, három emberíz.* Egy emberízre közönségesen harminczhárom évet vesznek, s így egy században három emberíz, azaz három új nemzedék (generatio) van.

EMBÉRKE, (em-bér-ke) fn. tt. *embérkét*, tb. *embérkék.* Kisded ember testileg vagy erkölcsileg véve. Néha megvető értelemben is használják.

EMBÉRKÉDIK, (em-bér-kéd-ik) k. m. *embérkéd-tem*, *—tél*, *—étt*, htn. *—ni*. Nemesebb ért. úgy viseli magát, mint jeles, derék ember; vitézkedik. *Emberkedik, és öl.* (Vörösm. Zalán fut).

EMBÉRKERÜLÉS, (embér-kerülés) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki az emberek társaságát futja, kerüli. Nagyobb fokú embergyülölés, emberiszony.

EMBÉRKERÜLŐ, (embér-kerülő) ösz. mn. Ki az emberekkel társalkodni nem szeret, emberfutó, magának való. *Emberkerülő remete, búskomor.*

EMBÉRKÉZ, (embér-kéz) ösz. fn. 1) Tulajd. az embernek keze. 2) Átv. ért. emberi munka, mivelés, emberi erő, ügyesség. *Némely részein a földnek alig látszanak emberkéz nyomai.*

EMBÉRKOR, (embér-kor) ösz. fn. 1) Kor, melyet ember végső vénségig elérhet. *Az emberkor legfölebb hetven nyolczvan év.* 2) Kor, melyben valaki a kifejlődésig megérik, midőn a nemzésre tökéletesen alkalmas. 3) Férfikor, az emberi korszak dele.

EMBÉRKOROS, (embér-koros) ösz. mn. Ki már emberkorra jutott, kifejlődött férfi.

EMBÉRKORÚ, (embér-korú) l. EMBÉRKOROS.

EMBÉRLOPÓ, (embér-lopó) ösz. fn. Ki az embereket elragadja, hogy mint rabszolgákat eladja, vagy használja.

EMBÉRMAGASSÁGNYI, (embér-magasságnyi) ösz. mn. Oly magas, mint a közép termetü ember magassága. *Embermagasságnyi vetések, kender, kukoricza, gaz.*

EMBÉRMAGASSÁGU, (embér-magasságu) l. EMBÉRMAGASSÁGNYI.

EMBÉRMAGZAT, (embér-magzat) ösz. fn. Ember gyermeke, szülötte, ivadéka, emberi magzat.

EMBÉRMAJOM, (embér-majom) ösz. fn. A majmok azon faja, mely az emberhez leginkább hasonlít. (Orang-utang.)

EMBÉRMÓDON, EMBÉRMÓDRA, (embér-módon v. -módra) ih. Úgy, mint emberhez illik, mint ember szokott. *Embermódon bánni a legnyomorúbb szolgával is.*

EMBÉRMUNKA, (embér-munka) ösz. fn. Munka, melyet ember tesz; ember által készített mű, emberi munka.

EMBÉRMŰ, (embér-mű) ösz. fn. Mű, melyet egy vagy több ember készít. *Az egyiptomi gulák nagyszerü embermüvek.* Másképp : *emberi mü.*

EMBÉRNAGYSÁG, (embér-nagyság) ösz. fn. Oly magas testalkat, milyen a középtermetü felnőtt emberé.

EMBÉRNEM, (ember-nem) ösz. fn. Az emberek öszvesége, mennyire azok az egyéb állatok öszvegétől különböznek. *Az embernem Istennek legjelesebb müve e földön. Az embernem szaporodása nagyobb, mint sok más állatnemeké.*

EMBÉRNYI, (em-bér-nyi) mn. tt. *embernyi-t.* tb. *—ek.* 1) Ember nagyságával biró, oly nagy, mint felnőtt ember. *Embernyi (magasságu) fü, gizgaz.* 2) Emberré növekedett. *Embernyi ember*, azaz teljes embernagyságig és korig kifejlett (ifjú); a székelyeknél am. derék ember. (Kriza János).

EMBÉRNYOM, (embér-nyom) ösz. fn. 1) Nyom, melyet a lépő, járó-kelő ember lába hagy maga után. 2) Embéríz. l. ezt.

EMBÉRNYUZÁS, (embér-nyuzás) ösz. fn. Tulajd. ért. Cselekvés, midőn valaki embert vagy embereket nyúz. De leginkább átv. ért. használtatik, s annyit tesz, mint emberzsarolás, emberkinzás, más szegényebb ember utósó vagyonának elcsikarása.

EMBÉRNYUZÓ, (embér-nyuzó) ösz. fn. Tulajd. ért. ki embereket nyúz, vagyis az emberek bőrét lehúzza. Átv. és szokott ért. emberzsaroló, emberkínzó, más szegényebb ember utolsó falatját elcsikaró.

EMBÉRORZÁS, (embér-orzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki embert lop, erőszakosan elrabol, hogy szolgaságra vigye vagy eladja.

EMBÉRÖLÉS, (embér-ölés) ösz. fn. Az ember életének eloltása, fegyver vagy más eszköz által. A büntető jogban meg szokták különböztetni a gyilkosságot az emberöléstől. A gyilkosság alatt azt értik, ha valakinek szándékában is vala embertársának életét elvenni; emberölés alatt pedig, midőn ezen szándék ugyan nem, de mégis valamely ellenséges indulat szolgála okul a büntettre, pl. valaki mást csak meg akart verni, de ebből a megveretettnek halála következett.

EMBÉRÖLŐ, (embér-ölő) ösz. fn. és mn. Ki v. mi az ember életét elveszi, megszünteti; különbözik a megölést szándékoló gyilkos. V. ö. EMBÉRÖLÉS

Emberölő vadnépek. Emberölő vas, fegyver, méreg. Emberölő munka.

EMBÉRÖLDÖKLÉS, (embér-öldöklés) ösz. fn. Az emberölésnek gyakorlása, ismétlése, midőn valaki több embert megöl. *A kurucsvilágban sok emberöldöklés történt.* V. ö. ÖLDÖKLÉS.

EMBÉRÖLDÖKLŐ, (embér-öldöklő) ösz. mn. és fn. Ki az embereket öldökli, azaz folytonosan egyre-másra öli, gyilkolja. V. ö. ÖLDÖKÖL.

EMBÉRPETE, (embér-pete) ösz. fn. Az ember nemző erejének egyik lényeges eszköze, szerve, mely másképp : *here* vagy *tök*.

EMBÉRRABLÁS, (embér-rablás) ösz. fn. Erőszak, melynél fogva az embert áru vagy rabszolga gyanánt elhurczolják.

EMBÉRRABLÓ, (embér-rabló) ösz. mn. és fn. Ki embereket erőszakosan elragad, hogy vagy áru gyanánt eladja, vagy rabszolgául birja.

EMBÉRSÉG, (em-bér-ség) fn. tt. *embérségét.* 1) Külső jelekben mutatkozó nyájas magaviselet, udvariság. *Emberséggel viseltetni mások iránt. Emberséget tanulni. Emberséget tudni. Majd megtanítlak emberségre.* 2) Jó akarat, szolgálati készség. *Annyi embersége sem volt, hogy az utat megmutatta volna.* 3) Becsületesség, becsület. *Emberségemre mondom. Pénz emberség, ruha tisztesség.* (Km.) *Több az emberség a káposztás husnál.* 4) Hitel. *Valakinek emberségére kölcsönözni. Ha nincs pénz, van emberség.*

EMBÉRSÉGÉS, (em-bér-ség-és) mn. tt. *emberségés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Becsülettudó, nyájas, udvarias. *Emberséges fogadás; emberséges köszöntés; emberséges ifjú.* 2) Becsülettel teljes, ki tiszta erkölcsökkel és jellemmel bír. *Tetőtől talpig emberséges ember. Minden ember ember, de nem minden ember emberséges ember.* (Km.) *Sürün vetik magvát az emberséges embernek, de vékonyan kél.* (Km.).

EMBÉRSÉGÉSEN, (em-bér-ség-és en) ih. 1) Becsületesen, nyájasan, udvariasan. *Emberségesen fogadni a vendégeket.* 2) Tiszta erkölcsökkel és jellemmel. *Emberségesen viselni hivatalát. Emberségesen élni.*

EMBÉRSÉGGEL, (em-bér-ség-vel) ih. Illő becsülettel, tisztelettel. *Én egész emberséggel szólítottam őt, s ő gorombán felelt. Emberséggel sokat lehet eszközleni.*

EMBÉRSÉGTELEN, (em-bér-ség-te-len) mn. tt. *embérségtelen-t*, tb. *—ék.* Kiben nincs emberség, ki becsületet nem tud; udvariatlan. Másképen : *embertelen*, csakhogy ennek keményebb jelentése is van.

EMBÉRSOR, (embér-sor) ösz. fn. Osztály, melyben kifejlett, érett koru emberek vannak. *Ő még nem embersorba való.*

EMBÉRSZÁM, (embér-szám) ösz. fn. Egy testületben vagy társaságban létező emberek számszerénti összvege. *Több vele az emberszám.* (Km.).

EMBÉRSZERETÉS, (embér-szeretés) ösz. fn. Cselekvés, mely szerént valaki az embereket szereti, s azok javát ereje szerént előmozdítani törekszik.

EMBÉRSZERETET, (embér-szeretet) ösz. fn. Erény, különösen keresztény értelemben véve, melynek elve „Mindent, a mit akartok hogy cselekedjenek nektek az emberek, ti is cselekedjétek azt nekik.“ (Üdvözitő).

EMBÉRSZERETŐ, (embér-szerető) ösz. mn. és fn. Ki az embereket mint felebarátjait szereti, s azok javát előmozdítani törekszik.

EMBÉRSZÓ, (embér-szó) ösz. fn. Tagozatos emberi hang, illetőleg beszéd, mely által érzéseit és gondolatait közli az ember.

EMBÉRSZÓLÁS, (embér-szólás) ösz. fn. Rágalmazás, más hirének, nevének alacsonyitása. *Igazmondás nem emberszólás.* (Km.).

EMBÉRSZÓLÓ, (embér-szóló) ösz. fn. Aki az embereket megszólja, azaz rágalmazza, tetteiket ócsárolja, hiröket, nevöket becsméreli.

EMBÉRSZŐR, (embér-szőr) ösz. fn. Szőr, mely az ember testén nő. Egyébiránt a fejszőr neve különösen : *haj*, az ajkak fölött levőé : *bajusz*, az állon növőé : *szakál*, a szeméremtest körül növőé : *fan*.

EMBÉRTAN, (embér-tan) ösz. fn. Tan, mely magában foglalja mind azt, mi az ember megismerésére tartozik, érzéki és szellemi tekintetben. (Anthropologia).

EMBÉRTÁRS, (embér-társ) ösz. fn. Általán, minden ember, mennyire okos észszel biró állat levén, hozzánk hasonló; felebarát. *A király embertársa a koldusnak is. A keresztény nemcsak a keresztények, hanem a pogánynak is embertársa.*

„Virrasztott a szív égő romja mellett,
Hogy tévedt, sujtolt embertársinak
Irányt adjon s erőt, vigasztalást.“

Vörösmarty.

EMBÉRTEJ, (embér-tej) ösz. fn. Nőembernek, azaz asszonynak teje.

EMBÉRTELEN, (em-bér-te-len) mn. tt. *embértelen-t*, tb. *—ék.* 1) Aki becsületet nem tud, nem szives, nem udvarias. 2) Fínomabb emberi érzésből kivetkőzött, durva, vad, kegyetlen természetü. 3) Mint határozó : embertelenül.

EMBÉRTELENKÉDÉS, (em-bér-te-len-kéd-és) fn. tt. *embértelenkedés-t*, tb. *—ék.* Durva, érzéketlen, kegyetlen bánásmód, magaviselet.

EMBÉRTELENKÉDIK, (em-bér-te-len-kéd-ik) k. m. *embértelenkéd-tem, —tél, —étt.* Durván, vadul, kegyetlenül viseli magát; nyers, faragatlan erkölcsökkel bir.

EMBÉRTELENSÉG, (em-bér-te-len-ség) fn. tt. *embértelenség-ét.* Nem emberség, oly tulajdonság, melynél fogva valaki embertelen. V. ö. EMBÉRTELEN.

EMBÉRTELENÜL, (em-bér-te-len-ül) ih. Becsület nélkül, udvariatlanul; durván, kegyetlenül; szeretet nélkül, szivtelenül. *Embertelenül bánni az ellenséggel sem illik. Embertelenül elutasítani a megszorult kéregetőt.*

EMBÉRTETŰ, (embér-tetű) ösz. fn. Tetűfaj, mely különösen az emberen élődik. V. ö. TETŰ.

EMBÉRTUDOMÁNY, (embér-tudomány) lásd: EMBÉRTAN.

EMBÉRÜL, (1), (em-bér-ül) ih. 1) Mint jóravaló emberhez illik, derekasan, jelesen, becsületesen. *Emberül viselni magát.* 2) Vitézül, bátran, legényesen. *Emberül visszaverni az ellenség csapásait. Emberül forgatni magát a viadalban. Ez már emberül van.*

EMBÉRÜL, EMBÉRÜL, (2), (em-bér-ül) önh. m. *emberül-t.* Emberré válik, emberi alakot vesz föl. *Az Isten fia emberült, hogy az emberi nemet megváltsa.*

EMBÉRÜLÉS, EMBÉRÜLÉS, (em-bér-ül-és) fn. tt. *embérülés-t*, tb. *—ék.* Emberré válás; emberi alak fölvétele. *Az Isten fiának emberülése.*

EMBÉRVÉR, (embér-vér) ösz. fn. Vér, mely az emberi testben létezik. *Embervért ontani. A népek szabadsága sok embervérbe kerül.*

EMBÉRVÉRFŰ, (embér-vér-fű) ösz. fn. Növényfaj a linkák neméből, szára cserjesedő, levelei tojásdadok, nyeletlenek, tokjai bogyósak. Máskép: *véresfű, vérontófű, kevélyfű, bogyós linka.* (Hypericum Androsaemum).

EMBÉRZSÍR, (embér-zsír) ösz. fn. 1) Kövérség, mely az emberi testben van. 2) Zsír, melyet az ember husából, különösen csontjaiból kifőznek.

EMBRE, férfi kn. A székelyeknél am. IMRE.

EME, (1), (em-e, rokonságait l. EM 2) alatt) fn. tt. *emé-t*, tb. *emék.* Régies. Jelent nőstény állatot. *Eme állat* (Pázmánnál), *eme tyúk* (Sylvesternél), *eme disznó* (Molnár Albertnél stb.). Eredeténél fogva (l. EM.) am. emmel (csecscsel) biró, szoptató. Jelennen csak a disznóról mondjuk: *eme* v. *emse* disznó, (a többi nőstény állatokat vagy külön néven, mint: *kancza, tehén* vagy általán *nőstény*-nek híjuk). *Rosz eme fiait is megeszi.* (Km.) A törökben *emme* am. emlő, csecs; a héberben *em*, a finnben *emä* és az arabban *úm* am. anya. A török *em-mek* ige am. emni, szopni, s a csagataj nyelvben *emdsek* v. *imdsek* szoptató nő; szintén azon gyökből: *emgek* v. *emgeklegen* v. *emgen, (imgek, imgeklegen, imgen)* am. csecsemő Abuska).

EME, (2), (em-e) l. EMEZ.

EMEDISZNÓ, (eme-disznó) ösz. fn. Nőstény v. magló, v. anyadisznó, malaczos disznó. Máskép: *emse.*

EMEL, (em-el) áth. m. *emel-t.* 1) Tulajdonkép, valamit alsóbb helyről magasabbra szállít, feltol, felhúz. *Terhet emelni. Vállra emelni a zsákot.* 2) Épít. *Házat emelni, oszlopot emelni, emléket emelni.* 3) Magasabb rangra segít. *Hivatalra emelni. Méltóságra, püspökségre emelni.* 4) Képes kifejezésekben: *kalapot emelni valakinek*, azaz köszönteni. *Kezet, botot emelni valakire*, azaz, valakit veréssel fenyegetni. *Emelni valaminek becsét*, azaz, nagyítani. *Ha farát emeli, szát nyitja.* (Km.) azaz ha valamit lendít vagy valakinek segít, nem esik neki hiába, mert ő is kap valamit a fogára. Elékerül számos öszvetételekben: *elemel, fölemel, kiemel, leemel, megemel, beemel.*

Az arabban *hamala* am. hordott, vitt.

EMELCS, (em-el-cs) tt. *emelcs-ét.* l. EMELCSŐ.

EMELCSŐ, (em-el-cs-ő) fn. tt. *emelcső-t.* Általán, eszköz, melynél fogva valamit emelünk. V. ö. EMEL. Különösen. 1) Az erőműtanban rúd- vagy más alaku eszköz, gép, melynek segedelmével, erőt kimélve, aránylag nagy terhet képesek vagyunk mozdítani, emelni. 2) Sebészi eszközök neve különféle műtételeknél. *Lékemelő, egyenes, reszelő, görbe, görbekettős, hajlott, kúposzlopképű, szögletes, tört emelcső.* 3) Átv. ért. minden erkölcsi vagy szellemi erő, mely valami működésben rugóul, ösztönül, segédül szolgál.

EMELCSŐS, (em-el-cs-ő-ös) mn. tt. *emelcsős-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Felhuzó készülettel, emelcsővel ellátott. *Emelcsős gém a kuton. Emelcsős hid, kapu, rostély*, azaz, melyeket fel lehet húzni, emelni.

EMELÉG, (em-el-ég) önh. m. *emelég-tem*, v. *emelgéttem, emelégtél* v. *emelgéttél, emelg-étt*, htn. *—ni* v. *emelg-eni.* Föl-föl emeli magát, meg-meg alászáll. *Emeleg a pihegő ember melle. Emelegnek a hullámzó vizek. Emeleg a repülni tanuló madár.*

EMELÉK, (em-el-ék) fn. tt. *emelék-ét.* Kassai Józsefnél am. *emelet.*

EMELÉNG, (em-el-éng) l. EMELÉG.

EMELÉS, (em-el-és) fn. tt. *emelés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit emelünk. V. ö. EMEL. *Teher, kocsi, zsák emelése. Botemelés, kalapemelés. Oszlop-, emlékemelés. Hivatalra emelés. Elemelés, kiemelés, beemelés, fölemelés.*

EMELET, (em-el-et) fn. tt. *emelet-ét.* Az épületben a teremek, szobák, kamarák, folyosók stb. öszvege, melyek nem az épület alapján állanak közvetlenül, hanem már azon falsor, és gerendák vagy boltok fölött, melyek az épület alsó (földszinti) osztályát teszik. *Első emelet, második emelet* stb. Innét, az első emelet már második osztályát vagy fokozatát teszi a lakok sorozatának, a második emelet a harmadikát stb. Tehát például, a három emeletes házban nem három, hanem négy lak- és ablaksorozat van. A legalsó sorozatot *földszintinek* nevezzük. Vannak emeletek (inkább: mélyletek) a bányaépitészetben is.

EMELETÉS, (em-el-et-és) mn. tt. *emeletés-t* v. *—et*, tb. *—ék.* Emelettel biró; melynek egy vagy több emelete van. *Emeletes ház. Két, három, négy* stb. *emeletes épület.*

EMELGET, (em-el-get) áth. m. *emelget-tem, —tél, —étt.* Gyakorta, ismételve, vagy könnyeden, kényelmesen emel. *Sómérésnél emelgetni a mérsulyokat. Tánczban emelgetni a lábakat. A repülni tanuló madár emelgeti szárnyait.*

EMELGETÉS, (em-el-get-és) fn. tt. *emelgetés-t*, tb. *—ék.* Gyakori, ismételt, vagy, könnyüd, kényelmes emelése valaminek. *Zsákok emelgetése. Lábak, szárnyak emelgetése.*

EMELINT, (em-el-int) áth. m. *emelint-étt*, htn. *—ni*, v. *—ení*. Könnyen, kényelmesen, erőtetés nélkül emel. *Alig emelinteni ujjával a terhet. Lábát lejtésre emelinteni.*

EMELINTŐ, (em-el-int-ő) fn. tt. *emelintő-t*. Általán, minden izom, mely által a testnek egyes részeit fölemeljük. *Felső ajk emelintője; orrszárny emelintője* (Levator musculus).

EMELÍT, (em-el-ít) l. EMELINT.

EMELIZOM, (emel-izom) ösz. fn. Izom a karokban, melynek feszitő ereje által történik az emelés. *Az emelizom nincs mindig arányban a többi izmok erejével.*

EMELKÉDÉS, (em-el-kéd-és) fn. tt. *emelkédés-t*, tb. *—ék*. Fölfelé irányzott mozgás, melynél fogva valaki vagy valami emelkedik, l. ezt.

EMELKÉDÉTT, (em-el-kéd-étt) mn. tt. *emelkédétt-et*. Leginkább átv. erkölcsi és szellemi értelemben használtatik, s am. magas, fenséges, a mindennapiságon túl szárnyaló. *Emelkedett ész. A földi gyönyörökön túl emelkedett erény.*

EMELKÉDÉTTSÉG, (em-el-kéd-étt-ség) fn. tt. *emelkédéttség-ét*. Lelki, szellemi, erkölcsi tulajdonság, melynél fogva valaki magasabb elme- és akaraterőt fejt ki, s a mindennapi köz gondolkozás- és cselekvésmódon túl szárnyal. *Lelki, szellemi, erkölcsi emelkedettség.*

„Mit ér, ha nyervágy, hasszonlesés
Ólálkodik köztük s önzéstelen
Emelkedettség nincs már a világon."

Az ember tragédiája (Madách Imre).

EMELKÉDIK, (em-el-kéd-ik) k. m. *emelkédtem, —tél, —étt*. Általán, mintegy maga-magától magasabbra kel, felnyulik, felhuzódik. Különösen, 1) a föld középpontjától távozik. *Emelkedik a szélben fölereszteit sárkány, pihe, szappanbuborék; emelkedik a köd. Emelkedik a magasra repülő sas.* 2) Dagad, puffad. *Emelkedik a pihegő kebel, a léggel tölt éggolyó. Emelkedik a kelő tészta.* 3) Ágaskodik, nyujtózkodik, felnyúlik. *Emelkedik a lába ujjaira álló ember.* 4) Növekszik. *Emelkedik a serdülő ifju. Emelkednek a növények.* 5) Mondjuk az épületekről. *Pesten sok nagy ház emelkedett rövid idő alatt.* 6) Hivatal- és rangfokozatban halad. *Nagy rangra, méltóságra emelkedni.* 7) Valaminek ára, becse nagyobbodik. *Emelkedik a gabona ára. Becsben emelkedni.*

EMELKÉDŐ, (em-el-kéd-ő) mn. tt. *emelkédő-t*. Ami emelkedik, magasabbra szálló, szárnyaló; feldagadó, a föld középpontjától távolabb eső; meneteles. *Égnek emelkedő sas. Emelkedő kebel. Emelkedő dombok, hegyek. Emelkedő árvíz, hullámok.*

E MELLETT, ih. Élünk vele, midőn a főmondathoz valamit mellesleg kapcsolunk, midőn valamit a főtárgyhoz odavetőleg mondunk. Fölcseréltethetik a *mellette* határozóval, pl. *Kis jószágból is meglehet élni, ha e mellett, vagy ha mellette jó gazda valaki.*

EMELŐ, (em-el-ő) mn. tt. *emelő-t*. Aki vagy ami emel. *Emelő rud. Emelő szolga.*

EMELŐCSIGA, (emelő-csiga) ösz. fn. Erőműi eszköz csigaalakban, mely forgatás által az emelcsőt fölebb és fölebb tolva a reá nehezedett terhet magasabbra nyomja.

EMELŐFA, (emelő-fa) ösz. fn. Rúd, dorong, pózna, melynek segedelmével valamely terhet fölemelünk.

EMELŐFOGÓ, (emelő-fogó) ösz. fn. Vasfogó a hámorokban, mely által a durva vastömeget a tűzbe, s innen a verőkalapácsok alá emelgetik.

EMELŐGERENDA, (emelő-gerenda) ösz. fn. Gerenda, mely valamit fölemel, különösen az emelcsős hidakon azon két gerenda, melyhez a felvonó lánczok kapcsolvák.

EMELŐHÍD, (emelő-híd) ösz. fn. Híd, mely úgy van alkotva, hogy egyik részét föl lehessen emelni, vagy tetszés szerént lebocsátani.

EMELŐRÚD, (emelő-rúd) ösz. fn. Rúd fából vagy vasból, valamely teher fölemelésére.

EMELŐSZÉR, (emelő-szér) ösz. fn. Mindenféle eszköz, vagy erőmű, gép, melynek segedelmével valamit emelünk, milyenek az emelőfa, emelővas, emelőcsiga stb.

EMELŐVAS, (emelő-vas) ösz. fn. Vasból való rúd, vagy más hasonló eszköz, mely emelcsőül szolgál.

EMELT, (em-el-t) mn. tt. *emelt-et*. 1) Ami fel van emelve; ami más körüllevő tárgyaknál magasabbra van állítva, helyezve. *Vállakra emelt teher. Ölbe emelt gyermek.* 2) Egyenes, merő. *Emelt fejjel járni.*

EMELTMŰ, (emelt-mű) l. DOMBORMŰ.

EMELTYŰ, (em-el-tyű) fn. tt. *emeltyű-t*. Csavar vagy hengeralakú csiga, mely által valamit magasra feltolunk. Átv. ért. akármiféle anyagi vagy szellemi segéd, ösztön, vagy mód, mely valamit előmozdít.

EMELVÉNY, (em-el-vény) fn. tt. *emelvény-t*, tb. *—ék*. 1) Magasabb állás, mesterségesen emelt alkotmány. *Emelvényről beszélni a sokasághoz. Emelvényre helyezett asztal.* 2) A bányászoknál, azon idegen részek, melyek az érczek mosásánál elválván, felülemelkednek.

EMÉNG, l. EMING, EMŐK.

EMÉNT, l. IMÉNT.

EMERRE, (em-erre) ösz. ih. Ide, ezen részre, ezen tájékra, oldalra. Ellentéte a távolodást jelentő: *amarra. Emerre jöj, ne amarra menj. Emerre közelebb, amarra hamarabb.*

EMES, (em-es) mn. tt. *emes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Szoptató csecscsel ellátott, nősténycsecsű. Innen lett betűáttétellel vagy helycserével: *emse (emsedisznó).*

EMÉS, (em-és) fn. tt. *emés-t*, tb. *—ék*. Az *emik* igéből származván am. szopás, csecstéj szivása. V. ö. EMIK.

EMESE, (em-es-e) l. EMSE. Béla névtelen Jegyzőjénél *Emesu* (emesö) Álmos fejedelem anyjának neve.

EMÉSZ, (em-ész l. emészt) elvont törzsök. Am. emszer, evő szer, emésztő szer. Egyszersmind az *emészt* ige törzse, mint olyan, elavult ige, e hasonlat szerént: *tenyész, tenyészt.*

EMÉSZNEHÉZSÉG, (emész-nehézség) ösz. fn. A belek gyöngesége, midőn a bevett eledelt nem birják megemészteni.

EMÉSZSÓ, (emész-só) ösz. fn. Só, mely az emésztést elősegíti. (Sal digestivus).

EMÉSZSZER, (emész-szér) ösz. fn. Gyógyszer az emésznehézség ellen, és szer az emésztés előmozdítására.

EMÉSZT, (em-ész-t, *em* gyöktől, de lehet *ev* gyöktől ev-ész-t is, azonban mind a kettő rokonhang s egyet jelent, t. i. az ételt, eledelt feldolgozza, kimunkálja; a régieknél előfordúl *enni* helyett *emni*); áth. m. *emészt-étt,* htn. —*ni* v. —*eni.* 1) A gyomorról mondjuk, midőn a bevett eledelt feloszlatja, s részént táplálékká változtatja, részént mint salakot a testből kitakarítja. *Jól vagy roszul emészt a gyomra.* 2) Fogyaszt. *Az árvák javait emészteni. Elemésztette mindenét.* 3) Epeszt, gyötör. *Emészti a bú, aggodalom, szomoruság. Ne emészd magadat.*

EMÉSZTÉS, (em-ész-t-és) fn. tt. *emésztés-t,* tb. —*ék.* 1) Gyomor működése, midőn az eledelt tápszerré változtatja. 2) Költés, fogyasztás, pazarlás. 3) Epesztés. V. ö. EMÉSZT.

EMÉSZTET, (em-ész-t-et) fn. tt. *emésztet-ét.* 1) Emésztés elvont értelemben. *Nehéz emésztetü eledel.* 2) Így nevezi a köznép, diszesebben szólva, a bélsárt, vagyis aljasan mondva, a szart.

EMÉSZTETLEN, (em-ész-t-et-len) mn. tt. *emésztetlen-t,* tb. —*ék.* Ami nincs megemésztve, a gyomor által kifőzve, tápszerré alakítva. *Emésztetlen ételek.* Átv. ért. ismeretekről mondjuk, melyek észtanilag rendezve, világosan felfogva nincsenek. *Emésztetlen olvasás.* Határozóilag am. emésztetlenül, megemésztés nélkül.

EMÉSZTHETETLEN, (em-ész-t-het-etlen) lásd: EMÉSZTHETLEN.

EMÉSZTHETETLENSÉG, (em-ész-t-het-etlen-ség) l. EMÉSZTHETLENSÉG.

EMÉSZTHETLEN, (em-ész-t-het-len) mn. tt. *emészthetlen-t,* tb. —*ek.* Amit megemészteni nem lehet. V. ö. EMÉSZT. *Emészthetetlen nyers, nehéz eledelek.* Határozóilag am. emészthetlenül, meg nem emészthetve.

EMÉSZTHETLENSÉG, (em-észt-t-het-len-ség) fn. tt. *emészthetlenség-ét.* A gyomornak gyönge állapota, midőn az eledeleket emészteni nem birja.

EMÉSZTHETŐ, (em-ész-t-het-ő) mn. tt. *emészthető-t.* Amit a gyomor emészteni, megemészteni képes. *Emészthető könnyü eledelekkel élni.*

EMÉSZTHETŐSEG, (em-ész-t-het-ő-ség) fn. tt. *emészthetőség-ét.* 1) A gyomornak emésztő ereje, képessége. 2) Az eledelnek azon tulajdonsága, melynél fogva azt meg lehet emészteni.

EMÉSZTMÉNY, (em-ész-t-mény) fn. tt. *emésztmény-t,* tb. —*ék.* Ami elkél, elfogy, elemésztődik. (Sándor István).

EMÉSZTŐ, (1), (em-ész-t-ö) fn. tt. *emésztő-t.* Eledeleket fölhasználó személy. *Nagy városban nagy az emésztők száma.*

EMÉSZTŐ, (2), (l. fönebb) mn. Aki, vagy ami emészt, l. ezt. *Kenyéremésztő naplopók. Emésztő bú, fájdalom, gondok. Emésztő gyógyszerek.*

EMÉSZTŐDÉS, (em-ész-t-öd-és) fn. tt. *emésztődés-t,* tb. —*ék.* Fájdalom, gond, bú miatti fogyás, epedés, elszáradás. *Aszkóros emésztődés.*

EMÉSZTŐDIK, (em-ész-t-öd-ik) belsz. m. *emésztöd-tem,* —*tél,* —*ött.* Önmagában eped, bú, gond, fájdalom miatt fogy, aszik.

EMETYÚK, (eme-tyúk) ösz. fn. Régies és egészen kiavult szó, am. fias tyúk. Élt vele Erdősy János.

EMEZ, (em-ez) mutató névmás, tt. *emez-t,* tb. *emezék.* Segitő raggal: *emezzel* v. *emevvel,* l. EZ. Két vagy több tárgy közöl a közelebbiket határozza meg. Ellentéte a távolt határozó: *amaz,* pl. *Buda és Pest szemközt feküsznek a Duna mentében; amaz a jobb parton, emez a balon.*

EMHÚG, (em-húg) ösz. fn. Ifjabbik leánytestvér v. nővér, ki velünk egy emlő vagyis egy anya vagy dajka tejét szopta.

EMIDE, (em-ide) ih. mely által a két vagy több hely közöl a legközelebbiket jeleljük ki. Ellentéte a távolra mutató: *amoda. Emide tedd, ne amoda. Emide nézz, ne amoda.*

EMÍGY, (em-így) ih. Közelre vagy közelebbre mutató, am. ily módon, ilyképen, e szerént. Ellentéte a távolságra vonatkozó: *amúgy.*

EMÍGYEN, (em-így-en) l. EMÍGY.

EMÍGYES, (em-így-és) mn. tt. *emígyes-t,* v. —*et,* tb. —*ek.* Kemenesalján am. hetyke, kevély, rátartós, aki t. i. dicsekvéseiben magára, nem másra szeret hivatkozni. Népies, tréfás modoru irásmódba való.

EMÍGYESEN, (em-így-es-en) ih. Hetykén, rátartósan, önmagát dicsérve.

EMIK, (em-ik) régi, elavult k. ige m. *em-tem, em-tél, em-étt.* Am. *szop*-(ik). Egy régi kéziratban mondatik Idvezitőnkről: *Az ő szentséges anyjának tejét emte. Bódog has, ki tégedet viselt, és az emlők, kiket emtél.* (Tatrosi codex). *Ó bódog emlők, kiket emék atyádnak bölcsesége.* (Benigna asszony imádságos könyve). Ma egyedül részesülöje van használatban ezen szóban: *csecs-emő,* azaz, csecsszopó kisded. Törökül *emmek* szinte am. szopni, színi. Finnül is *imen* am. szopok, és *imetän* am. szoptatok, emtetek.

EMÍL, (a hellen ἐμμελής szóból eredett, jelentése: jólhangzó, összvehangzó; módos, nyájas, tetszetes, hizelgö; vagy: αἱμύλος-, αἱμύλιος-ból, mely

szinte am. módos, nyájas, hizelgő), férfi kn. tt. *Emil-t*, tb. *—ék*. Emilius, vagy Aemylius.

EMILIA, női kn. tt. *Emiliát*. Emilia v. Aemylia.

EMILYEN, l. IMILYEN.

EMING, (em-ing) l. EMŐK.

EMINNEN, l. IMINNEN.

EMITT, EMITTEN, (em-itt v. -itten) ih. Ellentéte: *amott, amottan*. Amaz a közelebbi helyet, emez a távolabbit mutatja ki, s megfelel e kérdésre: *hol?*

EML, (1), (em-l) kiavult ige, mely az *emlő* részesülőben maiglan fenn vagyon; mult időben: *emlétt*. Értelme: *Szoptat. Boldogok az emlék, melyek nem emlettenek.* (Telegdi), azaz szoptattanak. Pestinél is *emli* am. szoptatja.

EML, (2), (em-l) elvont törzs. Származékai: *emleget, emlék, emlét* stb. Értelme: a távol levőt (térben és időben) gondolatjában eléidézi. Mennyiben származékai oly cselekvényeket jelentenek, melyek az elmetehetség kifolyásai, némelyek (pl. Kassai József) valószinűnek tartják, hogy átvetett szó, s eredetileg *elm;* mint az *elme* törzse. Miszerint *emlit* annyi volna, mint *elmít*, azaz elmébe hoz, juttat, *emleget*, gyakran észbe juttat, *emlékezik*, elméjébe, eszébe jön valami stb. Azonban úgy is vélekedhetünk (a Debreczeni grammatika irójával), hogy ezen *eml* törzs ugyanaz *emel* szóval, mely mintegy kiemel némely dolgot a régiségből, múltból vagy feledésből, úgy hogy ezen értemény minden származékára tökéletesen reá illik. L. ezen származékokat.

EMLE, (em-le) fn. tt. *emlét*. A régieknél, mint Pázmánnál, Telegdinél am. *emlő, csecs. Boldogok a magtalanok, és a méhek, melyek nem szültek, és az emlék, melyek nem emlettenek* (Telegdi). *Vegye el ő paráznaságit ő orczája elől és ő törvénytörésit ő emléinek közepiből.* (Bécsi codex). Némelyek az *emlék* és *emlékező tehetség* kifejezésére is használják, de ez a már meglevő jó szó (emlék) mellett, szükségesnek nem látszik.

EMLÉGET, (em-l-ég-et, l. *eml*, elvont törzs), áth. m. *emléget-tem —tél, —ett*. Gyakran említ, gyakran eléhoz, többször megemlékezik. V. ö. EMLÍT. *Emlégetni a régi jó időket. Kérlek csak azt ne emlegesd.* Összetétele: megemleget. *Megemlegeted te még ezt.*

EMLÉGETÉS, (em-l-ég-et-és) fn. tt. *emlégetés-t*, tb. *—ék*. Valamely múlt vagy távollévő dolognak az elme elébe többszöri állítása.

EMLÉGETŐZIK, (em-l-é-get-őz-ik) k. m. *emlegetőz-tem, —tél, —ött.* Valamiről gyakran emlékezik. *Emlegetőzni az ifjuság boldog napjairól.*

EMLEJT, EMLÉT, régies alakja, *említ* igének (l. ezt); innen *emlejtet* a régieknél am. emlékezet.

EMLÉK, (em-l-ék, l. *eml*, elvont törzs); fn. tt. *emlék-ét*. 1) Lelki tehetség, mely az annak előtte észrevett, észlelt tárgyakat a gondolatban visszaidézi, a multból kiemeli s a feledéstől megóvja; máskép: *emlékezet*. 2) Jel, tárgy, mely valamire emlékeztet. *Emléket kapni az elbucsuzó baráttól. Emléket hagyni maga után.* 3) Nagyobb alkotmány, péld. gúla, szobor stb., mely valamely embert vagy tettet jelel, s azt elménkbe visszahozza. *Emléket emelni valamely nagy embernek. Egyiptomi emlékek. A kunhalmok a régi kunok emlékei.*

EMLÉKBESZÉD, (emlék-beszéd) ösz. fn. Beszéd, eléadás, melyet valaki valamely nevezetes hazafinak vagy honleánynak, művésznek, tudósnak, irónak stb. emlékezetére, dicsőitésére valamely társaságban, gyülekezetben élő szóval tart. *Emlékbeszéd Kazinczy Ferencz, Széchenyi István fölött.*

EMLEKÉP, (emle-kép) ösz. fn. Emlékül adott vagy kapott kép; helyesebben: *emlékkép*.

EMLÉKERŐ, (emlék-erő) ösz. fn. Az emberi lélek azon tehetsége, melynél fogva az észrevett tárgyakat fölfogja, megtartja s visszaidézi.

EMLÉKEZÉS, (em-l-ék-éz-és, l. *eml*, elvont törzs); fn. tt. *emlékezés-t*, tb. *—ék*. Az emlékerőnek azon működése, melynél fogva az egykor észrevett tárgyakat, ugy, mint akkor voltak, visszaidézi. Az emlékezés tehát cselekvést jelent, s különbözik az *emlékezettől*.

EMLÉKEZET, (em-l-ék-éz-et) fn. tt. *emlékezet-et*. 1) Maga az emlékező tehetség, az emlékerő. *Hív vagy hivtelen emlékezet. Jó, rosz emlékezet.* 2) Az emlékező tehetség végrehajtott munkálata, elvont ért. véve. *Emberi emlékezettől fogva. Emlékezetemre*, azaz, mennyire emlékszem. *Néhai emlékezetű, boldog emlékezetű.*

„Hát még vagyon oly szív, mely rég őseinknek
Emlékezetével áldoz eleinknek?“

Ányos Pál.

„S szelíd malaszttal a távol ködéből
Sugárzik át a szép emlékezet.“

Kisfaludy K.

„Emlékezet lebegteti szárnyát a mult felett,
S bús képzetekben rengeti borongó kebeled.“

Kölcsey.

3) Valamely tettnek jele. *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.* (Üdvözítő). *Emlékezetet hagyni maga után.* Régiesen: *emlekezet* (a második *e* is röviden). V. ö. EMLÉKÉZIK.

EMLÉKÉZETÉS, (em-l-ék-éz-et-és) mn. tt. *emlékezetés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Mire megemlékezni méltó, érdemes; nevezetes. *Ez emlékezetes dolog, esemény, tünemény.*

EMLÉKÉZETÉSSÉG, (em-lék-éz-et-és-ség) fn. tt. *emlékézetésség-et*. Emlékezetre méltó vagy érdemes dolog, esemény; nevezetesség. *A régi világ emlékezetességei. Socrates emlékezetességei.* (Memorabilia Socratis).

EMLÉKÉZETHALADÓ, (emlékézet-haladó) ösz. mn. Mire emlékezni nem lehet, mi igen régen volt, történt; mi oly sokból áll, hogy emlékezetben megtartani nem lehet. *Emlékezethaladó őskidők. Emlékezethaladó leczkékkel terhelni a tanulót.*

EMLÉKÉZETLEN, (em-l-ék-éz-et-len) mn. tt. *emlékézetlen-t*, tb. *—ék*. 1) Akinek emlékezete nincs, ki hamar feled. *Emlékezetlen vén ember.* 2) Emlékezethaladó l. ezt.

EMLÉKÉZETLENSÉG, (em-l-ék-éz-et-len-ség) fn. tt. *emlékézetlenség-ét*. Emlékező tehetség hiánya, midőn valaki az észrevett tárgyakat elfeledi, azokra nem emlékezik.

EMLÉKEZETREMÉLTÓ, (em-l-ék-ez-et-re-mél-tó) ösz. mn. Mire megemlékezni érdemes; a maga nemében kitünő, nevezetes. *Ezek emlékezetreméltó dolgok.*

EMLÉKÉZIK, k. m. *emlékéz-tem, —tél, —ėtt.* Régiesen : *emlekezik*, (t. i. a második *e* is rövid). *Immár nem emlekėzik meg. És ott megemlekėzendel.* (Tatrosi codex). *Emleköztedért.* (Benigna asszony imádságos könyve). *Emlekėzeteknek könyvei.* (Bécsi codex). Leható, vagy felható ragu neveket vonz maga után. Értelme : a régebben észrevett tárgyakat bizonyos idő múlva visszaidézi elméjébe, s azokat képzeletben mintegy eléteremti, eléállitja, a multból, feledésből kiemeli. *Emlékezni gyermeki tetteinkről. Emlékezzünk régiekről, A Szittyiából kijöttekről.* (Csáti Dem.) *Emlékezni a multakra. Emlékezzél öseid dicsőségére.* Öszvetételei : *megemlékezik, rá-, visszaemlékezik.* Leható raggal (ról = ra-*el*), folytonosság fejeztetik ki. *Emlékezzünk régiekről* folytonosabb, tartósabb emlékezést jelent mint : *emlékezzünk régiekre.*

EMLÉKÉZŐ, (em-l-ék-ez-ő) mn. tt. *emlékėző-t.* Az észrevett tárgyakat elmében tartó, és visszaidéző. *Emlékező erő, tehetség. Az esemény részleteire emlékező tanú.*

EMLÉKÉZTET, (em-l-ék-éz-tet) áth. m. *emlékėztet-tem, —tél, —ėtt.* A dolog, mely emlékezetbe hozatik; felható raggal jár. 1) Valakinek a mult dolgokat eszébe juttatja. *Buda vára többek között a néhai török uralkodásra emlékeztet.* 2) Figyelmeztet, bizonyos dolog iránt megint. *Emlékeztetni valakit a küszöbön álló veszedelemre. Emlékeztetni az utódokat öseik erényeire. Emlékeztetni a növendékeket tanulásra.*

EMLÉKÉZTETÉS, (em-l-ék-éz-tet-és) fn. tt. *emlékėztetés-t*, tb. *—ék.* 1) Valaminek eszünkbe juttatása. 2) Figyelmeztetés valamire. V. ö. EMLÉKÉZTET.

EMLÉKÉZTETŐ, (em-l-ék-éz-tet-ő) mn. tt. *emlékėztető-t.* 1) Ami valamit eszünkbe juttat. *Emlékeztető jegyek*, pl. *emlékeztető csomó a zsebkendőn.* 2) Ami valamire figyelmeztet vagy int. *Emlékeztető levél, beszéd.* 3) Főnévül használtatva am. emlék, emlékezetre adott vagy vett bizonyos jegy, tárgy. *Vedd ezen könyvet emlékeztetőül.*

EMLÉKIRÁS, EMLÉKIRAT, (emlék-irás vagy -irat) ösz. fn. 1) Irás vagy irat, valamely tárgynak vagy személynek emlékezetére, mely ha igen rövid : *emléklap.* 2) Irás, mely valakit valamire figyelmeztet.

EMLÉKJEL, (emlék-jel) ösz. fn. Ingó vagy ingatlan jel, illetőleg mű, mely bizonyos személyre, tárgyra, eseményre stb. emlékeztet, egyenesen azon czélra való, hogy emlékeztessen. Ily emlékjelek a sírkövek, szobrok, emlékpénzek stb.

EMLÉKKÉP, (emlék-kép) ösz. fn. Kép, mely arra való, hogy emlékeztessen valakire vagy valamire.

EMLÉKKŐ, (emlék-kő) ösz. fn. Kőalkotmány, kőszobor, kökereszt stb. mely bizonyos személy vagy tárgy emlékezetére állittatott.

EMLÉKKÖNYV, (emlék-könyv) ösz. fn. 1) Könyv, melyben különféle személytől irt emléklapok foglaltatnak. 2) Kereskedők, iparüzők oly előkönyve, melybe leginkább csak a hitel-üzletek iratnak.

EMLÉKLAP, (em-lék-lap) ösz. fn. Barátink, ismerősink, tisztelőink stb. számára irt lap, melyet nekik emlékeztetésül adunk. Több ily emléklapokból emlékkönyv áll öszve.

EMLÉKLEVÉL, (emlék-levél) l. EMLÉKLAP.

EMLÉKMONDÁS, EMLÉKMONDAT, (emlékmondás vagy -mondat) ösz. fn. Jeles mondat, mely valamely nevezetes tárgyra, igazságra, történetre, személyre vonatkozik, s arra emlékeztet. *„Ne bántsd a magyart"* ez volt Zrínyi Miklós a költő emlékmondata.

EMLÉKNAP, (emlék-nap) ösz. fn. Nap, mely valamely nevezetes történetre, eseményre emlékeztet; különösen az ily történetnek vagy eseménynek évenként eléforduló napja. *Szent János fejvételének innepe, a szerencsétlen mohácsi ütközetnek emléknapja.*

EMLÉKOSZLOP, (emlék-oszlop) ösz. fn. Oszlop, mely valamely személy, vagy dolog, történet emlékezetére van állítva. *A jeles embereknek emlékoszlopokat emelni.* V. ö. OSZLOP.

EMLÉKPÉNZ, (emlék-pénz) ösz. fn. Sajátságos külön pénz, illető jelekkel és felirással ellátva, valamely személy tiszteletére, vagy valamely ünnepélyre, jeles eseményre stb. emlékeztetésül. Újabb elnevezéssel : *érem ;* l. ezt.

EMLÉKÜNNEP, (emlék-ünnep) ösz. fn. Ünnep, valamely jeles személy dicsőitésére, vagy szerencsés történetből származott öröm kijelentésére, egyszersmind emlékezetül szentelve.

EMLÉL, (em-le-el) áth. m. *emlél-t.* Kiavult régi ige, am. szoptat, csecscsel táplál, emlővel itat. Újabb időben némelyek használják az *emlékezik* vagy *emléz* ige értelmében is.

EMLÉLÉS, (em-le-el-és) fn. tt. *emlélés-t*, tb. *—ék.* 1) Emlővel táplálás, szoptatás. 2) Emlékezés.

EMLÉNY, (em-le-eny) fn. tt. *emlény-t*, tb. *—ék.* Új, de által án felkapott szó, s költői kifejezése az ismeretes *nefelejts* nevü, kék virágu növénynek; lásd : NEFELEJTS.

EMLÉS, (em-l-és) fn. tt. *emlés-t*, tb. *—ék.* Emlővel táplálás, szoptatás. Törzse az elavult : *eml* (szoptat).

EMLESZ, (em-l-esz) fn. tt. *emlesz-t*, tb. *—ék.* Emelő eszköz, emelő gép, emelcső. Ritka használatú új szó.

EMLET, (em-l-et) kiavult régi áth. Szoptat. *Tulajdon tenned emlőddel emletél.* (Benigna asszony imádságos könyve). *Mire emlettek csecsből?* (Döbrentey codex. Káldinál : szoptattak).

EMLÉT, régies alak, *említ* helyett.

EMLÉZ, (em-le-ez) áth. m. *emléz-tem*, *—tél*, *—ett*. Szókat, mondatokat, beszédet stb. ismételt olvasás által betanul, emlékezetébe ró, különösen a végett, hogy elmondhassa. *Emlézni a feladott leczkét. Költeményeket, szerepet emlézni.*

EMLÉZÉS, (em-le-ez-és) fn. tt. *emlézés-t*, tb. *—ék*. Tanulás neme, midőn valamit emlézünk. V. ö. EMLÉZ.

EMLÉZET, (em-le-ez-et) fn. tt. *emlézet-ét*. Emlézés elvont értelemben véve. l. EMLÉZÉS.

EMLÉZETTAN, (emlézet-tan) ösz. fn. Tan, mely azon módszert adja elé, mikép kell emléznünk, azaz szavakat, mondatokat stb. emlékező tehetségünkbe rónunk.

EMLÍT, (em-l-ít) áth. m. *említ-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. 1) Beszédközben, mint már megtörténtet, vagy legalább meglevőt egyebek közöl eléhoz. *Többi között azt is említette, hogy* stb. 2) Érint, félig meddig emlékezetbe hoz. *Említettem neki az adósságot, de mintha nem is hallotta volna, nem felelt.* 3) Idéz. *Példakép említeni az ősök dicsőségét, a jeles emberek mondatait.* Összetétele : *megemlít, fölemlít.*

EMLÍTÉS, EMLITÉS, (em-l-ít-és) fn. tt. *említés-t*, tb. *—ék*. Szólás, mondás, mely által említünk valamit; emlékezetbe juttatás. V. ö. EMLÍT.

EMLÍTÉTT, EMLITÉTT, (em-l-ít-étt) mn. tt. *említétt-et*. Eléhozott, idézett, mondott; miről már szó volt. *Fennemlített tárgy. Imént említett dolgok. A minap említett könyv előkerült.*

EMLÍTGET, (em-l-ít-get) gyak. áth. m. *említget-tem*, *—tél*, *—étt*. pl. *emlitgess*. Gyakorta, többször, ismételve említ; emleget.

EMLŐ, (em-l-ő) fn. tt. *emlő-t*. Eredeti régies értelemben részesülő, az elavult *eml* (1) igéből, s am. szoptató. *Emlő bér* (Sándor Istvánnál), *emlő melly, emlő tag* (Révaynál). V. ö. EML. Jelenben kizáró értelme : *csecs*.

EMLŐBÉR, (emlő-bér) ösz. fn. Bér, melyet a szoptató dajkának fizetnek.

EMLŐBIMBÓ, (emlő-bimbó) ösz. fn. Az emlőnek bimbóalaku vége, melyet a szopó kisded szájba vesz, csecsbimbó.

EMLŐCSONKÍTÁS, (emlő-csonkítás) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a rákfekélyes emlőt elmetszik.

EMLŐGYULADÁS, (emlő-gyuladás) ösz. fn. Lobos bántalom az emlőn.

EMLŐK, (em-l-ő-k) mn. tt. *emlők-öt*. Kinek nagy emlője, csecse van. Olyan, mint : *szem szemők, pofa pofók* stb., csakhogy *emlők* emlő szónak többese is levén, a föntebbi, mint különben is használatba alig ment uj szó, nem igen ajánlatos.

EMLŐKEMÉNYÉDÉS, (emlő-keményédés) ösz. fn. Az emlőnek kóros állapota, midőn az öszvegyülekezett tejtől vagy valamely kór-anyagtól megkeményedik.

EMLŐLOB, (emlő-lob) l. EMLŐGYULADÁS.

EMLŐMIRIGY, (emlő-mirigy) ösz. fn. Mirigy az emlőben. V. ö. MIRIGY.

EMLŐRÁK, (emlő-rák) ösz. fn. Rákfene, mely az emlőt eszi.

EMLŐS, (em-l-ő-s) mn. tt. *emlős-t*, v. *—et*, tb. *—ék*. Emlőkkel biró. *Emlős állatok.* Vétetik főnév gyanánt is, de ekkor többese : *emlősök*.

EMLŐÜTÉR, (emlő-ütér) ösz. fn. Ütér az emlőben. V. ö. ÜTÉR.

EMNÉNE, (em-néne) ösz. fn. Öregebb nőtestvér, ki velünk ugyanazon anya vagy dajka emlőjét szopta.

EMŐ, (em-ő) régies igenév, és mn. am. Szopó. l. EM (ik). Innen van : *csecs-emő* = csecsszopó. *Csecsemő kisded*, ki még csecset szop.

EMÖCS, EMÖCSE, (em-öcs v. -öcse) ösz. fn. Öcs, azaz fiatalabb férfitestvér, ki velünk ugyanazon anya vagy dajka tején nevelkedett.

EMŐD, falu Borsod megyében; helyr. *Emőd-ön*, *—re*, *—ről*. Már a Névtelen jegyzőnél is eléjön *Emeud*.

—EMÖK v. —EMÜK, régies személyrag, pl. *ösemük* (=ősünk) szóban, a régi halotti beszédben; tehát nyilván *en* vagy *em* többese : *emék*, s a zárt *é* tájejtés szerént *ö*-vé változván : *emök*. V. ö. —ENK.

EMŐK, (em-ők v. em-ő-k) fn. tt. *emők-öt*. Savanyú lé, melyet sajtkészítéskor a turóból kinyomnak, s mintegy kifejnek, kiemnek. Máskép : *eming*.

EMŐKE, NAGY—, falu, KIS—, puszta Nyitra megyében; helyr. *Emőké-n*, *—re*, *—ről*.

EMŐS, (em-ő-ös) mn. tt. *emős-t* v. *—et*. tb. *—ek*. Szopó, szopós, *csecsemős gyermek*.

EMŐSÉG, (em-ő-ség) fn. tt. *emőség-ét*. Szopós állapot. *Csecs-emőség* = a gyermek szopós állapota, kora. *Csecsemőségétől fogva beteges ifju.*

EMPLÉNY, (em-p-l-ény) l. EPLÉNY. Marczalvidéki tájszó.

EMREKE, (em-reke v. raka?) fn. tt. *emrekét*. Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből, galléri soklevelük, virágai egyenlők, gyümölcse tojásdad, szőrös. (Athamanta). Kassai József szerént *Imre* (vagy *Emre*) kicsinyezője volna.

EMSE, (em-se) fn. tt. *emsét*. Nőstény disznó, magló disznó. *Emse disznó. Emse malacz.* Nem egyéb, mint a megfordított *em-es*, azaz emmel (csecscsel) biró. A finnben is eléjő *emisä*. V. ö. EME, (1), EMIK.

EMTESTVÉR, (em-testvér) ösz. fn. Ugyanazon emlő, vagyis ugyanazon anya vagy dajka tején nevelkedett testvér.

EMTET, (em-tet) áth. m. *emtet-tem*, *—tél*, *—étt*. Kiavult ige. Am. Szoptat. *Azért ime én emtetem őtet.* (Bécsi codex). *Emlők, kik nem emtetnek.* (Tatrosi codex).

EMTETÉS, (em-tet-és) fn. tt. *emtetés-t*, tb. *—ék*. Szoptatás. Kiavult szó.

EMÜTT, l. EMITT.

EN, (1), elvont gyök, mely az *encse*, *enged*, *engeszt* stb. szókban él. Értelme : *vékony*, *fínom*, *könnyű*, *gyenge*, *lenge*. Feltaláltatik *t* v. *d* előhang hozzájárultával a latin *tenuis*, *tener*, *tendo*, *hellen* *τείνω*, *τανύω*, *τυννός*, *τενών* (in), *ταναός*, *tan* (hosszabbítni, nyujtani), perzsa *tine*, *tend*, szanszkrit *tanusz*, német *dünn*, *dehnen*, szláv *czana* stb. szókban is. Rokon még vele a magyar *in* ; fn. V. ö. ENG törzset is.

EN, (2), régies, például a Nádor-, Bécsi, Tatrosi codexekben, Erdősinél stb. a mai *én* helyett.

—EN, (1), önh. igéket képez, mint : *csöpp-en*, *csörr-en*, *dörr-en*, *bicscz-en*, *bill-en*, *lebb-en*, *serk-en*. V. ö. —AN, (1) igeképző.

—EN, (2), toldalék-szórag ezekben : *ily-en*, *mily-en*, *így-en*, *es-en*, *itt-en*, l. AN, (3).

—EN, (3), igehatárzó-képző : *szép-en*, *kedves-en*, *nehez-en*, *édes-en*. Részletesen l. AN, (4).

—EN, (4), számnevekhez járuló rag, pl. *négy-en*, *tíz-en*, *ezer-en* szókban, l. AN, (5).

ENCS, (1), (en-cs) l. ENCZ.

ENCS, (2), falvak Abaúj megyében, és Erdélyben Doboka megyében ; továbbá puszta, Heves megyében ; helyr. *Encs-én*, *—re*, *—ről*.

ENCSELKEDIK, régies, *incselkedik* helyett.

ENCSEMBENCSEM, (encsem-bencsem) l. ENCZENBENCZ.

ENCSENCS, falvak Szabolcs és Szathmár megyékben ; helyr. *Encsencs-én*, *—re*, *—ről*.

ENCZ, (en-cz) v. ENCZE, (en-cze), magában nem használtatik, hanem az összevetett *encze-bencze* vagy *enczenbencz* szókban fordul elé. Jelentése : vékonyka, kicsin. Hasonló hozzá : *incz*, *inczen*.

ENCZENBENCZ, (enczen-bencz), fn. és mn. Haszontalan, hiábavaló, apróság, csipcsup, (jószág, portéka) ; gyerekjátékszer. *Enczenbencz-árus*. Heltainál : *enczenbencze*. Rokon vele mind hangokban, mind értelemben : *incsifinczi*.

—END, igerag ; l. —AND. (2).

ENDES, puszták Somogy és Szabolcs megyékben ; helyr. *Endes-én*, *—re*, *—ről*.

ENDRE, (1) férfi kn. tt. *Endrét*. Andreas. Máskép : *András*, *Andorás*, *Andor*, *Bandi*, *Endrő*.

Hellen *ανδρεῖος*-ból eredett, melynek jelentése : férfias, erős, bátor.

ENDRE, (2), l. SZENT-ENDRE.

ENDRŐ, l. ENDRE.

ENDRÉD, falvak Bars (Kis—, Nagy—), Somogy, Sopron és Szathmár megyékben ; és puszta, Veszprém megyében ; helyr. *Endréd-én*, *—re*, *—ről*.

ENDREFALVA, helység Nógrád megyében ; helyr. *Endrefalván*, *—ra*, *—ról*.

ENDRŐD, falvak Békés és Somogy megyékben ; helyr. *Endrőd-ön*, *—re*, *—ről*.

ENE, (am. ünő l. ezt) fn. tt. *enét*. Olyan borjas tehén, melyet ki nem hajtanak a csordára, hanem otthon tartanak az istállóban. *Amint tartod enédet, úgy iszod tejedet*. (Dugonics). Alaphangra és értelemre rokonai : *ünő*, távolabbról : *ana*, *anya*.

ENÉM, régies, például a Tatrosi codexben, *enyém* helyett.

ENEN, régies ; l. ENNEN.

ENESE, falu Győr megyében ; helyr. *Enesé-n*, *—re*, *—ről*.

ENG, (en-eg) elvont törzsök, melyből *enged*, *engeszt*, és származékaik vették eredetöket. Értelme : gyönge, vékony v. könnyű állapotban van, mindinkább inkább véknyodik, szűkül stb. l. EN. Rokonok vele a csagataj *incske*, vékony, fínom (Abuska), a latin *ango*, *angustus*, a hellen *ἄγχι*, *ἐγγύς*, német *eng*, szanszkrit *angasz* (szűk), *ang*, (öszvenyomni, szűkitni) stb. Rokonok vele továbbá a magyar *inog*, s előtéttel *leng*, *gyenge* stb. szók is.

ENGED, (1), (en-g-ed, tulajd. am. vékonynyá, szűkké, hajlékonynyá, gyengévé lesz ; l. ENG), önh. m. *enged-tem*, *—tél*, *—ett*. Általán : más anyagi vagy szellemi erő előtt meghajol, és saját erejével, hatásával, merevenségével alábbhagy. Különösen 1) Szellemi vagy anyagi feszitéssel, erőtetéssel fölhagy. *Engedni valakinek a vitatkozásban*. *Az okosabb engedni szokott*. *Enged a kötél*, *abroncs*, *szíj*, midőn megereszkedik. 2) Szót fogad, más szavára hajt. *Engedni a fensőbb parancsnak*. *Engedni az atyai intésnek*. 3) Mondjuk a hidegről, vagy hideg, fagy által megmerevült testekről, midőn meglágyulnak. *Enged a fagy*, *tél*. *Enged a hó*, *jég*, midőn elolvad. *Enged az idő*. Igekötőkkel : *Átenged*, *elenged*, *fölenged*, *kienged*, *megenged*.

Az illir nyelvben feltaláltatik : *engedovani* (engedni), *engeduem* (engedem), a románban : *engedujeszk*.

ENGED, (2), (l. főnebb) áth. m. *enged-tem*, *—tél*, *—ett*. Általában l. ENGED, önh. Különösen 1) Ellene nem szegül valaminek, hagyja a dolgot folyni, meglenni. *Szabad elmenetelt engedni*. *Magát engedni vagy nem engedni*. *Ne engedd magadat*. 2) Valamire szabadságot ad. *Nem jó mindent engedni a gyereknek*. 3) Bocsát, megbocsát. *A gyóntató atya az Isten személyében bűnöket enged*. 4) Ad. *Helyet engedni valakinek*. *Engedje Isten !* 5) Az alkuban, szerződésben a kikötött árt alább szállítja. *Tíz garast engedett egy akó bor árából*. *Krajczárt sem engedek*. Öszvetételei : elenged, kienged, megenged. *Jobb azon gonoszság, mindent mindenkinek megengedni, mint senkinek semmit*. (Km.).

ENGEDÉKÉNY, (en-g-ed-é-kény v. en-g-ed-ék-ény) mn. tt. *engedékeny-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Aki könnyen enged, akit ide-oda hajlítani lehet ; nem makacs, nem ellenszegülő ; mások kivánságára, akaratára a magáéról lemondó.

ENGEDÉKÉNYSÉG, (en-g-ed-é-kény-ség) fn. tt. *engedékenység-ét*. Tulajdonság, melynél fogva valaki könnyen enged, nem makacskodik, ellen nem szegül, mások kivánatát, akaratát nem akadályozza.

ENGEDÉKÉNYŰL, (en-g-ed-é-kény-ül) ih. Nem makacskodva, nem ellenszegülve, hanem engedve, más véleményére, akaratára hajolva. *Engedékenyűl viselni magát a törvények iránt*.

ENGEDELÉM, (en-g-ed-el-ém) fn. tt. *engedelmet.* 1) Szabadságadás valamire, kérésnek helybenhagyása. *Engedelmet nyerni, kapni. Engedelemért folyamodni. Engedelemre várni. Engedelemmel tenni valamit. Elöljárói, atyai, királyi engedelem.* 2) Megbocsátás elkövetett hibáért. De ezen értelemben nem helyesen használtatik, mert *engedelmet* kérünk, hogy valamit tehessünk; ha pedig valamit hibásan, roszul tettünk, azért *bocsánatot* kérünk.

ENGEDELÉMLEVÉL, (engedelém-levél) ösz. fn. Valamely eljárásra felszabadító levél; valaminek tevésére engedelmet, szabadságot adó levél.

ENGEDELMES, (en-g-ed-el-m-es) mn. tt. *engedelmes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Szófogadó, parancsra, intésre hallgató. *Engedelmes fiú, jobbágy.* 2) Aki nem makacskodó, hanem könnyen hajtható. 3) Holmi apróbb hibákat, csinyeket elnéző, nem zsémbes, engedékeny. *A nevelőnek bizonyos esetekben engedelmesnek kell lennie.* 4) Szolgálatra készséges. *Engedelmes szolgája!* Rövidebben némelyek igy is kezdik használni: *engelmes.*

ENGEDELMESEN, (en-g-ed-el-m-es-en) ih. Szót fogadva, parancsot, intést teljesítve, magát a felsőbb akaratnak alávetve. Rövidebben : *engelmesen.*

ENGEDELMESKÉDÉS, (en-g-ed-el-m-es-kéd-és) fn. tt. *engedelmeskédés-t,* tb. *—ék.* Szófogadás, parancsokra, intésekre hallgatás, s azok teljesítése. Rövidebben : *engelmeskédés.*

ENGEDELMESKÉDIK, (en-g-ed-el-m-es-kéd-ik) k. m. *engedelmeskéd-tem, —tél, —étt.* Szót fogad, parancsra, intésre hallgat, s azokat teljesíti. *A jó indulatú fiú szüleinek, nevelőjének engedelmeskedik.* Rövidebben : *engelmeskédik.*

ENGEDELMESSÉG, (en-g-ed-el-m-es-ség) fn. tt. *engedelmesség-ét.* Szófogadás; a parancsnak, intésnek meghallgatása s teljesitése; akaratunknak egy felsőbb akarathoz alkalmazkodása. A Nádor-codexben am. *engedékenység.*

ENGEDÉLY, (en-g-ed-ély) fn. tt. *engedély-t,* tb. *—ék.* Szabadság, mely szerént valamit tennünk megadatik vagy engedtetik. (Concessio). Különbözik : *engedmény.*

ENGEDÉLYÉZ, (en-g-ed-ély-éz) áth. m. *engedélyéz-tem, —tél, —étt.* Valaminek tevésére szabadságot ad vagy enged.

ENGEDÉLYÉZÉS, (en-g-ed-ély-éz-és) fn. tt. *engedélyézés-t,* tb. *—ék.* Szabadságadás valaminek tevésére.

ENGEDÉS, (en-g-ed-és) fn. tt. *engedés-t,* tb. *—ék.* Szellemi vagy anyagi feszülésnek, erőtetésnek alább hagyása. V. ö. ENGED.

ENGEDET, (en-g-ed-et) fn. tt. *engedet-ét.* A Nádor-codexben am. engedelem. Eléjön ugyanitt *engedöt* alakban is, *engedelmesség* és *hajlandóság* értelemben.

ENGEDETLEN, (en-g-ed-et-len) mn. tt. *engedetlen-t,* tb. *—ék.* Aki szót nem fogad, parancsra, intésre nem hajt, azt nem teljesíti. *Engedetlen alattvalók; engedetlen szolga; engedetlen fiú, gyerek.*

ENGEDETLENKÉDÉS, (en-g-ed-et-len-kéd-és) fn. tt. *—t;* l. ENGEDETLENSÉG.

ENGEDETLENKÉDIK, (en-g-ed-etlen-kéd-ik) k. m. *engedetlenkéd-tem, —tél, —étt.* Szót nem fogad, parancsra, intésre nem hajt; ellenszegül.

ENGEDETLENSÉG, (en-g-ed-etlen-ség) fn. tt. *engedetlenség-ét.* Szófogadatlanság, parancsra, intésre nem hallgatás, azoknak nem teljesitése; ellenszegülés.

ENGEDETLENÜL, (en-g-ed-etlen-ül) ih. Szót nem fogadva, parancsra, intésre nem hajtva; ellenszegülve.

ENGEDMÉNY, (en-g-ed-mény) fn. tt. *engedmény-t,* tb. *—ék.* Általán, oly cselekvény, mely által más javára, hasznára valamit odaengedünk. Különösen, jogtani ért. azon cselekvény, mely valamely követelésnek megvételére, vagy akármely keresetre, kereseti jogra nézve a tulajdonos által más valakire ruháztatik. *Váltói, sálogi engedmény* (Cessio).

ENGEDMÉNYÉS, (en-g-ed-mény-és) fn. tt. *engedményes-t,* tb. *—ék.* Személy, kire az engedmény átruháztatik. V. ö. ENGEDMÉNY.

ENGEDMÉNYÉZ, (en-g-ed-mény-éz) áth. m. *engedményéz-tem, —tél, —étt.* Valamely követelés megvételének, s bármely igény jogát másra ruházza.

ENGEDMÉNYÉZŐ, (en-g-ed-mény-éz-ő) fn. tt. *engedményéző-t.* Személy, ki engedményt ad vagy bocsát ki. Másképen : *átengedő.* V. ö. ENGEDMÉNY.

ENGEDMÉNYI, (en-g-ed-mény-i) mn. tt. *engedményi-t,* tb. *—ek.* Engedményt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Engedményi jog.*

ENGEDŐ, (en-g-ed-ő) mn. tt. *engedő-t.* Aki enged. Vétetik főnévül is, midőn am. jogát másra ruházó személy.

ENGEDVÉNY, (en-g-ed-vény) fn. tt. *engedvény-t,* tb. *—ék.* Maga az okirat, melyben jogunkat másnak engedjük át.

ENGELÉM, (en-g-el-ém) l. ENGEDELÉM.

ENGELMES, (en-g-el-m-es) lásd : ENGEDELMES.

ENGELMESSÉG, (en-g-el-m-es-ség) lásd : ENGEDELMESSÉG.

ENGÉM, ENGÉMET, (am. én-g-ém, én-g-ém-et) l. ÉN.

ENGÉMNÉBÁNTS, (engém-né-bánts) ösz. fn. Növényfaj a fájvirágok neméből; szára felálló, általlátszó, üresbélü, bötykös czikkelyü, virága sárga. Máskép : *Hosszámnenyúlj. Üvegszáru fű.* (Impatiens nolitangere).

ENGÉMSZAGOLJ, (engém-szagolj) ösz. fn. Olyan formára alakítva, mint : *nefelejts, nebántsa.* Neve az igen kedves illatu ambrafűnek. (Teucrium marum). Néhutt : *élet füve, macskafű,* Diószeginél : *életillattarorja.*

ENGESZT, (en-g-eszt) áth. m. *engeszt-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valamit lágygyá tesz, olvaszt; eszközli, hogy engedjen. *A déli szelek meg- vagy fölengesztik a havat, jeget.* Divatból kiment, de föléleszttésre érdemes ige.

ENGESZTEL, (en-g-eszt-el) áth. m. *engesztel-t*. Tulajdonkép, és régies értelemben: engedni kényszerít, alávet. *És erősen parancsoló, hogy ne kedvezzen semminemű országnak, és minden erős városokat letörjön, és engesztelje mind ő hatalmának aldja.* (Góry codex 56. l. 5. sor). 2) Átv. ért. kérlel, haragot csillapít, boszút szüntet. *Nem győztük engesztelni, annyira felháborodott. Megengesztelni a sértett félt.* A régieknél, pl. Góry-, Bécsi codexben rendesen *subjugat, subjicit* (alávet, hódit) értelemben fordúl elé.

ENGESZTELÉS, (en-g-eszt-el-és) fn. tt. *engesztelés-t*, tb. *—ék*. Kérlelés, haragosnak, megbántottnak csillapitása. *A sok engesztelésre csakugyan megbocsátott.*

ENGESZTELETLEN, (en-g-eszt-el-etlen) mn. tt. *engesztelетlen-t*, tb. *—ék*. Aki nincs megengesztelve, megkérlelve, kinek haragja, boszusága folyvást tart.

ENGESZTELHETETLEN, (en-g-eszt-el-het-etlen) l. ENGESZTELHETLEN.

ENGESZTELHETLEN, (en-g-eszt-el-het-len) mn. tt. *engesztelhetlen-t*, tb. *—ék*. Akit engesztelni nem lehet, kérlelhetetlen, lecsillapíthatlan haragu, boszuságu. *Engesztelhetlen boszuálló.* Mint határozó: engesztelhetlenül, meg nem engesztelhetve.

ENGESZTELHETLENSÉG, (en-g-eszt-el-het-len-ség) fn. tt. *engesztelhetlenség-ét*. Állapot, midőn valakit megkérlelni, haragjában lecsillapítani nem lehet.

ENGESZTELHETLENÜL, (en-g-eszt-el-het-len-ül) ih. Kérlelhetlenül, folytonos boszút, haragot forralva.

ENGESZTELHETŐ, (en-g-eszt-el-het-ő) mn. tt. *engesztelhető-t*. Kit meg lehet kérlelni, kinek haragját, boszuságát lecsillapíthatni. *Némely ember könynyen engesztelhető.* Képes kifejezésben: *engesztelhető harag, boszuság.*

ENGESZTELŐ, (en-g-eszt-el-ő) mn. tt. *engesztelő-t*. Kérlelő, csillapitó, haragost, megbántottat szelidítő, csendesítő. *Engesztelő beszéd, levél. Engesztelő követ, küldött. Engesztelő ajándék. Engesztelő áldozat, könyörgés, imádság.*

ENGESZTELŐDÉS, (en-g-eszt-el-öd-és) fn. tt. *engesztelődés-t*, tb. *—ék*. A haragos, boszús embernek lecsillapodása, a megbántásnak, sérelemnek elfeledése; megkérlelődés.

ENGESZTELŐDIK, (en-g-eszt-el-öd-ik) belsz. m. *engesztelőd-tem*, *—tél*, *—ött*. Haragját, boszuságát leteszi, a megbántást, sérelmet feledi, megkérlelődik.

ENGESZTŐ, (en-g-eszt-ő) mn. tt. *engesztő-t*. Gyógytanilag: könnyítő, olvasztó, oszlató. *Engesztő szerek.* (Relaxantia).

ENGETEG, (en-g-et-eg v. en-g-ed-eg) mn. tt. *engeteg-ét*. Engedékeny, aki könnyen enged, engedni hajlandó. V. ö. —ETEG, —ATAG, képző.

—ENK, az *én* (régiesen *en*) első személyi névmás legszabályszerűbb többese (*enék*, s az *é* kiugratásával: *enk*). Csak mint személyrag fordúl elé, mind a régieknél igen gyakran, mind némely mai tájbeszédben is, mint *ver-enk* e helyett *verünk*; így *emlekezzenk* (Ének Pannonia megvételéről), *tisztességenk* (Emlékdal Mátyás király halálára), *nekenk* (Pannonia megvételéről) stb. Tulajdonképen az ö-höz közelebb álló zárt *ë* van itt is benne, mert ugyanezen emlékekben és szólásokban a megfelelő alrag: *onk*, pl. *szokás-onk*, *kiált-onk*, *árult-onk* (nem: *szokás-ank*). Többire lásd: SZEMÉLYNÉVMÁS és SZEMÉLYRAGOK.

ENLAKA, falu Erdélyben Udvarhely székben; helyr. *Enlaká-n*, *—ra*, *—ról*.

ENMAGAM, (en-magam) l. ÉN.

ENN, l. ENNEN.

ENNE, régies, *ennyi* helyett.

ENNEK, am. *ez-nek*; l. EZ és NAK, NEK.

ENNEKELŐTTE, (ennek-előtte) ih. A jelen időnél előbb; ezelőtt, régebben. *Ennekelötte is voltak rosz emberek. Ennekelötte máskép volt.*

ENNEKFÖLÖTTE, (ennek-fölötte) ih. Ezen fölül, e fölött. Élünk vele, midőn azt akarjuk kimutatni, hogy amit még állítani fogunk, az előbbinél illetőleg nagyobb, föntebb álló, nyomatosabb. *Ezen ember dologtalan, ennekfölötte még iszákos is.*

ENNEKUTÁNA, (ennek-utána) ih. Megrövidítve: ezután, azaz a jelen időnél későbben, utóbb. *Ennekutána más rendet tartunk.*

ENNEKOKÁÉRT, (ennek-okáért) ih. Ezen okból, ennek következtében. Oly mondat elején áll, mely az előrebocsátott okból vagy okokból következést húz.

ENNÉL am. ez-nél; l. EZ és NÁL, NÉL.

ENNÉLFOGVA, (ennél-fogva) ih. Így állván a dolog vagy dolgok; ezeket tekintetbe véve. A körmondat utórészét vezeti, s oly előmondat után következik, melyben vagy valamely esemény adatik elé, vagy okok számláltatnak el. *Minthogy hirtelen megbetegedtem: ennélfogva útra nem mehetek.*

ENNEN, (1), (en-n-en) maga az *én* (régiesen *en*) névmás, elsőben *n* vagy *en*, amaz ismét *en* toldattal: *en-n*, *en-n-en*. Használjuk *magam* szó előtt: *enn magam* v. *enen magam* v. *ennen magam*. Ezen *en* toldalék pedig, úgy látszik maga a mutató *e* megnyújtása: *én e* = *én-en* azaz *én itt*. Hasonlók *ily e* = *ily-en*, *itt e* = *itt-en*, *ez e* = *ez-en*, s alhangú szóknál *az a* = az-on, *oly a* = *oly-an*. Eljön a többi személyeknél is, pl. *ten* v. *tennen*, *ön* v. *önnön* stb.

ENNEN, (2), régies, *innen* helyett; l. ezt.

ENNYE, l. EJNYE.

ENNYI, (am. ez-nyi) számnévmás, tt. *ennyi-t*, tb. *—ek*. Közelebb álló tárgyakra mutatván, azoknak

mennyiségét jelöli ki. *Ennyi pénzem van ni!* Néha vétetik ez értelemben is : *ily sok. Íme ennyit szenvedtem minden haszon nélkül. Ki látott valaha ennyi embert együtt?* Ellentéte a távolra mutató : *annyi.*

ENNYIRE, (ez-nyi-re) ih. Ily messze, egész ezen helyig, pontig. *Ennyire csapott ki az utósó árvíz. Ennyire jöttünk egy napi uttal.* Használtatik indulatszó gyanánt is. *Ennyire jutottunk tehát! Ennyire elvetemedtek!* Néha jelenti valamely ügynek mibenlétét, állapotát. *Ennyire vagyunk az osztálylyal, mint látjátok.* Távolra mutatólag : *annyira.*

ENNYISZÉR, (ez-nyi-szer) ih. Ennyi ízben, ily sokszor. Élünk vele, midőn két sokszorozó szám, vagy mennyiség közöl a közelebbikre mutatunk. Ellentéte a távolságra viszonyló : annyiszor. *Nem annyiszor voltunk roboton, mint az ispán rovásán áll, hanem ennyiszer, mint itt nálam van felróva.*

ENSÉG, (en-ség) székely tájejtéssel am. *inség.*

—ENT, igeképző; l. —ANT, (2).

—ENTE, ösz. képző *cseprente* névben, mintegy *csep-er-ent-ő* vagy *csep-er-int-ő* : az *ent* képző *e*-je tehát éles *ě*. Ebben *régente* a közepső *e* zárt *ė*, de különben is *régen* önálló szó és *te* a másik, mint toldalékos határozói képző.

ENY, (1), elvont gyök, mely más-más értelmü származékokban él. 1) Nyák- vagy nyálkaszerü ragadós anyag, honnan : *enyv*, *enyves*, *enyvez*, *enyek*, *enyekes*. Előtéttel rokona : *geny*, *genyed*. Innen 2) rejtésre, eltakarásra vonatkozó származékok gyöke, milyenek : *enyez*, *enyeget*. 3) Eltünést, elmulást jelent *enyészik*, *enyészet* szókban, a midőn rokona *in* gyök, *inség*, székelyesen *enség* szóban. 4) Lágyulást, szelidülést, engedékenységet jelent ezekben : *enyh*, *enyhe*, *enyhít*, *enyhül*, *enyhüdik*. Rokona vagy azon *en*, melyből *enged*, *engeszt* származnak, vagy *ehny* a törzs; l. ENYH. 5) Gyermekes, nevetgélő vagy tréfálkodó, nyájaskodó természeti hang, honnan : *enyeleg*, *enyelgés*. Rokona *nya* gyök-elem, ‚nyájas' szóban, s fordítva *any*, ‚anyalog' szóban.

ENY, (2), Molnár Albertnél am. *íny*; l. ezt.

ENY, (3), helynév l. ÉNY.

—ENY, mély hangon —ANY, névképző, újabb időben a vegyészetben az elemek elnevezésére szokott az elfogadott gyök- vagy törzshöz függesztetni, pl. *él-eny*, *szen-eny*, *ér-eny*, *kön-eny*. Nincs helye oly elemeknél, melyek már mint tiszta elemek a köz életben is saját névvel fordúlnak elé, ú. m. *ezüst*, *kén*, *réz*, s a mély hangúak közöl *vas*, *ón*, *ólom*. Egyébiránt l. —ANY névképző.

—ENY, névképző, mely inkább a hosszú *ény* rövidülete, pl. *fövény*, némely tájszólásban *föveny*; l. ÉNY.

ENYE v. ENNYE, kedélyszó, l. EJNYE.

ENYECS, (eny-ecs) elvont törzsök. Kicsinyező értelmű az *eny* gyökből, s jelent kicsi lágyságot, gyöngédséget, puhaságot. V. ö. ENY, 1).

ENYECSK, (eny-ecs-k) fn. tt. *enyecsk-ét.* Csuszós, vékony nyálka, mely hártya-formában alakúl a romlani, rohadni induló testben, vagy test fölszinén.

ENYECSKE, (eny-ecs-ke) fn. tt. *enyecské-t.* L. ENYECSK.

ENYECSKÉS, (eny-ecs-ke-es) mn. tt. *enyecskés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Csuszós, sikamlós nyálkával bevont. *Enyecskés csiga. Enyecskés béka, kigyó.*

ENYED, puszta Pozsony megyében; NAGY—, mezőváros; FEL— v. FELSŐ— falu, KIS-ENYED, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében. Helyr. *Enyedén*, *—re*, *—ről.*

ENYEG, (eny-eg) fn. tt. *enyeg-ét.* Nyálka, nyulós hártya. *Enyeg a rohadni induló húson; enyeg a nyelven, a kipállott szájon.* Másképen : *enyek*, *nyák.*

ENYEGÉS, (eny-eg-és) mn. tt. *enyegés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Enyeggel bevont, nyálkás. *Enyeges hús, enyeges nyelv.* Másképp : *enyekés.*

ENYEGÉSÉDÉS, (eny-eg-és-ėd-és) fn. tt. *enyegésėdés-t*, tb. *—ék.* Valamely testnek, bizonyos romló állapotában, enyeggel, azaz nyálkával behuzódása. Másképp : *enyekésėdés.*

ENYEGÉSĖDIK, (eny-eg-és-ėd-ik) k. m. *enyegésėd-tem*, *—tél*, *—ett.* Enyeggel, azaz nyálkával, hártyával, csuszós anyaggal behuzódik. *Enyegesedik az állott hús, a turó, a tej. Enyegesedik a seb.*

ENYĖGET, (eny-ė-get) áth. m. *enyėget-tem*, *—tél*, *—ett.* Eltakar, elföd, beburkol, mintegy *enynyel*, azaz nyálkával, hártyával behúz. *Az ő fenéjét enyegeti Isten szavával.* (Pázmán).

ENYĖGETÉS, (eny-ėg-et-és) fn. tt. *enyėgetés-t*, tb. *—ék.* Befödés, betakarás, hártyával, nyálkával behuzás.

ENYEK, ENYEKÉS, ENYEKÉSĖDIK, lásd : ENYEG, ENYEGÉS, ENYEGÉSĖDIK.

ENYEL, (eny-el) fn. tt. *enyel-t*, tb. *—ék.* Nyájas, édes tréfa. Az *enyeleg* igének törzsöke, s mint ilyen kevéssé divatozik.

ENYELĖG, (eny-el-ėg) önh. m. *enyelėg-tem* v. *enyelgėt-tem*, *—tél* v. *enyelgėttél*, *enyelgėtt*, htn. *—ni* v. *enyelgeni.* 1) Nyájasan, édesen tréfál, gyöngéden kötődik, nem annyira elmés ötletekkel, mint az érzéshez szólva. Enyelegni leginkább gyermekekkel, leányokkal, asszonyokkal szokás, midőn a nekik kedves tárgyakról holmi kecsegtetőt, nevettetőt mondunk. 2) Szerelmesen nyájaskodik. *Enyeleg a legény szeretőjével.* 3) A régieknél annyit is tett, mint : gagyog, csacsog, kisded módjára beszél. Székelyesen : *anyolog.* L. ANYALOG.

ENYELÉS, (eny-el-és) mn. tt. *enyelés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Gyöngéden, nyájas-édesen tréfáló. *Enyeles szerető. Enyeles udvarló.* Ritka használatú. Eléjön Szabó Dávidnál.

ENYELG, (eny-el-g) l. ENYELĖG.

ENYELGÉS, (eny-el-g-és) fn. tt. *enyelgés-t*, tb. *—ék.* Szelíd, nyájas-édes, érzéshez szóló tréfálkodás; szerelmi dévajkodás, pajzánság, gyöngéd kötekedés.

ENYELGŐ, (eny-el-g-ő) mn. tt. *enyelgő-t.* Nyájas-édesen, szeliden tréfálkodó; szerelmesen dévajkodó, pajzánkodó. *Enyelgő beszéd. Enyelgő szerelmesek.* Használtatik főnév gyanánt is, s ekkor oly személyt jelent, ki rendesen enyelegni szokott.

ENYELGŐS, (eny-el-g-ős) mn. tt. *enyelgős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Enyelegni látszó, enyelegni szerető, enyelgőforma. *Enyelgős beszéd. Enyelgős legény.* 2) Szerelmeskedő, nőkkel csintalankodó, gyöngéden kötődő.

ENYÉIM, (en-é-i-m) enyém oly többese, mely az egyes első személynek több birtokát jelenti, l. ENYÉM. A köz életben és némely irók által is használt: *enyémek* nyelvtanilag csak annyiban tekinthető helyesnek, mennyiben személyre, t. i. a családbeli és az énhez tartozó némely más személyekre vonatkozik, épen azon különbséggel, mely van *Páléi* és *Pálék* között, noha *Pálék* alakban rendszerént maga Pál is benfoglaltatik, mintha volna: *Pálé-ők*, vagyis inkább csak *Pál-ők; enyémek* alatt pedig csak az énhozzám tartozókat értjük, engemet vagy magamat nem. Azonban *enyémek* a szófejtés szerént *enyém-ők* levén, az ennek csakugyan megfelelő értelem tökéletes, t. i. énhozzám tartozó személyek. Épen így divatos némely tájbeszédben, (például Erdélyben is) *miénkek* = *miénk-ők.*

ENYÉM, (am. en-é-m v. én-é-m, a tatrosi codexben állandóan csak *n*-nel *[eném]* és nem *ny*-vel fordúl elé); első személyü birtokos névmás, tt. *—et,* tb. *enyéim.* Fölveszi a névragokat: *enyémnek, enyémre, enyémről, enyémtől, enyémből, enyémbe* stb. Fölveszi tetszés szerint a névelőt is: *az enyém;* de a régiek nem igen használták s takarékosságból inkább elhagyandó. Jelenti az egyes első személynek egy birtokát. Ha állitmányul (praedicatum) használtatik, a melléknevek szabályait követi, pl. *ez a ház enyém.* Ha pedig főnév helyett vétetik, a főnevek szabályai alá esik, pl. *Nekem is van kardom, neked is, de enyémnek jobb éle van.* T. i. egészen főnévül is használtatik s jelenti az én tulajdonomat. *Jobb egy enyém, mint száz másé.* (Km.) Mint melléknév a főnév előtt nem állhat közvetlenül, hanem közvetve igenis, pl. nem mondhatom, *ez az enyém ház*, hanem, *ez a ház enyém* v. *enyém ez a ház*, azaz jelzőül (epitheton) nem használtatik, hanem csak mint mondomány vagy állitmányul (praedicatum) vagy pedig mint főnév alanyúl (subjectum) is. Midőn az egyes első személynek birtokát nyilván akarjuk kifejezni, akkor *enyém* saját elemeire osztatik fel: én-é-m, s ebben a középső *é* helyett maga a birtokul jelelt szó tétetvén, például *erő*, a többi marad úgy a mint van: *én erö-m,* (vagy névelővel is: *az én erőm)* így: *én ház-am, én barát-om, én hajó-m, én könyv-em.* Tudni kell, hogy itt elül az *én* csak nyomosbitásul, nyomatékul használtatik, úgy, hogy *én könyvem* azt teszi: enyém nem másé, *én könyvemet vitték el* = enyém a könyv nem másé, melyet elvittek; *könyvemet vitték el* pedig azt teszi: könyvem az, melyet elvittek, nem más vagyonom, pl. kalapom, lovam stb.

Érdekes tudni, mennyire üt öszve más nyelvekben is a magyaréval az első személyi birtokos névmás, t. i. törökül *benim*, mongolul *minu*, mandsur nyelven *mini*, zendül *mama*, hellenül ἐμός, ἐμή, ἐμόν, latinul *meus*, *mea*, *meum*, szanszkritul *mat*, *asmat*, francziául *mon*, *mien*, spanyolul, olaszul *mio*, németül *mein*, gothul *meins*, dánul, svédül *min*, angolul: *my*, *mine*, hollandul *mijn*, a szláv nyelvekben *moi*, *moj*, *moy* stb. stb.

Lehet-e más nyelvekben a mondottakat oly szép egyszerün elemezni, mint a magyarban (én-é-m, hol mind a három elem a legtisztábban áll, s mind igen fontos nyelvtani szerepet visel, t. i. *én* önálló szó, *é* birtokot képvisel, pl. Pál-é, *m* első személy birtokraga), mások megitélésére bizzuk.

ENYÉMEK, l. ENYÉIM.

ENYÉSZ, (eny-ész) önh. m. *enyész-tem, —tél, —ett.* Szem elől eltűn, lassanként vész, elvész. V. ö. ENY, (3). Önhatólag, vagyis *ik* nélkül használtatik, midőn az eltünés, elmulás, elveszés, mintegy belső oknál fogva, belső müködés által történik, vagy történni látszik. *Enyész a nap,* midőn lemenőben van. *Enyész az elvonuló felhő.* Szenvedőleg, azaz *ik*-kel (enyészik) ragozandó, midőn külső kényszerülés jár hozzá. *Gyógyitás által elenyészik a seb. Elenyészik a köd, ha a szél tova kergeti.*

ENYÉSZET, (eny-ész-et) fn. tt. *enyészet-ét.* 1) Mondjuk a napról, midőn leszáll. *Napenyészet.* 2) Más tárgyakról, midőn megszünnek lenni, midőn elvesznek, eltünnek. *Világ enyészete. Földi örömek enyészete. Testnek enyészete.* Önmagában, egészen elvontan is használtatik, midőn semmivé lételt (vagyis teljes átváltozást) jelent. *Anyagi részünkre* (testünkre) *nézve mindnyájan az enyészet martalékai leszünk.*

ENYÉSZETÉS, (eny-ész-et-és) mn. tt. *enyészetés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Ami enyészet alá van vetve, mulandó, tünékeny.

ENYÉSZHETETLEN, (eny-ész-het-etlen) mn. tt. *enyészhetetlen-t,* tb. *—ek.* Ami el nem enyészhetik, elromolhatatlan; állandó, maradandó. *Az emberi lélek enyészhetetlen.* Határozókép am. enyészhetetlenül, el nem enyészhetőleg.

ENYÉSZHETLEN, (eny-ész-het-len), lásd: ENYÉSZHETETLEN.

ENYÉSZHETLENSÉG, (eny-ész-het-len-ség) fn. tt. *enyészhetlenség-ét.* Oly állapot, melyben valami el nem enyészhetik.

ENYÉSZIK, (eny-ész-ik) k. l. ENYÉSZ.

ENYÉSZT, (eny-ész-t) áth. m. *enyészt-ett,* htn. *—ni,* v. *—eni.* Eltüntet, lassan-lassan megsemmisít, eszközli, hogy valami elenyészszék. *A nap sugarai és a szelek enyésztik a ködöt.* V. ö. ENYÉSZ. A régieknél am. elrejt. „És egy csoport lisztbe enyészté el magát." Pesti Gábor meséi. „Elenyészti vala" (celabat). Bécsi cod.

ENYÉSZTÉS, (eny-ész-t-és) fn. tt. *enyészlés-t*, tb. —*ék*. Általán, cselekvés, mely által valaminek elenyészése eszközöltetik. Különösen, semmisités, törlesztés. *Adósságok enyésztése*.

ENYÉSZTÉSI, (eny-ész-t-és-i) mn. tt. *enyészté-si-t*, tb. —*ek*. Enyésztéshez tartozó, arra vonatkozó. *Enyésztési alap*, azaz adósságok lerovására szolgáló tőke vagy más pénz. (Fundus amortisationis). Másképp *törlesztési*.

ENYÉTT, névutó. A székelyeknél van divatban. Annyi mint *helyett*; és *ért* vagy *végett*. *Enyettem*, *enyetted*, *enyette* stb., azaz helyettem, helyetted, helyette; vagy érettem, éretted stb. *Enyetted jól lakám*, azaz irántad kedveskedésből engem jól tartottak, (ob respectum tui. Tájszótár. Szabó Elek). *Enyette kaptam meg e hivatalt*. *Enyetted tűrtem*, (azaz éretted. Kriza János). Eléjön Molnár Albertnél is.

Úgy látszik *énhelyett* vagy *énért* szókból rövidült meg, különösen az utóbbiból az *r* hang épen úgy maradhatott ki, mint *met* szóban *mert* helyett (l. Kriza János : Székely népköltészi gyüjtemény).

Későbben a nyelvérzés elvesztvén az énett-em (= én ért-em) eredeti jelentését, a többi személyekre is használá : enyetted (= te énedért) stb. Némelyek (mint Kassai József) csak *helyett* szó módosulatának vélik.

ENYÉZ, (eny-éz) áth. m. *enyéz-tem*, —*tél*, —*étt*. Takar, föd, mintegy *enynyel*, azaz nyálkával, nyulós hártyával behúz. V. ö. ENY. *Egy csoport lisztbe enyeste* (Toldy olvasása szerént : *enyészté*) *el magát* (a macska), . . . *oda futának az egerek*. (Pesti G. meséi 100. lap).

ENYEZD, puszta, Somogy megyében; helyr. *Enyezd-én*, —*re*, —*ről*.

ENYH, fn. tt. *enyh-et*, tb. —*ek*. Csak tárgyesete és többese van szokásban. Jelenti, mi a nehéz, kemény, fáradságos munkán némileg könnyít, mi bennünket lágyan, gyöngéden, szeliden illet, mi lankadásunkban vidulást nyújt stb. *Enyhet ád a fáradt utasnak a fa hüvös árnyéka*. *Enyhet ád nagy melegben a lágy szellő*. *Enyhet ád a szomjasnak a fris ital*. *Enyhet keresni*, *enyhet találni*. V. ö. ENY.

A régieknél, pl. a Bécsi és Tatrosi codexekben, Nádor-codexben, Pesti Gábornál stb. *enyhít* helyett *ehnyejt*, *ehnyít* alakokat találjuk, honnan a törzs *ehny* (= eh-eny) és a tiszta gyök *eh*, maga a lehelést, pihegést és pihenést jelentő *h*. Így cserél helyet a *h* hang az utána álló mássalhangzóval *vehem* (vemh-et), *teher* (ter-h-es), *pehely* (pely-het) stb. szókban is.

ENYHADÓ, (enyh-adó) ösz. mn. Ami enyhet ád, mi lankadásunkban fölvidít, szeliden illet. Jobban : *enyhet adó* vagy *enyhitő*; mivel *enyh-adó* nehéz kiejtésű.

ENYHBOR, (enyh-bor) ösz. fn. Italbor, mely a szomjuságot lecsillapítja. Jobban : *enyhitő bor*.

ENYHE, (enyh-e vagyis eh-ny-e) l. ENYH; mn. tt. *enyhét*, tb. —*ék*. Fáradságot, munkát, terhet, szomjat, hőséget stb. szeliden, lágyan oszlató, pihenést, nyugalmat szerző. *Enyhe szellő*, *árnyék*. *Enyhe ital*. *Enyhe nyugvás*.

„S kebelében milljó lény lel
Boldogságot, enyhe béket."
Az ember tragoediája. (Madách Imre).

„Ott enyhe árnyék kinál nyugalommal."
Ugyanott.

ENYHED, (eny-h-ed vagyis eh-ny-ed) lásd : ENYHÜL.

ENYHEDELÉM, (eh-ny-ed-el-ém) fn. tt. *enyhedelmet*. Nyavalyának, betegségnek nagyobb fokozatú könnyebbülése, kinok, fájdalmak szünése; fáradság, lankadás utáni könnyebbülés.

ENYHEDÉS, (eh-ny-ed-és) l. ENYHÜLÉS.

ENYHELY, (eny-hely) ösz. fn. Hely, melyen munka, fáradalom, viszontagságok után megnyugszunk, megpihenünk, felvidulunk; az élet nyugtalanító zajától elvonúlt állapot. Átv. ért. sír, temető.

ENYHHELY, (enyh-hely) l. ENYHELY.

ENYHES, (eh-ny-es) l. ENYH; mn. tt. *enyhes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Szelíd, lágy, mérsékelt, ami enyhet ad. *Enyhes szellő*. *Enyhes égöv*. *Enyhes árnyék*.

ENYHESÉG, (eh-ny-e-ség) fn. tt. *enyheség-ét*. Szelidség, lágyság, mérséklett állapot; ellentéte : zordonság, keménység. *Fütött szoba*, *vagy tavaszi meleg enyhesége*. V. ö. ENYHE.

ENYHESZT, (eh-ny-eszt) áth. m. *enyheszt-étt*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Kemény, zordon állapotot szeliddé, lágygyá tesz; szomjat, fáradalmat szüntet; hideget, meleget mérsékel. *Az álom enyheszti a fáradt tagokat*. *A fris ital enyheszti a szomjat*. *A déli szél enyheszti a tél fagyát*.

ENYHÍT, ENYHIT, (eny-h-ít vagyis eh-ny-ít) áth. m. *enyhít-étt*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Könnyít, pihentet, fölvidít; munkán, fáradalmon, forróságon vagy hidegen, szomjuságon stb. segít. *Kínt*, *fájdalmat*, *szomjuságot enyhíteni*. *Enyhíteni a beteg nyavalyáján*.

ENYHITAL, (enyh-ital) ösz. fn. Ital, mely szomjat olt. Jobban : *enyhítő ital*.

ENYHÍTÉS, ENYHITÉS, (eh-ny-ít-és) fn. tt. *enyhítés-t*, tb. —*ék*. Munkán, fáradalmon segítés, könnyités; kínnak, fájdalomnak oszlatása; szomjuságnak, hidegnek, melegnek csillapitása, szüntetése.

ENYHÍTŐ, ENYHITŐ, (eh-ny-ít-ő) mn. tt. *enyhítő-t*. 1) A gyógytanban am. fájdalmat csillapitó. *Enyhitő szerek*. 2) Közért. minden, mi valamely könnyebbülést szerez. *Enyhitő szellő*, *ital*, *álom*.

ENYHÍTHETETLEN, (eh-ny-ít-het-etlen) ENYHÍTHETLEN, (eny-h-ít-het-len) mn. tt. *enyhíthetetlen-t*, tb. —*ék*. 1) Amit vagy amin enyhíteni nem lehet. V. ö. ENYHÍT. *Enyhíthetetlen szomj*, *kín*, *fájdalom*. 2) Kérlelhetlen, szelídíthetlen. 3) Határzóilag am. enyhíthetlenül.

ENYHŐ, (eh-ny-ő) l. ENYHE.

ENYHŐDIK, (eh-ny-őd-ik) k. m. *enyhöd-tem*, *—tél*, *—ött*. l. ENYHÜL. Éltek ez igével Pázmán és Káldi.

ENYHŐTE, (eh-ny-ő-te) fn. tt. *enyhőté-t*, lásd : ENYHELY.

ENYHSZÉR, (enyh-szér) ösz. fn. Szer, mely enyhet ád, mely enyhít, enyhitő szer. *Szomjuság ellen jó enyhszer a friss víz.* Gyógytanban, oly orvosi szer, mely a kínt, fájdalmat enyhíti, oszlatja, türhetőbbé teszi.

ENYHŰL, ENYHÜL, (eh-ny-ül l. Enyh) ; önh. m. *enyhül-t*. Szelidül, csillapodik, megszün kínzani, gyötreni. *Enyhül a haragos ember. Enyhül a forróság. Enyhül a szomj. Enyhülnek a kínok, fájdalmak.*

ENYHŰLÉS, ENYHÜLÉS, (eh-ny-ül-és) fn. tt. *enyhülés-t*, tb. *—ék*. Nyommasztó, kemény bajnak megszelídülése, szünése, csillapodása ; könnyebbülés, lágyulás. *Fagynak, hidegnek enyhülése. Bánat, fájdalom enyhülése.*

ENYHÜLET, (eh-ny-ül-et) fn. tt. *enyhület-ét*. Enyhítő szer által okozott kedves, lágy érzelem.

ENYICZKE, m.-város Abaúj, és falu Sáros megyében ; helyr. *Enyiczké-n*, *—re*, *—ről*.

ENYÍM, ENYÍMEK, l. ENYÉM, ENYÉIM.

ENYING, falu Veszprém megyében ; helyr. *Enying-en*, *—re*, *—ről*.

ENYŰ, (eny-ü) l. ENYV.

ENYŰS, (eny-ü-ös) l. ENYVES.

ENYV, (eny-v) fn. tt. *enyv-et*. Általán, lágy, nyulós test, mely a vele érintkezésbe jövő testekhez ragad, s azokat öszveköti. *Festő enyv*, mely gyantából és mézből készül. *Madárenyv*, melyet a tölgyfa bogyóiból főznek, s madarak fogására használnak. Szorosabb ért. igen szívos és ragadós anyag, mely különféle állatrészekből, jelesen bőrfaradékokból, csontvelőkből, vizahólyagból stb. készül. *Enyvet főzni. Enyvvel öszveragasztani valamit. Papiros-készitők enyve. Asztalos-enyv. Könyvkötők enyve. Úgy ragad a rétek, mint az enyv.* (Km.).

Perzsául : *enfends*.

ENYVBŐR, (enyv-bőr) ösz. fn. Bőrhulladékok, melyek enyvkészitésre használtatnak.

ENYVCZUKOR, (enyv-czukor) ösz. fn. Öntött sárga czukor, mely folyó állapotban ragadós, mint az enyv.

ENYVED, (eny-v-ed) önh. m. *enyved-tem*, *—tél*, *—ett* v. *enyved-t*. Valamihez enyv által hozzáragad, öszveragad. *Egyik deszka a másikhoz enyved.*

ENYVEDÉS, (eny-v-ed-és) fn. tt. *enyvedés-t*, tb. *—ék*. Enyv által öszveragadás.

ENYVES, (eny-v-es) mn. tt. *enyves-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Enyvvel ragasztott, bekent ; enyvvel fölereszett, kevert. *Enyves deszka. Enyves vesszö. Enyves víz.* Képes kifejezésben : *enyves kéz*, azaz tolvaj kéz, mely mindent elvisz, mihez ér. *Enyves kezü tolvaj.*

ENYVESEN, (eny-v-es-en) ih. Enyves állapotban, enyvezetten.

ENYVEZ, (eny-v-ez) áth. m. *enyvez-tem*, *—tél*, *—ett*. Valamit enyvvel behúz, beken, ragaszt, öszveragaszt. *Hozzá enyvez, beenyvez, megenyvez, öszveenyvez, ráenyvez.*

ENYVEZÉS, (eny-v-ez-és) fn. tt. *enyvezés-t*, tb. *—ék*. Enyvvel bekenés, behuzás, ragasztás, öszveragasztás. *Bútorok enyvezése. Bekötendő lapok enyvezése.*

ENYVEZET, (eny-v-ez-et) fn. tt. *enyvezet-ét*. Valamely szernek, bútornak, könyvnek stb. enyvi alkatrésze együtt véve. *Az asztal enyvezete nem elég tartós.*

ENYVEZETLEN, (eny-v-ez-et-len) mn. tt. *enyvezetlen-t*, tb. *—ék*. Ami enyvezve nincsen, mit enyvvel nem ragasztottak öszve. Határozóilag am. enyvezés nélkül.

ENYVEZŐ, (eny-v-ez-ő) mn. tt. *enyvező-t*. Amivel enyveznek, mi az enyvezéshez tartozik. *Enyvező edény, enyvező vessző, pamacs.* Mint főnév jelent mesterembert, kinek különös dolga az enyvezés.

ENYVFŐZŐ, (enyv-főző) ösz. fn. Személy, ki különféle állati, növényi vagy ásványi testekből enyvet készít.

ENYVI, (eny-v-i) mn. tt. *enyvi-t*, tb. *—ek*. Enyvet illető, enyvre vonatkozó, enyvből való. *Enyvi minőség, sajátság.*

ENYVNEMŰ, (enyv-nemü) ösz. mn. Enyvhez hasonló, természetü ; olyasmi, amiből enyvet lehet főzni. *A fák rügyeit télen enyvnemü anyag takarja.*

ENYVPAMACS, (enyv-pamacs) ösz. fn. Pamacs, ecsetforma eszköz, melylyel az enyvet elkenik. *Asztalosok, festők enyvpamacsa.*

ENYVRAGASZTÉK, (enyv-ragaszték) ösz. fn. Enyvanyag, melyet ragasztékul használnak.

ENYVSZÍN, (enyv-szín) ösz. fn. 1) Olyan szín, milyen a közönséges enyvé szokott lenni. 2) Enyves vízzel fölereszett festék. *Enyvszínnel festeni.*

ENYVÜST, (enyv-üst) ösz. fn. Üst, azaz érczedény, medencze, melyben a felhasználandó enyvet tartják vagy főzik.

EÖRS, helynév l. ÖRS.

EP, elvont gyöke különféle értelmü származékoknak. 1) Sürü folyékony testet jelent az *epe*, *epés*, *epéskedik* szókban, s rokona : *ev* v. *evő*. 2) Kedélybajra vonatkozik az *eped*, *epeszt*, *epekédik* származékokban, s vastag hangon rokona : *ap*, *apad*, *apaszt*. 3) Aprólékos mozgást, taglejtést jelent ezekben : *epecsel*, *epecselés*.

—EP, névképző, mint : *tel-ep*, *ter-ep*, *ker-ep*, *szer-ep*, *köz-ep*, *ül-ep*. Vastag hangon *ap* : *al-ap*, *har-ap* stb. Közép képző is *térdepel* szóban. l. P. mint képző.

EPE, (ep-e, tulajd. am. ev-ő, emésztő) fn. tt. *epé-t*. Zöldsárgás, néha feketés, igen keserü, szappanszerü saját hólyagba takart nedv az állati testben, mely az emésztésre szükséges, de ha nagy mértékben kiömlik, nyavalyákat okoz. *Keserü epe. Fekete epe,*

mely sűrűbb a közönséges epénél, a vérből fejlik ki, s a vesék mellékén gyűl öszve, különösen a mogorva, haragos emberekben nagy mennyiséggel találtatik. *Elöntötte az epe. Az epe bántja. Sok epéje van. Több epéje, mint vére.* (Km.) *Epéje sincs, mint a galambnak.* (Km.): azaz nem tud haragudni. Átv. ért. jelent kellemetlen érzést, haragot. *Másnak epét okozni.*

Rokonúl tekinthető a hellen ἧπαρ, latin *hepar*.

EPEBETEGSÉG, (epe-betegség) l. EPEKÓR.

EPÉCS, (ep-écs) elvont törzs *epécsél* szóban s jelent aprósággal bibelődést.

EPÉCSÉL, (ep-écs-él) önh. m. *epécsél-t.* Különféle taglejtéseket, aprólékos mozgásokat csinál. (Molnár Albert). Különösen a székelyeknél némi aprólékos munkával foglalkodik (Kriza János), szokottabban *p* előtéttel *pepécsél.*

EPÉCSÉLÉS, (ep-écs-él-és) fn. tt. *epécsélés-t,* tb. *—ék.* 1) Tagok mozgatása, taglejtés. 2) Apróséggal bibelődés, máskép : *pepécsélés.*

EPECZUKOR, (epe-czukor) ösz. fn. Az epében levő czukornemű állomány. (Picromel).

EPED, (ep-ed) önh. m. *eped-tem, —tél, —t* v. *—ett.* Általán, valamely teljesitetlen vágy miatt szenved, fogy, emésztődik. Különösen : szomjuságban, éhségben, nagy melegben szenved, étel, ital, árnyék után sóvárog; továbbá szerelem által emésztődik, szerelmét kielégíteni vágyik, a kedves után sohajtoz. Innen : *epedő szemek, epedő arcz, epedő szív, epedő szerelmes párok. Epedni valamiért, vagy valami után. Elepedni. Megepedni* (régies).

Rokon vele mély hangon : *apad.* Lehet *ev-ed* is, azaz evődik, emésztődik, a honnan *epeszt* és *emészt* sokszor hason értelemben vétetik.

EPEDÉS, (ep-ed-és) fn. tt. *epedés-t,* tb. *—ék.* Szenvedő állapot, midőn valamiért, valami után epedünk. V. ö. EPED.

EPEDÉTT, EPEDT, (ep-ed-ètt v. ep-ed-t) mn. tt. *epedt-et.* Valamely vágy által kinzott, gyötrött. V. ö. EPED. *Epedt szív. Mihez fogjak, epedt szív?* (Kártigám).

EPEDÉZ, (ep-ed-éz) önh. m. *epedéz-tem, —tél, —ètt.* Folytonosan vagy gyakran eped. *Epedezni a távollevő kedves után.*

EPEDÉZÉS, (ep-ed-éz-és) fn. tt. *epedézés-t,* tb. *—ék.* Gyakori vagy folytonos epedés.

EPEDŐ, (ep-ed-ő) mn. tt. *epedő-t.* Valamely vágy miatt szenvedő, fogyó; valamely ösztön kielégitése után sóvárgó. *Epedő szív, epedő szerelmes.* Képes kifejezésben : *epedő szemek, epedő arcz, csók után epedő ajkak.*

EPÉDŐLEG, (ep-ed-ő-leg) ih. Vágy miatt szenvedve, vagy valamely ösztön kielégitésére titkon sóvárogva.

EPEDSÉG, (ep-ed-ség) fn. l. EPEDTSÉG.

EPEDTSÉG, (ep-ed-t-ség) fn. tt. *epedtség-ét.* Szenvedő állapot, midőn valaki bizonyos vágyait, érzéki ösztöneit ki nem elégítheti. (Csúzinál).

EPEDVE, (ep-ed-ve) ih. l. EPEDŐLEG.

EPEEDÉNY, (epe-edény) ösz. fn. Boncztani ért. azon utak, csatornák, melyek által az epe a májból az epehólyagba, s innen ismét a gyomorba szivárog. (Ductus choledochus, ductus biliarii).

EPEÉR, (epe-ér) ösz. fn. Boncztanban, a gyomorba menő vérerek egyikének kettős ága, mely az epehólyagon keresztül huzódik. (Venae cysticae).

EPEFÖLÖSLEG, (epe-fölösleg) ösz. fn. Az epének kellő mértéken túli sokasága, bősége. (Polycholia).

EPEFŰ, (epe-fű) ösz. fn. l. FÖLDEPE.

EPEHAGYMÁZ, (epe-hagymáz) ösz. fn. Hagymáz-féle nyavalya, mely az epének szertelen kiömléséből ered, l. HAGYMÁZ.

EPEHIDEGLELÉS, (epe-hideg-lelés) ösz. fn. l. EPELÁZ.

EPEHÓLYAG, (epe-hólyag) ösz. fn. Körtealaku hártyaedény a májnak alsó részében, mely az epét foglalja magában.

EPEHÓLYAGGYÚLADÁS, (epe-hólyag-gyúladás) ösz. fn. Lobos bántalom az epehólyagban.

EPEINGER, (epe-inger) ösz. fn. Inger, melyet az epe kiömlése, nagy bősége gerjeszt. (Stimulus biliosus).

EPEITAL, (epe-ital) ösz. fn. Epével vegyitett vagy epekeserüségü ital.

EPEKÉDÉS, (ep-e-kéd-és) fn. tt. *epekèdés-t,* tb. *—ék.* Folytonos epedés, belső szomorkodás, vágyak általi emésztődés, valami után szüntelen sóvárgás.

EPEKÉDIK, (ep-e-kéd-ik) k. m. *epekéd-tem, —tél, —ètt.* Szüntelen eped, valami után folyvást vágyakodva emésztődik.

EPEKÉDŐ, (ep-e-kéd-ő) mn. tt. *epekédő-t.* Valami után sóvárogva vágyó, valamely vágy miatt emésztődő.

EPEKESERŰ, (epe-keserű) ösz. mn. Olyan keserű, mint az epe.

EPEKÓROS, (epe-kóros) ösz. mn. l. EPEKÓRSÁGOS.

EPEKÓRSÁG, (epe-kórság) ösz. fn. Nyavalya, mely az epeerek dugulása, vagy epekő, vagy vastag sürü vér, vagy az epének rendkivüli megrázása által támad, melytől az egész test, de különösen a szemek sárga színt öltenek, miért *sárgaságnak* is neveztk. Szélesb ért. mindenféle epenyavalya.

EPEKÓRSÁGOS, (epe-kórságos) ösz. mn. Epekórságban szenvedő, sínylődő. V. ö. EPEKÓRSÁG.

EPEKŐ, (epe-kő) ösz. fn. Kőnemű vagy kőkeménységü képlet, mely az epehólyagban támad.

EPEKÖZVEZETÉK, (epe-köz-vezeték) ösz. fn. Az epének köz útja, csatornája, mely az epét a gyomorba vezeti. (Ductus choledochus).

EPELÁZ, (epe-láz) ösz. fn. Láz, mely az epének nagy bősége és csipőssége által támad.

EPEMÉNET, **EPEMÉNETEL**, (epe-ménet v. -ménetel) ösz. fn. Csatorna, ér, melyen az epe a májból az epehólyagba, innen pedig a gyomorba szivárog.

EPEMIRIGY, (epe-mirigy) ösz. fn. Nyavalya, mely hányással, gyakori kinos és epés hasmenéssel, görcsökkel, és nagy szorongásokkal jár. (Cholera morbus). *Szóradozott epemirigy. Dögvészes epemirigy. Keleti, ázsiai epemirigy.*

EPÉR, fn. tt. *eprét.* Tájdivatosan *eperj.* E szónak értelme különféle tájszokás szerint változékony és ingatag. 1) Így nevezik a szamóczaféle növénynek és gyümölcsének fajait : *földi eper*, *kerti eper*, *mezei eper*, *gyalog*, *fiú-*, *leány-*, *kos-*, *csattogó*, *madár-*, *hárseper* stb. (Fragaria). *Epret szedni. Ő szedi az epret*, azaz, ő húzza a hasznot. (Km.) *Híres eperre nem kell kosárral menni.* (Km.).

„Epret szedek ott a berekben."
„Eprét szedi gyönge kezekkel."
Kisfaludy K.

2) Némely tájakon így hivják a szedret : *faeper* v. *fai eper* (Morus). 3) A Tisza vidékén mind az eper mind a szeder kétféle, t. i. *földi* és *fai eper*, melyek érett gyümölcse édes ; *földi* és *fai szeder*, melyek érett gyümölcse sötétkék, (honnan a *szederjes szinü* nevezet) s ize savanyú csipős.

Diószeginél a *szamócza* = *fragaria*, innen *földi eperj-szamócza*, fragaria vesca ; a *szederj* = *rubus*, az *eperjfa* = *morus*, ettől *selyem-eperjfa* morus alba (édes), *szederj-eperjfa* morus nigra (savanyú).

Az *eper* szót némelyek a német *Erdbeere*-ből származtatják. Különben rokonitható vele a héber פְּרִי (perí), mely am. földnek vagy fának gyümölcse (fructus sive terrae sive arboris. Joannis Simonis Lexicon), egyszerü német *Beere*, angol *berry*, svéd és dán *baer*, lengyel *ber* stb.

EPÉRALMA, (eper-alma) ösz. fn. Különös almafaj, mely piros szinü, kellemes borizü, és kedves zamatú, mint a szamóczaféle eper.

EPÉRFA, **EPÉRJFA**, (eper- v. eperj-fa) ösz. fn. Diószeginél am. *morus* ; fajai : *selyem eperfa*, melynek leveleivel élnek a selyemhernyók s gyümölcse édes (morus alba), és *szederj-eperfa*, melynek gyümölcse fekete, savanyú (morus nigra).

EPÉRFAGY, **EPÉRFAGYLALT**, (eper-fagy v. -fagylalt) ösz. fn. Fagylalt, melynek egyik fő alkotó része eperből, szamóczából áll. V. ö. FAGYLALT.

EPÉRJ, (epér-j) fn. tt. *epérj-et.* Annyi mint *eper.* A *j* csak toldalék, mint : *szeder szederj*, *mar marj*, *taré taréj*, *karé karéj* szókban.

EPÉRJÁCZINT, (epér-jáczint) ösz. fn. Növényfaj a jáczintok neméből, melynek virága kék, metszései fehérlők. Máskép : *kigyóhajma.* (Hyacinthus bothryoides).

EPÉRJES, (1), (epér-j-es) mn. tt. *epérjes-t*, tb. *—ek.* Eperrel bővelkedő, epres. *Eperjes pagony*, *erdő*, *mező.*

EPÉRJES, (2), sz. kir. város Sáros megyében ; falvak Arad és Pozsony megyékben ; és puszta Békés megyében. Helyr. *Eperjes-re*, *—én*, *—ről.*

EPERJESKE, falu Szabolcs megyében ; helyr. *Eperjeské-n*, *—re*, *—ről.*

EPERLÓHERE, (eper-ló-here) ösz. fn. Lóherefaj, melynek szárai a földön kúsznak. Nő Svécziában, Franczia- és Angolországokban.

EPÉRNEDV, (epér-nedv) ösz. fn. Földi eperből, szamóczából kinyomott, sajtólt zamatos nedv.

EPÉRPARAJ, (epér-paraj) ösz. fn. A parajok egyik különös faja, eperformáju bogyókkal. (Blitum capitatum).

EPÉRSZŐLŐ, (eper-szölö) ösz. fn. Igen szagos szölöfaj, idegen nevén *izabella-szölö.*

EPÉRVÍZ, (epér-víz) ösz. fn. 1) Eperlével kevert víz. 2) Epernedvből készített lél.

EPÉS, (ep-e-es) mn. tt. *epés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Akiben aránylag sok epe van. *Epés véralkatu.* Átv. ért. csipős, haragos, keserü. *Epés kifakadások. Epés ember. Epés beszéd. Epések lesznek talán szavaim ; de keserü*, *kinos emlékezetek támadnak lelkemben.* (Kölcsey).

EPESÁR, (epe-sár) ösz. fn. Megsürüsödött fekete epe, mely az embert kedvetlen mogorvává teszi. *Epesár viszketteti orrát.* (Guzmics, Theocrit).

EPESÁROS, (epe-sáros) ösz. mn. Kiben sok epesár fejlödik ki. Átv. ért. roszkedvü, haragos, ingerlékeny. *Epesáros mogorva ember.*

EPESÉG, (ep-e-ség) fn. tt. *epeségé-t.* Régies, am. keserv, keserüség, fájdalmas aggodalom, epétől származó szorongás. *Kérlek tégöd az epeségödérth*, *kith vallál avagy szenvedél.* (Benigna asszony imádságos könyve).

EPESIPOLY, (epe-sipoly) ösz. fn. Sipolyféle betegség az epehólyagban.

EPÉSÍT, **EPÉSIT**, (ep-e-es-ít) áth. m. *epésített*, htn. *—ni* v. *—eni.* Epével elönt, epével megkeserít, epéssé tesz.

EPÉSKÉDÉS, (ep-e-es-kéd-és) fn. tt. *epéskédés-t*, tb. *—ék.* Mérgeskedés, haragoskodás.

EPÉSKÉDIK, (ep-e-es-kéd-ik) k. m. *epéskédtem*, *—tél*, *—ett.* Keserü, csipős szavakkal él, mérgeskedik, haragoskodik.

EPÉSSÉG, (ep-e-es-ség) fn. tt. *epésség-ét.* Epének bősége ; tulajdonság, melynél fogva valaki epés, beszédében csipős, tetteiben hirtelen, haragos, mogorva.

EPESZT, (ep-eszt) áth. m. *epeszt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *epesz-sz.* Epedni kényszerít, gyötör, fogyaszt, emészt, belsőleg kinoz. *Epesztik öt a kielégítlen vágyak. Epeszti a szerelem. Epeszti a szomjuság*, *meleg*, *fáradság. Epesztik a gondok*, *aggodalmak.*

EPESZTÉS, (ep-eszt-és) fn. tt. *epesztés-t*, tb. *—ék.* Vágyak, gondok, aggodalmak stb. által belső gyötrése, kinzása, fogyasztása valakinek. V. ö. EPESZT.

EPÉTLEN, (ep-e-etlen) mn. tt. *epétlen-t*, tb. *—ék*. Epe nélkül levő. Átv. ért. csendes, béketűrő, nem haragos, nem csipős. *Epétlen szelid ember.*

EPEÜRÍTŐ, (epe-ürítő) ösz. mn. Ami a fölösleges epét a testből kihajtja. *Epeürítő szerek.* (Cholagogon).

EPEVEZETÉK, (epevezeték) ösz. fn. Azon csatorna vagy vonal, melyen az epe a májból az epehólyagba, s ebből a gyomorba vezettetik. (Ductus biliosus).

EPEVÍZ, (epe-víz) ösz. fn. Epével kevert víz, vagy az epének híg része.

EPÉZ, (ep-e-ez) áth. m. *epéz-tem, —tél, —ett.* Epével kever, vegyít, keserít, csipőssé tesz.

EPÉZÉS, (ep-e-ez-és) fn. tt. *epézés-t, tb. —ék.* Epével keverés.

EPICZKÉL, önh. m. *epiczkél-t.* A vadászok nyelvén mondják a bakdácsoló vagy baktató nyulról; mintegy *tipegél.*

EPLÉN, l. EPLÉNY.

EPLÉNY, (1), fn. tt. *eplény-t, tb. —ék.* A szánnak keresztfája, mely a szántalpakat öszvetartja, s melyre aztán egyéb teher tétetik. Két eplény van, első és hátulsó eplény. Némelyek eplénynek híják azt a keresztfát is elül, mely a rudat tartja. V. ö. SZÁN.

Egyezik vele a szláv *oplen.*

EPLÉNY, (2), falu Veszprém megyében; helyr. *Eplény-be, —ben, —ből* v. *—re.*

EPÖLY, falu Esztergom megyében; helyr. *Epöly-ön, —re, —ről.*

EPPEG, EPPENG, székelyes szók, *ép-eg*, másutt *épen* helyett. Szinte itt eléjön *eppen* is. „A király eppeng ma hirdettette ki.“ „A czipót eppen úgy elkészittette.“ Kriza János gyüjteménye.

EPRÉS, (epėr-ės) mn. tt. *eprės-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Eperrel bővelkedő. V. ö. EPÉR. *Epres erdő, epres kert, epres vidék.* 2) Miben epret tartanak. *Epres kosár.* Használják főnév gyanánt is, s ekkor (többese; *—ék*) oly helyet jelent, melyen eper terem.

EPRÉSCSALÁN, (eprés-csalán) ösz. fn. A csalánok neméhez tartozó növényfaj, melynek gyümölcsbarkái gömbölyük. Máskép: *olaszcsalán, vargamajórna.* (Urtica pilulifera).

EPRÉSZ, (1), (epėr-ész) fn. tt. *eprész-t*, tb. *—ék.* Aki epret szedeget.

EPRÉSZ, (2), (l. fönebb) áth. és önh. m. *eprész-tem, —tél, —ett.* Epret szed, epret keresgél.

EPRÉSZLEÁNY, (eprész-leány) ösz. fn. 1) Leány, ki epret szedeget. V. ö. EPER. 2) Kisfaludy Károly ily czimü költeménye.

EPRÉZ, (epėr-ės) önh. m. *epréz-tem, —tél, —ett,* par. *—z.* Epret eszik, csemegéz. *Egy kosárból epremi.*

EPRÉZÉS, (epėr-ez-és) fn. tt. *eprézés-t*, tb. *—ék.* Eper evése, éldelése.

ER, elvont gyök, melyből különféle családu származékok erednek. 1) Melyek növésre, származásra vonatkoznak, u. m. *er-dő, er-esztvény.* Előtéttel rokonai: *her*, (ló-her), *cser*, cserje, *ser*, sereng, serdül. Így *Erdöd* régi okiratokban gyakran *Herdöd* (Jerney. Nyelvkincsek). 2) Melyek menést, tovább haladást, folyamatot jelentenek, mint: *er-ed* (eredj innét!) *er-egél, er-gója*: a szanszkritban *ar* gyököt németül így értelmezik: gehen, erreichen. V. ö. ÉR ige és név. 3) Tartozik e gyök azon *r* gyökhangu szók osztályába, melyek cselekvési szilárd, határos, kitartó képességet jelentenek, u. m. *er-ő, er-ős, er-ény, er-ély.* Alaphangban és fogalomban rokonai: *bír, férj*, mint a latinban: *vir, vires*, és *virtus.* Hasonló a hellen *αϱ* ezen származékokban: *ʼαϱετή, ʼάϱϱʽην* vagy, *ʼάϱσην, ἄϱης*, a szanszkrit *arh* v. *erh*, (hatni, erősnek lenni), melytől származik: *arhasz* (érdemes, jeles) stb. továbbá *arjasz* (jeles, vitéz), *arisz* (harczos) stb. 4) Haragos, morgó hang: *erreg, erreget, ergelős.* Hasonlók a hellen *ʼοϱγή*, latin *ira*, magyar *ir-így*, *har-ag* stb. V. ö. mindenütt az egyes származékokat.

—ER, képző, mely képez a) neveket, mint: *sik-er, éb-er*, b) igéket, pl. *hev-er, tek-er.* Hangrendi változattal: *ėr, ar, or, ör*, mint: *hėng-ėr, fany-ar, bod-or, gönd-ör, pėd-ėr, tak-ar, kot-or.* Részletesebben lásd: R.

ERÁNT, Tájdivatos kiejtése a helyesebb *iránt* szónak, különbözik *aránt*, l. ezeket.

ERÁNY, fn. Tájdivatos szó, helyesebben lásd: IRÁNY. Különbözik *arány.*

ERÁNYOZ, (er-ány-oz) l. IRÁNYOZ.

ERCSE, NAGY—, falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Ercsé-n, —re, —ről.*

ERCSEN v. ERCSÉN, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Vas megyében; helyr. *Ercsén-be, —ben, —ből.*

ERCSÉNY, falu Fejér megyében; helyr. *Ercsény-be, —ben, —ből.*

ERCSI, l. ERCSÉNY.

ERCZEPATAKA, puszta Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *Erczepataká-n, —ra, —ról.*

ERDEI, (am. er-dő-i) mn. tt. *erdei-t*, tb. *—ek.* 1) Erdőben lakó. *Erdei vadak, erdei madarak, erdei macska, erdei kakas, kan, menyét, erdei csoda.* (Faludi).

„Az égi madarak
És erdei vadak
Őtet imádják,
És magasztalják.“
(Karácsoni ének).

Ordít, mint az erdei fülemile, (km.) azaz, farkas. 2) Erdőben termő. *Erdei fák, erdei édes gyökér, erdei liliom, szeder, erdei mustár.* 3) Erdőben használt, erdőre vonatkozó, erdőt illető. *Erdei munka. Erdei öl. Erdei legeltetés. Erdei utak. Erdei sötétség.*

ERDÉLY, (erdő-elve, erdő-elvő) fn. tt. *Erdély-t.* Nagyfejedelemség, Magyar-, Gács-, Moldva- és Oláhországok között, máskép: *Erdélyország*, régen *Erdő elve* v. *Erdő elvő*, azaz erdőn (erdőségen) túl fekvő,

t. i. ország. (Transylvania). Így mondák a régiek ezt is : *Havas elvö földe* (Szabó Dávid), *Duna elvö felsö Magyarország* (Heltai Krónikája). Béla király jegyzöjénél : *Erdewelu* (= Erdő-elv v. -elő). Ma is Kolosvárnak külvárosa *Híd-elve* nevezetü, azaz hídon túl levő. Eléjön a szláv nyelvekben is ; a román *árdiálu*-nak mondja ; törökül is *erdel*, melyek mind a magyarból kölcsönözvék. Az Érdy-codexben (Szent István király legendájában) eléjön *Erdöség* nevezete alatt is. Nagy-Magyarországtól megkülönböztetve Kis-Magyarországnak is neveztetett.

ERDÉLYI, (erdély-i) mn. tt. *erdélyi-t*, tb. *—ek.* 1) Erdélyből való. *Erdélyi lovak.* 2) Erdélyben készitett, termett. *Erdélyi gyertya. Erdélyi borok.* 3) Erdélyben divatozó. *Erdélyi törvények, szokások, beszédjárások.* 4) Általán, Erdélyre vonatkozó, Erdélyt illetö. *Erdélyi utak, kereskedés. Erdélyi országgyülés.* 5) Több nemzetség és család vezetékneve.

ERDÉLYIES, (erdély-i-es) mn. tt. *erdélyies-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Erdélyi szokást mutató, erdélyi alakot viselö. *Erdélyies viselet, táncz, beszédjárás. Erdélyies lószerszám, kocsi.*

ERDÉLYIESEN, (erdély-i-es-en) ih. Erdélyies módon.

ERDÉSZ, (er-ed-ő-ész) fn. tt. *erdész-t*, tb. *—ék.* 1) Általán, erdők mivelésével foglalkodó, s ahhoz értő szakember. 2) Erdőségre felügyelő tiszt.

ERDÉSZET, (er-ed-ő-ész-et) fn. tt. *erdészet-ét.* Minden, ami az erdők miveléséhez, fentartásához, czélirányos felosztásához, szóval az erdőkkel való bánásmódhoz tartozik.

ERDÉSZETI, (er-ed-ő-ész-et-i) mn. tt. *erdészeti-t*, tb. *—ek.* Erdészethez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Erdészeti ismeretek.*

ERDÉSZETILEG, (er-ed-ő-ész-et-i-leg) ih. Erdészet szabályai, módja szerint.

ERDÉSZGYŰLÉS, (erdész-gyűlés) ösz. fn. Erdészek, mint illető szakemberek öszvejövetele, tanácskozása az erdőmivelés ügyében.

ERDÉSZHÁZ, (erdész-ház) ösz. fn. Az erdőkre felügyelő tisztek, szolgák, illetőleg vadászok erdei háza, laktanyája.

ERDÉSZISKOLA, (erdész-iskola) ösz. fn. Tanintézet, melyben erdészek képeztetnek.

ERDÉSZKÖNYV, (erdész-könyv) ösz. fn. 1) Könyv, melyben az erdészetet illető törvények és rendeletek foglaltatnak. 2) Erdészethez, mint iparághoz tartozó ismeretek könyve. 3) Könyv, melyben az erdőre fordított költségek, az erdei jövedelmek stb. följegyezvék.

ERDÉSZLAK, (erdész-lak) ösz. fn. lásd : ERDÉSZHÁZ.

ERDÉSZSZABÁLY, (erdész-szabály) ösz. fn. Az erdők rendszeres mivelését illető, tárgyazó szabály.

ERDŐ, (er-d-ő am. er-ed-ő) fn. tt. *erdő-t*, tb. *—k.* Személyragozva : *erdöm*, *erdöd*, *erdöje* v. *erdeje*, *erdöjök* v. *erdejök*. *Erdöim* v. *erdeim*, *erdöid* v. *erdeid* stb. Magas fákkal benőtt nagyobb kerületü és terjedelmü föld. *Sürü, ritka erdö. Tölgy-, cser-, bükk erdö, nyárfa erdö. Bakonyi erdö* v. *Bakony erdeje. Farkas erdeje. Vértesi, csellényi erdö. Magas, sötét erdö. Makkos erdö. Szabad erdö. Tilos erdö. Vadon erdö. Erdöre járni száraz ágért.*

„Hová hová barna legény ?
Az erdőre,
Száraz ágért sütni főzni
Menyekzőre." (Népd.)

„Száz meg száz madárhang
Szól az árnyas erdőn, titkait beszélvén."
Arany.

Erdöre fát hordani. (Km.) azaz, fölösleges munkát tenni. *Fától nem látja az erdöt.* (Km.) *Szálfa nem erdö.* (Km.) *Kihajtani az erdöre. Erdöben bujkálni, tanyázni.* Szélesebb ért. kevesebb fából álló liget, sürüség. *Kert alatti erdö. Kerek erdö. Nyirott erdö. Füzfa erdö.* 3) Képes kifejezésben hasonlatosságul használtatva jelent sokaságot. *Erdöként nyomultak elö az ellenség dárdái. Nö a haja, mint az erdö.*

Törzse a növésre, származásra vonatkozó : *ered*, (ered-ő, erdő). Rokonai a régies magyar *eresztvény*, továbbá a szanszkrit *ardh*, (emel, növekedik), lat. *ordior*, arab *erz* stb.

ERDŐALJA, falu Erdélyben Küküllő megyében ; helyr. *Erdöaljá-n, —ra, —ról.*

ERDŐ-ARANYOS, falu Kővár vidékében ; helyr. *—Aranyos-on, —ra, —ról.*

ERDŐBECSLÉS, (erdő-becslés) ösz. fn. Becslés, mely által az erdő értékét meghatározzák.

ERDŐBECSÜ, (erdő-becsü) ösz. fn. Becsü, mely által az illető becsüszemély vagy személyek az erdőnek értékét meghatározzák, megbecsülik. V. ö. BECSÜ, BECSÜL.

ERDŐBELI, (erdő-beli) ösz. mn. Erdőben levő ; l. ERDEI.

ERDŐ-BÉNYE, mezőváros Zemplén megyében ; helyr. *—Bényé-n, —re, —ről.*

ERDŐBÉR, (erdő-bér) ösz. fn. Bér, melyet az erdőnek, illetőleg erdő terményeinek használatáért fizetnek.

ERDŐBERDŐ, (erdő-berdő) iker fn. Népmesékben használt kifejezés. *A mesék hösei erdönberdön bujdosnak keresztül.*

ERDŐBIRÓ, (erdő-biró) ösz. fn. Közhatósági személy, ki az erdők körül előforduló perekben, ügyekben, károkban az erdészi törvények vagy szokások szerént itél.

ERDŐBIRSÁG, (erdő-birság) ösz. fn. Birság, vagy is büntetés, melyre azok itéltetnek, kik az erdőkben kárt tettek.

ERDŐBIRTOK, (erdő-birtok) ösz. fn. Olyan birtok, mely erdőből áll.

ERDŐBIRTOKOS, (erdő-birtokos) ösz. fn. Kinek erdeje van.

ERDŐBÜNTETÉS, (erdő-büntetés) ösz. fn. Helyesebben l. ERDŐBIRSÁG.

ERDŐ-CSANÁD, ERDŐ-CSINÁD, falu Thorda megyében; helyr. —*Csanád-on*, —*ra*, —*ról*.

ERDŐCSKE, (1), (er-ed-ő-cs-ke) fn. tt. *erdőcské-t*. Kicsi erdő, liget.

ERDŐCSKE, (2), falu Sáros megyében; helyr. —*Erdőcské-n*, —*re*, —*ről*.

ERDŐCSŐSZ, (erdő-csősz) ösz. fn. Csősz, ki az erdőkre felügyel, hogy kár, lopás ne történjék bennök. Máskép : *erdőkerülő*.

ERDŐD, mezőváros Szathmár megyében, és falu Verőcze megyében; helyr. *Erdőd-ön*, —*re*, —*ről*. Beregh megye régi neve is *Erdőd* (Jerney).

ERDŐDKA, falu Árva megyében; helyr. *Erdődká-n*, —*ra*, —*ról*.

ERDŐÉGÉS, (erdő-égés) ösz. fn. Az erdőnek szétharapozó tűz által pusztulása.

ERDŐFA, (erdő-fa) ösz. fn. 1) Az erdőben, vadon nőtt fa. 2) Igen sok fa. *Egész erdőfát hordtak be udvarába.*

ERDŐFALVA, helységek Erdélyben, Hunyad és Kolos megyékben; helyr. *Erdőfalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

ERDŐFELVIGYÁZÓ, (erdő-fel-vigyázó) ösz. fn. Erdésztiszt, ki az erdőkre tudományos gazdasági tekintetben felvigyáz.

ERDŐFÖLD, (erdő-föld) ösz. fn. 1) Az elrohadt erdei falevelek által megkövéritett televény föld. 2) Irtásföld.

ERDŐGAZDASÁG, (erdő-gazdaság) ösz. fn. Gazdaság, mely az erdők ültetésével s nevelésével foglalkodva, azokból hasznot, nyereséget hajtani iparkodik.

ERDŐGYOM, (erdő-gyom) ösz. fn. Mindenféle gaz, mely az erdőket részént rutítja, részént azok ártalmára van.

ERDŐGYŰLÉS, (erdő-gyűlés) ösz. fn. Helyesebben l. ERDÉSZGYŰLÉS.

ERDŐHASZNÁLÁS, (erdő-használás) ösz. fn. Az erdő mindenféle terményeinek, úgymint, fáknak, makknak, gubacsnak, fagyöngynek stb. haszonra fordítása, illő czélokra alkalmazása.

ERDŐHÁT, (1), (erdő-hát) ösz. fn. Erdővel benőtt hegyhát. Ilyen szók : *cserhát*, *homokhát*, *vishát*. *Erdőháton lakni*, azaz erdős hegyen.

ERDŐHÁT, (2), puszta Szala megyében; helyr. *Erdőhát-on*, —*ra*, —*ról*.

ERDŐHATÁR, (erdő-határ) ösz. fn. Az erdőségnek végszélei, melyek azt a nemerdős tértől elválasztják. Továbbá, két vagy több külön erdők között vont határvonal.

ERDŐHATÁRKŐ, (erdő-határkő) ösz. fn. Jelkő, mely az erdő határát mutatja ki.

ERDŐHATÁROSZLOP, (erdő-határ-oszlop) ösz. fn. Oszlop, mely kimutatja, kijelöli, hol van az erdőnek határa.

ERDŐHÁTI, (erdő-háti) ösz. mn. Erdőhátra való, ott lakó. *Erdőháti szénégetők.*

ERDŐHÁTSÁG, (erdő-hátság) ösz. fn. Erdőkkel benőtt magasság, hegység. *Bakonyi*, *vértesi*, *börzsönyi erdőhátság.*

ERDŐHEGY, falu Arad megyében; helyr. *Erdőhegy-én*, —*re*, —*ről*.

ERDŐHELY, puszta Bihar megyében; helyr. *Erdőhely-én*, —*re*, —*ről*.

ERDŐHIVATAL, (erdő-hivatal) ösz. fn. 1) Gazdasági, tiszti kar, melynek hivatása az erdőkre felügyelni, azokat jó karban tartani, s belőlök hasznot hajtani. 2) A tisztség egyes ága, melyet az erdőre ügyelő, erdősz stb. visel.

ERDŐHŰBÉR, (erdő-hű-bér) ösz. fn. Erdő, vagy erdőrész, melyet valaki hűbérben bír. V. ö. HŰBÉR.

ERDŐIGAZGATÓ, (erdő-igazgató) ösz. fn. Erdészeti főtiszt, kitől az erdőhivatal függ. *Kir. kincstári erdőigazgató.*

ERDŐIGAZGATÓSÁG, (erdő-igazgatóság) ösz. fn. Az erdőigazgató hivatala, azaz, az erdőigazgató az alája rendelt tiszti karral együtt.

ERDŐIRNOK, (erdő-irnok) ösz. fn. Alsóbbrendű tiszt, ki az erdőigazgatóságnál irnoki hivatalt visel.

ERDŐIRTÁS, (erdő-irtás) ösz. fn. Az erdőnek kivágása, és többé be nem ültetése, hanem valamely más czélra, például, szántóföldre forditása. *Erdőirtás ellen hozott rendeletek.*

ERDŐISPÁN, (erdő-ispán) ösz. fn. Erdésztiszt, ki ispán czím alatt működik kiszabott körében.

ERDŐISTEN, (erdő-isten) ösz. fn. A régi mythologiai világ képzelt istene, kinek pártfogása alatt álltanak az erdők, s a mese szerént erdőben lakott. (Sylvanus).

ERDŐJÁRÁS, (erdő-járás) ösz. fn. Az erdőnek hivatalos vagy törvénykezés miatti megjárása, megvizsgálása. Olyan szó, mint *határjárás*.

ERDŐJEGY, (erdő-jegy) ösz. fn. Jegy, melyet a fákon tesznek, midőn kijelölik közőlök a kivágandókat.

ERDŐJOG, (erdő-jog) ösz. fn. 1) Jog, melylyel valamely erdőbirtokos bír. 2) Törvények, és felsőbb rendeletek foglalata, melyek az erdőkre nézve hozattak.

ERDŐJÖVEDELÉM, (erdő-jövedelém) ösz. fn. Jövedelem, mely az erdei terményekből bekerűl, úgymint : épület-, tűzifa-, gubacs-, makkjövedelem.

ERDŐKE, (er-ed-ő-ke) fn. tt. *erdőkét*. Erdei pacsirta.

ERDŐKERÜLET, (erdő-kerület) ösz. fn. Az erdőnek, erdőségnek bizonyos osztálya, melynek saját felügyelői, vadászai, kerülői stb. vannak.

ERDŐKERÜLŐ, (erdő-kerülő) ösz. fn. Alsóbbrendű erdei tiszt vagy vadász, vagy csősz, ki az erdőt károk ellen őrzi, s mind az álló, mind a kivágott fákra vigyáz. Dunán túl egyszerűen : *kerülő*.

ERDŐ-KÖVESD, falu Heves megyében; helyr. *-Kövesd-én, —re, —ről.*

ERDŐKÖZ, (erdő-köz) ösz. fn. Vidék, térség, melyet erdők vesznek körül. *Bakonyból és Zircz, erdőközben feküsznek.*

ERDŐKÖZI, (erdő-közi) ösz. mn. Erdőközben levő, fekvő, vagy onnan való. *Erdőközi faluk, pusztát, irtások. Erdőközi lakosok.*

ERDŐL, (er-d-ő-l) áth. m. *erdöl-t.* Erdőt vág, vagy az erdő fáinak száraz ágait tördeli. Innen : *ágerdőlő*, azaz szárazágszedő.

ERDŐLAKOS, (erdő-lakos) ösz. fn. Aki erdőben, erdők között lakik.

ERDŐLEGELŐ, (erdő-legelő) ösz. fn. Legelő az erdei fák alatt vagy között; harasztos, cserjés, csalitos legelő.

ERDŐLÉS, (er-d-ő-l-és) fn. tt. *erdölés-t*, tb. *—ék.* Erdővágás; erdő ágainak lebotolása. *Ágerdőlés.* Különösen : az erdőnek évenként rendszeres osztályok szerénti vágása.

ERDŐLL, falu a Végvidéken a szluini ezredben; helyr. *Erdőll-be, —ben, —ből.*

ERDŐLOPÁS, (erdő-lopás) ösz. fn. Mindenféle lopás, mely az erdei terményekben történik, pl. falopás, gubacslopás stb.

ERDŐLŐBÉR, (erdőlő-bér) ösz. fn. Bér, melyet valaki azért fizet, hogy az erdőből bizonyos minőségű és mennyiségű fát vághasson.

ERDŐPÉNZ, (erdő-pénz) ösz. fn. l. ERDŐLŐBÉR.

ERDŐMANÓ, (erdő-manó) ösz. fn. Mesés szellem, gonosz lélek, mely az erdőkben tanyázni mondatik.

ERDŐMÉGYE, (erdő-mégye) ösz. fn. Megye, mely az erdővágásokat elválasztja, egyszersmind közlekedési út gyanánt szolgál. V. ö. MÉGYE.

ERDŐMESTER, (erdő-mester) ösz. fn. Erdőkre felügyelő tiszt, kinek igazgatása alatt vadászok, kerülők, s egyéb alsó rendü erdei szolgák vannak; máskép *vadászmester, fővadász.*

ERDŐMIVELÉS, (erdő-mivelés) ösz. fn. Az erdőknek bizonyos szabályok szerénti ültetése, ápolása és fentartása.

ERDŐMORAJ, (erdő-moraj) l. ERDŐZUGÁS.

ERDŐNYARGALÓ, (erdő-nyargaló) ösz. fn. Lóháton járó erdőkerülő, lovas erdőcsősz.

ERDŐŐRZŐ, (erdő-őrző) ösz. fn. l. ERDŐCSŐSZ.

ERDŐRENDELET, (erdő-rendelet) ösz. fn. Felsőbb rendelet, mely az erdők mivelése és fentartására czélzó szabályokat foglalja magában.

ERDŐRITKITÁS, (erdő-ritkitás) ösz. fn. A sürien nőtt erdei fáknak közben-közben kivágása, vagy az erdő egyes tábláinak vágás alá vevése, kipusztítása.

ERDŐROBOT, (erdő-robot) ösz. fn. l. ERDŐSZAKMÁNY.

ERDŐRONTÁS, (erdő-rontás) ösz. fn. Mindenféle kártétel akár a növekedő fiatal erdőben, akár a nagy fákban, pl. midőn a pagonyt a marhákkal megrágatják.

ERDŐRONTÓ, (erdő-rontó) ösz. fn. Aki bármely módon kárt tesz az erdőben.

ERDŐS, (er-d-ő-s) mn. tt. *erdős-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Erdőkkel benőtt, bővelkedő. *Erdős vidék, erdős hegyek, erdős hely, erdős sziget.*

ERDŐSFA, falu Szala megyében; helyr. *Erdősfá-n, —ra, —ról.*

ERDŐSÉG, (er-d-ő-ség) fn. tt. *erdőség-ét.* Több erdőnek öszvege, messze kiterjedt erdők; erdős hely. *Bakonyi, vértesi, pilisi, mátrahegyi erdőség.* Az Érdycodexben am. Erdély (noha itt szintén eléjön *Erdel* is : erdeli vajda). „És Erdőség az időtül fogva Magyarországhoz hallgatott mind ez ideiglen.

ERDŐSHÁZA, puszta Somogy megyében; helyr. *Erdősházá-n, —ra, —ról.*

ERDŐSÖDIK, (er-ed-ő-s-öd-ik) k. m. *erdősödtem, —tél, —ött.* Erdőssé kezd lenni, erdőkkel benő. *Erdősödik a folyó melléke*, midőn az árviz hozta famagok kikelnek, s elsarjadzanak rajta.

ERDŐSÜL, (er-ed-ő-s-ül) önh. lásd : ERDŐSÖDIK.

ERDŐSZ, ERDŐSZET, stb. l. ERDÉSZ, ERDÉSZET.

ERDŐSZÁDA, falu Szathmár megyében; helyr. *Erdőszádá-n, —ra, —ról.*

ERDŐSZAK, (erdő-szak) ösz. fn. Az erdőnek egyes osztálya, része, pl. egy-egy vágás; vagy oly rész, melynek külön-külön kerülői, vadászai vannak.

ERDŐSZAKÁL, falu Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *Erdőszakál-on, —ra, —ról.*

ERDŐSZAKMÁNY, (erdő-szakmány) ösz. fn. Néhai jobbágyi munka, melyet úrbér szerént az uraság erdejében végezniök kellett, milyenek a pagonyok nyesése, favágás stb.

ERDŐSZÁMADÁS, ERDŐSZÁMVETÉS, (erdő-szám-adás v. -szám-vetés) ösz. fn. Számadás az erdőkre fordított költségekről, és a belőlök kapott jövedelemről.

ERDŐSZÁMLA, (erdő-számla) ösz. fn. Számla, gazdasági könyvekben, mely az erdő állapotát, különösen az erdőre fordított kiadásokat és az erdő jövedelmeit mutatja ki. V. ö. SZÁMLA.

ERDŐSZÉK, (erdő-szék) ösz. fn. Itélő biróság, mely az erdők körül eléforduló ügyeket, pereket elintézi.

ERDŐSZÉL, (erdő-szél) ösz. fn. Az erdőnek külső kerülete, mely az erdőhatárra dől. *Erdőszélen legtöbb károk történnek a fákban.*

ERDŐSZEMLE, (erdő-szemle) ösz. fn. Az erdő állapotának hivatalos megtekintése, megvizsgálása.

ERDŐ-SZENGYEL, falu Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *—Szengyel-én, —re, —ről.*

ERDŐ-SZENT-GYÖRGY, falu Erdélyben, Maros székben; helyr. *—Szent-György-ön, —re, —ről.*

ERDŐSZET, l. ERDÉSZET.

ERDŐSZFAJD, (erdősz-fajd) ösz. fn. Fajdnemű madarak faja, mely erdőkben lakik.

ERDŐSZOLGA, (erdő-szolga) ösz. fn. Általános neve minden alsórendű erdei cselédnek, milyenek a csőszök, kerülők stb.

ERDŐSZOLGÁLAT, (erdő-szolgálat) ösz. fn. Szolgálat, melyet valaki az erdők körül végez, pl. a csőszök, kerülők, erdőnyesők, favágók stb. szolgálata.

ERDŐ-SZOMBATTELKE, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *—Szombattelké-n*, *—re*, *—ről.*

ERDŐTAN, (erdő-tan) ösz. fn. Tan, az erdőültetés, erdőnevelés, és annak czélirányos használása felől.

ERDŐTANÁCSNOK, ERDŐTANÁCSOS, (erdő-tanácsnok v. -tanácsos) ösz. fn. A rendszerezett nagyobb urodalmi erdőszhivataloknál tanácsos czímmel biró erdőigazgató.

ERDŐTANINTÉZET, (erdő-tan-intézet) ösz. fn. Intézet, melyben erdőtani ismeretekre oktatják az illető tanítványokat, erdészeti iskola.

ERDŐTELEK, falu Heves megyében, helyr. *Erdőtelek-én*, *—re*, *—ről.*

ERDŐTENYÉSZTÉS, (erdő-tenyésztés) ösz. fn. Erdei fák szaporitása; a gazdaság azon ága, mely az erdők mivelésével foglalkodik.

ERDŐTISZT, (erdő-tiszt) ösz. fn. Minden tiszt, ki az erdészeti hivatalhoz tartozik, milyenek: erdőfelügyelő, erdőigazgató, erdőispán, erdőmester, erdőirnok.

ERDŐTISZTSÉG, (erdő-tisztség) ösz. fn. 1) Az erdőtisztek öszvege, testülete. 2) Erdészeti hivatal. *Erdőtisztséget viselni.*

ERDŐTÖRVÉNY, (erdő-törvény) ösz. fn. Törvény, vagy törvények öszvege, melyek az erdőkre nézve hozattak.

ERDŐTÖRVÉNYKÖNYV, (erdő-törvény-könyv) ösz. fn. Törvénykönyv, melyben az erdőket illető törvények foglaltatnak.

ERDŐTUDOMÁNY, (erdő-tudomány) ösz. fn. Az erdőmivelést, erdőtenyésztést illető tanok rendszeres foglalata, eléadása.

ERDŐTUDOMÁNYI, ERDŐTUDOMÁNYOS, (erdő-tudományi v. -tudományos) ösz. mn. Erdőtudományt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Erdőtudományi leczkék, eléadások.*

ERDŐTULAJDONOS, (erdő-tulajdonos) ösz. fn. l. ERDŐBIRTOKOS.

ERDŐURASÁG, (erdő-uraság) ösz. fn. Erdővel biró uraság; uraság, kihez valamely erdő tartozik. *Ki itt az erdőuraság?*

ERDŐÚT, (erdő-út) ösz. fn. Út az erdő vágásai vagy osztályai között, mely megyéül is, közlekedésül is szolgál.

ERDŐÜGYELŐ, (erdő-ügyelő) ösz. fn. Felsőbb rangu erdésztiszt, ki az erdőkre, s az erdei alsóbb tisztekre felvigyáz.

ERDŐVADÁSZ, (erdő-vadász) ösz. fn. Valamely erdő területén szolgáló, s arra felügyelő vadász.

ERDŐVÁGÁS, (erdő-vágás) ösz. fn. 1) Az erdő fáinak kivágása. 2) Az erdőnek egyes osztályai, melyek évsor szerént, pl. a kemény fánál, rendszerént hatvanadik év után fejsze alá kerülnek.

ERDŐVÉG, falu Szerém megyében; helyr. *Erdővég-én*, *—re*, *—ről.*

ERDŐZUGÁS, (erdő-zugás) ösz. fn. A sürü szálas erdőnek sajátságos moraja, midőn a szél a fák felső magas részét mozgásba hozza, alúlra pedig nem hathatván, itt minden csendben nyugszik.

ERE, (er-e) régies fn. tt. *erét.* Gyeplő vagy fék, melylyel t. i. a lószáját megeresztik, vagy visszarántják. Megvan az uigur nyelvben is.

ERED, (er-ed) önh. m. *ered-tem*, *—tél*, *—ett* v. *ered-t.* Az *ér* gyökből származván (l. ÉR fn.), 1) Am. ér gyanánt fakad, kifakad, folyást kap, foly, érré lesz. Kiható ragu nevet kiván. *A Vág, Sajó és Hernád a Király-hegyből erednek. Ez a vér orromból eredt. Ered a bor a csapra ütött hordóból.* 2) Távolító vagy kiható ragu nevekkel, am. származik, szakad. *Sz. István király Árpádtól, vagy Árpád véréből eredt. A magyarok Ázsiából eredtek Európába.* 3) Támad, keletkezik. *Hirtelen nagy szél eredt.* 4) Tulajdonító ragu névvel, am. valamihez nagy hatással fog, nagyon neki indúl. *Útnak eredni. Sirásnak, szomorúságnak, bánatnak, nevetésnek eredni. Neki ered a futásnak, a beszédnek. Neki ered az esésnek* v. *neki ered az eső, hó.* 5) Beható ragu névvel am. bele kap. *Szóba eredni, beszédbe, perbe eredni valakivel.* 6) Megyen, kivált a régieknél. „Mert erede az császárhoz." Katalin verses legendája. „És igy kierede ő zarándoklatjának helyéből." (Bécsi cod.) „És egyembe eleredének és jutának Bethlehembe." (Ugyanott). 7) Parancsoló módban am. menj, takarodjál, lódúlj. *Eredj innen! Eredjetek!* de buzditó értelemben is.

„Két isten nyit pályát — a Hit s Szerelem —
Eredj s a nemes szív s isteni értelem,
Mutasd meg, mit érnek."

Kazinczy Ferenczhez Kis János.

Öszvetételei: *elered, megered, kiered. Elered az orra vére. Elered a csapraütött bor. Megered az eső, zápor. Megered az elültetett fa.*

EREDENDŐ, (er-ed-end-ő) mn. tt. *eredendő-t.* Tulajdonkép annyit tenne, mint, ami eredni, támadni, származni fog. Keresztény vallási értelemben jelent olyasmit, mi Ádámtól kezdve apáról fiúra száll, mi az első embertől származva által megy az egész emberi nemre. *Eredendő bűn* (Peccatum originale), Ádám büne, melyet elkövetvén, a természetfölötti isteni kegyelmet elvesztette, és a bűnökre hajlandóvá lőn, s mely veszteség és rosz hajlam, az Ádámtól származott egész emberi nemre elterjede.

EREDÉS, (er-ed-és) fn. tt. *eredés-t*, tb. *—ék.* 1) Valaminek ér gyanánt kifolyása. 2) Származás, keletkezés. V. ö. ERED. *Pannoni tő-eredés* (Horv. E.)

EREDET, (er-ed-et) fn. tt. *eredet-ét.* 1) Valaminek keletkezete, támadata, kezdete. *Ez a dolog eredete. Gonosz eredetnek gonosz a vége.* (Km.) 2) Származat. *Magyarok eredete.* V. ö. ERED, és EREDETI.

EREDETI, (er-ed-et-i) mn. tt. *eredeti-t*, tb. *—ek.* Ami az első forrásból ered, származik; ami nem más vagy mások közbejártával, vagy példájára, hanem közvetlenül sajátmagunkból van merítve. *Eredeti gondolat,* mely saját elménk szüleménye. *Eredeti színmű. Eredeti költemények. Eredeti nyelv,* mely nem más elemeiből vagy romjaiból készült. *Eredeti festés* (nem másolat). *Eredeti aláirás* (az aláirónak tulajdon kezeirása). *Eredeti oklevél. Eredeti ember,* kinek sajátságos, és másokat épen nem követő cselekvésmódja, szokásai vannak. Használják főnév gyanánt is. *A másolatot öszvehasonlítani az eredetivel. Ezen másolat az eredetivel mindenben megegyezik.*

EREDETILEG, (er-ed-et-i-leg) ih. Eredeténél fogva, eredetére nézve.

EREDETISÉG, (er-ed-et-i-ség) fn. tt. *eredetiség-ét.* 1) Tulajdonság, melynél fogva valami nem utánzás, vagy mások követése, majmolása által származott, hanem első forrásból, a cselekvőnek önerejéből vette kezdetét, származását. *Gondolat, költemény eredetisége. Oklevél, festemény eredetisége.* 2) A cselekvési, társalgási módnak sajátossága, tiszta egyedisége, mely a köz cselekvési és társalgási módtól egészen elüt. *Ezen ember tetteiben és beszédében sok eredetiség van.*

EREDMÉNY, (er-ed-mény) fn. tt. *eredmény-t*, tb. *—ék.* Ami valamely vizsgálat, megtekintés, kutatás, számitás stb. után ered, elétünik; ami mintegy kifoly valamiből. *Ezen könyv hosszas, és mély gondolkozás eredménye. Két oklevél lett kutatásaim eredménye. Fáradságomnak nem lett semmi eredménye.* Szélesebb ért. minden, ami valamiből ered, következik. *Íme, ez az eredménye könnyelmüségednek.*

EREDMÉNYDÚS, (eredmény-dús) ösz. mn. Aminek nagy sikere, sok következménye van. *Eredménydús kutatások.*

EREDMÉNYÉZ, (er-ed-mény-éz) áth. m. *eredményéz-tem, —tél, —étt.* Valamiben bizonyos eredményt szül. *Jól fölszerelt gazdaság aránylag több jövedelmet eredményez.*

EREDMÉNYTELEN, (er-ed-ményte-len) mn. tt. *eredménytelen-t*, tb. *—ék.* Eredmény nélküli, a minek semmi eredménye. Mint igehatározó: eredménytelenül, eredmény nélkül.

EREDŐ, (1), (er-ed-ő) mn. tt. *eredő-t.* Ami ered, származik.

EREDŐ, (2), (l. fönebb) fn. tt. *eredő-t.* Elmenő, útra készülés. *Már régen eredőben van. Régóta fújja az eredőt.* Élnek vele Balaton vidékén.

EREDVÉNY, (er-ed-vény) fn. lásd: EREDMÉNY.

—**ERÉG**, (er-ég) ösz. képző, aprózva gyakorító értelemmel: *bizs-erég, did-erég.* Az elsőt is ejthetni zárt é-vel: *ér-ég.*

EREGEL, (er-eg-el) önh. m. *eregel-t.* 1) Lassan mendegél, folydogáló *ér* módjára előbb-előbb halad. Székely szó. 2) Csoportosan mendegél. *Eregelnek a juhok.*

EREGÉL, l. EREGEL.

ERÉGET, (er-é-get v. er-eg-et) áth. m. *erégettem, —tél, —étt,* par. *erégess.* 1) Egymás után folyat, ér gyanánt elfolyni készt, enged. *Elereget. Zúgó által rétre eregetni a vizet. Korsókba eregetni a bort.* 2) Egymás után menni hagy, bocsát. *Vége a háborunak, eregetik a katonákat. Istállóból eregetik a lovakat, ökröket. Eregetni a foglyokat. Haza eregetni az iskolás fiúkat.* 3) Küldözget, bocsátgat. *Kémeket eregetni az ellenség földére.*

„Ím tisztúlni látom az eget,
S rám a nap szép sugárt ereget.“

Kazinczy F.

Öszvetételek: *Beeregetni a vizet a csatornába. Eleregetni az apró halakat. Kieregetni a borjúkat a mezőre. Leeregetni a pallásról a zsákokat. Leeregetni a hegyről a fákat. Leeregetni a borokat a pinczébe.*

ERÉGETÉS, (er-é-get-és) fn. tt. *erégetés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit vagy valakiket eregetünk. V. ö. ERÉGET.

EREJEDZÉS, (er-ej-ed-z-és) fn. l. ERJEDZÉS.

EREJEDZIK, (er-ej-ed-z-ik) k. l. ERJEDZIK.

EREK, (1), (er-ek) fn. tt. *erek-ét.* Födött folyosó, tornácz, eresz, erkély. L. ERKÉLY.

EREK, (2), puszta Szala megyében; ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Pest megyében; helyr. *Erek-én, —re, —ről.*

EREKLYE, (latin: *reliquiae*-ből kölcsönzött) fn. tt. *ereklyét.* Tulajd. és kereszt. kat. ért. a szentek maradványa, pl. csontok, vagy egész tagok, testrészek. Szélesebb ért. a szentek által viselt ruhadarabok. *Ereklyéket gyüjteni. Ereklyéket tiszteletben tartani. Szentek ereklyéi.* Alkalmazott ért. emlék, mely tiszteletben tartatik.

EREKLYETARTÓ, (ereklye-tartó) ösz. fn. l. EREKLYETOK.

EREKLYETOK, (ereklye-tok) ösz. fn. Tok, melyben ereklye vagy ereklyék tartatnak. Ily ereklyetokok láthatók az oltárokon.

ERELEM, (er-elem) ösz. fn. Eredeti elem, melyből a testek öszveállottak (Urstoff). Jobban: *őselem.*

ERÉLY, (er-ély, erő szótól) fn. tt. *erély-t*, tb. *—ék.* Jeles tulajdonság, melynél fogva valaki szellemi erőt fejt ki tettei által, midőn nem gyáván, nem hanyagul, nem félénken, hanem bátran, s müködőleg viseli magát. Különösen, főnöki, elöljárói, hatósági tulajdonság, mely a nyilvános igazgatást minden ne-

hézségek, akadályok, ellenszegülések daczára hatályosan viszi. (Energia).

ERÉLYÉS, (er-ély-és) mn. tt. *erélyés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Erélylyel biró, tetteiben erélyt mutató. V. ö. ERÉLY. *Erélyes családapa. Erélyes kormány. Erélyes elnök.*

ERÉLYÉSEN, (er-ély-és-en) ih. Erélylyel, erélyt tüntetvén ki. *Erélyesen föllépni.*

ERÉLYÉSSÉG, (er-ély-és-ség) fn. tt. *erélyésség-ét*. Erélyes tulajdonság, erélylyel birás; az erélynek tettleges megmutatása. *A rendőrök erélyessége sok visszaélést képes megakadályozni.*

ERÉNT, a székelyeknél annyi mint: *eránt* vagyis *iránt*.

ERÉNY, (er-ény) fn. tt. *erény-t*, tb. *—ék*. E helyes alkotásu nem régi szó, hasonlókép az *er* szóból származik, s erkölcsi értelemben vétetvén, jelenti az emberi akaratnak azon erejét, melynél fogva az erkölcsi törvényeket teljesíti, még pedig némi könnyüséggel és készséggel; vagyis ezen erőnek gyakorlása által szerzett, s nemesb értelemben vett erkölcsi tökélyt. *Keresztényi erény*, mely a keresztény-, *polgári erény*, mely a polgári-, *katonai erény*, mely különösen a katonai kötelességek teljesítésében áll. *Erény utján járni. Erényt az ellenségben is tisztelni.*

„Óh, remélj, remélj egy jobb hazát!
S benne az erény diadalát." Arany.

Szélesebb ért. tökély. *Isteni erény, emberi erény*. Innen a tökélyek különfélesége miatt az erény is különféle. *Mértékletesség, szüzesség, állhatatosság erénye. Szeretet, adakozás, irgalmasság erénye* stb. Régen: *jóság*.

ERÉNYDÚS, (erény-dús) ösz. fn. l. ERÉNYTELJES.

ERÉNYÉS, (er-ény-és) mn. tt. *erényés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Erénynyel biró, erkölcsi tökélyekkel ékes. *Erényes ifjú, férfi, nő.*

ERÉNYÉSEN, (er-ény-és-en) ih. Erényekkel ékeskedve. *Erényesen viselni magát.*

ERÉNYÉSSÉG, (er-ény-és-ség) fn. tt. *erényésség-ét*. Tulajdonság, melynél fogva valaki erényesnek mondathatik.

ERÉNYHŐS, (erény-hős) ösz. fn. Erényért vagy erényekért küzdő.

„Bizzál elcsüggedt erényhős:
Földi sérveid felett
Egy mindent sejtő igazság
Hoz majd végitéletet." Bajza.

ERÉNYOKTATÓ, helytelen öszvetétel, mert nem erényt oktatunk, hanem személyt (az erényre). Jobban: *erénytanitó*.

ERÉNYTAN, (erény-tan) ösz. fn. Tan, mely magában foglalja azon törvényeket, segédszereket, módokat, melyeket követnünk kell, hogy erényesek együnk.

ERÉNYTANITÓ, (erény-tanitó) ösz. fn. Ki erénytanra oktat, ki az erénynek szabályait, segédeszközeit, rugóit, s gyakorlati módját előadja.

ERÉNYTELI. Nem helyes öszvetétel, mert *teli* rendszerént anyagi értelemmel bír. Jobban: *erénydús* vagy erényteljes.

ERÉNYTELJES, (erény-teljes) ösz. mn. Többféle erénynyel ékesített, erényekkel diszeskedő. Másképen: *erénydús*.

ERÉNYTÜKÖR, (erény-tükör) ösz. fn. Képes kifejezésben, am. az erénynek tiszta, feddhetetlen példája; olyan erényes, tökélyekkel ékesített lény, ki példát mutat, milyennek kell lennünk. *Üdvözitőnk a legtisztább erénytükör.*

ERES, (er-es, *ér* főnévi gyöktől) mn. tt. *eres-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Erekkel ellátott, erekkel bővelkedő. V. ö. ÉR, fn. *Eres lábikra. Eres falevelek. Eres mezők, rétek, legelők.*

ERESÉDIK, (er-es-éd-ik) k. m. *ereséd-tem*, *—tél*, *—ett*. l. ERESŰL.

ERESŰL, (er-es-ül) önh. m. *eresül-t*. Eressé lesz, ereket kap, erek képződnek rajta vagy benne. V. ö. ÉR, fn. *Eresül a bőre. Eresül a dohánylevél.*

ERESZ, (er-esz, lásd: ER gyök), fn. tt. *eresz-t*, tb. *—ék*. A házfödélnek azon alsó része, mely a homlokzat vagy oldalfalak fölött előre kinyúlik, kiér, vagy mintegy alá *ereszkedik*, honnét e nevezet is származik. Az országban divatozó különféle épitések szerént különösen eresznek mondják 1) a ház homlokán kalapalakban előnyuló födelet, mely úgy áll, mintha bukni akarna; 2) a konyhaajtók bejárása fölé épített kő-, deszka- vagy nádfödelet; 3) a folyosót takaró házfödelet. *Eresz alá állani vagy bújni az eső elől.*

Eresznek v. *ereszinek* mondják néhutt a toldást, melyet a varró nők az ingbe toldanak.

ERESZALJ, ERESZALY, (eresz-alj v. -aly) ösz. fn. Az eresznek alja vagyis a ház környékének azon része, melyet az eresz föd.

ERESZCSATORNA, (eresz-csatorna) ösz. fn. Csatorna a ház ereszén, mely az eső- és hóvizet felfogja s lefolyatja.

ERESZCSŐ, (eresz-cső) ösz. fn. Cső a ház ereszén, melybe a tetőről jövő víz belefoly, hogy kellő helyen kártétel vagy alkalmatlanság nélkül alászivárogjon.

ERESZET, tájszó, l. ERESZ. Oly képzésü, mint: *méz* helyett a tájdivatos *mezet*.

ERESZJOG, (eresz-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva a háztulajdonos a szomszéd udvarába bizonyos messzeségre építheti be házának ereszét.

ERESZGET, (er-esz[t]-get) l. ERÉGET.

ERESZKE, (er-esz-ke) fn. tt. *ereszkét*. Bányai lejtőzet, lejtes menetel.

ERESZKÉDIK, (er-esz-kéd-ik, lásd: ER gyök), k. m. *ereszkéd-tem*, *—tél*, *—étt*. 1) Tulajd. eredeti értelménél fogva lassan, menetelesen alább-alább száll, mint a forrásból jövő és elfolyó *ér* szokott. 2) Különösen, alábocsátkozik, magasról lefelé száll,

alább merül. *Ereszkedik a köd*, midőn a hegyről völgybe száll. *Ereszkednek a hajók, talpak*, a vizen lefelé úszván. *Kútba, mélységbe, vízbe ereszkedni. Ereszkedik a fenn lebegő sas, midön rézsutosan leszáll.* 3) Mindenféle irányban elszáll. *Magasra ereszkedni. Túl, innen, jobbra-balra ereszkedni.* 4) Enged, tágúl, olvad. *Ereszkedik a megnedvesített kötél, abroncs. Ereszkedik a hideg idő, a fagy. Ereszkedik a só.* 5) Közelebbi érintkezésbe, közlekedésbe jő valakivel. *Szóba, beszédbe, perbe, vitába ereszkedni valakivel. Öszveereszkedni minden emberrel. Leereszkedni az alsóbbrendüekhez.* Öszvetételek: *beereszkedik, elereszkedik, kiereszkedik, megereszkedik, leereszkedik, öszveereszkedik, túlereszkedik, visszaereszkedik* stb.

ERESZKÉDŐ, (er-esz-kéd-ő) fn. tt. *ereszkédő-t.* Lejtős hely a dombos, hegyes vidékeken, mely a kocsiknak, szekereknek lemenetelül szolgál. Híres a *stureczi ereszkedö* Zólyom és Liptó megyék között.

ERESZT, (er-eszt, lásd: ÉR gyök) áth. m. *ereszt-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *ereszsz.* 1) Eredni készt, enged, teszi, hogy eredjen, *ér* gyanánt folyjon. *Vizet ereszteni a rétre. Bort ereszteni a kancsóba. Vért ereszteni a felvágott érből.* 2) Menni, elmenni enged, bocsát, küld. *Szinházba ereszteni a gyermeket. Tánczvigalomba ereszteni a leányt. Követeket ereszteni az ellenséghez. Szelet ereszteni. Haza ereszteni. Ereszsz. Elül eresztelek. Ha a tetüt a lábadra ereszted, felmász a fejedre*, km. (azaz, ha a koldusnak magadon egy kevés hatalmat engedsz, egészen elhatalmasúl rajtad. Kriza J.).

„Aztán mennyországban felmene
S nekik szent lelkétereszté."

Katalin verses legendája.

3) Hosszura nyujt, növeszt; szállít. *Kötelet ereszteni. Szakált, üstököt, bajuszt, szört, körmöket ereszteni. Hasat, tokát ereszteni. Vasmacskát, horgonyt ereszteni. Ruhába toldást ereszteni.* 4) Hagy, elhagy. *Ereszt a posztó*, azaz szinét hagyja. 5) Parancsolóban: *ereszsz, ereszszetek*, am. hagyj vagy hagyjatok mennem. 6) Mondjuk a méhekről, midőn új rajt bocsátanak. *Rajt ereszteni.* 7) Tulajdonító ragu névvel: *búnak, bánatnak, szomorúságnak ereszteni*, azaz nekiadni magát. *Szélnek ereszteni*, azaz szabadon bocsátani, magára hagyni. 8) Baranyai tájszólás szerént: gerebenez. 9) A székelyeknél *egyet-kettőt eresztek*, am. egy vagy két gombomat kigombolom, (minthogy öltönyöm feszes vagy melegem van. Kriza J.).

Öszvetételei: *Beereszt. Beereszteni a posztót. Elereszt. Föleresztt. Föleereszteni a kását zsírral. Kiereszt. Leereszt. Megereszt. Megereszteni a rosz nyelvet. Nekiereszteni* (a lovat, a sereget az ellenségnek, az agárt a nyúlnak). *Öszveereszt, visszaereszt.*

Közel rokon vele hangban és (bocsátni) értelemben a perzsa *firiszt-áden.*

ERESZTÉK, (er-eszt-ék) fn. tt. *eresztěk-ét.* Két tárgy közé becsiptetett valami, hogy kiegészitésül, vagy erősités gyanánt szolgáljon. Eresztéket teszuek, pl. a gerendákba az ácsok, bútorokba az asztalosok. Eresztéket varrnak a fehérruhába a varró nők.

ERESZTÉS, (er-eszt-és) fn. tt. *eresztés-t*, tb. *—ék.* Eredni késztés, engedés; bocsátás; növesztés; elhagyás stb. V. ö. ERESZT.

ERESZTEVÉNY, ERESZTEVÉLY, falu Erdélyben, Sepsi székben; helyr. *Eresztevény-be, —ben, —ből.*

ERESZTGET, (er-eszt-get) gyak. áth. lásd: ERÉGET.

ERESZTŐFURÓ, (eresztő-furó) ösz. fn. Hosszú furó a famíveseknél, pl. kádároknál, melylyel az eresztéknek lyukat fúrnak. V. ö. ERESZTÉK.

ERESZTŐGYALU, (eresztő-gyalu) ösz. fn. Hosszukás gyalu, melylyel az öszveeresztendő deszkákat simára gyalulják. *Bodnárok eresztögyaluja.*

ERESZTŐSZEG, (eresztő-szeg) ösz. fn. Nagyobbszerü szeg, mely által két gerendát öszveeresztenek, öszvekapcsolnak a faragó mesteremberek, pl. ácsok, molnárok, hajócsinálók.

ERESZTŐSZÍJ, (eresztő-szíj) ösz. fn. Szíjpóráz, melyen a vadászebeket öszvekötve vezetik a vadászok vagy kutyapeczérek.

ERESZTVÉNY, (er-eszt-vény) fn. tt. *eresztvény-t*, tb. *—ék.* Oly fiatal erdő, mely a kivágott fák gyökereiből sarjadzik fel, vagy oly kivágott erdő, mely magából sarjakat ereszt, máskép: *surjány, haraszt.* ‚Erdő' ‚liget' értelemben gyakran eléjön a régi oklevelekben: *eresteun* (1231.), *eresztevén* (1244.), *eresteun* (1257.), *ezreteveny* (1282. Jerney). „Ő városokat megtöré, és ö eresztvényéket (lucus) kivagdalá." (Bécsi cod.). „A kertnek és eresztvénynek (nemoris) gádorában." (Ugyanott).

ERESZVÍZ, (eresz-víz) ösz. fn. Víz, mely esőzéskor vagy hóolvadáskor a ház ereszéről csepeg, foly alá.

ERETNEK, (a hellen-latin *haereticus*-ból eredett szó) fn. tt. *eretnek-ét.* Általában: személy, ki magát kereszténynek vallja ugyan, de némely lényeges hitágazatokban a keresztény katholikai vallástól eltér. A hellen: *αἵρεσις* eredeti értelme: *felekezet.* Eretnek tehát az, ki a hitágazatokra nézve az első anyaszentegyháztól külön felekezetre szakad, elvál. Különösebb és szokottabb értelemben: ki nem tudatlanságból, hanem konokságból szakad el az anyaszentegyháztól. *(Nos Christiani haeresin dicimus cum pertinacia aberrantem a vera doctrina.* — Basilii Fabri Thesaurus cruditionis scholasticae).

ERETNEKBIRÓ, (eretnek-biró) ösz. fn. Az eretnekeket üldöző régi korban oly személy, ki az eretnekségről vádoltakat birálta, s azokat vagy mint ártatlanokat fölmentette, vagy büntetésre kárhoztatta. (Inquisitor).

ERETNEKI, (eretnek-i) mn. tt. *eretneki-t*, tb. *—ek.* Eretneket illető, arra vonatkozó. *Eretneki tanitás. Eretneki állitás. Eretneki üldözés*, (annyit is jelenthet, mint eretnektől v. eretnekektől eredő üldö-

zés, azért jobb világosan irni:), eretnekek üldöztetése.

ERETNEKÉZ, (eretnek-éz) áth. m. *eretnekéztem, —tél, —ett.* Valakit eretnek néven nevez, eretneknek mond, gúnyol, szidalmaz.

ERETNEKÍT, (eretnek-ít) áth. m. *eretnekít-ett,* par. *—s,* htn. *ni* vagy *—eni.* Eretnekké tesz valakit. Eretneknek vall, állít.

ERETNEKSÉG, (eretnek-ség) fn. tt. *eretnekség-ét.* Régi egyházi értelemben, az eredeti, ősi Anyaszentegyháztól konok elszakadás, azaz némely lényeges tanok elvetése, s más új ágazatok behozása; hamis keresztény tan. V. ö. ERETNEK.

EREZ, (er-ez, *ér* főnévi gyöktől) áth. m. *ereztem, —tél, —ett,* par. *—z.* Erekkel ellát, felékesít, például, a festész erezi a képet, midőn az ereket kitünövé teszi rajta. Erezik az asztalosok a bútorokat, midőn különféle mesterséges vonásokat, virágokat, ábrákat képeznek rajtok.

ERÉZ, (er-e-ez) áth. m. *eréz-tem, —tél, —ett,* par. *—z.* Erével fölszerel; fékez, gyeplőz. *Erézni a lovat.* V. ö. ERE.

EREZÉS, (er-ez-és) fn. tt. *erezés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit ereznek. V. ö. EREZ.

EREZET, (er-ez-et) fn. tt. *erezet-ét.* Valamely testnek szétágazó összves erei. *Állati erezet. Növény, levelek erezete,* azaz vékony szálacskák, vonások, melyek a levél közép eréből szétoszlanak. Átv. ért. mesterséges vonások, szálak, melyeket az asztalosok erek gyanánt képeznek a bútorokon.

ERGECSŐ, (erge-cső) ösz. fn. Csőalakú szülészi eszköz, mely által a szülést elésegítik.

ERGELLÉS v. ERGELLŐS, jobban: ERGELŐS, (er- v. err-gel-ő-s) mn. tt. *ergelős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Mérges, hirtelen haragu. Balaton és Sopron vidéki tájszó. A német *ärgerlich* szóval ugyan mind hangban, mind értelemben megegyezik, mindazáltal tiszta magyar elemei vannak. V. ö. ERR, ERRGEL.

ERGÓJA, ERGÓJÁS, (am. er-gől-ő, azaz er-e-gél-ő, er-e-gél-ő-s) mn. tt. Bódorgó, bolyongó, bolyhó, féleszű, együgyű. Székely szó.

ERGYELES, (am. ergel-ő-s v. er-eg-el-ő-s) mn. tt. *ergyeles-t,* tb. *—ek.* Bolyhó, ostoba. Egy az *ergója* tájszóval.

ERGETŐ, ERGETYŰ, (er-get-ő v. er-ge-tyű) fn. tt. *ergető-t.* Hegyes vidékeken, pl. Tornában, Gömörben így nevezik a hegyeknek azon meneteles oldalát, melyen a kivágott fákat a völgybe eregetik; *eregető.* Képzésre hasonló a *fergető, fergetyű* szókhoz.

ERHEGYES, hegy Erdélyben, Sepsi székben; helyr. *Erhegyes-én, —re, —ről.*

ERHETYE, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Erhetyé-n, —re, —ről.*

ERJ, (er-j) fn. tt. *erj-et.* Belső erő, belső hatás, működés. (Intensio). Ennek megfelel a *terj,* mely külső hatást, kifelé működést, térfoglalást jelent. (Extensio). *Erje és terje nagyobbodik.*

ERJED, (er-j-ed) önh. m. *erjed-tem, —tél, —t* v. *—ett.* Belsőleg, belhatására nézve nagyobbodik. Ami külsőleg nagyobbodik, azaz minek tere szélesedik, az *terjed.*

ERJEDÉS, (er-j-ed-és) fn. tt. *erjedés-t,* tb. *—ék.* Valaminek belsőleg nagyobbodása, belső erőre nézve gyarapodása. Külsőleg: *terjedés.*

ERJEDZÉS, (er-j-ed-ez-és) fn. tt. *erjedzés-t,* tb. *—ék.* Némely nedveknek, vagy nedvekkel vegyített testeknek belső mozgása, mely által a mozgásba jött testen bizonyos változás történik. *Bornak, sörnek, kovásznak erjedzése.* (Fermentatio). Köz nyelven: *forrás,* de ennek szélesebb értelme van. V. ö. FORRÁS.

ERJEDZIK, (er-j-ed-ez-ik) k. m. *erjedzét-tem* v. *erjedztem, erjedzéttél* v. *erjedztél, erjedzett.* Nedv, vagy nedvekkel vegyített test belső erejénél fogva mozgásnak ered, s az által egészen új erőt, csipősséget, természetet fejt ki. *Erjedzik a must, a kovászos tészta.* (Fermentat). Különbözik: *forr.*

ERJI, (er-j-i) mn. tt. *erji-t,* tb. *—ek.* Belső erőt, hatást illető. (Intensivus).

ERJILEG, (er-j-i-leg) ih. Belső erőre, hatásra nézve. Ennek megfelel: *terjileg. A magyar nyelv erjileg és terjileg gyarapodik.* (Intensive et extensive).

ERKED, falvak Közép-Szolnok megyében, és Erdélyben Segesvár székben; SZÁSZ—, falu Erdélyben Kolos megyében; helyr. *Erked-én, —re, —ről.*

ERKÉLY, (er'k-ély) fn. tt. *erkély-t,* tb. *—ek.* Az épületnek, szögleten vagy homlokzaton, vagy oldalt kiálló része, mely vagy födve van, vagy nyiltfolyosó gyanánt szolgál.

Magyar nyelvből elemezve, ugyanazon gyökből származott, melyből a hasonló értelmü *eresz,* s jelentene *kiérő, kiálló* helyet, úgy hogy Molnár Albertnél eléjön rövidebb alakban, vagy a törzsben is: *erek* (praestega, das Vordach, verdeckter Gang). Egyébiránt egyezik vele a német *Erker,* melyet Adelung a középkori latin *arcora,* s távolabbról *arcus* szókból származtat.

ERKÖLCS, (am. er-köl-cs vagy er-kül-cs, t. i. az erőnek, belső vagy szellemi erőnek külső nyilatkozása, cselekvése, munkássága, hellenül: ἐργασία am. munka, mivelés) fn. tt. *erkölcs-öt.* 1) Általán véve, cselekvésmód a külső cselekvésnek bizonyos bevett módja, melyet rendesen követünk, szokás. *A különféle népek és nemzetek erkölcsei különbözők. Idegen erkölcsöket utánozni.* 2) Különösen, azon cselekvésmód, mely a természeti, isteni, és emberi törvényekre vonatkozik. *Jó erkölcs. A megpirulás festéke a jó erkölcsnek.* (Km.). *Rosz, gonosz erkölcs. A szép köntöst inkább mocskolja a rosz erkölcs, mint a sár.* (Km.). *Egyenes erkölcs. Érett erkölcs.* 3) Legszorosb ért. erény. l. ezt. *Keresztény erkölcsök. Isteni erkölcs, emberi erkölcs.*

ERKÖLCSBIRÓ, (erkölcs-biró) ösz. fn. Személy vagy testületi tag, kinek hivatása vagy kötelessége a

reá bizottak erkölcseire fölvigyázni, s őket ezek szerént ajánlani vagy megfeddeni.

ERKÖLCSI, (er-köl-cs-i) mn. tt. *erkölcsi-t*, tb. *—ek*. Erkölcsöt illető, arra vonatkozó. *Erkölcsi oktatások. Erkölcsi különségek. Erkölcsi tulajdonok. Erkölcsi bizonyitvány*. V. ö. ERKÖLCS.

ERKÖLCSILEG, (er-köl-cs-i-leg) ih. 1) Az erkölcsöt tekintve. *Erkölcsileg igen ajánlatos ifju.* 2) Az erkölcs törvényei szerént. *Ez erkölcsileg lehetetlen dolog.*

ERKÖLCSISÉG, (er-köl-cs-i-ség) fn. tt. *erkölcsiség-ét*. 1) Cselekvés- vagy életmód, mennyire az a természeti, isteni és emberi törvényekre vonatkozik, s azokat teljesíti vagy általhágja. *Feddetlen, tiszta erkölcsiség.* 2) Szélesebb ért. Cselekvés- vagy életmód, mennyire bizonyos szokások által meg van határozódva s elfogadva.

ERKÖLCSJOBBULÁS, (erkölcs-jobbulás) ösz. fn. A hibás, rosz erkölcsnek jobbra fordulása, változása.

ERKÖLCSÖS, (er-köl-cs-ös) mn. tt. *erkölcsös-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Erkölcscsel biró (jó értelemben). 2) Midőn állatról, különösen lóról mondjuk, am. rosz szokású, makacs, csökönös természetü. *Erkölcsös ló, paripa.*

ERKÖLCSÖSÍT, ERKÖLCSÖSIT, (er-köl-cs-ös-ít) áth. m. *erkölcsösít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. 1) Erkölcsössé tesz, bizonyos szokásokra, erkölcsökre oktat. 2) Csökönössé tesz. V. ö. ERKÖLCSÖS.

ERKÖLCSÖSKÖDIK, (er-köl-cs-ös-köd-ik) k. m. *erkölcsösköd-tem*, *—tél*, *—ött*. 1) Erkölcsösnek látszani vágyik, erkölcsösségi hírt, nevet igényel. 2) A lóról szólva, makacskodik, csökönösködik. V. ö. ERKÖLCSÖS.

ERKÖLCSÖSSÉG, (er-köl-cs-ös-ség) fn. tt. *erkölcsösség-ét*. 1) Jó erkölcsökkel birás, erkölcsös tulajdonság; erkölcsi állapot. *Erkölcsössége mindenütt ismeretes. Erkölcsösségre nézve ajánlatos ifju.* 2) Daczosság, makacsság, csökönösség. V. ö. ERKÖLCSÖS.

ERKÖLCSTAN, (erkölcs-tan) ösz. fn. Tan az erkölcsökről, mennyire azok a természeti, isteni és emberi törvények megtartására vonatkoznak.

ERKÖLCSTANI, (erkölcs-tani) ösz. mn. Erkölcstant illető, arra vonatkozó. *Erkölcstani könyvek, leczkék.*

ERKÖLCSTANILAG, (erkölcs-tanilag) ösz. ih. Erkölcstan szerént, erkölcstant illetőleg. *Valamely művet erkölcstanilag megbirálni.*

ERKÖLCSTANÍTÓ, (erkölcs-tanító) ösz. fn. Tanár vagy oktató, vagy nevelő, ki az erényre vezető erkölcs szabályait, másokat oktatólag eléadja.

ERKÖLCSTELEN, (er-köl-cs-te-len) mn. tt. *erkölcstelen-t*, tb. *—ék*. Gonosz, rosz erkölcsü. Határozókép am. gonoszul, erkölcstelen módon.

ERKÖLCSTELENÉDIK, (er-köl-cs-telen-éd-ik) k. m. *erkölcstelenéd-tem*, *—tél*, *—ett*. Rosz, gonosz erkölcsüvé válik.

ERKÖLCSTELENÍT, (er-köl-cs-telen-ít) áth. m. *erkölcstelenít-étt*. Erkölcstelenné, gonoszszá tesz.

ERKÖLCSTELENKÉDIK, (er-köl-cs-te-len-kéd-ik) k. mult: *erkölcstelenkéd-tem*, *—tél*, *—ett*. Erkölcstelenül viseli magát, erkölcstelen életmódot gyakorol.

ERKÖLCSTELENSÉG, (er-köl-cs-telen-ség) fn. tt. *erkölcstelenség-ét*. Az embernek, mint szabad akaratu erkölcsi lénynek azon állapota, midőn a természeti, isteni és emberi törvényeket áthágja, semmibe hajtja. Elvont értelemben: erkölcs nélküli állapot.

ERKÖLCSTELENÜL, (er-köl-cs-telen-ül) ih. Erkölcstelen módon, törvényeket megvetőleg. *Erkölcstelenül viselni magát.*

ERKÖLCSTELENŰL, (er-köl-cs-telen-ül) önh. m. *erkölcstelenül-t*. l. ERKÖLCSTELENÉDIK.

ERKÖLCSTÖRVÉNY, (erkölcs-törvény) ösz. fn. Törvény, mely elénkbe adja a szabályokat, melyek szerént cselekednünk kell, hogy erkölcsösek, vagyis jó erkölcsüek, erényesek legyünk. *Fő erkölcstörvény*, vagy az erkölcsiségnek fő elve. (Supremum principium moralitatis.)

ERKÖLCSTUDOMÁNY, (erkölcs-tudomány) ösz. fn. Az erkölcsi törvényeknek, szabályoknak, valamint az ide tartozó segédszerek, eszközök alkalmazásmódjának rendszere, elvekre alapított foglalata.

ERKÖLCSTUDOMÁNYI, (erkölcs-tudományi) ösz. mn. Erkölcstudományra vonatkozó.

ERKÖLCSÜ, (er-köl-cs-ü) mn. tt. *erkölcsü-t*, tb. *—ek*. Erkölcscsel biró. *Egyenes erkölcsü, érett erkölcsü ember. Jó, rosz, nehéz erkölcsü.*

ERLEJTÉS, (er-lejtés) ösz. mn. Heves megyei tájszó, am. ereje vesztett, ereje fogyott. *Erlejtes barom.*

ERNESZT, férfi kn. tt. *Erneszt-ét*. Ernestus. A német *Ernst* szóból vétetett, mely komolyat, szilárdat jelent.

ERNESZTHÁZA, falu Torontál megyében; helyr. *Ernesztházá-n*, *—ra*, *—ról*.

ERNESZTINA, női kn. tt. *Erneszttiná-t*. Ernestina.

ERNŐ, férfi kn. tt. *Ernő-t*. Némelyek szerént *Ernestus*, mások szerént *Irenaeus* (Ernye).

ERNY, (er-ny v. er-eny) elvont törzsök, melyből *ernyő*, *ernyős* stb. származtak. 1) Jelent oly valamit, mely födve, takarva valami ellen öriz, ótalmaz, árnyékot, enyhet ad. Valamint hangban, úgy értelemben is rokon az *árny* szóval. V. ö. ERNYŐ. 2) Am. erőhanyatlás, a szilárd részek bomlása, tágulása az *ernyed*, *ernyedés* származékokban.

ERNYE, (1), férfi kn. tt. *Ernyé-t*. Irenaeus. A hellen εἰρήνη szóból vétetett, mely békét jelent.

ERNYE, (2), NAGY—, erdélyi falu Maros székben; SZÁSZ—, falu Erdélyben, Küküllő megyében; helyr. *—Ernyé-n*, *—re*, *—ről*.

ERNYED, (er-ny-ed) önh. m. *ernyed-tem*, *—tél*, *—ett* v. *ernyed-t*. 1) Szövetekről mondják, midőn

annyira el vannak viselve, vásva, hogy már szakadoznak, szálaik elbomlanak, szétfoszlanak. *Ernyed a posztó, vászon.* 2) Lankad, erejében fogyatkozik. *Elernyedni.*

ERNYEDÉS, (er-ny-ed-és) fn. tt. *ernyedés-t*, tb. *—ék.* Szakadozás, szétfoszlás; lankadás. V. ö. ERNYED.

ERNYEDET, (er-ny-ed-et) fn. tt. *ernyedet-ét.* Ernyedés elvont értelemben; lankadat.

ERNYEDETLEN, (er-ny-ed-etlen) mn. tt. *ernyedetlen-t*, tb. *—ek.* Ernyedés v. lankadás nélküli, lankadatlan, fáradatlan. Mint igehatározó am. ernyedetlenül, ernyedés nélkül.

ERNYEDETLENSÉG, (er-ny-ed-etlen-ség) fn. tt. *ernyedetlenség-ét.* Ernyedetlen állapot vagy tulajdonság.

ERNYEDT, (er-ny-ed-t) mn. tt. *ernyedt-et.* 1) Viselt, kopott, elmállott, szakadozott. *Ernyedt ruha, vászon, gyolcs, posztó.* 2) Lankadt, erejében fogyatkozott. V. ö. ERNYED.

ERNYIKE, (er-ny-i-ke) fn. l. ERNYŐKE.

ERNYŐ, (er-ny-ő) fn. tt. *ernyő-t.* Személyragozva: *ernyőm, ernyőd, ernyője* v. *ernyeje, ernyőim* v. *ernyeim* stb. Általán, ami árnyékadó födél gyanánt szolgál. V. ö. ÁRNYÉK. Különösen. 1) Nap, világosság, eső ellen ovó, ellenző. *Napernyő, esernyő, szemernyő, gyertyaernyő.* 2) Hintók födele, szekerek gyékény-, ponyva- és más tetője. 3) A növénytanban a virágok egyik neme, melyek rózsája igen sok egyenlő hosszaságu szirmokból áll, s melyek egy pontból sarjadzanak ki. (Umbella).

Rokon vele a szanszkrit: *úrn, úrnu* [föd, takar] innen *úrná* am. gyapjú.

ERNYŐABRONCS, (ernyő-abroncs) ösz. fn. Abroncs, melyre 1) a nap- vagy esernyő szövete van varva; 2) melyre a szekérnek gyékény-, ponyva- vagy más tetője van erősítve.

ERNYŐFA, (ernyő-fa) l. ERNYŐABRONCS.

ERNYŐKE, (er-ny-ő-ke) fn. tt. *ernyőkét.* 1) Kisebbféle ernyő, különösen napernyő. 2) Az ernyős virágok kisebbik faja. V. ö. ERNYŐ.

ERNYŐS, (er-ny-ő-ös) mn. tt. *ernyős-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Ernyővel ellátott, árnyékos. *Ernyős kocsi. Ernyős fa. Ernyős utazó. Ernyős virág.*

ERNYŐVAS, (ernyő-vas) ösz. fn. Vas abroncs az ernyőben, különösen a kocsiernyőben.

ERNYŐZ, (er-ny-ő-öz) áth. m. *ernyőz-tem, —tél, —ött.* Ernyővel föd, takar; árnyékoz. *Eső, nap ellen ernyőzni magát. Gyertya ellen ernyőzni a szemeket. Ernyőzni a hosszu útra menendő szekeret. A ház elejét sürü fák ernyőzik.*

ERNYŐZÉS, (er-ny-ő-öz-és) fn. tt. *ernyőzés-t*, tb. *—ék.* Ernyővel födés, takarás; árnyékozás.

ERŐ, (er-ő, l. ER) fn. tt. *erő-t.* Személyragozva: *erőm, erőd, ereje, erőnk, erőtök* v. *erejétek, erejök; erőim* v. *erejim, erőid* v. *erejid* v. *erői, ereji, erőink* v. *erejink, erőitek* v. *erejitek, erőik* v. *erejik.* (*Ereim, ereid, erei* stb. *ér*-től, mást jelentenek). 1) Általán, ami hatást szül, és folytonosan hatni törekedik. Ha ezen törekvés nem képes észrevehető hatást eszközleni, vagy ha az akadály nagyobb, hogysem legyőzni lehetne, akkor az erő *holt*-nak mondatik. *Működő, ható, hatós erő*, mely látható sikerrel munkálkodik. *Vonzó erő. Visszataszító erő. Siettető erő*, mely a tömegnek minden egyes részére hatással van. *Érintő erő; képző erő; központfutó erő; nekézkedési erő; nyomó erő. Mozdító erő*, mely az egész tömegre egyetemileg hat. *Változó erő*, melynek hatása nem egyirányos. *Összetett erő*, mely két vagy több külön irányban működő erőkből áll össze. *Erővel bírni. Erejét megfeszítni. Egész erővel futni, kiáltani. Erejét próbára tenni. Erejét veszteni*, vagy *vesztegetni. Erejét visszanyerni. Bor, sör, pálinka, gyógyszer ereje. Se ereje, se veleje.* (Km.) *Beszéd ereje.* 2) Jelent lelki tehetséget, mely által valami végrehajtatik, vagy eléállíttatik. *Ismerő, gondolkozó erő, képzelő erő.* 3) Átv. ért. jelent hadi erőt, hadsereget. *Nagy erővel indulni az ellenségre. Erőt gyűjteni.* —Sajátságok: *Erőt venni valakin*, azaz, legyőzni, kifogni rajta. *Erőt tenni valakin*, azaz erőszakot követni el. *Erőnek erejével* v. *erőn erővel. Jó erőben lenni. Erőhöz jutni. Erőre kapni.* Összevetételek: *gyógyerő, lélekerő, sziverő, belerő, külerő* stb.

Rokonok vele a hellen ἐρωή, ἔργον, latin *vir*(es), *virtus*, szanszkrit *vír, rids, vrids, úrds* (erős lenni), zend *aras, eres, ereds, eresu* (firmus, rectus) stb. V. ö. R. gyökelem.

ERŐBELI, (er-ő-bel-i) mn. tt. *erőbeli-t*, tb. *—ek.* Erőből származó, keletkező, erőre vonatkozó. (Dynamicus).

ERŐCSÜGGEDÉS, (erő-csüggedés) ösz. fn. Az erőnek alábbszállása, midőn hatása, működése fogy. Ez értelemben tulajdonkép az állati erőről használtatik.

ERŐD, (er-ő-d) fn. tt. *erőd-öt.* Hadtud. ért. sánczokkal, bástyákkal stb. erősített hely, vár. (Fortalitium).

ERŐDÍT, (er-ő-d-ít) áth. m. *erődít-ett*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—eni.* Valamely helyet erőddé alakít. V. ö. ERŐD.

ERŐDÍTÉS, ERŐDITÉS, (er-ő-d-ít-és) fn. tt. *erődítés-t*, tb. *—ék.* Épités, mely által valamely helyet erőddé alakítanak.

ERŐDÚS, (erő-dús) ösz. mn. L. ERŐTELJES.

ERŐÉRZET, (erő-érzet) ösz. fn. Öntudat, melylyel valaki saját ereje felől bír, mely bátorságot gerjeszt.

ERŐHATALOM, (erő-hatalom) ösz. fn. Általán hatalom, melyet valaki erő által gyakorol; kényszerités. *Erőhatalommal venni meg az adót.* Különösen, jogtani ért. törvénytelen erőszak, melyet másnak személye vagy jószága ellen használ valaki. *Erőhatalmat követni el valaki házán. Erőhatalommal rontani be a tilosba.*

ERŐHATÁLY, (erő-hatály) ösz. fn. Hatály, vagyis siker, melyet a működő erő kifejt.

ERŐHIÁNY, (erő-hiány) ösz. fn. Általán, valaminek azon állapota, midőn ereje nincs, midőn ereje elfogyott. Különösen gyógytanilag, az emberi erőnek teljes kimerülése, tehetetlensége. *Erőhiányban szenvedni.*

ERŐJOG, (erő-jog) ösz. fn. A vad századokban azon erőszakolt jog, melyet az erősebbek a gyöngébbeken gyakoroltak, melyet fegyver által szereztek. *Ököljog.*

ERŐKÖDÉS, (er-ő-köd-és) fn. tt. *erőködés-t*, tb. *—ék*. Az erőnek rendkivüli megfeszitése; midőn többet törekszünk erőnk által kivinni, mint mennyit birunk, vagy csüggedés nélkül tehetünk. *Ennek végrehajtása nagy erőködésbe kerül. Erőködésben megszakadni.*

ERŐKÖDIK, (er-ő-köd-ik, *l* is csúszik közbe, mint néha a hosszú *ó ő* önhangzóknál *k, t* stb. előtt, pl. *csólka* csóka helyett) k. m. *erőköd-tem*, *—tél*, *—ött*. Erejét megfeszíti; olyasmit akar tenni, mi erejét felülmúlja, vagy mit csüggedés nélkül nem eszközölhet. A Tatrosi codexben is *l* nélkül áll; de itt csak annyit jelent: törekedni, igyekezni (contendere, operam dare). „Erőködjetek bemennetek a szoros kapun."

„Aranka pediglen erőködik vala,
Aranka pediglen poeta nem vala."
(Kazinczy).

ERŐLKÖDÉS, (er-ő-l-köd-és) l. ERŐKÖDÉS.

ERŐLKÖDIK, (er-ő-l-köd-ik) l. ERŐKÖDIK.

ERŐLTET, (er-ő-l-tet) l. ERŐTET.

ERŐLTETÉS, (er-ő-l-tet-és) l. ERŐTETÉS.

ERŐLTETÉTT, (er-ő-l-tet-étt) lásd: ERŐTETÉTT.

ERŐMÍV, (erő-mív) l. ERŐMŰ.

ERŐMIVES, (1), (erő-mives) ösz. fn. Aki erőmiveket késziț; gépész.

ERŐMIVES, (2), (l. fönebb) ösz. mn. Erőművel v. mivekkel biró, ellátott. *Erőmives hajó, malom. Erőmives gazdaság.*

ERŐMÍVI, (erő-mívi) ösz. mn. Erőmívet illető, arra vonatkozó. *Erőmívi pontosság. Erőmívi készületek. Erőmívi hatás.*

ERŐMÍVILEG, (erő-míviIeg) ösz. ih. 1) Az erőmű szabályai szerént. *Valamit erőmívileg kiszámitani.* 2) Átv. ért. öntudat és belső határozat nélkül a mozgás kényszeritő törvényei szerént, másképp: *gépileg. Erőmívileg cselekedni valamit*, azaz erőmű, vagy gép gyanánt.

ERŐMÍVTAN, (erő-mív-tan) l. ERŐMŰTAN.

ERŐMÍVTUDOMÁNY, (erő-mív-tudomány) l. ERŐMŰTUDOMÁNY.

ERŐMŰ, (erő-mű) ösz. fn. Oly mű, eszköz, vagy készület, mely által állati erőt kimélve vagy meggazdálkodva képesek vagyunk valamit mozgásba hozni, emelni, vontatni stb. Kiváló faja a *gép*.

ERŐMŰBELI, (erő-műbeli) ösz. mn. Erőmivet illető, arra vonatkozó. *Erőműbeli munkálatok.*

ERŐMŰTAN, ERŐMŰTUDOMÁNY, (erő-műtan v. -tudomány) ösz. fn. Tan vagy tudomány, mely a különféle mozgó erők ismeretét és alkalmazását tárgyazza, s az erőmivek tulajdonságai, készitése és használása felől alapos rendszerben oktatásokat ad. (Mechanica).

ERŐMŰTANI, ERŐMŰTUDOMÁNYI, (erő-műtani v. -tudományi) ösz. mn. Erőműtanra v. tudományra vonatkozó. *Erőműtani ismeretek.*

ERŐMŰV, (erő-műv) l. ERŐMŰ.

ERŐMŰVES, (erő-műves) l. ERŐMIVES.

ERŐMŰVÉSZ, (erő-művész) ösz. fn. Ki az erőmivek csinálását nem csupán mesteremberileg, hanem felsőbb erőműtani ösmeretek szerént űzi. (Mechanicus).

ERŐMŰVEZET, (erő-művezet) ösz. fn. Valamely egész műkészületnek az erőműtan szabályai szerént való szerkezete. *A gőzmozdonyok erőművezete igen mesterséges.*

ERŐNY, (er-ő-ny) fn. Szokottabban l. ERÉNY.

ERŐNYILATKOZÁS, (erő-nyilatkozás) ösz. fn. Az erő működésének külső jelek általi elétünése; midőn az erő hatását külsőleg érezzük, vagy érezzetjük.

ERŐS, (1), (er-ő-ös) mn. tt. *erős-t* v. *—et*, tb. *—ek;* (midőn fő- és tulajdonnév, tt. *—t*, tb. *—ök*). 1) Emberről s más állatról mondják, ha feszített izmai által aránylag nagy hatást fejt ki, ha sokat győz, sokat bír. *Erős ember, erős oroszlán, erős ló.* Átvitetik egyes tagokra is. *Erős karok, lábak, vállak. Erős mell, erős nyak.* 2) Növényekről és ásványokról, mennyiben nagy ellenhatást kibirnak, vagy kitünő hatással vannak valamire. *Erős somfa, erős vas. Erős mint a vas.* (Km.) *Erős méreg. Erős gyógyszer. Erős bor, eczet. Erős, mint a söreczet.* (Km.) 3) Átv. ért. szilárd, hajthatatlan, kemény. *Erős szív, erős akarat, erős szenvedély; erős beszéd.* 4) Győzelmes vagy győzelemre jogositó.

„Int a pálya, ifjú hős!
Karddal, észszel légy erős."
Bajza.

5) Erőbe kerülő, nehéz. *Erős dolog, erős munka, erős szolgálat.* 6) Nagy terhet, sok viszontagságot megbiró. *Erős gép, erős ház, falak, tető. Erős gerenda, oszlop. Erős hajó, szekér. Erős szerszámok, edények. Erős vár. Erős természet, erős gyomor.* Ellentéte: gyönge, erőtlen. 7) Nem ingadozó, nem habozó. *Erős hit, remény, bizodalom.* 8) Alapos. *Erős gyanu, erős okok, erős ellenmondás.* 7) Általán, ami erővel jár, erőbe kerül, erőre mutat. *Erős futás, erős szél, erős mennydörgés, erős ütés* stb.

Rokon vele a csagataj *birk*, és *rüszt* (mind kettő am. erős, erősen tartó. Abuska), török *berk*, továbbá ide sorozható a hellen ἄρης, és ἥρως, a latin *heros* stb.

ERŐS, (2), hegy Erdélyben Belső-Szolnok megyében.

ERŐSBÍT, ERŐSBIT, (er-ő-s-b-ít) áth. m. *erősbít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Erősebbé tesz, cselekszi, hogy valami vagy valaki erősb legyen. *Gyakorlat erősbíti az izmokat. Tanulás erősbíti az elmetehetségeket.*

ERŐSBÍTÉS, ERŐSBITÉS, (er-ő-s-b-ít-és) fn. tt. *erősbítés-t*, tb. *—ék*. Erősebbé tevés. V. ö. ERŐSBÍT.

ERŐSBÖDÉS, (er-ő-s-b-öd-és) fn. tt. *erősbödés-t*, tb. *—ék*. Erőbeli növekedés, több-több erőhöz jutás.

ERŐSBÖDIK, (er-ő-s-b-öd-ik) k. m. *erősbödtem*, *—tél*, *—ött*. Ereje növekedik, több erőhöz jut.

ERŐSBÜL, ERŐSBÜL, (er-ő-ös-b-ül) önh. m. *erősbül-t*; l. ERŐSBÖDIK.

ERŐSD, falu Erdélyben, Felső-Fejér megyében; helyr. *Erősd-ön*, *—re*, *—ről*.

ERŐSÉG, (er-ő-ség) fn. tt. *erőség-ét*. 1) Bástyákkal, sánczokkal kerített katonai hely, erőd. 2) Bizonyitó ok, támok, gyámok. (Argumentum). *Valamit erőségül eléhozni* (in argumentum ducere rem aliquam. Páriz-Pápai). *Bizonyos erőségekkel megczáfolni* (argumentis refellere. Ugyanaz). *Igen gyenge erőség* (argumentum frigidum. Ugyanaz.). Különbözik : *erősség*.

ERŐSEN, (er-ő-sen) ih. Megfeszített erővel; szilárdul, keményen; hathatósan, alaposan; teljes bizalommal, nem kétkedve. *Erősen védni magát. Erősen harczolni. Erősen eltűrni a szenvedéseket. Erősen szólni, beszélni. Erősen megfeddeni valakit. Erősen vitatni az ügyet. Erősen hinni, reméllent. Erősen venni v. fogni a dolgot. Erősen rajta lenni valamin. Erősen tartani, viselni, forgatni magát.* Erdélyi szójárás szerént annyit is tesz : nagyon.

ERŐSFŰ, (erős-fű) ösz. fn. Növényfaj a tölcséres bokrétáju tarnicsok neméből. Másképp : *földepe, százforintos fű, kis ezerjófű.* (Gentiana Centaurium).

ERŐSHEGY, hegy Kraszna megyében.

ERŐSÍT, ERŐSIT, (er-ő-s-ít) áth. m. *erősít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s*. 1) Általán, cselekszi, hogy valaki vagy valami erős legyen. V. ö. ERŐS. *Erősíteni a karokat kardforgatás által. Erősíteni holmi szerekkel a gyomort. Gyakorlat által erősíteni a katonákat.* 2) Valamit szilárdít, viszontagságok, kül-erő, hatalom ellen megedz. *Várat, várost erősíteni. Megerősíteni a gátakat, töltéseket.* 3) Bizonyít, állít. *Nagyon erősíti, hogy a dolog úgy történt volt, mint eléadta.* 4) Helybenhagyással, felső engedelemmel valamit megállapít, ilyenkor *meg* igekötőt kiván. *Megerősíteni a régi szabadalmakat. Hivatalában megerősíteni valakit.*

ERŐSÍTÉS, ERŐSITÉS, (er-ő-s-ít-és) fn. tt. *erősítés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, mely által valamit erősítünk, erőssé, szilárddá, állhatatossá teszünk. V. ö. ERŐS, ERŐSÍT. *Tagok erősítése. Várak, épületek erősítése. Valamely állításnak erősítése.*

ERŐSITGET, (er-ő-s-it-get) áth. és gyakor. m. *erősitget-tem*, *—tél*, *—étt*. Folytonosan vagy lassanlassan erőssé tesz valamit; állitgat. V. ö. ERŐSÍT.

ERŐSITŐ, (er-ő-s-ít-ő) mn. tt. *erősitő-t*. 1) Ami erőssé tesz, ami erőt ad, edző, keményitő, szilárditó. *Erősitő italok, ételek. Erősitő testi gyakorlatok. Erősitő szentségek.* 2) Okokkal bizonyitó, alaposan vitató. *Erősitő beszéd. Erősitő okoskodás.* Vétetik főnév gyanánt is, midőn gyógyszert jelent. *Erősitőt bevenni. Az erősitőkkel képesént kell bánni. Gyomorerősitő.*

ERŐSÍTVÉNY, (er-ő-s-ít-vény) ösz. fn. Bizonyitó vagy helyben hagyó okirat. (Ratificatio).

ERŐSKÖDÉS, (er-ő-s-köd-és) l. HATALMASKODÁS.

ERŐSKÖDIK, (er-ő-s-köd-ik) k. l. HATALMASKODIK.

ERŐSÖDÉS, (er-ő-s-öd-és) fn. tt. *erősödés-t*, tb. *—ék*. Állapot, midőn valaki vagy valami erőben növekedik, midőn erőssé lesz.

ERŐSÖDIK, (er-ő-s-öd-ik) k. m. *erősöd-tem*, *—tél*, *—ött*. Ereje növelkedik, több és több erőhöz jut; szilárdabb, állhatatosabb lesz. *Gyakorlat által erősödnek a tagok. Erősödni a hitben, vallásban. Nekierősödik. Megerősödik. A vesszőt addig kell hajtani, míg meg nem erősödik.* (Km.).

ERŐSSÉG, (er-ő-s-s-ég) fn. tt. *erősség-ét*. 1) Tulajdonság, melynél fogva valaki v. valami erős. *Kezek, lábak erőssége. Bornak, sörnek erőssége.* 2) Sánczokkal, bástyákkal bekerített hely. *Várerősség. Komáromi erősség.* 3) Bizonyitó ok. Ez utóbbiak jobban : *erőség*; l. ezt.

ERŐSSÉGES, (er-ő-s-ség-és) régies mn. tt. *erősséges-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Erősséggel bővelkedő v. gazdag; igen nagy erejü. *Erősséges Isten. Én vagyok az atyádnak erősséges Istene.* (Káldi Gen. 46. 3).

ERŐST, (er-ő-ös-t) ih. Erősen. Székely szólás. Alkatára olyan mint *egyenest*.

ERŐSÜL, ERŐSÜL, (er-ő-s-ül) önh. m. *erősül-t*; l. ERŐSÖDIK.

ERŐSZAK, (erő-szak) ösz. fn. 1) Az erőnek azon működése, mely nagyobb megfeszüléssel, és fáradsággal történik; nagy erő; más erőt felülmuló erőnek hatása. *Nagy erőszakkal emelni valamely terhet. E munka erőszakba került. Erőszakkal betörni a kaput, ajtót.* 2) Önakarattal, vagy mozgással biró lényekre vonatkozólag oly erő, mely azokat akaratuk vagy ösztönük ellen valamire birja. *Valakit erőszakkal megitatni. A macska orrát erőszakkal a forró kásába verni.* 3) Az erőnek tilalmas, törvénytelen használása. *Erőszakot követni el valaki házán. Szüzeken, nőkön erőszakot tenni vagy elkövetni. Erőszakkal berontani a tilosba. Erőszakhoz nyúlni. Erőszaktól félni, tartani.* Mi e szó elemzését illeti, alkotó részei az *erő* fn. és *szak* a *szakad* igének törzsöke levén, erőszak eredetileg nem egyéb, mint az erőnek szakítása, vagy szakadtig használása.

ERŐSZAKKAL, (erő-szakkal) ih. 1) Nagy erőfeszitéssel, erőnek erejével. 2) Az erőnek tilalmas, törvénytelen használásával. V. ö. ERŐSZAK.

ERŐSZAKOL, (erő-szakol) ösz. áth. m. *erőszakol-t.* Valamit nagy erőfeszitéssel sürget, kivinni törekszik; mások szabadsága, vagy a törvények ellen valamit eszközölni erőködik. *Erőszakolni valamely törvényjavaslatot a többség ellenére. Valakire valamit ráerőszakolni.* Máskép : *erőtet.*

ERŐSZAKOLÁS, (erő-szakolás) ösz. fn. tt. *erőszakolás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit erőszakkal akarunk kivinni; az erőnek mások szabad akarata, vagy törvény elleni használása, forditása. *Szabad tanácskozásban erőszakolást nem tűrünk.* Máskép : *erőtetés.*

ERŐSZAKOS, (erő-szakos) ösz. mn. Erőszakot gyakorló, használó ; erőszakkal járó. *Erőszakos rabló. Erőszakos zsarnok, ellenség. Erőszakos koldús, zsaroló. Erőszakos adó, katonáskodás. Nem állandó az erőszakos uraság.* (Km.).

ERŐSZAKOSAN, (erő-szakosan) ih. Erőnek erejével; másnak szabadsága vagy a törvények ellen használt erővel. *Erőszakosan betolakodni valahová. Erőszakosan elnyomni a szabadalmakat. Erőszakosan csikarni ki az adót.*

ERŐSZAKOSKODÁS, (erő-szakoskodás) ösz. fn. tt. *erőszakoskodás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki erőszakoskodik.

ERŐSZAKOSKODIK, (erő-szakoskodik) ösz. k. m. *erőszakoskod-tam*, *—tál*, *—ott.* Erőszakot gyakorol v. követ, erőszakos módon cselekszik. V. ö. ERŐSZAK.

ERŐSZAKOSSÁG, (erő-szakosság) ösz. fn. tt. *erőszakosság-ot.* Tulajdonság, melynél fogva valaki erőszakot tesz, erőszakoskodik.

ERŐSZAKTÉTEL, (erő-szak-tétel) ösz. fn. Erőszaknak elkövetése ; elkövetett, véghez vitt erőszak ; különösen, midőn valaki szüzet vagy más nőt, erővel megfertőztet.

ERŐSZAKTEVŐ, (erő-szak-tevő) ösz. fn. Személy, ki erőszakot követ el ; szüzet vagy más nőt, annak megegyezése nélkül, erőnek erejével megfertőztet.

ERŐSZEGÉTT, (erő-szegétt) ösz. mn. 1) Erejétől megfosztott, elgyöngült, tehetetlen. 2) Ki férfiúi erejét elvesztette, herélt.

ERŐTELEN, (er-ő-telen) mn. l. ERŐTLEN.

ERŐTELJES, (erő-teljes) ösz. mn. Az erőnek bőségében levő ; virágzó erejü. *Erőteljes férfiu. Erőteljes akarat. Erőteljes mondat, beszéd.*

ERŐTET, (er-ő-tet) áth. m. *erőtet-tem*, *—tél*, *—étt.* par. *erőtess.* 1) Valakit erővel kényszerít, sürget. *Munkára erőtetni a beteget. Evésre, ivásra erőtetni valakit.* 2) Valamit erővel végrehajtani akar. *Erőtetni a dolgot.* 3) Erőködni kényszerít. *Erőteti a hányás, vizelés, hasmenés. Erőteti a hurut.* 4) Visszaható névmással : *erőtetem magamat*, *erőteted magadat* stb. azaz erőködöm, erőködöl.

Néha a hosszú ő után *l* csúszik közbe : *erőltet.* V. ö. ERŐKÖDIK.

ERŐTÉTEL, (erő-tétel) ösz. fn. l. ERŐSZAKTÉTEL.

ERŐTETÉS, (er-ő-tet-és) fn. tt. *erőtetés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valakit v. valamit erőtetünk. V. ö. ERŐTET.

ERŐTLEN, (er-ő-telen) mn. tt. *erőtlen-t*, tb. *—ék.* Erő nélküli, kinek vagy minek ereje nincs ; gyönge. V. ö. ERŐ. *Erőtlen gyermek. Erőtlen beteg. Erőtlen bor, sör, ecset. Erőtlen az, ki a maga erejében bizik.* (Km.) *Erőtlen, mint a bőréből kivetkezett kigyó.* (Km.) 2) Átv. ért. érvénytelen, minek sikere, foganata nincsen. *Erőtlen kötelezvény. Erőtlen határozat. Erőtlen parancs.*

ERŐTLENEDÉS, (er-ő-telen-ed-és) fn. tt. *erőtlenedés-t*, tb. *—ék.* Erővesztés, erőtlen állapot.

ERŐTLENEDIK, (er-ő-telen-ed-ik) k. m. *erőtlened-tem*, *—tél*, *—étt.* Erőtlen állapotba megy által, erejét lassan-lassan, fokonként veszti. *Elerőtlenedik. Az évek haladtával erőtlenednek tagjaink.*

ERŐTLENÍT, ERŐTLENIT, (er-ő-telen-ít) áth. m. *erőtlenít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s.* Erőtlenné tesz, erőtlen állapotba helyez. V. ö. ERŐTLEN. *A megfesztés erőtleníti a szemeket. A gyakori virrasztás erőtleníti a testet. Elerőtlenít. Megerőtlenít.*

ERŐTLENÍTÉS, ERŐTLENITÉS, (er-ő-telen-ít-és) fn. tt. *erőtlenítés-t*, tb. *—ék.* Erőtlenné tevés, erőtől megfosztás, erőtlen állapotba helyezés. V. ö. ERŐTLEN.

EERŐTLENITŐ, (er-ő-telen-it-ő) mn. tt. *erőtlenitő-t.* 1) Ami erőtlenné tesz, erőtől megfoszt, erőtlen állapotra juttat. *Erőtlenitő koplalás*, *álomtalanság, kicsapongás.* 2) Érvénytelenitő.

ERŐTLENKÉDIK , (er-ő-telen-kéd-ik) k. m. *erőtlenkéd-tem*, *—tél*, *—étt.* Erőtlen állapotban szenved ; gyöngélkedik. V. ö. ERŐTLEN.

ERŐTLENSÉG, (er-ő-telen-ség) fn. tt. *erőtlenség-ét.* Erő nélküli állapot ; gyöngeség. Vétetik anyagi és szellemi értelemben. *Testi, lelki erőtlenség.*

ERŐTLENÜL, ERŐTLENÜL, (1), (er-ő-telen-ül) önh. m. *erőtlenül-t.* L. ERŐTLENEDIK.

ERŐTLENÜL, (2), (er-ő-telen-ül) ih. Erő nélkül, gyöngén.

ERŐTULSÁG, (erő-tulság) ösz. fn. Az állati erőnek szerfölötti bősége, és az abból származó betegség, vagy : nyavalyásan fölcsigázott működése az összves életműszernek. (Hypersthenia).

ERŐVESZTÉS, (erő-vesztés) ösz. fn. Az állati erőnek elfogyása ; elgyöngülés, ellankadás.

ERPÉNY, KIS—, falu Varasd megyében ; helyr. *Erpény-be*, *—ben*, *—ből.*

ERPENYA, KIS—, NAGY—, falvak Varasd megyében ; helyr. *Erpenyá-n*, *—ra*, *—ról.*

ERR, természeti hang , milyent a felboszantott, felingerlett eb fogai közöl hallat, mielőtt ugatásra fakadna ; kutyamorgás. Származékai : *erreg*, *erreget*, *errgel* stb. Rokonok vele *har* elvont gyök *(harcz, harag* szókban), a német *arg* és származékai : *Aerger*, *ärgerlich* stb.

ERRE, (am. ez-re) ih. mely közelre mutatja ki az irányt. *Erre szaladj, ne arra. Erre jöttünk. Erre térünk vissza.* Élünk vele az elbeszélésben, midőn az előremondottakból valamely következést húzunk vagy *miatt* értelemben. *Éjjel tűz támadt, s erre félre verték a harangokat, és mi erre mindnyájan felriadtunk.*

ERRÉBB, (ez-re-ebb), az *erre* határozónak második foka, s am. ide közelebb. *Ő errébb lakik. Gyere errébb. Állj, vagy ülj errébb.*

ERREFELÉ, (erre-felé) ösz. ih. Azon irányban, mely erre van, mely hozzánk közelebb esik. *Errefelé jön a kocsi, nem amarra.*

ERRĖG, (err-ėg) önh. m. *errėg-tem, —tél, —ėtt.* Kutyáról mondják, midőn haragra gerjedve fogait vicsorítja, s azok között kemény *err* hangot bocsát ki.

ERRĖGÉS, (err-ėg-és) fn. tt. *errėgés-t*, tb. *—ėk.* A haragos ebnek erregő hangon szólása.

ERRĖGET, (err-ėg-et) l. ERRĖG.

ERRE NÉZVE, ih. Ezen tekintetben, a dolgot ily szempontból tekintve; ezt illetőleg. *Erre nézve máskép kell cselekednünk. Erre nézve sok mondani valóm van.*

ERRGEL, (err-g-el) önh. m. *errgel-t.* lásd: ERRĖGET.

ERRGELÉS, (err-g-el-és) fn. tt. *ergelés-t*, tb. *—ėk.* L. ERRĖGÉS.

ERRGELŐ, (err-g-el-ő) mn. tt. *errgelő-t.* Tulajdonkép, fogai közöl *err* hangot eresztő. Átv. ért. mérgelődő, veszekedő.

ERRGELŐS, (err-g-el-ő-s) mn. tt. *errgelős-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Mérges, hirtelen haragú.

ERRÜNNET v. ERRÜNNÉT v. ERRÜNNŐL, (erre-innét v. -innen-el) a székelyeknél am. erről felől, ezen táj vagy vidék felől.

ERRÜNT, (erre-itt) am. e tájt. (Kriza János).

ERSZ, (er-sz) elvont törzsök, *er* gyökből és *sz* képzőből. Jelent oly szert v. eszközt, mibe valamit ereszteni lehet. Innen lett *ény* képzővel *ersz-ény*.

ERSZE, (er-sz-e) fn. tt. *erszét.* Indiai emlős állat, hosszú, hegyes orral, s a majmokéihoz hasonló lábakkal. Különösen kitünő rajta az, hogy hasán ránczos bőr fityeg, a hassal együtt erszényt képező, melyben kölykeit hordozni szokta. (Didelphis).

ERSZÉNY, (er-sz-ény v. er-sze-eny) fn. tt. *erszény-t*, tb. *—ék.* A magyarból elemezve eredeti értelménél fogva (l. ERSZ): öblösre varrott, kötött, szőtt készület, mű, eszköz, melybe valamit ereszteni, eldugni, elrejteni lehet. Különösen, zacskó, melyben pénzt vagy más apróbb jószágot hordozunk, tartunk. *Pénzes erszény. Erszénypénz. Könnyebb tanácsot adni, mint erszénypénzt.* (Km.). *Kocska, bor, és szerelem, könnyen megürítik az erszényt.* (Km.). *Más erszényére enni inni. Megnyitni az erszényt. Üres, teli erszény. Erszénybe nyúlni. Megfejni más erszényét. Erszényt metszeni. Erszényt kötni. Erszényt oldani. Ebszijjal bekötött erszény. Kinek üres az erszénye, üres a szekrénye.* (Km.).

Hasonlók hozzá a franczia *bourse*, olasz *borsa*, angol *purse*, holland: *borse, bursa, beurs*, német *Börse*, hellen *βύρσα* [bőr, nyúzott bőr] stb.

ERSZÉNYALAKU, (erszény-alaku) ösz. m. Aminek olyan alakja, formája van, mint az erszénynek. *Erszényalaku virágok.* Máskép: *erszényded.*

ERSZÉNYDED, (er-sz-ény-ded) mn. tt. *erszényded-ét.* l. ERSZÉNYALAKU.

ERSZÉNYĖS, (er-sz-ény-ės) mn. tt. *erszényės-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Erszénynyel biró, erszénynyel ellátott, erszényt viselő. *Erszényes állat.* (Ersze).

ERSZÉNYMETSZŐ, (erszény-metsző) ösz. fn. Tolvaj, ki erszényeket, zsebeket metszve lop; igazi magyarul: *bicskás.*

ERSZÉNYGYÁRTÓ, (erszény-gyártó) ösz. fn. Gyáros, kézmíves, ki erszényeket készít.

ERSZÉNYKE, (er-sz-ény-ke) fn. tt. *erszénykét.* Kisded erszény.

ERSZÉNYZÁR, (erszény-zár) ösz. fn. Zár az erszényen.

ERTÉNY, falu Tolna megyében; helyr. *Ertény-be, —ben, —ből.*

ERVEND, ERVENDĖZ, tájszók, ÖRVEND, ÖRVENDĖZ helyett.

ERZSÉBET, ERZSI, ERZSÓK, l. ÉRZSÉBET, ÉRZSI, ÉRZSÓK, É alatt.

ES, (1), (éles *e*-vel) ksz. mely a régieknél *is* helyett divatozott. „Míg nem megadod az utolsó akcsát *es*" (is). „Nemde a bünös müvelkedetbeliek *es* (is) teszik azt." „A konkolylyal kiszedvétek kiirtsátok a buzát *es*" (is). Münch. cod. Ugyanezen *es* van szokásban egyik székely nyelvjárásban (a háromszékiben); továbbá nálunk is így hangzik az, a tájdivatos *eseg, esmeg* szókban, és ezen köz szokásu fokozásban, (hosszu *és* helyett) *leg es leg jobb* = leg és leg jobb. l. IS, ksz.

ES, (2), elavult fn. 1) A ma divatos *eskü* értelmében. „És esével erősejti vala." *Et cum juramento affirmabat.* „És hazug est ne szeressetek." *Et juramentum mendax ne diligatis.* „Az eseket, melyeket beszélettél a népeknek." *Juramenta, tribubus quae locutus es.* Bécsi cod. Csalóközben itt-ott ma is hallani: *Sok esre, hitre*, = esküvésre, bizonyításra. Ezen egyszerü *es*-ből származott a mai *eskü.* Rokonnak látszik hozzá a régi halotti beszédben erős bizonyitást jelentő *isa.* „Isa por és homu vogymuk." (Lugossy József véleménye szerént is). A sínai nyelven *sí* szintén am. *es* v. *eskü.*

ES, (3) v. ESS, régente önálló fn. *eső* v. *esső* (pluvia) helyett. „Vidéknek királyt nem támasztanak, sem adnak *esset* embereknek." „Monnal *esset* szomjuhozó szérő." „Megverlek tütöket égető széllel, és rogyával, és *kőessel.*" Bécsi codex. Némely tájakon a köznépnél hallhatni ma is, de hosszu *é*-vel: *és.* A régieknél eléjön *ős* értelemben is. „Lám minden

esseid és szüleid a rosz viszlahalászás nélkül tudtanak elélni." Heltai Gáspár.

ES, (4), elvont és kiavult gyök. Innen lettek : *esik, esd, est* és változattal *ej-t* (es-t) azaz esni, elesni hagy. Régente önálló igeként is használták. „És *es* (pluit) igazakra és hamisakra." Még áthatólag is. „*Ese* tüzet és büdös kénesőt menyből." Tatrosi cod. Valószinüleg hangutánzó, melyben az *s* általában a sebességnek, sebes mozgásnak hangját fejezi ki, mint *si-et, os-on, suh-an* stb. szókban is. Hasonló hozzá a hellen 'αΐσσ-ω, am. sietek; neki esem valaminek, szanszkritül *as* am. mozdít, sujt. Törökül *düs-mek* = es-ni, honnan : *düsüs* = esés. A görögben is eléfordúl: ὕσις = esés, esőzés, és ὕσμα = eső (melyeket a nyelvészek ὕω = nedvez igétől származtatnak).

—ES, melléknneveket képez nevekből és igékből : *nép-es, kép-es, kedv-es, kez-es, er-es, ment-es, kelt-es, ür-es* stb. Részletesen és rokonságaival l. —AS, képző.

ESD, (es-d) önh. és áth. l. ESDIK.

ESDEGÉL, (es-d-eg-él) önh. m. *esdegel-t.* 1) Gyakran elesik, leesik, leborúl. *Térdre esdegelni.* 2) Mondják a lassu, csendes esőről. *Esdegel az eső.*

ESDÉKÉL, (es-d-ék-él) önh. m. *esdékél-tem* v. *esdékléttem, —tél* v. *esdékléttél —t* v. *esdéklétt.* Tulajd. ért. gyakran esik, leesik, leborúl. Képes kifejezésben és köz ért. valamiért igen könyörög, s mintegy gyakran leborúlva, magát földre vetve kér valamit; igen nagyon óhajt.

„Gyarló létbül a kebel
Jobb hazába esdekel." Bajza.

ESDÉKLÉS, (es-d-ék-él-és) fn. tt. *esdéklés-t,* tb. *—ék.* Leborulva kérés, könyörgés, igen nagyon kérés.

ESDÉKLET, (es-d-ek-él-et) fn. tt. *esdéklet-ét.* Könyörgés elvont értelemben.

„S addig dúdolnám ott énekem,
Míglen megszánván esdekletem,
Rejtekecskédbe befogadnál
S öledben nyugvó helyet adnál."
Kazinczy Ferencz.

ESDÉKLIK, (es-d-ék-l-ik) k. l. ESDÉKÉL.

ESDÉS, (es-d-és) fn. tt. *esdés-t,* tb. *—ék.* Esdéklés. Belepés. V. ö. ESDIK.

ESDIK, (es-d-ik) k. m. *esd-ětt,* htn. *esdni* v. *esdeni.* Tulajdonkép, leesik, leborúl. Képes kifejezésben és köz ért. igen kér, mintegy leborulva, magát (keleti szokás szerént) földre vetve könyörög. *Esdeni valamiért. Esdünk előtted úr Isten.* A székelyeknél s némely más tájakon is átható ért. is használtatván, (a midőn a törzsök : *esd),* am. 1) megszáll, be-, meglep. pl. *Ugyan esdi a légy a marhát.* 2) Körülvesz, kér. pl. *esdik ezt a leányt a legények.* 3) Óhajt, kíván.

„Ifjú melle a vadásznak
Esdi berke szarvasát;
Zöld babért sohajt a hadfi,
Hontalan — szabad hazát.
Szívet esd a lyánka szája,
Enyhe sírt az agg imája,
Hü szolgát a nép királyja,
Ritka böjtöt a barát."
Szemere Miklós. (Az olympi Zeüszhöz).

ESDŐ, (es-d-ő) fő- és mn. tt. *esdő-t.* 1) Aki valamiért esd, esdik; könyörgő, kérelmező személy. 2) Be-, meglepő; körülvevő. V. ö. ESDIK.

ESDŐDIK, (es-d-öd-ik) belsz. m. *esdöd-tem, —tél, —ött.* Székely szó, l. ESENKEDIK.

ESEDÉK, (es-ed-ék) fn. tt. *esedék-ét.* Ami elesik, elhúll, pl. faragáskor a forgács, favágáskor az elhullott, törött ágak; faradék, nyesedék. *Esedékposztó, esedékvászon,* mely nyirkálás alatt elesik.

ESEDÉKÉNY, (es-ed-é-kény) mn. tt. *esedékény-t,* tb. *—ek.* Ami az esésre hajlandó, ami könynyen esik, elesik. Vétetik átv. ért. is. *Esedékeny,* azaz gyarló, *ember.*

ESEDÉKÉS, (es-ed-ék-és) mn. tt. *esedékés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Faragás, vágás, nyirés stb. alatt elhulló, leeső.

ESEDÉZÉS, (es-ed-éz-és) fn. tt. *esedézés-t,* tb. *—ék.* Arczra borulva, vagy térdhajtva könyörgés, legalázatosabb kérés. V. ö. ESEDEZIK.

ESEDÉZIK, (es-ed-éz-ik) k. m. *esedéz-tem, —tél, —ětt.* par. *—zél.* Tulajd. ért. gyakran leesik, hulladoz a földre, pl. az ember, a hó; s ezen értelménye ma is megvan a székelyeknél. Átv. és köz ért. mély alázatossággal, arczra vagy térdre borulva kér, könyörög. *Esedezünk előtted oh irgalmas Isten.* Ezen ige különösen az egyházi nyelvben, továbbá a fejedelemhez és magasb állású felsőségekhez, kormány- és törvényszékekhez intézett folyamodásokban használtatik.

ESEG, (es-eg) ösz. ih. Öszve van téve az *es* (= is) és *eg* (= meg) elemekből, am. *esmeg* = *ésmég,* máskép : *ismét,* valamit újra téve. Igen érdekes tájszó a göcseji nyelvjárásban, hol általán a *meg m* nélkül áll, pl. *egétte, eglötte,* ,megette, meglötte' helyett. Vas József. Torkos Sándor). *Eseg eljöttem, ha nem bánjátok.* Máskép : *esmeg, megesmeg.* V. ö. ISMÉT, MEG.

ESEKÉDÉS, (es-e-kéd-és v. es-eg-éd-és) fn. l. ESENKÉDÉS.

ESEKÉDIK, (es-e-kéd-ik v. es-eg-ed-ik) k. l. ESENKÉDIK.

ESÉKÉNY, (es-ék-ény) mn. l. ESEDÉKÉNY.

ESÉLY, (es-ély) fn. tt. *esély-t,* tb. *—ék.* Egyes kisebb eset (Vorfall). V. ö. ESEMÉNY.

ESEMÉNY, (es-e-mény) fn. tt. *esemény-t,* tb. *—ek.* 1) Ami megesett, ami megtörtént; egyes nagyobb eset vagy történet. *Következő esemény adta magát elé. Világhírü esemény. Nevezetes, ritka esemény.* (Ereigniss). 2) Véletlen eset, történet.

ESEMÉNYÉS, (es-e-mény-és) mn. tt. *eseményés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Véletlenül eső, történő, esetleges. *Eseményes találkozás.* 2) Történetekkel gazdag, bővelkedő. *A múlt század vége igen eseményes vala. Eseményes időket élünk.*

ESEMÉNYILEG, (es-e-mény-i-leg) ih. Történetileg, véletlenül. *Eseményileg épen jelen voltam én is.*

ESEMÉNYTELEN, (es-e-mény-telen) mn. tt. *eseménytelen-t*, tb. *—ek*. Ami alatt, aminek folytán valamely nevezetes, különös dolog nem történt; ami eseményeket nem foglal magában. Határozóilag am. eseménytelenül.

ESENDŐ, (es-end-ő) mn. tt. *esendő-t*. 1) Történendő, leendő, elékerülendő. *Esendő alkalommal szólok e tárgyról.* 2) Esésre hajlandó, könnyen eleső. *Esendő az ember fia.*

ESENDŐBEN, (es-end-ő-ben) ih. Eső állapotban, esésre, bukásra készülőben. *Esendőben vagyon szerencséje. Ez a ház esendőben van.*

ESENLŐ, (es-en-l-ő) fn. tt. *esenlő-t*. Heves megyei tájszó, am. kisded meder, melyen a rétről, mezőről az esőlé elszivárog, elfolydogál.

ESENG, (es-eng v. es-en-eg) önh. m. *eseng-éttem* v. *eseng-tem*, *—éttél* v. *—tél*, *—ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valamiért, vagy valami után igen vágy, sohajt; valamit nagyon kér. *Valamely ruháért vagy ételért esengeni. A zsidók esengtek az egyiptomi húsos fazekak után.*

ESENGÉS, (es-eng-és v. es-en-eg-és) fn. tt. *esengés-t*, tb. *—ék*. Folytonos, gyakori, szertelen vágyu kérés, könyörgés, kunyorálás.

ESENKÉDÉS, (es-en-kéd-és) fn. tt. *esenkédés-t*, tb. *—ék*. Alkalmatlanul ismételt, szemtelen, tolakodó kérés, könyörgés; a másénak megkivánása; valami után szertelen vágyakodás, s annak elnyerésére, megszerzésére törekvés.

ESENKÉDIK, (es-en-kéd-ik) k. m. *esenkéd-tem*, *—tél*, *—ett*. Alkalmatlanul vagy szemtelenül kunyorál, kér, s mintegy erőszakosan ki akar csikarni valamit. *Esenkedik a gyermek valamiért, midőn addig sír, míg meg nem adják neki.* Igen óhajt valamit, szertelen vágyik valamire. *Esenkedni valami után.*

ESENNEN, (es-en-nen) ih. Nagy kivánsággal, vágygyal, sovárgva, epedve, titkos vagy belső fájdalommal. *Esennen néz az éhes ember másnak terített asztalára. Esennen várja a gyermek az evés idejét. Esennen nézni a szép öltözetet, melyet magunknak kivánnánk.* Tájdivatos szó.

ESERNYŐ, (es-ernyő) ösz. fn. Hordozható, kézbeli ernyő az eső ellen. *Selyem, vászon esernyő. Kifeszíteni az esernyőt. Esernyővel sétálni, utazni.* V. ö. ES és ERNYŐ.

ESÉS, (es-és) fn. tt. *esés-t*, tb. *—ék*. 1) Általán a testnek azon kényszerült mozgása, midőn egyensulyát vesztve, vagy saját terhétől nyomva a föld középpontja felé száll. 2) Magasabban álló testnek, pl. hegynek, dombnak menetele, mélyebbre szállása, vagy a folyónak, pataknak alább és alább lejtése. *A hegyek között nagyobb a Duna esése, mint a messze sikföldön.* 3) Az esőnek hullása. *Gyakor eséssel a kicsin csepp is lyukat ver.* (Km.). 4) Átv. ért. erkölcsileg vagy polgárilag alászállás. *A kevély angyalok esése. Az új kormány több tisztviselő esését vonta maga után.*

ESET, (es-et) fn. tt. *eset-ét*. 1) Ami esik, megesik, azaz történik. *Azon esetre*, azaz, ha az történik. *Minden esetre*, azaz akármi történik. *Semmi esetre. Ily esetben máskép tennék. Régi, újabb eset. Előadni az esetet. Ezen esetről mit sem tudok.* 2) Véletlen történet. *Szerencsés eset. Bal eset. Nem lehet minden esetet előre gyanitani. Esetből történt.* 3) Nyelvtanban, a névszók különféle viszonyainak némely betűk módosulásai—, különösen a magyar nyelvben, ragok általi meghatározása, legkülönösebben a belviszonyragok által történő szómódositás, pl. *ember*, *ember-nek*, *ember-t*, *ember-ek* stb. Egyébiránt a magyar nyelvben, minthogy a főbb és gyakoribb módositások ragok által történnek, ennyiben tulajdonképen nem annyira esetek, mint névragozások vannak. 4) Vétetik néha esés helyett is, l. ezt, 1) és 2).

ESETÉS, (es-et-és) mn. tt. *esetés-t*, tb. *—ek*. Jól, helyesen álló, idomos, jól kiütött. *Esetés öltözet.* Kemenesaljai szó. Ellentéte : *esetlen*.

ESETLEG, (es-et-leg) ih. Véletlenül, előre nem gyanítva. *Esetleg találkozni valakivel. Esetleg ő is oda jött.*

ESETLEGÉS, (es-et-leg-és) mn. tt. *esetlegés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Ami véletlenül, váratlanul történt, nem gyanított. *Esetleges találkozás. Esetleges körülmény.* Ellentéte : *szükségleges* vagy *szükségbeli*, *szükségképeni*, a minek szükségképen be kell következni.

ESETLEGÉSSÉG, (es-et-leg-és-ség) fn. tt. *esetlegésség-ét*. Véletlenség, váratlan, előre nem gyanított történetesség.

ESETLEN, (es-et-len, azaz minek helyes esete, esése nincsen) mn. tt. *esetlen-t*, tb. *—ék*. Helytelen, idomtalan, egyenetlen, ügyetlen, ferde, ami roszul esett ki. *Esetlen szabásu ruha. Esetlen kenyér, kalács. Esetlen ember.* Mint határozó am. esetlenül.

ESETLENSÉG, (es-et-len-ség) fn. tt. *esetlenség-ét*. Helytelenség, idomtalanság, valaminek azon tulajdonsága, melynél fogva esetlen; l. ezt.

ESETLENÜL, (es-et-len-ül) ih. Helytelenül, idomtalanul, görbén, ferdén. *Esetlenül áll rajta a ruha.*

ESHETŐ, (es-het-ő) mn. tt. *eshető-t*. Ami eshetik, történhetik. *Megeshető. Ez könnyen megeshető dolog.*

ESHETŐSÉG, (es-het-ő-ség) fn. tt. *eshetőség-ét*. Dolog, állapot vagy körülmény, ami jövőben bekövetkezhetik akár szükségképen, akár véletlenül. *Minden eshetőségeket emberi észszel fölötte nehéz eleve meghatározni.*

ESIK, (es-ik) k. m. *estem*, *estél*, *esett*. Eredeti értelmét, a *suhog*ó természeti hangtól kölcsönözte,

mely esőzéskor is hallatszik (es-s). V. ö. ES, (4). *Esik az eső, a hó, v. eső esik, hó esik.*

„Azt gondolom, eső esik,
Pedig a szemem könnyezik."
(Népd.).

Használjuk elvontan is. *Már ismét esik. Rég nem esett. Bár csak esnék.* Általános ért. minden testről mondják, midőn az magasról (eső módjára, vagy mintegy suhogással) aláhúll; avagy sulyegyenét vesztve, fekvő vonalban eldől. *Fejére esett a háztető cserepe. Vízbe, kútba, gödörbe esni. Nagyot esni. Keresztül esni a gerendán. Ki sokfelé kap, két szék között a pad alá esik.* (Km.). *Nem messze esik alma a fájától.* (Km.). *Nem esik a forgács vágás nélkül, nem mozog a levél szél nélkül.* (Km.) Beható ragu névvel néha am. jut, kerül, keveredik. *Bajba, betegségbe esni. Búba, szomoruságba esni. Kétségbe esni. Valakivel hajba esni.* Tulajdonitó ragu névvel am. indúl, megy, rohan. *Az ellenség neki esett a várnak. Nekem esett*, azaz ellenem jött. *Ágynak esett*, azaz megbetegedett. Néha am. bizonyos helyen, tájékon van, fekszik. *Pesttől Buda nyugotéjnak felé esik. Komárom Györtől nem messze esik. Bécs távol esik Debreczentől.* Ily mondatokban: *már az régen esett, ez taval esett, az utolsó háborúkor esett* am. történt. *Úgy eshetik, hogy el nem megyünk* am. történhetik. Ezekben: *jól esett neki, roszul esett neki, nehezére esett, jól esett az ebéd, vacsora*, a dolognak sikerét, kimenetelét jelenti. Néha am. jut, osztályrészül kijár. *Minden gyermekre ezer forint esett. Reám legtöbb munka esett.*

„Hát még bölcsőt hol veszel?
Pedig csak arra esel."
Népdalok. Erdélyi János gyüjteménye.

Megjegyzendők még ezen sajátságok: *Rajtam v. rám esett*, azaz megrohant, igen kért; *rajtam esett*, azaz történt. *Teherbe esett*, azaz a nő fogant. *Szerelembe esett.*

„Nem estem én a verembe
Mással estem szerelembe." (Népd.).

Tormába esett féreg. Öszvetételei: *aláesik; általesik; beesik*, azaz öszvemegy. *Beesik, mint a kis keztyü*, (km.) *kiesik; leesik, megesik* = megtörténik. *Megesett*, azaz teherbe esett. *Megesett rajta a szivem.* Régente *meg* nélkül is: „szíve rajtunk nem esék." (Névtelentől: Siralma az magyar nemzetnek a XVI. században). *Megesett neki. Megesett neki a diószeghi vásár.* (Km.).

„Neked ugyan megesett,
Mert a gazda meglesett." (Népd.).

Figyelmet érdemel, hogy a csángó szójárásban is, hol az *s* rendszerént *sz*-nek ejtetik, ezen ige változatlan marad.

„Az eső isz esik, köpönyegem ázik,
A szél patkójától a kő isz szikrázik."
Csángó dalok. Erdélyi János gyüjteménye.

—ESÍT, (es-ít), mély hangon —*asít*, újabb kori ösz. igeképző, némely olyatén szóknál, hol az *es* képző önmagában nincs szokásban, pl. *ért-es-ít, látt-as-ít.*

ESK, (1), (es-k, am. esik, t. i. le- vagy térdre esik, mert az esküvő gyakran, kivált régenten esküdtételkor, Isten bizonyságára hivatkozva földre vagy térdre esett, ezt mutatja az egyszerü *es* szó is, l. ezt). Régies, önh. Ma: *esküszik*, l. ezt.

ESK, (2), (l. fönebb), régies fn. tt. *esk-ét.* l. ESKÜ.

ESKARAP, (a hellen: σκορπιός-ból eredett), fn. tt. *eskarap-ot.* Tengeri apró hal neme, melynek feje itt-ott szőrrel van benőve, szemei igen közel állanak egymáshoz, s inyei, és nyeldeklője fogasak. (Scorpaena).

ESKÉL, (es-kél) önh. m. *eskél-t.* Lassan-lassan esik; alább száll. *Eskél az eső. A hol megegyezés nincsen, eskél ott a barátság.* (Km.).

ESKES, (es-k-es) régies mn. és fn. Esküvel lekötött; vagy, megesketett. *Eskes felek. Eskes birák. Eskes társak.*

ESKÉS, (es-k-és) fn. tt. az elavult *esk* igéből. l. ESKÜVÉS.

ESKET, (es-k-et) áth. m. *esket-tem, —tél, —ett.* 1) Valakivel esküt mondat, valakit esküttételre kényszerít. *Tanukat esketni. Böcsüsöket, birákat, új tisztviselöket, katonákat esketni.* 2) Különösen, jegyeseket öszvead, bizonyos esküszók elmondatása, és szertartások által egymásnak örök hüséget igértet. *Az öszvekelendőket az illető lelkészek szokták esketni.*

ESKETÉS, (es-k-et-és) fn. tt. *esketés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valakit esketünk. Különösen, a házasulandók öszveadása. V. ö. ESKET.

ESKETÉSI, (es-k-et-és-i) mn. tt. *esketési-t*, tb. *—ek.* Esketést illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Esketési parancs. Esketési szertartás.*

ESKETŐ, (es-k-et-ő) fn. tt. *eskető-t.* 1) Személy, ki valakit esket. 2) Azon szertartás, midőn a házasulandók innepélyesen öszvekelnek, másképp: *esküvő.*

ESKOLA, (éles ĕ-vel) tájdivatos, *iskola* helyett; l. ezt.

ESKÜ, (es-k-ü, a hajdan önálló egyszerü *es* gyökből, t. i. az *ü* vagy csak segéd az *esk* szóhoz, vagy az *esk* ige *eskö* részesülőjéből alakúlt, s lön *eskü*, mint: *furó furu, ölö ölü, alkó alkú* stb.), fn. tt. *eskü-t.* Jelenti azon innepélyes bizonyitást, melynél fogva az Istenre, mint állitásunk tanújára hivatkozunk, s annak boszuját hivjuk föl azon esetre, ha nem igazat szólanánk. *Igaz eskü. Hamis eskü. Erősitő, becsülési, hitelesitő eskü. Törvényes, birói, tisztitó eskü* stb. *Esküt kinálni* vagy *ajánlani. Esküt elfogadni*, vagy *el nem fogadni. Esküt odaengedni. Valamit esküvel fogadni, igérni, bizonyitani. Letenni az esküt, megesküdni. Esküt szegni.*

ESKÜDIK, (es-k-ü-d-ik) l. ESKÜSZIK.

ESKÜDT v. ESKÜTT, (es-k-üd-t v. es-k-ü-tt) mn. tt. *esküdt-et.* Aki az esküt letette, aki megesküdött valamire. *Esküdt tanúk, esküdt böcsüsök, esküdt*

emberek, birák. Vétetik főnév gyanánt is, midőn oly személyt jelent, ki valamely hivatalviselésre föleskü-dött; különösen vármegyei tisztviselőt, ki rangban az alszolgabirák után áll; továbbá a mezővárosok belső tanácsnokait, és a faluk tanácsát képező hites embereket. *Vármegye esküttje. Falusi esküttek. Tiszteletbeli eskütt. Középponti eskütt.*

ESKÜDTET, (es-k-ü-d-tet) l. ESKET.

ESKÜDTSZÉK, ESKÜTTSZÉK, (esküdt- v. eskütt-szék) ösz. fn. Sajátságos polgári törvényszék Angliában, és szabad intézetekkel biró némely más országokban, mely bizonyos mód szerént választott, legnagyobb bizalmat érdemlő s megesketett és határozott számú polgárokból állittatik öszve, kik főleg némely büntettek és közelebb ténykérdések fölött, mindazáltal állami törvénytudó birák vezetése mellett itélnek, s a vádlottak bűnösségét, vagy nem-bűnösségét kimondják. (Jury). A jogkérdések eldöntése állami törvényszékre bizatván.

ESKÜDTSZÉKI, (esküdt-széki) ösz. mn. Esküdtszékre vonatkozó, esküdtszéket illető.

ESKÜFORMA, (eskü-forma) ösz. fn. Azon szavak öszvege, melyekből az eskü áll. Az esküformák a különféle tárgyakhoz képest, melyekre vonatkoznak, azután a népek, vallások stb. szerént különbözők.

ESKÜLLŐ, falu Bihár megyében; ALSÓ— v. NAGY—, FELSŐ— v. KIS—, falvak Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Esküllő-n, —re, —ről.*

ESKÜMINTA, (eskü-minta) ösz. fn. Lásd : ESKÜFORMA.

ESKÜS, (1), (es-k-ü-s) mn. tt. *eskűs-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Esküvel erősitett, bizonyított. *Esküs igéret, fogadás.*

ESKÜS, (2), (l. fönebb) fn. tt. *esküs-t*, tb. *—ök.* Eskütt ember, eskütt tanú.

ESKÜSZEGÉS, (eskü-szegés) ösz. fn. Az esküvel erősített igéretnek, fogadásnak meg nem tartása.

ESKÜSZEGŐ, (eskü-szegő) ösz. mn. Aki az esküvel erősitett fogadást, igéretet meg nem tartja. *A szökevény katonák, a hamis birák, a váltóhamisitó ügyvédek egyszersmind esküszegők.*

ESKÜSZIK, (es-k-üsz-ik) k. első múlt: *esküvém, esküvél, esküvék* stb. 2. m. *esküdtem* v. *eskűttem, esküdtél* v. *eskűttél, esküdt* v. *eskütt* v. *esküdött.* Kapcsoló jelen ideje : *esküdjem, esküdjél, esküdjék.* Ohajtó : *esküdném* v. *esküvném, esküdnél, esküdnék.* Jövő idő : *esküvendém* v. *eskvendém* v. *esküdendém.* Htn. *esküdni* v. *esküvni.* Részesülő *esküvő* v. *eskvő, esküdt* v. *eskütt* v. *esküdött, esküvendő* v. *eskvendő.* Istent híva tanuúl, s annak boszujára hivatkozva innepélyesen bizonyit valamit. *Égre, földre esküszik. Még a vörös hajmára is megesküszik. Esküszik, mint a czigány.* (Km). *Aki mesterségesen esküszik, mesterségesen hazud.* (Km.) *Esküszik, szabódik. Hamisan esküszik.* Vétetik nem innepélyes értelemben is, midőn valaki szükség nélkül él esküszavakkal. *Igaz hitére, testére, lelkére esküszik.*

Öszvetételei : *Beesküszik. Papnak, szerzetesnek, apácsának beesküvni. Elesküszik. Elesküttе adósságát. Felesküszik. Felesküdött ügyvédnek, katonának. Megesküszik. A jegyesek megesküsznek. Öszveesküszik. Öszveesküttek a pártosok, a jegyesek. Ráesküszik.*

„Esküszik Mák Bandi, a szomszéd is hallja,
Hogy fejét szomorú bujdosásnak adja."
Vörösmarty.

ESKÜTÉTEL, (eskü-tétel) ösz. fn. Az eskünek innepélyes végrehajtása, különösen, mely által valamely hivatal vagy kötelesség hü teljesitését fogadjuk. *Egyházi, polgári, katonai, táblabirói, tisztviselői eskütétel.*

ESKÜTLEN, (es-k-ü-t-len) mn. tt. *eskütlen-t*, tb. *—ek.* Aki nincs megesketve, ki az esküt le nem tette. *Eskütlen tisztviselő, táblabiró. Eskütlen jegyestársak.*

ESKÜTT, l. ESKÜDT, fn.

ESKÜTTET, l. ESKET.

ESKÜTTETÉS, l. ESKETÉS.

ESKÜTTETŐ, l. ESKETŐ.

ESKÜTTSZÉK, l. ESKÜDTSZÉK.

ESKÜVÉS, (es-k-ü-v-és) fn. tt. *esküvés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn esküszünk. *Hamis esküvés. Öszveesküvés.* Vétetik elvontan is *eskü* helyett. *Esküvés előtt, vagy után.* Különösen jelenti az öszvekelendő jegyesek esküjét, vagyis a házassági szertartások azon részét, midőn a násznép a jegyeseket megesküvésökre a templomba kiséri. *Esküvésre menni. Esküvés alatt siró menyasszony.* Másképp : *esküvő.*

ESKÜVÉSI, (es-k-ü-v-és-i) mn. tt. *esküvési-t*, tb. *—ek.* Esküvést illető, arra vonatkozó, ahoz tartozó. *Esküvési szertartás. Esküvési mód, szokás.*

ESKÜVŐ, (es-k-ü-v-ő) fn. tt. *esküvő-t.* 1) Személy, ki esküszik. 2) A házassági eskütételnek szertartása. *Esküvőre menni. Esküvőről jönni. Falusi esküvő.*

„Majd ha ezen átesünk,
A templomba költözünk
Esküvőre." (Verseghy).

ESLÉTES, (talán : feslettes, viseltes ?) mn. tt. *esléteѕ-t*, tb. *—ek.* Tájszó, am. kopott, ócska, viselt. *Eslétes ruha.*

ESMÉG, ESMÉG, (es-még, t. i. össze van téve *és* és *még* részecskékből, s jelennen is élnek vele a székelyek és a tiszai némely tájékok, de eredete mutatja, hogy ez az igazi ősi alak, nem pedig a jobban elterjedt *ismét*), ösz. ih. Megint, újra. *Esmeg mondom tünektek. Esmeg vivé őtet az ördög igen magas hegyre.* (Tatrosi cod).

ESMÉNG, ESMÉNT, (*n* vegyült közbe) tájdivatosak, *esmég* v. *esmég* helyett.

ESMÉR v. ESMER, ESMERET stb. l. ISMER; ISMERET stb.

ESMÉT, ESMÉTLEN, l. ISMÉT, ISMÉTLEN.

ESŐ, (1), (es-ő) fn. tt. *eső-t.* Személyragozva : *esőm, esőd, esője* v. *eseje, esőnk, esőtök, esőjök* v. *esejök; esőim, esőid, esői, esőnk, esőtek, esőik* v. *esejik.* Azon természeti tünemény, midőn a légben levő vizes gőz- v. párarészecskék öszvehuzódnak, megsürüsödnek, és cseppekben aláhullanak. *Csendes, szeles, sebes, hirtelen, meleg, langyos, lanyházó, hideg, jeges, havas, darás eső. Futó, hetes, országos, pásztás eső. Szakadó, szemző, lassu, szemergő, zápor eső. Harmatozó, lengedező eső. Elmult esőnek nem kell köpönyeg.* (Km.) *Sírt, mint a sebes eső.* (Km.) *Esik, szakad, szemerkél, szemzik az eső. Csak úgy dől az eső, mintha sajtárból öntenék.* (Km.) *Esőre áll az idő. Elállott az eső. Elhuzódik az eső. Hazáig verte őket az eső. Hogy az eső verje meg.*

Sínai nyelven : *jü.*

ESŐ, (2), (l. föntebb) mn. tt. *eső-t.* Általán minden, ami esik. V. ö. ezt. *Kútba eső gyermek. Bajba, betegségbe eső ember. Budához közel eső Pest. Gyermekekre eső örökség. Nyárra vagy télre eső ünnepek* stb.

ESŐÁRADÁS, (eső-áradás) ösz. fn. Folyók, patakok, sédek stb. áradása, melyet az eső okoz.

ESŐBÉKA, (eső-béka) ösz. fn. Apró békák neme, melyek eső alkalmával elétünnek, s a nép hiedelme szerént az égből esnek. (Rana temporaria).

ESŐCSÉPP, (eső-csépp) ösz. fn. Egy egy csepp-je a hulló esőnek. *Apró, nagy esőcseppek.*

ESŐDÉK, (es-ő-dék) l. ESŐLÉK.

ESŐFÉL, (eső-fél) ösz. fn. Jobbára csak *ben* raggal, és *van* igével használják, mint általában a részesülőket. *Esőfélben van az idő,* azaz már-már esik, nem sokára esni fog, vagy legalább esni készül. Midőn magasról hullást vagy dőlést jelent, már valóban eső, esésben levő állapotot is jelent, pl. *Esőfélben* (am. esés közben) *megkapni az üveget. Esőfélben megbillenni.*

ESŐFELLEG, (eső-felleg) ösz. fn. Felleg, mely esőt hord kebelében, vagy, melyből már esik.

ESŐFOGÓ, (eső-fogó) ösz. fn. Cső, csatorna vagy edény, mely az esővizet felfogja, melybe az esővíz beszivárog, befoly. Különösen száraz kút, melyben az esőlé öszvegyül, melyet vizetlen helyeken italúl használnak.

ESŐFÖRGETEG, ESŐFÉRGETEG, (eső-förgeteg) ösz. fn. Esővel jövő fergeteg; midőn fergeteg is van, eső is esik. V. ö. FÖRGETEG.

ESŐFÜRDŐ, (eső-fürdő) ösz. fn. 1) Fürdő, melyet esővízből készitenek. 2) A fürdésnek azon különös neme, midőn valaki levetközve az eső által mosatja meg magát. 3) Zuhanyfürdő.

ESŐHOZÓ, (eső-hozó) ösz. mn. Ami esőt hoz, miből vagy mi után eső következik. *Esőhozó déli vagy nyugoti szél. Esőhozó köd. Esőhozó felhők.*

ESŐKÚT, (eső-kút) ösz. fn. Száraz kút, mely vizét egyedül az esőből (nem forrásból) kapja. (Cisterna).

ESŐLÉGY, (eső-légy) ösz. fn. Légynem, mely eső előtt az embert és állatokat különös vágygyal meglepi, és csípi.

ESŐLÉK, (eső-lék) fn. tt. *esőlék-ét.* Ami vágás, metszés, törés, faragás, szabás stb. alatt elhúll; hulladék. *Esőlékágak, esőlékforgács, esőlékposztó.*

ESŐLÉKES, (es-ő-lék-es) mn. tt. *esőlékes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Esőlékkel bővelkedő, esőléket tartalmazó. *Esőlékes kosár.*

ESŐMÉRŐ, ESŐMÉRÜ, (eső-mérő v. -mérü) ösz. fn. Sajátságos eszköz, mely által az esőnek mennyiségét meg lehet mérni. (Hyetometrum).

ESŐOMLÁS, (eső-omlás) ösz. fn. l. ESŐSZAKADÁS.

ESŐPATAK, (eső-patak) ösz. fn. Patak, mely vizét az esőből kapja, s ha eső nincs, kiszárad. (Torrens).

ESŐPŐCSIK, (eső-pőcsik) ösz. fn. Pőcsikfaj a mezei legyek neméből, mely nyáron a közeledő eső előtt a barmokat nagy mohósággal meglepi és csípéseivel zaklatja. Máskép : *esőlégy.* V. ö. PŐCSIK.

ESŐS, (es-ő-ös) mn. tt. *esős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Időről mondják, mely esővel bővelkedik, melyben eső van. *Esős idő, esős tavasz, nyár, ősz.* Átv. ért. *esős aratás, esős szüret.*

ESŐSÖDIK, (es-ő-ös-öd-ik) k. m. *esősöd-tem, —tél, —ött.* Esőssé válik vagy változik. *Megesősödik. Oktoberben már esősödik az idő.*

ESŐSZAKADÁS, (eső-szakadás) ösz. fn. Igen sürű, sebes eső, melyről mondani szoktuk : *esik, csak úgy szakad.* V. ö. FELHŐSZAKADÁS, ZÁPORESŐ.

ESŐSZALONKA, (eső-szalonka) ösz. fn. A szalonkák egyik faja, mely az esőt előre megérezvén, nagy sipítással föl-fölrepked. (Scolopax phaeopus).

ESŐTELEN, (es-ő-te-len) mn. tt. *esőtelen-t,* tb. *—ek.* Eső nélküli, midőn nem esik az eső. *Esőtelen száraz nyár.* Mint határozó : eső nélkül.

ESŐTLEN, (es-ő-te-len) l. ESŐTELEN.

ESŐVÍZ, (eső-víz) ösz. fn. Víz, mely a felhőkből esik. *Az esővíz a növényeknek minden más viseknél hasznosabb. Esővízben mosni a ruhákat. Esővízzel öntözni a virágokat.*

ESŐVERTE, (eső-verte) ösz. mn. Esőben megázott, esőtől vert. *Esőverte utasok. Esőverte szénarendek. Esőverte új kalap.*

ESŐVONAL, (eső-vonal) ösz. fn. Azon vonal vagy irány, melyet az aláeső, hulló testek követnek. *A hulló csillagok esővonala.*

ESŐZÉS, (es-ő-z-és) fn. tt. *esőzés-t,* tb. *—ek.* Folytonos vagy gyakori esőesés. *Őszi esőzés. Medárd napi eső után következő esőzés.*

ESŐZIK, (es-ő-z-ik) k. m. *esőz-tem, —tél, —ött.* Folytonosan esik az eső. Rendesen elvont ért. és csak a harmadik személyben használják. *Esőzik, esőzék, esőzött, esőzzék* stb.

ESŐZIVATAR, (eső-zivatar) ösz. fn. l. ESŐFÖRGETEG.

ESPÉLY, (a német *Speil*, *Speiler* után alakultnak látszik) fn. tt. *espély-t*, tb. *—ék*. Különösen faszeg, melylyel a sátorosok öszvefoglalják a ponyvafödeleket. Dunántúli tájszó. Máskép : *peczek*.

ESPÉLYÉZ, (espély-éz) áth. m. *espélyéz-tem*, *—tél*, *—étt*. Peczkel, kipeczkel.

ESPERES, (a hellen-latin *presbyter*, vagy közvetlenül a németes *Erzpriester* szó után alakult) fn. tt. *esperes-t*, tb. *—ék*. A latin és görög katholikus egyházi rendben oly személy, ki valamely püspökmegyei nagyobb vagy kisebb kerületnek főnöke. Innen : *főesperes*, fő kerület főnöke, *székesegyházi főesperes*, a székesegyházi kerület feje, *alesperes*, kisebb kerületé. (Archipresbyter, Archidiaconus). A protestans egyházban szinte kerületi főnököt jelent, kit máskép latin néven *senior*-nak is mondanak.

ESPERESSÉG, (esperes-ség) fn. tt. *esperesség-ét*. 1) Püspökmegyei nagyobb vagy kisebb kerület; melynek főnöke, esperes. *Főesperesség*, *alesperesség*. 2) Esperesi hivatal. *Esperességre megválasztatni vagy kineveztetni*.

ESPEREST, fn. tt. *esperest-et*. l. ESPERES.

ESPERESTSÉG, l. ESPERESSÉG.

ESS, a székelyeknél divatos, *es* (azaz esik) helyett; „Ess az eső, zúg a gát." Régente főnévként is szokásban vala. V. ö. ES (3) és (4).

ESSEG, ESSÉG, (am. esmeg) ih. Ismét, viszont, megint. Élnek vele túl a Dunán Vas, Zala, Veszprém, Sopron vármegyékben. L. ESÉG.

ESSEGVÁR, várrom Veszprém megyében.

ESSÉNY, puszta Fejér megyében; helyr. *Essény-én*, *—re*, *—ről*.

ESSIK, tájdivatosan am. esőzik; l. ESIK.

ESSŐ, (1), l. ESŐ.

ESSŐ, (2), puszta Pest megyében; helyr. *Esső-n*, *—re*, *—ről*.

ESSZE, tájdivatos *össze* helyett; l. ezt.

EST, (es-t) fn. tt. *est-ét*. A napnak vége, vagyis rövid idő a nap lemente előtt és után, midőn t. i. a nap alászáll, s mintegy *aláesik*, honnan e név eredete, mely nem egyéb, mint, *napeset* vagy *nap este*, s rövidebben *napest*, *est*. E szó idővel elhanyagoltatott, s helyette a hosszabb *estve*, *este* jöttek divatba, holott szebben hangzanak : *estet bevárni*, *estnek idején*, *estről estre*, *esttől estig* stb. A figyelmes irók el nem fogják mulasztani, hogy e szót régi jogaiba visszahelyezzék. — Ezen öszvetételekben *napest* és *délest* az est jelenti az időnek hanyatlását, tehát *napest* = naphanyatlás, *délest*, délhanyatlás, vagyis közép idő a dél és napnyugot közt. Az *esés* (casus) alapfogalma szerint alakult a latin *occasus* és a szláv *opad* is.

Rokonnak látszik vele a hellen *ἕσπερος*, *ἑσπέρα*, latin *vesper*, német, angol, holland *West (?)*, finn *ehtoo*, török *akhsam*.

ESTALKONY, (est-alkony) ösz. fn. Esti szürkület. V. ö. ALKONY.

ESTVÁN, a székelyeknél am. *István*.

ESTÁP, l. ISTÁP.

ESTARÁNG, l. ISTRÁNG.

ESTCSILLAG, (est-csillag) ösz. fn. Máskép : Venus nevü bujdosócsillag, mely napnyogot után legott látható. A köznép néha *szidócsillagnak* is nevezi.

ESTE, (es-te) fn. tt. *estét*. L. EST. *Jó estét kivánok*. *Estére hasa takarodnak a mezei munkások*. *Unalmas estéket olvasással tölteni*. Használják határozó gyanánt is. *Este eljövök, ha lehet*. *Este elülnek a tyúkok*.

ESTEBÉD, (est-ebéd) l. ESTÉTEK.

ESTÉDEN, (es-te-ed-en) ih. l. ESTENNEN.

ESTEL, ESTTEL, (es-t-vel) ih. Esti időben, naplementekor. Csak némely vidékeken divatozik.

ESTELÉDIK, (es-t-vel-éd-ik) k. m. *esteléd-tem*, *—tél*, *—ett*. Est kezd lenni, a nap lemenőben van. *Ránk esteledik az idő, siessünk*.

ESTELI, (es-t-vel-i) mn. tt. *esteli-t*, tb. *—ek*. Ami este történik, esti időben levő. *Esteli óra*, *idő*. *Esteli imádság*. *Esteli séta*. Főnevűl használva am. vacsora, estétek, estebéd.

ESTELIZ, (es-t-el-i-z) önh. m. *esteliz-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *—z*. Estelit, azaz vacsorát eszik. *Szinház után estelizni*.

ESTELLETKOR, (es-t-vel-l-et-kor) ih. Oly időben, mikor estellik, azaz est kezd lenni.

ESTELLIK, (es-t-v-ell-ik) k. m. *estell-ett*, htn. *—eni* v. *—ni*. Est kezd lenni, a nap nyugodóban van. Csak egyesszámu harmadik személyben használják.

ESTELŐS ESTIG, (estellős estig) ih. A székelyeknél am. egész estig.

ESTÉLY, (es-t-ély v. es-te-ely) fn. tt. *estély-t*, tb. *—ék*. Társalgási öszvejövetel, kivált téli estéken, beszélgetés, játék, zenemulatság stb. végett. (Soirée).

ESTENDŐN, (= este-idŏn) ösz. ih. lehet egyszerü szó is (es-t-en-d-ön, melyben a törzs *estend)*, este felé. Udvarhelyszéki szólás.

ESTÉNKÉNT, (es-te-en-ként) ih. Esti órákban, több vagy minden estve. *Esténként sétára vagy szinházba menni*.

ESTENNEN, (est-enn-en) ih. Esti időben, mikor est van. Képzésre olyan, mint : *éjennen*, *naponnan*.

ESTENTE, (es-t-en-te) ih. Esti időben, estve. Megfelel e kérdésre : *mikor?* Képzésre olyan, mint : *naponta*, *régente*, *éjente*, *nyaranta*, *hajdanta*.

ESTENTEN, ESTENDEN, l. ESTENTE. Oly toldalékos szó, mint : *éjenten*, *régenten*, *hajdantan*.

ESTER, (es-t-er) mn. tt. *ester-t*, tb. *—ek*. A székelyeknél am. meddő, magtalan. Hellenül *στερέω* am. megfosztom, innen származik a latin *sterilis*, talán idetartozó a német *starr* is és a hellen *στερεός*, mely am. merő, mereven stb.

ESTERÁNG, l. ISTRÁNG.

ESTEREBÉRCZ, hegy Erdélyben, Kézdi székben.

ESTÉTÉK, (est-étèk) ösz. fn. Esteli, vacsora, amit este szokás enni; estebéd.

ESTFÉNY, (est-fény) ösz. fn. Az ég nyugoti részének pirossága nap lemente után.

ESTHAJNAL, (est-hajnal) ösz. fn. Az estfénynek költőibb neve, l. ESTFÉNY.

ESTHAJNALCSILLAG, (est-hajnal-csillag) ösz. fn. l. ESTCSILLAG.

ESTHARMAT, (est-harmat) ösz. fn. Harmat, mely napnyugotkor száll alá.

ESTI, (es-t-i) mn. tt. *esti-t*, tb. *—ek*. Estkor történő, létező, elétünő; estre való; esti időt illető. *Esti harangszó. Esti mulatság. Esti séta. Esti öltözet. Esti falatozás. Esti pille. Esti pirulat. Esti denevér.*

Én pedig, mint bolond, mint esti denevér
Járom az erdőket, mert a nagy bánat vér.
Zrinyi.

ESTIDŐ, (est-idő) ösz. fn. Azon időrész, melyet estnek hivunk, l. EST.

ESTIG, (es-t-ig) ih. Napnyugotig, addig, mikor a nap leszáll. *Reggeltől estig dolgozni. Napestig talpon lenni.*

ESTIKE, (es-t-i-ke) fn. tt. *estikét*. Ibolyafaj, melynek virágai este és éjjel különösen kedves illatuak. (Hesperis).

ESTÓK, palóczosan ejtve am. ISTÓK.

ESTŐDÖN, (esti-időn) h. Esti időben. Eléjön Sándor Istvánnál.

ESTPIR, (est-pir) ösz. fn. Nap lemente után a nyugoti ég piros szine; esthajnal.

ESTPONT, (est-pont) ösz. fn. A látkörnek azon pontja, melyen a nap lenyugonni látszik; különösen pedig azon pontja a nyugoti égtájnak, hol a nap éjnapegyenletkor alászáll; a nyugotnak középpontja.

—ESTÜL, l. —ASTUL.

ESTVE, (1), (es-t-ve) fn. tt. *estvét*. l. EST.

Már énnekem minden estve
Szomorú színnel van festve (Népd.).

ESTVE, (2), (l. föntebb) ih. Esti időben, midőn a nap lenyugszik. *Reggel, estve imádkozni. Tök is estve virágzik.* (Km).

ESTVÉDEN, (es-t-ve-ed-en) ih. Este vagy esténként.

ESTVEHÉSZIK, (es-t-ve-hész-ik) régies a mai *estveledik* helyett.

ESTVEL, (es-t-vel) ih. l. ESTVE.

ESTVELÉDIK, (es-t-vel-éd-ik) k. Estve leszen, a nap nyugovóban van. Képzésre olyan mint: *reggeledik, éjjeledik, hajnalodik.*

ESTVELÉG, (es-t-vel-èg) önh. m. *estvelég-tem* v. *estvelg-éttem, estvelég-tél* v. *estvelg-éttél, estvelg-ètt*; htn. *—ni* v. *—eni*. Az idő estére kezd hajlani, lassan-lassan este lesz.

ESTVELÉNKÉNT, (es-t-vel-én-ként) ih. Estvéről estvére, minden estve, estvénként. Olyan képzésü, mint: *éjjelenként, reggelenként, nappalonként.*

ESTVELI, (es-t-vel-i) mn. és fn. l. ESTELI.

ESTVELKE, (es-t-vel-ke) fn. l. ESTIKE.

ESTVÉLY, (es-t-ve-ely) fn. tt. *estvély-t*, tb. *—ék*. 1) Esti idő, midőn este van. 2) l. ESTÉLY.

ESTVÉLYÉDIK, (es-t-ve-ely-éd-ik) k. m. *estvélyéd-étt*. Este kezd lenni, a nap lenyugonni készül. Csak egyesszámu harmadik személyben használják.

ESTVÉLYI, (es-t-ve-ely-i) mn. tt. *estvélyi-t*, tb. *—ek*. Estvel történő, estvélyre vonatkozó, estveli. *Estvélyi harangszó. Estvéli imádság.*

ESTVÉNYEN, (es-t-ve-eny-en) ih. Estve, nap lemente után.

ESTVILÁG, (est-világ) ösz. fn. l. ESTFÉNY.

—ESÜL, (es-ül) ösz. igeképző *ért-esül* igében. V. ö. —ESÍT.

ESZ, (1), fn. tt. *esz-et* v. *esz-t*. A székelyeknél divatos az általánosb *ész* helyett. *Adjon Isten eszt.* Innen: *esztok* (= koponya); *nem sok van az esztokban.*

ESZ, (2), egyik alkatrésze *eszköz* szónak; úgy látszik, ugyanaz *tesz* szóval, vagy ennek áttett *eszt* alakjával, miszerént *eszköz* annyi volna, mint *eszt-kös*.

—ESZ, (1), főnévképző, mély hangon *—asz*, l. ezt.

—ESZ, (2), igerag, eléfordúl 1) a mutató mód jelen ideje egyes 2-dik személyében, némely sziszegő végzetü törzsekhez járulván a különben nehéz kiejtésü alakulások elkerülésére, pl. *hisz-esz, visz-esz, lesz-esz, tesz-esz, végz-esz, vés-esz, fest-esz, ereszt-esz*, ezek helyett: *hisz-sz, visz-sz, lesz-sz* v. *lész-sz, vés-sz, végez-sz, fest-sz, ereszt-sz* stb. 2) ugyanazon mód jövő idejének szintén azon személyében, pl. *hiend-esz, viend-esz, végzend-esz, eresztend-esz*. Mély hangon *—asz*; egyébiránt lásd *—sz* igerag.

ESZÉDIK, (esz-éd-ik v. esz-őd-ik, *esz* v. *ész* gyöktől) k. m. *eszéd-tem, —tél, —ètt*. Eszmél, fölesmél, eszére tér, magához jön, pl. az ájulásból. Székely szó.

ESZEFICZAMODOTT, (esze-ficzamodott) ösz. mn. Képes kifejezés, s oly emberről mondják, kinek gondolatai mintegy kisikamlottak az észtan szabályainak ösvényéről.

ESZEFITTY, (esze-fitty) ösz. m. Székely szólás szerént am. feledékeny, kinek valami kifittyen az eszéből.

ESZEFOGYOTT, (esze-fogyott) ösz. mn. Esztelen, kinek elfogyott, elment az esze.

ESZEFORDULT, (esze-fordult) ösz. mn. Képes kifejezéssel am. zavarodott, fonák eszü, bolondos.

ESZEFÚRT, (esze-fúrt) ösz. mn. Képes kifejezéssel am. furfangos eszü, agyafúrt, ravasz, fortélyos.

ESZÉJEDIK, (esz-éj-ed-ik) l. ESZÉDIK.

ESZÉK, város Verőcze megyében; helyr. *Eszéken, —re, —ről.*

ESZEL, (esz-el, *esz, ész* gyöktől) áth. m. *eszel-t*. Valakinek oly tanácsot, mintegy észt ad, hogy valamire reá vétethessék, vagy ne vétethessék. *Föleszelni* valakit.

ESZELÉNY, (esz-e-lény v. esz-el-ény *eszik* igétől) fn. tt. *eszelény-t*, tb. *—ék.* Zöld, barna vagy kék szinü kis bogár, mely a szőlők gyönge hajtásait s leveleit elcsipkedi, s kiöli. (Curculio Bacchus).

ESZELŐS, (esz-el-ű-ös, *esz* v. *ész* gyöktől) mn. tt. *eszelős-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Oly emberről mondják, ki nem egészen őrült vagy bolond, hanem mégis néha oly tetteket követ el, s úgy beszél, mintha *esze* ment volna *el*, a honnan másképen *eszement*, *eszeficzamodott;* némely szójárás szerént *eszemenős;* hasonlók *holdas eszü* (ki eszében a hold változásaival többékevésbé fogyatkozik) *bolondos* (bolyongós).

ESZELŐSKÖDÉS, (esz-el-ű-s-köd-és) fn. tt. *eszelősködés-t*, tb. *—ék.* Azon állapot, midőn valaki eszelősködik, bolondoskodás.

ESZELŐSKÖDIK, (esz-el-ű-s-köd-ik) k. m. *eszelősköd-tem*, *—tél*, *—ött.* Közbe-közbe, bizonyos alkalommal úgy cselekszik, és beszél, mint a bolondok szoktak; bolondoskodik; el-eljár az esze.

ESZELŐSSÉG, (esz-el-ű-s-ség) fn. tt. *eszelősség-ét.* Eszelős állapot; azon tulajdonság, melynél fogva valaki tetteiben és beszédében a bolondokhoz hasonlít.

ESZÉLY, (esz-ély, *ész* gyöktől) fn. tt. *eszély-t*, tb. *—ék.* Személyes tulajdonság, melynél fogva valaki eszével élni tud, a czélravezető eszközöket kitalálja és helyes felfogással s kellő időben alkalmazza. *Eszélylyel és előlátással fogni a dologhoz.* Némely régieknél: *ildom.* (Prudentia).

Újabbkori szó, de a székelyeknél megvan *eszéjédik* (= eszély-edik) igében.

ESZÉLYES, (esz-ély-és) mn. tt. *eszélyés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Eszélylyel biró; eszélylyel végrehajtott. *Eszélyes férfiu. Eszélyes cselekedet.* A bécsi, tatrosi codexekben: *ildomos*, mely szó újabb időben ismét fölélesztetett.

ESZÉLYESSÉG, (esz-ély-és-ség) fn. tt. *eszélyésség-ét.* Életrevaló gyakorlati tulajdonság, melynél fogva valaki eszével czélirányosan élni tud, ildomosság.

ESZEMÉNT, (esze-ment) ösz. mn. Kinek elment, elfogyott az esze; vagy ki úgy cselekszik és beszél, mintha esze nem volna. V. ö. ESZELŐS.

ESZÉNKÉDIK, (esz-én-kéd-ik) k. m. *eszénkéd-tem*, *—tél*, *—ett.* Székely szó, l. ESZÉDIK.

ESZÉNLÉT, ESZÉNLÉTEL, (eszén-lét v. -létel) ösz. fn. Oly állapot, midőn valaki világos öntudattal bír, midőn nem álmodik, nem ábrándozik, nincs elalélt, ájult állapotban stb., hanem a tárgyakat megkülönbözteti, s tudja, mi történik körüle.

ESZÉNY, falu Szabolcs megyében; helyr. *Eszény-be*, *—ben*, *—ből.*

E SZERÉNT, ih. Ily módon; a dolognak ily állapotában, ehez képest. *E szerént, és ne másképp cselekedjetek. E szerént más eszközről kell gondoskodnunk. E szerént vége közöttük a barátságnak.*

ESZES, (esz-es, *esz* v. *ész* gyöktől) mn. tt. *eszes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Észszel biró, kinek esze van. Különösen és jelesebb ért. éles eszü, jó eszü, kitünő belátással biró; elmés. *Eszes fiatal ember. Eszesnek való a játék.* (Km). V. ö. ÉSZ.

ESZESĖDIK, (esz-es-ėd-ik) k. m. *eszesėd-tem*, *—tél*, *—ett.* Az esze nyílik; eszesebb kezd lenni. *Megeszesėdik. Tapasztalás, viszontagságok és balesetek által megeszesedni.*

ESZESEN, (esz-es-en) ih. Az észtan szabályai szerént; elmésen. *Eszesen elintézni valamit. Eszesen megkülönböztetni a tárgyakat. Eszesen megczáfolni az ellenvetéseket.*

ESZESÍT, (esz-es-ít) áth. m. *eszesít-ėtt*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—eni.* Eszessé tesz; észre hoz.

ESZESKĖDÉS, (esz-es-kėd-és) fn. tt. *eszeskėdés-t*, tb. *—ék.* 1) Észnek, eszességnek gyakorlása. 2) Elménczkedés, az észnek fitogtatása.

ESZESKĖDIK, (esz-es-kėd-ik) k. m. *eszeskėd-tem*, *—tél*, *—ett.* 1) Eszét, eszességét gyakorolja, beszédében eszét kitünteti. 2) Elménczkedik, eszét fitogtatja, aprólékos észfogásokkal bibelődik.

ESZESSÉG, (esz-es-ség) fn. tt. *eszesség-ét.* Tulajdonság, melynél fogva valaki eszes; mély belátás; éles gondolkozó erő.

ESZESÜL, (esz-es-ül) önh. m. *eszesül-t*, l. ESZESĖDIK.

ESZETLEN, (esz-etlen) mn. tt. *eszetlen-t*, tb. *—ék.* Kinek esze nincs, ki oly fonákul beszél vagy cselekszik, mintha esze nem volna. Szelidebb kifejezés, mint: *bolond.* Átvetve: *esztelen.* Határozólag am. eszetlenül. *Eszetlen viselni magát.*

ESZETLENÜL, (esz-et-len-ül) ih. 1) Úgy, mint esztelenek szoktak; eszetlenek módjára v. gyanánt. *Eszetlenül beszélni.* 2) Zavarodva, magán kivül. *Eszetlenül futkosott ijedtében.*

ESZEVESZÉTT, (esze-veszétt) ösz. mn. Aki eszét elvesztétte, vagy, kinek elveszett az esze; megzavarodott, elméjében megháborodott. *Eszeveszett vármegyének bolond az ispánja.* (Km.). Keményebb értelemben: dühöngő, veszekedő.

ESZEVESZÉTTSÉG, (esze-veszéttség) ösz. fn. Állapot, midőn valakinek esze elvész, azaz megbolondúl, megtébolyodik, esze megzavarodik. A bolondság és tébolyodottság szóknál erősebb kifejezés.

ESZEZAVART, (esze-zavart) ösz. mn. Kinek esze meg van zavarva, ki a dolgokat egymástól nem birja megkülönböztetni, kinek fejében nincsenek tisztában a gondolatok.

ESZI, puszta Bihar megyében; helyr. *Eszi-be*, *—ben*, *—ből.*

ESZIK, l. ÉSZIK, É alatt.

ESZKÁBA, fn. tt. *eszkábá-t.* Széles, lapos fejü vasszeg, melylyel a hajók oldalait öszvekapcsolják, s mintegy öszvevarrják. Általán kapocsfaj vasból, t. i. vasbot, melynek két vége hegyezett és egyenes szögletre hajtott, hogy vele épitésnél fákat, köveket lehessen öszvekapcsolni. Másképp: *iskába*, *ispáka.* A szanszkritban *skabh*, a görögben *σκήπτ-ω* am. erősít, támaszt.

Nem levén a magyarban családosítható, minden tekintetben idegen eredetűnek tartjuk. A szláv nyelvekben is eléfordúl : *szkoba.*

ESZKÁBÁL, (eszkába-al) áth. m. *eszkábál-t.* Eszkábával öszvekapcsol, vagy, mint a hajócsinálók mondják, összevarr. *Hajófeneket eszkábálni.* V. ö. ESZKÁBA.

ESZKÁBÁLÁS, (eszkába-al-ás) fn. tt. *eszkábálás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn eszkábálnak.

ESZKÖZ, (esz-köz) fn. tt. *eszköz-t*, tb. *—ök.* 1) Általán minden, minek közbejöttével, segedelmével valamit *teszünk*, végrehajtunk ; mód, melylyel valamit teszünk. *Czélirányos* vagy *czéliránytalan eszköz. Szükséges, elkerülhetetlen eszköz. Egyetlen eszköz van csak a menekvésre : a szökés. A czél elérésére bizonyos eszközök szükségesek.* 2) Anyagi ért. szerszám, készület, mely által a föltett czélt kiviszszük, elérjük. *Földmívelők, kőmívesek eszközei. Iróeszközök. Sebészi eszközök.* 3) Az élet kényelmére tartozó különféle bútorok, edények stb. *Házi eszközök, konyhaeszközök, asztali eszközök. Nincs oly hitvány eszköz, hogy annak hasznát nem lehetne venni.* (Km.) *Eszköz nélkül tenni valamit,* azaz közvetlenül.

ESZKÖZLÉS, (esz-köz-l-és) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit eszközlünk. V. ö. ESZKÖZÖL. *Ez a te eszközlésedre történt. Eszközlésednek köszönöm.*

ESZKÖZLŐ, (esz-köz-l-ő) ösz. fn. 1) Közbenjáró, végrehajtó. 2) Szélesb ért. valamit megtevő, szerző, alapitó. V. ö. ESZKÖZÖL.

ESZKÖZÖL, (esz-köz-öl) ösz. áth. m. *eszközöltem* v. *eszközlöttem, —tél* v. *eszközlöttél, —t* v. *eszközlött*, htn. *—ni* v. *eszközleni.* 1) Valamit közbejárás által végrehajt, megnyer. *A szegények számára felsőbb helyen segítséget eszközölni. A követek békeséget eszközlöttek az ellenfelek között.* 2) Szélesb ért. megtesz, elvégez valamit; szerez. *Kedvedért mindent eszközlök. Úti levelet eszközölni a kivándorlók számára.*

ESZKÖZÖLHETLEN, (esz-köz-öl-het-len) ösz. mn. Amit eszközleni, azaz végrehajtani, közbejárással megtenni, teljesíteni nem lehet. Mint határozó : eszközölhetlenül.

ESZKÖZÖLHETŐ, (esz-köz-öl-het-ő) mn. tt. *eszközölhető-t.* Amit közbejárás, közbevetés, bizonyos eszközök és módok használása által megtenni, végrehajtani, elérni lehet.

ESZKÖZTAN, (eszköz-tan) ösz. fn. A sebészetnek azon ága, mely a sebészi eszközökről, s azok használatáról oktatásokat ad.

ESZKÖZTANÍTMÁNY, (eszköz-tanítmány) ösz. fn. Tanítmány a sebészi eszközökről és azok használati módjáról.

ESZKÖZTÁR, (eszköz-tár) ösz. fn. Általán, eszközök tára ; különösen a sebészi eszközök gyüjteménye, vagy oly tárcza, melyben a sebészek magukkal hordják eszközeiket.

ESZLÁR, TISZA—, falu Szabolcs megyében ; helyr. *Eszlár-on, —ra, —ról.*

ESZME, (esz-me am. ész-mi, észben létező, észben támadt valami) fn. tt. *eszmé-t.* Széles ért. gondolat, fogalom, mely eszünkben támad, létezik. *Fölséges, alacson eszme. Világos, homályos eszme.* Szorosabb ért. az észrevett tárgynak azon képe, melyet a visszaidéző tehetség alkot, miért némelyek *észképnek* is nevezik. (Idea). Plató szerént minden lény eszme, menynyire az eszünk előtt lebeg, vagy a tiszta szemlélet tárgya. Locke szerént : minden tárgy, mely elménkben van, ellentétül a kivülünk valóságosan létező tárgyakkal. Kant az eszme köréből minden érzéki tárgyat kizárt, s egyedül az észbeli tiszta fogalmat értette alatta.

„Megtestesült az örökös nagy eszme,
Ím a teremtés béfejezve áll,
S az Úr mindentől, mit lehelni enged,
Méltó adót szent zsámolyára vár."
Az ember tragédiája (Madách Imre).

„Agyában a *hiteszmék* harcza kél,
Nem boldogúl az észnek fényinél."
Vachott Sándor.

ESZMECSERE, (eszme-csere) ösz. fn. Eszmék felváltása, azaz, midőn valamely tárgyról többen felváltva közlik észrevételeiket, gondolataikat. *Eszmecsere által világosságra deríteni valamit.*

ESZMEI, (esz-me-i) mn. tt. *eszmei-t*, tb. *—ek.* Eszmében, gondolatban létező, észben foganszott. *Eszmei tárgyak, lények.* Ellentéte : tapasztalati, v. tárgyilagos.

ESZMEILEG, (esz-me-i-leg) ih. Nem a tapasztalat szerént, vagy tárgyilag, hanem egyedül gondolatban, eszmében. *Eszmeileg fogni fel valamely tárgyat.*

ESZMEISÉG, (esz-me-i-ség) fn. tt. *eszmeiség-ét.* A tárgyaknak egyedül eszme gyanánt felfogása, és tekintése (Idealismus), midőn az észrevevő v. bölcselő csak magát tartja valódi lénynek, a kivüle lévő tárgyakat pedig csak tüneményeknek, képzeteknek veszi. Az eszmeiségnek különféle alakjai vannak.

ESZMÉL, (esz-me-el) önh. m. *eszmél-t.* 1) Eszén van, öntudattal bír, magát a külső tárgyaktól megkülönbözteti. 2) Valamely tárgynak eszméjét, azaz képét az észben eléállítja. *Különféle tárgyakról eszmélni.*

ESZMÉLÉDIK, (esz-me-el-éd-ik) k. m. *eszméléd-tem, —tél, —ett.* Magához tér, eszére jön, a körülötte lévő tárgyakat különböztetni kezdi. *Ájulásból, ijedésből, álomból eszméledni.*

ESZMÉLÉS, (esz-me-el-és) fn. tt. *eszmélés-t*, tb. *—ek.* Szellemi müködés, midőn valaki eszmél.

ESZMÉLET, (esz-me-el-et) fn. tt. *eszmélet-ét.* Öntudat, midőn valaki saját lényét a külső tárgyaktól megkülönbözteti, midőn önerejét, létét érzi. *Eszméletét elveszteni. Eszméleten kivül lenni. Eszmélet nélküli beteg.*

ESZMÉLETLEN, (esz-me-el-et-len) mn. tt. *eszméletlen-t*, tb. *—ék*. Eszmélet nélkül levő; aki öntudattal nem bir; aki magán kivül van. *Eszméletlen gyermek. Eszméletlen beteg.* Mint határozó : eszmélet nélkül, eszméletlenül.

ESZMÉLETLENÜL, (esz-me-el-etlen-ül) ih. Eszmélet hijával, öntudat nélkül, magán kivül. *Eszméletlenül fekütt halálos ágyán.*

ESZMÉLKÉDIK, (esz-me-el-kéd-ik) k. m. *eszmélkéd-tem*, *—tél*, *— étt*. Folytonosan eszmél, vagy az öntudat nélküli állapotból lassan-lassan öntudatosba megy által. *A bölcsész különféle tárgyakról eszmélkedik. Ájulás után eszmélkedni.*

ESZMÉLTET, (esz-me-el-tet) áth. m. *eszméltetétt*, par. *eszmél-tess*. Eszközli, okozza, hogy valaki eszméljen; eszmélővé tesz.

ESZMÉNY, (esz-me-eny, mintegy *eszme-any*, azaz eszmék szülője, alapja) fn. tt. *eszmény-t*, tb. *—ék*. Általán, merő eszmékből, azaz képzetekből alakított gondolatbeli lény. Továbbá példányeszme, előkép, mely után más képek, más gondolatok, más eszmék alakulnak. (Ideal). Különösebben a szépmüvészetben jelenti azon eredeti képet, mely a müvész képzeletében lebeg, s melyet ő nem szolgailag a természet után alkotott, hanem az eszmei örök szépnek saját költői erejével felfogása után képezett. De van eszmény az igaz és jó birodalmában is. *(Eszményi igazság, eszményi jog).*

ESZMÉNYÉSÍT, (esz-me-eny-ės-ít) áth. m. *eszményesít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valamely való, létező tárgyat eszményiséggel ruház fel, úgy alkotja, úgy állitja egybe, hogy az eszmény kivánalmainak is megfeleljen, vagy azokhoz közeledjék.

ESZMÉNYESÍTÉS, (esz-me-eny-es-ít-és) fn. tt. *eszményesítés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valaki eszményesít.

„Hát a rideg valónál álljak-é meg?
Eszményesítés ad müvünkbe lelket."
Madách.

ESZMÉNYI, (esz-me-eny-i) mn. tt. *eszményi-t*, tb. *—ek*. Eszményt illető, eszményre vonatkozó; az eszmei világba áthelyezett; előképül szolgáló. *Eszményi tárgyak. Eszményi müvek. Eszményi szobor, arczkép. Eszményi igazságok.* Ellentéte : *valódi, tapasztalati, létező.*

ESZMÉNYILEG, esz-me-eny-i-leg) ih. Nem valódi, vagy nem pusztán valódi tárgy, vagy csupán tapasztalat után, hanem a képzelő erőnek, vagy ennek is alkotása szerént; előkép gyanánt. *Eszményileg fogni fel valamely tárgyat. Eszményileg festett kép. Eszményileg megállapított igazság.*

ESZMÉNYISÉG, (esz-me-eny-i-ség) fn. tt. *eszményiség-ét*. Az eszmének vagy eszmeléynek azon tulajdonsága, melynél fogva az egyedül a képzeleti erőben vagy észben létezik, és valóságos tárgy nem felel meg neki. Különösen a szépmüvészetben, a müvek, úgyszólván a földi vagy emberi tapasztalaton fölül emelkedése, s a valódinál magasabb, fenségesb alakban elétünése. V. ö. ESZMÉNY, ESZMÉNYI.

ESZMEROKONSÁG, (eszme-rokonság) ösz. fn. Rokonság az eszmék között, melynél fogva bizonyos tulajdonságaikra nézve egymáshoz hasonlítanak. (Affinitas idearum).

ESZMETAN, (eszme-tan) ösz. fn. Az elméleti bölcselet azon része, mely az eszmék tulajdonságait, különféleségét stb. tárgyalja. (Ideologia).

ESZMETÁRSITÁS, (eszme-társitás) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos eszméket egymáshoz kötünk, melynél fogva egyik a másikat eszünkbe juttatja. (Associatio idearum active sumta).

ESZMETÁRSULAT, (eszme-társulat) ösz. fn. A rokoneszméknek azon egymásközti viszonya, mely szerént egyik a másikat kölcsönösen felkölti eszünkben, pl. eszmetársulat van a jel és jelelt tárgy között, milyenek : a feszület és Idvezitőnk halála; a temető, és halottak eszméi között. (Associatio idearum objective sumta).

ESZPÉTE, puszta Somogy megyében; helyr. *Eszpété-n*, *—re*, *—ről.*

—ESZT, igeképző, mély hangon : *—aszt*, lásd : ezt.

ESZTÁN, l. EZTÁN.

ESZTANA, l. ISZTINA.

ESZTÁR, falu Bihar megyében; helyr. *Esztár-on*, *—ra*, *—ról.*

—ESZTEL, igeképző, mély hangon *—asztal;* lásd : ezt.

ESZTELEN, (esz-telen, *esz* v. *ész* gyöktől) mn. tt. *esztelen-t*, tb. *—ek*. Kinek esze nincs; ostoba, buta. A bolond szónak gyöngédebb kifejezése.

ESZTELENKÉDIK, (esz-telen-kéd-ik) k. m. *esztelenkéd-tem*, *—tél*, *—étt*. Ész ellen v. nélkül, buta, ostoba, balgatag módon cselekszik; bolondozik; tréfából úgy tesz, mintha esze nem volna.

ESZTELENSÉG, (esz-telen-ség) fn. tt. *esztelenség-ét*. Észnélküli állapot, vagy tulajdonság; bolondság; butaság; ostobaság; tréfából elkövetett bolondos csíny; meggondolatlan könnyelmüség. *A fiatal ember sok esztelenségbe tántorodik.* Kiméletesb és gyöngébb kifejezés, mint a *bolondság.*

ESZTELENÜL, (esz-telen-ül) ih. Ész nélkül; magán kivül; bolondul; ostobául, butául; meggondolatlan könnyelmüséggel. *Esztelenül futni mérgében föl-alá. Esztelenül cselekedni. Esztelenül eljátszani a szerencsét.*

ESZTELNEK, falu Erdélyben, Háromszékben; helyr. *Esztelnek-én*, *—re*, *—ről.*

ESZTENA, (1), fn. tt. *esztenát*. A székelyeknél am. juhálló hely, juhfejő szín; akol, hol a juhokat fejik. Máskép : *isztina*, (a románoknál is *sztena* v. *sztina)*. V. ö. ISTÁLÓ.

Szanszkritül *sthânan*, am. állás, *tanya*; ide tartozik a hellen *στῆναι*; a szláv nyelvekben előfordulnak : *stena*, *sztina*, *sztjena* kőfal jelentéssel, de ezek inkább a német *Stein*-val látszanak rokonoknak.

ESZTENA, (2), l. ISZTINA és SZTANA.

ESZTENABÉR, (esztena-bér) ösz. fn. Bér, melyet a juhfejés bérlői az esztenától, azaz fejőhelytől fizetnek.

ESZTENAKARÁM, (esztena-karám) ösz. fn. Az esztenának, azaz juhokat fejő akolnak kerítése.

ESZTENÁL, (esztena-al) áth. m. *esztenál-t.* Esztenába zár. *A juhokat esztenálni.* V. ö. ESZTENA.

ESZTENÁLÁS, (esztena-al-ás) fn. tt. *esztenálás-t,* tb. *—ok.* A juhoknak esztenába zárása, esztenában tartása.

ESZTENDEI, (ezten-idői, l. ESZTENDŐ) ösz. mn. tt. *esztendei-t,* tb. *—ek.* Esztendőre való; esztendeig tartó; egy esztendőben létező. *Esztendei fizetés, bér. Estendei takarmány. Esztendei munka, utazás. Mult esztendei termés.* A régieknél eléjön *esztendős* helyett is. „Mikoron volna tizennyolcz esztendei embör." Nádor-cod.

ESZTENDŐ, ösz. fn. tt. *esztendő-t.* Harmadik személyraggal : *esztendeje.* Azon időkör, mely alatt a föld megteszi nap körüli utját, vagy mely alatt látszólag a nap futja be azon égi ösvényt, melyet *nap útjának* vagy *állatkörnek* nevezünk, mi 365 nap, 5 óra, 4 percz és 48 másodpercz alatt történik meg. Köz életben 365 napot számitunk egy esztendőre, s nevezzük *közönséges* esztendőnek v. évnek. Minden negyedik esztendő pedig 366 napból áll, és *szökőnek* mondjuk. Keresztény időszámitás szerént az esztendő január elsőjén veszi kezdetét, u. m. Urunk körülmetéltetése napján; s ez az *új esztendő napja. Ó* vagy *múlt, jövő, következő esztendő. Egyházi esztendő,* mely Advent első vasárnapján, *polgári esztendő,* mely január elsőjén, *katonai esztendő,* mely nov. elején kezdődik. *Iskolai esztendő. Esztendőről esztendőre. Egyszer egy esztendőben. Esztendeje, hogy nem láttalak. Hány esztendeje mult? Esztendeig betegeskedni. Esztendő mulva. Esztendő ilyenkor. Esztendő ez nap történt.*

Elemezve : eszten-idő, t. i. az időnek folyása egész addiglan, míg ismét ezen mostani idő kerül elé; teljesen hasonló összevetétel ehez : *eztennap* v. eszten- (eszten) ez nap; l. ezt.

ESZTENDŐI, l. ESZTENDEI.

ESZTENDŐNKÉNT, (ezten-időnként) ösz. ih. Minden esztendőben külön véve, esztendőről esztendőre. *Esztendőnként fürdőbe menni.*

ESZTENDŐRE, (ezten-időre) ösz. ih. Midőn minden előtétel nélkül áll, am. a legközelebbi esztendőben; jövő évben.

„A farsangnak kezdetével
Esztendőre,
Kész lesz, mondá, mindenével
A kendőre." Verseghy.

Ha több esztendőt akarunk értetni, akkor az illető, pl. *két, három, négy* stb. számok állnak előtte. *Két esztendőre fogadni bérbe valamely házat. Tíz esztendőre állani be katonának.*

ESZTENDŐS, (ezten-idős) ösz. mn. tt. *esztendős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Ami már egy esztendő óta létezik, tart, él. *Esztendős gyermek; esztendős kalap, csizma.* Ha több esztendőt akarunk értetni, az illető szám áll előtte. *Három esztendős csikó. Tíz esztendős bor.*

ESZTENDŐSZÁM, (esztendő-szám) lásd : ÉVSZÁM.

ESZTENDŐT ÁLTAL, ESZTENDŐT SZAKA, ih. Egész esztendő folytában, elejétől végig. *Esztendőt által úton lenni.*

ESZTENDŐZ, (ezten-időz) áth. m. *esztendőz-tem, —tél, —ött.* Valamit esztendőről esztendőre elhalaszt. *Esztendőzni* v. *elesztendőzni a terv végrehajtását.* Nem igen van divatban.

ESZTEN EZ NAP v. NAPON, (ezten ez nap v. napon) ih. Mához egy hétre, t. i. a napoknak folyása egész addiglan, míg ismét ezen mostani nap kerül elé. Használták Thelegdi, Biró Márton, s más régiebbek. Eléjön Molnár Albertnél is.

ESZTÉNY v. ESZTEVÉNY, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Esztény-be, —ben, —ből.*

ESZTER, (1), (héber szó, némelyek szerént am. *csillag,* mások szerént : *zöld myrthus),* női kn. tt. *Eszter-t,* tb. *—ék.* Az ó testamentomi zsidó nevek egyike. *Eszter könyve.*

ESZTER, (2), puszta Baranya megyében; helyr. *Eszter-be, —ben, —ből.*

ESZTERAG, fn. tt. *eszterag-ot.* Gólya, czakó. Élnek vele a székelyek.

Idegen eredetűnek látszik; németül *Storch,* svédül, dánul *stork* stb. Talán *csörgő,* (azaz kelepelő) hangja utánzása.

ESZTERGA, fn. tt. *esztergá-t.* Az úgynevezett esztergályos mesteremberek müeszköze, főszerszáma, melynek segitségével munkáikat készitik. *Esztergában csinált munka.* Az orbis pictusban vésüt jelent.

Természeti hangot utánzó szónak látszik, minthogy forgatáskor folytonos *szter* hangot ad, tehát am. sztergó, rokonok vele a magyar *zörgő, csörgő, csikorgó* szók is; rokonnak látszik a hellen *ἀστράγαλος* is, mely a többek közt *nyakgerincz* jelentéssel bir; egyébiránt megegyezik vele a szláv *sztrug.* Törökül *csïkrïk,* honnan : *csïkrïkdsï* am. esztergás.

ESZTERGAACZÉL, (eszterga-aczél) ösz. fn. Forgó aczéleszköz az esztergában, melynek csörlő alakú éle és erős hegye van.

ESZTERGÁL, (1), (eszter-ga-al) l. ESZTERGÁLYOZ.

ESZTERGÁL, (2), falu Szala megyében; helyr. *Esztergál-on, —ra, —ról.*

ESZTERGÁLOS, (eszter-ga-al-os) l. ESZTERGÁLYOS.

ESZTERGÁLY, (1), (eszterga-aly) lásd : ESZTERGA.

ESZTERGÁLY, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Nógrád megyében; helyr. *Esztergály-on, —ra, —ról.*

ESZTERGÁLYOS, (eszterga-aly-os) fn. tt. *esztergályos-t*, tb. *—ok*. Mesterember, ki különféle kemény anyagokból, pl. fából, csontból, szaruból, gyántakőből sajátságos eszköz (eszterga) által míveket készít.

ESZTERGÁLYOSSÁG, (eszterga-aly-os-ság) fn. tt. *esztergályosság-ot*. Esztergályos mesterség. *Esztergályosságot tanulni.*

ESZTERGÁLYOZ, (eszterga-aly-oz) áth. m. *esztergályoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamely mívet esztergában készít, csinál. *Pipaszárakat, szopókákat, csapokat esztergályozni. Megesztergályoz*, *kiesztergályoz.*

ESZTERGÁR, (1), tt. *esztergár-t*, tb. *—ok*; l. ESZTERGA.

ESZTERGÁR, (2), falu Veszprém megyében; helyr. *Esztergár-on*, *—ba*, *—ból.*

ESZTERGÁROL, l. ESZTERGÁL.

ESZTERGÁROS, l. ESZTERGÁLYOS.

ESZTERGÁROZ, l. ESZTERGÁLYOZ.

ESZTERGÁS, l. ESZTERGÁLYOS.

ESZTERGAVAS, (eszterga-vas) ösz. fn. l. ESZTERGAACZÉL.

ESZTERGAVÉSŰ, (eszterga-vésü) ösz. fn. Véső vas eszköz az esztergában.

ESZTERGÁZ, (eszterga-az) l. ESZTERGÁLYOZ.

ESZTERGAM, l. ESZTERGOM.

ESZTERGOM, fn. tt. *Esztergom-ot*. Sz. kir. város, melynek átellenében a Garan a Dunába szakad.

A latin *Istrogranum* és szláv *Ostrihron*, *Ostrihom* után képeztetett. A törzs *Ister*, a Duna régi neve.

ESZTERGOMI, (esztergom-i) mn. tt. *esztergomi-t*, tb. *—ak*. Esztergomba való, ott lakó, onnan eredő, azt illető, arra vonatkozó. *Esztergomi érsek, vár. Esztergomi borok.*

ESZTERGYA, l. ESZTERHA.

ESZTERHA, ESZTERHAJ, fn. tt. *eszterhaj-t* v. *—at*, tb. *—ak*. A házfödélnek azon alsó része, mely a falon kivül kinyúlik, s a lefolyó vizet a faltól elveti.

Mennyiben *ereszt* képez, a magyar nyelvből így elemezhető: *eresz-haj* v. *ereszt-haj*. Egyébiránt egyezik vele a szláv *strecha*, mely házfödelet (szerhát), egyszersmind eszterhajt is jelent.

ESZTERHÁZ, (1), l. ESZTERHÁZA.

ESZTERHÁZ, (2), (eszterha-az) áth. m. *eszterház-tam*, *—tál*, *—ott*. Az épületet eszterhával ellátja, csepegőt csináltat. V. ö. ESZTERHAJ.

ESZTERHÁZA, falu Soprony megyében; helyr. *Eszterházá-n*, *—ra*, *—ról.*

ESZTERHÁZÁS, (eszterha-az-ás) fn. tt. *eszterházás-t*, tb. *—ok*. Az épületnek eszterhával ellátása.

ESZTERICZ, fn. tt. *eszterics-ét*. Szalában am. egy rúdból álló lajtorja, melynek fogai kétfelül kiállanak, milyen a csőszök földbe ásott lajtorjája. V. ö. ESZTERÓ.

ESZTERJA, ESZTERJE, l. ESZTERHA.

ESZTERÓ, ESZTERÚ, fn. tt. *eszteró-t*. Dunán túl am. víz árja ellen készitett erős gát, töltés, melynek alapját kecskelábak, gerendák teszik. Előfordúl a Góry-codexben, hol fogas állást jelent, melyre a húst akgatják, pl. a mészárosok. *Es életen rágalmazók hasonlatosak az mészáros ebeihez, kiknek veres az ajakok, és nem gondolnak az esztróba vetett szép hússal.* (8. l.) *Parancsolá, hogy ütet felvongyák az esztróra.* (28. l). A Nádor-codexben valamely kínzó eszközt jelent: „Szent Adorján eszterún viteték a császár eleibe."

Alaphangra és értelemre rokon az *esztrenga* szóval, és idegen eredetünek látszik, s a latin *stringo* és német *streng* szókkal rokonitható. V. ö. ÖSZTÖRŰ.

ESZTEVÁTA, ESZTOVÁTA, l. OSZTOVÁTA és SZÖVŐSZÉK.

ESZTEVÉNY, l. ESZTÉNY.

ESZTI, női kn. tt. *Eszti-t*. Eszter szó kicsinzője.

ESZTOK, (ész-tok) ösz. fn. A székelyeknél am. koponya. *Nem sok van az esztokban.*

ESZTREGNYE, falu Szala megyében; helyr. *Esztregnyé-n*, *—re*, *—ről.*

ESZTRENGA, fn. tt. *esztrengá-t*. Elzárt hely az akolban, hol a juhokat fejik. *Tolongnak, mint az esztrengára hajtott juhok.* (Km.) Átv. ért. szoros fenyíték. *Ugyan esztrengába vették ő kelmét.*

Románul *strunga*, úgy látszik a latin *stringo* után, melylyel a német *streng* is rokon értelmű. A magyarból így lehetne elemezni: *ösz-terengő*, azaz korlátolt szűk hely, hová a juhokat öszveterengetik.

ESZTRENGÁL, (esztrenga-al) áth. m. *esztrengál-t*. Esztrengába szorít, hajt, zár. Átv. ért. kemény, erős fenyíték alá vesz valakit; fartat, szorít, szaklat.

ESZTRENY, falu Gömör megyében; helyr. *Esztreny-be*, *—ben*, *—ből.*

ESZTRÓ, falu Szathmár megyében; helyr. *Esztró-n*, *—ra*, *—ról.*

ETÉD, falu Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *Etéd-én*, *—re*, *—ről.*

—ET, (1), igeképző, mély hangon —AT. L. —AT, (1).

—ET, (2), igenévképző; l. —AT, (2).

—ET, (3), tárgyeseti rag; l. —AT, (3) és főképen *—t* mint tárgyeseti rag.

—ETEG, l. —ATAG.

—ETEL, l. —ATAL.

ETEL, patak Erdélyben.

ETELE, férfi név, tt. *Etelét*. Atila, Attilanus. *Etele a hunnok fejedelme.* (Attyla qui Hungarico idiomate *Ethele* dictus est. Thuróczy).

> . . . . „Árpád . . . . .
> A hajdanta dicső Etelének hős unokája."
>
> Vörösmarty.

A Volga vizét is hivták *Etel* v. *Atelnek*, honnan: *Etelkös* v. *Atelkös*, mely az *ital* (= víz) szótól látszik származottnak. Erdélyben ma is van *Etel* nevű patak. Többire v. ö. ATILA.

ETELKA, l. ETELKE.

ETELKE, női kn. tt. ETELKÉT. Adelhais. **Magyar** elemzéssel *Etele* szó kicsinzője; a menynyiben pedig a német *Adéle*, *Adelheid* értelmében vétetik, es nemest jelent.

—**ETÉN**, mély hangon —ATÉN, toldalékos végzetek *ilyetén*, *olyatén* névmásokban, *ily esen*, *oly ason* vagy *ilyes eme*, *olyas ama* toldásos alakokból öszveforradva.

ETÉNTÓK, l. NETÉNTÓK.

ETES, falu Nógrád megyében; helyr. *Etes-én*, *—re*, *—ről*.

—**ETÉS**, (et-és) mély hangon —ATOS, (at-os) ösz. melléknévképző, ezen közdivatú szókban: *kellem-etes*, *figyelm-etes*, *szerelm-etes*, *élem-etes*, *szemérm-etes*; *alkalm-atos*, *szorgalm-atos*. Nem egyéb mint az *os*, *és* képzőnek megkettőztetése, az elsőbbik *s t*-re változván, így *kellem-es*, *kellem-es-es*, *kellem-et-es*, *szorgalm-as*, *szorgalm-as-os*, *szorgalm-at-os*. Ily kettőztetés van ezekben is: *tüv-is-es*, *mak-acs-os* (Simai Kristófnál), *mirgyil-us-os* (= mérges, a székelyeknél); ilyen a régieknél *öröm-etes-t*, e helyett öröm-es-t. Ugyanazon *et at* (első tag) marad meg, ha azon szókhoz *len*, *lan* képző is járul; mint *kellem-et-len*, *figyelm-et-len*, *szemérm-et-len*, *alkalm-at-lan*, *szorgalm-at-lan*; mikből szintén megtetszik, hogy a nemlő vagy fosztó jelentés nem a *te ta*, hanem a *len lan* tagokban rejlik; mert az elsőbb öszvetételekben *(etes, atos)*, semmiféle nemlés vagy tagadás nincsen. V. ö. —ATLAN, és —ETLEN képzőket.

ETFALVA, helység Erdélyben, Háromszékben; helyr. *Etfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

ETHE, falvak Abaúj és Pozsony megyékben; helyr. *Ethé-n*, *—re*, *—ről*. A névtelen jegyzőnél eléjön a hét vezér közt *Önd* mint *Ete* atyja, kitől a *Kalán* és *Kölcsey* nemzetség eredt.

—**ETLEN**, mély hangon —ATLAN, tagadást vagy nemlést jelentő képző. Kétséget nem szenved, hogy a *t* betű szintén lényeges benne, minthogy az neveknél *s*-ből változott el, pl. *véges*, *végetlen* (= végeslen), *kellemes kellemetlen* (= kellemeslen); néha az *et* megfordítva is mint *gyermekes gyermeketlen* v. *gyermektelen*; igéknél pedig épen igenevekből származott, mint *szül szület születlen*, *ken kenet kenetlen* (vagy kenetlen); söt nem alaptalan azok véleménye sem, kik abban épen magát az *et* v. *it* (= tesz) igeképzőt látják, mire kitünő példa *mez-it-len*; mindazáltal, ha már egyszer megvan a törzsben a *t* betű, minden jelcs iró gyakorlata szerént elmaradhat a másik *t* *(ta, te* v. *at, et)*, hacsak különben zavart nem okoz, mint *élet-len* és *élettelen*. L. —ATLAN és v. ö. —ETÉS.

ETRE, falu Pozsony megyében; helyr. *Etré-n*, *—re*, *—ről*.

—**ETT**, l. —ATT.

—**ETTE**, l. —ATTA.

ETTE, falu Komárom megyében; helyr. *Etté-n*, *—re*, *—ről*.

ETTES, l. ETES.

ETYEK, falu Fejér megyében; helyr. *Etyek-én*, *—re*, *—ről*.

ETYEPETYE, a latin *appetitus*-ból elrontott szó. *Jó etyepetyét*.

EUGÉNIUSFALVA, helység Baranya megyében; helyr. *—falván*, *—falvára*, *—falváról*.

EURÓPA, fn. tt. *Europát*. Terjedelemre legkisebb, de legmiveltebb világrész. Nevét ezen földrésznek már Herodot sem tudta földeríteni. Némelyek azt a lakosok fehér szinétől, mások *Europa* vagy *Europos* személyektől származtatják, (Funke. Real-Schullexicon), mások ismét a héber עֶרֶב szótól, mely estét v. napnyugotot is jelent, s e szerént annyit tenne, mint *nyugoti* föld (t. i. keletről tekintve).

EURÓPAI, (európa-i) mn. tt. *európai-t*, tb. *—ak*. Európából való, ott létező, termő stb.

EV, (1), elvont gyök; fenn van az *evet*, *eves*, *eviczk*, *eviczkel* szókban, és ezek származékaiban. Jelentése: élénk, fürge mozgás. Rokonságok a szanszkrit: *ab*, *amb* (menni, mozgatni), hellen ἕπω, ἕπομαι stb. A finn nyelvben *evä* am. uszószárny (pinna piscium). A magyar származékok általánosb jelentéssel bírnak.

EV, (2), fn. tt. *ev-et*. A kóros állati testben képződő, ritka, átlátszó, gyúlasztó, rosz indulatú folyadék, mely körül néha vadhús keletkezik. (Ichor, Jauche). Különbözik töle: *geny*, l. ezt. Rokona vastaghangon a romlásra, rohadásra vonatkozó *avas* gyöke: *av*.

Persául *hav* v. *hev*.

—**EV**, l. —EVEN.

EVANGÉLIOM, **EVANGYÉLIOM**, (hellen szó εὐαγγέλιον) fn. tt. *evangyéliom-ot*. Igy neveztetik az új testamentomnak azon négy első könyve, melyekben Idvezítönk élete és tanítása foglaltatik. Görög értelménél fogva am. jó, kedves hirdetmény, minthogy benne a legszentebb és legüdvösb tanok hirdettetnek.

EVANGÉLIOMI, **EVANGYÉLIOMI**, (evangyéliom-i) mn. tt. *evangyéliomi-t*, tb. *—ak*. Evangyéliomból való, azt illető, arra vonatkozó. *Evangyéliomi tanok*, *példabeszédek*. *Evangyéliomi tanácsok*.

EVANGÉLIOMOS, **EVANGYÉLIOMOS**, (evangyéliom-os) mn. tt. *evangyéliomos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Evangyéliommal ellátott, azt tartalmazó, magában foglaló. *Evangyéliomos könyv*.

EVANGÉLISTA, **EVANGYELISTA**, fn. tt. *evangyelistát*. Szent személy, ki evangyeliomot írt. *Szent Máté*, *Márk*, *Lukács* és *János evangyelisták*.

EVED, (ev-ed) önh. m. *eved-t*. Evféle tisztátalan nedv fejlődik ki belőle. *Eved a fekély*, *seb*, lásd: EV, (2) fn.

EVEDÉS, (ev-ed-és) fn. tt. *evedés-t*, tb. *—ek*. Kóros állapot, midőn az állati testből ev nemü, rosz indulatú folyadék fejlik ki.

EVEDSÉG, (ev-ed-ség) fn. tt. *evedség-ét.* A testnek azon állapota, vagy nyavalyás tulajdonsága, midőn evféle rútság undokítja.

EVEDT, (ev-ed-t) mn. tt. *evedt-et.* Evvel bevont. *Evedt fekélyek.*

EVEDTSÉG, (ev-ed-t-ség) l. EVEDSÉG.

—EVEN, névképző *eleven* (él-even), *mer-even* szókban; sajátlag az *ő* részesülőből lett *ev*, (*élő elev, merő merev*), ebből további kisarjadzás által *—ev-en; merev* újabb időben egyszerűbben is használtatik. V. ö. —Ő részesülői képző.

EVES, (ev-es) mn. tt. *eves-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Evvel bemocskitott, a miből ev fejlődik ki; rútságos. *Eves seb, fekély. Eves kelevény. Eves kosz, var.* Rokona a bűzhödt, romlott nedvre vonatkozó *avas.*

EVESÉDÉS, (ev-es-éd-és) fn. tt. *evesédés-t,* tb. *—ék.* Az állati testnek azon állapota, midőn evesedik.

EVESÉDIK, (ev-es-éd-ik) k. m. *evesédtem, —tél, —ett.* Eves állapotba megy által; evféle rútsággal behuzódik. *Evesedik a seb, fekély.*

EVESÍT, (ev-es-ít) áth. m. *evesít-ett,* htn. *—ni,* v. *—eni.* Evessé tesz, okozza, hogy a kóros gyuladásban levő test evessé legyen.

EVESSÉG, (ev-es-ség) fn. tt. *evesség-ét.* 1) Tulajdonsága valamely sebnek, fekélynek, daganatnak, kelésnek stb., melynél fogva ev foly ki belőle. 2) Maga az evfolyadék, rútság. *Kinyomni a kelés evességét.*

EVESŰL, EVESÜL, (ev-es-ül-t) önh. m. *evesül-t.* Evessé lesz; eves, azaz rútságos állapotba megy által. *Evesül a seb.*

EVESŰLT, EVESÜLT, (ev-es-ül-t) mn. tt. *evesült-et.* Evessé lett, evvel behuzódott, evtől folyó. *Evesült lobos bántalom.*

EVET, v. EVÉT, (ev-et) fn. tt. *evet-ét.* Kisded emlős állat, melynek első lábain négy, a hátulsókon öt körme, s hosszú bozontos farka van, hasa fehér, a többi szőre pedig világos pej, s télen szinét szürkére változtatja. Igen élénk, s könnyü ugró állatka, az erdőkben lakik. Gyermekek nyelvén: *mókus.* (Sciurus). Néhutt: *csibabó* és *csaj. Fris, mint az evet. Nehéz az evetet hámnál megtartani.* (Km.) *Evet-könnyüséggel ugrándozni.*

„Mint az evet felültében
Meg sem mozdul lágy nyergében."
Faludi.

„Jó lovára ismég mint evét fölugra,
De gyorsan sok török siete utána."
Gr. Zrínyi Miklós.

EVETKE, (ev-et-ke) fn. tt. *evetké-t.* Kisded, fiók evet.

EVEZ, (ev-ez) önh. m. *evez-tem, —tél, —ett.* Hajót, csónakot, ladikot stb. evezővel, evezőlapáttal húz, vontat. Összvetételeiben tárgyesetet is vonz. *Általevezni a Dunát* v. *Dunán. Béevezni a tavat vagy a kikötőbe. Elevezni. Kievezni a partra. Víz mentében, vagy víz ellen evezni.* Átv. ért. mondják a madarakról, midőn repülnek, s szárnyaikkal evező gyanánt csapkodják a levegőt.

„Magas repülésre elindúlt sok szarka,
De heába evez, nem bírja a farka."
Faludi Ferencz.

EVEZÉS, (ev-ez-és) fn. tt. *evezés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valaki vagy valami evez. Régiesen, pl. a Tatrosi codexben: *evezet.*

EVEZGET, (ev-ez-get) önh. m. *evezget-tem, —tél, —ett.* Folytonosan vagy könnyeden, kényelmesen evez.

EVEZIK, (ev-ez-ik) l. EVED.

EVEZKÉL, (ev-ez-kél) l. EVEZGET.

EVEZŐ, (1), (ev-ez-ő) mn. tt. *evező-t.* Mondjuk 1) személyről, ki evez. *Evező legények.* 2) lapátról, melylyel az evezés történik. *Evező lapát.*

EVEZŐ, (2), (l. föntebb) fn. Lapát alaku nyeles eszköz, melylyel a hajót, csónakot, stb. víz mentében vagy ellen, vagy akármely irányban vonják.

EVEZŐGÚZS, (evező-gúzs) ösz. fn. Kötél- vagy vesszőgúzs a hajó, csónak oldalán, melybe az evező nyelét belehúzzák.

EVEZŐLAPÁT, l. EVEZŐ, fn. 2).

EVEZŐLYUK, (evező-lyuk) ösz. fn. Nyilás, vagy bevágás a hajó oldalán, melybe az evező nyelét behelyezik, hogy ide-oda ne csuszkáljon.

EVEZŐNYEL, (evező-nyel) ösz. fn. Az evezőlapát rúdja, fogatója. *Megragadni az evezőnyelet.*

EVEZŐPAD, (evező-pad) ösz. fn. Keresztdeszka a hajón, csónakon stb. melyen az evezőlegények ülnek.

EVEZŐRÚD, (evező-rúd) l. EVEZŐNYEL.

EVEZŐS, (ev-ez-ő-ös) mn. tt. *evezős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Evezővel vagy evezőkkel fölszerelt, hajtott. *Evezős hajók.*

EVEZŐSZÁR, (evező-szár) ösz. fn. l. EVEZŐNYEL.

EVEZŐSZEG, (evező-szeg) ösz. fn. Némely hajókon, különösen a talpakon az evezők nem gúzsba vannak húzva, hanem szeggel erősittetnek meg, ezt nevezik evezőszegnek.

EVEZŐTOLL, (evező-toll) ösz. fn. A madaraknál azon szárnytollak, melyekkel a levegőt hajtják.

EVICZK, (ev-icz-k) fn. tt. *evicsk-et.* Némely folyadékokban, különösen eczetben található apró fürge állatkák.

EVICZKEL v. EVICZKÉL, (ev-icz-kel v. ev-icz-ke-el) önh. m. *eviczkel-t.* Apró eczetféreg módjára ugrándozik, ficzkándozik, ide-oda hánykolódik. *Eviczkel a gyermek, midőn a vízben uszkál, s kezeit, lábait hányja-veti.*

EVŐ, EVŐDIK, l. ÉVŐ, ÉVŐDIK É bötü alatt.

EVŰL, (ev-ül) l. EVESÉDIK.

EZ, mutató névmás, tt. *ez-t*, (némely tájakon használatban van : *eztet* söt *eztetet* is, de ezek irásba s müvelt nyelvbe nem valók), tb. —*ék*. Ragozásban végbetüje a rag első mássalhangzójával hasonúl, pl. *ennek*, *ettől*, *erre*, *erről*, *ebből*, eznek, eztől, ezre stb. helyett. *Ig* raggal, *ezig* régiesen *eczczig* = *edzig* = ede- (v. ide-) *ezig*, melyből lett a mai szokott *eddig*; *vel* raggal, *ezzel* v. *evvel*. Midőn a főnév előtt melléknév gyanánt áll, közönségesen *en* toldalékot vesz föl, pl. *ez ember* v. *ezen ember*. Jelenti, midőn a hozzánk közel vagy közelebb levő tárgy, hely mutattatik.

„Állok tavaszmezőn,
Melyet virány fedez,
S úgy érzem, gondolom,
Az Isten háza *ez*."

Erdélyi János.

Ellentéte : *az*, l. ezt.

Megfelel neki hangban és értelemben a héber זה (zeh) = ez, góth *is*, lithván *jisz*, latin *is*, *is-te*, német *es* stb.

Némely székely nyelvjárásban *ez* (és *e*), névmutató (*az* és *a*) helyett is áll.

„Míg ez erdőn bikkfa terem,
Szeretem én e kedvesem,
Míg szuszék lesz e bikkfából,
Eltartom öt ez árából."

Kriza János.

—EZ, (1), névk. pl. *lem-ez*, *nem-ez*, *neh-ez* szókban, l. —AZ, 1).

—EZ, (2), igeképző : *hely-ez*, *fék-ez*, *kenyer-ez*, *rédelm-ez* stb. Részletesen l. —AZ, 2).

EZALATT, (ez-alatt) ih. Ezen idő folytában, míg ezen idő tart. Midőn *alatt* névutó gyanánt vétetik, elválasztva irjuk : *ez alatt*, s ekkor helyre mutatunk, pl. *Melyik fa alatt nyugodjunk? Ez alatt.*

EZÉD, l. ETÉD.

EZELŐTT, (ez-előtt) ih. Előbb, régen, egykor, hajdan.

Nem úgy van most, mint ezelőtt,
Sár van ami házunk előtt. Népd.

Személyragozva : *ennek elötte*. Midőn e kérdésre *hol?* vagy *ki előtt?* felel meg, elveszti határozó természetét, s elválasztva irjuk : *ez előtt*, pl. *Melyik ház előtt álljunk meg? Ez előtt. Ki előtt nincs semmi szent? Ez előtt.*

EZELŐTTI, (ez-előtti) ösz. mn. tt. *ezelőtti-t*, tb. —*ek*. Előbbi, egykori, néhai; ami ennek előtte volt.

EZÉN, (1), (ez-én) mutató nm. l. EZ.

EZÉN, (2), (ez-én) *ez* névmás, állapító (*én*) raggal. Ezen az úton, ezen irányban, erre felé. *Ezen járnak a gyalogok, azon pedig a kocsik. Ezen ne menj, mert eltévedsz. A halottakat ezen viszik ki a temetőbe.*

EZÉNBE, **EZÉNBEN**, (ez-én-be v. —ben) ih. E közben, mély hangon : *azonban*.

„Mind ezenbe megvirada
És fényes nap feltámada."

Katalin verses legendája.

EZÉNFÖLÜL, (ezen-fölül) ih. Élünk vele, midőn az érintett tárgyhoz még valamit hozzá adunk, vagy nagyitás végett említünk. *Neje szép, jó, ezenfölül gazdag is.*

EZÉNKÉP, **EZÉNKÉPEN**, (ezén-kép v. —képen) ih. Így, ily módon, ily formán. *Ezenkép cselekedjetek.*

EZÉNKIVÜL, (ezén-kivül) ösz. ih. Élünk vele, midőn valamit kizárólag, a többitől elválasztva említünk. *Vegyétek, amit adtam, ezenkivül minden az enyém. Elmondám, amit hallottam, ezenkivül többet nem tudok.* Egyébiránt elválasztva is iratik, *ezen kivül*, és ekkor határozó természetét elveszti, ha t. i. bizonyos tárgyra mutat.

EZÉNKÖZBEN, (ezén-közben) ih. Ezen idő határai között, ezalatt. *Ezenközben sok történt.*

EZÉNNEL, (ez-én-vel) ih. 1) Jelen alkalommal, jelen cselekedettel, jelen irattal. *Ezennel tudtodra adom, hogy* stb. *Alulírt ezennel bizonyitom.* 2) Tüstént, mindjárt. *Ezennel megmutatom, mit tudok. Ezennel tovább megyek.*

EZENNYI, (ez-ennyi v. ezen-nyi) a régi codexekben fordúl elé az egyszerűbb *ennyi* helyett.

EZÉNT, (ez-ént) ih. 1) E szerént; 2) ezennel. Székely szó.

EZENTEG, (ez-en-t-eg) ih. Ezennel, mindjárt. Tájszólás.

Hasonértelmüek : *ezentöst*, *ezentül*.

EZENTÖST, (ez-en-t-öst) l. EZENTEG.

EZÉNTÚL, (ezén-túl) ösz. ih. Ezután, ennek utána, ha ezen idő elmulik. *Ezentúl más életmódot követek.* Midőn bizonyos tárgyra mutatunk, elválasztva irjuk, mert az első mutató névmás, a második rész pedig névutó gyanánt áll. *Eddig a tied, ezen túl pedig az enyém. Ezen túl egy lépést sem szabad tenned.*

EZENTÜL, (ez-en-t-ül) l. EZENTEG.

EZÉNYPATAK, folyó Erdélyben, Csikszékben.

EZÉR, tőszámnév, tt. *ezér-et* v. *ezrét*, tb. —*ék* v. *ezrék*. Jelent tizszer százat, vagy százszor tizet. Mint melléknév ennek szabályait követi, de nem fokoztatik. A főnevet mint a többi számnevek rendszerént egyes számban hagyja. *Ezer ember*, *ezer forint*, nem : ezer emberek, ezer forintok. *Ezer szerencse*, azaz nagy szerencse. *Ezer a szerencséje. Ezer annyi. Adjon Isten ezer annyit.* Midőn főnevül áll, a főnevek szabályaihoz alkalmazkodik. *Ezereket elkölteni. Ezerekkel rohanni meg az ellenség táborát. Itt nem százakról, hanem ezerekről van a szó. Ezeret mernék egyre tenni.*

„A szablyák ezrein
Győz a kor szelleme."

Bajza. (Apotheosis).

Persául *hezar*, szanszkritúl *szahaszran*, horvátul

(Kassai József szerént): *jezero,* kurd nyelven (Beregszászi szerént) *ahsar.* A csagataj nyelvben *asru* am. sok (Abuska). Nem volna-e itt felhozható a magyar *szer* (series, ordo) is? Figyelmet érdemel az arabban *''asar-atun*, s a héberben *'a-sár-áh* am. tíz, s ugyanezekben *tisz'-atun* és *tis'-áh* am. kilencz, melyek ismét hangokban a *tíz* szóval egyeznek.

EZÉRED, (ez-ér-ed) l. EZRED.

EZÉREDÉS, (ez-ér-ed-és) l. EZREDÉS.

EZÉREDIK, (ez-ér-ed-ik) l. EZREDIK.

EZÉREN, (ez-ér-en) ih. Ezer számmal; egy csoportban, tömegben ezer szám. *Ezeren szöktek által az ellentáborba.*

EZÉRENKÉNT, (ez-ér-en-ként) lásd: EZRENKÉNT.

EZERÉNY, puszta Gömör megyében; helyr. *Ezerény-be, —ben, —ből.*

EZÉRES, (1), (ez-ér-es) l. EZRÉS.

EZÉRES, (2), falu Krassó megyében; helyr. *Ezeres-én, —re, —ről.*

EZÉRFÉLE, (ezér-féle) ösz. mn. tt. *ezerfélét*. Annyiféle, ahány egyes szám az ezerben foglaltatik. Használják határozatlan nagy szám helyett is. *Ezerféle baja van a szegénynek.*

EZÉRJÓ, (ezér-jó) ösz. fn. Növénynem, a tízhimesek seregéből, és egyanyások rendéből, mely több európai tartományokban vadon tenyészik, s hathatós ellenméregnek tartatik. (Dictamnus).

EZÉRJÓFŰ, (ezér-jó-fű) ösz. fn. Növényfaj a töltséres bokrétáju tarnicsok alneméből, mely igen sok baj ellen orvosságul használtatik a nép által. (Gentiana centaurium). Másképp: *százforintos fű, kis ezerjófű.*

EZÉRLÁBU-BOGÁR, (ezér-lábu-bogár) ösz. fn. Hosszukás, vékony dereku, s igen sok lábakkal ellátott bogárfaj, mely kivált a nedves helyeket, péld. pinczéket kedveli. (Oniscus).

EZÉRLEVELŰFŰ, (ezér-levelű-fű) ösz. fn. Növényfaj a cziczkórók neméből; virágai sátorozók, levelei kétszerszárnyaltak, levélgerincze néha hengeres, néha gatyás. Másképp: *egérfark, cziczfark.* (Achillea millefolium).

EZÉRMESTÉR, (ezér-mestér) ösz. fn. Aki különféle bűvös, szemfényvesztő, meglepő mesterségeket tud; ki igen sokféle, s ügyességre mutató dolgokat csinál.

EZÉRNYI, (ez-ér-nyi) mn. tt. *ezérnyi-t*, tb. *—ek.* Ezer számban. Képes kifejezéssel: minek száma ezerrel fölér; oly sok, mintha ezer volna. *Ezernyi ember tolongott az utczákon. Ezernyi ezer,* azaz ezerszer ezer = egy millio. *Ezernyi ezerszer megbánni valamit,* azaz igen sokszor, számtalanszor.

„Vizsgáld az élet s társaság
Ezernyi titkait.
Tanuld nemed, néped s hazád
Viszontagságait."
Bacsányi János.

EZERRÉTŰ, (ezér-rétű) ösz. mn. Aminek ezer réte van. V. ö. RÉT, RÉTEG. Rendesen határozatlan, nagy szám helyett áll.

EZÉRSZÉP, (ezér-szép) ösz. fn. l. AMARANT, v. SZÁZSZORSZÉP, SZÁZSZORKA.

EZÉRSZÉR, (ez-ér-szér) ih. Annyiszor, ahány egység ezerben találtatik. *Ezerszer ezer* = milliom. *Ezerszer, meg ezerszer.* Határozatlan szám gyanánt am. igen sokszor. *Ezerszer mondottam, ne játszál. Ezerszer megbántam tettemet.*

EZÉRSZÉRÉS, (ezér-szérés) ösz. mn. Ami ezerszer van véve, ismételve. *Ezerszeres olvasásra sem birja a dolgot felfogni.*

EZÉRSZÉRTE, (ezér-szér-te) ösz. ih. l. EZÉRSZÉR. A *te* oly toldalék, mint a *kétszerte, tízszerte, százszorta* stb. számnév-határzókban.

EZÉRT, (ez-ért) ih. Ezen okból, e miatt. *Ezért bántatok velem oly keményen?* Ha bizonyos tárgyra mutatunk, akkor ragos név gyanánt vétetik, pl. *Melyik fiadért fizettél legtöbbet? Ezért.* (Péterért, Pálért).

EZÉRTE, (ez-ér-te) ih. Némelyek így megrövidítve használják, *ezerszerte* helyett.

EZFEK, (ez-fek, am. ezen fek, t. i. az égtájnak ezen fekvése, mely mifelénk, az éjszaki félgömbön van) ösz. fn. tt. ezfeket. A Bécsi codexben gyakran eléjön a mai *észak* v. *éjszak* (aquilo) helyett. A déli táj pedig ugyanitt: *délszeg.* „És délszegi királynak leánya jő ezfeknek királyához" (filia regis Austri venit ad regem Aquilonis). Néha azonban *ezfek,* délszeg helyett is áll, pl. a 220, 244. lapokon.

EZIDEI, (ez-idei) ösz. mn. Ezen évből, esztendőből való. *Ezidei termés.*

EZIDÉN, (ez-idén) ih. Jelen, folyó esztendőben. *Ezidén kevés, de jó bor lesz. Ezidén, ezidén meghásasodom én.* Népd.

EZOKÉRT, (ez-okért) ih. Ezen okból, v. oknál fogva. A körmondatban: *mert, mivel, minthogy* kötszókkal áll viszonyban. *Minthogy betegségedről értesítve voltam: ezokért nem is hivattalak a vadászatra.*

EZÓTA, EZÓLTA, (ez-ólta) ösz. ih. Ezen időtől fogva, kezdve. *Ezóta van a harag köztünk.*

EZRED, (1), (ezér-éd) mn. tt. *ezred-ét.* 1) Ezerből egy; rész osztó szám. *Ezred rész;* 2) sorszám, kivált a régieknél *ezer egyik* vagyis *ezredik* helyett; l. ezt.

EZRED, (2), (ezér-ed) fn. tt. *ezred-ét.* Általában: ezer egyed, vagy ezer egység, különösen 1) Ezer évből álló időszak. *Csak nem ezrede már, hogy eleink elfoglalták e hazát.*

„Pára minden pompa, s ék,
Egy ezred egy buborék."
Kölcsey.

2) A katonaságnál mintegy ezer vitézből álló hadtest, melynek közvetlen főparancsnoka ezredes, ámbár az ily hadtest, kivált a gyalogságnál, néha több ezer emberből (több zászlóaljból) is áll. (Regiment). *Gyalog, huszár, dzidás, vasas ezred. Magyar, német, lengyel,*

olaz ezredek. Elhelyezni szállásokra az ezredet. 3) Minden más tömeg, mely ezer, vagy képes kifejezéssel igen számos egységből, tagból áll.

„Változásának mint a hold világa,
Vétlen, vétkes vágyaik sokával,
S álmaiknak minden ezredével.“
Vörösmarty.

EZREDBELI, (ez-ér-ed-bel-i) mn. tt. *ezredbeli-t*, tb. *—ek.* Ezredből való, ezredhez tartozó. *Magyar ezredbeli ujonczok.*

EZREDÉNKÉNT, (ez-ér-ed-én-ként) ih. 1) Ezer, és ezer évet külön véve. *Ezredenként tárgyalni az emberi nem történeteit.* 2) Ezred nevü katonai hadtesteket egyenként véve; egyik ezredet a másik után. *Ezredenként megindítani a hadsereget. Ezredenként visszavonulni a csatapiaczról.*

EZREDÉS, (ez-ér-ed-és) fn. tt. *ezredés-t. tb. —ék.* Főtiszt, ki közvetlenül egy ezrednek parancsnoka, köznyelven: *óbester.* Máskép: *ezredes kapitány.*

EZREDÉSI, (ez-ér-ed-és-i) mn. tt. *ezredési-t, tb. —ek.* Ezredest illető, arra vonatkozó, attól eredő stb. *Ezredesi rang. Ezredesi parancs.*

EZREDÉSSÉG, (ez-ér-ed-és-ség) fn. tt. *ezredésség-ét.* Ezredesi hivatal, méltóság. V. ö. EZREDÉS.

EZREDÉV, (ezred-év) l. ÉVEZRED.

EZREDÉVI, (ezred-évi) ösz. mn. Ezredévhez tartozó, ezredévre terjedő, ezredévre vonatkozó.

„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált.“
Vörösmarty.

EZREDFOGHÁZ, (ezred-fog-ház) ösz. fn. Fogház, melybe az illető ezredből való büntetteseket zárják.

EZREDI, (ez-er-ed-i) mn. tt. *ezredi-t, tb. —ék.* Ezredhez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Ezredi gyakorlatok. Ezredi pénztár.*

EZREDIK, (ez-ér-ed-ik, vagy ezer-egyik) sorszámnév, tt. *ezredik-et.* A számsorban a kilenczszáz kilenczven kilenczedik után következő, vagy ezer közöl egy, *ezer-egyik. Urunk születése után ezredik esztendőben koronáztatott meg István magyar király. Ezredik ember sem él száz esztendeig. Két, három, négy* stb. *ezredik.* Határozatlan számban véve am. igen kevés a sok közöl.

EZREDKÓRHÁZ, (ezred-kórház) ösz. fn. Kórház, az illető ezred betegeinek számára.

EZREDKORMÁNY, (ezred-kormány) ösz. fn. Főhatalom, mely az egész ezrednek parancsokat oszt. Az ezredkormány tulajdonkép az ezredest illeti, ki azt több alárendelt tisztek által gyakorolja.

EZREDLELKÉSZ, (ezred-lelkész) ösz. fn. Az ezrednek tábori papja.

EZREDORVOS, (ezred-orvos) ösz. fn. Ezrednél szolgáló orvos. *Törzsezredorvos* (Stabsartzt). *Főezredorvos, alezredorvos.*

EZREDPÉNZTÁR, (ezred-pénz-tár) ösz. fn. Pénztár, melyből mindenféle ezredi költségek, péld. tisztek, közlegények zsoldjai stb. fizettetnek.

EZREDSEGÉD, (ezred-segéd) ösz. fn. Az ezred segédtisztei között a legelső, ki az ezredes mellett szolgál. V. ö. SEGÉDTISZT.

EZREDTULAJDONOS, (ezred-tulajdonos) ösz. fn. Altábornagy, vagy magasabb rangu főtiszt, fejedelmi személy stb., kinek nevét az ezred viseli, s kinek joga van az alárendelt tiszteket a kapitányokig bezárólag kinevezni. *Első ezredtulajdonos, másod ezredtulajdonos.*

EZRENKÉNT, (ez-ér-en-ként) ih. Külön-külön osztályokban, csoportokban, tömegekben véve ezeren, ezer számmal. *Ezrenként szállítani, küldeni a katonákat az ellenség vára ellen.* Néha határozatlan nagy szám helyett használják. *Ezrenként hullottak az emberek az utolsó epelázban. Ezrenként pazarolni a pénzt.*

EZRES, (ezér-es) mn. tt. *ezrés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Ezeret foglaló, ezerből álló. *Ezres bankjegy.* Használják főnevül is, ekkor többese: *—ék. Ezresekkel fizette ki adósságát.*

EZTÁN, tájszó e helyett: *ezután* (mint *aztán*, *azután* helyett).

EZTEN EZ NAP, l. ESZTEN EZ NAP.

EZUTÁN, (ez-után) ih. Ezen idő multával, utóbb, később. *Ezután más rend lesz a háznál, mint eddig volt.* Személyragozva: *ennek utána.* Ha bizonyos tárgyra mutatunk, mint névmás és névutó külön iratik *ez után*, pl. *Ki után jöttél? Ez* (Péter, Pál) *után.*

EZÜST, fn. tt. *ezüst-öt.* 1) Nemes, fehér, fényes s az arany és éreny után legtöbbre becsült fém, mert csaknem oly nyujtható, mint az arany, s hangja tiszta pengésü. *Ezüsttel futtatott szelencze, gombok.* 2) Jelent ezüstből készült pénzt, edényeket, eszközöket. *Ezüsttel fizetni. Sok ezüstöt örökölni. Ezüsttel enni. Ezüsttel fölékesíteni a ruhát. Ezüsttel lött vad,* azaz pénzen vett. *Aki azt igéri, hogy aranyat csinál, ezüstöt akar csalni.* (Km.) Használják melléknév gyanánt is, am. *Ezüstből való. Ezüst kanál, ezüst edények. Ezüst óra,* azaz *ezüstből való* kanál, edények, óra, s mint melléknevet nem kellene össze, vagyis egy szónak irni a vele járó főnévvel, pl. *ezüst tartó* egészen más mint *ezüsttartó*, amaz olyas valamit jelent, mi ezüstből van, emez olyan eszközt, melyben ezüstöt, ezüst ékességeket, edényeket vagy más szereket, vagy ezüst pénzt stb. tartanak.

Eredetileg talán az *ez* gyök am. *ösz*, s az egész *összes* v. *öszesded*, azaz fehéres, fehérlő, valamint a latin *argentum*, s hellen ἄργυρος is, úgy látszik ἀργός szóból eredtek, mely ragyogót, fehéret jelent; így szanszkritul is ezüst: *rádsat*, v. *radsatan*, *rads* v. *rânds* igéből, mely am. a magyar *ragy*-og.

EZÜST ALAP, alapja valamely dolognak, pl. szövetnek, mely ezüstből vagy ezüst fonalakból áll,

vagy meg van ezüstözve, vagy ezüstként fénylik. Összvetéve azt jelentené : ezüst alapja.

EZÜSTANY, (ezüst-any) ösz. fn. Így nevezik némelyek azon golyó alaku fémdarabot, mely akkor kerül ki, ha az ezüstérczet tűz által minden idegen részektől elválasztják, s az ezüstöt magát egész tisztaságában állitják elé. (Regulus argenti). Másképen és jobban : *szín ezüst*. Ha pedig általán elemi anyagot értünk alatta, ezt az egyszerű *ezüst* szó is kifejezi. V. ö. —ANY, —ENY képző.

EZÜSTBÁNYA, (ezüst-bánya) ösz. fn. Bánya, melyből ezüst részeket tartalmazó érczet ásnak.

EZÜSTBUBORÉK, (ezüst-buborék) ösz. fn. Buborék, mely az olvasztó kemenczében akkor mutatkozik, midőn az ezüst tisztulásához közelít; ezüstnek a buborékja.

EZÜSTCSERMELY, (ezüst-csermely) ösz. fn. Átv. ért. oly csermely, melynek vize ezüst fehérségü és tiszta, vagy olyan fehér és tiszta, mint az ezüst.

EZÜSTCSILLÁM, (ezüst-csillám) ösz. fn. Így nevezik a bányaolvasztóban azon futó csillámot, mely az ezüstolvadék fölszinén elétünik, midőn az ezüst az idegen részektől mármár megtisztúl, ezüstnek a csilláma. Elválasztva annyit tenne : ezüstből való csillám.

EZÜSTDÚS, (ezüst-dús) ösz. mn. Ezüsttel bővelkedő, sok ezüstöt termő. *Ezüstdús Kárpátok. Ezüstdús Magyarország.*

EZÜSTÉGETŐ, (ezüst-égető) ösz. fn. Bányász, vagy inkább olvasztó mester, ki az olvasztókemenczében az ezüstöt megtisztítja.

EZÜSTENY, fn. tt. *ezüsteny-t*, tb. *—ék*; lásd : EZÜSTANY.

EZÜSTÉR, (ezüst-ér) ösz. fn. A bányákban olyan ér vagy vonal, mely ezüstérczet foglal magában, ezüstöt tartalmazó ér.

EZÜSTÉRCZ, (ezüst-ércz) ösz. fn. Ércz, melynek nevezetes részét ezüst teszi, mely ezüst részeket tartalmaz.

EZÜSTFA, (ezüst-fa) ösz. fn. 1) Széles ért. ezüstszinű fa, vagy melynek ezüstszinű levelei vannak. 2) Szorosb ért. fa neme a Jóremény fokánál, melynek leveleit ezüst szinű selyemvékony szálak födik. (Protea). 3) A vegyészetben, a fölolvasztott ezüst és higany részekből lassan-lassan képződött jegeczes alak, mely külsejére nézve fához hasonlít. (Arbor Dianae).

EZÜSTFÁCZÁN, (ezüst-fáczán) ösz. fn. Chinai származású fáczán, melynek tollai ezüstszinű pettyekkel vannak tarkázva. Különbözik tőle az *aranyfáczán*.

EZÜSTFEHÉR, (ezüst-fehér) ösz. fn. Minek fehérsége az ezüstéhez hasonló. *Ezüstfehér őszhaj. Ezüstfehér falevelek.*

EZÜSTFEHÉRITÉS, (ezüst-fehérités) ösz. fn. Általán munka, mely által az ezüstöt fehérré tisztitják. Különösen, a bányászoknál, midőn az ezüstöt az olvasztókban tisztára főzik.

EZÜSTFÉM, (ezüst-fém) ösz. fn. Ezüst, érczi állapotából felolvasztott és elválasztott tiszta mineműségében.

EZÜSTFÉNY, (ezüst-fény) ösz. fn. A megtisztított ezüstnek sajátságos fénye. Átv. ért. a tiszta csermelyvíznek vagy forrásnak ezüsthöz hasonló fehérsége.

EZÜSTFESTÉK, (ezüst-festék) ösz. fn. 1) Festék, melynek szine az ezüstéhez hasonlít. 2) Ezüsttel vegyített festékanyag.

EZÜSTFESTVÉNY, (ezüst-festvény) ösz. fn. Festvény, mely ezüstből vagy ezüsttel készült. (Tinctura argenti). V. ö. FESTVÉNY.

EZÜSTFONCSOR, (ezüst-foncsor) ösz. fn. Vegyíték fölolvasztott ezüstből és higanyból. V. ö. FONCSOR.

EZÜSTFONÓ, (ezüst-fonó) ösz. fn. Személy, ki selyemszálakat ezüst fonalakkal öszvefűz, együvé fon.

EZÜSTFÜST, (ezüst-füst) ösz. fn. Igen vékonyra nyujtott ezüst lapocska, melylyel aztán valami mást, pl. gombokat, lánczokat, szelenczéket stb. bevonnak, beborítanak.

EZÜSTFŰZ, (ezüst-fűz) ösz. fn. lásd : OLAJEZÜSTFA.

EZÜSTGÁLICZ, (ezüst-gálicz) ösz. fn. Gáliczalakban levő, azaz valamely savany által felolvasztott s jegeczczé alakúlt ezüst.

EZÜSTGLÉT, (ezüst-glét) ösz. fn. Tulajdonkép, ólommész, mely ezüsttisztitáskor az olvasztókemenczében ólom- és mészrészekből félig üvegesedett alakban képződik; ezüstnek a glétje.

EZÜSTHAB, (ezüst-hab) ösz. fn. Ezüstsalak, mely az olvasztókemenczében a már tisztulni kezdő ezüstöt meglepi, s folyó állapotában habhoz hasonlít, ezüstnek a habja.

EZÜSTHAL, (ezüst-hal) ösz. fn. Hal neme ezüstszinű pikkelyekkel, melynek különféle fajai vannak.

EZÜSTHANG, (ezüst-hang) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. az ezüstnek pengése. 2) Átv. ért. az ezüst hangjához hasonló, tiszta, csengő emberi hang.

EZÜSTKAMARA, (ezüst-kamara) ösz. fn. Kamara, melyben ezüstpénzt vagy ezüstedényeket, drágaságokat tartanak.

EZÜSTKOROM, (ezüst-korom) ösz. fn. Korom vagy füst, mely ezüstolvasztáskor az olvasztóház falaira lerakodik, s gyakran sok ezüst részeket foglal magában.

EZÜST KORONA. Ezüstből csinált, vagy ezüsttel ékesített korona.

EZÜST LAP. Laposra kinyujtott, lemezzé vert ezüst.

EZÜST LEMEZ, l. EZÜST LAP.

EZÜSTLEVÉL, (ezüst-levél) ösz. fn. Levélalakú lap vagy lemez ezüstből, milyennel az ezüstmívesek holmi szereket, ékességeket diszítenek. Átv. ért. némely fák ezüstszinű levele.

EZÜSTLEVELKE, (ezüst-levelke) ösz. fn. Levélalaku lapocska ezüstből, némely díszműveken.

EZÜSTLEVELŰ, (ezüst-levelű) ösz. mn. 1) Ezüstből csinált levéllel diszített, ékesített. *Ezüstlevelű rózsa.* 2) Minek ezüstszinű levelei vannak. *Ezüstlevelű olajfa.*

EZÜSTMÉNET, (ezüst-ménet) ösz. fn. Így nevezik a bányászok azon földalatti vonalat vagy eret, melyen ezüstércz találtatik.

EZÜSTMÉSZ, (ezüst-mész) ösz. fn. Mészszé átalakult, vagy tűz, avagy savanyok által égékeny részeitől megfosztott ezüst. (Calx argenti).

EZÜSTMÍVES, ösz. fn. Míves, ki ezüstből különféle műveket készít; köznyelven : *ötvös.*

EZÜSTMOSÓ, (ezüst-mosó) ösz. fn. 1) Nagy úri udvaroknál, személy, ki az ezüst edényeket s más ezüstnemüeket mossa, tisztogatja. 2) Ezüstrészecskéket tartalmazó folyóban vagy földben ezüstöt mosással keresgélő.

EZÜST MŰ. Ötvös munka, ezüstből készített mű, pl. gyűrű, láncz, sótartó, edények, kanalak stb.

EZÜSTNEMŰ, (ezüst-nemű) ösz. mn. Ezüstből való, ezüsttel ékesített, ezüsttel kevert. *Ezüstnemű asztalkészület.* Használják főnév gyanánt is. *Minden ezüstneműjét elzálogosította.*

EZÜST MARHA, a régieknél am. ezüst jószág, ezüst készületek, ezüst drágaságok.

EZÜST NYOMAT. Ezüst betük, vagy más jegyek, czifraságok, melyeket a könyvkötők és díszmívesek az illető mívekre nyomnak. *Ezüst nyomattal ékesített imakönyv, varrókosár* stb.

EZÜSTÖL, (ezüst-öl) áth. m. *ezüstöl-t.* Ezüsttel, azaz ezüst lappal vagy lemezzel behúz, bevon, megfuttat valamit. *Rézgombokat ezüstölni.*

EZÜSTÖLÉS, (ezüst-öl-és) fn. tt. *ezüstölés-t*, tb. *—ék.* Ezüsttel bevonás, befuttatás.

EZÜSTÖS, (ezüst-ös) mn. tt. *ezüstös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Ezüsttel gazdag, bővelkedő, tölt, amiben ezüstöt, ezüstnemüeket tartanak. *Ezüstös hegyek. Ezüstös láda, kamara.* 2) Ezüsttel bevont, megfuttatott. *Ezüstös csat, gomb, késnyél.*

EZÜSTÖZ, (ezüst-öz) áth. m. *ezüstöz-tem, —tél, —ött,* par. *—s.* L. EZÜSTÖL.

EZÜSTÖZÉS, (ezüst-öz-és) l. EZÜSTÖLÉS.

EZÜSTÖZŐ, (ezüst-öz-ő) fn. tt. *ezüstöző-t.* Míves, ki valamely szert vékonyan és fölszinleg ezüsttel, ezüstfüsttel bevon, befuttat.

EZÜST PÉNZ. Ezüstből vert pénz, érem.

EZÜSTPIKKELY, (ezüst-pikkely) ösz. fn. Némely halaknak ezüstszínt játszó pikkelye; vagy az ezüstmíves által ezüstből készített pikkely. Ez utóbbi esetben mindkét szó külön irandó. V. ö. EZÜST.

EZÜSTPIKKELYES, (ezüst-pikkelyes) ösz. mn. 1) Ezüstszinü pikkelyekkel biró. *Ezüstpikkelyes halak.* 2) Ezüst anyagból való mesterséges pikkelyekkel ékesített. *Ezüstpikkelyes vért, sisak.* V. ö. EZÜSTPIKKELY.

EZÜSTPILLANGÓ, (ezüst-pillangó) ösz. fn. Pillangó, melynek szárnyai ezüstszint játszanak. Midőn ezüstből csinált pillangóforma alakot jelent, elválasztva irandó : *ezüst pillangó.*

EZÜSTPISZTRÁNG, (ezüst-pisztráng) ösz. fn. Pisztrángféle halfaj, ezüstszinű pikkelyekkel, l. PISZTRÁNG.

EZÜSTPOROND, (ezüst-porond) ösz. fn. 1) Porond vagy föveny, melyben ezüst részecskék vannak elszórva. 2) Ezüstfényt játszó föveny.

EZÜSTPRÓBA, (ezüst-próba) ösz. fn. Bányászi kisérlet, melynél fogva vizsgálóra veszik az ezüstöt, ha vajjon tiszta-e, nemkülönben az ezüstérczet, vajjon mennyi ezüstrész vagyon benne. Az ezüstmíveseknél jelenti azon jegyet és számot az ezüst míven, mely kimutatja, hányad rész ezüstből áll, pl. a tizenhárom próbás műnek $^{13}/_{16}$-oda ezüst.

EZÜSTRÖG, (ezüst-rög) ösz. fn. Ezüstöt tartalmazó érczdarab, amint a bányában találják.

EZÜSTRÚD, (ezüst-rúd) ösz. fn. Hosszukás, négyszögü alakban levő tiszta, de veretlen ezüst. Külön írva azt jelentené : valamely rúd, mely ezüstből van készítve.

EZÜSTSALAK, (ezüst-salak) ösz. fn. l. EZÜSTHAB. *Mindnyájan ezek, réz és fehér ón és vas, és fekete ón, a kemencze közepett ezüst salakjává lettek.* (Ezekiel. 22. 18. Káldi szerént).

EZÜSTSODRÓ, (ezüst-sodró) ösz. fn. Míves, ki ezüstből vékonyabb, vastagabb fonalakat sodor. Külön írva azt tenné : sodró eszköz ezüstből, (lásd : EZÜST).

EZÜST SODRONY. Sodrony ezüstből.

EZÜST SZÁL. Vékony fonál ezüstből, milyet a hímzők, paszomántosok, gombkötők, szijgyártók stb. holmi díszművekre használnak.

EZÜSTSZÉM, (ezüst-szém) ösz. fn. A bányaolvasztóban oly darabka ezüst, mely próbatételkor gabonaszem alakjában a próbaedény fenekén marad.

EZÜST SZÉR. Szer, azaz különféle szerszám, eszköz, készület, ezüstből csinálva, pl. *asztali, sebészi* stb. *ezüst szerek.*

EZÜSTSZÍN, (ezüst-szín) ösz. fn. 1) Olyan világos fehér szín, mint a tiszta ezüsté. 2) l. EZÜSTSZINŰ.

EZÜSTSZINŰ, (ezüst-szinű) ösz. mn. A tiszta ezüst színéhez hasonló szinű. *Ezüstszinű hajfürtök, falevelek.*

EZÜST SZÖVET. Ezüstszálakból v. fonalakból készült nehéz szövet, kelme.

EZÜSTTAJT, EZÜSTTAJTÉK, (ezüst-tajt v. -tajték) ösz. fn. l. EZÜSTHAB.

EZÜST TALLÉR. Ezüstből vert pénz neme, melyet tallérnak hivunk. Az úgynevezett *conventiós* tallér két ezüst forintot, azaz 120 ezüst krajczárt ért.

EZÜST TÁRCSA. Tányér alakú kerek lap ezüstből.

EZÜSTTARTALOM, (ezüst-tartalom) ösz. fn. Azon ezüstnek öszvege, melyet valamely test, különösen érczrög, magában rejt. *Némely érczrögnek több, némelyiknek kevesebb ezüsttartalma van.*

EZÜSTTARTÓ, (ezüst-tartó) ösz. fn. Tartó, szekrény, melybe ezüstöt, ezüst szereket tesznek vagy zárnak. Külön írva azt tenné: ezüstből való tartó. V. ö. EZÜST.

EZÜSTTISZTA, (ezüst-tiszta) ösz. mn. Minek csengése vagy csillogása a tiszta ezüstéhez hasonlít. *Ezüsttiszta hangok. Ezüsttiszta csermely.*

EZÜSTTISZTITÁS, (ezüst-tisztitás) ösz. fn. Bányászmunka, midőn az olvasztókemenczében az ezüstöt minden idegen részektől feloldják.

EZÜSTVERŐ, (ezüst-verő) ösz. fn. Személy, ki a hengerded ezüstsodronyokat, vagy ezüstrudakat laposra veri, s lemezzé alakítja.

EZÜST VIRÁG. Ezüst szálakból, levelekből készített mesterséges virág. Ha pedig az ezüstnek virágát, vagyis a bányakemenczékben azon virágszinü buborékot jelenti, mely eléttünik, midőn az ezüst már közelít tisztulásához, akkor egy szónak kell írni.

EZZEL, (ez-vel) ih. Élünk vele különösebben, midőn valamit bezárólag mondunk. *Ezzel vége legyen mindennek. Ezzel lehelni megszünt, s kiadá lelkét.*

Az E-ben van 5925 czikk.

É.

(Az *E* és *É* betük külön jőnek elé).

É, (1), kisded alakban é, kilenczedik betü a magyar ábéczében, s a hangzók sorában negyedik. Rövid hangzó. Továbbá az ajkaknak v. külső szájnak a kiejtésben kisebb nyiltságánál fogva az *e*-nél tompább, az *ö*-höz közeledő hangú, ezért amaz (t. i. nyilt *e*) ellenében *zárt é*-nek hivatik, s e tekintetben a szintén tompa és zárt hangú *ö*-vel rokon. Innen mind a régi nyelvemlékekben, mind terjedelmes tájszokással e két hangzó fölcseréltetik egymással, mint a következő példák mutatják.

észik öszik, écs öcs, écset öcset, észve öszve, ésmér ösmér (ismér);

bédén bödön, bécs böcs, bégy bögy, béndő böndő, bényéle böngyöle, bérhe börhe, bétü bötü, békkenő bökkenő, bérz börz, bérzéng, börzöng;

csébér csöbör, csécs csöcs, csémége csömöge, csémér csömör, csépég csöpög, csénd csönd, csépü csöpü, cséreg csörög, csérmélye csörmölye, csérgeteg csörgeteg;

débén döbön, débérke döbörke, Débréczén Döbröczön, Débrő Döbrő, Débrénte Döbrönte, dédérég dödörög;

fél föl, fénn fönn, félétt fölött, félség fölség, félhő fölhő, féd föd, fédél födél, fést föst, fécség föcsög, fécske föcske, férdik fördik, féreg förög, férgeteg förgeteg, férgetyü förgetyü, fértő förtő;

géréncsér göröncsér, gérény görény, gérjed görjed, gérézd görözd, gémér gömör, gérnyed görnyed;

gyép gyöp, gyépü gyöpü, gyéplő gyöplő, gyénge gyönge;

hégy (cuspis, acies) högy, hémp hömp, hémpélyég hömpölyög, héngér höngör (ritkább);

kéczéle köczöle, kécség köcsög, kécsége köcsöge, kényér könyér, kér kör (de nyiltan is *ker*, mint a *kar* párhuzamos társa);

lész lösz, létt lött;

ménny mönny, még mégett mégől, mög mögött mögől;

pécsét pöcsét, péczczen pöczczen, péczéget pöczöget, péczér pöczér, pécs pöcs, pétymet pötymet, pér pör, péczék pöczök, pédér pödör, péhély pöhöly, péng pöng, pérzsél pörzsöl, pérgél pörgöl, pérnye pörnye, pérsen pörsen, pérje pörje, pésél pösöl, pézség pözsög, pétyég pötyög;

réggel röggel, rékkenő rökkenő, réttég röttög, részket röszket, rejt röjt, répül röpül, rést röst, révid (régies) rövid;

sérdül sördül, sérény sörény, sérte sörte, sépér söpör, sér sör, sétét sötét;

szég szög (angulus), szém szöm, szémércs szömörcs, szér ször;

témérdek tömérdek, ténk tönk, tész tösz, tékél tökél, tékéletes tökéletes, tém töm;

vész vösz, véntér vöntör (háló), védér vödör, vér vör, vérés vörös, vérheny vörheny;

zéng zöng, zéndül zöndül, zsénge zsönge.

Idegen eredetüek: Érzse Örzse, Démétér Dömötör, Démjén Dömjén, éspérés öspörös, pérsély pörsöly, sérét sörét, kérészt köröszt stb.

Egész mondatokban is lássunk némely példákat mind a régi nyelvemlékekből, mind az újabb korból. I) Benigna asszonynak 1513-ban írt imádságos könyvéből:

„Thizön kethöd imádság ez: Uram Jesus kristus ki vagy idvösségös egyességnek jele, szerelmnek kötele, örök fénösségnek és igasságnak tíköre. Emléközjél uram Jézus az te nagy számtalan sokságos kénodról: ki oly igön sok vala, hogy tetedtül fogván talpadik te testödben egésség nem vala, mert kegyötlen zsidók miá, mindönöstül fogván szaggatatol vala: te drágalátos vérödben keverödvén.“

II) Egy perbeli okmány (lemásoltatott 1852-dik évben dec. 14-ikén a főtörvényszéken eléadott bizonyos perből).

„Alolirt lelköm ösmérete szörént valom, hogy én Cs. Ferenczöt jól ösmertem és jó barátok vótunk vélle, és hogy a mint elsőbet vallotam, most is azt valom, hogy a zálog levelet Cs. Ferencz maga írta. Engöm pedig mögkért nagy igérettétellel Cs. M. fija, hogy másitsam mög a valomásomat, de most is csak azt valom a mit elsőbbet valottam, akárki vot a ki valomásomat möghamisította vagy máskép irta, minthogy pedig Cs. K. most ismét mögkeresött én pedig ágyam fenekére szegezett beteg vagyok, möjből soha többé föl se kelhetök; azért hívattam ide két embörségös öreg szomszédokat, hogy ha a szükség kiványa,

tanúi löhessenek Cs. K-nak, möjet megerősitök nevem aláirásával (Holdmező) - Vásárhejön anno 1848-ban 9-dik áprilisbe."

III) Kriza János székely népmeséiből.

„Ecczö' hô vôt, hô nem vôt, hetethét országon, még azon is túl, egy szegény embör, vót ennek egy felesége s három gyermekök, de égtelen (végtelen? vagy éktelen?) szegényök vótak. Ecczör azt mongya a nagyobbik fiu: Anyám! süssön neköm egy hammas pogácsát, hadd mönnyek ê szógá'ni; ahajt (azonnal, mint mihelyt) süt az annya egy pogácsát, a fiu elindú, mönyön, mönyön; mikô mönne egy nagy havason körösztü', talál egy ösz embört, köszön: Isten ágya meg kiedöt öreg apó! Isten hozott fiam! mi járásbeli vagy? azt kérdi az ösz embör. — Én mönyök szógá'ni; ha az Isten velem lössz. — No hát jere hézzám, azt mongya neki az ösz embör, én neköd megfizetök" stb.

Egyébiránt művelt s irói nyelvben habár a gyökök- és törzsekben szabad tetszéstől függ, de ragok és képzőkben épen nem ajánlható az é-nek ö-vel fölcserélése. L. Előbeszéd. 40. lap.

Ezen zárt é-nek némely szókban, a mélyhangú lejtőn vagyis mély hangrendszerben *o* felel meg, mint: bédén bodon, beléndes bolondos, béngyéle bongyola, bérz borz, csébér csobány, csémér csomor, débén dobon, féreg forog, gérnyed gornyad, pérgél porgol, pézség pozsog stb. s a ragoknál és képzőknél *—héz —hoz*, *—ték —tok* v. *—eték —atok —otok*, *—kédik —kodik*, *—ég —og* stb. Ezen *é* vastag hangzókkal egy szóban nem fordul elé, s ebben különbözik azon éles e *(ë)*-től, mely vastag önhangzókkal is megfér ugyanazon szóban, mint: gelyva (golyva). gyertya (gyortya), hervad, hernyó stb. l. nyilt *E* alatt.

Mely képzők és ragok, és mely viszonyokban veszik föl a zárt *é*-t, erről helykimélés tekintetéből részletesen és rendszerben lásd Előbeszéd 51—56. lapjait. Egyébiránt ezen zárt *é* az egyes képzők és ragoknál valamint az egyes szóknál mindenütt föl van jegyezve e szótár czikkeiben.

A Tatrosi vagy Müncheni codex ismertetésében Régi magyar nyelvemlékek. Harmad kötet. X, XI és XII lapjain) Jászay Pál följegyzé azon eseteket, melyekben azon codexben zárt *é* (szerénte közép *ë)* használtatik, de a melyek az Előbeszédben és a nyilt *e* alatt eléadott fejtegetésünk szerént, mely azóta Kriza Jánosnak székely népköltési gyüjteményével is tökéletesen igazolva van, némi megigazitást igényel, t. i. ott nincs megkülönböztetve a zárt *é*, mely tájszokásilag *ö*-re változik, az éles *ë*-től, mely többnyire *i*-vel s néha *o*-val szokott fölcseréltetni, s mely vastag önhangzókkal is megfér egy szóban. L. nyilt *E* alatt, különösen a 6-ik lapon.

É, (2), az *ész*(ik) igének s ezt alkotó több idők és módoknak ú. m. *év*-ék, (a Nádor-codexben eléjön *évnék* is, evének helyett), *év-ett* v. *é-tt*, *é-end*(ik) *égy-ék*, *én*-ni, *én*-nék, *év*-ö stb. gyöke vagy gyökeleme, melyekben az *sz, v, tt, end, gy, n* oly képzők, mint a *lész, tész, vész* igékben, melyek elvont gyökei: *lé, té, vé*. Mi leginkább kitünik, ha miveltetőket, tehetőket és jövőket alakítunk belőlök: *é-tet, (lé-tet* nincs szokásban), *té-tet*, *vé-tet*, *é-hetik*, *lé-het*, *té-het*, *vé-het*, *é-endik*, *lé-end*, *té-end*, *vé-end*. Ugyanez áll az *iszik, hisz, visz, alszik, fekszik*, *nyugszik* igékre nézve, melyek gyökei: *i, hi, vi, al, fek, nyug*, s innen: *i-tat, hi-tet*, *vi-tet*, *al-tat*, *fek-tet*, *nyug-tat*, *i-hatik*, *hi-het, vi-het, al-hatik, fek-hetik, nyug-hatik.* Különösebben az *i*-vel mint *iszik* ige gyökével és több származékoknak is (*észik iszik*, *evék ivék*, *evétt ivott*, *egyék igyék, ennék innék)* egymással öszvehasonlításából nyilván kitünik, hogy a jelentések fő különbségét az *é* és *i* betük teszik, az *sz, v, gy* mássalhangzók mindenikkel közös levén. V. ö. LESZ.

Ezen egyszerű gyököket tudtunkra csak a magyar tünteti elé, mert más nyelvekben az önhangzó mindig vagy egyik vagy másik mássalhangzóval áll kapcsolatban, példák a szanszkrit *ad*, latin *ed-o, esuri-o*, hellen *ἔδ-ω, ἔσ-θω*, német *ess-en, speis-en*, góth *it-an, et-an*, török *je-mek*, finn *szy-ön* stb. melyek evést, továbbá a szanszkrit *pí*, görög *πίν-ω*, latin *bib-o*, török *ics-mek*, finn *ju-om* stb. melyek ivást jelentenek.

ÉB, fn. tt. *éb-et.* 1) Széles ért. s állattanilag véve, az emlős állatok azon neme, melyeknek mindkét állkapczájokban egyaránytalan hat harapófogok, hegyes, görbe, s külön álló agyaraik, homlok hoszszatt barázdaforma vonalak, s lábaikon öt körmük van, hová a tulajdonkép vett eben kivül a farkasok, hiénák és rókák tartoznak. 2) Szorosabb ért. közönséges eb, házi eb, azaz, rokon néven: *kutya*. E két szó köz szokás szerént egy értelemben vétetik, innen a közmondás is: *Egyik eb*, *másik kutya*. (Eb am. *ev*, azaz evő vagyis nagy ehető, kutya pedig *ugat* szóval látszik azonosnak). Példabeszédekben és közmondásokban, valamint a régi nyelvben is, jobbára a rövidebb *eb*, *kutya* pedig ritkán fordúl elé, s általán rosz, megvető értelemben használtatik. *Eb anyja. Eb anyja fia. Eb anyja terhe. Eb apának kutya fia. Eb ágyából esett* v. *szakadt. Felfújja az ebek dalát. Aki ebbel tréfál*, *bot legyen kezében. Ebebéd*, a hol bor nincsen. *Ebeladóban hagyta. Katonának szép a neve*, *eb az élete. Késő bánat*, *ebgondolat. Ebhalállal elveszni. Az ebek harminczadjára jutni. Ebhájjal kenték az alfelét*, azaz, hamis, csintalan. *Ebcsont beforr. Vess az ebnek, hogy ne ugasson. Vess az ebnek, nem harap. Ebhátán megfordúlt. Ebhelye, mi nem én dolgom. Eb hiszi, eb higyje. Eb fél, kutya fél, mig a kopasz ipam él.* Népd. *Kutya gazda, ebszolga. Asszonysirásnak, ebszomorúságnak ritkán kell hinni. Eb ura fakó v. kurta. Van módja benne*, *mint Antalnak az ebütésben. Agg ebnek*, *öreg szolgának egy a fizetése. Ebnek eb a barátja. Eb ebbel barátkozik. Az ebnek ha aranya lenne is*, *hájat venne rajta. Amely ebet bottal hajtanak a nyúl után*, *nem fogja az azt el. Amely ebet el akarnak veszteni, veszett nevét költik. Mint eb a macskával. Ebugatás, szamár-*

orditás nem hallik mennyországba. Vén ebnek, vén szolgának száll a becse. Eb sem rágódik csonton, ha husra talál. Ebet szörén, madarat tollán, embert társán ismerhetni meg. Bakzó ebnek sok a lyuka. Olyan nagy a feje, mint a beledi ebnek. Fanos ebnek gubás eb a társa. Többet ugat a félénk eb. Fogas ebnek való a csontrágás. Aki idegen ebnek hány kenyeret, nem veszi jutalmát. A jó ebet nem ütik agyon egy turóért. Messze Buda sánta ebnek. Vak eb, aki rostán által nem lát. Tégy jót ebbel, végtére rád mordul. Nem less az ebből szalonna. Két hás ebe, kalmár ebe, Kevélyen jár, mint kunok ebe a szemétdombon. Eben gubát (vagy *kutyát) cserélt. Ebnek mondják, eb a farkának, farka azt mondja, eb menjen. Ebre bízni a hájat.* (Közmondatok). *Juhászeb*, másképp : *kuvasz, komondor; vadászeb*, (fajai : *agár, kopó, vizsla*), *öleb* stb. A köznép az ebeket folyóvizekről szereti nevezni, azon hiedelemből, hogy akkor meg nem dühödnek. Innen : Duna, Duncsi, Tisza, Dráva, Sajó, Maros, Zsitva ebnevek. Továbbá : Bodri, Borzas, Bundás, Dudás, Kormos, Vidra, Vigyáz, Vitéz stb. Az agarak nevei : Betyár, Cziczke, Fecske, Lepke, Pillants, Szellő stb.

„Cziczke, Lepke, Fecske, hajsza!
Alugyál még kedvesem."

Kisfaludy S.

Éb szóval élünk, midőn valamit tagadunk, cselekedni nem akarunk. *Eb hiszi. Eb ád. Eb megy, nem én.* Némely közmondásokban am. *semmit sem ér. Eb a varga talp nélkül. Eb a diák könyv nélkül. Eb a király ország nélkül. Eb, aki nem barát.*

ÉBADTA, ismeretes káromkodó szó, am. eb szülöttje, eb adománya.

ÉBADTÁZ, (éb-adtáz) önh. m. *ébadtáz-tam, —tál, —ott.* Ebadta nevü káromló szót mond. *Nincs rútabb, mint midőn a müveltséget igénylő ember is ebadtáz.*

ÉBÁDÁZSÁG, (éb-ádázság) l. ÉBDÜH.

ÉBAGA, (éb-aga) ösz. fn. 1) Bőr alatt termő szőrféreg. 2. Ebnyavalya, azaz nagyehetőség.

ÉBAGJA, (éb-agja) l. EBAGA.

ÉBAGYAR, (éb-agyar) ösz. fn. Az ebnek két oldalt ritkán álló, hasító, szakgató, éles fogai.

ÉBBÚZA, (éb-búza) ösz. fn. Vad fű neme, melynek a búzáéhoz hasonló kalásza van.

ÉBCSERESZNYE, (éb-cseresznye) ösz. fn. l. ÜKÖRKE.

ÉBCSILLAG, (éb-csillag) ösz. fn. Az álló csillagok között legnagyobb és legragyogóbb, mely az úgynevezett ebcsillagzatot kiegészíti. (Syrius). Parasztok és pásztorok nyelvén : *Sánta Kata*, ki a kaszások után (Orion) ételt visz, s ide-oda biczeg. (Így szól a magyarköznép mythologiája).

ÉBCSONT, (éb-csont) ösz. fn. Tulajd. ért. az ebnek csontja. Átv. ért. *ébcsont beheged* v. *beforr*, azaz, rosz pénz el nem vész.

ÉBCZENK, (éb-czenk) ösz. fn. Az ebnemü állat kölyke, ebkölyök. V. ö. CZENK.

ÉBDÜH, (éb-düh) ösz. fn. 1) Düh, víziszony, melybe az ebek esnek. 2) Így nevezik azon víziszonyt vagy veszettséget is, melybe a dühös ebtől megharapott ember esik. V. ö. DÜH.

ÉBÉD, ÉBÉDÉL stb., lásd : EBÉD, EBÉDÉL stb.

ÉBÉH, (éb-éh) ösz. fn. Rendkivüli nagy éh, nagy éhség, milyen a torkos ebeket szokta bántani.

ÉBÉHSÉG, (éb-éhség) ösz. fn. Éhező állapot vagy tulajdonság, ebi torkosság, mohóság.

ÉBEL, (éb-el) áth. m. *ébel-t.* Bányászok nyelvén : a kiásott érczet vagy romot négykerekü kis kocsiban egy helyről másra szállitja, mi rendszeresen sebesen futva történik. (Hundlaufen) Köznépies nyelven : eb módjára, szemtelenül cselekszik. *Megebelni magát.*

ÉBELKÉDIK, (éb-el-kéd-ik) k. m. *ébelkéd-tem, —tél —étt.* Kutyálkodik, azaz bakzó kutyamódra, illetlenül viseli magát; nőszemélyekkel törvénytelenül közösül.

ÉBERCZ, (éb-ercz) ösz. fn. Vadrózsa, ebrózsa, csipkerózsa. (Cynorhodon, rosa canina).

ÉBES, (1), éb-es) mn. tt. *ébes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Ebekkel bővelkedő, biró; ebeket tartó, nevelő, tanitó. *Ébes juhász, vadász.*

ÉBES, (2), puszta Tolna megyében; helyr. *Ébes-én, —re, —ről.*

ÉBÉSZ, (éb-ész) fn. tt. *ébész-t,* tb. *—ék.* Aki ebeket nevel, tanít, azoknak gondját viseli; kutyapeczér. *Uraság ebésze.*

ÉBÉSZKÉDIK, (éb-ész-kéd-ik) k. m. *ébészkedtem, —tél, —étt.* Ebészi szolgálatot tesz, azaz ebeket nevel, tanít, azokat őrzi, vezeti.

ÉBFA, (eb-fa) ösz. fn. A bengék neméhez tartozó cserjefaj; szára tövistelen, levelei nyelesek, tojáskerekek, láncsásak; bogyója előbb veres, azután fekete. (Rhamnus frangula). Másképp : *kutyabenge, kutyafa, büdösfa, büdös cseresnye.*

ÉBFAJ, (eb-faj) ösz. fn. Az ebnemhez tartozó egy-egy faj, p. o. az agár, vizsla, kopó, komondor, öleb, külön-külön ebfajok. Átv. ért. s megvetőleg szólva : kölyök, fattyu, kurva fia.

ÉBFARKFŰ, (éb-fark-fű) ösz. fn. l. CZINCZOR.

ÉBFEJ, (éb-fej) ösz. fn. 1) Tulajd. az eb nevü állat feje. 2) Majomfaj, melynek feje az ebéhez hasonlít. (Simia sphynx).

ÉBFÉLE, (éb-féle) ösz. mn. Olyan, mint az eb; ebhez hasonló nemü. *Ebféle morgással rám mordult.*

ÉBFÉRÉG, (éb-férég) ösz. fn. Az eb nyelve alatt támadó kóros keménység, mely dühödés előtt jelenkezik.

ÉBFÉSZÉK, (éb-fészék) ösz. fn. Az ebnek alma, ágya, fekhelye, különösen, melyben a nőstény eb fiadzni szokott.

ÉBFOG, (éb-fog) ösz. fn. 1) Az ebnek akármelyik foga. 2) Különösen, az embernek szemfoga, azaz a harapó és őrlő fogak között levő fog, milyen négy van, kettő alúl, kettő felül.

ÉBFŰ, (éb-fű) l. ÉBFARKFŰ.

ÉBGALLÉR, (éb-gallér) ösz. fn. l. ÉBÖRV.

ÉBGONDVISELŐ, (éb-gond-viselő) ösz. fn. l. ÉBÉSZ.

ÉBGYÖMBÉR, (éb-gyömbér) ösz. fn. Utifüvek neméhez tartozó növényfaj, melynek igen csipős és keserű levelei vannak. (Polygonum hydropiper).

ÉBHÁJ, (éb-háj) ösz. fn. Kutyazsír, az ebnek kifőzött kövérsége. *Ebhájjal kenték az alfelét*, (km.) azaz hamis, csintalan.

ÉBHAL, (éb-hal) ösz. fn. Fiatal békafi, midőn még kifejlődve nincsen, s farka miatt némileg az apró halakhoz hasonlít. (Gyrinus). Máskép : *ébihal*.

ÉBHARAPÁS, (éb-harapás) ösz. fn. Harapás, illetőleg seb, melyet a harapó eb az emberen vagy más állaton ejt.

ÉBHENDI, (éb-hend-i) fn. tt. *ebhendi-t*, tb. *—k* v. *—ek*. Semmirevaló, kutyaember. Alsó irásmódba való gúnyos elnevezés, mint : *pökhendi*, *kortyandi*, *csalavandi*.

ÉBHŐ, v. ÉBHÉ, (éb-hő v. —hé) ösz. fn. Azon időszak vagy nyár dereka, midőn a nap az ebcsillagzatban van, s legnagyobb a forróság; körülbelől Magdolna napjától Bertalanig számítva.

ÉBI, (éb-i) mn. tt. *ébi-t*, tb. *—ek*. Ébhez tartozó, ébet illető, olyan, mint az éb. *Ebi morgás. Ebi irígykedés. Ebi szemtelenség.*

ÉBIBOLYA, (eb-ibolya) ösz. fn. Vad és szagatlan virágu ibolyafaj. (Viola canina).

ÉBIGA, (éb-iga) ösz. fn. A bányászoknál hoszszukás pózna vas fogakkal, melylyel a bányákba holmit leeregetnek. (Grubenhund).

ÉBIJESZTŐ, (éb-ijesztő) ösz. mn. Mivel ebet ijesztenek. *Ebijesztő bot. Ebijesztő péntek*, azaz, husvét utáni első péntek, midőn a köznép hiedelme szerént az eb megijed, mert ismét hosszu böjtöt gyanít.

ÉBILEG, (éb-i-leg) ih. Eb módon.

EBÍR, (eb-ír) ösz. fn. Növénynem a háromhímesek seregéből; csészéje lapított, 3 v. 4 virágu, polyvája kettő, ondói egyenlők; virágzása csoportos füzérkékben. (Dactylis).

ÉBKAPOR, (éb-kapor) ösz. fn. Növényfaj a montikák neméből, máskép : *büdös montika*. (Anthemis cotula).

ÉBKENYÉR, (éb-kenyér) ösz. fn. Korpából vagy darából csinált eledel az ebek számára.

ÉBKÍGYÓ, (éb-kígyó) ösz. fn. Kutyafejű kígyófaj. (Boa canina).

ÉBKORBÁCS, (éb-korbács) ösz. fn. Korbács az ebek, különösen a vadászkutyák rendben tartására.

ÉBKÖLYÖK, (éb-kölyök) ösz. fn. Kis kutya, fiatal ebecske, mely még tejet szop. *Ez is ami ebünk kölyke.* (Km.).

ÉBKULLANCS, (éb-kullancs) ösz. fn. Kullancsfaj, mely különösen az ebek bőrébe szokott csimpajkodni.

ÉBLÁB, (éb-láb) ösz. fn. Az ebnek lába. Átv. ért. gyalog. *Eblábon járni*, azaz gyalog.

ÉBLÁBOL, (éb-lábol) ösz. önh. Gyalog jár, mint az ebek szoktak a kocsi után. *Elebláboltunk.* Csak köznépies beszédbe való. *Eleblábolt*, eltakarodott, elkotródott.

ÉBLÉGY, (éb-légy) ösz. fn. Apró faju legyecske, mely leginkább az ebeket háborgatja.

ÉBMAJOM, (éb-majom) ösz. fn. Majomfaj, melynek feje az ebéhez hasonló.

ÉBMARÁS, (éb marás) ösz. fn. Marás, melyet eb ejt az emberi vagy más állati testen. *Ebmarásra kutyaszőr*, azaz, szeget szeggel. (Km.).

ÉBNEM, (éb-nem) ösz. fn. Állattani ért. állatok osztálya, melyhez a széles ért. vett ebek, pl. farkasok, rókák stb. tartoznak, l. ÉB, fn.

ÉBNYELV, (éb-nyelv) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. az eb nyelve. 2) Átv. ért. Útakon s parragokon tenyésző növény, öt rövid himszállal, s a kutya nyelvéhez némileg hasonló levelekkel. (Cynoglossum).

ÉBÓL, (éb-ól) ösz. fn. Kutyakunyhó, kutyaház.

ÉBORCZA, (éb-orcza) ösz. fn. Átv. ért. Szemtelen orcza, mely pirulni nem képes. *Meg nem pirult eborczája.*

ÉBŐR, (éb-őr) ösz. fn. Vigyázó, virrasztó, őrködő eb; megfordítva : őreb. *Ebőrökre bízni a házat, nyájat* stb.

ÉBÖRV, (éb-örv) ösz. fn. Örv az eb nyakán. *Szíjból való, szeges ebörv.* Kutya-nyakravaló.

ÉBPECZÉR, (éb-peczér) l. EBÉSZ.

ÉBRÉSZFŰ, (éb-rész-fű) ösz. fn. Növény, némely meleg tartományokban, mely a fák derekából nő ki, s alakjára az eb nemző vesszejéhez hasonlít. (Cynomorion).

ÉBRÓZSA, (éb-rózsa) ösz. fn. Vadrózsa, csipkebokor, ebercz.

ÉBRÚD, (éb-rúd) ösz. fn. Rúd, melylyel a kerités lyukán átbuvó ebet a csintalan sihederek felkapják és átvetik. Innen a közmondás : *kivetették ebrúdon*, azaz a hivatlan, kelletlen vendégen minden teketória nélkül kiadtak.

ÉBSÉG, (éb-ség) fn. tt. *ébség-ét*. Ebi tulajdonság, kutyaság.

ÉBSI, (éb-si v. éb-es-i) mn. tt. *ébsi-t*, tb. *—ek*. Eb szokással biró, eb formáju. Úgy van alakitva, mint : *buksi, töksi, silapsi*. V. ö. ÉBHENDI.

ÉBSZÍJ, (éb-szíj) ösz. fn. Szíjból való póráz, melyen a vadászebeket vezetik. *Erszénye ebszíjjal van bekötve*, am. fösvény, nem szeret adakozni.

ÉBSZOPÓKA, (éb-szopóka, ösz. fn. l. TERJŐKE.

ÉBSZŐLŐ, (éb-szőlő) ösz. fn. Növényfaj a csucsorok neméből, lelógó fehér virágcsomagokkal, melyekből szőlőforma fekete bogyók nőnek. (Solanum nigrum).

ÉBTARTÓ, (éb-tartó) ösz. fn. Igy nevezi tréfából a köznép a hintó hátulsó bakján levő kast.

ÉBTEJ, (éb-tej) ösz. fn. l. FŰTEJ.

ÉBTEJFESTVÉNY, (éb-tej-festvény) ösz. fn. Ebtej nevü növényből készített festvény.

ÉBTEJMÉZGAGYANTA, (éb-tej-mézga-gyanta) ösz. fn. Ebtej nevü növényből kivont mézgagyanta (Gummi resina euphorbii).

ÉBTIPPAN, (éb-tippan) ösz. fn. Növényfaj a tippanok neméből, melynek kisded virágai nagy és szélesen kiterjedő boglárt képeznek. (Agrostis canina).

ÉBTÖVIS, (éb-tövis) ösz. fn. lásd : VARJUTÖVIS.

ÉBUGATÁS, (éb-ugatás) ösz. fn. Az ebnek sajátságos kiáltása, melyben leginkább *u* hangzik. Átv. ért. hivatlan olcsárlás, rágalmazás, megszólás. *Ebugatás nem hallik mennyországba*, (km.).

ÉBÜL, (éb-ül) ih. Eb módjára, ebhez hasonlólag. Átv. ért. roszul; igazságtalanul. *Ebül vagyunk. Ebül jártunk. Ebül is, kutyául is, komondorul is. Ebül gyűlt, ebül költ. Ebül gyűlt szerdéknek ebül kell elveszni*, (km.).

ÉBÜTŐ, (éb-ütő) ösz. fn. Bot, melylyel a gyöpmesterek az ebeket agyonütik, vagy általán, minden nagyobb bot, tréfásan szólva. Köznépies dévajkodó nyelven : férfi szeméremtag.

ÉBVADÁSZAT, (éb-vadászat) ösz. fn. Vadászat, midőn ebeket uszítanak az üzőbe vett vadakra, s magok a vadászok lóháton kisérik őket.

ÉBVÉSZ, (éb-vész) ösz. fn. Bizonyos indiai fának (Stychnos nux vomica) magva, melynek keserü íze van, és sok állatnak különösen az ebeknek halált okoz; de másfelől többféle nyavalya ellen gyógyszerül szolgál.

ÉBVÉSZVONAT, (éb-vész-vonat) ösz. fn. Ebvész nevü fának magvaiból készített gyógyszerészi vonat. (Extractum nucis vomicae). V. ö. VONAT.

ÉBVIRÁG, (éb-virág) ösz. fn. lásd : KIKERICS.

ÉBZSÍR, (éb-zsír) ösz. fn. Eb husából és csontjaiból kifőzött zsír.

ÉCS, ÉCSÉM, l. ÖCS, ÖCSÉM.

ÉCSET, l. ECSET, *E* bötü alatt.

—ÉD, (1), egyesszámu második személyrag, zártabb hangon : *öd*, vastagon : *od; ver-éd*, (tör-öd, túr-od) *verend-éd* (törend-éd, turand-od), *vern-éd*, (törn-öd, túrn-od). A tárgyramutató múltban : nyílt *ed, ad : vert-ed, tört-ed, turt-ad*, parancsolóban : *verj-ed, törj-ed, túrj-ad*.

—ÉD, (2), egyes második személyi birtokrag, változattal : *öd, ad, ed, od*, mint : *szém-éd, vér-éd, bér-éd, tör-öd, ház-ad, kez-ed, bot-od* stb. Önhangzója az illető többesszámához alkalmazkodik : *kert-ék, kert-éd, szükség-ék, szükség-éd, fal-ak, fal-ad* stb.

ÉDDÉGÉL, (éd-dég-él, am. ész-dég-él) cs. és gyakorító m. *éddégél-t*. Folytonosan, vagy gyakran eszik; kényelmesen, lassacskán költi el az eledelt. *Eleddegéli, föleddegéli, megeddegéli, amije van.*

ÉDDÉGÉLÉS, (éd-dég-él-és) fn. tt. *éddégélés-t*, tb. *—ék*. Gyakori, folytonos vagy kényelmes, lassu evés.

—ÉG, (1), névképző, l. —AG.

—ÉG, (2), gyakorító önh. igéket képez ; ö v. ü után : *—ög*, s mély hangú szóknál : *—og*, pl. *fity-ég, lih-ég, szep-ég, csép-ég; dör-ög, csör-ög, tüsz-ög; csorog, bugy-og, patt-og, hars-og*. V. ö. —AN képző és Előbeszéd 128. lap.

ÉHES, (éh-es) l. ÉHES.

ÉHETETLEN, ÉHETLEN, (é-het-et-len, é-hetlen) mn. tt. *éhetetlen-t*, tb. *—ék*. Amit megenni nem lehet, nem megenni való. *Éhetetlen kemény, nyers hús.*

ÉHETIK, (é-het-ik) tehető alakja *észik* igének; multja *éhet-tem, —tél, —ett;* htn. *—ni*. Aki vagy ami enni tud, enni képes.

ÉHETLEN, (é-het-len) l. ÉHETETLEN.

ÉHETNÉM, (é-het-n-ém) a többi idők nincsenek divatban. Multban *ehetném volt*, öszvetett alak nem szokatlan. Midőn bizonyos tárgyra nem vonatkozólag élünk vele, am. éhes vagyok, szeretnék enni. Vágyat fejez ki, mint ezek is : *ihatnám, alhatnám. Édes anyám, ehetném. Jaj be ehetném, mint a farkas.* V. ö. ÉSZIK.

ÉHETŐ, (é-het-ő) mn. tt. *éhető-t*. Amit meg lehet enni, mi éldelhetőleg van elkészítve, sütve, főzve stb. Ezen összetételben : *nagyehető*, am. sokat evő, nagy bélü.

—ÉK, (1), egyesszámu első személyrag a tárgyra nem mutató jelen- és jövőidőben, zártabb hangon : *ök*, vastagon : *ok*, mint : *ver-ék, verend-ék, tör-ök, törend-ék, mar-ok, marand-ok*. V. ö. *Személynévmás*.

—ÉK, (2), rendszerént főneveknél többes számraga. Helykimélés tekintetéből lásd az Előbeszéd 57. és következő lapjain, a többesszám ragozásának szabályait.

—ÉL, egyesszámu második személyrag, a külszenvedő és *ik*-es igék jelen- és jövőidejében; vastaghangon : *ol*, mint : *üttet-él* (láttat-ol), *kéretend-él* (nyomatand-ol), *ész-él* (isz-ol), *éend-él* (iand-ol), *verekéd-él* (huzakod-ol), *verekédend-él* (huzakodand-ol) stb.

—ÉM, egyesszámu első személyrag, a tárgymutató alaku igék jelen- és jövőidejében, továbbá a személyragozott határtalan módban, zártabb hangon : *öm*, vastagon : *om*, mint : *ver-ém, verend-ém, vern-ém, tör-öm, törend-ém, törn-öm, mar-om, marand-om, marn-om*. V. ö. *Személynévmás*.

—ÉN, (1), igerag a kapcsoló mód egyes harmadik személyében, pl. *kérj-én, fess-én, menj-én*, ö v. ü után : *ön : lökj-ön, önts-ön, küldj-ön*, s mély hangú szóknál állandóan : *on : várj-on, hallj-on, hozz-on, hullj-on, onts-on.* Úgy látszik, nem egyéb mint az *ön* (= ö) harmadik személynévmás.

—ÉN, (2), toldalékrag némely igéknél a mutató mód egyes 3-dik személyében, mint *hisz hiszen, visz viszen, megy megyen, vesz veszen; a régieknél*

fekss-en is *fekss-ik* helyett. Némely alhangu szóknál *on*, mint *vagy-on*, s a régieknél *alusz-on*, *alusz-ik* helyett. Szintén az *ön* harmadik személynévmás, mint föntebb.

—ÉN, (3), névmódosító rag, változattal: *ön*, vastaghangon : *on*, önhangzóval végződő nevek után : *n*. Megfelel e kérdésre : *hol?* v. *hon?* mint : *kert-én*, *tér-én*, *vér-én*, *sziv-en*, *kör-ön*, *tör-ön*, *ház-on*, *vár-on*, *Budá-n*, *Becsé-n* stb. Eredeti alakja a *hon* kérdőben rejlő *on*, melyből *onnan* származik.

Első tulajdon értelemben valamely helyszinen, illetőleg test felületén létező állapotot jelent, legyen az állandó vagy általmenő : *ágon* ülő madár; *vizén* haladó hajó; *legelőn* járó barom; *fán* termett gomba; *lóháton* járni; *utczán* álldogálni; őrt állani a *várfalon*. Szintén helyszínre vonatkozó, részint átvitt, részint tulajdon értelmüek : *vállunkon* a sok teher; *szivemen* fekszik; *tenyeremen* hordozom; valakit *agyon* ütni, *pofon* csapni, *nyakon* vágni.

Az időnevek után az illető időnek folytonos létállapotát fejezi ki, s megfelel e kérdésre : *mikor?* p. *télen nyáron* pusztán az én lakásom; *hétfőn*, *kedden*, *szerdán*; jövő *héten*; mai, tegnapi *napon*; minden *órán* várom; husvét, pünkösd, karácson *napján*, Sylvester *estvéjén*. A nyelvszokás e kérdésre némely időneveket majd *ben* majd *vel* ragokkal használ, mit l. az illető ragok rovatai alatt.

Valamint a többi névmódosítókat, úgy ezt is a szokás különféle átv. értelemben alkalmazza, nevezetesen :

a) Oly igékkel, melyek valamely *érzéki*, *kedélyi*, *erkölcsi* állapotra mutatnak, s mintegy az illető tárgy fölötti folytonos müködést jelentenek, mint : jövendő *sorsán* tünődik, busúl, töprenkedik; *valamin* bosszonkodik; kedvese *haldlán* kesereg, szomorkodik; *valamin* bámul, álmélkodik, eliszonyodik; mások *bohóságán* mosolyog, nevet; összevesztek a *konczon*. Mindezeket az általános *rajta*-val is szokás kifejezni : búsúl, kesereg *rajta*, nevet *rajta* stb., vagy *azon* szóval : *azon* tünődik, *azon* töri fejét, *azon* vesztek össze, hogy . . . .

b) Oly igékkel, melyek az ész müködésének tárgyaira vonatkoznak : *valamin* elmélkedik, töri a fejét.

c) Ezekben és ilyenekben : kinéz, benéz az *ablakon*, kilép, belép az *ajtón*, a *kapun*, bebujik, kibujik a *résen*, azon hely *szine* vétetik alapúl, melyet az illető test vagy nyilás elfoglal.

d) A testnek érintett *fölületére* vonatkozik ezekben : *késen*, *karon* fogni valakit; *üstökön* ragadni; *féken* tartani a lovat; *kötélen* vezetni a borjut.

e) Az árnak, becsnek állapotát fejezi ki az ilyenekben : *drágán*, *olcsón*, *jután*, *pénzen* venni; *száz forinton* eladni. Átv. ért. jó, rosz *néven* venni.

f) Helyállapotot jelentő névutókkal viszonyítva : *városon* belül, *városon* kivül, a *Dunán* innen, a *Tiszán* túl. Átv. ért. *reményen* fölül, alul, kétségen, várakozáson kivül. Sajátságos viszonyítások : *vizen*, *kenyéren* böjtölni; *szalmán* telelni; *makkon*, *kukoriczán* hízott sertések, *szemén* szedett búza stb., melyeket a nyelvszokás után illető helyeiken a szótár ad elő.

ÉN, ÉNNI, l. ÉSZIK.

ÉNNIVALÓ, (énni-való) ösz. mn. és fn. Amit enni lehet, ami eledelül föl van adva; étel, eleség. *Van itt elég ennivaló.* Átv. ért. igen kedves, szeretetre méltó. *Ennivaló kis fiú.*

—ÉR, (1), műképző, mint : *véd-ér*, *teng-ér*, *emb-ér*, l. —AR, névképző.

—ÉR, (2), igeképző, mint : *ped-ér*, l. —AR, igeképző.

—ÉRÉG, (ér-ég) ösz. igeképző, mely gyakorlatos önható igéket képez; *ö*, *ü* után : —*örög*, mély hangú szóknál —*orog*, pl. *did-ér-ég*, *bizs-er-ég*, *hént-ér-ég*; *csöp-ör-ög*, *sünyd-ör-ög*; *tánt-or-og*, *bód-or-og*.

ÉRZSE, női kn. tt. *Érzsét*. Népnyelven másképen : *Érzsi*, *Örzsi* stb. V. ö. ÉRZSI. Az Erzsébet szónak kicsinyzője elhagyás által.

ÉRZSÉBET, női kn. tt. *Érzsébet-ét*. Elisabeth. A héber nyelvből kölcsönzött szó, am. Isten kedveltje. Máskép : *Örzsébet* némely régieknél : *Elzsébet*.

ÉRZSI, l. ÉRZSE.

ÉRZSIKE, az *Erzsi* női névnek kicsinyezője.

ÉRZSÓK, női kn. tt. *Érzsók-ot*. Köznépies nyelven jelent nagyobb, korosabb Erzsébetet. *Erzsók néne.*

—ÉS, (1), melléknévképző, oly nevekhez járulván, melyek többese *ék*, mint : *szém-ék*, *szém-és*, *vér-ék*, *vér-és*, *szükség-ék*, *szükség-és*, *cseléd-ék*, *cseléd-és* stb. V. ö. —AS, képző.

—ÉS, (2), gyakorlatos igeképző zártabb hangon : *ös*, vastagon : *os*, mint : *verd-és*, *tépd-és*, *lépd-és*; *törd-ös*, *pökd-ös*; *hágd-os*, *kapd-os*. V. ö. ÉS, ksz.

ÉSMER, ÉSMERET stb. l. ISMER, ISMERET stb.

ÉSPÉRÉS, l. ESPERES, *E* betü alatt.

ÉSPÉRÉSSÉG, l. ESPERESSÉG.

ÉSZÉGET, (é-sz-ég-et) l. ÉDDÉGÉL.

ÉSZÉMISZOM, (észém-iszom). Tulajdonképen ige, de gyakran használják fn. és mn. gyanánt is. 1) Zabálás, lakoma, torkosság, étel, ital nagy bősége. *Bezzeg volt nagy eszemiszom. Csak az eszemiszomnak örülsz.* 2) Mondják oly emberről, kinek minden élvezete és dolga evésivásban áll. *Eszemiszom bajnok. Eszemiszom haszontalan ember.*

ÉSZÉNYÁK, (ész-ény-ák) mn. tt. *észényák-ot*. Gúnyneve az oly embernek, ki sokat eszik; zabáló, nagyehető, telhetetlen. Kemenesalji szó. V. ö. ISZÁK, ISZÁKOS.

ÉSZIK, (ész-ik v. é-sz-ik) t. i., melynek legvégső gyöke, vagyis gyökeleme : *é*, mint : *iszik* igeé : *i*; számos nyelvekben feltaláltatik rokon hangokban, pl. hellénül : ἔσθω v. ἔδω, φάγω, latinul : *edo [es, est]*, *esurio*, németül : *essen*, *speisen*, szanszkritül : *ad*, *svad* [ízlel] stb. V. ö. É gyök jelentése. Első múltban : *évém*, *évél*, *évék* stb. Másod múltban : *éttem*,

ėttél, ėvėtt v. *ėtt*. Jövendőben : *ėendėm, ėendėl, ėendik* stb. Parancsoló : *ėgyél, ėgyék*. Ohajtó : *ėnném, ėnnél, ėnnék* stb. Határt. *enni*. Míveltető : *ėtet*. Tehető : *ėhetik*. Értelme : eledelt vesz be, azt megrágja, és lenyeli. Tulajdonkép emberről, de egyéb állatokról is mondják. *Eszik, mint a ló, mint az éhes farkas*, (Km.). *Sokat eszik. Húst, kenyeret, gyümölcsöt, füvet, gyökeret eszik. Ha sokat akarsz enni, keveset egyél*. (Km.). *Két pofára enni. Abban ugyan nem eszel. Egyetek bolondok, meghalt apátok*. (Km.) *Torkig, untig, megzabálásig enni. Eltart a föld, csak legyen mit ennünk*. (Km.). Igekötővel mindig tárgyesetet vonz. *Elenni más jószágát. Fölenni a hulladékokat. Kienni valakit mindenéből. Leenni az adósságot. Másutt is leszokták enni a húst a csontról*. (Km.). *Öszveeszik békát, egeret. Ökör szánt a zab alá, de ló eszi meg*. (Km.). Ily esetben az *ik* el is marad néha, pl. *Megesz a farkas, fene*. Átv. ért. emészt, ront, lassan fogyaszt. *Fene eszi, szú eszi a csontjait. A rozsda megeszi a vasat. A méreg beette magát belsejébe. Föleszi testét a húgy*. Néha annyit tesz, mint : csíp, éget. *Eszi a bors a nyelvét. A dohányfüst eszi a szemeit*.

ĖSZIK-ISZIK, (ėszik-iszik) ösz. k. Evéssel, ivással foglalkodik, dőzsöl, korhelykedik, lakmározik.

Eszem-iszom, vigadok,
A búnak helyt nem adok.
(Népd.)

ĖSZTĖKE, ĖSZTĖKÉL, l. ÖSZTÖKE, ÖSZTÖKÉL.

ĖSZTĖRŰ, l. ESZTERŰ.

—ĖT, tárgyeseti rag, l. —T mint tárgyeseti rag.

—ĖTĖK, (ė-tėk vagy ėt-ėk = ėd-ėk) többes második személyi rag, változattal *—atok, —otok, —etėk, —ötök*, mint : *szém-ėtek, ház-atok, kez-etėk, orr-otok, bőr-ötök*. Leghihetőbben az egyes második személyi *—ad, —ed, —ėd, —od, —öd* ragból, és többes : *ėk* ragból (*ed-ėk, ad-ok* stb.) van öszvetéve; mi leginkább onnét tetszik meg, minthogy az első önhangzó egészen az *ad, ed, ėd* stb., egyes személyi rag szabályát követi, azaz az általános többes szám önhangzójához alkalmazkodik. (V. ö. —ĖD). Így a többes első személyi rag *unk, ünk* is, régiesen *om-uk* v. *om-k* és *em-ük*, pl. a halotti beszédben : *ur-om-k* és *ős-em-ük*, tehát *ur-om* vagy *ur-am*, és a többest jelentő *k : ur-om-k ; ős-em-ük* szintén.

ĖTET, (ė-tet) áth. m. *ėtet-tem, —tél, —ėtt*. Általán másnak étket, eledelt ad, hogy azt megegye; táplál. *Etetni a szegény koldusokat. Etetni az éhezőket. Etetni a baromfiakat*. Különösen : az étket az evőnek szájába adja. *Etetni a kis gyermeket, a beteget. Egymást etetni. A verebek, fecskék* stb. *etetik apró fiaikat*. Gyakran elvontan, tárgyeset nélkül használjuk. *Etetnek déltájban a szántók. Etetnek a kocsisok*. Igekötőkkel : *Eletetni másnak vagyonát. Föletetni az elszórt gabnaszemeket. Leetetni a vetéseket, réteket. Megetetni valakivel a rosz ételt. Megetetni valakit*, azaz megmérgezni, mérget adni. Átv. ért. valamely testet más erősebb által elvásat, elkoptat, elrongál. *Eletetni választóvízzel a vasat. Pokolkővel etetni a sebet. Fenével etetni*, azaz haragjában azt kivánni, hogy a fene egye meg.

ĖTETÉS, (ė-tet-és) fn. tt. *ėtetés-t*, tb. *—ėk*. Cselekvés, midőn valakit v. valamit etetünk. V. ö. ĖTET. *Utasok, szegények etetése. Kisdedek, aprómarhák etetése. Déli, estvéli etetés. Méreggel való megetetés. Fenével etetés. Etetés elleni gyógyszer*.

ĖTETLEN, (ė-tet-len) mn. tt. *ėtetlen-t*, tb. *—ėk*. Aki vagy ami nincs megetetve. *Etetlen csecsemő. Etetlen baromfiak. Etetlen lovak lassan mennek*. Határozóilag, am. meg nem etetve, etetlenül.

ĖTETLENÜL, (ė-tet-len-ül) ih. Etetlen állapotban, éhesen, üres gyomorral. *Etetlenül befogni az ökröket. Etetlenül hajtani a lovakat több mérföldre*.

ĖTETŐ, (ė-tet-ő) l. ĖTETŐ.

ĖTETŐVÍZ, (ėtető-víz) ösz. fn. lásd : ĖTETŐVÍZ.

ĖTT, (ė-tt) az *ėszik* ige multja és részesülője a szokottabb *ėvett* helyett. *Ett, itt*, (evett, ivott) *paskortáskodott* (Szeder Fábián, a palócz szójárásról); *szú által kiett gerenda*.

—ĖTT, mult idő raga, mint *épít-ėtt, fest-ėtt*, ö, ü után *ött : üt-ött, önt-ött, ösönl-ött*, mély hangon : *ott : bocsát-ott, maraszt-ott*. A többi személyben és tárgyi ragozásban sokszor csak egyszerű *t*, pl. *ad-ott, ad-t-am, ad-t-ál, ad-t-unk, ad-t-atok, ad-t-ak* v. *ad-t-anak*, és *ad-t-ad, ad-t-a, ad-t-uk, ad-t-átok, ad-t-ák*, magas hangon *szeret-ėtt, szeret-t-em, szeret-t-él* és *szeret-t-ed, szeret-t-ünk* és *szeret-t-ük, szeret-t-etėk* és *szeret-t-étek, szeret-t-ek* v. *szeret-t-enek* és *szeret-t-ék*.

Az egyes igéknél (egyszerű nem öszvetett alakjukban) mindenütt föl van jegyezve a múlt idő e szótárban, s a mennyiben a tőszemélytől némi eltérés van, a többi személy is.

ĖTTE, (ė-tt-e) személyragozott igenév, az *ėszik* igéből; öszvetételekben használják, leginkább átv. értelemben. *Méregėtte ember. Mocsokėtte, szúėtte, feneėtte, kutyaėtte*.

ĖVECSKÉL, (ėv-ecs-kél) áth. m. *—t*. L. ĖDDĖGÉL.

ĖVĖGET, (ėv-ėg-et) áth. m. *ėvėget-tem, —tél, —ėtt*. L. ĖDDĖGÉL.

ĖVÉS, (ėv-és v. ė-v-és) fn. tt. *evés-t*, tb. *—ėk*. Cselekvés, midőn az ételt, eledelt magunkhoz veszszük, azt kellőleg szájban forgatván, lenyeljük. *Mohó, szapora evés. Evéssel tölteni az idő nagy részét. Evésben megzabálni. Csak evéskor iszad, mint a pap szolgája*. (Km.)

ĖVÉSIVÁS, (ėvés-ivás) ösz. fn. Ételitalnak mértéktelen használása; zabálás, torkoskodás, dobzódás. *Evésivásra költeni mindenét*.

ĖVET, (ėv-et) l. EVET.

ĖVŐ, (1), (ėv-ő v. ė-v-ő) mn. tt. *ėvő-t*. 1) Aki vagy ami eszik. *Ėvő gyermek. Ėvő madarak. Húsėvő,*

gabnaevő, fülevő állatok. Emberevő vad népek, kenyérevő. 2) Amivel, amiről, ahol eszünk, s ekkor a viszonynévvel öszvetéve iratik. Évőkanál. Évőasztal. Évőhely.

ÉVŐ, (2), (l. föntebb) fn. Személy, ki eszik. Sok az evő, de kevés a dolgozó. Nagy evő. A kutya szeret az evők körül forgolódni.

ÉVŐDIK, (é-v-ő-dik) belsz. m. évőd-tem, —tél, —ött. Átv. ért. maga magát emészti, titkon boszonkodik valamin, magában búsúl, töprenkedik, s mintegy eszi, fogyasztja magát. Nem szól senkinek, csak magában evődik.

ÉVŐASZTAL, (évő-asztal) ösz. fn. Asztal, melyről esznek, melyről enni szoktak, különböztetésül más czélra szolgáló, pl. iró-, dolgozóasztaltól.

ÉVŐKANÁL, (évő-kanál) ösz. fn. Kanál, melylyel enni szoktunk. Különböznek : főzőkanál, merítőkanál, vakolókanál stb. Fa, czin, ezüst evőkanál.

ÉVŐSZEREK, (évő-szerek) tb. fn. Asztali készület, melyet az evésnél használnak, pl. kés, villa, kanál stb. Ezüst evőszerek.

ÉVŐTÁL, (évő-tál) ösz. fn. Tál, melyben az ételt az evőknek feladják.

ÉVŐTÁNYÉR, (évő-tányér) ösz. fn. Tányér, melyről az ételt eszszük.

ÉVŐTÁRS, (évő-társ) ösz. fn. Személy, ki velünk együtt, egy asztalnál, egy tálból eszik.

—ÉZ, igeképző, zártabb hangon : öz, vastagon : az, oz, nyiltan : ez, mint : sér-éz, kör-öz, fal-az, bot-oz, fel-ez. Hangzója az illető gyök többcsének hangzóját követi : szém-ék, szém-éz, vér-ék, vér-éz stb. V. ö. —AZ, igeképző.

Az É-ben van 147 czikk.

É.

(Az E és É betük s ezeken kezdődő czikkek, külön kereseendők).

É, (1), kisded alakban é, tizedik betü a magyar ábéczében, s az önhangzók között ötödik. Hosszu, nyilt hangzó. Mai általánosb kiejtés szerént csak egyféle hosszú é-t ismerünk, mely magasságát illetőleg az éleshanguak osztályához tartozván, mind a vastag, mind a vékony hangzókkal megfér egy szóban, pl. czáté, kópé, véka, béna, kenyér, vezér, ökrész. Az ily szók vagy vastag, vagy vékonyhangulag ragoztatnak, amint t. i. többi hangzóik vastagok vagy vékonyak, pl. kondér-ok, csuhér-ok, véká-val, cseléd-ék, réteg-ek, örvény-ek. Kivételnek az öszvetett szók, melyekben mindig az utolsó határoz, pl. karszék-ét, háztető-re, cséphadaró-val, széklàb-hoz. Az é végül némely szókban a-val cseréltetik föl, pl. paréj paraj, taréj taraj, ganéj ganaj, karéj karaj, fahéj fahaj. De minthogy a paré, gané, taré alakok szokottabbak, innen inkább azt kell tartanunk, hogy az egész aj szótag, vagyis kettőshangzó az, mely a hosszú é-nek megfelel. A régiek szintén használták j nélkül : paré, taré, gané, karé. Fölcseréltetik némely képzőkben o-val is ; mint : szándék szándok, hajlék hajlok, fazék fazok, szurdék szurdok, marék marok, ajándék ajándok. A régies ó ö s mai í helyett áll az ily öszetü képzőkben : tanét (= tanót, tanojt, tanejt, ma : tanít), feketét (= feketöt, feketöjt, feketejt, ma : feketít) stb. Néha tájdivatosan, nyomatékozás, illetőleg hangsulyozás következtében, melyet a versmértékben is használnak, rövid e v. é helyett áll, pl. vélem velem (mecum), néked neked, lészen leszen, mérész merész, mégyen megyen, étet ètet, tétet tétet. Tájejtésileg használják hosszú á helyett ezekben : tovébb (tovább), hátrébb (hátrább), arrébb (arrább). Odébb (odább helyett) általános gyakorlatú. Szóképzés vagy ragozás alkalmával nemcsak midőn két rövid e kerül öszve, változnak ezek öszvehuzódva hosszu é-re, pl. e+e, gyönge-en = gyöngén ; é+e, lé-et = lét ; e+é, vere-ém = verém, vere-éd = veréd ; hanem más önhangzók öszveolvadásából is áll elé hosszú é, pl. e+i+e (e+j+e v. j helyett v), vere-i-e v. vere-j-e (v. vere-v-e) = veré, verne-i-e v. verne-j-e = verné ; a+i, látsza-ik = látszék, látszana-ik = látszanék ; a+é, láta-ék = láték, látna-ék = látnék. Az úgynevezett ékvesztőkben rövid e-re változik, mint : ég eget, ér eret, kéz kezek, egér egerek, mely esetben tompábban megnyujtva, s mintegy ee-hez hasonlóan hangzik. Némely szókban, melyek két különböző értelményüek, e szerint majd élesebb vagy tompább kiejtésü, pl. szél tb. szelek (ventus), szél, tb. szélek (margo); fél, tb. felek (dimidium, amicus), fél (metuit); ér, tb. erek (vena), ér (valet); légy, tb. legyek, légy (fias); ég, tb. egek, (coelum), ég (ardet). E másodnemüeket, a tájszokás itt-ott éles í-vel cseréli föl : szíles, fílek, írek, ígis.

A szóképzésben és ragozásban rendesen párhuzamos társa a hosszú á, pl. csel-éd csal-ád, szeg-ély, szab-ály, kel-és, hal-ás, vét-ség, vált-ság, köt-ény, vágány, ökr-ész, hal-ász, füz-ér, buv-ár, keres-mény, tanul-mány, fél-énk, fal-ánk ; ember-nél, asszony-nál, föl-é, al-á, vert-ék, várt-ák, verj-ék, várj-ák stb. De meg is marad állandóan, pl. ék (dék = adék, edék és ték = íték) képzőben : hasad-ék és mened-ék, hasít-ék és verít-ék v. verejt-ék.

A hangmértan szabályai szerint mindig hosszu szótagot alkot, pl.

„Rēgi dicsőségünk, hol kēsel az ēji homályban ?"
Vörösmarty.

Ha az eléadottakat bővebb figyelembe veszszük, lehetetlen meg nem győződnünk, hogy a mai, bár igen egyenlő kiejtésü é-ben többféle hosszú é önhangzó rejlik. Feltünő

1) hogy némely é, különösen a névragozásban ékezetét elveszti és nyilt e-vé változik, pl. ég egek, szél szelek, fél felek, ér erek, légy legyek, kéz kezek, szekér szekerek, fenék fenekek, söt a régiségben, pl. a Tatrosi codexben ezek nagy részét az alany- vagy tőesetben is röviden találjuk : eh = éh, nehez = nehéz, ket = két, het = hét, kez = kéz, nev = név, közep = közép, szel (ventus) = szél, söt olyanok

is eléjönnek, melyek ma nem ékvesztők : *szek* (= szék), *vitez* = vitéz, *terd* = térd, *köver* = kövér, *ert* = ért, *kerd* = kérd, *ösveny* = ösvény. Ezekben tehát a nyilt *e*-nek megfelelő hosszú (a szokottnál terpedtebb) *ȅ* rejlik. Meg van ezen hang mai napság is a palóczos *ȅ* vagy *ế*-ben (a palóczoknál, göcsejieknél, székelyeknél), mely az *el* és néha *er* hangokból olvadt egybe, pl. *ȅment* (= elment), *szȅni* (= szelni), *ȅre* (= erre), *emȅre* (= emerre) stb.

2) hogy a mely szókban a hosszú *é* ékezetét el nem veszti, azokban az tájdivatosan hosszú *í*-vel szokott fölcseréltetni : *ídes* = édes, *szíp* = szép, *szíles* = széles. Miket régi iróknál is (kik, amint tudjuk, saját nyelvjárásuk szerént írtak) találunk, pl. Erdősinél

„Az magyar *nípnek*.

Próféták által szólt *rígen* néked az isten,
Az kit *igírt*, ímé *vígre* megadta fiát.
Buzgó *líleknel* szól most és néked ez által,
Kit hagya hogy hallgass, kit hagya hogy te kövess.
Néked *aszírt* ez lün prófétád, doctorod, ez lün
Mestered, ez most és, melyet az isten ada.
Ez próféta szavát hallgasd, mert *tíged* az isten
Elveszt, és nyomos nem lehet a te neved.
Aki zsidóul és görögül, és végre diákul
Szól vala *rígen*, szól néked az itt magyarul.
Minden *nípnek* az ü nyelvén, hogy minden az isten
Törvínyinn üljen, minden imádja *nevit*.
Lelki *kenyír* vagyon itt, melyben mikor *íszel*, örökké
Íles, mely az mennyből szálla, halálra mene.
Az ki teremt, *tíged* megvált, örök *íletet* és ád
Ez szent által : nincs több bizodalmad aszért."

Néked, *ímé*, *és* szókban nem változik *í*-vé, mert azok nyilt *e*-vel is ejtetnek : *neked*, *íme*, *es*.

Nagyon csalódnék azonban, aki bármely régi iratban, valamint tájnyelvben is tökéletes következetességet keresne, pl. *asért* egyszer *í*-vel, máskor *é*-vel jön elé; így *végre ; kenyér*, noha ékvesztő (kenyerek), mégis benne az *é*, *í*-vé változik; *észel* ma, legalább tudtunkra hosszú *é*-vel nem ejtetik. De lehető, hogy mind ‚kenyér' rövidült *e*-jében, mind ‚eszel' első *e*-jében, régiesen éles *ë* hangzott, mely aztán könnyebben változhatott szinte éles *é* (= *ế*)-vé.

3) Hogy ezen éles *é* (= *ế*) az, mely mind mély, mind magas szókban előfordul, tehát sajátlag ismét kétféle, pl. *béke* és *béka* szókban finom megkülönböztetéssel kétféle éles *é* hallatszik.

4) Hogy azon hosszú *é*, mely néha *ó* v. *o*-val, néha pedig *ő*-vel cseréltetik fel, a rövid zárt *ë*-nek felel meg, mint : *tanót tanét*, *szándok szándék*, *hö hé*, *lön*, *lén*.

É, (2), régies fn. *éj* helyett; *észak* Károlyi- és Káldinál = *éjszak ;* így eléjön gyakran a régieknél : *éfél* e helyett *éjfél*, *ét által* (régi magyar Passio) e helyett : *éjt által* v. *éjen által*.

É, (3), lásd kérdő E, (5).

—É, (1), birtokrag, mint : Péter-é, Pál-é. Igen nevezetes rag a magyar nyelvben. Eléjön a birtokos névmásokban is, mint közép rag : eny-é-m (= éné-m), ti-é-d (= të-é-d), ö-v-é (= ö-v-é-e), mi-é-nk, ti-é-tek, ö-v-é-k (ö-v-é-ök). Részletesen fejtegetjük az Előbeszéd 162. lapján. V. ö. —ÉK, (2) is.

—É, (2), bizonyos helyre mutató határozói képző, pl. el-é, fel-é, föl-é, mög-é, régiesen *Győré*, *Pesté* is, *Győrbe*, *Pestre* helyett, l. —Á, (1).

—É, (3), igerag, mint : vet-é, üt-é, l. —Á, igerag.

ÉB, elvont gyök, mely egyedül az éber (éb-er) szóban és ennek származékaiban áll fenn. Értelmét lásd *Éber* szónál.

—ÉB, (1), ritka képző *der-éb* (dorsum. Molnár Albert), *ger-éb*, s némely más szókban. A részesülői *ő* (= *eü* = *ev* v. *év* = *éb*) kisarjadzása. L. —Ő, részesülői rag.

—ÉB, (2), képző *egy-éb* szóban, mely az illető esetekben ékvesztő, pl. egy-*eb*-et, egy-*eb*-ek ; a mikből megtetszik, hogy némelyek hibásan írják két *bb*-vel. A hasonlító foki *abb*, *ebb* rag módosulása.

—ÉBB, szintén a hasonlító foki rag némely igehatározókban mint *hamar-ébb* (v. hamar-ább) ; néha az *e* a tőszó véghangzójával egyesülvén, vált hosszuvá, pl. *elébb* = elé- v. elő-ebb, *fölöttébb* = fölötte-ebb.

ÉBEN, latinul *ebenus*, hellenül *ἔβενος*) fn. tt. *ében-t*, tb. —*ek*. L. ÉBENFA.

A héber nyelvben feltaláltatik *hóbni*, többese : *hóbnim* (ligna ebena); némelyek szerént Aethiopiának régi *Opon* nevü városától, mások szerént *ében* szótól, mely követ jelent.

ÉBENFA, (ében-fa) ösz. fn. Finom, igen kemény és fekete fa, mely Helena és Móricz szigeteken bőven nő, s asztalos és esztergályos munkákra használtatik.

ÉBENFAMÍVES, (ében-fa-míves) ösz. fn. Kézmives, ki ébenfából különféle míveket készít, esztergároz.

ÉBER, mn. tt. *éber-t*, tb. —*ek* v. *ébrek*. 1) Aki nem aluszik, aki teljes öntudattal bír; aki virraszt. 2) Átv. ért. vigyázó, gondosan ügyelő, figyelmező, körülnéző. *Legyetek ébrek az hallgatásban, és tanulásban* (Pázmán). Átvitelesen mondjuk dologról is.

„Éber éjim, kínos nappalom."
Gyulai Pál.

Eredetére nézve egynek látszik *vir* vagy *virr* gyökkel, ezekben : *virad*, *viraszt* stb. t. i. az *i* hang helyet cserélvén, vagy középről előre nyomulván, lesz : *ivr* v. *évr* v. *ébr ;* a minthogy régebben mindig ez vala a tőszó, például ezekben : *ébr*-en, *ébr*-ed, *ébr*-eszt, és csak újabb időben keletkezett az önálló *éber* alak ; ha már *vir* gyökből az *r* betűt mint képzőt elvonjuk, marad : *vi*, melynek a föntebbiekkel szinte rokon értelme van a magyar *vi-gy-áz*, latin *vi-gil*, *videt* stb. szókban.

Egyébiránt azt is vélhetjük, hogy eredetileg *émber* vala, azon *ém* gyöktől, melynek származékai: *émik* = virraszt, *émett*, virrasztó, vigyázó állapotban levő.

Régibb iratokban eléjön *héber* helyett is.

ÉBERSÉG, (éb-er-ség) fn. tt. *éberség-ét*. Tulajdonság, melynél fogva valaki ébren van, virraszt, figyelmez, vigyáz, a körüllevő tárgyakat hamar észreveszi. *Örök, elöljárók, szülők ébersége.*

ÉBRED, (éb-r-ed) önh. m. *ébred-tem*, *—tél*, *—ett* v. *—t*. Álmából föleszmél, ocsúdik. *Hajnalban ébrednek az állatok. Mély álmából ébredni kezd. Nagy lármára fölébredt.* Átv. ért. öntudattal kezd bírni, az eddigelé homályos tárgyról világosabb eszmék tünnek elébe; észreveszi magát. *Az ifjuban ébred az ész, ébrednek a vágyak. A hosszu ámulás után ébredni. Ébred benne a lelkiösmeret. Fölébredtek lelkében a régi jó napok emlékei. Nemzetünk is valahára ébredni kezd*, azaz aléltságából, hallgatagságából kikél, elétünik. *Kikeletkor ébred a természet.*

„Jö a tavasz illatárral,
Ébred a vidám madárdal."
Iduna (Szász Póli).

ÉBREDÉS, (éb-r-ed-és) fn. tt. *ébredés-t*, tb. *—ek*. Föleszmélés az álomból, ocsúdás; az álomnak eloszlása. *Ébredéskor ásitozni, nyujtózni.* Átv. ért. öntudathoz, önérzethez jutás; az eddigelé homályos dolgokról világosabb eszmélés; valamely tárgy iránt figyelemre gerjedés.

ÉBREDÉZ, (éb-r-ed-éz) önh. m. *ébredéz-tem*, *—tél*, *—ett*. Lassan-lassan ébred, álmából fokonként serkenni kezd. *Hajnali harangszóra ébredeznek a cselédek. Ébredez az álomkórba merült nyavalyás.* Átv. ért. eszmélni kezd, öntudatra jut, fokonként világosabban veszi észre állapotát, figyelemre, vigyázatra gerjedez. *A népekben ébredezni kezd az önállási, és nemzetiségi vágy.*

ÉBREDÉZÉS, (éb-r-ed-éz-és) fn. tt. *ébredézés-t*, tb. *—ek*. Álmából lassanként vagy fokonként ébredni kezdés.

ÉBREDSÉG, (éb-r-ed-ség) fn. tt. *ébredség-ét*. Állapot, midőn valaki nem alszik, hanem virraszt; öntudattal bír; körültekint, figyel.

ÉBREDT, (éb-r-ed-t) mn. tt. *ébredt-et*. Aki álmából föleszmélt, fölserkent, fölocsúdott. Átv. ért. öntudathoz jutott, figyelmes, a körüllevő tárgyakat észlelő. *Ébredt ész. Fölébredt lelkiösmeret.*

ÉBREDTSÉG, (éb-r-ed-t-ség) l. ÉBREDSÉG.

ÉBRÉGET, (éb-r-é-get v. éb-r-ég-et) áth. m. *ébréget-tem*, *—tél*, *—ett*. Álomból, szunnyadásból keltéget, felbuzdít, eszméletre gerjeszt, ösztönözget. *Ébregetni délutáni álomból a munkásokat. Jóra, szépre ébregetni az ifjuságot. Haladásra ébregetni a szunnyadozó népet.*

ÉBRÉGETÉS, (éb-r-é-get-és) fn. tt. *ébrégetés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn valakit ébregetünk. V. ö. ÉBRÉGET.

ÉBRÉKÉNY, (éb-r-é-kény) mn. tt. *ébrékény-t*, tb. *—ek*. Aki könnyen ébred; virrasztásra hajlandó; vigyázó, figyelmező. *Ébrékeny ész.*

ÉBRÉKÉNYSÉG, (éb-r-é-kény-ség) fn. tt. *ébrékénység-ét*. Tulajdonság, melynél fogva valaki könnyen ébred, virrasztásra hajlandó, figyelni, vigyázni szeret.

ÉBREN, (1), (éb-r-en) önh. m. *ébren-t*. Serken, fölserken, ocsudik, l. ÉBRED.

ÉBREN, (2), (éb-r-en) ih. Virrasztva, nem alva; figyelve, vigyázva. *Ébren lenni. Ébren maradni. Fél ébren beszélni. Ébren tölteni az éjt. Ébren legyetek és vigyázzatok.*

ÉBRENÉS, (éb-r-en-és) fn. l. ÉBREDÉS.

ÉBRENET, (éb-r-en-et) fn. tt. *ébrenet-ét*. Ébrenés, elvont értelemben véve. *Első ébrenet.*

ÉBRENG, (éb-r-eng) önh. m. *ébrengétt-tem* v. *ébreng-tem*, *ébreng-éttél* v. *ébreng-tél*, *ébreng-ett*; htn. *—ni* v. *—eni*. L. ÉBREDÉZ.

ÉBRENLÉT, (ébren-lét) ösz. fn. Éber állapot, midőn valaki nem alszik. Átv. ért. vigyázat, öntudatos eszmélet.

ÉBRENSÉG, (éb-r-en-ség) fn. l. ÉBERSÉG.

ÉBRENT, ÉBRENTE, ÉBRENTEN, ih. lásd: ÉBREN.

ÉBRÉNY, (éb-r-ény) fn. tt. *ébreny-t*, tb. *—ek*. Anyaméhben fogant, s még ki nem fejlődött, csak most ébredő lény (embryo).

ÉBRES, (éb-r-es) mn. tt. *ébres-t* v. *—et*, tb. *—ek*. l. ÉBRÉKÉNY.

ÉBRESSÉG, (éb-r-es-ség) fn. lásd: ÉBRÉKÉNYSÉG.

ÉBRESZGET, (éb-r-esz-get) áth. és gyakor. m. *ébreszget-tem*, *—tél*, *—ett*. Gyakran vagy folytonosan valakit, vagy többeket álomból költöget. *Trombitaszóval ébreszgetni a falun tanyázó lovasságot.* Átv. ért. bíztatgat, nógat, ösztönözget. *Honszeretetre, erényre, munkásságra ébreszgetni a fiatalságot.*

ÉBRESZGETÉS, (éb-r-esz-get-és) fn. tt. *ébreszgetés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn ébreszgetünk; keltegetés, fölkelésre, vigyázatra serkengetés.

ÉBRESZT, (éb-r-eszt) áth. m. *ébreszt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Álmából, szunnyadásából valakit fölkelt. *Ébreszteni jó korán a cselédeket. Fölébreszteni éjjeli lármával az aluvókat.* Átv. ért. bíztat, buzdít, serkent, nógat; figyelmessé, vigyázóvá tesz. *Jutalommal, dicsérettel ébreszteni a fiatalságot. Nagy tettekre ébreszteni a dicsvágyókat.*

ÉBRESZTÉS, (éb-r-eszt-és) fn. tt. *ébresztés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, mely által valakit ébresztünk, azaz álmából fölverünk, fölkeltünk, vagy: biztatunk, sürgetünk, ösztönzünk. *Tudósok becsülete ifjak ébresztése.* (Km.).

ÉBRESZTGET, l. ÉBRESZGET.

ÉBRESZTŐ, (1), (éb-r-eszt-ő) mn. tt. *ébresztő-t*. Aki vagy ami az álmot elűzi, az aluvót fölkelti, föl-

serkenti. *Ébresztő óra.* Átv. ért. buzdító, ösztönöző, nógató.

ÉBRESZTŐ, (2), (l. föntebb) fn. Hajnali jeladás, melylyel a katonákat fölkelésre serkentik. *Ébresztőt trombitálni a lovasoknak, dobolni a gyalogoknak.* (Tagreveil).

ÉBRÜL, (éb-r-ül) önh. m. *ébrül-t.* Éberré lesz, álmából ocsúdni, serkenni kezd. Átv. ért. elméje derül, bizonyos tárgy iránt nagyobb világosság nyilik meg eszében.

ÉBRÜLÉS, (éb-r-ül-és) fn. tt. *ébrülés-t*, tb. *—ék.* Éber állapotba jövés, álomból fölserkenés.

„Mert éjszaka esvén köztök a zendülés,
És édes álmokból hirtelen ébrülés."
Gyöngyösy.

ÉCS, KIS—, NAGY—, falvak Győr megyében; helyr. *Écs-én, —re, —ről.*

ÉCSI, puszta Veszprém megyében; helyr. *Écsi-be, —ben, —ből.*

ÉD, (rokon *íz*, ez ismét *szí* gyökkel, a rokonságokat más nyelvekből l. alább) fn. tt. *éd-ét.* Elhanyagolt állapotából ismét életre kapott szó, melyből *édes, édeleg, édesség* stb. származnak. Jelenti azon kellemes érzést, melylyel némely testek az ízlelő érzéket csiklandozzák s gyönyörködtetik, nemkülönben azon anyagot vagy részecskéket, melyek által ily érzés gerjesztetik. *Édet érezni, ízlelni. Gyümölcsnek, méznek, czukornak éde.* Átv. ért. igen kellemesen ható gyönyör, akár érzékileg, akár szellemileg véve. *Csók éde, beszéd éde. Éddel függeni a kedves minden szaván. Édem*, am. édesem, kedvesem.

„És viszonz az ifjú keser-éddel."
Garay.

„E szent falak közt élvezik
A béke édeit."
Tárkányi Béla.

A görög ἥδος (am. gyönyör) ἡδύς (am. édes) szókban szinte mint gyök megvan. Hangzóváltozással a héber *adid*, aram: *ado*, arab: *ad* hasonlóan édest, kedvest, kedveltet jelentenek. Ide tartoznak a szanszkrit *szvad* (ízlel), *szvádusz* (édes), latin *suavis*, német *süss* stb. A törökben is *dad* v. *dat*, v. *tat*, am. *íz*, *ízlés*, innen *tatlu* v. *tatlï*, v. *dadlu*, v. *datlu*, (a csagatajban: tatlïg), am. édes; eléjön a csagatajban: *dsüdsük* szintén = édes.

Végelemzésben az *éssik* igének *é* gyökéből származtatva, am. *é-ed* v. *é-et* összevehúzva: *éd*, honnan: *é-edés* v. *é-etés* = *édes*, azaz a szájíznek különösen tetsző, ennivaló.

—ÉD, (1), névképző, mely csak kevés neveket alkot, mint: *csel-éd, seg-éd, neg-éd.* Párhuzamos vastaghangu társa *ád*: *csal-ád, gal-ád.* Összeolvadás által alakult ebben: *gyöngéd* = gyönge-ed.

—ÉD, (2), összvehuzott igerag a tárgymutató első multak egyesszámu második személyében, pl. *veréd* = vere-ed, *ütéd* = üte-ed. Vastaghangon: *ád*: *toládd* = tola-ad, *mutatád* = mutata-ad.

ÉDÉCS, (éd-écs) fn. tt. *édécs-ét.* A franczia *bonbon* értelmében alakított új szó, am. nyalánkság, édes süteményke.

ÉDELÉG, ÉDELG, (éd-el-ég v. éd-el-g) önh. m. *édelég-tem* v. *édelg-éttem, —tél* v. *—éttél, édelg-étt*, htn. *—ni* v. *édelgeni*, v. *édelgni.* Gyöngéd nyájassággal szerelmeskedik; éldeli a gyönyört. *Édelegnek az ifju szerelmesek.*

„Egy kép körül édelg a biztos ének."
Lantos szerelme (Kisfaludy K.)

ÉDÉLEG, (éd-éleg) ösz. fn. Az *édeny* nevü fémnek élenynyel vegyülete. (Beryllium-oxyd).

ÉDELGÉS, (éd-el-ég-és) fn. tt. *édelgés-t*, tb. *—ék.* Gyöngéd szerelmi nyájaskodás; édes érzelgés, édes gyönyör élvezése.

ÉDELGŐ, (éd-el-ég-ő) mn. tt. *édelgő-t.* Édes érzelgéssel nyájaskodó, szerelmeskedő; gyöngéd gyönyört élvező. *Édelgő szerelem. Édelgő új házasok.*

ÉDEN, fn. tt. *éden-t*, tb. *—ék.* Héber szónak tartják, s annyit jelent 1) mint kéj, gyönyör (voluptas); 2) az első emberek lakhelye, tehát gyönyör helye, gyönyörüséges kert, paradicsom, (quasi dicas: regio amoena. Joa. Simonis Lexicon). Vannak, pl. Kresznerics, kik a magyar *éd* szóból származtatják.

ÉDENI, (éd-eni) mn. tt. *édeni-t*, tb. *—ek.* Édenből való, édent illető, arra vonatkozó. *Édeni boldogság, örömek, élet.*

ÉDENY, (éd-eny) fn. tt. *édeny-t*, tb. *—ék.* A könnyü fémek egyike, mely ezen nevezetet azon sajátságánál fogva nyerte, hogy számos vegyületei édes izüek. Fölfedezte 1828-ban Wöhler göttingai tanár. Latin neve beryllium a beryll nevü drága kötől, vagy glycium, a γλύκος (édes) görög szótól. (Török József).

ÉDÉS, (éd-és, l. ÉD); mn. tt. *édes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Aminek éde van, ami oly részekből áll, melyek az ízlelő érzékben édet gerjesztenek. V. ö. ÉD. *Édes méz, czukor, bor, gyümölcs, alma, szőlő. Édes íz. Édes káposzta, murok, répa. Édes tej. Édes fa. Édes falat.* Ellentétei: *savanyú, keserü.* 2) Kedves, szeretett, nyájas. *Édes álom. Édes beszéd. Édes csók. Édes enyelgés. Édes hang. Édes haza. Édes kedves. Édes kincsem, lelkem, szivem, galambom, angyalom. Édes miénk. Jobb a kicsin édes miénk, mint a sok másé.* (Km.). *Édes mosolygás. Édes szó vagy szavú. Édesem.* Általán, midőn a magyar nyájaskodik, ez egyik legkedvesebb szólító szava. 3) A vérségre vonatkozólag jelenti azt, kitől egyenesen származunk, vagy ki velünk ugyanazon közel vérből való. *Édes anya, apa* (aki nem mostoha). *Édes bátya, édes öcs, édes néne, édes húg. Édes testvérek*, (nem mostohák). *Édesegy*, egy vér vele, egy testvér. *Mi ketten édesegyek vagyunk. Az ő apja az én apámmal édesegy*

volt. Édesegy két szív. Édesegy két ország. (Kriza János).

ÉDÉSD, **ÉDÉSDED**, (éd-és-d v. éd-és-d-ed) mn. tt. *édesded-ét.* Az édes szónak kicsinyező, gyöngédebb értelmü módositása. *Édesded beszélgetés, nyájaskodás.*

ÉDÉSDEDÉN, **ÉDÉSDEN**, (éd-és-ded-én v. éd-és-d-en) ih. Gyöngéd, finomabb édességgel, nyájassággal. *Édesdeden mosolygani. Édesdeden szunynyadni.* Az egyszerübb *édesden* eléjön Pesti Gábornál is.

ÉDÉSÉDIK, (éd-és-éd-ik), k. m. *édéséd-tem, —tél, —étt.* Édes ízt kezd kapni; az édes részek, elemek lassan-lassan szaporodnak, kifejlődnek benne. *Édesedik a szőlő, gyümölcs, midőn érik.* Átv. ért. közelitő ragu névvel, valakihez nyájas kezd lenni, vonzódik, huzódik. Öszvetételei: *Beleédesedik valakibe,* azaz bele szeret. *Elédesedik,* azaz a nagy édesség miatt elromlik, émelygőssé lesz. *Megédesedik,* azaz tökéletes édessé válik, érik. *Öszveédesedik,* azaz öszvenyájasodik, barátkozik valakivel.

ÉDÉSEGY, (édés-egy) ösz. fn. L. ÉDES, 3).

ÉDÉSEL, (éd-és-el) áth. m. *édesel-t.* Székely szólással am. Csókol. *Megédesel* = megcsókol. *Édes*(d) *meg lelkem apókát.* (Kriza János).

ÉDÉSELL, (éd-és-ell v. éd-és-vall) áth. m. *édesélt* v. *édesellett*, htn. *édeselni* v. *édeselleni.* Édesnek vall vagy érez valamit. *A forrás- és folyóvízivók édesellení szokták a kútvizet.*

ÉDÉSES, (éd-és-es) mn. tt. *édeses-t*, tb. *—ek.* Kevessé édes, nem igen édes; az édeshez némileg hasonló. *Édeses káposztatorzsa. Édeses víz.* Mindenkor kicsinyező, mérséklő értelemmel bír.

ÉDÉSFA, (édés-fa) ösz. fn. l. HIGVIRICZ. Nevét onnan kapta, mert gyökere sok édes anyagot foglal magában, melyet sürü szörppé főzve mellbajok ellen használnak. (Glycyrrhiza).

ÉDÉSGET, (éd-és-get) áth. m. *édéget-tem, —tél, —étt.* Szép, kellemes, kedves bánásmóddal, igéretekkel magához vonz, csalogat. *Szép szóval, ajándékokkal édesgetni a szilaj, vad gyermeket.* Szoros ért. ezen nevezettel: *édes, édesem* hivogat, csábítgat.

ÉDÉSGETÉS, (éd-és-get-és) fn. tt. *édésgetés-t*, tb. *—ék.* ‚Édes' nevezéssel, szavakkal, kedveskedő hizelgéssel, ajándékokkal stb. csalogatás.

ÉDÉSGETŐ, (éd-és-get-ő) mn. tt. *édesgető-t.* Kellemesen, kedvesen, hízelgve csalogató. *Édesgető beszédek.*

ÉDÉSGETVE, (éd-és-get-ve) ih. Nyájasan, édesen, hízelkedőleg csalogatva.

ÉDÉSGYÖKÉR, (édés-gyökér) ösz. fn. l. ÉDESFA. Ha általán édes izü gyökeret jelent, elválasztva iratik: *édes gyökér.*

ÉDÉSÍT, **ÉDÉSIT**, (éd-és-ít) áth. m. *édésít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s.* Édessé tesz, édanyaggal fűszerez. *Kávét czukorral, marczipánt mézzel édesíteni.* *Valamit elédesíteni*, azaz szerfölött édessé, émelygőssé tenni. *Megédesíteni. Magához édesíteni,* azaz vonzani, csalogatni.

ÉDÉSÍTÉS, **ÉDÉSITÉS**, (éd-és-ít-és) fn. tt. *édésítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit édessé teszünk, édanyaggal fűszerezünk. Átv. ért. nyájas, hizelgő csalogatás, magához vonzás.

ÉDÉSKE, (éd-és-ke) mn. tt. *édéské-t.* Finom, gyönge édességü; keveset édes. Nyájas beszédben am. *kedveske. Édeském, jere velem.*

ÉDÉSKÉDÉS, (éd-és-kéd-és) fn. tt. *édéskédés-t*, tb. *—ék.* A nyájasságnak azon neme, midőn valaki másnak sok kedvest, szépet, hizelgőt mond.

ÉDÉSKÉDIK, (éd-és-kéd-ik) k. m. *édéskéd-tem, —tél, —étt.* Mást *édes* neven szólitgat; másnak sok szépet, kedveset, hizelgőt mond; igen gyöngéden nyájaskodik; édességet érez.

ÉDÉSKÉS, (éd-és-ke-es) mn. tt. *édéskés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Igen finom, szelíd, gyöngéd édességü vagy ahhoz hasonló. Átv. ért. jelent, keresett, mesterkélt, túlzott nyájaskodást. *Édeskés beszéd. Édeskés udvarlás, széptevés.*

ÉDESORDA, (édes orda) ösz. fn. Fris turó, melynek tejédességét még érezni. V. ö. ORDA.

ÉDÉSÖRÖMEST, (édés-örömest) ösz. ih. Igen szivesen; a legnagyobb és legkedvesebb örömmel, készséggel. *Éretted édesörömest mindent megteszek.*

ÉDÉSSÉG, (éd-és-ség) fn. tt. *édésség-ét.* 1) Tulajdonság, melynél fogva valamely test, vagy anyag édes; édrészekkel, édelemekkel bír. *A must forrás által elveszti édességét, és csipőssé lesz.* 2) Maga az édanyag, édelem, mely azonban *éd* által szabatosabban fejeztetik ki. 3) Édes étel, sütemény, csemege. *Édességekkel kinálni a hölgyeket.* 4) Átv. ért. Nyájasság, udvarias bók, hizelgő szavak. *Édességeket mondani valakinek.* Édes érzés.

ÉDÉSSÉGÉS, (éd-és-ség-és) mn. tt. *édésségés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Édességgel teljes, igen-igen édes; édes érzésben gazdag. Népies vagy régiséget utánzó irásmódba való. *Édességes szüz Anyánk. Édességes Jézus. Édösségös illat.* (Góry-codex).

ÉDÉSSÉGÉSEN, (éd-és-ség-és-en) ih. Igen-igen kedvesen, édesen, nyájasan.

ÉDÉSÜL, **ÉDÉSÜL**, (éd-és-ül) önh. m. *édésül-t.* Édes ízt kap, édessé változik. *Édesül a czukorral vegyített kávé. Megédesül. Valakibe beléédesül*, azaz beleszeret. *Hozzá édesül*, azaz nyájasan hozzá ragaszkodik.

ÉDFÖLD, (éd-föld) ösz. fn. Fehér, könnyü por, az úgynevezett beryllium érczének elegülete.

ÉDI, (éd-i) fn. tt. *édi-t.* Kicsinző szó, mely által a kisdedet hizelgve, nyájaskodva szólítani szokták, nem más, mint a rövidített *édes. Édi fiam! csócsolj meg.* Továbbá, az *Eduárd* keresztnév kicsinyítője.

ÉDIKE, (éd-i-ke) fn. tt. *édiké-t.* Újabb kicsinzéssel am. *édi.* L. ezt.

ÉDÍT, **ÉDIT**, (éd-ít) áth. m. *édít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Vegyészi ért. bizonyos testeknek borlél általi vegyítése és átváltoztatása, savanyaktól szabaditása.

ÉDÍTÉS, ÉDITÉS, (éd-ít-és) fn. tt. *édítés-t*, tb, *—ék*. Vegyészi kisérlet vagy müködés, midőn valamely testet borléllel elegyítve, más természetüvé változtatnak, savanyától megszabadíttatik.

ÉDŐ, (éd-ő) mn. tt. *édő-t*. Néhutt a nép nyelvén am. kedves, édes, szeretett. *Édő anyám.*

ÉFÉL, l. ÉJFÉL.

ÉFIÚ, székelyes kiejtés *ifjú* helyett.

ÉG, (1), önh. m. *ég-tem, ég-tél, ég-ett*. 1) Tulajdonkép mondjuk oly testről, mely tüzet fogott, világít és melegít. *Ég a tüzre tett száraz fa. Ég a meggyujtott széna, szalma. Ég a gyertya, mécs, lámpa. Nem kell azon örvendeni, mikor a szomszéd háza ég.* (Km.) *Beég a ház. Elég az egész falu. Kiégett mindenéből. Leégett a pajta egész fenékig. A száraz fa mellett a nyers fa is megég.* (Km.) *Körmére égett a gyertya.* 2) Átv. ért. mondjuk az állati testről, midőn valamely kóros állapot miatt rendkivüli melegséget érez, midőn az öszvetódúlt vér a bőrön átlátszatóvá lesz. *Ég a bőre, sebe. Ég a szája a paprikás ételtől. Ég a feje a sok gondtól, aggságtól. Égnek szemei. Égnek orczái a sok bortól.* A napról: *Ég a nap láng-szenvedélylyel.* Iduna (Szász Póli). Különösen mondják az erős indulatokról. *Ég benne a szerelem, boszú, harag*, vagy: *ég a szerelemtől, boszzutól, haragtól.*

Rokonságai a szanszkrit *agnisz*, latin *ignis*, hellén *αἰγή, αἴγλη*, litván *ugnis*, török *jak-mak;* de ide sorolhatók a német *Auge*, latin *oculus*, szanszkrit *īksz* (lát) stb. szók is.

Magyar elemzéssel némelyek szerént *ég* már nem tiszta gyök, hanem származék, még pedig *hő* v. *hé* gyökből, azaz *ég* = *hé-ėg* v. *hev-ėg*, azaz hevet v. meleget ad folytonosan, oly alakulással, mint *lob lobog* (Kassai József).

ÉG, (2), fn. tt. *eget*. Az ékvesztők közé tartozik. Innen: *egem, eged, ege, egünk, egetek, egök; egek, eges, egül*. 1) Azon tér, melyben a föld, s többi világtestek lebegnek, s mely tiszta időben messzeterjedő kék bolt gyanánt terjed ki fölöttünk, s köröskörül a földre nehezkedni látszik. *Ég boltozata. Szabad, nyílt ég alatt lenni. Égbe vagy égre nézni. Az ég alatt a föld szinén, nincsen olyan árva, mint én.* (Népd.) *Ég és föld köztük a különbség. Csillagos ég. Megmérhetlen ég.* 2) Szorosabb ért. a földet környékező, s fölötte elterjedő levegő vagy gőzkör. *Derült, tiszta, fényes, kék ég. Borúlt, sötét, homályos, felhős ég. Dörög, villámlik, zeng az ég. Hull az eső az égből. Égben szárnyaló sas.* 3) Vétetik *menny, mennyország* értelemben. *Égben lakó Isten, angyalok, üdvözültek. Égbe* v. *égre kiáltó bünök. Égre, földre esküdni. Égből aláhullott angyalok. Az égre kérlek. Sokat rendelnek Bécsben, de nem úgy rendelik égben.* (Km.) Többes számban jelenti néha magát az Istent, vagy a mennyei lakosokat. *Kérni az egeket. Bár adnák az egek. Szent ég* vagy *szent egek! Oh egek, mit miveltem!*

„A harczi hőst, a nép apát
Meghallgatá az ég,
Virúl a hon, ragyogva él
A hősi nemzedék. Nagy Imre.

Néha ellenébe tétetik a föld.

„Hírre vágy; bár ég föld légyen akadálya
Nem pihen, hegyeket mozdít, hogy csudálja
Fél világ munkáját." Kis János.

Máskor a pokol.

„Égnek-e ostora ez, mely így csapdossa hazánkat,
Vagy mireánk magyarokra esett gonosz átka pokolnak."
Czuczor.

Némelyek (például Ipolyi, magyar mythologiájában) egynek tartják az *ég* igeszóval; azért olvassuk a Debreczeni Legendáskönyvben (7. lapon): *tüzes ég* „Hol magasb a föld az mennyországnál? Felele a szarándok, mondván: A tüzes égbe, mert ott urunk Jézusnak teste, mely földi állatból vagyon." Így a görögben *αἴθω* am. ég (ige) s innen *αἰθήρ* (latinosan aether), am. világ, és fenlég, felsőbb lég. A sínai nyelvben is ég (thién), és villám (tién), ugyanazon szóknak látszanak. A finn *ilma* (Luftkreis, Luft, Wetter) első tagját a nyelvészek szintén az *il, jil, vil, gil* (= világ, fény) gyökökkel tartják azonosnak. (Schott Vilmos Altaische Studien). A törökben *kük* v. *kök* (csagataj) = ég (coelum) *gün* = nap és nappal, *göj* = ég (coelum) *köjmek* (csagataj) = égni, *göz* (szem), *kö* v. *kü* s *gö* v. *gü* gyökben egyezni látszanak.

Mások, s névszerént épen Schott Vilmos a magyar *ég*, török *kük (gök)*, török-mongol *tangri, tenggeri, tegri*, csuvas *tora*, saját mongol *oktargoi* szókban a *magas, nagy, fenséges* fogalmát vélik rejleni. Schott véleménye a magyarra vonatkozhatólag röviden ez: Az öszves altaji nyelvekben itt tekintetben vehető gyökök vagy tőszók (Kernwörter) egyike a ‚magas‘ vagy ‚nagy‘ jelentésére torokhanggal végződnek, és szinte ilyennel vagy csak önhangzóval kezdődnek; az előhang néha *cs-* v. *s*-vé változván, s igen keveseen *n*-et vevén föl. A tunguz nyelvben *gok, guk, gog, hok, ok, ög, eg* tőszó (Kernwort) tünik fel, ezekben *gokda-kan* (halom), *gogda, gukda, hokdingga, okdi, ök-dson, eg-dsan*, melyek mind magasat és nagyot jelentenek. A mandzsu nyelvben eléjönnek *guk, kuk, chuch;* a mongolban *kük, küg, jüg, üg, jek;* a szuómi finnben *kuk, köyk, juk* és *koh, kuh, kok;* a svéd-lapposknál *tjokk* (csok), osztyákoknál *óg, och, nok, noch*, a török családban *kük, jog, jük, jïg, ög* stb. A magyarból felhozatik *hegy, nagy* és *sok* stb. Ide tartozóknak véljük *ág* és *hág* is.

Az *ég* névnek az *ég* igével azonositása ellen Schott úr azon nehézséget látja, hogy az *ég* név hangvesztő *(eget, egek)* az *ég* ige pedig nem.

Schott úr egyike azon kevés külföldi nyelvtudósoknak, kik nyelvünket alaposan értik. A föntebbi nehézségre csak azt kivánjuk megjegyezni, hogy az

ékvesztés: nem mindig teszi kétségessé a származást. Így *él* ige (mint általán az igék) nem ékvesztő, s mégis kétségtelenül ettől származnak *eleven*, *eledel*, *eleség*, melyek gyöki önhangzója már megrövidült. *Ér* ige és név között is hasonló viszony létezik. Egyébiránt a magyarban is a magasabb ég neve *menny* leghihetőbben szintén a magas emelkedett fogalmát rejti magában, akár rokonitsuk azt *fenn* (némely származékokban *fenny)* szóval, akár származtassuk *em* gyökből, honnan *emel*, *emelt* stb. is erednek; a honnan ezen öszvetétel is *menny-ég* nem egyébnek látszik, mint *fenn-ég*. Innen azt véljük, hogy ha mindkét nevezet külön is magasat jelent, ezen öszvetételre nem vala szükség. Különben mindkét vélemény mellett igen erős okok harczolnak.

—ÉG, részint régies rag *ig* helyett, pl. *mindég* (mely ma is szokásban van), *napég*, *holnapég* a Debreczeni Legendás könyvben; *alég*, *esztendég* (= esztendeig) a Passioban; *elég* (= elő-ig); részint toldalékos kihangzás némely tájszólásokban, pl. *ottan-ég*, *itten-ég*, *osztég* (= aztánég) *többég* (= többé v. többéig), *kicsiddég* (kicsi ideig?), *rajtég* (rajta v. rajtaig).

ÉGABRONCS, (ég-abroncs) l. ÉGKÖR.

ÉGABROSZ, (ég-abrosz) ösz. fn. Abrosz vagyis papirlap, melyen az égi csillagzatok arányos távolságban és nagyságaik szerént föl vannak jegyezve.

ÉGAL, l. ÉGALJ.

ÉGALJ, (ég-al-j) ösz. fn. A földnek oly része, melyet egymással, és az egyenlítővel egyenközü két vonal kerít be. Kik ezen két vonal között laknak, azok egy égaljiak. *Hideg, forró, mérsékelt égalj.* Ezt máskép *égövnek* vagy *mathematikai, szélességi* égaljnak is nevezik. *Természeti égalj*, mely a légmérséklet állapotára vonatkozik különösen. Némely vidékek ugyanazon szélességi égalj alatt feküsznek, de természeti égaljok különbözik, péld. Stájerország és a Dunán túli Magyarország égalja.

ÉGALY, (ég-aly) l. ÉGALJ.

ÉGBEKIÁLTÓ, (égbe-kiáltó) ösz. mn. Általán oly bünről mondják, mely az Isten bosszuját mintegy folhívja, s különösen megérdemli. *Égbekiáltó igaztalanság.* Különösen bibliai és keresztényi ért. így neveztetnek: a szántszándékos gyilkosság; a néma bün; az árvák és özvegyek elnyomatása; a szolgák és napszámosok érdemlett bérének megtagadása, elbuzása.

ÉGBOLT, (ég-bolt) ösz. fn. A nagy égnek azon része, mely bolt alakban látszik a föld fölött lebegni, s köröskörül a látkörre lehajlani.

ÉGBOLTOZAT, (ég-boltozat) l. ÉGBOLT.

ÉGCSATTANÁS, (ég-csattanás) ösz. fn. Mennydörgés; azon sajátságos tompa hang, mely a villanyteljes felhőkből hallatszik; égdördülés.

ÉGDÉGÉL, (ég-dég-él) gyak. önh. m. *égdégél-t*. Folytonosan, szép lassan ég.

ÉGDÖRGÉS, (ég-dörgés) ösz. fn. A villanyteljes felhőkből hallatszó, tompa reszketeg morajú hangzás többszörözve, mennydörgés. *Annyit tanultam beszédéből, mint az égdörgésből.* Km.

ÉGÉDELÉM, (ég-éd-el-ém v. —öm) fn. tt. *égedelm-et.* Mintegy égő méreg v. boszúság, szorongató helyzet. Székely szólás. *Hol az égedelömbe* (vagy *Isten haragjába*) voltál. (Kriza János).

ÉGÉDÉZ, ÉGÖDÖZ, (ég-éd-éz) önh. m. *égédéz-tem*, *—tél*, *—ett*. A Tatrosi codexben, am. gerjedez, buzog, buzgókodik: „Mü szüvönk égödöz vala" (cor nostrum ardens erat). A Bécsi codexben is eléjön *égedöző*: „Mert vala égedöző (ardens) ő kévánságában."

ÉGÉKÉNY, (ég-é-kény) mn. tt. *égékény-t*, tb. *—ek.* Ami könnyen ég, minek részei, elemei hamar tüzet fognak. *Égékeny testek. Égékeny kender, száraz ágak.*

ÉGÉKÉNYSÉG, (ég-é-kény-ség) fn. tt. *égékénység-ét.* A testnek azon tulajdonsága, melynél fogva könnyen ég, hamar lángra kap.

ÉGÉNY, (ég-ény) fn. tt. *égény-t*, tb. *—ék.* Vegytanban, azon szinetlen, röpülékeny és gyulékony folyadék, mely kivált bizonyos savak által a borlélből kifejlik. (Aether). Újabban alakított, de mindkét tagában levő hosszú *é* miatt nem igen jóhangzatú szó, kivált, ha még más hosszú tagu szóval tétetik öszve, például: *kénégény.* Továbbá azért sem ajánlható, mivel a már régebben alakitott *égvény* szóval, hangban csaknem egészen öszveüt. Talán jobb volna: *szesz*-t venni törzsül.

ÉGÉNYÉS, (ég-ény-és) mn. tt. *égényes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Égénynyel vegyített, égényt tartalmazó. *Égényes folyadék.*

ÉGER, ÉGÉR, l. ÉGERFA.

ÉGERERDŐ, (éger-erdő) l. ÉGERÉS, fn.

ÉGERÉS, (1), (éger-és) fn. tt. *égerés-t*, tb. *—ék.* Égerfákból álló erdő. Olyan szó, mint: *szilas, füzes, nyáras, tölgyes* stb.

ÉGERÉS, (2), (l. föntebb) mn. tt. *égerés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Égerfákkal bővelkedő. *Égeres vidék, égeres föld.*

ÉGERFA, (éger-fa) ösz. fn. Fanövény az egylakiak, kéthímesek seregéből, melynek kérge és húsa vernyeges, s vizenyős helyeken szeret tenyészni. Párizpápai, Diószegi s mások a régiebbek közöl állandóan hosszú *é*-vel irják, különben röviden is ejti a tájszokás: *egerfa.* Mint melléknév jelent égerfából valót. *Égerfa kútcső.*

Hihetőleg a hellen αἴγειρος szóval egyeredetü.

ÉGÉS, (ég-és) fn. tt. *égés-t*, tb. *—ék.* 1) Valamely testnek azon állapota, midőn tüzet fogva világít és melegít. *Fa égése, gyertya égése.* 2) Tűz, tűzveszély, midőn épületek s más jószágok a tűz martalékává lesznek. *Az égés koldussá tette a helységet.* 3) Az állati testnek szenvedő állapota, midőn a vérnek rendkivüli melegsége által mintegy kigyúlad. *Bör égése, száj égése.*

ÉGÉSFOLT, (égés-folt) ösz. fn. Folt, mely a tűz által megégetett testbőrön látszik, pl. midőn a baromra a tüzes vasbélyeget ráütik.

ÉGÉSHELY, (égés-hely) ösz. fn. Hely, hol égés történt, hol tűzveszély pusztított. *Megtekinteni az égéshelyet.*

ÉGÉSHÓLYAG, (égés-hólyag) ösz. fn. Hólyag az állati bőrön, melyet égés okozott; különböztetésül más okból származott hólyagtól.

ÉGÉSJEL, (égés-jel) ösz. fn. Általán, jel, mely tűzre, égésre mutat; különösen, az állati testen látszó jel, mely égés, sütögetés után fenmarad.

ÉGÉSSEB, (égés-seb) ösz. fn. Tűz, égés, égetés, sütögetés által támadt seb az állati testen.

ÉGET, (ég-et) áth. m. *éget-tem, —tél, —ètt.* 1) Valamit tűz által fölemészt, felhasznál, elront, hamuvá tesz. *Tűzhelyen fát, kemenczében nádat, szalmát égetni. Tarlót, csereklyét, gizgazt égetni. Elégetni a ruhát. Fölégetni a kazalokat. Kiégetni valakit a házából. Leégetni fenékig az aklokat. Megégetni a boszorkányokat. Akinek a kása megégeti száját, máskor nem felejti fújni tarhóját,* v. *máskor az aludttejet is megfújja.* (Km.) 2) Tűz által valamely új testet alakít, alkot. *Pálinkát égetni rozsból, burgonyából, törkölyből. Szenet, meszet, téglát égetni.* 3) Átv. ért. mondják indulatokról, kinokról, nyavalyákról stb., melyek vagy a lelket rendkivül izgatják, vagy a testet fölötte élesen sértik. *Égeti a szerelem tüze, lángja. Égeti a gonosz lelkiösmeret fulánkja. Égetik a sebek. Égeti torkát a szomjuság. Égeti száját a bors, paprika.*

ÉGETÉS, (ég-et-és) fn. tt. *égetés-t*, tb. *—ék.* 1) Cselekvés, midőn valamit égetünk. V. ö. ÉGET. *Faégetés, trágyaégetés, tőzek-, szalmaégetés. Pálinkaégetés. Tégla-, mész-, szénégetés.* 2) Szenvedés, melyet éles testi bajok okoznak. *Mellégetés, szájégetés* stb.

ÉGETÉSJEL, (égetés-jel) ösz. fn. l. ÉGÉSJEL.

ÉGETÈTT, (ég-et-ètt) mn. tt. *égetètt-et.* Ami égetve van, ami tűz által szilárdíttatott. *Égetett tégla. Égetett cserépedények.*

ÉGETETLEN, (ég-et-et-len) l. ÉGETLEN.

ÉGETHETŐ, (ég-et-het-ő) mn. tt. *égethető-t.* Amit égetni, elégetni lehet, vagy szabad.

ÉGETLEN, (ég-et-len) mn. tt. *égetlen-t*, tb. *—ék.* Ami nincs megégve, amit a tűz föl nem emésztett; ami kiégetve nincs. *Égetlen mészkő. Égetlen fa. Égetlen tégla,* azaz vályog, mór. Mint határozó: égetlenül.

ÉGETNIVALÓ, (égetni-való) ösz. mn. 1) Aki vagy ami megérdemli, hogy tűzre dobják, elégessék. *Égetnivaló vén boszorkány. Égetnivaló háibái bútorok.* 2) Ami arra van szánva, rendelve, hogy megégessék, tűzrevaló. *Égetnivaló száraz ágakat szedni az erdőn. Égetnivaló mészkövet fejteni.*

ÉGETŐ, (ég-et-ő) mn. tt. *égető-t.* A maga nemében igen meleg, forró, tüzes. *Égető napsugarak.* Átv. ért. ami tűz gyanánt a testeket elkoptatja, föleméezti. *Égető szerek.* Különösen, az érzékeket éles fájdalommal sértő. *Égető kinok.* Ez ily összetételekben: *szénégető, téglaégető, mészégető, szeszégető,* jelent személyt, ki az illető tárgyak égetésével foglalkodik.

ÉGÈTT, (ég-ètt) mn. és fn. tt. *égètt-et.* Tűz által föleméeztett, elhamvasztott. *Égett házak.* Mint főnév jelent személyt, kinek házát, vagyonát a tűzvész elpusztította. *Szegény égettek számára segélypénzt gyüjteni.*

ÉGÈTTBOR, (égètt-bor) ösz. fn. Általán égetés által készített szeszes ital, különösen, pálinka gabonából, törkölyből, gyümölcsből stb.

ÉGEVÉNY, (ég-e-vény) fn. tt. *égevény-t*, tb. *—ék.* Égő anyag, égő test; ami ég, ami a nap hevétől szárad, kiaszik; kiszáradt mező, telek. Oly képzésü s értelmü, mint: *aszovány.*

ÉGEVÉNYES, (ég-e-vény-es) mn. tt. *égevényes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Kiégett, kiszáradt, a nap hevétől kiaszott. *Égevényes mezők, rétek.*

ÉGFORGÁS, (ég-forgás) ösz. fn. Az égi testek járása, az égnek, napnak, holdnak, csillagoknak látszólagos mozgása, keringése a föld körül.

ÉGGOLYÓ, (ég-golyó) l. ÉGGÖMB.

ÉGGÖMB, (ég-gömb) ösz. fn. Mesterséges gömb-, vagy golyó-alakú készület, melyen az égi vonalak, vagyis körök följegyezvék, s a csillagok aránylagos távolságban és nagyságban kijelölvék. V. ö. FÖLDGÖMB.

ÉGGÖNCZ, (ég-göncz) ösz. fn. l. ÉGSARK.

ÉGHAJLAT, (ég-hajlat) ösz. fn. l. ÉGALJ.

ÉGHAJLATTAN, (ég-hajlat-tan) ösz. fn. Éghajlatok különféleségét, minemüségeit tárgyazó ismeretek tana.

ÉGHETŐ, (ég-het-ő) mn. tt. *éghető-t.* Ami tüzet foghat, meggyúladhat, meg- vagy eléghet. *Éghető anyagok, testek.*

ÉGHETETLEN, (ég-het-etlen) mn. tt. *éghetetlen-t*, tb. *—ék.* Ami meg nem gyúladhat, meg- vagy el nem éghet. *Éghetetlen kőnemek.* A székelyeknél divatozik *éktelen* (= szörnyü) helyett is.

ÉGHETŐSÉG, (ég-het-ő-ség) fn. tt. *éghetőség-ét.* Valamely testnek tulajdonsága, melynél fogva tüzet foghat, eléghet.

ÉGI, (ég-i) mn. tt. *égi-t*, tb. *—ek.* Égből való, felsőbb világi; égben levő, lakó; égen látszó, föltünő. V. ö. ÉG. *Égi tünemény. Égi háboru. Égi jegyek, jelek. Égiek, égi lakosok. Égi madarak.*

„Földiekkel játszó
Égi tünemény.“ Csokonai.

„Az égi madarak,
És erdei vadak
Őtet imádják
És magasztalják.“
Karácsony. ének.

„Mezőben állok én,
Szívemben égi bék.“
Erdélyi János.

ÉGÍV, (ég-ív) ösz. fn. 1) Égbolt, l. ezt. 2) Szivárvány, mely ívalakban tünik fel az égen.

ÉGIVIRÁG, (égi-virág) ösz. fn. Búzavirág, égszinü kék virág. Székely szó.

ÉGJEL, (ég-jel) ösz. fn. Égen vagy égben látszó rendkivüli tünemény, melyet a nép holmi jövendő események jele gyanánt szokott venni. Máskép: *égi jel.*

ÉGKÁRPIT, (ég-kárpit) ösz. fn. Az égboltozatnak képesebb és költőibb kifejezése. L. ÉGBOLTOZAT. *Az égkárpiton ragyogó csillagok.*

ÉGKÖR, (ég-kör) ösz. fn. Így nevezik a csillagászok azon körvonalakat, melyeket az ég terén képzeletben vonnak, s melyeket a földtekére is alkalmaznak, hogy azok által az égi testek járását, állapotát stb. pontosabban meghatározhassák. Illyenek: az egyenlítő, délkör, állatkör stb.

ÉGLAKOS, (ég-lakos) ösz. fn. Ki az égben, vagy inkább mennyben lakik; mennyország választottja.

ÉGLEIRÁS, (ég-le-irás) ösz. fn. l. ÉGRAJZ.

ÉGLEL, (ég-lel) áth. m. *églel-t.* Győr vidékén am. szóval bánt, ingerel, éget. Vagy talán szóbeli bökdösésre vonatkozólag am. *öklel, éklel?*

ÉGMÉNY, (ég-mény) l. ÉGEVÉNY.

ÉGNÉZŐHAL, (ég-néző-hal) ösz. fn. Tengeri kisded hal, aránylag nagy, széles fejjel, melynek szemei feje tetején vannak, mintha az eget nézné. (Uranoscopus).

ÉGNYILÁS, (ég-nyilás) ösz. fn. Nyilás, rés, hasadék az ég felhői között, vagy a sürü erdőség nyilásai közöl kilátszó égrész.

ÉGŐ, (ég-ő) mn. tt. *égő-t.* 1) Ami tüzet fogva ég. *Égő ház. Égő gyertya, fáklya. Égő áldozat. Égő üszők.* 2) Átv. ért. élesen kinzó, megható. *Égő szerelem. Égő fájdalom.*

„Szállj s beszéld el égő szenvedélyem."

Gyulai.

3) Lánghoz, tüzhöz hasonlóan világitó, fénylő. *Égő szemek. Égő veres haj.*

ÉGŐDÖZ, l. ÉGÉDÉZ.

ÉGŐGYANTA, (égő-gyanta) ösz. fn. Gyanta, melyet égetni lehet.

ÉGÖV, (ég-öv) ösz. fn. Tulajd. az éggömbnek azon része, mely két egyenközü körvonal között vagyon, s mely a napjárás közelsége vagy távolsága szerént határoztatik meg. Öt égöv vagyon: *két hideg, két mérsékelt, és egy forró* égöv. Ez átvitetik a földre is, mely szinte öt övre osztatik fel, az úgynevezett *napforditók és földsarki* körvonalak által. *Forró égöv* van a két napforditó között; *mérsékelt égövek* a napforditók és földsarki vonalak között; *hideg égövek* a földsarki vonalak, és földsarkak között.

ÉGRAJZ, (ég-rajz) ösz. fn. Az égi testeknek, és hozzájok tartozó tüneményeknek leirása. *Tudományos égrajz. Népszerü égrajz.* Jelent, némelyek szerént, égabroszt is, l. ÉGABROSZ.

ÉGSARK, (ég-sark) ösz. fn. Az ég tengelyének két végső pontjai vagy gönczei. *Éjszaki égsark. Déli égsark.* V. ö. ÉGTENGELY.

ÉGSZAK, (ég-szak) l. ÉGTÁJ.

ÉGSZAKADÁS, (ég-szakadás) ösz. fn. l. FÉLHŐSZAKADÁS.

ÉGSZÉLESSÉG, (ég-szélesség) ösz. fn. Az ég valamely pontjának, vagy égi testnek távolsága az égi egyenlitőtől. *Éjszaki égszélesség. Déli égszélesség.* V. ö. ÉGYENLITŐ.

ÉGSZÍN, ÉGSZINÜ, (ég-szín v. -szinü) ösz. mn. Olyan szinü, mint a tiszta ég színe szokott lenni, azaz égi kék. *Égszin szemek. Égszinü posztó.* Az elsőbb szó főnév is. V. ö. SZIN.

ÉGTÁJ, ÉGTÁJÉK, (ég-táj v. -tájék) ösz. fn. Bizonyos tája az égnek, különösen azon tájak, hol a nap fölkel, lemegy, delel és déltől legtávolabb esik. *Keleti, déli, nyugoti, éjszaki égtáj.*

ÉGTEKE, (ég-teke) ösz. fn. l. ÉGGÖMB.

ÉGTENGÉLY, (ég-tengely) ösz. fn. Azon képzelt vonal, mely körül az egész égkör forogni gondoltatik, s mely egyik égsarktól vagy göncztől a másikig az égkör középpontján keresztül nyúlik.

ÉGTORNÁCZ, (ég-tornácz) ösz. fn. Mennyország előcsarnoka, tornácz a valódi menny bemenetele előtt. Egyházi ért. hol a Megváltóban hitt ó testamentomi atyák lelkei tartózkodtak, mig Jézus halála által a valódi mennybe nem jutottak. Ugyan ide jutnak a régi szent atyák tanítása szerént a keresztség nélkül megholt kisdedek is. (Limbus).

ÉGTUDOMÁNY, (ég-tudomány) ösz. fn. Rendszeres ismeretek az égi testekről, azok mozgásairól, s egymásközti viszonyaikról.

ÉGTÜNEMÉNY, (ég-tünemény) ösz. fn. Tünemény, mely a levegőben, vagy égi testek körül mutatkozik, milyenek pl. a hulló csillagok, tüzes sárkányok, üstökösök stb.

ÉGÚR, (ég-úr) ösz. fn. Így nevezik némelyek a Jupiter nevü bujdosócsillagot.

ÉGÚT, (ég-út) ösz. fn. Így nevezik a csillagászok a tiszta éjjeli közép égen látszó, fehér, s rendetlenül elterjedő huzásokat, melyeket a végetlen távolságban levő égi testek sokasága képez, máskép: *tejút*, s némely vidéken a köznép nyelvén: *szalmás út*, vagy *hadak útja.*

ÉGVÉNY, (ég-vény) fn. tt. *égvény-t*, tb. *—ék.* A vegyészetben az *alkali* nevü éleg (l. ÉLEG) magyar neve, mely t. i. a vízben könnyen felolvad; íze lúgnemü és maró tulajdonságú, az állati szerves szöveteket feldúló hatással, sok kék növényt zöldre, a sárga kémpapírt barnára, a savak által megvörösödött kémpapírt kékre változtatja, s a legerősebb alj (basis). Ilyen a haméleg, szikéleg, lavéleg stb. (Török József).

ÉGVÉNYÉS, (ég-vény-és) mn. tt. *égvényés-t*, v. *—et*, tb. *ek*. Égvénytartalmu, égvénynyel vegyített. *Égvényes testek*. V. ö. ÉGVÉNY.

ÉGVÉNYÍT, ÉGVÉNYIT, (ég-vény-ít) áth. m. *égvényít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valamely testet égvénynyé alakít, változtat.

ÉGVÉNYITÉS, (ég-vény-it-és) fn. tt. *égvényités-t*, tb. *—ék*. Vegyészeti működés, mely által valamely test égvénynyé alakíttatik. V. ö. ÉGVÉNY.

ÉGVILLANÁS, (ég-villanás) ösz. fn. Általán fel- és hirtelen eltünő fény az égen; különösen, oly fényesség, mely éjjel felhőtlen égen villan föl.

ÉGVIZSGÁLÁS, (ég-vizsgálás) ösz. fn. Tudományos működés, mely az égi testek mozgásait, s azok tüneményeit fürkészi és meghatározza. Máskép: *csillagászat*.

ÉGVIZSGÁLÓ, (ég-vizsgáló) l. CSILLAGÁSZ.

ÉGVIVÓ, (ég-vivó) ösz. fn. Átv. ért. személy, ki az egeket vívja, ki az ég ellen harczol, Isten ellen zendülő, pártütő. Ilyenek voltak a régi költők szerént a mesés óriások.

ÉGZENGÉS, (ég-zengés) ösz. fn. Szelídebb értelemben am. égdörgés, mennydörgés.

ÉGZÖRGÉS, (ég-zörgés) ösz. fn. l. ÉGDÖRGÉS.

ÉH, (1), mn. tt. *éh-et*. Étel, táplálék után vágyó; étel nélkül szükölködő. Régiesen: *eh*, l. EH, (3). *Éh farkas. Mint az éh farkas, úgy várja*. (Km.) *Éh borjú. Nem sokat ugrándozik az éh borjú*. (Km.) *Éh legyek, éh szúnyog. Az éh szúnyog jobban csíp*. (Km.) Mondják különösen arról, ki még az nap mitsem evett. *Éh gyomorral lenni. Éh gyomorral járulni az Úr vacsorájához*.

„Éh gyermekeinket maszlagon
Hízlalta pribégjeivé.“ Kazinczy.

„A hullám, s éh halseregek kapkodtak utánok.“
Czuczor.

Jelentése főleg a *h* betűben rejlik, mely a természetet utánozva lehelést, lihegést, erős kivánást jelent; innen az *áh*, *áhit* stb. szók is. Különben gyökeleme azon *é*, mely az *észik* igéjé, mennyiben az éhség *evési* vágyat jelent. Hasonló eszmei öszvefüggés látszik a latin *ed-o* (eszem) és *es-ur*... között. Törököl *acs* v. *ads* am. éhes.

ÉH, (2), fn. tt. *éh-ét*. Azon kellemetlen érzés, midőn az üres gyomor enni kíván, s táplálék nélkül szükölködik. *Éhet csillapítani. Éhen* v. *éhhel halni. A jó szakács ritkán hal meg éhhel*. (Km.) *Jó a gombócz éhről* (éh ellen), *a gödör szélről, a guba dérről*. (Km.) Ezen eredeti rövid állapotában ritkán használtatik, s helyette gyakrabban *éhség* szóval él a szokás.

ÉHEN, (éh-en) ih. Étel után vágyva, s a nélkül szükölködve. *Éhen lenni, szenvedni. Éhen, szomjan dolgozni. Éhen meghalni. Kurta ebéd után éhen maradni. Éhen kórász* (néhutt: *—kórész* v. *kórás*) = éhen kódorgó, éhen bolygó (Kriza J.).

ÉHES v. EHES, (éh-es v. eh-es) mn. tt. *éhés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Kinek gyomra az ételt kivánja, s jelennen nincs mit ennie. *Éhes, mint a farkas. Rátartós, mint az éhes czigány. Kenyérhéj is mézes falat gyanánt esik az éhes embernek. Az éhes farkasnak élesebb a körme. Nem kérdi az éhes has, hányat ütött az óra*. (Km.). Oly képzésü, mint a tájdivatos *ihas* (szomjas) az *iszik* törzstől vagy *i* gyöktől.

ÉHESÉDIK, (éh-és-éd-ik) k. m. *éheséd-tem, —tél, —étt*. Éhes kezd lenni, az ételt mindig jobban és jobban kivánja; ürül a gyomra. *Erős munka, sok járáskelés, hosszas nemevés után éhesedni*.

ÉHESSÉG, (éh-es-ség) fn. tt. *éhesség-ét*. Éhes állapot, midőn valaki éhben szenved. Mint tárgyilag vett értelmü szótól különbözik az alanyilag vett *éhség*.

ÉHEZÉS, (éh-éz-és) fn. tt. *éhezés-t*, tb. *—ék*. Étel utáni erős vágyás.

ÉHEZIK, (éh-éz-ik) k. m. *éhez-tem, —tél, —étt*. Ételt, táplálékot kiván a gyomra; eledel nélkül szükölködvén, kellemetlen érzésben szenved. *Megéhezik*. Átv. ért. valamire szertelenül, felette vágyik, s ekkor áthatólag használják. *Éhezi, szomjuhozza a dicsőséget*.

ÉHEZŐ, (éh-éz-ő) mn. tt. *éhező-t*. Eledel után vágyó, étel nélkül szükölködő. *Éhező szegények, koldusok. Nehéz éhező embernek a várakozás*. (Km.).

ÉHEZTET, (éh-éz-tet) áth. m. *éheztet-tem, —tél, —étt*, par. *éheztess*. Valakit éhezni kényszerít; az étel, táplálék után vágyódónak enni nem ad, elvonja tőle az eledelt. *Éheztetni a cselédeket*.

ÉHEZTETÉS, (éh-éz-tet-és) fn. tt. *éheztetés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valakit éheztetünk. V. ö. ÉHEZTET.

ÉHGYOMOR, (éh-gyomor) ösz. fn. Gyomor, mely az napon még semmi eledelt nem vett be. *Éhgyomorral nehéz kapálni. Éhgyomorra venni be az orvosságot. Ebédig éhgyomorral lenni*.

ÉHHEL, (éh-vel) ih. Eledel nélkül, táplálék hiánya miatt. *Éhhel veszni, éhhel halni*. Közönséges kiejtésben egy *h*-val használtatik: *éhel*.

ÉHHELHALÁS, (éhhel-halás) ösz. fn. Borzasztó, és kinos halál neme, midőn valaki az állati életre legszükségesebb táplálék hiánya miatt elvesz. *Nagy nyavalya az éhhelhalás*. (Km.).

ÉHHELHOLT, (éhhel-holt) ösz. mn. 1) Aki táplálék hiánya miatt elvész. 2) Igen éhes, étel után fölötte vágyó, kiéhezett szegény.

ÉHKOPP, (éh-kopp) ösz. fn. Az *éh* vagy *éhség* szónak nyomatékos és tréfás változata. *Bántja az éhkopp*.

ÉHKÓR, (éh-kór) ösz. fn. A gyomornak rendkivüli emésztő ereje, s mintegy kórállapota, midőn az ételben telhetetlen.

ÉHKÓROS, (éh-kóros) ösz. mn. Telhetetlen zabáló, ki alighogy jól lakott, már ismét enni vágyik.

ÉHLÁZ, (éh-láz) ösz. fn. Változó láz neme, midőn a beteg a lázroham alatt rendkivül éhezik, s nem képes éhségét lecsillapítani. (Febris famelica).

ÉHOM, (éh-om, némelyek véleménye szerént nem egyéb, mint az öszvehúzott *éhgyomor*). Leginkább csak *ra* felható raggal használják. *Éhomra inni valamit. Úr vacsoráját éhomra kell venni*, l. ÉHGYOMOR. Némely tájakon *éjom*, *éjomra*, innen : *éjomét*. (Tiszavidéki szó) am. reggeli, közönségesen : fölöstököm.

Rokonnak látszik vele a német *Hun-ger* első tagja.

ÉHORVOSLÁS, (éh-orvoslás) ösz. fn. Az éhkórban, éhlázban szenvedők gyógyitása.

ÉHSÉG, (éh-ség) fn. tt. *éhség-ét*. 1) Állapot, midőn valaki éhben szenved. V. ö. ÉH. *Jó fűszerszám az éhség*. (Km.) 2) Csapás, midőn egész vidékek, tartományok, országok a szükséges tápla hiányában szenvednek, s az emberek számosan elvesznek, vagy legalább elnyomorodnak miatta. *Nevekedik vala pedig naponként az éhség az egész földön*. (Káldi, Mózs. I. 41. 56.) *Azonközben az éhség az egész földet igen gyötri vala*. (Káld. Mózs. I. 43. 1.).

„A döghalált és éhséget
Tőlünk távoztasd.“
(Egyh. ének).

ÉHSZÜKSÉG, (éh-szükség) ösz. fn. Az élet fentartására legszükségesebb eledelek hiánya, nagyban, országosan véve. *Éhszükség ellen intézkedő felsőbb rendeletek*.

ÉHŰL v. **EHŰL**, (éh-ül) önh. m. *éhül-t*. Gyomra kiürülvén az ételt kivánni kezdi. *Kiéhül*, *megéhül*.

ÉHÜLÉS, (éh-ül-és) fn. tt. *éhülés-t*, tb. *—ék*. Szenvedő állapot, midőn valaki éhül. *Megéhülés*.

ÉHÜLTET, (éh-ül-tet) áth. m. *éhültet-tem*, *—tél*, *—ett*. Mást éhülni kényszerít. Másképen és szokottabban : *éheztet*.

ÉHVELHALÁS, (éhvel-halás) lásd : ÉHHELHALÁS.

—ÉI, több birtokra vonatkozó rag, öszvetévén az *é* birtokragból és *i* hangból, mely ismét vagy a többes *k* hangot képviseli, vagy a hosszú *é* (= e-e = ez-je)ben levő egyik önhangzóval együtt, mint kettőzött hang, többséget jelent. V. ö. Előbeszéd 161. és 162. lapjait.

ÉJ, fn. tt. *éj-et* v. *—t*, tb. *—ek*. Azon idő, mikor a nap a láthatárról lehajlik s azon alul van, s a földtekének azon félgömbén, melyen tartózkodunk, semmi testet meg nem világitanak sugarai. Ellentéte : *nap*, *nappal*. *Éjnek sötétsége. Éjnek derekán, közepén. Éjre beszállani a fogadóba. Egyik éjtől a másikig. Éjről éjre*.

„Sötét az éj, s én egyedül
Tébolygok itt kormában.“
Kisfaludy S.

„Az éj sötétét tiszta nap
. . . . . váltja fel.“ Kazinczy.

Köz nyelvben a nép e szép rövid kifejezés helyett a hosszabb *éjszaka* v. *éjtszaka* szóval él rendesen, de az irói, és müvelt beszédben eredeti jogát már visszanyeré. Hasonlít hozzá a török *lejl* és finn *yö*, *yo*, *wei*, wogul *ji*, osztyák *ei*. Mennyiben az éj mint sötétség a testeket mintegy elfödi, rokonítható a *héj* szóval, s úgy látszik, hasonló eszmeviszony van a latin *nox* és *nubo*, *nubes*, *nubilus*, s másfelül a héjat, takarót jelentő *nux*, *nucleus* között is.

ÉJBOGÁR, (éj-bogár) ösz. fn. Bogárfaj, melynek szárnyai sötét éjben tűz gyanánt fénylenek, máskép : *Sz. János bogara*.

ÉJBOLONDJA, (éj-bolondja) l. ÉJBOLYGÓ.

ÉJBOLYGÓ, (éj-bolygó) ösz. fn. Idegkóros személy, ki éjjel álmából fölkel, zárt szemekkel járkál, s különféle dolgokat végez, a nélkül, hogy mindezekről öntudata volna, de ha nevén szólitják, vagy nagyobb zaj van körülte, fölébred. Másképp : *holdkóros*, *hóbolygó*, *höbölygő*, *alvajáró*.

ÉJDARAB, (éj-darab) ösz. fn. A festészek és rézmetszőknél jelent oly képet, mely úgy adatik elé, miként éjjel, pl. a holdvilágnál, szokott látszani.

ÉJEDÉNY, (éj-edény) ösz. fn. Vizelésre, különösen éjnek idején használtatni szokott edény.

ÉJEGYEN, (éj-egyen) ösz. fn. l. ÉJNAPEGYEN.

ÉJEL, (éj-el) önh. m. *éjel t*. Valahol az éjt tölti, eltölti. *Eltévedvén, a pusztaságon volt kénytelen éjelni. A pásztorok barmaik mellett éjelnek*. Ellentéte : *napol*.

ÉJELÉDIK, (éj-el-éd-ik) k. l. ÉJJELÉDIK.

ÉJELÉZ, (éj-el-éz) önh. m. *éjeléz-tem*, *—tél*, *ett*. 1) Az éjet rendesen vagy többször valahol tölti. *A baromörök szabad ég alatt éjeleznek*. 2) Éjjelenként virraszt.

ÉJELLIK, (éj-el-lik v. éj-ell-ik) k. m. *éjell-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Az idő éjre válik; a nap mindig mélyebb- és mélyebben jár a látkör alatt.

ÉJENKÉNT, (éj-en-ként) ih. Éjeken keresztül, több éjjel, éjről éjre. *Éjenként bezárni a ház kapuját. Éjenként kártyaasztalnál ülni. Az én ágyamban éjenként kerestem, kit szeret az én lelkem*. (Káldi Salam. éneke 3. 1.).

ÉJENT, (éj-ent) ih. Megfelel e kérdésre : *mikor?* am. éjjel, éjnek idején, midőn éj van.

ÉJENTE, (éj-en-te) l. ÉJENT. Némelyek hibásan öszvezavarják ‚éjenként‘ szóval, mint ‚naponta‘ és ‚naponként‘ szókat is.

ÉJENTI, (éj-en-t-i) mn. tt. *éjenti-t*, tb. *—ek*. Ami éjent, éji időben történik. *Éjenti kalandozások*.

ÉJFAGY, (éj-fagy) ösz. fn. Fagy, mely éjjel támad, nappal pedig elmulik, mint őszszel és tavaszszal szokott lenni.

ÉJFÉL, (éj-fél) ösz. fn. Az éji időnek kellő közepe, azon időpont, mely a nap nyugta és fölkelte közepett van; midőn a nap az ellenkező félgömbön legmélyebben jár, s a mi láthatárunktól legtávolabb esik. Ellentéte : *dél*. *Éjfél előtt; éjfél után. Éjfélt*

kiált az őr, vagy, kukorikol a kakas. Éjfélig virrasztani. Éjfélkor fölkelni.

„Kemény tél van, nagy zivatar,
Üvölt, ordít a felszél;
Tép, és szakgat, kapkod, csapkod,
S közel vagyon már éjfél."
Kisfaludy S.

ÉJFÉLI, (éj-féli) ösz. mn. Éjfélkor történő; éjfélre vonatkozó. *Éjféli kakasszó. Éjféli őrkiáltás. Éjféli mise.*

ÉJFÉLKOR, (éj-fél-kor) ösz. ih. Éjfél idején, midőn éjfél van. *Éjfélkor is kukorikolnak a kakasok.*

ÉJFÉLTÁJBAN, (éj-fél-tájban) ösz. ih. Éjfél körül; valamivel éjfél előtt, vagy éjfél után.

ÉJGÖNCZ, (éj-göncz) ösz. fn. Az éggömb, vagy földteke tengelyének éjszak felé néző végpontja, éjsark.

ÉJGÖNCZI, (éj-gönczi) ösz. mn. Éjgönczöt illető, arra vonatkozó; éjgönczön levő. *Éjgönczi csillag. Éjgönczi tünemények.* V. ö. ÉJGÖNCZ.

ÉJGYERTYA, (éj-gyertya) ösz. fn. Éji világításul, pl. betegeknek szolgáló vékony belü gyertya.

ÉJGYERTYATARTÓ, (éj-gyertya-tartó) ösz. fn. Sajátságos alakú gyertyatartó, melyben éjgyertyát égetnek. V. ö. ÉJGYERTYA.

ÉJHA, (éj-ha) isz. Meglepés, váratlan nagy hatás következtében kitörő indulatszó. *Éjha! ez ám valami! Éjha! ühü!*

ÉJHAL, (éj-hal) ösz. fn. Így neveztetnek azon halak, melyek nappal nyugton vannak, s éjjel keresik étköket. (Pisces nocturni).

ÉJHÁLT, (éj-hált) ösz. mn. Székely szó. Ami éjen át tartójában maradott. *Éjhált víz. Éjhált nyál. Kenje az éjhált nyállával s meggyavül* (meggyógyúl. Kriza János).

ÉJHIMLŐ, (éj-himlő) ösz. fn. Pörsenéses kihányás, mely éjjel támad, vagy éjjelenként erősebben üt ki. (Epinyctis).

ÉJHOLLÓ, (éj-holló) ösz. fn. Gémfaj, mely éjjel szokott repkedni, és eledelt keresni. (Ardea nycticorax).

ÉJHOZÓ, éj-hozó) ösz. mn. Ami éjt eszközöl, éjt csinál. *Éjhozó sötétség.* Átv. ért. ami az éj közeledését jelenti; homályt, sötétséget terjesztő. *Éjhozó komor fellegek. Éjhozó denevérek.*

ÉJHURUT, (éj-hurut) ösz. fn. Hurutféle bántalom, mely az illető beteget éjjel nyugtalanítja.

ÉJI, (éj-i) mn. tt. *éji-t*, tb. *—ek.* Éjben történő, éjjel létező, működő; éjre vonatkozó. *Éji utazás. Éji homály. Éji madarak. Éji kóborló, kalandor.*

ÉJING, (éj-ing) ösz. fn. Hálóing, melyet valaki lefekvéskor vesz magára, s reggel ismét levet.

ÉJJEL, (1), (éj-vel) ih. Éj idején, mikor éj van. *Éjjel alunni, nappal dolgozni. Éjjel nappal.*

ÉJJEL, (2), (éj-vel) fn. tt. *éjjel-t*, tb. *—ék.* Használják az *éj* szó helyett, tehát am. éji idő, oly alkotású mint *nappal. Éjjelig mulatni valahol. Az éjjelt ébren tölteni. Éjjelre beszállni valahová. Se éjjelem se nappalom.*

„Ha nap lenne szerelmemből
So'sem lenne tudom éjjel,
Megállnék a rózsám felett
Örök lánggal, örök fénynyel."
Tóth Kálmán.

ÉJJELĖDIK, (éj-vel-ėd-ik) k. m. *éjjelėd-tem, —tél, —ėtt.* Az idő éjre hajlik, éj kezd lenni; a nap alább-alább megy az ellenkező látkörön. Ellentéte: *nappalodik.*

ÉJJELĖNKÉNT, (éj-vel-ėn-ként) ih. l. ÉJENKÉNT.

ÉJJELĖZ, (éj-vel-ėz) önh. m. *éjjelėz-tem, —tél, —ėtt.* 1) Az éji időt valahol eltölti. *Szabad ég alatt éjjelezni.* 2) Munkában éjjel fárad. *Némely írók, tudósok sokat éjjeleznek.*

ÉJJELĖZÉS, (éj-vel-ėz-és) fn. tt. *éjjelėzés-t*, tb. *—ék.* 1) Az éjjelnek, éji időnek valahol eltöltése. *Szabad ég alatti éjjelezés.* 2) Éjjeli virrasztás, valamivel éjen általi foglalkodás. *Éjjelezéssel elrontani egészségét.*

ÉJJELĖZŐ, (éj-vel-ėz-ő) mn. tt. *éjjelėző-t.* 1) Éjjel virrasztó, fenlevő, valamely foglalatosságban fáradó. *Éjjelező tudós. Éjjelező őrök, sütők.* 2) Éjjeli csavargó, kalandozó, ábrándozó.

ÉJJELI, (éj-vel-i) mn. tt. *éjjeli-t*, tb. *—ek.* Éji időben történő, létező; éji időre vonatkozó, azt illető. *Éjjeli zene, mulatság. Éjjeli munka. Éjjeli tünemények az égen. Éjjeli álom. Éjjeli dőzsölés. Éjjeli edény.*

ÉJJELIBÚTOR, (éjjeli-bútor) ösz. fn. A székelyeknél am. macska.

ÉJJELJÁRÓ, (éjjel-járó) ösz. fn. Éji kalandor, éji csavargó, dőzsölő.

ÉJJELLÁTÓ, (éjjel-látó) ösz. mn. és fn. Aki vagy ami éjjel is lát.

ÉJKALAÚZ, (éj-kalaúz) ösz. fn. A tengeri hajósok eszköze, mely megmutatja, mennyivel áll az éjszaki csillag magasabban vagy mélyebben, mint a göncz pontja, s a hely szélességét, és éjjeli órát meghatározza.

ÉJKÓBOR, (éj-kóbor) ösz. fn. Éji csavargó, kalandozó.

ÉJKÓBORLÁS, (éj-kóborlás) ösz. fn. Éji csavargás, kalandozás.

ÉJKERENGŐR, (éj-kerengő-őr) ösz. fn. Őr, kerülő, ki éjen által körüljárja a várost, falut, tábort stb.

ÉJKÖPENY, ÉJKÖPÖNYEG, (éj-köpeny v. —köpönyeg) ösz. fn. Könnyű pongyola palást, milyent különösen a hölgyek estve és reggel kényelemből viselnek.

ÉJLÁMPA, (éj-lámpa) ösz. fn. Lámpa, melyet éjen által a hálószobában, a beteg mellett stb. égetni szokás.

ÉJLEPKE, (éj-lepke) ösz. fn. Nagyobbféle lepkefaj, mely éjjelenként röpköd; *boszorkánypille.* (Phalaena).

ÉJMADÁR, (éj-madár) ösz. fn. Így neveztetnek általán azon madárfajok, melyek éjjel röpködnek, ragadoznak, nappal pedig veszteglenek, ilyenek: a baglyok, denevérek stb. Átv. ért. éjjeli csavargó, dombérozó, kalandor.

ÉJMELLÉNY, (éj-mellény) ösz. fn. Mellény, melyet éjszakára lefekvéskor veszünk magunkra.

ÉJMUNKA, (éj-munka) ösz. fn. Akármiféle kézi vagy szellemi munka, melyet valaki éj idején végez, éji munka.

ÉJMUZSIKA, (éj-muzsika) ösz. fn. Muzsika, melyet valakinek kedveskedésből vagy tiszteletből éjjel tesznek. Szebb és szokottabb neve: *éji zene.*

ÉJNAPEGYEN, (éj-nap-egyen) ösz. fn. Az évnek azon ideje, midőn az éj és nap egyforma hosszaságuak, mi földövünkön esztendőben kétszer, u. m. tavasz és ősz kezdetén történik, s akkor a nap az egyenlitő fölött áll. Az első *tavaszi*, a másik *őszi* éjnapegyennek neveztetik. (Aequinoctium).

ÉJNAPEGYENLŐSÉG, ÉJNAPEGYEZÉS, l. ÉJNAPEGYEN.

ÉJOM, (éj-om) l. ÉHOM.

ÉJOMÉT, (éjom-ét) ösz. fn. A Tisza s különösen Szatmár vidékén am. reggeli evés, fölöstököm, amit t. i. éjomra v. éhomra eszünk.

ÉJÓRA, (éj-óra) ösz. fn. 1) Óramű, mely az éji időpontokat a hold és csillagok sugarai által mutatja, mint a napi időpontokat a *napóra.* 2) Éji időmérték, éjjeli óra.

ÉJŐR, (éj-őr) ösz. fn. Személy, ki bátorság végett éjjel virraszt, és felvigyáz. *Városi, falusi éjőrök.* Németesen: bakter.

ÉJPILLE, (éj-pille) ösz. fn. l. ÉJLEPKE.

ÉJRETESZ, (éj-retesz) ösz. fn. Retesz az ajtókon vagy ajtózárakon, melyet belülről éjjelre előtolunk, hogy kivülről senki be ne jöhessen.

ÉJRUHA, (éj-ruha) ösz. fn. Általán mindenféle ruha, mélyben vagy éjjel hálunk, vagy kényelemből estve lefekvés előtt, s reggel fölkelés után járunk kelünk, ilyenek: *a hálósüveg, hálóköntös, hálóing* stb.

ÉJSARK, (éj-sark) l. ÉJGÖNCZ.

ÉJSÖTÉT, (éj-sötét) ösz. mn. Olyan sötét, mint az éj szokott lenni. *Éjsötét pincze, kamara, folyosó.*

ÉJSÜVEG, (éj-süveg) ösz. fn. Hálósüveg, hálósipka, melyet éjjel, vagy lefekvés előtt, s fölkelés után kényelemből viselnek.

ÉJSZAK, (éj-szak) ösz. fn. Az égnek azon tájéka, mely a délnek, délszaknak, vagyis azon égtájnak, hol reánk nézve a nap legmagasabban szokott állni, ellentétetik. *Éjszakkal a dél, kelettel a nyugot áll szemközt. Éjszak felé lakó népek. Éjszakról fuvó hideg szél.*

„Hideg szél fúj éjszak felől
A lelkem is fázik belöl." Népd.

Átv. ért. jelenti a földnek azon részét, tartományait, melyek az éjsark felé esnek, különösen Európában Oroszországot, Svécziát, Norvégiát stb.

ÉJSZAKA, (éj-szaka) ösz. fn. Azon időköz, melyet rövidebben éjnek hivunk. V. ö. ÉJ. *Téli, nyári, hosszú, rövid, sötét, holdvilágos, csillagos éjszaka. Jó éjszakát!*

„Sötét éjszakában jártam
Ragyogó csillagot láttam."
Pásztori dal.

Szabatosan véve, különbözik: *éjtszaka,* l. ezt.

ÉJSZAKAI, (éj-szakai) ösz. mn. Éjjeli, éji időben történő, azt illető, arra vonatkozó. *Éjszakai kicsapongások, lopások. Éjszakai olvasás, irás. Éjszakai álom.*

ÉJSZAKAMERIKA, (Éj-szak-Amerika) ösz. fn. Amerikának azon része, tartományai, melyek éjszak felé feküsznek, milyenek pl. az úgynevezett szabad álladalmak.

ÉJSZAKAMERIKAI, (éj-szak-amerikai) ösz. mn. Éjszakamerikából való, azt illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó stb. *Éjszakamerikai hajók, kereskedők, termények, kézmivek.*

ÉJSZAKÁNKÉNT, (éj-szakán-ként) ösz. ih. l. ÉJENKÉNT.

ÉJSZAKÁZ, (éj-szakáz) ösz. önh. m. *éjszakáztam, —tál, —ott.* 1) Az éjszakát valahol eltölti. *Mezőn éjszakázni.* 2) Éjszaka fenn van, valamit dolgozik.

ÉJSZAKÁZÁS, (éj-szakázás) ösz. fn. tt. *éjszakázás-t,* tb. *—ok.* 1) Az éjszakának valahol eltöltése. 2) Éjszaka idején virrasztás, munkálkodás. *Ezen könyv sok éjszakázásba került.*

ÉJSZAKCSILLAG, (éj-szak-csillag) ösz. fn. Azon csillag, mely az éjsarkhoz, éjgönczhöz legközelebb áll. Ami földtekénkre nézve éjszakcsillagnak mondatik a kis medve v. kis gönczöl farkában látszó csillag, mely t. i. a föld éjszaki sarkához legközelebb állani látszik. (Stella polaris).

ÉJSZAKFÉNY, (éj-szak-fény) ösz. fn. Tüzes, égi tünemény, mely rendesen mindjárt napnyugot után az éjszaki hidegebb vidékeken látható, s hirtelen vörös színben tün fel, s belőle világos fénysugarak lövelnek elé, néha alább délfelé is elterjed. (Aurora borealis).

ÉJSZAKFÖLDI, (éj-szak-földi) ösz. mn. és fn. Éjszakról való, éjszaki tartományok lakosa.

ÉJSZAKI, (éj-szaki) ösz. mn. Éjszakról való, azt illető, arra vonatkozó. *Éjszaki medve. Éjszaki tenger. Éjszaki népek, tartományok. Éjszaki szél.*

ÉJSZAKKELET, (éj-szak-kelet) ösz. fn. Az égnek azon tájéka, mely éjszak és kelet között van. Szorosb ért. azon pont az égen, mely éjszakról kelet felé véve 45 foknyi távolságra esik.

ÉJSZAKKELETI, (éj-szak-keleti) ösz. mn. Éjszakkeletről jövő, onnan való, azt illető, arra vonatkozó. *Éjszakkeleti szél.* V. ö. ÉJSZAKKELET.

ÉJSZAKMUTATÓ, (éj-szak-mutató) ösz. fn. Igen szükséges eszköz a tengerészeknél, mérnököknél stb. Áll egy delejzett (magneseztett) tűből, mely szelenczébe van harántékosan állítva, s abban szüntelen rezegve egyik csúcsával mindig éjszak felé fordúl, s arra szolgál, hogy a világ tájékait pontosan mutassa. (Acus magnetica). V. ö. DELEJTŰ.

ÉJSZAKNAK, (éj-szaknak) ih. Éjszak felé tartott irányban. *Éjszaknak menni. Éjszaknak irányozni a hajót.*

ÉJSZAKNYUGOT, (éj-szak-nyugot) ösz. fn. Az égnek azon tájéka, mely éjszak és nyugat között fekszik, vagy határozottabban szólva, azon pont, mely éjszaktól nyugat felé 45 foknyi messzeségre van.

ÉJSZAKNYUGOTI, (éj-szak-nyugoti) ösz. mn. Éjszaknyugotról jövő, azt illető, arra vonatkozó. *Éjszaknyugoti szél.* V. ö. ÉJSZAKNYUGOT.

ÉJSZAKRA, (éj-szakra) ösz. ih. Éjszak felé, éjszaki táj felé. *Éjszakra hajózni.* V. ö. ÉJSZAK.

ÉJSZAKRÓL, (éj-szakról) ösz. ih. Éjszak felől, éjszaki tájról. *Éjszakról fúj a szél. Éjszakról tóduló vándor népek.*

ÉJSZAKVIDÉKI, (éj-szak-vidéki) ösz. mn. Éjszaki tartományból, vidékről való, ott lakozó. *Éjszakvidéki népek.*

ÉJTENÉJJEL, ÉJTENÉJTSZAKA, (éjten-éjjel v. —éjtszaka) ösz. ih. Éjnek közepén, legkésőbb éjjel.

ÉJTNAP, (éjt-nap) ösz. ih. Éjjel nappal, azaz mindig, szakadatlan időfolyamban. Röviditése *éjt-napot* vagy *éjt-napon* öszvetételnek. V. ö. ÉJTSZAKA.

ÉJTSZAKA, (éjt-szaka) ösz. ih. Éjjel, éj folytában, mig az éj tart. Olyan mint : *nyaratszaka, teleszaka* stb. *Éjtszaka elszöktek a foglyok. Éjtszaka utazni. Egész éjtszaka tánczolni.* Egyébiránt használják főnevül is : *éjtszakát, éjtszakák* stb. lásd : ÉJSZAKA.

A közbe eső *t* vagy határozói rag, mint *n*-vel együtt *éj-ent* szóban is, vagy pedig az *idő* szó öszvehuzása ; az első esetben teljesen kiegészitve volna : *éjent szaka*, a másikban *éj-idő-szaka.* Mindkettő helyes értelmü ; de a ‚szak' szónak ragozott minősége (szaka) azt látszik mutatni, hogy inkább az utóbbi öszvetétel áll. Egyébiránt ‚szaka' alanyeset szintén vétethetnék határozónak, mint *kor* (éjfélkor, tavaszkor) *nap* (minap, tegnap, holnap) szók is.

ÉJVAKSÁG, (éj-vakság) ösz. fn. A szemkórnak egyik neme, midőn a szembetegnek úgy tetszik, mintha valamely mocsok, hályogforma akadály lebegne előtte, estve pedig és éjjel, midőn mások még valamit látnak, ő épen nem lát. Népnyelven : *farkas sötétség.*

ÉJVARJÚ, (éj-varjú) l. ÉJHOLLÓ.

ÉJVÁZ, (éj-váz) ösz. fn. Éjjeli kisértet. l. KISÉRTET.

ÉJVILÁG, (éj-világ) ösz. fn. Világitó, melyet éjen által égetünk, milyenek, az éjgyertya, éjlámpa ; mécs. *Éjvilágnál virrasztani a betegek mellett.*

ÉJVIRÁG, (éj-virág) ösz. fn. Általán azon növénynemek, melyek virágszirmai éjjel szoktak kinyilni. Különösen, keletindiai növény, melynek virága estve nyílik, s éjhosszant szép fehér szinben ragyog. (Nyctanthos. L.)

ÉJVISZKETEG, (éj-viszketeg) ösz. fn. l. ÉJHIMLŐ.

ÉJZÁR, (éj-zár) ösz. fn. l. ÉJRETESZ.

ÉJZENE, (éj-zene) ösz. fn. Zene, melylyel egy vagy más tekintetből, pl. neve napján valakinek késő estve vagy éj idején lakása előtt, vagy közelében barátai vagy tisztelői kedveskedni szoktak.

ÉK, (1), fn. tt. *ék-et.* 1) Hosszukás és keskeny, lapos test, mely egyik vége felé mindig vékonyabb és vékonyabb lesz, s hézagok szilárd betöltésére, mint boltozatok épitésére, különösen annak elkészülte után bezárására, illetőleg végső megerősitésére szolgál, szintén kemény testek hasogatására stb. is igen alkalmas. Így a balták, fejszék alakja is, valósággal ékszerű. *Fa ék, kö ék, vas ék. Éket hegyezni, éket verni. Ékkel erősiteni a boltokat. Ékkel hasogatni a fákat.* Némelyek szerént a másik *ék* szótól megkülönböztetés végett : *ik.* De ez nem kapott lábra. 2) Irásban a leírt ékhez hasonló hosszukás vonás, mely által némely hangzókat jegyzünk meg, különösen a magyarban a hosszúkat, pl. *á, é, í, ó, ú, ő, ű.*

Rokonok vele a latin *acuo, acus, aculeus,* a hellén ἀχέω, ἀκάχω, αἰχμη, ἀκωκή (hegy, Spitz), a német *Achel, Ecke, Hacke* stb.

ÉK, (2), fn. tt. *ék-et.* 1) Tulajdonsága valamely testnek, melynél fogva az vagy alakra, vagy anyagra nézve, különösen a szemeknek tetszőleg ki van csinosítva, czifrázva, drágán kimesterkélve. *Ék a ruhán, fegyveren, bútorzaton. Ékkel ellátott tükörráma.* 2) Drágaság, drágaszer, mely jelesképen a testnek és öltözetnek díszesítésére szolgál, milyenek a drága gyürük, gyöngyök, karpereczek stb. 3) Átv. ért. a szónoki és költői előadásnak, nyelvnek válogatott szókból, kifejezésekből álló tulajdonsága. Közbeszédben a nép *ék* helyett rendesen *ékesség* szót használ.

Rokon vele a magyar *ég* (ige) ; így a franczia *briller, (brillant)* és *brûler* is egy eredetűeknek látszanak, (talán πύρ szótól). Lehet *ék* fordítva a *kecs, kéj* gyöke : *ké* is.

—ÉK, (1), névképző, mely mind vastag- mind vékonyhangu törzsekhez ugyanazon önhangzóval járul. 1) Némely önálló nevekből képez főneveket, mint : ágy-ék, lágy-ék, zsomb-ék (domb-ék) táj-ék, árny-ék, szárny-ék, mell-ék, nehez-ék. 2) Elvont gyökökből : dér-ék, fen-ék, vid-ék, ker-ék, faz-ék. 3) *Ad ed* képzőjü önható igékből : akad-ék, marad-ék, fakad-ék, szakad-ék, nyilad-ék, hullad-ék, hasad-ék, szüred-ék, reped-ék, persed-ék, dőled-ék, töred-ék stb. 4) Másnemű, részint önálló, részint elvont igékből : habar-ék, kavar-ék, vakar-ék, takar-ék, fogyat-ék, borít-ék, toporz-ék, mosad-ék, ivad-ék, kever-ék, vezet-ék, ellenz-ék, terít-ék, fenyít-ék, ereszt-ék, rekeszték, verít-ék, fest-ék, ért-ék, mért-ék, mened-ék, zsi-

rad-ék, ajánd-ék, szánd-ék, szurd-ék, szerd-ék, morzsal-ék, toldal-ék, hántal-ék, söpred-ék, tördel-ék, esől-ék, mosl-ék stb. Hanem némely megelőző *t* vagy *d* és *l* inkább a törzshöz tartozik, ha szinte ez önállólag nem is mindig van szokásban, pl. töred-ék, szán-d-ék, nyoma-t-ék, ver-ít-ék, mos-ad-ék, zsír-ad-ék, söpr ed-ék stb. V. ö. —DÉK. 5) Némely vastaghangu származékokban az *é* átváltozik *o*-ra, mint: mar-ék mar-ok, szánd-ék szánd-ok, szurd-ék szurd-ok, ajándék ajánd-ok, faz-ék faz-ok, hajl-ék hajl-ok. 6) Eléjön —*alék*, —*elék* öszvetett képzőben is, mint tart-alék, ad-alék, tölt-elék, főz-elék.

Mi elemzését illeti, az önálló igékből képzett ilyetén szók jelentéséből kitünik, hogy az *ék* eredetileg öszvetett képző a módosúlt részesülői képző *é* (= *ó*, *ő*) és *k* elemekből, s értelme: oly valami, oly dolog, oly tárgy, oly szer, mely az illető ige működése által ered, létesül, pl. *akad-ék* = akadó vagy akadást okozó valami; *marad-ék* = maradó vagy maradt valami; *hullad-ék* = hulladó vagy elhulladt, *reped-ék* = repedő vagy repedt, *ellenz-ék* = ellenző valami. Mennyiben a *ki* névmás régiesen nem csak személyről, hanem dologról is mondatott, valószinü, hogy ezen képzőben a *k* am. *ki* = *mi*, pl. *ivadék* = ivad-ó-ki = ivad-ó-mi, *döledék* = döled-ö-ki = döled-ö-mi, *boríték* = borít-ó-ki = borít-ó-mi. Hasonlóan elemezhetők: *kerék* = ker v. kör alakú mi; *zsombék* = zsomb, azaz dombhoz hasonló mi; *nehezék* = nehéz mi. Az altaji nyelvek némelyikében gyakran eléjön ezen szó, rag vagy csak toldalék alakban, pl. a törökben *kardas-in-ki* = testvéré-ki vagy —mi, *benim-ki* = enyém-ki v. —mi. Eléjön ezen *k* (uk, ük, ïk, ik) rag, és (ak, ek, ku, kï stb.) képző a törökben több más esetben is, pl. *bil-d-üg-üm* = tudt-om (mintegy tud-at-ék-om), *je-m-ek* ét-ek, *otur-ak* = szék (otur-mak am. leülni), *uju-ku*, alvás (szundék) stb. V. ö. —ÉKÉNY.

—ÉK, (2), öszvehúzott rag rendszerént két rövid *e*-ből, de másokból pl. a+i, a+é, *e*+*j*+*e*-ből is, a végső mellett *k* állván; pl. *kefék* = kefe-ek, *lelék* = lele-ék (inveniebam) és *lele-ek* (invenerunt), *látszék* = látsza-ik, *láték* = láta-ék, *kérnék* = kérne-j-ek.

—ÉK, (3), több személyt jelentő rag személynevek és némely személynévmások mellett, t. i. jelenti mindazokat együtt véve, kik a megnevezett személylyel vérségi, vagy családi, vagy más társadalmi viszonyban állanak, magát az illető személyt is bele értve, pl. *Kazinczy-ék*, *biró-ék*, *Péter-ék*, *barátom-ék*, *bátyám-ék*, *uram-ék*. (Eszterházy Miklós leveleiben gyakran eléjön), am. Kazinczy, biró, Péter, barátom, uram családja vagy háznépe vagy ügyfelei, magával Kazinczyval, a biróval, Péterrel stb. -vel együtt. Ez vagy öszve van téve a birtokos *é*-ből és többesi *k*-ból, vagy ami hihetőbb ezen *ék* maga az *ők* szó, tehát: *Kazinczy-ők*, *biró-ők*, *Péter-ők*. Leginkább megerősíti ezen véleményt azon körülmény, hogy *Péter-é-k* alakban (mint öszvetételben) Péter maga benne nem foglaltatnék, pedig az általános gyakorlat szerént ő is benne foglaltatik. Ellenben *enyém-ek*, *miénk-ek* alakokban, melyek az elemzés szerént azt jelentik enyém-ök, mienk-ők. (V. ö. ENYÉM), az *én* és *mi* valósággal nincs is benne foglalva, se elemzésileg, se gyakorlatilag.

—ÉK, (4), tájdivatos igerag *ük* helyett. Torkos Sándor tanúsága szerént a göcseji nyelvjárásban szokott alakok: *teszszék* (= teszszük), *tegyék* (= tegyük), *kírgyék* (= kérjük).

ÉKÁGYÚ, (ék-ágyú) ösz. fn. Ágyú neme, melyet hátulról töltenek, s keskeny alakja miatt szoros várművekben kényelmesen használhatnak.

ÉKALAKÚ, (ék-alakú) ösz. mn. Minek ék formája van, mi úgy van készítve, mint az ék, l. ezt. *Ékalakú bástyaszög. Ékalakú földcsúcs.* Másképen: *ékded*.

ÉKÁRU, (ék-áru) ösz. fn. Drágakövek, gyöngyök, melyek különösen öltözet és test díszesítésére használtatnak.

ÉKÁRUS, (ék-árus) ösz. fn. Ékárukat készítő, ékárukkal kereskedő.

ÉKASZTAL, (ék-asztal) ösz. fn. Öltözködők asztala, a ruha és test díszesítéséhez, felcziczomázásához kellő szerekkel ellátva.

ÉKCSONT, (ék-csont) ösz. fn. Így neveztetnek a bonctanban azon csontok, melyek alakra nézve ékhez hasonlók. Különösen a koponya alsó részének egyik csontja. (Os sphenoideum).

ÉKEL, (ék-el) áth. m. *ékel-t*. Ékkel hézagot csinál, valahová éket ver be. *Követ ékelni a bolthajtásba. Megékelni a tágan álló fejszenyelet. Ékelni, beékelni a töltött ágyúkat, mozsarakat.* V. ö. ÉK 1) és BEÉKEL.

—ÉKEL, (ék-el) ösz. képző pl. *pöf-ékel*, *jajvesz-ékel* szókban; a gyakorlatos *gál*, *gél*, vagy *agol*, *egél* képzőkkel ugyanaz.

ÉKELÉS, (ék-el-és) fn. tt. *ékelés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit ékelünk. V. ö. ÉKEL.

—ÉKÉNY, —ÉKONY, (ék-ony) ösz. képző, mely igékből oly mellékneveket alkot, mely ezaz igében kifejlett cselekvényre hajlamot vagy hajlandóságot, szokásos könnyüséget fejeznek ki, (mind jó, mind rosz értelemben), pl. *feled-ékeny*, a kinek a feledségre hajlama van, ki valamit könnyen feled; *termékeny*, a mi bőtermési alkatrészekkel bír; *töredékeny* vagy újabb módositással: *törékeny*, ami könnyen törik; *hajlékony*' ami könnyen hajlik; *aluszékony*, alvásra hajlandó, sokat alvó s képes kifejezéssel: tunya, lassú, hanyag (mint az álmos ember). Újabb időben számos új szók alakúltak ezen képzővel, pl. *enged-ékeny*, *tev-ékeny*, *hisz-ékeny*, *tetsz-ékeny*, *csal-ékony*, *mul-ékony*, *mozg-ékony*. Némi áttétellel (*n* vagy *ny* és *k* helycserélésével) egyezik az *ánk*, *énk* képzővel, innen *félénk* és *félékeny* mind a régibb, mind az újabb nyelvben divatosak s hasonló jelentésüek.

Értelemben rokon vele az —*atag*, —*eteg* képző, melynek utóbbi része —*ag*, —*eg* csakugyan hangban is rokon az —*ék* raggal.

Némelyek hajlandók hinni, hogy ezen *—ékény*, *—ékony* képző a részesülői *ó, ő*, és *könnyü* (vagy *könynyen*) szókból alakúlt, pl. feledő-könnyü, (azaz könynyen), termő-könnyü, félő-könnyü.

A törökben is eléjön ezen képző mind egyszerü *k, ak, ek* stb. mind öszvetettebb *kan, ghan, gien* alakban, pl. *kork-mak* (félni) *kork-ak* (félénk v. félékeny), *isle-mek* (tenni) *isle-k* (tevékeny), *unut-mak* (feledni) *unutghan* (feledékeny), *ötle-mek* (dalolni, énekelni) *ötle-gen* (dallos, daloló).

ÉKES, (ék-es) mn. tt. *ékes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Általán, ami ékkel bír, minek éke van. V. ö. ÉK, 3), 4). Különösen 1) valami szép v. drága szerrel czifrázott, csinosított, diszített. *Virágokkal ékes hajfürtök. Gyöngygyel ékes nyak, gyürüvel ékes ujjak. Ékes öltözet, fegyver, bútorok.* 2) Átv. ért. mondják a beszédről és irásmódról, mely válogatott szókból, kifejezésekből, mondatokból áll, mely a képes kifejezéseket, szónoki és költői szabadabb fordulatokat használja. *Ékes beszéd, ékes mondás. Ékes szólás. Ékes toll.*

ÉKESÉDIK, (ék-es-éd-ik) k. m. *ékeséd-tem*, *—tél, —étt.* Ékes szépségüvé lesz. V. ö. ÉKES.

ÉKESEN, (ék-es-en) ih. 1) Ékkel, ékszerekkel ellátva, díszítve. *Ékesen elkészitett öltözék. Ékesen bútorozott szobák. Ékesen öltözött hölgy.* 2) Átv. ért. válogatott szókkal, kifejezésekkel, mondatokkal. *Ékesen beszélni, szónokolni, irni.*

ÉKESGET, (ék-es-get) áth. és gyakor. m. *ékesget-tem, —tél, —ett.* Valamit ékkel, ékszerekkel czifrázgat, díszítget, ékessé teddegel. *Ékesgetni magát, öltözetét. Ékesgetni a termet, bútorokat. Szép mondatokkal ékesgetni a beszédet.*

ÉKESGETÉS, (ék-es-get-és) fn. tt. *ékesgetés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit ékesgetünk. V. ö. ÉKESGET. *Szobák, bútorok ékesgetése. Hajak, öltözékek ékesgetése.*

ÉKESÍT, ÉKESIT, (ék-es-ít) áth. m. *ékesít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Ékessé tesz, szépít, diszít. V. ö. ÉKES. *A hajfürtöket gyöngyökkel, a nyakat aranylánczczal, a karokat drága pereczekkel ékesíteni.* Átv. ért. jelessé, kedvessé, becsessé, dicséretessé tesz. *A szorgalom ékesíti az ifjút. A nőt ékesíti a szemérem. A beszédet ékesítik a képes kifejezések, jeles mondatok* stb. Öszvetételekben : *fölékesít, kiékesít.*

ÉKESÍTÉS, ÉKESITÉS, (ék-es-ít-és) fn. tt. *ékesítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valakit v. valamit ékesítünk. V. ö. ÉKESÍT.

ÉKESÍTETLEN, ÉKESITETLEN, (ék-es-ít-etlen) l. ÉKESÍTLEN.

ÉKESÍTÉTT, ÉKESITÉTT, (ék-es-ít-étt) mn. tt. *ékesítétt-et.* Ami ékessé van téve; díszített, czifrázott. *Gyöngyökkel, aranynyal ékesített ruha.*

ÉKESÍTLEN, (ék-es-ít-len) mn. tt. *ékesítlen-t*, tb. *—ék.* Ami nincs ékesítve, kiékesítve; egyszerü, nem czifra pongyola. *Ékesítlen teremek, öltözékek. Ékesítlen beszéd.* Mint határozó annyit tesz : ékesítlenül, ékesség nélkül.

ÉKESKÉDÉS, (ék-es-kéd-és) fn. tt. *ékeskédés-t*, tb. *—ék.* Állapot, midőn valaki v. valami külső ék, dísz, czifraságok által kitünik, ragyog, fénylik.

ÉKESKÉDIK, (ék-es-kéd-ik) k. m. *ékeskéd-tem*, *—tél, —étt.* Ékszerek, díszitések, czifraságok által kitünik, fénylik, ragyog. *Nagy ünnepélyek alkalmával ékeskednek a főurak és hölgyek.* Átv. ért. jeles tulajdonságokkal kitünik, fénylik, bír. *Nagy tudománynyal, erényekkel ékeskedni.*

ÉKESKÉDŐ, (ék-es-kéd-ő) mn. tt. *ékeskédő-t.* Ékkel, ékszerekkel, ékes készülettel fénylő, kitünő. Átv. ért. jeles. *Nagy észszel, tudománynyal és erénynyel ékeskedő férfi.*

ÉKESSÉG, (ék-es-ség) fn. tt. *ékesség-ét.* 1) Tulajdonság, melyet valakinek vagy valaminek ékszerek kölcsönöznek. 2) Magok azon ékszerek, díszeszközök, melyek valakit v. valamit széppé, kitünővé, fényessé tesznek. 3) Átv. ért. kitünő jelesség, szépség. *Beszéd ékessége. A szép templomok a város ékességei.*

„Egek ékessége, földnek dicsősége,
Magyarok asszonya, királynéja."
Egyh. ének.

ÉKESSÉGÉS, (ék-es-ség-és) mn. tt. *ékességés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Ékességekkel teljes, gazdag, ékszerekkel diszített, igen ékes.

ÉKESSÉGTELEN, (ék-es-ség-te-len) mn. tt. *ékességtelen-t*, tb. *—ék.* Ékesség nélkül levő. V. ö. ÉKESSÉG.

ÉKESSÉGTELENÜL, (ék-es-ség-te-len-ül) ih. Ékesség nélkül, nem diszítve, föl nem cziczomázva, egyszerü külsővel és alakban; pongyolán.

ÉKESÜL, ÉKESÜL, (ék-es-ül) önh. m. *ékesül-t.* Ékes alakot ölt, ékessé válik. *Kiékesül, neki ékesül, fölékesül.*

ÉKESSZÓLÁS, (ékes-szólás) ösz. fn. 1) Szónoki tehetség és ügyesség másokat valamiről meggyőzni, és valamire rábeszélni, megindítani. 2) Mesterség, mely azon szabályokat adja elő, melyek szerént beszélnünk kell, hogy másokat meggyőzzünk és megindítsunk. (Eloquentia).

ÉKESSZÓLÁSI, (ékes-szólási) ösz. mn. Ékesszólást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Ékesszólási szabályok, gyakorlatok.*

ÉKESSZÓLÓ, (ékes-szóló) ösz. mn. Ékes beszéd által másokat meggyőző, és valamire rábeszélő, megindító. *Ékesszóló követ, egyházi szónok.*

ÉKETLEN, (ék-et-len) mn. tt. *éketlen-t*, tb. *—ék.* 1) Ami ékkel megerősitve nincs. *Éketlen fejszenyél.* 2) Amely önhangzó ék nélkül áll, p. o. *éketlen a, e, o.* 3) Amit ékszerek, czifraságok nem tüntetnek ki; egyszerü, nem czifra, nem ékes. *Éketlen öltözék, nyak, karok.* V. ö. ÉKTELEN.

ÉKEZ, (ék-ez) áth. m. *ékez-tem, —tél, —ett* par. *—s.* 1) Ékkel erősít, beciptet. L. ÉKEL. 2) A

hangzókat hosszú vonással megjegyzi. 3) Ékszerekkel, czifraságokkal díszít, ékessé tesz. *Fölékez.*

ÉKEZÉS, (ék-ez-és) fn. tt. *ékezés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit ékezünk. V. ö. ÉKEZ.

ÉKEZET, (ék-ez-et) fn. tt. *ékezet-ét.* A hosszú hangzó megjelölésére szolgáló vonás.

ÉKEZETLEN, (ék-ez-et-len) mn. tt. *ékezetlen-t*, tb. *—ék.* 1) Ami ékféle toldalékkal erősítve nincs. *Ékezetlen fejszenyél.* 2) Vonással nem jegyzett. *Ékezetlen* v. *rövid önhangzók.*

ÉKEZÉTT, (ék-ez-étt) mn. tt. *ékezétt-et.* 1) Amit ékféle toldalékkal erősítettek. 2) Vonásféle ékkel jegyzett. *Ékezett önhangzók.*

ÉKFARKÚ, (ék-farkú) ösz. mn. Minek ékalakú farka van.

ÉKÍT, ÉKIT, (ék-ít) áth. m. *ékít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s.* l. ÉKESÍT.

ÉKÍTÉS, ÉKITÉS, (ék-ít-és) l. ÉKESITÉS.

ÉKITMÉNY, (ék-it-mény) fn. tt. *ékitmény-t*, tb. *—ék.* Ékesitő alakzat, czifrázat, valamely testen vagy öltözéken, bútoron stb. cziczoma, diszítmény.

ÉKITVÉNY, (ék-it-vény) l. ÉKITMÉNY.

ÉKIZÜLÉS, (ék-izülés) ösz. fn. Csont izülése, azaz öszvekapcsolódása, midőn egyik csont a másikba ék gyanánt, mozdulatlanul be van csíptetve, pl. a fogak az állcsontba.

ÉKIZÜLET, (ék-izület) ösz. fn. Csontszerkezet, melynél fogva egyik a másikba ék gyanánt bele szorúl.

ÉKKŐ, (ék-kő) ösz. fn. Ékalakúra faragott kő, melylyel az építészek a boltivet bezárják. Szélesb ért. minden kődarab, melynek alakja ékded.

ÉKMŰ, (ék-mű) ösz. fn. Fából, csontból, szaruból, kőből, aranyból stb. készített mű, mely kitünőleg csinos, szép, czifra alakja által díszül, ékességül használtatik.

ÉKMŰÁRU, (ék-mű-áru) ösz. fn. Eladó, vásárra kitett mindenféle ékmű.

ÉKMŰÁRUS, (ék-mű-árus) ösz. fn. Kalmár, kereskedő, ki ékműveket árul.

ÉKSÉG, (ék-ség) fn. Helyesebben és szokottabban l. ÉKESSÉG.

ÉKSZABÁSU, ék-szabásu) ösz. mn. Mi ék formára van kiszabva, alakítva. *Ékszabásu csuklya.* V. ö. ÉK, (1).

ÉKSZEG, (ék-szeg) ösz. fn. Ékdeddé faragott, öntött, vert szeg, melyet valamely résbe erősítésül becsíptetnek, vagy hasításra használnak.

ÉKSZEKRÉNYKE, (ék-szekrényke) ösz. fn. Kis szekrény, melyben ékszereket, drágaságokat, pl. nyaklánczokat, gyöngyöket, gyürüket stb. tartanak.

ÉKSZÉR, (ék-szér) ösz. fn. 1) Általán minden ékmü, mely csinos, czifra, díszes alakjánál fogva kitünik és kedveltetik, milyenek a csontból, szaruból, barna rézből stb. készitett ékmüvek. 2) Drágaságok, pl. gyöngyök, gyürük, lánczok, melyek a test vagy öltözék ékesitésére használtatnak.

ÉKSZÉRÁRU, (ék-szér-áru) l. ÉKMŰÁRU.

ÉKSZÉRÁRUS, (ék-szér-árus) lásd : ÉKMŰÁRUS.

ÉKTELEN, (ék-te-len) mn. tt. *éktelen-t*, tb. *—ék.* 1) Formátlan, idomtalan, helytelen, rút, csúnya, illetlen. *Éktelen szabásu ruha.* 2) Szertelen, mód nélküli, mértéket haladó szörnyű. *Éktelen harag. Éktelen lárma. Éktelen nagy ember. Éktelen száj, fülek, lábak.* Tájdivatosan mindenféle nagyitásra is használják. *Éktelen szép.* Mint határozó annyit tesz : éktelenül, ékesség nélkül, idomtalanul, helytelenül; szertelenül.

ÉKTELENÉDIK, (ék-te-len-éd-ik) k. m. *éktelenéd-tem*, *—tél*, *—étt.* Éktelenné, azaz formátlan, idomtalan alakuvá lesz. *Eléktelenedik.*

ÉKTELENÍT, ÉKTELENIT, (ék-te-len-ít) áth. m. *éktelenít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s.* Éktelenné, azaz formátlanná, idomtalanná, rúttá, csunyává tesz. *Nagy vörös orr ékteleníti arczát. Púpos hát ékteleníti termetét.*

ÉKTELENÍTÉS, ÉKTELENITÉS, (ék-te-len-ít-és) fn. tt. *éktelenítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valaki v. valami éktelenné, idomtalanná, csúnyává tétetik.

ÉKTELENSÉG, (ék-te-len-ség) fn. tt. *éktelenség-ét.* 1) Formátlanság, idomtalanság, helytelenség, rutság. *Termetnek éktelensége.* 2) Szertelenség, mód nélküliség. *Éktelenség a haragban, lármában.*

ÉKTELENÜL, (1), (ék-te-len-ül) ih. Szertelenül, mód és mérték nélkül; csunyául, rútul. *Éktelenül nevetni, hazudni. Éktelenül ordítozni.*

ÉKTELENŰL, ÉKTELENÜL,(2), (ék-te-len-ül) önh. m. *éktelenül-t.* Éktelen, azaz formátlan, idomtalan alakot ölt, csunyára változik el. *Eléktelenül.*

ÉKTOLL, (ék-toll) ösz. fn. Piperetoll, dísztoll, melylyel a fövegeket, fejkötőket ékesíteni szokták.

ÉKTŰ, (ék-tű) ösz. fn. Tűalakú ékszer, hajfürtökbe, mellre stb. való. *Arany, gyöngyös, gyémántos ektű.*

ÉKŰL, (ék-ül) önh. Szokottabban l. ÉKESÜL.

ÉKVÉSŰ, (ék-vésü) ösz. fn. Vésű a famívesek-nél, melynek ék alakja van, s használják lyukak kivágására, simításra stb. (Stemmeisen).

ÉL, (1), fn. tt. *él-t*, tb. *—ék.* 1) Tulajd. ért. valamely eszköznek, szerszámnak, fegyvernek vékonyra köszörült, simított, alakított széle, vége, mely által valamit metszeni, vágni, hasítani stb. lehet. *Kés, fejsze, beretva, kard, olló, gyalú éle. Kicsorbúl, kitörik, elvásik, elkopik az éle. Két élű fegyver, pallos.* A vadászok nyelvén a vadmacskának *élei* (Fänge) vannak, nem fogai. 2) Valaminek kiálló, kitünő vége, csúcsa, keskenyebb oldala. *Élére állítani a deszkát. Élére esni. Élére* v. *élire verni az aranyakat*, azaz felállítva egymáshoz szorítani; átvitt értelemben : rakásra gyüjteni. *Arcz éle.* 3) Átv. ért. főhely, főnökség, vezérség. *A hadsereg, pártütés élén állani.* 4) Az észre és észmüvekre alkalmazva jelent fínomságot, meglepő

gondolatot, mely egyszersmind érzékenyen hat. *Ész éle. Elmésség, epigramma, gúnyvers éle.* Sajátságok : *Éllel állítani össze a dolgokat,* azaz homlokegyenest. *Éllel féllel. Éllel veszélylyel.*

Származékai : *élcz, éles, életlen, élez* stb.

Rokon vele a szanszkrit *vil,* am. metsz, vág, a török *bile-mek*, am. élezni, élesítni, (éles a törökben *keskin*, *kesz-mek* igétől) franczia *fil* (többek közt am. penge éle).

ÉL, (2), önh. m. *él-t.* 1) Szélesebb ért. hatás, működés, erő, mozgás által lételének jeleit adja. *Élnek a szellemek. Él a lélek. Él az Isten. Él még a magyarok Istene*, vagy : *Él még a régi Isten.* (Km.) *Él minden porczikája.* 2) Szorosb ért. oly erővel és tehetségekkel van ellátva, melyeknél fogva önként mozog és érez; továbbá saját változásainak, működéseinek okait magában, szervezetében foglalja. Amaz értelemben él az ember, és élnek minden állatok; de a növényekben az önkéntesség, vagyis az önkéntes mozgás és érzés hiányzik. *Sokáig, vagy rövid ideig élni. Nem élhetünk mindörökké e földön. A halak a vízben élnek, a madarak a levegőben. Aki fél, az él.* (Km.) *Ez a fa nem él.* Némely természeti testeknél csak a mozgékonyságot jelenti : *élő víz*, *élő kút.* 3) Van, létezik, meg nem halt. *Él magyar, áll Buda még.* (Kisf. K.). *Ő még él. Még ős* (vagy *szép) apja is él.* 4) Átv. ért. mondjuk az emberről, amennyiben az élet kényelmeit használja. *Jól, pompásan, fényesen, úriasan élni. Rosznúl, szegényűl, szükségben élni.*

„Úgy éltem, hogy életemet
Visszaélni ne bánnám,
Úgy éltem, hogy életemet
Végezni ne fájlalnám.“

Berzsenyi.

5) Segitő ragú névvel, am. valamit használ, hasznára fordít. *Borral, kávéval, orvossággal élni. Más tanácsával élni. Nem él vele, mint kajáriak a Jézus nevével.* (Km.) *Élni az alkalommal. Élni mások barátságával. Valakivel élni*, azaz együtt lakni, vagy nemileg közlekedni. 6) Felható ragu névvel : *kényére kedvére élni,* azaz kénye kedve szerént. 7) Néha tárgyesetet is vonz, pl. *Világát éli, egy századot általélt; életet él; más feleségét éli; több asszonyt élni.*

„Addig élem világom,
Mig tart szép ifjuságom.“ (Népd.)

„Vörös bársony süvegem
Most élem gyöngyéletem.“ (Népd.)

„Én szerettem meg a szép lányt,
Más éli véle világát. (Népd.)

„Láttam minden időszakaszt,
S minden földi láthatárt ;
Ha örök időket élnék,
Ezeknél többet nem érnék.“

Berzsenyi.

Öszvetételekben : *tulélni valakit vagy valamit. E csapást túl nem élem ; még sokáig elél ; az életre való ember a kőszikla tetején is elél*, (km.) ; *elélték vagy leélték a barmok a mezőt ; kiélni valakit mindenéből ; leélni életének legszebb éveit ; a jég hátán is megél,* (Km.); *megélni valamit ; megélem még én azt, hogy . . . visszaél ; át-* v. *általél* stb.

„Éljük át e kort egy pillanatban,
Mely gyönyörtől s üdvtől halhatatlan.“

Vörösmarty.

8) Tulajdonitó ragu névvel : *hazájának, embertársainak, barátinak élni*, azaz azok javára, hasznára, kedveért ; *hivatalának, a tudományoknak, művészetnek élni.* 9) Kiható ragu névvel : *máséból*, *magáéból*, *kézből, mesterségéből*, *hivatalából élni.* 10) Okadó ragu névvel : *élni halni a hazáért ;*

„Érted halok, érted élek
Száz leányért nem cseréllek.“

Csokonai.

11) Benmaradó ragú névvel : *Istenben élünk, vagyunk és mozgunk. Városban, barátságban, ellenkezésben élni.*

Származékai : *éled, élelem, élemény, élénk, éleszt, élet*, *éltet*, *élv* és ékvesztéssel : *eledel*, *eleven*, *eleség* stb.

Rokon vele a szanszkrit *il* [am. mozog, mozdít], mely teljesen egy eredetű s jelentésű a magyar *el* szóval ; továbbá közelebbről a góth *liban*, német *leben*, angol *live* s több számtalanok, melyek amazokkal azonosithatók. A finn nyelvben *elän* = élek, *eleskelem* éldegélek, *eletän* éltetek, *elo*, *elet*, *elame* élet. S a mennyiben a magyar *él* szótól, *eleség*, *eledel*, *élelem* s *élet* mint gabona stb. is származnak, nem hibázunk, ha ugyanitt a latin *alo* táplálom szót is megemlítjük. A khaldäai nyelven is *alla* v. *allah* am. gabona. (Berekszászi).

—ÉL,(1),vastaghangu párhuzamos társa : *—ál*, némely ékvesztő főneveket alkot igékből, mint : *föd-él* födelek, *köt-él* kötelek. V. ö. —ÁL, (1).

—ÉL,(2),vastaghangon : *—ál*, igemódosító második személyrag, mely részint öszvehuzás által képződik, mint : *mene-el menél, teve-el tevél, menne-el mennél, tenne-el tennél ;* részint puszta köz szokásból megnyujtott *el* helyett van. Részletesebben v. ö. —ÁL, (2) és —EL, (2).

—ÉL,(3), vastaghangu párhuzamos társa : *—ál*, igeképző, mint : *üldög-él*, *mendeg-él*, *kereng-él*, s *g* (vagy *k)* előhang nélkül : *mel-él*, *tök-él*, *seg-él* stb. V. ö. —ÁL, (3).

ÉLCZ, (él-cz) fn. tt. *élcz-et.* Mintegy az elme éle, vagyis az emberi léleknek igen fínomul hasonlító, s a hasonlitásban különösen jól találó tehetsége. *Jó élcz*, *rosz élcz. Személyes irónak vagy társalgónak fő kellékei a jó élczek.* Újabb szó, régebben : *elmésség* vagy *elménczség.*

ÉLCZES, (él-cz-es) mn. tt. *élczes-t*, tb. *—ek.* L. ELMÉS.

ÉLCZESKÉDIK, (él-cz-es-kéd-ik) l. ELMÉSKEDIK és ELMÉNCZKÉDIK.

ÉLDEGÉL, ÉLDEGÉL, (él-deg-èl v. él-deg-él) önh. m. *éldegél-t*. Szüken, nagy gonddal, ajjal bajjal él, eléL *Hásról hásra éldegel. Kenyéren, turón éldegel. Nyomorultan, betegeskedve csak eléldegel.*

ÉLDEGÉLÉS, ÉLDEGÉLÉS, (él-deg-él-és) fn. tt. *éldegélés-t*, tb. *—ék*. Szüken, nyomorultan, gondok közti sanyarú élés, tengődés.

ÉLDEL, (él-del) áth. m. *éldel-t*. Kéjt, gyönyört, örömet érez, azokat folytonosan vagy gyakran használja. *Éldelni a szép tavaszi napokat. Éldelni a farsangi mulatságokat. Éldelni a mezei élet örömeit.* Másképen : *élvez*.

ÉLDELÉS, (él-del-és) fn. tt. *éldelés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valamit éldelünk. V. ö. ÉLDEL.

ÉLDELET, (él-del-et) fn. tt. *éldelet-ét*. Kéj, gyönyör, mennyire azt bizonyos tárgyak benyomása által érezzük. *Jeles zenét, éneket hallani, valódi éldelet. Anyagi, szellemi, ártatlan, bünös, aláválo éldelet. Mennyei, felséges, dicső, művészi éldelet.* Másképen : *élv, élvezet*.

ÉLDELHETŐ, (él-del-het-ő) mn. tt. *éldelhető-t*. Amit éldelni, amiben érzékileg vagy szellemileg gyönyörködni lehet.

ÉLDŐDI, (él-dő-di) fn. tt. *éldödi-t*, tb. *—ek*. Tányérnyaló, aki mások asztalán élődik. Máskép : *élődi* v. *élősdi*.

ÉLECS, (él-ecs) fn. tt. *élecs-ét*. Oly élenyvegyület, mely kevesebb élenyt tartalmaz, mint az éleg, mely képes a savakkal egyesülni s felsőbb rendű vegyületet, t. i. sót alkotni. Göröglatin neve : oxydulum. (Török József). V. ö. ÉLEG.

ÉLED, (él-ed) önh. m. *éled-tem, —tél, —ètt* v. *—t*. 1) Állatokról szólva am. a holtnak látszó, vagy igen beteg, eléjult, ellankadt visszakapja érző tehetségeit, és mozgó erejét. *A vízből kihúzott ember éledni kezd. A szárazon heverő békák az esőre fölélednek.* 2) A növényeket illetőleg am. foganszik, növényi működése elkezdődik. *Élednek az ültetett fűzkarók. Esőben hamar megélednek a lebujtott virágok.* 3) Átv. ért. mozgásnak indúl, vesztegleni megszün. *Föléledt benne az utazási, tapasztalati vágy, ösztön. Föléledt benne a bátyavér.* (Km.).

ÉLEDÉS, (él-ed-és) fn. tt. *éledés-t*, tb. *—ék*. Állapot, midőn az állat vagy növény élni kezd, a belső működésnek, s illetőleg mozgásnak, érzésnek jeleit adja.

ÉLEDÉZ, (él-ed-éz) önh. m. *éledéz-tem, —tél, —ètt*, par. *—z*. Mindig jobban és jobban éled, az önkéntes mozgásnak és érzésnek hova tovább több jelei mutatkoznak rajta. Használják különösen, midőn többekről van szó. *Éledeznek a fojtóléges pinczéből kihúzott munkások. Éledeznek a mennykőcsapástól elkábultak.*

ÉLEDÉZÉS, (él-ed-éz-és) fn. tt. *éledézés-t*, tb. *—ék*. Lassanként folytonos éledés.

ÉLEDŐ, (él-ed-ő) mn. tt. *éledő-t*. Ami az életnek jeleit kezdi adni, ami érezni, mozogni, vagy belső erejénél fogva működni kezd. *Ájulásból éledő beteg. Éledő fák, virágok.*

ÉLEG, (él-eg) fn. tt. *éleg-ét*. Élenynyel bizonyos arányban vegyült egyesült test (oxydum), mely tehát széles értelemben minden élenyvegyületet jelent, s az ily értelemben vett élegek vagy *savak*, sav természetüek (acida), vagy *aljak* (bases), vagy *közönyösek*, azaz sem a savak, sem az aljak sajátságaival nem bírnak, s e két utolsó rendbeliek szükebb értelembeni élegeknek neveztetnek. Az alj természetü éleg a savakkal egyesülve, szinte úgy mint az élecs, sót képez.

(Török József tudor és tanár után. A vegytan ismerete kisebb nagyobb mértékben minden művelt földmivelőnek, iparosnak és kereskedőnek szükséges levén, az ebben előforduló lényegesebb műszókat, dolgozatainkban szintén fölvettük, s ebbeli munkánkban Török József tagtársunk kiváló segítséggel vala).

Nyelvészeti tekintetben, valamint az *éleny*-nek mint elemnek magyar elnevezése (l. ÉLENY és —ENY képző) igen szerencsésnek mondható, úgy az *éleg* szóban az *eg* képző az *egy* szóval rokonítható, (mint *egész* szóban is) és mint föntebb láttuk, egyesülést jelent, t. i. az éleny-nek más testtel, illetőleg más elemmel egyesülését, mely nyelvtanilag úgy alakúl, hogy mind az élenynyel egyesült elemet jelentő szó, mind maga az éleny elveszti elemi (any, eny) képzőjét (mint magában a valóságban is elemi természetét), és csak a két tőszó tétetik össze, az *él* tőszóhoz végül az *eg*, mint az egyesülést jelentő képző járulván; így lesz *hamany-* (kalium-)nak az *élenynyel* egyesüléséből : *ham-él-eg*, a *szikeny*-éből : *szik-él-eg*, *arany*-éból : *ar-él-eg*. Önként következik, hogy a mely elemek *any*, *eny* képző nélkül állanak, azok az öszvetételben is így maradnak, pl. *vas-éleg, réz-éleg*. Így tétetik össze az *élecs* szó is, melyben az *ecs* az egyesülésnek kisebb fokát jelenti, pl. *ar-élecs, vas-élecs, réz-élecs*.

ÉLEGÍT, (él-eg-ít) áth. m. *élegít-ètt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valamely elemet élenynyel vegyít, azaz vegyileg egyesít, mi által azon két test más alakú- s tulajdonságúvá leszen.

ÉLEGÍTÉS, ÉLEGITÉS, (él-eg-ít-és) fn. tt. *élegítés-t*, tb. *—ék*. Vegyészeti működés, midőn valamely elem élenynyel egyesíttetik.

ÉLEGÜL, (él-eg-ül) önh. m. *élegül-t*. Valamely elem élenynyel vegyül, azaz vegyileg egyesül. V. ö. ÉLEG.

ÉLEGÜLÉS, (él-eg-ül-és) fn. tt. *élegülés-t*, tb. *—ék*. Azon vegyfolyamat, mely közben az éleny más elemekkel egyesül. (Oxydatio).

ÉLELÉM, (él-el-ém) fn. tt. *élelmet*. Eledel; mindenféle enni való, táplálék, mely az állati élet fentartására szükséges. *Télrevaló élelmet betakarítani. Élelemmel ellátni a házat.*

ÉLELĖMADÓ, (élelėm-adó) ösz. fn. Adó neme, melyet némely országokban az élelmi szerektől fizetnek, fogyasztási adó.

ÉLELĖMALKU, (élelėm-alku) ösz. fn. Szerződés, mely szerént valakinek bizonyos időre, vagy halála napjáig élelmet igérünk, pl. élelemalku van a házassági kötésben, midőn a férj özvegyi kitartást igér nejének.

ÉLELĖMDÍJ, (élelėm-díj) ösz. fn. Jövedelem, melyet valakinek élelem fejében adnak.

ÉLELĖMGOND, (élelėm-gond) ösz. fn. Gond az élelmi szerek beszerzésében, a háznak szükséges táplálékkal ellátásában. *Az élelemgond, főleg a családatyát illeti.*

ÉLELĖMKERESET, (élelėm-kereset) ösz. fn. Akármiféle munka, foglalkodás, szolgálat, hivatal stb., mely által élelmi szükségeinket födözzük.

ÉLELĖMMÓD, élelėm-mód) ösz. fn. Azon eszközök, melyek által valaki a szükséges élelmi szereket beszerzi, milyenek, pl. a különféle mesterségek, szolgálatok, hivatalok stb. *Némely embernek többféle élelemmódja van.*

ÉLELĖMPÉNZ, (élelėm-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet valakinek asztaltartás helyett v. fejében adnak. *Élelempénzt adni a segédiróknak, inasoknak.*

ÉLELĖMSZĖR, (élelėm-szėr) ösz. fn. Mindenféle eledel, melylyel az állati élet fentartatik, különösen az emberek táplálékára beszerzett enni valók, pl. liszt, zsír, hús, burgonya stb.

ÉLELĖMTÁR, (élelėm-tár) ösz. fn. Tárház, melyben élelemszerek tartatnak, valamely nagyobb testület, intézet stb. számára. *Katonai élelemtár.*

ÉLELĖMVÁM, (élelėm-vám) l. ÉLELĖMADÓ.

ÉLELMES, (él-el-m-es) mn. tt. *élelmes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Élelemmel ellátott. *Élelmes vár, város.* 2) Ügyes, ki meg tudja élelmét keresni.

ÉLELMETLEN, (él-el-m-et-len) mn. tt. *élelmetlen-t*, tb. *—ék*. 1) Élelem hiányával, szűkében levő. *Élelmetlen szegény vidék.*

ÉLELMEZ, (él-el-m-ez) áth. m. *élelmez-tem, —tél, —ėtt*, par. *—s*. Élelemmel ellát; valamely testület, intézet, hely számára szükséges eleséget betakarít. *Élelmezni a városba szállított katonaságot.*

ÉLELMEZÉS, (él-el-m-ez-és) fn. tt. *élelmezés-t*, tb. *—ėk*. Cselekvés, mely által valamely testületet, intézetet, helyet élelemmel ellátunk. *Katonaság élelmezése. Várnak, városnak élelmezése.*

ÉLELMEZŐTISZT, (élelmező-tiszt) ösz. fn. Tisztviselő, kinek kötelessége valamely testületet élelemszerekkel ellátni. *Hadi élelmezőtisztek.*

ÉLELMI, (él-el-m-i) mn. tt. *élelmi-t*, tb. *—ek*. Élelemhez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Élelmi szerek, előkészületek.*

ÉLEM, (él-em) fn. tt. *élem-ét*. Csak származékaiban használt szó, am. kor, életkor, melyet leélünk, életfolyam. Származékai: *elemédik, élemėdės, élemėdétt, élemény, élemetes* stb.

ÉLEMĖDÉS, (él-em-ėd-és) fn. tt. *élemėdés-t*, tb. *—ėk*. 1) Korosodás, idősödés, vénülés. 2) Új életre kapás, magához jövés. V. ö. ÉLEMĖDIK.

ÉLEMĖDĖTT, (él-em-ėd-ėtt) mn. tt. *élemėdėttet*. Koros, idős, nem fiatal, meglett idejű, a vénséghez közelitő. *Élemedett férfi. Megélemedett.*

ÉLEMĖDIK, (él-em-ėd-ik) k. m. *élemėd-tem, —tél, —ėtt*. 1) Korosodik, idősödik, az életkorban vénség felé halad. *Elélemedik, megélemedik.* 2) Az életnek jeleit kezdi adni. *Fölélemedik bágyadt, elájult állapotából.*

ÉLEMÉNY, (él-e-mény) fn. tt. *élemény-t*, tb. *—ek*. 1) Aminek használata, gyakorlata kellemesen, kedvesen hat az érzékekre, s az *éldelet* szóval igen rokon. *A gazdag ember válogathat az élményekben. A vadászat kedves élményem.* Használják átv. ért. is. *Könyved olvasása sok élményt szerzett nekem.* 2) Régebben: eleség, táplálék.

ÉLEMÉS, (él-em-és) mn. tt. *élemés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Koros, idős, meglett korú, vénséghez közelítő, élemėdėtt.

ÉLEMÉS, (él-em-és) fn. tt. *élemés-t*, tb. *—ėk*. Régies, am. élés, élet.

ÉLEMETÉS, (él-em-et-és) mn. tt. *élemetés-t*, tb. *—ek*. Egyike a régente divatosabb *etės, atos* összevetett képzőkkel alakult szóknak, milyenek: *kellemetes, szerelmetes, szorgalmatos, alkalmatos* stb. am. koros, idős, meglett, vénséghez közelítő.

ÉLENG, (él-eng) önh. m. *éleng-tem, —tél, —ėtt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Általán gyakorító hatással, vagy folytonosan él valamely szenvedélyben.

„A hős hajdankor telt szivünk felé leng,
S a nagy- s dicsőre lelkesülten éleng."

Kisfaludy K.

Különösen gonddal, bajjal, nehezen, szűken él, tengödik. *Csak úgy élengünk.*

ÉLÉNK, (él-énk) mn. tt. *élénk-ét*. Kiben az élet jelei fris mozgás, taglejtés, beszéd, szemjárás stb. által mutatkoznak; virgoncz, fürge. *Élénk ifju, élénk szónok.* Némely mozgékony testekről is: *élénk szemek.* Átv. ért. az érzékekre vagy lélekre különösen ható, erőteljesen működő. *Élénk beszéd. Élénk színi előadás. Élénk forgalom, kereskedés. Élénk város.* Képzésre hasonló a szintén igékből származott *félénk, nyalánk, nyulánk, falánk* szókhoz. V. ö. —ÉNK, képző.

ÉLÉNKEN, (él-énk-en) ih. Élénk módon, virgonczan, fris, mozgékony taglejtésekkel, eleven érzéssel. V. ö. ÉLÉNK.

ÉLÉNKÍT, ÉLÉNKIT, (él-énk-ít) áth. m. *élénkít-ėtt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Élénkké, vidorrá, fürgévé tesz. V. ö. ÉLÉNK.

ÉLÉNKITÉS, (él-énk-it-és) fn. tt. *élénkítés-t*, tb. *—ėk*. Cselekvés, mely által élénkké teszünk valakit vagy valamit.

ÉLÉNKSÉG, (él-énk-ség) fn. tt. *élénkség-ét*. Tulajdonság, midőn valaki vagy valami az életnek, vi-

dorságnak, fürgeségnek, hatásnak fris jeleit adja, tevékenységi ürgés forgás. V. ö. ÉLÉNK.

ÉLENY, (él-eny) fn. tt. *éleny-t*, tb. *—ék*. A légalakú vegyelemek egyike, mely ezen nevezetet azon sajátságánál fogva nyerte, hogy az az élet fentartására múlhatlanul megkivántatik. A természetben minden vegyelemek között legnagyobb mennyiségben fordúl elé; a közönséges légnek vagy levegőnek $^1/_5$ része, a víznek $^8/_9$ része élenyből áll. Fölfedezték 1774-ben Pristley angol és Scheele svéd vegyész. (Török József). Görög-latin neve : *oxygenium*, *ὀξύς* szótól, mely a többek közt savanyút jelent, a honnan eleinte a magyar vegyészek *savító*-nak nevezék.

ÉLENYÍT, ÉLENYIT, (él-eny-ít) áth. m. *élenyít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Élenyt leginkább érczczel, pl. vassal, rézzel stb. egyesít, s az által egészen más tulajdonságuvá teszi. (Calcinat, oxydat). Jobban : *élegít*, l. ezt és v. ö. ÉLEG.

ÉLENYÍTÉS, ÉLENYITÉS, (él-eny-ít-és) fn. tt. *élenyítés-t*, tb. *—ék*. Vegyészeti működés, midőn valamely elem élenynyel egyesíttetik. (Calcinatio, oxydatio). V. ö. ÉLENYÍT.

ÉLENYŰL, ÉLENYÜL, (él-eny-ül) önh. m. *élenyül-t*. Valamely vegyelem élenynyel egyesül s ez által más természetet ölt. Jobban : *élegül*, l. ezt.

ÉLENYŰLÉS, ÉLENYÜLÉS, (él-eny-ül-és) fn. tt. *élenyülés-t*, tb. *—ék*. A vegyelemnek élenynyel egyesülése. Jobban : *élegülés*.

ÉLENYVESZTÉS, (éleny-vesztés) ösz. fn. Valamely testnek az élenytől megválása.

ÉLÉS, (él-és) mn. tt. *élés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Aminek éle van. V. ö. ÉL, fn. *Éles kés, kard, olló. Élesre köszörült beretva.* 2) Átv. ért. *éles az ész, éles elme*, mely a tárgyak legfínomabb hasonlatát, vagy különbségét felfogja, mely a dolgokba mélyen belát; *éles beszéd*, mely igen az elevenre hat. *Éles észrevétel, éles gúnyversek, éles czélzások*, melyek gúnyosan sértő kifejezéseket foglalnak magukban. *Éles toll, éles nyelv.* 3) Az önhangzók azon osztálya, mely a szóhang lépcsőzeten a legmagasabb fokon áll, vagyis a belső szájüreg legfínomabb szűkitésével ejtetik ki, ú. m. valamennyi *i* (*i*, *í* minden árnyalataikkal) és az ezekhez legközelebb járó éles *ë* és *é* (amannak jelenleg használt betűrendszerünkben nincs külön jegye), melyeknek közös ismertetője, hogy mind al- mind felhangú szókban, azaz mind az alsó, mind a felső lépcsőzeten eléfordúlnak. V. ö. Előbeszéd 35—45. lapokat, és egyes czikkekben az E, É és I, Í önhangzókat.

ÉLÉS, (él-és *él* igétől) fn. tt. *élés-t*, tb. *—ék*. 1) Az életnek folytatása. *A városban élés költségesebb, mint a falun élés.* 2) Táplálkozás. *A jól élésre sok kivántatik.* 3) Eleség, eledel. Innen : *élésház, éléskamara, élésbolt.* 4) Valaminek bizonyos czélra használása. V. ö. ÉL, ige.

ÉLÉSBOLT, (élés-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben élelmi czikkek tartatnak, vagy árultatnak.

ÉLESD, mezőváros Bihar megyében; helyr. *Élesd-én*, *—re*, *—ről*.

ÉLÉSÉDIK, (él-ës-ëd-ik) k. m. *élësëd-tem*, *—tél*, *—ëtt*. Élessé lesz, az éle mindinkább fínomodik, erősödik, metszésre, hasitásra alkalmasabbá válik. *Élesedik köszörűkövön a kés, fenőszíjon a beretva.*

ÉLÉSELME, (élés-elme) ösz. fn. Elme, mely a dolgokat igen fínomúl meg birja különböztetni, mely a tárgyak közti fínom hasonlóságot vagy különbséget fölleli.

ÉLÉSELMŰ, (élés-elmű) ösz. mn. Éleselmével biró. V. ö. ÉLESELME.

ÉLESFALU, helység Hont megyében; helyr. *Élesfalu-ba*, *—ban*, *—ból*.

ÉLÉSHAJÓ, (élés-hajó) ösz. fn. Hajó, melyen élelmi szereket, pl. gabonát, lisztet, zsiradékot stb. szállítanak.

ÉLÉSHÁZ, (élés-ház) ösz. fn. Nyilvános vagy köz épület, melyben valamely testület vagy község számára élelmi szerek tartatnak. *Katonai élésház.*

ÉLÉSHIVATAL, (élés-hivatal) ösz. fn. Hivatal az élésházak, élelmi szerek körül, különösen, mely a katonaság élelmezésére felügyel.

ÉLÉSÍT, ÉLÉSIT, (él-ës-ít) áth. m. *élësít-ëtt*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s*. Valaminek élét kicsiszolja, kiköszörüli, metszésre, hasitásra alkalmassá teszi. *Köszörűn élesíteni a kést. Kardot, tört élesíteni.* Átv. ért. az észről, elméről szólva, a tárgyak fínom megkülönböztetésére képessé tesz. *Vitatkozások által élesíteni az észt.*

ÉLÉSÍTÉS, ÉLÉSITÉS, (él-ës-ít-és) fn. tt. *élésítés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valamit élessé teszünk, valaminek élét metszésre, hasításra alkalmassá fínomítjuk és keményitjük.

ÉLÉSKAMRA, (élés-kamra) ösz. fn. Kamra, melyben a házi szükségekre való élelmi szerek tartatnak.

ÉLÉSMESTÉR, (élés-mëstér) ösz. fn. Alsóbb rendü hivatalnok az éléstár körül, különösen a katonaságnál, ki a kenyérnek való lisztet kezeli.

ÉLÉSMÓD, (élés-mód) ösz. fn. Mód, mely szerént élünk. Különösen 1) tekintettel az élelmi szerek beszerzésére; *könnyü, nehéz, urias, szegény életmód.* 2) tekintettel azon foglalkodásokra, melyeket folytatunk. *Hivatalnoki, szolgai, napszámosi életmód.* 3) tekintettel az erkölcsökre és magaviseletre. *Becsületes, becstelen, finom, durva élésmód.*

ÉLÉSSÉG, (él-ës-ség) fn. tt. *élësség-ét*. Tulajdonság, melylyel bir valamely test, midőn éle ki van csiszolva, köszörülve, megedzve. Átvitt értelemben : beszéd-, elmeélesség stb. V. ö. ÉLÉS.

ÉLÉSSZÖG, (élés-szög) ösz. fn. Általán, szög, mely csucsosan, hegyesen kiáll. Mértanilag, oly szög, mely kilenczven foknyinál kisebb. (Angulus acutus).

ÉLÉSSZÖGÜ, (élés-szögü) ösz. mn. Minek éles szöge van. V. ö. ÉLÉSSZÖG. *Élesszögü ház, asztal.* Mértanilag : *élesszögü háromszög*, melynek szögei ki-

lencsven foknyinál kisebbek. (Triangulum acutangulum).

ÉLÉSÜL, (él-és-ül) önh. m. *élesül-t.* Élessé leszen, élt kap, élesedik, tulajd. és átv. értelemben véve. V. ö. ÉLÉS.

ÉLESZ, (él-esz) elvont törzse *éleszget*, *éleszt* szóknak és származékaiknak. A székelyeknél önálló szó is, am. élesztős keverék. (Kriza János gyüjteménye).

ÉLESZGET, (él-esz-get) áth. és gyakor. m. *éleszget-tem, —tél, —ett,* par. *éleszgess.* Folytonosan vagy gyakran éleszt. *Élesztgetni a tüzet, lángokat.*

ÉLESZGETÉS, (él-esz-get-és) fn. tt. *éleszgetés-t,* tb. *—ék.* Folytonos vagy gyakori élesztés.

ÉLESZT, (él-eszt) áth. m. *éleszt-ett,* htn. *—ni* v. *—eni,* par. *élessz.* 1) Életre hoz, a holtnak látszót mintegy föleleveníti. *Vizbe fúltakat, villámsujtottakat éleszteni. Föléleszteni a holtakat.* 2) Az ellankadtat, bágyadtat fölfrisíti, megenyhíti. *A fris levegő éleszti a tüdőket. A zöld mezők, erdők élesztik az elfáradt szemeket.* 3) A tüzet, mely már hamvadni indult, vagy alig gyúlt ki, égni készteti. *Éleszteni a tüzet fujtatóval. A szél éleszti a lángokat.* 4) A kovászt kelésre, megkelésre segíti.

ÉLESZTÉS, (él-eszt-és) fn. tt. *élesztés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valakit vagy valamit élesztünk. V. ö. ÉLESZT. *Halottak, színholtak élesztése. Tüznek, lángnak élesztése. Kovász élesztése.*

ÉLESZTGET, (él-eszt-get) l. ÉLESZGET.

ÉLESZTMAG, (éleszt-mag) ösz. fn. A székelyeknél am. élesztő, l. ezt (2).

ÉLESZTŐ, (1), (él-esz-tő) mn. tt. *élesztő-t.* Fölelevenitő; felviditó, enyhitő. *Színholtakat élesztő orvos. Szemeket élesztő zöld rét.*

ÉLESZTŐ, (2), (él-eszt-ő) fn. tt. *élesztő-t.* 1) Általán, erjedzést eszközlő anyag, azaz ami valamely híg vagy nedves testet forrásba, erjedzésbe (fermentatio) hoz. Ilyenek pl. az úgynevezett *sörélesztő*, (sörfőzésnél nyert élesztő), *a kovász, savanyító* stb. *Élesztővel savanyitani a káposztát. Élesztőt csinálni.* A kenyérélesztőt némely vidékeken *sütnivalónak* is nevezik. 2) Különösen egyedül a sörélesztő neve.

ÉLESZTŐS, (él-eszt-ő-s) mn. tt. *élesztős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Miben élesztő van, mi élesztővel készült. *Élesztős edény. Élesztős tésztasütemény.*

ÉLET, (él-et) fn. tt. *élet-et.* 1) Lét, létezés, mely önkéntes vagy nem önkéntes mozgalom és érzés, de mindig belső szerves működés által mutatkozik. *Állati élet, növényi élet.* Ellentéte: *halál.* V. ö. ÉL, ige. 2) Azon időszak, melyet élve eltöltünk. *Hosszú élet, rövid élet. Emberi élet. Mulandó élet. Örök élet.*

„Ez az élet úgy sem sok,
Használják az okosok.“ Népd.

„A bimbó fejledez, s reményvirága
Egy új élet meleg karjába dül;
A zsenge kornak tiszta boldogsága
Szép álmok örömébe szenderül.“

Kisfaludy K.

„Azt énekli a kis madár:
Az életben egyszer van nyár,
S mikor eltöltöd a nyarat,
Csak a száraz lombja marad.“

Szász Károly.

3) Állapot, melyben élünk. *Nőtelen vagy házas élet. Katona élet, szerzetes élet. Remete élet. Úri vagy koldús élet. Városi, falusi élet. Magán élet. Nyilvános élet. Új életbe lépni. Életbe léptetni. Selyem élet. Gyöngyélet. Ez az élet a gyöngyélet: senkitől sem félni.* (Km.)

„Vörös bársony süvegem,
Most élem gyöngyéletem.“

Népd.

4) Magaviselet. *Jámbor élet. Tiszta, szüzies élet. Parázna, buja élet.* 5) Így nevezik több vidéken az eleséget, gabonát, vetéseket. *Az élet igen szépen mutatkozik.* A székelyeknél am. telek, gazdaság, jószág; innen *élettartás* = gazdaságvitel, háztartás, *jó élettartó* am. jó gazda; *rakott élet* stb. 6) *Jobb élet* jelenti a jövő életet, síron túli életet.

„. . Istenünk nem holtak istene,
Ki jobb életre nem ébresztene.
S e jobb élet sejtelmét elpecsétli,
Midőn lelkünket fölfelé vezérli.“

Székács József.

7) A *halál* szóval öszvekapcsolva jelent *végső-séget, elszánást. Élet halál között vergődni. Élet-halálra megküzdeni. Vagy élet vagy halál, de meg kell lenni.*

„. . . . A század viselős
Születni fognak nagyszerű napok,
Élet-halálnak vésses napjai.“

Petőfy.

ÉLETALKONY, (élet-alkony) ösz. fn. Hanyatló életkor, öregség. Ellentéte: *élethajnal.*

ÉLETÁPOLÓ, (élet-ápoló) ösz. mn. Aki vagy ami az ember életét ápolja. *Életápoló intézet.* V. ö. ÁPOL.

ÉLETBALZAM, (élet-balzam) ösz. fn. Erősítő, életerőt föléIesztő balzamféle gyógyszer. V. ö. BALZAM.

ÉLETBELÉPTETÉS, (életbe-léptetés) ösz. fn. Gyakorlatba vétel, valamely életnemnek, mesterségnek, tudománynak, törvénynek működésbe hozatala.

ÉLETBÉR, (élet-bér) ösz. fn. l. ÉLELEMDÍJ; és ÉLETJÁRADÉK.

ÉLETBIZTOSITÁS, (élet-biztositás) ösz. fn. Tulajdon értelemben azt tenné, mintha valakinek az élete biztosittatnék. De a más nyelvek után is (Lebensversicherung, Lebensassecurans, assurance on

lives stb.), elfogadott jelentése szerént oly szerződés, melynél fogva egyik szerződő (a biztositott), magát kötelezi, akár egyszerre, akár évenként több ideig, vagy egész élte fogytáig, a másik szerződő félnek (biztositónak), bizonyos pénzöszveget fizetni, s ezért viszont a biztositó kötelezi magát a biztositottnak halálával egy harmadik, előre megnevezett személynek (házastársnak, gyermeknek), ha ez amazt túléli, szintén bizonyos eleve meghatározott öszveget vagy életjáradékot fizetni, bármely korán halna is meg a biztosított fél. Tehát valóságban nem a szerződő fél, hanem az ez által megnevezett harmadik személy élete, jobban élhetése, életmódja biztosittatik.

ÉLETBIZTOSITÁSI, (élet-biztositási) ösz. mn. Életbiztositást illető, arra vonatkozó. *Életbiztositási szabályok. Életbiztositási ügyek, feltételek.*

ÉLETBIZTOSITÓ, (élet-biztositó) ösz. fn. és mn. Aki vagy ami életbiztositási ügyekkel foglalkodik. V. ö. ÉLETBIZTOSITÁS. *Életbiztositó intézet. Kölcsönös életbiztositó intézet. Életbiztositó társulat. Részvényes életbiztositó társulat.*

ÉLETBÖLCS, (élet-bölcs) ösz. fn. és mn. Aki a gyakorlati élet körülményeihez alkalmazkodva, s e mellett a jó erkölcsök szabályait is megtartva magának jólétet tud szerezni, ildomosság, eszélyesség kivánalmai szerént élve világi és lelki megelégedést érez.

ÉLETBÖLCSESÉG, (élet-bölcseség) ösz. fn. 1) A bölcseség, ildomosság azon szabályai, melyekhez a gyakorlati életben alkalmazkodnunk kell, hogy világilag épen úgy mint lelkileg, megelégedettek lehessünk. V. ö. ÉLETBÖLCS. 2) Ezen szabályok követése. *Ezt kivánja az életbölcseség. Ezen embernek nincs semmi életbölcsesége.*

ÉLETDÚS, (élet-dús) ösz. mn. Kiben sok az életerő. *Életdús ifjú, férfi.*

ÉLETELV, (élet-elv) ösz. fn. 1) Elv, okfő, mely az életet vagy életerőt alkotja. 2) Elv, melyet követünk, hogy egyedi véleményünk szerént a társas életben boldogulhassunk.

ÉLETÉLV, (élet-élv) ösz. fn. 1) Élvezet, melyet abban érzünk, hogy létezünk. 2) Az életerőnek túlzott használása.

ÉLETÉR, (élet-ér) ösz. fn. l. ÜTÉR.

ÉLETERŐ, (élet-erő) ösz. fn. Erő az állati test szervezetében, vagyis azon belső tehetségek öszvege, melyeknél fogva mozgunk, érezünk, s egyéb állati működéseket teljesítünk. *Sok életerő van benne. Hanyatlik már életereje.* Alkalmazható a növényekre is.

ÉLETÉS, (él-et-és) mn. tt. *életés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Élettel biró. Ezen értelemben nem igen használják. 2) Eleséget tartó, gabonával rakott. *Életes kamara. Életes ház.* V. ö. ÉLET, 5).

ÉLETESEMÉNY, (élet-esemény) ösz. fn. Az életben eléforduló vagy eléfordult esemény.

ÉLETÉSHAJÓ, (életés-hajó) ösz. fn. Élelmi szerekkel rakott, eleséget szállító hajó.

ÉLETÉSHÁZ, (életés-ház) ösz. fn. Gabonatár, magtár. V. ö. ÉLET, 5).

ÉLETÉSSÉG, (él-et-és-ség) fn. tt. *életésség-ét.* Tulajdonság, melynél fogva az állatban életerő létezik, s azt működései által ki is tünteti.

ÉLETFA, (élet-fa) ösz. fn. Tújafa, az egylakiak seregéből, melynek fajai 1) *Nyugoti életfa*, (Thuja occidentalis) melynek apró hegyes levelei egymáson feküsznek, s télen is virulnak. 2) *Keleti életfa* (Thuja orientalis), Sínában különösen otthonos. Átv. ért. oly fa, mely az életre valamely tekintetben nagy fontossággal bír; vagy, fához hasonlított élet. *Az emberiség életfáján rágódó bujakór. Életfája hervadásnak indúl.*

ÉLETFELTÉTEL, l. ÉLETFÖLTÉTEL.

ÉLETFOGYTIG, ÉLETFOGYTIGLAN, (életfogytig v. —fogytiglan) ösz. ih. Míg az élet meg nem szűnik. *Életfogytig híved leszek.*

ÉLETFOK, (élet-fok) ösz. fn. Fok, vagyis lépcsözet az élet haladásában, folyamában. *A gyarlóság, minden életfokon kiséri az embert.*

ÉLETFOLYAM, (élet-folyam) ösz. fn. Az életerőnek, életműködésnek fokonkénti, s bizonyos rendszerben kifejlődése, korról korra átmenése és hanyatlása. (Processus vitae).

ÉLETFOLYAMAT, (élet-folyamat) ösz. fn. l. ÉLETFOLYAM.

ÉLETFOLYÁS, (élet-folyás) ösz. fn. A külső élet állapotainak egymásutáni következése; azon különféle viszonyok sora, rende, melyeken az ember életében keresztül megy. *Valamely jeles férfiú életfolyását leírni.*

ÉLETFONAL, (élet-fonal) ösz. fn. Képes kifejezés, s jelenti az életidőt születésünktől fogva halálunkig. *Életfonala megszakadt,* azaz meghalt. *Elvágni valakinek életfonalát.*

ÉLETFORGÁS, (élet-forgás) ösz. fn. Jelenti az életet magát, mennyire az különféle működések, hatások és ellenhatások, mozgalmak által mutatkozik.

ÉLETFORRÁS, (élet-forrás) ösz. fn. 1) Minden, miből az élet ered, vagy miből élni, táplálkozni lehet. *Isten az eredeti életforrás. Némely embernek többféle életforrásai vannak. Új életforrást nyitni a polgárok számára.* 2) Oly forrásvíz, mely betegeket gyógyít, életet frisit. 3) Bibliai ért. Krisztus urunk teste és vére. *Én vagyok az életforrás.*

ÉLETFÖLTÉTEL, (élet-föl-tétel) ösz. fn. Szükséges kellék, akár az egyesek, akár társaságok, államok élete czélszerű fentartására vagy megmentésére.

ÉLETFŰ, (élet-fű) ösz. fn. A tarorják egyik faja, szára cserjésedő, könnyen törő, levelei tojáskerekek, épélűk, nyelesek, alúl molyhosak, máskép: *életillat, engemszagolj, ambrafű.* (Teucrium marum).

ÉLETHAJNAL, (élet-hajnal) ösz. fn. Nyíló életkor, ifjúsági idő. Ellentéte: *életalkony.*

ÉLETHÁZ, (élet-ház) ösz. fn. Épület, melyben gabonát tartanak, magtár, gabonatár.

ÉLETHAJÓ, (élet-hajó) ösz. fn. Hajó, melyben gabonát visznek. Átv. értelemben: az emberi élet folyása minden viszontagságaival együtt.

ÉLETHIVEN, (élet-hiven) ösz. ih. lásd: ÉLETHŰN.

ÉLETHOSSZ, (élet-hossz) l. ÉLETHOSSZASÁG.

ÉLETHOSSZANT, l. ÉLETHOSSZAT.

ÉLETHOSSZASÁG, (élet-hosszaság) ösz. fn. Évek sora, időmennyiség, melyet élve töltünk vagy eltöltöttünk; életkor egészen véve.

ÉLETHOSSZAT, (élet-hosszat) ösz. ih. Míg az élet tart (vita durante. Lebenslänglich).

ÉLETHŰ, (élet-hű) ösz. mn. Épen olyan, mint valósággal az életben találtatik, a valódi élőképet visszatükröző. *Élethű arczkép. Élethű leirása, utánzása valaminek.*

ÉLETHŰN, (élet-hűn) ösz. ih. Az életet, a dolgot, úgy mint valódilag van, tökéletesen utánozva. *Élethűn festeni le valakit. Élethűn játszani el valamely személyt.*

ÉLETIDŐ, (élet-idő) ösz. fn. Idő, melyet vagy melyben élünk; életkor.

ÉLETILLAT, ÉLETILLAT-TARORJA, (élet-illat-tar-orja) ösz. fn. Növényfaj a tarorják neméből; szára cserjesedő, könnyen törő, levelei tojásdadok, nyelesek, alul molyhosak. Máskép: *életfű, ambrafű, életfüve, engem szagolj.* (Teucrium marum).

ÉLETIRÁNY, (élet-irány), ösz. fn. Föltett szándék az egész életen keresztül törekvésre, működésre vonatkozva.

ÉLETIRÁS, (élet-irás) ösz. fn. Leirása valamely személy életének, vagyis elbeszélése azon változásoknak és eseményeknek, melyeken valaki születésétől haláláig keresztül ment, nemkülönben azon nevezetes cselekedeteknek, melyeket éltében véghez vitt. Máskép: *életrajz.*

ÉLETIRÓ, (élet-iró) ösz. fn. Személy, ki egy vagy több személyek életét leirja. V. ö. ÉLETIRÁS. *Jézus életirói az evangyelisták. Ön-életiró.*

ÉLETISKOLA, (élet-iskola) ösz. fn. A gyakorlati, társadalmi élet, mely embertársaival érintkezés, surlódás, az élet viszontagságaival küzdés által szoktatja, edzi, felvilágosítja, élesíti az ember elméjét, helyes és való irányra vezérli gondolkodásmódját, tevékenységét. *Életiskolába járni. Életiskola a legjobb tanitó.*

ÉLETISME, (élet-isme) ösz. fn. Ismeret az élő lények életműszereiről, azok fejlődéséről, természetéről, és működési módjáról. *Állati életisme, növényi életisme.* (Physiognosia).

ÉLETJÁRADÉK, (élet-járadék) ösz. fn. Időnként, leginkább évenként járó valamely pénzöszveg, míg él valaki, például bizonyos tőkepénz tétetik valamely intézetbe, hogy évenként többnyire a rendszerénti kamatnál nagyobb öszveg fizettessék a betevőnek míg él, s ha meghal, az egész az intézeté maradjon. Fizetnek életjáradékot valamely szolgálatért vagy bármely más okból is, mind magánosok, mind álladalmak.

ÉLETJEL, ÉLETJELENSÉG, (élet-jel v. —jelenség) ösz. fn. Külső nyilatkozványa annak, hogy valamiben élet van, hogy valami élni meg nem szünt. *Semmi életjelet nem ad,* azaz megholt. *Még némi életjelek mutatkoznak a betegen.*

ÉLETKÉP, (élet-kép) ösz. fn. Kép, átvitt értelemben, vagyis szavakkal, leirásban, elbeszélésben eléadott rajza valamely életjelenésnek úgy, mint valóban létezik. *Életképekben adni a népszokásokat, népmulatságokat.* Hasonlólag saját értelemben a festészetben jelent a valódi életből kölcsönözött rajzképet.

ÉLETKÉPESSÉG, (élet-képesség) ösz. fn. Azon tulajdonsága valamely lénynek, melynél fogva az élet működéseit gyakorolhatja, élni tud, meghalni, kiveszni nem kénytelen.

ÉLETKÉPEZÉS, ÉLETKÉPZÉS, (élet-képezés) ösz. fn. Működés, mely által valamely lényben az életműszerek megfoganszanak, s önkénti kifejlődésre alkalmasakká lesznek.

ÉLETKOR, (élet-kor) ösz. fn. Idő, időszak, melyet átéltünk, vagy melyben vagyunk. *Ifjúi, férfi életkor. Hosszu, rövid életkor. Késő életkor.*

ÉLETLÉG, (élet-lég) ösz. fn. Lég, mely az állati élet fentartására szükséges, tiszta, egészséges lég.

ÉLETLEIRÁS, (élet-le-irás) l. ÉLETIRÁS.

ÉLETLEN, (él-et-len) mn. tt. *életlen-t.,* tb. *—ek.* Minek éle nincs, tompa, köszörületlen. *Életlen kés. Életlen fegyver nem fog.*

ÉLETLENÉDÉS, (él-et-len-éd-és) fn. tt. *életlenédés-t,* tb. *—ek.* Az élnek elvesztése, életlenné, tompává levés.

ÉLETLENÉDIK, (él-et-len-éd-ik) k. m. *életlenéd-tem, —tél, — ett.* Élét veszti, tompává leszen. *Életlenedik, megéletlenedik. Sok használás által életlenedik a kés, a beretva.*

ÉLETLENÍT, ÉLETLENIT, (él-et-len-ít) áth. m. *életlenít-étt,* htn. *—ni* v. *—eni,* par. *—s.* Életlenné, tompává tesz, élétől megfoszt.

ÉLETLENÍTÉS, ÉLETLENITÉS, (él-et-len-ít-és) fn. tt. *életlenítés-t,* tb. *—ek.* Cselekvés, mely valamit élétől megfoszt, tompává tesz; életlenné tevés.

ÉLETLENSÉG, (él-et-len-ség) fn. tt. *életlenség-ét.* Életlen állapot, tompaság. *E késsel, életlensége miatt, nem lehet metszeni.* V. ö. ÉLETLEN.

ÉLETMÍV, ÉLETMÍVES, l. ÉLETMŰ, ÉLETMŰVES.

ÉLETMÓD, (élet-mód) l. ÉLÉSMÓD.

ÉLETMŰ, (élet-mű) ösz. fn. Az állati és növényi testekben levő edények, csők, melyekben a nedvek keringenek, s melyek az állati és növényi életet

föltételezik. (Organum vitae). Máskép : *léteg*, s legujabban : *szerv*, *életszerv*.

ÉLETMŰSÉG, (élet-műség) ösz. fn. Az életműveknek rendszere vagy mesterséges elrendezése, öszvefüggő működése. *Állati életműség, növényi életműség*. Másképen : *létegzet* s legujabban : *szervesség*, *szervezet*.

ÉLETMŰSZER, ÉLETMŰSZERES, l. ÉLETMŰ, ÉLETMŰVES.

ÉLETMŰTAN, (élet-mű-tan) ösz. fn. Tan, mely az életművek ismertetését tárgyazza. (Organographia).

ÉLETMŰTELEN, (élet-műtelen) ösz. mn. Minek életművei nincsenek. V. ö. ÉLETMŰ. *Az ásványok életműtelen testek*. Máskép : *szervetlen*.

ÉLETMŰTLEN, (élet-műtlen) l. ÉLETMŰTELEN.

ÉLETMŰVES, (élet-műves) ösz. mn. Minek életművei vannak. V. ö. ÉLETMŰ. *Életműves testek vagy lények az állatok és növények ; az ásványok ellenben életműtelenek*. Máskép : *szerves*.

ÉLETMŰVEZ, (élet-művez) ösz. áth. Életművekkel, azaz életre szükséges nedvedényekkel ellát.

ÉLETMŰVEZET, (élet-művezet) ösz. fn. Az életműveknek rendezete, öszvefüggő alkotmánya. Máskép : *életműzet, létegzet, szervezet*.

ÉLETMŰVEZÉTT, (élet-művezétt) ösz. mn. Életművekkel ellátott, miben az életművek rendezve vannak. *Életművezett állati vagy növényi testek*.

ÉLETMŰZET, (élet-műzet) lásd : ÉLETMŰVEZET.

ÉLETNAGYSÁG, (élet-nagyság) ösz. fn. Valamely rajznak, festménynek, szobornak akkorasága, mint az eredeti valódilag az életben létezik. *Életnagyságban festett kép, faragott vagy öntött szobor*.

ÉLETNEDV, (élet-nedv) ösz. fn. Szélesb ért. életet fentartó, gyógyító nedv. Szorosb ért. az idegek nedvei, mennyiben az élet fentartására szükségesek.

ÉLETNÉM, (élet-ném) ösz. fn. Foglalatosság, hivatal, mesterség, szolgálat stb., melyben életünket töltjük, mely által életünket, kenyerünket keressük. *Polgári, egyházi, katonai életnem. Ezen életnem nekünk nem való*.

ÉLETOKOSSÁG, (élet-okosság) ösz. fn. Okosság, ildomosság, mely a tartós életben megkivántatik.

ÉLETÓTALOM, (élet-ótalom) ösz. fn. Természeti ösztönszerü ellenállás, mely által életünket, ha máskép nem lehet, az ellenségnek megölésével is, megmenteni törekszünk.

ÉLETÖRÖM, (élet-öröm) ösz. fn. Öröm, megelégedés, melyet az élet érzése nyújt.

ÉLETÖSVÉNY, (élet-ösvény) ösz. fn. Képes kifejezés, annyit tesz, mint folytatott élet, életmenet, életidő. *Vigyázva, eszélyesen haladni az életösvényen*.

ÉLETÖSZTÖN, (élet-ösztön) ösz. fn. Az élő lényekbe oltott természeti vágy és törekvés az élet fentartására, s az életveszélyek elhárítására.

ÉLETRAJZ, (élet-rajz) ösz. fn. l. ÉLETIRÁS.

ÉLETRÁZÓ, (élet-rázó) ösz. fn. Így nevezik a molnárok azon fácskát a malomkövön, mely a garatra öntött életet, azaz gabonát rázogatja, hogy a kő alá gördüljön. A szitás kövön, vagy inkább szitán levő ilyetén fácskát, mely zörögve rázkódik, s a szitát veri, hangutánzólag *petike* néven is hívják.

ÉLETREND, (élet-rend) ösz. fn. Bizonyos szabályok szerént rendezett élet, midőn a munkának, evésnek, alvásnak, sétálásnak, pihenésnek stb. határozott időt és mértéket szabunk. *Életrendet tartani. Szoros, orvosi életrend. Életrend nélkül élni. Az életrendet általhágni*.

ÉLETRENDI, (élet-rendi) ösz. mn. Életrendet illető, arra vonatkozó. *Életrendi szabályok*.

ÉLETRENDTAN, ÉLETRENDTUDOMÁNY, (élet-rend-tan v. —tudomány) ösz. fn. Tan vagy tudomány, mely az életrendi szabályokat rendszeresen adja elé. V. ö. ÉLETREND.

ÉLETREVALÓ, (életre-való) ösz. mn. 1) Életre szükséges erőkkel ellátott. *Ezen csecsemő nem életrevaló*. 2) Ki a társas életben okosan, eszélyesen forgolódik, s mint mondani szoktuk, a ki élni tud a világgal, világra való, szemes. *Ember válik belőle, mert igen életrevaló*.

ÉLETREVALÓSÁG, (életre-valóság) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki életrevaló ; ép egészség ; élctügyesség, szemesség, világravalóság. V. ö. ÉLETREVALÓ.

ÉLETSZABÁLY, (élet-szabály) ösz. fn. Bizonyos szabály, melyet követünk, mind állati életünk épségben tartása, mind társadalmi viszonyaink, mind erkölcsi viseletünk tekintetéből.

ÉLETSZAK, (élet-szak) ösz. fn. Az életkornak egy-egy külön része, pl. ifjuság, vénség stb. Sajátságaival, és működéseivel együtt véve. *Minden életszaknak vannak tulajdon jellemei, vágyai*.

ÉLETSZÉR, (élet-szér) ösz. fn. Az állati élet fentartására szükséges eledel, étel, ital. *Életszereket bevásárolni. Életszerekkel ellátni a várost*.

ÉLETSZESZ, (élet-szesz) ösz. fn. Igen finom és folyékony test, mely az agyvelőben képződik, s az idegek által az egész testben elterjedvén, azt érzékenynyé és mozgékonynyá teszi.

ÉLETSZOMJ, (élet-szomj) ösz. fn. Képes kifejezéssel, am. életvágy.

„Ki szívben jó, ki lélekben nemes volt,
Ki életszomját el nem égeté."
Vörösmarty.

ÉLETTAN, (élet-tan) ösz. fn. Szélesb ért. tan az állati és növényi testek természetéről. Szorosb ért., tan az emberi test alkotásáról és tulajdonságairól, természeti állapotában véve. (Physiologia).

ÉLETTANÁSZ, (élet-tanász) ösz. fn. Tudós, ki az állati és növényi élet vizsgálásával foglalkodik, ki az élettanhoz ért. (Physiologus).V. ö. ÉLETTAN.

ÉLETTANI, (élet-tani) ösz. mn. Élettant illető, arra vonatkozó. *Élettani ismeretek, értekezések.*

ÉLETTÁRS, (élet-társ) ösz. fn. Személy, ki mással vagy másokkal szoros viszonyban együtt él. Szorosb ért. házastárs.

ÉLETTARTAM, (élet-tartam) ösz. fn. Az életnek hosszabbra vagy rövidebbre nyúló ideje.

ÉLETTELEN, (él-et-te-len) ösz. mn. Kiben v. miben élet nincs, vagy olyan, mintha az életerő kiveszett volna belőle, izgékonyság, érzés, virgonczság nélkül való. Átv. ért. puszta, elhagyott, csendes. *Élettelen vidék, város.*

Rövidítve *életlen*-t nem lehet mondani, mert ez mást jelent.

ÉLETTELENSÉG, (él-et-te-len-ség) ösz. fn. Élet nélküli állapot, midőn valaki olyan, mintha az életerő kifogyott volna belőle; élénkség, virgonczság hiánya.

ÉLETTELJ, (élet-telj) ösz. fn. Azon erők bősége, sokasága, melyek az életet föltételezik, egyesülve a legépebb életművekkel.

ÉLETTELJES, (élet-teljes) ösz. mn. Kiben az életerők nagy bőségben díszlenek, s az életművek egész épségökben működnek. *Életteljes ifjú.* Másképp: *életdús.*

ÉLETTERV, (élet-terv) ösz. fn. Terv, melyet kitűz valaki magának, hogy azt életében kövesse, és végrehajtsa.

ÉLETTÖRTÉNET, (élet-történet) ösz. fn. Öszvege azon adatoknak, melyeket az életirás magában foglal. V. ö. ÉLETIRÁS.

ÉLETTUDOMÁNY, (élet-tudomány) ösz. fn. l. ÉLETTAN.

ÉLETTUDOMÁNYI, (élet-tudományi) ösz. mn. l. ÉLETTANI.

ÉLETTUDÓS, (élet-tudós) ösz. fn. l. ÉLETTANÁSZ.

ÉLETTÜZ, (élet-tüz) ösz. fn. Az életerő magas fokú működése.

ÉLETUNALOM, (élet-unalom) ösz. fn. Lelki állapot, mely az élet örömeiben semmi kedvet nem talál, az életet semmire se becsüli.

ÉLETÚNT, (élet-únt) ösz. mn. Kinek semmi öröme, kedve nem telik az életben, ki már semmiben éldeletet nem talál, ki meghalni kiván. Másképp: *éltelúnt.*

ÉLETVÁGY, (élet-vágy) ösz. fn. Élni vagy élvezni vágyakozás.

ÉLETVESZEDELÉM, ÉLETVESZÉLY, (életveszedelém v. -veszély) ösz. fn. Halállal fenyegető körülmény. *Életveszélyben forogni.*

ÉLETVESZÉLYÉS, (élet-veszélyés) ösz. mn. Életveszélylyel járó, halállal fenyegető. V. ö. ÉLETVESZEDELEM. *Életveszélyes utazás, hajózás, vállalat.*

ÉLETVESZTÉS, (élet-vesztés) ösz. fn. Halál, halálos büntetés, halálfenyegetés. *Életvesztés alatt megtiltani valamit.*

ÉLETVIDÁM, ÉLETVIDOR, (élet-vidám v. -vidor) ösz. mn. Aki vagy ami életének örül, életében kedvét találja.

ÉLETVISZONY, (élet-viszony) ösz. fn. Az élettel öszvefüggő körülmény, a társas életben elékerülő egymásra hatás, és visszahatás. *Változó, különféle, kényes életviszonyok.*

ÉLETVÍZ, (élet-víz) ösz. fn. Életre ébresztő, gyógyerejű víz, (nem: pálinka). *Matthiol életvize.* (Aqua vitae Matthioli).

ÉLÉZ, (él-éz) áth. m. *éléz-tem, —tél, —ett,* par. *—z,* l. ÉLÉSÍT.

ÉLÉZÉS, (él-éz-és) fn., tt. *élézés-t,* tb. *—ék,* l. ÉLÉSÍTÉS.

ÉLHETETLEN, ÉLHETLEN, (él-het-et-len) mn. tt. *élhetetlen-t,* tb. *—ék.* Haszontalan, gyáva, ügyetlen, tunya, aki élni nem tud, azaz a szükséges élnivalót sem képes megszerezni, megkeresni, nem világravaló. A dorgáló vagy megvetést kifejező elnevezések között a szelídebbek egyike. *Takarodjál dolgodra, te élhetetlen!*

ÉLHETETLENSÉG, ÉLHETLENSÉG, (él-het-et-len-ség) fn. tt. *élhetetlenség-ét.* Ügyetlenség, gyávaság, restség, midőn valaki magán segíteni nem képes, s még ennivalót sem bír szerezni.

ÉLHETETLENÜL, ÉLHETLENÜL, (él-het-et-len-ül) ih. Gyáván, ügyetlenül, magán segíteni nem tudólag, nyomorultan, ügyefogyottan.

ÉLJÉN, (él-j-én) tb. *éljenek.* Tulajdonkép az *él* ige parancsoló vagy óhajtó módjának harmadik személye. Általa valaki iránti tetszésünket jelentjük ki, különösen, midőn hevenyében valamely kedves tette, vagy megjelenése által meglepetünk. Nyilvános gyülésekben, mutatványoknál, áldomásoknál, lakomákban, üdvözlések alkalmával stb. közönséges használatú.

„Éljen a magyar szabadság!
Éljen a magyar vitéz,
Aki e dicső hazáért
S a királyért halni kész!
. . . .
Éljenek szeretteink, e
Drága honnak szentei,
Kik a köz jóért buzognak,
Mint a nap tüzfényei.“ **Bajza.**

ÉLJÈNÉZ, (él-j-én-éz) önh. m. *éljènèz-tem, —tél, —ett;* vagy *éljèns-èttem, —èttél, —ètt. Éljen*-t vagy éljen-eket kiált, rivalg. Használtatik áthatólag (tárgyesettel) is. *Éljenezni* vagy *megéljenezni valakit,* azaz, *éljen* kiáltással megtisztelni, üdvözleni.

ÉLJÉNÉZÉS, (él-j-én-éz-és) fn. tt. *éljènézés-t,* tb. *—ék.* Éljen-kiáltás; éljen-nel üdvözlés.

ÉLJÈNZ, (él-j-èn-z) l. ÉLJÈNÉZ.

ÉLKALAPÁCS, (él-kalapács) ösz. fn. Ékded kalapács, melylyel a kovácsok a hideg vasat el szokták vágni.

ÉLŐ, (él-ő) mn. tt. *élő-t*. Aki vagy ami él. *Élő állat*, *élő fa*. *Holt hagyja*, *élő osztja* (km.) *Élő nyelv*, melyet életben fenn lévő nép beszél; néha am. *élőszó*. Ellentéte : *holt*. Átv. ért. a maga nemében, fris, mozgékony, ép, hatásosan működő, s mint olyan az illető alanynyal többnyire összvetett szót alkot. *Élőforrás*, *élőkút*, *élővíz*, melyeknek szakadatlan folyásuk van. *Élősövény* v. eleven sövény, azaz valósággal tenyésző bokor- vagy más fából czélzatosan, sűrűn öszvenövesztett kerités. *Élő* (eleven) *szén*. *Élő hit*, mely tettekben mutatkozik. Néha annyit tesz, mint amin élni lehet. *Élőföld*, *jó élőföld*, *marhaélő föld*. Bibliai ért. jelesleg az Istenről mondatik, mint ki öröktől él. *Élő Isten*, vagy egyszerűen, a mennyiben a régi halottas beszédben magánosan álló *eleve* így olvasandó : *élő*. Jelent eleséget is ezen tájias mondatban : *Mi is élővel élünk*. Az eszmék eléadására vonatkozólag : *Élő szóval terjeszteni elé valamit*, azaz nem kéziratban, nyomtatásban, vagy jelekkel, hanem beszélve.

ÉLŐÁLLAT, (élő-állat) ösz. fn. A régiek, kiknél az *állat* szó szélesebb (substantia) értelemmel birt, különböztetés végett így nevezték azon lényeket, melyek érzéssel és önkéntes mozgó erővel birnak (animal). V. ö. ÁLLAT.

ÉLŐDI, (él-ő-di) mn. tt. *élődi-t*, tb. *—ek*. Gúnyneve oly embernek, ki hivatlanúl mások asztalához tolakodva szeret éldegelni, tányérnyaló.

ÉLŐDIK, (él-öd-ik) k. m. *élőd-tem*, *—tél*, *—ött*. Nyomorúltan, mások irgalmából teng, holmi hulladékokkal táplálkozik. *Élődik, mint Toldi Miklós csikaja*. (Km.) Különösen : tányérnyalóskodik, más asztalához törölgeti kését.

ÉLŐDISÉG, (él-őd-i-ség) fn. tt. *élődiség-ét*. Tányérnyalóság, más asztalához tolakodás, más asztaláról éldegelés.

ÉLŐFA, (élő-fa) ösz. fn. Fa, melynek életművei v. szervei rendes működésöket folytatják, mely ki nem száradt. V. ö. FA.

ÉLŐFENE, (élő-fene) ösz. fn. Fene- vagy ráknyavalya, mely a testen folytonosan rágódik. V. ö. FENE, RÁK.

ÉLŐFŰ, (élő-fű) ösz. fn. Zöldellő, nyers fű, mely ki nem aszott, el nem száradt.

ÉLŐKÚT, (élő-kút) ösz. fn. Kút, melynek kiapadatlan forrása van, melybe s melyből folytonosan fris víz szivárog vagy buzog.

ÉLŐNYELV, (élő-nyelv) ösz. fn. 1) Nyelv, melyet egy egész nemzet vagy nép beszél, melyet a kisdedek anyai ajkakról tanulnak el. Ellentéte : *holtnyelv*. 2) Szóbeli eléadás. *Élőnyelven adni elé, hirdetni az Isten igéjét*. Az első értelemben a két szót külön is írják.

ÉLŐSAJT, (élő-sajt) ösz. fn. Kukaczos sajt.

ÉLŐSDI, (él-ő-ös-di) fn. tt. *élősdi-t*, tb. *—ek*. (Idősb Mándy Péter gyüjteménye). L. ÉLŐDI.

ÉLŐSKÖDÉS, (él-ős-köd-és) fn. tt. *élősködés-t*, tb. *—ék*, l. ÉLŐDISÉG.

ÉLŐSKÖDIK, (él-ős-köd-ik) k. m. *élősköd-tem*, *—tél*, *—ött*. Hivatlanul, tolakodólag mások asztaláról élődik; kéregetett, koldulgatott eledelen tengődik.

ÉLŐSÖVÉNY, (élő-sövény) ösz. fn. Sövénykerítés, zöldelő bokrokból, növényekből. Különösen, buján tenyésző, s öszvevissza tekerődző növényfajból, mint szeder-, som-, lepényfából (Gledicia), fanzárból (Lycium), cseregalagonyából stb. Máskép : *elevensövény*.

ÉLŐSZÉN, (élő-szén) ösz. fn. Szén, mely ég; eleven parázs.

ÉLŐSZÓ, (élő-szó) ösz. fn. Nem irott, nem nyomtatott, hanem ajkainkkal közlött, kimondott szó vagy beszéd. *Élőszóval hirdetni valamit*.

ÉLŐVÍZ, (élő-víz) ösz. fn. Folyásban levő, folytonosan buzgó, bugyogó, szivárgó fris víz.

ÉLTE, (él-t-e v. él-et-e) harmadik személyi birtokragos fn. tt. *élté-t*, többese nincs. Igen gyakran eléforduló igenév, de *élet* értelemben is vétetik. A többi személyeknél : *éltem*, *élted*, *éltünk*, *éltetek*, *éltök*; pl. *éltem világa*, *élted folyása*, *élte virága*, *éltünk hajnala;* némely névviszonyitókkal is : *éltemben*, *éltedben*, *éltében* stb.

ÉLTEN ÉL, az *él* szónak hatályosabb, nyomatékosabb használata. *Élten élnek vele* (Faludi), azaz folytonosan, igen gyakran élnek vele.

ÉLTES, (él-t-es) mn. tt. *éltes-t*, tb. *—ek*. Meglett korú, megélemedett. Kiméletesb és fínomabb nevezés a *vén* szó helyett. *Éltes ember*, *éltes asszonyság*. Képzésre hasonló a szintén múltidőből képzett *ittas*, *jártas*, *keltes* melléknevekhez.

ÉLTESÉDIK, (él-t-es-éd-ik) k. m. *élteséd-tem*, *—tél*, *—ett*. Éveiben halad, korosodik, öregszik, vénül; éltessé lesz. V. ö. ÉLTES.

ÉLTESSÉG, (él-t-es-ség) fn. tt. *éltesség-ét*. Éltes állapot vagy tulajdonság, élemedett koruság, vénség.

ÉLTET, (él-tet) áth. m. *éltet-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *éltess*. 1) Valakinek életét fentartja. *Élteti őt a fris levegő, és vidor kedv*. 2) Élni enged, élni hagy, életben fentart. *Ha Isten éltet bennünket*. 3) Éljenez, éljen-kiáltással üdvözöl, tisztel valakit. *Lakoma alkalmával a jeles embereket éltetni*.

ÉLTETÉS, (él-tet-és) fn. tt. *éltetés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, mely által valakit éltetünk. V. ö. ÉLTET.

ÉLTETŐ, (él-tet-ő) mn. tt. *éltető-t*. 1) Életet fentartó. *Éltető lég*, *éltető állat* régies értelemben am. a latin *elementum* eredeti értelemben, a mennyiben ez alatt a *tűz*, *lég*, *víz*, *föld* értettek. Eléjön a régieknél *éltető ég* is firmamentum (égboltozat) kifejezésére. *Éltető szer*, minden ami az életet elémozdítja. 2) Életet kivánó, egészségre ivó. *Éltető áldomások*.

ÉLTEÚNT, (élte-únt) ösz. mn. l. ÉLETUNT.

ÉLTIG, (él-t-ig) ih. Míg élünk, míg életünk tart. *Mindéltig*, *egész éltig. Éltig eltart.* Képzésre hasonló *fogytig, dusztig, untig* stb. igehatárzókhoz.

ÉLV, (él-v) fn. tt. *élv-et.* Kéj, gyönyör, különösen, mely érzékeinket kedvesen csiklandozza, vagy kedvesen csiklándozni látszik. *Élveket vadászni. Élvre lobbanni.*

„Egy pontra gyűlt az élet foglalatja,
Az ösztönzaj csak élvre lobbadoz."
Kisf. K.

ÉLVEZ, (él-v-ez) áth. m. *élvez-tem, —tél, —ett,* par. —*z.* Valamit kéjjel, gyönyörrel használ, valamiben folytonos gyönyört talál. *Élvezni a zene* vagy *remek ének bájait. Élvezni a müvelt nök társaságát. Élvezni a szerelem örömeit.* Máskép : *éldel.*

ÉLVEZÉS, (él-v-ez-és) fn. tt. *élvezés-t*, tb. —*ek.* Élvnek, vagyis folytonos érzéki kéjnek, gyönyörnek találása valamiben, kéjjel, gyönyörrel élés. V. ö. ÉLVEZ.

ÉLVEZET, (él-v-ez-et) fn. tt. *élvezet-ét.* Az érzékekre ható azon kedves benyomás, melyet az élvek, azaz kéj és gyönyör éldelései okoznak.

ÉLVEZETDÚS, (élvezet-dús) ösz. mn. Élvezettel, azaz kéj-, gyönyörérzettel teljes, gazdag, ami igen sok élvezetet nyujt. *Élvezetdús hangverseny.*

ÉLVEZETÉS, (él-v-ez-et-és) mn. tt. *élvezetés-t* v. —*et*, tb. —*ek.* L. ÉLVEZETDÚS.

ÉLVHAJHÁSZAT, (élv-hajhászat) ösz. fn. Élvkeresés, vágy, törekvés, mely minden útat módot elkövet többnemü, habár az egészségre s erkölcsre károsan is ható élvezésekre (idősb Mándy Péter gyüjteménye).

ÉLVOSZTÓ, (élv-osztó) ösz. mn. Ami élvet, vagyis kéjt, gyönyört szerez ; az érzékekre igen kedvesen ható.

ÉLVVÁGY, (élv-vágy) lásd : ÉLVHAJHÁSZAT.

—ÉLY, névképző : *személy, veszély, terebély,* s némely újabb alkotású *eszély, ünnepély, egély* stb. főnevekben. L. —ÁLY.

ÉM, elvont gyök. Jelentései : 1) bizonyos undor a gyomorban, mikép *émely, émelyedik, émelyeg, émelyget* stb. származékai mutatják ; 2) ébrenlét, ezekben : *émik, émett.* Általános értelemben egyezni látszik az *em* gyökkel, melyből t. i. *emel, emelkedik* stb. származnak, mert mind gyomor-*émelygés* annyi mint a gyomor emelkedése (valamely undorodás miatt), mind *émik, émett,* emelkedett (éber) állapotot jelent, vétessék ez akár csak a szemekről, akár az egész testről.

ÉMÉLY, ÉMÖLY, (ém-ély v. ém-öly) fn. tt. *émély-t*, tb. —*ék.* Apró kelevény, daganat, csomó, leginkább a borjúk hátán, mely nyáron kifakad, s kukacz bujik ki belőle. Ez értelméből látható, hogy az émely a csömörrel is rokon, mennyiben t. i. mindenik csomósodás, daganat által jelenkezik.

ÉMÉLYEDÉS, ÉMÖLYÖDÉS, (ém-ély-éd-és v. ém-öly-öd-és) fn. tt. *émélyedés-t*, tb. —*ek.* A gyomornak azon nyavalyás állapota, midőn valamely étel italtól megundorodik, különösen valamely túlédes, vagy szokatlan édességü étel-italt megutál.

ÉMÉLYEDIK, ÉMÖLYÖDIK, (ém-ély-éd-ik v. ém-öly-öd-ik) k. m. *émélyed-tem, —tél, —ett.* Gyomorról mondják, midőn kelletlen, különösen túlédes, vagy szokatlan édességü étel-italtól undorodást kap, s hányásra erőködik. *Fölémelyedik. Némely ember gyomra a nyers fügétől fölémelyedik.*

ÉMÉLYÉG, ÉMÖLYÖG, (ém-ély-ég v. ém-öly-ög) önh. m. *émélyég-tem* v. *émélygéttem, —tél* v. *émélygéttél, émélygétt,* htn. *émélyégni* v. *émélygeni.* A gyomor valamely kelletlen étel-italtól, különösen édestől kevereg, háborog, undorodik, hányásra készül.

ÉMÉLYGÉS, ÉMÖLYGÉS, (ém-ély-g-és) fn. tt. *émelygés-t*, tb. —*ek.* Undorodás, gyomorháborodás, hányásrakészülés. V. ö. ÉMÉLYÉG.

ÉMÉLYGŐ, ÉMÖLYGŐ, (ém-ély-g-ő). Ami émelyeg, undorodó. *Émelygö gyomor.*

ÉMÉLYGŐS, ÉMÖLYGŐS, (ém-ély-g-ős) mn. tt. *émélygős-t* v. —*et*, tb. —*ek.* 1) Ami könnyen émelygést, azaz undorodást, csömört okoz. *Émelygös izü gyümölcs, étel, ital.* 2) Ami könnyen émelyeg, émelygésre hajlandó. *Émelygös gyomor.*

ÉMÉLYÍT, ÉMÉLYIT, ÉMÖLYÍT, (ém-ély-ít) áth. m. *émelyít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni.* Undorít, csömört okoz, fölkeveri, háborítja a gyomrot, hányásra erőtet.

ÉMEN, (ém-en) ih. Ébren ; eszén, öntudattal, józanon. *Többet beszél eszén kivül* (a beteg) *mint émen.* Élnek vele Győr vidékén.

ÉMÉTT, (ém-étt) mn. tt. *émétt-et.* A kiavult *émik igéből, am. éber, nem alvó ; virrasztó.* Székelyesen személyragozva is : *émétt-em, émétt-ed.* V. ö. —ATTA.

ÉMÉTTEN, (ém-étt-en) ih. Ébren, virrasztva, nem alva. *Émétten láttam, nem álmomban. Émétten is, álmomban is.* (Faludi). V. ö. ÉM, ÉMIK.

ÉMÉTTSÉG, (ém-étt-ség) fn. tt. *éméttség-ét.* Éberség, éberállapot, ébrenlét. V. ö. ÉM, ÉMIK.

ÉMIK, (ém-ik) kiavult ige, am. virraszt, ébren van, nem alszik. Ebből maradtak fenn a szinte kevéssé divatozó *émett, émetten* szók.

—ÉN, névképző, mint : *teh-én, pereszl-én.* Vastaghangon : *-án ;* l. —ÁN.

ÉN, (1) régiesen EN, első személyt jelentő névmás, mely a ragozásokat nem a rendszerénti alakban látszik fölvenni. Tárgyeset : *engem* v. *engemet;* tb. *mi*, (erdélyiesen : *mü*), teljesen : *mink;* többes tárgyesete : *minket* v. *bennünket.* Személyragozva, egy birtoku egyes alanyeset : *enyém* (= en-é-em), többes : *miénk* (= mi-é-nk), v. *mienk*, több birtoku egyes : *enyéim* és *(enyémek)* többes : *miéink* v. *mieink* és *miénkek.* E személyragos állapotban egyéb nevekhez hasonló módon szinte fölveszi a névragokat, például : *enyémé, enyém-*

nek, enyémet, *enyémre*, *enyémről; mienké*, *mienkének*, *mienkét* stb. A többi eseteket is a névragokkal és névutókkal szinte személyragok által képezi, u. m. *bennem* (vagy nyomatossággal : *én bennem*) = *benn-em*, így *bennünk; nálam* = nál-am, *nálunk; belém* = bele-em, *belénk; rám*, *ránk; hozzám* = hoz-já-am, *hozzánk : belőlem, belőlünk; rólam, rólunk; tőlem, tőlünk; nekem, nekünk; értem, értünk; velem, velünk; alattam*, *alattunk; előttem*, *előttünk; utánam*, *utánunk* stb. Ezek : *elé, közé, hegyé, fölé* kétképen személyragoztatnak, u. m. szabályosan : *elém*, *elénk; közé*, *közénk; hegyém*, *hegyénk; fölém*, *fölénk*; vagy helyettök az *elő, köz, hegy, föl* nevek vétetvén alapul, először személyragot, azután *be* ragot (= ve, ugyanaz mint ho-va, to-va szókban) vesznek fel : *elömbe, elönkbe; (közömbe* nincs), *közünkbe; hegyembe, hegyünkbe; fölembe* (ritka használatú), *fölünkbe.* Az így személyesitett névragoknak és névutóknak néha, mint érintők, nagyobb nyomatosságért elébe tétetik maga a személyes névmás is, p. o. *én velem, mi velünk; én alattam, mi alattunk.* Néha s különösen *magam* szó előtt —*n*, —*én* toldalékhangot veszen föl, még pedig kettöztetve is, ú. m. *en-én* v. *en-n* v. *en-n-én*, mely toldalék ugyan az *es-en*, *ily-en* s mély hangon *az-on*, *oly-an* stb. szó *an, on, en* toldalékával. V. ö. —AN, (3), és Személynévmás. Szókötési szabályaira nézve v. ö. *Névmás, Személynévmás.*

Közelebbi rokonságok az arab *ene* v. *ená*, héber *áni* v. *anókhi*, szanszkrit *aham*, török *ben*, dsagataj, tatár, persa *men*, szirjen *me*, finn *minä* stb.

Ily nevezetes és működéseiben roppant befolyású szónál (milyenek általában a személyes névmások) kétségen kivül mindenkit érdekel valószinü eredetéről némely jelentékenyebb véleményeket hallani.

Egyik nézet például Pott kitünő nyelvbuváré azt tartja az árja nyelvekben, hogy az a *hang*-tól, illetőleg beszédtől vagy beszélőtől vette nevét, például az arja nyelvekben, legalább a nevező esetekben előforduló torokhang (*ego*, *ἐγώ*, *ich*, góth *ik*, szanszkrit *ah-am* stb.) megegyezik az ugyanezen nyelvekben hasonló *hang*-ban eléjövő s a beszélésre vonatkozó szókkal, pl. a szanszkritban *ah* (am. mond), latinban *ajo*, görögben *ἠχέω*, tehát a felhozott névmások a beszélő személyt jelentenék (hic qui loquor). Ezekhez hasonló szó a magyarban : *íge*, melylyel teljesen azonos a mongol *üge*, sínai *íng* (= felel) stb. A magyarban továbbá az *en* s mély hangon *an* szórész, előtéttel igen sok szavainkban eléjön, mint *cs-en-g*, *cs-en-dít*, *z-en-g*, *z-en-e*, *p-en-g*, *p-en-dít*, sőt magában a h-an-g szóban is stb. V. ö. ÉN, (3) elvont gyök.

A másik nézet *Bopp* szintén igen kitünő nyelvtudósé. E nézet azt tartja, hogy mind az *aham* mind a több ént jelentő *aszmé* szókban csak a puszta *a* önhangzó az első személy jellemzetes eleme, s ez nem más mint a szanszkrit mutató névmás (demonstrativum) törzse *a* (mely megfelel a magyar *e* vagy *ez*-nek) s figyelmet érdemel, hogy a hindu drámákban az *én* gyakran *ajan dsanasz* (= ezen személy) kifejezéssel iratik körül. Bopp szerént a *ha* szórész (*aham*-ban) oly részecske, mely mint a görög *γε*, (dóriai) *γα* a névmásokhoz szeret (különös) jelentés nélkül függeszkedni. (Ily függelékes *g* van a magyar itten-eg, *ottan-ag* tájdivatos szókban is). Végül az *m* szerinte csak toldalékhang, mint *tva-m* (= te) szóban is. A többes *aszmé* (= mink) szót pedig Bopp úgy fejtegeti, hogy a *szmé* valamint *jusmé*, (= ti, tik) szóban a *smé* a harmadik személy képviselője, tehát *a-szmé* am. én (és) ők, és *ju-smé* am. te (és) ők. Benfey jeles nyelvtudós szerént *aham*-ban az első *a* hihetőleg *ma* helyett áll, mely magát a ragozott (obliquus) esetekben tartotta fenn. (T. i. Benfey csak így gondolja kimagyarázhatónak az ezen esetekben eléforduló *m*-et, pl. a latinban *mi-hi*, *me a me*, *me-cum* stb., de Bopp az *m* ben is mutató névmást sejdít, t. i. a zend *ima* szóban is két névmástörzs van : *i* = ez és *ma* közelre mutató). Benfey is megvallja, hogy „a görög *ἐ-με*, *ἐ-μοῦ*, *ἐ-μοὶ*, *ἐ-μίν* szókban az *ε* előhang nem henye pótlék, hanem azon névmási törzs, mely a szanszkritban : *a* (= ez) és a névmási fogalom erősbitésére szolgál.“ V. ö. Előbeszéd 152, 153. lapokon.

Mi a magyar *én* eredetére nézve is inkább Bopp nézetéhez járulunk, sőt a számos más nyelvekben létező eltéréseket is, (például az arabban *ene* v. *ená* = én, és *ente* = te, tehát az *en* közös, mint a magyarban is *en-en*, *te-n-en* stb. szókban; továbbá az arabban, héberben a második személy ragja gyakran *k*, a szirjénben *n*, török és tatár nyelvekben gyakran *n* [orrhang]; a magyarban pedig mindkettő, az utóbbi *m* alakban, első személy ragja), csak az ő elve szerént fejthetjük meg.

Az *e* (sajátlag éles *ë*) hang a magyar köz nyelvben minden legkisebb kétségen kivül nemcsak puszta hang, hanem valóságos szó, pl. ezekben : *itt van e; ide jöjj e*, és több számtalan mondatokban (ellentétben az *a* szóval, pl. *ott van a, oda menj a*), és ugyanaz gyöke más névmásoknak is, t. i. *e-z*, *e-m-ez* szóknak, s jelent mindenütt közelre mutatást, valamint a vele legközelebb rokon *i* is, *i-ly*, *i-de*, *im-így* stb. szókban (némely szójárásokban, s a régieknél is *ingem* =*engem*). *Én*, vagy régiesen *en*, tehát vagy am. *em* törzs (eme, emez) szókban, vagy *e-en* az *e* mutató szócskából és *en* toldalékból (mint ez-en, ily-en szóknál) összetéve, vagy épen *ezen* szóból összébbhúzva, mely alakban szépen megegyeznék hangokban is a zend *azem* (= én) szóval. Az első és fő elem mindenütt a közelre mutató *e* vagy *i*. S az arab és héber nyelvekben eléforduló *i* mint első személy ragja a legősibb, legelemibb, nem pedig csonkulat volna. Sínai nyelven pedig *én* csak *í* és *jú*. (Schott Vilmos sínai szókönyve). V. ö. Előbeszéd. 154. lapon.

Ami a többest illeti : a teljes *mink*-ben a *k* a rendes többes *k* jellemhangja, mint *ti-k* és *ő-k* szókban is, a *min* szórész pedig az *én* kettöztetéséből származott, mint *ti-tek-et* szóban is *ti-tek; mink* tehát = *én-én-k* v. *en-en-k*, v. *in-in-k* = n-in-k = m-in-k. A

ragozásokban eléforduló *en-k*, *ün-k*, *un-k*, régiesen *em-ük* vagy *m-ük* is már közvetlenül inkább az első személyragból eredett, például a halotti beszédben eléjön : *is-em-ük* = *ös-öm-ük*, *ur-om-k* = *ur-am-k*.

Engem (engemet) pedig vagy az *ennem* (ennemet) módosulata, (valamint *bennünket* is hihetőleg am. *minnünket*), vagy Révay szerént *én-t* tárgyeset az *em* személyragot is fölvevén, lön *en-t-em*, s a *t*-nek *g*-vé változtával, a mi nem példa nélküli : *en-g-em*, mely tulzásból ismét fölvette a *t* ragot : *en-g-em-et*, mint ő-t-et alak is. V. ö. Előbeszéd. 163. l.

ÉN, (2), fn. tt. *én-t*. Bölcsészeti szélesb ért. am. saját maga a bölcselkedő, mint emberi lény, ellentétül minden egyéb kivüle létező lényeknek. *Énem*, *éned*, *éne*, azaz én lényem, te lényed, ő lénye. Szorosb és elvont ért. szellemi lény, eredeti, tiszta általánosságban, s egyénileg véve. *Az ént megkülönböztetni a nem éntől. Énen kezdeni a bölcselkedést. Én gondolkodom, tehát vagyok.*

ÉN, (3), elvont gyök, él *ének* szóban és származékaiban. Feltaláltatik számtalan, mind magyar, mind idegen szókban, (amott többnyire *g* kiséretében) mint *hallhatót* jelentő lényeges gyökértag ; ilyenek a magyar *cseng*, *leng*, *peng*, *pendít*, *pendül*, *reng*, *zene*, *zeng* ; s alhangoknál : *csang*, *dana*, *hang*, *kong*, *lant*, *tanít*, *tanúl*, *bong*, *dong*, *zong*, *zsong* stb., a latin *cano*, *sono*, *sonus*, *tonus*, *tinnio*, a hellen *τόνος*, *φωνή*, *φωνέω*, német *singen*, *Sang*, szanszkrit *taṇ* (zeng), *vaṇ*, *bhaṇ* (bong), *kaṇ*, *kvaṇ* (hangzik, cseng), perzsa *áhang* (hang, ének), *dán-isstan* (tanulni, tanítni), *chán-den* (énekelni, olvasni) ; sínai *jung* és *míng* (énekelni). A héberben עָנָה (ánáh) énekelni, s a finnben *ääni* szintén am. a latin *sonus*, *vox* stb.

ÉNEK, (én-ek) fn. tt. *ének-ét*. 1) Hangok kellemes változása, majd magasabban, majd mélyebben lebegése, melyek öszvesen valamely egészet képeznek. Ilyen a madarak éneke, melyek különféle hanglejtéssel zengenek. 2) Különösen, az emberre vonatkozólag, zenészi ért. az emberi hangoknak bizonyos szabályok, időmérték, hangsuly és nyugok szerénti kellemes lejtése. *Egyházi ének*, *világi ének*, *színpadi ének*. *Ájtatos-*, *gyászének*. *Szép*, *kellemes*, *fülsértő*, *visító*, *rekedt hangú ének*. 3) Maga azon szöveg, versezet, költői mű, mely énekelve adatik elő. Ide tartoznak jelesen a komoly tárgyu, magasabb érzelmeket kifejező, istenies, vallásos versezetek, lantos költemények. *Minden éneknek van nótája.* (Km.) *Hosszú, mint a szent Iván éneke.* (Km.) *Az új éneket örömest éneklik.* (Km.) Bibliai ért. bizonyos kitünő szépségü-, magas röptü hálaénekek. Ilyenek : *Mózses éneke. Debbora éneke. Habakuk éneke. Énekek éneke* stb. Némileg ellentétben áll *dal* szóval. V. ö. DAL.

ÉNEKBESZÉD, (ének-beszéd) ösz. fn. Némely zeneművekben, különösen a daljátékokban (opera) előkerülő igen egyszerü éneklésmód, mely az ének és beszéd között némileg közép helyet foglal. (Recitativ).

ÉNEKDARAB, (ének-darab) ösz. fn. Hangszerzemény, melyet egy vagy többen énekelnek el.

ÉNEKDEGÉL, (én-ek-deg-él) l. ÉNEKÉLGET.

ÉNEKÉL, (én-ek-él) önh. m. *énekél-t* v. *éneklett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Éneket zeng vagy mond. V. ö. ÉNEK. *Énekel a madár. Énekel templomban a nép. Nem egyiránt énekel az éhező a jól lakottal.* (Km.). Használják tárgyesettel is átható ért. *Bucsuztatót, szerelmet, éneket énekelni. Elénekelni a böjti énekeket. Régen elénekelte azt Sz. Dávid.* (Km.) *Megénekelni valamely jeles embert, eseményt, ünnepélyt. Kiénekelni a halottat. Énekeljetek az Úrnak új éneket.* (149. Zsolt.)

„Vagy mint midön a nép
Templomban énekel,
Engem nagy ünnepek
Érzelme foglal el."
Tavaszi dal (Erdélyi Jánostól).

ÉNEKÉLGET, (én-ek-él-get) önh. és gyakor. m. *énekélget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *énekélgess*. Ismételve, folytonosan, tartósan énekel. *Énekelgetnek az utazó búcsúsok.* Vonz áthatólag tárgyesetet is. *Reggel és estve ajtatos éneket énekelgetni.*

ÉNEKÉLHETŐ, (én-ek-él-het-ő) mn. tt. *énekélhető-t*. Amit el lehet vagy szabad énekelni.

ÉNEKÉS, (1), (én-ek-és) mn. tt. *énekés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Örömest éneklő, énekelni szerető. *Énekes leány*, *énekes madárka*. 2) Magában éneket vagy énekeket foglaló. *Énekes könyv. Énekes mester*, ki orgona nélkül énekel, máskép : *könyökös mester*. *Énekes mise*, melyben a pap vagy nép énekel.

ÉNEKÉS, (2), (l. föntebb), fn. tt. *énekés-t*, tb. —*ék*. Személy, ki énekel vagy kinek különös hivatása, kötelessége az éneklés. *Templomi énekes. Színházi énekesek. Jó, híres énekes. Mély vagy magas, tiszta vagy rekedt hangu énekes.*

ÉNEKÉSNŐ, (énekés-nő) ösz. fn. Nőszemély, ki énekel, vagy kinek különös hivatása énekelni. *Színházi énekesnő.*

ÉNEKÉSZ, (én-ek-ész) fn. tt. *énekész-t*, tb. —*ék*. Művészi ért. vett énekes, azaz személy, ki az éneklést a zenészet szabályai szerént tanulta, és hivatásból gyakorolja. *Udvari, egyházi énekész.*

ÉNEKÉSZET, (én-ek-ész-et) fn. tt. *énekészet-ét*. Művészet, melynek tárgya a zene szabályai szerént gyakorlott éneklés.

ÉNEKKAR, (ének-kar) ösz. fn. Együtt éneklő személyek kara. *Templomi, színházi énekkar. Férfi, női énekkar.*

ÉNEKISKOLA, (ének-iskola) ösz. fn. Zenedei intézet vagy tanoda, melyben a növendékek szabályszerüleg énekelni tanulnak.

ÉNEKKULCS, (ének-kulcs) ösz. fn. Az énekdarab elején álló sajátságos jegy, melyből az ének öszves hangjegyeinek magasságát vagy mélységét megtudni. (Clavis).

ÉNEKLECZKE, (ének-lecske) ösz. fn. Egyes eléadás az énekiskolában.

ÉNEKLÉS, (én-ek-l-és) fn. tt. *éneklés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn énekelünk, éneket zengünk. V. ö. ÉNEK, ÉNEKÉL.

ÉNEKLÉSI, (én-ek-l-és-i) mn. tt. *éneklési-t*, tb. *—ek*. Éneklést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Éneklési modor.*

ÉNEKLŐ, (én-ek-l-ő) mn. tt. *éneklő-t*. 1) Éneket mondó, zengő, hangoztató. *Éneklő madarak. Éneklő bucsujárók.* 2) Ahol énekelnek. *Éneklő hely, éneklő karzat.* Használják főnév gyanánt is, *énekes* helyett.

„Fülemile bús éneklő,
Hej csak téged ne halljon ő,
Mert veled is versenyt nyögne,
S érző szíve megrepedne."

Czuczor.

ÉNEKMESTER, (ének-mester) ösz. fn. Mester, ki másokat szabályszerüleg énekelni tanít. *Színházi, templomi, zenedei énekmester.*

ÉNEKMÜVÉSZ, (ének-müvész) ösz. fn. Ki az énekhez magasabb zenészi szabályok szerént ért, egyszersmind azt müvelt kellemes hangon gyakorolja. Máskép : *énekész.*

ÉNEKMÜVÉSZET, (ének-müvészet) ösz. fn. l. ÉNEKÉSZET.

ÉNEKÓRA, (ének-óra) ösz. fn. Óra, mely alatt valaki énekelni tanít vagy tanúl. *Naponként egy énekórát adni a növendéknek. Egy énekórát egy pengő forintjával fizetni.*

ÉNEKSZÓ, (ének-szó) ösz. fn. 1) Énekre alkalmatos hang. 2) Éneklés, énekhangoztatás. *Énekszóval járni a bucsút. Énekszóval bebarangolni éjjel az utczákat. Szép énekszóval odább ment.* (Km.), azaz valamely kelletlen dolgot hallva, s reá valamit dudolva tovább állott, mintha nem is illetné őt.

ÉNEKTAN, (ének-tan) ösz. fn. Az ének szabályait magában foglaló oktatás.

ÉNEKTANÍTÓ, (ének-tanító) lásd : ÉNEKMESTER.

ÉNEKTANODA, (ének-tanoda) lásd : ÉNEKISKOLA.

ÉNEKTEREM, (ének-terem) ösz. fn. Terem, melyben énekleczkék, énekgyakorlatok tartatnak.

ÉNEKZENE, (ének-zene) ösz. fn. Egyedül emberi hangokból, hangszerek vegyitése vagy kisérete nélkül öszveállitott zene.

ÉNEKZET, (én-ek-z-et) fn. tt. *énekzet-ét*. Az ének több hangjainak, több részeinek egybeolvadása.

—ÉNT, képző; l. —ÁNT.

—ÉNY, névképző, mint : *lep-ény, cser-ény, legény, szeg-ény, ser-ény* stb. Vastaghangon l. —ÁNY.

ÉP, mn. tt. *ép-et*. 1) Aminek minden részei eredeti romlatlan állapotukban megvannak; egészséges. *Ép ember, ép test. Ép gyermeket hozni a világra. Ép észszel, egészséggel lenni. Ép kézzel, lábbal megszabadulni a veszélyből. Ép alma. Nincs egy ép ruhadarab rajta. Elég szép, a ki ép.* (Km.). Vétetik átvitt értelemben is. *Ép szüz. Ép erkölcs.* 2) Mint az *épít, épül* stb. szók gyöke, am. valami öszveszerkezett, öszverakott egész. V. ö. ÉPÍT, ÉPŰL stb.

Származékai : *épen, épít, épség, épül stb.*

Rokonúl tekinthető a szanszkrit : *jiv* (fennáll; él), hellén : *βίος*, a török : *ev* épület vagy ház értelemben stb.

—ÉP, névképző : *közép, cserép* szókban, röviden is ejtik : *közep, cserep*. L. P, mint képző.

ÉPEG, (ép-eg) néha a *p* megkettőztetésével : *éppeg*, máskép : *épeng* v. *éppeng*, ih. Erdélyben divatos *épen* 2, 3, 4, 5, 6. értereményében.

ÉPELŐDIK, (ép-el-őd-ik) belsz. m. *épelőd-tem, —tél, —ött.* Gondokkal vesződik, gondok közt sorvad. Élnek vele Kemenesalján, és a barkók. Másutt és szokottabban : *tépelődik*. Valószinüen eredetileg : *évelődik* = évődik, l. ezt.

ÉPEN, (ép-en) ih. 1) Romlatlanul, csonkítlanul, egészségesen. *Épen visszatérni a harczból. Épen haza vinni a kölcsönzött edényeket. Épen maradt téli gyümölcs.* 2) Tagadólag vagy daczolva az ellenkezési szándékot s indulatot különösen kiemeli. *Azt épen nem teszem. Épen azért szóltam, hogy haragudjék.* 3) Néha am. szoros vagy közvetlen közelségben. *Épen az ut mellett. Épen a házunk előtt.* 4) Egyenesen. *Épen ez a szándékom.* 5) Tisztán, csupán. *Épen annyi maradt, és nem több.* 6) Gúny gyanánt is használják. *Épen téged vártunk jó madár. Épen bizon.* Némely értelemben (különösen 4, 5, 6. alatt) rokon vele a német : *eben.*

ÉPENBIZON, (épen-bizon) ösz. isz. Gúnyos kifejezés, mely az állításnak ellenkező értelmet kölcsönöz. *Épenbizon, majd ebre bízzuk a hájat.*

ÉPENÉGETÉS, (épen-égetés) ösz. fn. Így nevezi Pázmán azon ó testamentomi áldozat nemét, midőn az egész áldozatbarmot megégették (Holocaustum).

ÉPENG, (ép-en-g, a *g* oly toldalék mint *itteneg* szóban); l. ÉPEG.

ÉPENJÓKOR, (épen-jókor) ösz. ih. A legalkalmasb időben. *Épenjókor jösz.* Vétetik gúnyosan is ellenkező értelemben. *Épenjókor hozott a manó.*

ÉPENJÓL, (épen-jól) ösz. ih. A legalkalmasabb módon. *Épenjól esett.*

ÉPENSÉG, (ép-en-ség) fn. tt. *épenség-ét*. Ezen törzsöki állapotában nem, de származékaiban *épenséggel, épenségesen* használják. L. ezeket.

ÉPENSÉGGEL, (ép-en-ség-vel) ih. Általában, teljességgel. *Épenséggel mindenre alkalmatlan. Épenséggel nem akar megjavulni. Ha épenséggel az a szándékod, ám legyen. Azt épenséggel nem engedhetem meg.*

ÉPENSÉGÉSEN, (ép-en-ség-és-en) ih. Az *épen* határzónak nyomatosabb kifejezése. Régies vagy népszerü eléadásba való.

ÉPÉRÉDIK, (ép-ér-éd-ik) k. m. *épéréd-tem, —tél, —ett.* Dunán túl, különösen Györv. am. betegségéből gyógyúl, lábadoz, s mintegy ép állapotba tér vissza. Vastaghangon, ellentéti viszonyban áll vele : *áporodik.*

ÉPEREJŰ, (ép-erejű) ösz. mn. Teljes erőben levő, egészséges.

ÉPÍT, ÉPIT, (ép-ít) áth. m. *épít-étt, htn. —ni* v. *—eni,* par. *—s.* Egyes részek öszveállítása által valami egészet készít. Használják különösen az ácsok, faragók, kőmívesek munkáiról, csatornákról, utakról. *Templomot, palotát, házat, kunyhót, aklot, malmot, hajót építeni. Utakat, csatornákat, hidakat építeni. Aki útfélen épít, sok mestere van annak.* (Km.). Átv. ért. alapít. *Gyanura építeni a vádat. Hasug ember szavára nem kell építeni.* Igekötőkkel : *Beépíteni az üres telkeket. Beleépíteni minden pénzt a czukorgyárba. Elépíteni évi jövedelmeit. Fölépíteni a tornyot. Kiépíteni a ház elejét az utczára. Körülépíteni falakkal a kertet. Ráépíteni a régen megvetett alapra.* Erkölcsi ért. javít. *A szent oktatások építik az embert.* V. ö. ÉP.

ÉPÍTÉS, ÉPITÉS, (ép-ít-és) fn. tt. *építés-t,* tb. *—ék.* Azon cselekvés, midőn valaki épít. *Templom építése. Az építés pénzbe kerül. Építéshez fogni.* V. ö. ÉPÍT.

ÉPÍTÉSI, ÉPITÉSI, (ép-ít-és-i) mn. tt. *építési-t,* tb. *—ek.* Építést illető, ahoz tartozó, arra vonatkozó. *Építési terv, költségek.*

ÉPITÉSMÓD, (épit-és-mód) ösz. fn. Azon szabályok öszvege, melyek szerént építeni kell, hogy az épületnek bizonyos határozott alakja legyen.

ÉPITÉSREND, (építés-rend) ösz. fn. 1) Az egymás után építésben követendő vagy követett rend. 2) Felsőségi rendelet, melyet az épületek felállításában a közbátorság és rend tekintetéből követni kell.

ÉPÍTÉSZ, ÉPITÉSZ, (ép-ít-ész) fn. tt. *építész-t,* tb. *—ék.* Személy, ki az építészetet rendszeresen tanulta, és művészileg gyakorolja. V. ö. ÉPITÉSZET.

ÉPITÉSZET, (ép-it-ész-et) fn. tt. *építészet-ét.* Mesterség, melynek műtárgya, kényelmes, biztos, tartós, művészileg szép, és czélirányos épületeket a lehetségig jutányos áron létesíteni, felállítani. Az épületek különfélesége és czélja szerént az építészet is többféle : *Polgári építészet, gazdasági építészet, hadi, vizi, hajóépítészet.*

ÉPÍTETLEN, ÉPITETLEN, (ép-ít-et-len) mn. tt. *építetlen-t,* tb. *—ék.* Ami nincs beépítve, fölépítve. *Fölépítetlen ház.* Határozói értelemben am. építetlenül.

ÉPÍTETLENÜL, (ép-ít-et-len-ül) ih. Építetlen állapotban, föl nem építve.

ÉPITGET, (épit-get) áth. és gyakor. m. *épitget-tem, —tél, —ett.* Folytonosan, vagy lassan-lassan, de húzamosan épít.

ÉPÍTHETŐ, (ép-ít-het-ő) mn. tt. *építhető-t.* Amit építeni, öszverakni, föállítani lehet. *Homokon tartós, biztos ház nem építhető.*

ÉPITKÉZÉS, (ép-it-kéz-és) fn. tt. *építkezés-t,* tb. *—ék.* Építéssel foglalkozás.

ÉPÍTKÉZIK, (ép-ít-kéz-ik) k. m. *építkéz-tem, —tél, —ett.* Folytonos építéssel foglalkozik.

ÉPÍTKÉZŐ, (ép-ít-kéz-ő) mn. tt. *építkező-t.* Folytonos építéssel, különösen saját használatára szolgáló épületek készítésével foglalkozó.

ÉPÍTMÉNY, (ép-ít-mény) fn. tt. *építmény-t,* tb. *—ék.* Építészi szabályok szerént több részekből öszveállított valamely egész, pl. templom, lakház, utak stb. *Költséges, olcsó építmény. Erös, gyönge építmény.*

ÉPITŐ, (ép-it-ő) mn. és fn. tt. *építő-t.* Aki valamit épít. 2) Építéshez tartozó, építéshez való, mely értelemben öszvetett szókat alkot, pl. *építőállás, építőhely.*

ÉPITŐÁLLÁS, (épitő-állás) ösz. fn. Gerendák-, deszkákból öszveállított alkotmány, az épitő mesteremberek és napszámosaik számára ; egyszerüen : *állás.*

ÉPITŐHIVATAL, (épitő-hivatal) ösz. fn. Hivatal, melynek dolga nyilvános épitéseket eszközölni, s azokra felügyelni. *Országos, királyi, vasuti épitőhivatal.*

ÉPITŐMÉRTÉK, (épitő-mérték) ösz. fn. Mérték, lábmérték, melylyel az épitészek élnek, s mely a közönségestől némileg különbözik.

ÉPITŐMESTER, (épitő-mester) ösz. fn. Mester, ki az épitéshez ért, milyenek a kőmives- és ácsmesterek. Különösebben : épitész. L. ezt.

ÉPITŐTISZTSÉG, (épitő-tisztség) ösz. fn. Épitőhivatalhoz tartozó tisztek személyzete.

ÉPITŐSZÉK, (épitő-szék) ösz. fn. Így nevezik némelyek a tisztújítást, tisztújítási gyűlést, l. TISZTÚJITÁS.

ÉPITSÉG, (ép-it-ség) fn. tt. *épitség-ét.* Olyan valami, ami épittetik, valamint *költség* ami költetik, *segitség,* mi által segély nyujtatik, vétessenek ezek mult, jelen vagy jövő értelemben. Különbözők : *épület, épitmény,* melyeket már csak fennálló, készen levő épitési művekről mondhatunk.

ÉPITSÉGI, (ép-it-ség-i) mn. tt. *épitségi-t,* tb. *—ek.* Épitséghez tartozó, arra vonatkozó. *Épitségi lomok, kellemetlenségek, bajlakodások.*

ÉPITTETŐ, (ép-it-tet-ő) fn. tt. *épittető-t.* Személy, ki valamit épittet, kinek meghagyásából az épitész valamit felállít.

ÉPSÉG, (ép-ség) fn. tt. *épség-ét.* Romlatlan, csonkulatlan, egész, egészséges állapot. *Épségben szállítani vásárra a cserépedényeket. Épségben találni a rég nem látott rokonokat. Nincs benne épség.* A székelyeknél jelent épületet is. *Derék épséget csináltak. Elkorúlt, elavúlt, elczondollott épség.* (Kriza János). V. ö. ÉP.

ÉPSÉGÉS, (ép-ség-és) mn. tt. *épségés-t,* tb. *—ek.* Romlatlan, egész, egészséges állapotú ; épséggel biró. Régies irásmódba való.

ÉPTAN, (ép-tan) ösz. fn. Tan az épről, az épség, azaz testi egészség fentartása- és elősegitéséről; egészségtan.

ÉPTELEN, (ép-telen) mn. tt. éptelen-t, tb. —ek. Romlott, nem egész, nem egészséges. *Éptelen állapotban lenni.*

ÉPTELENSÉG, (ép-te-len-ség) fn. tt. éptelenség-et. Éptelen, azaz romlott, nem egész, egészségtelen állapot. *Kezek, lábak éptelensége.*

ÉPÜL, ÉPÜL, (ép-ül) önh. m. épül-t. 1) Egyes részek öszveállitása által valami egész készül, figyelem nélkül a készitő, létesitő alanyokra. Használják különösen azon müvekről, melyeket ácsok, kőmívesek, hid-, útcsinálók készítenek, létesítenek. V. ö. ÉPÍT. *Épül a ház, malom, híd. Épülnek az utak, csatornák. Pesten évenként sok szép ház épül.* 2) Alapúl, bizonyos fenéken nyugszik. *A számtani tételek bizonyos alapigazságokon épülnek.*

„Ez azon fenék kőszál,
Melyen hitünk épül."
Egyh. ének.

3) Átv. ért. gyógyúl, lábadoz. *Hosszas nyavalyájából épülni kezd.* 4) Erkölcsi ért. jó, szent oktatásból lelki tanulságot húz ki, fog rajta az isteni tanítás, a jó példa. *Épülni a pap beszédén*, vagy *beszédéből. Épülni a templomi ájtatosságon. Sokat épültem rajta vagy belőle.*

ÉPÜLÉS, ÉPÜLÉS, (ép-ül-és) fn. tt. épülés-t, tb. —ék. Létesülés, keletkezés neme, midőn valami épül. *Házak, útak, városok épülése.* Átv. ért. erkölcsi újulás, javulás. *Hívek épülésére mondott egyházi beszéd.*

ÉPÜLET, ÉPÜLET, (ép-ül-et) fn. tt. épület-ét. Általán, az épitészet szabályai szerént készített alkotmány. Ez értelemben épületek közé számittatnak a síremlékek, kikövezett vízcsatornák, hajók stb. Szorosb ért. az épitészet szabályai szerént bekerített oly térség, melyben lakni, s különféle dolgokat kényelmesen végezni lehet. *Fából, mórból, téglából, kőből felállitott, rakott, csinált épület.* Ilyenek különösen, a házak, templomok, tornyok, várak, ólak, aklok, csürök stb. A bányászok épületnek mondják azon földalatti meneteket, nyilásokat, melyeken a bányákba be és ki járnak.

ÉPÜLETALAP, (épület-alap) ösz. fn. Fenékfal, melyre az épületet rakják. Köznépnél latinosan: *fundámentom.*

ÉPÜLETDERÉK, (épület-derék) ösz. fn. Az épületnek dereka, főrésze, mely a főfalak közé van szoritva.

ÉPÜLETDÍSZ, (épület-dísz) ösz. fn. Az épületnek azon részei, melyek egyedül ékességül szolgálnak, pl. dombormüvek, oszlopzatok, erkélyek stb.

ÉPÜLETÉS, (ép-ül-et-és) mn. tt. épületés-t, tb. —ek. Átv. ért. példás, jóra buzdító, lelki üdvre szolgáló. *Épületes magaviselet. Épületes beszédek, könyvek, fölolvasások.* V. ö. ÉPÜL, 4).

ÉPÜLETÉSSÉG, (ép-ül-et-és-ség) fn. tt. épületésség-ét. Példás, jóra buzdító, üdvösségre vezető tulajdonsága valaminek. *Egyházi beszédek, szent könyvek, ájtatos imádságok épületessége.*

ÉPÜLETFA, (épület-fa) ösz. fn. Fa, melyet az épületekre használnak, mely épitésre különösen alkalmas; ilyenek, a fenyüfák, vízépítésnél az egerfák, tölgyfák.

ÉPÜLETFAKERESKEDÉS, (épület-fa-kereskedés) ösz. fn. Kereskedés oly fanemüekkel, melyeket építésnél szoktak használni.

ÉPÜLETFESTŐ, (épület-festő) ösz. fn. Festő, ki épületekben divatos festményeket létesít, pl. szobákat, teremeket, vászonfalakat befest, ajtókat, ablakokat stb. szinez.

ÉPÜLETHELY, (épület-hely) ösz. fn. 1) Hely, melyen épitenek. Az ácsoknál azon hely, hol az épülethez szükséges fákat kifaragják, s nagyjában öszveillesztik. *Ácsok, hajócsinálók épülethelye.* Másképen: *épitési hely.* 2) Magának az épülendő vagy épülő tárgynak helye, hová t. i. valami épittetik.

ÉPÜLETKŐ, (épület-kő) ösz. fn. Mindenféle kő, melyet az épitésnél használnak vagy használhatnak.

ÉPÜLETRAJZ, (épület-rajz) ösz. fn. A készítendő vagy készülő épület tervének rajzképe.

ÉPÜLETSZÉR, (épület-szér) ösz. fn. Mindenféle anyagok, melyekből az épületet öszveállítják, pl. kövek, téglák, mészhomok, fa stb.

ÉR, (1), fn. tt. eret v. ért, tb. erek. Eredeti általános értelme: bizonyos téren, irányban valahová elhatás, jutás, folyás, menés, vagyis azon vonal, út, csatorna, melyen valamely test tovább halad, jut, foly, terjed. Különösen 1) azon pont, hely, honnan valami kihat, kifoly, kifakad, hogy tovább jusson, haladjon. *Folyó ere, kút ere.* Innen lett, *ered*, és származékai. 2) Az állati és növényi testek azon csatornái, csövei, melyeken a vér és nedvek folydogálnak, szivárognak. *Vérerek, életerek, öregerek, nedverek. Eret vágni* v. *vágatni.* 3) Elszivárgó forrásvíz, melyet kicsinsége miatt pataknak vagy csermelynek nem mondhatni. 4) Vizenyős vidékeken áradás előtt és után kifakadó, s bizonyos mederben tovább szivárgó vízfolyás, mely szárazságban eltünik. *Érben megsülyedt szekér. Keresztül hajtani az éren. Ér mellett termett fű.* 5) A *meder*, vagy vágmellékiesen szólva *neder* szóban (med-ér, ned-ér) am. folyóvíz teknője. *Vág nedre, Vág-Duna nedre.* 6) A bányászoknál, földalatti vonal, mely érczeket foglal magában.

Közelebbi származékai (mint főnévnek és önható igének): *erdő*, *ered*, *ereget*, *eres*, *eresz*, *ereszt*, *erez* (mind ékvesztők) és ezek származékai.

Egészen azonos *ér* önható igével, l. alább; s mindkettővel rokon a szanszkrit *ar* v. *ár* (am. megy, ér), *ri* v. *rí* [foly, fut], lat. *rivus*, hellén ῥέω, ῥέζω, persa: *resz-íden* (érkezni, jönni), német *rinnen* stb. A török *er-mek*, a magyar *ér-ni* többi jelentéseivel is bír (arriver; toucher; múrir. Hindoglu).

ÉR, (2), szabályzatlan és néha egészen kiszáradt folyó, Közép-Szolnok, Szathmár és Bihar megyékben.

ÉR, (3), (l. föntebb ÉR, (1) önh. m. *ér-t.* 1) Bizonyos távolságig terjed, halad, nyúlik, foly. *Térdig ér a víz. Hosszu haja sarkig, szakálla hasig ér. Bécsből a gőzös egy nap alatt Pestig ér. Haza érni. Éjtszaka érni az állomásra. Beérni a faluba. Elérni a kitüzött pontig. Kiérni az erdőből. Fölérni a hegy tetejére. Lassan járj, tovább érsz.* (Km.) 2) *Hoz, hez, höz* ragu nevekkel am. tapint, illet valamit, hozzá nyúl, dörgölődzik valamihez. *Könyökével szomszédjához ért. Ruhája a szennyes, kormos falhoz ért.* 3) *Ra, re* ragu nevekkel, am. valamire ideje van. *Nem érek rá a sétálásra. Majd ha rá érek.* Továbbá : valamely helyre jut. *Későn értünk Budára. Rétre, szántóföldre érni.* Néha am. szorítja, sürgeti, bántja valami. *Mi ért rád?* azaz, mi bánt, mi lelt, mi bajod? Rám ért a köhögés. 4) *Vel, val* ragu nevekkel am. hozzá fogható, hasonló. *Birkozásban nem ér velem.* Különösen *föl* igekötővel. *Ő fölér három oly emberrel mint te vagy.* Néha, különösen *be* igekötővel s határzott alakban am. elég, elegendő. *Beéri vele. Érd be vele amit kapsz. Ily csekély fizetéssel be nem érem.*

ÉR, (4), áth. m. *ér-t.* Általában : illet, megillet valakit v. —mit. Különösebben : 1) bánt, sért. *Engemet ér minden baj. Sok jó és rosz ért már bennünket. Sok csapás érte hazánkat.* 2) Valamit megnyer, megkap, valahová eljut. *Czélt érni. Elérte, ami után oly régen vágyakodott. A róka el nem érte a szőlőt. Jó futót is eléri a halál.* (Km). *Beérni sebes lovon a szökevényt.* 3) Alapitó ragu nevekkel am. rajta kap, megfog. *Lopáson érték a tolvajokat. Rajta érték. Utól érték. Akit egyben rajta érnek, többet is reá gyanítanak.* (Km.) 4) Valahol talál, meglep. *Ott érték öt, midőn már szökni készült.* 5) Jelenti valaminek becsét, árát. *Sokat ér, keveset ér, mit sem ér. Száz aranyat, ezer forintot ér. Egy hajtó fát sem ér.* (Km.) *Nem ér egy férges diót* v. *pipadohányt.* (Km.) *Mennyit ér ezen ház? Néha* am. használ. *Mit ér erő nélkül fenyegetődzni? Mit ér a szép konyha, ha nincs mit sütni főzni benne?* Néha am. él, élve tapasztal. *Ki tudja, megérjük-e azt, vagy sem.*

Közelebbi származékai : *érdegel, érdek, érdem, érdel, érdes, érez, érik, érint, érkezik, érlel, ért, érv* (mind megtartják az ékezetet).

Rokon vele közelebb az alább következő jelentések valamelyikében a szanszkrit : *har* v. *her* (illet, érint, megfog), hellén *αἱρέω*, német *ehren, werth* stb.

—ÉR, (1), vastaghangu párhuzamos társa : —ÁR, fő- és mellékneveket alkotó szóképző, mint : *fül-ér, tünd-ér, vez-ér, led-ér, üz-ér* stb. Részletezve, l. —ÁR, képző.

—ÉR, (2), igeképző ebben : *dicsér;* a hosszú é hihetőleg öszveolvadásból eredett (dicse-er) mint *igér* (= ige-er) szóban.

ÉRBORDÁS, (ér-bordás) ösz. mn. Növénytani ért. aminek érforma bordái vannak. *Érbordás levelek.*

ÉRCSOMÓ, (ér-csomó) ösz. fn. Kidagadt, megcsomósodott ér; érdaganat.

ÉRCSONTOSODÁS, (ér-csontosodás) ösz. fn. A véredények megkeményedése.

ÉRCZ, fn. tt. *ércz-ét.* Általán ásványi test, mely jobbára más ásványokkal keverve kőalakban, bányaerekben találtatik. (Minera). *Nemes érczek :* arany, ezüst, platina; különböztetésül a többi érczektől, melyek *nem nemesek.* Újabb természettudósaink szerint különböző a *fém,* (metallum) mely más érczektől már elválasztva van, kalapálható minőségű, s tiszta állapotában más ásványok közt különösebben fénylés által tünteti ki magát.

Szanszkritül *arasz,* latinul *aes,* (többi eseteiben r-rel : *aeris, aere* stb.) németül *Erz,* hollandul *erz, erts,* törökül *pirinds* stb.

ÉRCZAKNA, (ércz-akna) ösz. fn. Akna, melyből érczet, érczföldet ásnak. V. ö. AKNA.

ÉRCZANYA, (ércz-anya) ösz. fn. Föld- vagy kőnemek, melyekben érczrészek találtatnak, ilyenek, pl. az agyag, kovaföld stb.

ÉRCZÁSÓ, (ércz-ásó) ösz. fn. Bányász, ki érczeket, vagyis érczekkel vegyült ásványokat fejt ki a föld gyomrából.

ÉRCZBÁNYA, (ércz-bánya) ösz. fn. Bánya, melyből érczeket ásnak ki. V. ö. BÁNYA.

ÉRCZCSÉPP, (ércz-csépp) ösz. fn. Ércz, mely vörös csepp alakjában találtatik az ásványokban.

ÉRCZDARAB, (ércz-darab) ösz. fn. Rög vagy darab valamely érczből, akár tisztított állapotban véve, akár érczfölddel vagy kővel keverve.

ÉRCZDRÓT, (ércz-drót) ösz. fn. l. ÉRCZFONAL.

ÉRCZDÚS, (ércz-dús) ösz. mn. Érczczel bővelkedő, hol sok ércz terem, találtatik. *Érczdús Magyar- és Erdélyország. Érczdús bányák.*

ÉRCZE, fn. tt. *érczé-t.* Túl a Dunán némely vidékeken am. jércze, fiatal tyúk.

ÉRCZEDÉNY, (ércz-edény) ösz. fn. Érczből öntött vagy vert edény, pl. *vasfazék, bogrács, serpenyő.*

ÉRCZÉR, (ércz-ér) ösz. fn. Menet, vonal a bányákban, hol érczkövek, érczrögek találtatnak.

ÉRCZES, (ércz-es) mn. tt. *érczes-t* v. *érczes-et,* tb. *—ek.* Érczczel bővelkedő, érczczel vegyített. *Érczes hegyek. Érczes ásványok.*

ÉRCZEZ, (ércz-ez) áth. m. *érczez-tem, —tél, —ett.* Érczczel behúz, bevon, keményít, erősít. *Páncsélokat, sisakokat érczezni, beérczezni, megérczezni.*

ÉRCZEZÉS, (ércz-ez-és) fn. tt. *érczezés-t,* tb. *—ék.* Valamely testnek érczneműi testtel, lemezzel behuzása, keményítése.

ÉRCZFAJ, (ércz-faj) ösz. fn. Az érczneműi testeknek egyik faja, alosztálya. *Nemes, nemtelen érczfaj.*

ÉRCZFAL, (ércz-fal) ösz. fn. 1) Érczből készitett fal. 2) Átv. és köz ért. nagy, megmászhatlan akadály, melyen keresztül törni nem lehet.

ÉRCZFEJTŐ, (ércz-fejtő) ösz. fn. l. ÉRCZÁSÓ.

ÉRCZFÉLE, (ércz-féle) ösz. mn. Érczfajú, az érczek osztályához tartozó; érczhez hasonló tulajdonságu. *Érczféle ásványok, kövek, rögek.*

ÉRCZFÉNY, (ércz-fény) ösz. fn. A megtisztított, salakjaitól elválasztott érczneк sajátságos fénye, csillogása.

ÉRCZFÉSZEK, (ércz-fészek) ösz. fn. Bányászok nyelvén am. egy csomóban, egy rakásban találtató nagy mennyiségü ércz, vagyis azon bányarész, mely sok érczet foglal magában.

ÉRCZFONAL, (ércz-fonal) ösz. fn. Fonalalakban, vékonyhosszúra kinyújtott, kihúzott ércz; sodrony.

ÉRCZFÖL, (ércz-föl) ösz. fn. Bányászok nyelvén am. lágyabbféle érczásvány, mely az érczföldes és érczköves bányák fölszinén találtatik. Oly öszvetétel, mint: *tejföl.*

ÉRCZGÖRÖNGY, (ércz-göröngy) ösz. fn. lásd: ÉRCZRÖG.

ÉRCZHAB, (ércz-hab) ösz. fn. Hab, mely az érczek olvasztásakor, az érczfolyadék fölszinén látszik.

ÉRCZHAMU, (ércz-hamu) ösz. fn. Hamuvá égetett ércz.

ÉRCZHEGY, (ércz-hegy) ösz. fn. Hegy, melynek kebelében érczek rejlenek.

ÉRCZHULLADÉK, (ércz-hulladék) ösz. fn. Amit az érczczel dolgozók, érczmívesek reszelés, metélés stb. által az érczekből elhullatnak; különösen a bányászoknál, ami érczolvasztáskor szétfoszlik, szétszáll, s utóbb öszveszedve s megtisztítva, haszonra fordíttatik.

ÉRCZHUTA, (ércz-huta) ösz. fn. Bányászépület, melyben érczeket olvasztanak, tisztogatnak. V. ö. HUTA.

ÉRCZI, (ércz-i) mn. tt. *érczi-t,* tb. *—ek.* Érczhez tartozó, érczre vonatkozó.

ÉRCZKÉM, (ércz-kém) ösz. fn. Bányatiszt, ki a kevert érczek tartalmát megvizsgálja és meghatározza. Máskép: *érczkémlő.*

ÉRCZKÉMLŐSÉG, (ércz-kémlőség) ösz. fn. Bányai hivatalkar, melynek tiszte az érczes ásványok érсztartalmát, s a vegyes érczeket megvizsgálni és meghatározni.

ÉRCZKŐ, (ércz-kő) ösz. fn. Kő, melynek némely kiegészitő részeit érczek teszik, mely érczczel van vegyítve.

ÉRCZKÖLYÜ, (ércz-kölyü) ösz. fn. l. ÉRCZTÜRŐ.

ÉRCZMARA, (ércz-mara) ösz. fn. Porrá zúzott érczföld, érczkő.

ÉRCZMÁZ, (ércz-máz) ösz. fn. l. ZOMÁNCZ.

ÉRCZMÉNET, ÉRCZMÉNETEL, (ércz-ménet v. —ménetel) ösz. fn. Bányai menet, földalatti vonal, melyben érczek találtatnak.

ÉRCZMÉLY, (ércz-mély) ösz. fn. Bányász nyelven am. azon mélység a bányában, hol legtöbb ércz találtatik. *Érczmélyen túlmenni,* azaz tovább, mélyebbre ásni, mint hol dús nyereséghez volna remény.

ÉRCZMÉRLEG, (ércz-mérleg) ösz. fn. Bányászok mérlege, melylyel az érczeket vagy érсztartalmú ásványokat mérik.

ÉRCZMÉSZ, (ércz-mész) ösz. fn. Mészalakban létező ércz, midőn mészföldhöz hasonlít, de melyet vegytani úton ismét érczczé lehet átváltoztatni. (Ochra).

ÉRCZMIVES, (ércz-mives) ösz. fn. Mives, ki holmi munkákat, szereket érczből készít, milyenek pl. az arany-, ezüst-, rézmivesek.

ÉRCZMOSÁS, (ércz-mosás) ösz. fn. Bányászi munka, midőn a porrá zúzott érczes kőből vagy földből, öblögetés által tisztítják ki az érczet. Hasonló kezeléssel történik az aranymosás némely folyóvizekben.

ÉRCZMOSÓ, (ércz-mosó) ösz. fn. Személy, ki bányákban az öszvezúzott érczes kőből vagy földből az érczrészecskéket kiöblögeti. Ilyenek a folyóvízi aranymosók is.

ÉRCZMUTATVÁNY, (ércz-mutatvány) ösz. fn. Akkora darab érczkő vagy érczrög, melyet mutatóképen egy kézzel könnyen föl lehet venni.

ÉRCZMŰ, (ércz-mű) ösz. fn. Érczanyagból öntött, vert, vésett stb. mű.

ÉRCZMÜVES, (ércz-müves) ösz. fn. l. ÉRCZMIVES.

ÉRCZNEM, (ércz-nem) ösz. fn. Külön-külön tulajdonságokkal biró érczosztály. *Merev, törékeny érсznem.*

ÉRCZNEMÜ, (ércz-nemü) ösz. mn. Érczek tulajdonságaival biró, olyan mint az ércz. *Érсznemü nyujthatóság, keménység.*

ÉRCZOLU, (ércz-olu) ösz. fn. Tűz által folyóvá tett ércz; érczfolyadék.

ÉRCZOLVASZTÁS, (ércz-olvasztás) ösz. fn. Bányászi munka, midőn az érczrögeket és köveket tűz által folyókká teszik, hogy tiszta érczhez juthassanak.

ÉRCZOLVASZTÉK, (ércz-olvasztèk) ösz. fn. Általán, tűz által folyó állapotba helyezett ércz. Különösen, az érczmiveseknél, elhullott érczdarabok, melyek öszvezúzatva olvasztóba tétetnek.

ÉRCZOLVASZTÓ, (ércz-olvasztó) ösz. fn. l. ÉRCZHUTA.

ÉRCZOSZTÓ, (ércz-osztó) ösz. fn. Bányatiszt, ki a megtisztított érczeket a pénzkészitő műhelyekben kiosztja.

ÉRCZPILLANGÓ, (ércz-pillangó) ösz. fn. Pillangó módjára csillogó vékonyféle érczlemez, érczdarabka.

ÉRCZPOR, (ércz-por) ösz. fn. Apró érczrészecskék, melyeket az érczmivesek, vagy pénzcsinálók reszelés, vakarás, metélés által elhullatnak.

ÉRCZPRÓBA, (ércz-próba) ösz. fn. Vizsgálattétel, ha vajjon foglal-e érczrészeket magában valamely kő- vagy rögnem, és mily érczneműeket?

ÉRCZPUTTON, (ércz-putton) ösz. fn. Putton, vagy köbölforma edény, melyben a bányászok a kiásott érczköveket fölhuzzák a bányaüregből.

ÉRCZREKESZ, (ércz-rekesz) ösz. fn. A folyóvizekben készített sajátnemü rovatos rekesz, melynek eszközlésével a bennök találtató érczrészeket öszvegyüjtik.

ÉRCZRÖG, (ércz-rög) ösz. fn. Akkora darab érczföld, érczkő, melyet egy kézzel fölfogni lehet.

ÉRCZSALAK, ÉRCZSANK, (ércz-salak v. —sank) ösz. fn. Érczneк alja, mely elszokott belőle hullani, midőn munkáltatás végett tüzbe teszik. Az érczhutákban jelenti azon tajtékot, mely érczolvasztáskor felül uszkál, s meghülvén üvegszerü alakban áll öszve.

ÉRCZSAVITAG, (ércz-savitag) ösz. fn. Éleggel savitott ércz. (Metallum oxydatum).

ÉRCZSAVITÁS, (ércz-savitás) ösz. fn. Vegyészeti müködés, midőn az érczet élegesítik.

ÉRCZSODRONY, (ércz-sodrony) ösz. fn. lásd : ÉRCZFONAL.

ÉRCZSONKOLY, (ércz-sonkoly) lásd : ÉRCZSALAK.

ÉRCZSZÁLLITÓ, (ércz-szállitó) ösz. fn. Bányamester, kinek tiszte a kiásott érczköveket a hutákba szállítani.

ÉRCZSZEKRÉNY, (ércz-szekrény) ösz. fn. Szekrény a bányászoknál, melyben a kivert és megmosott finomabb érczeket tartani szokták.

ÉRCZSZÉM, (ércz-szém) ösz. fn. Apró érczrészecske, mely kis szemnyi alakban találtatik az érczkövekben.

ÉRCZSZÍN, (ércz-szín) ösz. fn. Szín, mely az érczhez, különösen, az emberek bőrére alkalmazólag, rézhez hasonlít.

ÉRCZSZINÜ, (ércz-szinü) ösz. mn. Olyan szinü, mint az ércz, vagyis az emberi bőrre alkalmazva, mint a réz. *Érczszinü hinduk.*

ÉRCZTAJTÉK, (ércz-tajték) ösz. fn. lásd : ÉRCZHAB.

ÉRCZTALIGA, (ércz-taliga) ösz. fn. Taliga, vagy ládás kis kocsi, melyen a kiásott érczköveket a hutákba szállitják.

ÉRCZTAN, (ércz-tan) ösz. fn. Tan az érczekről, vagyis azok tulajdonságai, különfélesége, hazája stb. felől.

ÉRCZTARGONCZA, (ércz-targoncza) l. ÉRCZTALIGA.

ÉRCZTEJ, (ércz-tej) ösz. fn. Így nevezik a bányászok mindazon érczeket, melyek lágy és folyó alakban ásatnak ki, s némileg a tejhez hasonlítanak.

ÉRCZTEKNŐ, (ércz-teknő) ösz. fn. A bányászok, illetőleg bányamunkások kis kézi teknője, melyben a porrá zúzott érczröget öblögetés által tisztogatják.

ÉRCZTERMŐ, (ércz-termő) ösz. mn. Érczet hozó, aminek gyomrában, kebelében érczek rejlenek. *Ércztermő Karpátok.*

ÉRCZTÖRŐ, (ércz-törő) ösz. fn. Bányamalom, melyben az érczet víz vagy gőz hajtotta vasas kölyük által öszvezúzzák.

ÉRCZTUDOMÁNY, (ércz-tudomány) ösz. fn. l. ÉRCZTAN.

ÉRCZTUDÓS, (ércz-tudós) ösz. fn. Az érczek ismeretében tudományos avatottságu személy.

ÉRCZÜVEG, (ércz-üveg) ösz. fn. A meghült érczhabból öszveállott üvegszerü test, melyet edények mázaul használnak az edénygyárosok.

ÉRCZVÁGÓ, (ércz-vágó) ösz. fn. lásd : ÉRCZÁSÓ.

ÉRCZVÁLÁS, (ércz-válás) ösz. fn. A különféle érczrészeknek a hutában egymástól elkülönzése; a tiszta, finom érczneк a salaktól elszakadása.

ÉRCZVÁLASZTÁS, (ércz-választás) ösz. fn. Bányászi munka, midőn a hutákban a felolvasztott érczet cseppenként hullogtatják alá. Különösen, midőn az ezüstöt a réztartalomtól elkülönítik.

ÉRCZVÁLASZTÓ, (ércz-választó) ösz. fn. Munkás a bányahutában, ki az érczek elválasztásával foglalkodik.

ÉRCZVÁLU, (ércz-válu) ösz. fn. lásd : ÉRCZTEKNŐ.

ÉRCZVEGY, (ércz-vegy) ösz. fn. Porrá zúzott érczkövek, elválasztatlan állapotban, s vizzel föleresztve.

ÉRCZVÉSŐ, (ércz-véső) ösz. fn. Érczmivesek vésője, melylyel a munkába vett érczeket, vagy érczeszközöket faragcsálják.

ÉRCZVIRÁG, (ércz-virág) ösz. fn. Így nevezik a bányászok a kovacsot (spathum), mert ennek közelében érczet gyanítanak.

ÉRCZVIZSGÁLÁS, (ércz-vizsgálás) ösz. fn. Bányászi müködés, mely által az érczkövek tartalmát meghatározzák, vagy a kész érczneк, pénznek tisztaságát vizsgálóra veszik.

ÉRCZVIZSGÁLÓ, (ércz-vizsgáló) ösz. fn. Bányászszemély, ki a vegyes érczkövek érczkövek érczítartalmát, vagy a már tisztított érczek, érczpénzek valódiságát szemügyre veszi, s meghatározza.

ÉRD, (1) elvont törzsök, melyből *érdek*, *érdem* stb. származtak. Jelentése : érő dolog, vagy érő helyzet, állapot. Képzésre hasonló a részint önálló *old*, *told*, *kend*, *áld*, részint elvont *szánd*, *fond*, *usd* törzsekhez.

ÉRD, (2), mv. Fehérvármegyében, hely. *Érd-re*, *—én*, *—ről.*

„Érden sokat ők értenek."

Csáti D. krónikája.

ÉRDAG, (ér-dag) ösz. fn. l. ÉRCSOMÓ.

ÉRDÉGÉL, (ér-d-é-gél) áth. m. *érdegél-t.* Gyakran illet, megillet, megtapint, érint valakit v. valamit.

Rokona az átvitt értelmü illetést jelentő: *érdékel.*

ÉRDÉK, (ér-d-ék) fn. tt. *érdek-ét.* 1) Részvét, midőn más ügye, baja, sorsa mintegy bennünket is ér, azaz illet, megillet. *Érdekkel viseltetni a szegények iránt.* 2) Azon vonzalom vagy inger, mely bennünket valamihez húz. *Érdekkel olvastam könyvedet. Ezen foglalatosság különös érdekkel bir reám nézve.* 3) Önzés, önhaszonlesés. *Ő ezt nem érdekből teszi. Ő neki semmi érdeke sincs a dologban.* 4) Tekintet, viszony. *Kiki más érdekből nézi a dolgot.*

Ezen hasonlatok után: *szándék, szurdék, marék* itélve, eredetileg hosszu lehetett: *érdék*, s valamint ama vastaghanguakban az *é átváltozott o*-ra: *szándok, szurdok, marok*, hasonlóan az *érdék*-ből lett: érdék. Egyébiránt nyilt *e*-vel is ejtik, mint minden zárt *é*-t: *érdek.*

ÉRDÉKÉL, (ér-d-ék-él) áth. m. *érdékélt.* 1) Részvétre gerjeszt. *A szerencsétlenek állapota igen érdekli öt.* 2) Vonz, gerjeszt, fölgerjeszt. *Ezen arcz engemet érdekel.* 3) Illet, valamivel viszonyban van, valamit tekintetbe vesz, érint. *Ezen czélzások, úgy vélem, engemet érdekelnek. Ez téged nem érdekel.*

ÉRDÉKÉLT, (ér-d-ék-él-t) mn. tt. *érdékélt-et.* 1) Akinek valamiben érdeke forog fenn, része van. 2) Érintett.

ÉRDÉKÉLTSÉG, (ér-d-ék-él-t-ség) fn. tt. *érdékéltség-ét.* Állapot, midőn valakinek valamiben érdeke forog fenn.

ÉRDÉKÉS, (ér-d-ék-és) mn. tt. *érdékés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Részvétet gerjesztő. 2) Vonzó, ingerrel biró. *Érdekes arcz.* 3) Nevezetes. *Érdekes vitatkozások kerültek szőnyegre. Mondhatom, nagyon érdekes.*

ÉRDÉKÉSEN, (ér-d-ék-és-en) ih. Részvétet gerjesztőleg; vonzólag.

ÉDÉKÉSSÉG, (ér-d-ék-és-ség) fn. tt. *érdékésség-ét.* Valamely tárgynak vagy személynek azon tulajdonsága, melynél fogva részvétet gerjeszt, vagy magához vonz, elbájol.

ÉRDÉKÉSSÉGÜ, (ér-d-ék-és-ség-ü) mn. tt. *érdékességü-t.* Érdekességgel biró. *Nagy érdekességü dologról akarok veled szólani.*

ÉRDÉKHIÁNY, (érdék-hiány) ösz. fn. Részvétlenség; midőn nem érdekel bennünket valami.

ÉRDÉKLÉS, (ér-d-ék-él-és) fn. tt. *érdéklés-t*, tb. *—ék.* Oly hatás, benyomás, mely érdeket gerjeszt.

ÉRDÉKLET, (ér-d-ék-él-et) fn. l. ÉRDÉK.

ÉRDÉKLETÉS, (ér-d-ék-él-et-és) mn. l. ÉRDÉKÉS.

ÉRDÉKTÁRS, (érdék-társ) ösz. fn. Akiket valamely tárgy közösen érdekel, egymásnak érdektársai.

ÉRDÉKTELEN, (ér-d-ék-te-len) mn. tt. *érdéktelen-t*, tb. *—ék.* Minek érdeke nincs; mi részvétre nem gerjeszt; mi nem vonz, a maga nemében csekély, figyelmet nem érdemlő. *Érdektelen apróságok. Érdektelen arcz. Érdektelen beszéd.*

ÉRDÉKTELENSÉG, (ér-d-ék-te-len-ség) fn. tt. *érdéktelenség-ét.* Valamely tárgynak vagy személynek azon állapota, midőn részvétünket nem birja, midőn magához nem vonz. *Valamely dolgot érdektelensége miatt elmellőzni.*

ÉRDEL, (ér-d-el) áth. m. *érdel-t.* Gyakorta illet, érint, megtapint valamit.

„Láng lángomat, csókom csók érdelé."
Szemere Pál.

ÉRDÉM, (ér-d-ém) fn. tt. *érdém-ét.* Eredeti értelménél fogva oly valami, mit tetteink által elérünk, vagy mi bennünket tetteink után ér, illet. Különösen oly tett, vagy tulajdonság, mely által hálára, jutalomra, elismerésre stb. számot tarthatunk. *Azon érdeme van, hogy ő törte meg először a jeget. Háborúban vagy békében érdemet szerezni a hazafiak előtt. Érdemünk nélkül sok jót tesz velünk az Isten. Egyházi, polgári, hadi érdem. Fényes, nagy, jeles érdem.* Erkölcsi ért. azon szükséges és igazságos viszony, melyben tetteink következményei minmagunkkal állanak, s melyek vagy kellemesek, vagy kellemetlenek. *Érdem szerént jutalmazni vagy büntetni valakit.* 3) Valamely ügynek, dolognak förésze, veleje, ami körül a kérdés forog. *A dolog érdeméhez szólani. Eléadni a per érdemét.*

Eléjön a mandsu nyelvben is *erdemu.*

ÉRDÉMBÉR, ÉRDÉMDÍJ, (érdém-bér v. -díj) ösz. fn. Bér vagy díj, melyet valakinek érdemeiért adnak, fizetnek.

ÉRDÉMCSILLAG, (érdém-csillag) ösz. fn. Díszcsillag, melylyel valakit érdemeiért megtisztelnek. *Iskolai, egyházi, polgári, katonai érdemcsillag.*

ÉRDÉMDÍJ, (érdém-díj) l. ÉRDÉMBÉR.

ÉRDÉMDÍJNOK, (érdém-díjnok) ösz. fn. Személy, tisztviselő vagy szolga, kinek hű szolgálatáért az illető úr valamely ingatlan jószágot örökre vagy bizonyos évekig tiszta haszonvételre ajándékoz. (Inscriptionalista).

ÉRDÉMDÚS, (érdém-dús) ösz. mn. Kinek sok érdeme van, ki sok elismerésre, jutalomra tarthat igényt. *Érdemdús hazafiak, tisztviselők.*

ÉRDÉMÉL, (ér-d-ém-él) áth. m. *érdémél-t* v. *érdémlett*, htn. *—ni*, v. *érdémleni.* 1) Tettei által valamely jutalomra, hálára, dicséretre vagy feddésre, büntetésre stb. méltóvá teszi magát. *Kitüntetést vagy meggyalázást érdemelni. Aki keveset el nem vesz, sokat sem érdemel. Megérdemli, mint szüz leány a kosso-*

rűt. (Km.) 2) Használják lelketlen tárgyakról is, melyek kitünő tulajdonságaik miatt figyelemre, használatra stb. méltók. *Ezen indítvány pártolást érdemel. A jeles művek megérdemlik az értők figyelmét.* 3) Szolgálat, munka, fáradság által valamit szerez. *Hány forintot érdemeltél a múlt héten?*

ÉRDĖMĖS, (ér-d-ėm-ės) mn. tt. *érdėmės-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Érdemmel v. érdemekkel biró, ki olyasmit cselekedett, miért hálára, jutalomra számolhat. *Érdemes ember, polgár, hazafi, katona.* 2) Valamire méltó. *Jutalomra vagy büntetésre érdemes. Nem érdemes szóra. A budapesti lánczhid megtekintésre érdemes. Nem érdemes róla szólani.*

ÉRDĖMĖSÍT, ÉRDĖMĖSIT, (ér-d-ėm-ės-ít) áth. m. *érdėmėsít-ett,* htn. *—ni* v. *—eni,* par. *—s.* Érdemessé tesz, valamire méltat. Fölható ragu neveket vonz. *Valakit hivatalra érdemesiteni. Magát köz bizodalomra érdemesíteni.*

ÉRDĖMĖSÍTÉS, (ér-d-ėm-ės-ít-és) fn. tt. *érdėmėsítés-t,* tb. *—ėk.* Cselekvés, mely által valakit érdemre méltatunk.

ÉRDĖMĖSKĖDIK, (ér-d-ėm-ės-kėd-ik) k. m. *érdėmėskėd-tem, —tél, —étt.* Érdemei által fölemelkedik, magasra vergődik; érdemekkel díszlik, jeleskedik.

ÉRDĖMĖSSÉG, (ér-d-ėm-ės-ség) fn. tt. *érdėmėsség-ét.* Érdemre méltó tulajdonság; a maga nemében kitünőség, jelesség.

ÉRDĖMĖSŰL, (ér-d-ėm-ės-ül) önh. m. *érdėmėsűl-t.* Érdemessé, jutalomra méltóvá leszen. Felható ragu neveket vonz. *Köz szeretetre érdemesülni.*

ÉRDĖMETLEN, (ér-d-ėm-etlen) mn. tt. *érdėmetlen-t,* tb. *—ėk.* 1) Kinek érdeme nincs; 2) ki vagy mi nem méltó valamire; méltatlan. *Érdemetlen, henye hivatalnok. Jutalomra, dicséretre érdemetlen. Érdemetlen vagyok ily megtiszteltetésre. Érdemetlen bánásmód.* Mint határozó am. érdemetlenül, érdem nélkül. A 2-ik értelemben szokottabb, a midőn egyezik vele: *érdemletlen.* Az 1-ső értelemben inkább *érdemtelen* divatozik.

ÉRDĖMETLENSÉG, (ér-d-ėm-etlen-ség) fn. tt. *érdėmetlenség-ét.* Állapot vagy tulajdonság, midőn valakinek érdeme nincs, midőn nem meltó valamire. *Érdemetlensége miatt elmellőztetett.*

ÉRDĖMETLENÜL, (ér-d-ėm-etlen-ül) ih. Érdem nélkül; a nélkül, hogy megérdemlette volna; méltatlanul. *Érdėmetlenül emelni valakit hivatalra. Érdemetlenül büntetni. Érdemetlenül bánni valakivel.* Máskép: *érdemletlenül.* Különbözik: *érdemtelenül.*

ÉRDĖMÉZ, (ér-d-ėm-éz) áth. m. *érdėméz-tem, —tél, —étt.* Telegdinél am. érdemesít. Újabb korban nem divatozik. Különben képzésre olyan, mint: *jutalmaz.*

ÉRDĖMI, (ér-d-ėm-i) mn. tt. *érdėmi-t,* tb. *—ek.* Valamely ügynek, pernek főrészét, velejét illető. *A pernek érdemi kivonata, eléadása.* Szokottabban: *érdemleges.*

ÉRDĖMILEG, (ér-d-ėm-i-leg) ih. Az ügynek, pernek, dolognak velejét illetőleg. *Érdemileg szólani valamihez. A pert érdemileg tárgyalni.*

ÉRDĖMJAVAK, (érdėm-javak) ösz. fn. Oly fekvő jószág, melyet valakinek érdemeiért, hű szolgálatáért örökösen vagy ideiglenes használatra adományoznak.

ÉRDĖMJEL, (érdėm-jel) ösz. fn. Díszjel, mely az érdemnek nyilvános elismeréseül adatik, ilyenek pl. a csillag, kereszt, aranylánca, szalag stb.

ÉRDĖMKĖRĖSZT, (érdėm-kėrėszt) ösz. fn. Díszkereszt, mely az érdem nyilvános kitüntetéseül adatik valakinek.

ÉRDĖMLEG, (ér-d-ėm-leg) l. ÉRDEMILEG.

ÉRDĖMLEGĖS, (ér-d-ėm-leg-ės) l. ÉRDEMI.

ÉRDĖMLÉS, (ér-d-ėm-l-és) fn. tt. *érdėmlés-t,* tb. *—ėk.* Működés, cselekvés, mely által érdemet szerzünk; valamely hálára, jutalomra, vagy feddésre, büntetésre stb. méltókká leszünk. *Érdemlés után fizet az Isten* (Km.).

ÉRDĖMLETLEN, (ér-d-ėm-l-etlen) mn. tt. *érdėmletlen-t,* tb. *—ėk.* Ami nincs megérdemelve, ami érdem nélkül adatik. *Érdemletlen dicséret. Érdemletlen büntetés jobban fáj.* Mint határozó am. érdemletlenül.

ÉRDĖMLETLENÜL, (ér-d-ėm-el-etlen-ül) ih. Anélkül, hogy megérdemlettük volna; ártatlanul. *Érdemletlenül fölmagasztalni valamely munkát. Érdemletlenül szenvedni, bűnhődni.*

ÉRDĖMLĖTT, (ér-d-ėm-l-ėtt) mn. tt. *érdėmlėtt-et.* Amihez valamely tettünk által jogunk, igényünk van; ami bennünket méltán ér, illet; amit megszolgáltunk. *Érdemlett kitüntetésben részesülni. Gyilkosság miatt érdemlett büntetést venni. Az érdemlett díjt, bért, napszámot megkapni.*

ÉRDĖMNÉV, (érdėm-név) ösz. fn. 1) Név, melylyel valakit megtisztelünk érdemei miatt, pl. *Honszerző Árpád. Magyarok apostola szent István király.* 2) Czímnév, mely által a rangot, méltóságot jelentjük ki, pl. *Főtisztelendő, méltóságos, nagyságos* stb.

ÉRDĖMPÉNZ, (érdėm-pénz) ösz. fn. Díszpénz, melylyel valakit a fejedelem vagy az állam érdemeiért megtisztel. *Arany-ezüst érdempénz. Polgári, katonai érdempénz. Lánczon vagy szalagon függő érdempénz.*

ÉRDĖMREND, (érdėm-rend) ösz. fn. 1) Polgári vagy katonai személyekből álló társulat, melynek tagjaivá azok neveztetnek, kik polgári vagy hadi pályán kitünő érdemeket szereztek. L. REND. 2) Azon rendnek czíme és díszjegye. *Érdemrendet kapni.*

ÉRDĖMSZERZÉS, (érdėm-szerzés) ösz. fn. Cselekvés, mely által jutalomra, kitüntetésre stb. méltókká teszszük magunkat.

ÉRDĖMTELEN, (ér-d-ėm-telen) mn. tt. *érdėmtelen-t,* tb. *—ėk.* Kinek érdemei nincsenek, ki valamely kitüntetésre, jutalomra stb. érdemet nem szer-

zett. Mint határozó, am. *érdemtelenül.* V. ö. ÉRDÉMETLEN.

ÉRDÉMTELENÜL, (ér-d-ém-telen-ül) ih. Érdem vagy érdemek nélkül, a nélkül, hogy érdemet szerzett volna valamire vagy valamiben.

ÉRDÉMTELI, ÉRDÉMTELJES, (érdém-teli v. -teljes) ösz. mn. Kinek sok érdemei vannak, ki sok jutalomra, dicséretre, kitüntetésre méltó dolgokat követett el.

ÉRDES, (ér-d-es) mn. tt. *érdes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Darabos, szögletes, (amivel minden részről érintkezésbe, ütközésbe jöhetni). Ellenkezője : sima. *Érdes kérgü fák. Érdes tapintatú növényi levelek.* 2) Vonzó, érdekes. Az utóbbi értelemben gyéren fordúl elé.

ÉRDÉS, (ér-d-és) áth. m. *érdés-tem, —tél, —étt.* Valamit gyakran ér, érint, tapint, illet. Olyan képzésü, mint : *tépdés, verdés, mardos.*

ÉRDÉSÉS, (ér-d-és-és) fn. tt. *érdésés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valaki vagy valami gyakran érint.

ÉRDESSÉG, (ér d-es-ség) fn. tt. *érdesség-ét.* Darabosság, szögletesség, simátlanság.

ÉRDÚZ, ÉRDUZZADÁS, (ér-dúz v. —duzzadás) ösz. fn. A vérérnek kidudorodása, kidagadt állapota.

ÉREL, (ér-el) áth. l. ÉRLEL.

ÉRÉLEG, (ér-éleg) ösz. fn. Vegytani ért. am. *élegesített* éreny. V. ö. ÉLEG és ÉRENY.

ÉRELÉM, (ér-el-ém) fn. tt. *érelmet.* A gyümölcsök azon kifejlett állapota, midőn törzsökjöktől többé nedvre nincs szükségök, s tökéletesen megnőttek és éldelhetők.

ÉRÉNT, l. ÉRINT.

ÉRENY, (ér-eny) fn. tt. *éreny-t*, tb. *—ék.* A nehéz és nemes érczek v. fémek egyike, mely szinére az ezüsthöz, becsére, értékére csaknem az aranyhoz hasonlít. Innen fehér aranynak is hívják. (Platina).

Föntebbi nevét érintési erejétől (vis catalytica) vette, melynél fogva puszta érintkezése és jelenléte által eszközöl vegyüléseket és elbontásokat a nélkül, hogy maga vegyészeti változást szenvedne. A mult század közepe táján fedeztetett föl több délamerikai folyó aranytartalmú iszapjában s ezüst szinénél fogva platinának a spanyol plata (= ezüst) szótól neveztetett. Legbövebben találtatik Amérikában, nevezetesen Brasilia és Kaliforniában, s Oroszországban az Ural hegyben. A közelebb múlt években Erdélyben is találtatott Oláh-Pián helység határában a szász-sebesi székben, hol igen nevezetes aranymosás is díszlik. Mint nemes fémből, melynek értéke az arany és ezüst értéke között áll, Oroszországban pénzt is vernek; a vegyészetben pedig lemezek, sodronyok, olvasztó tégelyek, görebek, csészék, kanalak, csónakok, lapoczok képében használtatik, s mint ilyen eszközök valamelyike megbecsülhetetlen, mintbogy a legerősebb savak sem támadják meg, — csak a királyvízben olvad fel, — különben megolvasztására igen magas, közönséges tüzelő szereink által ki nem fejleszthető hőfok kivántatik. (Török József tudor és tanár).

ÉRENYSZIVACS, (éreny-szivacs) ösz. fn. Így neveztetik az éreny fínomra oszlott, likacsos és szürke színü állapotában.

ÉRENYTAPLÓ, (éreny-tapló) l. ÉRENYSZIVACS.

ÉRÉS, (ér-és) fn. tt. *érés-t*, tb. *—ék.* Állapot, midőn valami érik.

ÉRETLEN, (ér-etlen) mn. tt. *éretlen-t*, tb. *—ék.* Tulajd. a gyümölcsökről, s más növénytermékekről mondják, midőn teljes kifejlődésöket el nem érték, s még nem éldelhetők. *Éretlen alma, körte, szilva.* Átv. ért. ki nem fejlődött, alaptalan, meg nem fontolt, idétlen. *Éretlen kor. Éretlen ész, elme, gondolat. Éretlen indítvány, tanács, javaslat.* Határozóképen am. éretlenül.

ÉRETLENSÉG, (ér-etlen-ség) fn. tt. *éretlenség-ét.* Éretlen állapot. V. ö. ÉRETLEN. *Éretlensége miatt nem éldelhető gyümölcs. Elmének éretlensége. Politikai éretlenség.*

ÉRETLENÜL, (ér-etlen-ül) ih. Éretlen állapotban, teljes kifejlődésig nem jutva. V. ö. ÉRETLEN. *Éretlenül szakgatni le az almákat. Éretlenül beszélni.*

ÉRÉTT, (ér-ětt) mn. tt. *érett-et.* Tulajd. érett a gyümölcs vagy más növénytermék, midőn többé éltető nedvre nincs szüksége, midőn törzsétől elválni indúl, midőn kifejlett, és éldelhető. *Érett dinnye, tök. Érett gabona.* Átv. ért. meglett idejü, kifejlődött; megfontolt, alapos. *Érett ember, érett szüz. Érett ész, elme. Érett gondolat, tanács, inditvány, beszéd.*

ÉRÉTTEN, (ér-ětt-en) ih. Megérve. 1) Érett állapotban. 2) Megfontolva.

ÉRÉTTSÉG, (ér-ětt-ség) fn. tt. *érettség-ét.* 1) Érett állapot. V. ö. ÉRÉTT. *Megismerni a gyümölcs érettségét. Ész, elme, gondolat érettsége.* 2) Képesség, tudományos készültség a felsőbb tanodai eléadásokra.

ÉRÉTTSÉGI, (ér-ětt-ség-i) mn. tt. *érettségi-t*, tb. *—ek.* Érettségre vonatkozó, érettséget mutató. *Érettségi vizsgálat.*

ÉRÉZ, (ér-ěz) áth. és hangugrató, m. *éréz-tem, —tél, —étt,* v. *érzéttem, érzéttél, érzétt,* htn. *érézni* v. *érzeni.* Általánosan, az érzékekre ható tárgyakat közvetlen érés, megilletés által észreveszi, azok benyomását tapasztalja. *Érezni a napfényt,* azaz annak melegét. *Érezni az illatot vagy büzt. Érezni az ételek izét, italok zamatját. Érezni a hideg kéz tapintását.* Különösen, valamit némi jelek után, sejditésből vesz észre. *Vesztét érzi. Érzem, hogy nem sokára valamely betegség ér. Megérezni a közelitő veszélyt. Megérezte a kolbászbüzt.* (Km.). Néha az egészség mibenlétének tudatát jelenti. *Jól érezni magát. Hogy érzed magadat?* Néha a belső lelki állapotra is vonatkozik. *Mit érezhet a szegény árva gyermek, midőn egyetlen ápolóját halva látja?*

A török *arzu* am. kivánság.

ÉREZDÉGEL, (ér-ez-d-ég-el) áth. m. *érezdégel-t.* Gyakran érez, egymás után érez.

ÉREZET, l. ÉRZET.

„Ismét egy édes boldog érezet!
Reám derűl a messze kor homálya."

Szemere Pál.

ÉREZGET, (ér-ez-get) l. ÉREZDÉGEL.

ÉRÉZHETETLEN, (ér-éz-het-etlen) l. ÉREZHETLEN.

ÉRÉZHETLEN, (ér-éz-het-len) mn. tt. *érézhetlen-t,* tb. *—ék.* Amit érezni nem lehet, ami az érzékekre legkisebb benyomást sem tesz, észrevehetlen. Határozóilag am. érezhetlenül.

ÉRÉZHETŐ, (ér-éz-het-ő) mn. tt. *érézhető-t.* Amit érezni lehet, ami az érzékekre hat, benyomást tesz; nevezetes, nagyobbféle. *Érezhető baj. Alig érezhető érvágás. Érezhető veszteség.*

ÉRÉZHETŐLEG, (ér-éz-het-ő-leg) ih. Érzékekre hatólag; nevezetesen, nagyobb mértékben. *Érezhetőleg megváltozott a levegő. Érezhetőleg emelkedett az élelmi czikkek ára.*

ÉRÉZHETŐSÉG, (ér-éz-het-ő-ség) fn. tt. *érezhetőség-ét.* Tulajdonság, melynél fogva érezni képesek vagyunk; vagy valamely tárgynak tulajdonsága, melynél fogva az benyomást tehet reánk. *Betegségben elveszteni az érezhetőséget. Hidegnek vagy melegnek érezhetősége.*

ÉRFA, (ér-fa) ösz. fn. Eres fa, csíkos vonásokkal, erekkel tarkázott fa, milyen pl. a diófa, s más bútorfák.

ÉRFONAT, (ér-fonat) ösz. fn. A vér- és nedvereknek egymással öszveköttetése, egymásba fonódása.

ÉRFÖLD, (ér-föld) ösz. fn. Vizenyős föld, tájék, vidék, lapály, melyből számos ér fakadoz, melynek több forrásai vannak.

ÉR-GIROLT, l. GIROLT.

ÉRHÁRTYA, (ér-hártya) ösz. fn. 1) Hártya, mely közvetlenül az agy- és gerinczvelőt borítja. 2) Azon finom szemhártya, mely közvetlenül a keményhártya alatt fekszik. (Tunica choroidea).

ÉR-HATVAN, l. HATVAN.

ÉRHÉGYSÉG, (ér-hégység) ösz. fn. Hegység, hegylánc, hegysor, melyben földalatti bányamenetek vannak vagy léteshetnek.

ÉRHOMOK, (ér-homok) ösz. fn. Homok a vízér vagy forrás fenekén.

ÉRIK, (ér-ik) k. m. *ér-ett.* Mondják a gyümölcsökről és növények terményeiről, midőn a kifejlődés azon pontjához jutnak vagy érnek, azon állapotot elérik, melyben a törzsök éltető nedvére többé nincs szükségök, sőt attól elválni indulnak. *Érik az alma, szilva. Egy, érik a meggy. Idővel, szalmával a naspolya is megérik.* (Km.). Átv. ért. fejlődésnek indúl, bizonyos megállapodást nyer. *Érik az esze.*

ÉRINT, (ér-int) áth. m. *érint-ett,* htn. *—ni* v. *—eni,* par. *—s.* 1) Valaminek külszinét, fölepét tapintja, vagy valamely eszközzel megilleti. *Kézzel, lábbal érinteni valamit. Vesszővel érinteni a gyermeket. Ujjával sem érintette.* 2) Futtában, nagyjában, gyöngéden illet, hozzá ér valamihez. *Elsuhanva mellettem, ruhájával érintett. Alig érinti a szellő, már is fáj neki.* 3) Átv. ért. valamely tárgyat mellesleg említ, eléhoz. *Beszédében némely, a tárgyhoz nem tartozó, dolgokat is érintett.* Általán ezen ige az *int* ragnál fogva kicsinyező, gyöngéded értelemmel bír.

ÉRINTÉS, (ér-in-t-és) fn. tt. *érintés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit gyöngéden vagy mellesleg, fölszinüleg illetünk, tapintunk, emlitésbe hozunk. V. ö. ÉRINT.

ÉRINTETLEN, (ér-in-t-etlen) mn. tt. *érintetlen-t,* tb. *—ék.* Amihez senki hozzá nem nyúlt; mi illetve nincs; mit szóba, emlitésbe nem hoztak. *Érintetlen pénztár. Érintetlen virág. Érintetlen ügy.* V. ö. ÉRINT. Határozóilag am. érintetlenül.

ÉRINTETLENÜL, (ér-in-t-etlen-ül) ih. Illetés nélkül, hozzá nem nyúlva; szóba, emlitésbe nem hozva. *Érintetlenül hagyni a felrakott ételeket. Érintetlenül hagyni, elmellőzni a legfontosabb dolgokat.*

ÉRINTGET, (ér-in-t-get) áth. m. *érintget-tem, —tél, —ett.* htn. *—ni,* parancsoló: *érintgess.* Gyakran vagy egymás után érint.

ÉRINTKÉZÉS, (ér-in-t-kéz-és) fn. tt. *érintkézés-t,* tb. *—ék.* A testeknek vagy tárgyaknak azon egymásközti viszonya, melynél fogva egymást érintik, azaz illetik. V. ö. ÉRINTKÉZIK. *Közelb érintkezésbe jönni egymással.*

ÉRINTKÉZÉSPONT, (érintkézés-pont) ösz. fn. Azon pont, melyen két test egymást érinti, egymáshoz ér. Átv. ért. oly tárgy vagy ügy, melynél fogva két vagy több lény viszonyba jön egymással. Jobb külön írni mind a két szót (mint általában mindenütt, hol hosszúra nyulnának az egyes szók), ekképen: érintkezési pont.

ÉRINTKÉZIK, (ér-in-t-kéz-ik) k. m. *érintkéztem, —tél, —ett.* Egyik a másikat viszonyosan érinti, illeti. *Tolongásban érintkeznek a jövők-menők.* Átv. ért. viszonyba jön egymással. *A szomszédok gyakrabban érintkeznek egymással. Én soha sem érintkeztem vele.*

ÉRINTŐ, fn. tt. *érintő-t.* Egyenes vonal, mely a körívet kivülről valamely ponton érinti a nélkül, hogy azt általmetszené. (Tangens). Mértani műszó.

ÉR-KÁVÁS, l. KÁVÁS.

ÉRKÉZÉS, (ér-kéz-és) fn. tt. *érkézés-t,* tb. *—ék.* 1) Jövetel, jövés, megjövés, valahonnan bizonyos helyre eljutás. *Haza érkezés. Városba érkezés. Megérkezés. Visszaérkezés. Aláérkezés.* 2) Állapot, midőn valamire időnk van, időnk jut, midőn ráérünk valamire. *Ha érkezésem leend, eljövök. Most épen nincs érkezésem sétálásra.*

ÉRKÉZET, (ér-kéz-et) fn. tt. *érkézet-ét.* 1) Jövet, jövetel (elvont ért. véve). 2) Idő valamely dologra. *Ha érkezeted lesz, jöj hozzám.*

ÉRKÉZIK, (ér-kéz-ik) k. m. *érkéz-tem*, *—tél*, *—ett.* 1) Közeledik, jő, megjő, bizonyos pontra, helyre jut, eljut. *Már érkeznek az elszállásozott katonák. Estve érkeztünk a faluba. Végre elérkeztünk czélunkra. Fölérkezni a hegytetőre. Aláérkezni a völgybe. Kiérkezni az erdőből. Visszaérkezni a háboruból szerencsésen. Érkeznek a hajók, a tábori társzekerek.* 2) Valamire ideje van, s ekkor felható ragú neveket vonz. *Alig érkezik evésre, annyi a dolga. Szegény ember nem érkezik sétálgatásra. Majd ha rá érkezem.*

ÉRKÉZŐ, (ér-kéz-ő) mn. tt. *érkéző-t.* Közeledő, jövő, megjövő. *Kimenni az érkező vendégek elébe. Várva várni a harczból érkező testvért.*

ÉR-KŐRÖS, l. KŐRÖS.

ÉRKÖTŐ, (ér-kötő) ösz. fn. Pólyanemű ruha, melylyel a sebészek érvágás után bekötik a felmetszett helyet.

ÉRLEL, (ér-lel v. ér-el-el) áth. m. *érlel-t.* 1) A régieknél am. valamit elér, illet, megillet, tapint. Ezen értelemben jelenleg nem divatozik. 2) Eszközli, hogy valami érjék, megérjék. *A nap heve érleli a gyümölcsöt. A tartós meleg nyár korábban megérleli a szőlőt.* V. ö. ÉRIK.

ÉRLELÉS, (ér-l-el-és) fn. tt. *érlelés-t*, tb. *—ék.* Valaminek érő, vagy érett állapotra segélése, juttatása. *Az üvegházak, melegágyak elősegítik a növények, veteményék érlelését.* V. ö. ÉRIK.

ÉRLELŐ, (ér-l-el-ő) mn. tt. *érlelő-t.* Ami valaminek érését előmozditja, segíti. *Gyümölcsérlelő napsugarak. Eczetérlelő meleg.* V. ö. ÉRIK, ÉRÉS.

ÉRLELŐÍR, (érlelő-ír) ösz. fn. Írféle kenőcs, gyógyszer, mely a sebet, daganatot, keményedést eloszlatja, meglágyítja.

ÉRLOB, (ér-lob) ösz. fn. A vérérnek gyuladása. V. ö. VÉRÉR és GYULADÁS.

ÉRLÜKKÖDÉS, (ér-lükködés) ösz. fn. A vérereknek rendetlen s erősebb lüktetése, verése.

ÉRMELLÉK, (ér-mellék) ösz. fn. Az *Ér* folyó mentében fekvő vidékek, különösen Bihar megyében. *Érmelléki bor. Érmelléki bakator.*

ÉRMETSZÉS, (ér-metszés) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn az eret megvágják, hogy vért ereszszenek belőle; érvágás, érnyitás.

ÉR-MINDSZENT, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Ér-Mindszent-én*, *—re*, *—ről.*

ÉRNYOMASZ, (ér-nyomasz) ösz. fn. Sebészi eszköz, melylyel bizonyos műtételekben az eret öszveszorítják. (Tourniquet). *Csatos, kettős csatos, csavaros, egyszerű peczkes, görge, hengeres, tábori érnyomasz.*

ÉRÖMLEG, (ér-ömleg) ösz. fn. A vérerekből kiömlött vér.

ÉRÖMLENY, (ér-ömleny) l. ÉRÖMLEG.

ÉRÖMLÉS, (ér-ömlés) ösz. fn. A vérnek rendetlen állapota, midőn az érből kiömlik.

ÉRPÓLYA, (ér-pólya) ösz. fn. l. ÉRKÖTŐ.

ÉRRÉSZKETÉS, (ér-részketés) ösz. fn. A vérjárásnak rendetlen állapota, midőn az erekben reszketve foly, vagyis az ereket reszketteti.

ÉRSAJTÓ, (ér-sajtó) ösz. fn. l. ÉRNYOMASZ.

ÉRSEK, (az *archiepiscopus* hellen-latin szóból öszvehuzott franczia *archeveque*-hez áll legközelebb, a törökbe is átment: *irsek)* fn. tt. *érsek-ét.* Eredeti ért. am. főpüspök, régiebb egyházi nyelven *metropolita*, azaz, valamely országnak vagy tartománynak fővárosában vagy valamely nevezetesebb városában lakó püspök, ki feje ugyanazon ország- vagy tartományban lakó más püspököknek. Ilyen Magyarországban, az esztergami érsek, ki egyszersmind *prímás* (elsőd, áldornagy), továbbá a kalocsai és egri érsekek, Horvát országban a zágrábi, úgy Erdélyben az egyesült görög szertartásu fogarasi-érsekek. *Ez sem volt a Pál érsek* (Széchenyi) *udvarában.* Km.

ÉRSÉKI, (érsék-i) mn. tt. *érséki-t*, tb. *—ek.* Érseket illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Érseki méltóság, palást, czím, jogok. Érseki uradalom. Érseki város. Érseki nemesek.*

ÉRSÉKILEG, (érsék-i-leg) ih. Érseki módon, érsek módjára.

ÉRSEKLÉL, falu Komárom megyében; helyr. *Érseklél-én*, *—re*, *—ről.*

ÉRSÉKSÉG, (érsék-ség) fn. tt. *érsékség-ét.* 1) Érseki méltóság, hivatal. *Érsekségre jutni. Érsekségbe beigtatni valakit.* 2) Azon tartomány, melynek püspökei bizonyos tekintetben az érsek alá vannak rendelve. 3) Szorosb ért. érseki megye. *Esztergomi érsekség.* 4) Érseki palota.

ÉRSÉKSÉGI, (érsékség-i) mn. tt. *érsékségi-t*, tb. *—ek.* Érsekséget illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó.

ÉRSEKUJVÁR, (Érsek-uj-vár) ösz. fn. tt. *—t*, helyviszonyragokkal: *—ra*, *—on* v. *—ott*, *—ról;* használtatik tájdivatosan: *ba*, *ban*, *ból* ragokkal is. Alsó Nyitravármegye mezővárosa, melynek főurasága az esztergomi érsek.

ÉRSEKUJVÁRI, (érsek-uj-vári) ösz. mn. Érsekujvárba való, arra vonatkozó. *Érsekujvári születés. Érsekujvári vasuti állomás.*

ÉR-SELIND, l. SELIND.

ÉR-SEMLYÉN, l. SEMLYÉN.

ÉRSÉRV, (ér-sérv) ösz. fn. l. ÉRSZAKADÁS.

ÉRSZAKADÁS, (ér-szakadás) ösz. fn. Sérülés a mag- vagy ondóedényekben, mely a vér öszvetolulásából szokott támadni.

ÉR-SZENT-KIRÁLY, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Ér-Szent-Király-on*, *—ra*, *—ról.*

ÉR-SZODORÓ, l. SZODORÓ.

ÉRSZORÍTÓ, (ér-szorító) ösz. fn. l. ÉRNYOMASZ.

ÉRSZÖKÉS, (ér-szökés) ösz. fn. A vérnek mozgása a vérérben, mely visszahatólag történik. (Pul-

sus). *Rendes, rendetlen, sebes, lassú, egyirányos, akadozó érszökés. Megtapintani az érszökést. Az érszökésből megismerni a betegség állapotát.*

ÉRSZÜKÜLET, (ér-szükület) ösz. fn. Az éredények megszorulása, öszvehuzódása.

ÉRT, (1), (ér-t) áth. m. *értétt.* htn. *—ni* (ritkán), v. *—eni,* par. *—s.* 1) Valamit észszel felfog, fölér, tudja, mit jelent. *Érteni az eléadott leczkét. Érteni a tanitó beszédét. Érteni az idegen nyelveket. Én nem értelek tégedet. Értem, amit mondanak, de nem tudok rá felelni.* 2) Hallással felfog. *Értetted, amit mondottam? Értettem uram. A nagy zaj miatt nem értem, mit beszélnek.* 3) Gondol, vél. *Én nem úgy értettem, mint te gondolod. Te egészen másra értetted a dolgot. Egyet érteni valakivel. Szép dolog, mikor a száj és sziv egyet értenek.* (Km.) *Értik egymást.* 4) Közelitő ragu névvel am. valamihez tud, valamiben jártas, tapasztalt, gyakorlott, ügyes. *Érteni a házi gazdasághoz. Ért hozzá, mint tyúk az ábéczéhez, vagy hajdú a harangöntéshez.* (Km). *Ejh, mit értesz te ahhoz.* 5) Felható ragu névvel am. felfogja, mire vonatkozik a dolog. *Magára érteni a mondottakat. R á-rá, értsd rá* v. *fogd rá.* (Km.) 6) A nyelvekre vonatkozólag am. tud. *Ért magyarul, németül, francziául.* Öszvetételei: *Elérteni a példázgatást. Megérteni a homályos beszédet. Egyik tudatlan hamarabb megérti a másikat.* (Km.). *Odaérteni. Ezt is odaértettem a többi közé.*

ÉRT, (2), (ér-t) l. ÉRETT.

—ÉRT, (ér-t v. ér-étt) névrag, mely vastag és vékonyhangu szókhoz változatlanul járul: *hal-ért, bor-ért, fegyver-ért, tör-ért.* Személyragozva: *ért-em, —ed, —e,* v. *érétt-em, —ed, —e* stb. Midőn rövid hangzón végződő névhez járul, a név véghangzója tetszés szerint megnyujtatik, vagy röviden hagyathatik, pl. véreért v. véréért, *barátságaért* v. *barátságáért, kamaraért* v. *kamaráért,* amidőn természet szerint a jobb hangzásuakat vagyis változatosbakat kell használni, így: *véreért, barátságaért, kamaráért* jobbak, mint társaik. *Istennek országaért.* Tatrosi cod. A köznép nyelvében a *t* többnyire elmarad: *arany-ér(t), ezüstér(t), ruháér(t), miér(t), azér(t).* 1) Járul bizonyos *értéket, árt, becset* tartalmazó nevekhez, midőn azok csere, megváltás, érdem, díj, jutalom, illetőleg büntetésképen valami hasonló értékűvel viszonoztatnak. *E lovat száz forintért adom. Ajándékért ajándékot kapni. Borjuért csikót adtak neki. E kötet bankjegyért ezüstöt kérek. A vett jószágért fizetett ezer forintot. Bérért szolgál. Szemet szemért, fogat fogért. Büneiért szenved, lakol. Jó tetteért jutalmat, dicséretet nyer.* Különösebben vonzatik oly igéktől és nevektől, melyek *helyettes* viszonzásra vagy cselekvésre vonatkoznak. *Fiáért fizet, barátjaért kezeskedik, jót áll. Ő felel érte. Mindenért ő lesz felelős. Beteg társaért is dolgozik.* 2) Jelent *eredtető* vagy *végokot,* vagyis azon tárgy nevéhez járul, mely miatt vagy végett valami történik. *Az ebet is megbecsülik az uráért* (miatt). *Kegyelemért esedezik* = végett. *Pénzért lótfut* = a végett, hogy pénzt kapjon. *Borért küldik* = a végett, hogy bort hozzon.

Ezen rag, véleményünk szerint, az *ér* igének származéka, s tulajdonkép oly nemű határozó, mint: *kivált* (kiválik) *mindjárt* (jár), *nézt* (néz). Ezek és ilyenek a múltidő részesülőjével illetőleg az igenévvel azonosak, s fölveszik a személyragot, pl. *jött ment* ember, *jöttöm mentem* előtt, *jöttömkor, mentemkor;* régiesen *att ett* képzővel, pl. a müncheni codexben: „És látá satanást mennyből *lehullatta*“ (cadentem) = lehullva a multban. „Hallák öt *beszélette*“ (loquentem) = beszélve a multban. „Láttunk tégedet *éhezetted*“ (esurientem) = éhezve a multban. Ragozatlanul: *hullatt, beszélett, éhezett* v. *hullt, beszélt, éhezt,* honnan: *hulltában, beszéltében, éheztében.* Ma is mondjuk: haza *menet* (= menett) vagy *mentemben* meglátogattam. E hasonléknál fogva az *ér* ige, midőn = *valet, pretium habet* mult részesülőben *ér-t* v. *érett* am. *ér-ve* (aliquid valendo, pretium habendo), és így ha péld. azt mondjuk: *aranyért ezüstöt kapott,* am. aranyérő, aranyértékü ezüstöt, *ételért pénzt adott* am. pénzt, melyet az étel ér. Ezen alapeszméből értelmezhetők az *ért* ragnak azon jelentései, melyek *árra, értékre, érdemre, becsre,* illetőleg *adásvevésre, cserére,* váltságra vonatkoznak.

De az *ér* ige ezt is jelenti: *pervenit, pertingit,* pl. haza ér, városba ér, czélhoz ér. Innen értelmezhető másik jelentésében az eredtető okot, végokot, végczélt jelentő *ért,* mely ennyit tesz: bizonyos dolog felé eredve, oda jutva, azt érintve; mint a 2-dik pont alatti példákból és hasonlókból kitünik.

ÉR-TARCSA, l. TARCSA.

ÉRTÉK, (ér-t-ék, mint: *mér*-ből, *mér-t-ék*) fn. tt. *érték-ét.* 1) Általán, valamely tárgynak, árunak becse, becsmása; amit valamely tárgy vagy áru ér. *Nagy érték, kis érték. Semmi értékkel nem bir. Megbecsülni a háznak, jószágnak értékét. Értéken alul, vagy fölül, vagy érték szerént venni valamit.* Különösen. 2) A pénznek becse, bizonyos láb szerént mérve. *Bécsi érték. Conventiós érték.* 2) Vagyon, jószág, birtok, mennyire semmi teher nem fekszik rajta. *Értéke száz ezer forintot meghalad. Egész értéke néhány szilvafából és egy rongyos házból áll. Sok érdemes legény, mert értéke szegény, fogja az eke szarvát.* (Km.) 3) A kereskedői, és hasonló könyvekben azon oldal, hová a követelések jegyeztetnek föl. *Értékül írni valamit.*

ÉRTÉKBÉLYEG, (érték-bélyeg) ösz. fn. Bélyeg az árukon, mely azok értékét jelenti.

ÉRTÉKDÚS, (érték-dús) ösz. mn. Minek nagy értéke, becse van; a maga nemében drága.

ÉRTÉKÉS, (ér-t-ék-és) mn. tt. *értékés-t,* v. *—et,* tb. *—ek.* A maga nemében becses, drága, sokat érő.

ÉRTÉKÉSÍT, ÉRTÉKÉSIT, (ér-t-ék-és-ít) áth. m. *értékésít-étt,* htn. *—ni* v. *—eni.* 1) Értékessé tesz. *A parragföldet mivelés által értékesíteni.* 2) Becset ad valaminek. *Aláírással értékesíteni a szerződésben ajánlott mennyiséget, a váltót.* 3) Valamit a kereskedői könyvbe érték gyanánt bejegyez. Másképen: *értékez.*

ÉRTÉKÉSSÉG, (ér-t-ék-ès-ség) fn. tt. *értékèsség-ét.* Értékes állapota vagy tulajdonsága valaminek.

ÉRTÉKETLEN, (ér-t-ék-etlen) mn. tt. *értéketlen-t,* tb. *—ěk.* Érték nélküli, minek becse nincs, mi semmit sem ér. *Értéketlen bankjegyek. Értéketlen hamis pénz. Értéketlen parrag-, mocsárföldek.* V. ö. ÉRTÉK. Határozóilag am. értéketlenül, érték nélkül.

ÉRTÉKÈZ, (ér-t-ék-èz) áth. mult: *értékèz-tem, —tél, —ett;* htn. *—ni.* L. ÉRTÉKESÍT.

ÉRTEKÈZÉS, (ér-t-e-kèz-és) fn. tt. *értekèzés-t,* tb. *—ěk.* 1) Tárgyalás valamely tudományos dologról. *Nyelvtudományi, történeti, vegytani, szépmütani értekezés.* 2) Viszonyos fejtegetéssel, szóváltással járó meghányása, vitatása valaminek a végett, hogy az illetők bizonyos eredményben megállapodjanak. *A gyülés előtt értekezést tartani.* (Conferentia). 3) Szélesb ért. beszélgetés, szóváltás valamely ügyben.

ÉRTEKÈZET, (ér-t-e-kèz-et) fn. tt. *értekèzet-ét.* Értekezés elvont értelemben, értekezés eredménye.

ÉRTEKÈZIK, (ér-t-e-kèz-ik) k. m. *értekèz-tem, —tél, —ett.* 1) Gondolatait, ismereteit, véleményét valamely tudományos tárgyról, vagy más ügyről eléadja, másokkal közli. *Értekezni a legujabb vegytani találmányokról. Értekezni a jövö gyülésen előfordulandó inditványról.* 2) Valakivel bizonyos tárgyról szóváltásba ereszkedik. *Értekezni a gazdatisztekkel az új gazdasági rendszerről. Építés előtt értekezni az illető mesteremberekkel.* Régente, pl. a Nádor-codexben am. értesül : *Róla megérteközvén.*

ÉRTEKÈZLET, (ér-t-e-kèz let) fn. tt. *értekèzlet-ét.* A hivatalos szótárban am. conferentia, vagyis tanácskozás, értekezés az ország belső és külső ügyeit illetőleg. Másnemü kölcsönös tanácskozásról is mondhatjuk. Így nevezik magát a tanácskozó vagy értekező gyülekezetet is, azaz annak tagjait öszvesen véve.

ÉRTEKÈZLETI, (ér-t-e-kèz-let-i) mn. tt. *értekèzleti-t,* tb. *—ek.* Értekezletet illető, arra vonatkozó. *Értekezleti főkormánytanácsos.* V. ö. ÉRTEKÈZLET.

ÉRTEKÈZŐDÉS, (ér-t-ek-èz-őd-és) fn. tt. *értekèzödés-t,* tb. *—ěk.* 1) Kérdezősködés, tudakozódás a végett, hogy valami iránt tisztába jöjünk. 2) Kölcsönös egyetértés vagy megegyezés végetti szóváltás, tanácskozás.

ÉRTEKÈZŐDIK, (ér-t-e-kèz-öd-ik) k. m. *értekèzöd-tem, —tél, —ött.* 1) Kérdezősködik, tudakozódik valami iránt, hogy mibenlétéről tisztába jöjön. 2) Viszonyos egyet értés vagy megegyezés végett valakivel szót vált, tanácskozik.

ÉRTEKÈZŐSKÖDIK, (ér-t-e-kèz-ő-ös-köd-ik) l. ÉRTEKÈZŐDIK.

ÉRTÉKSZABÁS, (érték-szabás) ösz. fn. A becsülésnek azon neme, mely valamely tárgynak, pénznek, árúnak értékét meghatározza.

ÉRTÉKTELEN, (ér-t-ék-telen) mn. tárgyeset: *—t,* többes : *—ěk.* Minek értéke nincs, különösen becs nélküli. *Értéktelen pénz.* L. ÉRTÉKETLEN.

ÉRTÉKTELENÍT, ÉRTÉKTELENIT, (ér-t-ék-telen-ít) áth. m. *értéktelenít-ětt,* htn. *—ni* v. *—eni.* Értéktelenné tesz; valaminek becsét elveszi, megsemmisíti. *Értéktelenítení bizonyos évek után a bankjegyeket.*

ÉRTÉKTELENÜL, (ér-t-ék-telen-ül) ih. Érték nélkül; értékét vesztve.

ÉRTÉKTELENŰL, ÉRTÉKTELENÜL, (ér-t-ék-telen-ül) önh. mult *—t.* Értéktelenné lesz, értékét, becsét veszti; értéke, becse megsemmisül.

ÉRTÉKVÁLTÓ, (érték-váltó) ösz. fn. Amely egy másik váltó értéke helyett viszonosan adatik. Máskép : *viszonváltó.* Váltójogi müszó. (Gegenwechsel). Különbözik a viszváltótól (Rückwechsel).

ÉRTELÈM, (ér-t-el-èm) fn. tt. *értelmet,* tb. *értelmek.* 1) Észtanilag s általán véve azon tehetség, melynél fogva fogalmat képezünk, itélünk, és következtetünk. (Intellectus). 2) Különösen tehetség, mely által a tárgyakat megismerjük. (Facultas cognoscendi). 3) Az észmüveltségnek bizonyos foka, mely több és alaposabb ismeretekre mutat. (Intelligentia). 4) Beszédnek, példának, jegynek stb. jelentése. *Ezen mondatnak két értelme vagyon. Némely jelképek értelmét nehéz kitalálni. Hieroglyphek értelme. Világos, homályos, kétes értelemmel biró példabeszéd. Szorosabb, tágasabb értelem.* A többi jelentéstől megkülönböztetés végett máskép : *értemény.* 5) Vélemény, gondolat. *Ti mindnyájan egy értelemben vagytok. Mi más értelemmel vagyunk ezen tárgy iránt. Sok fő, sok értelem.* (Km).

ÉRTELMES, (ér-t-el-m-es) mn. tt. *értelmes-t,* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Könnyü felfogású, itélő, és következtető tehetséggel biró. *Értelmes ember.* 2) A tárgyhoz, dologhoz tudó, értő. 3) Világos, könnyen felfogható. *Értelmes előadás, beszéd.*

ÉRTELMESEN, (ér-t-el-m-es-en) ih. Könnyen felfoghatólag. *Értelmesen ír, beszél.*

ÉRTELMESSÉG, (ér-t-el-m-es-ség) fn. tt. *értelmesség-ét.* 1) Tulajdonság, melynél fogva valaki a dologhoz tud, ért. 2) Világosság a tárgyak felfogásában, előadásában. *Beszéd értelmessége.* Különbözik : *értelmiség.*

ÉRTELMETLEN, (ér-t-el-m-etlen) mn. tt. *értelmetlen-t,* tb. *—ěk.* 1) Értelmi tehetség nélkül szükölködő, kinek felfogó, itélő, és következtető tehetsége nincsen. 2) Akit v. mit érteni nem lehet; minek jelentése nincs. *Értelmetlen zavaros beszéd. Értelmetlen jegyek, példák.* Határozóilag am. értelmetlenül, értelem nélkül.

ÉRTELMETLENSÉG, (ér-t-el-m-etlen-ség) fn. tt. *értelmetlenség-ét.* 1) Értelemnek, mint elmetehetségnek hiánya. V. ö. ÉRTELEM. 2) Valamely dolog jelentésének homályos volta.

ÉRTELMETLENÜL, (ér-t-el-m-etlen-ül) ih. 1) Értelmi tehetség nélkül; a dologhoz nem értőleg. *Értelmetlenül beleszólani a tanácskozásba.* 2) Oly homályosan és zavarosan, minél fogva a dolog jelentését kivenni nem lehet; bizonyos jelentés nélkül.

ÉRTELMEZ, (ér-t-el-m-ez) áth. m. *értelmez-tem, —tél, —étt.* Valaminek értelmét, jelentését fejtegeti, magyarázza (explicat). *Értelmezni az egyes szók különféle természetét, tulajdonságait, jelentését.* Különösen valamely jeles irót, szerzőt, törvénykönyvet stb. világositó jegyzetekkel ellát (commentatur). *Cicerót, Horáczot, a váltójogot értelmezni.*

ÉRTELMEZÉS, (ér-t-el-m-ez-és) fn. tt. *értelmezés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit értelmezünk. V. ö. ÉRTELMEZ. *Szók, mondatok, jeles irók értelmezése.*

ÉRTELMEZŐ, (ér-t-el-m-ez-ő) mn. tt. *értelmező-t.* Valaminek értelmét, jelentését, tulajdonságait fejtegető, magyarázó. *Értelmező szótár. Világosan, tudományosan értelmező tanár.*

ÉRTELMI, (ér-t-el-m-i) mn. tt. *értelmi-t,* tb. *—ek.* Értelemre vonatkozó, értelemtől eredő. *Értelmi fogalom. Értelmi erő, gyöngeség. Értelmi müködés.*

ÉRTELMISÉG, (ér-t-el-m-i-ség) fn. tt. *értelmiség-ét.* Öszves értelem; értelmi erő; értelmes férfiak öszvege. *Magyarhonban az értelmiség nem csekélyebb mint sok más hiresebb országokban. Pest megye értelmisége N-t ohajtja alispánnak.*

ÉRTÉLY, (ér-t-ély) fn. tt. *értély-t,* tb. *—ék.* Valamely fogalomnak szabatos meghatározása, melynél fogva azt minden mástól meg lehet különböztetni. (Definitio in abstracto). Újabb alkotásu szó.

ÉRTÉLYEZ, (ér-t-ély-ez) áth. m. *értélyez-tem, —tél, —étt.* Valamely fogalmat oly szabatosan meghatároz, hogy azt minden egyébtől meg lehessen különböztetni. (Definire).

ÉRTÉLYEZÉS, (ér-t-ély-ez-és) fn. tt. *értélyezés-t,* tb. *—ék.* Valamely fogalomnak szabatos meghatározása. (Definitio in concreto).

ÉRTEMÉNY, (ér-t-e-mény) fn. tt. *értemény-t,* tb. *—ék.* 1) Régiebb ért. dolog, mesterség, melyhez valaki ért. Olyan szó, mint *tudomány.* 2) Újabb ért. valaminek jelentése, magyarázata, megfejtése. 3) Némelyek szerént: határozatok, fogalmak, melyeknél fogva bizonyos tárgyat minden másoktól megkülönböztetünk. (Notio in abstracto).

ÉRTEMÉNYEZ, (ér-t-e-mény-ez) áth. m. *értemények-tem, —tél, —étt.* 1) Valaminek értelmét, ér teményét, jelentését eléadja, fejtegeti. *Értemény ezni a tanitványoknak a kézikönyvben foglalt tanokat.* (Explicat). 2) Némelyek szerént: valamely tárgyat meghatároz (definit). *Észtanilag, vagy szónokilag értem ényezni valamit.* Ez utóbbi újabb kifejezéssel: *értélyez.*

ÉRTEMÉNYEZÉS, (ér-t-e-mény-ez-és) fn. tt. *értemény ezés-t,* tb. *—ék.* 1) Valamely tárgy jelentésének, értelmének fejtegetése, felvilágosítása, magyarázása. 2) Különösen, a tárgynak bizonyos különböztető jegyek általi meghatározása. (Definitio concrete sumta). Máskép: *értélyezés.*

ÉRTÉNY, falu Tolnamegyében; helyr. *Értény-be, —ben, —ből.*

ÉRTÉS, (ér-t-és) fn. tt. *értés-t,* tb. *—ék.* 1) Valamely dolog jelentésének felfogása, tudása. *Ezen jegyek értése nagy munkába kerül.* 2) Tudomás, hallomás. *Értésedre adom. Értésemre esett. Ha értésedre jönne, tudasd velem is.*

ÉRTESÍT, ÉRTESIT, (ér-t-es-ít) áth. m. *értesít-étt,* htn. *—ni* v. *—eni,* par. *—s.* Leható ragu neveket vonz, s am. valamiről felvilágositást ad; útmutatással szolgál, (informat). *Értesíteni az illető felet a per mibenlétéről. Értesíteni az elöljáróságot a helyben csavargó tolvajokról. Távollétedről, kérlek, értesits bennünket.*

ÉRTESÍTÉS, ÉRTESITÉS, (ér-t-es-ít-és) fn. tt. *értesítés-t,* tb. *—ék.* Értésre adás, jelentés, tudósítás. Különösen nyomtatott hirdetmény, mely a közönséggel valamit tudat, (informatio). Maga azon személy vagy irat, mely ily értesitést ad: *értesitő.*

ÉRTESÍTŐ, ÉRTESITŐ, (1), (ér-t-es-it-ő) mn. tt. *értesítő-t.* Tudósító, hirdető, jelentő, értésre adó. *Értesítő válasz, levél, hirdetmény.*

ÉRTESITŐ, (2), (l. fönt ebb) fn. tt. *értesitő-t.* Nyilvános lap, mely különféle hirdetményeket, tudósitásokat, jelentéseket közöl.

ÉRTETLEN, (ér-t-etlen) mn. tt. *értetlen-t,* tb. *—ék.* 1) Tudatlan, ki a dologhoz nem ért, nem tud. *Értetlen ember.* 2) Amit nem lehet érteni, homályos értelmü, jelentésü. *Értetlen beszéd, irásmód.*

ÉRTETLENKÉDIK, (ér-t-etlen-kéd-ik) k. m. *értetlenkéd-tem, —tél, —étt.* Értetlen, azaz tudatlan módon viseli magát; oktalanul, értelem nélkül, homályosan, zavarosan beszél, ir. (Élt ez igével Telegdi, Felelet 68. l.).

ÉRTETLENSÉG, (ér-t-etlen-ség) fn. tt. *értetlenség-ét.* 1) A dologhoz nem tudás, nem értés; tudatlanság. 2) Homályosság valamiben.

ÉRTETLENÜL, (ér-t-etlen-ül) ih. A dologhoz nem tudva. Homályosan.

ÉRTETŐDIK, (ér-t-et-őd-ik) belsz. Ezen igével hibásan élnek némelyek *értődik* v. *értetik* helyett. Amaz oly hibás, mint: *mondatódik, tudatódik,* mondatik, tudatik helyett. Roszul van tehát: *ez magában értetődik,* hanem: magában értetik vagy értődik. V. ö. ÉRTŐDIK.

ÉRTHET, (ér-t-het) tehető ige, m. *érthet-tem, —tél, —étt,* par. *érthess.* Tárgyesetet, és kiható ragú neveket vonz, s am. valaminek értelmét, jelentését felfoghatja. *Oly világosan szólt, hogy kiki érthette. A mondottakból sokat érthetsz. Mit sem érthetek beszédéből. Leányának szólott, de a menye is érthet belőle* (km.). Néha az *alatt* határozóval is jár. *Mit érthetsz alatta?* Öszvetéve lásd: ELÉRTHET, MEGÉRTHET, RÁÉRTHET.

ÉRTHETETLEN, ÉRTHETLEN, (ér-t-het-[et-]len) mn. tt. *érthetetlen-t,* tb. *—ék.* Amit érteni nem lehet; amit homályossága miatt felfogni képesek nem vagyunk. *Érthetetlen beszéd.* Határozóilag am. érthetetlenül.

ÉRTHETETLENSÉG, ÉRTHETLENSÉG, (ér-t-het[-et]-len-ség) fn. tt. *érthetetlenség-ét.* Beszédnek,

irásmódnak, példázatnak, jelnek stb. azon tulajdonsága, melynél fogva annak értelmét, jelentését kitudni, felfogni nem lehet.

ÉRTHETETLENÜL, ÉRTHETLENÜL (ér-t-het-[et-]len-ül) ih. Oly homályosan, zavarosan, vagy elvontan, hogy érteni, felfogni, jelentését eltalálni nem lehet. *Érthetetlenül beszélni, irni.*

ÉRTHETŐ, (ér-t-het-ő) mn. tt. *érthető-t.* Amit érteni lehet; világos eléadásu, könnyen felfogható. *Érthető módszerrel előadni az iskolai tanulmányokat.*

ÉRTHETŐEN, (ér-t-het-ő-en) ih. Világos, tiszta eléadással, jelentéssel, melyet meg lehet érteni, föl lehet fogni. *Érthetően beszélni, magyarázni. Érthetően elmondtam véleményemet.*

ÉRTHETŐKÉPEN, ÉRTHETŐLEG, l. ÉRTHETŐEN.

ÉRTHETŐSÉG, (ér-t-het-ő-ség) fn. tt. *érthetőség-ét.* Beszédnek, eléadásnak, példázatnak, jelnek stb. azon tulajdonsága, melynél fogva értelmét, jelentését föl lehet fogni, el lehet találni.

ÉRTŐ, (ér-t-ő) fn. tt. *értő-t.* Személy, ki valamihez ért, tud, ki a dolgot akár elméletileg, akár gyakorlatilag ismeri. *Müértő, szakértő, hozzá értő.*

ÉRTŐDIK, (ér-t-öd-ik) belsz. m. *értöd-tem, —tél, —ött.* Önmagában, minden más hozzájárulása nélkül világos. *Ez magában v. magától értődik. A mondottakból önként értődik.* Tulajdonképen az *önként, magában* vagy *magától* szók el is maradhatnának, mert *értődik* egyedül is benfoglalja amazok jelentését, mivel mindazáltal a beszédsuly többnyire rajtok fekszik, világosan is ki szoktak fejeztetni. Némelyek külszenvedőt használnak: (magában v. magától, v. önként) *értetik,* mivel nézetök szerént mégis nem a dolog érti maga magát, — pedig ez volna az ‚értődik' igazi jelentése, — hanem mások értik azt ön magában. Azonban *záródik, ütődik* s több hasonlók értelme sem zárja ki, hogy a záródás, ütődés valamely más, de világosan ki nem fejezett októl ered.

ÉRTŐLEG, ér-t-ő-leg) ih. 1) A dolgot tudva, a dologhoz értve. *Értőleg szólani valamihez.* 2) Felfogatólag, világosan. *Értőleg adni elé véleményét.*

ÉRÜLKÖZÉS, (ér-ül-köz-és) fn. tt. *érülközés-t,* tb. *—ék.* Két vagy több testnek viszonyos egymást érintése, érintkezés.

ÉRÜLKÖZIK, (ér-ül-köz-ik) k. m. *érülköz-tem, —tél, —ött.* Egymással viszonyos érintésbe jön, egyik a másikat érinti, illeti. Némelyek által ujabb időben megkisértett, de nem egészen helyes származtatásu szó, mert a *kozik, közik* ragok csak átható igékhez járulnak, minthogy természetöknél fogva középigéket alkotó ragok levén, közép igét alkotni közép igéből vagy önhatóból (mivel mindkettő csak állapotot, lételt jelent), természet elleni. Már pedig *-rül* mint átható ige nem létezik, s ha oly szó léteznék is, ez csak önható volna. *Törülközik* is jobban *törülközik,* és *töröl* átható ige.

ÉRÜTÉS, (ér-ütés) ösz. fn. l. ÉRSZÖKÉS. *Kimaradó, elnyomott, kettős, különböző, nödöző, fogydozó, egyforma, egyenletlen érütés.*

ÉRV, (ér-v) fn. 1) Alap ok, melylyel az okoskodásban élünk, hogy általa valamit bebizonyitsunk. (Argumentum). 2) l. ÉRVÉNY.

ÉRVÁGÁS, (ér-vágás) ösz. fn. Sebészi mütét, midőn az eret megmetszik, s belőle vért eresztenek.

ÉRVÁGÓ, (ér-vágó) ösz. fn. Sebészi eszköz, melylyel vérbocsátás végett az eret megmetszik. Jelent személyt is, aki eret vág.

ÉRVÁGÓ-SZEREK, (ér-vágó-szerek) ösz. fn. Érvágáshoz való egész sebészi készület.

ÉRVAS, (ér-vas) ösz. fn. l. ÉRVÁGÓ.

ÉRVÉNY, (ér-vény v. ér-v-ény) fn. tt. *érvény-t,* tb. *—ék.* Valamely tárgynak azon állapota, belső minősége, melynél fogva valamit ér, annak sikere, foganata, ereje van. *Szerződés, tanuság érvénye.* V. ö. ÉRVÉNYES. Származékaival együtt újabb alkotású szó. (Fogarasitól).

ÉRVÉNYES, (ér-vény-es) mn. tt. *érvényes-t* v. *—et,* tb. *—ék.* Érvénynyel biró. V. ö. ÉRVÉNY. Használják különösen jogi tekintetben, s am. a törvények vagy szokás által kiszabott mind külső, mind belső kellékekkel ellátott. *Érvényes oklevelek, tanuvallomások, végrendeletek* stb.

ÉRVÉNYESEN, (ér-vény-es-en) ih. Oly móddal, kellékkel, hogy érvényes legyen, azaz a törvény által megszabott kellékekkel birva.

ÉRVÉNYESÍT, ÉRVÉNYESIT, (ér-vény-es-ít) áth. m. *érvényesít-ett,* htn. *—ni* v. *—eni,* par. *—s.* Érvényessé tesz, nyilatkoztat.V. ö. ÉRVÉNYES. *Érvényesíteni valamely okiratot, szerződést.*

ÉRVÉNYESÍTÉS, ÉRVÉNYESITÉS, (ér-vény-es-ít-és) fn. tt. *érvényesítés-t,* tb. *—ék.* Érvényessé tétel.

ÉRVÉNYESSÉG, (ér-vény-es-ség) fn. tt. *érvényesség-ét.* Tulajdonsága valaminek, melynél fogva az a törvényben vagy szokás által meghatározott mindennemű kellékekkel el van látva. *Váltó levél érvényessége. Bizonyos személyek által kiadott kötlevelek-nek nincs érvényessége.* V. ö. ÉRVÉNYES.

ÉRVÉNYTELEN, (ér-vény-telen) mn. *tt. érvénytelen-t,* tb. *—ék.* Minek érvénye nincs; mi a törvényszabta kellékekkel nem bír. *Érvénytelen végrendelet, szerződés.* Határozóilag am. érvénytelenül.

ÉRVÉNYTELENSÉG, (ér-vény-telen-ség) fn. tt. *érvénytelenség-ét.* Azon tulajdonságok hiánya, melyeket bizonyos tárgyakra nézve a törvény vagy köz szokás meghatározott, hogy sikerök, foganatjok legyen.

ÉRVÉNYTELENÉDIK, (ér-vény-telen-éd-ik) k. m. *érvénytelenéd-tem, —tél, —ett.* L. ÉRVÉNYTELENÜL.

ÉRVÉNYTELENÍT, ÉRVÉNYTELENIT, (ér-vény-telen-ít) áth. m. *érvénytelenít-ett,* htn. *—ni* v.

—eni, par. *—s*. Érvénytelenné tesz, vagy nyilatkoztat. V. ö. ÉRVÉNYTELEN. *Az örök eladást, végrendeletet érvénytelenîteni.*

ÉRVÉNYTELENITÉS, (ér-vény-telen-ít-és) fn. tt. *érvénytelenîtés-t*, tb. *—ék*. Érvénytelenné tétel vagy nyilvánitás.

ÉRVÉNYTELENÜL, (ér-vény-telen-ül) ih. Érvény nélkül, a törvényszabta kellékek hijával.

ÉRVÉNYTELENŰL, (mint föntebb) önh. m. *érvénytelenül-t*. Érvénytelenné lesz v. válik.

ÉRVERÉS, (ér-verés) ösz. fn. A vérnek mozgása, szökdelése az ütérben, érszökés.

ÉRVÍZ, (ér-víz) ösz. fn. Érből, forrásból fakadó víz, forrásvíz.

ÉRVIZSGÁLAT, (ér-vizsgálat) ösz. fn. Az ütérnek kórisme végetti megtapintása.

ÉRZ, (ér-éz) áth. l. ÉRÉZ.

ÉRZÉK, (ér-z-ék) fn. tt. *érzék-et*. 1) A lélek tehetsége és műszere, melynek segedelmével a külső és belső benyomásokat észreveszi. *Az embernek öt érzéke van : látás, hallás, szaglás, izlelés, tapintás érzéke. Valamit érzékek által felfogni, észrevenni. Fínom, tompa, éles érzékkel birni. Érzék nélküli ember. Valakinek érzékeire hatni. Érzék nélkül fekünni, lenni.* 2) Különösen azon belső képesség, mely a legkisebb változásokat észreveszi. *Éles belső érzék.* Továbbá azon természeti hajlam, melynél fogva bizonyos benyomások iránt különös vonzalommal viseltetünk, s azok hatását érezzük. *Szépművészeti érzék. Ezen embernek nincs érzéke a festészethez, zenéhez.*

ÉRZÉKÉNY, (ér-ez-é-kény v. ér-ez-ék-eny) mn. tt. *érzékény-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Általán, könnyen érző, ki vagy mi a benyomásokat hamar észreveszi, kire vagy mire a benyomások nagy hatással vannak. 2) Különösen, fínom, gyöngéd érző tehetséggel biró. *Érzékeny sziv, lélek. Érzékeny anya, gyermek.* 3) Kényes, ingerlékeny, legkisebb külső hatástól visszaijedő, fájdalomra gerjedő. *A betegek rendesen érzékenyebbek az egészségeseknél. Te ma igen érzékeny vagy.* 4) Átv. ért. szivreható, keserves. *Érzékeny beszéd, panasz. Érzékeny elválás, bucsú, találkozás.* Ugyan átv. ért. mondják növényekről is, melyek a külső behatásra könnyen hervadnak, lankadnak.

ÉRZÉKÉNYÉDIK, (ér-ez-é-kény-éd-ik) k. m. *érzékényéd-tem, —tél, —ett*. A benyomások, behatások által megindúl, gyöngéd érzésekre olvad. *Valamely szivreható jelenésen elérzékenyedni.*

ÉRZÉKÉNYEN, (ér-ez-é-kény-en) ih. Illetődve, megilletődve, megindulással, nagy szomorúsággal. *Érzékényen vette barátja halálát. Érzékényen panaszkodik.*

ÉRZÉKÉNYÍT, ÉRZÉKÉNYIT, (ér-z-é-kény-ít) áth. m. *érzékényít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni* par. *—s*. Érzékenynyé tesz, azaz, megindít, különösen, keservre, bánatra, szánakozásra, részvétre gerjeszt. *Adakozásra érzékenyíteni a hallgatók sziveit. A szép egyházi beszéd elérzékenyíti a híveket.*

ÉRZÉKÉNYITŐ, (ér-z-é-kény-it-ő) mn. tt. *érzékényítő-t*. Ami érzékenyít. *Érzékenyítő látmány.* V. ö. ÉRZÉKENYÍT.

ÉRZÉKÉNYKÉDÉS, (ér-z-é-kény-kéd-és) fn. tt. *érzékénykédés-t*, tb. *—ék*. Túlzott, és nevetséges érzékenység, mely bizonyos kényességgel, tettetett gyöngédséggel szokott párosulni.

ÉRZÉKÉNYKÉDIK, (ér-z-é-kény-kéd-ik) k. m. *érzékénykéd-tem, —tél, —ett*. Tulzólag, és nevetségesen érzékenynek tetteti magát; kényességből, tettetett gyöngédségből minden behatást szenvedőleg vesz.

ÉRZÉKÉNYSÉG, (ér-z-é-kény-ség) fn. tt. *érzékénység-ét*. Tulajdonsága a léleknek, melynél fogva a behatások felfogására hajlama, könnyüsége van.

ÉRZÉKÉNYSÉGTELEN, (ér-z-é-kény-ség-telen) mn. tt. *érzékénységtelen-t*, tb. *—ék*. Kinek érzékenysége nincs. Régi rőfös kifejezés, *érzéketlen* helyett.

ÉRZÉKÉNYSÉGÉS, (ér-z-é-kény-ség-és) mn. tt. *érzékénységés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Érzékenységgel teljes. Régies, és tulságosan hosszított szó, érzékeny vagy érzelgős helyett; mindazáltal maga helyén, például valamely víg- vagy gúnyműben amaz is helyet foglalhat.

ÉRZÉKÉNYTELEN, (ér-z-é-kény-telen) mn. tt. *érzékénytelen-t*, tb. *—ék*. Nem helyesen alakított szó *érzéketlen* vagy *érzéstelen* helyett.

ÉRZÉKÉNYTELENSÉG, (ér-z-é-kény-telen-ség) fn. Hibásan alkotott és használt szó a helyesebb *érzéketlenség* helyett, l. ÉRZÉKETLENSÉG.

ÉRZÉKÉNYÜL, (ér-z-é-kény-ül) ih. l. ÉRZÉKÉNYEN.

ÉRZÉKÉNYŰL, ÉRZÉKÉNYÜL, (l. föntebb) önh. m. *érzékényül-t*. Érzékenynyé lesz, válik; valamely benyomásra megindúl, elszomorodik, ellágyúl. *Elérzékenyűl.*

ÉRZÉKESZKÖZ, (érzék-eszköz) ösz. fn. Szerv, melynek segedelmével a lélek a külső vagy belső benyomásokat észreveszi. Ilyenek, pl. a szemek, fülek stb.

ÉRZÉKETLEN, (ér-z-ék-etlen) mn. tt. *érzéketlen-t*, tb. *—ék*. 1) Minek érzékeszközei nincsenek. *Érzéketlen kő, vas.* Máskép és szabatosabban : *érzéktelen.* 2) Kire vagy mire a benyomások nem hatnak. *Érzéketlen szélhüdött tag. Érzéketlen beteg.* 3) Tompa érzésü, kit semmi meg nem indít, részvétlen, szívtelen, gyöngédtelen, durva. *Érzéketlen zsarnok, lator, zsivány. Érzéketlen vadember.* Határozóilag am. érzéketlenül.

ÉRZÉKETLENÍT, ÉRZÉKETLENIT, (ér-z-ék-etlen-ít) áth. m. *érzéketlenít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s*. Érzéketlenné tesz, változtat; érzékektől, vagy azoknak felfogó képességétől megfoszt; valakiben a gyöngéd, fínom érző tehetséget elnyomja. *Elérzéketlenít. A sok vérontás elérzéketleníti a harczok fiát. Az altató szerek, álomitalok elérzéketlenítik az embert.*

ÉRZÉKETLENITŐ, (ér-z-ék-etlen-it-ő) mn. tt. *érzéketlenitő-t.* Ami érzéketlenné tesz, bóditó, kábitó, tompitó. *Érzéketlenitő szerek.*

ÉRZÉKETLENSÉG, (ér-z-ék-etlen-ség) fn. tt. *érzéketlenség-ét.* Érzék nélküli állapot, midőn valaki a külső vagy belső behatásokra meg nem indúl, s azokat oly egykedvüleg veszi, mintha érzékei sem volnának.

ÉRZÉKETLENÜL, (ér-z-ék-etlen-ül) ih. A külső vagy belső benyomásokra, hatásokra meg nem indulva, egykedvüleg. *Érzéketlenül szemlélni a legnagyobb nyomort.*

ÉRZÉKFÖLÖTTI, (érzék-fölötti) ösz. mn. Érzékekkel föl nem fogható, nem tapasztalható; a testi világot túl haladó; egyedül észszel fölérhető. *Érzékfölötti lények, ismeretek.*

ÉRZÉKFÖLÖTTISÉG, (érzék-fölöttiség) ösz. fn. Valamely lénynek, tárgynak azon tulajdonsága, melynél fogva azt érzékekkel tapasztalni nem lehet, hanem egyedül ész által felfogni vagy képzelni.

ÉRZÉKI, (ér-z-ék-i) mn. tt. *érzéki-t*, tb. *—ek.* Érzéket v. érzékeket illető, azokra vonatkozó. *Érzéki tárgyak. Érzéki működések.* V. ö. ÉRZÉK.

ÉRZÉKIDEG, (érzék-ideg) ösz. fn. Ideg, melynek eszközlésével az illető érzékek működnek. *Látási, hallási, szaglási stb. érzékidegek.* V. ö. ÉRZÉK és IDEG.

ÉRZÉKILEG, (ér-z-ék-i-leg) ih. Az érzékek működése szerént; mennyire valamely tárgy a kül- vagy belérzékekre hat, tehát: nem értelmileg, nem szellemileg.

ÉRZÉKISÉG, (ér-z-ék-i-ség) fn. tt. *érzékiség-ét.* 1) Tulajdonság, melynél fogva a külső tárgyak benyomását észreveszszük. *A durva müveletlen embernek némely tekintetben finomabb érzékisége van, mint a müveltnek.* 2) Hajlandóság vagy szokás, melynél fogva az érzéki gyönyörök, testi ingerek könnyen hatnak reánk. *Az érzékiség elnyomja a szellemi éldeletet. Érzékiségnek kedvező tanok. Érzékiségbe elmerült század.*

ÉRZÉKÍT, ÉRZÉKIT, (ér-z-ék-ít) áth. m. *érzékít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s.* Széptani ért. valamely elvont, szellemi tárgyat mintegy megtestesít, s az érzékeknek felfoghatóvá tesz. *A költők az erényt és bünt személyes alakba öltöztetve érzékítik.*

ÉRZÉKITÉS, (ér-z-ék-it-és) fn. tt. *érzékités-t*, tb. *—ék.* Cselekvény, mely által valamit érzékítünk. V. ö. ÉRZÉKÍT.

ÉRZÉKTELEN, (ér-z-ék-telen) mn. tt. *érzéktelen-t*, tb. *—ék.* Érzék nélküli, minek érző szervei nincsenek. *Érzéktelen kő, vas.*

ÉRZÉKTELENÍT, ÉRZÉKTELENIT, (ér-z-ék-telen-ít) áth. m. *érzéktelenít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Érzékétől vagy érzékeitől megfoszt.

ÉRZÉKTULI, (érzék-tuli) ösz. mn. l. ÉRZÉKFÖLÖTTI.

ÉRZÉKTULISÁG, (érzék-tuliság) ösz. fn. l. ÉRZÉKFÖLÖTTISÉG.

ÉRZÉKVILÁG, (érzék-világ) ösz. fn. Azon lények mindensége, öszvege, melyek tapasztalás tárgyai lehetnek, melyek érzékeink alá esnek vagy eshetnek. Ellentéte: *szellemvilág.* Átv. ért. oly korszak, melyben az emberek többsége az érzéki gyönyörökre, örömre különösen hajlandó, s azokat a szellemiek és erkölcsiek elmellőztével vadászsza.

ÉRZELÉG, (ér-z-el-ég) önh. m. *érzeleg-tem*, *—tél* v. *érzelg-éttem*, *—éttél*, *—ett*, htn. *érzelegni* v. *érzelgeni* v. *érzelgni.* Tulzólag és folytonosan valamely epedő, fájdalmas érzésnek adja magát; túlzott gyöngédségből legkisebb benyomásra megindúl. *Szerelemből érzelegni.* Különösen, a költői művekben érzeleg a költő, midőn az érzelmeket nem amaz eredeti, tiszta, őszinte állapotban festi, hanem bizonyos pityergő, beteges, sopánkodó színben állítja elé, mire a régiebb német regényekben fölösen találni példákat.

ÉRZELÉM, (ér-z-el-ém) fn. tt. *érzelmet*, tb. *érzelmek.* 1) Azon kedves, vagy kedvetlen lelki állapot, melyet az érzékek által észrevett benyomások okoznak. *Vidám, kellemes, szomorú, bánatos érzelem. Érzelmet v. érzelemre gerjeszteni. Szívnek érzelmei.* 2) Azon belső tehetség vagy hajlam, melynél fogva valaki a gyöngéd, fínom, nemesebb tárgyaktól megillettetik, azok iránt vonzódik. *Erkölcsi, mély, költői érzelem. Vallási érzelem. Kegyes, könyörülő, irgalmassági érzelem.*

ÉRZELG, (ér-z-el-g) l. ÉRZELÉG.

ÉRZELGÉS, (ér-z-el-g-és) fn. tt. *érzelgés-t*, tb. *—ék.* Tulzásig, és folytonosan lágy epekedés, pityergés, sopánkodás. V. ö. ÉRZELÉG.

ÉRZELGŐ, (ér-z-el-g-ő) mn. tt. *érzelgő-t.* Aki érzeleg. *Érzelgő leányka, szerelmesek.* V. ö. ÉRZELÉG.

ÉRZELGŐS, (ér-z-el-g-ős) mn. tt. *érzelgős-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Érzelgéssel teljes. *Érzelgős regény, szerelmi versezet.* Vétetik *érzelgő* helyett is.

ÉRZELGŐSSÉG, (ér-z-el-g-ő-ös-ség) fn. tt. *érzelgősség-ét.* Állapot vagy tulajdonság, midőn valaki vagy valami érzelgős.

ÉRZELMES, (ér-z-el-m-es) mn. tt. *érzelmes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Érzelemmel biró vagy teljes; érzelmet gerjesztő. *Érzelmes szív. Érzelmes beszéd, egyházi oktatás, imádság.* V. ö. ÉRZELÉM.

ÉRZELMESSÉG, (ér-z-el-m-es-ség) fn. tt. *érzelmesség-ét.* Hajlandóság, vagy könnyüség, melynél fogva az érzelmek hamar keletkeznek, és tartósak. V. ö. ÉRZELEM.

ÉRZELMI, (ér-z-el-m-i) mn. tt. *érzelmi-t*, tb. *—ek.* Érzelmet illető, arra vonatkozó. *Érzelmi tárgyak.*

ÉRZELŐS, (ér-z-el-ő-s) mn. l. ÉRZELGŐS.

ÉRZELŐSKÖDIK, (ér-z-el-ő-s-köd-ik) k. m. *érzelősköd-tem*, *—tél*, *—ött.* Folyvást vagy gyakorta érzeleg. L. ÉRZELÉG.

ÉRZELŐSSÉG, (ér-z-el-ő-s-ség) fn. tt. *érzelősség-ét.* Érzelgős tulajdonság, érzelgésre való hajlandóság. L. ÉRZELGÉS.

ÉRZEMÉNY, (ér-z-e-mény) fn. tt. *érzemény-t*, tb. *—ék*. Indulat, hajlam, vonzalom, melyet valamely benyomás támaszt bennünk, valaki vagy valami iránt. *Mély, forró, tartós érzemény.*

„Társasága lángzó érzemények,
Kinos emlék és kihalt remények."
Vörösmarty.

ÉRZERŐ, (érz-erő) ösz. fn. Erő vagy tehetség v. képesség, mely a benyomásokat felfogja, s a lélekkel közli. *Belső és külső érzerő. Finom, éles, tartós érzerő.*

ÉRZÉS, (ér-z-és) fn. tt. *érzés-t*, tb. *—ek*. 1) Az érzékek cselekvő vagy szenvedő állapota, midőn valamit érzenek. V. ö. ÉREZ. *Hidegnek, melegnek érzése. Gyönyörérzés.*

„Mélyen az tekint magába
Ki bús érzésben ül." Kölcsey.

2) Jelent érző tehetséget vagy hajlamot. *Ezen emberben semmi érzés nincs.* 3) Köz beszédben használják *érzet* helyett. V. ö. ÉRZET.

ÉRZÉSTELEN, (ér-z-és-telen) mn. tt. *érzés-t*, tb. *—ék*. Aki nem érez, kinek érzései nincsenek. V. ö. ÉREZ, ÉRZÉS.

ÉRZÉSTELENSÉG, (ér-z-és-telen-ség) fn. tt. *érzéstelenség-ét*. Érzés nélküli állapot vagy tulajdonság, melynél fogva valaki nem érez, a benyomásokra meg nem indúl.

ÉRZÉSTELI, **ÉRZÉSTELJES**, (érzés-teli v. -teljes) ösz. mn. Nagy mértékben érező, érzéstől egészen elfogódott. A német „gefühlvoll" betü szerinti fordítása.

ÉRZET, (ér-z-et) fn. tt. *érzet-ét*. Elvont ért. szó, s am. azon benyomás, mely az érzés által támad bennünk. *Rövid, elmuló, hosszú, tartós érzet.*

„És szemén a kedv s bú érzetének
Gyors tusái egy könyben küzdének."
Erdélyi János.

ÉRZETÁR, (érzet-ár) ösz. fn. Átv. ért. Érzetek bősége, sokasága. *Gyönyörök érzetárába merülni.* Költői eléadásba való.

ÉRZETDÚS, (érzet-dús) ösz. mn. Sok érzettel tölt. *Érzetdús költői mű. Érzetdús kebel, szív.* V. ö. ÉRZET.

ÉRZETGÓCZ, (érzet-gócz) ösz. fn. Némely embertudósok szerént azon pont a nagy és kis agyvelő között, hol a geréncz végződik, s hol a lélek az érzések benyomásait észreveszi; mások szerént maga a kis agy. (Commune sensorium).

ÉRZETLEN, (ér-z-etlen) mn. tt. *érzetlen-t*, tb. *—ek*. Amit nem érezünk, ami érzetet nem gerjeszt. *Érzetlen csapás.* Határozóilag am. érzetlenül.

ÉRZETLENÜL, (ér-z-etlen-ül) ih. A nélkül, hogy éreznők, benyomás nélkül. *Érzetlenül átesni valamely sebészi műtételen. Érzetlenül eltünő földrengés.*

ÉRZIK, (ér-z-ik) k. m. *érz-ett*, htn. *érzeni*. Csak az egyes harmadik személyben használják, s az úgynevezett *személytelen igék* sorába tartozik. Használják leginkább a szaglás, ritkábban a tapintás tárgyairól. *Érzik a füst szaga, a virág illata, a ganéj bűze. Érzik a fagy, hideg, meleg.* Mindezt határtalan móddal is ki lehet ejteni: *Érzeni a füst szagát, a virág illatát, a ganéj bűzét. Érzeni a fagyot, meleget.*

ÉRZIKE, (ér-z-i-ke) fn. tt. *érzikét*. Külföldi növények neme, mely több fa-, cserje- és fűfajokat foglal magában, s melyek érintés által némi érzékenységre mutatnak, midőn leveleik, szirmaik illetésre öszvehúzódnak. (Mimosa, Mimosa pudica, sensitiva).

ÉRZŐKE, (ér-z-ő-ke) l. ÉRZIKE.

ÉRZŐTEHETSÉG, (érző-tehetség) lásd: ÉRZERŐ.

ÉRZŐSZARV, (érző-szarv) ösz. fn. Némely rovarok szarvai vagy csápjai, melyeknél fogva érzenek. (Antennae). Jobb és szokottabb: *csáp*.

ÉRZÜLET, (ér-z-ül-et) fn. tt. *érzület-ét*. Lásd: ÉRZELEM, 2).

ÉS, (1), (régente röviden is eléjön: *es*; rokon vele a latin *et*, hellen *ἔτι*, *ἠδε*, szanszkrit *sa* [köt] stb. V. ö. S bötü); kötszó, mely által a tárgyak és eszmék öszveköttetését, egymáshoz közelgését, folytonosságát, együvé valóságát jelentjük. Egybekapcsolunk vele 1) egyes szókat, fogalmakat, körülményeket. *Isten és ember. Ég és föld. Erős és gyönge. Jön és megy. Jól és rosszul. Innen és túl.* 2) egyes mondatokat. *Legyen erősség a vizek között, és válassza el a vizeket a vizektől. És erősséget csinála az Isten, és elválasztá a vizeket.* (Mózs. I. k. 6—7.).

Használatára nézve megjegyzendők e következők:

1) Midőn valamely névhez, mint alanyhoz több mellék- vagy főnevet jelző gyanánt kapcsolunk, elég az *és* kötszót egyszer, t. i. az utolsó előtt kitenni, pl. *A Duna, Tisza, Dráva* és *Száva folyók mentében.* Nagyobb nyomatosság kedveért azonban külön-külön is kitétethetik, pl. *Én és nőm, és gyermekeim, és minden cselédim szerencsétlenek lettünk.* A költők, sőt néha a prósairók is, rövid szabatosság okáért egészen elhagyják, pl.

„Márs mord dühe amit ér, vág,
Bont, dönt, tör, ront, sújt, zúz, öl."
Kisfaludy S.

Ily kihagyások vannak az ily mondatokban: *jön megy, jár kel, lót fut, sül főz, dúl fúl, sí rí, csügg lóg* stb., melyek egy időben való cselekvést vagy állapotot jelentenek. Hasonlóan elhagyatik az *és* oly jelzők elszámlálásakor, melyek együtt léteznek, pl. *Vörösfehér zászló, feketekék foltok*, melyek öszvetett szók gyanánt együvé iratnak. Ellenkező esetben elválasztatnak, pl. *vörös és fehér zászló*, azaz egy vörös, és egy fehér zászló; *fekete és kék folt*, azaz egyik fekete, másik kék folt.

2) El nem hagyható az *és*, midőn az öszvekötendő szókat, mint önállókat akarjuk megkülönböztetni, pl. *Kemencze és Velencze nem mindegy. Ez a gyümölcs szép és jó. Én és te, jó barátok vagyunk. Egy és kettő, az három. Az éjjel fagyott és havazott. Nagylelkűleg és vitézül viselte magát. Dunán innen és túl. Oda és vissza.*

3) Néha az egészen bevégzett körmondat, tehát pont után is élhetünk *és* kötszóval, midőn tudniillik átmenetül vagy következtetésül használjuk, pl.

„Szabadság, itten hordozák
Véres zászlóidat.
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszu harcz alatt.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok viszály után,
Megfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán."

Vörösmarty.

4) *És* helyett röviditett *s*-sel élhetünk általán, ha a következő szó hangzóval kezdődik, pl. *Mindenható s igaz Isten.* A mássalhangzók előtt pedig csak akkor, ha a könnyebb kiejtés és széphangzat nem szenved általa pl.

„Szép, jó s vitéz volt a kedves."

Kisfaludy S.

Ellen esetben, kivált a sziszegő *s*, *sz* és *z* betük után vagy előtt a rövidítésnek nincs helye, pl. roszúl hangzanék: *vörös s sárga szinek; poros s száraz út.* Ilyesmit csak a költőknek ritka szabadságból engedhetni meg. V. ö. S, és különböztetésül MEG kötszó.

Mikor lehet az *és* helyett *is*-sel élni. V. ö. IS.

ÉS, (2), önh. Tájdivatosan használják *esik* (pluit) helyett, pl. *és az eső.*

—ÉS, névképző, mely mindenféle igéből főneveket alkot, vastaghangu párhuzamos társa: *ás*, mint: *ül-és áll-ás, ver-és mar-ás, ev-és, iv-ás, verekéd-és, tolakod-ás* stb. Bővebben l. —ÁS, képző.

—ÉSZ, (1), vastaghangon: —*ász*, névképző, mint: *kert-ész, ökr-ész, ügy-ész, kan-ász, madar-ász* stb. Részletesebben l. —ÁSZ, képző.

—ÉSZ, (2), igeképző, vastaghangon: —*ász*, mint: *legel-ész, eger-ész, fürj-ész, hadar-ász, kotor-ász* stb. l. —ÁSZ, képző.

ÉSZ, fn. tt. *ész-t* v. *esz-et*, tb. *esz-ek* (ritkán, vagy alig használják). Személyraggal: *eszém, eszéd, esze, eszünk, eszétek, eszék* v. *eszök.* Némely ragok és képzők előtt mindig megtartja az ékezetet, mint: *észt, észnek, észtől, észről, észből, észszel, észlel.* Némelyek előtt ékezettel és a nélkül használja a szokás, mint: *észén* v. *eszén van, észre* v. *eszre jött, észbe* v. *eszbe vette.* Némely származékokban egyedül röviden divatozik; mint: *eszés, eszelös, eszmél, esztelen*, söt a székelyeknél maga a törzs is előfordul röviden: *esz.* Mindig rövid: *eszü; honnan: féleszü, vizeszü* stb. 1) Legszélesb ért. felsőbb lelki tehetség, mely minden állatok között az embernek egyedüli sajátsága. *Az ember eszes állat.* 2) Szorosabb és bölcsészeti ért. azon lelki tehetség, mely fogalmakat, elvont eszméket alkot, midőn elmellőzve az egyest, változót, esetékest, egyedül azt, mi a létezőben általános és szükséges, vizsgálja, mi által elvont fogalmakra tesz szert. (Die Vernunft, ratio). 3) Köz ért. tehetség, mely a tárgyakat felfogja, mely a dolgokba belát. *Jó ész, okos ész, mély ész, éles ész. Eszén van. Eszén jár. Eszeden járj. Eszén kivül van. Eszére jön.*

„Kövesd az ész s tapasztalás
Örök törvényeit."

Bacsányi János.

Első boldogság a jó ész. (Km.) *Tüz az esze, mint a Bari czigány lovának* (km.) *Alá nött az esze, mint az ökör farka* (km.) *Bujdosik az esze, kotlik az esze. Megkótyagosodott az esze. Megbomlott esze kereke. Lába szárába szállott az esze* (km.) *Akinek esze nincs, nagy marhája sincs* (km.) *Helyén az esze. Nincs helyén az esze. Észre venni valamit. Magát észre venni. Észre térni. Eszére tért. Több ész mint erő* (km.) *Többet észszel mint erövel. Észszel indulj, okkal járj* (km.). 4) Kedv, kedély, lelki állapot. *Derült, vidám ész. Komor ész.* 5) Emlékező tehetség. *Észszel tartani. Eszébe hozni. Eszébe jutni, juttatni. Észben tartani. Esze ágában sem volt. Eszébe venni valamit. Eszéből kiverni a szomorú gondolatot.* 6) Gondolat. *Más esze jött. Bujdosik az esze. Változó észszel bir. Eszét holmi haszontalanságokon futtatja. Másutt jár az esze. Más esze jött. Eszében sincs. Valakinek eszét eltéveszteni, megzavarni.* Sajátságosan áll ez ilyen öszvetételekben: *eszeficzamodott, eszemént, eszefordúlt, eszefogyott, eszeveszétt* (ember). *Eszefúrt* am. ravasz, furfangos eszü. *Elme* és *ész* között azon általános különbség van, miszerént ész gyakorlatibb természetű; ‚például észrevenni, észlelni valamit' oly tárgyról értjük, mely kivülünk létezik; ‚elmélkedünk', midőn csak inkább gondolatban, gondolatokkal foglalkodunk.

Származékok: *eszel, eszelős, eszes, eszme, esztelen* (mind ékvesztők); újabb alkotásúak *eszély, észlel.*

Úgy látszik, hogy eredeti jelentése az erős lélekzést, szivást jelentő *sz* hangban rejlik, innen a *szesz* szó is. Hasonló öszvefüggés van a *leh, lehel* és *lélek* között. Rokonul tekinthető a szanszkrit *assu* s *ászien* (am. lehelet, száj), továbbá a hellen ἴσημι v. ἴσαμι, s német wissen. Csagataj nyelven *isz* v. *üss* (Abuska). Finnül *aisti*.

A török *üsz-lü* am. eszes.

ÉSZBELI, (ész-beli) mn. tt. *észbeli-t*, tb. —*ek.* Észben levő; észt illető, észre vonatkozó.

ÉSZBIZONYSÁG, (ész-bizonyság) ösz. fn. Észből, vagy mint a bölcsészek mondják, előleg (a priori) vett okokon alapuló bizonyság. *Észbizonysággal megmutatni a lélek halhatlanságát, az Isten létét.*

ÉSZELLENÉS, (ész-ellenés) ösz. mn. Ami a gondolkodó ész törvényeivel meg nem egyezik. Ész-

ellenes állitás volna pl. hogy valamely test egyszerre fekete és nem fekete, négyszögü, és nem négyszögü; hogy kétszer kettő nem négy; hogy az egész nem nagyobb egyes részeinél stb.

ÉSZELLENI, (ész-elleni) l. ÉSZELLENÉS.

ÉSZERŐ, (ész-erő) ösz. fn. Az észnek tehetsége, hatása, melynél fogva működéseit végzi, vagy mások fölött uralkodik. *Az észerő kifog az anyagi erőn.*

—ÉSZET, (ész-et) ösz. képző *természet* szóban. L. —ÁSZ.

ÉSZFOGALOM, (ész-fogalom) ösz. fn. Felsőbb, elvont értelemben vett fogalom vagy eszme, mely úgy keletkezik, ha az ész az egyes létező tárgyak általános és szükséges jegyeit elvonja, pl. *ember*, mely ezen jegyekből: *eszes* és *állat* van képezve, észfogalom (conceptus rationis), mely csak az észben létezik, mert valóságban általános ‚ember' nincs, hanem csak egyedek, ú. m. Péter, Pál stb.

ÉSZFOGAT, (ész-fogat) ösz. fn. l. ÉSZFOGALOM.

ÉSZI, (1), (ész-i) mn. tt. *észi-t*, tb. *—ek.* Észhez tartozó; észt illető, észre vonatkozó. Szokottabb az utóbbi értelményekben: *észbeli.*

ÉSZI, (2), puszta Fejér megyében; helyr. *Észibe*, *—ben*, *—ből.* Némelyek szerént rövid *e*-vel: ESZI.

—ÉSZIK, (ész-ik) az *ész* képző, *ik* mint szenvedő igeképzővel egyesülten, pl. *enyészik*, *tenyészik* szókban. L. —ÁSZ igeképző.

ÉSZIRÁNYOS, (ész-irányos) ösz. mn. Szokottabban l. ÉSZSZERŰ.

ÉSZJOG, (ész-jog) ösz. fn. Jog, mely a józan ész sugalásán alapszik, melyet magából az észből merítünk. *Észjognál fogva tilos más személyét megsérteni.* Közönségesb néven: *természetjog.*

ÉSZKÉP, (ész-kép) ösz. fn. 1) Azon kép, mely a tapasztalt tárgyak észrevétele által a lélekben támad vagy alakúl. (Idea). Másképen: *eszme.* 2) Némelyek szerént: *elmélet* (theoria). V. ö. ELMÉLET.

ÉSZKÖVETKÉZTETÉS, (ész-következtetés) ösz. fn. Az észnek azon működése, midőn bizonyos előzményekből valamit kihoz. (Ratiotinatio).

ÉSZLEL, (ész-lel v. ész-l-el) áth. m. *észlel-t.* Észrevesz valamely külső tárgy benyomását, melynek irányt adni nem áll hatalmában, eszébe veszi (observat). *Észlelni valamely látott, hallott tárgyat.* Különbözik a szoros értelembeni tapasztalástól. V. ö. TAPASZTAL.

ÉSZLELÉS, (ész-lel-és) fn. tt. *észlelés-t*, tb. *—ek.* A lélek működése, midőn valamit észlel. V. ö. ÉSZLEL.

ÉSZLELET, (ész-lel-et) fn. tt. *észlelet-ét.* Észlelés elvont értelemben.

ÉSZOK, (ész-ok) ösz. fn. Ok, mely észből van merítve; valamely állitásnak észen alapuló bizonyitéka.

ÉSZPARANCS, (ész-parancs) ösz. fn. Parancs, melyet a józan művelt ész ad, pl. *Tégy jót, kerüld a gonoszt, tökéletesítsd magadat, becsüld más személyét.*

ÉSZPRÓBA, (ész-próba) ösz. fn. lásd: ÉSZBIZONYSÁG.

ÉSZREHOZ, (észre-hoz) ösz. áth. Valakit a hibából, tévedésből igaz útra vezet, magába térít, felvilágosít.

ÉSZREHOZÁS, (észre-hozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a tévedésben levő észt igaz útra téritjük, midőn valakit bizonyos dologról felvilágosítunk, vagy magába térni segítünk.

ÉSZRÉM, (ész-rém) ösz. fn. Eszmei képtelenség, mely az ész törvényei szerint nem létezhetik. (Chimaera).

ÉSZREVÉHETETLEN, ÉSZREVÉHETLEN, (észre-vehet[et]len) ösz. mn. Amit észrevenni nem lehet; elrejtett, elrejtőzött, eltitkolt; tapasztalás alá nem eshető. V. ö. ÉSZREVÉSZ. Határozóilag am. észrevehetetlen módon.

ÉSZREVÉHETETLENÜL, ÉSZREVÉHETLENÜL, (észre-véhet[et]lenül) ösz. ih. Olyan módon, oly képen, hogy észrevenni ne lehessen; titkosan, suttomban, elrejtőzve. *Észrevehetlenül kivenni az erszényt más zsebéből. Észrevehetlenül becsúszni a házba.*

ÉSZREVÉHETŐ, (észre-véhető) ösz. mn. Amit észre lehet venni, tapasztalható, megtudható, kitünő. *Észrevehető csalás. Észrevehető megzavarodás.*

ÉSZREVÉHETŐLEG, (észre-véhetőleg) ösz. ih. Tapasztalhatólag, kitünőleg. *Észrevehetőleg űzni a csempészkedést. Észrevehetőleg fogyni, vénülni.*

ÉSZREVÉSZ, (észre-vész) ösz. áth. 1) Valamely tárgynak benyomását, hatását eszével fölfogja, annak lételét öntudattal tapasztalja. *Észrevenni a szobában elbújt tolvajt.* 2) Vizsgálódás, kutatás által valaminek nyomába jut. *A vadász észreveszi a bokorban lappangó nyulat. A figyelmes műbiró észreveszi a mű hibáit és hiányait.*

ÉSZREVÉT, ÉSZREVÉTEL, (észre-vét v. -vétel) ösz. fn. 1) A lélek működése, midőn a tapasztalati tárgyak benyomását, hatását az érzékek által felfogja; szabatosabban szólva: *észrevevés.* 2) A tapasztalt, ismert tárgyakról tett vizsgálatból kihozott, kifejtett különös eszme vagy igazság. *Észrevételeket tenni valamely műről. Nekem több észrevételeim vannak e tárgyról. Tudományos, művészeti észrevételek. Nincs semmi észrevétel ellene?* (Reflexio, Observatio).

ÉSZREVÉTLEN, (észre-vétlen) ösz. mn. Amit észre nem veszünk, amit föl nem lelünk, ami az ész figyelmét kikerülte vagy kikerüli. *Némely észrevétlen hibák maradtak a nyomtatványokban.* Határozóilag am. észrevétlenül.

ÉSZREVÉTLENSÉG, (észre-vétlenség) ösz. fn. A lélek azon állapota, midőn valamit nem vesz észre, midőn figyelmét bizonyos tárgy kikerüli. *Észrevétlenségből nem viszonozni a köszöntést. Észrevétlenségből valakibe ütközni.*

ÉSZREVÉTLENÜL, (észre-vétlenül) ösz. ih. 1) Az ész figyelmét kikerülve; a nélkül, hogy észre vennők. *Észrevétlenül ellopódzni a mulatságból. Észrevétlenül becsúszni valahová.* 2) A nélkül, hogy a tapasztalt, vizsgált, figyelemre vett tárgyra nézve különös eszménket, véleményünket, nyilatkoztatnók ki. *Észrevétlenül visszaadni a szerző munkáját. Észrevétlenül helybenhagyni a jegyzőkönyvet.*

ÉSZREVÉVÉS, (észre-vévés) ösz. fn. Ész működése, midőn a külső tárgyakat figyelembe veszi.

ÉSZREVÉVŐ, (észre-vévő) ösz. fn. Aki valamit észrevesz, kinek figyelme valamire kiterjed.

ÉSZSZERŰ, (ész-szerű) ösz. mn. Az ész törvényeivel megegyező, az ész sugalmát követő; olyas, mit a józan ész javall, helyben hagy; minek helyes oka van. *Észszerű javitás. Észszerű vállalat.* Másképen: *okszerű.*

ÉSZSZERŰEN, (ész-szerűen) ösz. ih. l. ÉSZSZERŰLEG.

ÉSZSZERŰLEG, (ész-szerűleg) ösz. ih. Az ész törvényeivel megegyezőleg; az ész sugalma, javallása, helybehagyása szerint; úgy, mint az ész tanácsolja. *Észszerűleg intézkedni.*

ÉSZTAN, (ész-tan) ösz. fn. 1) A bölcsészettan elemi, elméleti része, mely a gondolkodás szabályait adja elé, vagyis arra tanít, mikép kell helyesen gondolkodnunk, és szerzett ismereteinket rendeznünk, alkalmaznunk. *Tiszta, és alkalmazott észtan.* (Logika pura, et adplicata). 2) Szélesebb ért. használták némelyek azon ismeretek öszvegét, melyeket a gondolkodó ész tiszta elvont fogalmakból alkot, melyek különösen az *ismeret* és *lénytanban* adatnak elé. 3) Könyv v. munka, mely ezen tanokat magában foglalja.

ÉSZTANI, (ész-tani) ösz. mn. Észtanhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Észtani szabályok. Észtani észrevételek, hibák. Észtani igasság.*

ÉSZTANILAG, (ész-tanilag) ösz. ih. Észtan szabályai szerént. *Ez észtanilag hibásan van mondva. Észtanilag szerkeszteni a művet. Észtanilag hamis állitás, következtetés.*

ÉSZTÖRVÉNY, (ész-törvény) ösz. fn. Törvény, mely az észen alapszik, melyet az ész hoz, természeti törvény, különböztetésül a *hozott* törvénytől. Lásd: ÉSZJOG.

ÉSZVALLÁS, (ész-vallás) ösz. fn. Természeti vallás, mely a legfelsőbb lény iránt tiszteletet, a lélek halhatatlansága felől meggyőződést stb. egyedül az észből merített okoknál fogva parancsol, különböztetésül a *hozott, tényleges, kinyilatkoztatott* vallástól.

ÉSZVALÓ, (ész-való) ösz. fn. Való, vagy inkább lény, mely egyedül az észben létezik, vagy melynek létezhetése az ész törvényei, szabályaival nem ellenkezik. (Ens rationis).

ÉSZVILÁG, (ész-világ) ösz. fn. Elméleti világ, azaz olyan, milyet az ész egyedül elméletileg állít elé, elméletben, gondolatban létező világ. Ettől különbözik az *ész világa*, mely am. az ész belátása, felfogása, derültsége, világossága. *Az ész világánál szemlélni a dolgokat.*

ÉT, (1), (származását l. *é* elvont gyök és rokonságait *eszik* k. ige alatt) fn. tt. *ét-et.* Egyszerű, eredeti, régi szó *étel* v. *evés* helyett. *Hogy tettetné étét.* (Ut simularetur manducasse. Bécsi codex). Jelennen jobbára csak öszvetételekben használtatik: *étvágy, étlap, étszoba, étterem.*

Képzésre hasonló *tét, vét, lét, it*(al) *hit, vit*(el) szókhoz, lásd: TÉSZ, VÉSZ, LÉSZ, ISZIK, HISZ, VISZ.

A törökben *et* am. hús.

ÉT, (2), a régieknél, hol *é* is jön elé *éj* helyett, ennek tárgyesete vagy általán *t* képzős alakja: *ét által* (Bécsi, és Nádor-codex) am. éjt v. éjen által.

—**ÉT**, ritka használatú névképző, eléjön *sötét* és *menyét* szókban. L. —ÁT képző.

—**ÉTA**, ösz. névképző, úgy látszik, nem egyéb mint *it-ó* (régiesen *é-tó* is), *pocséta* (pocsító) és *bokréta* (bokorító) szókban.

ÉTADAG, (ét-adag) ösz. fn. l. ÉTELADAG.

ÉTÁLDOZAT, (ét-áldozat) ösz. fn. Az ó szövetségben így neveztetett a véretlen áldozat némely növénytermékekből, pl. lisztből, gabonából stb.

ÉTÁRUS, (ét-árus) ösz. fn. Vendéglő, laczikonyhás, ki kész ételeket árul. *Piaczi étárusok.*

ÉTASZTAL, (ét-asztal) ösz. fn. Asztal, melyről enni szoktak, különböztetésül az *iró-, varró-, pipere-* stb. asztaloktól. V. ö. ASZTAL.

ÉTBÉRLŐ, (ét-bérlő) ösz. fn. Személy, ki bizonyos időre, a járandó ételekért, élelmezésért, vendéglőben vagy más étárusnál előfizet.

ÉTÉK, (ét-ék v. é-tek) fn. tt. *étket*, tb. *étkek.* Személyragozva: *étkem, étked, étke, étkünk, étketék, étkök.* Általán, minden tápszer, mit az ember bevesz, megeszik, akár eredeti nyers és készitetlen, akár főtt, sült, pirított stb. állapotban véve. *Húsétek, zsíros, vajas, olajos étek. Borsos, foghajmás, turós étek. Tök-e vagy turós étek?* (Km.) *Nehéz, könnyű étek. Feladni az étkeket az asztalra.* Az *étek* és *étel* szók közt alig tesz a közszokás különbséget; azonban úgy tapasztaljuk, hogy a köznép az *étek* szót akkor használja inkább, midőn ékesebben akar beszélni.

—**ÉTÉK**, ösz. igerag (= e-ték és é-eték), pl. *kérétek* = *kére-eték* és *kéré-etek.* L. —TÉK, —TOK rag, és V. ö. Személynévmás.

ÉTÉKFOGÁS, (éték-fogás) ösz. fn. Egyszerre vagy egy tálban, edényben feladott étek. *Három, négy, öt étekfogás*, azaz annyi tál étel.

ÉTÉKFOGÓ, (éték-fogó) ösz. fn. Szolgáló személy az úri asztaloknál, ki az ételeket hordja. Különösen a fejedelmi asztaloknál rangban levő tiszt, ki innepélyes ebédeknél hivatalkodik. *Császári, királyi étekfogó.* (Dapifer).

ÉTÉKHORDÓ, (éték-hordó) ösz. fn. l. ÉTÉKFOGÓ.

ÉTÉKLAJSTROM, (éték-lajstrom) l. ÉTLAP.

ÉTÉKPIACZ, (étek-piacz) ösz. fn. Piacz, hol különféle ennivalót árulnak. Különösen, laczikonyha a nyilvános piaczon.

ÉTÉKUNDOR, (étek-undor) ösz. fn. 1) Utálat, csömör, melyet étek okoz; 2) a gyomornak kóros állapota, midőn az ételt épen nem kivánja, söt undorodik töle.

ÉTÉKVÁSÁR, (étek-vásár) l. ÉTÉKPIACZ.

ÉTEL, (é-t-el v. é-tel) fn. tt. *étel-t*, tb. *—ék.* 1) Tápszer, melyet az ember eszik; (amit pedig iszik, az *ital*). *Kövér, sovány étel. Böjti, hús étel. Zsíros, tejes étel. Kása nem étel.* (Km.) *Étel, ital, álom, szükséges e három.* (Km.). 2) Evés. *Étel előtt, étel közben, étel után* v. *végén.*

ÉTELÁRUS, (étel-árus) l. ÉTÁRUS.

ÉTELBITANG, (étel-bitang) ösz. fn. Nagyevő, ételpazarló, kenyérvesztegető.

ÉTELEN, (é-te-len v. ét-len) l. ÉTLEN.

ÉTELFOGÁS, (étel-fogás) l. ÉTÉKFOGÁS.

ÉTELHORDÓ, (étel-hordó) ösz. fn. és mn. 1) Személy, aki másoknak ételt hord, pl. az aratók, kaszások ételhordója. 2) Amiben ételt visznek. *Ételhordó kosár, ételhordó véka, csöbör.*

ÉTELKOSÁR, (étel-kosár) ösz. fn. Kosár, melyben a főzött, sütött ételeket valahová kihordják, vagy melyben más konyháról, pl. vendéglőből ételt hordanak.

ÉTELKÖBÖL, (étel-köböl) ösz. fn. Gabonarész, melyet az aratók, nyomtatók, cséplők, étel fejében kapnak az illető gazdától, pl. száz mérőtől két mérőt, vagy száz köböltől két köblöt; közönségesen két arató, cséplő stb. részhez egy ilyen rész jár. Néhutt: *kenyérrész*, vagy *ebédrész* a neve.

ÉTELMARADÉK, (étel-maradék) ösz. fn. Ami tálalás után a konyhán, vagy jóllakás után az asztalon megmarad a feladott ételekből. *Ételmaradékot adni a koldúsnak.*

ÉTELŐDIK, (ét-el-őd-ik) belsz. m. *ételőd-tem, —tél, —ött.* Belsőképen, magában emésztődik valamiért. Székely szó. Mátyusföldén: *évelődik.* Mindkét alakban az átv. értelemben vett *eszik* igével egy eredetű.

ÉTELPENÉSZ, (étel-penész) ösz. fn. Penész, mely a sokáig állott, áporodott ételt megfogja.

ÉTET, (ét-et v. é-tet) áth. m. *étet-tem, —tél, —ett.* 1) Enni ad. Másképen: *etet.* 2) Mérget ad be valakinek, midőn *meg* igekötő járul hozzá. *Megétetni valakit.* 3) Szilárd, kemény testet bizonyos erős folyadékkal elkoptat, elvásat. *Elétetni a vasat választó vízzel. Kiétetni pokolkővel a seb keményedését.*

ÉTETÉS, (ét-et-és v. é-tet-és) fn. tt. *étetés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valakit vagy valamit étetünk, megétetünk, kiétetünk. V. ö. ÉTET.

ÉTETŐ, (ét-et-ő v. é-tet-ő) fn. tt. *étető-t.* Mérges szer, mely az állatot megöli; különösen kisebb kártékony állatok, férgek ellen használt öldöklő pép, folyadék stb. *Patkányétető, légyétető.*

ÉTETŐVÍZ, (étető-víz) ösz. fn. 1) Víz, mely bizonyos rágó, emésztő szerrel vegyítve az érczet kieszi, s mintegy kivési. 2) Állat-, féregölő mérges víz.

ÉTFOLYÁS, (ét-folyás) ösz. fn. Hasfolyás v. hasmenés neme, midőn a bevett ételek csaknem egészen emésztetlen állapotban mennek el.

ÉTHÁZ, (ét-ház) ösz. fn. Vendéglőház, melyben pénzért enni inni adnak.

ÉTHELY, (ét-hely) ösz. fn. 1) Általán, hely, hol enni szoktak. 2) Különösen, vendéglőház, étterem, étszoba.

ÉTIDŐ, (ét-idő) ösz. fn. Idő, melyben enni szokás. *Reggeli, déli, esti étidő.*

ÉTJEGYZÉK, (ét-jegyzék) ösz. fn. Jegyzék a vendéglőkben, melyen az illető időre kész- vagy készíthető ételek nevei és ára föl van jegyezve. Másképen: *étlap.*

ÉTKES, (é-tek-es) mn. tt. *étkes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Jó izűn evő, bőven evő. *Ez a gyerek igen étkes.*

„Délben asztalodra röppennék,
Étkes vidám vendéged lennék.“
Kazinczy F.

ÉTKEZ, (é-t-ek-ez) áth. m. *étkez-tem, —tél, —ett.* Etet, étkekkel ellát.

ÉTKEZÉS, (é-t-ek-ez-és) fn. tt. *étkezés-t*, tb. *—ék.* Rendes evés valamely terített asztalnál. *Vendéglői étkezés.*

ÉTKEZIK, (é-t-ek-ez-ik) k. m. *étkez-tem, —tél, —ett.* Rendesen elkészült ebédet vagy vacsorát eszik.

ÉTKÖNYV, (ét-könyv) ösz. fn. Könyv, különösen a vendéglőknél, melybe a konyháról kiadott ételek, illetőleg adagok számát följegyzik.

ÉTLAP, (ét-lap) ösz. fn. l. ÉTJEGYZÉK.

ÉTLEN, (1), (ét-len v. é-te-len) mn. tt. *étlen-t*, tb. *—ék.* Ét v. étel nélküli, aki nem evett, éhgyomorral levő. *Étlen gyomor.*

ÉTLEN, (2) (l. föntebb) ih. Éhen, étel nélkül, üres gyomorral. *Étlen nehéz dolgozni. Étlen szomjan. Étlen itlan.*

ÉTLENSÉG, (ét-len-ség) fn. tt. *étlenség-ét.* Étel hiánya, éhes állapot. *Étlenség miatt ellankadni.*

ÉTMENÉS, (ét-menés) ösz. fn. l. ÉTFOLYÁS.

ÉTŐ, (é-t-ő) mn. Székely tájszó, e helyett: *étető* (‚méreg‘ értelemben). *Étőt adott be neki* (Kriza János). Hasonló képzésü: *itó*, az *ökör-itó* (= ököritató) helynévben.

ÉTSZEKRÉNY, (ét-szekrény) ösz. fn. Szekrény az éléskamrában vagy konyhában, hol az ételnek való eleséget vagy a maradék étkeket tartják.

ÉTSZOBA, (ét-szoba) ösz. fn. Szoba vagy terem, melyben rendesen enni szoktak. *Vendéglői étszoba.*

ÉTTÁRS, (ét-társ) ösz. fn. Személy, ki velünk egy asztalnál, egy tálból enni szokott.

ÉTTERÉM, (ét-terém) ösz. fn. Terem a nagyobb úri házaknál, vendéglőkben stb. hol ebédelni, vacsorálni, szóval, étkezni szokás.

ÉTVÁGY, (ét-vágy) ösz. fn. A gyomor azon állapota, midőn az eledelt kivánja. *Nagy étvágya van. Jó étvágyat kivánok.*. Az eddig használt korcs *etyepetye*, sőt a *szájíz* szók is már ritkán használtatnak.

ÉV, (1), fn. tt. *evet*, tb. *evek*. Személyragozva : *evem, eved, eve, evünk, evetek, evök*, l. EV, (2).

ÉV, (2), fn. tt. *év-ét*. Köz szokás szerént azonegy értelemben használtatik *esztendő* szóval. De némely esetekben kizárólag csak ezzel élünk, pl. *másod évi, harmad évi, negyed évi*, vagy *másod éve, harmad éve, negyed éve mult. Es ötöd éve történt*, tehát, úgy látszik, akkor, midőn határozottan mult időről szólunk.

Eredetére nézve lehet vagy annyi mint *ív*, t. i. egy *ív*, azaz egy *kör* az *időből*; Fabri Thesaurus-a szerént is *annus* tulajdonképen *circulus* et *orbem velut facit*. Vagy pedig annyi mint *av*, azaz *avas, avult*, a minthogy némely származékai is, pl. *évedik, évik*, újabb korban : *elévít, elévül*, a második jelentésre mutatnak. Véleményünk szerént, minthogy csakugyan kettös értelme van (legalább a származékokban), mindkét származtatás — mintegy két szónak tekintvén azt — helyesnek látszik. Egyébiránt szokták a latin *aevum*, s hellen *αἰών* szókkal is rokonítni, azonban ezek jelentéseihez inkább csak a második értelemben látszik közeledni. Finnül *vuosi*.

ÉVA. Női kn. tárgyeset, *Évát*, többes *Évák*. A Biblia szerént az első asszony neve. *Éva anyánk. Éva leányai.* A héberben: *khavváh* (חַוָּה), melynek jelentése : élet, ezen szótól : *kháváh* = él.

ÉVAAKLA v. **ÉVAKLA,** puszta Bihar megyében ; helyr. *Évaklá-n, —ra, —ról.*

ÉVA-CSÁRDA , puszta Somogy megyében ; helyr. *Éva-Csárdá-n, —ra, —ról.*

ÉVANGÉLIOM, l. EVANGÉLIOM.

ÉVBÉR, (év-bér) ösz. fn. Bér, melyet a cselédeknek, szolgáknak évszámra szokás fizetni. *Inasok, kocsisok, szolgalányok évbére.*

ÉVDÍJ, (év-díj) ösz. fn. Nemesebb szolgálatokért, hivatalviselésért, vagy jutalomképen évenként járó fizetés.

ÉVEDIK, (év-ed-ik) k. m. *éved-tem, —tél, —ett.* Igen elérik. Mondják a gyümölcsökről, melyek az érés idejét túl múlják, s megkásásodnak. Máskép : *évik* v. *ívik*.

ÉVEDT, (év-ed-t) mn. tt. *évedt-et*. Ami igen elérett, kásás. *Évedt dinnye, körte.*

ÉVEG, székely tájszó, l. ÜVEG.

ÉVEL, (év-el) önh. m. *ével-t*. Évről évre tart, eltart. *Ével sziveinkben emlékezete.* (Perennat).

ÉVELÉS, (év-el-és) fn. tt. *évelés-t*, tb. *—ék*. Évről évre tartás.

ÉVELŐ, (év-el-ő) mn. tt. *évelő-t*. Ami évről évre, több évig tart. (Perennis).

ÉVELŐDIK, (é-v-el-ő-d-ik) belsz. Valamely kedvetlen dolog miatt töprenkedik, tépelődik, bosszonkodik, vagy mint mondani szokás, eszi magát. Máskép : *ételődik*.

ÉVES, (év-es) mn. tt. *éves-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. Esztendős, ami egy évtől, esztendőtől fogva létezik. *Két éves, három éves gyermek*, azaz két, három év előtt született. A fiatal barmokra nézve *fű* szó használtatik : *harmadfű, negyedfű csikó, üsző.*

ÉVEZRED, (év-ezred) ösz. fn. Ezer évre terjedő időszak, időfolyam. *Csaknem évezredig lakja már a magyar mostani hazáját.*

ÉVFOLYAM, ÉVFOLYAMAT, (év-folyam v. -folyamat) ösz. fn. 1) Egy év egészen véve elejétől végig. *Ezen évfolyamatban sok nevezetes dolog történt.* 2) Átv. ért. mind azon egybetartozó tárgyak, dolgok öszvege, melyek egy év alatt történtek vagy végeztettek, pl. egy év alatt mondott, vagy egy évre való egyházi beszédek gyüjteménye egy évfolyamatot teszen. *A Magyar Tud. Akademia munkálatinak tizenhatodik évfolyamata.*

ÉVFORDULÁS, (év-fordulás) ösz. fn. Az időfolyamatnak egy év bevégeztével másra átmenése ; egy évnek betelése, és másiknak kezdete.

ÉVFORDULAT, (év-fordulat) ösz. fn. Annyi mint évfordulás, elvont értelemben, vagyis tárgyilag nem alanyilag véve.

ÉVHASZON, (év-haszon) ösz. fn. Évi jövedelem ; évcn által behajtott tiszta nyereség.

ÉVI, (1), (év-i) mn. tt. *évi-t*, tb. *—ek*. 1) Esztendőbeli, esztendőből való. *Harmad évi gabona. Első évi szerzemény. Másod évi joghallgató.* 2) Évre való, évet illető. *Évi járadék, két évi bér.* 3) Évenként történő. *Évi szemle, évi hadgyakorlat.*

ÉVI, (2), **ÉVIKE,** (Év-i, Év-i-ke) női kn. tt. *Évit, Évikét*, tb. *Évik, Évikék*. *Éva* névnek kicsinyezője. Máskép : *Évicza, Vicza.*

ÉVIK, (év-ik) k. l. ÉVEDIK.

ÉVÍT, (év-ít) áth. l. ELÉVÍT.

ÉVKÖNYV, (év-könyv) ösz. fn. 1) Valamely társulat munkálatait, történetét évenként eléadó gyüjtemény. *A Magyar Tudományos Akademia évkönyvei.* 2) Történetek gyüjteménye általában, mely a részletes eseményeket szoros időrendben jegyzi föl. *Tacitus évkönyvei.*

ÉVKÖNYVIRÓ, (év-könyv-iró) ösz. fn. Személy, ki évkönyvet v. évkönyveket ír. V. ö. ÉVKÖNYV. *Régi kolostorok, városi községek, tudományos társulatok évkönyvirói.*

ÉVLAPOK, (év-lapok) ösz. fn. többesben. Évenként kiadatni szokott értekezések, tudományos közlések stb. gyüjteménye. *Kisfaludy-társaság évlapjai.*

ÉVNAP, (év-nap) ösz. fn. Nap, melyen valaminek éve, esztendeje betelik, különösen innepélyes nap, mely évenként egyszer fordúl elé, pl. születési, házassági évnap.

ÉVNEGYED, (év-negyed) ösz. fn. Az évnek negyed része, azaz, három hónap. Tágasabb ért. az

egyenetlenül négyfelé osztott évnek egy-egy része, pl. a házbérfizetésre nézve Jakabtól sz. Mihályig egy évnegyed, jóllehet csak két hónapra terjed; ellenben sz. Mihálytól Gyertyaszentelőig négy hónap tesz egy évnegyedet.

ÉVNEGYEDÉNKÉNT, (év-negyedénként) ösz. ih. Különkülön minden évnegyedben. *Évnegyedenként fizetni a cselédeket, mesteremberek, házbért.*

ÉVNEGYEDÉNKÉNTI, (év-negyedénkénti) ösz. mn. Évnegyedenként történő. *Évnegyedenkénti fizetés.*

ÉVNEGYEDÉS, (év-negyedés) ösz. mn. 1) Egy évnegyed óta létező, három hónapos. *Évnegyedes gyermek.* 2) Évnegyedenként történő, megjelenő. *Évnegyedes gyűlés. Évnegyedes szemle, vizsgálat. Évnegyedes folyóirat.*

ÉVNEGYEDI, (év-negyedi) ösz. mn. Évnegyedet illető, arra vonatkozó. *Évnegyedi házbér.*

ÉVNEGYEDPÉNZ, (év-negyed-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet bizonyos czim alatt, pl. a falusi, elemi tanodákban évnegyedenként kell fizetni; szokottabban: *kántorpénz*, minthogy a fizetési időhatár a kántornapokhoz van szabva. V. ö. KÁNTOR.

ÉVPÉNZ, (év-pénz) ösz. fn. Viselt hivatalért vagy szolgálatért évről évre járó fizetés, jutalom, segédpénz; másképp: *évbér*, és *évdíj*.

ÉVREND, (év-rend) ösz. fn. Az évek folyásának bizonyos időponttól számított rende, sora. *Keresztény évrend*, mely Krisztus születésétől kezdődik. *Mohammedanusok évrende*, mely Mohammed futásától veszi kezdetét. (Aera). Másképen: *évsor*.

ÉVSOR, (év-sor) ösz. fn. l. ÉVREND.

ÉVSZAK, (év-szak) ösz. fn. Az évnek azon része, időköze, mely alatt a föld a nap körüli pályájának egy-egy negyedét megfutja. *Tavaszi, nyári, őszi, téli évszak.* Tágasabb ért. évnek rövidebb vagy hoszszabb része, mennyire abban különféle munkákat végezni, vagy mulatni szokás. *Aratási, szüreti évszak. Fürdői, farsangi évszak.* (Saison). V. ö. IDÉNY.

ÉVSZÁM, (év-szám) ösz. fn. Több éveknek bizonyos időponttól, kezdettől számitott mennyisége. *Urunk születésének évszáma.*

ÉVSZÁMADÁS, (év-szám-adás) ösz. fn. Számadás az évenkénti bevételekről és kiadásokról. V. ö. SZÁMADÁS.

ÉVSZÁMOLÁS, (év-számolás) ösz. fn. Történettanilag am. az éveknek bizonyos időponttól, valamely nevezetes eseménytől kezdve följegyzése. *Sínai, indiai, egyiptomi, görög, római, keresztény* stb. *évszámolás.*

ÉVSZÁZAD, (év-század) ösz. fn. Száz esztendőből álló, száz évre terjedő időszak. *Urunk születése utáni tizenkilenczedik évszázad.*

ÉVTIZED, (év-tized) ösz. fn. Tíz évre v. esztendőre terjedő időszak. *Egy évtized alatt sok történhetik. A tizenkilenczedik század első, második, harmadik évtizede.*

ÉVŰ, (év-ü) mn. tt. *évü-t*, tb. —*ek*. Éves, esztendős. *Két, három, négy évü. Sok évü munka.*

ÉVŰL, ÉVÜL, (év-ül) önh. m. *évül-t*. Idűl, vénül, korosodik. 2) Jogtanilag: bizonyos, a törvényben meghatározott időszak után valamely jog egyik félre nézve megszünik, másikra nézve pedig életbe lép. V. ö. ELÉVÜL.

ÉVÜLÉS, (év-ül-és) fn. l. ELÉVÜLÉS.

ÉVÜLHETLEN, (év-ül-het-len) mn. tt. *évülhetlen-t*, tb. —*ek*. Ami nem évülhet. V. ö. ÉVÜL, ELÉVÜL.

ÉVŰLT, (év-ül-t) mn. l. ELÉVŰLT.

ÉVÜNNEP, (év-ünnep) ösz. fn. Ünnep, mely emlékezetül évenként, vagy egy évben egyszer tartatik. *Buda visszavételének évünnepe. Templom föl szentelésének évünnepe.*

ÉVVÁLTOZÁS, (év-változás) ösz. fn. Midőn a régi év betöltével új év kezdődik. Minthogy az évek különféle időponttól számíttatnak, innen van: *polgári, egyházi, katonai* stb. évváltozás.

ÉVVERS, (év-vers) ösz. fn. Mesterséges vers, melyben a római számokat jelentő M. D. C. L. X. V. I. betük öszveszedve, azon évet fejezik ki, melyre a vers iratott. (Chronostichon), például az esztergomi sírbolt feliratában:

PrInCIpIs a RVDna sVCCessorVMqVe SoporI.
= 1824.

Ilyetén versek a magyarban is fordulnak elé.

ÉZ, tájdivatosan am. *is*; l. ezt.

—ÉZ, névképző *vit-éz* és igeképző *int-éz* szóban; ugyanaz a rövid hangú *ez* (s *az*) képzővel; és a föntebbi szókban is hihetőleg egybeolvadás által lett hosszúvá *vita-ez* és *inte-ez*-ből.

Éztán, tájdivatos *ezután* helyett.

ÉZSAIÁS, ÉZSIÁS, (eredetileg héber szó: יְשַׁעְיָה am. segély vagy üdv istentől), férfi kn. tt. *Ézsaiás-t*, tb. —*ok*. Esaias, Isaias; neve a bibliai nagy jósok (proféták) egyikének.

Az É-ben van 1819 czikk.

F (ef).

F, kisded alakban *f*, tizenegyedik bötű a magyar ábéczében, s a mássalhangzók sorában hatodik. Mint folytonos, (folytonosan ejthető) mássalhangzó a vele járó *e* önhangzót elül veszi föl (ef v. eff) ezért a *félhangzókhoz* is soroltatik. Különben fuvással járó kiejtése után *fuvó hangnak* is nevezzük, s hangszervi általános minőségénél fogva az *ajakhangok* osztályában van helye, s némely szókban rokon társaival, ú. m. *b*, *p*, *v*, *m* hangokkal föl szokott cseréltetni, mint: *fodor bodor*, *filling billing*, *fige bige*, *fergetyű pergetyű*, *fanyar vonyár*, *fekete vakota*, *fészek vacsok*, *fi* fordítva *iv* (ív-ik gyöke), *fics vics*, *ficskand vicskand*, *figyel vigyáz*, *fincsáros vincsáros*, *fon von*, *fürgencz virgoncz*, *far mar-t par-t*, *fitat mutat* stb. Áll ez más nyelvekben is, pl. a hellenlatin *philomela* szó után magyarosodott *fülemile* szóban meglehetős épen meg-

megmaradott, már a török *bülbül*-ben az *f* is az *m* is *b*-vé változott. Mint fuvó hang, a szivási *sz*-vel vagy *s*-vel és a lehelési *h*-val is rokonítható, pl. *füzfa* Baranyában *szüzfa*, *foh-ász soh-aj*, *fanyar sanyar*, *fürög sürög*; *fedd szid*; *fő hő*. Egyébiránt a magyar mindig szabatosan ejti ki, s különösen a legrokonabb, de nála szelidebb *v* vel sem szokta fölcserélni, mi általában minden szelid és kemény rokon hangokról áll. Különböztetésül az ajkakat bezáró *b p* szervrokonoktól, mint imént érintők, *fuvó* betünek, illetőleg hangnak is mondatik. Némely hangutánzókban zárbötü gyanánt hallatszik, mint : *pif*, *paf*, *puf*, *nyif*, *nyaf*, *röf*. A *dölf*, *csörf*, *csalf*(a) *kajf*, *csúf* szókban alkalmasint a részesülő *ó ő* változott *f* betüvé, *dölö* dölf, *csörő* csörf, *csaló* csalf stb. Mint szóképző az imént elsoroltakon és *kanaf* szón kivül, a magyar nyelv egyetemében alig fordúl elé, ellenben *f*-vel kezdődő gyökszóink száma mintegy 80-ra rúg. A szanszkrit s finn nyelvekben teljesen hiányzik. A héberben s görögben *ph* pótolja.

Az *f* hang jelentésében alaphangtest a *fuvás*, innen észleljük általán, hogy benne a fuvás, lehelés fogalma más nyelvekkel is közös; ilyen a magyarban maga az egyszerü *fú* ige, (hellenül φυσάω, lat. *flo*, *flare*, szlávul *fúkám*, mely némely más árjacsaládban *v*-vé változik, pl. a szanszkritban *vá*, a németben *wehen*). Különösen 1) A melegséget, beltömörödést jelentő szókban kifelé fúvó : *fő* v. *föl*, *föz*, *füt*, *fül*, *fojt*, *fúl*; a hideget s más kellemetlen érzést vagy bizonyos visszatartózkodást jelentőkben a lélekzést behúzó : *fagy*, *fáj*, *fázik*, *fél* (ige). 2) Távolra hatást vagy élénk mozgást (fuvási, lehelési fokozódást) fejez ki ezekben : *fut*, *ficzánkol*, *ficzkand*, *fityeg*, *foly*, *forr*, *forog*. 3) Emelkedést (a fölfelé törekvésben szintén fuvási fokozódást) vagy magassági távolságot ezekben : *far*, *fe*, *fej*, *fel*, *fenn*, *föd*, *fal*, *fa*, *fü*. 4) Az ajkak mozgására vonatkozik ebben : *fal* (igeszó).

Figyelmet érdemlő nyelvünkben, hogy mig a *b* és *p* hanggal kezdődő szavaink között számosan vannak, melyek valami puffadtat, dudorút, gömbölyüt, köröset jelentenek, az *f* és *v* kezdetüek között (az *r* alaphangnakon kivül) alig van egy-kettő, ezek is csak váltakozásképen mint : *fütykös* = bütykös, *fodor* = bodor. E tünemény szószervileg onnan magyarázható, hogy a *b* és *p* az ajkak érintkezése által képződik, ellenben a *v* és *f* mint nem érintkezők az ajkak között mintegy átsikamlanak s elfuvódnak, minélfogva a térben inkább távolságra vonatkozó szók vezérhangjai.

FA, fn. tt. *fát*, tb. *fák*. 1) Növény, mely tömör, s több évekig folyvást vastagodó derékkal törzsökén felül a légbe emelkedik, s bizonyos magasságnyira ágakat, lombokat, és leveleket hajt. Máskép : *élőfa*. *Fiatal*, *vén*, *sudár*, *vastag*, *termékeny*, *terméketlen*, *ép*, *beteges*, *vad*, *oltott*, *erdei*, *kerti*, *gyümölcsös fa*. *Nehéz ıgg fából gúzst tekerni*. (Km.) *Addig hajtsd a fát, míg fiatal*. (Km.) *A mely fából horog akar lenni, ide₍en meggyörbül*. (Km.) *Nagy fát mozgatsz. Nagy fába vágtad a fejszét. A száraz fa n.ellett a nyers is megég*. (Km). *Magas* v. *vén fa alatt jobb nyugonni*. (Km.) *Terméketlen fára senki követ nem hajít*. (Km.) *Maga alatt vágja a fát*. (Km.) *Ne rázd azt a fát, mely magától hullatja gyümölcsét*. (Km.) *Szálfa* v. *egy fa nem erdő*. (Km.) *Fára mászni, fán fészkelni. Ne menj* (v. *mászsz*) *fára, nem esel le*. (Km.) *Fát gyümölcséről ismerik*. (Km.) *Fa nem esik le egy vágással*. (Km.) Midőn a fák külön fajait nevezzük, ezekhez is rendesen hozzáteszszük a *fa* szót, pl. *cserfa*, *bükkfa*, *tölgyfa*, *fenyüfa*, *tiszafa*, *körtefa*, *almafa*, *szilvafa*, s ott ahol az értelemnek nem árt, el is hagyatik, pl. *cser*, *bükk*, *tölgy*, *fenyü*; de *tiszafa*, *almafa* szóknál nem, mert *Tisza*, *alma* mást is jelentenek. 2) Az élőfák, vagy cserjék törzsöke vagy ágai kivágott s bármely módon a földtől elválasztott állapotban. *Kemény*, *puha*, *nehéz*, *könnyü*, *szivós*, *pudvás fa*. *Épületfa*, *tüzi fa*, *szerszámfa*. *Nyalábfa*, *hasábfa*, *ölfa*, *dorongfa*. *Vágott fa*. *Rosz fát tett a tüzre*. (Km.) *Fát fürészelni, hasogatni, vágni*. 3) Számtalan eszköznek, és szerszámnak neve, mely fából készült. *Általfa*, *árboczfa*, *ászokfa*. *Bitófa*. *Gántárfa*. *Határfa*. *Hámfa*. *Kaptafa*. *Kapufa*. *Bucsút vett a kapufától*. (Km.) *Ollófa*. *Sátorfa*. *Hordd el a sátorfádat*. (Km.) *Hajtófa*. *Egy hajtófát sem ér*. (Km.) *Piszkafa*. *Házasodik a lapát, elvette a piszkafát*. (Népd.) Átv. ért. *uborkafa*. *Föllépett az uborkafára*. (Km.). 4) Használják melléknév gyanánt, s am. fából álló, való, készült, vagy fára vonatkozó, azt illető, s a vele együtt álló névvel rendszerént öszveíratik, pl. *faágy*, *faféreg*, *fagomba*, *fafuró*, *fagyöngy*, *fahaj*, *faház*, *fakalán*, *fakép*. *Ott hagyott a faképnél*. (Km.) *Fakéreg*. *Annyit használ, mint ebnek a fakéreg*. (Km.) *Fakutya*. *Mindig nevet, mint a fakutya*. (Km.) *Faiskola*. *Fapoltura*, *fapénz*. *Bolondnak a fapoltura* v. *fapénz is jó*. (Km.) *Faszekér*. *Eb a faszekere, ugyan helyén az esze*. (Km.) *Fatarisznya*. *Zörög, mint a fatarisznya*. (Km.). 5) Sok magyar helységek neveiben am. *falu* vagy *falva*, pl. *Asszonyfa*, *Balásfa*, *Pódafa*, *Péterfa*, *Sárosfa*, azaz Asszonyfalva, Balásfalva stb. Ilyen nevü helyek legszámosabbak a szóröviditést különösen kedvelő dunántuli magyaroknál.

Származékai : *fáész*, *fai* v. *fái*, *fás*, *fátalan* stb.

Rokonok vele takele nyelven Áfrikában : *fa*, továbbá a parszi és pehlvi *van*, zend *vana*, szanszkrit *vana* (erdő), persa *bun*, sínai *mu* (arbor ; lignum), finn *pun*, német *Baum*, goth *bagm*, angol *beam*. A perzsa *bum*, s héber בָּמָה pedig magast jelentenek, épen úgy mint az egyszerü magyar *fe*, mely alapfogalomban a növények legmagasabb nemét jelentő *fa*-val egy értelmü.

FAABRONCS, (fa-abroncs) ösz. fn. Fából, különösen, faágból, pl. mogyoróból készitett abroncs. V. ö. ABRONCS. Tájejtéssel, nevezetesen Eger vidékén, egyszerüen *fa*, pl. *Két hordóm van vasban a többi fában* = faabroncsban.

FAABRONCSOS, (fa-abroncsos) ösz. mn. Faabroncscsal ellátott, kerített, erősített. *Faabroncsos hordóedény*. V. ö. ABRONCS.

FAÁG, (fa-ág) ösz. fn. Az élőfának ága, akár nyers, akár száraz állapotban véve. *Faágból csinált gúzs. Száraz faágakat szedni.*

FAÁGY, (fa-ágy) ösz. fn. Fából csinált ágy, azaz melynek minden külső részei fából vannak, különböztetésül a *szalma-, vessző-, vaságyaktól.*

FAÁGYU, (fa-ágyu) ösz. fn. 1) Régen a várostromoknál használt sajátságos lövőgép, melylyel a falakat rongálták, s a kapukat bedöntötték. (Petarda). 2) Kifúrt faderékból készitett, s vasabroncsokkal erősített pótlékágyu.

FAÁLLÁS, (fa-állás) ösz. fn. 1) Hely, hol a levágott épület- vagy tüzi fát tartani szokták. 2) Fából csinált emelvény, pl. a kőmívesek, kazalrakók számára.

FAÁRU, (fa-áru) ösz. fn. 1) Eladó fa, legyen az szerszámnak, épületnek, vagy tüzre való. 2) Fából készült edények, szerszámok, pl. hordók, kádak, taliczkák, teknők, lapátok, ekék stb. *A Bakonyból sok faárut szállítanak a pesti vásárokra.*

FAÁRUS, (fa-árus) ösz. fn. Személy, ki épület- vagy tüzi fát árul, ki fával kereskedik.

FABÁB, (fa-báb) ösz. fn. l. FABABA.

FABABA, (fa-baba) ösz. fn. Kis gyermekek, kivált leánykák játékszere fából, mely gyermekcse alakra van készítve, és felöltöztetve. Átv. ért. oly személy, ki merő gyávaság és ügyetlenség, ki valaminek csak nevét viseli, s más müködik helyette. (Pictus masculus).

FABANKÓ, (fa-bankó) ösz. fn. Bankó, azaz mankóféle támaszbot, mely fából van csinálva. V. ö. BANKÓ, (1).

FABAK, (fa-bak) ösz. fn. Ácsok, favágók eszköze, melyre a faragandó, vagy füreszelendő gerendákat, hasábokat helyezik. V. ö. BAK.

FABÉL, (fa-bél) ösz. fn. Taplószerü puha, rugalmas anyag, mely a faderekak és faágak kellő közepét foglalja el, s mely a fiatal fákban különösen a lágynemüekben, pl. bodzákban, füzekben, nagyobb szokott lenni, s idővel mindig szükebbre szorúl öszve. Mondják *fa széké*-nek is. (Medulla).

FABÉR, (fa-bér) ösz. fn. Bér, melyet némely helyeken az illető erdőbirtokosnak a fáészási jogért fizetni szoktak. V. ö. FÁÉSZ.

FABETŰ, (fa-betü) ösz. fn. Fából faragott betü.

FÁBIÁN, (*Fabius*, *Fabianus* latin nevek után, melyek hihetőleg *faba* szótól eredtek) férfi kn. tt. *Fábián-t*, tb. *—ok.* Fabianus. *Ördögüllő* v. *ördögüző Fábián.* (Km). *Fábián és Sebestyén vértanuk.*

FÁBIÁNFALVA, puszta Nógrád megyében; helyr. *Fábiánfalvá-n, —ra, —ról.*

FÁBIÁNHÁZA, falu Szathmár megyében; helyr. *Fábiánházá-n, —ra, —ról.*

FÁBIÁNKA, puszta a Nagy-Kunságban; helyr. *Fábiánká-n, —ra, —ról.*

FABICSAK, (fa-bicsak) ösz. fn. Bicsak, melynek fanyele van; néhutt: *kusztora*, gúnyosan: *békanyúzó.*

FABIMBÓ, (fa-bimbó) ösz. fn. Bimbó, melyet a fa szokott hajtani. V. ö. BIMBÓ.

FABOGÁR, (fa-bogár) ösz. fn. Mindenféle bogár, mely különösen a fákon szeret élődni. V. ö. BOGÁR.

FABOT, (fa-bot) ösz. fn. Fából való bot, különböztetésül más anyagból pl. nádból, vasból csinált bottól.

FABOTOLÁS, (fa-botolás) ösz. fn. A fa ágainak levágása, lenyesése. V. ö. BOTOL.

FABOTOLÓ, (fa-botoló) ösz. fn. Munkás, erdőlő, ki a fák ágait levagdalja, lenyesi. Máskép: *ágerdőlő.* V. ö. BOTOL.

FABRIKA, (a latin *fabrica* szóból) fn. tt. *fabrikát.* A müvelt nyelvből már kiavult, helyette lásd: GYÁR.

FABRIKÁL, l. GYÁRT.

FABRIKÁS, l. GYÁROS.

FABUGA, (fa-buga) ösz. fn. Némely fákon, pl. csereken, tölgyeken teremni szokott buga, azaz csomódad, tömör állományu kinövés. V. ö. BUGA. (Tuber).

FABUNKÓ, (fa-bunkó) ösz. fn. Göcsös, csomós véggel ellátott bot, dorong. *Fabunkóval ütni a barmot.* V. ö. BUNKO.

FACS, hangutánzó elvont gyök, melyből *facsar* és ennek származékai erednek. Egyébiránt egy a megfordított *csav* (melyből *csavar* stb. ered) szinte elvont gyökkel.

FACSÁK, (fa-csák) ösz. fn. A faderékból kinövő és szétváló főágak, melyek *csák* gyanánt állanak a derékhoz képest. V. ö. CSÁK.

FACSAR, (facs-ar) áth. m. *facsart.* Nedves testet, pl. beáztatott ruhát, czitromot, szőlőt stb. nyomkod, szorít, teker, hogy a benlévő nedv kifolyjon, mely némi *facs* hanggal szokott megtörténni. *A narancsot, ha erősen facsarod, végre keserüt bocsát.* (Km.) *Kifacsarni a megmosott és öblített ruhákat. Belé facsarni az ételbe a czitrom levét.* Átv. ért. erőtet, szorít, kényszerít. *Kifacsarni valakiből a szót, titkot.* Különböztetésül v. ö. CSAVAR, (1). Egyébiránt a kettő jelentése több származékokban öszveüt, mint: *facsarít, facsarog, facsaros.*

FACSARÁS, (facs-ar-ás) fn. tt. *facsarás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit facsarunk. V. ö. FACSAR.

FACSARÉK, (facs-ar-ék) fn. tt. *facsarék-ot.* 1) Azon nedv, lé, melyet facsarás által kinyomunk. *Ruhafacsarék, czitromfacsarék, szőlőfacsarék.* 2) Facsarás által öszvetekert, öszvegúzsolt test.

FACSARÉKOS, (facs-ar-ék-os) mn. tt. *facsarékos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Tekerékes, tekercses, tekerős, öszvefacsart. *Facsarékos ruhadarab.*

FACSARGÁS, (facs-ar-g-ás) fn. tt. *facsargás-t*, tb. *—ok.* Átv. ért. ugyanannyi, mint *csavargás.* V. ö. CSAVARGÁS.

FACSARGAT, (facs-ar-g-at) áth. és gyakoritó. m. *facsargat-tam, —tál, —ott*, par. *facsargass.* Folyto-

nosan, több izben facsar, kifacsar. V. ö. FACSAR. *Kifacsargatni a megmosott fehérruhát.*

FACSARGÓ, (facs-ar-g-ó) mn. és fn. tt. *facsargót.* Átv. ért. am. *csavargó*, azaz tekervényes, görbe utakon bolygó, czél nélkül kódorgó. V. ö. CSAVARGÓ.

FACSARI, (facs-ar-i) mn. tt. *facsari-t*, tb. *—ak.* Átv. ért. sanyarú, fösvény ember, ki mindenből mintegy pénzt facsar, vagy magától a szükségeseket megvonva, öszvezsugorodik. Aljas nyelven : *faszari.*

FACSARINT, (facs-ar-int) áth. m. *facsarint-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s.* Nedves, leves testet csak úgy könnyeden, egy nyomással, tekeréssel körülfacsar. V. ö. FACSAR.

FACSARINTÁS, (facs-ar-int-ás) tt. *facsarintás-t*, tb. *—ok.* Egyszeri, könnyed facsarás.

FACSARÍT, FACSARIT, (facs-ar-ít) áth. m. *facsarít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s.* Erősebb facsarást tesz, csavarít. *Egyet facsarította rajta.*

FACSARÓ, (facs-ar-ó) mn. tt. *facsarót.* Oly nedves, hogy ki lehet facsarni. *Facsaró víz vagyok, úgy megáztam.*

FACSARODÁS, (facs-ar-od-ás) fn. tt. *facsarodás-t*, tb. *—ok.* Állapot, midőn valamely test facsarodik. V. ö. FACSARODIK.

FACSARODIK, (facs-ar-od-ik) k. m. *facsarodtam, —tál, —ott.* 1) Nyomás, szoritás, tekerés által körülfonódik, meggörbül. *Facsarodik a gúzszsá tekert vessző.* 2) Nyomódik, kinyomódik. *Facsarodik a víz a ruhából, a lé a czitromból.*

FACSAROG, (facs-ar-og) önh. m. *facsarog-tam* v. *facsarg-ottam, —tál* v. *facsarg-ottál, facsarg-ott*, htn. *facsarogni* v. *facsargani*, v *facsargni.* Átv. ért. görbe, tekervényes utakon jár, kel, bolyong. Egyértelmü a *csavarog* igével. Hasonló jelentésü : *fanyarog.*

FACSAROS, (facs-ar-os) mn. tt. *facsaros-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Tekert, tekerős, tekervényes, ami facsarva, körülgörbítve van. *Facsaros derék, öv.* Átv. ért. egyenetlen, ravasz, álutakon működő. *Facsaros lelkü ember. Facsaros út, ösvény.*

FACSART, (facs-ar-t) mn. tt. *facsartat.* 1) Nedvétől, levétől nyomás, szoritás, tekerés által megfosztott. *Facsart ruha. Kifacsart czitrom.* 2) Kinyomott, facsarás által kisajtólt. *Becsináltba facsart czitromlé.*

FACSING, (fa-csing v. —csüng) ösz. fn. tt. *facsing-ot.* Levágott faágak, vesszők. Nyitrán : *fasing.* Némelyek az olasz *fascina*, [francziául *fascine*, németül *Faschine*] szótól származtatják.

FACSINTOS, (facs-int-os) mn. tt. *facsintos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Lábakról mondják, melyek térdben begörbedve összeverődnek, máskép : *kacsiba.* Gyöke *facs*, mely alapfogalomban csavarásra, tekerésre, illetőleg görbülésre vonatkozik. Átvitt ért. helytelen magaviseletű.

FACSIPA, (fa-csipa) ösz. fn. Némely fák, pl. meggy-, cseresnye-, szilvafák stb. derekaiból, ágaiból kifakadó enyvszerű, ragadós nedv ; másképen : *mézga.* V. ö. CSIPA.

FACSIZMA, (fa-csizma) ösz. fn. Tulajdonkép a fapapucsnak, faczipőnek, czókónak gúnyos, tréfás neve.

FÁCSKA, (fa-acs-ka) fn. tt. *fácská-t.* Kicsi fa.

FACSOMÓ, (fa-csomó) ösz. fn. l. FAGÖRCS.

FACSÚSZ, (fa-csúsz) l. FAKÚSZ.

FÁCZÁN, (latinul *phasianus*, németül *Fasan*, lengyelül *fazyan*, csehül *bazant* stb., némelyek szerént *Phasis* folyamtól Kolchisban vette a nevét, honnan először az Argonauták hozták Európába) ; fn. tt. *fáczán-t*, tb. *—ok.* A vadtyúkok egyik faja, meztelen lábakkal, hosszú farkkal, s fülei mellől kinőtt tollbokrétával, bóbitával. Híme v. kakasa kitünőleg szép tollakkal ékeskedik. *Arany, ezüst fáczán. Kevély, örvös fáczán.* Öszvetételekben : *Fáczánhús, fáczántoll, fáczánmadár.*

Állattudományi ujabb nyelven : *bóbitár.*

FÁCZÁNEB, (fáczán-eb) ösz. fn. Vadászeb, mely a fáczánok nyomát, tartózkodásuk helyét szaglászsza, kifürkészi.

FÁCZÁNJÉRCZE, (fáczán-jércze) ösz. fn. Nőstényfáczán, mely tojik és költ.

FÁCZÁNKAKAS, (fáczán-kakas) ösz. fn. Hím fáczán, mely a nősténytől sokkal ékesebb tollai által első tekintetre megkülönböztethető.

FÁCZÁNKERT, (fáczán-kert) ösz. fn. Kerített hely, liget, bokros tanya, hol a fáczánokat kellő vigyázat alatt nevelik, tenyésztik.

FÁCZÁNOS, (1), (fáczán-os) mn. tt. *fáczános-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Fáczánokkal bővelkedő, azokhoz tartozó ; fáczán hússal készitett. *Fáczános sziget, tájék. Fáczános káposzta.*

FÁCZÁNOS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fáczános-t*, tb. *—ok.* 1) Hely, kert, liget, hol fáczánokat tenyésztenek. *Fáczánosban tilos a vadászat.* 2) Személy, ki fáczánokat nevel, azokra felügyel.

FÁCZÁNTENYÉSZTÉS, (fáczán-tenyésztés) ösz. fn. 1) Vadnevelő intézet, melyben fáczánokat nevelnek, szaporítanak. 2) Munka, foglalatosság a fáczánok szaporitása körül.

FÁCZÁNTENYÉSZTŐ, (fáczán-tenyésztő) ösz. mn. és fn. Aki fáczánokat nevel, szaporít.

FÁCZÁNTOJÁS, (fáczán-tojás) ösz. fn. A fáczánmadár tojása. V. ö. TOJÁS.

FÁCZÁNVADÁSZ, (fáczán-vadász) ösz. fn. 1) Vadász, ki fáczánokat nevel. 2) Aki vadon tenyésző fáczánokat fogdoz, lődöz.

FACZIPŐ, (fa-czipő) ösz. fn. Könnyü fából, pl. hársból készitett talp, melyet czipő v. papucs gyanánt szíjjal a lábhoz csatolva viselnek hazánkban is némely vidékbeli svábok.

FACZIPŐS, (1), (fa-czipős) ösz. mn. Faczipőt viselő. *Faczipős svábok, szerzetesek.*

FACZIPŐS, (2), (l. föntebb) ösz. fn. Mesterember, ki faczipőket készít.

FACZÓKÓ, (fa-czókó) ösz. fn. l. FACZIPŐ.

FÁCZOL, (fácz ol, a német *Falz*, *falzen* szók után alakultnak látszik), áth. m. *fáczolt*. 1) Valamit rétegez, rétegenként öszverakosgat; ránczokra szedeget. *Fáczolják a könyvkötők a bekötendő íveket. Gyolcsot, vásznat fáczolni.* 2) A bőrkészitőknél am. a bőrt vakarja.

FÁCZOLÁS, (fácz-ol-ás) fn. tt. *fáczolás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valamit fáczolunk. V. ö. FÁCZOL.

FACZÖVEK, (fa-czövek) ösz. fn. Fából faragott, készített czövek. V. ö. CZÖVEK.

FÁD, áth. m. *fád-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamely nyulékony, öszvehajtható testet, eszközt, péld. kötelet, lánczot, fonalat, hosszú hálót öszvehúz. *Fádják a hajósok a kikötendő hajó alattságait. A halászok fádják a vízből kihúzott hálót.*

Rokon vele a szanszkrit *badh*, *bandh* és *vat*, *vant*, melyek öszvekötést, tekergetést jelentenek; továbbá a hellen *πεδάω*, latin *pedio*, német *Faden*, *Band*, *binden* stb.

FÁDÁS, (fád-ás) fn. tt. *fádás-t*, tb. *—ok*. Öszvehajtás, tekergetés.

FADD, falu Tolna megyében; helyr. *Fadd-on*, *—ra*, *—ról*.

FADERÉK, (fa-derék) ösz. fn. A fának vastag, tömör része, mely a törzsökből kinő, s bizonyos magasság után ágakra szóled. *Vastag*, *vékony*, *sudár*, *törpe faderék*.

FADÉZMA, (fa-dézma) ösz. fn. Dézma, melyet a jobbágyok az urbéri erdőkből adnak az illető földes uraságnak.

FAECZET, (fa-eczet) ösz. fn. A vegytanároknál, savany, melyet vegytani módon némely fákból vonnak ki. (Acidum ligni). *Higgasztott*, *nyers faeczet.*

FAEDÉNY, (fa-edény) ösz. fn. Fából készített edény. *Nagyobbféle faedények* péld. kádak, hordók, szapulók. *Kisebbek* péld. kannák, mozsarak, fatálak, fatányérok stb. V. ö. EDÉNY.

FAEPER, (fa-eper) ösz. fn. Eperfa gyümölcse, különböztetésül a földi epertől. V. ö. EPER, EPERFA.

FAÉSZ v. FÁÉSZ, (fa-ész) önh. m. *faész-tam*, *—tál*, *—ott*, l. FAIZ.

FAESZTERGÁLYOS, (fa-esztergályos) ösz. fn. Esztergályos, ki fából készít némely miveket. V. ö. ESZTERGÁLYOS.

FAESZTERGÁS, (fa-esztergás) l. FAESZTERGÁLYOS.

FAFEJSZE, (fa-fejsze) ösz. fn. A német *Holzaxt* után fordítva am. favágásra szolgáló fejsze, különböztetésül az *ács-* vagy *faragófejszétől*.

FAFÉLE, (fa-féle) ösz. mn. l. FANEMŰ.

FAFÉREG, (fa-féreg) ösz. fn. Általán, mindenféle féreg, mely a fákon és fákból élődik. Szorosb ért. azon féreg, mely a legkeményebb fába is berágja magát, s azt lassanként porhanyóvá emészti. V. ö. SZÚ.

FAFESTVÉNY, (fa-festvény) ösz. fn. Vegyészeti ért. némely fákból készített festvény.

FAFÉSZÈR, (fa-fészèr) ösz. fn. 1) Fészer, hová a vágott fát, ölfát berakják. V. ö. FÉSZÈR. 2) Fából épült fészer.

FAFOLYOSÓ, (fa-folyosó) ösz. fn. Folyosó az épületen, mely gerendák- vagy deszkákból van ácsolva.

FAFÖDŐ, (fa-födő) ösz. fn. Fából készített födő némely edényeken, pl. vízcsöbrökön, kannákon, sajtárokon stb.

FAFŐZET, (fa-főzet) ösz. fn. Gyógyerejű fákból készített főzet, gyógyital.

FAFURDANCS, (fa-furdancs) ösz. fn. Féreg, hengerded, rovátkos burokban, mely a legkeményebb fákat is keresztülfurdalja. (Teredo).

FAFÚRÓ, FAFÚRU, (fa-fúró v. -fúru) ösz. fn. Furó v. furú nevü szerszám, különféle famiveseknél, pl. ácsok-, bodnárok-, asztalosoknál stb. V. ö. FÚRÓ.

FAGAZDA, (fa-gazda) ösz. fn. Gazda, ki a favágásra és eladásra felügyel. Különösen urodalmi tiszt, ki az illető uraság fakereskedését kezeli.

FAGESZTENCZE, (fa-gesztencze) ösz. fn. Baglyába vagy kazalba rakott rőzsefa. V. ö. GESZTENCZE.

FAGGAT, jobban: FAKGAT, (fak-gat) áth. és gyakorító, m. *faggat-tam*, *—tál*, *—ott*. Eredeti ért. úgy szorít, szorongat, nyomkod valamit, hogy fakadni legyen kénytelen. *Faggatni a halhólyagokat*, *a hupolyagokat, a szőlőszemeket.* Átv. ért. 1) gyötör, kinoz. *Addig faggatták, mig megdöglött. Agyon faggatni valakit* v. *valamit. Nem jó a kölykes medvének fiát faggatni* (Km.); 2) erősen vallat, mindent elkövet, hogy valamit kitudakoljon. *Akármint faggatták, el nem árulá csinkostársait. Mindent megvallok, csak ne faggassatok.* V. ö. FAKAD.

FAGGATÁS, FAKGATÁS, (fak-gat-ás) fn. tt. *faggatás-t*, többes: *—ok*. Cselekvés, mely által valakit, vagy valamit faggatunk. V. ö. FAGGAT. *A sok faggatásra kivallotta bűntettét.*

FAGGATÓDZÁS, FAKGATÓDZÁS, (fak-gat-ó-d-oz-ás) fn. tt. *fakgatódzás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki fakgatódzik. V. ö. FAGGATÓDZIK.

FAGGATÓDZIK, FAKGATÓDZIK, (fak-gat-ód-oz-ik) k. m. *fakgatódz-tam*, *—tál*, *—ott*, htn. *—ni*, v. *—ani*. 1) Tolakodólag, erőszakolva sürget valakit, hogy vallomást, titkot vegyen ki belőle. 2) Kötekedik, valakit szóval fakgat, szorongat.

FAGGATÓZÁS, FAKGATÓZÁS, (fak-gat-ó-oz-ás) l. FAGGATÓDZÁS.

FAGGATÓZIK, FAKGATÓZIK, (fak-gat-ó-oz-ik) k. m. *fakgatz-tam*, *—tál*, *—ott*; htn. *—ni*. L. FAKGATÓDZIK.

FAGGYAG, FAGYGYAG, (fagy-ju-ag) fn. tt. *faggyag-ot*. Kőfaj, mely talkföldből, kovaföldből, agyagból, és vasrészekből áll, külseje csillámlós, s tapintatra olyan, mintha zsiros, v. faggyús volna. (Talcum).

FAGGYANY, (fagy-ju-any) ösz. fn. Tű- vagy csillagalakokban jegeczesült, szín- és íz nélküli, olvadékony, s meleg borszeszben feloldható test, s a faggyunak fő alkotó része. (Stearin). Némelyek szerént : *szirany*. Minthogy azonban az —*any*, —*eny* képzők elemek elnevezésére fogadtattak el általában, itt más képzőre volna szükségünk.

FAGGYAS, (fagy-ju-as) mn. tt. *faggyas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Faggyuval bővelkedő; faggyuval töltött, megrakott. *Faggyas sejtszövetek. Faggyas edény, hordó.* 2) Átv. ért. Kövér, faggyu tapintásu. *Faggyas kő.*

FAGGYASODIK, (fagy-ju-as-od-ik) k. m. *faggyasod-tam*, —*tál*, —*ott*. Hízik, kövéredik. Átv. ért. gazdagodik.

FAGGYAZ, (fagy-ju-az) áth. m. *faggyaz-tam*, —*tál*, —*ott*. Faggyuval beken, becsúnyít, bemocskol. *Befaggyazni a bútorokat. Befaggyazni a beretvaszíjat.*

FAGGYÚ, (fagy-jú) fn. tt. *faggyút* v. *faggyat*, többes *faggyúk* v. *faggyak*. Személyragozva : *faggyúm* v. *faggyam, faggyúd* v. *faggyad, faggyúja* v. *faggya* stb. Állati kövérség a sejtszövetekben, mely a zsírnál és hájnál szilárdabb, kivált ha kiolvasztják, és megtisztítják. Nevét kétségen kivül a *fagy* szótól vette *jú* képzővel megtoldva, mint *sarjú, borjú, gyapjú* stb. mely képző tulajdonságot jelent; faggyu tehát annyit tesz, fagyó tulajdonságu, mely könnyen fagy. Erőtetett származtatás : *fagy* és *gyú*, azaz fagyhoz hasonló oly test vagy oly fagyott test, mely gyujtható.

Rokonnak látszik vele a német *fett*, s ennek rokonságai a dán *feed, fed*, angol *fat* stb.

FAGGYÚDAGANAT, (faggyú-daganat) ösz. fn. A sejtszövetek kórállapota, midőn a bennök létező faggyu megkeményedik. (Steatoma).

FAGGYÚDAGANATOS, (faggyú-daganatos) ösz. mn. Akinek faggyuja kórosan megdagadt, faggyudaganatban szenvedő.

FAGGYÚFA, (faggyú-fa) ösz. fn. Kisded fajú fa Sínában, melynek háromszögü gyümölcse van, s ennek magvait hófehérségü, és faggyuféle kövérség burkolja. (Croton sebiferum).

FAGGYÚGYERTYA, (faggyú-gyertya) ösz. fn. Felolvasztott faggyuból öntött vagy mártott gyertya.

FAGGYÚKÁTRÁNY, (faggyú-kátrány) ösz. fn. Kövéres, könnyü, fehér kőgyanta, mely a vizen felül úszik, s forró mondola-olajban felolvad.

FAGGYÚKŐ, (faggyú-kő) ösz. fn. Keményebb állományu s nehezebbféle faggyukátrány.

FAGGYÚMIRÍGY, (faggyú-mirígy) ösz. fn. A sejtszövetekben levő faggyúnak kóros megcsomósodása. (Glandula sebacea). Különösen mirigy, melyből kövér, olajos nedv foly ki. *Börnek faggyumirígye.* (Glandula sebacea cutanea).

FAGGYÚS, (fagy-jú-as) mn. tt. *faggyús-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Faggyúval bekent, bemocskolt. *Faggyús csizma. Faggyús gyertyatartó.* 2) Amiben faggyú tartatik. *Faggyús edény, hordó.*

FAGGYÚSALAK, (faggyú-salak) ösz. fn. l. FAGGYÚTÖRKÖLY.

FAGGYÚSAV, (faggyú-sav) ösz. fn. Sav, mely vegyészileg faggyuból készül.

FAGGYÚSÉRV, (faggyú-sérv) ösz. fn. A herezacskóban levő kövérségnek megkeményedése. (Steatocele).

FAGGYÚSZÜRŐ, (faggyú-szürö) ösz. fn. A gyertyacsinálók szűrüje, melyen a felolvasztott fagygyút átszürik.

FAGGYÚTÖLCSÉR, (faggyú-tölcsér) ösz. fn. Szappanosok, gyertyaöntők tölcsére, melyen a felolvasztott faggyút a gyertyamintákba töltögetik.

FAGGYUTÖPÖRTŐ, (faggyu-töpörtő) ösz. fn. Börös, rostos állományu részek, melyek faggyuolvasztás után tömör állapotban maradnak.

FAGGYUTÖRKÖLY, (faggyu-törköly) ösz. fn. A kiolvasztott faggyunak söpreje, alja, salakja.

FAGGYÚTÜSZŐ, (faggyú-tüszö) ösz. fn. Hártya a faggyumirigyekben. (Folliculus sebaceus). V. ö. FAGGYUMIRIGY.

FAGGYÚZ, (fagy-jú-oz) áth. m. *faggyúz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Faggyúval beken, bemocskol valamit. *Faggyúzni a kiszáradt csizmákat. Faggyúzni a kisebesedett orrlikakat.*

FAGGYÚZÁS, (fagy-jú-oz-ás) fn. tt. *faggyúzás-t*, tb. —*ok*. Faggyúval bekenés, bemocskolás, bezsírozás.

FAGOMBA, (fa-gomba) ösz. fn. Fákon termő gomba. *Diófagomba, fűzfagomba. Mérges fagombák.*

FAGONDVISELŐ, (fa-gondviselö) ösz. fn. Gazdasági tiszt, ki a vágott fára, ölfára felügyel.

FAGÓT, fn. tt. *fagót-ot*. Legvastagabb, s legmélyebb hangu síp, vagy kürt a fuvó hangszerek között.

Németül *Fagott*, melyet némelyek a franczia *fagod* szótól származtatnak, mely am. csomó; mások pedig *vagio, mugio, voco* latin szókból, magyarul *bőg*, tehát fagót annyit tenne, mint : *bőgőte*, azaz bőgő eszköz.

FAGÖRCS, (fa-görcs) ösz. fn. A fák derekaiból kidudorodó kemény csomó, buczkó, csömek.

FAGUZSALY, (fa-guzsaly) ösz. fn. Molnárok nyelvén ám. fából csinált cső, mely az alsó malomkőbe van illesztve.

FAGY, (1), önh. m. *fagy-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Személytelenül használva am. merevitő, kemény hideg van. *Úgy fagy, szinte csikorog. Az éjjel fagyott. Majd ha fagy, hó lesz nagy.* (Km.). 2) Folyó, vagy híg részekkel biró test a kemény hideg miatt megmerevedik. *Fagy a víz. A szeszes italok nehezen fagynak. A tálban fenékig fagyott a víz. Befagynak a folyók. Belefagyott, mint a fehérvári béka a kocsonyába.* (Km.) *Elfagyott keze, lába. Hozzáfagyott a hó a kocsikerékhez. Részegségében megfagyott.* 3) Átv. ért. hirtelen támadó indulat, különösen megrettenés, elborzadás miatt a vér mintegy megmerevedik, s eláll. *Megfagyott a vér bennem, midőn a nagy veszélyt láttam.*

Származékai : *fagy* (fn.), *fagyal, fagyás, fagyaszt, fagylal, faggyú*, (= fagy-jú), *fagyos*, *fagytalan* stb. Öszvetételei : *fagypont*, *fagyrepedék*, *át-*, *be-*, *bele-*, *el-*, *fel-*, *hozzá-*, *körül-* , *le-* , *meg-* , *öszve-* , *reá-* , *szét-fagy* stb.

Azonosnak látszik a magyar *fog* igével, minthogy a hideg fagyasztás által mintegy megfogja, megköti, megmereviti a folyékony testeket; így az egészen rokon hangú hellén πήγνυμι am. merevítem; innen különösen: fagylalom, ettől : πηγάς valami merevített; különösen : *dér*, finnül : *pakkainen*.

FAGY, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fagy-ot*. 1) Kemény hideg, mely a folyó vagy nedves testeket megmereviti. *A kora fagy kárt tett a gyönge vetésekben. Kitenni a húst a fagyra. Megvette a fagy. Fagyvette rongyos koldús. Érezni a fagyot. Megdermedni a nagy fagytól. Őszi fagy, tavaszi fagy.* 2) Kemény hideg által megmerevült test. *A fagy megbirja a szekeret. Fagygyá vált a víz, sár, kátyol.* 3) Jéggel készitett czukrászcsemege, máskép : *fagylalt*. 4) Átv. ért. az élénkségnek teljes hiánya, akár a társalgásban , akár valamely szellemi műben. *Ezen ember merő fagy.*

FÁGY, áth. m. *fágy-ott*. Ormánsági szó. Fal, habzsol. *Ne fágyd azt a levest.*

Rokon, söt azonos *vág* szóval, mint különösen *fágyaték* származéka is mutatja ; noha némelyek a *fal* szóból vélik ferdítettnek. V. ö. FÁGYATÉK.

FAGYAL, (1), (fagy-al) áth. l. FAGYLAL.

FAGYAL, (2), (l. fönebb) fn. tt. *fagyal-t*, tb. *—ok*. A kéthímesek seregébe és egyanyások rendébe tartozó cserjenem, szőlőgerezd alakú fekete bogyókkal, mely leginkább dombosabb helyeken és kerítéseken, mesgyéken tenyészik. (Ligustrum vulgare). Igen szilárd, kemény fája van, olyan mint valamely fagyott test, s talán innen vette nevét, vagy pedig onnan, hogy a fagyot sokáig kiállja, s későn hullatja leveleit.

FAGYALBOGYÓ, ösz. fn. Fekete bogyó, mely a fagyal nevü bokorfákon terem. *A veres bort fagyalbogyó levével festeni.*

FAGYALÉK, (fagy-al-ék) fn. tt. *fagyalék-ot*. A szakácsok- és czukrászoknál, különféle levek, melyek akár fagy, akár más mód által szilárddá alakíttatnak, s kocsonyaszerüleg elkészíttetnek. *Czitrom-, kávéfagyalék.* Máskép : *aluttlé*. (Sulze). Ettől különbözik a fagylalt.

FAGYALFA, (fagyal-fa) ösz. fn. l. FAGYAL.

FAGYALLEPKE, (fagyal-lepke) ösz. fn. Lepkefaj, mely a fagyal fákon szokott élődni.

FAGYALVIRÁG, (fagyal-virág) ösz. fn. A fagyalfának fehér virága, melyet némelyek gyógyszerül, különösen fogfájás ellen használnak.

FAGYÁM, (fa-gyám) ösz. fn. 1) Karó, vagy akármiféle támaszték, melylyel fiatal vagy bármily ingadozó fát a szelek ellen megerősítnek, vagy gyümölcscsel terhelt ágait ideiglen feltámogatják. 2) Támaszul szolgáló fa, vagy tuskó, gerenda. *Fagyámmal erősiteni a ferde kasalt.*

FAGYÁNY, (fagy-ány) fn. tt. *fagyány-t*, tb. *—ok* A czethalnak faggyuja.

FAGYAPJU, FAGYAPOTT, (fa-gyapju v. -gyapott) fn. l. GYAPOTT.

FAGYÁS, (fagy-ás) fn. tt. *fagyás-t*, tb. *—ok*. 1) A folyó vagy hig részekkel biró testeknek kemény hideg által megmerevedése. 2) Azon idő, mikor fagy. *Várjunk fagyásig, majd akkor jobb út lesz.*

FAGYASZT, (fagy-aszt) áth. m. *fagyaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Fagygyá változtat; azt teszi, eszközli, hogy valami fagyjon, megfagyjon. Átv. ért. merevít, folyásában megállít. *Vért fagyasztani. Vérfagyasztó borzadás.*

FAGYASZTAL, (fagy-asz-tal) áth. Ritka használatu. l. FAGYASZT.

FAGYASZTÁS, (fagy-aszt-ás) fn. tt. *fagyasztás-t*, tb. *—ok*. Fagygyá változtatás, fagyottá tevés.

FÁGYATÉK, (fágy-at-ék) fn. tt. *fágyatékot*. Baranyai tájszó, am. vágás, fogás, pl. egy fágyaték széna, egy fágyaték fonal.

FAGYATLAN, (fagy-atlan) mn. tt. *fagyatlan-t*, tb. *—ok*. 1) Ami nincs megfagyva. *Fagyatlan bor, pálinka. Fagyatlan hévvíz.* 2) Fagy nélküli. *Fagyatlan tél.* Ez utóbbi értelemben jobban : *fagytalan*.

FAGYDAG, FAGYDAGANAT, (fagy-dag v. —daganat) ösz. fn. Daganat, mely a fagyos állati, különösen emberi testen támad, s fagyos időkben elé-elétünik, és alkalmatlanul viszket. Máskép : *fagytetű* v. *vizestetű*. Tisza mellett : *vaktetű*.

FAGYENGEDÉS, (fagy-engedés) ösz. fn. A kemény hidegnek enyhülése, midőn a fagytól megmerevedett testek folyó vagy hig, s melegebb állapotjokat ismét visszakapják.

FAGYHARMAT, (fagy-harmat) ösz. fn. l. HÓHARMAT és DÉR.

FAGYHASADÉK, (fagy-hasadék) ösz. fn. Repedék, nyilás a fagygyá merevült testeken, pl. jégen, melyet a fagyásnak indult s öszvehuzódó testből elrepülő gőz, hévrészecskék okoznak.

FAGYHASADÉKOS, (fagy-hasadékos) ösz. mn. Fagyhasadékokkal biró, a fagytól megrepedezett. *Fagyhasadékos jég, föld.*

FAGYHATATLAN, FAGYHATLAN, (fagy-hat[at]lan) mn. tt. *fagyhatatlan-t*, tb. *—ok*. Ami meg nem fagyhat. Határozóilag am. fagyhatlanul.

FAGYHATÓ, (fagy-hat-ó) mn. tt. *fagyható-t*. Ami megfagyhat.

FAGYLAL, (fagy-lal) áth. l. FAGYASZT.

FAGYLALDA, (fagy-lal-da) fn. tt. *fagylaldát*. Azon hely, hol fagylaltat csinálnak vagy árulnak.

FAGYLALT, (fagy-lal-t) fn. tt. *fagylalt-at* v. *—ot*. A czukrászoknál különféle befőzött gyümölcsök nedve, mely fagyasztás vagy jég által hűtő csemegévé alakíttatik. Egyszerüebben : *fagy*. *Eper-, málna-, meggy-, cseresnye-, baraczk-* stb. *fagylalt*.

FAGYLALTOZ, (fagy-lal-t-oz) önh. m. *fagylaltoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Fagylaltat eszik v. éldel. V. ö. FAGYLALT.

FAGYLALTOZÁS, (fagy-lal-t-oz-ás) fn. tt. *fagylaltozás-t*, tb. *—ok.* Fagylalt éldelése.

FAGYOS, (fagy-os) mn. tt. *fagyos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) A kemény hideg által megmerevült. *Fagyos úton járni. Fagyos ruha.* 2) Fagygyal járó, fagyot hozó. *Fagyos tél, fagyos idő, fagyos szél, fagyos éjszaka.* 3) Fagyásnak induló, igen hideg. *Fagyos vízben mosni.* 4) Könnyen fázó, ki a hideget hamar megérzi, didergő. *A betegek fagyosabbak szoktak lenni, mint az egészségesek. Jaj de fagyos vagy.*

FAGYOSAN, (fagy-os-an) ih. A hidegtől megmerevülten; jegesen; fagytól kinozva. *Fagyosan enni a kocsonyát. Fagyosan ácsorogni a szabad ég alatt.*

FAGYOSÍT, FAGYOSIT, (fagy-os-ít) áth. m. *fagyosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s.* Fagyossá, jegessé tesz. *Megfagyosít. A hideg éjszaki szél megfagyosítja a vizeket.*

FAGYOSKODÁS, (fagy-os-kod-ás) fn. tt. *fagyoskodás-t*, tb. *—ok.* Szenvedő állapot, midőn valaki fagyoskodik. V. ö. FAGYOSKODIK.

FAGYOSKODIK, (fagy-os-kod-ik) k. m. *fagyoskod-tam*, *—tál*, *—ott.* A kemény hideg által folytonosan, tartósan kínoztatik. *Vékony ruhában fagyoskodni. Hideg, fütetlen szobában fagyoskodni.*

FAGYOSODÁS, (fagy-os-od-ás) fn. tt. *fagyosodás-t*, tb. *—ok.* Fagyosra változás.

FAGYOSODIK, (fagy-os-od-ik) k. m. *fagyosodtam*, *—tál*, *—ott.* Fagyossá lesz, fagyra változik. *Fagyosodik a víz. Fagyosodik az idő.*

FAGYOSSÁG, (fagy-os-ság) fn. tt. *fagyosság-ot.* Fagyos állapot, vagy a testnek gyöngesége, kényessége, melynél fogva a hideget igen érzi. Átv. ért. a belső érzékek merevedettsége, hidegsége, a rokonérzet hiánya, részvétlenség.

FAGYÖKÉR, (fa-gyök-ér) ösz. fn. A fának azon része vagy részei, melyek a földben vannak, és melyek azt egyenes állásában fentartják, s a földből szükséges tápnedveket nyujtanak neki. *Erdőirtáskor a földben hagyott fagyökerek.*

FAGYÖNGY, (fa-gyöngy) ösz. fn. Némely vadfákon, pl. tölgyeken termő bogyó, mely kifőzve ragadós enyvvé válik, s a madarászok által madárfogó eszközül használtatik.

FAGYÖNGYÉVŐ, (fa-gyöngy-évő) ösz. fn. Rigófaj, mely a fagyöngyöt megeszi.

FAGYPONT, (fagy-pont) ösz. fn. A fokozatos hévmérőnek egyik pontja, a hidegnek azon mértékét mutató, melyben a víz szabad ég alatt jéggé fagy. *A hévmérő fagyponton alul vagy fölül mutat, vagy a fagyponton áll.*

FAGYREPEDÉK, (fagy-repedék) ösz. fn. lásd: FAGYHASADÉK.

FAGYREPEDÉKES, (fagy-repedékes) ösz. mn. l. FAGYHASADÉKOS.

FAGYTALAN, (fagy-talan) mn. tt. *fagytalan-t*, tb. *—ok.* Fagy nélküli; a miben fagy nincsen. *Fagytalan tél. Fagytalan víz.* V. ö. FAGYATLAN.

FAGYÜMÖLCS, (fa-gyümölcs) ösz. fn. Gyümölcs, mely szoros ért. vett fán terem, pl. alma, szilva, baraczk, különböztetésül a bokrok, indás növények stb. gyümölcseitől.

FAHÁGÓ, (fa-hágó) ösz. fn. l. FAKÚSZ.

FAHAJ, (fa-haj) ösz. fn. l. FAHÉJ.

FAHAMU, (fa-hamu) ösz. fn. Az elégett fának hamva. Különböztetésül másféle égékeny testek, pl. kőszén hamvától. V. ö. HAMU.

FAHÁNCS, (fa-háncs) ösz. fn. Szíj vagy vékony lemez formára hasított fa, mely mintegy kéreghez (hámhoz, héjhoz) hasonló, milyenből pl. dobozokat, rostakérgeket készítenek.

FAHÁNTÓ, (fa-hántó) ösz. fn. 1) Személy, ki a fák kérgeit lehántja, azaz lehúzza. 2) Szerszám, melylyel a kérget, fahéjat lehúzzák.

FAHARANG, (fa-harang) ösz. fn. l. TÓKA.

FAHÁRTYA, (fa-hártya) ösz. fn. A fák azon vékony hártyája, mely a kéreg alatt van, és szálanként elválasztható. *Fahártyával kötözgetni a virágokat, szőlővesszőket.*

FAHÁZ, (fa-ház) ösz. fn. Ház, melynek nemcsak födele, hanem falai is fából, fagerendákból vannak épitve.

„Nem bánom, legyen ha szegény is,
Faházból való vagyok én is." Népd.

FAHÉJ, (fa-héj) ösz. fn. Általán, a fának kérge, külső burka. Különösen Keletindiában, főleg Ceylon szigetén tenyésző borostyánnemü fának belső kérge, mely finom és erős fűszerül szolgál. (Cinnamomum). Van nyugotindiai fahéj is.

FAHÉJBABÉR, (fa-héj-babér) ösz. fn. Keletindiában, különösen Ceylon szigetén tenyésző babérvagy borostyánfa, melynek alsó kérge nyujtja az ismeretes *fahéj* fűszert. (Laurus cinnamomum).

FAHÉJBALZAM, (fa-héj-balzam) ösz. fn. Fahéjtól illatozó balzam, mely fahéjolajjal van vegyítve.

FAHÉJBARNA, (fa-héj-barna) ösz. mn. Vöröses barna szinü, milyen a fahéj szokott lenni. *Fahéjbarna szövet.*

FAHÉJCSEMETE, (fahéj-csemete) ösz. fn. A fahéjbabér nevü fának csemetéje. V. ö. FAHÉJBABÉR.

FAHÉJFA, (fa-héj-fa) ösz. fn. lásd: FAHÉJBABÉR.

FAHÉJFESTVÉNY, (fa-héj-festvény) ösz. fn. Festvény, mely fahéjnevü fűszerből vagy fahéjbabérból készül. V. ö. FESTVÉNY.

FAHÉJGOLYÓ, (fa-héj-golyó) ösz. fn. Golyóformába, kisded golyókba göngyölgetett fűszerféle fahéj.

FAHÉJÍZ, (fa-héj-íz) ösz. fn. A fahéj nevü fűszernek sajátságos íze; vagy olyan íz, milyen a fahéjé szokott lenni.

FAHÉJMONDOLA, (fa-héj-mondola) ösz. fn. Megtisztított, meghámozott mondola, melyet porczukorral és fahéjjal megfűszereznek.

FAHÉJOLAJ, (fa-héj-olaj) ösz. fn. Fahéjbabér héjából és virágaiból készitett igen vékony, hevítő, s nagyon illatos olaj.

FAHÉJPÁLINKA, (fa-héj-pálinka) ösz. fn. Fahéjjal fűszerezett pálinka.

FAHÉJPAPÍR, (fa-héj-papír) ösz. fn. Fahéjból, azaz fakéreg belső hártyájából készitett papír.

FAHÉJRÓZSA, (fa-héj-rózsa) ösz. fn. Különös rózsafaj, melynek illata a fahéjéhoz hasonlít. (Rosa cinnamomea).

FAHÉJSZAG, (fa-héj-szag) ösz. fn. A fahéj nevü füszer szaga vagy illata.

FAHÉJSZAGÚ, (fa-héj-szagú) ösz. mn. Minek olyan szaga van, mint a fahéj nevü füszernek. *Fahéjszagú rózsa.*

FAHÉJSZESZ, (fa-héj-szesz) ösz. fn. Erös illatú szesz, melyet fahéjból készítenek. V. ö. SZESZ.

FAHÉJSZÍN, (fa-héj-szín) ösz. fn. Olyan szín, milyen a fűszerféle fahéjé, azaz sárgás vagy vöröses barna.

FAHÉJSZINŰ, (fa-héj-szinű) ösz. mn. Minek olyan a szine, mint a fűszeres fahéjé. *Fahéjszinü kelmék, szövetek.*

FAHÉJSZÍNGALÓCZA, (fa-héj-szin-galócza) ösz. fn. Galócza, azaz leveles gombafaj, melynek fahéj-szine és fűszeres illata van. (Agaricus cinnamomeus).

FAHÉJVIASZ, (fa-héj-viasz) ösz. fn. Illatozó s kövéres tömeg, mely a fahéjbabér gyümölcséből főzés által készül.

FAHÉJVIRÁG, (fa-héj-virág) ösz. fn. 1) A fahéjbabér virága. 2) Fahéjhoz hasonló füszer, mely hihetőleg a *laurus malabathrum* nevü fának megszárított virágbimbója.

FAHÉJVÍZ, (fa-héj-víz) ösz. fn. Fahéjbabéron átcsepegetett illatos víz.

FAHENGER, (fa-henger) ösz. fn. Fából csinált henger. V. ö. HENGER. *Fahengerre tekergetni az okleveleket. Vastag fahengerrel egyengetni a rögös utakat.*

FAHEVEDER, (fa-heveder) ösz. fn. Fából készitett pártázat, azaz keskeny deszka vagy lécz, mely holmi famüveket, péld. bútorokat összetart. *Faheveder az ajtókon, asztalokon, ágyakon* stb. V. ö. HEVEDER.

FAHÍD, (fa-híd) ösz. fn. Híd, melynek minden részei fából építvék, különböztetésül más anyagból, pl. köből, vasból való hídtól.

FAHORDÁS, (fa-hordás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki szekéren vagy gyalog bizonyos helyről máshová szállítja a fát. *Fahordásra hajtani a jobbágyokat. Fahordásért fizetni a napszámost.*

FAHORDÓ, (1), (fa-hordó) ösz. fn. 1) Személy, ki fát hord. *A fahordókat ölszámra vagy napszámban fizetni.* 2) Hordó nevü edény fából, különböztetésül a köhordótól.

FAHORDÓ, (2), (l. fönebb) ösz. mn. Fát hordani való, fahordáshoz tartozó. *Fahordó szekér. Fahordó bak, putton, kosár.*

FAHOROG, (fa-horog) ösz. fn. Horoggá alakított kajmós faág. *Fahorogra akasztott edénynyel meríteni a kútból vizet. Fahoroggal tördelni a száraz ágakat.*

FAHULLADÉK, (fa-hulladék) ösz. fn. Fairtásés favágáskor széthulló apróbb ágak, forgácsok. *Összeszedni a fahulladékot. Fahulladékkal füteni.*

FAI, (fa-i) mn. tt. *fai-t*, tb. *—ak.* 1) Fán növő, termő. *Fai gyümölcsök, fai gyöngy, fai gomba.* 2) Fához tartozó, fára vonatkozó. *Fai férgek, bogarak.*

FÁI, l. FAI.

FAIBODZA, (fai-bodza) ösz. fn. Bodzafa, különböztetésül a cserjenemü *földi* v. *gyalogbodzától.*

FAIGOMBA, (fai-gomba) ösz. fn. Fán termö gomba.

FAILLETMÉNY, (fa-illetmény) ösz. fn. Illetménye, járandósága, járuló része valamely hivatalnoknak, szolgának a fából, leginkább tüzi fából.

FAISKOLA, (fa-iskola) ösz. fn. Holy, telek, kert, hol a magról kelt fiatal csemetéket nevelik, nemesítik, s mindaddig ápolgatják, mig átültetésre vagy eladásra alkalmatosakká lesznek.

FAISTEN, (fa-isten) ösz. fn. Fából faragott, s Istent ábrázoló szoborkép, bálvány. Némelykor használják a latin *faunus* (= erdőisten) helyett is.

FAISZ, falu Pest megyében; helyr. *Faisz-on, —ra, —ról.*

FAIZ, (fa-i-z) önh. m. *faiz-tam, —tál, —ott.* A törvény és szokás által helybenhagyott mód szerént és időben az uradalmi vagy község erdejéből a maga hasznára fát szedeget. Dunán túl : *fáész.*

FÁIZ, l. FAIZ.

FAIZÁS, (fa-i-z-ás) fn. tt. *faizás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn valaki faiz. V. ö. FAIZ. 2) Jog vagy szabadság, melynél fogva valaki faizhat. *Szabad faizást engedni. A faizást eltörleni.*

FAJ, fn. tt. *faj-t*, tb. *—ok.* A *fi*, *fiú* szóval rokon mind hangra, mind értelemre. 1) Származék, ivadék, valamely törzsöknek ága. *Keleti, nyugoti faj. Magyar faj, német faj. Szláv faj.* Innen : *fajhalak*, melyeket szaporítás végett a halastóba eresztenek; *fajvessző*, azaz a fának tenyésztésre, oltásra való vesszeje, hajtása. *A jó faj idején kimutatja magát.* (Km.) *Különféle faju lovak, juhok.* 2) Természettanilag, állatok, növények vagy ásványok külön alosztálya, melynek egyénei bizonyos jegyekre nézve egymáshoz hasonlók, s mely jegyek a felsőbb osztály (genus) minden egyéneire nem illenek, pl. a tyúkok osztályának fajai : a gyöngytyukok, górtyukok stb. 3) Átv. ért. am. féle, minemüség, osztály, rend. *Ezen faj embereket nem szenvedhetem, kik szemben dicsérgetnek. Ilyen fajból nekem is van két fegyverem.* Eléjön már a régi halotti beszédben : *fojanec* = fajának.

Származékai : *fajlik, fajos, fajta, fajtalan, fajú, fajúl, fajzik* stb.

Öszvetételei : *fajtó, fajvesző, kutyafaj*, *növényfaj* stb.

FÁJ, (1), személytelen ige, m. *fájt.* Néha az elsőbb személyek sem szokatlanok : *fájok*, *fájsz, fájunk, fájtok.* Mondjuk, midőn valamely hatás az érzékekre, s közvetőleg a lélekre kellemetlen és kinzó, gyötrő benyomással van. Használják 1) személyragos alanyesettel, pl. *fáj a szivem, fáj a fogam. Szólj fiam, mid fáj. Hallgass nyelvem*, *nem fáj fejem.* (Km.); 2) tulajdonitó esettel. *Fáj neki, hogy elmellőzték. Akinek hol fáj, ottan tapogatja.* (Km.) *Fáj az embernek, ha érdemét nem becsülik*; 3) felható ragu névvel, ezen sajátos mondásban : *fáj a foga valamire. Nagyon fáj a fogam ezen szép csikóra.* Ezek, és hasonlók átv. értelemben mondvák, s nagy vágyást, kivánást jelentenek. 4) távolító ragu névvel, mely a fájás okát jelenti. *Fáj a szeme a sok olvasástól. Fáj a lába a sebes járástól. Mitől fáj a fogad?*

Származékai : *fájás*, *fájdalom*, *fájít*, *fájlal, fájó* stb.

Öszvetételei : *fej-*, *fog-*, *fül-*, *gyomorfájás* stb.

Rokonok vele a hellen *οἰαί*, *φεῦ*, a latin *vae, vah*, mandzsur *pai*, török *wai*, német *weh*, sínai *hái* (dolor); a finnben *poden* fájok, *paasen* fájdalmat okozok.

FÁJ, (2), falu Abaúj megyében; helyr. *Fáj-on*, *—ra*, *—ról.*

FAJANKÓ, (fa-jankó) ösz. fn. 1) Csúfnév, s am. buta, ostoba, tökfilkó, idomtalan tuskó. 2) Csizmalehuzásra való faeszköz. 3) Szánkó orrára faragott, vagy bognárczímerül szolgáló emberfej fából.

FÁJÁS, (fáj-ás) fn. tt. *fájás-t*, tb. *—ok.* Szenvedés vagy szenvedö állapot, melyet valamely kellemetlen benyomás közvetlen a testnek, s közvetőleg a léleknek is okoz. *Ágyékfájás*, *fej-*, *fül-*, *fog-*, *nyak- stb. fájás. Szívfájás. Fájást okozni. Fejfájásban szenvedni.*

FAJD, (fa-i-d, máskép *fajdok*, azaz fai-tyúk) fn. tt. *fajd-ot.* Erdei tyúkfaj, mely leginkább a havasok fenyveseiben tenyészik. A fajdkakas feje, nyaka és háta fehér foltokkal pettyegetett fekete szinü, begye pedig, melle és farka barnás fekete. Párzás idején, ú. m. tavaszkor, faágon ülve naphosszant elkiáltoz. Nevét (mint föntebb láttuk) *fa* szótól vette. Eredetileg : *fai tyúk,* ebből lett egy szóvá olvadva : *fajdok*, s megrövidülve : *fajd. Gatyás fajd. Süket fajd. Nyirfajd.*

FÁJDAL, (fáj-d-al) áth. l. FÁJLAL.

FÁJDALMAS, (fáj-d-al-m-as) mn. tt. *fájdalmas-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Fájdalmat okozó, fájdalommal járó. *Fájdalmas csapás, seb, nyavalya. Fájdalmas tapasztalat.* 2) Fájdalmat szenvedő, fájdalommal teljes. *Fájdalmas szüz anya.* V. ö. FÁJDALOM.

FÁJDALMASIT, FÁJDALMASIT, (fáj-d-al-m-as-ít) áth. m. *fájdalmasít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani,* par. *—s.* Fájdalmassá tesz, fájdalommal eltölt. *A durva érintés még inkább fájdalmasítja a sebet.*

FÁJDALMASSÁG, (fáj-d al-m-as-ság) fn. tt. *fájdalmasság-ot.* Kellemetlen tulajdonsága valaminek, mely szerint fájdalmakat éreztet, fájdalmakkal teli van. *Nagy fájdalmassága miatt alig türhető kórállapot.*

FÁJDALMATLAN, (fáj-d-al-m-atlan) mn. tt. *fájdalmatlan-t*, tb. *—ok.* Fájdalom nélküli; kinek fájdalma nincs; ami nem fáj. *Fájdalmatlan tompa kórság. Fájdalmatlan kőszív.* V. ö. FÁJDALOM.

FÁJDALMATLANSÁG, (fáj-d-al-m-atlan-ság) fn. tt. *fájdalmatlanság-ot.* Fájdalom nélküli állapot vagy tulajdonság; az érzésnek tompasága, midőn a különben kellemetlen benyomások mit sem hatnak reá.

FÁJDALMATLANUL, (fáj-d-al-m-atlan-ul) ih. Fájdalom nélkül. *Fájdalmatlanul kiállani a sebészi műtétet.*

FÁJDALMÚ, (fáj-d-al-m-ú) mn. tt. *fájdalmú-t*, tb. *—ak.* Fájdalomtól gyötrött, kinzott. *Hét fájdalmú szüz Mária.*

FÁJDALOM, (fáj-d-al-om) fn. tt. *fájdalmat.* 1) Kín, gyötrelem, melyet kellemetlen benyomás okoz. *Testi, lelki, szivbeli fájdalom. Mély fájdalom. Száraz fájdalom. Szülési*, *anyai fájdalom.* 2) Sajnálkozás. *Fájdalommal értettem a rajtad esett csapást. Fájdalmat gerjeszteni a hallgatók szivében.* 3) Használtatik indulatszó gyanánt. *Fájdalom! hogy úgy történt.* Ekkor am. sajnos, szomorú dolog, kár.

FÁJDALOMDÍJ, (fájdalom-díj) ösz. fn. Fájdalomért, valamely bántalmazásért fizettetni szokott pénzbeli büntetés (leginkább fenyitő ügyekben).

FÁJDALOMENYHITŐ, (fájdalom-enyhitő) ösz. mn. Fájdalom hatását, erejét, élességét kisebbítő, szelidítő. *Fájdalomenyhitő szerek, baráti vigasztalás*, *elszórakozás.*

FAJDJÉRCZE, (fajd-jércze) ösz. fn. A fajd nevü tyúkfajnak nöstényc. V. ö. FAJD és JÉRCZE.

FÁJDÍT, (fáj-d-ít) áth. m. *fájdít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani.* Testének valamely részében fájást érez. *Fejét fájdítja.*

FAJDOK, (fai-tyúk) l. FAJD.

FÁJDÚL, (fáj-d-úl) önh. m. *fájdúl-t.* Fájóssá lesz, fájni kezd. *Megfájdúltak a sok járásban lábai. Fájdulnak szemei a nagy füsttöl.* L. FÁJÚL.

FÁJÉKONY, (fáj-é-kony) mn. tt. *fájékony-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Fájásra ingerelhető, könnyen fájó, miben a legkisebb benyomás fájdalmat okoz. *Fájékony szemek. Fájékony csúzos lábak. Fájékony üres fog. Fájékony szivü nő.*

FÁJÉKONYSÁG, (fáj-é-kony-ság) fn. tt. *fájékonyság-ot.* Hajlandóság, ingerlékenység a fájdalmas érzésekre. *A lábak fájékonysága az idöváltozást legott érzi.*

FÁJÉSZ, (fáj-ész) áth. m. *fájész-tam*, *—tál*, *—ott.* Balatonmellékcn am. valamely elszalasztott szerencsét sajnál, s nehezen felejt, fájlal.

FAJHAL, (faj-hal) ösz. fn. Így nevezik azon halakat, melyeket szaporítás végett a halastavakba eregetnek.

FAJILAG, (faj-i-lag) ih. Faj szerint, faját illetőleg. *A házi tyúk és fajdtyúk fajilag különböznek.*

FÁJÍT, FÁJIT, (fáj-ít) áth. m. *fájít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Tulajdonkép : fájóvá tesz, fájdalmat okoz. Táj-, sőt csaknem közszokásilag am. fájlal, azaz fájdalmasnak érez valamit, fájdít.

FÁJKÜRT, falu Bars megyében; helyr. *Fájkürt-ön*, —*re*, —*ről*.

FÁJLAL, (fáj-l-al v. fáj-lal) áth. m. *fájlal-t*. 1) Érzi, hogy valamije fáj. *Fájlalja a derekát, fejét.* 2) Sajnál vmit vagy sajnálkozik vmin. *Mindnyájan fájlaljuk halálát. Nagyon fájlalom, hogy nem segíthetek. Csak azt az egyet fájlalom, hogy* stb.

FÁJLALÁS, (fáj-l-al-ás) fn. tt. *fájlalás-t*, tb. —*ok*. 1) Érzése annak, hogy valamink fáj. *Fogak, lábak fájlalása.* V. ö. FÁJLAL. 2) Sajnálás.

FÁJLALAT, (fáj-l-al-at) fn. tt. *fájlalat-ot*. Kellemetlen érzet, mely akkor van bennünk, midőn valamink fáj. Elvont értelme által különbözik a *fájlalás* szótól.

FÁJLALATOS, (fáj-l-al-at-os) Fájós, fájdalmas érzetekkel teljes, azokkal járó. *Fájlalatos csapások, nyavalyák.* V. ö. FÁJLALAT.

FAJLIK, (faj-l-ik) k. m. *fajl-ott*, htn. *fajlani*. Fajt ereszt, szaporodik, fiadzik, ivik. Mondjuk különösen az állatokról. *Elfajlik*, am. elfajzik.

FAJLINKA, (a német *Veilchen*-ből kölcsönzöttnek látszik) fn. tt. *fajlinkát*. A sárga violák egyik osztálya, melynek virágai a szár hegyén sürü kalászba állnak össze. (Cheiranthus Cheiri). Néhutt : fajtlinka.

FAJNÉV, (faj-név) ösz. fn. Név, mely által a fajt a nemtől megkülönböztetjük, pl. *gém*, *gólya*, fajnevek, mennyiben egy nem alá, t. i. a gázlók közé tartoznak.

FÁJÓ, (fáj-ó) mn. tt. *fájó-t*. Ami fáj, fájdalmat érez. *Fájó seb ; fájó szív.*

„Rög rögre hull, temetve ott két fájó szív pihen,
A gróf és a jobbágy leány egy sírnak mélyiben."
Eötvös József.

FÁJÓS, (fáj-ó-os) mn. tt. *fájós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Folytonosan, tartósan fájó, amiben a fájdalmat állandólag vagy gyakran érezni. *Kihuzatni a fájós fogat. A fájos szemek veresek. Fájos lábai megérzik a légváltozást. Kancsarugás nem oly fájos.* (Km.) *Ráakadtak a fájósára.* (Km.).

FAJÖVEDELÉM, (fa-jövedelém) ösz. fn. Erdőkből, fatenyésztésből bejövő haszon.

FAJROKON, (faj-rokon) ösz. mn. Az egy nem alá tartozó fajok egymásnak fajrokonai.

FAJSULY, (faj-suly) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva bizonyos terimėjü test ugyan akkora terimėjü testnél nehezebb vagy könnyebb, pl. a vasnak fajsulya nagyobb a földénél; a fának fajsulya kisebb a vizénél. (Gravitas specifica).

FAJSZ, falvak Somogy és Veszprém megyében, különösen ez utóbbiban van NEMES-FAJSZ, falu és PÓR-FAJSZ puszta; helyr. *Fajsz-on*, —*ra*, —*ról*. Lásd : FAISZ és FAJZ helyneveket is, minthogy ezekkel a hasonló betük miatt gyakran fölcseréltetik.

FAJT, (faj-t) fn. tt. *fajt-ot*. Tájdivatosan am. faj, azon különbséggel, hogy a *fajt* egyedül az állatokról használják. *Jó fajt, rosz fajt tehén, ló. Másfajtból való. Jó fajtú legény.* Máskép : *fajta*, l. ezt.

FAJTA, (faj-ta, azaz faj-tova) fn. tt. *fajtát*. A fajnak, mint neve is mutatja, tovább származtatása : *al-faj. Jó fajta, rosz fajta* am. jó fajból, rosz fajból eredett. Egyébiránt e szóval gyakran megvetésből is élünk. *Ebfajta, kutyafajta, pogányfajta. Rajta magyar rajta, jön a török a pogányfajta.* (Régi dal). *Hamis, álnok fajta. Veszett, gonosz fajta.* — Használják jó értelemben is. *Gyolcs üng, gatya lobog rajta, ez az igaz magyar fajta. Alföldi, bakonyi fajta.*

Egyezni látszik vele a latin *foetus*.

FAJTALAN, (faj-talan) mn. tt. *fajtalan-t*, tb. —*ok*. Tulajdonkép, kinek vagy minek faja nincs, aki nem szaporít, kinek magva szakad. Köz és átv. ért. buja, a testi gyönyörben annyira megromlott, hogy faját szaporítani képtelen. Határozóilag am. *fajtalanul*.

FAJTALANÍT, FAJTALANIT, (faj-talan-ít) áth. m. *fajtalanít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Fajtalanná tesz. V. ö. FAJTALAN.

FAJTALANÍTÁS, FAJTALANITÁS, (faj-talan-ít-ás) fn. tt. *fajtalanítás-t*, tb. —*ok*. Fajtalanná tevés.

FAJTALANKODÁS, (faj-talan-kod-ás) fn. tt. *fajtalankodás-t*, tb. —*ok*. Fajtalan, azaz buja életmód. V. ö. FAJTALAN.

FAJTALANKODIK, (faj-talan-kod-ik) k. m. *fajtalankod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Fajtalan, azaz buja életet visel, bujálkodik. V. ö. FAJTALAN. 2) Szemtelen beszédekkel, intésekkel, jelekkel buja indulatát elárulja.

FAJTALANKODÓ, (faj-talan-kod-ó) mn. tt. *fajtalankodó-t*. Fajtalanul kicsapongó, buja életet viselő, szemérem ellen beszélő, tevő.

FAJTALANODÁS, (faj-talan-od-ás) fn. tt. *fajtalanodás-t*, tb. —*ok*. Fajtalanná változás; bujálkodóvá levés.

FAJTALANODIK, (faj-talan-od-ik) k. 1) Fajtalanná, azaz olyanná válik, ki faját szaporítani nem képes. V. ö. FAJTALAN. 2) Buja természetet ölt, bujálkodóvá lesz.

FAJTALANSÁG, (faj-talan-ság) fn. tt. *fajtalanság-ot*. 1) Bujaság; a nemző ösztönnek tiltott, és mértéken túli kielégitése, mely gyakran a nemző erő tehetlenségét vonja maga után. 2) Mind az olyanféle szók, beszédek, cselekvések, melyek bujaságra ingerelnek.

FAJTALANUL, (faj-talan-ul) ih. Buján, paráznán; szemérem nélkül; a nemző ösztönnel visszaélőleg. *Fajtalanul élni, beszélni, integetődzni.*

FAJTALANÚL, (faj-talan-úl) önh. m. *fajtalanúl-t*. Fajtalanná, bujává lesz, fajtalanodik.

FAJTÁZ, (faj-ta-az) önh. m. *fajtáz-tam, —tál, —ott.* Balatonmellékén am. fajúl. *Elfajtázni.*

FAJTÓ, (faj-tó) ösz. fn. Halastó, melyben bizonyos halfajakat szaporítanak.

FAJTÓ v. FÁJTÓ, falu Zólyom megyében; helyr. *Fájtó-n, —ra, —ról.*

FAJTYÚK, (fai-tyúk) l. FAJD.

FAJÚL, FAJUL, (faj-úl) önh. m. *fajúl-t.* Új faj gyanánt keletkezik, születik, más (különösen roszabb) fajjá változik. *Hová fajultál dicsö nemzet? Elfajulni,* azaz eredeti fajától elütni, az ősök régi jó szokásaiból kivetkőzni. Mondják a növényekről is. *Idegen ég alatt a legnemesebb gyümölcsök elfajulnak.*

FAJÚLÁS, FAJULÁS, (faj-úl-ás) fn. tt. *fajulás-t,* tb. *—ok.* Különös fajjá változás, átalakulás. *Elfajulás.* V. ö. FAJÚL.

FAJULTSÁG, (faj-ul-t-ság) fn. l. ELFAJULTSÁG.

FAJUSZKA, (betűáttétellel am. *faszulyka, paszulyka, paszuly,* mely a latin és hellen *phaseolus*-ból kölcsönöztetett), fn. tt. *fajuszkát.* Erdélyben am. közönséges bab, melyet néhutt *paszulynak* neveznek.

FAJVESSZŐ, (faj-vessző) ösz. fn. valamely növénynek, különösen fának, szőlőnek tenyésztésre, szaporításra, pl. oltásra, döntésre használt ága.

FÁJVIRÁG, (fáj-virág) ösz. fn. Szép szirmokkal ékes virágfaj, több alsóbb fajokkal, melyek némi érzékenységgel birni látszanak, midőn illetés által maghüvelyeik fölpattannak, s magvaikat szétszórják. (Noli me tangere. Balsamina impatiens).

FÁJVIRÁGMAG, (fáj-virág-mag) ösz. fn. A fájvirág kipattanó magva.

FAJZ, falu Erdélyben, Küküllő megyében; helyr. *Fajz-on, —ra, —ról.* L. FAISZ és FAJSZ helyneveket is.

FAJZÁS, (faj-oz-ás) fn. tt. *fajzás-t,* tb. *—ok.* Állatok és növények szaporodási állapota, midőn fajzanak. V. ö. FAJZIK.

FAJZAT, (1), (faj-oz-at) fn. tt. *fajzat-ot.* Minden, ami állati vagy növényi szaporodás, tehát: szülés, ellés, hajtás, kikelés stb. által származik. *Emberi, állati fajzat. Fák, virágok fajzatai.* Néha megvető értelemmel bír. *Istentelen gonosz fajzat. Viperák fajzati,* (így nevezé Idvezitőnk a farizeusokat).

FAJZAT, (2), puszta Heves megyében; helyr. *Fajzat-on, —ra, —ról.*

FAJZATELŰZÉS, (fajzat-el-űzés) ösz. fn. Az anya méhében levő magzatnak idő előtti erőltetett elszülése, magzatelhajtás. (Procuratio abortus).

FAJZIK, (faj-oz-ik) k. m. *fajz-ottam, —ottál, —ott,* htn. *fajz-ani.* Fajt ereszt, fajt szaporít. *Fajzanak a szülő, ellő, tojó állatok. Fajzanak a fák gyökérből, hajtás* vagy *magvaik által. Elfajzani,* azaz ősei, nemzői, törzsökc eredeti természetétől elütni. *Őseiktől elfajzott unokák.*

FAK, (1), elvont gyök, mely *fak-ad, fak-aszt, fag-gat,* (fak-gat) stb. származékokban él. Eredeti értelménél fogva jelent nagy bőség vagy teljesség miatti kitörést, ömlést. Természeti hangutánzó szó, s mind értelemben, mind hangban rokon vele a *puk* (pukkan, pukkad stb. szókban levő) gyök, csakhogy ez erősebb hangú és jelentésü. Ugyan ily értelmüek a héber פָּקַח, arab *fakk,* finn *pakoan* (fakadok).

FAK, (2), elvont gyök, a *fakó, fakúl* származékokban. Rokonai: *vak,* melyből *vakota, vakisa* és *fek,* melyből *fekete* származott.

FAKA, (fak-a) mn. tt. *fakát.* Kemenes vidékén am. poczokos, nagy döhér hasú, ki majd megfakad vagy pukkad. *Faka ember.*

FAKAD, (fak-ad) önh. m. *fakad-tam, —tál, —ott.* Általán, valami a nagy bőség, teljesség miatt nyomás, erőltetés által kitör, kiömlik. Különösen 1) mondjuk a nedvről, mely valahonnan kinyomúl, kiered. *Fakad áradás idején a fenékvíz. Könyük fakadnak szememből. Geny fakad a sebből. Kifakadt a takony az orrából. Fakad a sajtó alól a szőlő nedve.* 2) A növények bimbóiról, hajtásairól, melyek kinyilnak vagy kibujnak, kisarjadzanak. *Fakadnak a bimbók, gyönge csirák.* 3) Akármily nedves, vagy levegővel fölfújt testről, midőn nyomás által elrepedvén, fölpattanván, a benlevő nedvet, levegőt kibocsátja. *Fakad a duda, hólyag, hupolyag, ha erősen megszorítják.* 4) Átv. ért. valamely érzelem, indulat kitör, s ekkor *ra re* ragu nevekkel vagy állapotjegyzővel jár. *Sirásra, könyükre, nevetésre, hahotára, szitokra, káromkodásra fakadni.* Néhutt: *sirva, nevetve fakadni. Mire nem fakad az ember, ha bántják? Olyasmire fakadok, hogy magam is megbánom.* Öszvetételek: *Elfakadni mérgében. Felfakadt a hasa, daganata. Kifakadt belöle a boszu. Majd megfakad mérgében. Ha mindjárt megfakadsz is bele. Elfakadni nevetve, sirva, szitkozódva, káromkodva.*

FAKADÁS, (fak-ad-ás) fn. tt. *fakadás-t,* tb. *—ok.* 1) A nedvnek valamely szükebb helyről tágasbra kinyomulása, kitörése. *Vízfakadás, genyfakadás.* 2) Az állati testen persenés, romlott nedvnek, genynek öszvegyülése. *Teli van fakadásokkal orczája. Kihányták bőrét a fakadások.* 3) A növények tenyésznedvének kitörése. *Bimbófakadás, sarjfakadás.* V. ö. FAKAD.

FAKADÉK, (fak-ad-ék) fn. tt. *fakadék-ot.* Azon nedv vagy test, mely fakadva tör ki. *Vízfakadék, forrásfakadék.* Különösen, a bőrön támadó, s romlott nedvvel tölt perzsenés, apróbb kelés stb.

FAKADÉKOS, (fak-ad-ék-os) mn. tt. *fakadékos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Amin fakadék támadt; persenéses, keléses. *Fakadékos bőr.*

FAKADOZ, (fak-ad-oz) önh. m. *fakadoz-tam, —tál, —ott.* Folytonosan vagy több helyen fakad. *Áradáskor fakadoz a fenékvíz. A Királyhegy oldalaiból számos forrás fakadoz. Fakadoznak könyüi. Kikeletkor fakadoznak a fák bimbói. Persenések fakadoznak a bőrén.* V. ö. FAKAD.

FAKADOZÁS, (fak-ad-oz-ás) fn. tt. *fakadozás-t,* tb. *—ok.* Folytonos, gyakori, több helyen kitörő fakadás.

FAKAJMÓ, (fa-kajmó) ösz. fn. l. FAHOROG és KAJMÓ.

FAKALÁN, (fa-kalán) ösz. fn. l. FAKANÁL.

FAKALAPÁCS, (fa-kalapács) ösz. fn. Kalapács fából, milyet péld. a bodnárok használnak. V. ö. KALAPÁCS.

FAKAMARA, FAKAMRA, (fa-kamara v. kamra) ösz. fn. 1) Kamara, melyben tüzelni való fát tartani szoktak. 2) Fából épült kamara.

FAKANÁL, (fa-kanál) ösz. fn. Fából csinált kanál, evőkanál, főzőkanál. *Föld csuporhoz fakanál.* (Km.).

FAKANAF, (fa-kanaf) ösz. fn. l. FAROST és KANAF.

FAKAPICZA, (fa-kapicza) ösz. fn. Fából, vagyis vesszőből font kapicza, azaz kantár alaku szerszám, melyet harapás ellen a kutyák fejére húznak.

FAKAPOCS, (fa-kapocs) ösz. fn. Kapocs, mely fából van csinálva. *A ruhaszárogatók fakapcsai.* V. ö. KAPOCS.

FAKAPONCZA, (fa-kaponcza) ösz. fn. l. FAKAPICZA.

FAKARD, (fa-kard) ösz. fn. Fából csinált kard. *A gyereknek fakard való kezébe.* V. ö. KARD.

FAKARIKA, (fa-karika) ösz. fn. Karika fából. V. ö. KARIKA.

FAKARÓ, (fa-karó) ösz. fn. Általán mindenféle karó, mely fából van faragva, különösen, melyhez a csemetéket, fiatal fákat, szőlővesszőket kötik.

FAKASZT, (fak-asz-t) áth. m. *fakaszt-ott,* htn. —*ni,* v. —*ani.* Eszközli, hogy valami fakadjon, kifakadjon. V. ö. FAKAD. *Mózses viset fakasztott a kősziklából. Könyüt fakasztani valaki szemeiből. Könyükre, sirásra, nevetésre, kacsagásra, hahotára, szitkokra, káromlásokra fakasztani. A kikelet sugarai bimbókat fakasztanak a fákon. Elfakasztani a hólyagot. Megfakasztani a kelést, persenést.*

FAKASZTÁS, (fak-asz-t-ás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valami fakad, megfakad. V. ö. FAKASZT.

FAKASZTÓ, (fak-asz-t-ó) mn. tt. *fakasztó-t.* Ami eszközli, okozza, hogy valami fakadjon, meg-, ki-, föl-, elfakadjon. *Könyfakasztó panasz. Daganatfakasztó ír.*

FAKECSKE, (fa-kecske) ösz. fn. 1) Három egyenetlen lábu faszék vagy faállás a kovácsoknál, melyen a lovakat patkólják. 2) Kályhafűtők eszköze, melyen a fűteni való fát be- vagy felhordják.

FAKELEPCZE, (fa-kelepcze) ösz. fn. Faágakból, vesszőkből csinált, font kelepcze, némely apróbb erdei vadak, állatok megfogására.

FAKEMÉNY, (fa-kemény) ösz. mn. Ami olyan kemény, mint a fa. *Fakemény kenyér.* Szokottabban: *fakeménységü.*

FAKEMÉNYSÉG, (fa-keménység) ösz. fn. Olyan keménység, mint a fáé.

FAKEMÉNYSÉGÜ, (fa-keménységü) ösz. mn. l. FAKEMÉNY.

FAKÉP, (fa-kép) ösz. fn. Fából faragott kép, fabálvány, faszobor. *Ott hagyták a faképnél.* (Km.).

FAKÉPIMÁDÁS, (fa-kép-imádás) ösz. fn. Fából faragott istenek, bálványok imádása.

FAKÉRÉG, (fa-kéreg) ösz. fn. A fának külső héja, burka. *Annyit használ, mint ebnek a fakéreg.* (Km.). V. ö. KÉRÉG.

FAKERESKÉDÉS, (fa-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki fával űz. *Épület-, szerszám-, tüzi fakereskedés. Gyümölcsfa-kereskedés.*

FAKERESKÉDŐ, (fa-kereskédő) ösz. fn. Személy, ki fával kereskedést űz. *Épület-, szerszám-, tüzi fakereskedő.* V. ö. KERESKÉDŐ.

FAKÉS, (fa-kés) ösz. fn. Kés, melynek pilingája, azaz éle és foka fából van. *A molnárok fakése,* melyet egykoron a hajánál fogva felakasztott tolvajnak adtak kezébe, hogy üstökét elriszálja vele.

FAKGAT, FAKGATÓDZIK stb. l. FAGGAT, FAGGATÓDZIK.

FAKIMÉLÉS, (fa-kimélés) ösz. fn. A tüzi fának meggazdálkodása a tűzhelyen, fűtésnél stb. *A takaréktüzelők fakimélésből hozattak be leginkább.*

FAKILINCS, (fa-kilincs) ösz. fn. Kilincsféle zár az ajtón, kapun, mely fából van csinálva. V. ö. KILINCS.

FAKÍN, (fa-kín) ösz. fn. Növénynem a kétlakiak seregéből és hathímesek rendéből, mely a fákon, különösen tölgyeken élődik. (Loranthus).

FÁKLYA, fn. tt. *fáklyát.* Vastag, ropogva égő gyertya, viaszból vagy szurokból, mely innepélyes menetek alkalmával, vagy sötétség ellen a szabad ég alatt használtatik. *Fáklyákkal kisérni a halottat. Égő, viasz-, szurkos fáklya.* Átv. ért. világosság, fény, derü. *Az ész fáklyájánál vizsgálni valamit.*

Idegen származásu szó; latinul *fax, facula,* svédül *fakla,* németül *Fackel,* vendül *bakla,* olaszul *fiaccola* stb.

FÁKLYAFENYÜ, (fáklya-fenyü) ösz. fn. Szurkos fenyü, mely vékony hasábokra vagdalva és meggyújtva fáklya gyanánt lobog.

FÁKLYAHORDOZÓ, (fáklya-hordozó) ösz. fn. Személy, ki innepélyes meneten vagy más alkalommal égő fáklyát visz.

FÁKLYAKAR, (fáklya-kar) ösz. fn. Fogóeszköz, melynél fogva az égő fáklyát tartják, hogy a csepegő szurok vagy viasz a kezet, ruhát be ne mocskolja.

FÁKLYÁS, (fák-lya-as) mn. tt. *fáklyás-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Fáklyával v. fáklyákkal ellátott, kisért. *Fáklyás menet, temetés, zene.*

FÁKLYATÁNCZ, (fáklya-táncz) ösz. fn. Menyekzői innepélyes táncz az udvaroknál, melylyel az új házaspárt hálóterembe kisérik az illető udvaronczok.

FÁKLYAVIVŐ, (fáklya-vivő) lásd: FÁKLYAHORDOZÓ.

FAKÓ, (1), (fak-ó) mn. tt. *fakó-t.* 1) Halovány sárga. *Fakó ló. Fakó lovam, jó paripám, Kell-e szép sallangos szerszám?* (Népd.). *Többet költ fakóra, mint megérdemli fara.* (Km.) *Eb ura fakó.* (Km.) *Czo fel fakó!* 2) Halovány, igen szőke, szinehagyott. *Fakó képü ember. Fakó haju legény. Fakó szinü posztó. Fakó köpönyeg, kalap, csizma.* 3) Ami nincs megvasalva. *Fakó szekér, fakó kerék. Nemes ember, szürdolmány, fakó kerék, kenderhám.* (Km.). 4) Elsült, elszáradt, kiaszott. *Fakó rétek, mezők. Fakó föld, ugar.*

Eléjön egy régi oklevélben (1281-ből) *fekó*: „cujusdam equi *feco* coloris" (Jerney).

Mennyiben a *fakó* homályos szinüt, illetőleg színtelent, szinehagyottat jelent, a *vak* szóval rokonítható, s am. *vakó*, azaz vakszinü. V. ö. VAKISA, VAKOTÁS.

FAKÓ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fakó-t.* Fakó ló.

FAKÓ, (3), puszta Pozsony megyében; helyr. *Fakó-n, —ra, —ról.*

FAKÓCZA, (fak-ó-cza) fn. tt. *fakóczá-t.* Fakó szekér, a mely nincs megvasalva.

FAKOHA, (fa-koha) ösz. fn. Átv. ért. haszontalan, hiábavalóság, semmitérő dolog, milyen a fából csinált koha volna, melyből tüzet ütni nem lehet. *Fakohát sem ér.* (Km.) Tisza mellett: *fakova.*

FAKÓHANGYA, (fakó hangya) ösz. fn. Fakó szinü erdei hangya. V. ö. HANGYA.

FAKOMRA, (fa-komra) l. FAKAMARA.

FAKÓPEJ, (fakó-pej) ösz. mn. Homályos fakószinbe menő pej, zsemlyeszinü. *Fakópej csikó.*

FAKÓS, (1), (fak-ó-s) mn. tt. *fakós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kevessé fakó, a fakó színhez hasonló.

FAKÓS, (2), falu és puszta Szala megyében; helyr. *Fakós-on, —ra, —ról.*

FAKÓSÁRGA, (fakó-sárga) ösz. mn. Homályos sárga, mely a fakóhoz közel áll. *Fakósárga paripa.*

FAKOSZ, (fa-kosz) ösz. fn. Fabetegség, mely kosz gyanánt a kérget lepi meg.

FAKÓSZÜRKE, (fakó-szürke) ösz. mn. Halovány sárgával vegyített szürke. V. ö. SZÜRKE.

FAKÓTIS, (fa-kótis) ösz. fn. Fából csinált kótis, vagyis ütő, törő eszköz, péld. a mozsárban, olajütő gépben. V. ö. KÓTIS.

FAKOVA, (fa-kova) l. FAKOHA.

FAKŐ, (fa-kő) ösz. fn. Fa, mely a természet működése által, péld. czementvizben kő gyanánt megkeményűl, megkövült fa.

FAKÖPÖNYEG, (fa-köpönyeg) ösz. fn. Tréfás neve azon házikónak, mely az őrhelyeken az őrkatonák számára van felállítva, hogy eső, hideg ellen belevonuljanak. Ettől különbözik az *őrház*, melyben az őrségre kirendelt csapat tanyázik.

FAKÖTÉS, (fa-kötés) ösz. fn. Az ácsoknál és asztalosoknál bizonyos neme az öszvekötésnek, midőn a fának végét fecskefark formára kivágják, s egy másik fa végébe eresztik.

FAKÖTÖZŐ, (fa-kötöző) ösz. fn. Személy, ki favágáskor a rőzsét kévékbe köti. Különösen, a sóskutaknál oly napszámos, ki a sófőzéshez szükséges fát csomóba kötözve behordja.

FAKSZEG, (fak-szeg) ösz. fn. Ekét fölemelő, mintegy *fok-szeg, fokozó* szeg. Székely szó.

FAKTAT, (fak-tat) áth. m. *faktat-tam, —tál, —ott.* Valamit szorongatás, fakgatás által kikutat, kikérdez.

FAKÚL, (fak-úl) önh. m. *fakúlt.* Fakóra változik, fakóvá lesz. V. ö. FAKÓ. *Fakúl a rosz festékü posztó, kalap. Fakúlnak öszszel a mezők.*

FAKUPACZ, (fa-kupacz) ösz. fn. Kazal- vagy baglyaformába öszverakott fa, rőzse.

FAKUPA, (fa-kupa) ösz. fn. Fából való kupa. V. ö. KUPA.

FAKÚSZ, (fa-kúsz) ösz. fn. A favágók neme alá tartozó erdei kis madár, mely a fák derekain nagy könnyüséggel futkos fel és alá. (Certhia familiaris).

FAL, (1), fn. tt. *fal-at.* Szilárd, tömör anyagból, különösen kőből, téglából, gerendákból stb. öszveillesztett, rakott épitmény, melynek magassága aránylag jóval nagyobb, mint szélessége, s valamely térnek keritésére, elzárására, elválasztására szolgál. *Kőfal, mórfal, téglafal, sárfal, sövényfal, fenékfal, utczafal, kerítésfal, olaszfal. Négy fal, négy szem közt sok történik.* (Km.) *Falra borsót hányni.* (Km.) *Falra mászni.* (Km.) *Falat rakni, vonni, vakolni, meszelni. Azért nem verem falba fejemet.* (Km.) *Nem hagyja magát faltól* (km.), azaz nem huzódik fal mögé, mint a rosz tanuló vagy rosz harczos. Átv. ért. akadály, elválasztó eszköz. *Lerontani a falakat, melyek gátolják honi iparunkat.*

Származékai: *falas, falaz* stb.

A *fel* szóval azonos, egyébiránt rokonnak tekinthető vele a szanszkrit *val* vagy *vall* (fed, tart, támaszt), latin *vallus.* Lehet *vál* is, mintegy: *választó.*

FAL, (2), hangutánzás által eredt gyök, t. i. ezen cselekvés az *f* ajakbetü által, az ajkak szivó mozgásával van egybeköttetve, s ezen *f*, rokon *v*-vé változva feltaláltatik a latin *voro*, szanszkrit *vark* (nyel, mar), német *fressen* stb. szókban is. Áth. mult: *fal-t.* Az eledelt szájtátva nagy mohón veszi be. *Nagyokat falni. Befalni. Felfalni. Aki sok mézet nyal, keserűt is fal.* (Km.) *Nyalja falja. Fald belebb a sipot.* (Km.) *Befalatták vele a szót. Addig nyalta falta, mig elcsábitotta.* Aljas beszédben am. eszik. *Faljunk hamar, azután dologra! Nem jó társ az, aki mindent felfal.* (Km.).

Származékai: *falám, falás, falat, faldokol, faldos, faló* stb.

FALÁB, (fa-láb) ösz. fn. 1) Romlott, öszvehuzott vagy elvágott lábhoz kötött fakészület, melyen láb gyanánt járni lehet. 2) Hosszu póznák, melyek bizonyos magasságban lábtartókkal, és hón alá valókkal vannak ellátva, s melyek segedelmével járni, vizeket átgázolni, vagy egyedül mások mulattatására holmi mutatványokat eléadni lehet.

FALÁBAS, (fa-lábas) ösz. mn. Hosszu falábakon járó.

FALÁBU, (fa-lábu) ösz. mn. Kinek fából csinált pótléklábai vannak. *Falábu koldus.*

FALADÓ, (fal-adó) ösz. fn. Adó, melyet némely tartományokban és városokban a vár- és városfalak fentartására fizetnek.

FALALAP, (fal-alap) ösz. fn. Fenék, melyre a falat építik, melyen a fal nyugszik.

FALALMÁRIOM, (fal-almáriom) l. FALSZEKRÉNY.

FALÁM, (fal-ám) fn. tt. *falám-ot.* A bogarak és robarok csőalakú hegyes szerve, mely által az eledelt magukba szívják, falják.

FALÁMOL, (fal-ám-ol) áth. m. *falámol-t.* Falámjával az eledelt magába szívja. V. ö. FALÁM.

FALANG, (fa-lang) ösz. fn. Fa nedvéből készített langféle szesz. (Alcohol ligni).

FALÁNGAT, áth. m. *falángat-tam, —tál, —ott.* Székely földön divatos szó, am. pirongat, megszid, dorgál. Alkalmasint azonos a latin *flagello*-val.

FALÁNGÉROZ, önh. m. *falángéroz-tam, —tál, —ott.* A székelyeknél am. czékáz, csavarog. *Elfalángérozta az időt.* Nem egyéb, mint a franczíából németesedett *flankiren.*

FALANGYA, (hellén eredetü), fn. tt. *falangyát.* Hosszu csápokkal ellátott pókfaj, tojásdad testtel és két szemmel. (Phalangium).

FALÁNK, (fal-ánk) mn. tt. *falánk-ot.* Mohón faló, nagyevő, torkos, pákosztos. *Falánk ebek.* Képzésre hasonló *nyalánk, nyulánk, félénk* szókhoz. V. ö. —ÁNK és —ÉKONY képzők.

FALÁNKSÁG, (fal-ánk-ság) fn. tt. *falánkságot.* Mohón evés, torkosság, pákosztosság.

FALÁNKUL, (fal-án-k-ul) ih. Mohón falva, nagyevők módjára, torkosan. *Falánkul enni.*

FALAPÁT, (fa-lapát) ösz. fn. Fából csinált, faragott lapát.

FALÁRD, (fal-ár-d) mn. tt. *falárd-ot.* Értelményre nézve azonos *falánk* szóval, s képzésre olyan, mint *csal*-ból *csalárd.*

FALÁRDSÁG, (fal-ár-d-ság) fn. l. FALÁNKSÁG.

FALAPICZKA, (fa-lapiczka) lásd : FALAPOCZKA.

FALAPOCZKA, (fa-lapoczka) ösz. fn. Lapoczka, azaz kis lapáthoz hasonló eszköz fából.

FALAS, (fal-as) mn. tt. *falas-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Aminek fala van. *Kőfalas kert.*

FALÁS, (fal-ás) fn. tt. *falás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit falunk, falva eszünk. *Nyelés, falás.* V. ö. FAL.

FALAT, (fal-at) fn. tt. *falat-ot.* Egy darab vagy harapás az étekből, melyet egyszerre szájba veszünk, s lenyeljük. *Nagy száj nagy falatokkal telik.* (Km.) *Sok keserü falatot nyelni. Kemény falat. Kis falat. Falat kenyér. Egy falat kenyérre nem virrad. Olyan ember, mint a falat kenyér.* (Km.) *Veszedelmes falat a nyelv.* (Km.) *Irigyli másnak minden falatját. Egy falatot sem enni. Jó falatok esnek belőle.* Ikerítve : *filit-falat,* am. többféle falat; oly alkotású, mint : *dirib-darab.* Átv. és köznépi nyelven am. részecske, kevés, darabka. *Adj egy falat papirost. Nincs egy falat szappanod?* A székelyeknél annyit is tesz, mint, kelés, daganat. *Falat kelt a nyelvén.*

Finnül *pala.* V. ö. FAL, (2).

FALATKA, (fal-at-ka) fn. tt. *falatkát.* Kis falat, mely egy harapásnak kevés. Néha am. kis adag, kis darab, melylyel jól lakni nem lehet. *Falatka kenyeret kapni reggeliül.* Átv. és köz nyelven am. részecske, darabka. *Falatka gyertya, egy falatka viasz.*

FALATOL, (fal-at-ol) áth. és önh. m. *falatolt.* 1) Falatokra metsz, vág, oszt. 2) Am. falatoz, azaz falatonként eszik.

FALATOLÁS, (fal-at-ol-ás) fn. tt. *falatolás-t,* tb. *—ok.* Az éteknek falatokra vágása, harapása, falatonként nyelése; evés, étkezés.

FALATONKÉNT, (fal-at-on-ként) ih. Falat számra, falatról falatra, minden falatot külön véve.

FALATOZ, (fal-at-oz) áth. l. FALATOZIK.

FALATOZÁS, (fal-at-oz-ás) fn. tt. *falatozás-t,* tb. *—ok.* Evésnek azon neme, midőn hamarjában, sietve, nagyobb falatokat nyelve költjük el az étkeket, midőn nem rendes terítékü asztalnál eszünk. *Reggeli falatozás. Vadászat előtti vagy alatti falatozás.*

FALATOZIK, (fal-at-oz-ik) k. m. *falatoz-tam, —tál, —ott.* Futtában, sietve, nagyobb falatokat nyelve eszik. *Falatoznak reggel és ozsonnakor a munkások. Falatoznak kiindulás előtt a vadászok. Falatozzunk hamar, azután menjünk.*

FALAZ, (fal-az) áth. m. *falaz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* Fallal kerít. *Kertet, udvart falazni. Befalazni,* azaz fal közé rakni, zárni. *Elevenen befalazni valakit.* Átv. ért. *kereket falazni* am. új talpat csinálni reá.

FALAZÁS, (fal-az-ás) fn. tt. *falazás-t,* tb. *—ok.* Valamely térnek, helynek fallal bekerítése. *Befalazás* am. falak közé rakás, zárás. V. ö. FALAZ.

FALAZAT, (fal-az-at) fn. tt. *falazat-ot.* A felépült falak öszvege, egész tömege; az épületnek azon része, melyet a falak tesznek. *A kert falazatát újra bevakoltatni. A ház falazata már kész, csak tető kell rá. Vár falazatára kiszegezett ágyúk.*

FALBÉLLÉS, (fal-béllés) ösz. fn. A szobák, teremek falainak szövetekkel bevonása, fölékesítése. A bányákban am. duczok, gerendák, melyek által a bányamenetek boltjait a bedőlés ellen biztositják.

FALCSAPÓ, (fal-csapó) ösz. fn. Kőmívesek kanálforma eszköze, melylyel a vakolómeszet a falra csapkodják, máskép : *vakolókanál.*

FALCSAVAR, (fal-csavar) ösz. fn. Csavar, melyet a falba illesztenek, hogy külső horgára v. kajmójára valamit akasztani lehessen.

FALCSONT, (fal-csont) l. HALÁNTÉKCSONT.

FALDOGÁL, (fal-dog-ál) gyak. áth. m. *faldogál-t.* Folytonosan falva eddegél.

FALDOKLÁS, (fal-d-ok-ol-ás) fn. lásd : FALDOSÁS.

FALDOKOL, (fal-dok-ol v. fal-d-ok-ol) áth. m. *faldokol-t* v. *faldokl-ott*, htn. *—ni* v. *faldoklani.* Mohón, nagy falatokban kapja be az ételt. *Faldokolva eszik, mint a farkas.*

Képzésre hasonló : *haldokol, fuldokol, nyeldékél, öldököl* igékhez.

FALDOS, (fal-dos v. fal-d-os) áth. és gyakor. Szaporán, mohón eszik, nyeli az étket. *Elfaldosni mások elöl a koncsokat.*

FALDOSÁS, (fal-d-os-ás) fn. tt. *faldosás t*, tb. *—ok.* Mohón, szaporán evés, midőn valaki befalja s nyeldesi az ételt, anélkül, hogy megrágná.

FALÉ, (fa-lé) ösz. fn. Fából kiszivárgó, vagy kicsapolt nedv. *Nyirfa-lé. Falével mosogatni a bört.*

FALÉL, (1), (fa-lél) ösz. fn. l. FALANG.

FALÉL, (2), (fal-él) ösz. fn. 1) Faltető pártázata, széle. 2) Fal szöglete.

FALEVÉL, (fa-levél) ösz. fn. Levél, mely fákon terem, különböztetésül más nemü növények leveleitöl.

„Szerelem, szerelem, átkozott szerelem,
Mért nem termettél meg minden falevelen.“
Népd.

FALEVELES, (fa-leveles) ösz. mn. Falevéllel v. levelekkel ékesített, behintett, födött. *Faleveles kalap, süveg. Faleveles utak, árkok. Faleveles koszorú.*

FALFECSKE, (fal-fecske) ösz. fn. Fecskefaj, mely a falak, bástyák repedékeiben fészkel és lakik.

FALFENÉK, (fal-fenék) ösz. fn. Alap, melyre a falat rakják.

FALFESTŐ, (fal-festő) ösz. fn. Festő, különösen ki az ujonnan vakolt, s még nedves falakon festéseket tesz ; fresco-festő.

FALFŰ, (fal-fü) ösz. fn. Általán fü, mely a falakon teremni szokott. Különösen : *ágonvirágzó* (parietaria judaica), *kretai* (p. cretica), *orvosi* stb. falfü.

FALGA, (fal-ga) fn. tt. *falgá-t.* A várépitésben am. vastag falakban öszvehalmozott s megtömött föld, mely bástya gyanánt szolgál.

FALGYÁMOSZLOP, (fal-gyám-oszlop) ösz. fn. Falba eresztett, s fenéktől tetöig nyuló oszlop, mely a fal erősitésére szolgál.

FALGYERTYATARTÓ, (fal-gyertyatartó) ösz. fn. Gyertyatartó, mely a szoba vagy terem, szinház, templom stb. falába van becsinálva. Hosszasága miatt jobb ily alakban : *fali gyertyatartó.*

FALHA, (fal-ha) fn. tt. *falhát.* Pohos, sokat evő, faló csigafaj.

FALHASADÉK, (fal-hasadék) ösz. fn. Nyilás, repedés a falon. V. ö. HASADÉK.

FALHULLADÉK, (fal-hulladék) ösz. fn. A romló- vagy dülő félben levő falról letöredező darabok.

FALIZZADÁS, (fal-izzadás) ösz. fn. A fal anyagában levő nedvnek, víznek kiszivárgása.

FALKA, fn. tt. *falkát.* 1) Egy seregbe, csoportba, csapatba gyülekezett vagy terelt állatok. *Falka ökröt hajtani a vásárra. Egy falka juhot elhajtani. A csordából elloptak egy falka disznót. Falkával jár a marha a tilosban. Egy falka ludat terelni a heti vásárra.* A *csorda, nyáj, gulya, ménes* szóktól annyiban különbözik, hogy ezek rendesen együtt létező, tenyésző sereget képeznek, a falka pedig vagy az egészből kiszakasztott rész, csapat, vagy mindenfelől öszvehajtott egyveleg. Palóczos kiejtéssel, de más tájakon is : *fóka.* 2) Átv. ért. csoport, több külön részekből álló egész. Így használják ezekben : *falka föld*, (Vrancsics, Nádor-codex), *azután jó falka idővel* (Telegdi). 3) A füvészeknél am. a hímszálak öszvecsoportozása, egybenövése. (Adelphia).

A törökben a rokon hangú *bölük* szintén am. sereg, csapat, bizonyos rész. A görög φάλαγξ bizonyos hadi sorakozást is jelent.

FALKALENDÁRIOM, (fal-kalendáriom) ösz. fn. Egy lapra nyomtatott kis kalendáriom vagyis naptár, melyet kényelem végett falra szoktak akasztani.

FALKAMPÓ, (fal-kampó) ösz. fn. Kampós szeg, melyet a falba ütnek, hogy holmit, pl. tisztítandó ruhát lehessen rá akasztani.

FALKÁNKÉNT, (falka-an-ként) Falka számra, csapatosan, csoportonként. *Falkánként járnak a szarvasok az erdőben.*

FALKAPOCS, (fal-kapocs) ösz. fn. Az építésben igy nevezik azon vasrudat, melyet a függölegesen rakott falba eresztenek, hogy azt fentartsa.

FALKÁR, (fal-ka-ár) fn. tt. *falkár-t*, tb. *—ok.* Közönségesen seregély, mely a falkásan járó barmok körül szokott szállongni.

FALKÁRPIT, (fal-kárpit) ösz. fn. A szobák, teremek falainak diszesítésére, behuzására szolgáló kárpitféle lepel.

FALKÁS, (fal-ka-as) mn. tt. *falkás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Falkában levő. Innen : *falkásan járnak tilosba az ökrök*, azaz csapatonként.

FALKÓCZ, falu Vas megyében ; helyr. *Falkócz-on, —ra, —ról.*

FALKORONA, (fal-korona) ösz. fn. A régi rómaiaknál díszkorona neme, melylyel azt tisztelték meg, ki valamely város ostrománál először hágott fel a falakra. (Corona muraria).

FALKOSZORÚ, (fal-koszorú) ösz. fn. 1) Falkorona a rómaiaknál. V. ö. FALKORONA. 2) Az építészetben am. koszorú alaku diszíték a falakon, oszlopokon stb.

FALKŐ, (fal-kő) ösz. fn. Kő, mely falak építésére fordíttatik, különböztetésül más használatu kövektől, milyenek, pl. *járdakő, malomkő, köszörükő* stb.

FALKÖTŐVAS, (fal-kötő-vas) ösz. fn. Vasdorongok, vasrudak, melyeket erősités végett, s hogy a falakat öszvetartsák, az épületekbe eresztenek.

FALKUS, falu Zemplén megyében; helyr. *Falkus-on, —ra, —ról.*

FALKÚSZ, (fal-kúsz) ösz. fn. A harkályok egyik apróbb faja, hosszu fekete csőrrel, rövid fekete lábakkal, kurta farkkal, s fehéres nyakkal és begygyel, mely a falakon nagy könnyüséggel kúsz. (Certhia muraria).

FALLÁMPA, (fal-lámpa) ösz. fn. Falra akasztott, falon függő lámpa.

FALLIK, (far-lik v. far-ol-ik) *Farol*-ból elferdített szó. L. FAROL.

FALMÁLLÁS, (fal-mállás) ösz. fn. A falnak azon állapota, midőn kövei és vakolata letöredeznek, a mészben levő salétromtól, korhadástól stb.

FALMÁSZÓ, (fal-mászó) ösz. fn. 1) l. FALKÚSZ. 2) Alvajáró, holdkóros, ki álmában a falakon mászkál.

FALMÁZ, (fal-máz) ösz. fn. Vízzel föleresztett sárga, vörös vagy fehér agyagföld, melylyel némely vidékeken a házak falait vagy kerítésfalakat befestik, kiókesítik.

FALMÉH, (fal-méh) ösz. fn. Vad, nem rajokban élő méhek faja, mely régi falak réseiben sárból és homokból rak sejtfészket magának.

FALMOL, (fal-m-ol) áth. l. FALÁMOL.

FALMŰ, (fal-mű) ösz. fn. Mindenféle építési mű, mely kövekből, téglákból, vályogból stb. van öszveállítva, s mészszel, agyaggal, vakolattal megerősítve. *Várnak, erősségnek falműve.*

FALNAGY, (fal-nagy, azaz falu-nagy) ösz. fn. Régi iratokban am. falu nagyja, azaz falu birája, máskép ugyanott: *folnagy.*

FALNYILADÉK, FALNYILÁS, (fal-nyiladék v. —nyilás) ösz. fn. Rés, hasadék, repedék a falban.

FALÓ, (1), (fa-ló) ösz. fn. Fából faragott, esztergált ló, milyet pl. a gyermekek játékszeréül csinálnak. *Trójai faló.* Átv. ért. vesszőparipa.

FALÓ, (2), (fal-ó) mn. tt. *falót.* Mohón evő, nyaló. Átv. ért. aki mást gyülöletből mintegy elnyelni akar. *Franciafaló németek.*

FALÓK, (fal-ók) fn. tt. *falókot.* 1) Nagyehető, falánk ember. 2) Éjszaki medvefaj, mely hússal táplálkozik. (Ursus gulo).

FALOPÁS, (fa-lopás) ösz. fn. Általán, törvénytelen cselekvés, midőn valaki más fáját eltulajdonítja. Különösen, az erdőben még lábán álló, vagy már ledöntött és elhasogatott fáknak clorzása. *Falopáson érni, kapni valakit.*

FALOPÓ, (fa-lopó) ösz. fn. Tolvaj, ki fát lop, különösen ki az erdőt orozva pusztítja.

FALÓRA, (fal-óra) ösz. fn. Falon függő óra, különböztetésül a *zsebóra, toronyóra* s egyéb óráktól.

FALORMÓ, FALOROM, (fal-ormó v. —orom) ösz. fn. Falnak teteje, tetőzete. V. ö. OROM.

FALOSZLOP, (fal-oszlop) ösz. fn. Oszlop, mely vagy egészen a falba, vagy hozzá van épitve, ragasztva; különböztetésül a különálló oszloptól.

FALÖV, FALÖVEZET, (fal-öv v. —övezet) ösz. fn. A házfalnak külső oldalán levő s kiálló pártázat, mely rendesen az új emelet kezdeténél húzatik.

FALPAPÍR, (fal-papír) ösz. fn. Festett s különféle rajzokkal ellátott papír, melylyel a szoba- s teremfalakat egészen bevonják s azokra tapasztják. (Tapéte, Wandteppich. Idősb Mandy Péter).

FALPÁRKÁNY, (fal-párkány) ösz. fn. lásd: FALÖV.

FALPÁRTA, (fal-párta) ösz. fn. l. FALKOSZORÚ.

FALPORLÁS, (fal-porlás) ösz. fn. A falnak azon hibás állapota, midőn alkotó részei szilárdságukat vesztik, töredeznek, s az idő viszontagságai által elromlanak.

FALREPEDÉK, (fal-repedék) l. FALHASADÉK.

FALRONTÓFŰ, (fal-rontó-fű) ösz. fn. lásd: FALFŰ.

FALSÉPRŰ, (fal-séprű) ösz. fn. Hosszu nyelű seprű, melylyel a falakat tisztogatják, leporozzák.

FALSIKÁRLÓ, (fal-sikárló) ösz. fn. Kőmívesek eszköze, azaz, fogóval ellátott sima deszkácska, melylyel a felhányt vakolatot egyenesre elsimítják.

FALSÓ, (fal-só) ösz. fn. Középsó, mely a régi falakon és mészköveken kiveri magát. (Nitrum calcareum).

FALSRÓF, (fal-sróf) l. FALCSAVAR.

FALSZEKRÉNY, (fal-szekrény) ösz. fn. Szekrény, mely falba van becsinálva; ajtóval ellátott, és szekrényül szolgáló falüreg.

FALSZŐNYEG, (fal-szőnyeg) ösz. fn. Szőnyeg, melylyel kényelem és ékesités végett a falat behuzzák. V. ö. SZŐNYEG.

FALTALP, (fal-talp) ösz. fn. A falnak alsó része, mely közvetlenül az épület alapján nyugszik.

FALTÁMASZ, (fal-támasz) ösz. fn. l. FALTÁMASZTÉK.

FALTÁMASZTÉK, (fal-támaszték) ösz. fn. 1) Általán, akármely eszköz vagy készület, melylyel a falat megerősítik. 2) Különösen, a falhoz ragasztott oszlop, mely azt a ki- vagy bedőlés ellen biztositja.

FALTARJAG, (fal-tarjag) ösz. fn. lásd: FALZUZMÓ.

FALTETŰ, (fal-tetű) ösz. fn. l. CSIMAZ.

FALTÖRÉS, (fal-törés) ösz. fn. Várostromi munka, midőn a várfalakat, bástyákat bizonyos rontó eszközökkel, gépekkel rongálják.

FALTÖRŐ, (1), (fal-törő) ösz. mn. Amivel falat v. falakat törnek. *Faltörő kos.* Átv. ért. kemény fejü, makacs, nyakas. *Faltörő ember.*

FALTÖRŐ, (2), (l. föntebb) ösz. fn. Régiek hadi készülete, melylyel a várak falait megrongálni, rajtok rést ütni, s utat nyitni törekedtek. Az ujabb világban faltörőknek hivták azon nagy ágyukat, melyekből 50-60 fontos golyókat lövöldöztek.

FALU, fn. tt. *falu-t* v. *falvat*, tb. *—k* v. *falvak*. Személyragozva : *falu-m*, *falu-d*, *falu-ja* vagy *falva* (ez utóbbi leginkább helynevekben), *falu-nk* stb. Régiesen folu. A Tatrosi codexben *folnagy* (villicus, majoros) annyi mint *falunagy*, tehát itt *villa* értelemben vétetik; de olvasható régibb iratainkban *város* jelentésben is. V. ö. FOLNAGY. 1) Több egymás mellett fekvő mezei házak és gazdasági épületek öszvege, melyeket jobbára földmivelők laknak, kik városi jogokkal, kiváltságokkal nem birnak. *Kis falu*, *nagy falu*. *Jobbágy, falu nemes falu*. *Falura menni*. *Falun lakni*. *Estve van már a faluban*, *farkas lakik a bokorban*. (Km.) *Több a falu, mint a város*. (Km.) *Meghúzza magát*, *mint Guta* (nevű haramia?) *a falu végén*. (Km.) *Minden faluban más törvény*. *Faluról falura*.

„Édes falum határa
Elhagylak nem sokára." Népd.

Kilencz puszta faluban nincs párja. (Km.). 2) Falun lakó vagy átv. ért. akármely más közönség. *Falu bikája*. *Falu dobja*. *Falu háza*. *Falu kalodája*. *Falu szája*, azaz, elöcsahosa. *Falu nadrágja, falu köpönyege*. *Falu rovására enni inni*. 3) Tájszólás szerént, mint a németeknél *das Land* am. ami nem város. *Falura vonulni*. *Falun mulatni*, azaz, a városon kivül, akár faluban, akár pusztán, tanyán, szölöben stb.

Öszvetétel által számos helynevet alkot, mint : *Nagyfalu*, *Kisfalu*, *Magyarfalu*, *Olaszfalu*, *Jászfalu*, *Feketefalu* stb.; s birtokragozottan : *falva* (mint *Ábrahámfalva*, *Asszonyfalva*) még számosabbat, melyek illető helyeiken mind eléfordúlnak.

Némelyek (pl. a Debr. gramm.) szerént am. falakból álló, falakkal biró hely; de hihetőbben *val*, régente *bír* értelemben divatos igétöl ugyancsak régente divatozott *valal*, a latin ‚possessio' értelmében : „mert valának sok valali" (Tatrosi codex); ebből lett palóczosan, székelyesen, göcseiesen ejtve : valau = valu = falu. (A szláv nyelvben is eléjön *valal*). Rokon vele a szanszkrit: *palli*, (am. vár, város), a hellen : *πόλις*, persa *pahlav*, *pahlu* (város), latin *villa*, arab *bălad*, mandsu *falan* stb.

FALUBELI, (falu-beli) ösz. mn. Faluban lakó, onnan származó, eredő, oda tartozó. *Falubeli kocsmáros*. *Falubeli koldusok*. *Falubeli napszámosok*.

FALUCSKA, (1), (fal-u-cs-ka) kics. fn. tt. *falucská-t*. Kisded falu.

FALUCSKA, (2), helység Beregh megyében; helyr. *Falucská-n*, *—ra*, *—ról*.

FALUBIRÓ, (falu-biró) ösz. fn. A falunak fő tisztviselője, ki a falu lakosai fölött a törvényben és szokás által meghatározott igazgató, itélő és büntető hatalommal bír. A nép nyelvén, s közönségesen szólva : *falu birája* v. *falusi biró*; többes számban : *falubirák* v. *falusi birák*. V. ö. BIRÓ.

FALUD, (fal-u-d) fn. tt. *falud-ot*. Némely faluk neveiben él. Értelme am. faluhely. NAGYFALUD, puszta Szala megyében; KISFALUD, lásd maga helyén a *K* betű alatt.

FALUHÁZ, (falu-ház) ösz. fn. A falu közönségének háza, köz épülete, melyben a bírák tanácskozni szoktak; köz szólás szerint : *falu háza*.

FALUHELY, (falu-hely) ösz. fn. Tér, melyen a falu fekszik, belső és külső telkeit öszvevéve; az egész falu határostul.

FALUKATA, (falu-kata) ösz. fn. A székelyeknél am. házról házra járó, pletykákat, híreket hordó asszony, vagy katuska férfi.

FALUNAGY, (falu-nagy) ösz. fn. A falunak elöljárója; első személy a falu hivatalnoki között. Olyan szó, mint : *várnagy, hadnagy*. Egyébiránt ez értelme mai napság nem divatos. V. ö. FOLNAGY.

FALUNÉP, (falu-nép) ösz. fn. A falu lakosainak öszvege, közönsége; szokottabban : *falu népe*.

FALUNLAKÓ, (falun-lakó) ösz. fn. Személy, ki falun v. faluban lakik, ki ott telepedett meg, s ott keresi kenyerét.

FALUS, (fal-u-s) mn. tt. *falus-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Kinek faluja van. *Falus úr*, mint : földes úr, kastélyos úr.

FALUSI, (fal-u-s-i) mn. tt. *falusi-t*, tb. *—ak*. 1) Falun lakó, falura való, onnan eredő, falura vonatkozó. *Falusi varga*. *Falusi bucsúsok*. *Falusi bíró, mester, pap*. *Falusi cseléd*. 2) Nem-fínom, müveletlen, nyers; együgyü v. egyszerü. *Falusi erkölcsök, szokások*. *Falusi munka*. *Falusi gubó*.

FALUSIAS, (fal-u-s-i-as) mn. tt. *falusias-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. Olyan, mint a falusi lakosoké szokott lenni. *Falusias beszéd, magaviselet, öltözködés, mulatság*.

FALUSIASAN, (fal-u-s-i-as-an) ih. Falusiak módjára, szokása szerént. *Falusiasan viselni magát*. *Falusiasan hordani a hajat*.

FALUSILAG, (fal-u-s-i-lag) ih. Falusi módra, úgy, mint a falusiak szoktak, falun divatos szokás szerint.

FALUSTUL, (fal-u-s-tul) ih. Az egész faluval együtt, mindenestül. *Oda vagyunk falustul*.

FALUZ, (fal-u-z) önh. m. *falus-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Faluról falura jár. *Faluznak a zsidó kalmárok, a rongyszedők, drótosok stb*. *Faluznak némely ingyenélők, koldusok, csavargók*. 2) Ugyanazon falu házait sorra járja, pl. kéregetés, koldulás, árulás, hirhordás stb. végett.

FALUZÁS, (fal-u-z-ás) fn. tt. *faluzás-t*, tb. *—ok*. Faluról falura járás, csavargás; a falu házainak bekóborlása. V. ö. FALUZ.

„Van susogó, faluzás, van vokshajtósdi vadászat."
Tisztujitási feddővers.

FALUZÓ, (fal-u-z-ó) mn. tt. *faluzó-t*. Aki faluról falura jár, vagy a falu házait sorba bekóborolja. *Faluzó zsidó, üveges tót*.

FALVA, am. falu egyes harmad személyi raggal, leginkább helynevekben, mint *Bethlenfalva*, *Ba-*

rátfalva, *Mihályfalva* stb. melyet sokszor csak *fa* szóvá húznak öszve, mint : *Asszonyfa, Dénesfa, Mátéfa, Pálfa, Péterfa* stb. V. ö. FA és FALU.

FALZUZMÓ, (fal-zuzmó) ösz. fn. Falakon tenyésző növényfaj a zuzmók neméből. (Lichen parietinus).

FAMAG, (fa-mag) ösz. fn. Mag, mely a fán, hüvelybe, tokba, gyümölcsbe rejtve terem, s mely által a fát szaporítani, tenyészteni lehet. *Famagokat szedni, gyüjteni, ültetni.*

FAMÉH, (fa-méh) ösz. fn. Vad méhek különös faja, mely a fák odvaiban fészkel.

FAMÉRÉS, (fa-mérés) ösz. fn. Erdőszök működése, mely szerént a fák magasságát, s tömegök mennyiségét meghatározzák.

FAMÉRTÉK, (fa-mérték) ösz. fn. Mindenféle mérő eszköz vagy mód, melylyel az álló vagy levágott és öszverakott fának magasságát és mennyiségét meghatározzák.

FAMETSZÉS, (fa-metszés) ösz. fn. Általán cselekvés, melynél fogva a fát valamely éles eszközzel be- vagy elvágják, hasítják. Különösen, mesterség, midőn valaki betüket vagy más jegyeket, alakokat vés fába, hogy azokat nyomtatás alá bocsássa. (Xylographia).

FAMETSZET, (fa-metszet) ösz. fn. Fametszés után készült nyomtatvány; vagy betük, jegyek, alakok, melyek fába vannak metszve.

FAMETSZŐ, (fa-metsző) ösz. fn. Mester, ki betüket, különféle jegyeket és alakokat fába metsz; különböztetésül az aczél-, réz-, kőmetszőtől.

FAMÉZ, (fa-méz) ösz. fn. 1) Fából kiszivárgó sürües nedv, mely megkeményedvén, *famézgá*-nak neveztetik. 2) Odvas fákban tanyázó méhek méze.

FAMÉZGA, (fa-mézga) ösz. fn. l. FAMÉZ 1).

FAMÍVES, (fa-míves) ösz. fn. Mindenféle mesterember, ki fából dolgozik, készít valamit, pl. asztalos, kerékgyártó, esztergályos, ács, bodnár stb.

FAMOH, (fa-moh) ösz. fn. Fákon termő, tenyésző mohféle növény a lopvanőszök seregéből.

FAMOLY, (fa-moly) ösz. fn. A fákban, kivált ha vének, s régen kivágottak, tenyésző féreg, mely erős apró fogaival azok belsejét és kérgét emészti, máskép : *szú*. V. ö. MOLY.

FAMUNKA, (fa-munka) ösz. fn. l. FAMŰ.

FAMŰ, (fa-mű) ösz. fn. Minden, mi valamely mesterség által fából készíttetik. Ilyenek, az ácsmüvek, asztalosmüvek, esztergármüvek, bodnármüvek stb.

FAMŰVES, (fa-műves) l. FAMÍVES.

FAN, (rokon *fon* igeszóval, s jelentése mintegy *fonal*, a Hegyalján és vidékén csakugyan ejtik is *fonnak*, cseh nyelven : funyek); fn. tt. *fan-t*, tb. *—ok.* Általán szőr, mely a szeméremtest körül nő, szeméremszőr. Különösen, némely vidékeken, egyedül a nők szemérme körül növő szőr neveztetik így. Némely régieknél pedig az ifjak és szüzek szeméremtestén sarjadzó gyönge pehely. Átv. ért. némely gyökér termények héjából kinövő, szőrhöz hasonló szálak. V. ö. FANOS.

FANATLAN, (fan-atlan) mn. tt. *fanatlan-t*, tb. *—ok.* Kinek fana nincsen, vagy még nem nő. *Fanatlan asszony, fanatlan kis leány.*

FANCS, (fan-cs) elvont törzse 1) *fancsalog* igének, 2) *fancsika* főnévnek. L. ezeket.

FÁNCS, puszta Fehér megyében; helyr. *Fáncson, —ra, —ról.*

FANCSAL, (1), fn. tt. *Fancsal-t*, tb. *—ok.* Gyarmathy Sámuel szerént am. *Vencsel* (Venceslaus).

FANCSAL, (2), helységek neve Abaúj, Heves és Pozsony vármegyékben; továbbá Erdélyben Udvarhely székben és Torda megyében; helyr. *Fancsalon, —ra, —ról. Olyan, mint a fancsali fesztület.* (Km).

FANCSALOG, (fan-cs-al-og) önh. m. *fancsalogtam* v. *fancsalg-ottam*, *—tál* v. *fancsalg-ottál*, *fancsalg-ott*, htn. *—ni* v. *fancsalg-ani.* Dunán túl am. nyomorogva, soványan ide-oda jár-kel, mint afféle beteges vagy lábadozó ember. Néhutt : *vánsorog* v. *vánszorog.* A székelyeknél am. tekereg, elé s hátra jár. Gyöke *fan* rokon *von* gyökkel és *vons, váns* törzsekkel.

FANCSAROG, (fan-cs-ar-og) l. FANCSALOG.

FANCSIKA, (1), (fan-cs-ik-a) fn. tárgyeset : *fancsiká-t.* Pápa vidékén am. darab rongyocska. V. ö. FANCZ.

FANCSIKA, (2), falvak Bihar (kettő) és Ugocsa megyében; KIS—, NAGY—, puszták Bihar megyében; helyr. *Fancsiká-n, —ra, —ról,*

FANCSONT, (fan-csont) ösz. fn. Az ágyékcsontnak kinyomuló része, mely a szeméremtaghoz legközelebb fekszik. (Os pubis).

FANCSONTÍV, (fan-csont-ív) ösz. fn. Ívded görbület, melyet a fancsont képez. V. ö. FANCSONT.

FANCSONTVÁLASZTÁS, (fan-csont-választás) ösz. fn. A fancsontnak, mely ív-alakkal bír, kétfelé válása. (Symphyseotomia).

FANCZ, fn. tt. *fancz-ot.* Túl a Dunán am. rongy, ruháról fityegő szakadék. Alkalmasint egy eredetü a német *Fetzen* szóval; olaszul *pezza, fetta.*

FÁNCZ, (fán-cz, rokonnak látszik vele a szanszkrit *vant* [kötni, fonni], német *Faden* stb.) fn. tt. *fáncz-ot.* 1) A kasza nyakát görbe kapocscsal erősítő, mintegy öszvefonó eszköz. 2) Rovás, bemetszett hézag, melybe valamit becsiptetnek, beeresztenek, pl. *fáncz az ablakfán*, hogy az ablakráma bele menjen; *fáncz a zsindelyen*, melybe más zsindelyt élénél fogva bele alkalmaznak, tehát több zsindelyt mintegy öszvefonnak, öszvefoglalnak.

FANCZILLA, (a latin : *ancilla*, olasz *fancella, fanciulla* stb. szókkal rokon) fn. tt. *fanczillát.* A székelyeknél am. kicsi rongyos, fanczos szolgáló, szegény leányka.

FANCZOG, (fancz-og) önh. m. *fanczog-tam*, *—tál, —ott.* A *vinczog* szónak ikertársa. A székelyeknél am. finyorán, finnyásan, kényesen szól.

FÁNCZOL, (fán-cz-ol) áth. m. *fánczol-t.* A székelyeknél am. a kerékre vonandó sinvasba négy szögü lyukat vés, hogy szeget lehessen bele ütni. Szélesb ért. fánczot vés, csinál. V. ö. FÁNCZ.

FÁNCZOZ, (fán-cz-oz) áth. m. *fánczoz-tam, —tál, —ott.* Valamibe fánczokat vés. V. ö. FÁNCZ. *Zsindelyt, ablakfát fánczozni.* Székely szó.

FANEDV, (fa-nedv) ösz. fn. A fában levő híg részek.

FANEMTŐ, (fa-nemtő) ösz. fn. A régi görögök mythologiája szerint így neveztettek azon képzelt szellemek, melyekről hitték, hogy a fák, különösen agg és szent tölgyek odvaiban laknak (Dryades, Hamadryades).

FANEMŰ, (fa-nemű) ösz. mn. Fák osztályából való, ahhoz tartozó; vagy olyan, mint a fa, a fának némi tulajdonságaival biró. *Fanemü növények. Fanemü eszközök.*

FANFAROS, (fan- v. von-faros) ösz. mn. tt. *fanfaros-t* v. *—at*, tb. *—ak.* A székelyeknél am. félre járó farú, mintha egyik farát vonná a másik után.

FANÍV, (fan-ív) ösz. fn. Az alhasnak ívalakú része, melyet a fan takar. V. ö. FAN.

FÁNK, (fán-k, azaz fonék v. fonadék, fonott sütemény), fn. tt. *fánkot.* Tésztából leginkább fonottan vagy fonott alakban készült sütemény. 1) Szélesebb ért. többféle sütemények neveztetnek így, milyenek: *dorongos fánk, kürtős fánk, forgács fánk, toló fánk, tölcséres fánk, csillag fánk, lelkes fánk, velös fánk, mogyoró fánk* stb. Vannak, kik a német *Pfannkuchen* szóból származtatják, de ez erőltetett és egészen mást is jelent. 2) Különösen finom, leginkább farsangban kelendő tésztasütemény, gömbölyű alakban, s töltelékkel vagy a nélkül; némely vidéken *siska*, másutt *pampuska.* 3) Mátyusföldön kizárólag fánknak mondják azon süteményt, melyet másutt *forgácsfánknak* vagy *csörögének* s *herőczének* is hínak. Megvan az illír nyelvben is.

FÁNKTOLÓ, (fánk-toló) ösz. fn. Szakács- vagyis konyhaeszköz, melylyel az úgynevezett tolófánkot készitik, melynek belseje szögletes és rovátkos szokott lenni, honnan a tolófánk is ilyen alakot vesz föl.

FANOS, (fan-os) mn. tt. *fanos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Kinek fana van; a mi fannal benőtt. *Fanos leány, legény.* V. ö. FAN. 2) Szőrös. *Fanos ebnek gubás eb a társa.* (Km.). 3) Mondják a növények gyökeiről, és némely földi terményekről, melyek rostosak, s mintegy hajat, szőrt eresztenek. *Fanos répa.*

FANOSODÁS, (fan-os-od-ás) fn. tt. *fanosodás-t*, tb. *—ok.* Állapot, midőn valakinek fana nő. V. ö. FANOSODIK.

FANOSODIK, (fan-os-od-ik) k. m. *fanosod-tam, —tál, —ott.* Szeméremteste körül szőrösödik. Átv. ért. nemzésre alkalmassá, képessé kezd lenni.

FANÖVELDE, (fa-növelde) ösz. fn. lásd: FAISKOLA.

FANÖVÉNY, (fa-növény) ösz. fn. Növény, mely a fák neméhez tartozik, pl. *a szilva-, cser-, tölgy-fanövények.*

FANSZŐR, (fan-szőr) ösz. fn. l. FAN.

FÁNT, (rokonnak látszik vele a magyar *bánt* és *fenyít*, franczia *veng-er*, latin *vind-icare*, német *ahnd-en*), régi szó, fn. tt. *fántot.* Valamely bántó tettnek hasonlóval viszonozása, fenyítése. *Fánton fánt*, azaz bántásért bántás. *Fánton fánttal fizetni.* (Talio, poena talionis).

FANTÁJ, (fan-táj) ösz. fn. Az alhasnak azon környéke, melyet fan szokott lepni, azaz a szeméremtest kerülete.

FANTAROG, (fan-t-ar-og) l. FANCSALOG.

FANTETŰ, (fan-tetű) ösz. fn. Különös tetűfaj, mely leginkább a fan közé veszi be magát, s a bőr alá buvik, máskép: *lapos tetü.*

FANTI, (fan-t-i) mn. tt. *fanti-t*, tb. *—ak.* Székely szó, am. fancsalgó, fantargó, bolygó eszü, féleszü.

FANZÁR, (fan-zár) fn. tt. *fanzár-t*, tb. *—ok.* Cserjeféle növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből; bokrétája nyakas, torkát a hímszálak szőrei bezárják, honnan a neve (Lycium). Fajai: *sugár, pongyola, görbegurba, lila fanzár.*

FANY, elvont gyök, mely a *fanyal, fanyalog, fanyalodik, fanyar, fanyarú* stb. szókban fenmaradt. Ezeknek értelme után következtetve jelent valamely szorítót, öszvehúzót, kényszerítőt, tehát szinte rokon *fon, von* igékkel.

FANYAL, (fany-al) fn. tt. *fanyal-t*, tb. *—ok.* Árnyas helyeken tenyésző cserjés növény, melyen vörös héju és lisztes husú bogyók, a medvék kedves eledele, teremnek. (Arbutus uva ursi).

FANYALGÁS, (fany-al-g-ás) fn. tt. *fanyalgás-t*, tb. *—ok.* Szorultságban, szükségben ide-oda hajlás, nyomorgás, kedvetlenség, mintegy vonalgás. V. ö. FANYALOG.

FANYALGÓ, (fany-al-og-ó, mintegy: vonalgó) mn. tt. *fanyalgó-t.* Szorult, szük állapotban levő, s ennél fogva mindenre kényszerülő, nyomorgó, ide-oda járó-kelő. *Utczán fanyalgó idegen koldús. Éhségben fanyalgó hadi foglyok.*

FANYALGÓS, (fany-al-og-ó-os) mn. tt. *fanyalgós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Nyavalygós, beteges.

FANYALODÁS, (fany-al-od-ás) fn. tt. *fanyalodás-t*, tb. *—ok.* Szükségtől szorongatva magának elszánása valamire.

FANYALODIK, (fany-al-od-ik) k. m. *fanyalodtam, —tál, —ott.* Szükségtől, kénytelenségtől vonva vagy szorongatva valamire szánja magát. *Éhségében ráfanyalodott a fekete kenyérre. Azokhoz fanyalodott, kiket hajdan megvetett volt.*

FANYALOG, (fany-al-og, mintegy: vonalog) önh. m. *fanyalog-tam* v. *fanyalg-ottam, fanyalog-tál* v. *fanyalg-ottál, fanyalg-ott.* 1) Szükségben, szorultságban tür, szenved a nélkül, hogy baját kijelentené; elnyomorog. *Inkább éhen, rongyosan fanyalog, hogy*

sem koldulna. 2) Magában nyög, sóhajtoz, magába vonulva szenved.

FANYAR, (fany-ar) mn. tt. *fanyar-t*, tb. *—ok.* 1) Mondják nedvről, vagy nedvvel biró testről, mely éretlen savanyúságu, vad izű, fojtós, mely a száját öszvehúzza, vonja. *Fanyar egres, fanyar bor, fanyar birsalma, fanyar som, kökény.* Egyezik vele a túl a Dunán több vidéken divatos *vonyár*, és a régies *venyerék*, (sicera). 2) Átv. ért. kedvetlen, kemény; szük korlátok közé szorúlt; erős fegyelem alatt levő. *Fanyar ember. Fanyar élet.* Ezen értelemben hangra nézve is némi rokonságban van a *sanyar* szóval. L. SANYAR.

FANYARÁN, l. FINYORÁN.

FANYARI, (fany-ar-i) mn. tt. *fanyari-t*, tb. *—ak.* Rosz kedvű.

FANYARKÁS, (fany-ar-ka-as) mn. tt. *fanyarkás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Aminek kevéssé fanyar, fojtós íze van. *Fanyarkás vörös bor. A nem egészen érett kökény fanyarkás.*

FANYARODIK, (fany-ar-od-ik) k. m. *fanyarodtam, —tál, —ott.* 1) Fanyar izüvé lesz, fojtósodik, öszvehuzó savanyuságot kap, csipősödik. *Forrás után fanyarodik a vörösbor.* 2) Fölcserélve használják *fanyalodik* helyett. V. ö. FANYALODIK.

FANYAROG, (fany-ar-og) önh. m. *fanyarogtam* v. *fanyarg-ottam, —tál* v. *fanyarg-ottál, fanyargott;* htn. *—ni* v. *fanyargani.* Szükségben, nyomorban szenved, tengődik; fanyar életet él. V. ö. FANYAR és SANYAROG.

FANYARSÁG, (fany-ar-ság) fn. tt. *fanyarságot.* Valamely italnak, gyümölcsnek vad savanyusága, vad ize, fojtóssága. *Ezen bort fanyarsága miatt nem lehet inni. Birsalma, som, kökény fanyarsága.* Átv. ért. roszkedvüség, a kedélynek csípősködő, s bántó modora.

FANYARÚ, (fany-ar-ú) mn. l. FANYAR. V. ö. SANYARÚ.

FANYARÚ KUKOJCZA, l. AFONYA.

FANYARÚSÁG, FANYARUSÁG, l. FANYARSÁG és v. ö. SANYARÚSÁG.

FANYELŰ, (fa-nyelű) ösz. mn. Minek fából van nyele. *Fanyelü kés, bicsak, villa.* V. ö. NYÉL.

FANYESÉS, (fa-nyesés) ösz. fn. A fa ágainak valamely éles eszköz által töből vagy izeknél elmetszése.

FANYESŐ, (1), (fa-nyeső) ösz. mn. Amivel fát nyesnek. V. ö. NYES. *Fanyeső kés, olló.*

FANYESŐ, (2), (l. föntebb) ösz. fn. 1) Személy, ki fát vagy fákat nyes. 2) Eszköz, pl. olló, kés, melylyel nyesnek. V. ö. NYES.

FANYIRÉS, (fa-nyirés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a fa ágait, hogy egyarányosan álljanak, vagy akadályul ne legyenek, kertészollóval elnyirik; különbözik tehát némileg a fenyeséstől, mely tulajdonkép az ízekben történik, a nyirés pedig csak az egyarányra van tekintettel.

FANYIRŐ, (fa-nyirő) ösz. fn. Kertészolló, melylyel a fák vagy bokrok ágait egyenes vonalra nyirják.

FÁNYOL, (fány-ol am. von-ol) áth. m. *fányolt.* A puszta helyet kertté alakítása végett, vékony kerítéssel körülvonja vagy fonja. Székely szó.

FANYOLGAT, (fany-ol-gat) áth. m. *fanyolgattam, —tál, —ott.* Székely szó, am. fanyarán, finyorán v. finnyásan nyeleget.

FANYOMAT, (fa-nyomat) ösz. fn. Mindenféle nyomtatmány, mely fametszés után készül. V. ö. FAMETSZÉS.

FANYOMATÚ, FANYOMATU, (fa-nyomatú) ösz. mn. Amit fametszéssel nyomtak. *Fanyomatú betük, könyv, képek.*

FAOLAJ, (fa-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet az olajfa gyümölcséből sajtólnak; különbségül a lenmag-, kendermag-, tökmag-, repcze- stb. olajtól. V. ö. OLAJFA.

FAOLLÓ, (fa-olló) ösz. fn. l. FANYIRŐ, fn.

FAOSKOLA, (fa-oskola) ösz. fn. lásd : FAISKOLA.

FAPADLAT, (fa-padlat) ösz. fn. Fából, pl. gerendákból, deszkákból rakott padlat. *Fapadlat a lóistállóban.* V. ö. PADLAT.

FAPALACZK, (fa-palaczk) ösz. fn. Palaczk, mely fából van csinálva.

FAPÁLCZA, (fa-pálcza) ösz. fn. Fából való pálcza. (Van vaspálcza is). *Bocskorhoz fapálcza.* (Km.).

FAPÉHÉLY, (fa-péhély) ösz. fn. Némely fanemek, nevezetesen füzek, nyárfák, jegenyék stb. virága, mely pehelyalakban szállingózik.

FAPÉNZ, (fa-pénz) ösz. fn. 1) Fából csinált pénz. *Bolondnak a fapénz is jó.* (Km.). 2) Pénz, melyet némely közintézeteknél, pl. nyilvános iskolákban fűtés fejében fizetnek. *Iskolai fapénz. Beszedni a fapénzt.*

FAPIACZ, (fa-piacz) ösz. fn. Vásárhely, hol különféle használatra való fát árulnak. Szorosb. ért. eladó tüzi fák rakhelye.

FAPOHÁR, (fa-pohár) ösz. fn. Fából vájt, esztergározott pohár. *Fapalaczkhoz fapohár.*

FAPOLTURA, (fa-poltura) ösz. fn. Poltura fából. V. ö. POLTURA. *Bolondnak fapoltura is jó, ha elveszti sem kár.* (Km.).

FAPOR, (fa-por) ösz. fn. Fínom por, mely a szúette fából elhull. Szélesb ért. fürészelés, vágás, faragás alatt apróra morzsolódó fahulladék. *Fürészpor.*

FAPORTÉKA, (fa-portéka) ösz. fn. l. FAÁRU.

FAR, (1), hangutánzó elvont gyök, melyből *faradék, faracskál, farag* és származékaik eredtek. Rokon a *ver* igével, továbbá a szanszkrit *bharv* (ver, tör), *mar* (vág, tör), *arb* (vág, ver), hellen *φάρω*, latin *ferio, frango* stb. szókkal. Egyezik vele a *forgács* gyöke *for.*

FAR, (2), fn. tt. *far-t*, tb. *—ok.* 1) Általán, az állatnak hátulsó fele, része, hol a hát vagy derék végződik, s a lábak kezdődnek. *Ökör fara, tehén fara, ló fara. Gömbölyü far, csapott far. Farral menni az*

istállóba. Fartól állni az ökörnek. Alig húzza a farát. 2) Különösen, az embernek egész alfele. *Nagy far, kis far, kövér, sovány far, kemény, lágy far. Farára vertek. Farba rugni* átvitt ért. am. túl-, v. kiadni valakin, am. felhagyni vele. *Megtapogatták a farát. Farát riszálja. Ábrincscsal keríti farát. Jól birja a farát. Tarát farát kifeszíti.* (Faludi). *Tarka barka ruha, illik a szajha farára.* (Km.) *Úgy jár a fara, mint az istennyila.* (Km.) *Szitál a fara, vagy farával.* 3) Átv. ért. valamely épületnek vagy alkotmánynak, gépnek hátulja. *Hajó farán áll a kormányos. A kocsit faránál fogva elemelni,* vagy *elvetni a kocsi farát. Szán fara. Istálló fara.*

Egynek látszik *par* vagy *mar* gyökkel *part* v. *mart* szókban, melyek valami emelkedettet, kiállót jelentenek; *p* előtét nélkül pedig *orom* szóval; finnül *perä;* a hellénben οὐρά am. fark.

FÁR, elvont gyökszó, mely a *fárad, fáraszt* igékben, és származékaikban él. Értelme *for-gás, for-*golódás. Rokonok vele a szanszkrit *par, pur* (mozog), a hellen πείρω, περάω, πορεύω, a német *fahren, führen, fern,* angol *far* (messze), finn *väsyn* és több számtalanok.

FÁRA, (lengyelül *fara,* németül *Pfarre,* latinul *parochia)* fn. tt. *fárát.* 1) Hívek gyülekezete, s azon kerület, melynek lelki igazgatását úgynevezett plebános viszi. *Nagy fára, kis fára.* 2) Egyházi javadalom, mely bizonyos jövedelemmel és kötelességekkel van összevekötve. *Gazdag, szegény fára. Terhes könnyü fára. Fárát kapni. Fárát elveszteni. Addig papé a fára, mig benne a pára.* (Km.). E szóval leginkább túl a Dunán élnek.

FARACSKÁL, (far-acs-ka-al) áth. m. *faracskál-t.* Csak úgy játékból, mulatságból, könnyeden farag valamit, máskép: *faragcsál, faricskál.* Kicsinezve gyakorító értelemmel bír.

FARÁD, falu Sopron megyében; helyr. *Farádon, —ra, —ról.*

FÁRAD, (fár-ad) önh. m. *fárad-tam, —tál, —t* v. *fárad-ott.* 1) Valamely dologban, munkában nagy erővel, szinte lankadásig foglalkodik, forgolódik. *Más ügyében fáradni. Kenyérkeresésben fáradni. Miben fáradsz ismét? Ő sokban fárad. Rest kétszer fárad.* (Km.). „A munkás jó hazafi, mint a buzgó keresztény, szüntelenül fárad, izzad és harczol; hogy kipihenje magát az örökkévalóságra vár." (Lonovics érsek). 2) Testi vagy lelki ereje a megfeszülés miatt gyöngül, alább hagy, lankad. *Ki nem szokta a dolgot, hamar fárad. Bele fáradni a kaszálásba, gyüjtésbe, szántásba. Belefáradni a tanulásba, gondolkodásba. Elfáradni a hosszu úton. Kifáradni. Megfáradni.* 3) A köznép, midőn udvariasan vissza akarja utasítani a kinálást, így szól: *Ne fáradjon. Ugyan minek fárad?* vagy: *Ne fárassza magát.* 4) Heves vármegyében annyi is mint soványodik.

FÁRADALMAS, (fár-ad-al-m-as) mn. tt. *fáradalmas-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Sok és nagy fáradsággal járó. *Fáradalmas munka, utazás.*

FÁRADALOM, (fár-ad-al-om) fn. tt. *fáradalmat.* Nagy és sok, tartós fáradság.

FÁRADÁS, (fár-ad-ás) fn. tt. *fáradás-t,* tb. *—ok.* 1) Valamely ügyben, munkában, dologban eljárás, foglalkodás, forgolódás. 2) A testi vagy lelki erőnek gyöngülése, csökkenése, melyet pihenés által ismét vissza lehet nyerni. V. ö. FÁRAD.

FÁRADAT, (fár-ad-at) fn. tt. *fáradat-ot.* Fáradás elvont értelemben.

FÁRADATLAN, (fár-ad-atlan) mn. tt. *fáradatlan-t,* tb. *—ok.* Aki nem fárad, erejének megfeszítésében alább nem hagy, aki szüntelen munkálkodik; munkatűrő. *Fáradatlan gazda, iró.* Határozóilag am. fáradatlanul.

FÁRADATLANUL, (fár-ad-atlan-ul) ih. Az erőnek megfeszitésével föl nem hagyva; szüntelen munkálkodva; ki nem fáradva. V. ö. FÁRAD.

FARADÉK, (far-ad-ék) fn. tt. *faradék-ot.* Ami faragás által elesik, elhull. *Faradék-forgács, körömfaradék, bőrfaradék.* V. ö. FARAG.

FÁRADÉKONY, (fár-ad-é-kony) mn. tt. *fáradékony-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Könnyen fáradó, fáradásra hajlandó. *Fáradékony vén ló.*

FÁRADHATATLAN, FÁRADHATLAN, (fár-ad-hat[-at]-lan) mn. tt. *fáradhatatlan-t,* tb. *— ok.* Aki elfáradni nem tud; folyvást legnagyobb szorgalommal s pihenés nélkül dolgozó. *Fáradhatlan nyelvbuvár.*

FÁRADHATATLANSÁG, FÁRADHATATLANUL, l. FÁRADHATLANSÁG, FÁRADHATLANUL.

FÁRADHATLANSÁG, (fár-ad-hat-lan-ság) fn. tt. *fáradhatlanság-ot.* Tulajdonság, munkabirás, melynél fogva valaki fáradhatlan.

FÁRADHATLANUL, (fár-ad-hat-lan-ul) ih. Soha el nem fáradva, a legnagyobb és állandó szorgalommal.

FÁRADOZ, (fár-ad-oz) önh. m. *fáradoz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* Folytonosan vagy gyakran fárad. *Fáradozni valamiben,* pl. *vállalatban, tervnek kivitelében, munkában. Más ügyében fáradozni.* V. ö. FÁRAD.

FÁRADOZÁS, (fár-ad-oz-ás) fn. tt. *fáradozás-t,* tb. *—ok.* Valamely dologban, ügyben folytonos vagy gyakori munkálkodás, forgolódás, utána járás-kelés. *Az ügyvéd fáradozását megjutalmazni.*

FÁRADSÁG, (fár-ad-ság) fn. tt. *fáradság-ot.* 1) A megfeszitett testi vagy lelki erőnek ellankadása, mely pihenés által ismét el szokott múlni. *Egy jó álom minden fáradságot helyrehoz.* (Km.) *Fáradságot szenvedni.* 2) Átv. ért. munka, dolog. *Sok fáradságomba került. Ne kímélje fáradságát.*

FÁRADSÁGOS, (fár-ad-ság-os) mn. tt. *fáradságos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Fáradsággal járó, fáradságba kerülő. *Fáradságos foglalkodás, munka, utazás.* V. ö. FÁRADSÁG.

FÁRADT, (fár-ad-t) mn. tt. *fáradt-at.* Aki el van fáradva. V. ö. FÁRAD. *Fáradt munkás, utas. Fáradt lónak farka is nehéz.* (Km.). *Fáradt, mint a kutya.* Átv. ért. alábbhagyó, sebességét vesztő. *Fáradt golyó nem öl vadat. Fáradt hullámok.* Heves vármegyei tájnyelven am. *sovány. Fáradt hús.*

FÁRADTAN, (fár-ad-t-an) ih. Erőfeszités miatt ellankadva, ideiglen meggyöngülve. *Fáradtan értünk vissza a városba.* V. ö. FÁRAD.

FÁRADTIG, (fár-ad-t-ig) ih. Fáradásig, addig, mig egészen elfáradunk. *Fáradtig dolgozni.*

FÁRADTSÁG, (fár-ad-t-ság) fn. tt. *fáradtság-ot.* Állapot, midőn valaki elfáradt.

FARADZIK, (far-ad-oz-ik) k. m. *faradz-tam, —tál, —ott.* L. FAROL.

FARADZÓ, (far-ad-oz-ó) fn. tt. *faradzó-t.* 1) Ami farol. 2) L. FAROZÓ.

FÁRAFOLYÓ, (fára-folyó) ösz. mn. Mondják növényekről, melyek indái fákra felfutnak, feltekerődznek. *Fárafolyó borsó.*

FARAG, (far-ag) áth. m. *farag-tam, —tál, —ott.* 1) Általán, valamely test külsejét, éles eszközzel, pl. késsel, fejszével metélgeti, hasogatja, forgácsokra szabdalja. *Fúrni, faragni. Körmöket faragni. Lefaragni a patkólandó ló körmét. Bört faragni. Lefaragni a szalonnát a börről.* 2) Metszés, hasogatás által valamit képez, alakit, csinál. *Szeget faragni. Nyelet faragni a fejszének. Gerendákat faragni. Tengelyt, kocsioldalt faragni. Képet faragni kőből, fából. Szobrokat faragni márványból. Könnyü a lágy követ faragni.* (Km.). 3) Átv. ért. simít, finomít, szelídít. *Ezen ifjún még sokat kell faragni. Majd csak faragunk valamit belőle.* Öszvetételek : *Elfaragni a kiálló csomókat. Kifaragni fából valamely tárgynak képét. Lefaragni a börről a koszt. Megfaragni a vastag szeget.* V. ö. FORGÁCS.

FARAGÁS, (far-ag-ás) fn. tt. *faragás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit faragunk. *Képfaragás, kőfaragás; gerendafaragás.* V. ö. FARAG.

FARAGATLAN, (far-ag-atlan) mn. tt. *faragatlan-t*, tb. *—ok.* Tulajd. amit meg nem faragtak. *Faragatlan fenyüszálak, kútágas.* Átv. ért. müveletlen, darabos erkölcsü, durva, neveletlen, goromba. *Faragatlan paraszt. Faragatlan betyár. Faragatlan fatuskó.* Határozóilag am. faragatlanul.

FARAGATLANSÁG, (far-ag-atlan-ság) fn. tt. *faragatlanság-ot.* Müveletlenség, erkölcsök darabossága, nyerseség, neveletlenség, durvaság, gorombaság.

FARAGATLANUL, (far-ag-atlan-ul) ih. 1) Tulajd. faragás nélkül, meg nem faragva. *Faragatlanul hevertetni az épületfákat.* 2) Átv. ért. nyersen, durván, minden finomság nélkül, neveletlenül. *Faragatlanul viselni magát a társas körben.*

FARAGCSÁL, (far-ag-csa-al) áth. és kicsinyező; m. *faragcsál-t.* Játékképen, mulatságból, könnyeden farag, metélget, hasogat valamit. *Körmeit faragcsálja. Fűzfasipot faragcsál.* Betüátvetve : *faracsgál, faracskál, faricsgál, faricskál.*

FARAGDOGÁL, (far-ag-d-og-ál) Gyakran vagy folyvást farag.

FARAGHATATLAN, (far-ag-hat-atlan) mn. tt. *faraghatatlan-t*, tb. *—ok.* Amit faragni, vagy átvitt ért. müvelni nem lehet.

FARAGICSÁL, (far-ag-ics-ál) l. FARAGCSÁL.

FARAGMÁNY, (far-ag-mány) fn. tt. *faragmány-t*, tb. *—ok.* Faragott mű, alkotmány, pl. *képszobor, bálvány. És a fejedelmek parancsolatjából tiszteltettek a faragmányok.* (Káldi Bölcs. 14. 16).

FARAGÓ, (1), (far-ag-ó) mn. tt. *faragó-t.* 1) Aki farag, kinek kötelessége, mestersége a faragás. *Faragó ember, faragó béres, faragó molnár.* 2) Mivel faragnak. *Faragó szék, faragó kés,* melyeket öszvetett szó gyanánt így is írunk : *faragószék, faragókés.* 3) Több magyar család neve. 4) Főnévül áll ezekben : *képfaragó, kőfaragó.*

FARAGÓ, (2), falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Faragó-n, —ra, —ról.*

FARAGÓKÉS, (faragó-kés) ösz. fn. Két végén fogóval ellátott éles vaseszköz, mely által leginkább a szerszám- és bútorfákat szokták simára egyengetni.

FARAGÓSZÉK, (faragó-szék) ösz. fn. Kerékgyártók, bodnárok, szerszámkészitők stb. sajátságos készülete, melyen ülve dolgoznak, midőn a munkába vett fadarabot az úgynevezett szék fejével leszorítják.

FARAGOTT, (far-ag-ott) mn. tt. *faragott-at.* Amit faragtak, kifaragtak. *Faragott gerendák, fenyüszálak. Faragott kép. Kőből faragott szobor. Faragott képet ne csinálj magadnak.* (Tíz parancs).

FARAGVÁNY, (far-ag-vány) l. FARAGMÁNY.

FARAKÁS, (fa-rakás) ösz. fn. 1) Öszvehordott, halmozott fa. 2) Cselekvés, szolgai munka, midőn valaki a vágott fát halomba, kazalba, ölbe rakja.

FARAKHELY, (fa-rak-hely) ösz. fn. Nyílt vagy kerített, vagy födeles tér, hová az épület-, tüzi- vagy szerszámfát lerakják.

FARÁMA, (fa-ráma) ösz. fn. Fából készült ráma. Máskép : *fakeret.*

FARAMÉK, (far-am-ék) fn. tt. *faramék-ot.* Tájszó, l. FARTŐ.

FARÁSPOLY, (fa-ráspoly) ösz. fn. Ráspoly, melylyel fát riszálnak, simítanak, lapítanak. V. ö. RÁSPOLY.

FÁRASZT, (fár-aszt v. -asz-t) áth. m. *fáraszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *fárasz-sz.* Eszközli, hogy valaki fáradjon, vagy, elfáradjon. V. ö. FÁRAD. *Nehéz munkával, hosszu úttal fárasztani valakit. Kár volt ezért fárasztani bennünket. Elfárasztani, kifárasztani a birkózó társat. Oda fárasztani a cselédet a szomszéd faluba. Magát fárasztani. Kérem, ne fárassza magát*; e szavakkal köszöni a nép a megkinálást.

FÁRASZTÁS, (fár-asz-t-ás) fn. tt. *fárasztás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valakit fárasztunk. V. ö. FÁRASZT.

FARAZ, l. FAROZ.

FARAZÓ, l. FAROZÓ.

FARBOGÁR, (far-bogár) ösz. fn. Hengerded dereku bogárfaj, sima torjjal, és paizskákkal, melyek hátrafelé keskenyre huzódnak. (Leptura).

FARBŐR, (far-bőr) ösz. fn. Sajátságos szabásu leffentyü bőrből, melyet a bányászok faraikra kötve viselnek.

FARCSAVAR, (far-csavar) ösz. fn. Így neveztetik a puskában azon csavar, mely a puska agyát a csővel öszveköti.

FARCSIK, (far-csik) ösz. fn. Az állatok farának vége, mely a farnyilást környezi. Különösen így nevezzük a madarak farát, mit máskép tréfásan *püspöksüveg*-nek, *püspökfalat*-nak is mondanak.

FARCSÍKCSONT, (far-csík-csont) ösz. fn. Több izekből álló csont, mely a farcsikot képezi.

FARCSÍKDUCZ, (far-csík-ducz) ösz. fn. Ducz a farcsikban. V. ö. DUCZ.

FARCSIKFICZAMODÁS, (far-csik-ficzamodás) ösz. fn. Kórállapot, midőn a farcsik kificzamodik. V. ö. FICZAMODIK.

FARCSIKIZOM, (far-csik-izom) ösz. fn. Izom a farcsikban.

FARCSIKLÓ, (far-csikló) ösz. fn. A farnak csiklója v. csuklója.

FARCSIMA, (far-csima) l. FARCSIK.

FARCSONT, (far-csont) l. FARCSIKCSONT.

FARCSOK, (far-csok) l. FARCSIK.

FARCZ, (far-cz) fn. tt. *farcz-ot*. Timárok hengeralaku eszköze, sodrófája, melylyel a megfestett bört újra megtisztítják, s mintegy mángorolják. Gyöke *far* azonos *for* (forgat) gyökkel.

FARCZÁD, falu Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *Farczád-on*, *—ra*, *—ról*.

FARCZINÁL, (far-cz-in-a-al) áth. m. *—t*. Dunán túl am. valakit erősen kitudakol, kérdésre szorít, fartat, ide-oda forgat.

FARCZINÁLÁS, (far-cz-in-a-al-ás) fn. tt. *farczinálás-t*, tb. *—ok*. Dunán túl am. erős fartatás, vallatás, kérdőre fogás, szorítás.

FARDAGÁLY, (far-dagály) ösz. fn. Kitömött, abroncsos far. Átv. ért. tulzólag nagy bőség és czikornya a beszédben, versben.

FARDAGÁLYOS, (far-dagályos) ösz. mn. Kitömött, abrincscsal kerített, renkesz, kövér, terebélyes faru. *Fardagályos menyecske*. Néhutt: *duczifaros*. Átv. ért. tulzólag buja, és czikornyás (eléadás). *Fardagályos versek*. (Phaleratus).

FARÉ, (far-é) fn. tt. *faré-t*. ‚Fartat' szóval közös *far* származéka, am. fartatás; eléfordúl Szabó Dávidnál: *faréra fogja* = kérdőre veszi.

FÁRÉ, (fár-é) fn. tárgyeset: *—t*, többes: *—k*. A székelyeknél am. viszontagság, nyomoruság, fáradság. *Sok fárén ment keresztül*, azaz, nyomoruságon, vitán, bajon, fáradságon.

FAREDV, (fa-redv) ösz. fn. A fának rohadó, porhanyú, megtaplósodott, purhás része.

FAREDVESÉDÉS, (fa-redvesédés) ösz. fn. A fának rohadása, purhássá, taplóssá válása. V. ö. REDVESÉDIK.

FARESZELŐ, (fa-reszelő) ösz. fn. Rovátkos eszköz vasból, melylyel a fát riszálják. V. ö. RESZELŐ.

FAREV, (fa-rev) ösz. fn. l. FAREDV.

FARÉV, (fa-rév) ösz. fn. Hely, hol a vizen szállított fát, különösen épületfákat a szárazra vontatják.

FARFENE, (far-fene) ösz. fn. Sertések betegsége, midőn faraikon a serte elrohad, s kukaczok esnek beléjök.

FARGÁCS, l. FORGÁCS.

FARHÁM, (far-hám) ösz. fn. Czifra, salangos hám, mely a ló farát betakarja, különösen a végből, hogy ereszkedőkön a ló a szekeret könnyebben tarthassa. Hont, Nógrád, és szomszéd megyékben s általán a hegyes vidékeken divatos lószerszám.

FARHÁMOS, (far-hámos) ösz. mn. Farhámmal ellátott, ékesített, szerszámozott. *Farhámos ló*. Hallani némely palóczoknál: *farhámos mise*, azaz innepélyes mise, midőn a papok ékesebb, czafrangosabb öltözékekben szolgálnak.

FARHÁNYÁS, (far-hányás) ösz. fn. Farmozgatás, ide-oda riszálás. Különösen lónál rugdalás, farának fölfelé lökdelése.

FARIDEG, (far-ideg) ösz. fn. Ideg a farban.

FÁRÍT, FÁRIT, (fár-ít) áth. m. *fárít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Ritka használatu ige a divatosabb *fáraszt* helyett, mint *szakaszt* h. *szakít*.

FÁRÍTÁS, FÁRITÁS, (fár-ít-ás) fn. tt. *fárítás-t*, tb. *—ok*; l. FÁRASZTÁS.

FARIZOM, (far-izom) ösz. fn. Izom a farban.

FARK, (1), (far-k) fn. tt. *fark-at*. 1) Az állati test derekának hátuljából, azaz farából kinövő rövidebb, hosszabb s mozgékony rész, mely a négylábu állatoknál nem egyéb, mint a hátgerincz folytatása, a madaraknál a farcsikból kinövő tollakból áll; a halaknál szétoszló, tüskés evező alakkal bir stb. *Szőrös, meztelen, hosszú, rövid fark. Ebet szőréről, rókát farkáról megismerheted*. (Km.) *Róka farkát billegeti, násznagy akar lenni*. (Lakod. vers). *Farkat csóválni* v. *csórni*. *Vess az ebnek, csórja a farkát*. (Km.) *Farka töve. Farka alja. Mi ennek a farka alja?* tréfásan, mi az ára? *Nem felejti kigyó a farka vágását*. (Km.) *Rövid, mint a nyúl farka*. (Km.) *Nyúl farkán gombot köt*. (Km.) 2) Aljas beszédben: a férfi nemző tagja. 3) Átv. ért. valaminek vége, függeléke. *Szoknya farka. Kinek szekere farkán ülsz, annak nótáját dúdoljad*. (Km.) *Se füle, se farka*. 4) Politikai tréfás ért. valamely pártfőnök kisérete.

Némelyek, mint Lugossi József szerént *fark* v. *farok* am. *forgó*, magas hangon: *fürge*.

FARK, (2), puszta Csongrád megyében; helyr. *Fark-on*, *—ra*, *—ról*.

FARKAL, (far-k-al) önh. m. —*t*. Farkát forgatja, csóválja. Aljas beszédben : nőszik, fehérszemélylyel közösül. *Elfarkal* am. elillan, ellábal.

FARKALÁB, (farka-láb) ösz. fn. Földi bolha neme, mely meghajlott villás farkával segíti magát a szökdelésben. (Podura).

FARKALÁS, (far-k-al-ás) fn. tt. *farkalás-t*, tb. —*ok*. Farkcsóválás, csavarás. Aljas nyelven : nőszés, nemi közösülés.

FARKALLIK, (far-k-al-lik) k. m. *farkall-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Szögellik, mintegy farkon végződik. *Oda farkallik a szántóföld.*

FARKAS, (1), (far-k-as) mn. tt. *farkas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Minek farka van. *Farkas majom.* Átv. ért. *farkas csillag.*

FARKAS, (2), (far-k-as) fn. tt. *farkas-t*, tb. —*ok*. 1) Ismeretes rabló állat, mely az ebek neméhez tartozik, erdőkben s bozótokban lakik, s a házi szelid állatokban, kivált a juhokban nagy pusztitásokat tesz. (Canis lupus). *Erdei farkas, nádi farkas. Ordas, fehér farkas. Nagy farkas. Vén farkas. Nem könnyen ejted meg a vén farkast.* (Km.) *Éhes farkasnak élesebb a körme.* (Km.) *Alázatos, mint verembe esett farkas.* (Km.) *Farkasnak mondják : Mi atyánk, azt feleli : báránykáb.* (Km.) *Farkasnak berket mutatni. Farkast emlegetnek, kert alatt kullog.* (Km.) *Nem bizzák farkasra a bárányt.* (Km.). 2) Átv. ért. az alsó részeknek feltörése, kisebesedése, megpárlása. *Farkast kapni a lovaglástól, sok gyalogolástól, nagy forróságtól.*

Szanszkrit nyelven : *varka-sz* v. *vrka-sz*, *vark* gyöktől, melylyel rokon a latin *voro*, német *würgen ;* (a magyarban is megvan *mar* ige rokon értelemben, honnan *mardos*, *marakodik*). A szanszkrit után alakultak a szláv *vlk, volk, vlükü*. A külföldi nyelvészek ide számitják a latin *vulpes*-t is. Úgy látszik csak a törzs maradt meg a török *bür*, jakut *börö*, cseremisz *püre* szókban.

FARKAS, (3), férfi kn. Most am. Wolfgangus. *Bethlen Farkas.* A *farkas* nagy ereje vagy bátorságánál fogva vétetett fel emberi nevezetül, mint *oroszlán* (leo) is. Már legrégibb okleveleinkben eléfordúl : *Forkos* v. *Forcos* (1082, 1162, 1181.), *Forkas* v. *Forcas* (1183, 1208, 1211, 1214, 1222.), *Farkas* v. *Farcas* (1138, 1299. Jerney).

FARKASALMA, (farkas-alma) ösz. fn. l. GÉGEVIRÁG.

FARKASALMÁS, puszta Nógrád megyében ; helyr. *Farkasalmás-on, —ra, —ról.*

FARKAS-ASZÓ, falu Szathmár megyében ; helyr. —*Aszó-n, —ra, —ról.*

FARKASBAB, (farkas-bab) lásd : FARKASSZŐLŐ.

FARKASBÉLÜ, (farkas-bélü) ösz. mn. Igen nagyehető, mint az éhes farkas.

FARKASBOGYÓ, (farkas-bogyó) ösz. fn. Natragulyán termő bogyó. (Bacca belladonnae).

FARKASBOROSZLÁN, (farkas-boroszlán) ösz. fn. Vizenyős erdőkben tenyésző bokorfaj, simaszélű, hosszúkás, és hegyes levelekkel, halaványpiros, és kedves illatú virágokkal, melyek kora tavaszszal kinyilnak. (Daphne mezereum).

FARKASBŐR, (farkas-bőr) ösz. fn. A farkasnak bőre, készítetlen vagy kikészítve. *Farkasbőrből varrt bunda.*

FARKASBUNDA, (farkas-bunda) ösz. fn. Farkasbőrből készített bunda.

FARKASCSAPTA, (farkas-csapta) ösz. fn. Sajátságos készületü kelepcze, a farkasok megfogására.

FARKASD, mezőváros Nyitra- és puszták Komárom s Pest megyékben ; helyr. *Farkasd-on, —ra, —ról.*

FARKASDIFALVA, helység Vas megyében ; helyr. *Farkasdifalvá-n, —ra, —ról.*

FARKASÉH, (farkas-éh) ösz. fn. Az éhségnek igen nagy foka. Innen mondják : *Éhes, mint a farkas.*

FARKASFA, falu Vas—, és puszta Somogy megyében ; helyr. *Farkasfá-n, —ra, —ról.*

FARKASFAJ, (farkas-faj) ösz. fn. A farkasok osztályának külön alosztálya, pl. *európai, amerikai, ordas, fehér, fekete farkasfajok.*

FARKASFALVA, helységek Szepes, Ugocsa, Zólyom megyékben ; helyr. *Farkasfalvá-n, —ra, —ról.*

FARKASFEK, (farkas-fek) ösz. fn. Azon hely, hol a farkas rendesen lappangni, feküni szokott. *Farkasfekre találni.*

FARKASFENE, (farkas-fene) ösz. fn. Páriszpápai szerint am. sömör. (Herpes).

FARKASFI, (farkas-fi) ösz. fn. A farkas nevü állat kölyke. *Farkasnak farkas a fia.* (Km.).

FARKASFOG, (farkas-fog) ösz. fn. 1) A farkas nevü állat foga. *Farkasfogra kerülni.* 2) Némely állatok, pl. malaczok rendetlen foga, mely a többiek sorából kiáll, s evéskor alkalmatlan. Néha embernek is nő ily foga. 3) Mocsáros helyeken tenyésző fü neme. (Lupus).

FARKASFOGÁS, (farkas-fogás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a farkast csapta, kelepcze, farkasverem, vagy más eszköz által kézre kerítik.

FARKASFOGÓ, (farkas-fogó) ösz. fn. l. FARKASCSAPTA.

FARKASGÉGE, (farkas-gége) ösz. fn. 1) A farkas nevü állat gégéje. 2) l. FARKASGÉGEVIRÁG.

FARKASGÉGEVIRÁG, (farkas-gége-virág) ösz. fn. Növényfaj a gégevirágok neméből, másképp : *hím farkasalma, likasír.* (Aristolochia clematitis).

FARKASGÖDÖR, (farkas-gödör) ösz. fn. Holmi gizgazzal, náddal, falevéllel könnyedén befödött száju mélyebb gödör, melynek közepéből pózna nyúlik ki, s az ennek végéhez kötött kosárba lúd, kácsa vagy bárány van helyezve, melyek után áhítozva a farkas, a gazra lép, s ez alatta leszakadván, ő kézre kerül.

Más készülettel : fűz vagy nádkerités keskeny nyilással, előtte közvetlenül mély gödör, túl ezen pedig bárány van kipányvázva, mely éjjel egyre anyját ríjja, s a farkast a verembe csalja. (Bérczy Károly Vadászműszótára). Máskép : *farkasverem*, *farkasordító*.

FARKASGÚZS, (farkas-gúzs) ösz. fn. Gúzs, melylyel valakinek kezeit és lábait büntetésből vagy parlagi tréfából szorosan öszvekötik, s ide-oda hengergetik.

FARKASGYEPÜ, puszta Veszprém megyében ; helyr. *Farkasgyepü-n*, *—re*, *—ről*.

FARKASGYOMOR, (farkas-gyomor) ösz. fn. Erős gyomor, mely a legnehezebb ételeket megemészti.

FARKASGYOMRÚ, (farkas-gyomrú) ösz. mn. Erős gyomrú ; telhetetlen, nagyehető.

FARKASHAL, (farkas-hal) ösz. fn. Tengeri rabló hal, nagy nyilásu szájjal, tompa és hátrahajlott orral s erős fogakkal. (Anarchicas lupus).

FARKASHALMA, puszta Veszprém megyében ; helyr. *Farkashalmá-n*, *—ra*, *—ról*.

FARKASHÁLÓ, (farkas-háló) ösz. fn. Erős, vastag fonalakból kötött háló, melylyel néhutt a farkasokat vadászszák.

FARKASHÁLYOG, (farkas-hályog) ösz. fn. Szemnyavalya, midőn a szem elhomályosodik. (Párizpápai szerént : suffusio, cataracta).

FARKASHARAPÁS, (farkas-harapás) ösz. fn. Harapás, melyet vagy milyent a farkas szokott tenni, azaz olyan, mely a megharapott állatnak testéből egy darabot kiszakaszt. Ily harapást a kutyák is tesznek.

FARKASHÁRS, (farkas-hárs) ösz. fn. l. FARKASBOROSZLÁN.

FARKASHIDA, falu Pozsony megyében ; helyr. *Farkashidá-n*, *—ra*, *—ról*.

FARKASKA, falu Trencsén megyében ; helyr. *Farkaská-n*, *—ra*, *—ról*.

FARKASKASZA, (farkas-kasza) ösz. fn. Átv. ért. am. zsákmány, martalék. *Farkaskaszára jutni. Farkaskaszára vetni valakit.*

FARKASKELEPCZE, (farkas-kelepcze) ösz. fn. Eszköz, fogó szerszám, melylyel a farkast törbe ejtik.

FARKASKODIK, (farkas-kod-ik) k. m. *farkaskod-tam*, *—tál*, *—ott*. Ragadozó farkas módjára sunyogva, kullogva jár.

FARKASKÖLYÖK, (farkas-kölyök) ösz. fn. Fiatal farkas, kis farkas, farkasfi. *Megjobbítja magát, mint a farkaskölyök.* (Km.).

FARKASKÖRÖM, (farkas-köröm) ösz. fn. 1) A farkas nevü állat körme. *Farkaskörmök közé jutni.* 2) l. KORPAFŰ. (Lycopodium).

FARKASKÚT, puszta Mozson megyében; helyr. *Farkaskút-on*, *—ra*, *—ról*.

FARKASLAKA, falu Erdélyben, Udvarhely székben ; helyr. *Farkaslaká-n*, *—ra*, *—ról*.

FARKASLAKÁS, puszta Somogy megyében ; helyr. *Farkaslakás-on*, *—ra*, *—ról*.

FARKASMARTA, (farkas-marta) ösz. mn. Kit vagy mit a farkas megmart. *Farkasmarta csikó.*

FARKASMARTALÉK, (farkas-martalék) ösz. fn. Ami a farkas fogára kerül, amit a farkas levág. *Szép csikóm farkasmartalék lett.*

FARKASMASZLAG, (farkas-maszlag) ösz. fn. Mérges növény, melynek dióalaku magva, némely állatokat megöl, pl. a kutyákat; máskép : *ebvész*. Gyógyerővel is bír. (Nux vomica).

FARKASMEZŐ, falu Erdélyben, Doboka megyében ; helyr. *Farkasmező-n*, *—re*, *—ről*.

FARKASNEVETÉS, (farkas-nevetés) ösz. fn. Kelletlen, erőltetett nevetés, melylyel valaki haragját, boszuját akarja eltakarni.

FARKASNYAK, (farkas-nyak) ösz. fn. Megmerevült nyak, melyet ide-oda hajtogatni nem, vagy igen nehezen lehet.

FARKASNYÁL, (farkas-nyál) ösz. fn. Sajátságos és ritka érczfaj, melynek aczél szine van, s aránylag igen nehéz. (Wolframium).

FARKASORDÍTÁS, (farkas-ordítás) ösz. fn. A farkas nevü állatnak erős hangu kiáltása ; farkasugatás, tutulás.

FARKASORDITÓ, (farkas-ordító) ösz. fn. Farkas-verem vagy farkas-tanya téli időben. *Hideg van itt, mint a farkasorditóban.* Használják melléknévül is e kifejezésben : *farkasorditó tél*, azaz oly kemény tél, melyben a farkasok ordítva járnak föl alá.

FARKASPATAKA, falvak Bihar megyében és Erdélyben, Hunyad megyében, továbbá puszta Kolos megyében ; helyr. *Farkaspataká-n*, *—ra*, *—ról*.

FARKASRÉV, falu Mármaros megyében ; helyr. *Farkasrév-en*, *—re*, *—ről*.

FARKASSEB, (farkas-seb) ösz. fn. A test külsején elterjedő rákfene. (Carcinoma).

FARKASSERÉT, (farkas-serét) ösz. fn. Nagyobbféle serét, farkasokat lőni való.

FARKASSÉTÉT, (farkas-sétét) ösz. fn. A szemnek sajátságos betegsége vagy gyöngesége, midőn éjjel alig vagy épen nem lát.

FARKASSZÉM, (farkas-szém) ösz. fn. 1) A farkas nevü állat szeme. 2) Átv. ért. merő nézés, milyen a haragos emberekė szokott lenni. *Farkasszemet nézni*, azaz merőn más szemébe tekinteni, s daczosan mintegy vitára fölhíni.

FARKASSZŐLŐ, (farkas-szőlő) ösz. fn. Növényfaj a czillárok neméből, melynek gyümölcse egyetlen-egy feketebarna, gömbölyü bogyóból áll. (Paris). Különösebb fajneve : *négylevelü czillár*.

FARKASSZŐR, (farkas-szőr) ösz. fn. 1) Farkas nevü állat szőre, mely ami éghajlatunk alatt ordas, azaz feketével tarkázott, szög-sárga szokott lenni. 2) Szemszőrök között kiálló szőr, mely fájdalmat okoz, miért kiszokták tépni.

FARKASSZŐRÜ, (farkas-szőrü) ösz. mn. Aminek olyan szőre van, mint a farkasnak, azaz ordas,

szög sárga. *Farkasszőrü komondor.* Átv. ért. *farkasszőrü bor*, azaz barnás sárga, törött szinü.

FARKASSZÜRKE, (farkas-szürke) ösz. mn. Olyan szürke szinü, mint a farkas szőre. *Farkasszürke daróczszövet.*

FARKASTANYA, (farkas-tanya) ösz. fn. lásd: FARKASFEK.

FARKASTEJ, (farkas-tej) ösz. fn. Az ebtejkórónak nagyobbik faja. V. ö. EBTEJKÓRÓ. (Euphorbia pithyusa).

FARKASTELKE, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Farkastelké-n, —re, —ről.*

FARKASTOROK, vadászlak neve Pozsony megyében.

FARKASTUTULÁS, (farkas-tutulás) ösz. fn. A farkasnak *tu tu* hangon orditása, mit leginkább éhes állapotában hallat. *Tutulnak a farkasok.*

FARKASUL, (farkas-ul) ih. Farkas módjára, farkas gyanánt.

FARKASÜGETÉS, (farkas-ügetés) ösz. fn. A farkasnak sajátságos kullogása, midőn martalék után jár. V. ö. ÜGETÉS.

FARKASVADÁSZ, (farkas-vadász) ösz. fn. Személy, ki különösen a farkasokat veszi üzőbe, hogy lelődözze vagy elfogdozza.

FARKASVADÁSZAT, (farkas-vadászat) ösz. fn. Vadászat a farkasok ellen. *Farkasvadászatot tartani.*

FARKASVÁGÓ, puszta Erdélyben, Sepsi székben; helyr. *Farkasvágó-n, —ra, —ról.*

FARKASVERÉM, (farkas-verém) ösz. fn. lásd: FARKASGÖDÖR. *Alázatos, mint a verembe esett farkas.* (Km.).

FARKASVÖLGY, puszta Tolna megyében; helyr. *Farkasvölgy-ön, —re, —ről.*

FARKATLAN, (far-k-atlan) mn. tt. *farkatlan-t*, tb. *—ok.* Fark nélküli, minek farka nincsen. *Farkatlan majom. Farkatlan tyúk.* Határozóilag am. fark nélkül, farkatlanul.

FARKATLANUL, (far-k-atlan-ul) ih. Fark nélkül.

FARKAZ, (far-k-az) áth. m. *farkaz-tam, —tál, —ott.* Farkkal ütöget, legyez, legyinget. *A ló farkazza magát a legyek ellen.*

FARKCSIKTOLL, (fark-csik-toll) ösz. fn. Toll, mely a madár farkcsikjából nő ki, különösen a ludaknál, melyet kiszoktak tépni, midőn hizlalják.

FARKCSÓVÁLÁS, (fark-csóválás) ösz. fn. Tulajd. a farknak ide-oda legyingetése, pl. midőn a bárányok szopnak, vagy a kutyák hizelegnek. Átv. ért. mások körül hizelkedő forgolódás, kedvkeresés.

FARKCSÓVÁLÓ, (1), (fark-csóváló) ösz. fn. Személy, ki aláváló czélból mások körül hizeleg, forgolódik, kedvöket keresi, a szépet teszi, udvarol.

FARKCSÓVÁLÓ, (2), (l. föntebb) ösz. mn. Hizelgő, forgolódó, kedvkereső. *Farkcsóváló hamis ember.*

FARKÉR, (fark-ér) ösz. fn. A ló farkának ere.

FARKINGATÓ, (fark-ingató) ösz. fn. l. BILLEGÉNY.

FARKKÓRÓ, (fark-kóró) ösz. fn. Különféle növények neve, melyek szárai némileg az állatok farkához hasonlítanak, milyen pl. az *ökör-farkkóró* (Verbascum thapsus).

FARKKÓRÓÍR, (fark-kóró-ír) ösz. fn. Gyógyerejü ír a farkkóró virágának sajtólt nedvéből.

FARKKÓRÓOLAJ, (fark-kóró-olaj) ösz. fn. Az ökörfarkkóró sárga szirmú virágából kivont olaj.

FARKÖTÉNY, (far-kötény) ösz. fn. l. FARBŐR.

FARKMAJOM, (fark-majom) ösz. fn. Majomfaj, melynek farka van (Cercopithecus).

FARKREMEK, (fark-remek) ösz. fn. A szarvasmarhának vagy vadnak azon része, mely a farkához legközelebb áll, azaz a gerincz alsó vége, máskép: *fartő.*

FARKSZÁRNY, (fark-szárny) ösz. fn. A halak szálkás szárnya hátul, melylyel evveznek, s magukat hányják-vetik.

FARKTOK, (fark-tok) ösz. fn. Szíjból készitett tokféle burok, melybe a lovak farkát betakarják.

FARKÚ, (fark-ú) mn. tt. *farkú-t*, tb. *—k* v. *—ak.* Farkkal, mint bizonyos tulajdonsággal, ellátott. *Hosszú, rövid farkú. Bozontos farkú komondor. Kurta, vágott farku. Utána a kapitány, vágott farku paripán.* (Népd.).

FARKTOLL, (fark-toll) ösz. fn. A madár farkából kinövő toll, vagyis azon tollak, melyek a madár farkát képezik.

FARMATRING, (far-matring) ösz. fn. 1) Szíj a lószerszámon, mely a hátgerinczen végig nyulva a fark alá terjed. *Szenved, mint a farmatring.* (Km.). 2) Szíjeszköz, melylyel régente a lovaskatonákat úgy szokták verni, mint vesszővel a gyalogokat. *Farmatringot futni.*

FARMATRINGOZ, (far-matringoz) ösz. áth. 1) Farmatringgal szerszámoz. *Farmatringozni a lovat.* 2) Farmatringgal ver. V. ö. FARMATRING.

FARMOS, falu Pest megyében; EGER—, falu Borsod megyében; helyr. *Farmos-on, —ra, —ról.*

FARNAS, falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Farnas-on, —ra, —ról.*

FARNÁCZ, (far-nácz) fn. tt. *farnáczot.* Növénynem az öthímesek seregéből (Pharnaceum).

FARNAD, falu Esztergom megyében; helyr. *Farnad-on, —ra, —ról.*

FARNOS, falu Bihar megyében; helyr. *Farnos-on, —ra, —ról.*

FAROL, (far-ol) önh. m. *farolt.* Farral ide vagy oda fordul. *Farol az ökör, ló.* Átv. ért. *farol a szekér, szán*, midőn hátulja más irányt vesz, mint az eleje, midőn félre csúszik.

FAROLÁS, (far-ol-ás) fn. tt. *farolás-t*, tb. *—ok.* Farral ide vagy oda mozdulás, fordulás, csúszás. *Ökör-, lófarolás. Kocsi-, szánfarolás.*

FAROS, (far-os) mn. tt. *faros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Kinek nagy fara van. *Faros leány, menyecske.* Csak népies nyelvbe való.

FAROST, (fa-rost) ösz. fn. A fának rostja. V. ö. ROST.

FAROSTA, (fa-rosta) ösz. fn. Nyomtatók rostája, melynek a feneke is fából, vagyis fahánczból van, s polyvát rostálni való. V. ö. ROSTA.

FAROTHADÁS, (fa-rothadás) ösz. fn. A fának romlékony állapota, midőn rothadásnak indúl. V. ö. ROTHADÁS.

FAROZ, (far-oz) áth. m. *faroz-tam, —tál, —ott.* Fart csinál. Farozzák különösen a háztetőt, házfödelet, midőn a farát, azaz hátulját menetelesen, rézsutosan, csapinósan csinálják.

FAROZÁS, (far-oz-ás) fn. tt. *farozás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn faroznak. V. ö. FAROZ.

FAROZAT, (far-oz-at) fn. tt. *farozat-ot.* A háztetőnek hátulsó oldala vagy vége, mely rézsutosan, csapinósan, nem függőlegesen végződik.

FAROZATFA, (farozat-fa) ösz. fn. Gerenda a háztetőn, mely az épület farán rézsutosan van felállítva, s melyen a födél farozata nyugszik.

FAROZÓ, (far-oz-ó) fn. tt. *farozó-t.* Evezőkormány a hajó farán, melylyel t. i. a hajót jobbra-balra faroltatni lehet.

FARPOFA, (far-pofa) ösz. fn. A farnak egyik, vagyis féloldala, aljas nyelven : *seggpart. Messze országot járt be, mint a tehén farka egyik farpofától a másikig.* (Km.).

FARRETESZ, (far-retesz) ösz. fn. Retesz, mely az ágyu hátulsó oldalát kétfelől öszvetartja.

FARSÁBA, (far-sába) ösz. fn. Fájdalom a farcsontokban. Különösen : *farzsibbadás* a lovaknál. (Coxalgia).

FARSANG, FARSÁNG, FÁRSÁNG, (a német *Fasching*, bajorosan *Faschang*, eredetileg *Fastnacht*, *Fastnachten* után látszik alakultnak, székelyesen csakugyan *fassáng)* fn. tt. *farsang-ot.* Szoros ért. azon időköz, mely vizkereszt és hamvazó szerda közé esik, s melyet a népszokás különösen tánczvigalmakra, és házasságkötésekre használ. *Farsang eleje, vége, farka. Rövid, hosszú farsang. Farsangon kivül is esik leányvásár.* (Km.) *Koros szegény leánynak mindig rövid a farsang.* (Km.) *Zöld farsang*, azaz fehér vasárnap utáni időszak, midőn a házasodás egyházi akadály nélkül gyakorolható. Átv. ért. mulatság, dinomdánom. *Lesz ma farsang! Hadd legyen egyszer farsangja ő neki is.*

FARSANGI, (farsang-i) mn. tt. *—t*, tb. *—ak.* Farsangra való, azt illető, arra vonatkozó; farsangi időben történő. *Farsangi mulatság, táncz, lakoma. Farsangi napok. Farsangi bolondok.*

FARSANGOL, (farsang-ol) önh. m. *farsangol-t.* Farsangot tart, azaz mulat, lakomáz, tánczol, szóval mind azon kedvtöltésekben részt vesz, melyek a farsangi időszakban előfordulnak. *Kifarsangolta magát.*

FARSANGOLÁS, (farsang-ol-ás) fn. tt. *farsangolás-t*, tb. *—ok.* Farsangi mulatozás, azaz lakomázás, tánczolás, dinomdánomozás stb. V. ö. FARSANGOL.

FARSANGOLÓ, (farsang-ol-ó) mn. tt. *farsangoló-t.* Farsangi mulatságokat, kedvtöltéseket gyakorló. *Farsangoló nép, legények. Farsangoló czéhek.* V. ö. FARSANG.

FARSANGOS, (farsang-os) mn. tt. *farsangos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Lakomás, mulatságos, dinomdánomos. *Farsangos király fia.* (Pázmán).

FARSANGOSKODIK, (farsang-os-kod-ik) k. l. FARSANGOL.

FARSATÚ, (far-satú) ösz. fn. l. FARCSAVAR.

FARSIPOLY, (far-sipoly) ösz. fn. Sipoly nevü kórállapot a farban. V. ö. SIPOLY.

FARSUTÚ, (far-sutú) l. FARCSAVAR.

FARSZÁK, (far-szák) ösz. fn. A székelyeknél, kisebb hálók neme, máskép *bokoriszák*, mely csucsosan végződik, mit farknak neveznek.

FARSZÍJ, (far-szíj) ösz. fn. Széles hámszíj a ló farán, melynek magát neki vetheti, midőn az ereszkedőn fel kell a kocsit tartania.

FARSZÍJAS, (far-szíjas) ösz. mn. Farszíjjal, farhámmal fölszerelt. *Farszíjas ló.*

FARTAT, (far-tat és for-tat, azaz forgat, rokon vele a második értelemben a persa *pursiden* [kérdeni], német *forschen)*; áth. m. *fartat-tam, —tál, —ott.* 1) Farral hátrálni kényszerít. Ettől némileg különbözik a *faroltat.* V. ö. FAROL. 2) Átv. ért. mindenféle fogárd kérdéseket téve tudakol, vallat, feleletre sürget, mindenfelé forgat. *Fartatni a befogott tolvajokat. Fartatni a gyanuba vett cselédet. Fartatni az oskolás gyermeket. Eleget fartattam, de hiába. No most már fartasson szentséges atyám*, azaz, kérdezze bűneimet. Thelegdinél : *fertat* és *firtat.* Az utóbbi ma is divatos. Egyébiránt ezen ige csak népies alsó irásmódba való.

FARTATÁS, (far-tat-ás) fn. tt. *fartatás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valakit fartatunk. V. ö. FARTAT. *A sok fartatásra sem vallani meg az igazat.*

FARTATÓS, (far-tat-ó-os) mn. tt. *fartatós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* A székelyeknél am. dűlős, pl. út, hely.

FARTOL, (far-t-ol) önh. m. *fartol-t.* Farral félre fordúl, farol. Mondják különösen ökörnek, tehénnek : *Fartolj te!*

FARTOLTAT, (far-t-ol-tat) áth. m. *fartoltattam, —tál, —ott.* Az ökröt, tehenet szólítja, sürgeti, hogy fartoljon, azaz faroljon.

FARTOLL, (far-toll) ösz. fn. Rövid, és kövér tollak a ludak farcsikján, melyeket hizlaláskor ki szoktak tépni.

FARTŐ, (far-tő) ösz. fn. A far töve. Mint húseledel : a marha-fartőről vágott darab. *Fartő-pecsenye.*

FARÚ, (far-ú) mn. tt. *farú-t*, tb. *—k* v. *—ak.* Bizonyos tulajdonságu farral biró. *Nagy, kis farú.*

Széles, keskeny farú. Kövér gömbölyű, sovány lapos farú. Görbe, csapott farú.

FARÜGY, (fa-rügy) ösz. fn. Fán fakadó rügy. V. ö. RÜGY.

FARZSÁBA, (far-zsába) l. FARSÁBA.

FÁS, (1), (fa-as) mn. tt. *fás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Fával bővelkedő, fatermő. *Fás vidék, tartomány. Fás legelő, tér.* 2) Vágott fával megrakott. *Fás kert, fás kamara, fás udvar.* 3) Rostos, kemény, mint a fa. *Fás karaláb, fás répa, fás dió.* (Ormánságban : *gesztes dió).* 4) Átv. ért. ügyetlen, izetlen, helytelen, sótalan. *Fás beszédek, tréfák. Fás magatartás.*

FÁS, (2), puszta Békés megyében; helyr. *Fáson, —ra, —ról.*

FASARU, (fa-saru) ösz. fn. l. FACZIPŐ.

FASÁTOR, (fa-sátor) ösz. fn. Gerendák- s deszkákból állított sátor. *Vásári fasátorok.*

FASAV, (fa-sav) ösz. fn. A vegyészeknél am. sav, mely vegytanilag fából választatik el, s kozmás szaga, és savanyú kozmás ize van. (Acidum ligni).

FASELYÉM, (fa-selyém) ösz. fn. Szövet, mely fagyapott- és gyapjuszálakból készült.

FASÉRTÉS, (fa-sértés) ösz. fn. Mindenféle vágás, metszés, törés a fán, mely annak növését, épségét veszélyezteti.

FASIKÁTOR, (fa-sikátor) ösz. fn. Köz vagy út, melyet két párhuzamos vonalban ültetett, s ágaikkal öszvehajló boltot képező fasorok alkotnak. *Árnyas fasikátor.*

FÁSÍT, FÁSIT, (fa-as-ít) áth. m. *fásít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Érzéketlenné, merevültté, tompává, szóval, olyanná tesz, mint a fa. *Elfásít. A sok csapás, kemény bánás elfásítja az embert.*

FÁSÍTÁS, FÁSITÁS, (fa-as-ít-ás) fn. tt. *fásítás-t,* tb. *—ok.* Érzéketlenné tevés. V. ö. FÁSÍT.

FÁSLI, (a latin *fascia*-ból lett német *Fasche* után) fn. tt. *fásli-t,* tb. *—k.* l. PÓLYA.

FÁSLIZ, (fásli-z) áth. m. *fásliz-tam, —tál, —ott.* l. PÓLYÁZ.

FÁSLIZÁS, (fásli-z-ás) fn. l. PÓLYÁZÁS.

FÁSODIK, (fa-as-od-ik) k. m. *fásod-tam, —tál, —ott.* Fássá, azaz merevültté, rostossá, érzéketlenné lesz. *Megfásodik. Némely földben a répanövények megfásodnak.*

FÁSODÓ, (fa-as-od-ó) mn. tárgyeset: *—t,* többes *—k.* Ami fássá, azaz, fa gyanánt rostossá, keménynyé, merevültté lesz.

FASOR, (fa-sor) ösz. fn. Egyenes vonalban ültetett fák, pl. a sétatéreken, utczák hosszában, utak mentében stb. *Páros fasor* (Allée).

FASÖVÉNY, (fa-sövény) ösz. fn. Sürüen egymás mellé ültetett leginkább cserjefákból álló sövényféle kerítés.

FASSÁNG, l. FARSANG.

FÁSÚL, FÁSUL, (fa-as-úl) önh. m. *fásúl-t.* Fássá lesz, azaz fa gyanánt rostokat kap, megkeményedik, megmerevedik, érzéketlenné lesz. *Elfásúl, megfásúl.*

„S te elnyomott szó, hagyd el börtönöd,
Törj át a fásult nemzedék szivén."
Vörösmarty.

FÁSÚLÁS, FÁSULÁS, (fa-as-úl-ás) fn. tt. *fásúlás-t,* tb. *—ok.* Valaminek fa gyanánt megmerevedése, megrostosodása, érzéketlenné változása.

FASZ, (rokon a *fesz* gyökkel *feszes* szóban) fn. tt. *fasz-t,* tb. *—ok.* Általán, a himállatnak nemző vesszeje. Különösen így nevezik a csődör csékét. Aljas kifejezés.

Teljesen egyezik vele a szanszkrit *pasz-asz*, melyet Curtius így értelmez : männliches Glied; s melynek megfelel a görög πέος, πόσ-θη (se a szanszkritban, se a görögben nincs *f*).

FASZÁLKA, (fa-szálka) ösz. fn. lásd : FA és SZÁLKA.

FASZÁLLITÁS, (fa-szállitás) ösz. fn. Épület-, tüzi-, szerszám- stb. fának vízen való eljuttatása bizonyos helyre. Szélesb ért. a fának akármily szállító eszközön, tehát szekéren, szánon, vasuton elhordatása.

FASZÁMADÁS, (fa-szám-adás) ösz. fn. Számadás, melyet a famesterek, faárusok, általán fakezelők a faárutól adnak.

FASZARÁGÓ, (talán a *facsari*-ból ferdíttetett el, máskép : faszari) ösz. mn. Több tájakon am. nagyon zsugori, fösvény ember. Aljas beszédbe való.

FASZARI, l. FASZARÁGÓ.

FASZEG, (fa-szeg) ösz. fn. Fából csinált, faragott szeg. *Faszeget csinálni a járomba. Faszegekkel kötni öszve a talpakat. Faszeghez kötni a lópányvát. Faszegeket verni a csizma sarkába.*

FASZÉGÁR, (fa-szég-ár) ösz. fn. Csizmaziák, vargák szegletes ára, melylyel a beverendő faszegeknek lyukat csinálnak.

FASZÉM, (fa-szém) ösz. fn. l. FARÜGY.

FASZÉMOLTÁS, (fa-szém-oltás) ösz. fn. l. SZÉMÉZÉS.

FASZÉN, (fa-szén) ösz. fn. 1) Szén, melyet fából égetnek, különböztetésül a kőszéntől. 2) Ásott szén, mely nem egyéb, mint a föld alatt elrohadt, és egészen elváltozott fa. Szine sötét-barna, s gyantaszaggal bír. (Bitumen lignum fossile).

FASZÍN, (1), (fa-szín) ösz. fn. Félszer, félszín, félhaj, hiú, félig nyilt hajlék, hová a vágott fát az idő viszontagságai ellen betakarítják.

FASZÍN, (2), (fa-szín) ösz. fn. A fának vagyis inkább a fa hajának színe. Hamvas sárga szín. Melléknév gyanánt am. faszínű.

FASZÍNŰ, (fa-színű) ösz. mn. Általában olyan szinű, mint a fáé, vagyis a fahajé. Különösen pedig, midőn valamely fának a faja is megneveztetik, olyan szinű mint a megnevezett fáé, bútornak vagy egyéb czélra meggyalúlt, s ahhoz tartozó szerekkel mesterségesen, vagyis szakértő, például asztalos által kicsiszolt állapotban. *Dió-, cseresnye-, kőris-, mahagóni-, juharfaszínű.*

FÁSZKODIK, régies, *fohászkodik* helyett; l. ezt.

FA-SZÚ, (fa-szú) ösz. fn. Szú, mely fában lakik, s azt emészti, őrli, különböztetésül a *könyvszú*, *csontszú* stb. szóktól.

FASZUROK, (fa-szurok) ösz. fn. Szurok, mely némely fákból, pl. bizonyos fenyüfajokból kifoly, vagy kifőzetik. V. ö. SZUROK.

FASZÜKSÉG, (fa-szükség) ösz. fn. Általán, a fának hiánya, s aránylag kevesebb volta, hogy sem tüzelésre, épitésre, szerszámokra stb. elegendő volna. Különösen : fadrágaság. *A magyar alföld általán faszükségben szenved.*

FATÁL, (fa-tál) ösz. fn. Fából, különösen hársból, bükkfából készített tál.

FÁTALAN, l. FÁTLAN.

FATALP, (fa-talp) ösz. fn. l. CZÓKÓ.

FATALPÚ, (fa-talpú) ösz. mn. Faczipőben járó, czókot viselő. *Fatalpú barát.*

FATÁMASZ, (fa-támasz) ösz. fn. 1) Gerenda, ágos, rúd, melylyel valamit dőlés, esés ellen biztosítunk. *Fatámaszszal erősíteni a hajlós kazalt.* 2) Karó, melyet az élőfához kötnek, hogy azt ingadozni, vagy épen kidőlni ne engedje.

FATÁNYÉR, (fa-tányér) ösz. fn. Fából faragott, kikerített tányér. *Fatányéron konczolni fel a sültet. Fatányérról enni.*

FATAPASZ, (fa-tapasz) ösz. fn. Kertészek viasza, melylyel a fákat bekenik, különösen, midőn oltanak.

FATAPLÓ, (fa-tapló) ösz. fn. 1) Kemény gombaalakban a fák derekából kinövő gümő, mely lúgozás, mosás, verés által megpuhítva a szikrától tüzet fog. Ilyenek, a *füzfatapló*, *diófatapló* stb. 2) Némely fáknak, pl. cserek, bükköknek megpudvásodott, purhás bele, mely bizonyos érési fokra eljutva, elég kellemes illatu gyúszerül szolgál a dohányosoknak. *Bükkfa, cserfatapló.* V. ö. TAPLÓ.

FATÁR, (fa-tár) ösz. fn. Nagyobb rakhely, hol a faárukat, különösen tüzelő fát tartják az erdők tulajdonosai, fakereskedők, közintézetek stb.

FATÁRNOK, (fa-tárnok) ösz. fn. Erdész, vagy kereskedői biztos, ki a fatárra felügyel. V. ö. FATÁR.

FATARÓ, l. PATARÓ.

FATARTÓ, (fa-tartó), **FATARTÓHELY**, (fatartó-hely) ösz. fn. Általán, nyilt vagy rekesztett hely, pl. udvar, kamara, szín, pincze stb. hol a mindennapi szükségre való fa áll.

FATENYÉSZTÉS, (fa-tenyésztés) ösz. fn. A gazdaságnak azon ága, mely a fák ültetése-, ápolása- és nemesitésével foglalkodik. Széles ért. ide tartozik az erdők mivelése, és gyümölcsfák szaporitása.

FATETŐ, (fa-tető) ösz. fn. Az élőfának hegye, sudarának vége, kellő csúcsa. *Fatetőn ülő madarka.* V. ö. TETŐ.

FATETŰ, (fa-tetű) ösz. fn. 1) l. LEVELÉSZ. 2) Kemenesalján am. poszátamadár.

FATIZED, (fa-tized) ösz. fn. Tized, melyet az urbéri erdőből adtak az illető földesuraságnak.

FÁTLAN, (fá-talan) mn. tt. *fátlan-t*, tb. *—ok.* Fa nélküli, fahiányban szenvedő. *Fátlan vidék.*

FATOK, (fa-tok) ösz. fn. Fából, illetőleg falemezből készített tok, skatulya, helyesebben : *doboz.*

FATOLVAJ, (fa-tolvaj) ösz. fn. 1) Általán, ki fát lop. 2) Különösen, ki az erdei törvények ellen az illető birtokos tudta és engedelme nélkül fát vág, vagy ágakat szed, tör, s azokat magának eltulajdonítja. *A fatolvaj szekerét, marháját és szerszámait elkobozni.*

FATŐ, (fa-tő) ösz. fn. 1) A fának azon része, melyből egyfelől a föld mélyébe, és szerte terjedő gyökerek, másfelől a magasra nyuló derék nő ki, s a tenyészőfának mintegy magvát, alapját teszi. V. ö. TŐ. 2) Elvágott faderék, vagyis a fa derekának azon része, mely vágás, fűrészelés után a földben marad.

FATŐKE, (fa-tőke) ösz. fn. A faderéknak egy darabja, különösen a vastagabbik alsó része, melyet némely mesteremberek, pl. mészárosok, kovácsok, bognárok székeikben, műhelyeikben használnak. Egyszerüen : *tőke.* V. ö. TŐKE.

FATÖNK, (fa-tönk) l. FATÖRZS.

FATÖRZS, **FATÖRZSÖK**, (fa-törzs v. -törzsök) ösz. fn. 1) Az élőfának vastag része, dereka, mely annak testét teszi. V. ö. TÖRZSÖK. 2) Átv. ért. faragatlan, hajthatlan, kemény, érzéketlen természetü ember. *Úgy áll, mint a fatörzsök.*

FÁTRA, hegy neve Thurócz és Liptó vármegyékben ; *Kis—*, hegy Árva megyében.

FATUDALOM, (fa-tudalom) ösz. fn. Mesterség, mely a fák, különösen gyümölcsfák kezelését, s a velök bánást értőleg gyakorolja, s azoknak természetét és gyümölcseit módosítja, és nemesíti. (Baumkunst).

FATTYAZ, (fa-ty-j-az) áth. m. *fattyaz-tam*, *—tál*, *—ott.* Buján növő veteménynek, különösen törökbúzának (kukoricza, tengeri) fölösleges hajtásait kitépi. *Törökbuzát fattyazni.* V. ö. FATTYÚ, mn.

FATTYAZIK, (faty-j-az-ik, mint : borjazik) k. m. *fattyaz-tam*, *—tál*, *—ott.* Törvénytelen gyermeket szül, fattyat vet. *Fattyazik a teherbe esett hajadon, kurva.* V. ö. FATTYÚ.

FATTYÚ, (1), **FATTYU**, (faty-jú vagy faty-j-ú, eredetileg a *faj* gyökből, mintegy : *fajató* v. *fajadzó*) fn. tt. *fattyút* v. *fattyat*, tb. *fattyúk* v. *fattyak.* 1) Törvénytelen ágyból született gyermek, azaz, ki házasságon kivül, mintegy mellékesen lett. *Fattyat vetni. Ez a leány már két fattyat vetett.*

„Másnak örökébe száll a hitvány fattyú.“

Faludi Ferencz.

2) Átv. ért. és megvetőleg, kirugó, vásott, neveletlen gyerek, milyenek az elhanyagolt, törvénytelen gyermekek szoktak lenni. *Lódulj innen, gonosz fattyú. Alávaló, szemtelen fattyú.* 3) Ugyan átv. ért. am. ficz-

kó, siheder, legény, világra való fiú. *Derék fattyú. Úgyan szép fattyú az eszemadta. Fehér leszek, mint a hattyú, nem kell nekem barna fattyú.* (Népd.).

FATTYÚ, (2), (l. föntebb) mn. tt. *fattyút* v. *fattyat* stb. 1) Nem valódi, nem igazi, hamis ál. *Fattyú érzelem. Fattyú gyémánt. Fattyú fülmile. Fattyú rozs.* 2) Némely növénynek buján növő sarja, mellék-hajtása. *Fattyú törökbúza*, melyet korán ki szoktak tépni. *Fattyú hajtások a fatőből. Fattyú ágak.*

FATTYUÁG, (fattyu-ág) ösz. fn. A fatövéből, vagy derekából buján kisarjadzó ág, mely a fát növésében akadályozza, mellékág; nem a rendes fejlődési uton tenyésző sarj.

FATTYUGALY, (fattyu-galy) ösz. fn. l. FATTYUÁG.

FATTYUGYÉMÁNT, (fattyu-gyémánt) ösz. fn. Hamis, utánozott gyémánt, mely a valódi gyémántnak csak külszinét viseli, de alkotó részeivel nem bir.

FATTYÚHAJTÁS, (fattyú-hajtás) ösz. fn. A fának azon hajtása, sarja, mely mellékesen a nedvek bőségéből, nem a rendes fejlődési uton, és helyen fakad. *Kitépni, lemetszeni a fattyuhajtásokat.*

FATTYÚHANG, (fattyú-hang) ösz. fn. Férfinak fejből (nem mellből) eredő hangja, melylyel a női (úgynevezett sopran) hangot utánozza.

FATTYÚKAKAS, (fattyú-kakas) ösz. fn. Kakas, melynek cziczerélése sikeretlen; tehetetlen kakas, máskép : *bábakakas.*

FATTYÚKÖRÖM, (fattyú-köröm) ösz. fn. Némely vad állatoknak azon körme, mely nem a talpakból nyúlik ki, hanem hátul valamivel magasabban nő.

FATTYÚLEVÉL, (fattyú-levél) ösz. fn. A növények azon apró levelei, melyek a levélszáron a rendes leveleken alúl sarjadzanak.

FATTYUMOH, (fattyu-moh) ösz. fn. Növényosztály, melyhez tartozó növények gyökere, dereka és levele egynek látszik. (Algae).

FATTYÚROZS, (fattyú-rozs) ösz. fn. Zöld rozsszálak, melyek az érésben megdőlt rozson keresztül felsarjadzanak.

FATTYÚSZARV, (fattyú-szarv) ösz. fn. Szaruhoz hasonló kinövés némely állatok fején, mely a valódi szarutól különbözik.

FATYÉK, (faty-ék) fn. tt. *fatyék-ot.* Győr megyében am. ekegúzs, melylyel az eke rúdját a talyigához csatolják. Máskép : *patying.* V. ö. FÁTYOL, PATYOL.

FATYINKÁLKODIK, (faty-in-kál-kod-ik) k. m. *fatyinkálkod-tam*, *—tál*, *—ott.* Hevesvármegyében am. idétlenül hizelkedik.

FÁTYOL, (fáty-ol) fn. tt. *fátyol-t*, tb. *—ok.* v. néha fátylok. Hangra és értelemre rokon a *patyol* igével, melyből lett *patyolat*, s ugyanazon gyökü *patyóka, patyókál* szókkal. V. ö. PATY. Némelyek a görög *φάκελλος* v. *φάκελος* szóval rokonítják. Jelentése 1) Finomabb gyolcsból, selyemszövetből készített lepel, vagy szélesebb szalag, melyet több vidékeken a köz magyar nők fejtakaróul, a férfiak nyakkendőül viselnek. *Fátyollal bekötni a fejét.* Mátyusföldén különösen így nevezik a fekete selyem fejtakarót, melyet nyak alatt átvetvén térdig eresztve viselnek, de jobbára már csak az öregebb asszonyok; a fehér fejtakarót pedig *blázónak* hívják. A fátyolt aranyos csipkére is viselik. 2) Reczeszövetü kelme, melyet gyászjelül szokás felkötni, gyászfátyol. *Fátyolt viselni a kalapon, karon. Gyászfátyolban járni.* Így nevezik azon silány, foszlány szalagforma szövetet is, melyet a parasztok nyakravaló gyanánt hordoznak. 3) Használtatik melléknevül, s am. fátyolból való. *Fátyol ruha, fátyol kendő*, midőn összve is írathatik.

FÁTYOLKA, (fáty-ol-ka) fn. tt. *fatyolkát.* 1) Kicsi fátyol. 2) Apró légyfaj, igen finom, fátyolgyöngeségü, s átlátszó szárnyakkal. (Hemerobius). *Aranyszemü fátyolka*, aranyzöld szemekkel.

FÁTYOLKECZELE, (fátyol-keczele) ösz. fn. Fátyolszövetből készitett keczele, azaz, kötény.

FÁTYOLKENDŐ, (fátyol-kendő) ösz. fn. Kendő fátyol szövetből.

„Fátyolkendő a nyakában ékesen,
Czifra süveg a fejében kényesen."
Angyal B. dala.

FÁTYOLOS, (fáty-ol-os) mn. tt. *fátyolos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Fátyollal díszített, jegyzett. *Fátyolos kalap, kar, sírkereszt.* 2) Fátyolt viselő. *Fátyolos özvegyek, árvák. Fátyolos apácza.*

FÁTYOLOZ, (fáty-ol-oz) áth. m. *fátyoloz-tam*, *—tál*, *—ott.* Fátyollal takar, bevon, diszít, jelel. *Fátyolozni a hölgykalapot. Fátyolozni a halottvivők karját. Befátyolozni a koporsót, sírkeresztet.*

FÁTYOLOZOTT, (fáty-ol-oz-ott) mn. tt. *fátyolozott-at.* 1) Aki v. ami fátyollal be van vonva, fátyollal diszített, jelelt. *Fátyolozott kalap, arcz.* 2) Átv. ért. mondják a hangról, mely nem egészen tiszta, melynek érczcsengése elgyöngülés, kifáradás miatt hiányzik.

FÁTYOLÖV, (fátyol-öv) ösz. fn. Fátyolszövetből való öv, különösen gyászfátyol, melyet valaki öv gyanánt felköt.

FÁTYOLRUHA, (fátyol-ruha) ösz. fn. Fátyolszövetből varrott ruha.

FÁTYOLSELYEM, (fátyol-selyem) ösz. fn. A selyemtakácsoknál selyemfonal neme, mely három, négy szálból van sodorva, s melyből nehéz selyemkelmék készülnek.

FÁTYOLSIPKA, (fátyol-sipka) ösz. fn. Sipka, mely fátyolból, különösen reczés fátyolból van csinálva.

FÁTYOLSZALAG, (fátyol-szalag) ösz. fn. Fátyolból, különösen recze- vagy gyászfátyolból csinált szalag. *Fátyolszalagot kötni a halottvivők karjára.*

FÁTYOLSZITA, (fátyol-szita) ösz. fn. Fátyolszövetü finom szita, melylyel pl. a lisztet a benne levő portól megtisztítják.

FÁTYOLSZOVÁTA, (fátyol-szováta) ösz. fn. Műtakácsok szövőszéke, melyen fátyolkelméket készítenek.

FÁTYOLSZÖVET, (fátyol-szövet) ösz. fn. Általán kelme, mely fátyollá van alakítva; különösen, recze-, gyászszövet.

FÁTYOLSZÖVŐ, (fátyol-szövő) ösz. fn. Műtakács, ki fátyolszöveteket készít.

FAUDVAR, (fa-udvar) ösz. fn. Udvar vagy kerített térség, melyen az eladni való épület- vagy tüzelőfát tartják.

FAÚSZTATÁS, (fa-úsztatás) ösz. fn. Általán, a fának leszállítása vizen; különösen némely vidékeken azon szállítási mód, midőn a levágott faszálakat anélkül, hogy talpformába kötöznék, víznek eresztik, míg az illető helyre el nem jutnak, hol a partokra húzkálják. Így úsztatják a fákat, pl. a Garan vizén.

FAÜLTETMÉNY, FAÜLTETVÉNY, (fa-ültetvény) ösz. fn. Átültetett fiatalfa, leginkább gyümölcsfanövendék. Így hívják azon tért is, ahol több ily növendékfát tenyésztenek.

FAVÁGÁS, (fa-vágás) ösz. fn. 1) Munka, midőn az erdei fákat lábaikról ledöntögetik, és hasábokra szeldelik. 2) A hasáboknak kisebb darabokra aprítása.

FAVÁGITÓ, (fa-vágitó) ösz. fn. 1) A favágók sajátságos készülete, melyen a fát vágják. 2) Balaton vidékén, az udvarnak azon része, helye, hol a fa áll, hol faragcsálni s fát vágni szokás.

FAVÁGÓ, (fa-vágó) ösz. fn. 1) Személy, ki fát vág; különösen, ki favágással keresi kenyerét. *Erdei favágók. Városi favágók.* 2) Hely, hol a fát vágják. 3) Harkály nevü madár, minthogy a fák kérgeit vagdosva keresi eledelét, t. i. a fafférgeket.

FAVÁM, (fa-vám) ösz. fn. Meghatározott díj, melyet a faárusok az illető hatóságnak fizetni tartoznak, vagy a vámokon bevitt fától az illető tulajdonos fizet.

FAVÁSÁR, (fa-vásár) ösz. fn. Vásár, melyen kizárólag fát árulnak; vagy a közvásárnak egyik része, hol fát és faneműket adnak és vesznek, pl. bodnárfákat, szerszámfákat stb.

FAVIASZ, (fa-viasz) ösz. fn. lásd: FATAPASZ.

FAVIRÁG, (fa-virág) ösz. fn. Élőfa virága. *Piros, fehér favirág. Hulló, dér csipte favirágok.*

FAVIRÁGZÁS, (fa-virágzás) ösz. fn. A fának azon állapota, midőn termő bimbói kifejlenek, kinyilnak. V. ö. VIRÁGZIK.

FAVIRICS, (fa-virics) ösz. fn. A fának leginkább tavaszkor kifakadó leve. *Nyirfa-virics*, azaz nyirfalé. Székely szó. V. ö. VIRICS.

FAZ, elvont gyöke *fazek* v. *fazok* főnévnek és származékainak. Jelent magában foglalást vagy eszközt, mely valamit foglal magában, s rokon a szanszkrit *vass* (magában foglalni, befedni), latin *vas*, (edény), franczia *vase*, spanyol *vaso*, *vasija*, olasz *vaso*, *vascolo*, német *Fass* stb. szókkal, de szinte rokon a magyar *mez* (ves-titus) szóval is.

FÁZ, (1), elvont törzse *fázik* igének. Valószinű, hogy valamint a *hév* és *hű*, úgy a *fáz* is a lélekzést, sajátlag befelé szivást utánzó természeti hang. Ellentéte a kifelé lélekzést jelentő *fú*, mint a *fúl*, *fút* igék gyöke.

FÁZ, (2), tájdivatos *fais* helyett; l. ezt.

FÁZÁS, (fáz-ás) fn. tt. *fázás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn valakire a hideg kellemetlenül hat, s ezen kellemetlen érzést didergés, öszvezsugorodás vagy más mód által nyilvánítja.

FAZÉK, (faz-ék) fn. tt. *fazekat*. Tájszokásilag: *fazik* vagy *fazok* is. Általán, öblös dereku, és szájánál rendesen valamennyire öszvehomorodó edény, melyet főzésre, vagy más végből használnak. *Vasfazék, rézfazék, cserépfazék. Az igaz barátságot nem fazékban főzik. Kiki a maga fazekához szít*, vagy *a maga fazeka mellé szítja a tüzet.* (Km.). Különösen, agyagföldből készített cserépedény, mely ha kicsin, *bögre* a neve. *Földfazékhoz fakalán.* (Km.). *Megismerhetd cserepén, micsoda fazék volt.* (Km.) *Sárfazékra sárfödő.* (Km.). *Nossa rajta, kis fazék, ugyan felrotytyantál.* (Km.). *Hasadt, repedt fazék. Két fülü fazék. Mázos fazék. Szenes fazék. Tejes fazék. Törött fazék tovább tart.* (Km.). *Fazekat drótozni, vagy drótoztatni. Más fazekában kanalazni.* V. ö. FAZ, gyök.

FAZEKAS, (1), (faz-ek-as) mn. tt. *fazekas-t* v. *—at*, tb, *—ak*. Fazékkal biró vagy ellátott, fazéknak való. *Fazekas szekér. Fazekas ember. Fazekas bolt.*

FAZEKAS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fazekas-t*, tb. *—ok*. Tájszokásilag *fazikas* és *fazokas*. 1) Mesterember, ki fazekakat s egyéb cserépedényeket agyagból készít. Máskép: *gerencsér. Honti, osgyáni fazekasok. Nevet, mint fazekas, mikor feldöl.* (Km.). *Nemes ember volna, de a fazekasok elhordták a földét.* (Km.). 2) Polcz a konyhában, melyen a fazekakat tartják, valamint a tálakat tartóhely: *tálas*.

FAZEKASAGYAG, (fazekas-agyag) ösz. fn. Agyag, melyből a fazekasok dolgoznak, különböztetésül a pipa-, porczellán- stb. agyagoktól.

FAZEKAS-DENCS, puszta Somogymegyében; helyr. *—Dencs-en*, *—re*, *röl*. Ó- és ÚJ-FAZEKAS-VARSÁND, falvak Arad megyében; helyr. *—Varsánd-on*, *—ra*, *—ról*.

FAZEKASI, (faz-ek-as-i) mn. tt. *fazekasi-t*, tb. *—ak*. Fazekast illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó.

FAZEKASMESTERSÉG, (fazekas-mesterség) ösz. fn. Mesterség, mely fazekak s egyéb fazekasművek készítésével foglalkodik.

FAZEKASMŰ, (fazekas-mű) ösz. fn. Mindenféle edény, melyet fazekas készít, vagy melyet készíteni a fazekasmesterség dolga. *A fazekak, bögrék, tepszik, lábasok fazekasművek.*

FAZEKASMŰHELY, (fazekas-műhely) ösz. fn. Műhely, hol a fazekas műveit készíti, hol korongja által az edényeket kikanyarítja.

FAZEKASSÁG, (faz-ek-as-ság) fn. tt. *fazekasság-ot.* 1) Fazekasmesterség egész terjedelemben véve. 2) A fazekasok öszvesége, testülete.

FAZÉKFÖDŐ, (fazék-födő) ösz. fn. Fogóval vagy köldökkel ellátott tányéralaku szer, melylyel a fazék száját befödik. *Sárfazékhoz sárfödő.* (Km.).

FAZÉKFÜL, (fazék-fül) ösz. fn. A fazéknak felső oldalából kiálló gyürü-alaku, s ugyanazon anyagból levő karika, melynél fogva a fazekat kényelmesebben fogni, s ide-oda helyezni lehet.

FAZÉKKANTÁR, (fazék-kantár) ösz. fn. Körmön font vagy kötött madzagból készült kantáralaku eszköz, melyben a mezőn dolgozók után hordani szokták az ételedényeket, máskép : *kasornya.*

FAZÉKKŐ, (fazék-kő) ösz. fn. Agyagkő neme, melyet metszeni és korongon nyújtani, s melyből fazekakat s egyéb edényeket készíteni lehet. (Ollaris lapis).

FAZÉKMÁZ, (fazék-máz) ösz. fn. Máz, melylyel a fazék száját és belsejét bevonják, s mintegy zománczozzák. V. ö. MÁZ.

FÁZÉKONY, (fáz-ékony) mn. tt. *fázékony-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Aki könnyen, hamar megfázik, ki hideget türni nem képes, s azt legott kellemetlenül érzi.

FÁZÉKONYSÁG, (fáz-ékony-ság) fn. tt. *fázékonyság-ot.* Tulajdonság, midőn valaki fázékony. V. ö. FÁZÉKONY.

FAZÉKPOLCZ, (fazék-polcz) ösz. fn. Polcz, melyen a konyhai használatra való fazekakat tartják. V. ö. POLCZ.

FAZÉKSAJT, (fazék-sajt) ösz. fn. Tulajdonkép, érett turó, melyet fazékban vagy más hasonló edényben készítnek, máskép : *bödönsajt.*

FAZÉKSZEDŐ, (fazék-szedő) ösz. fn. Bot, melylyel a polczról a fazekakat leszedik vagy fölrakják. *Fazékszedövel kergetni el konyhából az ebet.*

FAZÉKVÁSÁR, (fazék-vásár) ösz. fn. Vásár, melyben konyhai cserépedényeket, különösen fazekakat adnak és vesznek.

FÁZIK, (fáz-ik) k. m. *fáz-tam, —tál, —ott.* Hideget érez; a hidegség kellemetlen hatással van reá. *Fütetlen szobában, silány öltözetben, mezitláb fázni. Fázik az orra, füle, körme, keze, lába. Általfázni. Elfázni. Megfázni. Öszvefázni.* Átv. ért. mondják a fösvényről, ki mindig zsugorog, s öszvehúzza magát, mintha a hideg bántaná. *Dúsgazdag, mégis mindig fázik.*

FÁZÍT, FÁZIT, (fáz-ít) áth. m. *fázít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Fázóvá tesz, a hideget érezteti valakivel. Ritka használatú.

FÁZÍTÁS, FÁZITÁS, (fáz-ít-ás) fn. tt. *fázítás-t*, tb. *—ok.* Fázóvá tétel.

FÁZLAL, (fáz-l-al) áth. m. *fázlal-t.* L. FÁZÍT.

FÁZLÓDÁS, (fáz-l-ód-ás) fn. tt. *fázlódás-t*, tb. *—ok.* Kellemetlen állapot, midőn valaki folytonos, és növekedő hideget szenved.

FÁZLÓDIK, (fáz-l-ód-ik) k. mult : *fázlód-tam, —tál, —ott.* Folytonos hideget szenved, tür, a hideg jobban és jobban általjárja. *Fázlódnak a jégen ácsorgó gyermekek.*

FÁZÓDÁS, FÁZÓDIK, l. FÁZLÓDÁS, FÁZLÓDIK.

FAZOK, (faz-ok) fn. tárgyeset *—at.* Dunán túli tájszó, különösen Veszprém és Szala megyékben, a szokottabb *fazék* helyett. Hasonló változatuak : *hajlék, hajlok, szándék, szándok, szurdék, szurdok* s némely mások.

FAZOKAS, (faz-ok-as) fn. l. FAZEKAS.

FÁZÓS, (fáz-ó-os) mn. tt. *fázós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* l. FÁZÉKONY.

FÁZTAT, (fáz-tat) mivelt. m. *fáztat-tam, —tál, —ott.* Engedi, hagyja, hogy megfázik, elhanyagolja a hidegben, hogy megfázik. *Megfáztatta a gyermeket.*

FE v. **FÉ**, gyökelem, melyből emelt helyzetre, magasodó irányra vonatkozó származékok eredtek, ú. m. *féd, fédél, fék, fel, fenn, feny, fenyü, fejlik, fejt, feslik, fesz* stb. A régieknél olvasható : *fe-d-el-m* s a Debreczeni Legendáskönyvben : *fe-ed-el-em*, fejedelem helyett. Ellentéte : *le*, mint *lenn, lent, lejt* származékok gyöke és *al.* Túl a Dunán, nevezetesen Ormánságban, Őrségben, Göcsejben, továbbá a székelyeknél igehatározó, *fél* helyett : *fément* v. *föment a hegyre;* de ezen *e* itt kissé nyújtottabb, mintegy *ê*, melyben az *l* kihagyása is pótolva van (Vas József, Kriza János), sőt imént érintett értekezők világosan megjegyzik, hogy ezen kihagyásnak vagy csak végül van helye, vagy a szó közepén csak akkor, ha az *l*-et mássalhangzó követi, s ezen észrevétel más szókban levő *l* hangra is vonatkozik, pl. *êment* = elment *szêni* = szelni, sőt az *ly* (hêre = helyre) és *r* (êre = erre) hangokra is.

Rokon vele a góth *uf*, melyből származtatják a német *auf*, (közép felső német szintén *of*), *ob, oben*, angol *up, upon*, svéd *upp, uppa, på*, dan *op, oppan* stb. szókat is; rokonok vele továbbá a hellen *ὑπ-έρ*, latin *sup-er* szók gyökei is stb.

FÉ, a *fej* vagy *fő* szó módosúlata *fékötő* (= fejkötő) tájdivatos kiejtésben. A Góry-codexben előfordúl *fe pohárnok* vagyis *fé pohárnok*, am. főpohárnok : „ez megpéldáztaték az kerálnak *fepohárnokán.*" A Debreczeni Legendáskönyvben : *feh* = fő s *feh-képen* = főképen. V. ö. FE.

FÉBÓ, (*fej-bel-i* v. *fejbe-való* szóból öszvehuzva) fn. tt. *fébó-t.* Ormánsági tájszó, s am. fejre való ékesség, takaró, tekercs az asszonyoknál. Néhutt : *févó*, közönségesen : *fejrevaló.*

FÉCS, (máskép : föcs) hangutánzó elvont gyök, melyből *fécség, fécscsen, fécske, fécskend* stb. származnak. 1) Jelenti azon hangot, melyet hallani, midőn valamely híg anyag, pl. víz, nyál, bizonyos erő által apró részecskékre oszolva szétszökken. 2) Mint *fecseg* gyöke a beszélésre vonatkozik és csakugyan egyezik *besz* gyökkel is. Legközelebb áll *vacs* (szól) szanszkrit gyökhöz, melyből a nyelvészek a latin *voco, vox* (szanszkritul *vács, vácsá, vácsasz*), hellén *ἠχέω, ἦχος, ἠχή* stb. szókat is származtatják.

FÉCSCSEN, (fecs-ü-en, fecs-cs-en) önh. m. *fecscsen-t.* *Fecs* hangot adva szökken, elszökken, szétszóródik. *Szemébe fecscsent fürdéskor a víz. Ruhájára fecscsent a sár. Kifecscsent a bor a palaczk száján.* Átv. ért. *bele fecscsenni valamibe*, am. kérés kérdés nélkül bele szólni.

FÉCSCSENÉS, (fécs-cs-en-és) fn. tt. *fécscsenés-t*, tb. *—ék.* Hig anyagnak cseppalakokban elszökkenése, szétszóródása. *Nyálfecscsenés.*

FÉCSCSENT, (fécs-cs-en-t) áth. m. *fécscsent-étt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Eszközli, hogy valamely híg anyag fecscsenjen. V. ö. FECSCSEN. *Ruhára fecscsenteni a sarat. Arczára fecscsenteni a szenteltvizet. Kifecscsenteni a palaczkba esett legyet.* Átv. ért. *Kifecscsenteni valamely titkot*, am. dobra ütni, vagy vigyáztalanságból kimondani, a nyelvről elszalasztani.

FÉCSÉG, (fécs-ég) önh. és gyakorító m. *fécségtem, —tél, —étt.* 1) Tulajd. ért. valamely hig anyag szétlövellik, apróbb cseppekben folytonoszn szétszóródik. *Beszédközben fecseg a nyála. Az elrobogó kocsikról falakra fecseg a sár.* 2) Átv. ért. folyvást jár a szája, locsog, haszontalanságokat öszvebeszél, trécsel. *Fecsegnek némely asszonyok. Ne fecsegj! Nem jó mindent kifecsegni.* (Km.). 3) Aprólékos tárgyakról nyájasan, barátságosan, időtöltésből beszélget. *Hagyjuk a komoly dolgokat, fecsegjünk egy keveset.*

FÉCSÉGÉS, (fécs-ég-és) fn. tt. *fécségés-t*, tb. *—ék.* 1) A hig anyagnak apró cseppekben vagy részekben szétömledezése. 2) Átv. ért. locsogás, trécselés, tereferélés. *Ne hallgass az emberek fecsegésére.* 3) Aprólékos dolgokról barátságos, időtöltésből beszélgetés.

FÉCSÉGŐ, (fécs-ég-ő) mn. tt. *fécségő-t.* 1) Ami fecseg. *Fecsegő víz, fecsegő sár, fecsegő nyál, fecsegő szájú.* 2) Átv. ért. locsogó, trécselő, haszontalanságokat beszélgető. *Fecsegő kofák, kávénénikék.*

FÉCSÉGTET, (fécs-ég-tet) áth. m. *fécségtet-tem, —tél, —étt.* Eszközli, hogy valami folyvást vagy gyakran fecsegjen. V. ö. FÉCSÉG. *Vizet fecsegtetni valaki ruhájára. Az elrobogó kocsi jobbra-balra fecsegteti a sárt.*

FÉCSÉLL, l. FÉCSÉRÉL.

FÉCSÉRÉKÉL, (fécs-ér-ék-él) gyak. önh. m. *fécsérékél-t.* Mondják kis madarakról, melyek csevegni, csicseregni szoktak.

FÉCSÉREL, (fécs-ér-el) áth. m. *fécsérél-t* v. *fécsérlétt*, htn. *—ni* v. *fécsérleni.* Eredeti értelménél fogva annyit tenne, mint fecsegve vagy fecsegtetve elszór valamit. Átv. és szokott ért. pazérol, tékozol, holmi aprólékos, haszontalan dolgokra elköltögeti pénzét.

FÉCSÉRLÉS, (fécs-ér-l-és) fn. tt. *fécsérlés-t*, tb. *—ék.* A pénznek aprólékos dolgokra elköltése, elpazarlása, kidobása. V. ö. FÉCSÉREL.

FÉCSÉRLŐ, (fécs-ér-l-ő) mn. és fn. tt. *fécsérlő-t.* Aki a pénzt gondatlanul holmi haszontalanságokra s aprólékosan elköltögeti. *Pénzfecsérlő ifjak.*

FÉCSKE, (1), (fecs-eg-ő, fecs-eg-e) mn. tt. *fécskét.* Fecsegő, locsogó, kinek mindig jár a szája, csacska, locska. *Fecske, locska kis leány.*

Finnül : *pääsky.* V. ö. FÉCS elvont gyök.

FÉCSKE, (2), (fécs-k-e, azaz fecsege v. fecsegő) fn. tt. *fécské-t*, tb. *fécskék.* Vándorló madarak egyik neme, melyek nyárra hozzánk jőnek, s őszszel elhagynak bennünket, igen rövid horgas, és tőben lapos csőrrel, jobbára hosszu szárnyakkal, és kétfelé oszlott farktollakkal; férgekkel élnek, s igen sebes röptüek. Fajaik : *füstös, kémény-, fehérhasu, parti, tengeri, fellegi* fecske. Nevöket a fecsegéstől vették. *Csacsog, mint a fecske.* (Km.). *Egy fecske nem hoz tavaszt.* (Km.) V. ö. —KA, —KE, (2) képző.

FÉCSKEFARK, (fécske-fark) ösz. fn. 1) A fecske nevü madár két águ villaformára szétnyiló farka. 2) Átv. ért. olyan formára szabott, készített valami, milyen a fecske farka, pl. fecskefark a zászlón.

FÉCSKEFARKÚ, (fécske-farkú) ösz. mn. Egyfelől széles, másfelől keskeny és kétfelé oszló, mint a fecskemadár farka. *Fecskefarkú csótár, zászló, lobogó.*

FÉCSKEFÉSZEK, (fécske-fészek) ösz. fn. Sárból rakott, s gizgazzal bebútorozott fészek, melyben a házi fecskék költenek. *Ha mézet akarsz gyüjteni, a fecskefészkeket meg ne szenvedd házad körül.* (Km.). *Úgy néznek ki az ablakon, mint a verébfiak a fecskefészekből.* Átv. ért. sárból rakott nyomorú viskó. Divatnyelven : a divatos nőknek bizonyos formára öszvegöngyölített fürtözete. *Fecskefészekbe szedni a hajakat.*

FÉCSKEFI, (fécske-fi) ösz. fn. Fiatal, kis fecske. *Sipitanak, mint az éhes fecskefiak.* (Km.) Átv. és tréfás ért. hirtelen barna fiú, máskép : *csókafi.*

FÉCSKEFIÓK, (fécske-fiók) ösz. fn. l. FÉCSKEFI.

FÉCSKEFONAL, (fécske-fonal) ösz. fn. l. FONALFŰNYŰG.

FÉCSKEFŰ, (fécske-fű) ösz. fn. Növényfaj a gódirczok neméből. *Nagy fecskefű* (Chelidonium majus). *Szarvas fecskefű.* (Ch. corniculatum).

FÉCSKEGYÖKÉR, (fecske-gyökér) ösz. fn. Növény neme, mely izzasztó ereje miatt a méreg ellenszeréül használtatik. (Asclepias vincetoxicum).

FÉCSKEHAL, (fécske-hal) ösz. fn. Tengeri hal, melynek aránylag nagy hasa, s hátán fecskefark gyanánt ketté oszló szárnyai vannak. (Trigla hirundo).

FÉCSKEKŐ, (fécske-kő) ösz. fn. Ingatag értelmü szó. Némelyek szerint, apró kövecskék a fecskék gyomrában; mások szerint, a fecskehalnak csonttá vált fogai, vagy bizonyos csigafajnak tekenője. (Lapis chelidonius).

FÉCSKELOCSKA, (fécske-locska) ösz. mn. Fecsegő-locsogó, csacska, tereferélő, szószátyár.

FÉCSKEND, (fécs-k-en-d) áth. m. *fécskend-étt*, htn. *—eni.* 1) A hig anyagnak szétlövelése, kiöm-

lesztése által valamit benedvez. *Vizzel fecskendeni a száraz kezeket vagy megmelegült tengelyt. Befecskendeni borral az ivószoba falait.* 2) A híg anyagot szétömleszti, löveli. *Tejet fecskendeni a fájós szemekbe. Vizet fecskendeni az égő házra.* Molnár Albertnél *fécskent*, s eredetileg helyesebb (= *fecscsent*), mert az ilynemü átható igék képzője *t*, mint : *locscsant*, *csattan-t* stb.

FÉCSKENDÉS, (fécs-k-en-d-és) fn. tt. *fécskendés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valamit fecskendünk. V. ö. FÉCSKEND.

FÉCSKENDÉZ, (fécs-k-en-d-éz) áth. m. *fécskendéz-tem*, *—tél*, *—étt*. Általán, valamely híg anyagot gyakorta ellövel. Különösen, bizonyos eszközzel, csővel, puskával lövöldözi valahová a nedvet. *Fecskendezni vizzel a tüzet*, vagy *a vizet a tüzre fecskendezni. Enyhitő, vagy gyógynedvet fecskendezni a sebüregbe.*

FÉCSKENDÉZÉS, (fécs-k-en-d-éz-és) fn. tt. *fécskendézés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valamit fecskendezünk. V. ö. FÉCSKENDÉZ.

FÉCSKENDÉZŐ, (fecs-k-en-d-éz-ő) fn. tt. *fécskendező-t*. 1) Személy, ki fecskendez. 2) Eszköz, gép, mely által a híg anyagot kilövelik, szétfecsegtetik. *Fecskendezőkkel oltani a tüzet.* 3) Bélférgek egyik faja, melynek hosszu teste, elül hengeralaku vékony szája, s oldalt szömölcsalaku nyilása van. (Sipunculus).

FÉCSKENDI, (fécs-k-en-d-i) mn. tt. *fécskendi-t*, tb. *—ek*. Fecsegő, titkot tartani nem tudó, mindent kilocsogó. Gúnyos beszédbe és irásmódba való. Képzésre olyan, mint : *pökhendi*.

FÉCSKENDIK, (fécs-k-en-d-ik) k. m. *fécskendétt*. Valamely híg, folyó anyag lövelve kiszökik. *Kifecskendik a víz a megnyomott fecskendőből. A husogatott tőgyből fecskendik a téj.*

FÉCSKENDŐ, (1), (fécs-k-en-d-ő) mn. tt. *fécskendő-t*. Ami fécskend vagy fécskendik.

FÉCSKENDŐ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fécskendő-t*. Csöves eszköz, melynek segedelme által híg, folyó testet bizonyos helyre lövelhetünk. *Tüzi fecskendő*, *sebészi fecskendő*, *konyhai fecskendő*, *kertészfecskendő*.

FÉCSKENDŐCSŐ, (fécskendő-cső) ösz. fn. Cső a fecskendő nevü eszközben, mely a híg anyagot kellő nyomás által kilövi.

FÉCSKENDŐHAL, (fécskendő-hal) ösz. fn. Többféle tengeri hal, melyek lélekzéskor a vizet csőalakban kifecskendik.

FÉCSKENDŐHÁZ, (fécskendő-ház) ösz. fn. Községi ház, udvar, hol a tüzoltó fecskendőket tartják.

FÉCSKENDŐMESTER, (fécskendő-mester) ösz. fn. Személy, ki a község tüzoltó fecskendőire felügyel, s azokat szükség idején czélirányosan alkalmazza.

FÉCSKENDŐMIVES, (fécskendő-mives) ösz. fn. Mesterember, illetőleg gépész, ki fecskendőket késsít.

FÉCSKENDŐTOLÓ, (fécskendő-toló) ösz. fn. Henger- vagy más alaku része a fecskendőnek, mely a fecskendőcsőben levő vizet, vagy más híg anyagot nyomás által kiszökteti. V. ö. TOLÓ.

FÉCSKENT, (fécs-k-en-t) áth. l. FÉCSKEND.

FÉCSKERAKÁS, (fécske-rakás) ösz. fn. lásd : FÉCSKEFÉSZEK.

FECSKÉS, (1), (fecs-ke-es) mn. tt. *fecskés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Fecskékkel bővelkedő.

FECSKÉS, (2), puszta Csanád megyében ; helyr. *Fecskés-en*, *—re*, *—ről*.

FÉCSKESÉG, (fécs-ke-ség) fn. tt. *fécskeség-ét*. Locskaság, csacskaság.

FECSKESÓSKA, l. MADÁRSÓSDI.

FÉCSKETARNICS, (fécske-tarnics) ösz. fn. A tarnics nevü (gentiana) növényosztálynak egyik faja. V. ö. TARNICS.

FÉCSMETESZ, (fécsme-tesz) ösz. fn. Sebészi eszköz, melyet a sipolyok metszésénél használnak.

FÉCSTEJ, (fécs-tej) ösz. fn. Tej, melyet a tehén, megborjadzás után első napokban ad, minthogy fecsegve, fecskendezve löveli ki tőgyéből. Így nevezik a gyermekágyas asszonyok előtejét is.

FED, FÉD, (fe-d) áth. m. *fed-tem*, *—tél*, *—ett*. Zártabb önhangzóval : *föd*. Egy gyökből származik a *fel* és *fej* szókkal, s mindenikben magasságnak, valami felüllevőnek értelme rejlik. 1) Valaminek tetőt csinál. *Házat fedni. Kocsit fedni*, *hajót fedni* stb. *Már fedik a templomot*, *nem sokára kész lesz.* 2) Takar, betakar. *Fejét kalappal fedni. Kendővel fedi arczát. A vetéseket hó fedi. Por fedi az olvasatlan könyveket.* Öszvetételekben : *Befödi kezével szemeit. Elfödi az ormadarak elől a gabonát. Fölfedi a titkot. Lefedi a fazekat.* 3) Átv. ért. ótalmaz, véd, mások bántása ellen mintegy eltakar. *A kincses társzekereket fegyveres katonák fedik.*

Származékai : *fedém*, *fedél*, *fedés*, *fedez*, *fedő* stb. Öszvetételek : *befed*, *elfed*, *fölfed*, *kifed*, *környülfed*, *lefed*, *reáfed*.

Finnül *peitän* fedek, persa nyelven *pus-idan* fedni. V. ö. FE gyökelem.

FEDD, (am. fegy-d, t. i. *fegy* gyökből és *ed* képzőből van alkotva : *fegy-ed* v. *fegy-ét*, öszvehúzva *fegy-d*, s hasonitással : *fed-d* ; a Nádor codexben *fegyelmes* eléjön *fedd* értelemben ; a Tatrosi codexben egyszerüen is *fegy*, eléjön szintén *fedd* értelemben, mint itt alább) áth. m. *fedd-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Jelentése : valakit bizonyos rosz tett miatt dorgál, szid, szóval fenyít, s büntet. *Keményen feddeni a kihágókat. Megfedd. Megfeddeni a pajkos ifjakat. Ha barátodat titkon fedded is*, *de mások előtt dicsérd.* (Km.) *Ki fedd meg engem kösöletek a bünről?* (Káldi. János evangy. Ugyanaz a Tatrosi codexben : „Ki *fegy* meg engemet.“ 3). Átv. ért. tájdivatosan mondják

magáról a rosz tettről is. *A bünöket feddeni kell. Az igazságos biró megfeddi a törvények áthágását.* V. ö. FEGY.

Mandsu nyelven *feteme* feddeni, s a szanszkritban : *vad* am. mond.

FEDDEGEL, (fegy-d-eg-el) áth. m. *feddegel-t.* L. FEDDEGET.

FEDDÉGET, (fegy-d-ég-et) áth. és gyakor. m. *feddéget-tem*, *—tél*, *—étt.* Gyakorta, több izben fedd. V. ö. FEDD.

FEDDÉS, (fegy-d-és) fn. tt. *feddés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valakit feddünk. *Feddést érdemlő tettet követni el. A feddésre megjavulni.*

FEDDETLEN, (fegy-d-etlen) mn. tt. *feddetlen-t*, tb. *—ek.* Akit meg nem feddtek ; aki feddésre méltót nem követett el. Határozóilag am. feddetlenül.

FEDDETLENÜL, (fegy-d-etlen-ül) ih. Feddés nélkül, mennyiben semmi rosz, semmi feddeni való nincs benne ; tisztán, erkölcsösen. *Feddetlenül élni.*

FEDDHETETLEN, (fegy-d-het-etlen) mn. tt. *feddhetetlen-t*, tb. *—ék.* Akit erkölcsileg feddeni nem lehet, azaz ki semmi feddésre méltót el nem követ ; tiszta erkölcsü, ártatlan. *Feddhetetlen életü ember.* V. ö. FEDD.

FEDDHETETLENSÉG, (fegy-d-het-etlen-ség) fn. tt. *feddhetetlenség-ét.* Az erkölcsi életnek azon tulajdonsága, állapota, melyben feddeni, azaz roszallani való nincsen ; erkölcsi tisztaság, ártatlanság.

FEDDHETLEN, (fegy-d-het-len) l. FEDDHETETLEN.

FEDDHETŐ, (fegy-d-het-ő) mn. tt. *feddhető-t.* Feddésre méltó ; kiben vagy miben van valami roszallani való.

FEDDŐDÉS, (fegy-d-öd-és) fn. tt. *feddödés-t*, tb. *—ék.* Feddéssel járó perlekedés, dorgálódás, veszekedés, mely szemrehányásokkal van párosulva.

FEDDŐDIK, (fegy-d-öd-ik) k. m. *feddöd-tem*, *—tél*, *—ött.* Máskép : *feddözik.* Valakit feddve perlekedik, feddéssel veszödik, foglalkodik ; dorgálódik.

FEDDŐDŐ, (fegy-d-öd-ő) mn. tt. *feddödö-t.* Szemrehányó, más hibái ellen perlekedő, veszekedő, dorgálódó. *Feddödö beszéd. Feddödö vén banya.*

FEDDŐZIK, (fegy-d-öz-ik) l. FEDDŐDIK.

FEDDTELEN, (fegy-d-te-len) mn. l. FEDDETLEN.

FEDDTELENÜL, (fegy-d-te-len-ül) ih. lásd : FEDDETLENÜL.

FEDÉL, FÉDÉL, FEDEL, (fed-él) fn. tt. *fedelet* v. *fedélt*, tb. *fedelek.* Zártabb önhangzóval : *födél.* 1) Épület teteje, mely az épületfalakra van rakva, s azokat az időviszontagságai ellen fedi. *Házfedél. Templom fedele. Nádfedél, cserépfedél, szalmafedél, rézfedél.* 2) Némely eszközök, edények takarója, melyet elmozdítani, felnyitni, levenni lehet. *Pipa fedele. Czukorszelencze fedele. Kalamáris fedele. Koporsófedél, szemfedél, csecsfedél.* 3) Általán minden, ami a szabad ég ellen eltakar. *Az esö elöl fedél alá bújni. Fedél alá hajtani a barmot. Néha az esernyő is fedél helyett szolgál.*

FÉDEL, (féd-el, am. fedel) fn. tt. *fédel-t*, tb. *—ék.* Így nevezik néhutt a falusi asszonyok a fejkendőt, melylyel fejeiket bekötik ; máskép : *fidel* vagy *fejrevaló.*

FEDÉLABLAK, (fedél-ablak) ösz. fn. Ablak az épület fedelén, padlásablak.

FEDÉLÁGY, (fedél-ágy) ösz. fn. Talapzat, melyre az épület fedelét rakják, fedéltalp.

FÉDÉLCSATORNA, (fédél-csatorna) ösz. fn. Az épület födelének szögeire vagy aljára alkalmazott csatorna, mely az eső- vagy hólevet felfogja, s leszivárogtatja.

FÉDÉLCSERÉP, (fédél-cserép) ösz. fn. Agyagból égetett sajátságos alakú cserép, épülettetők fedésére.

FÉDÉLCSŐ, (fédél-cső) ösz. fn. Csőalakú csatorna, az épülettetőn.

FÉDÉLCSÚCS, (fédél-csúcs) ösz. fn. 1) A hosszukás fedélnek felső éle, melyet a fedéloldalak öszveillesztése képez. 2) A gömbölyü épülettetőnek legmagasabb hegye.

FÉDÉLDED, (féd-él-ded) mn. tt. *fédélded-ét.* Fedélalakú, olyan, mint a fedél lenni szokott. *Fedélded tetöjü hegy.*

FÉDELÉK, (féd-el-ék) fn. tt. *fédelék-ét.* 1) Az épületnek azon öszves alkotó része, mely a falakat takarja. 2) Átv. ért. valakinek, valaminek oltalmára rendelt erő vagy készület. *Fédeléket adni a pusztákon utazóknak.*

FÉDELÉKES, (féd-el-ék-es) mn. tt. *fédelékes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Aminek fedeléke van. *Fedelékes akol. Fedelékes társzekér.*

FÉDELES, (féd-el-es) mn. tt. *fédeles-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Aminek fedele van. V. ö. FÉDÉL. *Fedeles ágy. Fedeles kocsi. Fedeles pipa.*

FÉDELESFALVA, helység Beregh megyében ; helyr. *Fedelesfalvá-n*, *—ra*, *—ról.*

FÉDELETLEN, (féd-el-etlen) mn. tt. *fédeletlen-t*, tb. *—ék.* Aminek fedele nincsen. V. ö. FÉDÉL. *Fedeletlen kocsi. Fedeletlen pipa. Fedeletlen falak.* Határozóilag am. fedél nélkül.

FÉDELEZ, (féd-el-ez) áth. m. *fédelez-tem*, *—tél*, *—étt.* Valamit fedéllel ellát, betakar. *Házat, istállót, pajtát fedelezni. Ágyat, hintót, pipát fedelezni. Befedelezni fagy ellen a meleg-ágyat. Okos ember ö kelme, jó volna a fejét befedelezni.* (Gúnyos km.).

FÉDELEZÉS, (féd-el-ez-és) fn. tt. *fédelezés-t*, tb. *—ék.* 1) Építői munka, mely fedélcsinálással foglalkodik. *Már hozzáfogtak a templom fedelezéséhez.* 2) Akármely más fedélnek föltevése, fedéllel ellátása valaminek. *Kocsifedelezés, pipafedelezés.* V. ö. FÉDÉL.

FÉDELEZET, (féd-el-ez-et) fn. tt. *fédelezet-ét.* Azon mű, mely az épületnek vagy más eszköznek, bútornak stb. fedelét teszi, képezi ; fedél, kész munka gyanánt tekintve.

FÉDELEZŐ, (féd-el-ez-ő) mn. és fn. tt. *fédelező-t.* Aki az épületet fedéllel bevonja, különösen, aki a fedélfákat besindelyezi, cseréppel, bádoggal, náddal, zsuppal stb. takarja. Általán, aki valamit fedéllel ellát. *Pipafedelező mives, ötvös.*

FÉDÉLFA, (fédél-fa) ösz. fn. Erdőszi vagy építészi nyelven am. a fának azon neme, mely épületek fedelére különösen alkalmas, és rendesen használtatni szokott, pl. a fenyűfa.

FÉDÉLFÉSZÉK, (fédél-fészék) ösz. fn. Az ácsoknál, az épületfedélnek azon gerendázata vagy oszlopzata, mely az ollófákat tartja. *Álló fedélfészek,* midőn az ollófák támaszai egyenesen állanak. *Fekvő fedélfészek,* midőn az oszlopok ferdére hajlanak, s gerendák, és keresztfák által köttetnek öszve.

FÉDÉLGAMÓ, (fédél-gamó) ösz. fn. Horgas vas, melyhez lajtorjáikat akasztják a fedelező ácsok vagy cserepezők.

FÉDÉLGERENDA, (fédél-gerenda) ösz. fn. Gerenda az épület fedelén, különösen azon gerendák, melyek az ollófákat képezik, s a fedélnek mintegy oldalbordáit teszik. V. ö. GERENDA.

FÉDÉLGERINCZ, (fédél-gerincz) ösz. fn. A hosszukás fedélnek kellő teteje, melyet a fedéloldalainak csúcsai képeznek, s melyből, mint állati gerinczből a bordák, úgy nyúlnak szét az ollófák.

FÉDÉLHOMLOK, (fédél-homlok) ösz. fn. Némely épületekben a fedélnek azon alakja, mely az épület homlokzatán kifelé s előre hajol. Honunk több vidékein a falusi házak fedélhomlokkal vannak ellátva.

FÉDÉLKE, (féd-él-ke) fn. tt. *fédélkét.* Kis fedél. V. ö. FÉDÉL.

FÉDELKE, (féd-el-ke) fn. tt. *fédelkét.* Kis fédel, azaz fejtakaró kendőcske, milyet pl. a kis leánykák viselnek. V. ö. FÉDEL.

FÉDÉLKŐ, (fédél-kő) ösz. fn. 1) Az épitésnél, kő neme, mely fedelezésre használtatik, milyenek a palakövek. 2) A bányászoknál, a kőnek azon faja, mely az érczes ásványokat fedni szokta. 3) Széles ért. mindenféle kőlap, melylyel valamit befödnek.

FÉDÉLLÉCZ, (fédél-lécz) ösz. fn. Az ollófákra szegezett léczek, melyekhez közvetlenül a zsindelyek vagy cserepek, nád, zsúp stb. ragasztatnak. V. ö. LÉCZ.

FEDÉLLYUK, (fédél-lyuk) ösz. fn. 1) Csinált nyilás az épület fedelén, szellőztetés, világosság stb. végett. 2) Viszontagság, romlás által okozott rés a háztetőn.

FEDELM, FEDELMKEDIK, a Bécsi és Müncheni codexekben am. *fejedelem*, *fejedelemkedik.* L. ezeket.

FÉDÉLMALOM, (fédél-malom) ösz. fn. Kisded, könnyüféle házi malom, melyet a házfedélre alkalmaznak, s ott vagy a szél hozza mozgásba, vagy rája aggatott nehezékek forgatják. Hazánkban nem igen van használatban.

FÉDÉLMOH, (fédél-moh) ösz. fn. Moh, mely a régi, rohadásnak indult, különösen, deszka-, sindely-, nádfedeleken zöldellik. V. ö. MOH.

FÉDÉLNÁD, (fédél-nád) ösz. fn. Nád, melyet vizes helyeken télen jeges időben aratnak, s házakat s egyéb gazdasági épületeket fednek vele. V. ö. NÁD.

FÉDÉLOLDAL, (fédél-oldal) ösz. fn. 1) Az épületfedélnek egyik lapja, mely a fedéltalptól a fedélgerinczig nyúlik. 2) A bányászoknál, kőréteg, mely a rézásványokat takarítja.

FÉDÉLORMÓ, FÉDÉLOROM, (fédél-ormó v. orom) ösz. fn. l. FÉDÉLCSÚCS.

FÉDÉLPALA, (fédél-pala) ösz. fn. Palakő neme, mely lapos és síma alakja miatt épületek fedelezésére alkalmas. V. ö. PALAKŐ.

FÉDÉLROZSNOK, (fédél-rozsnok) ösz. fn. Növényfaj a rozsnokok neméből, mely a házfedeleken tenyészik. (Bromus tectorum).

FÉDÉLSZALMA, (fédél-szalma) ösz. fn. Szalma, vagy inkább zsúp, melyet nádatlan vidékeken épületek födelezésére használnak.

FÉDÉLTALP, (fédél-talp) ösz. fn. Ácskészület, az épülettetőnek alapja, mely közvetlenül a falakon nyugszik, s mely a fedélfészket és az egész fedelzetet tartja.

FÉDÉLZUG, (fédél-zug) ösz. fn. Zug, melyet a födéloldalak képeznek.

FÉDÉLZET, (féd-el-ez-et) fn. l. FÉDELEZET.

FÉDÉM, (féd-ém) fn. tt. *fédém-et.* Régies szó, am. fedél, épület teteje. A *Fédémes, Födémes* szóban, mely több helységek neve, maiglan él.

FÉDEMÉNY, (féd-em-ény) fn. tt. *fédemény-t,* tb. *—ék.* Anyag, mely valamit fed; minden, mi fedésre használtatik.

FÉDÉMES, (féd-ém-es) mn. tt. *fédémes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Fedémmel biró, fedémmel ellátott. V. ö. FÉDÉM. 2) Több helység neve. Helyragokkal: *Fedémesre, Fedémesről, Fedémesen.*

FEDÉMES, FÖDÉMES, falu Heves megyében; IPOLY—, falu Hont m. PUSZTA—, Pozsony m. ZSITVA—, Nyitra m. Helyr. *Fedémes-en, —re, —ről.*

FÉDÉNY, (féd-ény) fn. l. FÉDEMÉNY.

FÉDÉS, (féd-és) fn. tt. *fédés-t,* tb. *—ék.* 1) Általán munka, cselekvés, melynél fogva valamit fedünk. *Elfedés, befedés.* V. ö. FÉD. 2) Szőlőmivesi munka, midőn a tőkéket a hideg ellen fölkapált földdel betakarják.

FÉDETLEN, (féd-etlen) mn. tt. *fédetlen-t*, tb. *—ék.* Ami nincs fedve. V. ö. FÉD. *Fedetlen hás. Fedetlen kocsi. Fedetlen fej. Megtámadás ellen fedetlen utasok.* Határozóilag am. fedetlenül.

FÉDETLENÜL, (féd-etlen-ül) ih. A nélkül, hogy fedve volna. *Fedetlenül hagyni a házat. Fedetlenül utazni a haramiás erdőn.* V. ö. FED.

FÉDÉTT, (féd-ett) mn. tt. *fédétt-et.* Ami fedve van; veszély ellen oltalmazott, biztosított. *Fedett hás.*

Náddal fedett akol. Fegyveres kísérettel fedett társzekerek. Fedett út.

FÉDÉZ, (féd-èz) áth. m. *fédèz-tem, —tél, —étt.* 1) Valamit folytonosan, gyakorta fed; takargat; fedelet csinálgat. *Fedezni a háztetőt. Befedezni a meleg-ágyakat. Fölfedezni valamit*, azaz fedelét elemelve kitüntetni, vagy átv. ért. az eddig ismeretlen tárgyat elétüntetni, tudomásra hozni. 2) Veszély, kár, viszontagság ellen folytonosan oltalmaz. *A táborba szállott hadakat sánczokkal, szekérvárral fedezni az ellenség ellen.* 3) Gazdálkodási ért. bizonyos szükségeket pótol, szüntet. *A gyapjú árával fedezni a legtetemesebb költségeket. Csekély jövedelmével az adóssági kamatokat sem fedezheti.*

FÉDÉZÉS, (féd-èz-és) fn. tt. *fédèzés-t*, tb. *—ék.* 1) Cselekvés, midőn épületet vagy más valamit fedezünk, fedéllel ellátunk. 2) Átv. ért. veszély, kár, viszontagság ellen ovás, ótalmazás. V. ö. FÉD, FÉDÉZ.

FÉDÉZET, (féd-èz et) fn. tt. *fédèzet-ét.* Azon anyag vagy eszköz, mely valamit fedez, vagy azon mű, mely valamely épületnek vagy más tárgynak fedelül, takaróul szolgál. Átv. ért. ótalom, véderő, mely veszély ellen biztosít valakit vagy valamit.

FÉDÉZETLEN, (féd-èz-etlen) mn. tt. *fédèzetlen-t*, tb. *—ék.* Minek fedezete nincsen; ami ótalom nélkül van. *Fedezetlen ház. Fedezetlen hadsereg.*

FÉDÉZGET, (féd-èz-get) áth. és gyakor. m. *fédèzget-tem, —tél, —étt.* Ismételve, folytonosan, különös gonddal és kedvvel fedez, takargat; veszély, kár, viszontagság ellen ovogat, őrizget. *A tyúk szárnyaival fedezgeti fiait a kánya ellen. Hibáit fedezgetni mások elől. A virágokat, gyönge növényeket fedezgetni a hideg ellen.*

FÉDÉZGETÉS, (féd-èz-get-és) fn. tt. *fédèzgetés-t*, tb. *—ék.* Takargatás, rejtegetés; óvogatás, őrizgetés. V. ö. FÉDÉZGET.

FÉDHÁLÓ, (féd-háló) ösz. fn. Vadászháló neme, melylyel némely madárfajokat, például foglyokat, fürjeket lappangási tanyájukon meglepnek.

FÉDKŐ, (féd-kő) ösz. fn. Vékony, simára faragott kőlapok, melyekkel az eső s egyéb viszontagságok ellen a kerítésfalakat, hidak oldalait stb. be szokták fedni.

FÉDŐ, (1), (féd-ő) mn. tt. *fédő-t.* Aki vagy ami fed.

FÉDŐ, (2), FEDŐ, (féd-ő) fn. tt. *fédő-t*, többes *—k.* 1) Eszköz vagy készület, melylyel különféle tágas szájú edények, péld. fazekak, bödönök, éjjeli edények, czukortartók fölét betakarják. *Fazékfedő, lábasfedő. Sárfazékhoz sárfedő.* (Km.). 2) Személy, ki valamit fed. *Házfedő.*

FÉDŐLÉK, szokottabban l. FÉDELÉK.

FÉDZIK, (fed-ez-ik) k. m. *fedz-étt*, htn. *fedzeni* v. *fedzni.* Magát befedi, takaródzik. Oly képzésü a maga neméban, mint *old* igéből : *oldzik.*

FEGY, (1), régi gyökige, egy eredetü *fegy* főnévvel, s rokonnak látszik *fék* szóval : m. *fegy-tem, —tél, —étt. Megfegyem őket* (corripiam eos). Bécsi cod. *Ki fegy meg* (arguet) *engemet a bünről? Eleresztem azért, megfegyvén őtet.* Münch. cod. V. ö. FEDD.

FEGY, (2), régi fn. (l. föntebb) tt. *fegy-et.* 1) Bizonyos szabályok által meghatározott rendtartás valamely testületben, társulatban, intézetben, melyhez az illetőknek magukat szabniok kell. *Kemény, szigorú, szoros fegy. Hadi, katonai, iskolai fegy. Fegy alatt tartani a növendékeket.* 2) A törvényszegők ellen gyakoroltatni szokott fenyítési vagy fékezési mód.

FEGYBESZÉD, (fegy-beszéd) ösz. fn. Kihágókat, büntetteseket dorgáló, rendreutasító beszéd.

FEGYD, (fegy-d) áth. melyből hangok öszveolvadásával lett : *fedd*, l. ezt.

FEGYEDELEM, (fegy-ed-el-em) régies fn. L. FEGYELEM.

FEGYELÉM, (fegy-el-ém) fn. tt. *fegyelm-et.* 1) Fegy, egész terjedelmében véve. *A katonai fegyelem valamelyik szabálya ellen véteni.* 2) Fenyiték a törvényszegők vagy szabálysértők ellen. V. ö. FEGY.

FEGYEL, (fegy-el) áth. m. *fegyel-t.* Fegy alá vesz, fegy alatt tart, illetőleg büntet valakit. Ebből lett : *fegyelem*, mint *kegy*-ből *kegyel, kegyelem* vagy *figyel*-ből *figyelem.*

FEGYELMES, (fegy-el-m-es) mn. tt. *fegyelmes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Rendtartáshoz, szoros testületi szabályokhoz szoktatott; s azokat megtartó. *Fegyelmes tanuló ifjuság. Fegyelmes hadsereg.*

FEGYELMETLEN, (fegy-el-m-etlen) mn. tt. *fegyelmetlen-t*, tb. *—ék.* Fegyelem nélküli, rendetlen, a testületi szabályokhoz, életrendhez nem alkalmazkodó. *Fegyelmetlen ifjuság. Fegyelmetlen hadak. A fegyelmetlen embernek előmenetele vagyon a gonoszban.* (Káldi. Sirák fia, 20. 9.) V. ö. FEGYELEM.

FEGYELMETLENÜL, (fegy-el-m-etlen-ül) ih. Fegyelem nélkül; a testületi szabályokkal, életrenddel és törvényekkel nem törődve; kihágólag.

FEGYELMI, (fegy-el-m-i) mn. tt. *fegyelmi-t*, tb. *—ék.* Fegyelemre vonatkozó. *Fegyelmi szabályok, eljárás. Fegyelmi út.*

FEGYELMILEG, (fegy-el-m-i-leg) ih. Fegyelmi úton, különböztetésül a büntető útoni eljárástól.

FEGYENCZ, (fegy-encz) fn. tt. *fegyencz-ét.* Fegy vagy fenyíték alá fogott büntettes; oly személy, kit kihágásai miatt a törvényhatóság büntet, fenyít, milyenek az elitélt rabok, gonosztevők.

FEGYES, (fegy-es) mn. tt. *fegyes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Aki fegyet tart, a köz- és testületi törvényeket pontosan teljesítő, azokhoz hiven alkalmazkodó. V. ö. FEGY.

FEGYETLEN, (fegy-et-len) mn. l. FEGYELMETLEN.

FEGYETLENSÉG, (fegy-etlen-ség) fn. tt. *fegyetlenség-ét.* Fegy nélküli állapot; kicsapongóság.

FEGYHÁZ, (fegy-ház) ösz. fn. Nyilvános épület vagy intézet, melyben oly emberek, kik durvább bünöket követtek el, vagy holmi országfutó csavar-

gók szoros felügyelés alatt tartatnak, dologra szoríttatnak, s néha böjtre vagy más testi büntetésre kényszeríttetnek, azon czélból, hogy megjavuljanak.

FEGYHÁZIGAZGATÓ, (fegy-ház-igazgató) ösz. fn. Fő tisztviselő vagy felügyelő személy a fegyházban. V. ö. FEGYHÁZ.

FEGYHETETLEN, (fegy-het-etlen) mn. lásd : FEDDHETETLEN.

FEGYHETETLENSÉG, lásd : FEDDHETETLENSÉG.

FEGYINTÉZET, (fegy-intézet) ösz. fn. lásd : FEGYHÁZ.

FEGYMESTÉR, (fegy-mestér) ösz. fn. A fegyházakban azon alárendelt felügyelő, ki a fegyenczekre közvetlenül vigyáz, azokat rendben tartja, s a kihágókat megfenyíti.

FEGYSZÉK, (fegy-szék) ösz. fn. Törvényszék, mely a törvényszegésekről itél, s a törvényszegőket fenyíték alá veszi.

FEGYTELEN, (fegy-telen) mn. tt. *fegytelen-t*, tb. *—ek*. Fegy nélküli, vagy a fegyi szabályokat áltathágó, kihágó. *Fegytelen intézet. Fegytelen katonák.* V. ö. FEGY. Határozóilag am. fegytelenül, fegy nélkül.

FEGYTELENSÉG, (fegy-telen-ség) fn. tt. *fegytelenség-ét*. Fegy nélküli állapot; kihágások gyakori elkövetése. V. ö. FEGY.

FEGYTELENÜL, (fegy-telen-ül) ih. Fegy nélkül, a fegy szabályaival nem törődve, azokat áthágva; kicsapongólag, korlátlanul, féktelenül.

FEGYVER, (fegy-ver, vagy fegy-v-er, fegy-ő-er) fn. tt. *fegyver-t*, tb. *—ek*. 1) Általán eszköz, melylyel mind magunk védelmére, mind mások megtámadására élünk. Ilyenek az állatok természeti fegyverei, pl. a szarvak az ökörnél, a körmök a saснál, a fogak az ebeknél stb. *A gyermeknek fegyvere a sirás.* 2) Különösen, oly eszköz, mely egyenesen a végre készült, hogy ótalomúl vagy visszatorolásul szolgáljon, vagy akármikép mások romlását eszközölje. *Katonai fegyver. Vadász fegyver. Uti fegyver. Fegyvert viselni, forgatni. Fegyverre kelni. Fegyverbe öltözni. Fegyvert gyakorolni* vagy *magát fegyverben gyakorolni. Fegyvert rántani.* A bakancsosoknál : *puska. Fegyvert meghúzni. Fegyvert tölteni, elsütni. Fegyvert ölbe! Fegyvert lábhoz! Fegyvert vállhoz!* Gyalogsági vezényszók. A huszároknál : *kard. Fegyvert kötni, rántani, forgatni, villogtatni. Rosz katona, kinek fegyvere is nehéz.* (Km.) *Egyik fegyver tartóztatja a másikat hüvelyében.* (Km.) *Fegyverben* vagy *fegyver alatt szolgálni. Fegyverre vitézek!* 3) Átv. ért. mindenféle védeszköz, védmód, kivált erkölcsi és szellemi tekintetben. *Irók fegyvere a toll. Szónok fegyvere az ékesszólás, elmésség. Az ész fegyverével legyőzni valakit. Öltözködjetek az igazság fegyverébe* (Biblia). Eredetét mint föntebb láttuk, némelyek szerént, a *fegy* és *ver* igék öszvetételéből vette; mások szerént am. *fegyő er*, (azaz fegyerő), melyből hangváltozással lett *fegyü-er, fegyver.*

FEGYVERÁLLÁS, (fegyver-állás) ösz. fn. l. FEGYVERSZÜNET.

FEGYVERÁRUS, (fegyver-árus) ösz. fn. Személy, ki fegyverekkel kereskedik.

FEGYVERBIRÓ, (fegyver-biró) ösz. mn. Aki fegyverviselésre, katonának alkalmatos. *Összeírni a fegyverbiró ifjuságot.* Másképp : *fegyverfogható.*

FEGYVERCSATTOGÁS, (fegyver-csattogás) ösz. fn. Csattogás, melyet az öszveütköző fegyverek, különösen, vagdalkozó kardok, szablyák tesznek. Átv. ért. csata, harcz. *Hallik a fegyvercsattogás.*

FEGYVERCSINÁLÓ, (fegyver-csináló) ösz. fn. l. FEGYVERCSISZÁR.

FEGYVERCSISZÁR, (fegyver-csiszár) ösz. fn. Fegyvereket készítő mesterember.

FEGYVERCSÖRGÉS, (fegyver-csörgés) ösz. fn. Csörgés, melyet az öszveütődő, vagy akármi más szilárd testbe ütköző fegyverek, péld. kardok, megütött puskák tesznek. Átv. ért. ütközetre, csatára készülés, csatázás.

FEGYVERDERÉK, (fegyver-derék) ösz. fn. Általán szilárd, kemény anyagból való készület, melylyel a harczosok derekaikat, különösen melleiket takarják az ellenfegyver erejének meghiusítására; pánczél, mellvas. *Fegyverderékba öltözött nehéz lovasok.*

FEGYVERDEREKAS, (fegyver-derekas) ösz. mn. Fegyverderekat viselő; mellvasas, mellvértes.

FEGYVERÉS, (fegy-v-er-és) mn. tt. *fegyverés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Fegyverrel ellátott, fegyverbe öltözött, fegyvert viselő; fegyverforgatással párosult. *Fegyveres ököl. Fegyveres nép. Fegyveres táncz. Fegyveres kézzel támadni meg valakit.*

FEGYVERÉSKÉDIK, (fegy-v-er-és-kéd-ik) k. m. *fegyveréskéd-tem, —tél, —ett.* Fegyvert mulatságból vagy gyakorlás kedveért forgat.

FEGYVERÉZ, (fegy-v-er-éz) áth. m. *fegyveréztem, —tél, —ett* v. *fegyverzettem, fegyverzettél, fegyverzett*, htn. *—ni* v. *fegyverzeni.* Fegyverbe öltöztet, fegyverrel ellát, fegyvert köttet. *Fölfegyverez. Az ujonczokat fölfegyverezni.* Átv. ért. védszerrel, ótalommal ellát, megtámadás ellen erősít.

FEGYVERÉZÉS, (fegy-v-er-éz-és) fn. tt. *fegyverézés-t*, tb. *—ek*. Fegyverbe öltöztetés, fegyverrel ellátás, szerelés. *Fölfegyverezés. A hadi sereg fölfegyverezése nagy költségbe kerül.*

FEGYVERFOGAS, (fegyver-fogas) ösz. fn. Fogas, melyre különnemű fegyvereket, mint kardot, puskát, pisztolyt stb. akasztanak.

FEGYVERFOGÁS, (fegyver-fogás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki önvédelmére vagy mások megtámadására fegyvert ragad.

FEGYVERFOGHATÓ, (fegyver-fogható) ösz. mn. Aki fegyverviselésre, s a vele bánásra elég erővel bir; katonának, harczosnak való. *Öszveirni a népnek fegyverfogható tagjait. Minden fegyverfogható embert harczra szólitani.*

FEGYVERFORGATÁS, (fegyver-forgatás) ösz. fn. Gyakorlás, ügyesség, melynél fogva valaki a fegyverrel bánni tud, s azt különféle irányban mozgatni, használni tanulja.

FEGYVERFRIGY, (fegyver-frigy) ösz. fn. l. FEGYVERSZÖVETSÉG.

FEGYVERGÚLA, (fegyver-gúla) ösz. fn. Gúla, mely mesterségesen öszveillesztett fegyverekből, u. m. puskák-, kardok-, dárdák- s másokból van alakítva. V. ö. GÚLA.

FEGYVERGYAKORLÁS, (fegyver-gyakorlás) ösz. fn. Foglalkodás a fegyverforgatásban, a fegyverrel bánásnak tanulása; a hadseregek működése, midőn készületképen mind azon hadi fordulatokra és művekre képzik magukat, melyek közvetlenül a csatákban elé szoktak fordulni.

FEGYVERGYAKORLAT, (fegyver-gyakorlat) ösz. fn. Annyi, mint fegyvergyakorlás, elvont ért. véve. Közbeszédben egymással fölcserélve használtatnak.

FEGYVERGYÁR, (fegyver-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben különféle fegyvereket készítenek, csiszárolnak.

FEGYVERGYÁRTÓ, (fegyver-gyártó) ösz. fn. Személy, ki fegyvereket gyárilag készít.

FEGYVERHÁMOR, (fegyver-hámor) ösz. fn. Hámor, melyben fegyvereket s fegyvervasakat kovácsolnak.

FEGYVERHÁMOROS, (fegyver-hámoros) ösz. fn. Fegyvereket, s fegyvervasakat kovácsoló hámoros; vagy, fegyverhámor tulajdonosa. V. ö. HÁMOR, HÁMOROS.

FEGYVERHATÓ, (fegyver-ható) ösz. fn. lásd: FEGYVERFOGHATÓ.

FEGYVERHÁZ, (fegyver-ház) ösz. fn. lásd: FEGYVERTÁR.

FEGYVERHELY, (fegyver-hely) ösz. fn. Hely, hol a hadseregek fegyveresen, s hadi készülettel öszvegyülekeznek; s azon hely, hová a fegyvereket, s egyéb hadi készületeket öszvehordják, hogy velök a csatában esett hiányt pótolják. Szorosb ért. téres hely a várakban, hol az őrseregek gyakorlatra, őrdíszre stb. egybegyülnek. Így nevezhető az örtanyákon azon állás is, hová az őrvitézek fegyvereiket lerakják.

FEGYVERHORDÓ, FEGYVERHORDOZÓ, (fegyver-hordó v. hordozó) ösz. fn. l. FEGYVERNÖK.

FEGYVERHŰBÉR, (fegyver-hübér) ösz. fn. Hübér, melyet valaki hadi szolgálat által nyer; ellentétül a polgári hűbérnek, melyet polgári érdemekért adnak.

FEGYVERJOG, (fegyver-jog) ösz. fn. Jog, melyet fegyverrel szerez valaki, a háborunak, erőszaknak joga. *Magyar hazánkat fegyverjoggal birjuk.*

FEGYVERKAMARA, (fegyver-kamara) ösz. fn. Kamara, melyben fegyverek s egyéb hadi készületek tartatnak.

FEGYVERKÉDIK, (fegy-v-er-kéd-ik) k. m. *fegyverkéd-tem, —tél, —ett.* L. FEGYVERESKÉDIK és FEGYVERKÉZIK.

FEGYVERKÉSZÜLET, (fegyver-készület) ösz. fn. Mindazon megtámadó és védeszközök, melyekkel valaki ellátja magát, és él; pl. a magyar huszárok fegyverkészülete kardból, pisztolyokból, néha karabélyból is áll.

FEGYVERKÉZÉS, (fegy-v-er-kéz-és) fn. tt. *fegyverkézés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valaki kellő fegyverekkel fölszereli magát; fegyverragadás, fegyverkötés.

FEGYVERKÉZET, (fegy-v-er-kéz-et) fn. l. FEGYVERZET.

FEGYVERKÉZIK, (fegy-v-er-kéz-ik) k. m. *fegyverkéz-tem, —tél, —ett.* Fegyverbe öltözik, azaz, mindazon védő és megtámadó eszközöket magához vagy magára veszi, melyeket szükségel, vagy katonai rendéhez képest felvennie és használnia kell. *Fegyverkezni a rablók ellen. Késsel, dárdával fegyverkezni a vadkanok ellen. Karddal, puskával, pisztolyokkal, dsidával fegyverkezni. Fölfegyverkezni.* Átv. és elvont ért. erkölcsi vagy szellemi véd- és megtámadó szerekkel ellátja magát. *Állhatatossággal fegyverkezni a csábítások ellen.*

FEGYVERKÉZTET, (fegy-v-er-kéz-tet) áth. m. *fegyverkéztet-tem, —tél, —ett.* Mást fegyverkezésre bír vagy buzdít, fegyverkezni kényszerít; fegyverbe öltöztet. *Csatára fegyverkeztetni a hadakat. Fölfegyverkeztetni az ujonczokat.*

FEGYVERKOVÁCS, (fegyver-kovács) ösz. fn. Fegyvereket, különösen kardokat, dárdákat készítő kovács; fegyvercsiszár.

FEGYVERMESTER, (fegyver-mester) ösz. fn. 1) A vadászok nyelvén, azon vadász, ki a vadászfegyverekre s egyéb készületekre felügyel. 2) Hadi ért. tiszt, kinek felügyelésére vannak bizva a lőszerek s egyéb hadi készületek.

FEGYVERMŰHELY, (fegyver-műhely) ösz. fn. Műhely, melyben fegyvereket készitenek, milyenek, a kard-, puskacsinálók műhelyei.

FEGYVERNÉK, (1), (fegy-v-er-nék) fn. lásd: FEGYVERNÖK.

FEGYVERNEK, (2), falu Bihar- és puszta Heves megyében; ALSÓ—, FELSŐ— falvak Hont megyében. Helyr. *Fegyvernek-en, —re, —ről.*

FEGYVERNÖK, (fegy-v-er-nök) fn. tt. *fegyvernök-öt.* Általán, hadi szolga a régi hadviselésben, ki a csatába menő és harczoló vitéz urak után hordozta a fegyvereket, s azokat szükség idején kézhez adogatta. Különösen, az ősi leventákat kisérő hadi szolga, vitéz legény, ki kalandozó urának paizsát vitte; paizshordó. Ilyen volt a magyar krónikákban hiressé lett Csóka, a hedervári Kont István fegyvernöke.

FEGYVERNYUGVÁS, (fegyver-nyugvás) ösz. fn. Háborúi szünet, midőn a háboruskodó felek szerződésileg bizonyos időre abban hagyják az ellenségeskedést. A fegyvernyugvás különbözik a békétől,

mert ez a háborunak véget vet, amaz pedig csak ideiglen szünteti meg. *Fegyvernyugvást kötni, fegyvernyugvásra lépni.*

FEGYVERŐR, (fegyver-őr) ösz. fn. 1) A táborozásokban azon őr, ki a vitézek lerakott fegyvereire vigyáz. 2) Fegyvermester. L. ezt.

FEGYVERPRÓBA, (fegyver-próba) ösz. fn. Kisérlet, midőn az új fegyvert vizsgálat alá, illetőleg alkalmazásba veszik, hogy megtudják, ha célirányos-e.

FEGYVERRAKHELY, (fegyver-rak-hely) ösz. fn. Általán, kamara, tár, melyben fegyverek vannak lerakva; fegyverház.

FEGYVERSÁTOR, (fegyver-sátor) ösz. fn. Tábori sátor, melybe a táborozó katonák fegyvereiket lerakják.

FEGYVERSZEKRÉNY, (fegyver-szekrény) ösz. fn. Szekrény a fegyvertárakban vagy magánosoknál, melybe fegyverek rakvák. *Nemesi fegyverszekrény.*

FEGYVERSZÉMLE, (fegyver-széмle) ösz. fn. Katonai szemle, midőn az illető főtiszt a hadsereg fegyverkészületét vizsgálóra veszi. V. ö. SZÉMLE.

FEGYVERSZÉR, (fegyver-szér) ösz. fn. Fegyver nevezetü mindenféle eszközök, készületek.

FEGYVERSZÉRHÁZ, (fegyver-szér-ház) ösz. fn. Ház, épület, melyben fegyverszereket tartanak.

FEGYVERSZÍJ, (fegyver-szíj) ösz. fn. Szíj némely fegyvereken, péld. kardokon, puskákon, dsidákon, hogy annál fogva azokat kényelmesebben hordozni, felakgatni stb. lehessen.

FEGYVERSZÓ, (fegyver-szó) ösz. fn. Hadi jel, legyen az szózat, vagy dob, trombita stb. mely a katonákat fegyverre inti. *Fegyverszóra felriadó vitézek. Fegyverszóra kardot ragadni.*

FEGYVERSZÖVETSÉG, (fegyver-szövetség) ösz. fn. Szövetség, melyet fejedelmek, vagy nemzetek kötnek egymással, hogy harczaikban viszonyos segedelemmel lesznek egymáshoz.

FEGYVERSZÜNET, (fegyver-szünet) ösz. fn. l. FEGYVERNYUGVÁS.

FEGYVERTAKARÓ, (fegyver-takaró) ösz. fn. Szövetből vagy bőrből készített tok, melybe a fegyvert eső, hó, nedvesség ellen, vagy általán sérelem ellen beburkolják. A táborozásban: ponyvasátor, melylyel a lerakott fegyvereket befödik.

FEGYVERTÁNCZ, (fegyver-táncz) ösz. fn. Hadi, vitézies táncz neme, melyet a régiebb korbeli katonák fegyverforgatva jártak el. Nálunk magyaroknál különösen *hajdutáncznak* hivták. Ilyen tánczot jártak Thurzó nádor hajdui Wittenbergában az ottani lakosok nagy bámulására. (B. Mednyánszky: Sagen, und Legenden).

FEGYVERTÁR, (fegyver-tár) ösz. fn. 1) Köz épület, melyben a hadseregek fölfegyverkeztetésére való fegyverkészületek tartatnak. *Katonai, vármegyei fegyvertár.* 2) Régi fegyverek gyüjteménye.

FEGYVERTÁRNAGY, (fegyver-tár-nagy) ösz. fn. Fegyvertárra felügyelő főtiszt, főgondviselő.

FEGYVERTÁRS, (fegyver-társ) ösz. fn. Aki mással együtt fegyvert fog, vele harczol; vitéz bajtárs. Szorosabb ért. oly hadi társ, ki társa oldala mellett küzd, s azzal viszonyos védelmi szövetségben áll.

FEGYVERTARTÓ, (fegyver-tartó) ösz. fn. Rekesz, korlát, melyben a fegyvereket lerakni szokták, milyenek az őrházak előtt levő rekeszek.

FEGYVERTELEN, (fegy-v-er-telen) mn. tt. *fegyverteleп-t*, tb. *—ék.* Kinek fegyvere nincsen. *Fegyvertelen hadi foglyok, szökevények.* Átv. ért. védszer, védeszköz nélkül levő. Határozóilag am. fegyvertelenül.

FEGYVERTELENSÉG, (fegy-v-er-telen-ség) fn. tt. *fegyvertelenség-ét.* Fegyvertelen állapot; fegyverhiány.

FEGYVERTELENÜL, (fegy-v-er-telen-ül) ih. Fegyver nélkül, hiával; védetlenül. *Fegyvertelenül megtámadtatni az ellenségtől. Fegyvertelenül járni a veszélyes utakon.*

FEGYVERTISZTITÓ, (fegyver-tisztitó) ösz. fn. A fegyverműhelyekben, fegyvertárakban oly személy, ki a fegyvereket fényesíti, s a rozsda ellen tisztán tartja.

FEGYVERTUS, (fegyver-tus) ösz. fn. A puskának alsó vastagabb része, feje, másképp: puskatus. V. ö. TUS.

FEGYVERT VÁLLHOZ! hadi vezényszó, melyre a katona balvállhoz kapja puskáját.

FEGYVERT VÁLLRA! hadi vezényszó, s am. fektesd puskádat balválladra.

FEGYVERVISELÉS, (fegyver-viselés) ösz. fn. Általán, fegyverhordozás, fegyverrel vagy fegyverben járás. Különösen: katonáskodás, fegyver alatti szolgálat. *Fegyverviselésben megőszült férfiu.*

FEGYVERVISELŐ, (fegyver-viselő) ösz. fn. Általán, ki fegyvert hord, fegyverrel, vagy fegyverben jár. Különösen: katona, hadi szolgálatban álló személy. Legszorosb ért. *fegyvernök.*

FEGYVERZET, (fegy-v-er-éz-et) fn. tt. *fegyverzet-ét.* Egész fegyveres készület, melylyel valaki fölszerelve van. *Könnyü, nehéz fegyverzet. Lovasok, gyalogok fegyverzete.*

FEGYVERZÖRGÉS, (fegyver-zörgés) ösz. fn. Tompa hang, melyet a megütött, vagy öszveütődött fegyverek adnak. Átv. ért. csata, harcz, ütközet.

FEH, a Debreczeni Legendáskönyvben am. *fő*, s *fehképen* am. főképen; továbbá úgy is tekintendő mint a ‚feh-ér' szó gyöke.

FEHÉR, (fe-h-ér) mn. tt. *fehér-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Eredetikép hihetőleg *fe-ér*, s könnyebb kiejtés végett *h* v. *j* közbeszurattal lett *fe-h-ér* v. *fe-j-ér.* (L. a czikk végén). Fehérnek neveztetik azon szín, mely minden egyebek között legvilágosabb, legderültebb, és fehérnek mondatik oly test, mely a világosságot változatlanul veti vissza, melyen a világsugarak meg nem törnek, meg nem oszlanak. *Fehér, mint a hó,* vagy: *hófehér, hófehérségü. Fehér posztó, ruha, szö-*

vet, *gyolcs. Fehér föld. Fehér kenyér. Fehér papiros. Fehér a ház, fekete a kenyér.* (Km.) *Fehér fog. Kimutatta a foga fehérét*, azaz elárulta magát. (Km.) *Fehér ló. A fehér lótól nem vesznek vámot.* (Km.) Jelent továbbá olyat, mi a fehérhez közelít, tisztát. *Fehérpecsenye*, *fehérhaj*, *fehérruha. Fehérre mosni a szenynyes kezeket.* Használtatik főnév gyanánt is, pl. o. *tojás fehére*, *fog fehére*; a székelyeknél : *disznó fehére* am. szalonna. Népies kifejezésben a nőnemnek jelzője : *fehérszemély*, *fehérnép*, *fehércseléd*, minek valószinü oka, hogy a nőszemélyek hajdan, általán fehér öltözéket viseltek. Innen értelmezhető a *hölgy* is mind tulajd. mind átv. értelemben, l. HÖLGY.

Elemzésileg : fe-ér, annyi mint felső erejü, tulajdonságú vagyis olyan mint valaminek felső, azaz legvilágosabb része, oly világos, mint a felső vagyis mint a fénytől, naptól leginkább világosított részek szoktak lenni; úgy hogy hangban s értelemben öszveüt a hellen *φαληρός* v. *φαλαρός* szóval, melynek gyöke *φάω* v. *φαίνω* szintén rokon a magyar *fény* névvel, a héberben בָּהִיר szintén am. fényes, világos.

Sínai nyelven *pe* am. fehér.

FEHÉRAGYAG, (fehér-agyag) ösz. fn. Idegen részektől tiszta, mészszinü agyagfaj, melyet némely vidékeken falak fehérítésére használnak.

FEHÉRARANY, (fehér-arany) ösz. fn. lásd : ÉRENY, (Platina).

FEHÉRBABOS, (fehér-babos) ösz. mn. Fehér pettyekkel, fehér pontokkal tarkázott. *Fehérbabos gyöngytyúk. Fehérbabos kendő.* V. ö. BABOS.

FEHÉRBARÁT, (fehér-barát) ösz. fn. Általán fehér kelméből való ruhát viselő, különösen szent Domokos rendét követő szerzetes (Dominicanus).

FEHÉRBORS, (fehér-bors) ösz. fn. Fehér héju és bélü borsfaj. V. ö. BORS.

FEHÉRBŐR, (fehér-bör) ösz. fn. Az úgynevezett fehértímárok által timsóban csávált fehér kordován, szattyán, keztyűnek, nadrágnak stb. való bőr.

FEHÉRBŐRGYÁRTÓ, (fehér-bőr-gyártó) ösz. fn. Timár, ki fehérbőröket készít.

FEHÉRCSELÉD, (fehér-cseléd) ösz. fn. Nőszemély vagy nőszemélyek, fehérszemélyek öszvege. Köznépies nyelvbe, vagy alsó, tréfás irásmódba való. A fínomabb körökből ki van küszöbölve. Másképˑ : *fehérnép.* V. ö. HÖLGY.

FEHÉRCSERESZNYE, (fehér-cseresznye) ösz. fn. Kései, ropogós husú cseresznyefaj, melynek héja és husa fehéres.

FEHÉRÉDIK, (fe-h-ér-éd-ik) k. m. *fehéréd-tem*, *—tél*, *—ett.* Fehér szinüvé leszen. Folytatási értelemmel bír. *Fehéredik a vászon öntözgetés, gyakori mosás által. Fehéredik havazáskor a föld. Megfehéredik.*

FEHÉREGYHÁZ, falu Somogy megyében; és Erdélyben Kőhalom székben, ez utóbbi másképˑ : *Szász-Fejéregyháza.* Helyr. *Fehéregyház-on*, *—ra*, *—ról.*

FEHÉREGYHÁZA, mváros Soprony megyében, falu Pozsony, Mármaros m., puszta Borsod, Békés és Torontál m. Helyr. *Fehéregyházá-n*, *—ra*, *—ról.*

FEHÉRÉLLIK, (fe-h-ér-ell-ik) k. m. *fehérell-—ett*, htn. *—eni.* l. FEHÉRLIK.

FEHÉRES, (fe-h-ér-es) mn. tt. *fehéres-t* v. *—et*, tb. *—ek.* A fehér szinhez vagy szinühöz közelítő, egy kevéssé fehér. *Fehéres hajak. Fehéres föld.*

FEHÉRÉSZIK, (fe-h-ér-ész-ik) k. lásd : FEHÉRÉDIK.

FEHÉRFAJD, (fehér-fajd) ösz. fn. lásd : HÓFAJD.

FEHÉRFENYŐ, (fehér-fenyő) ösz. fn. Fenyőfaj, melynek fája inkább fehéres, mint sárgás vagy vörnyeges.

FEHÉRFOLTOS, (fehér-foltos) ösz. mn. Fehérfolttal tarkázott, amire fehérfoltot vetettek, varrtak. *Fehérfoltos ruha. Fehérfoltos bőr.* V. ö. FOLT.

FEHÉRFOLYÁS, (fehér-folyás) ösz. fn. Nőszemélyek nyavalyája, midőn szeméremtestökből folytonos fehér nedv szivárog ki. (Leucorrhea).

FEHÉRFÖLD, (fehér-föld) ösz. fn. Szénsavas mészföld faja, mely különféle keménységü s fínom részecskékből áll, és könnyen dörzsölhető. Ide tartozik az úgynevezett *krétaföld.*

FEHÉRFŰZ, (fehér-füz) ösz. fn. Fűzfaj a szőrös levelü füzek alneméből, a füzfák között legmagasabb.

FEHÉRHAL, (fehér-hal) ösz. fn. Általán, hal, melynek fehéres pikkelyei vannak, milyenek némely keszegek, pontyfajok stb.

FEHÉRHANGYA, (fehér-hangya) ösz. fn. Vén fákban tenyésző fehérszinü hangyafaj.

FEHÉRHOLLÓ, (fehér-holló) ösz. fn. Közmondatban használtatik.

„Hej, ma-holnap a magyar szó
Ritka mint a fehérholló.“
Kisfaludy Károly.

FEHÉRÍR, (fehér-ír) ösz. fn. Ólomrészekkel vegyített ír. V. ö. ÍR, fn.

FEHÉRÍT, FEHÉRIT, (fe-h-ér-ít) áth. m. *fehérít-ett*, htn. *—ni*, v. *—eni.* Fehérré tesz, csinál. *Vásznat fehéríteni. Házat befehéríteni. Fehérfölddel megfehéríteni a fegyverszijakat. Kifehéríteni a falakat. Risporral fehéríteni az arczbőrt.*

FEHÉRITÉS, (fe-h-ér-ít-és) fn. tt. *fehérítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valakit fehérré teszünk; meszelés. *Vászonfehérítés. Falfehérítés.*

FEHÉRÍTETLEN, FEHÉRÍTLEN, (fe-h-ér-ít-[et]-len) mn. tt. *fehérítetlen-t*, tb. *—ék.* Ami nincsen fehérré téve; meszeletlen. *Fehérítetlen vászonból varrott gatya. Fehérítetlen falak.* Határozóilag am. fehérítetlenül.

FEHÉRÍTETLENÜL, FEHÉRÍTLENÜL, (fe-h-ér-ít[et]len-ül) határozó. Fehérítetlen állapotban.

FEJBUROK, (fej-burok) ösz. fn. A megszülött gyermek fejét takaró vékony hártya. V. ö. BUROK. Általán, minden fejtakaró, melynek burokformája van, pl. milyennel a fürdők burkolják fejeiket.

FEJCSÓVÁLÁS, (fej-csóválás) ösz. fn. A fejnek jobbra-balra hajtogatása, kivált, midőn valami tetszésünkre nincsen, midőn valamit roszalunk. V. ö. CSÓVÁL, CSÓVÁLÁS.

FEJCSONT, (fej-csont) ösz. fn. Csont, mely a fejnek tömör, kemény állományát képezi, koponyacsont.

FEJDARAB, (fej-darab) ösz. fn. A bonczolt vagy feltagolt fejből egy darab. *Sült halból egy fejdarab.*

FEJDÉGEL, (fej-d-ég-el) áth. és gyakor. m. *fejdegel-t.* Folytonosan, de lassan, aprózva fej.

FEJDELÉM, l. FEJEDELÉM.

FEJDÍSZ, (fej-dísz) ösz. fn. Általán, ékesség a fejen. Különösen 1) a hajfürtöknek divatos elrendezése; 2) mindenféle ékszerek, melyekkel a fejet szokták, kivált a hölgyek ékesíteni, pl. gyöngyök, koszorúk, hajtűk, koronkák (diadema) stb.

FEJÉBEN, (fej-é-ben) ih. Bizonyos czím alatt vagy czimből, bizonyos okból; bizonyos rovásra, valamire számítva; helyett, gyanánt, képen. *Ezt viszonajándék fejében kaptam. Barátság fejében jót tenni valakivel. Ingyen fejében dolgozni. Kölcsön fejében pénzt kérni. Szégyen fejében* (szégyen kikerülésére). *Új fejében kölcsönözni gabonát. Vissza nem hozom fejében vitte el. Falu fejében kardot rántani nem tanácsos.* (Km.) *Pénz fejében gabonával fizetni.*

FEJECS, FEJECSKE, (fej-ecs-ke) kics. fn. tt. *fejecs-ét, fejecské-t.* Kicsi vagy kicsided fej.

FEJEDELÉM, (fej-ed-el-ém) fn. tt. *fejedelm-et,* tb. *fejedelm-ek.* Régiesen : *fedelem,* azaz *fëdelem* (terpedt ë-vel). 1) Általán uralkodó fej, legyen az császár, király, uralkodó herczeg stb. *Európai fejedelmek. Három szövetséges fejedelem.* 2) Különösen, oly országló fej, ki az uralkodók rangosztályában a császárnál és királynál alantabb áll. (Princeps regnans, regierender Herzog, Fürst). *Erdélyi fejedelem. Egyházi fejedelem. Árpádtól Sz. Istvánig fejedelmek uralkodtak Magyarországon.* 3) Bibliai ért. egyes tartományok igazgatói, tiszttartói. *Negyedes fejedelem* (tetrarcha). *E megiratat először lött Czirinustól, syriabeli fedelmtől.* (Münch. cod.). *Ez az első beiratás lőn Czirinustól, Syriának tiszttartójától.* (Káldi Luk. II. 2.) Továbbá ugyanott jelent valamely főnököt. *És lőn, midőn bémenne Jézus egy farizaeusok fejedelme házába.* (Káldi Luk. 14. 1.) *Belzebubnak az ördögök fejedelmének általa űzi ki az ördögöket.* (Luk. 11. 15).

FEJEDELÉMASSZONY, (fejedelém-asszony) ösz. fn. 1) Fejedelmi czím alatt uralkodó asszony, vagy a fejedelemnek neje. 2) Apáczakolostor főnökasszonya, kit az egyházi rangozat szerént latinul *Abbatissa* czím illet.

FEJEDELÉMKÉDIK, (fej-ed-el-ém-kéd-ik) k. m. *fejedelémkéd-tem, —tél, —étt.* Uralkodik, országol, fejedelmi hatalmat gyakorol.

FEJEDELÉMLAK, (fejedelém-lak) ösz. fn. A fejedelemnek székhelye, azaz székvárosa; palotája.

FEJEDELEMNÉ, (fej-ed-el-em-né) fn. tt. *fejedelémné-t.* Fejedelem neje, felesége.

FEJEDELÉMNŐ, (fejedelém-nő) ösz. fn. Országló, fejedelmi hatalmat gyakorló némber v. asszony. Különbözik : fejedelemné. *Semiramis, Babylonia fejedelemnője.*

FEJEDELÉMSÉG, (fej-ed-el-ém-ség) fn. tt. *fejedelémség-ét.* Fejedelem kormánya alatt levő ország, tartomány; fejedelmi hatalom. *Erdélyi fejedelemség. Negyedes fejedelemség.* (Pázmánnál am. tetrarchia). *Fejedelemségre jutni. Fejedelemséget gyakorolni.*

FEJEDELÉMSZÉK, (fejedelém-szék) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. díszszék, melyben a fejedelem ül, (thronus). 2) Átv. ért. fejedelmi lakás, lakhely. 3) Fejedelmi hatalom, uralkodás. *A fejedelemszéket elfoglalni.*

FEJEDELM, (fej-ed-el-m) fn. l. FEJEDELEM. A régieknél általános szokás volt megrövidítve használni e szót, valamint más *alom elem* végüeket is, bár ragatlan állapotjukban; jelennen inkább csak a verselőknél fordúl elő.

FEJEDELMI, (fej-ed-el-m-i) mn. tt. *fejedelmi-t,* tb. *—ek.* Fejedelemhez illő, azt illető, arra vonatkozó. *Fejedelmi pompa, dicsőség, jutalom. Fejedelmi épület, tár.* Átv. ért. pompás, dicső, nagyszerű. *Fejedelmi lakomával vendégelte meg barátait.*

FEJEDELMILEG, (fej-ed-el-m-i-leg) ih. Fejedelem módjára vagy gyanánt; pompásan, dicsően, nagyszerűleg, fényesen. *Fejedelmileg fogadni valakit. Fejedelmileg ajándékozni meg a művészeket. Fejedelmileg élni.*

FEJEDZÉS, (fej-ed-éz-és) fn. tt. *fejedzés-t,* tb. *—ék.* Állapot, midőn némely növény a fejét hajtani kezdi. V. ö. FEJEDZIK.

FEJEDZIK, (fej-ed-éz-ik) k. m. *fejedz-tem, —tél* v. *—éttem, —éttél, —étt,* htn. *fejedz-ni* v. *fejedz-eni.* Mondjuk a növényekről, különösen a füvekről, gabonákról, bugás terményekről stb. midőn magtermő bogaikat, fejeiket hajtani kezdik. *Fejedzik a búza, nád, káka, kender* stb. *Kifejedzettek a vetések, közeledik az aratás.* Máskép : *fejesedik.*

FEJEJT, a Góry-codexben jön elé *fesejt* = *fesít* helyett : „az magas akasztófára *felfejejtéd.*"

FEJÉK, (fej-ék) ösz. fn. l. FEJDÍSZ.

FEJÉKESSÉG, (fej-ékesség) ösz. fn. Ékszerek, és diszitmények, piperék öszvege, melyek a fejet ékesítik.

FEJEL, (1), (fej-el) áth. m. *fejel-t.* Tulajdonkép, a lábbeliről mondják, midőn a régi szárakhoz új fejet varrnak. *Csizmát, sarut, harisnyát fejelni.* Szélesebb ért. valaminek használtabb, s ennél fogva

kopottabb, vásottabb részét, pl. az öltöny újját, derekát megújítja. *Megfejelni az ócska mentét.* Tréfásan : megfiatalítani. *Kár, hogy az embert meg nem lehet fejelni.*

FEJEL, (2), (fej-al) ösz. fn. Némely tájakon am. a szokottabb és eredetibb *fejal*, azaz, fej alá való vánkos.

FEJELÉS, (fej-el-és) fn. tt. *fejelés-t,* tb. *—ék.* A lábbeli fejének megujitása, oly lábbeli, melynek régi szárához új fejet készítettek. *Fejelésczizma, csizmafejelés. Harisnyafejelés.* V. ö. FEJEL.

FEJÉN, (fej-én v. fej-e-en) ih. A régiek törvényes nyelvén am. halálra, halálos büntetésre. *Fején keresni valakit.* (Accersere capitis). *Fején marasztani a gonosztevőt.* (Capitis damnare.).

FEJENKÉNT, (fej-en-ként) ih. Egyenként, minden személyt önállólag véve, különkülön. *Fejenként jutalmazni meg a derék vitézeket.*

FEJÉR, FEJÉRĖDIK, FEJÉRÍT, FEJÉRSÉG stb. l. FEHÉR, FEHÉRĖDIK, FEJÉRÍT, FEJÉRSÉG stb. A helynevek is, hol *Fejér-*, hol *Fehér-* néven neveztetnek. Szintén láss némelyeket FEHÉR— czikkek között.

FEJÉRFALVA, helység Mármaros megyében; helyr. *Fejérfalvá-n, —ra, —ról.*

FEJÉRKŐ, hegy neve Esztergom megyében.

FEJÉRMEGYE, FEJÉRVÁRMEGYE, a magyarországi dunajobbparti vármegyék egyike, melynek székhelye *Székes-Fejérvár,* régente (mintegy IV. Béla idejéig) Magyarország fővárosa levén, az első királyok is rendszerént itt laktak, itt koronáztattak meg s ide temettettek, az országgyülések is régente gyakran itt tartattak. De a törökök későbben (1543-ban) azt egészen el- és kipusztították s a levéltárakban létezett irományokat is semmivé tették. ALSÓ—, FELSŐ-FEJÉRMEGYE v. VÁRMEGYE, erdélyi megyék.

FEJÉRPATAK, falu vagyis Rózsahegynek (Rosenberg) egy utczája Liptó megyében; helyr. *Fejérpatak-on, —ra, —ról.*

FEJÉRSZEGH v. FEJÉRSZÉK, falu Kővár vidékében; helyr. *Fejérszegh-en, —re, —ről.*

FEJÉRTÓ, falu Győr megyében, puszta Bihar megyében és Kis-Kunságban; Ó—, ÚJ— v. RÁCZ—, falvak Szabolcs megyében; helyr. *Fejértó-n, —ra, —ról.*

FEJÉRVÁR, SZÉKES—, szabad királyi város Fejér megyében. V. ö. FEJÉR MEGYE. GYULA—, máskép KÁROLY—, szabad kir. város Erdélyben; helyr. *Fejérvár-on* v. *—tt* v. *—ott, —ra, —ról.*

FEJÉR VÁRMEGYE, l. FEJÉR MEGYE.

FEJÉRVÍZ, falu Erdélyben, Hunyad megyében; helyr. *Fejérvíz-en, —re, —ről.*

FEJES, (fej-es) mn. tt. *fejes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Általán, minek saját v. átv. értelemben feje van. 2) Különösen : nagy fejü, innen : *fejes hal,* melynek aránylag nagy a feje. 3) Átv. ért. buczkós, bunkós, nagy csomóju, buboréku. *Fejes bot. Fejes káposzta, saláta, vetemény. Fejes szeg.* 4) Személyről is mondatik, am. nyakas, makacs, önfejü, akaratos. *Fejes gyerek, fejes ember.*

FEJÉS, (fej-és) fn. tt. *fejés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valaki a tögyekből a tejet kinyomkodja. *Fejés ideje. Fejésre behajtani a juhokat. Fejés alatt nyugtalankodó tehén.* V. ö. FEJ, áth.

FEJESĖDÉS, (fej-es-ėd-és) fn. tt. *fejesėdés-t,* tb. *—ék.* Némely növényeknek azon fejlődési foka, midőn bugáikat, kalászaikat hányni kezdik, vagy leveleik egy csomóba öszveborulnak.

FEJESĖDIK, (fej-es-ėd-ik) k. m. *fejesėd-tem, —tél, —ėtt.* Mondják leginkább növényekről, midőn termő bogaikat, kalászaikat, czímereiket stb. hajtani kezdik. *Fejesednek a gabonák. Fejesedik a saláta, káposzta.* V. ö. FEJ, főnév.

FEJESKĖDÉS, (fej-es-kėd-és) fn. tt. *fejeskėdés-t,* tb. *—ék.* Makacskodás, daczos ellenszegülés, makranczoskodás. V. ö. FEJESKĖDIK.

FEJESKĖDIK, (fej-es-kėd-ik) k. m. *fejeskėdtem, —tél, —ėtt.* Daczol, makranczoskodik, ellenszegül, önfejüleg, makacsul viseli magát, akaratoskodik. V. ö. FEJES.

FEJESKEZTYÜ, (fejes-keztyü) ösz. fn. Olyan keztyü, melynek csak hüvelykújja van, a többi ujjak számára pedig egy közös üreggel bír. Ilyen némely napszámosok, béresek, kocsisok stb. téli keztyüje.

FEJESKOLTY, (fejes-kolty) ösz. fn. Halfaj, idomtalan nagy, és tüskés fejjel, s két oldalt kevessé meglapúlt és sikamlós derékkal, mely vékony farkkal végződik. (Cottus gobio).

FEJESSALÁTA, (fejes-saláta) ösz. fn. Salátafaj, melynek öszvebuborodó levelei fejet képeznek.

FEJESSÉG, (fej-es-ség) fn. tt. *fejesség-ét.* Makacsság, daczosság, makranczosság, csökönyösség.

FEJESŰL, FEJESÜL, (fej-es-ül) önh. m. *fejesül-t.* Fejes állapotba megy által, azaz (növényekről szólva) kalásza, bugája nő, öszveborul. *Fejesül a búza, kender, káposzta, saláta.*

FEJET, (1), (fej-et) fn. tt. *fejet-ét.* A gyógyszerészeknél am. tejes nedv, melyet öszvezúzott olajos magokból, valamely nedvvel keverve, készítenek, pl. *mondolafejet.* (Emulsio, mulsum).

FEJET, (2), (l. föntebb) miveltető m. *fejet-tem, —tél, —ėtt.* Fejést más által tétet.

FEJETÉK, (fej-et-ék) fn. tt. *fejeték-ét.* Baranyában am. vízforrás, víz eredete, fakadéka, mintegy kifejlése.

FEJETLEN, (fej-etlen) mn. tt. *fejetlen-t,* tb. *—ėk.* 1) Fej nélkül levő, fejétől fosztott. *Fejetlen szobor. Fejetlen szeg. Fejetlen gabonaszár.* 2) Átv. ért. országló, törvényes főnök nélkül levő, álladalmi szabályokat, rendet nélkülöző. *Fejetlen nemzetek, népek, tartományok. Fejetlen állapotra jutott lázadók.* 3) Ami nincs megfejve. *Fejetlen tehenek, kecskék.* Ezen

értelemben szokás tréfásan és fogárdul kérdezni : *Láttál-e már fejetlen barátot?*

FEJETLENSÉG, (fej-etlen-ség) fn. tt. *fejetlenség-ét.* 1) Tulajd. ért. fej nélküli állapot. 2) Átv. ért. a társadalomnak, országnak azon állapota, midőn főkormánya nincs, vagy nem hallgatnak reá, s kiki kénye-kedve szerént cselekszik. (Anarchia).

FEJEZ, (fej-ez) áth. m. *fejez-tem, —tél, —étt,* htn. *—ni.* 1) Valakit vagy valamit fejétől megfoszt, fejét veszi, elvágja, elüti. *Halálra itéltet fejezni. Bogácsot fejezni. Hogy a hóhér fejezzen le.* 2) Átv. ért. *Befejezni a beszédet, tanítást, értekezést* stb. am. az eléadottakat rövid sommába foglalva a dolog tárgyalásának véget vetni. *Befejezni az életet,* am. végezni, meghalni. *Magát kifejezni,* azaz érthetőleg eléterjeszteni gondolatait. *Nem jól fejezte ki magát.*

FEJEZÉS, (fej-ez-és) fn. tt. *fejezés-t,* tb. *—ék.* 1) Fejvétel, fejnek leütése, lecsapása. *Zsiványok fejezését nézni. Lefejezés.* 2) Valamely beszédnek, értekezésnek, munkának bevégzése. *Könyvnek befejezése.* V. ö. FEJEZ.

FEJEZET, (fej-ez-et) fn. tt. *fejezet-ét.* Valamely elmeműnek, könyvnek, nagyobb értekezésnek egyes, külön czim vagy szám alá vett része. *A szentirás egyes könyvei fejezetekre osztvák,* melyek ismét versekre vannak taglalva. A fejezet általán kisebb felosztását jelenti a könyvnek, több fejezetek szakaszt alkotnak. Egyébiránt a munkának fejezetekre osztása a szerző kényétől függ. 2) Balaton vidékén, a szőlőkön keresztül huzott ormozatos barázda, az esők kártékonysága ellen. 3) Oszlop fejezete am. felső része.

FEJEZETÉNKÉNT, (fej-ez-et-én-ként) ih. Fejezetről fejezetre, minden fejezetet külön véve. *Fejezetenként birálni a könyvet.*

FEJFA, (fej-fa) ösz. fn. Fából faragott szobor, melyet a sir fejéhez szoktak állítani emlékül, különösen a helvét hitvallást követő keresztények ; a római és görög, valamint az ágostai vallásuaknál : *kereszt, fakereszt.*

„Majd a mikor nem fáj
Az én szívem tája,
Megmondja, megmondja
Temetőm fejfája." Tompa.

FEJFÁJÁS, (fej-fájás) ösz. fn. Fájás, melyet közvetlenül fejünkben érezünk, ámbár eredete néha másutt, pl. a gyomorban fekszik.

FEJFÁJÓS, (fej-fájós) ösz. mn. Fejfájásban szenvedő, kinek feje gyakran szokott fájni, fejfájásra hajlandó.

FEJFÁTYOL, (fej-fátyol) ösz. fn. Fátyol, mely különösen a fejet takarja. V. ö. FÁTYOL.

FEJFEKÉLY, (fej-fekély) ösz. fn. Fekélynemü kifakadás a fejbőrön.

FEJFÉLTŐ, (fej-féltő) ösz. mn. Aki fejét félti, azaz, fejére kényes, hozzá nyúlni senkit nem enged. *Fejféltő ló,* mely a kötőféket, kantárt nem szenvedi.

FEJGALAND, (fej-galand) ösz. fn. Galand, melylyel a fejet átkötik, a hajat öszvefüzik, befonják, szóval a fejet ékesítik, felcsokrozzák stb.

FEJGYÁM, (fej-gyám) ösz. fn. Fő nyakcsigolya, melyen az ember feje nyugszik (Atlas); mely az ember fejét úgy tartja, mint ama mesés Atlas vállai az eget.

FEJGYÓGYSZER, (fej-gyógy-szer) ösz. fn. Gyógyszer a fejbetegségek, fejfájások ellen.

FEJHUZÓ, (fej-huzó) ösz. fn. Bábák, szülészek eszköze, melylyel a nehéz szüléseknél a gyermek fejét megfogják, hogy a vajudó anyát megszabadítsák töle.

FEJIGA, (fej-iga) ösz. fn. Iga, vagy inkább hámforma vonóeszköz, melyet néhol az ökör homlokára alkalmaznak; különböztetésül a közönséges *nyakigától.*

FÉJJEL, a székelyeknél am. felyül, felül.

FEJKENDŐ, (fej-kendő) ösz. fn. Kendő, melylyel a nőszemélyek fejeiket bekötik, betakarják, bebugyolálják. Ettől különböznek a nyakkendő, vállkendő, zsebkendő stb.

FEJKÖTŐ, (fej-kötő) ösz. fn. Általán, oly fejrevaló a nőszemélyeknél, melyet a férjhez ment nők viselnek. A köznépnél leányok nem hordanak fejkötőt. Innen : *fejkötő alá jutni,* am. férjhez menni, férjet kapni, asszonynyá lenni. Viselnek fejkötőt a csecsemő kisdedek is, akármily nembeliek legyenek. *Gyermekfejkötő. Csipkés fejkötő. Búbos, kontyos, magyar, német, tarajos fejkötő. Fejkötőt viselő férfi* am. papucs alatt levő.

FEJKÖTŐBÁB, (fej-kötő-báb) ösz. fn. Bábalak fából vagy kemény papirosból, melyen a fejkötőket próbálni, igazgatni, kifeszíteni, s formájokban megtartani szokták.

FEJKÖTŐDRÓT, (fej-kötő-drót) ösz. fn. Drót, sodrat a fejkötőben, hogy azt kellőleg kifeszítve tartsa.

FEJKÖTŐFÁTYOL, (fej-kötő-fátyol) ösz. fn. Reczés fátyol, melylyel a fejkötőt ékesítik, vagy régies magyar divat szerént, mely a fejkötő kontyához tűzve hátulról hosszan alácsügg.

FEJKÖTŐHÁLÓ, (fej-kötő-háló) ösz. fn. Fejkötővé alakított háló- vagy reczeszövet; reczés ritka fejkötő.

FEJKÖTŐSZALAG, (fej-kötő-szalag) ösz. fn. Fejkötőt diszítő, állhoz szorító vagy hátul csokrosan fityegő szalag.

FEJKUTACS, (fej-kutacs) ösz. fn. Mesterséges nyilás az agykoponyán, hogy rajta némely ártalmas nedvek kifolyjanak. (Fontanella).

FEJLABDACS, (fej-labdacs) ösz. fn. Fejbetegséget gyógyító labdacs. V. ö. LABDACS.

FEJLÁGY, (fej-lágy) ösz. fn. Lágynyilás az újonnan született gyermekek agykoponyáján. *Már benőtt a fejlágya* v. *feje lágya,* (km.) azaz, már nem gyermek. *Feje lágyára esett,* azaz, butává, ostobává lett.

FEJLED, (fej-l-ed) önh. m. *fejled-tem*, *—tél*, *—ett* v. *—t.* Öszvebonyolúlt, szűkre szorult, zárkozott állapotjából, belső erejénél fogva bontakozik, terjed, nyilik. *Fejlednek tavaszkor a fák rügyei, és bimbói. Fejled a nyiló rózsa.* Átv. ért. müveltségben növekedik, lelki ereje gyarapodik. *Fejlednek oktatás által az ifjak. Háboruban fejlednek ki a hősök.*

FEJLEDÉS, (fej-l-ed-és) fn. tt. *fejledés-t*, tb. *—ék.* Belső müködés, melynél fogva valami fejled. V. ö. FEJLED. *Növények, virágok fejledése.*

FEJLEDÉZ, (fej-l-ed-éz) önh. és gyakor. m. *fejledéz-tem*, *—tél*, *—ett.* Folytonosan fejled, bontakozik, terjedez, nyiladozik. V. ö. FEJLED.

FEJLEDÉZÉS, (fej-l-ed-éz-és) fn. tt. *fejledézés-t*, tb. *—ék.* Folytonos, gyakori müködés, melynél fogva valami kibontakozik, kiterjed, kinyilik. V. ö. FEJLEDÉZ.

FEJLEMÉNY, (fej-l-e-mény) fn. tt. *fejlemény-t*, tb. *—ék.* Elvont ért. bonyolodott, rejtett, titkos ügynek, dolognak azon állapota, midőn világossá, felfoghatóvá, nyilttá lesz, midőn a homályból kibontakozik. *Ezen mese fejleménye nem elégíti ki a szinmübirálót.*

FEJLÉS, (fej-l-és) fn. tt. *fejlés-t*, tb. *—ék.* Bomlási, kinyilási, szétválási állapota valaminek, midőn burkából, héjából kifakad, kibuvik. V. ö. FEJLIK.

FEJLESZT, (fej-l-esz-t) áth. m. *fejleszt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Valamely tárgyat, ügyet, dolgot fejledni v. fejleni késztet; valamit bonyolúlt, zárt, rejtett állapotból nyilt, világos állapotba helyez. *A tavaszi meleg fejleszti a növények bimbóit. Az oktatás, olvasás, tapasztalás fejlesztik az észt.* V. ö. FEJLED, FEJLIK.

FEJLESZTÉS, (fej-l-esz-t-és) fn. tt. *fejlesztés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, melynek hatása valamit fejleszt. V. ö. FEJLESZT.

FEJLETLEN, (fej-l-etlen) mn. tt. *fejletlen-t*, tb. *—ék.* Ami ki nem fejlett, bonyolult, zárt, öszveszorúlt, szük, tökéletlen állapotban levő. *Fejletlen bimbók, rügyek. Fejletlen ügy. Fejletlen tervezet. Fejletlen ész, találmány.* V. ö. FEJLIK. Határozóilag am. fejletlenül, ki nem fejletten.

FEJLETLENSÉG, (fej-l-etlen-ség) fn. tt. *fejletlenség-ét.* Fejletlen állapota vagy tulajdonsága valaminek. V. ö. FEJLETLEN.

FEJLÉTT, (fej-l-étt) mn. tt. *fejlétt-et.* Ami bonyolúlt, zárt, rejtett, homályos állapotából kibontakozott. *Fejlett, kifejlett ügy. Fejlett ész.* V. ö. FEJLIK.

FEJLÉTTSÉG, (fej-l-étt-ség) fn. tt. *fejléttség-ét.* Kibontakozott, nyílt, világosságra derített állapota valaminek. *Az ügy fejlettsége könnyíti a bírói itéletet. Ész fejlettsége.*

FEJLIK, (fej-l-ik) k. m. *fejl-étt*, htn. *fejl-eni.* A *fejled* igével rokon értelmü, csakhogy ebben inkább az ön vagy belső erő, amabban a külső befolyás müködése lappang, s a *feslik* igével sokszor egyet jelent. *Fejlik a háre*, midőn héját lehuzzák. *Fejlik a ruha*, midőn varrását széttépik. *Fejlenek, kifejlenek a hadseregek*, a kormányszóra. *Fejlik, kifejlik az ügy, igazság*, ha vizsgálat alá veszik. *Fejlik az ész*, az oktatók útmutatása után. *Fejlik a növény*, különös ápolgatás által. V. ö. FESLIK.

Finnül *päăsen* fejlem.

FEJLŐDÉS, (fej-l-öd-és) fn. tt. *fejlödés-t*, tb. *—ék.* Valaminek folytonos és nagyobb belerővel eszközlött fejlése. V. ö. FEJLÉS, FEJLIK.

FEJLŐDIK, (fej-l-öd-ik) k. m. *fejlöd-tem*, *—tél*, *—ött.* Folytonosan, nagyobb hatásu belerő által bontakozik; világosságra, tisztára derül. *A franczia forradalomból nagy események fejlődtek. Gondolkozás, olvasás, tapasztalás által fejlődik az ész.*

FEJMENTŐ, (fej-mentő) ösz. fn. Kis gyermekek kitömött, vastagon béllelt fejrevalója, hogy elesékor fejöket meg ne sértsék, be ne törjék.

FEJMUNKA, (fej-munka) ösz. fn. Szellemi müködés, melyet észszel gyakorolunk, viszünk véghez, gondolkodás, elmei vizsgálódás, kutatás. *A jeles beszédek, könyvek, tervek fejmunkába kerülnek. Fejmunkában fáradni.*

FEJNEHÉZSÉG, (fej-nehézség) ösz fn. Fejbetegség neme, mely némi nyomással jár.

FEJNYAVALYA, (fej-nyavalya) ösz. fn. lásd : FEJBETEGSÉG.

FEJŐ, (fej-ő) mn. és fn. tt. *fejö-t*, tb. *—k.* 1) Aki fej. *Fejö leány, szolgáló.* 2) Azon juhászlegény, ki a juhokat feji. Dunán túl : *fejös.*

FEJŐDÉZSA, (fejö-dézsa) ösz. fn. Dézsa, melybe fejnek.

FEJŐEDÉNY, (fejö-edény) ösz. fn. Általán, edény, melybe a tejet bele fejik, pl. dézsa, sajtár, rocska.

FEJŐK, (fej-ők) mn. tt. *fejök-öt.* Kinek nagy feje van, buksi. Olyan alkotásu, mint : *szemök, pofók, monyók.*

FEJŐKE, (fej-ő-ke) fn. tt. *fejökét.* Kis fejőedény, kis fejődézsa.

FEJŐLEÁNY, (fejö-leány) ösz. fn. Leány, szolgáló, ki rendesen fejni szokott.

FEJŐMAJOR, (fejö-major) ösz. fn. Major, melyben fejős teheneket tartanak, s tejökkel rendszerént kereskedést üznek.

FEJŐS, (1), (fej-ő-ös) mn. tt. *fejös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Amit fejni lehet, minek teje van. *Fejös tehén, fejös kecske, juh.* Ellentéte : *meddö.*

FEJŐS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fejös-t*, tb. *—ök.* Juhászlegény, kinek különös hivatása a juhokat fejni, ki a tejet kezeli.

FEJŐSAJTÁR, (fejö-sajtár) ösz. fn. Sajtár, melybe tejet fejnek.

FEJŐSZÉK, (fejö-szék) ösz. fn. Kis szék vagy zsámoly, melyre fejéskor a fejő személy legugorodik.

FEJŐTE, (fej-ö-te) fn. tt. *fejötét.* Gazdasági intézet, melyben vaj- és sajtkészités végett jól tejelő faju teheneket tartanak. (Schweizerei).

FEJŐTÉK, (fej-ő-t-ék v. fej-ed-ék) fn. tt. *fejőték-et.* A Balaton vidékén am. a lábszár alsó része, mely a lábfejbe leszolgál.

FEJPÁRNA, (fej-párna) ösz. fn. Vánkos, melyet feje alá tesz a fekvő; máskép: *fejal, fejel.*

FEJPÉNZ, (fej-pénz) ösz. fn. l. FEJADÓ.

FEJPÓLYA, (fej-pólya) ösz. fn. Pólya, melylyel a fájós, sebes fejet bekötik.

FEJPONT, l. TETŐPONT.

FEJRÉSZ, (fej-rész) ösz. fn. A fejnek egyik alkotó része, pl. a koponya, homlok, tarkó.

FEJREVALÓ, (fejre-való) ösz. fn. Általán kendő, melylyel a nők fejeiket bekötik, bebugyolázzák. A fejrevaló külön tájakon különböző, s *fidel, fédel, fébó, févó, takaritó, kendő, bulátó* nevet visel. Mind ezektől különbözik a fejkötő. V. ö. FEJKÖTŐ.

FEJSEB, (fej-seb) ösz. fn. Seb a fejen, mely vagy külső erőszak által támad, vagy belső kóros állapotból keletkezik.

FEJSZALAG, (fej-szalag) ösz. fn. l. FEJGALAND.

FEJSZE, (fej-sze) fn. tt. *fejszét.* Ékalaku vas eszköz, melynek egyik vége éles, a másik vastag, tompa, s nyél van benne, az egész hasogatásra, különösen favágásra való. *Kis fejsze. Tudja Isten, ki lopta el a kis fejszét.* (Km.) *Öreg fejsze, nagy fejsze. Minden fejszének akad nyele.* (Km.) *Veszett fejszének nyele fordúlt*, am. nagy kárból valami kevés fordúlt vissza. (Km.) *Nagy fába vágta fejszéjét.* (Km.) *Fejszével kell agyon ütni, hogy meghaljon.* (Km.) *Fejsze nyele, fejsze éle, fejsze foka, fejsze lapja. Ha öreg fejsze esik is, eljövök.* (Km.).

Némelyek a *fej* (caput) főnévtől származtatják; de valószinübb, hogy gyöke azon *fej*, melyből *fejlik, fejt* származik, s rokona *fes* (feslik). Miszerint *fejsze* am. *fej-te, fej-tő.* Hasonló alapfogalom rejlik a *balta, balaska, valaska* (a válik, választ igékkel egy gyöküek) továbbá: *szakócza* (szakaszt), *szekercze* (szeg, szegdel) hasító eszközök neveiben. A finn nyelvben is *pääkä* (fejsze) és *pakv* (hasadék) *pakvan* (hasadozok) rokonok.

FEJSZÉDELGÉS, (fej-szédelgés) ösz. fn. Állapot, midőn úgy tetszik, mintha a körüllevő tárgyak forognának velünk, s egyszersmind öntudatunk ideiglen megszünik. V. ö. SZÉDELGÉS.

FEJSZÉDITŐ, (fej-széditő) ösz. mn. Ami a fejet szédülésbe hozza. V. ö. SZÉDÜLÉS. *Fejszéditő magasság, mélység. Fejszéditő gőz, italok.* Átv. ért. az öntudatot, meggondolást akadályozó, észkábító, csáberővel biró. *Fejszéditő indulatok, vágyak, igéretek.*

FEJSZEDŐ, (fej-szedő) ösz. fn. Személy, ki aratás után elmaradozott búzafejeket, kalászokat böngész, szedeget. Tisza mellett: *kalászszedő.*

FEJSZEÉL, (fejsze-él) ösz. fn. A fejszének vékonyra köszörült s metszésre, hasításra alkalmas vége. Ellenoldala: *fejszefok.*

FEJSZEFOK, (fejsze-fok) ösz. fn. A fejszének vastagabbik vége, feje, melybe a nyelet ütik. *Fejszefokkal ütik homlokon a barmot.*

FEJSZELAP, (fejsze-lap) ösz. fn. A fejszének szélesebb oldala, pengéje, mely az él széltében a fok felé nyúlik.

FEJSZENYÉL, (fejsze-nyél) ösz. fn. Nyél vagy fogatyú, melyet a fejsze fokába ütnek, s melynél fogva azt használják. *Rövid, hosszú fejszenyél.*

FEJSZÉS, (1), (fej-sze-es) mn. tt. *fejszés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Fejszével fegyverkezett, ellátott, fejszét viselő. *Fejszés vitézek, haramiák, kanászok. Fejszés napszámosok.*

FEJSZÉS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fejszés-t*, tb. *—ěk.* Fejszével dolgozó munkás, favágó. *Fejszéseket állitani az ölfának.*

FEJSZORÍTÓ, (fej-szorító) ösz. fn. Szalag, vagy más kötő, mely a fejet körülövedzi, a hajfürtöket öszvetartja.

FEJT, (fe-jt v. fe-ít) áth. m. *fejt-ett*, htn. *—ni*, v. *—eni.* 1) Szétválaszt, szétbont, felold, külön részekre oszlat. *Varrást fejteni, fölfejteni, szétfejteni. A prémet, csipkét a ruháról lefejteni.* 2) Hüvelyes, hüvelyéből kibont. *Babot, borsót, lencsét fejteni. Kukoriczát fejteni* (fosztani). *A fát héjából, kérgéből kifejteni. Lefejteni a nyúl bőrét.* 3) Szilárd testet, leginkább köveket felszakgat, széttör. *Követ, márványt, kőszént fejteni.* 4) Bort vagy más szeszes italt, nedvet seprüjéről lehúz, megtisztít. *Az új borokat tavasz elején lefejteni. A bort nagy hordóból kisebbekbe fejteni.* 5) Bonyolúlt, homályos, rejtett dolgot feltár, felderit, világosságra, tisztára hoz. *Mesét, példabeszédet, álmot fejteni, megfejteni. Fejtsd meg ezen számtani nehézséget.* A Tatrosi codexben eléjön ‚rontani', ‚bontani' értelemben is. „A szombatot fejti vala meg" (solvebat Sabbatum). „Ne akarjátok alajtanotok, hogy jöttem legyek törvényt fejtenem" (solvere legem).

Finnül *päästan*, fejtek, szabadítok.

FEJTÉGET, (fe-ít-ég-et) áth. és gyakor. m. *fejtéget-tem, —tél, —ett.* Valamit folytonosan, gyakorta fejt. V. ö. FEJT. *Álmokat, meséket fejtegetni. Feladott kérdéseket, tudományos tárgyakat fejtegetni. Varrást fejtegetni. Hüvelyes magokat fejtegetni. A bányákban köveket fejtegetni.*

FEJTÉGETÉS, (fe-ít-ég-et-és) fn. tt. *—t*, tb. *—ěk.* Cselekvés, midőn valaki valamit folytatólag vagy gyakorta fejt. V. ö. FEJT. *Feladott kérdések, számtani tételek fejtegetése. Tudományos, oskolai fejtegetések.*

FEJTEKÉZIK, (fe-ít-e-k-ész-ik) k. m. *fejtekéztem, —tél, —ett.* Inkább belső, mint külső erőnél fogva, mintegy önmagából kibontakozik, kiderül, kiviláglik, szétoszlik. *A szinmü cselekvényei a személyek jellemeiből fejtekeznek. A dió, ha megérik, kopácsából kifejtekezik.*

FEJTELEN, (fej-telen) mn. tt. *fejtelen-t*, tb. —*ék*. Kinek v. minek tulajdon értelemben vett feje nincsen. V. ö. FEJETLEN.

FEJTÉS, (fe-ít-és) fn. tt. *fejtés-t*, tb. —*ék*. 1) Cselekvés, midőn valamit fejtünk. V. ö. FEJT. *Álomfejtés*, *mesefejtés*. *Bab-*, *borsó-*, *lencsefejtés*. *Kőfejtés*. *Ruhafejtés*. 2) Néha jelenti azon tárgyat, mely a cselekvésnek eredménye. *Az első fejtésborból inni*. *Fejtéskő*.

FEJTETLEN, (fe-ít-etlen) mn. tt. *fejtetlen-t*, tb. —*ék*. Ami nincs megfejtve, kifejtve, fölfejtve stb. V. ö. FEJT. *Fejtetlen kérdés, számtani feladat*. *Fejtetlen bab, dió, mondola, kukoricza*. *Fejtetlen borok*. Határozóilag am. fejtetlenül, meg nem fejtetten.

FEJTHETETLEN, (fe-ít-het-etlen) mn. tt. *fejthetetlen-t*, tb. —*ék*. Amit fejteni, megfejteni nem lehet; igen homályos, rejtett, titkos, bonyolodott, megmagyarázhatatlan. *Fejthetetlen kérdés*. *Megfejthetetlen feladat*. *Ezen ember magaviselete*, *jelleme megfejthetetlen*. Határozóilag am. fejthetetlenül.

FEJTHETETLENÜL, (fe-ít-het-etlen-ül) ih. Magyarázhatlanul, fölvilágosíthatlanul. *Fejthetetlenül nehéz feladat, kérdés*.

FEJTETŐ, (fej-tető) ösz. fn. A fejnek legmagasabb pontja, orma. Személyes ragozásban : *fejem teteje*, *fejed teteje*, *feje teteje* ; ritkábban : *fejtetöm*, *fejtetőd*, *fejteteje*. *Ha fejed tetejére állsz, sem engedek*.

FEJTŐ, (fe-ít-ő) fn. tt. *fejtő-t*. 1) Köz ért. személy, ki valamit fejt. *Álomfejtő*, *kőfejtő*. 2) Székelyeknél annyit is teszen, mint festett gyapotfonal.

FEJTŐDIK, (fe-ít-őd-ik) belsz. m. *fejtőd-tem*, —*tél*, —*ött*. Fejtés által, tehát némileg külső kényszerüség által, mindazáltal önmagában is kibomlik, kiderül, világosságra jön, hüvelyéből, homályából kivetkőzik. Rokon a *fejlődik* igével, de ebben már több a belső működés fogalma. V. ö. FEJLŐDIK.

FEJTÖRÉS, (fej-törés) ösz. fn. Átv. ért. az észnek erőtetése; mély, folytonos gondolkozás, valamely tárgy körüli tünődés. *Sok fejtörésbe került ezen találmány*. *Fejtörésben megtébolyodott*.

FEJTÖRŐ, (fej-törő) ösz. mn. Észfárasztó, eröltető, sok és mély gondolkozást kivánó, tünődéssel járó. *Fejtörő munka*. *Fejtörő számvetés*.

FEJTŐS, (fe-ít-ő-ös) mn. tt. *fejtős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Fejtővel, azaz festett gyapotfonallal varrott, himzett. *Fejtős ing*. Székely szó.

FEJTŐVÉSŰ, (fejtő-vésü) ösz. fn. Kecskelábhoz hasonló eszköz a vashámorokban.

FEJTŐZIK, (fe-ít-ő öz-ik) belsz. l. FEJTŐDIK.

FEJÜTÉR, (fej-ütér) ösz. fn. Ütér a fejben, mely a vért a fejben vezeti. *Bal fejütér* (Arteria carotis sinistra). *Jobb fejütér* (Arteria anonyma). *Külső és belső fejütér*. (Carotis facialis, et cerebralis). V. ö. ÜTÉR.

FEJVÁNKOS, (fej-vánkos) ösz. fn. Vánkos, melyre fejét helyezi az alvó, fekvő.

FEJVAR, (fej-var) ösz. fn. Porhanyós var, mely a hajak alatti fejbőrt lepi be. Mátyusföldén a gyermekek fejvarát *homporának* mondják.

FEJVAS, (fej-vas) ösz. fn. Vassisak, vaslemez, mely a fejet fegyver ellen födi. Olyan szó, mint : *mellvas*, *karvas*.

FEJVESZTÉS, (fej-vesztés) ösz. fn. Halálos büntetés, különösen, midőn az elitéltnek fejét veszik. *Valamit fejvesztés alatt megtiltani*. *A gonosztevőt fejvesztésre itélni*.

FEJVESZTESÉG, (fej-veszteség) ösz. fn. Élet veszélyeztetése, halál, emberhalál. *A háboru fejveszteséggel jár*.

FEJVÉTEL, (fej-vétel) ösz. fn. Lefejezés, nyakavágás, a fejnek el- v. leütése; a halálos itéletnek végrehajtása, midőn a hóhér az elitéltnek fejét veszi. *Keresztelő szent János fejvétele*.

FEJVÍZKÓR, (fej-víz-kór) ösz. fn. Vízkór a fejben. V. ö. VÍZKÓR.

FEJZUGÁS, (fej-zugás) ösz. fn. Fejnyavalya, midőn úgy tetszik, mintha a fejben valami zúgna, mi gyakran szédelgéssel párosúl.

FEJZET, (fej-ez-et) fn. l. FEJEZET.

FEK, (1), elvont gyöke többféle értelmü szóknak. 1) Am. hajlás, meghajlás, lenyugvás, a *fekszik*, *fekvés*, *fektet* stb. származékokban. Régente önállóan is divatozott, mint : *fek-és*, *fek-et*, *fek-ö* igenévi alakok, és *fek-et* ige mutatják. Ez értelemben az idegen nyelvekből rokonnak tekinthető vele a sínai *fu* (procumbere; humilis), szanszkrit *bhuj* (hajol), görög *πτύσσω*, német (sich) *bücken*, *biegen*, *beugen*, olasz *picgare* stb. 2) Rokon a vastaghangu *fak* gyökkel (*fakad*, *fakaszt* szókban), honnan a *fekély* és *fakadék* szók értelmi rokonsága. 3) A *fekete*, *feketül*, *feketít* származékokban a *vak* (vakisa, vakota) szóhoz rokonítható. (Fekete szin = vak szin).

FEK, (2), fn. tt. *fek-et*. Nyugvó hely, heverési tanya. *Farkasfek*.

FÉK, (fe-ek v. fé-k, gyöke *fe* v. *fé*, azaz fő, fej, mely tájdivatilag most is fölcseréltetik *fékötő* szóban; eredeti jelentése is tehát am. fej- vagy főkeritő, fejszoritó, vagy általán : *felkötő* ; egyébiránt rokon vele a héber פָּה, aram *focho*, arab *fach* ; ide tartozó a hellen *σφηκόω* [öszveszorítom], innen : *σφήκωμα* [sisakkötő], továbbá : *σφίγγω* [sinórozom, öszvekötöm], innen : *σφίγγιον* [sineg; nyakkötő]; származási tekintetben leghasonlóbb hozzá a finn *pää* [fej] szóból származott *päitsi* [fék]); fn. tt. *fék-et*. Jelent tulajd. ló fejére való szerszámot, kötőt, valamint *nyakló* am. nyakravaló, *hasló*, hasat átkötő, *szügyelő*, *farmatring*, mindannyi lószerszámok. Innen : *kötőfék*. *A ló kötőfékkel jár*. (Km.). *A hol a féket megkapják, a lovat is ott szokták keresni*. (Km.). *Fékszáron tartani a lovat*. *Fékzabola*. *Lánczos fék*, *zabolás fék*, *vendég fékszár*. Átv. ért. szigorú felügyelés, fegyelem. *Féken fogni a kicsapongásra hajlandó ifjút*. *Nem türni a féket*. *Féken tartani a szenvedelmeket*.

FÉKÁGY, (fék-ágy) ösz. fn. A lóféknek alsó része, mely az állat szorítja.

FEKDEGÉL, (fek-d-eg-él) önh. m. *fekdegél-t.* Valamely helyen gyakorta vagy kényelmesen fekszik. *Délutáni órákban a pamlagon fekdegélni.*

FEKED, falu Baranya megyében; helyr. *Feked-en, —re, —ről.*

FEKÉLY, (fek-ély) fn. tt. *fekély-t,* tb. *—ék.* Genyes kifakadás, gyuladás az állati testen. (Ulcus). *Aranyeres, bujasenyves, görvélyes, súlyös* stb. *fekély. Megveré Jóbot igen gonosz fekélylyel — — ki cseréppel vakarja vala a genyedtséget.* (Káldi Jób II. 7. 8.). Gyöke *fek* rokon a *fakad* ige *fak* gyökével.

FEKÉLYES, (fek-ély-es) mn. tt. *fekélyes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Fekélytől meglepett, fekélyekkel teljes. *Fekélyes test, beteg.* V. ö. FEKÉLY.

FEKÉLYESÉDÉS, (fek-ély-es-éd-és) fn. tt. *fekélyesédés-t,* tb. *—ék.* Kóros állapot, midőn a testet fekély lepi meg.

FEKÉLYESÉDIK, (fek-ély-es-éd-ik) k. m. *fekélyeséd-tem, —tél, —ett.* Teste fekélyessé lesz, fekélyek támadnak rajta.

FEKÉLYFŰ, (fekély-fű) ösz. fn. lásd: SIKKANTYÚ.

FÉKEMLŐ, (fék-em-l-ő) fn. tt. *fékemlő-t.* Régies szó, am. fék, zabola, fékező szerszám.

FEKÉS, (fek-és) régies fn. a mai *fekvés* helyett. *Környölfekés* a Bécsi codexben am. obsidio.

FÉKES, (fék-es) mn. tt. *fékes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Ami féken van, fékre fogott, féken tartott. *Fékes paripa.*

FEKÉSHÁZA, falu Ungh megyében; helyr. *Fekésházá-n, —ra, —ról.*

FEKESZIK, régies *feküszik* helyett.

FEKET, (fek-et) 1) fn. tt. *feket-ét.* Régies am. a mai fekvés. Előfordul a Bécsi codexben: *környülfeket,* am. circuitus. 2) áth. m. *feket-tem, —tél, —ett.* Szintén régiesen am. fektet. *És feketé őtet a jászolba* (Münch. cod.).

FEKETE, (1), (fek-et-e, azaz fek-et-ü) mn. tt. *feketét.* Némelyek szerént am. *fek-ette,* azaz mit a fek, fekély megrontott, vagy olyan, mint a fekvő test, vagy a testnek fekvő része szokott lenni, melyre a világosság nem hathat, sötét. A Nádor-codexben csakugyan *feketü,* s a *Winkler*-codexben *fekető* alakban jön elé. Vagy némelyek véleménye szerént hasonló a vastaghangu *vakita, vakota* szóhoz, mely am. fekete foltos, czirmos (mintegy *vak* szinü). Jelenti a legsötétebb színt, mely legkevesebb világsugarat vet vissza, s a fehér színnek ellentéte. *Fekete posztó. Fekete bőr. Feketére festeni a vásznat. Fekete haj, szakáll. Fekete, mint a korom, mint a szurok, mint a szerecsen, mint ördög.* (Km.) *Sötétben minden tehén fekete.* (Km). Szélesb ért. sötét, sötétes. *Fekete éj. Fekete víz, mocsár. Fekete ón, réz. Fekete fűz, gyopár, hunyor, ménta, mustár* v. *repcze, peszercze, üröm. Fekete cseresznye, ribiszke, szőlő* stb. A növények és gyümölcsök neveiben az utóbbiakkal öszveiratni is szoktak. Átv. ért. tisztátalan, bünös. *Fekete lélek, sziv, lelkiesméret.*

A köznép a két utóbbi mássalhangzó átcserélésével gyakran *feteké*-nek mondja.

FEKETE, (2), puszták Pest és Veszprém megyékben; helyr. *Feketé-n, —re, —ről.* Hegyek neve is.

FEKETE-ARDÓ, falu Ungh megyében; helyr. *—Ardó-n, —ra, —ról.*

FEKETE-ÁRVA, folyó Árva megyében.

FEKETEBARÁT, (fekete-barát) ösz. fn. Így nevezték hajdan a sz. Benedek rendén levő szerzeteseket, fekete szövetü ruhájokról, különböztetésül a *fehér, szürke, tarka* stb. barátoktól.

FEKETE-BÁTOR, falu Bihar megyében; helyr. *—Bátor-ba, —ban, —ból.*

FEKETEBONTA, (fekete-bonta) ösz. mn. Feketetarka, a minek fekete foltokkal, pettyekkel vegyített színe van. *Feketebonta kecske.*

FEKETEBORS, (fekete-bors) ösz. fn. Törökbors, melynek fekete héja, és feketés lisztje van. V. ö. BORS.

FEKETECSERESNYE, (fekete-cseresnye) ösz. fn. Cseresnyefaj, melynek feketés héja s nedve van.

FEKETECSÍKOS, (fekete-csíkos) ösz. mn. Fekete csíkokkal, azaz színvonásokkal, huzásokkal tarkázott. *Feketecsíkos hal, szövet.*

FEKETECSÜLLŐ, (fekete-csüllő) ösz. fn. Fekete tollu tengeri kis madárfaj a csüllők neméből. (Larus minor niger). V. ö. CSÜLLŐ.

FEKETECZUKOR, (fekete-czukor) ösz. fn. l. MEDVECZUKOR.

FEKETÉDÉS, (fek-et-éd-és) fn. tt. *feketédés-t,* tb. *—ék.* Valamely test szinének feketére változása.

FEKETÉDIK, (fek-et-éd-ik) k. m. *feketéd-tem, —tél, —ett.* Fekete szint ölt, feketére változik által. *Feketedik a haja, böre. A naptól egészen megfeketedett.*

FEKETEERDŐ, falu Mozson megyében, és puszták Pozsony, Pest megyékben; helyr. *Feketeerdő-n, —re, —ről.*

FEKETEFAGY, (fekete-fagy) ösz. fn. Fagy, mely előbb lepi el a földet, mintsem a hó leesett volna; különbözik a *szárazfagy,* midőn a föld úgy fagy el, hogy kevés vagy semmi nedvesség sem volt benne.

FEKETEFALU, helység Szathmár megyében; helyr. *Feketefalu-ba, —ban, —ból.*

FEKETEFALVA v. NYÉGERFALVA, helység Bihar megyében; helyr. *Feketefalvá-n, —ra, —ról.*

FEKETEFEJŰ, (fekete-fejü) ösz. mn. Kinek vagy minek fekete feje van. *Feketefejü szerecsen. Feketefejü eb.*

FEKETEFENYŐ v. —FENYŰ, (fekete-fenyő v. -fenyü) ösz. fn. Fenyőfaj, melynek feketés-zöld levelei vannak. (Pinus nigra americana).

FEKETEFESTÉS, (fekete-festés) ösz. fn. Festés, mely által valamely anyagnak, kelmének stb. fekete szint adnak.

FEKETEFESTŐ, (fekete-festő) ösz. fn. Festő, ki a kelméket, szöveteket feketére vagy sötétkékre festi.

FEKETEFOLTOS, (fekete-foltos) ösz. mn. Fekete foltokkal pontozott, pettyegetett, bevarrott. *Feketefoltos szőrü eb, tehén.*

FEKETEFŰZ, puszta Torna megyében; helyr. *Feketefüz-ön, —re, —ről.*

FEKETEGYAPÁR, (fekete-gyapár) ösz. fn. Növényfaj a murvapikkek neméből; máskép: *szurokszagú murvapikk, vargamajoránna, szúfü.* (Origanum vulgare).

FEKETE-GYARMAT, falu Arad megyében; helyr. *—Gyarmat-on, —ra, —ról.*

FEKETEGYOPÁR, l. FEKETEGYAPÁR.

FEKETE-GYŐRÖS, falu Bihar megyében; helyr. *—Győrös-ön, —re, —ről.*

FEKETEGYŰRÜ, (fekete-gyürü) ösz. fn. Cserje neme, melynek egyenes hajtásu síma vesszejéből pipaszárakat készítenek. Dunán túl: *sürje, sürjefa.* V. ö. VÉRESGYŰRÜ.

FEKETEHALOM, erdélyi mváros Brassó vidékében; helyr. *Feketehalm-on, Feketehalom-ra, —ról.*

FEKETEHARKÁLY, (fekete-harkály) ösz. fn. Fekete tollú harkályfaj. V. ö. HARKÁLY.

FEKETEHÁZ, malom Fehér megyében.

FEKETEHEGY, (1), hegyek neve Magyarországban, pl. Abaúj, Sáros, Szathmár megyékben, továbbá Erdélyben.

FEKETEHEGY, (2), falu Bács megyében; helyr. *Feketehegy-en, —re, —ről.*

FEKETEHÉT, (fekete-hét) ösz. fn. A nagy böjtnek azon hete, mely a nagyhetet megelőzi; a feketevasárnap és virágvasárnap közti hét. (Hebdomada passionis). Feketének mondják, mert ekkor a templomokban az oltárkereszteket feketefátyollal, szövettel szokták bevonni.

FEKETEHOLLÓ, (fekete-holló) ösz. fn. Hollófaj, melynek tollai fényes feketék. (Corvus corax).

FEKETEHÚNYOR, (fekete-húnyor) ösz. fn. A húnyor nemű növények egyik faja. (Helleborus niger).

FEKETEHÚROS, (fekete-húros) ösz. fn. Fekete tollú madárfaj a húrosmadarak neméből. V. ö. HÚROSMADÁR.

FEKETEHÚS, (fekete-hús) ösz. fn. A feketevadnak, azaz vaddisznónak húsa.

FEKETEKIKERICS v. —KÖKÖRCSIN, lásd: FEKETEKÜKIRCS.

FEKETEKÖKÉNY, (fekete-kökény) ösz. fn. Sötét szinű kökény.

FEKETEKÖMÉNY, (fekete-komény) ösz. fn. A kandillák (nigella) egyik faja, innen máskép: *szőrös kandilla,* (nigella sativa), s a köznép nyelvén: *paraszt bors, fekete mák.*

FEKETEKÖNYV, (fekete-könyv) ösz. fn. Könyv, melybe az erkölcsbíró, rendre, fegyelemre felügyelő személy, állodalmi rendőr stb. a vádlottakat, kihágókat, gyanusokat, különösebben pedig a börtönökre felügyelő az elitélteket följegyzi. *Beirták őt a feketekönyvbe.*

FEKETE-KÖRÖS, folyó Magyarországban és Erdélyben.

FEKETEKÚT, falu Sáros megyében; helyr. *Feketekút-on, —ra, —ról.*

FEKETEKÜKIRCS v. —KÜKÖRCS, (fekete-kükircs v. -kükörcs) ösz. fn. A kökörcsinek egyik faja (anemone pulsatilla); máskép: *leány-* v. *szederjes-* v. *lókökörcsin.*

FEKETELAK, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Feketelak-on, —ra, —ról.*

FEKETE-LEHOTA, falu Gömör megyében; helyr. *Fekete-Lehotán, —ra, —ról.*

FEKETELEVES, (fekete-leves) ösz. fn. Tulajdonkép: kávéital. Átv. ért. a legnagyobb baj, a dolog bibéje, bunkós vége. *Hátra van még a feketeleves.* (Km.). Tököli Imrének mondák a váradi basa emberei, midőn kávéivás előtt az ebédtől felkelni készült, mire legott megkötözték, és fogságba vitték.

FEKETÉLLIK, (fek-et-e-el-ik) k. m. *feketéllétt,* htn. *feketéll-ni* v. *feketéll-eni.* Fekete szinben mutatkozik, feketének látszik. *Feketéllenek borúlt időben a távol hegyek.*

FEKETEMÁK, (fekete-mák) l. FEKETEKÖMÉNY.

FEKETEMEZŐ, puszta Ungh megyében; helyr. *Feketemező-n, —re, —ről.*

FEKETEMOCSÁR, tó Bács megyében.

FEKETENADÁLYFŰ, (fekete-nadály-fű) ösz. fn. Növényfaj a nadálytők neméből, melynek gyökere fekete (Symphitum officinale).

FEKETEÓN, (fekete-ón) ösz. fn. l. ÓLOM.

FEKETEPATAK, helyek neve Gömör, Ungh és Zemplén megyékben; helyr. *Feketepatak-on, —ra, —ról;* folyó Nógrád megyében.

FEKETEPATAKA, falu Gömör megyében; helyr. *Feketepataká-n, —ra, — ról.*

FEKETEPESZERCZE, (fekete-peszercze) ösz. fn. Növényfaj a peszerczék neméből; máskép *feketepemet, bujdosó csalán.* (Ballota nigra).

FEKETEPÉTTYÉS, (fekete-péttyés) ösz. mn. Fekete pettyekkel pontozott, tarkázott. *Feketepettyes szövet. Feketepettyes tollazat.*

FEKETERÉZ, puszta Nógrád megyében; helyr. *Feketeréz-en, —re, —ről.*

FEKETERIBISZKE, (fekete-ribiszke) ösz. fn. Fekete bogyóju ribiszkefaj. V. ö. RIBISZKE.

FEKETERIGÓ, (fekete-rigó) ösz. fn. Fekete tollazatú rigófaj, különböztetésül a *sárgarigó*-tól. V. ö. RIGÓ.

FEKETÉS, (fek-et-e-es) mn. tt. *feketés-t,* v. *—et,* tb. *—ek.* Feketének látszó, fekete szinhez közelitő, kevessé fekete. *Feketés liszt, kenyér.*

FEKETESÁR, puszta Somogy megyében; helyr. *Feketesár-on, —ra, —ról.*

FEKETESÁRGA, (fekete-sárga) ösz. mn. Fekete és sárga szinre festett; fekete és sárga színnel vegyített. *Feketesárga lobogó. A császári épületek feketesárgára festett korlátai, kapui. Feketesárga arczbőr.*

FEKETESÉG, (fek-et-e-ség) fn. tt. *feketeség-ét.* A fekete szinnek bősége, létezése, látszata. *Posztó feketesége. Fogak, arcz, bőr feketesége.*

FEKETESEREG, Mátyás királynak legvitézebb, halálra elszánt, czimerül halálfejet viselő katonákból állott hada. Vasvármegyében igy nevezik a stájerországi bucsusokat is, kik május első napján Kis-Czellbe zarándokolnak.

FEKETÉSSÉG, (fek-et-e-es-ség) fn. tt. *feketésség-ét.* Valaminek azon tulajdonsága, melynél fogva a fekete színhez közelít, azaz, feketés szinü.

FEKETESZEG, l. FEKETESZÖG.

FEKETESZIK, (fek-et-e-szik) k. l. FEKETEDIK; a mutató mód jelenét kivéve a többi időket és módokat is az utóbbi *(feketedik)* szótól kölcsönzi.

FEKETESZOKNYÁS, (fekete-szoknyás) ösz. fn. Igy nevezik gúnyolódva, vagy tréfából a fekete hosszu ruhás papot.

FEKETESZÖG, (fekete-szög) ösz. mn. Feketéhez közeledő, sötét szögszinü. *Feketeszög hajfürtök.*

FEKETETENGER, (fekete-tenger) ösz. fn. 10,000 négyszögü mérföldre terjedő, az orosz és török birodalom közt fekvő tenger, mely a földközi tengerrel a Bosphorus által van öszvekapcsolva. A régieknél latin nyelven: *Pontus Euxinus*, törökül *kara deñisi.*

FEKETETÓ, mezőváros Bihar megyében; helyr. *Feketető-n, —ra, —ról.*

FEKETE-TÓTH, falu Bihar megyében; helyr. *—Tóth-on, —ra, —ról.*

FEKETEÜGY, folyó Erdélyben, Brassó vidékében.

FEKETEÜRÖM, (fekete-üröm) ösz. fn. Növényfaj az ágas száru és bugás virágzású ürmök alneméből. (Artemisia vulgaris).

FEKETEVAD, (fekete-vad) ösz. fn. Fekete szőrü vagy sertéjü vad, különösen vaddisznó; némelyek szerént ide tartozik a medve és borz is; különböztetésül nevezik így a vadászok a veresvadtól, milyenek az őzek, szarvasok.

FEKETEVARJÚ, (fekete-varjú) ösz. fn. Fekete tollazatú varjufaj, mely maggal, nem hússal vagy döggel él, köznépiesen: pápistavarjú.

FEKETEVÁROS, mezőváros Soprou megyében; helyr. *Feketeváros-ba, —ban, —ból.*

FEKETEVASÁRNAP, (fekete-vasárnap) ösz. fn. Vasárnap a hosszu böjtben, mely husvét napja előtt két héttel esik. (Dominica passionis). *Feketevasárnapot ül husvét napján is.* (Km.) V. ö. FEKETEHÉT.

FEKETEVÉRÜ, (fekete-vérü) ösz. mn. Kinek búskomor vérmérséklete van, sötét kedélyü. (Melancholicus).

FEKETEVÍZ, falu Erdélyben, részint Alsó-Fejér megyében, részint Nagy-Szeben székben. Helyr. *Feketevíz-én, —re, —ről.*

FEKETEVÖRÖS, (fekete-vörös) ösz. mn. Feketéhez közelitő, sötétes vörös, sötét részszinü; vagy, feketével vegyített vörös. *Feketevörös arczbőr. Feketevörös csíkok a szöveten.*

FEKETÉZ, (fek-et-e-ez) áth. m. *feketéz-tem, —tél, —ett.* 1) Feketévé fest vagy mázol. 2) A régieknél, pl. Margit életében am. feketébe öltöztet.

FEKETEZÖLD, (fekete-zöld) ösz. mn. Feketés szinhez közeledő sötét zöld, vagy feketével vegyített zöld.

FEKETÍT, (fek-et-e-ít) áth. m. *feketít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Feketévé tesz, feketére fest, mázol, piszkol. *Hajat, szakállt feketíteni. Kezeit szurokkal befeketíteni.* V. ö. FEKETE.

FEKETÍTÉS, (fek-et-e-ít-és) fn. tt. *feketítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit feketére festünk, mázolunk stb.

FÉKETLEN, (fék-etlen) mn. tt. *féketlen-t*, tb. *—ék.* Aminek féke nincs, ami fékre nincs fogva. *Féketlen csikó, ménesló.* Határozóilag am. féketlenül. Különböztetésül v. ö. FÉKTELEN.

FÉKETLENKÉDIK, helyesebben l. FÉKTELENKÉDIK.

FÉKETLENSÉG, helyesebben lásd: FÉKTELENSÉG.

FÉKETLENÜL, (fék-etlen-ül) ih. Fék nélkül, fékre nem fogva. *A ménesbeli lovak féketlenül járnak.* Különböztetésül v. ö. FÉKTELENÜL.

FEKETŐ, régies, l. FEKETE.

FEKETSZIK, (fek-et-sz-ik) k. l. FEKETÉDIK.

FEKETTE, (fek-ett-e) régies múlt állapotjegyző. „Látá ő napát fekette" (vidit socrum ejus jacentem). „Ezt mikor látta volna Jézus fekette." Müncheni codex. V. ö. —ATTA, igerag.

FEKETŰ, l. FEKETE.

FEKETŰL, FEKETÜL, (fek-et-e-ül) önh. m. *feketül-t.* Fekete szinüvé lesz, fekete festék, vagy máz által fekete színt ölt. *Füsttől feketülnek a falak. Naptól a bőre megfeketült.* Máskép: *feketedik.*

FEKETŰLÉS, FEKETÜLÉS, (fek-et-ül-és) fn. tt. *feketülés-t*, tb. *—ék.* Szinváltozás, midőn valamely test előbbi szinét vesztve feketévé lesz.

FÉKEZ, (fék-ez) áth. m. *fékez-tem, —tél, —ett.* vagy ritkán: *fékzéttem, fékzéttél, fékzétt*, htn. *fékezni* v. *fékzeni.* 1) Tulajd. ért. fékre fog, fejére féket vet. *Fékezni, fölfékezni a mezőn legelő lovakat.* 2) Átv. ért. fegyelem alá vesz, szorosan tart, kicsapongásoktól akadályoz; hatalmába hajt. *Fékezni a gonosztevőket. Fékezni az indulatokat, szenvedelmeket. Megfékezni a lázadó népeket.* V. ö. ZABOLÁZ.

FÉKEZÉS, (fék-ez-és) fn. tt. *fékezés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit vagy valakit fékre fogunk; vagy átv. ért. fegyelem alá veszünk. V. ö. FÉKEZ. *A szilaj csikók, és indulatok fékezése erőt kiván.*

FÉKEZETLEN, (fék-ez-etlen) mn. tt. *fékezetlen-t*, tb. *—ék*. Ami fékezve nincsen, mit fékre nem fogtak. *A fékezetlen csikók, lovak szabadon szilajkodnak.* Átv. ért. fegyelem alá nem szorított, szabadon csapongó. *Fékezetlen utczai suhanczok. Fékezetlen indulat sok gonoszt szül.* Határozóilag am. fékezetlenül.

FÉKEZETLENSÉG, (fék-ez-etlen-ség) fn. tt. *fékezetlenség-ét*. Fék vagy fegyelem nélküli állapot.

FÉKEZETLENÜL, (fék-ez-etlen-ül) ih. A nélkül, hogy meg volna fékezve. *Fékezetlenül nehéz a szilaj lovat igazgatni.* Átv. ért. fegyelem alá nem fogva, szabadon hagyva, kényére, kedvére bocsátva.

FEKHELY, (fek-hely) ösz. fn. Hely, melyen valaki vagy valami fekszik, hever, aluszik; ágy, alom, tanya. *Legkényelmesebb fekhely a jó ágy. A vadak fekhelyét fölkeresni.*

FEKIRÁNYOS, (fek-irányos) ösz. mn. Ugyanazon magasságu téren fekűvő, elterjedő, sem föl, sem alá nem hajló, hosszant, tökéletes súlyegyenben álló, kinyuló. (Horizontalis). *Fekirányos vonal. Fekirányos térség.* Másképen : *vízirányos.* Ellentéte : *függöleges.* (Perpendicularis). *A fekirányos vonal a függölegessel egyenes szöget képez.*

FEKIRÁNYOSAN, (fek-irányosan) ösz. ih. Fekirányos helyzetben, vonalban. V. ö. FEKIRÁNYOS. *A nyugvó víz fekirányosan áll.*

FÉKKARIKA, (fék-karika) ösz. fn. Karika a féken, mely a fékre fogott barom állát és orrát körülveszi.

FÉKKÖTÉL, (fék-kötél) ösz. fn. A féknek kötélből való szára, kötőfékszár, továbbá azon kötél, melyből az egész fék szerkesztve van.

FEKMENTÉS, (fek-mentés, azaz -menetés) ösz. mn. l. FEKIRÁNYOS.

FEKPAD, (fek-pad) ösz. fn. Széles pad, melyen ágyul használva, heverni szokás. *Fekpadok a börtönben, katonai tanyákban.*

FÉKSZÁR, (fék-szár) ösz. fn. A fékből kinyuló kötél, vagy szíj, melynél fogva a fékezett barmot vezetik, vagy megkötik. *Fékszáron tartani a lovat, hogy el ne lopják, vagy tilosba ne menjen.* Másként : *kötőfékszár.*

FEKSZEN, (fek-sz-en) régies alak a mai *fekszik* helyett. „En gyermekem köszvényes fekszen házamban." „Fekszen vala hidegleletben." Tatrosi codex. „Íme Olofernes a földön fekszen." „Fekszek vala (jacebam) szomorodván en orczámon." Bécsi codex.

FEKSZIK, (fek-sz-ik) k. Első m. *fekv-ém, fekv-él, fekv-ék* stb., másod m. (*feküszik* igétől) : *feküdt-em, feküdt-él, feküdt* v. *feküdött.* Jövő : *fekvendém.* Kapcsoló : *feküdjem.* Ohajtó : *feküdném*, htn. *feküdni*, részesülő : *fekvő.* Köz ért. valamely test, egyik oldalára, lapjára, elterülve nyugszik, melynél fogva némileg lealacsonyúl a nélkül, hogy akár alakja, akár tömege megváltoznék; ellentéte áll, vagy ül. *Földön, fűben, ágyban feküdni. Jobb vagy bal oldalon, hason, hanyatt feküdni. Szalmán, koporsóban, sírban feküdni. A malomban egymáson feküsznek a zsákok. Fenyőszálak feküsznek a vízparton. Könyvek feküsznek iróasztalán. Véletlen erdőben gyakorta nyúl fekszik.* (Km.) *Belefeküdni a sárba. Elfeküdni a kemény földön is. Hozzáfeküdni valakihez. Kifeküdni a folyosóra, udvarra. Körülfeküdni a gombóczos tálat. Este jókor lefeküdni. A tyúkokkal fekszik le.* (Km.) *Megfekszik a kocsiban, mint a paksi biró.* (Km.) *Reáfeküdni a vetetlen ágyra. Haza feküdtek, mint a lédecziek.* (Km.). 2) Táboroz, tanyázik. *Az ellenség a vár alatt fekszik. Némely ezred három, négy vármegyében elszórva fekszik.* 3) Betegeskedik, vagy alszik, hever, nyugszik. *Három hónaptól fogva vízkórban fekszik. A nyúl bokorban fekszik.* 4) Átv. ért. *Neki fekszik a munkának*, am. szorgalommal, tűzzel dolgozik. *Rajta fekszik a ház gondja. E titkolódzásban valami fekszik*, azaz rejlik, lappang. *A dolog igen szivemen fekszik. Minden vagyona, pénze házaiban fekszik. Kisded jószágán sok adósság fekszik. Buda városa Pest megye területében fekszik.*

FEKTANYA, (fek-tanya) ösz. fn. A háboruban azon őrtanya, hol éjjel az őrök szabad ég alatt fegyverkezve virrasztanak. (Bivouac).

FEKTE, (fek-t-e) személyragozott igenév. Valakinek vagy valaminek fekte, am. fekvő helyezete. *Fektében lőni meg a vadat.*

FÉKTELEN, (fék-telen) mn. tt. *féktelen-t*, tb. *—ék.* Átv. ért. fegyelmet nem tartó, kicsapongó, kénye kedve szerént szilajkodó. *Féktelen indulatok, szenvedelmek. Féktelen ifjak.* Határozóilag am. féktelenül. Ugyan ily átv. értelemben használtatik : *zabolátlan.*

FÉKTELENÍT, (fék-telen-ít) áth. m. *féktelenített*, htn. *—ni* v. *—eni.* Féktelenné, kicsapongóvá, szilajkodóvá tesz.

FÉKTELENKEDÉS, (fék-telen-ked-és) fn. tt. *féktelenkedés-t*, tb. *—ék.* Kicsapongás, zabolátlankodás; v. ö. FÉKTELENKEDIK.

FÉKTELENKÉDIK, (fék-telen-kéd-ík) k. m. *féktelenkéd-tem, —tél, —ett.* Fegyelmetlenül kicsapong, szilajul viseli magát, tetteiben mérsékletet, kíméletet, törvényt, illedelmet nem tart, garázdálkodik; zabolátlankodik.

FÉKTELENSÉG, (fék-telen-ség) fn. tt. *féktelenség-ét.* Átv. ért. Féktelen állapot, vagy indulat, vagy tulajdonság, midőn valaki kénye, kedve szerént szilajkodik, fegyelmet megvet. V. ö. FÉKTELEN.

FÉKTELENÜL, (fék-telen-ül) ih. Kicsapongólag, szilajkodva, garázdálkodva, fegyelmet megvetve, zabolátlanul.

FÉKTELENŰL, (fék-telen-ül) önh. m. *féktelenült.* Kicsapongóvá, szilajkodóvá lesz.

FEKTERÉM, (fek-terém) ösz. fn. Hálóterem, hálószoba.

FEKTET, (fek-tet) áth. m. *fektet-tem, —tél, —ett.* Fekvő helyzetbe tesz, feküdni késztet. *Bölcsőbe fektetni a csecsemőt. Ágyba fektetni a beteget. Gerendát fektetni az útra. Kocsira fektetni a zsákokat. Lefektetni a részeget. Belefektetni a sárba. A leölt disznót*

ráfektetni a vágószékre. Az új házasokat fölfektetni a padlásra. A házört kifektetni az udvarra. Átv. ért. *Pénzét bor-, gabonakereskedésbe, mezei gazdaságba fektetni.*

FEKTETÉS, (fek-tet-és) fn. tt. *fektetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn fektetünk. V. ö. FEKTET.

FEKÜSZIK, (fek-ü-sz-ik) k. Első m. *feküvém, feküvél* stb.; másod m. *feküttem, feküttél, feküt* v. *feküdött*; jövő: *fekvendém, fekvendél, fekvendik*; htn. *feküinni*; részesülő: *fekvő*. L. FEKSZIK.

FEKÜVÉS, (fek-ü-v-és) fn. l. FEKVÉS.

FEKV, (fek-v) fn. tt. *fekv-et*. Hely, melyen valaki vagy valami fekszik, fekhely; ágy, alom, fekvő tanya.

FEKVE, (fek-ve) ih. Fekvő helyzetben. *Hanyatt fekve alunni.*

FEKVÉS, (fek-v-és) fn. tt. *fekvés-t*, tb. —*ék*. 1) Állapot, vagy inkább helyzet, midőn valaki fekszik. *Hanyatt-, hasonfekvés, oldalt fekvés. A kemény földön nem jó fekvés esik.* 2) Hely, ágy, alom, fekvőtanya, melyen valaki, vagy valami fekszik. *Nyúl fekvésére akadni. Szarvasok, őzek fekvései*, azaz vaczkai. *Nincs a tudománynak rést ágyban fekvése.* (Km.). 3) Átv. ért. tájnak, városnak stb. helyzete. *Pest fekvése alacson. Buda vár fekvése szép.*

FEKVÉSRAJZ, (fekvés-rajz) ösz. fn. Rajz, mely bizonyos tájnak, vidéknek helyzetét, fekvését ábrázolja. *Budapestnek fekvésrajza.*

FEKVŐ, (fek-v-ő) mn. tt. *fekvő-t*. Aki vagy ami fekszik. *Bölcsőben fekvő gyermek. Fekvő beteg. Kórházban fekvő beteg. Ház előtt fekvő gerendák, kövek. Sárban fekvő disznó. Fekvő* (azaz ingatlan) *vagyon. Fekvő napóra. Asztalon fekvő könyvek. Magyarországban fekvő jószágok.* V. ö. FEKSZIK.

FEKVŐHEVEDER, (fekvő-heveder) ösz. fn. Gerenda, mely a fedélfészket öszvetartja, mely a fedélfészek egyik oldalától a másikig fekirányosan nyúlik. V. ö. FEDÉLFÉSZEK.

FEKVŐJÓSZÁG, (fekvő-jószág) ösz. fn. Ingatlan birtok, milyenek a szántóföldek, rétek, erdők, szőlők, házak.

FEKVŐSAS, (fekvő-sas) ösz. fn. Ollófa a házfedelen, azaz, a fedélfészekből egymás irányában kétfelől felnyuló, s a tetőn öszveálló gerendák, melyekre a léczeket szegezik.

FEKVŐSÉG, (fek-v-ő-ség) fn. tt. *fekvőség-ét*. Fekvőjószág együttesen véve. *Fekvőségét és ingóságát elárverezték.*

FEL, (1), v. FÉL v. FÖL, igekötő és határzó, igen sok igével, és ezekből származó nevekkel kapcsoltatik öszve. A *fe, fé, fö* gyökben a magasság fogalma rejlik, s egy a *fö, fej* nevekkel, mint némely régi nyelvmaradványok tanusítják, pl. *fedelm, fedelmkedik.* (Münch. cod.), fejedelm, fejedelmkedik helyett. Söt Dunán túl, különösen Vas vármegyében ma is hallani: *föment a hegyre, föszántotta az ugart.* Az *l* iránymutató, vagy elszármazást, eltávozást mutató képző. Egyébiránt minthogy az *f* betű már magában magasságot jelent, így is elemezhető: *f-el*, azaz, magasra vagy magasan el. (V. ö. FŐ és EL). A *fel* szó rokon betűkben megvan a hellen ὑπέρ, angolszász *over, ofer*, angol *upper, over*, dán, holland *over*, német *ober, über*, latin *super, supra* stb. szókban, (t. i. *l* és *r* is rokon betűk). A finn *päällä* (fölött), *päällen* (fölé) névviszonyítók a *pää* (= fej) szóból származnak; a finn *yli* (fönnlevő) szóban pedig hiányzik az *f* s általán az ajakhang; az arab *'áli* am. magas. Ellentéte *le* v. *alá*. Jelent 1) önh. és középigékkel magasra emelkedést, magasabb irány felé mozgást, indulást stb. *Felszáll a füst; leszáll a köd. Felmegy a lajtorján; lejön a lépcsőkön. Fel és alá röpködnek a madarak. Feltornyosodnak a jégdarabok. Felfakad a víz. Felmenet, felfutás, felindulás. Felfutó, feláló, felnyomuló.* 2) áth. igékkel valaminek magasabbra helyezését, emelését. *Fölvenni vállra a terhet. Föltenni fejre a kalapot. Feltölteni az utczát, udvart, kertet. Feltolni dombra a taligát. Felnyomás, felütés, felvarrás. Fölterjesztő levél; fölemelő rúd.* 3) valaminek nyugalmas vagy ép állapotából ellenkezőbe áttételét vagy átmenetelét, mi némileg magasabb irányban történik, pl. *Felás, felkapál, felszánt, felvág, feltör, feldarabol, felhasogat, felkever, felzavar, felforr, feldagad, felpuffad, felágaskodik, feltámaszkodik, felkerekedik.* Különösen az érzések, indulatok mozgalmait jelentő igékkel párosúl, pl. *Felindúl, fölgerjed, fellázad, felbosszonkodik, fölhevül, fölmérgesül, felbosszont, felösztönöz, felbátorít, felbiztat* stb. 4) teljességet, végrehajtást, mely esetben gyakran a latin *per*, a német *ver*, a szláv *pre* szókkal rokon, pl. *Fölemésztette, fölette, felitta minden javát.* 5) járul igékhez, melyek valamely hivatalra, szolgálatra, szerződésre viszonyló képességet, kötelességet jelentenek, pl. *Fölesketni az új tiszteket. Felavatni valakit papnak. Fölszentelni a püspököt. Felfogadni a cselédeket. Felhívni, felszólítani segélyre a szomszédokat.* 6) Átv. ért. valaminek napfényre derítését, kitüntetését, eléadását jelenti. *Új gépet feltalálni. A keresett tárgyat föllelni. Saját érdemeit felhordani. A tolvajokat felkutatni. A leczkét felmondani.* 7) az önh. igéknek gyakran áth. értelmet ad, pl. *Feldőzsölte vagyonát. Feldörömbölték őt álmából. Ez mindent felmúl.* 8) Mint törzsökszó eléfordúl több származékokban: *félés* (fölöz), *félés* (fölös), *felség, felséges, félésleg, felett, felette* stb. A különbséget *fel* és *fenn* között lásd: FENN szónál.

A helyesírást tekintve, önmagában akár *e*- (vagy *é*-), akár *ö*-vel írathatik ugyan, (a régi nyelvemlékekben is az iró tájbeszéde szerént mind három alakban találjuk); de öszvetételekben és származékokban ügyelni kell 1) a megkülönböztetésekre, így különbözők: *felé, fölé; felez, fölöz; feles, fölös*; az elsőbbek *fél* (valaminek fele) szótul származván; 2) a változatosságra és szebb hangzásra; így ha a szó másik részében *e* vagyon, *föl* helyesebben fog állani, pl. *fölmegy, fölereszt, fölkeres, fölperes, föltekint, fölesmél* stb.; egyebütt, kivált pedig ha a másik részben is

ö vagyon, szebb a nyilt *e*, pl. *feltakar*, *fellásít*, *felvállal*, *felold*, *felső*, *felölt*, *felkötös*, *felönt* stb.; ezek szerént: *felfődös* v. *fölfedez*, de soha sem *fölfödöz*, így *fölperes* v. *felpörös*; éles hangzók ú. m. *é*, *i*, *í* mellett mindkétképen állhat, pl. *feltétel* v. *föltétel*, *felség* v. *fölség*, *felébred* v. *fölébred*, *felkészül* v. *fölkészül*; *felír* v. *fölír*, *felsiet* v. *fölsiet* stb.

FEL (2), v. FÉL, v. FÖL, (eredetére nézve ugyanaz a föntebbi szóval) fn. tt. *fel-t* v. *fél-t*, v. *föl-t*, tb. *fel-ék* v. *fél-ék*, v. *föl-ök*. Valaminek felső része. „És ő ruhájokat a vehemre hányván, Jézust felire ülteték." Tatrosi codex. „És vivé ötet egy verem felire." Pesti Gábor meséji. Ma elélordul *tej-föl* öszvetett szóban.

FEL, (3), elvont gyöke a) *feled*, *feledékeny*, *felejt* szóknak, b) *felel*, *felelet*, *feleset* származékoknak. Mindkettő alapfogalomra nézve a *fél* névhez rokonítható, mennyiben *feledni valamit* am. az emlékező tehetségből mintegy félretenni, elmellőzni, s *felelni* am. beszédet felezni, t. i. a kérdésre tett válaszolás által.

FEL (4), v. FÉL, v. FÖL, indulatszó, melylyel valakit nyugvó, csendes állapotból tevékenységre, munkára szólítunk, riasztunk. *Fel legények, itt az ellenség! Fel, fel tehát, virraszszatok ti népek a magyar honon!* (Czuczor). *Fel Endre. Béla fel!* (Vörösm.).

FÉL, (1), mn. tt. *fél-t* v. *fel-et*, tb. *fel-ek*. 1) A két egyenlő részre elosztott egésznek egyik részét tevő, magában foglaló. *Fél akó bor. Fél kenyér. Fél forint. Fél iv papiros. Fél öl cserfa. Fél mázsa liszt, fél font hús. Fél év, fél hónap, fél nap, fél óra. Fél gömb, fél kör, fél hold*, vagy öszvetéve: *félakó, félkenyér, félforint* stb. 2) A párból, párosból, kettősből egyik. *Fél keztyüt találni. Fél szemmel nézni. Fél lábbal a sírban állani. Fél kézzel dolgozni. Fél fülére süket. Fél váll. Fél vállra öltötte mentéjét. Csak úgy félvállról beszél velem.* 3) Nem egész, nem teljes, nem tökéletes, fölszines, a valódihoz csak némileg hasonló, közelítő. *Fél atya. Fél bolond. Fél csizma*, azaz kurta szárú topán. *Fél eleven. Fél ember. Féleszü. Fél fogra nevet. Fél födél. Fél gutaütés. Fél hitü. Fél holt. Fél isten. Fél ing. Fél ittas. Fél kedv, kedvü. Fél nemes* (Agilis). *Fél pap* (Diaconus, Levita). *Fél részeg. Fél selyem. Fél sült. Fél tudós. Fele úton elérni valakit. Fele pénze sincs, mint előbb volt. Fele jószágát eladta.* V. ö. FELE.

A régieknél, pl. a Tatrosi codexben akár mint mn., akár mint fn. az *e* az alanyesetben is rövid: „Felelevenen hagyván" (semivivo relicto). „Éfel— (=éjfél=)koron (media nocte).

Származékai: *felekezik, felel, feles, feleség, felé, féle, feles* stb.

E szóban az *elválás*, különösen *kettészakadás*, illetőleg oly dolgok alapfogalma rejlik, melyek mint kiegészítő részek egymásnak rokontársai, de különkülön állanak vagy váltogatják egymást. Ennélfogva egyezik, sőt azonos vele azon *fel*, melyből *felel*, *feleset* (felváltva szól, beszél) származik, s rokona *vál*, a *válasz, válaszol, válik* stb. származékokban, továbbá *völ*, mint a *völgy* (vallis) gyöke. V. ö. —VEL, módosító névrag és VÁL, ige. Idegen nyelvekben hasonló a sínai *puán* (dimidium rei), szláv *pól*, és finn *puoli* (fél), héber-arab *palach*, svéd, holland *half*, német *halb* stb.

FÉL, (2), fn. tt. *fél-t* v. *felet*, tb. *felek*. Személyragozva: *felem, feled, fele* stb. 1) Két egyenlő részre osztott egésznek egyik része. *A kenyér felét megenni. Az esztendő felét betegágyban tölteni. Jószágának egyik felét elpazarolta, másik felét zálogba vetette.* 2) Oldal, valamely testnek vagy dolognak egyik oldala. *A háznak innenső* vagy *tulsó fele. A város egyik felét víz, a másikat erdő keríti. Egyik félen sár, másik félen homok. Több félről vizsgálni a tárgyat.* 3) Párt, rész, szakadás, felekezet, egymás ellen álló peres személyek vagy testületek egyike. *Tisztujításkor három félre szakadtak a rendek. Ő a mi felünkhöz tartozik, a mi felünkön van. A peres feleket megegyeztetni. Kereső fél, keresett fél. Elitélt fél, feloldozott fél.* 4) Társ, barát, valakinek vagy valaminek részén levő. *Ügyfél* am. ügytárs. *Városfél*, a régi kéziratokban am. polgártárs. *Vőfél*, a vő részén levő, a vőnek barátja. „Látjátok feleim, szömtökkel." (Régi halotti beszéd). „Szeressed te feledet ment ten magadat." Tatrosi codex. *Keresztény feleim!* 5) Ezen öszvetett szóban *útfél*, am. mellék. *Úton, útfélen.* „Egyebi esett az útfelen" (alia ceciderunt secus viam). „Kik az útfelen vadnak." Tatrosi codex. 6) Benmaradó raggal am. készülőben; vagy tökéletlenül, be nem végezve, nem teljesitve. *Menő félben, bucsúzó félben, bukó félben, vesző félben lenni. Haló félben hozták haza a verekedésből. Eső, dülő félben van a ház, torony. Félben maradni, félben hagyni. Félben szakadt munka, terv. Félben szakasztani. A csufolódást legjobb hevenyében félben szakasztani.* (Km.). *Omló félben van*, a székelyeknél am. közel van a szüléshez.

Rokon különösen a 4-ik értelemben a hellen πέλας, (szomszéd; embertárs), sínai *oll* (propinquus), török *éhl* (házasfél; lakófél s öszvetételekben: *iszlam-* vagy *iman-éhl* am. hitfél, orthodoxus, *ehliser* am. törvényfél, azaz törvénytudó). V. ö. FÉL, (1) is.

FÉL, (3), önh. m. *fél-t*. 1) Aggodalmas érzet lepi meg, melyet valamely történhető, vagy bizonyos rosz gerjeszt. *Fél a gyermek, ha vétett, hogy megbüntetik. A gyáva katona fél a harczban.* Leggyakrabban távolító ragu névvel használják. *Félni a veréstől, haláltól.* Ekkor némi borzadást, visszavonulást jelent egyszersmind. *A dühös eb fél a víztől. Félni a kígyótól, békától. Senkitől nem félni. Soktól fél, a kitől sokan félnek.* (Km.). A régieknél gyakrabban *rajta* és *azon* szókkal fordul elő. *Félek rajta* (Thelegdi). *Azon félek, hogy bajom esik.* Ez utolsót a nép ma is széltében használja. 2) Nem merek, nem bátorkodom. *Estve vagy éjjel fél a temetőbe menni. Fél az erdőn keresztül menni. Fél iskolába menni, mert nem tanult.* Ez értelemben mindig határtalan igével jár. 3) Tárgyesettel némi tiszteletet, felsőbbség iránti hodolást jelent.

Féld az Istent. Féld a törvényeket, fejedelmet. „Félik vala ötet." Tatrosi codex.

Származékai : *félelem, félemedik* v. *félemlik, félékeny, félénk, félt* stb.

Jelentését közvetlen a fuvás vagy lehelés utánzásától vette; rokonságokul tekinthetők e helyütt : a szanszkrit *bhí* (fél), s *bhíru* (félő), héber בָּהַל, latin *pall-eo*, finn *pel-kään;* nemkülönben : latin *ver-eor*, francia *peur*, német *für-chten* stb.

FÉL, (4), falu Pozsony megyében; helyr. *Félen, —re, —röl.*

FÉLABLAK, (fél-ablak) ösz. fn. Az ablaknak egyik szárnya; vagy oly ablak, melynek csak egy szárnya van. *Félablakot nyitni, felet csukva hagyni. A folyosóra félablakot csináltatni.*

FELABRAKOL, (fel-abrakol) ösz. áth. 1) A barmot abrakkal kielégitésig ellátja, megeteti. *Felabrakolni a lovakat.* 2) Takarmányt, szemes eledelt abrak gyanánt elhasznál, elfogyaszt. *Felabrakolni az árpát, rozsot, kukoriczát.*

FELÁCSOL, (fel-ácsol) ösz. áth. Fákat ácsi munkákra, pl. épületekre kifarag, elhasznál. *Felácsolni a talpfenyőket háztetőnek.*

FELÁCSOLÁS, (fel-ácsolás) ösz. fn. A fának ácsmunkákra felfaragása, elkészitése. *Ily sok fenyüszál felácsolása sok munkába kerül.*

FELAD, (fel-ad) áth. 1) Valamit fekvő, vagy alacson helyzetéből felemelve oda nyujt. *Feladni a zsákot valaki vállára. Feladni a kévét a szekérre.*

„Leesett a kalapom,
Add fel édes galambom." (Népd.).

2) Valamit megfejtésül terjeszt elé. *Mesét, rejtett szót feladni. Számtani kérdést feladni. Leczkét tanulásra feladni.* 3) Evésül, ivásul nyujt, eléhoz, föltesz valamit. *Feladni a kész ételeket. Jó, válogatott borokat adni fel a vendégeknek.* 4) Egyezkedés utján vagy erőtől kényszerítve valamit átenged. *Feladni a várat az ellenségnek.* 5) Felsőbb helyen, törvényhatóságnál bevádol. *Feladni a gyilkost a vármegyének, városnak.* 6) Hittani nyelven : *feladni valakinek a szentségeket, az Úr vacsoráját, az utolsó kenetet.*

FELADÁS, (fel-adás) ösz. fn. 1) Fekvő helyzetből, vagy alacsonyabb helyről magasabbra oda nyujtás. *Kévék, zsákok, kövek feladása.* 2) Kérdés, mese, nehézség, melyet megfejtésül terjesztnek elé. *Számtani feladás.* 3) Ételnek, italnak odanyujtása. 4) Vádolás, bejelentés. V. ö. FELAD.

FELADAT, (fel-ad-at) ösz. fn. Elvont ért. azon rejtvény, kérdés, mese; melyet megfejteni, avagy munka, melyet végrehajtani kell. *Kezdőnek ez nehéz feladat. Az előitéleteket kiirtani nem könnyü feladat.*

FELADÓ, (fel-adó) ösz. fn. Aki valamit felad, különösen, vádoló, valamely büntettet a felsőségnél bejelentő. *Alattomos feladó.* V. ö. FELAD.

FELADOGAT, (fel-adogat) ösz. áth. és gyakor. Folytonosan, egymásután, gyakran ad fel. V. ö. FELAD. *Feladogatni a téglákat a kömíveseknek. Feladogatni a kévéket az asztagra.*

FELADVÁNY, (fel-advány) ösz. fn. l. FELADAT.

FELÁGASKODIK, (fel-ágaskodik) ösz. k. Ágaskodva fölemelkedik. V. ö. ÁGASKODIK. *A sarkantyú közé szorított paripa felágaskodik.*

FELAGGAT, FELAGGATÁS, l. FELAKGAT, FELAKGATÁS.

FELÁGYÚZ, FELÁGYUZ, (fel-ágyúz) ösz. áth. Ágyúkkal fölszerel, megrak, megerősít. *Felágyúzni a várbástyákat, a hadi sajkákat, hajókat.*

FELÁGYUZÁS, (fel-ágyuzás) ösz. fn. Valaminek ágyúkkal való fölszerelése, ellátása. *Tengeri hajók felágyuzása.*

FELAJAL, (fel-ajal) ösz. áth. l. FELAJAZ.

FELAJALÁS, (fel-ajalás) ösz. fn. lásd : FELAJAZÁS.

FELAJÁNL, (fel-ajánl) ösz. áth. Valamit magasabb lénynek, nagyobb rangu embernek vagy nemesebb czélból némi öntagadással oda nyújt, odaszán. *Felajánlani Istennek szándékinkat, életünket. Hazánknak erőnket, vagyonunkat felajánlani.*

FELAJAZ, (fel-ajaz) ösz. áth. 1) A barmot zabolára fogja, aját vagy ajakát szorítóval felköti. *Felajazni a szilaj csikót, paripát.* 2) A nyilat az ivnek vágásába helyezvén azt lövésre elkészíti.

„A vadász ül hosszu méla lesben,
Vár felajzott nyilra gyors vadat."

Vörösm.

FELAJAZÁS, (fel-ajazás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg felszerelés, midőn valamit felajazunk. *Csikók felajazása.*

FELAJK, (fel-ajk) ösz. fn. Az ajk felső része, mely az orrhoz fekszik közelebb. *A felajkat az alajk alá szorítani.*

FELAKAD, (fel-akad) ösz. önh. 1) Haladásában, menésében feltartóztattatik, s ott maradni vagy késni kénytelen. *Felakad a kocsi a sárban, homokban, a hajó a zátonyon. Felakad a vizellete.* 2) Átv. ért. veszteglő ragu névvel valamin megütközik, valami ellen kifogása, ellenvetése van. *Felakadni minden szón, apróságon. Felakadni az ifjuság ártatlan örömein. Felakadt rajta, hogy* stb. *Már ezen is felakadsz?*

FELAKADÁS, (fel-akadás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami felakad. *Az utasok felakadása. Kocsi, hajó felakadása. Vizellet felakadása.* V. ö. FELAKAD.

FELAKASZT, (fel-akaszt) ösz. áth. 1) Valamit magasabb helyre, függőleges állásba helyez, akaszt. *Felakasztani szegre a tarisznyát, fegyvert.* 2) Akasztófára függeszt. *Akaszszanak fel! Akaszszák fel! Előbb-utóbb felakasztják.* V. ö. AKASZT.

FELAKASZTAL, (fel-akasztal) ösz. áth. A felöltött hosszu ruha alját felemeli, felköti, feltüzdeli, pl. sárban, vizben járva. *Felakasztalni a suba alját.*

FELAKASZTALKODIK, (fel-akasztalkodik) ösz. k. Hosszu ruhájának alját, sárban, vízben, nedves fűben stb. felköti, feltüzdeli.

FELAKASZTÁS, (fel-akasztás) ösz. fn. 1) Felfüggesztés, függő állapotba helyezés, magasabbra akasztás. 2) Akasztófára huzás. *Felakasztástól félni. Felakasztást nézni.*

FELAKGAT, (fel-akgat) ösz. áth. és gyakor. Több hasonló vagy különféle tárgyat egymás után felakaszt. *Felakgatni a fegyvereket a szegekre. Felakgatni a ruhákat a szekrényben.* V. ö. AKGAT és AKASZT.

FELAKGATÁS, (fel-akgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felakgatunk. V. ö. FELAKGAT. *Fegyverek, ruhák, edények szerszámok felakgatása.*

FELAKNÁSZ, (fel-aknász) ösz. fn. Aknász a hadseregnél, vagy a bányákban, ki más alárendelt aknászok fölött hivatalkodik, parancsol. V. ö. AKNÁSZ.

FELAKNÁZ, (fel-aknáz) ösz. áth. 1) Valamely helyet aknák által felnyit. *Felaknázni a vár környékét.* 2) Ásványokat a föld gyomrából napvilágra hoz. *Felaknázni a rejtett kincseket.* V. ö. AKNA.

FELALÁ, (fel-alá) ösz. ih. Felváltva majd fel majd alá. *Felalá járni az utczán. Felalá húzkálni a kút sudarát. Felalá bukdosni a vízben.* Néhutt : *fel s alá.*

FÉLALABASTROM, (fél-alabastrom). Az alabastromnak azon faja, mely át nem látszó, és keményebb, mint a közönséges, valódi. V. ö. ALABASTROM.

FELÁLDOZ, (fel-áldoz) ösz. áth. Kedves, drága birtokát, jószágát, némi önmegtagadással, vagy akárminemű indulatból bizonyos czélra odaengedi, másnak szánja. *Feláldozni életét a hazáért. Feláldozni magát barátjaért. Becsületét aláválo életmódnak feláldozni.* Vallási ért. lelki üdvért, Istenért eltür, elszenved valamit. *Feláldozni Istennek a szenvedéseket, üldözéseket, fájdalmakat.*

FELÁLDOZÁS, (fel-áldozás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg odaadás, odaszánás, mely által valamit feláldozunk. V. ö. FELÁLDOZ.

FELÁLL, (fel-áll) ösz. önh. 1) Fekvő, elterült, aláhajlott vagy ülő helyzetéből fölegyenesedik, függőleges irányt veszen. *Az előkelők előtt tiszteletből felállani. Feláll a haja szála. Feláll az esötöl levert fü, ha kiderült a nap.* 2) Magasabb helyre áll. *Felállani a székre, asztalra. Felállani a határdombra.* Különbözik : *fennáll.*

FELÁLLAT, (fel-állat) ösz. áth. l. FELÁLLÍT.

FELÁLLAZ, (fel-állaz) ösz. áth. A barom állát kötőfék vagy kantárral megszorítja. *Felállazni a nyerges lovat.* Hasonló felszerelési cselekvések : *felajaz, felkantároz.*

FELÁLLÍT, FELÁLLIT, (fel-állít) ösz. áth. 1) Valamit fekvő, hanyag vagy ülő helyzetéből egyenes, függőleges irányba helyez, feltámaszt. *Felállítani a ledölt szobrokat. Felállítani az elesett embert. Felállítani a széltől lehajtott csemetét.* 2) Feltesz, felhelyez valahová, magasabb helyre emel. *Felállítani a gyermeket az asztalra, székre. Felállítani a szobrokat az épület homlokzatára.* 3) Átv. ért. valamit keletkeztet, alapít, épít. V. ö. ÁLLÍT.

FELÁLLÍTÁS, (fel-állítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit v. valamit felállítunk.

FELÁLLITÓ, (fel-állitó) ösz. fn. Személy, ki valamit alapít, épít, keletkeztet. *Intézetek, egyesületek, oskolák felállítóji.*

FELÁLLOGAT, (fel-állogat) ösz. áth. és gyakor. Folytonosan vagy egymás után több tárgyat fekvő, ülő, hanyag helyzetéből felállít. *Felállogatni az áztatott kendert, megkötözött gabonakévéket. Felállogatni a tekebábokat.* V. ö. ÁLLOGAT.

FELALMOZ, (fel-almoz) ösz. áth. Valamely tért alommal állati fekhelyül behint, gizgazzal, szalmával beterít. *Felalmozni az ökrök, lovak alját.* V. ö. ALOM, ALMOZ.

FELÁLORCZÁZ, (fel-álorczáz) ösz. fn. Álorczába felöltöztet. *Felálorczázni a tánczvigalomba menöket, az éji rablókat.* V. ö. ÁLORCZA.

FELAPRÍT, (fel-aprít) ösz. áth. Apró részekre, darabkákra felvagdal, felmetél. *Felaprítani a tököt a disznóknak. Felaprítani a kolbásztöltelékének való húst. Felaprítani téjbe a kenyeret.* V. ö. APRÍT.

FELÁRAD, (fel-árad) ösz. önh. Magasra, bizonyos fokon túl árad. *A folyó felláradt a töltések szinvonaláig.*

FELARAT, (fel-arat) ösz. áth. Bizonyos téren fekvő gabonát, vagy más növényt sarlóval egészen felvág, fölszed. *Egy nap felaratták buzánkat.* A *learat* igétől annyiban különbözik, hogy ez inkább arra vonatkozik, mi történt, amaz pedig mennyiséget jelent.

FELÁRBOCZOZ, (fel-árboczoz) ösz. áth. Árboczczal, vagy árboczokkal ellát, fölszerel. *Felárboczozni a tengeri hajókat, gözösöket.* V. ö. ÁRBOCZ.

FELÁRKOL, (fel-árkol) ösz. áth. Valamely tért árokkal, illetőleg ásóval felhányt földdel körülvesz, elzár. *Felárkolni a földek lábait, az utak mellékét, a tilosokat.*

FELÁRKOLÁS, (fel-árkolás) ösz. fn. Árokkal felhányás, körülvevés, elzárás. *Utak, rétek, földek, pagonyok felárkolása.*

FÉLÁRNY, (fél-árny) ösz. fn. A test árnyának széle, melléke, mely a derékárnynál valamivel vékonyabb. (Penumbra).

FÉLÁRVA, (fél árva) ösz. mn. és fn. Árva, kit a halál egyik szülőjétől (apja- vagy anyjától) fosztott meg.

FELÁS, (fel-ás) ösz. áth. 1) Valamit mélyből, rejtekből, a föld gyomrából ásóval, vagy más szerszámmal napvilágra hoz. *Felásni a holtak testeit. Felásni az elrejtett pénzt.* 2) Ásóval felforgat, felhány, fölkever. *Felásni a veteménynek való földet.* V. ö. ÁS.

FELÁSÁS, (fel-ásás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felásunk. *Halottnak felásása. Kertnek felásása.* V. ö. FELÁS.

FELASZAL, (fel-aszal) ösz. áth. Aszalva felhasznál, aszalttá tesz. *Felaszalni az eltenni való szilvát.*

FÉLATLACZ, (fél-atlacz) ösz. fn. Félselyemszövet, mely keverve selyem és len- vagy gyapotszálakból áll. V. ö. ATLACZ.

FÉLÁTALLÓ, FÉLÁTMÉRŐ, (fél-átalló v. átmérő) ösz. fn. Az átmérőnek fele, mely a kör sugarával egyenlő hosszuságu. Máskép: *küllő* v. *sugár.* V. ö. ÁTMÉRŐ.

FELAVAT, (fel-avat) ösz. áth. 1) Fölszentel; szent hivatalra bizonyos szertartások mellett feljogosít. *Felavatni valakit papnak, apátnak.* 2) Tisztségbe, hivatalba igtat, bevezet. 3) Valaminek használatát megkezdi. *Felavatják a házat, midőn felépülése után bele mennek lakni.* V. ö. AVAT.

FELAVATÁS, (fel-avatás) ösz. fn. Cselekvés, midön valakit v. valamit felavatnak. *Papok, tisztviselők felavatása.* V. ö. AVAT, FELAVAT.

FELÁZIK, (fel-ázik) ösz. k. Szilárd, szivós, kemény állapotából valamely nedv által lágy, híg, folyó állapotba megy által. *Felázik az út a sok esőben. Felázik a csizmatalp a sárban. Felázik a vízbe tett só, a meleg kávéba vetett czukor.* V. ö. ÁZIK.

FELÁZTAT, (fel-áztat) ösz. áth. Szilárd, szivós, kemény testet valamely nedv által lágygyá, híggá, folyóvá tesz. *A fenékvíz feláztatja a földet. A cséva feláztatja a böröket. A víz feláztatja a sót.* V. ö. ÁZTAT.

FELBALLAG, (fel-ballag) ösz. önh. Ballagva felmegy valahová. *Felballagni a hegyre. Pestről felballagni a budai várba.* V. ö. BALLAG.

FÉLBALRA, (fél-balra) Hadi vezényszó, s am. homlokegyenes állásodból félig baloldalra fordulj; azaz arczodat azon iránynak fordítsd, mely felé előbb baloldalad állott. *Félbalra! indulj!*

FELBÁNYOL, (fel-bányol) ösz. áth. A bányában ásott, vagy folyókból szerzett érczet pénzverésre felhasználja, pénzzé veri. *Felbányolni az aranyat, ezüstöt, rezet.* V. ö. BÁNYOL.

FÉLBÁRSONY, (fél-bársony) ösz. fn. Bársonyhoz hasonlító szövet, melynek alapja lenből, bélfonala pedig selyemből vagy teveszőrből van.

FELBÁTORÍT, (fel-bátorít) ösz. áth. Valakit bátorságra felbuzdít, felbiztat, félénkségből kivetköztet. *Felbátorítani a szerényt, a magában nem bizót. Kegyességed felbátorít, hogy előadjam panaszomat.* V. ö. BÁTORÍT.

FÉLBEHAGY, jobban: FÉLBENHAGY, l. ezt.

FÉLBENHAGY, (félben-hagy) ösz. áth. Valamit megkezd, de el nem végzi; folytatni megszün. *Félbenhagyni az épitést. Félbenhagyni a megkezdett könyvet.* Néha segitő ragu névvel használtatik. *Félbenhagyott vele. Félbenhagyott a nagy pompával.* Ez esetben önható értelmű.

FÉLBENHAGYÁS, (félben-hagyás) ösz. fn. A megkezdett munkának, vállalatnak, cselekvésnek be nem végzése, mintegy félállapotban megszakasztása.

FÉLBENHAGYÓ, (félben-hagyó) ösz. mn. Változó, ami majd neki kezd, majd abban marad, megszün. *Félbenhagyó iszákosság, láz, hábortosság.*

FÉLBENSZAKAD, (félben-szakad) ösz. önh. Valamely munka folyamata megszünik, mielőtt kellőleg bevégeztetett volna.

FÉLBENSZAKADÁS, (félben-szakadás) ösz. fn. Valamely munka megszünése annak folyamata közben.

FÉLBENSZAKASZT, (félben-szakaszt) ösz. áth. Valamely folyamatba vett, megkezdett munkát végezetlenül abbanhagy, megszüntet, mintegy félig végez.

FÉLBENSZAKASZTÁS, (félben-szakasztás) ösz. fn. Megkezdett munkának végezetlenül abbanhagyása.

FELBÉREL v. FÖLBÉREL, (fel- v. föl-bérel) ösz. áth. Valakit bizonyos tettnek, különösen gonosznak végrehajtására bérben felfogad, igéretek által felösztönöz, felbujt. *Felbérleni holmi csavargókat valakinek megverésére. Orgyilkosokat felbérelni.* V. ö. BÉREL.

FELBÉRZENKÉDIK, jobban: FÖLBÉRZENKÉDIK, (föl-bérzenkédik) ösz. k. Berzenkedve fölkel, feltámad valaki v. valami ellen. *Haragjában fölberzenkedik, mint hörcsök.* V. ö. BÉRZENKÉDIK.

FÉLBESZAKAD, FÉLBESZAKASZT, lásd: FÉLBENSZAKAD, FÉLBENSZAKASZT.

FÉLBESZERBE, (azaz: félben-szerben). A székelyeknél am. félig meddig. (Kriza János).

FELBÍBOROZ v. FÖLBÍBOROZ, (fel- v. föl-bíboroz) ösz. áth. Bíborral fölékesít, bíborszövetű ruhába felöltöztet.

FÉL- v. FÖLBIGGYESZT, (fel- v. föl-biggyeszt) ösz. áth. Biggyesztve feltol, felemel, feltart, felakaszt. *Felbiggyeszteni az ajakát. Holmi csecsebecséket felbiggyeszteni üllönyére.* V. ö. BIGGYESZT.

FEL- v. FÖLBILLEN, (fel- v. föl-billen) ösz. önh. Billenve felugrik, fölemelkedik, felnyomúl. *Felbillen a mérték serpenyüje. Fölbillen az erősen ringatott bölcső.* V. ö. BILLEN.

FEL- v. FÖLBILLENÉS, (fel- v. föl-billenés) ösz. fn. Billenve felnyomulás, fölemelkedés, feldőlés. V. ö. BILLEN, BILLENÉS.

FEL- v. FÖLBILLENT, (fel- v. föl-billent) ösz. áth. Valamit billentve feltol, felnyom, felfordít. *Felbillenteni a mérüserpenyőt. Felbillenteni a kisded csónakot.* V. ö. BILLENT.

FEL- v. FÖLBÍR, (fel- v. föl-bír) ösz. áth. Valamit fölemelni képes, felvinni elegendő ereje van. *Felbírni vállra a zsákot. Felbírni a hegyre a terhet.* V. ö. BÍR.

FEL- v. FÖLBIRÓ, (fel- v. föl-biró) ösz. fn. Feltörvényszéki biró, kihez a pert fölebb lehet vinni. Különböztetésül l. FŐBIRÓ.

FELBIZGAT, (fel-bizgat) ösz. áth. Bizgatva az érzékeket mozgásba hozza, indulatra gerjeszt, különösen mások elleni felkelésre ösztönöz, felbujt. V. ö. BIZGAT. A székelyeknél : *felbizget. Felbizgette az eszit. Azt a dógot minek bizgeted annyit? nem hallgatsz el véle?* (Kriza János).

FELBIZTAT, (fel-biztat) ösz. áth. Valamely cselekvésre biztatás által rábír, rávesz valakit, különösen sikert igérve rábeszél valamire.

FELBOCSÁT, (fel-bocsát) ösz. áth. Megengedi, hogy valaki fölmehessen valahová. *A békeköveteket felbocsátani az ostrom alatt lévő várba.*

FELBODORODÁS, (fel-bodorodás) ösz. fn. Bodor alakuvá képződés, bodorrá felkanyarodás. V. ö. BODORODIK.

FELBODORODIK, (fel-bodorodik) ösz. k. Sima vagy függő helyzetéből felkanyarodik, bodor alakuvá képződik. *Felbodorodott a haja. Felbodorodott a suba szőre, a birka gyapja.* V. ö. BODOR.

FELBODROZ, (fel-bodroz) ösz. áth. Bodrokkal felékesít, felczifráz. *Felbodrozni a hajfürtöket.*

FELBODROZÁS, (fel-bodrozás) ösz. fn. Bodrokkal felékesítés, feldiszítés; bodrossá tevés.

FELBOGLYÁZ, (fel-boglyáz) ösz. áth. Boglyákba felrak, felgyüjt. *Felboglyázni a lekaszált szénát.* L. FELBUGLYÁZ.

FELBOGLYOZ, (fel-boglyoz) ösz. áth. valamit boglyossá tesz, felcsucsoz, feltornyoz. *Felboglyozni a hajat.*

FELBOJTOZ, (fel-bojtoz) ösz. áth. Bojtokkal felszerel, felékesít. *Felbojtozni a díszhintót.*

FELBOLDOGÚL, (fel-boldogúl) ösz. önh. Boldog állapotra fölemelkedik, fölvergődik.

FELBOLYHOZ, (fel-bolyhoz) ösz. áth. Felkóczosít, hajat, szövetet, szőrt, kendert, tollat stb. bolyhossá tesz, felgubancsoz. *Felbolyhozni a kalapot.* V. ö. BOLYH.

FELBOMLIK, (fel-bomlik) ösz. k. Ami öszvekötve, csomóba fűzve volt, kötelékeiből fölfejlik. *Felbomlott a zsák szája.* Átv. ért. mondjuk szerződésről, egyezkedésről, alkuról stb. midőn foganatba vétel előtt megszünik, megszakad. *Felbomlott az alku.*

FELBOMOL, (fel-bomol) ösz. önh. Belső működés által feloszol, részeinek öszvefüggése megszün. *Felbomol a meghasonlott társaság, egyesület.* V. ö. BOMOL.

FELBOMLOTT, (fel-bomlott) ösz. mn. Minek részei egymással öszveköttetésben lenni megszüntek. *Felbomlott társulat. Felbomlott rend.* V. ö. BOMLOTT.

FELBONCZOL, (fel-bonczol) ösz. áth. Bonczolva részekre választ, a részeknek öszveköttetését bonczolás által megszünteti. *Felbonczolni az emberi hullát, a levágott marhát.* V. ö. BONCZOL.

FELBONT, (fel-bont) ösz. áth. 1) Az öszveköttetésben levő részeket egymástól elválasztja, feloszlatja. *Felbontani a könyvet.* 2) Felnyit, felzár, feltör. *Felbontani a zsákban levő gyapjút. Felbontani a levelet.* 3) Megszeg, megszüntet. *Felbontani az egyezkedést, a békét.* V. ö. BONT.

FELBORDÁZ, (fel-bordáz) ösz. áth. A szövőszék bordájára felhúz. *A takács felbordázza a munkába vett fonalat.* V. ö. BORDA.

FELBOROZDÁL, (fel-borozdál) ösz. áth. Borozdával vagy borozdákkal felhasít, felhasogat. *Felborozdálni a határ széleit. Felborozdálni a szántóföldnek kijegyzett gyepet.* V. ö. BOROZDA.

FELBORZAD, (fel-borzad) ösz. önh. Borzadva fölemelkedik, fölmerevedik, felijed, rémülésbe esik. *Felborzad minden haja szála. Felborzadt ijedtében. Felborzadt belé.* V. ö. BORZAD.

FELBORZASZT, (fel-borzaszt) ösz. áth. 1) Eszközli, hogy valami felborzadjon. *Felborzasztja haját. Felborzasztani a meggerebenezett lent, kendert.* 2) Átv. ért. nagy rémülésbe ejt. *Felborzasztani valakit a közelitő veszély emlitésével.* V. ö. BORZASZT.

FELBORZAZ, (fel-borzaz) ösz. áth. Vékony szálas testet úgy fölkever, felzavar, hogy szálai borzasak, kóczosak, gubanczosak legyenek. *Felborzazni a sima hajakat, a madár tollait.* V. ö. BORZ, BORZAZ.

FELBOSZONKODIK, (fel-boszonkodik) ösz. k. Boszonkodva vagy boszuságra gerjed, felindúl, fellobban. V. ö. BOSZONKODIK.

FELBOSZONT, (fel-boszont) ösz. áth. Boszura, boszuságra gerjeszt, felindít, haragra lobbant valakit.

FELBOTORKÁL, (fel-botorkál) ösz. önh. Botorkálva fölmegy valahová. *Felbotorkálni a lépcsökön a felső emeletbe. Teli fejjel alig birt felbotorkálni a pinczéből.* V. ö. BOTORKÁL.

FELBOTORKÁZ, (fel-botorkáz) ösz. önh. l. FELBOTORKÁL.

FELBÖFFEN, (fel-böffen) ösz. önh. 1) Böffenve felnyomúl, feltolódik. *Felböffent belőle a pálinka, a foghajmás kolbász.* 2) Böff hangon felkiált. *Felböffen az éjjeli neszre az öreb.* V. ö. BÖFFEN.

FELBÖFÖG, (fel-böfög) ösz. önh. Gyakori böfögés által feltolódik, felnyomúl. *Felböfög gyomrából a kelletlen étel.* V. ö. BÖFÖGÉS.

FELBÖK, (fel-bök) ösz. áth. Valamibe belebök és felemeli. *Villával felbökni a földre esett konczot.* Pajkos értelemben am. a nőt terhbe ejti.

FELBŐR, (fel-bőr) ösz. fn. A testnek legkülső bőre, különböztetésül a belebb levő bőrtől. *Az emberi test felbőrében* (epidermis) *nincs vér. A barmok felbőre barkás szokott lenni.*

FELBÖRÖCZKÖL, (fel-böröczköl) ösz. áth. Az ágyut az ágyutaligához köti. V. ö. BÖRÖCZK.

FELBŐSZÍT, (fel-bőszít) ösz. áth. Valakit anynyira felingerel, felboszont, hogy bőszszé lesz. V. ö. BŐSZ.

FELBŐSZÍTÉS, (fel-bőszítés) ösz. fn. Cselekvés, melylyel valakit bőszülésig felingerelnek.

FELBŐSZÜL, (fel-bőszül) ösz. önh. Bősz indulatra gerjed, felingerül. V. ö. BŐSZ.

FELBŐSZÜLÉS, (fel-bőszülés) ösz. fn. Bősz indulatra gerjedés, felingerülés.

FELBÚ, (fel-bú) ösz. áth. Valamit búva, búvárkodva felkutat, fölkeres. *Felbúni a levéltárakban létező okleveleket. Felbúni valamely régiséggyüjteményt.* V. ö. FELBÚVIK.

FFLBUGLYÁZ, (fel-buglyáz v. —boglyáz) ösz. áth. Buglyába v. boglyába rak. A székelyeknél annyi is, mint túlzottan felcziczomáz. *Felbuglyázta a leányát*, am. minden cziczomát túlságig reá rakott. (Kriza János).

FELBUGYGYAN, (fel-bugygyan) ösz. önh. Bugygyanva felnyomul, feltolul, felforr, felbuzog. *Minden léptére felbugygyan a fenékvíz. Felbugygyan a forró víz habja.* V. ö. BUGYGYAN.

FELBUGYGYANÁS, (fel-bugygyanás) ösz. fn. Híg, folyó testnek bugygyanva feltolulása, felnyomulása.

FELBUGYOG, (fel-bugyog) ösz. önh. és gyak. Bugyogva felnyomul, feltolódik. *Áradáskor felbugyog a fenékvíz.* V. ö. BUGYOG.

FELBUGYOROG, (fel-bugyorog) ösz. önh. Folytonosan, és sürü apró buborékokban felnyomul, felbugyog. *Ha vizes fenekü rétre lépünk, lábunk körül felbugyorog a víz.*

FELBUJT, (fel-bujt) ösz. áth. Bujtva felizgat, felbiztat valakit. *Felbujtani egyik szomszédot a másik ellen.* V. ö. BUJT.

FELBUJTÁS, (fel-bujtás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg bizgatás, ingerlés, mely által valakit felbujtunk.

FELBUKIK, (fel-bukik) ösz. k. Bukva fölemelkedik, feltünik, feltolódik. *Felbukni a víz alól. Felfel bukni a lestanyáról.* Szélesebb ért. feltünik, szembetünik, láthatóvá lesz. *Az utazó előtt felbuknak a távol tornyok, halmok, hegyek.* V. ö. BUKIK.

FELBUKKAN, (fel-bukkan) ösz. önh. Bukkanva feltünik, láthatóvá teszi magát. *Felbukkanni a sürüből, a vetések közöl. Felbukkan a vidra, midőn lélekzetet vesz.* V. ö. BUKKAN.

FELBUKKANT, (fel-bukkant) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki v. valami felbukkanjon.

FELBURNÓTOL, (fel-burnótol) ösz. áth. Burnótképen felhasznál, felszipákol. *Egy nap egész szelencze feketét felburnótol.* V. ö. BURNÓT.

FELBÚTOROZ, (fel-bútoroz) ösz. áth. Bútorokkal felszerel, feldíszít. *Felbútorozni az új palotát.*

FELBÚTOROZÁS, (fel-bútorozás) ösz. fn. Valamely épületnek, laknak bútorokkal felszerelése.

FELBÚVIK, (fel-búvik) ösz. k. Búva, bujkálva, suttomban valahová fellappang, fölmegy. *Az üldözök elől felbúni a padlásra.* V. ö. BÚVIK.

FELBUZDÍT, (fel-buzdít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. eszközli, hogy valami felbuzogjon. *Felbuzdítani nyomás által a fenékvizet. Felbuzdítani a vért.* V. ö. BUZOG. 2) Átv. ért. valakit buzdítva, buzdítás által valamire föllelkesít, ösztönöz, felindít. V. ö. BUZDÍT.

FELBUZDÚL, (fel-buzdúl) ösz. önh. Tulajd. buzogva felnyomul, fölemelkedik. *Felbuzdúl a fakadó forrásvíz; felbuzdúl a forrásnak indult híg test; felbuzdúl a vér.* Átv. ért. föllelkesül, valamely nemesebb tettre kedvet kap, feltüzesül. V. ö. BUZDÚL.

FELBUZOG, (fel-buzog) ösz. önh. és gyak. Buzogva felnyomúl, felhabzik, felforr, felfakad. *Felbuzog lábai alatt a rét vize. Felbuzog a forró leves. Felbuzog a sziklai forrás.* V. ö. FELBUZDÚL.

FELCSAL, (fel-csal) ösz. áth. Csalva, csalás által felhí, felidéz valahová. *Felcsalni a tapasztalatlan utast valamely zsiványfészekbe.* V. ö. CSAL.

FELCSAP, (1), (fel-csap) ösz. áth. 1) Csapva, megcsapva valamit úgy üt, hogy fölfelé induljon, haladjon. *Felcsapni magasra a labdát.* 2) A fejrevalót, különösen kalapot, süveget nyalkán fölteszi. Tréfás és népies kifejezés levén, alsó irásmódba való. *Felcsapta a csákót, a bagósüveget.* 3) A kártyát felfordítja. *Felcsapni a tromfot.* V. ö. CSAP.

FELCSAP, (2), (fel-csap) ösz. önh. Tulajdonító ragu névvel am. kezét adva, más tenyerébe csapva, valaminek igérkezik. *Felcsapni katonának. Felcsapni bujtárnak.* Segítő ragu névvel, am. fogad valakivel. *Felcsapok veled akár száz forintban.* V. ö. CSAP.

FELCSAPÁZ, (fel-csapáz) ösz. áth. Csapázva, azaz nyom után menve felkutat, felvizslat, felfürkész. *Felcsapázni a nyulak járását.* V. ö. CSAPÁZ.

FELCSAPKOD, (fel-csapkod) ösz. önh. Gyakorta fölfelé csap. *A széltől hajtott hullámok felcsapkodnak a partra. A hal farkával, a madár szárnyaival felcsapkod.* V. ö. CSAP, CSAPKOD.

FELCSAPTAT, (fel-csaptat) ösz. áth. Valamely ruganyos testet felhúz, felránt, hogy csapva, csap hangot adva essék vissza. V. ö. CSAPTAT. Szélesebb ért. felnyit, feltár, feltol. *Felcsaptatni a ló száját. Felcsaptatni a pincze csapóajtaját.*

FELCSAPTATÁS, (fel-csaptatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felcsaptatunk. V. ö. FELCSAPTAT.

FELCSATOL, (fel-csatol) ösz. áth. Valamit csattal felköt, felszorít. *Felcsatolni derékra a kardot, fejre a sisakot. Felcsatolni a hintó oldalára a kalaptokot.* V. ö. CSATOL.

FELCSATTAN, (fel-csattan) ösz. önh. 1) Csattanva felfakad, felnyilik, fölreped. *Felcsattan az összenyomott hupolyag. Oly kövér, csakhogy fel nem csattan. Felcsattan az ajtó.* 2) Hirtelen haragra lobban, kifakad; máskép: *felpattan.*

FELCSAVAR, (fel-csavar) ösz. áth. Valamit csavar módjára felhúz, fölteker, felgöngyölít. *Felcsavarni a kötelet a csigára. Felcsavarni a húrt.*

FELCSAVAROL, (fel-csavarol) ösz. áth. Valamit szoros ért. vett csavar által felhúz, felszorít, megerősít. *Felcsavarolni kenés végett a kocsitengelyt. Felcsavarolni falra a ruhatartó fogast.* V. ö. CSAVAR.

FELCSÉNGET, jobban : FÖLCSÉNGET v. FELCSÖNGET, (föl-csénget) ösz. áth. Csengetve, csengetyühanggal fölébreszt, fölver valakit álmából, hevertéből. V. ö. CSÉNGET.

FEL- v. FÖLCSÉPEL, (fel- v. föl-csépel) ösz. áth. Bizonyos mennyiségü gabona csépelését egészen bevégzi. *Az egyik búzaasztagot már felcsépelték, most a másikhoz fognak.* V. ö. CSÉPEL.

FEL-, jobban : FÖLCSÉPÉRÉDIK, (föl-csépérédik) ösz. k. Lassan-lassan, mintegy csippelcsoppal, cseppenként felnövekedik. *Lám, a kis leány, hogy fölcseperedett.*

FEL-, jobban : FÖLCSERÉL, (föl-cserél) ösz. áth. 1) Szoros ért. szerződött csere utján valamit felvált, helyette más hasonbecsüt vesz által. *Felcserélni a pipát pipával, a buzát rozszsal.* 2) Szélesb ért. valamely tárgy helyett készakarva vagy tévedésből mást választ, mást visz el. *Felcserélni nagy gyülekezetben a kalapot, köpönyeget.* 3) Átv. ért. az elébbi életgondolkozásmódot, lakást, foglalkodást másra változtatja. *Vallást, elvet felcserélni. Kézi mesterséget kalmársággal, diákságot katona élettel felcserélni.* V. ö. CSERÉL.

FEL-, jobban : FÖLCSERÉLÉS, (föl-cserélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit fölcserélünk.

FEL-, jobban : FÖLCSEREPÉSÉDIK (föl-cserepésédik) ösz. k. Fölrepedez, felpattog. Mondják a sima földszinről, bőrről, héjról, kéregről. *Fölcserepesedett a tenyere, talpa.* V. ö. CSEREPES.

FEL-, jobban : FÖLCSEREPEDZIK, (föl-cserepedzik) ösz. k. l. FELCSEREPÉSÉDIK.

FEL- v. FÖLCSÉVEL, (fel- v. föl-csével) ösz. áth. A fonalat csévre fölteker, felhúzza. V. ö. CSÉV.

FEL- v. FÖLCSÉVÉZ, (fel- v. föl-csévéz) ösz. áth. l. FELCSÉVEL.

FEL- v. FÖLCSIGÁZ, (fel- v. föl-csigáz) ösz. áth. Tulajd. ért. csigával felhúz, fölteker. *Felcsigázni kutból a vedret. Felcsigázni toronyba a harangot.* Átv. ért. túlságosan fölveri valaminek árát, becsét; valamit túlerőtet, igen magasra emel. *Felcsigázni a gabona árát. Felcsigázni az észt, gondolatot, képzelődést. Felcsigázni igényeit, követeléseit, vágyait.* V. ö. CSIGÁZ.

FEL- v. FÖLCSIGÁZÁS, (fel- v. föl-csigázás) ösz. fn. 1) Csiga általi felhuzás, föltekerés. 2) Túlerőtetés, tulságos fölemelés. V. ö. FELCSIGÁZ.

FEL- v. FÖLCSINÁL, (fel- v. föl-csinál) ösz. áth. 1) Valamit magasra fölhelyez, felállít, felfüggeszt. *Felcsinálni az ablakfüggönyöket, a csengetyühuzót, a lámpát* stb. 2) Aljas beszédben am. nőszemélyt, különösen leányt teherbe ejt, viselőssé tesz.

FEL- v. FÖLCSINÁLÁS, (fel- v. föl-csinálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit felcsinálnak. V. ö. FELCSINÁL.

FEL- v. FÖLCSINOSGAT, (fel- v. föl-csinosgat) ösz. áth. és gyakor. Csinos alakuvá felkészítget, elrendezget. *Felcsinosgatni a táncztermet, a bútorokat. Felcsinosgatni a templomba menő gyermekeket.* V. ö. CSINOSGAT.

FEL- v. FÖLCSINOSGATÁS, (fel- v. föl-csinosgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn felcsinosgatunk valamit v. valakit.

FEL- v. FÖLCSINOSÍT, (fel-csinosít) ösz. áth. Csinossá felkészít, elrendez, csinos alakba felöltöztet. *Felcsinosítani a szobát, bútorokat. Felcsinosítani magát.* V. ö. CSINOS.

FEL- v. FÖLCSINOSÍTÁS, (fel- v. föl-csinosítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit felcsinosítunk. *Gyermekek felcsinosítása. Szobának, bútoroknak felcsinosítása.* V. ö. FELCSINOSÍT.

FEL- v. FÖLCSÍP, (fel- v. föl-csíp) ösz. áth. Valamit csipve, csípővel fölvesz, fölemel, felkap. *A legelő liba felcsipi a füvet. A tobak felcsipi a fehér kutyahulladékot* (km.). Tréfásan szólva : pénzt, fizetést fölvesz, könnyü módon magáévá tesz. *Felcsiptem száz forintot. Csipd fel, ha tudod.* Szinte tréfásan, és önh. ért. felönt a garatra, megittasodik. *Felcsipett a borocskából,* máskép : *becsíp.* V. ö. CSÍP.

FEL- v. FÖLCSIPÉGET, (fel- v. föl-csipéget) ösz. áth. és gyakor. Csipegetve felkapdoz, fölszedeget. *A kis csibék felcsipegetik a kásaszemeket. A libák felcsipegetik a füvet.* V. ö. CSIPEGET.

FEL- v. FÖLCSIPÉRÉDIK, (fel- v. föl-csipérédik) ösz. k. l. FELCSÉPÉRÉDIK.

FEL- v. FÖLCSIPESZKÉDIK, (fel- v. föl-csipeszkédik) ösz. k. Csipeszkedve, csimbeszkedve, csimpajkodva valakire vagy valamire felakaszkodik, felcsüggeszkedik. *A kis gyermek anyja nyakába felcsipeszkedik. A borsószár a karóra felcsipeszkedik.*

FEL- v. FÖLCSIPKÉD, (fel- v. föl-csipkéd) ösz. gyak. áth. Csipkedve holmit felszed, felszakgat.

FEL- v. FÖLCSIPKÉZ, (fel- v. föl-csipkéz) ösz. áth. Csipkével vagy csipkékkel felékesít, feldiszít, felcsinosít. *Felcsipkézni a női kalapot, fejkötőt.* V. ö. CSIPKE.

FELCSÓKOL, (fel-csókol) ösz. áth. Csók által, csókolva felszí, felébreszt. *Felcsókolni a kedves könyüit. Felcsókolni álmából a kisdedet.* Költői nyelven : *a nap sugarai felcsókolják a harmatgyöngyöket.*

FEL- v. FÖLCSIRÁZIK, (fel-csirázik) ösz. k. Csirája felbuvik, csirákat hajt, csirába megy által. *Felcsirázik a vén saláta. Felcsirázik sok esőben az asztag.* V. ö. CSIRÁZIK.

FELCSOPORTOZIK, (fel-csoportozik) ösz. k. Csoportokká válva, szakadozva felrögösödik. *Felcsoportozik a megszáradt és feltiprott sár.* Átv. ért. seregesen feltódul valahová. *Felcsoportozik a pesti nép a budai hegyekre.*

FELCSŐRÖL, (fel-csőröl) ösz. áth. lásd : FELCSÉVEL.

FELCSUCSORODIK, (fel-csucsorodik) ösz. k. Csucsos alakban fölemelkedik, csucsosra hegyesedik. *Csizmája orra felcsucsorodik.* V. ö. CSUCSOS, CSUCSORODIK.

FELCSÚSZ, (fel-csúsz) ösz. önh. Önerejével csúszva felhat, felnyomúl. *A kigyó felcsúsz a fára.* V. ö. CSÚSZ.

FELCSÚSZIK, (fel-csúszik) ösz. k. Csúszva felhat, felnyomúl, de nem belső, hanem külső erőtől hajtva, segítve. *Felcsúszik a szán a dombra, ha huzzák vagy tolják. Felcsúszik a bőszáju üng, ha a kéz fölemelkedik.* V. ö. CSÚSZIK.

FELCSUSZTAT, (fel-csusztat) ösz. áth. Eszközli, hogy valami felcsuszszék, csúsztatva feltol, felnyom. *Felcsusztatni korcsolyán a borhordót szekérre. Felcsúsztatni a szánt a dombra.* V. ö. CSUSZTAT.

FELCSÜTÖRKÖDIK, (fel-csütörködik) ösz. k. Két kezénél fogva felkapaszkodik valahová, hogy lába ne érje a földet. *Felcsütörködni a mestergerendára, a fa ágára.* Székely szó.

FELCZAFRANGOZ, (fel-czafrangoz) ösz. áth. Czafranggal vagy czafrangokkal felékesít, felczifráz. *Felczafrangozni a lószerszámot, a kostököt.* V. ö. CZAFRANG.

FELCZAMMOG, (fel-czammog) ösz. önh. Czammogó léptekkel fölmegy valahová. *A medve felczammog a hegyoldalra.*

FEL- v. FÖLCZIBÁL, (fel- v. föl-czibál) ösz. áth. Czibálva fölébreszt, fölkelni kényszerít valakit. *Felczibálni a heverő szolgát.* V. ö. CZIBÁL.

FEL- v. FÖLCZICZOMÁZ, (fel- v. föl-cziczomáz) ösz. áth. Cziczomákkal felékesít, feldiszít. *Felcziczomázni a bábut, kis gyermeket.* V. ö. CZICZOMA.

FEL- v. FÖLCZIFRÁZ, (fel- v. föl-czifráz) ösz. áth. Czifrákkal, czifraságokkal fölékesít, czifrán felöltöztet. *Felczifrázni a szoba falait. Felczifrázni virágokkal, szalagokkal a kalapot. Felczifrázni magát.* V. ö. CZIFRÁZ.

FEL- v. FÖLCZIFRÁZÁS, (fel- v. föl-czifrázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit felczifrázunk.

FEL- v. FÖLCZIHELŐDIK, (fel- v. föl-czihelődik) ösz. k. Czihelődve fölkel, s menni készül. V. ö. CZIHELŐDIK.

FEL- v. FÖLCZIPELKEDIK, (fel- v. föl-czipelkedik) ösz. k. Nagy nehezen emeliti magát.

FEL- v. FÖLCZIPEL, (fel- v. föl-czipel) ösz. áth. Czipelve, azaz nehezen emelve, maga után húzva felvisz, felhord. *Felczipelni holmit a padlásra, a toronyba.* V. ö. CZIPEL.

FELCZIPŐ, (fel-czipő) ösz. fn. Czipő, melyet sár, hó vagy hideg ellen csizmára vagy más czipőre szokás húzni; különösen, a sár ellen valót *sárczipőnek* mondják.

FELDAGAD, (fel-dagad) ösz. önh. Dagadva felnyomúl, fölemelkedik, feldomborodik. *Feldagad a megkelt kovász. Feldagad a pihegő kebel. Feldagad a darázs- vagy méhcsipte test.* V. ö. DAGAD.

FELDAGASZT, (fel-dagaszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy feldagadjon, hogy dagadva feldomborodjék, fölkeljen. *Feldagasztani a kenyérnek való tésztát. A sok szekér, marha, feldagasztja a sarat.* V. ö. DAGASZT.

FELDARABOL, (fel-darabol) ösz. áth. Darabokra feltör, felvág, felszakgat, fölmetél stb. *Feldarabolni a fát, kenyeret. Feldarabolni kisebb telkekre a pusztát. Feldarabolni a levágott marhát.* V. ö. DARABOL.

FELDARABOLÁS, (fel-darabolás) ösz. fn. Darabokra felvágás, feltörés, fölmetszés stb. *Fának, kenyérnek feldarabolása. Ősi birtoknak többek között feldarabolása.* V. ö. DARAB.

FELDARÁL, (fel-darál) ösz. áth. A gabonát daráva őrli. *Feldarálni egész zsák buzát.* V. ö. DARA.

FEL-, jobban: FÖLDERÍT, (föl-derít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. a sötétet, homályt felvilágosítja; elűzi. *A kelő nap földeríti a földet. A meggyujtott villárok földerítik a sötét termet.* 2) Átv. ért. felvidít, föleleveníт, jó kedvre gerjeszt, a bút, komorságot elűzi. *Zenével, dévajkodással földeríteni a társaságot. A jó barát vigasztalása földeríti a szivet.* V. ö. DERÍT.

FEL-, jobban: FÖLDERÍTÉS, (föl-derítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki v. valami földerűl.

FEL-, jobban: FÖLDERŰL, (föl-derűl) ösz. önh. 1) Világosság által a sötétség, homály eloszlik valami fölött. *Földerűl az ég, ha a nap elűzi a felhőket vagy az éjt. Földerűl a lámpák által kivilágított terem.* 2) Átv. ért. komor kedve elmulik, kedélye felvidúl. *Nyájas, mulattató körben földerűlni.* V. ö. DERŰL.

FEL-, jobban: FÖLDERŰLÉS, (föl-derűlés) ösz. fn. Állapot, midőn valami vagy valaki földerűl. *Égnek felderűlése. Kedvnek, szivnek felderűlése.* V. ö. FELDERŰL.

FEL- v. FÖLDICSÉR, (fel- v. föl-dicsér) ösz. áth. Valakit vagy valamit nagy dicséretekkel halmoz, nagyon dicsér. *Feldicsérni a hivatalra kijelelt személyt.* V. ö. DICSÉR.

FEL- v. FÖLDICSÉRÉS, (fel- v. föl-dicsérés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit nagyon dicsérünk, becsét, árát, érdemét igen magasztaljuk.

FEL- v. FÖLDIRIBÉL, (fel- v. föl-diribel) ösz. áth. Diribekre, azaz kisebb darabokra feloszt, felvág, fölmetél stb. *Feldiribelni a kolbásztöltelékneк való húst. Apróra diribelték.* V. ö. DIRIBDARAB.

FELDOB, (fel-dob) ösz. áth. Úgy dob valamit, hogy fölfele menjen, szálljon. *Feldobni a követ a házra. Feldobni a laptát magasra.* V. ö. DOB, áth.

FÉLDOB, (fél-dob) ösz. fn. Bogrács-, vagy üstalakú, rendszerént rézből készült, bőrrel bevont egy fenekű hangszer, mely, ha ütik, erős tompa hangot ad. *Egyszerű* vagy *kettős féldob.* Leginkább az egyházi és szinházi zenéknél használtatik.

FELDOBOG, (fel-dobog) ösz. önh. Dobogva fölemelkedik, felnyomódik. *Feldobog a sziv.* V. ö. DOBOG.

FELDOBOL, (fel-dobol) ösz. áth. Dobot verve, dobszóval fölébreszt, felriaszt, fölkelt. *Feldobolni reggelenként a katonákat.*

FELDOLGOZ, (fel-dolgoz) ösz. áth. Tulajdonkép mondjuk iparosról, kézmüvesről, midőn valamely anyagot müvek készítésére felhasznál.

FELDOMBORODIK, (fel-domborodik) ösz. k. Belőlről kifelé tágulva, domboru alakuvá képződik, s fölfelé nyomúl, terjed. *Feldomborodik a vakandokturás. Feldomborodik a telő has.* V. ö. DOMBORODIK.

FÉLDOMBORÚ, (fél-domború) ösz. mn. Ami csak félig domborodott. *Féldomború diszítvények az épületeken. Féldomború faragott müvek.* V. ö. DOMBORÚ.

FELDOMBORÚL, (fel-domborúl) ösz. önh. Domboruvá lesz, vagy domború gyanánt emelkedik fel. V. ö. DOMBORÚ.

FELDOMBOSODIK, (fel-dombosodik) ösz. k. l. FELDOMBOSÚL.

FELDOMBOSÚL, (fel-dombosúl) ösz. önh. Dombossá emelkedik fel; több helyen dombjai kelnek, s növekednek fölfelé. *A sivatag homokpuszta közönként feldombosúl.* V. ö. DOMBOS.

FELDOMBOZ, (fel-domboz) ösz. áth. Bizonyos téren dombokat hány fel, a helyet dombok által fölemeli. *Feldombozni a határszéleket. Feldombozni a vizenyős határon keresztül menő utat.* V. ö. DOMB.

FELDORBÉZOL, (fel-dorbézol) ösz. áth. Dorbézolva fölemészt, elpazarol, végképen elveszteget. *Feldorbézolni ingó, és ingatlan vagyonát.* V. ö. DORBÉZOL.

FELDÖNT, (fel-dönt) ösz. áth. Döntve felfordít. *Feldönteni a kocsit, szánt. Feldönteni a hordót, sajtárt, fazekat.* Különbözik tőle, a *feltaszít*, *fellök*. V. ö. DÖNT.

FELDÖNTÉS, (fel-döntés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit feldöntünk.

FELDÖRGÖL, (fel-dörgöl) ösz. áth. 1) Dörgölve, dörgölés által feltör, felszakgat. *Feldörgöli a csizma a lábát. A hám feldörgöli a ló szügyét, az iga az ökör nyakát.* 2) Dörgölve felken, felmázol. *Feldörgölni a zsírt, háját a lószerszámra.* V. ö. DÖRGÖL.

FELDÖRGÖLÉS, (fel-dörgölés) ösz. fn. 1) Valaminek dörgölés általi feltörése, felszakgatása. 2) Dörgölés általi fölkenés. V. ö. FELDÖRGÖL, DÖRGÖL.

FELDÖRÖMBÖL, (fel-dörömböl) ösz. áth. Dörömbölve fölver, felkölt, felriaszt valakit. *Feldörömbölni az alvókat.* V. ö. DÖRÖMBÖL.

FELDÖRZSÖL, (fel-dörzsöl) ösz. áth. 1) Dörzsölve, dörzsölés által feloszlat, felcsiszol. *Feldörzsölni tenyerek között a száraz dohánylevelet.* 2) Dörzsölve fölkeneget. *Feldörzsölni a fájós tagra a kenőcsöt.* V. ö. DÖRZSÖL.

FELDÖRZSÖLÉS, (fel-dörzsölés) ösz. fn. Cselekvés, mely által feldörzsölünk valamit.

FELDŐZSÖL, (fel-dőzsöl) ösz. áth. Dőzsölve, dőzsölés által fölemészt, eleszi, eliszsza mindenét. V. ö. DŐZSÖL.

FELDUDORODIK, (fel-dudorodik) ösz. k. Dudorodva feldagad, magasra kel, mint a felfújt duda vagy hólyag. *Feldudorodik a pofája.* V. ö. DUDORODIK.

FELDÖRMÖL, (fel-dörmöl) ösz. áth. Falatonként, morzsákra tördelve, harapdálva, rágicsálva elfogyaszt valamely szilárdabb állományu eledelt.

FELDUG, (fel-dug) ösz. áth. Dugva föl-, magasra tesz valamit. *A vámjegyet feldugni a süvegre.* V. ö. DUG.

FELDÚL, (fel-dúl) ösz. áth. 1) Dúlva felforgat, felhány, fölkever, rendetlenségbe hoz. *Feldúlni az ágyat, a szekrényben levő ruhákat.* 2) Dúlva elpusztít, kirabol. *Feldúlni a fegyverrel bevett várost. A tatárok feldulták Magyarországot.* V. ö. DÚL.

FELDÚLÁS, (fel-dúlás) ösz. fn. Erőszakos cselekvés, mely által valamit feldulnak.

FELDURÁLJA MAGÁT, a székelyeknél am. *nekidurálja magát.* L. DURÁL.

FELDÚZ, (fel-dúz) ösz. áth. Valamit dúzva feltol, felüt, felnyom. *Feldúzta az orrát, ajakát.* V. ö. DÚZ.

FELDUZMAD, (fel-duzmad) ösz. önh. Tulajd. duzmadva feltolódik, felnyomúl. *Felduzmad a pofája.* Átv. ért. haragra lobban, felingerül, dúlni fúlni kezd. V. ö. DUZMAD.

FELDUZZAD, (fel-duzzad) ösz. önh. 1) Duzzadva fölemelkedik, felfuvódik. *Felduzzadnak erei a megindult vértől. Felduzzad a magát teli szívott szúnyog. Felduzzad a szelektől nyomott has.* 2) Átv. ért. haragra kel, fellobban. V. ö. DUZZAD.

FELDUZZASZKODIK, (fel-duzzaszkodik) ösz. k. 1) Felfújja magát. 2) Átv. ért. kevélynek mutatkozik, vagy mint közönségesen és csak átv. ért. mondjuk: *felfuvalkodik.*

FELDUZZASZT, (fel-duzzaszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felduzzadjon. *Boszuságban, haragban felduzzasztja pofáját. A vér bősége felduzzasztja az ereket.* V. ö. DUZZAD, DUZZASZT.

FELDÜHÍT, (fel-dühít) ösz. áth. Dühre, dühödésre felingerel, felizgat. *A szilaj bikát, tulkot szelindekek által feldühíteni.* V. ö. DÜH.

FELDÜHÖDIK, (fel-dühödik) ösz. k. Felindúl benne a düh, mérgében, haragjában nagyon felingerlődik.

FELDÜHÜL, (fel-dühül) ösz. önh. l. FELDÜHÖDIK.

FELE, (fel-e) mn. A *fél* főnévből harmadik egyes személy raggal ered, s am. felényi, vagy fél. *Fele árán venni, adni, kérni valamit. Fele bor, fele viz. Fele készültében, fele mentében. Fele nyereséggel, vagy veszteséggel. Fele teherrel megkönnyebbedni. Fele fáradsággal végezni a munkát.* A régieknél am. társ: „Monda azért Tamás ő fele tanejtványoknak"

(ad condiscipulos). „Ő fele szolgák" (conservi sui, Pestinél : *szolgatárs*). Tatrosi codex. Innen magyarázandó a *fele barát*, mi rendesen egy szóba iratik : *felebarát*, azaz baráttárs, rokontárs. *Felemás*, azaz társa más, nem hasonló. *Felemás csizmákat, keztyüket húzni*. V. ö. FÉL, fn.

FELÉ, (fel-é; *fél* névszótól) névutó. Valaminek irányába, valamihez közelítőleg, irányzólag. *Város felé menni. Egyik parttól másik felé úszni. Hány felé? Annyi felé, sok felé, minden felé, se felé. Ki felé, be felé, föl felé, le felé. Arra felé, erre felé. Jobb felé, bal felé, hátra felé, külön felé, ég felé* stb. Személyragozva : *felém, feléd, felé* v. *feléje, felénk, felétek, feléjek* v. *feléjök*. A szó, melyet meghatároz, változás nélkül marad, pl. *torony felé, Duna felé, Bakony felé*. Különbözik tőle a *félé*, mely értelemzavar kikerülése végett helyesebben : *fölé*. V. ö. FÖLÉ.

FÉLE, (fél-e, rokon vele a hellen φυλή) mn. tt. *félét*, tb. *félék*. A jelzett szónak utána áll, s azzal öszveragad. 1) Bizonyos nemből, fajból, osztályból való. *Hányféle? Egyféle, két-, három-, száz-, ezerféle. Kevés-, több-, sok-, mindenféle. Különféle, semmiféle, seféle. Jó-, roszféle. E féle, a féle. Annyiféle, menynyiféle.*

„Annyiféle a szerelem
Az emberi szivekben,
Ahányféle a természet
Mind egyenként ezekben."

Kisf. S.

2) Valamely nemhez, fajhoz, egyénhez hasonlító. *Kutyaféle természet. Rókaféle rovaszság. Magamféle szegény ember. Magunkféle mester, vagy mesterek. Mienkféle paripát láttam a vásárban*. A székelyeknél eléjön további birtokragozással is : *félénk : Úgye te is félénk* (= hozzánk tartozó) *vagy*. Söt ezen szokatlan alakban is : *félékünk* = felekezetünk (Kriza J.). 3) Bizonyos testülethez vagy személyhez tartozó. *Apátság, káptalanféle jószág. Telekiféle, Széchenyiféle ház. Néhai Orczyféle kert. Józsefféle intézet*. (Josephinum).

FELEBARÁT, (fele-barát) ösz. fn. Keresztényi ért. embertárs, azaz minden ember, legyen az keresztény vagy nem keresztény. *Szeressed felebarátodat, mint tennen magadat*. (Üdvözitőnk szavai Káldi szerént, a Tatrosi codexben : „Szeressed te feledet, ment ten magadat; Pestinél már szintén : *felebarátodat*). V. ö. FELE.

FELEBB, jobban : FÖLEBB, (föl-ebb) hasonlitó fokú határozó. Eredetileg e kérdésre felel : *hová?* s kimutatja a magasabb irányt, helyzetet, hová törekszik. *A sas följebb szárnyal, mint a lomha túzok. A nap kelettől délig följebb és följebb emelkedik*. A nyelvszokás e kérdésre is használja : *hol? Hivatalban, rangban följebb* (fönebb v. föntebb) *állani másoknál. Buda vára följebb fekszik Pestnél.*

FELEBBEZ, jobban : FÖLEBBEZ, (föl-ebb-ez) áth. m. *fölebbez-tem, —tél, —étt*. Az ügyében hozott itéletet az alsóbb törvényszéktől felsőbb elé terjeszti. *Peremet a feltörvényszékre fölebbeztem.*

FELEBBEZÉS, jobban : FÖLEBBEZÉS, (föl-ebb-ez-és) fn. tt. *fölebbezés-t*, tb. *—ék*. 1) Cselekvés, midőn valaki fölebbez. 2) Maga a fölebbezési irat is.

FELEBBEZŐ, jobban : FÖLEBBEZŐ, (föl-ebb-ez-ő) fő- és mn. tt. *fölebbező-t*. Aki fölebbez.

FELEBB-, jobban : FÖLEBBFOLYAMODÁS, (fölebb-folyamodás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn az alsóbb biró végzésétől felsőbb biróra hivatkozunk. 2) Maga az ezt tartalmazó iromány.

FELEBBI, jobban : FÖLEBBI, (föl-ebb-i) mn. tt. *fölebbi-t*, tb. *—ek*. Fölebb való, magasabb helyzetben, irányban létező. *Fölebbi tisztviselők, törvényszékek*. 2) Előbb elmondott, említett, megírt. *Fölebbi szavaimból érthetni, hogy* stb. *Említettem már fölebbi soraimban.*

FELEBB- jobban : FÖLEBBÜT, (fölebb-üt) ösz. áth. A kártyajátékban am. alsóbb rendű vagy értékü kártyalapra nagyobbat tesz. Szélesb ért. valamit ütőszerrel magasabbra üt. *Én a laptát fölebbütöttem, mint te.*

FELEBB-jobban : FÖLEBBVISZ, (fölebb-visz) ösz. áth. 1) Általán, valamit magasabb helyre visz. *Fölebbvinni a terhet egy emelettel*. 2) Fölebb emel, valaminek árát nagyítja. *Ismét fölebbvitték a hús árát*. 3) Törvénykezési ért. ügyét az alsóbb törvényszéktől felsőbb elé terjeszti. Újabban alakult szóval : *fölebbez.*

FELEBB- jobban : FÖLEBBVITEL, (fölebb-vitel) ösz. fn. Törvényes eljárás, midőn valamely ügyben hozott itéletet az alsóbb rendü bíróságtól felsőbb törvényszék elébe terjesztünk.

FELEBB- jobban : FÖLEBBVIVŐ, (fölebb-vivő) ösz. fn. Peres fél, ki ügyét, az alsóbb bíróság által kimondott itélet után, felsőbb törvényszék elé terjeszti új itélethozás végett.

FELÉBEN, (fel-e-ben, *fél* névszótól) ih. 1) Fele haszonért, felényi jövedelem fejében. *Felében kiadni a földeket. Felében kaszálni a sarjút*. 2) Nagyjában, nem egészen, nem tökéletesen. *Csak úgy felében tesz mindent. Felében, harmadában. Felében esett neki a tréfa*, azaz félig kedvére, félig nem.

FELÉBŐL, (fel-e-ből) ih. Fele részből, felényiből. *Feléből osztozni. Feléből örökösök.*

FEL- v. FÖLÉBRED, (fel- v. föl-ébred) ösz. önh. Alunni vagy szunnyadozni megszünik s éber öntudatát visszanyeri. *Mély álomból felébredni. A nagy zajra, dobszóra, harangozásra felébredni*. V. ö. ÉBRED.

FEL- v. FÖLÉBREDÉS, (fel- v. föl-ébredés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki alunni vagy szunnyadni megszünik s öntudatát visszanyeri. V. ö. ÉBREDÉS.

FEL- v. FÖLÉBRESZT, (fel- v. föl-ébreszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valaki felébredjen; álmából valakit fölver, fölkelt. *Felébreszteni a cselédeket. A zaj felébreszte bennünket*. V. ö. ÉBRESZT.

FEL- v. FÖLÉBRESZTÉS, (fel- v. föl-ébresztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit felébresztünk, álmából fölkeltünk. V. ö. ÉBRESZT.

FEL- v. FÖLÉBRŰL, (fel- v. föl-ébrűl) ösz. önh. l. FELÉBRED.

FELED, (fel-ed, *fél* névszótól, mintegy *félre tesz, félre ejt)* áth. m. *feled-tem, —tél, —ëtt* v. *—t.* 1) Emlékéből, emlékező tehetségéből valamit elszalaszt; emlékezni megszünik. *Feledni a jótéteményeket. Feledni a történteket. Feledni, amit hallottunk, láttunk.* 2) Valamit eszéből kivet, nem gondol vele. *Feledni a megbántást, a csapásokat. Feledni a szerető hitszegését. Nehezen feledi farka vágását a kigyó.* (Km.). 3) Néha tárgyeset nélkül önh. ért. használtatik. *Ő könnyen feled. Néha jó, ha az ember feledni tud.* Öszvetételei : *elfeled, kifeled, fenfeled, lenfeled, benfeled* stb. *Elfeledte, mit evett. Kifeledte leveléből a legérdekesb hírt* stb.

Azon kivételes igék közé tartozik, melyek *d* (ad ed) képzővel nem önhatók, hanem átható értelmüek, mint : *ragad* (rapit), *fogad, csiped.* Különben : *felejt.*

FELEDÉK, (fel-ed-ék) fn. tt. *feledék-ét.* Állapot, midőn valamire nem emlékezünk, midőn valami eszünkből kimegy. A *feledés* szóval igen rokon. *Feledékbe ment nála az intés. Feledékből elmulasztani valamit.*

FELEDÉKÉNY, (fel-ed-ék ėny) mn. tt. *feledékėny-t,* tb. *—ek.* Könnyen feledő, feledésre hajlandó, hivtelen emlékező tehetséggel biró. *A feledékeny ember pontatlan szokott lenni dolgaiban.* V. ö. FELED.

FELEDÉKÉNYSÉG, (fel-ed-ék-ėny-ség) fn. tt. *feledékėnység-ét.* 1) Az emlékező tehetségnek hibája, midőn az könnyen feled. *Feledékenységből meg nem jelenni a rendelt órára. Feledékenységből nem tudni a leczkét.* 2) Gondatlanság, vagyis oly tulajdonság, midőn valamivel nem sokat törődünk. V. ö. FELED.

FELEDÉS, (fel-ed-és) fn. tt. *feledés-t,* tb. *—ék.* 1) Nem emlékezés; valaminek az emlékezetből elszalasztása. *Feledésből meg nem ismerni a régi gyermekpajtást. Feledésből nem vinni pénzt a vásárra.* 2) Valamivel nem gondolás, nem törődés. *A megbántásnak legjobb gyógyszere a feledés.*

FELEDETLEN, (fel-ed-et-len) mn. tt. *feledetlen-t,* tb. *—ėk.* Ami nincs elfeledve; emlékezetben levő, maradó. *Szavaid örökre feledetlenek maradnak előttem. Feledetlen jótétemény.* V. ö. FELED.

FELEDHETETLEN, (fel-ed-het-etlen) l. FELEDHETLEN.

FELEDHETLEN, (fel-ed-het-len) mn. tt. *feledhetlen-t,* tb. *—ėk.* Amit feledni nem lehet, mire mindenkor emlékezni fogunk, vagy emlékeznünk kell. *Feledhetlen nap, melyen először megláttuk egymást.* Határozóilag am. feledhetlenül, soha nem feledve.

FELEDKÉZÉS, (fel-ed-kéz-és) fn. tt. *feledkézés-t,* tb. *—ék.* Állapot, midőn valamire emlékezni megszününk. *Elfeledkezés, megfeledkezés.* V. ö. FELEDKÉZIK.

FELEDKÉZIK, (fel-ed-kéz-ik) k. m. *feledkėztem, —tél, —ėtt.* 1) Valamiről emlékezni megszünik. Leható ragú neveket vonz. *Feledkezni a jó vagy rosz napokról.* 2) Gondoskodni megszünik valamiről. *Feledkezik feleségéről, gyermekeiről, becsületéről, magáról.* Öszvetételei : *el-, megfeledkezik; ráfeledkezik valamire,* azaz, rábámul. *A terhes asszony ráfeledkezett valamely nyomorékra, s hasonló nyomorékot szült.*

FELEDSÉG, (fel-ed-ség) fn. tt. *feledség-ét.* Az emlékező tehetség hiányossága vagy hibája, melynél fogva a dolgokra nem emlékezik. A *feledékenység* szónál szükebb és gyöngébb értelemmel bir. V. ö. FELEDÉKÉNYSÉG.

FEL- v. FÖLÉG, (fel- v. föl-ég) ösz. önh. Égés által egészen elfogy. *A télen minden fánk felégett. Pesten egy év alatt sok ezer ölfa felég.* V. ö. ÉG.

FEL- v. FÖLÉGET, (fel- v. föl-éget) ösz. áth. Tüz által egészen elfogyaszt, fölemészt. *Egy kályhában egy télen két öl cserfát felégetni. Az ellenség felégette a városokat és falvakat.*

FEL- v. FÖLÉGETÉS, (fel- v. föl-égetés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit feltüzelünk vagy pusztító tüz által fölemésztünk. V. ö. FELÉGET.

FEL-, jobban : FÖLEGYENÉSÉDÉS, (föl-egyenesedés) ösz. fn. Egyenes állásba helyezkedés, egyenesre emelkedés, magasodás. V. ö. EGYENÉS.

FEL-, jobban : FÖLEGYENÉSÉDIK, (föl-egyenėsėdik) ösz. k. Egyenes állásba helyezkedik, egyenesre emelkedik. V. ö. EGYENES.

FEL-, jobban : FÖLEGYENÉSIT, (föl-egyenėsit) ösz. áth. Egyenes állásba helyez, egyenesre föl. emel, felnyújt. *Fölegyenesíteni meghajlott termetét Fölegyenesíteni a széltöl meggörbedt csemetét.* V. ö. EGYENES.

FELEJT, (fel-e-it) áth. m. *felejt-ėtt,* htn. *—ni* v. *—eni.* L. FELED.

FELEJTÉS, FELEJTÉKÉNY, FELEJTHETLEN stb. l. FELEDÉS, FELEDÉKÉNY stb.

FELEK, l. FELLEK.

FÉLÉKÉNY, (fél-ék-ėny) mn. tt. *félékėny-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Aki v. ami könnyen, hamar fél, bátortalan, nyúlszivü. *Félékeny nök, gyermekek. Félékeny özikék. Félékeny katonának nem sir az anyja.* (Km.). „Mire vagytok félékenyek." Tatrosi codex. Másképen : *félénk.* V. ö. FÉL, önh.

FÉLÉKÉNYEN, (fél-ék-ėny-en) ih. Félésre hajlandólag, bátortalanul, nyúlszivüleg, tartózkodva, veszélytől ovakodva. *Félékenyen járni a jég fölött. Félékenyen menni a tengerre. Félékenyen fogni fegyvert.* V. ö. FÉLÉKÉNY.

FÉLÉKÉNYSÉG, (fél-ék-ėny-ség) fn. tt. *félékėnység-ét.* Tulajdonság, midőn valaki könnyen fél, a félésre hajlandó, nyúlszivü. *Félékenység miatt nem mer maga lenni a sötét szobában.*

FEL- v. FÖLÉKÉSGET, (fel- v. föl-ékesget) ösz. áth. és gyakor. Ékekkel, ékességekkel gondosan feldiszít, felczifráz, ékessé alakítgat V. ö. ÉK, 2), ÉKES.

FEL- v. FÖLÉKESGETÉS, (fel- v. föl-ékesgetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felékesgetünk.

FEL- v. FÖLÉKESÍT, (fel- v. föl-ékesít) ösz. áth. Valamit úgy felkészít, hogy ékes legyen. *Felékesíteni a teremet függönyökkel, virágokkal* stb. V. ö. ÉKESÍT.

FEL- v. FÖLÉKESÍTÉS, (fel- v. föl-ékesítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által felékesítünk valamit. *Teremek felékesítésével foglalkodó kárpitos.*

FELEKÉZÉS, (fel-ek-éz-és) fn. tt. *felekezés-t*, tb. *—ek.* Különös pártra szakadás. V. ö. FELEKEZIK.

FELEKÉZET, (fel-ek-éz-et, *fél* névszótól) fn. tt. *felekezet-ét.* Általán, több személyekből álló társulat, mely bizonyos elveket, tanokat vagy életmódot követve, ugyanezek által más egyebektől különbözik, elvál, elszakad. Innen 1) Párt, mely ugyanazon polgári elveket valló személyekből áll. *Szabadelmüek felekezete. Túlzók felekezete.* 2) Vallási egyesület, mely más vallásbeliektől külön szakadt. *Keresztény felekezetek.* 3) A polgári vagy társas élet külön osztályai. *Nemesek, polgárok, parasztok felekezetei. Művészek, kézmivesek. kalmárok felekezete. Ahitatosok, mulatkozók, dombérozók felekezete.* V. ö. FELEKÉZIK.

FELEKÉZETÉS, (fel-ek-éz-et-és) mn. tt. *felekézetés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Felekezetekre oszlott, felekezetekkel biró. *Felekezetes tanácskozás. Felekezetes vallás.*

FELEKÉZETÉSSÉG, (fel-ek-éz-et-és-ség) fn. tt. *felekézetésség-ét.* Pártokra, szakadásokra, külön társulatok állitására való hajlandóság, vonzalom; pártérdekü részrehajlás. *Valakit felekezetességből pártolni* vagy *üldözni.*

FELEKÉZIK, (fel-ek-éz-ik, *fél* névszótól) k. m. *felekéz-tem, —tél, —ett.* A *fél*, azaz társ, barát szótól származván, am. különös társulatba, egyesületbe, pártba áll öszve, szövetkezik; ugyanazon elveket, tanokat, életmódot követőkkel barátkozik, közlekedik. *A polgárok bizonyos kérdéseket illetőleg, külön pártokra felekeznek.*

FELEKÉZŐ, (fel-ek-éz-ő) mn. tt. *felekéző-t.* Különös társulatba, pártba szövetkező.

FEL- v. FÖLÉKÍT, (fel- v. föl-ékít) ösz. áth. l. FELÉKESÍT.

FELEL, (fel-el, *fél* névszótól) önh. m. *felel-t.* 1) A kérdésre választ ad. *Ha kérdeznek, felelj. Mit felelsz ezekre, miket ellened mondanak?* 2) Valamit viszonoz szóval vagy irással. *A szónokok előadásaira felelni. A levélre felelni.* Néha tárgyesetet is vesz fel maga mellé. *Sokat, keveset, okosat, bolondot felelni. Mit feleltél a mai vizsgálatban?* 3) Valamiért vagy valamiről számot ad; valaminek okát adja. *Ezért kész vagyok felelni. Arról felelni a ti gondotok, nem az enyém.* Különösen: kezeskedik, jót áll valamiért. *Arról* vagy *azért felelek.* A székelyeknél is: *Felelve* (jót állva) *hogy úgy van, felelve adom* (Kriza J.). Öszvetételei: *Befelel. Ugyan jól befeleltem neki*, am. odabeszéltem, megmondtam a szivemen valót. *Megfelel. Hivatalának megfelelni*, am. teljesíteni. Várakozásnak, reménynek megfelelni, am. azt betölteni. *Visszafelelni az elöljárónak*, am. ellene mondani.

FEL- v. FÖLÉL, (1), (fel- v. föl-él) ösz. áth. Evés ivás által egészen fölemészt, elfogyaszt. *Az ellenség felélte kenyerünket, borunkat.* V. ö. ÉL.

FEL- v. FÖLÉL, (2), (fel- v. föl-él) ösz. önh. Életre feltámad, föleleveníil, szinhalotti állapotból magához tér. *A mennykő érintette ember felélt.* Közönségesebben: *feléled.*

FELELDEGEL, (fel-el-d-eg-el) gyak. önh. m. *feleldegel-t.* Folytonosan a neki tett kérdésekre egymás után, s mintegy könnyeden vagy félvallon feleget, válaszolgat.

FEL- v. FÖLÉLED, (fel- v. föl-éled) ösz. önh. Színhalotti állapotából magához jön, életre tér. Mondatik mind az állatokról, mind a növényekről. *Feléled az elájult, vagy vízbe fuladni látszott ember. Felélednek eső után az elhervadt növények, s a kiszáradva hevert békafajok.* V. ö. ÉLED.

FÉLELÉM, (fél-el-ém) fn. tt. *félelmet.* 1) A léleknek azon kedvetlen állapota, vagyis kellemetlen érzés, midőn valami közelitő vagy fenyegető rosztól irtózunk, legyen az valóságos vagy képzelt. *Félelemből reszketni. Félelemmel nyúlni valamihez.* 2) Vallási és erkölcsi tekintetben azon nemesebb belső érzelem, melynél fogva azt, mi szent, vagy mit szentnek tartunk, megszegni, megsérteni, általhágni nem merjük, söt inkább teljes tisztelettel viseltetünk iránta. *Isten félelme* v. *isteni félelem. A bölcseség kezdete Isten félelme. Félelemmel járulni az Isten oltárához. Félelemmel visgálgatni a mennyei titkokat.* V. ö. FÉL, ige.

FEL- v. FÖLÉLEMÉDIK, (fel- v. föl-él-em-éd-ik) ösz. k. Lassan-lassan életre tér; elájult, ellankadt, elcsigázott beteges állapotából fellábadoz.

FEL-, jobban: FÖLELEMZIK, (föl-elemzik) ösz. k. Elemeire feloszlik, illetőleg épségét vesztve elromlik, elvész.

FELELÉS, (fel-el-és) fn. tt. *felelés-t*, tb. *—ek.* Mondás, melynél fogva valamire válaszolunk, felelünk. V. ö. FELEL.

FEL- v. FÖLÉLESZT, (fel- v. föl-éleszt) ösz. áth. A szinholtat, vagy kiveszettnek látszottat új életre támasztja, föleleveníti. Mondatik az állatokról és növényekről. V. ö. ÉLESZT. Átv. ért. valamely tárgynak megszünt működését, mozgását visszaállítja, felujítja, fölgerjeszti. *Feléleszteni az elhamvadt tüzet, a lecsillapult haragot, lázadást, forradalmat* stb. V. ö. ÉLESZT.

FEL- v. FÖLÉLESZTÉS, (fel- v. föl-élesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit félélesztünk. *Elájultak félélesztése. Harag, bosszuság, szomor félélesztése.* V. ö. FELÉLESZT.

FELELET, (fel-el-et) fn. tt. *felelet-ét.* Általán, válasz, vagyis azon elmondott, vagy irásba foglalt

szók öszvege, melyet a mondottakra, vagy irottakra válaszul adunk. Különösen 1) Szoros ért. válasz a feltett kérdésre. *Kielégitő, rövid, hosszú felelet. Kérdés, feleletet vár. Erre csak az a felelet, hogy* stb. 2) Válasz, melyet egyenes felszólítás, kérdezés nélkül, de a dologhoz szólva adunk, pl. a tanácskozásokban, mások állításainak megczáfolásában. 3) Válasz, melyet egyik peres fél a másik állításai ellenébe felhoz. 4) Számadás, okadás. *Valakit feleletre vonni. Ezért felelettel tartozol. A felelet terhe minket nyom.*

FÉLELEVEN, (fél-eleven) ösz. mn. Élet és halál közt levő, félig holt.

FEL-, jobban : FÖLELEVENÉDIK, (föl-elevenédik) ösz. k. Holtnak tetsző állapotából életre tér, feltámad, elevenné lesz. V. ö. ELEVEN.

FÉLELEVENÉN, (fél-elevenén) ösz. ih. Félig halva, az életnek csak némi jeleit mutatva. *Félelevenen vitték haza a verekedésből.*

FEL-, jobban : FÖLELEVENÍT, (föl-elevenít) ösz. áth. Halottnak tetsző állapotából újabb életre hoz, feltámaszt. *Föleleveníteni a hidegtől megdermedt állatot.* Átv. ért. felujít, felfrisít, új mozgásba hoz, felvidít. *Föleleveníteni a régi barátságot. Föleleveníteni a társaságot.* V. ö. ELEVEN, ELEVENÍT.

FEL-, jobban : FÖLELEVENÍTÉS, (föl-elevenítés) ösz. fn. Cselekvés, melylyel valakit v. valamit föleleveníttünk.

FEL-, jobban : FÖLELEVENŰL, (föl-elevenül) ösz. önh. Új életre jön; feltámad; új mozgásnak ered, felfrisül; felvidúl.

FELELGET, (fel-el-get) önh. és gyakor. 1) Gyakran felel, többszöri feleletet ad. 2) Csak úgy könnyeden, félvállról, megvetőleg válaszolgat. *Visszafelelget. Befelelget. Odafelelget.*

FELELGETÉS, (fel-el-get-és) fn. tt. *felelgetés-t*, tb. *—ék.* Gyakori, ismételt, többszöri felelés.

FEL-, jobban : FÖLELLIK, (föl-ellik) ösz. k. Az ellést bevégzi. *Felellettek a tehenek, juhok.*

FÉLELM, régies, a mai *félelem* helyett; l. ezt.

FÉLELMES, (fél-el-m-es) mn. tt. *félelmes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Félelemmel teljes, aki nagyon fél. *A gyönge állatok jobbára félelmesek. Félelmes gyerek, asszony.* „Félelmes lölköket a kénban megbátorítanája." Debreczeni Legendáskönyv. 2) Szokottabb ért. akitől vagy amitől félni kell, veszedelmes, félelmet okozó. *Félelmes úton, erdőségen járni. Ez igen félelmes reánk nézve.* Régente eléjön ‚tiszteletteljes' értelemben. „Ez ember vala igaz és félelmes" (timoratus). Tatrosi codex. V. ö. FÉLELEM.

FÉLELMESÉDIK, (fél-el-m-es-éd-ik) k. m. *félelmeséd-tem, —tél, —ett.* 1) Félni kezd, félőssé, félékenynyé lesz. 2) Olyanná lesz, mitől félni kell, veszélyesedik. *Éjjel félelmesedik az út. Örvényes helyeken félelmesedik a hajózás.* V. ö. FÉLELMES.

FÉLELMESEN, (fél-el-m-es-en) ih. Félelmes állapotban.

FÉLELMESÍT, FÉLELMESIT, (fél-el-m-es-ít) áth. m. *félelmesít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Félelmessé tesz. V. ö. FÉLELMES. *Ijesztgetések által félelmesíteni a gyermeket. Elhanyagolással félelmesíteni a hidakat.*

FÉLELMESÍTÉS, FÉLELMESITÉS, (fél-el-m-es-ít-és) fn. tt. *félelmesítés-t*, tb. *—ék.* Félelmessé tevés.

FÉLELMESKÉDIK, (fél-el-m-es-kéd-ik) k. m. *félelmesked-tem, —tél, —ett.* Folytonosan vagy gyakorta félelmes állapotban van; félelmesen viseli magát.

FÉLELMESSÉG, (fél-el-m-es-ség) fn. tt. *félelmesség-et.* 1) Egyéni tulajdonság, midőn valaki folytonosan vagy nagyon fél. 2) Valamely tárgynak tulajdonsága, melynél fogva félni kell tőle, mint veszélyestől. *A vadonok félelmessége miatt kisérettel utazni.*

FÉLELMETLEN, (fél-el-m-et-l-en) mn. tt. *félelmetlen-t*, tb. *—ék.* 1) Akiben félelem nincs, ki meg nem ijed. *Félelmetlen vitéz.* 2) Amitől félni nem lehet, nem kell; nem veszélyes; bátorságos. Határozóilag am. félelmetlenűl.

FÉLELMETLENSÉG, (fél-el-m-et-len-ség) fn. tt. *félelmetlenség-ét.* Félelemnélküli állapot.

FÉLELMETLENŰL, (fél-el-m-et-l-en-ül) ih. Félelem nélkül, meg nem ijedve. *Félelmetlenül járni a biztos helyeken.*

FÉLELMIK, régies *félemlik* helyett; l. ezt.

FELELŐ, (fel-el-ő) mn. tt. *felelő-t.* Aki valamire felel, válaszol. *Bátran, okosan felelő gyermek.* Öszvetételekben : *megfelelő, befelelő, visszafelelő.* V. ö. FELEL.

FELELŐS, (fel-el-ő-ös) mn. tt. *felelős-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Valami felől számolni, valaminek okát adni köteles; valamiért kezeskedő v. jótálló. *Felelős tisztek, felügyelők. Ezért ti vagytok felelősek.*

FELELŐSÉG, (fel-el-ő-ség) fn. tt. *felelőség-ét.* Erkölcsi vagy hivatalbeli kötelesség, melynél fogva valamiről számolni, valaminek okát adni; valamiért kezeskedni tartozunk. *A szülék gyermekeik neveléséről Isten előtt felelőséggel tartoznak. Tisztek, felügyelők, pénztárnokok felelősége.*

FELELŐSSÉG, (fel-el-ő-s-ség) lásd : FELELŐSÉG.

FELELTET, (fel-el-tet) áth. m. *feleltet-ett.* Feleletre kényszerít. *A törvényszéki esküdt felelteti a tanukat, a vádlottakat.*

FELELTETÉS, (fel-el-tet-és) fn. tt. *feleltetés-t*, tb. *—ék.* Törvényes kikérdezés, feleletadásra kényszerítés, sürgetés.

FÉLEM, (fél-em) kiavult törzsök, melyből *félemik, félemlik, félemedik, félemlő* stb. szók származnak. Jelenti a félésnek bőségét, nagyságát. V. ö. AM és M betű mint névképző. Régente eléjön önállóképen is. *Ő félemétől kedig megijedtek.* (Müncheni codex.)

FELEMÁS, (fele-más) ösz. fn. Hasonlatlan, különböző. Élünk e szóval, midőn a páros tárgyak

közöl egyik nem egyezik meg a másikkal. *Felemás kesztyük, csizmák. Felemás szemek.*

FÉLEMBÉR, (fél-ember) ösz. fn. 1) Erkölcsi ért. am. félig baromi természettel biró ember; elvetemedett, erkölcstelen emberkorcs. 2) Mythologiai ért. oly képzelt vagy költött lény, mely félig emberi, félig állati testtel és természettel bír. Ilyenek a tengeri istenek, pl. a tritonok, sirének; továbbá a centaurok stb.

FÉLEMÉDIK, (fél-em-éd-ik) k. m. *félemédtem, —tél, —ett.* Féléssel eltelik, nagyon kezd félni, a félés mintegy elömlik egész valóján. *Megfélemedni a nagy veszélyre, vagy veszélytől.*

FEL- jobban : FÖLEMEL, (föl-emel) ösz. áth. 1) Valamely terhet fölvesz. *Fölemelni egy mázsát, egy zsák lisztet, egy borjút. Fölemelni vállára egy szál dorongot.* 2) Valamit fekvő, hanyag, alanti helyzetéből egyenesre, lábára, magasra állít, föltesz. *Fölemelni a lerogyott lovat. Fölemelni a sárba sülyedt kocsit. Fölemelni a kalapot.* 3) Fölfelé fordít, nyújt. *Fölemeli szemeit. Fölemelé Kádár szemeit az égre.* (Régi krónika). *Fölemelni a kezeket. Fölemelni fejét.* 4) Átv. ért. hivatalra, rangra fölsegít; erkölcsileg, polgárilag felmagasztal. *Fölemelni a jeles férfiakat országos hivatalokra. A busgó imádság fölemeli a szivet.* V. ö. EMEL.

FEL- jobban : FÖLEMELÉS, (föl-emelés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit fölemelünk. V. ö. FELEMEL és EMELÉS.

FÉLEMELET, (fél-emelet) ösz. fn. Az építészetben am. oly emelet, mely a rendes emeletnél jóval alacsonyabb, leginkább földszin és első emelet között.

FÉLEMELETÉS, (fél-emeletés) ösz. mn. Aminek félemelete van.

FEL- jobban : FÖLEMELINT, (föl-emelint) ösz. áth. Valamit könnyeden, vagy egykevessé felemel.

FEL- jobban : FÖLEMELÍT, (föl-emelít) ösz. áth. Fölfelé emelít v. emel. Pesti Gábor meséiben am. *fölgerjeszt.* „El-felemelíti haragját."

FEL- jobban : FÖLEMELKÉDÉS, (föl-emelkédés) ösz. fn. A helyzetnek azon változása, midőn valami alulról fölfelé száll, magasra, kel, egyenesre felnyulik. V. ö. FELEMELKÉDIK.

FEL- jobban : FÖLEMELKÉDÉTT, (föl-emelkédétt) ösz. mn. Fekvő, ülő, alacson helyzetéből fölegyenesedett, magasra kelt. Átv. ért. föllengező, a köz gondolkozás és érzés határain túl szárnyaló. *Fölemelkedett ész.* V. ö. FÖLEMELKÉDIK.

FEL- jobban : FÖLEMELKÉDÉTTSÉG, (fölemelkédettség) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valami fel van emelkedve szellemi vagy erkölcsi értelemben. *Az ész, gondolatok fölemelkedettsége.*

FEL- jobban : FÖLEMELKÉDIK, (föl-emelkédik) ösz. k. 1) Fekvő, ülő, hanyag, alacson helyzetéből magasra száll, egyenesre feláll, felnyúlik, és pedig inkább önerejénél fogva, mint külsőleg segítve. *Fölemelkedik a sas a lég magasságába. Fölemelkedik az álmából kelő ember. Fölemelkedik a növő fa. Magasra, nagyra fölemelkedni.* 2) Átv. ért. erkölcsi vagy polgári tekintetben magasra kel. *Fölemelkedik a szív, a lélek, midőn az Isten müveit bámulja. Országos méltóságokra fölemelkedni. Fölemelkedni az előitéletek fölé.* V. ö. EMELKEDIK.

FEL- v. FÖLÉMELYÍT, (fel- v. föl-émelyít) ösz. áth. Émelygővé tesz, émelyítve felkever. *Felémelyíteni a gyomrot.* V. ö. ÉMELYÍT.

FEL- v. FÖLÉMELYÉDIK, (fel- v. föl-émelyédik) ösz. k. Émelyedve fölkeveredik, felháborodik. *Felémelyedett a gyomra a kelletlen ételtől.* V. ö. ÉMELYÉDIK.

FEL- jobban : FÖLEMÉSZT, (föl-emészt) ösz. áth. Evés-ivás által felhasznál; föleszik, föliszik valamit. *Fölemészteni az asztalra hordott étkeket. Fölemészteni az esztendei keresményt.* V. ö. EMÉSZT.

FEL- jobban : FÖLEMÉSZTÉS, (föl-emésztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit fölemésztünk. *Lisztnek, zsírnak fölemésztése.* V. ö. FELEMÉSZT.

FÉLEMIK, (fél-em-ik) k. m. *félem-tem, —tél, —ett.* Félelembe esik, megijed. Elékerül a régieknél, különösen a müncheni codexben: *Láták Jézust a tengeren járatta, és a hajóhoz közelíteni, és félemének. A tanítványok ö orczájokra esének, és félemének.*

FÉLEMÍT, FÉLEMIT, (fél-em-ít) áth. m. *félemít-étt*, htn. *—ni* v. *eni.* Félembe, azaz, nagy félésbe ejt, nagyon megijeszt. V. ö. FÉLEM.

FÉLEMÍTÉS, FÉLEMITÉS, (fél-em-ít-és) fn. tt. *félemítés-t*, tb. *—ék.* Félembe ejtés.

FÉLEMLÉS, (fél-em-l-és) fn. tt. *félemlés-t*, tb. *—ék* Félemmel eltelés.

FÉLEMLIK, (fél-em-l-ik) k. m. *féleml-étt*, htn. *félemleni.* Félemmel, azaz nagy féléssel eltelik. *Megfélemlik.* V. ö. FÉLEM.

FÉLÉN, (fél-én) ih. 1) Oldalt, nem a fő egyenes vonalon vagy úton; mellékesen. *Félen állni, járni. Félen való hely. Uton, útfélen.* Régiesen am. félre. *Félen hajlott. Félen lakó. Félen nézni. Félen tenni, félen tétel.* 2) Nem egészen tele, fele hiján, hijánosan. *Félen állnak a boros hordók. Félen hagyni el a munkát.*

FEL- v. FÖLÉNEK, (fel- v. föl-ének) ösz. fn. Ének, melynek hangja a négyes éneklésben magasságra nézve legfenső (sopran, discant). V. ö. FELHANG.

FEL- v. FÖLÉNEKÉSZ, (fel- v. föl-énekész) ösz. fn. A négy hangu éneklésben azon énekes, kinek hangja magasságra nézve legfenső. V. ö. FELÉNEK.

FEL- jobban : FÖLENGED, (föl-enged) ösz. önh. A fagyról, dérről mondják, midőn a melegtől föléreszkedik, felolvad. *Fölenged a jég.* V. ö. ENGED.

FEL- jobban : FÖLENGESZT, (föl-engeszt) ösz. áth. A fagytól megmerevült, jeges, deres testet

felolvasztja. *A nap meleg sugarai fölengesztik a megfagyott földet, vizet.* V. ö. ENGESZT.

FEL- jobban : FÖLENGESZTEL, (föl-engesztel) ösz. áth. l. FELENGESZT.

FÉLÉNK, (1), (fél-énk v. fél-én-k) mn. tt. *félénk-et.* Aki természeténél fogva fél, bátortalan, könnyen megijed, félésre hajlandó. V. ö. FÉL, önh.

FÉLÉNK, (2), (fél-e-enk) l. FÉLE.

FÉLÉNKEN, (fél-énk-en) ih. Félénk módon, bátortalanul, félve. *Félénken viselni magát a csatában.*

FÉLÉNKÍT, FÉLÉNKIT, (fél-én-k-ít) áth. m. *félénkít-ètt,* htn. *—ni* v. *—eni.* Félénkké tesz. *A kísértetes mesék félénkítik, elfélénkítik a gyermeket.* V. ö. FÉLÉNK.

FÉLÉNKÍTÉS, FÉLÉNKITÉS, (fél-énk-ít-és) fn. tt. *félénkítés-t,* tb. *—ék.* Félénkké tevés.

FÉLÉNKSÉG, (fél-énk-ség) fn. tt. *félénkség-ét.* Tulajdonság, melynél fogva valaki félénk, valamit tenni, vállalni, végrehajtani nem mer, mindenütt veszélyt, akadályt látva visszavonúl. V. ö. FÉLÉNK.

FÉLÉNKTELEN, (fél-énk-telen) mn. tt. *félénktelen-t,* tb. *—ék.* Aki nem félénk, tehát ellenkező tulajdonsággal bír, azaz bátor, vállalkozó, veszélylyel, akadálylyal nem gondoló, azoktól nem tartó. Határozóilag am. félénktelenül, akadálytól nem tartva.

FÉLÉNKÜL, (fél énk-ül) ih. Félénk módon, bátortalanul, veszélytől, akadálytól tartva, ovakodva, visszavonulva, félénken.

FÉLÉNKÜL, (fél-énk-ül) önh. m. *félénkül-t.* Félénkké lesz, félni kezd, képzelt vagy valódi veszélytől tartva bátorságát veszti.

FELÉNYI, (fel e-nyi, *fél* névszótól) mn. tt. *felényi-t,* tb. *—ek.* A két egyenlő részre oszlott egésznek egyik részéhez hasonlító mennyiségű, nagyságu; félig oly nagy vagy kicsin, oly sok vagy kevés; félannyi. *Győr felényi távolságra fekszik Pesttől, mint Bécs. Felényi időben, munkával és költséggel végezni valamit. Ma felényi hideg sincs, mint tegnap volt.*

FELÉNYIG, (fel e-nyi-ig) ih. A kiszabott vonal, határ, hosszuság fél távolságaig. Megfelel e kérdésre : *meddig? A hajó medre felényig merült a vizbe. Az utat felényig megtette.*

FELÉNYIRE, (fel-e-nyi-re) ih. Félig oly nagyra vagy kicsinre, kevésre vagy sokra, hosszura vagy rövidre stb. *Az utat felényire megtenni. A töltést csak felényire emelni, mint tervezve volt.*

FELÉNYIVEL, (fel-e-nyi-vel) ih. Fél mértékkel, azaz annyival, mely az egésznek felét teszi. Hasonlító melléknevek mellett áll. *Az én földem felényivel hosszabb a tiednél. Nyári napálláskor nálunk az éj felényivel rövidebb a nappalnál.*

FEL- jobban : FÖLENYVEZ, (föl-enyvez) ösz. áth. Enyvvel felragaszt. *Felenyvezni az ajtóhevedert.*

FEL- v. FÖLÉPÍT, (fel- v. föl-épít) ösz. áth. Valaminek építését bevégzi, teljes magasságra épit. *Egy nyáron felépítette házát.* V. ö. ÉPÍT.

FEL- v. FÖLÉPÍTÉS, (fel- v. föl-építés) ösz. fn. Valamely épületnek bevégzése, teljes magasságra fölemelése. V. ö. ÉPÍT.

FEL- v. FÖLÉPÜL, (fel- v. föl-épül) ösz. önh. 1) Valamely épület elkészül, teljes magasságra fölemelkedik. *Tüz után jobbára felépültek a házak.* 2) Éppé, azaz egészségessé lesz, fellábadoz. *Hosszas nyavalyából végre felépült.* 3) Átv. ért. fölveszi magát, elszegényedés után újra meggazdagodik.

FEL- v. FÖLÉPÜLÉS, (fel- v. föl-épülés) ösz. fn. 1) Valamely épületnek elkészülése, teljes magasságra emelkedése. 2) Felgyógyulás. V. ö. FELÉPÜL.

FEL- v. FÖLÉR, (1), (fel- v. föl-ér) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos magasságig nyúlva megközelít, megillet. *Felérni kézzel a ház eszterhéját. Felérni horgas bottal a gyümölcsös ágat.* 2) Észszel felfog. *Ezt gyönge elmém föl nem éri. Észszel felérni valamit.* V. ö. ÉR, áth.

FEL- v. FÖLÉR, (2), (fel- v. föl-ér) ösz. önh. 1) Feljut, felnyulik valamely magasságra. *Felérni a hegyre, toronyba. A fa teteje felér a harmadik emeletig.* 2) Segitő ragu névvel am. valamihez hasonló erővel, hatással bír; hozzáfogható; egyértékü becsü. *Ő felér maga három legénynyel. Ezen ajándék felér ezer forinttal.*

„Galambomnak csókja
Száz aranynyal felér." Népd.

V. ö. ÉR, önh.

FÉLÉRCZ, (fél-ércz) ösz. fn. Ásvány, mely fényre nézve az érczekhez hasonlit, de tüzben elrepül, s pörölylyel nem nyújtható. Ilyenek pl. a *kénény, mireny* stb.

FEL- jobban : FÖLERÉGET, (föl-eréget) ösz. áth. Megengedi vagy eszközli, hogy egymás után fölmehessenek, felszállhassanak. *Föleregetni a macskákat a padlásra, a kalitkába zárt galambokat a levegőbe. Föleregetni a rabokat a tömlöczből. Föleregetni a röppentyüket.* V. ö. ERÉGET.

FEL- jobban : FÖLERÉGETÉS, (föl-erégetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn többeket egymás után fölereszünk, föleredni, fölmenni engedünk.

FEL- jobban FÖLERESZKÉDIK, (föl-ereszkédik) ösz. k. 1) Fölemelkedik a levegőben, felszáll. *Föleresekedik a papiros-sárkány, a léggolyó.* 2) A fagyos test, különösen a dér felolvad.

FEL- jobban : FÖLERESZT, (föl-ereszt) ösz. áth. 1) Fölmenni, fölrepülni, felszállani, fölkelni enged, felbocsát. *Föleresztení a gyermeket a toronyba. Föleereszteni a papirossárkányt. Föleereszteni a kalodában ülő bünöst. Föleereszteni a farkasgúzsban ülőt.* 2) Folyadékot másnak közbekeverésével megritkít. *Föleereszteni a tejet vizzel vagy szappanlével. Föleereszteni a sürü rántást húslével. Föleereszteni az erős gyógyszert.* V. ö. ERESZT.

FÉLÉRÉTT, (fél-érett) ösz. mn. Nem egészen érett, félig érett. V. ö. ÉRÉTT, mn. *Félérett gyümölcsöt enni árt az egészségnek.*

FÉLÉRÉTTEN, (fél-érètten) ösz. ih. Félig érett állapotban. *Féléretten szedni le az almákat.*

FEL- jobban : FÖLERÉZ, (föl-eréz) ösz. áth. Erével, azaz gyeplővel fölszerszámoz. *Fölerézni a kocsiba fogandó lovakat.* V. ö. ERE.

FEL- v. FÖLÉRÈZ, (fel- v. föl-éréz) ösz. önh. Álmából, szunnyadtából, ájult állapotából öntudatra ébred.

FEL- v. FÖLÉRKÈZIK, (fel- v. föl-érkèzik) ösz. k. Alsóbb vidékről magasabbra fölmegy, feljön, megérkezik. *A gőzös Pestről Bécsbe másfél nap alatt felérkezik. Felérkezni a havas csúcsára.* V. ö. ÉRKÈZIK.

FEL- jobban : FÖLERŐKÖDIK, (föl-erőködik) ösz. k. Erőködve, maga megerőtetésével valahová feltörekszik, felhat, fölmegy. *Hóban, hidegben, járatlan utakon felerőködni a magas hegytetőre.*

FEL- v. FÖLÉRZÉKÉNYÍT, fel- v. föl-érzékènyít) ösz. áth. Úgy fölindít, fölgerjeszt, hogy érzékenynyé lesz.

FEL- v. FÖLÉRZIK, fel- v. föl-érzik) ösz. k. Valamely szag, bűz magasabb helyre felhatva érezhetővé lesz. *A piaczi sültek szaga felérzik a harmadik emeletbe. A pincze doha felérzik az udvarra.* V. ö. ÉRZIK.

FELES, (1), (fel-es, *fél* névszótól) mn. tt. *feles-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Valaminek felében osztozó. *Feles napszámosok, faválgók,* kik a díjban, fizetésben feleznek. 2) Páros. *Feles kesztyü. Felest, feletlent játszani,* máskép : *párost, páratlant.*

FELES, (2), v. FÉLÉS, (fel-es, a *fel* v. *fél, föl* igekötőtől) mn. l. FÖLÖS.

FÉLÉS, (fél-és) fn. tt. *félés-t*, tb. *—ék.* Azon kedvetlen érzés, melyet valaki valódi vagy képzelt rosz megtörténhetése miatt érez. V. ö. FÉL önh. A félés inkább *öszszerü* (concret), a félelem *elvont* értelemmel bir.

FEL-, jobban : FÖLESDÈKLIK, (föl-esdèklik) ösz. k. Esdekelve fölemeli kezeit, kérelmi szavát. *Fölesdekleni az irgalom Istenéhez.* V. ö. ESDÉKLIK.

FELESÉDIK, FÉLÉSÉDIK, l. FÖLÖSÖDIK.

FELESÉG, (fel-e-ség, *fél* névszótól) fn. tt. *feleség-ét.* Tulajd. valamely egésznek oly tulajdonsága, sajátsága, mely annak felét teszi ; vagy, ha *társ* értelemben veszszük, oly lény, mely társunk, barátunk, velünk legszorosabb viszonyban, elválaszthatlan kapcsolatban áll, velünk egy egészet alkot. Innen nevezte a magyar a férfi hitestársát *feleségnek,* (s ez közönséges értelme), nem pedig, mint némelyek talán csak inkább enyelgésből mondani szokták : *fele segítség* szóktól. Amannak értelme szellemiebb és nemesebb, s a házasság közös czéljával megegyezőbb. *Adjon Isten feleséget, szépet, jót. Feleséget venni. Feleségét elhagyni. Feleségétől elválni. Feleségét félteni. Ifju feleség, vén feleség. Malmon, ifju feleségen untalan kell épiteni.* (Km.) *Okos feleség nagy Isten ajándéka.* (Km.).

FELESÉGÉL, (fel-e-ség-él) áth. m. *feleségél-t.* Valamely nőt feleségének nevez, vagy úgy szólítja, mint feleségét. *Feleségeli, mintha már megesküdtek volna.* Ellenben a nő a férjet *urazza.*

FELESÉGÉS, (fel-e-ség-és) mn. tt. *feleséges-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Kinek felesége van, házas, megházasodott. *Feleséges ember. Feleséges katona, diák. Feleséges görögpap.*

FELESÉGFÉLTÉS, (feleség-féltés) ösz. fn. Nyugtalan aggodalom, midőn a férj azon gyanakodik, azon hiszemben van, hogy felesége hivtelen lehet iránta.

FELESÉGFÉLTŐ, (feleség-féltő) ösz. mn. Feleségének hüségében nem bizó, s ezen bizalmatlansága miatt nyugtalankodó, gyanakodó. *Feleségféltő vén férfi.*

FELESÉGI, (fel-e-ség-i) mn. tt. *feleségi-t*, tb. *—ek.* Feleséget illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Feleségi kötelességek, jogok.* V. ö. FELESÉG.

FELESÉGTARTÁS, (feleség-tartás) ösz. fn. A feleségnek szükséges, és állapotához illő ruházattal, eledellel való ellátása. Szélesb ért. házas élet, feleséges élet.

FELESÉGTELEN, (fel-e-ség-telen) mn. tt. *feleségtelen-t*, tb. *—ék.* Kinek felesége nincsen, nőtelen, nem házas. *Feleségtelen katonák, papok.*

FELESÉGVÉTEL, (feleség-vétel) ösz. fn. Házasodás, megházasodás, valamely nőszemélylyel törvényes öszvekelés.

FELESÉL, (fel-es-él) önh. m. *feleselt.* A *felel, felelés, felelet* szókkal ugyanazon gyökből (*fél* névszótól) származván am. visszafelelget, viszhangokat adogat, perlekedik, czivódik. *Szép Amarill nevivel feleselni tanitod az erdőt.* (Virgil. 1. Ecl. Baróti). Néha am. valamely kérdés iránt szót váltogat, vitatkozik. *Feleselnek egymással a különböző, és ellenpártu hirlapok, mübirák, perlekedők. Feleselnek a szomszéd helységek a határon* vagy *határ fölött.*

FELESÉLÉS, (fel-es-él-és) fn. tt. *feleselés-t*, tb. *—ék.* 1) Visszabeszélés, visszafelelgetés, perlekedés, szóbeli czivakodás. 2) Valamely kérdés fölötti szóváltogatás, vitatkozás. V. ö. FELESÉL.

FELESEN, FÉLÉSEN, l. FÖLÖSEN.

FEL-, jobban : FÖLESKET, (föl-esket) ösz. áth. Valakit valamire vagy valaminek eskü által felavat. *Fölesketni a kijelelt személyt papságra vagy papnak. Fölesketni királyi oktatónak, városbirónak. Fölesketni valakit tanúnak.* V. ö. ESKET.

FEL-, jobban : FÖLESKETÉS, (föl-esketés) ösz. fn. Ünnepélyes vagy hivatalos működés, mely által valakit fölesketnek. *Az ujonczok fölesketése.* V. ö. FELESKET.

FEL-, jobban : FÖLESKÜDTET, (föl-esküdtet) l. FELESKET.

FEL-, jobban : FÖLESKÜDTETÉS, l. FELESKETÉS.

FEL-, jobban : FÖLESKÜSZIK, (föl-esküszik) ösz. k. Ünnepélyes eskü által valamire szánja, igéri, felavattatja magát. *Föleskünni papnak, tisztviselőnek, katonának.* V. ö. ESKÜSZIK.

FELESLEG, FELESLEGÉS, stb. l. FÖLÖSLEG, FÖLÖSLEGÉS stb.

FELESSÉG, FÉLÉSSÉG, l. FÖLÖSSÉG.

FEL-, jobban : FÖLESZEL, (föl-eszel) ösz. áth. Valaki eszét valamire felbujtja, rábeszéli.

FÉLESZELŐS, (fél-eszelős) ösz. mn. Kinek helyes esze nincs, félbolond, félkegyelmű, taszított eszü, hóbortos, natragulyás.

FEL-, jobban : FÖLÉSZIK, (föl-észik) ösz. k. átható értelemmel. 1) Eledel gyanánt fölemészt. *A baromfiak fölesznek az elékbe vetett magot. A lovak fölesszik az abrakot, a juhok a mezőt. A vendégek mindent fölettek.* 2) Átv. ért. oszlató erővel biró valamely test, különösen nedv, folyadék, geny stb. más testnek részeit feloldja, elkoptatja. *A választóvíz fölessi a vasat. A nyál fölessi a szája végét. A tisztátalanság fölessi bőrét.* V. ö. ÉSZIK.

FEL- v. FÖLESZINKEDIK, (föl-eszinkedik) l. FELESZÜDIK.

FEL-, jobban : FÖLESZMÉL, (föl-eszmél) ösz. önh. Öntudat nélküli állapotából eszmélni kezd; öntudatra vergődik. V. ö. ESZMÉL.

FEL-, jobban : FÖLESZMÉLÉDIK, (föl-eszmélédik) ösz. k. Lassan lassan eszmélni kezd, az öntudat felébred benne.

FEL-, jobban : FÖLESZMÉLKÉDIK, (föl-eszmélkédik) ösz. k. Folytonosan eszmélve teljes öntudatra jön.

FÉLESZTENDEI, (fél-esztendei) ösz. mn. Félesztendeig tartó, annyira való, annyit illető, annyira vonatkozó. *Félesztendei munkába került. Félesztendei eleség. Félesztendei díj. Félesztendei szerződés.* V. ö. FÉLESZTENDŐ.

FÉLESZTENDEIG, (fél-esztendeig) ösz. ih. Az esztendőnek fele részeig, a mi polgári esztendőnk szerént : hat hónapig. *Félesztendeig betegeskedni.*

FÉLESZTENDŐ, (fél-esztendő) ösz. fn. Az esztendő fele, polgárilag véve : hat hónap. *Félesztendőt utazásban tölteni.* V. ö. ESZTENDŐ.

FÉLESZTENDŐRE, (fél-esztendőre) ösz. ih. Az esztendőnek fele idejére, hat hónapra. *Félesztendőre fogadni szolgát.*

FÉLESZTENDŐS, (fél-esztendős) ösz. mn. Félesztendőtől fogva élő, létező; hat hónapos. *Félesztendős gyermek.*

FÉLESZÜ, (fél-eszü) ösz. mn. Kinek helyes, ép esze nincs, félbolond, bolondos, bolyókás.

FEL- v. FÖLESZÜDIK, (föl-eszüdik) ösz. k. A székelyeknél am. 1) fel v. föleszmél, észrejön; 2) felébred.

FELET, régies, *feled* helyett. „Ékes sereged oth felethéd" (ott feletéd). Emlékvers Mátyás király halálára 1490. évből.

FELETÁRS, (fele-társ) ösz. fn. A székelyeknél am. felebarát. Szorosb ért. czimbora, minden ügyeinkben részvevő társ.

FEL-, jobban : FÖLÉTET, (föl-étet) ösz. áth. Eleséget, abrakot, takarmányt fölemésztet, elfogyat; föllegeltet. *Föletetni a csordákkal, nyájakkal a legelőt, vetéseket. Föletetni a takarmányt az istállós barmokkal.* Átv. ért. emésztő, oszlató nedvvel, folyadékkal szilárd, keményebb testet részekre felold, fölemészt. *Föletetni a vasat némely savakkal.*

FELETLEN, (fel-etlen) mn. tt. *feletlen-t*, tb. *—ék.* 1) Midőn a *fél*től származik, am. páratlan, minek hasonló fele nincs. *Feletlen kesztyü, csizma.* 2) Felebaráti szeretet nélkül való. V. ö. FELETLENSÉG. 3) Midőn a *fel fél* szótól ered, am. minek teteje vagy föle nincs; értelmesség okáért is az utóbbi helyesebben : *fövetlen.*

FÉLETLEN, (fél-et-len) mn. tt. *féletlen-t*, *tb.* *—ék.* 1) Aki nem fél, bátor, félénktelen. 2) Kitől vagy mitől nem félnek, félelmetlen. Kétes értelménél fogva, s minthogy úgy is vannak ezen fogalmak kitételére szabatosabb szavaink, ezen különben is ritka használatú kifejezést bízvást nélkülözhetjük.

FÉLÉTLEN, (fél-étlen) ösz. mn. Ki félig étlen, félig éhgyomorral levő, ki alig evett valamit, félig lakott.

FELETLENSÉG, (fel-et-len-ség) fn. tt. *feletlenség-ét.* Páratlanság, vagyis hasonló társ nélküli állapot, vagy tulajdonság. Felebaráti szeretet nélkül való állapot. „Kiáltatja (az hatalmas Isten), hogy ne éljünk ily feletlenségben." Horváth András a XVI. századból. V. ö. FELETLEN.

FELETLENÜL, (1), (fel-et-len-ül) ih. Páratlanul, hasonló társ nélkül, baráttalanul. V. ö. FÉL, FELETLEN.

FELETLENÜL, (2), v. FÉLETLENÜL, ih. l. FÖLETLENÜL.

FÉLETLENÜL, (fél-et-len-ül) ih. A nélkül, hogy félne; vagy a nélkül, hogy félnének tőle. V. ö. FÉLETLEN.

FELETT v. FÉLÉTT v. FÖLÖTT, (fel-ett stb.) névutó. Személyragozva : *felettem, feletted, felette* stb. v. *fölöttem, fölötted, fölötte.* Ragozatlan állapotában az illető név nem szenved változást előtte, pl. *Ház felett, fejünk felett. Mindenek felett*, de harmadik személyü raggal sajátító rag kivántatik mellé, pl. *háznak felette, mindeneknek fölötte.* Értelmére nézve am. 1) Valaminek tetején, ormán, legmagasabb pontján. *Ház felett rak fészket a gólya.* 2) Valamit túlhaladva, magasságra emelkedve. *A város felett setét felhő borong. Erdő felett repkedő madarak.* 3) Vétetik *ról röl* értelemben. *Tanakodni, értekezni valamely tárgy felett. Aggódni kedveseink felett.* 4) Miatt. *Sírni, panaszkodni veszteségünk felett.* 5) Néha am. körül, mellett, bizonyos időben. *Asztal felett beszélgetni, mulatni.* 6) Hasonlító erővel birván am. jobban, inkább mint, pl. *Mindenek felett szeressük az Istent. Sokak felett többre*

becsüllek. Nyelvhasonlat szerént ellentétetik az *alatt* névutónak, s helyhatározó gyanánt önállólag is használtathatik. *Ő köztünk felett* (fel-ent) *áll. Fölöttebb vagy, hogy sem fölemelkedhetnénk hozzád, mert mi alatt vagy alattabb vagyunk.*

FELETTE v. FÉLÉTTE v. jobban : FÖLÖTTE, (föl-ött-e) ih. Igen nagyon, másokat túl szárnyalva, másokon túl emelkedve. *Felette bánom bal lépésemet. Felette magasan repülő sas.*

FELETTÉBB v. FÉLÉTTÉBB v. FÖLÖTTÉBB, (föl-ött-e-ebb) ih. a második fokon. Az igen nagynál is nagyobban, a túlzónál túlzóbban. *Felettébb meghatotta szivét hazájának romlása.*

FELETTÉBB- v. FÖLÖTTÉBBVALÓ, (fölöttébb-való) ösz. mn. Igen rendkivüli, mindeneket felülmuló, túlszárnyaló. *Egy nemzetet csak felettébbvaló erőszak semmisíthet meg egyszerre.*

FELETTÉBB- v. FÖLÖTTÉBBVALÓSÁG, (fölöttébb-valóság) ösz. fn. Rendkivüli nagyság, magasság, minden mértéket túlhaladó erő.

FELETTE-, jobban : FÖLÖTTEVALÓ, (föl-ötte-való) ösz. mn. 1) Igen nagy. *Fölötteváló szeretettel viseltetni Isten iránt.* 2) Elüljáró.

FELETTE- jobban: FÖLÖTTEVALÓSÁG, (föl-ötte-valóság) ösz. fn. A soknak, nagynak igen magas foka, túlság.

FÉLÉVES, (fél-éves) ösz. mn. l. FÉLESZTENDŐS.

FELEZ, (fel-ez, *fél* névszótól) önh. m. *felez-tem, —tél, —étt.* Valakivel úgy osztozik valamiben, hogy mindegyik az illető egésznek felét kapja.

FÉLÉZ, (fél-éz) l. FÖLÖZ.

FELEZÉS, (fel-ez-és) fn. tt. *felezés-t,* tb. *—ék.* Osztozás neme, midőn ketten valamiben felezuek. V. ö. FELEZ.

FÉLÉZET, (fél-éz-et) fn. l. FÖLÖZET.

FELEZŐ, (fel-ez-ő) mn. tt. *felező-t.* Aki egy mással félrészben osztozik. *Felező munkatársak.*

FÉLÉZŐ, (fél-éz-ő) fn. l. FÖLÖZŐ.

FELFAKAD, (fel-fakad) ösz. önh. 1) Növekedő dagadás következtében felpattan, felnyílik, felszakad. *Felfakad a vérkelés.* 2) Mondjuk föld alatti vízről, midőn felbugyog.

FELFAKASZT, (fel-fakaszt) ösz. áth. Véghezviszi, eszközli, okozza, hogy valamely dagadt test felfakadjon. *Felfakasztani a kelést, hólyagot.*

FELFAL, (fel-fal) ösz. áth. Falva szájba kapja, hogy megegye; mohón megeszik valamit. V. ö. FAL, ige.

FÉLFALUSI, (fél-falusi) ösz. mn. Félparasztos, nyers, durva. *Félfalusi viselet. Félfalusi erkölcsök, szokások.*

FELFÁTYOLOZ, (fel-fátyoloz) ösz. áth. Fátyollal feldiszít, betakar. *Felfátyolozni a fejet.*

FEL- jobban : FÖLFÉD v. FELFÖD, (föl-féd v. fel-föd) ösz. áth. Elrejtett, eltitkolt, nem tudott, nem ismert tárgyat világosságra hoz, feltakar, föllel. *Fölfedni a titkot. Fölfedni a szeméremrészeket. Fölfedni valaki gyöngeségeit. Némely régi kéziratokat, okleveleket fölfedni. Összeesküvést, czimboraságot fölfedni.* V. ö. FÉD.

FÉLFÉDÉL v. FÉLFÖDÉL, (fél-fédél v. födél) ösz. fn. Az épületen oly födél, melynek csak egy oldala van.

FÉLFÉDELÉK v. FÉLFÖDELÉK, (fél-fédelék v. födelék) ösz. fn. Félszín, félhaj, hiú, melynek csak egy oldalról van fedele. Szélesb ért. fedél, mely csak félig takar be valamit. *Félfedelék a hintón.*

FÉLFÉDELES v. FÉLFÖDELES, (fél-fédeles v. födeles) ösz. mn. Félfedéllel ellátott, minek csak félfedele van. *Félfedeles ház. Félfedeles hintó.* V. ö. FÉDELES.

FÉLFÉDELŰ v. FÉLFÖDELŰ, l. FÉLFÉDELES.

FEL-, jobban : FÖLFEDÉS, (fel-födés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg nyilvánosságra, tudomásra hozás, midőn valamit fölfedünk. V. ö. FELFÖD.

FEL-, jobban : FÖLFÉDÉZ v. FELFÖDÖZ, (föl-fédéz v. fel-födöz) ösz. áth. A *felféd* igének gyakorítója, s am. tartós, folytonos működés által fölfed, azaz, felvilágosít, feltakar, feltalál valamit. V. ö. FELFÉD.

FEL-, jobban : FÖLFÉDÉZÉS v. FELFÖDÖZÉS, (föl-fédézés v. fel-födözés) ösz. fn. Valamely tárgynak gyakori, folytonos működés által eszközlött fölfedése. V. ö. FELFÉDÉS.

FEL-, jobban: FÖLFÉDÉZŐ v. FELFÖDÖZŐ, (föl-fédéző v. fel-födöző) ösz. fn. Személy, ki valamely elrejtett, eddig nem ismert, nem tudott dolgot, tárgyat feltalál, tudomásra hoz. *Régi oklevelek, Amerika, Australia fölfedezői.*

FÉLFEGYVERÉS, (fél-fegyverés) ösz. mn. Nem egészen, csak félig fegyverkezett. *Félfegyveres ujonczok, önvállalkozók.*

FEL-, jobban : FÖLFEGYVERÉZ, (föl-fegyverèz) ösz. áth. Fegyverrel fölszerel, fegyverbe öltöztet, fegyverrel ellát. *Fölfegyverezni az ujonczokat.*

FEL-, jobban : FÖLFEGYVERÉZÉS, (föl-fegyverézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit fölfegyverezünk. V. ö. FELFEGYVERÉZ.

FEL-, jobban : FÖLFEGYVERKÉDIK, ösz. k. l. FELFEGYVERKÉZIK.

FEL-, jobban : FÖLFEGYVERKÉZÉS, (föl-fegyverkézés) ösz. fn. Fegyverbe öltözködés.

FEL-, jobban : FÖLFEGYVERKÉZIK, (föl-fegyverkézik) ösz. k. Fegyverbe felöltözködik, fegyveresen felkészül. *Fölfegyverkezni a csatára.* Átv. ért. védelmi eszközökkel ellátja magát, neki készül az ellenszegülésnek. *Erős lélekkel, Istenbe helyzett bizalommal fölfegyverkezni a bün kisértete ellen.*

FEL-, jobban : FÖLFEGYVERKÉZTET, (föl-fegyverkéztet) ösz. áth. Megparancsolja, meghagyja, rendeli, hogy valaki fölfegyverkezzék. *Szolgákat fölfegyverkeztetni az éjjeli rablók ellen. Forradalomban fölfegyverkeztetni a föld népét.*

FEL-, jobban : FÖLFEGYVERZÉS, (föl-fegyverzés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit fegyverrel ellátunk, vagy fegyverbe öltöztetünk. V. ö. FELFEGYVEREZ.

FEL-, jobban : FÖLFEJLIK, (föl-fejlik) ösz. k. Valaminek varrása, kötése felbomlik, felszakad, elválik. *Fölfejlett a zsák feneke. Fölfejlett könyökön a ruha.* V. ö. FEJLIK.

FEL-, jobban : FÖLFEJT, (föl-fejt) ösz. áth. Varrást, kötést felbont, felold. *Fölfejteni a hibásan varrott ruhát. Fölfejteni a harisnyát.* V. ö. FEJT.

FEL-, jobban : FÖLFEJTÉGET, (föl-fejtéget) ösz. áth. és gyakor. Valamit folytonosan fejtve felold, felbont, varrását, kötését feloszlatja. *Fölfejtegetni az avult ruhadarabokat.* V. ö. FEJTÉGET.

FEL-, jobban : FÖLFEJTÉGETÉS, (föl-fejtégetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit fölfejtegetünk.

FEL-, jobban : FÖLFEJTÉS, (föl-fejtés) ösz. fn. Valamely varrott, kötött műnek feloldása, felbontása.

FEL v. FÖLFÉKEZ, (fel- v. föl-fékez) ösz. áth. Fékre, kötőfékre fog, féket vet a fejére. *Felfékezni a gyepen legelő lovakat.* V. ö. FÉKEZ.

FEL- v. FÖLFÉKEZÉS, (fel- v. föl-fékezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a lovat fékre, kötőfékre fogják. *A szilaj csikó felfékezése nagy fáradságba kerül.*

FEL-, jobban : FÖLFELÉ, (föl-felé) ösz. ih. Oly irányban, vonalban, mely magasra hat. *Fölfelé megy, ki a hegytetőre akar jutni. Fölfelé vontatni a hajókat.*

„Fölfelé megy borban a gyöngy,
Jól teszi." Vörösm.

Ellentéte : *lefelé.* Tájékozási ért. am. éjszak felé. *Tavaszszal fölfelé mennek a vándormadarak.*

FÉLFELE, régies, *félre* értelemben. „Félfele hiván." „Félfele állánk." Debreczeni Legendáskönyv. „Mert ott a szegények félfele buválnak." Pesti Gábor meséi.

FÉLFELÉ, (fél-felé) ösz. ih. Oldalra, féloldalra, egyikfelé. *Félfelé áll a kalapja, süvege. Félfelé hajlik a roszúl rakott kazal.*

FÉLFELÉVALÓ, (félfelé-való) ösz. mn. 1) Egy oldalra, féloldalra való. *Félfelévaló rúd, korlát.* 2) Félrevaló, félenlevő, uton kivüli. *Félfelé való helységek, puszták.*

FÉLFELŐL, (fél-felől) ösz. ih. Egy oldalról, egy részről, fél oldalról. *Félfelől bedrkolt, félfelől szabadon hagyott rét. Félfelől fázni, átfázni. Félfelöl megfaragott gerenda.*

FEL- v. FÖLFÉR, (fel- v. föl-fér) ösz. önh. Bizonyos magasságban helyet kap, hely jut neki. *Még néhány búzakereszt felfér az asztagra. Nincs oly rakott szénásszekér, melyre még egy villával föl nem férne.* (Km.). V. ö. FÉR.

FEL- v. FÖLFÉRCZÉL, (fel- v. föl-férczel) ösz. áth. Valamit férczelve felvarr, felakgat. *Felférczelni a szinpadi ruhára holmi csipkéket, szalagokat.* V. ö. FÉRCZÉL.

FÉLFÉRFI, (fél-férfi) ösz. fn. 1) Férfi, ki gyávasága miatt a valódi férfi nevet nem érdemli meg; asszonyos, katuska ember. 2) Herélt férfi.

FÉLFÉRGES, (fél-férges) ösz. mn. Amit félig meglepett, megrontott a féreg. *Félférges alma, dió.*

FEL- jobban : FÖLFESLIK, (föl-feslik) ösz. k. A *fölfejlik* igével legszorosabb rokonságban áll, azon különbséggel, hogy ami felfeslik, nagyobb erőszakkal, szakadással bomlik fel, mint ami felfejlik. *Fölfeslik a vászon, midőn a kalmár ketté hasítja. Fölfeslik a varrás, ha az öszvevarrott feleket kettétépik. Fölfejlik a harisnya, ha roszul volt bekötve, vagy fejtő tűvel felbontogatják.*

FEL- jobban : FÖLFEST, (föl-fest) ösz. áth. 1) Valamely képet bizonyos helyre, magasságra fest. *Zrínyi kirohanását Szigetvárából fölfestették a szigeti templom boltozatára.* 2) Festék gyanánt, festésre felhasznál, elfogyaszt. *Fölfesteni minden festéket. Minden pénzét fölfestette a művész valamely drága képre.*

FEL- v. FÖLFÉSÜL, (fel- v. föl-fésül) ösz. áth. Fésűvel fölfelé kanyarít, simít, felsimít. *Búbosra felfésülni a hajat.*

FEL- jobban : FÖLFESZÉGET, (föl-feszéget) ösz. áth. és gyakor. Feszegetve, azaz gyakran, folytonosan feszítve valamit fölemel, fölerőtet, felszakgat, felbont, felnyit. *Kapacscsal fölfeszegetni az utczai kövezetet. Fölfeszegetni a pénzes láda ajtaját.* V. ö. FESZÉGET.

FEL- jobban : FÖLFESZÉGETÉS, (föl-feszégetés) ösz. fn. Valaminek feszegetés általi feltörése, felszakgatása, felnyitása.

FEL- jobban : FÖLFESZÍT, (föl-feszít) ösz. áth. 1) Feszítés által, egyet feszítve feltör, felbont, felszakaszt, felnyit valamit. *Fölfeszíteni kapacscsal a ledsott követ. Fölfeszíteni doronggal a kaput.* 2) Valamit szétterjesztve fölszegez valahová. *Fölfeszíteni a bőrt rámára.* Különösen, halálos büntetésül keresztre szegez. *Idvözítőnket a zsidók fölfeszítették. Fölfeszítteték, meghala és eltemetteték.* (Apostoli hitvallás). V. ö. FESZÍT.

FEL- jobban : FÖLFESZÍTÉS, (föl-feszítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit fölfeszítenek. V. ö. FELFESZÍT. *Urunk fölfeszítése.*

FEL- v. FÖLFICSÉRÉZ, (fel- v. föl-ficsérez) ösz. áth. Nyalkán felékesít, felcziczomáz, ficséresen, ficsúrosan kicsíp. *Felficserézte magát a tánczvigalomra.*

FEL- v. FÖLFINTORÍT, (fel- v. föl-fintorít) ösz. áth. Fintorítva, fintorgatva feltol, felnyom. Mondják különösen az orról. *Felfintorította az orrát,* azaz valami nem volt tetszésére, megboszonkodott. V. ö. FINTORÍT.

FELFIÓKOL v. FELFIÓKOZ, (fel-fiókol v. —fiókoz) ösz. áth. Fiókokkal ellát. *Felfiókolni az iromános szekrényt.* V. ö. FIÓK.

FELFIRKÁL, (fel-firkál) ösz. gyak. áth. Nyilvános vagy emeltebb helyre firkál valamit. *A gyermekek felfirkálják neveiket a falakra.*

FELFITAT, (fel-fitat) ösz. áth. Felkutat, felkurkász, felfürkész, vadász vizslaeb módjára mintegy fitosan tartván az orrát felszaglász.

FEL- v. FÖLFITYÉSZ, (fel- v. föl-fityész) ösz. áth. Mondják különösen vadászról és vadászebről, midőn a rejtekben levő vadat felkutatja. V. ö. FITYÉSZ.

FEL- v. FÖLFIZET, (fel- v. föl-fizet) ösz. áth. Általán, a rendes illetéken vagy becsen, áron felül fizet. Különösen. 1) A cserében adott tárgyra még valamit fizet. *A cserélt pipára egy pár forintot felfizetni.* 2) Az alkudott díjhoz, bérhez, árhoz valamit told. *Felfizetni a fuvarosnak.*

FEL- v. FÖLFIZETÉS, (fel- v. föl-fizetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamire felfizetünk. V. ö. FELFIZET.

FELFODORÍT, (fel-fodorít) ösz. áth. Fodrosan vagy fodrokra felkanyarít, fölteker. *Felfodorítani meleg vassal a fürtöket.* V. ö. FODOR, FODORÍT.

FELFODORÍTÁS, (fel-fodorítás) ösz. fn. Fodrokba tekerés, sodrás, felkanyarítás.

FELFODORODIK, (fel-fodorodik) ösz. k. Fodrokba vagy fodrosan föltekeredik, felcsavarodik. *Az usskár szőre felfodorodik.* V. ö. FODOR.

FELFODROZ, (fel-fodroz) ösz. áth. 1) Fodrokba fölteker, felcsavar. *Felfodrozni az üstököt.* 2) Fodrokkal felékesít, felczifráz. *Felfodrozni az üngöt, szoknyát.* V. ö. FODOR, FODROZ.

FELFODROZÁS, (fel-fodrozás) ösz. fn. Ékesgetés, cziczomázás neme, mely által fodrossá teszünk, vagy fodrokkal diszítünk valamit.

FELFOG, (1), (fel-fog) ösz. áth. 1) Valamit mentében, siettében, futtában stb. feltartóztat, akadályoz. *Felfogni árokkal a folyó homokot. Gáttal, töltéssel felfogni az árvizet.* 2) Fölvesz, fölemel. *Felfogni karra a fáradt gyermeket. Felfogni sárban a ruhát.* 3) Pártul fog, védelmez. *Felfogni az elhagyott árvának ügyét.* 4) Észszel felér. *Felfogni az eléadott tant. Felfogni valakinek tervét, szándékát, indítványát.* 5) Felszakaszt, fölmetsz. *A gyepet nehezen fogja fel az eke.* 6) A növény valamit ellep. *Felfogta a gyom az udvart, a fü az elhagyott utakat.*

FELFOG, (2), (fel-fog) ösz. fn. Fog, különösen emberi szájban, mely a rendes fogsoron fölül hibásan vagy fölöslegesen nő ki.

FELFOGAD, (fel-fogad) ösz. áth. 1) Felvállal, fölvesz. *Felfogadni az árva gyermeket. Felfogadni valakit fiának.* 2) Szolgálatra, munkára felbérel. *Felfogadni valakit inasnak, szolgálónak, napszámosnak.* 3) Adott szóval, esküvel megigér, föltesz valamit.

„Felfogadtam száz meg százszor,
Hogy én nem szeretek máskor."
Csokonai.

4) Önh. ért. valakivel viszonyos szerződést tesz oly dolog felől, melyet bizonyosan egyik sem tud, vagy melyről mindenik fél azt hiszi, hogy ő tudja bizonyosan. *Felfogadni száz forintban, hogy a lóversenyben ez vagy amaz lesz nyertes. Fogadjunk fel!* Ez értelemben igekötő *(fel)* nélkül szokottabb.

FELFOGADÁS, (fel-fogadás) ösz. fn. 1) Felvállalás. *Az elhagyott árvák felfogadása.* 2) Szolgálatba, munkára beszegődtetés. *Cselédek, napszámosok felfogadása.* 3) Szerződés valami fölött, mit bizonyosan egyik fél sem tud, vagy miről mindenik fél azt hiszi, hogy bizonyosan tudja. Szokottabban igekötő nélkül: *fogadás.*

FELFOGÁS, (fel-fogás) ösz. fn. 1) Fölvevés, fölemelés. 2) Észszel felérés, vagyis az észnek azon működése, midőn valamely dologról világos eszméje van. *Könnyü felfogással bírni.*

FELFOGÓ, (fel-fogó) ösz. fn. Tepsi, melyet a nyársra húzott sült alá tesznek, hogy a lecsepegő zsírt felfogja. Szélesb ért. mint melléknév, ami valamit feltartóztat, fölemel vagy pártul vesz. *Felfogó töltések, gátok.* V. ö. FELFOG, (1).

FELFOHÁSZKODÁS, (fel-fohászkodás) ösz. fn. Fohásznak vagy fohászoknak felnyomulása, feltódulása a mellből. V. ö. FOHÁSZ.

FELFOHÁSZKODIK, (fel-fohászkodik) ösz. k. Szivéből, melléből fohászokat bocsát fel. *Bánatában, szívfájdalmában felfohászkodik az égre.* V. ö. FOHÁSZ.

FELFOLTOZ, (fel-foltoz) ösz. áth. Foltokra, foltozásra felhasznál, felvarr. *A maradékvásznat, posztót ócska ruhákra felfoltozni.*

FELFOLY, (fel-foly) ösz. önh. Tulajd. ért. am. valamely híg test alulról fölfelé terjed, halad, mi néha látszólag megtörténik, pl. *Felfoly a Rába vizének fölszíne*, midőn a Duna áradása feltartóztatja; ámbár tulajdonkép lefoly, mert magasabb állásról alább száll. Átv. ért. mondjuk némely növényekről, melyeknek indái, szárai, kacsai a közellévő fákra, kerítésekre, oszlopokra stb. felfutnak, föltekerőznek. *Felfoly a borsó, juhszalag* stb.

FELFOLYAMODÁS, (fel-folyamodás) ösz. fn. Felsőbb helyre folyamodás. V. ö. FELFOLYAMODIK.

FELFOLYAMODIK, (fel-folyamodik) ösz. k. Felsőbb helyre, felsőbb törvényszék elé folyamodik, viszi fel panaszát, ügyét. V. ö. FOLYAMODIK.

FELFOLYÓ, (fel-folyó) ösz. mn. Általán, ami fölfelé foly, akár tulajd. akár átv. értelemben. *Felfolyó indás növények.*

FELFON, (fel-fon) ösz. áth. 1) Hajat, sörényt, befonva felköt. *Felfonni a lófarkat, a lósörényt, az üstököt.* 2) Fonó eszközön, pl. guzsalyon, rokkán fonallá sodorít, pederít, feldolgoz. *Felfonni naponként egy kötés lent vagy kendert.*

FELFORDÍT, (fel-fordít) ösz. áth. Általán, valamit úgy fordít, hogy ami alul vagy oldalt volt, az

felül legyen, és viszont. *Felfordítani a kiürült hordót. Felfordítani a csónakot.* Szélesb ért. feldönt, feltaszít. *Felfordítani a kocsit, fazekat.* V. ö. FORDÍT.

FELFORDÍTÁS, (fel-fordítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által felfordítunk valamit. V. ö. FELFORDÍT.

FELFORDÚL, (fel-fordúl) ösz. önh. 1) Általán, valami úgy fordúl, hogy alja vagy oldala fölfelé álljon, és viszont. *Felfordúl a szekér a lejtőn.* 2) Átv. ért. a gyomorról mondják, midőn fölkeveredik, s a bevett ételt italt fölfelé hajtja, kiokádja. Tréfás, és népies nyelven : meghal, megdöglik. *Felfordult a szegény, Isten nyugasztalja!* 3) Rendes állapota megzavarodik, szokott forgása felbomlik.

„Felfordúlt a világ, eltörött tengelye,
Régi járásának se nyoma, se helye."
Faludi.

FELFORDULÁS, (fel-fordulás) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valami oly fordulást szenved, melynél fogva alja vagy oldala fölfelé áll, és viszont. 2) Valamely jármünek feldőlése.

FELFORDULT, (fel-fordult) ösz. mn. Aminek alja vagy oldala fölfelé áll, és viszont. *Felfordult szekér, csónak.* Átv. ért. rendes forgásában megzavart, fonák, visszás. *Felfordult világ.*

FELFORDULTSÁG, (fel-fordultság) ösz. fn. Átv. értelemben felfordult állapot, a dolgoknak fonák viszonya egymáshoz, a rendnek felbomlása.

FELFORGÁCSOL, (fel-forgácsol) ösz. áth. Forgácsokra farag, metél, gyalúl. *Az ügyetlen asztalos felforgácsolta a munkába vett fának nagyobb részét.*

FELFORGÁCSOLÁS, (fel-forgácsolás) ösz. fn. A fának forgácsdarabokra metélése, gyalulása, faragása.

FELFORGAT, (fel-forgat) ösz. áth. és gyakor. Valamit folytonosan, vagy több tárgyat egyszerre felhány, fölkever, rendetlenségbe hoz, feldúl, feldönt, feltaszigál, szóval : rendes helyzetéből, állásából viszszásba, fonákba tesz át. *Felforgatni az üres hordókat. Felforgatni az egyszer végig csépelt gabonát. A förgeteg felforgatja a sátorokat. A nyavalyatörös felforgatja szemeit.*

„Felforgat a vas századok érczkeze
Mindent." Berzsenyi.

V. ö. FORGAT.

FELFORGATÁS, (fel-forgatás) ösz. fn. Felhányás, feldúlás, fölkeverés, feldöntögetés, rendnek, régi viszonyoknak felbontogatása.

FELFORR, (fel-forr) ösz. önh. Valamely folyadék a melegségnek azon fokát éri, melyet forrásnak nevezünk. V. ö. FORR. *Felforr a víz, leves, kávé.* Átv. ért. igen fölgerjed, különösen : vére a nagy harag miatt rendkivüli mozgásba jön. *Felforr bennem a méreg, ha látom őt. Kis csupor hamar felforr.* (Km.).

FELFORRAD, (fel-forrad) ösz. önh. Forró állapotba megy által, növekedő melegség, tüz által forróvá habzik fel. V. ö. FORRAD.

FELFORRAL, (fel-forral) ösz. áth. Eszközli, hogy valami felforrjon, forróvá legyen. *Felforralni a tejet.* Átv. ért. rendkivüli hevülésbe hoz, feltüzel. *A nagy harag felforralta vérét.*

FELFORRALÁS, (fel-forralás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg melegítés, tüzelés, mely által felforralunk valamit.

FELFORRAN, (fel-forran) ösz. önh. A nagy tüz, melegség miatt hirtelen, egyszerre felforr, felbugygyan. *A tüzes vasra öntött víz felforran. Az igen ingerlékeny ember csekélységre is felforran.*

FELFORRANÁS, (fel-forranás) ösz. fn. Hirtelen, egyszerre való felforrás, felbugygyanás.

FELFORRASZT, (fel-forraszt) ösz. áth. 1) l. FELFORRAL. 2) Forró érczet, pl. vasat valahová felragaszt. *A vaspántokat felforrasztani a nyujtóra.* V. ö. FORRASZT.

FELFORTYAN, (fel-for-ty-an) ösz. önh. Állatról, különösen emberről mondják, midőn haragjában hirtelen felpattan, felmérgesedik. *Mindjárt felfortyan.*

„Felfortyant Mahomét Nándorra, de főkép
Fújta Korogra dühét." Czuczor.

FELFOSZLAT, (fel-foszlat) ösz. áth. Eszközli, hogy valami felfoszoljék. *Felfoszlatni szálakra a vásznat.*

FELFOSZLATÁS, (fel-foszlatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felfoszlatunk.

FELFOSZLIK, (fel-foszlik) ösz. k. Valamely rostos, szövött, kallott test, szálakra, fonalakra, hártyákra felbomlik, szétválik, felszakadoz. *Felfoszlik a be nem szegett fehérruha. Felfoszlik a selyemgubó. Felfoszlik a kigyó bőre tavaszszal Felfoszlik a kukoricza héja.* V. ö. FOSZLIK.

FELFOSZT, (fel-foszt) ösz. áth. 1) Tájdivatosan : ruhát, takarót fölemelve, valakit vagy valamit meztelenné vagy födetlenné tesz. *Felfosztani a szoknyát, pendelyt, vagy az asszonyokat, leányokat. Felfosztani az ágyat.* 2) Mondják különösen a törökbuza rakásról, midőn leveleitől megtisztítják. *Felfosztottuk már a törökbuzát.* V. ö. FOSZT.

FELFOSZTÁS, (fel-fosztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felfosztunk.

FELFOSZTOLÓDIK, (fel-fosztolódik) ösz. belsz. Különös gonddal, fáradsággal, vigyázattal felhúzza, fölemeli ruháját, fölleplezi magát. *Felfosztolódnak a nagy sárban, vizben gázoló nők.*

FELFOSZTOZIK, (fel-fosztozik) ösz. k. Leplét, takaróját, ruháját fölemelve meztelenné, födetlenné teszi magát. *A vízen átgázolni akarók felfosztoznak.*

FELFŐ, (fel-fő) ösz. önh. l. FELFORR.

FELFÖD, l. FELFÉD.

FÉLFÖDÉL, (fél-födél) ösz. fn. lásd : FÉLFÉDÉL.

FELFÖDÖZ, FELFÖDÖZÉS, l. FELFÉDÉZ, FELFÉDÉZÉS.

FELFÖLD, (fel-föld) ösz. fn. Általán valamely országnak, tartománynak azon része, mely magasab-

ban fekszik ; hegyes vidék. Különösen, Magyaország-nak azon éjszaki vármegyéi, melyek a Kárpátok mentében fekszenek. Ellentéte : *Alföld.*

FELFÖLDI, (fel-földi) ösz. mn. Felföldről való, arra vonatkozó, azt illető. *Felföldi lakosok. Felföldi kereskedés, műipar.* Használtatik főnévül is, s am. felföldön lakó, vagy onnan való személy. *A felföldiek közöl sokan nyaranta alföldön dolgoznak.*

FELFŐL, (fel-föl) ösz. önh. l. FELFORR.

FÉLFŐTT, (fél-főtt) ösz. mn. Ami kellőleg nincs megfőzve, félig nyers. *Félfőtt húst enni.*

FELFŐZ, (fel-főz), ösz. áth. Főzve, vagy főzés által felhasznál, elfogyaszt. *Felfőzni a piaczról hozott eleséget. A budapesti serfőzők évenként több ezer mérő árpát felfőznek.*

FELFŐZÉS, (fel-főzés) ösz. fn. Főzés által felhasználása, elfogyasztása valaminek.

FELFRICSKÁZ, (fel-fricskáz) ösz. áth. Fricskával valaki orrát fölpeczkeli. V. ö. FRICSKA.

FELFRICSKÁZÁS, (fel-fricskázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki orrát fricskával fölpeczkelik.

FEL- v. FÖLFRISÍT, (fel- v. föl-frisít) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami ujra fris legyen. *Az asztalra rakott italokat jeges vizzel felfrisíteni.* V. ö. FRIS.

FEL- v. FÖLFRISÍTÉS, (fel- v. föl-frisítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által felfrisítünk valamit.

FELFÚ, (fel-fú) ösz. áth. 1) Valamit fúva, fuvás által feldagaszt. *Felfúni a dudát, hólyagot. Nem hólyag, hogy felfújad.* (Km.). 2) Magasra fú valamit. *Felfúni a füstöt, füstkarikákat. A szél felfúja a papirossárkányt.* 3) A tüzet feléleszti, felszítja. 4) A beszívott levegővel magát felduzzasztja. *Felfúni a pofát. Felfúni magát.* 5) Tréfás vagy feddő ért. *Ne neked, fúd fel! No már most felfúhatod,* azaz vedd hasznát, ha tudod, vagy tégy vele, amit akarsz. V. ö. FÚ.

FELFUALKODIK, l. FELFUVALKODIK.

FELFÚJ, (fel-fúj) ösz. áth. l. FELFÚ.

FELFÚJTAT, (fel-fúj-tat) l. FELFÚTAT.

FELFÚR, (fel-fúr) ösz. áth. Alulról fölfelé fúr valamit. *Felfúrni a börtön boltozatát.*

FELFÚTAT, (fel-fútat) ösz. áth. Fuvó eszközzel, fújtatóval feléleszti, felszítja a tüzet.

FELFUTÓ, (fel-futó) ösz. mn. Általán, aki vagy ami felfut. Különösen és átv. ért. föltekerődző. *Felfutó növények,* pl. borsók, tökök.

FELFUTÓ, (fel-futó) fn. l. SZULÁK.

FELFUVALKODÁS, (fel-fuvalkodás) ösz. fn. Átv. ért. Ostoba kevélység és nagyravágyás, mely semmi lelki erőn nem alapszik, s magát külsőleg minden áron, módon nagynak mutatni törekszik.

FELFUVALKODIK, (fel-fuvalkodik) ösz. k. Tulajdonkép, magát felfúva szétterjedni, nagyobbodni törekszik. Átv. ért. Üres, hiú, széllel bélelt kevélységtől felpuffad.

FELFUVALKODOTT, (fel-fuvalkodott) ösz. mn. Tulajd. magában tartott és felfútt légtől felduzzadt. *Felfuvalkodott pofa, béka.* Átv. ért. Üres, hiú, buta kevélységtől puffadozó, felpuffadt. *Felfuvalkodott buta ember.*

FELFUVALKODOTTSÁG, (fel-fuvalkodottság) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki üres, hiú, buta kevélységtől felduzzad, felpuffad, elbizakodik.

FELFUVÁS, (fel-fuvás) ösz. fn. 1) Fuvás általi felélesztés, felszítás. *Az elaludt gyertya felfuvása.* 2) Felpuffasztás, benyomott, beszorított lég általi felduzzasztás. *Hólyag, duda felfuvása.*

FELFUVÓDIK, (fel-fuvódik) ösz. belsz. Belső erőszak által feldagad, felpuffad. *Felfuvódott a szelektől a hasa. Felfuvódik a sokáig ki nem ürült húgyhólyag.*

FELFUVOLA, (fel-fuvola) ösz. fn. Fuvola, mely felhangokat ad.

FELFÜGGESZKĖDIK, (fel-függeszkėdik) ösz. k. Valahová vagy valamire felfüggeszti magát. *Felfüggeszkedni a fadgra. Felfüggeszkedni valaki nyakára.* V. ö. FÜGGESZKĖDIK.

FELFÜGGESZT, (fel-függeszt) ösz. áth. 1) Valamit úgy felköt, felakaszt, hogy függjön. *Felfüggeszteni a ruhát a szegre. Felfüggeszteni a szivárnyt akasztófára.* 2) Valamitől feltételez. *Utazását az időtől függeszti fel,* azaz utazni fog, mihelyest az idő kedvez. 3) Valakit működésc, hivatala körében bizonyos időre akadályoz ; valaminek folyását megszünteti, elhalasztja. *Felfüggeszteni a per alá fogott tisztviselőket. Felfüggeszteni a megkezdett munkálatokat.*

FELFÜGGESZTÉS, (fel-függesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit felfüggesztünk. *Fegyverek, ruhadarabok felfüggesztése. Tisztviselők felfüggesztése. A tervezett vállalat felfüggesztése.*

FÉLFÜLŰ, (fél-fülű) ösz. mn. és fn. 1) Aminek egyik füle hiányzik, akár tulajd. akár átv. értelemben véve. 2) l. KÁFORKA.

FÉLFÜRDŐ, (fél-fürdő) ösz. fn. A rendes fürdői évszaknak fele. *Félfürdőt használni,* azaz a fürdői évszaknak felét fordítani fürdésre.

FELFÜRÉSZÉL, (fel-fűrészél) ösz. áth. Fűrészszel felhasogat, felhasábol. *Felfürészelni a tűzrevaló fákat. Felfürészelni deszkákká a fenyőszálakat.* V. ö. FŰRÉSZÉL.

FELFÜRÉSZÉLÉS, (fel-fűrészélés) ösz. fn. Fűrészszel felhasogatása, fölmetszése, feldarabolása valaminek.

FELFÜRKÉSZ, (fel-fürkész) ösz. áth. Fürkészve fölkeres, feltalál. *Felfürkészni a sürüben lappangó foglyokat.* V. ö. Fürkész.

FELFÜRKÉSZÉS, (fel-fürkészés) ösz. fn. Fürkészve fölkeresés, feltalálás.

FELFÜSTÖL (fel-füstöl) ösz. áth. Felakasztva a füsttel általjárat, megaszal valamit. *Felfüstölni a szalonnát, disznólábat, halat.*

FELFÜSTÖLÉS, (fel-füstölés) ösz. fn. Cselekvés, mely által felfüstölünk valamit.

FELFÜSTÖLÖG, (fel-füstölög) ösz. önh. Füstölögve felszáll, feloszlik. *Felfüstölögnek a nyirkos ágak. Felfüstölög az égö dohány.*

FELFÜTYÉSZ, (fel-fütyész) ösz. áth. l. FELFITYÉSZ.

FELFÜVEL, (fel-fűvel) ösz. áth. A füvet föleszi, föllegeli. *A csordák, nyájak felfüvelik a réteket.*

FELFÜZ, (fel-fűz) ösz. áth. 1) Egyenként, szemenként, levelenként stb., sinórra, madzagra, fonalra húzogat. *Felfüzni a gyöngyszemeket. Felfüzni a dohányt.* 2) Fűzővel, sinórral felköt, felszorít. *Felfüzni a bakancsot, az asszonyi vállat.* V. ö. FŰZ.

FELFÜZÉS , (fel-fűzés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit felfűzünk. *Gyöngyök, olvasószemek felfüzése. Bakancs, topán felfüzése.*

FELGALLÉROZ, (fel-galléroz) ösz. áth. Gallérral ellát, gallért varr fel reá. *Felgallérozni a bundát, köpönyeget.*

FÉLGÁLYA, (fél-gálya) ösz. fn. Kis tengeri hajó, kis gálya. V. ö. GÁLYA.

FELGARÁDOL, (fel-garádol) ösz. áth. Garádot hányva bekerít, felárkol. *Felgarádolni a kertet.* V. ö. GARÁD.

FELGARÁDOLÁS, (fel-garádolás) ösz. fn. Garáddal bekerítés, feltöltés, felárkolás.

FÉLGÁTNA, (fél-gátna) ösz. fn. A haditudományban, am. oly gátna, melynek csak egy felöl van mellvéde. V. ö. GÁTNA és MELLVÉD. (Halbe Sappe.)

FELGÁTOL, (fel-gátol) ösz. áth. Gáttal feltölt. *Felgátolni vizáradások ellen a réteket, szántóföldeket.*

FELGÁTOLÁS, (fel-gátolás) ösz. fn. Gáttal feltöltés, elrekesztés. V. ö. GÁT.

FÉLGAZDA, (fél-gazda) ösz. fn. Németes szó, magyarosabban : *félhelyes* v. *féltelkes* gazda.

FEL- v. FÖLGÉRDŰL , (föl-gérdül) ösz. önh. Székely szó, másutt : *felröhen* (a disznó).

FEL-, jobban : FÖLGERÉBÉL , (föl-gerébél) ösz. áth. Gerébbel bekerít, felhány.

FEL-, jobban : FÖLGEREBLYÉL , (föl-gereblyél) ösz. áth. Gereblyével felgyüjt, felhárít, fölszed, feltakarít. *Fölgereblyélni az elszórt széna-, szalmaszálakat, a tarlót.*

FEL- jobban : FÖLGEREBLYÉLÉS, (föl-gereblyélés) ösz. fn. Gereblyével felgyüjtés, fölszedés.

FEL- jobban : FÖLGERJED, (föl-gerjed) ösz. önh. Gerjek, gerjedelmek kelnek föl benne ; indulat, különösen a nemi ösztön támad fel benne ; félmérgelődik, felboszonkodik. V. ö. GERJ, GERJED.

FEL- jobban : FÖLGERJEDÉS, (föl-gerjedés) ösz. fn. Állapot, midőn valakiben a gerjek feltámadnak ; felindulás, haragra lobbanás ; nemi ösztön vágya. V. ö. GERJ, GERJED.

FEL- jobban : FÖLGERJESZT, (föl-gerjeszt) ösz. áth. Valakit gerjekre felindít ; felingerel, felösztönöz ; nemi vágyakat ébreszt. *Fölgerjeszteni valakinek haragját. Fölgerjeszteni az ifjuban a nemi ösztönt. Fölgerjeszteni a hallgatókat boszúra, áhitatra, jótékonyságra.* V. ö. GERJ, GERJESZT.

FEL- jobban : FÖLGERJESZTÉS, (föl-gerjesztés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg izgatás, ösztönzés, mely által valaki v. valami fölgerjesztetik.

FÉLGOLYÓ, (fél-golyó) ösz. fn. l. FÉLTEKE.

FELGOMBOL, (fel-gombol) ösz. áth. 1) A gombot a gombházból, gomblikból kihuzván, kifordítván, valamit felold, felbont, elválaszt. *Fel-* v. *kigombolni a dolmányt, mellényt.* 2) Gombbal felköt, felakaszt. *Felgombolni a paplanra a lepedöt.* Átv. ért. *Felgombolni az ajakat,* am. ki és felfelé fordítani.

FELGOMBOLYÍT , (fel-gombolyít) ösz. áth. Fonalakat, czérna-, selyem-, pamutszálakat gombolyagba fölteker. V. ö. GOMBOLYAG. *Felgombolyítani a megszapult és takácshoz viendö fonalat. Felgombolyítani a selyemgubókat.*

FELGOMBOLYÍTÁS, (fel-gombolyítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által holmi szálas, fonalas testeket felgombolyítanak.

FÉLGÖMB, (fél-gömb) ösz. fn. l. FÉLTEKE.

FÉLGÖMBÖLYEG, (fél-gömbölyeg) ösz. mn. Félig gömbölyeg , egyik oldalról gömbölyű. V. ö. GÖMBÖLYEG.

FELGÖNDÖRÍT, (fel-göndörít) ösz. áth. Hajat, szőrt, vagy ezekhez hasonló testet göndör alakuvá tesz, göndörré föltekerget, felkanyargat. *Felgöndöríteni az üstököt, a ló serényét.* V. ö. GÖNDÖR. Vastag hangon : *felgondorít, felkondorít.*

FELGÖNDÖRÍTÉS , (fel-göndörítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felgöndörítünk. Vastag hangon : *felgondorítás* , *felkondorítás.* V. ö. FELGÖNDÖRÍT.

FELGÖNDÖRÖDÉS, (fel-göndörödés) ösz. fn. Göndör alakban föltekeredés, felcsavarodás. *Hajak, selyemgyapju felgöndörödése.*

FELGÖNDÖRÖDIK, (fel-göndörödik) ösz. k. Göndörré, göndör alakuvá föltekeredik, felcsavarodik. *A kis fiú haja, a juh gyapja felgöndörödik.* Vastag hangon : *felgondorodik* v. *felkondorodik.* V. ö. GÖNDÖR.

FELGÖNGYÖL, (fel-göngyöl) ösz. áth. Valamit göngyölve fölteker, felcsavar, felkanyargat. *Hengerre felgöngyölni a vásznat.*

FELGÖNGYÖLGET, (fel-göngyölget) ösz. áth. és gyakor. Folytonosan és különös gonddal felgöngyöl. *Felgöngyölgetni hengerre valamely oklevelet, régi kéziratot. Felgöngyölgetni fejére a leplet.* V. ö. FELGÖNGYÖL.

FELGÖNGYÖLÍT, (fel-göngyölít) ösz. áth. l. FELGÖNGYÖLGET.

FELGÖNGYÖLÖDIK, (fel-göngyölödik) ösz. k. l. FELGÖNGYÖLÖG.

FELGÖNGYÖLÖG, (fel-göngyölög) ösz. önh. Göngyölögve , azaz körültekeredve felcsavarodik. *Felgöngyölög a ruha a mángolófára. Felgöngyölög a fonal az orsóra.* V. ö. GÖNGYÖLÖG.

FELGÖRBED, (fel-görbed) ösz. önh. Fölfelé görbed, fölfelé hajlik. *Felgörbed a csizmája orra. Felgörbed az erőködő barom hátgerincze.* V. ö. GÖRBED.

FELGÖRBESZT, (fel-görbeszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami fölfelé görbedjen. *Felgörbeszteni a deszkába vert szeg végét. Felgörbeszteni a hajóbókonynak való fákat.* V. ö. GÖRBESZT.

FELGÖRBÍT, (fel-görbít) ösz. áth. l. FELGÖRBESZT.

FELGÖRBÜL, (fel-görbül) ösz. önh. l. FELGÖRBED.

FELGÖRGET, (fel-görget) ösz. áth. Valamit görgetve, azaz gurítva, tengelye körül forgatva felhajt, feltologat. *Felgörgetni az üres hordót a pinczéből.* V. ö. GÖRGET.

FELGŐZÖLÖG, (fel-gőzölög) ösz. önh. és gyakor. Valaminek göze fölfelé száll; gőzölögve fölemelkedik. *Felgőzölög a hidegre kihordott meleg ganaj.* V. ö. GŐZÖLÖG.

FELGYALOGOL, (fel-gyalogol) ösz. önh. Gyalogolva megy föl valahová. *Felgyalogolni a várba, a magas hegyre. Pestről felgyalogolni Bécsbe.* V. ö. GYALOGOL.

FELGYALÚL, (fel-gyalúl) ösz. áth. Gyaluval felsimít, eltisztít, felaprít, felhasogat, felszakgat stb. *Felgyalúlni a görcsös vagy zsirfoltos pallót. Felgyalúlni a repedezett asztalt. Felgyalúlni a főzni való tököt, káposztát, répát.* V. ö. GYALÚL.

FELGYARAPODIK, (fel-gyarapodik) ösz. k. Felnő, felserdül. Élnek e szóval Bodrogközben.

FÉLGYÁSZ, (fél-gyász) ösz. fn. Oly gyász, mely a valódi szokott mély gyásznak csak némely jeleit viseli, mutatja, pl. midőn a női gyászruha nem egészen fekete, csak félfekete vagy hamvas szövetből van készítve. Vagy : azon gyász, melyet a kiszabott gyászidőnek második felében szokás viselni. *Félgyászba öltözködni. Félgyászt viselni.*

FÉLGYÁSZOS, (fél-gyászos) ösz. mn. Félgyászban járó, félgyászt viselö. V. ö. FÉLGYÁSZ.

FEL- jobban : FÖLGYEPLŐZ, (föl-gyeplőz) ösz. áth. Gyeplővel fölszerel, gyeplőre fog. *Felgyeplőzni a kocsiba fogott lovakat.*

FEL- jobban : FÖLGYEPÜZ, (föl-gyepüz) ösz. áth. Gyepüvel bekerít. *Fölgyepüzni a veteményes kerteket.*

FELGYILKOL, (fel-gyilkol) ösz. áth. Gyilokkal vagy más szuró, vágó fegyverrel mindnyáját megöli, felkonczolja. *Felgyilkolni a bevett várban talált katonákat és lakosokat. Felgyilkolni a pusztai vándorokat.* V. ö. GYILKOL.

FEL-GYÓGY, erdélyi falu Alsó-Fehér megyében ; helyr. *Gyógy-on, —ra, —ról.*

FELGYÓGYÍT, (fel-gyógyít) ösz. áth. Valakit úgy gyógyít, hogy betegségéből fellábadjon s egészségessé legyen. *Felgyógyítani a kórházi betegeket.* V. ö. GYÓGYÍT.

FELGYÓGYÍTÁS, (fel-gyógyítás) ösz. fn. A betegnek egészséges lábra állítása.

FELGYÓGYÚL, (fel-gyógyúl) ösz. önh. Betegségből egészséges lábra áll, fellábad.

FELGYÓGYULÁS, (fel-gyógyulás) ösz. fn. Betegségből fellábadás, föléperedés.

FELGYÖNGYÖZ, (fel-gyöngyöz) ösz. áth. Gyöngyökkel felékesít, felczifráz, feldiszít. *Felgyöngyözni a nyakat.* V. ö. GYÖNGY.

FELGYÖNFYÖZÉS, (fel-gyöngyözés) ösz. fn. Gyöngyökkel feldiszítés, fölékesítés.

FELGYUJT, (fel-gyujt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felgyúljon ; tüzet tesz valami alá, hogy ezt égésbe hozza ; szándékosan, másnak kárára gyújt meg valamit. *Felgyujtani a házat, kazalt. Felgyujtani az ellenség várát. Felgyujtani a várost, falut.* V. ö. GYUJT.

FELGYUJTÁS, (fel-gyujtás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valami felgyúlad ; különösen, szándékos gonosz tett, midőn valaki más kárára gyújt meg valamit, hogy hamuvá égjen.

FELGYUJTOGAT, (fel-gyujtogat) ösz. áth. és gyakor. Egymás után, folytonosan, ismételve gyújt fel valamit. *Felgyujtogatni a kazalokba, baglyákba rakott szénát. Felgyujtogatni az ellenség városait, falait.* V. ö. GYUJTOGAT.

FELGYÚL, (fel-gyúl) ösz. önh. Tüzet fog, lángra kap, égni kezd.

FELGYÚLAD, (fel-gyúlad) ösz. önh. Nagyobb kiterjedésben égni kezd, fellángol. Átv. ért. nagyon fölgerjed, felindúl. *Felgyúlad benne a vér. Haragra, szerelemre felgyúladni.* V. ö. GYÚLAD.

FELGYÚLASZT, (fel-gyúlaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami felgyúladjon. *Felgyúlasztani a várost.* Átv. ért. Fölgerjeszt, felindít. *Felgyúlasztani a vért. Haragra felgyúlasztani valakit.*

FELGYÚR, (fel-gyúr) ösz. áth. Gyúrva feldagaszt, azt teszi, hogy megkeljen, fölkeljen, feldagadjon. *Felgyúrni a tésztát. Felgyúrni a sarat.* V. ö. GYÚR.

FELGYÜJT, (fel-gyüjt) ösz. áth. 1) Embereket valahová csoportosan felidéz, felhí. *Felgyüjteni a pártfeleket a megyei terembe.* 2) Föltetéz, felhalmoz, feltakarít. *Felgyüjteni mindenféle eleséget és fegyvert a várba.* 3) A lekaszált füvet, takarmányt, gizgazt petrenczékbe, baglyákba rakja össze. V. ö. GYÜJT.

FELGYŰL, (fel-gyűl) ösz. önh. 1) Csoportosan, seregesen fölmegy valahová. *Budapest lakosi husvéthetfőn felgyűlnek a Gellérthegyre.* 2) Az állati test a geny összecsomósodása által feldudorodik. *Felgyűl a keléses bőr.* V. ö. GYŰL.

FELGYÜLEKÉZIK, (fel-gyülekézik) ösz. k. Valamely helyre többen egymás után fölmennek, feltódulnak.

FELGYŰR, (fel-gyűr) ösz. áth. Valamely hajtható, sodorható testet mintegy gyűrű alakban felsodor, felteker. *Felgyűrni az üng ujját, a gatya szárát.*

Hevertében felgyürni a köpönyeg szárnyát. Szélesb ért. sima testet ránczossá tesz, öszvevissza hajtogat; feldönczöl. *Felgyürni lábakkal a pallószönyeget.* V. ö. GYÜR és GYÚR.

FELGYÜREKÉZIK, (fel-gyürekézik) ösz. k. Ruháinak szárait felgyüri. Különösen az ujjas ruha, péld. dolmány, üng ujját felgyürve valamely munkára, birkozásra, verekedésre készül. *Felgyürekezik a favágó, a kőmíves, midőn dologhoz fog. Felgyürekeznek a legények, midőn birkozni akarnak.* Máskép: *feltürekézik, feltürközik.*

FELGYÜRKÖZIK, l. FELGYÜREKÉZIK.

FELGYÜRÜZ, (fel-gyürüz) ösz. áth. Gyürüvel felékesít; gyürüt húz vagy varr rá. *Felgyürüzni az ujjakat. Felgyürüzni a függönyt.* Átv. ért. valamit gyürüalakúan körülmetél. *Felgyürüzni a fa derekát, a botot.* V. ö. GYÜRŰ.

FELGYÜRÜZÉS, (fel-gyürüzés) ösz. fn. Cselekvés, mely által felgyürüzünk valamit.

FELHABAR, (fel-habar) ösz. áth. Valamit habarva fölkever. *Felhabarni a koldúskását. Felhabarni a rátottának való tojást.* V. ö. HABAR.

FELHÁBORGAT, (fel-háborgat) ösz. áth. és gyakor. Gyakori vagy folytonos háborítás által fölver, felzavar, nyugtából felhajt. *Éjelenként felháborgatni az alvókat.* V. ö. HÁBORÍT.

FELHÁBORÍT, (fel-háborít) ösz. áth. Valakit nyugalmából fölver, felzavar. Különösen: boszus, haragos indulatra fölgerjeszt; fellázít, felizgat, fölzendít. Átv. ért. a vérre, gyomorra alkalmazva am. fölkever. V. ö. HÁBORÍT.

FELHÁBORÍTÁS, (fel-háborítás) ösz. fn. 1) Nyugalomból fölverés. 2) Bosszura, haragra gerjesztés. 3) Felizgatás, fellázítás. 4) Fölkeverés.

FELHÁBORODÁS, (fel-háborodás) ösz. fn. Mozgalom, melynél fogva valami v. valaki felháborodik. *Népek felháborodása. Tenger felháborodása. Gyomor felháborodása.* V. ö. FELHÁBORODIK.

FELHÁBORODIK, (fel-háborodik) ösz. k. Általán, oly mozgalomnak indúl, melynél fogva rendes állapotából kifordúl, felzavarodik. *Felháborodik a tenger, ha szélvész éri. Felháborodik a családi béke.* Különösen 1) Valaki ellen felboszonkodik *Felháborodni a zsarnokok ellen.* 2) Fölzendül, fellázad. *Felháborodnak az elnyomott népek, és nemzetek.* 3) Fölkeveredik, felémelyedik. *Felháborodott a gyomra.* V. ö. HÁBORODIK.

FELHÁBOROG, (fel-háborog) ösz. önh. Háborogva fölkel, feltámad, fellázad. Átv. ért. gyakorta boszura, haragra gerjed.

FELHABOZ, (fel-haboz) ösz. áth. 1) Habbal fölveri, felcsapkodja; habot hajt valamire. *A hullámok felhabozzák a partokat.* 2) Addig keveri, forgatja, mig habot nem hajt. *Felhabozni a habkásának való szereket. Felhabozni a szappant.* V. ö. HABOZ.

FELHABZSOL, (fel-habzsol) ösz. áth. Habzsolva föleszik, föliszik valamit. *A kutya felhabzsolja a korpáslevet.* V. ö. HABZSOL.

FELHADAZ, (fel-hadaz) ösz. áth. Valamely helyet haddal, hadsereggel ellát, megerősít. *Felhadazni a várat, sánczokat, tengeri hajót.*

FELHADNAGY, (fel hadnagy) ösz. fn. Az ausztriai hadi rangozat szerént a lovas és gyalog ezredeknél féltiszt, ki a másod kapitánynál egy fokkal alább, az első alhadnagynál egy fokkal fölebb áll. Köz nyelven: *főhadnagy.*

FELHADNAGYSÁG, (fel-hadnagyság) ösz. fn. Felhadnagyi rang, tisztség.

FELHÁG, (fel-hág) ösz. önh. Hágva, azaz magasat vagy magasakat lépve valahová felhat. *Felhágni a nyeregbe. Felhágni az ablakba. Felhágni a kocsibakra.* V. ö. HÁG.

FELHÁGÁS, (fel-hágás) ösz. fn. Magasabb helyre, fokra lépés.

FELHÁGÓ, (fel-hágó) ösz. fn. Lépcső gyanánt szolgáló készület, melynek segedelmével valahová felhágunk. Ilyen felhágók vannak a folyók meredek partjain, a nagyobb hajók oldalain, a dunai malmokon, a kertek sövényein, a hintók bakjain stb.

FELHAGY, (fel-hagy) 1) ösz. önh. *Val vel* ragu nevekkel am. valamit űzni, folytatni, sürgetni megszün. *Felhagyni a sikeretlen munkával. Felhagyni a kereskedéssel. Felhagyni az éjjeli dombérozással. Jobb bizony, ha felhagysz vele. Hagyj fel vele!* máskép: *abbanhagy*, de ez tárgyesettel jár, pl. *abbanhagyni a kereskedést.* 2) ösz. áth. bizonyos időre valamely munkát felad. *Az oskolában elmagyarázott tárgyokat felhagyni leczkére a tanitványoknak. Számtani munkálatokat hagyni fel a tanulóknak gyakorlatul.*

FELHAGYÁS, (fel hagyás) ösz. fn. 1) Valaminek abbanhagyása, nem folytatása. 2) Feladás, azaz bizonyos munkának bizonyos időre megrendelése. V. ö. FELHAGY.

FÉLHAJ, (fél-haj) ösz. fn. Félfödelü vagy egész födelü, de minden esetre egy oldalról nyilt épület, hol a szekereket, s különféle gazdasági szereket tartani szokták. Néhutt: *félszer* vagy *hiú. Félhajban faragni, fürészelni. A házi komondornak félhajban az ágya.*

FÉLHAJAZAT, l. FÉLHAJ.

FELHAJHÁSZ, (fel-hajhász) ösz. áth. Hajhászva, azaz *haj ha!* v. *haj hó!* kiáltásokkal fölkeres, felkutat, fölkerget, felfürkész. *Felhajhászni a bokorban lappangó nyulat.* V. ö. HAJHÁSZ, ige.

FELHAJHÁSZÁS, (fel-hajhászás) ösz. fn. Hajhászva fölkeresése, felfürkészése, felkutatása valaminek.

FELHAJIGÁL, (fel-hajigál) ösz. gyak. áth. Magasra, fölfelé hajigál, azaz többször hajít valamit. *Felhajigálni a laptát a ház falára. Köveket hajigálni fel az ablakokra. Kévéket hajigálni fel a szekérre.* V. ö. HAJIGÁL.

FELHAJÍT, (fel-hajít) ösz. áth. Magasra, fölfelé hajít valamit. *Felhajítani a kövecset nyolcz, tíz*

ölnyire. Felhajítani a botot a gyümölcsfára. V. ö. HAJÍT.

FELHAJÍTÁS, (fel-hajítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn fölfelé hajítunk valamit.

FELHAJLIK, (fel-hajlik) ösz. k. Csüggő vagy fekirányos helyzetéből némi erő által kényszerülve, fölfelé hajlik, görbül. *Felhajlik a köpönyeg galléra. Felhajlik a pallódeszka vége.* V. ö. HAJLIK.

FELHAJNALODIK, (fel-hajnalodik), ösz. k. A hajnal felpirúl, fölkel; a nap fölkelése közeledik. *Felhajnalodott immár, fogjunk a munkához.* V. ö. HAJNAL.

FELHAJOL, (fel-hajol) ösz. önh. Saját akaratából fölfelé hajol.

FELHAJPOROZ, (fel-hajporoz) ösz. áth. Valami fölé hajport hint. *Felhajporozni a fejet.*

FELHAJT, (1), (fel-hajt) ösz. áth. 1) Valamit csüggő vagy fekirányos helyzetéből fölfelé görbít, fölemel. *Felhajtani a köpönyeg gallérát. Felhajtani a kalap karimáját. Felhajtani a szoknyát, pendelyt.* 2) Valamely italt elkölt. *Hajtsd fel ezt a palaczk bort. Hamarjában egy itczét felhajtott.* 3) Fölkerget, *hajh* szóval valahová fölterel. *A nyulakat felhajtani a dombra. Az ökröket felhajtani Bécsbe.* V. ö. HAJT.

FELHAJT, (2), (fel-hajt) önh. 1) Kocsin, szekéren valahová felmegy. *Felhajtani a hegyre. Pestről húsz óra alatt felhajtani Bécsbe.* 2) A növény, vagy növény gyökere felcsirázik. *Felhajt tavaszkor a fű. Felhajtanak a fák törzsökei.* V. ö. HAJT.

FELHAJTÁS, (fel-hajtás) ösz. fn. 1) Felgörbítés, fölemelés. *Gallér-, szoknya-, pendely felhajtása.* 2) Megivás. *Egy pohár bor felhajtása után eltávozni.* 3) Fölkergetés, fölterelés. 4) Kocsin, szekéren felsietés. 5) Felcsirázás. V. ö. FELHAJT, áth. és önh.

FELHALLIK, (fel-hallik) ösz. k. Magasra, fölemelkedett helyre elhallik. *Utczáról felhallik a szó a harmadik emeletbe.* V. ö. HALLIK.

FELHALMOZ, (fel-halmoz) ösz. áth. Halomra gyüjt, halomba rak, föltetéz. *Felhalmozni a nyomtatott gabonát. Felhalmozni a trágyát. Felhalmozni az utczai sarat.* Átv. ért. bőven ellát. *Felhalmozni* (szokottabban : *elhalmozni) valakit gazdagsággal, dicséretekkel, jótéteményekkel.* V. ö. HALMOZ.

FELHALMOZÁS, (fel-halmozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn holmit halomba rakunk, rakásra gyüjtünk, emelünk.

FÉLHALVA, (fél-halva) ösz. ih. Az életnek csak némi jeleivel. *Félhalva huzták ki a vízből.*

FELHÁMLÁS, (fel-hámlás) ösz. fn. Állati vagy növényi test bőrének, héjának, hüvelyének, kérgének stb. felfoszlása.

FELHÁMLIK, (fel-hámlik) ösz. k. Hámja, azaz külső bőre, héja, hüvelye, tokja, kérge felszakad, felválik. *Felhámlik az érett dió. Felhámlik a behegedt seb bőre. Felhámlik a vén fák kérge.* V. ö. HÁMLIK.

FELHÁMOZ, (fel-hámoz) ösz. áth. Hámmal fölszerszámoz. *Felhámozni a kocsis lovakat. Felhámozni a hátas puttonyt.* V. ö. HÁM.

FELHÁMOZÁS, (fel-hámozás) ösz. fn. Hámmal vagy hámféle hevederrel fölszerszámozása, fölszerelése valaminek.

FELHANCSIKOL, (fel-hancsikol) ösz. áth. Hancsikokkal kijelöl. *Felhancsikolni a felosztott rétek határait. Felhancsikolni a kimetszett út széleit.* V. ö. HANCSIK.

FELHANG, (fel-hang) ösz. fn. 1) Nyelvtani értelemben így nevezzük az alhangokkal ellentétben a magas vagy vékony hangzókat, ú. m. *e, é, ö, ő, ü, ű.* Közösek, máskép élesek : *ë, é, i, í.* (*Alhangú* czikk alatt az éles *ë* nyomdahibából *é*-nek jelöltetett, ez pedig a felhangúak közöl kimaradott). 2) Éneklésben legfelsőbb emberi (némberi vagy gyermeki) hang. (Discant, olaszul : soprano). Az alsóbb némberi vagy gyermeki hangnak *mélyfelhang* (olaszul : alto), a felsőbb férfi hangnak *magashang* (olaszul : tenore), az alsóbbnak *alhang* vagy *mélyhang* vagy *gordó* (olaszul : basso) a neve. Van még a magas és alhang közt *középhang* is (olaszul : baritono). Különbözik a felhangtól a *fattyúhang* (Falsett, olaszul : *falsetto),* mely a felhangnak csak erőtetett (fejbőli) utánzása.

FÉLHANG, (fél-hang) ösz. fn. A zenében és énekben azon hang, mely gyakorlatilag két egymás után föl- vagy lefelé következő egész hang között áll; noha elméletileg és mennyiségtani kiszámitás szerént a ‚fél' nevezet nem illik reá tökéletesen; így például a *d* egész hang viszonya a *c* egész hanghoz $^{9}/_{8}$; a *cisz* viszonya (félhanggal fölebb) a *c*-hez $^{25}/_{24}$, a *desz* viszonya (félhanggal lejebb a *d*-nél) szintén a *c*-hez $^{16}/_{15}$, tehát a kettő közti különbség $^{81}/_{80}$, melyet az öszhangtani (harmoniatani) elméletben ‚komma' névvel neveznek, s mely különbséget az emberi fül nem érezvén, a két félhang a gyakorlatban a hangszereken, pl. a zongorán öszveolvad, vagyis a *cisz* és *desz* hangokat egy húr fejezi ki. Így van ez több más félhangokkal is. Az *f* az *e*-hez s *c* a *h*-hoz már a természetes lépcsőn is csak félhang.

FELHANGOL, (fel-hangol) ösz. áth. A hangszereket hangjaikra nézve úgy öszveegyezteti, hogy öszhangzóak legyenek.

FELHANGOLÁS, (fel-hangolás) ösz. fn. A hangszerek hangjainak (zöngéinek) rendszeres öszveegyeztetése.

FELHANGOS, (fel-hangos) ösz. fn. Énekes, kinek felhangja van. V. ö. FELHANG, (2).

FELHANGÚ, (fel-hangú) ösz. mn. Nyelvtani ért. így nevezzük a magas vagy vékony önhangzókat, ú. m. *e, é, ö, ő, ü, ű,* és az ezekből alakult szókat. V. ö. FELHANG, (1).

FÉLHANGÚ, (fél-hangú) ösz. mn. 1) Félhanggal biró, félhangnak megfelelő. 2) A székelyeknél am. féleszü, hóbortos, máskép : *hangos* (Kriza János).

FELHANTOL, (fel-hantol) lásd : FELHANCSIKOL.

FELHÁNY, (fel-hány) ösz. áth. 1) Magasra, alulról fölfelé hány. *Felhányni szekérre a kévéket, ganajt.*

Felhányni az árokból a földet. Felhányni az istálló-padlásra a szénát. 2) Felhalmoz. *Felhányni baglyába vagy petrenczékbe a szalmát. Felhányni az utczai sarat.* 3) Kutatás végett felforgat, feldúl. *Felhányni az ágyat, ruhaneműket, asztalon heverő könyveket. Mindent felhánytunk, még sem akadtunk rá.* 4) Valamit szemre lobbant, felhoz. *Felhányni valakinek elkövetett csínyeit. Felhányni a jótéteményeket.* V. ö. HÁNY, áth.

FELHÁNYÁS, (fel-hányás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felhányunk. *Föld felhányása. Bútorok, eszközök felhányása* stb. V. ö. FELHÁNY.

FELHÁNYKODIK, (fel-hánykodik) ösz. k. Önerejéből felhányja, föl-fölveti magát. *Felhánykodik a szárazra vetett hal. Felhánykodik a nyakavágott pulyka. Felhánykodnak a hullámok.*

FELHARAGÍT, (fel-haragít) ösz. áth. Haragra indít, haragra gerjeszt, lobbant.

FELHARAGÍTÁS, (fel-haragítás) ösz. fn. Haragra gerjesztés, lobbantás.

FELHARAP, (fel-harap) ösz. áth. Harapva felszakaszt, feltép. *A legelő barom felharapja a füvet.* V. ö. HARAP.

FELHARISNYÁZ, (fel-harisnyáz) ösz. áth. Harisnyával ellát, valakinek lábára harisnyát húz. *Felharisnyázni a kis leányt. Felharisnyázni a meztíllábas koldusnőt.*

FELHAS, (fel-has) ösz. fn. A hasnak azon tája, mely a köldökön fölül fekszik. (Epigastrium).

FELHASAD, (fel-hasad) ösz. önh. Hasadva felválik, felnyilik, felszakad. *Felhasad a pallódeszka. Felhasad a késsel metszett szalonna.* V. ö. HASAD.

FELHASADÁS, (fel-hasadás) ösz. fn. Valamely tömör vagy szilárd testnek hasábokra válása, nyilása, szakadása.

FELHASÍT, (fel-hasít) ösz. áth. Tulajd. valamit úgy felvág, felszakaszt, fölmetsz, hogy hasábokra váljék. *Felhasítani a fa derekát.* Szélesb ért. felszakaszt, fölrepeszt, feltép. *Felhasítani a ruhát, posztót. Felhasítani a papirt.* V. ö. HASÍT.

FELHASÍTÁS, (fel-hasítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által felhasítunk valamit. *Börnek, ruhának felhasítása.*

FELHASOGAT, (fel-hasogat) ösz. áth. és gyakor. Több részekre hasítva felvagdal, felszakgat, fölmetél. *Felhasogatni a tüzre való fát. Felhasogatni az ócska ruhákat. Felhasogatni a szalonnatáblát.* V. ö. HASOGAT.

FELHASZNÁL, (fel-használ) ösz. áth. Valamit bizonyos czélra fordít, alkalmaz úgy él vele, mint hasznos szerrel, eszközzel; hasznonra fordít.

FELHAT, (fel-hat) ösz. önh. Ereje, müködése által magasra, fölfelé tör, sikerrel munkálkodik. *Felhatni a járatlan havasok tetejére. Országos hivatalokra felhatni. A nyomorult szegények panasza felhat a királyi székig. Szörnyü kiáltása felhat az égre.*

„De sok sürü sohajtásom
Felhat a magas egekre,
Mind te felelsz meg ezekre.“ Népd.

V. ö. HAT, ige.

FELHATALMAZ, (fel-hatalmaz) ösz. áth. Általán, valakinek hatalmat ad valamire. Különösen törv. ért. valakit megbíz, hogy bizonyos ügyben az ő saját személyét képviselje, s teljes hatalommal intézkedhessék, rendelkezhessék valamiről.

FELHATALMAZÁS, (fel-hatalmazás) ösz. fn. Megbizás, mely által valakit felhatalmazunk valamire. V. ö. FELHATALMAZ.

FELHATALMAZÓ, (fel-hatalmazó) ösz. fn. Azon személy, ki mást valamire megbíz, ki másnak hatalmat ad az ő személyében valamit végezni, tenni. V. ö. FELHATALMAZ.

FELHATALMAZOTT, (fel-hatalmazott) ösz. fn. és mn. Személy, ki más által megbízatott, hogy annak nevében és személyében valamit végezzen, cselekedjék. *Felhatalmazottakat küldeni bizonyos szerződés megkötésére. Felhatalmazott alkuszok, tisztviselők, ügyvédek.*

FELHATALMAZOTTSÁG, (fel-hatalmazottság) ösz. fn. Tulajdonság vagy jog, szabadalom, melynél fogva valaki bizonyos tárgyra nézve fel van hatalmazva. *Ezt felhatalmazottságomnál fogva cselekedtem.*

FELHATALMAZVÁNY, (fel-hatalmazvány) ösz. fn. Oklevél, megbizó levél, irásbeli nyilatkozat, melynek erejénél fogva valakit felhatalmazunk, hogy bizonyos ügyeket személyünkben végezzen.

FELHATÓ, (fel-ható) ösz. mn. Nyelvtani ért. névmódosító rag, mely az illető névnek magasságra, fölszinre vonatkozó viszonyát fejezi ki, mely nyelvünkben: *ra re*, pl. ló-ra ül, föld-re száll.

FELHAVAS-GYÓGY, puszta Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. —*Gyógy-on*, —*ra*, —*ról*.

FELHÁZ, (fel-ház) ösz. fn. Ház, melynek egy, két vagy több emelete van. Ellentéte: *alház*, melynek emelete nincs.

FÉLHÁZHELY, (fél-házhely) ösz. fn. Régi urbéri ért. fél jobbágytelek, vagyis fele azon jobbágyi telekbirtoknak, melyet egészhelynek, egészteleknek nevezünk. V. ö. EGÉSZTELEK.

FÉLHÁZHELYES, (fél-házhelyes) ösz. mn. és fn. Kinek félházhelye, fél jobbágytelke van. *Félházhelyes gazda.* Rövidebben: *féltelkes, félhelyes.*

FEL- jobban: FÖLHELY, (föl-hely) ösz. fn. Magas hely, emeltebb hely. Szorosb ért. törvényhatóság, elöljáróság. *Fölhelyre terjeszteni az ügyet. Fölhelyre folyamodni.*

FÉLHELY, (fél-hely) ösz. fn. lásd: FÉLHÁZHELY.

FÉLHELYES, (fél-helyes) ösz. mn. l. FÉLHÁZHELYES.

FEL- jobban: FÖLHELYEZ, (föl-helyez) ösz. áth. Alantabb helyről magasabbra helyez valamit.

Fölhelyezni az edényeket a polczra. Fölhelyezni a kis szobrokat a szekrény tetejére. V. ö. HELYEZ.

FEL- jobban : FÖLHELYEZÉS, (föl-helyezés) ösz. fn. Valaminek magasra, mint állandó vagy kiszabott helyére föltevése.

FEL- jobban : FÖLHELYEZKÉDIK, (föl-helyezkédik) ösz. k. Maga magát valahová, bizonyos magasságra fölhelyezi. *Fölhelyezkedni az épület második emeletébe. A tyúkok fölhelyezkednek az ülőre.*

FEL- v. FÖLHÉRCZ, ösz. fn. Fa vagy vas rudacska, mely a lovasszekér rúdjának tövénél keresztül van téve, s rendesen két felől vas-szálak által az első tengely két végéhez kapcsolva. Ehhez csatolják a hátulsó lovak hámfáit, s ezen lép fel és le a szekeren ülni szokott kocsis az ülésére. Némely jobbmódú gazda szekerén, vagy más úriasabb szekeren a hátulsó kerekek előtt, ugyancsak a hátulsó tengely végeihez is hasonló fölhércz van kapcsolva, hogy azon benn a szekérben ülni fogott útas fel- és lehághasson. Néhutt felhérczneк nevezik azon kisafás rudacskát is, melyet a négyes fogatu kocsi rúdfejéhez kapcsolnak.

E szó első részéről (fel v. föl) alig lehet kétség, azonban a *hércz* szó iránt némely kételyünk van, ha vajjon *hercze* szó-e az, mely ‚hercze-hurczál'-ban is meg van, (tehát annyi volna, mint *felherczel* v. *felhurczol*) ; vagy pedig *eresz*, azaz eresztő, vagy végre valamely idegen szó, melyet nem ismerünk. Némelyek a *Vorholz* német szóból eredettnek vélik. De a fölhérczneк ezen nevezete a németben előttünk ismeretlen.

A köznép több helyütt némely hangmódosulattal *ferhécz* vagy *förhécz*-nek ejti.

FEL- jobban : FÖLHENGERGET, (föl-henger-get) ösz. áth. és gyakor. Hengergetve felhajt valahová. *Fölhengergetni a hordót pinczéből udvarra.* V. ö. HENGERGET.

FEL- v. FÖLHÉRREN, (föl-hérren) ösz. önh. L. FELGERDÜL.

FEL- jobban : FÖLHEVÍT, (föl-hevít) ösz. áth. Valamit hővé, hevessé tesz, fölmelegít. *A szeszes italok fölhevítik a vért.* Átv. ért. az érzelmet, indulatot nagyobb mozgásba hozza, élénkebbé teszi.

FEL-, jobban : FÖLHEVÍTÉS, (föl-hevítés) ösz. fn. Valaminek hővé, hevessé tevése, fölmelegítése. *Gyomor fölhevítése. Vér fölhevítése.* Átv. ért. az érzések, indulatok fölélénkítése.

FEL-, jobban : FÖLHEVÜL, (föl-hevül) ösz. önh. Hővé, hevessé felbuzdúl, fölmelegszik. *Fölhevül a vére, arcza.* Átv. ért. élénkebb érzésre, indulatra fakad ; haragra gyúlad.

FEL-, jobban : FÖLHEVÜLÉS, (föl-hevülés) ösz. fn. Állapot, midőn valami hővé, hevessé buzdúl. *A vérnek, egész testnek fölhevülése.* Átv. ért. fölélénkült érzés, indulat ; haragra lobbanás.

FELHÍ, (fel-hí) ösz. áth. 1) Az alantabb levőt magasabb helyre híja, idézi. *Felhíni valakit az utczáról az első emeletbe. Az ország képviselőit felhíni Budára.* 2) Valamely tettre, vállalatra felszólít. *Segítségre, adakozásra felhíni az emberbarátokat.*

FELHIVÁS, (fel-hivás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit magasabb, föntebb helyre idézünk ; vagy valamire felszólítunk, felkérünk.

FELHIBBAN, (fel-hibban) ösz. önh. Sulyegyenét vesztve egy kevessé oldalra vagy fölfelé mozzan. *Felhibban a csónak, ha valaki félre hajlik benne. Felhibban a mérleg serpenyője, ha a másikba több súlyt vetnek.* V. ö. HIBBAN.

FELHIBBANÁS, (fel-hibbanás) ösz. fn. A súlyegyenét vesztett testnek azon állapota, illetőleg mozdulása, midőn felhibban.

FELHIBBANT, (fel-hibbant) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felhibbanjon. *Belépve felhibbantani a csónakot.* V. ö. FELHIBBAN.

FEL- v. FÖLHÍMÉZ, (fel- v. föl-hímez) ösz. áth. Hímekkel, azaz hímvarrásokkal fölékesít, fölcziczomáz.

FEL- v. FÖLHÍRESÍT, (fel- v. föl-híresít) ösz. áth. Valaki v. valami hirét igen felmagasztalja, igen hiressé emel.

FÉLHITŰ, (fél-hitű) ösz. mn. Ki valamely hitvallásnak csak némely ágazatait hiszi.

FELHIVÁS, (fel-hivás) ösz. fn. Nyilvános felszólítás, akár egyes személyhez, akár többekhez, vagy egész közönséghez intézve, hogy valamit tegyenek, teljesítsenek stb.

FELHÍZIK, (fel-hízik) ösz. k. Hízlalás, sok evés által teljes kövérségre jut, nagyon meghízik. *Némely sertésfajok öt második félévre is felhíznak.*

FÉLHOLD, (fél-hold) ösz. fn. 1) A holdnak azon állása, midőn csak féltekéje világos, mi középidőben történik az újhold, és telihold között. 2) Azon jegy, mely félholdat mutat, ábrázol. *Félhold a naptárakban.* Különösen, a törökök jegye, melyet a szultán czimerén, a hadi zászlókon, tornyaikon stb. láthatni. Átv. ért. jelenti a török hatalmat, birodalmat. *A félhold ellen víni. Megtörni a félhold uralmát.* 3) A várépítéseknél, a bástyák azon neme, melyek a várárkon kivül feküsznek, s félholdat képeznek.

FÉLHOLT, (fél-holt) ösz. mn. Kin az élet jelei már alig láthatók, ki nem sokára meghal.

FÉLHOLTAN, (fél-holtan) ösz. ih. l. FÉLHALVA.

FELHÓLYAGZIK, (fel-hólyagzik) ösz. k. Hólyagok támadnak rajta, vagy dudorodnak fel belőle. *Felhólyagzott tenyere a kapa nyelétől. Felhólyagzik a megégett test bőre.* V. ö. HÓLYAG.

FELHORD, (fel-hord) ösz. áth. 1) Valamely terhet részenként, egymás után magasabb helyre, vidékre felvisz, felszállít. *Felhordani a gabonát padlásra. Mosonból a buzát tengelyen hordják fel Bécsbe.* 2) Gyakran említ, eléhoz. *Felhordani az érdemeket.* 3) Átv. *felhordja az orrát*, am. kevélyen rátartja magát. V. ö. HORD.

FELHORDÁS, (fel-hordás) ösz. fn. Szállítás neme, midőn holmit felhordunk valamely magasabb helyre.

FELHORDOZ, (fel-hordoz) ösz. gyak. áth. Gyakorta, ismételve felhord, felvisz valamit.

FELHORDOZÓSKODIK, (fel-hordozóskodik) ösz. k. Alantabb helyről, vidékről magasabbra hordozóskodik, hurczolkodik. *Pestről felhordozóskodni a budai várba. Az első emeletről felhordozóskodni a másodikra.* V. ö. HORDOZÓSKODIK.

FELHORGAD, (fel-horgad) ösz. önh. Horogformában fölfelé hajlik, görbed. *Felhorgad a száraz ág. Felhorgad a hegyes csizma orra.* V. ö. HOROG.

FELHORGASZT, (fel-horgaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy felhorgadjon valami, horogformára felhajt, felgörbít. *Felhorgasztani a hajóbókonynak való faágakat. Felhorgasztani a körömvasat. Felhorgasztani a falba vert szeget.*

FELHORGOL, (fel-horgol) ösz. áth. Horogalakú tűvel a fonalakat felkötögeti, feltűzdeli; horgolással felhasznál. *Egész motring fonalat felhorgolni.*

FELHORZSOL, (fel-horzsol) ösz. áth, Valamely testet horzsolva feltör, elkoptat, felcsiszol. V. ö. HORZSOL.

FELHOVAD, (fel-hovad) ösz. önh. Felhólyagzik, feldagad, felpuffad. *Felhovadt a bőre.*

FELHOZ, (fel-hoz) ösz. áth. 1) Valamit alantabb helyről, vidékről, magasabbra hoz. *Felhozni a vis fenekére szállott fejszét.* 2) Fölvezet, ide vezet. *Felhozták Budára az ujonczokat.* 3) Eléhoz, beszédében, irásában valamit felidéz.

FELHŐ, (fel-hő) fn. tt. *felhő-t.* A levegőben öszvegyült vizes gőz, vagy pára, mely megsürüsödvén látható, és különféle alakban kisebb vagy nagyobb magasságban lebeg, s ha igen megterhelődik, eső, jég, dara vagy hóformában alá hull. *Fekete, sötét, világos felhő. Fehér lónak, világos felhőnek nem kell hinni.* (Km.) *Bárányfelhő. Jeges, esős, havas felhő. Ködfelhő. Nem minden felhőből lészen eső.* (Km.) *Felhő elébe harangozni.* Szélesb ért. akármiféle homályos, sötétes folt a levegőben. Felhőt csinálnak a magasan és sürüen szállongó madarak, pl. varjúk, seregélyek. V. ö. FELLEG. *Füst-, porfelhő,* máskép : *füst, porfelleg.*

Mennyiben e szóban a betakarás, elfödés alapeszméje rejlik, rokonai : *bula, bulál, boru, borit, polyva, pólya,* t. i. felhő = tiszta eget beborító, bebuláló. Hasonló észjárás szerint rokonok a latin *nubes* (felhő) és *nubo* (bulálom), a szláv *oblak* (felhő) és *oblikat* (felöltöztetni, beburkolni). Adelung a német *Wolke*-t is így elemezi. A héber *ób* is עוב gyöktől ered, melynek jelentése : tegi, occultare. Finnül *pilwi* = felhő és *pallahat* = borék. Törökül *bulut* am. felhő és *bulanmak* = homályosulni.

FELHŐKERGETŐ, (felhő-kergető) ösz. mn. Ami a felhőt vagy felhőket elosztlatja, elűzi. *Felhőkergető szél.* Tréfás népnyelven : szakadozott ócska köpönyeg, melynek rongyai ide-oda lebegnek.

FELHÖMPÖLYÖG, (fel-hömpölyög) ösz. önh. Hömpölyögve felnyomúl valahová. *Felhömpölyög a széltől hajtott hullám a partokra.* V. ö. HÖMPÖLYÖG.

FELHŐOSZLOP, (felhő-oszlop) ösz. fn. Felhő, mely oszlopformában emelkedik, vagy előbbnyomúl.

FELHÖRPENT, (fel-hörpent) ösz. áth. Valamely italt hörpentve felhajt. V. ö. HÖRPENT. *Felhörpenteni egy pohár bort.* Tréfás, népies beszédbe való.

FELHÖRPÖL, (fel-hörpöl) ösz. áth. Hörpölve, azaz többszöri *hörp* hangon szivogatva valamely nedvet megiszik. *Csészéből felhörpölni az édes levet.* V. ö. HÖRPÖL.

FELHŐS, (fel-hő-ös) mn. tt. *felhős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Felhőkkel borított, felhőktől homályos. *Felhős ég. Felhős idő, napok.*

FELHŐSZAKADÁS, (felhő-szakadás) ösz. fn. A záporesőnek legsebesebb és sürüebb neme, midőn a terhes felhők mintegy leszakadva öntik alá vizeiket, s pusztitásokat tesznek.

FELHŐTLEN, (fel-hő-t-len) mn. tt. *felhőtlen-t,* tb. *—ek.* Felhő nélküli, derült, tiszta, fényes. *Felhőtlen égbolt. Felhőtlen napok, éjek.*

FELHŐZÉS, (fel-hő-z-és) fn. tt. *felhőzés-t,* tb. *—ek.* Az égnek felhővel behúzódása, felhők keletkezése, beborulás; felhőjárás.

FELHŐZET, (fel-hő-öz-et) fn. tt. *felhőzet-ét.* Felhők tömege, alakja és helyzete. *Sürü, tornyosodó, réteges felhőzet.*

FELHŐZIK, (fel-hő-öz-ik) k. m. *felhőz-tem, —tél, —ött.* Felhőtől homályosodni kezd; felhő keletkezik, borul, beborul. *Felhőzik az ég.*

FELHUPPAD, (fel-huppad) ösz. önh. L. FELPUFFAD.

FELHURCZOL, (fel-hurczol) ösz. áth. Alantabb helyről magasabbra hurczol valakit v. valamit. *Felhurczolni a holt részeget a pinczéből.* V. ö. HURCZOL.

FELHURCZOLÁS, (fel-hurczolás) ösz. fn. Alantabb helyről magasabbra hurczolás.

FELHURCZOLKODIK, (fel-hurczolkodik) ösz. k. Hurczolkodva, nagy ajjalbajjal mindenestül, bútorostul felhordozkodik, feltakarodik valahová. *Földszinti lakásból felhurczolkodni a padlásszobákba.* V. ö. HURCZOLKODIK.

FELHURKOL, (fel-hurkol) ösz. áth. Hurokkal vagy hurokra felköt, felakaszt. *Felhurkolni a lőtt madarakat. Nyakánál fogva felhurkolni valakit a szegre.* V. ö. HUROK, HURKOL.

FELHURKOLÁS, (fel-hurkolás) ösz. fn. Felkötés, felakasztás neme, mely hurokkal történik.

FELHÚROZ, (fel-húroz) ösz. áth. Valamely hangszert húrokkal felkészít, ellát. *Felhúrozni a hegedüt, hárfát, lantot, zongorát.* V. ö. HÚR.

FELHÚROZÁS, (fel-húrozás) ösz. fn. Valamely hangszernek húrokkal felkészítése, ellátása. *Hegedü, zongora felhúrozása.*

FELHUSZÍT, (fel-huszít) ösz. áth. Tulajd. kutyát *hussu! ussu!* biztatással valaki v. valami ellen felingerel. *Felhuszítani a szelindekeket a szilaj tinóra.* Átv. ért. embert ember ellen verekedésre késztet, ösztönöz.

FELHUSZÍTÁS, (fel-huszítás) ösz. fn. Biztatás, nógatás, izgatás, mely által ebet vagy átv. ért. embert felhuszítunk.

FELHUTYORODIK, (fel-hutyorodik) ösz. k. Sudarasan és hirtelen felnövekedik, mint némely árnyékban tenyésző növények, felhuzódik, felhomorodik. V. ö. HUTYORODIK, HUTYOROG.

FELHÚZ, (fel-húz) ösz. áth. 1) Alantabb helyről magasabbra húz. *Felhúzni a taligát a dombra. A harangot kötélen felhúzni a toronyba.* 2) Felfeszít, valamire felnyújt. *Felhúzni a hegedühúrt. Felhúzni a bőrt kaptára. Felhúzni a malaczot nyársra.* 3) Felölt, magára vesz. *Felhúzni a nadrágot, csizmát.*

FELHUZAKODIK, (fel-huzakodik) ösz. k. 1) Erőködve, s mintegy magamagát húzva fölemelkedik, feláll. 2) Sietve, hamarjában felöltözködik, felhuzza ruháit.

FELHUZÁS, (fel-huzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felhuzunk.

FEL- v. FÖLIDÜL, (fel- v. föl-idül) ösz. önh. Betegségéből felépül, magához jön, a szenvedések után ismét fölveszi magát. Székelyes tájszólással am. fölserken. Mondják különösen a kisgyermekről.

FELIFJASZT, (fel-ifjaszt) ösz. áth. Fris erőhöz juttatva mintegy újra ifjuvá tesz. *A levegőváltozás, fürdés, felifjasztotta őt.*

FÉLIG, (fél-ig) ih. 1) Addig, meddig az egésznek fele terjed. *Félig töltött hordó, palaczk. Félig szántott föld.* 2) Nem egészen, nem teljesen, némileg. *Félig alvó. Félig főtt, sült eledel. Félig nyitott ajtó, ablak. Félig meztelen. Félig meddig.*

FÉLIGÁS, (fél-igás) ösz. mn. Amit páratlan vonómarha húz, egyfogatú. *Féligás kis kocsi, taliga.*

FELIGÁZ, (fel-igáz) ösz. áth. Igát vet a vonó barom nyakára. *Feligázni az ökröket. A cseh fuvarosok feligázzák lovaikat.*

FELIGAZÍT, (fel-igazít) ösz. áth. 1) Felállít, illő helyzetbe föltesz. *Feligazítani az eldőlt széket. Feligazítani a fejkötőt valaki fejére.* 2) Magasabb helyre menőnek utat mutat, vagy magasabb helyre utasít. *Az idegent feligazítani a Gellérthegyre.* V. ö. IGAZÍT.

FÉLIGEMELT, (félig-emelt) ösz. mn. Valamely fölszinen csak félig látszó, félig feldudorodott. *Féligemelt dombormű.*

FEL- v. FÖLIJED, (fel- v. föl-ijed) ösz. önh. Ijedtében, ijedve felriad, fölkel, felugrik.

FEL- v. FÖLIJEDÉS, (fel- v. föl-ijedés) ösz. fn. Kedvezőtlen érzési állapot, midőn valamitől megijedve felriadunk.

FEL- v. FÖLIJESZT, (fel- v. föl-ijeszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valaki felijedjen, hogy ijedtében hirtelen felriadjon, talpra ugorjon, szárnyra keljen stb. *Felijeszteni trombita-, dobszóval a táborozó hadakat. Felijeszteni a bokorban lappangó nyulat.*

FEL- v. FÖLILLESZT, (fel- v. föl-illeszt) ösz. áth. Valamit illő helyére alkalmaz; úgy föltesz valamit valahová, hogy épen oda illjék. V. ö. ILLESZT.

FEL- v. FÖLILLESZTÉS, (fel- v. föl-illesztés) ösz. fn. Valaminek illő helyére kellő módon föltevése, felalkalmazása.

FEL- v. FÖLINDÍT, (föl-indít) ösz. áth. Általán, mozgásra, cselekvésre felösztönöz, felbuzdít, fölserkent. *Felindítani szeszes itallal a lassu vért. Felindítani lázító beszédekkel a hallgatók sziveit. Boszúra, haragra felindítani valakit.* V. ö. INDÍT.

FELINDÍTÁS, (fel-indítás) ösz. fn. Izgatás, buzdítás, serkentés, mely által valamit v. valakit felindítunk.

FEL- v. FÖLINDÚL, (fel-indúl) ösz. önh. Mozgásnak ered, cselekvésre buzdúl; nyugott, csendes állapotából felriad, fölserken. *Felindúl a vére. Biztató, lázító beszédre felindulni.* Különösen: kedvetlen érzésre, sajnálkozásra, boszura, haragra fölgerjed. *Felindulni valamely méltatlanságon. Felindulni a köz inségen, népek szorongatásán, szarolásán.*

FEL- v. FÖLINDULÁS, (fel-indulás) ösz. fn. 1) Nyugodt, csendes állapotból élénk, tevékeny állapotba átmenés; érzésre, cselekvésre buzdulás. 2) Valamely kedvetlen érzésre gerjedés. V. ö. FELINDÚL.

FÉLING, (fél-ing) ösz. fn. Rövid, és elül rendesen végig hasított asszonyi ing v. üng, milyent a palócz és több más vidékbeli pórnők viselnek, mely csak csipőig ér. Ezeknél a test alsó részeit pendely födi. *A féling pendelylyel jár.*

FEL- v. FÖLINGEREL, (fel- v. föl-ingerel) ösz. áth. Ingerelve, ingerek által felbuzdít, fölgerjeszt. *A vért erős fűszerek által felingerelni. Az ebet marakodásra felingerelni. Bujaságra, haragra felingerelni valakit.* V. ö. INGEREL.

FEL- v. FÖLINGERLÉS, (fel- v. föl-ingerlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit felingerlünk.

FEL- v. FÖLINGERLŐDIK, (fel- v. föl-ingerlődik) ösz. belsz. Belső ingerek által valamire fölgerjed, felboszonkodik; oly érzésekre és cselekvésekre buzdúl, melyeknek okai, ösztönei önmagában rejlenek és izganak. *Heves képzeletek által buja vágyakra felingerlődni.*

FEL- v. FÖLÍR, (fel- v. föl-ír) ösz. áth. Valamit irva följegyez. *Felírni a bevételt és kiadást. Felírni a hivatalosok neveit. A büntettes vallomásait felírni.* V. ö. ÍR.

FEL- v. FÖLÍR, (fel- v. föl-ír) ösz. önh. Kérelmét, véleményét, javaslatát, indítványát stb. felsőbb helyre, különösen a fejedelem elébe irásban fölterjeszti. *Felírnak a vármegyék valamely ügyben a helytartó tanácsnak, udvari kanczelláriának. Felírni*

Ő Felségének. Felír az országgyűlés valamely törvényjavaslat tárgyában.

FEL- v. FÖLIRÁS, (fel- v. föl-irás) ösz. fn. 1) Valaminek irásba följegyzése. *A napi események pontos felirása a naplókönyvben.* 2) Oly irás, mely czimül, emlékül tétetik fel. *Felirás valamely közintézeten, középületen. Sírkövi felirás.* 3) Valamely ügynek, tárgynak felsőbb helyre, a fejedelem elébe irás általi fölterjesztése. *Megyei, országgyűlési felirások.*

FEL- v. FÖLIRAT, (fel- v. föl-irat) ösz. fn. Általán, azon tárgy, ügy, dolog, mely irásban fel van jegyczve. Különösen 1) Czimül vagy emlékül irásban följegyzett valami. *Felirat a kalmárbolton, valamely közintézeten. Sírkövi felirat.* 2) Irományi, vagy azon ügynek, tárgynak irott tartalma, melyet felsőbb helyre, fejedelem elébe terjesztenek.

FELIRKÁL, (fel-irkál) ösz. áth. Irkálva följegyez, apródonként felír. V. ö. IRKÁL.

FEL-ISTÁL, falu Pozsony megyében; helyr. *Fel-Istál-on, —ra, —ról.*

FÉLISTEN, (fél-isten) ösz. fn. A régi görögök és rómaiak hitregéiben oly lény, ki nem bírt minden isteni tulajdonságokkal, vagy kisebb mértékben birta azokat, mint a főistenek. Így nevezték az istenektől nemzett nagy hősöket is, pl. Herculest, Theseust stb.

FELISZIK, (fel-iszik) ösz. k. Cselekvő ért. valamely nedvet magába szí, felszí. *A szivacs, az itató papiros feliszsza a vizet. A nap feliszsza a harmatot.*

„De hisz a nap délfelé jár,
A harmatot felitta már." Népd.

FÉLITTAS, (fél-ittas) ösz. mn. Félrészeg, aki jól felöntött a szeszes italból, de még eszén van, s nem tántorog; pityós, pityókos.

FÉLITTASAN, (fél-ittasan) ösz. ih. Félrészegen, jól becsípve, pityókosan.

FEL- v. FÖLÍZEL, (fel- v. föl-ízel) ösz. áth. Ízelve elfogyaszt, megeszik, megiszik valamit; nem tiszta magyarul: *felkóstol. Felízelni cseppenként a mutatvány-bort.* V. ö. ÍZEL.

FEL- v. FÖLIZEN, l. FELÜZEN.

FELIZGAT, (fel-izgat) ösz. áth. Valakit izgatva reá vesz valamire, izgatás által fellázít, felbuzdít, felindít. *Felizgatni a békés polgárokat. Felizgatni a kedélyeket.*

FELIZGATÁS, (fel-izgatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit felizgatunk, fellázítás, felingerlés.

FELJÁR, (fel-jár) ösz. önh. Alantabb helyről magasabbra jár. *A harangozó naponként feljár a toronyba. Feljárni a hegyre. Pestről feljárni a budai várba.* V. ö. JÁR.

FELJÁRÁS, (fel-járás) ösz. fn. 1) Alantabb helyről magasabbra járás. *A sok lépcsőn való feljárás igen fárasztó.* 2) Út, ösvény, mely magasabb helyre vezet. *Gellérthegyére nehéz feljárás van. Meredek, görbe, lejtős feljárás.*

FEL- jobban: FÖLJEGYEZ, (föl-jegyez) ösz. áth. Bizonyos jegy által felró, emlékezetbe nyom. *Följegyezni rovásra a leszolgált robotokat. Gondolatban följegyezni a hallottakat.* Különösen: irásba foglal valamit emlékeztetés végett. *Följegyezni a gyűlés tárgyait, a szónokokat.* V. ö. JEGYEZ.

FEL- jobban: FÖLJEGYZÉS, (föl-jegyzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn följegyzünk valamit.

FÉLJOBB, (fél-jobb) ösz. fn. Hadi műszó, l. FÉLJOBBRA.

FÉLJOBBÁGY, (fél-jobbágy) ösz. fn. A régi urbéri rendszerben jobbágy, ki féltelket, félházhelyet birt. V. ö. FÉLHÁZHELY.

FÉLJOBBRA, (fél-jobbra) ösz. ih. Hadi vezényszó, s am. úgy fordulj, hogy arczod azon irányban álljon, melyben előbb jobb oldalad állott. Röviden: *féljobb! vigyázz! féljobb! indulj!*

FELJOGOSÍT, (fel-jogosít) ösz. áth. Valaminek gyakorlására, üzésére jogot ad, felszabadít. *Feljogosítani a nemnemeseket nemes telkek birhatására.* V. ö. JOG.

FELJOGOSÍTÁS, (fel-jogosítás) ösz. fn. Engedélyezés, mely által jogot adunk valakinek valamire.

FELJŐ, (fel-jő) ösz. önh. Alantabb helyről, vidékről magasabbra jő. V. ö. JŐ. Az ilyen mondatok: *Hetenként némely napszámos feljő tizenöt forintra; egy táncsvigalmi éjjelen a bérkocsis húsz forintra is feljő* stb. nem magyarosak, e helyett: *tizenöt, húsz forintot keres* v. *megkeres.*

FELJÖVÉS, (fel-jövés) ösz. fn. Alantabb helyről, vidékről magasabbra, emeltebbre jövés, érkezés.

FELJÖVET, (1), (fel-jövet) ösz. fn. Ám. feljövés, elvont ért. véve, vagy bevégzett, teljesített feljövés.

FELJÖVET, (2), (l. föntebb) ösz. ih. Azon időben, midőn valaki feljő. *Feljövet más fogadókban állomásozni, mint lemenetkor. Feljövet kocsim tört el, lemenet lovam döglött meg.*

FELJÖVETEL, (fel-jövetel) ösz. fn. lásd: FELJÖVET, fn.

FELJUT, (fel-jut) ösz. önh. Valahová felér, felkap, fölvergődik. *Végre feljutottunk a hegytetőre. Feljutott a rég keresett hivatalra.* V. ö. JUT.

FELKA, a szepesi 16 város egyike; helyr. *Felká-n, —ra, —ról.*

FELKABALÁZ, (fel-kabaláz) ösz. áth. Az ekét az úgynevezett kabalára v. ekelóra fordítva rá teszi. *A ki- és bemenő szántók felkabalázzák ekéiket.* V. ö. EKELÓ.

FELKACZAG, (fel-kaczag) ösz. önh. Elfakad kaczagva, erősen kaczag valamin.

FELKAJTAT, (fel-kajtat) ösz. áth. Valamit kajtatva, azaz kutatva fölkeres. *Felkajtatni a sürüben eltévedt vadásztársakat.*

FELKANTÁROZ, (fel-kantároz) ösz. áth. Kantárra fog, kantárt vet fejére. *Felkantározni a kocsis, vagy nyerges lovat.*

„Fel van az én lovam kantározva,
El is megyek a rózsámhoz rajta."
Népd.

Átv. ért. valamely málhát, vinni való irományokat, edényeket szíjjal, madzaggal, vékony kötéllel öszvefűz, melynél fogva biztosabban vihesse. *Felkantározni a periratokat. Felkantározni az ételes fazekakat.* V. ö. KANTÁR.

FELKANTÁROZÁS, (fel-kantározás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felkantározunk. *Lovak felkantározása. Fazekak felkantározása.* V. ö. FELKANTÁROZ.

FELKANYARÍT, (fel-kanyarít) ösz. áth. Kanyarítva fölvesz, fölemel, feldob, felröpít. *Felkanyarítani félkézzel a nehéz pörölyt. Felkanyarítani parittyával a követ.* V. ö. KANYARÍT.

FELKANYARODIK, (fel-kanyarodik) ösz. k. Magasra, fölfelé kanyarodik; kanyarodva felröpül, felszáll; felcsavarodik. *Felkanyarodik a zsákmánylesö karvaly. Felkanyarodik az út.*

„A honnan felkanyarodik
Az út Csobáncz várába."
Kisf. S.

V. ö. KANYARODIK.

FELKANYARÚL, (fel-kanyarúl) ösz. önh. lásd: FELKANYARODIK.

FELKAP, (1), (fel-kap) ösz. áth. 1) Valamit, utána kapva, fölemel, leesni nem enged. *Felkapni a kidobott laptát. A kutya felkapja a neki vetett konczot.* 2) Valamit divatba, keletbe hoz, gyakran emleget. *Némely viseletet felkapnak, meg abba hagyják. Valamely jeles, elmés mondatot felkapni. Bizonyos szójárást felkapni.*

FELKAP, (2), (l. föntebb) ösz. önh. 1) Hírbe, keletbe, divatba, kedvességbe jő. *Némely ügyvéd igen hamar felkap. Néhány évtől fogva a magyar zene és táncz felkapott.* 2) Valamely hivatalra, méltóságra lép. *Felkapott az uborkafára.* (Km.).

FELKAPÁL, (fel-kapál) ösz. áth. Kapával felhány, felforgat. *Felkapálni a burgonya alá való földet.* V. ö. KAPÁL.

FELKAPÁLÁS, (fel-kapálás) ösz. fn. Valaminek kapavágásokkal felhányása, felforgatása.

FELKAPAR, (fel-kapar) ösz. áth. Kaparva, kaparás által napfényre hoz, fölkeres, feltalál, felföd. *A tyúk felkaparja a szemét alatti búzaszemeket. A kutya felkaparja az eltakart csontokat.* V. ö. KAPAR.

FELKAPASZKODIK, (fel-kapaszkodik) ösz. k. Alulról, alantabb helyről magasabbra kapaszkodik. *Felkapaszkodni valamely kocsi bakjára. Felkapaszkodni a fára.* V. ö. KAPASZKODIK.

FELKAPAT, (fel-kapat) ösz. áth. Valamit kapóssá, azaz kelendővé, divatossá tesz. *A nemzeti szinház felkapatta a magyar zenét és éneket.* V. ö. FELKAP, önh.

FELKAPCSOL, (fel-kapcsol) ösz. áth. Kapocscsal vagy kapocsra felakaszt. *Felkapcsolni a kalaptokot a kocsi oldalára. Felkapcsolni a mentét panyókásan.* V. ö. KAPCSOL.

FELKAPDOS, (fel-kapdos) ösz. gyak. áth. l. FELKAPKOD.

FELKAPITÁNY, (fel-kapitány) ösz. fn. Az austriai hadseregeknél feltiszt, ki az őrnagynál egy fokkal alább, a másod- v. alkapitánynál pedig egy fokkal fölebb áll. Máskép: *százados*, lovas- vagy gyalog kapitány. Szélesb ért. a kapitányi hivatalt viselők között az első, fő. *Városi felkapitány. Kerületi felkapitány.* Szokottabban: *főkapitány.*

FELKAPKOD, (fel-kapkod) ösz. áth. és gyakor. Kapkodva fölszed valamit. *A baromfiak felkapkodják az elékbe vetett gabnaszemeket. A megijedt ellenség felkapkodta holmijét, és futásnak eredt.* V. ö. KAPKOD.

FÉLKAPPAN, (fél-kappan) ösz. fn. Roszul herélt kakas, melynek fél heréjét ki nem metszették. Átv. ért. és tréfásan: nőszésre kevéssé alkalmas férfi.

FELKAR, (fel-kar) ösz. fn. A karnak felső része, mely a válltól könyökig nyúlik.

FÉLKAR, (fél-kar) ösz. fn. Egy kar, egyik kar. *Félkaron tartani a gyermeket. Félkarját ellőtték a csatában. Félkarral ölelni valakit.*

FELKARCZOL, (fel-karczol) ösz. áth. Karczolva fölsért; valaminek héját, kérgét körmökkel, vagy körömhöz hasonló eszközzel felszakgatja. *Felkarczolta bőrét a tüskebokor. A macska felkarczolta a gyermek arczát.* V. ö. KARCZOL.

FELKARCZOLÁS, (fel-karczolás) ösz. fn. Valamely test fölszinének körmök, vagy ezekhez hasonló éles eszköz által felszakgatása.

FELKARIMÁZ, (fel-karimáz) ösz. áth. Valamire karimát csinál, karimával ellát valamit. *Felkarimázni az ivó kancsót virágkoszorúval. Felkarimázni a kályha tetejét.* V. ö. KARIMA.

FÉLKARMANTYÚ, (fél-karmantyú) ösz. fn. Karmantyú, mely a kart csak félig takarja.

FELKARMOL, (fel-karmol) ösz. áth. Szoros ért. valamely testnek fölszinét, különösen az állati bőrt körmökkel feltépi, felszakgatja. V. ö. KARMOL, KÖRMÖL.

FELKAROL, (fel-karol) ösz. áth. Karjával és karjára felfog, fölvesz, fölemel. *Felkarolni az ájuldozót. Felkarolni a kocsi elöl a kisdedet.* Átv. ért. valamely ügyet védelme, pártolása alá vesz. *Emberbarátilag felkarolni az ügyefogyottak sorsát.*

FELKARÓZ, (fel-karóz) ösz. áth. Karókkal ellát, megerősít. *Felkarózni a megkapált szőlőt. Felkarózni a növekedő komlót, borsót.*

FÉLKARÚ, (fél-karú) ösz. mn. Kinek csak egy karja van. *Félkaru rokkant vitéz.*

FELKÁSTOL, (fel-kástol) ösz. áth. Ruhája alját sárral behányja, czafatossá teszi. *Felkástolni a szoknyát, köpönyeget.* Tájszó.

FELKASZABOL, (fel-kaszabol) ösz. áth. Kaszabolva felkonczol, darabokra vagdal.

FELKÁSZOLÓDIK, (fel-kászolódik) ösz belsz. Immelámmal, ajjalbajjal, nagy nehezen, és tunyán felkészül. *Felkászolódnak a hajdu gyakori sürgetésére a rest munkások.* V. ö. KÁSZOLÓDIK.

FELKAVAR, (fel-kavar) ösz. áth. Valamely híg testet erősen, zavarossá, sűrűvé kever. *Felkavarni a moslékot, az iszapos vizet.*

FÉLKEDV, (fél-kedv) ösz. fn. 1) Nem egészen derült kedv, melyen a komolyság vagy szomorúság némely jelei észrevehetők. 2) Nem tökéletes akarat, szándék. *Félkedvet mutatni valamely vállalathoz. Félkedvvel igérni valamit.* V. ö. KEDV.

FEL-, jobban : **FÖLKEFÉL**, (föl-kefél) ösz. áth. Visszásan, nem szőr mentében, hanem szőr ellenében kefél. *Fölkefélni a kalap szőrét, a posztó barkáját. Fölkefélni a hajat hátulról a fejtetőre.*

FEL-, jobban : **FÖLKEL**, (föl-kel) ösz. önh. 1) Ültéből vagy fektéből lábra áll. *Fölkelni a pamlagról, székről. Fölkelni tiszteletből a nagyobbak előtt.* 2) Alvó helyét oda hagyja. *Jó korán fölkelni. Városban később kelnek föl, mint falun.* 3) Valaki ellen feltámad. *Fölkelni a felsőség ellen.* 4) Feldagad, felduzzad. *Fölkel a jól dagasztott tészta.* 5) Mondottuk a magyar nemességről, midőn a haza ellensége ellen fegyvert fogott. V. ö. KEL.

FEL-, jobban : **FÖLKELÉS**, (föl-kelés) ösz. fn. 1) Ülésből, fekvésből felállás. 2) Álomnak, ágynak odahagyása. 3) Az ellenség ellen fegyverre kelés. *Nemesi fölkelés.*

FEL-, jobban : **FÖLKELESZT**, (föl-keleszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami feldagadjon. Mondják különösen élesztővel készített tésztanemüekről. *Felkeleszteni a kenyérnek, kalácsnak való tésztát.*

FEL-, jobban : **FÖLKELT**, (föl-kelt) ösz. áth. Valakit álmából folébreszt, fölver. *Fölkelteni a cselédeket.* V. ö. KELT.

FEL-, jobban : **FÖLKELTÉS**, (föl-keltés) ösz. fn. Álomból fölébresztés, fölverés.

FEL, jobban : **FÖLKEN**, (föl-ken) ösz. áth. 1) Mázt, festéket, zsírt stb. valamire ráken, rámázol. *A hájat fölkenni a hámszijakra. A zsírt fölkenni a ködmenre, irhás nadrágra.* 2) Kenés által valaminek felavat, fölszentel. *Fölkenni valakit papnak, püspöknek. Sámuel próféta Dávidot fölkente királynak.*

FEL-, jobban : **FÖLKEND**, (föl-kend) ösz. áth. A *fölken* igével egy értelmü, s különösen am. arczát, vagy testét valamely szépitő szerrel bemázolja; vagy valamely arczfestéket felhasznál.

FEL-, jobban : **FÖLKENDŐZ**, (föl-kendőz) ösz. áth. l. FELKEND, és KENDŐZ.

FEL-, jobban : **FÖLKENT**, (föl-kent) ösz. mn. Szent kenet által felavatott, valamely hivatalra, méltóságra szentelt. *Fölkent pap.* Használtatik főnévül is. *Isten fölkentje vagy fölkentjei.*

FELKENYÉR v. **FELSŐKENYÉR**, erdélyi falu Szászváros székben ; helyr. *Felkenyér-én, —re, —ről.*

FEL- v. **FÖLKÉNYSZERÍT**, (fel- v. föl-kényszerít) ösz. áth. Kényszerít valakit, hogy feljöjjön, fölmenjen, fölkeljen.

FEL- v. **FÖLKÉR**, (fel- v. föl-kér) ösz. áth. 1) Hadi ért. felszólítja az ellenfélt, valamely helynek, várnak általadására. *Követeket küldeni, kik a várat felkérjék.* 2) Társadal. ért. valamely barátságra, szivességre, szolgálatra felszólít. *Felkérni valakit tánczra.*

FÉLKEREK, (fél-kerek) ösz. mn. Aminek félkörü alakja van, félkört képező. *Félkerek kalács.*

FEL- v. **FÖLKÉREG**, (fel- v. föl-kéreg) ösz. fn. Valaminek külső kérge, héja. *A fának felkérge.* Átv. ért. a dolognak, tárgynak, ügynek külszine, nem veleje. *A tárgynak felkérgével bibelődni.*

FEL-, jobban : **FÖLKERES**, (föl-keres) ösz. áth. Keresve feltalál valakit v. valamit, felkutat. *Fölkeresni az eltévedt uti társakat.* V. ö. KERES.

FEL- v. **FÖLKÉRÉS**, (fel- v. föl-kérés) ösz. fn. Felszólítás, melynél fogva valakit felkérünk valamire.

FEL-, jobban : **FÖLKERESÉS**, (föl-keresés) ösz. fn. Keresés általi feltalálás, felkutatás. V. ö. KERES, KERESÉS.

FEL-, jobban : **FÖLKERGET**, (föl-kerget) ösz. áth. Kergetve felhajt, felhajszol, felűz. *Felkergetni a juhokat a hegyoldalra.*

FEL-, jobban : **FÖLKERÍT**, (föl-kerít) ösz. áth. 1) Kerítve felövez, felköt. *Fölkeríteni a nyakravalót. Fölkeríteni félvállra a köpönyeg szárnyát.* 2) Köralakban, körülsodorva fölemel. *A forgó szél fölkeríti a szemetet, port.*

FEL- v. **FÖLKÉSZÍT**, (fel- v. föl-készít) ösz. áth. Bizonyos czélra, bizonyos eszközökkel fölszerel, ellát. *Fölkésziteni a kocsit utra. Fölkésziteni kötelekkel, árboczokkal, evezőkkel a hajót.* V. ö. KÉSZÍT.

FEL- v. **FÖLKÉSZÍTÉS**, (fel- v. föl-készítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felkészítünk.

FEL- v. **FÖLKÉSZTET**, (fel- v. föl-késztet) ösz. áth. Késztetve rávesz, rábir, rábeszél valakit valami teendőre. V. ö. KÉSZTET.

FEL- v. **FÖLKÉSZÜL**, (fel- v. föl-készül) ösz. önh. 1) Bizonyos czélra bizonyos szerekkel, eszközökkel ellátja magát. *Felkészülni a vadászatra puskával, golyókkal, lőporral.* 2) Menésre, indulásra talpon áll. *Felkészülnek reggel az utasok.* V. ö. KÉSZÜL.

FEL- v. **FÖLKÉSZÜLET**, (fel- v. föl-készület) ösz. fn. Azon eszközök öszvege, vagy magához vétele, felöltése, melyekkel valaki bizonyos czélra fölszereli magát. *Harczi, vadászi, bányászi felkészület.* Rövidebben és szokottabban : *készület.*

FEL- v. **FÖLKÉSZÜLT**, (fel- v föl-készült) ösz. mn. Bizonyos czélra szükséges eszközökkel fölszerelt. *Felkészült had. Mindennel felkészült utasok.*

FEL-, jobban : FÖLKEVER, (föl-kever) ösz. áth. Folyó testet vagy külön vált részekből álló tömeget összevissza forgat. *Fölkeverni a moslékot. Fölkeverni a rántást, lisztet, gabonát. Fölkeverni a szalmát, szénát.* Átv. ért. valamit nyugvó vagy rendes állapotából felháborít. *Fölkeverni a gyomrot csömörletes étellel.*

FÉLKÉZ, (fél-kéz) ösz. fn. Egy kéz, egyetlen kéz. *Félkézzel a kantárszárt fogni, és félkézzel hadonázni. A csatából félkézzel térni haza.*

FÉLKÉZÁSÓ, (fél-kéz-ásó) ösz. fn. Kicsi szerű s rövid nyelű ásó, melyet (leginkább a kertészek) csak egy kézzel használnak.

FÉLKÉZFURÓ, (fél-kéz-furó) ösz. fn. Kis furó, melyet egy kézzel lehet forgatni.

FÉLKÉZFŰRÉSZ, (fél-kéz-fűrész) ösz. fn. Kis fűrész, melyet egy kézzel lehet használni, vagy melyet egy ember huzgálhat.

FÉLKÉZKALAPÁCS, (fél-kéz-kalapács) ösz. fn. Egy kézzel forgatható kis kalapács.

FÉLKÉZKALMÁR, (fél-kéz-kalmár) ösz. fn. Alsóbb rendü kalmár, szatócs, aki bódéban, sátorban kis boltban árulgat.

FÉLKÉZMALOM, (fél-kéz-malom) ösz. fn. Kis házi malom, melyet egy kézzel hajtanak.

FÉLKÉZMOTÓLA, (fél-kéz-motóla) ösz. fn. Kézi motóla, melyet valaki egy kézben tart, és forgat, midőn a másik kezében levő fonalat rátekergeti. V. ö. MOTÓLA.

FÉLKÉZPAIZS, (fél-kéz-paizs) ösz. fn. Kisded alaku kerek paizs.

FÉLKEZSULYOK, (fél-kéz-sulyok) ösz. fn. Kisebbféle sulyok, melyet egy kézzel lehet használni, milyen pl. a kádárok sulyka, melylyel az abroncsot veregetik.

FÉLKÉZSZEKERCZE, (fél-kéz-szekercze) ösz. fn. Egy kézzel használható, rövid nyelű, kisebbféle szekercze.

FÉLKEZŰ, (fél-kezű) ösz. mn. Kinek csak egy keze van. *Félkezű rokkant vitéz.*

FEL- v. FÖLKIÁLT, (fel- v. föl-kiált) ösz. önh. 1) Alantabb helyről magasabbra kiált valakinek. *Felkiáltani a második emeleten dolgozó kőmivesnek. Felkiáltani a toronybeli harangozónak.* 2) Valamely hirtelen, s erősebb indulat kitörésekor magasabb hangra fakad. *Örömében, kinjában, ijedtében felkiáltani.* V. ö. KIÁLT.

FEL- v. FÖLKIÁLTÁS, (fel- v. föl-kiáltás) ösz. fn. 1) Kiáltás valakire, alulról fölfelé. 2) Kiáltás valamely hirtelen és erősen kitörő indulatból. *Örömfelkiáltás. Felkiáltás jele.* V. ö. KIÁLTÁS.

FEL- v. FÖLKIÁLTÓ, (fel- v. föl-kiáltó) ösz. fn. Személy, ki másokat, neveiket kiáltva, felszólít, felhi valamire; vagy, aki valamit kiáltás által a közönségnek tudtára ad. *Árverési felkiáltó.*

FEL- v. FÖLKIÁLTÓJEL, (fel- v. föl-kiáltójel) ösz. fn. Helyesirási jel, t. i. függőleges vonás, és alatta pont (!). Élünk vele az indulatszók, vagy indulatos mondatok után.

FEL- v. FÖLKIÁLTÓSZÓ, (fel- v. föl-kiáltószó) ösz. fn. l. INDULATSZÓ.

FEL- v. FÖLKILINCSÉL, (fel- v. föl-kilincsél) ösz. áth. Kilincscsel fölszerel, ellát.

FEL- v. FÖLKIVÁN, (fel- v. föl-kiván) ösz. áth. Kivánja, hogy valami fölterjesztessék, fölmenjen; fenn bemutassa magát valaki stb. *Az udvari kancellaria felkivánja a perirományokat.* V. ö. KIVÁN.

FEL- v. FÖLKIVÁNÁS, (fel- v. föl-kivánás) ösz. fn. Kivánás, melynél fogva valamit felsőbb helyre kell terjeszteni, bemutatni stb.

FELKÓBOROL, (fel-kóborol) ösz. áth. Kóborolva felzsákmányol, felprédál. *A cseh rablók gyakran felkóborolták felső Magyarországot.* V. ö. KÓBOROL.

FELKOBOZ, (fel-koboz) ösz. áth. 1) Valakinek jószágát, ingó vagyonát a végre kutatja fel, hogy belőlök a hitelezőket, birói itélet következtében, kielégitse. V. ö. KOBOZ, áth. 2) Hegedűre, brúgóra húrcsigákat, húrtekerőket alkalmaz.

FELKOMPOL, (fel-kompol) ösz. áth. Kompokat vagyis gyöpös hantokat felhányva, felrakva valamit elzár, elrekeszt. *Felkompolni az út melletti földeket, réteket.* V. ö. KOMPOL.

FELKONCZOL, (fel-konczol) ösz. áth. Konczokra vagy konczonként felvagdal, felszabdal. *Felkonczolni a levágott ökröt. A kegyetlen ellenség a bölcsőben fekvő kisdedeket is felkonczolta.* V. ö. KONCZOL.

FELKONCZOLÁS, (fel-konczolás) ösz. fn. Konczokra szabdalás, tagolás, metélés.

FELKONDORÍT, (fel-kondorít) ösz. áth. Kondor alakuvá föltekér; felcsavar. *Felkondorítani az üstököt.* V. ö. KONDOR.

FELKONTYOL, (fel-kontyol) ösz. áth. Kontytyal felékesít, felkészít, beföd. *Felkontyolni a fejet.*

FELKONTYOZ, l. FELKONTYOL.

FELKOPÁCSOL, (fel-kopácsol) ösz. áth. Valamely gyümölcs, mag kopácsát feltöri, felszakasztja. *Felkopácsolni a diót, mogyorót, makkot.* V. ö. KOPÁCS.

FÉLKOPASZ, (fél-kopasz) ösz. mn. Kinek haja nagy részben elment, ritka hajazatú.

FELKOPIK, (fel-kopik) ösz. k. Átv. értelmüleg használtatik e közmondásban. *Felkopik az álla*, azaz nem lesz mit ennie, éhségot fog szenvedni.

FELKOPOGTAT, (fel-kopogtat) ösz. áth. Kopogtatva fölver, fölébreszt valakit. *Felkopogtatni az elszunnyadtat.* V. ö. KOPOGTAT.

FELKOPPAN, (fel-koppan) ösz. önh. l. FELKOPIK és v. ö. KOPPAN.

FELKORCSOLYÁZ, (fel-korcsolyáz) ösz. áth. 1) Korcsolyán, korcsolya segítségével valamit feltaszít, felnyom. *A boros hordókat felkorcsolyázni a sze-*

kérre. 2) Korcsolyaféle jégpatkóval fölszerel. V. ö. KORCSOLYA.

FELKORHOL, (fel-korhol) ösz. áth. Korholva, korholó súrolás által feldörgöl, feltör valamit. *Elestében felkorholta a kezét, térdét.* V. ö. KORHOL.

FELKORHOLÓDIK, (fel-korholódik) ösz. belsz. Korholás által feltöródik, felsértődik. *Szekérfordulás-kor felkorholódik az oldal, a lőcs. A bele ütköző tengelytől felkorholódik a szögletkő.* V. ö. KORHOLÓDIK.

FELKORTYOGAT, (fel-kortyogat) ösz. áth. és gyakor. Ismételt gyakori kortyokban felhajt, megiszik valamit. *Felkortyogatni a jó borocskát.* V. ö. KORTY.

FELKORTYOGTAT, l. FELKORTYOGAT.

FELKÓSTOL, (fel-kóstol) ösz. áth. lásd: FELÍZEL.

FELKOSZORÚZ, (fel-koszorúz) ösz. áth. Koszorúval felékesít, feldiszít, körülövedz. *Felkoszorúzni a menyasszonyt. Felkoszorúzni búza-koszorúval az első aratót.* V. ö. KOSZORÚZ.

FELKOVÁCSOL, (fel-kovácsol) ösz. áth. 1) A vasat kovácsosan, kovács módjára fölveri, felforrasztja valamire. *Felkovácsolni a kerékéínt, a felhérczeket.* Szélesebb ért. mondják a lakatos, rézmíves munkákról is. 2) A vasat kovácsmunkákra felhasználja, elfogyasztja. *A falu kovácsa több mázsa vasat felkovácsol esztendőnként.* V. ö. KOVÁCSOL.

FELKÖLT, (fel-költ) ösz. áth. l. FELKELT.

FELKÖLTÖZIK, (fel-költözik) ösz. k. Mindenestül valahová, mint új lakhelyre, felhordozkodik. *Pestről felköltözni Bécsbe. Első emeletből felköltözni a másodikba.* V. ö. KÖLTÖZIK.

FELKÖNTÖS, (fel-köntös) ösz. fn. Külső köntös, melyet vagy hideg ellen, vagy kiegészítő öltözékül, vagy diszül veszünk az alsó öltönyre.

FELKÖNTÖSÍT, (fel-köntösít) ösz. áth. Valakit köntössel ellát, felruház, köntösbe öltöztet. V. ö. KÖNTÖS.

FELKÖNYÖKÖL, (fel-könyököl) ösz. önh. Könyökére, vagy könyökével valamire feltámaszkodik. *Felkönyökölni az asztalra, a templomi székre.* V. ö. KÖNYÖKÖL.

FELKÖNYÖRÖG, (fel-könyörög) ösz. önh. Könyörögve fölemeli szavát. *Felkönyörögni az Istenhez.*

FÉLKÖPENY, (fél-köpeny) lásd : FÉLKÖPÖNYEG.

FÉLKÖPÖNYEG, (fél-köpönyeg) ösz. fn. Kurta, egy gallérból álló köpönyeg, milyen péld. a katonatisztek, vagy némely szerzetesek köpönyege, vagy az úgynevezett spanyol köpönyeg.

FELKÖPPENT, (fel-köppent) ösz. áth. Valamely italadagot egy hujjában, egy huzással felönt, felhajt, becsíp. Alsó írásmódba való.

FÉLKÖR, (fél-kör) ösz. fn. A körvonal vagy körtér fele, vagy akármely ívalakú test, mely a körnek felét teszi, azaz 180 fokot foglal. Ilyen a tengerészek félköre, melylyel a magasságot mérik.

FÉLKÖRDED, (fél-körded) ösz. mn. Minek félkör- vagy félkörhöz hasonló alakja van. *Félkörded asztal. Félkörded kalács. Félkörded hold,* t. i. midőn első és utolsó negyedben van.

FELKÖRMÖL, (fel-körmöl) ösz. áth. Körömmel vagy körmökkel felkarczol, felszakgat. *Vakaródzásban felkörmölni a bőrt.* Tréfásan szólva : valamit ellop, elcsen, vissza nem teszem fejében fölvesz.

FELKÖRÖMZSÉL, (fel-körömzsél) ösz. áth. Keményen befeszített és erősen huzkált körmökkel felszakgat valamit. *Verekedésben felkörömzsélték arczát, kezét. A haragos macska felkörömzséli a kutya pofáját.* Átv. ért. éles eszközzel valamely test fölszínét, kérgét felsérteg eti. *Hegyes bottal felkörömzsélni a fákat. A tövisek felkörömzsélték a testét.* Vastag hangon, és tájdivatosan : *felkaramzsál, felkaramzsol.*

FELKÖSZÖNT, (fel-köszönt) ösz. áth. Valamely lakomán, közebéden stb. *a poharat felköszönteni,* am. borral teli poharat emelve valakit éltetni, s erre a poharat kiüríteni.

FELKÖSZÖRÜL, (fel-köszörül) ösz. áth. Tulajd. ért. dörzsölés által felcsiszol, felhorzsol. Átv. gyakori vagy hosszas sértegetés által valakit haragra gerjeszt. Székely szólásmód.

FELKÖT, (fel-köt) ösz. áth. 1) Valamit emeltebb, magasabb helyre köt. *Felkötni oldalra a kardot. A tarisznyát felkötni a kocsi oldalára. Felkötni a börkötényt. Felkötni a gatyát. Jól felkösse a gatyáját, aki mérközni akar velem.* Különösen : feltűz, felakaszt. *Felkötni csomóba vagy tekercsbe a hajat. Felkötni valakit az akasztófára. Hogy kössék fel a gazembert! Felkötni a kolompot.* 2) Valamit, pl. fonalat, czérnát, vesszőt stb. kötve felhasznál. *Felkötni naponként öt lat czérnát. Kosarakra felkötni egy kéve vesszőt.* V. ö. KÖT.

FÉLKÖTÉNY, (fél-kötény) ösz. fn. Keskenyre vagy rövidre szabott kötény, kis kötény.

FELKÖTÉS, (fel-kötés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamit felkötünk. *Nyakravaló felkötése.* 2) Felakasztás. V. ö. FELKÖT.

FELKÖTÖZ, (fel-kötöz) ösz. áth. Több tárgyat egymás után felköt. *Felkötözni a szőlővesszőket. Felkötözni a learatott gabonát. Felkötözni a szőlőfejeket.* V. ö. KÖTÖZ.

FELKÖTÖZÉS, (fel-kötözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn több tárgyat egymás után felkötünk. V. ö. FELKÖT.

FELKÖTÖZKÖDIK, (fel-kötözködik) ösz. k. 1) Kötőkkel ellátott ruháiba felöltözködik, azokat magára felköti. *Felkötözködik, aki gatyáját, nadrágját felköti.* 2) Lógó ruháit fölemeli és megköti. *Felkötözködik a vízben, sárban gázoló.* Ki fölemelt ruháját meg nem köti, csak kézben fogja, az *felfogódzkodik.*

FÉLKRAJCZÁR, (fél-krajczár) ösz. fn. A jelenleg nálunk forgásban levő legkisebb pénzek közöl való, t. i. a krajczár fele. *Félkrajczárt sem adnék érte.* (Km.) V. ö. KRAJCZÁR.

FELKUKORODIK, (fel-kukorodik) ösz. k. Valamely magasabb helyre öszvekukorodva felül, fölhelyezkedik. *A leselkedő macska felkukorodik a falra.*

FELKUNKORÍT, (fel-kunkorít) ösz. áth. Valamely hajlékony testet fölfelé görbít. *A disznó felkunkorítja a farkát.*

FELKUNKORODIK, (fel-kunkorodik) ösz. k. Valamely hajlékony test önmagától görbére felhajlik. *Felkunkorodik a kan récze farka. Felkunkorodik némely haj.* Általán holmi apró felgörbülésekre alkalmazható tréfás kifejezés.

FÉLKUPA, (fél-kupa) ösz. fn. A kupa nevü mértéknek fele, azaz némely vidékeken, egy itcze. *Félkupa bort meginni.* V. ö. KUPA.

FELKÚPOL, (fel-kúpol) ösz. áth. Kúpba, kúpalakba felrak, föltetéz. *Felkúpolni a nádkévéket vagy a zsuppot.* V. ö. KÚP.

FELKÚPOZ, l. FELKÚPOL.

FELKURKÁSZ, (fel-kurkász) ösz. áth. Holmi hányt vetett aprólékosságok között valamit fölkeres, felfürkész; vagy, mindenhová bekukkantva, mindent felhányva vetve felkutat. Alsó és népies irásmódba való.

FELKÚSZIK, (fel-kúszik) ösz. k. Kúszva felhat, felnyúlik, föltekerődzik valamire. *Az iszalag, komló felkúszik a legközelebbik fára.* V. ö. KÚSZIK.

FELKUTAT, (fel-kutat) ösz. áth. Kutatva felhány, fölkeres, kifürkész, feltalál valamit. V. ö. KUTAT. *A vámosok felkutatják az utasok málháit. A kémek felkutatják az ellenség helyzetét.*

FELKUTATÁS, (fel-kutatás) ösz. fn. Keresgélés, fürkészés, mely által valamit vagy holmit felkutatunk. V. ö. FELKUTAT.

FELKUVAD, (fel-kuvad) ösz. önh. Valaminek héja, kérge, böre felválik. *Felkuvad a sült malacz böre, a kenyér héja, a száraz fa kérge* stb. Székely szó. L. KUVAD v. KOVAD; v. ö. HOVAD.

FELKÜLD, (fel-küld) ösz. áth. 1) Magasabb, emeltebb helyre küld valakit, vagy felvitet valamit. *Felküldeni a cselédet padlásra. Felküldeni a harangozót a toronyba. Felküldeni a szölömunkásoknak az ételt.* 2) Felsőbb helyre, törvényhatósághoz küld. *Felküldeni a pert a k. udv. kanczelláriának.* V. ö. KÜLD.

FELKÜLDÉS, (fel-küldés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit felküldünk. V. ö. FELKÜLD.

FELKÜSZÖB, (fel-küszöb) ösz. fn. l. AJTÓSZÉMÖLDÖK.

FÉLLÁB, (fél-láb) ösz. fn. Egy láb vagy egyik láb. *Ezen kórvitéznek csak féllába van. Féllába a koporsóban vagyon.* (Km.) *Féllábon ugrál, mint a szarka. Féllábra áll, mint télen a lúd.*

FELLÁBAD, (fel-lábad) ösz. önh. Fekvő betegségéből annyira felgyógyúl, hogy már lábra kelhet, járkálhat.

FELLÁBADÁS, (fel-lábadás) ösz. fn. A gyógyulónak azon javuló állapota, midőn lábára kel.

FELLÁBADÓ, (fel-lábadó) ösz. mn. Fekvő betegségéből lábra kelő, gyógyuló. V. ö. FELLÁBAD.

FELLÁBADOZ, ösz. önh. Lassan-lassan fellábad, gyógyuló félben lévén, fokonként több erőhöz jut.

FELLÁBAS, (fel-lábas) ösz. fn. Katonai nyelven am. szabadsággal elbocsátott katona, kinek a kiszabott időre ismét vissza kell térnie. Valószinüleg a német *Beurlaubter* szóból van elcsavarítva.

FELLÁBBELIZ, (fel-lábbeliz) ösz. áth. Lábbelivel, u. m. csizmával, bakancscsal, czipővel stb. ellát. *Fellábbelizni az ujonczokat.* V. ö. LÁBBELI.

FÉLLÁBNYI, (fél-lábnyi) ösz. mn. Minek széle vagy hossza, vagy magassága féllábra terjed. *Féllábnyi széles tégla. Féllábnyi magasságra nött víz. Az éjjel féllábnyi hó esett. Féllábnyira megázott föld.*

FÉLLÁBU, (fél-lábu) ösz. mn. Kinek csak egy lába van. *Féllábu koldus.*

FEL-LAK v. FELSŐ-LAK, erdélyi falu Doboka megyében; helyr. *Fel-Lak-on, —ra, —ról.*

FELLÁNGÍT, (fel-lángít) ösz. áth. Lángra gyúlaszt, eszközli, hogy valami lángolva égjen.

FELLÁNGOL, (fel-lángol) ösz. önh. Lángra emelkedik, lángot vet. *Fellángol a szalma, száraz fa.* Átv. ért. heves indulata hirtelen nagyra növekszik. Használják különösen a nemesebb érzelmekről. *Fellángol benne a haza szeretete.*

FELLÁNGOLÁS, (fel-lángolás) ösz. fn. Lángra gyuladás, fellobbanás; heves indulatra gerjedés.

FELLAPÁTOL, (fel-lapátol) ösz. áth. Lapáttal felhány, fölszed, felrak valamit. *Fellapátolni az utczai sarat. Fellapátolni zsákokra a gabonát.* Népi tréfás nyelven: az ételt, levest nagy kanállal és mohón felfalja.

FELLÁRMÁZ, (fel-lármáz) ösz. áth. Lármázva, lármát ütve nyugalomból vagy álomból fölver, talpra riaszt, öszvecsődít. *Fellármázni a szomszédokat. Éjjeli tűzveszélykor fellármázni a helységet.* V. ö. LÁRMÁZ.

FELLÁT, (fel-lát) ösz. önh. 1) Magasabb, emeltebb helyre ellát. *Fellátni a közellevő hegy ormára.* 2) Magasan hordja fejét, rátartja magát, nagyra vágy. *Igen fellát ő urasága, nem lehet vele gyalog beszélni.*

FELLÁZAD, (fel-lázad) ösz. önh. Általán, lázadva, vagyis rendkivüli hévvel, zavart mozgalommal felindul. *Fellázad a vér, midőn bizonyos kórállapot vagy indulat, rendetlen és sebesebb mozgásba hozza.* Szorosb és polgárzati ért. a törvényes felsőség, országos rendszer, fejedelem ellen fölkel, feltámad. *Fellázadnak az elnyomott népek, nemzetek. Fellázadnak a nyugtalan fejüek, a zavarosban halászni vágyók* stb. V. ö. LÁZAD.

FELLÁZADÁS, (fel-lázadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami vagy valaki rendkivüli hévvel és zavart mozgalommal működik, s rendes helyzetéből kifordul. V. ö. FELLÁZAD.

FELLÁZASZT, (fel-lázaszt) ösz. áth. Általán, lázba hoz, heves és rendetlen, zavart mozgalmakra

indít fel. *Fellázasztani a vért. Fellázasztani a nyugodt kebelt, szivet.* Különösen polg. ért. a jobbágyokat uraik, az alattvalókat felsőségeik, a népeket fejedelmeik ellen felingerli, ellenszegülőkké, engedetlenekké teszi.

FELLÁZASZTÁS, (fel-lázasztás) ösz. fn. Rosz akaratú, békeháborító izgatás, mely a népeket lázadásra, fölkelésre, forradalomra gerjeszti.

FELLÁZÍT, (fel-lázít) ösz. áth. lásd : FELLÁZASZT.

FELLÁZITÁS, (fel-lázitás) ösz. fn. lásd : FELLÁZASZTÁS.

FELLAZÚL, (fel-lazúl) ösz. önh. Lazává, azaz üres tokká, hüvelylyé, héjjá válik, feloszlik. Tulajdonkép mondják oly magokról, melyeknek bele kivesz, kiszárad, s csak héjok marad. *Fellazúl a zsizsik ette lencse, borsó. Fellazúl a köles*, melynek héját, derczéjét némely vidéken, pl. Mátyusföldén különösen lazának mondják. V. ö. LAZA.

FELLÁZÚL, (fel-lázúl) ösz. önh. lásd : FELLÁZAD.

FEL- jobban : FÖLLECSÉL, (föl-lecsél) ösz. áth. A székelyeknél am. felhabzsol (Kriza János).

FÉLLEG, jobban : FÖLLEG, (fel-leg v. fel-l-eg) fn. tt. *fölleg-ét.* Általán, valamely magasan elterjedő, fenn lebegő, fölemelkedésben létező. Innen : *föllegvár*, azaz magas vár, vagy a várnak emeltebb része ; *porfölleg, füstfölleg.* Különösen : a magas égen látszó foltok, vagyis oly felhők, melyek esőre nem mutatnak, de az ég kék boltozatát némileg elhomályositják. Köz nyelven felcseréltetik a *felhő* szóval is. Képes kifejezésben jelenti a felettünk levő eget, égboltozatot. *Fölemelkedni a fellegbe*, vagy *túl a fellegeken.* V. ö. FELHŐ.

A szanszkritban fölleg : *p haligah ;* az arabban pedig *felek* am. ég.

FELLÉG, (fel-lég) ösz. fn. Lég, mely a földszinétől távolabb magasságban van, hol ritkább a lég s nagyobb a hideg, a lég havas vidéke.

FELLEG-, jobban : FÖLLEGÁRNY, (fölleg-árny) ösz. fn. Árny, melyet a fönnlebegő fölleg a földre vet.

FELLEGCSE, jobban : FÖLLEGCSE, (föl-l-eg-cse) fn. tt. *föllegcsét.* Kis fölleg.

FELLEGECSKE, jobban : FÖLLEGECSKE, (föl-l-eg-ecs-ke) l. FELLEGCSE.

FEL-, jobban : FÖLLEGEL, (föl-legel) ösz. áth. Legelve fölemészt, fölezik valamit. *Föllegelni a füvet, a vetéseket.* V. ö. LEGEL.

FÉLLEGÉS, jobban : FÖLLEGÉS, (föl-l-eg-és) mn. tt. *föllegés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Föllegekkel bevont, beborított; felhős. *Földeges égbolt.*

FÉLLEGÉSÉDIK, jobban : FÖLLEGÉSÉDIK, (föl-l-eg-és-éd-ik) k. Föllegekkel behuzódik, föllegektől homályosodik. *Föllegesedik az ég.*

FELLEG-, jobban : FÖLLEGHAJTÓ, (föl-leg-hajtó) ösz. fn. l. FELHŐKERGETŐ.

FÉLLEG-, jobban : FÖLLEGOSZLOP, (fölleg-oszlop) ösz. fn. Oszlopalakban emelkedő, mozgó fölleg.

FÉLLEGTELEN, jobban : FÖLLEGTELEN, (föl-l-eg-telen) mn. tt. *föllegtelen-t*, tb. *—ék.* Fölleg nélküli, a föllegektől el nem borított, tiszta, derült. *Föllegtelen tavaszi napok.* Határozóilag am. fölleg nélkül.

FÉLLEG-, jobban : FÖLLEGVÁR, (fölleg-vár) ösz. fn. Általán, magasabb fekvésü vár. Különösen, valamely város mellé épített kis vár, mely annak védelmére, vagy féken tartására van rendelve. (Citadelle). Átv. ért. *Nincsenek otthonn a föllegvárban*, azaz szórakozott eszü, vagy kinek elment az esze. Km. V. ö. LÉGVÁR.

FÉLLEGZET, jobban : FÖLLEGZET, (fel-l-eg-z-et) fn. tt. *föllegzet-ét.* Föllegek öszvege, tömege, egész terjedelmökben véve.

FÉLLEGZIK, jobban : FÖLLEGZIK, (föl-l-eg-ez-ik) k. m. *föllegz-étt.* l. FÉLLEGÉSÉDIK. Igekötővel : beföllegzik. *Azt sem mondotta, beföllegzett*, azaz hír nélkül, szó nélkül eltünt. Km.

FÉL-, jobban : FÖLLEGYEZ, (föl-legyez) ösz. áth. Valamit legyezve, azaz levegőt hajtva rá, felszít, feléleszt. *Föllegyezni az elalunni késztlő tüzet.* V. ö. LEGYEZ.

FELLEK, erdélyi falvak Kolos, Felső-Fejér megyékben és Nagy-Szeben székben; helyr. *Fellek-én, —re, —ről.*

FEL-, jobban : FÖLLEL, (föl-lel) ösz. áth. Valamit, mely eddig ismeretlen volt, feltalál; egészen új müvet, tant hoz létre. *Európában németek lelték föl a löport, és nyomtatás mesterségét. Fulton lelte föl a gözhajózást.* Ez értelemben szokottabb a *feltalál* szó. Szélesb ért. valamely keresett tárgyat feltalál, ráakad valamire vagy valakire. *Egész városban föl nem lelhettelek.*

FÉLLELKETLEN, (fél-lelketlen) ösz. mn. Félig megholt, kit a lélek már csaknem elhagyott; érzéketlen. Határozóilag am. félig meghalva.

FELLENDÉN, l. FELLENDIN.

FEL-, jobban : FÖLLENDI, (föl-l-en-d-i) mn. A tárgynak, dolognak fölszinén maradó, a tárgy érdemébe, velejébe nem ható. *Föllendi értekezés. Föllendi vizsgálat.* Máskép és szokottabban : *felületes, fölszines.*

Alakulására nézve olyan mint *pökhendi, ebhendi*, s az egyik *l* a *h* hasonúlata (fölhendi = föl-lendi).

FEL-, jobban : FÖLLENDIN, (föl-l-en-di-n) ih. Felszinüleg, felületesen, a dolog velejébe, belsejébe nem hatva. *Föllendin futni át valamely könyvet.*

FEL-, jobban : FÖLLENDISÉG, (föl-len-di-ség) fn. tt. *föllendiség-ét.* Felszinüség, vagyis tulajdonság, melynél fogva valaki a dolgok felszinét, külsejét ismeri, vizsgálja egyedül. Máskép : *felületesség.*

FEL-, jobban : FÖLLENG, (föl-leng) ösz. önh. Magasan leng vagy lebeg, repül, szárnyal. *Föllengnek*

a sasok. Átv. ért. mondják a gondolatról, észről, képzeletről, midőn felsőbb tárgyakkal foglalkodik.

FEL-, jobban : FÖLLENGÉR, (fel-lengér) össz. mn. Magasan, fenn lengedező, szárnyaló. *Föllengér gondolatok, képzeletek.* Mint főnév jelent oly személyt, ki léggolyó segedelmével a légbe felszáll.

FEL-, jobban : FÖLLENGÉRÉZ, (föl-lengérez) össz. önh. Valamely gép, eszköz, pl. léggolyó segedelmével a levegőben lebeg, szállong, utazik.

FEL-, jobban : FÖLLENGÉS, (föl-lengés) össz. fn. Magasan vagy magasra repülés, szárnyalás, lebegés.

FEL-, jobban : FÖLLENGÉZ, (föl-leng-éz) összvetett szóból eredett önh. m. *föllengéz-tem*, *—tél*, *—ett* v. *föllengzettem*, *föllengzettél*, *föllengzett;* htn. *föllengezni* v. *föllengzeni.* Magasan szállong, röpdös. Átv. ért. esze, képzelete nagy és felséges tárgyakkal foglalkodik.

FEL-, jobban : FÖLLENGÉZÉS, (föl-leng-ézés) fn. tt. *föllengezés-t,* tb. *—ék.* Magasan szállongás, röpködés. Átv. ért. az észnek, képzeletnek felsőbb tárgyakkal való foglalkodása, rendkivüli fölemelkedése.

FEL-, jobban : FÖLLENGÉZŐ, (föl-leng-éz-ő) mn. tt. *föllengéző-t* Magasan szállongó, röpdöső, vagy : gondolkozó, képzelődő. *Föllengező sas. Föllengező ész.*

FEL-, jobban : FÖLLENGŐ, (föl-lengő) össz. mn. Ami magasan lebeg, száll, repül, tulajdon és átv. értelemben. *Föllengő sasok. Föllengő gondolatok, képzeletek.*

FEL-, jobban : FÖLLENGŐS, (föl-lengős) össz. mn. Felsőbb tárgyakról gondolkozó, képzelődő; felséges, fölemelkedett. *Föllengős gondolatok, vágyak, képzeletek. Föllengős beszéd.*

FEL-, jobban : FÖLLENGŐSEN, (föl-lengősen) össz. ih. Az észnek, képzeletnek szokott, és rendes határain fölül; magasan, felségesen. *Föllengősen beszélni, gondolkozni, érezni.*

FEL-, jobban : FÖLLENGZÉS, l. FELLENGÉZÉS.

FEL-, jobban : FÖLLENGZŐ, l. FELLENGÉZŐ.

FEL- v. FÖLLÉP, (fel- v. föl-lép) össz. önh. 1) Alantabb helyről magasabbra lép. *Fellépni a szegletkőre, a székre.* 2) Átv. ért. nyilvános működésbe kap, nyilvánosan eléáll. *Fellépett mint iró, mint szónok. Fellépni valamely köz ügy védelmére, vitatására.* V. ö. LÉP.

FEL- v. FÖLLÉPÉS, (fel- v. föl-lépés) össz. fn. Nyilvános működés végett eléállás. *Első fellépése a megye, vagy ország gyülésén meglepő volt a hallgatókra nézve. Első fellépésétől fogva ugyanazon elvek szerént beszélni és tenni.*

FEL- v. FÖLLÉPTET, (fel- v. föl-léptet) össz. áth. 1) Valakit fellépni késztet, fellépésre bír, azaz nyilvános működésre rábeszél. 2) Rangra, hivatalra

mozdít, fölemel. *Felléptetni a hadnagyot kapitányságra, a kapitányt őrnagyságra.*

FEL- v. FÖLLÉPTETÉS, (fel- v. föl-léptetés) össz. fn. Rangra, hivatalra emelés, előmozdítás. *Egy főtiszt halála több fokozatos felléptetést húz maga után.*

FEL- v. FÖLLÉTEL, (fel- v. föl-létel) össz. fn. Azon állapot, midőn valaki nem alszik, nincs az ágyban, vagy nem beteg. Jobban : *fenlétel.*

FEL- v. FÖLLÉZED, (fel- v. föl-lézed) össz. önh. Nehéz nyavalyából, nagy lassan, s mintegy lézegve kelni kezd. Aki már jobban érzi magát, az *fellábad.*

FELLOBBAN, (fel-lobban) össz. önh. Hirtelen lobot vet, lángra kap. *Fellobban a száraz szalma.* Átv. ért. hirtelen, nagy haragra gyúlad, kipattan. *Fellobban mint a puskapor.* Km.

„Fellobbant Salamon a hadhír jöttére."
Döbrentei.

FELLOBBANT, (fel-lobbant) össz. áth. Azt teszi, hogy valami fellobbanjon, lobot vessen. *Égő kanócscsal fellobbantani a lőport.* Átv. ért. hirtelen, vagy nagy haragra gyúlaszt.

FELLOBOG, (fel-lobog) össz. önh. Magas lobot vetve ég, magasan lobognak lángjai. *Fellobog az elsütött ágyu lőpora. Fellobognak a szurkos fáklyák.* V. ö. LOBOG.

FELLOHOL, (fel-lohol) össz. áth. Valakit loholva felbujt, reávesz valamire. Önhatólag : loholva fölmegy.

LELLOVAGOL, (fel-lovagol) össz. önh. Magasabb fekvésü vidékre, helyre lóháton fölmegy. *Fellovagolni a várba, a hegyre.*

FELLOVAL, (fel-loval) össz. áth. Hazugsággal, elbolondító álokokkal, vagy tréfából, dévajságból valakit bizonyos dologra felbiztat, rávesz.

FELLŐ, (fel-lő) össz. áth. Valamit magasra, fölfelé lő. *Fellőni a golyót száz lépésnyi magasságra.* Tárgyeset nélkül önh. értelemben is használják. *A párvivók közöl az egyik fellőtt.*

FELLŐDÖZ, (fel-lődöz) össz. áth. Valamit gyakran, vagy több külön tárgyakat egymás után fellő. *A gyermek fellődözi fapuskája vesszejét. Az ágyugömböket fellődözték a várba.* Néha am. lődözve elfogyaszt. *Minden lőporát és szalymáját fellődözte.* Tárgyeset nélkül önh. értelemmel is bír, s am. magasra, levegőbe lődöz.

FELLÖK, (fel-lök) össz. áth. 1) Lökve magasra fölvet. *A szilaj bika fellöki szarvával a petrencsét.* 2) Lökve feltaszít, feldönt. *Könyökével fellökni a palaczkot.* V. ö. LÖK.

FELLÖVEL, (fel-lövel) össz. áth. Folytonosan fellő, illetőleg felszöktet valamit. *Az ugrókút fellöveli a vizet.*

FELLÖVŐDIK, (fel-lövődik) össz. belsz. Belső nyomás által magasra felszökik. *Fellövődik az ugrókút csövén a víz.* V. ö. LÖVŐDIK.

FELLÖVÖLDÖZ, (fel-lövöldöz) össz. áth. lásd : FELLŐDÖZ.

FELMAGASZTAL, (fel-magasztal) ösz. áth. 1) Magasra fölemel. 2) Feldicsér, nagyon dicsér, fölötte eldicsér. 3) Átv. ért. magas rangra, méltóságra juttat. Tréfás népnyelven : akasztófára akaszt. *Felmagasztalták a szegényt.* V. ö. MAGASZTAL.

FELMAGASZTALÁS, (fel-magasztalás) ösz. fn. Magasra emelés. Átv. ért. nagy rangra, méltóságra juttatás; nagy dicséretekkel halmozás. Felakasztás.

FELMAGASZTALT, (fel-magasztalt) ösz. mn. akit vagy amit felmagasztalnak. V. ö. FELMAGASZTAL. Tréfás értelemben : ittas.

FELMAGASZTALTSÁG, (fel-magasztaltság) l. EMELKEDETTSÉG. Tréfás értelemben : ittasság.

FELMAGZIK, (fel-magzik) ösz. k. A növény azon fokát éri el a fejlődésnek, midőn magot hajt, magba megy. *Felmagzik a saláta, répa, sóska* stb. Használják leginkább a füvek, gabonák, kerti vetemények nemeiről.

FELMAR, (fel-mar) ösz. áth. Tulajd. ért. fogakkal rágva, harapva felszakgat, feltép valamit. *A megdühödt ember felmarja saját kezéről a húst.* Átv. ért. valamely erős, csipős folyadék feloszlatja, elkoptatja a bele áztatott testet. V. ö. MAR.

FELMARAD, (fel-marad) ösz. önh. 1) Ébren marad, le nem fekszik, virraszt. *Az anya felmarad beteg gyermeke mellett.* 2) El nem vész, el nem fogy, a többi közöl elhasználatlanul hátramarad. *A vendégségből sok étel ital felmaradt. A csatából kevesen maradtak fel.* Jobban : *fenmarad.*

FELMARADÁS, (fel-maradás) ösz. fn. Ébren maradás, le nem fekvés, virrasztás. *Mult éjjeli felmaradás következtében egész nap álmos vagyok.*

FELMARASZT, (fel-maraszt) ösz. áth. Azt teszi, 1) hogy valaki le ne feküdjék, alunni ne menjen, hogy virraszszon. *Kártyaasztal mellett felmarasztani a vendégeket.* 2) Hogy tartós, állandó legyen, el ne veszszen. *Felmarasztani a jeles emberek hírét, nevét.* Jobban : *fenmaraszt.*

FELMARAT, (fel-marat) ösz. áth. Átv. ért. kemény, szilárd test részeit bizonyos folyadék által föleteti, fölemészteti, feloszlatja. *Választóvízzel, vagy ecsettel felmaratni a vasat.* V. ö. MAR.

FELMARKOL, (fel-markol) ösz. áth. 1) Marokkal felfog, fölemel. *Felmarkolni a szegletben álló botot. Felmarkolni a tapasztani való sarat.* 2) Valamiből marokkal vesz. *Felmarkolni a búzából. Felmarkolni a huszasokból.* V. ö. MARKOL.

FELMÁRT, (fel-márt) ösz. áth. 1) Fölmerít, vízből, vagy más nedvből feltol valamit. *Felmártani a folyóba merített edényt. Az úszó vidra fel-fel mártja fejét.* 2) Mártva felhasznál, megeszik valamit. *Kenyérrel felmártani a becsináltat.* V. ö. MÁRT.

FELMÁRTOGAT, (fel-mártogat) ösz. áth. és gyakor. Egymás után, folytonosan felmárt. V. ö. FELMÁRT. *A buvár felmártogatja fejét a víz alól. Kenyérrel felmártogatni a borsporos levet.*

FELMÁSZ, (fel-mász) ösz. önh. Mászva fölmegy, felhat, felvergődik valahová. *A madarász fiú felmász a fára. Némely férgek felmásznak a falra.* Átv. ért. föltekerődzik, felkúsz. *A tökinda felmász az ágasra.* V. ö. MÁSZ.

FELMÁZOL, (fel-mázol) ösz. áth. 1) Mázt, gorombább festéket fölken. *Felmázolni egy bögre sárga-földet a falra.* 2) Kontárkézzel, durva módon valamit fölfest, felrajzol. *A terem falaira holmi virágokat, tájképeket felmázolni.* V. ö. Mázol.

FELMÁZOLÁS, (fel-mázolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felmázolunk. V. ö. FELMÁZOL.

FEL- jobban : FÖLMÉGY, (föl-mégy) ösz. önh. 1) Alantabb helyről, vidékről magasabbra megy, utazik, távozik. *Fölmenni a hegyre. Pestről fölmenni Pozsonba.* 2) Idegen szólásmód után, de már igen szokásba jött értelemben am. felrúg, felnövekedik (a költség, kiadás, jövedelem). *Egy évi jövedelme fölmegy* (magyarosabban : *rámegy*) *százezer pengő ftra.* 3) Elfogy, elkel. *A gyapju ára fölment a tisztek és cselédek fizetésére.* 4) Felhág, fölemelkedik. *A búza ára nagyon fölment.*

FÉLMELEG, (fél-meleg) ösz. mn. Langyos. Átv. ért. aki valami iránt nem viseltetik belső érzelemmel, kinek nyájassága, társalgása némi tartózkodással párosúl. *Félmeleg keresztény. Félmeleg részvét.*

FEL- jobban : FÖLMELEGÉDÉS, (föl-melegédés) ösz. fn. A testnek azon változási állapota, midőn részeit a meleg általjárja, midőn az állati testben a vér hevesebb mozgásba jő. V. ö. MELEG.

FEL- jobban : FÖLMELEGÉDIK, (föl-melegédik) ösz. k. Valamely test részei melegekké lesznek, a hévnek nagyobb fokára jutnak, különösen külső hatás, pl. tüz, vagy napsugarak által. *Fölmelegedik a fütött kemenczére tett fagyos hús. Fölmelegedik dörzsölés által a test, a kocsi tengelye* stb. Ha a melegség inkább belső hatás eredménye, akkor *fölmelegül* szabályszerübb, pl. *a sok járáskelésben fölmelegülni.*

FEL- jobban : FÖLMELEGÍT, (föl-melegít) ösz. áth. A hideg testet meleggé teszi. *Fölmelegíteni a maradékételt. A déli nap fölmelegíti a levegőt. A fütött kályha fölmelegíti a szobát.* V. ö. MELEG, MELEGÍT.

FEL- jobban : FÖLMELEGÍTÉS, (föl-melegítés) ösz. fn. Valamely testnek meleggé tevése. *Hideg ételek fölmelegítése.*

FEL- jobban : FÖLMELEGSZIK, (föl-melegszik) ösz. k. l. MELEGSZIK és FELMELEGÉDIK.

FEL- jobban : FÖLMELEGÜL, (föl-melegül) ösz. ön. l. FELMELEGÉDIK.

FEL- v. FÖLMÉN, (föl-mén) l. FELMEGY.

FEL- jobban : FÖLMÉNÉS, (föl-ménés) ösz. fn. 1) Magasabb helyre vagy vidékre menés. *Fölmenés a hegyre, toronyba.* 2) Azon út, ösvény, melyen valahová fölmegyünk. *Ama hegyre igen kényelmes fölmenés van. Fölmenést késziteni a szőlőhegyre.* V. ö. MENÉS.

FEL- jobban : FÖLMENET, (föl-menet); 1) ösz. fn. Fölmenés, feljárás. *Egyenes, tekervényes, nehéz, kényelmes fölmenet.* 2) ösz. ih. Fölmenés közben. *Fölmenet igen elfáradtam.*

FFL- jobban : FÖLMENETEL, (föl-menetel) ösz. fn. l. FELMENÉS.

FEL- jobban : FÖLMENNY, (föl-menny) ösz. fn. A képzelt mennyek között a felső, vagy a felettünk lebegő ég legföle, legteteje. V. ö. MENNY.

FEL- jobban : FÖLMENT, (föl-ment) ösz. áth. Tehertől, szolgálattól, büntetéstől, adósságtól, kötelességtől stb. felszabadít. V. ö. MENT, áth. *Fölmenteni a foglyokat a lánczoktól. A jobbágyokat fölmenteni a tizedtől. Az alperest fölmenteni a vád alól. A házasulandókat fölmenteni a háromszori kihirdetés alól.*

FEL- jobban : FÖLMENTÉS, (föl-mentés) ösz. fn. Általán valamely tehertől felszabadítás.

FEL- jobban : FÖLMENTŐSEREG, (föl-mentősereg) ösz. fn. Segédhad, mely valamely ostrom alatti helyet, várat az ellenségtől felszabadít.

FEL- jobban : FÖLMER, (föl-mer) ösz. áth. Valamely folyadékot edénynyel vagy más eszközzel részenként felöblít, fölszed. *Fölmerni vödörrel a kút vizét. Fölmerni lapáttal az iszapos tócsát.* V. ö. MER. áth.

FELMER, erdélyi falu Kőhalom székben; helyr. *Felmer-en, —re, —ről.*

FEL- vagy FÖLMÉR, (fel- v. föl-mér) ösz. áth. 1) Valamely térnek nagyságát, vagy akármely más test mennyiségét bizonyos eszközök segedelmével meghatározza. *Felmérni a helység határát, a város telkeit. Felmérni a gabonát. Felmérni a mustot.* 2) Bizonyos mérték és arány szerént valamely tért, vagy részekre választható testet feloszt. *Felmérni a gazdatársak között a falu rétjét. A vásárlók számára felmérni a végposztót, vásznat. Felmérni a cséplők között a gabonarészt.* 3) Mérés által valamely árut elfogyaszt, elad. *A falu kocsmárosa felmért* (kimért) *száz akó bort.* V. ö. MÉR.

FEL- jobban : FÖLMERED, (föl-mered) ösz. önh. Merően, megkeményedve feláll, fölemelkedik. *Fölmered a fagyra kitett nyers bőr. Fölmered a bokros ló füle. Fölmered a megbőszült ökör, tehen farka* stb. V. ö. MERED.

FEL- jobban : FÖLMEREDÉS, (föl-meredés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely test fölmered. V. ö. FELMERED.

FEL- jobban : FÖLMERÉGET, (föl-meréget) ösz. áth. és gyakor. Folytonosan, vagy lassan-lassan, egymás után fölmer valamit. *Az itató gulyás fölmeregeti a kút vizét. A fenékvizet fölmeregetni a pinczéből.*

FEL- vagy FÖLMÉRÉS, (fel- v. föl-mérés) ösz. fn. Cselekvés, mely által felmérünk valamit. *Határ, városi telkek, rétek, földek fölmérése.*

FEL- jobban : FÖLMERESZT, (föl-mereszt) ösz. áth. 1) Valamely lágyabb szerkezetü vagy lógó testet megkeményítve felállít, feltol, fölemel. *A megijedt ló fölmereszti füleit.* 2) Fölfelé dudorít. *Fölmereszti szemeit.* V. ö. MERESZT.

FEL- vagy FÖLMÉRGED, (fel- v. föl-mérged) ösz. önh. Erősebb, dühösebb haragra hirtelen fölgerjed.

FEL- vagy FÖLMÉRGELŐDIK, (fel- v. föl-mérgelődik) ösz. belsz. Tartós és dühös haragra fokonként fölgerjedez.

FEL- vagy FÖLMÉRGESÉDIK, (fel- v. föl-mérgesédik) ösz. k. l. FÖLMÉRGELŐDIK.

FEL- vagy FÖLMÉRGESÍT, (fel- v. föl-mérgesít) ösz. áth. Valakit méregre, azaz erősebb haragra fölgerjeszt, mérgessé felingerel. V. ö. MÉRGES.

FEL- jobban : FÖLMERÍT, (föl-merít) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami fölmerüljön. *Fölmeríteni a kútba eresztett vödröt.* Köz szokás szerént a *fölmer* igével egy értelemben használtatik.

FEL- jobban : FÖLMERŰL, (föl-merűl) ösz. önh. Mélységből, vízből feltolódik, feltünik. *Apadáskor felmerülnek a zátonyok, fatörzsökök. Felmerül a vizbe fulladó ember teste. Felmerül a víz alá nyomott deszka, ha eleresztik.* Átv. ért. valamely tárgy, kérdés, az előbb mondottakból mintegy önként keletkezik, feltünik, eléadja magát. V. ö. MERŰL.

FEL- vagy FÖLMÉSZÁROL, (fel- v. föl-mészárol) ösz. áth. Mészáros módjára feltagol, felkonczol, felvagdal; kegyetlenül kardra hány. *A vad ellenség felmészárolta a nőket, gyermekeket.*

FÉLMESZELY, (fél-meszely) ösz. fn. Mérték, mely a meszelynek felét, az itczének negyedét, a kupának nyolczadát teszi. *Félmeszely bor nem sok egy hajtásra.*

FEL- jobban : FÖLMETÉL, (föl-metél) ösz. áth. és gyakor. Valamit több részekre, darabokra, falatokra stb. fölmetsz. *Fölmetélni tányéron a húst. Fölmetélni a kinyujtott tésztát. Fölmetélni beretvával a kérges bőrt.* V. ö. METÉL.

FEL- jobban : FÖLMETÉLÉS, (föl-metélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit fölmetélünk. V. ö. FELMETÉL.

FEL- jobban : FÖLMETSZ, (föl-metsz) ösz. áth. 1) Metsző eszközzel valamit felszakaszt, felnyit. *Fölmetszeni a holttetemet. Fölmetszeni a zsebet, erszényt, tarisznyát.* 2) Metsző eszközzel följegyez, felró valahová valamit. *Fölmetszeni* (rámetszeni) *nevét a fára. A nemes czimert fölmetszeni* (rámetszeni) *a gyürüre.* V. ö. METSZ.

FEL- jobban : FÖLMETSZET, (föl-metszet) ösz. mivelt. Meghagyja másnak, hogy valamit fölmessen. *Czimerét fölmetszetni a gyürüre.* V. ö. FÖLMETSZ.

FÉLMEZTELEN, (fél-meztelen) ösz. mn. Kinek teste csak félig van befödve; igen rongyos ruhába öltözött. *Félmeztelen vademberek. Félmeztelen purdé, koldús. Félmeztelen kar.*

FEL- vagy FÖLMINTÁZ, (fel- v. föl-mintáz) ösz. áth. Valamit mintára felhúz, fölfeszít. *Felmintázni az új kalapot, fejkötöt.*

FELMOND, (fel-mond) ösz. áth. 1) Valamit hangosan elmond, elémond. *Felmondani a leczkét.* 2) Valakinek megmondja, hogy a nála lévő kölcsönt, vagy használt idegen birtokot bizonyos időre adja vissza. *A lakóknak felmondani a szállást. A haszonbérlőnek felmondani a bérlést. Az adósnak felmondani a tőkét.* Átvitetik az urak és tisztek, cselédek közti viszonyokra is. *Az úr tisztének, szolgájának, s ezek viszont uroknak felmondhatják a szolgálatot.*

FELMONDÁS, (fel-mondás) ösz. fn. 1) Valaminek hangos szóval eléadása. *Leczke felmondása.* 2) Nyilatkozat, melynél fogva valakinek felmondunk valamit. V. ö. FELMOND. *Adósság, lakás, haszonbérlés felmondása. Szolgálat felmondása.*

FELMOS, (fel-mos) ösz. áth. 1) Mosva feltisztít valamit. *Felmosni a sáros pallót.* 2) Mosásban elhasznál, elfogyaszt valamit. *Minden vizünket, lúgunkat és szappanunkat felmostuk.* 3) Mosásban feltör, fölsebesít. *Felmosta tenyerét, kezét.* 4) Bizonyos tárgyak mosását bevégzi. *Felmosni minden ruhát, konyhaedényeket.* V. ö. MOS.

FELMOSOGAT, (fel-mosogat) ösz. áth. és gyakor. 1) Valamit folytonosan mosva feltisztít. *Felmosogatni a pallófoltokat.* 2) Elmosogat, a mosogatást bevégzi. *Felmosogatni a konyhaedényeket.* Tárgyeset nélkül is. *Még sem mosogattatok fel?*

FELMOTÓLÁL, (fel-motólál) ösz. áth. A fonalat motóla körül forgatva úgynevezett igékre, pászmákra, kötésekre szedi. *Felmotólálni néhány orsó fonalat. Amit egy nap fon, másnap felmotólálja.*

FELMÚL, (fel-múl) l. FELÜLMÚL.

FÉLMÚLT, l. MÚLT alatt.

FELMUNKÁL, (fel-munkál) ösz. áth. Nyers anyagot vagy kelmét kézművek készitésére felhasznál. *Felmunkálni a márványt szobrokra, sírkövekre* stb. *A vasat különféle eszközökre, az ezüstöt fínomabb művekre felmunkálni. A csizmadia felmunkálja a bőrt, a szabó a posztót, s más szöveteket.*

FELMUNKÁLÁS, (fel-munkálás) ösz. fn. Nyers anyagnak, kelmének stb. bizonyos kézművekre felhasználása. *Kőnek, vasnak, gyapjúnak, bőrnek felmunkálása.*

FELMUTAT, (fel-mutat) ösz. áth. 1) Valamit fölemelve mutat. *Az iskolából kikéredző gyermek felmutatja kezét.* 2) Valamit bizonyitásul eléterjeszt, bemutat. *A hitelezőknek elegendő biztosítékot felmutatni.*

FELMUTATÁS, (fel-mutatás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit felmutatunk. V. ö. FELMUTAT. *Kéznek felmutatása. Úr felmutatása* (a sz. misében). *Bizonyitványok felmutatása.*

FELNADRÁG, (fel-nadrág) ösz. fn. 1) Felső nadrág, melyet kivül viselünk, különböztetésül az alsó v. téli nadrágtól. 2) Salavárdi nadrág, l. SALAVÁRDI.

FÉLNÁDOLÁS, (fél-nádolás) ösz. fn. Kovácsmunka, midőn a vasat félig edzik, nádolják meg. V. ö. NÁDOL.

FEL- v. FÖLNÉGYEL, (fel- v. föl-négyel) ösz. áth. Négy részre, négy darabra fölmetsz, felhasít, felkonczol valamit. *Felnégyelni a megölt borjút, bárányt, a sült ludat.*

FEL- v. FÖLNÉGYELT, (fel- v. föl-négyelt) ösz. mn. Négy részre, négy darabra hasított, konczolt. *Felnégyelt borjú,* öz. *Felnégyelt czipókenyér. Felnégyelt sült lúd.*

FÉLNEHEZÉK, (fél-nehezék) ösz. fn. A nevezék nevü súlymérték fele. V. ö. NEHEZÉK.

FÉLNEMES, (fél-nemes) ösz. fn. Nemes anyától született és nemnemes apától nemzett. Szorosb ért. oly személy, kinek apja nem nemes, de nemes eredetü anyjáról nemes birtoka van. (Agilis).

FELNÉMET, falu Heves megyében; helyr. *Felnémet-én, —re, —ről.*

FÉLNÉNE, (fél-néne) ösz. fn. Oly néne, azaz nálunk idősebb nővér, ki csak apúl, vagy csak anyúl testvér velünk. Némelyek szerént: mostoha néne. Különben mint a német nyelv után alakitott új szó köz divatra nem kapott.

FEL-, jobban: **FÖLNEVEKÉDIK**, (föl-nevekédik v. fel-növekédik) ösz. k. Folytonosan fejlődve, gyarapodva felnő, kifejlett korra jut. Használtatik leginkább az emberről. *Felnövekednek a fiúk, leányok.*

FEL-, jobban: **FÖLNEVEL**, (föl-nevel) ösz. áth. Élettani ért. valakit vagy valamit szükséges táplálék és ápolás által teljes kifejlődésre juttat. *Fölnevelni saját költségén gyermekeit. A kertész fölneveli a csemetéket.* Erkölcsi ért. a gyermek elméjét és szivét kimüveli. *A gyermeket fölnevelni a szülék kötelessége.* Szélesb ért. a gyermek oktatásáról s bizonyos állapotba juttatásáról gondoskodik. *Fölnevelni a gyermeket mesterségre, kalmárságra, papságra* stb. V. ö. NEVEL.

FEL-, jobban: **FÖLNEVELÉS**, (föl-nevelés) ösz. fn. Gondoskodás, ápolás, melynél fogva valakit fölnevelünk. V. ö. FELNEVEL.

FEL-, jobban: **FÖLNEVELKEDIK**, l. FELNEVEKÉDIK.

FEL-, jobban: **FÖLNEVET**, (föl-nevet) ösz. önh. Fenhangon nevet; elfakad nevetve. *Valamely meglepő, tréfás, elmés ötletre fölnevetni.* Magyarosabban: *elneveti magát.*

FEL- v. FÖLNÉZ, (fel- v. föl-néz) ösz. önh. Szemeit valamely magasabban levő tárgyra szegezi. *Felnézni a háztetőre. Felnézni az égbe.* V. ö. NÉZ.

FEL- v. FÖLNÉZDÉGÉL, (fel- v. fölnézdégél) ösz. gyak. önh. Valamely magasabban levő tárgyra, pontra gyakorta felnéz, föltekint. *A gyermek esennen fölnézdegel a gyümölcsös fára. Fölnézdegelni a kedves ablakára.*

FEL- v. FÖLNÉZKÉL, (fel- v. föl-nézkél) gyak. önh. l. FELNÉZDÉGÉL.

FELNŐ, (fel-nő) ösz. önh. Mondják növényekről és állatokról, midőn magasra fejlődnek, fölfelé nyulnak, teljes képződési idejöket elérik. *Felnő bizonyos évek alatt a fa. Felnőnek a gyermekek.* V. ö. NŐ, önh.

FELNŐDÖGÉL, (fel-nődögél) ösz. önh. és gyakor. Lassan-lassan eljut életmüves kifejlődéséhez. *Felnődögél az ápolgatott csemete. Felnődögélnek egymás után a testvérek.*

FELNŐTT, (fel-nőtt) ösz. mn. Aki v. ami teljes kifejlődési magasságot ért; nagykorú. *Már felnőtt gyermekei vannak.*

FELNÖVEKÉDIK, (fel-növekédik) ösz. k. l. FELNEVEKÉDIK.

FELNÖVÉS, (fel-növés) ösz. fn. Az állati vagy növényi testnek bizonyos kifejlődésig, érettségi állapotig magasra nyúlása.

FÉLNÖVÉSÜ, (fél-növésü) ösz. mn. Ami oly gyorsan vagy oly magasra nem fejlődik, mint életmüszeres természeténél fogva kellene rendesen fejlődnie; törpe, eltörpült.

FELNYAL, (fel-nyal) ösz. áth. Valamit nyalva felszí, fölemészt. *A barmok felnyalják a sót. Az eb felnyalja a földre öntött zsírt. Felnyalni a papirosra ejtett tintafoltot.* V. ö. NYAL.

FELNYALÁBOL, (fel-nyalábol) ösz. áth. Valamit nyalábba fogva, szorítva fölemel, fölvesz. *Felnyalábolni egy végvásznat.*

FELNYARGAL, (fel-nyargal) ösz. önh. Nyargalva fölmegy, felsiet, felvágtat valamely magasabb fekvésü helyre. *Felnyargalni a várba, a dombra.*

FELNYÁRSAL, (fel-nyársal) ösz. áth. Valamit nyársra húz; vagy nyárssal keresztül szúr. *Felnyársalni a sütni való nyúlat, malacot.* Átv. ért. éles, hegyes eszközzel, pl. karddal, késsel meggyilkol, általszúr.

FEL-, jobban: FÖLNYERGEL, (föl-nyergel) ösz. áth. A hátas állatot, pl. lovat, öszvért stb. nyereggel felszerszámozza, fölszereli. *Fölnyergelni a vadász-, utas-, hadi paripát.*

FÉLNYERS, (fél-nyers) ösz. mn. 1) Ami kellő mértékig nincs megsülve vagy főve. *Félnyers malacz, nyúl.* Mondják általán a húsnemüekről. 2) Ami nincs egészen kiszáradva. *Félnyers bőrök. Félnyers tüzifa.* V. ö. NYERS.

FEL- v. FÖLNYILAL, (fel- v. föl-nyilal) ösz. áth. A székelyeknél s a Tisza vidékén am. a faépületet, háztetőt rúddal vagy rudakkal magasabbra tolja, emeli.

FEL- v. FÖLNYILÁS, (fel- v. föl-nyilás) ösz. fn. Valaminek feltárulása, felszakadása, felválása. *Ajtó, kapu felnyilása.* Átv. ért. felvilágosodás, tudomásra jövés. *Elme felnyilása. Titok, rejtély felnyilása.* V. ö. FELNYÍLIK.

FEL- v. FÖLNYILAZ, (fel- v. föl-nyilaz) ösz. áth. Nyillal fölszerel. *Felnyilazni a késivet.*

FEL- v. FÖLNYÍLIK, (fel- v. föl-nyílik) ösz. k. Szélesb ért. szétválik, rés támad rajta, ketté hasad, reped. *Felnyílik a szája. Felnyílik az ég. Felnyílik a seb.* Szorosb ért. ami bevolt zárva, csukva, feltárul. *Felnyílik a kapu, ajtó, ablak. Felnyílik a láda, szekrény. Felnyílnak a zárak.* Átv. ért. világosabban lát, vagy felfog valamit, napfényre jő, tudomásra jut. *Felnyílik a szeme. Felnyílik a gyermek elméje. Felnyílik a titok, rejtély.* V. ö. NYÍLIK.

FEL- vagy FÖLNYIT, (fel- v. föl-nyit) ösz. áth. Valamely elzártat, becsukottat feltár. *Felnyitni a kaput, ajtót, ablakot. Felnyitni a száját. Felnyitni a zárt lakatot.* Szélesb ért. valamin rést csinál, valamit elválaszt, felbont. *Felnyitni a sebet. Felnyitni az oltás kötelékét. Felnyitni* (kinyitni) *a szőlőtőkét. Felnyitni a levelet.* Átv. ért. azt teszi, hogy világosabban lásson, hogy valami tudomásra jőjön. *Felnyitni valaki szemeit. Felnyitni a növendék eszét. Felnyitni a rejtélyt.* V. ö. NYIT.

FEL- vagy FÖLNYITÁS, (fel- v. föl-nyitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felnyitunk. *Ajtó, kapu, ablak felnyitása. Levél, könyv felnyitása.* V. ö. FELNYIT.

FEL- vagy FÖLNYITÓDIK, (fel- v. föl-nyitódik) ösz. belsz. Nagyobb nehézséggel, némi erőszakkal nyílik vagy tárúl fel. Használják közönségesen a zárakról, és zárva lévő tárgyakról, pl. kapukról, ajtókról, szekrényekről stb. Mondhatni a szájról, szemekről is, midőn valamely nyavalya által válának besáródva, becsukódva.

FELNYOM, (fel-nyom) ösz. áth. Alantabb helyről valamit magasabbra nyom. *Felnyomni a leesett nyakcsapot. Felnyomni a lessállott heréket. Felnyomni vállakkal a dülékeny sövényt.* V. ö. NYOM.

FÉLNYOM, (fél-nyom) ösz. fn. Mérték, mely féllábra, azaz hat hüvelykre terjed. *Félnyommal áradt a víz. Félnyommal lépni hátrább. Félnyommá sem megy tovább.* (Moln. Alb.). *Félnyomnyira megászott a föld.*

FELNYOMOZ, (fel-nyomoz) ösz. áth. Tulajd. ért. valamit, nyoma után menve, fölkeres, feltalál. *Friss hóban könnyü felnyomozni a tolvajt, vadat.* Átv. ért. rejtett, titkos, ismeretlen dolgot felkutat, föllel. *Felnyomozni a gonosztevőket. A levéltárban valamely érdekes okleveket felnyomozni.*

FELNYOMOZÁS, (fel-nyomozás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit felnyomozunk. *Vadak, tolvajok, régiségek felnyomozása.* V. ö. FELNYOMOZ.

FELNYOMTAT, (fel-nyomtat) ösz. áth. 1) Bizonyos mennyiségü gabona nyomtatását elvégzi. *Felnyomtatni az aratórészt. Felnyomtatni a búzaasztagot.* 2) A könyomó intézetben bizonyos mennyiségü kéziratot vagy papirost felhasznál. *Felnyomtatni naponként nehány ezer ivet.*

FELNYOMÚL, (fel-nyomúl) ösz. önh. Mintegy maga magát előre nyomva fölmegy, felhat valahová. *A jégzaj felnyomúl a partra. A hadsereg felnyomúl a várba.* V. ö. NYOMÚL.

FELNYUJT, (fel-nyujt) ösz. áth. 1) Nyujtva felad valamit, magasabb helyre nyújt. *Felnyujtani a leesett ostort a kocsisnak. A téglát felnyujtani a falon dolgozó kőmíveseknek.* 2) Magasra kinyujt. *Felnyujtani a nyakát, kezeit.* V. ö. NYUJT.

FELNYÚL, (fel-nyúl) ösz. önh. Kezét bizonyos magasságig nyújtja, fölfelé terjeszti. *Felnyúlni a polczra. Felnyúlni a szekrény tetejére.* V. ö. NYÚL.

FELNYÚLIK, (fel-nyúlik) ösz. k. Bizonyos magasságra fölterjed, felnő. *Felnyúlik a fiatal növény. Felnyúlik a hirtelen növésü gyermek.* Átv. ért. bizonyos messzeségben fölfelé huzódik. *Az út felnyúlik a hegyre. A házsorok felnyúlnak a dombtetőre.* V. ö. NYÚLIK.

FELNYŰ, (fel-nyű) ösz. áth. Bizonyos mennyiségü kender vagy len nyüvését bevégzi. *Egy estve minden kenderünket felnyüttük.* V. ö. NYŰ.

FELOCSÓDIK, (fel ocsódik) ösz. belsz. Álmából felnyitja szemeit, de teljes éberségre nem jut; álma ideiglen megszakad. *Csendesen! hogy fel ne ocsódjék az elszunnyadt beteg. Legkisebb neszre felocsódni.* V. ö. OCSÓDIK.

FÉLODRU, (fél-odru) ösz. fn. Olyan csür, melynek csak féloldalába lehet gabonát rakni, a másik felében pedig istálló van. Székely szó. V. ö. ODOR.

FELOLD, (fel-old) ösz. áth. Valaminek kötelékeit felbontja. *Feloldani a bekötött zsákot. Feloldani a rab köteleit. Feloldani az övet.* Átv. ért. valamely büntetéstől, vádtól, tehertől fölment, felszabadít. *Feloldani az alperest a vád alól. A pap feloldja a töredelmes gyónót bűneitől.* Továbbá: valamely rejtélyt, nehézséget megfejt. *Feloldani a drámai mese csomóját. Feloldani a fogárd kérdést.* V. ö. OLD.

FELOLDÁS, (fel-oldás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit feloldunk. *Öv, ruha, csomó feloldása. Bűnösök feloldása. Kérdések feloldása.* V. ö. FELOLD.

FELOLDATLAN, (fel-oldatlan) ösz. mn. Ami feloldva nincs, ami a maga nemében kötve maradt. *Feloldatlan zsák, csomó, nehézség, kérdés.* Határozóilag am. feloldatlanul.

FELOLDATLANUL, (fel-oldatlanul) ösz. ih. A nélkül, hogy fel volna oldva, kötött, bonyolult állapotban. *Feloldatlanul elmellőzni a kérdést.*

FELOLDHATATLAN, (fel-oldhatatlan) ösz. mn. Amit feloldani nem lehet, a maga nemében igen bonyolodott, rejtélyes. *Feloldhatatlan csomó, nehézség, kérdés.* V. ö. FELOLD. Határozóilag am. feloldhatatlanul.

FELOLDHATATLANSÁG, (fel-oldhatatlanság) ösz. fn. Valamely öszvevissza kötött, egymásba fonódott, bonyolodott dolognak azon állapota vagy tulajdonsága, melynél fogva azt feloldani nem lehet vagy nem szabad.

FELOLDHATATLANUL, (fel-oldhatatlanul) ösz. ih. A nélkül, hogy feloldani lehessen.

FELOLDHATLAN, l. FELOLDHATATLAN.

FELOLDHATÓ, (fel-oldható) ösz. mn. Amit fel lehet oldani; nem igen szövevényes, nem igen bonyolult vagy rejtélyes. *Feloldható csomó, nehézség, kérdés.*

FELOLDÓDZIK, (fel-oldódzik) ösz. belsz. Kötelékei mintegy önmaguktól felbomlanak. *Feloldódzik a rosszul bekötött és hánytvetett zsák. Feloldódzik a szalagcsokor.*

FELOLDOZ, (fel-oldoz) ösz. áth. 1) Valamit nagyobb munkával felold, azaz kötelékeit felbontogatja, vagy több megkötött, bebonyolított tárgyat egymás után felbont. *Feloldozni a fűzö vállat. Feloldozni a búzás zsákokat.* 2) Valakit bizonyos szertartással, ünnepélylyel valamitől felment. *Bírói itélet által feloldozni a vádlottat. A töredelmesen meggyónó bűnöst feloldozni.*

FELOLDOZÁS, (fel-oldozás) ösz. fn. 1) Valamely megkötött, bebonyolított tárgynak teljes felbontása, szétválasztása, vagy többeknek egymás után feloldása. *A betakargatott röfös áruk feloldozása.* 2) Bírói itélet, melynél fogva valaki a vád és büntetés alól fölmentetik. 3) Egyházi ért. szertartás, mely által a pap a töredelmes gyónót Isten személyében és itélő széke előtt a bevallott bünöktől, és azok büntetésétől felmenti.

FELOLDOZÓ, (fel-oldozó) ösz. mn. Aki valakit feloldoz. *Feloldozó bíró vagy bírói itélet. Feloldozó levél. Feloldozó pap.* V. ö. FELOLDOZ.

FELOLDVÁNY, (fel-oldvány) ösz. fn. Hivatalos iromány, levél, melynek erejénél fogva valakit feloldanak, illetőleg fölmentenek valamitől. *Bírói feloldvány.*

FELOLVAD, (fel-olvad) ösz. önh. 1) Valamely fagyos test visszaveszi előbbi lágy vagy folyó természetét. *Felolvad a dér, jég, fagytól meggiberedett sár.* 2) Valamely szilárd testnek részei tűz, meleg által folyókká lesznek, vagy víz s egyéb folyadék erejétől feloszlanak. *Felolvad a bányakemenczében az ércz. Felolvad a vizbe tett só, a kávéba vetett czukor.* V. ö. OLVAD.

FELOLVADÁS, (fel-olvadás) ösz. fn. 1) A fagyos testnek azon állapotváltozása, midőn előbbi lágy vagy folyó természetét visszaveszi. 2) A szilárd testnek tűz, melegség vagy víz, s egyéb folyadék által feloszlása. V. ö. FELOLVAD.

FELOLVAS, (fel-olvas) ösz. áth. 1) Valamit mások előtt, mások hallatára elolvas. *Felolvasni az illetőknek szóló felsőbb rendeletet, bírói itéletet. Felolvasni baráti körben legujabb szerzeményünket, verseinket.* 2) Bizonyos mennyiségü irományokat, könyveket olvasva által néz. *Felolvasni a periratokat elejétől végig. Ő már egész könyvtárát felolvasta,* (átolvasta). 3) Valamit, különösen pénzt felszámlál. *Felolvasni a napi bevételt. Felolvasni a kamatra kiadandó pénzt.* V. ö. OLVAS.

FELOLVASÁS, (fel-olvasás) ösz. fn. 1) Olvasás, mely mások hallatára és kedveért történik, különösen olvasás, mely valamely szépmüvet, pl. költeményt, a hallgatók mulattatására terjeszt elé. *Válogatott körben vagy nyilvános helyen felolvasásokat tartani.* 2) Felszámlálás. *Pénz felolvasása.* V. ö. FELOLVAS.

FELOLVASZT, (fel-olvaszt) ösz. áth. 1) Fagyos testet előbbi lágy vagy folyó alakjába visszaállít. *A*

nap melegsége felolvasztja a deret, jeget, fagyos földet. 2) Szilárd testet részeire feloszlat, s folyékonynyá tesz. *A tüz felolvasztja az ólmot, vasat* stb. *A víz felolvasztja a sót.* V. ö. OLVASZT.

FELOLVASZTÁS, (fel-olvasztás) ösz. fn. Cselekvés, hatás, melynek erejénél fogva valami felolvad.

FELOLVASZTHATÓ, (fel-olvasztható) ösz. mn. Amit fel lehet olvasztani. *Az érczek tüz által felolvaszthatók.*

FELOLVASZTHATÓSÁG, (fel-olvaszthatóság) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valamely testet folyó részekre feloszlatni lehet. *Az érczek egyik tulajdonsága a felolvaszthatóság.*

FELOSZLÁS, (fel-oszlás) ösz. fn. Valamely test, egész erkölcsi testület részeinek egymástól elszakadása, felbomlása, a köztök létezett öszvefüggésnek megszünése. V. ö. FELOSZLIK, OSZLIK.

FELOSZLAT, (fel-oszlat) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely testnek, egésznek részei elváljanak egymástól, s köztök a szoros öszvefüggés megszünjön. *Feloszlatni olvasztó kemenczében az érczes ásványokat. Feloszlatni a hadi seregeket. Feloszlatni a gyülést. Feloszlatni gyógyszerek által holmi kóros keményedéseket, keléseket* stb.

FELOSZLATÁS, (fel-oszlatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit feloszlatunk.

FELOSZLIK, (fel-oszlik) ösz. k. Mondjuk valamely testről, egészről, erkölcsi testületről, midőn alkotó vagy egészitő részei között az öszvefüggés megszünik, midőn ezek egymástól szétválnak. *Feloszlik a rohadásnak indult test. Feloszlik a társulat. Feloszlik a gyülés. Az ünnepély bevégeztével feloszlik a nép.* V. ö. OSZLIK.

FELOSZT, (fel-oszt) ösz. áth. Valamely egészet bizonyos részekre választ. *Felosztani a munkát többek között. Felosztani az esztendőt hónapokra, napokra. Felosztani a határt legelőre, rétekre és szántóföldekre. Felosztani az évi jövedelmet különféle költségekre. Felosztani a tanuló ifjuságot előmenetelök szerénti osztályokra.* V. ö. OSZT.

FELOSZTÁLYOZ, (fel-osztályoz) ösz. áth. Valamely egészet osztályokra választ, különböztet. *Felosztályozni az urbéri telkeket termékenységök vagy fekvésök szerént.* V. ö. OSZTÁLY, OSZTÁLYOZ.

FELOSZTÁS, (fel-osztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamely egészet bizonyos részekre választunk. V. ö. FELOSZT. *Rétek, legelők felosztása. Megyei, urbéri munkák felosztása. Az álló katonaságnak megyékre felosztása.*

FELOSZTOGAT, (fel-osztogat) ösz. gyak. áth. Apródonként, lassan-lassan feloszt valamit, vagy több tárgyat egymás után feloszt.

FÉLŐ, (fél-ő) mn. tt. *félő-t.* 1) Aki valamitől fél, tart. *Könnyen félő ember nem katonának való.* Öszvetételben : *istenfélő*, azaz jámbor, vallásos. 2) Kitől vagy mitől tartani, félni lehet. *Ezen ember ránk nézve igen félő. Félő uton járni.* Közönségesebben egész mondatokhoz legelül köttetik és annyi mint : *félni lehet. Félő, hogy ha sokáig késünk, elesteledünk. Félő, hogy a sok hó miatt tavaszszal áradások lesznek.*

FELÖKLEL, (fel-öklel) ösz. áth. Szarvaival felbök, feltaszít. *A szilaj bika felökleli versenytársát.*

FELŐL, (fel-öl v. fel-ő-el, *fél* főnévtől) névutó. Személyragozva : *felőlem, felőled, felőle, felőlünk, felőletek, felőlök.* Jelent 1) Kiindulást, távozást bizonyos helyről, vidékről. *Éjszak felől fú a szél. Nyugot felől jön az eső. A vaspálya Pest felől megy Vácz és Szolnok felé. Sok felől, száz felől, annyi felől, minden felől.* 2) Gyakran a leható *ról röl* névraggal egyértelmü és felcserélhető, midőn ezen igék : *tud, hall, gondol, vél, gyanít, sejt, mond, vall, hisz*, s hasonlók vezérlik a mondatot. *Nem tudok ezen dolog felől semmit. Azt hallottam felőle, semmi sem lesz belőle.* (Km.). *Azt nem hiszem felőle. Én minden ember felől jót gondolok, míg roszat nem tudok felőle.* Különbözik : *felül.*

FELÖLEL, (fel-ölel) ösz. áth. Ölelve, ölbe fogva fölvesz, fölemel valakit v. valamit. *Felölelni a kedves gyermeket.* V. ö. ÖLEL.

FELÖLELÉS, (fel-ölelés) ösz. fn. Ölbe felfogás, felkarolás.

FELÖLEZ, (fel-ölez) ösz. áth. Ölbe, azaz öl nevü mérték szerént öszverak, egymásra halmoz. *Felölezni a hasábokra vagdalt cserfát. Felölezni az égetett téglát, a kifejtett köveket.* V. ö. ÖL, fn.

FELÖLEZÉS, (fel-ölezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit öl mérték szerént felhalmozunk, öszverakunk.

FELÖLT, (fel-ölt) ösz. áth. Ujjas ruhát úgy vesz magára, hogy kezeit annak ujjaiba bele dugja. *Felölteni a dolmányt, mentét, ködment, szürt.* (A lábszárakra való ruhát és lábbelit *felhúzzuk. Felhúzni a gatyát, nadrágot, csizmát).* V. ö. ÖLT.

FELÖLTŐ, (fel-öltő) ösz. fn. 1) Általán oly derékravaló ruha, melynek ujjai vannak, ujjas. *Nyári, téli felöltő.* 2) Szorosb ért. felső ujjas ruha.

FELÖLTÖNY, (fel-öltöny) ösz. fn. Felső öltöny, felső ujjas ruha, másképː *felruha.*

FELÖLTÖZÉS, (fel-öltözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn akár közönséges, akár rendkivüli viselő ruháinkat magunkra veszszük. V. ö. FELÖLTÖZIK.

FELÖLTÖZIK, (fel-öltözik) ösz. k. Szélesb ért. mindazon ruhadarabokat fölveszi magára, melyekben rendesen járni szokott. Szorosb ért. öltő, felöltő ruhákat vesz fel, milyekben nyilván megjelenni szokás. *Dolmányba, mentébe, köpönyegbe, szürbe, bundába felöltözni. Felöltözött, mint a somogyi gyerek* (ki tarisznyát vetett nyakába). Km. V. ö. ÖLTÖZIK.

FELÖLTÖZKÖDIK, (fel-öltözködik) ösz. k. Nagyobb gonddal, s teljes készülettel felöltözik, egész öltözékét magára veszi.

FELÖLTÖZTET, (fel-öltöztet) ösz. áth. 1) Valakire a ruhákat rá adja ; öltözködni segít. *Felöltöztetni a kis fiút. Felöltöztetni a tánczvigalomba készülőt.* 2) Ruhával ellát, felruház. 3) Bizonyos állapot-

hoz tartozó ruházat ráadása által ugyanazon állapotba beavat valakit. *Felöltöztetni a diákot papnak, szerzetesnek, katonának.* V. ö. ÖLTÖZTET.

FELÖLTÖZTETÉS, (fel-öltöztetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit felöltöztetnek; felruházás.

FELÖNT, (fel-önt) ösz. áth. Valamely folyadékot más folyadék fölébe, vagy más testre önt. *Az aljabort felönteni az eczetre. Kannavizet felönteni a sáros kerékre.* Használják tárgyeset nélkül is önh. értelemben. *Felönteni a jó borból. Jól felöntött a garatra.* (Km.) V. ö. ÖNT.

FELÖNTÉS, (fel öntés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felöntünk.

FELÖNTÖZ, (fel-öntöz) ösz. gyak. áth. 1) Többször, ismételve felönt. 2) Öntözve elfogyaszt. *A kertész sok vizet felöntöz.*

FELŐR, (fel-őr) ösz. fn. l. BÁNYAŐR.

FELŐRÖL, (fel-őröl) ösz. áth. Bizonyos menynyiségü gabonát, vagy mást őrölve lisztté, darává, porrá tör. *Felőrölni naponként huszonnégy mérő búzát. Felőrölni egy mázsa sót.* V. ö. ŐRÖL.

FELÖSZTÖNÖZ, (fel-ösztönöz) ösz. áth. Valakit felizgat, felingerel élénkebb mozgásra, tettre stb.

FELÖTLIK, (fel-ötlik) ösz. k. Valamely eddig észre nem vett, alant fekvő, rejtezett tárgy feltünik, látszatóvá lesz. *Felötlik az árokból felkelő vándor. Felötlik az utas előtt a völgybeli torony.* Átv. ért. rendkivüliségc, váratlansága miatt meglepőnek látszik. *Ezen ember ruházata, magaviselete igen felötlik.* V. ö. ÖTLIK.

FELÖTLŐ, (fel-ötlő) ösz. mn. Ami szokatlansága, rendkivülisége, ritkasága által feltünik.

FELÖVEDZ, (fel-övedz) ösz. áth. Övvel felköt, körülköt. *Felövedzeni a kardot. Felövedzeni a lógó bő ruhát.* V. ö. ÖVEDZ.

FELÖVEDZÉS, (fel-övedzés) ösz. fn. Valaminek övvel felkötése, körülkerítése.

FELÖVEZ, (fel-övez) ösz. áth. 1) l. FELÖVEDZ. 2) Övvel ellát, fölszerel.

FELÖVEZKÉDIK, (fel-övezkédik) ösz. k. Övet köt derekára, övvel körülkötözködik.

FELPANASZOL, (fel-panaszol) ösz. áth. Panaszképen felhoz, szemrehány. *Felpanaszolni valakinek a vele tett jókat. Felpanaszolni az ételt, melyet valaki megevett.* V. ö. PANASZ, PANASZOL.

FELPÁNCZÉLOZ, (fel-pánczéloz) ösz. áth. Pánczélba felöltöztet, pánczéllal beföd, behúz. *Felpánczélozni a vasas lovagokat. Felpánczélozni a mellet.* V. ö. PÁNCZÉL.

FELPÁNTLIKÁZ, (fel-pántlikáz) ösz. áth. Pántlikával, vagy tisztán magyarul, szalaggal felékesít. *Felpántlikázni a befont hajat, a kalapot. A vőfélek felpántlikázzák karjaikat.*

FELPÁRÁLLIK, (fel-párállik) ösz. k. Párává oszolva felszáll, pára emelkedik belőle. *Felpárállik a forró víz.*

FELPARANCSOL, (fel-parancsol) ösz. áth. Parancsolja, hogy valaki fölmenjen vagy valamit felvigyen. *A villásokat felparancsolni a kazalra. A hadsereg egyik osztályát felparancsolni a hegyoldalra. Az ételt felparancsolni a felső étterembe.* V. ö. PARANCSOL.

FELPÁRKÁNY, (fel-párkány) ösz. fn. Párkány az épületfal felső részén. V. ö. PÁRKÁNY.

FELPÁRNÁZ, (fel-párnáz) ösz. áth. Valamit párnával vagy párnákkal ellát, fölszerel. *Felpárnázni az ágyakat, a pamlagokat.* V. ö. PÁRNA.

FELPÁROLGÁS, (fel-párolgás) ösz. fn. Az átmelegült testnek azon állapotváltozása, midőn párrá oszolva folytonosan felszáll.

FELPÁROLOG, (fel-párolog) ösz. önh. 1) Folytonos párt ereszt fölfelé. *Felpárolog a hévvíz. Felpárolognak a meleg ételek.* 2) Párrá változva felszálldogál. *Felpárolog a tüzes vasra cseppentett víz, eczet.* V. ö. PÁROLOG.

FELPARTOL, (fel-partol) ösz. áth. Víz mentében partot emel, földből gátot hány. *Felpartolni a síkon csapongó patakot.*

FELPASZOMÁNYOZ, (fel-paszományoz) ösz. áth. Paszománynyal felékesít, paszományt varr valamire. *Felpaszományozni a díszruhát.* V. ö. PASZOMÁNY.

FELPATTAN, (fel-pattan) ösz. önh. 1) Pattanva, pattanó hangon felszakad, fölreped, felnyílik. *Felpattan a hordó abroncsa. Felpattan az erőszakkal feszitett ládaajtó.* 2) Hirtelen haragu szókra fakad. *Mérgében felpattan. Csekélység miatt is felpattan.* 3) Hirtelen felugrik, felkap valamire. *Felpattanni a lóra, a nyeregbe, az ülésbakra.*

FELPATTANÁS, (fel-pattanás) ösz. fn. 1) Valaminek pattanó hangon felszakadása, felnyilása. 2) Hirtelen haragú szókra fakadás. 3) Sebes felugrás valahová. V. ö. FELPATTAN.

FELPATTANT, (fel-pattant) ösz. áth. Eszközli, hogy valami felpattanjon, pattanó hangon felszakadjon, felnyiljék stb. *Fejszével felpattantani a szekrény ajtaját. Lábbal felpattantani a tojásokat.* V. ö. PATTANT.

FELPATTOGZIK, (fel-pattogzik) ösz. k. Pattogva, pattogó hangon fölrepedez. *Felpattogzik a tűzre tartott gesztenye, kukoricza.* Szélesebb ért. buborékvagy hólyagformában fölrepedez, feldagadoz. *Felpattogzik az ostorozott állat bőre. Felpattogzik a szunyogcsipésektől az emberi bőr. Felpattogzik a himlős test.*

FÉLPATYOLAT, (fél-patyolat) ösz. fn. Szövet, melynek csak fele van finom lenfonalból, másik felét pedig gyapjufonal teszi. Köznyelven: *perkál.*

FEL-, jobban: FÖLPÉCZKÉL, (föl-péczkél) ösz. áth. Valamit peczek által feltámaszt, felállít, megerősít. *Fölpeczkelni a csacsogó gyermek száját. Fölpeczkelni az egérfogó födelét. Fölpeczkelni a ló fejét.* V. ö. PECZEK.

FEL-, jobban: FÖLPÉDÉR, (föl-pédér) ösz. áth. 1) Úgy peder valamit, hogy fölfelé álljon, felkanyaruljon. *Fölpederni a bajuszt.* 2) Valamit pederve fölteker valamire. *Fölpederni fonásközben a fonalat az orsóra.* V. ö. PÉDÉR.

FEL-, jobban: FÖLPÉDÉRÍT, (föl-pédérít) ösz. áth. Peder- vagy pergealakban felkanyarít; egykét kanyarítással pergévé tesz. *Fölpederíteni a bajuszt. Fölpederíteni a kalap karimáját.*

FEL- v. FÖLPÉNZ, (fel- v. föl-pénz) ösz. fn. 1) Azon pénz, melyet felülfizetünk, midőn a cserében általadott pénzünkért vagy árúnkért jobb pénzt vagy árut kapunk. 2) Azon pénz, melyet valaki a megtörtént alku után részben legott fizet, s az illető árut mintegy elfoglalja általa. Másképen: *foglaló.*

FEL- v. FÖLPÉNZÉL, (fel- v. föl-pénzél) ösz. visszaható. Magát pénzzel ellátja, pénzt szerez magának. *Fölpénzeli magát. Fölpénzelem magamat. Fölpénzeled magadat,* stb.

FEL-, jobban: FÖLPÉRÉS, (föl-pérés) ösz. fn. l. FELPÖRÖS.

FEL-, jobban: FÖLPÉRSEDÉZ, (föl-pérsedéz) ösz. önh. A bőrről mondják, midőn apró hólyagocskák, persek, persenések támadnak rajta. *Fölpersedez a nyaka, melle.*

FEL-, jobban: FÖLPÉRZSÉL, (föl-pérzsél) ösz. áth. Perzselve, azaz lángoló, hamar elmuló, nem parázsos tűzzel fel- vagy eléget. *Erdőben gyujtott szalmával, gazzal fölperzselni a fák ágait, leveleit. Fölperzselni szalmatekercscsel a konyhai legyeket, csótányokat.* Szélesb ért. gyújtogatás által tűz martalékává tesz. *A gyujtogatók fölperzselték a falut.* V. ö. PÉRZSÉL.

FEL-, jobban: FÖLPÉRZSÉLÉS, ösz. fn. Cselekvés, illetőleg égetés, sütögetés, gyújtogatás, midőn valamit fölperzselnek.

FEL-, jobban: FÖLPÉZSDŰL, (föl-pézsdűl) ösz. önh. Valami pezsegni kezd, pezsgő mozgalommal fölemelkedik, felbuzog. *Fölpezsdül a forrásnak induló must. Fölpezsdül a szeszes ital által ingerlett vér. Fölpezsdülnek a háborgatott hangyák.* V. ö. PEZSDŰL, PEZSEG.

FEL- v. FÖLPILLANT, (fel- v. föl-pillant) ösz. önh. Pilláját emelve felnéz, szemével egyet vág fölfelé. *Felpillantani az égre.*

„Felpillantott s reáismért
Csobánczvárnak fokára."
Kisfaludy S.

V. ö. PILLANT.

FEL- v. FÖLPILLANTÁS, (fel- v. föl-pillantás) ösz. fn. A szempillának fölfelé emelése, illetőleg föltekintés. *Egy felpillantással meglátni mindent.*

FEL- v. FÖLPIPÁZ, (fel- v. föl-pipáz) ösz. áth. 1) Pipázva felfüstöl, eléget valamit. *Felpipázni a jó és rosz, erős és gyönge dohányt. Felpipázni a diófalevelet.* 2) Pipára, dohányra fölemészt, elkölt valamit. *Felpipázni csekély keresményét.*

FEL- v. FÖLPIPERÉZ, (fel- v. föl-piperéz) ösz. fn. Piperével feldiszít, felcziczomáz. *Felpiperézni a női ruhákat, kalapokat. Ugyancsak fölpiperézte magát.*

FEL- v. FÖLPISZKÁL, (fel- v. föl-piszkál) ösz. áth. Piszkálva, piszkafával, piszkáló szerrel valamit fölkever, felzavar, felkotor, felhány. *Felpiszkálni a tüzet, a hamuba takart parázst. Felpiszkálni a szemetet, sarat, ganéjt.* Átv. ért. valamely rendbe szedett, kiegyenlített ügyet, békét, csendet, nyugalmat holmi áskálódások, bujtogatások, ingerlések által felzavar, felháborít. *Felpiszkálni az osztályos atyafiakat egymás ellen.* V. ö. PISZKÁL.

FEL- v. FÖLPISZKÁLÁS, (fel- v. föl-piszkálás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felpiszkálunk. *A hamuba takart tűz felpiszkálása.* V. ö. FELPISZKÁL.

FEL- v. FÖLPITTYESZT, (fel- v. föl-pittyeszt) ösz. áth. Alsó ajakról mondjuk, midőn azt valaki fölfelé tolja. *Gúnyosan, olcsárlólag fölpittyeszteni az ajakat.*

FELPOCZOKOL, (fel-poczokol) ösz. áth. Valamit alája tett, gerenda vagy oszlop, ágas által magasabbra emel. *Felpoczokolni a ház födelét.* A *fölpeczkel* igével rokon, azon különbséggel, hogy ez, mint vékony hangú, kisebb, amaz, mint vastag hangú, nagyobb, erősebb támasztt jelent.

FELPOLCZOZ, (fel-polczoz) ösz. áth. l. FELPOCZOKOL.

FÉLPOLTURA, (fél-poltura) ösz. fn. Divatból régen kiment aprópénz neme, am. polturának fele. *Félpolturát sem ér.* Km. V. ö. POLTURA.

FELPORHANYÓZ, (fel-por-hanyóz) ösz. áth. A kemény földet kapával vagy más eszközzel felvágja, s porhanyóssá teszi. *A kertészek felporhanyózzák a veteményes ágyakat.*

FELPORLIK, (fel-porlik) ösz. k. Valamely kemény, szilárd alkotású test porrá törik, poralakban felbomlik, felszáll. *Szárazságban felporlanak az utak. Felporlik a kalapácscsal vert homokkő.*

FELPOROZ, (fel-poroz) ösz. áth. Általán valami fölé port hint. *Felporozni a beirt lapot.* Különösen a töltött puska serpenyőjét lőporral fölszereli, vagy a fejét, haját úgynevezett hajporral behinti.

FELPORZSOG, (fel-porzsog) ösz. önh. Erős porzsogással, pattogással felgyúlad, égni kezd. *Felporzsog a száraz nád.* Porzsogva égnek általán a csomós, bütykös füvek, gyomok.

FÉLPOSZTÓ, (fél-posztó) ösz. fn. Posztónemű szövet, mely a közönséges tömörségű posztónál vékonyabb és könnyebb, s nyári viseletre alkalmas. (Casimir, Damentuch).

FELPÖFFED, (fel-pöffed) ösz. önh. Pöffedve felfuvódik, feldagad. V. ö. PÖFFED. *Felpöffed a felfuvalkodott ember képe. Felpöffed a csúzos orcza.* Rokon a *felpuffad* igével, csakhogy ez, mint vastaghangu szó, a felfuvásnak nagyobb mértékét jelenti.

FELPÖFFESZT, (fel-pöffeszt) ösz. áth. Az teszi, hogy valami felpöffedjen, felfuvódjék. V. ö. PÖFFESZT. *Felpöffeszti kevélységében a két pofáját.* Rokon vele a *felpuffaszt,* mely nagyobb mértékü felfuvást jelent.

FELPÖRÖL, (fel-pöröl) ösz. áth. Pörökre, azaz pörös ügyekre elkölt, ügyvédekre, tanúkra stb. fölemészt.

FELPÖRÖS, (fel-pörös) ösz. fn. Ügycsbajos személy vagy erkölcsi testület, kinek vagy melynek a bíróság előtt egy vagy több (alperes) ellen törvényes keresete van.

FELPÖRÖSSÉG, (fel-pörösség) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki felpörösképen a bíró előtt keresetet indíthat. *Gyermekeknek nincs személyi felpörösségök.* A magyar törvény szerént kétféle, ú. m. *személyi* és *dologi.*

FEL- v. FÖLPRÉDÁL, (fel- v. föl-prédál) ösz. áth. Préda gyanánt, zsákmányolva elvisz, elragad, fölemészt. *Felprédálni az ellenföld lakosinak vagyonát.*

FEL- v. FÖLPRÉDÁLÁS, (fel- v. föl-prédálás) ösz. fn. Erőszakos, törvénytelen cselekvés, midőn valaki fölprédál valamit.

FELPUFFAD, (fel-puffad) ösz. önh. Nagy mértékben felfuvódik, feldagad. *Felpuffad a megzabált ökör hasa. Felpuffad a tele fújt duda, hólyag. Felpuffad a vízbe halt ember, vagy más állat teste.* V. ö. PUFFAD.

FELPUFFADT, (fel-puffadt) ösz. mn. Nagyon felfújt, levegőtől, széltől, víztől stb. feldudorodott, feldagadt. *Felpuffadt csúzos arcz. Vízkórban felpuffadt has.*

FELPUFFASZT, (fel-puffaszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felpuffadjon, nagyon felfú, feldagaszt valamit. *Felpuffasztja pofáját. A zöld lóhere felpuffasztja a ló hasát.* V. ö. PUFFASZT.

FELPUKKAD, (fel-pukkad) ösz. önh. Pukkadva, azaz belső nyomás következtében felfakadva, fölrepedve *pukk* hangot ad.

FELPUKKAN, (fel-pukkan) ösz. önh. Hirtelen, egy *pukk* hangot adva felfakad, fölreped. *A széllel töltött hólyag, ha rátoppannak, felpukkan.*

FELPUKKANT, (fel-pukkant) ösz. áth. Azt teszi, hogy valamely dudorú test felpukkanjon, felpattanjon. *Egy nyomással felpukkantani a hupolyagot.*

FELPUKKASZT, (fel-pukkaszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felpukkadjon. *Nyomkodva, szorongatva felpukkasztani a dudát, hólyagot.*

FELPURCZAN, (fel-purczan) ösz. önh. 1) Hirtelen haragra lobban. 2) Hirtelen meghal. Székely szó.

FELPUZDURÁZÓDIK, (fel-puzdurázódik) ösz. k. Felindúl, megboszankodik. Székely szó.

FELPUZDURIÁZ, (fel-puzduriáz) ösz. önh. L. FELPUZDURÁZÓDIK.

FELRAGAD, (1), (fel-ragad) ösz. áth. Ragadva, elragadva felvisz, felkap valamit. *A sas felragadja a zsákmányt fészkébe.*

FELRAGAD, (2), (l. föntebb) ösz. önh. Mondjuk enyves, zsíros, nyákos stb. testről, midőn valamely más testhez tapad.

FELRAGASZT, (fel-ragaszt) ösz. áth. Valamit ragaszszal, pl. csirízzel, enyvvel stb. felszorít, felfeszít valahová. *A hirdetményeket felragasztani a falakra.*

FELRAJZ, (fel-rajz) ösz. fn. Rajz, mely valamely tárgynak felső alakját, felszinét adja elé. *Épület, templom felrajza.* (Aufriss). Különböztetésül v. ö. ALAPRAJZ.

FELRAJZIK, (fel-rajzik) ösz. k. Rajt eresztve felszáll, elrepül. *Felrajzanak a méhek.* Átv. ért. raj gyanánt elszaporodik vagy fölkerekedik. *Felrajzanak az elsokasodott népek, s idegen földön keresnek hazát.*

FELRAK, (fel-rak) ösz. áth. Több vagy különféle tárgyat valahová fölhelyez, föltesz. *Felrakni szekérre, hajóra, dereglyére az árukat. Felrakni a polczra a fazekakat.* V. ö. RAK.

FELRAKÁS, (fel-rakás) ösz. fn. Cselekvés, midőn holmit felrakunk.

FELRAKÁSOL, (fel-rakásol) ösz. áth. Holmit úgy egymásra gyüjt, hord, hogy rakás legyen belőle. *Felrakásolni a kivágott fákat. Felrakásolni az ásott földet.* V. ö. RAKÁS.

FELRAKODÁS, (fel-rakodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn felrakodunk. V. ö. FELRAKODIK.

FELRAKODIK, (fel-rakodik) ösz. k. Holmi terhet, árukat, málhákat stb. szállító járműre fölhelyez, föltesz. *Felrakodni a hajóra, szekérre.* V. ö. RAKODIK.

FELRAKOGAT, (fel-rakogat) ösz. áth. és gyakor. Többfélét egymás után, lassan-lassan felrak, fölhelyezget. *Hurczolkodáskor szekérre felrakogatni a konyhaedényeket. Felrakogatni a téli gyümölcsöt.* V. ö. RAKOGAT.

FELRAKOSGAT, (fel-rakosgat) ösz. áth. és gyakor. l. FELRAKOGAT.

FELRÁMÁZ, (fel-rámáz) ösz. áth. 1) Rámával ellát, felékesít. *Felrámázni valamely arczképet.* 2) Rámára húz, feszít. *Felrámázni a rajzpapirost. Felrámázni a bört, vásznat.* V. ö. RÁMA.

FELRÁNDÚL, (fel-rándúl) ösz. áth. Rövid időre, vagy közel levő helyre kocsin, szekéren felutazik. *Felrándulni a szomszéd várba. Pozsonyból felrándulni Bécsbe.* V. ö. RÁNDÚL.

FELRÁNKODIK, (fel-ránkodik) ösz. k. lásd: FELREBBEN.

FELRÁNT, (fel-ránt) ösz. áth. Alulról valamely mélységből rántva húz fel valakit vagy valamit. *Felrántani a vizbe vetett horgot. Felrántani kötélen a kezdő úszót. Felrántani kútból a vödröt. Felrántani a tüskére lépett lábat.* V. ö. RÁNT.

FELRÁZ, (fel-ráz) ösz. áth. 1) Rázva fölkelt. *Felrázni valakit álmából.* 2) Rázva fölkever, felhány. *Felrázni a szalmát, szénát.* 3) Átv. ért. tevékenységre, munkásságra felbuzdit; erősebb erkölcsi eszkö-

sökkel felösztönöz. *Felrázni a hanyag és elpuhult népet.* V. ö. RÁZ.

FELRÁZÁS, (fel-rázás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit, vagy erkölcsi értelemben, valakit felrázunk.

FELRÁZOGAT, (fel-rázogat) ösz. gyak. áth. Ismételve, gyakran felráz valamit. *A nyomtatott búza szalmáját villával, a töreket gereblyével felrázogatni.*

FÉLRE, (1), (fél-re) ih. 1) Az egyenes vonaltól, egyenes útról eltérve, görbén, görbére. *Félre állni, menni az útból. Félre vezetni a vándort. Félre tekerni a nyakát. Félre húzni a száját. Félre csapni, félre térni, félre indulni, félre fordulni, félre lépni, félre nézni; félre nyomni a csizma sarkát; félre ütni a kalapot; félre vetni a könyvet; félre tenni a megkezdett munkát. Félre vonni a vállát.* 2) Egy oldalra. *Félre vetni a subát, köpönyeget, dolmányt, mentét. Félre verni a harangot.* 3) Árnyékszékre, szükségre. *Félre menni.* 4) Balul, hibásan, más értelemben, bolondul, oktalanul. *Félre érteni a mondottakat. Félre magyarázni más beszédét. Félre ismerni valakit. Félre beszélni.* Össze is irják. Öszvetételei: *Jobbfélre, balfélre.*

FÉLRE, (2), (fél-re) isz. Élünk vele, midőn valakit, mint utunkban állót intünk, felszólítunk, hogy térjen ki. *Félre az útból! Félre! mert mindjárt elgázolnak.* Különösen több közmondásban, am. tágulj, adj helyet annak, aki vagy ami különb a maga neméhen. *Félre paraszt, ma tiszteket verbuválunk.* Egykori toborzók közmondása. *Félre pöhöly, jön a bajusz. Félre bajusz, jön a szakál. Félre bokor, itt a fa,* v. *jön az erdő. Félre bocskor, jön a csizma. Félre taliga, jön a szekér* v. *kocsi. Félre kocsi, jön a hintó. Félre putri, jön a gunyhó. Félre falu, itt a város.* Széles kedvüleg szólva : *Félre gondok, félre bú.*

FEL, jobban : FÖLREBBEN, (föl-rebben) ösz. önh. Hirtelen fölserken.

FÉLREBESZÉD, (félre-beszéd) ösz. fn. Beszéd, mely az illető tárgytól eltér, mely a kérdéshez nem szól; zavarodott eszü ember beszéde.

FÉLREBESZÉL, (félre-beszél) ösz. önh. Hibásan, nem a dologhoz szólva; vagy zavarodott észből beszél. *Félrebeszél, mintha részeg volna. A forrólázas beteg félrebeszél.*

FÉLRECSAP, (félre-csap) ösz. önh. Az egyenes útról eltér, oldalra vág. Erkölcsi ért. kedvesén vagy feleségén kivül mást is szeretget.

FÉLRECSAPÁS, (félre-csapás) ösz. fn. Az egyenes útról eltérés, oldalirányra hajlás. Erkölcsi ért. hütlenség a kedves vagy feleség iránt; más nőhöz pártolás.

FÉLREÉRT, (félre-ért) ösz. áth. Balul, hibásan ért valakit vagy valamit. *Te engem félreértesz. Az adott parancsot vagy tanácsot félreérteni.*

FÉLREÉRTÉS, (félre-értés) ösz. fn. Balra magyarázás, hibásan értése valaminek. *A dolog félreértésből történt. A homályos beszéd félreértésre ad alkalmat.*

FÉLREFORDÍT, (félre-fordít) ösz. áth. Úgy fordít, hogy az egyenes iránytól eltérjen, oldalra fordít.

FÉLREFORDÚL, (félre-fordúl) ösz. önh. Az egyenes, rendes iránytól elfordúl; más oldalra fordúl; félremegy.

FÉLREISMER, (félre-ismer) ösz. áth. Valakit hibásan ismer, nem ismeri olyannak, a milyen valóban; hibás véleménynyel van valaki felöl; más személynek tart. *Te engem félreismersz, ha azt véled rólam, hogy. . . .*

FÉLREMAGYARÁZ, (félre-magyaráz) ösz. áth. Hibásan, balul értelmez; készakarva más értelmet ad a beszédnek, mintsem czélozva volt általa. Máskép : *balramagyaráz.*

FÉLREMÉGY, (félre-mégy) ösz. önh. 1) A többitől elválva, vagy az egyenes útról letérve, oldalra távozik. 2) Árnyékszékre megy. 3) Átv. ért. hamis, álutakon, csalással eltulajdoníttatik. *Tisztátalan kezelés által a jövedelemből sok félrement.*

FEL- jobban : FÖLRENDÉL, (föl-rendél) ösz. áth. Hatósági hatalmánál fogva rendeli, hogy valaki fölmenjen vagy feljöjjön valahová. *A várban ülésező haditörvényszék fölrendelte a tanukat.*

FEL- jobban : FÖLREPED, (föl-reped) ösz. önh. Repedve felszakad, felnyilik, elválik. *Fölreped az ostorozott ló bőre. Fölreped a száraz föld. Felreped a szegbe akadt ruha.* V. ö. REPED.

FEL- jobban : FÖLREPEDÉZ, (föl-repedéz) ösz. önh. Itt-ott fölreped, vagy : egymás után több helyen reped föl. *Fölrepedez az igen viselt ruha. Fölrepedez a táblára öntött és száradó szurok. Fölrepedeznek az ócska irományok.* V. ö. REPED.

FEL- jobban : FÖLREPESZT, (föl-repeszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami fölrepedjen. *Fölrepeszteni kézzel a gyolcsot, vásznat. Ostorral fölrepeszteni a marha bőrét. Szeggel fölrepeszteni az öltönyt.* V. ö. REPESZT.

FEL- jobban : FÖLREPESZTÉS, (föl-repesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn felrepesztünk valamit.

FEL- jobban : FÖLREPÍT v. FELRÖPÍT, (föl-repít stb.) ösz. áth. Eszközli, hogy valami fölrepüljön; repítve szállít fel valamit. *Fölrepíteni a léggolyót, a papirossárkányt. Fölrepíteni a zsákra vagy kalitkára szedett galambokat.* V. ö. REPÍT.

FEL- jobban : FÖLREPPEN v. FELRÖPPEN, (föl-reppen stb.) ösz. önh. Hirtelen fölrepül; váratlanul csattogtatja fel szárnyait. *Fölreppen a sürüben lappangó fogoly, a fürj.*

FEL- jobban : FÖLREPPENÉS, (föl-reppenés) ösz. fn. Hirtelen, váratlan, meglepő fölrepülés. *A foglyok fölreppenésére megdöbbenni.*

FEL- jobban : FÖLREPPENT v. FELRÖPPENT, (föl-reppent stb.) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami hirtelen, váratlanul repüljön fölfelé. *Tüzijátékban különféle csillagokat fölreppenteni.*

FEL- jobban : FÖLREPÜL, (föl-repül) ösz. önh. Magasra szárnyal, alulról fölfelé repül. *A sas messze fölrepül. A megijesztett verebek fölrepültek a fára. A páva fölrepül a templom ormára.*

FEL- v. FÖLRÉSZ, (fel- v. föl-rész) ösz. fn. Valamely testnek magasabban fekvő, álló, helyezett része. Ellentéte : alrész. *Állati test fölrésze és alrésze.*

FEL-, jobban : FÖLRESZEL, (föl-reszel) ösz. áth. 1) Tulajd. reszelő nevü eszközzel valamit apró részecskékre szakgat, morzsává tesz. *Fölreszelni a húshoz való tormát, a turót, a tésztát.* 2) Reszelővel elkoptat, felnyit. *Fölreszelni a lakatot, zárt, a rab bilincsét.* V. ö. RESZEL, RESZELŐ.

FEL- v. FÖLRÉSZEL, (fel- v. föl-részel) ösz. áth. Több részre feloszt, fölmetél, felszakgat, felszabdal.

FEL- v. FÖLRÉTEGÉZ, (fel- v. föl-rétegéz) ösz. áth. Valamit rétegenként, rétegekben felhalmoz, föltetéz. *Felrétegezni a töltést földből, gazból, vesszőből,* stb. *Felrétegezni a hajdukóposztát szalonnával, kolbászszal.*

FÉLRETÉSZ, (félre-tész) ösz. áth. 1) Megkezdett munkát abbanhagy, folytatni szün. *Félretenni a mesterséget, s kereskedésbe kapni.* 2) Valamit az útból, láb alól eltesz, elhelyez. *Tedd félre azt a korsót, széket.* 3) Fejrevalóját egy oldalra csapja. *Félretenni a kalapot, süveget, sapkát.* 4) Valamit gondoskodásból megtakarít. *Félretenni bizonyos mennyiségü pénzt a véletlen költségek födözésére.* 5) Jogtanilag semmibe sem vesz, semmisnek tekint, figyelemre nem méltat. *Némely törvényszerütlen kötéseket a biró egyszerüen félretesz.*

FEL-, jobban : FÖLRETESZÉL, (föl-reteszél) ösz. áth. Valaminek reteszét felnyitja. *Fölreteszelni az istáló ajtaját, a verőczét.*

FÉLRETÉTEL, (félre-tétel) ösz. fn. 1) Elmellőzés ; midőn valamely kezdett munkát oly feltétellel hagyunk abban, hogy azt többé folytatni vagy ideiglen elővenni nem fogjuk. *Valamely ügynek, színmünek félretétele.* 2) Cselekvés, midőn valamit gondoskodásból, előrelátásból külön teszünk a végre, hogy annak idején használhassuk. *A jövedelem egy részének félretétele.* 3) Jogtanilag semmisnek tekintés, figyelemre nem méltatás. V. ö. FÉLRETÉSZ.

FÉLREVALÓ, (félre-való) ösz. mn. 1) Úton kívül fekvő, az úttól távol eső. *Félrevaló hely.* 2) Ami nem a többi közé való, amit félre kell tenni. *A félrevaló almákat külön kosárba rakni.*

FÉLREVER, (félre-ver) ösz. áth. Mondjuk harangról, midőn vész idején rendetlenül, visszásan kongatják. *Tüz-vízveszélykor félreverni a harangot.*

FÉLREVET, (félre-vet) ösz. áth. 1) Mint nem a maga helyére, vagy nem a többi közé valót külön oldalra vet. *A rohadt almákat félrevetni.* 2) Mint czéltalant, mint haszontalant, kelletlent elvet, el nem fogad. *Félrevetni a kontár müvet. Félrevetni a hibás szerkezetü folyamodványt.* 3) A panyókán viselt ruhát egyik vagy másik vállára veti. *Félreveti a subáját.*

FÉLREVEZET, (félre-vezet) ösz. áth. l. FÉLREVISZ 1).

FÉLREVISZ, (félre-visz) ösz. áth. 1) Az egyenes útról mellékesre vezet ; eltéveszt, hamis álútra vezérel. *Félrevinni az ismeretlen tájon utazó vándort.* 2) Az útból, láb alól elvisz.

FÉLREVONÚL, (félre-vonúl) ösz. önh. A többi közöl elvonja magát, félremegy, magányba tér, rejtőzik. *Félrevonulni a világ zajától.*

FEL-, jobban : FÖLRÉTTEN, (föl-rétten) ösz. önh. Hirtelen megijedve felriad, felugrik. *Fölrettenni a vészharang szavára. Fölrettenni az álgyulövésre, a tüzkiáltásra.* V. ö. RÉTTEN.

FEL-, jobban : FÖLRÉTTENT, (föl-réttent) ösz. áth. Valakire hirtelen és nagyon ráijeszt, s azt teszi, hogy felriadjon, felugorjék. *Valakit puskalövéssel álmából fölrettenteni.*

FÉLREUGRÁS, (félre ugrás) ösz. fn. Az egyenes útról, vonalról egy kis időre és távolságra félretérés, félremenés, eltávozás. Tréfás ért. valamely gyanús helyre térés.

FÉLREUGRIK, (félre-ugrik) ösz. k. Oldalra, jobbra vagy balra ugrik, valami elől ugorva eltávozik, elszökik. *A sebesen jövö kocsi elöl félreugrani.*

FÉLREÚT, (félre-út) ösz. fn. Mellékút, mely a fő úttól eltér, mely az egyenes vonalról félre, jobbra vagy balra vezet.

FEL-, jobban : FÖLRÉZZEN, (föl-rézzen) ösz. önh. Egy kissé megijedve mozgásba jő. *Éjjel valamely zörgésre fölrezzenni. A sürüben heverö utas fölrezzen, ha véletlenül fogoly reppen fel közelében.* Ezen ige az ijedésnek kisebb mértékét fejezi ki, mint a *fölretten.* V. ö. RÉTTEN és RÉZZEN.

FEL-, jobban : FÖLRÉZZENT, (föl-rézzent) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki fölrezzenjen ; embert vagy állatot egy kissé ráijesztve mozgásba hoz. *Fölrezzentik az alvót, ha ablakán koczogatnak. A verebeket tapsolással fölrezzenteni.* Az ijesztésnek kisebb fokát jelenti, mint a *fölrettent.*

FELRIAD, (fel-riad) ösz. önh. Valamely rendkívüli zajt ütő jelre megijedve, megrettenve, vagy általán erősen megilletődve talpra ugrik, fölkel. *Felriadni a vészharang kongására.*

FELRIADÁS, (fel-riadás) ösz. fn. Hirtelen felszökés, felkelés, felugrás, valamely veszélyre, zajra stb.

FELRIASZT, (fel-riaszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki felriadjon. *A dobpergés, trombitaszó felriasztja a táborban alvó vitézeket.* V. ö. FELRIAD.

FELRÓ, (fel-ró) ösz. áth. Tulajd. éles eszközzel, pl. késsel valamit fölmetsz, különösen, emlékeztetés végettföljegyez. *Felróni a leszolgált urbéri napok számát. Felróni botra a dézmakeresztek mennyiségét.*

„Rója fel a rézfokosom nyelére,
Hány itcze bort ittam én m hitelbe."
Népdal.

Átv. ért. emlékezetbe följegyez, eszébe vesz, megjegyez magának valamit. *Ezt felrovom magamnak.* V. ö. RÓ.

FELROBBAN, (fel-robban) ösz. önh. Erős *rob* hangot hallatva, robogva fölkerekedik, felszáll, felugrik. *Elrugott székéről felrobbant. Trombitaszóra felrobbannak a fegyveres lovagok.*

FELROHAN, (fel-rohan) ösz. önh. Rohanva fölmegy, feltolakodik, felnyomúl valahová. *A vívó hadak felrohannak a várba.*

FELROPPAN, (fel-roppan) ösz. önh. Erős *rop* hangot hallatva feltörik, elválik. *Felroppan a fogakkal összenyomott dió. Felroppan a rudakkal feszegetett kapu.* V. ö. ROPPAN.

FELROPPANT, (fel-roppant) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felroppanjon. *Felroppantani fogakkal a diót.* V. ö. ROPPAN.

FELROVÁS, (fel-rovás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg irás, följegyzés, följelelés neme, midőn valamit felrovunk. V. ö. FELRÓ.

FELROVOGAT, (fel-rovogat) ösz. áth. és gyakor. Egymás után, folytonosan felró különféle számokat, jegyeket stb. *A csapláros felrovogatja a hitelben elhordott itczék számát. A hajdu felrovogatja a robotokat.*

FELRÖHEN, (fel-röhen) ösz. önh. Felzudúl (a disznó).

FELRÖPPEN, l. FELRÉPPEN.

FÉLRÖPTYÜ, (fél-röptyü) ösz. fn. Rovarok röptyüje, mely a hártyaszárnyakat csak félig födi be.

FÉLRÖPÜ, (fél-röpü) ösz. fn. Rovarok neme, melyeknek félröptyüjök van. (Hemipteron).

FELRÚG, (1), (fel-rúg) ösz. önh. Lábával hátra rúg; különösen, felrúg a ló, szamár, öszvér stb. midőn farát egészen fölveti, fejét pedig a szügyének szegzi. *Felrúg a paripa, s leveti ülöjét.* Tréfás népnyelven am. megdöglik. *Felrugott, mint a czigány lova.* Átv. ért. valaminek becse, ára magasra száll, értéke, mennyisége növekedik. *A gabona ára ismét nehány garassal felrugott. Esztendei kiadásai felrúgnak öt hat ezer forintra.*

FELRÚG, (2), (l. föntebb) ösz. áth. Valakit vagy valamit lábával előre vagy hátra felé feltaszít. *Felrúgni az útban álló rongyot, göröngyöt. Oly hitvány, hogy fel sem rúgnám. Rúgd fel, hagyd ott.* (Km.).

FELRUGALLIK, (fel-rugallik) ösz. k. Valamely lecsatolt, leszorított, leszegezett tárgy felnyilik, erőszakosan felszakad. *Felrugallik az abroncs. Felrugallik a pezsgős palaczk dugasza.*

FELRUGASZKODIK, (fel-rugaszkodik) ösz. k. Rugaszkodva felnyargal, felvágtat, felkap valamely magasabb helyre. *Felrugaszkodni a közel dombtetőre.* V. ö. RUGASZKODIK.

FELRUGTAT, (1), (fel-rugtat) ösz. áth. 1) Valamit magasabbra emel. *Felrugtatni rudakkal a komp számolyát.* 2) Különösen, valaminek árát fölemeli. *A hús árát tizennégy krajczárról tizenhatra felrugtatni.*

FELRUGTAT, (2), (l. föntebb) ösz. önh. Rugtatva, azaz nyargalva, vágtatva fölmegy valahová. *Felrugtatni a várba.*

FELRUHA, (fel-ruha) ösz. fn. Felső öltöny, melyet hidegebb időben veszünk magunkra, s a házban levetünk; köpönyeget, bundát, bekest pótoló melegebb ruha.

FELRUHÁZ, (fel-ruház) ösz. áth. Ruhával ellát, ruhát ad valakinek. *Felruházni a szegényeket. Felruházni a rongyos cselédet.* Átv. ért. valakire valamely hivatalt bíz, valakit bizonyos hatalommal, képességgel ellát. *Valakit követséggel felruházni.*

FELRUHÁZOTT, (fel-ruházott) ösz. mn. Ruhával ellátott, felöltöztetett. *Felruházott ujonczok. Felruházott koldusok.* Átv. ért. valamely hivatallal, czímmel, megbizással, hatalommal ellátott; bizonyos tulajdonságokkal biró. V. ö. FELRUHÁZ.

FELSÁNCZOL, (fel-sánczol) ösz. áth. Sánczczal megerősít, sánczot emel valamely helyen. *Felsánczolni a vár környékét.*

FELSARJAD, (fel-sarjad) ösz. önh. Sarjat hajtva felnő. *Felsarjad a kivágott fa töve. Felsarjadnak a növények gyökerei.* Átv. ért. mondják a növekedő gyermekről, ifjuról is. V. ö. SARJAD.

FELSÁRPECSENYE, (fel-sár-pecsenye) ösz. fn. Hús-szelet, melyet a szarvasmarha farának előrészéről metszenek le; a hátulsó részt, mely a farkhoz van közelebb, *fartő*-nek mondják.

FELSARUZ, (fel-saruz) ösz. áth. Saruval ellát valakit, sarut húz a lábára. *Felsaruzni a mezítlábas koldust. A póstalegény, midőn nyeregből hajtja a lovat, felsaruzza magát.*

FELSÉG v. FÖLSÉG, (fel- v. föl-ség) fn. tt. *felség-ét.* Általán, tulajdonság, mely valamely személynek vagy tárgynak, mások fölötti állapotát, magas helyzetét jelenti. *Felséggel birni mások fölött. Szellemi, müveltségi felség.* Különösen 1) széptani ért. oly mások fölötti magasság, mely csudálkozásra és tiszteletre gerjeszt. *Az isteni müvek felségén bámulni.* 2) mindenek fölött levő, és senkinek alá nem vetett hatalom, vagy azon lény, személy, erkölcsi testület, kiben vagy melyben ezen hatalom tiszteltetik. *Isteni felség. Császári, királyi felség. Ő Felsége. Népfelség.*

FELSÉG- v. FÖLSÉGÁRULÁS, (felség- v. fölség-árulás) ösz. fn. A polgári bűnök legsulyosbika, midőn valaki a felség irányában hűtlenséget, árulást követ el, az álladalom fejének személye vagy uralkodási jogai ellen, vagy az uralkodásforma megváltoztatására, az álladalom épségének megcsonkitására stb. törekedvén. Egy faja ennek azon bűn, mely által valaki különösen a haza vesztére törekszik, s *hazaárulás*- v. *honárulás*-nak neveztetik.

FELSÉG- v. FÖLSÉGÁRULÓ, (felség- v. fölség-áruló) ösz. fn. Oly polgár, ki a felség vesztére törekvő büntettet követ el. V. ö. FELSÉGÁRULÁS és HAZAÁRULÓ.

FELSÉGBÁNTÁS, FELSÉGBÁNTÓ, l. FELSÉGSÉRTÉS, FELSÉGSÉRTŐ.

FEL- jobban : FÖLSEGÉL, (föl-segél) ösz. áth. Valakit bizonyos tekintetben lealacsonyított, elhagyott, ügyefogyott állapotából fölemel, javuló állapotra részvevő kezeket, eszközöket nyújt. *Fölsegélni az elesett embert. Fölsegélni valakit a lóra. Fölsegélni az elszegényedett polgárokat. Pártfogással fölsegélni valakit hivatalra.*

FEL- jobban : FÖLSEGÉLÉS, (föl-segélés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit fölsegélünk. *Szegények, ügyefogyottak, kárvallottak fölsegélése.* V. ö. FELSEGÉL.

FELSÉGES v. FÖLSÉGES, (fel- v. föl-ség-és) mn. tt. *felséges-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Általán, ami bizonyos tekintetben mások fölött áll, a mindennapinál, közönségesnél sokkal magasabb, emelkedettebb. *Felséges eszme, gondolat. Felséges terv.* Különösen 1) széptani ért. ami másokat felmúlva bámulást és tiszteletet támaszt, gerjeszt maga iránt; ami a szellemi vagy erkölcsi erőnek fő fokán áll. 2) A fejedelmi személyek czíme. *Felséges császár, felséges király.*

Közbeszédben, mely a dolgokat nagyítva szereti dicsérni, gyakran közönségesebb, de némileg kitünő dolgoknak is tulajdonittatik. *Felséges mulatság, felséges idő. Felséges tréfa* stb.

FEL- v. FÖLSÉGÉSEN, (fel- v. föl-ség-és-en) ih. Köz nyelven am. igen jelesen, dicsően, nagyon jól, kedvünkre. *Felségesen viselted magadat. Felségesen mulattunk.*

FEL- v. FÖLSÉGI, (fel-ség-i) mn. tt. *felségi-t.* Felséget, mint fejedelmet illető, arra vonatkozó. *Felségi jog.*

FEL- jobban : FÖLSEGÍT, (föl-segít) ösz. áth. l. FELSEGÉL.

FELSEGÍTÉS, l. FELSEGÉLÉS.

FELSÉG- v. FÖLSÉGSÉRTÉS, (felség- v. fölség-sértés) ösz. fn. Az ország feje vagy fejedelmi háza iránti tisztelet megsértése. Különbözik ettől a *felségárulás.*

FELSÉG- v. FÖLSÉGSÉRTŐ, (felség- v. fölség-sértő) ösz. fn. Bünös, ki felségsértést követ el.

FÉLSELYÉM, (fél-selyém) ösz. fn. Szövet, melynek fele selyemből, fele pedig lenből vagy gyapotból áll, vagyis oly szövet, melynek csak bélfonala, vagy csak mellékfonala selyem.

FEL- jobban: FÖLSÉPÉR, (föl-sépér) ösz. áth. 1) Valamit magasabb helyre seper. *A gizgazt fölseperni a szemétdombra.* 2) Seprüvel valamit feltakarít, eltisztít. *Fölseperni a beszemetezett szobát. Fölseperni a város utczáit.* V. ö. SÉPÉR.

FEL- jobban : FÖLSÉRDÜL, (föl-sérdül) ösz. önh. Mondják növésben levő fiuról vagy leányról, midőn felnövekedik, teljes ifju korra jut. *Gyermekei már mind fölserdültek.*

FEL- jobban : FÖLSÉRKEN, (föl-sérken) ösz. önh. Úgy ébred fel álmából, hogy teste egyszersmind mozgásba jő, vagy némileg fölemelkedik. V. ö. SÉRKEN, SÉRDÜL.

FEL- jobban : FÖLSÉRKENT, (föl-sérkent) ösz. áth. Valakit álmából fölver, fölébreszt, különösen a végre, hogy talpra keljen.

FEL- vagy FÖLSÉTÁL, (fel- v. föl-sétál) ösz. önh. Sétálva megy el magasabb, emeltebb helyre. *Pestről felsétálni a budai várba. Felsétálni a dombra.* V. ö. SÉTÁL.

FEL- v. FÖLSIET, (fel- v. föl-siet) ösz. önh. Valahová sietve megy föl. *Felsietni a második emeletre. Fölsietni a hegyre.*

FEL- v. FÖLSISAKOL v. —SISAKOZ, (fel- v. föl-sisakol v. —sisakoz) ösz. áth. Valaki fejére sisakot tesz; sisakkal ellát. *Felsisakolni a nehéz lovasokat.* V. ö. SISAK.

FEL- v. FÖLSIVALKODIK, (fel- v. föl-sivalkodik) ösz. k. Sivó, sivalkodó hangon felkiált. *Felsivalkodik a megijesztett gyermek.* V. ö. SIVALKODIK.

FELSODOR, (fel-sodor) ösz. áth. 1) Sodorva felhasznál valamit. *A kóczot felsodorni zsákmadzagnak. Felsodorni a selymet sinórnak.* 2) Sodorva felkanyarít, pörgévé alakít. *Felsodorni a vastag tömött bajuszt.* 3) Sodorva felhajt valahová, felhalmoz. *A szél felsodorja a homokot a domboldalra. A hullámok felsodorják a gizgazt a partok széleire.* V. ö. SODOR.

FELSOHAJT, (fel-sohajt) ösz. önh. Dagadó mellből, s föltestének emelésével sohajt ereszt; nagyot, hangosan sohajt. *Mély bánatból felsohajtani.* V. ö. SOHAJ.

FELSOHAJTÁS, (fel-sohajtás) ösz. fn. A kebel mélyéből feltörő, s erősebb vágyból, fájdalomból fakadó, hangosabb sohajtás.

FELSŐ, (1), (fel-ső) mn. tt. *felső-t.* Általán, ami a vele viszonyban levők közt legmagasabb helyen, vagy állapotban van. Ellentéte : *alsó. Felső város, alsó város. Felső emelet a házban. Felső fiók az ablakban. Felső Magyarország. Felső ruha. Felső tisztviselő. Felső rendüek.* Viszonylagos természete miatt a fokozást is fölveszi : *felsőbb, legfelsőbb. A kir. táblai törvényszék felsőbb a vármegyeinél. Az őrnagy felsőbb a kapitánynál, s ez felsőbb a hadnagynál. Legfelsőbb helyre folyamodni.*

FELSŐ, (2), (fel-ső) fn. tt. *felső-t.* Harmadik személyraggal : *felsője* v. *felseje* (v. fölseje), *felsőjök* v. *felsejök.* 1) Azon rész, mely a többi fölött van; valaminek föle, teteje. *A hajó felseje. Az asztag felseje kicsiráddzott.* 2) A hivatal-, rangsorozatban azon személy, ki közvetlenül előttünk áll. *A káplár felsője az őrmester, ezé a hadnagy.* 3) A közönséges, úgynevezett magyar kártyajátékban személyt ábrázoló lap, melynek jelszeme az ábrázolt személy fejénél van, s értékére nézve a *király* után, és az *alsó* előtt áll. *Tökfelső, vörösfelső, makkfelső, zöldfelső.* Másképen : *filkó. Felsővel elütni az alsót.*

FELSŐ—, (3), számtalan helynevekben előfordúl mind Erdélyben, mind Magyarországban, mint *Felső-Almás, Felső-Árpás, Felső-Apáthi, Felső-Bajom,* melyek nagy részint eléjönnek az illető fő helynevek alatt.

FELSŐBBSÉG, (fel-ső-bb-ség) fn. tt. *felsőbbség-ét.* 1) Oly tulajdonság, melynél fogva bizonyos tekintetben mások előtt állunk, valamely előjogunk, igényünk van fölöttök. *Szellemi, műveltségi felsőbbség. Rangbeli, hivatalbeli felsőbbség. Erkölcsi felsőbbség.* 2) Elöljáróság. *A felsőbbség iránt tisztelettel viseltetni. A felsőbbségtől engedelmet kérni valamire.*

FELSŐFALU, helységek Szathmár megyében, és Erdélyben Csik székben; helyr. *Felsőfalu-ba, —ban, —ból.* Az erdélyi Felsőfalu másképen: *Al-Tíz, Alsó-Tíz, Nagy-Kászon, Kászon-Al-Tíz.*

FELSŐFOK, (felső-fok) ösz. fn. A nyelvtanban a melléknevek azon módosulata, midőn a hasonlításban egy tárgynak többek vagy mindenek fölött elsőséget tulajdonítunk (Superlativus gradus). Máskép: *legfelső fok.* A magyarban ma *leg* szócskával fejeztetik ki, melyet a középfokú melléknév elébe teszünk, pl. *legjobb, legszebb, legerősebb, legnagyobb*; régiesen, sőt tájdivatosan ma is *leg* helyett *mentől* (= mindtől) használtatott: *mentől jobb, mentől szebb.*

FELSŐGERENDA, (felső-gerenda) ösz. fn. Valamely épületben azon gerenda, mely a többi fölött fekszik.

FELSŐHÁZ, (felső-ház) ösz. fn. 1) Ház, mely a többiekhez képest legmagasabb helyen fekszik. 2) Az angoloknál, a parliamentnek azon osztálya, melyben az ország főbbjei, nagyjai ülnek öszve, valamint azon épület is, hol ezek tartják üléseiket. Nálunk inkább: *felsőtábla.* A képviselők osztályának gyülése és épülete: *alsóház, alsótábla.*

FELSŐKÖNTÖS, (felső-köntös) ösz. fn. lásd: FELRUHA.

FELSŐMAGYARORSZÁG, (Felső-Magyarország) ösz. fn. Szélesb ért. nyugot-éjszaki része Magyarországnak, mely a Kárpátok mentében fekvő vármegyéket foglalja magában Pozsonytól Mármarosig. Szorosb ért. a felső tiszamelléki vármegyék. A német földleiróknál, pl. Steinnál, Felsőmagyarországnak mondatnak a tiszamelléki kerületek, alsónak pedig a dunamellékiek; de ezen felosztás nálunk magyaroknál nincs szokásban.

FELSŐSÉG, (fel-ső-ség) fn. tt. *felsőség-ét.* 1) Általánosan: tulajdonság, melynél fogva valaki mások fölötti jogokkal, igényekkel bír. 2) Különösen: elöljáróság. *A felsőségnek engedelmeskednünk kell. Feltámadni a felsőség ellen.* 3) Nemesb ért. fejedelmi vagy országos főkormány.

FELSŐTÁBLA, (felső-tábla) ösz. fn. A magyar országgyülésnek azon külön tanácskozó osztálya, melyben az ország nagyjai, ú. m. régebben a nádor vagy országbiró stb. az 1848-iki törvény szerént pedig a királyi felség által nevezett elnök elölülése alatt a zászlós urak, főpapok, főispánok, herczegek, grófok és bárók ültek és ülnek öszve.

FELSÚROL, (fel-súrol) ösz. áth. 1) Valamit dörgölés, dörgölődzés által felsért, feltör. *Felsúrolni eleséskor a térdeket* vagy *kezeket.* 2) Tisztítás, fényesítés végett valamit feldörzsöl, felsikál. *Felsúrolni a szobapallókat.* V. ö. SÚROL.

FELSÜL, (fel-sül) ösz. önh. 1) A nap hősége miatt felég, felaszik. *Felsült a mező.* 2) Átv. ért. és segitő ragu névvel am. czélt veszt, valamivel cserben marad. *Felsült vele.*

FÉLSÜLT, (fél-sült) ösz. mn. Ami kellő fokig nincs megsülve; félig sült, félig nyers. *Vannak, kik a félsült húst szeretik.*

FELSÜT, (fel-süt) ösz. áth. 1) Sütve, sütésre felhasznál, elfogyaszt. *Minden lisztünket felsütöttük.* 2) A lőszert fölfelé tartva gyújtja el. *Felsütni a puskát.* 3) A szemről szólva am. fölveti, fölfelé fordítja. *Felsütötte szemét*, ellentéte: *lesütötte.*

FÉLSZ, (fél-sz) fn. A *fél* igének második személye tréfás értelemben főnév gyanánt használva, mely csak némely ragokat vesz föl. *A félsz bántja öt. Nagy félsze* vagy *félszben van.*

FELSZAB, (fel-szab) ösz. áth. Valamit, különösen ruhának, öltözéknek valót, kellő darabokra fölmetél, felnyirkál. *Felszabni a posztót köpönyegnek, a gyolcsot üngnek, a bőrt czipőnek, csizmának.*

FELSZABADÍT, (fel-szabadít) ösz. áth. 1) Valamitől fölment, feloldoz. *Felszabadítani a rabot bilincseitől. Felszabadítani a jobbágyokat némely terhektől.* 2) Valamit köz használatra átenged. *Felszabadítani a tilos legelőt, a vadászatot. Felszabadítani az eddig elzárt utakat.* 3) Valakinek bizonyos működésre engedelmet ad. *Felszabadítani a polgárokat a mesterségek üzésére, húsvágásra.* 4) Mesterember inasát legénynyé avatja. *Fel szabadítani a vargainast.* 5) Átv. ért. valamely lekötött, leszorított tárgyat feltágít, felold. *Felszabadítani a nyereg hevederét.*

FELSZABADÍTÁS, (fel-szabadítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit felszabadítunk. V. ö. FELSZABADÍT. *Rabszolgák felszabadítása. Rétek, legelők felszabadítása. Inasok felszabadítása.*

FÉLSZABADOS, (fél-szabados) ösz. mn. Aki a szolgaságnak, vagy valamely tehernek egyik részétől fel van mentve. *Félszabados rabszolgák. Félszabados jobbágyok.*

FELSZABADÚL, (fel-szabadúl) ösz. önh. 1) Valamitől fölmenekszik, feloldódik. *Felszabadulni a rabságtól. Felszabadulni a kalodából.* 2) Az eddig tilos dolog köz használatul engedtetik. *Felszabadúl a legelő, vadászat.* 3) Az inas legénynyé lesz. 4) A lekötött, leszorított tárgy feltágul, feloldódik. *Felszabadúlt a szekéroldalhoz kötött borjú, disznó. Felszabadúlt a hámistráng.*

FELSZÁDOL, (fel-szádol) ösz. áth. Valamely edénynek, nevezetesen hordónak, palaczknak szádját, azaz dugaszát felnyitja.

FELSZAGLÁL, (fel-szaglál) ösz. áth. Valamit, szaga után indulva, feltalál, felfürkész. *A vizsla felszaglálja a bokorban lappangó foglyokat.* V. ö. SZAGLÁL.

FÉLSZAK, (1), (fél-szak) ösz. fn. Féloldal, görbeség, ferdeség. *Félszakra hajló háztető. Félszakra csinált bástya.* V. ö. SZAK.

FÉLSZAK, (2), (l. föntebb) ösz. mn. Oly iránnyvonallal biró, mely a vízirányos vagy függőleges vonallal öszvejövén, ferde (obliquus) szöget képez. (Obliquangulus).

FELSZAKAD, (fel-szakad) ösz. önh. Szakadva felválik, felnyílik, feljő. *Felszakad a kihúzott gyökérrel a föld. Felszakad a fejszével feszegetett láda. Felszakad a nyüvött kender.* V. ö. SZAKAD.

FÉLSZAKASZ, (fél-szakasz) ösz. fn. A két hasonló részre osztott szakasznak egyik része. Különösen hadi ért. egy szakasz katonaságnak fele. V. ö. SZAKASZ.

FELSZAKASZT, (fel-szakaszt) ösz. áth. 1) Azt teszi, hogy valami felszakadjon; felránt, feltép, felhúz valamit, mi valahová erősen oda van ragadva, kötve, szegezve stb. *Felszakasztani a pallódeszkát. Felszakasztani a sebhártyát, a sebköteléket.* 2) Felnyit, felbont. *Felszakasztani a levelet.* V. ö. SZAKASZT.

FELSZAKASZTÁS, (fel-szakasztás) ösz. fn. 1) Erőszakos felrántása, feltépése, felhuzása valamely testnek, mely szorosan máshoz van ragadva, kötve stb. 2) Felnyitás, felbontás. *Levél felszakasztása. Pecsét felszakasztása.*

FELSZAKGAT, (fel-szakgat) ösz. áth. Egymás után, folytonos munkával, erőszakkal felszakaszt. *Felszakgatni az utczaköveket. Felszakgatni a növényeket.*

„Szívemnek sebeit felszakgatod újra királyné."
Szabó D. Aeneis.

FELSZAKGATÁS, (fel-szakgatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felszakgatunk. *Kövezet felszakgatása. Növények felszakgatása.* V. ö. FELSZAKGAT.

FELSZAKÍT, (fel-szakít) ösz. áth. lásd: FELSZAKASZT.

FÉLSZAKOS, (fél-szakos) ösz. mn. Ami félszakra áll, rézsutos, egyoldalra hajló. *Félszakos kazal,ház. Félszakos bástyafalak.*

FELSZALAD, (fel-szalad) ösz. önh. Szaladva fölmegy valahová. Különösen a hadi gyakorlatokban am. a hátsorokból a homloksorba szalad és helyezkedik.

FELSZALAGOZ, (fel-szalagoz) ösz. áth. Szalagokkal felékesít, feldiszít. *Felszalagozni a remeköknöt. Felszalagozni a kalapot.*

FELSZÁLKÁSODIK, (fel-szálkásodik) ösz. k. Sima test rostjai szálkaalakban felszakadoznak, felválnak. *Felszálkásodnak a régi pallódeszkák.*

FELSZÁLKÁZIK, (fel-szálkázik) ösz. k. lásd: FELSZÁLKÁSODIK.

FELSZÁLL, (fel-száll) ösz. önh. 1) Általán, fölemelkedik, fölfelé halad a levegőben. *Felszáll a kémény-, pipafüst. Felszáll a köd. Felszáll a por. Sohajtásai, imái felszállnak az égbe.* 2) Különösen, felrepül, felszárnyal. *Felszállnak a madarak a fára.*

„Felszállott a páva, vármegye házára."
Népd.

V. ö. SZÁLL.

FELSZÁLLÍT, (fel-szállít) ösz. áth. 1) Eszközli, hogy valami felszálljon, fölemelkedjék, fölfelé haladjon a levegőben. *Felszállítani a léggolyót, a papirossárkányt.* 2) Alsóbb vidékről felsőbbre hajón, szekéren stb. felküld. *Felszállítani a gabonát Bánságból Győrbe, innen Bécsbe. Tüzifát Szerémből felszállítani Pestre.* V. ö. SZÁLLÍT.

FÉLSZALONNA, (fél-szalonna) ösz. fn. A leölt disznó szalonnájából egy oldal.

FELSZÁMÍT, (fel-számít) ösz. áth. Számok szerént, azaz mindent számba, tekintetbe véve meghatároz bizonyos költséget, jövedelmet. *Felszámítani az épületi költségeket. Felszámítani a konyhai szükségekre való pénzt. Felszámítani a könyvek árából bevett tiszta jövedelmet.* V. ö. SZÁMÍT.

FELSZÁMÍTÁS, (fel-számítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felszámítunk. *A kiadások felszámítása.*

FELSZÁMLÁL, (fel-számlál) ösz. áth. 1) Számonként, számról számra felolvas. *Felszámlálni a naponként bevett pénzt. Felszámlálni estenként a haza hajtott juhokat, sertéseket.* Szokottabban: *megszámlál.* 2) Bizonyos mennyiséget számvetés által meghatároz.

FELSZÁMLÁLÁS, (fel-számlálás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg számbavevés, számvetés, felolvasás, midőn felszámlálunk valamit. V. ö. FELSZÁMLÁL.

FELSZÁMOL, (fel-számol) ösz. áth. l. FELSZÁMÍT.

FELSZÁN, (fel-szán) ösz. áth. Eltökélett akarattal valamit bizonyos czélra felajánl, feláldoz. *Pénzét, életét felszánni a közjóra. Felszánta magát a legnagyobb életveszélyre.*

FELSZÁNDÉKOZIK, (fel-szándékozik) ösz. k. Szándéka van fölmenni, felutazni valahová. *Pestről felszándékozni Bécsbe.*

FELSZÁNT, (fel-szánt) ösz. áth. A földet ekével barázdákra hasogatja fel. *Felszántani az ugart. Felszántani a gyepet, legelőt. Reggeltől estig egy hold földet felszántani.*

FELSZÁNTÁS, (fel-szántás) ösz. fn. A földnek ekével felhasogatása, barázdákra feltörése. *A gyep felszántása több erőt kiván, mint a szántóföldé.* V. ö. SZÁNTÁS.

FÉLSZÁNTÚLAG, (fél-szántúlag) ösz. ih. Csapinósan, rézsut. Székely szó.

FELSZÁRAD, (fel-szárad) ösz. önh. Nedves részei elröpülvén szárazzá lesz. *Felszárad a sár. Felszáradnak a szénarendek.* V. ö. SZÁRAD, SZÁRAZ.

FELSZÁRADÁS, (fel-száradás) ösz. fn. Állapot, midőn valamely nedves, nyirkos test szárazzá lesz.

FELSZÁRASZT, (fel-száraszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felszáradjon. *A nyári nap felszárasztja a megázott földet. Felszárasztani a télre való halat.* V. ö. SZÁRAD.

FELSZÁRÍT, (fel-szárít) ösz. áth. l. FELSZÁRASZT.

FELSZÁRNYAL, (fel-szárnyal) ösz. önh. Szárnyak segedelmével felrepül. Átv. ért. fellengezőleg gondolkodik. *Képzelete felszárnyal az eszmék magasabb országába.*

FELSZÁRNYALÁS, (fel-szárnyalás) ösz. fn. Fölrepülés, szárnyak segedelmével magasra szállás. Átv. ért. az elmének, gondolatnak magasra föllengése.

FELSZÁRNYAZ, (fel-szárnyaz) ösz. áth. Átv. értelmi szárnyakkal ellát, fölszerel. *Felszárnyazni a papirossárkányt.*

FELSZARVAZ, (fel-szarvaz) ösz. áth. Valamit szarvakkal ellát, felékesít. *A vadászlakot szarvas-tülkökkel felszarvazni. A kemenczét felszarvazni. A szénás szekeret, kazalt felszarvazni.* Átv. ért. *valakit felszarvazni*, am. valakinek szarvat adni, valakit felbátorítani.

FÉLSZÁZAD, (fél-század) ösz. fn. Általán, a századnak egyik fele. Különösen 1) a század nevü időszak fele, azaz ötven év. 2) a század nevü katonai osztály fele. *Félszázadot vezetni.* V. ö. SZÁZAD.

FÉLSZÁZADOS, (fél-százados) ösz. mn. 1) Félszázadig, azaz ötven évig élő, tartó, annyi évtől fogva létező. *Félszázados katona, pap. Félszázados alkotmány.* 2) Valamely eseményt ünneplő, mely ötven évi létezése miatt nevezetes. *Félszázados menyekző.*

FEL-, jobban : FÖLSZÉD, (föl-széd) ösz. áth. 1) Elhintett, elszórt, heverő, alant levő tárgyakat egymás után fölvesz, fölemel. *Fölszedni az elhullott kalászokat. Fölszedni a lehullott gyümölcsöt.* 2) Felás valamit elrakás, eltakarítás végett. *Fölszedni a burgonyát, répát.* 3) Felbont, fölemel valamit elvitel, eltakarítás végett. *Fölszedni a hidat, a pallódeszkákat. Fölszedni a horgonyokat. Fölszedni a sátort, asztalt.* 4) Átv. és visszaható ért. erőhöz, vagyonhoz jut. *Jól fölszedte magát utóső nyavalyája után. A kereskedés által fölszedte magát.* V. ö. SZÉD.

FEL-, jobban : FÖLSZÉDÉGET, (föl-szédéget) ösz. áth. Holmi elszórt, elhullott, elhintett, alant heverő stb. tárgyakat folytonosan szedve fölveddegel, fölemelget. *A tyúkok fölszedegetik az elhullt magvakat. Fölszedegetni a fáról lerázott gyümölcsöt.*

FEL-, jobban : FÖLSZEG, (1), (föl-szeg) ösz. áth. Szegve fölmetsz, felvág valamit. *Fölszegni a kenyeret, sajtot.* Különösen : *fölszegni a parlagot, gyepet*, am. ekével felhasogatni.

FEL-, jobban : FÖLSZEG, (2), (föl-szeg) ösz. fn. A helynevekben gyakran eléjönnek : *alszeg, felszeg* bizonyos részek helyett.

FELSZEG, (3), másképp : *Kis-Doba-Felszeg*, l. KIS-DOBA.

FÉLSZEG, (fél-szeg) ösz. mn. Egy oldalu, ferde, rézsutos, ami görbére, félre van szegve, metszve vagy állítva. *Félszeg állásu termet. Félszeg kazal, háztető. Félszeg út. Félszegre metszett kenyér.* Átv. ért. a tárgyat nem mindenfelől felfogó. *Félszeg gondolkodás. Félszeg elme. Félszeg tervezet.*

FEL-, jobban : FÖLSZEGDEL, (föl-szegdel) ösz. gyak. áth. Valamit több részekre egymás után fölszeg. *A kenyeret karajokra fölszegdelni.*

FEL-, jobban : FÖLSZÉGEZ, (föl-szégez) ösz. áth. Valamit szeggel vagy szegekkel fölver, fölerősít valahová. *Felszegezni a falakra a hirdetményeket. A léczeket fölszegezni a rudakra.* V. ö. SZÉGEZ.

FÉLSZEGSÉG, (fél-szegség) ösz. fn. 1) Egyoldaluság, ferdeség. A tárgynak azon tulajdonsága, melynél fogva valamely hiánya van, csonka. 2) Átv. ért. az észműködésnek hibás tulajdonsága, midőn a dolgokat csak felszinüleg vagy egy oldalról vizsgálja.

FÉLSZEGUSZÓ, (fél-szeg-uszó) ösz. fn. Tengeri halak neme, melyek félszegen, azaz féloldalt úsznak. Többféle fajaik vannak. (Pleuronectes platessa, Rhombus etc.).

FEL- v. FÖLSZÉK, (fel- v. föl-szék) ösz. fn. l. FELTÖRVÉNYSZÉK.

FEL- v. FÖLSZÉKI, (fel- v. föl-széki) ösz. mn. l. FELTÖRVÉNYSZÉKI.

FEL-, jobban : FÖLSZEL, (föl-szel) ösz. áth. Rostos, tömör testet bizonyos alaku és vastagságu lapokra felhasít, fölmetsz. *Fölszelni a kenyeret levesbe. Fölszelni a fát deszkákra. Fölszelni a marhaczombot szeletekre.* V. ö. SZEL.

FEL- v. FÖLSZÉL, (fel- v. föl-szél) ösz. fn. Éjszaki tájról fuvó szél. *Felszéllel jött, alszéllel ment. A felszél el szokta kergetni a felhőket. Hideg, csipős havat hozó felszél.* Némely vidékeken népies nyelven : *tótszél.* A Döbrentei-codexben eléjön ,éjszak' értelemben. „Napkelettől fogva és napnyugattól; felszélről (Káldinál : északról) és tengerről.“

FEL-, jobban : FÖLSZELDEL, (föl-szeldel) ösz. áth. és gyakor. Egymás után vagy több szeletekre, lapokra, lapocskákra fölszel. *Fölszeldelni a borjuczimert. Fölszeldelni a katonabélesnek szánt zsemlyét.* V. ö. SZEL.

FEL-, jobban : FÖLSZELETÉL, (föl-szeletél) ösz. áth. Valamit szeletekre fölmetél. *Fölszeletelni a süllet, dinnyét, kenyeret.*

FEL-, jobban : FÖLSZELETÉLÉS, (föl-szeletélés) ösz. fn. Valaminek szeletekre fölmetélése. *Ivpapiros fölszeletelése.* V. ö. SZELET.

FEL-, jobban : FÖLSZELETÉZ, l. FELSZELETÉL.

FÉLSZÉMŰ, (fél-szémű) ösz. mn. Egy szemmel biró vagy látó; egyik szemére vak. *Félszemü koldús. Hogy hivják a félszemü bolhát diákul?* (Paraszt-kérdés).

FEL-, jobban : FÖLSZENTÉL, (föl-szentél) ösz. áth. Bizonyos szertartások, imádságok által va-

lakit vagy valamit tisztelet, vallásos buzgalom tárgyává tesz, felavat. *Fölszentelni valakit pappá, apáttá, préposttá,* vagy *papnak, prépostnak. Fölszentelni a templomot, harangokat, zászlókat, keresztet.* V. ö. SZENTÉL.

FEL-, jobban : FÖLSZENTÉLÉS, (föl-szentélés) ösz. fn. Cselekvés vagy szertartás, mely által valakit vagy valamit fölszentelnek. *Növendékpapok fölszentelése. Templom fölszentelése.*

FÉLSZÉR, (fél-szér) ösz. fn. 1) Félhaj, félszín, kocsitartó épület, hiú. *Félszer alá tolni a hintót.* 2) Félsor, egy sorház. *Duna melletti félszer. Kertek alatti félszeren lakni.*

FEL-, jobban : FÖLSZÉRÉL, (föl-szérél) ösz. áth. Valakit vagy valamit bizonyos czélra szükséges szerekkel, készülettel ellát. *Fölszereli magát a vadász puskával, lőporral, golyókkal* stb. *Fölszerelni a hajót evezökkel, kormánynyal, kötelekkel, vitorlákkal.* V. ö. SZÉR.

FEL-, jobban : FÖLSZÉRÉLÉS, (föl-szérélés) ösz. fn. Bizonyos czélra szükséges eszközökkel, készülettel ellátás. *Műhelynek, hajónak fölszerelése.* V. ö. FELSZÉRÉL.

FÉLSZÉRÉNT, (fél-szérént) ösz. ih. Félig, egyoldalulag, nem egészen, nem tökéletesen. *Félszerént tenni valamit.*

FEL-, jobban : FÖLSZÉRSZÁMOZ, (föl-szérszámoz) ösz. áth. Szerszámmal ellát, szerszámba öltöztet. *Fölszerszámozni a lovat, szamarat, ökrövért.* V. ö. SZÉRSZÁM.

FEL-, jobban : FÖLSZÉRSZÁMOZÁS, (föl-szérszámozás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg fölkészítés, midőn valamit fölszerszámozunk. *Lovak fölszerszámozása.*

FÉLSZÉRÜ, (fél-szérü) ösz. mn. Féloldalu, egy soru. *Félszerü utcza.* Átv. ért. *félszerü ember*, am. gyönge, erőtlen.

FÉLSZÉRÜEN, (fél-szérüen) ösz. ih. Egyoldalulag, tökéletlenül, nem teljesen. *Félszerüen végzett munka.*

FÉLSZÉRÜSÉG, (fél-szérüség) ösz. fn. Egyoldaluság, félszegség, tökéletlen mivolta valaminek.

FEL- v. FÖLSZÍ, (fel- v. föl-szí) ösz. áth. 1) Valamit szíva felhúz. *Felszíni lopótökkel a bort. A szúnyog felszíja az ember vérét.* Átv. ért. *A nap felszíja a föld nedveit. A közösbogártapasz felszíja a bőrt.* 2) Dohányt, pordohányt felhasznál akár orrával, akár pipából, vagy szivarkép szíva. *Felszíni naponként egy szelencze fekete burnótot, tiz szivart, tizenkét pipadohányt.* V. ö. SZÍ.

FÉLSZIGET, (fél-sziget) ösz. fn. Szárazföld, melyet nagyobb részt tenger vagy tó fog körül. *Tihany félszigete.*

FEL- v. FÖLSZIKKAD, (fel- v. föl-szikkad) ösz. önh. Különösen a nedves földről, a sárról mondják, midőn felszárad, de kevés nedvessége még marad, midőn felszine szárazra hártyásodik. A *felszikkad* tehát kevesebb, mint a *felszárad.* Tájszokásilag : *felczikkad.* V. ö. SZIKKAD.

FEL- v. FÖLSZIKKASZT, (fel- v. föl-szikkaszt) ösz. áth. A nedves földnek, illetőleg sárnak fölszinét kiszárítja.

FEL- v. FÖLSZÍJAL, (fel- v. föl-szíjal) ösz. áth. Vékony szíjakra elszeldel, fölmetél. *Felszíjalni a kordoványt, a lóbört. Felszíjalni a paczalt.* V. ö. SZÍJ.

FEL- v. FÖLSZÍJAZ, (fel- v. föl-szíjaz) ösz. áth. Szíjjal vagy szíjakkal ellát, fölkészít. *Felszíjazni a bundát, a szürt.*

FEL- v. FÖLSZIMATOL, (fel- v. föl-szimatol) ösz. áth. Szimatolva, azaz szaglászva, vizslálkodva felfürkész, felkutat. *A vizsla felszimatolja a vadat.*

FEL- v. FÖLSZÍN, (fel- v. föl-szín) ösz. fn. 1) Szoros ért. valamely testnek felső fele, lapja, mely leginkább s legkönnyebben feltünik. *A víz felszine. Föld felszine.* 2) Szélesb ért. a testnek külseje, minden oldalról véve. *Teke felszine. Hordó felszine.* 3) Átv. ért. a dolognak azon tulajdonsága, természete, mely legott előtünik, melyet fáradság nélkül észrevehetni, mely valaminek csak külsejét mutatja, nem a dolog valódi mivolta. *A dolgoknak csak felszinét ismerni*, azaz mélyebb vizsgálataikba nem ereszkedni. *A becsületnek, erénynek felszinét keresni.* Némelyek szerént : *fölep* a föl gyöktől, mint: *al*-ból : *alap, köz*-ből : *közep.*

FÉLSZÍN, (fél-szín) ösz. fn. Félhaj, félszer, kocsiszín, hiú.

FEL- v. FÖLSZINÉS, (fel- v. föl-szinés) ösz. mn. A tárgyak, testek felszinén, külsején maradó, azoknak mélyébe, vizsgálatába nem ereszkedő ; nem alapos. Máskép : *felületes* vagy *fölepes*, mint alapból : *alapos. Felszines ember. Felszines tudomány. Felszines kutatás.* V. ö. FELSZIN.

FEL- v. FÖLSZINLEG, (fel- v. föl-szinleg) ösz. ih. A tárgyak mélyébe, vizsgálatába nem ereszkedve ; nem alaposan. Máskép : *felületesen.* V. ö. FELSZINÉS.

FEL- v. FÖLSZÍT, (fel- v. föl-szít) ösz. áth. Tulajd. a tüzet fújva, vagy valamely segédeszköz által feléleszti. Átv. ért. felbujtogat, haragra, gyülöletre, irígységre, boszúra felingerel, vagy ezen indulatokat mozgalomba hozza.

FEL- v. FÖLSZIVÁRKODIK, (fel- v. föl-szivárkodik) ösz. k. Valamely nedv igen vékony csöveken, likacsokon, nyilásokon lassan-lassan feltolódik. *Felszivárkodik a fenékvíz a pinczében.* V. ö. SZIVÁRKODIK.

FEL- v. FÖLSZIVÁROG, (fel- v. föl-szivárog) ösz. önh. l. FELSZIVÁRKODIK és SZIVÁROG.

FEL- v. FÖLSZIVATYÚZ, (fel- v. föl-szivatyúz) ösz. áth. Szivatyúval felhúz. *Felszivatyúzni a pinczébe folyt vizet.* V. ö. SZIVATYÚ.

FEL- v. FÖLSZIVÓDÁS, (fel- v. föl-szivódás) ösz. fn. Állapot, midőn a nedvek valamely testbe fölfelé huzódnak.

FEL- v. FÖLSZIVÓDIK, (fel- v. föl-szivódik) ösz. belsz. Valamely nedv a meleg vagy más valami által felhuzódik, s annak mintegy részévé leszen. *A föld nedve a növénygyökereken felszivódik a növény derekába, ágaiba, leveleibe. A harmat egy része felszivódik a levegőbe.*

FELSZOKIK, (fel-szokik) ösz. k. Magasabb helyre szokik. *A macska felszokik a házpadlásra. A páva felszokik a fatetőre.* V. ö. SZOKIK.

FELSZOKOTÁL, (fel-szokotál) ösz. áth. Holminak számát fölvetegeti, számba veddegel valamit. Székely szó.

FELSZOKTAT, (fel-szoktat) ösz. áth. Azt teszi, hogy valaki vagy valami magasabb helyre szokjék, hogy oda járni, ott lenni szeressen. *Felszoktatni a csibéket a tyúkülőre. Felszoktatni a gyereket a kocsira, lóra.*

FELSZÓL, (fel-szól) ösz. önh. Szót emel, beszélni kezd. *A bennünket érdeklő tárgyban felszólani. A bántás ellen felszólani. Valaki mellett felszólani.* V. ö. SZÓL.

FELSZÓLÁS, (fel-szólás) ösz. fn. Szóemelés, szólni kezdés.

FELSZÓLAL, (fel-szólal) ösz. önh. Több szót emel, hosszasabb beszédbe kezd. *A gyülésben felszólalni.*

FELSZÓLALÁS, (fel-szólalás) ösz. fn. Szóemelés, beszélni kezdés, midőn valamely tárgyhoz vagy ügyben többet szólunk.

FELSZÓLÍT, (fel-szólít) ösz. áth. 1) Mást szólani késztet valamely tárgyról. *Az elnök felszólítja a gyülés tagjait, adnák elé véleményeiket.* 2) Valamely tettre, munkálatra, részvétre, segedelemre stb. felhí. *Felszólítani a vagyonos polgárokat adakozásra.* 3) Felbuzdít, ösztönöz. *Felszólítani a katonákat csatára. Felszólítani a legénységet fegyverre.*

FELSZÓLITÁS, ösz. fn. 1) Feleletre felhivás. *A felszólitásra valamit mondani* vagy *hallgatni.* 2) Valamely tettre felhivás. *Segedelmi, adakozási felszólitások.* 3) Parancs vagy biztatás, buzditás valamire. V. ö. FELSZÓLÍT.

FELSZOP, (fel-szop) ösz. áth. Valamely nedvet szopó állat módjára öszveszorított ajkaival felszí. *Felszopni a narancs levét.*

FELSZÓR, (fel-szór) ösz. áth. A gabonát lapáttal felhányva, polyvájától megtisztitja. *Felszórni a nyomtatott búzát, a csépelt rozsot.* Önh. ért. am. a szórást bevégzi. *Mi már el is nyomtattunk, fel is szórtunk.* V. ö. SZÓR.

FELSZORÚL, (fel-szorúl) ösz. önh. Kénytelen valamely magasabb helyre vonulni, s ott maradni. *Víz áradáskor felszorulni a szomszéd dombra, a padlásra* vagy *háztetőre.* V. ö. SZORÚL.

FELSZÓVAL, (fel-szóval) ih. Fenhangon, hallhatólag szólva, fenszóval. *A leczkét felszóval tanulni.*

FELSZŐ, (fel-sző) ösz. áth. Valamit szövőszéken, bordában, takácsok módjára feldolgoz, elfogyaszt. *Felszőni tíz gombolyag-fonalat.* V. ö. SZŐ.

FELSZÖGECSÉL, (fel-szögecsél) ösz. áth. Valamit szögecscsel, azaz kis szöggel fölver, fölragaszt, fölcsiptet.

FELSZÖKEL, (fel-szökel) ösz. önh. Többször, folytonosan felszökik, felugrik. *Felszökel a szökcső, az üldözött bolha. Felszökel a böglyöktől csipkedett barom.*

FELSZÖKELLIK, (fel-szökellik) k. Felszökel. Csak tárgyakról mondják, melyek nem önként, hanem valamely kénytelenségből teszik azt. *Felszökellik az ugró kútból a víz. Felszökellik a megvágott érből a vér.*

FELSZÖKIK, (fel-szökik) ösz. k. Egy szökéssel, egy rugással, fölemelkedik, fölveti magát valamire. *Felszökik a bottal megcsapott víz. A könnyü legény felszökik a lóra.* V. ö. SZÖKIK.

FELSZÖKKEN, (fel-szökken) ösz. önh. Hirtelenül, s egy mozdulattal felszökik. *Felszökken a jó pezsgő, ha dugaszát kiveszik. Felszökkenni a székről.* V. ö. SZÖKKEN.

FELSZÖRBÖL, (fel-szörböl) ösz. áth. l. FELSZÖRPÖL.

FELSZÖRPENT, (fel-szörpent) ösz. áth. Egy szörpentéssel felhajt, megiszik valamit. *Felszörpenteni egy kanál feketelevest.* V. ö. SZÖRPENT.

FELSZÖRPÖL, (fel-szörpöl) ösz. áth. Valamit ajkaival szörpölve, felszíva iszik. *Tányérból, csészéből felszörpölni az édes levet.* V. ö. SZÖRPÖL.

FELSZÚR, (fel-szúr) ösz. áth. 1) Hegyes eszközre valamit felhúz. *Felszúrni az almát villára. Felszúrni nyársra a malaczot.* 2) Hegyes eszközzel felbök, feltaszít. *A szilaj ökör felszúrja szarvával a szelindeket.* V. ö. SZÚR.

FELSZURONYOL, (fel-szuronyol) ösz. áth. 1) A puskára fölteszi a szuronyt. *Felszuronyolni a fegyvert.* 2) Szuronynyal felszúr. *Felszuronyolni az ellenséget.* V. ö. SZURONY.

FELSZUSZAKOL, (fel-szuszakol) ösz. áth. Felkutat, felszimatol, felfürkész valamit.

FELSZÜRCSÖL, (fel-szürcsöl) ösz. áth. Szürcsölve felszí valamit, s úgy issza meg. V. ö. SZÜRCSÖL.

FÉLT, (fél-t) áth. m. *félt-étt,* htn. —*eni* v. —*ni.* Aggódik, nehogy valakit vagy valamit elveszejtsen, vagy hogy kár ne essék bennök. *Aki mit szeret, azt félti. Nem félti kopasz a haját.* (Km.) *Nem félti német a gatyáját.* (Km.) *Az anya félti katona fiát.* Vonz távolító ragu neveket. *Veszedelemtől, kártól félteni barátunkat. Tolvajoktól félteni pénzét. Feleségét félteni más férfiaktól.*

„Nem féltem (öt) a katonáktól,
Sem magától a haláltól.“

Kisfaludy K.

FELTAGLAL, (fel-taglal) ösz. áth. Tagokra, tagonként felvág, felszabdal. *Feltaglalni a levágott marhát.* Átv. ért. valamely észművet részenként vizsgálat alá vesz. *Feltaglalni valamely szinművet.*

FELTAGLALÁS, (fel-taglalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit feltaglalunk, akár tulajdon, akár átvitt értelemben. V. ö. FELTAGLAL.

FELTAGOL, (fel-tagol) ösz. áth. Tagokra, darabokra felvág. Kizárólag az állati testekről mondják egyedül. *A mészáros, hentes feltagolja a levágott vagy megölt marhát.*

FELTAGOLÁS, (fel-tagolás) ösz. fn. Valamely állati testnek tagokra, darabokra felvágása, felbontása.

FELTÁK, (fel-ták) ösz. fn. Így nevezik a csizmaziák azon keskeny bőrt, melylyel a varrást belölről megerősítik. V. ö. TÁK.

FELTÁKOL, (fel-tákol) ösz. áth. Az öszvevarrott börre belülről feltákot vet. V. ö. FELTÁK.

FELTAKAR, (fel-takar) ösz. áth. 1) Valaminek takaróját, födelét, leplét stb. fölemeli, s ez által láthatóvá teszi. *Feltakarni az alvó gyermeket. Feltakarni a teknőben levő kovászt. Feltakarni tavaszszal a szőlőtőkéket.* 2) l. FELTAKARÍT.

FELTAKARÍT, (fel-takarít) ösz. áth. 1) Valamit magasabb helyre berak, begyüjt. *A szénát feltakarítani a padlásra.* 2) Szélesb ért. szerteszórt holmit öszvegyüjt, öszveseper, öszvehány stb. *Feltakarítani a szérűről a szalmát, polyvát, szemet. Feltakarítani a* (lekaszált) *szénát.* V. ö. TAKARÍT.

FELTAKARODIK, (fel-takarodik) ösz. k. Magasabb helyre felhordja magát; felkotródik, eltisztul. *A tyúkok esténként feltakarodnak az ülőre.* V. ö. TAKARODIK.

FELTAKARÓDZIK, (fel-takaródzik) ösz. belsz. Takarójából kivetkőzik, kiburkolódik. *A nyugtalanul alvó beteg feltakaródzik. A nagy melegség miatt feltakaródzni.* V. ö. TAKARÓDZIK.

FELTALÁL, (fel-talál) ösz. áth. 1) Eddig ismeretlen dolgot napfényre hoz, föllel. *Columbus feltalálta Amerikát. A puskaport barát találta fel.* 2) Valamely elveszettet keresés által meglel, nyomára jö neki. *Feltalálni az eltévedt gyermeket.* Visszaható névmással am. leleményes, elmés észszel valamely zavarból kivágja magát. *Feltalálni magát. Jól feltaláltad magadat.*

FELTÁLAL, (fel-tálal) ösz. áth. Az ételt tálba töltve feladja az asztalra. *Feltálalni a levest, káposztát, becsináltat.* V. ö. TÁLAL.

FELTALÁLÁS, (fel-találás) ösz. fn. 1) Eddig ismeretlen dolognak föllelése, napfényre hozatala. *Amerika feltalálása. Könyvnyomtatás föltalálása.* 2) Elveszett, eltévedt, elrejtett dolognak nyomára jövése. *Szökött katona feltalálása.* 3) Az észnek azon különös működése, midőn kétes esetben, zavarban rögtön eligazodik, leleményes ötleteivel segít magán.

FELTÁLALÁS, (fel-tálalás) ösz. fn. A tálba öntött, töltött, rakott ételnek feladása.

FELTALÁLÓ, (fel-találó) ösz. fn. Személy, ki valamit feltalál. *Az elveszett pénz feltalálójának jutalmat igérni. A gőzhajó feltalálójának Fultont tartják.* V. ö. FELTALÁL.

FELTÁMAD, (fel-támad) ösz. önh. Tulajdonképen fekvő, nyugvó, hanyag helyzetéből fölkel, fölemelkedik, de bizonyos belső erőködéssel, s külső maga megfeszítésével. V. ö. TÁMAD, TÁM. Jelentése 1) fölkerekedik, de csak élettelen dolgokról használjuk. *Feltámad a szél. Feltámadnak a hullámok.* 2) Keresztény ért. a meghalt embernek teste feléled. *Szálla alá poklokra, harmadnapon holtából feltámada.* (Apost. Hitv.). *Feltámadt Krisztus ez napon.* (Husv. ének). *Mindnyájan feltámadunk.* (Sz. Pál). 3) Valaki ellen fölzendül, fölkel. *Feltámadni a felsőség ellen.*

FELTÁMADÁS, (fel-támadás) ösz. fn. 1) Keresztényi ért. a holt testnek feléledése, sírjából kikelése. *Krisztus urunk feltámadása. Hiszem a testnek feltámadását.* (Apost. hitv.). *Várhatsz akár a feltámadás napjáig.* 2) Valaki ellen fölkelés, fölzendülés. V. ö. FELTÁMAD.

FELTÁMASZKODIK, (fel-támaszkodik) ösz. k. Támaszkodva fölkel, vagy támaszkodva neki dől valaminek. *A részeg ember nagy nehezen feltámaszkodik. Könyökére feltámaszkodik.* V. ö. TÁMASZKODIK.

FELTÁMASZT, (fel-támaszt) ösz. áth. 1) Eszközli, hogy valaki feltámadjon; halott állapotból életre hoz. *Urunk feltámasztotta a halott Lázárt.* 2) Valamit támasz segedelmével felállít, fölemel, megerősít. *Dúczokkal feltámasztani a dülékeny sövényt. Állát könyöklő kezére feltámasztani.* V. ö. TÁMASZT.

FELTÁMOLYOG, (fel-támolyog) ösz. önh. Nagy nehezen, ide-oda támaszkodva fölkel, fölemelkedik. *A részeg ember feltámolyog székéről.*

FELTÁMOGAT, (fel-támogat) ösz. áth. és gyakor. 1) Több dülékeny vagy eldült tárgyat egymás után feltámaszt, felállít, megerősít. *Feltámogatni a széltől levert csemetéket. Feltámogatni a tekebábokat.* 2) Ugyanazon tárgyat több támaszszal, dúczczal megerősít. *Feltámogatni a dülő sövényt, a ferdén rakott kazalt.* V. ö. TÁMOGAT.

FELTÁNTOROG, (fel-tántorog) ösz. önh. 1) Tántorogva fölkel, fölemelkedik. *Az elszédült vagy részeg ember feltántorog.* 2) Tántorogva fölmegy valahová. *Feltántorogni a második emeletre.* V. ö. TÁNTOROG.

FELTAPASZT, (fel-tapaszt) ösz. áth. Ragadós anyagot, vagy ragadós anyag által valamit tapasz gyanánt fölken, felragaszt, felmázol valamire. *Feltapasztani az angoltapaszt a persenésre. A sarat feltapasztani a házfalra. A hirdetményeket feltapasztani a szegletekre.* V. ö. TAPASZT.

FELTÁR, (fel-tár) ösz. áth. 1) Kaput, ajtót, ablakot egészen felnyit, és nyitva hagy, vagy átv. ért. a kapu, ajtó, ablak által elzárt tért, udvart, teremet nyilttá teszi. *Feltárni a templomot, szobát, udvart.* 2) Szélesb ért. eltakart, elfödött, elrejtett dolgot felföd, láthatóvá tesz. *Feltárni a rejtett kincseket. Feltárni a szív titkait.* V. ö. TÁR, áth.

FELTÁRS, (fel-társ) ösz. fn. A hivatal-, rangsorozatban, különösen a katonaságnál azon személy,

ki közvetlenül előtte áll tiszttársának. *A káplár feltársa az örmester, ezé a hadnagy* stb.

FELTART, (fel-tart) ösz. áth. Valamit magasra fogva, emelve tart. *Feltartani a fejet, kezet. Feltartani a hosszú ruhát.* Átv. ért. tulajd. ragu névvel : valamit kizárólag mint birtokot tulajdonit valakinek. Jobban : *fentart. Ezt fel- v. fentartom örököseimnek. A házat feltartom magamnak.* Néha am. jogot tart valamihez. *Az ügyhöz szólást máskorra tartja fel magának.*

FELTARTÁS, (fel-tartás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit feltartunk. V. ö. FELTART.

FÉLTARTÁS, (fél-tartás) ösz. fn. A szükséges élelmezés felének megadása. *Féltartást adni a szolgának.* pl. ebédet, de vacsorát és reggelit nem.

FELTARTÓZTAT, (fel-tartóztat) ösz. áth. Valakit elmenni, távozni valamely akadályvetés által nem hagy, nem enged. *Feltartóztatni a vendéget. Feltartóztatni vámokon az utasokat.* Szélesb ért. akadályoz, működni, haladni nem enged, megállít. *Feltartóztatni a kocsikat, hajókat. Feltartóztatni valamely ügyet. Feltartóztatni a munkásokat.* V. ö. TARTÓZTAT.

FELTARTÓZTATÁS, (fel-tartóztatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit menésében, haladásában, működésében akadályozunk, megállítunk, késleltetünk. *Vendégek, utasok, szekerek, hajók feltartóztatása.* V. ö. FELTARTÓZTAT.

FELTÁRÚL, (fel-tárúl) ösz. önh. 1) Zárt, becsukott tér vagy annak kapuja, ajtaja stb. felnyílik. *Feltárúlnak a kapuk, ajtók. Feltárúl az ellenség előtt a vár, a vendégek előtt a mulató terem.* 2) Átv. ért. a rejtek, titok, elfödött, eltakart valami nyilvánossá lesz, köz tudomásra jő. *A történetbuvárok előtt feltárúlnak a régiségek.* V. ö. TÁRÚL.

FELTASZIGÁL, (fel-taszigál) ösz. áth. és gyakor. Több tárgyat egymás után feltaszítva eldönt, taszigálva felforgat. *Feltaszigálni az útban állókat.* V. ö. TASZIGÁL.

FELTASZÍT, (fel-taszít) ösz. áth. 1) Valamit vagy valakit taszítva feldönt, lábáról leüt. *Feltaszítani könyökkel a tintatartót, a boros palaczkot.* 2) Taszítva magasabb helyre tol valamit. *A ládát korcsolyán feltaszítani a szekérre.* 3) Aljas nyelven am. nőszemélyt teherbe ejt.

FELTÁT, (fel-tát) ösz. áth. Tátva felnyit, széttérjeszt. Mondják különösen a szájról. *Feltátani a száját. Tátsd fel már a szádat*, azaz beszélj. V. ö. TÁT.

FELTATAROZ, (fel-tataroz) ösz. áth. Tatarozva, azaz kifoltozva, megjavítva, kiigazítva felkészít. *Feltatarozni a megrongált hajót, az ócska háztetőt.*

FÉLTEKE, (fél-teke) ösz. fn. A tekének fele, akár egész tömegében véve, akár csak fölszinét tekintve. *A földnek féltekéje.* V. ö. TEKE.

FÉLTÉKÉNY, (fél-t-é-kény) mn. tt. *féltékény-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Aki a féltésre igen hajlandó ; különösen ki kedvesét másoktól félti. V. ö. FÉLT. *Féltékeny férj, féltékeny nő. Féltékeny szerető.*

FÉLTÉKÉNYEN, (fél-t-é-kény-en) ih. l. FÉLTÉKENYÜL.

FÉLTÉKÉNYKÉDIK, (fél-t-é-kény-kéd-ik) k. m. *féltékénykéd-tem, —tél, —ett.* Folytonos féltésben, szerelemféltésben szenved. V. ö. FÉLTÉS.

FÉLTÉKÉNYSÉG, (fél-t-é-kény-ség) fn. tt. *féltékénység-ét.* Szenvedély, melynél fogva kedves birtokunkat vágytárstól, elveszéstől féltjük. *Féltékenységgel viseltetni hírünk, rangunk veszélyeztetői iránt.* Különösen, midőn a házasok vagy szeretők attól félnek, hogy házastársuk vagy kedvesök máshoz pártol el. V. ö. SZERELEMFÉLTÉS.

FÉLTÉKÉNYÜL, (fél-t-é-kény-ül) ih. Valamely kedves birtokot mástól, veszélytől, vágytárstól féltve. *Féltékenyül őrzeni gyermekét, nejét, kedvesét.*

FEL-, jobban : FÖLTEKER, (föl-teker) ösz. áth. Valamit tekerve, tekerés által felhúz, vagy felkanyarít valamire. *A kötelet föltekerni a csigára, csigarúdra.* V. ö. TEKER.

FEL- v. FÖLTEKERÉDIK, (föl-tekerėdik) ösz. k. Körülfonódva felszorul valamire. *A kötél föltekeredik a forgatott hengerre. Az iszalag föltekeredik a fa derekára. A fonál föltekeredik az orsóra.* V. ö. TEKERÉDIK.

FEL-, jobban : FÖLTEKERGET, (föl-tekerget) ösz. áth. és gyakor. 1) Valamit körülfonva, kerékvagy tekealakban felhúz, felszorít valamire. *Föltekergetni a kötelet, fonalat.* 2) Hengerded alakban öszvehajtogat. *Föltekergetni a kalácsnak való tésztát.* V. ö. TEKER.

FEL-, jobban : FÖLTEKERGŐZIK, (föl-tekergőzik) l. FELTEKERÉDIK.

FEL-, jobban : FÖLTEKERÍT, (föl-tekerít) ösz. áth. Eszközli, hogy valami föltekeredjék.

FEL-, jobban : FÖLTEKERŰL, (föl-tekerűl) ösz. önh. Saját erejénél fogva felfonódik, körülfonódik. *A kígyó föltekerül a fára.*

FEL-, jobban : FÖLTEKINGET, (föl-tekinget) ösz. áth. és gyakor. Több ízben, ismételve föltekint, felkacsingat. V. ö. FELTEKINT, TEKINGET.

FEL-, jobban : FÖLTEKINT, (föl-tekint) ösz. önh. Szemeit fölemelve egy pillanatot vet; magasra tekint. *Feltekinteni az égre.*

FEL-, jobban : FÖLTEKINTÉL, (föl-tekintél) ösz. önh. l. FELTEKINGET.

FEL-, jobban : FÖLTEKINTGET, l. FÖLTEKINGET.

FEL-, jobban : FÖLTERÍT, (föl-terít) ösz. áth. Valamit más tárgy fölé, magasabb, emeltebb helyre terít. *Fölteríteni a nedves ruhát a kerítésre, a padlásra. Fölteríteni a bundát a baglyára. A dunnát fölteríteni az ágyra. Az abroszt fölteríteni az asztalra.* Tárgyeset nélkül am. az asztalt evésre szükséges eszközökkel ellátja, elkészíti. *Már fölterített az inas, lehet tálalni.* V. ö. TERÍT.

FEL-, jobban : FÖLTERJESZT, (föl-terjeszt) ösz. áth. 1) Valamit elterjesztve felmutat, fölemel. *Fölterjeszteni a tenyereket.* 2) Átv. ért. valamely ügyet, kérelmet, indítványt, tervet stb. felsőbb helyre benyújt. *Valamely társulat szabályait helybehagyás végett fölterjeszteni az illető kormánynak.*

FEL-, jobban : FÖLTERJESZTÉS, (föl-terjesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit fölterjesztünk; vagy maga az irat is. V. ö. FELTERJESZT.

FÉLTÉS, (fél-t-és) fn. tt. *féltés-t*, tb. *—ék*. Aggodalom, valamely kedves tárgy lehető elvesztése vagy veszélyeztetése miatt. *Becsület-, rangféltés. Feleség-, szerelemféltés.* V. ö. FÉLT.

FÉLTESTVÉR, (fél-testvér) ösz. fn. Aki csak apul, vagy csak anyul egy testvér valakivel. Másképen : *mostohatestvér.*

FEL-, jobban : FÖLTÉSZ, (föl-tész) ösz. áth. 1) Valamit fölhelyez valahová. *Föltenni valamit a szekérre.*

„Fölteszem a tulipántos ládámat,
Furulyámat, dudámat.“ Népd.

A könyvet föltenni a szekrény tetejére. 2) A fejrevalót fejére teszi. *Földeszi a kalapot, sipkát. Föltette az Orbán süvegét.* (Km.). 3) Feltüz, felszúr. *Föltenni kalpag mellé a kócsagtollat. Föltenni a város tornyára a zászlót. Föltenni a toronybeli keresztet.* 4) Valamely fogalmazást, gondolatot, ügyet, levelet stb. irásba foglal. *Föltenni a vármegyei felirást. Föltenni a körlevelet.* 5) Valamire elhatározza magát, fogadást tesz. *Föltette, hogy megjobbítja magát. Föltette magában, hogy bosszút áll.* 6) Valamit képzeletileg valónak állít. *Tegyük fel, hogy a nap forog a föld körül. Fölteszem, hogy X városnak tiz ezer lakosa van.* 7) Valamit oldásul felad, vagy jutalmul igér. *Pályakérdéseket tenni fel. Díjt, jutalmat tenni fel a versenyezőknek.* 8) Valakiről, valaki felől gyanít, gondol, hisz valamit. *Én fölteszem felőle, hogy becsületes ember. Hogyan tehetsz föl rólam olyasmit?*

FEL- v. FÖLTÉT, (fel- v. föl-tét) l. FELTÉTEL.

FEL- v. FÖLTÉTEL, (fel- v. föl-tétel) ösz. fn. 1) A szerződésnek, alkunak, egyezkedésnek stb. azon pontja, melyhez a végrehajtást, teljesítést kötjük. *A várt azon feltétel alatt adni fel, hogy szabadon ki lehessen belőle takarodni. A feltételt megtartani, teljesíteni, vagy megszegni. Nehéz, elfogadhatatlan feltételek. Kedvező feltételek.* 2) Fogadott szándék, valaminek teljesítésére. *Erős, eltökélett feltétel.* 3) Valaminek magasabb helyre felállítása, feltüzése. V. ö. FELTESZ.

FEL- v. FÖLTÉTELÉS, (fel- v. föl-tételés) ösz. mn. Bizonyos feltételtől függő; csak úgy teljesítendő, létezendő, ha más kitüzött, kikötött pont teljesíttetni fog. *Feltételes fegyvernyugvást kötni.* Észtani ért. *feltételes itélet*, melynek igaz volta bizonyos feltételtől függ, pl. *Ha vétettél, bünhödnöd kell*, mi egyszersmind *feltételes mondat.*

FEL- v. FÖLTÉTELÉSEN, (fel- v. föl-tételésen) ösz. ih. Bizonyos föltétel vagy föltételek kikötése mellett. *Föltételesen adni fel a várat.*

FEL- v. FÖLTÉTELETLEN, (fel- v. föl-tételetlen) ösz. mn. Feltétel nélküli, általános, rövidebben : *föltétlen. Feltételetlen átengedése valamely jószágnak.* Bölcsészeti ért. önálló, belső szükségből létező, mástól nem függő. *Az isten feltételetlen oka, kútfeje a világnak.* Határozóilag am. feltételetlenül.

FEL- v. FÖLTÉTELETLENÜL, (fel- v. föl-tételetlenül) ösz. ih. Feltétel nélkül, általánosan. *Az ajánlott békét feltételetlenül elfogadni.* V. ö. FELTÉTEL.

FEL- v. FÖLTÉTELÉZ, (fel- v. föl-tételéz) ösz. áth. Valamit feltétel gyanánt kiván, kiköt. *A műnek létezése feltételezi a műalkotónak létezését. A béke fenmaradására feltételezni a viszonyos fegyvernyugvást.*

FEL- v. FÖLTÉTELÉZÉS, (fel- v. föl-tételézés) ösz. fn. Föltétel gyanánt kikötés.

FEL- v. FÖLTÉTLEN, l. FELTÉTELETLEN.

FEL-, jobban : FÖLTETSZIK, (föl-tetszik) ösz. k. 1) Alantabb helyzetéből fölemelkedve, látszatóvá lesz. *Föltetszenek a völgyből feltóduló seregek.* 2) Különösen szembe ötlik, feltünik, a szemek fennakadnak rajta. *Idegen vagy régi viselete, ruhaszabása által legott föltetszik.*

FEL-, jobban : FÖLTÉTT, (föl-tétt) ösz. mn. 1) Ami fel van helyezve valahová, különösen fejre tett föveg. *Föltett kalap, süveg. Föltett kalappal menni a szobába.* 2) Bizonyos eltökéléssel szándékolt. *Föltett akarat, szándék.*

FEL- v. FÖLTISZT, (fel- v. föl-tiszt) ösz. fn. Az austriai ezeredeknél, a hadnagyok és kapitányok *feltisztek*. Az őrnagy, alezeredes és ezeredes *fő* vagy *törzstisztek*. Az őrmesterek, káplárok, és szabadosok *altisztek.*

FEL- v. FÖLTISZTOGAT, (fel- v. föl-tisztogat) ösz. áth. Tisztogatva feltakarít, fölseper, felmos stb. *Feltisztogatni a szemetes udvart. A sáros szobát, poros bútorokat feltisztogatni.* V. ö. TISZTOGAT.

FEL- v. FÖLTISZTOGATÁS, (fel- v. föl-tisztogatás) ösz. fn. A szemétnek, mocsoknak, szennynek stb. feltakarítása, felmosása, feltörölgetése stb.

FEL- v. FÖLTISZTSÉG, (fel- v. föl-tisztség) ösz. fn. Feltiszti hivatal és rang az ezeredeknél, milyenek az : al- és felhadnagyság, a másod- és első kapitányság. Összerü ért. a feltisztek együtt véve. V. ö. FELTISZT.

FELTÍZ, erdélyi falu Csik székben; helyr. *Feltíz-en, —re, —ről.*

FELTOBÁKOL, (fel-tobákol) ösz. áth. l. FELBURNÓTOL.

FELTOL, (fel-tol) ösz. áth. Alantabb helyről magasabbra tol valamit. *Feltolni a talicskát a dombra.*

FELTOLAKODIK, (fel-tolakodik) ösz. k. Az előtte levő akadályokat ide-oda tologatva, taszigálva

fölvergödik valahová. *Sok nép között feltolakodni a várba.* V. ö. TOLAKODIK.

FELTOLLAZ, (fel-tollaz) ösz. áth. Tollal vagy tollakkal felékesít, feldiszít, felpiperéz. *Feltollazni a kalapot, süveget.*

FELTOLÓDIK, (fel-tolódik) ösz. belsz. Tolódva felmagasodik, fölemelkedik, felcsúszik. *Feltolódik a vakandok turta föld. Feltolódik az árvíz hajtotta homok. Feltolódik a nyargaló csikós üngujja, gatyaszára.* V. ö. TOLÓDIK.

FELTORJA, erdélyi falu Kézdi székben; helyr. *Feltorjá-n, —ra, —ról.*

FELTORLASZT, (fel-torlaszt) ösz. áth. Egymás fölé hajtva, tolva felhalmoz, magasra emel. *A förgeteg feltorlasztja a hullámokat. Az árvíz feltorlasztja a fövenyet. A folyóba vert csölöpök feltorlasztják a zajt.* V. ö. TORLASZT.

FELTORLÓDIK, (fel-torlódik) ösz. belsz. Egymás fölé hajtva, tolva és megszorulva felhalmozódik, feltornyosodik. *Feltorlódik a sürüen menö, és akadályba ütköző jég. Feltorlódik zátonyos helyeken a homok, gizgaz.*

FELTORNYODZIK, (fel-tornyodzik) ösz. k. Torony gyanánt fölemelkedik, felmagasodik. *Feltornyodzanak a porfellegek, a felhők.* Képes és nagyító kifejezés.

FELTORNYOSODIK, (fel-tornyosodik) ösz. k. l. FELTORNYODZIK.

FELTORNYOZ, (fel-tornyoz) ösz. áth. 1) Toronynyal ékesít, ellát. *Feltornyozni a királyi palotát, a vár bástyáit.* 2) Torony gyanánt, torony magasságnyira felhalmoz, fölemel. Nágyító és átv. értelmü kifejezés.

FELTORNYOZIK, (fel-tornyozik) ösz. k. l. FELTORNYODZIK.

FÉLTORONY, falu Mozson megyében; helyr. *Féltorny-on, Féltorony-ra, —ról.*

FÉLTŐ, (fél-t-ő) mn. tt. *féltő-t.* 1) Amit félteni kell, drága, kedves. *Féltő kincsekkel birni. Ez féltő portéka.* 2) Aki valamit félt. *Feleségféltő férj.*

FELTÖLT, (fel-tölt) ösz. áth. 1) Hiányt töltés által kipótol. *Feltölteni a boros hordókat. Feltölteni a félig kiürült palaczkokat.* 2) Bizonyos folyadékot valamire rátölt javítás végett. *Az almaeczetre boreczetet, vagy bort feltölteni.* 3) Alacson tért, helyet öszvehordott földdel, homokkal, gazzal stb. fölemel. *Feltölteni a mély udvart. Feltölteni az országutat. Feltölteni a lapányos kertet.* V. ö. TÖLT.

FELTÖLTŐ, (fel-töltő) ösz. fn. Bányászok nyelvén am. bányászlegény, vagy bányai napszámos, ki az érczeket az olvasztó kemenczébe töltögeti.

FELTÖLTŐDIK, (fel-töltődik) ösz. belsz. Holmi anyagok öszvegyülése, s megkeményedése által felhalmozódik, fölemelkedik. *Árvízkor a partok mellékein a föveny feltöltődik.*

FELTÖLTÖGET, (fel-töltöget) ösz. áth. és gyakor. Ismételve, egymás után feltölt valamit. *Feltöltögetni a leapadt boros hordókat. Az aljabort az eczetes palaczkokba feltöltögetni.* V. ö. FELTÖLT.

FELTÖR, (fel-tör) ösz. áth. 1) Erőszakos töréssel felnyit valamit. *Feltörni a boros pinczéket. Feltörni a házat. Feltörni a diót, mogyorót, a szilvamagot. Feltörni a pecsétet.* 2) Az eddig szántatlan mezőt, gyepet felszántja. *Feltörni a marhalegelőt.* 3) A testnek valamely részét erős dörzsölés által fölsérti, fölsebesíti. *Az iga feltöri az ökör nyakát. Az ujoncz lovas feltöri farát, czombját. A csizma feltörte a lábát. A kasza, kapa feltöri a gyönge tenyeret.*

FELTÖREKSZIK, (fel-törekszik) ösz. k. Iparkodik, egész erejével rajta van, hogy feljuthasson, magasra emelkedhessék.

FELTÖRÉS, (fel-törés) ösz. fn. 1) Cselekvő ért. valaminek erőszakos elrontással járó felnyitása. *Ajtó-, láda-, dió-, mondolafeltörés. Gyep feltörése. Pecsét, levél, végrendelet feltörése.* 2) Szenv. ért. erőszak általi felszakadás, felsérülés, kisebesedés. *Nyak, tenyér, lábak feltörése.*

FELTÖRET, (fel-töret) ösz. mivelt. 1) Másnak meghagyja, megparancsolja, hogy törjön fel valamit. *Hajduk által feltöretni a tolvajok tanyáját.* 2) A törést valamely eszköz által hajtja végre. *Járommal feltöretni az ökör nyakát.* 3) Az eddig szántatlan parlagot ekével felhasogattatja. *Feltöretni köles alá a gyepet.* V. ö. TÖRET, TÖRTET.

FELTÖRIK, (fel-törik) ösz. k. 1) Valamely erőszak által törést szenvedve felnyilik, szétválik. *Döngetésekre feltörik az ajtó. Kalapács alatt feltörik a dió, a baraczkmag.* 2) Csiszolás, dörgölés által kisebesedik, sérelmet kap, felhólyagosodik. *Feltörik a tenyere. Feltörik az igás ökör nyaka.* V. ö. TÖRIK.

FELTÖRLÖGET, (fel-törlöget) ösz. áth. és gyakor. Lassan-lassan, egymás után feltöröl valamit. *Feltörölgetni* v. *-törlögetni a vizes asztalokat.* V. ö. FELTÖRÖL.

FELTÖRŐDIK, (fel-törődik) ösz. belsz. Folytonos dörzsölés, csiszolás, súrolás által feltörik, fölsebesedik. *Gyalogolásban feltörődött a sarka, lovaglásban a fara.*

FELTÖRÖL, (fel-töröl) ösz. áth. Szennyet, piszkot, port stb. törölve feltisztít. *Feltörölni a bútorokra szállott port, az asztalra cseppent ételt.* V. ö. TÖRÖL.

FELTÖRÖLGET, (fel-törölget) ösz. gyak. áth. l. FELTÖRLÖGET.

FELTÖRT, (fel-tört) ösz. mn. Ami fel van törve. *Feltört pecsét, levél. Feltört nyak, láb. Feltört dió, mondola. Feltört ajtó, kapu, szekrény, láda.*

FELTÖRVÉNYSZÉK, (fel-törvény-szék) ösz. fn. Törvényszék, melyhez az alsóbb biróságok itélete fölebb vitetik, fölebbeztetik; főtörvényszék.

FELTÖRVÉNYSZÉKI, (fel-törvény-széki) ösz. mn. Feltörvényszékhez tartozó, arra vonatkozó, attól származott stb. *Feltörvényszéki biró, itélet.*

FELTÖVISÉL, (fel-tövisél) ösz. áth. Tövissel megrak, tetéz. *Feltöviselni a kerítést, a sövényt.* V. ö. TÖVIS.

FELTUD, (fel-tud) ösz. áth. Valamit beszámít valakinek, máskép : *betud. A kártételeket feltudni a gondatlan cselédnek.*

FÉLTUDÓS, (fél-tudós) ösz. mn. és fn. Valamely tudományban, vagy általán a tudományokban félig jártas, nem alapos ismeretekkel biró.

FELTUHAD, (fel-tuhad) ösz. önh. Felhalmozódik, mintegy mértéken túl felduvad, feldagad.

FELTUHASZT, (fel-tuhaszt) ösz. áth. Felhalmoz, föltetéz, mértéken túl feltölt, s mintegy felduvaszt.

FELTÚR, (fel-túr) ösz. áth. Valamit túrva feltör, felhány, felszakgat. *Feltúrni a földet. A disznók feltúrják a mezőt, utat. A vakandok feltúrja a rétet.* Átv. ért. valamit rendetlenül öszvevissza forgat. *Feltúrni az ágyi ruhát. Feltúrni a kitálalt ételt.* V. ö. TÚR.

FELTURKÁL, (fel-turkál) ösz. áth. Valamit folytonosan vagy ismételve túrva feltör, felhány, felforgat. *A sertések felturkálják az ugart, az elásott csontokat.* V. ö. TURKÁL.

FELTÚROSODIK, (fel-túrosodik) ösz. k. Túrossá lesz, azaz dörzsölés, csiszolás által fölsebesedik. *Feltúrosodik a nyerges ló háta.* (Közös lónak túros a háta). V. ö. TÚROS.

FELTŰNIK, FELTÜNIK, (fel-tünik v. -tűnik) ösz. k. 1) Látszatóvá lesz, különösen, alantabb helyről magasabbra emelkedvén, szembe ötlik. *Feltűnnek az ellenség zászlói, fegyverei. A buvár feltűnik a víz alól.* 2) Különössége miatt a figyelmet magára vonja. *Ruhája, szokatlan viselete igen feltűnik.*

FELTŰNŐ, (fel-tünő) ösz. mn. 1) Általán, ami látszatóvá lesz, szembe ötlő. *A látkörön feltűnő tornyok, magasabb épületek.* 2) Különös figyelmet gerjesztő. *Feltűnő viselet. Ezen ifju arcza igen feltűnő.*

FELTŰNŐLEG, (fel-tünőleg) ösz. ih. Szembeötlő módon.

FELTŰR, (fel-tür) ösz. áth. Valamit türve, azaz rétegekre hajtogatva feltol, felnyom. Mondják tulajd. a ruhaszárakról és ujjakról. *Feltűrni a gatya-, nadrágszárat. Feltűrni az ing-, dolmányujjat.* Átv. ért. *feltüri az orrát*, azaz megharagszik valamiért.

FELTÜREKÉZIK, (fel-türekézik) ösz. k. Ruháját feltürögeti. *A dolgozó kovácsok, lakatosok, asztalosok feltűrekeznek.* Átv. ért. valamely munkára, különösen birkozásra készül. *Feltűrekeztek a legények.*

FELTÜRKÖZIK, FELTÜRÖDZIK, FELTÜRÖDZKÖDIK, l. FELTÜREKÉZIK.

FELTÜSKÉZ, (fel-tüskéz) ösz. áth. Valamit tüskével, azaz tüskebokrot galyaival, ágaival födöz, tetéz. *Feltüskézni a kertárkot, az udvar palánkját.* V. ö. TÜSKE.

FELTŰZ, (fel-tüz) ösz. áth. Tulajd. valamit tűvel felszorít, felcsiptet valahová. *A gallért feltűzni a ruhára. A szalagot feltűzni a kalapra. A ruhára feltűzni az illető tulajdonos nevét.* Átv. és szélesb ért. valamit bizonyos helyre felszúr, felállít. *Feltűzni a zászlókat a vár tornyaira. A mérnöki póznákat feltűzni a határ dombjaira. A kócsagtollat feltűzni a süvegbe.* V. ö. TŰZ, áth.

FELTÜZEL, (fel-tüzel) ösz. áth. 1) Tűzre felhasznál, feléget valamit. *Fa szükében feltüzelni a sövényt, a deszkapalánkot.* 2) Átv. ért. föllelkesít, valamely vállalatra, merényre felbuzdít, felösztönöz. *Velős hadibeszéddel feltüzelni a vitézek sziveit.* V. ö. TÜZEL.

FELTÜZELÉS, (fel-tüzelés) ösz. fn. 1) Tűzre felhasználása, fölégetése valaminek. 2) Föllelkesítés, fölhevítés, felbuzdítás valamely tettre, merényre.

FELTÜZESÉDIK, (fel-tüzesédik) ösz. k. 1) Belsőleg valamiért fölhevül, haragra, boszuságra gerjed. 2) Hirtelen vörös szín futja el. *Feltüzesedik az arcza.* Szokottabban : *kitüzesedik.*

FELTÜZESÍT, (fel-tüzesít) ösz. áth. Átv. ért. am. a vért rendkivül fölheviti; valakit hirtelen boszuságra, haragra gerjeszt, vagy valamely merényre felbiztat. *Feltüzesíteni az ifju képzeletét. A vitézeket feltüzesíteni az ellenség ellen.* V. ö. TÜZESÍT.

FELTÜZESÜL, (fel-tüzesül) ösz. önh. l. FELTÜZESÉDIK.

FELUGOR, (fel-ugor) ösz. önh. l. FELUGRIK.

FELUGRÁL, (fel-ugrál) ösz. önh. 1) Gyakorta felugor valahová, vagy több különböző helyre egymás után. *A játszó gyermek felugrál a dajka ölébe. A csintalan fiú felugrál a pamlagra. Az ujoncz lovasok gyakorlatul valamely szelíd lóra ugrálnak fel.* 2) Néha, többekről levén szó, am. hirtelen fölkel, lábra kap. *Trombitaszóra felugráltak a táborban heverésző vitézek.* V. ö. UGRÁL.

FELUGRASZT, (fel-ugraszt) ösz. áth. 1) Felugrani késztet vagy kényszerít. *A paripát felugrasztani a töltésre.* 2) Fölkerget. *A nyulat felugrasztani a bokorból. Bottal felugrasztani a léhütő cselédet.* V. ö. UGRASZT.

FELUGRAT, (fel-ugrat) ösz. áth. Átv. ért. azt teszi, hogy valamely lekötött, leszegezett, lenyomott ruganyos test hirtelen felbillenjen, visszarugódjék. *Felugratni a kézíj idegét. Felugratni a lehajtott faágat.* Továbbá : valaminek árát fölemeli. *Felugratni a kenyér árát.* Tárgyeset nélkül, s tulajd. ért. am. paripástul valahova felugrik. *Felugratott a partra.*

FELUGRIK, (fel-ugrik) ösz. k. 1) Emeltebb, magasabb helyre ugrik. *Földről felugrani a székre, székről az asztalra. Felugrani a lóra, a nyeregbe.* 2) Hirtelen fölkel, lábra kap. *A vészharang hallatára felugrani az ágyból.* V. ö. UGRIK, és UGOR.

FELÚJÍT, (fel-újít) ösz. áth. 1) Úgy felkészít, hogy új gyanánt lássék. *Felújítani a házat, szobát.* 2) Ismétel, újra előhoz, megemlít, megigér valamit. Szokottabban : *megújít. Felujítani a régi panaszokat. Felujítani az elhagyott szokásokat. Felujítani a tett fogadást.*

FELÚJJ, (fel-újj) ösz. fn. Egyedül ujjból álló ruhadarab, melyet ruhakémélés végett húzunk fel a kézre. *Az iróasztalnál felújjat ölteni.*

FÉLÚJJ, (fél-újj) ösz. fn. 1) A felöltő ruhának rövid újja, mely a karnak csak felét takarja. 2) l. KARMANTYU.

FELUJÚL, (fel-ujúl) ösz. önh. 1) Régi alakjából kivetkőzik, s ismét mintegy ujjá lesz. *Új birtokos kezében felujult az elhagyott épület.* 2) Ismételve elékerül, szóba, emlékezetbe jön. *Felujúlnak régi sebeink, sérelmeink.* 3) Új erőt vesz, megenyhűl. *A pihenés után felujulni.* V. ö. ÚJ, UJÚL.

FELUNDORÍT, (fel-undorít) ösz. áth. Undorra, utálatra gerjeszt. *A zagyvalék-étel felundorítja a gyomrot.* V. ö. UNDOR, UNDORÍT.

FELUNDORODIK, (fel-undorodik) ösz. k. Undorra, utálatra gerjed, csömört kap. *Büdös haltól felundorodott a gyomra.*

FELUSZÍT, (fel-uszít) ösz. áth. Tulajd. ebet *uszu!* biztató szóval valaki v. valami ellen felbíztat. *A házi komondort feluszítani a tolvajokra. A melák kutyákat feluszítani az elszabadult vágómarhára.* Átv. ért. valaki ellen felbujtogat valakit; mi egyébiránt csak alsó beszédbe való.

FELUSZÍTÁS, (fel-uszítás) ösz. fn. Az ebnek *uszu!* biztató szóval ösztönzése valaki v. valami ellen.

FELÚTAZIK, FELUTAZIK, (fel-útazik) ösz. k. Alantabb fekvő vidékről magasabbra utazik. *Alföldről felutazni a kárpáti vidékre. Pestről felutazni Bécsbe.*

FELÜDÍT, (fel-üdít) ösz. áth. 1) A beteges, elnyomorodottat erőre segíti, felgyógyítja. 2) Felébreszt.

FELÜDŰL, (fel-üdül) ösz. önh. 1) Beteges, nyomorodott állapotból erőre kap, felgyógyúl; föléleveneedik, magához tér. 2) Fölébred, föleszmél. V. ö. ÜDŰL.

FELÜDÜLÉS, (fel-üdülés) ösz. fn. Testi egészségnek visszanyerése; éperedés. *Betegség utáni felüdülés.*

FELÜGET, (fel-üget) ösz. önh. Ügetve fölmegy, fölsiet valahová. V. ö. ÜGET.

FELÜGYEKÉZIK, (fel-ügyekézik) ösz. k. Ügyekezik, rajta van, hogy valahová feljusson, felkapjon, fölemelkedjék. V. ö. ÜGYEKEZIK.

FELÜGYEKSZIK, l. FELÜGYEKÉZIK.

FELÜGYEL, (fel-ügyel) ösz. önh. Felható ragu névvel jár, s am. valamire vigyáz, gondot visel. *Felügyelni a házra, cselédekre, gazdaságra.* V. ö. ÜGYEL.

FELÜGYELÉS, (fel-ügyelés) ösz. fn. Felvigyázás valamire, gondviselés. *A házat hü cseléd felügyelésére bízni. Gondos, lelkiesméretes felügyelés.*

FELÜGYELŐ, (fel-ügyelő) ösz. fn. Személy, ki valamire felvigyáz, gondot visel. *Szinházi felügyelő. Gazdasági felügyelő.*

FELÜGYELŐI, (fel-ügyelői) ösz. mn. Felügyelőt illető, arra vonatkozó. *Felügyelői jog és kötelesség.*

FELÜGYELŐSÉG, (fel-ügyelőség) ösz. fn. 1) Felügyelői hivatal, szolgálat, tisztség. 2) Felügyelői kar, felügyelői személyzet.

FELÜL, (1), (fel-ül, *fél* szótól) névutó. Valaminek mellékén, felől való részén. *Pest felül fekszik,* am. Pest felőli részen. *Egy felül ..... más felül,* azaz egy részben ..... más részben, vagy egy részről ..... más részről. Különbözők : *felől;* és *fèlül* v. *fölül.*

FELÜL, (2), (fel-ül) ösz. önh. Magasabb, emeltebb helyre ül. *Felülni az asztalra. Felülni a szekérre, bakra, lóra.* V. ö. ÜL.

FÈLÜL v. FÖLÜL, (fèl- v. föl-ül) névutó, még *on, én, ön, -n* ragú neveket is vonz, s a köz életben az *ü*-t, mint minden *ül* ragokban, hosszan is ejtik. *Házon felül, asztalon felül. Városon felül. Erdőn felül.* Személyragozva önmagában nem használják, hanem *rajta* kiséretében. *Rajtam felül, rajtad felül. Rajtunk felül, rajtok felül* stb. Különbözik a *fölött* névutótól; ez azt jelenti, hogy valamely tárgy egy másikra vagy másikon tetőirányosan függ, lebeg stb. pl. *ház fölött, város fölött repdesnek a madarak.* Felül pedig azt teszi, hogy az égtájra vagy sorozatra nézve valami a másiknál fölebb áll. *Városon felül, erdőn felül,* am. a várostól, erdőtől éjszakra vagy éjszak felé. *Házamon felül,* am. az én házam felső részén vagy felső szomszédságában. Különbözik : *felül,* mely az *-n* ragot sem kivánja maga mellé. L. FELÜL,(1). A helyesirásban is egyiket a másiktól megkülönböztetni czélszerű volna az által, hogy a *félül*-t mindig *fölül*-nek irnók.

FÈLÜLCSAPÓ, (fèlül-csapó) ösz. mn. A malmokban s bányai gépekben felülcsapónak mondatik a kerék, melyre a víz felülről szakad le, különböztetésül az *alulcsapótól,* melyet alúlról hajt a víz.

FÈLÜLEG, (fèl-ül-eg) fn. tt. *fèlüleg-ét.* l. FELSZÍN.

FÈLÜLEGÈS, (fèl-ül-eg-ès) mn. tt. *fèlülegès-t* v. *—et,* tb. *—ek.* l. FELSZINES.

FÈLÜLEGÈSSÉG, (fèl-ül-eg-ès-ség) fn. tt. *felülegèsség-ét.* A dolog felszinén megállapodás, vagyis azon tulajdonság, midőn valaki csak a dolog külsejét ismeri, mélyebb vizsgálatába pedig nem ereszkedik.

FELÜLÉS, (fel-ülés) ösz. fn. Magasabb, emeltebb helyre ülés.

FÈLÜLET, FÈLÜLETÈS, FÈLÜLETESSÉG, l. FÈLÜLEG, FÈLÜLEGÈS, FÈLÜLEGÈSSÉG.

FÈLÜLHALAD, (fèlül-halad) ösz. áth. 1) Bizonyos tulajdonságra nézve másnál jelesebb, kitünőbb, előkelőbb, nevezetesb stb. másokat felülmúl. *Társait felülhaladni a tanulásban és erkölcsökben.* 2) Bizonyos mértéket, magasságot túl ér. *A siker felülhaladta reményünket. Az árvíz felülhaladta a partokat.* V. ö. HALAD.

FÈLÜLHALADHATLAN, (fèlül-haladhatlan) ösz. mn. Akit vagy amit felülhaladni nem lehet; a maga nemében legjelesebb, legkitünőbb. *Felülhaladhatlan müvész. Felülhaladhatlan nagylelküség.* Határozóilag am. felülhaladhatlanul.

FÈLÜLHALADHATLANUL, (fèlül-halad-hatlanul) ösz. ih. Oly mértékben, oly minőségben, me-

lyet felülhaladni nem lehet; a maga nemében legjelesebben.

FÉLÜLÍR, (fèlül-ír) ösz. áth. 1) A beírt hely vagy sorok fölé ír valamit. *A latin szöveget felülírni, a magyart pedig alul.* 2) Az eredeti zálog-öszvegen túl még bizonyos pénzmennyiséget beszámít.

FÉLÜLIRAT, (fèlül-irat) ösz. fn. Irat, mely a beirott hely vagy sorok fölött áll.

FÉLÜLMÚL, (fèlül-múl) ösz. áth. Bizonyos mértéken túl ér valamit, bizonyos tekintetben jelesebb, derekabb másoknál. *Ezen mű felülmúlja minden versenytársait.*

FÉLÜLMÚLHATATLAN, FÉLÜLMÚLHATLAN, (fèlül-múlhatatlan v. —múlhatlan) ösz. mn. l. FELÜLHALADHATLAN.

FÉLÜLMÚLHATLANUL, (fèlül-múlhatlanul) ösz. ih. l. FELÜLHALADHATLANUL.

FELÜLŐ, (fel-ülö) ösz. fn. Jeladás, melyre a lovasoknak lóra kell ülniök. *Felülöt fúni, trombitálni.*

FÉLÜLRŐL, (fel-ül-röl) ih. 1) Azon helyröl, tájról, vidékröl, mely fölfelé fekszik. *Felülröl szárad a fa. Felülröl lekiáltani.* 2) Éjszakról. *Felülröl fú a szél.* 3) Társadalmi, polgári ért. fensőbb osztálytól, az uraktól, elöljáróktól. *Felülröl terjed a fényüzés az alsóbb osztályok közé. Felülröl érkezett parancs.*

FELÜLTET, (fel-ültet) ösz. áth. 1) Valakinek meghagyja, megparancsolja, hogy felüljön, vagy valakit felülni segít. *Felültetni lóra a vitézeket. A gyermeket felültetni a székre.* 2) Valakinek az első ülöhelyet ajánlja. *Felültetni a vendéget az asztal fejéhez.* 3) Valakit ingerlö módon, vagy álokokkal rászed, elámít, valamire rábeszél, tréfából valamit vele elhitet. Ez németes kifejezés.

FELÜT, (1), (fel-üt) ösz. áth. 1) Valamit magasra üt. *Felütni a laptát.* 2) Felállít. *Felütni a sátort, tanyát.* 3) Valaminek árát fölemeli, fölveri. *Felütni a kenyér, hús árát. Felütni az árverési tárgyakat.* Átv. ért. *felüti az orrát*, valamiért megboszonkodik, daczosan haragszik.

FELÜT, (2), (fel-üt) ösz. önh. 1) Tulajdonító ragu névvel am. kezet ad valaminek vagy valamire. *Felütni az örmesternek. Felütni katonának.* Máskép, és szokottabban: *felcsap.* 2) Tájszokásilag segítő ragu névvel am. valakivel fogad. *Üss fel velem, ha nem hiszed. Felütök veled, hogy igaz.*

FELÜZ, (fel-üz) ösz. áth. Üzve felhajt, fölkerget valahová. *A nyúlat az agarak felüzték a hegyre.* V. ö. ÜZ.

FELÜZEN, (fel-üzen) ösz. önh. Magasabb helyen levőnek üzen. *Felüzenni a toronyörnek.*

FELVADÁSZ, (fel-vadász) ösz. áth. Vadászva fölkeres, kiirt, elpusztít. *Felvadászni a sürüben lappangó nyulakat. Felvadászni az egész vidék vadait. A sok közbirtokos mindent felvadász.* V. ö. VADÁSZ.

FELVÁG, (fel-vág) ösz. áth. 1) Vágó eszközzel, pl. fejszével, baltával darabokra felhasogat. *Felvágni a tüzelö fát.* 2) Éles eszközzel, pl. késsel, ollóval fölmetsz, megkezd. *Felvágni az egész kenyeret. Felvágni a kereksajtot.* 3) Bemetél, bemetsz. *Felvágni a nevét a padra, fára.* 4) Az útban mély nyomokat csinál. *A társzekerek felvágják az országutat. A marhák felvágják a vizenyös mezöt.* 5) Valakinek farát bottal, korbácscsal, vesszövel stb. megveri. *Felvágták a tolvaj gyermekeket.* Néha önhatólag tulajd. ragu névvel használják, s am. felüt, felcsap valakinek vagy valaminek. *Felvágni katonának.*

FELVÁGÁS, (fel-vágás) ösz. fn. 1) Felhasogatás. *Ölfa felvágása.* 2) Fölmetszés. *Könyv felvágása. Kenyér, sajt felvágása.* 3) Bemetszés. *A név felvágása valamely fára.* 4) Felcsapás, kézadás, felütés. V. ö. FELVÁG.

FELVAGDAL, (fel-vagdal) ösz. áth. Valamit apró vagy több darabokra, vagy egymás után felvág. *Felvagdalni a kolbásznak való húst. Felvagdalni disznók számára a tököt.* V. ö. FELVÁG.

FELVÁGTAT, (fel-vágtat) ösz. önh. Vágtatva nyargal fel magasabb helyre. *Felvágtatni a várba.* V. ö. VÁGTAT.

FÉLVÁGTATÁS, (fél-vágtatás) ösz. fn. Könynyü vágtatás, melyet a ló ugorva, de nem kinyujtózkodva tesz. V. ö. VÁGTATÁS.

FÉLVÁGTATVA, (fél-vágtatva) ösz. ih. Nem sebes vágtatva. *Félvágtatva nyargalni a felállított hadsereg elött.*

FELVÁJ, (fel-váj) ösz. áth. Vájva felhúz, felszakaszt, fölsebesít valamit. *A földböl ujjakkal felvájni a növénygyökereket. Felvájni a behegedt sebet.* V. ö. VÁJ.

FELVÁJKÁL, (fel-vájkál) ösz. gyak. áth. Vájkálva, azaz folytonosan vájva felszakgat, fölkever, feláskál valamit. *Felvájkálni a himlöt, a varat.*

FELVAKAR, (fel-vakar) ösz. áth. 1) Vakarva felsért. *Felvakarni a viszketeg lábakat.* 2) Vakarva szennyet, mocskot stb. más testböl kivesz. *Felvakarni a papirosra ejtett tintát.* V. ö. VAKAR.

FELVÁLIK, (fel-válik) ösz. k. Valamely testnek külseje, kérge, héja, tokja stb. felszakad, felnyílik. *Felválik az érett dió kopácsa, a bab, borsó hüvelye. Felválik a roszul enyvezett ajtóheveder.* V. ö. VÁLIK.

FELVALL, (fel-vall) ösz. áth. A magyar törvényben am. fekvő birtokot, különösen, nemesi jószágot hiteles helyek és személyek elött másnak örökös joggal elad. (Perennaliter fatetur).

FÉLVÁLL, (fél-váll) ösz. fn. Egyik váll. *Félvállra vetni a köpönyeget, mentét, dolmányt.* Átv. ért. jelent megvetést. *Félvállal venni valamit*, azaz megvetve, nem gondolva vele. *Csak félvállról beszél velem*, vagy *néz rám.*

FELVÁLLAL, (fel-vállal) ösz. áth. Tulajd. valamit vállára vesz fel; de ezen értelme nem divatos. Átv. ért. valamely terhet, munkát magára vesz; valaminek teljesítésére ajánlkozik; valamely hivatalt, tisztséget, szolgálatot elfogad. *Felvállalni az aratást, kaszálást. Felvállalni az alispánságot.* V. ö. VÁLLAL.

FELVÁLLALÁS, (fel-vállalás) ösz. fn. Valamely tehernek, munkának teljesítés végett, illetőleg, kötelességnek, hivatalnak, szolgálatnak stb. elfogadása.

FELVÁLLALÓ, (fel-vállaló) ösz. fn. Személy, ki valamely terhet, munkát magára vesz, valaminek teljesítésére ajánlkozik.

FELVALLÁS, (fel-vallás) ösz. fn. Valamely fekvő birtoknak, különösen nemesi jószágnak hiteles helyek és személyek előtt örökös eladása. *Örökös felvallás.* (Fassio perennalis).

FELVALLÓ, (fel-valló) ösz. fn. Személy, ki valamit felvall. V. ö. FELVALL.

FELVÁLT, (fel-vált) ösz. áth. 1) Bizonyos nemü pénzt más nemüvel, de ugyanazon értéküvel fölcserél. *A forintot krajczárokra felváltani. Az ezüstöt aranynyal felváltani.* 2) Valamely működésben másnak helyébe áll; tehertől mást fölment, s ő veszi azt magára. *Az őrök bizonyos időben felváltják egymást. Válts fel!*

FELVÁLTÁS, (fel-váltás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit v. valakit felváltunk. *Pénz felváltása. Őrök felváltása.*

FELVAN, (fel-van) ösz. önh. Nem feküit le, talpon van. *Egész éjjel felvoltam.* Jobban : *fenvan.*

FELVÁNSZOROG, (fel-vánszorog) ösz. önh. Vánszorogva fölkel vagy fölmegy valahová. *Felvánszorogni az ágyból. Oly gyönge, alig bír felvánszorogni az első emeletre.* V. ö. VÁNSZOROG.

FELVARR, (fel-varr) ösz. áth. 1) Valamit varrva fölerősít, felszorít valahová. *A zsinórt, sujtást felvarrni a nadrágra. A gombokat felvarrni a dolmányra.* 2) Valamit varrva vagy varrásra felhasznál. *Felvarrni minden fonalat, selymet, czérnát. Felvarrni egy végposztót, vásznat.* V. ö. VARR.

FELVASAL, (fel-vasal) ösz. áth. Bizonyos mennyiségü ruha vasalását bevégzi. *A mosónő felvasalta az ingöket és kendőket.* V. ö. VASAL.

FELVÁSÁROL, (fel-vásárol) ösz. áth. Holmi árukat megvesz, megvásárol. *A kereskedők felvásárolták a piaczra hozott gabonát.*

FEL-, jobban : FÖLVER, (föl-ver) ösz. áth. 1) Verve valamit fölerősít, felszorít. *Fölverni a lovakra a patkókat. Fölverni a vasat a kocsira. Fölverni a zárt az ajtóra.* Ellentéte : *lever.* 2) Feltör. *Fölverni a boros pinczéket.* 3) Csapkodva, verve feldagaszt. *Fölverni a tésztát, a tojás fehérét.* 4) Árverésnél kelleténél többet igér. *Fölverték az ócska bútorokat vagy bútorok árát.* 5) Felriaszt, fölkelni kényszerít. *Fölverni valakit álmából.* 6) Buja tenyészés által valamit elborít. *A taraczkfü fölverte földeinket, a nád réteinket.*

FEL-, jobban : FÖLVEREKÉDIK, (föl-verekédik) ösz. k. Nagy erőködéssel, fáradsággal fölemelkedik, feljut valahová, fölvergődik. *A rosz úton alig birtunk fölverekedni a hegyre.*

FEL-, jobban : FÖLVERGŐDIK, (föl-vergődik) ösz. k. l. FELVEREKÉDIK.

FEL- v. FÖLVÉRTÉZ, (fel- v. föl-vértéz) ösz. áth. Vérttel fölfegyverez, fölszerel. *Fölvértezni a nehéz lovasokat.* V. ö. VÉRT.

FEL- v. FÖLVÉS, (fel- v. föl-vés) ösz. áth. Vésüvel vagy vésü formáju éles eszközzel fölmetsz, bemetsz valamit. *A pecsétre felvésni a nevet.* V. ö. VÉSÜ.

FEL-, jobban : FÖLVÉSZ, (föl-vész) ösz. áth. 1) Alant, földön heverő tárgyat fölemel. *Fölvenni a leesett könyvet. Vedd fel, ha elejtetted.* 2) Az elhagyott vagy szolgálat, hivatal nélküli embert magához fogadja. *Fölvenni a szegény árvát. Szolgálatba, hivatalba fölvenni valakit.* 3) Valamely ruhát felölt. *Fölvenni a dolmányt, mentét, palástot, köpenyt.* 4) Valamit kölcsön vesz vagy akármily pénzt használatul magához vesz. *Ötven ezer forintot vett föl a takarékpénztárból. Minden tőkéjét fölvette.* 5) Valamit nehezteléssel fogad. *Nem kell minden csekélységet fölvenni.* 6) Visszaható névmással egészségi vagy pénzbeli, gazdasági, vagy más állapoti tekintetben emelkedik, gyarapodik. *Némely kereskedők fölveszik magukat, míg mások buknak.* 7) Valamit példa vagy elv gyanánt eléhoz, melyből valamit megfejteni akarunk, de ami még tökéletesen megállapítva nincsen. *Vegyük fel, hogy a csillagok mind megannyi világtestek, melyek saját lakókkal bírnak.*

FEL-, jobban : FÖLVET, (föl-vet) ösz. áth. 1) Valamit magasra vet, és pedig függőleges irányban, s ez által különbözik a *feldob* igétől, mely íves vonalban szállít fel valamit. *A kövecsekre játszó gyermekek fölvetik a köveceket.* 2) Lőpor vagy más eszköz által levegőbe röpít, felszakaszt. *Fölvetni a kőszikládkat puskaporral. Fölvetni a bástyákat.* 3) Fölemel, fölnyit. *Fölvetni a szemeket az égre.* 4) Valamely ruhát csak úgy függőleg magára vesz. *Fölvetni vállra a dolmányt, mentét, palástot.* 5) Mondják az ágyról, midőn az ágynemüket felrakják, fölhelyezik reá, midőn felbontás után ismét öszverakják. *Vesd föl az ágyat.* 6) Visszaható névmással : valamire felrugaszkodik. *Fölveti magát a lóra, kocsira.* 7) A *kártyát fölvetni*, azaz szinénél fogva megmutatni. 8) Felszámít valamit.

FEL- v. FÖLVÉTEL, (fel- v. föl-vétel) ösz. fn. Cselekvés, vagy inkább végrehajtott tény, mely szerént valamit v. valakit fölveszünk. V. ö. FELVESZ. *Cselédek felvétele. Pénz felvétele* stb.

FEL-, jobban : FÖLVETÉS, (föl-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit fölvetünk, e szónak minden értelmében. *Ágy, kártya fölvetése. Kőszikla fölvetése. Adósságok, jövedelem fölvetése.* V. ö. FELVET.

FEL-, jobban : FÖLVETŐDIK, (föl-vetődik) ösz. belsz. Belső erőszaktól hajtva magasra vetődik. *Felvetődik az alágyujtott lőpor erejétől a kőszikla.* V. ö. VETŐDIK.

FEL-, jobban : FÖLVETTET, (föl-vettet) ösz. mivelt. Alulról működő erő által eszközli, hogy valamely szilárd test magasra vetődjék. *Lőporral fölvettetni a bástyafalakat.*

FEL-, jobban : FÖLVEZET, (föl-vezet) ösz. áth. Magasabb helyre vezet. *Fölvezetni a vakot a lépcsökön. Az idegen utasokat fölvezetni a királyi várba.* V. ö. VEZET.

FEL-, jobban : FÖLVEZETÉS, (föl-vezetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit magasabb helyre vezetünk. V. ö. VEZET.

FEL- v. FÖLVIDÁMÍT, (fel- v. föl-vidámít) ösz. áth. Valakit komoly vagy szomorú kedélyállapotból vidám kedvre gerjeszt, jó kedvüvé tesz.

FEL- v. FÖLVIDÁMÍTÁS, (fel- v. föl-vidámítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg hatás, mely valakit vidámmá tesz.

FEL- v. FÖLVIDÁMÚL, (fel- v. föl-vidámúl) ösz. önh. Komoly vagy szomorú lelki állapotból vidám kedvre derül. V. ö. VIDÁM, VIDÁMÚL.

FEL- v. FÖLVIDÁMULÁS, (fel- v. föl-vidámulás) ösz. fn. A kedélynek azon kellemes állapotváltozása, midőn komorsága vagy szomorúsága eltünvén, vidámmá leszen.

FEL- v. FÖLVIDÍT, (fel- v. föl-vidít) ösz. áth. l. FELVIDÁMÍT.

FEL- v. FÖLVIDÚL, (fel- v. föl-vidúl) ösz. önh. l. FELVIDÁMÚL.

FEL- v. FÖLVIDULÁS, l. FELVIDÁMULÁS.

FEL- v. FÖLVIGYÁZ, (fel- v. föl-vigyáz) ösz. önh. Valamire különös gonddal ügyel, figyelmét bizonyos tárgyra szegezi. *A nevelő felvigyáz növendékére. Az éjjeli örök felvigyáznak a boltokra, házakra.* V. ö. VIGYÁZ.

FEL- v. FÖLVIGYÁZÁS, (fel- v. föl-vigyázás) ösz. fn. Szemmel tartó ügyelés, melynél fogva valakire vagy valamire vigyázunk. *Szoros, gondos fölvigyázás.*

FEL- v. FÖLVIGYÁZAT, (fel- v. föl-vigyázat) ösz. fn. Elv. ért. tény, kötelesség vagy jog, melynél fogva valamire felvigyázunk. *Felvigyázat alatt tartani a gyanús személyeket. A házat örök felvigyázatára bízni.* V. ö. FELVIGYÁZ.

FEL- v. FÖLVIGYÁZÓ, (fel- v. föl-vigyázó) ösz. fn. Tisztviselő személy vagy szolga, kinek kötelessége valamire fölvigyázni.

FEL- v. FÖLVILÁG, (fel- v. föl-világ) ösz. fn. Általán minden, mi a földön felül vagy föld felett van, ellentétül az alvilágnak.

FEL- v. FÖLVILÁGOSÍT, (fel- v. föl-világosít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. homályos, sötét testet világossá tesz. *A nap felvilágosítja a félföldet. A lámpa felvilágosítja a sötét börtönt.* 2) Átv. ért. az ész homályát eloszlatja, vagy valamely homályos eszmét úgy fejteget, hogy felfoghatóvá legyen. *A tudományok felvilágosítják az embereket. Az értelmes oktató felvilágosítja az elvont tanokat.* V. ö. VILÁGOS.

FEL- v. FÖLVILÁGOSITÁS, (fel- v. föl-világosítás) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. a homályos sötét testnek világossá tevése. 2) Átv. ért. az ész homályának eloszlatása, vagy valamely homályos, elvont eszmének felfoghatóvá tevése; kétes értelemnek eloszlatása; a dolog mibenlétének megfejtése. V. ö. FELVILÁGOSÍT.

FEL- v. FÖLVILÁGOSODÁS, (fel- v. föl-világosodás) ösz. fn. Tulajd. ért. homálynak, sötétségnek eloszlása. Átv. ért. az észnek azon állapota, midőn az eszmék zavarából kibontakozik, midőn a dolgokról helyes fogalmai vannak. V. ö. FELVILÁGOSODIK.

FEL- v. FÖLVILÁGOSODIK, (fel- v. föl-világosodik) ösz. k. 1) Tulajd. ért. a homály, sötétség eloszlik valamiről. *Gyertyagyujtatkor felvilágosodik a sötét szoba.* 2) Átv. ért. *felvilágosodik az ész,* midőn a tárgyakat egymástól megkülönbözteti, midőn a dolgokról helyes fogalmak keletkeznek benne. *Felvilágosodik a dolog,* midőn úgy tünik fel elménkben, mint valósággal van; midőn nincsenek róla hibás eszméink; midőn tudomásra jön stb.

FEL- v. FÖLVILÁGOSODOTT, (fel- v. föl-világosodott) ösz. mn. Átv. ért. a tárgyak felől helyes fogalmakkal biró; kinek elméje a bölcsészet által ki van müvelve; alapos tudományú. *Felvilágosodott férfi, század.*

FEL- v. FÖLVILÁGOSODOTTSÁG, (fel- v. föl-világosodottság) ösz. fn. Az észnek azon tulajdonsága vagy állapota, midőn fel van világosodva. V. ö. FELVILÁGOSODOTT.

FEL- v. FÖLVILÁGOSÚL, (fel- v. föl-világosúl) ösz. önh. Benső működés által, mintegy önerejéből világossá lesz. Használják elv. ért. *Sok fürkészés, kutatás, olvasás, tanulás által felvilágosúl az emberi ész.*

FEL- v. FÖLVILLÁMLIK, (fel- v. föl-villámlik) ösz. k. Villámolva, villám alakban feltünik, villámként fellobban. *Felvillámlik az elsült puskapor. Felvillámlanak a harczosok fegyverei.* V. ö. VILLÁMLIK.

FEL- v. FÖLVILLAN, (fel- v. föl-villan) ösz. önh. Hirtelen támadó és elmuló fényben feltün. Átv. ért. *felvillan valamely eszme, gondolat,* midőn hirtelen, véletlenül, előgondolat nélkül támad. V. ö. VILLAN.

FEL- v. FÖLVILLANÁS, (fel- v. föl-villanás) ösz. fn. A világosságnak, fénysugárnak hirtelen feltünése és elmulása.

FEL- v. FÖLVILLÁZ, (fel- v. föl-villáz) ösz. áth. Villahegyre felszurdal, villával fölszed, felgyüjt. *Felvillázni a tálból a csuszát. Felvillázni a renden fekvő szénát.*

FELVINCZ, mezőváros Erdélyben, Aranyos székben; helyr. *Felvincz-en, —re, —ről.*

FEL- v. FÖLVIRAD, (fel- v. föl-virad) ösz. önh. 1) Homály, sötétség, fényre, világosságra változik; különösen, éj után a nap fénye feltünik. Szokottabban : *megvirad. Már felviradt, menjünk dolgozni.* 2) Átv. ért. felébred, álmából felkel. V. ö. VIRAD.

FEL- v. FÖLVIRÁGOZ, (fel- v. föl-virágoz) ösz. áth. Virággal vagy virágokkal feldiszít, felczifráz, felcziczomáz. *Felvirágozni a kalapot, süveget. Felvirágozni az ablakot.*

FEL- v. FÖLVIRÁGOZIK v. —VIRÁGZIK, (fel- v. föl-virágozik v. —virágzik) ösz. k. Virágokra nyilva, magasra nő, felnő, felnyúlik. Használják átv. ért. is, pl.

„Merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának." Kölcsey.

FEL- v. FÖLVIRASZT, (fel- v. föl-viraszt) ösz. áth. és önh. Az éjet virasztással tölti, éjen át fenvan. *Egész éjet vagy éjen felvirasztani.*

FELVIRRAD, FELVIRRASZT, l. FELVIRAD, FELVIRASZT.

FEL- v. FÖLVISZ, (fel- v. föl-visz) ösz. áth. 1) Emeltebb, magasabb helyre visz. *A sas felviszi a zsákmányt fészkébe. A sátán felvitte Urunkat a hegyre.* 2) Valamely ügyet alsóbb bíróság elől felsőbb elé terjeszt. *A pert a megyei törvényszéktől felvinni a királyi táblához.* 3) Átv. erkölcsi ért. *Felvitte Isten a dolgát*, am. jó állapotra fölsegítette.

FEL- v. FÖLVITORLÁZ, (fel- v. föl-vitorláz) ösz. áth. és önh. 1) Vitorlával felkészít. *Felvitorlázni a tengeri hajót.* 2) Átv. ért. vitorlás hajón fölfelé megy. *Felvitorlázni az éjszaki tengerre.*

FELVÍZ, puszta Nógrád megyében; helyr. *Felvíz-en, —re, —ről.*

FEL- v. FÖLVIZSLAT, (fel- v. föl-vizslat) ösz. áth. Vizsla módjára felkutat, fölkeres, felfürkész valamit.

FELVON, (fel-von) ösz. áth. Magasabb, emeltebb helyre von valamit. *Szekeret, szánt felvonni a dombra.* V. ö. VON.

FELVONÁS, (fel-vonás) ösz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit magasra, emeltebb helyre vonunk. 2) Szinműnek egy-egy főrésze, minthogy előadás alkalmával az előfüggönyt minden ily főrész előtt felvonják. *Első, második, harmadik felvonás.* V. ö. FELVON.

FELVONÁSOS, (fel-vonásos) ösz. mn. Szinművet illetőleg am. egy vagy több felvonású. *Négy, öt felvonásos szomorú játék.*

FELVONÓ, (fel-vonó) ösz. mn. 1) Cselekvőleg: ami vagy aki valamit felvon. 2) Szenvedőleg: ami úgy van elkészítve, hogy fel lehessen vonni. *Felvonó híd. Felvonó kapu.*

FELVONOGAT, (fel-vonogat) ösz. gyak. áth. Holmit egymás után felvon. *Kötélen felvonogatni padlásra a lisztes zsákokat.*

FELVONT, (fel-vont) ösz. mn. Ami fel van vonva, fölfeszítve, magasra vont. *Felvont puskasárkány. Felvont ívideg. Felvont csapóajtó.*

FELVONTAT, (fel-vontat) ösz. áth. Vonómarhák, vagy más emberek segedelme által valamit magasabb, emeltebb helyre vontat. *Felvontatni ökrökkel a fenyüszálakat a folyópartra. Lovakkal felvontatni a gabonás hajókat Győrbe.* V. ö. VONTAT.

FELZABÁL, (fel-zabál) ösz. áth. Zabálva, azaz éhes barom módjára mohón föleszik, fölemészt valamit. Emberről csak megvetőleg, és a'só beszédmódban használják.

FELZABLÁZ, (fel-zabláz) ösz. áth. Zablára fog, zablával fölszerel, fölszerszámoz. *Felzablázni a paripát. A befogott lovakat felzablázni.*

FELZABOLÁZ, (fel-zaboláz) ösz. áth. l. FELZABLÁZ.

FELZAJDÚL, (fel-zajdúl) ösz. önh. Zajra fakad, zajt emel. *Felzajdúl a lázongó néptömeg.*

FELZÁR, (fel-zár) ösz. áth. Valaminek zárát felnyitja. *Felzárni az ajtót, kaput.* V. ö. ZÁR.

FELZÁRÚL, (fel-zárúl) ösz. önh. Valaminek zára felnyílik. *Felzárulnak a kapuk, szekrények.*

FELZAVAR, (fel-zavar) ösz. áth. Valamit úgy fölkever, hogy zavarossá legyen. *Felzavarni a vizet.* V. ö. ZAVAR, ZAVAROS. Átv. ért. valamely ügyet rendetlenségbe hoz, bonyolodottá tesz; csendet, békét, nyugalmat felháborít.

FELZAVARÁS, (fel-zavarás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg keverés, turkálás, melynél fogva valamit tulajd. vagy átv. értelemben felzavarunk.

FELZAVARODIK, (fel-zavarodik) ösz. k. Zavarossá lesz, fölkeveredés által sürüvé, homályossá változik. Mondjuk híg testekről. *Felzavarodik a víz, bor.*

FEL-, jobban: FÖLZENDÍT, (föl-zendít) ösz. áth. Zajos mozgalomra felizgat, felingerel, különösen, országtani ért. a fejedelem vagy törvényes hatóság, elöljáróság ellen másokat felbujt. *A föld népét holmi áligéretekkel fölzendíteni a nemesség ellen.* V. ö. ZENDÍT.

FEL-, jobban: FÖLZENDÍTÉS, (föl-zendítés) ösz. fn. Zajos mozgalomra izgatás, a fejedelem vagy általán a felsőség ellen felingerlés, felbujtás.

FEL-, jobban: FÖLZENDÜL, (föl-zendül) ösz. önh. Zajos mozgalomra fakad; fejedelme, elöljárósága ellen feltámad, zajt üt. *Fölzendülnek az izgatott népek.*

FEL-, jobban: FÖLZENDÜLÉS, (föl-zendülés) ösz. fn. Zajos mozgalom a nép között; a fejedelem vagy törvényes hatalom ellen daczoló fölkelés.

FELZET, (fel-z-et) fn. l. FŐLZET.

FÉLZÖLD, (fél-zöld) ösz. mn. Zöldes, kevéssé zöld, világos zöld.

FELZÖRÖMBÖL, (fel-zörömböl) ösz. áth. Zörömbölve fölver, fölriaszt, fölkerget. *Az egymást üző kocsik felzörömbölik az alvókat.* V. ö. ZÖRÖMBÖL.

FELZÚDÍT, (fel-zúdít) ösz. áth. Zúgó mozgalomra felizgat, azt teszi, hogy felzúgjon. *A szélvész felzúdítja a tengert. Izgató beszéddel felzúdítani a népet törvényes elöljárói ellen.* V. ö. ZÚG, ZÚDÍT.

FELZÚDÍTÁS, (fel-zúdítás) ösz. fn. Zúgó mozgalomra izgatás, felháborítás.

FELZÚDÚL, (fel-zúdúl) ösz. önh. Zúgva felháborodik, felindúl, ellene szegül valakinek. *Felzúdúl a tenger. Felzúdúlnak az izgatott népek.*

FELZÚDULÁS, (fel-zúdulás) ösz. fn. Zúgó hanggal párosult mozgalom. *Tenger felzúdulása.* Átv. ért. elégületlen, boszús, elkeseredett népnek zúgással egyesült ellenszegülése, fölkelése.

FELZSÁKOL, (fel-zsákol) ösz. áth. Valamit zsákra szed, zsákokba feltakarít. *Felzsákolni a kiásott burgonyát, a felszórt gabonát.*

FELZSOMBIKOL, (fel-zsombikol) ösz. áth. l. FELHANCSIKOL.

FÉM, (fe-em) 1) elvont gyök *fémlik* igében és származékaiban; 2) újabb időben önállólag főnévül is kezd használtatni; tt. *fém-ét.* Ércz, minden idegen elemektől megtisztított állapotban véve, tehát egyszerü, fényes, nyujtható, s különös hév- és bezvezetési képességgel biró test, milyenek az arany, ezüst, vas, réz stb. (Metallum).

FÉMDÉK, (fe-em-dék) fn. tt. *fémdék-ét.* Újabb időben a latin *metalloid* magyar elnevezésére ajánltatott, sőt alkalmazásba is vétetett, de nem szerencsésen; mert ‚fémdék' a fémhez némileg hasonló testet jelentene, ‚metalloid' vagy máskép‚ametallum' pedig oly elem, mely a fémek sajátságaival nem bír.

FÉMLIK, (fe-em-l-ik) k. m. *féml-ett,* htn. *—eni.* Ragyog, mint fém vagy akármily fényes test. V. ö. FÉNYLIK.

FEN, (1), FÉN v. FÖN, (fè-n v. fö-n) ih. melyben az *n* betü bizonyos magasságon *(fè)* létezést, helyben maradást jelent, ellentéte : *len* (le-n). Nagyobb nyomatosság kedveért kettős *n*-t is fölveszen : *fenn*, mint *len* nyomatosabban *lenn*, vagy *t* betüvel megtoldatik : *fent, lent,* minthogy mind az *n*, mind a *t* helyet kimutató képzők. Egyébiránt széphangzat okából a kettőztetésnek akkor van inkább helye, ha vagy magánosan áll, például *ott fenn* v. *fent*, vagy pedig ha az összvetételnél magánhangzó jő utána, pl. *fennáll* v. *fentáll, fennül* v. *fentül*, ellenben : *fenmarad, fentart.* Ezen kérdésre *hol?* felelvén meg, ugyan oly helyragos neveket vonz, melyek e kérdésre válaszolnak, pl. *Fenn a hegyen; fenn a várban. Fenn Lajosnak udvarában.* (Vörösm.). Különbözik a *fel* szótól, a mennyiben *fen* mint mondók, helyben (magasban) maradást, nyugvást, *fel* pedig (magasba, magasra) mozdulást, mozgást jelent, miként származásaik is mutatják (fe-l v. fe-el, és fe-n v. fe-èn); innét különbözők : *feláll* és *fennáll, feljár* és *fenjár, fellát* és *fenlát, felrepül* és *fenrepül, felül* és *fennül* stb.

A helyesirást illetőleg *(fen* vagy *fön)*, ezen szóra is épen azon megjegyzések állanak, melyeket *fel* szónál érintettünk.

FEN, (2), áth. m. *fen-t.* Szilárd testet csiszolás, dörzsölés, köszörülés által élesít. *Kést, kaszát, sarlót fenni. Igen feni a bicskáját.* (Km.) Átv. ért. *fogát fenni valakire* v. *valamire.* Hanghasonlat miatt néha am. ken; innen : *ken fen, keni feni, összvekente fente magát.* Öszvetételei : *befen, kifen, megfen, összefen, szétfen.* Származékai : *fene, feneget* v. *fenyeget, fenekedik* stb.

FENCSEL, (fen-cs-el) kics. gyakorító áth. m. *fencsel-t.* Gyakran és aprósan fen. *Fencsel-kencsel.*

FENCSÉREZ, (fen-cs-ér-ez) áth. m. *fencsérez-tem, —tél, —ètt.* L. FENCSEL.

FENCZ, (fen-cz) fn. tt. *fencz-et.* Csíkos vonás az állati bőrön vagy növény héján. V. ö. FANCZ. Rokon vele : *von, vonz.*

FENE, (1), (fen-e) mn. tt. *fenét,* tb. *fenék.* Átv. ért. am. fen-ő, ami fegyvert, körmöt, fogat fen mások ellen, azaz vad, vérengző, pusztító, kegyetlen, fenekedő. *Fene vad, fene állat, fene bogár, fene ember, fene természet, fene rüh, fene rák.*

Rokonságok, a következő szót is ide értve, a török *fena* (rosz), hellen φονή, φόνος (ölés, gyilkosság) stb.

FENE, (2), (l. föntebb) fn. Általán az állati testen rágódó, s azt lassan-lassan emésztő kóranyag, seb, melyet másképp *ráknak* neveznek. *Farkas fene, holt fene.* A nép szájában igen is forgó kifejezés, mely gyakran legczifrább és tréfás elnevezéseket kap, mint : *fitty fene, visen kullogó fene, kadarkuti fene, apró fene, fias fene. Egyen meg a fene kenyér nélkül* v. *olyan apróra, mint a mákszem. Egyen meg a magad fenéje. Fene húzzon ki a gyepre* stb.

FENÉGET, (fen-ég-et) áth. és gyakor. mult. *fenéget-tem, —tél, —ètt.* 1) Tulajd. ért. valamit gyakran fen. *Fenegetni a kardot, a kaszát.* 2) Átv. ért. a haragnak, bosszúnak bizonyos jeleivel ijeszget, s mintegy boszuálló vagy büntető fegyvert fen valaki ellen. *Veréssel, börtönnel, halállal fenegetni a gonosztévőt.* A második értelemben szokottabb : *fenyeget.* V. ö. FENY elvont gyököt. Így *fene* is tájdivatosan : *fenye.*

FENÉGETÉS, (fen-ég-et-és) fn. tt. *fenégetés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, melynél fogva valakit fenegetünk. *Fenegetéstől félni vagy nem félni.* V. ö. FENÉGET.

FENÉGETŐDIK, (fen-ég-et-ő-d-ik) l. FENÉGETŐDZIK.

FENÉGETŐDZÉS, (fen-ég-et-ő-d-z-és) fn. tt. *fenégetődzés-t,* tb. *—ék.* A boszuvágy kitörése, midőn valakit fenegetünk. V. ö. FENÉGET, FENÉGETŐDZIK.

FENÉGETŐDZIK, (fen-ég-et-ő-d-z-ik) belsz. m. *fenégetődz-tem, —tél, —ött.* htn. *fenégetődz-ni* v. *—eni.* A boszuálló harag bizonyos jeleire kifakad, vagyis kijelenti, hogy valakit akármily rosz tette miatt megbüntet, megtorol. *Val vel* ragu neveket vonz. *Veréssel, halállal fenegetődzik.*

FENÉGETŐZÉS, FENÉGETŐZIK, l. FENÉGETŐDZÉS, FENÉGETŐDZIK.

FENÉK, (fen-ék, ami *fenődik*, t. i. valamely test alsó része, mely az alatta szilárdul állóhoz, pl. földhöz fenődik vagy nyomódik; rokonságok a latin

fundus, szláv *bednék)* fn. tt. *feneket*. Némelyek szerént e szó annyi, mint a vékony hangon ejtett *fonák*, mivel a tárgy fölének, tetejének csakugyan fonákját, visszáját jelenti. *Hordó teteje és feneke*. Ilyen rokon értelem van a fel- s alhangú *kenyér* és *kanyar*, *cseléd* és *család* szók között is. Ismét mások (pl. Kassai József) szerént am. *fentartalék*, vagyis : *fennék*. Jelenti pedig különösen 1) valaminek alját. *Hajó feneke, víz feneke, dob feneke. Pokol feneke. Menj innen a pokol fenekébe. Fenékig felhajtani a poharat. Fenékig kiszáradt patakok*. Átv. ért. *alfel. A fenekére vertek*. 2) Valaminek alapját, amire valami állítva, építve van. *Fenékfal*, *fenékköszál*, *fenéktámasz*, *fenékszín*. *Nagy feneket keríteni a beszédnek*.

FENÉKCZIFRA, (fenék-czifra) ösz. fn. Czifraság némely művek, pl. edények, hordók fenekén.

FENÉKDESZKA, (fenék-deszka) ösz. fn. Deszka, mely fenék gyanánt tétetik le valahová; valamely faeszköz, faedény fenekeül szolgáló deszka, pl. fenékdeszka a csónakban, hajóban.

FENEKÉDÉS, (fen-e-kéd-és) fn. tt. *fenekédés-t*, tb. *—ék*. Indulat vagy szenvedély, mely a haragnak, boszunak bizonyos ijesztgető jeleivel tör ki. V. ö. FENE.

FENEKÉDIK, (fen-e-kéd-ik) k. m. *fenekéd-tem*, *—tél*, *—ett*. A boszuálló indulat bizonyos jeleivel tör ki valaki ellen, vagy boszuálló indulatot forral, s mintegy fegyvert fen másokra. *Ra re* ragu neveket vonz. *A rosz testvér testvérére fenekedik*.

FENEKEL, (fen-ek-el) áth. m. *fenekel-t*. Valamit fenékkel ellát; feneket csinál valaminek. *Hordót fenekelni*. Átv. ért. *megfenekel valakit*, am. az alfelét megveri.

FENÉKÉPÜLET, (fenék-épület) ösz. fn. Az épület alaprésze, melyre a többi épületrészeket rakják.

FENEKES, (fen-ek-es) mn. tt. *fenekes-t*, tb. *—ek*. Aminek feneke van, ellentéte : feneketlen.

FENEKET, (fen-ek-et) ih. a székelyeknél am. fenekestül. *Feneket felfordult* (Kriza János).

FENEKETLEN, (fen-ek-etlen) mn. tt. *feneketlen-t*, tb. *—ék*. 1) Aminek feneke nincsen. *Feneketlen tapogató kosár. Feneketlen üvegbura. Feneketlen fazék, hordó, kád. Fúrják, faragják száját, oldalát, még is feneketlen*. (Mese). 2) Igen mély. *Feneketlen sár, tó, tenger*. Határozóilag am. fenék nélkül, feneketlenül.

FENEKEZ, (fen-ek-ez) áth. m. *fenekez-tem*, *—tél*, *—ett*. Feneket csinál valaminek. *Hajót, hordót fenekezni*.

FENÉKFA, (fenék-fa) ösz. fn. Általán, gerenda, deszka, karó, czölöp stb. alakban s fenék gyanánt szolgáló fa.

FENÉKFAL, (fenék-fal) ösz. fn. l. ALAPFAL.

FENÉKFŰRÉSZ, (fenék-fűrész) ösz. fn. Kádárok fűrésze, melylyel a kádak, hordók, s egyéb edények fenekét kifűrészelik.

FENÉKGERENDA, (fenék-gerenda) ösz. fn. l. ÁLTALGERENDA.

FENÉKGYALU, (fenék-gyalu) ösz. fn. Az asztalosok kurta, zömök gyaluja.

FENÉKHUZÓ, (fenék-huzó) ösz. fn. Kádárok eszköze, mely által a faedények dongáit a fenékre huzzák.

FENÉKKARÓ, (fenék-karó) ösz. fn. l. ALAPKARÓ.

FENÉKKŐ, (fenék-kő) ösz. fn. l. ALAPKŐ.

FENEKLIK, (fen-ek-l-ik) k. m. *fenekl-ett*, htn. *fenekl-eni*. Fenékre száll. *Feneklik a hajó, midőn feneke a víz fenekét éri. Feneklik a szekér, midőn tengelyei sárba merülnek, s nem haladhat*. V. ö. MEGFENEKLIK.

FENÉKMÉRŐ, (fenék-mérő) ösz. fn. Zsinegre kötött érczgolyó, melylyel a vizek mélységét mérik. *Kik is alábocsátván a fenékmérőt húsz lépésnek találák* (a vizet). Káldi Apost. csel. 27. 28.

FENÉKRAJZ, (fenék-rajz) ösz. fn. l. ALAPRAJZ.

FENÉKSZAPPAN, (fenék-szappan) ösz. fn. Debreczeni szappan, fenekes, sziksós helyekről gyüjtött anyagból való szappan.

FENÉKSZÍN, (fenék-szín) ösz. fn. 1) Szín vagy festék, mely egyéb festékek alapjaul szolgál. A festészeknél fenékszinek : a sárga, vörös és kék. 2) Azon szín, mely valamely anyagban, képben, festményen az alapot foglalja el.

FENÉKTÁMASZ, (fenék-támasz) ösz. fn. Támasz, melyre mint alapra az egész épület nehezkedik.

FENÉKTOJÁS, (fenék-tojás) ösz. fn. Tojás, melyet a tyúk fészkébe tesznek, vagy benne hagynak, hogy odajárjon tojni, másképp : *polozsna*.

FENÉKVAS, (fenék-vas) ösz. fn. A rézmívesek ülővasa, melyen a rézedények fenekét kiverik.

FENÉKVÍZ, (fenék-víz) ösz. fn. Midőn lapályos vidékeken víz áradás alatt vagy után, a földből feladja magát, felszivárog a víz, ezt fenékvíznek nevezik. *A réteket, pinczéket fölveri a fenékvíz. Az áradás nem tett kárt, de igen a fenékvíz*.

FENÉKVONÓ, (fenék-vonó) ösz. fn. lásd : FENÉKHUZÓ.

FENERES, falu Bihar megyében; helyr. *Feneres-en*, *—re*, *—ről*.

FENES, falu Bihar megyében; KIS—, erdélyi falu Thorda megyében; OLÁH—, SZÁSZ—, erdélyi falvak Kolos megyében; helyr. *Fenes-en*, *—re*, *—ről*.

FENÉS, (1), (fen-és) fn. tt. *fenés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, melynél fogva valamit fenünk, köszörülünk, élesítünk. *Kard, kés, kasza fenése. Kenés-fenés* am. szüntelen kenés. V. ö. FEN.

FENÉS, (2), (fen-e-es) mn. tt. *fenés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Amit a fene rongál, emészt, esz. *Fenés test*. V. ö. FENE, fn.

FENÉSEN, (fen-e-es-en) ih. A fenétül rongálva, emésztve. Köznép nyelvén némely tájakon annyit is tesz : igen nagyon. *Fenésen dolgoztunk*.

FENESÉG, (fen-e-ség) fn. tt. *feneség-ét.* Vadság, kegyetlenség; fene gyanánt rongáló, emésztő szer vagy tulajdonság. Köz nyelven, valamely dolognak, ügynek veszélyes állapota. *Az ám a feneség, hogy* stb.

FENEVAD, (fene-vad) ösz. fn. Ragadozó, vérengző, vérszopó vad állat, pl. tigris, párducz, oroszlán, farkas stb.

FENEVAR, (fene-var) ösz. fn. Pokolvarhoz hasonló mérges var.

FENÉZ, (fen-e-ez) önh. m. *fenéz-tem*, *—tél*, *—ett.* Fenével káromol vagy káromkodik.

FENÉZÉS, (fen-e-ez-és) fn. tt. *fenézés-t*, tb. *—ék.* Fenével káromkodás.

FENKŐ, (fen-kő, tájdivatosan : *fénkő*) ösz. fn. Általán kő, melylyel valamit élesítés vagy fényesítés végett megfenünk. Különösen hosszukás sima kő, melylyel kaszát, beretvát stb. élesítenek. Különbözik ettől azon homokkőből készített, s kerek formára alakított eszköz, melyet tengelye körül forgatnak, s rajta holmi vaseszközöket élesítenek, mely *köszörűkő*-nek hivatik.

FÉNN v. FENN, ih. l. FÉN, ih.

FENNAKAD, (fenn-akad) ösz. önh. 1) Magas helyen akad. *Kalapja fennakadt a fán. Fennakadt a szegen.* 2) Úgy megakadt, megsülyedt, hogy se ide, se oda nem mozdulhat. *Fennakadt a szekér a sárban. A hajó fennakadt a zátonyon.* 3) Átv. ért. valamiben megütközik, megbotránkozik. *A szigorú erkölcsbíró mindenen fennakad.* V. ö. AKAD.

FENNAKADÁS, (fenn-akadás) ösz. fn. Állapot, illetőleg megállapodás, midőn valaki v. valami fennakad.

FENNÁLL, (fenn-áll) ösz. önh. 1) Magas helyen áll. *On, én, ön* ragu neveket vonz. *A varju fennáll a toronycsúcson.* 2) Átv. ért. folyvást létezik. *Még fennállnak a régi népszokások. Visegrád várának már csak romai állanak fenn.* V. ö. ÁLL.

FENNÁLLÓ, (fenn-álló) ösz. mn. 1) Magasabb, emeltebb helyen, vagy függőleges irányban álló. 2) Folyvást létező, tartó, ami még el nem mult. *Fennálló törvények, intézetek, szokások.*

FENNÁLLVA, (fenn-állva) ösz. ih. Nem ülve vagy fekve, hanem egyenesen állva. *Fennállva beszélni. Fennállva imádkozni.*

FÉNN- jobban : FÖNNEMLÍTÉTT, (fönn-említétt) ösz. mn. Miről csak imént, miről épen előbb volt szó. Élünk vele részint figyelmeztetésül, részint az illető személy, tárgy ismétlésének kikerülésére, kivált hivatalos irományokban. *A fennemlített panaszos fél kérelmei* stb.

FÉNNEN, (fé-nn-en) ih. Már öszvetételénél fogva jelenti a *fenn* szónak nagyobb nyomatosságát, s am. igen fenn, azaz kevélyen, fenhéjázva. *Fennen beszélni. Fennen hordozni orrát. No no, csak ne oly fennen.* Máskép : *fennyen.* Tájdivatosan : *fönnön* vagy *fönnyön.*

FÉNN- v. FÖNNÉRINTETT, (fenn- v. fönn-érintett) ösz. mn. A beszéd előbbi részében érintett, említett. *A fennérintett dologról most akarok bővebben szólani.* V. ö. ÉRINT.

FÉNNEZ, (fé-nn-ez) önh. m. *fénnez-tem*, *—tél*, *—ett.* l. FENHÉJÁZ.

FENFORGÓ, (fen-forgó) ösz. mn. Ami jelenleg szóban, kérdésben, vitatásban vagy divatban, keletben van. *A fenforgó napikérdések között ez a legnevezetesb. Fenforgó hírek, tervek, javítások* stb.

FENFOROG, (fen-forog) ösz. önh. Szóban, kérdésben, tárgyalás, vitatás alatt van. *Ügye fenforog a vármegyei törvényszéken. Ez fontos dolog, melyben becsületünk forog fenn.*

FENHANG, (fen-hang) ösz. fn. 1) Szokott beszédi, nem suttogó hang. *Fenhangon* (fenszóval) *beszélni.* 2) A zenészetben legmagasabb hang, felhang.

FENHÉJÁZ, (fen-héjáz) ösz. önh. Héja madár módjára magasan lebeg. Átv. és szokott ért. kevélykedik, magasra lát, fenlát.

FENHÉJÁZÁS, (fen-héjázás) ösz. fn. Kevélykedő nagyralátás.

FENHORD, (fen-hord) ösz. áth. Magasan vagy magasra tartva hord valamit. Átv. ért. *fenhordja fejét, orrát* am. rátartós, büszke, nagyralátó.

FENHORDOZ, (fen-hordoz) ösz. gyak. áth. Folytonosan, gyakran fenhord.

FENJÁR, (fen-jár) ösz. önh. 1) Magasan száll, repül, lebeg. *Fenjár a sas. Fenjár délben a nap. Fenjárnak képzeleti, gondolatai.* 2) Betegségéből fellábadoz. *Már gyógyúl a beteg, mert fenjár.*

FENJÁRÁS, (fen-járás) ösz. fn. 1) Magasan szárnyalás, repülés, lebegés. 2) Betegség utáni lábadozás.

FENKE, (am. fen-ő-ke v. fen-kő) fn. tt. *fenké-t.* Dunamelléki szó (Kassai József). L. FENKŐ.

FENKELY, (fen-ek-ely) fn. tt. *fenkely-t*, tb. *—ék.* Fenekedő, fenhéjázó. Eléjön a Debreczeni Grammatikában. Hihetőleg a ‚fenkölt' tájdivatos kiejtése.

FÉNKÖLT, (fén-költ) ösz. mn. 1) Fenséges, magasztos. 2) Fenhéjázó, nagyralátó.

FENLÁBBÓ, (fen-lábbó) l. FENLÁBÓ.

FENLÁBÓ, (fen-lábó) ösz. mn. Oly uszó, ki a vizen nem neki fekve, hanem lépve halad.

FENLÁT, (fen-lát) ösz. önh. Nagyralát, nagyra tartja magát, kevélykedik.

FENLÁTÓ, (fen-látó) ösz. mn. Nagyravágyó, kevély, ki fejét magasra tartva jár.

FEN-, jobban : FÖNLEBEG, (fön-lebeg) ösz. önh. 1) Magasan lebeg. *Fönlebeg a léggolyó, a zsákmányleső sas, héja, vércse.* V. ö. LEBEG. 2) Valamely híg test felszinén fentartja magát, el nem merül. *A felfútt hólyag fönlebeg a vizen.*

FEN- v. FÖNLÉG, l. FELLÉG.

FEN- v. FÖNLÉTEL, l. FELLÉTEL.

FENMARAD, (fen-marad) ösz. önh. 1) A többi elhasznált, elfogyott, elveszett stb. tárgyak közöl használatlan, elfogyatlan állapotban marad. *Az útra szánt pénzből fenmaradt néhány forintom.* 2) Folyto-

nosan tart, létezik; épen marad. *Fenmarad a híre nagy tetteidnek. Az alperes viszkereseti joga fenmarad.* 3) Le nem fekszik, az éjt virasztva tölti. *Fenmaradni a beteg mellett. Egész éjjel fenmaradni.*

FENMARADÁS, (fen-maradás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami fenmarad.

FENNÚSZ, (1), (fenn-úsz) ösz. önh. A híg testnek, folyamnak fölszinén úsz. *Fennúsznak a vizi madarak.*

FENNÚSZ, (2), (fenn-úsz) ösz. fn. Vízben, nevezetesen tavakban tenyésző növénynem, mely a víz szinén úszkál. (Filix).

FENN-ÚSZIK, (fenn-úszik) ösz. k. Valamely lelketlen test a folyadék felszinén lebeg. *Fennúszik a hajó, a víztől elsodort gizgaz. Fennúszik a tök.*

FENNYEN, ih. l. FENNEN.

FENŐSZÍJ, (fenő-szíj) ösz. fn. Kifeszített sima, leginkább bagariaszíj, melyhez a beretvát fenik.

FEN-, jobban : FÖNREPŰL, (fön-repül) ösz. önh. Magasra emelkedve repül. *Fönrepülnek a költözködő darvak, vadludak.*

FEN- v. FÖNSÉG, (fen- v. fön-ség) fn. tt. *fenség-ét.* Valamely tárgynak azon tulajdonsága, melynél fogva másokat felül múl, másoknak, kivált szellemi, erkölcsi tekintetben, felettök áll. Széptani ért. a tárgynak vagy személynek oly tulajdonsága, mely bámulatot és tiszteletet gerjeszt. Czímszó gyanánt használtatva tulajdoníttatik fejedelmi házakból származott személyeknek. *Császári, királyi, herczegi fenséged.* Az uralkodó fejedelem czíme : *felség.*

FENSÉGÉS, FÖNSÉGÉS, (fen- v. fön-ség-és) mn. tt. *fenségés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) A magasnak, nagynak azon neme, mely leginkább szellemi, erkölcsi és széptani ért. mások felett áll. *Fenséges eszme, képzelet.* 2) Fejedelmi vérből származott személyek czíme. *Fenséges főherczeg. Fenséges koronaörökös.* Az uralkodó fejedelmek : *felségesek.*

FENSÉGÉSEN, FÖNSÉGÉSEN, (fen- v. fönség-és-en) ih. Másokat felülhaladva. *Fenségesen énekel, játszik.*

FÉNSZARU, (1), (fén-szaru) ösz. fn. Szaru, melyben a fénkövet tartják.

FÉNSZARU, (2), község a jászoknál; helyr. *Fénszaru-ba, —ban, —ból.*

FENSZÍJ, (fen-szíj) ösz. fn. l. FENŐSZÍJ.

FENSZÓ, (fen-szó) ösz. fn. Érthetően, hangosan, jól hallhatólag kiejtett szó, beszéd, különböztetésül a *susogó, mormogó* szótól.

FENSZÓVAL, (fen-szóval) ösz. ih. Érthetően, hangosan kiejtett szóval. *Fenszóval beszélni,* (nem susogva, nem mormogva). *Fenszóval mondani az imádságot. Fenszóval gondolkodik,* magában beszélve.

FENT, FÉNT, FÖNT, l. FEN, (1).

FENTART, (fen-tart) ösz. áth. 1) Valamit magas állásban, helyzetben folytonosan tart, le nem tesz, le nem ereszt. *Fentartani a kezet. Fentartani a sásslót. Fentartani fején a süveget.* 2) Át nem enged, megvéd, megótalmaz valamit. *Ellenség ellen fentartani a várat. Fentartani becsületét, hírét, nevét. Egészségét fentartani.* 3) Visszaható névmással *fentartani magának valamit* am. tulajdon gyanánt megtartani; feltételkép kikötni. *Ezt magamnak tartom fen, a többi legyen a tied. A dologhoz szólási jogot annak üdejére fentartom magamnak.*

FENTARTÁS, (fen-tartás) ösz. fn. Cselekvés, melynek erejénél fogva valamit fentartunk. V. ö. FENTART.

FENTERÉG, (fen-ter-ég v. fen-t-er-ég) önh. m. *fentereg-tem* v. *fentergettem, —tél* v. *fentergettél, fentergett;* htn. *—ni* v. *fentergeni.* Tulajdonképen : valami fölött teregeti magát, azaz fektében, hevertében ide-oda forog. *Fentereg, mint disznó a sárban. Kínjában fentereg a földön.* Máskép : *hentereg,* tájejtéssel : *vöntörög,* átvetve : *fetreng.*

FENTERGÉS, (fen-ter-g-és) fn. tt. *fentergés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valaki fentereg.

FENTES, FÖNTES, (fen- v. fön-t-es) mn. tt *fentes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Fölemelt, magas, fenn létező; ellentéte : *alantas, alattas.*

FENTŐ, (fen-tő v. fen-t-ő, *fen* részént mint határozó, részént mint ige után) fn. tt. *fentő-t.* 1) Kerék sugara, mely a kerékagytól a keréktalpig terjed, s ezt a beomlás ellen óvja, mintegy *fentartja,* máskép *küllő* vagy *záp.* 2) Egy kötés, vagy fonaték hajma. *Egy fentő veres-, foghajma.* Ennek eredete talán *fontó, fonató,* mivel a hajmafejek öszve vannak fonva. 3) Átv. ért. *fészekfentő,* am. a fészeknek utósó (legfenső) szülötte; utósó gyermek. 4) Gömörben am. mézes, mákos sült tészta, (mézzel *fent* tészta). 5) Marczal mellékén : kisded sajtár (talán a *fejtő, fejető* szóból átalakítva).

FENTŐFŰ, (fentő-fű) ösz. fn. Mosófű, melylyel az edényeket fenni, azaz sikárolni szokták, máskép : *lófarkfű.* (Equisetum vulgare).

FENTŐS, NAGY— v. FELSŐ—, KIS— v. ALSÓ—, PUSZTA—, falvak Kővár vidékében; helyr. *Fentös-ön, —re, —ről.*

FENTÚSZ, (fent-úsz) fn. és önh. Növénynem a harasztok rendéből. *Szárnyas fentúsz,* mely álló vizen lebeg. (Salvinia natans). V. ö. FENNÚSZ, (2).

FENŰL, (fen-e-ül) önh. m. *fenül-t.* Fene természetet ölt, vadúl, elvadúl, vérengzővé lesz.

FENVAN, (fen-van) ösz. önh. 1) Ébren van, még le nem fekütt, viraszt; talpon áll. *Éjfélig fenvan. Tegnap betegen feküdt, de már ismét fenvan. Reggeltől estig fenvan.* 2) Még létezik, el nem veszett, el nem tünt. *Fenvan a híre.*

FENY, (fen-j) elvont törzsök. 1) Nem egyéb, mint a meglágyított *fen* ige. Innen származnak : *fenyít, fenyíték,* s tájszokási kiejtéssel : *fenyeget, fenyegetőzik* stb. Tekinthetjük *fegy* gyökkel azonosnak is. 2) Szintén meglágyított *fen* határozó. Innen lett : *feny* elvont törzsök, melyből származnak : *fenyő,* mi-

vel ezen fa neme *fen*, azaz magasan nő; *fenyér*, fű neme, mely vizenyős, lapályos helyeken terem.

FÉNY, (1), 1) Széles ért. azon igen finom anyag, mely szemeinkre hatva, a körüllevő testeket láthatókká teszi, máskép: *világ, világosság. Nap fénye; verő fény, csillárok, lámpák, gyertya fénye. A bagoly is fényre néz.* (Km.) *Szem fénye. Úgy szereti, mint a szeme fényét.* (Km.) 2) Szorosb ért. a világosságnak főfoka, mely a látidegekre különös hatással van. *Déli napfény, lángok fénye.* 3) Ragyogás. *Drágakövek, köszörült fegyverek fénye.* 4) Átv. ért. világos látás, tudomás. *Fényre hozni, deríteni valamit.* 5) Pompa, nagy költséggel járó életmód. *Fényt űzni.* 6) Dicsőség, kitűnő állapot. *Nagy fényre emelkedni. Nagy fényben lenni.*

Eredetére nézve *fe-eny*, vagyis felső, azaz világos anyag, l. *fehér* szó származtatását; egyébiránt rokonok a hellen φαίνω, φανός, φαντός, szanszkrit *bhan* (fény, világ), *bhânusz* (tűzhely, tüzelő), góth *fun* (tűz), német *Funke*, sínai *ming*, latin *fenestra* stb. l. FÉNYES szót is. Rokonnak tekinthető a magyar *fen* ige is, melyet *fénkő* és *fénszaru* szókban tájszokásilag szintén megnyújtva ejtenek.

FÉNY, (2), falvak Szathmár és Torontál megyékben; helyr. *Fény-én, —re, —ről.*

FÉNYANYAG, (fény-anyag) ösz. fn. Azon igen finom és kimondhatatlan sebességgel szétlövelő test, mely midőn szemeinket érinti, általa a körüllevő tárgyakat látni képesek vagyunk. Némely testek, pl. a nap és álló csillagok eredeti, és szüntelen fényanyaggal birnak, némelyek pedig csak akkor, midőn égő állapotban vannak.

FÉNYÁR, (fény-ár) ösz. fn. l. FÉNYÖZÖN.

FÉNYBOGÁR, (fény-bogár) ösz. fn. Szent János bogara, melynek szárnyai sötétben fénylenek.

FÉNYDÚS, (fény-dús) ösz. mn. A maga neméhen igen fényes, ragyogó, fényteli.

FENYE, tájdivatos, *fene* helyett.

FENYÉD, székely falu, Udvarhely székben; helyr. *Fenyéd-en, —re, —ről.* Van ily nevű hegy is ugyanott.

FENYÉGET, (feny-ég-et) gyak. áth. l. FENÉGET.

FENYÉGETÉS, (feny-ég-et-és) fn. l. FENÉGETÉS.

FENYÉGETŐDZIK, l. FENÉGETŐDZIK.

FENYELEG, a székelyeknél am. ügyetlenül enyeleg. (Kriza János).

FÉNYÉLÉG, (fény-él-ég) önh. m. *fényélg-ėtt*, htn. *fényélg-eni* v. *—ni.* Fénytől ragyog, fény lövődik ki és szét belőle. *Fényelegnek a drágakövek.*

FÉNYÉLGÉS, (fény-él-ėg-és) fn. tt. *fényélgés-t*, tb. *—ék.* Ragyogás, fényeskedés.

FÉNYELLENZÉK, (fény-ellenzék) l. FÉNYELLENZŐ.

FÉNYELLENZŐ, (fény-ellenző) ösz. fn. Ellenző, melyet a gyertya elé teszünk, vagy lámpa fölé helyezünk, vagy szemeink fölött tartunk, hogy ezeket a fény ellen óvjuk. V. ö. ELLENZŐ.

FENYER, (feny-er) fn. tt. *fenyer-t*, tb. *—ek.* Baranyában am. lóhere. Csalóközben: vizenyős helyen tenyésző vékony szálu fű, másutt: *fenyér.*

FENYÉR, (feny-ér) fn. tt. *fenyér-t* v. *fenyeret*, tb. *—ek* v. *fenyerek.* Szeged körül am. vizenyős lapályokon termő vékony szálu fű, melynek vékony szára a vízből kiáll. Kazinczy iszapos tér vagy hely értelemben is használta.

FENYERES, (feny-er-es) mn. tt. *fenyeres-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Fenyerrel benőtt, bővelkedő. *Fenyeres lapály, rét.* V. ö. FENYÉR.

FÉNYELLIK, (fény-el-l-ik) k. l. FÉNYLIK.

FENYES, erdélyi falvak; l. FENES.

FÉNYÉS, (fény-és) mn. tt. *fényés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Ami magából fényt bocsát ki, ami fénynyel van körülvéve, kicsiszolt, köszörült. *Fényes nap, fényes gyémánt, fényes csizma, kard.* 2) Fény által kivilágított. *Fényes teremek, utczák.* 3) Átv. ért. pompás, nagy költségre mutató. *Fényes ház, udvar, élet.* 4) Dicső, jeles, nevezetes. *Fényes tett, fényes diadal. Fényes ottomani kapu*, a török császári udvar.

Rokonokul tekinthetők különösebben a hellen φαεινός, latin *venustus, bonus*, szanszkrit *punjasz* (jó, erényes) stb.

FÉNYÉS, (2), falu Arad megyében, helyr. *Fényes-én, —re, —ről.*

FÉNYÉSÉDÉS, (fény-ės-ėd-és) fn. tt. *fényésédés-t*, tb. *—ék.* A testnek azon állapotváltozása, midőn homályából kivetközvén, fényt ölt, világossá lesz.

FÉNYÉSÉDIK, (fény-és-éd-ik) k. m. *fényésédtem, —tél, —ėtt*, htn. *fényésédni.* Homályos állapotából kivetközve fényt ölt, világossá leszen. *Fényesedik a kés, ha köszörülik.* V. ö. FÉNY, FÉNYÉS.

FÉNYÉSEN, (fény-és-en) ih. 1) Fényt lövelve, világosan. *Fényesen süt a nap, ragyognak a csillagok.* 2) Pompásan, nagy költséggel. *Fényesen él, öltözködik.* 3) Dicsően, jelesen. *Fényesen győzedelmeskedni. Fényesen meghalni a hazáért.*

FÉNYÉSÍT, FÉNYESIT, (fény-ės-ít) áth. m. *fényesit-ėtt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Homályos, sötét testet fényessé tesz; úgy megtisztít valamit, hogy csillogjon, ragyogjon. *Drágaköveket fényesíteni. Kardot, kést fényesíteni. Csizmát, topánt fényesíteni. Bútorokat, hintókat, lószerszámokat kifényesíteni.*

FÉNYÉSÍTÉS, FÉNYESITÉS, (fény-ės-ít-és) fn. tt. *fényėsítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit fényessé teszünk, ragyogóra, csillogóra tisztogatunk. V. ö. FÉNYESÍT.

FÉNYÉSÍTŐ, FÉNYESITŐ, (fény-ės-ít-ő) mn. tt. *fényesítő-t.* Szer vagy eszköz, vagy anyag, mely által valamit fényessé lehet tenni. *Fényesítő por, kenőcs, kő, máz* stb.

FÉNYÉSÍTŐVAS, (fényėsítő-vas) ösz. fn. Timárok eszköze vasból, melylyel a bőröket fényesre csiszolják.

FÉNYÉSKAPU, (fényès-kapu) ösz. fn. Átv. ért. így nevezik a török birodalmat, különösen pedig a török császár udvarát, palotáját, s átvitt értelemben kormányát is.

FÉNYÉSKÉDÉS, (fény-és-kéd-és) fn. tt. *fényès-kèdés-t*, tb. *—ék*. Azon szemeket kápráztató hatás, midőn valamely testből folytonos fény lövellik.

FÉNYÉSKÉDIK, (fény-ès-kèd-ik) k. m. *fényès-kèd-tem*, *—tél*, *—ètt*, htn. *fényeskèd-ni*. Kitünö fényben, és folyvást ragyog, csillog. Átv. ért. fényében dicsekedik, jeles tulajdonsággal kitünik. *A főváros sok szép épülettel fényeskedik.*

FÉNYÉSPORTA, (fényés-porta) l. FÉNYÉSKAPU.

FÉNYÉSSÉG, (fény-ès-ség) fn. tt. *fényésség-ét*. Valamely test fényének öszvege, vagyis azon tulajdonság, melynél fogva valamely fényben bővelkedik. *Nap, csillárok, lámpák fényessége.*

FÉNYÉSSÉGÉS, (fény-ès-ség-ès) mn. tt. *fényès-ségès-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Fényességgel biró, vagyis a fénynek teljes bőségében levő. Átv. ért. dicsőséges, igen jeles, nevezetes. *Fényességes fejedelem. Fényességes déli nap.*

FÉNYÉSŰL, (fény-ès-ül) önh. m. *fényèsül-t*. Fényessé lesz, fényesedik.

FÉNYFUTÁS, l. FÉNYISZONY.

FÉNYGOLYÓ, (fény-golyó) ösz. fn. A tüzéreknél oly tüzes golyó, melyet bizonyos helyre lövelnek, hogy azt felvilágosítsa. Szélesb ért. golyóforma tüzes röppentyű a tüzi játékoknál.

FÉNYHAJLÁS, (fény-hajlás) ösz. fn. Midőn a világosság a testek mellett igen közel, főkép ezek metszetes élei mellett surran el, akkor egyenes vonalú irányától valamennyire eltér, mi fényhajlásnak vagy világosság hajlásának neveztetik.

FÉNYISZONY, (fény-iszony) ösz. fn. Szemgyöngeség, midőn a szemek oly érzékenyek, hogy legott fájnak és könyüznek, ha erősebb fény éri őket. (Photophobia). Máskép : *fényfutás.*

FÉNYISZONYOS, (fény-iszonyos) ösz. mn. Fényiszonyban szenvedő. *Fényiszonyos szemek.* V. ö. FÉNYISZONY.

FENYÍT, FENYIT, (feny-ít) áth. m. *fenyít-ètt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valakit büntetéssel illet. Szorosb ért. büntet, megboszúl. Lágyabb ért. bizonyos erkölcsi korlátok között tart, kihágni nem enged.

FÉNYÍT, (fény-ít) áth. m. *fényít-ètt*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—eni*. Fényt ad valaminek, úgy megtisztít, kicsiszol valamit, hogy fénye legyen. Szokottabban : *fényesít.*

FENYÍTÉK, FENYITÉK, (feny-ít-ék) fn. tt. *fenyíték-ét*. 1) Büntetés, melyet valakinek elkövetett bűneiért szenvednie kell, különösen, melyet bírói itélet szab a bünös ellen. 2) Szelidebb ért. bizonyos erkölcsi korlátok, melyek a törvények áthágása ellen állíttatnak. *Fenyíték alatt tartani a katonaságot.* Máskép : *fegyelem.*

FENYÍTÉKHÁZ, (fenyíték-ház) ösz. fn. l. FENYÍTŐHÁZ.

FENYÍTÉS, FENYITÉS, (feny-ít-és) fn. tt. *fenyítés t*, tb. *—ék*. Cselekvés, melynél fogva valakit büntetéssel illetünk. V. ö. FENYÍT.

FÉNYÍTÉS, FÉNYITÉS, (fény-ít-és) l. FÉNYESÍTÉS.

FENYÍTETLEN, (feny-ít-etlen) mn. tt. *fenyítetlen-t*, tb. *—ék*. Akit kihágásai vagy bűnei miatt meg nem fenyítettek, nem büntettek.

FENYÍTŐ, FENYITŐ, (feny-ít-ő) mn. tt. *fenyítő-t*. Rosz tettekért büntető; gonosztévőket törvényesen megboszuló; bűntettekről itélő, vagy azokról értekező. *Fenyitő perbe idézni; fenyitő biróság, törvényszék, itélet; fenyitő törvény.*

FÉNYÍTŐ, (fény-ít-ő) mn. és fn. tt. *fényítő-t*. Szer, anyag, eszköz, mely valaminek fényt ad. *Fényítő kenőcs. Börfényítő.*

FENYITŐHÁZ, (fenyitő-ház) ösz. fn. Nyilvános épület vagy intézet, hová az elitélt gonosztévőket részint büntetésül, részint javitásul bezárják, s néha testi büntetésekkel is illetik, koplaltatják stb.

FENYÍTŐSZÉK, (fenyítő-szék) ösz. fn. l. BÜNTÖRVÉNYSZÉK.

FÉNYJOG, (fény-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva valaki a szomszéd udvarára szolgáló saját falán, vagy épen az ellenálló szomszédfalon is vágathat ablakot, hogy az által világosságot kapjon a maga házába.

FÉNYKÉP, (fény-kép) ösz. fn. Kép, mely valamely alakot, tájt stb. Daguerre találmánya szerénti fényben állít elé. Átv. ért. valaminek dicső, dicséretes, jeles oldalról való kitüntetése, elémutatása. Valamely *férfi életének fényképe.*

FÉNYKERÜLŐ, (fény-kerülő) ösz. mn. Sötétséget kereső, mások szemei elől rejtekező, bujkáló.

FÉNYKOR, (fény-kor) ösz. fn. A legnagyobb dicsőségnek kora, midőn valaki vagy valami legnagyobb hirben állott. *Nemzetünk fénykora, vajjon elmult-e?*

FÉNYKOROM, (fény-korom) ösz. fn. Goromba, fényes korom, mely a növényi testek, különösen fák égetésénél a közellévő tárgyakat, pl. kéményt megfogja, s mely különbözik ama fínomabb poralaku koromtól, mely magasabb helyeken rakodik le.

FÉNYKOSZORÚ, (fény-koszorú) ösz. fn. Valamely testet környező fénysugarak. (Nimbus).

FÉNYKÖLTŐ, (fény-költő) ösz. fn. l. BODOBÁCS.

FÉNYKÖR, (fény-kör) ösz. fn. Fénysugarakból alkotott kör, mely a körülvett tárgynak bizonyos ünnepélyes alakot és tiszteletet kölcsönöz; dicskör. *Fénykörrel festett szentkép.* (Nimbus). Szélesb ért. azon fény tömege, mely fényes test körül elterjed. *A nap fényköre.* Máskép : *fénykoszorú.*

FÉNYKÖRZÖTT, (fény-körzött) ösz. mn. Fénykörrel övedzett, világított, diszitett. *Fénykörzött szentkép.*

FÉNYLÁTÁS, (fény-látás) ösz. fn. Szemek kóros állapota, midőn káprázó fénypontok látszanak előttök lebegni.

FÉNYLE, (fény-l-e) fn. tt. *fénylé-t.* Sötétzöldszinü, igen fényes kőfaj a kavicsok neméből.

FÉNYLEDÉZIK, (fény-l-ed-éz-ik) k. Több pontokon fényt ereszt, ragyog, csillog. *Fényledezik a csillagos ég. Fényledezik a lámpákkal kivilágitott város.*

FÉNYLÉS, (fény-l-és) fn. tt. *fénylés-t,* tb. *—ék.* Valamely testnek azon állapota, midőn fénysugarakat lövel magából. *Csillagok, villámok, drágakövek fénylése.*

FÉNYLIK, (fény-l-ik) k. m. *fényl-ètt,* htn. *fénylèni.* Fénytől ragyog, csillog, fényt bocsát; világit. *Nem mind arany, ami fénylik.* (Km.) *Fénylenek a kardok. Fénylenek éjjel a macska szemei. Derült éjjel szépen fénylenek a csillagok.*

FÉNYLŐ, (fény-l-ő) mn. tt. *fénylő-t.* Ami fénylik, fénytől ragyogó, csillogó. *Fénylő égi testek.*

FÉNYMÁZ, (fény-máz) ösz. fn. Máz, mely bizonyos testekre kenve, csiszolva azokat fényesekké teszi. *Fénymáz a hintókon, uri lószerszámokon.*

FÉNYMÁZOL, (fény-mázol) ösz. áth. Valamit fénymázzal beken, fényessé, csillogóvá tesz. *Hintókat fénymázolni.*

FÉNYMÁZOLÁS, (fény-mázolás) ösz. fn. Valaminek fénymázzal bekenése, csillogóvá, fényessé tevése.

FÉNYMÁZOS, (fény-mázos) ösz. mn. Fénymázzal bekent, kifényesitett. *Fénymázos lábbeli. Fénymázos lószerszámok, hintók.*

FENYŐ, (feny-ő) fn. l. FENYŰ.

FENYŐALMA, (fenyő-alma) ösz. fn. l. FENYŰBUGA.

FENYŐBUGA, FENYŐERDŐ, FENYŐFA stb. l. FENYŰBUGA, FENYŰERDŐ stb.

FENYŐFALVA, helységek Zaránd megyében, és Erdélyben Nagy-Szeben székben; helyr. *Fenyőfalvá-n, —ra, —ról.*

FENYŐFŐ, falu Veszprém megyében; helyr. *Fenyőfő-n, —re, —ről.*

FÉNYÖZÖN, (fény-özön) ösz. fn. Fények sokasága, nagysága, bősége. *Fényözönben úszott a sok czer gyertyával kivilágitott tánczterem.*

FÉNYPERJE, (fény-perje) ösz. fn. Perjék neméhez tartozó növényfaj, melynek fényes levelei vannak. (Phalaris), l. PERJE.

FÉNYSUGÁR, (fény-sugár) ösz. fn. Azon egyenes vonal, melyben a fényt a világitó testből szétoszlani és elterjedni képzeljük, vagyis maga a fény, mely ily vonalakban szétlövelleni látszik. V. ö. SUGÁR.

FÉNYSZOMJ, (fény-szomj) ösz. fn. Átv. ért. kifejezés, s am. tulságos vágy a pompa, csillogás, kitünés, hirnév után.

FÉNYSZOMJAS, (fény-szomjas) ösz. mn. Tulságos fényü pompára, csillogásra vágyakodó. *Fényszomjas főurak, hölgyek.*

FÉNYSZOMJU, (fény-szomju) l. FÉNYSZOMJAS.

FÉNYTELI, FÉNYTELJES, (fény-teli v. -teljes) ösz. mn. Igen fényes, csillogó. Átv. ért. dicsőséges, pompás. *Fényteli paloták.*

FÉNYTORONY, (fény-torony) ösz. fn. Tengeri parton vagy szigeten emelt torony, melyet éjjelenként kivilágitanak, hogy a hajózók tájékozhassák magukat.

FÉNYTÖMEG, (fény-tömeg) ösz. fn. Általán, a fénynek, fénysugaraknak nagy mennyisége, különösen, a festészetben, igen nagy világban eléállitott pont vagy hely, mely sok fényt ver vissza, különböztetésül a *homály* vagy *sötétségtömegtől.*

FENYTŐS, (feny-t-ő-s, azaz fen-t-ö-s v. fenettes) mn. tt. *fenytös-t,* tb. *—ek.* Szeged tájékán am. lucskos, ronda, mintegy mocsokkal kent-fent.

FENYŰ, FENYÜ, (feny-ü) fn. tt. *fenyü-t* v. *fenyvet,* tb. *—k* v. *fenyvek.* A tülevelüek neméhez tartozó fa, sötétzöld levelekkel, melyek télen nyáron zöldellenek. Legtöbb fajai egyenes sudár növésüek, s némelyek gyantát, szurkot izzadnak, innen: *gyantás, szurkos fenyüknek* hivatnak Nevezetesebb fajai: *Foklya* v. *lúcz* v. *szurkos fenyü* (pinus picca), *fürtös f.* v. *jegenye f.* (pinus abies), *vad* v. *olasz fenyü* (pinaster), *vörös fenyü* (p. larix), *sima f.* (p. strobus), *mandula* v. *szelid* f. (p. pinea) stb. Ide számittatik a magyar köz nyelven a *gyalog* v. *boróka fenyü* is. Használják melléknevül is, s ekkor fenyüből valót, fenyüből készültet, csináltat jelent. *Fenyü karó, fenyü gerenda, fenyü deszka.*

FENYŰ-ALJA, ösz. fn. Gomba neme, mely fenyüfák alatt terem.

FENYŰALMA, (fenyü-alma) ösz. fn. l. FENYŰBUGA.

FENYŰBOKOR, (fenyü-bokor) ösz. fn. l. GYALOGFENYŰ.

FENYŰBUGA, (fenyü-buga) ösz. fn. Fenyüfán termő, hosszukás, pikkelyes buga, melyben a fenyü magvai rejlenek. Máskép: *fenyüfity* v. *toboz.*

FENYŰCZINKE, (fenyü-czinke) ösz. fn. Czinkefaj, melynek fekete feje, hamuszinü háta, és fehér begye van, a molnárczinegénél valamivel kisebb. (Parus ater).

FENYŰERDŐ, (fenyü-erdő) ösz. fn. Erdő, mely fenyüfákból áll, fenyves.

FENYŰFA, (fenyü-fa) ösz. fn. 1) Fenyü, mint egész növény. 2) A fenyünek teste, fenyüből vágott, hasitott egy darab. *Fenyüfából készitett bútorok. Fenyüfával tüzelni.* 3) Melléknévül használtatván am. fenyüből v. fenyüfából való, készitett. *Fenyüfa hajó fenyüfa karó.*

FENYÜFALVA, l. FENYŐFALVA.

FENYÜFITY, (fenyü-fity) ösz. fn. l. FENYÜBUGA.

FENYÜGOMBA, (fenyü-gomba) ösz. fn. Fenyüfa derekán vagy tövén tenyésző gombafaj.

FENYÜGYANTA, (fenyü-gyanta) ösz. fn. Gyantanemü sürü folyadék, mely a jegenyefenyüből fakadoz ki. V. ö. GYANTA.

FENYÜGYÖNGY, (fenyü-gyöngy) ösz. fn. Gyöngyszemek gyanánt a fenyüfából, különösen az úgynevezett gyantás fenyüből kifolyó nedv, melyből kátrányt, szekérkenőt készítenek.

FENYÜKOROM, (fenyü-korom) ösz. fn. Korom, a megégetett szurkos fenyüből.

FENYÜMADÁR, (fenyü-madár) ösz. fn. Húrosmadár-faj, mely őszszel és télen a gyalogfenyük borókáin éldegél, s asztali nyalánkságul szolgál.

FENYÜMAG, (fenyü-mag) ösz. fn. Általán, a fenyüfák magva; különösen azon fekete és kemény bogyó, mely a gyalogfenyükön terem, s melyből szeszes italt is főznek. *Fenyümaggal kifüstölni a szobát.*

FENYÜMAGNEDV, (fenyü-mag-nedv) ösz. fn. Borókamagokból sajtólt csipős, keserízü nedv.

FENYÜMAGOLAJ, (fenyü-mag-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet a gyalogfenyü bogyóiból, vagyis borókából sajtólnak.

FENYÜMAGOS, (fenyü-magos) ösz. mn. Fenyümaggal készített, füszerezett. *Fenyümagos sült.*

FENYÜMAGPÁLINKA, (fenyü-mag-pálinka) ösz. fn. l. FENYÜVÍZ.

FENYÜMÉZGA, (fenyü-mézga) ösz. fn. l. FENYÜTÖMJÉN.

FENYÜMONDOLA, (fenyü-mondola) ösz. fn. A déli tartományokban tenyésző szelíd fenyüfa (Pinus pinea) magva, mely alakjára nézve a mondolához hasonlít.

FENYÜOLAJ, (fenyü-olaj) ösz. fn. Szurkos fenyüből készített olaj.

FENYÜPÁLMA, (fenyü-pálma) ösz. fn. Indiai pálmafaj, a malabari partokon és Ceylon szigetén. (Elate sylvestris).

FENYÜPINTY, (fenyü-pinty) ösz. fn. Pintyfaj, mely a fenyves erdőkben lakik.

FENYÜRIGÓ, (fenyü-rigó) ösz. fn. l. FENYÜMADÁR.

FENYÜSZÁL, (fenyü-szál) ösz. fn. Magasra nőtt, szép egyenes fenyő. Így hívják levágott állapotában is.

FENYÜSZENDER, (fenyü-szender) ösz. fn. Fenyüfákon tenyésző és éldegelő bogárfaj.

FENYÜSZÚ, (fenyü-szú) ösz. fn. Szú neme, mely a fenyüfákon rágódik. V. ö. SZÚ.

FENYÜSZUROK, (fenyü-szurok) ösz. fn. Szurok, mely az úgynevezett szurkos fenyüből fakadoz ki, s melyből a kátrányt, szekérkenőcsöt főzik.

FENYÜTERMŐ, (fenyü-termő) ösz. mn. Fenyüfákkal bővelkedő, fenyves. *Fenyütermő havasok, Kárpátok.*

FENYÜTINÓRÚ, (fenyü-tinórú) ösz. fn. Fekete, néha fehéres vagy sárgás gombafaj, melynek alsó része sárgás csövekből áll, s vén veresfenyük törzsökein terem. (Agaricus officinalis).

FENYÜTOBOZ, (fenyü-toboz) ösz. fn. l. FENYÜALMA.

FENYÜTŐ, l. FENYŐTŐ.

FENYÜTÖMJÉNY, (fenyü-tömjény) ösz. fn. A fenyüfa derekából kifakadó sárgás mézga, melynek a tüzön sajátságos illata van.

FENYÜVIASZ, (fenyü-viasz) ösz. fn. lásd: FENYÜSZUROK.

FENYÜVÍZ, (fenyü-víz) ösz. fn. Gyalogfenyü bogyóiból, vagyis borókákból égetett szeszes ital, tótosan: *borovicska.*

FÉNYÜZÉS, (fény-üzés) ösz. fn. Nagy és fölösleges költséggel járó, kitünő pompa a ruházatban, lakásban, étel-italban, szóval az élet mindennemü módjában és kényelmeiben.

FÉNYÜZÉSI, (fény-üzési) ösz. mn. Fényüzést illető, arra vonatkozó. *Fényüzési czikkek, áruk.*

FÉNYÜZŐ, (fény-üző) ösz. mn. Kitünő, fölösleges költséggel pompázó, az élet kényelmeire szerfölött sokat áldozó. *Fényüző gazdagok, főurak.*

FÉNYVÁGY, (fény-vágy) ösz. fn. Vágy, mely tulságos fényüzésre, pompára, tündöklésre törekszik.

FENYVES, (1), (feny-ü-es v. feny-v-es) fn. tt. *fenyves-t*, tb. *—ék.* Erdő, mely fenyüfákból áll. *Az éjszaki Kárpátokat jobbára fenyvesek borítják.*

FENYVES, (2), (l. föntebb) mn. tt. *fenyves-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Fenyükkel gazdag, bővelkedő, benőtt. *Fenyves hegyek, bérczek, havasok.*

FENYVESMADÁR, (fenyves-madár) ösz. fn. l. FENYÜMADÁR.

FÉR v. FÖR, elvont gyök, melynek megfelel a vastag hangu *for*, mint e szókból: *fergeteg, forgatag, fergetyü, forgatyú, ferdül, fordúl* kitünik. Jelentése tehát: fordulás, ide-oda forgás. Rokonságai a szanszkrit *per*, *pur* (mozdítni, elétolni, elétaszítni), innen: *parâ* [túl, tulnan], *purâ* [elé, elébb]; hellen *περί*, *παρὰ*, *πρός*, *πορτί*, *περάω*; latin *per-*, német *ver-*, *Ferse*, *fahren* stb. V. ö. FOR elvont gyök rokonságait is. A *fer* az illető állapotnak, vagy cselekedetnek kisebb, a *for* nagyobb fokát jelenti. Innen: *ferdül* am. félre hajol, de nem egészen; *fordúl* egészen eltér elébbi állásától. Ezen gyökből származnak: *férdik*, *fördik*, *fürdik*, minthogy a fürdő állat a vízben fereg, forog, továbbá: *fergeteg*, *fertelem*, *fertős* stb. V. ö. PÉR, (péreg, perdül) és PAR, (parittya) gyököket.

FÉR, (1), (fe-er) elvont törzs, melyből *férj*, *férfi* stb. származnak. A *fe* (magasság, nagyság) és *er* (er-ő) fogalmak rejlenek benne. Rokonok vele a latin *vir*, szanszkrit *vîr*, (fedezni, ótalmazni), innen: *virasz* (férj), továbbá: góth *wair*, hellen *ἄρης*, *ἄρρην*, török *er*, finn *mirdä* stb. Némelyek szerént am. *ivar*, ‚ivik' igétöl, tehát am. *ivó.* 2) Elvont gyök *férc* szó-

ban, a midőn hangutánzónak s *var* gyökkel rokonnak látszik.

FÉR, (2), (fe-ér, azaz felülig ér), önh. m. *fér-t.* 1) *Be ba* ragu nevekkel am. valamely helybe, térbe jut, behat. *Ezen zsákba egy mérü búza fér. Bőrébe alig fér. Ez nem fér a fejembe,* azaz meg nem foghatom. *Egér nem fér lyukába, tököt köt a farkára.* (Km.) Öszvetéve : *befér. Be nem fértem a templomba.* 2) Felható ragu nevekkel am. valamely tárgy fölén, tetején helye jut. *A kis kocsira csak ketten férnek.* Továbbá : *ráfér. Nincs oly rakott szénás szekér, melyre még egy villával rá nem férne.* (Km.) Átv. ért. el kel nála, nem fölösleges. *Rá fér az intés.* 3) Közelitő ragu névvel am. valamihez hozzá jut. *Pénzhez férni. Nem tudok a nagy tolongás miatt barátomhoz férni. Még a jóhoz is szó fér.* (Km.) Ismét : *hozzáfér. A macska hozzáfért a szalonnához.* 4) Igekötőkkel : *Belefér. Minden mustja belefért egy hordóba. Elfér.* Vonz *ban ben* és *on ön* ragu neveket. *Elfér a házban, elfér a bakon.* Különös szólásmód : *nem férhetsz el tőlem?* azaz : nincs nyugtod miattam? Fölfér, *ra re* ragu nevekkel. *Fölfér a kocsira. Kifér. Hogy fért ki a szádon ez a kezes lábas szó.* (Km.) *Lefér. Egy iv papirosra sok betü lefér. Megfér,* am. 1) megegyezik, békében van együtt. *A jó testvérek megférnek egymással. Nehezen fér meg egy szemeten két kakas.* (Km.); *Két dudás egy csárdában meg nem fér.* (Km.). 2) helye van valahol. *Kis helyen sok jó ember megfér.* (Km.); *én megférek akármily kis szobában.* Öszvefér, am. egyességben van, békével él mással : *kétféle szeretet nehezen fér össze.* (Km.) *Nincs tü közöttünk, hogy össze ne férjünk.* (Km.).

FÉRCS, (fér-cs) elvont törzsök, melyből *fércség, fércségés* stb. származnak. Hangutánzó szó, mely a szétlövelő víz vagy más folyadék tompa hangját fejezi ki; kevesb erélyű vagy hatályú működéssel : *fécs, fécség.* Finnül *parskun, pirskun.*

FÉRCSÉG, (fér-cs-ég) önh. m. *fércség-tem, —tél, —étt.* A víz vagy más folyadék folytonos *fercs* hanggal szét lövel; lágyabb kiejtéssel : *fecseg. Ferceg a víz, midőn magasról lehulló cseppjei köre esnek.*

FÉRCSÉGÉS, (fér-cs-ég-és) fn. tt. *fércségés-t,* tb. *—ék.* Valamely folyadéknak *fercs* hangot adó szétömlése, szétlövelése.

FÉRCSEN, (fér-cs-en) önh. m. *fércsen-t.* Egyes *fércs* hangot adva szétömlik. *Fercsen a köre cseppentett víz;* lágyabb kiejtéssel : *fécscsen.*

FÉRCSENÉS, (fér-cs-en-és) fn. tt. *fércsenés-t,* tb. *—ék.* Valamely folyadéknak fercsenve szétömlése. V. ö. FÉRCSEN.

FERCSI, férfi kn. *Ferencz*-ből kicsinyítve, mint *Jánosból* : *Jancsi, Györgyből* : *Gyurcsi* stb. l. FERENCZ.

FERCSÓ, l. FERCSI.

FÉRCZ, (fér-cz) fn. tt. *fércz-ét.* Imígyamúgy felvarrott folt, öszveaklált, ritka öltésü varrás.

FÉRCZÉL, (fér-cz-él) áth. m. *fércsél-t.* 1) Valamit fonallal, czérnával nagyjából öszvefűz, öszveakgat, hogy ideiglen tartson. *A szabók először férczelnek, azután varrnak. Öszveférczelni valamit,* am. roszúl, öregében, nagy öltésekkel varrni. 2) Dunán túl, am. a kanrécze a nőstényt meghágja, megbubozza, máskép : *herécsel.*

FÉRCZMŰ, (fércz-mű) ösz. fn. Oly kézmű, szabó-, varrómunka, mely csak imigy-amúgy van öszveöltögetve, foltozva, akgatva.

FÉRCZTŰ, (fércz-tű) ösz. fn. Vastagabbféle, hosszu tű, melylyel valamit nagyjából öszveaklálnak, együvé fűznek. *Kárpitosok, dohányfűzők férczttűje.*

FÉRDE, (fér-de) mn. tt. *férdét.* Félszakos, rézsutos, félre álló, félre gyúrt, nyomott. *Ferde száj, nyak. Ferde sarku csizma. Ferdére áll a kalapja, szája. Ferdére lép.* Átv. ért. helytelen, az okos ész szabályaitól eltérő. *Ferde beszéd, gondolkozás.* V. ö. FÉR, elvont gyök.

FÉRDE-MARS, (férde-mars) ösz. fn. Hadgyakorlati műszó, midőn a haladó csapat nem egyenes vonalban, hanem az egyik szárny előnyomulásával, mintegy fordúlni akarólag léptet.

FÉRDÉN, (fér-de-en) ih. Félszakosan, rézsutosan, egyik oldalra nyomulva, görbedve. *Ferdén viselni a kalapot. Ferdén lépni.* Átv. ért. helytelenül, nem okosan. *Ferdén beszélni, gondolkodni.*

FÉRDESÉG, (fér-de-ség) fn. tt. *férdeség-ét.* Valaminek azon állapota, vagy tulajdonsága, midőn ferdén, azaz félszakosan, rézsutosan, görbén áll. Átv. ért. helytelenség, oktalanság. *Észnek, gondolatnak ferdesége.*

FÉRDIK, FÉRÉSZT, l. FÜRDIK, FÜRÖSZT.

FERDINAND, (am. érdemes, régi német szó, *verdienen*-ből származtatva) férfi kn. Ferdinandus, Fernando.

FÉRDÍT, FÉRDIT, (fér-de-ít) áth. m. *férdített,* htn. *—ni* v. *—eni.* Félszakossá, rézsutossá tesz, félre nyom, -görbít, -csavar, -gyúr. *Gúnyból, vagy sírásra készülve száját ferdít. Elferdíti a csizma sarkát.* Átv. ért. készakarva félrecsavarja valaminek értelmét. *Elferdíteni mások beszédét, mondását.*

FÉRDÍTÉS, (fér-de-ít-és) fn. tt. *férdítés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit ferdévé teszünk.

FÉRDŰL, FÉRDÜL, (fér-de-ül) önh. m. *férdül-t.* Ferde alakot ölt, olyanná lesz, mint ami ferde, azaz félszakos, rézsutos szokott lenni. *Ferdül a vízmosta út. Ferdül a félrenyomott csizmasark. A roszúl rakott kazal elferdül.*

FÉRE, (fér-e) fn. tt. *férét.* A székelyeknél am. miben valami elfér (fér-ő); különösen telekmértéket jelent, mint *hold* vagy *lánca* (föld). Fére tehát am. bizonyos térségü föld, melybe határozott mennyiségü vetés belefér. *Három köböl fére* v. *férés föld,* azaz, melybe három köböl magot lehet vetni.

FERECZEL, l. FERESD.

FERECSD, l. FERESD.

FEREDIK, (fer-ed-ik) l. FÜRDIK.

FEREDŐ, erdélyi falu Hunyad megyében; helyr. *Feredő-n, —re, —ről.*

FEREDS, l. FERESD.

FÉRÉG, (fér-ég, mely t. i. valamibe fúrja magát, vagyis fireg forog, rokon vele a latin *vermis*, német *Wurm*, arab *kermes* stb.) fn. tt. *férget*, tb. *férgek.* 1) Állattani szoros ért. azon apró állatok neme, a gerincztelenek osztályából, melyeknek piros vérök nincs, s külső érzékjelek nélkül szükölködnek, és lábatlanok, hanem testeik öszvehuzása és kinyujtása által mozognak, s melyek az állatország hatodik, és utósó osztályát teszik. (Vermis). Ilyenek a *pondrók, giliszták, bélgiliszták* stb. *Babféreg, buzaféreg, sajtféreg, tormaféreg. Fészkelődik, mint a tormába esett féreg.* (Km.) *Ritka alma, kiben féreg nincsen.* (Km.). 2) Népnyelven, mindenféle kártékony vagy undok állat, milyenek a farkasok, kigyók, békák, egerek, poloskák, állatok testén élődő különféle bogarak stb. *Csunya, utálatos, undok féreg, büdös féreg, toportyán féreg* (medve). *Tisztátalanság miatt majd megeszik a férgek. Teli van a feje, ruhája féreggel* (tetüvel). *Hogy a féreg* (egér) *rágja le a füledet.* (Kriza János).

FÉRÉGKÓR, (féreg-kór) ösz. fn. 1) Az állatoknál, különösen embereknél, a bélférgektől származó kór, nyavalya. 2) A növények azon nyavalyája, melyet a levélférgek okoznak, midőn leveleiket, s gyönge galyaikat elpusztítják.

FÉRÉGLABDACS, (féreg-labdacs) ösz. fn. Mérges anyagból csinált, étető labdacsok, melyeket némely férgek kiirtására használni szokás.

FÉRÉGLÁZ, (féreg-láz) ösz. fn. A belekben elszaporodott férgektől, gilisztáktól származó láz.

FÉRÉGNEMŰ, (féreg-nemü) ösz. mn. A férgek neméhez tartozó vagy hasonló, oly tulajdonságu, milyen a férgeké. *Féregnemü apró állatok.*

FÉREGPOR, (féreg-por) ösz. fn. 1) Kártékony vagy általán házi férgek irtására való étető por. 2) Porul beadott gyógyszer a bélférgek ellen.

FÉRÉGTAPASZ, (féreg-tapasz) ösz. fn. Gyógytapasz, melyet a bélférgekben szenvedő beteg hasára tesznek.

FÉRÉGÜZŐ, (féreg-üző) ösz. mn. Férgeket pusztitó, ölő. *Féregüző szerek, porok, labdacsok.*

FÉREGYHÁZ, falu Temes megyében; helyr. *Féregyház-on, —ra, —ról.*

FERENCZ, férfi kn. tt. *Ferencz-et.* Franciscus. (Franz, François). A franczia és német *franc* szótól eredett, mely am. szabad (németül: frei).

FERENCZSZÁLLÁS, puszta Torontál megyében; helyr. *Ferenczszállás-on, —ra, —ról.*

FERENCZSZÁLLÁSA, puszta Kis-Kunságban; helyr. *Ferenczszállásá-n, —ra, —ról.*

FERENCZVŐLGYE, üveghuta Máramaros megyében; helyr. *Ferenczvölgyé-n, —re, —ről.*

FERESD, erdélyi falu Hunyad magyében; helyr. *Feresd-én, —re, —ről.*

FÉRETLEN, székelyesen, *férhetetlen* helyett.

FEREZ, l. FERESD.

FÉRFI, FÉRFIÚ, (fér-fi v. -fiú) ösz. fn. tt. *férfi-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Széles ért. hímnemhez tartozó emberi állat, mely a szinte széles ért. vett asszonyi v. nőnemmel együtt az emberi nemzet öszvegét teszi. Ezen ért. mondatik 1. Mózs. 1. 27. *És teremté Isten az embert az ő képére; az Istennek képére teremté őtet; férfiuvá és asszonyállattá teremté őket.* (Káldi). *Férfiak és asszonyok (v. nők) társasága.* 2) Szorosb ért. oly hím ember, ki az ifjuság korát már túl élte, ki teljesen kifejlödött, ellentétül a gyermeknek és ifjunak. *Gyermekből ifjú, ifjuból lesz férfi. Fiatal, közép korú, agg férfi.* 3) Nemesb ért. oly férfi, kiben a férfias tulajdonságok kitünő mértékben megvannak, tehát szilárd, erős lelkü, bátor ember. *Legyetek férfiak a veszélyben. Mind hősök ők, mind férfiak.* (Garay). 4) Melléknevül használtatván am. férfit illető, férfira vonatkozó, férfi tulajdonságával biró. *Férfi szellet. Ki tör rajta a férfi szellet.* (Km.) *Férfi sziv, természet. Férfi asszony.*

Első (fér v. férj) alkatrészét illetőleg, lásd: FÉR, (1).

FÉRFIÁG, (fér-fi-ág) ösz. fn. A nemzetségi törzsfának azon nemzedéki ága, melyen az apák és fiak sorozata fel van jegyezve; az anyák és leányaik sorozatát elémutató ág, *asszonyi ágnak* v. *leányágnak* mondatik. *Az Árpádok férfiága a történetirók köz véleménye szerént már régen kihalt. Férfiágról rokonok.* Rövidebben: *fiág.*

FÉRFIAS, (fér-fias) ösz. mn. 1) Férfi tulajdonságokkal biró, férfihoz illő. *Férfias magaviselet. Férfias bátorság, lélek, erő, szilárdság.* 2) Mondják oly nőről, ki igen a férfiak után van. *Férfias leány, asszony.* 3) Ugyan nőről szólva, am. férfitermészetű, női gyöngédséget nélkülöző.

FÉRFIASAN, (fér-fiasan) ih. Férfiúhoz illően, férfias módon.

FÉRFIASSÁG, (fér-fiasság) ösz. fn. Férfias tulajdonságok bősége, létezése. Különösen, a férfinak nemző tehetsége, heréje. *Valakit férfiasságától megfosztani*, azaz kiherélni.

FÉRFI-ASSZONY, (férfi-asszony) ösz. fn. 1) Oly személy, kinek férfi és asszonyi nemző részei vannak, vagy azokhoz hasonlókkal birni látszik: *csira, himnő.* 2) Férfi természetű, indulatú asszony, milyenek az *amazonok* voltak.

FÉRFICZIPŐ, (férfi-czipő) ösz. fn. Czipőféle lábbeli, milyet férfiak szoktak viselni.

FÉRFIDÜH, (férfi-düh) ösz. fn. Igen heves, rendetlen és tartós nemi vágy, mely valamely nőben a férfiak iránt gerjedez, s mely szinte a dühösségig növekedik. (Furor uterinus).

FÉRFIDÜHÖS, (férfi-dühös) ösz. mn. Férfidühtől gerjedező. *Férfidühös buja nő.* V. ö. FÉRFIDÜH.

FÉRFIGYÜLÖLÉS, (férfi-gyülölés) ösz. fn. Női ellenszenv a férfiak iránt, melynél fogva a nő a fér-

fiakkal sem társaságilag, sem nemileg közlekedni természeti utálatból nem akar.

FÉRFIGYÜLÖLŐ, (férfi-gyülölö) ösz mn. és fn. Nőszemély, ki a férfiak iránt ellenszenvvel viseltetik, s a férfiakkal való társalgást és nemi közlekedést, belső ellenszenvénél fogva kerüli.

FÉRFIHANG, (férfi-haug) ösz. fn. Erős, vastag hang, milyen a jól kifejlett férfiaké szokott lenni. Különböztetésül a vékony, női vagy úgynevezett kappanhangtól.

FÉRFIKOR, (férfi-kor) ösz. fn. A férfi életnek azon korszaka, midőn teljes kifejlettségében van, középkor az ifjuság és vénség között.

FÉRFIMAG, (férfi-mag) ösz. fn. Legnemesebb nedv a férfitestben, mely nemi közösülés által kiömölvén, s a női maggal összevegyülvén, ezt megtermékenyíti.

FÉRFINÉV, (férfi-név) ösz. fn. Név, különösen a keresztényeknél keresztnév, melyet a férfiak viselnek, pl. *István*, *Ferencz*. Néha a férfi- és asszonyi nevek gyökei ugyanazok, csak képzőik különböznek, pl. *János*, *Janka*, *Antal*, *Antonia* stb. Rövidebben: *finév*.

FÉRFIÖLTÖZET, (férfi-öltözet) ösz. fn. Sajátságos szabású öltözet, milyet a férfiak viselnek, s mely különféle népeknél különböző. Ettől különbözik a *nőöltözet*. *Férfikalap*, *nőkalap*, *férficzipő*, *nőczipő* stb.

FÉRFIRUHA, (férfi-ruha) ösz. fn. l. FÉRFIÖLTÖZET.

FÉRFIRUHAKÉSZÍTŐ, lásd: FÉRFIRUHASZABÓ.

FÉRFIRUHASZABÓ, (férfi-ruha-szabó) ösz. fn. Szabó mesterember, ki férfiak számára, férfi szabású ruhákat készít.

FÉRFISÁG, (fér-fiság) ösz. fn. Férfi tulajdonság, milyenek: bátorság, erély stb. Különösen nemzői tehetség.

FÉRFISZABÓ, (férfi-szabó) ösz. fn. Nem egészen szabatos kifejezés *férfiruhaszabó* helyett, mert nem a férfit szabja, hanem csak ruháját.

FÉRFISZOKÁS, (férfi-szokás) ösz. fn. Szokás, melyet tetteikben rendesen a férfiak követnek; férfiakhoz illő szokás. *Nálunk a dohányzás, fütyölés férfiszokás.*

FÉRFITERMET, (férfi-termet) ösz. fn. Olyan termet, vagyis testalkotás, milyen a jól képzett férfié szokott lenni, mely a nőtermettől több tekintetben különbözik.

FÉRFITESTVÉR, (férfi-testvér) ösz. fn. Testvérbáty vagy öcs, mely a latin *frater*, német *Bruder* szóknak felel meg. Újabb nyelven rövidítve: *fivér*.

FÉRFITÖRZSÖK, (férfi-törzsök) ösz. fn. Azon származási vagy nemzedéki törzsök, melyből a férfiág vagy ágak erednek.

FÉRFIÚ, (fér-fiú) ösz. fn. l. FÉRFI.

FÉRFIÚI, (fér-fiúi) ösz. mn. Férfiút illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Férfiúi erő*, *bátorság*, *állhatatosság*.

FÉRFIUSÁG, (fér-fiuság) ösz. fn. lásd: FÉRFISÁG.

FÉRFIVÁGY, (férfi-vágy) ösz. fn. Nőben gerjedező rendetlen vágy a férfiak után, kivált nemi közlekedés végett, mely ha igen nagy fokra hág, *férfidüh* a neve.

FÉRFIVÁGYÓ, (férfi-vágyó) ösz. mn. Nőszemélyről mondják, ki rendetlen nemi gerjedelemmel vonzódik a férfiak után.

FÉRFIVARGA, (férfi-varga) ösz. fn. Varga mesterember, ki férfiaknak való lábbelieket, pl. sarukat, topánokat, czipőket készit.

FÉRGENY, (fér-eg-eny) fn. tt. *férgeny-t*, tb. *—ék*. A bélférgek egyik neme, melynek hosszukás hengerded alakja van. (Sipunculus. L.).

FÉRGES, (fér-g-es) mn. tt. *férges-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Féreggel bővelkedő, féregtől ellepett, hemzsegő, féreg-ette. *Férges alma*, *férges dió*. *A piros alma is gyakorta férges.* (Km) *Nem ér egy férges diót.* (Km.) *A jó fának is van férges gyümölcse.* (Km.). V. ö. FÉRÉG.

FÉRGESÉDIK, (fér-ég-es-éd-ik) k. m. *férgesédtem*, *—tél*, *—étt*. Férgek nőnek benne, férgessé lesz.

FÉRGESSÉG, (fér-ég-es-ség) fn. tt. *férgesség-ét*. Férges állapota vagy tulajdonsága valaminek. *Férgessége miatt használhatatlan gyümölcs.*

FÉRGETEG, FÖRGETEG, (fér- v. för-g-et-eg) fn. tt. *férgeteg-ét*. 1) Igen erősen rohanó, s nem egyenes irányban, hanem örvényesen, s mintegy ferdén tolongó szél. *Tengeri fergeteg; havas fergeteg. Dühös, pusztító, ordító fergeteg. Hordjon el a fergeteg. Jön, mint a fergeteg.*

„Ha látom a fergeteg idejét,
Benyomom a süvegem tetejét."

Népd.

2) Az ily erős szél által fölkergetett porfellegek a szárazon, vagy vízhullámok a tengeren, vagy hóval, esővel terhelt s kóválygó felhők. *Fergeteggel érkezett jégeső. A zápori porfergeteg elözte meg.* Valamint több rokonképzőjü szók, pl. *rengeteg*, *sivatag*, *zuhatag* stb. úgy ez is melléknévül is használható, s am. szüntelenül forgó, kevergő.

FÉRGETEGÉS, FÖRGETEGÉS, (fér- v. för-g-et-eg-és) mn. tt. *férgetegés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Förgeteg által felzavart. *Förgeteges tenger*, *levegő*.

FÉRGETYŰ, FÖRGETYŰ, (fér- v. för-g-e-tyű) fn. tt. *férgetyű-t*. Általán, valamely szer, eszköz, melyet ferdén ide-oda forgatni lehet. Különösen 1) A szekér első párnáján ide s tova forogható, s derékszeggel a tengelyhez foglalt fa, melyből kétfelől az oldalakat tartó rakonczák felnyúlnak. 2) Ablakokra alkalmazott bádog füsthajtó.

FÉRHÉCZ, (fér-hécz) ösz. fn. A rúd töve felé keresztül álló vasalt fa, mely két felől vaspálczáknál

fogva a tengely végeihez csatoltatik. Ferhécz csak a lovas szekereken szokott lenni. Máskép: *Förhéncz, felhércz, fölhércz.*

FÉRHETETLEN, (fér-het-etlen) mn. tt. *férhetetlen-t*, tb. *—ék.* A székelyeknél am. nyughatatlan; illetlen (Kriza J.).

FÉRHEZ MEGYEN, l. FÉRJHEZ MEGYEN.

FÉRHEZ AD, l. FÉRJHEZ AD.

FERI, férfi kn. tt. *Feri-t*, tb. *—k.* A *Ferencz* névnek kicsinyező, s barátságos ért. vett módosítása. Máskép: *Ferike, Ferus, Ferczi, Ferczó, Ferke, Ferkó, Ferkő.* A két utóbbi már idősbet, süheder jelent. V. ö. FERENCZ.

FERICSE, falu Arad megyében; helyr. *Fericsé-n, —re, —ről.*

FERICZE, falu Bihar megyében; helyr. *Ferícsé-n, —re, —ről.*

FÉRINGÉZIK, (fér-ing-éz-ik) k. m. *féringéztem, —tél, —étt.* A székelyeknél am. tolakodik helyért (Kriza J.).

FERITFALU, helység Szala megyében; helyr. *Feritfalu-ba, —ban, —ból.*

FÉRJ, (fér-j) fn. tt. *férj-et.* A *j* betű toldalékképző gyanánt áll, mint a *fürj, eperj, szederj* szókban is. Jelent tulajd. oly férfi személyt, kinek felesége van, a feleség hites társát. *Férj és feleség, egy test és lélek. Férjhez menni*, azaz valamely férfival törvényes házassági viszonyba lépni. *Férjhez kérni, adni a leányt. Kicsiny a lány, férjhez kérik, nem mehet.* (Népd.) *Férjét szeretni. Férjéhez hű lenni. Férjét elhagyni. Férjétől elválni. Fiatal, vén férj.* A köznép a férjet *urnak* is mondja, sőt a közrendű asszonyok *férjem* helyett általán *uram* szóval élnek.

„Nem szeretem az uramat,
Csak a kisebbik uramat." Népd.

V. ö. FÉR, (1).

FÉRJANY, (fér-j-any) fn. tt. *—t.* A hellén *ἀρσηνικόν* után betűszerént fordított műszó, helyesebben, l. MIRENY; köznyelven: *egérkő.*

FÉRJES, (fér-j-es) mn. tt. *férjes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Kinek férje van, férjnél levő. *Férjes nők.*

FÉRJETLEN, (fér-j-etlen) mn. tt. *férjetlen-t*, tb. *—ék.* Kinek férje nincs, azaz hajadon vagy özvegy.

FÉRJFI, FÉRJFIAS, FÉRJFIÚ stb. l. FÉRFI, FÉRFIAS, FÉRFIÚ stb.

FÉRJGYILKOS, (férj-gyilkos) ösz. fn. Nő, azaz feleség, ki férjét megölte. *Férjgyilkosok ellen hozott törvény.*

FÉRJHEZ AD, l. FÉRJ alatt.

FÉRJHÉZADÁS, (férjhéz-adás) ösz. fn. Megengedés, beleegyezés, hogy a leány valamely férfihoz feleségül menjen.

FÉRJHEZ MEGYEN, l. FÉRJ alatt.

FÉRJHÉZMÉNÉS, (férjhéz-ménés) ösz. fn. Midőn a nőszemély, legyen az hajadon vagy özvegy, a férfival házasságra lép.

FÉRJHÉZMÉNŐ, (férjhéz-ménő) ösz. mn. Leányról mondják, ki már annyira felnőtt és kifejlett, hogy asszony, azaz feleség lehet belőle. *Már férjhezmenő leánya van.* Máskép: *eladó.*

FÉRJI, (fér-j-i) mn. tt. *férji-t*, tb. *—ek.* Férjet illető, arra vonatkozó. *Férji kötelesség. Férji hűség, szeretet, gond.*

FÉRJTELEN, (fér-j-te-len) mn. tt. *férjtelen-t*, tb. *—ék.* Nőszemély, kinek férje nincs, legyen az hajadon vagy özvegy. Szélesb ért. ki férjével nincsen, kinek férje távol van, németesen szólva: *szalmaözvegy.*

FÉRJTELENSÉG, (fér-j-te-len-ség) fn. tt. *férjtelenség-ét.* A nőszemélynek azon állapota, midőn vagy hajadon, vagy özvegy, vagy élő férjétől akármi okból el van szakadva.

FÉRJÜL, (fér-j-ül) önh. m. *férjül-t.* Férjhez megy.

FERKEND, puszta Szala megyében; helyr. *Ferkend-én, —re, —ről.*

FÉRKÉZÉS, (fér-kéz-és) fn. tt. *férkézés-t*, tb. *—ék.* Valamely tárgynak azon állapota, midőn valamely helyre befér, midőn bizonyos térben helye van, helye jut.

FÉRKÉZET, (fér-kéz-et) fn. tt. *férkézet-ét.* Férkezés elvont értelemben.

FÉRKÉZIK, (fér-kéz-ik) k. m. *férkéz-tem, —tél, —ett*; htn. *—ni.* Közelitő ragu névvel használtatván, am. valamihez hozzá jut, helyet nyit, tör valahová. *A nagy tömeg miatt nem férkezhetik a szinházi sorbszékhez. Az itató váluhoz nem férkezhetik a szomjas tulok.* A székelyeknél annyi is, mint: helyet enged, szorúl. *Férkezzetek faszekak, hadd férjen a csupor is.* (Kriza J.).

FERKÓ, FERKŐ, l. FERI.

FÉRM, (fér-m) elvont törzsök[1], melyből *férmed, férmeszt* stb. származnak. *A fér (for*, főr) gyökből eredvén jelent rendetlen mozgást, ide-oda fordulást, felindulást. Megegyezik a latin *ferveo, fermentum, fervidus* szók, *ferm* v. *ferv* gyökével.

FÉRMED, (fér-m-ed) önh. m. *férmed-tem, —tél, —t* v. *férmed-ett.* Fergő, forgó vagy forró víz gyanánt mozgásba jő, s haragra indúl. *Fölfermedni valakire.* V. ö. FÉRM.

FÉRMEDÉS, (fér-m-ed-és) fn. tt. *férmedés-t*, tb. *—ék.* Belső felindulás, mozgalom, mely a forró víz felbugyogásához hasonlít. Innen jelent haragra gerjedést, a vérnek bosszuvágytól eredő sebesebb mozgását.

FÉRMELŐDIK, l. FÜRMÖLŐDIK.

FÉRMESZT, (fér-m-eszt) áth. m. *férmeszt-étt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Rendetlen mozgásba, forrásba hoz, különösen boszúra, haragra gerjeszt, bosszontás által a vért rendkivüli forgalomra ingerli.

FERSING, (*felső-ing*ből összevházva) fn. tt. *fersing-ét.* Székely földön am. felső gyolcsszoknya, rokolya.

FĖRT, FÖRT, (fėr-t v. för-t) elvont törzsökige, melyből az igenév *fertő* származékaival együtt, továbbá, *fertelem*, *fertelmes* stb. szók maiglan divatoznak. Képezve van a *tar-t, haj-t, ej-t, sej-t, bom-t, rom-t* stb. hasonlatára. *Fėrt* eredetileg am. ferde mozgást tesz, fordít magán. (V. ö. FĖR). Innen lett : fėrtėng (förtöng) mit rendesen átvetve : *fetreng* (fötröng) használunk. Megegyezik vele a latin *verto*, *vorto*, szláv *vratit*, *bratit*. V. ö. FOR, FORD.

FERTÁLY, (a német *Viertel* szóból kölcsönöztetett) fn. tt. *fertály-t*, tb. *—ok*. l. NEGYED.

FERTÁLYESZTENDŐ, (fertály-esztendő) ösz. fn. Az esztendőnek egy negyedrésze, azért helyesebben és magyarosabban : *évnegyed.*

FERTÁLYMESTER, (fertály-mester) ösz. fn. Alsóbb rendű (német) városi tisztviselő, ki egyes fertályában a városnak bemondói, katona-szállásolási, öszveirási, s más kötelességeket teljesít. Magyar városokban, melyek alosztályai többnyire nem fertályok, hanem tizedek szerént különöztetnek el, fertálymester szó helyett *tizedes* névvel élnek.

FERTÁLYÓRA, (fertály-óra) ösz. fn. Azon időfolyamnak, melyet óra névvel hivunk, s mely hatvan perczből áll, egy negyedrésze, helyesebben és magyarosan *óranegyed* v. *negyedóra.*

FERTÁLYOS, (fertály-os) mn. tt. *fertályos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Amibe egy fertály fér. *Fertályos hordócska.* 2) Az egész házteleknek egy negyedét biró. *Fertályos* (negyedrészes) *gazda.*

FĖRTELĖM, FÖRTELĖM, (fėr- v. för-t-el-ėm) fn. tt. *fėrtelm-et*, tb. *—ek*. Olyas valami, amitől el kell fordulni, utálatossága, undoksága miatt; utálatos, undok dolog. Vétetik erkölcsi és anyagi értelemben. *Bünök fertelme. Fertelem nézni, oly mocskos, tisztátalan minden.*

FĖRTELMES, FÖRTELMES, (fėr- v. för-t-el-m-es) mn. tt. *fėrtelmes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Amitől utálattal, undorodva el kell fordulni, utálatos, csömörletes, gyomort ferdítő, felforgató. Erkölcsi ért. természet elleni, undorító jelenésü bünökbe merült; erkölcsi érzést felháborító. Leghatályosabb szavaink egyike, melylyel, mint némely más hasonlókkal, a köz szokás, elég hibásan, csekélyebb tárgyak körül is él.

FĖRTELMESSÉG, FÖRTELMESSÉG, (fėr- v. för-t-el-m-es-ség) fn. tt. *fėrtelmesség-ėt*. Undokság, utálatosság, csömörletet gerjesztő állapota vagy tulajdonsága valaminek.

FĖRTĖNG, (fėr-t-ėng) gyak. önh. lásd : FĖTRĖNG.

FĖRTĖZ, (fėr-t-ėz) áth. m. *fėrtėz-tem*, *—tél*, *—ėtt*. Valamit szennybe, mocsokba forgatva undokká tesz. Innen erkölcsi ért. néma bün által bemocskít. *Magát fertező gyermek.*

FĖRTĖZET, (fėr-t-ėz-et) fn. tt. *fėrtėzet-ėt*. Utálatos, undok valami.

FĖRTĖZETĖS, (fėr-t-ėz-et-ės) mn. tt. *fėrtėzetės-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Fertezettel teljes, azaz undok, tisztátalan, utálatos. *Mikor kedig a fertezetes szellet kimegyen emberből.* (Münch. cod.).

FĖRTĖZETLEN, (fėr-t-ėz-et-len) mn. tt. *fėrtezetlen-t*, tb. *—ėk*. Ami szennybe, mocsokba, sárba nincs megforgatva, tiszta. Erkölcsi ért. szűz, a nemi ösztön tiltott használata által meg nem szeplősített. *Fertezetlen nők*. Határozóilag am. fertezetlenül, fertezettől menten, tisztán.

FĖRTĖZIK, (fėr-t-ėz-ik) k. m. *fėrtėz-tem*, *—tél*, *—ėtt*. Mocsokba, szennybe, sárba keveredve, azokban forogva, henteregve undokká, utálatossá lesz.

FĖRTĖZTET, (fėr-t-ėz-tet) áth. m. *fėrtėztet-ėtt*. Undokít, mocskít, tisztátalanít, anyagi és erkölcsi értelemben. Másképp : *fėrtöztet*. *És bemenének a házba, hogy meg ne fėrtėztetnének.* (Münch. cod.).

FĖRTĖZTETĖS, l. FĖRTŐZTETĖS.

FĖRTŐ, (fėr-t-ő) fn. tt. *fertő-t*, tb. *—k*. Az elvont *fėrt* ige részesülője. Eredetileg oly folyadék, mely más anyaggal, pl. iszappal, sárral van öszveforgatva, keverve. Innen van a *Fertő* tó neve, Sopron és Moson vármegyékben, melynek vize fekete, iszapos. Átv. ért. mi bennünket undorral, utálattal töltve fordít el magától, tehát anyagi vagy szellemi mocsok, szenny.

FERTŐ-SZENT-MIKLÓS, mezőváros Sopron megyében; helyr. *Szent-Miklós-on*, *—ra*, *—ról.*

FĖRTŐZ, (fėr-t-ő-z) áth. m. *fėrtöz-tem*, *—tél*, *—ött*. Fertővel, azaz mocsokkal, sárral undokít, utálatossá tesz, beszennyez; erkölcsileg megszeplősít.

FĖRTŐZĖS, (fėr-t-ő-z-ės) fn. tt. *fėrtözės-t*, tb. *—ėk*. 1) Cselekvés, melynél fogva valakit undokul bemocskolnak, vagy erk. ért. megszeplősítnek. *Vérfertözés. Önfertözés.* (Onania). 2) A *fėrtözik* igétől származtatva, szenvedő állapot, midőn valaki v. valami bemocskolódik, erkölcsileg megszeplősödik.

FĖRTŐZET, l. FĖRTĖZET.

FĖRTŐZETLEN, l. FĖRTĖZETLEN.

FĖRTŐZIK, (fėr-t-ő-z-ik) belsz. m. *fertöz-tem*, *—tél*, *—ött*. Mocsokkal, sárral, vagy akármily undoksággal beszennyesedik.

FĖRTŐZTET, (fėr-t-ő-z-tet) áth. mult. *fėrtöztet-tem*, *—tél*, *—ėtt*. Eszközli, hogy valaki vagy valami befertözzék, azaz mocskos, szennyes, undok, utálatos legyen. Erkölcsi ért. *Nöt fertöztetni*, azaz szüzességét elvenni, vagy erőszakosan közlekedni vele; *magát fertöztetni*, azaz természet elleni, néma vagy sodomai bünt követni el; *becsületét megfertöztetni*, am. undok vétekkel beszennyezni, megszeplősíteni.

FĖRTŐZTETĖS, (fėr-t-ő-z-tet-ės) fn. tt. *fėrtöztetės-t*, tb. *—ėk*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit fertöztetnek. V. ö. FĖRTŐZTET.

FERUS, férfi kn. l. FERI.

FES, hangutánzó elvont gyök, melyből *fesl-ik*, *fest* stb. származnak. Jelent szakadást, vagy szakadozás által eszközlött vonalt, vonást, szálat, réteget.

Így *festő* a Müncheni codexben *fesető*. Rokon értelmüek vele még a magyar *fej (fejlik* szóban), *fosz (foszlik* szóban), továbbá a latin *fissio*, *fissura*, *fossa*, hellen φάζω, σφίδη, német *beissen*, *Biss*, szanszkrit *bhid* (metszeni), török *filiszlemek*, finn *pääsen* stb.

FÉS, (fe-es) elvont törzsök. Egy eredetü s értelmü *fes* gyökkel. Él *fésü* szóban. Jelentése : részekre, rovátkokra, fogakra hasogatott; rokon vele különösebben a latin *fissus*.

FESEL, (fes-el) önh. m. *fesel-t* v. *feslétt*, htn. —*ni* v. *fesleni*. Mintegy saját erejénél fogva bomlik szét vagy fejtődzik ki. Mondják leginkább élő növényekről. *A rózsabimbó fesel, (ellenben a nadrág feslik).*

FESELHETETLEN, FESELHETLEN, (fes-elhet-etlen) mn. tt. *feselhetetlen-t*, tb. —*ěk*. Ami nem feselhet vagy feselhetik, ami el nem szakadhat. Átv. ért. romolhatatlan.

FESLÉS, (fes-l-és) fn. tt. *feslés-t*, tb. —*ěk*. 1) Szenvedő állapot, midőn valamely test részei feslenek. 2) Maga azon rés, nyilás, mely az egymástól elfeslett részek között támad.

FESLÉTT, (fes-l-étt) mn. tt. *feslétt-et*. Ami szét van szakadva, feselve, mi nincs meg ép, rendes alakjában, aminek varrása szétfoszlott. *Feslett ruha, csizma.* Átv. gonosz, romlott. *Feslett életü, erkölcsü.* V. ö. FESLIK.

FESLÉTTEN, (fes-l-étt-en) ih. Szétszakadva; elromolva.

FESLÉTTSÉG, (fes-l-étt-ség) fn. tt. *fesléttség-ět*. Átv. ért. erkölcsi romlottság, vásottság.

FESLIK, (fes-l-ik) k. m. *fesl-étt*, htn. *fesleni*. 1) A rostokból, fonalakból, rétegekből álló test rostjai, fonalai, rétegei elválnak, elszakadnak egymástól. *Feslik a gyolcs, vászon, midőn repesztik. Feslik a kigyó böre, midőn vedlik. Feslik az áztatott kenderszál.* 2) Valaminek varrása elszakad. *Elfeslett a zsák. Lefeslett a csizma talpa. Felfeslett az üng ujja.* 3) Átv. *feslik neki a háre*, am. sikerül neki, amit tesz, kedve szerint megyen dolga.

FEST, (fes-t, a perzsában *nü-visten* am. irni) áth. m. *fest-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Eredetileg valamely testet bizonyos szinü vonásokkal bevon, behúz, s mintegy rétegesít. *Arczát pirosra festeni. Vérrel festeni a földet. A ház falát sárgára, zöldre festeni.* 2) Szinét eresztve beken, bemázol. *Ez a posztó igen fest* (fog). 3) A tárgyakat bizonyos színben tünteti elé, adja vissza. *Némely látcsök festenek.* 4) Valamely tárgy külső alakját szines vonásokkal ábrázolja, s mintegy az eredetiről lefejti, lefesleti. (V. ö. FES). *Képet festeni; virágokat, fákat, tájakat festeni. Embert, állatokat festeni. Valakit tetőtöl talpig lefesteni.* 5) Átv. valamely tárgy sajátságos jegyeit, vagy személy jellemét, tulajdonságait, szóval élénken eléterjeszti, s mintegy képmásukat adja. *A költök, kivált regényirók gyakran tárgyakat, személyeket festenek. Rútul lefestették öt vetélytársai.* Némely tájejtéssel : *föst*.

FESTĚGET, (fes-t-ěg-et) áth. és gyak. m. *festěget-tem*, —*tél*, —*étt*. Folytonosan és gyakran fest. *Képeket festegetni, szobákat festegetni, arczát festegetni.* V. ö. FEST.

FESTĚGETÉS, (fes-t-ěg-et-és) fn. tt. *festěgetés-t*, tb. —*ěk*. Gyakori vagy folytonos festés. *Arczképek festegetésével foglalkodni.* V. ö. FEST.

FESTÉK, (fes-t-ék) fn. tt. *festék-ět*. 1) Test, anyag, mely más test fölszinéhez dörgölve ennek bizonyos szint ad. *Zöld, kék, vörös, sárga festék. Festéket árulni, venni, törni. Olajos festék. A fekete képnek fekete a festéke.* (Km.). 2) Az elmázolt, eldörgölt festékanyag. *Arczán igen látszik a festék. A rosz festék megeszi a posztót.*

FESTÉKÁRUS, (festék-árus) ösz. fn. Kalmár, ki festékféle anyagokkal kereskedik.

FESTÉKCSIGA, (festék-csiga) ösz. fn. A festészeknél csigateknőcske, melyben a használatra elkészített festéket tartják.

FESTÉKCSINÁLÓ, (festék-csináló) ösz. fn. Mesterember, ki a nyers festékanyagot különféle használatra elkészíti, alkalmassá teszi.

FESTÉKDESZKA, (festék-deszka) ösz. fn. 1) Kisded és rendesen ívalakú deszka, melyet a festő dolgozás közben kezében tart, s melyen a képhez szükséges szineket öszvevegyíti. (Palette). 2) Deszka, melyen a festékcsinálók az összezuzott festéket szárítani szokták.

FESTÉKDÖRGÖLŐ, (festék-dörgölő) ösz. fn. Dolgozó személy a festékkészítő műhelyben, ki a festékanyagot kövön tördeli, zúzza.

FESTÉKEGYELÍTÉS, (festék-egyelítés) ösz. fn. Különféle szinü festékanyagoknak bizonyos arányban és czélra öszvevegyítése.

FESTÉKĚS, (1), (fes-t-ék-ěs) mn. tt. *festékěs-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Festékkel szinezett, bekent, kendőzött. 2) Festéknek való, festékrejtő. *Festékes ládika.*

FESTÉKĚS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *festékěs-t*, tb. —*ěk*. Székelyeknél divatozólag am. különbféle szinekkel gyapjúból való szövet, szőnyeg.

FESTÉKĚZ, (fes-t-ék-ěz) áth. m. *festékěz-tem*, —*tél*, —*étt*. Valamely testet, híggá alakított festékkel bemázol, bevon. *Ajtókat, ablakokat festékezni. Lágyfából készített bútorokat festékezni. Olajos, vagy enyves szinnel festékezni. A karfákat befestékezni.*

FESTÉKĚZŐ, (fes-t-ék-ěz-ő) fn. tt. *festékěző-t*. Szoros ért. oly személy, vagy kézmives, ki híggá csinált festékkel valamely tárgyat, különösen bútorneműeket bemázol, bevon. (Anstreichen). V. ö. FESTÉKĚZ.

FESTÉKFÖLD, (festék-föld) ösz. fn. Mindenféle föld, mely a bele vegyült érczrészektől szint kap, s mely által más testeket bizonyos színre festeni lehet.

FESTÉKKAGYLÓ, (festék-kagyló) ösz. fn. l. FESTÉKCSIGA.

FESTÉKKÉS, (festék-kés) ösz. fn. A festészek késalakú fa eszköze, melylyel a kövön öszvezúzott festéket fölszedik.

FESTÉKKÉSZITŐ, (festék-készitő) ösz. fn. l. FESTÉKCSINÁLÓ.

FESTÉKKEVERÉS, (festék-keverés) ösz. fn. 1) Különféle festékek elegyítése, hogy bizonyos színnek árnyazatát visszaadják. 2) A szinek különfélesége, amint azok valamely tárgyon látszanak. *A tulipán festékkeverése különösen szép.*

FESTÉKKOH, (festék-koh) ösz. fn. Kemencze vagy katlan, melyben festéket, különösen nyomdászoknak való betüfestéket főznek.

FESTÉKKŐ, (festék-kő) ösz. fn. 1) Sima kőlap, melyen a festészek festéket dörzsölnek. 2) A közönséges nyomdai sajtókban keményfából való lap, melyen az öszverakott betüsorok nyugosznak.

FESTÉKLABDA, (festék-labda) ösz. fn. A könyvnyomtatóknál labdaalakú rugonyos eszköz, nyéllel ellátva, s nyomtató festékkel beszivatva, melylyel a sajtó alá tett betüket, vagy más nyomatandókat be-be kenegetik.

FESTÉKLÁDIKA, (festék-ládika) ösz. fn. Ládika, melyben a festésre való festékanyagok csigákba rakosgatva vagy szeletkékben tartatnak.

FESTÉKLAP, (festék-lap) ösz. fn. l. FESTÉKDESZKA.

FESTÉKLAPOCZKA, (festék-lapoczka) ösz. fn. Fából való lapoczka, melylyel a festékanyagot a festékkövön dörzsölik.

FESTÉKSZEDŐ, (festék-szedő) ösz. fn. Késforma eszköz fából, melylyel a kövön öszvezuzott festéket fölszedik.

FESTÉKTARTÓ, (festék-tartó) ösz. fn. Szekrény, melyben a használatra elkészített festéket, csigákba helyezve vagy szeletekre osztva tartogatni szokták.

FESTÉKTEKNŐKE, (festék-teknőke) ösz. fn. Kis teknő alakú edényke, melyben a használatra elkészített festéket tartogatják a festészek.

FFSTÉKTÖRÉS, (festék-törés) ösz. fn. 1) Munka, midőn a festéket öszvezúzzák. 2) Különféle festékeknek törés által vegyítése.

FESTÉKTÖRŐ, (festék-törő) ösz. fn. l. FESTÉKDÖRGÖLŐ.

FESTÉKVEGYÍTÉS, (festék-vegyítés) ösz. fn. l. FESTÉKKEVERÉS.

FESTEMÉNY, (fes-t-e-mény) fn. tt. *festemény-t*, tb. *—ék.* Általán valamely tárgy alakja, mely festett szinek által van ábrázolva; valamely személynek vagy tárgynak festett képe, ábrája.

FESTENY, (fest-eny) fn. tt. *festeny-t.* A nemtelen fémek közé tartozó egyszerű vegyelem. (Chromium).

FESTÉS, (fes-t-és) fn. tt. *festés-t*, tb. *—ék.* 1) Valamely tárgy alakjának festékes szinekkel való ábrázolása. 2) Maga azon ábrázolat, mely festék által alakíttatott. 3) Szélesb ért. valamely testnek bizonyos szinüre változtatása. *Gyolcs-, vászon-, posztó-, kalapfestés.* 4) Átv. ért. személy vagy tárgy tulajdonságainak jellemzetes, ismertető leirása szóval. *A regényirók különösen szeretnek a személyek és tárgyak festésével foglalkodni.*

FESTÉSI, (fes-t-és-i) mn. tt. *festési-t*, tb. *—ek.* Festést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Festési ügyesség. Festési szabályok.*

FESTÉSZ, (fes-t-ész) fn. tt. *festész-t*, tb. *—ék.* Képző müvész, ki képességgel bír a tárgyakat, vagyis a tárgyak alakjait festékek által müvészileg eléábrázolni. Innen: *virág-festész, arcz-festész, táj-festész*, kik különösen virágokat, arczokat, tájakat festeni tudnak. A festő nem müvész, hanem mives, mesterember. V. ö. FESTŐ.

FESTÉSZET, (fes-t-ész-et) fn. tt. *festészet-ét.* Képző müvészet, vagyis képesség, a tárgyak alakjait festékek által müvészileg eléábrázolni. *Festészetet tanulni, gyakorolni.* A különféle modorra nézve, melylyel e müvészet gyakoroltatik: *olasz, hollandi, arab festészet* stb.

FESTÉSZETI, (fes-t-ész-et-i) mn. tt. *festészeti-t*, tb. *—ek.* Festészetet illető, arra vonatkozó. *Festészeti akademia.*

FESTÉSZI, (fes-t-ész-i) mn. tt. *festészi-t*, tb. *—ek.* Festészt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Festészi munka.*

FESTETLEN, (fes-t-etlen) mn. 1) Ami nincs festész által lefestve. *Magyarországnak még sok szép tája festetlen.* 2) Ami festő vagy festékező mivesek által nincs befestve, bekenve, beszinezve. *Festetlen szövetek. Festetlen ajtó, ablakrámák.* Határozóilag am. festetlenül.

FESTETLENÜL, (fes-t-etlen-ül) ih. A nélkül, hogy le volna festész által ábrázolva; vagy festő, festékező által be volna festve, szinezve.

FESTMÉNY, (fes-t-mény) l. FESTEMÉNY.

FESTŐ, (1), (fes-t-ő) fn. tt. *festő-t.* 1) Köz és régiebb nyelven am. képiró müvész, az újabb nyelven, szabatosság kedveért: *festész.*

„Felteszi egy festő, hogy időtöltésre lefest ő
Egy fegyverviselőt." Gyöngyösi.

2) Mesterember, ki különféle szöveteket saját módja szerént elkészített és alkalmazott festékek által különféle szinüekké alakít. *Vászon-, gyolcs-, selyemfestő; kékfestő. A festő fekete kézzel fehér pénzt keres.* (Km.). 3) Mühely, melyben a festők dolgoznak. *Festőbe adni a vásznat, ruhát. Most hozta haza kendőjét a festőből.*

FESTŐ, (2), (fes-t-ő) mn. tt. *festő-t.* 1) Ami valamit festészi módra ábrázol; vagy festő mesterember gyanánt beken, beszínez. *Festő ecset. Festő szinü rosz posztó.* 2) Amiből festéket, festeni való szert lehet késziteni. Ez értelemben az illető anyag nevével öszvetett szót alkot. *Festőbogyó, festőfü, fes-*

tőfa, *festőkökény*. 3) Átv. valamely tárgynak jellemzetes, kitüntető tulajdonságait élénken ábrázoló. *Festő beszéd*, *leirás*.

FESTŐARANY, (festő-arany) ösz. fn. Összevegyült aranyfüst, vagy aranylevél, melyet a festészek használnak. *Ál festőarany*, mely ón- és kén-keverékből áll. (Aurum musivum).

FESTŐATRACZÉL, (festő-atraczél) ösz. fn. Vörös atraczél, melynek gyökereiből készített nedvvel festeni szoktak. (Anchusa tinctoria). V. ö. ATRACZÉL.

FESTŐBOGYÓ, (festő-bogyó) ösz. fn. l. BÉRZSÉNYVÉRFÜRT.

FESTŐCSIGA, (festő-csiga) ösz. fn. Így neveztetnek azon csigák, melyek teknőjében a festészek tartani szokták festékeiket, különösen a folyóvizekben találtató barna és sötétzöld csigateknők. (Mya pictorum).

FESTŐCSÜLLENG, (festő-csülleng) ösz. fn. Növényfaj a csüllengek neméből, répaalaku gyökérrel, mely a földön szétterülő, nagy, hosszu, rovátkos leveleket hajt, s e levelek közepéből három, négy lábnyi magasságu, s nyildad levelü szár emelkedik. Leveleiből kék festéket készítenek. (Isatis tinctoria). V. ö. CSÜLLENG.

FESTŐDE, (fes-t-ő-de) fn. tt. *festődé-t*. Műhely, melyben különféle szöveteket festenek.

FESTŐECSET, (festő-ecset) ösz. fn. Finomabb szőrből vagy hajból készített kis ecset, melylyel a festészek élnek; különböztetésül, a festékezők, kőmívesek stb. ecsetétől, mely különösebben *pamacs*-nak is neveztetik.

FESTŐEZÜST, (festő-ezüst) ösz. fn. Porrá törött ezüstlevél, melyet a festészek használnak műveikhez. *Ál festőezüst*, mely ónból, kénélegből és higanyból készül, s melyet festéshez vagy iráshoz valódi festőezüst gyanánt szoktak használni. (Argentum musivum).

FESTŐFA, (festő-fa) ösz. fn. 1) Minden fa, mely festésre használtatik, különösen, a braziliai (berzsen) fa. 2) Zöld, vagy vízbe áztatott darab fa, melyet a sütők a kemencze szája lyukában lassacskán elégetnek, hogy gőzétől a kenyér megpiruljon.

FESTŐFÉNYMÁZ, (festő-fény-máz) ösz. fn. Fénymáz, melyet és milyent a festészek használnak.

FESTŐFŰ, (festő-fű) ösz. fn. l. FESTŐCSÜLLENG.

FESTŐGYÖKÉR, (festő-gyökér) ösz. fn. Olasz- és Francziaországban tenyésző tüskés száru növény a buzérok neméből, melynek vöröses gyökeréből szép vörös festéket készítenek. (Rubia tinctorum). Máskép : *pirosító buzér*. V. ö. BUZÉR.

FESTŐGYÖMBÉR, (festő-gyömbér) ösz. fn. Növényfaj, hosszukás és bötykös, belülről sáfrányszinü gyökérrel, melyet festésre használnak. (Curcuma longa).

FESTŐHAMU, (festő-hamu) ösz. fn. Hamu, melylyel a kékfestők élnek. Némelyek szerént nem más, mint megégetett borseprű; mások szerént : hamuzsír.

FESTŐHÁZ, (festő-ház) ösz. fn. l. FESTŐDE.

FESTŐI, (fes-t-ő-i) mn. tt. *festői-t*, tb. *—ek*. Festeni való, festésre alkalmas; miben a szinek különfélesége szép egygyé olvad öszve. *Festői állás*. *Festői vidék*.

FESTŐILEG, (fes-t-ő-i-leg) ih. Festői módon, művészettel; a különfélét szép egészszé, és egygyé olvasztva; oly élénken leirva, ábrázolva, mintha művészileg le volna festve. *Festőileg öszveállított néma ábrázolat*. *Festőileg leirt vidék*, *személy*. *Festőileg szép*.

FESTŐINAS, (festő-inas) ösz. fn. Iparostanítvány, ki a festőmesterséget tanulja és gyakorolja.

FESTŐISKOLA, (festő-iskola) ösz. fn. Tanintézet, melyen festészek képeztetnek, miért helyesebben és szabatosabban : *festésziskola*.

FESTŐKOROM, (festő-korom) ösz. fn. Korom, elégetett szurkosfenyü fájából.

FESTŐKÖKÉNY, (festő-kökény) ösz. fn. Cserjefaj a bengék neméből. Máskép : *varjútövis*, *ebtövis*, *hashajtó kökény*. (Rhamnus catharticus).

FESTŐLEGÉNY, (festő-legény) ösz. fn. Mesterlegény, ki a festőmesterséget érti, és gyakorolja.

FESTŐLÉGY, (festő-légy) ösz. fn. l. BIBORBOGÁR.

FESTŐMESTERSÉG, (festő-mesterség) ösz. fn. Mesterség, mely különféle szövetek festésével foglalkodik.

FESTŐMÜGE, (festő-müge) ösz. fn. Mügenemhez tartozó növényfaj, melynek gyökeréből igen szép gyapjúpirosító festéket lehet készíteni. (Asperula tinctoria). V. ö. MÜGE.

FESTŐMŰHELY, (festő-mű-hely) ösz. fn. l. FESTŐDE.

FESTŐPÁLCZA, (festő-pálcza) ösz. fn. Pálcza, egyik végén kis vánkossal, vagy elefántcsontból való golyóval, hogy ahhoz a festész munkaközben azon kezét támassza, melyben tartja az ecsetet. Szabatosabban : *festészpálcza*.

FESTŐSÉG, (fes-t-ő-ség) fn. tt. *festőség-ét*. Festői mesterség. *Festőséget tanulni*, *gyakorolni*.

FESTŐSERTE, (festő-serte) ösz. fn. Erős sertéből készített ecset, pamacs, melyet a festékezők használnak. V. ö. FESTÉKEZŐ.

FESTŐSZER, (festő-szer) ösz. fn. Mindenféle anyag, nyers vagy elkészített állapotban, melyet festésre használnak.

FESTŐSZŐLŐ, (festő-szőlő) ösz. fn. l. BÉRZSÉNYVÉRFÜRT.

FESTŐSZŰCS, (festő-szűcs) ösz. fn. Szűcs, ki prémek festésével foglalkodik.

FESTŐÜST, (festő-üst) ösz. fn. Festő mesteremberek üstféle edénye, melyben a festékanyagot főzik.

FESTŐZSOLTINA, (festő-zsoltina) ösz. fn. Növényfaj a zsoltinák neméből. (Serratula tinctoria).

FESTTÉJ, (fest-téj) ösz. fn. Székelyes kiejtés szerint am. *fecstéj*, l. ezt.

FESTVÉNY, (fes-t-vény) fn. tt. *festvény-t*, tb. *—ék*. 1) A növények hathatós erejű nedveinek kivonata, (Tinctura). 2) és szabatosabban l. FESTEMÉNY.

FÉSÜ, (fés-ü, l. FES, FÉS) fn. tt. *fésü-t*. Szaruból, érczből, fából készített, s rovátkokkal vagy fogakkal ellátott kézi eszköz, melylyel hajat, szőrt, gyapjút, s más szálakból álló testeket tisztogatunk, rendezünk, simítgatunk. *Hajfésü*, *görbe fésü*, *sürü fogú fésü*, *ritka fogú fésü*, *bajuszsimító fésü*, *lófésü* stb.

FÉSÜCSIGA, (fésü-csiga) ösz. fn. Hosszukás, és kettős tekenőjü csigafaj, mely rovátkossága miatt némileg a fésühöz hasonló. (Pecten).

FÉSÜFOG, (fésü-fog) ösz. fn. A fésü nevü eszköznek egyes ága. *Szálkás, törött fésüfog.*

FÉSÜHAJ, (fésü-haj) ösz. fn. Így nevezik némelyek a ló serényét, a német *Kammhaare* után.

FÉSÜKEFE, (fésü-kefe) ösz. fn. Erős sertéjü kefe, melylyel a hajakat simítani szokták, szokottabban : *hajkefe*. Mátyusföldén Vág mellett : *ecselö*.

FESÜL, (fes-ül) önh. l. FESLIK.

FÉSÜL, FÉSÜL, (fés-ü-öl) áth. m. *fésül-t*. Fésüvel rendez, simít valamit. *Hajat fésülni. Lóserényt fésülni. Kifésülni a pelyheket. Alófésülni vagy felfésülni az üstököt. Simára fésülni magát. Megfésülni reggelenként a gyermekeket.*

FÉSÜLÉS, (fés-ü-öl-és) fn. tt. *fésülés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit fésülnek.

FÉSÜLETLEN, (fés-ü-l-etlen) mn. tt. *fésületlen-t*, tb. *—ék*. Aki vagy ami nincs megfésülve; gubanczos, kóczos, rendetlen. *Fésületlen fej, haj. Fésületlen gyerek.*

FÉSÜLKÖDÉS, (fés-ü-öl-köd-és) fn. tt. *fésülködés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valaki saját haját fésüli.

FÉSÜLKÖDIK, (fés-ü-öl-köd-ik) k. m. *fésülköd-tem, —tél, —ött.* Haját fésüvel rendezi, tisztázza, simítja. *Megmosdani, és megfésülködni minden reggel.*

FÉSÜS, (1), (fés-ü-ös) mn. tt. *fésüs-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Fésüvel ellátott, öszvefoglalt. *Fésüs hajat viselni. Fésüs lóiga.*

FÉSÜS, (2), (fés-ü-s) fn. tt. *fésüs-t*, tb. *—ök*. Mesterember, ki fésüket csinál.

FÉSÜTARTÓ, (fésü-tartó) ösz. fn. l. FÉSÜTOK.

FÉSÜTOK, (fésü-tok) ösz. fn. Szaruból, bőrből vagy más anyagból készített tok, melyben a fésüt, kivált melyet magunkkal hordozunk, tartani szoktuk.

FESZ, (fe-sz, rokon vele a hellen πήσσω, πιέζω, a német *fest*) fn. tt. *fesz-t*, többesben szokatlan. Jelenti valamely testnek szilárd igenyességü, de bizonyos korlátok közé szorított állását, melynél fogva az mintegy hajthatatlan, merev állapotban van. Innen jő : *feszes, feszeleg, feszül, feszít* stb. Ellentéte : hajlékonyság, tágas, kényelmes, szabad mozgás. Átv. *beszédbeli, irásbeli fesz* am. erőtetett, a szabályokhoz szolgailag ragaszkodó, modoros *beszéd* v. *irás*.

FÉSZ, (fé-sz v. fe-esz) elvont törzsök, melyből *ek* képzővel származott : *fészék*. Egy eredetü és értelmü a *füz* szóval, s jelent együvé füzöttet; s talán *beczö* szóval is. Különösb rokonságait l. FÉSZEK szónál.

FESZE v. FÉSZE, eléjön a régi halotti vagy sírbeszédben (mai irásmód szerént) : „És lön halálnak és pokolnak *fesze* és mind ő nemének." Nyelvészeink többféleképen igyekeztek értelmezni. Leghihetőbb azok (Kassai József és Döbrentei Gábor) véleménye, kik abban a *vésze* szót sejtik. ‚Halálnak és pokolnak vésze' nem azt teszi, hogy a halál és pokol veszett el, hanem a vészt, mely a halállal jár : *halálvész*, *pokolvész*, mint : *szélvész, dögvész, csatavész.* Ugyanez megfejti a következő kitételt is : „és mind ő nemének" azaz vészt hozott mind ő nemére. Újabb időben a finn *pesä* (= fészek) is bevonatott a fejtegetésbe (M. akadémiai Értesitő 1853. év 329. lapon), amely szerént ha az első mondatból : ‚halálnak és pokolnak fészke' nagy erőtetéssel valamely értelmet ki is csigázhatnánk, de a másik mondat : ‚és mind ő nemének' (t. i. fészke lőn az által, hogy evék a tilott gyümölcsből), teljesen érthetetlen marad. S az értekező mégis azt veti utána : „Tudjuk, mennyire kínlódtak és kínlódnak nálunk e szónak megfejtésével; de inkább hajlunk képtelenekre, mint sem tanulnók a rokon nyelveket." S íme, alighanem megfordítva áll a dolog.

FÉSZE, tájdivatos a közönségesebb *fejsze* helyett.

FESZÉGET, (fesz-è-get) áth. és gyak. m. *feszéget-tem, —tél, —ett.* Tulajd. valami feszesen állót erőszakkal, minden erejének ráforditásával mozgat, ide-oda hajlít. *Köveket feszegetni. A megsülyedt szekeret dorongokkal feszegetni. Kifeszegetni az ajtókat sarkaikból. Fölfeszegetni a leásott határkövet.* Átv. rejtett, bonyolodott tárgyat fürkész, üz-füz, hogy világra, tudomásra hozza, különösen oly ügyet, melynek földerítése másoknak rövidségére, kárára lehetne. *Igen feszegetik azt a dolgot, aligha ki nem sül.*

FESZÉGETÉS, (fesz-ég-et-és) fn. tt. *feszégetés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valamit feszegetnek, ezen igének mind tulajdon, mind átvitt értelmében véve. V. ö. FESZÉGET.

FÉSZÉK, (fész-ék, megegyezik vele a vastaghangú : *vaszok* v. *vaczok*, továbbá a finn *pesä*, s a mennyiben az *f* és *n [m]* között is rokonság van, a német *Nest)* fn. tt. *fészket*. 1) Tulajd. apróbb állatoknak, különösen madaraknak sokszor igen mesterségesen egybe*füzött* ágyok, melyben tanyázni és szaporodni szoktak, mely egyszersmind kisdedeik bölcsője gyanánt szolgál. *Fészket rakni tövisekből, gazból, sárból, tollakból* stb. *Darázs-, egérfészek. Fecske-, veréb-, sasfészek. Fészekben* v. *fészken ülni. Fészekbe tojni. Rosz madár az, mely más fészkébe tojik*, *vagy*

maga fészkébe rutit. (Km.) *Kirepülni a fészekből.* 2) Átv. tanya, hely, melyben valaminek eredete, s létezésének tartós oka van; oly hely, melyben valami, mint fészekben nyugszik. *Sárfészek* am. állandó sárnak tanyája; *tolvaj-, zsiványfészek,* am. tolvajok, zsiványok buvó, menedékhelye; *malomköfészek* am. malomkő tokja; *fenékfészek* am. az épület fenekének alaphelye; *födélfészek*, melyen a födélfák nyugszanak; *koldúsfészek, tetűfészek, szemétfészek, virág-, palántafészek* stb.

FÉSZÉKFA, (fészék-fa) ösz. fn. Tölgy- vagy más fából való gerenda, melyet a fal tetejére fektetnek, hogy a keresztül rakandó gerendák ne a falat, hanem ezt nyomják közvetlenül.

FÉSZÉKFENTŐ, (fészék-fentő) ösz. fn. Tulajdonkép, azon madárfi, mely utoljára kel ki a tojásból. Átv. ért. a testvérek között a legfiatalabbik és legutolsó szülött. V. ö. FENTŐ.

FÉSZÉKGERENDA, l. FÉSZÉKFA.

FÉSZÉKPIPŐ, (fészék-pipő) ösz. fn. lásd: FÉSZÉKFENTŐ.

FÉSZÉKRAKÁS, (fészék-rakás) ösz. fn. Madarak munkálkodása, midőn saját módjok szerént, és sajátnemű anyagokból tanyát, ágyat, azaz fészket csinálnak maguknak.

FESZELÉG, (fesz-el-ég) önh. m. *feszeleg-tem* v. *feszelgét-tem, —tél,* v. *feszelgét-tél, feszelg-étt,* htn. *—ni* v. *feszelg-eni.* 1) Feszített, nekimeredt testtel ide-oda mozog, nyugtalankodik. *Feszeleg a bölcsőbe lekötött nyugtalan gyermek.* 2) Maradhatatlan, menni akarna, de nem meri akaratát világosan kijelenteni. *Feszelegnek a kellő időn túl letartóztatott tanulók.* 3) Testét feszesen tartva, hegyesen, hegykén, mintegy magát kelletni akarván, izeg-mozog.

FESZELG, l. FESZELEG.

FESZELGÉS, (fesz-el-ég-és) fn. tt. *feszelgés-t,* tb. *—ék.* Feszes vagy merev testtel ide-oda mozgás.

FESZÉNG, (fesz-én-g) önh. m. *fészeng-tem, —tél, —ett* v. *feszengéttem, feszengéttél,* lásd: FESZELÉG.

FÉSZÉR, (fél-szér) ösz. fn. l. FÉLSZÉR.

FÉSZERLAK, puszta Somogy megyében; helyr. *Fészerlak-on, —ra, —ról.*

FESZERŐ, (fesz-erő) ösz. fn. Többféle testekben létező belerő, melynél fogva, ha részeik öszvenyomattak, ismét iparkodnak visszanyerni előbbi helyzetöket, terjedelmöket. A feszerő rugonyossággal van párosulva.

FESZÉS, (fesz-és) mn. tt. *feszés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Merev állású, tartású, hajlatlan; szoros, testhez szabott. *Feszes járás. Feszes ruha, nadrág, csizma.* 2) Átv. bizonyos szabályokhoz szorosan ragaszkodó, modoros, betanult, erőtetett. *Feszes beszéd, társalgás.* 3) Nyalka, kicziczomázott, hegyes-begyes. *Feszes legény, katona, huszár. Feszes menyecske.*

FESZÉSÉDIK, (fesz-és-éd-ik) k. m. *feszeséd-tem, —tél, —ett.* Merev állásuvá, hajlatlanná leszen.

FESZÉSEN, (fesz-és-en) ih. 1) Mereven, hajlatlanul, bizonyos állásban, tartásban maradva. *Feszesen lép, áll.* 2) Szorosan, testhez szabva. *Feszesen tartani a gyeplüt. Feszesen kötni a nyakravalót. Feszesen varratni a nadrágot.* 3) Átv. ért. bizonyos szabályokhoz szolgailag ragaszkodva, modorosan, erőtetve. *Feszesen társalogni.* 4) Nyalkán, hegyesen, hegykén.

FESZÉSÍT, (fesz-és-ít) áth. m. *feszésít-étt,* htn. *—ni* v. *—eni.* Feszessé tesz valamit. V. ö. FESZÉS.

FESZÉSKÉDÉS, (fesz-és-kéd-és) lásd: FESZELGÉS.

FESZÉSKÉDIK, (fesz-és-kéd-ik) k. m. *feszés-kéd-tem, —tél, —étt.* 1) Szavaiban, tetteiben, állásában mereven viseli magát, erőtetett modorral bír. 2) Nyalkálkodik, legénykedik.

FESZÉSSÉG, (fesz-és-ség) fn. tt. *feszésség-ét.* 1) Tulajdonság, melynél fogva valaki vagy valami folytonos feszben, azaz merev, hajlatlan állapotban van. *Állás, beszéd feszessége. Társalgási feszesség. Ruhák feszessége.* 2) Nyalkaság. *Katonának illik a feszesség.*

FESZÍT, FESZIT, (fesz-ít) áth. m. *feszít-étt,* htn. *—ni* v. *—eni.* 1) Valamit úgy kinyújt, kihúz, hogy merően álljon, s hajlatlanná legyen. *Bőrt rámára, kaptafára feszíteni. Feszíteni a húrokat, köteleket. Keresztre feszíteni. Kifeszíteni a mellet, lábakat, kezeket. Nekifeszíteni valaminek a vállat.* 2) Valamely eszköz által bizonyos feszesen álló testet emel, mozdít. *Fölfeszíteni kapacscsal a követ. Kifeszíteni doronggal a kaput. Lefeszíteni szekérről a terhes ládát. Feszíteni egy keveset a megfeneklett hajón.*

FESZÍTÉS, (fesz-ít-és) fn. tt. *feszítés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit feszítenek. V. ö. FESZÍT.

FESZÍTÉTT, FESZITÉTT, (fesz-ít-étt) mn. tt *feszítétt-et.* Merevenen kinyujtott, kihuzott, csigázott, erőtetett. *Feszített húrok, kötelek. Feszített karok, lábak. Nekifeszített vállak.*

FESZÍTŐ, FESZITŐ, (fesz-ít-ő) fn. tt. *feszítő-t.* Általán minden szer vagy eszköz, melylyel valamit feszítünk, szorossá teszünk, milyenek az ékek, emelő dorongok, körömvasak stb.

FESZÍTŐIZOM, (feszítő-izom) ösz. fn. Izom a karokban vagy lábakban, melyek kinyujtásával azokat feszesekké tenni képesek vagyunk.

FESZITŐMŰ, (feszitő-mű) ösz. fn. Kézi csiga vagy csavar, vagy hasonló alakú eszköz, melynek segedelmével valamit föl- v. kifeszítünk, szorosra húzunk, tekerünk.

FESZÍTŐRÚD, (feszítő-rúd) ösz. fn. Rúd, mely által valamely sulyos mereven szilárd testet helyéből kimozdítunk. *Feszítőrúddal kiemelni sarkából a kaput.*

FESZÍTŐVAS, (feszítő-vas) ösz. fn. Vasrúd, melyet feszítésre használnak.

FESZITŐZABLA, (feszitő-zabla) ösz. fn. Zabla neme, melynek kétfelől kiálló vasíve a szilaj ló száját szorosan tartja, máskép: *keresztzabla.*

FÉSZKÁL, FÉSZKÁLÓDIK, kemenesali tájszók, *fészkelődik* helyett.

FESZKÉDIK, (fesz-kéd-ik) k. m. *feszkéd-tem*, *—tél*, *—ett*. A társalgásban nem mozog szabadon, bizonyos tartózkodás, kényszerülés korlátai között érzi magát (idegen szólásmódon : genirozza magát).

FÉSZKEL, (fész-k-el) önh. m. *fészkel-t*. Fészket rak, fészekben lakik. *A fürjek a gabonákban*, *a kányák*, *szarkák*, *sasok magas fákon fészkelnek*. Visszahatólag: *Megfészkeli magát*, azaz tanyát üt, állandó lakhelyet csinál.

FÉSZKELŐDÉS, (fész-k-el-ő-d-és) fn. tt. *fészkelődés-t*, tb. *—ék*. Ide-oda mozogva nyugtalankodás.

FÉSZKELŐDIK, (fész-k-el-ö-d-ik) belsz. m. *fészkelöd-tem*, *—tél*, *—ött*. Úgy tesz, mint a fészken, vagyis tojáson ülő madár, azaz ide-oda mozog, nyugtalankodik, helyet csinál, egyenget magának.

FÉSZKES, (fész-ék-es) mn. tt. *fészkes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Aminek fészke van, fészekben lakó, tanyázó. Továbbá oly hely, hová a madarak fészkeket szoktak rakni.

FESZTÉJ, a székelyeknél am. a közönségesebb : *fecstéj*.

FESZTELEN, (fesz-telen) mn. tt. *fesztelen-t*, tb. *—ék*. Fesz nélküli, azaz szabad, hajlékony, könnyü, természetes állásu, mozgásu, minden erötetéstől, modorosságtól ment. *Fesztelen járás, kelés*. *Fesztelen társalgás, beszéd*. Határozóilag am. fesztelenül.

FESZTELENSÉG, (fesz-telen-ség) fn. tt. *fesztelenség-ét*. Fesz nélküli állapot vagy tulajdonság, azaz szabad, hajlékony, könnyü, természetes mód szavainkban, tetteinkben, társalgásunkban stb.

FESZTELENÜL, (fesz-telen-ül) ih. Fesz, erötetés nélkül; könnyü, természetes, hajlékony, nem erötetett módon. *Fesztelenül állani*, *mozogni*, *beszélni*, *társalogni*.

FESZÜL, FESZÜL, (fesz-ül) önh. m. *feszül-t*. Oly állapotba megyen, változik által, melynél fogva merevültté, hajlatlanná leszen, kinyúlik, kihúzódik. *Feszül a felcsigázott húr*, *kötél*. *Feszül a szükre szabott ruha*.

FESZÜLÉS, FESZÜLÉS, (fesz-ül-és) fn. tt. *feszülés-t*, tb. *—ék*. Valamely rugonyos testnek azon állapotváltozása, midön feszül. V. ö. FESZÜL.

FESZÜLET, **FESZÜLET**, (fesz-ül-et) fn. tt. *feszület-ét*. Kizárólag jelenti a Megváltónak keresztre feszített képszobrát. *Feszületre esküinni*. *Feszületet csókolni*. *Feszület elött imádkozni, kalapot emelni*.

FESZÜLT, (fesz-ül-t) mn. tt. *feszült-et*. Mereven álló, hajlatlan, felhuzott, felcsigázott. Átv. *feszült akarat*, *figyelem*, *vigyázat*.

FESZÜLTEN, (fesz-ül-t-en) ih. Merev, hajlatlan állapotban.

FESZÜLTSÉG, (fesz-ü-l-t-ség) fn. tt. *feszültség-ét*. Merö, hajlatlan, felcsigázott állapot vagy tulajdonság. Átv. bizonyos meghidegülés, tartózkodás a társalgásban, titkolt bizalmatlanság. *Feszültségben lenni a szomszédokkal*.

FÉTRÉNG, (eredetileg : *fèrtèng*, melyből betüátvetéssel lett *fétréng*; Molnár A. szótárában : *förtöng*, *förtöngés*, *förtönget* stb., így lett a *kertecz* szóból betüátvetve : *ketrecz*; a *sèrde* szóból *sèdre*); önh. m. *fétréng-tem*, *—tél*, *—ett*; htn. *—ni* v. *—eni*. Értelme : ide-oda forgolódik, mint a vízben, sárban ferdő szokott. *Kínjában, fájdalmában fetreng*. *Sárban, iszapban fetrengnek a disznók*. *Fetreng a magát kiheverő*, azaz *hanyatt hánykolódó paripaló*. V. ö. FÉR.

FÉTRÉNGÉS, (eredetileg : fèrtèngés v. förtöngés), fn. tt. *fétréngés-t*, tb. *—ék*. A fekhelyen, földön, sárban stb. heverőnek ide-oda forgolódó hánykolódása.

FÉTRÉNGET, (fèr-t-èn-get) áth. m. *fétrénget-tem*, *—tél*, *—ett*. Valakit hanyatt forgatva, ide-oda hány, vet; azt teszi, hogy fetrengjen valami. *A verekedök porba, sárba fetrengetik egymást*. V. ö. FÉTRÉNG.

FÉVAJ, tájdivatos *fejalj* v. *föalj* helyett.

FÉVÓ, baranyai tájszó, és fn. tt. *févó-t*. Ruhatekercs, melyet a fejre teher alá szoktak tenni. Hihetöleg nem egyéb, mint az összevont : *fejrevaló*.

FI, fn. tt. *fi-at*, tb. *—ak*. 1) Széles ért. az állatnak szülötte, magzata, ivadéka, nemi különbség nélkül, mint a *fiadzik*, *fias*, *baromfi*, *halfi* s több más szókban. Különösen : 2) Embernek hím magzata (fiú), s mennyire az *atya* szóval viszonyban áll, minden korra illik, pl. *A nyolczvan éves atyának ötven éves fia*. *Édes fiam*, *mostoha fiam*, *fogadott fiam*. *Úrfi*. *Fiam uram*, (az ipa vagy napa, díszesebben szólva így szólítja vejét). Nemi különböztetés végett ellentéte : *leány*. *Fi-e vagy leány?* *Széna-e vagy szalma?* (Km.) *Se fiam*, *se leányom*; *fi-ág*, *leány-ág*. 3) Általában ivadék. *Firól fira* (azaz ivadékról ivadékra) *marad*. Személynevekkel öszvetéve jelenti a személy magzatát, sarjadékát, pl. *Pálfi*, *Györgyfi*, *Péterfi*, s ez ilyenek tárgyesete : *—t*. *Pálfit*, *Péterfit* stb. többese : a hangrend szerént *—ak*, *—ek* : *Pálfiak*, *Péterfiek*, *Kendefiek*. 4) Többféle állatok, különösen madarak ivadéka : *kecskefi*, *baromfi*, *tyúkfi*, *galambfi*, *fecskefi*, *verébfi*; tárgyesetök : *—t* v. *—at*, többesök mindig : *—ak*; *tyúkfiak*, *galambfiak*, *kecskefiak*, *verébfiak*. *Farkasnak farkas*, *sasnak sas a fia*. *Eb apának kutya fia*. (Km.). 5) Jelent belső rokonságot, öszveköttetést. *Atyafi*, *atyám fia*, *keresztfi*, *keresztfiam*, *egyházfi* (templom szolgája), *hazafi*, *honfi*, *világ fia*, *szerencse fia*. 6) Használják jellemzéseknél *legény*, *ember*, *férjfi* helyett, pl. *Derék*, *jeles*, *vitéz*, *bátor fi*; *gazfi*, *kurafi*, *rongyfi*, *gonoszfi*. 7) Átv. Valamely bútornak, épületnek egyik kisebb része. *Ablak fia*, *asztal fia*, *láda fia*, *pajta fia* (kis pajta más nagyobb mellett), *torony fia*, *tükör fia*. V. ö. FIÓK. 8) Aprólékos ajándék. *Vásár fia*, *bucsú fia*. 9) Indulatszó gyanánt áll ez öszvetételben : *Uram fia!* azaz Istenem fia, azaz Jézusom! 10) Harmadik személyü birtokraggal a név elött jelzőül használtatván, am. fiatal, növendék. *Fia galamb*, *fia rigó*, *fia veréb*. Ily hasonlat szerént állanak e kifejezések is : *hegye dohány*, *alja buza*.

Közelebbi származékai : *fiadzik*, *fial* (régies), *fiatal*, *fiatlan*, *ficsór*, *ficz*, *ficzkó*, *fiók*, *fiú* stb.

Rokonok vele a fordított magyar *if* az *ifju* és *iv* az *ivik*, ivadék származékokban, továbbá a szürjän *pi*, arab *ibun*, héber *bén*, latin *puer*, *fio* és *fi-lius*, hellen *παῖς*, *φύω* és *υἱ-ός*, szanszkrit *bhú* (születni, lenni), franczia *fils*, olasz *fi*, stb. Finnül *poin*, am. fiadzom, és *poika*, am. fiú.

FIACSKA, (fi-acska) kicsinyező fn. tt. *fiacskát.* Kis vagy kedves fi. *Egy éves fiacskája van. Jöszte ide fiacskám. Fiacskáim, ezeket irom nektek, hogy ne vétkezzetek.* (Ján. 1. Lev. 2. 1. Káldi szerént). V. ö. FIAL.

FIAD v. FIÁD, falu Somogy megyében; helyr. *Fiád-on, —ra, —ról.*

FIÁDFALVA, l. FIÁTFALVA.

FIADZÁS, (fi-ad-z-ás) fn. tt. *fiadzás-t*, tb. *—ok.* A nőstény állat azon állapota, midőn fiadzik, l. FIADZIK.

FIADZIK, (fi-ad-z-ik) k. m. *fiadz-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Rendesen csak az apróbb négylábu nőstény állatokról mondjuk, melyek rendszerént egyszerre többet kölykeznek. *Fiadzanak a macskák, sertések, kutyák, egerek* stb. (A lovak, tehenek, szamarak, juhok ellenek). Átv. szaporít. *Nem sokat fiadzik a hamis kereset.* (Km.). V. ö. FI.

FIÁG, (fi-ág) ösz. fn. l. FÉRFIÁG. *Egyedül fiágra szálló nemesi birtok.*

FIAHORDÓ, (fia-hordó) ösz. fn. Indiai emlős állat, hosszú hegyes orral, melyen hosszú bajuszszálak látszanak, a majmokéihoz hasonló lábakkal és hosszú farkkal. Ezen állatban az a különös, hogy hasán ránczos bőr lóg, mely a hasbőrrel erszényt képez, s melyben kölykeit hordozni szokta. (Didelphis).

FIAL, (fi-al, közeledik a latin *filius*-hoz) régies fn. tt. *fial-t*, tb. *—ok.* A müncheni codexben am. fiacska, kedves fiú (filiolus). *Fialim, mely nehés pénzbe bíróknak bemenni Istennek országába.* (Márk 10.). *Fialim, méglen kevesenneiglen tüveletek vagyok.* (János 13).

FIAS, (1), (fi-as) mn. tt. *fias-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Aminek apró ivadékai, magzatai, kölykei vannak. *Fias tyúk, fias kutya, macska. Fias farkas. Ki nem verhetni, mint fias farkast a cseréből.* (Km.). 2) Fiókokkal ellátott. *Fias láda, szekrény.* V. ö. FI.

FIAS, (2), (fi-as) fn. tt. *fias-t.* Így hívják rövidebben a *fiastyúk* csillagzatot.

FIAS, (3), l. FIASS.

FIASÍT, (fi-as-ít) áth. m. *fiasít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Fiassá tesz, eszközli, hogy valamely állat szaporodjék.

FIASODIK, (fi-as-od-ik) k. m. *fiasod-tam, —tál, —ott.* Fiai születnek, kelnek, szaporodnak; kölykedzik, megszaporodik. Átv. ért. *fiasodik az orra*, am. csomók, bibircsók nőnek rajta.

FIASS, falu Sáros megyében; helyr. *Fiass-on, —ra, —ról.*

FIASTIK, (fias-tik) ösz. fn. l. FIASTYÚK.

FIASTYÚK, (fias-tyúk) ösz. fn. 1) Tyúk, melynek kis csibéi vannak. 2) Csillagcsoport az égen, mely hét apró csillagból áll, s a bika nevü csillagzat fölött látható. Máskép : *hetevény.* (Plejades).

FIATAL, (1), (fi-at-al v. fi-ad-al, vagyis : fi-ad-ó) mn. tt. *fiatal-t*, tb. *—ok.* Ki nem fejlődött, érett korra nem jutott, növésben, fris erőben levő. *Fiatal ember, asszony, menyecske; fiatal fa, vessző, erdő; fiatal elme, ész. Vén elme, fiatal erő veri meg a hadakat.* (Km.) *Addig kell a fát egyenesíteni, míg fiatal.* (Km.) *Fiatal kor, fiatal rend, fiatal világ, fiatal katona. Fiatal katonából válik a vén koldús.* (Km.).

Képzésre nézve mint melléknév, talán páratlan nyelvünkben, mert a többi *atal* (etel) képzőjü szók főnevek és igékből alakultak, pl. *hivatal, rovatal, menetel, jövetel.* Egyébiránt valószinü, hogy létezett hajdan *fiad* ige, melyből lett *fiadó, fiada*, s *l* toldalékkal *fiadal, fiatal.*

FIATAL, (2), puszta Szala megyében; helyr. *Fiatal-on, —ra, —ról.*

FIATALÍT, FIATALIT, (fi-at-al-ít) áth. m. *fiatalít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Fiatallá tesz, azaz oly tulajdonságokkal ékesít, melyekkel a fiatalok birnak.

FIATALÍTÁS, FIATALITÁS, (fi-at-al-ít-ás) fn. tt. *fiatalítás-t*, tb. *—ok.* Fiatallá tevés. V. ö. FIATALÍT.

FIATALKOR, (fiatal-kor) ösz. fn. Az emberi életkor azon szaka, mely a gyermekség és férfiuság között van, ifjúkor.

FIATALL, (fi-at-al-l) áth. m. *fiatall-ott*, htn. *—ani.* Fiatalnak vall vagy tart, ifju kora miatt valamire képesnek, valónak nem itél. *A tizennégy éves gyerkőczöt katonának fiatallani.*

FIATALODÁS, (fi-at-al-od-ás) fn. tt. *fiatalodás-t*, tb. *—ok.* Állapotváltozás, midőn valaki fiatallá lesz, vagy lenni látszik. V. ö. FIATALODIK.

FIATALODIK, (fi-at-al-od-ik) k. m. *fiatalodtam, —tál, —ott.* Olyan alakot kap, milyen a fiataloké szokott lenni, ifju színt ölt. *Mióta szakállát letette, egészen neki fiatalodott.*

FIATALOS, (1), (fi-at-al-os) mn. tt. *fiatalos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Fiatal szokásu, külsejü, magatartásu. *Fiatalos mozgás, fürgeség, termet.* Oly képsésü, mint : *gyermekes, férfias, öreges.*

FIATALOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *fiatalos-t*, tb. *—ok.* Tájnyelven, am. fiatal erdő, pagony, eresztvény.

FIATALSÁG, (fi-at-al-ság) fn. tt. *fiatalság-ot.* 1) Fiatal állapot, kor v. tulajdonság. *Fiatalságában sok bakot lő az ember. Fiatalságán kivül nincs semmi szép rajta.* 2) Fiatal emberek öszvege. *A fiatalság szeret mulatni. A fiatalságnak kedvét keresni. Müvelt, deli fiatalság.*

FIÁTFALVA, helység Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *Fiátfalvá-n, —ra, —ról.*

FIATLAN, (fi-atlan) mn. tt. *fiatlan-t*, tb. *—ok.* 1) Fi gyermek nélküli. *Fiatlan szülék.* 2) Szélesb ért. magzat, sarjadék nélküli, s ez ért. mondják némely állatokról. *Fiatlan kutya, macska, tyúk* stb. Határozóilag am. fiatlanul.

FIATLANUL, (fi-atlan-ul) ih. Férfi magzat nélkül. *Fiatlanul halt meg.*

FIAZIK, (fi-az-ik) k. l. FIADZIK. Képzésre olyan, mint : *borjazik, kölykezik, csikózik.*

FICS, (fi-cs, mindkettő kicsinző) elvont gyök, rokon vele némileg a *fity* is. Származékai : *ficsere, ficsereg, ficseréz, ficsúr* stb. Értelme : 1) aprólékos czifraság, pipere, cziczoma, s rokon *csics-oma, csecs-e* szókkal; 2) némely apró madarkák utánzott hangja. Rokon vele ez utóbbi értelemben *fecs* (fecseg, fecskend), a hellen *πτύω, πυτίζω.*

FICSERE, (fics-er-e) fn. tt. *ficserét.* Igen keresett cziczoma, pipere, mely valakinek öltözetén, viseletén fölötte kitünik. V. ö. FICS.

FICSERÉG, (fics-er-ég, rokon vele a német: *zwitschern),* önh. m. *ficseręg-tem* v. *ficsergettem, —tél* v. *ficsergettél, ficsergett,* htn. *—ni* v. *ficsergeni,* v. *ficsergni.* Vékony és reszkető *fics, ficser* hangon énekelget. Némely verébfaju aprómadarakról mondják leginkább.

FICSERÉKÉL, (fics-er-ék-él) önh. l. FICSERÉG. Képzésre olyan, mint a szintén madárhangutánzó : *kukorékol.*

FICSERÉL, (fics-er-él) áth. l. FICSERÉZ.

FICSERÉZ, (fics-er e-ez) áth. m. *ficseréz-tem, —tél, —ett.* Keresett piperével, cziczomával felékesít, felczifráz. *Kificseréźte magát, fejét, ruháját.*

FICSINKA, l. FINCSALÉK.

FICSKANDOZ, a székelyeknél am. *fecskendez.* (Lugossy József).

FICSÓR, (fics-ór, fics-orv, azaz kis tolvaj) fn. tt. *ficsór-t,* tb. *—ok.* 1) Kis mérő faedény, melylyel vámot vesznek a malomban; egy pozsonyi mérő nyolczad része; máskép : *finak.* 2) Tájszokásilag am. *ficsúr.*

FICSÚR, (fics-úr) ösz. fn. Nyalka fi, úrfi, ki igen ki van cziczomázva, piperézve ; piperkőcz. Hangváltozva : fityúr ; tájszólással : *ficsór,* l. ezt.

FICZ, elvont gyök, melyből *ficza, ficzam, ficza modik, ficzczan, ficzkándozik* stb. származnak. Eredetileg jelent, rendetlen mozgást, szokott állásból, helyből félre nyomulást. Rokon vele : *icz* (iczeg), *bicz* (biczeg), *fics* (ficsere), *fity* (fityeg), *bigy* (bigyerit). Lágyabb hangon *vicz* (viczkándozik).

FICZA, (ficz-a) mn. tt. *ficzát.* Helyéből, csuklójából kimozdult, kimenyült, ide-oda hajló, ingadozó. *Ficza láb; ficza ugrás.* Mátyusföldén vannak *Ficza* nevü családok.

FICZAM, (ficz-am) fn. tt. *ficzam-ot.* Jelent elferdülést vagy valaminek rendetlen helyzetét, mely onnan eredt, hogy az illető test, vagy tag, különösen : csont rendes állapotából kimozdult, kimenyült. Innen lehet mondani : *lábficzam, kézficzam, nyakficzam.* Rokon értelmü : *iszam,* melyből *iszamodik,* am. ficzamodik.

FICZAMIK, (ficz-am ik) k. m. *ficzam-tam, —tál, —ott.* Ficzára hajlik, azaz rendes helyzetéből, csuklójából, forgójából kicsuszik, kimenyül. Képzésre hasonló a *futamik, folyamik* igékhez.

FICZAMÍT, FICZAMIT, (ficz-am-ít) áth. m. *ficzamít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Ficzává tesz, ficzamot ejt valamin. *Kificzamít. Lábát kificzamítani. Kezét vállban kificzamítani.* V. ö. FICZA, FICZAM.

FICZAMÍTÁS, FICZAMITÁS, (ficz-am-ít-ás) fn. tt. *ficzamítás-t,* tb. *—ok.* Az állati tagnak csuklójából, forgójából kimozdítása, illetőleg ezen kimozdulást eszközlő, okozó cselekvés. *Lábficzamítás.*

FICZAMÍTÓ, FICZAMITÓ, (ficz-am-ít-ó) mn. tt. *ficzamító-t.* Ficzává tevő, ficzamot csináló. V. ö. FICZA, FICZAM. *Lábficzamító tánez. Nyelvficzamító szavak.*

FICZAMLÁS, (ficz-am-l-ás) fn. tt. *ficzamlás-t,* tb. *—ok.* Valamely testnek, tagnak, különösen a csontnak, forgónak szenvedő állapota, midőn ficzára hajlik, helyéből kimozdúl, kimenyül.

FICZAMLIK, (ficz-am-l-ik) k. m. *ficzamlott,* htn. *ficzamlani.* Ficzára hajlik, fordúl, ficzamot szenved, kimenyül. V. ö. FICZA, FICZAM. *Kificzamlik. Megficzamlik.*

FICZAMODÁS, (ficz-am-od-ás) fn. tt. *ficzamodás-t,* tb. *—ok.* Valamely tagnak, különösen csontnak, forgónak szenvedő állapota, midőn rendes öszvefüggése megszünik. *Lábficzamodás.* V. ö. FICZAMODIK. Máskép : *menyülés, kimenyülés.*

FICZAMODIK, (ficz-am-od-ik) k. m. *ficzamodtam, —tál, —ott.* Rendes helyzetéből, forgásából félre mozdúl, kihajlik, kicsúszik. Jelenti a szenvedésnek teljes fokát, s több, mint : *ficzamik* vagy *ficzamlik. Kificzamodott a keze. Megficzamodott bokában a lába.* Átv. *kificzamodott az esze,* am. fonákul beszél vagy cselekszik. Máskép : *menyül, kimenyül.* V. ö. ISZAMODIK.

FICZÁNK, (ficz-ánk) mn. tt. *ficzánk-ot,* tb. *—ok.* Ficzogni szerető, ide-oda hajlongni, s mintegy testficzamítva mozogni kedvelő. *Ficzánk bolha, szökcső, sajtkukacz. Ficzánk eleven fiú.* Képzésre hasonló *nyulánk, falánk, élénk* szókhoz.

FICZÁNKOL, (ficz-ánk-ol) önh. m. *ficzánkol-t.* Könnyü mozgással, vagy víg kedvéből ugrándozik, s mintegy tagficzamítva hánykolódik. *Ficzánkolnak a jó kedvü gyermekek. Ficzánkolnak tavaszszal a mezőre bocsátott borjúk, tulkok, csikók.*

FICZÁNKOLÁS, (ficz-ánk-ol-ás) fn. tt. *ficzánkolás-t,* tb. *—ok.* Élénk, jó kedvből eredő ugrándozás, szökdécselés.

FICZCZAN, (ficz-u-an v. ficz-van) önh. m. *ficzczan-t.* Egyet ficzamik, csekélyebb ficzamodást szenved. *Kificzczan a láb.*

FICZCZANT, (ficz-u-ant v. ficz-van-t) áth. m. *ficzczant-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Egyes ficzamot ejt, egyet ficzamít valamin.

FICZEMLIK, (ficz-em-l-ik) k. m. *ficzeml-ett,* htn. *—eni.* l. FICZAMLIK.

FICZERE, (ficz-er-e) fn. l. FICSERE.

FICZERÉL; FICZERÉZ, l. FICSERÉL; FICSERÉZ.

FICZERTES, némi módosulattal, am. *biczertes*, l. ezt. Átv. ért. ficzamodott eszű.

FICZK, (ficz-k) elvont törzsök, melyből *ficzke*, *ficzkándozik* stb. származnak. Jelenti az állati testnek élénk, hánykolódó mozgalmait. Lágyabb előhanggal: *viczk, biczk.*

FICZKANDIK, (ficz-k-and-ik) l. FICZKÁNDOZIK.

FICZKÁNDOZÁS, (ficz-k-ánd-oz-ás) fn. l. FICZÁNKOLÁS.

FICZKÁNDOZIK, (ficz-k-ó-an-d-oz-ik) k. m. *ficzkándoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Ficzkó legény módjára, ficzánkolva, tagjait ide-oda fitítva ugrándozik, szökdécsel. *Ficzkándoznak a jó kedvü fiúk. Ficzkándoznak tavaszszal a borjúk. Ficzkándoznak a megsózott csíkok.*

FICZKE, (ficz-k-e v. ficz-eg-e, azaz ficzegő) mn. tt. *ficzkét*. Élénken ugrándozó, szökdécselő. *Iczke ficzke legényke.*

FICZKÓ, (ficz-kó v. fi-cz-kó, megvan a szláv nyelvben is) fn. tt. *ficzkó-t*. 1) Ugrándozó, szökdécselő legény, gyerkőcze; ficzánkoló, hánykolódó ember. 2) Ha így elemezzük: *fi-cz-kó*, azaz, ha a *fi* szót veszszük gyökül, kettős kicsinyezővel jelent legénykét. *Derék ficzkó, szép ficzkó.* 3) Molnárok vámszedő faedénye, máskép: *ficsór* vagy *fínak*. 4) Nagyobbféle sörét a puskában. *Ficzkóval lőni túzokot.* 5) Ser alja, mely nem egyéb, mint a serfőző kádakból felmosott maradékser.

FICZOS, (ficz-os) mn. tt. *ficzos t* v. *—at*, tb. *—ak*. Cziczomázott, piperés, nyalkán kicsipett. *Ficzos legény.*

FIDÉL, (fid-él, azaz föd-el, l. FÉDEL) fn. tt. *fidél-t*, tb. *—ék*. Felső dunamelléki tájszólás szerént am. hosszú fehér kendő, melylyel a falusi asszonyok fejeiket bekötik. V. ö. BULÁZÓ.

FIGE, FIGÉS, stb. l. FÜGE, (1), FÜGÉS stb.

FIGHE, l. FÜGE, (2).

FIGY, elvont gyök, lágyabb hangon ejtve legszorosabb értelmi rokonságban van vele a magyar *ügy* (honnan: ügyel), *vigy* (vigyáz), szanszkrit *budh* (honnan: *budh-ana-s* vigyázó) latin *vigil*, *video*, szláv *vigyeni*, *vigyáni*, *vigyzáni*, *vigyzeni* stb.

FIGYEL, (figy-el) önh. m. *figyel-t*. Valamire figyet fordít, azaz vigyáz, valamit szemmel tart, kisér, felügyel. Segítő és felható ragú neveket vonz. *Mind két szemmel figyelni valakire. Észszel, nagy gonddal figyelni a hallott beszédre.*

FIGYELÉM, (figy-el-ém) fn. tt. *figyelmet*. 1) Az érzékek és észrevevő tehetségek használata, egész terjedelemben véve. *Figyelemmel tartani a nép mozgalmait. Figyelmet fordítani valamire. Figyelemmel lenni valami iránt. Ajánlom fiamat önök figyelmébe.* 2) Társadalmi ért. megelőző készség, tisztelet. *Figyelmet mutatni valaki iránt. Baráti figyelem.*

FIGYELÉMJEL, (figyelém-jel) ösz. fn. Irásjegy (—) melylyel élünk, midőn az olvasót a következő szóra vagy mondatra figyelmessé akarjuk tenni, mit kiváltkép az elméskedésekben használnak, pl. „Magyarországba a lotteriát 1810-ben hozták be, s január 4-én történt az első huzás: azóta — több *huzások* történtek." (Életk. 1847.) „Kérdés: futni tudás nem szül-e majd — szaladást." Vitkovics. Ettől különbözik a *gondolatjel*.

FIGYELÉS, (figy-el-és) fn. tt. *figyelés-t*, tb. *—ék*. Valaminek szemmel tartása, vigyázás. V. ö. FIGYEL.

FIGYELET, (figy-el-et) fn. l. FIGYELÉM.

FIGYELETLEN, (figy-el-etlen) mn. tt. *figyeletlen-t*, tb. *—ék*. 1) Aki nem figyel, nem vigyáz valamire. 2) Társadalmi ért. meg nem előző, tiszteletet, készséget nem mutató. *Figyeletlen volt a hölgyek iránt.* Máskép: *figyelmetlen*. Határozóilag am. figyeletlenül v. figyelmetlenül.

FIGYELJ! Hadi parancsszó, mely által a fegyverben álló sereg intetik, hogy a következő vezényszókra különösen vigyázzon. (Hab't Acht!) Máskép: *Vigyázz!*

FIGYELM, (figy-el-m) fn. l. FIGYELÉM.

FIGYELMES, (figy-el-m-es) mn. tt. *figyelmes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Aki valamire figyelmet fordít, a látott vagy hallott dolgokra vigyázó. *Figyelmes nézők, hallgatók. Figyelmes tanítványok.*

FIGYELMESSÉG, (figy-el-m-es-ség) fn. tt. *figyelmesség-ét*. Azon tulajdonsága valakinek, mely szerént figyelni szeret. Különbözik a *figyelemtől*, mely elvont értelmű cselekvést jelent, és a *figyelmezéstől*. V. ö. FIGYELMEZÉS.

FIGYELMETÉS, FIGYELMETÉSSÉG, régies betűszaporító szók, mint: *szerelmetes*, *irgalmatos*, *szorgalmatos*, melyeket legfölebb akkor használhatunk, ha kort vagy személyt akarunk jellemzeni általok. V. ö. FIGYELMES, FIGYELMESSÉG. V. ö. —ETÉS.

FIGYELMETLEN, (figy-el-m-etlen) mn. tt. *figyelmetlen-t*, tb. *—ék*. 1) Figyelem nélküli; nem vigyázó, elszóródott eszű. *Figyelmetlen tanulók, hallgatók, ifjak.* 2) Mások iránt megelőző tisztelettel, készséggel nem viseltető. Határozóilag am. figyelmetlenül, figyelem nélkül.

FIGYELMETLENSÉG, (figy-el-m-etlen-ség) fn. tt. *figyelmetlenség-ét*. Valakinek azon tulajdonsága, melynél fogva nem figyel, elszóródott, gondatlan; vagy mások iránt megelőző készséggel, tisztelettel nem viseltetik.

FIGYELMETLENÜL, (figy-el-m-etlen-ül) ih. Figyelem nélkül, vigyázatlanul, elszóródott észszel; megelőző vagy megkülönböztető tisztelet nélkül.

FIGYELMEZ, (figy-el-m-ez) önh. m. *figyelmeztem*, *—tél*, *—ett*. Valamire tartós figyelmet fordít. Felható ragú neveket vonz, pl. *Szóra figyelmezz. Ne figyelmezzetek a csábító beszédére.* A *figyelmez* hatásosabb és terjedelmesb fogalmú ige, mint a *figyel*. Az egyházi szónokok a beszéd tárgyának felosztása után, ez intő vagy kérő szóval élnek: *Figyelmezzetek!*

FIGYELMEZÉS, (figy-el-m-ez-és) fn. tt. *figyelmezés-t*, tb. *—ék*. Az észrevevő tehetségeknek vala-

mely tárgyra tartós irányzása, feszitése. Hatásosb és terjedtebb fogalmú név, mint a *figyelés*.

FIGYELMEZIK, (figy-el-m-ez-ik) k. régies, *figyelmes* helyett; l. ezt.

FIGYELMEZŐ, (figy-el-m-ez-ő) mn. tt. *figyelmező-t*. Valamit folytonos figyelemmel kisérő; valamit folyvást szemmel tartó. *Figyelmező tanulók, hallgatók. Figyelmező éji őrök.*

FIGYELMEZTET, (figy-el-m-ez-tet) áth. és mivelt. m. *figyelmeztet-tem, —tél, —ett.* Mást figyelemre int, buzdít; eszközli, hogy figyeljen; eszébe juttat másnak valamit. *Figyelmeztetni a hallgatókat a beszéd tárgyára. Figyelmeztetni fizetésre az adósokat.*

FIGYELMEZTETÉS, (figy-el-m-ez-tet-és) fn. tt. *figyelmeztetés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valakit figyelmessé teszünk, valamit eszébe juttatunk, valamit kimutatunk.

FIGYELTET, (figy-el-tet) mivelt. m. *figyeltettem, —tél, —ett.* Eszközli, hogy valaki figyeljen; figyelésre int, buzdít. *A hadgyakorló tiszt figyelteti katonáit, midőn elkiáltja magát: figyelj!*

FIGYERMEK, (fi-gyermek) ösz. fn. Férfigyermek, különböztetésül a *leánygyermektől*. Másképen: *fimagzat.*

FIHŰBÉR, (fi-hű-bér) ösz. fn. Hűbéri jog és kötelesség, mely egyedül a férfiágon levő utódokat illeti.

FIK, elvont gyök, melyből *fika, fikás, fikarcz* (?) erednek. Értelme egynek látszik a rokon hangú *bök* szóéval, s megegyeznek vele a latin *figo*, olasz *ficcare* stb. szók is.

FÍK, FIK, áth. m. *fiktam, fiktál, fikott.* Eredetileg egyértelmü a *fik*, *bik* elvont, vagy *bök*, önálló gyökkel. Szokott jelentése: nővel közlekedik. A köznép gyöngébb káromkodás gyanánt tekinti. *Fikom adta.*

FIKA, (fik-a) fn. tt. *fikát.* 1) Orrból folyó takony; vékony hangon mintegy *pök, pöket* szók értelmében. 2) Csúfságból így nevezik a magyar bakancsost, s talán onnan, hogy a káromkodó *fikom* ige gyakran megfordúl nyelvökön *(fikó, fika)*, vagy pedig *fika* nem egyéb, mint a *baka* szó módosulata.

FIKARCZ, (fik-ar-cz) homályos eredetü, fn. tt. *fikarcz-ot.* Apró rojt, rost, szál, mintegy apró böket. Átv. ért. csekélység, kicsiség. *Egy fikarczot sem adok érte. Egy fikarcza sem maradt.* Apáczai Csere Jánosnál: *fikarty.*

FIKÁS, (fik-a-as) mn. tt. *fikás-t* v. *—at*, tb. *—ok.* 1) Taknyos. 2) Bakancsos modorú, szokású, szabású. *Fikás bajusz, magatartás, beszéd.*

FIKATÁR, falu Temes megyében; helyr. *Fikatár-on, —ra, —ról.*

FIKÁTOR, fn. tt. *fikátor-t*, többes nincs szokásban. A magyar gyalogság száján divatozó hadiszó, mely a német *Vergatterung* szóból látszik alakúltnak, s am. elindulási fölkelésre intő dobszó. *Már verik a fikátort, keljünk!*

FIKI, Baranyában *Victoria* szó kicsinzője.

FÍKIK, (fík-ik) k. m. *fík-tam, —tál, —ott.* l. FÍK, ige.

FIL, (1), némely szókban am. *fel*, pl. *filkó* (felső a kártyajátékban), *filagória* (fel-góré), *Fil-Istál*, (ellentéte: Al-Istál), helység neve Csalóközben.

FIL, (2), v. FILL, (fi-l v. fi-ll) elvont törzsök, mely a *fi* gyöknek származéka, s jelent valamely kicsit, csekélyet. Innen származtak: *filing, fillér, filinka.* Rokonságban van vele különösebben a latin *vilis*, hellen φαῦλος.

FILA, FILÓ, FILEP v. FÜLÖP módosúlatai.

FILEGÓRIA, fn. tt. *filegóriát.* Vagy a *fil* (kicsi), vagy a *fel* és *góré* (ház, házikó, födél) szókból van játszilag öszveállítva. Jelent kicsin vagy emelkedett helyen álló kerti mulató hajlékot.

Némelyek a hellen φυλακτήριον (am. őrház) szóval rokonítják.

FILEGRÁN, (a franczia *filigrane* után átment a magyar nyelvbe is; öszve van téve a latin *filum* [= fonal] és *granum* [= mag, szem] szókból) fn. tt. *filegrán-t*, tb. *—ok.* Fínom és rácsozatosan öszvefont arany és ezüst sodronymű.

FILEMILE, l. FÜLEMILE.

FILEP, l. FÜLÖP.

FILICZ, falu Szepes megyében; helyr. *Filicz-én, —re, —ről.*

FILIMES, puszta Heves megyében; helyr. *Filimes-én, —re, —ről.*

FILING, (fil-in-g) fn. tt. *filing-ét.* Kicsi szőlőfej, máskép: *biling, billing, filleng.*

FILINKA, (fil-in-ka) fn. tt. *filinkát.* Kis tüzkő, mintegy fia tüzkő. Baranyai tájszó. V. ö. FIL, FILL.

FIL-ISTÁLY, l. FEL-ISTÁLY.

FILIT, csak ikerítve használtatik *falat* szóval, (mint *dirib-darab*). *Filit-falat* = többféle falat.

FILKEHÁZA, falu Abaúj megyében; helyr. *Filkeházá-n, —ra, —ról.*

FILKÓ, (fil-kó) fn. tt. *filkó-t.* 1) Az úgynevezett magyar kártyában a király után, és alsó előtt levő kártyalap. *Tökfilkó, makkfilkó, vörösfilkó, zöldfilkó*, máskép: *felső, tökfelső, makkfelső* stb. s úgy látszik, hogy csak *felső* szó módosúlata. Így *Fil-Istály* helynévben is *fil* = *fel*, és *filegória*, am. *felgóré.* 2) Bizonyos kártyajáték neme, melyben a filkólap főszerepet játszik. 3) Átv. ostoba, buta. *Te ugyan nagy filkó vagy.* Megvan a szláv nyelvben is: *filek, filkó.* V. ö. FIL.

FILKÓZIK, (fil-kó-z-ik) k. m. *filkóz-tam, —tál, —ott.* Oly kártyást játszik, melyben a filkók főszerepet viselnek.

FILL, l. FIL, (2).

FILLENG, l. FILING és FÜLLENG.

FILLENGET, (fill-en-g-et) önh. és gyak. m. *fillenget-tem, —tél, —ett.* Eredetileg valamely kicsi vagy csekély dolgot cselekszik. (V. ö. FIL (2). Köz ért. apró hazugságokat mondogat. *Ő kelme szeret fillengetni.*

FILLENT, (fill-en-t) önh. és áth. m. *fillent-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Kicsit hazud, finom hazugságot mond. Szépítő kifejezés gyanánt is használtatik *hazud* helyett. *Most ugyan nagyot fillentettél.* V. ö. FIL (2).

FILLENTÉS, (fill-en-t-és) fn. tt. *fillentés-t*, tb. *—ék*. Kis hazugság, vagy szépítő kifejezéssel általán hazugság, hazudás.

FILLENTGET, (fill-en-t-get) l. FILLENGET.

FILLÉR, (fill-ér) fn. tt. *fillér-t*, tb. *—ék*. Elemi értelménél fogva kicsit, csekélyet érő valami. V. ö. FIL, (2). Köz ért. divatból kiment legapróbb pénz neme, melyből tizenkettő tett egy garast. *Fillér is pénz.* (Km.) *Fillérrel kímélik az aranyat.* (Km.) *Nem adnék érte egy fillért.* Rokonságban látszik vele a német *Heller*.

FILLÉRÉZ, (fill-ér-éz) önh. m. *fillérêz-tem*, *—tél*, *—ëtt* A kiadásokban szertelenül zsugoriskodik; a gazdálkodást apró költségek megtakarításával üzi; közmonda szerént: minden krajczárt fogához ver elébb, mintsem kiadná.

FILLÉRÉZÉS, (fill-ér-éz-és) fn. tt. *fillérézés-t*, tb. *—ék*. Aprólékos költségekben fösvénykedés.

FILLÉRÉZŐ, (fill-ér-éz-ő) fn. tt. *filléreső-t*. Oly ember, ki apróságokban fösvénykedik, gazdálkodik. Túl a Dunán aljas nyelven: *faszarágó* vagy *faszari*, azaz *facsari*.

FILÓ, l. FILA.

FILLING, (fill-ing) l. FILING.

FILLINGÉZIK, (fill-in-g-éz-ik) k. m. *fillingeztem*, *—tél*, *—ëtt*. A székelyeknél am. fityegve száll.

FILOGONT, kirendelt munka. Kézdi székely szó. (Szabó Dávid). Eredetét nem ismerjük. Kriza J. szerént: *firógond*.

FIMAG, (fi-mag) ösz. fn. A férfinak nemzőmagva. Átv. ért. fiág. *Árpádok fimagva*.

FIMAGZAT, (fi-magzat) ösz. fn. Férfi gyermek, férfi ivadék, különböztetésül a leánymagzattól.

FIN, elvont gyök, megvan a német *fein*, angol *fine*, franczia *fin*, olasz *fino*, görög *φαεινός* (fényes), latin *venustus*, arab *fann* szókban. 1) Mind hangjára, mind értelmére rokon a magyar *fi* szóval, s jelent valami kicsit, gyöngédet, melyek a *fi* szónak szintén tulajdonságai. A finnben *pieni* szintén piczit jelent, s innen ered: *piennän* am. finomítok. Az *n*, vagyis különösen *in* szórész különben is lágyító értelmet adó képzők, pl. tasz-*in*-t, tap-*in*-t, emel-*in*-t, legy-*in*-t stb. A sínai nyelvben *miáo* am. valde subtilis. — Egyébiránt *fin* valamint a hangzásban, úgy értelemben is egészen rokon a *fény* szóval, a mennyiben *fény* a legfinomabb anyagok egyikének tekinthető levén, ekképen szintén megvan benne a *finom* fogalma. 2) Jelent könnyed mozdulást, inogást, el- vagy félrehajlást, mint *fincz*, *fint* származékai mutatják. 3) Hangutánzó, melyből a *fing* szó eredt.

FINAK, (fi-nak) fn. tt. *finak-ot*. 1) Erdélyben s néhutt Magyarországban is, am. fiú, gyerkőcze, siheder. 2) Túl a Dunán a molnárok kicsi, mintegy *fia* edénye, s a pozsonyi mérőnek néhol nyolczad, másutt tized, 12-ed sőt 16-od része, melylyel az őrlésre hozott gabonából vámot vesznek. Máskép: *ficsór*.

FINCSALÉK, (fin-cs-al-ék) fn. tt. *fincsalék-ot*. Szakadék- vagy hulladékrész. Székely szó.

FINCZ, (fi-n-cz v. fin-cz) elvont törzsök, mely nem egyéb, mint az *n* (gyöngén érintés) közbevetése által meglágyított *ficz*, azaz helyéből kimozdulás, kihajlás. V. ö. FICZ. Azonban *fin* is vétethetik gyöknek. Fincz tehát mindkét módon a mozgásnak vagy ide-oda hajlásnak apróbb, kisebb nemét teszi. Innen származnak: *fincza*, *finczál*, *finczároz* (tájdivatosan: *vinczároz*), *finczos* stb. Gúnynevül használtatik ezen öszvetételben: *inczen fincz* v. *inczenpincz*, azaz vékony termetű, kinek minden tagja mozog, kinek lábai finczognak.

FINCZA, (fin-cz-a) fn. tt. *finczát*. Igen hajlékony, könnyü hánykolódás, midőn a tagok csaknem ficzamlásig forognak, hajlanak. Különösen: gyermekjáték neme.

FINCZÁL, (fin-cz-a-al) önh. m. *fincsált*. Könynyeden ugrándozik, szökdécsel, mint a kis gyermekek, s más fiatal állatok szoktak. V. ö. FINCZ.

FINCZÁR, (fin-cz-a-ar) mn. tt. *finczár-t*, tb. *—ok*. Könnyeden ficzánkoló, ugrándozó, szökdécselő.

FINCZÁROZ, (fin-cz-a-ar-oz) önh. m. *finczároztam*, *—tál*, *—ott*. Pajkosan szökdécsel, igen jó kedvüleg ugrándozik. *Finczároznak a jókedvü csintalan legények és leányok.*

FINCZÁROZÁS, (fin-cz-a-ar-oz-ás) fn. tt. *finczározás-t*, tb. *—ok*. Pajkos szökdécselés.

FINCZI, (fin-cz-i) mn. tt. *finczi-t*, tb. *—ak*. Igen vékony, sudár, hajlékony termetü, ki barázdabillegető módjára ide-oda hajladozik. Gúnynevül használtatik: *inczifinczi úrfiak*.

FINCZOL, (fin-cz-ol) l. FINCZÁL.

FINCZOS, (1), (fin-cz-os) mn. tt. *finczos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Ugrándozó, szökdécselő, kinek tagjai ide-oda hajladoznak; tánczos. *Finczos legény, leány.*

FINCZOS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *finczos-t*, tb. *—ok*. Így nevezik néhutt tréfásan a vőfélt, minthogy ennek különösen kötelessége az ugrándozás, ide-oda mozgás.

FINDSA, (fin-dsa, megvan a török nyelvben is), fn. tt. *findsát*. Finom, kisded alakú szer, edény. *Kávés findsa, theás findsa.*

FINDSASZIROM, (findsa-szirom) ösz. fn. Keletindiai növénynem az öthímesek seregéből, melynek nedvteljes virágai bogyókká alakulnak. (Basella).

FINÉV, (fi-név) ösz. fn. Név, különösen keresztnév, melyet rendesen férfiak szoktak viselni.

FING, (fin-g, l. *fin*) fn. tt. *fing-ot*. A végbélen kinyomuló s hangosan szétoszló szél. *Jár, kel, mint fing a gatyában.* (Km.). Finnül *vihma*. Más hangváltozattal: *posz*. Finnül is *pauskahdan* am. *poszszan*.

FINGÁS, (fin-g-ás) fn. tt. *fingás-t*, tb. *—ok.* Szél kibocsátása a végbélen. *Elszédült, mint macska a fingásban.* (Km.). *Csitt vásár, bikafingás!* Km.

FINGAT, (fin-g-at) mivelt. m. *fingat-tam*, *—tál*, *—ott.* Fingani kényszerít. *Fingatni a lovat.* Átv. sarkantyú közé szorít. *Megfingatta a szilaj csikót*, (aljas).

FINGIK, (fin-g-ik) k. m. *fing-ott*, htn. *—ani* v. *—ni.* A végbélen szelet bocsát ki; tréfásan szólva: elüti a pap tyúkját. *Fingik, mint a zabos ló.* Km.

FINGOS, (fin-g-os) mn. tt. *fingos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Könnyen vagy gyakran fingó. *Fingos ló.*

FINKE, falu Borsod megyében; helyr. *Fink-én*, *—re*, *—ről.*

FINN, fő és mn. tt. *finn-t*, tb. *—ék.* Éjszakeurópában lakó, s az altáji vagy turáni családhoz tartozó régi néptörzs neve. Vétetik mind szélesebb értelemben, a midőn ide tartozik az *eszt* és *lapp* is, mind szűkebben, a midőn csak a *suomi* vagy *szómi* értetik alatta. *Finn nyelv. Finn irodalom.* A külföldön igen elterjedt, például még a Heyse idegen szótárában is eléjön a nyelv némi rokonsága után alakult azon ferde nézet, hogy a magyarok a finnektől származnak. Hazai tudósaink, akik különösen mindkét nyelvben is jártasak, nem leszármazási, hanem legfölebb testvéri (noha távolabbi) rokonságot tartanak a finnek és magyarok között. Történelmi adataink egyébiránt teljesen hiányzanak.

FINNORSZÁG, (Finn-ország) ösz. fn. Az európai Oroszbirodalom egyik éjszaki tartománya, az úgynevezett finn-öbölnél. Lakosai finnek, de vannak köztök svédek és oroszok is.

FINNY, (fin-ny) elvont törzsök, melynek gyöke *fin*, vagy az 1-ső jelentésben, azaz valami *kicsi*, *gyöngéd*, innen *ny* (any) képzővel lett *finny*, azaz valamely gyöngédség, kicsiség, válogatott finomság; ettől ismét *finnya*, *finnyás*, *finnyáskodik* stb., vagy a 2-ik jelentésben, azaz valamely *elhajló*, *félrehajló*, minthogy a *finnyás*, az orrát mintegy *elfintorítja*, *félrefordítja.* V. ö. FINY, FINYÉSZ. Lehet *vinny* (*vinnyog* szóban) hangutánzó törzszsel is azonos. Élt e szóval Faludi, Nemesasszony 224. l.

FINNYA, (finny-a) mn. tt. *finnyát.* Válogató, igen finom ízlésű, kivált étel-italban. *Finnya szájíz.*

FINNYÁL, (finny-a-al) l. FITYMÁL.

FINNYÁLKODIK, (finny-a-al-kod-ik) k. m. *finnyálkod-tam*, *—tál*, *—ott.* Étel-italban válogat, kényeskedik, igen finom szájizlést árul el. Általában, kényeskedik.

FINNYÁS, (finny-a-as) mn. tt. *finnyás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Étel-italban igen válogató, finom szájizlést mutató. *Finnyás urak, hölgyek.*

FINNYÁSKODÁS, (finny-a-as-kod-ás) fn. tt. *finnyáskodás-t*, tb. *—ok.* Válogatás az étel-italban; kényeskedés az izlés dolgában.

FINNYÁSKODIK, (finny-a-as-kod-ik) k. m. *finnyáskod-tam*, *—tál*, *—ott.* Finnyást játszik, ételitalban igen válogat.

FINNYÁSSÁG, (finny-a-as-ság) fn. tt. *finnyásság-ot.* Tulajdonság, melylyel az bir, kinek igen válogató izlése van, kiváltképen az ételitalban.

FÍNOM, FINOM, (fín- v. fin-om) mn. tt. *fínomat.* Valami válogatott, gyöngéd, eredeti ifju tisztaságában létező. V. ö. FIN. Különösen: a maga nemében jeles, kitünő. (Emberről mondani szoktuk: ez [jeles] *fi*). *Fínom arany*, *fínom bor.* Továbbá: gyöngéd, vékony; ellentéte: durva, goromba. *Fínom ízlés*, *beszéd. Fínom ember*, *müveltség. Fínom selyem*, *fínom posztó.* V. ö. FIN, gyök.

FÍNOMABBÚL, FINOMBÚL, (fin-om-abb-úl, fin-om-b-úl) önh. m. *finomabbúl-t.* A maga nemében finomabbá lesz. V. ö. FÍNOM.

FÍNOMÍT, FINOMIT, (fin-om-ít) áth. m. *finomít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Finommá tesz, alakít, kimüvel. *Erkölcsöket, ízlést finomítani.* 2) Tisztít, simává tesz. *Czukrot finomítani; aranyat finomítani.* V. ö. FÍNOM.

FÍNOMÍTÁS, FINOMITÁS, (fin-om-ít-ás) fn. tt. *finomítás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, mely által valamit finomítunk. V. ö. FÍNOMÍT. *Czukorfinomítás.*

FÍNOMÍTÓ, (fin-om-ít-ó) mn. tt. *finomító-t.* Ami valamit finommá tesz, akár anyagi, akár erkölcsi tekintetben. *Czukorfinomító gyár. Erkölcsfinomító nevelés.*

FÍNOMODÁS, (fin-om-od-ás) fn. tt. *finomodás-t*, tb. *—ok.* Finommá levés. V. ö. FÍNOMODIK.

FÍNOMODIK, (fin-om-od-ik) k. m. *finomod-tam*, *—tál*, *—ott.* Hova tovább finomabb lesz. V. ö. FINOM. *Selyemkosok behozatala által sokat finomodott gyapjúnk. Müvelt társaságban finomodnak az erkölcsök.*

FÍNOMSÁG, (fin-om-ság) fn. tt. *finomság-ot.* Személynek vagy tárgynak azon tulajdonsága, melynél fogva finomnak mondható. Különösen, a személyre nézve: gyöngédség; müveltség; társalgásra nézve: udvariasság, kecsesség; tárgyra nézve: minden durvaságnak, nyerseségnek, darabosságnak távolléte: simaság. V. ö. FINOM.

FÍNOMÚL, FINOMUL, (fin-om-úl) önh. m. *finomúl-t.* Finom alakot ölt, olyanná lesz, mint finom személy vagy tárgy szokott lenni. V. ö. FÍNOM.

FÍNOMUL, (fin-om-ul) ih. 1) Gyöngéden, simán, udvariasan. *Finomul társalogni*, *enyelegni.* 2) Különös izléssel, választékosan. *Finomul ruházkodni*, *élni.*

FINOR, (fin-or) elvont törzsök, melyből a *finoros* tájszó származik. Jelent bizonyos fínomságot, csint, nyalkaságot a külső viseletben, tartásban. Divatba hozásra érdemes szó, pl. *Finorral öltözködni.*

FINOROS, (fin-or-os) mn. tt. *finoros-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Divatosan, csinosan, nyalkán, piperésen öltözött. *Finoros uracs*, *hölgy.* Kemenesali tájszó.

FINOROSAN, (fin-or-os-an) ih. Nyalka, piperés az öltözetben.

FINT, (fin-t) elvont törzsök, melyből *finta, fintor, fintorít* stb. erednek. Rokon a *fincz* törzsökkel. Jelent nagyobb félremozdulást, elhajlást. Lehet a fit (fitít) igének módosulata is. V. ö. FIT, FITÍT.

FINTA, (1), (fin-t-a) mn. tt. *fintát.* Félre görbült, rendes vonalától elhajlott. *Finta láb*, *finta orr*, *finta szarvú ökör.* Előfordúl ezen öszvetételben is : *csalafinta*, azaz olyan ember, ki görbe utakon, magát hányvavetve megcsal másokat, nyegle (charlatan). Megvan az olasz nyelvben is *finta*, hol fn. s am. tettetés, de az alkalmasint a latin *fingo* szótól ered.

FINTA, (2), falu Sáros, és puszta Nyitra megyében ; helyr. *Fintá-n, —ra, —ról.*

FINTAHÁZA, erdélyi falu Maros székben ; helyr. *Fintaházá-n, —ra, —ról.*

FINTASÁG, (fin-t-a-ság) fn. tt. *fintaság-ot.* A tagok, különösen lábak csuklójának kigörbedő, kihajló tulajdonsága.

FINTÓÁG, erdélyi falu Hunyad megyében ; helyr. *Fintóág-on, —ra, —ról.*

FINTOR, (1), (fin-t-or) fn. tt. *fintor-t*, tb. *—ok.* Búza között tenyésző növénynem, a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből, melynek magva bódító erejű. (Lolium temulentum). Máskép : *szédítő vadócz.*

FINTOR, (2), (mint föntebb) mn. tt. *fintor-t*, tb. *—ok.* Félre, görbére hajlott vagy csuklott, rendes állásából kiferdült. *Fintor arcz, orr, száj.*

FINTORGÁS, (fin-t-or-g-ás) fn. tt. *fintorgás-t*, tb. *—ok.* A tagoknak, különösen pedig az arcz vonásainak csúfos, idomtalan félrehuzódása. *Arcz-, száj-, orrfintorgás. Lábak fintorgása. Far fintorgása.*

FINTORGAT, (fin-t-or-g-at) áth. és gyak. m. *fintorgat-tam, —tál, —ott.* A tagokat, különösen az arcz vonásait idomtalanul ide-oda elferdíti, elhuzdalja. *Farát, lábait, derekát fintorgatja. Orrát, száját fintorgatja.* Különösen, midőn valaki gúnyból, nem tetszésből huzogatja arczvonásait ; vagy testét azért mozgatja, hányja veti, hogy szembetünőbb legyen, hogy tessék.

FINTORGATÁS, (fin-t-or-g-at-ás) fn. tt. *fintorgatás-t*, tb. *—ok.* A tagoknak, arczvonásoknak idomtalan, igen szembetünő ide-oda rángatása, ferdítgetése. *Farfintorgatás. Orrfintorgatás. Szájfintorgatás. Arczfintorgatás.*

FINTORÍT, FINTORIT, (fin-t-or-ít) áth. m *fintorít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Fintorrá tesz, azaz tagjait, arczvonásait idomtalanul elferdíti. Használtatik különösen az orról, midőn gúnyból vagy nem tetszésből félrehúzzuk. *Orrát fintorítja.*

FINTORÍTÁS, FINTORITÁS, (fin-t-or-ít-ás) fn. tt. *fintorítás-t*, tb. *—ok.* Fintorrá tevés, arczvonásainak elferditése.

FINTORKÉP, (fintor-kép) ösz. fn. Oly kép, mely valamely személyt elferdített, idomtalan tagokkal és arczvonásokkal ábrázol, torzkép.

FINTORKODÁS, (fin-t-or-kod-ás) fn. tt. *fintorkodás-t*, tb. *—ok.* Az arczvonásoknak idomtalan ide-oda rángatása, vagyis azon működés, mely ezen rángatódzást eléidézi.

FINTORKODIK, (fin-t-or-kod-ik) k. m. *fintorkod-tam, —tál, —ott.* Arczát, arczvonásait idomtalan elferdítésekkel ide-oda húzkálja, rángatja.

FINTORNA, (fin-t-or-na) mn. tt. *fintornát.* Gúnyból, fitymálásból félrehuzódó, elferdülő. *Fintorna szájjal mosolyogni. Fintorna arczvonások.*

FINTORODÁS, (fin-t-or-od-ás) fn. tt. *fintorodás-t*, tb. *—ok.* Tagnak, arczvonásnak, orrnak, szájnak ferdére huzódása.

FINTORODIK, (fin-t-or-od-ik) k. m. *fintorodtam, —tál, —ott.* Fintorrá, azaz görbére álló, félrehajló alakuvá lesz. *Fintorodik az orra. Elfintorodik az arcza.*

FINTOROG, (fin-t-or-og) önh. és gyak. m. *fintorog-tam* v. *fintorgottam, —tál* v *fintorgottál, fintorgott*, htn. *—ni* v. *fintorgani.* 1) Fintor alakban vagy vonásokkal ide-oda rángatódzik. *A gúnyos, finnyás ember orra fintorog.* 2) Szüntelen mozgolódik, nyugtalankodik, fentereg. *Ne fintorogj itt láb alatt.*

FINTOROS, (fin-t-or-os) mn. *fintoros-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Elfintorodott. *Fintoros posztó*, amelynek széle ványolás után bővebben maradt mint közepe, s ez által egyenetlenné lett. (Kriza János).

FINY, elvont gyöke *finyel, finyeledik, finyeleg, finyész* szóknak. Azonos *fin* gyökkel. L. ezt. 2).

FINYEL, (finy-el) áth. m. *finyel-t.* Valamit rendes helyzetéből kimozdítva bonyolúlttá tesz. *A szilaj csikó befinyeli magát a hámistrángba.* Székely szó. Rokonok mély hangon : *fon, befon* és *bony, bonyol* is.

FINYELÉDIK, (finy-el-éd-ik) k. m. *finyeléd-tem, —tél, —ett.* Rendes helyzetéből kimozdulva bebonyolodik, különösen midőn a ló a hámistrángba keveredik. Székely szó.

FINYELÉG, (finy-el-ég) önh. és gyak. m. *finyeléq-tem* v. *finyelgéttem, —tél* v. *finyelgéttél, finyelgétt*, htn. *—ni* v. *finyelgeni.* Rendes helyzetéből, irányából kimozdulva ide-oda hányódik. Átv. eltéved, bolyong. *Finyelegni a járatlan utakon.* V.ö. FANYALOG.

FINYELG, (finy-el-g) l. FINYELEG.

FINYELŐDIK, (finy-el-ő-d-ik) lásd : FINYELEDIK.

FINYÉSZ, (finy-ész) fn. tt. *finyész-t*, tb. *—ék.* Tájszokásilag, am. finnyás, mintegy fintorgó. Mint igének *finnyáskodik* értelme van.

FINYORÁN, (finy-or-a-an) ih. Finnyásan, kényesen. Székely szó.

FINYOROG, (finy-or-og) önh. m. *finyorog-tam*, v. *finyorg-ottam, finyorog-tál* v. *finyorgottál, finyorgott*, htn. *finyorog-ni* v. *finyorg-ani.* L. FINNYÁLKODIK.

FIÓK, (fi-ók) fn. és mn. tt. *fiók-ot.* 1) Eredeti ért. növekedő, nagyobbodó fi vagy magzat. *Fiók veréb*, azaz tollasodó, *fiók galamb* stb. 2) Átv. valamely egésznek egyik alosztálya, egyik része, különösen, tok, szak, táracska. *Asztalfiók, ablakfiók, ládafiók. Fiókokban tartják füszereiket a boltosok, gyógyszerei-*

ket a gyógyszerárusok, okleveleiket a levéltárnokok. Kemenczefiók. Így erkölcsi értelemben is. *Fiók egyház, fiók gazdasági egyesület.* 3) Így nevezik néhutt a növények, különösen törökbuza és dohány fattyuhajtásait, melyeket kapáláskor ki szoktak tépni, innen *fiókozni* v. *fattyazni.*

FIÓKA, (fi-ú-ka) fn. tt. *fiókát.* Kis fiú, fiucska.

FIÓKEGYHÁZ, (fiók-egyház) ösz. fn. 1) Egyházi ért. és felosztás szerént hivek gyülekezete, melynek saját helybeli lelkésze nincsen, hanem más egyházhoz tartozik, s annak papja, vagy papjai által láttatik el a lelkiekben. Ellentéte : *anyaegyház.* 2) Az ily gyülekezetnek temploma.

FIÓKFA, (fiók-fa) ösz. fn. Fából csinált csatorna a házak födelén.

FIÓKGERENDA, (fiók-gerenda) ösz. fn. Kisebbféle gerendák az épülettetőkön, melyek támaszokul, vagy öszvekötésül szolgálnak a nagyobb gerendáknak.

FIÓKISKOLA, (fiók-iskola) ösz. fn. 1) Általán kisebbféle elemi iskola, melyben nagyobb iskolákra képeztetnek a növendékek. 2) Különösen, a külvárosokban, fiókegyházakban létező alsóbb rendü iskolák.

FIÓKMŰ, (fiók-mű) ösz. fn. 1) Oly épitésmód, midőn a falakat oszlopzatok és gerendák által mintegy fiókokra választják el. 2) Asztalosmunka, pl. szekrény, mely különféle fiókokra osztatik fel.

FIÓKOL, (fi-ók-ol) áth. m. *fiókol-t.* A növénynek fattyuhajtásait kitépi, elcsipkedi; fattyaz. *Törökbúzát, dohányt fiókolni.*

FIÓKOS, (fi-ók-os) mn. tt. *fiókos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Aminek egy vagy több fiókja van. *Fiókos láda, asztal, szekrény.*

FIÓKOSNÁD, (fiókos-nád) ösz. fn. Nádfaj, melynek szárát izenként sürü levelek, azaz fattyusarjak lepik.

FIÓKOZ, (fi-ók-oz) áth. m. *fiókoz-tam, —tál, —ott.* 1) Fiókokkal ellát, valamibe fiókokat csinál. *Asztalt, szekrényt fiókozni.* 2) Fiókokra osztályoz. *Levéltárban fiókozni az irományokat. Boltban elfiókozni a fűszereket.* 3) L. FIÓKOL.

FIÓKOZÁS, (fi-ók-oz-ás) fn. tt. *fiókozás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, melynél fogva 1) valamit fiókokkal ellátunk, 2) valamit fiókokra osztályozunk. 3) Fiókolás. V. ö. FIÓKOZ.

FIÓKOZAT, (fi-ók-oz-at) fn. tt. *fiókozat-ot.* Valamely bútor fiókjai együtt véve, fiókmü.

FIÓKSZÁRNY, (fiók-szárny) ösz. fn. Némely két röptyüs robaroknál azon bötykös szálak, melyek két felül a röptyük alól kinyúlnak, s a röpülésben súlyegyenül szolgálnak.

FIÓKSZARUFA, (fiók-szaru-fa) ösz. fn. Rövidebb szarufa a háztetőn, melyet a fő szarufához szegeznek. V. ö. SZARUFA.

FIÓKTEMPLOM, (fiók-templom) ösz. fn. l. FIÓKEGYHÁZ, 2).

FIÓKVÉGRENDÉLET, (fiók-vég-rendélet) ösz. fn. A magyar polgári jog szerént a fő végrendelethez csatolt függelék, melyben a rendelkező valamely különös tárgyakra nézve pótolólag intézkedik. Az austriai általános polgári törvénykönyv szerént oly végrendelet, melyben örökös nem neveztetik. (Codicillus).

FIÓKZAT, (fi-ók-z-at) l. FIÓKMŰ.

FIR, elvont gyök, mely 1) a *firtat, firicskél, firkál, firis* szókban fenvagyon. Értelme ugyanaz, mely a *fer for* és *für* rokon gyököké, s jelent ide-oda forgást vagy forgatást, fürgést stb. 2) hangutánzó ebben : *firics*, mely betűátvetéssel am. ficsere, 3) az *ír* igének előtétes módosítványa : *irka-firka.*

FIRICS, hangutánzó elvont törzsök, mely különösen a fecskék hangját jelenti. Innen : *firicskel* v. *firicsékel*, önh. am. fecskehangon cseveg, másképp : *ficsereg.*

Kezdettek a fecskék is firicsékelni.
(Gyöngyösi).

FIRHANG, (a német Vorhangból kölcsönözött) fn. l. FÜGGÖNY.

FIRIS, (1), (fir-is) fn. tt. *firis-t*, tb. *—ék.* Ángolnához hasonló folyóvízi halfaj, szárnyak, pikkelyek és szálkák nélkül. (Petromyzon).

FIRIS, (2), mn. l. FRIS.

FIRISKÓ, fn. tt. *firiskó-t.* L. FIRIZS.

FIRIZS, fn. tt. *firizs-t*, tb. *—ék.* Székely szó. Derékig érő fejér vászon ujjas a nőknél; másképp : *kurti, koczogány.* (Kriza J.).

FIRKA, (fir-ka) fn. tt. *firkát.* 1) Öszvehányt vetett, rángatott irás, a csúnya, rosz irásnak azon neme, melyet másképp *vakarásnak, macskavakarásnak* is mondanak. 2) Zagyva, éretlen, haszontalan dolgoknak irásba foglalása. *Irka-firka.* V. ö. FIR, 4).

FIRKÁL, (fir-ka-al) áth. m. *firkál-t.* 1) Rángatva ír, valamit csunyáúl, roszul, olvashatlanul összevakar. 2) Zagyva, értetlen, haszontalan dolgokat ír öszve. *Irkál-firkál. Befirkálni a falakat. Holmi ostobaságokat öszvefirkálni.* Az egyszerü *irkál* igének ikertársa.

FIRKÁLÁS, (fir-ka-al-ás) fn. tt. *firkálás-t*, tb. *—ok.* 1) Rángatva irás, csúnya, rosz irás, vakarás, karczolás. 2) Haszontalan, zagyva, értetlen dolgok irogatása. 3) Némely tudatlan emberek sajátságos vágya, ösztöne, melynél fogva mindenről szeretnek irni, noha nem értenek hozzá.

FIRKÁLAT, (fir-ka-al-at) fn. tt. *firkálat-ot.* Össze-vissza rángatott, csunya irat.

FIRKÁLÓ, (fir-ka-al-ó) fn. tt. *firkáló-t.* Személy, ki firkálni szeret. V. ö. FIRKÁL.

FIRKANT, (fir-ka-n-t) áth. m. *firkant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Futtában, sebtében, sietve egy-két firkavonást tesz.

FIRKÁSZ, (fir-ka-ász) fn. tt. *firkász-t*, tb. *—ok.* Gúnyosan szólva am. kontáriró, zugiró.

FIRKÓ, székely szó, am. csepü. *Lenfirkó* (Kriza J.).

FIRKOL, (mintegy : *forgol)* önh. m. *firkol-t*. Székely szó. Az eb farkát csóválja, kandargatja, csandargatja. Átv. ért. *firkoló ember* am. hízelgő. (Kriza J.).

FIRNÁJSZ, FIRNÁSZ,] (a német *Firniss*, vagy déli német divat szerént : *Firneiss* után alakult szó, olaszul *vernice*, latinul *vernix)*, l. FÉNYMÁZ.

FIRNÁJSZOL, FIRNÁSZOL, (firnász-ol) lásd : FÉNYMÁZOL.

FIRNÁJSZOS, FIRNÁSZOS, (firnász-os) lásd : FÉNYMÁZOS.

FIRÓGOND, székely szó. Am. kiszabott munka. (Kriza J., Szabó Dávid szerént : *filogont)*.

FIRTAT, (fir-tat, rokon vele a német *forschen)* áth. m. *firtat-tam*, *—tál*, *—ott*. Fakgató, szorongató kérdezkedések által valakit sürget, forgat. *Firtatni a vádlottakat*, máskép : *fartat*. V. ö. FARTAT.

FIRTATÁS, (fir-tat-ás) fn. l. FARTATÁS.

FIRTONGAT, (fir-t-on-g-at) áth. és gyak. m. *firtongat-tam*, *—tál*, *—ott*. Gyakori fakgatások, kérdezkedések által szorongat, forgat, firtat, tudakozódik.

FIRTONGATÁS, (fir-t-on-g-at-ás) fn. tt. *firtongatás-t*, tb. *—ok*. Firtatás, fakgatás. V. ö. FIRTONGAT.

FIRTOS-VÁRALJA, l. FÜRTÖS-VÁRALJA.

FISEK, (úgy látszik egy eredetü az olasz *fiasco* v. *flasco* szóval, németül *Flasche)* fn. tt. *fisek-et*. A székelyeknél, am. kis bádog edény, melyben a puskába való töltényeket tartogatják.

FISZKÁLÓDIK, Győr vidéki szó *fészkelődik* helyett, l. ezt.

FIT, elvont gyök, melyből *fitos*, *fitít*, *fitogat* stb. erednek. Rokon a *fint* (finta), *fics* (ficsa), tovább a *vigy* (vigyor), *vics* (vicsor), *fity* (fityeg), *pitty* (pittyeszt) gyökökkel. Jelent oly mozgást, mely által valamit kitüntetünk, láttatni akarunk és átv. ért. kitünést, tüntetést, mutogatást. Rokonok vele a latin *video*, hellen : *εἰδω*, *εἶδος*, cseh, szerb *wid* stb.

FITAK, (fit-ak) elvont törzsök, s jelenti a testnek azon részét, részecskéjét, melyet ki- vagy félre mozdítás által kitüntetünk, *kifitítunk*. Különösen Somogy, Baranya megyékben, am. bojt (Lugossy József után, ki azt *figyegő*, *fityedék* szókkal rokonítja).

FITAKOS, (fit-ak-os) mn. tt. *fitakos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Finta, fintorodott, elferdített görbeségü. *Fitakos orr*, *száj*.

FITAT, (fit-at) áth. m. *fitat-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Valamit elétüntet, különösen dicsekvésből, kérkedésből mutogat. *Gyürüs ujjait fitatja*, *hogy lássák*. Rokon vele hangokban is : *mutat*. 2) Vadászebről mondják, midőn orrát ide oda forgatva szaglász, fürkész, máskép : *fitél*, *fitet*.

FITÉL, (fit-e-el) áth. m. *fitél-t*. Ide-oda hajolva, orrával majd ide, majd oda nyulkálva keresgél, szaglász valamit. V. ö. FITYÉSZ, FITAT.

FITÉLÉS, (fit-e-el-és) fn. tt. *fitélés-t*, tb. *—ék*. Szaglászva keresgélés.

FITESTVÉR, (fi-test-vér) ösz. fn. l. FIVÉR.

FITET, (fit-et) áth. m. *fitet-tem*, *—tél*, *—ett*. A vadászebről mondják, midőn szaglász, azaz orrát felnyitva, ide-oda vonogatva keresgéli a vadat. Vastaghangon : *fitat*.

FITETÉS, (fit-et-és) fn. tt. *fitetés-t*, tb. *—ék*. Szaglászva keresgélés. V. ö. FITET.

FITÍT, FITIT, (fit-ít) áth. m. *fitít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Valamit mozgatás által kitünővé, látszatóbbá tesz, kérkedve, dicsekedve mutat. *Kifitítja aranylánczát*, *drágagyürüit*.

FITÍTÁS, FITITÁS, (fit-ít-ás) fn. tt. *fitítás-t*, tb. *—ok*. Kérkedve mutatás.

FITÓD, erdélyi puszta Csik székben ; helyr. *Fitód-on*, *—ra*, *—ról*.

FITOG, (fit-og) önh. m. *fitog-tam*, *—tál*, *—ott*. Valami kitünőleg mozog, s mintegy kérkedőleg hányakodik. *Darutoll fitog süvegén.*

FITOGAT, (fit-og-at v. fit-o-gat) áth. és gyak. m. *fitogat-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamit ide-oda forgatva, különösen kérkedésből, dicsekedve mutogat. *Fitogatja magát*, *újdonúj szép ruháját*. *Fitogatja aranyait.*

FITOGATÁS, (fit-og-at-ás) fn. tt. *fitogatás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, mely által valamit fitogatunk. *Drágalánczok*, *gyürük fitogatása*. V. ö. FITOGAT.

FITOGATÓ, (fit-og-at-ó) fn. tt. *fitogató-t*. Személy, ki valamely becses vagy becsesnek tartott jószágát dicsekedve, kérkedve mutogatja.

FITOGTAT, (fit-og-tat) l. FITOGAT.

FITOR, (fit-or) mn.tt. *fitor-t*, tb. *—ok*. Jelent valami félrehajlót, félre mozgót. V. ö. FIT. Rokon vele a *fintor*, *finta*. Képzésre hasonló *bitor*, *botor*, *bodor* stb. szókhoz.

FITORÍT, FITORIT, (fit-or-ít) áth. m. *fitorít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Fitorrá tesz, azaz félrehúz, elferdít. *Orrt vagy száját fitorítani valakire.* Rokon vele : *fintorít*.

FITORÍTÁS, FITORITÁS, (fit-or-ít-ás) fn. tt. *fitorítás-t*, tb. *—ok*. Félrehuzás, elferdités.

FITOS, (fit-os) mn. tt. *fitos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Orról mondatik, melynek lyukai igen fel vannak nyilva, s mintegy felhuzva. *Fitos orrú vadászeb.*

FITTY, (1), elvont hangutánzó gyök, melyből *fityen*, *fittyent*, *fittyéget* származtak. Máskép : *fütty*. V. ö. FITY.

FITTY, (2), fn. tt. *fitty-et*. 1) Fogak közöl az öszvehuzott ajkak résén kinyomuló éles hang. *Nagy fitytyet elment.* 2) Fittyel kisért gúnyos figemutatás. *Fittyet hányni valaki orra alá.*

„Töpörödött boszorkányok
Már én nektek fittyet hányok."
Kisfaludy S.

FITTYÉGET, (fitty-ég-et) önh. és gyak. m. *fitytyéget-tem*, *—tél*, *—ett*. Gyakori éles *fitty* hangon

szól. *A juhászok és vadászok fittyegetnek ebeikre* v. *ebeiknek.*

FITTYÉGETÉS, (fitty-ėg-et-és) fn. tt. *fittyėgetés-t*, tb. *—ėk.* Éles *fitty* hangnak gyakori ismétlése.

FITTYEN, (fitty-en) önh. m. *fittyen-t.* Hirtelen fityegni kezd. *Lefittyen a ló füle. Lefittyen a kalap széle.* V. ö. FITY, FITYÉG.

FITTYENÉS, (fitty-en-és) fn. tt. *fittyenés-t*, tb. *—ėk.* Állapot, midőn valamely hajlékony, lenge test fittyen, lefittyen.

FITTYENT, (fitty-en-t) áth. m. *fittyent-ėtt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Hirtelen *fitty* hangot ejt. *Nagyot fittyenteni. Az ebeknek fittyenteni. Fittyents neki, hogy jöjjön vissza.*

FITTYENTÉS, (fitty-en-t-és) fn. tt. *fittyentés-t*, tb. *—ėk.* Cselekvés, midőn *fitty* hangot ejtünk. *Fittyentéssel jelt adni. Éles, erős fittyentés.*

FITÚL, FITUL, (fit-úl) önh. m. *fitúl-t.* Fitos alakuvá lesz. *Kifitúl az orra.* V. ö. FITOS.

FITÚLÁS, FITULÁS, (fit-úl-ás) fn. tt. *fitulás-t*, tb. *—ok.* Fitossá alakulás.

FITY, fn. tt. *fity-ėt.* 1) Eredetére nézve nem egyéb, mint a meglágyított *fit* gyök, s jelent olyas valamit, mely rendes helyzetéből el- v. kihajolva, el- v. legörbedve mozog, lóg. Ebből lettek : *fity-eg, fity-ma, fityész* stb. V. ö. FIT. 2) Hangutánzó gyök, mely vékony, éles hangot jelent, s nyomatosabban : *fitty*, másképp : *fütty*, honnan *fittyent.* Ezek szerént 3) Jelent valami csekélységet, pl. a mértékben a meszely felét. *Előtte a bíró is csak fity.* (Km.) *Kótyonfity. Kinek gézengúz az ura, annak kótyonfity a szolgája. Fityfirity.* 4) Ujjal való pecezkhányás (fricska). *Fityet* v. *fittyet hányni valakinek orra alá.* 5) Hányivetiség, kérkedés. *Nagy fitytyel jött hozzánk.*

FITYEDÉK, (fity-ed-ék) l. FITYELÉK.

FITYEFA, puszta Szala megyében ; helyr. *Fityefá-n, —ra, —ról.*

FITYÉG, (fity-ėg) önh. m. *fityėg-tem, —tél, —ėtt.* Elgörbülve, elhajulva alá lóg. *Fityeg a letört ág, a szegett szárny. Fityeg a vállra vetett dolmány. Lefityeg az ócska kalap karimája.* Ikerítve : *ityegfityeg.*

FITYÉGÉS, (fity-ėg-és) fn. tt. *fityegés-t*, tb. *—ėk.* Valamely testnek vagy test részének mozgó, lenge állapota, midőn fityeg. V. ö. FITYÉG.

FITYÉGŐS, (fity-ėg-ő-s) mn. tt. *fityėgös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Fityegő helyzetben, állapotban levő, liggő-lógó, ami minden mozzanatra fityegni szokott. *Fityegös karámu kalap. Fityegös fülü sipka.*

FITYEHÁZA, falu Szala megyében ; helyr. *Fityeházá-n, —ra, —ról.*

FITYELÉK, (fity-el-ék) fn. tt. *fityelék-ét.* 1) Ami fityeg, liggő-lógó valami. *Rongy-fityelék.* 2) Fölösleges felső ruha, vagy ruhára akasztott czifraság, czafrang.

FITYÉRÉSZ, l. FÜTYÖRÉSZ.

FITYÉSZ, (fity-ész) önh. m. *fityész-tem, —tél, —ėtt.* Orrát fitítva, fitélve ide-oda szaglász. Rokon *vigyáz* szóval is. *Fityésznek a vadászebek.*

FITYÉSZÉS, (fity-ész-és) fn. tt. *fityészés-t.* Ide-oda szaglászva kutatás, vizslálkodás.

FITYFIRITY, (fity-firity) ösz. fn. Ficzkándozó, fürge mozdulatú, s tagjait mintegy fitogtató kis karcsú személy, ifjú. Átv. haszontalan, magafitogató szeles ember. *Kicsoda ez a fityfirity úrfi?*

FITYK, (fity-k) elvont törzsök, melyből *fitykes* származott. Jelent valami kifitítottat, kitünőt, különösen azon csomót, bunkót, mely némely botok, úgynevezett fitykesek végein látható. Rokon vele *bötyk.* Hangzó változtatással : *fütyk.*

FITYKE, puszta Honth megyében ; helyr. *Fityké-n, —re, —ről.*

FITYKÉS, (1), (fity-k-és) mn. tt. *fitykés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Aminek fitykе, azaz kiálló, kitünő csomója, buczkója van. Másképp : *fütykös. Fitykes* (fütykös) *bot.*

FITYKÉS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fitykés-t*, tb. *—ėk.* Bunkós bot, másképp : *fütykös.*

FITYMA, (1), (fity-ma, a hellen nyelvben : *φίτωμα* am. csira, sarj, ág ; fiú), fn. tt. *fitymát.* Jelent általán valami fityegőt, lelógót ; különösen a férfi szeméremtag előbőrét, mely a makkot fódi, s melynek csúcsa mintegy aláfityeg. (Praeputium). „És meg környékezé ő fitymájának húsát." Bécsi codex.

FITYMA, (2), (fity-ma) mn. tt. *fitymát.* Olyas valami, amit kevésre becsülünk, mit ócsárlunk, mire szájunkat elfitítjuk ; vagy ócsárló, lealázó, kevesellő, kicsinyellő. *Fityma ember ; fityma beszéd.*

„S fityma dölyffel hánykolódva
Jár a bajnokok körül."

Kisfaludy K.

Innen származik : *fitymál.*

FITYMÁL, (fity-ma-al) áth. m. *fitymál-t.* Valamit ócsárol, lefitított, lepittyesztett ajkakkal gúnyol, kevesell, lealáz, holmi kifogásokat tesz ellene. *Fitymálni más ember müvét, jószágát. Fitymálni az ételeket.*

FITYMÁLÁS, (fity-ma-al-ás) fn. tt. *fitymálás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit fitymának mondunk, ócsárlunk. V. ö. FITYMA, FITYMÁL.

FITYMÁLAT, (fity-ma-al-at) fn. tt. *fitymálat-ot.* Fityma beszéd vagy irat.

FITYMÁLGAT, (fity-ma-al-gat) áth. és gyak. m. *fitymálgat-tam, —tál, —ott.* Fitymának, azaz hitványnak mondogat, ócsárolgat, pittyesztett ajkakkal leláz. *Fitymálgatni mások cselekedeteit. Fitymálgatni az ételeket.*

FITYMÁLGATÁS, (fity-ma-al-gat-ás) fn. tt. *fitymálgatás t*, tb. *—ok.* Ócsárolgatás, hitványolgatás.

FITYMÁLÓDIK, (fity-ma al-ó-d-ik) belsz. m. *fitymálód-tam, —tál. —ott.* Fitymáló módon viseli magát, pittyeszkedik, kényeskedik. *Ételben fitymálódik.*

FITYMASZOR, (fityma-szor) ösz. fn. A fitymának, azaz férfiszeméremtag előbőrének megszorulása, mely a vizellést akadályozza, és fájdalmassá teszi.

FITYOG, tájszólással am. pityog v. pityereg.

FIGYOGTAT, l. FITOGTAT.

FITYONG, (fity-ong) önh. m. *fityong-tam* v. *—ottam*, *—tál* v. *—ottál*, *—ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Könnyeden ide-oda fityeg. *Fityongnak a salangok, csafrangok.*

FITYŐLÉK, l. FITYELÉK.

FITYÚR, l. FICSÚR.

FIÚ, (fi-ú) fn. tt. *fiú-t*, tb. *—k*. Egyes számu birtokosát a *fi* gyöktől kölcsönözi : *fiam, fiad, fia*, de a többesben : *fiúnk, fiútok, fiújok* (v. fijok), *fiúink, fiúitok, fiújik*. Jelent 1) emberi hím magzatot, férfi gyermeket, és szűkebb értelemmel bír, mint a *fi*, mert részint csak bizonyos korra, részint a gyermeki és szülei viszonyra szorítkozik, s egyéb állatokról nem mondatik. *Kis fiú, derék, eleven fiú, nagy reményü fiú. A hadi szerencsét, fiú magzatot, jó házasságot Isten választja.* (Km.).

„Játszszad óh játékidat
Játszszad, kis fiú :
Vajmi más játékot űz
Majd a férfiú!" Kriza.

„Jár számkivetetten az árva fiú,
Dalt zengedez, és dala oly szomorú."
Vörösmarty.

„Győztél, anyám, honom szabad!
Fiad bár elveszett."
(Coriolán). Tárkányi Bélától.

Átvitt értelemben is :

„A csúfolódás fiai
Kérdik : hol a mi Istenünk?"
Erdélyi János.

2) Hasonlék szerént : valami nagyobbhoz tartozó rész. *Fiú szék. Fiú város* (külváros) 3) A szentháromság második személye : *Atya, Fiú, Sz. Lélek.*

FIÚÁG, (fiú-ág) ösz. fn. l. FIÁG.

FIÚFERTŐZŐ, (fiú-fertőző) ösz. fn. Oly férfi személy, ki nemi ösztöne kielégitése végett fiúkkal fertőzködik.

FIÚI, (fi-ú-i) mn. tt. *fiúi-t*, tb. *—ak*. Fiút illető, fiúra vonatkozó. *Fiúi szeretet, bizalom. Fiúi örökség.*

FIÚISKOLA, (fiú-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben fiúk, azaz férfi gyermekek tanulnak, különböztetésül a *leányiskolától.*

FIÚSÁG, (fiú-ság) fn. tt. *fiúság-ot*. Állapot, viszony, melyben valaki, mint fiú, mással, mint atyával, van. *Édes fiúság, mostoha fiúság, fogadott fiúság. A szentháromság második személyének örök fiúsága.*

FIÚSÍT, FIÚSIT, (fi-ú-s-ít) áth. m. *fiúsít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. A magyar törvényben am. a leányt fiúi jogokkal felruházza, a fiút illető örökséget reá hagyja.

FIÚTALAN, FIÚTLAN, FIÚTLANSÁG, lásd : FIATLAN, FIATLANSÁG.

FIVÉR, (fi-vér) ösz. fn. Fiágon levő testvér, fitestvér, legyen az bátyánk vagy öcsénk. *Idősb fivérem* (bátyám). *Ifjabb fivérem* (öcsém). Az általánosabb fogalmú *frater*, *Bruder* szók kifejezésére nem rég divatba hozott új szó. A nőnemnél *nővér*. Mindnyáját magában foglalja : *testvér*, vagy csak *vér*. V. ö. VÉR, fn.

FIZ, elvont gyök, melyből *fizet*, (némely tájakon : *füzet)*, és származékai erednek. Eredetére nézve : *fe-is*, am. feloszt, ízekre oszt, (másképen : *füz)*, vagyis számlál. Feltaláltatik rokon betükkel a latin : *pendo*, *pensio*, *pisetum* szókban is.

FIZET, (fiz-et, v. ö. FIZ) áth. m. *fizet-tem*, *—tél*, *—ett*. 1) Tulajd. valamely tartozást pénzben ad meg; valaminek árát pénzül leteszi. *Adót*, *adósságot fizetni. Vámot, harminczadot fizetni. Ruháért*, *ételért, szállásért fizetni. Kész pénzzel fizetni. Aranyokkal, tallérokkal*, *bankjegyekkel fizetni. Drágán, olcsón fizetni valamit. A búza kilóját húsz forintjával fizetni. Kifizették apró pénzzel.* (Km.). 2) Szélesb ért. visszatérít, viszonoz. *Jóért rosszal fizetni. Az adósságot napszámmal fizetni. Bőrével fizet.* Innen : terem. *Az idén jól fizet a gabona.* 3) Dijaz, bizonyos pénzbeli jutalmat ad. *Katonákat*, *cselédeket, mesterembereket fizetni. Az irókat munkájikért jól fizetni.* 4) Vesz, vásárol. *Fizess nekem egy itcse bort.* Öszvetételei : *Befizet; az adót befizetni a megyei pénztárba; befizettek neki*, am. valamely kárt ejtettek rajta. *Elfizet*, am. fizetve elkölt. *Fölfizet*, am. a csereárura valamit pénzben fizet. *Előfizet; hirlapokra*, *könyvekre előfizetni. Kifizet; adósságát kifizetni; valakit jól kifizetni*, am. szóval viszszatorolni. *Lefizet : minden tartozását lefizette. Megfizet : megfizetni a kárt. Visszafizet*, l. mindezeket illető helyeiken.

FIZÉTER, (hellén eredetü) fn. tt. *fizéter-t*, tb. *—ék*. Tengeri emlős állat, az úgy nevezett czethalak egyik faja, melynek alsó állkapczájában sok erős fogai vannak. (Physeter, hellénül φυσητήρ, φυσάω igétöl, mely am. fúvok, lehellek).

FIZETÉS, (fiz-et-és) fn. tt. *fizetés-t*, tb. *—ék*. 1) Cselekvés, midőn valamit fizetünk. V. ö. FIZET. *Fizetés ideje, napja.* 2) Jutalom, díj. *Jó fizetésért azt is megteszem. Mindegy a fizetés.* 3) Hivatalért, szolgálatért járó bér. *Fizetést húzni. Némely tisztviselők fizetése igen csekély. Az ujoncz hivatalnokok nem mindig kapnak fizetést.* Öszvetételei : *előfizetés, megfizetés, visszafizetés.*

FIZETÉSES, (fiz-et-és-es) mn. tt. *fizetéses-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Kinek rendes vagy bizonyos dij jár. *Fizetéses irnok, szolgabiró, táblabiró.*

FIZETÉSNAP, (fizetés-nap) ösz. fn. Azon nap, melyen a tisztviselők, zsoldosok, szolgák, napszámosok díját, bérét rendesen fizetni szokták. Továbbá a

kötelezvényekben, váltólevelekben meghatározott határnap azoknak kifizetése végett. Átv. azon idő, mikor valaki tetteinek, kivált a roszaknak jutalmát veszi. *Majd el jön még a fizetés napja.*

FIZETETLEN, (fiz-et-etlen) mn. tt. *fizetetlen-t*, tb. *—ék*. Ami nincs kifizetve, megfizetve. *Fizetetlen áruk. Fizetetlen adósság. Fizetetlen tisztviselők, cselédek.* Határozóul am. Ki nem fizetve, fizetetlenül.

FIZETÉTT, (fiz-et-étt) mn. tt. *fizetétt-et*. Kinek bizonyos dija, zsoldja, bére van, ki valamit fizetésért tesz. *Fizetett kémek.*

FIZETGET, (fiz-et-get) gyak. áth. m. *fizetgettem, —tél, —ett.* Lassan-lassan, aprólékosan fizet. *Adósságait havonként fizetgeti.*

FIZETHETETLEN, (fiz-et-het-etlen) l. FIZETHETLEN.

FIZETHETLEN, (fiz-et-het-len) mn. tt. *fizethetlen-t*, tb. *—ék*. Amit megfizetni nem lehet; fölötte drága, becses; eléggé nem jutalmazható. *Megfizethetlen kincs, jótétemény.*

FIZETHETŐ, (fiz-et-het-ő) mn. tt. *fizethető-t.* Amit fizetni lehet; minek nincsen tulságos ára, becse. *Megfizethető, kifizethető.*

FIZETHETŐSÉG, (fiz-et-het-ő-ség) fn. tt. *fizethetőség-ét.* Képesség, melynél fogva valaki fizetni bir, vagy valamit fizetni lehet.

FIZETLEN, (fiz-et-len) l. FIZETETLEN.

FIZETMÉNY, (fiz-et-mény) fn. tt. *fizetmény-t*, tb. *—ék*. Fizetésbe vett vagy adott valamely dolog, pénz.

FIZETŐ, (fiz-et-ő) fn. tt. *fizető-t.* Személy, ki fizet, különösen pénztári tiszt, ki bizonyos időben az illetők díjait kész pénzben kiadja.

FIZETŐHÉT, (fizető-hét) ösz. fn. Hét, melynek folytában a nyilvános vagy más pénztárból az illetők diját, fizetését ki szokták adni.

FIZETŐHIVATAL, (fizető-hivatal) ösz. fn. Hivatal a nyilvános pénztárakban, melyekben az illető tisztviselők, és szolgák vagy zsoldosok fizetését ki szokták adni.

FIZETŐMESTER, (fizető-mester) ösz. fn. Személy, ki más nevében, ennek pénztárából fizet másokat. *Katonai fizetőmester, udvari fizetőmester, kincstári fizetőmester* stb.

FIZETŐNAP, (fizető-nap) ösz. fn. Határozott nap, melyben az illetők díjait, zsoldját, bérét, napszámát kifizetni szokás.

FLANÉR, idegen eredetü fn. tt. *flanér-t*, tb. *—ék* v. *—ok.* Gyapjuszövet neme, melynek alapszövedéke egynyiretü mosott gyapjúból van. *Sima flanér*, mely finom gyapjuból készül, s kallóban megmosva nedvesen húzatik rámára. *Borzas flanér* stb. Néhutt : *flanel.*

Francziául *flanelle,* olaszul *flanella*, angolul *flannel*, középlatinul *flanella*. Némelyek szerént *velamen*, mások szerént pedig *lana* latin szótól (*f* előtéttel) vette eredetét.

FLASKA, fn. tárgyeset *flaskát.* L. FLASKÓ.

FLASKÓ, idegen eredetü fn. tt. *flaskó-t.* Olaszul *fiasco* v. *flasco*, németül *Flasche*, tótul, svédül *flaska*, francziául *flasque*, *flacon* stb. a hellénben φιάλη am. csésze. Jelent nagyobbféle nyakas üvegedényt, különösen, melyben italokat szoktak tartani és feladni; magyarosabban : *palaczk*, (néhutt : *fisek*). Dunán túli köznép nyelvén : *üveg. Üvegekre lehúzni a bort.*

FLASTROM, (hellén eredetü ἔμπλαστρον, németül *Pflaster*) fn. tt. *flastromot.* Darab vászon, gyolcs, bőr stb. melyre szivós és szétnyujtható és gyógyerejü tapasz van kenve, s melyet a testnek sebes vagy fájós részére tesznek gyógyitás végett. *Angol flastrom, bőrhuzó flastrom.* Átv. valamely bajon könnyitő, enyhítő eszköz. *Ez jó flastrom volt szomorú szivére.* Az orvosi műnyelvben *tapasz* szót használnak helyette.

FLINTA, idegen fn. tt. *flintát.* Lengyelül *flinta*, németül *Flinte*, a svéd *flinta*, s az angol *flint*, am. tüzkö. Hosszú kézi puska, milyen pl. a gyalog katonaságé vagy milyent nagy vadak ellen használnak a vadászok. V. ö. PUSKA.

FLÓRIÁN, (a latin *flos* után am. *virágzó)* férfi kn. tt. *Flórián-t*, tb. *—ok.* Florianus. Kicsinyezője : *Flóris, Fóris, Flóri.*

FLÓTA, idegen eredetü, (a latinban *flo*, am. fuvok) l. FUVOLA.

FLÓTÁS, l. FUVOLÁS.

FOD, elvont gyök, melyből *fodor* s ennek származékai erednek. Rokon vele közelebbröl *bod* (bodor), továbbá vékonyhangon : *béd*, *péd* (bédér, pédér). Mennyiben alapérteménye : lebegő, és tekervényes valami, rokonok hozzá a szanszkrit *pat* (repül), hellen πέτομαι (repülök, lebegek), latin *pendeo* (függök, fityegek). V. ö. SOD, SODOR.

FODOR, (1), (fod-or v. fo-dor) fn. tt. *fodort* v. *fodrot*, tb. *fodrok.* Toll vagy csiga, s töltsér alakuvá nem tömötten, csak könnyüdeden, mintegy lebegő módon göngyölített valami, pl. *hajfodor; fodrok az ingen; némely növények levélfodrai; fodrokból csinált gallér.*

A mennyiben e szó által án lebegő formát v. alakot jelent, rokonok vele különösebben a német *Feder*, izland *fiödur*, hellen πτερόν, πτέρυξ (toll, szárny, s általán lebegő test vagy valamely testnek lebegő része) stb.

FODOR, (2), (l. föntebb) mn. tt. *fodor-t*, tb. *—ok.* Ami lebegő alakúra, csiga s töltsér alakúra van könnyüdeden göngyölítve. *Fodorrá sütögetni a hajat. Fodor gallér. Fodor káposzta.* V. ö. BODOR.

FODOR, (3), (fod-or) áth. m. *fodor-t* v. *fodrott*, htn. *—ni* v. *fodr-ani.* Valamit lebegővé vagy keringővé alakít, toll vagy csiga és töltsér alakuvá teker, sodor, peder. *Hajat, üstököt fodorni. Fonalat fodorni.* Vékony hangon rokonai : *bédér, pédér*, s előhang változatával : *sodor.*

FODORCSIGA, (fodor-csiga) ösz. fn. Csiga nemü állatfaj, melynek héja teke alaku, és fodrokkal van rovátkolva vagyis fodrosan tekeredve. (Trochus).

FODORDÚCZ, (fodor dúcz) ösz. fn. l. FODORMIRIGY.

FODORÉR, (fodor-ér) ösz. fn. Vérér, mely a fodorhájból jő ki, több apró erekkel egyesül, s a lépérrel a verőczeret képezi. (Vena mesanteria superior).

FODORFA, (fodor-fa) ösz. fn. Általán olyan fa, melynek rostjai szabálytalanul és fodrosan, habosan összevissza hajlanak, s különféle foltokat, ereket mutatnak, mely foltok s erek az ily fákból készített müveken különösen szembetünők. Ilyen különösen az iharfa.

FODORGALLÉR, (fodor-gallér) ösz. fn. Fodrokból vagy fodrosan készített gallér.

FODORGAT, (fod-or-gat) áth. és gyak. m. *fodorgat-tam*, *—tál*, *—ott.* Fodrokra szedeget, tekerget, kanyargat. *Haját fodorgatni.*

FODORGATÁS, (fod-or-gat-ás) fn. tt. *fodorgatás-t*, tb. *—ok.* Valaminek fodrokba szedése, tekergetése. *Hajfodorgatás.*

FODORHAB, (fodor-hab) ösz. fn. A fodorfa rostjai, melyek hab gyanánt tekervényesen tünnek fel, kivált az oly müveken, melyek belőle készülnek.

FODORHABOS, (fodor-habos) ösz. mn. Fodorhabokkal tarkázott. *Fodorhabos jávorfából csinált asztal, szekrény.*

FODORHABOZ, (fodor-haboz) ösz. áth. Fodorhabokkal tarkáz, fodorhabosra kigyalúl, kisimít. *Az asztalosok fodorhabozzák a bútorokat.* V. ö. FODORHAB.

FODORHAJ, (fodor-haj) ösz. fn. Fodrokba tekeredett, csavarodott vagy fodrossá égetett, sütögetett haj. *Némely embernek természetes, másnak mesterkélt fodorhaja van.*

FODORHÁJ, (fodor-háj) ösz. fn. A hashártya folytatása, mely a csípbél felé nyúlik, és sok fodor alakú ránczokba huzódik. (Mesenterium).

FODORHÁZA, MAGYAR—, erdélyi falu Doboka megyében; OLÁH—, erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Fodorházá-n*, *—ra*, *—ról.*

FODORIHAR, (fodor-ihar) ösz. fn. l. FODORJUHAR.

FODORÍT, FODORIT, (fod-or-ít) áth. m. *fodorít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Fodorrá teker, göngyöl, fodrossá tesz. *Hajat fodorítani.* V. ö. FODOR.

FODORÍTÁS, FODORITÁS, (fod-or-ít-ás) fn. tt. *fodorítás-t*, tb. *—ok.* Fodrossá tevés, fodorrá göngyölés.

FODORÍTÓ, FODORITÓ, (fod or-ít-ó) mn. tt. *fodorító-t.* Aki v. mi valamit fodorrá teker, alakít. *Hajfodorító leány, hajfodorító vas.*

FODORJUHAR, (fodor-juhar) ösz. fn. Juharfa, mely utak, kerítések mellett szeret tenyészni, s jó földben elég magasra felnő. Nevét fodorhabos fájától, különösen pedig habostarka gyökerétől kölcsönözte.

FODORKA, (fod-or-ka) fn. tt. *fodorká-t.* Növénynem a lopvanőszők seregéből és harasztok rendéből, letürt levélkarimával. (Adianthum).

FODORKAFŰ, (fodorka-fű) ösz. fn. A fodorkák neméhez tartozó növényfaj, melynek lombjai kétszer fűzöttek, szárnyai váltakozók, karéjosak, nyelesek. (Alapillus Veneris).

FODORKÁPOSZTA, (fodor-káposzta) ösz. fn. Kékes káposztafaj, melynek fodrokba csavarodott levelei vannak, másként : *csipkés káposzta.*

FODORKEL, (fodor-kel) ösz. fn. Az úgy nevezett olasz káposztának faja, melynek levelei fodrosak.

FODORLOB, (fodor-lob) ösz. fn. Lob, azaz gyuladásféle bántalom a fodorhájban.

FODORMENTA, (fodor-menta) ösz. fn. Növényfaj a menták neméből, mely egyéb fajoktól fodros levelei által különbözik, s mindenféle baromnak kedves eledelül szolgál. A belőle készített főzet, de különösen olaja bélszelek ellen hasznos gyógyszernek tartják. (Mentha crispa).

FODORMIRIGY, (fodor-mirigy) ösz. fn. Mirigyek a fodorhájban. V. ö. MIRIGY és FODORHÁJ.

FODORODÁS, (fod-or-od-ás) fn. tt. *fodorodás-t*, tb. *—ok.* Valamely testnek fodrokba, fodor alakuvá tekeredése, csavarodása.

FODORODIK, (fod-or-od-ik) k. m. *fodorod-tam*, *—tál*, *—ott.* Fodorrá vagy fodrokba tekeredik, göndörödik, bodorodik, pl. a szőr, haj, gyapjú.

FODORSALÁTA, (fodor-saláta) ösz. fn. Salátafaj, mely egyéb fajoktól fodros levelei által különbözik. (Endivie).

FODORSÁS, (fodor-sás) ösz. fn. Vizenyős réteken tenyésző sásfaj, melynek levelei fodrosak. (Poa aquatica).

FODORTÖVIS, (fodor tövis) ösz. fn. Szántóföldeken, kivált ugarokon tenyésző tövises növénynem, milyen pl. a bojtorján, ördögborda stb.

FODORÜTÉR, (fodor-üt-ér) ösz. fn. Ütér a fodorhájban. V. ö. ÜTÉR és FODORHÁJ.

FODORVAS, (fodor-vas) ösz. fn. 1) Fodrozó eszköz több miveseknél, pl. képfaragóknál, rézmiveseknél, lakatosoknál stb. 2) Sebészek foghuzó eszköze.

FODRADÉK, (fod-or-ad-ék) fn. tt. *fodradék-ot.* Fodorrá alakított, felfodorított valami. *Haj fodradékai. A fodradékok felbomlanak.*

FODRÁSZ, (fod-or-ász) fn. tt. *fodrász-t*, tb. *—ok.* Személy, ki hajat fodorít, nyír, vendéghajakat készít, szóval, a hajak ékesítésével, divat szerinti elrendezésével foglalkodik és keresetet üz. (Frizeur).

FODROS, (fod-or-os) mn. tt. *fodros-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Fodrokkal ellátott, bővelkedő, diszített. *Fodros bél, gallér, növénylevelek. Fodros kendő, kötény, ruha. Utczán fodros, otthonn rongyos.* (Km.).

FODROSAN, (fod-or-os-an) ih. Fodrokkal díszítve, cziczomázva, piperézve.

FODROSÍT, FODROSIT, (fod-or-os-ít) áth. m. *fodrosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Fodrossá tesz, fodrokat varr valamire, fodrokba szed, teker.

FODROSÍTÁS, FODROSITÁS, (fod-or-os-ít-ás) fn. tt. *fodrosítás-t*, tb. *—ok*. Fodrossá tevés, fodrokkal piperézés, fodrokba tekerés.

FODROSODIK, (fod-or-os-od-ik) k. m. *fodrosod-tam*, *—tál*, *—ott*. Fodros alakuvá lesz, fodrokba csavarodik, tekerődik, pl. némely növények levelei.

FODROZ, (fod-or-oz) áth. m. *fodroz-tam*, *—tál*, *—ott*. Fodrokkal ékesít, piperéz, cziczomáz, fodorrá tekerget, csavargat, göngyölget. *Hajat fodrozni. Kendőt, kötényt fodrozni.*

FODROZÁS, (fod-or-oz-ás) fn. tt. *fodrozás-t*, tb. *— ok*. Cselekvés, midőn valamit fodrokkal ellátnak; vagy fodrokba tekergetnek, göngyölgetnek. *Ruha fodrozása. Hajak fodrozása.*

FODROZAT, (fod-or-oz-at) fn. tt. *fodrozat-ot*. Fodrokból álló ékesség, cziczoma, piperc. *Fejkötő fodrozata. Divatszerü fodrozat.*

FOG, (1), (fo-g) áth. m. *fog-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Valamit kezébe vesz. *Fogd e könyvet.* 2) Élő, szabadon mozgó, járó-kelő lényt hatalmába kerít. *Madarat, halat, nyulat fog. Alamúz macska nagyot ugrik, egeret fog.* (Km.). *Tolvajt fog. Valakit katonának fog.* Innen erednek : *fogoly*, *fogság* és származékaik. 3) Valamire kényszerít, valamibe zár, szorít. *Iskolára fogni a gyermeket. Munkára fogni a cselédeket. Igába fogni a tulkokat. Istállóra fogni a csikókat. Kantárra, fékre, kocsiba fogni a lovakat. Kérdésre fogták.* 4) Valamit folyvást tart, kezében szorít. *Ökör szarvát fogni. Fogd a gyeplüt. Nesze semmi, fogd meg jól.* (Km.). *Ruháját a sárban, porban felfogni. Lefogták a deresre.* 5) Közelítő ragú névvel am. valamihez kezd, valamibe kap. *Munkához fogni. Szántáshoz, aratáshoz fogni.* Ugyanazon értelme van a *ba be* ragu nevekkel. *Dologba, irásba, olvasásba fogni. Fogjunk bele a szüretbe.* 6) *On ön én* ragu nevekkel am. hatást gyakorol, sikerrel müködik. *Végre fogott a szónok buzdítása a hallgatókon. Némely gyermeken nem fog a jó szó.* 7) Szintén azon ragú nevekkel : *kifogni valakin* am. valamely ügyes csel, fordulat vagy szójáték által legyőzni. *Kifogott versenytársain.* 8) Metsz, vág, éle van. *Ez a kés jól fog. A fejsze nem fogja a vasat.* 9) Ragad, megragad, ellep valamit ; ír. *Nem fogja rozsda az aranyat.* (Km.) *A zsír megfogta a ruhát. A korom megfogta a kezét. Nem fog a toll, kréta.* 10) *Pártját fogni valakinek* vagy *pártúl fogni valakit*, am. védelmez, védelme alá veszen. 11) Veszteglő vagy állapitó ragú nevekkel am. ragad, tart. *Szarvánál fogni az ökröt, szaván fogni az embert.* 12) Átv. gyakran am. rajtaveszt. *Ördögöt fogott, törököt fogott*, ezek, s hozzájok hasonló némely mások, valamely történeten alapuló közmondások. 13) *Ra re* ragú nevekkel : másra tol, hárít valamit, mást okol. *A kárt egy ik cseléd a másikra fogta. Ne fogd rám, mit magad tettél. R, á, rá, fogd rá.* (Km.). 14) Visszahatólag : *fogja magát*, igen gyakori szójárás a nép nyelvében, midőn t. i. valaki gyorsan teljesít, végrehajt valamit : *fogja magát, elmegyen haza a zsák aranynyal ; ő bizon fogja magát, elszökik onnét haza* (Kriza J.). 15) Régicsen *fogan* helyett is : „Fogsz méhedben." Tatrosi codex.

Rokonok vele a hellen φάγω és πήγνυμι, πυγμή, latin *pango*, német *fügen*, *fangen*, *Finger*, finn *puutan* (fogok, öszvefogok), *puutun* (fogódzom, érek), *pyyden* (fogok, capio), *pystän* (fogok, a késről), magyar *vág* stb.

FOG, (2), rendesen a jelen időben : *fogok, fogsz, fog, fogunk, fogtok, fognak*, segédige gyanánt szolgál az öszvetett jövő időnek kifejezésére, mely esetben az alapige határtalan módba tétetik, pl. *irni fogok, irni fogsz, irni fog* stb. Ezen alak eredetileg a *kezdő* jövőt jelenti, s némileg különbözik az *and end* végzetü, egyszerü jövőtől, mely inkább *folytonos* jövőt jelent, s ezzel a régiek feltételes mondatokban éltek ; a *fog* ige jelentése pedig itt is szószerént annyi mint : *valamihez fog, kezével megfogja, kezét rá teszi* valaminek cselekvésére, vagyis, *kezd* valamit tenni (minthogy *kezd* is *kéz*-től származik) ; németül : im Begriffe sein. Ezen szó értelmére némi világot deríthet annak a müncheni codexben eléforduló, különös használata is: *De tü látvátok ; ingyen penitentziát sem fogtatok, hogy osztán hinnétek neki.* (Vos autem videntes nec poenitentiam habuistis) mi szerént itt *habet* értelemmel bír. *Irni fog* tehát annyit is tenne, mint lesz neki mit irni (habebit scribere, habebit scribendum).

Régi iratokban, söt a székelyeknél ma is am. *kezd*. „Ordítani foga." „Ivölteni foga." „Halászni foga", mindenütt e helyett : *kezde*. Pesti Gábor meséji. „Örülni foga rajta." „Fogák keresni." Debreczeni Legendáskönyv. „Azért foga tudakozni." „Nagyon foga ivöteni." Katalin verses legendája. Mai korból :

Mit fogsz beszélni ? Kriza J. szerént a székelyeknél am. *mit kezdesz beszélni ?* vagy *mit beszélsz*. Azonban már jókor kezdett használtatni ‚jövő' értelmében is. „Az úr Isten meghozván ő Felségét mostani útjárul, nem *fogja késlelni* országunk gyülését is." „Igértük vala pedig arra is magunkat, hogy ha mit újabbat értenénk ez dologban, *tudósítani fogjuk* kegyelmeteket." Még a jövő multban is. „Az nemes Kamara tött volt is valami limitatiót, hova mennyit praestáljanak a nemes vármegyék, de kevés effectusa *fogott* még eddig *lönni*." Gróf Eszterházy Miklós nádor levelei 1634. és 1636., 1638. évekből. (Tehát még Pereszlényi előtt, kire Révay hivatkozik). (Magyar Történelmi tár. VIII. kötet). Ugyanezen korból : „Szinte már midőn deditióra *fogtanak volna*, kevés idők alatt *menni* a svéczek." Petrityvity Horváth Kozma önéletirása 1634—1660 (Történelmi kalászok Thaly Kálmántól). V. ö. IGEIDŐ és JÖVŐ.

FOG, (3), (azonos *fog* v. *vág* igével) fn. tt. *fog-at*. 1) Kemény, és részint éles, hegyes, részint lapos,

kiálló csontszerű tetemek az ember és állatok állkapczájában, melyek által az eledelt szájaikba *fogják*, és öszve*vágják* vagy *rágják*. *Harapó fog*, *szemfog* v. *kutyafog*, *zápfog*, *kanfog*, *csikófog*, *lyukas-*, *csorba-*, *odvas fog*, *vásott fog*, *fehér-*, *fekete-*, *sárga-*, *rozsdás fog*, *ritka-* v. *sürü fog*, *hosszu fog*. *Farkasfog*. *Farkas fogra kelt*, am. elveszett. *Fogat vicsorítani valakire; fogat húzni; kimutatni a foga fehérét* am. magát elárulni; *foga között mondani valamit* am. mormogva, félig hallatva mondani; *nem vásik*, *nem kopik benne a foga*, am. nem eszik, nem kap belőle; *nem fér fogára*, am. nem szenvedi a gyomra; *nincs fogára*, am. nem tetszik neki, kedve ellen van; *fogát feni valakire* v. *valamire*, am. boszút forral ellene, v. magáévá kivánja tenni; *fáj a foga valamire*, am. igen kivánja, *alig vágja kenyérbe a fogát*, am. nincs mit ennie, koldús; *ez fél fogamra is kevés; ajándék-marhának nem kell borjúfogát nézni*. (Km.) *Kihullott*, *elvásott a foga*. *Kiütötték*, *kitörték a fogát*. *Jő a foga*, am. nő. 2) Némely szereknek, eszközöknek a fogakhoz hasonló hegyei. *Gereblye foga*, *fésü foga*, *fűrész foga*, *borona foga*, *gereben foga* stb. 3) A lajtorjának egyes lépcsője. *Tíz fogú lajtorja*.

Rokonok vele más nyelvekből az ostják *ponk*, *penk*, finn *pii*, s a volgamelléki *pu*, *pü*.

FOGACS, puszta Heves és Nógrád megyékben; helyr. *Fogacs-on*, *—ra*, *—ról*.

FOGACSI, (fog-acs-i v. fog-as-i) mn. tt. *fogacsi-t*, tb. *—ak*. Kiálló nagy fogú. Kemenesali tájszó.

FOGAD, (fog-ad) áth. m. *fogad-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Bizonyos kedvvel, kedélylyel lát, üdvözöl valakit. *Nyájasan fogadni a vendégeket*. *Rosszúl fogadni a szegény atyafiakat*. 2) Vesz, viszonoz valamit. *Szivesen fogadni az ajándékot*. *Hálával fogadni a jótéteményeket*. 3) Valamit sikeresen, gyümölcsözőleg vesz magába. *Gyermeket méhbe fogadni*. *Szót fogadni az elöljáróknak*. *Az Úr angyala üdvözlé Máriát és méhébe fogada a sz. Lélektől*. Angyali üdvözlet. 4) Szerződés által magához vesz, magáévá tesz valakit v. valamit. *Katonát fogadni*. *Cselédeket fogadni*. *Orgyilkosokat fogadni*. *Bérben kifogadni más jószágát*. *Örökbe fogadni az árva fiút*. 5) Igéret teljesítésére kötelezi magát. *Örök nőtelenséget*, *szüzeséget*, *engedelmességet fogadni*. *Amit lovon fogad*, *gyalog meg nem állja*. (Km.). 6) Önh. ért. két vagy több kétes eset közöl egyiket állítja bizonyosnak vagy valószinüenek, s csalatkozásának esetére valamely büntetési díjt igér a nyertes ellenfélnek. *Én fogadok*, *hogy a két versenyező ló között a fiatalabbik lesz nyertes*. *Fogadok száz forintban*. *Hát te miben* v. *mennyiben fogadsz? Én fejemben fogadok*, *hogy* stb. *Fogadjunk*, *hogy nem esik két hétig eső*.

FOGADALOM, (fog-ad-al-om) fn. tt. *fogadalmat*. Igéret, melynek megtartására innepélyesen, komolyan vagy épen vallási szentség által lekötelezzük magunkat. *Szerzetesi fogadalom*. *Házassági fogadalom*.

FOGADÁS, (fog-ad-ás) fn. tt. *fogadás-t*, tb. *—ok*. 1) Bizonyos kedvvel, kedélylyel látása, üdvözlése valakinek. *Nyájas fogadás*. *Hideg fogadás*. 2) Innepélyes, szilárd vagy épen vallásilag is megszentesített igéret. *Fogadást tett*, *hogy többé bort nem iszik*. *Ember teszen fogadást*, *eb aki megállja*. (gúnyos km.).

„Fő'fogadtam száz meg százszor,
Nem fogok szeretni mácczor,
De ha a szép leánt látom,
Meg nem á'lom fogadásom."

Székely népdal.

3) Cselekvés, midőn valamely kétes, bizonytalan dolgot bizonyosnak állítunk, s csalatkozásunk esetére büntetési díjt igérünk. *Áll a fogadás*. V. ö. FOGAD.

FOGADATLAN, (fog-ad-at-lan) mn. tt. *fogadatlan-t*, tb. *—ok*. Aki bizonyos szerződés vagy föltételek által nincs valamire meghíva, lekötve; hivatlan, tolakodó. *Fogadatlan prókátor*. Öszvetéve: *szófogadatlan* am. engedelmetlen. Határozóilag am. fogadatlanul.

FOGADATLANUL, (fog-ad-at-lan-ul) ih. Bizonyos szerződési föltételek nélkül; hivatlanul, önként tolakodva.

FOGADJ' ISTEN, (e helyett: *fogadja Isten*) üdvözlést, köszöntést viszonozó kifejezés, pl. *Adjon Isten jó napot! —Fogadj' Isten!* am. teljesítse Isten (t. i. az üdvözlést). *Milyen a jó nap*, *olyan a fogadj' Isten*. (Km.).

FOGADKOZIK, (fog-ad-koz-ik) k. m. *fogadkoztam*, *—tál*, *—ott*. Holmi fogásokkal, kifogásokkal mentegetődzik, valamitől huzódozik, szabadkozik.

FOGADMÁNY, (fog-ad-mány) fn. tt. *fogadmány-t*, tb. *—ok*. L. FOGADALOM.

FOGADÓ, (1), (fog-ad-ó) fn. tt. *fogadó-t*. Utasok számára oly vendégház, melyben a vendéglő pénzért étel-itallal és szállással szolgál. *Városi fogadó*. *Fényes*, *pompás*, *közönséges fogadó*. *Gyalog fogadó*, melyben kocsiknak, szekereknek nincs hely, csak személyeknek, hová csak gyalog útasok szoktak betérni. V. ö. VENDÉGLŐ, VENDÉGFOGADÓ; KOCSMA; CSÁRDA; SZÁLLODA.

FOGADÓ, (2), (l. föntebb) mn. tt. *fogadó-t*. Aki vagy ami fogad.

FOGADÓS, (fog-ad-ó-s) fn. tt. *fogadós-t*, tb. *—ok*. A fogadónak birtokosa vagy haszonbérlője, ki a jövőmenő utasoknak pénzért ételitallal és szállással szolgál. Máskép: *vendégfogadós*.

FOGADOTT, (fog-ad-ott) mn. tt. *fogadott-at*. 1) Szerződött, bizonyos feltételek alatt fölvett. *Fogadott katona*. *Fogadott cseléd*. *Heti bérbe fogadott napszámosok*. 2) Elvállalt, magáénak vallott. *Fogadott gyermek*. 3) A mesteremberekénél: *fogadott munka*, am. oly munka, melyet egyenesen parancsol, rendel valaki, különböztetésül a *vásári* munkától. Ha pedig a rendelő anyagot vagy kelmét is ad hozzá, *váltott munka*. 4) *Fogadott biró*, am. az egyezkedni akaró felek által köz akarattal választott biró. (Arbiter).

FOGADVÁNY, (fog-ad-vány) fn. tt. *fogadvány-t*, tb. *—ok*. 1) Szerződési fogadást tárgyazó iromány, oklevél. 2) l. FOGADALOM.

FOGADZÁS, (fog-ad-z-ás) fn. tt. *fogadzás-t*, tb. *—ok*. Az állat fejlődésének azon állapota, midőn fogai nőnek. *Gyermekek fogadzása.*

FOGADZIK, (fog-ad-z-ik) k. m. *fogadz-tam* v. *—ottam*, *—tál* v. *—ottál*, *—ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Állatokról mondjuk, midőn fogaik kezdenek nőni.

FOGALAKÚ, (fog-alakú) ösz. mn. Minek a foghoz vagy fogakhoz hasonló alakja van.

FOGALMÁNY, (fog-al-m-ány) fn. tt. *fogalmány-t*, tb. *—ok*. Fogalmazás, mely irásba van téve, tehát maga azon iromány, mely a fogalmazást magában foglalja. V. ö. FOGALMAZ.

FOGALMAZ, (fog-al-m-az) áth. m. *fogalmaztam*, *—tál*, *—ott*. Gondolatait valamely tárgyról öszveszerkeszti, s irásba foglalja. *Levelet, folyamodást fogalmazni. Feliráat fogalmazni. A tanácskozási tárgyakat és határozatokat fogalmazni. Világosan, könynyen* v. *homályosan, nehezen fogalmazni.*

FOGALMAZÁS, (fog-al-m-az-ás) fn. tt. *fogalmazás-t*, tb. *—ok*. Észbeli munkálkodás, melynél fogva valamit fogalmazunk. V. ö. FOGALMAZ.

FOGALMAZAT, (fog-al-m-az-at) fn. l. FOGALMÁNY.

FOGALMAZÓ, (fog-al-m-az-ó) fn. tt. *fogalmazó-t*. 1) Általán személy, ki valamit fogalmaz. V. ö. FOGALMAZ. 2) Különösen, kir. cancellariai, helytartósági és kincstári hivatalnok, ki rangsorozatban a titoknok után áll, s nevét onnét veszi, hogy az illető hivatalokban a fogalmazás különösen öt illeti. (Concipista).

FOGALMAZÓI, (fog-al-m-az-ó-i) mn. tt. *fogalmazói-t*, tb. *—ak*. Fogalmazót illető, arra vonatkozó. *Fogalmazói hivatal. Fogalmazói gyakornok.*

FOGALOM, (fog-al-om) fn. tt. *fogalmat*, tb. *—ak*. 1) Széles és köz ért. valamely tárgynak ész általi felfogása, ismerete. *Világos, tiszta vagy homályos, savart fogalom; hibás fogalom. Ezen embernek fogalma sincs a szépművészetről.* 2) Szorosabb bölcseleti ért. egyetemes képlet, azaz mely nem valósággal létező egyedre, egyes, különös tárgyra vonatkozik, hanem több tárgyak közös jegyeit elvontan foglalja öszve, pl. *ember* fogalom, mert e szó alatt értetik Péter, Pál és mind, kik az emberi nemhez tartoznak, és ‚ember' csak képlet, gondolat, mely önmagában nem létezik, hanem csak a gondolkodó elmében, mely Péter, Pál stb. közös jegyeit (‚eszes' és ‚állat') a gondolatban elvonta és egy gondolati lényben egyesítette. Ily fogalmak : *állat*, *növény*, *ásvány*, *erény*, *bün* stb. Ezen fogalom különösen az értelmi tehetség működése. Még szorosabb értelemben fogalom minden tárgy, melyről az emberi elmének oly tudomása van, hogy azt más tárgytól képes megkülönböztetni. Például látunk előttünk egy kocsit elrobogni, ez csak érzéki jelenet, észrevétel, észlelet. De ha már a kocsi tova robogott is, megmarad vagy idő multával megujúl elménkben, de csak mint képlet, az egész jelenet, ekkor ‚*kocsi*' ‚*robogás*' csak (elmebeli) fogalmak, nem (való) tárgyak, söt ezekkel öszvefüggésben több más fogalom is megfordúlhat tudatunkban, mint *zöld, négykerekü*, *két lovas*, *zárt*, *nyílt* stb. (t. i. kocsi), a lovak ismét *pej* vagy *szürke* vagy *fekete* vagy *sárga* szőrüek stb. Sőt midőn láttuk, észleltük is a robogó kocsit, már a kocsiról, robogásról, kerekekről, lovakról előbb szerzett tudatunknak kellett lennie, különben nem tudtuk volna az egyes tényeket, (általában) tárgyakat megkülönböztetni, megnevezni. 4) Valamely tárgyat illető gondolatoknak öszveszerkesztése és irásba tétele is fogalomnak neveztetik. *Ezen ifjunak igen jó fogalma van*, azaz tulajdonképen ‚fogalmazása' vagy ‚fogalmazási tehetsége'.

FOGAMODIK, (fog-am-od-ik) k. m. *fogamodtam*, *—tál*, *—ott*. A növény vagy növénymag, gyökeret ver és müszeres életet kezd élni. *Megfogamodott az elültetett csemete. Megfogamodott az oltás, szemzés.* Máskép : *fogamszik.*

FOGAMSZIK, (fog-am-sz-ik) k. Minden időragozásait a *fogamodik* igétől veszi. V. ö. FOGAMODIK.

FOGAN, (fog-an) áth. m. *fogan-t*. Mondjuk minden nőállatról, midőn méhében a hím magva élő magzattá leszen. *Gyermeket fogan az anya. Borjat fogan a tehén.* Innen szenvedő alakban : *fogantatom. Ki fogantaték Szent Lélektől, születék Szüz Máriától.* (Apostoli hitv.).

FOGANÁS, (fog-an-ás) fn. tt. *foganás-t*, tb. *—ok*. A nőállat méhének azon müködése vagy állapota, midőn a hím magvának életet ad, s azt a kifejlendő állatnak mintegy csirájává teszi.

FOGANAT, (fog-an-at) fn. tt. *foganat-ot*. Általán, valamely cselekvénynek sikere, kedvező vagy kedvetlen következése. *A gyógyszernek jó foganata volt. A szerfölött kemény bánásmódnak káros foganata van a növendékre nézve. Kérelmemnek semmi foganata nem volt.*

FOGANATLAN, (fog-an-at-lan) mn. tt. *—t*, tb. *—ok*. Aminek foganata, azaz sikere, következménye nincsen; ami által semmit végrehajtani nem lehetett. *Foganatlan intések, kérelmek. Foganatlan isteni kegyelem*, azaz melyet az ember üdvösségére nem fordít. (Gratia inefficax). Határozóilag am. foganatlanul, foganat nélkül.

FOGANATLANSÁG, (fog-an-at-lan-ság) fn. tt. *foganatlanság-ot*. Valamely cselekvénynek, müködésnek azon tulajdonsága vagyis állapota, midőn sikere nincsen, kivánt hatás nélkül végződik.

FOGANATLANUL, (fog-an-at-lan-ul) ih. Siker nélkül, hatástalanul, hiába. *Foganatlanul járni-kelni valamely ügyben.*

FOGANATOS, (fog-an-at-os) mn. tt. *foganatos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Aminek sikere, hatása, következménye van. *Foganatos kérelem. Foganatos isteni kegyelem*, azaz melylyel él az ember, hogy üdvösséget

nyerjen. *Foganatos gyógymód.* A Tatrosi codexben, am. kedves, kellemetes : „sem egy próféta (egy próféta sem) foganatos ö hazájában."

FOGANATOSAN, (fog-an-at-os-an) ih. Sikerrel, jó foganattal.

FOGANATOSÍT, FOGANATOSIT, (fog-an-at-os-ít) áth. m. *foganatosít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Foganatossá tesz, azt teszi, hogy valaminek foganata, sikere, hatása legyen. Rövidebben : *foganít.*

FOGANATOSÍTÁS, FOGANATOSITÁS, (fog-an-at-os-ít-ás) fn. tt. *foganatosítás-t,* tb. *—ok.* Valaminek foganatossá, sikeressé tevése. *A jó tanács foganatosítása töled függ.* Másképen : *foganítás.*

FOGANATOSSÁG, (fog-an-at-os-ság) fn. tt. *foganatosság-ot.* Tulajdonság, melynél fogva valamely cselekvénynek, működésnek, szernek sikere, hatása, eredménye van.

FOGÁNCS, (fog-án-cs) fn. tt. *fogáncs-ot.* Kopár réteken és mezőkön tenyésző növény-faj a szárkacsékok neméből, melynek fogfájás elleni gyógyerőt tulajdonítanak. (Euphrasia odontites).

FOGANIK, (fog-an-ik) k. m. *fogan-t.* Az állati mag a méhben, a növényi mag vagy sarj a földben, vízben stb. életre kap, csirázni kezd. *Megfoganik a fa, az elültetett virágnövény. Megfoganik a földbe vetett mag.* Különbözik : *fogan.*

FOGANÍT, FOGANIT, (fog-an-ít) áth. l. FOGANATOSÍT.

FOGANODIK, (fog-an-od-ik) k. m. *foganodtam, —tál, —ott.* l. FOGAMODIK.

FOGANOS, (fog-an-os) mn. l. FOGANATOS.

FOGANOSÍT, (fog-an-os-ít) áth. l. FOGANATOSÍT.

FOGANOSZIK, (fog-an-osz-ik) k. l. FOGAMODIK.

FOGANÖTT, (foga-nött) ösz. nn. Csalánnemhez tartozó növény, melynek szára a kenderéhez hasonlít. (Galeopsis). *Gyapjas-, kenderike-, tarka-, veres foganött.*

FOGANSZIK, (fog-an-sz-ik) k. lásd : FOGAMODIK.

FOGANTATÁS, (fog-an-tat-ás) fn. tt. *fogantatás-t,* tb. *—ok.* Szenvedő állapot, midőn a nőszemély méhében ember foganik. *Szüz Mária fogantatása kilencz hónappal esik Kisasszony napja előtt. Üdvözítőnk fogantatása.*

FOGANTATIK, (fog-an-tat-ik) külsz. m. *fogantat-tam, —tál, —ott.* Az anyai méhben állati életet élni kezd. *Ki fogantaték Sz. Lélektöl.* (Apost. hitv.).

FOGANTÓ, (fog-an-t-ó) fn. tt. *fogantó-t.* Valamely kézbeli eszköznek, különösen fegyvernek azon vége, melynél fogva azt kézbe veszszük, markunkba szorítjuk, innét *maroklárnak* is mondatik. Szélesb ért. valaminek füle, fogója. *Kard fogantója, maroklára, markolata. Ötven fogantója legyen a kárpitnak mindkét felöl.* (Káldi, Mózs II. Könyv. 26. 5.).

FOGANTYÚ, (fog-an-tyú) fn. l. FOGANTÓ.

FOGANTYÚS, (fog-an-tyú-s) mn. tt. *fogantyús-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Minek fogantyúja van. *Fogantyús szablya.* V. ö. FOGANTYÚ, FOGANTÓ.

FOGANTYÚZ, (fog-an-tyú-oz) áth. m. *fogantyúz-tam, —tál, —ott.* Fogantyút csinál valaminek, fogantyúval ellát.

FOGARAS, mezőváros Erdélyben, hasonló nevű vidékben ; helyr. *Fogaras-on, —ra, —ról.*

FOGÁRD, (fog-ár-d) mn. tt. *fogárd-ot.* Ami könnyen kelepczébe ejt, bajba bonyolít, zavarba hoz. *Fogárd kérdés. Fogárd beszéd. Fogárd kérdésekkel rajta kapni a vallatás alá vett gonosztevöt.* Képzésre olyan, mint : *csalárd.*

FOGÁRDSÁG, (fog-ár-d-ság) fn. tt. *fogárdság-ot.* Valamely dolognak azon tulajdonsága, melynél fogva kelepczébe ejthet, zavarba hozhat. V. ö. FOGÁRD.

FOGÁRDUL, (fog-ár-d-ul) ih. Kelepczét vetve, valamit úgy bonyolítva, hogy zavarba ejthessen. *A zsidók fogárdul kérdezték az Üdvözítöt, ha kelljen-e adót fizetni a császárnak.*

FOGAREPEDT, (foga-repedt) ösz. fn. A mohok rendébe tartozó növénynem, tokszáján 16 foggal, melyek mindegyike ketté hasadt. (Fissidens).

FOGAS, (1), (fog-as) mn. tt. *fogas-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Aminek foga vagy fogai vannak, akár tulaj. akár átv. értelemben. *Fogas eb, fogas hal. Fogas ebnek való a csontrágás.* (Km.) *Fogas rostély, fogas fü.* V. ö. FOG, fn. 2) Átv. igen metsző, csipős. *Fogas nap,* azaz téli hideg nap. *Fogas szellö. Fogas ember,* éles nyelvű, nyers, kemény modorú.

FOGAS, (2), (fog-as) fn. tt. *fogas-t,* tb. *—ok.* 1) A Balatonban tenyésző, a süllőhöz hasonló, s finom husú hal ; így neveztetik éles fogairól. (Perca lucioperca). 2) Így hívják néhutt a vasboronát. *Fogassal megtöretni a felszántott hantokat.* 3) Falra szegezett s fogakkal ellátott eszköz, melyre ruhákat, edényeket stb. akgatnak. *Fogason lóg a ruhája. Vedd le azt a korsót a fogasról.* 4) Átv. farkas.

FOGÁS, (fog-ás) fn. tt. *fogás-t,* tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn valamely szabadon mozgó lényt hatalmunkba kerítünk. *Hal-, rák-, madárfogás.* 2) Azon öszveg, melyet fogunk, megfogunk. *Egy fogásban húsz mázsa hal volt.* 3) Munkába vett valamely egésznek egy-egy szakasza. *Három fogással lekaszálni a nyilast. Tíz fogással felszántani a földet.* 4) Csomó, marok. *Egy fogás kender.* 5) Valaminek csinja, fortélya, módja, nyitja. *A záraknak, lakatoknak különböző fogásaik vannak. Az ellenség megcsalására új fogást használni. Katonai, hadi fogás. Tolvajfogás.* 6) Ürügy, szín. *Ezt oly fogás alatt cselekedte, mintha* stb. *Hazug, hamis fogás.* 7) A húros hangszereken több hangoknak öszvefogása, egyszerre történő megpenditése. *Összhangzó fogás, hamis fogás.* 8) Valamely testnek, eszköznek azon része, melynél megfogjuk : nyél, fogantyú, a fegyver ágyazata. *Ezen puskának igen jó fogása van.* 9) Ételről mondják, melyet egyszerre ad-

nak fel, a hozzá tartozó mellékletekkel együtt, pl. *A marhahús mártalékkal együtt egy fogás. Tíz fogásból álló lakoma.* Öszvetételei : *Befogás, elfogás, kifogás, ráfogás, felfogás, lefogás.* Ezeket l. illető helyeiken.

FOGASÍR, (fogas-ír) ösz. fn. Növénynem a négy főbbhímesek seregéből és beczősök rendéből, melynek gyökere pikkelyes, fogas, vagy gumós. Azt tartják róla, hogy a gyermekek fogadzását elősegíti és könnyíti. (Dentaria).

FOGASKERÉK, (fogas-kerék) ösz. fn. Kerék némely gépekben, köröskörül fogalakú szegekkel ellátva.

FOGASOL, (fog-as-ol) áth. m. *fogasol-t.* Fogas nevü vasboronával a szántott föld göröngyeit elsimogatja, és a gizgazt eltakarítja. *Megfogasolni a bevetett földet.*

FOGASOLÁS, (fog-as-ol-ás) fn. tt. *fogasolás-t*, tb. *—ok.* Mezei munka, midőn fogas nevü vasboronával a felszántott földet elsimítják, s az elvetett magot betakarják.

FOGASREZEDA, (fogas-rezeda) ösz. fn. Növényfaj a rezedák neméből, melynek levelei mind a kétfelől egyegy kis foggal jegyezvék. (Reseda luteola).

FOGÁSZ, (fog-ász) fn. tt. *fogász-t*, tb. *—ok.* l. FOGORVOS.

FOGÁSZAT, (fog-ász-at) fn. tt. *fogászat-ot.* Fogak orvoslását tárgyazó tudomány, s mesterség. *Fogászat mestere.*

FOGAT, (1), (fog-at) áth. és mivelt. m. *fogattam*, *—tál*, *—ott.* Eszközli, megparancsolja, hogy más fogjon valamit. *Agarakkal nyulat fogatni. Hajdúkkal megfogatni a tolvajokat. Befogatni járomba az ökröket. Elfogatni a szökevényeket.* Különösen önh. ért. megparancsolja, hogy lovakat fogjanak a kocsiba. *A vendégek már fogatnak.*

FOGAT, (2), (fog-at) fn. tt. *fogat-ot.* 1) Egy vagy több vonó állat, különösen ló, midőn kocsi, szekér elé vannak fogva. *Egyes fogat, kettős, négyes fogat. Hatos fogaton tartani a díszmenetet.* Innen : *elő-fogat.* 2) Használták némelyek a helyesebb *fogalom* értelmében. V. ö. FOGALOM, ÉSZFOGAT.

FOGATÉ, (fog-at-é) fn. tt. *fogaté-t.* Balaton mellékén am. fogató, fogantyú, fogatély. Hasonló tájszó *csikolté*, e helyett *csikoltó.*

FOGATÉK, (fog-at-ék) fn. tt. *fogaték-ot*, l. FOGANTÓ.

FOGATÉLY, (fog-at-ély) fn. l. FOGANTÓ, FOGATÉ.

FOGATKOZIK, l. FOGADKOZIK, (a kiejtésben a *d* a kemény *k* előtt szintén kemény természetüvé, azaz *t*-vé válik).

FOGATLAN, (fog-at-lan) mn. tt. *fogatlan-t*, tb. *—ok.* Kinek vagy minek foga nincs. *Fogatlan vénasszony.*

„Várj fogatlan gubás kecske,
Nösztön nöszö vén menyecske.“ Faludi.

Fogatlan gereblye. Határozóilag am. fogak nélkül.

FOGATLANSÁG, (fog-at-lan-ság) fn. tt. *fogatlanság-ot.* Fogak nélküli állapot.

FOGATTYÓ, régies fn. l. FOGANTÓ.

FOGATÚ, (fog-at-ú) mn. tt. *fogatú-t*, tb. *—k* v. *—ak.* Bizonyos fogattal biró, ellátott. *Egy fogatú alkalom*, am. egy lovas kocsi.

FOGAZ, (fog-az) áth. m. *fogaz-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Fogakkal ellát, fogakat csinál valamibe. *Fogazni a gereblyét, villát, a vasboronát.* 2) Csipkésre metélget. *Fogazni a kötény vagy kendő széleit.*

FOGAZÁS, (fog-az-ás) fn. tt. *fogazás-t*, tb. *—ok.* 1) Valaminek ellátása fogakkal. *Gereblye, villa fogazása.* 2) Csipkézés, vagyis csipke alakúra metélgetés. *Kötény fogazása.*

FOGAZAT, (fog-az-at) fn. tt. *fogazat-ot.* 1) Fogak szerkezete, sora, rendezete. *Különféle állatoknak különböző fogazatai vannak. Gereblye, fűrész fogazata.* 2) Csipkés hegyezete valamely testnek, különösen némely növényleveleknek, ruhanémüeknek stb.

FOGBETŰ, (fog-betű) ösz. fn. Így neveztetnek az *s, sz, z, zs* mássalhangzók, mivel különösen a fogak segedelmével, öszveszoritásával ejtetnek ki, másként : *sziszegők.* Némely, kivált újabb nyelvészek ideszámlálják a *d t* mássalhangzókat is.

FOGCSIKORGÁS, (fog-csikorgás) ösz. fn. Azon füleket sértő, kellemetlen éles hang, mely a fogak kemény surlódása által támad. V. ö. CSIKORGÁS.

FOGCSIKORGATÁS, (fog-csikorgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki fájdalomból, haragból, agyarkodásból stb. oly erősen feni egymáshoz fogait, hogy csikorognak bele. *Ott leszen sírás, és fogak csikorgatása.* (Biblia).

FOGCSIKORGATÓ, (fog-csikorgató) ösz. mn. Ami a fogakat csikorogni kényszeríti. *Fogcsikorgató kín, fájdalom, harag.*

FOGCSORBA, (fog-csorba) ösz. fn. Csorba, azaz törés, lik, repedés a fogban. V. ö. CSORBA.

FOGDA, (fog-da) fn. tt. *fogdá-t.* Foghely, fogház. Divatra nem kapott új szó. Különben képzésre olyan, mint *csap* igéből *csapda.*

FOGDAD, (fog-dad) mn. tt. *fogdad-ot.* Aminek foghoz hasonló alakja van, fogalakú. *Fogdad levelü növények.*

FOGDMEG, (fogd-meg) ösz. fn. tt. *fogdmeg-ot.* 1) Mátyusföldi, és némely más vidéki tájszó, s am. személy, ki a régi katonaállításkor ujonczokat fogdosott. *Járnak a fogdmegek, elbújnak a legények.* 2) l. FOGLÁR 2).

FOGDOS, (fog-dos) áth. és gyak. m. *fogdos-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Többeket, egymás után elfog, megfog. *Verebeket fogdosni. A gyermek pilléket, a macska egereket fogdos. Katonákat fogdos.* 2) Gyakorta többször fog valamit kezébe, több izben illet valamit. *Ne fogdosd piszkos kézzel a ruhámat.*

FOGDOSÁS, (fog-dos-ás) fn. tt. *fogdosás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn valamit gyakorta kézbe fogunk, vagy több tárgyat, személyt elfogunk, megfogunk. 2) Különösen, ujonczkatonák erőszakos kiál-

litása. *Fogdosás elöl elbujkáltak a legények.* V. ö. FOGDOS.

FOGDOSTAT, (fog-dos-tat) áth. és mivelt. m. *fogdostat-tam*, *—tál*, *—ott.* Másoknak meghagyja, megparancsolja, hogy fogdossanak. *Tolvajokat fogdostatni. Katonákat fogdostatni.*

FOGDOZ, FOGDOZÁS, lásd: FOGDOS, FOGDOSÁS.

FOGDOZTAT, (fog-doz-tat) mivelt. lásd: FOGDOSTAT.

FOGÉKONY, (fog-é-kony) mn. tt. *fogékony-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Akinek képessége van valamit felfogni; a kin fog valami; bizonyos könnyüséggel biró valaminek megtanulásában. *Fogékony elme, ész. Fogékony ifjú. Minden szépre, jóra, nagyra fogékony.*

FOGÉKONYSÁG, (fog-é-kony-ság) fn. tt. *fogékonyság-ot.* Tulajdonság, mely szerént valaki fogékony. *Ezen ifjuban volna fogékonyság a tanulásra, de nincs akarat.* V. ö. FOGÉKONY.

FOGFÁJÁS, (fog-fájás) ösz. fn. Fájás, melyet fogainkban érezünk. *Csúzos, éles fogfájás. Fogfájásban szenvedni.*

FOGFÁJDALOM, (fog-fájdalom) ösz. fn. lásd: FOGFÁJÁS.

FOGFEKÉLY, (fog-fekély) ösz. fn. Daganat az állnak azon részeiben, melyek a fogakat közvetlenül érintik.

FOGFÉRÉG, (fog-féreg) ösz. fn. Féreg az odvas fogban.

FOGGAT, áth. és gyak. m. *foggat-tam*, *—tál*, *—ott.* Tájdivatos szólás, mikor a majorsági szárnyas állat megülvén a tojást, kezdi azt kopácsolni, hogy a csirke könnyebben kijöhessen. Székely szó. Úgy látszik, egy a *faggat* (fak-gat, fakasztgat) igével.

FOGGYÖKÉR, (fog-gyökér) ösz. fn. 1) A fognak azon része, mely gyökér gyanánt az állkapczába nyúlik be. 2) Több növényfajok gyökerei, melyek fogfájás ellen gyógyszerül használtatnak.

FOGHAJMA, (fog-hajma) ösz. fn. Köz ismeretü kerti és fűszer gyanánt használt növényfaj a hajmák neméből, melynek egyes czikkjei, gerezdei külön hártyácskákba burkolvák, s némileg a fogakhoz hasonlók, innét a foghajma nevezet. Egyébiránt van más fajú gerezdetlen foghajma is, milyen a *mogyorófoghajma.* A székelyeknél némely sajátságos mondatokban jelent *büszke magaviselet*-et is, pl. *Foghajmát ett* = büszkélkedik. *Küjjel kött* (azaz kivül költ), *a kerten a foghajma, küjjel ültette a kerten a foghajmát.* (Kriza J.). Némely kiejtés szerént: *foghagyma.*

FOGHAJMAGEREZD, (fog-hajma-gerezd) ösz. fn. A foghajma fejének egy-egy külön hártyába burkolt czikke.

FOGHAJMÁS, (fog-hajmás) ösz. mn. 1) Foghajmával biró, bővelkedő, ellátott, kereskedő. *Foghajmás kerti ágy. Foghajmás kofa.* 2) Foghajmával készített, fűszerezett. *Foghajmás kolbász, kaszáslé, bosporos. Foghajmás sült, rostélyos.*

FOGHAJMÁSAN, (fog-hajmásan) ih. 1) Foghajmával ellátva, kenve, készitve. 2) A székelyeknél annyi is mint: büszkén. *Foghajmásan lépik.* (Kriza J.).

FOGHAGYMA, FOGHAGYMÁS, l. FOGHAJMA, FOGHAJMÁS.

FOGHASADÁS, (fog-hasadás) ösz. fn. 1) Fogzás, fognövés. 2) A fognak azon hibás, kóros állapota, midőn meghasad, fogrepedés.

FOGHATATLAN, (fog-hat-atlan) mn. tt. *foghatatlan-t*, tb. *—ok.* Amit fogni, megfogni; észszel felérni, felfogni nem lehet. Jobbára csak igekötővel használják: *Elfoghatatlan szökevény, vad. Megfoghatatlan isteni bölcseség. Felfoghatatlan homályos előadás. Hozzáfoghatatlan*, am. a maga nemében egyetlen, hasonlíthatlan. Határozóilag am. foghatatlanul.

FOGHATLAN, (fog-hat-lan) lásd: FOGHATATLAN.

FOGHATÓ, (fog-hat-ó) mn. tt. *fogható-t.* 1) Amit fogni, megfogni lehet. *Késbefogható fegyver. Hálóval, törrel, léppel fogható madarak. Kézzel fogható*, am. leghitelesebb tapasztalat alá eső, épen nem tagadható, világos. 2) Öszvetételekben: *hozzáfogható* am. hasonló, mérkőző. *Nincs hozzáfogható legény a faluban; megfogható*, am. észszel felérhető.

FOGHATÓLAG, (fog-hat-ó-lag) ih. Fogható módon. *Készelfoghatólag. Hozzáfoghatólag.*

FOGHATÓSÁG, (fog-hat-ó-ság) fn. tt. *foghatóság-ot.* 1) Valaminek azon tulajdonsága, melynél azt észszel felérni, felfogni lehet. 2) Személyes tulajdonság. L. FOGÉKONYSÁG.

FOGHÁZ, (fog-ház) ösz. fn. Törvényhatósági köz épület, melyben vád alá fogott vagy elitélt bünösök zárva tartatnak. Szélesb ért. épület, foglyok számára. V. ö. FOGOLY.

FOGHÁZŐR, (fog-ház-őr) ösz. fn. Őr, ki a fogházba zárt személyekre vigyáz, hogy el ne szökjenek.

FOGHELY, (fog-hely) ösz. fn. 1) Hely az állkapocsban, melyen fog áll vagy állott. *Már két foghelye üres.* 2) l. FOGHÁZ, FOGDA.

FOGHÚS, (fog-hús) ösz. fn. Vöröses, szilárd állományu hús, mely a fogak töveit s az állkapcsot takarja.

FOGHÚSDAG, (fog-hús-dag) ösz. fn. Kóros bántalom, midőn a foghús keménynyé dagad.

FOGHUZÓ, (fog-huzó) ösz. fn. 1) Sebészi eszköz, melylyel fogakat húznak. 2) Személy, illetőleg sebész vagy fogász, ki fogakat szokott húzni.

FOGIDEG, (fog-ideg) ösz. fn. Ideg a foggyökérben.

FOGÍR, (fog-ír) ösz. fn. Gyógyír a fogfájás ellen.

FOGKEFE, (fog-kefe) ösz. fn. Fogakat tisztogatni való kis kefe.

FOGKOSZORÚ, (fog-koszorú) ösz. fn. A fogak felső része, különösen a zápfogaké.

FOGLAL, (fog-lal v. fog-l-al) áth. m. *foglal-t.* 1) Valamire birtoklásképen reá teszi kezét; hatal-

mába hajt. *Országokat foglalni. Háborúban foglalt nemesi birtokok. Elfoglalni más földét, rétjét, házát.* 2) Birói végrehajtás következtében valamely jószágot, birtokot magának tulajdonít. 3) Takar, föd, betölt valamely helyet, tért. *Pest városa nagy tért foglal el. Foglaljon helyet.* 4) Tartalmaz. *Mit foglal magában ezen könyv, levél?* Régente ‚magában' nélkül is : „hogy mend e világ foglalná azokat." Tatrosi codex. 5) Bizonyos alakba, testbe szorít. *Irásba foglalni a kérelmet. Aranyba foglalni a drágaköveket.* 6) Csatol, kapcsol. *Imádságunkba foglalni a távollevő hiveket.* 7) Régente visszahatólag am. a mai *foglalkodik.* „Kik nagy kérkedésbe magokat foglalják." Pesti Gábor meséi. Így a Debreczeni Legendáskönyvben is. Öszvetételei : *befoglal, belefoglal, egybefoglal, elfoglal, öszvefoglal, visszafoglal.* Ezeket l. illető helyeiken.

FOGLALÁS, (fog-l-al-ás) fn. tt. *foglalás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, mely által valamit foglalunk. V. ö. FOGLAL. *Országfoglalás, vár-, föld-, házfoglalás. Helyfoglalás. Valaminek irásba foglalása* stb. 2) Ami valamit öszvefoglal, pl. arany, ezüst a drágaköveket, ráma a képeket. Másképen : *foglalvány.* 3) *Betüfoglalás*, am. a betüknek bizonyos szabályok szerint szótagokba szedése.

FOGLALÁSI, (fog-l-al-ás-i) mn. tt. *foglalási-t*, tb. *—ak.* Foglalást illető, arra vonatkozó. *Foglalási módok eszközök.*

FOGLALAT, (fog-l-al-at) fn. tt. *foglalat-ot.* 1) Azon tárgy vagy öszveg, melyet valami magában foglal, rejt, máskép : *tartalom. Elmondani a levélnek, könyvnek foglalatát. Szekrény, erszény foglalata.* 2) Valaminek körzete, szélei. 3) Mi az időt elfoglalja, azaz munka, dolog. De ezen értelem csak származékaiban : *foglalatos, foglalatosság* stb. használtatik.

FOGLALATOS, (fog-l-al-at-os) mn. tt. *foglalatos-t* v. *— at*, tb. *—ak.* Idejét valami munkában töltő ; kinek ideje valami által el van foglalva. *Foglalatos tanuló. Szölöben foglalatos kapások.*

FOGLALATOSKODIK, (fog-l-al-at-os-kod-ik) k. m. *foglalatoskod-tam, —tál, —ott.* Valami munkában vagy munkával tölti idejét. *Varrással vagy varrásban foglalatoskodni.* Rövidebben : *foglalkodik.*

FOGLALATOSKODTAT, (fog-l-al-at-os-kod-tat) l. FOGLALKODTAT.

FOGLALATOSSÁG, (fog-l-al-at-os-ság) fn. tt. *foglalatosság-ot.* Mindenféle munka, dolog, ügy, ami időnket elfoglalja. *Oskolai, házi, hivatalbeli foglalatosság.*

FOGLALÉK, (fog-l-al-ék) fn. tt. *foglalék-ot.* Ami csatolvány vagy melléklet gyanánt hozzá van foglalva valamihez.

FOGLALKODÁS, (fog-l-al-kod-ás) fn. tt. *foglalkodás-t*, tb. *—ok.* Az időnek és működő erőnek bizonyos munkával töltése. V. ö. FOGLALKODIK.

FOGLALKODIK, (fog-l-al-kod-ik) k. m. *foglalkod-tam, —tál, —ott.* Valamivel v. valamiben munkálkodik, fárad, dolgozik. *Irással, olvasással foglalkodni. Gazdaságban, kertészségben foglalkodni.*

FOGLALKODTAT, (fog-l-al-kod-tat) mivelt. m. *foglalkodtat-tam, —tál, —ott.* Valakit munkával elfoglal, dologgal ellát, az időt munkában tölteti. *Az okos gazda mindig foglalkodtatja cselédeit.*

FOGLALKOZÁS, (fog-l-al-koz-ás) fn. tt. *foglalkozás-t*, tb. *—ok.* 1) Rendelkezés, melynél fogva valamire foglalkozunk. Némelyek használják *foglalkodás* értelemben is. V. ö. FOGLALKOZIK.

FOGLALKOZIK, (fog-l-al-koz-ik) k. m. *foglalkoz-tam, —tál, —ott.* 1) Valaminek élvezéséhez, birtokához, használásához előre igényt vagy jogot szerez. *Mulatságra, utazásra, alkalmatosságra foglalkozni. Zártszékre foglalkozni a szinházban.* 2) Foglalkodik, l. ezt. 3) Valakihez csatlakozik. *Sétálás közben hozzánk foglalkozott.*

FOGLALMÁNY, (fog-l-al-mány) fn. tt. *foglalmány-t*, tb. *—ok.* Hatalomba kerített, s birtok gyanánt elfoglalt ingó vagy ingatlan jószág.

FOGLALÓ, (1), (fog-l-al-ó) fn. tt. *foglaló-t.* 1) Azon pénz, melyet valamely áru kialkudása után az eladónak adunk, mi által azon árut magunké gyanánt elfoglaljuk, s más vevő ellen mintegy tiltakozunk. *Ezen portéka az enyém, mert már foglalót is adtam reá.* 2) Pénz, melyet előre adunk annak, kit valamire vagy valaminek megfogadunk. *Fuvarosnak adott foglaló. Elszegődött, beszegődött cselédnek adott foglaló.* 3) Nyelvtanban azon beszédrész, mely által a mondatokat vagy egymáshoz tartozó mondatrészeket, szókat öszvekötjük, máskép : *kötszó.* Ilyenek a magyarban : *és, s, vagy, ha, ámbár, mégis* stb. pl. *Atyádat és anyádat tiszteljed. Vagy győzök vagy ott veszek a csatában.* 4) Székelyes szójárás szerént, azon vas, melylyel a timárok a bőrt az asztalhoz szegezik.

FOGLALÓ, (2), (fog-l-al-ó) mn. tt. *foglaló-t.* Ami valamit öszvetart, öszveszorít, egybe foglal. *Foglaló fa az ajtón*, am. heveder. *Foglaló kapocs. Foglaló szeg.*

FOGLALÓMÓD, (foglaló-mód) ösz. fn. Az igeragozásnak azon módja, mely némi kényszerülési viszony kifejezésére használtatik, és azért független állapot jelentésére vele nem élhetünk. Foglalómódnak neveztetik, mert maga előtt vagy után foglalót feltételez, pl. *Azért hizeleg, hogy pénzt adjak neki. Nem tudom, menjek-e vagy maradjak.*

FOGLALÓSZÉG, (foglaló-szeg) ösz. fn. Széles fejü vas-szeg, mely két darab deszkát, fát stb. öszvefogva tart.

FOGLALTAT, (fog-l-al-tat) mivelt. m. *foglaltat-tam, —tál, —ott.* Más által foglal, be-, elfoglal valamit. *Aranyba foglaltatlak.* V. ö. FOGLAL.

FOGLALTATÓ, (fog-l-al-tat-ó) fn. tt. *foglaltató-t.* Ki birói itélet következtében valamely birtokot birói személy által elfoglal.

FOGLALVÁNY, (fog-l-al-vány) fn. tt. *foglalvány-t*, tb. *—ok.* 1) Boncztani ért. a csontoknak,

izeknek öszvefüggése. (Junctura, articulatio). 2) Ami valamit be- vagy körülfoglal, pl. arany, ezüst a drágakövet, ráma a képet stb.

FOGLÁR, (fog-l-ár) fn. tt. *foglár-t*, tb. *—ok.* 1) Két végen meghajtott vasvessző, melylyel a faragók, ácsok stb. a munkába vett gerendát a bakhoz vagy a felhelyzett gerendákat egymáshoz szorítják, foglalják. 2) Kemenesalján, am. gonosztevőket nyomozó pandúr, vármegye szolgája, fogdmeg. 3) Madárfogó, madarász.

FOGLÁZ, (fog-láz) ösz. fn. Láz, mely fogfájástól ered vagy fogfájással jár.

FOGLEVÉL, (fog-levél) ösz. fn. Parancsoló vagy megbizó levél az illető hatóságtól, felsőségtől, valakinek elfogására.

FOGLYÁSZ, (1), (fog-oly-áz) fn. tt. *foglyász-t*, tb. *—ok.* Fogolymadarakat vadászó személy vagy állat.

FOGLYÁSZ, (2), (fog-oly-ász) önh. m. *foglyász-tam*, *—tál*, *—ott.* Fogolymadarakat vadász.

FOGNÖVÉS, (fog-növés) ösz. fn. Állapot, midőn az állatnak fogai nőnek. *Fognövéskor változást szenvednek a kisdedek.*

FOGÓ, (fog-ó) fn. tt. *fogó-t.* 1) Általán eszköz, melylyel valamit fogunk, megfogunk, hatalmunkba kerítünk. *Czinegefogó*, *egérfogó*, *fazékfogó*, (pálcza, ruha stb.). *Inkább meglátszik a mocsok a tiszta ruhán, mint a fazékfogón.* (Km.) *Gerényfogó*, *lepkefogó*, *patkányfogó*, *vízfogó.* 2) Különösen vaseszköz, mely egymáshoz keresztben szegezett két darabból áll, s úgy van alkotva, hogy midőn nyeleit öszvenyomják, alsó kajmós végei is egymáshoz szorúlnak, s a közbevett tárgyat erősen tartják. *Fogóval kihúzni a szeget. Harapó fogó. Szent Mihály után, ha harapó fogóval húzzák is a füvet, még sem nő.* (Czigány km.) Finnül: *pihti* (forceps).

FOGÓDIK, (fog-ód-ik v. fog-ó-d-ik) belsz. m. *fogód-tam*, *—tál*, *—ott.* Bizonyos szorongásba jön, valami által megszorítva, korlátolva érzi magát. Szellemi értelemben, és *el* igekötővel használtatik: *elfogódik. Rokon- vagy ellenszenv által elfogódni.* Máskép: *fogúl*, *elfogúl.*

FOGÓDOTT, (fog-ó-d-ott) mn. tt. *fogódott-at.* Aki fogódva, elfogódva van. V. ö. FOGÓDIK. *Előitéletek által elfogódott ember.*

FOGODÚ, (fog-odú) ösz. fn. Odu, azaz üreg a fogban, különösen a romlásnak indult zápfogakban.

FOGÓDZÁS, (fog-ó-d-oz-ás) fn. tt. *fogódzás-t*, tb. *—ok.* Valamihez vagy valamibe kapaszkodás, csipeszkedés. V. ö. FOGÓDZIK.

FOGÓDZIK, (fog-ó-d-oz-ik) belsz. m. *fogódz-tam* v. *fogódz-ottam*, *—tál* v. *—ottál*, *—ott*, htn. *fogódz-ni* v. *—ani.* Valamit kézbe fogva azzal öszvetartja magát. Beható ragú neveket vonz. *A gyermek anyja nyakába fogódzik. Az úszni tanuló kötélbe fogódzik. Egymásba fogódzottak a gázolók, hogy el ne ragadja őket a víz. Öszvefogódzanak a körtánczosok.*

FOGÓDZKODÁS, (fog-ó-d-oz-kod-ás) fn. tt. *fogódzkodás-t*, tb. *—ok.* Folytonos vagy egész erejével fogódzás. *Beléfogódzkodás. Felfogódzkodás.* V. ö. FOGÓDZKODIK.

FOGÓDZKODIK, (fog-ó-d-oz-kod-ik) k. m. *fogódzkod-tam*, *—tál*, *—ott.* Folyvást, egész erejével fogódzik. *A félénk lovas a ló sörényébe fogódzkodik. Beléfogódzkodik*, *megfogódzkodik. Felfogódzkodik*, am. lecsüngő ruhájit felfogja, felemelve tartja. *Felfogódzkodni a vízben, sárban.*

FOGÓDZÓ, (fog-ó-d-oz-ó) fn. és mn. tt. *fogódzó-t.* Amit megfogunk a végett, hogy fentartsuk magunkat vagy könnyítsünk magunkon. *Fogódzókat csinálni a lépcsőkre, a meredek utak mellé. Fogódzó karfák, kötelek.*

FOGOLY, (fog-oly) fn. tt. *foglyot* v. *fogolyt*, tb. *foglyok.* 1) Személy, kit szabadságától megfosztva elzárnak, fogva tartanak. *Hadi foglyok; vármegye foglyai. A foglyokat szabadon bocsátani, kiváltani, kicserélni.* V. ö. RAB. 2) A tyúkok osztályához tartozó madárfaj, nagyságra a galambhoz hasonló, meztelen lábakkal, igen gyorsan fut és nagy robajjal szokott fölreppenni; húsa finom izű. (Perdix). E második értelemben mint seregesen, falkásan tanyázni szokott madár neve talán a *folga* v. *folka* (falka) szóval egy eredetü, s átvetve annyi volna, mint *fol-og-ó*, *fol-g-ó.* Söt *falka* gyakran az *l* kihagyásával: *fóka.* Tehát *fogoly* = *fókoly.* Egyébiránt alakra hasonló a *sereg* törzstől származott *seregély* szóhoz.

FOGOLYCSERE, (fogoly-csere) ösz. fn. Viszonyzó cselekvés, midőn a háborúskodó felek egymásnak visszaadják a foglyokat.

FOGOLYFŰ, (fogoly-fű) ösz. fn. Növényfaj a falfüvekneméből, melynek virágcsái nem szirmosak, hanem négyes hasadéku kehelylyel, s ugyanannyi hímszállal ellátvák. (Parietaria officinalis).

FOGOLYGÖBECS, (fogoly-göbecs) ösz. fn. Középszerü sörét, milyennel a vadászok foglyokat lőnek.

FOGOLYHÁZ, (fogoly-ház) ösz. fn. l. FOGHÁZ.

FOGOLYHÁLÓ, (fogoly-háló) ösz. fn. Vadászháló fogoly madarakra.

FOGOLYKAKAS, (fogoly-kakas) ösz. fn. A fogolymadarak híme.

FOGOLYMADÁR, (fogoly-madár) ösz. fn. l. FOGOLY 2).

FOGOLYŐR, (fogoly-őr) ösz. fn. Őr a fogházban, ki a foglyokra vigyáz.

FOGOLYSÍP, (fogoly-síp) ösz. fn. Dióhéjból készitett vadászeszköz, melylyel a foglyok hangját utánozzák.

FOGOLYTÁRS, (fogoly-társ) ösz. fn. Ugyanazon fogságban, fogházban levő emberek egymásnak fogolytársai.

FOGOLYTUKMA, (fogoly-tukma) ösz. fn. Tukma vagyis szerződés, alkudozás, a hadi foglyok viszonyos kiadására nézve.

FOGOLYUL, (fog-oly-ul) ih. Fogolykép, fogoly gyanánt. *Fogolyul letartóztatni valamely nemzet követét.*

FOGÓMŰ, (fogó-mű) ösz. fn. Eszköz, mely fogó gyanánt használtatik.

FOGONTOZÁS, (fog-on-t-oz-ás) l. FOGÓDZÁS, v. ö. FOGONTOZIK.

FOGONTOZIK, (fog-on-t-oz-ik) k. m. *fogontoztam, —tál, —ott.* A székelyeknél am. fogódzik, kapaszkodik, csipeszkedik. *Fogontozik a gyökér a földbe, a denevérek egymásba, a fára hágó az ághoz, a paszuly ina a karóhoz.* (Kriza J.).

FOGORVOS, (fog-orvos) ösz. fn. Fogak bajainak, fájdalmainak gyógyitásával foglalkodó személy.

FOGORVOSI, (fog-orvosi) ösz. mn. Fogorvost illető, arra vonatkozó. *Fogorvosi műtétel.*

FOGORVOSLÁS, (fog-orvoslás) ösz. fn. Fájós fogak gyógyítása.

FOGÓVAS, (fogó-vas) ösz. fn. 1) Vas eszköz némely vadak vagy kártékony állatok megfogására. Ilyenek: *vidravas, patkányfogó, gerényfogó* stb. 2) Eszköz, melylyel a szűcsök, timárok asztalhoz szorítják a tisztítás alá vett bőrt.

FOGPARANCS, (fog-parancs) ösz. fn. Hatósági parancs, mely valakinek elfogatását rendeli.

FOGPÉP, (fog-pép) ösz. fn. Pépféle szer, melyet a fogak tisztítására, s épen tartására vagy a hiányzók pótlására használnak.

FOGPISZKÁLÓ, (fog-piszkáló) ösz. fn. Hegyes, vékony tűforma eszköz tollból, fából stb. melylyel a fogak közt maradt étel részecskéit kipiszkáljuk.

FOGPOR, (fog-por) ösz. fn. Állati, növényi vagy ásványi testekből készített por a fogak tisztán és épen tartására.

FOGRAGASZ, (fog-ragasz) ösz. fn. 1) l. FOGPÉP. 2) A mohok rendéhez tartozó növénynem; tokjának szája kettős pártázatú, a külső tizenhat fogú, foga hegyei öszveragadtak és görbék. (Funaria).

FOGRESZELŐ, (fog-reszelő) ösz. fn. Fogászok eszköze, melylyel a hibás, romlani indult fogakat lereszelik.

FOGREDV, FOGREV, (fog-redv v. -rev) ösz. fn. A romlásnak indult fogak baja, midőn rohadni, revesedni kezdenek.

FOGROJT, (fog-rojt) ösz. fn. A mohok rendébe tartozó növénynem; tokszájának belső pártázata rojtos hajszálakból áll. (Grimmia Bryum). *Verhenyes, karczolt fogrojt.*

FOGSÁG, (fog-ság) fn. tt. *fogság-ot.* Állapot, midőn valaki fogva, fogoly gyanánt tartatik. *Fogságba esni. Fogságban szenvedni. Fogságból kiszabadulni. Fogságba ejteni, vetni valakit.* Törvényi értelemben csak kisebb törvényszegésekért (vétségek- és kihágásokért) szabnak fogságot, de nagyobbakért (büntettekért) *börtönt.*

FOGSIPOLY, (fog-sipoly) ösz. fn. Sipolyféle kór állapot a fogban vagy fogakban. V. ö. SIPOLY.

FOGSOR, (fog-sor) ösz. fn. Egymás mellett álló több fogak sora. *Alsó fogsor, felső fogsor.*

FOGSZÉR, (fog-szèr) ösz. fn. Szer, azaz gyógyszer a fogbajok, fogfájások ellen.

FOGSZŐR, (fog-szőr) ösz. fn. Lopvanősző növénynem a mohok rendéből; tokszájának belső pártázata tizenhat szőrű. (Neckera Hypnum).

FOGSZÚ, (fog-szú) ösz. fn. l. FOGREDV.

FOGTAN, (fog-tan) ösz. fn. Tan a fogak természetéről, s azoknak épen tartásáról és gyógyításáról. (Odontologia).

FOGTAT, (fog-tat) áth. és mivelt. 1) Fogságba tetet, elfogat, befogat. Régies ige. 2) Kemenes alján, am. vallat, szólni kényszerít, unszol, máskép: *faktat.*

FOGTÖRŐ, (fog-törő) ösz. fn. l. FOGZUZÓ.

FOGULATLAN, (fog-ul-atlan) mn. tt. *fogulatlan-t,* tb. *—ok.* Részrehajló előérzés vagy előitélet nélkül levő; a dolgokat, úgy mint vannak, kedvezés vagy ellenszenv nélkül tekintő.

FOGULATLANSÁG, (fog-ul-atlan-ság) fn. tt. *fogulatlanság-ot.* Tulajdonság, melynél fogva valaki fogulatlan, v. ö. FOGULATLAN.

FOGULT, (fog-ul-t) mn. Érzéseiben, gondolkozásában, itéletében részrehajló, pl. ellenszenv, rokonszenv, indulat stb. miatt. Szokottabban: *elfogult.*

FOGULTSÁG, (fog-ul-t-ság) l. ELFOGULTSÁG.

FOGVA, (1), (fog-va) állapotjegyző. Fogottan, el- v. befogottan. *Fogva ülni.*

FOGVA, (2), (fog-va) névutó. Vonz 1) távolító ragú neveket, s am. kezdve, bizonyos helyből v. időből kiindulva. *Tetötöl fogva talpig. Bécstől fogva Pestig. Új évtől fogva. Mától fogva hónapig.* 2) *Nál nél* ragu neveket, s am. által, szerént, azért. *Ő erejénél fogva többet is megbirhat. Hivatalánál fogva köteles dolgozni. Ennél fogva nincs mit reméllenem.* 3) Használtatik az *általán* határozóval: *általán fogva,* am. általánosan, a dolgot minden tekintetben véve. *Általán fogva használhatlan ember.*

FOGVACZOGÁS, (fog-vaczogás) ösz. fn. Állapot, midőn a fázó, hidegházban szenvedő ember fogai öszveütődnek. V. ö. VACZOG.

FOGVÁJÓ, (fog-vájó) ösz. fn. l. FOGPISZKÁLÓ.

FOGVÁJÓTOK, (fog-vájó-tok) ösz. fn. Tokocska, melyben a fogvájót tartani szokás.

FOGVÁLU, (fog-válu) ösz. fn. Üreg az állkapcza felső és alsó részén, melyben mint váluban a fogak gyökeredzenek.

FOGVÁST, (fog-va-ast) névutó, l. FOGVA, névutó.

FOGVÁSULÁS, (fog-vásulás) ösz. fn. Kellemetlen érzés a fogakban, melyet leginkább az igen csipős savanyú ételek és italok gerjesztenek, s melynek következtében a rágás egy ideig némi fájdalommal történik.

FOGZÁS, (fog-z-ás) fn. tt. *fogzás-t*, tb. *—ok*. Az állat fejlődésének azon állapota vagy kora, midőn fogai nőnek.

FOGZIK, (fog-z-ik) k. m. *fogz-ott*, htn. *—ani*. Mondjuk csecsemőkről és emlős állatokról, midőn fogaik nőni kezdenek.

FOGZOMÁNCZ, (fog-zománcz) ösz. fn. A fogak külső kemény máza, mely ha elkopik, a fogak is romlásnak indulnak.

FOGZUZÓ, (fog-zuzó) ösz. fn. Gúnyneve az oly fogorvosnak, ki a fogakat, a helyett hogy kihúzná, öszvezúzza. Hasonló gúnyos elnevezés: *szemszuró* e helyett szemorvos.

FOGY, önh. m. *fogy-tam*, *—tál*, *—ott*. Kevesebbé, kisebbé lesz, mennyiségéből, tömegéből veszt, több és több hiánya lesz. *Fogy a pénz, ha költenek belőle. Fogy a bor, ha iszszák. Elfogy a vagyon, ha reá nem keresnek.* (Km.) *Kifogy mindenéből, mint koldús az énekből.* (Km.) *Megfogy*, azaz elsoványodik. *Fogynak a roszúl táplált barmok. Fogy a becsülete, híre, neve.*

Rokon a *hagy* és *fonny-ad* igékkel. Finnül *puutun* am. fogyok.

FOGYAD, (fogy-ad) önh. m. *fogyad-t*. Elavult ige, am. fogy vagy inkább fogyó állapotban létezik. V. ö. FOGY.

FOGYADÉK, (fogy-ad-ék) fn. tt. *fogyadék-ot*. Ami a többi elfogyott részek után fenmaradt, s minek elmultával az illető egész végképen elfogy. Szokottabban: *fogyaték*.

FOGYÁS, (fogy-ás) fn. tt. *fogyás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn valami kisebbedik, kevesbedik, részei egymás után vesznek. V. ö. FOGY.

FOGYASZT, (fogy-asz-t) áth. m. *fogyaszt-ott*, par. *fogyasz-sz*. 1) Eszközli, hogy valami fogyjon; különösen: emészt; elhasznál; kevesbít; soványít. *Fogyasztani az eleséget. Nagy városban sokat fogyasztanak. A koplalás és nehéz munka fogyasztja a barmot.* 2) Bodrogközben, am. a harisnyakötésben egy szem helyett kettőt vesz, tehát a munkát fogyasztja, végéhez közelebb viszi.

FOGYASZTAL, (fogy-asz-t-al) áth. lásd: FOGYASZT. Képzésre hasonló *marasztal*, *vigasztal* stb. igékhez.

FOGYASZTÁS, (fogy-asz-t-ás) fn. tt. *fogyasztás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, mely által azt teszszük, hogy valami fogyjon. V. ö. FOGY. *Ételek, italok fogyasztása. Áruk, iparczikkek fogyasztása.*

FOGYASZTÁSI, (fogy-asz-t-ás-i) mn. tt. *fogyasztási-t*, tb. *—ak*. Fogyasztást illető, arra vonatkozó. *Fogyasztási vám, adó*, azaz, melyet a fogyasztandó, elhasználandó áruktól, eleségtől stb. kell bizonyos esetekben fizetni.

FOGYASZTÓ, (fogy-asz-t-ó) fn. és mn. tt. *fogyasztó-t*. 1) Személy, ki valamit fogyaszt, felemészt, elhasznál. *Több a fogyasztó, mint a termelő vagy kereső.* 2) Emésztő, használó, felhasználó, soványító. *Kenyérfogyasztó munkások. Testfogyasztó nyavalya.*

FOGYAT, (1), (fogy-at) áth. m. *fogyat-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *fogyasz*. l. FOGYASZT.

FOGYAT, (2), (fogy-at) fn. tt. *fogyat-ot*. Személyragozva: *fogyatom, fogyatod, fogyata*, v. szokottabban: *fogytom, fogytod, fogyta*. Állapot, midőn valami fogy. *Hold fogyta. A bor már fogytán van. Becsület fogytáig maradni valahol. Életem fogytáig vagy fogytomig el nem hagylak. Fogytiglan. Fogyton fogy.* Finnül *puutet* am. fogyatkozás. V. ö. FOGY.

FOGYATÉK, (fogy-at-ék) fn. tt. *fogyaték-ot*. Azon csekélység, vagy valaminek alja, mi a többi, vagy jobb részek elfogyása után megmaradt. *Ök a bor javát megitták, nekünk csak a fogyaték maradt.* Használják öszvetételekben is, pl. *fogyatékbor, fogyatékeleség, fogyatéknyáj, -pénz* stb.

FOGYATÉKOS, (fogy-at-ék-os) mn. tt. *fogyatékos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Aminek fogyatéka van, hiányos, nem egész.

FOGYATKOZÁS, (fogy-at-koz-ás) fn. tt. *fogyatkozás-t*, tb. *—ok*. 1) Szüntelen fogyó állapota valaminek. *Kövérségnek, egészségnek fogyatkozása.* 2) Hiány, szükség. *Fogyatkozást szenvedni az eleségben. Nagy fogyatkozás van a takarmányban.* 3) Szükölködés, nélkülözés. *Megszokni a fogyatkozást.* 4) Erkölcsi hiány, hiba. *A gyarló embernek sok fogyatkozásai vannak.* 5) Az égi testeknek, különösen napnak, holdnak azon állapota, midőn fényességöket más sötét égi test egy időre elfödi szemeink elől. *Napfogyatkozás, holdfogyatkozás.*

FOGYATKOZAT, (fogy-at-koz-at) fn. tt. *fogyatkozat-ot*. Fogyatkozás elvont értelemben, hiány. „Egy fogyatkozatod tenceked" (unum tibi deest). Tatrosi codex.

FOGYATKOZATLAN, (fogy-at-koz-atlan) tt. *fogyatkozatlan-t*, tb. *—ok*. Régies, am. el nem fogyatkozó. „Fogyatkozatlan kéncset" (non deficientem thesaurum). Tatrosi cod.

FOGYATKOZIK, (fogy-at-koz-ik) k. m. *fogyatkoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Fogyásban van, fogyásnak indul; kisebbedik; szegényedik; soványodik; kevesbedik; a régieknél: hiányzik. „Még egy fogyatkozik teneked" (adhuc unum tibi deest). Tatrosi cod. *Elfogyatkozik, megfogyatkozik.*

FOGYATKOZOTT, (fogy-at-koz-ott) mn. tt. *fogyatkozott-at*. Fogyásnak indult, kevesbedett, soványodott. V. ö. FOGYATKOZIK.

FOGYATÓ, (fogy-at-ó) mn. tt. *fogyató-t*. Emésztő, elhasználó, soványító. *Életfogyató gondok, nyavalyák. Testfogyató koplalás.* Máskép: *fogyasztó*.

FOGYDOGÁL, (fogy-dog-ál v. fogy-d-og-ál) önh. és gyak. m. *fogydogál-t*. Lassan-lassan, részenként elfogy, följemésztődik, elvész, kevesbedik. *Naponkénti kiadással fogydogál a pénz. Lecsapolás által fogydogál a tó vize.*

FOGYHAT, (fogy-hat) önh. és tehető m. *fogyhat-tam*, *—tál*, *—ott*. Kevesbedhetik, kisebbedhetik, soványodhatik stb. V. ö. FOGY.

FOGYHATATLAN, (fogy-hat-atlan) mn. tt. *fogyhatatlan-t*, tb. *—ok.* Ami el nem fogyhat, amiből mindig marad valami, folyvást tartó. *Kifogyhatatlan beszédű ember. Elfogyhatatlan kincs, gazdagság.* Határozóilag am. fogyhatatlanul, el nem fogyhatólag.

FOGYHATLAN, (fogy-hat-lan) l. FOGYHATATLAN.

FOGYOTT, (fogy-ott) mn. tt. *fogyott-at.* Eredeti vagy elébbi épségéből, nagyságából vesztett. *Fogyott erő. Fogyott bátorság. Ügyefogyott*, am. kinek ügye rosz lábon áll, kit senki nem pártol, elhagyatott nyomorú.

FOGYTIG, (fogy-t-ig) ih. Egész végig, addig, míg valami végképen elfogy. *Fogytig üritgetni a boros kancsót.*

FOH, elvont gyök, s utánzása azon tompa hangnak, mely kebelünk mélyéből tolúl föl, midőn bánatos, fájdalmas, sovárgó érzésből lélekzetet veszünk, *felohajtunk.* Innen erednek : *fohász, fohászkodik* stb. Rokona : *soh,* mint a *sohaj, sohajt* szók gyöke.

FOHÁSZ, (foh-ász v. foh-á-oz) fn. tt. *fohász-t*, tb. *—ok.* E szó azon öszvetett természeti hangok utánzását fejezi ki, melyek bánatos, fájdalmas érzés kitörésekor fokozatosan emelkednek és alászállanak.

„Nem szólhatok ; nyögésem néma jaj ;
Szó és fohász kihalnak ajkimon."

„Oldódjatok ti megkövült tagok,
Szakadj fel dúlt keblemből, óh sohaj !
Légy mint a földrenditő égi vész,
Bútól, haragtól terhes és szilaj."
(Az élő szobor). Vörösmarty.

FOHÁSZKODÁS, (foh-á-sz-kod-ás) fn. tt. *fohászkodás-t*, tb. *—ok.* Fohászra vagy fohászokra fakadás, kitörés. *Bűnösök, imádkozók fohászkodása. Felfohászkodás.*

FOHÁSZKODIK, (foh-á-sz-kod-ik) k. m. *fohászkod-tam, —tál, —ott.* Fohászra vagy fohászokra fakad. V. ö. FOHÁSZ. *Fohászkodik, mint a kárvallott czigány.* (Km.) *Úgy üdvözölj, a mint fohászkodol.* (Km.) *Nagyot fohászkodni. Istenhez felfohászkodni.*

FOHÁSZKODÓ, (foh-á-sz-kod-ó) mn. tt. *fohászkodó-t.* Fohászra vagy fohászokra fakadó, törő. *Fohászkodó bűnös, szegény.*

FOJ, részint elvont gyöke *fojt* (tulajdonképen *fo-ít* v. *fu-ít)* igének és származékainak ; részint tájdivatos kiejtéssel am. *foly.*

FOJFALVA, l. FOLYFALVA.

FOJOSÓ, (foj-os-ó, azaz foly-os-ó) fn. tt. *fojosó-t.* 1) Ormánsági tájnyelven am. nátha, csúzos orrfolyás. 2) l. FOLYOSÓ.

FOJT, (fo-ít, azaz fu-ít, vagyis *fu-jt* [göcsejiesen] am. *fúni kényszerít, a lélekzést eröteti*, a lélekzésen erőszakot tesz, t. i. gyöke *fu* v. *fú*, honnan lesz : *fu-it* [= fujt v. fojt], továbbá *fu-ul* [= fúl], mint *gyu, gyu-ít, gyu-úl* ; *gyü, gyü-it, gyü-ül* stb.) ; áth. m. *fojtott*, htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Tulajd. ért. valakit vagy valamit úgy torkon ragad, szorít, hogy a lélekzet erőtetése, söt erőszakos elnyomása miatt kimúl, meghal, megdöglik. V. ö. FÚL. *Kötéllel megfojtani valakit. Nyakon fojtani. A görény csibéket, tyukokat fojt.* 2) Szélesb ért. öl, megöl, különösen vízbe mártva, merítve. *Vízbe fojtani az ebkölyköket. Hogy az Isten fojtsa meg !* V. ö. FÚLASZT. 3) Valaminek szabad párolgását, gőzölgését elnyomja, elrekeszti. *Mustot fojtani.* 4) Szorít, lélekzetet elnyom. *Ez a körte, alma igen fojt. Fojtja ötet a köhögés.* 5) Lenyom, leszorít. *Lefojtani puskába a töltést.* 6) *Csomóra fojtani* valamit, am. csomóra kötni, szorítani. *Csomóra fojtani a ruhakötöt, szalagot, gatyamadzagot.*

FOJTÁS, (fo-ít-ás, fu-ít-ás) fn. tt. *fojtás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn élő állatot megfojtunk. V. ö. FOJT. 2) Kócz, kender, papiros, ruha stb. mivel a puskába, ágyuba a töltényt leszorítják. *Puskavesszővel leverni, körömvassal kihúzni a fojtást.*

FOJTÁSHUZÓ, (fojtás-huzó) ösz. fn. Körömvas a puskavessző végén, melylyel a puskába vert fojtást ki lehet húzni.

FOJTÁST, székely szó ; l. FOLYVÁST.

FOJTÓ, (1), (fo-ít-ó, fu-ít-ó) mn. tt. *fojtó-t.* Ami fojt, azaz lélekzetet elnyomja vagy annak elszorítása által valamely élő állatot megöl, vagy párát, gőzt elnyom, elszorít vagy a légcsőt öszvehúzza. *Fojtó levegő. Fojtó dugasz, fedő valamely edényen. Fojtó eledelek, italok. Fojtó hurut.* V. ö. FOJT.

FOJTÓ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fojtó-t.* 1) Személy, ki valakit megfojt. 2) Edényfedő, mely által gőzt, párát elszorítanak, elfojtanak. 3) Szer, anyag, mely az élő állatot megfojtja. 4) Némely palóczoknál am. fekete nyakravaló, melyet a fehérszemélyek ékességül nyakokra szorítanak. 5) A székelyeknél pálinkafőzéskor a katlanban befojtott rövid égő fa.

FOJTOGAT, (fo-ít-og-at) áth. és gyak. m. *fojtogat-tam, —tál, —ott.* 1) Valamely embert vagy állatot nyakánál szorongatva meg akar ölni. *Egyik verekedő fojtogatja a másikat. Egymást fojtogatják.* 2) Többet egymás után megfojt. *A gerény fojtogatja a csibéket. A róka fojtogatja a ludakat.* V. ö. FOJT.

FOJTOGATÁS, (fo-ít-og-at-ás) fn. tt. *fojtogatás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamely embert vagy állatot fojtogatnak. V. ö. FOJTOGAT.

FOJTÓKARIKA, (fojtó-karika) ösz. fn. A párnadeszkát a tengelyhez kapcsoló vas karika.

FOJTÓKEH, (fojtó-keh) ösz. fn. Keh vagy hurut, mely a légcsőt szinte fúladásig elszorítja.

FOJTÓLÉG, (fojtó-lég) ösz. fn. Lég, mely az állatokat megfojtja. Különösen azon lég, mely fojtóanyagból s meleganyagból áll, és sem íze, sem büze nincs, s melytől az emberek és állatok tüstént megfúlnak, az égő testek elalusznak ; egyik alkotórészét teszi a közönséges levegőnek, mely mindig fojtóbb lesz, mennél több gyulékony test ég el benne, s mennél több lehelés által megtisztátalanúl (Gas azoticum).

FOJTÓS, (fo-ít-ó-os) mn. tt. *fojtós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Oly ételekről és italokról mondják, melyek íze igen fanyar, savanyú, vagy melyek szárazak. *Fojtós vadkörte, aszalt körte. Fojtós lőre. Zsiratlan fojtós gombócz.*

FOJTÓSAV, (fojtó-sav) ösz. fn. Sav, mely salétromból választatik el, s folyó alakban állítható elé. (Acidum nitri).

FOJTÓSAVACS, (fojtó-savacs) ösz. fn. A füstölgő fojtósavnak vörhenyeges része, mely cseppekbe csak nehezen áll öszve, és fölötte repülékeny. (Acidum nitrosum).

FOJTOTT, (fo-ít-ott) mn. tt. *fojtott-at*. Ami fojtva, elfojtva van. V. ö. FOJT. *Fojtott ember. Vízbe fojtott eb. Csomóra fojtott madzag. Elfojtott lélekzet.*

FOK, (1), fn. tt. *fok-ot*. Általán jelent I) valami kiállót, kitünőt, kiválót. Különösen 1) Előhegy, azaz valamely hegyláncznak homlokzata, előnyomuló része, mintegy feje. *Jó remény foka.* 2) Földcsúcs, mely a tengerbe nyomúl. 3) Lépcső, mely bizonyos magasságon tüntet elé valamit. *Lajtorja foka.* Átv. magasság, emelkedés. *A müveltség fő fokára eljutott népek.* 4) Tű lyuka vagy lyukas vége. *Tű fokába belehúzni a czérnát.* 5) Némely eszközök vastagabb vége, feje. *Kalapács foka, buzogány foka.* 6) Némely eszközök és fegyverek vastagabb széle, mely az *él*-nek ellentéte. *Kard foka, fejsze foka, kés foka.* 7) *Határ, vég*, innen: *fokkő*, am. határkő. *Fokhegyen állni*, am. valaminek a végén, szélén. V. ö. FOKHEGY. Többféle jelentése rejlik ezen közmondatban: *Mindennek meg van a maga oka foka*, azaz kifolyása vagy vége, határa. II) Áradáskor vagy lecsapolás által a nagyobb vizekből *kifolyó* ér, csatorna. Innen: *Sió-fok*, azaz a Balaton vizének a Sió csatornáján kifolyása. Innen: *árkolat* jelentése van ezen helynevekben: *Debrin fok, Darócz fok, Kemény fok.*

FOK, (2), SIÓ—, SZABAD—, faluk Veszprém megyében; helyr. *Fok-on, —ra, —ról.*

FÓKA, (hellenül φώκη) fn. tt. *fókát*. 1) Az emlős állatok közé tartozó vizi és szárazföldi állat, szélesre tertyedő testtel, mely hátrafelé mindinkább keskenyebbé lesz, s halfark alakjában végződik. Különféle fajai a szerént neveztetnek, amint egyik vagy másik szárazföldi állathoz hasonló, pl. *oroszlán fóka, medve fóka, borjú fóka* stb. (Phoca.). 2) Némely palóczos tájszólások szerént e helyett használtatik: *falka*, azaz sereg, csapat valamely állatfajból. *Egy fóka ökör, tehén. Két fóka lúd.* L. FALKA.

FOKÁBA, (fok-á-ba) ih. Eszék vidékén, Baranyában, am. minapába vagyis azon időben, mely a jelent megelőzi, tehát az időnek már mintegy fokán áll.

FOKÁN, FOKÁNY, (fok-án, fok-ány) fn. tt. *fokán-t*, tb. *—ok*. Vízhordó kanna, rocska. Székely szó. Nevét hihetőleg onnan vette, mivel foka, azaz füle van.

FOKHAGYMA v. HAJMA, l. FOGHAJMA.

FOKHATVANAD, (fok-hatvanad) ösz. fn. Az oly mértékben, mely fokokra (gradus) van felosztva, jelenti a foknak hatvanad részét. Máskép: *terecs*.

FOKHELY, (fok-hely) ösz. fn. 1) Kereskedőhely, város, melynek t. i. foka, kikötője, öblös vize, tengere van. 2) Határ- vagy végváros.

FOKHEGY, (fok-hegy) ösz. fn. 1) A hegyláncz-ból előnyomuló, különösen, sik térre vagy tóba, tengerbe nyuló hegyhomlok. 2) A székelyeknél akármely tárgynak a vége, széle. *Fokhegyen állni*, valaminek a szélén állni, honnan ezen álló valami könnyen leeshetik, pl. a pohár az asztal szélén, a kecske a szirt élén. (Kriza J.).

FOKÍV, (fok-ív) ösz. fn. A 360 fokra felosztott körnek íve. Ilyen pl. azon fokív, mely által a tengerészek az égi sark magasságát mérik, ú. m. *környegyed, körhatod, környolczad.* (Quadrans, Sextans, Octans), továbbá azon *félkörív*, melyet a háromszög átvitelére használnak. (Transporteur).

FOKKŐ, (fok-kő) ösz. fn. Határkő. Régies.

FÓKODIK, (fó- v. fú-kod-ik) k. m. *fókod-tam, —tál, —ott.* Öszvehuzott tájszó a *fualkodik* igéből, am. fuvás által, szél által felszárad. *Fókodik, felfókodik az út.* V. ö. FUVALKODIK.

FOKORÚ, puszta Heves megyében; helyr. *Fokorú-n, —ra, —ról.*

FOKONKÉNT, (fok-on-ként) ih. Fokról fokra, fokozatosan, mindig valamivel elébb, vagy fölebb haladva.

FOKOS, (1), (fok-os) fn. tt. *fokos-t*, tb. *—ok.* Bot, melynek fejére erős, kitünő fokú balta alakú eszköz van ütve, máskép: *csákány. Fokossal fejbe ütni valakit. A fokost felakasztani a nyeregkápára.*

FOKOS, (2), (fok-os) mn. tt. *fokos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Aminek foka van. *Fokos fejsze. Fokos lapány, folyó.*

FOKOZ, (fok-oz) áth. m. *fokoz-tam, —tál, —ott.* 1) Valamit fokkal ellát vagy pedig fokokra osztályoz. *Megfokozni a botot. Kést, kardot fokozni. Több egymással öszvehasonlított tárgyat fokozni. Felfokozni. Nagyon felfokozta igényét, kivánságát, reményét.* 2) Nyelvtani ért. a melléknevet vagy melléknevül használt más nevet bizonyos ragok által hasonlitó állapotba helyez, pl. *jó, jobb, legjobb, nagy, nagyobb, leges-legnagy-obb.* 3) Czérnát húz a tű fokába.

FOKOZÁS, (fok-oz-ás) fn. tt. *fokozás-t*, tb. *—ok.* 1) Valaminek fokkal ellátása vagy fokokra osztályozása. 2) Nyelvtani ért. hasonlitási ragozás. V. ö. FOKOZ.

FOKOZAT, (fok-oz-at) fn. tt. *fokozat-ot.* Lépcsőzet, valaminek oly osztályzata, melynél fogva annak különböző részei közt nagysági tekintetben bizonyos emelkedés, egymás fölötti állás létezik. *Hivatalok fokozata; rangok fokozata; müveltség fokozata.*

FOKOZATOS, (fok-oz-at-os) mn. tt. *fokozatos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Fokozattal biró, ellátott, fokonként emelkedő, nagyobb. *Fokozatos feljárás. Fokozatos előmozditás a hivatalokban.* V. ö. FOK.

FOKOZATOSAN, (fok-oz-at-os-an) ih. Lépcsőnként, fokonként, fokról fokra emelkedve.

FOKŐR, (fok-őr) ösz. fn. A vár fokán vigyázó katonaőr.

FOKPOLCZ, (fok-polcz) ösz. fn. Egyes hajlás vagy nyugpont, melyet a fölfelé haladó izenként ér, vagyis azon test vagy tárgy, mely a nyugpontnak alapúl szolgál. Ilyen fokpolczok az egyes lépcsök vagy a lajtorja fokai, ágai. Átv. egy-egy rang- vagy hivatalosztály, pl. hadnagyság, kapitányság, őrnagyság; szolgabiróság, alispánság stb.

FOKTÁJ, (fok-táj) ösz. fn. Táj, vidék, tartomány, mely valamely tengerbe mélyen benyúlik.

FOKTŐ, (1), (fok-tő) ösz. fn. Azon pont, hol a *fok* nevü vízfolyás vagy ér vagy csatorna a derékvízzel érintkezik. V. ö. FOK és TŐ.

FOKTŐ, (2), falu Pest megyében; helyr. *Foktő-n, —re, —ről.*

FOKVÁR, (fok-vár) ösz. fn. 1) A várat környékező, s a vár kerületéből mintegy fok gyanánt kiálló erősség, bástya. 2) Az ország határán fekvő vár, véghely, végvár; régiesen és egyszerüen: *vég*, (a végek).

FOL, (1), (fo-l) 1) elvont gyök, melyből *fold, folt* stb. szók származnak; jelentése, am. a rokon hangú *föl*, l. FOLD, FOLT. 2) Némely tájék kiejtése szerént, am. foly.

FOL, (2), v. FÓL, régi fn. mely a hasonlólag elavult *folnagy*, *folnagykodik*, *folnagyság* származékok törzsökét teszi. *Falu* szóval egy eredetü, lásd: FALU.

FOLANY, (fol- v. foly-any) fn. tt. *folany-t*, tb. *—ok.* Híg, folyó anyag, mely kór által képezve a testből kifoly, kiszivárog. (Fluor).

FOLD, (fol-d) áth. m. *fold-ott*, htn. *—ani* v. *—ni.* Valamire v. valamin felül foltot vet vagy varr. V. ö. FOLT. *Toldani foldani, toldás foldás.* (Toldás által valamihez hozzávarrunk, hozzáteszünk valamit, foldás által pedig azt felülteszszük).

FOLDÁS, (fol-d-ás) fn. tt. *foldás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit foldunk. V. ö. FOLD.

FOLDOZ, (fol-d-oz) áth. és gyak. m. *foldoztam, —tál, —ott.* Folytonosan, gyakran fold, foldással foglalkodik. *Csizmákat foldozni. Rongyos üngöket foldozni. Ezen szabó nem tud új ruhát varrni, csak ócskákat foldozni.*

FOLDOZÁS, (fol-d-oz-ás) fn. tt. *foldozás-t*, tb. *—ok.* Folytonos vagy gyakori foldás. V. ö. FOLDOZ. *Foldozásból élő falusi csizmadia.*

FOLDOZGAT, (fol-d-oz-gat) gyak. áth. m. *foldozgat-tam, —tál, —ott,* par. *—gass.* Folyvást, gyakran, könnyeden foldoz.

FOLKUS, falu Zemplén megyében; helyr. *Folkus-on, —ra, —ról.*

FOLKUSFALVA, helység Thurócz megyében; helyr. *Folkusfalvá n, —ra, —ról.*

FOLNAGY, (fol-nagy) ösz. fn. tt. *folnagy-ot.* Régi szó, eléfordúl a Münch. codexben, s jelent eredetileg falunagyot, azaz birót, továbbá majoros gazdát, sáfárt, gazdasági tisztet. *Vala egy néminemü kazdag ember, kinek vala folnagya.* (Homo quidam erat dives, qui habebat villicum). Erdélyben még ma is divatos szó.

FOLNAGYKODAT, (fol-nagykodat) ösz. fn. tt. *folnagykodat-ot.* Majorsági sáfárság, gazdai hivatal. *Ádjad számát te folnagykodatodnak.* (Münch. cod.). V. ö. FOLNAGY.

FOLNAGYKODIK, (fol-nagy-kod-ik) ösz. k. mult. *folnagykod-tam, —tál, —ott.* Mint falunagy elöljáróskodik, bíróskodik, továbbá majoros gazdakép müködik, foglalkodik. V. ö. FOLNAGY. *Immár nem folnagykodhatol.* (Münch. cod.).

FOLNAGYSÁG, (fol-nagyság) ösz. fn. Falusi vagy községi biróság, továbbá majoros gazdaság, majoros gazdai hivatal, szolgálat. *Hogy mikor eltávoztatandom a folnagyságtól, befogadjanak engemet ö házokba.* (Münch. cod.). V. ö. FOLNAGY.

FOLOSÚ, (fol-os-ú, foly-os-ú) fn. tt. *folosú-t.* Göcsejben am. csúszos nátha, mely egyszersmind daganattal jár. *Hogy a folosú fújjon föl.* Baranyai tájejtéssel: *fojosó.*

FOLT, (1), (fol-t, am. föltett valami, rokonok vele a német *Falte*, angol *fold*, spanyol *falta*, lengyel, cseh *fald*, latin *plica* stb.) fn. tt. *folt-ot.* 1) Darabka szövet, rongy, melyet valamely ruhanemün szakadt lyukra föl- vagy rátesznek, melylyel a szakadt ruhát vagy ruhanemüt kiegészítik, öszveakgatják. *Foltot vetni a térden kikopott nadrágra. A ruha folttal tart. Milyen a zsák, olyan a foltja. Folt hátán folt, még azon is folt.* (Km.) *Megtalálta zsák a foltját.* (Km.). 2) Mocsok, zsír, szenny, mely, mint ruhán az oda varrott folt, úgy látszik valamely testen, melybe vagy melyre ragad. *Zsírfolt, olajfolt. Folt esett a ruhájába. Kiszedni a foltokat.* 3) Természetileg képzett, eredeti jegy az állati vagy növényi testen. *Májfolt, szeplöfolt, húsfolt.* 4) Csoport, sereg. Mondják különösen holmi apró bogarakról, robarokról, férgekről. *Folt darázs szállott a fára. Folt méh, légy* v. *méhfolt, légyfolt.* A vadászok nyelvén a vízi szárnyas madarakról, leginkább vadludak és vadruczákról is mondják. (Bérczy Károly). 5) Átv. ért. erkölcsi szenny, mocsok. *Nagy foltot ejtettek becsületén.*

A köznép közönségesen *fót* szóval él. *Adjon Isten a magyarnak minden jót, hogy ne legyen se nadrágján, se csizmáján, se dolmányán semmi fót.* (Áldomás).

FOLT, (2), falu Erdélyben, Hunyad megyében; helyr. *Folt-on, —ra, —ról.*

FOLTOS, (fol-t-os) mn. tt. *foltos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Folttal bevarrott, kiegészített, toldott. *Foltos ruha, csizma, üng. Jó a bor, meleg a foltos nadrág. Jobb a foltos, mint a semmi ruha.* (Km.). 2) Mocskos, szennytől, piszoktól tarka. *Zsirtól foltos kalap. A*

lyukas kályhát mennél tovább sározzák, annál foltosabb. (Km.).

FOLTOZ, (fol-t-oz) áth. és gyak. m. *foltoz-tam, —tál, —ott.* Valamit folttal kijavít, kiegészít. *Nadrágot, csizmát foltozni.* Öszvetételei : *felfoltoz, kifoltoz, megfoltoz.* Átv. a végromlástól ovogat, kijavítgat. *Egészségét, életét fürdőkkel, gyógyszerekkel foltozza.*

FOLTOZÁS, (fol-t-oz-ás) fn. tt. *foltozás-t*, tb. *—ok.* Munkálkodás, midőn valamire foltot vetünk, varrunk. V. ö. FOLT. *Csizma-, fehérruha-, zsákfoltozás. Foltozással keresni kenyerét.*

FOLTOZGAT, (fol-t-oz-gat) gyak. áth. m. *foltozgat-tam, —tál, —ott.* Gyakorta vagy folytonosan vagy többféle tárgyat foltoz.

FOLTOZGATÁS, (fol-t-oz-gat-ás) fn. tt. *foltozgatás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, illetőleg varrogatás, tatarozgatás, mely által valamit foltozunk.

FOLTOZÓ, (fo-l-t-oz-ó) mn. és fn. tt. *foltozó-t.* 1) Aki foltozással foglalkodik. *Foltozó cseléd, leány, foltozó csizmazia.* 2) Gúnyneve az oly varró mesteremberneк, ki új ruhákat nem tud készíteni, hanem csak ócskákat foltozgat.

FOLTTISZTÍTÓ, (folt-tisztító) ösz. fn. Személy, ki a szövetekbe, ruhaneműekbe esett zsír-, olaj- s egyéb foltokat kiveszi.

FOLY, (fo-ly) önh. m. *foly-tam, —tál, —t* v. *—ott.* Mondjuk 1) vízről, mely bizonyos mederben, árokban és vonalban tovább halad. *Sebesen, lassan foly. A Tisza a Dunába foly.* Öszvetételei : *aláfoly, általfoly, befoly, belefoly, egybefoly, elfoly. Sok víz elfoly addig a Dunán.* (Km.) *Kifoly, környülfoly, lefoly, ráfoly, öszvefoly, szétfoly, visszafoly.* 2) Akármely más híg testről. *Foly az orra vére. Úgy jár, mintha az orra vére folyna,* azaz leütött fejjel, szomorúan. (Km.) *Sok vér elfolyt a csatában. Árpalé foly az ereiben. Foly a nátha, takony, geny. Foly a nyála. Foly utána a nyála,* am. nagyon kivánja. 3) Homokról, fövenyről. *Szélben a homok foly, s ellepi a szántóföldeket.* 4) Hasról, midőn híg emésztete van. *Foly a hasa.* 5) Am. csurog, csepeg, részenként húll, elhúll. *Foly a hordóból a bor. Foly a repedt edény. Foly a kiszakadt zsákból a buza.* 6) Átv. ért. keletben van, tart, meg nem szűn. *Némely bankjegyek már nem folynak. Foly a beszéd, gyülés, foly a munka, idő, hónap, esztendő.* 7) Szinte átv. kiterjeszkedik, el- v. felnyúlik. *Fára foly az iszalag; karóra, sövényre foly a borsószár.* V. ö. FOLYÓ. 8) Ezek : *jól foly dolga, rosszúl foly dolga* helyesebbek, magyarosabbak, mint jól, roszúl megy dolga.

Megegyezik vele a latin *fluo*, (honnan : *fluvius, flumen, fluidus), pluo*, a szanszkrit *plu* (foly), hellen *πλέω, βλύω, βλύζω,* német *fliessen*, (honnan : *Fluss, Flut, Flott),* finn *vuodan*, (folyok) stb.

FOLYADÉK, (foly-ad-ék v. foly-a-dék) fn. tt. *folyadék-ot.* Nedv, híg anyag, mely vagy foly vagy folyó állapotba tehető. Különösen testből, sebből csurgó, szivárgó, elváló nedv. (Fluidum; fluor).

FOLYAM, (foly-am) fn. tt. *folyam-ot.* 1) Általános nevezete minden víznek, mely folyó állapotban van, milyenek a szoros értelemben vett folyók, patakok. 2) Nagyobb folyó. 3) Átv. kelete, divata, tartóssága valaminek, különösen a pénzről szólva, annak jelenlegi becse; továbbá, valamely könyvnek, folyóiratnak egyes része : *első évi folyam, évnegyedi folyam.* V. ö. FOLYAMAT.

FOLYAMÁG, (folyam-ág) ösz. fn. A folyamnak, azaz folyóvíznek egyes fiók medre, elszakadása. *A Duna Pozsonynál két folyamágra szakad.*

FOLYAMÁGY, (folyam-ágy) ösz. fn. Mélyedés, meder, teknő, melyben a folyam tovább halad, aláfoly. *Mély, széles, keskeny, tekervényes folyamágy.*

FOLYAMÁS, (foly-am-ás) fn. tt. *folyamás-t*, tb. *—ok.* 1) Bő folyás, a víznek tovább haladása. Káldinál *víz folyamása*, am. csatorna. 2) Átv. ért. ótalom, pártfogás keresése. Szokottabban : *folyamodás.* V. ö. FOLYAMIK.

FOLYAMAT, (fo-ly-am-at) fn. tt. *folyamat-ot.* 1) A régieknél am. folyam, folyó, patak. 2) Átv. valaminek tartóssága, kelete, menete. *Ez a dolog folyamata. Mily folyamata van a pénznek? Egy folyamatban két munkát végezni.*

FOLYAMFÜRDŐ, (folyam-fürdő) ösz. fn. 1) Fürdőház, mely folyamra, folyóra van építve, milyenek pl. a dunafürdők. 2) Fürdés valamely folyóban. *Folyamfürdőt használni.*

FOLYAMI, (foly-am-i) mn. tt. *folyami-t*, tb. *—ak.* Folyamot illető, ahhoz tartozó; folyamban élő, tenyésző. *Folyami szabályozások; folyami állatok, bogarak.*

FOLYAMIK, (foly-am-ik) k. m. *folyam-tam, —tál, —t.* Elavult ige, helyette ma inkább *folyamodik* igével élünk. L. FOLYAMODIK.

FOLYAMISTEN, (folyam-isten) ösz. fn. A régiek mythologiája szerént isten vagy istenek, kik különösen a vizekben laktak, s azokon uralkodtak, pl. Neptun, a tritonok stb.

FOLYAMJEGYZÉK, (folyam-jegyzék) ösz. fn. Jegyzék, mely a pénznek, státuspapíroknak, váltóknak stb. jelenlegi becsét, keletét adja elé.

FOLYAMJOG, (folyam-jog) ösz. fn. Jog, valamely folyam birtokához, és annak haszonvételéhez, pl. a rajta hajózáshoz, hidak, malmok, révek építéséhez, halászathoz.

FOLYAMKÉM, (folyam-kém) ösz. fn. Nyerészkedő személy, ki lenyomott árú váltókkal, köz kötelezvényekkel stb. foglalkodik. (Agioteur).

FOLYAMKÉMLET, (folyam-kémlet) ösz. fn. Váltókkal, köz kötelezvényekkel stb. nyerészkedés. (Agiotage).

FOLYAMLIK, (foly-am-l-ik) k. m. *folyaml-ott*, htn. *—ani.* Folyamképen tovább halad, folyó állapotban van. Képzésre hasonló *sikamlik, nyilamlik, sudamlik*, s több ily nemü igékhez.

FOLYAMMEDER, (folyam-meder) ösz. fn. Meder, melyben a folyóvíz halad; folyamágy, folyamteknő. V. ö. MEDER.

FOLYAMÓ, (foly-am-ó) fn. és mn. tt. *folyamó-t*. Átv. ért. valakihez kérelemmel járuló, esedező. Avult szó. l. FOLYAMODÓ.

FOLYAMODÁS, (foly-am-od-ás) fn. tt. *folyamodás-t*, tb. *—ok*. Átv. am. valakinek pártfogásaért, kegyelmeért, segítségeért esedezés; kérelemmel való járulás. Különösebben közhatóságokhoz, törvényszékekhez stb. járulás, valaminek elnyerése vagy elérése végett. *Felfolyamodás* am. felsőbb hatósághoz, különösen törvényszékhez folyamodás valamely alsóbb hatóság, illetőleg bíróság intézkedése, végzése ellen. V. ö. FOLYAMODIK.

FOLYAMODIK, (foly-am-od-ik) k. m. *folyamodtam*, *—tál*, *—ott*. Átv. valakihez, különösen felsőbbekhez bizonyos kérelemmel járul. *Engedelemért a felsőséghez folyamodni. Pénzért, segítségért, bocsánatért folyamodni. Istenhez folyamodni. Kihez folyamodjunk, ha Nagyságod nem segít rajtunk.*

FOLYAMODÓ, (foly-am-od-ó) 1) mn. tt. *folyamodó-t*. Valakihez kérelemmel járuló, esedező, vagy kérelmet, esedezést tárgyazó, foglaló. *Uraikhoz folyamodó jobbágyok; folyamodó levél*, 2) fn. azaz személy, ki máshoz kérelemmel járul. *Meghallgatni a folyamodókat.*

FOLYAMODVÁNY, (foly-am-od-vány) fn. tt. *folyamodvány-t*, tb. *—ok*. Írásba foglalt, fogalmazott kérelem; folyamodó-, kérelemlevél. *Folyamodványt írni, benyujtani, elolvasni, visszautasítani.*

FOLYAMOS, (foly-am-os) mn. tt. *folyamos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Folyamokkal bővelkedő. *Folyamos tartomány, vidék.* 2) Tartós, szünetlen. *Folyamos munka.*

FOLYAMÚ, (foly-am-ú) mn. tt. *folyamú-t*, tb. *—k* v. *—ak*. Aminek bizonyos tulajdonságu, egy vagy több folyama van. *Halas folyamu ország. A négy folyamu paradicsom.*

FOLYAMVIDÉK, (folyam-vidék) ösz. fn. A folyam hosszában és közelében levő vidék, különösen azon városok, falvak, melyek határai a folyam partjait érik.

FOLYAMVÍZ, (folyam-víz) ösz. fn. Víz, mely a folyamban van, vagy melyet folyamból merítettek, különböztetésül a *tenger-, tó-, mocsár-, forrás-, esővíztől. Folyamvízzel főzni, mosni. Folyamvízben förödni.*

FOLYAMVÖLGY, (folyam-völgy) ösz. fn. Völgy, melyben a folyam ágya fekszik. *Széles, keskeny, szoros folyamvölgy.*

FOLYAMZSIN, (folyam-zsin) ösz. fn. Azon vonal, melyet a folyam dereka hasít, a folyam fonala, legsebesebbje. (Filum fluminis). Második alkatrésze a *zsineg* szónak elvont gyöke.

FOLYANY, (foly-any) fn. l. FOLANY.

FOLYÁNY, (folyó-any) fn. tt. *folyány-t*, tb. *—ok*. Kis folyó, patak, a folyó anyja v. kezdete.

FOLYÁR, (1), (foly-ár) mn. tt. *folyár-t*, tb. *—ok*. Kemenesalon, és némely más vidéken am. igen buja, parázna, kurafi.

FOLYÁR, (2), (foly-ár) fn. Szatmár vidékén am. patakocska, kisded folyó, mintegy *folyó ér*.

FOLYÁRHELY, (folyár-hely) ösz. fn. A vadászok nyelvén azon tisztás, hol a folyató sutavadak éjente évről évre öszvetartanak.

FOLYÁRSÁG, (foly-ár-ság) fn. tt. *folyárság-ot*. Bujaság, paráznaság. V. ö. FOLYÁR mn. és FOLYAT.

FOLYÁS, (foly-ás) fn. tt. *folyás-t*, tb. *—ok*. 1) Nedvnek, pl. víznek, bornak bizonyos vonalban eltávozása. *Egyenes, görbe, kígyódzó folyás.* 2) Meder, teknő. *A Vágnak új folyást ásni. A Tisza folyását szabályozni.* 3) Csurgás, csepegés. *Vérfolyás, genyfolyás, takony-, nyálfolyás, magfolyás, ondófolyás, hasfolyás.* 3) Valaminek tartós menetele, kelete. *Perfolyás, munkafolyás.* 4) Kisebb folyam, patak. *Bakony folyása.*

FOLYÁSKA, (foly-ás-ka) kics. fn. tt. *folyáská-t*. Kis folyás, kis patak, folyócska.

FOLYAT, (foly-at) 1) áth. és mivelt. m. *folyattam*, *—tál*, *—ott*. Eszközli, hogy valami folyjon. *Egyik hordóból másikba folyatni a bort. Az álló vizeket árkokon, csatornákon elfolyatni. Kifolyatni valamely edényből a vizet.* 2) Önh. ért. a szarvasmarháról mondják, midőn párosodik, Dunántúl: üzelkedik. *Folyatnak a tehenek. A kajla üsző megfolyatott*, azaz a bikától fogant. Már a Bécsi codexben is olvasható: *folyató ünő.*

FOLYATÁS, (foly-at-ás) fn. tt. *folyatás-t*, tb. *—ok*. A szarvasmarha nemi párosodása; Dunán túl: üzelkedés. *Folyatás ideje.*

FOLYATÓ, (foly-at-ó) mn. tt. *folyató-t*. Bikával közösülő, üzelkedő. *Folyató tehenek, üszők.*

FOLYDOG, (foly-d-og) gyak. önh. Lassan-lassan, szünetlenül foly. Származékai: *folydoga, folydogál.*

FOLYDOGA, (foly-d-og-a) fn. tt. *folydogát*. Patakocska, kisded folyó. Képzésre olyan mint: *bugyoga*, a *bugyog* igétől.

FOLYDOGÁL, (foly-d-og-a-al) önh. és gyak. m. *folydogál-t*. Lassan, vagy kisded mederben, ágyban, érben tovább halad a víz, vér stb. *A kis csermely sás között folydogál.*

FOLYDOGÁLÁS, (foly-d-og-a-al-ás) fn. tt. *folydogálás-t*, tb. *—ok*. Lassú folyás, szűk mederben folyás. *Réti erecske folydogálása.*

FOLYÉKONY, (foly-é-kony) mn. tt. *folyékony-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Ami könnyen foly; nem akadozó. *Folyékony testek. Folyékony beszéd.*

FOLYÉKONYAN, (foly-ék-ony-an) ih. Folyékony módon, könnyü folyósággal; nem akadozva.

FOLYÉKONYSÁG, (foly-ék-ony-ság) fn. tt. *folyékonyság-ot*. Folyékony v. könnyen folyó minőség.

FOLYFALVA, helység Erdélyben Maros székben helyr. *Folyfalvá-n*, *—ra*, *—ról.*

FOLYÓ, (1), (foly-ó) mn. tt. *folyó-t.* 1) Mederben, ágyban, érben tovább haladó. *Folyó víz.* 2) Olvadó, elolvadt. *Folyó ércz. Folyó vaj.* 3) Csorgó, csepegő. *Folyó kád, folyó veréjték, folyó keh, nátha.* 4) Lágy. *Folyó has.* 5) Kúszó, mászó, felcsimpajkodó. *Folyó borostyán, folyó fü, folyó szeder, folyó borsó.* 6) Folyvást tartó, keletben, divatban levő. *Folyó hónap, év; folyó pénz; folyó ára valaminek.* 7) *Folyó beszéd* am. nem költői mértékre szedett beszéd (prosa). 8) *Folyó gerenda* am. padolatgerenda (trabs lacunaria). 9) A Bécsi codexben am. futár (cursor, veredarius).

FOLYÓ, (2), (foly-ó) fn. l. FOLYAM.

FOLYÓÁG, (folyó-ág) ösz. fn. l. FOLYAMÁG.

FOLYÓÁR, (folyó-ár) ösz. fn. 1) Folyó víz árja, kiömlése. 2) Jelennen keletben levő ára, becse valaminek; különösen, az eleségre nézve, am. piaczi ár. *Folyóáron vásárolni a gabonát.*

FOLYÓBESZÉD, (folyó-beszéd) ösz. fn. Szélesb ért. kötetlen beszéd, mely nincs versmértékre szedve, s ezen ért. ide tartozik a szónoki beszéd is. Szorosb ért. oly kötetlen beszéd, melyben sem szónoki, sem költői mérték nincsen. (Prosa).

FOLYÓCSKA, (foly-ó-cs-ka) fn. tt. *folyócskát.* Kisded folyó.

FOLYÓFÖLD, (folyó-föld) ösz. fn. Érczes föld, melyet a víz felolvaszt és magával viszen.

FOLYÓFŰ, (folyó-fű) ösz. fn. Növényfaj a felfutó szulákok neméből, máskép: *kis szulák, kis fulák.* (Convolvulus arvensis).

FOLYÓGERENDA, (folyó-gerenda) ösz. fn. Párizpápai szerént: padolat- vagy padlásgerenda, (trabs lacunaria). Újabb ért. azon hosszú gerenda a tető hosszán, mely az ollófákat öszvetartja, szelemen.

FOLYÓHOMOK, (folyó-homok) ösz. fn. Más földnemmel nem vegyült, tiszta homok, melyet a szél vagy felkap és elhord, vagy tovább tovább csúsztat; máskép *futó* v. *sivó homok.*

FOLYÓIRÁS, (folyó-irás) ösz. fn. 1) Az írásnak azon módja, midőn a betűk egymáshoz vannak ragasztva, ellentétül az oly írásnak, midőn minden betű elválasztva áll. 2) ‚Folyóirat' helyett is használtatik, de nem szabatosan. V. ö. FOLYÓIRAT.

FOLYÓIRAT, (folyó-irat) ösz. fn. Irat vagy inkább nyomtatmány, nyomtatott mű, mely többször és mindig bizonyos határozott időkben jelenik meg, pl. egyes füzetekben, kötetekben. *Évnegyedes, hónapos folyóirat,* azaz évnegyedenként, hónaponként megjelenő. Ami pedig határozatlan időben jelenik meg: *röpirat.*

FOLYÓKA, (foly-ó-ka) fn. tt. *folyókát.* 1) Kisded folyó; de ezen jelentése nem igen divatos, helyette *folyócska* használtatván. 2) Szét- v. felfolyó, azaz kúszó növény, máskép: *fulák* v. *szulák.* (Convolvulus).

FOLYÓKOVACS, (folyó-kovacs) ösz. fn. Kovacsfaj, melynek töredékei üveg gyanánt csillognak, ha kevessé megmelegíttetik, kékes színt ölt, s érczekkel felolvasztva vékony folyadékká lesz. (Spathum fluor). V. ö. KOVACS.

FOLYOMÁNY, (foly-o-mány) fn. tt. *folyomány-t,* tb. *—ok.* Átv. ért. észrevétel, következtetés, mely bizonyos tantételből, különösen a számtani, mértani bebizonyított tételekből mintegy önként foly. (Corollarium).

FOLYÓNÁTHA, (folyó-nátha) ösz. fn. Olyan nátha, melyben foly az ember orra.

FOLYONDÁR, (foly-on-d-ár) fn. tt. *folyondár-t,* tb. *—ok.* Növénynem a kétlakiak seregéből és hathímesek rendéből, melynek szárai szét- v. felkúsznak. (Tamus). *Gönye folyondár.* (Tamus communis).

FOLYÓÓRA, (folyó-óra) ösz. fn. Edény, melybe víz vagy homok töltetvén, ezek lefolyása mutatta a régieknél az időrészeket. (Klepsydra).

FOLYÓPÉNZ, (folyó-pénz) ösz. fn. Divatban, keletben, szokásban levő pénz. *A poltura, batka, fekete bankó nem folyópénzek.*

FOLYOS, (foly-os) divatban nem levő önh. és gyakor. m. *folyos-tam, —tál, —ott.* Am. folyton foly vagy folydogál. Innen származott átv. ért. *folyosó.*

FOLYÓS, (foly-ó-os) mn. tt. *folyós-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Híg, nem kemény vagy nem szilárd. *A testek elosztatnak keményekre és folyósakra.* 2) Folyékony.

FOLYÓSÁG, (foly-ó-ság) fn. tt. *folyóság-ot.* Azon tulajdonsága valaminek, melynél fogva foly, könnyen halad, nem akadoz. *A víz folyóságát árkok, csatornák által segíteni, előmozdítani. Beszéd folyósága.*

FOLYÓSEB, (folyó-seb) ösz. fn. l. SIPOLY.

FOLYOSÓ, (foly-os-ó) fn. tt. *folyosó-t.* 1) Az épület azon része, mely a szobák, s egyéb osztályok hosszában elnyúlik, s melyről a szobákba és az épületeknek egyéb termeibe, osztályaiba bejárás van. *Nyilt folyosó, zárt folyosó, oszlopos folyosó* stb. 2) Némely tájakon, am. folyó nátha, csúz. 3) Régiesen am. futár.

FOLYÓTEKERVÉNY, (folyó-tekervény) ösz. fn. Kanyargás, kígyódzás, melyet folyó tesz. *A folyótekervényeket átmetszések által megszüntetni.*

FOLYÓVÍZ, (folyó-víz) ösz. fn. 1) Általán folyam, egész hosszában véve. *Hazánk folyóvizei: a Duna, Tisza, Maros, Szamos, Vág* stb. 2) Víz, melyet a folyam visz magával, mely folyamból való, különböztetésül a *tó-, tenger-, mocsár-* stb. víztől.

FOLYTAT, (foly-tat) áth. m. *folytat-tam, —tál, —ott.* 1) Valamit tartósan űz, gyakorol. *Kereskedést folytatni. Mesterséget folytatni.* 2) Ami ideiglen félbenszakadt, abba ismét bele kezd. *Ebéd után folytatni az aratást, kaszálást. Amit az apa kezdett építeni, halála után a fia folytatja.*

FOLYTATÁS, (foly-tat-ás) fn. tt. *folytatás-t* tb. *—ok.* Valamely munkának, dolognak tartós üzése

gyakorlása; vagy ideigleni félbeszakadás utáni újra megkezdése. V. ö. FOLYTAT. *Kereskedés, mesterség folytatása. A folytatás következik. Per folytatása.*

FOLYTON, (foly-t-on) ih. Tartósan, egymás után, szünetlenül. *Folyton munkálkodni. Folyton utazni. Folyton foly*, azaz szakadatlanul tart, gyorsan halad, egyre másra üzetik. *Folyton folynak a bírói vizsgálatok.*

FOLYTONOS, (foly-t-on-os) mn. tt. *folytonos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Tartós, szakadatlan gyakorlatban levő, félben nem hagyott. *Folytonos munka kimeríti az erőt. Folytonos panaszokkal terhelni valakit.*

FOLYTONOSAN, (foly-t-on-os-an) ih. Tartósan, szakadatlanul, félbenhagyás nélkül, folyvást.

FOLYTONOSSÁG, (foly-t-on-os-ság) fn. tt. *folytonosság-ot.* Valaminek tartós, szakadatlan állapota, vagyis tulajdonsága, melynél fogva meg nem szünik, félben nem szakad; midőn egyiknek eltünése, elmulása után másik következik. *A természet müködéseinek folytonossága.*

FOLYVÁST, (foly-va-as-t) ih. Szünet nélkül, szakadatlanul, egymást felváltva; meg nem akadva. *Folyvást írni, dolgozni. Folyvást beszél, jár a nyelve.* Mátyusföldén: tüstént, mindjárt, legott. *Folyvást takarodjál innét. Folyvást elment.*

FOLYVÁSTI, (foly-va-as-t-i) mn. tt. *folyvásti-t*, tb. *—ak.* L. FOLYTONOS.

FON, (1), (fo-n) áth. m. *fon-t.* 1) Valamely rostos, szálas testet vékonyra kinyujt, öszvesodor, peder, teker. *Gyapjút, pamutot, kendert, lent fonni. Nehéz a kóczból szép fonalat fonni.* (Km.) *Egy este egy kötés szöszt felfonni. Vékonyra, vastagra fonni. Rokkán, guzsalyon fonni.* 2) Valamit tekervényesen öszvevisszafüz. *Szíjból, kenderből ostort fonni. Vesszőből kosarat, sövényt fonni. Szalmából katonaágyat fonni. Kalácsot fonni; hajat fonni; üstökét befonni.* 3) Átv. bonyolítás által öszveállít, öszvezavar, véghez visz valamit. *Ármányt fonni. Valakit bizonyos ügybe befonni.*

Rokonok vele a latin *funis, pannus*, szanszkrit *pan* v. *pan* (öszveköt, öszvefoglal), hellen *πῆνο-ς, πήνη, πην-ίο-ν*, dóriaiasan *πανίο-ν* [Curtius szerént: Einschlagfaden, Gewebe], német *spinnen, Spindel*, finn *punon*, magyar *von* stb.).

FON, (2), tájdivatos, l. FAN.

FONÁCZ, falu Kővár vidékében; helyr. *Fonáczon, —ra, —ról.*

FONÁCZA, falu Bihar megyében; helyr. *Fonáczá-n, —ra, —ról.*

FONADÉK, (fon-ad-ék v. fon-a-dék) fn. tt. *fonadék-ot.* Font, befont, öszvefont tárgy. *Hajfonadék, vesszőfonadék.*

FONADÉKOS, (fon-ad-ék os) mn. tt. *fonadékos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Fonadékba szedett, öszvefont. *Fonadékos haj. Fonadékos supra, ostor.*

FONÁK, (fon-ák) fn. és mn. tt. *fonák-ot.* 1) Valaminek visszája; melynek ellentéte: *szín* v. *föl. Posztó fonákja. Ne a fonákját nézd, hanem a szinét*, azaz ne nézd ott, hol a *fonák* látszik, hanem hol sima. 2) Átv. mn. megfordított, a jóval, széppel, szokottal ellenkező, oktalan. *Fonák értelmet adni valaminek. Fonák beszéd, munka.* Lugossy szerént rokona a vékonyhangu *fenék.*

FONÁKSÁG, (fon-ák-ság) fn. tt. *fonákság-ot.* Megfordított, a jóval, helyessel, szokottal ellenkező állapot vagy tulajdonság; oktalanság, helytelenség; visszás cselekvés. *Fonákságot követni el. Beszéd fonáksága.*

FONÁKTALAN, (fon-ák-talan) mn. tt. *fonáktalan-t*, tb. *—ok.* Aminek fonákja nincs, ami mindkét oldalról egyenlően szines, sima. *Fonáktalan selyem zsebkendő. Fonáktalan szőnyeg.* V. ö. FONÁK.

FONÁKUL, (fon-ák-ul) ih. 1) Visszásan, megfordítva, nem valódi oldaláról. *Fonákul ölteni fel a köpenyt. Fonákul tenni fel a sipkát.* 2) Helytelenül, bolondul, ellenkezőleg. *Fonákul fogni fel a dolgot. Fonákul beszélni.*

FONAL v. FONÁL, (fon-al v. fon-ál) fn. tt. *fonál-t* v. *fonal-at*, tb. *fonal-ak.* Duna vidékén *fonál*, Tisza vidékén pedig *fonal* szokottabb. Mi mindkétképen használjuk, figyelve a vele közvetlenül öszvejövő hosszú vagy rövid önhangzóra. Jelentése 1) Vékony szállá nyújtott és pedrett test. *Gyapju-, kender-, lenfonál; arany-, ezüst-, vasfonál. Fonalat húzni, pederni, orsóra tekerni, gombolyítani, motólálni.* 2) Különösen, ami varrásra, hímzésre alkalmatos. *Selyemfonalakkal kivarrni a bundát, fekete fonállal himezni a szürt. Szurkos fonállal varrni a csizmát.* 3) Átv. valaminek tartóssága, folytatása. *Élet fonala; beszéd fonala.* 4) Vonal, melyen a folyóvíz dereka halad. *Víz fonala szerént ereszteni a hajót.*

FONÁLALAKÚ, (fonál-alakú) ösz. mn. l. FONÁLDAD.

FONALAS, (fon-al-as) mn. tt. *fonalas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Fonalakkal bővelkedő, biró, fonalat áruló; olyan szálu, mint a fonál. *Fonalas növények, gyökerek. Fonalas kofák, asszonyok.* V. ö. FONAL.

FONALCSÉVE, (fonal-cséve) ösz. fn. Takácsok cséveje, melyre a szövésbe vett fonalat tekerik. V. ö. CSÉVE.

FONALCSŐ, (fonal-cső) ösz. fn. l. FONALCSÉVE.

FONÁLDAD, (fon-ál-dad) mn. tt. *fonáldad-ot.* Minek oly hosszukás, vékony alakja van, mint a fonálnak. *Fonáldad növények, gyökerek.*

FONÁLFEHÉRITŐ, (fonál-fehérítő) ösz. fn. 1) Személy, ki fonalakat, mosás, szapulás, öntözés által fehérít. 2) Hely, hol a fonalat fehérítik. *Fonálfehérítőbe vinni a fonalat.*

FONALFÉREG, (fonal-féreg) ösz. fn. Vékony, hosszú, fonálalakú féreg, mely különösen vízben tenyészik, s melyet ha kis korában az ember vagy barom elnyel, több nyavalyát okoz. (Gordius aquaticus).

FONÁLFESTÉS, (fonál-festés) ösz. fn. Festői munka, mely által a nyers fonalat bizonyos szinüre festik.

FONÁLFESTŐ, (fonál-festő) ösz. fn. Festő mesterember, ki nyers fonalakat különféle szinüekre fest.

FONALFŰNYŰG, (fonal-fű-nyűg) ösz. fn. Bonyolodott, s fonálalakú szálakból álló növényfaj a fünyügök neméből, mely más növényekre tekergődzik. Más neveken: *aranka*, *fecskefonál*, *görényfü*, *kösvényfü*. (Cuscuta europea).

FONALG, (fon-al-g) önh. és gyak. m. *fonalgtam* v. *—ottam*, *—tál* v. *—ottál*, *—ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. A Münch. codexben am. veszekedik, mintegy erkölcsileg öszvefonódik, bonyolodik. *Fonalgnak vala azért a zsidók egymással* (Litigabant ergo judaei ad invicem).

FONÁLGOMBOLYITÓ, (fonál-gombolyitó) ösz. fn. Forgó eszköz, pereszlén, melyre a gombolyagba szedendő fonalat ráhúzzák. V. ö. GOMBOLYITÓ.

FONÁLKA, (fon-ál-ka) kics. fn. tt. *fonálkát*. A maga nemében kicsi, vékonyszálu fonál.

FONALKŐ, (fonal-kő) ösz. fn. l. FOSZKŐ.

FONÁLMOSZAT, (fonál-moszat) ösz. fn. Növénynem a moszatok rendéből, mely vékony fonálszálakból áll. (Conferva).

FONALNYŰ, (fonal-nyű) ösz. fn. l. FONALFÉRÉG.

FONÁLPERECZ, (fonál-perecz) ösz. fn. A fonálkereskedőknél am. perecz alakba öszvefűzött fonál, mely több apró fogásokra van osztva és átkötve, hogy öszve ne bonyolodjék.

FONÁLVARSA, (fonál-varsa) ösz. fn. Varsa, melynek oldalai hálófonálból állanak, különböztetésül a *vesszövarsától*. V. ö. VARSA.

FONÁLVETÉS, (fonál-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a szövőszéken ülő takács, a fonalat egyik kezéből a másikba hányogatja.

FONALVETŐ, (fonal-vető) ösz. fn. Azon faeszköz, mely által a szövő takács a fonalat egyik kezéből a másikba átlöki, máskép *vetélő*.

FONÁS, (fon-ás) fn. tt. *fonás-t*, tb. *—ok*. 1) Általán cselekvés, midőn valaki fon. *Fonás közben énekelni, mesélni, elalunni.*

„Jaj anyám, a fonás,
Nehéz a várakozás." Népd.

Különösen, am. valamit tekervényesen öszve-vissza hajtogat, egymásba füz. *Sövényfonás*, *ostorfonás*, *suprikafonás*. 2) A gombkötőknél különös sinórnem. 4) Kötés, fentő, füzér. *Fonás hajma, dohány*.

FONAT, (1), (fon-at) miveltető m. *fonattam*, *—tál*, *—ott*. Megparancsolja, meghagyja másnak, hogy fonjon. *Béreseivel sövényt, kasokat, szolgálóival zsáknakvalót fonat.*

FONAT, (2), (fon-at) fn. tt. *fonat-ot*. Ami fonva van, a fonás eredménye. *Egy fonat*, amit egy huzomban, vagy egy orsóra fontak.

FONATÉK, (fon-at-ék) fn. tt. *fonatĕk-ot*. 1) Öszve-vissza tekergetett, font valami, pl. *hajfonaték*, *vesszőfonaték*. 2) Kötés, fentő. *Három fonaték hajma. Kukoriczafonaték.*

FONATOS, (fon-at-os) mn. tt. *fonatos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Ami öszve-vissza van tekergetve, kulcsolva. *Fonatos perecz*, *fonatos kalács* am. *kulcsos kalács*, vagy dunántúliasan: *kalinkó*. *Fonatos üstök, haj.*

FONCSIK, (fon-csik) ösz. fn. Barkó szójáráson am. hátul végig befont, s mintegy csíkra szedett haj. *Foncsikra, nem fülüre viselni a hajat.*

FONCSIKA, (1), (foncs-i-ka) kics. fn. tt. *foncsikát*. Kis rongy, rongyocska. A *fanczika* szónak változata. V. ö. FANCZ.

FONCSIKA, (2), helynév; l. FANCSIKA.

FONCSOR, (fon-cs-or) fn. tt. *foncsor-t*, tb. *—ok*. Újabb alkotású müszó, s jelenti azon keveréket, mely higanyból és valamely más érczből készül. (Amalgama).

FONCSOROL, (fon-cs-or-ol) áth. m. *foncsorol-t*. 1) Valamely érczet higanynyal öszvekever. 2) Ilyetén keverékkel, azaz foncsorral beken, behúz valamit.

FONCSOROS, (fon-cs-or-os) mn. tt. *foncsoros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. *Foncsor*-ral bekent, bevont. *Foncsoros üvegtábla.*

FOND, (fon-d) elvont törzsöke *fondor* szónak és származékainak.

FONDOR, (1), (fon-d-or) fn. tt. *fondor-t*, tb. *—ok*. Kresznerics szerént am. a gesztenyének külső héja. *A gesztenyét fondorjában lehet legjobban eltartani.*

FONDOR, (2), (fon-d-or) mn. tt. *fondor-t*, tb. *—ok*. Átv. ért. oly emberről mondják, aki cselszövényeket fon, ármánykodik, aki alattomos rágalmak által másokat bajba kever.

FONDORKODÁS, (fon-d-or-kod-ás) fn. tt. *fondorkodás-t*, tb. *—ok*. Cselszövények, ármányok üzése, gyakorlása mások ellen, mások kárára törekvő árulkodás, alattomoskodás.

FONDORKODIK, (fon-d-or-kod-ik) k. m. *fondorkod-tam*, *—tál*, *—ott*. Alattomosan árulkodik, cselszövényeskedik, ármánykodik. V. ö. FONDOR.

FONDORLÁS, (fon-d-or-ol-ás) fn. tt. *fondorlás-t*, tb. *—ok*. Alattomos cselekvés, midőn valaki fondor tetteket visz véghez; árulkodás, suttogás. V. ö. FONDOR.

FONDORLAT, (fon-d-or-ol-at) fn. tt. *fondorlat-ot*. Ármány, vagyis oly tettek, melyekkel valaki mások ellen cseleket sző, mások kárára alattomosan törekszik.

FONDORLÓ, (fon-d-or-ol-ó) mn. és fn. tt. *fondorló-t*. Ármányos, cselszövényes, suttogó, alattomos, rágalmazó, bujtogató.

FONDOROG, (fon-d-or-og) önh. m. *fondorogtam*, *—tál*, *fondorg-ott*. Alattomos rágalmakat, cselszövényeket, ármányokat üz, áskálódik.

FONDOROL, (fon-d-or-ol) önh. m. *fondorol-t* v. *fondorl-ott*, htn. *—ni* v. *fondorlani*. Rágalmakat, ármányokat koholva, fonva, szőve, másokat egymás ellen bujt, más kárára törekszik.

FONDORSÁG, (fon-d-or-ság) fn. tt. *fondorság-ot.* Alattamosság, ármányosság, másokat egymás ellen bujtogató, ingerlő tulajdonság.

FONDORUL, (fon-d-or-ul) ih. Ármányosan, cselszövőleg, alattomosan bujtogatva.

FONNY, (fon-ny v. fon-jú) elvont törzsök, melyből *fonnyad, fonnyaszt* és ezek származékai erednek. Jelent valami hervadót, öszvezsugorodót, *fonal* gyanánt vékonyulót, vagy öszvetekeredőt. A kettöztetett *n*, úgy látszik, hangzatosság kedveért csuszott be, s eredetileg: *fony.* Rokonok vele a szanszkrit *phan* (fonnyad), a hellen *πονέω*, latin *vanus*, *vanesco*, német *schwinden, wenig, minder* stb.

FONNYAD, (fon-ny-ad) önh. m. *fonnyad-tam, —tál, —t* v. *—ott.* Száradás, hervadás által öszvefonódik, zsugorodik, csöpörödik. *Nagy hőségtől elfonnyadnak a gyönge növények. Betegségben megfonnyad a test.* V. ö. FONNY.

FONNYADÁS, (fonny-ad-ás) fn. tt. *fonnyadás-t,* tb. *—ok.* Állati vagy növényi test szenvedő állapota, midőn fonnyad. V. ö. FONNYAD.

FONNYADAT, (fon-ny-ad-at) fn. l. FONNYADSÁG.

FONNYADATLAN, (fon-ny-ad-atlan) mn. tt. *fonnyadatlan-t*, tb. *—ok.* Ami el nincs fonnyadva. Határozóilag am. el nem fonnyadva.

FONNYADHATATLAN, (fon-ny-ad-hat-atlan) mn. tt. *fonnyadhatatlan-t*, tb. *—ok.* Ami el nem fonnyadhat, örökké viruló, zöldellő, épen maradó. *A dicsőség fonnyadhatatlan koszorúja.* Határozóilag am. fonnyadhatatlanul, el nem fonnyadhatólag.

FONNYADHATLAN, l. FONNYADHATATLAN.

FONNYADÓ, (1), (fon-ny-ad-ó) mn. tt. *fonnyadó-t.* Hervadva, száradva öszvezsugorodó, s mintegy fonalként vékonyuló. *Fonnyadó füvek, virágok.*

FONNYADÓ, (2), fn. 1) Kisütött fagyjú tepertője. 2) Azon lé, melyben disznóöléskor a kolbászokat, hurkákat, gömböczöket kifőzik.

FONNYADOZ, (fonny-ad-oz) önh. m. *fonnyadoz-tam, —tál, —ott.* Folytonosan vagy lassan-lassan fonnyad, zsugorodik.

FONNYADSÁG, (fon-ny-ad-ság) fn. tt. *fonynyadság-ot.* Fonnyadó állapota vagy tulajdonsága valaminek.

FONNYADT, (fon-ny-ad-t) mn. tt. *fonnyadt-at.* A szükséges életnedvek elvesztése miatt öszvezsugorodott, elaszott, lekonyult. *Fonnyadt levelek, virágok, füvek. Fonnyadt arczbőr.*

FONNYADTAN, (fon-ny-ad-t-an) ih. Fonnyadt v. hervadt állapotban.

FONNYADTSÁG, (fon-ny-ad-t ság) fn. tt. *fonynyadtság-ot.* Állati vagy növényi élő testnek fonnyadt állapota vagy tulajdonsága.

FONNYASZT, (fon-ny-asz-t) áth. m. *fonnyasztott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Azt teszi, hogy valami fonnyadjon. V. ö. FONNY, FONNYAD. *Elfonnyaszt. A hosszu meleg nyár elfonnyasztja a növényeket. A nyavalya elfonnyasztja a testet.*

FONNYASZTÁS, (fon-ny-asz-t-ás) fn. tt. *fonnyasztás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, hatás, melynek ereje valamit fonnyadttá tesz.

FONNYASZTÓ, (fon-ny-asz-t-ó) mn. tt. *fonnyasztó-t.* A virulásra, életre szükséges nedvektől megfosztó, s az által hervasztó, szárító, soványitó. *Fonnyasztó nyavalya. Fonnyasztó melegség.*

FONÓ, (1), (fon-ó) mn. és fn. tt. *fonó-t.* 1) Aki fon vagy ami fon. *Fonó leányok, asszonyok; fonó gép. Sövényfonó napszámosok.* 2) Főnevül használtatván, am. ház vagy hely, hová többen öszvegyülnek fonni. *A leányok fonóba mennek.* V. ö. FONÓHÁZ.

FONÓ, (2), falu Somogy megyében; helyr. *Fonó-n, —ra, —ról.*

FONÓBÉR, (fonó-bér) ösz. fn. Bér, melyet a fonóknak a felfont kenderért, lenért stb. fizetnek.

FONÓDÁS, (fon-ó-d-ás) fn. tt. *fonódás-t*, tb. *—ok.* Magamagától öszvetekeredés, felcsavarodás. V. ö. FONÓDIK.

FONÓDIK, (fon-ó-d-ik) belsz. m. *fonód-tam, —tál, —ott.* Magamagától öszvetekeredik, felcsavarodik. *Az iszalag a fa derekára fonódik.*

FONÓGÉP, (fonó-gép) ösz. fn. Gép, mely a fonást, különösen posztó-, vászon-, gyapotgyárak számára nagyban eszközli.

FONÓHÁZ, (fonó-ház) ösz. fn. Ház, melyben leginkább téli estvéken leányok és asszonyok fonás végett öszve szoktak gyülekezni; a falusi fiatalságnak egyik mulató helye.

FONÓINTÉZET, (fonó-intézet) ösz. fn. Intézet, melyben a fonni tanulók öszvegyűlnek, s magukat fonásban gyakorolják; vagy a nyilvános dologház egyik osztályzata, hol a befogott személyek kényszerített fonással foglalkodnak.

FONÓKA, (fon-ó-ka) fő- és mn. tt. *fonóká-t.* 1) l. FONÓHÁZ. 2) Elpuhult, elasszonyosodott, katuska, anyámasszony (ember). Székely tájszó.

FONÓMOLNA, (fonó-molna) ösz. fn. Kerekek által hajtott gép, mely egyszerre több fonalat peder.

FONÓPILLE, (fonó-pille) ösz. fn. Az éji vagy boszorkánypillék egyik faja.

FONOS, (fon-os) l. FANOS.

FONÓSZOBA, (fonó-szoba) ösz. fn. Cselédszoba, melyben többen együtt fonnak.

FONT, (latinul *pondus, pondo*, németül *Pfund,* lengyelül *funt)* 1) A mázsának század része. *Félfont, fertály* v. *negyed-font. Hogy a hús fontja?* 2) Szélesebb ért. mérték, mérés, mérleg. *Fontra tenni valamit,* am. megmérni. *Nem sokat nyom a fonton.*

FONTMÉRTÉK, (font-mérték) ösz. fn. 1) Darab vas vagy kő stb. melynek sulya egy fontot nyom. 2) Mérleg, azaz mérő eszköz, melyen kisebb sulyú testeket, árukat mérnek.

FONTNYI, (font-nyi) ösz. mn. tt. *fontnyi-t,* tb. *—ak.* Egy vagy több fontot nyomó, font nehézségü. *Ölven fontnyi teher. Nincs rajta egy fontnyi hús.*

FONTNYIL, (font-nyil) ösz. fn. A fontoló és mássáló mérlegrudak fölött vizirányosan álló nyilalaku vasvessző, mely a mérő serpenyűnek alá- vagy felbillenését mutatja.

FONTOL, (font-ol) áth. m. *fontol-t.* 1) Szoros ért. fontmértékkel mér, megmér valamit. *Fontolni, megfontolni a húst.* 2) Szélesb ért. mérlegre vet, valaminek sulyát megméri. 3) Átv. gondolattal mér, azaz valamit mindenfelül meggondol, és arra határozza magát, mi mellett sulyosabb okok vínak. *Megfontolja elébb, amit tenni akar. Fontold meg, mily nagy munkába kapsz. Fontolva haladó.*

FONTOLÁS, (font-ol-ás) fn. tt. *fontolás-t*, tb. *—ok.* 1) Fontmérleggel mérés, megmérés. 2) Azon okoknak, melyek valami mellett és ellen vínak, meggondolása.

FONTOLATLAN, (font-ol-atlan) mn. tt. *fontolatlan-t*, tb. *—ok.* 1) Minek súlya a fontmértéken nincsen meghatározva. 2) Átv. meggondolatlan, könynyelmü, hirtelen, okokon nem alapuló. *Fontolatlan tett, lépés. Megfontolatlan beszéd.* Határozóilag, am. fontolatlanul.

FONTOLATLANUL, (font-ol-atlan-ul) ih. 1) A nélkül, hogy súlya fontmértéken meghatároztatott volna. *Fontolatlanul árulni a húst.* 2) Átv. meggondolatlanul, meg nem fontolva, a véd- és ellenokok meghányása, öszvehasonlítása nélkül. *Fontolatlanul cselekedni.*

FONTOLÓ, (font-ol-ó) mn. tt. *fontoló-t.* 1) Aki valamit fontmértéken mér. *Húsfontoló legény.* 2) Gondoló, meggondoló. *Fontoló ész.* 3) fn. ért. am. meggondolása, meghányás-vetése valaminek. *Fontolóra venni a dolgot.*

FONTOS, (font-os) mn. tt. *fontos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Font mértékü, mely ha előtétel nélkül áll, am. *egy fontos* vagy körülbelül egy fontot nyomó. *Fontos czipó. Fontos alma, körte. Kisded bimbóból ered a fontos körte.* (Km.) *Tíz fontos bárány; ötven fontos borjú.* 2) Átv. ért. minek nagy nyomatéka van, eredményére nézve igen nevezetes, érdekes. *Fontos ügyben akarok veled szólani. Ez fontos dolog, tárgy.*

FONTOSAN, (font-os-an) ih. Átv. ért. nyomatékosan, velősen, okokkal támogatva. *Keveset szól, de fontosan.*

FONTOSSÁG, (font-os-ság) fn. tt. *fontosság-ot.* Nyomatékosság, velősség; oly tulajdonsága valaminek, mely által nagy érdeket gerjeszthet, nagy eredményt szülhet. *Beszéd fontossága. A tárgy fontossága hosszabb meggondolást kiván.*

FONTOSTALP, (fontos-talp) ösz fn. A timárok és cserzővargák nyelvén, am. vastagra, keményre cserzett ökörbőr, melyet saru és csizmatalpakra használnak.

FONTRÚD, (font-rúd) ösz. fn. Rúd a fontoló mérlegen, melynek végeire a serpenyők akasztvák, máskép: *fontnyil.*

FONTYOR, (fon-ty-or) elvont törzsök, melyből egyedül a *fontyorodik* ige és származékai erednek. Értelmére rokon a *fonny* törzsökkel, s jelent valami fonnyadtat, aszottat, zsugorodottat.

FONTYORODIK, (fon-ty-or-od-ik) k. m. *fontyorod-tam, —tál, —ott.* Fonnyadva öszvezsugorodik, tekeredik, ránczosodik.

FONTYORODOTT, (fon-ty-or-od-ott) mn. tt. *fontyorodott-at.* Nedvek hiánya vagy fogyta miatt, vagy a nagy hőségtől zsugorodott, ránczosodott, s mintegy öszvefonódott. *Fontyorodott növénylevél. Állásban fontyorodott hús.*

FONY, falu Abaúj megyében; helyr. *Fony-ba, —ban, —ból.*

FONYÓD, puszta Somogy megyében; helyr. *Fonyód-on, —ra, —ról.*

FONYOLOG, (fony-ol-og) önh. m. *fonyolog-tam, —tál, fonyolg-ott* v. *fonyolg-ottam, —ottál*, htn. *—ni* v. *fonyolgani.* Székely szójárás szerént valamihez izetlenül, kedvetlenül fog. Rokon *fanyalog* igével. V. ö. FANYALOG.

FOR, (1), elvont gyök, mely számos származékokban él, milyenek: *fordúl, fordít; forog, forr* stb. Jelent valamely nyugvó test vagy középpont körüli mozgást. Rokonok vele a magyarban: *fér*, (féreg, férde), *för*, (förgetyü, förgeteg), *für*, (fürge, fürdik), *pér*, (péreg, pérdül, pérészlén), melyek a körös mozgás alapfogalmában mindnyájan egyeznek, továbbá a szanszkrit *vart* (fordít), latin *vortit*, *vortex*, *versat*, hellen *περι*, szláv *vrátit*, csagataj *ivir-irdi* (fordított) ivr-üldi (fordúlt, Abuska), finn *pyörin* v. *vyörin*, (forgok, pergek), *vieritän* (forgatok) stb.

FOR, (2), l. FORR.

FOR, (3), l. FORTY.

FÓR, tájszó, *fuvar* helyett; l. ezt.

FORÁCS, (for-a-acs) fn. tt. *forács-ot.* Jelenti azon gömbölyü hosszukás csomót, mely némely fák, különösen fenyvek derekán keresztül hat, s mely, midőn a fa kiszárad, elválik, s mintegy kifordúl belőle.

FORBÁSZ, falu Szepes megyében; helyr. *Forbász-on, —ra, —ról.*

FORBÁT, (for-bát) vagy ösz. fn. mely t. i. valószinüleg e két elvont törzsökből: *for* és *bát*(or) van öszvetéve, s annyit tenne, mint: *visszafordított, viszonzott merény* vagy *tett;* vagy pedig *fordít*, régiesen *fordét* v. *fordót* módosúlata, melyben a *d* *b*-vé változott: *fordót* = *forbót* = *forbát*, mint *kódorog, kóborog* szókban. Származékai a régieknél, pl. Molnár Albertnél, a Bécsi Müncheni codexekben is *viszonzás, visszafizetés* (talio, retributio) értelmében fordúlnak elé. V. ö. FORBÁTLAT, FORBÁTOL.

FORBÁTJOG, (forbát-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva a bünös azon kár- vagy kinszenvedésre itéltetik, melyet ő máson követett el, mint pl. Mózes törvényében van: *Szemet szemért, fogat fogért.* (Jus talionis).

FORBÁTLAN, (for-bát-lan v. for-bát-talan) mn. tt. *forbátlan-t*, tb. *—ok.* Vissza nem fizetett, vissza nem torlott, meg nem torolt. *Forbátlan gonosztett.* Határozóilag am. forbátlanul, forbátolás nélkül.

FORBÁTLÁS, (for-bát-ol-ás) fn. lásd: FORBÁTOLÁS.

FORBÁTLAT, (for-bát-ol-at) fn. tt. *forbátlat-ot.* Visszatérítés, visszafizetés; valamely merénynek, tettnek, sérelemnek hasonlóval viszonzása. „És legyen teneked megforbátlat“ (retributio. Münch. cod.). „Eljöttenek a megforbátlatnak napi“ (Bécsi cod.).

FORBÁTOL, (for-bát-ol) áth. m. *forbátol-t* v. *forbátlott,* htn. *—ni* v. *forbátlani.* A Münch. codexben: *forbátl.* Visszatérít, valamely tettet hasonlóval viszonoz. *Nincs, honnan megforbátlhassák. Teneked megforbátlatik.* (Münch. cod.).

FORBÁTOLÁS, (for-bát-ol-ás) fn. tt. *forbátolás-t,* tb. *—ok.* Valamely tettnek, merénynek, különösen bántalomnak hasonlóval viszonzása.

FORDA, (for-d-a) fn. tt. *fordá-t.* Némelyek által javaslott, de eddig lábra nem kapott szó a *metaphora* magyar elnevezésére. Kassai József szerént *forda* v. *farda* divatban van Szerencs vidékén, *ferde* helyett.

FORDÍT, FORDIT, (for-d-ít, l. *for)* áth. m. *fordít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Tulajd. valamit forgóvá tesz, forgó állapotba helyez, és pedig vagy bizonyos körben, bizonyos pont, nyugvó rész vagy tengely körül, pl. *kereket fordít, kocsit fordít,* vagy egyik lapról, oldalról másikra helyez át, más oldalt mutat, pl. *levelet fordít, hátat fordít valakinek, köpönyeget, nadrágot fordít, elfordítja arczát, felfordítja a hordót, visszafordítja a kifordított ruhát. Köpönyeget fordít,* átvitt ért. nézetét, érzelmét jellemtelenül a körülmények szerént változtatja. 2) *Jóra fordít,* am. rosz állapotot jóvá változtat.

— — — — — „Istenem
Fordítsd jóra már az én életem.“

Népdal.

3) Terel, igazít. *Más útra fordítja a lovat. Fordítani a legelő nyájat.* 4) Gabona nyomtatóknál am. a lovakkal megtiprott gabonaágyat villával más oldalra hányja át. 5) Felható ragú névvel am. valamire használ, alkalmaz. *Pénzét könyvekre fordította. Minden idejét tanulásra fordítja. Eszét jóra v. roszra fordítani.* 6) Hasznot húz, nyer. *A kereskedésből sokat fordított magának.* 7) Állapító ragu nevekkel am. igazít, változtat. *Fordíts egy kicsit azon a ruhán. Ez sokat fordít az ügyön.* 8) Valamit egyik nyelvből másikba általtesz. *Iliászt fordítani magyarra. Németből, angolból, francziából fordított művek.*

FORDÍTÁS, FORDITÁS, (for-d-ít-ás) fn. tt. *fordítás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, melynél fogva valamit v. valamin fordítunk. V. ö. FORDÍT. *Köpönyegfordítás, hátfordítás, pénzfordítás, könyvfordítás; elfordítás, kifordítás, megfordítás. Hű fordítás. Jó, rosz fordítás.* Vétetik *fordítmány* értelemben is, l. ezt.

FORDÍTÁSI, FORDITÁSI, (for-d-ít-ás-i) mn. tt. *fordítási-t,* tb. *—ak.* Fordítást illető, fordításra vonatkozó. *Fordítási hiba. Fordítási szabályok.*

FORDÍTGAT, (for-d-ít-gat) áth. m. *fordítgattam, —tál, —ott.* Gyakran vagy folytonosan fordít.

FORDÍTMÁNY, (for-d-ít-mány) fn. tt. *fordítmány-t,* tb. *—ok.* Nyomtatott vagy irott mű, mely más nyelvből van általtéve.

FORDÍTÓ, FORDITÓ, (1), (for-d-ít-ó) fn. tt. *fordító-t.* 1) Általán eszköz, mely által valamit fordítunk, megfordítunk, pl. rúd, melylyel a csigákat tekerik; különösen, a vargáknál és csizmaziáknál zömökfa, melylyel a lábbelit varrás közben kifordítják. 2) Személy, ki valamely elmeművet egyik nyelvből másba általtesz.

FORDÍTÓ, FORDITÓ, (2), (l. föntebb) mn. tt. *fordító-t.* Aki vagy ami fordít.

FORDÍTÓI, FORDITÓI, (for-d-ít-ó-i) mn. tt. *fordítói-t,* tb. *—ak.* Fordítót illető, arra vonatkozó. *Fordítói ügyesség. Fordítói foglalkodás.*

FORDÍTOTT, FORDITOTT, (for-d-ít-ott) mn. tt. *fordított-at.* 1) Egyik oldaláról, lapjáról másikra áthelyezett. *Fordított ruha, köpönyeg, nadrág; fordított kása; kifordított. Olyan szép, mint a kifordított hurka.* (Km.). 2) Egyik nyelvből másikba általtett. *Fordított művek. Magyarra fordított Odyssea.*

FORDÚL, FORDUL, (for-d-úl) önh. m. *fordúl-t.* 1) Bizonyos pont vagy tengely körül mozdúl, megmozdúl; egyik oldalról, lapról másikra hajlik, tér által. *Fordúl a kerék, ha víz hajtja, vagy ló húzza. Fordúl a hordó, ha gördítik.*

„A malom kereke annyit nem fordúl,
Hányszor az én rózsám engem megcsókol.“

Népd.

2) Változik, új helyzetet, irányt vesz. *Fordúl az idő, fordúl a szél, fordúl a koczka, szerencse. Jóra, roszra fordúl.* 3) Megesik, megtörténik. *Úgy fordúl, magam is eljövök.* 4) Rövid járást, kerülést tesz. *Csak egyet fordulok, s legott itt leszek. Csak a közel utczába fordulok.* 5) Nyereség, haszon gyanánt jő valami. *Tíz forintom fordult belőle.* Öszvetételei: *aláfordúl, befordúl, elfordúl, eléfordúl, felfordúl, felülfordúl, kifordúl, lefordúl, megfordúl, nekifordúl, ráfordúl, visszafordúl.* Ezeket v. ö. illető helyeiken.

FORDÚLÁS, FORDULÁS, (1), (for-d-ul-ás) fn. tt. *fordulás-t,* tb. *—ok.* 1) Bizonyos pont v. tengely, v. vonal körüli mozdulás. 2) Változás; *időfordulás, szerencse fordulása.* 3) Rövid járás, félre térés. *Fordulást tenni a szomszéd utczába.* V. ö. FORDÚL.

FORDULÁS, (2), BODZA—, puszta Erdélyben, Sepsi székben; helyr. *Fordulás-on, —ra, —ról.*

FORDÚLAT, FORDULAT, (for-d-ul-at) fn. tt. *fordúlat-ot.* 1) Ami fordulás által történik, végeztetik. *Szántáskor minden fordulat után megtisztítni az eketalpat. Várni az idő fordulatát.* 2) Az erdők felosztásában egy-egy kerület. 3) Változat. *Várjuk el a dolog fordulatát.*

FORDÚLATI, (for-d-úl-at-i) mn. tt. *fordúlati-t,* tb. *—ak.* Fordúlatra vonatkozó.

FORDÚLÓ, FORDULÓ, (for-d-ul-ó) fn. tt. *forduló-t.* 1) Kis járás, kerülés, séta. *Egy fordulóval elvégezte minden dolgát.* 2) Némely tájszólás szerént am. a határnak azon része, melyet egyszerre szoktak bevetni, míg a másik ugarnak marad. *Két vagy három fordulóra osztott határ.* Másutt : *nyomás* (Calcatura). 3) A szántóknál am. a földnek egyszeri megkerülése. *Hány fordulót tettél már?*

FORG, (for-og) önh. l. FOROG.

FORGA, (1), (for-g-a) mn. tt. *forgát.* Ami forog, könnyen fordúl. A *fürge, pörge* szók hasonlatára alkotott, és ajánlatos új szó. *Forga kerék, forga pereslén.*

FORGA, (2), (for-g-a) fn. tt. *forgá-t.* Kemenesalján am. vízkanyar, folyóvíz fordulása, forgó.

FORGÁCS, (for-g-a-acs v. far-ag-a-acs) fn. tt. *forgács-ot.* 1) Kicsinyező alakja- és értelménél fogva am. a fáról lefordított, lehasított fodor darabocska. Szélesb ért. faragott, vágott, gyalúlt, hasogatott stb. fának hulladéka. *Apró, hosszú forgács; ács, asztalos forgács. Aki mennyit vág, annyi forgácsa leszen.* (Km.). 2) Régenten : esztergáros (faragács). 3) Régi nemes nemzetség és grófi család vezetékneve.

FORGÁCSFA, (forgács-fa) ösz. fn. Favágáskor, faragáskor elváló apróbb fahulladékok; néha nagyobb hasábok is, milyeket pl. a faragó ácsok hasogatnak le.

FORGÁCSFALVA, helység Gömör megyében; helyr. *Forgácsfalvá-n, —ra, —ról.*

FORGÁCSFÁNK, (forgács-fánk) ösz. fn. Fánk, vagy mint néhutt nevezik, pampuska, siskatészta neme, oly sütemény, melynek alakja a forgácséhoz hasonló; máskép : *csöröge* v. *csöröge, herőcze.*

FORGÁCSKÚT, falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Forgácskút-on, —ra, —ról.*

FORGÁCSOL, (for-g-a-acs-ol) áth. és önh. m. *forgácsol-t.* 1) Forgácsot csinál, hasogat. 2) Esztergál.

FORGÁCSOLÁS, (for-g-a-acs-ol-ás) fn. tt. *forgácsolás-t,* tb. *—ok.* 1) Forgácscsinálás, valaminek forgácscsá hasogatása. 2) Esztergározás.

FORGÁCSOS, (for-g-a-acs-os) mn. tt. *forgácsos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Forgácscsal bővelkedő, behintett; forgácsot tartó. *Forgácsos udvar, szoba; forgácsos kosár.*

FORGÁCSSZÉK, (forgács-szék) ösz. fn. 1) Faragószék vagy asztal, melyen kézvonóval v. faragókéssel a simítandó fáról forgácsot hasogatnak. 2) Esztergárosszék.

FORGÁCSVAS, (forgács-vas) ösz. fn. Az esztergárosok görbe vasa, melylyel a munkába vett anyagot alakítják.

FORGALMAZ, (for-og-al-om-az) áth. m. *forgalmaz-tam, —tál, —ott.* Pénzt vagy árunemüeket forgalomba hoz. V. ö. FORGALOM.

FORGALMI, (for-g-al-m-i) mn. tt. *forgalmi-t,* tb. *—ak.* Forgalomhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Forgalmi tőke. Forgalmi időszak. Forgalmi viszonyok.* V. ö. FORGALOM.

FORGALOM, (for-g-al-om) fn. tt. *forgalmat.* Árúk cserebere´lése, adásvevés; midőn a kereskedés élénk mozgásban van. *Pénzforgalom, áruforgalom. Ezen városban nagy forgalom van.*

FORGANCS, (for-og-ancs) fn. tt. *forgancs-ot.* Azon apró vizi rovarok neve, melyek a vizek szinén nagy könnyüséggel forognak. (Gyrinus L.).

FORGANDÓ, (for-g-an-d-ó) mn. tt. *forgandó-t.* Változó, változékony, állhatatlan, majd ily, majd oly alakban és állapotban mutatkozó. *Forgandó szerencse, sors. Forgandó az ember élete. A szerencse forgandó, csak inségem állandó.* (Kisf. S.).

FORGANDÓSÁG, (for-g-an-d-ó-ság) fn. tt. *forgandóság-ot.* Változékony, állhatatlan állapota valaminek. *Világ, szerencse, élet forgandósága.*

FORGÁS, (for-g-ás) fn. tt. *forgás-t,* tb. *—ok.* 1) Valaminek bizonyos pont, vagy saját tengelye körül stb. folytatott mozgása. *Kerékforgás, csigaforgás, malomkő forgása.* 2) Örvényezés. *Viznek forgása.* 3) Folytonos ide-oda mozgás, keringés. *Vér forgása az erekben.* 4) Kézről kézre járás. *Pénz forgása, váltók forgása. Forgásba hozni a pénzt, váltót.* V. ö. FOROG.

FORGAT, (for-g-at) áth. m. *forgat-tam, —tál, —ott,* par. *forgass.* 1) Valamit bizonyos pont vagy tengely körül folytonosan mozgat, keringet. *Kereket, orsót, gombolyítót forgatni. Gyürüt forgatni az ujján. Hordót forgatni.* 2) Ide-oda mozgat, egyik oldalról, lapról másra áthelyez. *Szemeit forgatja. Könyvet forgat.* 3) Másmás irányt, helyzetet ad valaminek. *Kalapját jobbra balra forgatja. Köpönyegét forgatja.* 4) Valamivel bánik, dolgozik. *Tollat, kardot forgat.* 5) Váltóüzleti ért. a váltót kézről kézre adja, tovább adja. 6) Az ugaron második szántást tesz, dunántuliasan : *kever.* 7) Átv. valamely tárgyat minden oldalról meggondol, megvizsgál. *Elméjében forgatja munkájának tervét.* 8) Visszaható névmással, am. bizonyos módon viseli magát. *Jól vagy rosszúl, vitézül, legényül forgatja magát.*

FORGATAG, (for-g-at-ag) mn. tt. *forgatag-ot.* Ami könnyen forog vagy folytonos forgásban van; örvényező. *Forgatag szélmalom.* Főnév gyanánt használtatván am. örvény. Rokon vele a felhangu : *förgeteg* v. *förgeteg,* melynek lényeges tulajdonságát szinte forgás teszi.

FORGATÁS, (for-g-at-ás) fn. tt. *forgatás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, melynél fogva valamit forgatunk. V. ö. FORGAT. *Orsóforgatás; szemek forgatása; könyvforgatás; köpönyegforgatás; toll-, kardforgatás; váltó forgatása; ugarok forgatása* stb.

FORGATÉKONY, (for-g-at-ék-ony) mn. tt. *forgatékony-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Amit könnyen lehet forgatni; forgatásra alkalmas. *Forgatékony gépek; forgatékony váltók.*

FORGATMÁNY, (for-g-at-mány) fn. tt. *forgatmány-t,* tb. *—ok.* Váltójogi ért. oly hátirat, mely ál-

tal a váltó másra tulajdonos joggal s váltójogi kötelezettséggel ruháztatik. *Teljes forgatmány. Üres forgatmány.*

FORGATMÁNYOS, (for-g-at-mány-os) fn. tt. *forgatmányos-t*, tb. *—ok.* Váltójogi ért. személy, kinek kezébe a váltó forgatmány utján került. V. ö. FORGATMÁNY.

FORGATÓ, (for-g-at-ó) fn. tt. *forgató-t.* 1) Személy, ki valamit forgat. 2) Második szántás az ugaron, dunántuliasan : *keverő.* Először *ugart*, másodszor *forgatót*, harmadszor *vetőt* szántanak. 3) Váltójogi ért. személy, ki a váltót másra forgatmány által ruházza.

FORGATVÁNY, (for-g-at-vány) fn. tt. *forgatvány-t*, tb. *—ok.* Ami forgatva van, különösen szántóföld, melyet felszántanak és pihentetnek, hogy a benne levő gazok, gyökerek elrohadjanak.

FORGATYÚ, (for-g-aty-ú) fn. tt. *forgatyú-t.* Általán forogható vagy forgatható eszköz, milyen, pl. a kazalokra, asztagokra, szőlőkbe állított madárijesztő készületeken van. Rokon vele a fenhangú : *fèrgetyű* és *pèrgetyű.*

FORGÉKONY, (for-g-ék-ony) mn. tt. *forgékony-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Ami könnyen forog, forgásra hajlandó, képes. 2) Változékony, mulandó. *Forgékony sors, szerencse.*

FORGÓ, (1), (for-g-ó) mn. tt. *forgó-t.* 1) Bizonyos pont vagy tengely körül mozgó, keringő. *Forgó kerék.* 2) Változó. *Forgó szerencse.*

FORGÓ, (2), (l. föntebb) fn. 1) Süveg, kalpag, csákó stb. mellé tüzött tollékesség, különösen, milyent a magyar huszárok viselnek. 2) Az állati test tetemeinek, tagjainak, izeinek öszvefüggése, egybekötése, melynél fogva mozoghatnak, valamint azon táj is, hol ezen egybekötés létezik, milyenek a könyök hajlása, térdhajlása, a boka, a kézfej töve stb. *Forgóban kitörni, kificzamítani a kezét, lábát.* 3) Vizörvény.

FORGÓASZTAL, (forgó-asztal) ösz. fn. Egy lábu asztal, melyet csavar vagy karika által ide-oda forgatni lehet.

FORGÓCSONT, (forgó-csont) ösz. fn. 1) Általán, tekealakú, kerekded csont, mely az állati test, különösen tagok csontszárait öszvetartja és mozgékony természeténél fogva hajlhatókká, foroghatókká teszi. Ilyenek, *a térdkalács, vállperecz* stb. 2) Különösen, a hátgerincz tövén levő csont. (Coxendix).

FORGÓCSŐ, (forgó-cső) ösz. fn. Fegyver, melynek egymáson fekvő csövei a szerszámhoz fordíthatók. (Dreher. Revolver? Bérczi Károly).

FORGÓDIK, (for-g-ó-d-ik) k. lásd : FORGOLÓDIK.

„Jó lovaknak hátán
Vitéz ifjak forgódnak."
Rimay János. (A XVII. századból).

FORGÓFA, (forgó-fa) ösz. fn. l. GÖRÖNDÖLY, GÈRÈNDÉLY.

FORGÓHÍD, (forgó-híd) ösz. fn. Híd, mely úgy van készítve, hogy forgatni lehessen.

FORGÓKOCZKA, (forgó-koczka) ösz. fn. Tekervényes koczkavető eszköz, melyet forgatni lehet.

FORGÓKŐ, (forgó-kő) ösz. fn. Tolnában, am. köszörükő.

FORGOLÁNY, falu Ugocsa megyében; helyr. *Forgolány-ba, —ban, —ból.*

FORGOLÓDÁS, (for-g-ol-ó-d-ás) fn. tt. *forgolódás-t*, tb. *—ok.* Gondos, figyelmes, nyugtalan járás kelés, mozgás valami körül. V. ö. FORGOLÓDIK.

FORGOLÓDIK, (for-g-ol-ó-d-ik) belsz. m. *forgolód-tam, —tál, —ott.* Különös gonddal, fáradsággal, figyelemmel járkel valami körül; valamihez hozzá férni, közel jutni iparkodik. *Nagy urak körül forgolódik. Forgolódik, mint macska a forró kása körül.* (Km.) *A világban forgolódnod kell, ha valamire akarss jutni.*

FORGONY, (for-g-ony) fn. tt. *forgony-t*, tb. *—ok.* l. ÖRVÉNY.

FORGÓS, (for-g-ó-s) mn. tt. *forgós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Forgóval ellátott, ékesített. *Forgós csákó, süveg, kalpag.* V. ö. FORGÓ fn.

FORGÓSZÉK, (forgó-szék) ösz. fn. Szék, melynek ülését csavar vagy karika által forgatni lehet.

FORGÓSZÉL, (forgó-szél) ösz. fn. Örvényesen keringő szél, mely a port, homokot töltsér gyanánt fölteker i, boszorkányszél. *Hordjon el a forgószél. A forgószél vezesse, ádporeső kergesse.* (Faludi). *Forgószél van a fejében.* (Km.).

FORGÓSZÉLCSIGA, (forgó-szél-csiga) ösz. fn. l. FODORCSIGA.

FORGÓTENGELY, (forgó-tengely) ösz. fn. l. GÖRÖNDÖLY, GÈRÈNDÉLY.

FORGOTT, (for-g-ott) mn. tt. *forgott-at.* Jártas, keltes, ügyes, tapasztalt. *Világban forgott ember.*

FORGOTTSÁG, (for-g-ott-ság) fn. tt. *forgottság-ot.* Jártasság, ügyesség, tapasztaltság az élet viszonyaiban.

FORICS, (for-ics) fn. l. FORÁCS.

FORINT, (megegyezik az olasz *fiorino*, új latin *florenus*, illir *forint* szókkal. Származik a latin *flos* szótól, minthogy az első, ú. m. Florenczben vert forintok liliom virággal voltak megjegyezve) fn. tt. *forint-ot.* Pénz, s jobbára számlapénz neme, mely külön időkben és tartományokban különböző értékkel birt és bir. *Rénes forint*, am. hatvan krajczár; *magyar* v. *kurta forint*, am. ötven krajczar; *vonás forint*, am. ötven egy krajczár, azaz három máriás; *osztrák forint*, száz krajczárra osztva; *bomlott forint* divatozott 1694 és 1695-ben, s állott harmincz öt polturából; *lengyel forint*, am. tizenöt krajczár. *Arany-, ezüst-, váltó-, pengő forint.* „*Kincsem, violám, rubintom, itt az utolsó forintom.*" (Csokonai).

FORINTOS, (forint-os) mn. tt. *forintos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Forintot érő, forintértékü. *Forintos bankó. Száz forintos bankó. Még a száz forintos ló is*

meg szokott botlani. (Km.). 2) fn. tt. *forintos-t*, tb. *—ok.* Forintot érő ezüst- vagy papirospénz. *Forintosokkal fizetett. Ezer forintosok nem mindenütt hevernek.*

FORINTOSHÁZA, falu Szala megyében; helyr. *Forintosházá-n, —ra, —ról.*

FORIS, (for-is) fn. tt. *foris-t*, tb. *—ok.* Font, öszvefont, mintegy tekervényessé forgatott sodrony.

FÓRIS, (fór-is) fn. tt. *fóris-t*, tb. *—ok.* 1) Fonalon levő göcs, csomó, börcz. Innen: *fórisos fonal*, am. sodrékos, börczös, csomós fonal. 2) Flórian (a latin *flos* után, am. *virágzó)*, vagy mások szerint: Nicephor (hellen szó, s *győzelemhozót* jelent). *Otrokocsi Fóris.*

FORKÖR, (for-kör) ösz. fn. Az égboltozaton azon képzelt kör, mely az egyenlítőtől és gönczöltől egyforma távolságban van, azaz $23^1/_2$ foknyi messzeségre esik, s melyhez eljutván a nap ismét visszafordúl az egyenlitő felé. *Bak forköre*, (tropicus capricorni), *rák forköre*, (trop. cancri).

FORMA, (rokon, sőt azonos a latin, olasz *forma*, német, angol *form*, hellen *μορφή* szókkal) fn. tt. *formát.* Jelent 1) bizonyos külső alakot, mely mesterség, művészet, mintegy *forgatás* által képeztetik. *Kalap formája. Kocsi formája. Templom formája. Torony formája.* 2) Általán bármely külső alakot, melyet a természet is titkos működése, forgatása által képezett. *Hegy formája. Ezen lónak szép formája van. Helyes, szép, gömbölyü forma.* 3) Minta, vagyis valaminek ábrája, utánzott képe vagy oly alak, mely szerént, melynek példájára valami készül. *Formára húzni a csizmát, kalapot. Formába önteni a harangot. Valaminek formáját venni. Ez a gyermek egészen apja formája*, azaz hasonmása. 4) Öszvetételekben, ha végül áll, melléknév, s am. formájú, alakú. *Emberforma állat. Egyforma. Másforma.*

FORMÁL, (forma-al) áth. m. *formál-t.* Valamit bizonyos alak szerént vagy mintára képez, alkot. V. ö. FORMA.

FORMÁLÁS, (forma-al-ás) fn. tt. *formálás-t*, tb. *—ok.* Bizonyos alak utáni képzés, alakítás.

FORMÁLÓDIK, (forma-al-ó-d-ik) belsz. m. *formálód-tam, —tál, —ott.* Bizonyos alak után vagy szerént képződik, bizonyos alakot ölt.

FORMARUHA, (forma-ruha) ösz. fn. Bizonyos osztályu, felekezetü emberek, pl. katonák, hajdúk stb. hasonló szabású, szinü, kelméjü ruhája, öltözete. *Formaruhába öltözött polgári had;* másképp: *egyenruha.*

FORMÁS, (forma-as) mn. tt. *formás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Helyes, tetsző formáju, szép alaku, külsejü. *Formás ember, legény, leány.*

FORMÁTLAN, (forma-at-lan) mn. tt. *formátlan-t*, tb. *—ok.* Helytelen, idomtalan, nem szép alakkal biró, esetlen. *Formátlan öltözet, arcz, termet.* Határozóilag am. formátlanul, idomtalanul.

FORMÁTLANUL, (forma-at-lan-ul) ih. Idomtalanul, esetlenül. *Formátlanul szabott öltözék.*

FORMÁTLANSÁG, (forma-at-lan-ság) fn. tt. *formátlanság-ot.* Idomtalan, helytelen, esetlen alakuság.

FORMINT, (némelyek szerént for-m-int v. -ént, azaz formás, tetsző, szép; mások *Formio* olasz helynévtől származtatják; minthogy több szőlőfajok idegen nyelvekből vették nevezetöket, mint *bakator*, am. bacca d'oro, *kadarka*, am. karthagói) fn. tt. *formint-ot.* Édes és finom izü, gömbölyűded szemü szőlőfaj, mely Hegyalján a hárslevelűvel együtt különös gonddal és legnagyobb mennyiségben termesztetik, minthogy ezek adják a legjobb aszúszőlőt és aszúbort. Duna vidékén, különösen Győrben, másképp: *szala*, Pesten: *sárfejér*, Pécsett: *kéknyelü.* Németül néhott: *Zapfner*, de az úgynevezett *Honigler*-nek is egyik (nagyobb szemű) faja.

FORMÍT, (forma-ít) önh. m. *formít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Túl a Dunán am. hasonlít vagy hasonlik. *Ez a leány formít az anyjához.*

FORNA, puszta Fejér megyében; helyr. *Forná-n, —ra, —ról.*

FORNÁD, puszta Tolna megyében; helyr. *Fornád-on, —ra, —ról.*

FORNOS, falu Beregh megyében; helyr. *Fornos-on, —ra, —ról.*

FORNOSZEGH, falu Nyitra megyében; helyr. *Fornoszegh-en, —re, —ről.*

FORÓ v. FORRÓ, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Foró-n, —ra, —ról.*

FOROG, (for-og) önh. és gyak. m. *forogtam* v. *forgottam, —tál* v. *forgottál, forgott*, htn. *—ni* v. *forgani.* 1) Bizonyos középpont vagy tengely körül mozog, kering. *Forog a gombolyító, kerék. Forog a malom. Forog a tánczos leány.* 2) Ide-oda mozog, hajlik, járkel. *Forognak a haragos ember szemei. Forog a süveg mellé tűzött toll. Ireg forog. Sokat forog a nagy urak között.* 3) Örvényeket vet, csinál. *Forog a hidoszlopok körül a víz.* 4) Keletben van, kézről kézre megy. *Forog a pénz. Forog a kancsó.* 5) Mondják az ebekről, különösebben agarakról, midőn bakzanak, (a disznó görög). 6) Átv. *veszélyben forog*, am. veszélylyel küzd; *kérdésben, szóban forog*, am. kérdés, szó van róla; *sok gondolat forog fejében*, am. töprenkedik, tünődik.

FORR, (for-r, *for* gyöktől, pl. Erdélyben van *Foró* helység, mely másképen *Forró;* de az egész vétethetik hangutánzónak is; rokon vele a latin *ferveo*, hellen *βρύω, βράζω*, német *brauen, brausen, brennen, warm*, szanszkrit *bhâr* [éget, füt], finn *vari* [forró], *puraan* és *purajan* [forrok], magyar *pír, parázs, perg-el* stb. továbbá [kút-]*forrás* értelemben az arab *bir*, héber *bór, beér*, német *Born, Brunnen*, skót *purn* (víz) stb.); önh. m. *forr-t* v. *—ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Kettőztetett képzőjénél fogva jelent oly valamit, mi erősebben, nagyobb hatással, sebesebben mozogva forog. Innen 1) Valamely híg vagy felolvasztott szilárd test a tűz ereje által élénk mozgásba, forgásba jő, bugyborékol. *Forr a leves, káposzta, kása.* 2)

Erős lökődés, keveredés, kinyomulás miatt tajtékzik, habzik, bugyog, buzog. *Forr benne a vér, méreg, epe. Forr a felbugyogó fenékvíz. Kis csupor, hamar felforr.* (Km.). 3) Valamely folyadék, pl. must, ser vagy folyadékos test belső mozgalomnak indúl, melynek következtében a test alkotó részei változáson mennek keresztül. *A must forrni kezd. Megforrottak az új borok.* 4) Forrad. *Ebcsont beforr.* (Km.). 5) Átv. rendkivüli mozgalomban van, egymás ellen vagy egy bizonyos személy, osztály irányában fölzendül, fölkel. *Forr az elégületlen nép. Forrnak benne az indulatok. Forr a sok ember.* Öszvetételei : *beforr, elforr, kiforr, felforr, megforr, öszveforr*, melyeket l. illető helyeiken.

FORRAD, (forr-ad v. for-r-ad) önh. m. *forradtam, —tál, —t* v. *—ott.* 1) Forróvá lesz, forrásnak ered. 2) Forró állapotában valamihez ragad, valamivel egyesül. *Az izzó vaslemez a tengelyhez, keréktalphoz forrad.* 3) Heged, vagyis bizonyos folyadék, nedv közbejöttével beragad. *Forrad a gyógyuló seb. Beforrad a törött csont. Egybeforrad. Kiforrad. Öszveforrad. Odaforrad.*

FORRADALMI, (for-r-ad-al-m-i) mn. tt. *forradalmi-t*, tb. *—ak.* Forradalmat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Forradalmi készületek, mozgások, kitörések.* V. ö. FORRADALOM.

FORRADALOM, (for-r-ad-al-om) fn. tt. *forradalmat.* Szélesb ért. népmozgalom a fennálló társadalmi viszonyok felbontására. Szorosb ért. egész nemzetnek vagy a nemzet nagy sokaságának fölkelése akár az igazságos, akár zsarnok fejedelem vagy felsőség ellen azon szándékkal, hogy új kormányrendszert és álladalmi szerkezetet hozzon be. *Francia forradalom, lengyel forradalom.*

FORRADÁS, (for-r-ad-ás) fn. tt. *forradás-t*, tb. *—ok.* 1) Forróvá levés, forradásnak indulás. 2) Állapot, midőn valamely forró test máshoz ragad. *A tüzes vasnak fához forradása. Egyik vaslemeznek a másikhoz forradása.* 3) Hegedés, behegedés. *Sebek, törött csontok forradása, beforradása, öszveforradása.*

FORRADÁSOS, (for-r-ad-ás-os) mn. tt. *forradásos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Amin forradás látszik, létezik; hegedt, behegedt. *Forradásos sebek, csontok.*

FORRADAT, (for-r-ad-at) fn. tt. *forradat-ot.* Általán, beforradt valami, különösen behegedt seb.

FORRADÉK, (for-r-ad-ék) fn. tt. *forradék-ot.* Forrás által keletkezett valami, pl. forradék a törött tagon.

FORRADOZ, (for-r-ad-oz) önh. m. *forradoztam, —tál, —ott.* Többször vagy folytonosan forrad. A Müncheni codexben *megforradozott*, am. a latin infremuit (megrendült). „Jézus azért, hogy látá őtet siratta, megforradozott szelletében." (Pestinél : megbúsula, Erdősinél : nagy zendülést tön).

FORRAL, (for-r-al) áth. m. *forral*-t. 1) Forróvá tesz, forrásba hoz. *Vizet forral. Felforralni a tejet.* 2) Átv. valamit erős mozgásba hoz, valamit nagy eltökéléssel forgat elméjében. *Bosszút, haragot, gyűlölséget forralni.*

FORRALÁS, (for-r-al-ás) fn. tt. *forralás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, mely által valamit forróvá teszünk, vagy átv. valamit nagy eltökéléssel forgatunk elménkben. *Víz forralása ; bosszúforralás.*

FORRALT, (for-r-al-t) mn. tt. *forralt-at.* 1) Ami forró állapotba tétetett, forráson keresztül ment. *Forralt, felforralt téj.* 2) Eltökélett szándékkal, elmével tervezett. *Sokáig forralt bosszúját végre kitöltötte.*

FORRAN, (for-r-ú-an) önh. 1) Egy forrást csinál. 2) Átv. ért. Egyszerre valamely indulatra fakad. *Felforranni, haragra forranni*, azaz lobbanni.

FORRÁS, (for-r-ás) fn. tt. *forrás-t*, tb. *—ok.* 1) Állapot, midőn valamely folyadék meleg által rendkivüli mozgásba jő. 2) Kútfő, vagyis a víznek kifakadása, bugyogása bizonyos helyről. *Friss, hideg, meleg forrás.* 3) Szeszes folyadék részeinek rendkivüli mozgalma, erjedése, mely által bizonyos változáson mennek keresztül. *Mustok, borok forrása.* 4) 4) Átv. eredet, valamely tárgy keletkezhetésének első alapja, anyagi és szellemi értelemben. *A kereskedés egyik fő forrása a nemzeti gazdagságnak. A henyeség többféle bűnöknek forrása.* 5) Átv. társadalmi mozgás, mely bizonyos ingatagsággal, zavarodással jár, s melynek teljes kitörése *forradalom.*

FORRÁSÉR, (forrás-ér) ösz. fn. A föld vagy sziklák kebelében elnyuló menet, vonal, mely a vizet a forrásfőhöz vezeti, vagy azon rejtek, melyből a forrás eredetét veszi.

FORRÁSFOK, (forrás-fok) ösz. fn. A tűznél melegülő nedvnek hőségfoka.

FORRÁSHOMOK, (forrás-homok) ösz. fn. l. ÉRHOMOK.

FORRÁSI, (for-r-ás-i) mn. tt. *forrási-t*, tb. *—ak.* Forrást illető, arra vonatkozó.

FORRÁSOS, (for-r-ás-os) mn. tt. *forrásos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Forrásokkal ellátott, bővelkedő; amin forrás, azaz hegedés látszik. *Forrásos hegyek. Forrásos csontok, bemetélt fák.*

FORRÁSVÍZ, (forrás-víz) ösz. fn. Magából a forrásból, mint kútfőből merített vagy ömlött víz.

FORRASZ, (for-r-asz) fn. tt. *forrasz-t*, tb. *—ok.* Ragasz, mely által némely müveket, pl. szaruból, üvegből stb. készülteket öszveforrasztanak. (Löthe).

FORRASZCSŐ, (forrasz-cső) ösz. fn. Kicsiny, hegyes és egyik végén meggörbített csövecske, melylyel az érczmivesek, különösen az arany- és ezüstmivesek az olvasztó lámpába tett forraszanyagot hamarabb felolvadásra szítják. V. ö. FORRASZ.

FORRASZHAMU, (forrasz-hamu) ösz. fn. Sós növényekből égetett hamu, mely leginkább üvegnemü testek forrasztására vagy olvasztására használtatik.

FORRASZSERPENYŐ, (forrasz-serpenyő) ösz. fn. Az aranymivesek szenes serpenyője, melynek tüzénél forrasztani szoktak.

FORRASZT, (for-r-asz-t) áth. m. *forraszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Két testet valamely erős ra-

gasz vagy tűz segedelme által egygyé csatol, szorít, öszveköt. *Vasat forrasztani. Öszveforrasztani a keréktalp sinvasait.* 2) Hegeszt, behegeszt. *Csontot forrasztani. A sebeket bizonyos ír által beforrasztani.*

FORRASZTARTÓ, (forrasz-tartó) ösz. fn. Az üvegeseknél, lyukas homokkő-edény, melyben a forraszt tartják.

FORRASZTÁS, (for-r-asz-t-ás) fn. tt. *forrasztás-t*, tb. *—ok.* 1) A testeknek bizonyos ragasz vagy tűz által egygyé szorítása. 2) Hegesztés, pl. *sebnek, csontnak forrasztása.*

FORRASZTÓ, (for-r-asz-t-ó) mn. és fn. tt. *forrasztó-t.* Aki vagy ami forraszt. *Forrasztó kovács; forrasztó fű, ír.* V. ö. FORRASZT.

FORRASZTÓCSŐ, (forrasztó-cső) ösz. fn. lásd: FORRASZCSŐ.

FORRASZTÓVAS, (forrasztó-vas) ösz. fn. Az érczmívesek és üvegesek buzogányalakú eszköze, melynek megtüzesített gombjával a forraszt elolvasztani szokták. V. ö. FORRASZ.

FORRATLAN, (for-r-at-lan) mn. tt. *forratlan-t*, tb. *—ok.* Ami nem forrott, meg nem forrt. *Forratlan must, lé, kása.* Határozóilag am. forratlanul, meg vagy föl nem forrottan.

FORRÁZ, (for-r-ó-az) áth. m. *forráz-tam, —tál, —ott.* 1) Valamely ételneműt, különösen husfélét forró lével leöntve készít el. *Csibét, bárányt, borjút forrázni.* 2) Forró vízzel tisztít. *A leölt baromfiakat, sertéseket megforrázni,* hogy tollaikat, sertéiket könynyebben le lehessen tisztítani. *A hordókat kiforrázni.* 3) Forró vizet önt valakire v. valamire. *Leforrázni a konyhán forgolódó ebeket. Ahol az ebet leforrázták, nehezen megy az többet oda.* (Km.) *Gyógyfüveket forrázni.* 4) Átv. és tréfásan, igen leszól valakit, egészen elhallgattat; eltávozni kényszerít. *A hetvenkedő szónokot ugyan leforrázták.*

FORRÁZÁS, (for-r-áz-ás) fn. tt. *forrázás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit forráznak, e szónak minden értelmében. V. ö. FORRÁZ.

FORRÁZAT, (for-r-ó-az-at) fn. tt. *forrázat-ot.* A gyógyszerészeknél am. folyadék, melyet forró állapotban más szilárd testre töltenek, s mely ennek feloldható részeit magába veszi. (Infusum). *Csipkéskáposzta-, hashajtó forrázat.*

FORRDOGÁL, (for-r-d-og-ó-al) önh. és gyak. m. *forrdogál-t.* Nem igen erősen, de folytonosan forr. *A sziklából forrdogál a víz.* V. ö. FORR.

FORRDOGÁLÁS, (for-r-d-og-ó-al-ás) fn. tt. *fordogálás-t*, tb. *—ok.* Lassu, de folytonos forrás.

FORRÓ, (1), (for-r-ó) mn. tt. *forrót.* 1) Ami tűz vagy bizonyos fokú melegség által forr. *Forró víz, forró kása.* V. ö. FORR. 2) Igen meleg. *Forró ételt nem egészséges enni. Forró kávét inni.* 3) Nagy melegséget, hőséget gerjesztő vagy melegséggel járó. *Forró láz, nyavalya, betegség.* 4) Átv. *forró szerelem, szeretet,* am. igen nagy, a szivnek belsejéből eredő, a szivet egészen elfoglaló. *Forró csókok, ölelkezések, fohászkodások, indulat.* 5) Igen mozgékony, élénk. *Forró ütközet, harcz.*

FORRÓ, (2), mváros Abaúj és puszta Nógrád megyében. L. FORÓ. Helyr. *Forró-n, —ra, —ról.*

FORRÓLÁZ, (forró-láz) ösz. fn. Láz, melyet leginkább a vér szivóssága és gyuladásra hajlandósága szokott támasztani. (Febris acuta).

FORRÓMELEG, (forró-meleg) ösz. fn. Szoros ért. oly mértéke, foka a melegnek, melytől bizonyos testek, pl. vizek forrni kezdenek. Szélesb ért. égető, rekkenő, sütő meleg, mely állatokat lankaszt, növényeket fonnyaszt, száraszt.

FORRONG, (for-r-ong) gyak. önh. m. *forrongtam, —tál, —ott.* Szüntelen forró mozgásban van. Használtatik különösen népmozgalmi, lázadási értelemben.

FORRONGÁS, (for-r-on-g-ás) fn. tt. *forrongás-t*, tb. *—ok.* Szüntelen mozgás, forrás. Átv. népmozgalom; elégületlenek egymás közti tervezései, kitöréssel fenyegető készületei.

FORRÓÖV, (forró-öv) ösz. fn. Az egyenlítő és forkörök közötti részei a földgolyónak, melyeket a nap sugarai jobbadán függőlegesen érnek és igen fölmelegítenek. V. ö. EGYENLITŐ és FORKÖR.

FORRÓSÁG, (for-r-ó-ság) fn. tt. *forróság-ot.* 1) A melegségnek igen nagy foka. *A forróság miatt egészen ellenkadni.* 2) Különösen a hévség azon neme, mely lázas nyavalyákban uralkodik. *Elébb hideg rázta(öt), most pedig már forróságban van.*

FORRÓSZEGH, falu Bihar megyében; helyr. *Forrószegh-en, —re, —ről.*

FORRÓZ, (for-r-ó-oz) l. FORRÁZ.

FORRPONT, (forr-pont) ösz. fn. 1) Hőség azon pontja vagy foka, melytől a víz forrni kezd. 2) Fok a hévmérőn, mely a hőségnek ezen mértékét mutatja, s ellentétetik a fagypontnak.

FORRTY, FORRTYAN, stb. l. FORTY, FORTYAN stb.

FORTÉLY, (némelyek szerént for-tély v. for-tény, azaz némi cseles forgással járó *tély* vagy *tény*, mint a ravasz emberek szoktak tenni; mások a német *Vortheil*-ból hiszik kölcsönzöttnek, de értelemben emez nem igen egyezik meg a magyarral, melyben *előny* szó felel meg neki) fn. tt. *fortély-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, mely bizonyos fogással, csellel jár, (mindazáltal nem rosz értelemben), mely valamit nem egyenes, szokott, észrevehető módon, hanem mintegy körülforgással, leleményes úton, mesterséggel visz véghez. *Nem erővel, hanem fortélylyal győzni. Hol karddal nem lehet, fortélylyal neki.* (Km.) *Ennek a dolognak különös fortélya van.*

FORTÉLYOS, (fortély-os) mn. tt. *fortélyos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Fortélylyal járó, működő, mesterséges, különös fogású; furfangos, ravasz. *Fortélyos zár, lakat. Fortélyos ember.*

FORTÉLYOSKODÁS, (fortély-os-kod-ás) fn. tt. *fortélyoskodás-t*, tb. *—ok.* Alattomos, ravasz mesterkedés, furfangoskodás, ravaszkodás.

FORTÉLYOSKODIK, (fortély-os-kod-ik) k. m. *fortélyoskod-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamit fortélylyal visz végbez, mesterkedik, ravaszkodik. *Fortélyoskodik, hogy másokat rászedjen.*

FORTÉLYOSSÁG, (fortély-os-ság) fn. tt. *fortélyosság-ot*. Mesterkélő, furfangos tulajdonság vagy állapot. *Zárak fortélyossága. Tolvajok fortélyossága.*

FORRTON FORR, folyvást v. szüntelen forr. V. ö. FORR.

FORTY, (for-ty) elvont és tulajdonképen hangutánzó törzsök, mely leginkább a haragból eredő, s fogak között kitörő kemény hangot fejezi ki. Rokon vele a *horty* orrhang, és *korty* torokhang.

FORTYAN, (for-ty-an) önh. m. *fortyan-t*. Hirtelen haragra lobban, kitör. *Felfortyan*. V. ö. FORTY.

FORTYANÁS, (for-ty-an-ás) fn. tt. *fortyanás-t*, tb. *—ok*. Hirtelen haragra lobbanás, kitörés.

FORTYOG, (for-ty-og) önh. m. *fortyog-tam*, *—tál*, *—ott*. Fogak közől kitörő *forty* hangot ad; rokon vele a *hortyog*.

FORTYOGÁS, (for-ty-og-ás) fn. tt. *fortyogás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn valaki fortyog.

FOS, fn. tt. *fos-t*, tb. *—ok*. Az embertől vagy más állatoktól igen hígan, *folyó* állapotban elmenő bélsár. Gyökre megegyezik az egy értelmü latin *forium* szóval, továbbá a finn *paska*, magyar *pos-h-ad*, *pos-vány*, *pocs* szókkal stb. Tisztességes beszédben nem használják, hanem *lágy szék*, *híg szék* néven említik.

FOSÁS, (fos-ás) fn. tt. *fosás-t*, tb. *—ok*. Lágy has, hasmenés; gúnyos népnyelven : *német has*. *Ráérkezett a fosás*. V. ö. FOS.

FOSAT, (fos-at) l. FOSTAT.

FOSIK, (fos-ik) k. m. *fos-tam*, *—tál*, *—ott*. A bélsár igen híg vagy folyó állapotban megy el tőle. Visszaható névmással : *elfosta magát*.

FOSODIK, (fos-od-ik) k. m. *fosod-tam*, *—tál*, *—ott*. Fostól vagy híg sártól bemocskolódik. Székely tájszó.

FOSÓGÉM, (fosó-gém) ösz. fn. Gémfaj, mely nevét a fosástól kapta, máskép : *hamvas gém*. (Ardea cinerea).

FOSOZ, (fos-oz) áth. m. *fosoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Fossal vagy foshoz hasonló híg sárral becsunyít.

FOSTAT, (fos-tat) áth. m. *fostat-tam*, *—tál*, *—ott*. Eszközli, hogy más fossék. *Lágyító szerekkel fostatni a gyereket*. V. ö. FOS.

FOSTATÓ, (fos-tat-ó) fn. tt. *fostató-t*. Hashajtó szer, mely lágy székelést okoz. *Fostatót venni be. Fostatót adtak be neki.*

FOST, (fos-t) fn. tt. *fost-ot*. Nem egyéb, mint *t* utóhanggal toldott *fos*, melyből *fostos*, *fostosodik* származtak.

FOSTOS, (fos-t-os) mn. l. FOSOS.

FOSTOSODIK, (fos-t-os-od-ik) k. m. *fostosod-tam*, *—tál*, *—ott*. Fostossá lesz, gyakori fosásba esik.

FOSZ, (am. felosz-lás) elvont gyök vagy törzsök, melyből *foszlik*, *foszt* és ezek származékai erednek. Jelent valami elszakadtat, elváltat; csupaszt, meztelent, vedlettet.

Rokon vele a német *Fasen*, *Faser*, *fasern*; egyébiránt v. ö. FES, FESEL szókat, továbbá alább : *foszt* szót is.

FOSZKŐ, (fosz-kő) ösz. fn. Kova-, mész-, agyagföldből és vasélegből álló ásványfaj, melynek szine szürkés, s melyet hosszú hajlékony rostokra, szálakra lehet tépni és holmi szövetekké, gyertyabélekké stb. alakítani. (Asbestum).

FOSZLAD, (fosz-l-ad) önh. m. *foszlad-t*. Mondjuk rostos, szálas részekből álló testről, szövetről stb. midőn rostokra szakadoz, szétmállik.

FOSZLADÉK, (fosz-l-ad-ék) fn. tt. *foszladék-ot*. Holmi ringyrongy, mely a ruháról lefoszlott vagy valamely testnek laszakadozott, elvált héja, kérge. V. ö. FOSZLIK.

FOSZLÁK, (fosz-l-ó-ak) mn. l. FOSZLÁNK.

FOSZLÁKOS, (fosz-l-ó-ak-os) mn. tt. *foszlákos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Foszlós. *Foszlákos kenyér.*

FOSZLÁN, (fosz-l-ó-an) fn. l. FOSZLÁNY.

FOSZLÁNCZOS, (fosz-l-ó-an-cz-os) mn. tt. *foszlánczos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Kemenesalon am. szakadozott, rongyos, foszlányos, foszladozott.

FOSZLÁNK, (fosz-l-ó-an-k) mn. tt. *foszlánk-ot*. Ami könnyen foszlik, szakad, rongyollik; aminek rostjai, szálai könnyen szétválnak, elmállanak. *Foszlánk ócska ruha. Foszlánk szövetek.*

FOSZLÁNY, (fosz-l-ó-any) fn. tt. *foszlány-t*, tb. *—ok*. 1) Vászonból vagy más vékony szövetből való könnyü ruha, különösen : ujjatlan köntös; fityegő ruha, kabát. *Könnyü foszlányt ölteni; foszlányban járni.*

„Bokáig van hossza atlacz foszlányának."

„Vadnak (vagynak) mind egyforma selyem foszlányokban,
S azokra felülvett fényes pánczélokban."
Gyöngyösi István.

2) A toll száráról letépett puha rostok, szálak. *A toll foszlányát vánkosba tenni.*

FOSZLÁNYING, (foszlány-ing) ösz. fn. Ujjatlan vagy kurta ujju ing.

FOSZLÁR, (fosz-l-ó-ar v. fosz-l-ár) fn. tt. *foszlár-t*, tb. *—ok*. Növénynem a négy főbbhímesek seregéből és beczösök rendéből; beczöje két rekeszü, kopácsi tövön kipattanván kunkorodva foszlanak fel. (Cardamine). Fajai : *gódircz*, *virágrugó*, *kisvirágu*, *borzas*, *kakuk*, *húsos foszlár*.

FOSZLÁS, (fosz-l-ás) fn. tt. *foszlás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn valami foszlik. *Babhüvely, kukoricza-héj foszlása.* V. ö. FOSZLIK.

FOSZLAT, (1), (fosz-l-at) áth. m. *foszlat-tam*, *—tál*, *—ott*. Eszközli, hogy valami foszoljék, hogy rostokra, szálakra szakadozzon.

FOSZLAT, (2), (fosz-l-at) fn. tt. *foszlat-ot.* 1) Foszlás elvont értelemben. 2) L. FOSZLADÉK. 3) A Bécsi és Müncheni codexekben am. rablás, ragadozás (praedatio); ragadomány, zsákmány (praeda, spolium).

FOSZLÉK, (fosz-l-é-k) fn. l. FOSZLADÉK.

FOSZLIK, (fosz-lik) k. m. *foszl-ott*, htn. *foszlani.* 1) Héjától, kérgétől, hüvelyétől elválik, vagy viszont. *Foszlik az érett borsó, lencse, bükköny.* 2) Szakad, rostokra, rongyokra oszlik. *Foszlik az ócska, kopott szövet, ruha.* 3) Bőre vagy tolla elhull, vedlik. *Foszlik tavaszkor a kígyó bőre. Foszlanak nyár derekán a madarak.* 4) Rostokra, szálakra, rétegekre szakadoz. *Foszlának némely ásványok.* Hasonlat kedveért v. ö. FESLIK.

FOSZLOTT, (fosz-l-ott) mn. tt. *foszlott-at.* Szétvált, hámlott, vedlett; szakadozott, rongyollott. *Foszlott kéreg; felfoszlott hüvely; foszlott ruha.* Átv. erkölcsileg megromlott; feslett. *Foszlott életü ember.*

FOSZLOTTSÁG, (fosz-l-ott-ság) fn. tt. *foszlottság-ot.* Rostokra szakadozott, rongyollott, feslett állapota valamely testnek. Átv. ért. erkölcsi feslettség, romlottság.

FOSZT, (fosz-t) áth. m. *foszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Valamit héjától, kérgétől, hüvelyétől, ruhájától elválaszt, csupaszszá, meztelenné tesz. *Kukoriczát fosztani. Tollat fosztani. Felfosztani valakin a ruhát. Lefosztani valakiről az üngöt.* Átv. kirabol. *Meztelent nem lehet megfosztani.* (Km.). *Mindenből kifosztották.*

Rokonok vele a szanszkrit *vaszt* (bont, ront), latin *vasto*, német Wüste, holland *woest* stb.

FOSZTÁNY, (fosz-t-ány) fn. l. FOSZLÁNY.

FOSZTÁS, (fosz-t-ás) fn. tt. *fosztás-t*, tb. *—ok.* 1) Hüvelynek, kéregnek, héjnak, ruhának lehuzása, szétbontása. *Kukoricza-, tollfosztás.* 2) Rablás, kivetköztetés. *Emberfosztás.*

FOSZTATLAN, (fosz-t-atlan) mn. tt. *fosztatlan-t*, tb. *—ok.* Aminek kérgét, héját, tokját, ruháját stb. le nem húzták. *Fosztatlan toll, kukoricza.* V. ö. FOSZT. Határozóilag am. fosztatlanul, meg- vagy le nem fosztott állapotban.

FOSZTÓ, (fosz-t-ó) fn. tt. *fosztó-t.* 1) Személy, ki valaminek héját, kérgét, hüvelyét stb. lehúzza. *Tollfosztó, kukoriczafosztó.* 2) Rabló, ki másokat mindenökből kivetköztet.

FOSZTOGAT, (fosz-t-og-at) áth. és gyak. m. *fosztogat-tam, —tál, —ott.* Folytonosan foszt. *Tollat fosztogat; utasokat fosztogat.* Valaki ruháját felfosztogatni, (tájszólás), azaz felhajtani. V. ö. FOSZT.

FOSZTOGATÓ, (fosz-t-og-at-ó) fn. tt. *fosztogató-t.* Személy, ki rendesen vagy kenyérkeresetből szokott valamit fosztani vagy másokat kifosztani, ez utóbbi értelemben, másképen: *rabló.*

FOSZTOR, (fosz-t-or) mn. tt. *fosztor-t*, tb. *—ok.* Csupasz, meztelen, kiről minden ruha le van fosztva, tépve; koppasztott. *Fosztor csigánygyerek. Fosztor baromfiak.*

FOSZTORGAT, (fosz-t-or-gat) gyak. áth. m. *fosztorgat-tam, —tál, —ott.* Valakinek ruházatát egymás után lehúzza; csupaszszá, meztelenné tesz.

FOSZTOS, (fosz-t-os) mn. tt. *fosztos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Csupasz, meztelen, rongyos. Székelyesen am. lustos, kis csintalan leányka.

FOSZTOTT, (fosz-t-ott) mn. tt. *fosztott-at.* Hüvelyétől, héjától, rostjaitól, tollaitól megtisztított; kivetkőztetett, meztelenné tett. *Fosztott toll, kukoricza. Rablók által kifosztott utasok.*

FOSZTOZIK, (fosz-t-oz-ik) k. m. *fosztoz-tam, —tál, —ott.* Csupaszszá, meztelenné vetkőzik; ruháját letépi magáról.

FÓT, (1), fn. tt. *fót-ot.* 1) Hanyag kiejtéssel am. *folt.* 2) Baranyában am. keréktalp. 3) Körded vagy meghajlott alakú test.

FÓT, (2), l. FÓTH.

FÓTAL, (fót-al) ösz. fn. A mohok osztályához tartozó növénynem, melynek tokja a kanaf hegyén egy kis kerek folton ül. *Mocsári fótal*, mely erdei mocsárokban lakik. *Fái fótal*, a fákon élődik. (Sphagnum).

FÓTH, falu Pest megyében; helyr. *Fóth-on, —ra, —ról.*

FOTOS, falu Erdélyben Sepsi székben; helyr. *Fotos-on, —ra, —ról.*

FŐ, (1), (fe-ő) fő- és mn. tt. *fő-t.* Személyragozva: *főm* (a régieknél: *fém* is), *föd* (a régieknél: *féd*), *feje, fönk, fötök, fejök*; több birtok: *föim, föid, föi* stb. 1) A *fej* szóval egy eredetü s értelmü. *Káposztafő, emberfő, okos fő.* V. ö. FEJ. Jelent 2) valami előkelőt, ranggal, méltósággal másokon fölül levőt, ugyanazon osztály- vagy rangbeliek között elsőt, s ekkor rendesen az illető főnévvel öszvetétetik, mint: *főangyal, főapát, főérsek, főispán, főbiró, főpap, főlovászmester, főpohárnok, főerdősz, főadás, főiskola, főpénztár, fővám, főharminczad.* Hasonló öszvetételeknél, azaz midőn a fő elül áll, nehogy a *fej* szóval öszvezavartassék, állandó szabályul szolgál, miszerént *fej* és *fő* egymástól szigorún megkülönböztettessék, így *fejváltság* és *főváltság, fejállás* és *főállás, fejbetegség* és *főbetegség, fejdísz* és * födísz*, (méginkább *fötelen* és *fejetlen*) stb. különbözők. 3) Valami kitünőt, jelest, fontosat, mint: *fő hivatal, fő dolog, fő kötelesség, fő gond, fő tulajdonság, hiba.* 4) Főnévi értelemben vétetik akkor is, midőn valamely forrásnak, pataknak, folyónak eredetét, kezdetét jelenti, mint: *Tapolczafő, Pinkafő, Sárfő, Kútfő* stb. Innen e közmondat: *Főtől árad a víz.* Hasonlók: *hídfő, pályafő.*

A sínai nyelvben *fu* Schott szerént am. praefectus urbi primi ordinis. A török *bir*, latin *prae, pri*, német *vor* szókban és több számtalanokban a gyökelemi ajakhangok *b, p, v* szintén egyeznek a magyar *fő* szóval, sőt az egész *bir, prae, vor* szók is *fej* szóval hangokban és fogalomban öszveütni látszanak.

FŐ, (2), (hangutánzó, s némileg öszvetüt a *fú* igével, valamint *hő* szóval is; egyébiránt rokonok vele a szanszkrit *bhá*, *bhass* [ég, fénylik], a hellen φάω [fénylek], φῶς, a latin *foveo*, (eredetileg: melegítek), sínai *fen* [cremare], *pei* [coquere] önh. gyökige, jelenidő: *fövök*, *föss*, *fö*, *fövünk*, *fötök*, *fönek*; első m. *fövék*; másod m. *főtt*; jövő: *fövend*. Forró vízben vagy más folyadékban nyers állapotából kivetkőzik, s a kivánt czélra alkalmassá lesz. *Fő a hús*, *káposzta*. *Úgy jó a kása, ha zsírban, téjben fő*. Öszvetételei: *elfő*, am. kelletinél jobban megpuhúl, elázik; *kifő*, am. a nagy forrás miatt kifoly, kidagad; *megfő*, am. kellőleg megpuhúl, használhatóvá lesz. *Megfőtt a hús*. Átv. valamely terv, inditvány forog a gondolatban, fejben; vagy nagy töprengés, aggság fogja el az elmét. *Nem az ö fejéből főtt az ki*. (Km.) *Már ismét fő valami a fejében. Csak úgy sül fő, azt sem tudja, mit tegyen.*

FŐÁCS, (fő-ács) ösz. fn. Molnár Albertnél, am. fő építőmester. (Architectus).

FŐADMIRÁL, (fő-admirál) ösz. fn. Tengeri hajóhad fővezére, főtengernagy.

FŐADMIRÁLSÁG, (fő-admirálság) ösz. fn. A tengeri hajóhadak fővezérsége.

FŐADÓSZEDŐ, (fő-adó-szedő) ösz. fn. Megyei tisztviselő, ki vagy az egész megyéből begyülekezett adót, azaz hadi és házi pénztárt kezeli; vagy különösen csak a *hadi* v. csak a *házi* pénztárra ügyel, különböztetésül az *aladószedőktől*, kik egyes járásokból szedik be az illető adókat.

FŐÁG, (fő-ág) ösz. fn. Valaminek leglényegesebb és legnagyobb ága, pl. folyamnak, fának.

FŐANGYAL, (fő-angyal) ösz. fn. Keresztényi ért. azon angyalok, kiknek legfontosabb szolgálatairól emlékezik a szentirás, az isten főkövetei, küldöttei, mint: *Mihál*, *Gábor*, *Ráfael* angyalok. (Archangelus).

FŐAPÁCZA, (fő-apácza) ösz. fn. l. FEJEDELEMASSZONY.

FŐAPÁT, (fő-apát) ösz. fn. A Sz. Mártonról czimzett pannonhegyi Szent Benedek szerzetebeli főmonostor apátja, ki saját főapáti megyéjében a lelkiekre nézve püspöki hatósággal bír, s közvetlenül a római pápának van alávetve; van szent széke, helyettese és fiókapátokat, legfelsőbb helybenhagyás mellett, kinevezni joga. Mint világi méltóságnak országgyülésen a főrendek táblájánál a püspökök után van széke.

FŐAPÁTSÁG, (fő-apátság) ösz. fn. 1) Főapáti méltóság. 2) Főapáti, vagyis a főmonostorhoz tartozó jószágok öszvege. 3) Főapáti egyházmegye.

FŐAPÁTUR, (fő-apát-ur) l. FŐAPÁT.

FŐAPRÓD, (fő-apród) ösz. fn. A fejedelmek udvari szolgálatában levő apródok főnöke. V. ö. APRÓD.

FŐÁRBOCZ, (fő-árbocz) ösz. fn. A nagy tengeri hajókon levő árboczok között a legnagyobbik.

FŐASZTALNOK, (fő-asztalnok) ösz. fn. Az udvari vagy fejedelmi asztalnokok között első rangú tiszt. V. ö. ASZTALNOK. *Cs. k. főasztalnok.*

FŐASSZONYSÁG, (fő-asszonyság) ösz. fn. Előkelő, főrangu hölgy, urnő.

FŐBÁNYAGRÓF, (fő-bánya-gróf) ösz. fn. A bányákra felügyelő tisztek között legfelsőbb rangú méltóság. V. ö. BÁNYAGRÓF.

FŐBÁNYAHIVATAL, (fő-bánya-hivatal) ösz. fn. A bányák legfelsőbb igazgató hivatala, melynek rendes elnöke a főbányagróf, s tagjai a bányatanácsosok, ülnökök stb. *A magyarországi főbányahivatal Selmeczen van.*

FŐBB, (fő-bb) *fő* melléknév másod foka, tt. *főbb-et*. Előkelőbb; kitünőbb.

FŐBBSÉG, (fő-bb-ség) fn. tt. *főbbség-ét*. Előkelőbbség; kitünőbbség. Eléjön Pázmánnál *főség* v. *fensőség* (suprematia, primatus) helyett.

FŐBENJÁRÓ, (főben-járó) ösz. mn. Szoros ért. am. életvesztéssel, halállal fenyegető. *Főbenjáró bün, vétek. Főbenjáró perbe idézni valakit.* Szélesebb ért. 1) Büntető, nagyobb testi vagy vagyonbeli birságot igényelő. 2) Fontos, igen nagy figyelemre méltó. *Ez főbenjáró dolog.*

FŐBETŰ, (fő-betű) ösz. fn. Betű, melyen bizonyos szó vagy verssor vagy pont utáni mondat kezdődik; különösen azon betü, melyen új fejezet vagy rész vagy czikk kezdődik, máskép: *kezdő* v. *kezdetbetü.*

FŐBIRÓ, (fő-biró) ösz. fn. 1) l. SZOLGABIRÓ. 2) Királyi vagy szabadalmas városnak első birája, városbiró. V. ö. BIRÓ. *Főbiró prédikáljon temetéseden*, (km.) am. akasszanak fel.

FŐBIRÓI, (fő-birói) ösz. mn. Főbirót illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Főbirói hivatal. Főbirói eljárás, rendelet.*

FŐBIRÓSÁG, (fő-biróság) ösz. fn. 1) Főbirói hivatal, rang, szék. 2) A megyének azon része vagyis járása, mely külön főbiró igazgatása alatt van. V. ö. SZOLGABIRÓ.

FŐBÜN, (fő-bün) ösz. fn. A keresztény, különösen katholika egyház erkölcstana szerént oly bün, mely több másoknak mintegy forrása és kútfeje. *Hét főbün*, ú. m. kevélység, fösvénység, bujaság, harag, irigység, torkosság, jóban való restség. Szélesb ért. valamely személy bünei között a legnagyobbik, de ekkor inkább elválasztva irandó, pl. *ezen ifjunak fő büne a kártyázás.*

FŐBÜNÖS, (fő-bünös) ösz. fn. A büntársak között az, kinek az elkövetett bünben legtöbb része volt.

FÖCS, FÖCSÖG, FÖCSCSEN stb. l. FÉCS, FÉCSÉG, FÉCSCSEN stb.

FÖCSÉGE, (föcs-ég-e) fn. tt. *föcségé-t*. Tengeri hernyók neme, melyek kősziklákhoz s vizi növényekhez tapadnak, s illetésre vizet föcskendenek magukból. (Ascidia).

FÖCSÉREL, FÖCSÉRLÉS stb. l. FÉCSÉREL, FÉCSÉRLÉS stb.

FÖCSKE, FÖCSKEND stb. l. FÉCSKE, FÉCSKEND stb.

FÖCSTEJ, (föcs-tej) ösz. fn. l. FÉCSTEJ.

FŐCZINKOS, (fő-czinkos) ösz. fn. Czinkosok vezére, legnagyobb, első czinkos. V. ö. CZINKOS.

FÖD, FÖDÉL, FÖDÖZ stb. l. FÉD, FÉDÉL, FÉDÉZ stb.

FŐD, köznépies kiejtése *föld* szónak.

FÖDÉMES, falvak, különösebben : IPOLY—, falu Honth megyében; NAGY—, PUSZTA —, Pozsony megyében; ZSITVA—, Nyitra megyében; helyr. *Födémes-én, —re, —ről.*

FŐEGYHÁZ, (fő-egyház) ösz. fn. Széles ért. több egyházak legjelesbike; első rendű templom valamely városban; főplebánia. Szorosb ért. egyházi megye főtemploma. *Püspöki, érseki főegyház. Székes főegyház.* V. ö. EGYHÁZ.

FŐELNÖK, (fő-elnök) ösz. fn. Valamely testület, gyűlés, tanács stb. elnökei között a legelső.

FŐEMBER, (fő-ember) ösz. fn. 1) Rangra, hivatalra, születésre nézve előkelő személy, milyenek az országnagyok, zászlósok stb. 2) Szellemi- és erkölcsileg nagy befolyású és fontosságu személy.

FŐÉPÍTŐHIVATAL, (fő-építő-hivatal) ösz. fn. Országos vagy köz építésekre felügyelő hivatal.

FŐÉPITŐMESTER, (fő-épitő-mester) ösz. fn. Országos vagy köz építéseket intéző, igazgató mester.

FŐERDÉSZ, (fő-erdész) ösz. fn. lásd : FŐERDŐSZ.

FŐERDŐMESTER, (fő-erdő-mester) ösz. fn. Előkelő erdősztiszt, kire valamely nagy erdőkerület igazgatása van bízva, s kitől több erdőmesterek és erdőszök függenek.

FŐERDŐSZ, (fő-erdősz) ösz. fn. Erdősz, ki több alárendelt erdőszöknek parancsol, ő maga pedig a főerdőmesternek van alávetve. V. ö. ERDŐSZ.

FŐERŐSÉG, FŐERŐSSÉG, (fő-erőség v. -erősség) ösz. fn. Valamely országnak vagy tartománynak legjelesebb erősége, milyen pl. Komárom Magyarországban. V. ö. ERŐSÉG.

FŐÉRSEK, (fő-érsek) ösz. fn. Valamely ország vagy tartomány püspökei, s illetőleg érsekei között a legelső. *Magyarország főérseke az esztergomi érsek.* (Primas).

FŐÉRSEKSÉG, (fő-érsekség) ösz. fn. 1) Főérseki méltóság. 2) A főérsek egyházi hatósága alatt levő tartomány.

FŐESPERES, (fő-esperes) ösz. fn. Egyházmegyei hivatalnok, (katholikusoknál rendesen a káptalan egyik tagja), ki bizonyos egyházmegyei kerületet, több alesperességre osztottat, igazgat. V. ö. FŐESPERESSÉG, ESPERES. (Archidiaconus).

FŐESPERESSÉG, (fő-esperesség) ösz. fn. Egyházmegyei nagyobb kerület, mely több alesperességre osztatik fel, pl. az esztergomi főérseki megyében a *nógrádi, honti, barsi, komáromi, nyitrai* stb. főesperességek. Élnek ezen nevezettel és osztályzattal a protestans egyházbeliek is. (Archidiaconatus).

FŐFÁJÁS, (fő-fájás) ösz. fn. l. FEJFÁJÁS.

FŐFŐ, (fő-fő) ösz. mn. Rokon rangúak, osztályuak között egyike a legfőbbeknek, legjelesbeknek. Nagyitó kifejezésül használják. *Főfő emberek, főfő urak, családok.*

FŐGERENDA, (fő-gerenda) ösz. fn. Gerenda, mely a többi gerendáknak alapul szolgál, vagy mely a többit öszvetartja, egybeköti, ilyen például a mestergerenda, vagy a födélágyat képező gerendák.

FŐGONDVISELŐ, (fő-gond-viselő) ösz. fn. Személy, ki valamire főleg gondot visel, legelőkelőbb mind azok között, kik valamire felügyelnek.

FŐGYÁMATYA, (fő-gyám-atya) ösz. fn. Személy, ki bizonyos megye, kerület stb. gyámatyjaira felügyel, s tiszti eljárásaikat szemmel tartja, megvizsgálja. V. ö. GYÁMATYA.

FŐGYÁMSÁG, (fő-gyámság) ösz. fn. Főgyámi hivatal.

FŐHADIKORMÁNY, (fő-hadi-kormány) ösz. fn. Valamely ország vagy tartomány területén fekvő hadseregek igazgatását intéző katonai kormányszék.

FŐHADITANÁCS, (fő-hadi-tanács) ösz. fn. A bécsi császári udvarnál, közvetlenül az udvar alatt álló tanács, mely az egész hadsereg ügyeit intézi.

FŐHADITÁRMESTER, (fő-hadi-tár-mester) ösz. fn. Hadvezér, ki különösen az ágyutelepekre ügyel fel. (Generalfeldzeugmeister).

FŐHADIVEZÉR, (fő-hadi-vezér) ösz. fn. Vezér, ki az egész hadviselő sereg fölött parancsnokol. (Generalissimus).

FŐHADNAGY, (fő-had-nagy) ösz. fn. l. FÉLHADNAGY.

FŐHAJÓS, (fő-hajós) ösz. fn. Hajós, ki a hajólegénységre felügyel, s azoknak közvetlenül parancsol.

FŐHAJTÁS, (fő-hajtás) ösz. fn. A fejnek tisztelet vagy alázat, vagy helybehagyás jeleül meghajtása; bók, bókolás. Jobban : *fejhajtás.* V. ö. FŐ.

FŐHARMINCZADOS, (fő-harminczados) ösz. fn. Főtiszt, ki valamely ország vagy tartomány harminczadosaira felügyel. V. ö. HARMINCZADOS.

FŐHATALOM, (fő-hatalom) ösz. fn. Hatalom, mely egész állodalmon, országon, tartományon, vagy bizonyos testületen uralkodik. *Világi, egyházi, katonai főhatalom.* V. ö. HATALOM.

FŐHELY, (fő-hely) ösz. fn. 1) Állapot, helyzet, mely leginkább hatósági tekintetben mások fölött áll. *Főhelyet foglalni valamely törvényhatóságnál. Főhelyre jutni.* 2) Valamely tartománynak, vidéknek fővárosa, vagy azon hely, hol valamely testületnek kormányszéke és főtisztei laknak. 3) Bizonyos tekintetben legnevezetesebb hely. *Kereskedés főhelye. Ipar, mesterségek, tudományok főhelye.*

FŐHERCZEG, (fő-herczeg) ösz. fn. 1) Uralkodó herczeg, mely czímet hajdan több herczegek viselék, jelennen pedig csak az austriai császár viseli, mint austriai főherczeg. 2) Így neveztetnek valamennyien az austriai házból eredett cs. kir. herczegek. *Főherczeg Károly, János, Lajos* stb. A többi uralkodó herczegek czíme vagy *nagyherczeg*, vagy egyszerüen *herczeg*. V. ö. HERCZEG.

FŐHERCZEGASSZONY, (fő-herczeg-asszony) ösz. fn. 1) Főherczeg neje. 2) Az austriai házból származott herczegnők általán.

FŐHERCZEGI, (fő-herczegi) ösz. mn. Főherczeget illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Főherczegi rang, czímek.*

FŐHERCZEGSÉG, (fő-herczegség) ösz. fn. Ország, melynek fejedelme, mint olyan, főherczegi czímet visel. *Ausztriai főherczegség.*

FŐHIVATAL, (fő-hivatal) ösz. fn. A maga nemében legnagyobb, legmagasabb hivatalok egyike, különösen az országos hatóságoknál.

FŐHIVATALNOK, (fő-hivatalnok) ösz. fn. Főhivatalt viselő személy.

FŐHUTAHIVATAL, (fő-huta-hivatal) ösz. fn. Valamely ország vagy tartomány hutahivatalai között a legfelső, mely a többi hutahivatalokra felügyel. V. ö. HUTA.

FŐINAS, (fő-inas) ösz. fn. Inas, ki illető uránál belső szolgálatokat végez, némelyek szerént: *belinas, belsőinas.*

FŐIRNOK, (fő-irnok) ösz. fn. Irnoki hivatalban az első irnok.

FŐISKOLA, (fő-iskola) ösz. fn. Szélesb ért. tanító intézet, hol felsőbb tudományok adatnak elé, u. m. bölcsészet, törvények, gyógytan stb. Szoros ért. élünk vele academia v. collegium kifejezésére. *Pozsonyi, győri, kassai, váradi főiskola. Debreczeni, sárospataki, pápai főiskola.*

FŐISPÁN, (fő-ispán) ösz. fn. 1) A vármegyének legfőbb tisztviselője és elnöke. *Örökös főispán.* 2) Viselék e czímet némely egyházi nemesszékek adományozói, pl. a pannonhegyi főapát a kis és nagy füssi nemesszék örökös főispánja.

FŐISPÁNI, (fő-ispáni) ösz. mn. Főispánt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Főispáni rang, jog, kötelesség, elnöklet.*

FŐISPÁNSÁG, (fő-ispánság) ösz. fn. Főispáni méltóság, hivatal. V. ö. FŐISPÁN.

FŐISTÁLLÓMESTER, (fő-istálló-mester) ösz. fn. Az udvaroknál első istállómester, ki a fejedelem istállóira, lovaira felügyel, s kitől a többi istállómesterek függenek. Ettől különbözik, mint az ország zászlósurainak egyike, a *főlovászmester.*

FŐITÉLŐSZÉK, (fő-itélő-szék) ösz. fn. Az ország itélőszékei között a fensőbb, lásd: FŐTÖRVÉNYSZÉK.

FŐJEGYZŐ, (fő-jegyző) ösz. fn. Első rangu személy a jegyzői karban: *Megyei, városi, kerületi főjegyző. Tiszteletbeli főjegyző.* V. ö. JEGYZŐ.

FŐKANCZELLÁR, (fő-kanczellár) ösz. fn. Az állodalmi tisztviselők egyik legnevezetesbike, s a fejedelmi kanczelláriának főnöke. *Magyar kir. főkanczellár.* V. ö. KANCZELLÁRIA.

FŐKAMARÁS, (fő-kamarás) ösz. fn. A fejedelem udvarában levő kamarások között első rangú, belső kamarás. V. ö. KAMARÁS.

FŐKAPITÁNY, (fő-kapitány) ösz. fn. 1) Régiebb használat szerént jelentett fővezért, pl. *Hunyadi János Magyarország főkapitányaul neveztetett ki.* Ezen ért. az ország nádora is az ország főkapitánya, mint a felkelő nemes seregnek fővezére. 2) Jelentett első várnagyot. 3) Újabb divat szerént némelyek élnek vele a helyesebb *felkapitány*, azaz első vagy százados kapitány helyett. V. ö. KAPITÁNY.

FŐKÁPLÁN, (fő-káplán) ösz. fn. 1) Széles ért. valamely egyház káplánai között az első. 2) Udvari káplán.

FŐKÁPTALAN, (fő-káptalan) ösz. fn. Érseki káptalan. *Esztergomi, kalocsai, egri főkáptalan.* Ezektől különböznek 1) a székes káptalanok, pl. *győri, veszprémi* stb., 2) a társas káptalanok, pl. *pozsonyi, nagyszombati.* V. ö. KÁPTALAN.

FŐKAPUS, (fő-kapus) ösz. fn. 1) Kapus, ki valamely palota, vár stb. főkapuján áll őrt. 2) Udvari kapusok között a legelső. V. ö. KAPUS.

FŐKÉM, (fő-kém) ösz. fn. Kémek között legelső, ki a maga neméban legtitkosb s legfontosb ügyekkel van megbízva; több alárendelt kémek főnöke.

FŐKÉNT, (fő-ként) ih. Mint fő, mint feje valaminek. Különbözik: *főkép*, ih.

FŐKÉP, (1), (fő-kép) ösz. fn. A képek, festmények között az első helyen levő.

Hogy a következő szótól megkülönböztethessük, jobb külön írni: *fő kép.*

FŐKÉP, (2), (fő-kép) ösz. ih. Kiváltkép, leginkább, a többi közöl kitünőleg, főleg.

FŐKÉPEN, l. FŐKÉP, (2).

FŐKEZES, (fő-kezes) ösz. fn. Kezes, ki a többi kezestársak helyett is jót áll, ki a közkezesség terhét magára vállalja. V. ö. KEZES.

FŐKINCSTÁR, (fő-kincstár) ösz. fn. 1) A legnagyobb, legbecsesb és legszámosabb kincsek tára. *Királyi főkincstár.* V. ö. KINCS. 2) Szélesb ért. nyilvános, országos főpénztár. V. ö. PÉNZTÁR.

FŐKINCSTÁRNOK, (fő-kincs-tárnok) ösz. fn. A kincstárra felügyelő tisztek között az első. V. ö. KINCSTÁRNOK.

FŐKONYHAMESTER, (fő-konyha-mester) ösz. fn. Az udvaroknál előkelő házi tiszt, ki a konyhára és konyhacselédségre felügyel, s ki után rangra nézve a konyhamester következik. V. ö. KONYHAMESTER.

FŐKORMÁNY, (fő-kormány) ösz. fn. Főhatalom, mely valamit igazgat, elintéz, parancsa által rendben tart, különösen hadi hatalom. *Katonai főkormány.* V. ö. KORMÁNY.

FŐKORMÁNYOS, (fő-kormányos) ösz. fn. A hajós legénység feje, ki az egész hajókészületre felügyel, s legényei között a teendőket elrendeli. V. ö. KORMÁNYOS.

FŐKORMÁNYZÓ, (fő-kormányzó) ösz. fn. Személy, kire bizonyos testület vagy tartomány igazgatása van bizva, különösen, valamely tartománybeli katonaság főigazgatója. *Hadi főkormányzó.*

FŐKORPA, (fő-korpa) ösz. fn. A fejbőrről korpaformában lehámló por. Jobban: *fejkorpa.* V. ö. HOMPORA.

FŐKÖNY, (fő-k-öny) fn. tt. *főköny-t*, tb. *—ök.* A székelyeknél am. szömörcs vagy tyúkszem.

FŐKÖNYV, (fő-könyv) ösz. fn. 1) Széles ért. a maga nemében igen nevezetes, fontos könyv, akár tartalmára, akár eléadása módjára nézve. 2) Szoros ért. kereskedői könyv, mely a többi rokonnemüek között legnevezetesb és fontosabb, mivel ez magában foglalja a többi kereskedelmi könyvek kivonatát, különösen más kereskedőkkel s egyéb személyekkel létező hitelviszonyát, s belőle rendszerént az illető kereskedő-ház egész állását lehet látni.

FŐKÖTŐ, (fő-kötő) ösz. fn. Jobban l. FEJKÖTŐ.

FŐKULCS, (fő-kulcs) ösz. fn. Oly alkotású kulcs, mely bizonyos, rendes szerkezetü zárokat felnyit.

FŐKULCSÁR, (fő-kulcsár) ösz. fn. Udvari tiszt, kire az éléskamra és pinczék felügyelése van bízva. V. ö. KULCSÁR.

FÖL, (1), (fő-l) fn. tt. *föl-t*, tb. *—ök.* 1) Valaminek teteje vagy azon oldala, mely az *alnak* ellentétetik. *Hordó föle, hordó alja. Téjnek föle. Ágy föle, ágy alja. Ha leszedted a fölét, edd meg az alját is.* (Km.). 2) Átv. valaminek finomabb, jobb, nemesebb része.

FÖL, (2), mn. illetőleg igekötő, jelent olyast, mi vagy természeti fekvésénél, irányánál fogva, vagy társodalmi, erkölcsi tekintetben magasabban áll. *Fölhás, fölvidék, fölszél, fölvár. Fölhadnagy, fölperes, föltiszt.* Helyesirását illetőleg változatos jobbhangzás kedveért ezen szabályok állanak: 1) Ha a derék szóban al- vagy *ö ü* felhangzók vannak, inkább *fel* (fél) használandó, pl. *félhás, félhasznál, félolvad, félugrik, félölt, féloldos, félüszik, felörlöm a gabonát, felütöm a lapdát, felüdül;* 2) e, é mellett helyesebb a *föl*, pl. *föleleveníül, fölemészt, fölered, fölenged, fölegyenesedik;* éles hangzók mellett pedig mindkétképen használható, pl. *felér* v. *fölér, felsző* v. *fölsző;* l. FEL, és ennek minden összvetételeit.

FŐL, (fő-l) önh. l. FŐ ige.

FÖLD, (1), (föl-d) fn. tt. *föld-et.* Eredeténél fogva a magasság (fő, föl) eszméje lappang benne, mennyire alvilágunk azon szilárd részét teszi, mely a vizeken felülemelkedik. 1) Legszélesb ért. alvilágunk egész tekéje, golyója a vizekkel és szárazzal együtt. *Földkerekség, kerek föld. Nincs mása a kerek földön. Föld gyomra, területe, nagysága, keringése a nap körül. Kezdetben teremté Isten a mennyet, és a földet.* (Mózs. I. 1. 1. Káldi szer.). 2) Szorosb ért. alvilágunk azon része, mely a vizekből kiáll, máskép: *száraz. Vizen és földön utazni. És nevezé isten a szárazt földnek.* (Mózs. I. 1. 10. Káldi szer.). 3) Ország, tartomány, vidék. *Magyar föld, alföld, felföld, szent föld. Földnek ura, föld népe. Idegen föld, külföld, hazai föld.* 4) Alvilágunk tekéjének szilárd fölszine, felső része. *Földre esni, feküinni, ülni. Földön mászni. Földszint lakni. A pénzt föld alá rejteni. Szégyenében majd a föld alá bújt.* Innen 5) valamely szobának, lakhelynek stb. alsó, föld felé való része, ha szinte az nem épen földből, hanem pl. kőből, téglából, deszkából áll is. *Két szék között hamar földre ül az ember.* (Km.) *Földig aláznimagát. Szemeit földre sütni. Földön hálni.* 6) Legszorosb ért. szervetlen ásványtest, mely egész tiszta állapotában száraz, dörzsölhető, eléghetetlen és feloszolhatatlan, s mely a földteke fölepének legnevezetesebb alkotó része. *Agyagföld, homokföld, fehérföld, mészföld, sárgaföld* stb. *Kopár, sovány, kövér, zsiros, termékeny föld. Fekete földben terem a jó búza.* (Km.) *Nyugott földnek jobb a termése.* (Km.) *Heverő föld, szántóföld. Eleven föld, holt föld.* 7) Bizonyos mértékre vett földrész vagy vonal, mely a földön huzatik vagy képzeltetik. *Hold-, láncsföld, egy teleknyi föld. Tíz ekés föld. Egy mérföld. Akár hány mérföld, csak közel leggen.* (Km.). 8) Mivelés alatt levő, különösen vetések alá használt telek. *Minden földét bevetette. A földeket, réteket és legelőket felmérték. Búzaföld, kukoricza-, árpa-, kender-, kölesföld.*

Rokonoknak látszanak vele a német *Feld, Wald,* finn *pelto;* továbbá hellen πλήθω, szanszkrit *pul, pall* (felhalmozódik, felnő), ehez közelebb a német *viel, voll, füllen* szók stb.

FÖLD, (2), (l. föntebb) mn. Mint valamely test anyaga, melynek álladékát teszi, am. földből való, földből csinált, alakított. *Föld bástya, föld edény, föld tál. Föld tálhoz fa kanál.* (Km.) Egyébiránt mint összvetétel összve is irandó. *Földvár, földadó, földbér* stb.

FÖLDABROSZ, (föld-abrosz) ösz. fn. Rajzabrosz, melyen csillagász- és mértan segedelmével vagy az egész föld vagy egyes részeinek, tartományainak, vidékeinek stb. fölszine kisded alakban le van téve, a fölvett területnek határaival, hegyeivel, folyóival, tavaival, városaival, falvaival stb. *Közönséges földabrosz. Magyarország földabrosza. Vármegyei, püspökmegyei földabrosz. Egyes határnak földabrosza.*

FÖLDABROSZTARJAG, (föld-abrosz-tarjag) ösz. fn. A tarjagnemü moszatok egyik faja, szőke, sárgálló, görbe vonásokkal befirkálva. (Verrucaria geographica).

FÖLDADÓ, (föld-adó) ösz. fn. Adó neme, melyet a földbirtoktól kell fizetni. V. ö. ADÓ.

FÖLDALATTI, (föld-alatti) ösz. mn. Föld alatt levő, létező, csinált stb. *Földalatti csatornák, menetek.*

FÖLDÁSÓ, (föld-ásó) ösz. fn. Személy, illetőleg munkás, ki földet ás.

FÖLDBARLANG, (föld-barlang) ösz. fn. Barlang, melynek üregeit mindenünnen föld keríti, különböztetésül a *sziklabarlangtól.*

FÖLDBÁSTYA, (föld-bástya) ösz. fn. Bástya, melyet öszvehordott s felhalmozott földből építettek.

FÖLDBÉR, (föld-bér) ösz. fn. Bizonyos bér, melyet a használt földért a földbirtokosnak fizetni szokás; ettől különbözik a földadó.

FÖLDBÉRJOG, (föld-bér-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva az illető földbirtokos más által használt földeért bizonyos fizetést vagy szolgálatot követelhet.

FÖLDBÉRLEVÉL, (föld-bér-levél) ösz. fn. Oklevél, melyben a földbirtokos bizonyos évi dijért földeit másnak engedi által használatul, haszonbéri szerződvény.

FÖLDBÉRMENTES, (föld-bér-mentes) ösz. mn. és fn. Ki földbért fizetni nem tartozik.

FÖLDBÉRSZEDŐ, (föld-bér-szedő) ösz. fn. Földesuri tiszt, ki a bérbe adott földek diját az illető haszonbérlőktől beveszi.

FÖLDBÉRTYÚK, (föld-bér-tyúk) ösz. fn. Tyúk, melyet hajdan a jobbágyok földbéri járandóságul adtak a földesurnak. Máskép : *úrbéri tyúk.*

FÖLDBIRTOK, (föld-birtok) ösz. fn. Szántóföldek, rétek, szőlők, erdők stb. melyeket valaki tulajdona gyanánt bir.

FÖLDBIRTOKOS, (föld-birtokos) ösz. fn. Személy, ki földeket tulajdon gyanánt bir, földesúr. Szélesb ért. a jobbágyok is földbirtokosok voltak, mennyiben földjeiket szabadon eladhaták.

FÖLDEÁK, falu Csanád megyében; helyr. *Földeák-on, —ra, —ról.*

FÖLDCSÚCS, (föld-csúcs) ösz. fn. Szárazföld csúcscsa, mely a tengerbe nyúlik.

FÖLDÉGÉS, (föld-égés) ösz. fn. l. FÖLDHARAP.

FÖLDEL, (föld-el) áth. m. *földel-t.* Fris földdel behord, feltölt. *Földelni a lapányos kertet. Földelni a sivány homokot.*

FÖLDELÉS, (föl-d-el-és) fn. tt. *földelés-t*, tb. *—ék.* Földdel behordás.

FÖLDELEGYES, (föld-elegyes) ösz. mn. l. FÖLDVEGYES.

FÖLDEMI, (föl-d-em-i) mn. tt. *földemi-t*, tb. *—ek.* Nem divatozó régies szó, am. hazám fia, hazaföldemről való; köz nyelven : *földi, földim.*

FÖLDEPE, (föld-epe) ösz. fn. A tarnicsok neméhez tartozó növényfaj, mely szántóföldeken és száraz réteken terem, szép és jobbadán veres virágcsákkal. (Gentiana centaurium).

FÖLDES, (1), (föl-d-es) mn. tt. *földes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Földdel hintett, takart, mocskolt. *Földes burgonya, répa, gyökér.* 2) Földet biró, mely értelemben az illető alanynévvel öszvetett szót alkot, *földesasszony, földesúr.*

FÖLDES, (2), falu Szabolcs és puszta Tolna megyében; helyr. *Földes-én, —re, —ről.*

FÖLDESASSZONY, (földes-asszony) ösz. fn. Asszony, kinek akár nemesi, akár nemnemesi földbirtoka van, vagy földesúr felesége.

FÖLDESÚR, (földes-úr) ösz. fn. Nemes úr, kinek nemesi földbirtoka van.

FÖLDESURASÁG, (földes-uraság) ösz. fn. Uraság, nemesi földbirtokkal, különösen, kinek jobbágyai vannak vagy voltak. V. ö. URASÁG.

FÖLDÉSZ, (föl-d-ész) fn. tt. *földész-t*, tb. *—ék.* Személy, ki a földek tulajdonságainak vizsgálatával, s azoknak a mezei gazdaságra alkalmazásával foglalkodik; különösebben ki okszerű földmivelést űz.

FÖLDÉSZET, (föl-d-ész-et) fn. tt. *földészet-ét.* Tudomány, mely a földnemek, illetőleg földtalajok különféle tulajdonságait, leginkább gazdasági vagyis termelési tekintetből tárgyalja.

FÖLDETLEN, (föl-d-et-len) mn. tt. *földetlen-t*, tb. *—ék.* Föld nélküli, földdel nem biró. *Földetlen sziklák, földetlen nemesember. Földetlen földig*, am. igen messze, a világ végeig. Határozóilag am. földetlenül, föld nélkül.

FÖLDFAJ, (föld-faj) ösz. fn. Különös tulajdonságokkal biró föld, mennyiben más tulajdonságuaktól különbözik. A földfajok különbségét a vegytan határozza meg. *Az agyagföld, kovaföld, mészföld* stb. *különböző földfajok.*

FÖLDFAL, (föld-fal) ösz. fn. Fal, melyet földanyagból, nevezetesen agyagföldből tömnek.

FÖLDFELETTI, (föld-feletti) ösz. mn. 1) Mi földön, földszinen fölül van; ellentéte : földalatti. *A növényeknek földfeletti részei.* 2) Magasra emelkedett, a föld szinétől távol levő. *Földfeletti szárnyalás, lebegés.* 3) Égi. *Földfeletti lény.*

FÖLDFÉREG, (föld-féreg) ösz. fn. Földi giliszta, pondró.

FÖLDFOK, (föld-fok) ösz. fn. Vizekbe, különösen nagy tavakba, tengerekbe könyöklő szárazföld. V. ö. FOK.

FÖLDFÖLÖTTI, (föld-fölötti) l. FÖLDFELETTI.

FÖLDFURÓ, (föld-furó) ösz. fn. Kútásók, bányászok stb. furója, melylyel a földbe vagy kősziklákba likat fúrnak.

FÖLDFÜSTIKE, (föld-füstike) ösz. fn. Leves és keserü izü növényfaj a füstikék neméből, mely szántóföldeken és árnyas vidékeken terem, s melynek leve gyógyerővel bír. (Fumaria officinalis).

FÖLDGÁT, (föld-gát) ösz. fn. Földből rakott, tömött gát a vizek áradásai ellen. V. ö. GÁT.

FÖLDGOLYÓ, (föld-golyó) ösz. fn. l. FÖLDTEKE.

FÖLDGÖMB, (föld-gömb) ösz. fn. l. FÖLDTEKE.

FÖLDGÖNCZ, (föld-göncz) ösz. fn. l. GÖNCZ.

FÖLDGŐZ, (föld-gőz) ösz. fn. l. FÖLDPÁRA.

FÖLDGYANTA, (föld-gyanta) ösz. fn. Gyulékony test, mely a föld gyomrában szilárd gyantaalakban találtatik. V. ö. GYANTA.

FÖLDGYÍK, (föld-gyík) ösz. fn. Gyíkfaj, mely a szárazföldön él, különböztetésül a vizi gyíktól.

FÖLDHARAP, (föld-harap) ösz. fn. A föld belsejében elterjedő, elharapódzó tűz, midőn a kőszéntelepek meggyúlnak és égnek.

FÖLDHÁT, (föld-hát) ösz. fn. A szárazföld területe, emelkedett fölszine. Oly öszvetétel, mint: *vízhát, cserhát, erdőhát.*

FÖLDI, (1), (föl-d-i) mn. tt. *földi-t*, tb. *—ek.* 1) Földön vagy földben lakó, tenyésző, növő. *Földi állatok, madarak, növények*, pl. *földi alma, földi mogyoró, földi sulyom.* Ellentéte *vizi, tengeri.* 2) Különösebben némely törpe, egy éves növények, a faneműek ellenében, pl. *földi bodza, eper, szeder.* Midőn valamely tárgynak, nevezetesen állatnak, növénynek, ásványnak elválhatatlan jelzője, azzal öszvetett szót képez, pl. *földialma, földibodza* stb. 3) Átv. világi, ezen életet illető; ellentéte: *égi, mennyei, más világi. Földi örömek, földi boldogság, földi jutalom, büntetés.*

FÖLDI, (2), (föl-d-i) fn. tt. *földi-t*, tb. *—k* v. *—ek.* 1) Ugyanazon földről, hazából származott, akár az egész országot, akár különösen egyes tartományát, vidékét, városait, falvait véve. Németül: *Landsmann*, szlávul *krajan.* 2) Különösen igy czimezik egymást a magyarok, midőn barátságosan szólalkoznak. *Honnan jő földi?* A szláv czime köz nyelven: *atyafi*, a németé: *sógor*, a czigányé: *koma*, a zsidóé: *szomszéd.* 3) Átv. ember. *Földiekkel játszó égi tünemény.* (Csokonai).

FÖLDIALMA, (földi-alma) ösz. fn. l. BURGONYA; és CSICSÓKA.

FÖLDIBIKKMAKK, (földi-bikk-makk) l. FÖLDIGESZTENYE.

FÖLDIBODZA, (földi-bodza) ösz. fn. Ugarokat és bevetett földeket kedvelő bodzafaj, melynek bogyóját a nép házi gyógyszerül használja. (Ebulus). Túl a Dunán némely tájakon: *csete.*

FÖLDIBOLHA, (földi-bolha) ösz. fn. Kis rovarfaj, vékony és könnyen szökdécselő lábakkal, mely tavaszszal a növények gyökereit és csiráit pusztítja.

FÖLDIBOROSTYÁN, (földi-borostyán) ösz. fn. Repkény, melynek porhonjai tökéletes X formára állanak öszve és két X betüt mutatnak, a honnan *két iksz-repkény* is, másképen: *kerek nádra fű, katonapetrezselem* a neve. (Glecoma hederacea).

FÖLDIEPER, (földi-eper) ösz. fn. A földön kúszó, apró, törpe szárakon növő eper. V. ö. EPER és SZAMÓCZA. Különbözik a *fai eper.*

FÖLDIFENYŰ, (földi-fenyű) ösz. fn. Európa melegebb vidékeinek ugarain tenyésző növényfaj, mely többféle nyavalyák ellen gyógyszerül használtatik. (Teucrium Chamaepithys). Másképp: *kalincsa, köszvényfű, földitemjény.*

FÖLDIGESZTENYE, (földi-gesztenye) ösz. fn. A *halmány* faja, a honnan másképp *gesztenyehalmány* a neve.

FÖLDIKE, (föl-d-i-ke) fn. tt. *földiké-t.* 1) Növénynem a hathímesek seregéből és egyanyások rendéből; bokrétája töltséres, hatszirmú, szirmai hosszu vékony nyakúk, torokban öszvefogódznak. (Bulbocodium). 2) A *földi* főnév kicsinyezője, am. kedves kis földi.

FÖLDIKENYÉR, (földi-kenyér) másképp: *disznókenyér, disznórépa, kunrépa, ligeti türtszirom*, lásd: DISZNÓKENYÉR.

FÖLDILEG, (föl-d-i-leg) ih. Földi módon, földiek módjára, földi állapotban, a földön.

„Szív, beteg szív, itt az ősz;
Lombjaid lehulltak,
S többé földileg neked
Ők ki nem virulnak:
De ne szálljon bú reád,
Lelsz te is majd más hazát.“ Bajza.

FÖLDIKOMLÓ, (földi-komló) ösz. fn. A *csigacső* növény egyik faja, honnan másképen: *komlóscsigacső.* (Medicago lupulina).

FÖLDIKUTYA, (földi-kutya) ösz. fn. Vak-murmutér. (Marmota typhlus).

FÖLDIMONDOLA, (földi-mondola) ösz. fn. A *palka* növény egyik faja, innen másképen: *mandolapalka.* (Cyperus esculentus).

FÖLDIMOGYORÓ, (földi-mogyoró) ösz. fn. Többféle növények közneve, melyek gyökerein mogyoró alakú csucsorok nőnek. Így neveztetnek magok a csucsorok is.

FÖLDINDULÁS, (föld-indulás) ösz. fn. A föld valamely részének megrázkodása, megingása, melyet földalatti melegek s tüzek okoznak leginkább. Másképp: *földrengés.*

FÖLDINGÁS, (föld-ingás) ösz. fn. 1) Általán a földnek rázkódó vagy süppedő mozgása, pl. valamely erős sujtolás, nyomás, tapodás alatt. 2) lásd: FÖLDINDULÁS.

FÖLDIRÁNYOS, (föld-irányos) ösz. fn. l. FEKIRÁNYOS.

FÖLDIRÁS, (föld-irás) ösz. fn. l. FÖLDIRAT.

FÖLDIRAT, (föld-irat) ösz. fn. Széles ért. tudományos ismerete a földteke egész állapotának. Különösen 1) leirása a földteke alakjának, nagyságának, s más égi testekkel levő viszonyainak; 2) természeti földirat; 3) állodalmi földirat.

FÖLDIRATI, (föld-irati) ösz. mn. Földiratot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Földirati munkák, könyvek, jegyzetek.*

FÖLDIRÓ, (föld-iró) ösz. fn. Ki a földtekének, különösen, a földszinének tudományos ismeretével

bir, s azt irásban másokkal közli. *Régi, középkori, új földirók.*

FÖLDISME, (föld-isme) ösz. fn. A földteke alkotó részeinek, változásainak, s kifejlődési tüneményeinek ismérete. (Geognosia).

FÖLDISULYOM, (földi-sulyom) ösz. fn. Növényfaj, a szurdancsok neméből, melyeknek öt virágszirmuk, öt himszálok és tüskés gömbölyü gyümölcsük van. Máskép : *sulyomszurdancs.* Köz nyelven : *koldús tetü* vagy *királydinnye.* (Tribulus terrestris). Különböztetésül v. ö. VIZISULYOM.

FÖLDISZEDER, (földi-szeder) ösz. fn. Földön kúszó növény, indás, hengeres, fúlánkos; gyümölcse fekete, hamvas; innen máskép : *hamvas-szeder.* (Rubus caesius). Különbözik a *fai szeder.*

FÖLDISZUROK, (földi-szurok) ösz. fn. Szurok, mely részént sziklaüregekben találtatik, részént némely tavak fenekéről adja fel magát. Nagy böségben van a holttengeren.

FÖLDITEMJÉN, (földi-temjén) l. FÖLDIFENYÜ.

FÖLDITÖK, (földi-tök) ösz. fn. l. GŐNYE.

FÖLDÍZ, (föld-íz) ösz. fn. Íz, melyet valamely növény vagy gyümölcs a földtől magába vesz. *Ennek a burgonyának földíze van.*

FÖLDIZÜ, (föld-izü) ösz. mn. Minek földize van. *Földizü burgonya, répa.*

FÖLDKÉP, (föld-kép) ösz. fn. l. FÖLDABROSZ.

FÖLDKOROM, (föld-korom) ösz. fn. A kőszén egyik neme, melyet finom porrá zúzva a festészek használnak.

FÖLDKÖR, (föld-kör) ösz. fn. A földiratban, földrajzokban használt bizonyos körvonalak, melyeket a földszinén képzeletben húzunk, milyenek : egyenlítő, délkör, forkör. Az égen huzott ilyetén vonalakat *égköröknek* hivjuk.

FÖLDKÖZEL, (föld-közel) ösz. fn. A csillagászoknál azon pont a nap- és hold útján, melyen ezek a földhöz legközelebb állanak. (Perigaeum). Ellentéte : *földtávol.*

FÖLDKÖZI, (föld-közi) ösz. mn. Szárazföld között levő, a közé szoruló. *Földközi szük tenger.*

FÖLDLAKOS, (föld-lakos) ösz. fn. 1) Széles ért. minden ember, ki a földtekén lakik, ellentétül az *églakos, holdlakos* szókkal. 2) Szorosb ért. szárazföldi lakos, különböztetésül a tengeri lakosoktól.

FÖLDLEIRÁS, FÖLDLEIRAT stb. l. FÖLDIRÁS, FÖLDIRAT stb.

FÖLDLEN, (föld-len) ösz. fn. 1) Szürkés, agyagfajú kő, mely gyönge, hajlékony szálakból áll, melyeket fonni lehet. (Amianthus). 2) Hegyeken tenyésző növényfaj a bögretokok neméből, mely lenhez hasonlít. (Thesium linophyllum).

FÖLDMANÓ, (föld-manó) ösz. fn. Mesés szellem, mely törpe emberke alakjában mutatkozik, a földalatt dolgozó bányászok, aknázók regéji szerént. (Gnom). V. ö. MANÓ.

FÖLDMÉRÉS, (föld-mérés) ösz. fn. 1) Cselekvés, munka, midőn valaki bizonyos földterület nagyságát meghatározza. 2) Tudomány, mely ezen cselekvés elveit, szabályait, módjait stb. előadja, helyesebben : *földmértan,* vagy csak : *mértan.*

FÖLDMÉRŐ, (föld-mérő) ösz. fn. 1) Ki bizonyos földterületet felmér, s annak képét rajzban is eléadni képes. Újabb és szokottabb kifejezéssel : *mérnök.* 2) Személy, ki ezen tudománybeli képességéről hiteles oklevéllel bír.

FÖLDMÉRŐASZTAL, (föld-mérő-asztal) ösz. fn. A földmérők főeszköze, t. i. mozogható asztal; ezen van felállítva azon látcső, melyen bizonyos határozott pontra néznek, ezen mérik a háromszög szögeit, s ezen veszik le valamely tájnak, területnek képét. (Mensula praetoriana).

FÖLDMÉRŐLÁNCZ, (föld-mérő-láncz) ösz. fn. Bizonyos hosszaságu láncz, vagy melynek szemei, izei határozott, pl. 10 ölnyi hosszaságuak, s melylyel a földek hosszát, szélességét vagy bizonyos pontok távolságát mérik.

FÖLDMÉRŐRÚD, (föld-mérő-rúd) ösz. fn. Rúd vagy rudak, melyeket részént bizonyos vonal pontjain állítanak fel, az egyenesség kijelölésére, részént a magasság meghatározására használnak.

FÖLDMIVELÉS, (föld-mivelés) ösz. fn. 1) Mezei munka, mely a földet úgy elkészíti, hogy termékenynyé legyen. *Földmivelést üzni, azzal foglalkodni.* 2) Mesterség vagy tudomány, mely a földtermékenyítés módjait, eszközeit rendszeresen eléadja. *A mezei gazdákat földmivelésre tanitani.*

FÖLDMIVELÉSI, (föld-mivelési) ösz. mn. Földmivelést illető, arra vonatkozó. *Földmivelési eszközök, szabályok, módok.*

FÖLDMIVELŐ, (föld-mivelő) ösz. fn. Mezei gazdaságot üző személy, szántóvető ember.

FÖLDMIVES, (föld-mives) ösz. fn. l. FÖLDMIVELŐ.

FÖLDMOZSÁR, (föld-mozsár) ösz. fn. Földbe ásott famozsár, mely szükségből valódi mozsárt pótol, s kövek és gránátok ellövésére használtatik.

FÖLDMUNKÁLÁS, (föld-munkálás) ösz. fn. l. FÖLDMIVELÉS.

FÖLDNEM, (föld-nem) ösz. fn. A földnek különféle tulajdonságainál fogva megkülönböztetett egyes osztálya. *Homokos, agyagos, meszes, televény földnem.*

FÖLDNEMÜ, (föld-nemü) ösz. mn. Föld tulajdonságaival biró, földhöz némileg hasonló. *Földnemü ásványok.*

FÖLD NÉPE; így nevezik az országnak lakosait, különösen azokat, kiknek léte bizonyos földhöz, vidékhez van kötve, ellentétül az idegen, vándor népnek. *És monda Fárao : sok a föld népe, látjátok, hogy a sokaság megnevekedett.* (Mózs. II. k. 5. 5. Káldi).

FÖLDNYELV, (föld-nyelv) ösz. fn. Szükföld, mely a tengerbe nyelv gyanánt messze benyulik.

FÖLDNYILADÉK, (föld-nyiladék) ösz. fn. Nagyobbféle nyilás, üreg a föld belsejében.

FÖLDOLAJ, (föld-olaj) ösz. fn. Az olajhoz némileg hasonló folyadék, mely némely helyeken a földből csepeg, vagyis szivárog. (Naphta).

FÖLDOLAJÉR, (föld-olaj-ér) ösz. fn. Ér, melyből földolaj csepeg, szivárog. V. ö. FÖLDOLAJ.

FÖLDÖNFUTÓ, (földön-futó) ösz. fn. Helyről helyre bujdosó, kinek se országa, se hazája, számüzött, minden embertől üldözött. Átv. és tréfás ért. így csúfolják a hajdúk a lovas katonákat, ezek viszont amazokat *pocsétakerülőknek.*

FÖLDÖV, (föld-öv) ösz. fn. A földtekén így neveztetik az egyenlítővel párhuzamban futó tér, melyet bizonyos körvonalak vesznek közbe. *Forró földöv*, mely az egyenlítő és forkörök között terül el; *mérsékelt földövek*, a forkörök és gönczkörök között; *hideg földövek*, a gönczkörök és gönczök v. földsarkak között.

FÖLDÖVEZET, (föld-övezet) ösz. fn. lásd: FÖLDÖV.

FÖLDPÁLYA, (föld-pálya) ösz. fn. Pálya vagy körút, melyet földünk a nap körül évenként megfut.

FÖLDPÁRA, (föld-pára) ösz. fn. Pára, mely a földből kifejlődve felszáll. V. ö. PÁRA.

FÖLDPÉNZ, (föld-pénz) ösz. fn. l. FÖLDBÉR.

FÖLDPINCZE, (föld-pincze) ösz. fn. Pincze, melyet domb-hegy oldalába vagy rónaföld mélyébe ásnak, s téglával, kővel nem boltoznak ki.

FÖLDPONDRÓ, (föld-pondró) ösz. fn. Nedves földben tenyésző pondró, földi giliszta, földi hernyó, földi kukacz.

FÖLDPONT, (föld-pont) ösz. fn. Általán, bizonyos czélra kitüzött vagy fölvett álláspont a földön.

FÖLDRAJZ, (föld-rajz) ösz. fn. l. FÖLDKÉP, és FÖLDIRAT.

FÖLDRAKÁS, (föld-rakás) ösz. fn. Egymásra hordott, felhalmozott földtömeg.

FÖLDRÁZKÓDÁS, (föld-rázkódás) ösz. fn. Állapot, midőn a föld valamely nagy erőszak által megrendül, reszket, pl. midőn valamely épület ledől, vagy kocsik, barmok sebesen robognak el az utczán.

FÖLDRENDÜLÉS, (föld-rendülés) ösz. fn. A földnek rövid ideig tartó megingása, midőn valamely rugás, lökés esik rajta, pl. ha az ágyút elsütik.

FÖLDRENGÉS, (föld-rengés) ösz. fn. l. FÖLDINDULÁS.

FÖLDRÉSZ, (föld-rész) ösz. fn. Széles ért. a földtekének határozatlan része; kisebb-nagyobb ország, vidék, telek stb. Szoros és földirati ért. a földnek öt része van, u. m. Europa, Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália.

FÖLDRÉTEG, (föld-réteg) ösz. fn. Földanyagból álló réteg, különböztetésül másnemü, pl. *kősziklarétegtől.*

FÖLDROM, (föld-rom) ösz. fn. Leomlott, a többi tömegtől elvált földdarab. V. ö. ROM.

FÖLDSÁNCZ, (föld-sáncz) ösz. fn. Sáncz, melyet felhalmozott földanyagból építenek.

FÖLDSÁR, (föld-sár) ösz. fn. Sötétsárga s kevessé barnás földfaj, mely ólom- és rézbányákban találtatik, s a festészek által festékül használtatik.

FÖLDSARK, (föld-sark) ösz. fn. A föld tengelyének végpontja. *Éjszaki, déli földsark.* Másképp: *göncz.*

FÖLDSARKI, (föld-sarki) ösz. mn. Földsarkat illető, arra vonatkozó, földsark körül levő. *Földsarki körök. Földsarki vidékek, jéghegyek.* V. ö. FÖLDSARK.

FÖLDSÜLLYEDÉS, FÖLDSÜLYEDÉS, (föld-süllyedés v. -sülyedés) ösz. fn. A földnek azon állapota, midőn feneke engedvén, vagy összvenyomódván mélyebbre száll, alásülyed. V. ö. SÜLYED.

FÖLDSZAG, (föld-szag) ösz. fn. A földanyagnak sajátnemű szaga vagy a földéhez hasonló szag. *Ezen répának földszaga van.*

FÖLDSZAKADÁS, (föld-szakadás) ösz. fn. Állapot, midőn a földtömegnek, pl. partnak, hegyoldalnak bizonyos része a többitől elválik és leomlik.

FÖLDSZÉN, (föld-szén) ösz. fn. Földszurokkal vegyített földnem, mely sötét vagy fekete szinű, s különbözik a kőszéntől.

FÖLDSZIGET, puszta Soprony megyében; helyr. *Földsziget-én, —re, —ről.*

FÖLDSZÍN, (1), (föld-szín) ösz. fn. 1) Olyan szin, milyen a földé. 2) A földnek fölepe, felső területe, föld háta. *Nincsen a föld szinén hozzá hasonló.*

„Az ég alatt, a föld szinén
Nincsen olyan árva, mint én."

Népd.

3) Melléknevül, am. minek földszine van. *Földszín arcsbőr.* 4) Az épületnek azon része, mely közvetlenül a földszinen áll. *Földszínt lakik, nem az első emeletben.* Különösen a szinháznak azon néző helye, mely a szinpaddal körülbelül egy magasságon áll. *Földszini vagy földszinti zártszékek, páholyok.*

FÖLDSZÍN, (2), falu Erdélyben, Felső-Fejér megyében; helyr. *Földszín-én, —re, —ről.*

FÖLDSZÍNSOR, (föld-szín-sor) ösz. fn. Az épületben azon szobák, teremek, lakok stb. sora, melyek közvetlenül a föld szinén alapulnak, különböztetésül az *emeletsortól.*

FÖLDSZÍNT, (föld-színt) ösz. ih. A föld szinén, nem az emeletben vagy karzaton. V. ö. FÖLDSZÍN. *Földszínt lakni. Földszínt tartani szinházi zártszéket.*

FÖLDSZINTI, (föld-szinti) ösz. mn. Földszint létező. *Földszinti zártszékek.* V. ö. FÖLDSZIN és FÖLDSZINT.

FÖLDSZINŰ, (föld-szinű) ösz. mn. Minek olyan szine van, mint a földnek.

FÖLDSZOR, (föld-szor) ösz. fn. l. FÖLDSZOROS.

FÖLDSZOROS, (föld-szoros) ösz. fn. Keskeny földhuzam két víz között, mely két nagyobb föld-

részt vagy tartományt öszveköt. Ilyen földszoros az, mely Görögországban Ruméliát Moreával öszveköti, ilyen a krimiai, amérikai stb. földszoros.

FÖLDSZORULAT, (föld-szorulat) ösz. fn. l. FÖLDSZOROS.

FÖLDSZUROK, (föld-szurok) ösz. fn. l. FÖLDISZUROK.

FÖLDTAN, (föld-tan) ösz. fn. Tan, melynek tárgya és feladata a földgolyó külső alakjáról, annak alkotó részeiről, s ezek kifejlődési módjáról és jelen állapotaikról rendszeresen értekezni.

FÖLDTANI, (föld-tani) ösz. mn. Földtant illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Földtani vizsgálatok, értekezések, munkák.*

FÖLDTANILAG, (föld-tanilag) ösz. ih. Azon ismeretek és tapasztalatok szerént, melyeket a földtan nyújt. *Valamely tüneményt földtanilag megfejteni.*

FÖLDTAPOSÓ, (föld-taposó) ösz. mn. és fn. Átvitt ért. aki egyebet nem csinál, mint hiába tapossa a földet, vagy ahol ez van, a járdát (Pflastertreter), föld terhe.

FÖLDTÁVOL, (föld-távol) ösz. fn. A csillagászoknál, a nap- és hold pályájának azon pontja, melyen ezek a földtől legtávolabb állanak. (Apogaeum). Ellentéte : *földközel.*

FÖLDTEKE, (föld-teke) ösz. fn. 1) Tekéhez hasonló világtest, melyen mi lakunk. 2) Tekealakú készület, mely a földet kicsinyben ábrázolja.

FÖLDTENGELY, (föld-tengely) ösz. fn. Azon egyenes vonal, melyet a föld közepén egyik sarktól v. göncztől a másikig nyúlni képzelünk. V. ö. ÉGTENGELY.

FÖLDTERÜLET, (föld-terület) ösz. fn. 1) Az egész földtekének felső szine, külseje. 2) Valamely földrésznek, országnak, vidéknek stb. fölszine. 3) *Földréteg.*

FÖLDTIZED, (föld-tized) ösz. fn. Tized, melyet a földtermésből adni vagy helyette kész pénzben fizetni kell. V. ö. TIZED.

FÖLDTÖLTÉS, (föld-töltés) ösz. fn. Töltés, melyet csupán egymásra halmozott földanyagból csinálnak. V. ö. TÖLTÉS.

FÖLDTŐZEK, (föld-tőzek) ösz. fn. Némely mocsáros helyeknek földből és fügyökerekből álló takarója, fölszine, melyet föl lehet szakgatni, s könnyen égő természeténél fogva tüzelő gyanánt használni. V. ö. TŐZEK.

FÖLDTUDOMÁNY, (föld-tudomány) ösz. fn. l. FÖLDTAN.

FÖLDTUDÓS, (föld-tudós) ösz. fn. Tudós, kinek rendszeres földtani ismeretei vannak.

FÖLDÚT, (föld-út) ösz. fn. l. FÖLDPÁLYA.

FÖLDÜREG, (föld-üreg) ösz. fn. Üreg a föld belsejében, gyomrában, melyet mindünnen földtömeg kerít; ettől különbözik a *sziklaüreg.*

FÖLDVAKARÓ, (föld-vakaró) ösz. fn. Az árokásók kétnyelü görbe vasa, melylyel a földet simára egyengetik.

FÖLDVÁR, (1), (föld-vár) ösz. fn. 1) Vár, melynek sánczai, falai egyedül öszvehordott és tömött földből állanak. 2) Átv. és tréfás kifejezéssel am. halottak sírja, temető. *Földvárra ment deszkát árulni*, azaz meghalt.

FÖLDVÁR, (2), mezőváros Tolna megyében és Erdélyben, a brassai szász székben; továbbá falvak Bács-Bodrog és Heves megyében *(Tisza-Földvár)*, és Erdélyben Aranyos székben *(Székely-Földvár)*, s a szebeni szász székben; végre puszták Baranya, Csanád, Arad és Zemplén megyében; helyr. *Földvár-on, —ra, —ról.*

FÖLDVÉD, (föld-véd) ösz. fn. Vármű, mely egyedül földből épült, földsáncz, földbástya.

FÖLDVEGYES, (föld-vegyes) ösz. mn. Ami földdel, földrészekkel van keverve, elegyítve. *Földvegyes kavicsrétegek.*

FÖLDVEGYÜLET, (föld-vegyület) ösz. fn. A föld különböző nemeinek összevegyülése.

FÖLDVONÓ, (föld-vonó) ösz. fn. Görbe ásó, melylyel az árkászok a földet elvonogatják, elteregetik.

FÖLDZSÁK, (föld-zsák) ösz. fn. Földdel megtöltött zsák, milyeket pl. háboruban szoktak használni, hogy némi védfalul szolgáljanak.

FÖLDZSÍR, (föld-zsír) ösz. fn. Sárga festékföld, mely érczrészekkel vegyes, másképp : *földsár.* Átv. ért. a televény földnek termékeny alkatrésze.

FÖLÉ, (föl-é) ih. és névutó. Személyragozva : *fölém, föléd, fölé* v. *föléje, fölénk, fölétek, föléjök* v. *—jök.* Am. valaminek tetejére, fölszinére. *Ház fölé szállt a gólya. Feje fölé csaptak a hullámok. Duna fölé huzódott a köd.* Másképp : *fölibe.* Ellentéte : *alá.*

FÖLEBB, (föl-ebb) ih. 1) Magasabbra, nagyobbra. Ellentéte : *alább. Menj fölebb. A sas fölebb képes repülni, mint a lúd. Még neki áll fölebb.* (Km.) *Fölebb alább járni, sétálni.* 2) Drágábban. *Fölebb adta, mint vette. Fölebb tartják a gabona árát.* 3) Föntebb, magasabb helyen. *A farkas fölebb állt a patak mellett, a bárány pedig alább.* 4) Már egyszer elmondott hely valamely könyvben. *A fölebb* (jobban : *fönebb* v. *föntebb*) mondott elvek.

FÖLEBBĖZ, (föl-ebb-ėz) önh. m. *fölebbėz-tem, —tél, —ėtt.* 1) Peres ügyet, különösen valamely perbeli határozatot, illetőleg itéletet alsóbb rendű biróságtól felsőbb rendű elébe terjeszt, visz. 2) Régiebb iróinknál, mint Pázmánnál, Faludinál, am. felsőbb polczra, hivatalra, méltóságra vágyik, törekszik; és fennhéjáz.

FÖLEBBĖZÉS, (föl-ebb-ėz-és) fn. tt. *fölebbėzés-t*, tb. *—ėk.* 1) Peres ügynek, különösen az abban hozott birói határozatnak, itéletnek fölebbvitele. 2) Magasabb polczra, hivatalra, rangra vágyás.

FÖLEBBĖZŐ, (föl-ebb-ėz-ő) fő- és mn. tt. *fölebbėző-t.* 1) mn. Nagyra, magasra vágyó. *Fölebbező kevélység, kivánság, magaviselet.* 2) fn. Peres ügyet felsőbb biró elébe terjesztő.

FÖLEBBFOLYAMODÁS, (fölebb-folyamodás) ösz. fn. Peres ügyben, különösen végzések ellen felsőbb biróra hivatkozás, máskép : felfolyamodás.

FÖLEBBHIVATKOZÁS, (fölebb-hivatkozás) l. FÖLEBBFOLYAMODÁS.

FÖLEBBI, (föl-ebb-i) mn. tt. *fölebbi-t*, tb. *—ek*. Fölebb vagy föntebb levő, föntebb eléadott.

FÖLEBBVALÓ, (fölebb-való) ösz. mn. és fn. 1) Bizonyos tulajdonságra, rangra, hivatalra, méltóságra nézve előkelőbb, jelesebb. *Az alispánság fölebbvaló tisztség a szolgabiróságnál.* 2) Elöljáró, felsőbb tisztviselő.

FŐLEG, (fő-leg) ih. Leginkább, főkép, kiválólag.

FŐLEGÉNY, (fő-legény) ösz. fn. Első legény a mesterlegények között, vagyis a műhelyben azon legény, ki némileg a mester személyét képviseli, t. i. a munka kiosztásában, szabásban, felügyelésben; némely mesteremberekńél, pl. a szabóknál: *táblalegény*.

FŐLÉNY, (fő-lény) ösz. fn. l. ALAPLÉNY.

FÖLEP, (föl-ep) fn. tt. *fölep-et*. Képzési nyelvhasonlat szerént az *alap* és *közep* alakjára alkotott szó, am. valaminek fölszine, felülege, vagy mint közönségesen mondják, felülete.

FÖLEPES, (föl-ep-es) mn. tt. *fölepes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Fölüleges; az illető tárgy mélyébe, velejébe nem ható, csak a dolog felszinén maradó. *Fölepes vizsgálat, ismeret, tudomány.*

FŐLÉS, (fő-l-és) fn. tt. *fölés-t*, tb. *—ék*. Valamely testnek azon állapota, midőn föl v. fő. V. ö. FŐ, ige.

FÖLESZEL, (föl-eszel) ösz. áth. Valakit felbujt, felizgat valamely tettre, merényre.

FÖLESZMÉL, (föl-eszmél) ösz. önh. Öntudatlan állapotból eszére jön, magához tér; álmából, szunnyadtából fölébred.

FÖLETLEN, (föl-etlen) mn. tt. *fölетlen-t*, tb. *—ek*. Minek föle nincs. *Föletlen téj.* Határozóilag am. föle nélkül. *Föletlen adták ide a tejet.*

FŐLETLEN, (fő-l-etlen) l. FŐTELEN.

FÖLERESZT, (föl-ereszt) ösz. áth. lásd: FÉLERESZT.

FÖLHŐ, l. FELHŐ.

FÖLIBE, (föl-é-ve) ih. Személyragozva: *fölibém, fölibéd, fölibénk, fölibétek, fölibök*. L. FÖLÉ.

FÖLJÜL, tájdivatos kiejtéssel am. *fölül* v. *felül*, l. ezt.

FÖLKEL; FÖLKELÉS stb. l. FELKEL, FELKELÉS stb.

FÖLKÉSZÍT, (föl-készít) ösz. áth. lásd: FELKÉSZÍT.

FÖLLEG, FÖLLENGÉZ, l. FFLLEG, FELLENGEZ.

FÖLLENGÉR, (föl-lengér) ösz. fn. Léggolyó vagy személy, ki léggolyóval felszáll.

FÖLLENGÉRÉZ, (föl-lengérez) ösz. önh. Léggolyóval felszáll.

FÖLLENGÍT, (föl-lengít) ösz. áth. Valaminek hatását, erejét magas fokra emeli; különösen, vegytanilag, tűz által valamely száraz test repülő részeit kifejti. *Kénesöt* v. *higanyt föllengíteni.* (Sublimare).

FÖLLENGÍTÉS, (föl-lengítés) ösz. fn. Cselekvés, különösen vegytani műtét, mely által valamit föllengítünk.

FÖLLIK, puszta Sopron megyében; helyr. *Föllik-on, —ra, —ról.*

FÖLLYEBB, tájdivatos kiejtéssel am. *fölebb*, l. ezt.

FÖLLYÜL, tájdivatos kiejtéssel am. *fölül* v. *felül*; l. ezt.

FÖLNAGY, (föl-nagy) ösz. fn. A székelyeknél am. falunagy, falu bírája. V. ö. FOLNAGY.

FÖLNÉGYEL, (föl-négyel) ösz. áth. Négy részre valamit felkonczol. *A meggyőzött Kupa vezért fölnégyelték.*

FÖLOLD, l. FELOLD.

FÖLOLVAD, FÖLOLVASZT, l. FELOLVAD, FELOLVASZT.

FŐLOVÁSZ, (fő-lovász) ösz. fn. A lovászok között első. V. ö. LOVÁSZ.

FŐLOVÁSZMESTER, (fő-lovász-mester) ösz. fn. 1) Szélesb ért. az udvaroknál főtiszt, ki az udvari lovászmestereknek parancsol, s a fejedelmi istálók fő felügyelője. 2) Különösen Magyarországban a zászlósurak egyike, kinek többi között kötelessége az országgyülési rendtartásra felügyelés.

FÖLÖS, (föl-ös) mn. tt. *fölös-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Minek föle, szine van. *Fölös téj, fölös gabona.* 2) Számos, sok, kellő számon túl levő. *Fölös gondjai, bajai vannak. Fölös jövedelemmel bír.* Különbözik: *feles*.

FÖLÖSEN, (föl-ös-en) ih. Számosan, kellő mennyiségen fölül. *Fölösen megjelentek a gyülési tagok. Gabonája fölösen termett. Fölösen visszaadta a kölcsönt.*

FÖLÖSLEG, (föl-ös-leg) fn. és ih. 1) Ami a kellő vagy szükséges mértéket, mennyiséget fölülmulja; több, mint szükséges. *Jövedelme fölöslegét köz czélokra fordítani.* 2) Szükségen fölül, nagyobb mennyiségben, mint kell.

FÖLÖSLEGÉS, (föl-ös-leg-és) mn. tt. *fölöslegés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Ami kellő vagy szükséges mértéknél nagyobb, több; túl bővelkedő, nem szükséges. *Erről fölösleges szólni, mert úgy is tudjuk. Eladni a fölösleges gabonát.*

FÖLÖSÖDIK, (föl-ös-öd-ik) k. m. *fölösöd-tem, —tél, —ött.* Hig testekről, különösen tejről mondják, midőn fölt kapnak, azaz fölszinökön megsürüsödnek. *Fölösödik az édes téj.*

FÖLÖSTÖKÖM, a német *Frühstück*-ből köznépiesen elsajátított szó. Magyarosan: *reggeli, éhomét* v. *éjomét*.

FÖLÖSTÖKÖMÖL, l. REGGELIZ; v. ö. FÖLÖSTÖKÖM.

FÖLÖTT, FÖLÖTTE stb. l. FÉLÉTT, FÉLÉTTE stb.

FÖLÖZ, (föl-öz) áth. m. *fölöz-tem, —tél, —ött.* Általán, valaminek fölét, fölszinét leszedi, eltakarítja. Különösen 1) leszedi a téj szinét, sürüjét; 2) szóráskor a szemmel lehullott szemetet, ganéjt, hosszúnyelü seprűvel (fölözővel) lesepergeti; 3) gabonamérésnél a túlteli mérűröl a fölöslegest leüti, lecsapja. Különbözik : *felez.*

FÖLÖZŐ, (föl-öz-ő) fn. tt. *fölöző-t.* 1) Hosszú nyelű seprű, melylyel szórás alatt a tiszta szemmel lehullott szemetet, ganéjt elsepergetik, letisztítják. 2) Sima fa, mely által méréskor a gabonát, lisztet stb. simára egyengetik, hogy föle ne maradjon, másképp : *csapó* v. *csapófa.*

FÖLÖZÖTT, (fö-l-öz-ött) mn. tt. *fölözött-et.* Amit föloztek, lefölöztek. *Fölözött téj, gabona, mérü.* V. ö. FÖLÖZ.

FÖLPÉNZ, (föl-pénz) ösz. fn. l. FELPÉNZ.

FÖLPÉRÉS, FÖLPÉRÉSSÉG, l. FELPÉRÉS, v. FELPÖRÖS, FELPÉRÉSSÉG.

FÖLRÉSZ, (föl-rész) ösz. fn. Valamely testnek azon része, mely fölül áll vagy fekszik; ellentéte : alrész. *Az emberi test fölrészei : a fej, derék.*

FÖLSÉG, FÖLSÉGÉS, l. FELSÉG, FELSÉGÉS.

FÖLSŐ, l. FELSŐ.

FÖLSZENTÉL, FÖLSZENTÉLÉS, l. FELSZENTÉL, FELSZENTÉLÉS.

FÖLTÉT, FÖLTÉTEL, stb. l. FÉLTÉT, FÉLTÉTEL.

FÖLŰL, l. FELÜL.

FÖLÜNNEN, (föl-ünn-en) ih. Felülről. *Fölünnen való.*

FÖLVÉRTEZ, (föl-vértez) ösz. áth. Vérttel fölfegyverez, vértbe öltöztet. V. ö. VÉRT.

FÖLZÉK, (föl-öz-ék) fn. tt. *fölzék-et.* A bányai olvasztókemenczében a felolvadt éreznek salakja, mely tajték- vagy habformában fölszinre emelkedik.

FÖLYŰL, l. FELŰL.

FŐMÉLTÓSÁG, (fő-méltóság) ösz. fn. Rang és czim, mely oly herczegeket illet, kik nem uralkodó házból valók. *Főméltóságod. Herczeg Batthyány ő főméltósága.*

FŐMÉLTÓSÁGU, (fő-méltóságu) ösz. mn. 1) A nem uralkodó házból született herczegek czime. *Főméltóságu Eszterházy, Pálfy herczegek. Főméltóságu herczeg primás.* 2) A legfőbb törvény- és kormányszék czime. *Főméltóságu Hétszemélyes tábla. Főméltóságu magyar királyi udvari Kanczellaria.*

FŐMEREDEK, (fő-meredek) ösz. mn. Igen meredek, melyen az ember fejjel könnyen lefordúl. Határozó gyanánt használtatva, am. nyakrafőre, neki rohanva. *Főmeredek futni le a hegyről.* Jobban : *fejmeredek.* V. ö. FŐ, fn.

FŐMESTER, (fő-mester) ösz. fn. Némely lovagrendek főnöke. *Németrend főmestere. Maltai vitézrend főmestere.*

FŐN, l. FEN és öszvetételeit.

FÖNDÜNT, baranyai kifejezés, am. valaminek nagy bősége van, pl. *Ugyan föndünt a sóárulás,* azaz mindenütt kaphatni sót. Talán a *feltűnt* szóból van elferdítve.

FÖNEBB, (fön-ebb) am. *féntebb,* mindkettőtől melléknév is ered : *fönebbi, föntebbi.* L. FÖLEBB, 3), 4) és FÖLEBBI. V. ö. FEN, (1).

FŐNEM, (fő-nem) ösz. fn. Előkelő, régi, híres családi nem. *Főnemből származott férfiak.*

FŐNEMES, (fő-nemes) ösz. fn. Régi, híres vérből származott vagy főrangú, nagy birtokú nemes. Szélesb, kivált régi ért. főúr, pl. gróf, báró, országnagy.

FŐNEMESI, (fő-nemesi) ösz. mn. Főnemest illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Főnemesi rang, hivatal.*

FŐNÉPEK, (fő-népek) ösz. fn. Így neveztetnek a székely főnemesek, főurak; a középrendüek *lófők,* (lovagok), az alrendüek : *darabantok.*

FŐNÉV, (fő-név) ösz. fn. Nyelvtanban am. oly része a beszédnek, vagyis oly szó, amely személyt vagy tárgyat jelent, pl. ember, ház. A főnévnek több osztályai vannak : *tulajdonnév, köznév, gyűnév, összerünév, elvontnév.* (Nomen substantivum). Némelyek újabb időben *dolognév* szót kezdettek használni helyette; de ez nem fejezi ki egészen a ‚substantivum' szót, minthogy az alatt a személynevek nem foglaltatnak.

FÖNLAK, falu Temes megyében; helyr. *Fönlak-on, —ra, —ról.*

FÖNN, l. FEN és öszvetételeit.

FÖNNYEN, l. FENNEN.

FŐNÖK, (fő-nök) fn. tt. *főnök-öt.* Általános neve mindazon személyeknek, kik valamely testület elöljárói, fejei, vezérei. *Egyházi, polgári, katonai főnök. Hivatal, iroda főnöke. Rabló csapatok főnöke.*

FŐNÖKI, (fő-nök-i) mn. tt. *főnöki-t,* tb. *—ek.* Főnököt illető; főnökre vonatkozó; főnöktől eredő. *Főnöki szállás, iroda. Főnöki jogok és kötelességek. Főnöki utasitás.*

FŐNÖKSÉG, (fő-nök-ség) fn. tt. *főnökség-ét.* Főnöki állomás, hivatal, alkalmaztatás.

FÖNSÉG, FÖNSÉGÉS, l. FENSÉG, FENSÉGÉS.

FÖNSÍK, (fön-sík) ösz. fn. Magas fekvésü síkságot képező földterület.

FÖNT, l. FEN, (1).

FÖNTEBB, a ‚fönt' másod foka, lásd : FÖLEBB 3), 4).

FÖNTÖRÖG, l. FÉNTÉRÉG.

FÖNTEBBI, (fön-t-ebb-i) l. FÖLEBBI.

FÖNYED, falu Somogy megyében; helyr. *Fönyed-én, —re, —ről.*

FŐNYEREMÉNY, (fő-nyeremény) FŐNYERŐ, (fő-nyerő) ösz. fn. A sorsjátékban több nyerő számok közt az, amely a legmagasb öszveget adja.

FŐOLTÁR, (fő-oltár) ösz. fn. Első oltár, nagy oltár, öreg oltár a templom szentélyében, különösen a római és görög egyházakban, hol a szentséget tartják, s melyet a templom védszentének képe vagy szobra ékesít. Ellentéte : *mellékoltár, kis oltár.*

FŐORVOS, (fő-orvos) ösz. fn. Bizonyos testület, vagy intézet orvosai között az első rangú. *Ország-, vármegye-, város-, kórház főorvosa.* V. ö. ORVOS.

FŐPAP, (fő-pap) ösz. fn. Szélesb ért. felsőbb rendü és rangú egyházi személy, milyenek az apátok, prépostok, kanonokok, esperesek is. Szorosb ért. valóságos vagy czimzetes püspök, érsek, főérsek, atyaérsek. Legszorosb ért. valamely egyház, vagyis vallási felekezet nagy egyetemének fönöke, pl. a római katholikus anyaszentegyház főpapja a római pápa.

FŐPAPI, (fő-papi) ösz. mn. Főpapot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Főpapi hivatal, méltóság; főpapi süveg.*

FŐPAPSÁG, (fő-papság) ösz. fn. 1) Főpapok egyeteme. *Római, görög szertartású egyház főpapsága.* 2) Főpapi rang, hivatal, méltóság. *Főpapságra emeltetni.*

FŐPARANCSNOK, (fő-parancsnok) ösz. fn. Valamely testület parancsnokai között a legelső. V. ö. PARANCSNOK.

FŐPARANCSNOKSÁG, (fő-parancsnokság) ösz. fn. Főparancsnoki állás, hivatal, hatalom.

FŐPÁSZTOR, (fő-pásztor) ösz. fn. Átv. valamely egyháznak, egyházmegyének, vallási testületnek első papja, főpapja. *A püspök saját megyéjebeli hiveinek főpásztora.*

FŐPÁSZTORI, (fő-pásztori) ösz. mn. Főpásztort illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Főpásztori gondok, tanitások, körlevelek.* V. ö. FŐPÁSZTOR.

FŐPECSÉTŐR, (fő-pecsét-őr) ösz. fn. Azon álladalmi főtisztviselő, ki az ország pecsétére fölvigyáz. *Anglia főpecsétőre.* Más néven : *főkanczellár.*

FŐPERJEL, (fő-perjel) ösz. fn. 1) Szerzetnek vagy szerzetesrendnek első perjele vagyis perjelczimü főnöke. 2) Főmonostor perjele, milyen a fiókapátsági perjelekhez képest a pannonhegyi perjel, ki a szerzet káptalanában a fiókapátok előtt ül. V. ö. PERJEL.

FŐPERJELSÉG, (fő-perjelség) ösz. fn. 1) Főperjeli hivatal, rang. 2) A főperjel hatósága, főnöksége alá tartozó monostor vagy szerzetesrend.

FŐPINCZÉR, (fő-pinczér) ösz. fn. Első pinczér, ki a vendégektől a pénzt beszedi, és illető urának, ú. m. a fogadósnak, vendéglősnek az általvett étel-italokért számol. V. ö. PINCZÉR.

FŐPOHÁRNOK, (fő-pohárnok) ösz. fn. 1) Első személy a pohárnokok között. 2) Magyarország zászlósurainak egyike, főpohárnokmester.

FŐPOHÁRNOKMESTER, (fő-pohárnok-mester) ösz. fn. Bels. tit. tan. rangú udvari tiszt, és Magyarországban a zászlósurak egyike; a kir. pohárnokok főnöke.

FŐPONT, (fő-pont) ösz. fn. 1) A többi kijelölt pontok, helyek között a legnevezetesb, legfontosb. *Kereskedés, ütközethely főpontja.* 2) Átv. valamely tárgyra nézve legfontosabb dolog, melyhez képest a többiek csak mellékesek. *Tanácskozás, értekezés főpontja.* V. ö. PONT.

FŐPORKOLÁB, (fő-porkoláb) ösz. fn. A porkolábok között rangra nézve első. *A hadtest főporkolábja.* V. ö. PORKOLÁB.

FŐPOSTAHIVATAL, (fő-posta-hivatal) ösz. fn. Valamely ország vagy tartomány postaigazgató hivatala, középpontja. *Bécsi, budai főpostahivatal.*

FŐPOSTAMESTER, (fő-posta-mester) ösz. fn. Valamely ország vagy tartomány vagy kerület első rangú postamestere. V. ö. POSTAMESTER.

FÖRDÉS, FÖRDIK, l. FÜRDÉS, FÜRDIK.

FŐREND, (fő-rend) ösz. fn. Polgári ért. főrangú v. születésü, főuri osztály. Többes számban: *főrendek,* am. az országnagyjai öszvesen. *Főrendek táblája az országgyülésen.*

FŐRENDBELI, (fő-rendbeli) l. FŐRENDI.

FŐRENDI, (fő-rendi) mn. tt. *főrendi-t,* tb. *—ek.* Főrendhez tartozó, arra vonatkozó. *Főrendi méltóság. Főrendi tábla.*

FŐRENDŰ, (fő-rendü) ösz. mn. Főrendből való, főrendekhez tartozó. *Főrendü urak, vendégek.*

FÖRGETEG, l. FÉRGETEG.

FÖRGETEGÉS, l. FÉRGETEGÉS. A székelyeknél azt is jelenti : *bolond.*

FÖRGETYŰ, (för-g-ety-ü) fn. tt. *förgetyü-t.* Általán eszköz, melyet förgetni, forgatni, ide-oda hajtani lehet. Különösen : förgetyü a tengelyen, mely az oldalakat tartja; förgetyü az ajtórámán, melyet az ajtóra lehet fordítani; förgetyü a malomban, melyen a malomkő forog stb. Eredetileg : *förgető,* tájszólásilag : *förgettyü;* rokon vele a *pörgetyü.*

FÖRHÉRCZ, l. FELHÉRCZ.

FÖRMÉNYES, l. FÜRMÉNYES.

FÖRTELÉM, FÖRTELMES, l. FÉRTELÉM, FÉRTELMES.

FÖRTŐ, FÖRTÖZTET, l. FÉRTŐ, FÉRTÖZTET.

FÖS, elvont gyök, l. FES.

FŐS, (fő-s) l. FEJES.

FŐSEBÉSZ, (fő-sebész) ösz. fn. Valamely vidék, megye, város, testület vagy kórintézet első sebésze. V. ö. SEBÉSZ. *Kórházi, városi, katonai, ezeredi fősebész.*

FŐSÉG, (fő-ség) l. FENSŐSÉG.

FŐSŐ, tájdivatos, *fésü* helyett. L. ezt.

FÖST, FÖSTÉK stb. l. FEST, FESTÉK stb.

FÖSVÉNY, (1), (fös-vény, am. föslött v. feslett, azaz szakadozott, rongyollott személy) mn. tt. *fösvény-t,* tb. *—ek.* Birtok és pénz után mértéktelenül, s rendetlenül vágyó, anélkül, hogy hasznukat venné, facsari, zsugori. *Fösvény uzsorás, kereskedő.*

FÖSVÉNY, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fösvény-t*, tb. —*ék*. Személy, ki mértéktelenül és rendetlen vágygyal gyüjt javakat, s azokat saját kényelmére sem fordítja. *A fösvény soha sem elégszik be.* Szélesebb ért. oly ember, ki javaiból másokat részesíteni, a közjóra adakozni vonakodik.

FÖSVÉNYKÉDÉS, (fös-vény-kéd-és) fn. tt. *fösvénykédés-t*, tb. —*ék*. A vagyonszerzésben tulságos vágy, s a kiadásban szerfölötti szükkezüség.

FÖSVÉNYKÉDIK, (fös-vény-kéd-ik) k. m. *fösvénykéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Tulságos vágygyal gyüjt javakat, pénzt, s a szerzetteket ki nem adja, másokat azokban nem részesít.

FÖSVÉNYSÉG, (fös-vény-ség) fn. tt. *fösvénység-et*. Tulságos és rendetlen vágy a javak után, és a szerzettekhez szertelen ragaszkodás. A keresztény erkölcstanban a hét föbün egyike.

FÖSVÉNYÜL, (fös-vény-ül) ih. Fösvény ember módjára, zsugoriasan, a világi javakhoz tulzólag ragaszkodva.

FŐSZABÁLY, (fő-szabály) ösz. fn. Első, irányadó szabály, melynek a többi szabályok alárendelvék, vagy melyből a többiek folynak.

FŐSZAKÁCS, (fő-szakács) ösz. fn. Udvarok- és uraságoknál első szakács, ki a főtáblára főz.

FŐSZÁLLÁS, (fő-szállás) ösz. fn. Hadtudományi ért. azon szállás, hol a had dereka, különösen az illető hadfőnökök tanyáznak.

FŐSZÁM, (fő-szám) ösz. fn. Tő- vagy sarkszámok, melyek mintegy alapúl szolgálnak minden nagyobb számnak, milyenek 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

FŐSZÉK, (fő-szék) ösz. fn. A székelyeknél van az egyes székekben : *főszék* és *fiókszék*.

FŐSZEMÉLY, (fő-személy) ösz. fn. Első rangu, rendü, hivatalu személy valamely társulatban, testületben.

FŐSZENTSZÉK, (fő-szentszék) ösz. fn. Szentszék, melyhez a szentszéki ügyeket fölebbviszik, pl. *Magyarországban az esztergomi főérseki szentszék.* V. ö. SZENTSZÉK.

FŐSZÍN, (fő-szín) ösz. fn. 1) Azon egyszerü alapszínek, melyekből vegyítés által más szineket készítenek; a festészeknél a fehér, fekete, sárga, veres és kék szinek; a festőknél a kék, vörös, sárga, fekete szinek neveztetnek így, a többiek mellék- vagy középszinek. 2) A testnek azon szine, mely a többi közöl leginkább kitünik.

FŐTANYA, (fő-tanya) ösz. fn. l. FŐSZÁLLÁS.

FŐTÁRNOK, (fő-tárnok) ösz. fn. 1) Az udvari kincstár főtisztje. 2) l. FŐTÁRNOKMESTER.

FŐTÁRNOKMESTER, (fő-tárnok-mester) ösz. fn. Az ország zászlósurai között rangsorra nézve a negyedik. A régibb országgyüléseken a nádor és országbíró távollétében ő volt az elnök, nem a horvát bán; tagja a k. helytartótanácsnak, és rendszerént elnöke. Egyszerüen : *tárnokmester* vagy *tárnok*.

FŐTELEN, (fő-te-len) mn. tt. *főtelen-t*, tb. —*ék*. Ami elegendőkép vagy kellőleg meg nem főtt. *Főtelen hús, bab, káposzta.* Szélesb ért. mondható mindenről, mit főzni szoktak, ha nyers állapotban van. Határozóilag am. főtelenül. Különbözik : *fejetlen*.

FŐTENGERNAGY, (fő-tenger-nagy) ösz. fn. Valamely ország hajóhadának fővezére. (Főadmirál).

FŐTISZT, (fő-tiszt) ösz. fn. 1) Polgári ért. első rangú tiszt valamely hivatalban. *Kamarai, postahivatali, urodalmi főtiszt.* 2) Katonai ért. az ezeredi karhoz (stabhoz) tartozó feltiszt, ú. m. őrnagy, alezredes, ezredes. V. ö. FELTISZT.

FŐTISZTELENDŐ, (fő-tisztelendő) ösz. mn. Az egyházi személyek legnagyobb egyházi czíme, mely tulajdonkép csak főpapokat illet, vagy egész papi testületet. *Főtisztelendő kanonok, prépost, apát, püspök. Főtisztelendő káptalan, papság.* A középrendü és rangu papok czíme : *nagytiszteletü* v. *nagyon tisztelendő. Nagytiszteletü alesperes, perjel.* Az alsórendü egyháziaké : *tisztelendő*. V. ö. FŐTISZTELETES, TISZTELETES.

FŐTISZTELENDŐSÉGÉD, (fő-tisztelendőségéd) főpapokat szólító czím, mely a névmódosító ragokat is fölveszi : *Főtisztelendőségéd-et*, —*nek*, —*től* stb.

FŐTISZTELETÉS, (fő-tiszteletés) ösz. mn. Különösebben a protestans felekezetü keresztények főpapjainak czíme. Egyébiránt a ‚főtisztelendő' czím is divatban van. V. ö. TISZTELETES.

FŐTISZTELETŰ, (fő-tiszteletü) ösz. mn. lásd : FŐTISZTELENDŐ.

FŐTISZTI, (fő-tiszti) ösz. mn. Főtisztet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Főtiszti rang, hivatal, kötelesség, parancs.*

FŐTISZTIKAR, (fő tiszti-kar) ösz. fn. Katonai ért. egész hadsereg, vagy egyes ezered főtisztjeinek testülete. (Stab).

FŐTISZTSÉG, (fő-tisztség) ösz. fn. 1) Főtiszti hivatal, rang. 2) Főtisztekből álló kat. testület.

FŐTITKÁR, FŐTITOKNOK, FŐTITNOK, (fő-titkár v. -titoknok v. -titnok) ösz. fn. Első rangú, legbelső titkár. V. ö. TITOKNOK.

FŐTLEN l. FŐTELEN.

FŐTÖRVÉNYSZÉK, (fő-törvény-szék) ösz. fn. Törvényszék, melyhez fölebbvitel történik, milyenek a királyi és hétszemélyes tábla. Különbözik : *feltörvényszék*.

FŐUDVARBÍRÓ, (fő-udvar-bíró) ösz. fn. Első rangu udvarbíró. V. ö. UDVARBÍRÓ.

FŐUDVARMESTER, (fő-udvar-mester) ösz. fn. 1) A fejedelmi udvaroknál vagy főuraságoknál udvari tiszt, ki a palota felügyelői között első rangban áll, s az udvari szertartásokat rendezi, intézi. 2) Országos hivatalnok, zászlós úr, ki ezen hivatalnak czímét viseli, s koronázáskor a király fölkenetése és öltöztetése körül foglalatoskodik.

FŐUDVARNOK, (fő-udvarnok) ösz. fn. lásd : FŐUDVARMESTER.

FŐÚR, (fő-úr) ösz. fn. 1) Többek között a legnagyobb, legelőkelőbb úr, ki más úrnak alája vetve nincs. *Valamely tartománynak, országnak, népnek főura.* 2) Szélesb ért. nagy birtokú, hatalmú, rangú földes úr, országnagy.

FŐURASÁG, (fő-uraság) ösz. fn. 1) Fő hatalom, mely más nagyobbnak alá vetve nincs. 2) Előkelő, igen nagy hatalmú, birtokú, rangú uri személy; országnagy. V. ö. URASÁG.

FŐÚRI, (fő-úri) ösz. mn. Főurat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Főúri hatalom, méltóság.*

FŐUTCZA, (fő-utcza) ösz. fn. Az utczák közt a legnevezetesebb, legnagyobb.

FŐÜGYELÉS, (fő-ügyelés) ösz. fn. Tiszti, hivatalos eljárás, melynél fogva valamit egész terjedelmében gondunk, vigyázatunk, rendezésünk alá veszünk, s az alsóbb rendű ügyelők irányában ellenörködünk. *A nemzeti szinház főügyelését egy személyre bízni.*

FŐÜGYELŐ, (fő-ügyelő) ösz. fn. Tisztviselő, ki bizonyos hivatalban, ügyben, minden más ügyelők felett áll és örködik.

FŐVAD, (fő-vad) ösz. fn. Vadászok nyelvén a szarvas kizárólagos különböztetése minden egyéb vadtól, németül Hochwild v. Edelwild. (Bérczy Károly).

FŐVADÁSZ, (fő-vadász) ösz. fn. Felsőbb rendű vadász, ki az öszves vadászkészületekre, vadászlegényekre, kerülőkre, hajtókra stb. felügyel, s a vadászatokat intézi.

FŐVADÁSZMESTER, (fő-vadász-mester) ösz. fn. Első vadászmester, kinek felügyelése alatt vannak egész tartomány vagy vidék vadászai és vadászatai. V. ö. VADÁSZMESTER.

FŐVÁR, (fő-vár) ösz. fn. l. FŐERŐSÉG.

FŐVÁRMŰ, (fő-vár-mű) ösz. fn. Valamely várnak legjelesebben erődített része, oldala.

FŐVÁROS, (fő-város) ösz. fn. Valamely országnak legnevezetesebb és gyakran legnépesebb városa, melyben vagy a fejedelem lakik vagy a főtörvényhatóságok és kormányszékek helye van. Szélesb ért. valamely nagyobb vidék első rendű városa, pl. a Bánság fővárosa Temesvár.

FŐVÁROSI, (fő-városi) ösz. mn. Fővárost illető, arra vonatkozó, oda vagy onnan való. *Fővárosi lakosok, hirek, szokások.*

FÖVEG, (fö-v-eg) fn. tt. *föveg-ét.* Mindenféle fejtakaró, legszélesb ért. pl. kalap, sipka, gucsma, kalpag stb. A *süveg* hasonlatára képzett újabb divatú szó.

FÖVELKÉDIK, (fö-v-el-kéd-ik) k. m. *fövelkéd-tem, —tél, —ett.* A székelyeknél: főni kezd, hévtől buzogni kezd. *Felfövelkedett* am. fövő meleg lett. (Kriza J.).

FÖVENY v. FÖVÉNY, (1), (fö-v-eny, fö-v-ény) fn. tt. *föveny-t* v. *fövenyet*, tb. *fövenyek* v. *fövények.* Sajátnemű föld, mely apró, kemény és egymással

öszve nem ragadt szemecskékből áll, mely, ha tiszta, sem savanyok által föl nem bugyog, sem tűz által mészszé nem alakúl. Nevét onnan vette, mivel ha a nap sugárai által fölmelegszik, igen forró. *Porföveny, forrásföveny, folyóföveny, kavics-* vagy *porondföveny* stb. *Fövenyet ásni. Fövenynyel meghordani az utakat. Fövenyből aranyat mosni.* Némely tájakon egy értelemben vétetik a *homok* szóval. Azonban a közönségesebb szokás inkább azt nevezi fövénynek, mely vizekben, vizenyős helyeken, folyókban, vízhólyagokban vagy szárazon is kavicsos rétegekben találtatik, s nagyobb és durvább szemü; a száraz, különösen sivó állapotban levőt pedig inkább *homoknak* hívják. V. ö. HOMOK.

FÖVÉNY, (2), falu Fejér megyében; helyr. *Fövény-en, —re, —ről.*

FÖVÉNYBAJ, (fövény-baj) ösz. fn. Kóros állapot, midőn a vízhólyagban elválasztott üledék-részecskék fövényalakban öszvetorlódnak, s a vizelést akadályozzák.

FÖVENYBÁNYA, (föveny-bánya) ösz. fn. Gödör, melyből fövenyet ásnak.

FÖVENYBUVÁR, (föveny-buvár) ösz. fn. Kis ángolnafaj, mely a tengerparti fövenyben lakik, gyürübe tekerődzik, s fejét a gyürű közepén kidugva tartja. (Ammodites tobianus).

FÖVENYCZIMBOR, (föveny-czimbor) ösz. fn. Növényfaj a czimborok neméből; füzére felálló, tömött, füzérkéi párosak, murvái molyhosak, levelei szurósak. Fövényben, különösen tengerszéleken tenyészik. (Elymus arenarius).

FÖVÉNYDOMB, (fövény-domb) ösz. fn. Öszvetorlódott fövényből emelkedett domb; vagy oly domb, melynek belseje fövényből áll.

FÖVENYES, (1), FÖVÉNYES, (fö-v-eny-es) mn. tt. *fövenyes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Fövénynyel bővelkedő, behintett, belepett; fövénytől eredő. *Fövenyes vidék; fövenyes köldökcsömör.*

FÖVENYES, (2), puszták Békés és Szabolcs megyében; helyr. *Fövenyes-én, —re, —ről.*

FÖVENYEZ, (fö-v-eny-ez) áth. m. *fövenyez-tem, —tél, —ett.* Fövenynyel beföd, behint, kever. *Utakat fövenyezni. Meszet fövenyezni.*

FÖVENYEZÉS, (fö-v-eny-ez-és) fn. tt. *fövenyezés-t*, tb. *—ék.* Fövenynyel befödés, behintés, keverés. *Kerti utak fövenyezése.*

FÖVENYFÁJDALOM, (föveny-fájdalom) ösz. fn. Fájdalom, éles kín, melyet a fövenybajban szenvedő érez. V. ö. FÖVENYBAJ.

FÖVÉNYFURÓ, (fövény-furó) ösz. fn. A kutásók vagy kuttisztítók eszköze, azaz oly furó, mely hosszú póznára alkalmazott görbe vasból áll, s melyhez zsák van kötve, hogy a fölösleges fövenyet a kútból kihúzza.

FÖVÉNYFÜRDŐ, (fövény-fürdő) ösz. fn. Fürdő neme, midőn a kóros testet vagy tagot meleg fövenybe takargatják gyógyítás végett.

FÖVÉNYHAJTÓ, (föveny-hajtó) ösz. mn. Mi a vizhólyagban öszvetorlódott fövenyet feloldja, és a vizellettel kimenni készteti. *Fövényhajtó gyógyszerek, eledelek.*

FÖVÉNYHAL, (fövény-hal) ösz. fn. lásd : FÖVÉNYBUVÁR.

FÖVÉNYHALOM, (fövény-halom) ösz. fn. Halom, melynek tömege fövényrészekből áll.

FÖVÉNYKESZEG, (fövény-keszeg) ösz. fn. Kisebb fajú czápahal, melynek oly éles bőre van, hogy fát és csontot simára lehet dörzsölni vele. (Squalus squatina).

FÖVÉNYKORSÓ, (fövény-korsó) ösz. fn. Kőkorsó, máskép : *vásonkorsó*, *szentmihályi korsó*, *bokála.*

FÖVENYKŐ, (föveny-kő) ösz. fn. 1) A vízhólyagban kővé tömörödött és keményült fövenyrészecskék. 2) Homokkő.

FÖVENYLÁDA, (föveny-láda) ösz. fn. Láda, melyben fövenyet hordanak vagy tartanak.

FÖVÉNYMINTA, (fövény-minta) ösz. fn. Fövenyből csinált minta a vashámorokban. V. ö. MINTA.

FÖVENYÓRA, (föveny-óra) ösz. fn. Két tekealakú, s csúcsaiknál fogva öszvekötött és kis nyilással ellátott üvegekből álló készület, melyek közöl egyik finom tiszta fövenynyel megtöltetik, mely épen egy óra alatt a szük nyiláson a másik üvegbe foly által, mire az egész készület ismét felfordíttatik, s a föveny általszivárgása folytattatik.

FÖVÉNYÖNTET, (fövény-öntet) ösz. fn. Fövénymintába öntött folyó ércz, különösen vasnemü eszközök és rudak.

FÖVÉNYPALA, (fövény-pala) ösz. fn. Megkeményült fövenyből való palakő vagyis fövenykő palaformában.

FÖVÉNYROSTA, (fövény-rosta) ösz. fn. Rosta, melyen a bizonyos czélra, pl. építésre, mintára használandó fövenyet áteresztik, s megtisztítják.

FÖVÉNYROSTÉLY, (fövény-rostély) ösz. fn. Rostély, melyet rosta gyanánt használnak, midőn a kavicsos és más idegen részekkel vegyített fövenyet ráhányják, s elválasztják.

FÖVÉNYRÖG, (fövény-rög) ösz. fn. Röggé tömörült nedves fövény.

FÖVÉNYSZÉM, (fövény-szém) ösz. fn. Egyegy porszem azon részecskékből, melyek a fövenyet teszik.

FÖVÉNYTALYIGA, (fövény-talyiga) ösz. fn. Talyiga, melyen fövenyet hordanak.

FÖVÉNYTERMÉS, (fövény-termés) ösz. fn. Kóros állapot, midőn a hugyhólyagban leülepedő szilárd testrészecskék fövénynyé képződnek.

FÖVÉNYTORLAT, (fövény-torlat) ösz. fn. A víz fenekén levő fövénynek öszvehalmozódása; a folyó fenekének fölemelkedése; zátony. Vannak fövénytorlatok a hegyekben, bányákban is.

FÖVENYZSÁK, (föveny-zsák) ösz. fn. Általán zsák, melyet fövenynyel megtöltenek, melyben fövenyet hordanak, tartanak. Különösen 1) a kútásóknál, melyben kútfuráskor a fövenyet felhuzzák, 2) a rézmetszőknél fövenynyel töltött vánkos, melyen metszéskor a rézlap nyugszik.

FÖVÉS, (fö-v-és) fn. tt. *fövés-t*, tb. *—ék*. Valamely testnek azon állapota, midőn fő. V. ö. FŐ, ige.

FÖVESZT, (fö-v-eszt) áth. m. *föveszt-ett.* Valaminek fövését eszközli, főz (tulajdon értelemben).

FÖVESZTÉS, (fö-v-eszt-és) fn. tt. *fövesztés-t*, tb. *—ék.* Fövés eszközlése.

FŐVESZTÉS, (fő-vesztés) ösz. fn. lásd : FEJVESZTÉS.

FŐVÉTEK, (fő-vétek) ösz. fn. A többi vétkek között a legsulyosb, mely az erkölcsi törvényeket leginkább megsérti. V. ö. VÉTEK.

FŐVÉTEL, (fő-vétel) ösz. fn. Lefejezés, lenyakazás; különösen, büntetésnem, midőn a biróilag elitélt bünösnek nyilvános szertartással fejét leütik. Jobban : *fejvétel.* V. ö. FŐ.

FÖVETLEN, (fö-v-et-len) mn. l. FŐTELEN.

FŐVEZÉR, (fő-vezér) ösz. fn. Szoros ért. vezér, ki a harczi lábon álló egész hadseregnek főnöke, parancsolója. Szélesb ért. külön táborozó egyes derékhadnak főparancsnoka.

FŐVEZÉRI, (fő-vezéri) ösz. mn. Fővezért illető, ahhoz tartozó, attól származó stb. *Fővezéri rang, hatalom, parancs, rendelet.*

FŐVEZÉRLET, (fő-vezérlet) ösz. fn. Kormányzat, intézkedések, melyeket valamely társaság, egyesület, intézet főnöke teszen valamely dolog, tárgy kivitelében. *A magyar központi* (most délkeleti) *vasútak magyar férfiak fővezérletének köszönik nagyobb részben létrejövetelöket.*

FŐVEZÉRSÉG, (fő-vezérség) ösz. fn. Fővezéri hivatal, hatalom. V. ö. FŐVEZÉR.

FŐVIGYÁZAT, (fő-vigyázat) ösz. fn. Legfelsőbb felügyelés.

FŐVIGYÁZÓ, (fő-vigyázó) ösz. fn. Tisztviselő személy, vagyis felügyelő, ki minden egyéb felügyelők felett áll, kinek vigyázata, örködése az egészre kiterjed.

FŐZ, (fő-z) áth. m. *főz-tem*, *—tél*, *—ött.* 1) Szilárd, nyers testet vizben vagy más folyadékban tüz erejével meglágyít, s bizonyos használatra alkalmassá tesz. *Húst, káposztát, gombóczot főzni. Kátrányt, festéket főzni. Nálunk is vizben főznek.* (Km.). *Szájnak, nem szemnek szoktak főzni.* (Km.). 2) Hig testet tüz által forrásba hoz, s eledellé csinál. *Borlevest, sörlevest, zsendiczét főzni.* 3) Valamely testben létező nedveket tüz által bizonyos folyadékban kifejleszt, különösen szeszes italokat készít. *Rozsból, szilvából pálinkát, árpából sert főzni. Eczetet főzni.* 4) Átv. titkon, magában valamely tervet kohol. *Ezen ember ismét valamit főz fejében. Itt mézet, ott mérget főz.* (Km.). Öszvetételei : *beföz*, am. a lébe való tész-

tát megfőzi; vagy valamely gyümölcsfélét csemegéül czukorral, s fűszerekkel elkészít; *elfőz*, am. kelleténél jobban megfőz; *felfőz*, am. főzésre fölemészt, elhasznál; *felfőzte minden babját, lencséjét; kifőz*, am. főzés által valaminek nedvét kiveszi; *leföz*, am. leforráz, átv. szóval vagy tettel kifog valakin, legyaláz. V. ö. FŐ, ige.

Rokon vele közelebb a hellen φώζω, φώγω.

FŐZÁSZLÓS, (fő-zászlós) ösz. fn. Főrendű személy, ki magas rangjánál fogva a főrendek között is első fokon áll, s az ország igazgatásában tettleges részt veszen. Ily főzászlós szoros ért. négy van Magyarországban : nádor, országbiró, horvátországi bán és tárnok. V. ö. ZÁSZLÓSÚR.

FŐZELÉK, (fő-z-el-ék) fn. tt. *főzelék-ét*. Eledel a növények országából, melyet főzés által szokás ehetővé elkészíteni, ilyenek a különféle zöldségek, hüvelyes vetemények, burgonya stb.

FŐZELÉKKÁPOSZTA, (főzelék-káposzta) ösz. fn. Mindenféle káposzta, melyet főzelékül szoktak használni, pl. fejes-, olasz-, csipkés káposzta.

FŐZELÉKLENCSE, (főzelék-lencse) ösz. fn. Közönséges lencse, mely főzelékül szolgál. V. ö. FŐZELÉK.

FŐZEMÉNY, (fő-z-e-mény) fn. tt. *főzemény-t*, tb. *—ék*. Általán mindenféle főzött étel. Oly képzésü, mint *süt*-ből *sütemény*.

FŐZÉS, (fő-z-és) fn. tt. *főzés-t*, tb. *—ék*. 1) Cselekvés, midőn valamit főzünk. *Főzéshez fogni, látni. Gombócz-, káposzta-, húsfőzés. Kávéfőzés. Ért hozzá, mint bajcsi asszony a kávéfőzéshez*. (Km.). 2) Mesterség, mely ételek készitésében áll. *Főzést tanulni*.

FŐZET, (fő-z-et) fn. tt. *főzet-ét*. 1) Általán, megfőtt valami, főtt étel, ital. *Egy főzet leves*, azaz amit egyszerre főztek vagy egy adag leves. *Szép asszony főztéből enni. Erős, mint a söreczet, három itcze egy főzet*. Km. 2) Gyógyszerészeti ért. oly lé, melyben valamely gyógyszert föztek. *Bodzafőzet, korpafőzet, málvafőzet*. (Decoctum).

FŐZŐ, (fő-z-ő) fn. és mn. tt. *főző-t*. Aki főz, szakács vagy szakácsasszony. *Főző szolgáló, kukta*. Öszvetételekben : ami a főzést eszközli, elésegíti.

FŐZŐEDÉNY, (főző-edény) ösz. fn. Mindenféle edény, melyet főzésre használnak. *Vasból, cserépből való főzőedények*.

FŐZŐFAZÉK, (főző-fazék) ösz. fn. Fazék, melyben főznek, különböztetésül más czélra szolgáló fazekaktól, milyenek : *tejesfazék, vajasfazék* stb.

FŐZŐGÉP, (főző-gép) ösz. fn. Vas lemezekből, illetőleg vas rudakból, néha sárgarézczifrázattal készitett lényeges konyhaeszköz, németül : *Sparherd*, szószerénti forditással : *takaréktűzhely, takaréktüzelő*.

FŐZÖGET, (fő-z-ög-et) gyak. áth. m. *főzögettem*, *—tél*, *—ett*. Folyvást vagy lassan-lassan, kis mértékben vagy némi kényelemmel főz.

FŐZŐKANÁL, (főző-kanál) ösz. fn. Fakanál, melylyel a főzők az ételeket kevergetik, habarják, kóstolgatják. *Főzőkanál való a kezébe, nem könyv*.

FŐZTE, (fő-z-t-e) am. főzete. *Megenném a szép asszony főztét*, am. éhes vagyok.

FŐZSINAT, (fő-zsinat) ösz. fn. Valamely egyházi egyetemnek azon zsinata, melyben az egész egyház küldöttei részt vesznek, s melyben az egész egyházat illető határozatok hozatnak. *Tridenti főzsinat*. V. ö. ZSINAT.

FRAKNÓ, vár Sopron megyében.

FRAKNÓALJA, mezőváros Sopron megyében; helyr. *Fraknóaljá-n*, *—ra*, *—ról*.

FRANCZ, fn. tt. *francz-ot*, 1) l. FRANCZIA, 2) l. BUJAKÓR, BUJASENYV.

FRANCZIA, (1), (saját nyelvökön : français) fn. tt. *francziát*. Személy, ki Francziaországban született, és ott lakik, vagy onnan származott. V. ö. FRANCZIAORSZÁG. Köznépies kiejtéssel : *faranczia*.

FRANCZIA, (2), mn. Francziaországból való, frankziák tulajdonságaival biró, azokat illető, reájok vonatkozó stb. *Franczia posztó; franczia udvariság, müveltség; franczia háboru; franczia kormány, szokások, erkölcsök, törvények* stb.

FRANCZIAKÖTÉS, (franczia-kötés) ösz. fn. Könyvkötői munka, midőn a könyvet bőrös táblába kötik. *Egész* v. *fél francziakötés*.

FRANCZIAORSZÁG, (Franczia-ország) ösz. fn. Neve azon nagy és hatalmas országnak, állodalomnak, mely nyugoti Európában Spanyol- és Németországok, s a közép, atlanti és éjszaki tengerek között fekszik.

FRANCZIAORSZÁGI, (franczia-országi) ösz. mn. Francziaországból való; Francziaországhoz tartozó, arra vonatkozó.

FRANCZIÁS, (franczia-as) mn. tt. *francziás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Franczia modorú, szokásu, szabásu. *Francziás beszéd, viselet*.

FRANCZIÁSAN, (franczia-as-an) ih. Franczia modorban, szokás szerént, úgy mint a francziák szokták. *Francziásan öltözködni, lakomázni*.

FRANCZIÁUL, FRANCZIÁÚL, (franczia-ul) ih. Franczia nyelven. *Francziául beszélni, irni, érteni*.

FRANCZOS, (francz-os) mn. tt. *franczos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. l. BUJASENYVES.

FRANCZU, (francz-u) fn. l. BUJASENYV.

FRANCZÚS, (francz-ú-os) mn. tt. *franczús-t* v. *—at*, tb. *—ak*. L. BUJASENYVES.

FRANCZVÁGÁS, puszta Sáros megyében; helyr. *Franczvágás-on*, *—ra*, *—ról*.

FRANK, fn. tt. *frank-ot*. 1) Személy vagy lakos Németországnak Frankonia nevü kerületéből. 2) Személy a hajdani frankok közől. 3) Franczia. 4) A keleti irók nyelvén am. keresztény vagy európai, minthogy a keresztesháborúkban a francziák vettek kitünő részt. 5) Franczia pénz, melyben tiz *decime* és száz *centime* van, s körülbelül egy értékü az osztrák értékü új 40—42 krajczárral, vagy egy régi váltó forinttal.

FRANKHON, (Frank-hon) l. FRANCZIAORSZÁG.

FRANKHONI, (frank-honi) l. FRANCZIAORSZÁGI.

FRANKÓ, falu Sopron megyében; helyr. *Frankó-n, —ra, —ról.*

FRANKÓCZ, falu Vas megyében; helyr. *Frankócz-on, —ra, —ról.*

FRANKÓNIA, fn. tt. *Frankóniát.* Németországi tartomány, mely századunkban háromfelé osztatván, a würtembergi, bajor és szász királyságok egy-egy részét teszi.

FRANKOVA, KIS—, NAGY—, falvak Szepes megyében; helyr. *Franková-n, —ra, —ról.*

FRÁNYA, fn. tt. *frányát.* Dunán túli tájszó, am. ördög, vagy ármányos, gonosz. *Fránya vigye el. Ugyan fránya ember az a mi kománk.* Hasonlít hozzá a horvát *vrága* (ördög). Köznépiesen: *feránya.*

FRICS, hangutánzó elvont gyök. Származéka: *fricska,* mely meg van a szláv nyelvben is.

FRICSKA, (frics-ka) fn. tt. *fricskát.* Orrpeczek, midőn valaki egy másiknak az orrát ujjával fölpeczkeli. *Fricskát adott neki.*

FRICZI, fn. *Fridrik* keresztnév kicsinyzője.

FRIDRIK, férfi kn. tt. *Fridrik-et.* Német eredetü am. frigy- v. békeszerető, békés. Latinosan: *Fridericus.* Magyarosan, ujabb időben: *Frigyes.* Midőn nőnevül használtatik: *Friderika.*

FRIGY, fn. tt. *frigy-et.* Jelent tulajdonkép szövetséget, kötést, kölcsönös szerződést, melynél fogva ketten vagy többen szoros barátsági viszonyba állanak, ügyök közös előmozditása, főleg pedig a végett, hogy egymás elleneit közös erővel és akarattal visszaverjék. *Frigyet kötni valakivel. A frigyet megtartani, felbontani. Frigybe állani valakivel. Szent frigy.*

Héberül בְּרִית (brith) sem több, sem kevesebb, mint a magyar frigy. Közönségesen a német *Friede* (béke) szóból kölcsönzöttnek hiszik, ámbár értelme a magyarban némileg eltérő. Egyébiránt a német Friede megvan több nyelvekben is, pl. a svédben *frid, fred,* a dánban *fred,* izlandban *frid,* hollandban *vreede, vrede,* angol-szászban *frith, frioho, frid, fred* stb., melyeket a német nyelvbuvárok, pl. *Adelung, Heyse, Kaltschmidt* stb. általában a *frei, Freiheit* szókból származtatnak, minél fogva *Friede* eredetileg szabadságot jelent, mivel, amint Adelung megjegyzi, a hol közbéke van, ott van szabadság is.

Ha a *frigy* szót a magyar nyelvből elemezni szabad, az annyi volna, mint: *vértügy* = vrügy = vrigy = frigy. A föntebbi héber szó is a nyelvbuvároktól az állatok öléséből értelmeztetik, melyet t. i. a régiek frigykötéskor használtak; épen őseinkről pedig ki nem tudja, vagy ki nem hallotta? hogy *frigykötéskor,* illetőleg ennek esküvel megerősitésekor, saját testökből valamely edénybe *vért bocsátottak,* annak jeléül, hogy épen úgy folyjon annak vére, ki a frigyet megszegendi.

(A többek közt Béla király névtelen jegyzője után).

„Szerződtek. És a fejdelem
Megnyitja vérerét;
Szerinte sorra hat vezér
Pecsétli esküjét.
Halál fején! ki vakmerőn
Rendet fog bontani,
Mint e pecsétlő esküvér,
Úgy folyjon vére ki."

Nagy Imre.

„S most hadd forrjon minden csep bor
Mint a vér,
Melyet hajdan frigyben ontott
Hét vezér."

Fóti dal (Vörösmartytól).

FRIGYBOMLÁS, (frigy-bomlás) ösz. fn. Állapot, midőn a kötött szövetség valamely oknál fogva megszünik, s a szerződési pontok megtartásával egyik fél sem gondol.

FRIGYBONTÁS, (frigy-bontás) ösz. fn. Cselekvés, mely által a kötött frigy föltételei nem teljesíttetnek, megsemmisittetnek.

FRIGYBONTÓ, (frigy-bontó) ösz. mn. 1) Ki a kötött frigynek föltételeit meg nem tartja, s az által a szövetséget megsemmisiti. *Frigybontó szövetséges társ.* 2) Mi által a frigy megszüntetik. *Frigybontó egyenetlenség, meghasonlás.*

FRIGYES, (1), (frigy-es) fn. tt. *frigyes-t,* tb. *—ék.* 1) Szövetséges társ, frigytárs, ki velünk ugyanazon frigyben van. V. ö. FRIGY. 2) Kn. Újabb időben *Fridrik* helyett kezdik használni.

FRIGYES, (2), mn. tt. *frigyes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Szövetséges, szövetségben levő. *Frigyes fejedelmek, nemzetek, országok.*

FRIGYESÍT, FRIGYESIT, (frigy-es-ít) áth m. *frigyesít-ett,* htn. *—ni* v. *—eni.* Frigybe, azaz szövetségbe köt, frigytársakká tesz többeket. Átv. barátkoztat. V. ö. FRIGY, FRIGYES.

FRIGYESÍTÉS, FRIGYESITÉS, (frigy-es-ít-és) fn. tt. *frigyesítés-t,* tb. *—ék.* Szövetségbe egyesités.

FRIGYESÜL, FRIGYESÜL, (frigy-es-ül) önh. m. *frigyesül-t.* Frigybe, szövetségbe lép, áll. *Val, vel* névragot vonz. *Frigyesülni valakivel. A szomszéd fejedelmek frigyesültek a köz ellenség ellen.* V. ö. FRIGY.

FRIGYESÜLÉS, (frigy-es-ül-és) fn. tt. *frigyesülés-t,* tb. *—ék.* Frigybe, szövetségbe állás. *Több nagy hatalmasságok frigyesülése I-ső Napoleon ellen.*

FRIGYKÖTÉS, (frigy-kötés) ösz. fn. Szövetségkötés, szerződés, melynél fogva ketten vagy többen frigytartásra kötelezik magukat. V. ö. FRIGY.

FRIGYLÁDA, (frigy-láda) ösz. fn. l. FRIGYSZEKRÉNY.

FRIGYLEVÉL, (frigy-levél) ösz. fn. Oklevél, melyben a kötött frigy föltételei foglaltatnak.

FRIGYMEZŐ, (frigy-mező) ösz. fn. Mező, vagy szabad, nyilt térség, melyen az illető szövetséges társak frigyet kötöttek.

FRIGYRONTÓ, (frigy-rontó) ösz. fn. l. FRIGYBONTÓ.

FRIGYRONTÁS, (frigy-rontás) l. FRIGYSZAKASZTÁS.

FRIGYSEREG, (frigy-sereg) ösz. fn. Frigyben levő fejedelmek vagy nemzetek egyesült hada.

FRIGYSZAKADÁS, (frigy-szakadás) ösz. fn. l. FRIGYBOMLÁS.

FRIGYSZAKASZTÁS, (frigy-szakasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki a kötött frigyet felbontja, megsemmisíti.

FRIGYSZEKRÉNY, (frigy-szekrény) ösz. fn. Szent szekrény a régi zsidóknál, melyben a szövetség táblái, azaz isten parancsolatai tartattak, s mely jelképe volt azon szövetségnek, melyet isten a zsidó néppel kötött.

FRIGYTÁRS, (frigy-társ) ösz. fn. Társ, ki valamely frigyben részt veszen, szövetséges társ. Ugyan ezen név illik egyes testületekre is, melyek szövetségbe állottak.

FRINGFALVA, 1) falu Kővár vidékében; helyr. *Fringfalvá-n*, *—ra*, *—ról*. 2) lásd: FRINKFALVA.

FRINGYIA, fn. tt. *fringyiát*. A régi iróknál, am. finom vasból készitett kard. „Fringyia fodorított vasad." Csúzi. Tulajdonnévtől hihetőleg *Frygia* kisássiai tartománytól eredettnek látszik.

FRINKFALVA, erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Frinkfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

FRIÓL, fn. tt. *friól-t*, tb. *—ok*. Friaul tartomány lakosa vagy onnan származott személy.

FRIS, (1), eredetileg *fir-is* v. *für-is*, *firos* v. *füres* helyett, mint van: *köris* (köröS), *lapis* (lapos). A köznépnél rendesen: *firis*. Rokon a magyar *fürge fürgöncz*, *fürdik*, a persa *frics*, *firiszt*, franczia *fraiche*, hellen φρίξ, φρίσσω, latin *frigeo(?)*, német *frisch*, a szláv *frisski* stb. szókkal. (V. ö. FÜR). Jelent 1) valamely fürgét, könnyen mozgót, élénket. *Fris leány korán kel*. *Fris legény*. *Fris kezekkel dolgozik*. *Fris mint a fürj*. (Km.) *Fris mint az ólom madár*, (gúnyos km.). 2) Jelent valamely ujat, nem régit, nem állottat, nem tespedőt. *Fris emlékezet*. *Fris ital*. *Fris étek*, *hús*. *Fris tojás*. *Fris öltözet*. *Fris vízre viszi*, *szomjan hagyja*. (Km.) *Aki kisebb*, *frisebb*, *aki hoszabb*, *roszabb*. (Km.). 3) Föleleveníttőt, hűset. *Fris víz*, *fris levegő*. *Fris idő*. 4) Régi nyelven: asszonyi melltakarót, mellényt; továbbá: fényeset, tisztát. 5) Zenében és tánczban, sebes időmozzanatút. *Friset húzni*. *Eljárni a friset*. Hogy két mássalhangzóval kezdődik, eredeti magyarságát gyanússá nem teszi, mert egy részről a köznép csaknem általában *firis*-nek ejti; más részről rövidítés oka magában a fogalomban rejlik, melyet kifejez. Különben is vannak szavaink, melyek a fogalom tökéletesb kifejezése végett több mássalhangzóval kezdődnek, pl. *prücsök*, *trücsök*, *ptrüsszen* v. *trüsszen*, *krákog*, *brekeg* stb.

FRIS, (2), l. FRISS.

FRISÉBEN, (fris-e-ben) ih. Melegében, hevenyében, rögtön.

FRISEL, (fris-el) áth. m. *frisel-t*. Frissé tesz; tisztít, fényesít. *Fölfrisel*. *Friselni az italokat*. *Fegyvereket*, *kardokat friselni*. V. ö. FRIS, (1).

FRISELÉS, (fris-el-és) fn. tt. *friselés-t*, tb. *—ék*. Valaminek frissé tevése vagy tisztítása, csinosítása.

FRISEN, (fris-en) ih. 1) Virgonczan, szaporán, hamar, gyorsan, sebesen. *Frisen járni kelni*. *Frisen dolgozni*. *Frisen elvégezni valamely munkát*. 2) Csinosan, tisztán. *Frisen öltözködni*. *Frisen tartani a fegyvereket*. V. ö. FRIS.

FRISESÉG, (fris-e-ség) fn. tt. *friseség-ét*. Valaminek fris állapota, tulajdonsága; különösen: élénkség, gyorsaság; tisztaság, csinosság. V. ö. FRIS.

FRISIBEN, (fris-e-ben) ih. Szaporán, hamarjában, fris állapotban.

FRISÍT, (fris-ít) áth. m. *frisít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Frissé tesz, illetőleg élénkít, megujít, hüvösít; tisztít, csinosít. *Fölfrisít*, *megfrisít*. V. ö. FRIS.

FRISÍTÉS, FRISITÉS, (fris-ít-és) fn. tt. *frisítés-t*, tb. *—ék*. Valaminek frissé tevése, különösen az italnak meghűtése vagy a nagy melegnek, hőségnek enyhítése.

FRISÍTŐ, FRISITŐ, (fris-ít-ő) mn. és fn. tt. *frisítő-t*. Ami a fáradság, szomjuság, hőség miatt ellankadtat vagy epedőt megenyhíti. *Frisítő ital*, *étel*, *levegő*, *fürdő*.

FRISKEMENCZE, (fris-kemencze) ösz. fn. Bányászok kemenczéje, melyben a barnarézhez ólmot tesznek, hogy ez által a rézzel vegyült ezüstöt elválaszszák.

FRISKOH, (fris-koh) ösz. fn. Koh a vashámorokban, hol a vastömegeket, vasrudakat ujonnan megtüzesítik vagy felolvasztják, és megtisztítják.

FRISOLVASZTÁS, (fris-olvasztás) ösz. fn. Bányai olvasztás, mely által az ólommal nem vegyült érczektől az ezüstrészeket elválasztják.

FRISS, 1) l. FRIS, (1). 2) Erdélyi falu Doboka megyében; helyr. *Friss-én*, *—re*, *—ről*.

FRISVAS, (fris-vas) ösz. fn. 1) Vas, mely az olvasztókemenczében kemény tömeggé gyűl és nem akar folyni. 2) Ismételve olvasztott és megtisztított vas.

FRÍZ, fn. tt. *fríz-t*, tb. *—ék*. Németországnak Friesland tartományából való; frieslandi lakos.

FRIZFÖLD, (fríz-föld) ösz. fn. Németország éjszaki tartományainak egyike, mely hires lovairól ismeretes. (Friesland).

FRUZSINA, női kn. tt. *Fruzsinát*. A hellen Ἐυφροσύνη szóból eredett, s jelent vidámságot, vidorságot.

FU, gyökelem és hangutánzó, jelenti azon hangot, mely hallatszik, midőn a levegő vagy az összve-

gyürüdzött ajakak között vagy orron erősebben kinyomúl vagy pedig midőn bármely sebesebb mozgás által szelet képez. Innen lettek a *fú* v. *fúv*, *fúj fúl* (= fu-úl), *fojt* v. *fujt* (= fu-ít) és *fut* igék származékaikkal együtt. Megvan e hangutánzó a héber *fuach*, arab *fach*, aram *foch*, német *wehen*, *weg*, *Wind*, latin *veho*, *ventus* és *flo*, cseh *wjti*, szanszkrit *vá*, hellen *φῦσα* (szél, fuvalom), finn *puhun* (fuvok), csagataj *pul-ab* (fuván), *pul-adi* (fúva; Abuska), sínai nyelven : *fúng* (fú) stb. szókban. Általában az *f* betű fuvással ejtetvén ki, (ezért hivatik fuvó betűnek is), a nyelvalkotóktól igen természetesen és ösztönszerüleg a fuvásnak és mind azon cselekvéseknek, melyek fuvással járnak, és ezekkel viszonyban álló vagy ezekhez hasonlítható fogalmaknak jelölésére használtatott. Innen, az egyszerű *fö* s *fú* igéken kivül, *fö* v. *fej* s *fel* szók, mert a magasra törekvés erősebb s gyorsabb lélekzést tüntet a szemlélő elébe; innen a *fár*, *fer*, *fir*, *for*, *für* gyökök, mert a fürgés, forgás szintén erősb lélekzéssel jár, innen a *fut* ige, s a természeti tárgyakra átvive : *fa*, *fű*, *fül* stb.

FÚ, (1), (v. ö. FU elvont gyök) önh. és áth. Mind a törzs-alakban, mind ragozáskor gyakran *v* v. *j* segédbetűt vesz föl. *Fuvok* v. *fújok*, *fúsz* v. *fujsz* v. *fúvsz*; *fú* v. *fúv* v. *fúj*; *fuvunk*, *fútok* v. *fujtok*, *fúnak* v. *fujnak* v. *fuvnak*. Első m. *fuvék*, *fuvál* stb. másod m. *fúttam* v. *fuvtam* v. *fujtam*; *füttál* v. *fúvtál* v. *fujtál*; *fútt* v. *fúvott* v. *fújt*; *fúttunk* v. *fúvtunk* v. *fujtunk*; *fúttatok* v. *fúvtatok* v. *fujtatok*; *fúttak* v. *fújtak* v. *fúvtak*. Egyszerű jövő : *fuandok* v. *fuvandok* v. *fujandok*. Parancsoló : *fúvj* v. *fújj*. Ohajtó : *fúnék* v. *fújnék* v. *fúvnék*. Htn. *fúni* v. *fúvni* v. *fújni*. Részesülő : *fuvó* v. *fujó*, *fuvandó* v. *fujandó*, *fuvott* v. *fujott*. 1) Állatról szólva am. öszvegyürüdző ajakak között a levegőt kinyomja, vagy fáradás vagy belső mozgalom, harag, bosszu stb. miatt *fú* lélekző hangot ad. *Haragjában fú. A fáradt ló nagyon fú. Elfújja a gyertyát. Felfujja a pofáját. Kifújja magát. Neki fújja magát, mint a poczokos béka.* (Km.). 2) Lyukas hangszert szájából kinyomuló levegővel hangoztat. *Trombitát, sipot, furulyát, dudát fúj. Belefú a kürtbe, tárogatóba. Megfújja az ebek dalát.* (Km.) *Fújd el dudás a nótámat. Elfújta a Rákóczy nótáját. Támadót, hátrálót fújni. Indulót fújni.* 3) Mondják a szélről, vagyis a sebesebb mozgásnak indult levegőről. *Hideg szél fúj Mátra felöl, a lelkem is fázik belöl.* (Népd.). *Fújd el jó szél fújd el hosszú utam porát.* (Népd.). *Kifújja a szél a sarat. Megfújja a szél az ember arczát. Elfujta a szél kalapomat. A szót elfújja a szél.* (Km.) *Arra fordítja a köpönyeget, honnan a szél fú.* (Km.). 4) Mondják az orról. *Fújd ki az orrodat*, azaz tisztitsd ki.

FÚ, (2), fn. tt. *fú-t*. Vadréczefaj, csörgőrécze. Rokonnak látszik a latin *fulica* szóval. *Fúrécze*, *fúréczetojás*.

FUALL, FUALLKODIK stb. l. FUVALL, FUVALLKODIK stb.

FUÁS, FUATAG, l. FUVÁS, FUVATAG.

FUCS, indulatszó, melylyel a kártyások élnek, midőn azt akarják jelenteni, hogy egy ütésök sem volt. *Fucsra játszani.* Jelent annyit is, mint : eltünt, elment, semmivé lett. *Fucsra ment, mint az ondódi vakarcs.* (Km.).

FUCSI, (fucs-i) fn. tt. *fucsi-t.* Tájszó, am. egy pozsonyi mérőnek negyedrésze.

FÚD, puszta Győr megyében; helyr. *Fúd-on*, *—ra*, *—ról.*

FUDÁZ, (fud-a-az) fn. tt. *fudáz-t*, tb. *—ok.* Székely szó, am. futó eszű ember vagy hóborgós. Gyöke, mint értelme mutatja, a *fut* ige gyökével ugyanaz, s ennél fogva am. *futász*, azaz futó eszű, eszelős, vagy pedig futosó, t. i. bolond. V. ö. FUDÁZA.

FUDÁZA, (fud-a-az-a) mn. tt. *fudázát.* Gondolatlan, ide s tova futkosó, futosó bolond, hóborgó. Eredetileg : *futászó*, innét futásza, s betüváltoztatva : fudáza keletkezett. Innen máskép : *futri.* Létezik *fudázó* alakban is. (Háromszékben. Kriza J.). Székely szó.

FÚDOGÁL, (fú-dog-a-al) önh. és áth. m. *fúdogál-t.* Folytonosan, de csak gyöngén fú. *Fúdogál a szellő. Ha már fúdogál a szellő, nem sokára beáll a tellő.* (Km.).

FUGYI, falu Bihar megyében; helyr. *Fugyi-ba*, *—ban*, *—ból.*

FÚHANGSZER, (fú-hang-szer) ösz. fn. Lyukas, sípos hangszer, melyet fújni kell, hogy hangot adjon, milyenek a trombita, kürt, furulya, duda stb.

FUJ, utálatot jelentő indulatszó. *Fuj! nem szégyenled magadat? Fuj! ez csunyaság!* Egyezik vele a hellen *φεῦ*, *φῦ*, latin *phi*, *vah*, német *pfui*, franczia *fi* (donc) stb. V. ö. PIHA.

FÚJ, (fú-j) önh. és áth. l. FÚ ige.

FÚJADÉK, FÚJATÉK, (fú-j-ad-ék v. fú-j-at-ék) l. FUVAT, FUVATAG.

FÚJÓ, (fú-j-ó) l. FÚVÓ.

FUJT, (fu-j-t) áth. göcsejiesen am. *fojt*; l. ezt.

FUJTÁS, (fu-j-t-ás) fn. l. FOJTÁS.

FÚJTAT, FUJTAT, (fú-j-tat) áth. m. *fújtattam*, *—tál*, *—ott.* A tüzet fújtató nevű eszközzel szítja, éleszti. V. ö. FÚJTATÓ. Átv. és tréfás kiejtéssel : erősen lehelve lélekzik.

FUJTATÁS, (fú-j-tat-ás) fn. tt. *fujtatás-t*, tb. *—ok.* A tüz élesztése. Erős lélekzés.

FUJTATÓ, (fú-j-tat-ó) fn. tt. *fujtató-t.* Tűzzel dolgozó mesteremberek, pl. kovácsok, lakatosok, ötvösök tömlőszerű készülete, csövel ellátva, melyen a levegő kinyomatván a tüzet szítja, éleszti. Átv. és tréfás kiejtéssel : tüdő. *Rosz fujtatója van*, am. nehezen lélekzik.

FUKAR, fn. és mn. tt. *fukar-t*, tb. *—ok.* Megegyezik a német *Wucher*, *Wucherer* szókkal. Régibb törvénytárunkban *Fugger* v. *Fukkar* nevű idegen tisztviselőkről s tőzsérekről van emlékezet; az elsőbbekről t. i. az 1525-diki rákosi 4. törvényczikkely-

ben, mint kik az ország kincseit nyilván kimeritik, (palam exhauriunt) és kiviszik, s ezért az országból kitiltatnak; az utóbbiak pedig az 1542-diki zólyomi 40. tczikkelyben kemény adó alá vettetnek. Némelyek ezektől hiszik kölcsönzöttnek a magyar *fukar* szót. Jelentése : 1) Uzsorásfösvény, zsugori, kupori. 2) A régi iróknál, nyilvános haszonbérlő, vámos, továbbá : gabonakereskedő.

FUKARKODÁS, (fukar-kod-ás) fn. tt. *fukarkodás-t*, tb. *—ok*. Fösvénykedés, zsugoriskodás, uzsoráskodás.

FUKARKODIK, (fukar-kod-ik) k. m. *fukarkod-tam*, *—tál*, *—ott*. Fösvénykedik, zsugoriskodik.

FUKAROS, (fuk-ar-os) mn. tt. *fukaros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Fösvényhez hasonló, fösvényen cselekvő.

FUKARSÁG, (fukar-ság) fn. tt. *fukarság-ot*. Fösvénység, zsugoriság. *Fukarsággal vagy fukarságból meggazdagodni.*

FUKARUL, (fukar-ul) ih. Fösvényen, zsugori módon, szerfölött takarékosan, igen szüken. *Fukarul élni.*

FÚL, FUL, (fú-l v. fu-úl, fo-úl) önh. m. *fúl-t*. 1) A lélekzet akadályozása miatt élni szün, meghal. *Vizbe fúlni. Fojtógőzbe fúlni. Nagy köhögésében majd megfúl.* 2) Lélekzete akadoz, megszorúl. *A hirtelen evésben elfúlni. Mérgében dúlfúl*, de ez eredetileg így is lehet : *dúl-fúj*, azaz haragjában, bosszujában sebesen liheg, mint a dühös állat.

FÚLAD, FULAD, (fú-l-ad) önh. m. *fúlad-tam*, *—tál*, *—t* v. *—ott*. 1) A lélekzés megszünte, akadályozása miatt odavesz, meghal. *Vizbe fúladni.* 2) Lélekzete akadoz, meg-meg szorúl. *Úgy köhög, szinte fúlad bele.*

FÚLADÁS, FULADÁS, (fú-l-ad-ás) fn. tt. *fúladás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn a lélekzet vagy megszorúl, s akadályozva van, vagy épen egészen megáll, s halált okoz. *Fúladás bántja őt. Fúladásban szenved. Fúladásban meghalt.*

FÚLADOZ, (fú-l-ad-oz) önh. m. *fúladoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Lélekzete folytonosan vagy gyakran megszorúl. *A vizbe merült ember fúladoz. Az erős kehben szenvedők fúladoznak.*

FÚLADOZÁS, (fú-l-ad-oz-ás) fn. tt. *fúladozás-t*, tb. *—ok*. Szenvedő állapot, midőn valaki fúladoz. V. ö. FÚLADOZ.

FÚLADOZÓ, (fú-l-ad-oz-ó) mn. tt. *fúladozó-t*. Folytonos vagy gyakori fuladásban szenvedő. *Fúladozó mellvizkór.*

FÚLÁK, (Molnár Albertnél), l. FÚLÁNK.

FÚLÁNK, FULÁNK, (eredetileg am. *fur-ánk*, a *fúr* törzsöktől, a göcsejieknél *furdalék* ma is am. méh fulánkja) fn. tt. *fulánk-ot*. Jelent általán valamely hegyes eszközt, mely befurja magát valahová, különösen némely állatok, nl kigyók, továbbá méhek, darázsok, böglyök, legyek stb. bökését, mely némi méreggel van párosúlva. Átv. ami finoman, de kellemetlenül hat a lélekre. *Éles a fulánkja szavának. Gúny, elmésség fulánkja.*

FULÁNKOL, (fur-ánk-ol) áth. m. *fulánkol-t*. Fulánkkal szúr, megbök, megsért. V. ö. FULÁNK.

FULÁNKOS, (fur-ánk-os) mn. tt. *fulánkos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Fulánkkal ellátott; éles, szurós, hegyes. *Fulánkos kigyó. Fulánkos beszéd, gúny.* V. ö. FULÁNK.

FÚLÁS, FULÁS, (fú-l-ás) fn. tt. *fúlás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn a lélekzet megszorúl vagy akadályoztatik, minek következtében az állati életnek vége szakad. *Vizbe fúlás.*

FÚLASZKODÁS, FULASZKODÁS, (fú-l-asz-kod-ás) fn. tt. *fúlaszkodás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn valaki fúlaszkodik. V. ö. FÚLASZKODIK.

FÚLASZKODIK, FULASZKODIK, (fú-l-asz-kod-ik) k. m. *fúlaszkod-tam*, *—tál*, *—ott*. Orrát felütve boszonkodik, haragjában titkon dúlfúl.

FÚLASZT, FULASZT, (fú-l-asz-t) áth. m. *fúlaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Lélekzettől megfosztja vagy a lehelést akadályozva élni szüntet; fúlni, megfúlni kényszerít. *Vizbe fúlasztani valakit. A széngőz megfúlasztotta a szobában alvókat. Ezen fanyar gyümölcs fúlaszt. Az öreg embert fúlasztja a köhögés.* V. ö. FÚL.

FÚLASZTÁS, FULASZTÁS, (fú-l-asz-t-ás) fn. tt. *fúlasztás-t*, tb. *—ok*. Lélekzetétől megfosztás, fulni kényszerités.

FÚLASZTÓ, FULASZTÓ, (fú-l-asz-t-ó) mn. tt. *fúlasztó-t*. Fúlást, megfulást okozó; ami a lélekzetet akadályozza, nehezzé teszi. *Fúlasztó gőz, keh. Fúlasztó mellvizkór.*

FULDOKLÁS, (fú-l-d-ok-ol-ás) fn. tt. *fuldoklás-t*, tb. *—ok*. 1) Állapot, midőn a lélekzet megszorulása, akadályozása miatt az állati élet veszélyben forog. *Fuldoklásban szenvedni.* 2) Állapot, midőn valaki a nagy sirás miatt alig vehet lélekzetet. V. ö. FULDOKLIK.

FULDOKLIK, (fu-l-d-ok-ol-ik) k. m. *fuldokl-ottam*, *—ottál*, *—ott*, htn. *fuldoklani*. 1) A lélekzet elszorulása, akadályozása miatt erőködik, s mintegy ökrendez vagy épen életveszélyben forog. 2) Nagy sirásban nem képes értelmesen beszélni, hanem csak töredékesen ejti ki a hangokat, mintha csuklanék. *Fuldokolva nyeldegelvén sürün omló könnyeit.* (Kisf. S.).

FULDOKOL, (fu-l-d-ok-ol) önh. m. *fuldokol-t*, l. FULDOKLIK.

FULLAJTÁR, fn. tt. *fullajtár-t*, tb. *—ok*. Egy a német *Vorreiter* szóval, s jelent lovast, ki a kocsi előtt nyargal vagy ki a hatos fogatnál az első nyergesen ül, magyarosan : elölovas. Győr vidékén : *fölajtár.*

FULYÁN, falu Sáros megyében; helyr. *Fulyánba*, *—ban*, *—ból*.

FÚMONY, (fú-mony) ösz. fn. Fúrécze tojása.

FUR, elvont gyöke *fura*, *furcsa*, *furdály* szóknak és származékaiknak. Azonos *for* gyökkel (fordít, fordul stb. szókban).

FÚR, FUR, gyökige, mely a *for* gyökkel is (*fordít, forgat*) szókban rokonnak tekinthetik. Megvan a latin *foro*, a német *bohren*, hellen *πεϱάω* stb. igékben. Áth. m. *fúr-t*. Valamely testet nyomva és forgatva v. tekerve lyukassá tesz, különösen bizonyos hegyes és csavaros vaseszköz által, melyet furúnak hivunk. *Lyukat fúrni a deszkán. Lyukakat fúrni a falba. Kifúrni a hajó fenekét. Fúrják száját, oldalát, mégis feneketlen hagyják.* (Km.) Átv. *Befúrja magát valahová*, am. betolakodik, erőszakosan vagy szemtelenül bekap, bejut. *Ez furja a fejemet*, am. ezen töprenkedem, aggódom. *Megfurom a füledet*, am. megtanítlak szóra vigyázni. *Ha ki nem mondhatná a titkot, kifurná magát az oldalán.*

FURA, (fur-a) mn. tt. *furát*. Eredetileg, úgy látszik, olyan mint valamely furó eszköz, azaz tekervényes, nem egyenes, nem rendes vonalú. Innen: *fura tehén*, a melynek tekert (fordított) szarvai vannak. Átv. valami különös, meglepő, rendkívüli, nevetséges. *Fura ember. Fura dolog, beszéd.* Közvetlenül *for* gyökből is származtatható, s am. 1) fordított vagy forgatott, 2) fürge; különös, meglepő.

FÚRADÉK, FURADÉK, (fúr-ad-ék) fn. tt. *furadék-ot*. Furú által csinált lyuk. *A fúradékba beleütni a szeget.*

FÚRAKODÁS, FURAKODÁS, (fúr-a-kod-ás) fn. tt. *furakodás-t*, tb. *—ok*. Tolakodás, midőn valaki előre nyomulva, s forogva mintegy befurja magát valahová.

FÚRAKODIK, FURAKODIK, (fur-a-kod-ik) k. m. *fúrakod-tam, —tál, —ott*. Erősen tolakodva, s ide-oda forogva mintegy befúrja magát valahová. *A nagy néptömegen keresztül furakodni.*

FÚRAKODÓ, FURAKODÓ, (fúr-a-kod-ó) mn. tt. *furakodó-t*. Ide-oda forogva, s előre nyomulva tolakodó; magát erőszakosan, szemtelenül valahol bemutató.

FURÁN, (fur-a-an) ih. Furcsán, nem a rendes vagy szokott módon, formán, különös alakban.

FURANKODIK, l. FURAKODIK.

FÚRÁS, FURÁS, (fur-ás) fn. tt. *furás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki fúr. *A furásban eltörni a furút. Furásban elfáradni.* V. ö. FÚR.

FÚRAT, FURAT, (1), (fúr-at) fn. tt. *fúrat-ot*. Lyuk, üreg, melyet furúval csináltak.

FÚRAT, FURAT, (2), (fúr-at) mivelt. m. *fúrat-tam, —tál, —ott*. Rendeli vagy meghagyja, megparancsolja valakinek, hogy fúrjon.

FÚRATOS, FURATOS, (fúr-at-os) fn. tt. *furatos-t*, tb. *—ok*. Verő eszköz fából, melynek egyik vége gömbölyü, s ki van fúrva, máskép: *paczka*. Büntetésből az oskolás gyermekek tenyerébe szoktak vele csapni a mesterek. „Jó sort vertek reá a furatossal.“ Szabó D.

FURCSA, (fur-csa) mn. tt. *furcsát*. Valami különös, meglepő, rendkivüli; elméssége által megnevettető; hamis, szövevényes. V. ö. FURA, 2).

FURCSÁLKODIK, (fur-csa-al-kod-ik) k. m. *furcsálkod-tam, —tál, —ott*. Különösködik, elméskedik; nem egyenes uton, hanem ide-oda forogva, tekervényesen, némi ravaszsággal cselekszik valamit. V. ö. FURCSA.

FURCSÁN, (fur-csa-an) ih. Furcsa módon.

FÚRCSAP, (fúr-csap) ösz. fn. Sebészek eszköze, melylyel műtő szurást tesznek az illető helyen, hogy a kóros nedvet a testből lecsapolják. (Troisquart).

FURCSASÁG, (fur-csa-ság) fn. tt. *furcsaság-ot*. 1) Különösség, meglepő, váratlan valami. 2) Nevettető elmésség, bohóság. V. ö. FURCSA.

FURDAL, (fúr-d-al v. fur-d-al) áth. m. *furdal-t*. 1) Folytonosan fúr, lyukgat. 2) Átv. és szokottabb ért. szüntelenül vagy gyakran nyugtalanít, gyötör, valamely kellemetlen belső érzés által. *Furdalja(öt) a rosz lelkiesméret.*

FURDALÁS, (fur-d-al-ás) fn. tt. *furdalás-t*, tb. *—ok*. 1) Gyakori vagy folytonos furás. 2) Átv. gyakori vagy szüntelenül nyugtalanító belső kellemetlen érzés. *Lélek furdalása. Lelkiesméret furdalása.*

FURDALAT, (fur-d-al-at) fn. tt. *furdalat-ot*. Furdalás vagy furdaltatás elvont értelemben.

FURDALÉK, (fur-d-al-ék) fn. tt. *furdalék-ot*. Göcsejben am. fulánk.

FURDALÓDIK, (fur-d-al-ó-d-ik) belsz. m. *furdalód-tam, —tál, —ott*. Valakivel kötődik, holmi bökös elménczségekkel feleselget, mintegy szurkálódik.

FURDALÓDÓ, (fur-d-al-ó-d-ó) mn. tt. *furdalódó-t*. Aki mások rovására kötődni, bökölődni, szurkálódni szokott.

FURDÁLY, (fur-d-ály) fn. tt. *furdály-t*, tb. *—ok*. A székelyeknél am. kóróján száradt, s öszvetekeredett apró dohánylevél.

FURDANCS, FURDÁNCS, (fur-d-an-cs) fn. tt. *furdancs-ot*. 1) Általán eszköz, melyet többféle mesteremberek lyukcsinálásra használnak, lyukfuró hegyes tör. Ilyenek az asztalosok, lakatosok, szíjgyártók, kaskötők lyukfuró sajátságos szerei. 2) Rovar, mely a fát furkálja, furdalja.

FÚRÉCZE, (fú-récze) ösz. fn. Vadréczefaj, melyet gyakori kiáltozása miatt *csörgőréczé*-nek is hívnak.

FURFANG, (fur-u-an-g = fur-v-an-g = fur-f-an-g) fn. tt. *furfang-ot*. E szó törzsöke *fúr*, innen lett *furu*, azaz tekervényes eszköz, mely a legkeményebb testen is általhat forgatás, tekergetés által. Furuból lett *furu-ag*, s *n* közbevetéssel *furu-ang*, mint: *salag salang, czafrag czafrang*. Továbbá *u* v-re változva *fur-v-ang*, végre *fur-f-ang*, azaz tekervényes uton végrehajtott tett vagy oly munka, cselekvés, mely nem egyenes szokott módon, hanem ravaszul eszközöltetik, valamint a furó sem egyenesen, hanem tekergetés által nyomúl keresztül a szilárd test rétegein. V. ö. FÚRTESZÜ. Megegyezik vele hangban, noha más származtatással, az olasz *furfante, forfatto.*

FURFANGOS, (fur-f-an-g-os) mn. tt. *furfangos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Tekervényes, ravasz utakon, csalárdul cselekvő, magát szövevényes csalásokkal valahová befuró, behizelgő, kitanult elmés csaló. V. ö. FURFANG.

FURFANGOSAN, (fur-f-an-g-os-an) ih. Tekervényesen, ravasz módon.

FURFANGOSSÁG, (fur-f-an-g-os-ság) fn. tt. *furfangosság-ot*. Furfangos tulajdonság vagy cselekvés, mely furfang által hajtatott végre. V. ö. FURFANG.

FURIK, gömörmegyei tájszó, am. targoncza. Idegen eredetünek látszik (Fuhrwerk?).

FURKÁL, (fur-ka-al) áth. m. *furkál-t*. Gyakran vagy apróbb lyukakat vagy csupán mulatságból, időtöltésből, pajkosságból fúr, általfúr valamit. V. ö. FÚR.

FURKÁLÁS, (fur-ka-al-ás) fn. tt. *furkálás-t*, tb. *—ok*. Gyakori furás; apró lyukak furása.

FURKÁLÓDIK, l. ÁSKÁLÓDIK.

FURKÓ, (1), (fur-kó) fn. tt. *furkó-t*. Tulajdonképen oly bunkó a boton, mely át van furva, s karikát húznak bele, vagy pedig mely furú módjára van kirovátkolva, innen: *furkós bot. Minden botnak végén a furkója*. (Km.) Tréfásan és átv. fekete lisztből való kemény gombócz. *Jól lakott furkóval.*

FURKÓ, (2), puszta Tolna megyében; helyr. *Furkó-n*, *—ra*, *—ról*.

FURKÓS, (fur-kó-s) mn. tt. *furkós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Aminek furkója van. V. ö. FURKÓ. *Furkós bot.* Átv. és tréfás ért. gombóczról vagy más tésztanemüről is mondatik, midőn igen kemény.

FURMÁNYOS, a német fuhrman-ból csavarított fő- és mn. Máskép: *fuvaros*, magyarosabban: *szekeres*.

FÚRÓ, FURÓ, (1), (fúr-ó) fn. tt. *fúró-t*. 1) Vasból készült eszköz, melynek hegye tekervényesen megkanyarodik, s körülforgatás és nyomás által a szilárd testben lyukat csinál. V. ö. FÚR. A czélhoz képest, melyre használtatik, különféle nemei és fajai vannak, pl. az asztalosoknál: *galambbug-furó*, melyet nagyobbra vagy kisebbre lehet alkalmazni; *bokázó, csapozó, léczező* furó stb. A következő szótól megkülönböztetve jobban: *furu*. 2) Csillagjegy az égen. (Lyra, Vultur volans).

FÚRÓ, FURÓ, (2), (fur-ó) mn. Furással foglalkodó; aki vagy ami fúr. *Furó, faragó ember. Jó furó, faragó ami öregbéresünk. Furó eszköz.*

FURÓÁR, FURÓÁRR, (furó-ár v. -árr) ösz. fn. Némely, különösen bőrrel dolgozó mesteremberek ár nevü hegyes eszköze, melylyel lyukat fúrnak. *Szíjgyártók, nyergesek, vargák furóárra.*

FURÓCSIGA, (furó-csiga) ösz. fn. Csigák neme, melyek kősziklákba, fövenypartok oldalaiba befurják magukat. Különösen azon csigák, melyek tekenője több rétegü és szintén sziklákban, kövekben laknak. (Pholas).

FURÓESZKÖZ, (furó-eszköz) ösz. fn. Általán minden eszköz, pl. furú, árr stb. melylyel likat fúrnak.

FURÓFÉRÉG, (furó-féreg) ösz. fn. l. FURÓCSIGA.

FURÓHULLADÉK, (furó-hulladék) ösz. fn. Vékony forgács vagy por, mely a furóval átlyukasztott testtől elválik, s a furó tekervényes lyukában öszvegyül vagy mellette elhúll.

FURÓKOVÁCS, (furó-kovács) ösz. fn. Vasból szerszámokat csináló szerkovács, ki különösen furókat készít.

FURÓMALOM, (furó-malom) ösz. fn. Víz vagy más erő által hajtott malomféle készület vagy gép, mely különféle csatornáknak, csöveknek való eszközöket fúr.

FURÓMENYÉT, (furó-menyét) ösz. fn. Menyétfaj, mely leginkább a tengeri nyúlakat üldözi. V. ö. MENYÉT.

FURÓMÜ, (furó-mü) ösz. fn. Furókból álló szer.

FURÓMÜSZER, (furó-müszer) ösz. fn. Készület az ágyuöntő műhelyekben, melyhez a kifurandó ércztömeget hozzá szorítják.

FURÓNYEL, (furó-nyel) ösz. fn. A furóféle eszköznek fogantyúja, melynél fogva ide-oda lehet forgatni, csavarni.

FURÓPOR, (furó-por) ösz. fn. Por, melyet a szilárd testbe nyomott és tekergetett furó éle öröl és elhullat.

FURÓRÚD, (furó-rúd) ösz. fn. Rúd vagy nyél, melynek egyik végére a furótőr, másikra a fogantyú van alkalmazva.

FURÓSZER, (furó-szer) ösz. fn. Mindenféle eszköz, készület, mely furásra használtatik.

FURÓTŐR v. FURÓTŐRÖK, (furó-tőr v. -tőrök) ösz. fn. Azon hegyes végü és csavaros derekú vas, mely a furó nevü eszköz lényegét teszi.

FURÓVAKARÓ, (furó-vakaró) ösz. fn. Vakaróvas a bányászoknál, melylyel a furólyukból a furóport kitisztítják.

FURÓVAS, (furó-vas) ösz. fn. Különös neme a furónak, mely vésü gyanánt élesre van köszörülve, s görbére hajtott nyélre ütve.

FÚRT, (fúr-t) mn. tt. *fúrt-at*. Amit furuval készítettek, kilikasztottak. *Fúrt kutak. Fúrt lik.* Átv. ért. önfejü, makacs vagy furfangos. *Fúrt fejü, fúrt agyu ember.*

FURTA, falu Bihar megyében; helyr. *Furtá-n*, *—ra*, *—ról*.

FÚRTAGYÚ, (fúrt-agyú) ösz. mn. Nyakas, makacs, önfejü, hajthatatlan. Megfordítva: *agyafúrt*.

FÚRTESZÜ, (fúrt-eszü) ösz. mn. Furfangos, alattomos, ravasz; agyafúrt.

FÚRTFEJÜ, (fúrt-fejü) ösz. mn. lásd: FÚRTAGYÚ.

FURÚ, FURU, (fur-ú) fn. Egy a *furó* szóval, l. FÚRÓ, (1). Eszköz neveként szabatosabb ez alakban,

mint a melléknevcs *furó*. Ily képzésüek a *válú* v. *vá-ju* (váló, vájó) és *vésü* (véső).

FURUGLYA, FURUGLYÁS, l. FURULYA, FURULYÁS.

FURULYA, (fur-u-ly-a) fn. tt. *furulyá-t*. Általán, egyszerü furt hangszer síp alakkal, melynek billentyüi nincsenek. *Bodzafurulya*. Különösen a pásztorok, ú. m. juhászok, kanászok kedves hangszere, vastagabb és hosszabb csövel. *Fölteszem a tulipántos ládámat, furulyámat, dudámat.* (Népd.) *Ah ez Pistám furulyája, szivreható a nótája.* (Népd.).

FURULYÁS, (fur-u-ly-a-as) fn. tt. *furulyás-t*, tb. *—ok*. Aki furulyát fúj, vagy kinek furulyája van. *Egyik dudás, másik furulyás.*

FURULYÁZ, (fur-u-ly-a-az) önh. m. *furulyáztam, —tál, —ott*. Furulyát fúj, furulyán játszik.

FURULYÁZÁS, (fur-u-ly-a-az-ás) fn. tt. *furulyázás-t*, tb. *—ok*. Zenélés, midön valaki furulyát fúj.

FURUS, női kn. tt. *Furus-t*, l. FRUZSINA.

FUSTÉLY, fn. tt. *fustély-t*, tb. *—ok*. Egy a latin *fustis*, német *Fuchtel* szókkal. Am. furkósbot.

FUSTÉLYOZ, (fustély-oz) áth. m. *fustélyoz-tam, —tál, —ott*. Fustélylyal, azaz furkósbottal ver, dönget valakit.

FUSZULY, (fosz-l-ó ?) fn. tt. *fuszuly-t*, tb. *—ok*. Tiszán túli tájszó, egy a latin *phaseolus*, német *fisole*, tót *fizula* szókkal. Másképp szinte Tisza vidékén és Erdélyben : *paszuly, paszuj*. Horgas szemü babfaj. V. ö. BAB. Néhol a babot általán *fuszuly-* vagy *paszuly*-nak nevezik.

FUT, (fu-t) önh. m. *fut-ott*, vagy 1-sö és 2-ik személy tájszokásilag : *futtam, futtál*. Gyöke a hangutánzó *fu*, melyből a *fú, fúv, fúj* is származnak. Meg van a latin *fugio*, perzsa *pujiden*, sinai *fú* (fugere, currere), a német *fliehen* szókban. Ide tartoznak a hellen ποῦς (ποδ-ος), latin *pes* (ped-is), német *Fusz*, angol *foot* (olvasd : *fut*), svéd *fot*, dán *fod*, spanyol, cseh *pata*, szanszkrit *pad*, és számtalan más szók is, melyek mind *láb*-at jelentenek, ez pedig ismét a *laufen* szóval s ennek rokonságaival egyezik meg, melyeket elszámlálunk a maga helyén. Eredetileg tehát am. fúva vagy szél módjára sebesen távozik, halad. *Elfut, felfut, lefut, kifut, befut, visszafut, lót-fut. Utfut, minden házhoz befut.* (Km.). *Ahol enned adnak, egyél, ahol ütnek, fuss.* (Km.). Használják tárgyesettel is : *pályát futni ; embereket futni*, azaz kerülni ; *világot futni*, azaz csavarogni, bolyogni. *Versenyt futni ; vesszöt futni*, azaz vesszőzést szenvedni, a szokott katonai mód szerént. *Nek* raggal : *neki futni a falnak.* 2) Az ellenség elöl visszavonul, eltakarodik. *Szégyen futni, de hasznos.* (Km.). *Már fut az ellenség.*

„Körötte a pogánysereg
Halomra hull.
És futva fut,
Ki merre tud."

Balázs vitéz (Vachott Sándortól).

3) Átv. foly, elfoly, mely értelemben leginkább igekötővel használják. *Elfut a leves. Elfutott a hordóból a bor. Felfutott a borsó a fára. Lefutott az égö gyertya. Kifutott a szeme.*

FUTAK, fn. tt. *Futak-ot*. Helyragokkal : *Futakon, Futakra, Futakról.* Mezöváros Bácskában. *Nem Bátorban, hanem Futakon lakik* (Km.), azaz félénk.

FUTALÉKOS, (fut-al-ék-os) mn. tt. *futalékos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Régies, e helyett : *futós*.

FUTAM, (fu-t-am) fn. tt. *futam-ot*. Elvont értelmü, s jelenti azon állapotot, midön valaki fut. Egyébiránt ma leginkább csak törzsökül használtatik, a *futamik, futamodik, futamtat* igékben és származékaikban.

FUTAMÁS, (fut-am-ás) fn. tt. *futamás-t*, tb. *—ok*. Tartós futás, vagyis azon állapot egészen véve, midön valaki fut.

FUTAMAT, (fut-am-at) fn. tt. *futamat-ot*. 1) Azon vonal, melyen a futás történik. *Egy futamatnyi föld*, azaz, melyet egy futással meg lehet haladni. 2) Futás, egész terjedelmében véve. *Egy futamattal elérni valakit.*

FUTAMIK, (fut-am-ik) k. m. *futam-tam, —tál, —t* v. *—ott*, htn. *—ni*. Futásnak ered, és folytonosan fut. *Elfutamik. Kifutamik. Megfutamik. És megfutamék a Demeter hada és kergeté ötet Sándor.* (Machab. I. 10. 49. Káldi szer.).

FUTAMÍT, FUTAMIT, (fut-am-ít) áth. m. *futamít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Futni kényszerít, megkerget, megszalaszt. *Megfutamítani az ellenséget.*

FUTAMÍTÁS, FUTAMITÁS, (fut-am-ít-ás) fn. tt. *futamítás-t*, tb. *—ok*. Futni késztetés.

FUTAMKOCSI, (futam-kocsi) ösz. fn. Sajátságos készületü kocsi, melyet versenyfutásra, pályázásra használnak ; ilyenek voltak a régi görögök és rómaiak pályajátékaiban divatozott kétkerekü kocsik.

FUTAMLÁS, (fut-am-l-ás) fn. tt. *futamlás-t*, tb. *—ok*. l. FUTAMÁS.

FUTAMLIK, (fu-t-am-l-ik) k. m. *futaml-ott*, htn. *—ani*. l. FUTAMODIK. Különböző : *futamik*.

FUTAMLÓ, (fu-t-am-l-ó) mn. tt. *futamló-t*. Futásnak eredő, induló, vagy folytonos futásban levő.

FUTAMÓ, (fu-t-am-ó) mn. l. FUTAMLÓ.

FUTAMODÁS, (fu-t-am-od-ás) fn. tt. *futamodás-t*, tb. *—ok*. Futásnak eredés.

FUTAMODIK, (fut-am-od-ik) k. m. *futamodtam, —tál, —ott*. l. *Futásnak ered*. Öszvetételei : *elfutamodik, kifutamodik, megfutamodik. És kigyóvá változék, úgy hogy megfutamodnék Móyses.* (Exod. 4. 3. Káldi). *Neki futamodik.*

FUTAMTAT, (fut-am-tat) áth. és mivelt. Azt teszi, hogy fusson valaki ; futni, futamni kényszerít ; megszalaszt. *Elfutamtatni, megfutamtatni. És megfutamtatá Jósue Amaleket, és az ö népét fegyvere élével.* (Exod. 17. 13. Káldi).

61*

FUTAMTATÁS, (fut-am-tat-ás) fn. tt. *futamtatás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valakit futamni kényszerítünk; megszalasztás.

FUTAÖV, (futa-öv) ösz. és elavult fn. Leányöv. Talán a román *fáta* (tündér) szóból kölcsönöztetett.

FUTÁR, (fu-t-ár) fn. tt. *futár-t*, tb. *—ok*. 1) Személy, küldött, ki leveleket, híreket rendkivüli sebességgel hord. 2) Szabadon portyázó lovaskatona.

FUTÁROZ, (fu-t-ár-oz) önh. m. *futároz-tam, —tál, —ott*. Szabadon ide-oda futos, kalandoz, portyáz.

FUTÁS, (fut-ás) fn. tt. *futás-t*, tb. *—ok*. 1) Cselekvés, sietés, midőn valaki fut. *Futásnak eredni, indulni. Futásban elfáradni.* 2) Midőn valaki versenyezve halad sebesen. *Pályafutás.* 3) Midőn félelemből eliramlik, sebesen elvonúl. *Futásnak vette a dolgot. Futásban keresni mentséget. Szégyen a futás, de hasznos.* (Km.). 4) Vonal, melyet egy huzomban meg lehet futni. *Futásnyi távolság. Három futásnyira van csak innen.* 5) Ellenkező ért. használtatik ezen kifejezésekben: *tatárfutás, francziafutás*, t. i. nem annyit tesz, hogy a tatárok vagy francziák futottak, hanem mások futottak a tatárok és francziák elöl, tehát kiegészítve: *tatár elöl futás* stb.

FUTÁSFALVA, erdélyi helység Kézdi székben; helyr. *Futásfalvá-n, —ra, —ról.*

FUTAT, (fut-at) fn. tt. *futat-ot*. Régiesen *futás* helyett.

FÚTAT, (fú-tat) áth. l. FÚJTAT.

FUTDOGÁL, (fut-d-og-ál) önh. és gyakor. m. *futdogál-t*. Folytonosan vagy gyakran fut, futos.

FUTÉKONY, (fut-é-kony) mn. tt. *futékony-t*, tb. *—ak*. Könnyen futó, futásra hajlandó. *Futékony nyulak.*

FUTGOLYÓ, (fut-golyó) ösz. fn. Vadászok nyelvén, am. apró golyó, mely a csőn könnyen kiröpül.

FUTKÁR, (fu-t-k-ár) fn. tt. *futkár-t*, tb. *—ok*. Személy, ki sokat, gyakran fut.

FUTKÁROZ, (fu-t-k-ár-oz) önh. m. *futkároztam, —tál, —ott*. Czél nélkül ide-oda futkos, lótfut, mint gyermekek szoktak. *Utczákon, mezőn futkározni.*

FUTKÁROZÁS, (fut-k-ár-oz-ás) fn. tt. *futkározás-t*, tb. *—ok*. Czélnélküli ide-oda futkosás, lótásfutás.

FUTKÁROZÓ, (fu-t-k-ár-oz-ó) mn. tt. *futkározó-t*. Czél nélkül ide-oda futosó. *Utczán futkározó gyermekek.*

FUTKOS, (fu-t-k-os) gyak. önh. m. *futkos-tam, —tál, —ott*. Folytonosan vagy gyakran fut, majd ide, majd oda.

FUTKOSÁS, (fu-t-k-os-ás) fn. tt. *futkosás-t*, tb. *—ok*. Ismételt futás vagy midőn többen egymás után futnak, járnak valahová. *Rosszúl lett az urunk, volt futkosás az orvosokhoz, patikába.*

FUTKOSÓ, (fu-t-k-os-ó) mn. tt. *futkosó-t*. Aki szüntelen vagy gyakran fut; lótófutó, futkározó.

FUTNOK, (fu-t-nok) fn. tt. *futnok-ot*. l. KENGYELFUTÓ és FUTÁR.

FUTÓ, (1), (fut-ó) mn. tt. *futó-t*. Aki v. ami fut. *Futó gyermek. Futó ellenség. Arany hidat csinálj a futó ellenségnek.* (Km.) *Futó félben lenni*, am. futásra készülni. *Futó idő, gondolat. Futó csillag. Futó beszéd.* V. ö. FUT.

FUTÓ, (2), fn. 1) Személy, kinek futás a hivatala, szolgálata, keresete, életmódja. *Gyors futó. A jó futót is eléri a halál.* (Km.) *Kengyelfutó. Pályafutó. Ország-, világfutó. Elölfutó.* 2) A sakkjátékban bizonyos báb.

FUTÓÁROK, (futó-árok) ösz. fn. l. OSTROMÁROK.

FUTÓESŐ, (futó-eső) ösz. fn. Hirtelen támadt, s legott elvonuló eső.

FUTÓGONDOLAT, (futó-gondolat) ösz. fn. Gondolat, mely hirtelen támad, s megint elmulik, mely nem állapodik meg sokáig bizonyos tárgyon.

FUTÓHELY, (futó-hely) ösz. fn. Hely, térség vagy vonal, pálya, melyen többen futnak, pl. a lóversenyben.

FUTÓHÍD, (futó-híd) ösz. fn. 1) A bányákban deszkákból készített járás, az ásványnyal terhelt targonczák számára. 2) Keskeny pallóhíd a gyalogok átjárására. 3) A futó hadak által hamarjában felállított híd.

FUTÓHOMOK, (futó-homok) ösz. fn. Sívó homok, melyet kerti föld nem takar, s ennélfogva a legkisebb szél tovább hajt.

FUTÓLAG, (fu-t-ó-lag) ih. Sietve, a tárgy mellett sokáig nem tartózkodva, nagyjában. *Futólag átnézni valamit. Futólag gondolkozni a tárgyakról.*

FUTÓLAGOS, (fut-ó-lag-os) mn. tt. *futólagos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Sietve történő, a dolog mélyébe nem ereszkedő, hamari. *Futólagos pillanatot vetni a könyvbe. A számadások futólagos átnézése.*

FUTÓLAGOSAN, (fut-ó-lag-os-an) l. FUTÓLAG.

FUTÓPÁLYA, (futó-pálya) ösz. fn. Vonal vagy út, melyen a versenyezők futnak.

FUTÓPASZULY, (futó-paszuly) ösz. fn. Paszulyfaj, melynek szárai a közel fákra, vesszőkre, karókra, kerítésekre stb. felfutnak.

FUTÓPÓK, (futó-pók) ösz. fn. Kisebb fajú pók, mely gyorsan fut.

FUTÓRÁK, (futó-rák) ösz. fn. Rákfaj, Egyiptom és Sziria tengerpartjain, mely napnyugot után a vízből eléjön, s nagy sebességgel futkos. (Cancer cursor).

FUTOS, (fu-t-os) gyak. önh. m. *futos-tam, —tál, —ott*. 1) l. FUTKOS. 2) Tehénről mondják, midőn üzekedve bikával párosodni kiván.

FUTÓS, (1), (fu-t-ó-s) mn. tt. *futós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Könnyen futó, futásra hajlandó. *Futós ló.*

FUTÓS, (2), (fu-t-ó-s) fn. tt. *futós-t*, tb. *—ok*. Laptajáték neme, midőn a játszók bizonyos pálya-

vonalt tűznek ki, melyet megfutniok kell; máskép : ***kifutós.***

FUTÓSDI, (fu-t-ó-s-di) fn. tt. *futósdi-t.* Gyermekek játéka, midőn egymást kergetik s elfogni iparkodnak. *Futósdit játszani.*

FUTÓSKA, (fu-t-ó-s-ka) fn. tt. *futóskát.* Leányok tavaszi játéka, midőn a szabad mezőn bizonyos szabályok szerént kergetődznek, máskép : *hatoska.*

FUTOSÁS, (fu-t-os-ás) fn. l. FUTKOSÁS.

FUTOSÓ, (fut-os-ó) mn. és fn. tt. *futosó-t,* 1) l. FUTKOSÓ. 2) Személy, kinek futosás a hivatala, élete. *Futosó, kit kisbírónak szoktak nevezni.* (Csúzi). 3) Üzekedő, folyató. *Futosó tehén.*

FUTÓTÜZ, (futó-tüz) ösz. fn. A katonai gyakorlatoknál a lövődözésnek azon módja, midőn nem egyszerre, hanem egymás után sütögetik el fegyvereiket, úgy hogy mikor a sor utolsó vitéze lött, az első ismét újra kezdi.

FUTÓVAD, (futó-vad) ösz. fn. Vad, mely az üldöző vadász elől futásban keresi menedékét, milyenek a nyulak, őzek, szarvasok stb. különböztetésül a szárnyas vadaktól.

FUTRI, (fut-or-i) mn. tt. *futri-t.* Lásd : FUDÁZA.

FUTRINKA, (fut-or-in-ka) fn. tt. *futrinkát.* Rovarok neme, melyek a földben élnek, s paizsaik alatt rendesen röptyűik nincsenek, igen sebesen futnak, s megilletve éles szagú barna nedvet eresztnek ki magukból. (Carabus).

FUTTÁBAN, (fut-t-a-ban) ih. 1) Azon idő alatt, míg fut. *Futtában meglőni a vadat.* 2) Átv. sietve, nagyjában, imígy-amúgy. *Csak futtában szólhatott egykét szót. Futtában végezni valamit. Csak úgy kutya futtában.*

FUTTAT, (fut-tat) áth. és mivelt. m. *futtattam, —tál, —ott.* 1) Eszközli, parancsolja, hogy valaki fusson. *Boltba, postára futtatni a szolgát. A tolvaj után futtatni a hajdúkat, cselédeket. Kicsiny a nyúl, mégis megfuttatja az agarat.* (Km.). 2) Nyerges állatot, különösen lovat rajta ülve futásra késztet. *Futtattok lovakat nagy urak, s így futni tanultok* (Vitkovics). *Versenyben díjért futtatni.* 3) Valamely érczneműt arany-ezüstfüsttel, vagy valamely színnel bevon. *Az ezüst szelenczét aranyosra futtatni. A puskacsöt kékre futtatni.* 4) Átv. *Elmét futtatni valamin,* am. fölszinüleg, könnyeden gondolkozni valamiről.

FUTTATÁS, (fut-tat-ás) fn. tt. *futtatás-t,* tb. *—ok.* 1) Által án valakinek v. valaminek futásra késztetése. *Karikafuttatás.* 2) Verseny lóháton, midőn lovat vagy lovakat pályáztatnak. *Lófuttatás.* 3) Átv. *Elmefuttatás,* am. a tárgyakról nem alapos vizsgálat végett, hanem egyedül mulatságból, időtöltésből, vagy csak fölszinüleg, könnyeden gondolkodás.

FUTTATÓ, (1), (fut-tat-ó) fn. tt. *futtató-t.* Személy, ki lóháton versenyez, pályáz.

FUTTATÓ, (2), mn. Futtatásra rendelt. *Futtató, lófuttató hely.*

FUTTON, (fut-t-on) ih. Kettőztetésül használják ebben : *futtonfut*, am. nagyon, folyvást, szüntelenül fut.

FUTVÁST, (fu-t-va-as-t) ih. 1) Futás közben, futás alatt. 2) Futva. *Menj az utczán szépen, folyvást, nem kullogva, se nem futvást.* (Életszabályok).

FÚV, (fú-v) önh. l. FÚ, ige.

FUVACS, (fu-v-acs) fn. tt. *fuvacs-ot.* 1) Kis csörgőrécze. V. ö. FÚ, fn. 2) l. FUVATYÚ.

FUVAL, (fuv-al) önh. és áth. m. *fuval-t.* 1) Gyöngéden, lassan fú. *Fuval az esti szellő.* 2) Lehel. *Ráfuvalni valamire. Lelket fuvalt bele.* Régiesen *v* közbeszurat nélkül: „Fualla ő reájok." (Tatrosi cod.).

FUVALÁS, (fuv-al-ás) fn. tt. *fuvalás-t,* tb. *—ok.* 1) Gyöngéd, lassu fuvás. 2) Lehelés.

FUVALAT, (fu-v-al-at) fn. tt. *fuvalat-ot.* 1) Gyönge szellő, lengeteg szél. *Gyermekét még a fuvalattól is őrzi.* 2) Leh, lehelet.

FUVALKODÁS, (fu-v-al-kod-ás) fn. tt. *fuvalkodás-t,* tb. *—ok.* Tulajd. ért. állapot, midőn valaki felfújja magát. Átv. nagyra vágyó, másokon felülemelkedni erőködő mértéktelen indulat. *Felfuvalkodás.* A földről értve am. szikkadás.

FUVALKODIK, (fu-v-al-kod-ik) k. m. *fuvalkod-tam, —tál, —ott.* Tulajdonkép, felfujja magát, dagadoz, pofáját kidudorítja. Átv. kevélységből nagynak, dicsőnek akar látszani, másokat lenéz. *Felfuvalkodik, mint a mese békája.* A székelyeknél a földről értve am. szikkad, mintegy megfújja a szél vagy levegő. „Míg a főd színe egy kicsit nem fuvalkodik, haszontalan a szántás." (Kriza J.) Némely palóczos tájejtéssel : *fókodik* (= fualkodik = fuo'kodik).

FUVALL, (fu-v-al-l) önh. és áth. m. *fuvall-t* v. *—ott;* htn. *—ni* v. *—ani.* Erősebben, tartósabban fú. *Az napon megfuvallják a nagy trombitát.* (Isaias. 27. 13. Káldi). *A szél átfuvall az erdőn.*

FUVALLÁS, (fuv-al-l-ás) fn. tt. *fuvallás-t,* tb. *—ok.* Erősebb és tartósabb fuvás.

FUVALLAT, (fuv-al-l-at) fn. tt. *fuvallat-ot.* Erősebben fuvó szél vagy erősebb lehelet.

FUVALMÁNY, (fu-v-al-mány) fn. tt. *fuvalmány-t,* tb. *—ok.* L. FUVATAG.

FUVALOM, (fu-v-al-om) fn. tt. *fuvalmat.* l. FUVALAT.

FUVAR, fn. tt. *fuvar-t,* tb. *—ok.* A német *Fuhr* szóból kölcsönzöttnek látszik. A szanszkritban : *pur* am. elővisz. Általán, szállító alkalmatosság, melyet valaki bérben felfogad, használ. *Szekérfuvar, hajófuvar ; lovas fuvar, ökrös fuvar. Fuvart fogadni. Fuvarba menni. Fuvarral keresni kenyerét.*

FUVARBÉR, (fuvar-bér) ösz. fn. Bér, melyet valaki fuvarért, azaz fogadott szállító alkalmatosságért fizet. *Fuvarbért fizetni a gabonaszállító hajóért. Fuvarbért fizetni teherhordó szekereseknek.*

FUVARHAJÓ, (fuvar-hajó) ösz. fn. Hajó, melyen valamit fuvarbérben szállítanak. *Némely kereskedők fuvarhajón szállítanak gabonát, bort, nem saját hajóikon.*

FUVAROS, (1), (fuvar-os) mn. tt. *fuvaros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Fuvarra használt, fuvarra menő. *Fuvaros hajó, szekér. Fuvaros ember.*

FUVAROS, (2), (fuvar-os) fn. tt. *fuvaros-t*, tb. —*ok*. Személy, ki valamit kocsin, szekéren, hajón stb. bizonyos pénzért elszállít. *Német-, cseh-, oláh fuvarosok. Országos fuvarosok.*

FUVAROZ, (fuvar-oz) önh. m. *fuvaroz-tam*, —*tál*, —*ott*. Fuvarban jár, azaz valamit kocsin, szekéren, hajón stb. bizonyos bérért tovább szállít, s ez által keresi kenyerét.

FUVAROZÁS, (fuvar-oz-ás) fn. tt. *fuvarozás-t*, tb. —*ok*. Fuvarban járás; életmód, midőn valaki szekerezés, hajózás által keresi kenyerét. *Fuvarozásból élni. Fuvarozásban sok lovat elrontanak.*

FUVAROZÓ, (fuvar-oz-ó) mn. és fn. lásd : FUVAROS.

FUVAROZTATÓ, (fuvar-oz-tat-ó) fn. tt. *fuvaroztató-t*. Személy, ki valamely fuvarszekeret vagy hajót szállitandó teherrel megrak vagy ellát.

FUVARSZEKÉR, (fuvar-szekér) ösz. fn. Szekér, melyen valamit fuvarbérért szállítanak, mely fuvarban jár. V. ö. FUVAR.

FUVARSZERZŐ, (fuvar-szerző) ösz. fn. Fuvarosok vagy szállító kalmárok, kereskedők biztosa, ki a fuvarosoknak szállítani valót, vagy a szállítóknak fuvart keres.

FÚVÁS, FUVÁS, (fu-v-ás) fn. tt. *fuvás-t*, tb. —*ok*. 1) Cselekvés, midőn valaki fú. *Egy fuvással eloltani a gyertyát. Fuvással fölélesztení a tüzet.* 2) A levegőnek oly erős mozgása, vagyis oly szél, melynek *fú* hangját hallani. V. ö. FÚ, ige.

FUVAT, (1), (fú-v-at) fn. tt. *fuvat-ot*. Mit a szél öszvefú. *Hófuvat*, azaz szél által öszvetorlasztott hó. *Homokfuvat*. Némely vidékeken hibásan : *fuvát*.

FÚVAT, FUVAT, (2), (fú-v-at) miveltető, m. *fuvat-tam*, —*tál*, —*ott*. Eszközli, meghagyja, hogy fújon. *Magyart fuvatni* (valamely fuvóhangszeren). *Indulót fuvatni*. V. ö. FÚJTAT.

FUVATAG, (fu-v-at-ag) fn. tt. *fuvatag-ot*. 1) Szélzivatar, mely mindent öszvevissza fú, förgeteg. „Szélnek nagy fuvataga“ (procella venti. Tatrosi cod.). „Az ő mennydörgése szava megrettenti a földet, az éjszaki szél fuvatagja és a szélnek öszvegyülése.“ (Sirák fia 43. 18. Káldi). 2) l. FUVAT, (1).

FUVATAGOS, (fu-v-at-ag-os) mn. tt. *fuvatagos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Fuvataggal járó, párosult, förgeteges, zivataros. *Fuvatagos szél, égi háború, zápor, jégeső.* V. ö. FUVATAG. 2) Szél által öszvetorlódott, fuvatos. *Fuvatagos hóhalmok. Fuvatagos utak, árkok.* V. ö. FUVAT, (1).

FUVATYÚ, (fuv-aty-ú) fn. tt. *fuvatyú-t*. Eszköz, készület, melylyel valamit, pl. tüzet fujni lehet, fujtató.

FUVINT, (fu-v-int) áth. m. *fuvint-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Gyöngén fú; egyet vagy egyszerre fú. „A kürtöt kivötte . . . . s megfuvintotta keletre, nyugotra, dé're s északra.“ Székely népmesék. (Kriza Jánostól).

FUVÓ, (1), (fu-v-ó) mn. tt. *fuvó-t*. 1) Mivel fújnak. *Fuvó cső.* 2) Mit fújni lehet. *Fuvó hangszerek.*

FUVÓ, (2), fn. l. FUVATYÚ.

FUVÓCSŐ, (fuvó-cső) ösz. fn. Cső, mely által valamit fújni, távolra fújni lehet. *Fuvócsőböl borsószemet elfújni. Fuvócső a fujtatókon*, mely a kinyomult szelet kellő helyre irányozza.

FUVOGAT, (fu-v-og-at) önh. és áth. m. *fuvogat-tam*, —*tál*, —*ott*. Folytonosan vagy ismételve, gyakran fú. *Esténként fuvogat a szél. Sípot fuvogat.*

FUVÓHANGSZER, (fuvó-hang-szer) ösz. fn. Hangszer, melyet fúni kell, hogy hangozzék, milyenek a kürt, trombita, síp, furulya stb.

FUVÓKA, (fu-v-ó-ka) fn. tt. *fuvókát*. A fuvóhangszernek azon vége, melyet a fuvózenész szájába vesz. Némely sipok fuvókáját köznyelven *szopóká*-nak nevezik.

FUVÓKALYUK, (fuvóka-lyuk) ösz. fn. Lyuk a fuvóhangszer fuvókáján.

FUVÓKAR, (fuvó-kar) ösz. fn. Rúd vagy nyél, melylyel a kovácsok fujtatóját mozgatják.

FUVOLA, (fu-v-ol-a) fn. tt. *fuvolát*. Fuvóhangszer, mely végig kifúrt egyenes csőből áll, s lyukakkal és billentyűkkel van ellátva. (Flauta, flóta).

FUVOLAHANG, (fuvola-hang) ösz. fn. Hang, melyet a fuvola ad, ha bele fújnak vagy játszanak rajta.

FUVOLÁS, (1), (fu-v-ol-a-as) fn. tt. *fuvolás-t*, tb. —*ok*. 1) Személy, ki fuvolán játszik, vagy ki különösen fuvolával keresi élelmét. *Szerencsétlen fuvolás.* 2) Fuvolacsináló.

FUVOLÁS, (2), mn. tt. *fuvolás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Fuvolával biró, ellátott. *Fuvolás zenész. Fuvolás bolt.*

FUVOLATOK, (fuvola-tok) ösz. fn. Tok, melyben a fuvolát tartják.

FUVOLÁZ, (fu-v-ol-a-az) önh. m. *fuvoláz-tam*, —*tál*, —*ott*. Fuvola nevü hangszeren játszik. V. ö. FUVOLA.

FUVOLYA, (fu-v-oly-a) l. FUVOLA.

FUVOLYÁS; FUVOLYÁZ, lásd : FUVOLÁS; FUVOLÁZ.

FUVÓMÍV, (fuvó-mív) ösz. fn. Fuvó vagy fújtató, egész készülettel véve.

FUVÓMŰ, l. FUVÓMÍV.

FUVÓNYÉL, (fuvó-nyél) ösz. fn. lásd : FUVÓKAR.

FUVÓTALP, (fuvó-talp) ösz. fn. Állás vagy emelvény, melyre a fuvót helyezik, különösen az orgonák, kovácsfujtatók, bányai fuvók talapzata.

FŰ, elvont gyökelem és gyök. 1) Hangutánzó ezen szókban : *füty, fütty, fütyöl, füttyen.* 2) Rokon a *fő* igével ezekben : *fül* (fü-ül v. fő-ül) *fűt* (fű-ít v. fő-ít) és *füst.* 3) Rokon a *fe, fö* gyökökkel ezekben : *függ, fül.*

FŰ, (eredeti értelménél fogva : mi *fölfelé nő*, rokon vele a hellen φύω s ettől φυτόν, am. növény; sínai nyelven is *fúng*, am. *fü)* fn. tt. *füvet* v. *füvet*. Személyragozva : *füvem* v, *füvem*, *füved* v. *füved*, *füve* stb. 1) Széles ért. így neveztetnek mindazon növények, melyeknek leveleik igen keskenyek, s alsó részeik szorosan a szárhoz ragadvák, száraik pedig üresek és jobbára bötyközek. Ide tartoznak a különféle gabona-fajok. 2) Szorosb és szokottabb ért. a fennemlített növényeknek azon fajait értjük, melyek vadan nőnek, s a barmoknak eledelül szolgálnak, mely esetben gyűnév gyanánt használjuk. *Füvel etetni a marhákat. Füvet aratni, kaszálni. Füben járni. Zöld, száraz, sárga fü. Harmatos, kövér fü. Harmattal nem kell nézni a füvet.* (Km.) *Fü lepi az utakat. Kősziklákon termő fü. Valamit fünek fának elbeszélni*, am. mindenfelé elmondani. 3) Ezen öszvetett szókban : *másodfü, harmadfü, negyedfü, ötödfü, hatodfü*, am. esztendei, évi, vagy esztendős, éves, de csak a szarvasmarhákról és lovakról használtatik. *Harmadfü üsző, negyedfü tinó, ötödfü csikó*, azaz mely harmadik, negyedik, ötödik évben rág már füvet, vagyis annyi esztendős.

Származékai : *füvel, füves, füvész* stb.

FŰBÉR, (fü-bér) ösz. fn. Bér, melyet a barmok által használt legelőért kell fizetni; legeltetésért járó haszonbér. *Kinek legelője nincs, fübérben legelteti barmait.*

FŰDŰL, a székelyeknél am. bódúl; gyöke *füd*, hangokban is egyezik *bód* gyökkel. *Elfüdül*, am. eldül, elbitolyodik (Kriza J.).

FÜENTE, FÜENTÉBEN,(fü-en-te, fü-en-te-ben) ih. Fü korában, midőn még kaszálásra nem alkalmas; zöldében, zsenge korában. *A téli takarmánynak valót füente megetetni.* Oly képzésü, mint *ifjonta*.

FÜEVŐ, (fü-evö) ösz. mn. Füvel élö, füvön táplálkozó. *Füevö állatok*, pl. ökrök, lovak, szarvasok, nyulak stb.

FŰFAJ, (fü-faj) ösz. fn. A széles értelemben vett füveknek egyes alosztálya, pl. takarmányfüvek, kerti füvek, gyógyfüvek stb.

FÜG, elvont gyök, mely mint ige, hangzatosságból köz szokás szerént kettöztetett *g* betüvel használtatik, l. FÜGG. Jelent felülröl aláhajlást, csüngést. Rokonok vele a német *bücken*, *biegen*, *beugen*, hellen πτοχή, szanszkrit *bhuj* (görbed) stb.

FŰGAZ, (fü-gaz) ösz. fn. Elszáradt füvek hulladéka vagy a fü között termő, idegen fajú, haszontalan vagy épen ártalmas növények.

FÜGE, (1), (füg-e) fn. tt. *fügét*. 1) Madárfaj, melynek fészke igen mesterségesen a fa ágáról aláfügg. (Sycalis). 2) Fügefa gyümölcse, l. FÜGEFA. Megvan e szó a latin *ficus*, olasz *fico*, franczia *figue*, spanyol *higo*, *higua*, angol *fig*, szláv *figa*, dán *fige*, héber *fagg-im* stb. szókban. *A füge nem terem tövisen.* (Km.). 3) A csikszéki székelyeknél, am. egres. 4) Átv. csúfolódás jele, midőn valaki hüvelykújját a mutató és közép ujjak között kifitítja, másként *fity*. *Fügét mutatni valakinek. Köpönyeg alatt mutat fügét*, am. alattomban gunyolódik, hatalmas csúfolódó, de csak akkor, ha az illető nem látja.

FÜGE, (2), erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Fügé-n*, *—re*, *—ről*.

FÜGEALMA, (füge-alma) ösz. fn. Fügéhez hasonló apró almafaj, mely korán érik, s cserjés fán terem.

FÜGEBAB, (füge-bab) ösz. fn. Cserjenövény, legyező gyanánt szétterjedő levelekkel és lepkealakú virágokkal. Gyümölcshüvelye hosszukás és lapos, s magvai gömbölyüsek vagy laposak, simák vagy szőrösek, melyek némely fajai a babhoz hasonlítanak; másképp : *csillagfürt*, (lupinus); különösebben pedig így neveztetik a *fejér csillagfürt* (lupinus albus).

FÜGECSIGA, (füge-csiga) ösz. fn. Csigafaj, mely alakjára nézve a fügefa gyümölcséhez hasonlít. (Murex v. Bulla ficus).

FÜGED, falvak Abaúj megyében; (ALSÓ—, FELSŐ—), továbbá Heves megyében; (KIS—, NAGY—) és Erdélyben Torda megyében (ALSÓ—, FELSŐ—); helyr. *Füged-én*, *—re*, *—ről*.

FÜGÉDED, (füg-e-ed-ed) mn. tt. *fügéded-et*. Minek a fügefa gyümölcséhez hasonló alakja van. *Fügéded alma. Fügéded csigák.*

FÜGEERDŐ, (füge-erdő) ösz. fn. Erdő, mely fügefákból áll.

FÜGEFA, (füge-fa) ösz. fn. Fanem, melynek körtealakú, húsos gyümölcse legott előbuvik, s virágait és magvait magában rejti, és pedig a virágok ugyanazon fán vagy mind hímek vagy mind nők, vagy néha vegyesek. A közönséges füge (Ficus carica) Ázsiából került hozzánk, melynek gyümölcseit nyersen vagy aszalva, sőt gyógyszerül is használják.

FÜGEFALEVÉL, (füge-fa-levél) ösz. fn. A fügefának levele.

FÜGEFÉSZEK, (füge-fészek) ösz. fn. Füge nevü madár fészke, melynek szerkezete igen mesterséges. V. ö. FÜGE, (1).

FÜGEGARABÓ, (füge-garabó) ösz. fn. Garabó vagyis kosár, melybe fügét raknak, tovább szállítás végett.

FÜGEGUBÓBOGÁR, (füge-gubó-bogár) ösz. fn. Apró vöröses légyfaj, fehér szárnyakkal, mely tojásait a vadfüge gyümölcsébe rakja le, mi által ez nagyobb, s édesebb lesz és korábban megérik. (Cynips psenes).

FÜGEKERT, (füge-kert) ösz. fn. l. FÜGÉS, fn.

FÜGEKOSÁR, (füge-kosár) ösz. fn. l. FÜGEGARABÓ.

FÜGEKÖRTE, (füge-körte) ösz. fn. Körtefaj, mely alakjára nézve a fügéhez hasonló.

FÜGEMADÁR, (füge-madár) ösz. fn. Sárga poszátafaj, mely a fügefákon tanyázó legyeket va-

dászsza, s izletes húsa miatt az olaszok kedves nyalánksága.

FÜGEMOH, (füge-moh) ösz. fn. Tengeri növény, mely levelkéinek alakja és összeköttetése miatt némileg hasonló az indiai fügefa tüskés bötykeihez. (Corallina opuntia).

FÜGÉS, (1), (füge-es) mn. tt. *fügés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Fügékkel bővelkedő, kereskedő, ellátott, fűszerezett, készített. *Fügés vidék. Fügés olasz. Fügés bolt.*

FÜGÉS, (2), fn. tt. *fügés-t*, tb. *—ék*. Kert, melyben fügefák tenyésznek. Olyan szó, mint : *szilvás, körtvélyes* stb.

FÜGESAJT, (füge-sajt) ösz. fn. Mondolával és fűszerekkel vegyített és sajt formára alakított fügék.

FÜGESÜLY, FÜGESÜMÖLCS, (füge-süly v. -sümölcs) ösz. fn. l. FÜGGÖLY.

FÜGG, (füg-g, l. FÜG) önh. m. *függ-tem* v. *függöttem, függtél* v. *függöttél, függött*, htn. *—ni* v. *—eni*. Eredetileg *füg*, melyhez nagyobb nyomatosság végett még egy *g* járult. 1) Mondják akármily testről, midőn valamihez akasztva vagy valamibe akadva terhével felülről lefelé hajlik, s az akaszték felbomlásával vagy elhárulásával alá is esik. *Függ a ruha a fogason. Gyümölcs függ a fán. Akasztófán függeni. Új szita szegen függ.* (Km.) *Függ a bakalló a csizmán. Csak úgy függnek róla a rongyok. Egy hajszálon függ. A gyermek függ-lóg anyja nyakán. Aláfüggenek, lefüggenek a rojtok.* 2) Átv. távolító ragu nevekkel, am. valaminek eredete, oka, föltétele máshonnan, mástól származik. *Tőled függ jövendő boldogságom. Ezen dolog sikerétől igen sok függ.* 3) Átv. távolító ragu névvel, am. valakinek alá van rendelve. *Az alattvalók elöljáróiktól függenek. A kevély senkitől nem akar függeni.* V. ö. CSÜGG.

FÜGGÁGY, (függ-ágy) ösz. fn. Hintálható, lóbálható ágy, mely akasztékról függ alá.

FÜGGED, (füg-g-ed) önh. m. *függed-tem*, *—tél*, *—étt* v. *—t*. Valamihez oda akad és függve marad.

FÜGGEDELÉM, (füg-g-ed-el-ém) fn. tt. *függedelmet*. Alárendelt állapot, midőn valaki bizonyos tekintetekben mások parancsához, rendeletéhez tartozik alkalmazkodni. Rövidebben : *függelem*.

FÜGGELÉK, (füg-g-el-ék) fn. tt. *függelék-ét*. 1) Olyas, mi a dologhoz szorosan nem tartozik, s csak hozzá van akasztva. *Függelék valamely tudományos munka végén.* 2) Valamely ékszer, diszjel a testen, ruházaton. *Függelék a fülekben. Mellfüggelék.*

FÜGGELÉM, (füg-g-el-ém) fn. l. FÜGGEDELÉM.

FÜGGÉLY, (füg-g-ély) fn. l. FÜGGENTYÜ.

FÜGGÉLYÉS, (füg-g-ély-és) mn. l. FÜGGIRÁNYOS.

FÜGGENTYÜ, (füg-g-en-ty-ü) fn. tt. *függentyü-t*. Egyik végénél bizonyos ponton megerősített, másik végén pedig sulylyal ellátott és aláfüggő zsinór, fonál, sodrony stb. mely megmozdítva ide-oda ingadoz. (Pendulum). *Óra függentyüje.* Máskép : *lógony*.

FÜGGENYŐS, (füg-g-eny-ő-s) mn. tt. *függenyős-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Lejtős, hajlós. *Függenyős domb.* Baranyai szó.

FÜGGÉR, (függ-ér) ösz. fn. A mellben levő nagy ütér. (Arteria aorta).

FÜGGÉS, (füg-g-és) fn. tt. *függés-t*, tb. *—ék*. Állapot, midőn valami vagy valaki függ. Különösen társadalmi ért. alárendeltség. *Az alsóbb tisztek függésben vannak a felsőbbektől.* V. ö. FÜGG.

FÜGGESZKÉDIK, (füg-g-esz-kéd-ik) k. m. *függeszkéd-tem*, *—tél*, *—étt*. Valamire úgy felakasztja, felköti magát, hogy aláfüggjön róla. *A gyermek anyja nyakába vagy nyakára függeszkedik.*

FÜGGESZT, (füg-g-esz-t) áth. m. *függeszt-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. 1) Valamit úgy felakaszt, felköt valahová, hogy függjön. *A ruhát szegre függeszteni. Az érdempénzt mellre függeszteni. A szivárnyt felfüggeszteni. Az óraláncot kifüggeszteni.* 2) Átv. *bizonyos tárgyat valamitől felfüggeszteni*, am. annak teljesítését feltételhez kötni. *Nem kell mindent más orrára függeszteni*, am. nem kell mindent közleni, tudatni. *Valakit hivatalától felfüggeszteni*, am. annak gyakorlatától ideiglen megfosztani.

FÜGGESZTÉK, (füg-g-esz-t-ék) fn. l. FÜGGELÉK.

FÜGGESZTÉS, (füg-g-esz-t-és) fn. tt. *függesztés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, mely által valamit függő állapotba helyezünk. *Felfüggesztés, kifüggesztés.* V. ö. FÜGGESZT.

FÜGGESZTÉTT, (füg-g-esz-t-étt) mn. tt. *függesztétt-et*. Ami függő helyzetbe, állapotba van téve, akasztott. *Szegre függesztett kép, tükör. Fára függesztett hadi kém.*

FÜGGETLEN, (füg-g-et-len) mn. tt. *független-t*, tb. *—ék*. Átv. 1) Szabad akaratú, önállásu, ki némely szorosabb társadalmi vagy hivatali viszonyok által nincs lekötve, tetteiben akadályozva; külső felelősségektől ment. *Független polgár.* 2) Semmi szinezett párthoz nem tartozó, saját meggyőződését követő. *Független hirlapiró, megyei szónok.* 3) Határozóilag, am. függetlenül.

FÜGGETLENÍT, FÜGGETLENIT, (füg-g-et-len-ít) áth. m. *függetlenít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Független állapotba helyez, függetlenné tesz. V. ö. FÜGGETLEN.

FÜGGETLENMÚLT, (független-múlt) ösz. fn. L. MÚLT alatt.

FÜCGETLENSÉG, (füg-g-et-len-ség) fn. tt. *függetlenség-ét*. Állapot, midőn valaki bizonyos tekintetben és viszonyoktól nem függ. *Polgári, társadalmi függetlenség. Vélemény-függetlenség.*

FÜGGETLENÜL, FÜGGETLENÚL, (füg-g-et-len-ül) ih. Szabad akaratúlag, önállóan, hivatali vagy szorosabb társadalmi viszonyok által le nem kötve. V. ö. FÜGGETLEN.

FÜGGIRÁNY, (függ-irány) ösz. fn. Irány, vagyis vonal, melyben akkor van a test, midőn vége valamire függesztve hosszában véve önkéntesen a föld középpontja felé irányzódik.

FÜGGIRÁNYOS, (függ-irányos) ösz. mn. Oly irányban levő vagy álló, melyet a lefüggő testek követnek, midőn minden akadály, s ide-oda hajlítás nélkül önkéntesen a föld középpontja felé sietnek. *Függirányos vonal. Függirányos fagyökér*, mely egyenesen megy le a földbe. (Perpendicularis). Ellentéte: *fekirányos.*

FÜGGLÁNCZ, (függ-lácz) ösz. fn. Láncz, melylyel a lejtőn ereszkedő szekér kerekét megkötik.

FÜGGMÉRTÉK, (függ-mérték) ösz. fn. Végén ólommal vagy más nehéz testtel ellátott zsinór, melylyel az ácsok, kőmívesek stb. a gerendák, falak stb. fekvését, fekirányosságát meghatározzák. (Schnur und Blei).

FÜGGÓN, (függ-ón) ösz. fn. l. FÜGGMÉRTÉK.

FÜGGŐ, (1), (füg-g-ő) mn. tt. *függő-t.* 1) Ami függ. *Szegen függő szita. Fogason függő ruha. Szüleitől függő gyermek. Senkitől sem függő szabad ember. Sorstól függő állapot, nyereség.* V. ö. FÜGG. 2) Átv. kétes, bizonytalan, határozatlan. *Függőben hagyni valamit. Függőben lenni, maradni. Függőben tartani. Függő félben van.*

FÜGGŐ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *függő-t.* Fülbevaló ékesség, pl. karika. *Aranyfüggő, ezüstfüggő, rézfüggő. Függőket viselni.*

FÜGGŐÁGY, (függő-ágy) ösz. fn. l. FÜGGÁGY.

FÜGGŐCZINKE, (függő-czinke) ösz. fn. Czinkefaj, mely ágbegyre szokta fészkét rakni, honnan erszény gyanánt alá függ.

FÜGGŐHÁLÓ, (függő-háló) ösz. fn. Vadászháló, melyet a madarászok a szoros átmeneteken felpányváznak, s vele a közön átmenő vagy repülő madarakat öszvecsapják.

FÜGGŐHÍD, (függő-híd) ösz. fn. Híd, melynek talapzata úgy van a hidlábakra alkalmazva, hogy némileg függni látszik rólok.

FÜGGŐLEG, (füg-g-ő-leg) ih. Függő állapotban. Különösen 1) Másnak alárendelve, más akaratától, parancsától, véleményétől stb. függve. 2) Függirányosan. V. ö. FÜGGIRÁNYOS. 3) Kétesen, bizonytalanul, el nem határozva, el nem tökélve.

FÜGGŐLEGÉS, (füg-g-ő-leg-és) mn. tt. *függőlegés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* l. FÜGGIRÁNYOS.

FÜGGÖLY, (füg-g-öly) fn. l. FÜGÖLY.

FÜGGŐMADÁR, (függő-madár) ösz. fn. l. FÜGGŐCZINKE.

FÜGGŐMÚLT, (függő-múlt) ösz. fn. L. MÚLT alatt.

FÜGGÖNY, (füg-g-öny) fn. tt. *függöny-t*, tb. *—ök.* Kelme- vagy szövetdarab, vagy ezt pótoló valami, mely takaró, elfödő gyanánt függesztetik valami elé. *Ágyfüggöny, ablakfüggöny, szinpadi függöny, ajtófüggöny. A függönyt felhúzni, széthúzni, leereszteni, öszvehúzni.* Átv. ami valamit eltakar, tudomás elől elrejt. *Húzzuk félre a függönyt, és lássuk, mi lappang mögötte.*

FÜGGÖNYÖS, (füg-g-öny-ös) mn. tt. *függönyös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Függönynyel ellátott, fölszerelt. *Függönyös ablakok.*

FÜGGÖNYKARIKA, (függöny-karika) ösz. fn. Karika, melyről a függönyrúdra akasztott függöny alálógg.

FÜGGÖNYRÚD, (függöny-rúd) ösz. fn. Rúd, melyre a függönytartó karikákat huzzák.

FÜGGŐPECSÉT, (függő-pecsét) ösz. fn. Különös szelenczébe öntött és nyomott pecsét, mely az illető oklevélhez zsinór által függesztetik.

FÜGGŐPECSÉTES, (függő-pecsétes) ösz. mn. Függőpecséttel ellátott. *Függőpecsétes oklevél.*

FÜGGŐS, (füg-g-ő-s) mn. tt. *függős-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Függővel ékesített, ellátott. *Függős fülek.* V. ö. FÜGGŐ, fn. 2) Függő állapotban levő, függni szokott. *Függős czinke.* (Beutelmeise).

FÜGGŐSAS, (függő-sas) ösz. fn. A faépületben azon függirányos szobor, melybe a bornákat vagyis gerendákat beleeresztik, s mely ezeket öszvetartja. Ily függősasok vannak a födélalkotmányon is.

FÜGGŐSASDÚCZ, (függő-sas-dúcz) ösz. fn. Dúcz, mely a házfödél függősasának támaszul szolgál.

FÜGGVÉNY, (füg-g-vény) fn. tt. *függvény-t*, tb. *—ék.* Rövid irás, kis czédula, melyet valamely köteghez, csomaghoz, áruhoz, pénzes zacskóhoz stb. hozzá csatolnak, s melyen föl van jegyezve, mi foglaltatik bennök. (Etiquette).

FÜGGVÉNYÉZ, (füg-g-vény-éz) áth. m. *függvényez-tem, —tél, —ett.* Függvénynyel ellát. *Függvényezni az általküldött, vagy elszállítandó csomagokat.* V. ö. FÜGGVÉNY.

FÜGÖLY, (füg-öly) fn. tt. *fügöly-t*, tb. *—ök.* Kérges börkinövet, főleg az alfel és nemzőrészek táján. (Condyloma).

FÜHEGYEN, (fű-hegyen) ösz. ih. A székelyeknél s Tisza mellékén am. tavaszszal, a legelső fű növésekor.

FÜIZŰ, (fű-izü) ösz. mn. Minek ize olyan, mint a fűé. *Füizű libahús.*

FÜJEL, (fü-j-el). Vasmegyei tájszó. l. FÜVEL.

FÜJT, FÜJTÉS, l. FÜT, FÜTÉS.

FÜKOSÁR, (fű-kosár) ösz. fn. Fűhordásra használt kosár.

FÜL, (sínai nyelven: *oll*) fn. tt. *fül-et.* Eredetileg valami fel- vagy kiállót, a fejből kinövő részt jelent. V. ö. FÜ, gyökelem. Jelenti az emberek és más állatok hallóérzékét, mely a fejből kinyuló porczogóból, s a fej belsejében sajátságos alakú és szerkezetü üregből áll. *Nagy, kicsi, hosszu, rövid, egyenes, konya* v. *lekonyuló, siska, hegyes fülek. Jó füle*

van. Cseng a füle. Fülébe susogni, kiáltani valakinek. Egyik fülén be-, másik fülén kibocsátani a hallottakat. Fülénél fogva vezetni valakit. Fülét vájni. Füllel hallott tanú (testis auritus). *Sok fül, hosszu kés.* (Km.). *Fülig elpirult. Fülig van az adósságban. Fülét bedugni az igazmondás elöl. Még a fülét sem mozdítja,* am. igen csendes vagy lusta. *Még a fülét sem vakarja,* am. igen szorgalmatos. *Ha kell valami, billegesd füleidet,* (tréfás km.). *Két egyirányos füle van,* am. igazságos, nem részrehajló. *Résen a füle,* am. hallgatódzik, vigyáz. *Sok szeme, sok füle van a királynak.* (Km.) *Az erdőnek is van füle és a mezőnek szeme.* (Km.) *Se füle, se farka,* am. rendezetlen zagyvalék. *Fülébe jött a hír,* am. hallotta. *Éles füle van,* am. tisztán, igen jól hall. *Fülem hallatára mondotta. A pap is csak azt dorgálja, amit szeme lát, füle hall.* (Km.) *Szemfül* v. *szemfüles,* am. igen vigyázó, figyelmetes. *Bal fül, jobb fül.* 2) Átv. némely edények és eszközök fülalakú fogantyúja v. lyuka. *Korsó füle, kánna, dézsa, sajtár füle. Fazekakat füleiknél fogva összefüzni. Tü füle.* 3) Alsó beszédben : *nagy füle van,* am. szamár, ostoba.

Származékai : *fülel, füles, fületlen* stb.

FÜL, (fü-ül v. fő-ül) önh. m. *fül-t.* Tulajdonkép valamely zárt helyről mondják, midőn hőség terjed el benne, midőn a meleg részecskéket magába veszi. *Fül a kemencze, kályha, terem, szoba. Ezen terem könynyen fül.* Szélesb ért. melegszik, melege lesz. *Hülfül,* am. majd fázik, majd kimelegszik félelmében, zavarában. V. ö. FÜT.

FÜLÁR, (fül-ár) ösz. fn. l. FÜLFOLYÁS.

FÜLBEDUGVA, (fül-be-dugva) ösz. ih. Füleit befogva, hogy valamit ne hallhasson vagy ne kelljen hallania.

FÜLBEGYÓNÁS, (fülbe-gyónás) ösz. fn. lásd : FÜLGYÓNÁS.

FÜLBELI, (fül-beli) ösz. fn. l. FÜLBEVALÓ és FÜGGŐ, fn.

FÜLBEMÁSZÓ, (fülbe-mászó) ösz. fn. l. FÜLBOGÁR.

FÜLBEVALÓ, (fülbe-való) ösz. fn. Függő, melyet ékességül vagy más okból fülben viselnek. *Arany, ezüst fülbevaló.*

FÜLBOGÁR, (fül-bogár) ösz. fn. Gesztenyeszinü, fényes rovarfaj, mely a fák kérgei és levelei alatt tartózkodik, s a növények nedveivel és gyümölcseivel él, és melyről azt tartják, hogy az emberek füleibe szeret mászni. Fogóalakú farka miatt latinul *forficula auricularia.*

FÜLCSENGÉS, (fül-csengés) ösz. fn. Sajátságos érzés, midőn a légfolyás rendkivüli módon hatván a füldobra, csengéshez hasonló hang hallatszik. Különbözik : *fülzúgás.*

FÜLCSIGA, (fül-csiga) ösz. fn. 1) Bonczteni ért. a fülüregnek csigaalakú része. (Concha auris). 2) Csigafaj, melynek teknői belülről fülalakú szerkezetüek. (Anomia aurita).

FÜLCZIMPA, (fül-czimpa) ösz. fn. A külső fülnek alsó husos része, melyet kifúrnak, hogy függőt akaszthassanak bele. A felső rész *porczogó.*

FÜLD, (ALSÓ—, FELSŐ—, KÖZÉP—), falvak Erdélyben, Kolos megyében.

FÜLDAG, (fül-dag) ösz. fn. Dagféle bántalom a fülekben. V. ö. DAG.

FÜLDAGANAT, (fül-daganat) l. FÜLDAG.

FÜLDOB, (fül-dob) ösz. fn. A fül belrészeinek egyike, azaz hártya, melynél a fültöltsér végződik, s melyben a benyomúlt levegő megütközvén visszhangzik. (Tympanum).

FÜLDOBHÁRTYA, (fül-dob-hártya) ösz. fn. Vékony hártya, mely a fül dobüregén kifeszül, s a benyomúlt levegőt visszhangoztatja.

FÜLDOBÜREG, (fül-dob-üreg) ösz. fn. Üreg a fül belsejében, mely fölött a dobhártya kifeszül.

FÜLE, falvak Fejér megyében, továbbá Erdélyben Udvarhely székben, és Torda megyében (ALSÓ—, FELSŐ—); helyr. *Fülé-n, —re, —ről.*

FÜLED, FÜLED, (fő-ül-ed) önh. m. *füled-tem, —tél, —t* v. *—étt.* 1) A bevett nagy melegség miatt párologni kezd, romlásnak, rohadásnak indúl. *Füled, megfüled a nedvesen összerakott széna. Füled a szellőzetlen kamarában álló gabona.* 2) Fonynyad. *Füledņek az összerakott dohánylevelek.*

FÜLEHÁZA, falu Erdélyben Torda megyében; helyr. *Füleházá-n, —ra, —ról.*

FÜLEK, mezőváros Nógrád megyében; helyr. *Fülek-én, —re, —ről.*

FÜLEK-KELECSÉNY, falu Nógrád megyében; helyr. *Kelecsény-be, —ben, —ből.*

FÜLEK-KOVÁCSI, falu Nógrád megyében; helyr. *Kovácsi-ba, —ban, —ból.*

FÜLEK-PÜSPÖKI, falu Nógrád megyében; helyr. *Püspöki-be, —ben, —ből.*

FÜLEL, (fül-el) önh. m. *fülel-t.* 1) Hallgat, semmit sem szól. 2) Különös figyelemmel hallgatódzik. *Minden szóra fülel.* „Füleiddel fülelled (füleljed) föld,“ (auribus percipe terra). Tatrosi cod. „Csendesség leve, s mindnyájan vigyázva füleltek.“ (Szabó D. Aen.) 3) Füleit hegyezi, fölmereszti. *Fülel a szilaj csikó, paripa.* 4) Öszvetett : *lefülel,* áth. ért. am. fülénél fogva lekap, lenyom. *Lefülelni a sertést, vágómarhát.* Köz nyelven : húsz körmére leránt, lehúz. *Lefülelték a hajdúk és megcsapták.*

FÜLEMILE, (a hellen φιλομήλα, szóból kölcsönöztetett, a török nyelvben *bülbül)* fn. tt. *fülemilét,* tb. *fülemilék.* Ismeretes madárfaj a billegények neméből, melynek gyönyörü éneke minden egyéb madarakéinál kedvesebb. (Motacilla luscinia). *Erdei fülemile,* mely erdőkben, *ligeti fülemile,* mely ligetekben, kertekben tartózkodik. *Pap fülemile,* máskép *poszáta.* Újabb neve a fülemilének : *csalogány* és *csattogány.* A hellenben eredeti jelentése: *alma-* v. *gyümölcskedvelő.*

FÜLEP, (1), (hellen eredetű, am. lókedvelő, lovag) férfi kn. tt. *Fülep-et.* Philippus. Máskép : *Filep. Sz. Fülep apostol. Fülep a fülét!* (Km.).

FÜLEP, (2), puszták Szabolcs és Szala megyében; helyr. *Fülep-én, —re, —ről.*

FÜLEPHÁZA, puszta Bihar megyében; helyr. *Fülepházá-n, —ra, —ról.*

FÜLEPSZÁLLÁS, mezőváros a Kis-Kunságban; helyr. *Fülepszállás on, —ra, —ról.*

FÜLES, (1), (fül-es) mn. tt. *füles-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Aminek füle van, tulajd. és átv. értelemben. *Füles edény, fazék, korsó. Füles tallér.* 2) Különösen, kitünőleg nagy füllel biró. *Füles szamár. Füles bagoly.* 3) Aki valaminek hallója volt. *Füles tanú.* 4) *Szemfüles,* am. ki valamire szemmel, füllel vigyáz.

FÜLES, (2), (mint föntebb) fn. tt. *füles-t,* tb. *—ék.* Kitünőleg nagy fülei miatt így nevezik képes kifejezéssel a szamarat.

FÜLES, (3), falu Sopron megyében; helyr. *Füles-én, —re, —ről.*

FŰLÉS, FÜLÉS, (fü-ül-és v. fő-ül-és) fn. tt. *fülés-t,* tb. *—ék.* Melegülés.

FÜLESBAGOLY, (füles-bagoly) ösz. fn. Nagyobb bagolyfaj, melynek fején két oldalt hosszú felálló tollak bokrosodnak öszve, s fülekhez hasonlítanak. *Úgy néz, mint a fülesbagoly.* (Km.).

FÜLESD, falu Szathmár megyében; helyr. *Fülesd-én, —re, —ről.*

FÜLESKÉDIK, (fül-es-kéd-ik) k. m. *füleskédtem, —tél, —ett.* Alattomban hallgatódzik. *Szemfüleskedik,* am. szemmel, füllel vigyáz valamire, leskelődik.

FŰLESZT, FÜLESZT, (fő-ül-esz-t v. fü-ül-esz-t) áth. m. *fűleszt-ett,* htn. *—ni* v. *—eni.* Valamit a beleszorúlt meleg által párolgóvá tesz, rohaszt vagy fonnyaszt. *Füleszteni a ganéjdombra hányt szalmát. Füleszteni felfüzés előtt a dohányleveleket.*

FŰLESZTÉS, FÜLESZTÉS, (fü-ül-esz-t-és) fn. tt. *fülesztés-t,* tb. *—ék.* Melegülés és párolgás által fonnyasztás.

FÜLETELKE, falu Erdélyben, Küküllő megyében; helyr. *Fületelké-n, —re, —ről.*

FÜLETLEN, (fül-etlen) mn. tt. *fületlen-t,* tb. *—ék.* Minek füle nincsen, tulajd. és átv. értelemben. *Valakit fületlenné tenni. Fületlen gomb. Nem ér egy fületlen gombot. Fületlen korsó, fazék.* Határozóilag am. fül nélkül.

FŰLETLEN, (fő-ül-etlen) mn. tt. *fűletlen-t,* tb. *—ék.* Mi nincsen befűtve. *Fűletlen szoba, terem, kályha.* V. ö. FŰL. Határozóilag am. fülés nélkül.

FÜLEZ, (fül-ez) áth. m. *fülez-tem, —tél, —ett.* Valamit füllel vagy fülekkel ellát, átv. ért. *Fülezni a kannákat, korsókat, fazekakat, gombokat.* 2) *Lefülez,* am. fülét vágja le valakinek v. valaminek. *Péter lefüleste a főpap szolgáját.* Olyan ige, mint lenyakaz, lefejez.

FÜLFÁJÁS, (fül-fájás) ösz. fn. Általán, mindenféle fájdalom, mely a füleket bántja.

FÜLFÁJDALOM, l. FÜLFÁJÁS.

FÜLFECSKENDŐ, (fül-fecskendő) ösz. fn. Sebészi eszköz, kis fecskendő, mely által a fájós fülekbe gyógynedvet lövelnek be.

FÜLFOLYÁS, (fül-folyás) ösz. fn. Genynek vagy eves nedvnek kiürülése a halljáraton. (Otorrhoea).

FÜLFŰ, (fül-fű) ösz. fn. Szalmatetőkön és régi falakon tenyésző növénynem. (Sempervivum).

FÜLFÜGGŐ, (fül-függő) ösz. fn. l. FÜLBEVALÓ.

FÜLGOMBA, (fül-gomba) ösz. fn. A külső fül egészen véve, porczogós és czimpás részeivel.

FÜLGYÓNÁS, (fül-gyónás) ösz. fn. Gyónás, midőn valaki bűneit egyedül a gyóntató atya füleibe súgja, hogy mások ne hallják; különböztetésül a nyilvános gyónástól, midőn (mint a protestans egyházakban szokás) a pap fenhangon elmondja az általános gyónóvallomást a jelenlévők nevében, és feloldozza őket. V. ö. GYÓNIK, GYÓNÁS.

FÜLHEGY, (fül-hegy) ösz. fn. Fülnek külső vége, csúcsa. *A szilaj ló billegeti fülhegyét. Elvágni a kutyának fülhegyét. Fülhegygyel hallani valamit,* am. valami hirét, neszét, csak úgy távolról hallani.

FŰLIK, (fű-ül-ik) k. l. FŰL.

FÜLIKER, (fül-iker) ösz. fn. Növénynem az egylakiak seregéből és négyhímesek rendéből.(Diotis).

FÜLJEGY, (fül-jegy) ösz. fn. A juhtenyésztőknél am. a juhok fülein metszett bizonyos jegy, hogy más idegenekéitől meg lehessen azokat különböztetni.

FÜLKALAPÁCS, (fül-kalapács) ösz. fn. Kalapácsalakú kis tetem a füldobban, mely kifelé hajlik.

FÜLKANÁLKA, (fül-kanálka) ösz. fn. Kis kanálforma eszköz, a fülüregben öszvegyűlt zsír vagy mocsok kitisztítására.

FÜLKARÉ, FÜLKARÉJ, (fül-karé v. -karéj) ösz. fn. A külső fül egészen véve, porczogóstul és czimpástul.

FÜLKE, (fül-ke) fn. tt. *fülkét,* tb. *fülkék.* 1) Vakablak. 2) Nagyobb üreg, mely a terem vagy szoba falába mélyebben benyúlik, s melyben egy ágy elfér. (Alcoven).

FÜLKÖSZVÉNY, (fül-köszvény) ösz. fn. Köszvényféle bántalom a fülben.

FÜLLENG, (l. filing) fn. tt. *fülleng-ét.* 1) Am. filing, filling, azaz kis szőlőfej, vagy a nagyobb szőlőfejnek egyes része. 2) Némely állatok, különösen kutyák, tehenek farkáról, vagy juhok gyapjáról lefüggő csömbölyék. Törzsöke *fil,* s hangváltozva *fül.*

FÜLLENGŐ, (fül-lengő) ösz. fn. l. FÜLBEVALÓ, FÜLFÜGGŐ.

FÜLLENT, FÜLLENTÉS, l. FILLENT, FILLENTÉS.

FÜLMILE, l. FÜLEMILE.

FÜLMIRIGY, (fül-mirigy) ösz. fn. Mirigy a fülekben. V. ö. MIRIGY.

FÜLMOCSOK, (fül-mocsok) ösz. fn. lásd: FÜLZSÍR.

FÜLŐ, (1), (fö-ül-ö) mn. tt. *fülő-t.* Ami fül, melegszik. *Fülő kályha, kemencze. Könnyen fülő szoba.*

FÜLŐ, (2), (mint föntebb) fn. Hely, hová a dohánykertészek a leszedett zöld leveleket összerakják, hogy fonnyadjanak, és sárguljanak. *Fülőbe tenni a dohányt.*

FÜLÖK, (fül-ök) mn. és fn. tt. *fülök-öt.* Nagy fülü. *Fülök szamár. Te fülök.* Olyan szó, mint : *szemök, pofók.* V. ö. ÓK, ŐK képző.

FÜLÖNFÜGGŐ, (fülön-függö) lásd : FÜLBEVALÓ.

FÜLÖP, l. FÜLEP.

FÜLPÁRNA, (fül-párna) ösz. fn. Kisded vánkos, melyet az alvó a többi vánkosok felett füle alá tesz.

FÜLPE, erdélyi falu Csikszékben ; helyr. *Fülpén, —re, —ről.* Folyó neve is.

FÜLPORCZ, (fül-porcz) ösz. fn. A fülkaréjnak felső része, mely porczogóból áll.

FÜLPÖS, falu Szathmár megyében; MAGYAR—, falu Erdélyben, Torda megyében ; SZÁSZ—, erdélyi falu Kolos megyében ; helyr. *Fülpös-ön, —re, —ről.*

FÜLPÖS-DARÓCZ, falu Szathmár megyében ; helyr. *—Darócz-on, —ra, —ról.*

FÜLREVALÓ, (fülre-való) l. FÜLBEVALÓ.

FÜLSÁR, (fül-sár) ösz. fn. l. FÜLZSÍR.

FÜLSZAKGATÁS, (fül-szakgatás) ösz. fn. Fájdalmas érzés a fülekben, mintha szakgatnák.

FÜLSZIVÁR, (fül-szivár) ösz. fn. lásd : FÜLFOLYÁS.

FÜLTANÚ, (fül-tanú) ösz. fn. Tanú, ki a mondottakat saját füleivel hallotta, s azokról bizonyságot mond.

FÜLTISZTÍTÓ, (fül-tisztító) ösz. fn. Kis kanálforma vájó eszköz, a fülzsír kitisztítására.

FÜLTŐ, (fül-tö) ösz. fn. A fejnek azon tája, mely a fülek mögött van. *Fültövön ütni valakit.*

FÜLTÖLCSÉR, (fül-tölcsér) ösz. fn. Tölcséralaku eszköz, mely a fülhöz tartva a hallást elősegíti.

FÜLTŐLOB, (fül-tő-lob) ösz. fn. Gyuladásféle bántalom a fültövön. V. ö. FÜLTŐ.

FÜLTŐMIRÍGY, (fül-tő-mirígy) ösz. fn. Mirígy a fültövön. (Parolis. Molnár Albertnél).

FÜLÜREG, (fül-üreg) ösz. fn. Öblös nyilás, melyen a levegő a füldobig hat.

FÜLÜTÉR, (fül-üt-ér) ösz. fn. Ütér a fülben. V. ö. ÜTÉR.

FÜLVÁJÓ, (fül-vájó) ösz. fn. lásd : FÜLKANÁLKA.

FÜLVÁNKOS, (fül-vánkos) ösz. fn. lásd : FÜLPÁRNA.

FÜLVAKARÓ, (fül-vakaró) lásd : FÜLKANÁLKA.

FÜLVÉSÜ, (fül-vésü) ösz. fn. Tücsinálók eszköze, melylyel a tükön likakat metszenek.

FÜLVIRÁG, (fül-virág) ösz. fn. Illatos virágu növénynfaj a kankalinok neméből, jobbára sárga és finom porral hintett levelekkel, melyek némileg a medve füleihez látszanak hasonlítani. (Primula auricula).

FÜLZÚGÁS, (fül-zúgás) ösz. fn. Zúgás, melyet a fülekben a levegőnek rendkivüli folyása okoz.

FÜLZSÍR, (fül-zsír) ösz. fn. Sárgás, kövér anyag, mely a halljáratban lerakodik, hogy azt sikossá tegye, s az apró férgek bemenetelét akadályozza.

FŰMAG, (fü-mag) ösz. fn. A közönséges fűnek magva, pl. szénamag. *Fümaggal bevetni a kertet.* Szélesb ért. mindenféle mag, melyet a széles ért. vett füvek teremnek. V. ö. FŰ.

FŰMETSZŐ, (fü-metsző) ösz. fn. Éles vaseszköz, melylyel a baromnak adandó füvet összeaprítják. Ettől különbözik a *szénametsző* és *szecskametsző.*

FŰNŐTE, (fü-nőte, azaz fü-nőtte, t. i. hely) ösz. fn. Székely szó. Fűvel benőtt hely. Oly képzésü mint *szüette, mohlepte* stb.

FŰNŐTÉS, (fü-nöttes) l. FŰNŐTE.

FŰNYÜG, (fü-nyüg) ösz. fn. Más növényeken, különösen a gyapotfákon és alattok tenyésző növény, mely sürü vékony fonalaival reájok tekerődzik. (Cuscuta).

FŰPÁRNA, (fü-párna) ösz. fn. Gyógyfüvekkel tömött párna vagy zacskó, melylyel a fájós tagokat takargatni szokták.

FÜR, (1), elvont gyök, melyből *fürdik, fürge, fris* (= füris), *fürj, fürt, fürkész* szók és ezek származékai erednek. Legközelebbi rokonságban van a *fér, főr, for*, valamint *vir* (virgoncz) gyökökkel, s a szapora forgás, ide-oda forgolódás, szabad, önkényes, kényszerütlen mozgás fogalma rejlik benne, mint származékai is mutatják, s melyek különféle tájszólás szerént hangváltozva is használtatnak, pl. *fördik, férdik, firgencz,* (virgoncz). Továbbá hangutánzó gyöke *fürész* (tájszokásilag *firész* nevü szerszám) szónak.

FÜR, (2), v. FŰR, fn. tt. *für-t*, tb. *—ök.* Egy az elvont *für* gyökkel, másképen : *fürj*, s jelenti azon ismert vándormadarat a tyúkok neméből, mely csapatonként utazik a nyári vagy meleg éghajlat alá, s a gabonákban tanyázik. Nevét szapora, könnyü mozgásától (V. ö. FÜR), gyors futásától vette. *Fris, mint a für.* (Km.). Persául *farfur.*

FÜR, (3), falu Komárom megyében ; helyr. *Für-be, —ben, —böl.*

FÜRDÉS, (für-d-és) fn. tt. *fürdés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valaki fürdik. V. ö. FÜRDIK.

FÜRDÉSIDŐ, (fürdés-idő) ösz. fn. Az évnek azon szaka, mely fürdésre legalkalmasabb, azaz tavasz vége, nyár eleje és dereka.

FÜRDIK, (für-öd-ik) k. m. *fürdöttem* v. szokottabban : *fürödtem, fürdöttél* v. *fürödtél, fürdött* v. *füródött*, htn. *fürdeni* v. *fürödni.* Valamely folyadékban, különösen vízben forgolódva, firegve, fürögve mosakodik. Vagy, mennyiben a *fris (firis, füris)*, szóval is rokon gyökü, am. mosás által tagjait élénkíti, felfrisíti. *Dunában, Balatonban fürödni. Ásványos, gyógy-*

szeres vízben fürdeni. Eleget fürdik a malomkerék, mégis fekete. (Km.) *Tejben, borban fürödni.* Átv. *fürödnek a verebek, tyúkok*, midőn a porban hentereg-nek, forgolódnak. Tréfásan szólva, am. megázott, leöntötték. *Elért bennünket a zápor, ugyan megfürödtünk.*

FÜRDŐ, (1), (für-d-ö) mn. tt. *fürdö-t.* 1) Aki vagy ami fürdik. *Fürdő gyermekek. Fürdő vendégek. Fürdő verebek.* 2) Fürdésre vonatkozó, fürdésre használt, tartozó, fürdést illető. *Fürdő idö, fürdő ing, fürdő kád* stb. de ezek rendesen öszvetett szó gyanánt együvé iratnak : *fürdöing, fürdökád*, melyekben fürdő inkább főnévül tekintetik.

FÜRDŐ, (2), (mint föntebb) fn. 1) Fürdésre különösen alkalmazott hely vagy gyógyerejü víz, mely az illető betegeknek bizonyos nyavalyák, bajok ellen ajánltatik, hogy benne fürödjenek. *Budai, tepliczi, füredi fürdő. Dunafürdő, tengeri fürdő. Fürdőbe menni. Fürdővel élni, fürdöt használni.* 2) Valamely edényben, különösen mosakodásra készített víz. *Belépni a fürdőbe. Nem kell a gyermeket a fürdővel kiönteni.* (Km.) *A betegnek fürdöt készíteni. Lábfürdő. Hidegvíz-fürdő.*

FÜRDŐBÚTOR, (fürdö-bútor) ösz. fn. Mindenféle készület a fürdőházakban és szobákban, melyek a fürdésre szükségesek vagy azt kényelmessé teszik.

FÜRDŐGATYA, (fürdö-gatya) lásd : FÜRDŐNADRÁG.

FÜRDŐHÁZ, (fürdö-ház) ösz. fn. Épület a fürdők számára vagy köz vagy különös fürdőszobákkal, teremekkel, kádakkal ellátva, a vendégek kényelmére szolgáló egyéb készületekkel együtt.

FÜRDŐHELY, (fürdö-hely) ösz. fn. Hely, hol fürödni lehet, mely különösen fürdésre alkalmas vagy arra van elkészítve.

FÜRDŐING, (fürdö-ing) ösz. fn. Ing, melyet a fürdő személy fürdés alatt magára vesz.

FÜRDŐKÁD, (fürdő-kád) ösz. fn. Kád, melyben fürödni szokás.

FÜRDŐKÖPENY, FÜRDŐKÖPÖNYEG, (fürdő-köpeny v. -köpönyeg) ösz. fn. Foszlányféle könynyü köpönyeg, melybe a fürdőszemély beleburkolódzik.

FÜRDŐLEÁNY, (fürdő-leány) ösz. fn. Fürdők készítésével foglalkodó leány, szokottabban : *fürdösleány.* Külön írva : *fürdő leány*, am. leány, aki fürdik.

FÜRDŐLEGÉNY, (fürdő-legény) ösz. fn. Szolga, ki a fürdők elkészitésével foglalkodik, máskép : *fürdöslegény.*

FÜRDŐMELEGÜ, (fürdö-melegü) ösz. fn. Oly melegségü, milyen a fürdésre legalkalmasabb. A hévvizekben körülbelül 30 foknyi Réaumur szerént. *Fürdömelegü lég.*

FÜRDŐMESTER, (fürdö-mester) ösz. fn. Fürdőházi ügyelő, ki a fürdők számára a fürdőket kellőleg elrendezi, s a bevett jövedelemről az illető fürdőbirtokosnak számot ad.

FÜRDŐNADRÁG, (fürdö-nadrág) ösz. fn. Vászon kelméből készített kurta nadrág, melyet a fürdő férfiak magukra szoktak venni.

FÜRDŐPÉNZ, (fürdö-pénz) ösz. fn. Dij, melyet a fürdésért fizetni kell, vagy azon pénz, melyet valaki fürdőre kap vagy fürdésre szán.

FÜRDŐS, (für-d-ö-s) fn. tt. *fürdös-t*, tb. *—ök.* Fürdőbirtokos, ki a fürdőt maga kezeli vagy fürdőházi haszonbérlő.

FÜRDŐSZER, (fürdö-szer) ösz. fn. 1) Fürdőbútor. 2) Különösen, a fürdéshez tartozó eszközök.

FÜRDŐSZOBA, (fürdö-szoba) ösz. fn. Külön szoba, egy vagy több káddal ellátva, a fürdők számára.

FÜRDŐVENDÉG, (fürdő-vendég) ösz. fn. Vendég, ki a fürdőházat látogatja, vagy bizonyos ideig fürdés végett a fürdőházban tartózkodik.

FÜRDŐVÍZ, (fürdö-víz) ösz. fn. Fürdésre különösen elkészített víz.

FÜRDŐZÉS, (für-d-ö-z-és) fn. tt. *fürdözés-t*, tb. *—ék.* Fürdők használása, fürdőhelyeken mulatás.

FÜRDŐZIK, (für-d-ő-z-ik) k. m. *fürdöz-tem, —tél, —ött.* Fürdőket használ, fürdőhelyeken tölti az időt.

FÜRED, BALATON—, falu Szala megyében; KAPOS—, falu Somogy megyében; TISZA—, mezőváros Heves megyében; helyr. *Füred-én, —re, —röl.*

FÜREM, (für-em) elvont törzsök, mely egyedül a *füremedik, füremedés* szókban él. Jelent élénk mozgást, elevenséget, friseséget, mint gyöke *für* mutatja. V. ö. FÜR. *Fürmöl* szóban pedig úgy látszik hangutánzó.

FÜREMÉDÉS, (für-em-éd-és) fn. tt. *füremédés-t*, tb. *—ék.* Betegség utáni lábadozás, javulás, épülés, éperedés. V. ö. FÜREMEDIK.

FÜREMÉDIK, (für-em-éd-ik) k. m. *füremed-tem, —tél, —étt.* Betegség után lábadozni kezd, javúl, éperedik, s mintegy fürgévé, frisebbé lesz, könnyebben mozogni, fürgölödni kezd. *Megfüremedik*, a székelyeknél am. frisen megindul, megelevenedik. (Kriza J.).

FÜRÉSZ, (1), (für-ész) áth. m. *fürész-tem, —tél, —étt.* másképen : *fürjész.* Füröket v. fürjeket vadász, füröket fogdos.

FÜRÉSZ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fürész-t*, tb. *—ék.* Személy, ki füröket v. fürjeket vadász, fogdos. Olyan szó, mint: madarász, verebész, halász stb.

FÜRÉSZ, (3), falu Gömör megyében; helyr. *Fürész-én, —re, —röl.* Máskép : *Pila.*

FŰRÉSZ, FÜRÉSZ, (4), hangutánzó, (lásd : e czikk végén) fn. tt. *fűrész-t*, tb. *—ék.* Eszköz, melynek lényeges része aránylag vékony, hajlós vaslemezből áll, s egyik széle hegyes és éles metszésekkel vagyis fogakkal csipkézett; azon lemez pedig

nyomás és ide-oda húzkálás által a legszilárdabb testeket ketté metszi. *Ácsok*, *asztalosok*, *favágók* stb. *fűrésze*. Tájszokásilag : *fírész*. Kevés képzelődés kell hozzá, hogy ezen szerszámnak ide-oda huzásakor e hangokat halljuk : *fü-r-ész*, miért is méltán a hangutánzók sorába igtathatjuk ; szintén hangutánzással képeztettek a latin *serra*, német *säge* nevek is. Az egészen rokon hangú hellen φρίξ név és φρίσσω ige borzadást, ráskódást, reszketést jelent ; így a szanszkrit *bhrais* szó is.

FŰRÉSZAL, (fűrész-al) ösz. fn. l. FŰRÉSZPOR.

FŰRÉSZALAKÚ, (fűrész-alakú) ösz. mn. l. FŰRÉSZDED.

FŰRÉSZBÉR, (fürész-bér) ösz. fn. Bér, melyet mástól kölcsönzött fűrész használataért vagy a fűrészelőknek kell fizetni.

FŰRÉSZBOGÁR, (fürész-bogár) ösz. fn. Fogakkal ellátott bogárfaj, melynek keskeny, hosszú és sima szárnyai, s fonaldad csápjai vannak. A fák derekaiba berágja magát. (Sirex).

FŰRÉSZDED, (für-ész-ded) mn. tt. *fűrészdedet*. Minek fűrészhez hasonló alakja van ; fogacsos. *Fűrészded levelű növények.*

FŰRÉSZÉB, (fürész-éb) ösz. fn. Vadászeb, mely a füröket v. fürjeket vizslatja, szaglászsza vagy megállja vagy fölveri.

FŰRÉSZÉL, FŰRÉSZÉL, (fűrész-él) áth. m. *fűrészél-t*. Valamely testet fűrészszel elmetsz, ketté hasít. *Fát*, *követ fűrészelni. Valakinek fogait*, *kezét*, *lábát elfűrészelni. Lefűrészelni a száraz ágakat. Felfűrészelni a tűzi fát.*

FŰRÉSZÉLÉS, FŰRÉSZÉLÉS, (fűrész-él-és) fn. tt. *fűrészélés-t*, tb. *—ék*. Valamely testnek fűrészszel metszése, elmetszése. *Fafűrészelés. Csontfűrészelés.*

FŰRÉSZÉS, FŰRÉSZES, (fűrész-és) mn. tt. *fűrészés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Fűrészszel ellátott, fűrészszel dolgozó. *Fűrészes erdőirtók.* 2) Fűrészalakú. *Fűrészes növénylevelek.*

FŰRÉSZET, (für-ész-et) fn. tt. *fűrészet-ét*. Vadászat fürjekre.

FŰRÉSZFA, (fűrész-fa) ösz. fn. A fűrész két végére alkalmazott fa, melynél fogva a fűrészt ide-oda huzkálni lehet.

FŰRÉSZFOG, (fűrész-fog) ösz. fn. A fűrész csipkézett szélének egy egy hegye. Átv. ért. ritka fogak, melyek rendetlenül ide-oda hajolvák, mint a fűrész hegyei.

FŰRÉSZFOGHÁNYÓ, (fűrész-fog-hányó) ösz. fn. Vas eszköz, melylyel a fűrészfogakat kifelé hajtogatják.

FŰRÉSZHAL, (fűrész-hal) ösz. fn. A czápák osztályához tartozó tengeri állat, hosszu fűrészalakú kopoltyúval. (Squalus pristis).

FŰRÉSZSÓLYOM, (fűrész-sólyom) ösz. fn. Fürvadászatra idomított sólyommadár.

FŰRÉSZHULLADÉK, (fűrész-hulladék) ösz. fn. l. FŰRÉSZPOR.

FŰRÉSZIZOM, (fűrész-izom) ösz. fn. Boncztanban némely izmok neve, különösen : *nagy fűrészizom*, mely a hat felső oldalbordákon huzódik el, s a váll-lapoczkát kifelé feszíti. *Hátsó-alsó* és *hátsó-felső fűrészizmok.*

FŰRÉSZLÁB, (fűrész-láb) ösz. fn. Bak, vagyis faállás, melyre a fűrészelendő anyagot helyezik.

FŰRÉSZLEVELŰ, (fűrész-levelű) ösz. mn. Minek fűrészalaku, azaz csipkézett szélü levelei vannak. *Fűrészlevelü fák.*

FŰRÉSZMALOM, (fűrész-malom) ösz. fn. Malomféle gép vagy készület, mely nagy fűrészt vagy fűrészeket mozgásba hoz, s általok egész fagerendákat több darabokra vagy deszkákká hasogat.

FŰRÉSZMIVES, (fűrész-mives) ösz. fn. Szerkovács, ki különösen fűrészeket csinál.

FŰRÉSZNYEL, (fűrész-nyel) ösz. fn. l. FŰRÉSZFA.

FŰRÉSZPOR, (fűrész-por) ösz. fn. Porféle apró hulladék, mely a fűrészelt anyagból leőrlődik.

FŰRÉSZRÁMA, (fűrész-ráma) ösz. fn. l. FŰRÉSZFA.

FŰRÉSZRÁSPOLY, (fűrész-ráspoly) ösz. fn. Ráspolyféle eszköz, az elkopott, megtompult fűrészfogak élesítésére.

FŰRÉSZVAS, (fűrész-vas) ösz. fn. A fűrésznek lényeges része vagyis azon vaslap, melynek egyik széle csipkézett, azaz hegyes fogakkal el van látva.

FÜRFOGÁS, (fürfo-gás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a füröket v. fürjeket sajátnemü készülettel, fűrészhálóval vadászszák.

FÜRG v. FÜRÖG, (für-g v. für-ög) k. m. *fürögtem* v. *fürgöttem*, *fürögtél* v. *fürgöttél*, *fürgött*. Rokon a *férg*, *forg*, *féreg*, *forog* igékkel, s am. igen könnyen, élénken mozog. V. ö. FÜR, elv. gyök.

FÜRGE, (für-g-e) mn. tt. *fürgét*, tb. *fürgék*. Ami könnyen, frisen, élénken mozog, ide-oda féreg, *forog*. Tájszokásilag : firge. *Fürge leánykák*, *fiúk. Fürge leány*, *mint a pereszlén.* (Km.) *Olyan fürge*, *mint az ürge.* Átv. *fürge ész*, am. eleven, frisen gondolkozó ész. Különösebb rokonsága az alhangú *forgó*, finn *viriä*, *virkiä*, *vöyräs*.

FÜRGED, puszta Tolna megyében ; helyr. *Fürged-én*, *—re*, *—ről.*

FÜRGELŐDIK v. FÜRGÖLŐDIK, (für-g-öl-ő-d-ik) belsz. m. *fürgölöd-tem*, *—tél*, *—ött*. Gyorsan, nagy élénkséggel forgolódik, sürgölődik. *A szives gazdaasszony fürgelődik vendégei körül. Fürgelődik a házi eb, midőn haza érkezett urát meglátja.*

FÜRGENCZ v. FÜRGÖNCZ, (für-g-encz) mn. tt. *fürgencz-ét*. Virgoncz, fris, könnyü mozgásu. Mondatik leginkább a gyermekekről és némely apró állatokról. *Fürgencz fiú. Fürgencz ebek.* Tájszokásilag : *firgencz*.

FÜRGENCZSÉG, (für-g-encz-ség) fn. tt. *fürgenczség-ét.* Virgonczság, fris, könnyü, élénk mozgékonyság. *Gyermeknek illik a fürgenczség.*

FÜRGESÉG, (für-g-e-ség) fn. l. FÜRGENCZSÉG.

FÜRGET, (für-g-et) áth. m. *fürget-tem, —tél, —étt.* Valakit nógat, izgat, hogy fürögjön, sietésre késztet, sürget.

FÜRGETŰ, (für-g-et-ü) fn. tt *fürgetü-t.* Ajtósasra közepénél fogva szegezett kis fa, melyet forgatni, s akármelyik végével be lehet az ajtót zárni. A vasból készült fürgetüt *huszárbajusz*-nak nevezik. V. ö. FÜR, elv. gyök, továbbá : *kilincs* és *retesz.*

FÜRGETYŰ, (für-g-e-tyü) fn. l. FÜRGETŰ.

FÜRGÖLŐDIK, l. FÜRGELŐDIK.

FÜRGÖNCZ, l. FÜRGENCZ.

FÜRHÁLÓ, (für-háló) ösz. fn. Különös szerkezetü vadászháló, melylyel fürjeket fognak.

FÜRJ, (für-j) fn. tt. *fürj-et.* A *j* toldalékbetü, valamint az *eperj, szederj* szókban. l. FÜR, fn.

FÜRJÉSZ, (für-j-ész) fn. és ige. l. FÜRÉSZ, fn. és ige.

FÜRJÉSZÉB, (fürj-ész-éb) ösz. fn. lásd : FÜRÉSZÉB.

FÜRJÉSZET, FÜRJÉSZSÓLYOM stb., l. FÜRÉSZET, FÜRÉSZSÓLYOM stb.

FÜR- v. FÜRJKELEPCZE, (für- v. fürj-kelepcze) ösz. fn. Fürjmadarak fogására készített kelepcze.

FÜRKÉSZ, (für-k-ész) áth. m. *fürkész-tem, —tél, —ètt.* Tulajdonkép, vagyis eredetileg *fürgész* (= für-g-ész v. für-ge-ész). Valamit fürgölődve, sürögve, ide-oda forogva keres, kutat. *Kifürkész minden szöget, lyukat. A vadászeb felfürkészi az elbújt vadakat.* Átv. valamit nagy gonddal, figyelemmel vizsgál. *A régi irományokat vagy irományokban valamit fürkészni.*

FÜRKÉSZ, (für-k-ész) fn. tt. *fürkész-t*, tb. *—ék.* 1) Személy, ki valamit fürgölődve kutat, keres, vizsgál. 2) Darázshoz hasonló bogár, mely tojásait a hernyók bőreibe rakja le, melyek kikelvén a hernyókat megölik. (Ichneumon).

FÜRKÉSZÉB, (fürkész-éb) ösz. fn. Apró faju vadászeb, mely a lappangó vadakat ugatása által felriasztja.

FÜR- v. FÜRJKÖLTÖZÉS, (für- v. fürj-költözés) ösz. fn. Fürök v. fürjek vándorlása, midőn hidegebb ég alól melegebb alá távoznak.

FÜRMÉNYES, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Fürményes-én, —re, —ről.*

FÜRMONY, (für-mony) ösz. fn. A fürj madár tojása. Így neveznek egy ehez hasonló szőlőfajtát is.

FÜRMÖL, (für-m-öl) áth. m. *fürmöl-t.* Székely szó. Reszetel, vakircsál késsel. (Kriza J.).

FÜRÖDIK, l. FÜRDIK.

FÜRÖG, l. FÜRG.

FÜRÖSZIK, lásd : FÜRDIK. A többi ragait is *fürdik* v. *fürödik* igétől kölcsönzi.

FÜRÖSZT, (für-ösz-t) áth. m. *füröszt-ött*, htn. *—ni* v. *—eni.* Fürdeni késztet, kényszerít, fürdőben megmos, fürdőt használtat. *Füröszteni a gyermeket, beteget. Megfüröszteni a fájós lábakat.* V. ö. FÜRDIK.

FÜRÖSZTÉS, (für-ösz-t-és) fn. tt. *fürösztés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valakit v. valamit füröszttünk. V. ö. FÜRÖSZT. *Gyermekek, betegek, lábak fürösztése.*

FÜR- v. FÜRJSÍP, (für- v. fürj-síp) ösz. fn. Fürök v. fürjek hangját utánzó síp, melylyel az elrejtőzött füröket előcsalogatják a vadászok.

FÜRT, (für-t, l. e czikk végén) fn. *fürt-öt.* 1) Hajból, szőrből, gyapjuból egy csomó, különös göngyölék. *Fürtökre szedni a hajat. Egy fürtöt lemetszeni az üstökből. A mocskos gyapjufürtöket megmosni, megtisztogatni. A guba fürteiből kiszedni a bogácstövist.*

„S melyet keblén visel vala,
Min a halott emléke gyúl,
Feltüzi a piros rózsát
Fürtére öntudatlanul." Sárosy.

2) Növénylevelek, virágok vagy bogyóféle gyümölcsök öszvecsoportozása. *Ibolyafürt. Szőlőfürt. Ribizkefürt. Gelegonyafürt.*

Ezen szó gyökében szintén a *fér, för, for, für* gyökök értelme rejlik, mint a *hajfürt, gyapjufürt, szőrfürt* szók gyaníttatják, minthogy ezekben a fürt csakugyan valami fergőt, forgót, fürgőt, azaz kanyarodottat vagy ide-oda hajladozót, ide-oda mozgót jelentenek. Rokonokul tekinthetők a hellen *βότρυς* (szőlő- és haj-fürt), latin *fructus*, német *Frucht* és *Bart, Bürste* stb.

FÜRTFODORÍTÓ, (fürt-fodorító) ösz. fn. Piperéző eszköz fából vagy vasból stb., melylyel hajat fodorítanak, fürtökbe csavarnak.

FÜRTFOGÚ, (fürt-fogú) ösz. fn. Halfaj, mely a sziklák között szeret tanyázni. (Chaetodon).

FÜRTÖS, (für-t-ös) mn. tt. *fürtös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Fodorított, göndör hajú. *Fürtös fej.* 2) Csomókba göngyölödött szőrü, gyapjuú. *Fürtös bunda. Fürtös birka. Fürtös lepel*, azaz pokrócz. 3) Szőlőfejhez hasonló alakú. *Némely növények fürtös bogyói.* V. ö. FÜRT.

FÜRTÖSFENYŰ, (fürtös-fenyü) ösz. fn. A fenyük egyik faja, máskép: *jegenyefenyü* (pinus abies).

FÜRTÖSIBOLYA, (fürtös-ibolya); l. CSILLAGFÜRT.

FÜRTÖZ, (für-t-öz) áth. m. *fürtöz-tem, —tél, —ött.* 1) Fürtökké alakít, fodorít. *Fürtözni a hajat.* 2) Fürtökkel ellát. *Idegen hajakkal fürtözni a fejet.* 3) A szőrt, gyapjút öszvegöngyölíti. *Kutyaszőrt, juhgyapjút, bundát fürtözni. Kár a kutya szőrét megaranyfürtözni.* (Km.).

FÜRTÖZÉS, (für-t-öz-és) fn. tt. *fürtözés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit fürtökbe fodorítunk, vagy fürtökkel ellátunk.

FÜRTÖZET, (für-t-öz-et) fn. tt. *fürtözet-ét.* Fürtökből álló pipere, vagy valamely test fürteinek öszvege. *Hajfürtözet. Uszkáreb, magyar birka fürtözete.*

FÜRTPERJE, (fürt-perje) ösz. fn. Perjefaj, melynek apró virágai igen terjedelmes fürtöt, vagyis koszorút képeznek. (Agrostis).

FÜS, (1), rokon a *fés* törzsökkel, honnan *füsü* v. *fésü* ered.

FÜS, (2), falvak Bars és Komárom megyében; helyr. *Füs-ön, —re, —ről.*

FÜSIPKA, (fü-sipka) ösz. fn. Gyógyerejü füvekkel kitömött sipka, vagy sipkaalaku zsákocska, használatul némely fejfájások ellen.

FÜSKATA, (füs-kata) ösz. fn. Féltokéhez hasonló alakú rovar, tompa csápokkal, fehér, veres és fekete pettyes szárnypaizszsal.

FÜSKÚT, falu Temes megyében; helyr. *Füskút-on, —ra, —ról.*

FÜSS, l. FÜS, (2).

FÜST, (füs-t) fn. tt. *füst-öt.* Vagy egy gyökből származik a *fül* és *fül* igékkel, (fü-s és értelme: *meleges*, vagy az *st* testet vagy tárgyat jelentvén, de a *t* toldalékbetünek is tekintethetvén, mint a *hóbort*, *csoport*, *rubint*, *forint* stb. szókban); vagy pedig *füs* gyök a *fés*-sel is (mint *fésü*, *füsü* mutatja), egy jelentésünek vétethetik, s ekkor ,füst' értelme: *fesel*ő, *feloszló test.* Curtius jeles nyelvész is a hellen θύ-ος, s ezzel egy sorban a latin *fu-mu-s* szókról így nyilatkozik: Die Grundbedeutung war wahrscheinlich „aufbrauzen, aufwirbeln." (A *fu*-mus gyökbetüji szintén egyeznek a magyar *füst fü* gyökbetüjivel). Jelenti azon szálló, repülékeny testet, mely az igen megmelegedett vagy valósággal égő testekből látható alakban kifejlődik és felszáll a nélkül, hogy égne, s mely magában foglalja az égő test repülékeny részeit, s gyakran vízgőzzel is keverve van. *Fekete, fehér, sürü, világos, kék, gomolygó füst. Füstre akasztani a húst. Nem messze jár a láng a füsttől.* (Km.) *Füst árán nem ád el szelet.* (Km.). Átv. ért. *Egy füst alatt tartani a lakodalmat*, am. egy lakomával, egy főzéssel, egyszerre. Használják egyébkor is, pl. *egy füst alatt mást is elvégezhetünk. Füstbe ment minden reménye*, am. semmi sem lett belőle, eltünt. *Nagyobb a füstje, mintsem a pecsenyéje*, am. nagyobb a látszatja, mint valósága, haszna.

FÜSTARANY, (füst-arany) ösz. fn. l. ARANYFÜST.

FÜSTEDÉNY, (füst-edény) ösz. fn. Edény, melyben valamely füstölő szert égetnek. V. ö. FÜSTÖL.

FÜSTFARAGÓ, (füst-faragó) ösz. fn. Dunántuliasan, am. kéményseprő, kéménytisztító.

FÜSTFÜ, (füst-fü) ösz. fn. l. FÜSTIKE.

FÜSTHÁZ, (füst-ház) ösz. fn. Tornácz vagy pitvar oly házakban, melyeknek kéményeik nincsenek; t. i. a füst az ily tornáczon vagy pitvaron tolúl ki.

FÜSTIKE, (füs-t-i-ke) fn. tt. *füstikét*, tb. *füstikék.* Növénynem a kétfalkások seregéből és hathímesek rendéből. Több fajai között nevezetes: *földfüstike*, keser izü növény, mely a szántóföldeken és árnyas vidékeken tenyészik, s melynek igen nagy gyógyerejü nedve van. (Fumaria).

FÜSTIKEGALAMÓ, (füstike-galamó) ösz. fn. Galamó nevü növény, mely a füstikéhez hasonlít. V. ö. GALAMÓ; FÜSTIKE.

FÜSTLYUK, (füst-lyuk) ösz. fn. Lyuk a katlanok, kemenczék szája fölött, melyen a füst leginkább akkor nyomúl ki, midőn a kemencze száját beteszik.

FÜSTNYOM, (füst-nyom) ösz. fn. Képes kifejezés, s jelent oly rosz tettet, mely még folyamatban, vagy inkább csak kezdetben van. *Füstnyomon érni valakit*, am. valamely rosz tetten rajta kapni, valamint a füstölgésről a gyúladást észre szokták venni.

FÜSTÖL, ((füs-t-öl) 1) önh. m. *füstöl-t.* Füstöt ereszt, füst fejlődik ki belőle; átv. gőzölög, párolog. *Füstöl a kémény. Füstöl a rosz kályha. Füstöl a nyirkos, nyers fa. Füstölnek eső után a hegyek.* 2) áth. valamit füsttel, különösen illatossal betölt; rosz szagot, büzt illatszer égetésével elüz. *Füstölni a betegek szobáit. Füstölni a templomot. Befüstölni dohányzással a szobát. Kifüstölni valakit a házból*, am. szép módjával kiigazítani. *Megfüstölni, felfüstölni a húst*, am. füst által izletessé, tartóssá tenni.

FÜSTÖLÉS, (füs-t-öl-és) fn. tt. *füstölés-t*, tb. *—ék.* 1) Állapot, midőn valamiből füst fejlik ki, vagy átv. ért. midőn gőzölög, párolog. 2) Cselekvés, melynél fogva valamit füst által illatossá vagy izletessé vagy tartóssá teszünk vagy füsttel betöltünk, elüzünk stb. *Szobafüstölés. Sonkafüstölés. Halfüstölés. Befüstölés, kifüstölés, megfüstölés.* V. ö. FÜSTÖL.

FÜSTÖLG, l. FÜSTÖLÖG.

FÜSTÖLGÉS, (füs-t-öl-g-és) fn. tt. *füstölgés-t*, tb. *—ék.* Állapot, midőn füstölög valami. *Nedves fa, repedt kemencze füstölgése.* V. ö. FÜSTÖLÖG.

FÜSTÖLGŐ, (füs-t-öl-g-ő) mn. tt. *füstölgő-t.* Amiből füst jő ki, miből folytonos füst fejlődik, száll. *Füstölgő kémények, kemenczék. Füstölgő hegyek.* V. ö. FÜST.

FÜSTÖLŐ, (1), (füs-t-öl-ő) mn. tt. *füstölő-t.* 1) Ami füstöl, miből füst fejlődik ki; gőzölgő, párolgó. *Füstölő kémény, kemencze, hegyek.* 2) Aki vagy ami füstöt csinál, valamit füst által véghez visz. *Templomot, oltárt füstölő pap. Szobát befüstölő dohányosok.*

FÜSTÖLŐ, (2), (l. föntebb) fn. 1) Illatszer, melyet égetünk, hogy füstje által bizonyos büzt, szagot elüzzünk vagy akármely más okból égetve felhasználjuk. 2) Edény, melyben a füstölő szereket égetjük. 3) Kémény, melyben húsnemüeket füst által szokás izletesekké vagy tartósakká tenni. 4) A gömöri barkóknál, am. pálinkafőző kaliba.

FÜSTÖLŐDIK, (füs-t-öl-ő-d-ik) belsz. m. *füstölőd-tem*, *—tél*, *—ött.* Füstön aszalódik, füst által

izletessé, tartóssá változik. *Füstölödik a kéménybe akasztott disznóhús, szalonna, hal* stb.

FÜSTÖLÖG, (füs-t-öl-ög) önh. és gyak. m. *füstölög-tem* v. *füstölgöttem*, *füstölögtél* v. *füstölgöttél*, *füstölgött*, htn. *füstölögni* v. *füstölgeni*. Miből a füst folytonosan fejlődik, ereszkedik, felszáll. Átv. ért. gőzölög, párolog. *Füstölögnek a gyárak kéményei. Füstölögnek a tűzokádó hegyek. Füstölög a gözös kürtője.* Képes kifejezéssel: *füstölög a feje valamiben*, vagy *valamitől*, am. valamit igen főz, forral eszében, mélyen töprenkedik, gondolkodik, ide-oda tervez.

FÜSTÖLT, (füs-t-öl-t) mn. tt. *füstölt-et*. Füst által edzett, elkészített, éldelhetővé, ízletessé, tartóssá csinált. *Füstölt borjú, oldalas, kolbász, szalonna, hal.*

FÜSTÖLTEN, (füs-t-öl-t-en) ih. Füstölt állapotban. *A hús, szalonna füstölten sokáig eláll.*

FÜSTÖS, (füs-t-ös) mn. tt. *füstös-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Füst által meglepett, beszennyezett, füstfogta. *Füstös konyha. Füstös kupak.* Átv. füstszinü fekete. *Füstös szalmalé*, a székelyeknél am. ser.

FÜSTÖSEN, (füs-t-ös-en) ih. Füstös állapotban.

FÜSTÖSÍT, FÜSTÖSIT, (füs-t-ös-ít) áth. m. *füstösít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Füstössé tesz, füsttel beszennyez, belep.

FÜSTÖSÍTÉS, FÜSTÖSITÉS, (füs-t-ös-ít-és) fn. tt. *füstösítés-t*, tb. *—ék*. Valaminek füstössé tevése, füst által beszennyezése, belepése.

FÜSTÖSÖDÉS, (füs-t-ös-öd-és) fn. tt. *füstösödés-t*, tb. *—ék*. Állapot, midőn füst által beszennyeződik valami.

FÜSTÖSÖDIK, (füs-t-ös-öd-ik) k. m. *füstösödtem*, *—tél*, *—ött*. Füst által beszennyeződik, füsttel megtelik. *Füstösödik a konyha, a főzöedény.* Füstösödik a *pipázószoba.*

FÜSTPÉNZ, (füst-pénz) ösz. fn. Sajátságos adó, vagyis urbéri tartozás, melyet a házbirtokos jobbágy, földesurának különös rovatban a házbirtokért, vagyis tüzhelyért fizetett.

FÜSTSERPENYŐ, (füst-serpenyő) ösz. fn. Serpenyő, melyben a füstölő szert égetik, s körülhordozzák.

FÜSTSZER, (füst-szer) ösz. fn. Mindenféle szer, melyet légtisztító vagy illatos füstölésre használnak, pl. tömjény, fenyümag stb.

FÜSTSZERPOR, (füst-szer-por) ösz. fn. Porrá zúzott, őrlött, törött füstszer.

FÜSTTOPÁZ, (füst-topáz) ösz. fn. Füst szinü topázkő. V. ö. TOPÁZ.

FÜSÜ, FŰSÜ, FÜSŰ, l. FÉSŰ.

FÜSÜL, FÜSÜL, l. FÉSÜL.

FÜSÜS, FÜSÜS, l. FÉSÜS.

FÜSZAGÚ, FÜSZAGU, (fü-szagú) ösz. mn. Minek a füéhez hasonló szaga van. *Füszagú libahús.*

FÜSZÁL, FÜSZÁL, (fü-szál) ösz. fn. A fünek a földből kiálló része szárastul, levelestül, fejestül. *A szél ingatja a füszálakat. Szegfüszál.* V. ö. FÜSZÁR.

FŰSZÁR, FÜSZÁR, (fü-szár) ösz. fn. A fünek dereka, szalmája, kórója. *Kopasz, leveletlen, bugátlan füszárak. Füszárral piszkálni a fogakat.* V. ö. SZÁR.

FŰSZEDŐ, FÜSZEDŐ, (fü-szedő) ösz. fn. Ki tanulmány végett különféle füveket, vagy különösen gyógyfüveket gyüjt öszve.

FŰSZÉR, FÜSZÉR, (fü-szér) ösz. fn. Szélesb ért. minden inyingerlőbb test a növényi országból, mely az ételeket, italokat izletesbekké teszi, milyenek: foghajma, vereshajma, só, majoránna, kömény stb. *Legjobb füszer az éhség.* (Km.). Szorosb ért. jobbára azon külföldi növények és gyümölcsök, melyek többé vagy kevesbé kellemes illatuak és izüek, s az étel-italokba keverve az ínyt nagyobb mértékben ingerlik, és a vért felizgatják, pl. sáfrány, bors, gyömbér, fahéj stb. Átv. ami a beszédet, társalgást, mulatságot különösen kedvessé, kellemessé teszi. *Az elmés tréfa, zene, gazda szivessége, mindannyi füszerei a lakománák.*

FŰSZÉRÁRU, (fü-szér-áru) ösz. fn. Szorosb ért. füszerül szolgáló áru, pl. bors, gyömbér, sáfrány stb. V. ö. FŰSZÉR. Szélesb ért. konyhára való különféle tárgyak, melyek részént hideg eledelül, részént nyalánkságul, csemegéül használtatnak. V. ö. FŰSZÉRÁRUS.

FŰSZÉRÁRUS, (fü-szér-árus) ösz. fn. Füszerekkel kereskedő kalmár. Szélesb ért. oly boltos, ki füszerekkel együtt más, konyhára való czikkeket is árul, pl. czukrot, kávét, sajtot, füstölt vagy besózott halakat stb.

FŰSZÉRBOLT, (fü-szér-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben füszerek árultatnak.

FŰSZÉRBOR, (fü-szér-bor) ösz. fn. Füszerrel vegyitett, készített bor.

FŰSZÉRDOBOZ, (fü-szér-doboz) ösz. fn. Doboz, melyben füszert tartanak. *Bolti, konyhai füszerdoboz.*

FŰSZÉRÉS, FÜSZÉRÉS, (fü-szérés) ösz. mn. 1) Füszer ízével, erejével biró, ínynek különösen kellemes. *Füszeres gyümölcsök, pl. dinnye, ananász, őszi baraczk.* 2) Füszerrel készített, csinált, vegyitett. *Füszeres ételek, italok.* 3) Füszerrel biró. Füszeres bolt. 4) fn. am. füszerész.

FŰSZÉRÉSZ, FÜSZÉRÉSZ, (fü-szérész) lásd: FŰSZÉRÁRUS.

FŰSZÉRÉSZET, (fü-szérészet) ösz. fn. lásd: FŰSZÉRKERESKEDÉS.

FŰSZÉRÉZ, FÜSZÉRÉZ, (fü-szérez) ösz. áth. m. *füszérez-tem*, *—tél*, *—ett*. Füszerrel becsinál, elkészít, izletessé, inyingerlővé tesz. *Borssal füszerezni az ételt. Sáfránynyal füszerezni a levest, becsináltat.* Átv. ért. valamit különösen kedvessé, kellemessé, mulattatóvá tesz. *Elmésséggel füszerezni a beszédet. Nyájassággal, tréfákkal füszerezni a lakomát.*

FŰSZÉRÉZÉS, (fü-szérézés) ösz. fn. Valaminek füszer által elkészitése, kedvessé, izletessé tevése.

FÜSZÉRFIÓK, (fü-szér-fiók) ösz. fn. Különkülön fiókok, melyekben a fűszerárusok fűszereiket tartják.

FÜSZÉRILLAT, (fü-szér-illat) ösz. fn. A fűszernek sajátságos illata, mely a szagló érzékre különös hatással van.

FÜSZÉRÍZ, (fü-szér-íz) ösz. fn. A fűszernek sajátságos íze, mely az ínyeket különösen ingerli. *Ezen ételen, italon igen érzik a fűszeríz.*

FÜSZÉRIZÜ, (fü-szér-izü) ösz. mn. Minek a fűszer sajátságos ízt kölcsönöz, vagy minek oly íze van, mint a fűszernek. *Fűszerízü nemesebb gyümölcsök. Fűszerízü muskatálybor.*

FÜSZÉRKERESKÉDÉS, (fü-szér-kereskédés) ösz. fn. Fűszereknek nyereség végetti adásvevése.

FÜSZÉRKERESKEDŐ, (fü-szér-kereskedő) ösz. fn. l. FÜSZÉRÁRUS. Szorosb ért. ki a fűszerárukat első kézből öszvevásárolja, s más kalmároknak eladja.

FÜSZÉRMALOM, (fü-szér-malom) ösz. fn. Kis kézi malom, vagyis őrlő eszköz, némely fűszerek öszvetörésére.

FÜSZÉRNEMÜ, (fü-szér-nemü) ösz. mn. Fűszerek tulajdonságával, erejével biró; mit fűszer gyanánt használhatni. *Fűszernemü növények, gyökerek.*

FÜSZÉRSZÁM, (fü-szér-szám) ösz. fn. A köznép által használtatik *fűszer* helyett.

FÜSZÉRSZÁMOS, FÜSZÉRSZÁMOZ, stb. l. FÜSZÉRÉS, FÜSZÉRÉZ stb.

FÜSZÉRSZÉGFŰ, (fü-szér-szég-fű) ösz. fn. Különös szegfűfaj, mely fűszerül használtatik. V. ö. SZEGFŰBORS.

FÜSZÉRTÁR, (fü-szér-tár) ösz. fn. l. FÜSZÉRBOLT.

FÜSZINÜ, FÜSZINÜ, (fü-szinü) ösz. mn. lásd: FÜZÖLD.

FÜT, (fü-ít v. fő-ít, rokonságai itten különösebben a hellen φῶς, φωτ-ός [világ, tűz], a latin *focus*, a szanszkrit *bhatass* [izzó], sínai *fü* [afflare ad calefaciendum], v. ö. FŐ önh.); áth. m. *fűt-ött*, htn. —*ni* v. —*eni*. Bizonyos elzárt helyet tűz által meleggé tesz, meleggel megtölt, mi leginkább kemencze vagy kályha, kandalló által eszközöltetik. *Szobát fűteni. Erősen fűteni. Fával, szalmával, kőszénnel, tőzekkel fűteni. Aki nyárban nem gyűjt, télen keveset fűt.* (Km.) *Befűteni a kemenczét vagy kemenczébe.* Átv. és alsó beszédmódban: *valakinek vagy valaminek befűteni*, am. ártani, kárt tenni, boszút állani. *Várj, várj, majd befűtök én neked.* Eredeti alakjában: *fűjt*, kivált a régieknél, pl. „önmagát füitette" (v. füjtette), Tatrosi cod. V. ö. FÜL, FÜTÖZ.

FÜTAPASZ, (fü-tapasz) ösz. fn. Gyógyfüvekből készitett orvosi tapasz. V. ö. TAPASZ.

FÜTEJ, (fü-tej) ösz. fn. Igen számos fajokat magában foglaló növénynem a tizenkéthímesek seregéből és háromanyások rendéből. A nálunk termő fajoknak virágzása ernyősen elágazó, s az elágazásokon mindenütt galléros. Mérges növény. (Euphorbia).

FÜTÉS, FÜTÉS, (fü-ít-és) fn. tt. *fűtés-t*, tb. —*ék*. Bizonyos zárt helynek tűz általi megmelegítése, melegséggel megtöltése. *Kályhafűtés, kemenczefűtés. A fűtést elkezdeni, abban hagyni.*

FÜTET, (füt-et) áth. Egy jelentésü a mélyhangu *fitat* igével, l. FITAT.

FÜTŐ, FÜTŐ, (fü-ít-ő) fn. tt. *fűtőt-t*, tb. —*k*. 1) Szolga, ki kemenczéket, kályhákat fűt. *Kályhafűtő. Uraság kályhafűtője.* 2) Amivel fűtenek, pl. fa, kőszén, tőzeg, szalma stb. *Kemény télben sok fűtő elfogy.*

FÜTÖZIK, (fü-ít-ö-z-ik) k. m. *fűtöz-tem*, —*tél*, —*ött*. Tűznél, kályhánál, kemenczénél, kandalló mellett ül vagy áll, hogy melegedjék.

FÜTTY, (füty-ty) hangutánzó főnév, tt. *fűttyöt*. Erősebben, nyomatosabban hangoztatott füty. *Füttyel jelt adni. Füttyel öszvehíni az ebeket.* Átv. ért. *füttyöt hányni valakinek*, am. fütyölve kigúnyolni. *Nagy füttyel belekapni valamibe*, am. hánykolódva, kérkedőleg, nagy zajjal, sokat igérve. *Kótyonfütty* am. haszontalan, hiábavaló. *Kinek gézengúz az ura, annak kótyonfütty a szolgája.* (Km.). Hangzóváltoztatva: *fitty*. V. ö. FÜTY.

FÜTTYENT, (füty-ty-en-t) önh. m. *füttyent-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Egyszeri erős fütty hangot ad vagy hallat. *Füttyenteni a kutyáknak. Befüttyenteni a vadászebeket*, am. füttyel behíni. *Visszafüttyenteni az agarakat.* Átv. ért. *valamit kifüttyenteni*, am. a titkot kimondani, kihirdetni.

FÜTTYENTÉS, (füty-ty-en-t-és) fn. tt. *füttyentés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki egyszeri erős fütty hangot hallat. *Juhász füttyentése. A vadász füttyentésére eléjönek az ebek.*

FÜTTYÖS, (füty-ty-ös) mn. tt. *füttyös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Fütyölni szerető, gyakran fütyölő, kinek rendesen úgy áll a szája, mintha fütyölne. *Füttyös rigók. Füttyös legény.*

FÜTY, (1), elvont gyök, és hangutánzó, melyből *fütyöl, fütyölés, fütyörész* stb. származnak. Igen megközelítőleg fejezi ki azon hangot, melyet az ember öszvehuzott szája nyilásán nyelvének előnyomulása által hangoztat, melyben az *f* betü a fuvást, az *ü* a hang élét, a *ty* a hang hanyatlását képezi. E hangot az ember, úgy látszik, némely madarak természeti szólása után tanúlta el. Rokon vele a hellen φῦσα, φυσάω, ποππύζω, πιππίζω, latin *fistula*, (= fütyölő), német *Fistel, Pfiff, pfeifen*, finn *viuhun, vuhisen*, (fütyülök, visítok, süvöltök) stb.

FÜTY, (2), elvont gyöke *fütyög, fütyögés* szóknak. Máskép FITY, (fityeg).

FÜTYELÓTYA, (fütye-lótya, az elsöbbik *fity* szótól) ösz. mn. Fityegő lotyogó, azaz veszésnek induló, dögrovásra menendő. Mondják leginkább a hibás, kimustrált juhokról. Csak népies beszédbe való.

FÜTYÉSZ, (füty-ész) áth. m. *fütyész-tem, —tél, —ett.* Tulajdonkép fütyész a vadász, midőn ebeit fütyszóval biztatja a vadak kutatására, szaglására. Átv. ért. mondják a vadászebekről is, s am. szaglászva keresgél, fitat.

FÜTYK, (füty-k) elvont törzsök, melyből a *fütykös* fn. és mn. származik. Lehet tulajdonkép : *bütyk*, *bötyk* is, azaz bunkó, csomó, bucskó. Természetesb a *füty* hangtól származtatni, mivel a *fütykös* kisebb, vékonyabb bot neme levén, sebes ütés, sujtás vagy forgatás alkalmával *füty* hangot hallat vagy bocsát *ki*.

FÜTYKÖS, (1), (füty-k-ös) fn. tt. *fütykös-t*, tb. *—ök.* Kisebb, vékonyabb nemű bot, mely sebes ütés-, sujtás-, forgatáskor fütyöl, *füty* hangot ad ; vagy más származtatás szerént : *bütykös*, *bötykös*, minek bötyke, bunkója, csomója van, vagyis bötykös végü, kisebb bunkóju bot. *Gulyások fütyköse.* V. ö. FÜTYK. Hangzóváltoztatva : *fitykés.*

FÜTYKÖS, (2), mn. tt. *fütykös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Kisebb nemű bunkóval ellátott. V. ö. FÜTYK és FÜTYKÖS, fn. *Fütykös bot.*

FÜTYÖL v. FÜTYŐL, (füty-öl v. füty-ő-l) önh. m. *fütyöl-t.* 1) Emberről mondatik, midőn folytonos fütyöt hangoztat. V. ö. FÜTY. *Fütyöl a jó kedvü legény. Új nótát fütyölni. Élesen, erösen fütyölni. Elfütyölni valamely dallamot. Kifütyölni valakit*, am. fütyölve kigúnyolni. 2) Fütyölnek némely madarak, pl. rigók, pintyek stb. 3) Átv. ért. *fütyöl a szél*, midőn éles hanggal fúj ; *fütyöl a síp*, ha belefújnak. *Fütyöl a gözmozdony sípja* stb. *Könnyen fütyöl*, am. semmi baja, jó rendén áll szénája. Alsó nyelven : *befütyöltek neki*, am. megadták neki, befűtöttek neki.

FÜTYŐLÉK, (füty-ő-l-ék *fity* szótól) fn. tt. *fütyölék-et.* Tulajdonkép fütyögő (fityegő) valami ; ráadás a többire ; czeleczula, zsákocska, melyet egy ember a fején elvihet, melybe a maradékgabonát, lisztet beletöltik. *Megtelt liszttel a zsákja, még fütyöléket is kapott.*

FÜTYÖLÉS, FÜTYŐLÉS, (füty-öl-és v. füty-ő-l-és) fn. tt. *fütyölés-t*, tb. *—ék.* Folytonos fütyhangoztatás vagyis cselekvés, midőn valaki fütyöl. V. ö. FÜTYÖL.

FÜTYÖLGET, (füty-öl-g-et) gyak. önh. m. *fütyölget-tem*, *—tél*, *—ett.* Kedvére, könnyeden és gyakorta fütyöl.

FÜTYÖR, (füty-ör) elvont törzsök és hangutánzó, melyből *fütyörész* ige származik. Rokon vele a szintén hangutánzó *csücsör*, (csücsörke) és *csicser* (csicsereg).

FÜTYÖRÉSZ, (füty-ör-ész) önh. m. *fütyörész-tem, —tél, —ett.* Csak úgy könnyeden, gyöngéd hangon, s bizonyos kényelemmel, mintegy andalogva fütyöl. Mondják a kis madarakról is, midőn inkább csicseregnek, mint énekelnek.

FÜTYÖRÉSZÉS, (füty-ör-ész-és) fn. tt. *fütyörészés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valaki vagy valami fütyörész.

FŰVÁNKOS, l. FŰPÁRNA.

FŰVEL, (1), FÜVEL, (fü-v-el) áth. m. *füvel-t.* Füvön legeltet, fűvel tart, táplál. *Füvelni a teheneket, nem istállóztatni.* Tájszólás szerént, am. *büvöl*, úgyhogy az vagy ennek némi módosúlata vagy talán am. *füvel megigéz. A cseléd úgy megszokott nála maradni, mintha megfüvelték volna.* (Szabó D.).

FÜVEL, (2), (mint föntebb) önh. Füvön legel, fűvel él.

FŰVELÉS, FÜVELÉS, (fü-v-el-és) fn. tt. *füvelés-t*, tb. *—ék.* Füvön legelés, vagy legeltetés. Bűvölés.

FÜVELŐHELY, (füvelő-hely) ösz. fn. Legelő, mező, melyen a barmok fűvel táplálkoznak.

FÜVELTET, (fü-v-el-tet) áth. m. *füveltet-tem, —tél, —ett.* Fűvel etet, füvön legeltet.

FÜVELTETÉS, (fü-v-el-tet-és) fn. tt. *füveltetés-t*, tb. *—ék.* Fűvel etetés, legeltetés.

FÜVENTIBEN, (fü-v-en-te-ben) l. FŰENTE.

FÜVENY, tájdivatos *föveny* helyett.

FŰVES, FÜVES, (fü-v-es v. fü-v-es) mn. tt. *füves-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Fűvel benőtt. *Füves utak. utczák, dombok, kösziklák.* 2) Fűvel vegyített, kevert, fűszerezett. *Füves italok.* 3) Fűvel gazdag. *Füves rétek ; füves kertek.* 4) Fűvel élő. *Füves ló* (nem szénás). 8) Átv. *füves* (beléndfüves), am. bolond, ki bolond füvet evett.

FŰVESĖDIK, FÜVESĖDIK, (fü- v. fü-v-es-éd-ik) k. m. *füvesed-tem, —tél, —ett.* Fűvel benő ; a fű ellepi, elszaporodik rajta. *Füvesednek vagy megfüvesednek sok eső után az utak. Füvesedik a fákkal beültetett homokföld.*

FÜVESKĖDIK, FÜVESKĖDIK, (fü- v. fü-v-es-kėd-ik) k. m. *füvesked-tem, —tél, —ett.* Átv. am. úgy teszen, mintha bolondfüvet evett volna, bolondoskodik.

FŰVESÜL, FÜVESÜL, (fü- v. fü-v-es-ül) önh. m. *füvesül-t.* Füvessé lesz, fű kezd teremni rajta.

FŰVÉSZ, FÜVÉSZ, (1), (fü-v-ész v. fü-v-ész) fn. tt. *füvész-t*, tb. *—ék.* Természettudós, ki a füvekről rendszeres ismeretekkel bír. Szélesb ért. tudós, ki általán a növényország terméseit tudományosan ismeri vagy ezen tudománynyal különösen foglalkodik.

FŰVÉSZ, FÜVÉSZ, (2), (fü- v. fü-v-ész) önh. és áth. m. *füvész-tem, —tél, —ett.* A füveket vizsgálja, s rólok rendszeres tudományt iparkodik szerezni ; füveket keres, gyüjt, rendszerez. Szélesb ért. a növényország minden termései körül vizsgálódik.

FŰVÉSZET, FÜVÉSZET, (fü- v. fü-v-ész-et) fn. tt. *füvészet-ét.* l. FÜVÉSZTUDOMÁNY.

FÜVÉSZKĖDIK, (fü-v-ész-kėd-ik) k. m. *füvészked-tem, —tél, — ett.* Füvek keresésével, gyüjtésével, rendezésével foglalkodik, gyakorolja a füvésztudományt.

FÜVÉSZKERT, (füvész-kert) ösz. fn. 1) Kert, melyben különféle füvek öszvegyüjtve tenyésztetnek.

Szorosb ért. ritkább, főleg gyógyerejü növényekkel beültetett kert, a tanuló gyógyszerészek, orvosok vagy más mükedvelők használatára.

FÜVÉSZKÖNYV, (füvész-könyv) ösz. fn. 1) Könyv, melyben mindenféle növények leirvák és lerajzolvák. 2) Szorosb ért. könyv, melynek levelei közé a füveket s más növényeket berakosgatni vagy odarakgatni szokták.

FÜVÉSZSÉG, (fü-v-ész-ség) fn. tt. *füvészség-ét*. 1) Füvésztudomány. 2) Füvészettel foglalkodás.

FÜVÉSZTAN, l. FÜVÉSZTUDOMÁNY.

FÜVÉSZTUDOMÁNY, (füvész-tudomány) ösz. fn. A füvek rendszeres ismerete vagy ezen ismeretet magában foglaló könyv. (Botanica).

FÜVETÉS, (fü-vetés) ösz. fn. Füvekből jövendölés, jóslás. Oly alkotásu szó, mint : *kártyavetés*.

FÜVEZ, FÜVEZ, (fü-v-ez) áth. m. *füvez-tem, —tél, —étt*. 1) Füvel behint. *Befüvezni innepélyes menetkor az utczákat*. 2) Molnár Albertnél, am. bűvöl (némi módositással : *füvel*).

FÜVI, (fü-v-i) mn. tt. *füvi-t*, tb. *—ek*. Füből való, füt illető. *Füvi szeder*, am. málna. *Füvi só*, am. *lúgsó*. *Füvi tapló*, am. ürömtapló.

FÜVÍZ, (fü-víz) ösz. fn. Füvekből, különösen a gyógyerejüekből vagy szépítőkből facsart, sajtólt nedv.

FŰZ, (1), (fö-öz v. fe-öz) áth. m. *füz-tem, —tél, —ött*. Eredeti értelme : *felkötöz*, (mert *fö* am. fel és *öz* am. valamit gyakorítva teszen). Némelyek szerént, am. valamit füvel öszveköt, füszalagra huzkál; innen átv. és szokott ért. valamit fonalra, madzagra, kötélre akgat, soroz. Az elsőbb származtatás természetesbnek látszik. *Gyöngyöt, olvasószemeket füzni. Dohányleveleket zsinegre füzni. Czérnát tübe füzni* vagy *tüt czérnára füzni*.

„És nem szorul meg annyira az élet végfokán,
Hogy rabszíjat fűzzön reá a gyilkoló pogány."
Erdélyi János.

Öszvetételei : *befüzni, egybefüzni, felfüzni, öszvefüzni, reáfüzni. Valamit üzni-füzni*, am. hosszasan hányni, vetni, forgatni, kutatni, vizsgálni.

FŰZ, (2), (fü-z v. fü-öz) fn. tt. *füz-et* v. *füz-et*, tb. *—ek*. v. *füzek*. Gyöke valószinüleg *fü*, képzője pedig *z* v. *öz* (özön, bőség), mivel azon ismeretes fának levelei, melyet füznek nevezünk, füként sürüek, keskenyek és füzöldek. Némelyek szerént füzfa annyi volna mint *vízfa*. Ezen fanemnek fajai mind a földre nézve, melyben tenyésznek, mind külső alakjokra nézve sokfélék. *Homokfüz, vizifüz, fehér-, fekete-, vörös-, bús-* v. *gyász-* v. *szomorúfüz* stb.

FŰZACSKÓ, (fü-zacskó) ösz. fn. lásd : FŰPÁRNA.

FŰZAL, (füz-al) ösz. fn. Vesszőalakban termő füz, mely leginkább a folyók partjain, az öntésekben, az árvízhordta fövenyekben tenyészik, s mely kasokra, kosarakra különösen alkalmas. Továbbá : a füzfák tövéről, gyökereiből kihajtó füzsarjadék.

FŰZBARKA, (füz-barka) ösz. fn. Barka, mely a füzfákon terem. V. ö. BARKA.

FŰZBOKOR, (füz-bokor) ösz. fn. Füzfaj, mely bokros cserjeképen tenyészik.

FŰZCSALÉT v. CSALIT, (füz-csalét v. csalit) ösz. fn. Füzbokrokból álló csalit.

FŰZCSERÉNY, (füz-cserény) ösz. fn. Cserény, mely füzágakból, füzvesszőkből van fonva. V. ö. CSERÉNY.

FŰZCSERJE, (füz-cserje) ösz. fn. lásd : FŰZCSALÉT.

FŰZDÖGEL, FÜZDÖGÉL, (füz-d-ög-el) áth. és gyak. m. *füzdögel-t*. Lassan-lassan, egymás után, folytonosan füz valamit. *Dohányleveleket füzdögelni. Gyöngyszemeket füzdögelni.*

FŰZED v. FÜZESD, v. FÜZET, erdélyi falu Hunyad megyében; helyr. *Füzed-én, —re, —ről.*

FŰZEGY, falu Bihar megyében; helyr. *Füzegy-én, —re, —ről.*

FŰZELÉK, FÜZELÉK, (füz-el-ék) fn. tt. *füzelék-et*. Amit fel szoktak füzni, vagy ami fel van füzve, felfüzött valami. *Gyöngyfüzelék. Dohányfüzelék.*

FŰZELLÉR, a franczia *fusilier* elferditése, am. gyalog (köz) katona, baka, fika.

FŰZÉNY, (fü-z-ény) fn. Számos növények nemzetségi neve, melyek szárai és levelei a füzhöz hasonlítanak. (Epilobium, Lythrum, Lysimachia).

FŰZÉR, FÜZÉR, (1), (füz-ér) fn. tt. *füzér-t*, tb. *—ék*. Fonálra, zsinórra, madzagra, zsinegre stb. füzött valami, pl. *paprika-, füge-, szömörcsök-, dohányfüzér. Gyöngyfüzér.* Az öszvefont hajmát *koszorúnak* vagy *fentőnek* nevezik. *Füzérbe szedni valamit. Füzérenként felakgatni a dohányt.*

FÜZÉR, (2), falu Abaúj megyében; helyr. *Füzér-én, —re, —ről.*

FŰZÉRKÖTÉL, (füzér-kötél) ösz. fn. Kötél, melyre valamit felfüznek. *Füzérkötélen vezetni a foglyokat.*

FŰZÉRSZÍJ, (füzér-szíj) ösz. fn. Szíj, melyre valamit felfüznek. *Füzérszíjon hordozni a kulcsokat.*

FŰZES, FÜZES, (1), (fü-z-es) mn. tt. *füzes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Füzekkel bővelkedő, benőtt. *Füzes völgyek, vizpartok.*

FŰZES, FÜZES, (2), (mint föntebb) fn. tt. *füzes-t*, tb. *—ék*. Füzfákból álló erdő, liget. *Füzesben sétálni.* Több helységek viselik e nevet; l. itt alább.

FŰZES, FÜZES, (3), falu Heves, Krassó és Kraszna megyében; továbbá Erdélyben, Doboka megyében; EGYHÁZAS—, falu, GYEPÜ—, mváros, RÁBA—, falu Vas megyében; ÖRDÖNGÖS—, erdélyi falu Belső-Szolnok megyében. Helyr. *Füzes-én, —re, —ről.*

FŰZÉS, FÜZÉS, (füz-és) fn. tt. *füzés-t* tb. *—ek*. Cselekvés, mely által valamit füzünk. V. ö. FŰZ. *Gyöngyfüzés. Olvasófüzés.*

FÜZES-ABONY, falu Heves megyében; helyr. *Füzes-Abony-ba, —ban, —ból.*

FÜZES-BALOTA, puszta a Kis-Kunságban; helyr. *Füzes-Balotá-n, —ra, —ról.*

FÜZESD, erdélyi falvak Hunyad megyében; helyr. *Füzesd-én, —re, —ről.*

FÜZESÉR, falu Zemplén megyében; helyr. *Füzesér-én, —re, —ről.*

FÜZES-GYARMATH, mezővárosok Békés és Nógrád megyében; helyr. *Gyarmath-on, —ra, —ról.*

FÜZESKE, (füz-es-ke) kics. fn. tt. *füzeské-t.* Kis füzfaerdő.

FÜZES-SZENT-PÉTER, erdélyi falu Doboka megyében; helyr. *Szent-Péter-én, —re, —ről.*

FÜZET, (1), FÜZETÉS stb. tájszók, *Fizet, Fizetés* helyett. L. ezeket.

FÜZET, (2), l. FÜZED.

FÜZET, FŰZET, (füz-et) fn. tt. *füzet-et.* Füzött, öszvefüzött valami. Különösen valamely nagyobb terjedelmü könyvnek, nyomdai műnek egy-egy külön füzött része. *Füzetekben adni ki a munkát.* Különböztetésül v. ö. KÖTET.

FÜZETLEN, FŰZETLEN, (füz-et-len) mn. tt. *füzetlen-t,* tb. *—ek.* Ami nincs füzve, felfüzve. *Füzetlen dohánylevelek.* V. ö. FÜZ áth.

FÜZFA, FŰZFA, (füz-fa) ösz. fn. 1) A füznövények azon osztályai, melyek faalakban tenyésznek; különböztetésül a *füzbokortól, füzvesszőtől.* V. ö. FŰZ, fn. 2) A füznek teste, dereka. *Füzfával tüzelni. Füzfából készitett korlát, rudazó* stb. 3) Átv. és tréfás ért. haszontalan, hitvány, aláváló; erőtlen, lágy. *Füzfa diák. Füzfa versek. Füzfa katona. Az én kardom sem füzfa.* (Km.) *Füzfa hegedűhöz nád vonó illendő.* (Km.). Ezen értelemben melléknév gyanánt használtatik.

FŰZFAGOMBA, (füz-fa-gomba) ösz. fn. Füzfák tövein vagy derekain termő, kemény állományu gombafaj.

FŰZFAJEGENYE, (füz-fa-jegenye) ösz. fn. Jegenyefaj, mely külső alakjára nézve a füzfához hasonlít. V. ö. JEGENYE.

FŰZFAKÉREG, (füz-fa-kéreg) ösz. fn. A füzfának kérge. V. ö. KÉREG.

FŰZFAKOSÁR, (füz-fa-kosár) l. FÜZKOSÁR.

FŰZFALEVÉL, (füz-fa-levél) ösz. fn. l. FŰZLEVÉL.

FŰZFASZÉN, (füz-fa-szén) ösz. fn. Szénné égetett füzfa, vagyis füzfából égetett szén.

FŰZFAVESSZŐ, (füz-fa-vessző) ösz. fn. 1) Füzfának vékony ága. 2) A bokor- vagy vesszőalakban tenyésző füz sarja, melyből kasokat, kosarakat, cserényeket stb. fonnak. Némely tájakon: *vitla, vitlavessző, csiglevessző.*

FŰZFŐ, puszta Veszprém megyében; helyr. *Füzfő-n, —re, —ről.*

FŰZGEREPCSIN, (füz-gerepcsin) ösz. fn. Gerepcsinfaj, melynek fü- vagy füzalakú levelei vannak. (Stellaria graminea). V. ö. GEREPCSIN.

FŰZGOMBA, l. FŰZFAGOMBA.

FŰZGÚZS, (füz-gúzs) ösz. fn. Füzágból, füzvesszőből tekert gúzs. *Füzgúzssal megkötni a kévéket, dohánycsomókat.* V. ö. GÚZS.

FÜZI, (1), (füz-i) mn. tt. *füzi-t,* tb. *—ek.* Ami füzből való.

FÜZI, (2), puszta Abaúj megyében; helyr. *Füzi-be, —ben, —ből.*

FÜZIKE, FŰZIKE, (fü-z-i-ke) fn. tt. *füzikét.* A billegények nemzetségéhez tartozó kis madárfaj, mely a nádasokban és füzbokrok között tartózkodik. (Motacilla salicaria).

FŰZIMADÁR, (füzi-madár) ösz. fn. lásd: FÜZIKE.

FŰZITŐ, puszta Komárom megyében; helyr. *Füzitő-n, —re, —ről.*

FŰZJEGENYE, l. FŰZFAJEGENYE.

FŰZJÖVEDELÉM, (füz-jövedelém) ösz. fn. Haszon, mely a füzbotolásból, füzvesszőből, füzfából bejön.

FŰZKAS, (füz-kas) ösz. fn. Füzvesszőből font, kötött kas, pl. *kocsi-, szekérkas, hombárkas* stb.

FŰZKÉREG, (füz-kéreg) l. FŰZFAKÉREG.

FŰZKÍN, (füz-kín) ösz. fn. Vörös szinü kinövések, buborcsékok a füzfák levelein, és vesszejin, melyeket a bennök tenyésző férgek okoznak.

FŰZKOSÁR, (füz-kosár) ösz. fn. Füzvesszőből font, kötött kosár, pl. *galamb-, tyúk-, lúdkosár; karkosár.*

FŰZKÚT, erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Füzkút-on, —ra, —ról.*

FŰZLEVÉL, (füz-levél) ösz. fn. A füz nevü növények és fák fühöz hasonló levelei.

FŰZLUGAS, (füz-lugas) ösz. fn. Egymásra boruló vagy hajtott füzágakból álló lugas. V. ö. LUGAS.

FŰZOLAJFA, (füz-olaj-fa) ösz. fn. A füzlevelekhez hasonló keskeny levelü olajfa. (Elaeagnus angustifolia).

FÜZŐ, FŰZŐ, (füz-ő) fn. tt. *füző-t.* 1) Mellényféle szoritó ruha, melylyel különösen a nők befüzik derekaikat, hogy karcsubbak legyenek; máskép: *váll.* 2) Eszköz, nagyobbféle tü, érczből, csontból, fából stb. mely által valamit füzünk, felfüzünk, befüzünk. *Dohányfüző. Czipő-, bakancsfüző.* V. ö. FÜZ, áth.

FŰZŐCZÖVEK, (füző-czövek) ösz. fn. Peczek, faszeg, melyre vagy melylyel valamit felfüznek, pl. a mosónők ruhaszárogató peczkei, melyekkel a felakgatott ruhákat megerősítik.

FŰZÖGET, FŰZÖGET, (füz-ög-et) áth. l. FŰZDÖGEL.

FŰZŐGYÖNGY, (füző-gyöngy) ösz. fn. Likas gyöngyszemek, melyeket fonalra lehet füzni.

FŰZŐHEGY, (füző-hegy) ösz. fn. A füző nevü eszköznek hegye. V. ö. FŰZŐ.

FŰZŐHOROG, (füző-horog) ösz. fn. Füzésre használt horogféle eszköz.

FŰZ-ÖKÖRSZEMFŰ, (füz-ökör-szem-fű) ösz. fn. Ökörszemfűfaj, melynek levelei a füzéihez hasonlítnak. V. ö. ÖKÖRSZEMFŰ.

FŰZÖLD, FŰZÖLD, (fű-zöld) ösz. fn. Minek oly zöld szine van, mint a közönséges fűnek. *Füzöld csákó, hajtóka.*

FŰZŐLYUK, (füző-lyuk) ösz. fn. Lyuk, melybe a füzőt behúzzák. *Füzőlyukak a bakancson, topányon.* V. ö. FŰZŐ.

FŰZŐSZALAG, (füző-szalag) ösz. fn. Szalag, zsinór stb. melyekre valamit felfüzünk vagy melyekkel valamit öszvehúzunk, öszveszorítunk.

FŰZŐSZEKRÉNY, (füző-szekrény) ösz. fn. Könyvkötők eszköze, melyet a könyvek öszvefüzésére, kötésére használnak.

FŰZŐSZÍJ, (füző-szíj) ösz. fn. Keskeny szíj, bőrszalag, mely valaminek felfüzésére, öszvefüzésére szolgál, pl. füzőszijak a bakancson, topányon.

FŰZÖTT, FŰZÖTT, (fü-z-ött) mn. tt. *füzött-et.* Ami füzve, fel-, be-, öszvefüzve van. *Füzött dohány. Felfüzött gyöngyök. Befüzött topány, derék.*

FŰZŐTŰ, (füző-tü) ösz. fn. Tü, melylyel a füzőszijat vagy zsineget, szalagot stb. a füzőlyukakba huzkálják. *Bakancsok, topányok füzőtüje. Dohányosok füzőtüje.*

FŰZŐVÁLL, (füző-váll) ösz. fn. Hajdan csaknem általánosan divatozott, halcsontokkal ellátott, s elül ívre hajúlt női mellrevaló, mely a derekat kitünőleg feszessé teszi.

FŰZPILLE, (füz-pille) ösz. fn. A füzfákon tenyésző és rágódó pillefaj.

FŰZSIKHÉJ, (füz-sik-héj) ösz. fn. A füznek belső, sima, nedves, sikos héja.

FŰZTELEVÉNY, (füz-televény) ösz. fn. Elrohadt füzlevelekkel, ágakkal, törzsekkel kövérített föld. V. ö. TELEVÉNY.

FŰZTŐ, falu Vas megyében; helyr. *Füztő-n, —re, —ről.*

FŰZTÖRZS, FŰZTÖRZSÖK, (füz-törzs v. törzsök) ösz. fn. A füzfának derekа, vastaga, melyből az ágak fel- és szétsarjadzanak.

FŰZVESSZŐ, (füz-vessző) ösz. fn. A füzfának fiatal hajtása vagy vesszőalakban tenyésző, magról kelt füzsarjadék, mely kasokra, kosarakra különösen alkalmas.

FŰZVÖLGY, falu Szala megyében; helyr. *Füzvölgy-ön, —re, —ről.*

Az F-ben van 6482 czikk.

G.

G, kisded alakban *g*, tizenkettedik betü a magyar ábéczében, s a mássalhangzók sorában hetedik, neve: *gé.* A torokbetük közé tartozik, miért a vele szervrokon *k* és *h* betükkel nem ritkán fölcseréltetik, mint: *gamó, kamó; gajmó, kajmó; gajdol, kajdász; galagyol, kalatyol*; *galiba, kaliba; gáncs, kancs; görbe, körb; gócz, kucz-ik; gacs-aly, kacs; gócza, kacsa; gondor, kondor; göndör, köndör; gonosz, konok; góró, kóró; góbé, kópé; gölödény, kölödör; gugora, kukora; gugorodik, kukorodik; gunyhó, kunyhó; guvat, kuvat; galuska, haluska; gernye, hernyó; gomolyka, homolka; gömböly, hömpöly; gór, hór-i.* Némely nyelvészek a *g* és *k* betüket a *j*-vel együtt ínybetüknek tartják. Egyébiránt a *g* betü a *k* ellenében szelidnek neveztetik, a *h* pedig lágynak. Némi rokonságban áll a *t* és *d* hangokkal, amarra példa: *ismét* = *ismég, söt* = *sög;* emerre, hogy legrégibb nyelvemlékünkben *de* helyett *ge* van írva, s hogy a lágyult *gy* mind *g* helyett áll, pl. a hellen-latin *angelus, Georgius, evangelium*-ból lett magyaros kiejtéssel: *angyal, György, evangyéliom,* mind *d* helyett, pl. *diamant* = *gyémánt*; innen megjegyzésre méltó, — minthogy a magyar nyelvben gyakran fordúl elé — e következő szószármazati jegyzet: midőn a *g* (ėg, og, ög) képzőjü gyakorlatos igékből *úl, ül,* képzőjü önható, és *ít* képzőjü átható igék alakulnak, a gyakorlatot jelentő *g* helyébe, az inkább általános jelentésü *d* lép, vagyis tulajdonképen a cselekvés megindítását vagy indulását (kezdését) jelentő *-ít, -úl* (és *-ül)* képzőkhöz alkalmazkodva, itt a *d* csak egyes cselekvényt jelent; pl. *mozog, mozdúl, mozdít, (mozgúl, mozgít* helyett); így *forog, fordúl, fordít; buzog, buzdúl, buzdít; pėrėg, pėrdül, pėrdít; zörög, zördül, zördít.* Mi belső jelentését illeti. 1) Ezen torokból szakadó hangutánzók vezérhangja: *gab, gabos, gáborka* (madárnevek), *gág, gágog; gács, gácsér; gagy, gagyog; gaj, gajdol; gal, galagy, galagyol; gil, gili, gilicze; gócz, gócza; gÖcz, göczög; gögy, gögyög; göth, göthös; gún, gúnár; gör, görög; gur, gurul* stb. 2) Általán valamely hajlottat, görbültet jelent több szóban, mint: *gajmó, gárgya, giber, göbör, gém, gernye, görbe, gúzs* stb. 3) Különösebben gömbölyü testeket jelentő számos gyökszók és származékok előhangja, kivált a zárt önhangzók (o, ö, u, ü) kiséretében, mint: *gob, gol, gom, göb, göl, göm, gomb, gömb* stb. 4) Mint képző, s különösebben igeképző, jelent együttességet, gyakorlatot. L. —G, mint képző.

Némely tulajdon nevekben a régi irásmód szerént *h*-t is veszen maga mellé, mint *Beregh, Ungh, Bodrogh, Balogh, Csillagh* stb.

—G, (1), mint igeképző rendszerént segédhangzókkal, (melyek a szabályos esetekben ki is ugranak), *ėg, og, ög,* gyakorlatos igéket alkot; 1) természeti hangokból, mint *csep-eg, szisz-eg, bugy-og, durr-og, csör-ög, dör-ög, bő-g, bú-g, nyö-g, zen-g* stb. 2) mozgalmat jelentő gyökökből, mint *bicz-eg, leb-eg, czamm-og, for-og, in-og, sür-ög* stb.; 3) *r, l, ly* képzőjü törzsekből, mint *ácsor-og, dider-eg, szédel-ėg, émely-ėg, támoly-og;* 4) mint közép képző az átható igékhez szokott járulni: *lát-og-at, vėr-ėg-et, szed-ėg-et, göngyöl-g-et;* néha más beszédrészekhez is, mint: lyuk-g-at, szak-g-at, nó-g-at (= no-og-at), jaj-g-at; 5) néha *n* közbetéttel: *boly-ong, csap-ong, tol-ong, töpr-eng* stb. Egyezik ezen rag a latin *aug-eo* és hellen

αὔξ-ω, *αὐξ-άν-ω* szókkal is, melyek egyszerü gyöke (Grundform) Curtius szerént: *ug*, *ὑγ*. Bövebben lásd: Előbeszéd 128. lap. 6) Ritkán *a*, *e* önhangzókkal is: *ag*, *eg* alakban: *ball-ag*, *bill-eg*, *far-ag*, de itt nem hangugrató.

—G, (2), mint névképző, segédhangzókkal *ag*, *eg*, *ég*, *og*, *ög* alakokban; l. —AG és —ÁG névképzőket.

—G, (3), segédhangzókkal: *ag*, *eg*, toldalékos határozói képző *viszont-ag* és *ottan-ag*, *itten-eg* tájdivatos szókban stb.

—GA, GE, névképző egy-két szóban, mint: *varr-ga*, *nyuz-ga*, *ür-ge*; e részesülővel öszvetett képzőnek látszik, mintha volna: *varr-og-ó*, *nyuz-og-ó*, *ür-ög-ő*.

GAAD, l. GÁD.

GAB, (1), elvont gyök, mely megvan a *gabancz*, *gabona*, *gabógyás*, *gabos* szókban. Értelme a rokon *geb*, *gib*, *göb*, *gub* gyökökkel közös, melyek általában meghajlást, görbeséget, mint egyszerün a *g* betü, különösebben pedig födést, födözést jelentenek, s az értelemárnyéklatokat csaknem egyedül az önhangzók teszik. Így *gab* is jelent födözést, valaminek felső részét, fejét, s rokonok vele a szanszkrit *kub* v. *kup* (am. födöz, fölemel), a német *Haufe*, *heben*, *Haupt*, *Kopf*, *Giebel*, *Gipfel*, latin *copia*, *capio*, *caput*, svéd *kopp*, *kappe*, olasz *coppa*, *capo*, hellen *κυβή*, *κεφαλή* stb. végül ide tartozók még más rokon betükkel a magyar *kúp*, *csúp*, *hápa-hupa* stb. szók is.

GAB, (2), fn. tárgyeset: *—ot*. L. GABOS.

GABAJÍT, lásd: GALYABÍT. Egyébiránt *gab* gyöktől származtatva is (gab-aj-ít), am. valamely fedöléket, hajlékot csinál, állít.

GABANCS, (gab-ancs) fn. tt. *gabancs-ot*. Görhes, sovány, kicsigázott, dögrováson levő, vagy aprófajta macskaló. Rokon vele a vékonyhangú *gebe*, lásd ezt.

GABNA, l. GABONA.

GABÓGYÁS, (gab-ó-gya-as) mn. tt. *gabógyás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Szatmármegyei tájszó, am. bolyongó, bolyókás, féleszü. A székelyeknél Kriza János szerént okoskodni akaró, de arra semmi képességgel nem biró ember.

GÁBOLTÓ, mezőváros Sáros megyében; helyr. *Gáboltó-n*, *—ra*, *—ról*.

GABONA, (gab-o-na, származásánál fogva, am. fejes vagy kalászos növény; rokonnak tekintethetik e helyütt közelebbről a latin *avena*, franczia *avoine*, megvan a cseh nyelvben is: *obilj*, *objle*, *gobila*, *obilna* alakokban, a hellen nyelvben pedig *κάβος*, a gabonának bizonyos mértékét jelenti); fn. tt. *gabonát*. Általános nevezete azon fünövényeknek, melyeken sok magú kalászok teremnek, s melyek magvaiból kenyérnek s más ételnemüeknek való liszt készül, milyenek: búza, rozs, árpa, zab, köles stb. *Szépen zöldellenek*, *sürüek*, *ritkák*, *megdültek a gabonák*. *Gabonák között járni*. *Gabonába ereszteni a marhát*. *Megkaszálni*, *megaratni a sürü gabonát*. *Hányják vetik*, *mint a dézmán szedett gabonát*. (Km.). Különösen jelenti ezen növények magvait, szemeit. *Gabonát szórni*, *rostálni*, *örölni*. *Gabonával kereskedni*. *Tömött*, *aczélos gabona*. *Könnyü léha*, *zsizsikes*, *konkolyos*, *szemetes gabona*. Némely tájakon, pl. Abaújban egyedül a rozs neveztetik gabonának, általában a gabona nemüek pedig szemes életnek vagy csak életnek.

GABONAAL, GABONAALJ, (gabona-al v. -alj) ösz. fn. Léha, könnyü, laza gabonaszemek, melyek szóráskor a tömöttebb, aczélosabb szemeknél tovább repülnek vagy rostáláskor részént áthullanak, részént fölül maradnak; máskép: *ocsó* v. *ocsú*.

GABONAASZTAG, (gabona-asztag) ösz. fn. Gabonakévékből rakott asztag. V. ö. ASZTAG.

GABONAÁRUS, l. GABONAKERESKÉDŐ.

GABONABÉR, (gabona-bér) ösz. fn. Általán bér vagy fizetés, melyet pénz helyett gabonában, gabonarészben szoktak adni, pl. az aratók, nyomtatók, cséplők jabbára gabonabért kapnak.

GABONADÚS, (gabona-dús) ösz. mn. Gabonával bővelkedő, sok gabonát termő. *Gabonadús Magyarország*, *temesi bánság*.

GABONACSÜR, (gabona-csür) ösz. fn. Csür, melybe a szalmában levő gabonát berakják, s ott gyakran el is nyomtatják vagy elcsépelik s felszórják. V. ö. CSÜR.

GABONAFAJ, (gabona-faj) ösz. fn. A gabonanemnek egy-egy különös faja, pl. búza, rozs; vagy a buzák között: tarbuza, őszi buza, tavaszi buza stb.

GABONAFEJ, (gabona-fej) ösz. fn. Kalász, vagyis a gabonanövénynek azon nemesebb része, mely a magvakat rejti vagy foglalja magában.

GABONAFÉREG, l. GABONAZSIZSIK.

GABONAFORGATÁS, (gabona-forgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a magtárakban, hombárokban, kamarákban stb. lerakott gabonát a dohosodás ellen összevissza-hányják, szellőztetik.

GABONAFŐ, l. GABONAFEJ.

GABONAFÖLD, (gabona-föld) ösz. fn. Föld, mely különösen gabonatermesztésre való, melyben gabonát szoktak termeszteni.

GABONAGYÜJTÉS, (gabona-gyüjtés) ösz. fn. 1) A kaszált vagy aratott gabonának petrenczékbe vagy keresztekbe, baglyákba, asztagokba rakása. 2) Szemes gabonának öszveszerzése, takarítása.

GABONAGYÜJTŐ, (gabona-gyüjtő) ösz. fn. 1) Személy, mezei munkás, ki a learatott vagy kaszált gabonát petrenczékbe, keresztekbe, kalangyákba stb. rakja. 2) Ki szemes gabonát takarít, vásárol, szerez öszve.

GABONAHÁZ, l. GABONATÁR.

GABONAHÜVELY, l. GABONATOK.

GABONAKERESKÉDÉS, (gabona-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki gabonával üz. V. ö. KERESKÉDÉS.

GABONAKERESKÉDŐ, (gabona-kereskédő) ösz. fn. Személy, ki egy- vagy többféle gabonával kereskedik.

GABONAKÉVE, (gabona-kéve) ösz. fn. Kéve, melybe a learatott vagy lekaszált gabonát kötik. V. ö. KÉVE.

GABONALEVÉLBOGÁR, (gabona-levél-bogár) ösz. fn. Bogárfaj, mely a gabonák levelein élődik, s azokat átlyukgatja.

GABONAMALOM, (gabona-malom) ösz. fn. Malom, melyben gabonából lisztet, darát stb. őrlenek.

GABONAMÉRCZE, (gabona-mércze) ösz. fn. Mérték, mely bizonyos mennyiségű gabonát foglal magában. Nálunk a pozsonyi mérüben két mércze, a pestiben három, a sarlaiban, vagy máskép kilában, köbölben négy mércze van. Másképen : *véka*. Vágmelléken és Csalóközben rövidítve : *mécs*.

GABONAMÉRLEG, (gabona-mérleg) ösz. fn. Mérleg, melyen a gabona súlyát, nehézségét, tömöttségét mérik, pl. midőn tudni akarják, egy mérü gabona hány fontot nyom. *A bánsági búza a gabonamérlegen legtöbbet nyom.*

GABONAMÉRŐ, (gabona-mérő) ösz. fn. 1) Meghatározott nagyságu edény, melylyel a gabonát mérik, milyenek pl. *pozsonyi, pesti mérő* stb. 2) Hites személy, ki a nyilvános adás-vevéseknél felügyel, hogy a gabonát illő mértékben kimérjék, vagy ki a mérést maga viszi véghez.

GABONAMÉRTÉK, (gabona-mérték) ösz. fn. Általános neve mindazon mértékeknek, melyekkel gabonát szokás mérni, pl. finak, véka, mércze, mérü, szapu, kila stb. különböztetésül más mértékektől, pl. akótól, átalagtól stb.

GABONAMÉRÜ, l. GABONAMÉRŐ, 1).

GABONAMOLY, (gabona-moly) ösz. fn. Féreg, mely bizonyos apró fajú éjjeli lepke tojásaiból származik, s a gabonatárakban nagy károkat szokott okozni. (Phalaena tinea granella).

GABONAPÁLINKA, (gabona-pálinka) ösz. fn. Gabonaszemekből, különösen rozsból főzött szeszes ital. V. ö. PÁLINKA.

GABONAPIACZ, (gabona-piacz) ösz. fn. 1) Piacz, mely különösen gabonaárulásra van kitűzve, rendelve. 2) Bizonyos kereskedő hely, város, hová nagy mennyiségben hordják öszve az eladó gabonát, milyenek Baja, Győr, Moson.

GABONAROSTA, (gabona-rosta) ösz. fn. Rosta, melyen a gabonát idegen részektől, szeméttől, polyvától, vadócztól, ocsútól stb. megtisztítják. V. ö. ROSTA.

GABONAROZS, (gabona-rozs) ösz. fn. Közönséges rozsféle növény, és annak magvai.

GABONAROZSDA, (gabona-rozsda) ösz. fn. l. RAGYA.

GABONAROZSNOK, (gabona-rozsnok) ösz. fn. Fü neme, melynek kelyhe hosszukás, hegyes tokokból áll, s feje némileg a gabonakalászhoz hasonlít. (Bromus). Leginkább a rozsok között szeret tenyészni. (Bromus secalinus).

GABONÁS, (1), (gab-o-na-as) mn. tt. *gabonás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gabonával rakott, töltött, bővelkedő; gabonának szánt. *Gabonás szekér, zsák, vidék. Gabonás épület, verem.*

GABONÁS, (2), puszta Heves megyében; helyr. *Gabonás-on, —ra, —ról.*

GABONASÉR, (gabona-sér) ösz. fn. Gabonából, különösen árpából főzött ser, különböztetésül másféle, pl. méhsertől.

GABONASZÁL, (gabona-szál) ösz. fn. Egyes gabonaszár fejestül, kalászostul véve. Olyan szó, mint *virágszál, szegfűszál* stb.

GABONASZÁLLITÁS, (gabona-szállitás) ösz. fn. A kereskedési forgalomban levő gabonának a kitüzött helyre, vizen vagy tengelyen stb. eljuttatása.

GABONASZÁLLITÓ, (gabona-szállitó) ösz. fn. Kereskedői biztos, ki a forgalomban levő gabonát kellő helyre juttatja; vagy fuvaros, hajós, ki az elvitelt magára vállalja.

GABONASZALMA, (gabona-szalma) ösz. fn. A nyomtatott vagy csépelt gabonának szára, kórója. *Törött szalma, zsupszalma, árpaszalma, búzaszalma.* V. ö. SZALMA.

GABONASZÁR, (gabona-szár) ösz. fn. A gabonanövény kórója, vagyis dereka, melyet koszorú gyanánt a kalász vagy fej tetőz. *Magas, alacson, vastag, vékony, síma, bütykös gabonaszár.*

GABONASZEDŐ, (gabona-szedő) ösz. fn. 1) Ki az elmaradozott gabonaszálakat, kalászokat öszveszedi. 2) Ki bizonyos gabonai járandóságot, pl. az ágybéri, mesternek, pásztornak, csőszöknek járó gabonát öszvegyüjti. 3) Személy, ki valamely kolostor számára gabonát koldúl.

GABONASZÉM, (gabona-szém) ösz. fn. A gabona magva. *Gabonaszemekkel etetni a baromfiakat. Az elhullott gabonaszemeket fölszedegetni.*

GABONATÁR, (gabona-tár) ösz. fn. Épület, nagyobbféle kamara, melyben a felszórt gabonát letöltögetik és tartogatják, máskép: *magtár, magazin.* (Kornmagazin).

GABONATÁRHÁZ, (gabona-tár-ház) l. GABONATÁR.

GABONATERMESZTÉS, (gabona-termesztés) ösz. fn. Mezei gazdálkodás egyik főága, mely különféle gabona vetésével és takarításával foglalkodik.

GABONATERMESZTŐ, (gabona-termesztő) ösz. fn. Mezei gazda, ki különösen gabonát termeszt.

GABONATERMŐ, (gabona-termő) ösz. mn. 1) Széles ért. miben a gabona megnő, tenyészik. *Gabonatermő agyag-, homokföld.* 2) Szorosb ért. mi különösen gabona alá való, gabonát nagy bőségben hoz. *Gabonatermő Bácska, Bánság.*

GABONATILALOM, (gabona-tilalom) ösz. fn. Tilalom, melynél fogva bizonyos országba, vidékre, városba külföldi gabonát bevinni vagy belőlök a bentermesztettet kivinni nem szabad.

GABONATISZT (gabona-tiszt) ösz. fn. Élelmezési tisztviselő a katonaságnál, ki az illetőket szükséges gabonával vagy kenyérrel ellátja.

GABONATIZED, (gabona-tized) ösz. fn. Tized, melyet a termesztett gabonából fizetni szoktak. V. ö. TIZED, DÉZMA.

GABONATOK, (gabona-tok) ösz. fn. Vékony hüvelyke, mely az egyes gabonaszemeket takarja, s melyből az érett mag legkisebb külerőre vagy önként is kihúll, máskép : toklász.

GABONAUZSORA, (gabona-uzsora) ösz. fn. Uzsora vagy árzsarolás, melyet valaki különösen szük időben a gabonakereskedésben üz. V. ö. UZSORA, GABONAUZSORÁS.

GABONAUZSORÁS, (gabona-uzsorás) ösz. fn. Gabonakereskedő, ki szük időben a bevásárlott gabonát mértéken túli nyereséggel adja.

GABONAVARJÚ, (gabona-varjú) ösz. fn. Varjúfaj, mely gabonaszemekkel táplálkozik, s leginkább a bevetett földeket pusztítja, midőn az elvetett gabonát kikaparja. Máskép, a köznép nyelvén : *pápistavarjú ;* valamint a hússal élő : *kálvinista-varjú.*

GABONAVÁSÁR, (gabona-vásár) ösz. fn. Vásár, melynek fő áruczikkei vagy egyedüli árui gabonából állanak. *Bajai gabonavásár.*

GABONAVERĖM, (gabona verėm) ösz. fn. Sajátságos módon és alakban készitett verem, melyben a gabonát tartogatni szokták. *Kipörkölni a gabonavermeket.*

GABONAVESZTĖGĖTŐ, l. KENYÉRVESZTĖGĖTŐ.

GABONAZSĖNGE, (gabona-zsėnge) ösz. fn. Korai, első érésü gabona.

GABONAZSIZSIK, (gabona-zsizsik) ösz. fn. Zsizsik, mely különösen a gabonatárakban tenyészik. V. ö. ZSIZSIK.

GÁBOR, (a héber nyelvből eredett, jelentése isteni férfi) kn. tt. *Gábor-t,* tb. *—ok.* Gabriel. Főangyal neve, ki a keresztény vallástan szerént Jézus fogantatását Máriának hirül vitte. A czigányok egyik kedvencz keresztneve.

GÁBORJÁN, falu Bihar megyében ; helyr. *Gáborján-ba, —ban, —ból.*

GÁBORJÁNHÁZA, falu Szala megyében ; helyr. *Gáborjánházá-n, —ra, —ról.*

GÁBORKA, fn. tt. *Gáborkát.* 1) A Gábor név kicsinyező alakja ; kicsi, fiatal ; vagy kedves Gábor. 2) Madárfaj, l. SÁRMALINKÓ, SZARKAGÁBOR.

GABOS, (gab-os, am. fejes ?) fn. tt. *gabos-t,* tb. *—ok.* Rigófaj aranysárga tollakkal és fekete szárnyakkal. A nőstény tollai sárgás-zöldek, s mint a himé pettyesek. (Oriolus galbula). Némelyek szerént, kis ragadozó madárfaj az ölvek osztályából, másképen : *gébics.*

GÁBRI, GÁBRIS, kicsinyező férfi kn. l. GÁBOR.

GABUD, erdélyi falu, Alsó-Fejér megyében ; helyr. *Gabud-on, —ra, —ról.*

GACS, GÁCS, (1), 1) elvont gyök, s a kacsa nemü szárnyas állatok hangját utánozza, s az *a* hosszasan is ejtetik : *gács*, honnan : *gácsér* vagy *kácsér* származik, rokon vele a német *quaken* (béka és kacsa hangjáról mondják), latin *coaxo*, angol *quack*, szanszkrit *kacs, kucs,* (melyek szinte némely madárfajok hangját fejezik ki ; 2) am. *kacs*, s jelent görbeséget, l. KACS.

GÁCS, (2), vár Nógrád megyében, mely alatt fekszik *Gácsváralja.*

GACSA, puszta Heves megyében ; helyr. *Gacsá-n, —ra, —ról.*

GACSAL v. GACSALY, (gacs-al v. -aly) fn. tt. *gacsal-t* v. *gacsaly-t,* tb. *—ok.* A szőlővessző kacscsa, vagyis meggörbülő hegye, bajusza, melynél fogva a közellévő testekre kapaszkodik, tekeredik.

GACSÁLY, falu Szathmár megyében ; helyr. *Gacsály-on, —ra, —ról.*

GÁCSÉR, (gács-ér) fn. tt. *gácsér-t,* tb. *—ok.* Hím kacsa, kan récze.

GÁCSÉROZIK, (gács-ér-oz-ik) k. m. *gácséroztam, —tál, —ott.* Kan réczéről vagy kacsáról mondják, midőn párjával közösödik. Székely szó.

GÁCSFALVA, helység Nógrád megyében ; helyr. *Gácsfalvá-n, —ra, —ról.*

GACSIBA, l. KACSIBA.

GACSOR, (gacs-or) fn. tt. *gacsor-t,* tb. *—ok.* Ember, kinek lábai térdben öszvehajlanak ; kacsos, kajszos lábu. V. ö. GACS, KACS.

GÁCSORSZÁG, (Gács-ország) ösz. fn. Jelenti azon tartományt, mely hazánkkal éjszak felől határos, és a kárpátok éjszaki lejtőjén nyúlik el. Máskép : *Galiczia, Halics, Veres-Oroszország.*

GACSOS, (gacs-os) mn. tt. *gacsos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* l. KACSIBA, KAJCSOS.

GÁCSVÁRALJA, mváros Nógrád megyében ; helyr. *Gácsváraljá-n, —ra, —ról.*

GAD, elvont gyök, *gadnár* s *gadócz* főnevekben és némely helynevekben. Értelme egynek látszik a *gád* v. *gát* gyökökéivel.

GÁD, (1), elvont gyök, melyből származik : *gádor.* Tulajdonkép : *gát,* honnan *gádor* helyett divatozik *gátor is.* V. ö. GÁT.

GÁD, (2), falu Torontál megyében ; helyr. *Gád-on, —ra, —ról.*

GADÁCS, KIS—, NAGY—, Ó—, ÚJ—, helységek Somogy megyében ; helyr. *Gadácz-on, —ra, —ról.*

GADÁNY, falvak Baranya és Somogy megyékben ; helyr. *Gadány-ba, —ban, —ból.*

GADNA, OROSZ—, falu Abaúj megyében ; helyr. *Gadná-n, —ra, —ról.*

GADNÁR, (gad-na-ar, eredetileg am. gátoló, bekeritő, s rokonok vele a héber גָּדַר [kerít, sövényez], német *Gatter* [tájdivatosan : *Gadder]*, *Gitter*, *Gantner*, *Ganter* stb.) ; fn. tt. *gadnár-t*, tb. *—ok.* Gadnárfa, ászokfa.

GADNÁRFA, (gadnár-fa) ösz. fn. máskép : *Gantárfa*, l. ÁSZOKFA.

GADÓCZ, (gad-ó-cz) fn. tt. *gadócz-ot.* Halnem, melynek lágy és hosszukás testét apró, s könnyen leváló pikkelyek födik. (Gadus).

GÁDOR, l. GÁTOR.

GAG, **GÁG**, elvont s hangutánzó gyökök, némely madarak, különösen ludak hangját fejezvén ki. Megvan a magyar *kak-as*, *gég-e*, lengyel *geg-am*, német *gackern*, angol *cackle*, olasz *chacalare*, franczia *caqueter*, héber גָּעָה, aram *gágo*, szanszkrit *kakh*, hellen κακκαβίζω, κοκκάζω, latin *gingrio* stb. szókban is.

GAGÁTKŐ, (gagát-kő) ösz. fn. Fekete, átnemlátszó, törésén fénylő földszurok, mely csiszolás által szép fényt kap, s dörzsölés által megmelegedvén, vonzó erővel bír, mint a gyantakő.

GAGÓ, (gag-ó) fn. tt. *gag-ót.* Hangutánzó, s am. gólya, máskép : *czakó*, *eszterag.*

GÁGÓ, (1), (gág-ó) mn. tt. *gágó-t.* Tátott szájú, málészájú, mamlasz, hüle.

GÁGÓ, (2), (gág-ó, némely tájakon *kákó*, rokon a német *Haken*, és ezzel egyező számos idegen szókkal, egyszerűen megvan a magyar *ág* szóban) ; fn. tt. *gágó-t.* Horogalakú fa, vagyis kajmó, gajmó, melynek egyik végére a dohányfüzért rákötik, másik végénél fogva pedig felakasztják. Bodrogközi szó. Továbbá így csúfolják Győr vidékén a horvátokat, a *kako* (hogyan) horvát szó után.

GÁGOG, (gág-og) önh. m. *gágog-tam*, *—tál*, *—ott.* Lúdról mondják, midőn sajátságos hangon kiáltoz, mely a *gág gág* hanghoz leginkább közelít. *Hiában gágogsz mint a lúd.*

GÁGOGÁS, (gág-og-ás) fn. tt. *gágogás-t*, tb. *—ok.* Lúd vagy ludak kiáltozása. Átv. és tréfás ért. asszonyi lárma, csevegés.

GAGY, (1), hangutánzó gyök, melyből *gagyog*, *gagyogás*, *gagyatol* stb. származnak. Keményebb hangon, *dad* (dadog, dadogás). Jelenti a beszélni kezdő gyermeknek egyes, akadozó, töredék hangját. Rokon vele a *galagy*, *kalaty* (galagyol, kalatyol), és az egészen lágy : *gyagy*, *gyagyog.* Átv. ért. részeg ember hangja, tört beszéde, midőn nyelvét nehezen mozgatja.

GAGY, (2), falvak Abaúj megyében (ALSÓ—, FELSŐ—), és Erdélyben Udvarhely székben ; helyr. *Gagy-ba*, *—ban*, *—ból.*

GAGYA, székelyesen am. *Gatya* ; l. ezt.

GAGYATOL, (gagy-at-ol) önh. lásd : GŐGICSÉL.

GAGYMAT, mint *gagymatol* törzse, jelent valamely ízetlen, roszul főzött (kotyvasztott) ételt. V. ö. GAGYMATOL és KOTYVASZT.

GAGYMATOL, (gagymat-ol) áth. m. *gagymatol-t.* Kriza J. szerént a székelyeknél : az ételkészitésben czél- és ízlésellenesen s unodalmasan jár el ; egyezik körülbelül nálunk *kotyfol*, *kotyvaszt* szókkal, melyekkel törzshangokban is (*kotyv* = *gagym*) öszveüt. Innen : *gagymati*, *gagymóta*, *gagymótás*, am. gagymatoló, kotyfoló.

GAGYOG, (gagy-og) önh. m. *gagyog-tam*, *—tál*, *—ott.* A beszélni kezdő csecsemőről mondják, midőn némely hangokat már képes némileg akadozva kiejteni. Átv. ért. gagyog a részeg is, midőn nyelve nehezen mozog, akadoz. Máskép : *gyagyog*, s felhangon : *gegyeg*, *gögyög*, *gügyög.*

GAGYOGÁS, (gagy-og-ás) fn. tt. *gagyogás-t*, tb. *—ok.* Akadozva beszélés.

GAGYOS, (gagy-os) mn. tt. *gagyos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kinek nagy részegség miatt a nyelve akadoz, nehezen mozog, ittas.

GAGYOSODIK, (gagy-os-od-ik) k. m. *gagyosod-tam*, *—tál*, *—ott.* Megrészegedik, vagyis részegség miatt nyelve nehezebben kezd mozogni.

GAGYÚL, (gagy-úl) önh. m. *gagyúl-t.* l. GAGYOSODIK.

GAGYULA, (gagy-ul-a) mn. tt. *gagyulát.* Eszelős, bamba, málészáju, léhűtő, mamlasz, ki alig tud beszélni, s csak gagyog, mint a gyerek vagy részeg. Köznyelvben használt csúfnév.

GAJ, (1), 1) puszta hang, honnan *gajdász*, *gajdol*, *gajdolás* származnak. V. ö. GAJD. 2) fn. tt. *gaj-t*, tb. *—ok.* A székelyeknél am. rög, göröngy, darancs. (Hellenül : γαῖα am. föld, olaszul *ghiaja*, am. kovacs, kövecs). *Gajos út*, *gajos szántóföld.* 3) l. GALY.

GAJ, (2), NÉMET—, NAGY—, RÁCZ—, NAGY—, falvak Torontál megyében ; KIS—, falu Temes megyében.

GAJÁK, fn. tt. *gaják-ot.* Gyógyerejü külföldi fa. (Lignum guajaci, guajacum officinale), spanyolul *guayaco* a hayti nyelvből.

GAJÁKFESTVÉNY, (gaják-festvény) ösz. fn. Gajákfából készített festvény.

GAJÁKGYANTA, (gaják-gyanta) ösz. fn. A gaják nevü fának gyantája.

GAJÁKVONAT, (gaják-vonat) ösz. fn. Vonat, melyet a gaják nevü fából készítenek. V. ö. VONAT.

GAJÁR, mváros Pozsony megyében ; helyr. *Gajár-on*, *—ra*, *—ról.*

GAJD, (gaj-d) fn. tt. *gajd-ot.* 1) Nagy örömzaj, széles kedvüek lármája, üvöltő hangja ; ittasok, részegek éneke. Rokon vele a hellen ἀείδω (éneklek, danolok), tót *gajdi* (duda). 2) l. GAJ, 2).

GAJDÁSZ, (gaj-d-ász) önh. m. *gajdász-tam*, *—tál*, *—ott.* Fölrezzent ludak módjára kiáltoz, lármáz. Máskép : *kajdász*, *kajabál.*

GAJDINA, fn. tt. *gajdinát.* Baranya némely vidékén am. tojásrátotta. Idegen eredetűnek látszik.

GAJDOL, (gaj-d-ol) önh. m. *gajdol-t.* Széles kedvéből, ittasan énekel, tombol, örömében kiáltoz. Gúnyos kifejezéssel am. fenhangon sír, ordit. *Mit gajdolsz már ismét te gyerek?*

GAJDOLÁS, (gaj-d-ol-ás) fn. tt. *gajdolás-t,* tb. *—ok.* Részeges vagy mértéken túli kiáltozás, éneklés, kornyikálás. Átv. és gúnyos ért. sírás, bőgés. *Gyermekgajdolás.*

GAJDOS, (1), (gaj-d-os) mn. tt. *gajdos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Ittas, részeg, vagyis ittasságban, részegségben dúdoló, kiáltozó, kornyikáló.

GAJDOS, (2), falu Bereg és Ung megyében; puszta Csanád és Ung megyében; helyr. *Gajdos-on, —ra, —ról.*

GAJDOSODIK, (gaj-d-os-od-ik) k. m. *gajdosod-tam, —tál, —ott.* Ittasodik, részegedik.

GAJDÚL, (gaj-d-úl) önh. m. *gajdúl-t.* Ittassá, részeggé lesz. *Mi bajod, talán meggajdulál?* Székely szó.

GAJGONA, l. GAJDINA.

GAJMO, l. GAMÓ, KAJMÓ.

GAJOS, (gaj-os) mn. tt. *gajos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Göröngyös, rögös. *Gajos út, föld.* Székely szó.

GAL, (1), elvont gyök, *galád, galacs, galagonya, galand, galiba, gallóka, galos* stb. szókban. Értelme valamint a rokon *kal* gyöké: *hajlás, alá-, meghajlás, hajlott alacson valami,* mely a *galy* önálló gyökben legnyilvánvalóbb. V. ö. KAL, GALY.

GAL, (2), fn. tt. *gal-t,* tb. *—ok.* A székelyeknél, am. ledölt nagy fa az erdőn, l. GAL, elv. gyök.

GÁL, (1), (a latin *gallus* után) férfi kn. tt. *Gál-t,* tb. *—ok.* Gallus. *Sz. Gál apát, a németek apostola.* Több nemes családok nemzetségi neve.

GÁL, (2), l. SZENT-GÁL.

—GÁL, öszvetett igeképző (ga-al v. og-a-al); pl. *futos-gál,* am. fut-os-og-ó-al, *ron-gál,* am. ron-g-ó-al.

GÁLA, fn. tt. *gálát.* Megegyezik a spanyol, olasz, franczia *gala* szóval, (különösen az olaszban egyik jelentése: szalag, csík, azaz a magyar *galand,* továbbá, mell- v. ingbodor, s általában ékesség). Am. díszruha, díszöltöny. *Gálában tenni tiszteletet a főuraknál.* Szélesb ért. jelent külső díszt, pompát vagy inkább díszszel, pompával felkészített valamit, s ekkor öszvetételképen áll, pl. *gálahintó* (díszhintó), *gálaruha* (díszruha), *gálalovak* stb.

GALABOCS, falu Nógrád megyében; helyr. *Galabocs-on, —ra, —ról.*

GALABÓGYI, l. GALAGÓGYI.

GALACS, (gal-acs) fn. tt. *galacs-ot.* Apró golyócska, legyen az ónból, ólomból, agyagból, tésztából, ganéjból stb. A *golyó* szóval eredetére nézve is megegyezik.

GALACSÉR, (gal-acs-ér) GALACSÍN, (gal-acs-ín) fn. tt. *galacsér-t,* tb. *—ok.* L. GALACS.

GALACSINT, (gal-acs-int) fn. tt. *galacsintot.* L. GALACS.

GALACSINHAJTÓ-CSEREBÜLY, ösz. fn. Cserebülyfaj, mely a marhaganéjt galacsin- azaz golyócskaalakokban öszvegöngyölgeti, és télre öszvetakarítja.

GALACZ, erdélyi falvak Doboka, Alsó- s Felső-Fejér és Hunyad megyében; helyr. *Galacz-on, —ra, —ról.* Hegy neve is Erdélyben.

GALÁD, (gal-ád) mn. tt. *galád-ot.* 1) Piszkos, szennyes, mocskos, lucskos, tisztátalan. 2) Átv. alávaló jellemű, semmire kellő.

GALÁDSÁG, (gal-ád-ság) fn. tt. *galádság-ot.* 1) Piszkosság, szennyesség, mocskosság. 2) Átv. ért. alávalóság, undok jellemüség.

GALÁDÚL, GALÁDUL, (gal-ád-úl) ih. 1) Piszkosan, szennyesen, mocskosan. 2) Alávalólag, jellemtelenül, becstelenül.

GALAGÓGYI, betüáttétellel, am. *gagyula,* l. ezt.

GALAGONYA, (gal-ag-ony-a, azaz meghajlott vagy alacson ágak bősége vagy növése, termése) fn. tt. *galagonyát.* 1) Vadon termő tövises bokorfa, mely a kerítéseket és utak mellékét kedveli, s piros bogyófürtöket terem. (Rubus caninus, spineolus, rhamnus). Vékonyhangon: *gelegenye,* másképː *gelegonya, geleginya.* 2) Így neveztetik különösen ezen bokor gyümölcse. *Galagonyát szedni, enni.* Rokonítható a *gyalog* szóval, (gyalog növény), mennyiben kivált növényekre vonatkozólag a maga nemében alacsont jelent, pl. *gyalog bodza, gyalog fenyő.* Megvan a szláv nyelvekben is: *glogovinya, gloginya, hlohinya.*

GALAGONYAFA, l. GALAGONYA, 1).

GALAGONYAPILLANGÓ, (galagonya-pillangó) ösz. fn. Pillangófaj, mely különösen a galagonyafákon szeret tanyázni.

GALAGY, elvont törzs és hangutánzó, mely a kis gyermekek dadogó hangját, beszédét fejezi ki; keményebb hangon *kalaty.* Átv. ért. haszontalan, értetlen beszéd. Rokonok vele a hellen κλαγγή, κλάζω, latin *clangor,* német *glucken,* szerb *glagoju* stb.

GALAGYBETŰ, (galagy-betű) ösz. fn. Régi illir betük, melyeken az ó hitü szláv népek szent könyvei irvák. (Literae glagoliticae). Itt a *galagy* szó a *glagol*-ból van meglágyítva.

GALAGYOL, (galagy-ol) önh. m. *galagyol-t.* Gagyog, vagy kis gyermek módjára holmi értetlen hangokat, szókat ejteget. Keményhangon és mátyusföldiesen: *kalatyol.*

GÁLAHINTÓ, (gála-hintó) ösz. fn. Díszhintó, mely csak nagyobb innepélyeken, díszmeneteken használtatik. V. ö. GÁLA.

GALAJ, (a latin *galium*-ból) fn. tt. *galaj-t,* tb. *—ok.* Sok családu növénynem a négyhímesek seregéből és egyanyások rendéből. Némely fajai *sima,* mások *érdes* és *borzas* magvúk. (Galium).

GALAMB, fn. tt. *galamb-ot.* Egy a latin *columba,* olasz *colombo,* illir *golub,* tót *holub* szókkal.

Ismeretes madárnem, lágy, egyenes és vége felé kevessé meghajlott csőrrel, melyen az orrlikak félig gyönge bőrrel födvék. Fajai különfélék: *Házi galamb, vadgalamb, borzas, bögyös, csuklyás* v. *búbos, gatyás, kaczagó, kerengő, örvös, posta, spanyol, török galamb* stb. *Szelíd, mint a galamb.* (Km.) *Nincs epéje, mint a galambnak.* (Km.) *Senkinek sem repül szájába a sült galamb.* (Km.) *Tipeg tapog, mint a tojó galamb.* (Km.) A köznépnek igen kedves szólító szava: *galambom, édes galambom, kedves galambom; mi tetszik galambom?* Különösen szokott neve a szeretett leánynak, nőnek. *Hej galambom, szőke bimbóm, mit nevetsz?* (Fóti dal). *Hová lett az én galambom, hogy sehol nem találhatom?* (Népd.).

GALAMBAD, GALAMBOD, falu Erdélyben Maros székben; helyr. *Galambad-on, —ra, —ról.*

GALAMBÁROS, GALAMBÁRUS, (galamb-áros v. -árus) ösz. fn. Ki galambokat árul, azokkal kereskedik. *És bemene Jézus a templomba — — — és a galambárosok székeit felforditá.* (Máté 21. 12. Káldi).

GALAMBÁSZ, (1), (galamb-ász) fn. tt. *galambász-t*, tb. *—ok.* 1) Ki galambokat fogdos, vadász. 2) Galambokra felügyelő szolga, tiszt. *Királyi galambász.*

GALAMBÁSZ, (2), (galamb-ász) önh. és áth. m. *galambász-tam, —tál, —ott.* Galambokat fogdos, vadász.

GALAMBÁSZÖLV, (galambász-ölv) ösz. fn. Ölv, mely a galambokat lesből elfogdossa, és megfojtogatja.

GALAMBÁSZSÓLYOM, (galambász-sólyom) ösz. fn. Galambok fogdosására megtanított sólyom.

GALAMBBÈGY, (galamb-bègy) ösz. fn. 1) Galamb begye. V. ö. BÈGY. 2) Átv. ért. mezei vadsaláta neme. (Valeriana locusta).

GALAMBBÚG, (galamb-búg) ösz. fn. Galambház, galambok számára készített nagyobbféle kalitkaszerű lak. V. ö. BÚG.

GALAMBCSÓK, (galamb-csók) ösz. fn. A galambok sajátságos csókja, midőn egymás csőreit szájaikba veszik. Átv. ért. olyan emberi csók, milyen a galamboké szokott lenni.

GALAMBDÉZMA, (galamb-dézma) ösz. fn. Dézma v. tized, melyet a galambokból adnak. Nálunk ez nem létezett. V. ö. DÉZMA.

GALAMBDÚCZ, (galamb-dúcz) ösz. fn. Oszlopon álló galambház.

GALAMBFAJ, (galamb-faj) ösz. fn. Egy-egy különös faj a galambmadarakneméből, pl. *gatyás, örvös, bögyös* galamb.

GALAMBFALVA, KIS—, NAGY—, erdélyi falvak Udvarhely székben; helyr. *Galambfalvá-n, —ra, —ról.*

GALAMBFEJ, (galamb-fej) ösz. fn. A galambmadárnak feje.

GALAMBFÉSZÈK, (galamb-fészèk) ösz. fn. Fészek, melyben a galamb tojik és fiakat költ.

GALAMBFI, (galamb-fi) ösz. fn. Kis galamb, fia v. fiók galamb. *És hogy áldozatot adnának — — egy bokor gerliczét vagy két galambfiat.* (Luk. 2. 24. Káldi). *Sült galambfi töltve.*

GALAMBFŰ, (galamb-fű) ösz. fn. l. GALAMBOCZ.

GALAMBGANÉJ, (galamb-ganéj) ösz. fn. Galambmadár ganéja, galambszar.

GALAMBGERELY, (galamb-gerely) ösz. fn. Növényfaj a gólyaorr neméből. (Geranium rotundifolium).

GALAMBHÁZ, (galamb-ház) l. GALAMBBÚG, GALAMBDÚCZ. *Szegény úrnak galambház a mészárszéke.* (Km.).

GALAMBHÚS, (galamb-hús) ösz. fn. Galambmadár húsa.

GALAMBI, (galamb-i) mn. tt. *galambi-t*, tb. *—ak.* Galamb természetü, galambot illető, arra vonatkozó. *Galambi szelídség, együgyüség. Galambi csókolódzás.*

GALAMBICZA, (galamb-icz-a) kicsinyező fn. tt. *galambiczát.* Kis galamb, kedves galamb. Átv. és szerelmes ért. kedveske, szeretőcske.

GALAMBKOSÁR, (galamb-kosár) ösz. fn. Hosszukás, alúl csucsos kosár, melyet a házi galambok számára kötnek. *Nem galambkosár a világ, másutt is élhetek, nem csak itt.* (Km.).

GALAMBKUTA, l. GYALAKUTA.

GALAMBLÁB, (galamb-láb) ösz. fn. 1) A galambnak lába. *Piros, gatyás galambláb.* 2) Átv. ért. növényfaj. V. ö. GALAMBGERELY.

GALAMBOCZ, (galamb-ocz) fn. tt. *galambocz-ot.* Gyógyerejü növény, melyet máskép vasfűnek neveznek. (Verbena officinalis).

GALAMBOD, l. GALAMBAD.

GALAMBOK, falu Szala megyében; helyr. *Galambok-on, —ra, —ról.*

GALAMBOS, (1), (galamb-os) fn. tt. *galambos-t*, tb. *—ok.* 1) Galambház, galambbúg. 2) Férfi kn. Columbanus.

GALAMBOS, (2), puszták Somogy megyében és a Kis-Kunságban.

GALAMBSIKKANTYÚ, (galamb-sikkantyú) ösz. fn. A sikkantyú nevü növénynem egyik faja. V. ö. SIKKANTYÚ.

GALAMBSZÈM, (galamb-szèm) ösz. fn. A galambnak tulajd. ért. vett szeme. 2) Átv. nyájasan, kedvesen, szerelmesen pillantó szem.

GALAMBSZÍN, (galamb-szín) ösz. fn. Zöld és vörös fényes szín, mint a galamb nyaka, opálszín.

GALAMBSZINŰ, (galamb-szinű) ösz. fn. Minek galambszine van. V. ö. GALAMBSZÍN.

GALAMBSZÓ, (galamb-szó) ösz. fn. Galamb búgása, nyögése, kaczagása, turbékolása, bulikolása.

GALAMBSZÓLÁS, l. GALAMBSZÓ. *Zöld erdő zúgása, vad galamb szólása.* (Népd.).

GALAMBTENYÉSZTÉS, (galamb-tenyésztés) ösz. fn. Házi galambok szaporítása, nevelése.

GALAMBTIZED, (galamb-tized) l. GALAMB-DÉZMA.

GALAMBTOJÁS, (galamb-tojás) ösz. fn. Pete, melyet galamb tojik.

GALAMBTOJÁSNYI, (galamb-tojásnyi) ösz. mn. Galambtojáshoz hasonló nagyságu. *Galambtojásnyi jégeső.*

GALAMBTOLL, (galamb-toll) ösz. fn. Galambmadár tolla.

GALAMBVIRÁG, (galamb-virág) ösz. fn. l. HARANGCZÁMOLY.

GALAMÓ, (gal-am-ó) fn. tt. *galamó-t.* Növénynem a sokhímesek seregéből és sokanyások rendéből, melynek kelyhetlen virága, s öt tojásdad virágszirma van. (Isopyrum).

GÁLANAP, (gála-nap) ösz. fn. Nap vagy innepély, midőn gálában, díszruhában kell vagy szokás megjelenni.

GALAND, (gal-and, rokon vele az olasz *gala, galano*, franczia *galon)* fn. tt. *galand-ot.* Aránylag keskeny és hosszú kötő, szalag, mely leginkább len- vagy kender-fonalból van készítve, vagyis szöve. Másképen *szatying.* A köz néptől úgy nevezett pántlika alatt néhutt csak selyem szövet értetik. *Galandra viselni a fejkötöt. Galandot húzni az ing ujjába. Zöld, piros, fehér galand.*

GALANDÁRUS, (galand-árus) ösz. fn. Kalmár, ki galandokat árul.

GALANDFÉREG, (galand-féreg) ösz. fn. Galandhoz hasonló, lapos, fehéres és sima giliszta, mely az emberek és állatok beleiben tartózkodik. (Taenia). Máskép : *bélgiliszta.*

GALANDKERESKÉDÉS, (galand-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés neme, melyet valaki galandféle áruczikkekkel üz.

GALANDMÍVES, (galand-míves) ösz. fn. Galandokat szövő, gyártó iparos.

GALANDOS, (gal-and-o) mn. tt. *galandos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Galandokkal ellátott, bővelkedő, ékesített. *Galandos bolt. Galandos kalap, fejkötö.*

GALANG, fn. tt. *galang-ot.* Keletindiában tenyésző növény, melynek füszeres és szorító erejű gyökere gyógyszerül használtatik. (Galanga).

GALANGGYÖKÉR, (galang-gyökér) ösz. fn. A galang nevü növény gyógyerejü gyökere. V. ö. GALANG.

GALANTHA, mezőváros Pozsony megyében; helyr. *Galanthá-n, —ra, —ról.*

GÁLAÖLTÖZET, (gála-öltözet) ösz. fn. Ünnepélyes díszöltözet. *Papi, polgári gálaöltözet.*

GÁLARUHA, l. GÁLAÖLTÖZET.

GALÁZ, (gal-áz) fn. tt. *galáz-t*, tb. *—ok.* 1) A székelyeknél, am. gazmota, gazmalék, gezemuza, folyók partjain tömegbe vergődött sok holmi. (Kriza J.). 2) Európa több tartományaiban tenyésző növénynem az egylakiak seregéből, melynek gyönge szára sok keskeny fűalakú levelekre oszlik, egymás mellett párosan állókra. (Zannichellia palustris).

GALBÁN, fn. tt. *galbán-t*, tb. *—ok.* Bizonyos aethiopiai növényből (Bubo) kicsepegő gyanta, mely a méhanya-bajok ellen gyógyszerül használtatik. (Galbanum).

GÁLD, ALSÓ—, FELSŐ—, erdélyi falvak, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Gáld-on, —ra, —ról.*

GÁLDTŐ, l. GÁLTŐ.

GALÉTA, fn. tt. *galétá-t.* A palóczoknál, am. vindöly, véndel, melyben sajtot, vajat tartanak.

GÁLFALVA, helységek Beregh és Liptó megyében; szintén helységek Erdélyben; jelesül : KÜKÜLLŐ—, helység Küküllő megyében. NYÁRÁD—, helység Maros székben; helyr. *Gálfalvá-n, —ra, —ról.*

GALGA, folyó Pest megyében.

GÁLGA, fn. tt. *gálgát.* Olasz, spanyol és afrikai tartományokban tenyésző növény, pillangóalakú virágokkal. (Galega).

GALGÓ, erdélyi falvak Doboka és Belső-Szolnok megyében; helyr. *Galgó-n, —ra, —ról.*

GALGÓCZ, mezőváros Nyitra megyében; SAJÓ—, falu Borsod megyében; helyr. *Galgócz-on, —ra, —ról.*

GÁLHAVAS, hegy Erdélyben.

· GALIBA, (gal-ib-a, l. e czikk végén) fn. tt. *galibát.* 1) Kunyhó, kis hajlék. V. ö. KALIBA. 2) Holmi apró nehézségek, alkalmatlanságok, vesződségek, bajok. *A cselédekkel sok galibája van. Te is csak galibát csinálsz nekem.* Rokon vele az első értelemben a hellen *καλύβα*, *καλύπτω* (fedem; leálázom; v. ö. GAL), az utóbbiban az orosz *gliba.*

GALIBÁLKODIK, l. GALIBÁSKODIK.

GALIBÁS, (gal-ib-a-as) mn. tt. *galibás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Galibával járó, bajos, vesződséges, alkalmatlan. V. ö. GALIBA, (2).

GALIBÁSKODIK, (gal-ib-a-as-kod-ik) k. m. *galibáskod-tam, —tál, —ott.* Valakinek vesződséget, bajt, alkalmatlanságot okoz. *Ne galibáskodjál nekem vagy velem.*

GALIBÁTLAN, (gal-ib-a-at-lan) mn. tt. *galibátlan-t*, tb. *—ok.* Galiba nélküli, mi bajjal, vesződséggel nem jár. *Galibátlan hivatal, eljárás, munka.* Határozóilag am. galibátlanul, galiba nélkül.

GÁLICZ, (a hellen *χαλκῖτις* után) fn. tt. *gálicz-ot.* Általán, féméleggel (oxydum metallicum) öszvekötött kénsav. *Kék gálicz*, am. kénsavban feloldott réz. *Zöld gálicz*, am. kénsavban feloldott vas. *Tiszta* v. *termékgálicz*, mely jegeczes állapotban találtatik stb. (Vitriolum).

GÁLICZAL, GÁLICZALJ, (gálicz-al v. -alj) ösz. fn. Így nevezik a gáliczfőzők azon üledéket,

mely főzéskor a fenékre száll, s ragadós, vörös szinű tömegből áll.

GÁLICZCSAP, (gálicz-csap) ösz. fn. Jegeczalakban termő gálicz, mely formájára nézve a jégcsaphoz hasonló. (Vitriolum stillaticium).

GÁLICZÉRCZ, (gálicz-ércz) ösz. fn. Ércz, mely aránylag nagy mennyiségü gáliczot tartalmaz.

GÁLICZFÖLD, (gálicz-föld) ösz. fn. Érczes föld, mely gáliczrészt rejt magában.

GÁLICZFŐZÉS, (gálicz-főzés) ösz. fn. Intézet, huta, melyben gáliczot főznek; vagy maga azon működés, munkálkodás, mely által az ásányokban rejlett gáliczot kiveszik vagy vegyités által gáliczot készítenek.

GÁLICZFŐZŐ, (gálicz-főző) ösz. fn. Bányai munkás, ki gáliczfőzéssel foglalkodik.

GÁLICZHAMU, (gálicz-hamu) l. GÁLICZPOR.

GÁLICZHUTA, (gálicz-huta) ösz. fn. Huta, melyben a gáliczos érczekből a gáliczot kivonják.

GALICZIA, l. GÁCSORSZÁG.

GALICZKA, tájdivatos, *kaliczka* helyett; l. ezt.

GÁLICZKŐ, (gálicz-kő) ösz. fn. l. GÁLICZ.

GÁLICZKÖVES, (gálicz-köves) lásd: GÁLICZOS.

GÁLICZLÉL, (gálicz-lél) l. GÁLICZSZESZ.

GÁLICZNEMÜ, (gálicz-nemü) ösz. mn. Gáliczféle, gálicz természetével, tulajdonságaival biró.

GÁLICZOLAJ, (gálicz-olaj) ösz. fn. A folyó kénsavnak közönséges neve. (Acidum sulphuricum). *Édes gáliczolaj*, mely a legerősebb kénsavból vegytanilag készittetik. (Oleum vitrioli dulce).

GÁLICZOS, (gálicz-os) mn. tt. *gáliczos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gáliczczal vegyített v. bővelkedő. *Gáliczos érczek; gáliczos hegyek.*

GÁLICZPOR, (gálicz-por) ösz. fn. Barnavörös por, mely a vasgálicz folytonos égetése után fenmarad, mely esetben savanytermészetét elveszti. (Colcothar).

GÁLICZSALAK, (gálicz-salak) l. GÁLICZAL.

GÁLICZSAV, (gálicz-sav) ösz. fn. Sav, mely a gálicznak különös tulajdona, mely által más savaktól különbözik.

GÁLICZSZESZ, (gálicz-szesz) ösz. fn. A gálicz készitésénél elsőben elétünő, kevesbbé vagy többé savanydad folyadék. (Spiritus vitrioli).

GÁLICZVÍZ, (gálicz-víz) ösz. fn. 1) A gáliczhutákban azon víz, melyben gáliczot főznek ki. 2) Bányászok nyelvén gáliczsavban feloldott rézrészecskéket magában rejtő víz, melyeket úgy választanak el ettől, ha vasat tesznek bele. *Czementvíz.* (Aqua caementitia).

GALILEA, fn. tt. *Galileát.* Neve a hajdani Zsidóország egyik tartományának, mely a felső Jordán, Genezaret tava, s a feniciai partok közt feküdt.

GALILEAI, GALILEABELI, (galilea-i v. -beli) mn. tt. *galileai-t*, tb. *—ak* (ek). Galileából való, benne létező, arra vonatkozó. *Galileai lakosok. Galileai eredetü tanítványok.*

GALL, (1), (gal-l) elvont törzsök, a *gal* gyöknek nyomatékosabb kiejtése; am. aláhajló, s megvan *gallóka* szóban.

GALL, (2), fn. tt. *gall-t*, tb. *—ok.* Egy nagy nép neve, melynek legnagyobb ága a németek bevándorlása előtt a mai Francziaországot, s Olaszország éjszaki részét lakta, s mely idővel a frankokkal összevegyülvén, a mai franczia néppé alakult által.

GALLA, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Komárom megyében; helyr. *Gallá-n, —ra, —ról.*

GALLÉR, fn. tt. *gallér-t*, tb. *—ok.* Egy a középkori latin *collare, galerus*, franczia *collet*, cseh *kollar, gollar* stb. szókkal. 1) Nyakkerítő, s vállakat födő ruhaféle, mely részint díszül, részint melegítőül használtatik. *Gallért akasztani nyakára. Letenni a gallért.* 2) A felöltő ruhának vagy köpenynek, subának, bundának felső pártázata, mely a nyakat körülveszi, vagy, mely a vállakat és derekat elfödi. *Ünggallér, dolmánygallér. Köpönyeggallér. Egyenes, hajtott gallér. Kurta, hosszú gallér. Subagallér. Ritka, mint a subagallér.* (Km.). *Se üngöm, se gallérom.* (Km.). *Valakit gallérjánál fogva megragadni. Gallára is alig maradt. Fagallér*, am. hegedű, vagyis azon fakelepcze, melybe a rabok nyakát és kezeit beszorítják. *Szabógallér*, am. hosszú tésztaszeletek. *Vigyázz, mert a német gallérod alá pök.* (Pázmán, Kemény önéletir.). Növénytanban gallérnak nevezik azon leveleket, melyek egy vagy több virágbimbót fognak körül, s kinyilásuk előtt zárva tartják. (Involucrum).

GALLÉRATLAN, (gal-l-ér-atlan) mn. tt. *gallératlan-t*, tb. *—ok.* Minek gallérа nincsen. *Gallératlan üng, köpönyeg. Gallératlan virágok.* V. ö. GALLÉR. Határozóilag am. gallératlanul, gallér nélkül.

GALLÉRBŐR, (gallér-bőr) ösz. fn. Bőr vagy prém, valamely téli meleg ruha gallérának való.

GALLÉRFÖLD, (gallér-föld) ösz. fn. Csücskésen végződő szántóföld.

GALLÉROS, (gal-l-ér-os) mn. tt. *galléros-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gallérral ellátott, ékesített. *Galléros üng, köpönyeg, suba. Galléros főpapok.*

GALLÉROSAN, (gal-l-ér-os-an) ih. Gallérral ellátva.

GALLÉROZ, (gal-l-ér-oz) áth. m. *galléroz-tam, —tál, —ott.* Gallérral ellát, felékesít; valamire gallért varr. *Nyakát gallérozni, felgallérozni. Üngöt gallérozni.*

GALLÉROZÁS, (gal-l-ér-oz-ás) fn. tt. *gallérozás-t*, tb. *—ok.* Gallérral ellátás.

GALLÉRTALAN, (gal-l-ér-talan) l. GALLÉRATLAN.

GALLIA, fn. tt. *Galliát.* A régi galloktól lakott ország, azaz a mai Francziaország nagyobb része, és felső Olaszország némely tartományai.

GALLICIA, fn. tt. *Galliciát.* 1) Spanyolország egyik tartománya. 2) Gácsország, Halics.

GALLÓKA, (gal-l-ó-ka) l. HINTA.

GALLÓKÁZ, (gal-l-ó-ka-az) l. HINTÁZ.

GALLY, GALLYAS, GALLYAZ, l. GALY, GALYAS, GALYAZ.

GÁLNA, (gál-na) fn. tt. *gálnát.* Növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből, mely tüdőbajok ellen gyógyszerül használtatik. (Pulmonaria).

GÁLNAFA, (gálna-fa) ösz. fn. Bogyótermő bokorfa, melynek gyümölcsét a madarak, különösen a hurosok kedvelik. (Sorbus aucuparia).

GÁLNAFŰ, (gálna-fű) l. GÁLNA.

GALÓCS, falu Ungh megyében; helyr. *Galócs-on, —ra, —ról.*

GALOCZA v. KALOCSA, erdélyi falu Doboka megyében; helyr. *Galoczá-n, —ra, —ról.*

GALÓCZA, (gal-ócz-a, Gyarmathy szerént anynyi volna, mint *callosa);* fn. tt. *galóczát.* 1) Pisztrángfaj, mely a lazaczokhoz hasonlít, s melynek kékes háta, zöldes és feketevörös pettyekkel pontozott oldalai vannak, és húsa igen izletes. (Salmo trutta). 2) Általános neve mindazon gombáknak, melyek alsó oldala leveles. (Agaricus).

GALOCZÁS, erdélyi falucska Csik székben; helyr. *Galoczás-on, —ra, —ról.*

GALONYA, erdélyi puszta Thorda megyében; helyr. *Galonyá-n, —ra, —ról.*

GALOS, (gal-os) mn. tt. *galos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Vasvármegyei tájszó, s mondják szőlővesszőről, melyet a jég vagy hideg elfonnyasztott. *Galos vessző.*

GÁLOS, (1), férfi kn. l. GÁL.

GÁLOS, (2), mváros Mosony megyében; helyr. *Gálos-on, —ra, —ról.*

GÁLOSFA, falu Somogy megyében; helyr. *Gálosfá-n, —ra, —ról.*

GÁLOSHÁZA, falu Bihar megyében; helyr. *Gálosházá-n, —ra, —ról.*

GÁLOSKÉR, SZENT—, falu Somogy megyében; helyr. *Gáloskér-be, —ben, —ből.*

GÁLPONYA, erdélyi falu Doboka megyében; helyr. *Gálponyá-n, —ra, —ról.*

GALSA, falvak Arad, Nógrád és Szala megyében; helyr. *Galsá-n, —ra, —ról.*

GÁLSZÉCS, mezőváros Zemplén megyében; helyr. *Gálszécs-én, —re, —ről.*

GÁLTŐ, erdélyi falu Alsó-Fejér megyében; helyr. *Gáltő-n, —re, —ről.*

GALUSKA, l. HALUSKA.

GALVÁCS, falu Borsod megyében; helyr. *Galvács-on, —ra, —ról.*

GALVÁNERŐ, (galván-erő) ösz. fn. A berz vagy villanyerő faja, mely különnemü testek érintkezése által fejlődik ki. Nevét *Galvani* nevü feltalálójától vette.

GALVÁNOS, (galván-os) mn. tt. *galvános-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Galvánerővel biró, galvánerőtől áthatott. *Galvános oszlop.*

GALVÁNOSSÁG, (galván-os-ság) fn. tt. *galvánosság-ot.* Különnemü testek érintkezése által kifejlett villanyosság, pl. o. ha a horgany és réz felváltva bizonyos folyadék által érintik egymást. (Galvanismus.)

GALVÁNOZ, (galván-oz) áth. m. *galvánoz-tam, —tál, —ott.* Bizonyos testeket oly érintkezésbe hoz egymással, melynél fogva villanyerő fejlik ki belőlök, vagyis megvillanyoztatnak.

GALY, *(gal* gyök az *l* meglágyulásával, eredetileg am. meghajló; rokonságai a hellen *καλάμη, καυλός*, izland *cagl* [ág, galy], latin *caulis, calamus,* szanszkrit *çalas, kalamas,* persa *kalem,* arab *kalam,* német *Halm;* idetartozóknak tekinthetők a hellen *κᾶλον*, *ξύλον*, [*τὰ*] *ξύλα*, német *Holz* szók is) fn. tt. *galy-t*, tb. *—ak.* Fa- és bokornövények vékonyabb hajtása, ága, sarja, vesszeje, mely a szoros ért. vett ágtól különbözik, mely t. i. derékból kinövő fősarjat jelent, mely ismét több sarjakra, azaz saját ért. vett galyakra oszlik. *Zöld galy, száras galy. Galyakat szedni az erdőn.* Egyébiránt köz nyelven a *galy* és *ág* szókat gyakran egy értelemben veszik, annyival inkább, mert némely vidéken a *galy* szó ismeretlen.

GÁLYA, (egy a hellen *γαῦλος*, olasz *galea, galéra,* franczia *galère,* német *Galeere* stb. szókkal) fn. tt. *gályát.* Mintegy 130—140 láb hosszú, 16—20 láb széles, két árboczczal, s körül-belül 50 evezővel és tíz ágyúval ellátott tengeri hajó, melyet kapitány kormányoz, s könnyüsége miatt a szirtek és zátonyok között igen használható. *Gályára szállni. Gályán utazni. Gályára itélni a gonosztevőket.*

GALYABÍT, GALYABIT, (galy-ab-ít) áth. m. *galyabít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Valamit nagyjából összverakosgat, szegényen épít, s mintegy *kalibát, galyibát* rak, vagy galyakból fon gunyhót, házikót.

GALYABÍTÁS, GALYABITÁS, (galy-ab-ít-ás) fn. tt. *galyabítás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki galyabít.

GÁLYACSIGA, (gálya-csiga) ösz. fn. Tengeri csigák neme, melyek tekenője jobbára több kamrából áll. Nevöket onnan vették, mert gyakran a víz szinére emelkedve uszkálnak. (Nautilus).

GÁLYAGÁNCS, (gálya-gáncs) ösz. fn. Tengeri halak neme, melyek fejei paizsosak, s paizsaiknál fogva a gályákra felcsibbeszkednek. *Nagy gályagáncs.* (Echeneis naucrates).

GÁLYAHORGONY, (gálya-horgony) ösz. fn. Horgony, melyet a tengeri gályákon használnak.

GÁLYAKAPITÁNY, (gálya-kapitány) ösz. fn. Egyes gályának fő igazgató tisztje, ki kapitányi czimet visel.

GÁLYARAB, (gálya-rab) ösz. fn. Gályahuzásra, evezésre itélt gonosztevő vagy más személy, kit ezen munkára kárhoztattak.

GALYAS, (galy-as) mn. tt. *galyas-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Galyakkal bővelkedő, galyakkal födött, takart, ékesített. *Galyas fa. Galyas gunyhó. Zöld galyas ablakok, utczák.*

GÁLYÁS, (gálya-as) mn. tt. *gályás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gályákkal biró, gályákkal rakott. *Gályás kereskedő. Gályás kikötő.*

GALYASAN, (galy-as-an) ih. Galyakkal együtt.

GALYASODIK, (galy-as-od-ik) k. m. *galyasodtam, —tál, —ott*. Zöld galyakat kap, sarjadzik, ágasodik. *Galyasodnak a megnyesett fák.*

GALYASÚL, GALYASUL, (galy-as-úl) önh. m. *galyasúl-t*. Galyakat hajt, galyassá lesz.

GÁLYASZOLGA, (gálya-szolga) ösz. fn. Gályákon szolgai minemüségben foglalkodó személy.

GÁLYAVITORLA, (gálya-vitorla) ösz. fn. Vitorla a gályanemű tengeri hajókon.

GALYAZ, (galy-az) áth. m. *galyaz-tam, —tál, —ott*. A fa galyait nyesi, metéli. *Galyazni a füzeket.*

GALYAZÁS, (galy-az-ás) fn. tt. *galyazás-t*, tb. *—ok*. A fa galyainak lenyesése, levágása.

GALYAZÁSI, (galy-az-ás-i) mn. tt. *galyazási-t*, tb. *—ak*. Galyazást illető, arra vonatkozó. *Galyazási munka; galyazási bér.*

GALYAZAT, (galy-az-at) ösz. fn. 1) Galyak öszvesége valamely fán. *Sürü, árnyékos, buja galyazat.* 2) Galyakból készített sátor, ernyő. *Galyazat alatt mulatni.*

GALYAZIK, (galy-az-ik) k. m. *galyaz-tam, —tál, —ott*. Galyakat hajt. *Tavaszszal galyaznak a fák. A lebotolt füz sürüen galyazik.*

GALYERNYŐ, (galy-ernyő) l. GALYFÖDÉL.

GALYFA, (galy-fa) ösz. fn. Lenyesett, levágott galyakból gyüjtött fa, rőzsefa. Ettől különbözik a *dorongfa*.

GALYFÖDÉL, (galy-födél) ösz. fn. Zöld galyakból készített födél, ernyő.

GAM, elvont gyök, mely a *gamat, gamba, gambács, gamó, gangos* (= gamgos) stb. szókban jelent *emelkedést, fölfelé hajlást*, s egy *kam* gyökkel, mint a *kampó, kamasz, kamat* stb. szókból kitetszik. (Ellentéte: *gal*, am. aláhajlás, lehajlás). Rokon vele a német *Kamm*, (orom; kakastaré), holland, svéd, dán *kam*, angol *comb*, franczia *comble*, latin *coma, cumulus*, hellen κύμη stb.

GÁM, fn. tt. *gám-ot*. Lugossy J. szerént, am. gyám. Szerénte Debreczenben mondják: *gámatlan oldal.*

GAMANDOR, fn. tt. *gamandor-t*, tb. *—ok*. Növénynem, melyhez Linné szerént a nárdusgyökönke, a fodorka, s több mások tartoznak. (Teucrium). Németül: *Gamander*, a latin *chamaidrys* vagy tulajdonképen hellen χαμαίδρυς után.

GAMÁS, falu Somogy megyében; helyr. *Gamás-on, —ra, —ról.*

GAMÁSZA, puszta Veszprém megyében; helyr. *Gamászá-n, —ra, —ról.*

GAMAT, (1), (gam-at) fn. tt. *gamat-ot*. Eredetileg: felhalmozott valami. Köz értelemben: piszok, mocsok, undok szemét.

GAMAT, (2), (l. föntebb) mn. Piszkos, mocskos. Átv. ért. durva, faragatlan. *Gamat ember.* Székely szó.

GAMATOL, (gam-at-ol) áth. m. *gamatol-t*. Szennyez, mocskít, rusnyává tesz; ganéjjal, sárral undokít.

GAMATSÁG, (gam-at-ság) fn. tt. *gamatság-ot*. Mocskosság, undokság, ganéj, szemét.

GAMATUL, (gam-at-ul) ih. Mocskosan, szenynyesen, undokul, ganéjosan. Átv. ért. nyersen, durván, faragatlanul.

GAMBA, (gam-b-a) fn. tt. *gambát*. A barkóknál és némely palócz vidékeken, am. piszle, pitye, föltekert, fölpityeredett ajak. Eredetileg *gam-ó*, innen lett *gam-v*, *gam-b* és toldalék *a*-val *gamba*, mint *gom, gomó, gom-v, gom-b, gom-b-a*. Dunán túl: *szájgombnak* nevezik. Innen *felgombolni az ajakat*, am. felpittyeszteni.

GAMBÁCS, (gam-b-a-acs) fn. tt. *gambács-ot*. A barkóknál és némely palóczoknál, am. ajkas, csöcsös korsó. Eredetileg: *gambás*.

GAMBÁS, (gam-b-a-as) mn. tt. *gambás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Pittyedt, vastag, felgombolt ajakú. *Gambás száj.*

GAMÓ, (gam-ó) fn. tt. *gamó-t*. 1) Felfelé hajtott vagy görbített horogalakú valami. Egy a *kampó* szóval. *Gamókra akgatni a dohány-füzéreket. Gamóval lehúzni a faágakat.* 2) Mankó, melyet kóros láb segitségeül, és faláb, (máskép: *garagulya*), melyet bár ép lábaknak is meghosszabbitásaul, s ekkép az egész emberi testnek emeléseül használnak, aminthogy *kamó*-ból betüátvetve és *n* közbevetésével lett *mankó* is. Innen: *gamón jár*, am. mankón jár; falábon jár.

GÁMOR, (gám-or v. gam-ó-or, tulajdonképen, am. gam-ó-s) fn. tt. *gámor-t*, tb. *—ok*. A székelyeknél, am. gyenge kerités. *Egy kis gámort vanyalítok.* (Kriza J.).

GAMÓS, (gam-ó-s) mn. tt. *gamós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gamóval biró vagy ellátott. *Gamós rúddal leereszteni a kútba a vödröt. Gamós bottal tördelni a száraz galyakat. Gamós lábak.*

GAMÓZ, (gam-ó-z) áth. m. *gamóz-tam, —tál, —ott*. 1) Valamit gamóval húz, lehúz, felhúz. *Gamózni a faágakat.* 2) Gamóval ellát. *Gamózni a dohányfüzéreket. Felgamózni a mészárszéket.* 3) Petélni, megpetélni, mintegy kanozni, nővel közösülni.

GAMÓZÁS, (gam-ó-z-ás) fn. tt. *gamózás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki gamóz.

GAN, elvont gyök, mely eredeti alakjában csak a *ganéj* v. *ganaj* szóban (l. ezt), és ennek származékaiban van meg, mert a *gangos, ganga* szókban tulajdonkép *gam* a gyök. V. ö. GANGOS, GANGA. Némi rokonságban van vele a *gen geny*, azaz folyó, kifolyó rútság, undokság. Innen lett: *ganó, gané*, és megtoldva *ganéj, ganaj*. Így lett *tar* szóból: *tar-ó, tar-é, tar-ej, taraj, par* (por) szóból: par-ó, par-é, par-éj, par-aj; *kar*-ból *kar-ó, kar-é, karej, karaj.*

GÁN, elvont gyök, mely a *gáncs* szóban és származékaiban él. V. ö. GÁNCS.

GANAD, puszta Honth megyében; helyr. *Ganad-on, —ra, —ról.*

GANAJ, (gan-aj) fn. tt. *ganaj-t*, tb. *—ok.* Az állatok által megemésztett eledel salakja, mely a végbeleken kimegy. Az aljas *szar* szónál tisztességesebb, a bélsárnál pedig aljasabb kifejezés. *Feltaláljod bűzén a ganajt.* (Km.) *Legjobb ganaj az, melyet a gazda saruján visz ki a földre.* (Km.) *Érett ganaj, öreg leány hamar hasznot hajt.* (Km.). Kölönösen a házi állatok emésztete, mely vagy tisztán vagy szalmával keverve és megérlelve a földek kövérítésére használtatik. *Ökör-, tehénganaj, lóganaj, juhganaj* stb. *Ganajt hányni. Ganajt hordani. Ganajt teregetni.* Ezen értelemben *trágyának* is neveztetik.

A szláv nyelvekben: *hnoj, gnoj;* de rokon vele a spanyol *guáno* v. *huáno* is a perui *huanu* után, mely szintén ganajt jelent.

GANAJBOGÁR, (ganaj-bogár) ösz. fn. 1) Ganajban tanyázó bogárfaj. 2) Galacsincserebüly, máskép *szarturó bogár.* Erről szól a közmondás: *Aki bogár után indúl, ganajra jut.*

GANAJBŰZ, (ganaj-bűz) ösz. fn. A ganajnak sajátságos büze, szaga. *Ganajbűz ütötte meg orrát. Ki nem állhatja a ganajbűzt.*

GANAJCSEREBÜLY, (ganaj-cserebüly) l. GALACSINCSEREBÜLY.

GANAJDOMB, (ganaj-domb) ösz. fn. Domb vagyis rakás, mely az istállóból kihordott ganéjból emelkedik. Máskép: *ganajrakás, ganajkupacz, szarvas.*

GANAJFÖLD, (ganaj-föld) ösz. fn. Elrohadt növények részeivel kövérített föld, mely más sovány földek trágyázására hasznos.

GANAJFÜST, (ganaj-füst) ösz. fn. Meggyujtott száraz trágya vagy égő tőzek füstje.

GANAJGALÓCZA, (ganaj-galócza) ösz. fn. Galóczák neméhez tartozó gombafaj, mely a ganajdombokon tenyészik.

GANAJGAMÓ, (ganaj-gamó) ösz. fn. Rendesen két gamóval ellátott kézbeli eszköz, melylyel a ganajt a szekérről lehuzogatják, midőn a földre vitték. Máskép: *ganajhuzó.*

GANAJGOMBA, (ganaj-gomba) l. GANAJGALÓCZA.

GANAJGÖDÖR, (ganaj-gödör) ösz. fn. Gödör, melybe a ganajt belehányják, hol részént saját levében, részént az esővizben megérik.

GANAJHALOM, (ganaj-halom) ösz. fn. l. GANAJDOMB.

GANAJHÁNYÓLAPÁT, (ganaj-hányó-lapát) ösz. fn. Lapát, melylyel ganajt hánynak.

GANAJHÁNYÓVILLA, (ganaj-hányó-villa) ösz. fn. Két vagy három águ villa, melylyel a ganajt az istállóból, akolból stb. kihányják, a földeken elteregetik stb.

GANAJHORDÓ, (ganaj-hordó) ösz. mn. 1) Aki ganajt hord. *Ganajhordó béres.* 2) Amin v. miben ganajt hordanak. *Ganajhordó szekér, taliga. Ganajhordó kosár* (a szőlőmiveseknél).

GANAJKOSÁR, (ganaj-kosár) ösz. fn. Kosár, melyben a ganajt hordják, pl. a szőlőkben, hol szekérrel feljárni nem lehet.

GANAJKUPACZ, (ganaj-kupacz) ösz. fn. 1) Az istállók, ólak előtt rakásra hányt ganaj. 2) A földekre kihordott, s kisebb rakásokban álló ganaj, melyet utóbb elteregetnek.

GANAJLÁDA, (ganaj-láda) ösz. fn. Ládaféle faedény, melyben a leves-ganajt tartják vagy kihordják, hogy el ne folyjon.

GANAJLAPÁT, (ganaj-lapát) ösz. fn. l. GANAJHÁNYÓLAPÁT.

GANAJLÁS, (gan-aj-l-ás) fn. tt. *ganajlás-t*, tb. *—ok.* 1) Ganajnak természeti szükségből elbocsátása. 2) Ganajjal behintés vagy meghordás, kövérités.

GANAJLAT, (gan-aj-l-at) fn. tt. *ganajlat-ot.* Ganaj azon alakban, mint az állattól elmegy. *Minden állatnak sajátnemü ganajlata van.*

GANAJLÉ, (ganaj-lé) ösz. fn. Lé, mely részint magával a ganajjal jő ki a végbelekből, részint a hozzájövő víz, eső által képződik.

GANAJLÉGY, (ganaj-légy) ösz. fn. A ganajdombokon élődni szokott legyek neme.

GANAJLIK, (gan-aj-l-ik) k. m. *ganajl-ott.* Ganaj megy el tőle, szarik.

GANAJOL, (gan-aj-ol) l. GANAJOZ.

GANAJOS, (gan-aj-os) mn. tt. *ganajos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Ganajjal hintett vagy mocskolt, vagy rakott vagy kövérített, meghordott. *Ganajos udvar, istálló. Ganajos farú marhák. Ganajos földek, kertek, szőlők. Ganajos szekér, kosár.*

GANAJOSAN, (gan-aj-os-an) ih. Be- vagy megganajozva.

GANAJOZ, (gan-aj-oz) áth. m. *ganajoz-tam, —tál, —ott.* Ganajjal mocskol; vagy hint, meghord, kövérít. *Beganajozni az udvart. Beganajozni magát. Földeket, kerteket, szőlőket ganajozni, megganajozni.*

GANAJOZÁS, (gan-aj-oz-ás) fn. tt. *ganajozás-t*, tb. *—ok.* Valaminek ganajjal behintése, meghordása, kövéritése. *Némely földnek szükséges a gyakori ganajozás.*

GANAJOZOTT, (gan-aj-oz-ott) mn. tt. *ganajozott-at.* Amit ganajjal meghordtak, kövéritettek, trágyáztak. *Ganajozott szántóföldek, szőlők.*

GANAJPOCS, (ganaj-pocs) ösz. fn. Ganajléből álló sár, pocsolya, milyen a ganajdombok körül szokott lenni, kivált esős időben.

GANAJPOCSOLYA, (ganaj-pocsolya) l. GANAJPOCS.

GANAJRAKÁS, (ganaj-rakás) ösz. fn. l. GANAJDOMB.

GANAJSAROGLYA, (ganaj-saroglya) ösz. fn. Saroglya, vagyis lajtorjaforma készület, melyen a ganajt az istállókból, aklokból kihordják.

GANAJSUT, (ganaj-sut) ösz. fn. Sut vagy szöglet az istállóban, akolban, hol a ganajt ideiglen öszveháritják. Gúnyneven, oly hely a háznál, melyen mindenféle rondaságot öszvehalmoznak.

GANAJSZAG, (ganaj-szag) ösz. fn. A ganaj kipárolgásának sajátságos szaga, büze.

GANAJSZEKÉR, (ganaj-szekér) ösz. fn. Szekér, melyen ganajt hordanak. *Ganajszekérnek, részeg embernek az Isten is kitér.* (Km.).

GANAJTALIGA, (ganaj-taliga) ösz. fn. Taliga, melyen ganajt hordanak.

GANAJTARGONCZA, l. GANAJTALIGA.

GANAJTÜZ, (ganaj-tüz) ösz. fn. 1) Száraz marhaganéjból élesztett tüz. 2) Tözegnek a tüze.

GANAJUDVAR, (ganaj-udvar) ösz. fn. Udvar vagy tér a gazdasági majorokban, hová a ganajt öszvehordják.

GANAJVERÉM, (ganaj-verėm) ösz. fn. l. GANAJGÖDÖR.

GANAJVILLA, (ganaj-villa) lásd: GANAJHÁNYÓVILLA.

GANAJVONÓ, (ganaj-vonó) l. GANAJGAMÓ.

GANÁR, a székelyeknél, am. *gunár;* l. ezt.

GÁNCS, (1), (gán-cs v. gám-cs, l. itt alább 1) alatt) fn. tt. *gáncs-ot.* 1) Jelent akadályt, különösen melyet valaki a menő utjában tesz. Innen *gáncsot vetni valakinek*, am. lábát elébe tartva akadályozni vagy épen földre ejteni. Mátyusföldén *gancs* vagy *kancs.* Ennélfogva a gáncs gyöke eredetileg egy a *kam, gam*, gyökökkel (kampó, gamó, az olasz nyelvben is *gancio*, am. horog), s tulajdonkép *gámcs* am. *gamcs*, *kamcs*, mert midőn gáncsot vetünk, lábunkat csakugyan *kampó* módjára meghajtjuk. 2) Szélesb ért. tövis, tüske vagy akármily útban álló, feltartóztató akadék. 3) Átv. ért. hiba, valaminek kitünőleg rosz tulajdona, melyben fenakadunk, mit szó vagy észrevétel nélkül nem hagyhatunk. *Gáncsot találni valamiben,* am. olyannak találni, miben megütközünk, megbotránkozunk. *Nincs oly szép személy, kiben valamely gáncs ne volna.* (Km.).

A csagataj nyelvben *gïncsï* v. *guncsï* valamely gáncsfa, t. i. azon lovaknak, melyek csótárjokat szokták rágni, nyakuk alá egy darab fát kötnek, hogy hozzá ne érhessenek a csótárt rágni; a kutya nyakába is kötnek egy ily fadarabot, hogy kötelét szét ne harapja s el ne mehessen. (Abuska).

GÁNCS, (2), erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Gáncs-on, —ra, —ról.*

GÁNCSHAL, (gáncs-hal) l. GÁLYAGÁNCS.

GANCSHÁZA, falu Pozson megyében; helyr. *Gancsházá-n, —ra, —ról.*

GÁNCSOL, (gám-cs-ol) áth. m. *gáncsol-t.* Átv. ért. valamiben gáncsot talál, azaz valamit hibája miatt roszal, nem helyesel. *A czéhbeliek gáncsolni szokták az elejökbe adott remeket. Ne csak gáncsolj, hanem dicsérj is, midőn megérdemlem.* V. ö. GÁNCS.

GÁNCSOLÁS, (gám-cs-ol-ás) fn. tt. *gáncsolás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit gáncsolunk. V. ö. GÁNCSOL.

GÁNCSOLÁSI, (gám-cs-ol-ás-i) mn. tt. *gáncsolási-t*, tb. *—ak.* Gáncsolást illető, arra vonatkozó. *Gáncsolási hajlam; gáncsolási szándék.*

GÁNCSOLAT, (gám-cs-ol-at) fn. tt. *gáncsolat-ot.* Roszaló, nem helyeslő szó vagy tett.

GÁNCSOLÓ, (gám-cs-ol-ó) fn. tt. *gáncsoló-t.* Személy, ki valamiben gáncsokat, hibákat keres vagy talál, ki valamit roszal.

GÁNCSOLÓDÁS, (gám-cs-ol-ó-d-ás) fn. tt. *gáncsolódás-t*, tb. *—ok.* Gáncsoknak, hibáknak keresése, kutatása, szemrehányása.

GÁNCSOLÓDIK, (gám-cs-ol-ó-d-ik) belsz. m. *gáncsolód-tam*, *—tál*, *—ott.* Valakiben vagy valamiben gáncsokat, azaz hibákat keres, kifogásokat tesz; akadékokat csinál.

GÁNCSOLÓDÓ, (gám-cs-ol-ó-d-ó) mn. tt. *gáncsolódó-t.* Gáncsokat, hibákat szándékosan kereső, kutató, azokat szemrehányó. *Gáncsolódó műbiró.*

GÁNCSOS, (gám-cs-os) mn. tt. *gáncsos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Miben gáncsok, hibák vannak, mi ellen kifogásokat, észrevételeket tehetni. *Gáncsos mű.* 2) Tövises, tüskés, akadékos. *Gáncsos ösvényeken járni. Gáncsos bokorba akadt a ruhája.*

GÁNCSOSAN, (gám-cs-os-an) ih. Gáncscsal, hibával.

GÁNCSOSKODÁS, (gám-cs-os-kod-ás) fn. tt. *gáncsoskodás-t*, tb. *—ok.* Gáncsoknak, hibáknak szenvedélyes, túlzott keresése, kutatása, szemrehányása. *Műbirálati gáncsoskodás.*

GÁNCSOSKODIK, (gán-cs-os-kod-ik) k. m. *gáncsoskod-tam*, *—tál*, *—ott.* Átv. ért. aprólékos kifogásokkal, álokoskodásokkal keresett ellenvetéseket tesz valami ellen; a gáncsolást szántszándékosan, szenvedélyesen üzi.

GANCZA v. GÁNCZA, (gan-cza v. gán-cza, v. gam-cza) fn. tt. *ganczát.* Tésztás étek neme, kukoricza-, árpa-, hajdinalisztből, melyet, miután az kásaalakban megfőtt, zsírba vagy olajba mártogatott késsel kiszakgatnak. Dunán túl *gáničza*, Abaújban: *dzámiszka. Olajos gáncza. Kukoriczagáncza.*

„Hajdúkáposztával
Jóllakhatsz ganczával."

Népies hadi dal.

GANCZI, (gan-czi v. gam-czi, gamózó ?) fn. tt. *ganczi-t.* A székelyeknél, különösen Háromszékben am. gunár, (Udvarhelyszékben *gandr)*, hím lúd. Némi rokonságban vannak vele a latin *anser*, spanyol *ganso*, olasz *ganzo* (szerető), német *Gans, Günserich*, szanszk. *hansszas, hanszí* stb.

GANÉ, GANÉJ, GANÉJOS stb. l. GANAJ, GANAJOS stb.

GANGA, (gam-g-a) mn. tt. *gangát.* Ritka használatú szó, s oly lábakról mondják, melyek igen tertyedtek.

GANGALÁB, (ganga-láb) ösz. fn. Széles, tertyedt talpu láb, tepszi láb, lúdtalpu láb.

GANGOS, (1), (gam-g-os) mn. tt. *gangos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Erdélyben és Mátyusföldén tulajdonkép a lóról és némely büszke állatokról, pl. páváról, hattyuról mondják, midőn nyakát hajtogatva kevélyen lép. Ennél fogva gyöke a *gam*, *kam* gyökökkel egy értelmű.

„Ágyon csapták a ludamat,
Szépen szóló, szépen járó
Gangos gunáromat."
Néprománcz. (Erdélyi J. gyüjteménye 1).

Átv. ért. mondják emberről is, kivált asszonyról, ki büszkén, délczegen, kimért deli léptekkel jár. *Gangos asszony, katona.*

GANGOS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *gangos-t,* tb. *—ok.* A székelyeknél a deszkametsző-malomnak egyik részét jelenti.

GANGOSAN, (gam-g-os-an) ih. Nyakát büszkén hajtogatva, délczegen, kevélyen. *Ezen paripa gangosan hordozza fejét. Gangosan lép, mint a páva.*

GANICSA, falu Szala megyében; helyr. *Ganicsá-n, —ra, —ról.*

GÁNICZA, l. GANCZA.

GANNA, KIS—, NAGY—, falvak Veszprém megyében; helyr. *Ganná-n, —ra, —ról.*

GANÓCZ, falu Szepes megyében; helyr. *Ganócz-on, —ra, —ról.*

GANTÁR, (némi betü- és helycserével egy a *gadnár* = *gandár* = *gantár* szóval) fn. tt. *gantár-t,* tb. *—ok.* Kresznerics *cantherius* latin szóval értelmezi, másképen *gadnár* és *ászok, ászokfa.* L. ezeket. Átv. *Gantáron feküni*, am. nagyon betegnek lenni; *gantáron járni*, am. alig szódelegni, oly rosszul lenni.

GANTÁRFA, (gantár-fa) l. ÁSZOKFA.

GÁNTH, falu Fejér megyében; helyr. *Gánthon, —ra, —ról.*

GÁNY, (1), elvont gyöke *gányó, gányol, gánya* szóknak.

GÁNY, (2), falu Pozsony megyében; helyr. *Gány-ba, —ban, —ból.*

GÁNYA, (1), (gány-a) fn. tt. *gányát.* 1) Sövényfonadék, vagyis nagyjából öszvefont vessző- vagy töviskerítés. A héber nyelvben גָּנַן am. fedez, oltalmaz, innen: גַּן, גִּנָּה körülvett kert, melyeknek hangban és értelemben megfelelő szók az arab nyelvben is feltaláltatnak. Lugossy József a felhangú *génye* szóval is rokonítja, mely apró tüskét jelent. 2) Gányafa gyümölcse. V. ö. GÁNYAFA.

GÁNYA, (2), falu Máramaros megyében; helyr. *Gányá-n, —ra, —ról.*

GÁNYAFA, (gánya-fa) ösz. fn. Réteken, ligetekben tenyésző (s kerítésben vagy kerítésül is használtatni szokott) bokorfa; melynek piros szinü bogyógyümölcse kesernyés, s a galagonyához némileg hasonlít. Máskép: *kányafa.*

GÁNYAFŰ, (gánya-fű) l. SZÓFIAZSOMBOR.

GÁNYÓ, (gány-ó, am. gányoló) fn. tt. *gányó-t.* Így nevezik Szeged és Kecskemét tájékán a dohánykertészeket.

GÁNYOL, (gány-ol) áth. m. *gányol-t.* Valamit sövénynyel bekerít. *Kertet gányolni.* V. ö. GÁNYA.

GÁNYOLÁS, (gány-ol-ás) fn. tt. *gányolás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki gányol; kerités.

GAPUD, l. GABUD.

GAR, (1), elvont gyök, s eléfordúl *gara, garaboncza, garaboncziás, garat, garázda, garda* szókban; továbbá az idegen nyelvekkel közös *garádics, garaboly, garmada* szókban, nem különben némely helynevekben. A székelyeknél önálló fn. tt. *gar-t,* tb. *—ok.* Jelent elbizottságot, fenhéjazást, kihágó, veszekedő hányakodást. *Nagy garral beszél. Nagy garral van, jár.* Rokon vele a hellen γαύραξ, γαῦρος, latin *grandis, gravis, crassus, cresco.*

GAR, (2), elavult önh. ige, am. jár, ballag. Innen lett: *garat*, ami a felöntött gabonát lejárja v. *járat*-ja, továbbá: *gartat* a székelyeknél ide-oda fartatva jár. Rokon vele a latin *curro, gradior*, a magyar *gör* (gördít, gördül, így: göröngy a székelyeknél: garangy), *gur* (gurít, gurúl), *ker* (kerül, kerít, kerek) stb.

GARA, (1), (gar-a) fn. tt. *garát.* 1) Hangutánzó, innen lett *garál*, azaz locsog, fecseg, *gar gar* hangon cseveg, mint némely madarak. 2) Fenhéjázás, másokat megvető és sértő gőg. Innen lett: *garázda.* Az első értelemben rokonok vele a latin *garrio, corvus,* hellen γηρύω, κόραξ, német *quarren, girren,* szanszkrit *gar* (kiabál), orosz *graiu*, olasz *gara* (verseny) stb. az utóbbiban v. ö. GAR elvont gyököt és székely szót.

GARA, (2), falu Bács megyében; helyr. *Gará-n, —ra, —ról.*

GARAB, puszta Nógrád megyében; helyr. *Garab-on, —ra, —ról.*

GARÁB, puszta Nógrád megyében; helyr. *Garáb-on, —ra, —ról.*

GARABÓ, (gar-ab-ó) l. GARABOLY.

GARABOLY, (gar-ab-oly) fn. tt. *garaboly-t,* tb. *—ok.* Megvan a francia *corbeille*, olasz *corbello, corba,* latin *corbis*, német *Korb* szókban. Kerek, gömbölyü kosár. V. ö. GARAB, GAR, elavúlt önh.

GARABONCZ, falu Szala megyében; helyr. *Garabonczon, —ra, —ról.*

GARABONCZA, (gara-boncza, am. gara-bonta v. —bontó, l. itt alább) ösz. fn. tt. *garaboncát.* A babonás időkorban jelentett ördöngös mesterséget, hatalmat, melynél fogva valaki az ördöggel czimborálván, holmi érthetetlen bűbájos szavakkal, *(garával, garálással),* különösen rendkivüli tüneményeket, pl. boszorkányok, förgeteg, jégeső eléidézésére,

(mintegy a természeti rendnek *felbontására)* képesnek tartatott. Némelyek a hellen-latin *chiromantia* szóból kölcsönzöttnek tartják, mely kézből jóslást, kézjóslatot jelent; azonban a föntebb adott, s a köznép véleményéhez híven adott s még alább adandó értelmezés másra mutat, különben is ily egyszerű tény jelentésére épen semmi szüksége nem volt a népnek oly hosszú s nehezen sajátítható idegen szót kölcsönöznie. V. ö. GARABONCZÁS.

GARABONCZÁS, (gara-bonczás) ösz. mn. tt. *garabonczás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Garabonczával vagyis ördöngös mesterséggel biró. V. ö. GARABONCZA. *Garabonczás diák,* ki a népmese szerént tizenhárom oskolát végzett, és valahol Alföldön bizonyos mélységben tizenketted magával a szerencsekerékre ült, melyről szerencsésen leszállván, (mert egyet közőlök az ördög mindig elragadott), holmi csodálatos és babonás tünemények eléidézésére képessé lőn. A garabonczás diák sárkányon nyargalt, s dühét egyedül fris édes téjjel lehetett megengesztelni. 2) Szemtelenül házsártoskodó, garázda, akadékoskodó. Néhutt: *garaboncsiás.*

GARABONCZÁSKODÁS, (gara-bonczáskodás) ösz. fn. tt. *garabonczáskodás-t*, tb. *—ok.* Garázdálkodás, szemtelen, illetlen akadékoskodás. V. ö. GARABONCZÁS.

GARABONCZÁSKODIK, (gara-bonczáskodik) ösz. k. m. *garabonczáskod-tam, —tál, —ott.* Garabonczás diák módjára garázdálkodik, szemtelenül akadékoskodik, illetlenül viseli magát. V. ö. GARABONCZÁS, 2).

GARAD, l. GARAT.

GARÁD, (1), (gar-ád v. gar-a-ad, am. kerítő hely, v. ö. GAR kiavult önh.) fn. tt. *garád-ot.* Rokon a vékony hangu *kert*, *kerítés*, továbbá a latin *hortus*, német *Garten*, illir, orosz, lengyel *grad, gorod,* tót *hrad* szókkal. Általán am. kerítés. Különösen felhányt földből való, s fűvel, gyöppel vagy bokrokkal benőtt kerités, gyepű. *Kertek garádja.*

GARÁD, (2), erdélyi falu Kőhalom székben; helyr. *Garád-on, —ra, —ról.*

GARÁDICS v. GRÁDICS, fn. tt. *garádics-ot.* Közelebbről a latin *gradus* szóból eredettnek látszik, l. LÉPCSŐ.

GARÁDICSKÖZ, (garádics-köz) ösz. fn. Köz, vagyis tér egyik lépcsőosztályzattól a másikig. V. ö. LÉPCSŐ, LÉPCSŐKÖZ.

GARÁDICSOS, (garádics-os) mn. tt. *garádicsos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Garádicsokkal ellátott, fokozatos. *Garádicsos feljárás a hegyre.* V. ö. LÉPCSŐ, LÉPCSŐS.

GARÁDJA, (gar-ád-ja) fn. tt. *garádját.* Tájszó, s nem más mint a személyragos *garád.* Ilyenek a *fia* főnév s *Hidja, Szarva* helynevek is.

GARADNA, falu Abaúj megyében; helyr. *Garadná-n, —ra, —ról.*

GARÁDOL, (gar-ád-ol) áth. m. *garádol-t.* Garáddal bekerít, elzár. *Tagosztály után garádolni* v. *elgarádolni a jutott részt. Begarádolni a lóherés kerteket.*

GARÁDOLÁS, (gar-ád-ol-ás) fn. tt. *garádolás-t*, tb. *—ok.* Valaminek elkerítése garáddal. *Kertek, földek, szőlők garádolása.*

GARÁDOS, (gar-ád-os) mn. tt. *garádos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Garáddal kerített, elzárt. *Garádos szőlők. Garádos faiskola.*

GARAGULYA, (gara-gulya, l. a czikk végén) ösz. fn. tt. *garagulyát.* Hosszú, magas falábak, melyek fölül hónali mankókkal vannak ellátva, s melyek sebesebb menésre, vizen, sáron átgázolásra vagy néha egyedül testi ügyesség gyakorlatára, s fitogtatására használtatnak. Úgy látszik, a *gara* (magas, nagy), és a *gólya* szókból tétetett öszve. Rokon vele a latin *grallae.*

GARAGULYÁZ, (gara-gulyáz) ösz. önh. Garagulyán jár.

GARÁL, (gar-a-al) önh. m. *garál-t.* Locsog, fecseg, haszontalanságokat beszél. Egyezik a latin *garrio*-val.

GARÁLÁS, (gar-a-al-ás) fn. tt. *garálás-t*, tb. *—ok.* Locsogás, fecsegés.

GARÁLIS, l. KLÁRIS.

GARAM v. GARAN, folyó Esztergom, Bars, Zólyom stb. megyékben, mely Esztergom városánál ömlik a Dunába.

GARAMSZEGH, falu Zólyom megyében; helyr. *Garamszegh-en, —re, —ről.*

GARAN-APÁTHI, falu Bars megyében; helyr. *Apáthi-ba, —ban, —ból.*

GARANCSI, puszta Pest megyében; helyr. *Garancsi-ba, —ban, —ból.*

GARAN-DAMASD, falu Bars megyében; helyr. *Damasd-on, —ra, —ról.*

GARANGY, (gar-angy) székely szó, l. GÖRÖNGY.

GARANGYIKOS, (gar-angy-ik-os) székely szó, l. GÖRÖNGYÖS.

GARAN-KELECSÉNY, falu Bars megyében; helyr. *Kelecsény-be, —ben, —ből.*

GARAN-KESZI, falu Bars megyében; helyr. *Keszi-be, —ben, —ből.*

GARAN-SÓLYMOS, falu Bars megyében; helyr. *Sólymos-on, —ra, —ról.*

GARAN-SZŐLLŐS, mezőváros Bars megyében; helyr. *Szőllős-ön, —re, —ről.*

GARAN-ÚJFALU, falu Bars megyében; helyr. *Újfalu-ba, —ban, —ból.*

GARAN-VEZEKÉNY, falu Bars megyében; helyr. *Vezekény-én, —re, —ről.*

GARANY, falu Zemplén megyében; helyr. *Garany-ba, —ban, —ból.*

GARAS, fn. tt. *garas-t*, tb. *—ok.* Egy a középkori latin *grossus*, német *Groschen*, szláv *grosh* és számos más nyelvbeli rokon kiejtésü szókkal. Az 1723, 68-iki törvénynél fogva a forintnak huszad-

részét teszi, s magában öt kispénzt foglal. *Jó garas. Ezüst-, rézgaras. Az jó garas lehet, ki aranyat nyerhet.* (Km.) *Egy bagarus garast sem ér.* (Km.) *Barátgaras*, (am. Deo gratias, Isten fizesse meg). *Fagaras. Kap rajta, mint koldus a fagarason.* (Km.) *Segíts rajta, jó garas, ne légy görbe, sem varas.* (Km.) *Kopasz garas. Sok kézen fordult meg, mint a kopasz garas.* (Km.) *Garason vett kenyér. Garasával adni a tojás párját.*

„Arass szívem, arass,
Megadom a garast,
Nem kell nekem garas,
Csak te velem arass." Népd.

GARASONKÉNT, (garas-on-ként) ih. Egy-egy garast vagy garasával. *Garasonként elkölteni a pénzt. Garasonként fizetni a napszámost. Garasonként sok pénzt összegyűjteni.*

GARASOS, (1), (garas-os) mn. tt. *garasos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Egy garast érő. *Garasos zsemlye, csipó. Rátartja magát, mint polturás malacz a garasos kötélen.* (Km.). 2) Egy garasba kerülő. *Garasos komédia, mulatság.*

GARASOS, (2), fn. tt. *garasos-t*, tb. *—ok.* Pénzdarab, mely egy garast teszen. *Garasost adni a koldusnak.*

GARASZOL, (garasz-ol) a székelyeknél, am. doroszol; l. ezt. Hangutánzó, mintegy *karczol.*

GARAT, (gar-at, eléjön a dalmát nyelvben: *grad)* fn. tt. *garat-ot.* 1) Malomban töltsérforma famív, melyből a malomkő alá húll az őrlendő gabona. *Garat torka* vagy *szája*, melybe a gabonát töltik. *Garatfiók*, melyen a gabona a kő alá húlladoz. *Aki előbb megy a malomba, előbb önt a garatra.* (Km.). 2) Átv. ért. torok, nyelőcső. *Felönteni a garatra*, am. inni. *Jól felönteni a garatra*, am. jól leszíni magát, megrészegedni.

„Látom, a garatra már jól felöntöttél
A szegzárdi borból jól felhörpentettél."
Lakod. vers.

GARATFIÓK, (garat-fiók) ösz. fn. Töltsér a garat alján, melyen a felöntött gabona a malomkő alá hull.

GARATGERELY, (garat-gerely) ösz. fn. Sebészi eszköz, melyet a nyelőcső vagyis torokgarat némely műtételezéseinél használnak.

GARATOS, (gar-at-os) mn. tt. *garatos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Garattal ellátott, fölszerelt. 2) Átv. ért. ami a valódi mértéket megüti.

GARATTY, elvont hangutánzó, s jelenti tulajdonkép azon hangot, mely hallatszik, midőn valaki nyelvét a szájpadláshoz csapkodja, máskép: *karatty, kalaty, kalatty.* Rokon vele: *galagy*, l. ezt.

GARATTYOL, (garatty-ol) önh. m. *garattyol-t.* Tulajd. ért. nyelvével kelepel, nyelvét a szájpadláshoz verve sajátságos hangot hallat. Átv. ért. és gúnyosan, am. locsog, fecseg, kelepel, értetlenül mindent összevissza beszél; vagy idegen, s előttünk értetlen nyelven beszél. *Németül, francziául garattyol.*

GARÁZ, (gar-a-az) elvont törzsök, melynek gyöke *gar*, innen lett *gar-a*, s *az* képzővel *gara-az, garáz*, mint: *ig, ig-az, szár, szár-az.* Jelent veszekedőt, házsártost, fenhéjazásból másokat bántót.

GARÁZDA, (gar-a-az-da) fn. és mn. tt. *garázdát.* Molnár A. szerént. 1) Veszekedés, perlekedés, (lis, jurgium); 2) Ma is divatozó értelemben: veszekedő, perlekedő, másokon házsártoskodó, szemtelen galiba ember, ki mások jogát nem tisztelvén, s az illemet nem ismervén mindenbe belé kapczáskodik, mindenen keresztül jár.

GARÁZDÁLKODIK, (gar-a-az-da-al-kod-ik) k. m. *garázdálkod-tam, —tál, —ott.* Garázda módon viseli magát. V. ö. GARÁZDA.

GARÁZDÁN, (gar-a-az-da-an) ih. Garázda módon.

GARÁZDÁS, (gar-a-az-da-as) mn. tt. *garázdás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Veszekedéssel teljes, kapczáskodó, durván, nyersen mások irányában kicsapongó.

GARÁZDASÁG, (gar-a-az-da-ság) fn. tt. *garázdaság-ot.* Mások személye irányában elkövetett nyerseség, kicsapongó durvaság; másokba kapczáskodó, veszekedő indulatosság. *Boros ember garázdasága.*

GARÁZNA, l. GARÁZDA.

GARBÓCZ, falu Abaúj megyében; helyr. *Garbócz-on, —ra, —ról.*

GARBÓLCZ, falu Szathmár megyében, helyr. *Garbólcz-on, —ra, —ról.*

GARBONÁCZ, falu Kővár vidékében; helyr. *Garbonácz-on, —ra, —ról.*

GARBONCZA; GARBONCZÁS; GARBONCZÁSKODIK stb. l. GARABONCZA; GARABONCZÁS stb.

GARD, (gar-d) elv. törzsök, mely a *garda* szóban és *Gardos* helynévben fenmaradt.

GÁRD, puszta Abaúj megyében; helyr. *Gárd-on, —ra, —ról.*

GARDA, (gar-d-a) fn. tt. *gardát.* Alakjára nézve a héringhez hasonló halfaj. A Balatonban igen nagy számmal tenyészik. Szálkája sok, húsa kevés. Átv. ért. sovány, szikár ember. Mennyiben a latin *cyprinus cultratus*-nak felel meg, valószinűnek látszik, hogy rokon a *kard* szóval.

GÁRDÁNFALVA, helység Közép-Szolnok megyében; helyr. *Gárdánfalvá-n, —ra, —ról.*

GARDON, l. GORDON.

GÁRDONY, falu Fejér— s puszták Honth, Nógrád és Somogy megyében.

GÁRDOS, puszta Somogy megyében; helyr. *Gárdos-on, —ra, —ról.*

GÁRÉ, falu Baranya megyében; helyr. *Gáré-n, —ra, —ról.*

GARGATOL, (gargat-ol) áth. m. *gargatol-t.* A szájba vett folyadékkal torkát öblögeti, gargarizálja. Hangután zó ige.

GARGONCZÁS, l. GARABONCZÁS.

GÁRGYA, (gár-gya, olasz *guardia?*) fn. tt. *gárgyát.* Rokon a *garád* főnévvel, s am. kút kerítése, kútkáva. Székely szó.

GÁRGYÁN, (olaszul *guardiano*) fn. tt. *gárgyán-t*, tb. *—ok.* Némely kolostorok, különösen sz. Ferencz szerzeteseitől lakottak háznagya, elöljárója. *Szürkebarátok, capucinusok gárgyána.* (Guardianus). Megfelel a más szerzetbeliek perjelének. V. ö. PERJEL.

GÁRGYÁNI, (gárgyán-i) mn. tt. *gárgyáni-t*, tb. *—ak.* Gárgyánt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Gárgyáni hivatal, parancs, rendelet.*

GÁRGYÁNSÁG, (gárgyán-ság) fn. tt. *gárgyánság-ot.* 1) Gárgyáni hivatal. 2) A kolostor azon része, tereme, szobája, melyben a gárgyánok lakni szoktak. V. ö. GÁRGYÁN.

GÁRGYÁS, (gár-gya-as) mn. tt. *gárgyás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gárgyával ellátott, kerített. *Gárgyás kút.* V. ö. GÁRGYA.

GÁRGYÁZ, (gár-gya-az) áth. m. *gárgyáz-tam, —tál, —ott.* Gárgyával bekerít, ellát. *Kutat gárgyázni.*

GÁRINCZA, (gár-incz-a, azaz górincza) fn. tt. *gárinczát.* A székelyeknél am. magas vékony leányka. Benne a *hóri* (horgas), vagy *gar*, *gór* (= nagy) szók fogalma rejlik. A *cza* kicsinyező a gyök értelmét mérsékeli.

GARMADA, fn. tt. *garmadát.* Ugyanaz az illir *gromada*, tót *hromada* szókkal. Általán halom, rakás, melybe valami öszve van hányva; különösen nyomtatott vagy csépelt gabona, midőn halomra hányják, akár polyvájában, akár felszórva. *Neki ereszteni a baromfiakat a garmadának. Felszórni, felmérni a garmadát. Búza-, rozs-, árpagarmada.*

GARMADÁL, (garmada-al) áth. m. *garmadál-t.* Garmadába gyüjt, összvehalmoz. *Nyomtatás után garmadálni a gabonát.*

GARMADÁZ, (garmada-az) l. GARMADÁL.

GARNÁCS, fn. tt. *garnács-ot.* Borsod megyében, különösen Noszvaj falu körül száraz ágak hulladékai az erdőben, melyeket a szegény embereknek összveszedegetni s elhordani szabad. Talán am. *korhács* vagyis *korhadtas*, vagy gyöke *gar* a *galy* szónak változata.

GARNYATAG, (gar-ny-at-ag) mn. tt. *garnyatag-ot.* Székelyeknél az elvénült leányról, Gyarmathy szerént pedig más elvénült emberről is mondják, mivel mintegy összvegornyad, összvezsugorodik; tulajdonkép tehát : *gornyatag*, vékony hangon *gernyeteg, görnyeteg.*

GAROL, (gar-ol) áth. m. *garol-t.* Gázol, különösen garagulyával megy a vizen, sáron át. V. ö. GARAGULYA és GAR.

GAROS, (gar-os) mn. tt. *garos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Fejét magasan hordozó, rátartós, elbizott, fenhéjazó. Székely szó.

GARTAT, (gar-tat) önh. m. *gartat-tam, —tál, —ott.* A székelyeknél am. fartatva jár, hol fél oldalon, hol keresztül az úton, büszkén körül oldalog, (mint a kakas a tyúk körül); *belégartat :* ügyetlenül belé kezd valamibe, hivatlanul vagy váratlanul részt vesz, beléüti az orrát. (Kriza J.).

GÁSPÁR, (a persa nyelv után, jelentése : *kincstárnok*, héberül גִּזְבָּר), férfi kn. tt. *Gáspár-t*, tb. *—ok.* Neve a három keleti bölcsek egyikének, kik a kisded Jézust meglátni és imádni mentek. *Gáspár, Menyhért, Boldizsár.* Kicsinyezve : *Gassi, Gaskó.* Átv. ért. *Gáspár van a sajtban*, am. kukaczos a sajt.

—GAT, öszvetett képző (-og-at); l. —G, (1), igeképző.

GÁT, (önálló gyök, rokon vele a szanszkrit *cshad* [fedez, óv], izland *gadda* [megerősít], német *Gatter* stb. v. ö. GÁTOR); fn. tt. *gát-ot* v. *—at.* 1) Töltés, felhányt és megtömött földből vagy kőből, vagy földdel vegyes rőzséből, nádból, ganéjból stb. készített akadály a víz rohanása, kiterjedése, áradása ellen. *Gátot húzni a folyó mentében. Gáttal összveszorítani vagy malomra hajtani a vizet. Gáttal elállítani a kifolyást.* V. ö. ESZTERÓ. 2) Kerítés tüskéből, rőzséből, nádból, ganéjból stb. a kertek, szőlők körül, hogy a bitang barmok kárt ne tegyenek bennök. *Megszorult, mint eb a gát között.* (Km.). 3) Átv. ért. akadály, hátráltatás, nehézség. *Gátot vetni valakinek terve végrehajtásában. Ember kell a gátra.* (Km.). *Ember ő a gáton.* 4) A boncztanban am. a végbél és szeméremtest közötti rész. (Perineum). *A szilros borsó elcsapta a gátot.* (Km.).

Származékai : *gátol, gátor, gátos, gátoz* stb.

GATÁLY, falu Zemplén megyében; hely. *Gatály-ba, —ban, —ból.*

GÁTBÍRÓ, (gát-bíró) ösz. fn. A tengeri vidékeken törvényhatósági személy, ki a gátok miatt keletkező peres ügyekben itél.

GÁTERŐSÉG, (gát-erőség) ösz. fn. Erőség neme, mely nem falakból, hanem csupán gátakból, földtöltésekből áll : földvár.

GÁTFA, (gát-fa) ösz. fn. Gerenda vagy rúd, mely egyik végénél fogva valamely ágas tengelyéhez van szorítva, s melynek fel- vagy lehúzása által utakat, hidakat, vámokat kinyitni vagy elzárni szoktak. (Schlagbaum).

GÁTFAL, (gát-fal) ösz. fn. Kőből, téglából épített védfal a folyók, tavak, tengerek árjai ellen.

GÁTFÖLD, (gát-föld) ösz. fn. Föld, melyből gátat készitenek, vagy melyet a gátczölöpök, gátrőzsék közé töltögetnek s letömnek.

GÁTH, falu Verőcze, és puszta Bács megyében; helyr. *Gáth-on, —ra, —ról.*

GÁTKOSÁR, (gát-kosár) ösz. fn. Földdel töltött kosarak, melyeket egymás mellé állítva, gát gyanánt alkalmaznak, vagy melyekkel az elszakgatott töltések hézagait becsinálják. Hadtud. ért. magas és

földdel töltött kosár, mely a katonákat és tábori munkásokat az ellenség lövöldözései elől elfödi.

GÁTLÁS, l. GÁTOLÁS.

GÁTLÓ, (gát-l-ó) mn. tt. *gátló-t.* Akadályozó, visszatartóztató, valaminek végrehajtását megsemmisítő v. ellenző. Különösen, házasulás tárgyában akadályul szolgáló. *Gátló akadályok*, melyek a házasulást tiltják, de a megtörténtet nem teszik érvénytelenné.

GÁTNA, (gát-na) fn. tt. *gátnát.* Hadtudományban am. föld alá ásott üreg vagy út, melyen a várba el lehet jutni. (Sappe). Akként származott, mint: akna.

GÁTNAKAR, (gátna-kar) ösz. fn. Hadi kar vagy test, mely gátnacsinálással foglalkodik.

GÁTNÁSZ, (gát-na-ász) fn. tt. *gátnász-t*, tb. *—ok.* Hadi személy, ki a várostromoknál gátnákat, állikakat ás. (Sappeur).

GÁTNYILÁS, (gát-nyilás) ösz. fn. Nyilás, vagyis szándékosan készített hézag a gáton, melyen, ha úgy kivánják a körülmények, a vizet ki- vagy be lehessen ereszteni.

GÁTOL, (gát-ol) áth. m. *gátol-t.* 1) Gátot csinál, épít. *Elgátolni a folyó mellékét. Begátolni a kertek alját.* 2) Átv. ért. akadályoz, hátráltat, valamitől visszatart. V. ö. GÁT és GÁTLÓ.

GÁTOLÁS, (gát-ol-ás) fn. tt. *gátolás-t*, tb. *—ok.* 1) Gátcsinálás, valaminek kerítése gáttal. *Malomgátolás, kertgátolás.* 2) Akadályozás, hátráltatás, késleltetés, valamitől visszatartás.

GÁTOR, (gát-or, rokonok vele a héber גָּדַר [kerít], גָּדֵר [kerités], latin *clathrum*, hellen *κλεῖθρον*, olasz *cateratta*, német *Gatter, Gitter)*; fn. tt. *gátor-t*, tb. *—ok.* 1) Általán, léczekből vagy vasrudakból hézagosan alkotott kerítés valamely épület, kert stb. előtt vagy körül, mely némileg gát gyanánt szolgál. *Vasgátorokkal kerített urasági kastély. Általbújni a gátor között.* 2) Tornácz gyanánt kiálló házfödél, mely oszlopokon áll, vagy mindennünnen fallal van kerítve. *Konyhagátor, pinczegátor*, azaz a pincze eleje, pincze torka előtt emelt tető vagy tornácz. 3) A bonczatanban am. kettős hártya, mely a mellüreget és tüdőt egész hosszában két hasonló részre elválasztja. (Mediastinum).

GÁTOROS, (gát-or-os) mn. tt. *gátoros-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gátorral ellátott. *Gátoros konyha, pincze. Gátoros házelő, kiskert.*

GÁTOS, (gát-os) mn. tt. *gátos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gáttal ellátott, gáttal erősített, kerített. *Gátos malom*, melyre gát hajtja a vizet. *Gátos rétek, kertek.*

GÁTOZ, (gát-oz) áth. m. *gátoz-tam, —tál, —ott.* Gáttal ellát.

GÁTPART, (gát-part) ösz. fn. Gát a folyó, tenger vagy tó szélén, mentében, mely egyszersmind part gyanánt szolgál.

GÁTREKESZ, (gát-rekesz) ösz. fn. Általán rekesz, mely gát, akadály gyanánt szolgál valami ellen, milyenek a vámok, hidak gátfái. Különösen, hadtud. ért. valamely útnak, utczának elzárása, a rohanók elől elrekesztése. (Barrière, Barricade).

GÁTSARKANTYÚ, (gát-sarkantyú) ösz. fn. Sarkantyú, vagyis töltés, mely a gát felől a víz irányában elnyúlik, hogy ennek erejét, fonalát a gáttól eltávolítsa, vagy nyomását mérsékelje. V. ö. SARKANTYÚ.

GÁTSÉRV, (gát-sérv) ösz. fn. Sérv, mely a férfiaknál a végbél és húgyhólyag, a nőknél pedig a végbél és méhhüvely között képződik, midőn a zsigerek az úgynevezett gáton alásülyednek. V. ö. GÁT.

GÁTSZAKADÁS, (gát-szakadás) ösz. fn. A gátnak azon állapota, midőn a rohanó víz törést csinál rajta.

GÁTTANÁCSNOK, (gát-tanácsnok) ösz. fn. Némely tengerparti tartományokban és városokban, am. a gátbiróságnak itélő tagja. V. ö. GÁTBIRÓ.

GÁTTÖLTÉS, (gát-töltés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki gátot csinál, gátot tölt. 2) Oly töltés, vagyis felhányt földtömeg, mely valami ellen gát gyanánt szolgál.

GÁTTULAJDONOS, (gát-tulajdonos) ösz. fn. Személy, ki valamely gátot saját költségén csináltatott, s ennél fogva annak közvetett vagy közvetlen hasznaért bizonyos bért, vámot követelhet.

GÁTÚT, (gát-út) ösz. fn. Gyalog- v. szekérút, mely valamely gáton megy végig, vagyis út gyanánt szolgáló töltés.

GÁTZUGÁS, (gát-zugás) ösz. fn. A gát fölött kifolyó víznek zúgása, pl. midőn a malomgátokon a fölösleges vizet elbocsátják.

GATY, elv. gyöke *gatya* szónak, l. GATYA.

GATYA, (gaty-a) fn. tt. *gatyát.* Csipőkön megkötött, s a lábakra lefolyó két száru alsó férfiruha vászonból vagy gyolcsból. Keleties szabású és tulajdon magyar viselet. *Hosszu vagy rövid, kurta; bő vagy szűk gatya. Rojtos gatya. Rajta volt az aranyrojtos gatyája.* (Angyal B. nót). *Egy gatyában járni*, am. nadrág nélkül. *Még a gatyáját is beinná, ha lehetne. Nem jól foly ott a dolog, hol asszony viseli a gatyát.* (Km.) *Nem félti német a gatyáját*, (km), mert nincsen. *Jól felkösse gatyáját, aki vele kiköt.* (Km.). Átv. ért. némely madarak, pl. galambok lábszárain levő tollak.

Rokonok vele a szanszkrit *cshad* [fed, takar], *kut*, *kud* (fed, tartalmaz), franczia *cotte*, angol *coat*, német *Kutte*, *Kittel*, szláv *gatye*, *katye*, finn *kaatio* (Fábián), hellen *χιτων*, magyar *köt*, melytől *kötcze*, *keczele* szók is származnak stb.

GATYAKORCZ, (gatya-korcz) ösz. fn. A gatyának felső perómzete, melybe a madzagot belehuzzák, s melyen a ránczok öszveszedődnek.

GATYAMADZAG, (gatya-madzag) ösz. fn. Szövött vagy kötött madzag, melyet a gatyakorczba húznak, s vele a gatyát a csipőkön öszvekötik.

GATYAPÁRTA, GATYAPÁRTÁZAT, l. GATYAKORCZ.

GATYARÁNCZ, (gatya-ráncz) ösz. fn. Ránczok, a felkötött és öszvehúzott gatya korczán.

GATYAROJT, (gatya-rojt) ösz. fn. Rojtok a gatyaszárak alsó végén.

GATYÁS, (gaty-a-as) mn. tt. *gatyás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gatyában járó, kin nadrág nincsen. *Gatyás magyarok. Gatyás legények.* Átv. ért. tollas lábu, pl. *gatyás galamb; tyúk, fajd, ölv;* vagy valamivel takart lábu, pl. *gatyás méh*, melynek lábai mézesek.

GATYÁSODIK, (gaty-a-as-od-ik) k. m. *gatyásod-tam, —tál, —ott.* Gatyát kap, gatyára szert tesz, gatyát kezd viselni. *A hasánkban megtelepedett németek meggatyásodtak.* Átv. ért. tollas lábakat kap. *Gatyásodik a galambfi. Gatyásodnak a méhek* vagy mézet szednek fel lábaikra.

GATYASZÁR, (gatya-szár) ösz. fn. A gatyának egyes része, mely egy lábszárt takar. *A gatyaszárt feltürni vagy betürni a csizmába. Kurta, hosszu, bő, szük gatyaszár. Lobogó gatyaszár.*

GATYÁTLAN, (gaty-a-atlan) mn. tt. *gatyátlan-t*, tb. *—ok*. Kinek gatyája nincsen vagy ki gatyát nem visel. *Gatyátlan kis gyermekek, asszonyok, németek. Gatyátlan koldús, czigánypurdé.* Határozóilag, am. gatyátlanul, gatya nélkül.

GATYAÜLEP, (gatya-ülep) ösz. fn. A gatyának azon öblös része, mely az alfelet födi, s többé kevesebbé aláfityeg.

GÁVA, falu Szabolcs megyében; helyr. *Gává-n, —ra, —ról.*

GAVALLÉR, fn. tt. *gavallér-t*, tb. *—ok*. Ugyanaz a franczia *cavalier, chevalier*, spanyol *caballeros* szókkal. Eredetileg am. lovag, leventa, dalia. Átv. ért. rangban levő uri személy, ki lovagiasan viseli magát, uriasan öltözködik, költ; kificserézett, nyalka úr, ficsúr.

GAVALLÉRKODÁS, (gavallér-kod-ás) fn. tt. *gavallérkodás-t*, tb. *—ok*. Gavallérhoz illő, gavallért mutató életmód, magaviselet. V. ö. GAVALLÉR.

GAVALLÉRKODIK, (gavallér-kod-ik) k. m. *gavallérkod-tam, —tál, —ott.* Gavallér módjára él, viseli magát, gavallért játszik.

GAVALLÉROS, (gavallér-os) mn. tt. *gavalléros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gavallérhoz illő, gavallért mutató; lovagias; nyalkauras, ficsúros. *Gavalléros viselet, költés, bőkezüség.* V. ö. GAVALLÉR.

GAVALLÉROSKODIK, (gavallér-os-kod-ik) l. GAVALLÉRKODIK.

GAVALLÉRSÁG, (gavallér-ság) fn. tt. *gavallérság-ot.* Gavallérhoz illő, gavallérra mutató tulajdonság; urias bőkezüség, nagylelküség. V. ö. GAVALLÉR.

GAZ, (1), fn. tt. *gaz-t*, tb. *—ok*. 1) Haszontalan fű, gyimgyom, mi a vetésekben, kertekben terem, s melyet legfelebb tüzre használhatni. *Sok gaz termett a buzákban. A gaz fölverte a vetéseket. Gaz lepi a parragon hagyott földeket. A gaz kiöli a veteményeket.* 2) A növényeknek holmi száraz, hánytvetett szárai, levelei, söpredékei, szemetei. *Az árvíz gazt hány ki a partokra. A szél elhordja vagy árkokba fújja a gazt. Gazzal lepett udvar. Gizgaz. A gizgazt öszvesöpreni, és tüzre vetni. Gazzal füteni. Valamire gazt vetni*, am. ellopni, elsikkasztani. 3) Béla király jegyzőjénél olvassuk: „Silvam quae dicitur *Peturgoz*, azaz *Pétergaz;* itt tehát valamely erdőfélét jelentene. V. ö. GAZD. 4) Átv. ért. jelent legalábbvaló erkölcsü vagy gonosz jellemü, semmirekellő embert. V. ö. GAZEMBER.

Származékai: *gazol, gazos, gazoz, gaztalan, gazul* stb.

Rokonok vele a héber גֵּז (levágott fü, széna, גָּזַז törzsöktől, mely am. vág, nyír, s megegyezik a magyar: *kasza* szóval), továbbá גָּזַל (vág, levág; elragad v. ragadoz), ettől גֵּזֶל (ragadomány, hangban, a magyar *kazal)*, persa *gaza* (kincs,vagyon, gyüjtemény), mely szó a hellen, héber és latin nyelvekbe is átment, s az utolsóban különösen *gaza agrestis* (mezei vagyon) jelzéssel is elfordul.

GAZ, (2), (v. ö. föntebb) mn. tt. *gaz-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Átv. ért. aláváló jellemü, becstelen, semmirekellő, gyalázatos. *Gaz csaló, uzsorás. Gaz tett. Gaz rágalom. Gaz szokás.* Némely szokottabb kifejezéseknél a főnévvel öszvekapcsolva iratik: *gazember, gazkölyök, gazgyermek, gazfattyú, gaznépek.*

GÁZ, fn. tt. *gáz-t*, tb. *—ok*. A *gázol* igének gyökere, s ennél fogva némely ujabb irók használni kezdik a *lábikra* helyett, minthogy a gázolásban a lábikra veszen főrészt. Nyelvhasonlatilag mint: *láb, lábol*, úgy *gáz, gázol. Meglábalni a sarat, átgázolni a vizet.* Egyébiránt a *z*-nél fogva hangutánzónak látszik, mint *áz-ik, víz, zuhog*, s az *sz úsz-ik*, *mász* stb. szókban. Gázló az illir nyelvben is *gas, gaza*, és szerbül *kaz.* Más részről szintén rokonságai talán a hellen σχάζω, latin *scansio*, héber גּוּז (átmegy; vág), arab *gaz* stb.

GAZD, (gaz-d) törzsöke a *gazda*, *gazdag*, s ezekből származott szóknak, s ezekből is elvont értelme annyi, mint *mezei tárgy* v. *tárgyak.* Kézai Simon írja: „in montibus, qui *Gozd* dicitur, occurrens, est devictus in montibus memoratis et occisus. Unde iidem montes usque hodie *Patur Gozdia* nominantur.“ *Gozd* v. *Gazd* törzsök tehát önállólag használatban vala egykor, s valamely helyiséget (erdőséget) jelentett. Ezen öszvetételekben pedig: *gazdasszony, gazduram*, a *gazda* szóból húzatott öszve, vagyis a végső *a* kimaradott.

GAZDA, fn. tt. *gazdát.* Eredetére nézve v. ö. GAZ, fn. Egyébiránt az illir nyelvben *gázda*, szerbül *gosst, gospod*, lengyelül *gospoda.* A csagataj nyelvben *gadsazdsï* v. *gazardsï*, am. kalaúz, vezető (Abuska). Mezei munkássággal, földmiveléssel foglalkodó személy. *Mezei gazda, szőllős gazda, méhes gazda, juhos gazda, dohányos gazda.* 2) Szolgák, cselédek ura,

főszemély a földmivelő személyzetben; mester, a műhely főnöke. *Nyomorult gazda az, kit szolga tanít.* (Km.) *Vigyázó gazdának kegyetlen hire támad.* (Km.) *Sürü gazda, ritka gatya.* (Km.) *Kanászok, csikósok gazdája. Orgazda,* am. lopott holmik rejtője. *Ha orgazda nem volna, tolvaj sem volna.* (Km.) *Gazda nélkül számít.* (Km.) *Mit parancsol gazd' uram?* 3) Népnyelven szólva valamely ház vagy család feje, ház ura, család atyja. *Itthonn van-e a gazda? Ki itt a gazda? Házi gazda. Ha a házi gazdának kedve nincs, az egész ház szomorú.* (Km.) *Öreg gazda,* am. több együtt lakó családok feje. *Ifju gazda,* am. az öreg gazdának testvére vagy fia. *Cselédes gazda. Üres a felső vár, nincs otthonn a gazda.* (Km.). 4) Birtokos, tulajdonos. *Ki a gazdája ennek a lónak? Nem akadt gazdája.* 5) Különösebben valamely majort vagy pusztát igazgató személy, ki a béreseknek, szolgáknak parancsol, s nagyobb jószágokban rangra az ispán után áll. 6) Szélesebb ért. gazdának mondatik minden ember, mennyiben a maga vagy hozzája tartozók életszükségeire felügyel, saját vagy mások vagyonát kezeli. *Jó, iparkodó, tüzes gazda. Rosz, henye gazda. A jó gazda korán kel, későn fekszik.* (Km.) *Gazda szeme hizlalja a lovat.* (Km.) *Nem kereshet annyit a jó gazda, mit a rosz gazdasszony el nem pazarolhatna.* (Km). 7) Urbéri ért. háztelkes jobbágy, különböztetésül a zsellértől. *A gazdákat szekeres, a zselléreket gyalog robotra hajtani. Ökrös gazda, lovas gazda. Egész helyes, fél helyes gazda.* 8) Valamely testület, intézet középületeire, telkeire, köz dolgaira felügyelő személy. *Város gazdája. Falu gazdája.*

GAZDAASSZONY, (gazda-asszony) l. GAZDASSZONY.

GAZDAG, (gaz-d-ag, v. ö. GAZ fn.) mn. tt. *gazdag-ot.* A müncheni codexben és némely más régi nyelvemlékekben: *kazdag.* Eredeti értelménél fogva mezei tárgyakban bővelkedő. Szokott értelemben 1) Rangjához, állapotjához képest sok és fölösleges vagyonnal, pénzzel, kincscsel biró. Ellentéte: *szegény. Gazdag gróf, nemes, polgár, paraszt. Gazdag ember. Elég gazdag, aki senkinek sem adós.* (Km.) *Leggazdagabb, aki semmit sem kiván.* (Km.) *Gazdaggá hirtelen semmi jámbor nem lett.* (Km.).

„Bizon elmegyek én, gazdag lány vagyok én,
Gazdagnak gazdag kell, szegénynek szegény kell."
Néprománcz. (Erdélyi J. gyüjteménye.).

2) Átv. ért. valamivel bővelkedő, magában bizonyos kincseket, drágaságokat rejtő. *Borban v. borral gazdag Baranya. Ezüsttel, aranynyal gazdag bányák. Ritka és drága régiségekkel gazdag gyüjtemény.*

„Egy évvel gazdagabb lett a tapasztalás;
És ismét a jövő felé néz a lélek,
Hol déli bábjával játszik a reménység."
Pompéry.

3) Átv. ért. drága, költséges, nagy becsü. *Gazdag ajándék. Gazdag ebéd, lakoma. Gazdag öltözet, aranyozás. Gazdag gyöngyök.*

GAZDAGÍT, GAZDAGIT, (gaz-d-ag-ít) áth. m. *gazdagít-ott,* htn. *—ni* v. *ani.* Gazdaggá tesz. V. ö. GAZDAG.

GAZDAGÍTÁS, (gaz-d-ag-ít-ás) fn. tt. *gazdagítás-t,* tb. *—ok.* Gazdaggá tevés.

GAZDAGODÁS, (gaz-d-ag-od-ás) fn. tt. *gazdagodás-t,* tb. *—ok.* Állapot, midőn valaki gazdaggá lesz vagy mód gazdaggá lenni. V. ö. GAZDAG.

GAZDAGODÁSI, (gaz-d-ag-od-ás-i) mn. tt. *gazdagodási-t,* tb. *—ak.* Gazdagodásra vonatkozó. *Gazdagodási vágy, törekvésmód.*

GAZDAGODIK, (gaz-d-ag-od-ik) k. m. *gazdagod-tam, —tál, —ott.* Gazdaggá lesz, valamiben bőséget szerez. *Némely kalmárok maggazdagodnak, míg mások elszegényednek. Ha kezedet mindig kebeledben tartod, meg nem gazdagodol.* (Km.) *Nem szokott a kalmár otthonn meggazdagodni.* (Km.). Átv. ért. szaporodik. *Könyvtáram ismét némely jeles munkával gazdagodott.*

GAZDAGON, (gaz-d-ag-on) ih. Böven, bőkezüleg, fényesen, pompásan, mint t. i. a gazdagok szoktak. *Gazdagon megjutalmazni, megajándékozni valakit. Gazdagon bebútorozni magát. Gazdagon felszerszámozni a lovakat. Gazdagon aranyozott öltözet.*

GAZDAGSÁG, (gaz-d-ag-ság) fn. tt. *gazdagság-ot.* Vagyonnak, kincsnek fölösleges bősége. *Semmi gazdagság nem ér a jámbor asszonynyal.* (Km.). V. ö. GAZDAG.

GAZDAGSÁGI, (gaz-d-ag-ság-i) mn. tt. *gazdagsági-t,* tb. *—ak.* Gazdagságot illető, arra vonatkozó. *Gazdagsági hirben állani.*

GAZDAGSÁGOS, (gaz-d-ag-ság-os) mn. tt. *gazdagságos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Gazdagsággal biró, fölösleges vagyonnak, kincsnek birtokában levő; igen pompás, fényes.

GAZDAGSZIK, (gaz-d-ag-szik) k. Minden múlt és jövő idöit, s parancsoló, feltételes és óhajtó módjait a *gazdagodik* igétől kölcsönzi. V. ö. GAZDAGODIK.

GAZDAGUL, (1), (gaz-d-ag-ul) ih. Gazdag gyanánt vagy módjára, azaz bőven, bőkezüleg, fényesen, pompásan. V. ö. GAZDAGON.

GAZDAGÚL, GAZDAGUL, (2), (gaz-d-ag-úl) önh. m. *gazdagúl-t.* Gazdaggá leszen, kincseket szerez. Átv. ért. terjed, bővül, szaporodik. *Ismeretei, tapasztalatai naponként gazdagúlnak. Gyüjteménye új ritkaságokkal gazdagúlt.* V. ö. GAZDAG.

GAZDAGULÁS, (gaz-d-ag-ul-ás) l. GAZDAGODÁS.

GAZDAI, (gaz-d-a-i) mn. tt. *gazdai-t,* tb. *—ak.* Gazdát illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Gazdai gond, kötelesség, tekintély, parancs.*

GAZDAKÖNYV, (gazda-könyv) ösz. fn. Könyv, melyben a gazda a bevételeket és kiadásokat részletesen följegyzi. *Mezei gazdakönyv,* mely a mezei gazdaság tárgyaira, költségeire és jövedelmeire terjeszkedik. *Házi gazdakönyv,* mely a mindennapi apróbb

és közönséges kiadások jegyzékeit foglalja magában stb.

GAZDALEGÉNY, (gazda-legény) ösz. fn. Gazda, vagyis mester személyét képviselő első legény valamely műhelyben, különösen, ki az özvegy mesterembernék mesterségét kezeli. A szabóknál: *táblalegény*.

GAZDÁLKODÁS, (gaz-d-a-al-kod-ás) fn. tt. *gazdálkodás-t*, tb. *—ok*. 1) Cselekvés, működés, melynél fogva valaki gazdálkodik; háztartás. V. ö. GAZDÁLKODIK. *Mezei gazdálkodás*. 2) Azon mód, mely szerént valaki a gazdai tisztet, kötelességet teljesíti vagy kenyerét keresi. *Okos, okszerű gazdálkodás. Nem szeretem gazdálkodásodat*. (Vörösm.)

GAZDÁLKODÁSI, (gaz-d-a-al-kod-ás-i) mn. tt. *gazdálkodási-t*, tb. *—ak*. Gazdálkodást illető, arra vonatkozó. *Gazdálkodási mód, rendszer, szabályok. Gazdálkodási hajlam*.

GAZDÁLKODIK, (gaz-d-a-al-kod-ik) k. m. *gazdálkod-tam, —tál, —ott*. 1) Gazda gyanánt munkálkodik, gazdaságot űz, háztartásra felügyel. *Én gazdálkodom, a testvérem pedig henyél*. 2) Különösen, mezei gazdasággal foglalkodik. *Falun, pusztán gazdálkodni*. 3) Valamivel takarékosan bánik. *Pénzével gazdálkodik. Némely könnyelmű urak nem igen gazdálkodnak vagyonukkal*. 4) Keres, szerez, gyűjt. *Kinek gazdálkodol, ha se fiad, se leányod?*

GAZDÁLKODÓ, (gaz-d-a-al-kod-ó) mn. tt. *gazdálkodó-t*. 1) Gazdaságot űző, gazdai tisztet viselő, háztartásra ügyelő. *Gazdálkodó családapa. Gazdálkodó tiszt*. 2) Valamivel takarékosan bánó, nem pazarló; kereső, gyűjtő. V. ö. GAZDÁLKODIK.

GAZDÁLKODÓLAG, (gaz-d-a-al-kod-ó-lag) ih. Oly módon, mint aki gazdálkodni szokott; takarékosan, nem pazarolva, gazdaságosan. *Gazdálkodólag költeni*.

GAZDÁLKODÓSÁG, (gaz-d-a-al-kod ó-ság) fn. tt. *gazdálkodóság-ot*. Tulajdonság, melynél fogva valaki rendes, takarékos, nem pazarló háztartást űz.

GAZDAPÉNZ, (gazda-pénz) ösz. fn. Bizonyos mennyiségű pénz, melyet némely mesterlegények élelmezés vagy szerszámok használása fejében illető mestereiknek fizetnek. A magyar czéheknél a gazdapénznek alig van nyoma.

GAZDÁS, (gaz-d-a-as) mn. tt. *gazdás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Gazdával biró. Ellentéte: gazdátlan. *Gazdás család. Húsz gazdás falu*. 2) Gazda modorú, gazdához illő.

GAZDASÁG, (gaz-d-a-ság) fn. tt. *gazdaság-ot*. Széles ért. háztartás vagyis felügyelés mindenre, mi valamely család életszükségeire és kényelmére való. *Gazdasággal bajlódni, vesződni. A gazdaságot legöregebbik fiának átadni. A gazdasággal nem gondolni*. 2) Szorosb ért. keresetmód, mely által valaki az élet szükségeit és kényelmeit megszerezni iparkodik. *Mezei gazdasággal keresni kenyerét. Szőllőgazdaságból élni. Nem érteni a gazdasághoz. Ez rosz gazdaság*. 3)

Vagyon, birtok, vagyis összege mind annak, mivel földi életünket biztosítjuk. *Ezen embernek nagy gazdasága van. Ebből áll egész gazdaságom*.

GAZDASÁGI, (gaz-d-a-ság-i) mn. tt. *gazdasági-t*, tb. *—ak*. Gazdaságot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Gazdasági épületek, eszközök, szerszámok. Gazdasági könyvek, értekezések. Gazdasági egylet*.

GAZDASÁGOS, (gaz-d-a-ság-os) mn. tt. *gazdaságos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Ami a vagyonnak, birtoknak szaporítását elémozdítja vagy a költségeket megkiméli, takarékos, nem pazarló, nem vesztegető. *Gazdaságos életmód, épités*.

GAZDASÁGOSAN, (gaz-d-a-ság-os-an) ih. Takarékosan, nem vesztegetve.

GAZDÁSKODÁS, (gaz-d-a-as-kod-ás) fn. tt. *gazdáskodás-t*, tb. *—ok*. Gazdai munkálkodás, gazdai hivatal viselése, gyakorlása; cselekvés, melynél fogva valaki gazdaságot űz. Olyan szó, mint *katonáskodás, biráskodás*.

GAZDÁSKODIK, (gaz-d-a-as-kod-ik) k. m. *gazdáskod-tam, —tál, —ott*. Gazda módjára munkálkodik, úgy tesz, mint gazdához illik, gazdai tekintélyt gyakorol. *Ha ő gazdáskodik, minden rendén van*.

GAZDÁSKODÓ, (gaz-d-a-as-kod-ó) mn. tt. *gazdáskodó-t*. Gazda módjára munkálkodó, gazdai tisztet, kötelességet teljesitő. *Gazdáskodó özvegyasszony, fiú, öregbéres*.

GAZDASSZONY, (gazd[a]-asszony) ösz. fn. Szebb hangzat kedveért országos divat szerént az egyik *a* elhagyatik. 1) A gazda felesége, családanya. *A gazda házasodik, gazdasszonyt kapunk*. 2) Házi asszony, mennyiben a ház körüli gazdaságra felügyel, s a házi dolgokat intézi. *Hiába keres a jó gazda, ha rosz a gazdasszony. Addsza gazdasszony a gyermeket, ne neked a dárda*. (Gúnyos km.). 3) Férjetlen nőszemély, ki maga gazdáskodik. *Nekünk nincs gazdánk, hanem gazdasszonyunk. Özvegy- vagy leánygazdasszony*. 4) Nőszemély, ki nőtelen férfinál vagy a háziasszony helyett intézi a belső házi dolgokat. *Gazdasszonyt fogadni, tartani*.

GAZDASSZONYI, (gazd-asszonyi) ösz. mn. tt. *gazdasszonyi-t*, tb. *—ak*. Gazdasszonyt illető, arra vonatkozó. *Gazdasszonyi kötelesség, foglalkodás*.

GAZDASSZONYKODÁS, (gazd-asszonykodás) ösz. fn. Gazdasszonyi kötelesség teljesítése; gazdasszonyi foglalkodás.

GAZDASSZONYKODIK, (gazd-asszonykodik) ösz. k. Gazdasszonyi foglalatosságokat teljesít; gazdasszony gyanánt munkálkodik; gazdasszony személyét pótolja, helyettezi. V. ö. GAZDASSZONY.

GAZDASSZONYSÁG, (gazd-asszonyság) ösz. fn. 1) A háztartás azon neme, mely a gazdasszonyt illeti. *Az anyós átadta menyének a gazdasszonyságot*. 2) Szolgálat, melyben valamely nőszemély házi asszony nem létében vagy e helyett a házi gazdaságot kezeli. *Gazdasszonyságot viselni valamely úri háznál*.

GAZDÁSZ, (gaz-d-ász) fn. tt. *gazdász-t*, tb. *—ok*. Személy, ki a (mezei, kiváltképen pedig nem-

zeti) gazdaságot illető rendszeres tudományokkal foglalkodik. (Oeconom, Oeconomist). Annyiban hibás alkatu szó, a mennyiben a *gazda* szótól származtatva azt jelenti : gazdával bánó, (mint *juhász*, *kertész*, am. juhval, kerttel bánó), ami helytelen fogalom volna. Jobban talán : *vagyonász*.

GAZDÁSZAT, (gaz-d-ász-at) fn. tt. *gazdászatot*. Tudomány, mely a gazdaság rendszeres üzésének elveit és szabályait adja. Helyette ajánljuk : *vagyonászat* szót V. ö. GAZDÁSZ.

GAZDÁTLAN, (gaz-d-a-atlan) mn. tt. *gazdátlan-t*, tb. —*ok*. Kinek vagy minek gazdája, vagy ura nincsen, uratlan. *Gazdátlan cselédek. Gazdátlan urbéri telek.*

„Gazdátlan a lant, mint a görög íja,
Feszítő kart mely többé nem talált;
Nincs senki már, ki az égnek lehíja
És eldörögje intő szózatát."
Vörösmarty halálára Tisza Domokos.

Határozóilag am. gazda nélkül; úr nélkül.

GAZDÁTLANODIK, (gaz-d-a-at-lan-od-ik) k. m. *gazdátlanod-tam*, —*tál*, —*ott*. Gazdáját elveszti. *Elgazdátlanodik. Régente a rossbánás miatt sok jobbágyhely elgazdátlanodott.*

GAZDOMB, (gaz-domb) ösz. fn. Domb, mely összehányt, rakásra hordott vagy fújt gazból, szemétből emelkedett.

GAZEMBÉR, (gaz-embér) ösz. fn. A becstelenítő magyar szók között legsértőbb, mely a németes *hunczut* (hundsfott) szóval egy fokon áll. *Hunczut gazember. Czégéres, körmönfont gazember. Ott is terem a gazember, hol nem vetik.* (Km.) Átv. értelménél fogva jelenti az emberek söpredékét, alját, mely, mint a gaz vagy szemét, semmi becscsel nem bir.

GAZEMBÉRÉZ, (gaz-embéréz) ösz. áth. m. —*tem*, —*tél*, —*ett*. Valakit gazember czimmel illet, gazembernek mond, nevez. *Mást gazemberez, holott ő a leggazabb. Mérgében az egész társaságot összevegazemberezte.*

GAZEMBÉRÉZÉS, (gaz-embérézés) ösz. fn. Valakinek gazember czimmel illetése, becstelenitése.

GAZEMBÉRSÉG, (gaz-embérség) ösz. fn. Oly aláváló gonosztett, milyet csak söpredék, becstelen ember követhet el, gazság.

GAZEMBÉRÜL, (gaz-embérül) ösz. ih. 1) Gazember módjára, mint afféle gazember, gazul. *Gazemberül megcsalni valakit.* 2) Mint gazembert, gazember helyett. *Valakit gazemberül fogadni.*

GAZFŰ, (gaz-fű) ösz. fn. Haszontalan fű, gyom, mely más vetemények kárára, romlására tenyészik.

GAZGYERMÉK, (gaz-gyermék) ösz. fn. Igen vásott, semmirekellő, gonosz erkölcsü gyermek.

GÁZIZOM, (gáz-izom) ösz. fn. Izom a gázban, vagyis lábikrában. V. ö. GÁZ.

GAZKÖLYÖK, (gaz-kölyök) ösz. fn. Ravasz, furfangos gyermek, kitanult kis gonosztevő.

GÁZLAT, (1), (gáz-ol-at) mivelt. m. *gázlat-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Folyón lóval, szekérrel átmegy. 2) Gázoltat, legázoltat. *Vetést marhával gázlat.*

GÁZLAT, (2), (gáz-ol-at) fn. l. GÁZOLAT.

GÁZLÓ, (gáz-l-ó) fn. tt. *gázló-t*. 1) Sekély víz, melyet át lehet gázolni, vagyis a folyó vagy más víznek meglábolható dereka, szélessége. 2) Hosszu lábu vizi madarak osztálya, melyek a vizekben járni, gázolni szoktak, pl. gólyák, gémek. (Gralla).

GÁZLÓDÁS, GÁZLÓDIK, l. GÁZOLÓDÁS, GÁZOLÓDIK.

GÁZLÓLÁBU, (gázló-lábu) ösz. mn. Hosszu lábu, milyenek a vizekben gázoló vizi madarak. *Gázlólábu gólyák, gémek.* Átv. ért. vékony hosszu lábu ember.

GÁZLÓMADÁR, (gázló-madár) ösz. fn. l. GÁZLÓ, 2).

GÁZLÓMICZE, (gázló-micze) ösz. fn. Földön kúszva tenyésző miczeféle növényfaj. V. ö. MICZE.

GAZMALÉK, (gaz-m al-ék) fn. tt. *gazmalék-ot*. A székelyeknél folyók partjain tömegbe verődött sok holmi, máskép : *gazmota*, *galás*, *gezemusa*. (Kriza J.).

GAZMOTA, (gaz-m-ot-a) fn. tt. *gazmotát-t*; l. GAZMALÉK.

GAZNÉP, (gaz-nép) ösz. fn. Csőcselék, söpredék, gézengúz emberek, csunya had, gonosz czimborák.

GAZOL, (gaz-ol) áth. m. *gazol-t*. 1) Gazzal, szeméttel, gyimgyommal behint. *Begazolni az udvart, utczákat.* 2) Átv. ért. gaznak, gazembernek nevez, szidalmaz valakit.

GÁZOL, (gáz-ol, v. ö. GÁZ) önh. és áth. m. *gázol-t*. 1) Vizen, sáron vagy más meglábolható akadályon gyalog jár, keresztül megy. *Átgázolni a sekélyen. Kigázolni a mocsárból. Réten, vetésen keresztül gázolnak a bitangmarhák. Begázolni a mocsárba ejtett vad után.* 2) Tipor, eltipor, lejár. *Legázolni a vetéseket. Lóval, kocsival embereket gázolni.* 3) Átv. ért. *másnak becsületében, hirében, jó nevében gázolni*, am. azt kisebbíteni, gyalázni.

GAZOLÁS, (gaz-ol-ás) fn. tt. *gazolás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki gazol. *Begazolás.*

GÁZOLÁS, (gáz-ol-ás) fn. tt. *gázolás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki gázol. *Átgázolás, kigázolás. Legázolás. Becsületben gázolás.*

GÁZOLAT, (gáz-ol-at) fn. tt. *gázolat-ot*. 1) Gázolás elvont értelemben. 2) Legázolt valami.

GÁZOLÓDÁS, (gáz-ol-ó-d-ás) fn. tt. *gázolódás-t*, tb. —*ok*. 1) Cselekvés, midőn valamiben gázolva járunk, rajta átmegyünk. 2) Átv. ért. más becsületének kisebbitése, gyalázása.

GÁZOLÓDIK, (gáz-ol-ó-d-ik) k. m. *gázolódtam*, —*tál*, —*ott*. 1) Valamit letipor, valamin keresztül jár. *Gázolódnak a tilosba szabadult barmok. Gázolódnak a néptömeg között nyargaló kocsisok.* 2) Átv. ért. *más becsületében gázolódni*, am. mást gyalázni, rágalmazni.

GAZOS, (gaz-os) mn. tt. *gazos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gazzal benőtt vagy behintett, szemetes, söpredékes. *Gazos vetések*, *kertek. Gazos udvarok*, *utak, utczák, piaczok.* V. ö. GAZ.

GAZOSAN, (gaz-os-an) ih. Gazzal benőve, behintve.

GAZOSÍT, GAZOSIT, (gaz-os-ít) áth. m. *gazosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Gazossá tesz, gazzal behint. *A sok eső elgazosítja a vetéseket. A takarodók begazosítják az utakat.* V. ö. GAZOS.

GAZOSÍTÁS, GAZOSITÁS, (gaz-os-ít-ás) fn. tt. *gazosítás-t*, tb. *—ok.* Gazossá tevés. V. ö. GAZOSÍT.

GAZOSODÁS, (gaz-os-od-ás) fn. tt. *gazosodás-t*, tb. *—ok.* Gazossá levés. V. ö. GAZOSODIK.

GAZOSODIK, (gaz-os-od-ik) k. m. *gazosod-tam*, *—tál*, *—ott.* Gazossá leszen, gaz növekedik, tenyészik benne vagy rajta. *Gazosodnak az elhagyott utak. Gazosodik a roszul mivelt föld. Elgazosodtak a szőlők.*

GAZOSÚL, (gaz-os-úl) önh. l. GAZOSODIK.

GAZOZ, (gaz-oz) áth. m. *gazoz-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Gazzal, szeméttel behint, behord. *Az árvíz begazozza a partokat.* 2) Átv. ért. gaznak czimez, gaznévvel illet.

GAZOZÁS, (gaz-oz-ás) fn. tt. *gazozás-t*, tb. *—ok.* Gazzal behintés, behordás; gaznévvel illetés. V. ö. GAZOZ.

GAZPORONTY, (gaz-poronty) ösz. fn. Megvetéssel járó neve a gonosz, vásott gyermeknek, másképp: *gazkölyök, gazfattyu.*

GAZSÁG, (gaz-ság) fn. tt. *gazság-ot.* Átv. ért. semmirekellőség, aláváló gonoszság. V. ö. GAZ. *Ez nem becsületes emberhez illő tett, ez gazság.*

GAZSÁGI, (gaz-ság-i) mn. tt. *gazsági-t*, tb. *—ak.* Gazságra vonatkozó. *Gazsági ügy.*

GAZTALAN, (gaz-ta-lan) mn. tt. *gaztalan-t*, tb. *—ok.* 1) Amiben gaz nem termett. *Gaztalan föld, kert*, *vetések.* 2) Ami nem szemetes, gizgazzal nincs behordva, behintve. *Gaztalan udvar.* Határozóilag, am. gaztalanul, gaz nélkül.

GAZTÉT v. GAZTÉTT, (gaz-tét, gaz-tétt) ösz. fn. Becsületérzés hiányát eláruló, aláváló, gyalázatos tett, leginkább mely álnokságból, hitszegésből, csalás által történik.

GAZUL, (gaz-ul) ih. Átv. ért. Gyalázatosan, aláváló módon, semmirekellően. *Gazul megcsalni valakit. A felvállalt ügyet gazul elárulni az ellenfélnek.*

GAZVERÉM, (gaz-verém) ösz. fn. Verem, melybe holmi gizgazt a házban, udvaron összesöpört szemetet belehánynak.

GAZSI, GAZSKÓ, GAZSÓ, (1), kicsinyező változatai *Gáspár* keresztnévnek.

GAZSÓ, (2), a székelyeknél am. cserebogár, másképp: *gorsz, gozsz*, tehát *gazsó* is am. *garzsó, (gar* gyöktől am. *gar-os-ó)* mint *görcs* = *göcs.*

GE, a régi halotti beszédben jön elé *de* értelemben; alkalmasint *gye*-nek olvastatott, mint gimils = gyümölcs, *ig* = egy, *hug* = hogy.

—GE, l. —GA.

GEB, elvont gyök, melyből *gebe, gebed, gebencs, gebeszt*, *gebeszkedik* stb. származnak. *Gébér* szóban megnyujtva áll. Jelentése rokon a *gab* gyökével, s általában am. öszvegörbedés, görbedő erőködés, pl. *gebeszkedik* szóban, különösebben megdöglés, pl. *gebed*, *gebeszt.* L. GAB. Rokon vele a *gib* is *(giber, giberedik* szókban). L. ezeket.

GEBÁRD v. GÉBÁRD v. GÉBÁRT, falu Szala megyében; helyr. *Gebárd-on*, *—ra*, *—ról.*

GÉBÁRT, (1), v. GIBÁRT, (a héber nyelvben *erőt*, erős *férfit* jelent) férfi kn. tt. *Gébárt-ot.* Gebhardus, Gebhard.

GÉBÁRT, (2), l. GÉBÁRD.

GEBBENCS, (geb-b-en-cs) mn. tt. *gebbencs-et.* Székely tájszólással, am. lomhán, resten, (mintegy meggörbedve) járó.

GEBE, (1), (geb-e) fn. tt. *gebét.* Dögrováson levő, sovány, kicsigázott, elnyomorodott ló.

GEBE, (2), falu Szathmár megyében; helyr. *Gebé-n*, *—re*, *—ről.*

GEBECS, (geb-ecs) l. GÉBICS.

GEBED, (geb-ed) önh. m. *gebed-t.* Döglik, döglő félen van. Tulajdonkép az oktalan állatokról mondják, emberről pedig csak haragból, megvetésből. *Meggebed. Gebedj meg. Nem bánom, ha meggebedsz is mérgedben. Csak hogy meggebedt.*

GEBEDÉS, (geb-ed-és) fn. tt. *gebedés-t.* Döglés, megdöglés.

GEBÉL, (geb-e-el) m. *gebélt.* Am. gebed. *Meggebél.*

GEBÉLÉS, (geb-e-el-és) l. GEBEDÉS.

GEBENCS, l. GEBBENCS.

GÉBÉR, (géb-ér v. gib-ér) fn. tt. *gébér-t*, tb. *—ék.* A házfödélnek deszkából alkotott bütüje, elvágott vége. (Kriza J.). *Gébérfal* öszvetett szóban nem csak deszkából való, hanem másnemü bütüt is jelent.

GÉBÉRFAL, (gébér-fal) ösz. fn. A székelyeknél am. tűzfal.

GEBERJÉN v. GÉBERJÉN, falu Szathmár megyében; helyr. *Geberjén-be*, *—ben*, *—ből.*

GEBESZKÉDÉS, (geb-esz-kéd-és) fn. tt. *gebeszkédés-t*, tb. *—ék.* Állapot, midőn valaki v. valami gebeszkedik. V. ö. GEBESZKEDIK.

GEBESZKÉDIK, (geb-esz-kéd-ik) k. m. *gebeszkéd-tem*, *—tél*, *—ett.* Átv. ért. és tréfás kifejezéssel am. görbedezve, különösen sovány ló gyanánt fölerőködik. Mondják oly emberről, ki nevetséges erőtetéssel nagynak akar látszani; vagy állatról, midőn más erősebb irányában berzenkedik. *Gebeszkedik a macska, hörcsök*, midőn haragjában háta fölgiberedik. V. ö. GEB.

GEBESZT, (geb-esz-t) áth. m. *gebeszt-étt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Gebedni kényszerít, dögleszt. V. ö. GEBED.

GÉBICS, (am. gabos) fn. tt. *gébics-et.* Az ölvek osztályához tartozó kis ragadozó madárfaj.

GECSE, falvak Beregh és Veszprém megyében; ALSÓ—, FELSŐ—, Abaúj megyében; helyr. *Gecsé-n, —re, ről.*

GECSEN, puszta Somogy megyében; helyr. *Gecsen-be, —ben, —ből.*

GECSÉNY, puszta Vas megyében; helyr. *Gecsény-be, —ben, —ből.*

GÉCZ, ALSÓ— és FELSŐ— v. KÖZÉP—, puszták Nógrád megyében; KIS—, puszta Szathmár megyében; NAGY—, falvak Nógrád és Szathmár megyében; helyr. *Gécz-én, —re, —ről.*

GECZELFALVA, helység Gömör megyében; helyr. *Geczelfalvá-n, —ra, —ról.*

GECZELY, falu Árva megyében; helyr. *Geczely-én, —re, —ről.*

GECZI, fn. tt. *geczi-t.* 1) A Gergely keresztnévnek kicsinyezője, máskép: *Gecző, Gerő.* 2) Aljas nyelven: férfi nemző magva, mely néhutt: *rittyó.*

GECZIZ, (gecz-i-z) önh. m. *gecziz-tem, —tél, —ett.* Aljas nyelven am. a férfi önmagát fertőzteti, néhutt: *rittyóz.*

GED, elvont gyök. Ha figyelemre méltatjuk a következő rokonhangú héber szókat: גָּדַד (ki-, le-, elvág), גָּרַע (levág, kivág, tör), גְּדִי (gedó, gida, melyet a nyelvbuvárok a hasonló hangu arab gyöktől származtatnak, ez pedig el-, leszakasztást jelent), akkor könnyen feltaláljuk a *ged* szó közelebbi értelmét, mind a székelyes *gedeleg, gedelget* szókban, melyek szűk, szigoru táplálékot jelentenek (mint a levágott v. letörött ágé), mind a *gedél* szóét, melynek értelme: csalogatás, édesgetés, hízelgés, mintegy a többiek közöl kiszakasztás, kiválasztás. Ez utóbbi értelemben rokonok vele *ked, kegy* gyökök is.

GEDA, l. GEDÓ.

GEDE, (1), (ged-e) elvont törzsök, melyből *gedél, gedélés, gedélet* erednek. Jelent csalogatást, édesgetést, hizelgést.

GEDE, (2), l. GEDÓ.

GEDE, (3), SZARVAS—, falu Nógrád megyében; helyr. *Gedé-n, —re, —ről.*

GEDÉL, (ged-e-el) áth. m. *gedél-t.* Valakit hizelegve, nyájasan, szerelmesen czirógat, csábitgat; túlságos kedvezéssel elront, megveszteget. *Oktalan anya, ki gyermekét gedéli.* Máskép: *gegyel,*

GEDELÉG, (ged-el-ég) önh. és gyakor. m. *gedelégtem* v. *gedelgéttem, gedelégtél* v. *gedelgéttél, gedelgétt,* htn. *—ni* v. *gedelgeni,* v. *gedelgni.* Székelyesen am. szüken, szigorúan éldegel, tengődik.

GEDÉLÉS, (ged-e-el-és) fn. tt. *gedélés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, melynél fogva valakit gedélünk. V. ö. GEDÉL.

GEDÉLET, (ged-e-el-et) fn. tt. *gedélet-ét.* Gedélés elvont értelemben véve.

GEDELGET, (ged-el-g-et) áth. és gyak. m. *gedelget-tem, —tél, —ett.* Székelyesen am. szüken, vékonyan, szigorúan táplálgat, tengődtet. Szathmár vidékén: *gédelget.*

GÉDELGET, l. GEDELGET.

GEDÉLTET, (ged-él-tet) mivelt. m. *gedéltet-tem, —tél, —ett.* Eszközli, hogy valakit gedélnek.

GEDELYE, l. GÖDÖLYE.

GEDÓ, (ged-ó, rokonok vele a héber גְּדִי, latin *haedus);* fn. tt. *gedó-t.* Kecskefi, kecskeolló, kis kecske. *Kutyának kutyó a fia, kecskének gedó.* (Km.). Máskép a különböző tájejtések szerént: *geda, gedu, gida, gidó,* s *göde, gödölye.*

GEDU, l. GEDÓ.

GÉG, elvont gyök, mely helyett a toldott *gége* divatozik. Máskép: *gög.* V. ö. GÉGE, GŐG.

GÉGE, (gég-e) fn. tt. *gégét.* 1) Nyelőcső az emberek- és állatoknál, vagyis nyeldeklő, melyen az étel és ital lemegy. *Nagy, feneketlen gége. Sok bor lefolyt már a gégéjén. A gégét megkenni, megáztatni* am. inni, jól inni. *Oly bort szeret, mely a gégét riszálja.* 2) Lélekző cső, légcső. *Jó, erős, harsány gégéje van.* 3) A nyaknak előrésze, mely az áll alatt van. *Elmetszették a gégéjét. Gégéjére fogta a kést.* Átv. ért. *lúdgége,* am. gégealaku tészta, melyet levesben szoktak feladni.

Rokonok vele a magyar *gág,* német *keichen, hauchen,* szanszkrit *kakh* (kiált, kaczag), hellen *κοχχάζω* stb. Némely tájakon *góga.*

GÉGELOB, (gége-lob) ösz. fn. Gyuladás a légcső belsejében, mely gyakran veszélyes. (Croup).

GÉGÉNY, falvak Bihar és Szabolcs megyékben; helyr. *Gégény-be, —ben, —ből.*

GÉGES, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Géges-en, —re, —ről.*

GÉGÉS, (gég-e-es) mn. tt. *gégés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Gégével biró. Átv. ért. nagy gégéjü, hangos torkú. *Gégés falusi kántor. Gégés ludak.*

GÉGESÉG, (gég-e-ség) fn. l. TORKOSSÁG.

GÉGESÍP, (gége-síp) ösz. fn. l. GŐGSÍP.

GÉGEVIRÁG, (gége-virág) ösz. fn. Növénynem a hathímesek rendéből, melynek bokrétája csöves, hosszu nyakú. Gyökere igen éles, és kellemetlen szagú, keserü izü, s okádásra erőtet. (Aristolochia).

GEGŐ, férfi kn. am. Gergely, Gerő.

GEGY, elvont gyöke *gegyel, gegyeréz* szóknak, am. *ged* vagy *kegy.*

GEGYEL, (gegy-el) áth. m. *gegyel-t.* l. GEDÉL. Mind hangra, mind értelemre nézve legközelebb rokon a *kegyel* szóhoz.

GEGYERÉZ, (gegy-er-e-ez) önh. m. *gegyeréztem, —tél, —ett.* Hízelegve, szerelmesen simogatódzik, czirókál, vagy: szemtelenül tapogatódzik. A *gedél, gegyel* igék népiesb és alsóbb beszédbeli kifejezése. Mások szerént: *gegyerész.*

GEHER, mn. tt. *geher-t,* tb. *—ek.* Bodrogközben am. száraz, sovány. Eredetileg nem egyéb, mint *gere* v. *göre, göreh, görh,* mint *teher, tereh, terh, vehem, vemh.* l. GÖRH, GÖRHES.

GEJÖCZ, KIS—, NAGY—, falvak Ungh megyében; helyr. *Gejöcz-ön, —re, —ről.*

GEL, elvont gyök *gelegonya*, *geleszta*, *gelim* szókban. Értelme, ha a rokon héber גָּלַל (forgat, hengerít), s גַּל (rakás, halmaz) szókat is nyomozzuk, am. forgás, hengergés; rakás; de rokon az alhangú *gal* gyökkel is, mely aláhajlást vagy hajladozást jelent.

GELEBÓGYI, lásd : GALABÓGYI, GALAGÓGYI.

GELEGÉNYE, GELEGONYA, lásd : GALAGONYA.

GELEHES, (gel-eh-es) mn. tt. *gelehes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Köhécselő, fúladozó, göthös. Székely szó. Gyöke hihetőleg *keh*, innen lett : *keheles*, s betüátvetve : *kelehes* = *gelehes*.

GELEJ, falu Borsod megyében; helyr. *Gelej-én*, —*re*, —*ről*.

GELEMÉR, puszta Veszprém megyében; helyr. *Gelemér-én*, —*re*, —*ről*.

GELENCZE, falu Erdélyben, Háromszékben, és puszta Pozsony megyében; helyr. *Gelencz-én*, —*re*, —*ről*. Patak neve is Erdélyben.

GELÉNYES, falu Beregh megyében; helyr. *Gelényes-én*, —*re*, —*ről*.

GELESZTA, l. GILISZTA.

GELESZTÁS, l. GILISZTÁS.

GELÉT, (gel-ét) fn. tt. *gelét-ét*. Ólom salakja, mely üvegsimává alakul és fénylik, s különféle testek, jelesen edények mázaul használható, röviden : *glét*. *Sárga gelét*, melyet színe miatt *arany gelétnek* hívnak; *fehér gelét*, máskép : *ezüst gelét*. Megegyezik a német *Glätte* szóval. A héberben גָּלָה am. töröl, simít, tisztít.

GELIM, (gel-im) elavult fn., s jelentett régen gabonarakást, 5—25 kévéből állót. Rokonnak látszik vele a latin *cumulus*.

GELINFALVA, helység Nyitra megyében; helyr. *Gelinfalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

GELL, elvont törzse *Gella* s *Gelle* származékoknak. V. ö. GELLA.

GELLA, (gell-a) fn. tt. *gellát*. 1) Csomóba kötött birkabőrök. 2) Újjas, hosszú paraszt ködmön. Mindkét értelemben tájszó.

GELLE, EGYHÁZ—, Ó—, falvak Pozsony megyében; helyr. *Gellé-n*, —*re*, —*ről*.

GELLÉNHÁZA, falu Szala megyében; helyr. *Gellénházá-n*, —*ra*, —*ról*.

GELLÉR, (1), l. GELLÉRT.

GELLÉR, (2), ALSÓ— és FELSŐ—, falvak Komárom megyében; helyr. *Gellér-be*, —*ben*, —*ből*.

GELLÉRT, férfi kn. tt. *Gellért-ét*. Gerardus. *Sz. Gellért püspök*. *Gellért hegye*. *Gellérthegyi boszorkány*. Németül *Gerhard*, (némelyek szerént régi német nyelven am. láncsával erős).

GELSE, falvak Szabolcs és Szala megyékben; helyr. *Gelsé-n*, —*re*, —*ről*.

GELY, elvont gyöke *gelyva* szónak. Egy a gömbölyüt jelentő *goly* gyökkel (golyva, golyó szókban).

GELYVA, (gely-va) fn. tt. *gelyvát*. 1) Bükfákon termő gombafaj. 2) Némely vidékeken am. golyva. V. ö. GOLYVA.

GELYVÁS, (gely-va-as) l. GOLYVÁS.

GÉM, rokon *gam* gyökkel, fn. tt. *gém-ét*. Tulajdonképen emelcső. Szokott ért. 1) Fölfelé álló gátfa, gátgerenda, melyet lehúzva, a hidakat, vámokat, utakat stb. elzárják vagy felbocsátva megnyitják. 2) A kútágasra fektetett, és tengelyen mozgó, az elébbihez hasonló alakú rúd vagy fenyőszál, melynek előhegyéről a kankalék fityeg alá. Némely vidéken, mint Kemenesalon, a kankalékot hivják gémnek. 3) A gázlók osztályához tartozó, alakjára a fentebbi tárgyakhoz hasonló, t. i. karcsu testü, hosszu lábu, nyakú és csőrü vizi madár, mely a mocsárokban és folyók mellett éldegél, s halakkal, békákkal táplálkozik. (Ardea). Fajai : *kanálos gém*, *fehér gém*, *fosó gém*, *szürke gém*.

GÉMB, (gém-b) elvont törzsök. Származékai 1) *Gémbel*, *gémbelődik*, *gémbelődés*, melyek a *zsémb*, *zsémbel*, *zsémbelődik* szókkal ugyanazok 2) *Gémber*, *gémberedik*, melyek a *giber*, *giberedik*, vagy *gömbör*, *gömbörödik* szókkal egyeznek.

GÉMBELŐDÉS, GÉMBELŐDIK, l. ZSÉMBELŐDÉS, ZSÉMBELŐDIK.

GÉMBER, (gém-b-er am. gömbör) mn. tt. *gémber-t*, tb. —*ek*. A hidegség vagy halál, vagy valamely nyavalya, pl. görcs által megmerevült. *Gémber kezek*. *Gémber test*. Rokon vele *giber* v. *gimber*.

GÉMBERÉDÉS, (gém-b-er-éd-és) fn. tt. *gémberédés-t*, tb. —*ék*. Folyós testnek, pl. sárnak, víznek azon állapota, midőn gémberedik. V. ö. GÉMBERÉDIK.

GÉMBERÉDIK, (gém-b-er-éd-ik) k. m. *gémberéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Mondják híg vagy nedves testekről, midőn a hideg által a felszinen összehuzódnak a nélkül, hogy egészen megfagynának. *Meggémberedik*. *Ez éjjel dér volt*, *a sár az utczán*, *s a víz a tóban meggémberedett*. Dunán túl és némely más tájakon mondatik az emberi ujjakról is, midőn a hideg miatt megmerevednek.

GÉMBERÍT, GÉMBERIT, (gém-b-er-ít) áth. m. *gémberít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Gémberré tesz. V. ö. GÉMBER, GÉMBERÉDIK.

GÉMBES, l. ZSÉMBES.

GEMBUCZ v. GAMBUCZ, erdélyi falu Alsó-Fejér megyében; helyr. *Gembucz-on*, —*ra*, —*ról*.

GÉMCZÍMER, (gém-czímer) ösz. fn. A gémmadár fejbúbján felálló tollak.

GÉMÉS, (1), (gém-és) mn. tt. *gémés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Gémmadarakkal bővelkedő. *Gémes mocsárok*. 2) Gémfával ellátott. *Gémes vám*, *gémes kapu*, *gémes kút*. V. ö. GÉM.

GÉMÉS, (2), falu Sáros megyében; helyr. *Gémés-én*, —*re*, —*ről*.

GÉMÉSZ, (1), (gém-ész) fn. tt. *gémész-t*, tb. —*ék*. Ki gémeket vadász, lődöz, fogdos.

GÉMÉSZ, (2), (mint föntebb) áth. m. *gémész-tem, —tél, —étt.* Gémeket vadász.

GÉMÉSZSÓLYOM, (gémész-sólyom) ösz. fn. Gémvadászatra megtanított sólyom.

GÉMFA, (gém-fa) ösz. fn. 1) Gémül használt rúd, dorong, fenyűszál. V. ö. GÉM. 2) Az aknákat bedőlés ellen biztosító rúd, gerenda, támaszték.

GÉMHÁJ, (gém-háj) ösz. fn. A gémmadár háj a, zsírja.

GÉMIA, (gém-i-a) elavult fn. tt. *gémiát.* Teherhordó hajó. Nevét talán az uszó gémhez hasonló alakjától kölcsönözte. Egyébiránt rokon vele a hellen *κύμβη, κυμβίον,* s a magyar *komp* is.

GÉMICSE, (gém-ics-e) fn. tt. *gémicsét.* Vékony kampós bot, melylyel a halászok lékes halászatkor a háló rúdját a jég alatt fölkeresvén a lékhez húzzák. Nevét a gémtől kölcsönözte. Balatonmelléki szó.

GÉMKARÁM, (gém-karám) ösz. fn. A gémek számára a végből csinált karám, vagyis gunyhó, hogy alatta fészkeljenek és szaporítsanak.

GÉMLES, (gém-les) ösz. fn. A gémvadászok megbuvó helye, honnan a gémeket lődözik. *Gémlesbe menni. Gémlesben ülni.*

GÉMNYAK, (gém-nyak) ösz. fn. 1) A gémmadár nyaka. *Hosszu gémnyak.* 2) Átv. ért. hosszu vékony nyak.

GÉMNYAKÚ, (gém-nyakú) ösz. mn. Átv. ért. oly emberről mondják, kinek vékony hosszu nyaka van. Máskép : *gunárnyakú.*

GÉMVADÁSZ, l. GÉMÉSZ.

GEMZSE, falu Szabolcs megyében; helyr. *Gemzsé-n, —re, —ről.*

GEN, elvont gyök, mely lágyítva a *geny, genyöte* (genőte), *genyed, genyedség* (genetség) stb. szókban maradt fenn. Nedves lágyság, enyekesség fogalma rejlik benne. Rokon vele megforditva *enyeg* v. *enyek* és *nyák.* V. ö. GENY.

GENCS, falu Gömör és Szathmár megyében; MAGYAR—, NÉMET—, falvak Vas megyében; helyr. *Gencs-én, —re, —ről.*

GENDE, eléfordúl *gendebolya* öszvetett szóban, alkalmasint am. *hende*, mely ismét *hendebanda* szónak egyik alkatrésze. Jelentése : *ide-oda*, s rokon a *hentereg* ige törzsökével (hent, hente).

GENDEBOJA, GENDEBOLYA, (gende-boja v. -bolya) ösz. mn. A székelyeknél am. ide-oda bolygó, bolyókás, együgyü.

GENETSÉG, l. GENYEDSÉG.

GENF, fn. tárgyesete *Genf-et.* Neve egy helvéthoni tartománynak (canton) s abban fekvő városnak. Itt kezdte Calvin János alkotni vallásfelekezetét. Itt született a hires Rousseau is.

GENFI, (Genf-i) mn. tt. *Genfi-t,* tb. *—ek.* Genfbe vagy Genfből való, onnan származó, ott létező, ott készült. *Genfi óra, genfi tó. Genfi születésü.*

GENOVÉVA, női kn. tt. *Genovévát.* Tulajdonnév. *Genovéva historiája.*

GENŐTE, (gen-ö-te) fn. tt. *genőtét,* l. GENY; és GENYÖTE.

GENY, fn. tt. *geny-et* v. *—t,* tb. *—ek.* Sürü, fehéres vagy sárgás, (mintegy *enyves)* folyadék, mely valamely daganatban vagy sebben öszvegyül. Feltaláltatik a szláv nyelvekben is *gnoi, gnyit, hnyit* alakokban. Vastaghangon rokona *ganaj.*

GENYBÉL, (geny-bél) ösz. fn. A daganatban vagy sebben azon tömött szilárd rész, melyből a geny fakadoz, kifejlődik, s mely a genynek gyökerét teszi.

GÉNYE, (1), (gény-e) fn. tt. *gényét.* Az igliczetüskéhez hasonló, s a szántóföldeken tenyésző apró tövis.

GÉNYE, (2), puszta Bars megyében; helyr. *Gényé-n, —re, —ről.*

GENYED, (geny-ed) önh. m. *genyed-tem, —tél, —t* v. *—étt.* Genyessé lesz, geny fejlik ki belőle, meglágyúl. *Genyed a seb, kelés, daganat.*

GENYEDÉK, (geny-ed-ék) fn. tt. *genyedék-et.* Sebnek, daganatnak genyes folyadéka, illetőleg külseje, hártyája.

GENYEDÉKES, (geny-ed-ék-es) mn. tt. *genyedékes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Genyes hártyával bevont, bővelkedő. *Genyedékes a himlőben szenvedő vagy keléses ember teste.*

GENYEDÉS, (geny-ed-és) fn. tt. *genyedés-t,* tb. *—ék.* A daganatnak vagy sebnek azon állapota, midőn geny kezd fakadni, folyni belőle.

GENYEDSÉG, (geny-ed-ség) fn. tt. *genyedség-ét.* A sebből kifakadó enyves folyadéknak, genynek öszvege. Mátyusföldén s Tisza mellett is több helyen : *rútság.*

GENYEDSÉGES, (geny-ed-ség-es) mn. tt. *genyedséges-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Genyedséggel bővelkedő, bevont, elrutított. *Genyedséges seb, kelés.* V. ö. GENYEDSÉG.

GENYEDT, GENYETT, (geny-ed-t) mn. tt. *—et.* l. GENYEDÉKES.

GENYEDZIK, (geny-ed-z-ik) k. m. *genyedz-étt,* htn. *genyedzeni.* L. GENYED.

GENYEGUNYA, (genye-gunya) ösz. fn. Mindenféle málha, különösen ruhanemüekből álló, czeleczula, ginczgöncz, retyemutya. Alsó irásmódba való. V. ö. GÚNYA.

GENYES, (geny-es) mn. tt. *genyes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Genynyel teljes, genytől folyó, genynyel bevont. *Genyes seb, daganat, kelés, himlő.* V. ö. GENY.

GENYESSÉG, (geny-es-ség) fn. tt. *genyesség-ét.* Genyes állapota vagy tulajdonsága valamely sebnek, daganatnak stb.

GENYESZT, (geny-esz-t) áth. m. *genyeszt-étt,* htn. *—ni* v. *—eni.* Genyessé tesz, genynyé lágyít, genyfolyásra fakaszt. *A sebet, kemény daganatot valamely szer által, pl. a kelést pirított vöröshagymával genyeszteni.*

GENYESZTŐ, (geny-esz-t-ő) mn. tt. *genyesztő-t.* Genyessé tevő, ami valamit genyfolyásra lágyít. *Genyesztő szerek.*

GENYÉTE, (1), (geny-é-te) fn. tt. *genyétét.* Hagymalevelü, hosszu és bötyöktelen száru erdei fü.

GENYÉTE, (2), falu Bihar megyében; helyr. *Genyété-n, —re, —ről.*

GENYETSÉG, (geny-et-ség) l. GENYEDSÉG.

GENYETTSÉG, l. GENYEDSÉG.

GENYFÉSZÉK, (geny-fészék) ösz. fn. l. GENYTÖMLŐ.

GENYFOLYÁS, (geny-folyás) ösz. fn. Midőn a geny meghigulva elválik a sebtől, daganattól, s kiszivárog vagy kiömlik.

GENYFÜRKÉSZET, (geny-fürkészet) ösz. fn. Kisérlet, mely által az orvosok a valódi genyt a test egyéb nedveitől, (hasonló látszatuaktól) megkülönböztetik. (Pyoscopia).

GENYGALAND, l. GENYSZALAG.

GENYGYÜLEM, (geny-gyülem) ösz. fn. Genynek öszvetorlódása, s megszaporodása által támadt daganat. (Apostema).

GENYKÉPZŐDÉS, (geny-képződés) ösz. fn. Genyt készitő életfolyamat, genyedés. (Formatio puris).

GENYKUTACS, (geny-kutacs) ösz. fn. Egészséges testrészen mesterségesen csinált genyedő seb, fölösleges vagy romlott nedvek elvezetése végett. (Fontanelle).

GENYKUTACSNYITÁS, (geny-kutacs-nyitás) ösz. fn. Sebészi mütét, midőn a rosz nedvek kiüritése végett a testen mesterséges genyfolyást nyitnak.

GENYLÁZ, (geny-láz) ösz. fn. Genyfolyás által okozott sebláz.

GENYMAG, (geny-mag) l. GENYBÉL.

GENYMELL, (geny-mell) ösz. fn. Genyes folyadék meggyülése a mellüregben. (Empyema).

GENYNEMÜ, (geny-nemü) ösz. mn. Genyhez hasonló, genyféle. *Genynemü folyás.*

GENYÖMLEDÉK, (geny-ömledék) ösz. fn. Genynek rendirányos üregekben képződése és kiömlése. (Effusio puris).

GENYŐTE, l. GENYÉTE, (1).

GENYSÉRV, (geny-sérv) ösz. fn. Geny meggyülése a borékban. (Empyocele).

GENYSZALAG, (geny-szalag) ösz. fn. A test valamely részén, többnyire nyaktőn, a bőr alá harántosan tüvel behuzott és a sebben hagyott, irrel is bekenetni, s koronként ide-oda huzatni szokott kender-, szőr- vagy selyemszalag. (Setaceum).

GENYSZÉM, (geny-szém) ösz. fn. Szemnyavalya, midőn a szemkamarában nagy mennyiségü geny öszvegyülekszik. (Hypopium, Empyesis oculi).

GENYTÖMLŐ, (geny-tömlő) ösz. fn. 1) Genyet kör ülövedző hártya, melyben a geny mintegy tömlőben foglaltatik. 2) Akármely zsigerbeli tályog. 3) Tüdőkben kórosan támadó, saját hártyába zárt geny. (Vomica pulmonis).

GENYÜREG, (geny-üreg) ösz. fn. Genyet elválasztó s azt magában foglaló üreg.

GÉP, (legközelebbi rokonsággal van a *gém* szóval, melynek eredeti jelentése : emelcső, emelő rúd, a legelső és legegyszerübb erőmü; rokon vele tovább a német *Göpel* [gépely], *Hebel, Heber, heben, schöpfen*, a vend *gibam, hibam* [emel], szanszkrit *kumbhí* [edény] stb.) fn. tt. *gép-et.* Különös készületü eszköz, erőmü, melynek segedelmével aránylag nagy terhet lehet emelni, húzni, hajtani. (Machina). *Egyszerü gép, öszvetett gép. Vizhajtó gép. Cséplő gép. Fonó, szövő gép. Szinházi gépek.* Átv. ért. szellem-, önállás-, erély nélküli személy, szolgai lélek. *Ez nem is ember, csak gép. Úgy bánnak vele, mint a géppel. Lelketlen gép.*

GÉPELY, (gép-ely) fn. tt. *gépely-t*, tb. *—ék.* 1) Gép szerkezete. 2) A régieknél, vontató, teherhuzó készület, eszköz. (Machina tractoria). 3) Közönségesen, am. *gép*, csak hogy ez rövidsége miatt divatosabbá lőn.

GÉPELYÉS, (gép-ely-és) mn. tt. *gépelyes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Gépelylyel ellátott. A régieknél, am. gépelyhuzó, vontató vagy gépelynyomó. *Gépelyes ló.*

GÉPES, (gép-es) mn. tt. *gépes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Géppel ellátott. *Gépes kút.*

GÉPESEN, (gép-es-en) ih. Géppel ellátva.

GÉPÉSZ, (gép-ész) fn. tt. *gépész-t*, tb. *—ék.* Személy, ki gépeket készít vagy a müködő gépeket igazgatja. *Gazdasági gépész. Gőzhajó, gőzkocsi gépésze.*

GÉPÉSZET, (gép-ész-et) fn. tt. *gépészet-ét.* Géptan, erőmütan, mely a gépek tulajdonságait és használásuk módját adja elé.

GÉPEZET, (gép-ez-et) fn. tt. *gépezet-ét.* A gépnek szerkezete, alkotása, a gép részeinek egymás közti viszonya, öszvefüggése. *Hajó gépezete.*

GÉPI, (gép-i) mn. tt. *gépi-t*, tb. *—ek.* Gépet illető, arra vonatkozó. *Gépi ábrák.*

GÉPIES, (gép-i-es) mn. tt. *gépieset.* Géphez hasonló, gépforma. Átv. ért. gyakorlott; önállóság, saját gondolkozás nélkül müködő.

GÉPIESEN, (gép-i-es-en) ih. Géphez hasonló módon. Átvitt ért. gyakorlott módon; önállóság, saját gondolkozás nélkül.

GÉPSZERÜ, GÉPSZERÜLEG, l. GÉPIES, GÉPIESEN.

GER v. GÉR, elvont gyök, mely többféle szók alapját teszi. Ilyenek : *gernye, geher* (= gerh), s talán *gerény* is, melyekben *szár-az, sovány* jelentéssel bír. 2) *Gerj, gerjed, gerjeszt* stb., melyekben a *ger* a felindulás, fölkelés, kinyomulás, kitörés, vagy áthatólag : felinditás, fölkeltés, kinyomás, felingerlés fogalmának felel meg, s rokon közelebbről a latin *germen*, német *gähren, Gier, gerne, begehren*, héber גָּרָה (ingerel), hellen χρήζω (kiván), szanszkrit *gardh* (kiván) stb. szókkal. Ide tartozik *gerjed* azon értelme is,

midőn ez gyúladást jelent. 3) *Geréb, gereben, gereblye, gerely, gerezd, gerincz*, melyekben a *ger* valamely sértést, szurást, karczolást jelent, s rokon vele ez értelemben a hellen χραύω, χράω (karczol), szanszkrit *garh* (megfog; körülvesz). 4) *Gerle, gerlicze* hangutánzók. Valamennyiben fő és alaphang az *r*. (V. ö. R), melynek érteményei némileg a *g*, vagyis görbeség, görbedés értemenyével módosúlnak.

GERA, GÉRA, (ger-a v. gér-a) fn. tt. *gérát*. Az aknából kihányt föld- és sóelegy. Kriza J. gyüjteménye szerént: a kiforrott sós víznek hófejér kemény tömeggé lett átalakulása. Székely szó.

GERÁBLYA, dunántúli némely kiejtéssel, am. *gereblye*; l. ezt.

GERALD, l. GERLÁTH.

GERÁTSZEGH, puszta Szala megyében; helyr. *Gerátszegh-én, —re, —ről.*

GERBÉN, (ger-b-én, azaz ger-v-en v. ger-ü-en) fn. tt. *gerbén-t*, tb. *—ék*. Gombafaj, melynek süvege hosszukásan nyúlik föl, s alant árforma tüskékkel van ellátva, mint a gereben. (Hydnum).

GERCSÁVA, (ger-csáva) ösz. fn. A székelyeknél am. kötelődzésből támadt, vagyis szándékosan gerjesztett czivakodás. V. ö. GAR, GARÁZDA.

GERCSÁVÁS, (ger-csávás) ösz. mn. Garázdálkodni, kötekedni, czivakodni kedvelő, hajlandó. Székely szó.

GÉRCZ, KIS—, NAGY—, falvak Ugocsa megyében; helyr. *Gércz-én, —re, —ről.*

GÉRCZE, (1), (gér-cze) fn. tt. *gérczét*. Dunán túl s Erdélyben, am. jércze, azaz fiatal tyúk, lásd: JÉRCZE.

GÉRCZE, (2), falu Vas megyében; helyr. *Gérczé-n, —re, —ről.*

GERDE, falu Baranya megyében; helyr. *Gerdé-n, —re, —ről.*

GERE, férfi kn. Gergely, (l. ezt), máskép: *Gerö, Gegő, Geczi.*

GÉRE, (gér-e) fn. tt. *gérét*. L. GÉRA.

GEREB v. GERÉB, (ger-eb v. -éb, azaz ger-ev v. ger-ü) fn. tt. *gerebet* v. *gerébet*. 1) Vizpart, viz partján huzott töltés, gát. *Elmosta a gerebet a víz.* 2) Átv. ért. akadály. *Gerebet vetni valakinek*, am. gátot vetni. 3) Ajtózávár. 4) Régi nyelven, mint Páriz-Pápainál is: majoros gazda.

GEREBCSIN, l. GEREPCSIN.

GEREBÉL, (ger-eb-él) áth. l. GEREBÉNEZ, HIHÖL.

GERÉBÉL, (ger-éb-él) áth. m. *gerébél-t*. Geréb-bel körülvesz, körülhány valamit.

GEREBÉLÉS, (ger-eb-él-és) fn. tt. *gerebélés-t*, tb. *—ék*, l. GEREBÉNEZÉS.

GERÉBÉLÉS, (ger-éb-él-és) fn. tt. *gerébélés-t*, tb. *—ék*. Valamely térnek, helynek, különösen víznek, u. m. folyónak, tónak gerébbel kerítése.

GEREBÉLETLEN, (ger-eb-él-etlen) mn. tt. *gerebéletlen-t*, tb. *—ék*. Ami gereben által nincs megtisztítva, megfésülve. *Gerebeletlen kender, len.* V. ö. GEREBÉN.

GEREBÉLŐ, (ger-eb-él-ő) fn. tt. *gerebélő-t*. Általán eszköz, melylyel gerebelni szoktak. *Len-, kender-, gyapjugerebelő.*

GEREBÉLT, (ger-eb-él-t) mn. tt. *gerebélt-et*. Gereben által megtisztított, megfésült. *Gerebelt kendert, lent fonni. Gerebelt gyapjut szőni.*

GEREBÉN, (ger-eb-én, l. a czikk végén) fn. tt. *gerebén-t*, tb. *—ék*. 1) Vasfogakkal fésü módjára ellátott eszköz, melylyel a kendert, lent, gyapjat, szőrt a pozdorjától, csömbölyékektől, s egyéb idegen részektől megtisztogatják, s fonásra idomítják. *Vas gereben. Úgy áll a haja, mint a gereben. Mintha gerebenen ülnék.* (Km.) *Szereti, mint kutya a gerebennyalást.* (Km.). 2) A cserző vargák, timárok éles és görbe vaseszköze, melylyel a nyers bőrről a húst lefaragják.

Magyar elemzéssel am. *ger-ev-en* v. *ger-ü-en*, azaz *gerő* = karczoló, *en* toldalékkal. Egyébiránt egyezik az illir *greben*, tót *hreben* szókkal; ide tartozik a német *gärben* is.

GEREBÉNBÁRCS, (gerebén-bárcs) ösz. fn. Növényfaj a bárcsok neméből, mely fajtársai között legtüskésebb, legszurósabb levelü. (Cnicus spinosissimus).

GEREBÉNCSINÁLÓ, (gerebén-csináló) ösz. fn. Mesterember, ki gerebeneket készít.

GEREBÉNÉS, (1), l. GEREBÉNCSINÁLÓ.

GEREBÉNÉS, (2), erdélyi falu Thorda megyében; helyr. *Gerebénés-én, —re, —ről.*

GEREBÉNEZ, (ger-eb-én-éz) áth. m. *gerebénéz-tem, —tél, —ett.* Valamit gerebennel tisztogat, fésül. *Lent, kendert, gyapjat, szőrt gerebenezni.* Némely vidéken: *hihöl.*

GEREBÉNEZÉS, (ger-eb-én-éz-és) fn. tt. *gerebénézés-t*, tb. *—ék*. Valaminek gereben általi tisztogatása, megfésülése.

GEREBÉNEZŐ, (ger-eb-én-éz-ő) fn. és mn. tt. *gerebénéző-t*. Aki gerebennel tisztít, fésül valamit, pl. lent, kendert, szőrt.

GEREBÉNFOG, (gerebén-fog) ösz. fn. A gereben nevü eszközből kiálló, s egymástól bizonyos távolságban levő tű- vagy áralaku hegyességek, melyek a gereben lényegét teszik.

GEREBÉNPAD, (gerebén-pad) ösz. fn. Pad vagy szék, vagy akármily állás, melyhez a gerebent hozzá szegezik vagy kötik, hogy munkálás alatt szilárdan maradjon.

GERÉBFAL, (geréb-fal) ösz. fn. A vármüvek körül földből hányt töltés, mely megöl az odavonult katonák az ellenség ellen biztosítva tüzelhetnek. (Parapet).

GEREBLYE, (ger-eb-lye, azaz ger-ev-le, vagyis ger-ö-l-ő) fn. tt. *gereblyét*. Megegyezik a szláv *grablje, hrablje* szókkal. T alakú eszköz, melynek keresztága fogakkal van ellátva, s leginkább a földmivelők, ker

tészek által háritásra, gyüjtésre, földtisztításra és egyengetésre használtatik. *Gereblyével tarlót, gazt háritani. Vas gereblye, fa gereblye, görbe fogú, nyomtató gereblye. Amit villával felrak, gereblyével lehúzza.*(Km.).

GEREBLYEFOG, (gereblye-fog) ösz. fn. A gereblye keresztágából vagy talpából kiálló s fésüalaku hegyességek. *Kitörni a gereblyefogakat. Vasból csinált gereblyefogak.*

GEREBLYEFOGÚ, (gereblye-fogú) ösz. mn. Gúnyos népnyelven am. ritka és kiálló hosszu fogú (ember).

GEREBLYÉL, (ger-eb-lye-el) áth. m. *gereblyélt.* Valamit gereblyével hárít, huzogat, tisztogat, elsimít. *Szénát, szalmát, tarlót, gazt gereblyélni. Felásott földet gereblyélni. Fölgereblyélni. Meggereblyélni. Összegereblyélni.*

GEREBLYÉLÉS, (ger-eb-lye-el-és) fn. tt. *gereblyélés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, melynél fogva valamit gereblyélünk. V. ö. GEREBLYÉL.

GEREBLYÉLŐ, (ger-eb-lye-el-ő) fn. és mn. tt. *gereblyélő-t.* Személy, ki valamit gereblyével hárít, simít, egyenget stb. *Gyüjtéskor leghátul járnak a gereblyélők.* Mint mn. aki vagy ami gereblyél. *Gereblyélő fiúk, leányok.*

GEREBLYÉS, (ger-eb-lye-es) mint mn. tt. *gereblyés-t* v. *—et,* tb. *—ek;* mint fn. tt. *—t,* tb. *—ék,* l. GEREBLYÉLŐ.

GEREBLYÉZ, (ger-eb-lye-ez) áth. m. *gereblyéztem, —tél, —étt.* L. GEREBLYÉL.

GERÉCZ, l. GERINCZ.

GERELY, (ger-ely, azaz ger-el-ő) fn. tt. *gerely-t,* tb. *—ék.* 1) Régi fegyver neme, mely némileg a nyárshoz hasonló szuróeszközből állott. 2) Sebészi eszköz, fínom hegygyel ellátva, sebek, daganatok, kelések stb. felszurására. 3) Növénynem, melynek gyümölcse hosszukás gerelyalakban nyúlik el. (Geranium).

GERENCS, (ger-en-cs) elvont törzsök, melyből *gerencsér* származott. Tömöttebb hangon *göröncs.*

GERENCSE, puszta Veszprém megyében; helyr. *Gerencsé-n, —re, —ről.*

GERENCSÉR, (1), (ger-en-cs-ér) fn. tt. *gerencsér-t,* tb. *—ék.* Fazekas, azaz mesterember, ki közönséges agyagból különféle edényeket készít. Megegyezik a szláv *gerentsár, garntsár, hrncsár, hrntsér* stb. szókkal. Némely vidékeken : *göröncsér.* V. ö. GER, GÖR, GÖRÖNCS, GÖRÖNGY.

GERENCSÉR, (2), falvak Pozsony és Veszprém megyében ; helyr. *Gerencsér-én, —re, —ről.*

GERENCZ, (ger-encz) székelyes kiejtéssel am. a szokottabb *gerincz,* l. ezt.

GEREND, (1), (ger-en-d) fn. tt. *gerend-ét.* 1) Valaminek alapja, feneke. Hasonlít hozzá a svéd, dán, német *Grund,* lengyel, cseh, orosz *grunt.* 2) Dombos tér, földvonal. Rokon ez értelemben *göröndszóval.* 3) Gerenda.

GEREND, (2), erdélyi falvak Hunyad és Thorda megyében ; helyr. *Gerend-én, —re, —ről.*

GERENDA, (1), (ger-en-d-a) fn. tt. *gerendát.* Valaminek alapjául szolgáló, tehertartó vastag faderék, faragott vagy faragatlan állapotban. *Hidgerenda, házgerenda, általgerenda, folyógerenda, fészekgerenda, mestergerenda, füstfogó gerenda. Nem kell minden szálkából gerendát csinálni.* (Km.). *Más szemében meglátja a szálkát, de magáéban nem a gerendát.* (Km.). *Nincs a jégnek gerendája.*

GERENDA, (2), falu Zemplén, és puszta Nyitra megyében ; helyr. *Gerendá-n, —ra, —ról.*

GERENDADESZKA, (gerenda-deszka) ösz. fn. A közönségesnél vastagabb, mintegy három négy ujjnyi vastagságu deszka, mely a hidakon, épületekben gerenda vagy palló gyanánt használtatik.

GERENDAFÉSZEK, (gerenda-fészek) ösz. fn. Üreg a falban, hol a gerenda vége nyugszik.

GERENDAFŐ, (gerenda-fő) ösz. fn. Gerenda vége, ha a falból, melyre fektetve van, kiáll.

GERENDAHAJÓ, (gerenda-hajó) ösz. fn. Összeszegezett gerendákból, vagyis faderekakból álló vízi jármű, másképp : *talp, talphajó.*

GERENDAJOG, (gerenda-jog) ösz. fn. A szomszédnak azon joga, melynél fogva falgerendáinak végeit szomszédja épületének fő falába eresztheti, vagy reáhelyezheti.

GERENDAKŐ, (gerenda-kő) ösz. fn. Kő az épületben, melyen a gerenda vége nyugszik.

GERENDAKÖZ, (gerenda-köz) ösz. fn. Köz, egyik gerendától a másikig. *A gerendaközt deszkákkal kipallózni.*

GERENDALÁB, (gerenda-láb) lásd : GERENDMÉRTÉK.

GERENDAMÉRLEG, l. GERENDMÉRLEG.

GERENDAMÉRTÉK, l. GERENDMÉRTÉK.

GERENDÁS, (1), (ger-en-d-a-as) mn. tt. *gerendás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Gerendával ellátott, felkészített.

GERENDÁS, (2), puszta Békés megyében ; helyr. *Gerendás-on, —ra, —ról.*

GERENDÁSAN, (ger-en-d-a-as-an) ih. Gerendával felkészítetten.

GERENDAVÁR, (gerenda-vár) ösz. fn. Egymáshoz illesztett gerendákból készült bástya- vagy sánczalkotmány. (Blockhaus).

GERENDAVAS, (gerenda-vas) ösz. fn. A vaskohokban am. háromszögü, vastag, öntött vasrúd, amint az olvasztókemenczéből kiveszik.

GERENDAVÉG, (gerenda-vég) ösz. fn. 1) A gerenda két vége. 2) A falra fektetett gerendának a falból kiálló vége, másképp : *gerendafő.*

GERENDÁZ, (gér-én-d-a-az) áth. m. *gérendáztam, —tál, —ott.* Valamit gerendákkal ellát, megrak, beépít. *Gerendázni a hidakat, házfalakat.*

GERENDÁZÁS, (gér-én-d-a-az-ás) fn. tt. *gerendázás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn gerendázunk. V. ö. GERENDÁZ.

GERENDÁZAT, (ger-en-d-a-az-at) fn. tt. *gerendázat-ot.* Épületbe, pl. házba, hídba, malomba stb. berakott gerendák szerkezete, összege. *Első, második emeleti gerendázat. Híd gerendázata.*

GERENDDESZKA, (gerend-deszka) l. GERENDADESZKA.

GĖRĖNDĖLY, (gėr-ėn-d-ėly) fn. tt. *gėrėndėly-t,* tb. *—ėk.* 1) Az ekében azon hosszu görbe fa, melynek alját eketalpnak, felső végét ekeszarvnak hívják. 2) A malomban azon hengerded gerenda, mely a száraz kerekek, vagyis korongok tengelyét képezi. Tömött hangon · *göröndöly*, és némely tájakon : *göröndü.*

GERENDFÉSZEK, l. GERENDAFÉSZEK.

GERENDFŐ, GERENDHAJÓ, GERENDJOG, GERENDKŐ, GERENDKÖZ, lásd : GERENDAFŐ, GERENDAHAJÓ stb.

GEREND-KERESZTÚR, erdélyi falu Thorda megyében; helyr. *Keresztúr-ba, —ban, —ból;* néha : *Keresztúr-on* is stb.

GERENDLÁB, (gerend-láb) ösz. fn. lásd : GERENDMÉRTÉK.

GERENDMÉRLEG, (gerend-mérleg) ösz. fn. Nagyszerü mérleg, melynek serpenyői gerendáról függenek alá.

GERENDMÉRTÉK, (gerend-mérték) ösz. fn. Mérték, melylyel a gerendák hosszát, vastagságát, szélességét szokták meghatározni, ilyenek *gerendöl, gerendláb, gerendújj.*

GERENDÖL, (gerend-öl) ösz. fn. l. GERENDMÉRTÉK.

GERENDUJJ, (gerend-ujj) ösz. fn. l. GERENDMÉRTÉK.

GERENDVÁR, GERENDVAS, l. GERENDAVÁR, GERENDAVAS.

GERENDVÉG, l. GERENDFŐ.

GERENDZSILIP, (gėrėnd-zsilip) ösz. fn. Zsilip, mely egymásra helyezett és megerősített gerendákból áll.

GERÉNY, (1), l. GÖRÉNY.

GERÉNY, (2), falu Ungh megyében; helyr. *Gerény-én, —re, —ről.*

GERENYE, (ger-eny-e) mn. tt. *gerenyét.* L. GEHER.

GERÉNYES, falu Baranya és puszta Tolna megyében; helyr. *Gerényes-én, —re, —ről.*

GEREPCSÍN, (ger-ep-cs-in, vagy talán összetétel : gereb-csin) fn. tt. *gerepcsin-t,* tb. *—ek.* Csillagalakú virágbokrétákkal ékeskedő, kerti és vadon tenyésző növénynem az együttnemzők seregéből. Fajai igen sokfélék. (Aster).

GÉRES, falu Szathmár megyében; KIS—, NAGY—, falvak Zemplén megyében; helyr. *Géresėn, —re, —ről.*

GERESD, falu Baranya megyében; KIS—, NAGY—, falvak Sopron megyében; helyr. *Geresdėn, —re, —ről.*

GERESELY, falu Zemplén megyében; helyr. *Geresely-én, —re, —ről.*

GĖRĖZD, (1), v. GERÉZD, (gėr-ėz-d, rokon vele a szanszkrit *karss* [hasít], innen : *karssis,* [hasáb], hellen *χάρσις,* latin *cortex, crus, crusta,* franczia *croûte, croûton*, német *Kruste,* illir *grozd,* dalmat *grisd* stb.) fn. tt. *gėrėzd-ėt.* Általán, többféle növénytermékek, gyümölcsök oly egyes része, mely már természetnél fogva valamely vonás, vágás vagy különös szár által stb. el van választva, pl. *Foghajma gerezdje. A foghajmát gerezdekre elválasztani. Dió gerezdje. Szőlőfej gerezdje. Sárgadinnye gerezdje. A dinnyéből megenni egy gerezdet. Gerezdek szerént vágni fel a dinnyét. A görögdinnye gerezdei ritkábbak.* Átv. ért. mesterséges metszet, szelet; vagy vágás, metszés, hasítás által elválasztott, elszelt része valamely terménynek. *Gerezd burgonya, tök. Gerezdekre választott gömbölyü kályha. Gerezdeket róni.* Tömött ajakkal : *görözd.* Kriza J. gyüjteménye szerént jelenti a székelyeknél a faépületek szegletrakását is.

GĖRĖZD, (2), puszta Somogy megyében; helyr. *Gėrėzd-én, —re, —ről.*

GĖRĖZDĖL, (gėr-ėz-d-ėl) áth. m. *gėrėzdėl-t.* 1) Valamit gerezdekre választ, metél, hasogat. *Foghajmát gerezdelni. Diót gerezdelni. Dinnyét gerezdelni, fölgerezdelni.* 2) Valamely testen oly metszéseket, vágásokat, rovásokat tesz, melyeknél fogva az gerezdekre feloszlik. *Kályhát gerezdelni, ajtót gerezdelni.* 3) Böngész, billingeket, szőlő-fürtöcskéket szedeget.

GĖRĖZDĖLÉS, (gėr-ėz-d-ėl-és) fn. tt. *gėrėzdėlés-t,* tb. *—ėk.* Cselekvés, midőn valamit gerezdekre választunk, metélünk stb. V. ö. GĖRĖZDĖL.

GĖRĖZDĖS, (gėr-ėz-d-ės) mn. tt. *gėrėzdės-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Gerezdekkel ellátott, gerezdekre választott. *Geresdes birsalma. Nem minden dinnye geresdes. Foghajma van gerezdes, és nem geresdes.*

GEREZNA, (ger-ez-na) fn. tt. *gereznát.* Fürtös, gubás téli öltözék neme. *Pegymet-gerezna,* am. petymetbőrrel béllelt asszonyi ruha. Régi, s jelennen ritka használatu szó. Illir nyelven : *kersno.*

GEREZNÁS, (ger-ez-na-as) mn. tt. *gereznás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gereznába öltözött, gereznát viselő. V. ö. GEREZNA.

GERGELAKA, falu Sáros megyében; helyr. *Gergelaká-n, —ra, —ról.*

GERGELICZE, (ger-g-el-icz-e) fn. tt. *gergeliczét.* Rágódó apró féreg, búzában termő féreg, zsizsik. Székely tájszó. Hangváltozva megvan a latin *curculio* szóban. Máskép : *gergericza.*

GERGELY, (hellen eredetü, am. éber) férfi kn. tt. *Gergely-t,* tb. *—ėk.* Gregorius. *Nagy Gergely pápa.*

GERGELYFALVA, helységek Gömör, Nógrád és Nyitra megyében; helyr. *Gergelyfalvá-n, —ra, —ról.*

GERGELYI, falu Beregh megyében; Veszprém megyében *Gergöli* is; helyr. *Gergelyi-be, —ben, —ből.*

GERGELYLAKA, l. GERGELAKA.

GERGÖLI, l. GERGELYI.

GERHE, (ger-he) l. GEHER.

GERINCS, l. GERINCZ.

GERINCZ, (ger-incz) fn. tt. *gerincz-ét.* Az emberek és állatok háta közepén végig nyúló emelkedés, melyet egymással összefüggő csontforgók képeznek, s mely az állati csontalkotmány egyik főrészét teszi. *Hátgerincz. Letörni az állat gerinczét. Meggörbült gerincz.* Átv. ért. hegységnek, hegyláncznak tetővonala. *Kárpátok gerincze.* Továbbá : az épületek orma. *Ház gerincze, templom gerincze.*

GERINCZAGY, (gerincz-agy) ösz. fn. l. GERINCZVELŐ.

GERINCZCSATORNA, (gerincz-csatorna) ösz. fn. Csatorna, melyet az összefüggő gerinczforgók üregei képeznek, s melyen a gerinczvelő elömlik, az agyvelőtől folytatólag alászáll.

GERINCZCSERÉP, (gerincz-cserép) ösz. fn. Cserép, mely a házfödél gerinczét, azaz ormát takarja.

GERINCZCSIGA, (gerincz-csiga) ösz. fn. Tengeri teknős állatok neme, melyek felső tekenője forgón mozog, s mozgás közben kattogva verődik az alsó teknőhöz. (Spondylus).

GERINCZCSONT, (gerincz-csont) ösz. fn. Így neveztetnek azon gyürüs csontok, melyek a gerinczoszlopot képezik.

GERINCZÉS, (ger-incz-és) mn. tt. *gerinczés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Gerinczczel ellátott, aminek gerincze van. *Gerinczes állatok.*

GERINCZFICZAMODÁS, (gerincz-ficzamodás) ösz. fn. A gerinczcsontoknak rendes helyzetökből kilépte, kinyomulása.

GERINCZGYALU, (gerincz-gyalu) ösz. fn. Asztalosok gyaluja, melylyel a beereszteni, becsiptetni való deszkán gerinczforma kiálló hevedert képeznek.

GERINCZOSZLOP, (gerincz-oszlop) ösz. fn. A gerinczcsontok által képzett oszlop, vagyis a gerincz egész hosszában véve.

GERINCZOSZLOP-HÁTGÖRBEDÉS, (gerincz-oszlop-hát-görbedés) ösz. fn. A gerinczoszlop hátrahajlása, düledése, (hátpúp, puposhát, háthoporj).

GERINCZOSZLOP-MELLGÖRBEDÉS, (gerincz-oszlop-mell-görbedés) ösz. fn. A gerinczoszlopnak előre hajlása, a mell kidüledésével, (mellpúp, mellhoporj).

GERINCZOSZLOP-OLDALGÖRBEDÉS, (gerincz-oszlop-oldal-görbedés) ösz. fn. A gerinczoszlopnak természetes irányából jobb vagy bal oldalra történt eltérése, a bordák elferdülésével. (Oldalpúp, oldalhoporj).

GERINCZSZEG, (gerincz-szeg) ösz. fn. l. OROMSZEG.

GERINCZÜTÉR, (gerincz-ütér) ösz. fn. Ütér a gerinczben. V. ö. ÜTÉR.

GERINCZVELŐ, (gerincz-velő) ösz. fn. A gerinczcsatornában foglalt velő, mely közvetlenül az agyvelőnek folytatása. (Medulla spinalis).

GERINCZVÉRÉR, (gerincz-vér-ér) ösz. fn. Vérér a gerinczben. V. ö. VÉRÉR.

GERJ, (ger-j) fn. tt. *gerj-et.* Általán, élénk mozgalom, felindulás, fellobbanás, vagyis azon belső erő, mely mozgalomra, felindulásra, fellobbanásra késztet. Különösen : belérzéki működés, mozgalom, mely valami után törekszik, vágyik. *Testi gerjek. Szerelmi gerj. Boszugerj. Nemi gerj.* Átv. és gyógytani ért. a légben kifejlődő kóros anyag, mely a fogékony testekben nyavalyát fejleszt. (Miasma). Rokon a latin *germen*, német *Gier*, *gähren* stb. szókkal. V. ö. GER.

GERJED, (ger-j-ed) önh. m. *gerjed-tem, —tél, —t* v. *—ett.* 1) Élénk belső mozgalomba jön, felindúl, valamely indulatra fakad, gyúlad. *Szerelemre, boszura, haragra gerjedni. Áhitatra, istenimádásra, buzgóságra gerjedni. Fölgerjedni valakire v. valaki ellen.* 2) Tüzet fog, tüzre gyulad. *A száraz ág, szalma hamar lángra gerjed.*

GERJEDÉK, (ger-j-ed-ék) fn. tt. *gerjedék-et,* l. GERJEDELEM.

GERJEDÉKÉNY, (ger-j-ed-é-kény) mn. tt. *gerjedékény-t,* tb. *—ek.* Könnyen gerjedő, valamely belső érzéki, s élénk mozgalomra hajlandó, hirtelen felinduló. *Gerjedékeny szivü. Haragra gerjedékeny dühöncz.*

GERJEDÉKÉNYSÉG, (ger-j-ed-é-kény-ség) fn. tt. *gerjedékénység-ét.* Tulajdonság, melynél fogva valaki hamar gerjed, fölgerjed, bizonyos belérzéki mozgalmakra hajlandó.

GERJEDELÉM, (ger-j-ed-el-ém) fn. tt. *gerjedelmet.* A belérzéknek, különösen kedélynek élénkebb mozgalma; némely állati ösztönöknek működése, ingere. *Szerelmi gerjedelem. Állati, baromi gerjedelem. Nemi, közösülési gerjedelem.* Nemesb ért. áhitat, lelki buzgóság. *Gerjedelemmel hallgatni az isten igéjét.*

GERJEDELMES, (ger-j-ed-el-m-es) mn. tt. *gerjedelmes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Gerjedelemtől felizgatott, felingerelt, megindult, fellobbant; ahitatos, buzgóságos.

GERJEDÉS, (ger-j-ed-és) fn. tt. *gerjedés-t,* tb. *—ék.* Állapot, belső megindulás, midőn valakinek belérzékei, kedélye mozgásba jönnek, felingerülnek; gyúladás, tüzre lobbanás. *Haragra, boszura, szerelemre gerjedés.*

GERJEDET, (ger-j-ed-et) fn. tt. *gerjedet-ét.* 1) A belérzéknek, kedélynek mozgalma, élénk indulat. 2) A régi nyelvben, am. áldozati szent tüz, pl. tömjénégetés. *Nyillal kele, hogy gerjedetet vetne.* (Sorte exiit, ut incensum poneret). *A gerjedetnek ideje korán.* (Hora incensi) Münch. cod.

GERJEDETES, (ger-j-ed-et-és) mn. tt. *gerjedetés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Gerjedettel teljes, buzgóságos, ahítatos. *Gerjedetes imádság.*

GERJEDÉZ, (ger-j-ed-éz) önh. m. *gerjedéz-tem, —tél, —étt.* Folytonosan vagy gyakran gerjed, valamíze a belérzékek által ingereltetik.

GERJEDÉZÉS, (ger-j-ed-éz-és) fn. tt. *gerjedézés-t*, tb. *—ék*. Folytonos gerjedés, a belérzékek tartós működése, melynél fogva a kedélyt valamire ingerlik, ösztönzik. *Szerelmi gerjedezés. Jámbor gerjedezés.*

GERJEFA, (gerje-fa) ösz. fn. Kriza J. szerént : villám érintése miatt lábán kiszáradt fa. V. ö. GER.

GERJELÉM, l. GERJEDELÉM.

GERJEN, falu Tolna megyében; helyr. *Gerjenbe, —ben, —ből.*

GERJENG, (ger-j-en-g) önh. m. *gerjeng-tem, —tél, —ett* v. *gerjengéttem, gerjengéttél, gerjengétt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Gerj vagy gerjek keletkeznek, és működnek benne. *Gerjeng szivében a szerelem tüze.*

GERJESZT, (ger-j-esz-t) áth. m. *gerjeszt-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. 1) Felható ragu névvel am. valamire buzdít, ingerel, mozdít, ösztönöz. *Haragra, bosszura, szerelemre gerjeszteni. Buzgóságra, tiszteletre gerjeszteni.* 2) Valakiben bizonyos érzést, indulatot támaszt, bújt, felbújt. *Fölgerjeszteni a hallgatókban az isteni szeretetet.* 3) Valamit gyuladásra késztet, szít. *Tüzet gerjeszteni. Némberiek pedig ülnek — — — igen meggerjesztvén olajoknak fáit.* (Bécsi codex). *Fölgerjeszteni a már hamvadni kezdő tüzet.*

GERJESZTÉS, (ger-j-esz-t-és) fn. tt. *gerjesztés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, mely által valamit gerjedni késztetünk. V. ö. GERJED, GERJESZT.

GERLACHFALVA, helység Szepes megyében; helyr. *Gerlachfalvá-n, —ra, —ról.*

GERLÁTH, falu Sáros megyében; helyr. *Gerláth-on, —ra, —ról.*

GERLE, (ger-le) fn. tt. *gerlét*. A vadgalambok legkisebb faja. Nevét a *ger, gir, (garrio, girren, γῆρυς)* hangjától kapta. A gyöngéd érzékeny szerelemnek jelképe, miért a költői nyelvben kiváltkép divatos. *Szerelmes gerlepár.* Máskép *gerlicze, gilicze*, s leggyöngédebb kifejezéssel : *gili.*

GERLICZE, (ger-li-cze) fn. l. *Gerle. Bokor gerlicze* am. egy pár. *És hogy áldozatot adnának, egy bokor gerliczét.* (Luk. II. 24. Káldinál).

GERLICZESZÓ, (gerlicze-szó) ösz. fn. A gerlicze sajátságos hangja, melyet a magyar *ger, gir, gil* szókkal fejez ki, továbbá *gur, tur*, innen : turbékol, mely a latin *turtur*, német *Turtel* stb. szókban is megvagyon.

GERLICZETÖVIS, (gerlicze-tövis) ösz. fn. l. IGLICZE.

GERNY, GÉRNY, (ger-ny v. gér-ny) elvont törzsök, melyből *gérnye* (görnye) melléknév, és némely helynevek származnak.

GERNYE, (1), (ger-ny-e) mn. tt. *gernyét*. Sovány, kiaszott testű, görhes, görnyedt. *Gernye vén ló.*

GERNYE, (2), (mint föntebb) fn. tt. *gernyét.* Kriza J. szerént am. gerincz.

GERNYES, falu Máramaros megyében; helyr. *Gernyes-én, —re, —ről.*

GERNYŐ, puszta Gömör megyében; helyr. *Gernyő-n, —re, —ről.*

GERŐ, férfi kn. l. GERGELY.

GERSE, falu Vas megyében; helyr. *Gersé-n, —re, —ről.*

GERTENYES, falu Temes megyében; helyr. *Gertenyes-én, —re, —ről.*

GERTRUD, (a német nyelvbuvárok szerént régi német szó, s am. igen szeretett); női keresztnév.

GERV, (ger-v) fn. tt. *gerv-et*. Némelyek által ujonnan ajánlott szó, s am. gerj. De ezen értelemben fölösleges, s a *gerj* fölött előnynyel nem bír.

GERZS, (ger-zs) elvont törzsök, melyből *gerzsa* és *gerzsely* főnevek származtak. Képzése olyan, mint a részint elvont, részint önálló : *pérzs, dörzs, morzs, torzs, törzs* szóké.

GERZSA, (ger-zs-a) fn. tt. *gerzsát.* A székelyeknél am. mankó (Kriza J.).

GERZSELY, (ger-zs-ely) fn. tt. *gerzsely-t*, tb. *—ék.* Szőlőfaj, melynek bogyói sürüen öszvecsomósodnak.

GESZT, (1), elvont törzsöke *gesztencze* és *gesztes* származékoknak. V. ö. GESZTES.

GESZT, (2), v. GESZTH, falvak Bihar, Borsod és Pozsony megyében; helyr. *Geszt-én, —re, —ről.*

GESZTE, falu Nyitra megyében; helyr. *Geszté-n, —re, —ről.*

GESZTELY, falu Zemplén megyében; helyr. *Gesztely-én, —re, —ről.*

GESZTENCZE, (gesz-t-en-cz-e) fn. tt. *gesztenczét.* Kúpalaku baglya vagy rakás, melybe a learatott és kévébe kötött nádat öszveállítják.

GESZTENYE, fn. tt. *gesztenyét.* Ugyanaz a latin *castanea*, hellen *καστάνον, καστάναιον*, német *Kastanien*, tót *gastan* stb. szókkal. A gesztenyefának igen szivós és tüskés héjba burkolt gyümölcse. *Gesztenyét főzni, sütni. Szelid, vad gesztenye.* V. ö. GESZTENYEFA.

GESZTENYE-BOKRÉTAFA, (gesztenye-bokrétafa) ösz. fn. Közönséges vad gesztenyefa, mely szép magas növésü, hosszú levelü, melynek virágai szép bokrétát képeznek, s tüskés héju gyümölcse nem éldelhető. (Aesculus).

GESZTENYEFA, (gesztenye-fa) ösz. fn. A bükkök nemzetségéhez számított fa, lándsaalakú, csipkézett szélü, s alsó oldalon sima levelekkel, s mely a vadgesztenyefához sokban hasonló, abban különbözvén tőle, hogy ízletes gyümölcsöt terem. (Fagus castanea). A vad gesztenye hidegebb éghajlat alatt is tenyészik, de a szelid nem.

GESZTENYEFÁS, (gesztenye-fás) ösz. fn. l. GESZTENYÉS.

GESZTENYEHALMÁNY, (gesztenye-halmány) ösz. fn. l. HALMÁNY.

GESZTENYEHÉJ, (gesztenye-héj) ösz. fn. A gesztenyének azon szivós sima héja, mely lisztes belét közvetlenül takarja. Ettől a *gesztenyekopács* különbözik. V. ö. GESZTENYEKOPÁCS.

GESZTENYEKOPÁCS, (gesztenye-kopács) ösz. fn. A gesztenyének külső tüskés héja, burokja, melyből ha megérett, önként is kifejlődik, s kihull.

GESZTENYEOLAJ, (gesztenye-olaj) ösz. fn. Gesztenye beléből készített olaj.

GESZTENYÉS, (1), (gesztenye-es) mn. tt. *gesztenyés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Gesztenyével bővelkedő, gesztenyét foglaló, áruló stb. *Gesztenyés vidék. Gesztenyés edény. Gesztenyés kofa.*

GESZTENYÉS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *gesztenyés-t*, tb. *—ek*. Erdő vagy kert, melyben gesztenyefák tenyésznek.

GESZTENYESÜTŐ, (gesztenye-sütő) ösz. fn. 1) Személy, ki gesztenyét süt, árul. 2) Serpenyő vagy más edény, melyben gesztenyét sütnek.

GESZTENYESZÍN, (gesztenye-szín) ösz. fn. Barnás szín, mely közép a fekete és szőke között, vagyis olyan szín, mint az érett gesztenye héjaé.

GESZTENYESZINŰ, (gesztenye-szinű) ösz. mn. Minek olyan a szine, mint az érett gesztenye héjaé, azaz fekete és szőke közötti szinű. *Gesztenyeszinű haj. Nekem is volt gesztenyeszinű hajam.* (Km.).

GESZTERÉD, falu Szabolcs megyében; helyr. *Gesztered-én, —re, —ről.*

GESZTÉS, (1), (gesz-t-és) helynév Gömör és Komárom megyében; helyr. *Gesztés-én, —re, —ről.* Ez utósóban van a gesztesi vár és gesztesi járás, mely a vártól vette eredetét. Gesztes vára erdők között fekszik. Baranyának ormánsági járásában *gesztes*, am. *fás*, pl. gesztes dió; honnan azt vélhetni, hogy *geszt* hajdan annyit jelentett, mint: *fa, (Holz, lignum* értelemben).

GESZTÉS, (2), mn. tt. *gesztés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Ormánságban am. fás. V. ö. GESZTÉS, (1).

GESZTET, (gesz-tet) önh. m. *gesztet-tem, —tél, —étt.* Baranyában, am. ügetve kocsikáz, lovagol, másképp *gyesztet*, *desztet*, és ez látszik eredetinek, minthogy a lovat ügetésre *deh* v. *gyeh*, *gyih* szókkal biztatják.

GESZTÉTE, falu Gömör megyében; helyr. *Gesztété-n, —re, —ről.*

GESZTH, l. GESZT.

GESZTHE, l. GESZTE.

GESZTI, falu Somogy megyében; helyr. *Geszti-be, —ben, —ből.*

GESZTŐCZ, falu Bars megyében; helyr. *Gesztőcz-ön, —re, —ről.*

—GET, l. —GAT.

GETFALU, puszta Nyitra megyében; helyr. *Getfalu-ba, —ban, —ból.*

GETYE, falu Szala megyében; helyr. *Getyé-n, —re, —ről.*

GÉVÉNFALVA, helység Beregh megyében; helyr. *Gévénfalvá-n, —ra, —ról.*

GEZ v. GÉZ, elvont gyök, mely nem más, mint a fenhangon kiejtett *gaz*, mint ezen öszvetett szókból: *gezdernye, gezemicze, gezemucza, gezernicze, gézengúz* kitetszik. L. ezeket.

GÉZA, férfi kn. tt. *Gézát.* E név tulajdonkép már a pogány magyaroknál divatozott, s újabb korban a latin *Victor* helyett jött divatba, minthogy némely történészek szerént *Géza* eredetileg annyit tenne, mint *Győző.*

GEZDERNYE v. GEZDERJE, (gez-d-er-nye v. -je) fn. tt. *gezdernyét.* Gizgaz, szemét, bozót, különösen árvíz által öszvehordott fű-, faág- s más szeméthalom. V. ö. GEZEMICZE.

GEZEMICZE, GEZEMIZE, GEZEMUCZA, GEZEMUZA, GEZERNICZE, GEZSEMUZSA, (székelyesen: *gazmota* is). Mind ezen szók a *gizgaz* fogalmának különféle vidékeken divatozó, s a sokaság, halmozottság jelölése végett némileg ikerített kifejezései.

GÉZENGÚZ, (gézen-gúz) ösz. fn. Hangváltozással nem egyéb, mint gizgaz. Átv. ért. hiábavaló, haszontalan, aláváló ember. *Kinek gézengúz az ura, kótyonfity a szolgája.* (Km.).

GÉZENGÚZOL, (gézen-gúzol) ösz. áth. m. *gézengúzolt.* Valakit gézengúznak csúfol, czímez.

GEZŐ, palócz tájszó, l. GÖZÜ.

GEZSE, MAROS—, erdélyi falu Alsó-Fejér megyében; helyr. *Gezsé-n, —re, —ről.*

GEZSEMUZSA, l. GEZEMICZE.

GÉZSÉNY, falu Ungh megyében; helyr. *Gézsény-be, —ben, —ből.*

GHÍMES, l. GÍMES, 2).

GIB, elvont gyök, mely rokon a *geb, göb, gémb* gyökök s törzsekkel (*göbör, gémber* stb. szókban). Származékai: *giber, giberedik* stb. Egyezik közelebbről a latin *gibus, gibbus* szóval, s jelent különösen valami zsugorodottat, öszvehuzottat, merevültet, púpost. V. ö. GEB gyök.

GIBÁRT, (1), férfi kn. Gebhardus.

GIBÁRT, (2), falu Abaúj megyében; helyr. *Gibárt-on, —ra, —ról.*

GIBB, (gib-b = gib-o = gib-ü) a *gib* gyöknek nyomatosb hangoztatása, melyből *gibbed, gibbeszt, gibbeszkedik* származékok erednek. V. ö. GIB.

GIBBED, (gibb-ed) önh. m. *gibbed-t.* Zsugorodik, öszvehuzódik, merevül, pl. hidegtől, nyavalyától, fájdalomtól.

GIBBESZKÉDIK, (gibb-esz-kéd-ik) k. m. *gibbeszked-tem, —tél, —ett.* Zsugorodik, öszvehuzódik, merevedésben púposodik, a nagy erőködés miatt meggörbed. *Gibbeszkedik a nagy terhet vonó ló. Gibbeszkedik a fázó madár.* Rokon vele a *gubbaszkodik.*

GIBBESZT, (gibb-esz-t) áth. m. *gibbeszt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Zsugorít, öszvehúz, merevít, púposít. *A fagy meggibbesztette ujjait. A sovány, beteg ló fölgibbeszti hátát.*

GIBBESZTÉS, (gibb-esz-t-és) fn. tt. *gibbesztés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valami gibbeszt.

GIBÉR, (gib-ér) mn. tt. *gibér-t*, tb. *—ek.* Zsugor, öszvehuzott, merevény. *Giber ujjak, kezek.*

GIBERCZÉS, (gib-er-cz-és v. betüáttétellel : *biczertés)* mn. tt. *giberczés-t*, tb. *—ék.* Sántikáló. *Giberczes lábú.*

GIBÉRÉDÉS, (gib-ér-éd-és) fn. tt. *gibérédés-t*, tb. *—ék.* Zsugorodás, öszvehuzódás. Lásd : GIBÉRÉDIK.

GIBÉRÉDIK, (gib-ér-éd-ik) k. m. *gibéréd-tem, —tél, —étt.* Zsugorodik, öszvehuzódik, a fölszinen megmerevedik a hideg miatt. *Giberedik az ember teste. Giberedik a sár, nedves ruha.* Máskép : *göbörödik, gémberedik.*

GIBÉRÉS, (gib-ér-és) mn. tt. *gibérés-t*, tb. *—ek.* Fagytól zsugorodott, mereven.

GIBÉRÍT, GIBÉRIT, (gib-ér-ít) áth. m. *gibérített*, htn. *—ni* v. *—eni.* Giberré tesz; a hideg, fagy valamit megzsugorít. *Az éjszaki hideg szél meggiberítette a sarat.*

GIBERÍTÉS, GIBERITÉS, (gib-er-ít-és) fn. tt. *giberítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valami giberít.

GICZ, (1), elvont gyök, melyből *gicze* főnév származik.

GICZ, (2), indulatszó, melylyel némely vidéken a disznókat csalogatják. *Gicz! gicz!* Innen : *gicza.*

GICZ, (3), népes puszta Veszprém megyében; helyr. *Gicz-én, —re, —ről.*

GICZA, (gicz-a) fn. tt. *giczát.* Gondor szőrü, mongolicza, bakonyi disznó.

„Egy tölgy alatt kilencz gicza
Meghízhasson egy éjtszaka."
Nemz. népdal.

GICZE, (1), (gicz-e) fn. tt. *giczét.* Sárga vagy fehér vékony sodrony, melylyel tojást hímeznek.

GICZE, (2), falu Gömörben; helyr. *Giczé-n, —re, —ről.*

GIDA, (1), férfi kn. tt. *Gidát.* Gedeon helyett élünk vele bizalmasabb társalgásban. Máskép : Gedus. L. GEDEON.

GIDA, (2), l. GÖDÖLYE.

GIDE, puszta Szathmár megyében; helyr. *Gidé-n, —re, —ről.*

GIDÓ, l. GÖDÖLYE.

GIDOFALVA, erdélyi falu Háromszékben; helyr. *Gidofalvá-n, —ra, —ról.*

GIDRA, patak Pozsony megyében. tt. *Gidrát.*

GÍG, ikertársa *gág* hangutánzó szónak. *Gíg-gág.*

GIGE, falu Somogy megyében; helyr. *Gigé-n, —re, —ről.*

GIGÉR, puszta Heves megyében; helyr. *Gigérbe, —ben, —ből.*

GIGY, l. GED.

GIGYÉRÉSZ, (gigy-ér-ész) önh. m. *gigyerésztem, —tél, —étt.* Meghitt személy körül nyájasan ácsorog, enyeleg, pl. a gyermek gigyerész anyja körül, midőn tőle valamit nyerni akar. Balatonmelléki tájszó.

GIL, (1), elvont gyök és hangutánzó, melyből *gili, gilicze* erednek. Ugyanezen gyök megvan több helynevekben is.

GIL, (2), erdélyi hegy Thorda megyében.

GILÁD, falu Temes megyében; helyr. *Giládon, —ra, —ról.*

GILÁNYI, csárda Bihar megyében.

GILESD, erdélyi falu Hunyad megyében; helyr. *Gilesd-en, —re, —ről.*

GILI, (gil-i), GILICZE, (gil-i-cze) fn. tt. *gili-t, giliczét*, l. GERLE.

„Zöld ágon kis gili zokogva búg."
Vörösmarty.

GILÍB, tájdivatosan am. *Zsilip;* l. ezt.

GILISZTA, (gil-isz-ta, máskép : geleszta, l. GEL) fn. tt. *gilisztát.* Az állatország hatodik, s utolsó osztályához tartozó féregfaj, melynek vér helyett fehér nedve van, lábai s látható érzékei nincsenek, hanem testének öszvehuzódása és kinyujtása által mozog. *Földi giliszta. Bélgiliszta. Lapos giliszta. Májgiliszta.* Gúnyos és átv. ért. igen vékony sovány gyerek vagy ember. Tájszokásilag : *geleszta*, mely hangra nézve hasonlít a *veleszta* szóhoz, mi annyit tesz, mint rendben fekvő, s mintegy galand gyanánt elnyuló széna.

GILISZTAALAKÚ, (giliszta-alakú) ösz. mn. Vékony, sudár alaku vagy termetü, mint a giliszta.

GILISZTAFŰ, (giliszta-fű) ösz. fn. Többféle fünek, növénynek neve, melyeket a bélgiliszták ellen gyógyszerül szoktak használni.

GILISZTAGYÍK, (giliszta-gyík) ösz. fn. Gyíkfaj, mely alakjára nézve a gilisztához hasonló.

GILISZTAHAJTÓ, (giliszta-hajtó) ösz. fn. Gyógyszerről mondják, melyet bélgiliszták elüzésére használnak.

GILISZTAIZOM, (giliszta-izom) ösz. fn. Izom az emberi testben, mely giliszta gyanánt öszvehuzódik és kinyúlik. (Musculus lumbricalis).

GILISZTALEPÉNY, (giliszta-lepény) ösz. fn. Lepényalakban készített gyógyszer a bélgiliszták ellen.

GILISZTAMAG, (giliszta-mag) ösz. fn. Különféle növények magvai, melyek giliszták ellen gyógyszerül használtatnak.

GILISZTANYULVÁNY, (giliszta-nyulvány) ösz. fn. A vakbélnek gilisztaalaku vége.

GILISZTAOLAJ, (giliszta-olaj) ösz. fn. 1) A földi gilisztákból sajátságos módon készített olaj. 2) Bélgiliszták elüzésére használt olaj.

GILISZTAORSÓNYA, (giliszta-orsónya) ösz. fn. Az emberek és állatok beleiben élő gilisztafaj, melynek vége orsóalaku hegyes. (Ascaris).

GILISZTAORVOS, (giliszta-orvos) ösz. fn. 1) Orvos, ki különösen a bélgiliszták elüzéséhez ért. 2) Gúnyneve az oly kuruzsló, kontár orvosnak, aki alig tud egyebet, mint a giliszták ellen gyógyszereket rendelni.

GILISZTAPOR, (giliszta-por) ösz. fn. Gyógyszer poralakban, a giliszták ellen.

GILISZTÁS, (gil-isz-ta-as) mn. tt. *gilisztás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gilisztákkal bővelkedő, gilisztáktól szenvedő. *Gilisztás föld. Gilisztás gyermek.*

GILISZTATOLDALÉK, (giliszta-toldalék) l. GILISZTANYULVÁNY.

GILISZTAVARÁDICS, (giliszta-varádics) ösz. fn. Mesgyéken, töltéseken, árkokon termő növényfaj a varádicsok neméből, mely sikeres gyógyszer a bélgiliszták ellen. (Tanacetum vulgare).

GILVÁCS, falu Szathmár megyében; helyr. *Gilvács-on, —ra, —ról.*

GILVÁNFA, helység Baranya megyében; helyr. *Gilvánfá-n, —ra, —ról.*

GILYÉN, férfi kn. tt. *Gilyén-t*, tb. *—ék*. Gylianus.

GÍM, fn. tt. *gím-ét*. 1) Általán úgynevezett vörös vad, úgymint őz, szarvas, dámvad, belénd stb. 2) Különösen nőstény a fennevezett állatokból. *Gímszarvas, gímőz.* Megegyeznek vele a német *Gemse*, lengyel *giemsa*, olasz *camozza*, franczia *chamois*, melyekből is megtetszik, hogy *gím* szintén rokon a *gam* gyökkel.

GÍMEA, fn. tt. *gímeát*. Molnár Albertnél teherhordó hajó (navis oneraria). Párizpápainál: *gínea*.

GÍMES, (gím-es) mn. tt. *gímes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Gímekkel bővelkedő. *Gímes erdő, vadkert.* 2) Mezőváros és vár Nyitra megyében; helyr. *Gímes-én, —re, —ről.* 3) Hegy neve Csikszékben.

GIMIZ-GAMAZ, ikerített fn. A székelyeknél a legaljasabb emberről mondják. (Kriza J.). *Kamasz* szóval látszik egyezni.

GÍMNYELVŰ FŰ, (gím-nyelvű fű). Növény a bordalap (Asplenium) neméből. Másképen: *szarvasnyelvű bordalap*. (Asplenium scolopendrium).

GÍMSZARVAS, (gím-szarvas) ösz. fn. l. SZARVASTEHÉN.

GÍMVAD, (gím-vad) ösz. fn. Vörös vad; pl. szarvas, őz, dámvad stb.

GIN, elvont gyök, származéka: *gindár*.

GINDÁR, (gin-dár) mn. tt. *gindár-t*, tb. *—ak* v. *—ok*. Ernyedt, lágy, petyhüdt, miben rugósság nincsen. Tájszó. Székelyesen mintegy betűáttétellel *csingár* v. *csingér* is. Rokon vele *czingár, czangár.*

GINDÁRSÁG, (gin-dár-ság) fn. tt. *gindárság-ot*. Ernyedtség, lágyság, petyhüdt állapot vagy tulajdonság.

GÍNEA, l. GÍMEA.

GINGÓ, a Hegyalján divatos *ing* helyett, mint *girány* a székelyeknél *irány* helyett.

GINI, női knév; mint *Regina* kicsinzője.

GINT, GINTER, férfi kn. Eléjön Párizpápai szókönyvében. Guntherus. Jelentése: hadfi; régi német nyelven *gundahari*, am. hadsereg.

GINZA, puszta Fejér megyében; helyr. *Ginzá-n, —ra, —ról.*

GIPSZ, fn. tt. *gipsz-ét*. Egy a hellen γύψος, (latinosan *gypsum*) szóval, mely több más nyelvekbe is átment. Fehérföld v. fehérkőfaj, mely savanyok által fel nem pezsdül, de tűz által porhanyóbbá, s azután vízzel keverve, s tésztává gyúrva keménynyé lesz. Erős ragasztó, s öszvetartó eszközül szolgál. A finomabbféle gipszből a szobrászok mintákat, képszobrokat stb. alakítanak.

GIPSZALAK, (gipsz-alak) l. GIPSZMINTA.

GIPSZBÁNYA, (gipsz-bánya) ösz. fn. Bánya, melyben gipszföldet és gipszköveket fejtenek.

GIPSZBOLTSZÍN, (gipsz-bolt-szín) l. GIPSZMENNYEZET.

GIPSZĖL, (gipsz-ėl) áth. m. *gipszėl-t*. Valamit gipszszel öszveragaszt, bevon. *Eltörött edényt, pipát gipszelni.*

GIPSZĖLÉS, (gipsz-ėl-és) fn. tt. *gipszėlés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn gipszelnek.

GIPSZĖLŐ, (gipsz-ėl-ő) l. GIPSZMIVES.

GIPSZĖZ, (gipsz-ėz) áth. m. *gipszėz-tem, —tél, —étt.* Gipszszel bevon, behúz.

GIPSZĖZÉS, (gipsz-ėz-és) l. GIPSZELÉS.

GIPSZFEJTÉS, (gipsz-fejtés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki az illető bányában gipszföldet, gipszkövet ás.

GIPSZFÉLE, (gipsz-féle) ösz. mn. A gipszhez némileg hasonló, gipsz tulajdonságaival biró. *Gipszféle földek, kövek.*

GIPSZFESTÉS, (gipsz-festés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn gipszszel bevont lapra, falra stb. festenek valamit. 2) Azon festői mű, mely gipszes alapon készült. Olyan szó, mint: *fafestés, üvegfestés* stb.

GIPSZFÖLD, (gipsz-föld) ösz. fn. Föld, mely vagy tiszta gipszből áll, vagy gipszrészeket foglal magában. V. ö. GIPSZ.

GIPSZHÉGY, (gipsz-hégy) ösz. fn. Gipszföldből és gipszkőből álló hegy, vagy melyben nagyobb mennyiségü gipsz találtatik.

GIPSZKEMENCZE, (gipsz-kemencze) ösz. fn. Kemencze, melyben a gipszföldet és gipszkövet kiégetik.

GIPSZKÉP, (gipsz-kép) ösz. fn. Gipszből alakított s jobbára bizonyos minta szerént készített kép.

GIPSZLÁDA, (gipsz-láda) ösz. fn. 1) Láda vagy más faedény, melyben az őrlött gipszport tartani szokták. 2) Gipszből készített kis láda, vagy más hasonló edény.

GIPSZMÁRVÁNY, (gipsz-márvány) ösz. fn. Kőkeménynyé tett, s márványszinüvé alakított gipsz, melyet a gipszmívesek különféle mívek, nevezetesen oszlopok, falak behuzására használnak, s melyet csiszolni és fényesíteni lehet.

GIPSZMENNYEZET, (gipsz-mennyezet) ösz. fn. Valamely szobának, teremnek, templomnak stb. gipszszel bevont felső része, boltozata, mennyezete.

GIPSZMÉSZ, (gipsz-mész) ösz. fn. Gipszkőből égetett mész.

GIPSZMINTA, (gipsz-minta) ösz. fn. Gipszből alakított minta, melybe vízben felolvasztott gipszpépből különféle képeket s más tárgyakat öntenek.

GIPSZMÍVES, (gipsz-míves) ösz. fn. Ki gipszmíveket készít, ki gipszből dolgozik.

GIPSZMUNKA, (gipsz-munka) l. GIPSZMŰ.

GIPSZMŰ, (gipsz-mű) ösz. fn. Gipszből csinált, alakított valami, különösen gipszből készített dombormüvek az épületek pártázatán, teremek mennyezetén stb.

GIPSZMŰVES, l. GIPSZMIVES.

GIPSZNEMŰ, (gipsz-nemű) ösz. mn. A gipszek neméhez tartozó, gipsz tulajdonságaival biró, gipszféle.

GIPSZNYOMAT, (gipsz-nyomat) ösz. fn. Valamely tárgynak gipszmintába nyomott alakja, képe, vagy gipszdarab, mely valamely tárgyat, pl. pénzt, emlékpénzt képez.

GIPSZPOR, (gipsz-por) ösz. fn. Fínom lisztté őrlött vagy porrá zúzott, törött gipsz.

GIPSZVAKOLAT, (gipsz-vakolat) ösz. fn. Vakolat, víszel föleresztett gipszből.

GÍRA, (a héber nyelvben גֵּרָה am. szemer, latinul *granum*, francziául *grain*, németül *Gran*, *Grän* stb., a szanszkrit nyelvben pedig *gur* v. *garv*, am. sulymértékkel mér, sulyoz); fn. tt. *gírát*. 1) Az arany és ezüst hajdani sulymértéke, mely közönségesen 16 nehezéket, vagyis 96 szemert tett. 2) Egyik neme a képzelt, vagyis számolási pénznek, mely különböző tartományokban és időkben különböző értékkel birt. Magyarországban egy arany gira 72 arany forintot tett; egy ezüst gira pedig négy aranyból állott; belértéke azonban az aranyokéval együtt változott. A 11 és 12. században egy arany 40 ezüst fillért tevén, egy gira 160 fillért tőn. A 13-ik században emelkedvén az aranynak súlya s értéke, a giráé is emelkedett, s egy girában kétszáz fillért számláltak. Robert Károly alatt egy ezüst gíra budai becs szerént 320 fillért tett, utóbb kisebb fillérek veretvén 360-ra emelkedett a fillérek száma egy girában. Zsigmond alatt egy gira ezüstből 400 fillér veretett, melyek közől száz tett egy aranyat. Ezóta kisebb és nagyobb sulyú girák divatoztak. A nagyobb sulyú mai pénzszámitásunk szerént négy, a kisebb egy ezüst forintot tesz. Ez értelmekben vett gira latinul *marca*, németül *Mark*. Káldinál, am. *mna*. *A te girád tíz girát nyert.* (Lukács 19. 16.).

GIRABÜNTETÉS, (gira-büntetés) ösz. fn. Pénzbirság, melynek mennyisége girákban van meghatározva.

GIRÁNY, székelyes kiejtés, *irány* helyett.

GIRAPÉR, (gira-pér) ösz. fn. 1) Girabüntetést követelő per. V. ö. GIRABÜNTETÉS. 2) A behajtott marha bírói kézre nem adását, vagy törvénytelen letartóztatását boszuló per. (Processus marcalis).

GIRÁS, (gira-as) mn. tt. *girás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Gira nehézségü, értékü. 2) Mi girát tárgyal. *Girás per.* 3) Erdélyben, *girás gyülés*, *girás szék* jelentett vármegyei gyülést, megyei itélő széket, melyen t. i. megjelenni az illetők girabüntetés alatt köteleztettek.

GIRBEGÖRBE, (girbe-görbe) kettőztetett mn. Minek több görbülései vannak, ide-oda hajlott, görbedt. *Girbegörbe ágak. Girbegörbe utak.*

GIRBEGURBA, l. GIRBEGÖRBE.

GIRBINCS, a székelyeknél am. görcs; *girbincs ember* (Kriza J.). Innen *girbincsés* = görcsös.

GIRBÓ, erdélyi falu Alsó-Fehér megyében; helyr. *Girbó-n*, *—ra*, *—ról.*

GIRINCS, falu Zemplén megyében; helyr. *Girincs-én*, *—re*, *—ről.*

GIRIND, am. *göröngy* és *gerincz*, t. i. Tarczal vidékén a szántóföld széle, megyéje, mely *göröngyös* szokott lenni. Szabolcsban pedig a halom teteje, *gerincze.*

GIRINY, l. GÖRÉNY.

GIRLA, fn. tt. *girlát*. A Tatrosi és Bécsi codexekben am. *corus* (gabonamérő). „Egy gerla árpán" (Bécsi cod.). „Száz girla búzával." Károlinál: másfél véka. Káldinál: másfél köböl. Páriszpápainál: száhúsz ejteles. Jászay Pál ebből módosultnak véli a *kila* szót.

GIRÓCZ, falu Zemplén megyében; helyr. *Girócz-on*, *—ra*, *—ról.*

GIRODA, falu Temes megyében; helyr. *Girodá-n*, *—ra*, *—ról.*

GIRÓKÚTA v. GYIRÓKÚTA, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Girókútá-n*, *—ra*, *—ról.*

GIROLD v. GIROLT, (1), férfi kn. a német eredetű *Gerold* v. *Gerhard* után; jelentése: *gerely-* vagy *lándzsavitéz*. Páriszpápai szerént: *Gellért.*

GIROLD v. GIROLT (2), v. GIRÓTH, falvak Közép-Szolnok megyében, és Erdélyben Belső-Szolnok megyében; helyr. *Girold-on*, *—ra*, *—ról.*

GIZELA, női kn. Törökül *güzel* am. szép.

GIZGAZ, (giz-gaz) ikeritett fn. Mindenféle keverék gaz, szemét, gyim-gyom. *Széltől összehajtott, árvízhordta gizgaz.*

GIZGAZLAKÓ, (giz-gaz-lakó) lásd: POZDORJÁNY.

GIZGAZOL, (giz-gazol) áth. m. *gizgazol-t*. 1) Gizgazzal behint, beszemetéz. 2) Gizgaznak szidalmaz, gazembernek nevez valakit.

GLÉT, l. GELÉT.

GLIT, fn. tt. *glit-et*. Régebben használtatott. Egy a német *Geleit* szóval. Innen *glitlevél*, am. *Geleitsbrief*, (ma: ótalomlevél), azaz oly oklevél, melylyel valakit biztosítanak, hogy bántalom nélkül valahová mehessen, s ott tartózkodhassék. *Hit és glit alatt hivta ötet, — és ezek hittel glitet adának egymásnak.* (Heltai). (Salvus conductus).

GLITLEVÉL, ösz. fn. l. GLIT.

GO, gyökelem, melyből *goly*, *gom*, *gon*, *gor*, elvont gyökök, *gob* önálló gyök, *golyó*, *golyva*, *gomb*,

gomoly, gond, gonosz, gorny, gornyad stb. származott szók erednek. Rokon vele a *gu* (gu-g, gug-orodik, gugsol), továbbá a *gö* (göb, *gömb*, görny). A kerekségnek, öszvehajlásnak, gömbölyüségnek általános fogalma rejlik benne, mely a származékokban különböző árnyalatokat kap.

GÓ, gyökelem *gócs, gócz, góg, gólya, gór, góré* szókban, s alapértelme, mint származéka is gyanittatják: magasra vagy magasba törekvés, emelkedés. Ezen gyök lappang a német *hoch*, illir *gor, gorje*, tót *hore*, orosz *gora* szókban is, valamint a *gőg, gőz* magashanguakban.

GOB, (1), elvont gyök, am. göb.

GOB, (2), fn. tt. *gob-ot.* Apró zömök hal, mely kisebb folyókban és patakokban lakik leginkább, s a víz fenekén bogarakkal és férgekkel táplálkozik. Husa izletes. (Gobio).

GÓBÉ, (gób-é) fn. tt. *góbét.* 1) Somogyban am. kopasz, félmeztelen tyúk, néhutt *gór.* 2) Székely szó, l. KÓPÉ.

GÓBÉTA, a székelyeknél am. *bóbita.* A *b* fölcserélve *g*-vel, mint *gordó, bordó, galagógyi, galabógyi* szókban is; de ez ritka eset.

GOBHAL, (gob-hal) l. GOB.

GOBISHÁZA, puszta Gömör megyében; helyr. *Gobisházá-n, —ra, —ról.*

GOBOCS, (gob-ocs) l. GÖBECS.

GOBONCZA, (gob-on-cza) fn. tt. *gobonczát.* Répával, turóval stb. bélelt laskanemü tésztás étek. Őrségi szó. V. ö. GOMBÓCZ, GOMBÓCZA.

GÓCS, (1), l. GÓCZ.

GÓCS, (2), falu Gömör megyében; helyr. *Gócson, —ra, —ról.*

GOCSÁRD, férfi kn. tt. *Gocsárd-ot.* Gotthard. Német eredetünek látszik.

GÓCZ, (1), fn. tt. *gócz ot.* 1) Általán tüzhely, tüzelő, valamely térségre kőből, sárból stb. emelve. 2) Különösen a tüzhely közepén levő tüzfészek, melybe tüzet raknak. 3) Katlan. 4) Átv. ért. a napnak középpontja, továbbá a gyujtó üvegeknél és tükröknél azon pont, melyben az üveg vagy tükör által megtörött vagy visszaverődött napsugarak öszvegyülnek, s gyujtó erővel birnak. (Focus).

Rokonok vele a székely kiejtésü *góg*, latin *coquere*, német *kochen*, olasz *cuócere*, spanyol *cocer*, angol *cook*, angolszász *cocian*, celt *cogu*, héber עוג, szanszkrit *kvath* (főz, füt) stb.

GÓCZ, (2), hangutánzó, melyből ered *gócza* (récze, rucza, kacsa, szinte hangutánzó gyökökből).

GÓCZA, (gócz-a) fn. tt. *góczát.* Rábaközi s némely más vidéki tájszó, l. RÉCZE, KACSA.

GÓCZAL, GÓCZALJ, (gócz-al v. -alj) ösz. fn. 1) A gócznak vagyis tüzelőnek alsó része, ürege, mely némely tájakon sütő kemencze gyanánt szolgál. 2) Katlan alja. 3) Kriza J. szerént *góczalja*, am. a kemencze hátulsó feléni ülőhely. 4) Kassai J. szerént *góczalja*, a Duna mellékén am. kandalló.

GÓCZAMITILL, (gócza-mitill) ösz. fn. Öt rétü héjas csiga, mely a faágakra csibbeszkedni szeret, s melyről hajdan azt mesélték, hogy góczák, azaz réczék kelnek ki belőle.

GÓCZLÁB, (gócz-láb) ösz. fn. Kemenczét a szögletén tartó fa-, vagy kőoszlop-forma. (Kriza J.).

GÓCZTÁVOL, (gócz-távol) ösz. fn. A gócznak távolsága a gyujtóüveg vagy gyujtótükör középpontjától. V. ö. GÓCZ.

GÓCZTÉR, (gócz-tér) ösz. fn. Azon tér vagy kör, melyet a gyujtó erővel biró üveg vagy tükörgócz elfoglal.

GODHÁTJA, l. GOTHÁTJA.

GÓDIRCZ, fn. tt. *gódircz-ot.* Növénynem a sokhímesek seregéből és egyanyások rendéből. Másképp: *aranyfü, fecskefü.* (Chelidonium).

GOG, fn. tt. *gog-ot.* Székelyföldön am. kemencze. Innen: *gog mege, gog alja. Ülj a gog megé.* Rokon a *gug* (gugor, gugorodik) szóval is.

GÓG, fn. tt. *gógot*, székely szó, l. GÓCZ, (1).

GOGÁNFA, helység Szala megyében; helyr. *Gogánfá-n, —ra, —ról.*

GÓGÁNY, (góg-ány) fn. tt. *gógány-t*, tb. *—ok.* Vesszőből font s agyaggal megsikált házi tüzelő kemencze a szegényebb osztályuaknál. (Kriza J.).

GOGÁNY, erdélyi falu Küküllő megyében; helyr. *Gogány-ba, —ban, —ból.* Hegyek neve is Doboka és Kolos megyében.

GOGÁNY-VÁRALJA, erdélyi falu Küküllő megyében; helyr. *Váraljá-n, —ra, —ról.*

GOGÓ, (go-gó) fn. tt. *gogó-t.* Gyermeknyelven am. dió.

GOGY, elvont gyök *gogyola* szóban.

GOGYOLA, (gogy-ol-a) fn. tt. *gogyolát.* Tájnyelven am. *golyva*, l. ezt.

GOHÉR, fn. tt. *gohér-t*, tb. *—ok.* Korán érő szőlőfaj. Némely tájakon: *gahér.* Vagy am. *kövér*, (arabul kebir, am. nagy) vagy pedig *bajor* szóból módosúlt, minthogy néhutt csakugyan *bajor(szőlő)* a neve.

GOKLESZ, fő- és mn. tt. *goklesz-t*, tb. *—ek.* Kriza J. szerént a székelyeknél, am. nagy ügyetlen. Idegen eredetünek látszik.

—GOL, gyakorlatos igeképző, pl. *pár-gol, marczon-gol.*

GÓLIÁTKIGYÓ, (góliát-kigyó) ösz. fn. Minden kigyófajok közt a legnagyobbik Keletindiában és Afrikában, mely 20—30 lábnyi hosszaságra megnő, s nagyobb négylábu állatokat is, ha reájok tekeredzik, megfojt és öszvezúz. (Boa constrictor).

GÓLICZ, hangutánzó fn. tt. *gólicz-ot.* Galamb nagyságu madár, mely förgeteg idején a víz szine fölött szállongva *gólicz* v. *pólicz* forma hangon kiáltoz. Egyébiránt magasan szeret repülni. Némely tájakon: *pólicz.*

GOLOP, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak, amaz Zemplén, emez Abaúj megyében; helyr. *Golop-on, —ra, —ról.*

GOLY, elvont gyök, (l. GO gyökelem), melyből *golyó*, *golyva* és ezek származékai erednek. Megvan a hellen *κυλίω*, lengyel, svéd *kula*, cseh *kule*, finn *kuli*, s betüátvetve a latin *globus*, német *kugel* szókban. Jelent valami kerekdedet, gömbölyüt. V. ö. GO, GOLYÓ, GÖ stb.

GÓLY, elvont törzsöke *gólya* szónak.

GÓLYA, (1), (gó-ly-a, l. alább) fn. tt. *gólyát.* Mocsárokat kedvelő vizimadár a gázlók neméből, különösen hosszu nyakkal s orral, és szintc hosszu lábakkal. A vándorlók közé tartozván ősz előtt elutazik tőlünk, s tavaszra ismét visszatér. *Fekete gólya, fehér gólya. Kelepel* vagy *czikákol a gólya. Elvitte, mint gólya a fiát. Magasan repülő gólya. Gólya, gólya, gólyicza, mitől véres a lábad? török gyerek megvágta, magyar gyerek gyógyítja, síppal, dobbal, nádi hegedűvel.* (Vágmellékén így szólítgatják a gyermekek a gólyát). Tájszólással : eszterag, czakó.

Rokonokul tekinthetők a latin *gula*, *collum*, *glutio*, spanyol *gola*, franczia *gueule*, persa *gelu*, német *Kehle* stb.

GÓLYA, (2), puszta Veszprém megyében; helyr. *Gólyá-n, —ra, —ról.*

GÓLYAFÉSZEK, (gólya-fészek) ösz. fn. Gólyamadarak fészke, melyet háztetőkön, kürtőlyökön, kazalokon, s más magasabb helyeken szoktak rakni. Átv. és tréfás ért. hegytetőn épült kisebbféle vagy elhagyott rozzant vár.

GÓLYAFI, (gólya-fi) ösz. fn. Kis gólya, fiatal gólya.

GÓLYAHÁJ, (gólya-háj) ösz. fn. Gólyamadár zsírja.

GÓLYAHÍR, (gólya-hír) ösz. fn. Mocsárokban tenyésző növénynem a sokhímesek seregéből. Máskép : *mocsárvirág*, *gólyavirág*, *sárgaviola.* (Caltha). E szónak másod alkatrésze *hír*, rokon a *csibehúr*, *tyúkhúr* szókban levő *húr* és a *her* szóval, (ló-her).

GÓLYAHÚGY, (gólya-húgy) ösz. fn. Növényfaj. L. HŐLYE.

GÓLYAHÚS, (gólya-hús) ösz. fn. Gólya nevü madár húsa, mely jobbadán szivos izmokból és mócsingból áll.

GÓLYAKÖRÖM, (gólya-köröm) l. GALAMBGERELY.

GÓLYALÁB, (gólya-láb) ösz. fn. 1) Gólyamadár lába. 2) Átv. gúnyos ért. embernek aránylag igen hosszú és vékony lábszára.

GÓLYALÁBU, (gólya-lábu) ösz. mn. Oly emberről mondják, kinek igen hosszú és vékony lábszárai vannak.

GÓLYAORR, (gólya orr) ösz. fn. 1) Gólyamadár orra, csőre. 2) Átv. ért. növényfaj a gerelyek neméből, máskép : *esztragorr*, *kék daruorr.* (Geranium palustre).

GOLYHÓ, (goly-h-ó) fő- és mn. tt. *golyhó-t.* Együgyü, ostoba, kinek esze bolyg, bolyókás, kerengő, olyan mint : *bolyhó.*

GOLYHÓSÁG, (góly-h-ó-ság) fn. tt. *golyhóság-ot.* Együgyüség, bárgyuság, bolyókásság.

GOLYÓ, (goly-ó, rokon mind ezzel mind a *golyhó* szóval az olasz *coglione;* egyébiránt v. ö. GOLY) fn. tt. *golyó-t.* Általán, kerekded-gömbölyü test, mely öszve van gomolyítva, gömölyítve, göngyölgetve, vagy mely természeténél fogva kerek-gömbölyü. *Vasgolyó, puskagolyó, szemgolyó, férfigolyó, kecskegolyó, éggolyó, földgolyó, léggolyó. Golyókat csinálni sárból.* Különösen kisebb, nagyobb alakú öntött vas gömb, melyet lődözésre használnak. *Puskagolyó, ágyugolyó. Golyóra tölteni a puskát. Golyóval lőni valakire.* V. ö. GO, GOLY.

GOLYÓBICS, GOLYÓBIS, (goly-ó-b-ics) fn. tt. *golyóbics-ot.* Úgy is tekinthető, mint közelebbről a latin *globus*-ból kölcsönözött szó.

GOLYÓCSKA, (goly-ó-cs-ka) fn. l. GOLYÓKA.

GOLYÓHUZÓ, (golyó-huzó) ösz. fn. Körömvas, melylyel a töltött puskából a golyót kihuzzák.

GOLYÓKA, (goly-ó-ka) fn. tt. *golyókát.* Kisebbféle, apró golyó.

GOLYÓKETRECZ, (golyó-ketrecz) ösz. fn. Rekesz az ágyukkal fölszerelt hajókon, melyben a golyókat tartják.

GOLYÓMINTA, (golyó-minta) ösz. fn. Minta, melyben puska- és ágyugolyókat öntenek. V. ö. MINTA.

GOLYÓÖNTŐ, (golyó-öntő) ösz. fn. 1) Míves, ki puska- vagy ágyugolyókat önt. 2) lásd : GOLYÓMINTA.

GOLYÓPUSKA, (golyó-puska) ösz. fn. Erősebb csövü puska, melyből különösen golyókat lődöznek, milyenek a katonák puskái.

GOLYÓZ, (goly-ó-z) önh. m. *golyóz-tam, —tál, —ott.* 1) Golyóval játszik, mint gyermekek szoktak, midőn lyukbavetőst golyóval játszanak. 2) Golyóval szavaz, midőn t. i. valamely szekrényke két szakaszra levén osztva, mindenik osztályba a szekrény tetejéről felülről egy, de ha kezünket beledugjuk, különkülön nyilás vezet, melybe aztán a golyót tetszés szerént bocsáthatjuk, s miután minden jelenlevő szavazó ugyanazt tette, a szekrény külön szakaszaiban levő fiókok a beeresztett golyókkal együtt kihúzatnak, s a golyók száma dönti el a többséget.

GOLYÓZÁS, (goly-ó-z-ás) fn. tt. *golyózás-t*, tb. *—ok.* 1) Golyókkal játszás. 2) Sajátságos, titkos szavazási mód, mely golyókkal történik. V. ö. GOLYÓZ.

GOLYVA, (goly-v-a, dalmátul *gliva)* fn. tt. *golyvát.* 1) Természeti rend ellen megkeményedett daganat az ember nyakán, mely a paizsmirigy vagy szomszéd mirigyekben lassanként fejlődik ki, s melyet jobbára rosz ivóviznek szoktak tulajdonítani. *Golyvát kapni. Hosszú, vastag golyva. Két águ, lógó*

golyva. Golyvát fölmetszeni. Van ilyetén kinövése a szarvasmarhának is, mely rendesen gyógyíthatlan. 2) Tölgy- és bükkfákon termő kemény gombafaj. Máskép mindkét értelemben : *gelyva.*

GOLYVAFŰ, (golyva-fű) ösz. fn. Növénynem, melynek magva bojtorjános tokba van takarva, s ennél fogva a hozzá érő testekhez ragad. (Xanthium strumarium). Máskép : *szurós csimpaj, disznómogyoró, koldustetű.*

GOLYVAGOMBA, (golyva-gomba) ösz. fn. Tölgy és bükkfákon teremni szokott gombafaj.

GOLYVÁS, (goly-v-a-as) mn. tt. *golyvás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Kinek vagy minek golyvája van. *Golyvás ember, asszony. Golyvás juh. Csalóköz némely tájain sok golyvás ember van.* 2) Rendkivül vastag nyakú, kinek igen kidudorodott Ádám almája van.

GOLYVÁSODIK, (goly-v-a-as-od-ik) k. m. *golyvásod-tam, —tál, —ott.* Golyvája nő, golyvát kap. *Némely asszony sok szülés után meggolyvásodik. Rossz víztől meggolyvásodni.*

GOLYVÁSSÁG, (goly-v-a-as-ság) fn. tt. *golyvásság-ot.* Golyvás állapot vagy tulajdonság; vastag kidudorodott nyak.

GOM, elvont gyök, s rokon a *gam* (gamó), *kam* (kamó, kajmó), *gém* (gémber), *gim* (gimber), *göm* (gömb), *gum* (gumó), *güm* (gümő) törzsökökkel, s megvan a latin *glomero* szóban is. Láss többet a származékokban. Származékai : *gomb, gomba, gombócz, gomoly, gomdor* (gondor) stb. A hajlás, görbeség, kanyarodás, kerekdedség alapfogalma rejlik benne, mely különféle árnyéklatokkal tünik elé származékaiban. Rokon továbbá a *hom, hém, höm* (homolyít, hémpélyég, hömpörög) gyökökkel is. V. ö. GO, GOMB.

GOMB, (gom-ú, gom-v, gom-b) fn. tt. *gomb-ot.* 1) Általán gömbölyü, csomóalaku test, mely más testnek kinövése vagy függeléke vagy ékessége stb. Gombja van az elhullott szirmu virágnak. *Gombot, fagombot tenni az öklelös bika szarvára. Gombot csinálni a függönyhenger végeire. Gombot kötni a madzag végére. Buzogány, máktörővas gombja.* 2) Érczből, bőrből, szövetből, fából, csontból stb. készített, jobbára gömbölyü vagy kerekded, csomóalaku szer, mely részént ruhanemüek, s más szövetek, bőrmüvek stb. öszvefüzésére, részént ékességül használtatik. *Arany-, ezüst-, réz-, aczél gombok. Selyem-, szőr gombok. Lapos, hegyes, pitykes, füles, fületlen gombok. Gombot felvarrni. Gombot kötni, behúzni. Gombokat önteni, fényesíteni. Nem ér egy fületlen gombot.* (Km.) *Kösd gombot az orrodra,* am. jegyezd meg magadnak, hogy el ne felejtsd. Átv. és tréfás ért. fej. *Elütötték a gombját,* am. elcsapták a fejét.

Rokon vele a szanszkrit *kumbhas* [golyó, labda], hellen γομφος, illir *gumb*, cseh *gomba* stb.

GOMBA, (1), (gom-b-a) fn. tt. *gombát.* Titkon nöszö (kryptogamon) növény, mely Linné szerént a növények 24-dik osztályába tartozik. A gombák húsos, jobbára lágy és rövid ideig tartó, vagy ha megszáríttatnak, bőrszerü szivós testü növények; ágak és levelek nélkül, s magvaik szabad szemmel alig vehetők észre. Fajaik igen sokfélék. *Bokros-, büdös-, csipke-, cseperke-, fül-, ganéj-, gelyva-, kenyér-, kucsma-, légyölö-, medve-, nyúl-, szarvas-, sárga-, szegfü-* stb. gomba. *Gombát szedni, szárítani. Terem, mint eső után a gomba.* (Km.) *Bolond gomba,* mely bódító erővel bir. *Nem ettem bolond gombát.* (Km.) azaz nem bolondultam meg, van eszem.

GOMBA, (2), falvak Pest és Pozsony megyében; KIS—, NAGY—, Somogy megyében; helyr. *Gombá-n, —ra, —ról.*

GOMBACS, patak Pest megyében.

GOMBAFŰ, (gomba-fű) ösz. fn. Növénynem, melynek virágkocsányait legfölül sok apró levél keríti, miért a gombához némileg hasonlít. Máskép : *müköcs.* (Androsace).

GOMBALAK, (gomb-alak) ösz. fn. Valamely testnek gombhoz hasonlitó külseje, terimėje. *A gombák jobbára gombalakkal birnak.*

GOMBALAKÚ, (gomb-alakú) ösz. mn. Minek olyan alakja, külseje, terimėje van, mint a gombnak. *Gombalakú pöfetegek, gombák.*

GOMBÁS, (1), (gom-b-a-as) mn. tt. *gombás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Gombával bővelkedő, gombatermő. *Gombás legelők, kertek. Gombás fák.* 2) Gombával fűszerezett, becsinált. *Gombás béles. Gombás leves. Gombás hús.* 3) Taplós, lágy.

GOMBÁS, (2), falvak Liptó megyében és Erdélyben Alsó-Fejér megyében; helyr. *Gombás-on, —ra, —ról.* Erdő neve is Szathmár megyében és csárdáé Veszprém megyében.

GOMBÁSODIK, (gom-b-a-as-od-ik) k. m. *gombásod-tam, —tál, —ott.* Gombával benő; meglágyul, megtaplósodik, s olyanná lesz, mint a gomba.

GOMBÁSÚL, (gom-b-a-as-úl) önh. m. *gombásult;* l. GOMBÁSODIK.

GOMBASÜVEG, (gomba-süveg) ösz. fn. A gomba felső része, mely a tönköt süveg gyanánt födi. Alakja a gombák neméhez és fajához képest gömbölyü, kerek, csúcsos, csurgóra álló stb.

GOMBÁSZ, (1), (gom-b-a-ász) fn. tt. *gombász-t,* tb. *—ok.* Személy, ki gombát szed.

GOMBÁSZ, (2), áth. és önh. m. *gombász-tam, —tál, —ott.* Gombát szed, keres. *Cseperkéket, vargányákat gombászni. Erdőn, legelőn gombászni.*

GOMBASZÁR, (gomba-szár) ösz. fn. A gombának alsó, hengerded szeghez hasonló része, melyen a süveg nyugszik. *Vastag, vékony, hosszu, rövid gombaszár.*

GOMBÁSZÉB, (gombász-éb) ösz. fn. Eb, mely a föld alatt tenyésző szavasgombákat megszagolja és felkaparja.

GOMBASZEGH, puszta Gömör megyében; helyr. *Gombaszegh-en, —re, —ről.*

GOMBÁSZÓ, (gom-b-a-ász-ó) fn. tt. *gombászó-t.* Ki gombákat keres, szed; különösen szarvasgombákat kutató személy.

GOMBCSINÁLÓ, (gomb-csináló) ösz. fn. Általán kézmives, ki gombokat csinál, készít, s kinek mestersége egyedül és kizárólag ebből áll. Ettől különböznek a *gombkötő* és *gombmíves.*

GOMBERNYŐ, (gomb-ernyő) ösz. fn. Magasan fekvő erdőkben tenyésző növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből, melynek apró virágai mocskos fehérek, íze pedig keserü, s hajdan nagy gyógyerőt tulajdonítottak neki; innen latin neve: *sanicula.*

GOMBHÁZ, (gomb-ház) ösz. fn. Nyilással ellátott sinórmü vagy posztószalag, a ruhának egyik oldalára varrva, melybe a tulsó oldalon megfelelő gombot beleillesztik. *Gombház, ha leszakadt, lesz más.* (Km.) Ettől különbözik a *gomblyuk.*

GOMBIKE, (gom-bike) ösz. fn. Vadon tenyésző növénynem a kétfalkások seregéből és tizhímesek rendéből, mely hosszukás gömbölyü beczőket, azaz hüvelyeket terem. (Ervum).

GOMBKERESKÉDÉS, (gomb-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki különféle anyagu és alaku gombokkal üz.

GOMBKERESKÉDŐ, (gomb-kereskédő) ösz. fn. Személy, illetőleg kis kalmár, ki gombmivekkel kereskedik.

GOMBKÖTŐ, (gomb-kötő) ösz. fn. Mesterember, ki selyemből, szőrből gombokat köt, sinórokat ver, sodor, vitézkötéseket, öveket stb. készít.

GOMBKUSZTORA, (gomb-kusztora) ösz. fn. Sebészi metsző eszköz, mely a hegyén gombbal ellátott kusztorából áll.

GOMBLAP, (gomb-lap) ösz. fn. A lapos gombnak felső oldala.

GOMBLYUK, (gomb-lyuk) ösz. fn. Lyuk vagy nyilás a ruhán, mely körül van varrva, s melybe a ruha általelleni részén felvarrt gomb beleillik és mely a ruha szárnyait összvetartja.

GOMBMINTA, (gomb-minta) ösz. fn. Minta, melybe érczanyagból gombokat öntenek vagy melyre selyemből, szőrből, fonalból kötnek gombot.

GOMBMÍVES, (gomb-míves) ösz. fn. Míves, ki érczből gombokat készít. Szélesb ért. ki gombokon kivül más érczmüveket is készít vagy érczékességekkel diszít. (Gürtler).

GOMBÓCZ, (gom-b-ó-cz) fn. tt. *gombócz-ot.* Gömbölyüre alakított, s lében főtt tésztás étek. *Daragombócz, kukoriczagombócz. Turós, májas, szömlyés, szalonnás gombócz. Kemény, porhanyós, záklás gombócz. Olyan kemény gombócz, hogy lödözni lehetne vele. Szájpadláshoz ragadó gombócz,* azaz zsirtalan. *Zsiros gombócz. Ott lennél jó katona, hol gombóczczal lövöldöznek.* (Km.) *Úgy beszél, mintha gombócz volna a szájában.* Átv. ért. roszul kelt, hibásan csinált, záklás kenyér, vagy más ilyféle sütemény. Máskép s némi eltérésekkel az értelemben: *gombócza, gombóda, gombóta, gömbölyeg, furkó; gölödör, kölödör.*

GOMBÓCZA, (gom-b-ó-cz-a) fn. l. GOMBÓCZ.

GOMBÓCZKA, (gom-b-ó-cz-ka) fn. tt. *gombóczkát.* Apró, kisebbféle gombócz, galuska.

GOMBÓDA, l. GOMBÓTA.

GOMBOL, (gom-b-ol) áth. m. *gombol-t.* Jobbára összvetett alakban használtatik. 1) *Begombol* am. a gombot illető lyukába helyezvén, valamit öszveköt, öszveszorít általa. *Begombolni a mellényt, dolmányt.* 2) *Kigombol* am. a gombokat lyukjaikból kivevén, az öszvekötött, szorított ruhanemüt elválasztja, felnyitja. *Kigombolni a kabátot.* Egyszerü alakjában majd anynyit tesz, mint *ki,* majd mint *be* gombol, mit a beszéd szövege határoz el. Átv. ért. *felgombolni az ajakat* am. feltolni, felpittyeszteni.

GOMBOLY, (gom-b-oly) fn. tt. *gomboly-t,* tb. *—ok.* Nagyobb csomóba gömbölyített holmi, pogygyász stb. *Gombolyba kötni az ágyi ruhát. Gombolyba hajtani a vásznat.*

GOMBOLYAG, (1), (gom-b-oly-ag) fn. tt. *gombolyag-ot.* Általán, gömbölyü csomóba göngyölített valami; különösen gömbölyü tekercsbe hajtogatott fonal, czérna, selyem, zsineg stb. *Felvarrni egy gombolyag czérnát. A takácsokhoz gombolyagokban viszik a fonalat. Eldugni a gombolyag végét.*

GOMBOLYAG, (2), puszta Pest megyében; helyr. *Gombolyag-on, —ra, —ról.*

GOMBOLYAGOS, (gom-b-oly-ag-os) mn. tt. *gombolyagos-t* v. *—at,* tb. *ak.* Gombolyagba tekert, szedett. *Gombolyagos fonal.*

GOMBOLYÉK, (gom-b-oly-ék) fn. tt. *gombolyékot.* Gömbölyü csomóba tekergetett, göngyölített holmi.

GOMBOLYG, (gom-b-oly-g) önh. m. *gombolygtam, —tál, —ott.*; htn. *—ni* v. *—ani.* Gömbölyü alakban forog, vagy oly alakuvá tekeredik, hombolyog, hömbölyög, hömpölyög, gömbölyg.

GOMBOLYGAT, (gom-b-oly-g-at) áth. m. *gombolygat-tam, —tál, —ott.* Gombolyba, gömbölyü csomóba göngyölget, tekerget. *Útra késziil, s ruháit, ágyneműit börhébe gombolygatja.*

GOMBOLYÍT, GOMBOLYIT, (gom-b-oly-ít) áth. m. *gombolyít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Fonalat, selymet, czérnát, szálanként laptaalaku csomóba göngyölít, öszvehajtogat. *Felgombolyítani a motólált és megszapult fonalat. Legombolyítani a gubókról a selymet.*

GOMBOLYÍTÁS, (gom-b-oly-ít-ás) fn. tt. *gombolyítás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit gombolyitunk. V. ö. GOMBOLYÍT.

GOMBOLYÍTÓ, GOMBOLYITÓ, (gom-b-oly-ít-ó) fn. tt. *gombolyító-t.* Különféle alaku, s forgatyús eszköz, melyre a fonal-, czérna- stb. tekercset ráfeszítik, s róla gombolyagba szedik.

GOMBOLYÍTÓLÁB, (gombolyító-láb) ösz. fn. Állás vagy talap, melyen a gombolyító forgatyúja kereng.

GOMBOLYODIK, (gom-b-oly-od-ik) k. m. *gombolyod-tam*, *—tál*, *—ott*. Gomolylyá, gombolylyá alakul, gömbölyödik, kerek, domboru alakuvá göngyölödik. V. ö. GOMOLY, GOMBOLY.

GOMBOLYÚ, (gom-b-oly-ú) mn. lásd : GÖMBÖLYŰ.

GOMBORKA, (gom-b-or-ka) fn. tt. *gomborkát.* Növénynem a négyfőbbhímesek seregéből, és táskások rendéből, különféle fajokkal, melyek táskáji majd kúpos, majd gombaalakuak. (Myagrum).

GOMBOS, (1), (gom-b-os) mn. tt. *gombos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Gombbal vagy gombokkal ellátott, ékesített. *Gombos köpönyeg. Gombos tarisznya. Gombos derékszíj, tüszü. Gombos tetejü torony, épület. Ezer gombos katona*, így csúfolták egykor a fekete kapczásokat, cserepárokat. 2) Egyik szokottabb neve az igás ökröknek. *Csálé Gombos !*

GOMBOS, (2), puszták Abaúj és Heves megyében; helyr. *Gombos-on*, *—ra*, *—ról*.

GOMBOSAN, (gom-b-os-an) ih. Gombbal vagy gombokkal ellátva.

GOMBOSFALVA, helység Sáros megyében; helyr. *Gombosfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

GOMBOSSZEGH, falu Szala megyében; helyr. *Gombosszegh-én*, *—re*, *—ről*.

GOMBOSTŐR, (gombos-tőr) ösz. fn. l. VIVÓSZÁL.

GOMBOSTŰ, (gombos-tű) ösz. fn. Kis gömbölyü fejü tű, melylyel leginkább a ruhákat szokás öszvefüzni, különböztetésül a varró-, haj- s egyéb tüktől. *Gombostüvel megszurkálni valakit.* Tájszokásilag : *gömböstü. Gombostüpénz*, a nőknek holmi apró napi költségekre való pénz.

GOMBÓTA, (gom-b-ó-ta) fn. tt. *gombótát.* Borsónyi darabkákból álló tésztás étel. Felső-Csalóközben am. gombócz, gombócza. Néhutt : *tarhonya.* Molnár A-nél : *gombolda.*

GOMBOZ, (gom-b-oz) önh. m. *gomboz-tam*, *—tál*, *—ott*. Gombbal játszik.

GOMBÖNTŐ, (gomb-öntő) ösz. fn. Érczmives, ki érczanyagból gombokat önt.

GOMBTISZTITÓFA, (gomb-tisztitó-fa) ösz. fn. Rovásosan bemetszett keskeny fácska, melyen a ruhára varrott érczgombokat csiszolgatva tisztitják a nélkül, hogy a ruhát beszennyeznék.

GOMBÜTŐ, (gomb-ütő) ösz. fn. Gombcsinálók sárgerézből késztett táblája, mely gömbölyü lyukakkal van ellátva, s melybe a gombokká alakitandó érczdarabokat beleverik, hogy kellő gömbölyüséget nyerjenek.

GOMÓ, (gom-ó) l. GUMÓ.

GOMOLY, (gom-oly) fn. tt. *gomoly-t*, tb. *—ok*. Általán, öszvegöngyölített, gömbölyü alaku, dudorodott, csomóba tekeredett valami. *Sár-, tésztagomoly. Gomolyba gyúrt turó. Füstgomoly. Felhőgomoly. Vastag gomolyokban okádja a füstöt a kigyúladt ház.*

GOMOLYA, (gom-oly-a) fn. tt. *gomolyát.* Gömbölyegbe gyúrt édes turó. Máskép : *homolya*, *homolyka*, *homolka*. Ettől különbözik a *lapos turó*, melyet turózsacskóban sajtólnak ki; de rokon hozzá a *hegyes turó*, melyet hegyesre gömbölyítenek.

GOMOLYAG, (gom-oly-ag) fn. tt. *gomolyagot ;* l. GOMOLYA.

GOMOLYODIK, (gom-oly-od-ik) k. m. *gomolyod-tam*, *—tál*, *—ott*. Gomolyba tekeredik, gömbölyödik, gomolyalakuvá leszen. *Gomolyodik a tenyerek közt nyomogatott tészta, turó.*

GOMOLYOG, (gom-oly-og) önh. m. *gomolyogtam* v. *gomolygottam*, *gomolyogtál* v. *gomolygottál*, *gomolygott*, htn. *—ni* v. *gomolygani* v. *gomolygni.* 1) Gomolyalakban mozog, forog, szállong. *Gomolyog a kürtölyön kiömlö füst. Gomolyognak a vészterhes fellhők. Gomolyog a puszták porfergetege.* 2) Különösebben a székelyeknél, am. émelyeg; innen *gomolygás*, am. émelygés; *hurkagomolygás*, am. gyomorémelygés. *A hajma jó étel hurkagomolygástól.* (Kriza J.).

GON, elvont gyök, mely fen van a *gond* és *gonosz* szókban és ezek származékaiban. A *go* gyökelemből eredt többi szókkal, némi átvitt ért. van rokonságban, mennyiben a *gond* mintegy öszveszorítja, gyötri az elmét és meggörnyeszti az embert, továbbá aki *gondol*, *gondolkodik*, egy részről az elmét megfeszíti, más részről a tárgyat minden oldalról meghányja, fürkészi, forgatja; és a *gonosz* elcsavarodik, elhajlik, elfordúl az erkölcsiség, törvények és becsülettől. Hasonlóan a latin *cura* és *curvo*, s a magyarral áttétel segitségével hangban is egyező *angor* és *angustus*, német *Angst* és *eng*, valamint hangban úgy eszmében is rokonok; a szanszkrit *dehna* pedig (mely szinte hangban is megegyezik a magyar *gon* gyökkel vagy *gond* szóval), mindkét értelmet magában foglalja, t. i. 1) görbít, tör, 2) ösmér, tud. Ez utóbbi értelmet követi a hellen γιγνώσκω, ettől : γνῶσις, γνώμη (gondolat), továbbá : a német *kennen*, *können*, *kundig*, *Kunst* stb. mint megannyi rokonságai a magyar *gon*, *gond* szóknak és származékaiknak. A *gon* utóbbi (gonosz) értelmében pedig különösen osztozni látszanak a német *kühn*, *gegen*, latin *conor*, *contra*, svéd, izland *ond* (rosz, gonosz) stb. sőt a svédben *ande*, s izlandban *önd*, *andi*, elmét (gondolatot) is jelentenek. V. ö. GO, GOM, GOND és KON, KONDOR, KONOK.

—GONCZ, ösz. képző, pl. *vir-goncz* (= vir-ogoncz) szóban.

GONCZÁGA, erdélyi falu Hunyad megyében; helyr. *Gonczágá-n*, *—ra*, *—ról*.

GOND, (gon-d v. gom-d, közelebbi rokonságok a persa *gham*, továbbá német *ahnden*, svéd *anden*, izland *andi*, *oend* [lélek] stb.) fn. tt. *gond-ot.* 1) Állapot vagy müködés, midőn a kedély és ész tartósan oda irányzódik, hogy valamely czélt illő eszközök által elérjen. *Házi gond*, *atyai gond*, *tisztviselői gond. Gondot fordítani valamire. Sok gonddal jár*, *kevés gondba kerül. Gondom lesz rá. Ez legkisebb gondom. Mi gondom arra ? Gondját viselni valaminek* v. *gondot viselni valamire.* 2) Szorosb ért. midőn ezen mü-

ködése a kedélynek ésésznek bizonyos nyugtalansággal és kedvetlen érzéssel, aggálylyal párosúl és azon van, hogy valamely rosztól, melyet közeledni sejt, megszabaduljon. *Emészt engem a sok gond. Megöszülök, annyi a gondom. Gondot üzni, elűzni. Félre gondok, félre bú. Megviselte öt a sok gond. Gond ez, nem játék.* (Km.).

„S a bús pár megy gond-sújtotta nyommal."
Vörösmarty.

GONDAPA, GONDATYA, (gond-apa v. -atya) ösz. fn. Kiskoru árvának gondját viselő személy.

GONDÁR, (gon-d-ár) fn. l. GONDNOK.

GONDATLAN, (gon-d-atlan) mn. tt. *gondatlan-t*, tb. *—ok.* Könnyelmü, ki azon dolgok iránt, melyek tisztében, kötelességében állanak, semmi figyelemmel nincs, azokat elfeledi, elmulasztja, nem teljesíti; elszórakozott, jövőre nem gondoló, előre nem látó, czéljára szükséges eszközökről nem aggódó. *Gondatlan ifjú, tisztviselő. Gondatlan apa.* Határozóilag, am. gondatlanul. Különbözik : *gondtalan.*

GONDATLANSÁG, (gon-d-atlan-ság) fn. tt. *gondatlanság-ot.* Tulajdonság, midőn valaki gondatlan. *Ez a te gondatlanságod miatt történt.* V. ö. GONDATLAN.

GONDATLANUL, (gon-d-atlan-ul) ih. Könynyelmüen, hivatási, tiszti kötelességét feledve, illőleg nem figyelve; előrelátás nélkül stb. V. ö. GONDATLAN. *Gondatlanul viselni a hivatalt. Gondatlanul valamely bajba keveredni. Gondatlanul elhagyni ruháját, pénzét.*

GONDNOK, (gon-d-nok) fn. tt. *gondnok-ot.* Személy, kinek gondjára, felügyelésére, felvigyázására bíznak valamit. *Tömeggondnok*, ki a csőd alá került személy öszves vagyonára felügyel. (Massae curator). *Zárgondnok*, ki a zár alá vett vagyonra, jószágra vigyáz. Rosz hangzatú, de már köz divatuvá lett új szó. Helyébe némelyektől *gondár* ajánltatott.

GONDNOKI, (gon-d-nok-i) mn. tt. *gondnoki-t*, tb. *—ak.* Gondnokot illető, arra vonatkozó. *Gondnoki kötelesség. Gondnoki számadások.*

GONDNOKSÁG, (gon-d-nok-ság) fn. tt. *gondnokság-ot.* Gondnoki hivatal, gondnoki minőség. *Gondnokságot viselni.*

GONDOL, (gon-d-ol) önh. és áth. m. *gondol-t.* 1) Segítő ragu névvel am. valamire gondja van, valamit figyelemmel tart. *Ő csak magával gondol, de mással nem. Nem gondolni senkivel. Nem gondolni sem becsülctével, sem pénzével, sem egészségével. Mit gondolok én vele? Ne gondolj vele*, azaz ne aggódjál rajta.

„Szüd teljék meg az öröm borával,
Húzd, s ne gondolj a világ gondjával."
Vörösmarty.

2) Fel- és leható ragu nevekkel és *felöl* névutóval, am. emlékezik valakire vagy valakiről; eszében forgat valamit másról, vélekedik, gyanít, reméll, hisz. *Ha ifjuságomra gondolok. Mire gondoltál most? Ha rá gondolok is, majd elreped a szivem. Másról* v. *más felöl nem illik roszat gondolni. Azt gondoltam felöle, semmi sem lesz belőle.* (Km.). 2) Vél. *Mit gondolsz, jó lesz-e azt tennünk? Én azt gondolom, nem.* 3) Valamit észlel, eszével v. eszében tart, forgat; ész által feltalál, föllel. *Majd ezt, majd azt gondolja. Gondolj valami okosat. Gondold el, gondold meg, mit tettél. Kigondolni valamely szinmü tervét, meséjét. Valamely új gépet kigondolni. Magát meggondolni*, am. magát megfontolás által elhatározni valamire. *Ha jól meggondolom*, azaz megfontolom, vizsgálóra veszem. 4) Tulajd. ragu névvel, am. valaminek tart. *Ezt jónak, helyesnek, rosznak, helytelennek gondolom. Egészen más embernek gondoltam öt. Kinek* v. *minek gondolsz te engemet?* 5) *Gondolom szerént* vagy *gondolomra*, am. elméletileg, hozzávetőleg, körülbelül. *Gondolom szerént állitani valamit. Ez csak úgy gondolom szerént volt mondva. Gondolom szerént, mintegy százan voltunk.* 6) A székely népmesékben *tündér* helyett is értetik. *Gondolom ökrei*, am. tündér ökrei. (Kriza J.).

GONDOLÁS, (gon-d-ol-ás) fn. tt. *gondolás-t*, tb. *—ok.* 1) A kedélynek müködése, midőn valamire tartósan irányzódik. *Magával gondolás. Semmivel nem gondolás.* 2) Észlelés, észben forgatás, ész általi föllelés, föltalálás. *Meggondolás, kigondolás, elgondolás.* V. ö. GONDOL.

GONDOLAT, (gon-d-ol-at) fn. tt. *gondolat-ot.* Tulajdonkép elvont értelmü szó, s jelenti azon képet, melyet valaki ész által öntudatosan bizonyos dologról, tárgyról alakit, s mely legszélesb ért. véve az ész minden müködéseire illik, milyenek : eszme, fogalom, itélet stb. *Sokféle, különböző, futó gondolatok. Nagy, felséges, vakmerö, finom, aprólékos, gyáva, közönséges, aljas gondolat. Gondolatokba merülni. Gondolatokat rendezni. Némely gondolatokat fejből elűzni. Gondolat nélkül valamit tenni. Valamely gondolatra jönni, jutni. Szedd össze gondolataidat. Minden gondolatod oda czélozzon, hogy* stb. 2) Szorosb ért. ötlet, endolatod oda czélozzon, hogy stb. 2) Szorosb ért. ötlet, észnek leleménye. *Ez jó gondolat. Micsoda gondolat ez töled? Furcsa, nevetséges gondolat. Okos, elmés gondolat.* 3) Vélemény. *Gondolatom szerént ennek máskép kellene lenni. Elmondani valamely tárgy felöli gondolatát. A hány fej, annyi gondolat.* (Km.) *Késö bánat, ebgondolat.* (Km.) *Egy gondolaton lenni valakivel.* 4) Több öszvefüggö tárgyaknak, dolgoknak észszel felfogott képe, s azoknak irásba foglalása. *Gondolatok a pártok jelen állásáról. Röpirati gondolatok valamely napi kérdés körül.*

GONDOLATJEL, (gondolat-jel) ösz. fn. Egy vagy több ily vonás, (—) melyet irásban és nyomtatásban használunk, 1) midőn valamely gondolatot félbeszakasztunk vagy elhallgatunk, s pótlását az olvasóra hagyjuk, pl. Igérem, hogy a történteket elfeledem, hogy boszút — de minek az igéret, tettem bizonyítson mindent; 2) midőn valamely szóra különösen figyelmeztetni akarjuk az olvasót, pl. Péter bizonyos intézetre ajánlott ezer forintot, és kifizetett — semmit.

GONDOLATLAN, (gon-d-ol-atlan) mn. tt. *gondolatlan-t*, tb. *—ok.* Vigyázatlan, figyelmetlen, előre nem látó, körül nem néző. *Gondolatlan beszéd, cselekedet.*

GONDOLATLANSÁG, (gon-d-ol-atlan.ság) fn. tt. *gondolatlanság-ot.* Figyelmetlenség, vigyázatlanság, könnyelmű szórakozottság, előre nem látás. *Gondolatlanságból elszalasztani a legjobb alkalmat, szerencsét. Gondolatlanságból olyat mondani, mit utóbb megbánunk.*

GONDOLATLANUL, (gon-d-ol-atlan-ul) ih. Meg nem fontolva, figyelmetlenül, előre nem látva. *Gondolatlanul beszélni, írni.*

GONDOLATOR, GONDOLATORV, (gondolat-or v. orv) ösz. fn. Tolvaj iró, azaz ki más irónak gondolatait, műveit, leleményeit általveszi, s azokat magáéi gyanánt hirdeti, árulja.

GONDOLATORSÁG, (gondolat-ország) ösz. fn. Orság, orzás, tolvajság, midőn valaki másnak elmeműveit saját leleményei gyanánt használja és árulja.

GONDOLATORV, l. GONDOLATOR.

GONDOLATORZÁS, l. GONDOLATORSÁG.

GONDOLATOS, (gon-d-ol-at-os) mn. tt. *gondolatos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gondolatokba merülő, mélyen gondolkodó; gondolatokkal gazdag, bővelkedő. *Gondolatos bölcsész. Gondolatos elmemű.*

GONDOLHATATLAN, GONDOLHATLAN, (gon-d-ol-hat[-at]lan) mn. tt. *gondolhatatlan-t*, tb. *—ok.* 1) Amit gondolni nem lehet. *Észtanilag, erkölcsileg gondolhatatlan.* 2) Megfoghatatlan. *Gondolhatatlan vakmerőség, hanyagság.* Határozóilag, am. gondolhatlanul.

GONDOLHATÓ, (gon-d-ol-hat-ó) mn. tt. *gondolható-t.* Amit gondolni lehet; gyanítható, sejthető; lehetséges. *Minden gondolható módot elkövetni. Az könnyen gondolható volt, hogy megtörténik. Felőle ilyesmi nem gondolható.*

GONDOLKODÁS, (gon-d-ol-kod-ás) fn. tt. *gondolkodás-t*, tb. *—ok.* 1) Működése az észnek, midőn valamire folytonos öntudattal gondol, midőn valamely tárgyat, dolgot minden oldalról meghány, vet. 2) Midőn bizonyos módon vagy szabályok szerént gondolkodik. *Okos, bölcs, mély, tudományos gondolkodás. Gyermekes, érett gondolkodás.* 3) Vélemény. *Gondolkodásom a tieddel megegyezik.* 4) Belső érzelem, bennünk valamely tárgyról létező, uralkodó. *Nemes, nagy lelkü, alacson gondolkodás.* V. ö. GONDOLKODIK.

GONDOLKODÁSMÓD, (gondolkodás-mód) ösz. fn. Bizonyos könnyüséggel párosult vagy szokássá vált mód, mely szerént valaki gondolkodik. *Más gondolkodásmódja van a müvelt, más a müveletlen embernek.*

GONDOLKODÁSTAN, (gondolkodás-tan) ösz. fn. Az elméleti bölcsészetnek azon része, mely a helyes gondolkodás szabályait adja elő, (Logica). *Elemi vagy tiszta gondolkodástan.* (Logica elementaris pura). *Alkalmazott gondolkodástan.* (Logica adplicata, Methodica). Némelyek szerént másképp: *észtan.*

GONDOLKODÁSTANI, (gondolkodás-tani) ösz. mn. Gondolkodástant illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Gondolkodástani szabályok.*

GONDOLKODÁSTUDOMÁNY, l. GONDOLKODÁSTAN.

GONDOLKODIK, (gon-d-ol-kod-ik) k. m. *gondolkod-tam, —tál, —ott.* 1) Valamit folytonosan eszében forgat, több oldalról vagy tartósan meggondol. *A multakról, a jövendőről gondolkodni. Arról gondolkodom, mi tevő legyek. Azon v. a felől gondolkodom, hogy* stb. 2) Szorosabb ért. bizonyos módon és szabályok szerént forgat valamit eszében. *Okosan, bölcsen, észtanilag gondolkodni. Alaposan, mélyen, tudományosan gondolkodni. Beszél a nélkül, hogy gondolkodnék. Ezen ifju már kezd gondolkodni.* 3) Bizonyos véleményben van. *Én e tárgyról egészen másképp gondolkodom.* 4) Bizonyos érzelmet táplál valami iránt. *Jól gondolkodni valaki felől. Nemesen, nagylelküleg, alacsonyan, szolgailag gondolkodni. Embertársainkról becsületesen gondolkodni.*

GONDOLKODÓ, (gon-d-ol-kod-ó) mn. tt. *gondolkodó-t.* Aki gondolkodik. *Ifjuságáról gondolkodó vénember. Gondolkodó ifju. Mélyen gondolkodó bölcs.* V. ö. GONDOLKODIK.

GONDOLKOZÁS, GONDOLKOZIK, l. GONDOLKODÁS, GONDOLKODIK.

GONDOLÓ, (gon-d-ol-ó) mn. tt. *gondoló-t.* Aki valamit vagy valamire vagy valamivel gondol. *Okosat gondoló tanácsos. Jövőre gondoló ifjú. Senkivel és semmivel nem gondoló.* V. ö. GONDOL.

GONDOLOMRA, (gon-d-ol-om-ra) ih. Találomra, hozzávetőleg, gyanitás szerént.

GONDOLÓRA, ih. Meggondolásra, megfontolásra. *Gondolóra venni valamit. Vedd gondolóra, amit tenni készülsz.*

GONDOLT, (gon-d-ol-t) mn. tt. *gondolt-at.* Képzelt, vélt, gyanított. *Gondolt veszélytől megijedni. Kigondolt hazugság, ráfogás*, azaz szándékosan koholt.

GONDOS, (gon-d-os) mn. tt. *gondos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kinek valamire különös gondja van; aggódó, valamire figyelemmel, vigyázattal ügyelő; előrelátó. *Gondos szülék. Gondos tisztviselő.*

GONDOSAN, (gon-d-os-an) ih. Különös gonddal vagy ügyelettel.

GONDOSKODÁS, (gon-d-os-kod-ás) fn. tt. *gondoskodás-t*, tb. *—ok.* Működés, foglalkodás, melynél fogva valamire különösen gondot viselünk, róla aggódunk; továbbá: előrelátás, jövőre gondolás; aggódás.

GONDOSKODIK, (gon-d-os-kod-ik) k. m. *gondoskod-tam, —tál, —ott.* Leható ragu névvel am. valaminek sorsáról, állapotáról különösen aggódik; valaminek jövendőjét szivén viseli, jó karba helyezni iparkodik. *Gondoskodni magáról, öreg napjairól. A szülék gondoskodnak gyermekeikről.*

GONDOSKODÓ, (gon-d-os-kod-ó) mn. tt. *gondoskodó-t.* Aki gondoskodik, ez igének minden értelmében. *Gondoskodó családapa.*

GONDOSSÁG, (gon-d-os-ság) fn. tt. *gondosságot.* Tulajdonság, melynél fogva valaki gondos. V. ö. GONDOS. *Gondosságot ajánlani a gazdatisztnek. Gondosság nélkül nem biztosíthatjuk jövendőnket.*

GONDOSZLATÓ, (gond-oszlató) ösz. mn. Ami gondjainkat megszünteti; felvidító, aggodalmat feledtető, máskép: *gondüző. Gondoszlató mulatságok.*

GONDSZÉLESZTŐ, (gond-szélesztő) l. GONDOSZLATÓ.

GONDTALAN, (gon-d-ta-lan) mn. tt. *gondtalan-t,* tb. *—ok.* Kinek gondja nincs, kit gondok nem nyugtalanítnak, nem háborgatnak, kinek nincs miről aggódni. *Gondtalan gyermekek, gazdagok.* Átv. ért. vidám, derült kedvü. *Gondtalan élet.* Határozóilag: gondtalanul, gond nélkül. Különbözik: *gondatlan.*

GONDTALANSÁG, (gon-d-talan-ság) fn. tt. *gondtalanság-ot.* Gond nélküli állapot. *Gondtalanságban élni.*

GONDTALANUL, (gon-d-talan-ul) ih. Gond nélkül, gondtól szabadon; vidáman, derült kedvvel.

GONDTELJES, (gond-teljes) ösz. mn. Sok gonddal levő; sok gonddal párosult, járó. *Gondteljes apák. Gondteljes hivatal.*

GONDŰZŐ, (gond-üző) l. GONDOSZLATÓ.

GONDVISELÉS, (gond-viselés) ösz. fn. 1) Felügyelés, felvigyázás valamire. *A házat valamelyik cseléd gondviselésére bízni.* 2) Ápolás, táplálás. *Szülék gondviselése alatt nevelkedett gyermek.* 3) Törvény által szabályozott igazgatói felügyelés. *Árva gondviselés, tömeggondviselés, zárgondviselés.* 4) Valaminek előleges elrendezése, előrelátás, a dolgok jövendőjéről gondoskodás. 5) Kitünőleg (per excellentiam) isteni gondviselés. *A gondviselés minden jóval megáldotta.*

GONDVISELET, (gond-viselet) ösz. fn. Gondviselés elvont értelemben.

GONDVISELETI, (gond-viseleti) ösz. mn. Gondviseletre tartozó, vonatkozó. *Gondviseleti ügyek, bajok.*

GONDVISELETLEN, (gond-viseletlen) ösz. mn. Ki gondot nem visel, vigyázatlan, gondatlan, a rábizottakkal nem gondoló, nem aggódó. Szenvedőleg: kiről semmi gondot nem viselnek. Határozóilag am. gondviseletlenül.

GONDVISELETLENSÉG, (gond-viseletlenség) ösz. fn. Gondatlanság, valamivel nem gondolás, a ránk bizottak elhanyagolása, figyelemben nem tartása.

GONDVISELŐ, (gond-viselő) ösz. fn. Személy, ki valamire felügyel, felvigyáz. *Ház-gondviselő,* különösen törvényesen meghatalmazott felügyelő, felvigyázó, igazgató. *Árvagondviselő, tömeggondviselő, zárgondviselő.*

GONDVISELŐI, (gond-viselői) mn. tt. *gondviselői-t,* tb. *—ek.* Gondviselőt illető, arra vonatkozó. *Gondviselői jog, kötelesség. Gondviselői díj.*

GONDVISELŐSÉG, (gond-viselőség) ösz. fn. Gondviselői hivatal, tisztség, kötelesség, minőség.

GONGY, (gom-gy) elvont törzsök, s képzésére nézve hasonló a *rongy* (rom-gy) szóhoz. Származékai: *gongyol, gongyolít, gongyola.* Jelent öszvehajtott, göngyölgetett, gömbölygetett valamit. Rokon vele: *konty* (kom-ty), *göngy* (göm-gy).

GONGYOL, (gom-gy-ol) áth. m. *gongyol-t.* Öszvevissza hajtogatva csomóba köt, gömbölyít, göngyölít.

GONGYOLA, (gom-gy-ol-a) mn. és fn. tt. *gongyolát.* Ami öszve van hajtogatva, göngyölítve. Különösen fonás végett a guzsaly vagy rokka nyelére, rudjára felkötött kender, len. *Megfonni egy gongyola kendert.* Hasonlít hozzá a tót *kudela.* A pongyola, hangra nézve, szinte rokon vele, de emez eredetre és értelemre inkább: *bongyola* (bom-gy-ol-a). V. ö. PONGYOLA.

GONGYOLÍT, (gom-gy-ol-ít) l. GÖNGYÖLÍT.

GONOSZ, (1), (gon-osz, persául *gunáh,* l. GON) mn. tt. *gonosz-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Képzésére nézve hasonlít a *rosz, pimasz, kamasz, dobasz, csupasz* stb. melléknevekhez. V. ö. ASZ, OSZ, ESZ, ÖSZ képzők. Értelme am. szándékosan vagy belső ingernél, ösztönnél fogva ártani, sérteni kivánó vagy valósággal ártó, sértő. *Gonosz ember. Gonosz haramia, zsivány. Gonosz uzsorás, bosszuálló. Gonosz akarat, indulat, cselekedet, tétel. Gonosz lélek. Gonosz férj, gonosz feleség. Gonosz kutya,* am. harapós. *Gonosz bika, ökör,* am. öklelős. *Gonosz király nyomát sok jámbor követi.* (Km.) Az erkölcsi ért. vett *rosz* szónak nagyobb fokozatát jelenti, s az emberi szabad cselekedetekre vonatkozva jelent oly embert, ki az erkölcsi vagy polgári törvényeket szándékosan és nagyban vagy némi rögzöttséggel sérti. Átv. ért. mondatik lelketlen és elvont tárgyakról is, melyek bántást, sérelmet, kártételt foglalnak magukban. *Gonosz eredet. Gonosz hir. Gonosz eredetnek, gonosz a vége.* (Km.) *Gonosz hir szárnyon jár, lótfut, senkit nem vár, elüzi a mentséget.* (Km.) *Gonosz idő, gonosz szél, gonosz csapás.* Köz beszédben néha lágyabb ért. bir, s am. csintalan, hamis, dévaj, kópé. *Gonosz kis leány. Gonosz elmésség, beszéd, tréfa.*

GONOSZ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *gonosz-t,* tb. *—ok.* 1) Gonosz személy, gonosz ember. V. ö. GONOSZ, mn. 2) Gonoszság, gonosztett. *Jaj, akik a gonoszt jónak mondjátok, és a jót gonosznak.* (Isai. 5. 20. Káldi). *Akik gonoszokkal fizetnek a jókért.* (37. zsolt. 21. v. Káldi). *Barátodnak javán nem örülni és gonoszán nem bánkódni.* Nádor-codex.

GONOSZAKARÓ, (gonosz-akaró) ösz. fn. Személy, ki arra törekszik, hogy javunkat akadályozza vagy kárunkat eszközölje, s ártalmunkra legyen.

GONOSZAN, (gon-osz-an) l. GONOSZUL, ih.

GONOSZBÍT, (gon-osz-b-ít) áth. m. *gonoszbít-ott.* Tulajdonképen : gonoszabbá tesz. A Tatrosi codexben *gonoszbejt*, am. botránkoztat, (scandalisat).

GONOSZBÓLAT, (gon-osz-b-úl-at) fn. tt. *gonoszbólatot.* A Tatrosi codexben am. botrány, (scandalum). V. ö. GONOSZBÍT. Innen *gonoszbóltatni* am. scandalisari.

GONOSZD, puszta Tolna megyében ; helyr. *Gonoszd-on, —ra, —ról.*

GONOSZINDULATÚ, (gonosz-indulatú) ösz. mn. Szándékosan sérteni, bántani, kárt tenni akaró, törekvő.

GONOSZÍT, GONOSZIT, (gon-osz-ít) áth. m. *gonoszít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Gonoszszá tesz, gonosz indulatot csepegtet valakibe. *Valakit folytonos ingerlés, kegyetlenség által gonoszítani. Rosz példa, biztatás, igéret által gonoszítani.*

GONOSZKODÁS, (gon-osz-kod-ás) fn. tt. *gonoszkodás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki gonoszkodik.

GONOSZKODIK, (gon-osz-kod-ik) k. m. *gonoszkod-tam, —tál, —ott.* 1) Gonosz tetteket visz véghez. V. ö. GONOSZTETT. 2) Lágyabb ért. csintalankodik, dévajkodik.

GONOSZLÉLEK, (gonosz-lélek) ösz. fn. Ördög. Átv. ért. bünre ösztönző inger, indulat. *Gonoszlélek vitte reá.*

GONOSZNYELVŰ, (gonosz-nyelvű) ösz. mn. Rágalmazó, becstelenitő, másokat rútul megszóló, lucskos, mocskos, csörfös száju.

GONOSZODÁS, (gon-osz-od-ás) fn. tt. *gonoszodás-t*, tb. *—ok.* Gonoszszá levés, gonoszszá változás.

GONOSZODIK, (gon-osz-od-ik) k. m. *gonoszod-tam, —tál, —ott.* Gonoszszá lesz, gonoszszá válik, változik. V. ö. GONOSZ.

GONOSZSÁG, (gon-osz-ság) fn. tt. *gonoszság-ot.* 1) Belső hajlam, tulajdonság, ösztön, melynél fogva valaki gonosz cselekedetekre hajlandó. *Kitört belőle a gonoszság. Ezen emberben sok gonoszság lappang.* 2) Gonosz cselekedet, gonosz tett. *Gonoszságot elkövetni.* V. ö. GONOSZTETT.

GONOSZSÁGOS, (gon-osz-ság-os) mn. tt. *gonoszságos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gonoszsággal teljes, gonosztettekre felette hajlandó, igen gonosz. *A gonoszságos bolondnak élete gonoszb az ő haláláncl.* (Jéz. Sir. fia. 22. 12. Káldi).

GONOSZSZIVŰ, (gonosz-szivü) ösz. mn. Kinek gonosz szive van, ki másnak jót nem kiván, sőt roszat akar ; ki más baján nem csak nem könyörül, hanem némi káröröm ét leli benne.

GONOSZSZIVŰSÉG, (gonosz-szivüség) ösz. fn. Gonoszszívre mutató erkölcsi tulajdonság, cselekvésmód.

GONOSZTÉT, l. GONOSZTÉTT.

GONOSZTÉTT, (gonosz-tétt) ösz. fn. Sérteni kivánó indulatból, ártani késztető ingerből véghezvitt tilos cselekvény. A büntől abban látszik különbözni, hogy ez az isteni, a gonosztett pedig az emberi büntető törvény megszegését jelenti. Egyébiránt a *gonosztett* és *büntett* rokonértelmüek gyanánt is használtatnak.

GONOSZTEVŐ, (gonosz-tevő) ösz. fn. Gonosztettet elkövető személy ; elvetemedett erkölcsü ember. Jogtani ért. szabad akaratu elkövetője oly tilos cselekvénynek, mely fenyitő bosszuállást és büntetést vonz maga után. *A gonosztevőket börtönbe zárni, elitélni.*

GONOSZÚL, (1), (gon-osz-úl) önh. m. *gonoszult* ; l. GONOSZODIK.

GONOSZÚL, GONOSZUL, (2), (gon-osz-úl) ih. Gonosz módon ; ártani szándékozó akarattal. *Gonoszul megsérteni, megkárosítani valakit. Gonoszul visszaélni más bisodalmával.* V. ö. GONOSZ.

—GONYA, összvetett képző, *galagonya* és *burgonya* (= bur-og-ó-nya) szókban.

GOR, 1) hangutánzó gyök, melyből *gordó, gordon, goromba, gorzs* eredaek. A vastag, durva, nyers, erős hang és tulajdonság fogalmai rejlenek benne. 2) Egy a vékonyhangu *gör* gyökkel, honnan *gornyad* (görnyed), *gorzsad* (görzsed), *gorba, gurba* (görbe) származnak. Rokon ez utóbbiaknál a *korhad* ige gyökével.

GÓR, (1), mn. tt. *gór-t*, tb. *—ok.* 1) Nagy, magas, felnyúlt, hosszu lábu, hosszu nyakú. *Górfa, górmadár.* Rokon a magyar *gar, hóri* (horgas), héber הַר, הָרָר, הוֹר, szanszkrit *girasz* (hegy), orosz, illir *gora*, tót *hora, hore* szókkal. 2) Mondják bizonyos tyúkfajról, melynek fel- és visszaálló, borzas tollai vannak. *Górtyúk, górcsibe.* 3) Kemenesalon am. csuta, rövid haju, szőrü, (tulajdonképen itt is borzas jelentése van).

GÓR, (2), falu Vas megyében ; helyr. *Gór-ba, —ban, —ból.*

GÓR, (3), áth. m. *górt.* Szór, szétszór, szilál. Tiszavidéki szó. *Ocsút górni a tyúkoknak. Szalmát górni a tehenek alá.*

GÓRÁL, (gór-ál) áth. Gyakran vagy egymás után többet gór.

GÓRÁLÁS, (gór-ál-ás) fn. tt. *górálás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki górál.

GÓRÁNY, (gór-ány) fn. tt. *górány-t*, tb. *—ok.* l. CZIGÁNYKERÉK.

GÓRÁS, (gór-ás) fn. tt. *górás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn górunk.

GORBÓ, erdélyi falu Doboka megyében ; FELSŐ —, Belső-Szolnok megyében ; MAGYAR—, Kolos megyében ; helyr. *Gorbó-n, —ra, —ról.*

GORBÓFŐ, erdélyi puszta Kolos megyében ; helyr. *Gorbófő-n, —re, —ről.*

GÓRCSIBE, (gór-csibe) ösz. fn. Felborzazott és visszaálló tollazatú csibe.

GÓRCSŐ, (gór-cső) ösz. fn. Nagyító látcső, nagyító üveg.

GORDÁNFALVA, helység Közép-Szolnok megyében; helyr. *Gordánfalvá-n, —ra, —ról.*

GÓRDIÓ, (gór-dió) ösz. fn. Legnagyobb faju dió.

GORDÓ, (gor-d-ó) hangutánzó fn. tt. *gordó-t.* A dudából kinyuló hosszu cső, mely vastag *gor* hangon szól. Máskép: *bordó.*

GORDON, (gor-d-on, rokon vele a hellen *χορδή*, latin *chorda)* fn. tt. *gordon-t,* tb. *—ok.* 1) Nagy hegedü, melyen a legvastagabb, s legmélyebb hangokat játszák. Máskép, de a nagyságra nézve némi módosulattal: *brúgó, bőgő, barbora, koboz.* Legmélyebb a gordon vagy brugó, utána jön a bőgő, következik a gordonka vagy barbora, végre a koboz. 2) Festő bogács, vadsáfrány. (Carthamus tinctorius).

GORDONHEGEDÜ, (gordon-hegedü) ösz. fn. Gordonka, kis gordon. (Violoncello).

GORDONHEGEDŰS, (gordon-hegedűs) ösz. fn. Zenész, ki gordonhegedűn játszik. V. ö. GORDONHEGEDÜ.

GORDONHÚR, (gordon-húr) ösz. fn. Gordonra való vastagabbféle húr. V. ö. GORDON.

GORDONKA, (gor-don-ka) fn. tt. *gordonkát.* Kisebbféle gordon, gordonhegedü, barbora. (Violoncello).

GORDONOS, (1), (gor-d-on-os) fn. tt. *gordonos-t,* tb. *—ok.* Zenész, ki gordon nevü hangszeren játszik.

GORDONOS, (2), (mint föntebb) mn. tt. *gordonos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Festő bogácscsal, vadsáfránynyal bővelkedő vagy festett. *Gordonos kert. Gordonos szövet.*

GORDONOZ, (gor-d-on-oz) önh. m. *gordonoztam, —tál, —ott.* Gordonon játszik, a gordont húzza. V. ö. GORDON.

GORDONSÍP, (gordon-síp) ösz. fn. Az orgonának vastag, mélyhangu sípja.

GORDONSZEKLICZE, (gordon-szeklicze) ösz. fn. Növényfaj a szekliczék neméből. (Carthamus lanatus).

GORDONVÖCSÖK, (gordon-vöcsök) ösz. fn. A vöcsök nevü buvárok egyik faja. V. ö. VÖCSÖK.

GÓRÉ, (gór-é) fn. tt. *góré-t.* Általán, magasb helyen levő gunyhó, kaliba. Különösen 1) Szőlő-, dinnye-, kukoriczacsőszök gunyhója vagy magas oszlopokon álló őrhelye. *Vigyáz, mint górén a pásztor.* (Km.). 2) Magas, szellős alkatu épitmény fából, melyben a csöves kukoriczát tartogatják. 3) Górtyúk.

GÓRFA, (gór-fa) ösz. fn. Lépcsőfogakkal ellátott, s a határban felállított rúd, gerenda, fenyőszál, melyről a csőszök őrkerületökre szétlátnak.

GORGÁN, hegyek neve Erdélyben.

GORGONHANG, (gorgon- vagy gordon-hang) ösz. fn. Eléjön Csokonaynál.

„Ha ő (t. i. Szerencse) gorgonhanggal agyarkodik terád,
Nevesd el magadat s azonnal hátat ád."

GÓRGYÖNGY, (gór-gyöngy) lásd: SZÉMGYÖNGY.

GÓRINCZA, (gór-in-cz-a) mn. tt. *górinczát.* A székelyeknél am. hosszu vékony növésü, czingárdi. (Kriza J.).

GORJ, (gor-j) GORJAD, GORJADOZ, lásd: GORNY, GORNYAD, GORNYADOZ.

GÓRLÁBU, (gór-lábu) ösz. mn. Hosszulábu. *Górlábu gémek, gólyák.*

GÓRMADÁR, (gór-madár) ösz. fn. Hosszu lábu madár, milyenek a mocsárokban élő gémek, gólyák stb.

GÓRMÜKÖCS, (gór-müköcs) ösz. fn. A müköcsök neméhez tartozó növényfaj. (Androsace elongata).

GORNÁCS, (gor-n-ács) fn. tt. *gornács-ot.* A fának elkorhadt, (meggornyadt v. korhadt) száraz ága. Bodrogközi tájszó. Kevés módosulattal, *garnács.*

GORNY, (gor-ny) elvont törzsök, melyből *gornyad, gornyadoz* stb. erednek. Vékonyhangon: *görny.* Jelenti az állati vagy növényi testnek valamely nyavalya v. fájdalom miatti meghajlását, lekonyulását vagy öszvezsugorodását.

GORNYAD, (gor-ny-ad) önh. m. *gornyad-tam, —tál, —t* v. *—ott.* Az állat vagy növény valamely betegség által meggörbed, öszvehuzódik, lefelé hajlik. Vékony hangon: *görnyed.*

GORNYADÁS, (gor-ny-ad-ás) fn. tt. *gornyadás-t,* tb. *—ok.* Állapot, midőn az állat vagy növény gornyad.

GORNYADÓ, (1), gor-ny-ad-ó) mn. tt. *gornyadó-t.* Aki vagy ami gornyad. *Gornyadó beteg ember. Gornyadó növény.*

GORNYADÓ, (2), (mint föntebb) fn. Azon lé, melyben disznóöléskor a véres hurkát kifőzték. Máskép: *fonnyadó.*

GORNYADOZ, (gor-ny-ad-oz) önh. és gyakor. m. *gornyadoz-tam, —tál, —ott.* Folytonosan vagy gyakran gornyad. *Gornyadoznak a nap hevétől ellankadt növények. Hasfájásban gornyadozni.* V. ö. GORNYAD.

GORNYADOZÁS, (gor-ny-ad-oz-ás) fn. tt. *gornyadozás-t,* tb. *—ok.* Folytonos vagy gyakori gornyadás, valamely betegség, fájdalom miatti görbedezés, megkonyulás, gyöngélkedés.

GORNYADOZÓ, (gor-ny-ad-oz-ó) mn. tt. *gornyadozó-t.* Valamely nyavalya, gyöngélkedés, fájdalom miatt meggörbedő, öszvehuzódozó. *Gornyadozó liba, pulyka.*

GÓRNYAKÚ, (gór-nyakú) ösz. mn. Hosszu nyakú, gémnyakú, gunárnyakú.

GORNYASZ, (gor-ny-asz) mn. tt. *gornyasz-t,* tb. *—ok.* L. GORNYATAG.

GORNYASZT, (gor-ny-asz-t) áth. m. *gornyasztott,* htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Gornyadni késztet, meggörbeszt, gyöngélkedővé, huzódozóvá tesz. 2) Önh. ért. fáradság, elgyöngülés miatt szundikál, öszvehuzódva aluddogál; gyöngélkedik, göthösködik.

GORNYASZTÁS, (gor-ny-asz-t-ás) fn. tt. *gornyasztás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki gornyaszt.

GORNYATAG, (gor-ny-at-ag) mn. tt. *gornyatag-ot*. Aki meggornyadt vagy görnyedt; gornyadozó.

GOROMBA, (gor-om-b-a, rokonságait l. a czikk végén) mn. tt. *gorombát*. Általán vastag, durva, nyers, mi a fínomnak ellentétetik. *Goromba posztó, vászon, munka. Goromba hang. Goromba ábrázat. Elég szép, csak az ábrázata goromba.* (Km.) *Goromba kezek. Goromba, mint a pokrócz.* (Km.) Különösen, társadalmi ért. müveletlen, parasztos, az illedelem szabályai ellen cselekvő, darabos erkölcsü, magaviseletü, gyalulatlan, faragatlan. *Goromba ember. Minden gomba jó gomba, csak az ember goromba.* (Km.). V. ö. OTROMBA.

Gyökre és értelemre nézve megegyezik a román *grumba*, német *grob, Grobian*, régi német *gerop, gerrou*, holland *grove*, tót *groban*, lengyel *gruby*, cseh *hruby* (nagy), latin *crassus*, új latin *grossus* stb. szókkal.

GOROMBÁN, l. GOROMBAUL.

GOROMBÁS, (gor-om-ba-as) mn. tt. *gorombás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gorombaféle, gorombaforma. *Gorombás szavakkal illetni valakit.*

GOROMBASÁG, (gor-om-b-a-ság) fn. tt. *gorombaság-ot*. 1) Nyers, durva, müveletlen tulajdonság; faragatlanság. *Gorombaság néz ki a szeméből. Gorombaság a czimere*, am. czégéres goromba. 2) Nyers, durva, müveletlen, illetlen, bántó cselekedet. *Gorombaságot követni el valakin* v. *valakivel. E gorombaságot el nem türhetem.*

GOROMBÁSKODÁS, (gor-om-b-a-as-kod-ás) fn. tt. *gorombáskodás-t*, tb. *—ok*. Goromba erkölcsü magaviseletnek gyakorlása.

GOROMBÁSKODIK, (gor-om-b-a-as-kod-ik) k. m. *gorombáskod-tam*, *—tál*, *—ott*. Másokat nyers, durva, faragatlan, müveletlen szókkal vagy tettekkel sérteget; a fínom társalgási és társadalmi szabályokat megvetőleg viseli magát.

GOROMBAUL, GOROMBÁUL, (gor-om-b-a-ul) ih. Goromba módon, azaz durván, nyersen, faragatlanul, a fínom társalgás és erkölcsök szabályai ellen. *Gorombaul beszélni, szólítani valakit. Gorombaul felelni.*

GOROSZLÓ, KIS—, NAGY—, falvak Közép-Szolnok megyében; MAGYAR—, Kraszna megyében; helyr. *Goroszló-n, —ra, —ról.*

GORSA, a Nádor-codexben talán am. *gersa*.

GÓRSZÉM, (gór-szém) ösz. fn. Nagy, kidudorodott szem.

GÓRSZÉMÜ, (gór-szémü) ösz. mn. Nagy, dudorodott szemü.

GÓRSZILÉNE, (gór-sziléne) ösz. fn. Növényfaj a szilének neméből. (Silene longifera).

GÓRTIK, (gór-tik) l. GÓRTYÚK.

GORTVA, puszta Gömör megyében; helyr. *Gortvá-n, —ra, —ról.*

GÓRTYÚK, (gór-tyúk) ösz. fn. Nagy faju búbos tyúk, tarka és jobbára borzas tollazattal, innen máskép: *borzastyúk*, mely többnyire kopasznak, félmeztelennek látszik.

GORZÓFALVA, helység Közép-Szolnok megyében; helyr. *Gorzófalvá-n, —ra, —ról.*

GORZS, (gor-zs) fn. tt. *gorzs-ot*. A székelyeknél am. cserebogár. Hihetőleg gordós vagy brúgó hangjától. Máskép *gazsó* és *gozsos*, azaz *garzsó* v. *gorzsó*.

GÓSNYA, (kóros-nya?) fn. tt. *gósnyát*. Székely szó. Legsietőbben harapódzó fene. (Kriza J.).

GOSZ, elvont gyök és GOSZT, (gosz-t) elvont törzsök, l. GOSZTÁNY.

GOSZTÁNY, (gyöke: *gos*, megegyezni látszik a hellen *κεάζω* [hasítom, széthasítom, szétválasztom; apróra dörzsölöm], héber גזז [elvág, elszakít, elhord], szanszkrit *kass* [hasít] szókkal, továbbá a magyar *gusz* [gusztony], *kusz* [kusza, kuszál, kusztora] gyökökkel stb.) fn. tt. *gosztány-t*, tb. *—ok*. Heltainál eléforduló régi szó, am. arany szem, arany porond. *Oly szép aranyakat, oly szép szemeket és gosztányokat talála a fövenyben.* (Heltai M. Kron. 1. R).

GOTFRID, (a német *Gott* és *Friede* szóktól eredett) férfi kn. Godofridus. Gottfried.

GOTH, GÓTH, (1), fn. tt. *góth-ot*. Jelent egy régi germán származásu népet vagy ezen népből egyes embert. *Góthok vándorlása.*

GOTH, GÓTH, (2), mn. Góthoktól származó, góth modorú. *Goth épitészet, goth rendszer az épitésben, goth ívek, goth irás* stb.

GOTHÁRD, (1), l. GOCSÁRD, KOCSÁRD.

GOTHÁRD, (2), Szent—, mezőváros Vas megyében; helyr. *Gothárd-on, —ra, —ról.*

GOTHÁTJA, erdélyi falu Hunyad megyében; helyr. *Gothátjá-n, —ra, —ról.*

GOTHOS, gömöri tájszó, l. GÖTHÖS.

GÖ, gyökelem, melyből *göb, göcs, göcz, göd*(ör), *göm*(b), *gör* közvetlen gyökök, és ezek nagy szaporaságu származékai erednek. Megvan ezen gyök a *göb, göböly* (gö-öb), *göd, gödény* (gö-öd), *gölye* (gö-ölye), *gönye* (gö-önye), *göz* (gö-öz) szókban is. Mindezekben a gömbölyüség, kerekség vagy kanyarodás, csavarodás vagy dudorodás fogalma rejlik. Rokon, söt több szavainkban ugyanazon értelmü a mélyhangu *go*, pl. *gömb, gomb, gömbölyeg, gombolyag, görnyed, gornyad* stb. V. ö. GO.

GÖB, (gö-b v. g-öb) fn. tt. *göb-öt*. Általán jelent összvehuzott, gömbölyödött testet, különösen 1) púpot, kinövést, dudort az állati vagy növényi testen. Rokon a héber גב (dudorodás; hát; boltív stb.), גב (gödör, árok), latin *gibbus*, olasz *gobbo*, hellen *κυπτός* szóval. Idetartozók a magyar *gab, geb, gib* gyökök is. Mint törzsök megvan a *göbre, göbör, göbörödik* származékokban. 2) Természeti hangot, mely a *göbbed, göbben* igékben *göbe, göbecz, göbedék* nevekben létezik. V. ö. GÖBBEN.

GŐB, (gö-öb) elvont gyök, melyből *gőböd* és *göböly* származnak. Rokon a *göb* szóval, s jelent dudorodást, különösen hasat. V. ö. GŐBÖD.

GÖBBED, (göb-ü-ed = göb-b-ed) m. *göbbedtem*, *—tél*, *—ett*. L. GÖBBEN.

GÖBBEDÉZ, (göb-b-ed-éz) önh. m. *göbbedéztem*, *—tél*, *—ett*. Merüldöz, ami göbögő hanggal merül el. V. ö. GÖBBEN, GÖBBENT.

GÖBBEN, (göb-ü-en = göb-b-en) önh. m. *göbben-t*. Tájszó, s am. mély vízbe esik, belemerül, s mintegy *göb* hangot hallatva lebukik.

GÖBBENÉS, (göb-b-en-és) fn. tt. *göbbenés-t*, tb. *-ék*. Göb hanggal elmerülés.

GÖBBENT, (göb-b-en-t) áth. m. *göbbent-ett*. Bemerít valamit, ami aztán *göb* hanggal merül el.

GÖBE, (göb-e, azaz göbö) fn. tt. *göbét*. 1) Túl a Dunán am. kiherélt kocza v. eme disznó, melyet hizlalásra szántak, gönye. 2) Székelyföldön am. a víz által a folyam medrén ásott gödör, melyben a víznek hirtelen mélysége, göbbenése van. A Hegyalján: *göbedék*. Héberül, mint föntebb láttuk, גב szinte am. gödör.

GÖBECS, (göb-ecs) fn. tt. *göbecs-ét*. Puskába való apró golyócska, srét, sörét.

GÖBÉCS, (göb-e-ecs) fn. tt. *göbécs-ét*. Kövecs, kavics, a folyók medrében. *Göbécscsel meghordani az utakat.*

GÖBÉCSE, (göb-e-ecs-e) tt. *göböcsét*; l. GÖBÉCS.

GÖBÉCSÉL, (göb-e-ecs-él) áth. m. *göbécsél-t*. Göbécscsel meghord, megtölt. *Göbécselni az utakat.*

GÖBÉCSÉS, (göb-e-ecs-és) mn. tt. *göbécsés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Göbécscsel bövelkedő, vagy meghordott, megtöltött. *Göbécses vízmeder. Göbécses udvar. Göbécses országút.*

GÖBECZ, (göb-ecz) fn. tt. *göbecz-ét*. A vízmederben a víz sebes folyása által vájt kisebb gödör. Kriza J. gyüjteménye szerént : lükkenős gödör a kis patakokon, melyet vízmerítő helyül készítenek. Székely szó. V. ö. GÖBBEN, GÖBE.

GÖBEDÉK, (göb-ed-ék) fn. tt. *göbedékét*. L. GÖBE 2).

GÖBHAL, (göb-hal) ösz. fn. l. DÖRGICSE, (1).

GÖBÖCZ, l. GÖBECZ.

GÖBÖD v. GŐBŐD, (göb-öd) áth. m. *göbödtem*, *—tél*, *—ött*. Székely tájnyelven am. öklével dö-töd, döföl. Kriza J. gyüjteménye szerént általában is am. üt, sujt, megrak. *Egy darab fával jól meggöbödték. Addég keveri, göbödi, kavargatta a szapora firist kezivel.* Székely népmese.

GÖBÖLY, (gőb-öly) fn. tt. *göböly-t*, tb. *—ök*. 1) Hizlalt szarvasmarha. 2) Hizlalt vagy vágószékre szánt marhákból álló csorda. *Göbölyt hajtani a vásárra.* V. ö. GŐB.

GŐBÖLYJÁRÁS, (1), (gőböly-járás) ösz. fn. Út, mezőség, melyen a vásárra hajtott göbölyök mennek. Ily különös gőbölyjárás van a Szemczre hajtott marhák számára az érsekujvári határon.

GŐBÖLYJÁRÁS, (2), puszta Fejér megyében; helyr. *Göbölyjárás-on*, *—ra*, *—ról*.

GŐBÖLYMEZŐ, puszta Pozsony megyében; helyr. *Göbölymező-n*, *—re*, *—ről*.

GŐBÖLYÖKÖR, (göböly-ökör) ösz. fn. Vágószékre hizlalt ökör.

GŐBÖLYÖS, (gőb-öly-ös) fn. tt. *göbölyös-t*, tb. *—ök*. 1) Gőbölyöket őrző vagy hizlaló. 2) Gőbölyöket hajtó, másképp : *hajtsár*.

GŐBÖR, (göb-ör) elvont törzsök, melyből *göbödik*, *göbörödés* szók erednek. Jelent öszvehuzódott, merevült, fagyott valamit. Rokon vele *giber*, továbbá *gömb*, *gömbör*, *gömbölyü*, s ennél fogva kerekdedet, dudorodottat is teszen. Idegen nyelvben rokon vele a finn *kiperä* v. *käppyrä* v. *kiverä*, am. *görbe*. V. ö. GŐB.

GÖBÖRÖDÉS, (göb-ör-öd-és) fn. tt. *göbörödés-t*, tb. *—ék*. Valamely testnek fagy általi megmerevedése, öszvezsugorodása.

GÖBÖRÖDIK, (göb-ör-öd-ik) k. m. *göböröd-tem*, *—tél*, *—ött*. Fagytól hirtelen megmerevedik, öszvehuzódik. *Meggöbörödik a sár.*

GÖBÖS, puszta Soprony megyében; helyr. *Göbös-ön*, *—re*, *—ről*.

GÖBRE, (göb-ör-e) fn. tt. *göbrét*. Gömbölyü, dudorú kis fazék, kis csupor. Tájszó. Közönségesebben megfordítva *bögre*; palóczosan és mátyusföldiesen : *bègre*. V. ö. GŐB, GŐBÖR.

GÖCS, (gö-cs) fn. tt. *göcs-öt*. A simaságnak, laposnak, egyenesnek ellentéte; kiálló, kidudorodó valami, pl. bog, csomó, domb, hant, rög, göröngy. *Göcs a fán. Göcs a fonalon, madzagon. Göcsök az úton. Göcsöt kötni, megoldani.*

GŐCS, erdélyi falu Csikszékben; helyr. *Gőcs-ön*, *—re*, *—ről*. Patak neve is Erdélyben.

GÖCSEJ, (göcs-ej) fn. tt. *Göcsej-t*. Szala vármegyének egyik hegyes, dombos, egyenetlen vidéke, járása, melynek lakosai sajátságos tájszólással élnek; pl. némely ragokat még eredeti alakjokban kötnek a szókhoz, a hangrendszerre való minden tekintet nélkül, pl. *kert-ho* = *kert-hoz*, (nem : *kert-hez*), *kert-ná* = *kert-nál*, (nem : *kert-nél*), *kapá-ve* = *kapá-vel*, (nem : *kapá-val*, Torkos Sándor); *szuomá-nek* = *szalmá-nek*, (nem : *szalmá-nak*, Vass József) stb. Így találjuk a régi halotti beszédben is : *halál-nek*, (nem : *halál-nak*), *pokol-nek* stb.

GÖCSEJI, (göcs-ej-i) mn. tt. *göcseji-t*, tb. *—ek*. 1) Göcsejről nevezett. *Göcseji járás, göcseji szolgabiró.* 2) Göcsejben divatozó. *Göcseji szójárás, beszédmód, magyarság.* 3) Göcsejből való. *Göcseji ember.* V. ö. GÖCSEJ.

GÖCSEJSÉG, (göcs-ej-ség); l. GÖCSEJ.

GÖCSFŰ, (göcs-fü) ösz. fn. A földeken vadan termő, göcsös száru növény, a barmoknak kedves eledele. (Spergula arvensis).

GÖCSINDA, (göcs-inda); l. GÖCSFŰ.

GÖCSKERESÉS, (göcs-keresés) ösz. fn. Átv. ért. Cselekvés, midőn valaki szándékosan nehézsége-

ket keres, aprólékos kifogásokat teddegel, vagy mint mondani szokás, a kákán is csomót keres. Máskép : hajszálhasogatás.

GÖCSÖR, (göcs-ör) fn. tt. *göcsör-t*, tb. *—ök.* Rög, göröngy, megcsomósodott, kidudorodott része valamely testnek. Átv. ért. öszvezsugorodott, meggörbedt hátu, pl. rosz ló, gebe. Megfordítva : *rögöcs.*

GÖCSÖRE, (göcs-ör-e) mn. tt. *göcsörét*, l. GÖCSÖR, átv. ért.

GÖCSÖRÍT, GÖCSÖRIT, (göcs-ör-ít) áth. m. *göcsörít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Csigáz, szorít, göcsörré, zsugorodottá tesz. *Göcsöríteni a lovat koplalás és erős munka által.* Átv. ért. szegedi tájszólás szerént: (házasságra) kényszeríteni valakit, pl. a leányt erőszakkal férjhez adni.

GÖCSÖRÍTÉS, (göcs-ör-ít-és) fn. tt. *göcsörítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit vagy valakit göcsörítnek.

GÖCSÖRÖDIK, (göcs-ör-öd-ik) k. m. *göcsöröd-tem*, *—tél*, *—ött.* Elsoványodik, meggörbed; teste göcsös, görnyedt leszen.

GÖCSÖRT, (göcs-ör-t) fn. tt. *göcsört-öt.* l. GÖCSÖR. A vég *t* bővelkedő betü, mint a *csoport*, *rubint*, *forint* stb. szókban.

GÖCSÖRTÖS, (göcs-ör-t-ös) mn. tt. *göcsörtös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Kemény rögekkel teljes, töretlen, göröngyös, hantos, darabos, rázós. *Göcsörtös út.* V. ö. GÖCSÖR.

GÖCSÖRTÖSÖDIK, (göcs-ör-t-ös-öd-ik) k. m. *göcsörtösöd-tem*, *—tél*, *—ött.* Göcsörtössé lesz, megrögösödik, göröngyösödik. *A feltiport sár hirtelen fagy által meggöcsörtösödik.*

GÖCSÖS, (göcs-ös) mn. tt. *göcsös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Göcsökkel bővelkedő, csomós, egyenetlen, buczkós. *Göcsös bot.* Rokon vele : *görcsös.*

GÖCSÖSÖDIK, (göcs-ös-ödik) k. m. *göcsösöd-tem*, *—tél*, *—ött.* Göcsössé lesz, csomósodik, buczkósodik. *Göcsösödik a vén fa. Göcsösödik a pozdorjás kenderből készülő fonal.*

GÖCSVIRÁG, (göcs-virág) ösz. fn. l. BODONPÓT.

GÖCZ, hangutánzó, melyből *göczög*, *göczögés*, *göczke* stb. származnak. Rokon a *döcz* (döczög, döczögés) gyökkel, és a *zöty*, *zötty* hangutánzóval.

GŐCZ, erdélyi falu Doboka megyében; helyr. *Gőcz-ön*, *—re*, *—ről.*

GÖCZKE, (göcz-ke) fn. tt. *göczkét.* Lik, gödör, kátyol az útban, melyen a kocsi göczög, döczög, zötyög.

GÖCZKÉS, (göcz-ke-es) mn. tt. *göczkés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Likacsos, gödrös, döczögős, zötyögős. *Göczkés utak, kövezetek.*

GÖCZKÉSÉDIK, (göcz-ke-es-éd-ik) k. m. *göczkéséd-tem*, *—tél*, *—ett.* Likassá, gödrössé, döczögőssé lesz. *Eső után, sok szekérjárástól meggöczkésédik az út.*

GÖCZÖG, (göcz-ög) önh. és gyakor. m. *göczög-tem*, *—tél*, *—ött.* 1) Döczög, zötyög a likacsos, gödrös uton a kocsi, szekér. 2) Öregesen, mintegy *göcz-göcz* hangot hallatva nevet. Ez értelemben rokona a vastaghangu : *kaczag.*

GÖCZÖGÉS, (gőcz-ög-és) fn. tt. *göczögés-t*, tb. *—ék.* 1) Kocsinak, szekérnek döczögése, zötyögése, midőn likba, gödörbe bukkan. 2) Öreges nevetés.

GÖD, (1), elvont gyök, melyből *gödör*, *gödrös* szók, s több helynevek erednek. Eredeti értelme, lyuk, árok, verem, s egy a *ged gid* gyökkel, különösen pedig a héber גָּרָה szóval, melynek jelentése : *elszakaszt*, *elszakgat*, s innen : גֵּרָה am. folyóvíz partja (*ripa*, sic dicta, quia continuo aquae affluxu abluitur et avellitur. Simon és Eichorn héber szókönyve), továbbá ide tartozik גָּדַר (kerít, körülkerít) is. V. ö. GÖDÖR.

GÖD, (2), puszta Pest megyében; helyr. *Göd-ön*, *—re*, *—ről.*

GŐD, (gö-öd) elvont gyök, létezik a *gödény* szóban, mely nagy begyü, gögü v. gégéjü madarat jelent, s innen valószinüleg *göd* egy a *gög* főnévvel. V. ö. GŐDÉNY.

GÖDE, (göd-e) l. GÖDÖLYE, GIDA.

GŐDÉNY, (göd-ény) fn. tt. *gödény-t*, tb. *—ék.* A legnagyobb vizi madarak egyike, melynek kanalas nyaka alatt erszényforma nagy bögye (gögje) van, fiai számára eledellel és itallal megtöltve. Innen a telhetetlenség és torkosság képjele. *Iszik, mint a gödény.* (Km.). *Nagytorku gödény.* (Pelicanus onocrotalus).

GŐDÉNYHÁZA, falu Ugocsa megyében; helyr. *Gödényházá-n*, *—ra*, *—ról.*

GŐDÉNYTORKU, (gödény-torku) ösz. mn. Átv. ért. iszákos, nagyiható.

GÖDÖLŐ, GÖDÖLLŐ, mv. Pest megyében; helyr. *Gödölő-n*, *—re*, *—ről.*

GÖDÖLYE, (göd-öly-e) fn. tt. *gödölyét.* Kecskefi, kis kecske, melyet a magyar *gid*, *ged*, *gida* szókkal hivogat, szólongat; gyöke rokon a héber גְּדִי (gedi v. *gdi)*, angol *kid*, svéd *kidd*, német *Kitse* szókkal, s megvan a latin *hoed-(us)* névben is. V. ö. GED, GID.

GÖDÖLYEAKOL, (gödölye-akol) ösz. fn. Akol, melyben gödölyéket tartanak, nevelnek.

GÖDÖLYEBŐR, (gödölye-bőr) ösz. fn. Gödölye-, vagyis fiatal kecskebőr, nyers vagy kikészített állapotban.

GÖDÖNY, puszta Zemplén megyében; helyr. *Gödöny-be*, *—ben*, *—ből.*

GÖDÖR, (1), (göd-ör, talán rokon közelebb a héber גְּדֵרָה [eleven kerités], arab *gadar* szókkal); hangugrató fn. tt. *gödröt* v. *gödört*, tb. *gödrök.* 1) Általán, a földbe ásott mélység, nyilás, lyuk. *Gödröt ásni, behányni, betölteni. Sáros uton a kerekek gödröket csinálnak. Sárgödör, szemétgödör. Gödörbe bukkanni, esni. Sírgödör.* V. ö. VEREM. 2) Akármely

mélyedés a test fölszinéről befelé, legyen az mesterséges vagy természeti. *Gödrök az arczon. Állgödör. Gödrök a kéz fején. Mellgödör. Szemgödör. Szívgödör. Hasgödör.*

GÖDÖR, (2), falu Vas, és puszta Bars megyékben; helyr. *Gödör-be, —ben, —ből.*

GÖDÖRHÁZA, falu Vas megyében; helyr. *Gödörházá-n, —ra, —ról.*

GÖDÖRKE, (göd-ör-ke) fn. tt. *gödörkét.* lásd: GÖDRÖCSKE.

GÖDRE, mváros Baranya megyében; helyr. *Gödré-n, —re, —ről.*

GÖDRÖCS, (göd-ör-öcs) fn. tt. *gödröcsöt.* Lásd: GÖDRÖCSKE.

GÖDRÖCSKE, (göd-ör-öcs-ke) kicsinyező fn. tt. *gödröcskét.* Kis, apró gödör, milyen pl. némely mosolygó vagy nevető arczán látható. *Szépség gödröcskéi.*

GÖDRÖCSÖS, (göd-ör-öcs-ös) mn. tt. *gödröcsöset.* Sok apró gödrös.

GÖDRÖS, (göd-ör-ös) mn. tt. *gödrös-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Gödrökkel bővelkedő. *Gödrös utak. Gödrös legelők. Gödrös mocsárok, folyók.*

GÖDRÖZ, (göd-ör-öz) áth. m. *gödröz-tem, —tél, —ött.* Gödrössé tesz, valamely területen, vagy test szinén gödröket ás, alakít. *Öregség ránczai gödrözték orczáját, hiába csipkézi zsugorodott szádját.* (Gyöngyösi).

GŐG, (1), (gö-ög, rokon vele: *gége*) fn. tt. *gőgöt.* 1) A torok felső része, mely több porczogókból áll, és sok embernél csomó gyanánt kidudorodik. Köz nyelven: *Ádám almája.* (Larynx). 2) Átv. ért. felfuvalkodás, másokat lenéző, s magát mindenek fölé emelő kevélység. *Nagy, kiállhatatlan gőg. Úri vagy paraszt gőg. Gőggel beszélni, felelni.* Ez utóbbi értelemben rokon vele a héber: גֵּאָה, גֵּוָה.

GŐG, (2), hangutánzó, *gőgicse, gőgicsél* szókban. Rokon vele *gögy, gagy.*

GŐGFĖDŰ, (gőg-fėdű) ösz. fn. Porczogós fedő a légcső nyilásán, nehogy az étel vagy ital belecsuszamodjék. (Epiglottis).

GŐGICSE, (gőg-ics-e) fn. tt. *gőgicsét.* Kis gyermek hangicsolása, midőn beszélni kezd, gagyog, gögyög.

GŐGICSÉL, (gőg-ics-e-el) önh. m. *gőgicsél-t.* Mondják kis gyermekről, midőn egyes hangok kiejtésére nyelvét erőteti.

GŐGICSÉLÉS, (gőg-ics-e-el-és) fn. tt. *gőgicsélés-t,* tb. *—ék.* Kis gyermeknek beszédbeni erőködése, gögyögése, gagyogása.

GŐGÖS, (gőg-ös) mn. tt. *gőgös-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Vastag, kidudorodott torku, bögyü. *Gőgös gödény.* 2) Átv. ért. felfuvalkodott, másokat lenéző, magát feltoló ember, ki tudniillik felduzzasztja, kidudorítja gőgjét. Hasonló átvitt értelmüek: *begyes, torkos, nyakas, fejes, szájas* stb.

GŐGÖSKÖDIK, (gőg-ös-köd-ik) k. m. *gőgösködtem, —tél, —ött.* Átv. ért. felfuvalkodva kevélykedik, dagályoskodik.

GŐGÖSSÉG, (gőg-ös-ség) fn. tt. *gőgösség-ét.* Magát felfuvó, másokat lenéző kevélység.

GŐGSÍP, (gőg-síp) ösz. fn. Az emberi és állati testben azon porczogós cső, mely a torokból a tüdőbe nyúlik, és melyen az életre szükséges levegő a tüdőbe tolúl, s onnan ismét visszanyomódik. (Trachea).

GŐGSÍPGYULADÁS, (gőg-síp-gyuladás) ösz. fn. Gyúladás a gőgsípban. (Angina trachealis). V. ö. GYULADÁS.

GŐGSÍPMETESZ, (gőg-síp-metesz) ösz. fn. Sebészi eszköz, a gőgsíp felnyitására. (Tracheotomus).

GŐGSÍPMETSZÉS, (gőg-síp-metszés) ösz. fn. Sebészi mütétel, midőn a kóros gőgsípot bevágják. (Tracheotomia).

GŐGSIPOLY, (gőg-sipoly) ösz. fn. Sipolyféle bántalom a gőgben. V. ö. SIPOLY.

GŐGSÍPSÉRV, (gőg-síp-sérv) ösz. fn. A sok mássalhangzó s különösen két *s* betü miatt kellemetlen hangzatú levén, inkább külön használtassék ekképen: sérv v. sérület a gőgsípban.

GŐGVÉSZ, (gőg-vész) ösz. fn. A gőgnek azon kóros állapota, midőn aszik, sorvad.

GÖGY, (1), hangutánzó gyök, mely egy a *gégy, gagy* hangutánzókkal. Innen *gögyög, gėgyėg, gagyog* egyértelmüek.

GÖGY, (2), fn. tt. *gögy-öt.* Zaj, locsogás, fecsegés. *Nagy gögygyel házak eleibe kiülnek.* (Csúzi 268. l.).

GÖGYÖG, (gögy-ög) önh. m. *gögyög-tem, —tél, —ött.* A kis gyermekről mondják, midőn már némely szókat ki tud mondani, máskép: *gagyog, gőgicsél.*

GÖGYÖGÉS, (gögy-ög-és) fn. tt. *gögyögés-t,* tb. *—ék.* A beszélni kezdő kisdednek szavai, gagyogás.

GÖGYÖGET, (gögy-ög-et) áth. m. *gögyöget-tem, —tél, —ėtt.* Csalogató szavakkal édesget, kecsegtet, csábitgat.

GÖGYÖGETÉS, (gögy-ög-et-és) fn. tt. *gögyögetés-t,* tb. *—ėk.* Valakinek csalogató, gögyögő szavakkal magához édesgetése, elcsábítgatása.

GÖJE v. GŐJE, l. GÖLYE.

GÖL, elvont gyök *gölödény* szóban, s talán *gölödör*-ben is. Azonos *goly* gyökkel (*golyó* szóban).

GÖLLE, falu Somogy megyében; helyr. *Göllé-n, —re, —ről.*

GÖLNICZ, bányaváros Szepes megyében; helyr. *Gölnicz-én, —re, —ről.* Folyó neve is Gömör, Szepes megyékben.

GÖLŐDÉNY, (göl-ő-d-ény) fn. tt. *gölődény-t,* tb. *—ėk.* Golyó alaku tésztás étel. Máskép: *gombócz, gölödör.*

GÖLŐDÖR, (göl-ő-d-ör vagy talán a német Knödel-ből módosúlt) fn. tt. *gölődör-t,* tb. *—ök.* L. GÖLŐDÉNY.

GÖLÖHÖS, (göl-öh-ös) székely szó. L. GÖTHÖS.

GÖLÖNCSÉR, tolnai tájszó, l. GÖRÖNCSÉR, GÉRÉNCSÉR.

GÖLY, fn. tt. *göly-t*, tb. *—ök*. Abaúji szó, különösen Szepsiben és vidékében. Am. domó, gyürke, kenyér gyürkéje, púpja.

GÖLYE v. GŐLYE, (göly-e v. gőly-e) székely szó. Emedisznó, másképen : *göme* v. *gönye*. Tisza vidékén : *kocza*, túl a Dunán : *gőbe*.

GÖLYÖS, (göly-ös) mn. tt. *gölyös-t* v. *—et*, tb. *—ek*. L. GYÜRKÉS. V. ö. GÖLY.

GÖM, (gö-m v. g-öm) elvont gyök, melyből *gömb*, *gömböcz*, *gömböly*, *gömbölyeg*, *gömbölyü* stb. erednek. *M* betüje könnyebb kiejtés végett *n*-re változik ezen szókban : *göndör*, *göngyöl* stb. (V. ö. M betü). Rokon közelebb a *gom* gyökkel. V. ö. GOM. Hasonlít hozzá a *csöm* (csömör, csömbölyék), és a mélyhangu *csom* (csomó, csombók); továbbá a *köm* (köndör), *kom* (kondor); és a *hom*, *hém*, *höm*, (hombár, hempelyeg, hömböröz). Idegen rokonságait, l. GÖMB alatt.

GÖMB, (göm-b) fn. tt. *gömb-öt*. 1) Golyó, golyóbis. 2) Valaminek csomóalaku feje, vége, gombja. 3) Teke. *Föld gömbje. Éggömb.* 4) Mértani ért. oly tömör test, melynek fölszine minden pontjaira nézve, egyenlő távolságban áll a középponttól. Vastaghangon, l. GOMB.

Szanszkritul *kumba*, am. körület, *kumbhass*, am. gömb, golyó, lapda; hellenül *κύπη*, *κύμβος* am. üreg, vájadék; finnül *kiemura* v. *kimura*, am. göndör (= gömdör).

GÖMBÍJ, (gömb-íj) ösz. fn. Íj, melyből nyilak helyett gömbökkel, azaz golyókkal lődöznek.

GÖMBKERESZT, (gömb-kereszt) ösz. fn. Kereszt, melynek végei gömbökkel vannak ékesítve.

GÖMBKÖLYŰ, (gömb-kölyű) ösz. fn. Az arany- és más érczmivesek nyomó eszköze, melynek alsó vége gömbölyü, s melynek segedelmével az érczlemezekből gömböket, gombokat alakítanak.

GÖMBKÖTŐ, (gömb-kötő) l. GOMBKÖTŐ.

GÖMBŐ, (göm-b-ő) fn. tt. *gömbő-t*. Marhabendő, marhagyomor, melyből a székelyek lantornát csinálnak. A sertéseknél *gömböcz*.

GÖMBÖCZ, (göm-b-öcz) fn. tt. *gömböczöt*. A disznó megtöltött bendője, mint ennivaló vastag, gömbölyü hurka. Átv. tréfás ért. alacson termetü, nagy hasu ember, kinek széle, hossza egy.

GÖMBÖLY, (göm-b-öly) fn. tt. *gömböly-t*, tb. *—ök*. Valamely testnek kerekded, gömb- v. tekealakú külseje, terimëje. Innen lett: *gömbölyü*, *gömbölyeg* stb.

GÖMBÖLYDED, (göm-b-öly-ded) mn. tt. *gömbölyded-et*. Kerekded, tekealakú, gömbhöz, gömbölyhöz hasonló, közelítő.

GÖMBÖLYEG, (1), (göm-b-öly-eg) mn. tt. *gömbölyeg-ét*. Gömbölyü, kerek, gömbalaku.

GÖMBÖLYEG, (2), fn. tt. *gömbölyeg-ét*. 1) Székelyföldön am. gombolyag. 2) Baranyában göröngy. 3) Vág vidékén, néhutt : gombócz. *Jól lakni gömbölyeggel.*

GÖMBÖLYEGSÉG, (göm-b-öly-eg-ség) fn. tt. *gömbölyegség-ét*. Tulajdonság, midőn valami gömbölyü alaku.

GÖMBÖLYÉK, (göm-b-öly-ék) fn. tt. *gömbölyék-ét*. Gömbölyüvé alakult test; valamint csombolyéknak oly testet nevezünk, mely csomóba van fonva, sodorva stb.

GÖMBÖLYGET, (göm-b-öly-g-et) áth. és gyak. m. *gömbölyget-tem*, *—tél*, *—ett*. Valamit ugy forgat, hajtogat, hengerget, hogy gömbalakuvá legyen. *Az édes turót homolykává gömbölygetni. A kiszakasztott tésztát czipóvá, kenyérré gömbölygetni.*

GÖMBÖLYGETÉS, (göm-b-öly-g-et-és) fn. tt. *gömbölygetés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valamit gömbölygetünk.

GÖMBÖLYÍT, (göm-b-öly-ít) áth. m. *gömbölyít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Forgatva, göngyölgetve gömbölyü alakuvá tesz valamit. *Agyagból golyót gömbölyíteni.*

GÖMBÖLYÍTÉS, GÖMBÖLYITÉS, (göm-b-öly-ít-és) fn. tt. *gömbölyítés-t*, tb. *—ék*. Valaminek gömbölyüvé alakitása.

GÖMBÖLYKE, (göm-b-öly-ke) fn. tt. *gömbölykét*. Kis gömböly, kis golyó, kis teke.

GÖMBÖLYÖDIK, (göm-b-öly-öd-ik) k. m. *gömbölyöd-tem*, *—tél*, *—ött*. Gömbölyüvé alakúl, képződik. Átv. ért. kövéredik, domburuvá leszen, domborodik.

GÖMBÖLYTAN, GÖMBÖLYTANÍTMÁNY, l. GÖMBTAN.

GÖMBÖLYTETŐ, (gömböly-tető) ösz. fn. Épületnek gömbölyalakú teteje, kúptető, kúpfödél.

GÖMBÖLYŰ, (göm-b-öly-ü) mn. Szoros ért. oly testről mondják, melynek fölszine minden pontjaira nézve, a középponttól egyenlő távolságra áll. Szélesb ért. gömbalakú, kerek, kerekded, tekeforma. *Gömbölyü földtekénk. Gömbölyü kályha. Gömbölyü fej.* Átv. ért. domború, kövér, minek szögletesen kiálló részei nincsenek. *Gömbölyü arcz, karok. Gömbölyü has.*

GÖMBÖLYŰEN, (göm-b-öly-ü-en) ih. Gömbölyü formára vagy formán; kerekdeden; domborúan, kövéren. V. ö. GÖMBÖLYŰ.

GÖMBÖLYŰSÉG, GÖMBÖLYÜSÉG, (göm-b-öly-ü-ség) fn. tt. *gömbölyüség-ét*. Gömbölyü alakja, külseje, tulajdonsága valaminek. *Golyó, teke, föld gömbölyüsége. Karok, arcz gömbölyüsége.* V. ö. GÖMBÖLYŰ.

GÖMBÖR, (göm-b-ör) elvont törzs, s egy a *gimber*, *gémber* törzsekkel. V. ö. GIMBER.

GÖMBÖRÖDIK, l. GIMBÉRÉDIK.

GÖMBÖRÖG, (göm-b-ör-ög) önh. m. *gömbörög-tem* v. *gömbörgöttem*, *—tél* v. *gömbörgöttél*, *gömbörg-ött*; htn. *—ni* v. *gömbörgeni*. Am. hengereg v. hentereg v. görög a földön vagy más talapzaton.

GÖMBTAN, (gömb-tan) ösz. fn. A mértannak azon része, mely a gömbök tulajdonságait s azoknak gyakorlati használatát adja elé. V. ö. GÖMB.

GÖME, (göm-e) l. GÖLYE és GÖBE.

GÖMÖ, (göm-ő) fn. l. GUMÓ.

GÖMÖHAL, (gömö-hal) ösz. fn. Kurta, zömök testü tengeri halak neme. (Cottus cataplicatus).

GÖMÖLYE, (göm-öly-e) fn. l. GOMOLYA.

GÖMÖR, mezőváros a hasonnemű megyében; helyr. *Gömör-be, —ben, —ből.*

GÖMÖRI, KIS—, falu Gömör megyében; helyr. *Gömöri-be, —ben, —ből.*

GÖNCZ, (1), l. GÖNCZÖL, (2).

GÖNCZ, (2), mezőváros Abaúj megyében; helyr. *Göncz-ön, —re, —ről.*

GÖNCZHÁZA, falu Pozsony megyében; helyr. *Gönczházá-n, —ra, —ról.*

GÖNCZI HORDÓ, közönséges boros hordó a Hegyalján, körülbelül három akós.

GÖNCZÖL, (1), (göm-cz-öl) áth. m. *gönczölt.* Gyömöz. *Öszvegönczöl*, am. öszvegyömöz. Kreszneries. Mátyusföldén : *dönczöl.*

GÖNCZÖL, (2), (göm-cz-öl) fn. tt. *gönczöl-t*, tb. *—ök.* Így hívják a föld és ég sarkait (polus). *Éjszaki gönczöl. Föld gönczöle, ég gönczöle.* Újabb időben : *göncz.*

GÖNCZÖL, (3), férfi kn. tt. *Gönczöl-t*, tb. *—ök.* Némelyek szerént, am. a német *Konrad*, (régi német Kuon-rát am. kühn an Rath, rathkühn, entschlossen).

GÖNCZÖLHIDA, helynév Béla király névtelen jegyzőjében (Pons Guncil).

GÖNCZÖL-KARCSA, falu Pozsony megyében; helyr. *Karcsá-n, —ra, —ról.*

GÖNCZÖL-SZEKERE, ösz. fn. Így neveztetik két csillagzat vagyis csillagbokor az éjszaki égsarkon. 1) Nagy gönczöl-szekere, áll hét nagyobb csillagból, melyek közöl négy a kerekeket, három pedig a rudat ábrázolja. (Ursa major). 2) Kis gönczöl-szekere, mely alakra nézve a nagyhoz hasonlít, de csillagai sokkal kisebbek, s közölök az egyik igen közel esik az éjszaki sarkhoz, miért *sark-* vagy *gönczölcsillag*-nak is hívják. A mezei nép, kivált pásztorok igen ismerik a nagy gönczöl járását, s helyzetéből az időt szinte legnagyobb pontosságig meghatározzák. *Ökrök nélkül csak a Gönczöl szekere fordul meg.* (Km.) A népmesélők gyakran meglepő költői képeket alkotnak róla.

„Az Gönczöl-szekere viszi sok fegyverét,
Mennyei seregnek könnyebbíti terhét."

Gr. Zrínyi Miklós.

GÖNCZ-RUSZKA, falu Abaúj megyében; helyr. *Ruszká-n, —ra, —ról.*

GÖNDÖR, (göm-d-ör) mn. tt. *göndör-t*, tb. *—ök.* Mondják a hajról, szőrről, gyapjuról, s ezekhez hasonló szálas testekről, midőn kerekdeden meghajlanak, meggyürüsödnek, gömbölyüre csavarodnak, fürtösödnek. *Göndör hajak. Göndörré hajtott tollak. Göndör szőrü kutya.* Máskép : *köndör*, *kondor*, *gondor.*

GÖNDÖRHAJÚ, (göndör-hajú) ösz. m. Kinek göndör, bodor haja, hajfürtjei vannak. *Göndörhajú szerecsen, czigány, kis gyermek.*

GÖNDÖRÍT, GÖNDÖRIT, (göm-d-ör-ít) áth. m. *göndörít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Göndörré tesz, felbodroz. *Hajat meleg vassal göndöríteni.*

GÖNDÖRÍTÉS, (göm-d-ör-ít-és) fn. tt. *göndörítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit göndörré teszünk, bodrossá csavarítunk. *Hajnak, szörnek göndörítése.*

GÖNDÖRÖDIK, (göm-d-ör-öd-ik) k. m. *göndöröd-tem, —tél, —ött.* Göndörré alakúl, csavarodik, tekeredik.

GÖNGÖRÖG, gömbörög szó módosulata, a *b* *g*-vé, s ez előtt az *m* *n*-né változván. L. GÖMBÖRÖG.

GÖNGY, (göm-gy) elvont törzs, melyből *göngyöl, göngyöle, göngyölít, göngyölget* stb. erednek. Jelent öszvegömbölyitett, csomóba hajtogatott valamit. Vastag hangon : *gongy.* Képzésre hasonló hozzá a *rongy* (rom-gy), *konty* (kom-ty), s több mások. (V. ö. M betü). Némelyek már önállólag is kezdik használni *göngyölet* helyett.

GÖNGYÖL, (1), (göm-gy-öl) áth. m. *göngyöl-t.* Valamit csomóba, gömbölyüre öszvehajtogat. Mondják különösen szőr-, haj-, gyapju-, kender-, len- és hasonnemü testekről, szövetekről. *Papirost, keszkenőt göngyölni. Csepüt, kóczot öszvegöngyölni.*

GÖNGYÖL, (2), (gön-gy-öl) fn. tt. *göngyöl-t*, tb. *—ök.* L. GÖNGYÖLEG.

GÖNGYÖLCZÍN, (göngyöl-czín) ösz. fn. Czín, melyet vékony lemezekre öntenek, s azután öszvegöngyölítenek, hengerekbe hajtogatnak.

GÖNGYÖLE, (göm-gy-öl-e) fn. lásd : GONGYOLA.

GÖNGYÖLEG, (göm-gy-öl-eg) fn. tt. *göngyöleg-ét.* Öszvegöngyölgetett, öszvehajtogatott holmikból, pl. papirosból, szövetekből álló csomó, kötés. *Göngyöleg posztó, gyolcs, vászon.* Szeged vidékén am. sártapasz, melylyel a ház padlását bevonják, hogy a tüz a gerendákhoz ne férhessen.

GÖNGYÖLÉK, (göm-gy-öl-ék) fn. tt. *göngyölékét.* L. GÖNGYÖLEG.

GÖNGYÖLÉS, (göm-gy-öl-és) fn. tt. *göngyölés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit göngyölnek.

GÖNGYÖLÉSI, (göm-gy-öl-és-i) mn. tt. *göngyölési-t*, tb. *—ek.* Göngyölést illető, arra vonatkozó. *Göngyölési díj.*

GÖNGYÖLET, (göm-gy-öl-et) fn. tt. *göngyöletét.* Amibe valamit göngyöltek.

GÖNGYÖLGET, (göm-gy-öl-g-et) áth. és gyak. m. *göngyölget-tem, —tél, —ett.* Gömbölyüen öszvehajtogat, tekerget. *Csomóba göngyölgetni a végvásznat.*

GÖNGYÖLÍT, GÖNGYÖLIT, (göm-gy-öl-ít) áth. m. *göngyölít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Valamit göngyöllé alakít, göngyölbe öszvehajt, teker. V. ö. GÖNGYÖL.

GÖNGYÖLÍTÉS, (göm-gy-öl-ít-és) fn. tt. *göngyölítés-t*, tb. *—ék.* Valaminek göngyöllé alakitása, göngyölbe hajtogatása.

GÖNGYÖLÖDIK, (göm-gy-öl-öd-ik) k. m. *göngyölöd-tem, —tél, —ött.* Göngyöllé alakúl, képződik, tekeredik, csavarodik. *A kiterített ponyva, lepedő öszvegöngyölödik a szélben.*

GÖNGYSULY, (göngy-suly) ösz. fn. A kereskedésben valamely áru göngyöletének vagyis azon boritéknak, melyben valamely áru beburkolva van, magától az árutól elkülönített sulymértéke, sulymennyisége. Idegen nyelven : *tara.* Nehézkes hangzása miatt inkább *göngyöletsuly* vagy *burkolatsuly*, *buroksuly* vagy csak *burok* ajánltatik.

GÖNTÉR, férfi kn. Guntherus. *Gundahari* régi német szótól, mely annyit tesz, mint : hadsereg.

GÖNTÉRHÁZA, falu Szala megyében; helyr. *Göntérházá-n, —ra, —ról.*

GÖNY, (1), (göm-j = gön-j = gönny) régies, elavult fn. mely helyett ma *könny* v. *köny* v. *könyü* használtatik. Ugyanaz a *göm*, *gömbölyü* szók gyökével, minthogy a könnyek, valamint más hulló cseppek *göm-*, v. *gömbölyü* alakuak. Szinte ily módon származik a *göm* gyökből a *könyv*, (latinul *liber* v. tulajdonképen *volumen)*, mivel a legrégibb időkben a följegyzésül szolgáló pergamentivek, melyeknek csak egyik oldalára irtak, nem a mostani könyv-formában köttettek be, hanem öszvegöngyöltettek, mint például ma is a tér- és földképeket szokták valamely fahengerre göngyölíteni.

GÖNY, (2), v. GŐNY, elvont gyöke a *gönye* v. *gönye* szóknak.

GÖNYE, GŐNYE, (1), (göny-e v. gőny-e, rövid ö-vel divatosb) fn. tt. *gönyét.* Emse, magló disznó, hasas disznó, másképen : *göme*, *gölye.* Rokonságokul tekinthetők a hellen *γένω*, *γεννάω*, *γίγνομαι*, *γύνη*, szanszkrit *dsan* (am. nemz, szül), *janî*, *janîka*, (nő, feleség), latin *gigno.*

GÖNYE, GŐNYE, (2), (göny-e v. gőny-e, hosszu ő-vel divatosb) fn. tt. *gönyét.* Sövények és gyepük mellett tenyésző felfutós növény, mely mindenre rátekerődzik, fekete bogyókat terem, s vastag, husos és kellemetlen keserüségü gyökere van. (Bryonia). Nevét talán szaporaságától vette. V. ö. a föntebbi *gönye* szót.

GÖNYEFOLYONDÁR, (gönye-folyondár) ösz. fn. A folyondárok neméhez tartozó növényfaj.

GÖNYŐ, falu Győr megyében; helyr. *Gönyő-n, —re, —ről.*

GÖNYÜ, falu és puszta Abaúj megyében; helyr. *Gönyü-n, —re, —ről.*

GÖR, (rokon *kör* szóval s *gur* gyökkel, de hangutánzónak is vehetjük, l. e czikk végét); Számos szócsaládok gyöke, u. m. *görcs*, *görd*, *görg*, *görbe*, *görh*, *görny*, *görv*, *görzs*, melyekből ismét több származékok erednek. 1) Jelent valami gömbölyüt, kerekre hajlót, zsugorodottat, öszvehuzódott testet, csomót, buczkót. Megfordítva, és közösebb használattal *rög.* 2) Közelebbi hang és értelem-rokonságban áll *kör* és *gur* gyökökkel, továbbá a latin *curvus*, *curvo* és *curro*, szanszkrit *hvar* (görbít), hellen *γυρός* és *γῦρος*, török *egri* (görbe), csagataj *igri*, finn *keuru*, *käyrä*, lapp *gaure* v. *göre* (am. görbe), német *krumm*, *Krüppel*, héber גָּרַר stb. szókkal. A szláv nyelvekben is többkevesebb eltéréssel feltaláltatik. 3) Rokon *ger* gyökkel *görjed* (= gerjed), *görjeszt* (= gerjeszt) szókban. 4) Nyilván hangutánzó *görgeteg* (a székelyeknél am. dörgeteg, azaz menydörgés) és *gördület* (a Tatrosi codexben szintén am. menydörgés) szókban.

GÖRÁGY, (gör-ágy) ösz. fn. Ágy, melynek lábai csigás karikákkal ellátvák, hogy ide-oda tolni, s mintegy gördíteni lehessen.

GÖRB, (gör-b) elvont törzsök, melyből közvetlenül : *gör-be*, *görb-ed*, *görb-eszt*, *görb-ít*, *görb-ül* igék, és ezek származékai erednek.

GÖRBE, (gör-b-e. V. ö. GÖR) mn. tt. *görbét*, tb. *görbék.* 1) Általán, ami nem egyenes, nem lapos, nem lapányos. *Görbe fa. A görbe fához a héja legegyenesebben hozzá áll.* (Km.). *Milyen fa van legtöbb az erdőn? Görbe fa.* (Mese). *Görbeország*, azaz hegyes völgyes ország v. vidék. Így nevezik különösen az alföldi magyarok a felföldet, s a mátyusföldi hajtsárok Bukovinát. 2) Különösen, meghajtott, kanyarékos, ívalakú. *Görbe fésü, görbe kard, görbe kés.* 3) Rendetlen, púpos, félszegnövésü, félrevont, félrehuzott. *Görbe lábak, kezek. Görbe nyak. Görbe száj.* Átv. ért. *görbe szem*, am. kancsal v. irígy szem. *Görbe szemmel nézni valakire*, am. kancsalul, irígyen. Kettőztetve : *girbegörbe* v. *görbe-gurba.* A mértanban főnévül is használtatik, s am. görbe vonal. *Értekezés a görbékről.*

GÖRBEÁGU, (görbe-águ) ösz. mn. Minek görbe ága vagy ágai vannak, akár tulajdon, akár átvitt értelemben. *Görbeágu cserfa, somfa. Görbeágu villa.*

GÖRBECZ, (gör-b-ecz) mn. tt. *görbecz-ét.* Egy kevessé görbe, kinőtt, kis púpos. Győr tájékán *görbicze. Van egy nyomorult görbicze gyermeke.*

GÖRBECZÉS, (gör-b-ecz-e-es) mn. tt. *görbeczés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Heltainál am. görbés.

GÖRBED, (gör-b-ed) önh. m. *görbed-tem, —tél, —t* v. *—ett.* Görbére hajúl, kanyarúl. *Nagy teher alatt görbed a háta. Görbed a megrakott padlásgerenda. Alá görbed a nyaka. Térdénél begörbed a lába. Erőtetéssel elgörbed a szeg. Vénség miatt meggörbedni.* V. ö. GÖRBE.

GÖRBÉD, falvak Bihar és Szathmár megyében; helyr. *Görbéd-én, —re, —ről.*

GÖRBEDÉS, (gör-b-ed-és) fn. tt. *görbedés-t*, tb. *—ék.* Görbére hajlás, kanyarulás, valaminek egyenes állásából, vonalából félre nyomulása. *Hát, lábgörbedés.*

GÖRBEDÉZ, (gör-b-ed-éz) önh. és gyak. m. *görbedéz-tem, —tél, —étt.* Folytonosan, tartósan görbed, azaz hajlik, hajladozik. *Görbedezve vinni a terhet. Görbedez a hídpalló a menök lábai alatt.* Átv. ért. igen alázatosan, tulságos modorral hajtogatja magát. *Nagy urak elött görbedezni.*

GÖRBEDÉZÉS, (görb-ed-éz-és) fn. tt. *görbedézés-t,* tb. *—ék.* Állapot, midőn valami vagy valaki görbedez.

GÖRBEDSÉG, GÖRBEDTSÉG, (görb-ed-ség v. gör-b-ed-t-ség) fn. tt. *görbedség-ét.* Minőség, midőn valami meg van görbedve.

GÖRBÉDSZÖGH, puszta Szathmár megyében; helyr. *Görbédszögh-ön, —re, —röl.*

GÖRBEDT, (gör-b-ed-t) mn. tt. *görbedt-et.* Görbére vagy görbévé hajlott. *Elöre görbedt nyakú. Meggörbedt hátu vontató ló.*

GÖRBEDTEN, (gör-b-ed-t-en) ih. Meggörbedve, görbévé hajlottan.

GÖRBEFÉSÜ, (görbe-fésü) ösz. fn. Ívalaku fésü, milyet még hazánk némely vidékein a kisvárosi mesteremberek és köznépek viselnek hajaikban.

GÖRBEGURBA, (görbe-gurba) kettöztetett fn. Igen egyenetlen, aminek több görbesége van, majd ide, majd oda hajló, kanyarodó. *Görbegurba ág, bot. Görbegurba útcza, út, ösvény.*

GÖRBEHÁTU, (görbe-hátu) ösz. mn. Púpos, kidudorodott, kinött nyerges hátu, görhes. *Görbehátu rosz gebe.*

GÖRBEKARD, (görbe-kard) ösz. fn. Ivalakuan kanyarodott pengéjü kard, milyen a magyar, török, s több napkeleti népek kardja.

GÖRBEKÉS, (görbe-kés) ösz. fn. Kertészek, szölömívesek rövid és görbére hajló pengéjü kés, melyet *kaczor*-nak is hínak.

GÖRBEKEZÜ, (görbe-kezü) ösz. mn. Kinek görbe, félretekeredett, félrenött keze van. Átv. ért. alattomban, s mintegy görbére hajtott kézzel valamit ajándékozó, oda dugó. *A görbe kezüt szeretik az udvariak.* (Km.).

GÖRBÉL v. GÖRBÉLL, (gör-be-el-l) áth. m. *görbél-t,* htn. *—ni* v. *—eni.* Valamit görbének tart; görbesége miatt nem használhat, vagy rosznak tart. *Ezen fát gerendának görbéllem. Valakit görbéllni katonának.*

GÖRBELÁBU, (görbe-lábu) ösz. mn. Kinek görbe a lába. Emberröl szólva: kacsiba, löcslábu, ipszilonlábu. Lóról, ökörröl: kajsza, kajszos.

GÖRBÉN, (gör-be-en) ih. Görbe állapotban vagy minöségben.

GÖRBENYAKÚ, (görbe-nyakú) ösz. mn. Félrehajtott, ferdén álló nyakú. *Görbenyakú daru. Görbenyakú golyvás.*

GÖRBEORRÚ, (görbe-orrú) ösz. mn. Általán hajlott orrú, milyenek a *kampós-, nyerges-, sas-, vércseorruak.*

GÖRBÉS, (gör-be-es) mn. tt. *görbés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Kissé görbe, meghajlott, nem egészen egyenes.

GÖRBESÉG, (gör-be-ség) fn. tt. *görbeség-ét.* Tulajdonság, melynél fogva valami görbe. *Görbesége miatt nem alkalmas katonának.*

GÖRBESZÁJU, (görbe-száju) ösz. mn. Félrehuzott, ferde állásu szájjal biró. *Görbeszáju síró gyermek. Görbeszáju fogatlan ember.*

GÖRBESZT, (gör-b-esz-t) áth. m. *görbeszt-ett,* htn. *—ni* v. *—eni.* Görbévé tesz, görbére hajt, hajlít, eszközli, hogy görbedjen. Öszvetételei: *legörbeszt, elgörbeszt, meggörbeszt. Bókonynak való fákat görbeszteni. Télre a fügefákat legörbeszteni, és szalmával befödni. A nagy teher meggörbeszti a gerendát.*

GÖRBESZTÉS, (gör-b-esz-t-és) fn. tt. *görbesztés-t,* tb. *—ék.* Valaminek görbévé tevése, görbére hajlítása.

GÖRBEVONALÚ, (görbe-vonalú) ösz. mn. Minek görbe vonala van; görbén nyuló. *Görbevonalú mértani alak. Görbevonalú utak, ösvények.*

GÖRBICZE, (gör-b-icz-e) mn. tt. *görbiczét,* tb. *görbiczék.* Túl a Dunán am. egy kissé púpos, görbehátu. *Görbicze leány, gyermek.*

GÖRBICZÉS, l. GÖRBECZÉS.

GÖRBÍT, GÖRBIT, (gör-b-ít) áth. m. *görbít-ett.* Görbévé alakít, meghajt, hajlít, egyenességét elveszi valaminek. *Kardot, szeget, ágat görbíteni. Szájat görbíteni valakire. Elgörbíteni a furót, árót. Felgörbíteni a szeget.*

GÖRBÍTÉS, GÖRBITÉS, (gör-b-ít-és) fn. tt. *görbítés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, melynél fogva valamit görbítünk. V. ö. GÖRBÍT.

GÖRBÍTŐ v. GÖRBITŐFOGÓ, (görbitő-fogó) ösz. fn. Vasfogó, melylyel szegeket, vasrudakat, vaslemezeket stb. görbére, kampósra lehet hajtani.

GÖRBŐ, puszták Szala és Tolna megyében; KIS—, NAGY—, falvak Szala megyében; helyr. *Görbö-n, —re, —röl.*

GÖRBÖNG, (gör-b-öng) önh. m. *görböng-tem* v. *—öttem, —tél* v. *—öttél, —ött;* htn. *—ni* v. *—eni.* Gyakran vagy egymás után görbed, görbedez.

GÖRBÖNGÉS, (gör-b-öng-és) fn. tt. *görböngés-t,* tb. *—ék.* Gyakori vagy egymás utáni görbedés.

GÖRBÖNGET, (gör-b-öng-et) áth. m. *görböngetem, —tél, —ett.* Gyakran vagy egymás után görbít. *Görböngeti száját.*

GÖRBÖNGETÉS, (gör-b-ön-g-et-és) fn. tt. *görböngetés-t,* tb. *—ék.* Gyakori vagy egymás utáni görbitgetés.

GÖRBÜL, GÖRBÜL, (gör-b-ül) önh. m. *görbül-t.* Görbévé alakúl, görbére hajlik, kampósodik, kajszossá leszen, csámpásodik stb. *Görbül a fa. A mely fából horog akar lenni, idején meggörbül. Görbül a háta, lába. Görbül a vén ember.*

GÖRBÜLÉS, GÖRBÜLÉS, (gör-b-ül-és) fn. tt. *görbülés-t*, tb. *—ék.* Állapot, midőn valami görbévé lesz, meggörbül. *Csontgörbülés.*

GÖRBÜLET, GÖRBÜLET, (gör-b-ül-et) fn. tt. *görbület-ét.* Azon pont vagy szög vagy vonal, melyen valamely test görbére hajlik, egyenességét elveszti. *Útnak, utczának görbülete. Folyóvíz görbülete. Lábak görbülete a térdhajlásnál.*

GÖRBÜLT, (gör-b-ül-t) mn. tt. *görbült-et.* Ami meg van görbülve; egyenes vonaltól elhajlott, elferdült. *Görbült hát, nyak. Teher alatt meggörbült padló. Görbült kaszás, arató.*

GÖRBÜLTEN, (gör-b-ül-t-en) ih. Meggörbülve; elferdülve.

GÖRBÜLTSÉG, (gör-b-ül-t-ség) fn. tt. *görbültség-ét.* Tulajdonság, midőn valami meg van görbülve.

GÖRCS, (gör-cs, a szláv nyelvekben is megvan: *gercsa, krcs, hrcse, krec, kérch, zgarc, grsicza* stb. alakokban) fn. tt. *görcs-öt.* 1) Kemény, zömök csomó, mely egymásba tekeredett és összveszorult rétegekből, rostokból áll, milyen pl. a faderékból kinövő ágak töve vagy más gömbölyü kinövés. *Legyalulni a fa görcseit. Kiülni a fenyőben, deszkában megszáradt görcsöket.* V. ö. GÖCS. 2) Átv. ért. a testnek kóros állapota, midőn egy vagy több izmok hirtelen és fájdalmasan öszvehuzódnak, öszvezsugorodnak benne. *Görcsöt kapni. Görcsben szenvedni. Görcs húzza a lábát. Görcs esett az ujjaiba. Öszvehúzta a görcs. Görcs bántja. Gyomorgörcs, mellgörcs, szívgörcs.* 3) Átv. ért. gebe, rosz ló, sovány dög, melynek hátgerincze föl van görbedve.

GÖRCSCSILLAPÍTÓ vagy —CSILLAPITÓ, (görcs-csillapító) ösz. mn. Gyógyszer, mely a testi görcsöket megszünteti vagy enyhíti.

GÖRCSELLENÉS, (görcs-ellenés) ösz. mn. Ami a görcsféle bajok ellen használ. *Görcsellenes gyógyszerek.*

GÖRCSENYHÍTŐ, (görcs-enyhítő) ösz. mn. l. GÖRCSCSILLAPÍTÓ.

GÖRCSETLEN, (gör-cs-et-len) mn. tt. *görcsetlen-t*, tb. *—ék.* 1) Csomótlan, buczkótlan, göcs nélküli. *Görcsetlen fa, deszka, bot.* Ellentéte: *görcsös.* 2) Görcsben nem szenvedő, görcsnyavalyával nem párosult. *Görcsetlen hasfájás. Görcsetlen beteg.* Határozóilag am. görcsetlenül, görcs nélkül.

GÖRCSFŰ, (görcs-fű) l. PORCZFŰ.

GÖRCSHAL, (görcs-hal) ösz. fn. Némely halfajok neve, melyek azon különös tulajdonsággal birnak, hogy a hozzájok közelitő embert vagy más állatot villany gyanánt megütik, s az apróbb halakat meg is ölik. (Gymnotus electricus, Raja torpedo, Silurus electricus).

GÖRCSLÓ, (görcs-ló) ösz. fn. Gebe, sovány, meggörbedt hátu ló.

GÖRCSLYUK, (görcs-lyuk) ösz. fn. Lyuk, mely a kiütött, kitolt görcs után marad a fában. Ily görcslyukakat láthatni a régi kiszáradt fenyüdeszkákban.

GÖRCSMÉNY, puszta Tolna megyében; helyr. *Görcsmény-be, —ben, —ből.*

GÖRCSNEMÜ, (görcs-nemü) ösz. mn. Görcshöz hasonló, görcsféle, oly kinokkal járó, milyenekkel a görcsös nyavalya szokott párosulni. *Görcsnemü gyomorrágás.*

GÖRCSNEVETÉS, (görcs-nevetés) ösz. fn. Görcscsel járó, igen erős vagy akaratlan kóros nevetés.

GÖRCSÖN, mezőváros Közép-Szolnok és falu Baranya megyében; helyr. *Görcsön-be, —ben, —ből.*

GÖRCSÖS, (gör-cs-ös) mn. tt. *görcsös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Csomós, buczkós. *Görcsös fa, deszka. Görcsös bot.* 2) Görcs nevü nyavalyával járó, görcsféle. *Görcsös rángatódzás, vonaglás. Görcsös nyavalya, hasrágás.* 3) Átv. ért. darabos, durva, nem sima, nem finom. *Görcsös modor.* 4) Tájdivatosan: *görcsös téj*, am. sós téj.

GÖRCSÖSEN, (gör-cs-ös-en) ih. Csomósan; görcsös állapotban; darabosan.

GÖRCSÖSÖDÉS, (gör-cs-ös-öd-és) fn. tt. *görcsösödés-t*, tb. *—ék.* Állapot, midőn valami görcsösödik.

GÖRCSÖSÖDIK, (gör-cs-ös-öd-ik) k. m. *görcsösöd-tem, —tél, —ött.* 1) Csomósodik, buczkósodik. *Görcsösödik a vén fa dereka.* 2) Görhesedik, soványodik, csontjai kidudorodnak.

GÖRCSÖSSÉG, (gör-cs-ös-ség) fn. tt. *görcsösség-ét.* Valamely testnek azon tulajdonsága, melynél fogva görcsösnek, buczkósnak, csomósnak mondják. *Görcsössége miatt haszonvehetetlen deszka. A fa görcsösségét gyaluval lesimítani.*

GÖRCSÖSÜL, GÖRCSÖSÜL, (gör-cs-ös-ül) önh. m. *görcsösül-t.* Görcsös alakot ölt, görcsöket, buczkókat fejleszt ki magából.

GÖRCSÖZ, (gör-cs-öz) áth. m. *görcsöz-tem, —tél, —ött.* 1) Valamely testen görcsöket, csomókat csinál. *Botot görcsözni.* 2) Átv. ért. *meggörcsözni valakit*, am. görcsös, buczkós bottal megverni.

GÖRCSÖZÉS, (gör-cs-öz-és) fn. tt. *görcsözés-t*, tb. *—ek.* Cselekvés, midőn valaki görcsöz.

GÖRCSROHAM, (görcs-roham) ösz. fn. Kórállapot, midőn valakire a görcs reá jön, midőn a görcs kitör rajta.

GÖRD, (gör-d) elvont törzsöke *gördül, gördít* igéknek és ezek származékainak.

GÖRDÍT, GÖRDIT, (gör-d-ít) áth. m. *gördített*, htn. *—ni* v. *—eni.* Gömbölyü testet, tengelyt körül forogtat, hengerít. *Hordót gördítni. Golyót gördítni.* Átv. ért. valakire valamit gördítni, azaz háritni.

GÖRDÍTÉS, GÖRDITÉS, (gör-d-ít-és) fn. tt. *gördítés-t*, tb. *—ék.* Hengerités; háritás.

GÖRDÖLET, l. GÖRDÜLET.

GÖRDÜL, GÖRDÜL, (gör-d-ül) önh. m. *gördült.* Tulajdonkép gömbölyü, kerek, hengerded testről mondják, midőn tengelye körül forogva halad. *Gördül a meg'ozitott hordó. Szétgördülnek a sima*

padlóra ejtett golyók. Gördül a mángorló hengere. Könyük gördülnek szemeiből. Alágördülni, legördülni, elgördülni. Átv. ért. *gördülnek a szélhajtotta hullámok. Gördül a nyelve,* azaz folyón, könnyen beszél.

GÖRDÜLÉS, GÖRDÜLÉS, (gör-d-ül-és) fn. tt. *gördülés-t*, tb. *—ék.* Állapot, midőn valami gördül. *Hordó, henger gördülése.* V. ö. GÖRDÜL.

GÖRDÜLET, GÖRDÜLET, (gör-d-ül-et) fn. tt. *gördület-et.* 1) Gördülés elvont értelemben. 2) A Tatrosi codexben : *gördölet,* am. menydörgés.

GÖREB, (gör-eb) fn. tt. *göreb-et.* Új alkotású műszó, s jelenti azon görbe nyakú vagy kivezető csatornáju edényt, mely különféle vegyészeti munkálatoknál, szeszégetéseknél stb. használtatik, s anyagára nézve a czélhoz képest lehet üveg, porczellán, arany, érény, ólom, vas stb. (Retorta).

GÖRÉNY, (gör-ény) fn. tt. *görény-t*, tb. *—ék.* A nyesthez némileg hasonló emlős állat, csakhogy ennél kisebb, s zömökebb fejü, és hegyes orrú. A háta rendszerént fel van görnyedve, s alkalmasint innen van neve is. A szárnyas állatok nagy ellensége, melyeket igen büdös kipárolgásával előbb elszédít, s azután megfojt. *Büdös, mint a görény.* (Km.). Néhutt, pl. Abaujban : *geriny, giriny.*

GÖRÉNYBŐR, (görény-bőr) ösz. fn. A görény nevü állatnak bőre, melyet a szücsök ki szoktak készíteni.

GÖRÉNYFOGÓ, (görény-fogó) ösz. fn. Csapta vagy kelepcze, leginkább vasból, a görények ellen.

GÖRÉNYFŰ, (görény-fű) ösz. fn. L. FŰNYÜG.

GÖRFA, (gör-fa) ösz. fn. Hengerré alakított fatuskó, faderék, melylyel a felásott földet, különösen a kertészek a rögös, göröngyös utakat simára egyengetik.

GÖRFÜGGÖNY, (gör-függöny) ösz. fn. Hengerrel ellátott függöny, melyet zsineg segedelmével a hengerre föltekernek vagy róla leeresztenek. (Rollette).

GÖRG, (gör-g) önh. m. *görg-ött*, lásd : GÖRÖG, önh.

GÖRGÉNY, (1), l. GÖRGÉNY-SZENT-IMRE; helyr. *Görgény-be, —ben, —ből.* Patak neve is Erdélyben.

GÖRGÉNY, (2), KIS—, falu Erdélyben, Marosszékben; helyr. mint föntebb.

GÖRGÉNY-HODÁK, erdélyi falu Thorda megyében; helyr. *Hodák-on, —ra, —ról.*

GÖRGÉNY-OROSZFALU, erdélyi helység Thorda megyében; helyr. *Oroszfalu-ba, —ban, —ból.*

GÖRGÉNY-SÓAKNA, erdélyi falu Thorda megyében; helyr. *Sóakná-n, —ra, —ról.*

GÖRGÉNY-SZENT-IMRE, város Erdélyben Thorda megyében; helyr. *Szent-Imré-n, —re, —ről.*

GÖRGÉS, (gör-g-és) fn. tt. *görgés-t*, tb. *—ék.* 1) Állapot, midőn valami hengereg; tengelye körül földön vagy akármely alapzaton forog. *Sodrófa, nyomdai henger görgése. Hordók görgése.* 2) Dunán túl am. nőstény disznó párzása, kannal való közösülése. V. ö. GÖRÖG, önh.

GÖRGET, (gör-g-et) áth. m. *görget-tem, —tél, —étt.* 1) Hengerget; valamit földön vagy más alapzaton tengelye körül forgat. 2) Dunán túl a kandisznóról mondják, midőn párosodás végett az emsét kerülgeti, vagyis görgésre ingerli.

GÖRGETEG, (1), (gör-g-et-eg) mn. tt. *görgeteg-ét.* 1) Henger alakú, ami könnyen gördül, gurúl. 2) *Dörgeteg* szó módosúlata, s am. dörgés, menydörgés. Így a Tatrosi codexben : *gördölet* (gördület).

GÖRGETEG, (2), falu Somogy megyében; helyr. *Görgeteg-én, —re, —ről.*

GÖRGETÉS, (gör-g-et-és) fn. tt. *görgetés-t*, tb. *—ék.* Hengergetés, gurogatás, vagyis cselekvés, melynél fogva valamit görgetünk. V. ö. GÖRGET.

GÖRGETŐ, (gör-g-et-ő) fn. l. GÖRFA.

GÖRGICSE, (gör-g-ics-e) fn. l. DÖRGICSE.

GÖRGŐ, (1), (gör-g-ő) fn. tt. *görgő-t.* 1) lásd : GÖRFA. 2) Emse disznó méhpetéje, melyet ki szoktak metszeni belőle, ha hizlalásra szánják. Mátyusföldén : *zúgó. Kivették a görgőjét.*

GÖRGŐ, (2), (gör-g-ő) mn. tt. *görgőt.* Ami görög, hengereg, gurúl. *Görgő henger.*

GÖRGŐ, (3), falvak Szepes és Torna megyében; helyr. *Görgő-n, —re, —ről.*

GÖRGÖCSE, (gör-g-öcs-e) fn. tt. *görgöcsét.* 1) Hengerded dorong, melyen a terhet hengergetik. 2) l. GÖRGICSE v. DÖRGICSE. 3) Hal neme, másképp : *kövi ponty.* Németül : Gründling.

GÖRGÖLYE, (gör-g-öly-e, azaz görgölő) fn. tt. *görgölyét.* L. GÖRGETŐ, GÖRFA.

GÖRGŐ-TEKEFÉREG, (görgő-teke-féreg) ösz. fn. Zöld, sárga és más szinű, s hengeralakú vizi bogár, mely henger gyanánt gurulva uszik a vizen. Rövidebb és helyesebb neve volna : *görgény.* (Volvox globator).

GÖRH, (gör-h) elvont törzsöke *görhed, görheszt, görhes* szóknak és származékainak, s jelent valami soványat.

GÖRHE, (gör-h-e) l. GÖRHÖNY.

GÖRHEFŰ, (görhe-fű) ösz. fn. A szirmanyúltak egyik faja (iberis pinnata). Másképp : *büdös szirmanyúlt,* köznépi nyelven : *kis borsocska, vadretek, büdösfű, mecsek.*

GÖRHES, (gör-h-es) mn. tt. *görhes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Soványság vagy nyavalyák miatt meggörbedt, szikár, kinek csontjai kigörbednek, s teste nem gömbölyü, hanem szögletes, rögös. *Görhes ember. Görhes ló.*

GÖRHESÉDIK, (gör-h-es-éd-ik) k. m. *görhesédtem, —tél, —ett.* Soványodik, szikárrá lesz, elaszik. V. ö. GÖRHES.

GÖRHESÜL, (gör-h-es-ül) önh. m. *görhesül-t;* l. GÖRHESÉDIK.

GÖRHÍD, (gör-híd) ösz. fn. Általán híd, melyet kerekeken vagy hengereken, görfákon ide-oda tolni lehet. Ilyenek pl. azon hidpadlók, melyeken a kompokba szoktak bejárni, s melyeket a víz állásához képest kiebb vagy belebb lehet tolni.

GÖRHORDÓ, (gör-hordó) ösz. fn. Tücsinálók hordóalaku eszköze, melybe a tűket korpa közé keverve beleteszik, s azután forgatják.

GÖRHÖNY, (gör-h-öny) fn. tt. *görhöny-t*, tb. *—ök*. Kukoriczalisztből készült porhanyó, száraz, pogácsa-forma sütemény, mely néhutt tejjel kevertetik; a közönséges málétól abban különbözik, hogy ez lepény-forma és nedves tésztáju. Nevét vagy görös, azaz rögös alakjától, vagy pergelt szinétől, vagy végre sovány ízétől vette. Dunán túl : *prósza*.

GÖRHÖS, l. GÖRHES.

GÖRICZE, a csángóknál am. görlicze v. gerlicze.

„Oda mene kis göricze, kérdi :
Mit szírsz, mit szírsz, te nagy madár ?
Hogy ne szírjak, kis göricze,
Ha egyszer társzam elvesztettem."

Csángó népdal. (Erdélyi J. gyüjteménye).

GÖRINGY, l. GÖRÖNGY.

GÖRJED, (Molnár Albertnél) lásd : GERJED.

GÖRJESZT, l. GERJESZT.

GÖRKARIKA, (gör-karika) ösz. fn. Karika, melyet görgetni, hengergetni, forgatni lehet, milyet különféle eszközökön, jármüveken, pl. tolóágyakon, tolószékeken, talicskákon stb. láthatni.

GÖRKÁRPIT, (gör-kárpit) ösz. fn. l. GÖRFÜGGÖNY.

GÖRKOCSI, (gör-kocsi) ösz. fn. Görkarikákkal ellátott lábu vagy talpú kis kocsi-forma készület, gyermekek, és járni nem tudó nyavalygók, öregek számára, melyet kis nyomással ide-oda tolni, gördíteni lehet.

GÖRKŐ, (gör-kő) ösz. fn. Kőből készített henger, melynek az a használata, ami a görfáé. Lásd : GÖRFA.

GÖRLICZE, a Tatrosi codexben am. *gerlicze*; l. ezt. A csángóknál : *göricze*.

GÖRLINCZ, falu Vas megyében; helyr. *Görlincz-én*, *—re*, *—ről*.

GÖRNY, (gör-ny) elvont törzsök, melyből *görnyed*, *görnyeszt*, *görnyedez* stb. származékok erednek. Jelent öszvegörbedést, valamely teher alatt meghajlást, vagyis a testnek azon görbedt alakját, melyet nagy teher nyomása, vagy betegség szokott okozni. Mélyhangon : *gorny*.

GÖRNYE, (gör-ny-e) mn. tt. *görnyét*.

GÖRNYED, (gör-ny-ed) önh. m. *görnyed-tem*, *—tél*, *—t* v. *—ètt*. Valamely nagy teher alatt, vagy nyavalya miatt görbed, meggörbed, meghajlik. Mondják emberről és más állatról.

GÖRNYEDÉS, (gör-ny-ed-és) fn. tt. *görnyedés-t*, tb. *—ék*. Szenvedő állapot, midőn valaki vagy valamely állat görnyed. V. ö. GÖRNYED.

GÖRNYEDÉZ, (gör-ny-ed-èz) önh. és gyak. m. *görnyedèz-tem*, *—tél*, *—ètt*. Ember vagy más állat gyakran vagy folytonosan meggörbed, meghajlik valamely teher alatt, vagy nyavalya miatt. Mélyhangon : *gornyadoz*.

GÖRNYEDÉZÉS, (gör-ny-ed-èz-és) fn. tt. *görnyedèzés-t*, tb. *—ék*. Állapot, midőn valaki vagy valami görnyedez.

GÖRNYEDT, (gör-ny-ed-t) mn. tt. *görnyedt-et*. 1) Valamely teher alatt, vagy betegségtől görbedt, meghajlott. 2) Székelyföldön am. kényes. V. ö. GÖRNYET.

GÖRNYEDTEN, (gör-ny-ed-t-en) határozó. Görnyedt állapotban.

GÖRNYESZT, (gör-ny-esz-t) áth. m. *görnyeszt-ètt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Görnyedni kényszerít, meggörbeszt, meghajt. Csak emberről és állatokról mondják. Vastaghangon : *gornyaszt*. Önhatólag is használtatik s am. görnyed.

GÖRNYESZTÉS, (gör-ny-esz-t-és) fn. tt. *görnyesztés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valamely állat görnyeszt.

GÖRNYET, (gör-ny-et, azaz görnyes vagy görnyedt) mn. tt. *görnyetét*. Gyarmathy Sámuelnél am. kényes, azaz fintorgó, fintorna, ki az orrát fitymálásból félre- vagy görbére húzza.

GÖRNYETEG, (gör-ny-ed-eg) l. GORNYATAG.

GÖRÖB, (gör-öb) fn. tt. *göröb-öt*. Forgó, (görgő) zàvár vasból vagy fából, melyet az ajtóra lehet fordítani, milyen péld. a vasból csinált s úgynevezett *huszár bajúsz*.

GÖRÖCSFALVA, székely helység Csikszékben; helyr. *Göröcsfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

GÖRÖG, (1), (gör-ög) önh. m. *görög-tem*, *—tél*, *görgött*, htn. *—ni*. V. ö. GÖRG. 1) Földön vagy más alapzaton hengereg; saját tengelye körül forog, gurúl. *Görögnek a timárok mángorló hengerei. A lejtőn legörögnek a hordók. Görögnek a kocsikerekek.* 2) Dunán túl az emse disznóról mondják, midőn párosodni akar, valamint a kutyáról : *forog. Meggörgött a magló disznó*, azaz kannal párosodott és fogant. Mátyusföldén : *súg*.

GÖRÖG, (2), fn. és mn. tt. *görög-öt*. Egy a latin *graecus*, német *Grieche* szókkal, melyekből alakult. Máskép és saját nyelvökhöz hübben : hellén. 1) Akár a régi Graecia akár az új Göröghon, Görögország saját nyelvökhöz hübben : Hellász lakosa vagy ezek népéhez tartozó személy. *Görögök eredete*, *története*, *háborui. Régi görögök. Új görögök.* 2) Tudós, ki a görög nyelvet érti. *Ez jó görög.* 3) Görögországból származó, hozzá tartozó, népének szokását vagy vallását követő. *Görög müveltség*, *görög alkotmány*, *görög vallás*, *görög viselet.* 4) Alföld némely vidékein görög vallásu és eredetü boltos, sőt néha más boltos is. *Kit visz kend földi? Hát ezt a zsidót viszem hoz-*

zánk görögnek (adoma). *Görögtől venni posztót. Jár kel följebb alább, mint görög az üres boltban.* (Km).

GÖRÖGCSE, (görög-cse) kicsinyező fn. tt. *görögcsét.* Kis görög, fiatal görög. Megvető gúnyos ért. hitvány, alávaló görög.

GÖRÖGDINNYE, (görög-dinnye) ösz. fn. Általános hiedelem szerént a görög és török tartományokból behozott, s hazánk alföldi vidékein buján tenyésző dinnyefaj, melynek czukros és leves bélc kedves eledelt nyujt. Némelyek szerént gömbölyü s gördülékenységétől kapta volna nevét; a honnan *görgő dinnyé*-nek nevezik. Híresek a *bihar-* és *heves* vármegyei görögdinnyék. *Vörösbélü, vérbélü, fehérbélü, sárgabélü görögdinnye. Szabolcsi, sámsoni, fegyverneki, csányi görögdinnye. Kaukazusi görögdinnye.* A pesti nyakavágó vásárt a köznép leginkább a görögdinnye sokaságáról *dinnyevásár*-nak is nevezi.

GÖRÖGFEHÉR, (görög-fehér) ösz. fn. Arczfehérítő festék, melyet különösen a barna bőrü görög és rácz nők használnak.

GÖRÖGHON, (görög-hon), GÖRÖGHONI, lásd: GÖRÖGORSZÁG, GÖRÖGORSZÁGI.

GÖRÖGMUNKA, (görög-munka) ösz. fn. Általán munka vagy mü, melyet görög míves készített, vagy mely görög modorban van kiállítva; különösen, himvarrás.

GÖRÖGMŰ, (görög-mü) ösz. fn. l. GÖRÖGMUNKA.

GÖRÖGORSZÁG, (Görög-ország) ösz. fn. 1) Azon ország vagyis tartományok neve, melyeket a régi görögök laktak volt, u. m. a mai europai Törökország egy része, Kis-Ázsia és Olaszország alsó része, melyet nagy Görögországnak hivtak. 2) Új Görögország, mely jelen századunk első negyede után vivta ki ujonnan önállását, és saját királya alatt különös állodalmat képez.

GÖRÖGORSZÁGI, (görög-országi) ösz. mn. Görögországból való, ahhoz tartozó, arra vonatkozó stb. *Görögországi lakosok, népek. Görögországi alkotmány, viszonyok.*

GÖRÖGÖS, (görög-ös) mn. tt. *görögös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Görög szokásu, modorú, görögforma. *Görögös beszéd, viselet, életmód.*

GÖRÖGÖSEN, (görög-ös-en) ih. Görög módon, görögök szokása, modora szerént.

GÖRÖGÖSKÖDIK, (görög-ös-köd-ik) k. m. *görögösköd-tem*, *—tél*, *—ött.* 1) Görögösen, görögök módjára, modora szerént tesz valamit. *Viseletében, életmódjában, kiejtésében görögösködik.* 2) Görögök pártján van.

GÖRÖGÖSÖDÉS, (görög-ös-öd-és) fn. tt. *görögösödés-t,* tb. *—ék.* Göröggé változás.

GÖRÖGÖSÖDIK, (görög-ös-öd-ik) k. m. *görögösöd-tem*, *—tél*, *—ött.* Göröggé lesz, göröggé változik, alakúl által. *Elgörögösödni.*

GÖRÖGSÉG, (görög-ség) fn. tt. *görögségét.* 1) Görög nemzetiség. 2) Görög nyelv; görög nyelv természete, görögösség. 3) Görögök többen, együtt véve.

GÖRÖGSZAKADÁS, (görög-szakadás) ösz. fn. Vallási szakadás, felekezetesség, melynél fogva a keleti keresztény anyaszentegyház a nyugotitól külön vált, melynek ismét egyik része a nyugotiakhoz állván *egyesült görög anyaszentegyház*-nak neveztetik, a szakadást folytató pedig *nem egyesült*-nek.

GÖRÖGSZÉNA, (görög-széna) ösz. fn. Növényfaj, hosszú, keskeny és sarlódad maghüvelylyel. (Focnum graecum offic).

GÖRÖGTEKERCS, (görög-tekercs) ösz. fn. Növényfaj a tekercsek neméből, szára gindár, cserjés. (Periploca). V. ö. TEKERCS.

GÖRÖGÜL, GÖRÖGÜL, (görög-ül) ih. Görög nyelven. *Görögül olvasni, írni, beszélni.*

GÖRÖMBÖLY, falu Borsod megyében; helyr. *Görömböly-be, — ben, — ből.*

GÖRÖNCS, (gör-öncs) fn. tt. *göröncs-öt.* Valamely testnek felszinén kiálló keményebb csomócskák, kidudorodások, pl. a kövecses vakolattal behányt falon, némely aprófaju tökökön, fák derekain, erősen megfagyott sáros utakon stb.

GÖRÖNCSÉR, l. GERENCSÉR, FAZEKAS.

GÖRÖNCSÖS, (gör-öncs-ös) mn. tt. *göröncsös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Göröncsökkel bővelkedő. *Göröncsös fal. Göröncsös tök. Göröncsös kö.* V. ö. GÖRÖNCS.

GÖRÖNCZ, (gör-öncz) fn. tt. *göröncz-öt.* Valamely testnek, különösen a bőr vagy kéregnek fölszinén levő apró göröcskék, csomócskák. A *göröncs* és *göröngy* szókkal rokon, de lágyabb értelmü.

GÖRÖNCZÖL, (gör-öncz-öl) áth. m. *göröncsöl-t.* Dörzsölés által valaminek fölszinét görönczössé teszi.

GÖRÖNCZÖLÉS, (gör-öncz-öl-és) fn. tt. *görönczölés-t,* tb. *—ék.* Dörzsölés, karczolás. V. ö. GÖRÖNCZÖL.

GÖRÖND, (gör-ön-d) elvont törzsök, melyből *göröndü*, *göröndöly* erednek, s jelenti azon hengeralakú tengelyt, melybe a malomkerék zápjai bele vannak illesztve. Rokon velök: *gerendely*, *gerendü;* és *gerenda.*

GÖRÖNDŰ, am. GÖRÖNDÖLY, lásd: GÖRÖND.

GÖRÖNGY, (gör-öngy, dalmátul *gruda*, csehül *hruda)* fn. tt. *göröngy-öt.* Csomóba, csoportba alakult földdarab, keménynyé száradt vagy fagyott darabos sár. *Göröngyöket összezúzni. Göröngyben megbotlani. Göröngygyel megdobni valakit. Az ö göröngye arany.* (Job. 28. 6. Káldi). *Ásvány-, érczes göröngyök.* V. ö. GÖR és RÖG. A székelyeknél: *garancs.*

GÖRÖNGYEG, (gör-öngy-eg) fn. tt. *göröngyeget;* lásd: GÖRÖNGY.

GÖRÖNGYÉR, (gör-öngy-ér) fn. l. GÖRÖNCSÉR.

GÖRÖNGYÖS, (gör-öngy-ös) mn. tt. *göröngyös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Göröngyökkel bővelkedő, födött; csoportos, darabos, egyenetlen. *Göröngyös úton rázódik a kocsi. Göröngyös szántóföld.*

GÖRÖNGYÖSÖDIK, (gör-öngy-ös-öd-ik) k. m. *göröngyösöd-tem, —tél, —ött.* Göröngyössé lesz. *Hirtelen fagyban meggöröngyösödik a sáros út. Nagy szárazságban meggöröngyösödnek az agyagos földek.*

GÖRÖNYÜ, gömöri tájszó, am. gyönyörü.

GÖRÖS, (1), (gör-ös) mn. tt. *görös-t* v. *—et,* tb. *—ek,* l. RÖGÖS.

GÖRÖS, (2), puszta Baranya megyében; helyr. *Görös-ön, —re, —röl.*

GÖRÖS-GÁL, falu Somogy megyében; helyr. *Gál-ba, —ban, —ból.*

GÖRÖZDÖL, (gör-öz-d-öl) önh. m. *görözdölt.* Midőn az eke földszínt erős földhöz karczolódik, surlódik. (Kriza J.). Hangutánzó.

GÖRSÖNY, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Veszprém megyében; helyr. *Görsöny-be, —ben, —böl.*

GÖRSZÉK, (gör-szék) ösz. fn. Karikákkal ellátott lábu szék, melyet ide-oda gördítni, tologatni lehet.

GÖRV, (gör-v) elvont törzsök, melyből *görvély* v. *görvény*, *görvélyes* v. *görvényes* szók származnak. Jelent csomót, kemény daganatot.

GÖRVÉLY, (gör-v-ély) fn. tt. *görvély-t*, tb. *—ék.* Nyirkmirígyek halkkal fejlődő kemény daganata, főleg a nyakon. (Scrofula). *Görvélyben szenvedni. Görvélyt gyógyítani.* Máskép: *görvény.* Van az illir nyelvben is *körvény,* s oroszban *kroveny.* Hasonlítható a német *Kropf* is.

GÖRVÉLYÉS, (gör-v-ély-és) mn. tt. *görvélyés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Görvélytől meglepett, görvély nyavalyában szenvedő. *Görvélyes gyermek. Görvélyes nyak. Görvélyes kór.*

GÖRVÉLYÉSÉDÉS, (gör-v-ély-és-éd-és) fn. tt. *görvélyésédés-t*, tb. *—ék.* Görvélyessé levés, állapot, midőn valaki görvélyesedik.

GÖRVÉLYÉSÉDIK, (gö-r-v-ély-és-éd-ik) k. m. *görvélyéséd-tem*, *—tél*, *—ett.* Görvélyessé lesz, görvélykórt, görvélyt kap. V. ö. GÖRVÉLY.

GÖRVÉLYÉSEN, (gör-v-ély-és-en) ih. Görvélyes állapotban.

GÖRVÉLYFŰ, (görvély-fű) ösz. fn. l. BODZATÁKAJAK.

GÖRVÉLYKÓR, (görvély-kór) ösz. fn. Görvély nevü nyavalya, l. GÖRVÉLY.

GÖRVÉNY, GÖRVÉNYÉS, lásd : GÖRVÉLY, GÖRVÉLYÉS.

GÖRZS, (gör-zs) elvont törzsök, melyből *görzsed* ige származik. Jelenti valamely testnek szoros összehuzódását, s legközelebb áll mind hangra mind értelemre nézve a *görcs* szóhoz.

GÖRZSED, (gör-zs-ed) önh. m. *görzsed-tem,* *—tél*, *—t* v. *—ett.* Igen erős nyomás vagy tekerés, csavarás által meggörbül, összvenyomúl, guzsorodik. Különösen a növények száráiról, fák ágairól, derekairól mondják. *Forgó szél által meggörzsedt fák.*

GŐSFA, helység Vas megyében; helyr. *Gősfá-n, —ra, —ról.*

GŐSÖRÖG, (gö-ös-ör-ög) önh. m. *gősörög-tem* v. *gősörgöttem*, *—tél* v. *gősörgöttél*, *gősörgött*, htn. *—ni* v. *gősörgeni* v. *gősörgni.* Székelyföldön am. hasfájásban zsugorog. Úgy látszik, ugyanaz a mélyhangu *guzsorog* szóval.

GÖT, elvont gyöke *göte* és *göthös* (v. székelyesen *gőtös)* szóknak. Jelentése valamely nyirkosság. Rokonnak látszik *köd* szóval. V. ö. GÖTH.

GÖTE, (göt-e) fn. tt. *götét.* Kriza J. gyüjteménye szerént : vízben korhadt v. rohadt fa.

GŐTE, fn. tt. *gőtét.* Mocsáros vizekben lakó gyikfaj.

GÖTH, (göt-h) elvont törzsöke *göthös* szónak; hangutánzónak látszik, s *keh* v. *köh* szóval hangban is megegyezik, vagyis azon erőtetett hang, melyet a köhögő ember hallat. A székely *göte*, *götös* szók gyöke : *göt (h* nélkül) valamely nedvességet, nyirkosságot jelent. L. GÖT. Némelyek szerint a *dög* szónak volna átvetett változata, honnan néhutt *götthös* helyett mondják : *döghös.*

GÖTHÖS, (göt-h-ös) mn. tt. *göthös-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Kehes, köhicselő, köhögő, rosz tüdejü, fuladozó. *Göthös vén ember.* Székelyesen : *götös.* V. ö. GÖTH, GÖT.

GÖTHÖSKÖDÉS, (göt-h-ös-köd-és) fn. tt. *göthösködés-t*, tb. *—ék.* Nyavalygó állapot, midőn valaki göthösködik. Átv. ért. nyavalygás, betegeskedés. V. ö. GÖTHÖSKÖDIK.

GÖTHÖSKÖDIK, (göt-h-ös-köd-ik) k. m. *göthösköd-tem*, *—tél*, *—ött.* Folytonosan kehicsél, köhög, fúladoz. Átv. ért. fenjárva nyavalyog, gyöngélkedik.

GÖTHÖSÖDIK, (göt-h-ös-öd-ik) k. m. *göthösöd-tem, —tél, —ött.* Göthössé lesz. V. ö. GÖTHÖS.

GÖTHÖSÜL, (göth-ös-ül) önh. m. *göthösült.* L. GÖTHÖSÖDIK.

GÖTLÖHÖS, balatonmelléki tájszó, am. *göthös*, székelyesen : *gölöhös.*

GÖTÖS, l. GÖTHÖS.

GÖZ, gyöke a *gözü* főnévnek, l. ezt.

GŐZ, (gö-öz, vagy talán eredetileg hő-z is lehetett) fn. tt. *gőz-t,* tb. *—ök.* 1) Szélesb ért. a testekből kifejlő, finom részecskékből álló nedv, pára, köd stb. *Ganaj göze. Posványok, mocsárok göze. Szoba göze. Ételek göze.* 2) Szorosb ért. finom és rugalmas nedvesség, mely többféle fölmelegített testből, különösen forró vízből kifejlődik, s a levegőbe felszáll, vagy ha elzáratik, legnagyobb erővel kitörni iparkodik. Ily gőz hatásával működnek a gőzhajók, gőzmalmok gépei. Eredetére nézve v. ö. GŐ.

Rokonokul tekinthetők a német *Gas*, *Gäscht*, *gischen*, *Gischt*, *Geist*, svéd *gåst*, *gaesning* (forrás, pezsgés), angol *yest*, *yeast*, *ghost*, izland *geys*, *geysi*, *geysan* (hevesség), szláv *jesa* (felindulás, harag), héber גוח v. גיח (kirohan, kiront), honnan : גיחון (folyam), finn *kaasu* stb.

GŐZBUBORÉK, (gőz-buborék) ösz. fn. Apró hólyagocskák, melyeket a gőzzé vált nedvesség képez.

GŐZERŐ, (gőz-erő) ösz. fn. Az elzárt, elfojtott s kiszabadulni törekvő gőznek rugalmas nyomó ereje.

GŐZERŐMŰ, (gőz-erő-mű) ösz. fn. Erőmű vagy gép, melyet a gőz nyomó ereje hoz mozgásba, működésbe.

GŐZFA, helység Vas megyében; helyr. *Gőzfá-n, —ra, —ról.*

GŐZFÜRDŐ, (gőz-fürdő) ösz. fn. 1) Fürdő, midőn a beteges tag, valamely forró gyógyszer göze által megmelegíttetik, s izzadásba hozatik. 2) Az egész testnek vízgőzzel telt teremben, szobában megizzasztása. Máskép: *szárazfürdő.*

GŐZGOLYÓ, (gőz-golyó) ösz. fn. lásd: GŐZTEKE.

GŐZHAJÓ, (gőz-hajó) ösz. fn. Hajó, melyet gőzerőművek hajtanak. *Tengeri, dunai, csavaros gőzhajó.*

GŐZKOCSI, (gőz-kocsi) Vaspályai kocsi, melyet gőzerőmű hajt.

GŐZKÖR, (gőz-kör) ösz. fn. Általán, gőzzel telt kör, térség. Különösen valamely égi testet bizonyos távolságra körülvevő gőz v. lég. (Atmosphaera). *Föld gőzköre.*

GŐZLYUK, (gőz-lyuk) ösz. fn. Lyuk, melyen a gőz kinyomul és fölszáll.

GŐZMALOM, (gőz-malom) ösz. fn. Malom, melynek őrlő köveit vagy hengereit nem víz vagy szél stb., hanem gőzerő hajtja.

GŐZMÉRŐ, GŐZMÉRŰ, (gőz-mérő v. -mérű) ösz. fn. Eszköz, melylyel a gőz erejét, azaz rugalmasságát szokták megmérni.

GŐZMOZDONY, (gőz-mozdony) ösz. fn. Gőzerőművel ellátott kocsi, mely különösen a vaspályán több más elébe akasztott kocsikat hajt.

GŐZÖL, (1), (gőz-öl) önh. m. *gőzöl-t.* Gőzt csinál, gőzt fejleszt ki magából. *Gőzöl a fazék, bogrács. Gőzölnek a hegyek. Gőzöl a föld tavaszszal.*

GŐZÖL, (2), (mint föntebb) áth. Valamit gőzzel általjárat, megtölt, befüstöl. *Nyavalyás tagot gőzölni.*

GŐZÖLÉS, (gőz-öl-és) fn, tt. *gőzölés-t,* tb. *—ék.* 1) Valamely test állapota, midőn gőz jön ki belőle. *Víz, mocsár, ganéj gőzölése.* 2) Cselekvés, midőn valamit gőzölnek.

GŐZÖLG, (gőz-öl-g) önh. m. *gőzölg-tem, —tél, —ött.* l. GŐZÖLÖG.

GŐZÖLGÉS, (gőz-öl-g és) fn. tt. *gőzölgés-t,* tb. *—ék.* 1) A gőznek valamely testből folytonos fejlődése, felszállása, párolgása. *Test gőzölgése. Ételek gőzölgése.* 2) Maga a gőz, pára, mely azon testből kifejlődik. *Büdös, fojtós gőzölgés.*

GŐZÖLGŐ, (gőz-öl-g-ő) mn. tt. *gőzölgő-t.* Ami gőzölög, miből folytonos gőz fejlik ki, és száll el. *Gőzölgő hévvizek. Gőzölgő ételek.*

GŐZÖLŐDIK, (gőz-öl-ő-d-ik) k. m. *gőzölődtem, —tél, —ött.* Oly testről mondják, melyet a gőz folytonosan általjár, mely gőzben tartva, maradva meglágyul, feloszlik, gőzzé válik.

GŐZÖLÖG, (gőz-öl-ög) önh. és gyak. m. *gőzölög-tem, —tél, gőzölgött,* htn. *—ni.* Folytonosan gőzöl, a gőz tartósan fejlődik belőle. *Gőzölögnek a hévvizek. Gőzölög a forró étel.* Átv. ért. *gőzölög a feje valamitől* am. erősen fárasztja valamiben az eszét.

GŐZÖLÖGTET, (gőz-öl-ög-tet) áth. m. *gőzölögtet-tem, —tél, —ett.* Valamit gőzölögni kényszerít, azt teszi, eszközli, hogy valamiből gőz fejlődjék. *Meleg által gőzölögtetni a vizet.*

GŐZÖLÖGTETÉS, (gőz-öl-ög-tet-és) fn. tt. *gőzölögtetés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valaki gőzölögtet.

GŐZÖNY, (gőz-öny) fn. tt. *gőzöny-t,* tb. *—ök.* Gőzmű, gőzereje által működő gép, vagy akármily alkotmány, melyet gőzmű mozgat, milyenek a gőzhajó, gőzkocsi, gőzmalom stb.

GŐZÖS, (1), (gőz-ös) mn. tt. *gőzös t* v. *—et,* tb. *—ek.* Gőzzel telt, tömött, gőztől meglepett; miből gőz fejlődik ki. *Gőzös kazán. Gőzös mocsárok. Gőzös ételek.*

GŐZÖS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *gőzös-t,* tb. *—ök.* Gőzmű, gőzalkotmány; különösen: gőzhajó, gőzkocsi. *Gőzösön utazni. Dunai, tengeri gőzösök.*

GŐZSAJKA, (gőz-sajka) ösz. fn. Sajka, melyet gőzerőmű hajt.

GŐZSZAGÚ, gőz-szagú) ösz. mn. Minek olyan szaga van, mint a gőznek, vagy amit a gőz szaga általjárt, amin a gőz szaga érzik.

GŐZSZEKÉR, (gőz-szekér) ösz. fn. lásd: GŐZKOCSI.

GŐZTEKE, (gőz-teke) ösz. fn. A tüzéreknél am. ágyúból kilőtt oly teke, mely nagy gőzt csinál, s arra való, hogy az ellenség elől a látást ideiglen elvegye.

GÖZÜ, (göz-ü) fn. tt. *gözü-t,* tb. *—k.* Vörhenyeges szőrű, s hegyes orrú mezei egér. Nevét a güzmöléstől vagy guzmolástól, azaz rágicsálástól vette. (V. ö. GUZMOL, és GUZ), innen gözü am. göző, azaz güzmölő, guzmoló. Máskép: *güzü. Aluszik, mint a gözü.* (Km.). Átv. ért. Székelyföldön am. fölötte álmos ember (mint a gözü télen által).

GŐZÜ, GŐZÜ, (gőz-ü) fn. tt. *gőzü-t.* Szellelő lyuk, különösen, melyen a gőz, pára kimegy. Átv. ért. lélekző lyuk.

GÖZÜHORDÁS, (gözü-hordás) ösz. fn. Eleség, melyet a gözü nevű mezei egér gabonaszemekből télrevalóul öszvegyűjt.

GÖZS, (gö-zs) elvont gyök, melyből *gözsör, gözsölödik* származnak. Ugyanaz a mély hangu *gúzs* szóval.

GÖZSÖR, (gözs-ör) elvont törzsök, vastag hangon *guzsor.*

GÖZSÖRGÉS, (gözs-ör-ög-és) fn. tt. *gözsörgés-t.* Állapot, midőn valaki vagy valami gözsörög.

GÖZSÖRÍT, (gözs-ör-ít) áth. m. *gözsörített*. Öszvecsavarít, öszvehúz, pl. a görcs. Máskép : *gussorít*.

GÖZSÖRÖDIK, (gözs-ör-öd-ik) k. m. *gözsöröd-tem, —tél, —ött*. Öszvetekeredik, ránczosodik. Mély hangon : *gussorodik*, s megfordítva *ssugorodik*.

GÖZSÖRÖG, (gözs-ör-ög) önh. m. *gözsörög-tem* v. *gözsörgöttem, —tél* v. *gözsörgöttél, gözsörgött*; htn. *—ni* v. *gözsörgeni*. Gussorog, görnyedes, pl. hasfájás miatt. V. ö. GÖZSÖRÖDIK.

GÖZSÖRTÖS, (gözs-ör-t-ös) mn. tt. *gözsörtös-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Csögbogos, ágasbogos. *Gözsörtös fa*. V. ö. GÖCSÖRTÖS.

GRÁBLYA, fn. Vasvármegyei tájszó. L. GEREBLYE.

GRÁBLYÁL, l. GEREBLYÉL.

GRÁDICS, fn. tt. *grádics-ot*. Egy a latin *gradus* szóval. (V. ö. GARÁDICS). Jelenti a lépcsőnek vagy lépcsőzetnek egyes fokát, valamint magát a lépcsőzetet is. V. ö. LÉPCSŐ. *Fa-, kőgrádics. Csigagrádics. Felfutni a grádicson. Grádicsról grádicsra*. Átv. ért. *grádicsra nyirni a hajat* am. egyenetlenül, nem simára. Köznépiesen : *garádics* v. *gerádics*.

GRÁDICSOS, (grádics-os) mn. tt. *grádicsos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Grádicsokkal ellátott. *Grádicsos feljárás a hegyre. Grádicsos lejárás a pinczébe*. Átv. ért. *grádicsos haj*, azaz egyenetlenül, nem simára nyirott. L. LÉPCSŐS.

GRÁDICSOZ, (grádics-oz) áth. m. *grádicsoz-tam, —tál, —ott*. Grádicsokkal ellát. *Grádicsozni a feljárást* vagy *lejárást*.

GRANÁT, (1), v. GRÁNÁT, (a latin *granum*-ból származott, németül *Granat, Granate*, francziául *grenat* [alább az 1-ső értelemben] és *grenade* [a 2-ik és 3-ik értelemben]); fn. tt. *granát-ot*. 1) Mindenféle vörös színt játszó, s többé vagy kevesbé átlátszó kő, mely részint apró szemekben, részint jegeczalakban találtatik, s a csehországi különös becscsel bir. A nagyobb granátdarabok egyéb drágakövek gyanánt megfényesíttetnek; a kisebbeket pedig több szegletre megszokták köszörülni, általfúrni, s felfűzve ékességül elkészíteni. *Skárlát, granát, nyuszt, Léva, Tata, csuszt!* (Km.). 2) A tüzéreknél am. üres golyó, melyet lőporral megtöltve és elgyujtva az ellenségre dobálnak. 3) l. GRANÁTALMA.

GRANÁT, (2), mn. tt. *granát-ot*. Granátból való v. granátszinű. *Granát gyöngyök. Granát posztó, köntös*.

GRANÁTÁGYU, (granát-ágyu) ösz. fn. Ágyu, melyből granátokat lődöznek.

GRANÁTALMA, (granát-alma) ösz. fn. Granátfa gyümölcse, mely alakjára nézve az almához hasonlít. V. ö. GRANÁTALMAFA.

GRANÁTALMAFA, (granát-alma-fa) ösz. fn. A két Indiában, keleten, és déli Europában tenyésző fa, hosszukás, keskeny, és fényes zöld levelekkel, és igen szép vörös virágokkal. (Punica granatum).

GRANÁTALMAHÉJ, (granát-alma-héj) ösz. fn. A granátalmának héja, bőre.

GRANATÉROS, (a franczia *grenadier* után) fn. l. GRANÁTOS.

GRANÁTGÖMB, (granát-gömb) ösz. fn. A tüzéreknél am. granátokkal és lőporral megtöltött és szurokba mártott zacskó, melyet mozsárból szoktak kilőni.

GRANÁTKŐ, (granát-kő) ösz. fn. 1) Granát nevű drágakő. 2) Másféle kő, melyben granátrészek találtatnak.

GRANÁTOS, (1), (granát-os) fn. tt. *granátos-t*, tb. *—ok*. Szálasabb termetű válogatott katonák, kik a gyalog ezeredeknél az első osztályt képezik, s kik eredetileg granátok dobására voltak rendelve.

GRANÁTOS, (2), (mint föntebb) mn. tt. *granátos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Granátkövekkel bővelkedő vagy diszített, ékesített. *Granátos hegyek. Granátos nyak, ruha*.

GRANÁTOSSÜVEG, (granátos-süveg) ösz. fn. Medveprémmel bevont magas süveg, milyent a granátos katonák viselnek.

GRANÁTOSTÉHELY, (granátos-téhely) ösz. fn. Hajdani granátosok táskája, melyben a granátgolyókat tartották.

GRANÁTSZÍN, (granát-szín) ösz. fn. Vörös szín, milyet a köszörült és kifényesített granátkő játszik.

GRANÁTSZINŰ, (granát-szinű) ösz. mn. Minek olyan szine van, mint a granátkőnek. *Granátszinű posztó*.

GRANÁTTŰZ, (granát-tűz) ösz. fn. Az eldobott vagy kilőtt és meggyúladt granátgolyók tüze.

GRANÁTVIRÁG, (granát-virág) ösz. fn. A granátalma igen szép veres szinű virága.

GRÁNICZ, fn. tt. *gránicz-ot*. Egy a német *Gränze* szóval; magyarul : határ, határszél, véghatár, véghely, valamely országnak, birodalomnak határa, véghatára. *Török gránics*, leginkább katonák nyelvén divatozó kifejezés.

GRÁNICZA, l. GÁNICZA, PULISZKA.

GRÁNIT, (Adelung a latin *granum*-ból eredettnek tartja) fn. tt. *gránit-ot*. Kőnem, melynek fő alkotó részeit bányavirág, kovacs és csillámkő teszik. Az őshegyek és általán a legmagasabb hegylánczok gránitból állanak.

GRÁNITKŐ, ösz. fn. l. GRÁNIT.

GRÁNITOS, (gránit-os) mn. tt. *gránitos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gránitkövekből álló. *Gránitos őshegyek*.

GRÉCZ v. GRÁCZ, fn. Stájerország fővárosának neve.

GRÉCZI v. GRÁCZI, (grécz-i v. grácz-i) mn. tt. *gréczi-t*, tb. *—ek*. Gréczből vagy Gréczbe való vagy arra vonatkozó stb. *Gréczi német. Gréczi köböl*.

GRIF, fn. tt. *grif-et*. Ugyanaz a hellen-latin *gryphus*, német *Greif*, lengyel, cseh *gryf*, svéd *grip*,

dan *grib*, *grif*, angol *griffin*, *griffon*, franczia *griffon*, olasz *grifone*, holland *grypvogel* stb. 1) Mesés állat neve, melyet rendesen szárnyas oroszlántesttel, és madárfejjel festenek vagy irnak le, s rendkivüli nagynak és erősnek mondanak a regék. 2) A keselyük, sőt valamennyi madarak legnagyobbika, melynek kinyujtott szárnyai 18 lábnyira is terjednek. Tar fején hosszu húsos taréj van, felső része fekete- s fehértarka, hasa, melle szürke, s közép Amerikában tanyázik; borjukat, juhokat, sőt gyermekeket is elragad. (Vultur gryphus, Condor).

GRIFKESELYŰ, (grif-keselyü) ösz. fn. lásd: GRIF, 2).

GRIFKŐ, (grif-kő) ösz. fn. Kettős tekenőjü csigafaj, melyet csak kövült állapotban ismerünk, s melynek tekenőháza egyik felül boltra hajult, s félholdalakú, másik oldalról pedig lapos. (Gryphites).

GRIFMADÁR, (grif-madár) ösz. fn. lásd: GRIF, 1).

GRISPÁN, (német *Grünspan* után) fn. tt. *grispán-t*, tb. *—ok*. l. RÉZZÖLD.

GRISPÁNZÖLD, (grispán-zöld) lásd: RÉZZÖLD.

GRÓF, fn. tt. *gróf-ot*. Egy a német *Graf* szóval, de amely sok más nyelvben is feltaláltatik, s a német nyelvbuvárok szerént eredetileg *felügyelőt*, *fönököt* jelent, noha származtatásában különböznek a vélemények. Eléfordúl ezen szó az ó és újabb németeknél s rokonaiknál többféle alakokban, pl. *gravio*, *gravo*, *grave*, *kravo*, *gerefe*, *gerefa*, *greve*, *reve*, *refa*, *groefa*, *graaf*, *graave*, *grefve*, *grefva* stb.; ide tartozónak látszik az arab *cherif*, *sherif* is. Származtatják pedig némelyek a *grau* német szótól, mivel elöljárókul ősz, tapasztalt férfiak kellettek, mások *raffen* igétől, mivel azok eredetileg királyi adószedők voltak volna, mások ismét *reffan* régi szótól, mely fenyitést jelent, továbbá *ravo* szinte régi szótól, melynek jelentése: gerenda, födél, (angolul roof); vannak kik a latin *gravis* nevet veszik segitségül, (valamint báró szónál a hason értelmü *βαρύς* hellen melléknevet). A magyar köznép sok helyütt *goróf* kiejtéssel használja, melynek gyöke *gor* vagy *gar* a magyarban is feltaláltatik, s mint tudjuk nagyot, magosat jelent. 1) Hajdan annyi volt, mint felügyelő valamely ügyben, az itélőszék elnöke, birája vagy oly tiszti személy, ki valamely kerületet, megyét, tartományt kormányozott. 2) Jelennen tiszti czime némely hivatalviselőknek, pl. *bányagróf*, ki a bányák ügyét igazgatja; *palotagróf; zenegróf* stb. 3) Köz értelemben tiszteletczime oly úrnak, ki rangra nézve közvetlen a herczegek után következik, akár visel hivatalt, akár nem. E czím hozzánk Németországból származott át. Az árpádházi királyok alatt csak a corbaviai, brebiri és németujvári grófok említtetnek; mert kiknek okleveleinkben a latin *comes* czím adatik, nem grófok, hanem vagy várispánok vagy fő udvari tisztek vagy oly hadi szolgálatra kötelezett urak voltak, kik a királytól nyert birtokért annak zászlói alatt bizonyos számu vitézekkel hadba menni köteleztettek. A vegyes házakbeli királyok alatt már több urak viselték e czimet, péld. a szentgyörgyi, beszterczei, szepesi grófok; némelyek hivatalczímül is, pl. a temesi, pozsonyi grófok. A ma élő grófi nemzetségek az osztrák házi királyoktól nyerték e tiszteletczimet. Hivatalból ma még csak a temesi, turopolyai és kamragróf neveztethetnek.

GRÓFHÖLGY, (gróf-hölgy) ösz. fn. lásd: GRÓFNŐ.

GRÓFI, (gróf-i) mn. tt. *grófi-t*, tb. *—ak*. Grófot illető, grófhoz illő vagy arra vonatkozó. *Grófi czimerek. Grófi család. Grófi rang, méltóság.*

GRÓFILAG, (gróf-i-lag) ih. Gróf hoz illőleg, grófi módon, grófi szokás szerint, úgy mint gróf. *Grófilag fölékesített palota.*

GRÓFKISASSZONY, (gróf-kis asszony) ösz. fn. Grófi vérből született hajadon nő.

GRÓFNÉ, (gróf-né) ösz. fn. Jelenti a gróf nejét. Különbözik ettől: *grófnő*, s lehet, hogy *valamely grófnő nem egyszersmind grófné.* V. ö. NÉ és NŐ.

GRÓFNŐ, (gróf-nő) ösz. fn. Grófi vérből, gróf apától származott nő, hölgy, vagy legalább kinek atyja, bár születése után grófi czimet nyert. (Comtesse).

GRÓFSÁG, (gróf-ság) ösz. fn. 1) Tartomány, vidék, kerület, megye, melyet valaki grófi czimmel diszesítve kormányoz. 2) Grófi méltóság, czim, rang. *Grófságra emelkedni.*

GRÓZ, fn. és tájszó. Egy a német *Gries* szóval, magyarul: dara, apródara, darakása.

GU, gyökelem, melyből *gub*, *gubb*, *gucs*(ma), *gug*, *gur*(úl), *guss*, részént elvont, részént önálló gyökök erednek. Rokon a *go*, *ge*, *gö* gyökökkel, s jelent valami kereket, gömbölyüt, kanyarodottat, körültekertet, mint származékaiból kitünik. Megvan a *gula*, *gulya*, *gúla*, *guta*, *guvat*, *gúny* szókban is, szinte rokon értelemmel. Némelyekben, mint: *gugyi*, *gusmol* hangutánzó; másokban, pl. *gubos* (buboz) első betüje átváltozott. V. ö. GE, GŐ, GO.

GUB, elvont gyök, (l. GU), melyből *guba*, *gubacs*, *gubó*, *gubancz* stb. származnak. Értelmében a hupásság, kanyarodás, tekeredés, tekergőzés, gömbölyegség fogalma rejlik, s rokon a *göb*, *gib*, *gob*, *hup* gyökökkel, továbbá a héber גוף (bezárt; homorú, öblös [volt]), szanszkrit *kup*, *kub*, (magába zár, födöz) stb. szókkal.

GUBA, (gub-a, dalmátul *guba*, illir nyelven: *gubla*, *kiubba*, cseh nyelvben: *kuba)* fn. tt. *gubát*. 1) Göngyölödött szőrből kötött vagy szőtt subaféle öltözék. *Fekete*, *kék guba. Bolondnak guba*, *nem szép suba.* (Km.) *Illik, mint arany rojt a szobránczi gubához.* (Km.) *Egymás gubáját vonják.* (Km.) Szélesb ért. finomabbféle festett szürposztó vagy belőle készített ruha. *Szürke guba, zöld guba.* 2) Összvegömbölygetett kenyérkovász. 3) l. GUBACS. 4) A székelyeknél

annyi is mint *buga*, golyó, pl. a *szemed gubája*. 5) Baranyában am. penész. 6) Gömbölyü sütemény kenyértésztából, néhutt : *bobálka*. 7) Tájszólással, pl. Pozsony megyében annyi is, mint kutya. Innen e közmondat : *Eben gubát* (azaz kutyát) *cserélt*.

GUBACS, (1), (gub-acs) fn. tt. *gubacs-ot*. Dióalaku, s göröncsös héju termény a tölgyfákon, mely az által képződik, ha az úgynevezett gubacslégy a tölgyfa virágkelyhét vagy levelét átböki, de az előféle alkalmasb bőrkészítésre, mint a második. Máskép : *gubó, suska*.

GUBACS, (2), puszta Pest megyében; helyr. *Gubacs-on, —ra, —ról*.

GUBACSBOGÁR, (gubacs-bogár) ösz. fn. A tölgyfákon élődő légyfaj, mely tojásait a tölgyfa virágaiba és leveleire lerakja, s az által gubacsokat képez.

GUBACSLÉGY, (gubacs-légy) l. GUBACSBOGÁR.

GUBACSSZEDÉS, (gubacs-szedés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a tölgyfákon termett s lehullott gubacsokat öszvegyüjtik.

GUBACSSZEDŐ, (gubacs-szedő) ösz. fn. 1) Személy, ki a lehullott v. levert gubacsokat öszvegyüjti. 2) Ki gubacscsal kereskedik, a gubacsot bevásárolja. V. ö. GUBACS.

GUBAHODIK, (gub-a-h-od ik) Tájszó, l. GUBALYODIK.

GUBALYODIK, (gub-aly-od-ik) k. m. *gubalyod-tam, —tál, —ott*. Győr vidékén am. csökönyösödik, neki bősziül. *Neki gubalyodik*. Balatonmelléken am. hirtelen jó kedvéből egyszerre megváltozik. *Neki-* vagy *meggubalyodni*.

GUBANCZ, (gub-ancz) fn. tt. *gubancz-ot*. Jelent tekeredett, öszvevissza zavart szőrt, gyapjút, hajat, kendert stb. Innen lett : gubanczos. *Merő gubancz a haja. Ily gubanczot nem lehet megfonni. Kigerebenezni a gubanczot*. V. ö. BOGÁCS.

GUBANCZOS, (gub-ancz-os) mn. tt. *gubanczos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gubanczokba tekeredett, csavarodott, kóczos, baglyas. *Gubanczos haj. Gubanczos szőr, gyapjú. Gubanczos kutya. Gubanczos czigánygyerek*.

GUBANCZOSODIK, (gub-ancz-os-od-ik) k. m. *gubanczosod-tam, —tál, —ott*. Gubanczossá lesz, kóczosodik, baglyasodik. *A fésületlen gyermek elgubanczosodik. A bortorjánok közt legelő birkák meggubanczosodnak*.

GUBANKODIK, (gub-an-kod-ik) k. m. *gubankod-tam, —tál, —ott*. Veszekedésbe ereszkedik, keveredik, valakibe bojtorjánkodik vagy bojtorkodik.

GUBARCZ, puszta Tolna megyében; helyr. *Gubarcz-on, —ra, —ról*.

GUBÁS, (1), (gub-a-as) mn. tt. *gubás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Fürtös, fürtökbe göngyölödött, fürtös szőrü. *Gubás szűr. Gubás juh. Gubás kecske*.

„Várj tejetlen gubás kecske." Faludi.

2) Gubában járó, gubába burkolódzó. *Gubás legény. Gubás lotyó*, ki a guba (legények gubája) alá buvik. V. ö. GUBA.

GUBÁS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *gubás-t*, tb. *—ok*. Gubakészitő mesterember.

GUBB, (gub-b v. gub-v v. gub-u) elvont törzsök, melyben a *b* hangzatosság kedveért kettöztetett. Származékai : *gubbad, gubbaszt, gubbaszkodik*. Rokon vele a *gugg*. Jelent öszvegömbölyödést, görbülést.

GUBBAD, (gub-b-ad = gub-v-ad = gub-u-ad, rokon vele a hellen κύπτω, κυπτάζω) önh. m. *gubbad-t*. Emberről, s más állatokról, de kivált madarakról mondatik, midőn hideg vagy gyöngélkedés miatt vagy álmosságból öszvehuzódva ülnek. *Gubbadnak őszszel vagy ülőn a tyukok. Gubbad esős időben a veréb*.

GUBBADOZ, (gub-b-ad-oz) önh. m. *gubbadoz-tam, —tál, —ott*. Folytonosan, tartósan gubbad. *Hidegben gubbadoznak a fiatal vagy gyöngébb baromfiak*. V. ö. GUBBAD.

GUBBASZKODIK, (gub-b-asz-kod-ik) k. m. *gubbaszkod-tam, —tál, —ott*. l. GUBBADOZ.

GUBBASZT, (gub-b-asz-t = gub-v-aszt = gub-u-aszt) önh. m. *gubbaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Gubbadva ül. Nem birván áth. értelemmel, tárgyeset nélkül áll a mondatban. *Gubbasztanak az álmos tyukok*. Egy értelmü vele : *gunnyaszt*.

GUBICS, (gub-ics) fn. l. GUBACS.

GUBITA, (gub-it-a) fn. tt. *gubitát*. Somogy megyei szó. L. GUBACS.

GUBÓ, (gub-ó) fn. tt. *gubó-t*. 1) l. GUBACS. 2) Csomó vagy gombolyag, melybe a selyembogár beköti magát. *Selyemgubó*. 3) Átv. ért. együgyü, buksi, ostoba, ki butaságában meggubbadva jár.

„Nem ily szelíd az ő keze,
Ha a félgubó és félokos
Dagálylyal járulgat elébe,
Öl akkor, és nem sért nyila."
Kazinczy Ferencz.

GUBÓBOGÁR, (gubó-bogár) ösz. fn. l. GUBACSBOGÁR.

GUBÓLÉGY, (gubó-légy) ösz. fn. l. GUBACSBOGÁR.

GUBONA, puszta Borsod megyében; helyr. *Guboná-n, —ra, —ról*.

GUBÓPÖFETEG, (gubó-pöfeteg) ösz. fn. Világos sárga börü pöfetegfaj. V. ö. PÖFETEG.

GUBÓVIRÁG, (gubó-virág) ösz. fn. Növény, melynek tömötten öszveálló virágszirmait egy közös kehely tartja öszve. Minden virágcsának van különös csőalaku kelyhe. (Globularia).

GUCS, rokon, söt azonos *gug* gyökkel; l. ezt.

GUCSÁN, ALSÓ—, FELSŐ—, helységek Posega megyében; helyr. *Gucsán-ba, —ban, —ból*.

GUCSMA, (gucs-ma) fn. tt. *gucsmát.* Lefegövel ellátott, gömbölyü alacson téli süveg. *Szörös gucsma.* Máskép : *kucsma,* l. ezt.

GUCSMI, (gucs-mi v. gucs m-i) fn. tt. *gucsmit.* A székelyeknél am. konty. (Kriza J.).

GUCSMOL, (gucs-m-ol) áth. m. *gucsmolt.* A Tisza vidékén am. becsmérel, gúnyol.

GUCZ, *gug* gyök módosulata.

GUCZOROG, (gucz-or-og) l. GUGOROG, KUCZOROG.

GUDUCZ, (gud-ucz) mn. tt. *guduczot.* Kassai J. szerént Baranyában am. semmire való. *Guducz ember.* Úgy látszik, hogy a *gügyü* szóból származtatható *gügyücz* szónak felhangu módosulata.

GUG, (1), elvont gyök, (l. GU), melyből *guga, gugg, gugor, gugorodik* stb. származnak. Jelent öszvegombolyodott, csomóba alakult, öszvehuzott valamit. Rokonok vele a német *hocken, Höke,* svéd *huka,* holland *hucken,* franczia *coucher,* olasz *cuccia* stb. V. ö. GÖG.

GUG, (2), puszták Győr, Komárom és Nyitra megyében; helyr. *Gug-on, —ra, —ról.*

GUGA, (1), (gug-a) fn. tt. *gugát.* 1) Általán, a nyakon támadó kelevényes dudor, csomó, golyva. *Gugája nött. Megfakasztani, fölmetszeni a gugát.* 2) Különösen, keleti dögvész idején támadó kelevény a testen, leginkább a nyakon. *Gugahalál,* am. döghalál. *Dögletes guga.*

GUGA, (2), erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Gugá-n, —ra, —ról.*

GUGAHALÁL, (guga-halál) ösz. fn. Keleti dögvész, mely a nyakon vagy hón alatt támadó gugaféle daganattal jelenkezik.

GUGÁS, (gug-a-as) mn. tt. *gugás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Görvélyforma kelevényes csomóval vagy csomókkal biró, kinek gugája van, golyvás. *Gugás nyak. Gugás ember.*

GUGÁSODIK, (gug-a-as-od-ik) k. m. *gugásodtam, —tál, —ott.* Gugája növekszik, gugássá lesz.

GUGG, (1), (gug-g v. gug-og, finnül *kyk-yn)* önh. m. *gugg ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Guggon ül. *A kukoriczák között guggani. Legugg, hogy ne lássák.* V. ö. GUGG, fn.

GUGG, (2), (gug-g) fn. tt. *gugg-ot.* A *g* hangzatosság kedveért kettöztetett. 1) Tulajdonkép az emberi testnek azon helyzete, midőn talpon maradva térdben meghajtja lábát, s alsó testével hátra- és leereszkedik. *Guggon ülni. A szükségét végező ember guggon ül.* 2) Átv. ért. mondják némely földön kúszó vagy törpe növényekről. *Guggon ülö borsó, bab,* azaz törpe és karóra nem futó, gyalog borsó, bab. 3) Kassai J. szerént am. *gúny,* innen a régies és tájdivatos *guggol* áth. ige.

GUGGAN, (gug-g-an = gug-v-an = gug-u-an) önh. m. *guggan-t.* Guggot képezve lehajol. *A lesö vadász leguggan a vetés között. A gyermek a mesélö oldalához guggant és hallgatott.*

GUGGANÁS, (gug-g-an ás) fn. tt. *gugganás-t,* tb. *—ok.* Állapot, midőn valaki guggan.

GUGGÁS, (gug-g-ás) fn. tt. *guggás-t,* tb. *—ok.* Guggon ülés.

GUGGASZT, (gug-g-asz-t = gug-v-aszt = gug u-asz-t) áth. m. *guggaszt-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Azt teszi, hogy valaki guggon üljön, leguguljon. *A kis gyermeket leguggasztani az éjjeli edényre.* 2) Átv. ért. nagyobb épület mellé más alacsonyabbat épit, hozzá told, mely a nagyhoz képest úgy látszik, mint guggon ülő ember a fennállóhoz képest. *A templom mellé kápolnát* (kocsmát) *guggaszt az ördög.* (Km).

GUGGASZTÁS, (gug-g-asz-t-ás) fn. tt. *guggasztás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki guggaszt.

GUGGÓ, (gug-og-ó) mn. tt. *guggó-t,* tb. *—k.* Guggon ülő, legugoló vagy gugoló módjára meghajló. *Éji edényen guggó gyermek. Guggó* (tót)*tánez.*

GUGGOD, (gug-g-od) önh. m. *guggod-tam, —tál, —t* v. *—ott.* Gugg, legugg, oda gugg. *A fal mellé guggodni.*

GUGGODÁS, (gug g-od-ás) fn. tt. *guggodás t,* tb. *—ok.* Odaguggás.

GUGGOL, (gug-g-ol) önh. m. *guggol-t.* 1) Folytonosan guggon ül. *A vadász lesben guggol.* 2) Tájdivatosan : *gúnyol,* gúnyolva szidalmaz, s ekkor áth. értelmü. *Guggolni az általmenőket. Megguggolja.* Pázmán.

GUGGOLÁS, (gugg-ol-ás) fn. tt. *guggolás-t,* tb. *—ok.* 1) Guggon ülés. 2) Gúnyolás.

GUGGONÜLŐ, (guggon-ülö) ösz. mn. 1) Aki guggon, guggolva ül. *Guggonülö vadász.* 2) Átv. ért. törpe, földön kúszó. *Guggonülö bab, borsó.* (Általánosb nyelven : *gyalog bab, borsó.)*

GÚGH, puszta Győr megyében; helyr. *Gúgh-on, —ra, —ról.*

GUGOR, (gug-or) elvont törzs, melyből *gugora, gugorodik, gugorodás* erednek. V. ö. GUGORA.

GUGORA, (gug-or-a) fn. tt. *gugorát.* Függölegesen álló hengercsiga, milyennel pl. a hajókat, malmokat a vízből kitekerik, a harangokat felhuzzák stb. (Axis in peritrochio). Máskép : *kukora.* A fekirányos hengercsigát *járgány*-nak nevezik.

GUGORCZOL, (gug or-cz-ol) önh. m. *gugorczolt.* L. GUGOROG.

GUGORGÁS, (gug-or-g-ás) fn. tt. *gugorgás-t,* tb. *—ok.* Állapot, midőn valaki gugorog.

GUGORODÁS, (gug-or-od-ás) fn. tt. *gugorodás-t,* tb. *—ok.* Guggoló helyzetbe ereszkedés. *Legugorodás.*

GUGORODIK, (gug or-od-ik) k. m. *gugorodtam, —tál, —ott.* Guggoló helyzetbe ereszkedik. *Legugorodik. Gugorodjál mellém. Tüz mellé gugorodni.* Máskép : *kukorodik, gugyorodik, kutyorodik.*

GUGOROG, (gug or og) k. és gyak. m. *gugorog-tam* v. *gugorgottam, —tál* v. *gugorgottál, gugorgott,* htn. *—ni, gugorgani* v. *gugorgni.* Folytonosan v. gyakran guggol, leguggol, gugorodva üldögel.

GUGSOL, (gug-os-ol) önh. m. *gugsol-t.* 1) Folytonosan guggon ül. 2) Átv. tréfás ért. fogva, zárva, börtönben, kurta vason ül. *A vármegye házán gugsolni.* Keményebb hangon : *kuksol.*

GUGY, rokon részint *gug* gyökkel, részint némely származékokban hangutánzó, midőn ismét *koty, bugy* gyökökkel vagy *gagy* gyökkel is egyezik, pl. *gugyi* am. gugyó = kotyó, kottyanó, vagy pedig gagyó, azaz gagyogó. V. ö. GUGYI.

GUGYELA, palócz tájszó, l. GONGYOLA.

GUGYI, (gugy-i) hangutánzó fn. tt. *gugyi-t.* Tréfás nyelven am. pálinka, máskép : *gügyü,* melytől mértéken túl *gögyög, gagyog* az ember. Kriza J. szerént a székelyeknél a pálinka utolja (kottyanója ?).

GUGYOG, (gugy-og) önh. l. GAGYOG, GÖGYÖG.

GUGYOLÓ, (gugy-ol-ó) fn. l. GURGYAL.

GUGYOR, (gugy-or) fn. tt. *gugyor-t,* tb. *—ok.* Balatonmelléken am. két hegy közt levő árok vagy tekenő forma szoros völgy. Rokon *kutyor, gödör* szókkal.

GUGYORODÁS, (gugy-or-od-ás) l. GUGORODÁS.

GUGYORODIK, (gugy-or-od-ik) l. GUGORODIK.

GUJ, elvont gyöke a *guja, gujáz* származékoknak. Megegyezik a *goly* és *guly* gyökökkel.

GUJA, (guj-a) fn. tt. *guját.* Tekealakú fadarab, melylyel a falusi és pásztorgyermekek játszani szoktak. Székely szó. Rokon *golyó* szóval.

GUJATYÚK, (guja-tyúk) ösz. fn. Farkatlan, kusza tyúk, melynek széle hossza egy, mint a gujáé vagy golyójé. Székely szó. V. ö. GUL.

GUJÁZ, (guj-a-az) önh. m. *gujáz-tam, —tál, —ott.* Guja nevű tekével játszik.

GUJÁZIK, (guj-a-az-ik) k. m. *gujáz-tam, —tál, —ott.* Csomózik, megdagad. *Felgujázott a feje. Akkorát gujázott, mint a kujakom.* (Kriza J.). Székely szó.

GUL v. GÚL, v. GULY, elvont gyökök, melyekből *gula, gulács, gúla, gulya* stb. származnak. Jelentése, mint a többi *gu* gyökelemből eredett gyöktársainak, kanyarodás, körültekerés, vagy tekeredés, forgás, gömbölyüség. A héber גּוּל v. גִּיל a hasonló hangzatú arab szóval együtt am. körüljár, kereng, innen : kor, nemzedék, és egyik arab származékban : sereg; megegyezik vele a magyar *gula* v. *gulya* főnév; továbbá : גָּלָה am. dörzsöl, ledörzsöl; kopaszít, meztelenít, foszt, és גִּלַּח am. nyír, lenyír; mindkettő megegyezik a magyar *gulács, gulya* (guja) melléknevekkel; végre ide tartozik : גָּלַל am. kanyarít, tekerít, hengerít; továbbá vastag, nagy, méltóságos, dicső (volt), ennek pedig *gúla* (pyramis, olaszul *guglia),* felel meg a magyarban.

GÚL, l. GUL.

GULA, GULÁS, l. GULYA, GULYÁS.

GÚLA, (gúl-a, v. ö. GÚL) fn. tt. *gúlát.* Oszlop, melynek alapja hengerded vagy négyszegű, s fölfelé lassanként összvemegy, és legtetején csúcsosan végződik. (Obeliscus, Pyramis). *Egyiptomi gúlák.*

GÚLAALAKÚ, (gúla-alakú) ösz. mn. Minek alakja a gúlákéhoz hasonló. *Gúlaalakú toronytető.*

GULACS v. GULÁCS, (1), (gul-acs v. -ács) mn. tt. *—ot.* Kopasz, kinek a haja elment. Mondják szarvasmarháról is, midőn a szőre elhull. Rokon vele a latin *calvus,* német *kahl.*

GULÁCS, (2), falvak Beregh és Szala megyében; helyr. *Gulács-on, —ra, —ról.*

GULÁCSOS, (gul-ács-os) mn. tt. *gulácsos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Imitt amott kopasz, meztelen, szőretlen bőrü. *Gulácsos beteg marha.*

GULAMEZŐ, puszta Pozsony megyében; helyr. *Gulamező-n, —re, —ről.*

GULÁSZTA, (latinul *colastra* v. *colustra* v. *colostrum)* fn. tt. *gulásztát.* Ellés után első ízben fejt vagy fecscsent tej; máskép : fecstej, előtej. Szathmárvidéki tájszó.

GULÁSZTÁS TEJ, l. GULÁSZTA.

GULÁSZTRA, l. GULÁSZTA.

GULY, l. GUL.

GULYA, (1), (guly-a) fn. tt. *gulyát.* Szélesb ért. szarvasmarhákból álló csorda, melyben meddő tehenek, borjúk, tinók, heverő ökrök vegyest legelnek. *Szántás után kihajtani gulyára az ökröket.* Szorosb ért. tenyésztésre, szaporításra szánt tehenekből álló, s rendesen tavasztól késő őszig a szabad ég alatt tanyázó csorda. *Gulyát őrizni, legeltetni, itatni. Gulyán v. gulyában nevelt borjúk, tinók, üszők. A gulyából kiterelni egynehány tinót. Megzavarni, megkergetni a gulyát. Nagy gulyája van a ránczában.* (Km.) V. ö. GUL. Az arabban *cháila* am. juhnyáj, kecskenyáj. Figyelmet érdemel, hogy a szanszkritban *go, gau,* a perzsában *ghau, gao,* am. a német *Kuh, Ochs,* melyekkel a magyar *gulya* első tagja is hangokban egyezik.

GULYA, (2), (guly-a, v. ö. GUJA és GULY) mn. tárgyeset : *gulyát.* Gulya tyúk, azaz kusza tollú, farkatlan tyúk. L. GUJATYÚK.

GÚLYA, (gúly-a) l. GÚLA.

GULYAAKOL, (gulya-akol) ösz. fn. Akol, melybe éjjelenként vagy zivataros időben vagy télre vagy etetés végett a gulyát beterelik. V. ö. AKOL.

GULYABELI, (gulya-beli) ösz. mn. Gulyához tartozó, gulyában tenyészett, nevelkedett. *Gulyabeli tehenek, ökrök;* különböztetésül az istállós marhától.

GULYÁS, (guly-a-as) fn. tt. *gulyás-t,* tb. *—ok.* Pásztor, ki a gulyát őrzi. *Öreg gulyás* v. *számadó gulyás. Én vagyok a petri gulyás, én őrzöm a petri gulyát.* (Népd.).

GULYÁSBOJTÁR, (gulyás-bojtár) ösz. fn. A fő v. számadó gulyásnak legénye, segéde. *A bojtárom vizen sáron, magam a paplanos ágyon.* (Petri gulyás nótája).

GULYÁSHÚS, (gulyás-hús) ösz. fn. Vöröshajmával, paprikával, köménymaggal fűszerezett,

és szalonnával kevert bográcsos marhahús, a gulyások kedves eledele; máskép: *gulyásos hús.*

GULYÁSOS, (guly-a-as-os) mn. tt. *gulyásos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Gulyások módja, szokása szerént való. *Gulyásos viselet, nyerseség.*

GULYÁSOSHÚS, (gulyásos hús) l. GULYÁSHÚS.

GULYÁSTANYA, (gulyás-tanya) ösz. fn. Góré, gunyhó, putri, melyben a gulyások tanyáznak, holmijöket tartják, sütnek-főznek stb.

GULYVÍZ, falu Sáros megyében; helyr. *Gulyvíz-én,* —*re,* —*ről.*

GUM, elvont gyök, (l. GU), rokon a *gom, göm, csom* gyökökkel, s jelent valami gömbölyüt, csomót, dudort, daganatot.

GUMÓ, (gum-ó) fn. tt. *gumó-t.* 1) Kemény és gömbölyü kinövés az állati testen, kiváltkép a csontokon. 2) Szélesb ért. csomó, púp. 3) Növényeknél gyököt képező csomós termény, mely a hajmától abban különbözik, hogy egy hajma maga csak egy bimbó és csak egy helyen fakad ki, a gumónak pedig itt-ott az oldalán vagynak bimbók, a melyekből kifakad, ilyen a burgonya, csicsóka.

GUMÓS, (gum-ó-s) mn. tt. *gumós-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Minek gumója vagy gumóji vannak. *Gumós csontok. Gumós burgonya.* V. ö. GUMÓ.

GUMÓSODIK, (gum-ó-s-od-ik) k. m. *gumósodtam,* —*tál,* —*ott.* Gumóssá lesz, gumók nőnek rajta.

GUN v. GÚN, gyöke *gunár* szónak, l. ezt.

GUNÁR v. GÚNÁR, (gun-ár, a székelyeknél *ganár*, angolul *gander*, németül *Gänserich*, szlávul *gunor*, l. a czikk végén) fn. tt. *gunár-t* v. *gunarat,* tb. —*ok* v. *gunarak.* Kan lúd, him lúd. *Elül megy a gunár. Azt gondolja, ő ölte meg a gunárt.* (Km.) Gyöke *gun* v. *gún* v. székelyesen: *gan*, hangutánzónak látszik, s ugyanaz, mely a *gancsi* névben is előfordúl, másképen: *gág* (am. gá-og v. gá-ong), mely a ludak hangját, gágogását fejezi ki, (l. GÁG, GÁGOG). Így a hellen χήν szót is, mely szinte ludat jelent, a nyelvbuvárok a χαω v. χαίνω (tátong, száját tátja) szókból származtatják. Egyébiránt lásd a többi rokonságokat GANCZI alatt. V. ö. KAN szóval is.

GUNÁRNYAK, (gunár-nyak) ösz. fn. 1) Gunár nevü madár nyaka. *Megenni a gunárnyakat.* 2) Átv. ért. a barkóknál am. két águ sült kalács. 3) Tréfásan am. hosszu vékony nyak.

GUNÁRNYAKÚ, (gunár-nyakú) ösz. mn. Kinek hosszu s aránylag vékony nyaka van, mint a gunárnak.

GUNÁROZIK, (gun-ár-oz-ik) k. m. *gunároztam,* —*tál,* —*ott.* A nőstény lúdról mondják, midőn gunárral párosúl.

GUNDA, női kn. tt. *Gundát.* Kunigunda. Némelyek szerént: *Kinga.* (Ó német nyelven *Kuno* annyi, mint: hős, t. i. a mostani kühn, *Gund* pedig nemes nőszemély, hölgy).

GUNGÓ, (gun-g-ó) fn. tt. *gungó-t.* Gyermekek nyelvén am. ing, üng, ümög. Nem más, mint a felhangu üng (ő) g elötétellel, és mélyhangon kiejtve, ekképen *üngő* = *güngő* = *gungó.* V. ö. GYERMEKSZÓ.

GUNNYASZT, (gunny-aszt) önh. m. *gunnyasztott.* Gornyadva meghúzza magát, különösen a beteges vagy álmos ember vagy állat mintegy hunnyaszkodik. Nem egyéb mint a *hunnyaszt* módosulata.

„Gunnyaszt vagy dög is már?
Lássuk fölrepűl-e?"
(Arany J. Toldi.)

„Egyedül gunnyasztok
A cserepes mellett."
(Székely népdal.)

GUNNYASZTÁS, (gunny-asz-t-ás) fn. tt. *gunnyasztás-t*, tb. —*ok.* Gornyadva maga meghuzása. V. ö. GUNNYASZT.

GÚNY, (gú-ny v. gu-ony) fn. tt. *gúny-t*, tb. —*ok.* 1) Tulajdonkép aljas csúfolódás neme, midőn valaki másra torzképet csinál, pl. nyelvét kiölti, száját görbítgeti, ide-oda vonogatja vagy másképen másnak mozgását, beszédét eltorzítva utánozza. 2) Átv. ért. elmés vagy elmésséget igényelő szó vagy beszéd, mely által mást nevetségessé, nevetség tárgyává tenni akarunk. *Gúnyt űzni valakiből. Gúnynak kitéve lenni. Nyilvános gúny.* Rokon vele a német *Hohn*, ónémet *hun*, *honida* stb.

GUNYA v. GÚNYA, (guny-a) fn. tt. *gúnyát.* A szláv nyelvekben is: *gúnya* v. *húnya.* 1) Szélesb ért. mindenféle szegényebb ruha, öltözék. *Vidd el a gunyádat. Alig van egy két gunyája. Minden genyegunyáját beitta.* 2) Durva vászon köntös, szűrruha.

GUNYÁCZ, (guny-a-acz) fn. tt. *gunyácz-ot.* Sötétes szűrposztóból készített kankó.

GUNYÁS, GÚNYÁS, (guny-a-as) mn. tt. *gunyás t* v. —*at*, tb. —*ak.* Szegényes-féle, durva ruhában járó vagy ilynemü ruhákkal bővelkedő. *Gúnyás parasztok. Gúnyás kamara, szekrény.*

GÚNYASZT, l. GUNNYASZT.

GUNYÁZ, GÚNYÁZ, (guny-a-az) áth. m. *gunyáztam*, —*tál*, —*ott.* Gúnyával ellát, gúnyába öltöztet. *Nem győzi gúnyázni cselédeit, gyermekeit.* V. ö. GUNYA.

GÚNYBESZÉD, (gúny-beszéd) ösz. fn. Beszéd, mely valakit gúny tárgyává, nevetségessé tesz. V. ö. GÚNY.

GUNYHÓ, l. KUNYHÓ.

GÚNYIRAT, (gúny-irat) ösz. fn. Irat, melynek tárgyát és tartalmát gúnyok teszik. V. ö. GÚNYIRÓ.

GÚNYIRÓ, (gúny-iró) ösz. fn. Iró, ki a társas élet hibáit, ferdeségeit, vétkeit stb. majd fínomúl csipős, majd élesebb és kemény modorban megrója, s az illető személyeket vagy nevetség vagy megvetés és utálat tárgyává tenni törekszik. *Víg, komoly gúnyiró.* Ettől különbözik oly iró, kinek czélja másokat rágalmazni, becsteleníteni és gyalázni, (pasquil-iró, rágalomiró és pasquil = rágalomirat).

GÚNYKACZAGÓ, (gúny-kaczagó) ösz. fn. Személy, ki gúnyosan csúfolódó hangon kaczag.

GÚNYKACZAJ, (gúny-kaczaj) ösz. fn. Gúnynyal vegyített kaczaj, melynek hangjából kitünik, hogy másnak kicsúfolására van irányozva. V. ö. GÚNY és KACZAJ.

GÚNYKÉP, (gúny-kép) ösz. fn. Valamely személynek nevetségesen elferdített alakban lefestése. Máskép : *torzkép.*

GÚNYKÖLTŐ, (gúny-költő) ösz. fn. Költő, ki oly költeményeket ir, melyek tárgyát a társadalmi élet hibái, ferdeségei, vétkei stb. teszik.

GÚNYMOSOLY, (gúny-mosoly) ösz. fn. Gúnynyal vegyes mosoly.

GÚNYNÉV, (gúny-név) ösz. fn. Név vagy czím, melyet valakinek adnak, hogy általa nevetségessé tegyék, csúfnév, pl. midőn az igen sovány embert *szúnyogkirály*-nak, a kövéret *gyapjuzsák*-nak csúfolják. Több családok nevei eleinte gúnynevek voltak, s a köznépnél igen divatban van a gúnynév használata, s ezen szokásos kérdésből : *mi a kigyelmed becsületes neve?* az tetszik ki, mintha több embernek két neve, úgymint becsületes és gúnyneve szokott volna lenni. Ily gúnynevek : *Fityfirity, Liphecz, Takonpócz, Vaksipila, Méregposz, Totyi, Jobbsincs, Talpas, Hajmazsárderekú, Gólyalábú* stb.

GÚNYOL, (gúny-ol) áth. m. *gúnyol-t.* 1) Aljasan, póriasan csúfol, pl. nyelvét kiöltve, száját huzogatva, arczát elfintorítva. 2) Csúfolódva, gyalázva boszont, nevetségessé tesz. *Kigúnyolni az idegeneket. Gúnyolni a rongyos vagy hibás testalkotásu embert.* V. ö. GÚNY. Néhutt : *gínyol.*

GÚNYOLÁS, (gúny-ol-ás) fn. tt. *gúnyolás-t,* tb. *—ok.* Valakinek gúnyok által nevetségessé tevése vagy boszontása; csúfolás.

GÚNYOLÓ, (gúny-ol-ó) mn. tt. *gúnyoló-t.* Mást gúnynyal illető, sértő, bántó, boszontó. *Gúnyoló beszéd, irás, vers. Egymást gúnyoló gyermekek.*

GÚNYOLÓDÁS, GUNYOLÓDÁS, (gúny-ol-ó-d-ás) fn. tt. *gúnyolódás-t,* tb. *—ok.* Valakinek folytonos gúnyokkal illetése, bántása.

GÚNYOLÓDIK, (gúny-ol-ó-d-ik) k. m. *gúnyolód tam, —tál, —ott.* Mást folytonos vagy gyakori gúnyokkal illet, sérteget, boszont, csúfolódik.

GÚNYOR, GUNYOR, (gúny-or) fn. tt. *gúnyor-t,* tb. *—ok.* Gúnyirat, gúnyköltemény, gúnyvers. (Satyra).

GÚNYOROL, GUNYOROL, (gúny-or-ol) áth. m. *gúnyorol-t.* Valakit gúnyor által nevetségessé tesz. V. ö. GÚNYOR.

GÚNYOROS, GUNYOROS, (gúny-or-os) mn. tt. *gúnyoros-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Gúnyorral vegyes, mi gúnyort foglal magában. *Gúnyoros költemény, beszéd, előadás. Gúnyoros modor.* (Satyricus). V. ö. GÚNYOR.

GÚNYSZÓ, (gúny-szó) ösz. fn. Szó, mely gúnyt foglal magában, mely valakit nevetségessé tesz vagy tenni akar, milyen pl. minden gúnynév.

GÚNYUL, (gúny-ul) ih. Gúny gyanánt, gúnyképen. *Gúnyul mondani valamit.*

GÚNYVERS, (gúny-vers) ösz. fn. Mindenféle verses költemény, melynek kitüzött czélja valakit vagy valamit kigúnyolni, nevetségessé tenni; gúnyköltemény.

GUR, elvont gyök, melyből erednek 1) *gurdaly, gurdély, gurdon* stb., 2) *gurúl, gurít, gurgat, gurgulya* stb. Rokon a *gor, gör* gyökökkel. V. ö. GOR, GÖR.

GURAHONCZ, falu Arad megyében; helyr. *Gurahoncz-on, —ra, —ról.*

GURÁNY, falu Bihar megyében; helyr. *Gurány-ba, —ban, —ból.*

GURBA, (1), (gur-ba), *görbe* szóval ikerítve használtatik : *görbe-gurba.* Rokona a latin *curvus,* német *Krumm.* V. ö. GÖRBE.

GURBA, (2), falu Arad megyében; helyr. *Gurbá-n, —ra, —ról.*

GURBANCS, (gur-b-an-cs) fn. tt. *gurbancs-ot,* tb. *—ok.* Ágas-bogas, girbe-görbe, csomós, buczkós fa. Székely szó.

GURBANCSOS, (gur-b-ancs-os) mn. tt. *gurbancsos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Girbe-görbe, csomós, buczkós ízületű.

GURD, (gur-d) elvont törzse *gurdaly, gurdély, gurdancs, gurdó, gurdon* neveknek; továbbá *gurdít, gurdúl* igéknek és származékaiknak.

GURDALY, (gur-d-aly) fn. tt. *gurdaly-t,* tb. *—ok.* Öszvebonyolodott nagy vastag burján v. gaz, melyet nehéz elválasztani egymástól. Szathmárvidéki és erdélyi tájszó. Máskép : *gurdé, gurdon, gordon, góró, gurgyal.*

GURDANCS, (gur-d-ancs) fn. tt. *gurdancsot.* Apróbb fajta gurdaly, kövér helyeken nőtt, sokféle haszontalan pukkantó, laboda, bürök s több efféle növények öszvege. (Kriza J.).

GURDÉ, (gur-d-é) fn. tt. *gurdét.* lásd : GURDÉLY.

GURDÉLY, (gur-d-ély) fn. tt. *gurdély-t,* tb. *—ok.* 1) L. GURDALY. 2) Szurdok, zug, rejtekhely. Molnár A. szerént a latin *latebra.* V. ö. GURGYAL.

GURDÍT, GURDIT, (gur-d-ít) áth. m. *gurdított,* htn. *—ni* v. *—ani.* Azt teszi, hogy valami gurduljon. V. ö. GURDÚL. *Hordót gurdítani le a pinczébe. Kereket gurdítani. Elgurdítani a tekét.*

GURDÍTÁS, GURDITÁS, (gur-d-ít-ás) fn. tt. *gurdítás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamely gömbölyű, kerek vagy hengerded testet gurdítunk. V. ö. GURDÍT.

GURDÓ, (gur-d-ó) fn. tt. *gurdó-t.* Hegynek lejtős, meneteles, mintegy meggörbedő oldala.

GURDON, (gur-d-on) fn. tt. *gurdon-t,* tb. *—ok.* Szeged s általán Tisza vidékén am. tüskés, bokros, szuró-gazos vadon. V. ö. GURDALY.

GURDÚL, GURDUL, (gur-d-úl) önh. m. *gurdúl-t.* Gurogni, azaz a földön vagy más alapzaton saját tengelye körül forogni kezd. *Gurdúl a hordó, ha megtaszítják. Elgurdúl a deszkára dobott teke.* V. ö. GUROG.

GURÉNY, erdélyi falu Hunyad megyében; helyr. *Gurény-ba, —ban, —ból.*

GURGADOZ, (gur-g-ad-oz) önh. és gyak. m. *gurgadoz-tam, —tál, —ott.* Cseppekre oszolva vagy cseppekbe gyűlve görgedez, pl. *gurgadoz arczáról a verejték, gurgadoznak a vízcseppek.*

GURGADOZÁS, (gur-g-ad-oz-ás) fn. tt. *gurgadozás-t*, tb. *—ok.* Állapot, midőn valami gurgadoz.

GURGAT, (gur-g-at) áth. és gyak. Azt teszi, hogy valami gurogjon. *Gurgatni a hordót. Gurgatni a taligakereket.* V. ö. GUROG. Vékony hangon: *görget.*

GURGATÁS, (gur-g-at-ás) fn. tt. *gurgatás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit gurgatnak.

GURGONYA, (baranyai tájszó) l. BURGONYA.

GURGULYA, (gur-g-uly-a) fn. tt. *gurgulyát.* 1) Henger a gurgástól. 2) Kerékalaku fakarika, melyet a gyermekek játék gyanánt gurgatnak. 3) Átv. és tréfás ért. *gurgulya szemű*, am. kinek szüntelen forognak kidűledt nagy szemei; *gurgulya szem*, am. kidudorodó nagy szem. 4) Hangutánzó, mely a toroköblögetéskor hallatszó hangot fejezi ki. Rokon vele ez értelemben a héber גַּרְגְּרֶת, latin *gurgulio* v. *curculio*, hellen *γαργαρίζω*, franczia *gargouille*, német *Gurgel*, angol *gargle*, *gurgle* stb. 5) Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből; gyümölcse tojásdad, (honnan a neve), karczolt, kicsiny. (Seseli).

GURGULYÁZ, (gur-g-uly-a-az) áth. és önh. m. *gurgulyáz-tam, —tál, —ott.* 1) Gégéjét, s torkát valamely folyadékkal öblögeti. 2) Hengerget, forgatva elhajt valamit. 3) Gurgulya nevü játékot játszik. Ez értelemben önh. ige.

GURGULYÁZÁS, (gur-g-uly-a-az-ás) fn. tt. *gurgulyázás-t*, tb. *—ok.* 1) Torkának öblögetése. 2) Hengergetés. 3) Gurgulyával játszás.

GURGY, (gur-gy) elvont törzse *gurgyal, gurgyalag, gurgyó* szóknak. Rokon *gorny*, *görny* törzsekkel.

GURGYAL, (gur-gy-al) fn. tt. *gurgyal-t*, tb. *—ok.* 1) Alacson, kunyhóféle házikó, melybe s melyben csak gornyadva, görnyedve lehet járni. Latinul *gurgustium*, *gurgustiolum.* Így nevezik különösen falukon a szegényebb zsellérek és czigányok lakásait, a falunak azon részét pedig, mely ily gurgyalokból áll, *gurgundiá*-nak (burgundiának), néhutt *tabán*-nak. 2) Néhutt am. gurdaly, gurdon. V. ö. GURDALY.

GURGYALAG, (gur-gy-al-ag) fn. tt. *gurgyalag-ot.* 1) L. GURGYAL. 2) Gurgyó v. gurgyalféle lyukban (parti lyukban) lakó rigó (merops apiaster).

GURGYÓ, (gur-gy-ó) fn. tt. *gurgyót.* l. GURGYAL.

GURIGA v. GUROGA, (gur-i-g-a v. gur-og-a) fn. tt. *gurigát* v. *gurogát.* Kerek- vagy lapos tányéralakú fa, melyet a gyermekek játékszer gyanánt hengergetnek, meglódítva elgurítanak. V. ö. KARIKA.

GURIGÁL, (gur-i-g-a-al) önh. m. *gurigált.* l. GURIGÁZ.

GURIGÁZ, (gur-i-g-a-az) önh. m. *gurigáz-tam, —tál, —ott.* Gurigával vagy gurigást játszik, gurigát hengerget. V. ö. GURIGA.

GURÍT, GURIT, (gur-ít) áth. m. *gurít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Valami gömbölyü, kerek, hengerded testet saját tengelye körül forgatva hajt, elhajt. *Hordót, kereket, tekét gurítani.*

GURÍTÁS, GURITÁS, (gur-ít-ás) fn. tt. *gurítás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit gurítunk. V. ö. GURÍT.

GUROG, (gur-og) önh. és gyak. m. *gurog-tam* v. *gurg-ottam*, *gurog-tál* v. *gurg-ottál, gurg-ott*, htn. *—ni* v. *gurg-ani* v. *gurg-ni.* Valamely gömbölyü, kerek vagy hengerded test saját tengelye körül folytonosan forog a földön vagy más alapzaton. *Gurog a kidobott teke. Az elszalasztott hordó legurog a lépcsökön.*

GUROGA, l. GURIGA.

GURÚL, GURUL, (gur-úl) önh. m. *gurúl-t.* Valamely gömbölyü, kerek, hengerded test saját tengelye körül földön vagy más alapzaton forogva halad. *Gurulnak a sebesen ragadt kocsi kerekei.* Rokon vele közelebb a latin *curro*, innen *currus*, *cursus* stb.

GURÚLÁS, GURULÁS, (gur-úl-ás) fn. tt. *gurulás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valami gurúl.

GURZAFALVA, GURZÓFALVA, helység Közép-Szolnok megyében; kelyr. *Gurzafalvá-n, —ra, —ról.*

GUS, elvont gyöke gusa, gusaly, gusba szóknak, s rokon *gúzs* szóval; jelent valami csavarodottat, csomósat. V. ö. GU.

GUSA, (gus-a) fn. tt. *gusát.* Székely nyelven am. *golyva.* L. ezt.

GUSALY, GUSALYOS, l. GUZSALY, GUZSALYOS.

GUSÁS, (gus-a-as) mn. és fn. tt. *gusás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Golyvás, vastag, csomós nyakú. Székely szó.

GUSÁZIK, (gus-a-az-ik) k. m. *gusáz-tam, —tál, —ott.* Embernek vagy állatnak nyakán csomó, golyva növekedik. *Gusáznak a sertések, juhok.* Székely szó.

GUSBA, (gus-ba) fn. tt. *gusbát.* Fa vagyis rúd, melyen a bogrács a tűz felett lóg, midőn valamit főznek, pergelnek benne.

GUSBÓT, vasvármegyei tájszó és fn. l. TURBOLYA.

GUSZ, rokon *gosz* gyökkel, l. ezt.

GUSZA, (gusz-a) l. KUSZA.

GUSZTÁV, (egy eredetü az Ágoston = Augustus latin szóval, s am. dicsőséges, felséges); férfi kn. Gustavus.

GUSZTONY, (gusz-t-ony) fn. tt. *gusztony-t*, tb. *—ok*. Vas szeg a bot vagy pálcza végén. *A bot gusztonyával szikrásztatni az utczai köveszetet.*

GUSZTONYOS, (gusz-t-ony-os) mn. tt. *gusztonyos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gusztonynyal ellátott, felszerelt, hegyesített. *Gusztonyos bot, pálcza.*

GUSZTONYOZ, (gusz-t-ony-oz) áth. m. *gusztonyoz-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Gusztonynyal ellát, a botra, pálczára gusztonyt üt. 2) Gusztonyos bottal megver, megszurkál.

GUSZTONYOZÁS, (gusz-t-ony-oz-ás) fn. tt. *gusztonyozás-t*, tb. *—ok*. Gusztonynyal ellátás. Gusztonynyal megverés.

GUT, gyöke *guta* főnévnek, l. ezt.

GÚT, falu Fejér megyében; másképp: *Tamási*. KIS—, NAGY—, falvak Beregh megyében; helyr. *Gúth-on*, *—ra*, *—ról*. L. GÚTH.

GUTA, (1), (gut-a) fn. tt. *gutát*, tb. *guták*. Szélütés, hirtelen halál. *Jaj, megüt a guta. Üssön meg a guta. Fél guta.* Néha csudálkozást jelentő indulatszó. *Mi a guta?! A gutát!* Átv. ért. *a lapos guta megütötte az erszényét*, am. semmi sincs benne, kiürült. Helynév is. L. mindjárt alább. *Meghúzta magát, mint Guta mellett a mennykő.* (Km.).

Rokon vele a chaldeai *gutáh*, latin [per-, con-] *cutio*, *quatio*, szanszkrit *kuṭ* [átver, átfúr], franczia *goutte*, létezik a dalmát nyelvben is: *guta;* legegyszerübb elem a magyar *üt*, melyből torokhang előtételével: *güt*, s alhangon: *gut* származtatható.

GUTA, (2), mezőváros Komárom, falu Nógrád megyében; Ó—, puszta Komárom megyében; helyr. *Gutá-n*, *—ra*, *—ról*.

GUTABALZAM, (guta-balzam) ösz. fn. Gutaütés elleni balzamos gyógyszer, pl. fahéj-, szegfü-, rozmarinolajból stb.

GUTAPOR, (guta-por) ösz. fn. Gyógyszerpor a gutaütés ellen.

GUTAS, falu Nógrád megyében; helyr. *Gutas-on*, *—ra*, *—ról*. Másképp *Kutásó*.

GUTAÜTÉS, (guta-ütés) ösz. fn. A tagok mozgásának hirtelen megszünése, bénulása, mely gyakran rögtön halált okoz. (Apoplexia). *Részletes gutaütés*, midőn a szélhüdés a test némely részét vagy részeit éri; *általános gutaütés*, mely az egész testet áltálhatja, s az életet kioltja.

GUTAÜTÖTT, (guta-ütött) ösz. mn. Szélhüdött, bénult vagy hirtelen halállal kimúlt. *Gutaütött kesü.*

GUTAVÍZ, (guta-víz) ösz. fn. Rozmarinvirágból kivont szeszes víz, melyet gutaellenes gyógyszerül használnak. A németek *magyarvíz*-nek is mondják, minthogy feltalálását Erzsébet magyar királynénak tulajdonitják.

GÚTH, KIS—, NAGY—, puszták Szabolcs megyében; helyr. *Gúth-on*, *—ra*, *—ról*.

GÚTHOR, l. GÚTOR, (2).

GÚTOR, (1), férfi kn. Gunther, Guntherus. Másképp: *Göntér*.

GÚTOR, (2), falu Pozsony megyében; helyr. *Gútor-on*, *—ra*, *—ról*.

GÚTORFÖLDE, falu Szala megyében; helyr. *Gútorföldé-n*, *—re*, *—ről*.

GUTTA, székelyesen am. *guta*.

GUTTAHÁZA, falu Vas megyében; helyr. *Guttaházá-n*, *—ra*, *—ról*.

GUTTMÉZGA, (gutt-mézga) ösz. fn. Gummiból kifolyó mézga. (Gummigutta).

GUVAD, (gu-v-ad) önh. m. *guvad-tam*, *—tál*, *—t* v. *—ott*. Am. duvad. *Guvadt szemü béka.* Székely szó.

GUVAT, (1), (gu-v-at) mn. otromba, durva.

GUVAT, (2), (gu-v-at) fn. tt. *guvat-ot*. 1) Némely tájékon, vizi madár nemo. (Rallus). 2) Másutt am. haris.

GUZ, gyöke a *guzm* elvont törzsöknek és *guzmol* igének, am. *gusz* v. *gosz*, l. ezeket.

GUZMOL, (guz-m-ol) áth. m. *guzmol-t*. Fogatlan emberről mondják, midőn az ételt a hiányzó fogak helyett csak ínyeivel rágdossa, morzsolja, puhitja. *Guzmolni a húst, tésztát.*

GUZMOLÁS, (guz-m-ol-ás) fn. tt. *guzmolás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki guzmol.

GÚZS, (gú-zs, azaz gu-os) fn. tt. *gúzs-t*, tb. *—ok*. Megtekert, megcsavarított nyers ág vagy vesszö, vagy szalma, vagy több vesszőszál egy kötéllé csavarítva, tekerve. *Gúzst tekerni, csinálni. Gúzsba kötni a nád-, gabonakévéket. Farkasgúzsba tenni valakit*, am. kezeit, lábait gúzszsal öszvekötni. *Tekert gúzszsal nehéz tormát ásni.* (Km.) *Gúzs az, nem kolbász.* (Km.) *A kétszeres gúzs nehezebben szakad.* (Km.) *Ide-oda hajlik, mint a gúzs. Olyan vékony, hogy gúzst lehetne belőle tekerni.* V. ö. ZSUG, ZSUGORODIK.

Rokon vele a szanszkrit *juds*, (öszveköt; és kötelék, iga, járom), hellen *ζεύγω*, *ζυγόν*, *ζεῦγμα*, latin *júngo*, *jugum*, ónémet *guch*, *giuh*, német *Joch*, franczia *joug*, olasz *giogo* stb. a szláv nyelvekben is megvan *guzsva*, *huzsva*, *huszev;* héber nyelven pedig גוש am. göröngy.

GUZSA, (1), (guzs-a) mn. tt. *guzsát*. Törpe, rövid, öszvetekeredett, zsugorodott mint a gúzs. Dunán tuli tájszó.

GUZSA, (2), (mint föntebb) fn. tt. *guzsát*. Az emberek vagy barmok nyakán növekedett nagy csomó, golyva. Székely szó.

GÚZSABRONCS, (gúzs-abroncs) ösz. fn. Gúzsból csinált abroncs, vagyis abroncsul használt gúzs.

GUZSAD, (guzs-ad) önh. m. *guzsad-tam*, *—tál*, *—t* v. *—ott*. Gúzs gyanánt öszvetekeredik, zsugorodik.

GUZSADÁS, (guzs-ad-ás) fn. tt. *guzsadás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn valami guzsad.

GUZSADT, (guzs-ad-t) mn. tt. *guzsadt-at.* Gúzs gyanánt megtekeredett, zsugorodott, törpült. *Guzsadt nyaku ember.*

GUZSALY, (guzs-aly, a szláv nyelvekben *kuszely, kuzsel)* fn. tt. *guzsaly-t*, tb. *—ok.* 1) Székelyföldön és némely más vidéken am. rokka, kerekes fonóeszköz. 2) Közönségesebb ért. oly fonó eszköz, melynek nyele és talpa van. A fonandó kendert vagy lent a nyelére tekerik, s mintegy gúzsolják, (honnan a neve), a talpára pedig ráülnek. Az ily guzsalyon fonó személy ujjaival pörgeti az orsót. Máskép : *gyalog rokka. Guzsaly való neki, nem kard,* am. asszonyos férfi.

GUZSALYFÁKLYA, (guzsaly-fáklya) ösz. fn. Vékony szálakra hasogatott szurkos fenyü, melyet néhutt a szegényebbek gyertya gyanánt használnak, kivált a fonóházakban v. guzsalyosokban.

GUZSALYOS, (guzs-aly-os) fn. tt. *guzsalyos-t,* tb. *—ok.* 1) Erdélyben am. fonóház, vagyis oly hely, melyen téli estéken a fonó leányok és asszonyok öszvegyűlnek. *Guzsalyosba menni, járni.* 2) Fonó leány szeretője, ki hozzá jár, midőn guzsalyosban fon.

GUZSALYOSKODIK, (guzs-aly-os-kod-ik) k. m. *guzsalyoskod-tam*, *—tál,* *—ott.* Guzsalyosba jár. Székely szó.

GUZSALYÜLŐFŰ v. GUZSALYVIRÁG, (guzsaly-ülő-fű, guzsaly-virág) ösz. fn. Őszike, a kökörcsin egyik faja, máskép *zászpa kökörcsin* v. *kikerics.* (Colchicum autumnale). Elé lehet venni a guzsalyat, mert kijött a guzsalyülőfű. (Kriza J.). Háromszékben : *kakasmandikó.*

GUZSÁS, (guzs-a-as) mn. l. GOLYVÁS.

GÚZSFENYŰ, (gúzs-fenyű) ösz. fn. l. VÖRÖSFENYŰ.

GÚZSINDA, (gúzs-inda) ösz. fn. A folyóvizek homokos partjain tenyésző növénynem, melynek igen apró fehér virágai nyár végén nyilnak ki. (Corrigiola littoralis). Nevét tekeredett gúzsos alakjától vette.

GÚZSLÁS, lásd : GÚZSOLÁS ; és GÚZSLÓDÁS.

GÚZSLIK, (gúzs-l-ik) k. m. *gúzsl-ott*, htn. *—ani.* Gúzszsá tekeredik, csavarodik. Átv. a székelyeknél sok bajjal nyomorkodik, csigázódik. *Gúzslott marha.*

GÚZSLÓDIK, (gúzs-ol-ó-d-ik) belsz. m. *gúzslód-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Gúzszsá csavarodik. 2) Átv. a székelyeknél : sok bajjal nyomorkodik, csigázódik.

GÚZSOL, (gúzs-ol) áth. m. *gúzsol-t.* 1) Gúzsba köt. *Gúzsolni a learatott nádat*, *kákát.* 2) Gúzszsá teker, csavar. *Gúzsolni a vesszőt.* 3) Csigáz, elcsigáz. *Gúzsolni az igás barmot.*

GÚZSOLÁS, (gúzs-ol-ás) fn. tt. *gúzsolás-t*, tb. *—ok.* Gúzsba kötés. Gúzszsá csavarás ; megfacsart vesszővel kötés ; a székelyeknél annyi is mint csigázás.

GÚZSOLÓDIK, (gúzs-ol-ód-ik) belsz. l. GÚZSLÓDIK 1).

GÚZSOLT, (gúzs-ol-t) mn. tt. *gúzsolt-at.* 1) Gúzsba kötött. 2) Gúzszsá tekerített. V. ö. GÚZSOL.

GUZSORODIK, (guzs-or-od-ik) k. m. *guzsorodtam*, *—tál*, *—ott.* Gúzs gyanánt ránczosodik, öszvetekeredik. Közönségesen a gyök megforditásával használják : *zsugorodik.*

GUZSOROG, (guzs-or-og) önh. m. *guzsorog-tam* v. *guzsorg-ottam*, *—tál* v. *guzsorgottál*, *guzsorgott,* htn. *—ni* v. *guzsorgani* v. *guzsorgni.* A gyök megforditásával, am. *zsugorog.* Magas hangon : *güzsörög.*

GÜ, GÜB, l. GÖ, GÖB.

GÜBE, (güb-e) fn. tt. *gübét.* A viznek örvényes mélysége. Székely szó. Máskép : *göbe.*

GÜBÜ, (güb-ü) fn. tt. *gübü-t.* 1) Göcsös, csomós végü rúd, melylyel a halászok a viz mélyét (gübéjét) megzavarják, hogy az elbujt halak tisztább vizet keresvén eléjöjenek, más részről a zavaros víztől a hálót meg ne lássák. Székely szó, Kriza J. gyüjteménye szerént : 2) Gamatlé, moslék ; 3) Háromszéki értelemben : gamat, mocskos. *Te gübü*, *mit gübülödöl annyit ?* 4) Köpülőfa.

GÜBÜFA, (gübü-fa) ösz. fn. l. GÜBÜ, 1).

GÜBÜL, GÜBÜL, (güb-ü-öl) áth. m. *gübül-t.* 1) A vizet gübüvel felzavarja. 2) A székelyeknél azt is teszi : *köpül*, vajat köpül. V. ö. GÜBÜ.

GÜBÜLÉS, GÜBÜLÉS, (güb-ü-öl-és) fn. tt. *gübülés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn gübülnek. V. ö. GÜBÜL.

GÜG, rokon *gug* gyökkel, l. ezt.

GÜGÜ, (güg-ü) fn. tt. *gügü-t.* Baranyában am. kenyér gyürkéje, púpja, domója.

GÜGY, 1) hangutánzó, mely fogatlan ember hangját, különösen a gyermekekét és öregekét jelenti. Ugyanaz a *gagy, gegy, gögy* hangutánzókkal : *gügyög*, *gagyog, gegyeg, gögyög.* 2) öszvehajtogatott, rakott, göngyölgetett valami.

GÜGYÖG, (gügy-ög) önh. m. *gügyög-tem,* *—tél,* *—ött.* Kis gyermek, vagy fogatlan vén ember módjára ejti a szót. Vastag hangon : *gagyog.*

GÜGYÖGÉS, (gügy-ög-és) fn. tt. *gügyögés-t,* tb. *—ék.* l. GAGYOGÁS.

GÜGYÜ, (gügy-ü) fn. tt. *gügyü-t.* Általában s eredetileg am. gügyö, azaz gügyögő, gugyogó. Különösen 1) Házasságbeli közbejáró, ki rendszerént (gügyögő, gugyogó) vénasszony szokott lenni, máskép : *susogó*, innen, *susogóba menni* am. házasság végetti értekezésbe. 2) Csomó nád, gabona, melyet néhutt *nyaláb*-nak vagy *marok*-nak mondanak. Több gügyüből lesz egy kéve. *Gügyü nem kéve.* (Km.). 3) Tréfásan szólva : pálinka ; máskép : *gugyi.* V. ö. GUGYI.

GÜGYÜL, (gügy-ü-öl) áth. m. *gügyül-t.* Székelyföldön am. összevissza kever, elegyít, máskép : *gübül, küpül.*

GÜM, azonos *gum* gyökkel, l. ezt.

GÜMŐ, (güm-ő) fn. l. GUMÓ.

GÜMŐCS, (güm-ő-cs) fn. tt. *gümőcs-öt.* Kis gümő, kis csomó az állati vagy növényi testen. V. ö. GUMÓ, és GYÜMÖLCS.

GÜMŐCSANYAG, (gümőcs-anyag) ösz. fn. Gümőcsöt képző anyag. V. ö. GÜMŐCS.

GÜMŐCSÖS, (güm-ő-cs-ös) mn. tt. *gümőcsös-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Amin gümőcs vagy gümőcsök nőttek; csomós kinövésű, bibircsós. *Gümőcsös bőr, test.*

GÜMŐCSÖSSÉG, (güm-ő-cs-ös-ség) fn. tt. *gümőcsösség-et.* Gümőcsös állapota vagy tulajdonsága valamely testnek.

GÜRÜZDÖL, (gür-üz-d-öl) áth. m. *gürüzdölt.* Gyarmathinál am. rág (rodere). Rokon *görönczöl* szóval.

GÜZ, am. göz, guz, gusz, gosz. lásd: GOSZ, és GUZ.

GÜZMÖL, l. GUZMOL.

GÜZSÖRÖG, l. GUZSOROG.

GÜZÜ, fn. l. GÖZÜ.

GVÁRDIÁN, l. GÁRGYÁN.

A G-ben van 2235 czikk.

GY.

GY, kisded alakban *gy,* tizenharmadik betü a magyar ábéczében, neve: *gyé.* A mássalhangzók sorában nyolczadik, az öszvetettek vagyis elegyültek között negyedik helyen áll. Kiválólag a betük egyik vagy másik különös osztályához nem tartozik, hanem, mint minden elegyült hangú betü, a benne rejlő mindenik egyes hang természetét követi. Ezen *gy* betüben pedig legközelebbről a *d* és *j* betük hangjai elegyülvék, minthogy az ily ragozott szók kiejtésében, mint *mondja, hordja, toldja, gondjaim, porondjaim* stb. a *dj* valóságos *gy* hanggá alakul. Innen közelebbi rokonsága van 1) a *d*-vel, miből magyarázandó, hogy néhutt, különösen nyitravölgyi, garanvidéki, s több palóczos kiejtés szerént a *d* is *gy*-re változik, valahányszor *i* járul utána, pl. *másogyik, harmagyik, gyiák, udvargyi, farkasgyi, aragyi, gondolkogyik, verekegyik, agygyig, megygyig* stb. második, udvardi, gondolkodik, addig stb. helyett. A régi halotti beszédben látható *ge* is, am. *gye,* azaz de. Viszont: *vagynak,* erdélyiesen *vadnak,* mely a Tatrosi codexben is eléfordúl. Szintén itt *hadnak* = hagynak. Országos szokás szerént is *d* helyett használtatik némely helynevekben, pl. *Somogy, Szilágy, Halmágy, Szilvágy* stb. Somod, Szilád, Halmád, Szilvád helyett. 2) Tájszólásilag több szavakban *j* helyett áll, pl. *borgyú, vargyú, sargyú, pergye, gyön, hagyít* stb. Némely szókban pedig a közösebb szokás és irói nyelv kizárólag használja *j* gyanánt, mint *gyön, gyógy, gyógyul,* (a székelyeknél *gyavúl* = javúl), *bogyó,* jön, jógy, jógyúl, bojó (bolyó) helyett. Ide tartoznak a *gyártó* (jártó), *gyász* (jász) és *hagyma* (hajma) szók is. 3) További rokonság szerént a *g* is szokott, bár nem oly sokszor mint a *d, gy*-vé változni, s mintegy lágyulni, — a *j* — (mint egyik alkotó része a *gy*-nek) a *g*-vel, mint inybetütársával különben is rokon levén —; így lett pl. a hellen-latin *angelus* és *Georgius*-ból a magyar *angyal* és *György,* innen a *gy* néha *g*-vel is fölcseréltetik, mint a tájdivatos *genge* (gyenge), *egenyes* v. *igenyes* (egyenes) mutatják. Végre fölcseréltetik még a másik alkotó betü a *d* (mint fogbetü) rokonságaival is, t. i. *sz* betüvel a *szapora* (gyapora), erdélyies *szalu* (gyalu); *t*-vel a *butor* (bugyor), *tám* (gyám); *z*-vel a *buzog* (bugyog); *zs*-vel a *zsenge* (gyenge) szókban, és némely másokban. E hang mint legközelebbről a *j*-vel rokon, szintén *hajlékonyságot,* különösebben *lágyságot, puhaságot, gyöngeséget, gyöngédséget, finomságot* jelent, pl. *gyapju, gyapot, gyáva, gyönge, gyám, gyep, gyermek, gyertya, gyik, gyógy, gyökér, gyöngy, gyönyör, gyümölcs, lágy, rongy, hölgy, tögy, langy, ángy, hangya, göngyöle, pongyola, ragyog;* átvitt értelemben *gyám, gyámol, gyanú, gyanít* stb. A hangutánzókban is lágyabbféle hangot fejez ki, pl. *bugyog, gagyog, rogy, húgy, gyagya, gyalu* stb. Azonban osztozik a *d* vagy *t* és *g* betük jelentéseiben is, pl. *gyür tür, gyümő gümő* stb. A hangmértanban, mint egyszerü hang, az előtte álló rövid hangzójú szótagot egyedül maga hosszuvá nem teszi, pl. *A măgyar ág oda van! Mahomét vad népe lenyomta.* (Horv. E.). *Egy kisded csillag răgyogott vezetőleg előtte.* (Vörösm.).

GYA, gyökelem, mely mint hangutánzó megvan *gyagy, gyagya* szókban. Megvan továbbá a *gyak, gyan, gyap, gyar* stb. gyökökben és ezek származékaiban. A képzők hangzóival öszveolvadva létezik ezekben: *gyám, gyán, gyár* stb. V. ö. GYE, GYI, GYO, GYÖ, GYU, GYÜ.

GYAGY, (1), hangutánzó gyök, melyből *gyagya* és a tájszokásos *gyagyog, gyagyogás* származnak.

GYAGY, (2), helynév; l. GAGY.

GYAGYA, (gyagy-a) hangutánzó fn. tt. *gyagyát.* A rigók osztályához tartozó madárfaj, mely *gyagy* v. *gya-gya* hangon kiáltoz. Máskép: *dsadsa.*

GYAGYOG, (gyagy-og) önh. m. *gyagyog-tam, —tál, —ott.* A gyermekről mondják, midőn beszélni kezd, de értelmes szókat még nem képes kiejteni; máskép és közönségesebben: *gagyog, dadog.*

GYAGYOGÁS, GYAGYOGÓ, l. GAGYOGÁS, GAGYOGÓ.

GYAK, (1), (l. GYAK, áth.) elavult fn. tt. *gyak-ot.* Szuró eszköz, tőr, dákos, gyilk.

GYAK, (2), áth. m. *gyak-tam, —tál, —ott.* Valamit éles, hegyes végü eszközzel szúr, megszúr, döf, bök. *Dárdát gyakni az ellenség paizsába. Karót gyakni a földbe. Általgyakni tőrrel valakit.* **Átv.** és aljas beszédben am. nővel közösül, s ez értelemben *ik*-es alakban is használtatik. Minthogy ezen értelem miatt országszerte aljas jelentésüvé lett, közelebbi származékaival együtt (kivétetik: *gyaka),* sem tisztes beszédben, sem irásban nem használható, de tá-

volabbi származékai u. m. *gyaksa* és *gyakor* mindenütt helyet foglalhatnak.

Rokon vele a szanszkrit *tag*, *tig*, [érint, szúr], *taga* (gyilok, dákos), *daç* (vág), *sztak* (döf, szúr), hellen *δάκω*, *δάκνω*, latin *tango*, német *Stecken*, *Stock*, *stechen*, *Stachel*, *Degen*, franczia *dague*, olasz és spanyol *daga*, holland *dagge*, persa *teg*, *tig*, portugál *adaga*, angol *dagger*, izland *doggard* stb.

GYAKA, (gyak-a) fn. tt. *gyakát*. Általán, valamit leszuró és megerősitő eszköz, karó, pl. melylyel a ház szalmafödelének tetejét lecsiptetik; vagy szénaboglya, kazal, asztag tetejébe, karimájába szúrt pózna, hogy a szél el ne hordja vagy le ne csuszszék; továbbá, a szekér oldalát tartó s kiálló fa, azaz rakoncza, vagy a lőcs felnyuló vége stb. Székely tájszó.

GYAKÁS, (gyak-ás) fn. tt. *gyakás-t*, tb. *—ok*. Szurás valamely hegyes végü eszköz által. *Dárdagyakás*. Aljas ért. nővel közösülés.

GYAKÁZ, (gyak-a-az) áth. m. *gyakáz-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamit, különösen háztetőt, boglyát, kazalt, asztagot gyakával megerősít. V. ö. GYAKA.

GYAKDOS, (gyak-dos) áth. és gyak. m. *gyakdos-tam*, *—tál*, *—ott*. Ismételve, több izben gyak; szurkál, bökdös, döföd. V. ö. GYAK.

GYAKDOSÁS, (gyak-d-os-ás) fn. tt. *gyakdosás-t*, tb. *—ok*. Ismételt, gyakori gyakás, szurás. V. ö. GYAKÁS.

GYAKDOZ, GYAKDOZÁS, l. GYAKDOS, GYAKDOSÁS.

GYAKFA, (gyak-fa) ösz. fn. Meghegyezett fa, karó, melyet valahová beszúrnak. V. ö. GYAKA.

GYAKFALVA, helység Ugocsa megyében; helyr. *Gyakfalvá-n*, *—ra*, *—ról*. A *gyak* igének föntebb írt jelentése miatt újabb időben (Kassay szerént Eszterházy Károly egri püspök korában), *Nevetlen falu*-nak kezdett hivatni.

GYAKIK, (gyak-ik) k. m. *gyak-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) L. GYAK ige. 2) Régiesen am. szúródik. „Lábamba hátul egy tevisk (tövisk) gyakék." Pesti Gábor meséji.

GYAKÓ, (gyak-ó) mn. tt. *gyakó-t*. Amivel gyaknak, szúrnak, böknek. *Gyakó dárda*, különböztetésül a *hajító* dárdától.

GYAKOR, (gyak-or) mn. tt. *gyakor-t*, tb. *—ok* v. *—ak*. Hasonlítva: *gyakorabb* v. *gyakrabb*. Eredeti legtöbbszöri szurást vagy több izben szurót jelent. Általánosan bevett értelménél fogva pedig am. 1) Ismételt, több izben előforduló. *Gyakor látogatás. Gyakor levelezés. Gyakor vendégség. Gyakor baj, nyavalya.* 2) Átv. ért. sürü, apró likakkal ellátott. *Gyakor szita* (régies, és a székelyeknél ma is divatos). Mennyiben származékaiban: *gyakorol*, *gyakorlás* stb. második alapfogalom a *tevés*, *cselekvés*, *csinálás*, gyökeleme *gya*, rokonitható a *dia*, *csia*, *zia* képzőkhöz, melyek valamely mesterséges cselekvésre vonatkoznak, u. m. *csizma-dia* v. *csizma-zia* v. *csizma-gyia*, *zubbon-csi*.

GYAKORI, (gyak-or-i) mn. tt. *gyakori-t*, tb. *—ak*. Gyakran, azaz ismételve, többször előforduló, történő. Olyan, mint: *hamar*, *hamari*. *Gyakori vizellés;* (hamari munka).

GYAKORISÁG, (gyak-or-i-ság) fn. tt. *gyakoriság-ot*. Valaminek azon állapota vagy tulajdonsága, melynél fogva ismételve, többször előfordúl vagy megtörténik.

GYAKORÍT, GYAKORIT, (gyak-or-ít) áth. m. *gyakorít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Valamely cselekvést gyakorivá tesz. V. ö. GYAKORÍTÓ.

GYAKORÍTÁS, GYAKORITÁS, (gyak-or-ít-ás) fn. tt. *gyakorítás-t*, tb. *—ok*. Valamely cselekvésnek gyakorivá tevése.

GYAKORÍTÓ, GYAKORITÓ, (gyak-or-ít-ó) mn. tt. *gyakorító-t*. Nyelvtani értelemben oly szókról vagy képzőkről mondják, melyek gyakortaságot, ismétlést jelentenek, pl. *Járdogál*, *mendegel*, *kapdos*, *futkos*, *gyakorító igék*. *Èg*, *og*, *ög*, *dogál*, *dègél*, *dos*, *dös*, *gyakorító képzők*.

GYAKORKODIK, (gyak-or-kod-ik) k. m. *gyakorkod-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamivel ismételve, folytonosan foglalkodik; valamely hivatalt, szolgálatot beletanulás végett üz, folytat. *Fegyverforgatásban, lődözésben gyakorkodni. Törvényhatósági, kereskedői hivatalban gyakorkodni.*

GYAKORLÁS, (gyak-or-l-ás) fn. tt. *gyakorlás-t*, tb. *—ok*. 1) Valaminek ismételt, többször előforduló üzése, cselekvése. *Gyakorlás által megtanulni a nyelvet.* 2) Különösen valamely mesterségben, tudományban folytonos tanulás, müködés, hogy bennök ügyességet, képességet szerezzünk. *Gyakorlás mesterré teszen.* (Km.) *Gyakorlás által háborura késziteni a katonákat.* 3) Ismétlés által szerzett szokás, könnyüség. *Gyakorlásból hajlandónak lenni valamely jóra vagy roszra.*

GYAKORLÁSZ, (gyak-or-l-ász) fn. tt. *gyakorlász-t*, tb. *—ok*. Személy, ki valamiben, különösen a köz életre vonatkozó valamely mesterségben, müvészetben, tudományban, többszöri foglalkodás, gyakorlás által különös ügyességet, képességet, kellő tapintatot szerzett magának. Ellentéte: *elmélész*. (Különbözik: *gyakornok*). *Gyakorlász a zenészetben.*

GYAKORLÁSZI, (gyak-or-l-ász-i) mn. tt. *gyakorlászi-t*, tb. *—ak*. Gyakorlászt tanusitó, illető, arra vonatkozó stb. V. ö. GYAKORLÁSZ.

GYAKORLAT, (gyak-or-l-at) fn. tt. *gyakorlat-ot*. Gyakorlás elvont ért. véve, vagy midőn az a cselekvés következménye, eredménye gyanánt vétetik. *Gyakorlatul forditást adni fel a nyelvtanulónak. Fegyvergyakorlat. Törvénygyakorlat. Lelki gyakorlatok. Szent gyakorlatok. A gyakorlatban igen sok dolog másképen mutatkozik, mint a gondolatban.*

GYAKORLATI, (gyak-or-l-at-i) mn. tt. *gyakorlati-t*, tb. *—ak*. 1) Gyakorlatra vonatkozó, ahoz tartozó. *Gyakorlati feladatok.* 2) Ami az elméleti- és szemléletinek ellentétetik, mi a szabályoknak alkal-

mazásával foglalkodik. *Gyakorlati tanításmód. Gyakorlati tudomány. Gyakorlati ismeretek.*

GYAKORLATIATLAN, (gyak-or-l-at-i-at-lan) mn. tt. *gyakorlatiatlan-t*, tb. *—ok.* 1) Akinek nincs valamiben gyakorlata. *Gyakorlatiatlan országtudós, orvostudor.* 2) Ami a gyakorlatban meg nem áll vagy másként fordul elő. *Gyakorlatiatlan eszmék, gondolatok.* Határozóilag am. gyakorlatiatlanul.

GYAKORLATILAG, (gyak-or-l-at-i-lag) ih. Az elméleti (elvont) szabályokat, miután előbocsátva megismertettek, valósággal alkalmazva; vagy előbocsátás nélkül az életben, a cselekvésnél eléforduló esetekben kifejtve. *Gyakorlatilag tanulni a mezei gazdaságot.*

GYAKORLATLAN, (gyak-or-l-at-lan) mn. tt. *gyakorlatlan-t*, tb. *—ok.* Aki v. mi nincs többszöri ismétlés által valamire képezve, ügyessé téve; ügyetlen, tapasztalatlan, képezetlen. *Irásban gyakorlatlan kéz. A gyakorlatlan szemek nem képesek a távolságot meghatározni. Gyakorlatlan katona.* Határozóilag am. gyakorlatlanul. Különbözik : gyakorlatiatlan.

GYAKORLATLANSÁG, (gyak-or-l-at-lan-ság) fn. tt. *gyakorlatlanság-ot.* Ügyetlenség, képességhiány, melynek oka a gyakorlás nem léte vagy elmulasztása.

GYAKORLATLANUL, (gyak-or-l-at-lan-ul) ih. Gyakorlat nélkül, képesség, ügyesség hiával, melyet gyakorlás által kellett volna megszerezni. *Gyakorlatlanul vezetni harczba a katonákat.*

GYAKORLATOS, (gyak-or-l-at-os) mn. tt. *gyakorlatos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Gyakorlat által valamire ügyessé, képessé alakult. *Gyakorlatos vadász. Irásban gyakorlatos kéz.* 2) Ismételve, többször eléforduló; több izben használt, alkalmazott; szokássá vált. *Gyakorlatos beszédmód, szójárás. Gyakorlatos cselekvés, imádság.*

GYAKORLATOSKODIK, (gyak-or-l-at-os-kod-ik) k. m. *gyakorlatoskod-tam, —tál, —ott.* Valamiben szorgalmasan gyakorolja magát; valamit folytonosan, kedvvel üz. *Irásban* v. *irással gyakorlatoskodni.*

GYAKORLATOSSÁG, (gyak-or-l-at-os-ság) fn. tt. *gyakorlatosság-ot.* Valamely cselekvésnek ismétlése által szerzett ügyesség, képesség.

GYAKORLÓ, (gyak-or-l-ó) mn. tt. *gyakorló-t.* 1) Valamit ismételve tevő. *Ájtatosságot, alamizsnát gyakorló keresztény. Irást gyakorló gyermekek.* 2) Elméleti szabályokat tettleg alkalmazó. *Gazdaságot, törvényt gyakorló ifjak.* 3) Valamely ügyességnek, képességnek megszerzéséhez való, tartozó. *Gyakorló példák valamely nyelv megtanulására. Gyakorló kézi könyv. Testgyakorló hely.*

GYAKORLÓHÁZ, (gyakorló-ház) ösz. fn. Ház, melynek udvarán katonai gyakorlatok tartatnak, vagy oly intézet, melynek általános czélja a testet és tagokat edzeni, s különféle ügyességre, pl. vivásra, birkózásra, mászásra stb. képezni.

GYAKORLÓLAG, (gyak-or-l-ó-lag) ih. 1) Tettleg; az elméleti szabályokat alkalmazólag; nem elméletileg. 2) Folytatólag, ismétlőleg.

GYAKORLÓTÉR, (gyakorló-tér) ösz. fn. Tér, közhely, melyen különösen a katonaságot hadi fordulatokra, lovaglásra, küzdésre stb. tanítják.

GYAKORLOTT, (gyak-or-l-ott) mn. tt. *gyakorlott-at.* 1) Többszöri ismétlés által valamiben ügyességet, képességet, könnyüséget szerzett. *Gyakorlott katona. Előadásban gyakorlott régi tanitó. Uszásban gyakorlott tengerész.* 2) Többször elékerülő, megtörténő. *Gyakorlott lopás.*

GYAKORLOTTSÁG, (gyak-or-l-ott-ság) fn. tt. *gyakorlottság-ot.* Többszöri ismétlés által szerzett ügyesség, képesség valamely tárgyban vagy tárgyra. *Vivói, lovaglási gyakorlottság.*

GYAKORNOK, (gyak-or-nok) fn. tt. *gyakornok-ot.* Személy, ki valamely hivatalhoz, üzlethez, szolgálathoz tartozó munkákban, kötelességekben képességet, ügyességet szerzendő gyakorolja magát. *Sóhivatali, harminczadi, gazdasági, kereskedelmi gyakornok. Fizetéses* (díjas), vagy *fizetéstelen* (díjatlan) *gyakornok.*

GYAKORNOKI, (gyak-or-nok-i) mn. tt. *gyakornoki-t*, tb. *—ak.* Gyakornokot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó stb. *Gyakornoki fizetés, rang.*

GYAKORNOKKODIK, (gyak-or-nok-kod-ik) k. m. *gyakornokkod-tam, —tál, —ott.* Gyakornoki hivatalt, szolgálatot folytat, visel. V. ö. GYAKORNOK. *A kir. helyt. tanácsnál gyakornokkodni.*

GYAKOROL, (gyak-or-ol) áth. m. *gyakorol-tam* v. *gyakorlottam, —tál* v. *gyakorl-ottál, —t* v. *gyakorlott*, htn. *—ni* v. *gyakorlani.* 1) Valamit ismételve, folytonosan üz, cselekszik. *Irást gyakorolni. Valamely mesterséget, kézi munkát gyakorolni.* 2) Ismételve képez, tanít, alkalmassá tesz valamire. *A kezeket dobásban, fegyverforgatásban, a lábakat futásban gyakorolni. A tanitványokat szónoklatban gyakorolni.* 3) Visszaható névmással am. magát valamiben képezi, tökéletesíti. *Uszásban gyakorolja magát. A katonák különféle forgásokban, lépésekben stb. gyakorolják magukat.*

GYAKOROLGAT, (gyak-or-ol-g-at) áth. és gyakor. m. *gyakorolgat-tam, —tál, —ott.* Folytonosan vagy lassan-lassan, de folyvást gyakorol valamit. V. ö. GYAKOROL.

GYAKOROLTAT, (gyak-or-ol-tat) mivelt. m. *gyakoroltat-tam, —tál, —ott.* Megparancsolja vagy eszközli, hogy valakit valamiben gyakoroljanak vagy valaki gyakorolja magát. *Lődözésben gyakoroltatni a katonákat.*

GYAKORSÁG, l. GYAKORISÁG.

GYAKORTA, (gyak-or-ta) ih. Több, különkülön időben, többszörte. *Gyakorta fordúl, mint a péntek, szombat.* (Km.) *Nagy gyakorta.* (Margit élete). *Gyakorta esőzés, havazás.*

GYAKORTÁBB, (gyak-or-ta-abb) ih. Többször, több izben, máskép: gyakrabban. *Ez idén gyakortább meglátogathatlak, mint taval.*

GYAKORTÁBBI, (gyak-or-ta-abb-i) mn. tt. *gyakortábbi-t*, tb. *—ak.* Gyakrabban eléforduló, gyakrabban teljesítni kellett, vagy teljesíttetni, teljesülni szokott.

GYAKORTASÁG, (gyak-or-ta-ság) fn. tt. *gyakortaság-ot.* Állapot vagy tulajdonság, melynél fogva valami gyakran történik. *Az utazás gyakortasága sok pénzbe kerül.* Éltek e szóval, Tasi Gáspár és Zvonarics.

GYAKÓS, (gyak-ó-s) mn. tt. *gyakós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gyakó természettel, tulajdonsággal, hajlammal biró; szúrni szerető; öklelős. *Gyakós tövisbokor. Gyakós tinó.* Aljas beszédben am. bujálkodásra hajlandó (férfi).

GYÁKOS, erdélyi falu Küküllő megyében; helyr. *Gyákos-on, —ra, —ról.*

GYAKPONT, (gyak-pont) ösz. fn. Pont vagyis kitüzött hely, melybe valamit bele kell szúrni vagy beleszúrtak.

GYAKRABBAN, (gyak-or-abb-an) l. GYAKORTÁBB.

GYAKRABBI, (gyak-or-abb-i) l. GYAKORTÁBBI.

GYAKRAN, (gyak-or-an) l. GYAKORTA.

GYAKROZ, (gyak-or-oz) áth. m. *gyakroz-tam, —tál, —ott.* A székelyeknél am. sürün rak.

GYAKSA, (gyak-sa) fn. tt. *gyaksát.* Hegyes karó vagy nyársféle eszköz, melylyel valamit megerősítés végett leszúrnak. V. ö. GYAKA.

GYAL, elvont gyök. 1) Hangutánzó a *gyal-ú*, *gyalúl* szókban, s rokon vele ez értelemben a szanszkrit *dal* (hasít), latin *dolo* (gyalúl), goth *dailia*, franczia *tailler*, német *theilen* stb. A törökben pedig *jol*, am. út, gyalog út, s *joldsi* am. utazó. 2) Rokon vele a magyar *al* (alsó), s a *láb* gyöke *la*, (= le), t. i. a lábnak egyik tulajdonsága az alantiság, mint *fej*-é a fenség, második pedig a testet hordozó mozgás, járás; az elsőre vonatkoznak az ilyek: *hegyláb, szőlőláb*, azaz hegy alja, szőlő alja, másodikra *lább, lábbad, lábbadoz.* A finn nyelvben is az *al* számos származékokban alantiságot jelent, melyből előtéttel: *jalka* = láb, gyalog. Továbbá *kellään* am. gyalázok. Innen 3) jelent alacsont, alant járót, kicsit, honnan: *gyalog, gyaláz*, (kisebbít) és ezek származékai erednek, s megvan a szanszkrit *khaul* (sántít), hellen *χωλός*, latin *claudus* szókban. Az arabban *dsala* am. menni, járni. 4) Megvan több helynevekben is.

GYÁL, puszta Pest megyében; helyr. *Gyál-on, —ra, —ról.*

GYALA, (gyal-a) elvont törzsöke *gyalabeli* és *gyaláz* szóknak. Jelentése a *gyal* gyöknél adott értelmezés szerént: *csoszogva járó, totyogó, totya*, azaz ügyetlen, gyáva. Kassai J. szerént Pest megyében divatos: *gyala ember*, am. gyáva, gyámoltalan, hitvány ember; Erdélyben pedig *Gyala-kuta* helynév.

GYÁLA, falu Torontál megyében; helyr. *Gyálá-n, —ra, —ról.*

GYALABELI, (gyala-beli) ösz. mn. tt. *gyalabeli-t*, tb. *—ek.* Kemenesalján am. gyáva, együgyü, tehetetlen, gyarló. V. ö. GYALA.

GYALAKUTA, erdélyi falvak Hunyad megyében és Maros székben; helyr. *Gyalakutá-n, —ra, —ról.*

GYALÁN, falvak Bihar és Somogy megyében; helyr. *Gyalán-ba, —ban, —ból.*

GYALÁNT, régies alakja *gyanánt* szónak, melyben az *n* *l*-lé változott, mint ebben: *Anton-ius* és *Antal*, s viszont *hol* és *hon* v. *hun*, *lám* és *nám* stb. Néhutt, t. i. Kassai J. szerént, a Duna körül *gyaránt* is. Gyarmathy Sámuel szerént a székelyeknél szintén divatos: *gyalánt.*

GYALÁR, erdélyi falu Hunyad megyében; helyr. *Gyalár-on, —ra, —ról.* Hegy neve is ugyanott.

GYALÁZ, (gyal-a-az, vagyis: gyalának, gyávának nevez valakit) áth. m. *gyaláz-tam, —tál, —ott.* Valakinek hibáit, tökéletlenségeit, vétkeit elmondja, s az által kisebbítni, lealacsonyítani, becsületét, tiszteletét elvenni törekszik, valakit lebecsmérel, megszégyenít. Némely tájszokás szerént: *aláz.* *A rosz cseléd gyalázza urát. Férjét, nejét gyalázni a törvényszék előtt. Ha nem tudsz dicsérni, ne gyalázz. Utczán, piaczon meggyalázni valakit. Legyalázni másokat nem becsületes emberhez illik.* Mondják lelketlen tárgyakról is. *Gyalázni a rosz utakat, kényelmetlen vendéglőket.* V. ö. RÁGALMAZ.

GYALÁZÁS, (gyal-a-az-ás) fn. tt. *gyalázás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, mely által valakit vagy valamit gyaláznak. V. ö. GYALÁZ.

GYALÁZAT, (gyal-a-az-at) fn. tt. *gyalázat-ot.* 1) Becsületen, híren neven ejtett mocsok, szenny, szégyen. *Gyalázatot vallani. Gyalázatot szenvedni. Gyalázatba esni. Gyalázatára lenni valakinek. E gyalázatot el nem türhetem. Ez nagy gyalázatodra válik. Gyalázatba ejteni valakit. Nagy gyalázat embernek a tudatlanság.* (Km.). 2) Csúfság, gúny. *Gyalázattal illetni, gyalázatra kitenni valakit. Szégyen, gyalázat, mit velem tettek.* 3) A polgári becsületességnek, törvény által kimondott megtagadása valakitől, vagyis midőn valakit biróilag becstelennek nyilvánítanak (infamia).

GYALÁZATOS, (gyal-a-az-at-os) mn. tt. *gyalázatos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Megszólással, becstelenitéssel, lealacsonyitással járó, teljes. *Gyalázatos vád, leirás.* 2) Valamely személy erkölcseire nagy homályt vető, szégyent hozó. *Ez gyalázatos tett. Gyalázatos család.* 3) Szemtelen, orczátlan. *Gyalázatos beszéd, rágalom. Gyalázatos hazugság. Menj előlem, gyalázatos!* 4) Biróilag becstelennek nyilvánitott,

(infamis). Általán e kifejezés a legkeményebb erkölcsfeddő szók egyike.

GYALÁZATOSAN, (gyal-a-az-at-os-an) ih. Gyalázatos módon; becstelenül; szemtelenül, orczátlanul. *Gyalázatosan bánni valakivel. Gyalázatosan leszólni az embereket. Gyalázatosan viselni magát. Gyalázatosan beszélni, káromkodni.* V. ö. GYALÁZATOS.

GYALÁZATOSSÁG, (gyal-a-az-at-os-ság) fn. tt. *gyalázatosság-ot.* 1) Gyalázatos állapot vagy tulajdonság. *E gyalázatosság megöl. Gyalázatosságaért utálom őt.* V. ö. GYALÁZATOS. 2) Gyalázatos tett. *Gyalázatosságot követni el valakin* v. *valakivel.*

GYALÁZKODÁS, (gyal-a-az-kod-ás) fn. tt. *gyalázkodás-t*, tb. *—ok.* 1) Mások gyalázása, megszólása. *Némely embernek kedves foglalatossága a gyalázkodás.* 2) Szemtelenkedés, orczátlankodás. 3) Gyalázat-vallás, gyalázatban szenvedés. V. ö. GYALÁZKODIK.

GYALÁZKODIK, (gyal-a-az-kod-ik) k. m. *gyalázkod-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Mások ellen gyalázó szavakat mond. 2) Szemtelenkedik, orczátlankodik. *Honnan többször elhajtották, ismét oda gyalázkodott.* 3) Gyalázatot vall, szenved, gyalázatnak van kitéve, szégyenkedik. *Rosz gyermek, mennyit kell még gyalázkodnom miattad?*

GYALÁZKODÓ, (gyal-a-az-kod-ó) mn. tt. *gyalázkodó-t.* Aki gyalázkodik. *Gyalázkodó nyelvű ember. Gyalázkodó szemtelen. Fia gonoszsága miatt gyalázkodó apa.* V. ö. GYALÁZKODIK.

GYALÁZÓ, (gyal-a-az-ó) mn. tt. *gyalázó-t.* Valamit kisebbítő, becstelenítő, lealacsonyitó stb. *Gyalázó beszéd.* V. ö. GYALÁZ.

GYALÁZÓDIK, (1), (gyal-a-az-ó-d-ik) belsz. m. *gyalázód-tam*, *—tál*, *—ott.* Ön büne, hibáji miatt vagy által gyalázatba esik.

GYALÁZÓDIK, (2), (mint föntebb) k. Mások ellen gyalázó szavakat mond, más becsületében gázolódik.

GYALÁZÓLAG, (gyal-a-az-ó-lag) ih. Gyalázó módon másokat megszólva, becstelenítve, lealacsonyítva.

GYALÁZÓLAN, (gyal-a-az-ó-lan) l. GYALÁZÓLAG.

GYALK, GYALKOS, GYALOK, l. GYILK, GYILKOS, GYILOK.

GYALLA, Ó—, ÚJ—, falvak Komárom megyében; helyr. *Gyallá-n, —ra, —ról.*

GYALMÁR, erdélyi falu Hunyad megyében; helyr. *Gyalmár-on, —ra, —ról.*

GYALMÁSZ, (gyal-om-ász) l. GYALMOZ.

GYALMOS, (gyal-om-os) mn. tt. *gyalmos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Miben gyalommal lehet halászni. *Gyalmos tó.* 2) Gyalommal ellátott vagy halászó. *Gyalmos halászok.* V. ö. GYALOM.

GYALMOZ, (gyal-om-oz) önh. m. *gyalmoz-tam*, *—tál*, *—ott.* Gyalommal halász.

GYALMOZÁS, (gyal-om-oz-ás) fn. tt. *gyalmozás-t*, tb. *—ok.* Gyalomféle nagy hálóval halászás.

GYALOG, (1), (gyal-og. Képzőjére nézve rokon a *balog*, *keszeg*, *meleg* stb. szókkal. A törökben *joldsi* am. útazó. Többire v. ö. GYAL) fn. és mn. tt. *gyalog-ot.* 1) Általán jelent valamely alacsont, földön mászót, kúszót, s rokon a *gyaláz*, *gyalom* szókkal. *Gyalog borsó*, mely fel nem fut. *Gyalog bodza. Gyalog fenyő. Gyalog moh*, mely a földön terem. *Gyalog sövény*, melyet át lehet lépni. *Gyalog szeder*, azaz, melynek indái földön kúsznak. 2) Ellentéte a lovagnak vagy kocsizónak, hajózónak, azaz, ki maga lábán megy, nem lóháton vagy kocsin stb. *Gyalog utasok. Gyalog katonák. Gyalog posta. Gyalog seregek, hadak.* 3) Gyalogoknak való, melyen csak gyalog lehet menni. *Gyalog út*, *gyalog híd.* 4) *Gyalog hintó*, am. kis hordozó hintó, melyet gyalog emberek visznek. 5) *Gyalog orsó*, mely nem a rokkán forog, hanem a fonó ujjai között pereg. Innen: *gyalog rokka.* V. ö. GUZSALY. 6) Mint fn. jelent különösebben gyalogkatonát. *A gyalogok jó puskázók. A gyalogok nem lőttek, hanem mindjárt szegzett szuronynyal rohantak az ellenségre.*

GYALOG, (2), (mint föntebb) ih. Azon ritka esetek közé tartozik, midőn a melléknevet határozóként is használjuk. Maga lábán (nem szekeren, nem hajón, nem lovon stb.). *Amit lovon fogad, gyalog meg nem állja.* (Km.) *Nem lehet vele gyalog beszélni, úgy elbízza magát.* (Km.). „Nem es áll szóba minden hitván gyalog emberrel." „Nem es lehet véle gyalog beszélni, ha lóhátra nem kerekedünk." Kriza J. gyüjteménye. *Szekeren ment*, *gyalog jött*, vagy: *Lovon jött, gyalog jár.* (Km.) *Akinek lova nincs, gyalog menjen Pestre.* (Km.).

GYALOGBODZA, (gyalog-bodza) ösz. fn. Földi bodza, mely a szántóföldeken szeret tenyészni, s melynek szára és levelei a bodzafához hasonlítanak, de évenként elszáradnak. (Sambucus ebulus).

GYALOGBORSÓ, (gyalog-borsó) ösz. fn. Borsófaj, melynek indái nem futnak fel, máskép: *guggon ülő borsó.*

GYALOGCSATÁR, (gyalog-csatár) ösz. fn. l. GYALOGKATONA.

GYALOGFA, (gyalog-fa) ösz. fn. Bokorfa, cserjefa, törpefa, mely sem vastagra, sem magasra nem nő, milyenek: galagonya, csipke, gyalogfenyő stb.

GYALOGFEGYVER, (gyalog-fegyver) ösz. fn. Fegyver, melyet a gyalogkatonaság használ, pl. szuronyos puska.

GYALOGFENYŰ, (gyalog-fenyű) ösz. fn. Fenyűfaj, cserjés alakban tenyésző és fűszeres fekete bogyókat (borókákat) termő, melyeket füstölésre használnak és szeszes italul kifőznek.

GYALOGFENYŰBOGYÓ, (gyalog-fenyű-bogyó) ösz. fn. l. BORÓKA.

GYALOGFENYŰFA, (gyalog-fenyű-fa) ösz. fn. A gyalogfenyűnek fája, azaz törzsöke, dereka és ágai.

GYALOGHAD, (gyalog-had) ösz. fn. Gyalog katonaság; ellentétül a lovas vagy szekerező vagy hajós katonaságnak.

GYALOGHÁLÓ, (gyalog-háló) ösz. fn. Kis kézi háló, melyet nyelénél fogva lemerítenek és felhúznak.

GYALOGHID, (gyalog-hid) ösz. fn. Keskeny hid vagy palló, melyen csak gyalogok járhatnak.

GYALOGHINTÓ, (gyalog-hintó) ösz. fn. Kis hintó alaku készület, melyet gyalog emberek, teherhordók visznek. *A betegeket gyaloghintón szállítani a kórházba.*

GYALOGHINTÓS, (gyalog-hintós) ösz. fn. Személy, ki valakit gyaloghintón hord.

GYALOGINAS, (gyalog-inas) ösz. fn. Inas, ki urának csak gyalog szolgál; különböztetésül a lovas inastul, kit máskép *huszárnak* hívnak, t. i. az előkelő uraságoknál.

GYALOGKAPITÁNY, (gyalog-kapitány) ösz. fn. Személy, ki a gyalog ezerednél kapitányi hivatalban és rangban szolgál; különböztetésül, a *lovaskapitánytól.* V. ö. KAPITÁNY.

GYALOGKAPITÁNYSÁG, (gyalog-kapitányság) ösz. fn. Kapitányi rang és hivatal a gyalog ezeredeknél.

GYALOGKATONA, (gyalog-katona) ösz. fn. Katona, ki gyalog (nem lovon vagy szekerezve vagy hajón) szolgál. A magyar seregeknél: *hajdú*, gúnyos néven *bakancsos*, *baka*, *fika*, *pocsétakerülő*, *kurta csizmás.*

GYALOGKATONASÁG, (gyalog-katonaság) ösz. fn. Gyalogkatonákból álló hadsereg, gyalogság.

GYALOGKŐ, GYALOGKÖVEZET, (gyalog-kő v. kövezet) ösz. fn. l. JÁRDA.

GYALOGKÖVET, (gyalog-követ) ösz. fn. Személy, ki valamely követségben gyalog jár el.

GYALOGLÁS, l. GYALOGOLÁS.

GYALOGLEVÉL, (gyalog-levél) ösz. fn. Gyalogpostán vagyis gyalog ember által küldött levél.

GYALOGLÓ, (gyal-og-ol-ó) mn. és fn. tt. *gyaloglót.* Ki gyalog jár, utazik. *Gyalogló vándorok, bucsusok, diákok.*

GYALOGMOH, (gyalog-moh) ösz. fn. Nedves és árnyékos földtalajon tenyésző mohfaj; különböztetésül a fákon, házfödeleken stb. tenyésző mohoktól.

GYALOGNYIR, (gyalog-nyir) ösz. fn. Havasokon tenyésző, cserjenemü nyirfaj. V. ö. NYIR, fn.

GYALOGOL, (gyal-og-ol) önh. m. *gyalogol-t.* Gyalog megy vagy jár, utazik. *Gyalogol, mint a kutya.* (Km.) *Kigyalogolta magát.* Köznépi aljas nyelven és gúnyosan: *kutyagol.*

GYALOGOLAJFA, (gyalog-olaj-fa) ösz. fn. l. FARKASBOROSZLÁN.

GYALOGOLÁS, (gyal-og-ol-ás) fn. tt. *gyalogolás-t*, tb. *—ok.* Gyalog járás, gyalog utazás. *Gyalogolásban elfáradni.*

GYALOGOLÓ, l. GYALOGLÓ.

GYALOGORSÓ, (gyalog-orsó) ösz. fn. Orsó, melyet a guzsalyon fonók ujjaik között pergetnek, s úgy tekerik reá a fonalat. Dolgoznak gyalogorsóval a gombkötők is, midőn sodrásokat csinálnak.

GYALOGOS, (gyal-og-os) fn. tt. *gyalogos-t*, tb. *—ok.* Gyalog járó, gyalog utazó vagy gyalog dolgozó, gyalog vadászó, gyalog hadakozó személy.

GYALOGPAIZS, (gyalog-paizs) ösz. fn. Kisebbféle vagy régies néven: félkézpaizs.

GYALOGPASZULY, (gyalog-paszuly) ösz. fn. Törpe száru, apró hüvelyü és szemü paszulyfaj. V. ö. PASZULY.

GYALOGPOSTA, (gyalog-posta) ösz. fn. Postalegény vagy akármely fogadott személy, ki a leveleket gyalog hordja.

GYALOGROBOT, (gyalog-robot) ösz. fn. Néhai urbéri munka, melyet a jobbágy illető urának gyalog (nem szekérrel) szolgált. *A zsellérek csak gyalog robottal tartoztak az uraságnak.*

GYALOGROKKA, (gyalog-rokka) ösz. fn. l. GUZSALY.

GYALOGSÁG, (gyal-og-ság) fn. l. GYALOGKATONASÁG.

GYALOGSÁGI, (gyal-og-ság-i) mn. tt. *gyalogsági-t*, tb. *—ak.* Gyalogságot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Gyalogsági gyakorlatok.*

GYALOGSEREG, (gyalog-sereg) ösz. fn. Gyalogkatonákból álló hadsereg, hadcsapat, hadosztály.

GYALOGSOROS, (gyalog-soros) ösz. fn. lásd: GYALOGKATONA.

GYALOGSÖVÉNY, (gyalog-sövény) ösz. fn. Alacson sövény, melyen által lehet lépni.

GYALOGSZÁN, (gyalog-szán) ösz. fn. Kis kézi szán, melyet egy ember könnyen elhúz. Különösen mulató kis szán, melyen vontató suhanczok befagyott vizeken keresztül szállítják az embereket.

GYALOGSZÁZAD, (gyalog-század) ösz. fn. Egy kapitányság valamely gyalogezeredből. V. ö. SZÁZAD, KAPITÁNYSÁG. (Compagnie).

GYALOGSZEDER, (gyalog-szeder) ösz. fn. Indás, kúszó növény, mely feketés kék, gömbölyü és apró bogyókból álló gyümölcsöt, szedret terem; máskép *földi szeder.* Ettől különbözik a *málna.* V. ö. SZEDER.

GYALOGSZOLGÁLAT, (gyalog-szolgálat) ösz. fn. Akármiféle szolgálat, melyet valaki gyalog (nem lóháton vagy szekérrel) tesz. *Gyalogszolgálat a katonaságnál. Gyalogszolgálatot tenni az uraságnak.*

GYALOGTARACZK, (gyalog-taraczk) ösz. fn. Kis taraczkféle lőszer, mely nem kerekeken, hanem saját talapján jár. V. ö. TARACZK.

GYALOGTŐR, (gyalog-tőr) ösz. fn. Földre vagy kevessé a föld fölé helyezett vadásztőr, hogy az általmenő madarak beleakadjanak. V. ö. TŐR, TŐRÖK.

GYALOGTŐRÖK, l. GYALOGTŐR.

GYALOGTŰZ, (gyalog-tűz) ösz. fn. Gyalogkatonaság lődözése, tüzelése.

GYALOGÚT, (gyalog-út) ösz. fn. 1) Út, melyen csak gyalogok járhatnak vagy járnak, ösvény.

2) Gyalog (nem lóháton, kocsin, hajón) megjárt útazás, útvonal. *Nagy gyalogutat tenni.*

GYALOGVADÁSZ, (gyalog-vadász) ösz. fn. Ki a vadakat gyalog, (nem lóháton vagy vizi jármüvön) üzi.

GYALOK, l. GYILOK.

GYALÓKA, falu Soprony megyében; helyr. *Gyalóká-n, —ra, —ról.*

GYALOM, (gyal-om) fn. tt. *gyalmot.* Csuszó háló, t. i. azon hosszu háló a halászoknál, melyet midőn a vizbe kivetnek, egyik t. i. ólmos vagy másképen megnehezített szélénél fogva a víz fenekére vagy mélyére száll, a másik t. i. a vízen uszás, lebegés végett, parafa- vagy gyékénydarabkákkal ellátott széle pedig a víz szinén lebeg. Másként : *huzó háló*, minthogy két végénél fogva lassan-lassan kihuzzák; *öreg háló*, különböztetésül a *kis* v. *gyaloghálótól.* *Gyalmot vetni a halaknak. Gyalmot húzni.*

GYALÚ, GYALU, (1), (gyal-ú) fn. tt. *gyalu-t.* Eredetére nézve l. GYAL. Jelenti különféle mesteremberek, leginkább pedig fából dolgozók, pl. asztalosok, kerékgyártók, hajócsinálók szerszámát, mely alakjára nézve hosszukás, és alsó fele harántékosan fekvő éles vassal van ellátva, mely nyomás és huzástolás által a deszkák, fák stb. rögeit, göröncseit lemetszi, s fölszinöket simára egyengeti. Céljához képest különféle alakjai és nevei vannak : *kuptíó* vagy *kupásító, simító, horgas, egyenes, hasító, finom, durva, fogas, hevedermetsző, tisztító, ficskó, F-es, S-es, fáncsos, párkányozó, ablakhornyoló* stb. gyalú. *Káposzta-, tök-, répametsző gyalú.* Átv. ért. durva erkölcsöket finomító eszköz, mód; valamely műnek darabosságát lesimító szer. *Ezen parragi fiunak még gyalura van szüksége.*

GYALÚ, GYALU, (2), puszta Heves megyében és erdélyi mezőváros Kolos megyében; helyr. *Gyalúba, —ban, —ból.*

GYALUFA, (gyalu-fa) ösz. fn. l. GYALUTOK.

GYALUFORGÁCS, (gyalu-forgács) ösz. fn. Forgács, melyet a gyalu csinál, felhasogat. *Gyaluforgácsból sörczégér. Gyaluforgácscsal meggyujtani a fát.*

GYALUHULLADÉK, (gyalu-hulladék) ösz. fn. l. GYALUFORGÁCS.

GYALÚL, GYALUL, (gyal-ú-l v. gyal-ú-ol) áth. m. *gyalul-t.* 1) Valamit gyaluval simít, tisztít, egyenget. *Deszkát, pallót gyalúlni. A deszkát mennél többet gyalulják, annál simább lesz.* (Km.). 2) Gyaluval vékony szálakra metél. *Káposztát, tököt, répát gyalúlni.* 3) Átv. ért. Nyers, durva, darabos erkölcsöket finomít. *Ezen az ifjún lesz mit gyalúlni.* Öszvetételei : *kigyalúl, legyalúl, meggyalúl.*

GYALÚLÁS, GYALULÁS, (gyal-ú-l-ás) fn. tt. *gyalulás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn valamit gyaluval simára, egyenesre tisztítunk vagy bizonyos alakuvá teszünk. 2) Valaminek gyalú által apró részekre, szálakra metszése. *Káposzta-, répa-, tökgyalulás.* 3) Átv. ért. erkölcs finomítása, darabosságok megszüntetése.

GYALÚLATLAN, GYALULATLAN, (gyal-u-l-atlan) mn. tt. *gyalulatlan-t*, tb. *—ok.* 1) Amit gyaluval meg nem tisztítottak, simára nem egyengettek, föl nem metszettek. *Gyalulatlan deszka, palló. Gyalulatlan káposzta.* 2) Átv. ért. darabos, müveletlen, nyers erkölcsü. *Gyalulatlan pór, betyár.* Határozóilag am. gyalulatlanul.

GYALUPAD, (gyalu-pad) ösz. fn. Pad vagy szék vagy állás, melyre a gyalulandó tárgyat helyezik, s hozzá feszítik. Különösen a káposztametszők székes vagy pados gyaluja, melyen ülve végzik munkájokat.

GYALUPADVAS, (gyalu-pad-vas) ösz. fn. Vas kötő a gyalupadon, melylyel a gyalulandó tárgyat lefeszítik.

GYALUPÓLYA, (gyalu-pólya) ösz. fn. 1) Gyaluforgácsból való kötő szalag. 2) Sebészek pólyakötője.

GYALUSZÁRNY, (gyalu-szárny) ösz. fn. A gyalu oldalából kiálló fa, mely arra való, hogy a gyalu, midőn valamely göcsre akad, irányából ki ne ütődjék.

GYALUSZKA, (gyal-usz-ka, azaz gyalucska) fn. tt. *gyaluszkát.* Balaton vidékén am. nádarató sarló vagy toló, (mintegy gyaluló) kasza.

GYALUTOK, (gyalu-tok) ösz. fn. A gyalu nevü szerszámnak kerete, külseje, mely közé a gyalu vasat becsíptetik.

GYALUVAS, (gyalu-vas) ösz. fn. Éles vaslemez, mely a gyalu talpában harántékosan fekszik, s a gyalu nevü eszköz lényeges része.

GYAM, elvont gyöke *gyamátol, gyambál, gyambász* tájdivatos szóknak, s rokon a magasb hangú *gyöm* elvont gyökkel (*gyömöszöl* szóban).

GYÁM, (gya-am, rokon vele a magyar *tám*, továbbá a szanszkrit *jam* [tart, támaszt], a hellen γαμέω [házasodik; férjhez megyen, mintegy : egyik a másikat gyámolítja], innen : γαμέτης [férj], γαμέτις v. γαμετή [feleség], a latin *geminus* stb.) fn. tt. *gyámot.* 1) Tám, támasz, pl. oszlop, gerenda, karó, bot stb. mely valamit fentart, rogyás, esés, dőlés, beszakadás ellen ótalmaz.

„Gyámkar ápolgatta szülőm gyöngeségét,
Mégis lángzó erőt szívtam hü kebelén."
(Talány a borról, Kölcseytől).

2) Átv. ért. segitség, melyet gyöngének, erőtlennek, magával tehetetlennek, betegnek stb. nyujtunk. 3) Kiskoruak vagyona, jogai, nevelése felől gondoskodó személy. V. ö. GYÁMATYA, GYÁMANYA.

GYÁMANYA, (gyám-anya) ösz. fn. Anya, ki férje elhunytával kiskoru gyermekeinek gondját egészen maga viseli. Nőszemélyek vagyonnal biró idegen gyermekek gyámjai törvényszerüleg nem lehetnek, hanem a vagyontalan árvákat valamint más

akárki, úgy ők is gondjuk alá vehetik és sajátjokból tarthatják, ruházhatják, nevelhetik stb.

GYÁMAPA, GYÁMAPASÁG, l. GYÁMATYA, GYÁMATYASÁG.

GYAMÁTOL, (gyam-át-ol) áth. m. *gyamátol-t*. Csalóközben am. holmit rendetlenül öszvehány, halomba töm. Rokon a vékonyhangu *gyömöszöl*, *dömöszöl* igékkel.

GYÁMATYA, (gyám-atya) ösz. fn. 1) Általán férfi személy, ki más gyöngébbet vagy magával jótehetetlent pártfogásába vesz, ügyét védi, bajaiban segíti stb. 2) Valamely intézetnek, egyháznak pártfogója. 3) Szoros és közönségesebb ért. személy, ki a kiskoru anyjuktól megfosztott saját gyermekei vagy idegen árvagyermekek vagyonára és jogaira felügyel, és nevelésökről gondoskodik, s mintegy a kiholt szülék helyettese. *Valakit gyermekeink gyámatyjává nevezni.*

GYÁMATYAI, (gyám-atyai) ösz. mn. Gyámatyát illető, arra vonatkozó stb. *Gyámatyai kötelesség, hivatal, felügyelés.*

GYÁMATYASÁG, (gyám-atyaság) ösz. fn. Gyámatyai hivatal, minden kötelességeivel és jogaival együtt. *Gyámatyaságot elfogadni*, *viselni*, *híven teljesiteni*. V. ö. GYÁMATYA.

GYÁMATYATÁRS, (gyám-atya-társ) ösz. fn. Személy, ki másod vagy többed magával visel bizonyos gyámatyai hivatalt, vagyis ki a rendes gyámatyával együtt gondoskodik a kiskoru árvákról.

GYAMB, (gyam-b) elvont törzse *gyambál* és *gyambász* igéknek, mely *gyápol* igében *gyáp*-pá húzatott öszve. V. ö. GYAM elvont gyök.

GYAMBÁL v. GYÁMBÁL, (gyam-b-ál) áth. m. *gyambált*. A székelyeknél am. gyömötöl, tépdes. (Kriza J.). V. ö. GYAM, GYAMÁTOL, GYAMBÁSZ.

GYAMBÁSZ, (gyam-b-ász) áth. m. *gyambásztam*, *—tál*, *—ott*. Valakit erőszakosan gyömöszöl, megtép, tépász, zömöcsköl. Székely szó.

GYÁMBOLT, (gyám-bolt) ösz. fn. Az épületekben kisebbféle bolt, pl. melylyel az ablakok és ajtók fölötti boltok behuzatnak, hogy a nyilás által meggyengített falak erősebben álljanak.

GYÁMBOT, (gyám-bot) ösz. fn. Bot, mely az álló vagy járó embernek támaszul szolgál. *Gyámbotra támaszkodni. A sánta ember gyámbottal jár.* Régies és németből csinált kifejezéssel : *istáp*. (Stab).

GYÁMÉSZ, (gyám-ész, azaz gyám-os, kit gyámolni, gyámolitni kell) mn. tt. *gyámész-t*, tb. *—ok*. Ügyefogyott, bolond. Kassai J. szerént gyöngyösi szó.

GYÁMFA, (gyám-fa) ösz. fn. Általán, mindenféle fa, gerenda, dorong, rúd stb. mely valaminek támasztékaul szolgál. *Gyámfát szúrni a fiatal csemete mellé. Gyámfával megtámasztani a sövényt.*

GYÁMFAL, (gyám-fal) ösz. fn. 1) Fal, mely valamit, pl. vizpartot, hegyoldalt stb. beomlás, beszakadás ellen ótalmaz. 2) Fal, melyet más falnak megerősitésére, s támasztékaul raknak.

GYÁMFI, GYÁMFIÚ, (gyám-fi v. fiú) ösz. fn. Kiskoru árva fiú, ki gyámatyai gondviselés alatt van.

GYÁMGERENDA, (gyám-gerenda) ösz. fn. Általán, támasztékul alkalmazott gerenda. *Gyámgerendákkal megtámogatni a repedezett falakat.* 2) l. MESTERGERENDA.

GYÁMGYERMEK, (gyám-gyermek) ösz. fn. Kiskoru árva fiú vagy leány, kire gyámatya vagy anya visel gondot.

GYÁMINTÉZET, (gyám-intézet) ösz. fn. Intézet, melyben árva vagy szegény gyermekek közköltségen vagy bizonyos alapítványból neveltetnek.

GYÁMÍT, GYÁMIT, (gyám-ít) áth. l. GYÁMOLÍT.

GYÁMÍTÁS, GYÁMITÁS, (gyám-it-ás) fn. l. GYÁMOLÍTÁS.

GYÁMITVÁNY, (gyám-it-vány) fn. tt. *gyámitvány-t*, tb. *—ok*. A *tanitvány* szó hasonlatára alakult új szó. l. GYÁMGYERMEK.

GYÁMKAR, (gyám-kar) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. valakit fentartó, eséstől, rogyástól ovó kar. *Gyámkarral fölemelni, tartani a beteget.* 2) Átv. ért. segítség. *Gyámkart nyujtani az ügyefogyottnak.*

GYÁMKARÓ, (gyám-karó) ösz. fn. Karó, mely valamit támogat, eldőlés, roskadás ellen ótalmaz. *Gyámkaróhoz kötni a csemetéket, virágokat.*

GYÁMKOR, (gyám-kor) ösz. fn. Azon kor, midőn a gyermek és ifjú szülei, vagy gyámatyák s anyák gondja alatt van, midőn még törvényszerü szabad rendelkezéssel nem bír.

GYÁMKORÚ, (gyám-korú) ösz. mn. Gyámkorban levő, kiskoru. *Gyámkoru fiúk, leányok.*

GYÁMKORUSÁG, (gyám-koruság) ösz. fn. Állapot, midőn valaki gyámkorban van, azaz kiskoru. V. ö. GYÁMKOR.

GYÁMLEÁNY, (gyám-leány) ösz. fn. Leánygyermek, vagy idősebb nőszemély is, ki gyám felügyelése és gondviselése alatt van.

GYÁMNOK, (gyám-nok) fn. tt. *gyámnok-ot*. Új, s nem szép hangzásu szó, a szebben hangzó *gyám*, v. *gyámatya* helyett. L. GYÁMATYA.

GYÁMNOKSÁG, (gyám-nok-ság) fn. tt. *gyámnokság-ot*. L. GYÁMATYASÁG, GYÁMSÁG.

GYÁMNÖVENDÉK, (gyám-növendék) ösz. fn. Növendék, kit gyámintézetben nevelnek. V. ö. GYÁMINTÉZET.

GYÁMOK, (gyám-ok) ösz. fn. Ok, mely valamely állítás bebizonyítására, erősítésére felhozatik; máskép : *védok, védv, támok, indok.*

GYÁMOL, (1), (gyám-ol) fn. tt. *gyámol-t*, tb. *—ok*. 1) Támasz, mely valamit rogyás, esés, dőlés ellen ótalmaz. 2) Átv. ért. segitség vagy segitséget nyujtó személy, pártfogó. *Istenem, te vagy az ügyefogyottak gyámola.*

GYÁMOL, (2), (mint föntebb) áth. m. *gyámol-t.* Eredetileg am. gyámmal megerősít, megtámaszt. Átv. ért. segít, pártolása alá vesz, véd, ótalmaz. *Gyámolni az elhagyott szegényt, üldözöttet. Gyámolni a betegeket, árvákat.*

GYÁMOLÁS, (gyám-ol-ás) fn. tt. *gyámolás-t,* tb. *—ok.* Segítés, ótalmazás, ápolás, gondviselés. *Szegények, koldusok, árvák, üldözöttek gyámolása.*

GYÁMOLAT, (gyám-ol-at) fn. tt. *gyámolat-ot.* Gyámolás elvont értelemben.

GYÁMOLATLAN, (gyám-ol-at-lan) mn. tt. *gyámolatlan-t*, tb. *—ok.* Segitség és pártolás nélkül levő, elhagyatott állapotú, ügyefogyott; magával jótehetetlen, ügyetlen; azonban ez utolsó értelemben inkább *gyámoltalan* használtatik. *Gyámolatlan árva, szegény, beteg. Oh te gyámolatlan, még te is hetvenkedel?* Határozóilag am. gyámolatlanul.

GYÁMOLATLANSÁG, (gyám-ol-at-lan-ság) fn. tt. *gyámolatlanság-ot.* Gyámol nélküli, azaz elhagyatott állapot. V. ö. GYÁMOL, GYÁMOLATLAN.

GYÁMOLATLANUL, (gyám-ol-at-lan-ul) ih. Gyámol, azaz segitség, pártolás, erkölcsi támogatás nélkül; elhagyottan, ügyefogyottan.

GYÁMOLGAT, (gyám-ol-g-at) áth. és gyak. m. *gyámolgat-tam, —tál, —ott.* Folytonosan gyámol, azaz segít, pártol, ápolgat.

GYÁMOLGATÁS, (gyám-ol-g-at-ás) fn. tt. *gyámolgatás-t,* tb. *—ok.* Folytonos segítés, pártolás, ápolás. *Betegek, szegények, ügyefogyottak gyámolgatása emberi kötelesség.*

GYÁMOLÍT, GYÁMOLIT, (gyám-ol-ít) áth. m. *gyámolít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Gyámol által fölemel, fentart, álló helyzetbe tesz. *Bizzál Istenben, előgyamolít.* (Km.).

GYÁMOLÍTÁS, GYÁMOLITÁS, (gyám-ol-ít-ás) fn. tt. *gyámolítás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, segítés, mely által valakit gyámolítunk.

GYÁMOLPÉNZ, (gyámol-pénz) ösz. fn. Határozott vagy határozatlan mennyiségü pénz, mely által valakinek szükségeit födözzük, s némileg segítségére vagyunk. *Havi vagy évi gyámolpénzzel segíteni a házi szegényeket. Oskolai gyámolpénz.* Máskép: *segélydíj.*

GYÁMOLTALAN, (gyám-ol-talan) mn. tt. *gyámoltalan-t*, tb. *—ok.* Akinek gyámola, segitsége, erkölcsi támasza nincs; ügyefogyott, ügyetlen, magával jótehetetlen. V. ö. GYÁMOLATLAN.

GYÁMOLTALANSÁG, (gyám-ol-talan-ság) fn. tt. *gyámoltalanság-ot.* Gyámol nélküli állapot vagy tulajdonság; ügyefogyottság, ügyetlenség.

GYÁMOLTALANUL, (gyám-ol-talan-ul) ih. Gyámol nélküli, elhagyatott állapotban.

GYAMOR, székelyes kiejtés, *gyomor* helyett; l. ezt.

GYÁMOSZLOP, (gyám-oszlop) ösz. fn. Oszlop, mely valamely épületnek vagy épületrésznek támasztékul szolgál. Átv. ért. hathatós, nagy segitség vagy főpártfogó. *Te vagy az én gyámoszlopom. Hazám, ledölt gyámoszlopod.*

GYÁMPONT, (gyám-pont) ösz. fn. Pont vagy hely, melyre valami támaszkodik, mely biztos állást, helyzetet nyújt. *A hadsereg elvesztette egyetlen gyámpontját. A mély vízben nem lehet gyámpontot találni.*

GYÁMRÚD, (gyám-rúd) ösz. fn. Rúd, melyre támaszkodva vagy melybe fogódzva vizen, jégen, sáron keresztül vergődünk. *Az imént befagyott folyón gyámruddal keresztül menni.*

GYÁMSÁG, (gyám-ság) fn. l. GYÁMATYASÁG.

GYÁMSÁGI, (gyám-ság-i) mn. tt. *gyámsági-t,* tb. *—ak.* Gyámságot illető, ahoz tartozó, arra vonatkozó. *Gyámsági felügyelés.*

GYÁMTALAN, (gyám-talan) mn. tt. *gyámtalan-t,* tb. *—ok.* Gyám nélküli, tulajd. és átv. ért. V. ö. GYÁM. *Gyámtalan csemete. Gyámtalan árva.*

GYÁMTALANUL, (gyám-talan-ul) ih. Gyám nélkül, tulajdon és átvitt értelemben véve. V. ö. GYÁM.

GYÁMTÁRS, (gyám-társ) ösz. fn. Ki az apának s különösen anyának gyámságban, gyámkodásban társa, segitője.

GYÁMSZÜLÉK, GYÁMSZÜLŐK, (gyám-szülők) ösz. többes fn. Férj és nő, kik idegen gyermekeket, illetőleg árvákat nevelnek, s vagyonukról, jövőjökről gondoskodnak.

GYAN, elvont gyök, melyből *gyanánt* határzó, és *gyanu* (származékaival együtt) erednek. A *gyanánt* szó értelme után indulva jelent milyenséget vagy valamihez hasonlóságot, olyanságot. V. ö. GYANÁNT. Különösen a *gy* betüben rejlik ezen fogalom, mely kitetszik a *hogy* (mikép) és *így* (ilyképen) *úgy* (olyképen) kötszókból, melyek a milyenség, hasonlóság fogalmát fejezik ki, minél fogva úgy véljük, hogy *gyan* eredetileg semmi más mint: *úgyan* v. *ugyan*, azaz oly módon, oly formán, hasonlóan. Rokon a német *ahnden, ahnen* szókkal, melyeknek közös gyöke *ahn,* szinte megvan az *ähnlich* (am. hasonló) melléknévben, és izland *andi*, *önd.* Más származtatással lehet *gyan,* am. *gon* (gondolat). Midőn idetartozóknak tekinthetők a dán *and*, svéd *ande*, melyek elmét, lelket jelentenek. Ezek szerént *gyanítni* annyit tenne: lélekben, gondolatban látni, sejdítni. Megemlítésre méltó, hogy sínai nyelven *khung,* am. félni, kétkedni.

GYÁN, KÖTE—, MEZŐ—, VIZES—, falvak Bihar megyében; helyr. *Gyán-ba, —ban, —ból.*

GYANAFALVA, helység Vas megyében; helyr. *Gyanafalvá-n, —ra, —ról.*

GYANAKODÁS, (gyan-a-kod-ás, az *a* csak közbeszurat) fn. tt. *gyanakodás-t,* tb. *— ok.* Nem egészen világos adatokon alapuló vélekedés, mely szerént valakiről roszat gondolunk. *Gyanakodásra okot adni. Valakit gyanakodásból tolvajnak mondani. Gya-*

nakodással telve lenni. Szelidebb ért. valaminek sejtése, sejdítése.

GYANAKODIK, (gyan-a-kod-ik) k. m. *gyanakod-tam*, *—tál*, *—ott.* Aki valamiről roszúl vélekedik, de véleményének megalapítására elegendő, világos és bizonyos adatai nincsenek. *Gyanakodni valakire vagy valaki ellen.* Néha szelidebb ért. am. sejtése van valamiről.

GYANAKODÓ, (gyan-a-kod-ó) mn. tt. *gyanakodó-t.* Némi sejtelmek, s nem eléggé világos adatok után balul vélekedő. *Gyanakodó ember.* Különösen : ki mások iránt bizalmatlan, ki másoknak nem hisz, mivel már sokszor csalatkozott az emberekben.

GYANAKSZIK, (gyan-a-kosz-ik) k. l. GYANAKODIK.

GYANÁNT, (gyan-ánt v. gyan-a-ant) ih. Eredetileg am. mást gyanítva, gondolva; mely értelemben a székelyek ma is használják, söt személyragozzák : *gyanántam ölelte meg*, mintha én volnék, akit gondolt, gyanított. Így : *gyanántad*, *gyanánta* stb. (Kriza J. gyüjteménye). Általánosan szokottabb jelentései : 1) Másnak személyében, képében, helyetteseül. *Bálványt Isten gyanánt ne imádj.* 2) Valami helyett, valamivel fölcserélve, hasonlatosság miatt egyiket másik helyébe téve. *Külföldi kelmét honi gyanánt árulni.* 3) *Úgy, mint* kötszókkal felváltható. *Ezt tréfa gyanánt mondom*, (úgy, mint tréfát). *Szolgáljon ez példa gyanánt*, (úgy, mint példa). 4) Néha *ul ul*, *kép*, *képen*, *ként* ragokkal fölcserélhető. *Csuda gyanánt* v. *csudaul* v. *csudakép*, *csudaként bámulni valamit.* Régiesen és tájdivatosan : *gyalánt* söt *gyaránt* is. V. ö. GYAN.

GYANDA, puszta Abaúj megyében; helyr. *Gyandá-n*, *—ra*, *—ról.*

GYANÍT, GYANIT, (gyan-ít, v. ö. GYAN) áth. m. *gyanít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Szélesb ért. valószinü okoknál fogva, némi adatok után féligmeddig igaznak, valónak vél, vagy a képzeletében, elméjében levő tárgyhoz hasonlónak gondol valamit. *Nem tudom bizonyosan, de gyanítom. Ha jól gyanítom, ö oda törekszik, hogy* stb. *Ezt nem is gyanítottam volna. Mindjárt gyanítottam hozzá*, azaz szinlettem hozzá, vagyis hasonlónak tartottam ahhoz, ki eszembe ötlött. Szorosb ért. valami felöl rosz, bal véleményt kezd táplálni. *Tolvajnak, csalónak gyanítani valakit. Reá gyanítani valakire. Akit egyszer rajtaérnek, többet is reágyanítanak.* (Km.).

GYANÍTÁS, GYANITÁS, (gyan-ít-ás) fn. tt. *gyanítás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midön valamit gyanítunk. V. ö. GYANÍT. *Ez csak gyanítás, nem bizonyos tudomás.*

GYANÍTHATÓ, GYANITHATÓ, (gyan-ít-hat-ó) mn. tt. *gyanítható-t.* Amit gyanítani lehet, vagyis minek valószinüségét némely adatok támogatják ; mit gondolni, elgondolni, kitalálni nem épen lehetetlen vagy nehéz. *Gyanítható dolog, miért bujkálnak az éjjeli csavargók.*

GYANÍTHATÓLAG, (gyan-ít-hat-ó-lag) ih. Valószinüleg, alkalmasint, hihetöleg; mint gondolni, vélni szabad vagy lehet.

GYANÍTÓLAG, GYANITÓLAG, (gyan-ít-ó-lag) ih. Némi valószinü okok szerént, vagy adatok után vélekedve; föltételes okoknál fogva.

GYANÓ, (1), régies, *gyanú* helyett; l. ezt.

GYANÓ, (2), falu Vas megyében; helyr. *Gyanó n*, *—ra*, *—ról.*

GYANÓT, fn. tt. *gyanót-ot.* Macskához hasonló vérengző vadállat, melynek bőrét a keleti népek prémnek, lótakarónak stb. használják. (Genetta).

GYÁNT, puszta Tolna megyében; helyr. *Gyánton*, *—ra*, *—ról.*

GYANTA, (1), v. GYÁNTA, (alkalmasint am. *gyap-ont-ó*, gyap-ont-a, azaz gyulasztó; v. ö. GYAPONT; vagy pedig *gyan* gyöknek vétetvén, ekkor egészen megegyezik a latin *cando* igével; oroszul *jantár)* fn. tt. *gyantát* v. *gyántát.* 1) Szilárd és égékeny test, mely borszeszben, s különféle kövér olajokban felolvasztható, de vizben nem. Részént többféle növényekből, pl. fenyükből, magától fakadoz, részént ugyanazokból mesterség által vonatik ki, (resina). 2) Ide tartoznak az úgynevezett földi gyanták, u. m. földi szurok, földi olaj, köszén, borostyánkő stb. 3) Legszélesb ért. a növényekből kifolyó mézga is ide soroztatik.

GYANTA, (2), v. GYANTHA, falu és puszta Bihar megyében; helyr. *Gyantá-n*, *—ra*, *—ról.*

GYANTACSEPP, (gyanta-csepp) ösz. fn. Cseppek, melyekből a gyanta jegeczedés által alakúl.

GYANTAFA, (gyanta-fa) ösz. fn. Fa, melyből gyanta fakad ki, vagy melyből mesterségesen lehet gyantát kivonni, milyenek péld. a fenyüfák' több fajai.

GYANTAKACZOR, (gyanta-kaczor) ösz. fn. Hosszu nyelü, görbe és öblösre csinált kés, melylyel a fák repedékeiből a gyantát kikotorják, és szedegetik.

GYANTAKÖ, (gyanta-kő) ösz. fn. Szilárd, elég kemény, törékeny és átlátszó földi gyanta, jobbadán sárga vagy fehéres, ritkábban vörös, zöld vagy kék szinü. Dörzsölés által vonzó erőt kap, s meggyujtva sajátságos jó szagot terjeszt; legnagyobb bőségben a porosz tengerpartokon találtatik. (Succinum).

GYANTÁR, l. GYANTA és GYANTAKÖ.

GYANTÁROS, (1), (gyan-ta-ar-os) mn. tt. *gyantáros-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gyantárral bevont, behuzott; gyantárral ékesített, ellátott. *Gyantáros eszközök*, *üvegek. Gyantáros szopóka*, *pipaszár.* V. ö. GYANTÁR.

GYANTÁROS, (2), puszta Bács megyében; helyr. *Gyantáros-on*, *—ra*, *—ról.* Máskép; *Tövikes.*

GYANTÁROZ, (gya-n-ta-ar-oz) áth. m. *gyantároz-tam*, *—tál*, *—ott.* Gyantárral behúz, bevon. V. ö. GYANTÁR.

GYANTÁRSAV, (gyantár-sav) ösz. fn. Gyantárból kivont sav. (Acidum succini).

GYANTÁS, (gyan-ta-as v. gyap-on-ta-as) mn. tt. *gyantás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gyantával bővelkedő, gyantát termő; gyantával bekent, behuzott. *Gyantás növények. Gyantás hegedüvonó.*

GYANTÁSAN, (gyan-ta-as-an) ih. Gyantával behuzva vagy ellátva.

GYANTÁSODIK, (gyan-ta-as-od-ik) k. m. *gyantásod-tam, —tál, —ott.* Gyantássá leszen, gyanta terem benne vagy belőle. V. ö. GYANTA.

GYANTÁZ, (gyan-ta-az) áth. m. *gyantáz-tam, —tál, —ott.* Gyantával beken, simává, csuszóssá tesz. *Hegedüvonót gyantázni.*

GYANU v. GYANÚ, (gyan-u) fn. tt. *gyanu-t.* Valószinü, vagyis csak sejtett okokon alapuló balvélemény; midőn valami felől bizonyos adataink nincsenek; de mégis van némi okunk roszat gondolni, legyen az bár igazságos vagy igazságtalan. *Puszta gyanú. Alapos, nyomos gyanú. Gyanuba esni. Gyanuba ejteni valakit. Gyanuba venni a házi cselédeket, a megtörtént lopás után. Gyanuba hozni valakit valakivel. Gyanura okot adni. Gyanúm van rá. Ez csak gyanú, be is kellene bizonyitni. Ujjadból szopott gyanu.* (Km.). V. ö. GYAN.

GYANÚPER, (gyanú-per) ösz. fn. 1) Per, melyet valaki ellen gyanuból indítanak. 2) Gyanús suttogás, beszéd; a büntettnek és elkövetőjének rebesgetése, találgatása. *Élt a gyanuperrel és tovább állt*, azaz hallván, hogy gyanakodnak rá, elszökött. *Fél a gyanupertől. Gyanuperbe esett.*

GYANUS v. GYANÚS, (gyan-u-os) mn. tt. *gyanus-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Balvéleményt gerjesztő; roszhoz, gonoszhoz hasonlónak látszó. *Gyanús emberek járnak a ház körül. Gyanús pillanatokat vetni valamely jószágra. Gyanús ház, társaság. Gyanús személyekhez járni. Gyanús mosolygás, fittyentés, integetés, jelek.* 2) Balul vélekedő, másokról igazságtalanul roszat gondoló. *Aki miben tudós, abban gyanús.* (Km.).

GYANÚSÁG, GYANUSÁG, (gyan-u-ság) fn. tt. *gyanuság-ot.* 1) Állapot, melyben az van, kiről némi valószinü vagy alaptalan okokból is balul vélekednek. *Gyanuságban lenni.* 2) Gyanu bősége, sokasága, kiterjedése. Innen: *gyanuságba esni* több, mint *gyanuba esni*. Amaz a balvéleménynek nagyobb kiterjedését, emez egyes jelenségeit mutatja.

GYANUSÁGOS, (gyan-u-ság-os) mn. tt. *gyanuságos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Igen gyanús vagy amiről igen sokan gyanakodnak, miről közös bal vélekedés uralkodik. 2) Szerfölött gyanakodó, mindent balra, rosz czélból magyaráz.

GYANÚSAN, GYANUSAN, (gyan-u-os-an) ih. 1) Bal vélekedést gerjesztőleg. *Gyanúsan viselni magát. Gyanúsan beszélni, tekintgetni, mosolyogni, integetni.* 2) Balul vélekedve, roszat gondolva. *Gyanúsan nézni, leskelődni mások után.*

GYANUSKODÁS, (gyan-u-os-kod-ás) fn. tt. *gyanuskodás-t*, tb. *—ok*. Gyanakodó okokon alapuló vélekedés.

GYANUSKODIK, (gyan-ú-os-kod-ik) k. m. *gyanúskod-tam, —tál, —ott.* Folytonos gyanúja van valaki ellen vagy valami iránt.

GYANUTLAN, (gyan-ú-atlan) mn. tt. *gyanutlan-t*, tb. *—ok*. Ki ellen nincsen gyanu; miről senki sem gyanakodik, senki bal véleménynyel nincsen. *Gyanútlan férfi. Gyanútlan vállalat, cselekedet.* Határozóilag am. gyanútlanul, gyanú nélkül.

GYANYÓ, l. GYANÓ.

GYAP, elvont gyöke *gyapj, gyapjas, gyapju, gyapott, gyapár* és átv. értelmü *gyapor, gyaporodik* szóknak. Alapértelemben rokonai: *gyop* (gyopár), *gyép* (gyépü), *gyöp* (gyöpös), *csöp* (csöpü), *csap* (csapzik), *csep* (cseplesz, cseprente), melyek valamely dús növésü, sarjadzásu, tömött szálakból álló növényi vagy állati testet, nevezetesen szőrt, hajat, rostos szálat stb. jelentenek. Azon *di* egyszerü gyökre vihető vissza, melyből a gazdagságot, bőséget, becseset jelentő *dív, dísz, díj* származtak, *(diap,* lágyítva *gyap)*. Más vélemény szerint rokon a *tap* gyökkel, mely a maga nemében valami lágyat, *tapadót* és gyulót is jelent, s ezen értelemben erednek tőle különösen: *gyaponik* és *gyapont* régi szók is. Ajánltatott újabb időben mint önálló szó az idegen *watta* magyarabb kifejezésére.

GYAPA, puszta Tolna megyében; helyr. *Gyapá-n, —ra, —ról.*

GYAPALÓCZ, falu Zemplén megyében; helyr. *Gyapalócz-on, —ra, —ról.*

GYAPÁR, (gyap-ár) l. GYOPÁR.

GYAPJ, (gyap-j) fn. tt. *gyapj-at.* Személyragozva: *gyapjam, gyapjad, gyapja, gyapjunk, gyapjatok, gyapjok.* Képzésre és alakra hasonló: *borj, varj, sarj* szókhoz. *Rosz juh, aki maga gyapját nem birja.* (Km.) Egy értelmü vele az *u*-val toldott *gyapju*, azon különbséggel, hogy a képzőket jobbára a *gyapj* veszi fel, ritkábban a gyapjú, pl. *gyapjas, gyapjad, gyapjaszt, gyapjasodik, gyapjatlan;* a ragokat mindkettő felveszi; összvetételekben pedig csaknem kizárólag a *gyapju* használtatik. Értelmezését illetőleg, l. GYAPJU.

GYAPJAD, (gyap-j-ad) önh. m. *gyapjad-tam, —tál, —t* v. *—ott.* Gyapjuvá alakúl, gyapjuvá leszen. *Gyapjad a bárány szőre.* Ettől különbözik a *gyapjasodik.*

GYAPJADÁS, (gyap-j-ad-ás) fn. tt. *gyapjadás-t*, tb. *—ok*. Gyapjuvá alakulás.

GYAPJAG, (gyapj-ag) fn. tt. *gyapjag-ot.* Újabb alkotásu szó, am. gyapjuszövet. Az *anyag* hasonlatára képződött mely maga is új szó.

GYAPJAS, (gyap-j-as) mn. tt. *gyapjas-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gyapjuval benőtt, bővelkedő; gyapjuval töltött, ékesített. *Gyapjas juhok. Gyapjas szőkok. Gyapjas vitézek. Aranygyapjas rend.* Átv. ért. bővelkedő, gazdag.

GYAPJASFŰ, (gyapjas-fű) ösz. fn. lásd: GYOPÁR.

GYAPJASÍT, GYAPJASIT, (gyap-j-as-ít) áth. m. *gyapjasít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Gyapjassá tesz, sok gyapjat növeszt az illető állaton. *A jó tartás gyapjasítja a juhokat.*

GYAPJASODIK, (gyap-j-as-od-ik) k. m. *gyapjasod-tam*, *—tál*, *—ott*. Gyapjassá leszen, sok gyapja növekedik. *Gyapjasodnak a megnyirt birkák. Gyapjasodnak a bárányok.* Átv. ért. gazdagszik, megszedi magát. *Meggyapjasodni*, am. meggazdagodni.

GYAPJASTYÚK, (gyapjas-tyúk) ösz. fn. Korcsféle fáczánfaj. (Phasianus lanatus).

GYAPJATLAN, (gyap-j-at-lan) mn. tt. *gyapjatlan-t*, tb. *—ok*. Gyapju nélkül szűkölködő; minek gyapja nincs, nem nő. *Gyapjatlan vásár. Gyapjatlan kosos birkák. Gyapjatlan barmok.* Határozóilag am. gyapjatlanul, gyapjú nélkül.

GYAPJATLANODIK, (gyap-j-at-lan-od-ik) k. m. *gyapjatlanod-tam*, *—tál*, *—ott*. Gyapját veszti, gyapja elhull.

GYAPJÚ, GYAPJU, (1), (gyap-j-u) fn. tt. *gyapjú-t*. Személyragozva: *gyapjúm, gyapjúd, gyapjúja, gyapjúnk, gyapjútok, gyapjújok*. 1) Széles ért. finom, rövid és lágy szőrök, melyek a növényország igen sok testeit, különösen a növények leveleit födik, azokra tapadnak. 2) Szorosb ért. sokféle állatok finom, göndör és lágy szőre, pl. a nyulaké is. 3) Legszorosb és legközönségesebb ért. a juhok és ezekhez hasonló állatok finom, göndör, öszvebonyolodott szőre. *Finom, selymes, középszerű, kutyaszőrü gyapjú. Egy nyiretü, két nyiretü gyapjú. Tiszta, mosott* vagy *bojtorjános, kóczos, mosatlan gyapjú. Vegyes, válogatott gyapju* stb. *Lágy pásztor után gyapjut rúg a farkas.* (Km.). Törökül *japak*. V. ö. GYAP, elv. gyök.

GYAPJÚ, GYAPJU, (2), falu Bihar megyében; helyr. *Gyapjú-n*, *—ra*, *—ról*.

GYAPJUÁRU, (gyapju-áru) ösz. fn. Gyapjuból készített különféle kelmék, szövetek és ruhanemüek. *Gyapjuárukkal kereskedni.*

GYAPJUELKÉSZÍTŐ, (gyapju-el-készítő) ösz. fn. Gyármunkás, ki a fonásba és szövésbe vett gyapjut kiválogatja és osztályozza.

GYAPJUFESTÉS, (gyapju-festés) ösz. fn. Festői munka, mely által a gyapjufonalaknak vagy szöveteknek festékek által szint adnak.

GYAPJUFESTŐ, (gyapju-festő) ösz. fn. Festő, ki gyapjufonalakat és gyapjuszöveteket különféle festékekkel szinez.

GYAPJUFÉSÜ, (gyapju-fésü) ösz. fn. Fésü- vagy gerebenforma eszköz vagy kárt, melylyel a szövésbe vett gyapjuanyagot megtisztogatják.

GYAPJUFÉSÜLÉS, (gyapju-fésülés) ösz. fn. A gyapjunak megtisztitása, fésü- vagy gerebenalaku eszköz által; máskép: *gyapjugyaratás*.

GYAPJUFÉSÜLŐ, (gyapju-fésülő) ösz. fn. 1) Személy, ki gyapjút tisztogat, gerebenez, gyarat. 2) Eszköz, melyen a gyapjut tisztítják, gyaratják.

GYAPJUFONAL, (gyapju-fonal) ösz. fn. Guzsalyon, rokkán vagy fonógyárban fonallá sodorított gyapju.

GYAPJUFONÁS, (gyapju-fonás) ösz. fn. Fonás guzsalyon vagy rokkán vagy gyári gépen, mely által a gyapjuszálakat fonalakká sodorják.

GYAPJUFONÓ, (gyapju-fonó) ösz. fn. Személy, ki gyapjút fon. V. ö. FON.

GYAPJUFŰ, (gyapju-fű) ösz. fn. A farkkórók neméhez tartozó növényfaj, máskép: *királygyertya, ökörfarkkóró*. Nevét onnan vette, mert levelei alul fölül pelyhesek. (Verbascum Thapsus).

GYAPJUFÜRT, (gyapju-fürt) ösz. fn. A gyapjuból egyes göngyöleg, csomó v. csomag, vagyis külön tömegben öszvegöndörödött gyapjuszálak.

GYAPJUGEREBEN, (gyapju-gereben) ösz. fn. Gereben vagy kárt, kardács, melylyel a posztósok, csapók, illetőleg a posztógyárosok a gyapjut tisztogatják.

GYAPJUGYÁR, (gyapju-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben gyapjuból különféle szöveteket, kelméket készítenek.

GYAPJUGYARATÓ, (gyapju-gyarató) ösz. fn. 1) Személy, ki gyapjut gyarat, azaz gerebenez, kártol, tisztogat. 2) Eszköz, melylyel a tisztogatás végbemegy.

GYAPJUGYÁROS, (gyapju-gyáros) ösz. fn. Gyáros, ki gyapjuból különféle szöveteket, kelméket készít.

GYAPJUKÁRT, (gyapju-kárt) ösz. fn. l. GYAPJUGEREBEN.

GYAPJUKERESKEDÉS, (gyapju-kereskedés) ösz. fn. Kereskedés gyapjuval. V. ö. KERESKEDÉS.

GYAPJUKERESKEDŐ, (gyapju-kereskedő) ösz. fn. Kereskedő, ki különösen gyapju vásárlása s eladásával üzérkedik.

GYAPJUMÍVES, (gyapju-míves) ösz. fn. Míves, mesterember, gyáros, ki gyapjumüveket készít, gyárt, pl. posztós, csapó stb.

GYAPJUMOSÁS, (gyapju-mosás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a gyapjut nyirés előtt vagy után hideg vagy langyos vízben megmossák.

GYAPJUMOSÓ, (gyapju-mosó) ösz. fn. 1) Személy, ki gyapjut mos. 2) Készület, melylyel gyapjut mosnak.

GYAPJUMUNKA, (gyapju-munka) ösz. fn. 1) Akármiféle munka, mely gyapjura fordíttatik, pl. gyapjumosás, gyapjufonás, gyapjuszövés. 2) Mü vagy kelme, szövet, mely gyapjuból készült.

GYAPJUMŰ, (gyapju-mü) ösz. fn. Szövet, kelme, zsinór stb. mely gyapjuból készült.

GYAPJUMŰHÁZ, (gyapju-mü-ház) ösz. fn. Ház, melyben gyapjumüveket készítenek, gyapjugyár.

GYAPJUMŰVES, l. GYAPJUMIVES.

GYAPJUNEMŰ, (gyapju-nemű) ösz. mn. A gyapjúk neméhez tartozó; gyapjuhoz némileg hasonló.

GYAPJUNYIRÉS, (gyapju-nyirés) ösz. fn. l. JUHNYIRÉS.

GYAPJUOLLÓ, (gyapju-olló) ösz. fn. Erősebb pengéjü és szerkezetü olló, melylyel a juhokat nyirik.

GYAPJUPIACZ, (gyapju-piacz) ösz. fn. Piacz, mely különösen gyapjuárulásra jeleltetett ki. Szélesb ért. vásár, melyben nevezetes mennyiségü gyapjueladás szokott történni. *Hazánkban nevezetes gyapjupiaczok vannak Pesten, Váczon, Losonczon* stb.

GYAPJUROKKA, (gyapju-rokka) ösz. fn. Rokka, melyen gyapjut fonnak.

GYAPJÚS, (gyap-j-ú-os) mn. tt. *gyapjús-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Gyapjút viselő, gyapjúval benőtt. *Gyapjús juhok.* 2) Gyapjunak való vagy szánt, gyapjutartó. *Gyapjus szín, lerakóhely. Gyapjus zsák. Karcsú, mint a gyapjus zsák.* (Km.). 3) Gyapjuval töltött, béllelt. *Gyapjús öltözet.*

GYAPJUSZÁL, (gyapju-szál) ösz. fn. A természeti állapotban levő gyapjunak egy-egy külön szála. *Finom, selymes, göndör, durva gyapjuszál.* Ettől különbözik a *gyapjufonal.*

GYAPJUSZINLŐ, (gyapju-szinlő) ösz. fn. Személy, különösen gyári munkás, ki a gyapju szinét, azaz finomabb szálait a kevesbé finomaktól elválasztja.

GYAPJUSZÖVET, (gyapju-szövet) ösz. fn. Gyapjufonalakból készitett, kallott, gyártott szövet, pl. posztó, s más gyapjumüvek.

GYAPJUSZÖVŐ, (gyapju-szövő) ösz. fn. Takács vagy gyáros, ki gyapjuból sző kelméket, különböztetésül oly takácstól vagy gyárostól, ki lenből, kenderből stb. készít szöveteket.

GYAPJUTÉPŐ, (gyapju-tépő) ösz. fn. Munkás, ki a fürtökben levő gyapjut szétválasztja, és fonásra idomítja.

GYAPJUTÉR, (gyapju-tér) ösz. fn. Tér vagy piacz, melyre az eladó gyapjut kiállítják.

GYAPJUTIZED, (gyapju-tized) ösz. fn. A lenyirt gyapjunak tizedrésze, melyet szerződés szerént kap valaki, pl. a juhász, ki a megnyirt juhokra gondot viselt.

GYAPJUTLAN, (gyap-j-ú-t-lan) mn. tt. *gyapjutlan-t*, tb. *—ok.* Gyapju nélküli, gyapju nélkül szükölködő. *Gyapjutlan rühes birkák. Gyapjutlan vásár. Gyapjutlan ország.* Határozóilag am. gyapjútlanul, gyapju nélkül.

GYAPJUVÁSÁR, (gyapju-vásár) ösz. fn. Vásár, melyben nevezetes mennyiségü gyapjut adnak, vesznek. *Pesti gyapjuvásár* (Medárdkor). *Lipcsei gyapjuvásár.*

GYAPJUZSÁK, (gyapju-zsák) ösz. fn. Durva, erős fonalból szőtt nagyobbféle zsák, melybe a gyapjut betömik, könnyebb szállitás végett, de más czélokból is.

GYAPJUZSÍR, (gyapju-zsír) ösz. fn. Zsír, mely különösen a selyemfaju juhok finom gyapján veri ki magát.

GYAPKÉSZÍTŐ, (gyap-készítő) ösz. fn. Iparos, ki gyapottból úgynevezett wattát, azaz gyapot készít. V. ö. GYAP.

GYAPOL, puszta Bihar megyében; helyr. *Gyapol-ba, —ban, —ból.*

GYÁPOL, (gyáp-ol, azaz gyam-b-ol, t. i. a *gyamb* törzs *gyáp*-pá húzatott öszve); áth. m. *gyápol-t.* A székelyeknél am. leteper, a földre terít, tép; továbbá: fedd, gyaláz. (Kriza J. gyüjteménye).

GYAPONIK, GYOPONIK, (gyap-on-ik) k. m. *gyapon-t.* Elavult ige, s am. gyúlad, indulatra gerjed, felgyúlad, felindúl. „Ezt hallván a császár nagyon meggyaponék, és sietetesen parancsolá, hogy rakatnának nagy tüzet az piaczon. Szent Katalin prózai legendája. (Toldy Ferencz kiadása. 243. l.). „Kell azért bizonyával minekünk felgyoponnunk az szent szeretetben." Érsekújvári Cod. 63. l. Eredetre rokon a *gyu, gyúl, gyújt* szókkal. (Mátyás Florián után). A szanszkritban *dava-ss* v. *dáva-ss*, am. hév, tüz; és a görögben *δα-ί-ω*, am. gyujtok, *δα-ί-ς*, égés, fáklya. (Curtius).

GYAPONT, GYOPONT, (gyap-ont) áth. m. *gyapont-ott.* Elavult ige, am. gyúlaszt, gerjeszt, valamely indulatra hevít: „És gyaponts engem te szent szerelmedben." Czech-Cod. „Hogy az isteni szeretetet, ki mind ez világon megholt vala, felindojtaná, avagy felgyopontaná." Érs. Cod. „Ne ragagyon el a dihesség, ne gyopontson fel az harag." Érs. Cod. „Jő el dicsőséges szent lélek, töltsed be az te híveidnek szívöket, és az te szerelmednek lángozó tüzét gyapontsad fel ő bennek. Érs. C. (Mátyás Fl. után).

GYAPOR, (1), (gyap-or) mn. tt. *gyapor-t*, tb. *—ok.* Termékeny, ami nemét könnyen szaporítja. *A nyulak gyapor állatok.* Rokon a *szapor* (szapora) szóval. Betüátvetve lehet annyi is, mint *gyarap* (gyarapodik, gyarapodás szókban).

GYAPOR, (2), (gyap-or) fn. tt. *gyapor-t*, tb. *—ok.* Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből, különösen ennek faja: *barna gyapor*, melynek nyelei rongyosak, prémesek, (gyapjasak). (Smyrnium olusatrum).

GYAPORA, (gyap-or-a) mn. tt. *gyaporát.* Termékeny, saját nemét könnyen sokasító, szaporító. Egy a *szapora* szóval.

GYAPORASÁG, (gyap-or-a-ság) fn. tt. *gyaporaság-ot.* Termékenység, vagyis azon tulajdonsága valamely növénynek vagy állatnak, mely szerént könnyen és nagy számmal tenyészti a maga faját, szaporaság.

GYAPORÍT, GYAPORIT, (gyap-or-it) áth. m. *gyaporít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Sokasít, szaporít, saját nemét, faját tenyészti.

GYAPORODÁS, (gyap-or-od-ás) fn. tt. *gyaporodás-t*, tb. *—ok.* Szaporodás, különösen saját fajának sokasodása, tenyészése.

GYAPORODIK, (gyap-or-od-ik) k. m. *gyaporod-tam*, *—tál*, *—ott.* Ön fajának tenyészése által sokasodik, szaporodik.

GYAPORÚ, **GYAPORU**, (gyap-or-ú) mn. tt. *gyaporú-t*, tb. *—k* v. *—ak.* Termékeny, szapora, önfaját sokasító, tenyésztő. *Gyaporú növények, állatok, népek.*

GYAPOS, (gyap-os) mn. tt. *gyapos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Gyappal, (wattával) béllelt, kitömött. *Gyapos köpeny. Gyapos kabát.* 2) Gyappal behintett, födött, megrakott stb. *Gyapos lett a ruhája.* V. ö. GYAP.

GYAPOT, (gyap-ot, illirül *gyoput)* fn. tt. *gyapot-ot.* Ezen alakban, úgy látszik, a *gyap* elavult igétől származott : gyap-ás, gyap-ot, mint : nyugot, állapot. V. ö. GYAPOTT.

GYAPOTBÁRCS; **GYAPOTFA** stb. l. GYAPOTTBÁRCS; GYAPOTTFA stb.

GYAPOTOL; **GYAPOTOZ**, l. GYAPOTTOL; GYAPOTTOZ.

GYAPOTT, (gyap-ott) fn. és mn. tt. *gyapott-at.* Gyapjuhoz hasonló, igen fínom szálak, melyek némely melegebb tartományi növények maghüvelyeiben nőnek, s föltépve fonalakká és szövetekké alakíttatnak. Másképen : *pamut* v. *pamuk. Gyapott fonál, gyapott ruha, szövet.*

GYAPOTTBÁRCS, (gyapott-bárcs) ösz. fn. Növényfaj a bárcsok neméből, nyeletlen és le nem futó levelekkel. (Cnicus criophorus).

GYAPOTTFA, (gyapott-fa) ösz. fn. Fa vagy cserje, melynek magvait gyapottszálak borítják. (Gossypium arboreum).

GYAPOTTFONAL, (gyapott-fonal) ösz. fn. Fonal, melyet gyapottszálakból sodortak, pedertek.

GYAPOTTFŰ, (gyapott-fű) ösz. fn. Növény, különösen a füvek vagy cserjék osztályához tartozó, melynek magvait gyapottszálak borítják. (Bombax gossypinum, ceiba, heptaphyllum, pentandrum).

GYAPOTTGYOLCS, (gyapott-gyolcs) ösz. fn. Gyapottfonalakból szőtt fínom gyolcsféle kelme.

GYAPOTTKÖNTÖS, (gyapott-köntös) ösz. fn. Gyapottszövetből, kelméből készített köntös.

GYAPOTTLÁGY, (gyapott-lágy) ösz. mn. Lágy, mint a gyapott, gyapott lágyságu.

GYAPOTTOL, (gyap-ott-ol) áth. m. *gyapottol-t.* Gyapottal töm, megbéllel. *Begyapottolni a fájós füleket. Ruhát gyapottolni.*

GYAPOTTOLÁS, (gyap-ott-ol-ás) fn. tt. *gyapottolás-t*, tb. *—ok.* Gyapottal tömés, béllelés.

GYAPOTTOZ, l. GYAPOTTOL.

GYAPOTTSZÖVET, (gyapott-szövet) ösz. fn. Gyapottfonalakból készített szövet.

GYAPOTTTERMŐ, (gyapott-termő) ösz. mn. Amin gyapott terem. *Gyapottermő növények, fák, cserjék.*

GYAPOTTVÁSZON, (gyapott-vászon) ösz. fn. Gyapottfonalakból szőtt vászonféle kelme.

GYAPOZ, (gyap-oz) áth. m. *gyapoz-tam*, *—tál*, *—ott.* Gyappal töm, bélel. *Köpenyt, téli mellényt gyapozni.* V. ö. GYAP.

GYAPOZÁS, (gyap-oz-ás) fn. tt. *gyapozás-t*, tb. *—ok.* Gyappal tömés, bélelés.

GYAPU, (gyap-u) fn. tt. *gyapu-t.* Gyapottat termő növény, fa, cserje.

GYAR, elvont gyök, mely *gyarlik*, *gyarló*, *gyartat*, *gyarat* származékokban am. nehézkes, mintegy *göröngyös* menetü csuszás, huzódás, surlás, valamely tárgy fölszinén vonczolás; és ez eredeti és természeti jelentése; *gyarap*, *gyarapodik*, *gyarmat* szókban pedig átvitt értelemben apránkénti, fokonkénti szaporodást (terjedést), növekedést, sokasodást jelent. Rokonok vele *gar*, *ger*, *kor* és *sar* gyökök is; továbbá idegen nyelvekben a szanszkrit *dsár*, am. elhajlik; eltér; sülyed; korosodik; innen : *dsarat* am. *koros*, korban előhaladott, ki már csak húzza lábait, vánszorog, *gyartat.* Ide tartozók a hellen *γηϱάω* v. *γηϱάσκω*, a német *grau*, *Greis*, söt a héber גֵּר (jövevény, zarándok, zsellér), גּוּר (zarándokol) stb. szók is.

GYÁR, fn. tt. *gyár-t*, tb. *—ok.* Általán műhely, melyben nyers terményekből mesterségesen készítenek, fínomabbá, használhatóbbá alakítanak valamit. Innen származik : *gyárt*, azaz mesterségesen csinál, készít. Ebből : *gyártó*, azaz mesterségesen készítő, csináló, pl. *kötél-*, *kerék-*, *szijgyártó.* Szorosabb ért. Nagyobbszerü műhely, melyben gépek által és nagyban üzik a különféle iparművek készítését. *Vas-*, *aczélgyár. Posztógyár. Czukorgyár. Hajógyár. Papirgyár. Porczelángyár* stb. Tájszokásilag : *jár*, (jártó). *Kötéljártó, süvegjártó, szijjártó* stb.

Hangok szerént am. fínomító = gya-ar, vagy *cse-ar*, *(csedl)* am. csináló, készitő, munkáló; rokon vele a szanszkrit *kar* (csinál, készít, mível, működik), innen : *karasz*, (am. a magyar *kar)*, *kartisz* (gyártás, készités), *kartar* (teremtő), továbbá a hellen *χεῖϱ*, a latin *creo* stb. V. ö. GYÁRT.

Egy más elemzés szerint a *tevést*, *cselekvést*, *csinálást* jelentő *di* gyökből képezve am. *diál*, lágyítva : *gyiál*, *gyál.* V. ö. DI, (2), elvont gyök. A tájdivatos *jártó* után némelyek azon véleményben is vannak, hogy *gyár* = *jár.*

GYARAK, falu Nyitra megyében; **MEZŐ—**, puszta Bihar megyében; helyr. *Gyarak-on*, *—ra*, *—ról.*

GYARÁNT, tájdivatos szó, *gyanánt* helyett; lásd ezt.

GYARAP, (gyar-ap) elvont törzsök, melyből *gyarapodik*, *gyarapodás* stb. származékok erednek. Egy a végtagban megfordított *gyapor* szóval. V. ö. GYAPOR.

GYARAPÍT, **GYARAPIT**, (gyar-ap-ít) áth. m. *gyarapít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Tulajdon ért. eszközli, hogy valamely növény vagy állat saját nemét, faját lassan-lassan szaporítsa, sokasítsa. *Juhokat, lo-*

vakat gyarapítani. Isten gyarapítsa, szaporítsa kigyelmeteket. A hasznos növényeket gyarapítani. Szélesb ért. apránként, folytonosan sokasít, erősít, terjeszt, nagyít. *Ismereteit gyarapítani. Vagyonát gyarapítani.*

GYARAPÍTÁS, GYARAPITÁS, (gyar-ap-ít-ás) fn. tt. *gyarapítás-t*, tb. *—ok.* 4) Növények és állatok lassankénti, folytonos szaporítása fajzás vagy fajoztatás által. 2) Lassankénti, folytonos sokasítás, nagyitás, terjesztés. V. ö. GYARAPÍT.

GYARAPÍTÓ, GYARAPITÓ, (gyar-ap-ít-ó) mn. tt. *gyarapító-t.* Lassanként, fokonként szaporító, sokasító, termékenyítő, gazdagító.

GYARAPODÁS, (gyar-ap-od-ás) fn. tt. *gyarapodás-t*, tb. *—ok.* 1) Növények és állatok folytonos szaporodása, fajzása. 2) Fokonkénti növekedés, sokasodás. *Jószágnak, birtoknak, pénznek gyarapodása.* 3) Fokonkénti előmenetel. *Észbeli, müveltségi gyarapodás.*

GYARAPODIK, (gyar-ap-od-ik) k. m. *gyarapod-tam, —tál, —ott.* 1) Ön faját lassan-lassan sokasítja, szaporítja. Mondják növényekről és állatokról. 2) Fokonként, folytonosan növekedik, nagyobbodik, terjed, előmeneteleket tesz. *Tapasztalása és tudománya gyarapodik. Gazdasága gyarapodik. Idővel gyarapodik az okosság.* (Km.). Különösen : gazdagodik. *Ezen ember a kereskedés által igen meggyarapodott.*

GYARAPÚL, GYARAPUL, (gyar-ap-úl) önh. m. *gyarapul-t.* L. GYARAPODIK.

GYARAPÚLÁS, GYARAPULÁS, (gyar-ap-úl-ás), l. GYARAPODÁS.

GYARAPÚLAT, GYARAPULAT, (gyar-ap-úl-at) fn. tt. *gyarapulat-ot.* Fokonkénti szaporodás, növekedés, előmenet elvont értelemben.

GYARAT, (gyar-at) áth. m. *gyarat-tam, —tál, —ott.* 1) Gyapjút vagy pamutot, vagy kendert fésül, gerebenez, vagyis a gereben fogai közt általcsusztat. V. ö. GYARTAT. 2) Tájszokásilag : arat, azaz sarlóval metszi le a gabonát, füvet stb.

GYARATÁS, (gyar-at-ás) fn. tt. *gyaratás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, melynél fogva valamit gyaratunk. *Gyapott-, gyapju-, kendergyaratás.* V. ö. GYARAT.

GYARATATLAN, (gyar-at-atlan) mn. tt. *gyaratatlan-t*, tb. *—ok.* Amit meg nem gyarattak, azaz gerebenezetlen, fésületlen, gubanczos, kóczos. *Gyaratatlan gyapju.* Határozóilag am. gyaratatlanul, fésületlenül.

GYARATLAN, l. GYARATATLAN.

GYARATÓ, (gyar-at-ó) fn. tt. *gyarató-t.* 1) Személy, ki valamit gyarat. 2) Eszköz, melyen valamit gyaratnak. *Gyapjugyarató.* V. ö. GYARAT.

GYARATOTT, (gyar-at-ott) mn. tt. *gyaratott-at.* Amit gyarattak, meggerebeneztek, kárttal megtisztították, kifésülték; síma, kócztalan. *Gyaratott gyapju, kender.*

GYÁRFÁS, férfi kn. Gervasius. *Gyárfás és Protás vértanuk.*

GYÁRI, (gyár-i) mn. tt. *gyári-t*, tb. *—ak.* Gyárban készült; gyárban létező; gyárra vonatkozó; oda tartozó stb. *Gyári müvek. Gyári gépek. Gyári tudósítások, hirdetmények. Gyári ára valamely portékának.*

GYÁRILAG, (gyár-i-lag) ih. Gyári módon, mint gyárakban szokás. *Gyárilag készült mü. Gyárilag készíttetni valamit*, midőn t. i. minden egyes részecskét más-más míves, munkás készít, így pl. ha a varrótűt eleitől fogva egy munkás maga készítené el, alig tudna naponként 20-nál többet megcsinálni, midőn ellenben gyárilag egy tű 80—90 kézen megy keresztül míg egészen elkészül, s egy emberre naponként több mint ezernek elkészitése esik.

GYARLIK, (gyar-ol-ik) k. m. *gyarlott*, htn. *gyarlani.* Kiavult ige, melynek származékai u. m. *gyarló, gyarlóság* stb. köz ismeretüek. Gyöngeség miatt könnyen csúszik, sikamlik, botlik, elesik. V. ö. GYARLÓ, és GYARTAT. Átv. ért. fogy, kopik, romlik, erejéből, terjedelméből veszt.

GYARLÍT, GYARLIT, (gyar-ol-ít) áth. m. *gyarlít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Gyarlóvá, azaz sikamlásra, esésre hajlandóvá tesz; gyöngít, erőtlenít. V. ö. GYARLIK.

GYARLÍTÓ, GYARLITÓ, (gyar-ol-ít-ó) mn. tt. *gyarlító-t.* Ami gyarlóvá tesz, gyöngítő, erőtlenítö. V. ö. GYARLÓ.

GYARLÓ, (gyar-l-ó) mn. tt. *gyarló-t.* Tulajd. ért. emberről mondják, ki könnyen sikamlik, csúszik, esik. Innen erkölcsi ért. ki könnyen vétkezik, a bűnre hajlandó, az erény útján megsikamló, elesö. *Mindnyájan gyarló emberek vagyunk.* Továbbá am. gyönge, erőtlen (ember), vagy gyönge alapon álló, pl. *gyarló beszéd.* V. ö. GYAR, GYARTAT.

GYARLÓDIK, (gyar-l-ó-od-ik) belsz. m. *gyarlód-tam, —tál, —ott.* Gyöngül, gyöngeség miatt könnyen sikamlik, esik, rogy, botlik; elfogy, erejéből kivetkőzik.

GYARLÓSÁG, (gyar-l-ó-ság) fn. tt. *gyarlóság-ot.* Gyarló állapot vagy tulajdonság; gyöngeség; hajlandóság az erkölcsi megsikamlásra, botlásra. *Emberi gyarlóság. Nem rosz akaratból, hanem gyarlóságból vétkezni. Ez mégis egy meglett férfitól nagy gyarlóság.* V. ö. GYARLIK, GYARLÓ.

GYARMAT, (1), (gyar-am-at, gyöke : *gyar*, mennyiben zarándokolást és szaporodást, vagy gyarapodást is jelent, v. ö. GYAR; innen lett az elavult *gyar-am-ik*, s ebből *gyar-am-ás, gyar-am-at*, s összevonva *gyarmat)*; fn. tt. *gyarmat-ot.* 1) Népcsoport, több emberekből, családokból álló szállítmány, mely más vidékről, országból, világrészből elköltözve, valahol megtelepedik. *Gyarmatokat szállítani valamely puszta vidékre. Bánsági német gyarmatok. Amerikában, Ausztráliában megtelepedett európai gyarmatok.* 2) Vidék, térség, határ, melyet idegen földről jött emberek, családok megszállnak, és mívelnek. Innen hazánkban számos helységek viselik a *Gyarmat* nevet. *Amerikai czukor-, dohány-gyarmatok*, azaz czukrot,

dohányt termesztő idegenek által lakott szigetek, vidékek, máskép : *ültetvények.* 3) Meghódított tartomány, vidék, melyet a hódító ország, s illetőleg fejedelem, vagy az ősi lakók birtokában hagy, de úgy tekinti, mint nyerészkedések és jövedelmek forrását, vagy szállítmányokkal megtelepít, melyek szintc az anyaországtól többé vagy kevesbé függenek.

GYARMAT, (2), v. GYARMATH, falvak Győr, Somogy és Vas megyében; puszta Komárom megyében; BALASSA—, mváros Nógrádban; FEHÉR—, mváros Szathmárban; FEKETE—, falu Aradban; FÜZES—, mváros Békésben; falu Honthban; KIS—, falu Honthban; KŐHÍD—, falu Esztergomban; LÁPAS—, falu Nyitrában; LEHOTA—, SZIGET—, ZSITVA—, falvak Barsban; helyr. *Gyarmat-on*, *—ra*, *—ról.*

GYARMATHA, mváros Temes, falu Arad megyében; helyr. *Gyarmathá-n*, *—ra*, *—ról.*

GYARMATI, (gyar-m-at-i) mn. tt. *gyarmati-t*, tb. *—ak.* 1) Gyarmatból való, gyarmatot illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Gyarmati kézmüvek. Gyarmati lakosok.* 2) Gyarmat nevü helyből való, pl. *Balassa-Gyarmati ember*, s innen több családok vezetékneve.

GYARMATOS, (gyar-m-at-os) fn. tt. *gyarmatos-t*, tb. *—ok.* 1) Gyarmatból való, azaz más vidékről jött, és bizonyos helyen megtelepedett személy. 2) Különösen, ültetvényes, vagyis oly személy, ki valamely puszta vidéken megtelepedvén, azt termékenynyé teszi. *Czukor-*, *dohány-gyarmatos.*

GYARMATOSÍT, GYARMATOSIT, (gyar-am-at-os-it) áth. m. *gyarmatosit-ott*, htn. *—ni.* 1) Valamely vidéket, tartományt stb. gyarmatok által megtelepít. *Hazánkban több vidéket lehetne még gyarmatositani.* 2) Valamely országot oly állapotba helyez, milyen a gyarmatoké, vagyis nyerészkedés, kereskedés forrásává teszi, a nélkül, hogy az anyaország jogaiban részesítené.

GYARMATVÁROS, (gyarmat-város) ösz. fn. Város oly vidéken vagy tartományban, melyet gyarmatok népesítettek meg, vagyis megtelepedett idegenek által épített és lakott város.

GYÁRMESTER, (gyár-mester) ösz. fn. Gyári munkákat intéző, és a gyárban dolgozó kézmíveseket igazgató mester.

GYÁRMŰ, (gyár-mű) ösz. fn. Akármiféle mü, melyet gyárban vagy gyárilag készítettek. Különbözik a szoros ért. vett kézmütől, melyet nem gépek, hanem közönséges eszközök, szerszámok által csinálnak. Néha megvető ért. am. nem igen tartós, futtában, nagyjában, csak szemre készült munka.

GYÁRNOK, (gyár-nok) fn. tt. *gyárnok-ot.* 1) Gyár birtokosa, tulajdonosa. 2) Személy, ki holmi iparmüveket gyárban, nem közönséges műhelyben készít.

GYÁROS, (gyár-os) fn. tt. *gyáros-t*, tb. *—ok.* L. GYÁRNOK.

GYÁRT, (gyár-t) áth. m. *gyárt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Szélesb ért. nyers terményből valamely iparmívet, kézmívet csinál. *Kötelet*, *sziјat*, *kereket gyártani.* 2) Szorosb ért. gyárban, azaz gépek által, és nagyban készít iparmíveket. *Posztót, selyemkelméket gyártani.* 3) Régente am. csinál. *Ez kézzel gyártott templom.* (Régi Passio).

GYÁRTÁS, (gyár-t-ás) fn. tt. *gyártás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki gyárt.

GYARTAT, (gyar-tat) önh. m. *gyartat-tam*, *—tál*, *—ott.* Lábait földön csúsztatva, nehezkesen húzva megy, vánszorogva jár, pl. oly ember, ki mindkét lábára sánta. Székely szó.

GYÁRTAT, (gyár-tat) áth. m. *gyártat-tam*, *—tál*, *—ott.* Gyáros vagy mesterember által csináltat, készíttet valamit. *Fegyvereket, nyergeket, köteleket gyártatni.*

GYÁRTATLAN, (gyár-t-at-lan) mn. tt. *gyártatlan-t*, tb. *—ok.* Ami nincs kidolgozva, elkészítve; eredeti alakjában, nyers állapotban levő. *Gyártatlan kender*, *bőr*, *gyapjú.* Határozóilag am. gyártatlanul.

GYÁRTMÁNY, (gyárt-mány) fn. l. GYÁRMŰ.

GYÁRTÓ, (gyár-t-ó) fn. tt. *gyártó-t.* Általán, kézmives, ki valamit készít. Szokottabbak : *kerékgyártó, kocsigyártó, szíjgyártó, kötélgyártó, süveggyártó*, *nyereggyártó.* A régieknél elfordulnak : *asztalgyártó, erszény-*, *fazék-*, *íj-*, *kanna, irha-*, *lakat-*, *pléh-*, *tarsoly* stb. gyártó. Különösebben gyáros.

GYÁRTOTT, (gyár-t-ott) mn. tt. *gyártott-at.* Gyárban vagy közönséges mühelyben készített, csinált. *Gácson gyártott posztó.*

GYARTYA, székelyes tájszó, l. GYERTYA.

GYÁSZ, fn. tt. *gyász-t*, tb. *—ok.* Tájszokásilag *jász*, s eredetére nézve talán *jaj-ász;* ennél fogva jelentené azon siránkozást, jajgatást, melyet halott körül és miatt az illető rokonok tenni szoktak. Némelyek *jász* nemzeti névtől származtatják. Szélesebb ért. fájdalom, szomoruság rokonaink, kedveseink halála miatt. *Mély gyászban lenni. Gyászt hozni a családra, hazára.*

„Miattad zeng panaszt,
S örök bút énekem :
Sötét felhőd alatt
Ez élet gyász nekem." Bajza.

Átv. ért. külső jelek, öltözetek, szertartások, melyekkel kedveseink halála által okozott fájdalmunkat tanusítjuk, kitüntetjük. *Gyászba borulni. Gyászba borítani a halottas teremet. Gyászba borúlt az egész ország kedves fejedelme halála miatt. Gyászt ölteni, viselni. Gyászban járni. Egész gyász. Fél gyász. Az én szivem fekete gyász.* (Népd.). Török nyelven hasonló értelemmel *jász*, hellenben *γόος.*

Mint melléknév, 1) am. szomoruságot mutató, ábrázoló. *Gyász alkotmány, gyász beszéd, gyász ének, gyász koporsó, gyász ruha*, *gyász tor* stb. De mind ezek öszvetett szók gyanánt együvé is iratnak. 2)

am. halottas; *gyászterem*, *gyászpad*. 3) halottat kisérő; *gyásznépek*.

GYÁSZÁGY, (gyász-ágy) ösz. fn. Pompaágy, díszágy, melyre a főbb rangu vagy fejedelmi halottat illető díszjelekkel ékesítve fektetik, s köz látmányul kiteszik.

GYÁSZALKOTMÁNY, (gyász-alkotmány) ösz. fn. A halott díszjeleivel, czímereivel, s egyéb jelképekkel ékesített, s egyházi diszítményekkel ellátott alkotmány, melyet a megholtnak végtiszteletadásul, különösen a gyászmise alkalmával, szoktak állítani, ravatal. *Fejedelmi, katonai, polgári gyászalkotmány.*

GYÁSZASSZONY, (gyász-asszony) ösz. fn. Fogadott asszony, ki a halottat bérben siratja és virrasztja. Ilyenek voltak a régi rómaiaknál az úgynevezett *praeficák.*

GYÁSZBESZÉD, (gyász-beszéd) ösz. fn. A halott teste fölött vagy eltemetése után mondott kesergő beszéd. *Egyházi gyászbeszéd. Polgári, katonai gyászbeszéd.*

GYÁSZBODOR, (gyász-bodor) ösz. fn. Fekete csipke vagy fodor, melyet némely tartományokban a gyászoló nők homlokaikon viselnek.

GYÁSZDAL, (gyász-dal) ösz. fn. Szomorú, kesergő dal, melynek tárgya valamely megholt kedvesünk, rokonunk stb. Átv. ért. dal, mely nagyobbszerü csapást, országos veszteséget sirat. *Lengyelek gyászdala. Mohácsi gyászdal.* V. ö. DAL.

GYÁSZEMELET, (gyász-emelet) ösz. fn. lásd : GYÁSZALKOTMÁNY.

GYÁSZÉNEK, (gyász-ének) ösz. fn. Halotti vagy temetési ének.

GYÁSZESET, (gyász-eset) ösz. fn. Halálos, halálhozó eset vagy történet. *A várnai és mohácsi gyászesetek.*

GYÁSZESZTENDŐ, (gyász-esztendő) lásd : GYÁSZÉV.

GYÁSZÉV, (gyász-év) ösz. fn. 1) Év, melyben valamely országos vagy tartományi vagy helybeli gyászesetet az illetők szomorú innepélylyel megüllik. 2) Azon év, melyben valamely, országot, tartományt, helyet stb. gyászeset ért.

GYÁSZFÁKLYA, (gyász-fáklya) ösz. fn. Fáklya, melyet gyászos szertartások, különösen temetések alkalmával szoktak égetni.

GYÁSZFÁTYOL, (gyász-fátyol) ösz. fn. Fekete fátyol, melyet gyászjelül szoktak felkötni és viselni. *Gyászfátyolt kötni a kalapra. Gyászfátyollal kötött kar. Gyászfátyolba borulni. Gyászfátyolt lebegtetni.* Átv. ért. mély szomoruság. *Gyászfátyol borült hazánk fölé.*

GYÁSZFÜZ, (gyász-füz) ösz. fn. Babyloni füz, hosszu, vékony, s lehajló ágakkal és levelekkel, melyek fölszinei a nap felé fordulvák, máskép : *szomorú füz.* (Salix babylonica).

GYÁSZGYERMEK, (gyász-gyermek) ösz. fn. Gyermek, ki apja halálakor még csak anyja méhében volt, s mintegy gyászolásra vagy gyászban született; máskép : *árvaszülött*, *méhbenhagyott* (posthumus).

GYÁSZHAD, (gyász-had) ösz. fn. Hadi temetésen megjelenő katonák serege.

GYÁSZHÍR, (gyász-hír) ösz. fn. Szomorú esetről, különösen halálról, nagyobbféle veszteségről, csapásról tudósitó hír.

GYÁSZKÍSÉRET, (gyász-kíséret) ösz. fn. Emberek serege, hik a halottat temetési helyére kísérik.

GYÁSZKOCSI, (gyász-kocsi) ösz. fn. Feketével bevont különös kocsi, melyen a holtakat a temetkezési helyekre hordják, halottas kocsi.

GYÁSZKOPORSÓ, (gyász-koporsó) ösz. fn. 1) A koporsónak szomoruságot jelentő ábrázolása.

„Ének zendül, gyászkoporsót
Tesznek a sír jégölébe." Tompa.

2) L. GYÁSZALKOTMÁNY.

GYÁSZKÖPENY, GYÁSZKÖPÖNYEG, (gyász-köpeny v. -köpönyeg) ösz. fn. Köpönyeg, melyet gyászjelül szoktak, kivált a halotthordók és halottkisérők, magukra venni.

GYÁSZKÖTŐ, (gyász-kötő) ösz. fn. Fekete szalag vagy fátyol, melyet gyászjelül szoktak felkötni és viselni. *Gyászkötő a karon*, *hajban*, *kalapon* stb.

GYÁSZLAKOMA, (gyász-lakoma) ösz. fn. Temetés utáni lakoma, melyben a halott rokoni, baráti, kisérői stb. megvendégeltetnek, halotti tor, gyásztor.

GYÁSZLEVÉL, (gyász-levél) ösz. fn. Levél vagy hirdetmény, melyben a halottnak legközelebbi vérségei vagy lekötelezettei, udvari tisztei stb. tudósitják az illető közönséget a boldogult kimulása felől, valamint arról is, mikor és hová fognak eltakaríttatni hamvai.

GYÁSZLÓ, (gyász-ló) ösz. fn. Fekete gyászkelmével betakart ló, melyet valamely fő úr, különösen fő haditiszt innepélyes temetésekor ura koporsója után vagy a gyászmenet előtt szoktak vezetni.

GYÁSZMENET, (gyász-menet) ösz. fn. A temetésre összvegyült népnek innepélyes menete részént a koporsó előtt, részént körülötte és utána.

GYÁSZMISE, (gyász-mise) ösz. fn. Mise a halott vagy halottak lelkeért, különös gyászöltözetben és szertartással. *Kis gyászmise. Nagy gyászmise.* (Requiem).

GYÁSZMISELAJSTROM, (gyász-mise-lajstrom) ösz. fn. Templomi lajstrom, melyben az évenként elmondandó gyászmisék száma van följegyezve.

GYÁSZNAP, (gyász-nap) ösz. fn. 1) Egy nap a gyászidőből, vagy oly nap, mely különösen gyászolásra van kitüzve. 2) Nap, melyen valamely gyászeset történt, nagy szerencsétlenség, csapás, halál napja. *Augustus 29-dike a magyar nemzet egyik gyásznapja.*

GYÁSZNÉP, (gyász-nép) ösz. fn. A halott temetésén vagy halottimiséjén megjelenő nép.

GYÁSZOL, (gyász-ol) áth. m. *gyászol-t*. 1) Halottat sirat vagy valamely nagy csapás fölött kesereg. 2) A halott emlékére és tiszteletére bizonyos üdeig gyászöltözetet vagy gyászjeleket visel.

GYÁSZOLÁS, (gyász-ol-ás) ösz. fn. 1) Halottnak vagy halottaknak megsiratása vagy valamely csapás miatti mély kesergés. 2) A halott emlékére és tiszteletére gyászruhában járás.

GYÁSZOLÁSI, (gyász-ol-ás-i) mn. tt. *gyászolási-t*, tb. *—ak*. Gyászoláshoz tartozó, arra vonatkozó. *Gyászolási rendeletek.*

GYÁSZOLÓ, (gyász-ol-ó) mn. tt. *gyászoló-t*. 1) Halottat sirató; valamely csapáson mélyen keservő. *Gyászoló árvák, özvegyek, rokonok. Jó királyát gyászoló nemzet.* 2) Gyászruhát és gyászjeleket viselő. *Szüleiket gyászoló gyermekek.*

GYÁSZOS, (gyász-os) mn. tt. *gyászos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Szomorú, keserves, nagy csapással, veszteséggel járó, gyászt hozó, okozó. *Gyászos napok. Gyászos kimenetelü ütközet.*

GYÁSZOSAN, (gyász-os-an) ih. Szomorúan, keservesen, szerencsétlenül.

GYÁSZPAD, (gyász-pad) ösz. fn. Ágy vagy pad, melyre a halottat, mielőtt koporsóba zárnák, fölfektetik.

„Ah feküinném inkább
Én e gyászpadon,
Mint te, szép virágszál,
Ékes hajadon." Bajza.

GYÁSZPALÁST, (gyász-palást) ösz. fn. lásd: GYÁSZKÖPENY.

GYÁSZPILLANGÓ, (gyász-pillangó) ösz. fn. Az éjjeli pillék egyik legnagyobb faja, melynek fején halálfejhez hasonló folt látszik, másképp: *boszorkánypille.*

GYÁSZPOMPA, (gyász-pompa) ösz. fn. Innepélyes szertartások, díszjelek stb. öszvege, melyek által valamely főbb rangu halottnak a végtiszteletet szokták megadni. *Gyászpompával kisérni valakit a temetőbe.*

GYÁSZRAVATAL, (gyász-ravatal) l. GYÁSZALKOTMÁNY.

GYÁSZRUHA, (gyász-ruha) ösz. fn. Saját szinü és szabásu öltözet, melyet a gyászolók viselni szoktak. Nálunk a gyász szine fekete. *Egész gyászruhában járni*, azaz egészen feketében. *Fél gyászt viselni*, azaz világosabbat, hamuszinüt.

GYÁSZRUHÁS, (gyász-ruhás) ösz. mn. Gyászruhában járó. *Gyászruhás özvegyek, árvák.*

GYÁSZSIKKANTYÚ, (gyász-sikkantyú) ösz. fn. Növényfaj a sikkantyúk neméből, melynek levelei setétvörös bársonyszinüek.

GYÁSZSZÖVÉTNEK, (gyász-szövétnek) ösz. fn. l. GYÁSZFÁKLYA.

GYÁSZTISZTELET, (gyász-tisztelet) ösz. fn. Innepélyes gyászmiséből, szertartásokból vagy gyászbeszédekből álló végtisztelet valamely főrangu vagy kitünő érdemü halott emlékezetére. (Exequiae).

GYÁSZTOR, (gyász-tor) ösz. fn. l. GYÁSZLAKOMA.

GYÁSZVIRÁG, (gyász-virág) ösz. fn. l. GYÁSZSIKKANTYÚ.

GYÁSZZENE, (gyász-zene) ösz. fn. Halotti, temetési, gyászmisei, kesergő zene.

GYATRA, mn. tt. *gyatrát.* Úgy látszik a *gyarló* szóval egy eredetü, s a közbenső mássalhangzók *t* s *r* meg vannak fordítva, *gyar-ta* helyett, mint *sedre serde, fetreng ferteng* h. Vétethetik a felhangú *gyötre* gyanánt is. Értelme: gyönge, erőtelen, nyomorék.

GYAV, hangutánzó gyök *gyavog* szóban; lásd ezt.

GYÁV, (gya-av) elvont gyök, melyből *gyáva, gyávúl, gyávít* stb. erednek. Rokon *gyám* szóval.

GYÁVA, (gyáv-a, am. *gyám-va* v. *gyám-u*, azaz ki gyámolni, gyámolítni való, kinek gyámra van szüksége; így *gyámész* (ember) szintén hasonló jelentésü; a latin *ignavus*, melyhez némelyek hasonlítják, jóllehet hangban és némileg értelemben is megegyezik vele, egészen más eredetü, ez t. i. *in* és *navus* v. *gnavus* szókból van öszvetéve; de egyezik vele a héber גָּוִיעַ) mn. tt. *gyávát.* Gyökbetüjénél fogva, mely igen számos szavainkban lágyságot, gyöngeséget fejez ki (v. ö. GY betü), csakugyan gyöngét, mindenben gyámra, gyámolítóra szorulót jelent, különösen oly emberről mondják, ki semmi önállással nem bír, s gyám nélkül alig képes létezni vagy valamit véghezvinni, igen félénk, legkisebb bátorsága sincs. Ellentéte: szemes, világravaló, bátor, ügyes, vállalkozó. *Gyáva ember, ki orra alatt hagy piszkálódni. Gyáva katona. Gyáva anyámasszony-ember. Szükség idején a gyáva is neki bátorodik.* (Km.).

GYÁVÁN, (gyáv-a-an) ih. Önállási érzet és szilárdság nélkül, tehetetlenül, igen félénken, minden bátorságot nélkülözve. *Gyáván viselni magát. Gyáván eltürni mások paczkázásait. Gyáván megfutamni az ellenség elől.*

GYÁVASÁG, (gyáv-a-ság) fn. tt. *gyávaság-ot.* Önállás és szilárdság nélküli állapot, tehetetlen gyöngeség, mamlaszság, gúnyos félénkség. *Gyávasága miatt saját házában nem bir uralkodni. Gyávaság nem illik férfihoz. Gyávaságból feladni a várat. Jogaink megtámadóinak ellen nem szegülni gyávaság.*

GYÁVASZIVŰ, (gyáva-szivű) ösz. mn. Igen félénk, minden bátorságot nélkülöző, önerejében teljességgel nem bizó, egyedül mások védelmére támaszkodó, mamlasz.

GYÁVASZIVÜSÉG, (gyáva-szivüség) ösz. fn. Gúnyos félénkség, gyámoltalanság, bátortalanság, midőn bátrak lehetnénk, mamlaszság.

GYÁVAÚL, GYÁVÁUL, (gyáv-a-ul) ih. Gyávák módjára, gyávaként, igen félénken, bátortalanul, világraválóság, szemesség nélkül.

GYAVÍT, (jav-ít) a székelyeknél am. *gyógyít*, (= jó-j-ít = jov-ít = jav-ít). L. GYÓGYÍT.

GYÁVÍT, (gyáv-a-ít) áth. m. *gyávít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Gyávává, tehetetlenné, önállás nélkülivé tesz, bátortalanít, mamlaszszá képez. *A fiút minden viszontagságtól őrizni annyi, mint elgyávítani.*

GYAVOG, (gyav-og) önh. m. *gyavog-tam, —tál, —ott.* Kutyakölyök hangján (*gyau-gyau* v. *gyav-gyav* hangon) szól. Rokonok vele *nyafog, nyávog.*

GYAVÚL, (jav-úl) a székelyeknél am. *gyógyúl*; lásd ezt.

GYÁVÚL, GYÁVUL, (gyáv-a-úl) önh. m. *gyávúl-t.* Gyáva természetüvé, félénkké, bátortalanná lesz, önállását veszti, vállalkozó szelleméből kivetkezik, mamlaszszá válik. *Szolgai vagy asszonyos nevelés által elgyávúl a fiú.*

GYÁVÚLÁS, GYÁVULÁS, (gyáv-a-úl-ás) fn. tt. *gyávulás-t*, tb. *—ok.* Gyáva természetüvé levés. V. ö. GYÁVÚL. *Elgyávulás.*

GYE! lovat menésre nógató szócska, másképp: *gyi!* néhutt: *hi!* és *deh!* *Gye fakó.*

GYEGY, kemenesaljai tájszó, l. JEGY, és GED, GEGY.

GYEGYEL, l. GEDEL, GEGYEL.

GYEGYEPÓGYES, kemenesali tájszó, s gúnyneve az igen gyáva embernek. Tótul annyit tesz, mint: *hová-hová mégysz?* Talán történeti alapja van e gúnynévnek, mely szerént egyik tót a másikat intette, hogy ne menjen veszedelembe.

GYEGYES, tájszó, l. JEGYES.

GYEHA v. GYÉHA v. GYUHA tájszók, *joha* v. *jonha* helyett; v. ö. EHA.

GYÉK, (1), GYÉKFŰ stb. tájdivatos, l. GYÍK, GYIKFŰ stb.

GYÉK, (2), elvont gyök, mely egyedül a *gyékény* szóban és ennek származékaiban maradt fenn. Jelent valamely *fedőt, takarót*, s rokon *dug, tok* szókkal s *tak* gyökkel (*takar* szóban), továbbá a latin *tego*, hellen στέγω, szanszkrit *tvacs* (födöz, takar), innen: *tvacsan* (ernyő, fedél), német *decken*, *Dach*, persa *tak*, dán *tag*, ónémet *theken*, *dhecchan*, *tagan*, angolszász *thac, thaec, thaecen, theccen, gedekan*, holland *dekken*, angol (to) deck stb. szókkal.

GYEKE, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Gyeké-n, —re, —ről.*

GYÉKÉNY, (gyék-ény) fn. tt. *gyékény-t*, tb. *—ék.* Különös kákafajból, (gyékénykáka), vagy sásból vagy szalmából is kötött *takaró* vagy *terítő*, melyet sátorokul, kocsifödelekre, holmi áruk, bútorok betakarására stb. használnak. *Gyékényt kötni, szőni, csinálni. Gyékényen feküdni, heverni. Kirántották alóla a gyékényt*, am. meghalt. (Km.). *Egy gyékényen árulnak*, am. czimborálnak, egy húron pendülnek. (Km.). *Gyékénynyel behúzni a szekérgórét. Gyékénybe törölni a sáros csizmákat.* Így nevezik némely tájakon azon kákafajt is, melyből gyékényeket kötnek.

GYÉKÉNYÁRU, (gyékény-áru) ösz. fn. Gyékényekből álló kereskedelmi portékák. *Gyékényárukat szállítani a vásárra. Szegedi gyékényáruk.*

GYÉKÉNYÁRUS, (gyékény-árus) ösz. fn. Ki gyékényekkel kereskedik, ki gyékényeket árul.

GYÉKÉNYES, (1), (gyék-ény-es) mn. tt. *gyékényes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Gyékénynyel takart, födött, ellátott, bővelkedő. *Gyékényes szekér, sátor. Gyékényes bolt, raktár.*

GYÉKÉNYES, (2), (mint föntebb) fn. tt. *gyékényes-t*, tb. *—ek.* Gyékénycsináló. *Szegedvidéki gyékényesek.*

GYÉKÉNYES, (3), falvak Bars és Somogy megyében; ALSÓ—, FELSŐ—, erdélyi falvak Belső-Szolnok megyében; helyr. *Gyékényes-én, —re, —ről.*

GYÉKÉNYEZ, (gyék-ény-ez) áth. m. *gyékényeztem, —tél, —ett.* Gyékénynyel takar, föd, behúz valamit. *Sátort, szekeret gyékényezni.*

GYÉKÉNYEZÉS, (gyék-ény-ez-és) fn. tt. *gyékényezés-t*, tb. *—ek.* Gyékénynyel takarás, behuzás.

GYÉKÉNYFONÓ, (gyékény-fonó) ösz. fn. Ki kákából vagy sásból vagy szalmából gyékényeket készít.

GYÉKÉNYFÖDÉL, (gyékény-födél) ösz. fn. 1) Gyékényből csinált födél. *Utazó szekerek, vásári sátorok gyékényfödele.* 2) Gyékénykákából, nádmódra, vert házfödél.

GYÉKÉNYFŰ, (gyékény-fű) ösz. fn. Tavakban, mocsárokban tenyésző fű v. kákafaj, melynek szára hengerded, leveleinek pedig széle és fölszine tüskés. Szárából gyékényt fonnak. (Schvenus mariscus).

GYÉKÉNYHAL, (gyékény-hal) ösz. fn. Halnem, melyet Linné 149-dik helyre soroz. Az ide tartozó halak háta hasonló a tarkára pettyegetett gyékényhez, vagyis takaróhoz. Fejeik két oldalról laposra nyomottak, s testeik tojásdadak és sikamlósak, s farkaik két águak. (Stromateus).

GYÉKÉNYHÍD, (gyékény-híd) ösz. fn. Gyékény- vagyis kákacsomókra, kévékre lerakott deszkák, melyeket mocsáros, söppedékes helyeken hid gyanánt használnak.

GYÉKÉNYKÁKA, (gyékény-káka) ösz. fn. Kákafaj, melyből gyékényt fonnak. A gyermekek játékból hegedűvonó formájára huzogálják más kákán, mely aztán valamely nyiszogó hangot ad. Ezért csúfolják néhutt, gúnyosan utánozva, a rosz hegedűhangot: *gyékénykáka! gyékénykáka!* Egyébiránt v. ö. GYÉKÉNYFŰ.

GYÉKÉNYKAS, (gyékény-kas) ösz. fn. Gyékénykákából kötött kas vagy kosár. Anyagra nézve egy vele, de alakjára különbözik a *szatyor.*

GYÉKÉNYKÖTÉL, (gyékény-kötél) ösz. fn. Gúzszsá tekert gyékénykáka.

GYÉKÉNYSZÖVŐ, (gyékény-szövő) ösz. fn. l. GYÉKÉNYFONÓ.

GYEKÉS, falu Honth megyében; helyr. *Gyekés-én, —re, —ről.*

GYEL, tájszó, l. JEL, fn.

GYÉMÁNT, fn. tt. *gyémánt-ot.* Egy a hellenlatin *adamas*, (melléknévileg annyi mint lágyíthatlan; főnévileg 1) kemény vas vagy aczél, 2) gyémánt), franczia s hollandban *diamant*, olasz és spanyolban *diamante*, angolban *diamond* szókkal. Legszilárdabb, legnehezebb, és köszörült állapotban, legátlátszóbb drágakő, mely becsre nézve is elsőnek tartatik, s rendszerént színtelen tiszta vízhez hasonló, de a mint a fénysugarak megtörnek rajta, különféle szineket játszik. Az arany-, czüstmivesek különféle ékszerekre, s az üvegesek metsző eszközül használják. Átv. költői nyelvben melléknevül használtatván jelenti valamely tárgynak keménységét vagy rendkivüli ragyogását.

GYÉMÁNTÁRUS, (gyémánt-árus) ösz. fn. Ki gyémántokat vagy gyémánttal ékesített drágaságokat árul.

GYÉMÁNTBÁNYA, (gyémánt-bánya) ösz. fn. Bánya, melyben gyémántok találtatnak.

GYÉMÁNTGOMB, (gyémánt-gomb) ösz. fn. Gömbölyü üres kő, melynek belsejében gyémánthoz hasonló jegeczek vannak.

GYÉMÁNTHÁZ, (gyémánt-ház) ösz. fn. Kőnem, melyben valódi vagy ál gyémántok találtatnak.

GYÉMÁNTKŐ, (gyémánt-kő) ösz. fn. l. GYÉMÁNT.

GYÉMÁNTMÉRTÉK, (gyémánt-mérték) ösz. fn. A drágakőárusok saját mértéke, melylyel a gyémántok sulyát meghatározzák, s mely szerént egy karatban négy szemer van.

GYÉMÁNTMETSZŐ, (gyémánt-metsző) ösz. fn. Míves, ki gyémántokat metsz, s köszörül egyszersmind, azokat több vagy kevesebb szegletekre alakítván, hogy fényesebben ragyogjanak.

GYÉMÁNTOS, (gyémánt-os) mn. tt. *gyémántos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gyémánttal vagy gyémántokkal ékesített, kirakott. *Gyémántos gyürü, kardmarkolat, karperecz. Gyémántos poharak, serlegek.*

GYÉMÁNTOSAN, (gyémánt-os-an) ih. Gyémánttal ékesítve.

GYÉMÁNTOZ, (gyémánt-oz) áth. m. *gyémántoz-tam, —tál, —ott.* Gyémánttal v. gyémántokkal ékesít, kirak. *Függőket, gyürüket gyémántozni.*

GYÉMÁNTOZÁS, (gyémánt-oz-ás) fn. tt. *gyémántozás-t*, tb. *—ok.* Valaminek gyémánttal ékesítése, kirakása.

GYÉMÁNTPOR, (gyémánt-por) ösz. fn. Apróra zuzott gyémántrészecskék, melyeket a gyémántmetszők köszörüléskor használnak.

GYÉMÁNTTŰ, (gyémánt-tű) ösz. fn. Egy vagy több gyémánttal ékesített hajtű vagy melltű.

GYÉN, elvont gyöke *gyénge* szónak és származékainak; l. GYÖN.

GYENEGYÓRIA, elferdített tájszó a hellenlatin *genealogia* szóból. Csak tudomásul szolgál vagy legfölebb népies tréfabeszédben használható.

GYENES, GYÉNES, tájdivatosan am. Dénes, Dienes.

GYÉNGE, GYÉNGÉD, GYÉNGESÉG, stb. l. GYÖNGE, GYÖNGÉD, GYÖNGESÉG stb.

GYENTET, (gyén-tet) önh. m. *gyéntet-tem, —tél, —étt.* Lassu ügetéssel megyen (a ló). Baranyában divatos. Rokon sőt azonosnak látszik *gyesztet* szóval.

GYÉNYÉRKÉDET, GYÉNYÉRKÉDIK, régies alakok, *gyönyörködet*, *gyönyörködik* helyett; l. ezeket.

GYÉP, fn. tt. *gyép-ét.* Tömöttebb ajakkal: *gyöp*, *gyöpöt.* Rokon a *gyap* gyökkel, s jelent eredetileg szinte valamely lágyat, puhát. V. ö. GYAP. Megvan különösebben a latin *cespes* szóban; ide tartozóknak tekinthetők a hellen δάπις, τάπης, német *Teppich* stb. szók is, melyekben szinte a *gyep* vagy *gyap*, (= lágyság, puhaság) értelme rejlik. 1) Telek vagy föld, melyet sem vetés alá, sem kaszálóul nem használnak, hanem vagy nagyobb vagy apróbbféle marhának legelőül szolgál, vagy épen használatlanul parlagon áll. *Kihajtani a libákat a kert alatti gyepre. Feltöretni, s kölessel bevetni a gyepet. Fene húzza ki a gyepre*, am. dögöljön meg, s nyúzzák meg a gyepen. *Utról kitérni a gyepre. Gyepeken tört kocsiutak.* 2) Apró és hol sürübb, hol ritkább tenyészetü fü, mely az elhagyott miveletlen földet benövi. *A ludak, libák felcsipkedik a gyepet. Gyepen legeltetni a lovakat. Sárgacsikóm kivezetem a gyepre, Gyöngyharmatot leveretem a földre.* (Népd.). 3) Füvestül felhasogatott földréteg, melyet máshová áltaitesznek. *Gyepágy. Gyeppel kirakni a kerti utak mellékeit. Gyeppel behúzni a faalatti földpamlagot. Gyeppel kirakni az árokpartokat.*

GYÉPÁGY, (gyép-ágy) ösz. fn. Heverő pamlag v. ágy gyanánt szolgáló földrakás, melyet földestül felhasogatott gyeppel betakarnak, és zöldellő állapotban tartanak. *Faalatti gyepágyon üldögélni, heverészni.*

GYÉPÉL, (gyép-él) önh. m. *gyépél-t.* Gyepen legel.

GYÉPÉS, (1), (gyép-és) mn. tt. *gyépés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Tömött ajakkal: *gyöpös.* Gyeppel benőtt; gyeppel kirakott, behuzott. *Gyepes utcza, udvar, út. Gyepes árkok, kerti pamlagok.*

GYÉPÉS, (2), falu Veszprém megyében és erdélyi falu Udvarhely székben; MAGYAR—, OLÁH—, falvak Bihar megyében; helyr. *Gyépés-én, —re, —ről.*

GYÉPÉSÉDIK, (gyép-és-éd-ik) k. m. *gyépéséd-tem, —tél, —étt.* Gyeppel benő, gyepessé lesz; gyep kezd nőni, zöldelleni rajta. *Gyepesednek az elhagyott utak. A fákkal beültetett homokos sivatagok idővel begyepesednek. Régen begyepesedett az az út, melyen én kocsmába jártam.*

GYÉPÉSÜL, (gyép-és-ül) önh. m. *gyepesült*; l. GYÉPÉSÉDIK.

GYÉPÉZ, (gyép-éz) önh. m. *gyépéz-tem, —tél, —ett.* L. GYÉPÉL.

GYÉPFÖLD, (gyép-föld) ösz. fn. Parragon heverő, szántatlan, egyedül legelőül használt vagy épen elhagyott föld. *Felszántani, s kölessel vagy lennel bevetni a gyepföldet. Ezen gyepföldön számtalan szekércsapás van. Gyepföldet tenni a virágcserepekbe.*

GYÉPGÁT, (gyép-gát) ösz. fn. Gyepes földdel, zöld hantokkal behuzott, s megerősített gát, töltés.

GYÉPICSIRKE, (gyépi-csirke) ösz. fn. Vizicsibe, vizityúk.

GYÉPKÖNYV, (gyép-könyv) ösz. fn. Könyv, melyben a (gyepen tartatni szokott) lófuttatást közelebb illető tárgyak, u. m. a versenyezési szabályok, díjak, nyertes lovak stb. följegyezvék.

GYÉPLŐ, (gyép-el-ő) fn. tt. *gyéplő-t.* Eredetileg hosszu kötél vagy szíj, melynél fogva a gyepen legelő barmot, különösen lovakat mintegy pányván tartották, s etették. Alakjára nézve hasonló a *sabló, abrakoló* szókhoz. Különösen azon kötél vagy szíj, melynek egyik vége a ló kantárához van fűzve, a másikat pedig a kocsis tartja kezében. *Gyeplőt tartani, húzni, megrántani, megereszteni. Keresztgyeplőre fogott négy ló. Kurtára fogni a gyeplőt.* Átv. ért. igazgatói hivatal, kormányzó eszköz; fegyelem. *Ő vette most által a gyeplőt, meglátjuk, bír-e vele? Nem jó a nevelői gyeplőt igen tágan ereszteni.*

GYÉPLŐKÖTÉL, (gyéplő-kötél) ösz. fn. 1) Némely tót vidékeken gyeplőszíj helyett használt kötél, melylyel a gyeplősló száját vagy fejét rángatják. 2) Kötél, melynél fogva az ököröket járomhoz kötik.

GYÉPLŐS, (1), (gyép-l-ős) mn. tt. *gyéplős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Gyeplővel ellátott, felszerszámozott. *Gyeplős fogatú lovak.*

GYEPLŐS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *gyéplős-t,* tb. *—ök.* Általán, a négyes fogatban a két első ló; különösebben a bal felül, vagyis a nyerges előtt járó lovat nevezik *gyeplős*-nek, a rudas előtt járót pedig *kisefás*-nak vagy *ostorhegyes*-nek.

GYÉPLŐSZÍ v. SZÍJ, (gyéplő-szí) ösz. fn. Gyeplő gyanánt szolgáló szí. V. ö. GYEPLŐ.

„Szakadjon a gyeplőszí,
Pinczetokja folyjon ki." (Faludi).

GYÉPLŐZ, (gyép-l-ő-z) áth. m. *gyéplőz-tem, —tél, —ött.* A lovat gyeplővel felszerszámozza, a gyeplőszíjat a kantárhoz fűzi.

GYÉPLŰ, l. GYÉPLŐ.

GYÉPMESTÉR, (gyép-mestér) ösz. fn. Rendőrségi személy, kinek kötelessége a döglött barmokat eltakarítani, vagy a ragályos nyavalyákban sinlődőket, pl. taknyos lovakat, továbbá dühös vagy uratlan csavargó ebeket kipusztítani, árnyékszékeket kitisztogatni stb. Néha hóhér-segédi kötelességeket is teljesít, kivált az akasztásoknál. Népies csúfneve: *kutyaverő, serha, kutyapeczér, szarhordó; lukodli, sintér.* Gyepmesternek mondják, mert a helységeken kívül lakik, s dolgait, különösen a döglött barmok lenyuzását jobbára gyepen szokta végezni.

GYÉPMESTÉRSÉG, (gyép-mestérség) ösz. fn. Gyepmesteri hivatal, szolgálat. *Gyepmesterségre adni magát.* V. ö. GYÉPMESTER.

GYÉPPAD, (gyép-pad) ösz. fn. lásd: GYÉPÁGY.

GYÉPSÁNCZ, (gyép-sáncz) ösz. fn. Gyepes hantokból, hancsikokból rakott sáncz.

GYÉPSÉG, (gyép-ség) fn. Határ része, vagy nagyobb vidék, mely gyepből, vagyis miveletlen, de fűvel benőtt földből áll. *Gyepségeken hajtani által a göbölymarhákat. A helységeket rendesen gyepség keríti.*

GYÉPSZELET, (gyép-szelet) ösz. fn. Felhasított gyepes

 földdarab. *Gyepszeletekkel behúzni az árokhányásokat. Gyepszeleteket rakni a sírdombra.*

GYÉPSZELŐ, (gyép-szelő) ösz. fn. Csoroszlaféle lemezvassal ellátott eszköz, melylyel a gyepet felhasogatják, fölszeldelik.

GYÉPTŐZEG, (gyép-tőzeg) ösz. fn. Fűgyökerekből és földből álló fölszíne némely lapányos réteknek, gyepeknek, melyet fel lehet szakgatni és megszárítva tüzelő gyanánt használni. V. ö. TŐZEG.

GYÉPÚT, (gyép-út) ösz. fn. Gyepen, egyedül járás által, minden mesterség nélkül csinált gyalog vagy szekérút. Ily utak a magyarországi sik vidékeken számtalanok.

GYÉPŰ, GYEPŰ, (1), (gyép-ü) fn. tt. *gyépü-t.* Tulajdonkép, gyepkerítés, gyeppel kirakott vagy fűvel benőtt árok. Szélesb ért. zöld vagy száraz növényekből álló kerítés, pl. az úgynevezett eleven sövény vagy tüskével megrakott árokhányás stb.

GYEPŰ, GYEPŰ, (2), falu Szala megyében; helyr. *Gyepü-n, —re, —ről.*

GYÉPÜBABÓ, (gyépü-babó) ösz. fn. Gyepükön tenyészni szerető babó, vagyis bükkönyfaj, mely a barmoknak kedves eledele. (Vicia sepium).

GYÉPÜBODZA, (gyépü-bodza) ösz. fn. Gyépükön tenyésző bodzafaj vagy sürüen ültetett s kerítésül szolgáló bodzacserjék.

GYEPŰ-FÜZES, mezőváros Vas megyében; helyr. *—Füzes-én, —re, —ről.*

GYEPŰL, (gyep-ü-öl) áth. m. *gyepűl-t*; lásd: GYEPÜZ.

GYÉPŰS, (1), (gyép-ü-ös) mn. tt. *gyépüs-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Gyepüvel ellátott. *Gyepüs szőlőhegy.*

GYÉPŰS, (2), puszta Szala megyében; helyr. *Gyépüs-ön, —re, —ről.*

GYÉPÜZ, GYÉPÜZ, (gyép-ü-öz) áth. m. *gyépüz-tem, —tél, —ött.* Gyepüvel kerít. *Káposztás, lóherés kerteket gyepüzni. Szőlőket, gyümölcsösöket gyepüzni.*

GYER, (1), elvont gyök, melyből *gyer-k* v. *gyer-ék, gyer-m-ek* szók erednek. Rokon vele a *jerke*

és jércze szók gyöke, távolabbról : *cser*, *cserj*, *sar*, *sarj*, (mint fiatal növényzetek). Megvan a latin *germen*, s franczia *germe* szókban is. A csagataj nyelvben *dser*, am. gyerek, fiú, legény. (Abuska). Általán jelent fiatal állatsarjadékot, ivadékot, különösen emberi magzatot. V. ö. GYERÉK, GYERMÉK.

GYER, (2), GYERE, parancsoló, l. JERE, JŐ. *Gyere pajtás katonának. Liliomszál tulipán, gyere velem Pannikám.* (Népd).

GYER, (3), elvont gyök, melyből ered *gyertya*, és ennek származékai. Úgy látszik, nem egyéb, mint a meglágyított *gerje* v. *gerjedő*, t. i. *gér* gyöktől, (honnan gérj-ed, mely tulajdonkép fellobbanást, gyuladást jelent). A szanszkritban is *ghar*, a szlávban *gori*, am. ég. V. ö. GÉRJ, GÉRJED, és GYERTYA.

GYÉR, (1), mn. tt. *gyér-t*, tb. *—ek*. Tulajdonképen am. *tér*, azaz terjedt, szétterjedt. Rokonnak látszik vele a német *schitter*, (ónémetben *schiter*), *Schetter* v. *Schätter* (ritka, enyves vászon), angol *shättery*. 1) Testről, anyagról, kelméről szólva am. nem tömött, nem sürü, minek részei, rostjai nem állanak szorosan öszve, másképen : *ritka*. *Gyér posztó, vászon. Gyér kendő, keszkenő.* Innen átv. ért. *gyér erdő*, melynek fái távol állanak egymástól; *gyér kukoricza, gyér búza* stb. 2) Ami ritkán esik, történik. *Gyér látogatás. Gyér égi tünemény.*

GYÉR, (2), falu Torontál megyében; helyr. *Gyér-be, —ben, —ből.*

GYERÉK, (gyer-ék) fn. tt. *gyerék-ét*. 1) Általán, emberi magzat nemi különbség nélkül. Innét *gyerekezni*, am. szülni (fiút vagy leányt), *gyerekágyban feküdni.* 2) Emberi magzat korkülönbség nélkül, mennyire t. i. a szülőkkel viszonyban lenni gondoltatik. *Már gyerekei is vének valának, midőn meghalt. Két gyerekére hagyta mindenét; hatvan éves fiára és ötven éves leányára.* 3) Különösen, kis magzat, csecsemői korból serdülő vagy gyerkőczei évekig. *Szopós gyerek. Kis gyerek. Dadogó, futkosó kis gyerek. Néma gyereknek anyja sem érti szavát.* (Km.) *Rosz, csintalan, nyughatatlan, sívó-rívó gyerek. Talált gyerek. Váltott gyerek. Olyan, mint a váltott gyerek.* (Km.) azaz idomtalan, buta, gyügc. 4) Szorosb ért. férfi magzat, fiú, kis fiú. *Nyugszik, mint a somogyi gyerek.* (Km.) 5) Népies nyelven, *legény, ficzkó. Szép gyerek. Derék gyerek.* V. ö. GYERMÉK.

GYERÉKÁGY, GYERÉKÁGYAS, l. GYERMÉKÁGY, GYERMÉKÁGYAS.

GYERÉKEMBÉR, (gyerék-embér) ösz. fn. 1) Kis termetü ember. 2) Igen fiatal korában megházasodott s embersorba lépett ifjú. 3) Gyerek-magaviseletü, nem komoly, nem férfihoz illő természetü ember.

GYERÉKÉS, (gyer-ék-és) mn. tt. *gyerékés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Gyerekhez illő; olyan mint gyerek szokott lenni; könnyelmü, csintalan, változékony. *Gyerekes beszéd, maguviselet. Ugyan ne légy oly gyerekes.*

GYERÉKÉSKÉDIK, (gyer-ék-és-kéd-ik) k. m. *gyerékéskéd-tem*, *—tél*, *—étt*. 1) Gyerekesen, gyerekek módjára, csintalanul, könnyelmüen, pajkosan viseli magát. *Ne gyerekeskedjél.* 2) Gyerek kort él. *Mi együtt gyerekeskedtünk.*

GYERÉKÉZIK, (gyer-ék-éz-ik) k. m. *gyerékész-tem*, *—tél*, *—étt*. Mondják viselős nőről, midőn szül. *Meggyerekezni.*

GYÉRÉL, (gyér-él) áth. m. *gyérélt*. Lásd : GYÉRÍT.

GYÉREN, (gyér-en) ih. Ritkán, egymástól távol eső helyen, téren vagy időben. *Gyéren kelt ki az elvetett mag. Igen gyéren látogatni valakit.*

GYÉRÉS, (1), (gyér-és) mn. tt. *gyéres-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Ritkás, egy kevessé gyér, nem egyformán sürü. *Gyéres posztó, vászon.*

GYÉRÉS, (2), falu Közép-Szolnok megyében; ARANYOS—, falu Erdélyben Thorda megyében; OLÁH—, Kolos megyében; helyr. *Gyérés-én*, *—re*, *—ről.*

GYÉRÉSÉDIK, (gyér-és-éd-ik) k. m. *gyérésédtem*, *—tél*, *—étt*. Gyéressé lesz. V. ö. GYÉRÉS.

GYÉRÉSÍT, (gyér-és-ít) áth. m. *gyérésít-étt*. Gyéressé, ritkássá tesz.

GYÉRES-SZENT-KIRÁLY, falu Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *—Szent-Király-on*, *—ra*, *—ról.*

GYÉRESZ, (gyér-esz) fn. tt. *gyéresz-t*, tb. *—ék*. A székelyeknél am. gyérnövésü erdő. Tájdivatosan ejtve : *gyiresz.*

GYERGYÁNOS, falu Szala megyében; helyr. *Gyergyános-on*, *—ra*, *—ról.*

GYERGYÓ, férfi keresztnév. Gorgonius. Gorgónok (Gorgó leányai) alatt a hellén hitregében három nővér értetik kigyóhajakkal és iszonyatos agyarakkal stb. kiknek látására kövé vált az ember.

GYERGYÓ-SZENT-MIKLÓS, székely falu Csik székben; helyr. *—Szent-Miklós-on*, *—ra*, *—ról.*

GYERGYÓ-ÚJFALU, l. ÚJFALU.

GYÉRHAJÚ, (gyér-hajú) ösz. mn. Ritka hajú. Ellentéte : sürü, tömött hajú.

GYÉRÍT, GYÉRIT, (gyér-ít) áth. m. *gyérít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Gyérré tesz, gyérré csinál, ritkít. *Gyéríteni az igen sürü kukoriczát.* V. ö. GYÉR.

GYÉRÍTÉS, GYÉRITÉS, (gyér-ít-és) fn. tt. *gyérítés-t*, tb. *—ék*. Gyérré tevés vagy csinálás, ritkítás.

GYERK, (gyer-k) elv. törzsöke *gyerkőcz*, *gyerkőcze* szóknak. Segédhangzóval : *gyerek.*

GYERKŐCZ, (gyer-k-őcz) fn. tt. *gyerkőcz-öt*. l. GYERKŐCZE.

GYERKŐCZE, (gyer-k-őcz-e) fn. tt. *gyerkőczét*. Serdülő fiú, suhanczár, legényke.

GYERM, (gyer-m v. gyer-em) elvont törzse *gyermecske*, *gyermek*, *gyermeteg* szóknak.

GYERMÉCSKE, (gyer-em-ecs-ke, vagy némi áttétellel : *gyer-em-ek-cse)* eléjön a többek közt Pesti

Gábornál, a Debreczeni Legendáskönyvben: *gyermöcske.* L. GYERMĖKCSE.

GYERMĖK, (gyer-m-ėk) fn. tt. *gyermėk-ėt.* Rokon vele közelebbről a latin *germen.* V. ö. GYER (1). Értelmére nézve egy a *gyerek* szóval, de használatra vagyis alkalmazásban némileg különbözik töle. A *gyermek*, mint hangzatosabb, inkább komoly, innepélyes beszédben, a *gyerek* inkább népies, közönséges, bizodalmas nyelvben van helyén. V. ö. GYERĖK. *Anyás, kényes gyermek. Fogadott gyermek. Fiúgyermek, leánygyermek. Mostoha gyermek. Mely gyermek megijed, anyja ölébe siet.* (Km.). *Kedves gyermeknek sok a neve.* (Km.). *Későn való gyermek, korán való árva.* (Km.). *Korán okoskodó gyermek ritkán szokott megélni.* (Km.). *Tar gyermeknek megnő még a haja.* (Km.). *Zabgyermek. Úri gyermek. Alszol csendes árny alatt, kisded gyermekem.* (Bajza).

GYERMĖKÁGY, (gyermėk-ágy) ösz. fn. Ágy, melyben szülő nő fekszik, vagyis melyben a nő gyermeket szül. *Gyermekágyat* v. *gyermekágyban feküinni. Elhagyni a gyermekágyat,* am. szülés után felgyógyulni, fellábadni.

GYERMĖKÁGYAS, (gyermėk-ágyas) ösz. mn. Gyermekágyat fekvő, aki imént szült. *Gyermekágyas asszony, vagy megesett leány.*

GYERMĖKBARÁT, (gyermėk-barát) ösz. fn. Ki a gyermekeket különösen kedveli, azokkal örömest társalog, oktatni, jóra vezérleni stb. szereti őket. Ily czímet viselnek némely könyvek is, melyek különösen gyermekek mulattatására és képzésére irattak.

GYERMĖKBESZÉD, (gyermėk-beszéd) ösz. fn. Gyermeki vagy gyermekhez illő, gyermekes beszéd. *Ez mind csak oly gyermekbeszéd.*

GYERMĖKCSE, (gyer-m-ėk-cse) fn. tt. *gyermekcsét.* Kis gyermek, piczi fiú vagy leány.

GYERMĖKCSERÉLÉS, (gyermėk-cserélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn az anyának tulajdon szülöttét ellopják, s helyébe más idegent tesznek.

GYERMĖKCSERÉLŐ, (gyermėk-cserélő) ösz. fn. Személy, ki az anyától annak tulajdon gyermekét alattomban elveszi, s helyébe idegent tesz. A régi babonás néphiedelem szerint ilyenek voltak a boszorkányok, s a kicserélt gyermekek váltott gyermekek.

GYERMĖKCZIPŐ, (gyermėk-czipő) ösz. fn. Tulajd. ért. czipő, melyet gyermek visel, kis czipő. Átv. ért. gyermekkor, kis leány kora. *Már levetette a gyermekczipőket,* am. eladó leánynyá nőtt fel.

GYERMĖKDED, (gyer-m-ėk-ded) mn. tt. *gyermėkded-ėt.* 1) Kis gyermek korában levő, fiatal. *Mikoron még gyermekded volnál.* (Sz. László kir. éneke). 2) Átv. ért. őszinte, nyílt, tettetést nem tudó kedélyü. (naiv). *Gyermekded beszéd, vallomás;* máskép: *gyerméteg.*

GYERMĖKDEDSÉG, (gyer-m-ėk-ded-ség) fn. tt. *gyermėkdedség-ėt.* Kis gyermeki kor. Átv. ért. őszinte, ártatlan nyiltszivüség.

GYERMĖKELÜZÉS, (gyermėk-el-üzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely erőszakos móddal, pl. bizonyos itallal a méhből idönek előtte elhajtják az éretlen magzatot, magzatüzés, magzatel hajtás.

GYERMĖKĖS, (gyer-m-ėk-ės) mn. tt. *gyermėkės-t* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) Kinek gyermekei vannak. *Gyermekes házasok. Gyermekes koldusok.* 2) Gyermek természetű, indulatú, magaviseletü, könnyelmü, pajkos, csintalan, változó, állhatatlan stb.

GYERMĖKĖSKĖDÉS, (gyer-em-ėk-ės-kėd-és) fn. tt. *gyermėkėskėdés-t,* tb. *—ėk.* Gyermekes cselekvésmód, magaviselet. V. ö. GYERMĖKĖS.

GYERMĖKĖSKĖDIK, l. GYERĖKĖSKĖDIK.

GYERMĖKĖSSÉG, (gyer-m-ėk-ės-ség) fn. tt. *gyermėkésség-ėt.* Gyermekes tulajdonság, a kedélynek s akaratnak gyermeki modorú működése.

GYERMĖKÉSZ, (gyermėk-ész) ösz. fn. Könynyelmü, változékony, meggondolatlan, előre nem látó, hebehurgya ész, milyen rendszerént a gyermekeké szokott lenni. *Ezt a gyermekész is beláthatja.*

GYERMĖKESZÜ, (gyermėk-eszü) ösz. mn. Gyermekészszel biró, azaz könnyelmü, állhatatlan stb. V. ö. GYERMĖKÉSZ.

GYERMĖKETLEN, l. GYERMĖKTELEN.

GYERMĖKĖZÉS, (gyer-m-ėk-ėz-és) fn. tt. *gyermėkėzés-t,* tb. *—ėk.* Gyermekszülés, gyermekágyba jutás, vagyis állapot, midőn a nő gyermeket szül.

GYERMĖKĖZIK, (gyer-m-ėk-ėz-ik) k. m. *gyermėkėz-tem, —tél, —ėtt.* Gyermeket szül, betegágyba esik.

GYERMĖKFEJKÖTŐ, (gyermėk-fej-kötő) ösz. fn. Saját szabású fejkötö, a kis gyermekek számára.

GYERMĖKFENYÍTÉK, (gyermėk-fenyíték) ösz. fn. A gyermekek illő korlátozására s féken tartására való fenyíték, vagy fegyelem.

GYERMĖKGÚNY, (gyermėk-gúny) ösz. fn. Gúny, vagyis gúnyszók, gúnyjelek, milyekkel a gyermekek szoktak csúfolódni.

GYERMĖKGYILKOLÁS, (gyermėk-gyilkolás) ösz. fn. Gonosztett, midőn valaki gyermeket öl, gyilkol. Különösen, midőn az anya vagy apa saját gyermekét veszti el.

GYERMĖKGYILKOS, (gyermėk-gyilkos) ösz. fn. Széles ért. ki gyermeket gyilkol, öl. Szoros ért. ki saját, már megszületett gyermekét megöli, különösen oly nő, ki gyermekét születése után legott elsikkasztja, megfojtja, vagy másképen fosztja meg életétől.

GYERMĖKGYILKOSSÁG, (gyermėk-gyilkosság); l. GYERMĖKGYILKOLÁS.

GYERMĖKHALÁL, (gyermėk-halál) ösz. fn. Átv. ért. így szokták nevezni azon ételeket, melyekből a gyermekeknek nem akarnak adni. *Gyermekhalál, ne egyél belőle.*

GYERMĖKHIMLŐ, (gyermėk-himlő) ösz. fn. Himlő, mely leginkább a gyermekeket szokta meglepni. V. ö. HIMLŐ.

GYERMÉKI, (gyer-m-ék-i) mn. tt. *gyerméki-t*, tb. *—ek.* Gyermeket illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó, gyermeké. *Gyermeki játékok. Gyermeki hang.*

GYERMÉKIDEJŰ, (gyermék-idejű) ösz. mn. l. KISKORÚ.

GYERMÉKIDŐ, (gyermék-idő) ösz. fn. 1) Idő, korszak, melyet mint gyermekek élünk. *Boldog gyermekidő.* 2) l. KISKOR, KISKORUSÁG.

GYERMÉKILEG, (gyer-m-ék-i-leg) ih. Gyermeki módon, úgy mint gyermek. *Gyermekileg sírni, kuczorogni, torkoskodni.*

GYERMÉKING, (gyermék-ing) ösz. fn. Hátul hasított, vagy térden alúl érő hosszu ing, milyet a kis gyermekek viselnek.

GYERMÉKISKOLA, (gyermék-iskola) ösz. fn. Szélesb ért. iskola, melyben gyermekek tanulnak. Szorosb ért. kisdedovó intézet (óvoda), vagy mint néhutt nevezik : *játszó iskola.*

GYERMÉKJÁRTATÓ, (gyermék-jártató) ösz. fn. Szalag, melyet a járni kezdő kisded derekára kötnek, hogy el ne essék, s a járáshoz szokjék.

GYERMÉKJÁTÉK, (gyermék-játék) ösz. fn. Mindenféle játék, melyet különösen a gyermekek kedvelnek, pl. katonásdi, csigás, laptás, futóska, csibés, lovas stb. Átv. ért. haszontalan díbdáb foglalkodás, nem férfihoz, hanem gyermekhez illő mulatság; csekély, könnyü dolog. *Ez csak gyermekjáték.*

GYERMÉKKÁSA, (gyermék-kása) ösz. fn. l. GYERMÉKPÉP.

GYERMÉKKEDVELŐ, (gyermék-kedvelő), l. GYERMÉKBÚVÁR.

GYERMÉKKELEP, (gyermék-kelep) ösz. fn. Kelep, vagyis csattogó, kattogó eszköz, famív, melyet a gyermekek játék gyanánt csattogtatnak.

GYERMÉKKOCSI, (gyermék-kocsi) ösz. fn. Kis kocsi, melyben a kisdedet ide-oda húzzák.

GYERMÉKKOR, (gyermék-kor) ösz. fn. Gyermeki évek, azon időszak, melyet mint gyermekek töltének.

„Boldog voltam én akkor,
Oh gyönyörű gyermekkor!"

Kisf. S.

GYERMÉKKORI, (gyermék-kori) ösz. mn. Gyermekkorból való, azt illető, arra vonatkozó. *Gyermekkori pajtásaim. Gyermekkori örömek, visszaemlékezések.*

GYERMÉKKORÚ, (gyermék-korú) ösz. mn. Gyermekkort élő, még nem serdülő.

GYERMÉKKOSÁR, (gyermék-kosár) ösz. fn. Szalagokon vagy köteleken lógó, s bölcső gyanánt szolgáló, jobbára tojásdad alakú kosár.

GYERMÉKKÖNTÖS, (gyermék-köntös) ösz. fn. l. ZUBONY.

GYERMÉKLÁRMA, (gyermék-lárma) ösz. fn. Gyermekek zajgása, kiáltozása, sikoltozó hangja.

GYERMÉKLÓ, (gyermék-ló) ösz. fn. Pázmán Péternél am. kis csikó. *Egy botlásért inát el nem vágják a jó gyermeklónak.* (Pázmán).

GYERMÉKNEVELÉS, (gyermék-nevelés) ösz. fn. Az emberi képzésnek azon elemi ága, mely a gyermekek oktatásával, és fegyelemben tartásával foglalkodik.

GYERMÉKNYELV, (gyermék-nyelv) ösz. fn. l. GYERMÉKSZÓ.

GYERMÉKOKTATÁS, (gyermék-oktatás) ösz. fn. A gyermeknevelésnek egyik ága, mely a gyermek ismereteinek szaporítását és alkalmazását tűzi ki czélul.

GYERMÉKOKTATÓ, (gyermék-oktató) ösz. fn. Személy, ki a gyermeket vagy gyermekeket bizonyos tanulmányokra tanítja, azok ismereteit czélirányosan szaporítja.

GYERMÉKÖLÉS, (gyermék-ölés) l. GYERMEKGYILKOLÁS.

GYERMÉKÖLŐ, (gyermék-ölő), lásd : GYERMÉKGYILKOS.

GYERMÉKPEMPŐ, (gyermék-pempő) ösz. fn. l. GYERMÉKPÉP.

GYERMÉKPÉP, (gyermék-pép) ösz. fn. Tejben vagy vízben főtt liszt, dara, riskása stb., melylyel a kisdedet etetik.

GYERMÉKRABLÁS, (gyermék-rablás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakinek gyermekét erőszakosan elragadják. *A török-tatár háborúkban sok gyermekrablás történt.*

GYERMÉKRINGATÓ, (gyermék-ringató) ösz. fn. Személy, különösen száraz dajka, ki a bölcsőben fekvő kisdedet ringatja.

GYERMÉKRUHA, (gyermék-ruha) ösz. fn. Szélesb ért. ruha, melyet gyermek visel. Szoros ért. a kisdedek, csecsemők saját szabásu fehérruhája, u. m. ünge, harisnyája, fejkötőcskéje stb.

GYERMÉKSÉG, (gyer-m-ék-ség) fn. tt. *gyermékség-ét.* 1) Gyermeki kor. *Gyermekségemtől fogva nem sírtam.* 2) Átv. ért. csekélység, hiábavalóság, kicsiség, szót nem érdemlő dolog. *Ez mind gyermekség ahhoz képest, mit én tudok.* 3) Gyermekes pajkosság, csintalanság, dévajság. *Mily gyermekséget követtél el ismét?*

GYERMÉKSIPKA, (gyermék-sipka) ösz. fn. Saját szabásu sipka, vagyis föveg, milyet a kisgyermekek viselnek.

GYERMÉKSIRÁS, (gyermék-sirás) ösz. fn. Sirása a gyermeknek. Átv. ért. könnyen szünő, nem tartós, merő kényességből származó sirás, pityergés. V. ö. SIRÁS.

GYERMÉKSÜVEG, (gyermék-süveg) ösz. fn. l. GYERMÉKSIPKA.

GYERMÉKSZÁM, (gyermék-szám) ösz. fn. Gyermeki kor, gyermeksor, gyermeki társaság. *Már te nem tartozol a gyermekszámba, hanem a legények közé. Kikeljünk a gyermekszámból.* (Pázmán P.).

GYERMÉKSZÉK, (gyermék-szék) ösz. fn. Karos és köröskörül elzárható kis szék, melybe az ülni tanuló kisdedet ültetik.

GYERMÉKSZERETŐ, (gyermék-szerető) ösz. fn. l. GYERMÉKBARÁT.

GYERMÉKSZÓ, (gyermék-szó) ösz. fn. Így neveztetnek azon sajátságos szók, melyeken a csecsemők és dadogni kezdő kisdedek anyjok-, dajkájok-, ápolóikkal stb. szólanak. Ilyenek : *papa*, *papi* étel; *bümbü*, *tütü* víz, *pupa* kenyér, *kácsi* kalács, *hajjálni* alunni, *tátába* v. *tátiba menni* elmenni valahová; *kacsó* v. *kacsi* kéz, *bábó* láb, *bibi* seb, *gungó* üng, *pipő* czipő, *pacsi* vagy *csoczó* ló, *bú* v. *mú* ökör, *bicse*, *bocsi* borjú, *badács* madár, *bari*, *bariska* bárány, *poczi* malacz, *csicza* macska, *csecsó* v. *csecsós* szép stb. Néha gyermek- vagy dajkanyelvnek is hívjuk, noha ezen elnevezés azért nem épen szabatos, mert a gyermekeknek nem egész nyelvéről van szó, hanem csak egyes szavaikról, melyek többnyire vagy hangutánzók mint *bú* v. *mú* (= ökör), honnan *bo-csi* is, vagy a beszédszervnek látható mozgásától vétetvék, mint *pa-pa* v. *pa-pi* (= étel), az ajakak mozgásától; hasonló : *bü-m-bü*; vagy a köz nyelvbeli szók megrövidített alakjai, leginkább gyökei vagy gyökelemei, kicsinyítő (*csa*, *cse*, *csi*, *cza*, *cze*, *csi* stb. söt pusztán *i*) képzővel, pl. *ka*-l-ács-ból lett *ká-csi*, *ka*-r-ból *ka-csi* v. *ka-csó*, *mad*-ár-ból *bad-ács*, *mal*-acz-ból *po-csi*, *pa*-r-ip-á-ból *pa-csi*, *bár*-ány-ból *bar-i*, *csí*-n-ból *cse-cse*, *tá* v. *tová*-ból *tá-ti*; képző helyett néha kettőztetéssel: *cso-cso*, a lovat nógató *cso* szó kettőztetve, *ssi-ssi* = sü-sü *sü*, *süt* v. *sül* gyöke után, *li-li* = liba; vagy néha az egész szónak csak véghangját vagy hangjait tartják meg, szintén kettőztetéssel mint *bi-bi* = se-*b*, *bá-bó* = lá-*b*; gyakran az utóbbi szótag mássalhangzója vagy utóbb álló mássalhangzó előre jön : a-nya lesz *nya-nya*, án-gy *gyángyi*, ün-g *gungó*, kon-cz *czoncsi*, ko-cza *csocza* v. *csocsi*, czukor *kukor* v. *kuki*, czipő *pipő*, czi-pó *pipó* stb. A gyermekszókat nem a kisdedek csinálják, hanem anyjok vagy dajkájok szoktatja őket azokra, tehát azok szintén az általános nyelvbirodalomba tartoznak, s mint a föntebbiekből látható, nyelvészeti tekintetben is érdekes anyagokat szolgáltatnak.

GYERMÉKSZOBA, (gyermék-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben a gyermekek dajkájokkal vagy magukban laknak.

GYERMÉKSZÓLÁS, (gyermék-szólás) ösz. fn. A kisdedek első dadogása, petyegése.

GYERMÉKSZUROK, (gyermék-szurok) ösz. fn. Néha a kis gyermekektől elmenő szurokszinű bélsár.

GYERMÉKSZÜLÉS, (gyermék-szülés) ösz. fn. l. GYERÉKÉZÉS.

GYERMÉKTANÍTÁS, lásd : GYERMÉKOKTATÁS.

GYERMÉKTANITÓ, lásd : GYERMÉKOKTATÓ.

GYERMÉKTELEN, (gyer-m-ék-telen) mn. tt. *gyerméktelen-t*, tb. *—ék*. Kinek gyermeke nem született, vagy kinek gyermekei mind kihaltak. *Gyermektelen házasok. Gyermektelen vénember. Gyermektelenné lenni.* Határozóilag am. gyermektelenül.

GYERMÉKTELENSÉG, (gyer-m-ék-telen-ség) fn. tt. *gyerméktelenség-ét*. Gyermektelen állapot, midőn valakinek gyermekei, örökösei nincsenek.

GYERMÉKTELENÜL, (gyer-m-ék-telen-ül) ih. Gyermek nélkül. *Gyermektelenül meghalni.*

GYERMEKÜL, (gyer-m-ék-ül) ih. 1) Gyermek helyett, gyanánt, mint gyermeket. *A talált fiút gyermekül felfogadni, és nevelni. Én téged gyermekemül szeretlek.* 2) Gyermek módjára, gyermekesen, mint gyermekek szoktak. *Gyermekül pityeregni nem illik férfihoz.*

GYERMEKÜMÖG, GYERMEKÜNG, l. GYERMEKING.

GYERMÉKVESZTÉS, (gyermék-vesztés) ösz. fn. 1) Az anya méhe gyümölcsének idő előtti elmenetele. 2) Az anya méhe éretlen gyümölcsének szándékos elüzése. Ettől különbözik és l. GYERMÉKGYILKOLÁS.

GYERMEL, GYERMELY, falu Komárom megyében; helyr. *Gyermely-én*, *—re*, *—ről.*

GYERMETEG, (gyer-m-et-eg) mn. tt. *gyermetegét*. Legújabb időben alakúlt szó a *naiv*, (franczia *naïf*) szó kifejezésére. L. GYERMÉKDED, 2).

GYERMÖCSKE, l. GYERMÉCSKE.

GYÉROSZLOPÚ, (gyér-oszlopú) ösz. mn. Minek oszlopai távol esnek egymástól. *Gyéroszlopu csarnok.*

GYERŐ, erdélyiesen am. *Gerő*, *Gergely*, innen *Gyerőmonostor*, *Gyerővásárhely* helynevek.

GYERŐ-MONOSTOR, MAGYAR—, OLÁH—, falvak Erdélyben Kolos megyében; helyr. *—Monostor-on*, *—ra*, *—ról.*

GYERŐ-VASÁRHELY, erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *— Vásárhely-én*, *—re*, *—ről.*

GYÉRSÉG, (gyér-ség) fn. tt. *gyérség-ét*. Állapot vagy tulajdonság, mely szerént valami gyér, azaz ritka. V. ö. GYÉR. *Gyérsége miatt hamar szakadó, elmálló szövet. A gabonák gyérsége szük termésre mutat.*

GYÉRSZŐRÜ, (gyér-szőrü) ösz. mn. Aminek kevés, ritkás szőre van.

GYERTY, (gyer-ty) elvont törzs, melyből *gyertya*, *gyertyán*, s ezek származékai erednek. Gyöke *gyer*, mely valószinüleg nem más, mint a meglágyított *ger* (gerjed, azaz égni kezd, gyulad). Innét *gyerty* am. gerj v. gerjed, s jelent valamely könnyen gerjedőt, égőt, lángolót. V. ö. GYER, (3) és GYERTYA.

GYERTYA, (gyer-ty-a, tájszólásilag *gyortya*, söt *györtya* is [gyuladó, v. ö. GÉR], am. *gerjedő*, ebből lett : *gerjetyű*, öszvébb húzva : *gyertyü* v. *gyertyú*, *gyertya*, hasonló eredetüek : *forgatyú*, am. forgató, *pattanyú* am. pattantó, *sivatyú* am. sivató, *cserge-*

tyü am. csergető, *leppentyű* am. leppentő, *kótyavetye* am. kótóvető stb. Egyébiránt rokonok vele a német *Kerze*, ónémet *gerda, kerzi*, svéd *kerta*, franczia *cierge*, holland *kaars, kaers, keers)*; fn. tt. *gyertyát*. Szoros ért. egyenes, jobbára egyforma vastagságu és hengerded alakú, s hosszukás világító szer viaszból vagy fagyjuból stb. *Viaszgyertya, fagyjugyertya. Templomi gyertya. Feketés gyászgyertya. Egyenes, mint a gyertya. Fontos, félfontos gyertya. Egy szál gyertya. Úgy ég, mint a gyertya. Gyertyát gyújtani, tisztítani. eloltani. Gyertyát önteni vagy mártani. Öntött vagy mártott gyertya. Erdélyi gyertya. Serczegő, lefolyó gyertya. Gyertyát gyújtani az ördögnek.* (Km.). *Zsiranygyertya.* 2) Szélesb ért. mondják más gyertyapótoló szerekről is, vagy igen könnyen gyuladókról, milyenek pl. a szurkosfenyő, kéngyertya stb. Tájszokásilag Erdélyben : *gyortya*, s a régieknél előfordúl *gyartya* is. V. ö. GYERTYÁN.

GYERTYAALUTÓ, (gyertya-alutó) ösz. fn. Töltsér alakú eszköz, mely az égő gyertyát eloltja, s bűzölgő füstét elterjedni nem engedi. Másképen és szokottabban : *gyertyaoltó*.

GYERTYAÁRUS, (gyertya-árus) ösz. fn. Szatócs, boltos, kofa stb. ki gyertyákat árul.

GYERTYABÉL, (gyertya-bél) ösz. fn. Összesodrott gyapott vagy gyapottfonál, az öntött vagy mártott gyertyának közepén végig nyuló, mely meggyujtatván égő táplálékát a körülötte levő viasztól vagy fagyjutól veszi. *Fehér, vörös, vékony, vastag gyertyabél. Üres gyertyabél.*

GYERTYABÉLMETSZŐ, (gyertya-bél-metsző) ösz. fn. A gyertyaöntőknek éles vas eszköze, melylyel a gyertyabeleknek való fonalat rövidebbre vagy hosszabbra metszik.

GYERTYAFARK, (gyertya-fark) ösz. fn. Az elégett gyertyának vége, alsó darabja.

GYERTYAGYÚJTÁS, (gyertya-gyújtás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn gyertyát gyújt valaki. 2) Azon idő, különösen sötét este, midőn gyertyát szokás gyújtani.

GYERTYAGYUJTAT, (gyertya-gyujtat) ösz. fn. Estveli idő, midőn gyertyát gyujtanak. *Gyertyagyujtatig dolgozni. Gyertyagyujtatkor ütötték házára a rablók. Gyertyagyujtattól világos virradtig tánczolni.*

GYERTYAHAMV, (gyertya-hamv) ösz. fn. A gyertyabélnek ellángolt, s hamuvá égett része. Rendesen birtokviszonyban használtatik : *gyertya hamva. Vedd el a gyertya hamvát.*

GYERTYAHORDÓ, (gyertya-hordó) ösz. fn. 1) Általán, ki égő gyertyát hord, behoz, vele mások előtt világít. 2) Különösen a latin és görög anyaszentegyházban oly személy, ki innepélyes menetek, ájtatosságok, temetések alkalmával égő gyertyát viszen. 3) l. GYERTYÁR.

GYERTYAKOSÁR, (gyertya-kosár) ösz. fn. Hosszukás kosár, melyben gyertyákat tartani szoktak.

GYERTYALÁB, (gyertya-láb) ösz. fn. Állás, melyre a gyertyatartókat ráteszik, pl. a templomi gyászalkotmányok körül, gyászmise alkalmával stb.

GYERTYAMÁRTÁS, (gyertya-mártás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a híggá olvasztott, vagyis folyó fagyjuba, vagy viaszba az úgynevezett gyertyabeleket belemártogatják mindaddig, mig kellő vastagságra nem jutnak.

GYERTYAMÁRTÓ, (gyertya-mártó) ösz. fn. Személy, különösen szappanos, ki gyertyákat márt.

GYERTYAMENTŐ, (gyertya-mentő) ösz. fn. Réz vagy vas lemez, melyet a gyertyára szorítanak, s mindig alább és alább csusztatnak, mig a gyertya tövig el nem ég.

GYERTYAMINTA, (gyertya-minta) ösz. fn. Üvegből vagy vas lemezből való minta, vagyis tölcsérforma készület, melybe gyertyát öntenek.

GYERTYÁMOS, falu Torontál megyében; helyr. *Gyertyámos-on, —ra, —ról.*

GYERTYÁN, (gyer-ty-a-an) fn. tt. *gyertyán-t*, tb. *—ok.* A bükkök neméhez tartozó kemény és igen vígan égő fehéres fa. Hihetőleg nevét is onnan vette, mert könnyen tűzre gerjed, s ég, mint a gyertya. Vagy talán egyenes, gyertyához hasonló sudár sarjairól neveztetett így. Néhutt : *gyortyán, gyurtyán.* Előfordúl már a XIII. századbeli oklevelekben. *Gyrtian, Gyerthian*, (Sylva, quae vocatur *Gyerthian), Gertean, Gerthean, Gyurtyan, Gertanfa, Gurtanfa, Gyrthanfa, Giartianfa* stb. alakokban. (Jerney-Nyelvkincsek).

GYERTYÁNFA, (gyertyán-fa) ösz. fn. l. GYERTYÁN. Mint melléknév is használtatik, s ekkor am. gyertyánfából álló, készült, csinált. *Gyertyánfa erdő. Gyertyánfa eszközök.*

GYERTYÁNKÚT, puszta Veszprém megyében; helyr. *Gyertyánkút-on, —ra, —ról.*

GYERTYÁNMADÁR, (gyertyán-madár) ösz. fn. Gyertyánfa-erdőkben lakni szerető madárfaj.

GYERTYÁNOS, (1), (gyer-ty-a-an-os) fn. tt. *gyertyános-t*, tb. *—ok.* Gyertyánfákból álló erdő.

GYERTYÁNOS, (2), falvak Vas, Szala, Torontál megyében és Kővár vidékében; továbbá Erdélyben, Hunyad és Thorda megyében; helyr. *Gyertyános-on, —ra, —ról.* Hegy neve is a székely földön az alsó-csíki és kászoni fiók székek között.

GYERTYAOLTÓ, (gyertya-oltó) ösz. fn. l. GYERTYAALUTÓ.

GYERTYAÖNTŐ, (gyertya-öntő) ösz. fn. Személy vagy mesterember, különösen szappanos, ki fagyjuból vagy viaszból gyertyákat önt.

GYERTYAPILLE, (gyertya-pille) ösz. fn. Apróbb éjjeli pillefaj, mely az égő gyertyába szokott repülni. Ilyenek a molypillék is.

GYERTYÁR, (gyer-ty-a-ár) fn. tt. *gyertyár-t*, tb. *—ok.* Szélesb ért. a latin és görög egyházban a pap körül szolgáló személy, ki mise alatt vagy más innepélyes szertartások alkalmával gyertyát tart

előtte vagy mellette. Szorosb ért. az úgy nevezett kisebb egyházi rendhez tartozó személy, ki fölszentelés által bizonyos egyházi jogok és kötelességek részesévé avattatik. (Acolythus).

GYERTYÁRSÁG, (gyer-ty-a-ar-ság) fn. tt. *gyertyárság-ot.* Gyertyári rend, kötelesség, hivatal. V. ö. GYERTYÁR

GYERTYASZEKRÉNY, (gyertya-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben gyertyát tartanak.

GYERTYASZENTÉLŐ, (gyertya-szentélő) ösz. fn. Urunk születése utáni negyvenedik nap, vagyis február (böjtelő) másodika, melyben Mária tisztulása innepét ülli az anyaszentegyház. Ez napon történik a templomi, s más buzgó használatra szánt gyertyák szentelése is, honnan az innep elnevezése származott. *Gyertyaszentelő Boldogasszony napja.*

GYERTYATARTÓ, (gyertya-tartó) ösz. fn. Állás, tartó eszköz, melybe az égő gyertyát bele teszik. *Ezüst, réz, vas, fa gyertyatartó. Két, három águ gyertyatartó.*

GYERTYATARTÓLÁB, (gyertya-tartó-láb) ösz. fn. l. GYERTYALÁB.

GYERTYATISZTÍTÓ, (gyertya-tisztító) ösz. fn. 1) Személy, ki a gyertya v. gyertyák hamvát elszedi. 2) l. HAMVVEVŐ, KOPPANTÓ.

GYERTYAVÉG, (gyertya-vég) ösz. fn. Maradék az elégett gyertyából, vagy a gyertyának alsó vége, melyet a gyertyatartóba szúrnak. Némely tájnyelven : *gyertyafark.*

GYERTYAVÉGTARTÓ, (gyertya-végtartó) ösz. fn. l. GYERTYAMENTŐ.

GYERTYAVESSZŐ, (gyertya-vessző) ösz. fn. A gyertyamártóknál hosszu vessző vagy pálcza, melyre a gyertyabeleket felfűzik, s azután a folyó fagyjuba mártogatják.

GYERTYAVILÁG, (gyertya-világ) ösz. fn. Világosság, melyet égő gyertya terjeszt. *Gyertyavilágnál olvasni, irni. Asszonyt, vásznat nem jó gyertyavilágnál venni.* (Km.).

GYERTYÁZ, (gyer-ty-a-az) önh. lásd : GYERTYÁZIK.

GYERTYÁZÁS, (gyer-ty-a-az-ás) fn. tt. *gyertyázás-t,* tb. *—ok.* Gyertyavilágnál való virrasztás, dolgozás. *Sok gyertyázással elgyöngíteni a szemeket.*

GYERTYÁZIK, (gyer-ty-a-az-ik) k. m. *gyertyáz-tam, —tál, —ott.* Gyertyavilágnál virraszt, dolgozik. *Nem sokat gyertyázott a könyvek mellett.*

GYÉRÜL, (gyér-ül) önh. m. *gyérül-t.* Gyérré leszen, ritkúl, elébbi sűrüsége fogy.

GYESZ, elvont hangutánzó gyök, melyből *gyesző l, gyesztet, gyeszitöl, gyeszölődik* igék származnak. Egy a *csesz* (csesz-ik) igével, és *csisz* gyökkel (csiszol szóban), am. valamely dörgölés, súrolás, koptatás.

GYESZÉL, l. GYÉSZÖL.

GYESZIKÖL, (gyesz-ik-öl v. gyesz-i-köl) áth. m. *gyesziköl-t.* Tájszó, s am. taszigál, gyömöszöl. Alsó népies irásmódba való. Máskép, és szinte tájszokásilag : *gyeszitöl, gyeszköl, gyeszöl.*

GYESZÖL, (gyesz-öl) áth. m. *gyeszöl-t.* Csusztatva súrol, koptat, csiszol. *A kocsikerék gyeszöli a kilógó ruhát.*

GYESZÖLŐDIK, (gyesz-öl-ő-d-ik) belsz. m. *gyeszölőd-tem, —tél, —ött.* Dörgölődik, surlódik, csiszolódik. V. ö. GYESZ.

GYESZTET, (gyesz-tet) önh. m. *gyesztet-tem, —tél, —ett.* Resten, lábait földön húzva, s mintegy vontatva üget. Dunán túli tájszó. Néhutt : *gyentet.*

GYESZÜL, (gyesz-ül) önh. m. *gyeszült.* Lásd : GYESZÖLŐDIK.

GYETER, GYETRELEM, régies alakok, *gyötör, gyötrelem* helyett ; l. ezeket.

GYEVEDER, a székelyeknél am. heveder, lásd ezt.

GYÉVÉR, (talán betűáttétellel am. *figyér,* azaz *figyelő),* mn. tt. *gyévér-t,* tb. *—ek.* Éles, finom szaglású. *Gyévér eb,* am. különös fajú fürkész eb.

GYÉZA, l. GÉZA.

GYI, l. GYE.

GYÍK, (rokonok vele a magyar *csík, kígyó,* továbbá a hellen *ἔχις,* egyiptomi *gecko),* fn. tt. *gyík-ot.* A kétlakiak osztályához tartozó ártalmatlan állat, melynek négy lába, finom pikkelyű bőre, aránylag hosszu farka, hegyes feje, s vékony, hasított nyelve van. Fajai : *arany gyík, buborékos gyík, nyíl-gyík, repülő gyík ; sárga, taréjos, tarka, török, tövis, tüzes szemü, vízi gyík, zöld gyík* stb. Szélesebb ért. ide tartoznak a *crocodil, chamaeleon, salamandra* stb. *Akit egyszer a kígyó megcsípett, a gyíktól is fél.* (Km.).

GYÍKFŰ, (gyík-fű) ösz. fn. lásd : TOROKVILLAHÍM.

GYÍKHAL, (gyík-hal) ösz. fn. A gyíkhoz némileg hasonló hal. Linné szerént : *Ellops.*

GYÍKLESŐ, (gyík-lesö) ösz. fn. Gúnyneve azon vékony, rövid kardnak, melyet díszöltözethez szoktak volt felkötni. E divat a németektől jött hozzánk, de már el is avult. Nevét kétségkivül gúnyból onnan kapta, mintha nem volna egyébre való, mint gyíkot ölni.

GYIL, elvont gyöke *gyilk* v. *gyilok,* (a régieknél *gyalk, gyolk)* főnévnek és származékainak, s rokon a *gyal* gyökkel *(gyalu* szóban) s *tol* szóval. V. ö. GYAL és GYILOK.

GYILAK, (gyil-ak) fn. tt. *gyilakot.* A székelyeknél daganatos nyavalya szarvasmarhák lábán. Mint látszik, azonos *gyilok* szóval.

GYILK, l. GYILOK.

GYILKOL, (gyil-k-ol) áth. m. *gyilkol-t.* Tulajdonk. gyilokkal öl, megöl vagy szúr, megszúr. Szélesb ért. valamely ölő fegyverrel, eszközzel törvénytelenül és szándékosan elveszi, eloltja más életét. *A rablók fosztogatnak és gyilkolnak. Meggyilkolni, rakásra gyilkolni az elfoglalt város lakosait.*

GYILKOLÁS, (gyil-k-ol-ás) fn. tt. *gyilkolás-t*, tb. *—ok.* 1) Szoros ért. gyilokkal szúrás, megölés. 2) Akármiféle fegyverrel vagy erőszakkal végrehajtott ölés.

GYILKOLÓ, (gyil-k-ol-ó) mn. tt. *gyilkoló-t.* Aki gyilkol, vagy amivel gyilkolnak. *Utasokat gyilkoló rablók. Gyilkoló kés, fegyver.*

GYILKOS, (1), (gyil-k-os) mn. tt. *gyilkos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Gyilokkal ellátott, fegyverzett. *Gyilkos kezet emelni valaki ellen.* 2) Öldöklő, élet ellen törő. *Gyilkos rablók. Gyilkos haramiák.* 3) Átv. ért. gonosz, ártalmas, káros, egészséget rontó. *Gyilkos szándék, akarat. Gyilkos ital.*

GYILKOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *gyilkos-t*, tb. *—ok.* Személy, ki gyilokkal vagy más fegyverrel vagy halálokozó eszközzel, szerrel szándékosan öl meg valakit. *Gyilkos vezeti a tolvajt a fogházba.* (Km.). *Ápa-, anya-, férj-, nő-, gyermek-, testvérgyilkos,* azaz ki apját, anyját, férjét stb. megöli. *Királygyilkos. Bérgyilkos*, ki bérben, bizonyos díjért öl, gyilkol. *Nemzetgyilkos,* am. a nemzet függetlensége, vagy élete ellen törekvő polgár. *Orgyilkos. Öngyilkos.*

GYILKOSAN, (gyil-k-os-an) ih. 1) Gyilokkal fegyverkezve, ellátva. *Gyilkosan jelent meg ellenségei között.* 2) Gyilkos módjára. *Gyilkosan megrohanni valakit.*

GYILKOSBÉR, (gyilkos-bér) ösz. fn. Fogadott gyilkosnak tetteért adott vagy igért jutalom.

GYILKOSBÉRLÉS, (gyilkos-bérlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit jutalom igérete mellett gyilkolásra felfogadnak.

GYILKOSDARÁZS, (gyilkos-darázs) ösz. fn. Darázshoz hasonló féreg, mely tojásait a hernyók bőrébe szúrja bé, s azok ott kikelvén, a hernyókat megölik. (Ichneumon).

GYILKOSKODÁS, (gyil-k-os-kod-ás) fn. tt. *gyilkoskodás-t,* tb. *—ok.* Ismételt, többször üzött, gyakorlott gyilkolás.

GYILKOSKODIK, (gyil-k-os-kod-ik) k. m. *gyilkoskod-tam, —tál, —ott.* Gyilkolást gyakorol, embereket öldös.

GYILKOSSÁG, (gyil-k-os-ság) fn. tt. *gyilkosság-ot.* Gyilkolás által elkövetett gonosztett. *Valakit gyilkosságról vádolni, gyilkosság miatt halálra itélni.* Öszvetételei : *atyagyilkosság*, *anyagyilkosság*, *férj-, nő-, gyermek-, testvérgyilkosság. Bérgyilkosság. Orgyilkosság. Öngyilkosság.*

GYILKOSSEGÉD, (gyilkos-segéd) ösz. fn. Személy, ki valamely gyilkosság elkövetésében másnak tanácscsal vagy tettel segedelmet nyújt.

GYILKOSTÁRS, (gyilkos-társ) ösz. fn. Személy, ki mással vagy másokkal együtt, czimborálva viszi véghez a gyilkolást, nem csak segélő, hanem valósággosan müködő gyilkosczimbora.

GYILKOSUL, (gyil-k-os-ul) ih. Gyilkos gyanánt, mint gyilkos, gyilkosképen, gyilkoshoz hasonlólag. *Valakit gyilkosul befogatni. Gyilkosul megtámadni valakit.*

GYILOK, (1), (gyil-ok, régiesen : *dilk, dilok, gyolk, gyalk ;* rokonságai azokon kivül, melyek *gyal* gyök alatt megérintettek, például a szanszkrit *dal* [vág, hasít], közelebbről a hellen *δόλων*, latin *dolon* [törös bot], *telum,* angol-szász *tholigen* [gyilkolni], a német *Dolch,* dán, svéd *dolk,* lengyel, cseh *tulich* stb.); hangugrató főnév, tt. *gyilkot,* tb. *gyilkok.* 1) Két élű, hegyes, szúró fegyver, vagyis tőr, melyet rendesen elrejtve szokás viselni, vagy véletlen megtámadások elleni védszerül, vagy alattomos öldöklés biztosabb végrehajthatása végett. *Gyilokkal látni el magát. Gyilkot rántani. Gyilokkal szúrni. Gyilkot döfni valaki szivébe.* 2) Átv. ért. a lónak torkában nőni szokott veszedelmes csomó.

GYILOK, (2), falu Beregh megyében ; helyr. *Gyilok-on, —ra, —ról.*

GYIM, a gyom főnévnek kettőztetési, vagyis ikertársa : *gyimgyom.* Önállólag nem ragoztatik, de öszvetéve lehet mondani : *gyimetgyomot, gyimmelgyommal* stb. Mint gyök elékerül a *gyimésztelen* tájszóban.

GYIMBOR, (gyim-b-or) fn. tt. *gyimbor-t*, tb. *—ok.* Némely fákon, különösen tölgyeken termő bogyók, melyek főzés által lépesek, azaz ragadósak lesznek, s madárfogásra különösen alkalmasak. *Madárenyv, madárlép.*

GYÍMES, székely falu Felső-Csik székben; helyr. *Gyímes-én, —re, —ről.*

GYÍMES-BÜK, székely falu Felső-Csik székben ; helyr. *Gyímes-Bük-ön, —re, —ről.* Hegy neve is ugyanott.

GYIMÉSZ, (gyim-ész) elvont törzsök, mely a *gyimésztelen* tájszóban él. Értelme volna : gyimet vagy gyomot szed.

GYIMÉSZTELEN, (gyim-ész-telen) mn. tt. *gyimésztelen-t*, tb. *—ek.* Élhetetlen, magával jótehetetlen, gyámoltalan, (ki még gyim v. gyomszedésre sem képes ?). Kemenesali tájszó.

GYIMGYOM, (gyim-gyom) kettőztetett vagyis ikerszó. Ragozása kétféle ; vagy külön-külön, pl. *gyimmelgyommal, gyimetgyomot,* vagy csak a másodikhoz járul rag, pl. *gyimgyommal*, *gyimgyomot.* Értelme : haszontalan vegyes gyom, gizgaz. Átv. ért. *gyimgyom ember*, am. hiábavaló, aljas, söpredékféle ember.

GYIMGYOMOS, (gyim-gyomos) kettőztetett melléknév. Gyimgyommal teljes, behintett vagy benőtt, gizgazos. *Gyimgyomos kert, udvar.*

GYIMÓT v. GYIMÓTH, falu Veszprém megyében ; KIS—, puszta ugyanott ; helyr. *Gyimót-on, —ra, —ról.*

GYIMÖLCS, régies, *gyümölcs* helyett; l. ezt.

GYINGYA, l. DSINDSA.

GYIÓ, paloczos kiejtésü szó ; l. DIÓ.

GYÍRA, l. GÍRA.

GYIRES, falvak Bihar megyében és Erdélyben Thorda megyében ; helyr. *Gyires-én, —re, —ről.*

GYIRESZ, l. GYÉRESZ.

GYIRMÓT, falu Győr megyében; helyr. *Gyirmót-on, —ra, —ról.*

GYIROK, falu Temes megyében; helyr. *Gyirok-on, —ra, —ról.*

GYIRÓKÚT, l. GIRÓKÚTA.

GYIRÓT v. GYIRÓTH, HORVÁTH—, NÉMET—, falvak Soprony megyében; helyr. *Gyirót-on, —ra, —ról.*

GYIRÖL, l. GYÉRÉL.

GYÍVA, GYIVA, falu Esztergom megyében; helyr. *Gyívá-n, —ra, —ról.*

GYIVÓ, palóczos kiejtéssel am. *dió.*

GYÓ, gyökelem, illetőleg elvont gyök, mely megvan a *gyócs, gyógy, gyónik* szókban és származékaikban, valamint több helynevekben. Mind hangra, mind jelentésre nézve rokon, sőt azonos *jó* (bonus) melléknévvel, s megvan a németporoszosan kiejtett *gut* (jút) szóban is. Dunán túl, különösen Vas és Szala megyékben rendesen hallani: *gyó, gyól (jó, jól* helyett) *Gyános Gyankó gyól meggyárd, gyól meghordozd a Gyutkát.* Sőt országos divatnak a *hajma, jön, jösste, jere* helyett: *hagyma, gyön* v. gyün, *gyünni, gyüttem, gyösste, gyere* stb. A székelyeknél pedig épen *gyavúl* am. javúl, azaz gyógyúl, és *gyavít* = javít, gyógyít; a honnan az utóbbi *gy* is szintén a *j* (= v) módosulatának tekinthető, pl. *ja-v-úl* vagy *jó-v-úl* = *jó-j-úl* = *gyó-gy-úl.* Ahol összvetételekben a jobb hangzás kivánja, az utóbbi *gy* el is maradhatna, pl. *gyógyszer* helyett *gyószer* szintén helyes, de jobbhangzású volna. V. ö. GYÓGY.

GYÓCS, l. GYOLCS.

GYÓD, falu Baranya megyében; helyr. *Gyód-on, —ra, —ról.* Az erdélyi helynevekben *Gyógy*-gyá változott, mint *Szilád*-ból lett: *Szilágy, Somod*-ból: *Somogy* stb.

GYÓGY, (1), (gyó-ogy v. gyó-gy) elavult fn. tt. *gyógy-ot,* de él még a *Gyógy* helynévben és *gyógyfürdő* régi köz divatú szóban, újabb időben leginkább összvetételeknél alkalmazzák. Jelent *jó* egészségi fordulatot, a nyavalya és betegség után. Az orvosi értelemben vett *cura* kifejezésére legalkalmasabb szó. *Gyógy alá venni a beteget. Gyógy alatt lenni. A gyógyot elkezdeni, folytatni, abbanhagyni.* A sínai nyelvben *jo* am. medicina, mederi, herbae medicinales, s a héber nyelvben גֵּהָה am. gyógyszer.

GYÓGY, (2), AL— v. ALSÓ—, erdélyi falu Hunyad megyében; FEL— v. FELSŐ—, Alsó-Fejér megyében; HAVAS— v. FELHAVAS—, szintén Alsó-Fejér megyében; helyr. *Gyógy-on, —ra, —ról.* V. ö. GYÓD.

GYÓGYÁSZ, (gyó-gy-ász) fn. tt. *gyógyász-t,* tb. *—ok.* Általán személy, ki a megromlott egészséget bizonyos szerekkel vagy móddal javítás alá veszi. Különösen, tudományosan művelt, s kellő oklevéllel ellátott személy, ki czélul és kötelességül tűzte ki a betegeket orvosolni, gyógyítani. Köz ismeretü nyelven: *orvos.*

GYÓGYÁSZAT, (gyó-gy-ász-at) fn. tt. *gyógyászat-ot.* Gyakorlati működés, mesterség, mely a betegek egészségének javításával, visszaállításával foglalkodik. *Gyógyászatot űzni, gyakorolni.*

GYÓGYÁSZATI, (gyó-gy-ász-at-i) mn. tt. *gyógyászati-t,* tb. *—ak.* Gyógyászatot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Gyógyászati ügyesség. Gyógyászati szabályok, rendeletek.*

GYÓGYÁSZKODIK, (gyó-gy-ász-kod-ik) k. m. *gyógyászkod-tam, —tál, —ott.* Mint gyógyász működik, azaz betegeket gyógyít, megromlott egészségüek gyógyitásával foglalkodik.

GYÓGYÁSZSÁG, (gyó-gy-ász-ság) l. GYÓGYÁSZAT.

GYÓGYBÁNÁS, (gyógy-bánás) ösz. fn. A gyógyásznak sajátságos, személyes tulajdonságu módja, eljárása, melyet a betegek körül követni szokott. *Szelíd, engedékeny, bizalomgerjesztő vagy szigorú, pontos, hideg, visszataszító gyógybánás.* V. ö. GYÓGYMÓD.

GYÓGYBÁTTAN, (gyógy-bát-tan) ösz. fn. A köz egészségre felügyelő orvosi rendőrség v. bátorság tudománya. (Politia medica).

GYÓGYCZÉL, (gyógy-czél) ösz. fn. Gyógyulási v. gyógyitási czél.

GYÓGYELV, (gyógy-elv) ösz. fn. Elv, melyet a gyógyász a betegségek orvoslásában követ, s melyre gyógyitási eljárását alapítja.

GYÓGYERŐ, (gyógy-erő) ösz. fn. A gyógyszerekben, pl. füvekben, ásványokban stb. létező erő, mely az egészség visszaállítására hathatósan működik. *Gyógyerővel biró növények.*

GYÓGYFORRÁS, (gyógy-forrás) ösz. fn. Forrás vagy kút, melynek vize gyógyerővel bír, mely fürdőül vagy italul használva a megromlott egészségen javít.

GYÓGYFÖRDŐ, l. GYÓGYFÜRDŐ.

GYÓGYFŰ, (gyógy-fű) ösz. fn. Orvosi vagy gyógyerővel biró, gyógyszerül szolgáló fű. Szélesebb ért. mindenféle gyógyerejü növény.

GYÓGYFÜRDŐ, (gyógy-fürdő) ösz. fn. Általán, mindenféle fürdő, melynek gyógyereje van, vagy melyet valaki gyógyulás végett használ. *Mesterséges, folyóvizi, tavi, tengeri gyógyfürdő.* Különösen természeti ásványos forrásvíz, mely kiválólag bizonyos betegségek ellen ajánltatik. *Hévizi, savanyúvizi, kénes, savas, vasas* stb. *gyógyfürdő.*

GYÓGYHATÁLY, (gyógy-hatály) l. GYÓGYHATÁS.

GYÓGYHATÁS, (gyógy-hatás) ösz. fn. Gyógyszerek, v. gyógyitás sikere, midőn a beteg egészsége javúl, gyógyitó hatása, működése valamely szernek.

GYÓGYHATÁSOS, (gyógy-hatásos) ösz. mn. Ami gyógyhatással bír.

GYÓGYÍR, (gyógy-ír) ösz. fn. Gyógyerejű, gyógyításra használt ír, azaz kenőcs.

GYÓGYIRAT, (gyógy-irat) ösz. fn. Papírdarab, melyre a gyógyász bizonyos gyógyszerek neveit följegyzi, s mely szerént azokat a gyógyszerészek elkészítik. (Recipe). Máskép : *gyógyrendelvény*, némelyek szerént : *vény*, (bevenni v. csak venni való).

GYÓGYÍT, GYÓGYIT, (gyó-gy-ít) áth. m. *gyógyít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Beteget vagy betegséget gyógy alá vesz; gyógyszerek vagy akármily gyógymód által az elromlott egészség visszaállitásán munkálkodik. *Vakot, süketet, sántát, aszkórost gyógyítani. Hurutot, ideglázt, görcsöket gyógyítani. Szerencsésen, sikerrel gyógyítani. Hibásan, oktalanul gyógyítani. Könnyü sebet ejteni, de nehéz gyógyítani. Embert, barmot gyógyítani.* Öszvetételei : *begyógyít ; a sebet, vágást, törést begyógyítani ; felgyógyít*, am. a fekvő beteget lábra állítja; *kigyógyít :* nyavalyából, aszkórból, hideglázból kigyógyítani; *meggyógyít*, azaz egészségessé tesz.

GYÓGYITAL, (gyógy-ital) ösz. fn. Általán, gyógyszerül használt mindenféle ital.

GYÓGYÍTÁS, GYÓGYITÁS, (gyó-gy-ít-ás) fn. tt. *gyógyítás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, mely által valamely beteget vagy betegséget gyógyítnak. V. ö. GYÓGYÍT.

GYÓGYÍTHATATLAN, GYÓGYÍTHATATLANSÁG, l. GYÓGYÍTHATLAN, GYÓGYÍTHATLANSÁG.

GYÓGYÍTHATLAN, GYÓGYITHATLAN, (gyó-gy-ít-hat-lan) mn. tt. *gyógyíthatlan-t*, tb. *—ok*. Amit v. akit meggyógyítani nem lehet, végképen romlásnak indult. *Gyógyíthatlan rákfene, bujakór.* Határozóilag am. gyógyíthatlanul.

GYÓGYÍTHATLANSÁG, (gyó-gy-ít-hat-lanság) fn. tt. *gyógyíthatlanság-ot*. Állapot vagy tulajdonság, melynél fogva valamit gyógyítani, meggyógyítani nem lehet.

GYÓGYÍTHATLANUL, (gyó-gy-ít-hat-lan-ul) ih. A nélkül, hogy meg lehessen gyógyítani.

GYÓGYÍTHATÓ, GYÓGYITHATÓ, (gyó-gy-ít-hat-ó) mn. tt. *gyógyítható-t*. 1) Aminek vagy kinek romlott egészségét gyógyszerek által javítani, visszaállítani lehet. *Gyógyitható szemek. Gyógyitható bénák.* 2) Amit gyógyszerek által el lehet űzni. *Gyógyitható hideglelés, görcsök.*

GYÓGYITHATÓLAG, (gyó-gy-it-hat-ó-lag) ih. Oly módon vagy oly állapotban, melyben a gyógyitás eszközölhető.

GYÓGYKENŐCS, (gyógy-kenőcs) ösz. fn. l. GYÓGYÍR.

GYÓGYKÚT, (gyógy-kút) ösz. fn. l. GYÓGYFORRÁS.

GYÓGYMÓD, (gyógy-mód) ösz. fn. Mód vagy módszer, melyet a gyógyász a betegségek gyógyitásában követ. *Ámolygó* gyógymód, midőn lassan, vontatva lát dolgához; *anyagváltoztató*, midőn majd egy, majd más anyagot vesz fel gyógyalapul; *hánytató ; hashajtó ; lobellenes* stb. gyógymód. Ide tartoznak az elvkülönbségi módszerek : *hasonszenvi, ellenszenvi gyógymód*, melyek inkább *gyógyrendszereknek* mondhatók.

GYÓGYMŰ, (gyógy-mű) ösz. fn. Mű vagy munka, melyet a gyógyász mint olyan visz véghez, vagy a gyógyszerek sikere, eredménye. *Ez a te gyógyműved, hogy szememről elveszett a hályog.*

GYÓGYMŰVÉSZ, (gyógy-művész) ösz. fn. A gyógyításban különösen jártas, szerencsés. (Heilkünstler). Szélesb ért. gyógyász.

GYÓGYNÖVÉNY, (gyógy-növény) ösz. fn. Növény, melyet gyógyerővel v. orvosi erővel birónak tartanak vagy tapasztaltak.

GYÓGYOKTATÁS, (gyógy-oktatás) ösz. fn. Oktatás a gyógytudományi ismeretekre.

GYÓGYPOR, (gyógy-por) ösz. fn. Porrá tört, zuzott, porul beadott, bevett gyógyszer.

GYÓGYRENDELVÉNY, (gyógy-rendelvény) ösz. fn. l. GYÓGYIRAT.

GYÓGYSZÉR, (gyógy-szér) ösz. fn. Általán, mindenféle szer, mely külső, belső betegségek ellen használtatik. *Természeti, mesterséges, babonás gyógyszerek. Állati, növényi, ásványi országból való gyógyszerek.* Talán könnyebb és szelídebb kimondásu volna : *gyószer*, minden származékaiban és öszvetételeiben. V. ö. GYÓ.

GYÓGYSZÉRÁR, (gyógy-szér-ár) ösz. fn. A gyógybáttan szabályai szerént meghatározott ára azon szereknek, melyek a rendezett gyógyszertárakban árultatnak.

GYÓGYSZÉRÁRKÖNYV, (gyógy-szér-ár-könyv) ösz. fn. A rendezett gyógyszertárakban találtató szerek meghatározott árának sorozata, lajstroma, jegyzéke.

GYÓGYSZÉRÁRSZABÁS, (gyógy-szér-ár-szabás) ösz. fn. Árszabás, mely szerént a gyógyszerek ára meghatároztatik. Külön irni czélszerűbb : gyógyszerek árszabása.

GYÓGYSZÉRÁRUS, (gyógy-szér-árus) ösz. fn. Ki gyógyszereket árul, kinek gyógyszertára van. Különbözik némileg : *gyógyszerész*, v. ö. ezt.

GYÓGYSZÉRÉS, (1), (gyógy-szérés) mn. tt. *gyógyszérés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Gyógyszerrel ellátott, bővelkedő, megrakott, megtöltött. *Gyógyszeres bolt. Gyógyszeres edények, üvegek.* 2) Gyógyszerrel vegyitett, elkészített. *Gyógyszeres italok, vizek.*

GYÓGYSZÉRÉS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *gyógyszérés-t*, tb. *—ék*. Gyógyszerekkel bánó, gyógyszereket késztő egyén. (Subjectum).

GYÓGYSZÉRÉSINAS, (gyógy-szérés-inas) ösz. fn. Növendék, ki a gyógyszerek készitésében gyakorolja magát.

GYÓGYSZÉRÉSLEGÉNY, (gyógy-szérés-legény) ösz. fn. Dolgozó személy a gyógyszertárak-

ban, ki a nyers gyógyszerek idomitásában, készitésében segédkezeket nyújt, ki a gyógyszereket töri, olvasztja stb. (Laborant).

GYÓGYSZÉRÉSZ, (gyógy-szérész) ösz. fn. Gyógyszertár tulajdonosa. Szélesb ért. ki a gyógyszerek készitését tudományos rendszerben tanulta, vagy jelenleg tanulja. *Okleveles gyógyszerész.*

GYÓGYSZÉRÉSZET, (gyógy-szérészet) ösz. fn. l. GYÓGYSZÉRÉSZSÉG.

GYÓGYSZÉRÉSZSÉG, (gyógy-szérészség) ösz. fn. Gyógyszerészi mesterség, foglalkodás.

GYÓGYSZERÉSZTAN, GYÓGYSZERÉSZTUDOMÁNY, (gyógy-szerész-tan v. -tudomány) ösz. fn. Tudomány, mely a gyógyszerek rendszeres ismertetését tárgyazza.

GYÓGYSZÉRKÖNYV, (gyógy-szér-könyv) ösz. fn. Gyógyszerárusok könyve, melybe a megrendelt és kiadott gyógyszereket áraikkal együtt följegyzik.

GYÓGYSZÉRLÁDIKA, (gyógy-szér-ládika) ösz. fn. Ládika vagy fiókocska, melyben gyógyszereket tartanak.

GYÓGYSZÉRMILLYE, (gyógy-szér-millye) ösz. fn. Gyógyszerek tartására való millye. V. ö. MILLYE.

GYÓGYSZÉRSZEKRÉNYKE, (gyógy-szérszekrényke) ösz. fn. Szekrényke, melyben gyógyszert tartanak.

GYÓGYSZÉRTAN, (gyógy-szér-tan) ösz. fn. Tan, melyben a gyógyszerek tudományosan adatnak elé.

GYÓGYSZÉRTÁR, (gyógy-szér-tár) ösz. fn. Részint kész gyógyszerekkel, részint gyógyanyagokkal ellátott, és illően rendezett bolt, melynek áruit gyógyszeresek kezelik, és adják ki. A két *r* miatt is talán szelídebben hangzanék: *gyógyszerbolt*, vagy csak: *gyószerbolt*. V. ö. GYÓ.

GYÓGYSZÉRTÁROS, (gyógy-szér-táros) ösz. fn. Gyógyszertár tulajdonosa; gyógyszertárt kezelő, gyógyszerész. V. ö. GYÓGYSZÉRTÁR.

GYÓGYSZÉRÜVEG, (gyógy-szér-üveg) ösz. fn. Mindenféle üveg, melyben gyógyszerek tartatnak, vagy használatul kiadatnak.

GYÓGYTAN, (gyógy-tan) ösz. fn. Szélesb ért. orvosi tudomány egész kiterjedésében véve. Szorosb ért. a betegségek orvoslása módját tárgyazó ismeretek rendszere. (Therapia).

GYÓGYTANÁCS, (gyógy-tanács) ösz. fn. Több orvosok tanácskozása valamely sulyosabb beteg állapota és gyógyitási módja fölött.

GYÓGYTANÁR, (gyógy-tanár) ösz. fn. Ki a gyógytan körébe tartozó tanulmányokból, vagy azok egyes ágából leczkéket, oktatásokat ad. Különbözik: *gyógytudor*.

GYÓGYTANI, (gyógy-tani) ösz. mn. Gyógytant illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó, abból való, stb. *Gyógytani tapasztalatok, kisérletek, oktatások.*

GYÓGYTÁR, (gyógy-tár) ösz. fn. Némelyek használni kezdték a nem igen kellemesen hangzó *gyógyszertár* helyett, de szigorún véve hibásan, mert *gyógytár* tulajdonképen annyit tenne, mint egészségnek, gyógyulásnak tára. V. ö. GYÓ, GYÓGYSZÉRTÁR.

GYÓGYTUDOMÁNY, (gyógy-tudomány) ösz. fn. Általán mindazon ismeretek rendszere, melyeknek kitüzött végczélja a betegségeket megismerni, és megorvoslani. (Scientia medica).

GYÓGYTUDOR, (gyógy-tudor) ösz. fn. Személy, ki az illető gyógytudományi tanulmányokból a szoros vizsgálatot kiállván, elégséges elméleti, és némileg gyakorlati ösmereteinek nyilvános tanujeleit adta, s ez iránt egyetemi oklevéllel bír, orvostudor. (Medicinae doctor).

GYÓGYTUDORI, (gyógy-tudori) ösz. mn. Gyógytudort illető, arra vonatkozó. *Gyógytudori vizsgálat, oklevél.*

GYÓGYTUDORSÁG, (gyógy-tudorság) ösz. fn. Jog, minőség, melylyel az okleveles gyógyász bír. V. ö. GYÓGYTUDOR.

GYÓGYÚL, GYÓGYUL, (gyó-gy-úl) önh. m. *gyógyul-t*. A megbomlott egészség jóra fordul, éppé kezd lenni. *Gyógyúl a seb. Gyógyulnak a betegek. Némely betegség magától is meggyógyúl. Nagy nyavalyából gyógyúltam ki. Hosszú fekvés után felgyógyult. Sebei begyógyultak. Ha begyógyúl is a seb, de megmarad a helye.* (Km.).

GYÓGYULÁS, (gyó-gy-ul-ás) fn. tt. *gyógyulás-t*, tb. *—ok.* Állapot, midőn a betegség szünik, s az elvesztett egészség visszatér.

GYÓGYÚLATLAN, GYÓGYULATLAN, (gyó-gy-úl-atlan) mn. tt. *gyógyulatlan-t*, tb. *—ok.* Folytonosan beteg, kinek egészsége nem javul. Határozóilag am. gyógyulatlanul.

GYÓGYÚLATLANUL, GYÓGYULATLANUL, (gyó-gy-úl-atlan-ul) ih. Beteg állapotban, a nélkül hogy megromlott egészsége javult volna. *Gyógyulatlanul kimenni a kórházból.*

GYÓGYULGAT, (gyó-gy-ul-gat) gyak. önh. m. *gyógyulgat-tam, —tál, —ott.* Lassan-lassan gyógyul, egészsége apródonként javul.

GYÓGYULHATLAN, (gyó-gy-ul-hat-lan) mn. tt. *gyógyulhatlan-t*, tb. *—ok.* Kinek vagy minek egészsége, épsége vissza nem térhet. *Gyógyulhatlan aszkóros. Gyógyulhatlan rákfene.* Határozóilag am. gyógyulhatlanul.

GYÓGYULHATLANSÁG, (gyó-gy-ul-hat-lanság) fn. tt. *gyógyulhatlanság-ot.* Betegnek vagy betegségnek állapota, vagy tulajdonsága, melynél fogva épségét, egészségét visszakapni nem képes.

GYÓGYULHATLANUL, (gyó-gy-ul-hat-lan-ul) ih. A nélkül, hogy elromlott egészsége, ép állapota visszatérhetne.

GYÓGYULHATÓ, (gyó-gy-ul-hat-ó) mn. tt. *gyógyulhatót.* Akinek vagy aminek elromlott egész-

sége ép állapotra visszatérhet. *Gyógyulható lázbeteg. Gyógyulható csonttörés.*

GYÓGYULHATÓLAG, (gyó-gy-ul-hat-ó-lag) ih. Gyógyulható módon, gyógyulható állapotban.

GYÓGYVENDÉG, (gyógy-vendég) ösz. fn. Valamely gyógyhelyen, gyógyintézetben, gyógyfürdőben, megromlott egészség ápolása és visszaállítása végett, ideiglen tartózkodó idegen. *Pöstyéni, füredi, budai, trencséni gyógyvendégek.*

GYÓGYVÍZ, (gyógy-víz) ösz. fn. Általán mindenféle víz, mely italul vagy fürdőül használva, gyógyerővel bír. *Hazánknak igen sok gyógyvizei vannak. Hideg, hév, savanyú, kénes, savas, vasas* stb. *gyógyvizek.*

GYÓGYVÍZORVOSLÁS, (gyógy-víz-orvoslás) ösz. fn. Gyógyvíz használata, akár ital, akár fürdőként, valamely betegség gyógyitása végett.

GYOHONIK, tájdivatos, *gyónik* helyett; l. ezt.

GYOJT, régies, a mai *gyujt* helyett; l. ezt.

GYOJTOKÁNY, (gyu-it-ok-a-any) fn. tt. *gyojtokány-t*, tb. *—ok.* A Góry-codexben valamely gyujtó szer. „Az agya velejét neminemű gyojtokánynyal meggerjesztik."

GYOJTOMÁNY, (gyo-ít-om-ány) fn. tt. *gyojtomány-t*, tb. *—ok.* Sz. Krisztina életében am. gyúladás.

GYÓL, GYÓLAD stb. régies alakok, pl. a Pesti Gábor meséiben, *gyúl, gyúlad* helyett. L. ezeket.

GYOLCS, (gyo-l-cs) fn. tt. *gyolcs-ot.* Eredetileg vagy *gyócs* (gyó-ocs), t. i. az *l* betü úgy csúszott bele, mint a *csók, szöke, gyümöcs, kenőcs* stb. szókból tájdivatosan lett *csolk, szölke, gyümölcs, kenölcs;* és gyöke szintén a meglágyított *jó* (jó-ocs am. jó szer, fínom szer, v. ö. GYÓ és GY betü), vagy más származtatással, a mennyiben legfehérebb vászonszövet, rokonítható a fehéret jelentő *hol* gyökkel: *holos*, (fehéres) = hols = holcs = gyolcs. Egyébiránt illirül *gyolgy, gyolcs*, románul *zsolzs*, oroszul *cholszt.* Jelent fínom, fehér vászuat, különösen lenből vagy gyapotból szövöttet. *Üngnek való gyolcs. Patyolat gyolcs.* Melléknevül am. gyolcsból való, gyolcsból készült. *Gyolcs lepedő, gyolcs üng.*

„Gyolcs az üngöm, gyolcs a gatyám,
Sári hugom vigyáz reám."
Népd.

GYOLCSÁRU, (gyolcs-áru) ösz. fn. Gyolcsportéka, eladni való gyolcs.

GYOLCSÁRULÁS, (gyolcs-árulás) ösz. fn. 1) Cselekvés, foglalkodás, midőn valaki gyolcsot árul. 2) Kalmárbolt, melyben gyolcsot árulnak.

GYOLCSÁRUS, (gyolcs-árus) ösz. fn. Kalmár, ki gyolcsféle kelméket árul.

GYOLCSGATYA, (gyolcs-gatya) ösz. fn. Gyolcsból készült gatya.

GYOLCSING, (gyolcs-ing) ösz. fn. Gyolcsból készült ing.

GYOLCSKERESKÉDÉS, (gyolcs-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki gyolcsportékákkal üz. Vétetik gyolcstár vagy gyolcsbolt helyett is.

GYOLCSKERESKÉDŐ, (gyolcs-kereskédő) ösz. fn. Személy, kalmár, ki gyolcscsal kereskedést üz.

GYOLCSLEPEDŐ, (gyolcs-lepedő) ösz. fn. Lepedő, melynek kelméje gyolcsból van. V. ö. LEPEDŐ.

GYOLCSNEMŰ, (gyolcs-nemű) ösz. mn. és fn. Gyolcsportéka, gyolcsszövet, gyolcskelme. *Gyolcsneműekkel kereskedni.*

GYOLCSOS, (1), (gyo-l-cs-os) mn. tt. *gyolcsos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Gyolcscsal bővelkedő, ellátott, kereskedő. *Gyolcsos bolt. Gyolcsos tót. Árvavármegyei gyolcsos tótok.*

GYOLCSOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *gyolcsos-t*, tb. *—ok.* Kalmár, ki gyolcsot árul.

GYOLCSÖLTÖZÉK, (gyolcs-öltözék) ösz. fn. Gyolcsból készült öltözék.

GYOLCSPENDELY, (gyolcs-pendely) ösz. fn. Gyolcsból készült pendely.

GYOLCSPORTÉKA, (gyolcs-portéka) ösz. fn. l. GYOLCSÁRU.

GYOLCSRUHA, (gyolcs-ruha) ösz. fn. 1) Gyolcsból varrt fehérruha, pl. üng. 2) Női hosszu ruha gyolcsból. 3) Darab, folt, mely gyolcsszövetből van kimetszve, szakítva stb. *Gyolcsruhával bekötni a sebet.*

GYOLK, régies, l. GYILK.

GYOLKOS, GYOLKOSSÁG, régies szók, pl. a Tatrosi codexben, a mai *gyilkos, gyilkosság* helyett. L. ezeket.

GYOM, 1) elvont gyök. Vékony hangon *gyöm*, innen *gyomoszol* vagy *gyömöszöl.* Rokon vele a *gom göm*, (gomoly gömöly), *csom csöm*, (csomoszol csömöszöl), *töm*, s belőle származik *gyomor.* Eredeti jelentése: valamely öszvebonyolodott, csomóvá, gömbbé alakúlt test. Innen 2) mint önálló gyök és főnév jelentése gizgaz, burján, öszvevissza nőtt haszontalan növény. Molnár Albert értelmezése szerént: congeries vilium, et noxiarum herbarum; tt. *gyomot. Sok esőben megterem a gyom. Vetését, ültetményeit fölverte a gyom. Elbujni a gyomban. Hallgat, mint tyúk a gyomban.* (Km.) *Kitépni, kiirtani a gyomot. Gyimgyom.*

GYÓM, NAGY—, puszta Veszprém megyében; helyr. *Gyóm-on, —ra, —ról.*

GYOMA, mezőváros Békés megyében; helyr. *Gyomá-n, —ra, —ról.*

GYOMAMARÁNT, (gyom-amaránt) ösz. fn. Ál vagy fattyu amaránt; amaránthoz hasonló vad növényfaj.

GYOMÁSZOL, (gyom-ász-ol) áth. m. *gyomászol-t.* Győrvidéki tájszó a szokottabb *gyomoszol, gyömöszöl* helyett. V. ö. GYOM, elv. gyök.

GYOMATAG, (gyom-at-ag) fn. tt. *gyomatagot.* A székelyeknél am. gyomnötte hely. (Kriza J.). Arra

nézve szolgál ritka például, hogy az *atag* képző névhez is járul, legalább mai napság *gyom* törzset igeként nem használjuk.

GYOMFÖDÉL, (gyom-födél) ösz. fn. Gyimgyomból, gizgazból álló födél. *Putrihoz gyomfödél illik. Gunyhóra gyomfödelet rakni.*

GYOMLA, (gyom-ol-a v. gyom-la) elvont törzs, melyből *gyomlál* ige és származékai erednek. V. ö. GYOMLÁL.

GYOMLÁL, (gyom-l-al) áth. m. *gyomlál-t.* Gyomot írt, kitépdel, kiszakgat; a földet vagy veteményt megtisztítja a gyomtól. *Nehéz a konkolyt tövestül kigyomlálni.* (Km.) *Meggyomlálni a mákot*, azaz mák közöl kitépni a gyomot. *Kertet, kukoriczaföldet gyomlálni.*

GYOMLÁLÁS, (gyom-la-al-ás) fn. tt. *gyomlálás-t*, tb. *—ok.* Gyomnak kiirtása, kitépése, kiszakgatása.

GYOMLÁLAT, (gyom-la-al-at) fn. tt. *gyomlálat-ot.* Gyomlálás véghezvitele. Gyomlált holmi.

GYOMLÁLÓ, (gyom-la-al-ó) fn. tt. *gyomlálót.* Munkás, napszámos, ki gyomot írt, szakgat, ki a földet, veteményt megtisztítja a gyomtól. Melléknevül am. mivel a gyomot irtják. *Gyomláló vas, kis kapa.*

GYOMOR, (gyom-or) hangugrató fn. tt. *gyomrot* v. *gyomort*, tb. *gyomrok.* Az állati testekben levő, különösen a hasüregben fekvő s börtömlőhöz némileg hasonló belrész, mely a lenyelt eledeleket magába veszi és megemészti, azaz tápszerré változtatja, a többi használhatlan salakot pedig a végbélen kitakarítja. A kérődző állatoknak négyes gyomruk van. A madarak gyomrát különösen nevezik *zúz*-nak, (a dunai vidéken) vagy *zúzá*-nak (a tiszai vidéken). Szélesebb ért. a gyomor tája is, azaz a has környéke, gyomornak mondatik. *Erős vagy gyönge gyomor. Émelygős gyomor. Teli vagy üres gyomor. Jó gyomra van*, azaz jól emészt; átv. ért. sokat eltür, elnyög. *Gyomrát megterhelni. Éh gyomor. Éh gyomorra bort inni. Gyomra fáj a betegnek, s fogát húzza.* (Km.). Átv. ért. *föld gyomra*, am. föld belseje. *Nem használ az arany míg a föld gyomrában hever.* (Km.) *Gyomromból gyülölöm őt*, am. lelkemből, szivem belsejéből, vagyis fölkeveredik a gyomrom, ha látom. V. ö. GYOM, elv. gyök.

GYOMORAJ, (gyomor-aj) ösz. fn. A gyomornak felső nyilása, (ajaka) melyen az étel ital belemegy.

GYOMORBAJ, (gyomor-baj) ösz. fn. Általános nevezete mindenféle fájdalomnak, nehézségnek, émelygésnek, görcsnek stb. mely a gyomorra kellemetlenül hat, vagy melyet a gyomor okoz.

GYOMORBALZAM, GYOMORBALZSAM, (gyomor-balzam v. -balzsam) ösz. fn. Balzsam, melylyel a gyomor táját szokás bekenni, hogy általa a gyomor erősödjék, s emésztő ereje előmozdíttassék. Ilyen pl. az úgynevezett muskátolaj.

GYOMORBÉLLOB, (gyomor-bél-lob) ösz. fn. A gyomornak és bélnek kór állapota, midőn gyuladásban van.

GYOMORBOR, (gyomor-bor) ösz. fn. Szeszes, tüzes, erős vagy gyomorerősítő szerekkel vegyített bor.

GYOMORCSÉPPEK, (gyomor-cséppek) ösz. többes fn. Folyó alakban készített gyógyszer, beteg vagy gyönge gyomor megerősítésére.

GYOMORCSUK, (gyomor-csuk) ösz. fn. A gyomornak alsó nyiladéka, melyen a megemésztett eledelek kitakarodnak.

GYOMORDAG, (gyomor-dag) ösz. fn. Rendkivüli vagy természet elleni kiterjedése a gyomornak, mely kiváltképen az oda szorult szelektől származik.

GYOMORDAGANAT, (gyomor-daganat) ösz. fn. l. GYOMORDAG.

GYOMORÉGÉS, (gyomor-égés) ösz. fn. lásd: ZAHA.

GYOMORÉMÉLYGÉS, (gyomor-émélygés) ösz. fn. székelyesen: *gomolygás.* L. ÉMÉLYGÉS.

GYOMORÉMÉLYGETŐ, (gyomor-émélygető) ösz. mn. Ami a gyomort háborítja, felzavarja; undorító, hányásra, okádásra ingerlő.

GYOMOREMÉSZTÉS, (gyomor-emésztés) ösz. fn. A gyomor müködése, mely által a bevett eledelekből a tápláló részeket elválasztja, a salakot pedig kitakarítja.

GYOMORÉR, (gyomor-ér) ösz. fn. A gyomor körül és gyomron keresztül futó különféle erek. (Venae gastricae).

GYOMORERŐSÍTÉS, (gyomor-erősítés) ösz. fn. A gyomor emésztő erejének bizonyos gyógyszerek általi elősegítése, megedzése.

GYOMORERŐSÍTŐ, (gyomor-erősítő) ösz. mn. Mi a gyomor emésztő erejét elősegíti, megedzi. *Gyomorerősítő gyógyszerek, cseppek, labdacsok.*

GYOMORFÁJÁS, (gyomor-fájás) ösz. fn. Kellemetlen érzés a gyomorban, vagy gyomor körül, melyet görcsök, dugulások, szelek, hűtések stb. okoznak.

GYOMORFÁJÓ, (gyomor-fájó) ösz. mn. Ki gyomorfájásban szenved. V. ö. GYOMORFÁJÁS.

GYOMORFEJ, (gyomor-fej) ösz. fn. l. SZÍVGÖDÖR.

GYOMORGÖRCS, (gyomor-görcs) Csikaró fájdalom, mely a gyomrot összehúzza. V. ö. GÖRCS.

GYOMORGYÖNGESÉG, (gyomor-gyöngeség) ösz. fn. Gyomor kórállapota, midőn nem bír elegendő emésztő erővel, minél fogva rendszerént undorodik az ételektől.

GYOMORGYÚLADÁS, (gyomor-gyúladás) ösz. fn. Gyúladásféle bántalom a gyomorban.

GYOMORHÉV, (gyomor-hév) ösz. fn. Kellemetlen, égető érzés a torokban, mely némely ételek-

től és italoktól, különösen savanyúktól szokott eredni. Máskép : *mellégetés* v. *zaha.*

GYOMORHŰLÉS, (gyomor-hűlés) ösz. fn. Kóros állapot, midőn a gyomor meghül, melyből görcsök, hasmenések, s többféle gyomorbajok eredhetnek.

GYOMORKEFE, (gyomor-kefe) ösz. fn. Kefe alakú sebészi eszköz, a torokban akadt idegen testek elhárítására és a gyomor kitisztitására.

GYOMORKÖH, (gyomor-köh) l. GYOMORKÖHÖGÉS.

GYOMORKÖHÖGÉS, (gyomor-köhögés) ösz. fn. Köhögés, mely a gyomornak vagy gyomor szájának csiklandozásából ered.

GYOMORLABDACS, (gyomor-labdacs) ösz. fn. Labdacsformában készített gyógyszer a gyomorbajok ellen. V. ö. LABDACS.

GYOMORLÁZ, (gyomor-láz) ösz. fn. Fejfájással járó láz, melynek alapja az ételek, italok által megromlott, vagy nyálkás gyomorban fekszik.

GYOMORLÉL, (gyomor-lél) ösz. fn. Gyomorerősitő lél, vagyis hathatós erejü szeszes cseppek.

GYOMORLOB, (gyomor-lob) ösz. fn. l. GYOMORGYÚLADÁS.

GYOMORMENÉS, szokottabban l. HASMENÉS.

GYOMORMETSZÉS, (gyomor-metszés) ösz. fn. A gyomornak orvoslás végett metsző sebészeszközök által felnyitása.

GYOMORNEDV, (gyomor-nedv) ösz. fn. Általán nedvek, melyeket a gyomor az eledelekből elválaszt. Különösen azon nedv, mely a gyomornak belső oldalait nyirkosan tartja. (Liquor gastricus).

GYOMORNYIT, (gyomor-nyit) ösz. fn. Nyilás, melyen az ételek és italok a gyomorba mennek, valamint azon alsó nyilás is, melyen a megemésztett eledelek salakja kitakarodik. *Felső gyomornyit. Alsó gyomornyit.*

GYOMORNYOMÁS, (gyomor-nyomás) ösz. fn. Fájdalom a felső v. balsó gyomornyiton, mely kellemetlen nyomással jelenkezik, s nem egyéb, mint a gyomornyitnak görcsös állapota.

GYOMOROLTÓ, (gyomor-oltó) ösz. fn. Fiatal szopós állatok, pl. bárányok, borjúk gyomrában megalutt téj, melyet megöletésök után ki szoktak venni, s vele édestejet oltani, s ezt aztán *oltott téj*-nek, néhutt *zsendiczé*-nek hívják.

GYOMORPOR, (gyomor-por) ösz. fn. Poralakban készített gyógyszer, a gyomorban öszvegyült nyálka kitisztitására, vagy az elgyöngült gyomor erősitésére.

GYOMORRÁGÁS, (gyomor-rágás) ösz. fn. Kellemetlen érzés a gyomorban, mintha valami rágódnék rajta. Néhutt máskép : *csipkedés, csipedés, csikarás, hasrágás.*

GYOMORRÁK, (gyomor-rák) ösz. fn. Gyomorban kifejlett rákfene. (Carcinoma ventriculi).

GYOMORREPEDÉS, (gyomor-repedés) ösz. fn. A gyomor falainak szétválása, szétnyilása.

GYOMORSÁR, (gyomor-sár) ösz. fn. A gyomorban rosz emésztés miatt képződő vagy képződött sárféle anyag.

GYOMORSAV, (gyomor-sav) ösz. fn. Sav, mely a gyomorban képződik.

GYOMORSÉRV, (gyomor-sérv) ösz. fn. A gyomor egy részét magában foglaló sérv, vagyis sérültség. V. ö. SÉRV, SÉRÜLÉS.

GYOMORSZÁJ, (gyomor-száj) ösz. fn. l. GYOMORAJ.

GYOMORSZÉR, (gyomor-szér) ösz. fn. Mindenféle gyógyszerek, pl. porok, labdacsok, cseppek stb. melyeket a gyomorbajok ellen szokás használni.

GYOMORSZESZ, (gyomor-szesz) ösz. fn. lásd: GYOMORLÉL.

GYOMORSZIVATYÚ, (gyomor-szivatyú) ösz. fn. Szivatyú, a gyomorban öszvegyűlt ártalmas nedvek kiüritésére.

GYOMORTAPASZ, (gyomor-tapasz) ösz. fn. Gyógytapasz, melyet a gyönge, megromlott gyomor tájékára tesznek fel.

GYOMORUNDORÍTÓ, GYOMORUNDORITÓ, (gyomor-undorító) ösz. mn. Mi a gyomrot fölkeveri; undort gerjesztő csömört hozó. *Gyomorundoritó bűz, dög, poshadt ételek.*

GYOMORVÍZ, (gyomor-víz) ösz. fn. Gyomorerősítő szerekkel vegyített gyógyital.

GYOMORZÁR, (gyomor-zár) ösz. fn. l. GYOMORCSUK.

GYOMOS, (gyom-os) mn. tt. *gyomos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Gyommal benőtt, behintett. *Gyomos kert. Gyomos udvar. Gyomos házfödél.*

GYOMOSODIK, (gyom-os-od-ik) k. m. *gyomosod-tam, —tál, —ott.* Benövi a gyom. *Gyomosodnak a miveletlenül hagyott kertek, szölők.*

GYOMÓTA, (gyom-ót-a) fn. tt. *gyomótát.* Gyomos hely. Képzésre hasonlók hozzá némi csekély eltéréssel : *bozót* (végső *a* nélkül), *ceeprente* (ent = öt = ót).

GYOMÓTÁS, (gyom-ót-a-as) mn. tt. *gyomótás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Gyomos, gyomnötte, gyommal teljes. Mint fn. tárgyesete : *gyomótás-t,* többese : *—ok,* s jelentése am. gyomóta.

GYOMROCS, (gyom-or-ocs) kicsinyező fn. tt. *gyomrocs-ot.* A gyomornak egyes osztálya, különösen a kérődző állatoknál.

GYOMROS, (gyom-r-os) mn. tt. *gyomros-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Nagy ehető, zabáló, kiről azt szokták mondani, nagy gyomra van. 2) Átv. ért. haragos, mérges.

GYOMROSKODÁS, (gyom-r-os-kod-ás) fn. tt. *gyomroskodás-t,* tb. *—ok.* Haragoskodás, mérgeskedés, boszonkodás. Tájszó.

GYOMROSKODIK, (gyom-r-os-kod-ik) k. m. *gyomroskod-tam, —tál, —ott.* Átv. ért. haragoskodik, mérgeskedik, boszuságtól a gyomra fölkeveredik.

GYOMROZ, (gyom-or-oz) áth. m. *gyomroz-tam, —tál, —ott.* Átv. ért. valakit ver, megver; különösen földhöz vágva, és hasára térdepelve megnyomkod.

GYOMROZÁS, (gyom-r-oz-ás) fn. tt. *gyomrozás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki valakit gyomroz.

GYOMVAS, (gyom-vas) ösz. fn. Nyélbe ütött csoroszlyaféle vas, az utakon, udvarokon stb. növő gyomok kitisztitására.

GYÓN, (1), (gyó-on) önh. és áth. m. *gyón-tam, —tál, —t*, néha ikesen: *gyónik.* Eredetére nézve vagy am. *jó-on*, azaz javul, jóvá lesz, büneit megvallva, magát megjobbítja, (v. ö. GYÓ), vagy pedig a *jonhó* elavult szóból származik, s am. jonhát, v. gyuhát, v. gyéhát, azaz belsejét kitárja, és valóban tájdivatosan *gyohonik* is szokásban van. V. ö. JONHÓ. Rokonítható a hellen γνόω, γινώςκω szókkal, vagy perzsa *dsan* (lélek) szóval is. (Beregszászi). Keresztény ért. am. elkövetett büneit és hibáit a papnak töredelmesen bevallja, hogy tőlök feloldoztassék, s az úr vacsorájához tiszta lélekkel járulhasson. *Husvétkor, vagy más nagyobb innepeken gyónni. Plebánusnak, káplánnak, szerzetesatyának gyónni. Meggyónni minden büneit. Nyilvánosan vagy fülbe gyónni. Begyónni az ellopott jószágot.* Átv. és szélesb ért. vall, megvall, némely rejtett dolgokat mással közöl, de csak olyakat, melyek saját keblében rejteznek, s melyek az ő egyediségét illetik.

GYÓN, (2), falu Pest megyében; helyr. *Gyónon, —ra, —ról.*

GYÓNÁS, (gyón-ás) fn. tt. *gyónás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn a szivébe szállott bünös, elkövetett büneit és hibáit a papnak megvallja. V. ö. GYÓN. *Köz gyónás*, midőn a bünös csak általánosságban vallja meg, hogy bünös. *Részletes gyónás*, midőn a bünöket, és azok körülményeit egyenként elszámlálja. *Fülbe gyónás. Husvéti gyónás. Általános gyónás*, midőn a bünös egész életében elkövetett büneit bevallja; vagy midőn az egész templomi gyülekezet általában vallja meg emberi gyöngeségből eredett büneit, pl. a reformatus keresztényeknél úrvacsorájával éléskor. *Alázatos, töredelmes, teljes gyónás. Gyónásra késztülni. Gyónást hallgatni.*

GYÓNAT, (gyón-at) fn. tt. *gyónat-ot.* Elvont értelemben vett vagy végrehajtott gyónás.

GYÓNATLAN, (gyón-atlan) mn. tt. *gyónatlan-t*, tb. *—ok.* Aki meg nem gyónt, ki büneiről a pap előtt vallomást nem tett. Határozóilag am. gyónatlanul.

GYÓNATLANUL, (gyón-atlan-ul) ih. A nélkül, hogy gyónt volna. *Gyónatlanul halni meg.*

GYÓNDÍJ, (gyón-díj) ösz. fn. Díj, melyet némely egyházakban, különösen a protestánsoknál gyóntatáskor szoktak a gyónók illető papjaiknak adni.

GYÓNIK, l. GYÓN.

GYÓNKODIK, (gyón-kod-ik) k. m. *gyónkodtam, —tál, —ott.* Gyónást gyakorol. *Mi a főtemplomban gyónkodunk. Ti a szomszéd városba jártok gyónkodni.*

GYÓNÓ, (gyón-ó) fn. tt. *gyónó-t.* Személy, ki büneit meggyónja. *Gyónókat kihallgatni, feloldozni.*

GYÓNÓCZÉDULA, (gyónó-czédula) ösz. fn. Írott vagy nyomtatott bizonyítvány, melyet a gyóntató atyák a meggyónt hiveknek adni szoktak, vagy melyet maga a gyónó személy a bevégzett gyónás után a gyóntató atyának kézbesít, ki azt az illető elöljárójának bizonyítványkép általadja. Ily gyónóczédulákkal mennek gyónni az oskolai növendékek.

GYÓNPÉNZ, (gyón-pénz) ösz. fn. l. GYÓNDÍJ.

GYÓNSZÉK, l. GYÓNTATÓSZÉK.

GYÓNT, (gyón-t) régies a mai *gyóntat* helyett; l. ezt.

GYÓNTAT, GYONTAT, (gyón-tat) áth. m. *gyóntat-tam, —tál, —ott.* A gyónó bünöst kihallgatja, vagyis tett kérdések által büneinek megvallására készteti. *Bucsusokat, gyermekeket gyóntatni.* Átv. ért. vallat, vallomásra kényszerít, némi kérdezkedések által sürget. *Ugyan ne gyóntass már annyit.*

GYÓNTATÁS, GYONTATÁS, (gyón-tat-ás) fn. tt. *gyóntatás-t*, tb. *—ok.* A gyónó bünösök kihallgatása. V. ö. GYÓNTAT.

GYÓNTATÓ, GYONTATÓ, (gyón-tat-ó) fn. tt. *gyóntató-t.* Általán minden egyházi személy, ki a gyónókat kihallgatja. *Orvos és gyóntató előtt káros a titok.* (Km.). Régente: *gyóntó.*

GYÓNTATÓATYA, (gyóntató-atya) ösz. fn. Általán minden pap a katholikusoknál, aki gyóntat. Különösebben: tiszteletczime azon egyházi személynek, ki különösen valamely testület vagy intézet tagjainak gyóntatásával van megbízva. *Apáczák gyóntató atyja.*

GYÓNTATÓCZÉDULA, l. GYÓNÓCZÉDULA.

GYÓNTATÓSZÉK, (gyóntató-szék) ösz. fn. Sajátságos alakú szék a templomokban, sekrestyékben stb. melybe a gyóntató atya beülvén a gyónó híveket kihallgatja.

GYONTÓ v. GYÓNTÓ, (gyón-t-ó) fn. tt. *gyontót.* Eléjön a Müncheni v. Tatrosi codex elején levő naptárban ‚confessor' (a keresztény vallásért szenvedett) értelemben. Miből szóelemzőleg *gyont* igét kell következtetnünk, de a mely mai napság nincs életben. A Góry-codexben is előfordúl *gyontó pap*: „es csodálatos dolgot sem az gyontó, sem az gyónó nem látják vala." Tehát a mai ‚gyóntató' helyett.

GYOPÁR, (gyap-ár, *gyap* gyöktől) fn. tt. *gyopár-t*, tb. *—ok.* Növénynem az együttnemzők seregéből és nősözvegyek rendéből, melynek némely fajai gyapottas tökocsányuak, s keskeny levelüek. Máskép: *gyapár.* (Gnaphalium). Nevezetesebb fajai: *csomós, egyenes, erdei, galléros, gyepi, gyöngyös, halovány, havasi, henyélő* stb. *gyopár.*

GYOPÁRTAPLÓ, (gyopár-tapló) ösz. fn. Tapló, melyet az elvirágzott gyopár tökocsányainak pely-

heiből készítenek a pásztorok, s más mezei munkások. *Amint üszögölöd gyopárod, úgy ütsz bele*. (Km.).

GYOPONIK, l. GYAPONIK.

GYOPONT, l. GYAPONT.

GYOR, elvont gyök, melyből *gyors* (gyor-os) és ennek származékai erednek. Rokonok vele *jár*, *jere* v. *gyere*. Megvan a szanszkrit *csurasz* (gyors), hellen *γοργός* (velox, vividus), latin *curro* stb. szókban is. Eredeti jelentése: hamarság, élénkség, friseség.

GYÓRÓ, falu Soprony vármegyében; helyr. *Gyóró-n*, *—ra*, *—ról*.

GYOROK, mezőváros Arad megyében; helyr. *Gyorok-on*, *—ra*, *—ról*.

GYORS, (gyor-os) mn. tt. *gyors-at*, tb. *—ak*. Ami időben és térben szapora haladást tesz, sebesen futó vagy muló vagy működő; élénk, siető. *Gyors futás. Gyors kocsi*, *gyors hajó. Gyors ló*, *paripa. Gyors idő. Gyors munkások. Gyors tanuló. Gyors, mint a szél. Gyors lábu. Gyors erő.* V. ö. GYOR, elv. gyök.

GYORSABBÍT, (gyor-s-abb-ít) áth. m. *gyorsabbít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Gyorsabbá, azaz sebesebb menetüvé tesz, nagyobb sietésre késztet, ösztönöz.

GYORSABBÍTÁS, GYORSABBITÁS, (gyor-s-abb-ít-ás) fn. tt. *gyorsabbítás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, mely által valami sebesebbé, gyorsabbá tétetik. V. ö. GYORS.

GYORSABBODIK, (gyor-s-abb-od-ik) k. m. *gyorsabbod-tam*, *—tál*, *—ott*. Hova-tovább sebesebben halad.

GYORSABBODÓ, (gyor-s-abb-od-ó) mn. tt. *gyorsabbodó-t*. Hova-tovább sebesebben haladó. *Gyorsabbodó mozgással haladni*, *futni. Gyorsabbodó erő.*

GYORSALG, (gyor-s-al-og) önh. m. *gyorsalgott*, htn. *—ani* v. *—ni*. l. GYORSALKODIK.

GYORSALGÁS, (gyor-s-al-g-ás) l. GYORSALKODÁS.

GYORSALKODÁS, (gyor-s-al-kod-ás) fn. tt. *gyorsalkodás-t*, tb. *—ok*. Gyorsan eljárás, forgolódás, sebes működés.

GYORSALKODIK, (gyor-s-al-kod-ik) k. m. *gyorsalkod-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamely dologban, ügyben gyorsan forgolódik, működik, gyorsan viseli magát.

„Hozzám hamarsággal kigyorsalkodjatok."

Batizi András.

GYORSALOG, (gyor-s-al-og) önh. m. *gyorsalog-tam* v. *gyorsalgottam*, *—tál* v. *gyorsalgottál*, *gyorsalgott*, htn. *—ni* v. *gyorsalgani*. L. GYORSALKODIK.

GYORSAN, (gyor-s-an) ih. Időben vagy térben sebesen haladva; sietve; minél hamarabb; késedelem nélkül; frisen, szaporán. *Gyorsan repülő madarak. Gyorsan eltünő napok. Gyorsan futó paripák. Gyorsan járjatok!*

GYORSASÁG, (gyor-s-a-ság) fn. tt. *gyorsaságot*. Tulajdonság vagy állapot, melynél fogva valami az időben és térben sebesen halad; hamar mulik, eltávozik stb. *Kilőtt golyó gyorsasága. Tengeri gőzösök gyorsasága. Idő gyorsasága. Lovak, gőzkocsik gyorsasága. Gyorsasággal sietni valahová.*

GYORSASÁGOS, (gyor-s-a-ság-os) mn. tt. *gyorsaságos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Igen, rendkivül gyors; minek különösen gyorsaság a tulajdonsága. 2) A régi székelyeknél ez volt a nemes emberek czime. (Strenuissimus).

GYORSFUTÁR, (gyors-futár) ösz. fn. Igen sürgetős, siettető hirrel sebesen utazó hirnök.

GYORSHAJÓ, (gyors-hajó) ösz. fn. Kisebbféle tengeri hajó, mely sebesebb járatu lévén hirnökhordói vagy postai szolgálatokat teszen. (Corvet).

GYORSINDULÓ, (gyors-induló) ösz. fn. Sebesebb hadi lépés, midőn a menésben levő sereg másod percz alatt két, s így egy percz alatt százhusz lépést tesz körülbelül. Szélesb ért. a hadseregnek rendkívüli sietése, midőn naponként nem egy, hanem két, három állomásnyira is halad.

GYORSIRÁS, (gyors-irás) ösz. fn. Általán, rendkivüli sebességü irás; különösen, a sebes irásnak sajátságos módja, mely bizonyos rövidített jegyeket használva képes a beszélők szavait egy folytában följegyezni.

GYORSIRÁSI, (gyors-irási) ösz. mn. Gyorsirást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Gyorsirási betük, jelek. Gyorsirási leczkék, gyakorlatok.*

GYORSIRÓ, (gyors-iró) ösz. fn. Általán személy, ki rendkivüli sebességgel képes írni; különösen oly iró, ki sajátnemü rövidített irási jeleket használva képes a sebesebben szólók beszédeit is legott följegyezni.

GYORSÍT, GYORSIT, (gyor-s-ít) áth. m. *gyorsít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Gyorssá tesz, gyorssá lenni késztet, sürget, siettet. *Valamely megindított test mozgását gyorsítani. A szél gyorsítja a vitorlás hajókat.*

GYORSÍTÁS, GYORSITÁS, (gyor-s-ít-ás) fn. tt. *gyorsítás-t*, tb. *—ok*. Gyorssá tevés, gyors haladásra késztetés, siettetés. *Mozgás gyorsítása.*

GYORSÍTOTT, GYORSITOTT, (gyor-s-ít-ott) mn. tt. *gyorsított-at*. Gyorsabb haladásra indított, késztetett, siettetett. *Gyorsított lépésekkel haladni előre. Egyarányosan* vagy *egyaránytalanul gyorsított mozgás.* (Acceleratus).

GYORSKOCSI, (gyors-kocsi) ösz. fn. Általán, gyorsan járó kocsi, alkalmatosság. Különösen, bizonyos állomási helyek, városok között folytonosan járó, s a közlekedést minél sebesebben elősegítő alkalmatosság. *Pestre járó*, *gyöngyösi*, *egri*, *eperjesi gyorskocsik.*

GYORSKOCSIS, (gyors-kocsis) ösz. fn. Személy, ki gyorskocsiba fogott lovakat hajt; vagy aki gyorskocsikat tart az utasok számára.

GYORSLÁBÚ, GYORSLÁBU, (gyors-lábú) ösz. mn. Gyorsan, sebesen menő, rövid idő alatt aránylag hosszu utat tevő. *Gyorslábu futár, gyalogposta.*

GYORSLÉPÉS, (gyors-lépés) ösz. fn. Gyors járás, midőn valaki lábait sebesen szedve gyalogol. *Gyorslépésekkel siető vándorok.* Átv. ért. hamar, hamarság, sietés, sietve. *Gyorslépéssel közelítő vész, halál.*

GYORSLÖVÉSZ, (gyors-lövész) ösz. fn. Lövész, ki vont, azaz sajátlagosan készített csövü puskából lődöz, mely egyéb közönséges puskáknál sebesebben hord.

GYORSMARS, (gyors-mars) ösz. fn. l. GYORSINDULÓ.

GYORSOGAT, (gyor-s-og-at) áth. m. *gyorsogattam, —tál, —ott.* Gyors menésre, haladásra késztet, sürget; siettet.

GYORSPARANCS, (gyors-parancs) ösz. fn. Gyors futárral, postával stb. érkezett, s valaminek végrehajtását siettető parancs. *Hadi gyorsparancs.*

GYORSPARASZT, (gyors-paraszt) ösz. fn. Általán, sebesen hajtó paraszt fuvaros. Különösen a Pest és Bécs között fuvarozó parasztok, kik sebes hajtásaikról hiresek. *Nyergesújfalusi, szönyi, ácsi, gönyői, öttevényi gyorsparasztok.* A helybeli vagy vidéki nép nyelvén *kullér* (kurir). A vasutak mentében az ily fuvarosok már megszüntek.

GYORSSZEKÉR, (gyors-szekér) ösz. fn. lásd: GYORSKOCSI.

GYORSUTAZÁS, (gyors-útazás) ösz. fn. Gyors alkalmatossággal, és időzés nélküli utazás, pl. gyorskocsin, gőzkocsin, gyorsparasztokkal.

GYORSUTAZÁSI, (gyors-utazási) ösz. mn. Gyorsutazást illető, arra vonatkozó. *Gyorsutazási intézet.*

GYORTYA, GYORTYÁNFA, l. GYERTYA, GYERTYÁNFA.

GYOSZ, elvont gyöke *gyoszár* és *gyoszom* szóknak. Ezek értelme szerént am. *gaz*, gyom.

GYOSZÁR, (gyosz-ár) fn. tt. *gyoszár-t*, tb. *—ok.* Növényfaj. *A hol felnött vala egy édesz almafa, Szárig* (sárga) *gyoszárvirág alatta nött vala.* (Csángó dal. Erdélyi János gyüjteményében). Talán *gyopár*-ból ferdült el.

GYOSZOM, (gyosz-om, vagy némelyek szerént az utóbbi tagban megfordított *gyomosz*) fn. tt. *gyoszom-ot.* Tóban tenyésző tapadó fü, (tavi gyom). Bodrogközi szó.

GYÓTA, (1), (gyó-ta vagy jó-ta, azaz jó tanya, jó hely) fn. tt. *gyótát.* Baranyai tájszó, am. legelő hely.

GYÓTA, (2), puszta Somogyban; helyr. *Gyótá-n, —ra, —ról.*

GYOVÁN, falu Körös megyében; helyr. *Gyován-ba, —ban, —ból.*

GYÖ, gyökelem, mely különböző értelmü szókban fordul ugyan elé, mindazáltal a *g* valamint a *gy* általános jelentéseit követve, a *go gö* gyökelemekkel igen közel rokon. V. ö. GYÖK, GYÖM, GYÖN, GYÖNY, GYÖNGY, GYÖP, GYÖR, GYÖZ.

GYŐ, AL—, falu Csongrád megyében; FEL—, puszta ugyanott; helyr. *Győ-n, —re, —ről.*

GYŐJT, származékaival együtt régies és tájdivatos alak, *gyüjt* helyett; l. ezt és származékait.

GYŐJTEVÉNY, a Nádor-codexben am. *gyüjtemény*; l. ezt.

GYÖK, fn. tt. *gyök-öt.* Vagy egy eredetü a köznépies *gyön*, *gyün* (jön v. jő) igével, vagy a göcseji, s némely más vidéki *tüke* (tőke) tájszóval, valamint a közdivatú *csög, csök, tőke* szókkal is, a midőn valamely csomót, göcsöt, göcsöst jelent. Török és csagataj nyelven: *kök.* 1) Általán jelent olyasmit, melyből valami kijő, kinő, ered, származik, keletkezik, mely töve, tőkéje, törzsöke valaminek. 2) Különösen és szoros ért. jelenti a növény azon részét, mely a növénynek mintegy alapját teszi, mely a földben rejtezik, s belőle egy részről a törzsök, derék vagy szár nő fölfelé, más részről oldalt vagy aláfelé, vékony ereket, szálakat bocsát ki, melyek által a szükséges nedveket magába szívja, saját és a növény többi részeit táplálnia. A gyök tehát tulajdonkép a növény tömör, vastag részét, tövét jelenti. *Vastag, vékony gyök. Mélyen menő, vagy a föld szinéhez közel szétterjedő gyök. Kihúzni a fát gyököstül.* 3) Átv. ért. valaminek eredete, miből más valami származik. Különösen a nyelvtudományban olyan szó, melyet közelebb értelmü elemekre feloszlatni nem lehet; melyhez semmi rag, és semmi szokottabb képző nincsen illesztve. Ettől különbözik a *gyökelem*, melyben több gyöknek mintegy csirája, magva rejlik, s melyből a gyökök rendszerént egy újabb betü, legfölebb egy önhangzó és mássalhangzó, de még nem rendes képzők hozzájárultával erednek, pl. e szókban: *göb, göcs, gör, göm*, a gyökelem *gö*, maguk pedig gyökök; ellenben az *itt ide, ott oda* szókban levő *i* és *o* már gyökök, mert a *tt* és *de da* szokott és rendes képzők. Így ezen gyökökben: *foly, fogy, fon*, a gyökelem: *fo.* A *csák, csáp, csáb* gyökök eleme: *csa.* A *ro* szinte gyökelem a *rom, rogy, rosz* szókban. *Önálló gyök*, mely magában szokott és érthető szót alkot, pl. *bor, fa, gar, kar, mar, nyes, rom, sok, tag* stb. Ettől különbözik az *elvont* gyök, mely önállólag nincs divatban, pl. *gab, ker, fecs, gör, szom, vid.* Ettől ismét különbözik az *elvont törzs* v. *törzsök*, mely már a gyökből valamely képző által ered, jóllehet önállólag szinte nem használtatik, pl. *roncs*, (honnan rom-cs-ol), *romb* (rom-b-ol), *görzs* (gör-zs-ed), igy: *sikam, szülem, háram* stb. A számtanban gyöknek nevezik az oly számot, mely önmagával egyszer vagy többször sokszorozva valamely magasabb (hatványozott)

számot eredményez, pl. a 9-, 27-, 81-nek gyöke 3, mert 3 × 3 = 9 ; 3 × 9 = 27 ; és 3 × 27 = 81. Innen ezen kifejezések : *kivonni valamely számnak vagy mennyiségnek gyökét. Feltalálni valamely szám ggökét* stb. Egyébiránt köz nyelvben ezen *gyök* helyett, mely csak újabb időben használtatott és használtatik önállólag, rendesen *gyökér* divatozik, melynek azonban szabatos nyelvben némileg különböző értelme vagyon. V. ö. GYÖKÉR.

GYÖKBETŰ, (gyök-betű) ösz. fn. 1) Betű, mely a szó gyökét teszi, pl. az *itt ott* szókban gyökbetük az *i* és *o*, vagy pedig a több betüből álló gyökszónak mindenik betüje, pl. az *éb* és *fi* szókban eléforduló *é*, *b* és *f*, *i* betük. 2) l. GYÖKMUTATÓ.

GYÖKDÚS, (gyök-dús) ösz. mn. Átv. ért. oly nyelvről mondják, melynek igen sok tiszta, eredeti gyökei vannak. V. ö. GYÖK.

GYÖKELEM, (gyök-elem) ösz. fn. Betü vagy betük, melyek a gyökszónak legelső eredetét, magvát, csiráját teszik, mutatják. V. ö. GYÖK, 3).

GYÖKÉR, (gyök-ér) fn. és ékvesztő, tt. *gyökért* v. *gyökeret*, tb. *gyökerek*. Személyragozva : *gyökerem*, *gyökered* stb. Tulajdonképen öszvetétel. Megegyezik vele a héber עִקָּר, aram *ghegoro*, arab *ghakar*. 1) Köz nyelven am. gyök. V. ö. GYÖK. *Nagy fa, nagy gyökér.* (Km.). *Kiirtani a fát gyökerestül.* 2) Szabatos nyelvben azon ágak, szálak vagy erek, melyek a növény gyökéből kinőnek, a földben széttterjednek, s a szükséges nedveket a gyökre vezetik, innen *gyökrojtok-* vagy *gyökágak-* v. *gyökszálak*-nak is neveztetnek. *Gyökeret* v. *gyökereket verni*, am. megerősödni. *Mély gyökeret vert.* 3) Jelent bizonyos növényeket, melyeknek gyökeit és gyökereit szokás különösen használni, éldelni, melyek becse, haszna magában a gyökben létezik. *Édes gyökér, keserü gyökér, örvénygyökér, prüsszentő gyökér. Nem mindenkor édesgyökér a szerelem.* (Km.). Átv. ért. *félszgyökér. Néha a félszgyökér hasat is csap.* (Km.). Alsó Vágmelléken a petrezselymet, sárgarépát egyszerüen gyökérnek nevezik. *Vegyenek gyökeret* vagy *gyökerkét.* 4) Átv. ért. valaminek töve, tőszála, legmélyebb része. *Köröm gyökere. Szive gyökerére bocsátja.* (Faludi). 5) Származás. *Valamely ember vérgyökér valamely örökségben, abban időmulás nincsen.* (Rumy. Székelyek törvénye 328. l.).

GYÖKÉRALAKÚ, (gyökér-alakú) ösz. mn. Minek alakja, külseje a gyökéréhez hasonló. *Gyökéralakú növények.*

GYÖKÉRÁRUS, (gyökér-árus) ösz. fn. Ki különféle gyógyerejü gyökereket szedeget és árul.

GYÖKÉRÁSÓ, (gyökér-ásó) ösz. fn. Ki a levágott fák földben hagyott gyökeit és gyökereit kiássa. *Irtott erdőben dolgozó gyökérásók.*

GYÖKÉRBÉTŰ, (gyökér-bétü) ösz. fn. lásd : GYÖKBETŰ.

GYÖKÉRDED, (gyökér-ded) mn. l. GYÖKÉRALAKÚ.

GYÖKÉRDÚS, (gyökér-dús) ösz. mn. 1) Minek sokfelé ágazó gyökerei vannak. *Gyökérdús akáczok.* 2) l. GYÖKDÚS.

GYÖKERECSKE, (gyök-er-ecs-ke) l. GYÖKÉRKE.

GYÖKEREDZÉS, (gyök-er-ed-éz-és) fn. tt. *gyökeredzés-t*, tb. *—ék.* A növénynek azon létszeres fejlődése, midőn gyökereket hajt, ver.

GYÖKEREDZIK, (gyök-er-ed-éz-ik) k. m. *gyökeredz-éttem*, *—étél*, *—étt* v. *gyökeredztem*, *gyökeredztél*, *gyökeredzétt*, htn. *—eni* v. *—ni.* Gyökereket hajt, megfoganszik. *Gyökeredzenek az elültetett fák. Meggyökeredzettek a fiatal ültetmények.* Átv. ért. erős állásba helyezkedik, szilárdul megállapodik, beveszi magát valahová. *Meggyökeredzettek a régi szokások, törvények. Szive mélyébe gyökeredzett a bánat.*

GYÖKERES, (gyök-er-es) mn. tt. *gyökeres-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Gyökerekkel bővelkedő, vagyis minek sok gyökágai, gyökrojtjai, erei vannak. 2) Átv. ért. alapos, a dolog fenekéből kiinduló, lényeges, a dolgot első eredeténél kezdő. *Gyökeres javitás. Gyökeres átalakitása valamely polgári alkotmánynak.* Továbbá, ősi, eredeti származású. *Gyökeres nemes. Tős, gyökeres magyar nemzetség.*

GYÖKERESÉDIK, (gyök-er-es-éd-ik) k. m. *gyökereséd-tem*, *—tél*, *—ett.* Gyökeressé lesz, gyökerei nőnek, foganszanak, elágaznak. *Meggyökeresednek az elültetett csemeték.* Átv. ért. valamiben megalaposodik, megszilárdúl, feneket ver.

GYÖKERESÜL, (gyök-er-es-ül) önh. m. *gyökeresült.* L. GYÖKERESÉDIK.

GYÖKERÉSZ, (1), (gyök-er-ész) fn. tt. *gyökerész-t*, tb. *—ék.* Aki gyökereket, különösen bizonyos hatással, gyógyerővel birókat szedeget, gyüjtöget.

GYÖKERÉSZ, (2), (mint föntebb) áth. m. *gyökerész-tem*, *—tél*, *—ett.* Gyökereket keresgél, szedeget, gyüjtöget. Átv. ért. a szók gyökereit, vagy is helyesebben gyökeit kutatja, vizsgálja.

GYÖKERÉSZEGÉR, (gyökerész-egér) ösz. fn. Mezei egérfaj, mely gyökerekkel él.

GYÖKERETLEN, (gyök-er-etlen) mn. tt. *gyökeretlen-t*, tb. *—ék.* Minek gyökere nincsen. *Gyökeretlen növénynemek.*

GYÖKEREZ, (gyök-er-ez) áth. m. *gyökerez-tem*, *—tél*, *—étt.* Valamely növénynek vagy növényeknek gyökereit szedi, tépi, vágja, irtja.

GYÖKEREZIK, (gyök-er-ez-ik) k. m. *gyökerez-tem*, *—tél*, *—ett*; l. GYÖKEREDZIK.

GYÖKÉRFA, (gyökér-fa) l. GYÖKFA.

GYÖKÉRIGE, (gyökér-ige) l. GYÖKIGE.

GYÖKÉRJEGY, GYÖKÉRJEL, (gyökér-jegy v. -jel) l. GYÖKJEGY, GYÖKJEL.

GYÖKÉRKE, (gyök-ér-ke) kicsinyező fn. tt. *gyökérkét.* Kisded, apró gyökér. Vágmelléken így nevezik a sárgarépát, petrezselymet, zellert.

GYÖKÉRLISZT, (gyökér-liszt) ösz. fn. Növények, különösen bizonyos faju kákák gyökeréből őrlött vagy zuzott lisztforma por.

GYÖKÉRMUTATÓ, (gyökér-mutató) l. GYÖKMUTATÓ.

GYÖKÉRNÉV, (gyökér-név) l. GYÖKNÉV.

GYÖKÉRNÖVÉNY, (gyökér-növény) ösz. fn. Növény, melynek fő, nemesebb, használható, éldelhető részét gyökere teszi, milyenek pl. a petrezselyem, répa, s több ‚gyökér' név alatt ismeretes növények.

GYÖKÉRSZÁM, (gyökér-szám) l. GYÖKSZÁM.

GYÖKÉRSZEDŐ, (gyökér-szedő) ösz. fn. lásd: GYÖKERÉSZ, fn.

GYÖKÉRSZÓ, (gyökér-szó) l. GYÖKSZÓ.

GYÖKÉRTŐZEG, (gyökér-tőzeg) ösz. fn. Tőzeg, mely merő gyökerekből áll. V. ö. TŐZEG.

GYÖKÉRZET, (gyök-ér-z-et) fn. tt. *gyökérzetét.* Gyökerek öszvege valamely növénynél. *Erős, sürü gyökérzet.*

GYÖKFA, (gyök-fa) ösz. fn. A fanövény gyökéből való fa, mely a derékfánál keményebb és virágosabb, vagyis habosabb, eresebb szokott lenni.

GYÖKHORZSOLÓ, (gyök-horzsoló) ösz. fn. Gazdasági eszköz a növénygyökök tisztitására.

GYÖKIGE, (gyök-ige) ösz. fn. Általán a nyelvtudósok szerént oly ige, mely magában véve gyökszó, s melyből más igék vagy beszédrészek származnak, pl. *lego* (leg-o) a latinban gyökige, *lectito* származtatott ige; *fut*, *áll*, *néz* a magyarban gyökigék, *futkos, álldogál, nézeget* származékigék. Ettől különbözik, s lásd illető helyén: *Igegyök; Igető.*

GYÖKINT, (gyök-in-t) l. GYÖKKENT.

GYÖKJEGY, GYÖKJEL, l. GYÖKMUTATÓ.

GYÖKKENGET, (gyök-k-en-g-et, gyök-v-en-get) önh. Gyakoritója a gyökkent igének, l. ezt.

GYÖKKENT, (gyök-k-en-t, gyök-v-en-t = gyök-ü-en-t) önh. m. *gyökkent-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* 1) Úgy megyen, mint a sánta ember, azaz léptében bicczent, megzökken. 2) Álmában leejti fejét, szundikálva bólogat. Rokon vele a hangutánzó: *zökkent.*

GYÖKKENTÉS, (gyök-k-en-t-és = gyök-v-en-t-és = gyök-ü-en-t-és) fn. tt. *gyökkentés-t*, tb. *—ék.* Lábával vagy fejével zökkentés, biczczentés.

GYÖKKENYÉR, (gyök-kenyér) ösz. fn. Némely növények lisztté örlött gyökeiből sütött kenyér.

GYÖKMUTATÓ, (gyök-mutató) ösz. fn. Midőn a mennyiségtanban valamely betüt vagy számjegyet valamely mennyiség fölé jobbról irnak, ez azt jelenti, hogy azon mennyiséget (gyököt) annyiszor kell venni, vagyis magával sokszorozni, a hány egység van a föltett jegyben, pl. $a^2 = a \times a$; $a^3 = a \times a \times a$; $a^n = a$ maga magával *n*-szer sokszorozva. Ha az *a* helyett számot írunk, pl. 5-öt, lesz $5^2 = 25$, $5^3 = 125$ stb. s ez némelyek szerént: *polczjegy* vagy csak *polcz*, mások szerént: *hatványmutató* (exponens) és az egész: *hatvány* (potentia, Potenz). Azon jegy pedig, mely az eredeti mennyiség kifejtését mutatja, pl. $\sqrt{a^2}$, *gyökjegy* v. *gyökmutató* (exponens radicis). V. ö. GYÖKSZÁM.

GYÖKNÉV, (gyök-név) ösz. fn. Név, mely tiszta gyök egyszersmind, különböztetésül a származéknévtől, pl. *vár*, *hegy*, *nép* gyöknevek, *város, hegyecske*, *népség* származéknevek. Ettől különbözik a törzsöknév, mely valamely képző által gyökből eredt, péld. *rongy*, *gömb* törzsöknevek, melyeknek gyöke *rom*, *göm.*

GYÖKÖNKE, (gyök-ön-ke) fn. tt. *gyökönkét.* Növénynem, három hímszállal és egy anyaszállal, kehely nélkül, melynek számos fajai vannak. *Czérnalevelü, galambbegy, hármaslevelü, hegyi, kétlaki, kövi, macska, murvás* stb. gyökönke. (Valeriana).

GYÖKÖNKEGYÖKÉR, (gyökönke-gyökér) ösz. fn. Erdei gyökönke gyökere.

GYÖKÖS, (gyök-ös) mn. tt. *gyökös-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Minek gyöke van, mi gyököt hajtott.

GYÖKSZÁM, (gyök-szám) ösz. fn. Szám, más nagyobb számok (hatványok) gyökét, alapját tevő, mely nagyobb számok úgy keletkeznek, ha a gyökszámot önmagával sokszoroztuk. A gyökszámot pedig úgy találjuk meg, ha a hatványos mennyiség polczát v. mutatóját a keresett gyöknek mutatójával elosztjuk, pl. $\sqrt{a^2} = a^2/_2 = a^1 = a$. (A 2 számot mint legkisebbet, ezen mutatóban nem szokás kiírni).

GYÖKSZÓ, (gyök-szó) ösz. fn. Szó, melyhez semmi rendes képző, és semmi rag nem járult, elemi szó, pl. *én, te, ő; ó, új; ad, ír, ül, ég.* Különbözik a tulajdon értelemben vett, másképen elvont gyöktől, mely önállólag nem használtatik, pl. *nyö*(g), *sú*(g), *zú*(g), *té*(r), *té*(sz), *lé*(sz), *vé*(sz), *hi*(sz), *i*(szik), *é*(szik). *Gyökszó* vagy *önálló gyök* pedig, melynek magában is világos értelme van, és külön véve is használtatik, mint a föntebbi példák mutatják. V. ö. GYÖK.

GYŐL, GYŐLEKEZET, régies alakok; lásd: GYÜL, GYÜLEKEZET.

GYÖM, elvont gyök, s rokon a *göm, csöm, töm,* s a mélyhangu *csom* gyökökkel, mint ezen származékaik *gyömöszöl, csömöszöl, tömör, csomoszol* mutatják. Jelent öszvenyomást v. nyomódást, egy tömeggé erőszakkal alakitást, alakulást.

GYÖMBÉR, fn. tt. *gyömbér-t*, tb. *—ék.* Úgy látszik a *zingiber*, *gingiber* idegen szóból van átalakítva. Eredetileg keletindiai, s utóbb Amerikába is átültetett növény, mintegy három lábnyi magas, és sásalakú szárral, s éles levelekkel, melynek gyökere forró vízzel leöntve és napon megszárítva, kedves füszerül szolgál. *Fehér gyömbér. Fekete gyömbér. Vad gyömbér,* (ornithogalum). *Gyömbért viszek, nem neked való.* (Km.). *Gyömbér hegye,* Liptó megyében.

GYÖMBÉRES, (gyömbér-es) mn. tt. *gyömbéres-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Gyömbérrel hintett, füszerezett. *Gyömbéres eledel, ital.*

GYÖMBÉRÉZ, (gyömbér-éz) áth. m. *gyömbérez-tem, —tél, —ett.* Gyömbérrel füszerez, elkészít. *Gyömbérezni a levest.*

GYÖMISZÖL, (gyöm-isz-öl) l. GYÖMÖSZÖL.

GYŐZTET, (győz-tet); l. GYŐZET, (2).

GYU, GYÚ, elvont hangutánzó gyök, mely a *gyúl, gyújt, gyúr* igékben és ezek származékaikban él. Közel áll a *gyap* v. *gyop* gyökhöz is. Értelmére s rokonságaira nézve, l. GYUJT, GYÚL; és GYÚR.

GYÚCSŐ, GYUCSŐ, (gyu-cső) l. GYUJTÓCSŐ.

GYÚFA, GYUFA, (gyú-fa) ösz. fn. Gyulékony szerrel ellátott hegyü faszálacska, mely dörzsölés által lobbot vet. *Kénes vagy kénetlen gyufák.*

GYUFACSINÁLÓ, (gyu-fa-csináló) ösz. fn. Iparos, gyáros, ki gyufákat készit.

GYUFAGYÁR, (gyu-fa-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben gyufákat készítenek. V. ö. GYÚFA.

GYÚFÁS, GYUFÁS, (gyu-fás) ösz. mn. 1) Gyufákkal ellátott vagy kereskedő stb. *Gyufás bolt. Gyufás zsidógyerek.* 2) Gyufacsináló vagy gyufaárus.

GYUG, GYUGASZ, tájszók, lásd: DUG, DUGASZ.

GYÚGOLYÓ, GYUGOLYÓ, (gyú-golyó) ösz. fn. Hosszukás gömb, melyet kis golyókkal megtöltenek, vas abroncscsal megerősítnek, gyucsővel ellátnak, és kátrányos ruhával bevonnak. Így elkészitve ágyuból kilövik, hogy házakat stb. gyujtsanak meg vele.

GYÚGY, TÓT—, falu Somogy megyében; helyr. *Gyúgy-on, —ra, —ról.*

GYUHA, Dunán tuli tájszó, és fn. tt. *gyuhát.* 1) Gyomor, belek, jonhó. *Pokol a gyuhád, beh sokat eszel. Teli van a gyuhája.* Némely régieknél: *éha.* V. ö. JONHÓ. 2) Átvitt ért. keresztfa a lovas szekéren, mely a rudat fentartja, hogy le ne billenjen; közönségesebben: *juha.*

GYÚHAJÓ, GYUHAJÓ, (gyú-hajó) ösz. fn. Gyulékony szerekkel megrakott hajó, melyet meggyujtanak, s azután az ellenség hajói közé hajtják, ezeket felgyujtania.

GYUJGYUJ! indulatszó, a sajnálkozó csudálkozásnak kijelentésére, néhutt: *juj! juj!* máskép: *ej! ej!* Göcsejben divatos tájszó.

GYÚJT, GYUJT, (gyú-ít) áth. m. *gyujt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* A *gyu* gyök alkalmasint hangutánzó, (valamint a *sü* gyök és *hő, fő* szók), s jelenti azon hangot, melyet hallani, midőn valami hirtelen lángra kap, tüzet fog, innen lett *gyu-ít, gyujt*, hasonló származatúak *fu-ít fujt, su-ít sujt, hü-t, fü-t*, (régen hüjt, füjt). Rokonok különösebben a *gyú* gyökkel a szanszkrit *dah* (ég), hellen *δαίω*, török *jak-mak*, a magyar *sü*, honnan *süt* stb. V. ö. GYÚL. Egyébiránt rokonítható *gyü* gyökkel is, minthogy a gyulás- vagy gyujtásnál is mintegy a melegség egy pontba gyül, s ez által tüz fokára emelkedik. Értelme: eszközli, hogy valami égni kezdjen, lángra kapjon. *Gyertyát gyujtani. Meggyujtani a fát. Felgyujtani a házat. Begyujtani a kemenczét* v. *kemenczébe. Pipát* vagy *pipára gyujtani* vagy *rágyujtani, pipagyujtani. Elgyujtani a mozsarat, ágyút*, azaz elsütni. Átv. ért. heves indulatra gerjeszt vagy mint mondani szokás, tüzbe hoz. *Haragra, méregre gyujtani valakit. Jaj beh elgyujtott!* azaz megharagított.

GYUJTACS, (gyu-ít-acs) fn. tt. *gyujtacs-ot.* Eszköz vagy szer, mely gyujt, pl. a tüzéreknél lőporral megtöltött cső, mely a főtöltésig hat, s ezt meggyujtja, vagy hosszu rúdra kötött tüzes kanócz, melylyel az ágyukat, mozsarakat elsütik.

GYUJTAG, (gyu-ít-ag) fn. tt. *gyujtag-ot.* Általán gyulékony test, mely a bele esett szikrától könynyen tüzet fog, s lángra kap, és tüzgerjesztésre használtatik, pl. száraz szalmatekercs, kócz, pozdorja stb.

GYUJTALÉK, (gyu-ít-al-ék) fn. tt. *gyujtalék-ot.* Általán, mindenféle gyulékony és gyujtó szerek, melyeket pl. háboruban házak, hidak, hajók stb. felgyujtására használnak.

GYUJTÁS, (gyu-ít-ás) fn. tt. *gyujtás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, mely által azt teszszük, hogy valami tüzet fogjon, lángra lobbanjon. *Gyertyagyujtás. Pipagyujtás. Haragra gyujtás.* V. ö. GYUJT.

GYUJTAT, (gyu-ít-at) fn. tt. *gyujtat-ot.* Gyujtás eredménye, véghezvitt gyujtás. *Gyertyagyujtatkor.*

GYUJTATLAN, (gyu-ít-atlan) mn. tt. *gyujtatlan-t*, tb. *—ok.* Ami nincs meggyujtva, ami tüzre, lángra nincs gerjesztve. *Gyujtatlan fa a tüzhelyen. Gyujtatlan gyertyát vinni a szobába.* Határozóilag am. gyujtatlanul, meg nem gyujtva.

GYUJTÓ, (1), (gyu-ít-ó) mn. tt. *gyujtó-t.* Ami tüzet gerjeszt, lángra lobbant. *Gyujtó szerek. Gyujtó forgács, szalma.* Átv. ért. hevítő, indulatra gerjesztő. *Haragra, boszura gyujtó izgatások. Szerelemre gyujtó alkalmak.*

GYUJTÓ, (2), (mint föntebb) fn. Eszköz, szer, mely gyujt, pl. gyujtacs, gyujtag, tüzes kanócz stb. *Pipagyujtó*, azaz hely, hol pipára gyujtanak. Ily nevü csárda több van hazánkban.

GYUJTÓCSŐ, (gyujtó-cső) ösz. fn. A tüzéreknél am. fából csinált cső, melyet sajátnemü, s lassan égő anyaggal megtöltenek, és a tüzgömbbe vernek, hogy azt meggyujtsa.

GYUJTOGAT, (gyu-ít-og-at) áth. és gyakor. m. *gyujtogat-tam, —tál, —ott.* 1) Gyakran vagy lassan-lassan egymás után tüzet gerjeszt, valamit lángra lobbant, égni késztet. *Gyertyákat gyujtogatni a templomban. Lámpákat gyujtogatni a város utczáin.* 2) Kártevő szándékkal más ember jószágát, pl. házát, kazalait, asztagait stb. felgyujtja, hamuvá égeti. *Boszuállásból vagy rablás végett gyujtogatni.*

GYUJTOGATÁS, (gyu-ít-og-at-ás) fn. tt. *gyujtogatás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn gyakran vagy lassan egymás után tüzet gerjesztünk. *Gyertyagyujtogatás, lámpagyujtogatás.* 2) Midőn valaki kártevő szándékkal más jószágára tüzet vet. *A gyújtogatások miatt nagy rémülésben van a város népe.*

GYUJTOGATÓ, (gyu-ít-og-at-ó) fn. tt. *gyujtogató-t.* 1) Személy, ki valamit kötelességből, megbi-

GYÖNGÉLKÉDÉS, (gyön-g-e-el-kéd-és) fn. tt. *gyöngélkédés-t*, tb. *—ék.* Állapot, midőn valakinek rendes egészségi ereje némi változást szenved, valaki bágyadtságot, lankadást érez, mely miatt szokott hatással nem működhetik. V. ö. GYÖNGÉLKÉDIK.

GYÖNGÉLKÉDIK, (gyön-g-e-el-kéd-ik) k. m. *gyöngélkéd-tem*, *—tél*, *—ètt.* Bágyadó, lankadt állapotban van, ereje némileg alább hagy, a test rendes működéseit nem képes szokott erélylyel folytatni. Gyöngélkedünk, midőn valamely betegség készül kiütni rajtunk, és gyöngélkedünk, midőn a betegség után lábadozunk, de még egész erőnket vissza nem vettük. *A szinészek és szinésznők sokszor gyöngélkednek.*

GYÖNGÉLKÉDŐ, (gyön-g-e-el-kéd-ő) mn. tt. *gyöngélkédő-t.* Kinek egészsége bágyadt, lankadt állapotban szenved, ki erejében, épségében némileg fogyatkozott. V. ö. GYÖNGÉLKEDIK.

GYÖNGÉLL, (gyön-g-e-ell) áth. m. *gyöngéll-ètt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Gyöngének tart, vél, gondol valamit. *E három emeletes ház falát gyöngéllem. Ne lépj addig vizbe, mig nem látod kövét, se a fára ne mászsz, ha gyöngélled tövét.* (Takács Józs.).

GYÖNGÉLTET, (gyön-g-e-el-tet) áth. m. *gyöngéltet-tem*, *—tél*, *—ètt.* Kényeztet, elpuhít. *Aki szolgáját gyöngélteti, fejére neveli.* (Km.).

GYÖNGÉLTETÉS, (gyön-g-e-el-tet-és) fn. tt. *gyöngéltetés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valakit gyöngéltetünk, illetőleg kényeztetünk, elpuhítunk.

GYÖNGÉLTETŐ, (gyön-g-e-el-tet-ő) mn. tt. *gyöngéltető-t.* Kényeztető, elpuhító, elasszonyosító. *Gyöngéltető élet, testi gyönyörök. Testgyöngéltető puhaság.*

GYÖNGÉN, (gyön-g-e-en) ih. Fínomul, erőtetés nélkül, kimélve. *Gyöngén bánni valakivel. Gyöngén fogni valamit. Gyöngén tartani a gyermeket. Gyöngén szólani vissza a megsértőnek.*

GYÖNGESÉG, (gyön-g-e-ség) fn. tt. *gyöngeség-ét.* 1) Erőtlenség, bágyadtság. *Gyomor gyöngesége. Testi gyöngeség. Szemek gyöngesége.* 2) Lágyság, hajlékonyság. *Sziv gyöngesége. Viasz gyöngesége.* 3) Szilárdság nélküli állapot, túlságos engedékenység. *Az elüljárók gyöngeségével visszaélnek az alattvalók.* 4) Gyarlóság, mely szerént valaki az erkölcsi törvényeket nem eltökélett szándékból, hanem hajlamból vagy gyarlóságból általhágja. *A nagy embereknek is vannak gyöngeségeik.*

GYÖNGESÉGÉS, (gyön-g-e-ség-és) mn. tt. *gyöngeségés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Igen gyönge, nagyon gyöngélkedő.

GYÖNGESZÉMŰ, (gyönge-szémű) ösz. mn. Kinek szemei hamar kifáradnak, ki élesen nem lát. Átv. ért. kevés, csekély belátású.

GYÖNGESZIVŰ, (gyönge-szivű) ösz. mn. Kinek szive könnyen sajnálkozásra, könyörre, irgalomra indúl, ki a sors csapásait szilárdul eltürni nem képes.

GYÖNGESZIVŰSÉG, (gyönge-szivűség) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki gyöngeszivű. V. ö. GYÖNGESZIVŰ.

GYÖNGÍT, GYÖNGIT, (gyön-g-e-ít) áth. m. *gyöngít-ètt*, htn. *—ni* v. *—eni.* 1) Gyöngévé, azaz erőtlenné tesz. *A sok olvasás, gyertyázás gyöngíti a szemeket. A nagy és folytonos izzadás gyöngíti a testet.* 2) Szelidít, valaminek nyerseségét, durvaságát mérsékli. *Gyöngíteni a bűnösre kimondott büntetést. Fölvilágositás által gyöngíteni a sértő szavakat.* 3) Könynyít, kevesbít. *Gyöngíteni valamely terhet.*

GYÖNGÍTÉS, GYÖNGITÉS, (gyön-g-e-ít-és) fn. tt. *gyöngítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit gyöngévé teszünk. *Testnek, tagoknak gyöngítése. Fájdalom, bánat, nyavalya, büntetés gyöngitése.* V. ö. GYÖNGÍT.

GYÖNGÖREJT v. GYÖNGÖRÍT a Tatrosi codexben, ma : *göngyölít.*

GYÖNGÜL, GYÖNGÜL, (gyön-g-e-ül) önh. m. *gyöngül-t.* Gyöngévé lesz, erőtlenül, lágyul. *Szemei gyöngülnek. Lába gyöngül. A napra tett viasz gyöngül.* Különösen, szelidül, enged, olvad. *Gyöngül az idő. Gyöngül a fagy, tél.* Öszvetételei : *elgyöngül, meggyöngül.*

GYÖNGÜLÉS, GYÖNGÜLÉS, (gyön-g-e-ül-és) fn. tt. *gyöngülés-t*, tb. *—ék.* 1) Állapot, midőn valaki v. valami erejét veszti. 2) Szelídülés, olvadás, engedés. *Időnek, télnek gyöngülése.*

GYÖNGÜLET, GYÖNGÜLET, (gyön-g-e-ül-et) fn. tt. *gyöngület-ét.* Gyöngülés elvont értelemben.

GYÖNGY, (1), (gyön-gy v. gyöm-gy) fn. tt. *gyöngy-öt.* Az eredeti *göm-gy* v. *gön-gy* szóból, melynek jelentése gömbölyüség, lett meglágyítva *gyöngy*, mely ennél fogva a gömbölyüség fogalma mellett, a lágyság, fínomság értelmét is fölvette. Így lágyultak meg, a *göngyöl, göngyölget* igék, s lett belölök tájdivatosan *gyöngyöl, gyöngyölget.* Rokon vele közelebb a latin *gemma*, török *indsü*, csagataj *üncsü.* Általán jelent fínom, gömbölyü fakadást, kinövést, bogyót vagy bogyó alaku testet. Különösen 1) Némely fákon termő bogyók, különösen, melyek nedvei enyv ragadósságával birnak. *Tölgyfa gyöngye.* 2) A szőlőnek fakadása, bimbója. *Szőlő gyöngye.* 3) Fehér, vagy fehéres szinű, gömbölyü kinövés némely csigák tekenőjén, melyek ritkaságuk és szépségök szerént, kisebb vagy nagyobb becsüek. *Tengeri drágagyöngyök. Fehér gyöngyök. Gyöngyökkel ékesített nyak. Gyöngyökkel himzett ruha. Gyöngyöket keresni, halászni, fűzni.*

„Gyémánt és gyöngy nem kell nekem,
Mindkettő oly hideg,
Alattok a szívdobbanás,
Az érzet fagyna meg."

Flóra. (Tóth Kálmánné).

Átv. ért. üvegből, vagy drágakövekből készített gyöngyalakú gömböcskék, golyócskák. 4) Nyájas beszédben átv. ért. am. kedves, drága. *Gyöngyöm galambom. Gyöngyöm, gyere ide. Édes gyöngyöm.* 5) A pezsgésben, forrásban, mozgásban levő folyadékok apró buborékai. *Gyöngyöket hány a pohárba töltött bor. Fölfelé megy borban a gyöngy, jól teszi.* (Fóti dal, Vörösmartytól). Ide tartoznak : *harmatgyöngyök, szem gyöngyei*, azaz könyűi.

„Nem sírhatok, bár hő zápor gyanánt
Szememben a köny százszor megered:
Midőn kiér a zord világ elé,
Hideg, kemény jéggyöngyökké mered."
Vörösmarty.

6) Mint határozónév átvitt ért. jelent igen kedveset, vagy igen szépet, dicsőt. *Bezzeg az volt ám a gyöngy-élet. Gyöngy alak. Gyöngy leány, gyermek. Kiballagék andalgva gyöngy alak, ... megóztam jól, de nem láthattalak.* (Kisf. K.). 7) Vadászok nyelvén azon kinövések, melyek az agancson elszórvák, gyöngyöknek hivatnak, s az idős szarvasoknál és baköszeknél legnagyobbak. (Bérczy Károly Vadászműszótára).

GYÖNGY, (2), falu Szathmár megyében; helyr. *Gyöngy-ön, —re, —ről.*

GYÖNGYANYA, (gyöngy-anya) l. GYÖNGYHÁZ.

GYÖNGYÁRPA, (gyöngy-árpa) ösz. fn. Darává őrlött árpa vagy árpakása.

GYÖNGYÁRUS, (gyöngy-árus) ösz. fn. Ki gyöngyöket árul.

GYÖNGYBAB, l. RISBAB.

GYÖNGYBAGOLY, (gyöngy-bagoly) ösz. fn. Tornyokban fészkelni szerető kisebb bagolyfaj, melynek szemeit fehéres és fekete pettyü tollak kerítik. Egerészésből él, s éjjeli kiáltásával a babonás hitüek szerént halált jövendöl. Máskép : *halálmadár, kuvik, csuvik.*

GYÖNGYBETÜ, (gyöngy-betü) ösz. fn. Legapróbbféle, gömbölyü nyomtatási betük.

GYÖNGYBOGÁR, (gyöngy-bogár) ösz. fn. Fényes bogár, melynek alapszine fekete, torja aranyzöld, s paizskáin tíz vonal huzódik végig, melyek sárga, vöröses és zöld szint vetnek vissza. (Curculio imperialis).

GYÖNGYBUVÁR, (gyöngy-buvár) l. GYÖNGYHALÁSZ.

GYÖNGYCSIGA, (gyöngy-csiga) ösz. fn. Csigafaj, melynek fényes belsejü, és különféle szineket játszó tekenője van.

GYÖNGYDED, (gyöngy-ded) mn. tt. *gyöngyded-et.* Gyöngyhöz hasonló, gyöngy gyanánt fénylő, ragyogó.

GYÖNGYDRÁGASÁG, (gyöngy-drágaság) ösz. fn. Gyöngyökből álló, vagy gyöngyökkel kirakott ékszer.

GYÖNGYDÚS, (gyöngy-dús) ösz. mn. 1) Sok gyöngyöt termő. *Gyöngydús indiai tengerpartok.* 2) Sok gyönggyel biró vagy ékesített. *Gyöngydús keleti fejedelmek. Gyöngydús gyüjtemény.*

GYÖNGYÉKESSÉG, (gyöngy-ékesség) ösz. fn. Gyöngyökből füzött, csinált ékesség.

GYÖNGYELLIK, (gyön-gy-el-l-ik) k. m. *gyöngyell-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Gyöngyök fejlenek ki belőle, gyöngyök gyanánt tünik a szemekbe, úgy ragyog, mint a gyöngyök. *Gyöngyellik a pezsgő por. Gyöngyellenek tavaszkor a szőlőtők. Gyöngyellenek némely fényes bogarak.* V. ö. GYÖNGY.

GYÖNGYEN, (gyön-gy-en) ih. Igen szépen, igen ékesen, helyesen. *Gyöngyen énekelt. Ezt gyöngyen megtette.*

GYÖNGYÉR, l. GYÖNGYVÉR.

GYÖNGYÉSZ, (1), (gyön-gy-ész) fn. lásd : GYÖNGYHALÁSZ.

GYÖNGYÉSZ, (2), (mint föntebb) áth. m. *gyöngyész-tem*, *—tél*, *—ett.* Gyöngyöket keres. V. ö. GYÖNGYÉSZET.

GYÖNGYÉSZET, (gyön-gy-ész-et) fn. tt. *gyöngyészet-et.* Gyöngycsigák keresése a tengerek fenekén, mi rendesen buvárharang segedelmével történik. V. ö. BUVÁRHARANG.

GYÖNGYFA, (gyöngy-fa) ösz. fn. Fa, melyen gyöngybogyók teremnek, különösen némely fák egyes ágai, melyeknek gyöngyei kifőzés által ragadósakká lesznek, s madárfogásra kiváltkép alkalmasak.

GYÖNGYFEJÉRSZŐLŐ, (gyöngy-fejér-szőlő) l. GYÖNGYSZŐLŐ.

GYÖNGYFOGÁS, l. GYÖNGYÉSZET.

GYÖNGYFURÓ, (gyöngy-furó) ösz. fn. Ékszermivesek fínom eszköze, melylyel a gyöngyökön likakat fúrnak.

GYÖNGYFÜZÉR, (gyöngy-füzér) ösz. fn. Gyöngyszemekből füzött sor, melyet pl. nyakdíszül, ruhaékességül stb. használnak.

GYÖNGYFÜZÉRES, (gyöngy-füzéres) ösz. mn. Gyöngyfüzérrel vagy füzérekkel kirakott, ékesített. *Gyöngyfüzéres hajék. Gyöngyfüzéres nyak.*

GYÖNGYFÜZŐ, (gyöngy-füző) ösz. fn. Tűféle eszköz, melylyel a gyöngyszemeket füzérbe szedik.

GYÖNGYHAB, (gyöngy-hab) ösz. fn. Hab, melyet apró gyöngyök képeznek. *A pohárba töltött bornak, sörnek, pezsgőnek gyöngyhabja.*

GYÖNGYHAJMA, (gyöngy-hajma) ösz. fn. Hajmafaj, sok apró, gyöngyforma és gyöngyszinü gumókkal, mely a spanyolhagymának (Porré) télen leszedett, és tavaszszal elültetett gyönge csiráiból terem.

GYÖNGYHAL, (gyöngy-hal) ösz. fn. Fényes pikkelyü fehérhalfaj. (Albula).

GYÖNGYHALÁSZ, (gyöngy-halász) ösz. fn. Tengeri buvár, ki gyöngykagylók és csigák keresése végett buvárharang segedelmével a vizek fenekére

száll. Nem egészen alkalmas kifejezés, mert a gyöngycsiga nem hal; jobban : *gyöngyész*.

GYÖNGYHALÁSZAT, (gyöngy-halászat) ösz. fn. l. GYÖNGYÉSZET.

GYÖNGYHÁZ, (gyöngy-ház) ösz. fn. Gyöngycsigák tekenője, melynek belseje sima, fényes és különféle szineket játszik. Ebből többféle müveket készítenek, pl. gombokat, szelenczéket stb.

GYÖNGYHÁZAS, (gyöngy-házas) ösz. mn. Gyöngyházzal ékesített, kirakott. *Gyöngyházas szelenczék, szekrénykék, apró bútorok.*

GYÖNGYHÍM, (gyöngy-hím) ösz. fn. 1) Az oroszlánfarkfűnek (leonurus) egyik faja, melyet a szívszorulás ellen hathatós gyógyszerül tartanak. (Leonurus cardiaca). 2) Gyöngyökből varrott hím. V. ö. HÍM.

GYÖNGYKAGYLÓ, (gyöngy-kagyló) ösz. fn. Általán kagyló, melynek tekenőjében gyöngyök teremnek. (Mya margaritifera).

GYÖNGYKÁSA, (gyöngy-kása) ösz. fn. Buzából vagy árpából szép tisztára őrlött, fehér gyöngyhöz hasonló apró kása.

GYÖNGYKERESKÉDÉS, (gyöngy-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki gyöngyökből álló árukkal űz.

GYÖNGYKÖLES, (gyöngy-köles) ösz. fn. Növényfaj a kőmagok neméből, melynek négy kemény magvai a közönséges köleshez, és némileg a gyöngyhöz hasonlítanak. (Lithospermum officinale). Másként : *napkása*.

GYÖNGYKŐMAG, (gyöngy-kőmag) ösz. fn. A gyöngykölesnek kökeménységü magva.

GYÖNGYMADÁR, (gyöngy-madár) ösz. fn. A kis kolibri madarak egyik faja.

GYÖNGYMART, (gyöngy-mart) ösz. fn. Tenger martja vagy széle, melyen gyöngycsigák és gyöngykagylók találtatnak.

GYÖNGYMÉRŐ, (gyöngy-mérő) ösz. fn. A gyöngyárusoknak átlikgatott lemezeszköze, melynek különböző nagyságu likai szerént a gyöngyök nagyságát megmérik és megbecsülik.

GYÖNGYNYOMAT, (gyöngy-nyomat) ösz. fn. Nyomat vagy nyomtatvány igen apró, úgynevezett gyöngybetükkel.

GYÖNGYOSZTRIGA, (gyöngy-osztriga) ösz. fn. Osztrigafaj, melynek tekenőjében gyöngyök találtatnak.

GYÖNGYÖDZIK, (gyöngy-öd-öz-ik) k. m. *gyöngyödz-tem, —tél, —ött.* l. GYÖNGYELLIK.

GYÖNGYÖL, (gyöngy-öl) áth. m. *gyöngyöl-t.* 1) Gyöngyökkel kirak, ékesít. 2) l. GÖNGYÖL.

GYÖNGYÖLÉS, (gyön-gy-öl-és) fn. tt. *gyöngyölés-t*, tb. *—ék.* 1) Gyöngyökkel hímezése, ékesítése valaminek. 2) l. GÖNGYÖLÉS.

GYÖNGYÖLGET, l. GÖNGYÖLGET.

GYÖNGYÖLLIK, l. GYÖNGYELLIK.

GYÖNGYÖRGET, l. GÖNGYÖLGET.

GYÖNGYÖS, (1), (gyön-gy-ös) mn. tt. *gyöngyös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Gyöngyökkel bővelkedő. *Gyöngyös tengermartok.* 2) Gyöngyökkel himezett, ékesített. *Gyöngyös hajék, nyak, öltözet, kalpag.* Ökrét, kutyáját is szereti így hívni a magyar. *Gyöngyös ne! Csálé Gyöngyös!*

GYÖNGYÖS, (2), mezőváros Heves, és puszta Somogy megyében; helyr. *Gyöngyös-ön, —re, —ről.*

GYÖNGYÖSMELLÉK, falu Somogy megyében; helyr. *Gyöngyösmellék-én, —re, —ről.*

GYÖNGYÖS-PÜSPÖKI, falu Heves megyében, *Gyöngyös* városával öszvefüggésben; helyr. *Püspöki-be, —ben, —ből.*

GYÖNGYÖZ, (gyön-gy-öz) áth. m. *gyöngyöztem, —tél, —ött.* Gyöngyökkel kirak, hímez, ékesít. *Felgyöngyözni haját, nyakát, kalpagját. Erszényt gyöngyözni.*

„Arany kard csördül oldalán, dolmánya gyöngyözött."
B. Eötvös József.

GYÖNGYÖZÉS, (gyön-gy-öz-és) fn. tt. *gyöngyözés-t*, tb. *—ék.* Gyöngyökkel kirakás, ékesítés.

GYÖNGYÖZIK, (gyön-gy-öz-ik) k. m. *gyöngyöz-tem, —tél, —ött.* Gyöngyöket vet, gyöngyök gyanánt pereg és ragyog. *Gyöngyözik a pezsgő bor. Gyöngyözik napkeltekor a harmat.*

GYÖNGYPART, (gyöngy-part) ösz. fn. lásd : GYÖNGYMART.

GYÖNGYPERJE, (gyöngy-perje) ösz. fn. l. LÉHAPÓT.

GYÖNGYPONK, (gyöngy-ponk) ösz. fn. A tengernek fölemelkedettebb feneke, domb vagy zátony a tenger fenekén, hol gyöngycsigák és gyöngykagylók találtatnak.

GYÖNGYPOR, (gyöngy-por) ösz. fn. Por az összezúzott gyöngyszemekből.

GYÖNGYSELYÉM, (gyöngy-selyém) ösz. fn. Selyemszál vagy zsinór, melyre gyöngyszemeket fűznek.

GYÖNGYSZÉM, (gyöngy-szém) ösz. fn. Egyes gyöngy. *Zsinórra fűzni a gyöngyszemeket. Gyöngyszemekkel hímzett erszény.*

GYÖNGYSZÍN, (gyöngy-szín) ösz. fn. Fehérlő vagy szürke és kékes fehér szín, milyen a gyöngyöké szokott lenni.

GYÖNGYSZÍNŰ, GYÖNGYSZINÜ, (gyöngy-szinü) ösz. mn. Minek a gyöngyhöz hasonló szine van.

GYÖNGYSZŐLŐ, (gyöngy-szőlő) ösz. fn. Korán érő, nagyon termő, s gyöngyhöz hasonló bogyóju szőlőfaj.

GYÖNGYTÉJ, (gyöngy-téj) ösz. fn. Kékes vagy bágyadt fehér szinű téj.

GYÖNGYTEKENŐ, (gyöngy-tekenő) ösz. fn. l. GYÖNGYHÁZ.

GYÖNGYTERMŐ, (gyöngy-termő) ösz. mn. Miben vagy min gyöngyök nőnek, tenyésznek, sza-

porodnak. *Gyöngytermő keletindiai tenger. Gyöngytermő csigák. Gyöngytermő fák.* V. ö. GYÖNGY.

GYÖNGYTŰ, (gyöngy-tű) ösz. fn. 1) Fínom tű a gyöngyszemek felfüzésére. 2) Melltű, hajtű stb. melynek gombja gyöngy.

GYÖNGYTYÚK, (gyöngy-tyúk) ösz. fn. Afrikából származott házi tyúkfaj, mely a mi közönséges házi tyúkunktól lefelé hajló farka, kemény fejbúbja, különösen gömbölyü fehér pettyei, végre kellemetlen kiáltása által különbözik.

GYÖNGYVÉR, (gyöngy-vér) ösz. fn. Vizi madárfaj, a bíbicznél valamivel nagyobb, lábai igen hosszúk, hajlékonyak és vérvörösek. (Charadrius himantopus).

GYÖNGYVIRÁG, (gyöngy-virág) ösz. fn. Ismert növénynem a hathímesek seregéből és egyanyások rendéből, melynek virágszárain apró, fehér, harangalakú és igen kellemes illatu virágok nyilnak. (Lilium convallium, Convallaria majalis). Máskép: *szentgyörgyvirág.* Átv. ért. a nyájaskodó szerelmesek kedves kifejezése.

„Gyöngyvirág és liliomszál,
Szép szeretőm mellettem áll."
Kisf. K.

GYÖNGYVIRÁGECZET, (gyöngy-virág-eczet) ösz. fn. Eczet, melynek ágyát gyöngyvirágból vagy gyöngyvirággal készítik.

GYÖNGYVIRÁGVÍZ, (gyöngy-virág-víz) ösz. fn. Gyöngyvirággal készített szagos víz.

GYÖNGYVÍZ, (gyöngy-víz) ösz. fn. Víz, melyben vegyészileg gyöngyöket oldanak fel. Átv. ért. igen szép tiszta forrásvíz.

GYÖNK, falu Tolna megyében; helyr. *Gyönkön, —re, —ről.*

GYÖNTÖL, (gyöm-t-öl v. gyöm-öt-öl) ugyanaz *gyömötöl*, máskép *gyömöszöl* igével. Eléjön mint törzs a székely tájbeszédben, (valamint maga *gyömötöl* ige is), *gyöntölödik, gyöntölög* igékben; l. ezeket.

GYÖNTÖLGÉS, (gyöm-t-öl-ög-és) l. GYÖNTÖLŐDÉS.

GYÖNTÖLŐDÉS, (gyöm-t-öl-öd-és) fn. tt. *gyöntölödés-t*, tb. *—ék.* Fejének törése valamin. V. ö. GYÖNTÖLŐDIK.

GYÖNTÖLŐDIK, (gyöm-t-öl-öd-ik) belsz. A székelyeknél (Kriza J. szerént) am. valamin fejét törni v. gyöntölni, gyömötölni. Hasonló képzésü és értelmü, mint *tépelödik.*

GYÖNTÖLÖG, (gyöm-t-öl-ög) önh. m. *gyöntölög-tem* v. *gyöntölgöttem, —tél* v. *gyöntölgöttél, —ött.* L. GYÖNTÖLŐDIK.

GYÖNY, elvont gyök, mely eredetére rokon a *gyönge* szóval, mennyiben lágyságot, lágy érzést, s mintegy elolvadást jelent, mit már hangjánál fogva utánozni látszik. Származékai: *gyönyör, gyönyörü, gyönyörködik* stb. A szanszkritban *dsinv, dinv* am. örvendeztetni, szeretni. (Mátyás Flórián). Rokonítható a *kény, kéj* szókkal is.

GYÖNYÖR, (gyöny-ör, rokon vele különösebben a latin: *tener)* fn. tt. *gyönyör-t*, tb. *—ök.* Képzőjénél fogva *(er*, melyből hangrend szerént lett *ör)* jelent oly valamit, miből a lágyság, ellágyulás, elolvadás ered, vagyis jelenti a kellemes érzéseknek kifolyását, éldelését, melyek a fogékony kül- és belérzékeket édesen meghatják, s az öröm leggyöngédebb élvezetében részesitik. *Lelki, szellemi gyönyör. Testi gyönyörök. Gyönyört érezni, élvezni. Gyönyörben részesülni. Gyönyörrel olvasni valamely jeles szépmüvet. Gyönyörrel legeltetni a szemeket a szép természet bájain.*

GYÖNYÖRDOMB, (gyönyör-domb) ösz. fn. A női szeméremtestnek felső, kidudorodott része. (Mons Veneris).

GYÖNYÖRDÚS, (gyönyör-dús) ösz. mn. Lásd: GYÖNYÖRŰSÉGES.

GYÖNYÖRÉLV, GYÖNYÖRÉLVEZET, (gyönyör-élv v. -élvezet) ösz. fn. Kellemes érzés éldelete. V. ö. GYÖNYÖR.

GYÖNYÖRÍT, GYÖNYÖRIT, (gyöny-ör-ít) áth. m. *gyönyörít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Gyönyört éreztet, gyönyörélvezetre gerjeszt valamit v. valakit. *Szemeket gyönyörítő látmány.* Székely tájszólás szerént önható ért. am. titkon szerelmeskedik.

GYÖNYÖRKÖDÉS, (gyöny-ör-köd-és) fn. tt. *gyönyörködés-t*, tb. *—ék.* Állapot vagy éldelet, midőn valaki gyönyörködik valamiben. V. ö. GYÖNYÖRKÖDIK.

GYÖNYÖRKÖDET, (gyöny-ör-köd-et) fn. tt. *gyönyörködetét.* Gyönyörködés elvont értelemben.

GYÖNYÖRKÖDETÉS, (gyöny-ör-köd-et-és) mn. tt. *gyönyörködetés-t* v. *—et*, tb. *—ék.* Gyönyörködtető. „Azért igen nagy szerelömmel kell tennen magadat megtartanod gyönyörködetes ételtül es mértékletlen veneréktül es mindeniket csak testnek szükségére venned." Régi magyar Passio. (Toldy F. kiadása).

GYÖNYÖRKÖDIK, (gyöny-ör-köd-ik) k. m. *gyönyörköd-tem, —tél, —ött.* Folytonos gyönyört érez, valamely szép, kedves benyomásu tárgynak szemléletével, éldelésével foglalkodik, s az által az öröm legfínomabb neméhen részesül. *Gyönyörködni a természet szépségeiben* vagy *a müvészet remek müveiben. Gyönyörködni szép gyermekeiben. Gyönyörködni valamely pompásan bútorozott, feldiszített és szép vendégekkel tölt tánczteremben.*

GYÖNYÖRKÖDTET, (gyöny-ör-köd-tet) áth. m. *gyönyörködtet-tem, —tél, —étt.* 1) Azt teszi, eszközli, hogy valaki gyönyörködjék. *Szép énekkel, zenével gyönyörködtetni a vendégeket.* 2) Gyönyörre gerjeszt, gyönyörben részesít. *Az értelmes és müvelt olvasót gyönyörködtetik a jeles könyvek. Szemeit valamely tárgyon* vagy *tárgygyal gyönyörködtetni. Ez engem fölötte gyönyörködtet.*

GYÖNYÖRKÖDTETÉS, (gyöny-ör-köd-tet-és) fn. tt. *gyönyörködtetés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely

GYÜLEDELÉM, (gyü-ül-ed-el-ém) fn. tt. *gyüledelmet.* Gyülés, melyet fejedelmek vagy követek vagy több országok, tartományok küldöttei valamely közös ügyben tartanak (Congressus). *1815-diki bécsi gyüledelem.* Lábra nem kapott új szó.

GYÜLEKÉZÉS, (gyü-ül-e-kéz-és) fn. tt. *gyülekézés-t*, tb. *—ék.* Minden vagy több felől egy helyre sereglés. V. ö. GYÜLEKÉZIK.

GYÜLEKÉZET, (gyü-ül-e-kéz-et) fn. tt. *gyülekézet-ét.* 1) Szélesb ért. több személyekből álló, s ideiglen öszvejött társulat, sokaság, népsereg. *Népgyülekezet. Eloszlik a gyülekezet.* 2) Szorosb ért. testület, mely bizonyos czél elérésére vagy rokonelvek fentartására, terjesztésére állandóan létezik, működik. *Egyházi gyülekezet. Különféle vallási gyülekezetek. Politikai gyülekezet.* 3) Az ország főnökeinek vagy több országok fejedelmeinek tanácskozás végetti öszvejövetele. (Congressus). 4) Monostori szerzetes tagok, különösen, okleveleket őrző, s hiteles helylyel biró monostor tagjainak társulata. *Pannonhegyi gyülekezet.* (Conventus).

GYÜLEKÉZIK, (gyü-ül-e-kéz-ik) k. m. *gyülekéz-tem, —tél, —ětt.* Minden vagy több felől és folytonosan öszvesereglik, együvé egy helyre takarodik. *Gyülekeznek a választásra meghivott polgárok. Gyülekezik a vásáros nép. Begyülekezni. Öszvegyülekezni. Egybegyülekezni.*

GYÜLEKÉZŐ, (gyü-ül-e-kéz-ő) fn. tt. *gyülekéző-t.* Hadi műszó, s am. a katonaságnak trombitaszó általi hirtelen öszvegyüjtése, egyberiasztása. *Gyülekezöt fúni, trombitálni.* (Appel).

GYÜLEKÉZTET, (gyü-ül-e-kéz-tet) áth. m. *gyülekéztet-tem, —tél, —ětt.* Eszközli, hogy gyülekezzenek.

GYÜLEM, (gyü-ül-em) elvont törzsök, melyből *gyülemlik, gyülemlés* stb. erednek. Jelent öszvegyült, öszvesereglett, egy halomba, rakásba tódult valamit, s rokon *gyüledék* szóval.

GYÜLEMÉNY, l. GYÜLEVÉNY.

GYÜLEMLÉS, (gyü-ül-em-el-és) fn. tt. *gyülemlés-t*, tb. *—ék.* Többeknek egy csoportba, halomba tolulása, öszvejövése.

GYÜLEMLIK, (gyü-ül-em-l-ik) k. m. *gyülemlětt*, htn. *gyülemleni.* Gyülembe, azaz halomba, rakásba, tömegbe, csoportba jön öszve, egybesereglik. *Áradáskor partra gyülemlik a vizhozta gizgaz.*

GYÜLEMLŐ, (gyü-ül-em-l-ő) mn. tt. *gyülemlő-t.* Ami halomba, csoportba, rakásba gyülemlik, tolúl. *Árviz hajtotta, s partokra gyülemlö gaz.*

GYÜLÉS, GYŰLÉS, (gyü-ül-és) fn. tt. *gyülés-t*, tb. *—ék.* 1) Széles ért. több embernek egy seregbe, csoportba, egy helyre öszvejövése. 2) Szorosb ért. értekezés, tanácskozás, tervezés végetti öszvejövetel. *Vármegyei gyülés. Papi gyülés. Egyházi gyülés. Országos* v. *országgyülés. Természettudósok gyülése. Gyülést hirdetni, tartani, folytatni, félbeszakasztani. Gyülésbe menni, gyülésben beszélni, hallgatni, kiáltozni. Kis gyülés, nagy gyülés, évnegyedes gyülés. Magyar tud. akademia köz gyülése.* 3) Átv. ért. genynek, rútságnak öszvecsomósodása.

GYÜLESÉG v. GYÜLŐSÉG, régies *gyülölség* helyett; l. ezt.

GYÜLÉSĖZ, GYŰLÉSĖZ, (gyü-ül-és-éz) önh. m. *gyülésėz-tem, —tél, —ětt.* Gyüléseket tart; gyülésekben tölti az időt. *Folyvást gyülésesnek, és mit sem végzenek.*

GYÜLÉSĖZÉS, (gyü-ül-és-ėz-és) fn. tt. *gyülésézés-t*, tb. *—ék.* Folytonos vagy gyakori gyüléstartás. *A gyülésezésnek semmi sikere nem lett. Gyülésezésben tölteni az időt.*

GYÜLÉSHÁZ, (gyülés-ház) ösz. fn. Ház, épület, melyben gyülést tartanak, mely különösen e végre van építve.

GYÜLÉSHELY, (gyülés-hely) ösz. fn. l. GYÜHELY.

GYÜLÉSI, GYŰLÉSI, (gyü-ül-és-i) mn. tt. *gyülési-t*, tb. *—ek.* Gyülést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Gyülési tudósitások.*

GYÜLÉSIDŐ, (gyülés-idő) ösz. fn. Idő, melyben bizonyos társulat, egyesület, vagy országnak, tartománynak stb. rendei, képviselői gyülést tartanak.

GYÜLÉSNAP, (gyülés-nap) ösz. fn. Határozott nap, melyen a gyülés kezdődik, vagy a folytonosan tartott gyülés idejéből egy nap. *Első, második, harmadik* stb. *gyülésnap. Ma nincs gyülésnap.*

GYÜLÉSSZAK, (gyülés-szak) ösz. fn. A gyüléseknek egy meghatározott ideje, rende.

GYÜLÉSTERĖM, (gyülés-terėm) ösz. fn. Terem, melyben gyülés tartatik. *Vármegyei, városi gyülésterem. Országházi gyülésterem. Kir. táblai gyülésterem.*

GYÜLEVÉNY, (gyü-ül-e-vény) fn. tt. *gyülevény-t*, tb. *—ék.* Általán, rakásra, csomóba gyült valami. Különösen geny, rútság a kóros testben.

GYÜLEVÉSZ, (1), (gyü-ül-ev-e-esz v. gyü-ül-ev-ész, tulajdonképen am. gyülős = gyü-ül-ő-ös, s az ő ev-vé módosulván : gyü-ül-ev-es) mn. és fn. tt. *gyülevész-t*, tb. *—ék.* Szedett-vedett, kevert nép, csöcselék, csajvadék; különféle vidékekről öszvegyült, vegyes osztálybeli, s más-más fajú emberekből álló népcsoport. Jobbára megvető értelemben használják. *Róma első lakosai gyülevész emberek voltak. Hazánkat Árpád bejövetelekor gyülevész népek lakták. Mert a gyülevész község kivánsággal gerjedez vala.* (Mózs. 11. 4. Káldi.).

GYÜLEVÉSZ, (2), falvak Soprony és Szala megyében; helyr. *Gyülevész-én, —re, —ről.*

GYÜLEVÉSZCSIGA, (gyülevész-csiga) ösz. fn. Fattyu csiga, mely többféle csigafajokból áll.

GYÜLEVÉSZHAD, (gyülevész-had) ösz. fn. Szedett-vedett emberekből öszveállított, gyakorlatlan hadsereg. *Keresztes háboruk gyülevészhadai. Kapisztrán János gyülevész hadakat vezetett Nándor alá.* Szélesb

ért. vegyes, zagyva, csőcselék, csajvadék nép. V. ö. HAD.

GYŰLHELY, (gyül-hely) ösz. fn. Hely, ahová társalgás vagy tanácskozás végett öszvegyülni szoktak. Máskép : *gyühely, gyülde.*

GYŰLIK, GYÜLIK, (gyü-ül-ik) k. m. *gyül-t.* A kóros testről, sebről mondják, midőn geny, rútság támad benne, s megdagad. Maga a genyes daganat *gyülés* v. *gyülevény.*

GYŰLŐ, GYÜLŐ, (1), (gyü-ül-ő) mn. tt. *gyülő-t.* Ami vagy aki gyül.

GYŰLŐ, GYÜLŐ, (2), (gyü-ül-ö) fn. tt. *gyülö-t.* Általán jel, mely által az illetőknek tudtukra adatik, hogy öszvegyüljenek. Különösen a gyalog katonaságnál, öszvehivó dobolás, mit hajduink a német *Vergatterung* után *fikátor*-nak neveznek. *Gyülőt verni.*

GYÜLÖDELEM, l. GYÜLEDELEM.

GYÜLÖGET, GYÜLÖGET, (gyü-ül-ög-et) önh. és gyak. m. *gyülöget-tem, —tél, —ett.* Egymás után, lassan-lassan gyül.

GYÜLÖL, GYŰLÖL, (gyül-öl) áth. m. *gyülöl-t.* Eredetére nézve l. GYÜL, hangutánzó gyök. Értelme : valakit vagy valamit legnagyobb visszatetszéssel kerül, utál, magától távoztatni iparkodik, s nem csak javát nem kivánja, de kárát ohajtja. *Valakit szivből gyülölni. Gyülölöm öt, bár soha se látnám. Gyülöli még a helyet is, hol először látta öt. Utálom, gyülölöm.* Ellentéte : *szeret.* A régieknél néha *gyilöl. Kik titeket gyilöltek.* (Góry cod.). Azon elemzés, mely a *gyülöl gyilöl* igét *gyil* és *öl*, (gyilokkal öl) szókból származtatja, inkább csak látszólagos, mint meggyőző erővel bir.

GYÜLÖLÉS, (gyül-öl-és) fn. tt. *gyülölés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, melynél fogva valakit vagy valamit gyülölünk. Ellentéte : szeretés. *Embergyülölés.* V. ö. GYÜLÖL.

GYÜLÖLET, (gyül-öl-et) fn. tt. *gyülölet-ét.* Indulat vagy szenvedély, melynél fogva valakit v. valamit gyülölünk. *Gyülölettel lenni, viseltetni ellenségeink iránt. Gyülöletet táplálni mások ellen.* Ellentéte : *szeretet.*

GYÜLÖLETĖS, (gyül-öl-et-és) mn. tt. *gyülöletés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Oly személy- vagy tárgyról mondjuk, ki vagy mely gyülölötet gerjeszt bennünk maga ellen, kit v. mit gyülölve taszitunk el magunktól, utált, megvetett. *Gyülöletes ember. Gyülöletes gonoszság, bün. Egész világ előtt gyülöletessé tette magát.*

GYÜLÖLETĖSEN, (gyül-öl-et-és-en) ih. Gyülöletet gerjesztve. *Gyülöletesen viselni magát.*

GYÜLÖLETĖSSÉG, (gyül-öl-et-és-ség) fn. tt. *gyülöletésség-ét.* 1) Oly tulajdonság, melynél fogva valakit vagy valamit gyülölni kell. *Gyülöletessége miatt senki sem hallgat szavára.* 2) Állapot, melyben az van, kit gyülölnek. *Mert elébbi elveitől elpártolt, nagy gyülöletességben van.*

GYÜLÖLKÖDÉS, (gyül-öl-köd-és) fn. tt. *gyülölködés-t*, tb. *—ék.* Folytonosan táplált gyülölés; viszonyos gyülöletben levés. *A két testvér már régóta gyülölködésben van egymással.*

GYÜLÖLKÖDIK, (gyül-öl-köd-ik) k. m. *gyülölköd-tem, —tél, —ött.* Gyülöletet táplál, folytonosan gyülöl; viszonyos gyülöletben él valakivel. *Rút dolog, de nem ritka, hogy az atyafiak, és testvérek gyülölködnek egymással. Sokat gyülölködtem vele, mig tartozását megfizette. Ne gyülölködjetek, inkább szeressétek egymást.*

GYÜLÖLKÖDŐ, (gyül-öl-köd-ő) mn. tt. *gyülölködő-t.* Folytonosan gyülölő, viszonyos gyülölésben élő. *Gyülölködő szomszédok, közbirtokosok.*

GYÜLÖLŐ, (gyül-öl-ő) fn. tt. *gyülölő-t.* Ki valakit vagy valamit gyülöl. *Embergyülölő. Magyargyülölő. Nemzetgyülölő.*

GYÜLÖLSÉG, (gyül-öl-ség) fn. tt. *gyülölség-ét.* Gyülölet egész terjedelmében, azaz mint tulajdonság, és mint müködő szenvedély. A gyülölet inkább egyes és részletes; a gyülölség több tárgyakra vonatkozik, és általánosabb. *Nemzeti, vallásfelekezeti, családi, nemzetségi gyülölség. Gyülölségben élő szomszéd népek.*

GYÜLÖLSÉGĖS, (gyül-öl-ség-és) mn. tt. *gyülölségés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Gyülölséggel teljes, viseltető; gyülölséget gerjesztő, tápláló. *Gyülölséges indulat. Egymás közt gyülölséges népfajok, nemzetek.* V. ö. GYÜLÖLSÉG.

GYÜLÖLSÉGĖSEN, (gyül-öl-ség-és-en) ih. Gyülölséges módon; úgy, mint kik gyülölséggel viseltetnek egymás iránt. V. ö. GYÜLÖLSÉG. *Egymást gyülölségesen üldöző pártok.*

GYŰLÖNG, GYÜLÖNG, (gyü-ül-öng) önh. m. *gyülöng-tem* v. *gyülöngöttem, —tél* v. *gyülöngöttél, —ött,* htn. *—ni* v. *—eni.* Egymás után csoportosan és folyvást gyül. *Gyülöng a felláziott nép.*

GYŰLÖNGÉS, GYÜLÖNGÉS, (gyü-ül-öng-és) fn. tt. *gyülöngés-t*, tb. *—ék.* Folytonos egymás utáni öszvecsoportozás, tódulás.

GYŰLŐ- v. GYÜLŐPONT, (gyülő-pont) ösz. fn. Kitüzött bizonyos pont, mely körül öszve kell gyülni. *Ez lesz a gyülőpont, hol a seregek öszvejőnek.*

GYÜLŐS, (gyül-ő-s) mn. tt. *gyülős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Kiavult régi szó, am. gyülöletes. V. ö. GYÜL, hangutánzó.

GYÜLŐSÉG, GYÜLŐSÉGĖS stb. kiavult szók, l. GYÜLÖLSÉG, GYÜLÖLSÉGĖS.

GYŰLŐTÉR, GYÜLŐTÉR, (gyülő-tér) ösz. fn. Kitüzött hely, térség, hol többen öszvegyülnek.

GYÜLŐZAJ, (gyülő-zaj) ösz. fn. Első reggeli dobolás, mely által jelt adnak a gyalogságnak, hogy fölkeljen, s öszvegyülni készüljön. (Reveil).

GYŰLPONT, (gyül-pont) ösz. fn. Hely, ahová bizonyos osztályú vagy közös érdekeltségű személyek társalgás vagy közös ügyek megvitatása, elintézése végett öszvegyülekeznek.

GYÜLT, (gyü-ül-t) mn. tt. *gyült-et.* 1) Egybesereglett, összvejött. *Templomba gyült ájtatos nép.* 2) Összveszerzett. *Ebül gyült szerzéknek ebül kell elveszni.* (Km.). 3) Mondják a test azon részéről vagy sebről, melyben a geny, rútság öszvetolult. *Gyült tenyér. Gyült kelés.*

GYÜLTÁBOR, (gyül-tábor) ösz. fn. Tábor, melybe az illető különféle hadak öszvesereglenek.

GYÜLVÉSZ, (1), l. GYÜLEVÉSZ.

GYÜLVÉSZ, (2), falu Torontál megyében; helyr. *Gyülvész-én, —re, —ről.*

GYÜM, (gyü-m) elvont gyök, melytől *gyümő, gyümölcs*, és ennek származékai erednek, s egy a *göm* (gom, güm, gum) törzsökkel. Jelent gömbölyü testet, különösen a növények husos tömegü termékeit. V. ö. GYÜMŐ.

GYÜMŐ, (gyüm-ő v. gyüm-ü) elvont törzsök, keményebb hangon *gümő*, mély hangon *gumó*. Rokon a *gömb, gomb* szókkal. Jelent a meglágyult *gy*-nél fogva, mintegy lágyabb anyagú gümőt, különösen a növények gümőalakú termékét.

GYÜMÖLCS, (gyüm-ő-l-cs, eredetileg *gümöcs*, s meglágyitva *gyüm-ő-cs*, a régi halotti beszédben *gimilcs*, törökül *jemis*); fn. tt. *gyümölcs-öt.* Az *l* betü úgy csúszott közbe, mint az *oltalom* és tájdivatos *szölke, csolk, csolka* stb. szóknál, *ótalom, szőke, csók, csóka* helyett. Jelenti általán a növényeknek gümőalakú, vagyis többé-kevesbé gömbölyü termékét. Ezen értelemben gyümölcs a búza, rozs, árpa, kukoricza stb. *Föld gyümölcse*, azaz vetemény, gabona. *Lőn pedig sok napok után, hogy Kain a föld gyümölcséből ajándékot vinne az Úrnak.* (Mózses 1. 4. Káldi). Szorosb ért. a fák, cserjék, bokrok magvas terméke. *Szelid, kerti gyümölcs*, pl. alma, körte, szilva, baraczk, kökény, som, galagonya stb. *Vad gyümölcs. Falu gyümölcse*, am. vad körte. *Ótott, nemesített gyümölcs. Édes gyümölcs. Az a gyümölcs legédesebb, melyet a féreg megrág.* (Km.). *Érett, éretlen gyümölcs. Korán érő, tavaszi, nyári, őszi, téli gyümölcs. Jó gyümölcs. Vad fától nem lehet jó gyümölcsöt várni.* (Km.). *Lágy gyümölcs. Sok kemény fának lágy a gyümölcse.* (Km.). *Száraz, rohadt, aszalt gyümölcs. Idővel érik a gyümölcs.* (Km.). Átv. ért. valaminek szüleménye, jövedelme, sikere. *Méh gyümölcse. Áldott a te méhednek gyümölcse Jézus. Tőkepénz gyümölcse. Fáradság, munka gyümölcse. Keserü a türés, de édes a gyümölcse.* (Km.).

GYÜMÖLCSÁG, (gyümölcs-ág) ösz. fn. Ág, melyen gyümölcs terem. *A gyümölcságakat feltámasztani, felkötni, letörni.*

GYÜMÖLCSÁRU, (gyümölcs-áru) ösz. fn. Vásárra vitt, cladásra szánt gyümölcs. *Gyümölcsárukat szállitani hajón a pesti piaczra.*

GYÜMÖLCSÁRULÁS, (gyümölcs-árulás) ösz. fn. Gyümölcscsel üzött kereskedés.

GYÜMÖLCSÁRUS, (gyümölcs-árus) ösz. fn. Személy, ki gyümölcsöt árul, ki gyümölcsárukkal kereskedik. *Bécsi, posonyi gyümölcsárusok.*

GYÜMÖLCSÁRUSNŐ, (gyümölcs-árusnő) ösz. fn. Nőszemély, ki gyümölcsöt árul. Köz nyelven: *gyümölcsös kofa.*

GYÜMÖLCSASZALÁS, (gyümölcs-aszalás) ösz. fn. A gyümölcsnek úgynevezett aszalóban történt szárítása. V. ö. ASZALÓ.

GYÜMÖLCSBARÁT, (gyümölcs-barát); l. GYÜMÖLCSKEDVELŐ.

GYÜMÖLCSBIMBÓ, (gyümölcs-bimbó) ösz. fn. Bimbó, melyben a virágnak, és leendő gyümölcsnek csirái rejlenek; különböztetésül a levélbimbótól.

GYÜMÖLCSBOR, (gyümölcs-bor) ösz. fn. Gyümölcs levéből, különösen almából, körtéből sajtólt bor.

GYÜMÖLCSECZET, (gyümölcs-eczet) ösz. fn. Gyümölcsök levéből készített, vagy azzal vegyített eczet, pl. *vadalma-eczet, málna-eczet, árpa-eczet, búza-eczet* stb.

GYÜMÖLCSÉN, GYÜMÖLCSÉNY, falu Baranya, és puszta Somogy megyében; helyr. *Gyümölcsén-be, —ben, —ből.*

GYÜMÖLCSÉNES, GYÜMÖLCSÉNYES, falu Kraszna megyében; helyr. *Gyümölcsénes-én, —re, —ről.* Van ily nevü hegy is Erdélyben Csik székben.

GYÜMÖLCSÉSZ, (gyüm-ő-l-cs-ész) fn. tt. *gyümölcsész-t*, tb. *—ek.* Fai gyümölcsökkel, s ezek ismeretével tudományosan foglalkodó. (Pomologus).

GYÜMÖLCSÉSZET, (gyüm-ö-l-cs-ész-et) fn. tt. *gyümölcsészetét.* Fai gyümölcsökkel, s ezek ismeretével tudományosan foglalkodás; tan a gyümölcsökről. (Pomologie).

GYÜMÖLCSÉSZETI, (gyüm-ö-l-cs-ész-et-i) mn. tt. *gyümölcsészeti-t*, tb. *—ek.* Gyümölcsészetet illető, arra vonatkozó.

GYÜMÖLCSÉTEK, (gyümölcs-étek) ösz. fn. Gyümölcsből készített vagy álló étek, különösen ételek után feladott gyümölcs.

GYÜMÖLCSFA, (gyümölcs-fa) ösz. fn. Szélesb ért. mindenféle fa, melyen ember vagy más állatok által éldelhető gyümölcs terem. Szorosb ért. oly fa, melyen nemesített, szelíd gyümölcs terem, pl. almafa, körtefa, szilvafa, cseresznyefa stb. *Gyümölcsfákat szaporítani, ótani. Az utak mellékét, udvart, szőlők lábát gyümölcsfákkal beülteini.*

GYÜMÖLCSFAISKOLA, (gyümölcs-fa-iskola) ösz. fn. Iskola vagyis oly hely a kertben, ligetben stb. ahol gyümölcsfák neveltetnek, ápoltatnak, gyümölcsfanövelde.

GYÜMÖLCSFAJ, (gyümölcs-faj) ösz. fn. Valamely gyümölcsosztályban vagy gyümölcscsaládban külön egyed; pl. a körte-családban a császárkörte.

GYÜMÖLCSFÉREG, (gyümölcs-féreg) ösz. fn. Gyümölcsökben tenyésző, vagy azokat pusztitó féreg.

GYÜMÖLCSFOGÁS, (gyümölcs-fogás) ösz. fn. Az asztalra feladott ételek sorában azon fogás, mely gyümölcsökből áll. V. ö. FOGÁS.

GYÜMÖLCSFOLT, (gyümölcs-folt) ösz. fn. 1) Ragya- vagy másféle folt, mely a gyümölcsnek rendes szinétől elüt, s azt tarkává teszi. 2) Folt, melyet a gyümölcsök leve szöveteken, ruhákon, asztalkendőkön stb. csinál.

GYÜMÖLCSFÜZÉR, (gyümölcs-füzér) ösz. fn. 1) Zsinórra, czérnára fűzött fris vagy aszalt gyümölcs. 2) Épületfalakon és szobrokon való ékesség, mely felfüzött gyümölcsöket ábrázol. (Feston).

GYÜMÖLCSGARABÓ, (gyümölcs-garabó) ösz. fn. Garabó, melyben gyömölcsöt tartanak vagy tovább szállítanak stb. V. ö. GARABÓ.

GYÜMÖLCSISTENNŐ, (gyümölcs-istennő) ösz. fn. A régiek hitregéje szerint a gyümölcstenyésztést pártoló istenasszony. (Pomona).

GYÜMÖLCSÍZ, (gyümölcs-íz) ösz. fn. 1) Valamely gyümölcsnek sajátnemü íze, melyet evéskor érezünk. 2) Sürü péppé főzött gyümölcs, másképp, kölcsönözött nevekkel : *liktáriom, lekvár.*

GYÜMÖLCSKAMARA, (gyümölcs-kamara) ösz. fn. Kamara, melyben gyümölcsöt, kiváltkép télrevalót tartanak.

GYÜMÖLCSKE, (gyüm-ő-l-cs-ke) kicsiny. fn. tt. *gyümölcské-t.* Apróféle, kisded gyümölcs, pl. som, kökény stb. Mondják szerénységből másnemü gyümölcsökről is. *Tessék ezen gyümölcskéből.*

GYÜMÖLCSKEDVELŐ, (gyümölcs-kedvelő) ösz. fn. Ki a gyümölcsöt éldelni vagy termeszteni is szereti.

GYÜMÖLCSKÉP, (gyümölcs-kép) ösz. fn. Festészi mü, mely gyümölcsöt vagy gyümölcsöket ábrázol.

GYÜMÖLCSKERESKEDÉS, (gyümölcs-kereskedés) ösz. fn. Kereskedés, nyerészkedés, melyet valaki gyümölcscsel üz.

GYÜMÖLCSKERESKEDŐ, (gyümölcs-kereskedő) ösz. fn. Személy, ki gyümölcscsel kereskedik.

GYÜMÖLCSKERT, (gyümölcs-kert) ösz. fn. Kert, melyben különösen és főleg gyümölcsfákat tenyésztenek.

GYÜMÖLCSKERTÉSZ, (gyümölcs-kertész) ösz. fn. Kertész, ki főleg gyümölcsfák tenyésztésével, nemesitésével foglalkodik.

GYÜMÖLCSKERTÉSZSÉG, (gyümölcs-kertészség) ösz. fn. Kertészség, melynek fő foglalatossága gyümölcsfákat tenyészteni, nemesíteni.

GYÜMÖLCSKIRÁLY, (gyümölcs-király) ösz. fn. Így nevezik némelyek az ananászt.

GYÜMÖLCSKOCSÁNY, (gyümölcs-kocsány) ösz. fn. Száracska, melynél fogva a gyümölcs a termő ágon lóg.

GYÜMÖLCSKOMRA, (gyümölcs-komra) lásd : GYÜMÖLCSKAMARA.

GYÜMÖLCSKOSÁR, (gyümölcs-kosár) ösz. fn. Kosár, melybe gyümölcsöt szednek, raknak stb.

GYÜMÖLCSKOSZORÚ, l. GYÜMÖLCSFÜZÉR.

GYÜMÖLCSKŐ, (gyümölcs-kő) ösz. fn. 1) Megkövült, kőkeménynyé átalakult gyümölcs. 2) Némely gyümölcsökben pl. körtefajokban találtató kemény részecskék.

GYÜMÖLCSMAGTOK, (gyümölcs-mag-tok) ösz. fn. l. MAGREJTŐ.

GYÜMÖLCSMOLY, (gyümölcs-moly) ösz. fn. Molyfaj, melynek hernyói a gyümölcsben élődnek. (Phalaena tinea ; tordrix).

GYÜMÖLCSMUST, (gyümölcs-must) ösz. fn. Gyümölcsből sajtólt fris lé, pl. almamust, körtemust.

GYÜMÖLCSOLTÓ, GYÜMÖLCSÓTÓ, (gyümölcs-oltó v. -ótó) ösz. fn. Személy, ki gyümölcsfákat oltás által nemesít.

GYÜMÖLCSOLTÓ-BOLDOGASSZONY, ösz. fn. Böjtmás havának huszonötödikére eső innep, melyben a katholika anyaszentegyház az angyali idvezletnek, vagyis Urunk fogantatásának emlékét üli. Gyümölcsoltónak mondják, mert a faoltások körülbelül ezen időtájban történnek leginkább.

GYÜMÖLCSÖNÖS, l. GYÜMÖLCSÉNES.

GYÜMÖLCSŐR, (gyümölcs-őr) ösz. fn. Csősz, ki a gyümölcskertekre felügyel, hogy a tolvajok kárt ne tegyenek bennök.

GYÜMÖLCSÖS, (1), (gyüm-ö-l-cs-ös) mn. tt. *gyümölcsös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Gyümölcscsel bővelkedő, gyümölcsöt termő ; gyümölcsöt tartó, áruló ; termékeny. *Gyümölcsös esztendő. Gyümölcsös oltoványok. Gyümölcsös kosár. Gyümölcsös kofa. Gyümölcsös vidék. Nincs gyümölcsösebb föld a szegények tenyerénél.* (Km.).

GYÜMÖLCSÖS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *gyümölcsös-t*, tb. *—ök.* Kert, melyben gyümölcsfákat tenyésztenek. *Szőlőhegyek lábain elterjedő gyümölcsösök.*

GYÜMÖLCSÖSÍT, (gyüm-ö-l-cs-ös-ít) áth. m. *gyümölcsösít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Gyümölcsössé, azaz termékenynyé tesz. *Fákat nemesítés, ótás, szemzés által gyümölcsösíteni. Meddő telkeket mivelés által gyümölcsösíteni.*

GYÜMÖLCSÖSÍTÉS, GYÜMÖLCSÖSITÉS, (gyüm-ö-l-cs-ös-ít-és) fn. tt. *gyümölcsösítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit gyümölcsössé, vagyis termékenynyé teszünk.

GYÜMÖLCSÖSÖDIK, (gyüm-ö-l-cs-ös-öd-ik) k. m. *gyümölcsösöd-tem, —tél, —ött.* Gyümölcsössé, azaz termékenynyé válik vagy lesz.

GYÜMÖLCSÖSSÉG, (gyüm-öl-cs-ös-ség) fn. tt. *gyümölcsösség-ét.* Növények, különösen fák termékeny tulajdonsága, midőn gyümölcs terem rajtok.

GYÜMÖLCSÖZÉS, (gyüm-ö-l-cs-öz-és) fn. tt. *gyümölcsözés-t*, tb. *—ék.* Gyümölcshozás, gyümölcstermés. Átv. ért. jövedelmezés.

GYÜMÖLCSÖZIK, (gyü-m-ő-l-cs-öz-ik) k. m. *gyümölcsöz-tem, —tél, —ött.* Gyümölcsöt terem, hoz. Átv. ért. jövedelmez, kamatoz. *A gőzhajózási részvények jól gyümölcsöznek.*

GYÜMÖLCSÖZŐ, (gyüm-ő-l-cs-öz-ő) mn. tt. *gyümölcsöző-t.* Gyümölcsöt hozó, termő. Átv. ért. jövedelmező, kamatozó.

GYÜMÖLCSÖZTET, (gyüm-ö-l-cs-öz-tet) áth. m. *gyümölcsöztet-tem, —tél, —ett.* 1) Gyümölcsösít. 2) Jövedelmet hozni késztet, jövedelmeztet; kamatoztat.

GYÜMÖLCSPÁLINKA, (gyümölcs-pálinka) ösz. fn. Gyümölcsök levéből vagy magvaiból főtt pálinka, pl. szilva-, cseresznye-, meggypálinka, különböztetésül a rozs-, burgonya- stb. pálinkától.

GYÜMÖLCSPÁSZTOR, (gyümölcs-pásztor) ösz. fn. l. GYÜMÖLCSŐR.

GYÜMÖLCSPÉP, (gyümölcs-pép) ösz. fn. l. GYÜMÖLCSÍZ, 2).

GYÜMÖLCSPIACZ, (gyümölcs-piacz) ösz. fn. Piacz, vagyis vásártér, mely különösen gyümölcsárulásra van kijelelve.

GYÜMÖLCSSOTU, (gyümölcs-sotu) ösz. fn. Sotu, melylyel gyümölcsből mustot nyomnak.

GYÜMÖLCSSÜRŰ, (gyümölcs-sürü) ösz. fn. Baraczkból, birsalmából stb. kifőzött, s fűszerrel és czukorral elkészített és keménynyé sürüsített gyümölcsíz, milyet leginkább a czukrászok késziteneк. (Marmelade).

GYÜMÖLCSSZAK, (gyümölcs-szak) ösz. fn. l. GYÜMÖLCSÍZ.

GYÜMÖLCSSZEDÉS, (gyümölcs-szedés) ösz. fn. Cselekvés, midőn az érett gyümölcsöt a fáról leszedik.

GYÜMÖLCSSZEDŐ, (gyümölcs-szedő) ösz. fn. Ki a fáról gyümölcsöt szed, vagy eszköz, melylyel gyümölcsöt szednek.

GYÜMÖLCSTÁR, (gyümölcs-tár) ösz. fn. Tár, melyben gyümölcsöt tartanak.

GYÜMÖLCSTÁRLAT, (gyümölcs-tárlat) ösz. fn. Tárlat, hely, melyben gyümölcsöt raknak ki köz szemlélés végett, idegen szólásmóddal : gyümölcskiállitás (Obst-Ausstellung).

GYÜMÖLCSTELEN, (gyüm-ő-l-cs-telen) mn. tt. *gyümölcstelen-t*, tb. *—ék.* Minek gyümölcse nincsen; min gyümölcs nem termett. *Gyümölcstelen fűzfák. Gyümölcstelen száraz ág.* Átv. ért. meddő, terméketlen, nem jövedelmező, sikeretlen. *Gyümölcstelen esztendő. Gyümölcstelen munka, tökepénz. Gyümölcstelen asszony.* Határozóilag am. *gyümölcstelenül.*

GYÜMÖLCSTELENÉDIK, (gyüm-ő-l-cs-telen-éd-ik) k. m. *gyümölcstelenéd-tem, —tél, —ett.* Gyümölcstelenné, terméketlenné, meddővé lesz.

GYÜMÖLCSTELENÍT, (gyüm-ő-l-cs-telen-ít) áth. m. *gyümölcstelenít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Gyümölcstelenné tesz; okozza, hogy gyümölcs ne teremjen rajta.

GYÜMÖLCSTELENSÉG, (gyüm-ő-l-cs-telen-ség) fn. tt. *gyümölcstelenség-ét.* Gyümölcstelen állapot vagy tulajdonság. *Gyümölcstelensége miatt kivágni a fát.* Átv. ért. meddőség, sikeretlen, jövedelem nélküli állapot.

GYÜMÖLCSTELENÜL, (gyüm-ő-l-cs-telen-ül) ih. Gyümölcs nélkül, terméketlenül. Átv. ért. meddőn, haszontalanul, nem jövedelmezve. *Gyümölcstelenül heverő parlag, tőkepénz.*

GYÜMÖLCSTELENÜL, (gyüm-ő-l-cs-telen-ül) önh. m. *gyümölcstelenül-t.* Gyümölcstelen állapotba megy által.

GYÜMÖLCSTENYÉSZTÉS, (gyümölcs-tenyész-tés); l. GYÜMÖLCSTERMESZTÉS.

GYÜMÖLCSTERMÉS, (gyümölcs-termés) ösz. fn. Termés fai gyümölcsből.

GYÜMÖLCSTERMESZTÉS, (gyümölcs-termesz-tés) ösz. fn. Gyümölcsfák nevelése, ápolása a végett, hogy gyümölcsözzenek.

GYÜMÖLCSTERMESZTŐ, (gyümölcs-termesz-tő) ösz. fn. Személy, különösen kertész vagy kertészetkedvelő, ki gyümölcsfákat szaporít, nemesít.

GYÜMÖLCSTERMŐ, (gyümölcs-termő) ösz. mn. 1) Amin gyümölcs terem, nő. *Gyümölcstermő fa, ágak.* 2) Gyümölcsfáknak alkalmas, kedvező. *Gyümölcstermő vidék.*

GYÜMÖLCSVÁSÁR, (gyümölcs-vásár) ösz. fn. Vásár, melynek áruczikkei főleg gyümölcsökből állanak.

GYÜN, tájdivatosan, e helyett : *jön;* l. ezt.

GYÜNÉV, GYÜNÉV, (gyü-név) ösz. fn. A nyelvtanokban oly név, mely több egyenlő, vagy külön részekből álló sokaságot jelent, pl. nép, sereg, csapat, nyáj, csorda, csoport, rakás.

GYÜR, (1), (gyü-ör) fn. tt. *gyür-t*, tb. *—ök.* Eredetére és rokonságára nézve v. ö. GYÜ, és GYÜR áth. Jelentése: gyürött valami. Így nevezik Mátyusföldén azon kisded domborúságokat, buczkákat, melyek a vízjárta réteken, legelőkön itt-ott fölemelkednek. *Apadáskor kilátszó gyürök.* Származéka : *gyürönye*, s a kicsinyitett és kenyérduczot jelentő *gyürke.*

GYÜR, (2), (gyü-ör) áth. m. *gyür-t.* Rokon a *csür* (csavar) igével, és a *gyúr* vastaghanguval. Ide tartozik a *tür* ige is, midőn csavarást, tekerést jelent, pl. *feltüri az üngét, betüri gatyáját a csizmába.* Megegyezik vele a hellen γυρόω, s latin *gyro, gero* is. A csagataj nyelvben *tür* am. összvetekerve köt (Abuska). Értelme : valamit csomóba, gömbölyűre, ránczokba öszvehajtogat, tekerget. *Begyürni a kendőt a zsebbe. Összvegyürni az asztalkendőt. Felgyürni az üngöt. Felgyüri a karját, s birkozni készül. A féreg is meggyüri magát, ha tapodják.* (Km.).

GYÜR, (3), v. GYÜR, elvont gyöke *gyürök* és *gyürü* szóknak és származékaiknak; am. *kör.*

GYÜR, (4), v. GYÜR, elvont gyök *gyürü*, mint bokorfát jelentő szóban *(vörösgyürü, feketegyürü)*, melyett néhutt *sürje* v. *sürgyé*-nek is neveznek. Rokon *sür* gyökkel, vagy *sarj* törzszsel.

GYÜRE, falvak Szabolcs, Szathmár és Tolna megyében; helyr. *Gyür-én, —re, —ről.*

GYÜREDÉK, (gyür-ed-ék) fn. tt. *gyüredékét.* L. GYÜRET, (1).

GYÜREKÉZIK, (gyür-e-kéz-ik) k. l. GYÜRKÖZIK.

GYÜRÉS, GYÜRÉS, (gyür-és) fn. tt. *gyürés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit gyürnek.

GYŰRET, GYÜRET, (1), (gyür-et) fn. tt. *gyüret-ét.* Tekercs gyanánt öszvehajtogatott valami, pl. *papirosgyüret, vászongyüret.*

GYÜRET, GYÜRET, (2), (gyür-et) miv. m. *gyüret-tem, —tél, —étt.* Meghagyja, eszközli, hogy valaki gyürjön.

GYŰRHEGY, falu Szala megyében; helyr. *Gyürhegy-én, —re, —ről.*

GYÜRKE, (gyür-ke) fn. tt. *gyürkét.* 1) Tulajd. kisded domborodás, apró buczka. V. ö. GYÜR, fn. 2) Kenyér kiforradása, dúcza, púpja, domója; néhutt, pilléje. *A kenyér gyürkéjét sokan szeretik. Gyürkéjén szelni meg a kenyeret.*

GYÜRKÉS, (gyür-ke-es) mn. tt. *gyürkés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Minek gyürkéje van, azaz dúczos, púpos, forradásos. Mondják különösen a kiforradt oldalu magyar kenyérről. *Gyürkés kenyeret sütni.* Átv. ért. *gyürkés legény*, am. erős, vaskos legény.

GYÜRKI, falu Honth megyében; helyr. *Gyürki-be, —ben, —böl.*

GYÜRKÖZÉS, (gyür-köz-és) fn. tt. *gyürközés-t*, tb. *—ék.* A ruha ujjának, különösen ünguijjaknak föltekerése, feltürése. Átv. ért. birkozásra készülés.

GYÜRKÖZIK, (gyür-köz-ik) k. m. *gyürköz-tem, —tél, —ött.* Ruháját, különösen ünge ujját feltüri, föltekeri, midőn munkára készül; *feltürközik, feltürödzik.* Átv. ért. birkozni, mással megmérkőzni készül. *Erösen gyürközik, és pöki a markát.*

GYÜRŐ, (gyür-ö) l. GYÜRÜ.

GYÜRÖK, (1), (gyür-ök) fn. tt. *gyürk-öt.* Gyürü vagy abroncsféle eszköz, mely valamit körülfog.

GYÜRÖK, (2), falu Temes megyében; helyr. *Gyürök-ön* v. *Gyürk-ön, —re, —röl.*

GYÜRÖNYE, (gyür-öny-e) fn. tt. *gyürönyét.* Némely növényekben, különösen szömörczében, eczetfában, tölgyekben létező anyag, mely az állati kocsonyával öszvekeververe, vizellenes és szivós tömeggé válik, s a timárok által bőrkészitésre használtatik.

GYÜRÜ, GYÜRÜ, GYÜRÜ, GYÜRÜ, (1), (gyür-ü, rokonok vele a hellen γῦρος, latin *gyrus*, török *jüzük*, magyar *kör* stb.); fn. tt. *gyürü-t.* 1) Általán, test vagy tárgy, mely kerekre, gömbölyüre van alakítva, mely kört képez, valamit körülvesz. *Nap-* vagy *holdfogyatkozás gyürüje. Gyürüt látni az égő gyertya körül. Száj gyürüje. Kék gyürü a szem körül. Gyürükbe fonódott kigyó.* 2) Szorosb és szokottabb értelemben karikaféle szer, ékesség, eszköz. *Arany, ezüst, vas gyürü az ujjakon. Köves gyürü. Karika gyürü. Pecsétlö gyürü. Függönyt tartó gyürük. Láncz gyürü. Jegygyürü. Ajándékgyürü. Koldus-táska vállán, arany gyürü ujján, nem illenek öszve.* (Km.). *Az aranyból nem lesz gyürü, hacsak öszve nem verik.* (Km.). *Gyürüt húzni az ujjra. Gyürüt viselni. Gyürüt forgatni, váltani.* 3) Boncztanban jelenti a testnek különféle köralaku részeit, milyenek : *gyürügaratizom, gyürüporcz, gyürüsérv* stb. 4) Némely növényeken gyürünek mondják azon virágokat, melyek gyürü gyanánt kerítik a növény szárát, s egymástól bizonyos távolságban állanak.

GYÜRÜ, GYÜRÜ, (2), (gyür-ü) fn. tt. *gyürüt.* Bizonyos növények faja : *fekete gyürü*, v. *feketegyürüjávor* (acer tartaricum), néhutt, pl. a Duna mellékén *sürje* v. *sürgyefa; vörös gyürü*, v. *vörösgyürü-somfa* (cornus sangvinea); *gyürüfü*, máskép : *farkasboroszlán* (Daphne mezereum); *vörösgyürü fü*, másképp : *aranyos ritkaréj* (solidago virgaurea); a *sür* vagy *sarj* szótól vették nevezetöket.

GYÜRÜ, GYÜRÜ, (3), VERES—, puszta Bihar megyében; helyr. *Gyürü-n, —re, —ről.*

GYÜRÜBÖKÉS, (gyürü-bökés) ösz. fn. Régies leventa-játék, melyben czélul kitüzött gyürü felé lóháton vágtattak, s azt láncsáikkal lebökni iparkodtak.

GYÜRÜCSKE, GYÜRÜCSKE, (gyür-ü-cs-ke) kicsinyező fn. tt. *gyürücskét.* Kicsi gyürü.

GYÜRÜDED, GYÜRÜDED, (gyürü-ded) mn. tt. *gyürüded-ét.* Minek olyan alakja van, mint a gyürünek. *Gyürüded pipafüst.*

GYÜRÜDZIK, GYÜRÜDZIK, (gyür-ü-öd-öz-ik) k. m. *gyürüdz-tem* v. *—öttem, —tél* v. *—öttél, —ött*, htn. *—ni* v. *—eni.* Valamely test gyürüforma tekercsbe csavarodik. *Gyürüdzenek a kisded hajfürtei. Gyürüdzenek a napsugarakra kifekvö kigyók. Gyürüdzik a pipából felszálló füst.*

GYÜRÜFA, (gyürü-fa) ösz. fn. L. GYÜRÜ, (2).

GYÜRÜFEJ, (gyürü-fej) ösz. fn. Némely gyürünek felső, kerékre vagy szögletesen kidomborított és czifrázott, gyakran drágakövel ékesített része.

GYÜRÜFÉREG, (gyürü-féreg) ösz. fn. Féreg, melynek teste gyürüded karikába fonódik.

GYÜRÜFÉSZEK, (gyürü-fészek) ösz. fn. Ujjra való gyürünek feje, gombja, vagyis a fejnek körzete, karimája, melybe a köveket bele helyezik.

GYÜRÜFŐ, (1), l. GYÜRÜFEJ.

GYÜRÜFŐ, (2), falu Baranya megyében; helyr. *Gyürüfö-n, —re, —ről.*

GYÜRÜFŰ, (gyürü-fü) ösz. fn. 1) Vizenyős erdőkben tenyésző bokorfa neme, hosszukás, láncsás levelekkel, s piros vagy fejér és kellemes, de könynyen fejfájást okozó szagú virágokkal, másképp : *farkas boroszlán.* (Daphne mezereum). 2) L. GYÜRÜFŐ, (2).

GYÜRÜHERNYÓ, (gyürü-hernyó) ösz. fn. Hernyófaj, melynek teste rendesen karikába szokott fonódni.

GYÜRÜIDOMÚ, (gyürü-idomú) ösz. fn. Minek gyürühöz hasonló alakja van, gyürüded. *Gyürüidomú napfogyatkozás.*

GYÜRÜKÁVA, (gyürü-káva) ösz. fn. Az ujjra való gyürünek karikája.

GYÜRÜLÁDIKA, (gyürü-ládika) ösz. fn. Tokocska, melyben a drágább gyürüket tartani szokás.

GYÜRÜMÍVES, (gyürü-míves) ösz. fn. Általán míves, ki gyürüket csinál, milyenek pl. az ezüst-, aranymivesek stb.

GYÜRÜNAPÓRA, (gyürü-nap-óra) ösz. fn. Gyürü alakú kisded napóra.

GYÜRÜÓRA, (gyürü-óra) ösz. fn. Gyürüfészekbe foglalt igen piczin óra.

GYÜRÜÖKLELÉS, (gyürü-öklelés) ösz. fn. l. GYÜRÜBÖKÉS.

GYÜRÜPECSÉT, (gyürü-pecsét) ösz. fn. 1) Gyürüfészekbe foglalt kisebbféle kézi pecsétnyomó. 2) Ily gyürü által nyomott pecsétjel. *Gyürüpecsétes levél.*

GYÜRÜPORCZ, (gyürü-porcz) ösz. fn. A gégének, vagyis Ádám almájának második porczogója, mely vastag gyürüt képez.

GYÜRÜS, GYÜRÜS, (1), (gyür-ü-ös) mn. tt. *gyürüs-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Gyürüvel ellátott, ékesített, kerített. *Gyürüs ujjak.* 2) Gyürükkel kereskedő. *Gyürüs zsidó.* 3) Gyürüalakba fonódott, csavarodott, tekeredett. *Gyürüs fürtök. Gyürüs kigyók, hernyók.*

GYÜRÜS, GYÜRÜS, (2), falvak Szala és Szathmár megyében; helyr. *Gyürüs-ön, —re, —ről.*

GYÜRÜSEN, GYÜRÜSEN, (gyür-ü-ös-en) ih. Gyürüvel kerítve, ékesítve, gyürübe tekergőzve.

GYÜRÜSKIGYÓ, (gyürüs-kigyó) ösz. fn. Kigyófaj, melynek egész testét gyürüalaku kemény bőr födi. (Amphisbaena).

GYÜRÜSZURDALÁS, (gyürü-szurdalás) ösz. fn. l. GYÜRÜBÖKÉS.

GYÜRÜTEKE, (gyürü-teke) ösz. fn. Rendesen részgyürükből, vagyis karikákból álló teke, mely a csillagászok által képzeletileg kijelölt égi köröket, u. m. egyenlitőt, barkört, délkört, forköröket stb. ábrázolja. (Sphaera armillaris).

GYÜRÜTLEN, (gyür-ü-et-len) mn. tt. *gyürütlen-t*, tb. *—ék.* Általán, gyürü nélküli, mit gyürü nem kerít, nem ékesít stb. *Gyürütlen ujjak.* Határozóilag am. gyürütlenül, gyürü nélkül.

GYÜRÜTOK, (gyürü-tok) ösz. fn. Tok, melyben gyürüket tartani szokás.

GYÜRÜVÁLTÁS, (gyürü-váltás) ösz. fn. lásd: KÉZFOGÁS, JEGYVÁLTÁS.

GYÜRÜVESSZŐ, (gyürü-vessző) ösz. fn. Fekete- v. vörösgyürüfa egyenes csomótlan vesszeje. *Fekete gyürüvesszőből való pipaszár.*

GYÜRÜVIRÁG, (gyürü-virág) ösz. fn. Ugarokon termő ismeretes sárga virág, melynek magvai apró gyürükhöz hasonlítanak; máskép: *mezei peremér.* (Calendula).

GYÜRÜZ, GYÜRÜZ, (gyür-ü-öz) áth. m. *gyürüz-tem, —tél, —ött.* 1) Gyürüvel ékesít. *Ujjait gyürüzi, felgyürüzi.* 2) *El* igekötővel a férfi valamely nőt gyürü által menyasszonyának kijegyez, eljegyez. *Elgyürüzni a mátkát.* 3) Valamely testen gyürüalakú karikákat metsz. *Fák derekait gyürüzni. Botot gyürüzni.*

GYÜRÜZÉS, GYÜRÜZÉS, (gyür-ü-öz-és) fn. tt. *gyürüzés-t*, tb. *—ék.* Gyürüvel ékesités; elgyürüzés; valamely testen karikák metszése.

GYÜRÜZIK, l. GYÜRÜDZIK.

GYÜRÜZKÖDIK, (gyür-ü-öz-köd-ik) k. m. *gyürüzköd-tem, —tél, —ött. El* igekötővel a házasulandókról mondják, midőn gyürüváltással eljegyzik egymást. *Elgyürüzködni.*

GYÜSZŐ, l. GYÜSZÜ.

GYÜSZÜ, GYÜSZÜ, GYÜSZÜ, GYÜSZÜ, (gyüsz-ü) fn. tt. *gyüszü-t.* Eredetileg *gyüsző* igenév, s így használják is több vidéken. Elavult igéje *gyüsz*, mely vagy ugyanaz a kemény hangu *tüsz* v. *tüz* igével, vagy a *go, ge, gö* (gömbölyü) gyökök meglágyított alakja. Az első elemzés szerént jelent oly szert, mely által a varró személy tüz, tüzdel, vagyis a tüt nyomkodja; a második távolabbi elemzés szerént pedig jelent gömbölyü eszközt, tárgyat, milyen nem csak a fennemlített varró szer, hanem azon körül tekerődző szíjöv is, melyet némely vidékeken derékra tüznek a közemberek, (másképen: *tüsző*, tehát szintén am. *tüző*), s pénztárcza gyanánt használják; a székelyeknél *dészü* is. Az úgynevezett *gyüszüvirág* és *gyüszülevelek*, neveiket a varró szert jelentő gyüszü alakjától kapták. A hangban rokon török *jüsük*, am. gyürü és *jüksük* am. (varró) gyüszü.

GYÜSZÜGOMBA, (gyüszü-gomba) ösz. fn. Gombafaj, melynek süvege gyüszüalakú.

GYÜSZÜKE, (gyüsz-ü-ke) fn. tt. *gyüszükét.* 1) Kisded, piczin gyüszü. L. GYÜSZÜVIRÁG.

GYÜSZÜLEVÉL, (gyüszü-levél) ösz. fn. Némely növények gyüszüalakú levele.

GYÜSZÜVIRÁG, (gyüszü-virág) ösz. fn. Növénynem a két főbbhímesek seregéből, melynek bokrétája harang- vagy gyüszüforma. (Digitalis).

GYÜVEJDE, palóczos szólásmód, s am. *jövel ide*, jer ide, jösz te ide.

GYÜVŐTÉNY, l. GYÜTÉNY.

A GY-ben van 1678 czikk.

H.

H, kisded alakban *h*, tizennegyedik betü a magyar ábéczében, s a mássalhangzók sorában kilenczedik. Neve: *há.* Nevezik különösen *szelleti* vagy *lehelő* betünek is. Különben a torokbetük osztályába tartozván, fölcserélődik 1-ör a *g* és *k* rokonszervü betükkel, mint: *hankalék, kankalék; hurít, hurogat, kurjant, kurjogat; hömbölyög, gömbölyög;* 2-or a szinte szelleti, tehát rokon *v* és *j* mássalhangzókkal, pl.

hirhed, *hirjed*; *ahítatos*, *ajtatos*; *hiaczint*, *jáczint*; *hóhér*, *hóvér*; *sáholy*, *sávoly*; *purha*, *purva*; *kohács*, *kovács*; *bihal*, *bival*; *kegyilméhel*, (régi halotti beszéd), e helyett : *kegyelmével*; *eh hámbor doctor*, (a Góry-codexben), e helyett : *e jámbor doctor*; *segéh*, *segéjj*; (Tatrosi codex) stb. L. J és V betüket. 3-or ritkábban az *s*, *sz* és *zs* sziszegőkkel, mint : *hápog*, *sápog*; *hörpöl*, *szörpöl*; *hervad*, *sorvad*; *húnyik*, *szúnyik*; *hinár*, *zsinár*. Mint oly betü, mely torkon kinyomuló hangot fejez ki, eléfordúl a) *lehelést*, (így a sinai *hu*, Schott szótárában respirationis sonus, *hi* suspirare), pihegést, lélekzést, fuvást, sohajt, ohajtást kifejező indulatszókban, pl. *ah*, *eh*, *ih*, *oh*, *hah*, *haj*, *hajh*, *heh*, *hu*, *huh* és ezek származékaiban : *ahít*, *ahítat*, *ohajt*, *hehent*, *hajt* (pellit), *huhog* stb. továbbá más torokhangokban, mint : *horty*, *hork*, *hur*, *hars*, *hör*, *heb*, *höb*; innen ezen szók : *hortyog*, *horkol*, *hurogat*, *harsan*, *hörög*, *hebeg*, *höbög* b) lehelést, pihegést, lélekzést, fuvást, nagyobb vagy kisebb mértékben *okozó* tárgyak neveiben, vagy olyan cselekvést, szenvedést, állapotot jelentő vagy *mutató* igékben, mint : *hi*-(deg), *hő*, *hé*, *hü*, *hat*, *hatol*, *hal* (ige és név), *hall*, *hál*, *hála*, *halad*, *halaszt*, *hang*, *héh*, *hí*, *hej*, *héj*, *hejh*, *hol?* *hány?* *himba*, *hintál*, *leh*, *lehel*, *hisz*, *hit*, *ihlel*, *hök*, *vemh*, *terh*, *görh*, *potroh*, *doh*, *enyh*, *düh*, *keh*, *harag*, *harcz*; *lomha*, *renyhe*, *tohonya*, *nehéz*; *hord*, *hoz*, *hurczol*, *húz*. Ide tartoznak a *rö*, *kö*, *su*, *zu*, *nyi*, *vi*, *pi*, *li* stb. tiszta gyökök *h*-val módosított, vagyis lehhel toldott hangjai : *rö-h-ög*, *kö-h-ög*, *su-h-an*, *su-h-og*, *zu-h-an*, *zu-h-og*, *nyi-h-og*, *vi-h-og*, *pi-h-eg*, *li-h-eg* stb. c) Így jő bé a lehelő vagy pihegő mint hiányt, testi s lelki *kórállapotot* mutató *h* a *pos-h-ad*, *gör-h-ed*, *pes-h-ed*, *por-h-ad*, *kor-h-ad*, *büz-h-öd*, *pety-h-üszik*, *vén-h-üszik*, *bün-h-öszik* stb. igékbe. d) Eléfordul üres vagy könnyü tárgyak neveiben, s illetőleg igékben, mennyire az ilyetén tárgyak mintegy csak lehelettel, léggel töltvék, vagy pedig a lehellet könnyüségével bírnak, ilyenek : *pehely* v. *pelyh*, *hab*, *hó*, *hólyag*, *hamu*, *haj*, *héj*, *hám*, *hár*, *hártya*, *hazud*, *hegedés*, *hever*, *henye*, *hely*, *híg*, *hiány*, *hiú*, *hón*, *homály*, *héla* stb. így a szanszkritban is több gyökök, mint *há*, *had*, *hal*, *hu* stb. ürességet jelentenek. e) Minthogy a fölfelé törekvés erősebb leheléssel vagy lélekzéssel jár, megvan a *h* oly szókban, melyek tetőt, magasságot, magasra hatást, távolodást, kinyúlást jelentenek, mint : *hág*, *hány*, *haj*, *háj*, *halom*, *has*, *hát*, *ház*, *hegy*, *héja*, *héjáz*, *hupa*, *had*, *hagy*, *hosz*, *hoporcs*, *horog*, *hóri horgas* stb.

Midőn a szó végén áll a *h* betü, lágy lehelet gyanánt hallatszik, mint : *koh*, *doh*, *oláh*, *méh*, *keh*, *cseh*, *düh*, *rüh*; de a szók elején és közepén valamivel keményebben ejtetik ki, s nem csupán lehelet, mint a görögben, hanem valódi betüt képez. Régente a magyar nyelvben is, mint kiváltkép több keletiekben, valószinüleg kétféle *h* divatozott, egyik a ma is szokásban levő lágyabb, másik a német, perzsa stb. *ch*-hoz hasonló kemény, mely különbségnek nyomai fenmaradtak a régi halottas beszédben, hol lágy *h*-val irvák : *heon*, *halálnek*, *hadláva*, *horoguvék*, *hotolm* stb. keményebb *h*-val pedig : *chomuv*, *choltat*, *mulchotia*, *ozchuz*, (chamu = hamu, choltát = holtát, mulchatja = mulhatja, azchoz = azhoz). Így a *cseh* és *oláh* szók *czech* és *valach* keményebb szókból lágyultak meg. A *hinár*, *hinta*, *hintó*, *himbál* szókban a *h* csak előtételül használt lehelet, melyek in(og) gyökből származván, eredetileg : *in-ár*, *in-ta*, *in-tó*, *in-bál*.

Különös figyelmet érdemel, hogy a *h* mint pusztán szellet vagy lehellet némely régi magyar codexekben, mind a szók elején levő önhangzók előtt, mind a szók végén álló önhangzók után számtalanszor eléfordúl, mintha már régi iróink érezték volna azon általános elvet, hogy minden önhangzót, mely magában vagy a mennyiben magában áll, valamely fínom lehellet mind megelőz, mind követ. (Der Hauch geht dem Vocal voran, oder folgt ihm nach. Heyse. Sprachwissenschaft. §. 114). Innen például a görög irásban minden önhangzón kezdődő szót vagy spiritus asper (ʽ), mely némely más nyelvekben rendszerént már *h* betüvé válik, vagy spiritus lenis (ʼ) előz meg; így a sémi nyelvekben általában, s a törökben és perzsában is minden önhangzón kezdődő szó elifet, (a héberben alefet) vesz maga elébe. Továbbá a perzsában a szó végén önhangzó nem állhat, hanem ha egyéb mássalhangzónak nincs szerepe, *h* betü (erős lehellet) foglal helyet. Kitünő példáink vannak ezekre, mint imént érintők, némely régi nyelvemlékeinkben. A Debreczeni legendáskönyvben különösen a törzsszók végén levő önhangzók csaknem általán *h*-val mint utólehellettel vannak írva, pl. *e*^{h} (névmás), *jó*^{h}, *a*^{h} (névmutató, még ebben is : *a*^{h} *országnak*, nem : az országnak), *ki*^{h}, *mi*^{h} (névmás), *íme*^{h}; gyakran ragok és képzőknél is, minthogy ezeknek is saját értelmét még érezé az iró, mint *tevö*^{h}, *neki*^{h} (= nek-ő), *születése*^{h}, *egyetömbe*^{h}, *tömlöczbe*^{h}, *borrá*^{h} (= bor-vá); az *a*, *e* névmások ragozásaiban is : *a*^{h}*ra*, *a*^{h}*ról*, *e*^{h}*ben*, *e*^{h}*ből*, *e*^{h}*képen*; így az öszvetételekben : *ki*^{h}*adá*, *le*^{h}*szállván*, *jo*^{h}*volta*, végre több más esetekben is, mint : *mai*^{h}, *éjjeli*^{h}, *szomorú*^{h}, *akarta*^{h}, *volna*^{h} stb. Egyedül ebből lehet megmagyarázni a magyar ragozás azon szabályát, mely szerént a törzs véghangzója ragozáskor hosszuvá válik. V. ö. Á betü, és Előbeszéd 42. lap. A szó elején álló önhangzónak szellettel vagy lehellettel irására pedig példák a régi magyar nyelvemlékek II. kötetében a vegyes tárgyú iratokban fordulnak elé : ^{h}*osztottam meg* (30. l.), ^{h}*okáért* (36. l.), ^{h}*árvák* (38. l.), ^{h}*értvén* (69. l.); a Báthori bibliájában is az *ő* névmást, és ennek minden módosúlatait szelletezve találjuk : ^{h}*ü*, ^{h}*üneki*, ^{h}*ütet*, ^{h}*ük*, ^{h}*üket* stb. és a régi halotti beszédben *v* ajakszellet áll a *h* helyett, mint ^{v}*ö*, ^{v}*öneki*, ^{v}*öt*, ^{v}*ize*, ^{v}*imádjok* stb. Ugyanitt gyakran végül is *v*-t találunk *h* helyett : *hamu*^{v}, *keserü*^{v}, *mi*^{v}, *ti*^{v}.

—HA, magas hangon HE, hiányos vagy kóros vagy szenvedő állapotot mutató képző a *lajha*, *lomha*, *renyhe*, *csürhe* stb. szókban. V. ö. H betü.

HA, (1), időt jelentő ih. s am. *mikor*, *midőn*, pl. *Ha fölveszik is sír*, *ha leteszik is sír. Ha otthonn vagyok*, *jól érzem magamat. Ha magam vagyok*, *nem unatkozom. Ha bort iszom*, *fejfájást kapok.*

„De ez leány ha születék,
Király honn nem leletteték."

(Katalin verses leg.).

Időt jelent következő öszvetett szókban: *né-ha* (némely időben), *se-ha*, *so-ha* (se-mikor), *minden-ha* (mindenkor), *vala-ha* (valamikor), *oly-ha* (oly-kor), *most-ha* vagy közbeszúrattal *most-o-ha* (= mostani), *egyéb-ha* (= egyéb időben); *i* képzővel: *né-ha-i*, *seha-i*, *minden-ha-i*, *vala-ha-i*. Ide tartozik a *hái-bái*, (tulajdonkép: ha-i bai) ikerszónak, s *hajdan* = haidőn öszvetett szónak első része is.

HA, (2), föltételt jelentő kötszó, pl. *Ha orgazda nem volna*, *tolvaj sem volna.* (Km.). *Ha a ‚ha' nem volna*, *koldús is úr volna.* (Km.). Rokonokul tekinthetők a hellén *εάν*, góth *hvan*, német *wo*, *wann*, *wenn*, szanszkrit *hadá* stb. A régiek névként ragoztak is. „Hával oldozza fel," azaz föltételesen. „Hával kell szólanunk." (föltétellel). Pázmán. Udvarhelyszékben néhutt *hanem* helyett is használják: *nem Péter vót ha Pál.* (Kriza J.).

Öszvetételei: *habár* v. *habátor*, *hacsak*, *hahogy*, *hanem*, *hasszinte; aligha*, *hátha*, *hogyha*, *mintha*, *vajha*, *noha.*

HA, (3), gömbölyűbb ajakkal: *ho*, elvont gyök és gyökelem, több részént önálló, részént elvont gyökök anyja, melyek általán magasságot, fölemelkedést, fölkelést, fölszínt, héjat, tetőt jelentenek, milyenek: *hág*, *hám*, *hány* (ige), *hár*, *háj*, *hályog*, *háló*, *hát*, *ház.* V. ö. H betű és HO.

HA, (4), hangosan kifakadó vidám kedélyhang, még pedig kettöztetve, söt hármaztatva is: *haha*, *hahaha.*

HA, (5), kérdést jelentő gyökszó, (mely különösen eléfordúl e szókban: *hány*, *hányad*, *hányadik)*, pl. *Tudni kivánod*, *ha honn leszek-e?* „Miképen esmerheti meg embör azt, ha méltán járul ez szentségnek vételére." Nádor-codex. „Kérdezvén és mondván: ha te vagy Krisztus élő Istennek fia." Régi magyar Passio.

„Gyorsan ötet nevén szólította vala,
Atyja ha honn volna? töle kérdi vala."

Istvánfi Pál a XVI. századból.

„Kérdezteték kedég a leváltaktól: ha mikor jö istennek országa? (Münch. cod.); jelenleg fölcserélteték *vajjon* kérdővel, pl. *vajjon mikor jö istennek országa?*

HA, (6), meglepetést, bámulást, megütközést, ijedést jelentő indulatszó. *Ha! mi az? Ha! szörnyűség! Ha! oda vagyunk!* Utóhelettel is: *hah!*

HÁ, (1), dunántuli tájszólás szerént am. *hová? Há mégysz? Há tetted a könyvemet? De ugyan há gondolsz?* Mongolul: *kha.*

HÁ, (2), elvont gyöke *hála* szónak, azonos *ah* v. *áh* indulat szóval.

HAB, (1), puszta hang, melyből *habog*, *habatol*, *hablikodik*, *habsol* stb. hangutánzók erednek. Vékony hangon: *heb*, honnan: *hebeg*, *hebehurgya.* (Előbeszédünkben a *hab* név rokonságai nyomdahibából ide soroztattak).

HAB, (2), (törökül *köp-ük;* a szanszkritban és zendben *ap*, a perzsában *áb* v. *áv*, vizet jelentenek); fn. tt. *hab-ot. H* nélkül van *abárol* igében, *abda* szó egyik jelentésében, s *ablegény* öszvetett szóban. Eredetére nézve a fehéret jelentő *hó* v. *hav* szóval is rokonítható, s a perzsa *áb* jelentéséhez fényesség, (nitor, splendor) is tartozik. 1) Am. a mozgásban levő víznek hánykódó fölszine, gördülése, egymás fölébe tódulása; máskép nagyobb fokozattal: *hullám. Merre súgnak habjai Dunának, Tiszának.* (Kölcsey). *Férfiat énekelek, ki hadával Volga türemlő habjait átszegvén.* (Horv. E.). *Ah! mint e hab ily sietve tünnek éltem napjai.* (Szemere P.). *Zúgó, tóduló, csapkodó, ömlő*, *partokat verdeső*, *hánykódó habok. Habot ver az evező. Habokat hajt az elvitorlázó hajó. Csillapodnak a habok. A híd kőoszlopain megtörnek a habok.* 2) Különösen azon fehéres tajték, mely az erősen ömlő, csapkodó, megtörő víztömeget mintegy fodrossá teszi. 3) Az erős mozgásba hozott, fölhevűlt, állati testből, szájból stb. kiömlő nyálkaszerű fehér vagy véres folyás. *A meghajtott paripát kiveri a hab. Letörölni a lovakról a habot. Csak úgy ömlött a hab a száján. Szája vérhabbal tajtékozik.* 4) Átv. ért. némely testeken, különösen sikárlott kemény fákon, kelméken látszó tekervényes vonalak, melyek habzó víz gyanánt tünnek elé. Innen: *habos ruha*, *selyem*, *habos asztal*, *szekrény.*

HÁB, (1), elvont gyök, melyből *hábor*, *háborít*, *háború*, *háborog* stb. származékok erednek. Értelmére rokon a *hab* szóval, mennyiben mozgást, tódulást, felzavarodást jelent. Söt a régiek, pl. Erdősy, ki a hangjelek felrakásában hív ügyekezett lenni, röviden használták származékaiban, pl. *haboruságot indíjtott vala.* (Erdősy).

HÁB, (2), puszta Baranya megyében; helyr. *Háb-on*, *—ra*, *—ról.*

HABAGYAG, (hab-agyag) ösz. fn. Legfinomabbféle fehér agyag, melyből úgynevezett hab-, vagy tajtékpipákat készítenek.

HABAHURGYA, (haba-hurgya) ösz. mn. Eredetileg *habóhurgyó* igenév az elavult hab(ik), hurgy(ik) igéktől. Jelent oly embert, kinek nyelve a szapora beszéd miatt akadoz, aki habog, hebeg, höbög és hurgyog, hurjog, kurjog; máskép *hebehurgya* v. *hurja.* Rokon vele a *hetlekotla*, (aki hetel, kotol) és *hiblihabli.* Átv. ért. szeles, meggondolatlanul hirtelenkedő. *Habahurgya ember. Habahurgya beszéd.*

HABAHURGYÁLKODÁS, (haba-hurgyálkodás) ösz. fn. Habogva kiáltozó beszéd; szeleskedés, hirtelenkedő kapkodás.

HABAHURGYÁLKODIK, (haba-hurgyálkodik) ösz. k. 1) Szeleskedik, meggondolatlanul hirtelenkedik, ide-oda kapkod. 2) Hebegve, höbögve beszél.

HABAHURGYÁN, (haba-hurgyán) ösz. ih. 1) Akadozva, hebegve, höbögve. *Habahurgyán beszélni.* 2) Sebesen, meggondolatlanul. *Habahurgyán végezni valamit. Habahurgyán eljátszani szerencséjét.*

HABAHURGYASÁG, (haba-hurgyaság) ösz. fn. Szelesség, ide-oda kapkodás, meggondolatlan hirtelenkedés; habogva, höbögve beszélési mód.

HABAHURGYÁSKODÁS, HABAHURGYÁSKODIK stb. l. HABAHURGYÁLKODÁS, HABAHURGYÁLKODIK.

HABAHURJA, (haba-hurja) l. HABAHURGYA.

HABAKOL, (hab-ak-ol) áth. és önh. m. *habakol-t.* A vizet valamivel csapdosva, ütve, felzavarva haboztatja. *Evezövel habakolni a csendes tavat. Habakolni a vízben.* Másképp: *habiczkol* és *habuczkol.*

HABAKOLÁS, (hab-ak-ol-ás) fn. tt. *habakolás-t,* tb. *—ok.* Vízben csapkodás.

HABALYKA, am. hóbolygó, l. ezt.

HABAR, (hab-ar) áth. m. *habar-t.* 1) Vizet vagy más folyadékot fölkever, fölzavar, fölhaboztat. 2) Különösen valamely ételnek való hig testet, rántást, tojást, tejet stb. vagy más használatra való testeket, pl. festéket, meszet stb. öszvekever, vegyít. *Habkásának való tejet, tojásfehérét, baraczkízt habarni. Rántottát, kását, gánczatésztát habarni.* 3) Átv. ért. zavar, kever, különösen a beszédet, szót öszvevissza töri. *Elhabarni a beszédet. Mindenféle bolondot öszvehabar. Ne habarj, hanem beszélj.*

HABÁR, (1), (ha-bár) ösz. kötszó. Föltételes megengedést jelentő mondat előtt áll, s a megfelelő utómondatban *mégis, mégsem* kötszókat vonz, pl. *Habár milliomokkal bírna is, mégis éhen, szomjan nyomorogna a fukar. Habár igen megbántanál is, mégsem állanék rajtad boszút. Habár a föld végére menendesz, mégis követni foglak.* V. ö. HA és BÁR.

HABÁR, (2), (hab-ár) fn. tt. *habár-t,* tb. *—ok.* Kalán, melylyel holmi fövő hig testeket keverni, s habjaikat leszedni szokták, másképp: *abárló kalán.*

HABARÁS, (hab-ar-ás) fn. tt. *habarás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, mely által valamit habarunk.

HABARÁSZ, (hab-ar-ász) önh. m. *habarásztam, —tál, —ott.* Habaró kalánnal, lapoczkával stb. kever valamit.

HABARCS, (hab-ar-cs) fn. tt. *habarcs-ot.* 1) Különféle híg testekből öszvehabart keverék, különösen tréfás nyelven, holmi öszvekotyvasztott pép vagy kásaféle szegényes eledel. 2) Föltiprott locspocs, lötye, pocsalék, posvány, mocsár, hig sár. *Habarcs ember* a székelyeknél: tisztátalan; eszelős.

HABARCSOS, (hab-ar-cs-os) mn. tt. *habarcsos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Keverékes; locspocscsal vegyes, lötyés. V. ö. HABARCS. *Habarcsos étel. Habarcsos út.*

HABARCZ, (hab-ar-cz) fn. tt. *habarcz-ot.* Féregfaj, mely részént tengerben, részént édes vizekben lakik, s átlátszó, s üres növényszárhoz hasonló testtel bír, melynek alsó vége a béka-csigateknőkhöz, békapotnyákhoz stb. ragad, felső vége pedig nyilással ellátott, melyből csápalakú vékony érzőszálacskák nyúlnak kifelé, s ezek által holmi apró férgecskéket kapkod eledelül, melyeket mintegy magához habar; (Hydra, Polypus).

HABARCZNEMŰ, (habarcz-nemű) ösz. mn. Habarczok neméhez tartozó; habarczhoz hasonló. *Habarcznemű tengeri férgek.*

HABARÉK, (hab-ar-ék) fn. tt. *habarék-ot.* Habarás, keverés által elegyített valami. Szorosb ért. hamarjában öszvekotyvasztott hig étel; és a rosz útakon híg, büdös sár. Másképp: *habarcs.*

HABARÉKOS, (hab-ar-ék-os) mn. tt. *habarékos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* L. HABARCSOS.

HABARGAT, (hab-ar-og-at) áth. és gyakor. m. *habargat-tam, —tál, —ott.* Valamit folytonosan habar, kever, kotyvaszt. *Szrat, kóficzot habargatni. Lisztkását, befözött gyümölcsöt habargatni.* V. ö. HABAR.

HABARGATÁS, (hab-ar-og-at-ás) fn. tt. *habargatás-t* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki habargat.

HABARICZA, (hab-ar-icz-a) fn. tt. *habariczá-t.* L. HABARCS, 2).

HABARLÓ, (hab-ar-ol-ó) mn. am. habaró. Kassay Józsefnél eléjön: *habarló fa.* Azonos *abárló* szóval, *abárló kalán, abárló vessző* stb. öszvetételekben.

HABARNICZA, (hab-ar-on-icz-a) fn. tt. *habarniczát.* 1) Több régi íróknál am. habarcz (polypus). 2) Marczalmellékén am. téjjel fölereszteit, habart leves.

HABARÓ, (hab-ar-ó) fn. tt. *habaró-t.* 1) Eszköz, mely által valamit habarnak, pl. kalán, villa, fa, rúd, vessző stb. 2) Személy, ki habar. 3) A lónak felső ajka, melylyel az abrakot szájába habarja.

HABARÓKALÁN, HABARÓFA stb. l. HABARÓ, 1).

HABAROL, (hab-ar-ol) áth. m. *habarolt.* Azonos vele *abárol.* L. HABAR.

HABART, (hab-ar-t) mn. tt. *habart-at.* Amit habartak, felhabartak, habarva készítettek. *Habart sár. Hamarjában habart leves.*

HABATOL, (hab-at-ol) önh. m. *habatol-t.* Habogva, hápogva, hebegve, höbögve vagy igen gyorsan, egyszersmind akadozva beszél.

HABATOLÁS, (hab-at-ol-ás) fn. tt. *habatolás-t,* tb. *—ok.* Habatolva, azaz habogva, hebegve, akadozva beszélés.

HABDA, (hab-da) fn. tt. *habdát.* Tájszó. 1) Néhutt, pl. Vasban *abda* (abdál), másutt *akla.* Így nevezik azon bőrt, melyet némely vidéki pásztorok és pórok bocskor fölött lábok szárára huznak, s mintegy a bocskorhoz akasztanak, toldanak. V. ö. ABDÁL. 2) A hegyalján a térdig érő hosszu csizmát

neveзik így, alkalmasint, mivel hab, vagyis sár, víz, pocs ellen szolgál.

HABFI, (hab-fi) ösz. fn. Mesés lény, melynek férfi termetet tulajdonítanak, s azt regélik róla, hogy a tengerben lakik. Regélnek oly mesés lényekről is, melyek fölülről nőtermettel birnak, alulról pedig halfarkuak, s ezeket hableányoknak hivják.

HABGYÜRÜ, (hab-gyürü) ösz. fn. Gyürü vagy karika, melyet a vízbe esett vagy vetett valamely test okoz.

HABI, (1), (hab-i) mn. tt. *habi-t*, tb. *—ak*. Habból való, habok között lakó, habra vonatkozó stb. A perzsában *ábi*.

HABI, (2), puszta Baranya megyében; helyr. *Habi-ba, —ban, —ból.*

HABICZA, (hab-icz-a) fn. tt. *habiczát*. Balatonmellékén am. a Balaton habjai által a partokra kihányt gizgaz, nádtöredék, máskép: *habita* (hab-itta v. hab-ütte?).

HABICZKOL, (hab-icz-kol) önh. m. *habiczkol-t*. L. HABAKOL és HABUCZKOL.

HABITA, l. HABICZA.

HABKARIKA, (hab-karika) l. HABGYÜRÜ.

HABKŐ, (hab-kö) ösz. fn. l. TAJTKŐ.

HABLÁB, (hab-láb) ösz. fn. A hajó alsó része, vagyis habokba merülő oldalai.

HABLEÁNY, (hab-leány) ösz. fn. Mesés lény, melynek fölül nőtermete, alul pedig halfarka van. V. ö. HABFI.

HABLI, (hab-ol-i v. hab-ol-ó) mn. tt. *habli-t*, tb. *—ak*. Tájszó, mely habogót, höbögőt, hirtelen, s akadozva beszélőt jelent. *Hiblihabli ember.*

HABLIKODIK, (hab-ol-i-kod-ik) k. m. *hablikod-tam, —tál, —ott.* Hebegve, habogva, akadozva, hirtelen beszél, habatol.

HABNEMÜ, (hab-nemü) ösz. mn. Habhoz hasonló.

HABNŐ, (hab-nö) ösz. fn. l. HABLEÁNY.

HABOG, (hab-og) önh. m. *habog-tam, —tál, —ott*. Hebeg, höbög, akadozva beszél, habatol.

HABOGÁS, (hab-og-ás) fn. tt. *habogás-t*, tb. *—ok*. Akadozva beszélés.

HABOGÓ, (hab-og-ó) mn. tt. *habogó-t*. Aki habogva, akadozva beszél.

HABÓKA, falu Árva, és puszta Veszprém megyében; helyr. *Habóká-n, —ra, —ról.*

HABOKÁDÓ, (hab-okádó) ösz. mn. Aki v. ami habot okád. *Habokádó rés-sárkány az épületen. Habokádó zuhatag, forrás.*

HABOKOL, (hab-ok-ol); l. HABAKOL.

HABÓKOL, (hab-ók-ol) önh. m. *habókol-t*. Vágtatva, mintegy csapkodó habok módjára, nyargal, lovagol.

HABONKÉNT, (hab-on-ként) ih. Habról habra; egyik hab a másik után. *Habonként partra vetett deszka. Habonként lesietö víz.*

HABONLÁBBÓ, (habon-lábbó) ösz. fn. Úszó, ki a vízben nem fekve, hanem lépve megyen, ki a vizet mintegy tiporva, meglábolva úszik.

HABONYA, puszta Baranya megyében; helyr. *Habonyá-n, —ra, —ról.*

HÁBOR, (háb-or) elvont törzsök, melyből a *háború, háborog, háborít* stb. közvetlenül erednek. Jelent, csend-, békezavarást, nyugott állapotnak felbomlását, midőn az egésznek egyes részei hánykódó habok gyanánt felzavarodnak, s csendes helyzetöket mozgalom, forrongás, hányás-vetés váltja fel. Fölélesztésre érdemes, jó hangzatu szó. Mondhatnók például: *Szív hábora. Elme hábora. Lelki hábor. A család csendét hábor zavarta meg. Suttogás által hábort támasztani a jó barátok között. A rosz eledelek hábort okoznak a gyomornak* stb. V. ö. HÁB. Hangban, valamint némely származékaiban is, egyezik *zavar* szóval. *Megháboróland a víz* (turbata fuerit aqua. Müncheni codex). *Mit háboroltatok meg* (quid turbati estis. Ugyanott).

HÁBORG, l. HÁBOROG.

HÁBORGÁS, (háb-or-og-ás) fn. tt. *háborgás-t*, tb. *—ok*. Általán, állapot, midőn a csend, béke, nyugalom fölzavarodik, midőn valamely testnek részei nagy mozgalommal, és rendetlen vagy rendkivüli módon müködnek, összevisszakeverednek. Szorosabb értel. az embereknek egymásellení törekvése, egymásközti viszálkodása. *Családi, polgári, nemzeti háborgások.*

HÁBORGAT, (háb-or-og-at) áth. m. *háborgattam, —tál, —ott.* Valakit v. valamit nyugalmából fölver, csendet, békét zavar; nyugonni nem enged, alkalmatlankodással illet. *Éjjeli zajjal háborgatni az alvókat, betegeket. Gyakori látogatással háborgatni az irót. Kardcsörtetésekkel háborgatni a szónokot. Ha olvasok, ne háborgassatok.*

HÁBORGATÁS, (háb-or-og-at-ás) fn. tt. *háborgatás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, illetőleg nyugtalanítás, midőn valakit háborgatunk.

HÁBORGATÓ, (háb-or-og-at-ó) fn. és mn. tt. *háborgató-t*. Aki v. ami háborgat; izgató. *A háborgatók fellázították a várost. Háborgató zaj, lárma, pattogatás.*

HÁBORGÓ, (háb-or-og-ó) mn. tt. *háborgó-t*. 1) Nyugtalankodó, zavart, lázadást okozó, csendzavaró. *Háborgó alattvalók, polgárok, népek, nemzetek.* 2) Kevergő, émelygő, hullámzó, fergeteges. *Háborgó szelek. Háborgó tenger. Háborgó ég. Háborgó gyomor.*

HÁBORGÓAN, (háb-or-og-ó-an) ih. Zavarogva, nyugtalankodva.

HÁBORÍT, HÁBORIT, (háb-or-ít) áth. m. *háborít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. A régieknél: *háboréjt, háborojt*. „Megháborejtotta a népet." (Münch. cod.). „Az részögség..... fönek meghháborojtója (Góry-cod.). 1) Nyugtalanít, csendet, békét zavar, haragít. *Népeket háborítani. Szivet, lelket háborítani. Felháborítani maga ellen valakit. Megháborítani a jó embert.*

2) Kever, émelyít. *Gyomrot háborítani holmi rosz étellel* vagy *undoksággal.*

HÁBORÍTÁS, HÁBORITÁS, (háb-or-ít-ás) fn. tt. *háborítás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, mely által valakit v. valamit háborítunk. *Családok, népek háborítása. Gyomor felháborítása.* V. ö. HÁBORÍT.

HÁBORÍTATLAN, (háb-or-ít-atlan) l. HÁBORÍTLAN.

HÁBORÍTHATATLAN, HÁBORÍTHATLAN, (háb-or-ít-hat[-at]-lan) mn. tt. *háboríthatatlan-t*, tb. *—ok.* Akit v. amit háborítani nem lehet. *Háboríthatatlan szónok. Háboríthatatlan lelki öröm, örök üdvösség. Fölháboríthatatlan béketűrés.* Határozóilag háboríthatlan állapotban, háboríthatlanul.

HÁBORÍTLAN, HÁBORÍTATLAN, (háb-or-ít-[at-]lan) mn. tt. *háborítlan-t*, tb. *—ok.* Csendben, békében, nyugalomban hagyott, meg nem zavart, folytonosan egy állapotban maradt. *Háborítatlan népek. Háborítatlan nyugalomban élni. Háborítatlan kedv, öröm, megelégedés.* Határozóilag, háborítlanul, háborítás nélkül.

HÁBORÍTLANUL, HÁBORÍTATLANUL, (háb-or-ít-[at-]lan-ul) ih. A nélkül, hogy valaki v. valami megháborítaná; folytonos csendben, békében, nyugalommal. *Háborítatlanul birni valamely jószágot. Háborítatlanul utazni a vad népek között ritkaság.*

HÁBORÍTÓ, HÁBORITÓ, (há-or-ít-ó) mn. és fn. tt. *háborító-t.* 1) Csendet, békét, nyugalmat zavaró; izgató, lázító. *Háborító beszédek. Népeket háborító haszonvágy. Háborítók szavai után indulni.* 2) Keverő, fölkeverő, émelyítő. *Gyomorháborító genyedség, undokság.*

HÁBORKODIK, (háb-or-kodik) k. m. *háborkodtam, —tál, —ott.* Nyugtalankodik, békétlenkedik, folytonos zavargásban él, visszálkodik, viszonyos haragban van másokkal. *Testvéreivel, rokonaival, polgártársaival háborkodik.* L. HÁBOROG.

HÁBORÓ, régies, *háború* helyett; l. ezt.

HÁBORODÁS, (háb-or-od-ás) fn. tt. *háborodás-t*, tb. *—ok.* Nyugtalan, békétlen, elégületlen, csend nélküli állapotba való átmenetel, vagy maga ezen állapot. *Háborodást okozni a szomszédok között. Háborodásban élni.*

HÁBORODIK, (háb-or-od-ik) k. m. *háborod-tam, —tál, —ott.* Nyugalma, békéje, csendes állapota fölzavarodik; indulatra, különösen haragra, bosszura gerjed. *Sértés miatt felháborodni. A tenger felháborodik. Ne háborodjék tü szüvetek.* (Münch. cod.).

HÁBORODOTT, (háb-or-od-ott) mn. tt. *háborodott-at.* Nyugalmából, csendéből fölzavart, fölvert; megindult. *Egymás ellen háborodott testvérek. Felháborodott tenger. Elméjében megháborodott ember*, azaz tébolyodott.

HÁBORODOTTSÁG, (háb-or-od-ott-ság) fn. tt. *háborodottság-ot.* Háborodott, indulatos, zavart elméjü állapot; tébolyodottság. V. ö. HÁBORODIK.

HÁBOROG, (háb-or-og) önh. m. *háborog-tam* v. *háborgottam, háborogtál* v. *háborgottál, háborgott*, htn. *—ni* v. *háborgni* v. *háborgani.* Nyugtalanul mozog, habok módjára hánykódik, zavarog; kevereg, émelyeg; forr. *Háborog a felizgatott nép. Háborog a gyomra.* Átv. ért. *háborog a förgeteges ég. Háborog a forrásnak indult must.*

HÁBORÓL, am. *háborúl;* régies *háborodik* helyett; l. ezt.

HÁBOROSZIK, l. HÁBORODIK.

HÁBORÚ, HÁBORU, (háb-or-ú) fn. tt. *háború-t.* Régente *háboró. Megporejtá a szeleket, és a vísnek háboróját.* (Increpavit ventum et tempestatem aquae. Müncheni v. Tatrosi cod.). Eredetileg igenév, illetőleg melléknév volt. 1) Általán am. nagy mozgalom, felzavart csend, felzavart nyugalom, felzavart béke. Innen: *elmeháború, szívháború; égi háború, szélháború, tengeri háború.* 2) Különösen, ellenséges pártok, népek, nemzetek, fejedelmek közötti, s egymás elleni, s fegyverrel üzött, harczokra kitörő vita, meghasonlás. *Háborut indítani, viselni, folytatni. Háborúra késztilni. Háborúnak véget vetni. Harmincz éves, hét esztendős háboru. Török háború. Polgári háború. Kurucz háború. Harcz és háború! Mi a háború! Csendes háború. Adj uram csendes háborút. Franczia háború.* Alkalmazott ért. harag, veszekedés. *No hiszen, lesz háboru, ha meg tudja a gazda.*

HÁBORUKÖLTSÉG, (háború-költség) ösz. fn. Költség, melybe a háború viselése kerül. *A meggyőzött ellenséggel megfizettetni a háborúköltségeket. Az adót a háborúköltségek fejében fölemelni.*

HÁBORÚL, HÁBORUL, (háb-or-úl) önh. m. *háborúl-t.* Háboros, zavart, békétlen, nyugtalan állapotba megy által. *Ha megháboróland* (= háborúland) *a víz. Sokakban háboróltatol meg.* (Münch. cod.). Máskép: *háborodik.*

HÁBORULÁS, (háb-or-ul-ás) fn. tt. *háborulás-t*, tb. *—ok.* Zavarulás, nyugalomnak, csendnek, békének felbomlása.

HÁBORÚLAT, (háb-or-úl-at) fn. tt. *háborúlat-ot.* Valaminek háborús, azaz zavart, nyugtalan, zajgó, lázongó állapota. *És lesznek jelenségek .... a tenger háborulatjának és habainak szózatjától.* (Münch. cod.).

HÁBORULT, (háb-or-ul-t) mn. tt. *háborult-at.* Békében, nyugalomban zavart, felindult. *Háborult kedv. Változott minden kedv háborult testemben.* (Gyöngyösi).

HÁBORÚS, HÁBORUS, (háb-or-ú-os) mn. tt. *háborús-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Zavaros, nyugtalan, mozgalmas, egymás ellen csatázó, fegyverrel küzdő. *Háborús időket élni. Háborús nemzetek, fejedelmek.* 2) Förgeteges, szélvészes. *Háborus ég, éjszaka, nyári napok.*

HÁBORÚSÁG, HÁBORUSÁG, (háb-or-ú-ság) fn. tt. *háborúság-ot.* Egyes személyek vagy pártok, népek, nemzetek, fejedelmek közti viszálkodás, fegy-

veres ellenkedés; harag, visszavonás. *Háboruságban élő szomszédok, házastársak. Mennyi háboruságot kellett kiállanom! Jobb a tisztességes háboruság, mint a szines barátság.* (Km.). *Háboruságot indítani, szerezni, okozni, lecsillapítani.*

HÁBORUSÁGOS, (háb-or-u-ság-os) mn. tt. *háboruságos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Háborusággal teljes, igen háborús, felette nyugtalan, zavargó. *Háboruságos kurucz világ.*

HÁBORUSKODÁS, (háb-or-u-os-kod-ás) fn. tt. *háboruskodás-t*, tb. *—ok.* Állapot, melyben az vagyon, ki tartós vagy folytonos háborut visel vagy visszálkodásban él.

HÁBORÚSKODIK, (háb-or-ú-os-kod-ik) k. m. *háborúskod-tam, —tál, —ott.* Tartós vagy folytonos háborút visel, szüntelen háborúban vagy visszálkodásban él. *Némely vad népek századig is háborúskodnak egymással.*

HÁBORUTERV, (háboru-terv) ösz. fn. Terv, mely szerént a viselendő háborunak legalkalmasabb vagy olyannak látszó módja, eszközei stb. előleg meghatároztatnak.

HABOS, (hab-os) mn. tt. *habos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Habokat hányó, habokra szakadozott, duzzadt, hullámos; tajtékos, izzadástól kivert. *Habos víz. Habos káposztalé. Habos szájú ló. Habos lovon fut egy vitéz, vérlobogó kezében.* (Czuczor). Átv. ért. hab gyanánt elömlő, változó vonalakkal, csíkokkal tarkázott, ékesített. *Habos aczél, kard, puska. Habos vászon, asztalkendő. Habos selyem, tafota, szövet, ruha, öv, szalag. Habos csemelet. Habosra edzeni az aczélt. Habosra szött vászon, kelme.*

HABOSAN, (hab-os-an) ih. Habos állapotban vagy minőségben; habos vonalakkal ékesítve.

„Perzsiai módon ballag kaftánosan,
Amelyet aranynyal müveltek habosan."
Gyöngyösi István.

HABOZ, (hab-oz) áth. m. *haboz-tam, —tál, —ott.* 1) Valamit habosra ver. *Keverés által felhabozni a tojásfehérét.* 2) Valaminek habját szedi, leszedi. *Habozni, lehabozni a forró levest.* 3) Habalakú vonalakkal, csíkokkal ékesít, tarkáz. *Aczélt habozni. Tafotát, selymet, vásznat habozni.* V. ö. HABOZIK és HABZIK.

HABOZÁS, (hab-oz-ás) fn. tt. *habozás-t*, tb. *—ok.* 1) Midőn a *haboz*-tól származik, am. habcsinálás, habszedés vagy átv. ért. habalakú vonalakkal, csíkokkal ékesítése valaminek. *Aczélhabozás; szövet habozás.* 2) Midőn a *habozik* igétől ered, am. a léleknek határozatlan, ingadozó állapota, mikor sem erre, sem arra nem birja eltökélni magát.

HABOZAT, (hab-oz-at) fn. tt. *habozat-ot.* Habos vonalak. Habos állapot.

HABOZIK, (hab-oz-ik) k. m. *haboz-tam, —tál, —ott.* Átv. ért. am. elhatározatlan, ide-oda ingadozó lelki állapotban van, nem tudja, mi tevő legyen. *Hitében habozik.* Különböztetésül v. ö. HABZIK.

HABOZÓ, (hab-oz-ó) mn. tt. *habozó-t.* 1) Habot csináló vagy habot lemerő, leszedő. *Vizet habozó malomkerék. Habozó kalán.* 2) Valamit habalakú vonalakkal, csikokkal ékesítő, tarkázó. *Aczélt habozó fegyvercsiszár.* 3) Határozatlan, ingadozó, magát eltökélni nem képes lelki állapotban levő. *Habozó elme. Hitében habozó rosz keresztény.*

HABOZTAT, (hab-oz-tat) áth. és mivelt. m. *haboztat-tam, —tál, —ott.* 1) Eszközli, hogy valami habozzék, habokra dagadjon. *Evezővel haboztatni a vizet. A gőzös kerekei haboztatják a Dunát.* 2) Habos alakúra csináltat, ékesíttet, edzet v. szövet. *Puskát, kardot, selyemszövetet haboztatni.* 3) Képes kifejezésben, am. a levegőt hangoztatja, rezegteti. *Az éneklők gyönyörü hangokkal haboztatják a levegőt.* (Baróti Szabó). 4) Elméjét határozatlan, ingadozó állapotban működteti. *Haboztatja elméjét.* (Faludi.).

HABOZVA, (hab-oz-va) ih. és állapotjegyző. 1) Habot csinálva vagy leszedve. 2) Habalakuvá ékesítve. 3) Határozatlan, ingadozó elmével; akadozva. *Habozva beszélni.*

HABPÍPA, (hab-pípa) ösz. fn. Habagyagból metszett, faragott fínom fehér pípa, másképp: *tajtékpípa. Tegyünk fel valamit, én szép habpípámat.* (Faludi.). V. ö. HABAGYAG.

HABRONTÓ, (hab-rontó) ösz. mn. Akadály, melyen a habok megtörnek, erejöket vesztik. *Habrontó bakok, oszlopok, kősziklák.*

HABRUHA, (hab-ruha) ösz. fn. Fínom, vékony szövetü fehér ruha, mely, mintha vízbe mártották volna, szorosan a testhez tapad, s annak minden tagjait átlátszóvá teszi. A régi szobrászok ilyenben állították ki némely női alakokat.

HABS, (hab-os, hab-s) hangutánzó elvont gyökszó, melyből a *habsi, habsol* származékok erednek. Kifejezi azon természeti hangot, melyet hallani, midőn valaki, de különösen a kutya igen mohón falja az italt vagy híg eledelt. Némi eltéréssel *habzs.* Ily hangutánzók a *csemcs, csömcs* (csemcseg), *porcz* (porczog), *taps* (tapsol).

HABSÁN, falu Sáros megyében; másképp: *Böki.* Helyr. *Habsán-ba, —ban, —ból.*

HABSI, (hab-os-i) mn. tt. *habsi-t*, tb. *—ak.* Mohón ivó, habsoló. Némely tájakon, pl. a Tisza mellett: *habzsi.* V. ö. HABS, HABSOL. Olyan szerkezetü, mint: *kapsi, buksi, töksi, silapsi.*

HABSISÁG, (hab-os-i-ság) fn. tt. *habsiság-ot.* Habsoló tulajdonság; habsolás.

HABSÓ, (hab-só) ösz. fn. l. PORSÓ.

HABSODRÓ, (hab-sodró) ösz. fn. Általán eszköz, mely sodrás, forgatás által a vizet vagy más híg testet habosra veri.

HABSODRÓFA, l. HABSODRÓ.

HABSOL, (hab-os-ol) áth. m. *habsol-t.* Mohón iszik, mint a kutya, *habs, habs* hangot hallatva. *Hamar felhabsolt egy tál levest.* A finnben *havallan* v. *hävällän*, szintén am. *habsolok.*

HABSOLÁS, (hab-os-ol-ás) fn. tt. *habsolás-t*, tb. —*ok*. Mohón ivás.

HABSZEDŐ, (hab-szedő) ösz. fn. Kalán vagy kalánféle eszköz, melylyel a habzó, forrásban levő híg testnek habjait, tajtékát leszedik.

HABTEJ, (hab-tej) ösz. fn. Tojás fehérével vegyített, s habsodróval fölkevert, földuzzasztott, s hófehérré alakított édes tejföl.

HABTEJES, (hab-tejes) ösz. mn. Habtejjel csinált, készített. *Habtejes pép, kása.*

HABTORLÁS, (hab-torlás) ösz. fn. A tolongó haboknak bizonyos ponton, akadályon öszvetömülése, fennakadása. V. ö. TORLÁS.

HABTÖRŐ, (hab-törö) l. HABRONTÓ.

HABUCSKOL, l. HABUCZKOL.

HABUCZKOL, (hab-ucz-ak-ol) önh. m. *habuczkol-t*. Uszás közben vagy másként is a vízben kezeivel vagy lábaival vagy evezővel stb. vervén a vizet, habokat indít. Az *uczk* (v. *ucsk)* képző hangutánzó. *Habuczkolnak a fürdö gyermekek.* V. ö. EVICZKEL.

HABUCZKOLÁS, (hab-ucz-ak-ol-ás) fn. tt. *habuczkolás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami habuczkol.

HABUCZKOLÓ, (hab-ucz-k-ol-ó) fn. tt. *habuczkoló-t*. Általán vizet zavaró, haboztató eszköz; különösen a halászok dorongja v. rúdja, melylyel gyalomvetés előtt a vizet fölzavarják.

HABUGA, l. HABOGÓ.

HABURA, falu Zemplén megyében; helyr. *Haburá-n*, —*ra*, —*ról.*

HABÜZÖTT, (hab-üzött) ösz. mn. Mit a habzó víz ereje ide-oda hajt, kerget, űz. *Habüzött kis csónak.*

HABZÁS, (hab-oz-ás) fn. tt. *habzás-t*, tb. —*ok*. Állapot, midőn valami habzik. *Száj habzása. Víz habzása.* V. ö. HABZIK.

HABZIK, (hab-z-ik) k. m. *habzottam, habzottál, habzott*, htn. *habzani*. Habokra dagad, duzzad, habok kelnek belőle; tajtékzik. *Mérgében csak úgy habzik a szája. Habzik a megkergetett ló. Habzik a kevert tejföl, tojásfehére. Habzik a parthoz csapkodott hullám. Habzik a pohárba töltött ser*, stb. V. ö. HABOZ és HABOZIK.

HABZÓ, (hab-z-ó) mn. tt. *habzó-t*. Habokat verő, habokra duzzadó; tajtékzó. *Habzó tenger. Habzó ser. Habzó száj. Habzó tenger az udvar.* (Km.). *Habzó szakáll.*

„Az állakon habzó terjedt szakállokban
Lehetnek a szelek szép mulatásokban."
Gyöngyösi István.

HABZÚGÁS, (hab-zúgás) ösz. fn. Zúgása, moraja a sebesen rohanó vagy alázuhanó hullámoknak.

HABZSI, HABZSOL, l. HABSI, HABSOL.

HÁCS, puszta Somogy megyében; helyr. *Hácson*, —*ra*, —*ról.*

HACSAK, (ha-csak) ösz. kötszó. 1) Valamely föltételt tagadó vagy mérséklő vagy fölfüggesztő értelemmel bír, s megfelel a latin *nisi* szónak, mely esetben *nem* tagadót vonz, s nyomosító ereje az egész mondatra hat, pl. *Hitelezőit ki nem elégítheti, hacsak mindenét el nem adja. Hacsak magad nem jösz, nem fizetek. Semmire sem mehetsz, hacsak meg nem ajándékozod az illetőket.* Midőn a *csak* egyes szóra vonatkozik, s azt nyomosítja, akkor elválasztva iratik, s annyit tesz, mint *egyedül*, *csupán*, pl. *Ha csak pénz kell, azt adhatok. Ha csak engem bántottál volna meg, nem gondolnék vele.* 2) Tehetőséget, lehetőséget jelentő mondatok előtt állván annyit tesz, mint: *amenynyire*, *ha valamikép*, *ha még is*, pl. *Hacsak lehet, ne feledkezzél meg rólunk. Hacsak szerét teheted, jőj el.* V. ö. HA és CSAK.

HACSAVA, falu Gömör megyében; helyr. *Hacsavá-n*, —*ra*, —*ról.*

HACSÉR, HADSÉR, HACZÉR, fn. tt. *hacsér-t*, tb. —*ok*. Elavult, s valószinüleg idegen eredetü szók, talán a német *Hascher* után alakultak, mit értelmökből nem alaptalanul gyaníthatni, minthogy *poroszló*, azaz *fogdmeg* értelemben használták.

HACSI v. HÁCSI, puszta Gömör megyében; helyr. *Hácsi-ba*, —*ban*, —*ból.*

HACZIKA,HACZOKA,HACZUKA, (hossz-ú-ka, vagy talán: ház-i-ka) fn. tt. *haczikát*. Jelent eredetileg hosszu felső öltönyt, palástot, melyet hajdan főurak viseltek. Ulászló kincstartója így ir ezen ruháról: „Primo die aprilis (1496) ad rel. dni Agriensis Quinque Ecclesiis Oratori Wajodae Transalpinarum, qui cum Oratore Turcarum ad R. Mtem venerat, unam *Haczekam* de veluto deaurato eidem emi, et dedi 46 fl. Újabb nyelven, különböző tájszokások szerént jelent majd kurta vászon köntöst, majd hoszszabbféle foszlány kabátot. Közönségesen tréfás beszédben használják, s alsó irásmódba való. *Valakiről lerántani a haczukát. Rongyos haczukában járni.*

HAD, (1), (talán am. iv-ad) fn. tt. *had-at*. 1) Család vagy nemzetség. Ez értelemben divatozik az ország több vidékein, pl. *Kié ez a föld? Varga hadé. Csunya had*, *gonosz hadak*. Innen eredt: *hadnagy*, azaz családnak vagy nemzetségnek feje, elöljárója; utóbb a nemes testületek, helységek választott főnöke. *Nemesek' hadnagyja*, am. nemes hadak, nemes családok nagyja. V. ö. HADNAGY. 2) Tágasabb értelemben am. egymás ellen fölkelő nemzetségek tagjainak serege, midőn egyik had a másikat, azaz nemzetség nemzetséget magtámadta. Innen utóbb szélesb ért. fegyveres nép, katonaság, háborúviselésre gyüjtött sereg. *Hadakat gyűjteni, fogadni, toborzani. Hadat vezérleni. Haddal indulni az ellenségre. Gyalog, lovas hadak. Zsoldos hadak. Előhad, utóhad. Országos had. Tartalék-had. Vert had. Foltonként szállinkóznak, mint a vert hadak.* (Km.). *Ördög hada. Szent had. Irgalmas borbélyt, szent hadat soha sem hallhatni.* (Km.). 3) Elvont ért. fegyveres fölkelés, verekedés, melylyel nemzetségek, népek, nemzetek üldözik egymást, midőn harczra, csatára, ütközetre kelnek. *Ha-*

dat izenni, viselni. Hadba menni. Hadban elesni. Hadra termett, am. jeles katona. *Hadat támasztani. Egyenlő osztály nem támaszt hadat.* (Km.). *Nincs a hadban semmi Péter bátya.* (Km.). L. HAD, (2).

Származékai : *hadakozik, hadi, hadoncz* stb.

HAD, (2), elvont gyöke *hadar, haddsz, hadonáz* stb. szóknak. Ezek után itélve jelentése : ide-oda kapkodás, verdesés. Megegyezik *viad* törzszsel (viadal szóban). A szanszkritban *hath* am. gyötör. Talán az (1) alatti *had* szónak 2) és 3) jelentései is ide tartoznak. Pesti Gábor Cl. meséjében *had* am. *viad*-al.

HAD, (3), tájdivatos *hagy* helyett ; l. ezt.

—HAD, magas hangon HED, s néha *ik*-kel : *hed ik, hod-ik, höd-ik, hüd-ik;* igeképző. Egy eredetű ugyan az *ad ed*, s *odik, ödik* igeképzőkkel, mindazáltal a *h* közbeszurása által mindig valamely testi vagy lelki kórállapotot, hiányt fejez ki, mint *por-h-ad, pos-h-ad, kor-h ad, gör-h-ed, pes-h-ed, hamu-hod-ik, bűz-h-öd-ik, bűn-h-öd-ik, pety-h-üd-ik* stb. V. ö. H betű.

HADA, puszta Tolna megyében ; helyr. *Hadá-n, —ra, —ról.*

HADAD, falu Közép-Szolnok megyében ; helyr. *Hadad-on, —ra, —ról.*

HADAD-NÁDASD, máskép : MAGYAR-NÁDASD, falu Közép-Szolnok megyében ; helyr. *Nádasd-on, —ra, —ról.*

HADÁK v. GÖRGÉNY-HODÁK, l. ezt.

HADAKOZÁS, (had-a-koz-ás v. had-koz-ás) fn. tt. *hadakozás-t*, tb. *—ok.* Ellenséges, egymás ellen feltámadt felek, népek, nemzetek szembekelése ; fegyverrel űzött verekedés, csatázás. *A hadakozás és gonoszság együtt járó szomszédok.* (Km.).

HADAKOZIK, (had-a-koz-ik, had-koz-ik) k. m. *hadakoz-tam, —tál, —ott.* Fegyveres erővel és seregesen vív, csatáz, harczol egymás ellen. *Hadakoznak a megütközött seregek. Hadakoznak a szomszéd népek.* Szélesb ért. vitézkedik, katonáskodik, háborut visel.

HADAKOZÓ, (had-a-koz-ó) mn. tt. *hadakozó-t.* 1) Fegyverrel és seregesen vívó, csatázó, küzdő. *Hadakozó csapatok.* 2) Háborut viselő. *Hadakozó nemzetek, fejedelmek.* 3) Háborut, csatát, harczot kedvelő ; ellentéte : békés, nyugalmas. *Kaukáz hadakozó népei.*

HADAK ÚTJA, székely tájszólás szerént am. téjut az égen. L. TÉJÚT.

HADÁLLÁS, (had-állás) ösz. fn. A háboruskodó, vagy indulóban levő hadaknak ideiglenes állomásozó helye. *Téli hadállásra szállítani be a sereget.*

HADÁLLOMÁNY, (had-állomány) ösz. fn. 1) Hadi törvények és szabályok szerkezete, mely szerént valamely tartomány, ország katonasága, hadserege mint különálló erkölcsi testület kormányoztatik. 2) Valamely tartománynak, meghódított országnak haditörvényekre alapított kormányzata. *A magyar katonavidékek hadállománya.* 3) Hadi létszám, haderő mennyisége.

HADÁNKOZIK, (had-án-koz-ik) k. m. *hadánkoz-tam, —tál, —ott.* Vetélkedik, versenyez. Baranyai tájszó.

HADAPRÓD, (had-apród) ösz. fn. Tiszti pályára szánt katonaujoncz, ki eleinte mint közlegény, utóbb mint altiszt szolgál, hogy magát a feltiszti rangra kiképezze. (Cadet). Maga költségén katonáskodó hadapród (Cadet ex propriis). *Ezeredi hadapród* (Regiments-Cadet).

HADAR, (had-ar) áth. m. *hadar-t.* 1) Csatázó hadak módjára ide-oda csapkod, üt, vág ; különösen a cséplőkről mondjuk, midőn csépjeikkel a gabonát verik. 2) Hidor, azaz port, gabonaszemeket, hamut, tüzet stb. valamely eszközzel tovább tol. 3) Átv. ért. szaporán, érthetetlenül beszél. *Hadarja* (v. habarja) *a szót.* A gyököt közvetlen hangutánzónak is vehetjük, mint *hadaz, hadász* is mutatja.

HADARÁS, (had-ar-ás) fn. tt. *hadarás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki hadar.

HADARÁSZ, (had-ar-ász) önh. m. *hadarász-tam, —tál, —ott.* Ide-oda kapkod, csapkod. *A ló, tehén hadarász farkával, midőn a legyek csipik. Sötétben, bekötött szemekkel hadarászni.* Átv. ért. szaporán és akadozva beszél. V. ö. HADAR.

HADARÁSZÁS, (had-ar-ász-ás) fn. tt. *hadarászás-t*, tb. *—ok.* Ide oda csapkodás. Akadozva beszélés.

HADARINT, (had-ar-int) áth. m. *hadarint-ott*, htn. *—ni*, v. *—ani.* Gyöngén egyet hadar.

HADARÍT, HADARIT, (had-ar-ít) áth. m. *hadarított*, htn. *—ni* v. *—ani.* Hadarni kezd, vagy egyet hadar. V. ö. HEDERÍT. A székelyeknél : kever. *Hadarítsd meg azt a pálinkát.* (Kriza J.).

HADARÓ, (had-ar-ó) fn. tt. *hadaró-t.* A csép nevü gazdasági eszköznek feje, ostora, sudara, mely a nyélről forgó szíjcsaton függ, minél fogva ide oda hajlik. Máskép : *cséphadaró. Úgy jár a nyelve, mint a cséphadaró.*

HADARÚ, l. HADARÓ.

HADASTYÁN, (had-as-ty-án, az *aggastyán* szó utánzására alkotott új szó) ; fn. tt. *hadastyán-t*, tb. *—ok.* Jelent kiszolgált, hadban megviselt katonát.

HADÁSZ, (1), (had-ász) ; l. HADARÁSZ.

HADÁSZ, (2), (had-ász) fn. tt. *hadász-t*, tb. *—ok.* A hadi mesterségben vagy hadviselésben jártas. V. ö. HADÁSZAT, és HADMŰVÉSZ.

HADÁSZ, (3), falu Vas megyében ; helyr. *Hadász-on, —ra, —ról.*

HADÁSZAT, (had-ász-at) fn. tt. *hadászatot.* Jártasság a hadviselésben, hadi mesterség. (Tactica).

HADAZ, (had-az) önh. m. *hadaz-tam, —tál, —ott.* Fegyverrel, pl. karddal vagy bottal, kézzel stb. csapkod, dárdával öklel ; csatáz, ide-oda vagdalódzik.

HADAZÁS, (had-az-ás) fn. tt. *hadazás-t*, tb. *—ok.* Ide-oda csapkodás fegyverrel, bottal, kézzel stb.

HADBIRÓ, (had-biró) ösz. fn. am. hadügyész. ‚Fő hadi biró' nevet visel a ‚generalis auditor' az 1707-diki ónodi katonai magyar rendszabásban.

HADBIZTOS, (had-biztos) ösz. fn. Katonaság élelmezésére, szállásolására felügyelő biztos. Különösen a) kincstári, s hadi kormányhoz tartozó tisztviselő, ki a katonaság élelmezését, ruházását stb. kezeli; b) vármegyei tiszt, ki az illető megyében tanyázó katonaság élelmezéséről gondoskodik.

HADCSAPLÁR, (had-csaplár) ösz. fn. A tanyázó vagy táborozó vagy folytonos indulóban levő katonasággal járó csaplár, ki bort, s más szeszes italokat mér stb. Másképp: *markotányos.*

HADCSAPLÁRNŐ, (had-csaplár-nő) ösz. fn. l. MARKOTÁNYOSNŐ.

HADCSEL, (had csel) ösz. fn. Csel, vagyis ravasz fogás, mely által egyik hadakozó fél a másikat kelepczébe törekszik ejteni. *Nem erővel, hanem hadcsellel venni be a várat.* V. ö. CSEL.

HADCSOPORT, (had-csoport) ösz. fn. Katonák serege, nagyobb hadseregből egy csapat.

HADD, indulat, vagyis nógató szó, eredetileg *hagyd*, azaz *hagy-j-ad.* Jelent engedést, ráhagyást, nem bánást, pl. *Hadd lássam, mi van ott. Hadd lám! Hadd olvassak én is valamit. Hadd legyen! Hadd menjen Isten hirével. Hadd beszéljen a világ.* Itt mindenütt a kihagyott *hogy* is lappang: *hadd, hogy lássam; hadd, hogy olvassak* stb. Ez az oka, hogy a *hadd* után mindig kapcsoló módban áll az ige. V. ö. HADD EL HADD, és HAGYJ.

HADD EL HADD, (hagyd el hagyd) sajátságos, magyar népies kifejezés, mely valami nagy bajt, szorultságot jelent, például, midőn valakit rútul megpiszkolnak, megvernek. *No, most lesz még a hadd el hadd. Az volt ám a hadd el hadd.*

HADDSZA, tájszokási kifejezés a közönséges *addsza* v. *add ide* helyett. Néhutt mondják így is: *hoddsza*, alkalmasint *hozdsza* helyett.

HADÉPITÉSZET, (had-épitészet) ösz. fn. Az épitészet azon neme, mely különösen hadi czélokra alkalmas épületeket, várakat, sánczokat stb. készít.

HADERŐ, (had-erő) ösz. fn. Erő, mely valamely nemzet vagy fejedelem fegyveres népében, katonaságában létezik. *Szárazföldi haderő, tengeri haderő. Nagy haderővel indulni az ellenségre.*

HADÉV, (had-év) ösz. fn. Azon időszak, vagyis az évnek azon részei, melyek folytában a háboruskodó hadak a mezőn szoktak tanyázni, u. m. tavasz, nyár, ősz. *Kedvező hadév. Dicsőséges hadév. Húsz hadévet töltött a táborban.*

HADFEGY, (had-fegy) ösz. fn. Fegy, mely a hadakat kellő alárendeltségben tartja, melynél fogva az alsóbb rendüek a felsőbbek iránt teljes engedelmességgel viseltetnek.

HADFENYÍTÉK, (had fenyíték) ösz. fn. Szigorú szabályok és törvények, melyek a hadsereget illő korlátok között tartják, s a kihágókat megbüntetik.

HADFI, (had-fi) ösz. fn. Képes kifejezéssel am. katonának született, katona életet élő, fegyverben szolgáló ember.

HADFOGADÁS, (had-fogadás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a hadi kormány által megbizott személyek a hadsereg számára bizonyos díj vagy jutalom mellett alkalmas legényeket szereznek, fogadnak. Másképp: *toborzás.*

HADFOGADÓ, (1), (had-fogadó) ösz. fn. Hadi tiszt vagy közlegény, ki a katonaság közé önkénytesen állani akarókat befogadja, s az illető katonai hivatalnál beavattatja. Másképp: *toborzó;* köz nyelven és németesen: *verbungos.*

HADFOGADÓ, (2), ösz. mn. Ki hadakat, vagyis katonáknak való legényeket gyüjt. *Hadfogadó tiszt, közlegény.*

HADFOGADÓ-KORMÁNY, ösz. fn. Hadi hivatal, mely a katonaságra törvényesen kényszerített vagy önként beállott ujonczokat bejegyzi, felruházza, s illető állomásaikra, azaz ezredekhez utasítja. Minden vármegyében létezik hadfogadó kormány. (Werbung-Commando).

HADFOGOLY, (had-fogoly) ösz. fn. Hadsereghez tartozó személy, kit háboru idején az ellenség elfog. Szokottabban: *hadi fogoly.*

HADFOGSÁG, (had-fogság) ösz. fn. Állapot, melyben az vagyon, kit, mint a háboruskodó félhez, sereghez tartozó egyént az ellenség hatalmába ejt és fogva tart. Közönségesebben: *hadi fogság. Hadfogságba esni, ejteni.*

HADFŐ, (had-fő) ösz. fn. Szélesb ért. hadvezér, ki kisebb-nagyobb hadsereget kormányoz.

HADFŐNÖK, (had-főnök) l. HADFŐ.

HADGYAKORLAT, (had-gyakorlat) ösz. fn. Fegyveres gyakorlat, melylyel a katonaság hadi fordulatokra, fegyverforgatásra, csatázásra képezi magát.

HADGYÓGYSZERTÁR, (had-gyógy-szer-tár) ösz. fn. Gyógyszertár, különösen a katonai kórházak használatára. Külön irva, *hadi gyógyszertár* jobb hangzatú.

HADGYÜJTÉS, (had-gyüjtés) ösz. fn. Szélesb ért. katonaság kiállítása, szerzése, akár törvényes kényszerítés, akár igért díj vagy jutalom által.

HADHÁZ, (had-ház) ösz. fn. 1) Ház, melyben hadak, azaz katonák laknak. 2) A hajduvárosok egyikének neve; helyr. *Hadház-on, —ra, —ról.*

HADHIRDETÉS, (had-hirdetés) ösz. fn. Hirадás a viselendő háboru felől, melyben egyszersmind az illetők fegyverre vagy hadi segedelemre felszólíttatnak.

HADI, (had-i) mn. tt. *hadi-t*, tb. *—ak.* 1) Katonás, vitézhez illő. *Hadi termet, hadi tekintet, hadi szigor.* 2) Hadat illető, hadba való, hadhoz tartozó, hadra vonatkozó, hadban használt vagy használtatni szokott. *Hadi adó. Hadi bárd. Hadi biró* (hadbiró). *Hadi bot. Hadi csal, csel, csalárdság. Hadi dobos. Hadi ember. Hadi erő. Hadi fegy, fenyiték, törvény,*

törvényszék. Hadi fogás, fortély. Hadi fogoly, fogság. Hadi gyakorlás, gyakorlat. Hadi hajó, hajós, hajósereg. Hadi jel. Hadi káplán. Hadi készlet. Hadi készület. Hadi kürt. Hadi láb. Hadi munkák. Hadi népsereg. Hadi orvos. Hadi pénztár. Hadi rend, rendtartás. Hadi ruha, fegyver, öltözet. Hadi szállás. Hadi szekér, szekeres, szekerezés. Hadi szerek. Hadi szerencse. Hadi szerencsét, fiú magzatot, jó házasságot az Isten választja. (Km.). *Hadi szolgálat. Hadi tanács. Hadi tanácsos. Hadi tár, tárház. Hadi társ, társaság. Hadi tény* v. *tett. Hadi tiszt. Hadi történetek. Hadi tudósítások* stb. Ezek némelyike, amint többé vagy kevésbé egységes fogalmat fejez ki, öszve is irathatik; példákat a következő czikkekben láthatni.

HADICSÍNY, (hadi-csíny) ösz. fn. Egyes személyek vagy csapatok által elkövetett merénylet.

HADIFÉK, (hadi-fék) l. HADFEGY.

HADÍGE, (had-íge) ösz. fn. Szó vagy rövid mondat, melyet leginkább háborukor titok gyanánt közleni szokás az illető katonákkal, hogy általa saját feleiket sötétben is, vagy akármily alakban megkülönböztessék az ellenfél embereitől, kik előtt a kibocsátott hadige nincsen tudva.

HADIHAJÓ, (hadi-hajó) ösz. fn. Szélesb ért. hadsereghez, hadviseléshez tartozó hajó, pl. melyen hadi élelmet, fegyvereket stb. szállítanak. Szorosb ért. oly hajó, melyen vizi csaták történnek.

HADIHÍD, (hadi-híd) ösz. fn. A háborut viselő seregek által hevenyében épített ideiglenes híd.

HADIJÁTÉK, (hadi-játék) ösz. fn. Katonai játék neme, melyben a katonák fegyverforgatási ügyességöket, mások mulattatására, mutogatják. *Régi lovagok hadijátékai.* Máskép : *harczjáték.*

HADIKORMÁNY, (hadi-kormány) ösz. fn. Általán hadiparancsnokság vagy hivatal, mely kisebb-nagyobb vidék hadait közvetlenül igazgatja. *Fő hadikormány,* mely valamely tartományra, országra terjed ki. *Magyarországi, tótországi és szerémségi, horvátországi, bánsági fő hadikormány.*

HADIKORMÁNYZÓ, (hadi-kormányzó) ösz. fn. 1) Általán hadi parancsnok. 2) *Fő hadikormányzó,* vagyis valamely vidék, tartomány, ország katonasága felett parancsoló főrangú tiszt, pl. vezér, altábornagy. *Magyarország fő hadikormányzója Budán, Horvátországé Zágrábban lakik.*

HADIMUNKA, (hadi-munka) ösz. fn. Mindenféle munka, mely a fegyvergyakorlathoz és háboruviseléshez tartozik, milyenek : sánczolás, táborütés, czéllövés stb.

HADINDÍTÁS, (had-indítás) ösz. fn. A hadaknak bizonyos állomásra, különösen az ellenség elébe indítása.

HADINÉP, l. HADNÉP.

HADINYELV, (hadi-nyelv) ösz. fn. A katonai hivatalos irásban, fegyvergyakorlásban stb. divatozó, és sajátságos kifejezésekkel, műszókkal biró nyelv. Átv. ért. rövid, szabatos, parancsszerü nyelv.

HADIREND, (hadi-rend) ösz. fn. 1) Rend a katonaságban vagy hadviselésben. *Hadirendbe állottak a seregek. Fegyelmetlen seregben nincs jó hadirend.* 2) Katonaság általában. *A hadirendhez tartozók.* Az 1-ső értelemben inkább külön irandó : *hadi rend.*

HADIRENDSZABÁS, (hadi-rend-szabás) ösz. fn. A hadi szabályok eléadása, elszámlálása.

HADIRODA, (had-iroda) ösz. fn. Iroda, melyben a hadikormány mindenféle levelezései, hivatalos irományai kezeltetnek.

HADIRODALOM, (had-irodalom) ösz. fn. Az irodalomnak azon ága, mely szélesb vagy szorosb ért. vett hadi tudományokkal foglalkodik.

HADISKOLA, (had-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben a katonaságra szánt, jelölt növendékek, vagy a katonaság közé már beavattak, illető hadi tudományokban rendszeres oktatást nyernek.

HADISTEN, (had-isten) ösz. fn. Az ókori hitrege szerént, hadakat intéző isten, kit a görögök Zeüsz fiában Marsban személyesítettek. Máskép, és nemzetiesen : *Hadúr.*

HADITANÁCS, (hadi-tanács) ösz. fn. 1) Kormányhatóság, mely a hadviselést, s általán az egész hadi ügyet intézi. *A haditanács által készített vagy helybenhagyott csataterv. Udvari haditanács,* melynek elnöke a fejedelem, vagy ennek képviselője. 2) Ezen hatóság ülése, tanácskozása a hadi ügyek tárgyában. *Haditanácsot tartani. Valamit a haditanácsban elhatározni.*

HADITANÁCSOS, (hadi-tanácsos) ösz. fn. A haditanácsnak egyes tagja, tanácsosi ranggal és czímmel.

HADITANYA, (hadi-tanya) ösz. fn. Hely, ahol valamely hadsereg vagy annak része táboroz, avagy lakik.

HADITISZT, (hadi-tiszt) ösz. fn. lásd : KATONATISZT.

HADITÖRVÉNYSZÉK, (hadi-törvényszék) ösz. fn. Törvényszék, melyben a hadsereg között eléforduló peres ügyek sajátlag szerkezett biróság által intéztetnek el. *Hadi törvényszék elé állítani a szökevényeket vagy árulókat.*

HADIZAJ, l. HADZAJ.

HADIZENET, (had-izenet) ösz. fn. Hivatalos tudósítás, mely által egyik nemzet vagy fejedelem a másiknak kijelenti, hogy megsértett jogait vagy igényeit fegyverrel kész megboszulni.

HADJÁRAT, (had-járat) ösz. fn. 1) Általán, a hadseregeknek helyről helyre költözése. *Keresztes hadjárat.* 2) Különösen, a hadaknak az ellenség ellen menése, harczra készülő mozgalmai. *Tavasz elején megkezdeni a hadjáratot.*

HADJELSZÓ, (had-jel-szó) l. HADIGE.

HADJOG, (had-jog) ösz. fn. 1) A hadi törvények öszvege. 2) Jog, melynél fogva a hadi törvények ellen vétett katonákat vagy a hadi ügyekbe avatkozott polgári személyeket is törvényszék elé

idézni és büntetni lehet. 3) Hadviselésre felszabadító jog.

HADKÉSZLET, (had-készlet) ösz. fn. Készlete vagyis egybegyüjtött öszvege bizonyos hadi szereknek.

HADKORMÁNY, (had-kormány) l. HADIKORMÁNY.

HADKORMÁNYSZÉK, (had-kormányszék) ösz. fn. Kormányszék, mely valamely vidék, tartomány vagy ország katonaságának ügyeit intézi. *Budai fő hadkormányszék.*

HADLÁB, (had-láb) ösz. fn. 1) A hadseregek azon állapota, midőn háborura készen állanak, vagy készülőben vannak. *Hadlábra állitani a seregek egy részét.* 2) A mozgásban, indulóban levő seregnek egy vonala, hadoszlop. (Colonne).

HADLAK, (had-lak) ösz. fn. Katonai laktanya.

HADLAVA, a régi halotti beszédben, a mai *hallá* helyett; l. HALL.

HADLEVÉL, (had-levél) ösz. fn. Levél, melyben hadat, azaz háborút izennek.

HADMEZŐ, (had-mező) ösz. fn. Általán, azon hely, vidék, tartomány, melyen az ellenséges felek hadat viselnek. V. ö. CSATAMEZŐ, CSATATÉR.

HADMOZGALOM, (had-mozgalom) ösz. fn. Háborúra mutató készületek a hadseregekben.

HADMÜVELET, (had-müvelet) ösz. fn. Hadi müködés, hadsereg vagy hadi hajó harczias mozdulata, forgása, gyakorlata (Manoeuvre).

HADMÜVÉSZ, (had-müvész) ösz. fn. A hadviselés fortélyaiba, cseleibe, csinyjaiba, fogásaiba ügyesen beletanult hadi ember.

HADNAGY, (had-nagy) ösz. fn. 1) Legrégibb, s legeredetiebb ért. családnak vagy nemzetségnek feje. V. ö. HAD, (1). 2) Több nemes családok, vagy egész nemes helységek, közbirtokosságok által választott főnök. *Nemesek hadnagya.* 3) Némely alföldi vidékeken községi vagy megyei rendőr, leginkább a csavargó legények, tolvajok stb. üldözésére. 4) A városokban a rendőrségi hivatalhoz tartozó tisztviselő, ki rangra nézve a kapitány után áll. *Város hadnagya.* 5) A katonaságnál feltiszt, ki az őrmesterek és kapitányok közti helyet foglalja el. *Alhadnagy*, *fő-* v. *felhadnagy. Lovas hadnagy, gyalog hadnagy.* Régente jelentett hadvezért, hadfőnököt, mint eredeti értelme és elemzése önként mutatja.

HADNAGYI, (had-nagyi) ösz. mn. Hadnagyot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Hadnagyi rang, kötelesség, fizetés.*

HADNAGYSÁG, (had-nagy-ság) ösz. fn. Hadnagyi hivatal, rang, szolgálat. *Nemesi hadnagyság. Katonai hadnagyság. Városi hadnagyság. Mezei hadnagyság.* V. ö. HADNAGY.

HADNÉP, (had-nép) ösz. fn. Fegyverviselő nép, sereg, katonaság, melynek különösen fogadott kötelessége a hazát és fejedelmet, bel és kül veszedelmek ellen védeni.

HADONA, (had-on-a) elvont törzsök, melyből a *hadonáz* ige származik. Jelent ide-oda kapkodást vagy kapkodót, csapkodót. Talán ebből származott rokon betük átváltozása által a *katona* szó.

HADONÁZ, (had-on-a-az) önh. m. *hadonáz-tam, —tál, —ott.* L. HADARÁSZ.

HADONCZ, (had-oncz) fn. tt. *hadoncz-ot.* Új szó, mely az ujoncz katona fogalmát rövid szabatossággal fejezi ki; mert ujoncz nem csak katona lehet, hanem pap, ügyvéd stb. is, hadoncz pedig egyedül az új katonára illik.

HADORSZÁGLÁR, (had-országlár) ösz. fn. Országlár, ki a hadi ügyek igazgatásával foglalkodik, máskép : *hadügyér.* V. ö. ORSZÁGLÁR.

HADORSZÁGLAT, (had-országlat) ösz. fn. Valamely országnak hadi törvények szerénti igazgatása, kormányzása.

HADOSZLOP, (had-oszlop) ösz. fn. A seregnek, s különösen a hadba menő seregnek olyatén sorba elrendezése, mely, vagy melynek egy része aránylag keskeny és hosszukás tömeget s mintegy oszlopot képez. (Colonne).

HADOSZTÁLY, (had-osztály) ösz. fn. 1) Általán, nagyobb hadseregből egy-egy osztály. 2) Különösen az ezredek nagyobb alkotó része, melynek főnöke az ezred főtiszti karából való. *Gyalog hadosztály* (bataillon). *Lovas hadosztály* (division). *Ezredesi hadosztály. Őrnagyi hadosztály.* Ez értelemben különösen am. *zászlóalj.*

HADÖSZVEIRÁS, (had-öszve-irás) ösz. fn. A katonáknak való, vagy katonáskodni köteles polgárok, legények öszveirása.

HADPARANCSNOK, (had-parancsnok) ösz. fn. Valamely helyben tanyázó katonaságnak parancsnoka. *Buda várának hadparancsnoka.* (Militär - Commandant).

HADPÉNZTÁR, (had-pénztár) ösz. fn. Pénztár, melyből a katonaság zsoldját, s egyéb hadi szereket, fegyvereket stb. fizetik.

HADPÉNZTÁRNOK, (had-pénz-tárnok) ösz. fn. Hadi tisztviselő vagy hivatalnok, ki a katonák zsoldjait és hadi költségeket kezeli.

HADRAJ, (had-raj) ösz. fn. A hadsereg egyik ága, része.

HADRÉV, erdélyi falu Thorda megyében; helyr. *Hadrév-én, —re, —ről.*

HADSEBÉSZ, (had-sebész) ösz. fn. A katonaságnál, katonai kórházakban müködő sebész.

HADSEREG, (had-sereg) ösz. fn. Kisebb vagy nagyobb számu katonaságból álló testület, öszvegyült fegyveres nép sokasága. *Hadsereget táborba szállitani, vezérelni.*

HADSORS, (had-sors) ösz. fn. Sors, mely a hadak munkálatait intézi, midőn majd kedvezőleg, majd mostohán mutatkozik.

HADSZA, l. HADDSZA.

HADSZABÁLY, (had-szabály) ösz. fn. Szabály, melyhez az illető hadak összesen és személyenként, magukat alkalmazni kötelesek.

HADSZABÁLYKÖNYV, (had-szabály-könyv) ösz. fn. Könyv, melyben a hadszabályok foglalvák. (Regulament).

HADSZÁLLITÁS, (had-szállitás) ösz. fn. 1) A hadaknak bizonyos helyre, állomásra elküldése. 2) A hadak számára való szerek, fegyverek, eleségnemüek szállítása.

HADSZÁRNY, (had-szárny) ösz. fn. A kiállított derékhadnak szélső végei, melyek kanyarodáskor legsebesebben mozognak. A hadsereg közepe : *hadderék.*

HADSZÉK, (had-szék) ösz. fn. Hadi tanács ülése, valamely tárgy fölötti tanácskozása.

HADSZÉMLE, (had-széмle) ösz. fn. Hadak vizsgálata, midőn a vizsgáló, vagyis szemletartó tiszt a seregeket osztályonként, csapatonként maga előtt elépteti, hogy lássa, ha fegyvereik, öltözetök stb. illő rendben, tisztaságban vannak-e? *Köz szemle. Nagy hadszemle. Az ezredes hadszemlét tart.*

HADSZER, (had-szer) ösz. fn. Általán, mindenféle hadi készület, milyenek, a fegyverek, hadi szekerek, hadi hajók, tábori sátorok stb.

HADSZERENCSE, (had-szerencse) ösz. fn. Szerencse a hadban, különösen: jó szerencse, midőn a hadakozó fél győzedelmet nyer. *A hadszerencse változó, bizonytalan. Hadszerencse kiséri zászlóját.*

HADSZERHIVATAL, (had-szer-hivatal) ösz. fn. Hivatal, mely a katonai hadszerekre, különösen ágyúkészületekre felügyel.

HADSZERNAGY, (had-szer-nagy) ösz. fn. Fő haditiszt, ki háborúban a tüzérséget kormányozza.

HADSZERTÁR, (had-szer-tár) ösz. fn. Épület, melyben lőszerek, ágyúk, puskák, különféle fegyverek és hadi készületek használatul készen állanak, vagy néha ritkaság és mutatvány gyanánt őriztetnek.

HADSZOLGÁLAT, (had-szolgálat) ösz. fn. Szolgálat, melyet valaki mint katona, mint a hadsereg egyik munkás tagja tesz. *Hadszolgálatba lépni.*

HADSZÓ, (had-szó) ösz. fn. l. HADIGE.

HADSZÜLESÉG, (had-szüleség) ösz. fn. Élelemszerek a katonaság, és takarmány a hadi lovak számára.

HADSZÜNET, (had-szünet) ösz. fn. l. FEGYVERSZÜNET.

HADTANODA, (had-tanoda) ösz. fn. l. HADISKOLA.

HADTÖRTÉNET, (had-történet) ösz. fn. Egy vagy több hadviselésnek, vagy általán hadaknak története. V. ö. TÖRTÉNET.

HADTÖRVÉNY, (had-törvény) ösz. fn. 1) Törvény, mely háboru folytában érvényes, vagy olyanná tétetik. 2) Törvény, melyet a katonák, s általán a hadsereghez tartozó személyek megtartani kötelesek.

HADTÖRVÉNYCZIKK, (had-törvény-czikk) ösz. fn. A hadtörvénykönyvből egy-egy czikk.

HADTÖRVÉNYKÖNYV, (had-törvény-könyv) ösz. fn. Könyv, melyben a hadtörvények foglalvák.

HADTÖRVÉNYSZÉK, (had-törvényszék) ösz. fn. 1) Törvényszéki ülés, melyben a katonák által elkövetett kihágásokról itélnek. 2) Azon személyek, kik ezen törvényszék tagjai. *A hadtörvényszék által halálra itéltetni.*

HADTUDÓ, (had-tudó) ösz. mn. Aki a hadviselés mesterségét érti. V. ö. HADTUDÓS.

HADTUDOMÁNY, (had-tudomány) ösz. fn. 1) Szoros ért. és tárgyilagosan am. a hadviselés mesterségének rendszeres eléadása. 2) Szélesb ért. hadviselésre vonatkozó ismeretek. *Hadtudományra oktatni a növendék katonákat. Hadtudományt írni. Hadtudománynyal birni.*

HADTUDÓS, (had-tudós) ösz. fn. Hadtudományban jártas, különösen, ki a hadviselés mesterségének rendszeres ismereteivel bir.

HADÚR, (had-úr) ösz. fn. l. HADISTEN.

„Fenn pedig álla Hadúr, a föld harczára lenézvén."
Vörösmarty.

HADUSFALVA, helység Szepes megyében; helyr. *Hadusfalvá-n, —ra, —ról.*

HADÚT, (had-út) ösz. fn. 1) Út, melyen a költözködő, egy helyről más helyre rendelt katonák járnak; országút. 2) Átv. ért. l. TEJÚT.

HADÚTLEVÉL, (had-útlevél) ösz. fn. Jegyzék, melyen föl vannak írva és kitüzve az útra indított hadak állomásai.

HADÜDV, (had-üdv) ösz. fn. A katonaságnál divatozó tisztelkedés, pl. midőn az őrálló legény az átmenő tiszt előtt fegyverét meghúzza.

HADÜGY, (had-ügy) ösz. fn. Minden, ami a hadakat és hadviselést illeti. *Hadügyet intéző ország-lár. Hadügyek tárczáját átvenni.*

HADÜGYÉR, (had-ügyér) ösz. fn. Némelyek szerint újabb időben am. hadügy-miniszter.

HADÜGYÉSZ, (had-ügyész) ösz. fn. Hadi törvényekből megvizsgált és feleskűdt katonai ügyvéd. (Auditor), másképp : *hadbiró.*

HADÜGYÉSZET, (had-ügyészet) ösz. fn. Hadügyészi képesség vagy hivatal. *Hadügyészetben gyakorolni magát. Valamely kihágás vizsgálatát a hadügyészetre bizni.*

HADÜGYÉSZI, (had-ügyészi) ösz. mn. Hadügyészt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Hadügyészi vizsgálat, oklevél. Hadügyészi levelezés, vélemény.*

HADÜGYVÉD, (had-ügy-véd) lásd : HADÜGYÉSZ.

HADÜZENET, (had-üzenet) ösz. fn. l. HADIZENET.

HADVADÁSZ, (had-vadász) ösz. fn. Némely hadseregeknél különös ügyességü lövészek, kik há-

boru alkalmával, előcsatázásokra, tájszemlére, levélhordásra stb. használtatnak. *Hadvadászok osztálya. Határvidéki hadvadászok.*

HADVERŐ, (had-verő) ösz. mn. és fn. Győző, győzedelmes. *Hadverő seregek! Hadverő Isten.* (Zrinyiász).

HADVEZÉR, (had-vezér) ösz. fn. Széles ért. hadfőnök, ki a csatába menő hadakat vezeti. *Fő hadvezér, al hadvezér.* A *vezér* szó értelme különös rangfokozati tekintetben még nincs szabatosan meghatározva. Többen a *General* kifejezésére használják. Innét: *vezérőrnagy.* (Generalmajor).

HADVEZÉRI, (had-vezéri) ösz. mn. Hadvezért illető, arra vonatkozó. *Hadvezéri méltóság, parancs, rendelet.*

HADVEZÉRSÉG, (had-vezérség) ösz. fn. Hadvezéri hivatal, rang, méltóság. *Hadvezérségre emelkedni. Hadvezérséget viselni.*

HADVEZŐ, erdélyi puszta Kolos megyében; helyr. *Hadvező-n, —re, —ről.*

HADVIGA, falu Thurócz megyében; helyr. *Hadvigá-n, —ra, —ról.*

HADVISELÉS, (had-viselés) ösz. fn. Háborúskodás, hadakozás, ellenség ellen hadseregekkel menés.

HADVISELET, (had-viselet) ösz. fn. 1) Lásd: HADVISELÉS. 2) Am. hadi v. katonai viselet, katonai ruházat.

HADVISELŐ, (had-viselő) ösz. mn. Aki más ellen fegyveres hadakkal indúl, s azt csatázva, harczolva megtámadja, háborúskodó. *Hadviselő szomszéd népek. Hadviselő felek.*

HADVIZSGÁLAT, (had-vizsgálat) ösz. fn. 1) l. HADSZEMLE. 2) Hadi törvényszék előtti vizsgálat.

HADVIZSGÁLÓ, (had-vizsgáló) ösz. mn. és fn. Ki a hadak fölött szemlét tart; tiszt, főtiszt, ki hadszemlére kiállítja vagy állíttatja a katonaságot. V. ö. HADSZEMLE.

HADZAJ v. HADIZAJ, (had- v. hadi-zaj) ösz. fn. Zaj, lárma valamely hadra menő vagy hadakozó csoportban.

HÁG, (ha-ag v. ho-ag, rokonnak tekinthető a sínai *'áng* [altum; extollere], a német *steigen, hoch,* magyar *hegy.* V. ö. H betű és HA gyökelem); önh. és áth. m. *hág-tam, —tál, —ott.* 1) Általán, magasra lép, megy, emelkedik. *Zsámolyra, székre, asztalra hágni. Uborkafára hágni. Felhágott az uborkafára.* (Km.). *Aki nagyot hág, nagyot esik.* (Km.). „Ha ezt még nem teszéd, fejed a karóba hág.“ (Székely népmese. Kriza J. gyüjteménye). 2) Különösen, lép, vagyis lábát felemelvén valamire reá teszi. *Rosz fűre hágott.* (Km.). *Más nyomába hágni. Nyomába sem hághat.* (Km.). *Behágni a kocsiba. Alá hágni a gödörbe, árokba. Nyakára hágni valakinek,* am. erőt venni rajta. *Nyakára hágni valaminek,* am. elsikkasztani, elkölteni, elprédálni. *Rengőre hágni,* tájdivatosan am. házasságtörést követni el. *Kihágni,* am. törvényt szegni. *Kihágni a hámból, korlátból. Lehágni a lóról, székről.* 3) Mász, magasra megy, különösen fára, hegyre. *Meghágni a hegyek ormát. Az árviz meghágta a legmagasabb partokat.* 4) Mondják a hím állatokról, különösen csödörről, bikáról, kosról, midőn nemzés végett a nőstényre ugranak. *Hágnak a csödörök, kosok. A bika meghágta az üzelkedő tehenet.* V. ö. bővebben: *aláhág, át* v. *általhág, behág, felhág, kihág, lehág, meghág, ráhág.*

HÁGÁS, (há-g-ás) fn. tt. *hágás-t,* tb. *—ok.* 1) Magasra lépés, mászás, felmászás. 2) Midőn a hímállatok, különösen csödörök, bikák, kosok nemzés végett a nőstényekre ugranak. *Hágás ideje. Hágásra ereszteni a fiatal kost. Első hágás.*

HÁGAT, (ha-ag-at) áth. m. *hágat-tam, —tál, —ott.* Nőstény barmot hímmel, különösen tehenet bikával, kanczát csödörrel, anyabirkát kossal párosít. *Fiatal kanczákat hágatni. A harmadfű üszőket meghágatni.*

HÁGATÁS, (ha-ag-at-ás) fn. tt. *hágatás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn a nőstény barmokat közösülés végett hím alá, különösen a tehenet bika, a kanczát csödör, az anyajuhot kos alá eresztik.

HÁGATÓ, (ha-ag-at-ó) fn. tt. *hágató-t.* 1) Hely, korlát, hová a csödörrel párosulandó kanczát beállítják. 2) Lovász, ki a sárló kanczák és hágó csödörökkel bánik, s a hágást elintézi.

HÁGCSA, (ha-ag-csa) elvont törzs és fn. melyből a *hágcsál* ige származik. Jelent lassu, kisded hágást, lépést.

HÁGCSÁL, (ha-ag-csa-al) önh. m. *hágcsál-t.* Lassan-lassan hág, hágdos, lépdegel. *Gólyák, gémek hágcsálnak a tóban.*

HÁGCSÓ, (ha-ag-acs-ó v. ha-ag-os-ó) fn. tt. *hágcsó-t.* Általán, fokozatos eszköz, emelvény, melyen fölalá lehet hágni, menni, milyenek: lajtorja, pásztori górfa, lépcsők. Különösen, melyen valahová behágnak. *Hágcsó a hintón. Hágcsó a kerítéseken, sövényeken,* melyen ki és bejárnak. Néhutt a köznépnél elrontva: *háskó.*

HÁGCSÓPAD, (hágcsó-pad) ösz. fn. A várbástyákon levő hágcsó.

HÁGDICSA, (ha-ag-od-ics-a) elvont törzs, melyből *hágdicsál* ige ered. Jelent apró vagy gyakori lépést.

HÁGDICSÁL, (ha-ag-od-ics-a-al) lásd: HÁGCSÁL.

HÁGDICSKÁL, (ha-ag-od-ics-ka-al) l. HÁGCSÁL.

HÁGDOGÁL, (ha-ag-od-og-ál) lásd: HÁGCSÁL.

HÁGDOS, (ha-ag-od-os) önh. és áth. m. *hágdos-tam, —tál, —ott.* Gyakran, ismételve hág. *Naponként százs lépcsőt hágdosni. A jó csősz nem restel a górfára hágdosni.* „Jól tudtam hágdosni ahogy csak kellett; felhágok a fára.“ (Székely népmese. Kriza J. gyüjt.). V. ö. HÁG.

HÁGDOSÁS, (ha-ag-od-os-ás) fn. tt. *hágdosás-t*, tb. *—ok.* Gyakran ismételt hágás.

HÁGÓ, (1), (ha-ag-ó) mn. tt. *hágó-t.* Általán, aki vagy ami hág. *Sárba, ganéjba hágó ember. Hámból kihágó ló. Hágó kos, bika, csődör.* V. ö. HÁG.

HÁGÓ, (2), (mint föntebb) fn. Út, mely magasabb helyeken visz keresztül, ilyen pl. mely Erdélyt Magyarországgal öszveköti, s *Királyhágó* a neve. *Minden hágónak vagyon lejtője.* (Km.).

HÁGÓVAS, (hágó-vas) ösz. fn. A kocsi vagy hintó oldalára vagy bakjára alkalmazott vas lépcső, melyen föl és le szállani kényelmesebben lehet.

HÁGSZÍN, (hág-szín) ösz. fn. Baranyai tájszólás szerint am. házpadlás, azaz szín, melyre hágva kell fölmenni.

HAGY, (1), HÁGY, áth. m. *hagytam*, *hagytál*, *hagyott.* Hosszu *á* csak a törzsben van. Eredetére nézve vagy gyökül a ráhagyást, engedést jelentő *ha* szót vehetjük, mely a *ha is! ha bár!* indulatszókban is létezik; a *gy* pedig képző betű, mint a *ro-gy-*, *fo-gy-*, *mé-gy* szókban, vagy pedig a *hagy* önálló gyök, s a *h* általános jelentése (erős lehelés) után haladást, távolodást, továbbá: hatalmat fejez ki. Jelentései: 1) Valakitől vagy valamitől eltávozik, s ez értelemben leginkább *el* igekötővel használtatik. *Elhagyni a várost. Épen most hagyá el a hajó a kikötőt. Elhagyta a tanulást.* A régieknél *meg* igekötővel is használtatik ezen értelemben. V. ö. EL, (2) és MEG igekötő. 2) Valamit enged. *Mást beszélni hagy. Menni hagy. Hagyjátok a beteget nyugonni. Rajtam ült a sok nyelv, s fülemet nem hagyja nyugonni.* (Vörösm.). 3) Valamit birtokul enged, ad. *Az apa minden vagyonát gyermekeire hagyja. Végrendeletben a templomnak, kórháznak, tanodának hagyni bizonyos mennyiséget.* 4) Valamit maradék gyanánt enged által. *Maga is jól lakott, másnak is hagyott. Mindenét elpazarolván, örököseinek mit sem hagyott.* 5) Valamit magára maradni enged, valakitől segítségét, társaságát megvonja. *Oda hagyták öt régi barátai. Feleségét honn hagyta, maga pedig világgá ment. Vérben, fagyban, cserben, sárban, szégyenben hagyni valakit. Inkább ott hagyja orrát, mint sem kivallaná.* (Km.). *Elhagyja hazáját. Elhagyja magát,* am. nem gondol saját érdekeivel. *Ne hagyd magad, Guba Jakab.* (Km.). *Valakit hazugságban, szégyenben hagyni*, am. meghazudtolni, megszégyeníteni. 6) *Alább hagy*, am. nem sürgeti, nem szorítja annyira a dolgot. *Fölhagy valamivel*, am. folytatni szün. *Hagyj föl már kérkedéseiddel. Fölhagyott szándékával. Abbanhagyni a kezdett munkát* v. *félbenhagyni.* 7) Nem bánt, nem bolygat, beleegyezik. *Hagyjátok öt, míg kifujja mérgét. Helyben hagyni valamit*, am. a kijelentett véleményt vagy véghez vitt cselekedetet nem gáncsolni, hanem helyesleni, beleegyezni. *Jóvá hagyni a tervet, javaslatot. Minden szavát reá hagyták. R á rá, hagyd rá.* (Km.). 8) Némely öszvetételekben újabb kori köz divat szerént leginkább *meg* igekötővel, hatalomszó erejével, vagyis parancsoló, rendelő értelemmel bir. *Meghagyni a cselédeknek, hogy a házra vigyázzanak. Erösen meghagyni minden polgárnak, hogy az ünnepélyre megjelenjen. Meghagyatik a vádlottnak, hogy NN.-napon N. órában a törvényszék elött személyesen jelenjen meg. Mit hagyott föl leczkére a tanító?* 9) Valamely áru becsét meghatározza, bizonyos értékre tartja. *Tíz forintra hagyta a posztó röfét.*

HAGY, (2), *haj* helyett *hagyma* (= hajma), *hagyigál* (= hajigál), *hagyít* (= hajít) és *hagyap* (hihetőleg = hajap) szókban.

HAGY, (3), falu Szepes megyében; helyr. *Hagy-on, —ra, —ról.*

HAGYAKODIK, (hagy-a-kod-ik) k. m. *hagyakod-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Hagyja magát. *Ez a szín hagyakodik. Életereje hagyakodik*, másképp: *hagyakoszik.* 2) A székelyeknél: igazítandókat tűz ki. (Kriza J.).

HAGYAKOSZIK v. HAGYAKOZIK, (hagy-a-koz-ik) l. HAGYAKODIK, 1).

HAGYAP, (hagy-ap, vagyis haj-ap, egy gyökü *hajít* igével) elavult ige, m. *hagyap-tam, —tál, —ott.* Annyi mint, pök v. köp. *Ezeket mikor mondotta volna, hagyapa a földre.* (Münch. cod.). *És verik vala náddal ő fejét, és hagyapják vala ötet.* (Münch. cod.).

HAGYAPÁS, (hagy-ap-ás) fn. tt. *hagyapás-t*, tb. *—ok.* Pökés, kiköpött nyál. *És alkota sárt a hagyapásból.* (Münch. cod.). Elavult szó.

HAGYÁROS, falu Szala megyében; helyr. *Hagyáros-on, —ra, —ról.*

HAGYÁS, (hagy-ás) fn. tt. *hagyás-t*, tb. *—ok.* Általán, am. engedés. Különösen és jobbára öszvetett állapotban használtatván, 1) am. beleegyezés, ellen nem mondás. *Jóváhagyás*, *helybenhagyás*, *reáhagyás.* 2) Mellőzés, valamivel nem gondolás. *Barátaink elhagyása. Betük kihagyása.* 3) *Meg* igekötővel parancs, rendelet. *Atyám meghagyásából honn kell maradnom.* 4) A régieknél, pl. a régi Passióban, am. testamentum.

HAGYAT, (1), (hagy-at) áth. és mivelt. m. *hagyat-tam, —tál, —ott.* Eszközli, hogy valaki valamit hagyjon, meghagyjon, elhagyjon, kihagyjon stb. *Hagyatni maradékételt az elkésett vendégnek. Bizonyos kifejezést elhagyatni a jegyzővel. Valamely tervet az illetők által helybenhagyatni. Rosz szokást elhagyatni a gyermekkel.*

HAGYAT, (2), (hagy-at) elvont törzse *hagyaték* és *hagyatéki* származékoknak.

HAGYATÉK, (hagy-at-ék) fn. tt. *hagyaték-ot.* 1) Maradék, ami valamely elköltött, elhasznált tömegből, egészből megmarad. *Ételhagyaték. Adjatok kis hagyatékot.* 2) Amit valaki elhunytával maga után hagy, pl. *sok jószágot, kevés pénzt, több adósságot hagyott maga után*, innen: *jószághagyaték*, *pénzhagyaték, adóssághagyaték.*

HAGYATÉKI, (hagy-at-ék-i) mn. tt. *hagyatéki-t*, tb. *—ak.* Hagyatékot illető, arra vonatkozó. *Hagyatéki biró, hagyatéki eljárás.*

HAGYATI, (hagy-at-i) mn. tt. *hagyati-t*, tb. *—ak*. Halogatódzó, aki egyet-mást el szokott hagyogatni. Székely szó.

HAGYATISKODIK, (hagy-at-i-s-kod-ik) k. m. *hagyatiskod-tam*, *—tál*, *—ott*. Aki halogatódzni szokott. Székely szó.

HAGYATLAN, (hagy-at-lan) mn. tt. *hagyatlan-t*, tb. *—ok*. Ami nincs hagyva, meghagyva, elhagyva stb. V. ö. HAGY.

HAGYD, l. HADD.

HAGYFA, (hagy-fa) ösz. fn. Erdőszök nyelvén oly fa az erdőben, melyet vágáskor a határkő mellett vagy általán az erdő némely pontjain lábán hagynak, hogy az erdő határát jelölje vagy a gyönge növéseket védje.

HAGYGYÁN, l. HAGYJÁN.

HAGYHATATLAN, (hagy-hat-at-lan) mn. tt. *hagyhatatlan-t*, tb. *—ok*. Amit hagyni, elhagyni, meghagyni stb. nem lehet. *Elhagyhatatlan szokás*. V. ö. HAGY.

HAGYÍT, HAGYIGÁL, l. HAJÍT, HAJIGÁL.

HAGYJ, (hagy-j) parancsolója *hagy* igének, pl. *hagyj békét*. A *hadd* (v. hagyd) nógató szóval váltva gyakran szolgál a parancsoló vagy kapcsoló mód erősbítésére, *hagyd* tárgyilagos, *hagyj* pedig tárgyatlan értelemmel, (ez utóbbihoz tartozván, mint tudjuk, az *engem, minket* v. *bennünket* tárgyesetek is, pl. *hagyj olvassak*, így egészitendő ki : hagyj engem, hogy olvassak; *hagyd olvassam*, am. hagyd (azt v. azokat), hogy olvassam (azt v. azokat); *hagyj menjünk*, am. hagyj bennünket, hogy menjünk; *hadd lássuk*, am. hagyd (azt vagy azokat), hogy lássuk (azt vagy azokat).

HAGYJÁN, (hagyj-án v. hagy-ja-an) indulatszó, mely ráhagyást, engedést, valamivel nem bánást, nem törődést jelent, s am. semmi az! tűrhető! ám legyen! *Ha elveszett, hagyján, majd lesz más. Ez csak mind hagyján volna. Ha úgy tetszik önnek, hagyján.*

HAGYLÁPOS, l. HAGYMÁS LÁPOS.

HAGYMA, HAGYMÁS stb., l. HAJMA, HAJMÁS.

HAGYMÁDFALVA, helység Bihar megyében; helyr. *Hagymádfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

HAGYMÁS, falvak Baranya s Bihar megyében, és Erdélyben Thorda megyében; ALSÓ—, és CSICSÓ—, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Hagymás-on*, *—ra*, *—ról*. V. ö. HAJMÁS.

HAGYMÁS-BODON, székely falu Maros székben; helyr. *—Bodon-ba*, *—ban*, *—ból*.

HAGYMÁSFA, helység Somogy megyében; helyr. *Hagymásfá-n*, *—ra*, *—ról*.

HAGYMÁS-KÉR, falu Veszprém megyében; helyr. *Hagymás-Kér-en*, *—re*, *—ről*.

HAGYMÁS-LÁPOS, falu Kővár vidékében; helyr. *—Lápos-on*, *—ra*, *—ról*.

HAGYMÁSZ v. HAGYMÁZ, (hagy-om-ás = hagyomász = hagymász, midőn t. i. az eszmélet elhagyja a beteget); fn. tt. *hagymász-t*, tb. *—ok*. Szélesb ért. elgyöngülésből származó láz neme. Szorosb ért. ragályos természetü ideglház, mely leginkább a kórházakban, hadi táborozásokban, tömlöczökben fejlődik ki. (Typhus). *Zavarva beszél, mint kit a hagymász bánt.*

HAGYMÁSZBETEG, (hagymász-beteg) ösz. fn. Hagymászban fekvő beteg.

HAGYMÁSZBETEGSÉG, (hagymász-betegség); ösz. fn. l. HAGYMÁSZ.

HAGYMÁZ, l. HAGYMÁSZ.

HAGYÓ, (hagy-ó) mn. tt. *hagyó-t*. 1) Engedő; elmaradó. *Békét hagyó ellenség. Elhagyó hideglelés.* 2) Valamit félbenszakasztó, valamitől elváló. *Hithagyó keresztény. Húshagyó kedd.* Ez főnév gyanánt is használtatik. *Húshagyó, húshagyó, engem itthonn hagyó.* (Csokonai).

HAGYOGAT, (hagy-og-at) áth. és gyakor. m. *hagyogat-tam*, *—tál*, *—ott*. Itt-ott, vagy apródonként, lassan-lassan, folytonosan hagy valamit. V. ö. HAGY. *Ruháit elhagyogatni az úton. A szegényeknek naponként hagyogat valamit.*

HAGYOGATÁS, (hagy-og-at-ás) fn. tt. *hagyogatás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki hagyogat valamit.

HAGYOMÁNY, hagy-om-ány) fn. tt. *hagyomány-t*, tb. *—ok*. 1) Birtok, vagyon, jószág, melz valakinek halála után hátramarad, hagyaték. 2) A végrendeletnek egyes ága, vagyis a végrendelő által kikötött mennyiség, melyet az örökösök az örökségi tömegből bizonyos, megnevezett czélokra kifizetni tartoznak. (Legatum). 3) Nemzedékről nemzedékre általszálló, s szájról szájra adott történet, monda. *Valamely nép történetét hagyományokból összeírni. Némely egyház elve : a keresztény vallásnak egyik kútfeje a szentirás, másik a hagyomány. Valamit hagyományból tudni. Híven őrzött, vagy megcsonkított, elferdített hagyomány.* 4) A Tatrosi codexben am. házasságtól elválás. *Hagyománynak levele* (libellus repudii).

HAGYOMÁNYOS, (1), (hagy-om-ány-os) fn. tt. *hagyományos-t*, tb. *—ok*. Személy, kinek a végrendelő hagyományképp ajándékoz valamit, mellékörökös. V. ö. HAGYOMÁNY, 2).

HAGYOMÁNYOS, (2), (mint föntebb) mn. tt. *hagyományos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Ami szájról szájra adott elbeszélés után ment által korról korra, ha talán későbben írásba vétetett is. *Hagyományos történetek.*

HAGYOMÁNYOZ, (hagy-om-ány-oz) áth. m. *hagyományoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Halál esetére valamit hagyományképen ajándékoz valakinek. *Vagyona egy részét az egyháznak és tanodáknak hagyományozta.* V. ö. HAGYOMÁNY, 2).

HAGYOMÁNYOZÁS, (hagy-om-ány-oz-ás) fn. tt. *hagyományozás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, melynél fogva valakinek hagyományképp ajándékoznak valamit. V. ö. HAGYOMÁNY, 2).

HAGYOMÁS, (hagy-om-ás) fn. tt. *hagyomás-t*, tb. *—ok*. 1) Megbizás, meghagyás, rendelés, parancsolás. *Hagyomás szerént cselekedni. Felsőbb hagyomásból siettetni az ügyet.* 2) Engedés, elengedés. Nádor-codex. 3) Elhagyás. *Észhagyomás.*

HAGYOTT, (hagy-ott) mn. tt. *hagyott-at*. 1) Birtokul engedett, adott, ajándékozott, valamire szánt. *Iskolákra, szegényekre hagyott pénz.* 2) Maradt. *Hagyott ételt adni a jövevénynek.* 3) Magára maradt, segitség, társaság nélküli, elpusztult. *Ura hagyott asszony. Vérben, csatatéren hagyott katona. Hagyott tábor.* 4) Bizonyos állapotban maradt, nem bolygatott, nem bántott. *Helyben hagyott terv, fogalmazvány, fölirat. Jóvá hagyott mü.* 5) Rendelt, parancsolt, kitüzött. *A hagyott böjtöket megtartani. Hagyott napon megjelenni. Hagyott penitencziát elvégezni. Hagyott innepeket megülni.* V. ö. HAGY.

HAH! (1), indulatszó, mely bánatot, keserüséget, néha boszút, haragot fejez ki. *Hah! fene visszavonás.* (Horv. E.).

HAH, (2), hangutánzó tiszta gyök, melyből *hahog, hahota, hahotás* származékok erednek. Jelent mélyebb és vastagabb hangu nevetést. V. ö. HAHA, rokonságaival együtt.

HAHA! (ha-ha) kettőzött indulatszó, s a nevetésnek mélyebb hangon való kitörése. Rokonságai a latin *cachinor*, hellen *κιχλίζω*, a német *kichern*, szanszkrit *kakh*, finn *hekotan* v. *hehotan, hahotan, hohotan* (hahatázok) stb. A nevető hangok fokozata a magyarban ez: *hoho* legmélyebb, azután *haha*, *hehe*; s legmagasabb: *hihi*. V. ö. KACZAG, MOSOLYOG, NEVET, VIHOG.

HAHAHA! háromszorozott mélyebb hangú nevetést jelentő indulatszó. Ilyenek: *hohoho! hehehe! hihihi!*

HÁHÁBELLA, (háhá-bella) gyermekbeszédi kifejezés, melyet a játszó kis gyermekek vagy dajkáik, keringőzés közben mondogatnak.

HÁHÁBELLÁZ, (háhá-belláz) önh. Háhábella szót mondogatva keringőzik.

HAHÓ, indulatszó, melylyel leginkább a vadászok élnek, midőn a vadászebeket a felzaklatott vad után serkentik. Fordítva: *hóha!* am. megállj.

HAHOG, (hah-og) önh. m. *hahog-tam, —tál, —ott. Hah* hangon nevetgél. *Mit hahogtok?*

HAHOGÁS, (hah-og-ás) fn. tt. *hahogás-t*, tb. *—ok*. Hah hangon nevetgélés.

HAHOGY, (ha-hogy) ösz. kötszó. A föltételes *ha* szónak erősbített alakja, megfordítva: *hogyha.*

„Hahogy tőlem elpártoltál,
Hozzám hüségtelen voltál,
Már, már csak maradj el már."
Népdal (Erdélyi J. gyüjt.).

HAHÓT, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Szala megyében; helyr. *Hahót-on, —ra, —ról.*

HAHOTA, (hah-ot-a) fn. tt. *hahotát*. Erős, vastag hangú nevetés. *Hahotával nevetni. Nagy hahotával vannak. Hahotát ütni. Hahotára fakadni. Hahotanevetés.* Különösen oly nevetés, mely pajkosságra, gúnyra, csúfolódásra mutat, mely néha trágár beszédek hallására fakad ki. V. ö. HAHA.

HAHOTÁL, (hah-ot-a-al) önh. m. *hahotál-t*. Hahotával, vagyis *haha* vastag hangon, nevet. *Kihahotálni, meghahotálni valakit*, am. *haha* hangon kinevetni.

HAHOTÁLÁS, (hah-ot-a-al-ás) fn. tt. *hahotálás-t*, tb. *—ok. Haha* vastag hangon való nevetés.

HAHOTÁS, (hah-ot-a-as) mn. tt. *hahotás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) *Haha* vastag hangon nevető. *Hahotás mulatók.* 2) Hahotával párosult. *Hahotás vigjáték.*

HAHOTÁZ, (hah-ot-a-az) önh. m. *hahotász-tam, —tál, —ott*. Hahotával nevet. *Hahotásnak és trágárkodnak.* (Faludi). V. ö. HAHOTA.

HAHOTÁZÁS, (hah-ot-a-az-ás) fn. tt. *hahotázás-t*, tb. *—ok*. Hahotával, vagyis vastag *haha* hangon való nevetés.

HÁI-BÁI, kettőzött vagy iker mn. Túl a Dunán, kivált Bakony táján am. régi, ócska, elavult. *Isten tudja, milyen hái-bái irásokat hozott elé.* Első része a kort jelentő *ha* (mint né-ha, vala-ha, so-ha szókban is).

HA IS, a székelyeknél divatos, *habár* helyett. *Ha is nem jönnél.* (Lőrincz Károly gyüjteménye).

HAJ, (1), elvont gyök, s azonos *gaj kaj* törzsökökkel, melyekből *gajmó, kajmó, kajla, kajsza, kajcsos* stb. szók származnak, s mindnyájan görbülést, kanyarodást, meghajlást jelentenek. A *haj* gyökből eredt *hajlik, hajol, hajt, hajlít, hajigál, hajít*. A török gyök: *ej*, innen *ej-mek* am. hajtani, *ej-il-mek* am. *haj-ul-ni*. Eléjön a törökben *kaj-mak* is, am. sikámlani. De ide sorozható a hellen *κλί-ν-ω*, honnan *κλί-νη, κλί-μα, κλι-τός*, latin *clinare* (inclinare, declinare) stb.

HAJ, (2), barmot, különösen szarvasmarhát, mint tehenet s ökröt menésre sürgető indulatszó. *Haj Csákó! Haj hó, haj ide hó, haj rá! Haj haj! Haj be az istállóba! Haj ki a mezőre! Haj no!* A disznóknak így mondják: *huj be! huj ki!* Amannak származékai: *hajt* (pellit), *hajcsár, hajdú, hajhász* stb.

HAJ, (3), fn. tt. *haj-at*. 1) Általán, valaminek takarója, külseje, födele. Innen: *kenyérhaj, tökhaj, gyümölcshaj, félhaj, kukoriczahaj.* Eleme az elvont *ha, ho*, mely tetőt, magasságot, fölt jelent, s megvan a német *hoch, Höhe*, a szláv *hore* stb. szókban. Azonos vele a magyar *héj*, továbbá a *hiú, híjú*, (a ház födelének ürege, padlás). V. ö. HIÚ. 2) Különösen az ember fejét takaró szőrszálak. *Fekete, szőke, veres haj. Kondor, borzas, tömött, ritka haj. Hosszu, nyirett, csomóba font haj. Fodor haj. Fodor a haja, sík a szája*, am. hamis. (Km.). *Ősz haj. Vendéghaj*, am. paróka. *Hajat fésülni, befonni, ecsetni. Haját tépni mérgében. Valakivel hajba vagy valaki hajába kapni*, am.

belekötni, vele veszekedést kezdeni. *Hajánál fogva kihúzni. Meghúzni valaki haját. Elment a haja*, átv. am. elment az esze, vagy a hagymász-nyavalya volt rajta. *Hátra simítani a hajat. Barna hajad simítsd hátra.* (Népd.). 3) Átv. némely növényeknek hajszálakhoz hasonló fodrai, fürtei, pl. *Árvaleány haja.*

HAJ! (4) v. HAJH! (rokon vele a latin *eheu*, héber אָהּ) indulatszó. 1) Jelent felsohajtást. *Haj! baj. Haj, be boldog voltam! Be roszúl vagyok, haj! Haj, keserves sors!* 2) Jelent valaki után kiáltást. *Haj, Jancsi haj!* Vékony hangon: *hej!* Utólehelettel is megtoldva: *hajh!* Rokon ez értelemben *kaj* gyökkel *kajált* (v. kiált), s *kajabál* (v. kiabál) szókban. A törökben is *haj* Hindoglu szerént, francziául *ha! ah! eh bien.*

HAJ, (5), puszta Nógrád megyében; helyr. *Haj-ba, —ban, —ból.*

HÁJ, (1), (ha-aj; palóczos kiejtéssel: *ho-aj, ho-áj;* am. az élesb hangú *héj*, azaz a beleket s hust *héj* gyanánt takaró kövérség; a törökben *jagh* am. olaj, kövérség, v. ö. HA, elvont gyök); fn. tt. *háj-at.* Szoros ért. a hasban és belek körül öszvegyülő, s földomborodó kövérség, vagyis sajátságos tömör zsír, mely némely állatokban aránylag igen megnövekedik, pl. a disznókban. *Disznóháj. Ökörháj. Nagy háju ember*, am. igen kövér. *A hájat kimetszeni. Hájat olvasztani. Hájjal megkenni a tengelyt, lószerszámokat. Csikorog a szekér, megitta kocsis a háj árát.* (Km.). *Nem ebre bízták a hájat.* (Km.). *Ebhájjal kenték az alfelét*, am. csintalan, hamis. (Km.). *Fodorháj. Farkashájjal kent ostortól megijednek a lovak. Nyúlháj. Kutyaháj. Reczés háj.* Szélesb ért. kövérség, az állati húst fodrozó zsirosság. V. ö. SZALONNA, ZSÍR.

HÁJ, (2), falu Thurócz megyében; helyr. *Háj-ba, —ban, —ból.*

HAJA! HAJAH! indulatszó, mely vidámságra, széles kedvre mutat, s leginkább a víg népdalokban fordul elé. Vékony hangon: *heje, hejeh.*

„Nem szeretem az uramat, haja ha!
Csak a kisebbik uramat, haja ha!
Arra is ha megharagszom,
Itt a kocsma, majd beiszom haja ha!“

Népdal.

Ikerítve: *haja-huja* vagy *heje-huja.*

HAJADON, (haj-ad-on, am. hajadó vagyis hajazó, hajas; az *n*, vagy a *hajas* szót véve alapúl, az *on* csak toldalékhang) mn. tt. *hajadon-t*, tb. *—ok.* Eredetileg, kinek fejét hajon kívül egyéb nem födi, kinek sem süvege, sem fejkötője nincsen. *Hajadon fövel járni. Hajadon fövel bemenni a templomba.* Különösen, nőszemélyről mondják, ki még férjhez nem ment, tehát fejkötő alá nem jött. *Vessi magának házastársúl N. N. hajadon leányát.* (Egyházi hirdetés). Használtatik főnévül is, s ekkor jelent leányt, szüzet.

HAJADONSÁG, (haj-ad-on-ság) fn. tt. *hajadonság-ot.* Hajadon állapot, midőn a leány még férjhez nem ment. *Hajadonságát sirató menyasszony.* V. ö. HAJADON.

HAJAG, (haj-ag) fn. tt. *hajagot.* Alkalmasint nem egyéb, mint *hólyag* tájdivatos kiejtése, s eléjön *hajagmeggy* öszvetételben; l. HALYAG, HÓLYAG.

HAJAGMEGGY, (hajag-meggy) ösz. fn. Kecskemét vidékén így hívnak bizonyos finom héju, hoszszu száru meggyet, mely a spanyol meggynél kisebb fajta, de jóságára nézve czzel vetekedik. Van *hólyagcseresznye* is.

HAJAH, HAJAHUJ, HAJAHUJA. Örömet, széles kedvet jelentő indulatszók, melyeknek megfelel a németes *juhé, juhhé!* V. ö. HAJA!

HAJAHUJÁL, (haja-hujál) ösz. önh. m. *hajahujál-t. Hajahuja* víg hangon kiáltozva mulat. *Hajahujálnak a víg farsangi mulatók.* Máskép: *hejehujál.*

HAJAHUJÁZ, (haja-hujáz) mult: *hajahujáztam, —tál, —ott.* l. HAJAHUJÁL.

HAJÁL, (haj-a-al) önh. m. *hajál-t.* 1) L. HAJAHUJÁL. 2) Gyermeknyelven am. aluszik (az erősebb lehelléstől).

HAJÁLGAT, (haj-a-al-gat) önh. m. *hajálgattam, —tál, —ott.* L. HAJAHUJÁL.

HAJÁPOLÁS, (haj-ápolás) ösz. fn. Oly szerek használása, alkalmazása, melyek a hajat részént a kihullástól megóvják, részént növesztik.

HAJAS, (haj-as) mn. tt. *hajas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Hajjal födött, takart, benőtt, nem tar, nem kopasz. *Hajas fej. Hajas kis gyermek.* 2) Szélesb ért. minek burka, takarója, külső kérge van. *Hajas kukoricza. Hajas burgonyát adni az asztalra. Hajas kenyér. Hajas gesztenye.* V. ö. HAJ.

HÁJAS, (há-aj-as) mn. tt. *hájas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Hájjal biró, kövér, zsiros. *Hájas disznó. Hájas belek. Hájas has.* 2) Hájjal bekent, bemocskított. *Hájas tengely. Hájas szíjak. Nehéz az ebet a hájas szíjról leszoktatni.* (Km.). *Hájas szekér, hosszu út.* (Km.). *Néha a hájas tarisznyából is hull ki vajas pogácsa.* (Km.). *Hájas pirítós.*

HAJASODIK, (haj-as-od-ik) k. m. *hajasod-tam, —tál, —ott.* 1) Fején a haj növekedik, szaporodik. *Hajasodik az ótvaros gyermek feje.* 2) Némely növényekről is mondják, midőn hajszálakhoz vagy szőrhöz hasonló fürtjeik, fodraik nőnek.

HÁJASODIK, (ha-aj-as-od-ik) k. m. *hájasodtam, —tál, —ott.* Hája növekedik; kövéredik. V. ö. HÁJ.

HAJASÚL, (haj-as-úl) önh. m. *hajasúl-t.* Hajassá lesz, haja növekszik.

HÁJASÚL, (háj-as-úl) önh. m. *hájasúl-t.* Hájassá lesz, hája növekszik, hízik, kövéredik.

HAJATLAN, (haj-atlan) mn. tt. *hajatlan-t*, tb. *—ok.* Általán, kinek v. minek haja nincs. *Hajatlan vén ember. Hajatlan kisded. Hajatlan kukoricza, burgonya, gesztenye. Hajatlan kenyér.* V. ö. HAJ. Határozóilag am. haj nélkül.

HÁJATLAN, (ha-aj-atlan) mn. tt. *hájatlan-t,* tb. *—ok.* Kinek v. minek hája nincs; sovány, meg nem hizott. *Hájatlan disznó.* Határozóilag: háj nélkül.

HAJATLANODIK, (haj-atlan-od-ik) k. m. *hajatlanod-tam, —tál, —ott.* Kopaszodik, elmegy a haja.

HAJAZ, (haj-az) l. HÉJAZ.

HÁJAZ, (ha-aj-az) áth. m. *hájaz-tam, —tál, —ott.* Hájjal ken, megken. *Szekeret hájazni. Szíjakat hájazni. Megy a szekér, ha hájazod.* (Km.). Átv. ért. ügyének előmenetele végett az illetőket, pl. birákat megajándékozza.

HAJAZÁS, (haj-az-ás) l. HÉJAZÁS.

HÁJAZÁS, (ha-aj-az-ás) fn. tt. *hájazás-t,* tb. *—ok.* Valaminek hájjal megkenése.

HAJAZAT, (haj-az-at) fn. tt. *hajazat-ot.* Valamely épületnek egész vagy öszves födözete, teteje; máskép: *héjazat.* „Kik hajazatok alá futhatnak." Bécsi cod.

HÁJAZATLAN, (ha-aj-az-atlan) mn. tt. *hájazatlan-t,* tb. *—ok.* Amit hájjal meg nem kentek. *Csikorog a hájazatlan szekér.* Határozóilag am. hájazás nélkül.

HAJBORZADÁS, (haj-borzadás) ösz. fn. A hajszálak fölmerevedése, mi a nagy félelem és bámulat miatt szokott történni. *Hajborzadás nélkül nem nézhettem az ádáz vérengezést.* Lágyabb ért. a hajnak rendetlen felkuszálódása.

HAJBORZASZTÓ, (haj-borzasztó) ösz. mn. Mi a félelem és bámulat felső fokára gerjeszt, mi oly iszonytató, hogy (mint mondják) a hajunk szálai is felállnak vagy fölmerednek töle, hajmeresztő. *Hajborzasztó eset.*

HAJCSÁR, (haj-acs-ár) fn. tt. *hajcsár-t,* tb. *—ok.* Gyöke az állatkergetést jelentő *haj!* (haj, haj!) indulatszó. Jelent oly hajtót, ki a kereskedési forgalomban levő barmokat, pl. disznókat, ürüket, ökröket, göbölyöket vásárra tereli. Dunán túl jobban divatozik: *hajtó. Győri disznóhajtók.*

HAJCSŐ, (haj-cső) ösz. fn. 1) Magának a hajszálnak véghetetlen fínom csöve, melyet csak nagyitó üveg segitségével láthatni. 2) Fínom, igen vékony csövecske, mely vastagságra, vagyis képzeletben a hajszálához hasonlít, milyenek azon csövek is, melyek által a növények a tápláló nedveket fölszívják.

HAJCSÖVESSÉG, (haj-csövesség) ösz. fn. A testek azon tulajdonsága, mely szerént más fínom anyagokat magukba fölszívhatnak.

HAJCZ, l. HAJSZ.

HÁJDAGANAT, (háj-daganat) ösz. fn. lásd: HÁJSÉRV.

HAJDAN, (ha-idön v. ha-i-dan, ez utóbbi esetben gyöke szintén az idöjelentő *ha* [né-ha, vala-ha, minden-ha], melyhez *i* képző járulván, lett *hai* [haibai, né-hai], végre *dan* időmutató toldalékkal, [mint ma-i-dan, új don, esté-den) *ha-i-dan, hajdan).* Határozó. Fölveszi a *t, ta* időjelentő toldalékragot is: *hajdan-t, hajdan-ta,* mint: régen-te, napon-ta, éjen-te. Annyit tesz, mint egykoron, régen elmult időben. Főnevül használtatván, tárgyesete: *—t,* többese: *—ok,* s jelent elöidőt, a jelentől távol eső régi korszakot, őskort. *Szent hajdan gyöngyei.*

HAJDANÁBAN, (ha-i-dan-a-ban) ih. Hajdan időben, régente, az őskorban. *Nem úgy volt ez hajdanában.*

HAJDANI, (ha-i-dan-i) mn. tt. *hajdani-t,* tb. *—ak.* Hajdan időből való, őskori. *Hajdani szokások, törvények.*

HAJDANISÁG, (ha-i-dan-i-ság) fn. tt. *hajdaniság-ot.* Régiség, őskoriság, vagyis azon tulajdonság, mely valaminek régiségére mutat. *A kincstárban levő drágaszerek hajdanisága.*

HAJDANOZ, (ha-i-dan-oz) önh. m. *hajdanoztam, —tál, —ott.* Régi szokások szerént él, cselekszik; a hajdani szokásokhoz ragaszkodik. *Hajdanoznak mindig az öreg emberek, és ujdoznak az ifjak.* (Baróti Szabó).

HAJDANSÁG, l. HAJDANISÁG.

HAJDANT, HAJDANTA, l. HAJDAN.

„Voltak hajdanta baráti."
Horvát E.

HAJDI! (haj-di) indulatszó, am. hajsza. A *di* mint *sza sze* egyaránt a *te* változata. Hasonlók: *usdi, usskurdi.*

„Hajdi, elment jó korán,
Éjfél után, szaporán." Faludi.

HAJDINA, fn. tt. *hajdinát.* A német *Heide* szóból kölcsönöztetett, s túl a Dunán divatos; tótosan *pohánka,* (a latin *panicum),* magyarosan *tatárka,* és némely helyeken *hariczka* is. Ismeretes, táplisztü magokat termő növénynem. Fazekas és Diószeghynél: pohánka-czikkszár (Polygonum fagopyrum).

HAJDINAKÁSA, (hajdina-kása) ösz. fn. Hajdina, vagyis tatárkalisztből főzött kása. V. ö. TATÁRKA.

HAJDINAMÉZ, (hajdina-méz) ösz. fn. Méz, melyet a méhek hajdina, vagyis tatárka virágairól gyüjtenek. Színe setét-sárgás és vöröses.

HAJDÍSZ, (haj-dísz) ösz. fn. l. HAJÉK.

HAJDOGÁL, (haj-d-og-ál v. haj-t-dog-ál) áth. m. *hajdogált.* Gyakran vagy egymás után hajt.

HAJDON, tájdivatos a székelyeknél, *hajadon* helyett; l. ezt.

HAJDONFEJT, (hajadon-fejt) a székelyeknél am. hajadon fővel.

HAJDÚ, HAJDU, (haj-t-ó) fn. tt. *hajdú-t.* Eredetileg miként az 1514-diki 60. és 61-dik törvényczikkelyekből is megtetszik, barompásztorok (bubulci) valának, s már egy 1238-diki oklevélben eléjön ezen szó mint személynév. (Jerney. Magyar nyelvkincsek). Azonban különösebben a mohácsi vész után, részint magok, részint mások védelmére is, ké-

sőbb pedig a török csapatok nyugtalanitására, s különösebben Miksa, de leginkább Rudolf király korában a török által elfoglalt részek kibujdosott lakosaiból csoportok alakúltak, s úgy látszik két külön osztályt képezének. Egyik osztálybeliek élelmöket martalékra (dúra, dúlásra) járva keresték, vagy zsold helyett közönségesen csak martalékért szolgáltak. A másik osztálybeliek bizonyos zsoldért az ország végvárait ótalmazták, s a török által foglalva tartott jobbágyhelységeket továbbra is törvényes királyuk hűségében megtartani igyekeztek. (L. 1563-diki 23. tczikket). Bocskay, erdélyi fejedelem, őket hadi szolgálataik jutalmául 1605-ben szabolcsmegyei jószágaiban betelepítette, fekvő birtokokkal, tulajdon hatósággal és némi kiváltságokkal ajándékozta meg. Innen a hajdúkerület. Ezen hajdúk eleinte mind gyalogok valának, de az 1595 s 1596-diki törvényczikkelyekből láthatjuk, hogy ekkor már lovon is kezdtek szolgálni. A török nyelvben Vambéry szerént : *hajdut* am. önkéntes (katona), *hajdud* pedig am. útonálló, haramia; és Hindoglu szerént magyar gyalog katona is. 2) Jelenti az úgynevezett hajdukerület lakosait. *Nemes hajdúk, szabad hajdúk. Dorogi, szoboszlai* stb. *hajdúk.* V. ö. HAJDUKERÜLET. 3) Magyar gyalog vitéz, bakancsos, baka. *Lóra katona, tehénre hajdu, lyukra paraszt.* (Km.). 4) Egyenruhás és fegyveres hatósági szolga, poroszló. *Város hajduja. Vármegye hajduja,* (ki pedig lovon tesz szolgálatot : *város katonája, vármegye katonája). Uradági hajdu. Tud hozzá, mint hajdu a harangöntéshez.* (Km.). *Valakit hajdukkal elfogatni, bekísértetni, megveretni, megvágatni. A robotosokra hajduval vigyáztatni.* Átv. ért. munkára sürgető, felügyelő. *Én bizony nem leszek hajdútok, tegyetek, amit akartok.*

HAJDÚI, (haj-dú-i) mn. tt. *hajdúi-t*, tb. *—ak.* Hajdút illető, ahhoz tartozó, hajdúk szokására mutató, vonatkozó. *Hajdúi nyerseség, erőszak. Hajdúi viselet.*

HAJDÚKÁPOSZTA, (hajdú-káposzta) ösz. fn. Nem lével főzve, hanem csak pörkölve, zsirosan, szalonnával, kolbászszal, füstölt disznóhússal készített káposzta.

HAJDÚKÁSA, (hajdú-kása) ösz. fn. Nem lével főzött, hanem zsíron pörkölt és szalonnaszeletekkel kövérített köleskása.

HAJDÚKERÜLET, (hajdú-kerület) ösz. fn. Önálló hatóság Szabolcs vármegye területén belül, csupán *Vámos-Pércs* és *Szoboszló* városok szomszédosak egyszersmind Bihar megyével is. Áll hat városból, melyek az imént nevezetteken felül : *Böszörmény*, *Hadház*, *Dorog*, *Nánás.* Van fő és alkapitánya, s teljes tiszti, illetőleg birói kara. V. ö. HAJDÚ.

HAJDÚSÁG, HAJDUSÁG, (haj dú ság) fn. tt. *hajduság-ot.* 1) Hajdúk testülete, avagy hadosztálya. 2) Hajdúi életmód. *Hajdúságot keresni. Hajdúságból élni.*

HAJDÚVÁROSOK, (hajdú-városok) ösz. tb. fn. Azon hat város, melyből a hajdukerület állott, u. m. *Böszörmény, Hadház, Dorog, Nánás, Szoboszló* és *Vámos-Pércs.*

HAJÉK, (haj-ék) ösz. fn. Általán, mindenféle ék, cziczoma, mely kivált a nők haját díszesíti, pl. hajtűk, fésűk, szalagok, gyöngysorok stb. A *fejék* szélesb értelmű. V. ö. FEJÉK.

HÁJÉR, (háj-ér) ösz. fn. A vesehártya külsején és azt belepő hájon levő vérér.

HAJFÉSÜ, (haj-fésü) ösz. fn. Fésü, melylyel a hajat rendezik és simítják, vagy melyet a hajban viselnek. *Sürü, ritka hajfésü. Egyenes, görbe hajfésü. Kis hajfésü.* V. ö. FÉSÜ.

HAJFODOR, (haj-fodor) ösz. fn. Fodor, melyet az öszvegöndörített vagy göndörödött hajak, hajfürtök képeznek. V. ö. FODOR.

HAJFODORÍTÓ, (haj-fodorító) ösz. fn. 1) Személy, ki hajakat fodorít. 2) Eszköz, csipővas, mely által a fodorítás történik. V. ö. FODORÍT.

HAJFODRÁSZ, (haj-fodrász) ösz. fn. Hajmíves, ki hajakat fodorít, álfürtöket, álhajakat csinál stb. Rövidebben : *fodrász.*

HAJFODROZAT, (haj-fodrozat) ösz. fn. Hajék, mely fodrokba göndörített fürtökből áll.

HAJFONADÉK, (haj-fonadék) ösz. fn. Általán, befont haj vagy hajszálakból font zsinór. Különösen, a befont homlokhaj : *üstök ;* a fültömelléki : *csimbók, csombók. Két águ, egy águ hajfonadék.*

HAJFONÁS, (haj-fonás) ösz. fn. Általán fonás, mely által a hajszálak vagy hajfürtök zsinórrá vagy csimbókká vagy üstökké stb. alakíttatnak, öszvekulcsoltatnak. V. ö. FONÁS.

HAJFONAT, (haj-fonat) ösz. fn. l. HAJFONADÉK.

HAJFONÓ, (haj-fonó) ösz. fn. Személy, ki hajszálakból, hajfürtökből, zsinórokat, lánczokat, s egyéb ékességeket készít.

HAJFÜRT, (haj-fürt) ösz. fn. Szorosabban egymáshoz álló, s göndörré kanyarodott hajszálak, melyek csücskésen végződnek. *Szőke, fekete hajfürtök. Vállakat verő hajfürtök.* V. ö. FÜRT.

HAJFÜRTÖS, (haj-fürtös) ösz. mn. Kinek fürtökbe göndörödött haja van.

HAJGÁL, l. HAJIGÁL.

HAJGÁLICSA, (haj-ig-a-al-i-csa) fn. tt. *hajgálicsát.* Kemenesali tájszó, am. meghasított végü fa, melyből kövecseket hajigálnak.

HAJGÁLICSÓ, l. HAJGÁLICSA.

HAJGYÖKÉR, (haj-gyökér) ösz. fn. Gyökér, melyből a haj kinő.

HAJH, indulatszó, mely bánatos, keserves felsohajtást jelent; továbbá valami után sovárgást, ahítozást. *Hajh ! és Buda, s Mátyás vára, a győzőnek kaput tára. Hajh ! elnyeli a zivatar, a szélzaj, s düh szavamat.* (Kisf. S.). *Fejdelmünk hajh ! vezérünk hajh ! magyartok gyászban ül.* (Kölcsey.).

HAJHAJ ! l. HAJ ! indulatszó.

HÁJHÁRTYA, (háj-hártya) ösz. fn. Hártya, mely a háját burok gyanánt keríti és takarja.

HAJHÁSZ, (1), (haj-h-ász v. haj-hó-ász) áth. m. *hajhász-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) *Haj, hajh, hajha, hajhó* kiáltozással vadakat ijeszt, kerget, üz. *Nyulakat, őzöket hajhászni.* 2) Átv. ért. mindenfelé járva, kelve, tudakozódva keres, kutat valamit. *Annyit hajhásztam, még sem leltem meg.* Különösen kereskedelmi árut, eladni való jószágot keres. *A zsidók ugyan hajhászszák a gyapjút.* V. ö. HAJHÁSZ, fn.

HAJHÁSZ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *hajhász-t*, tb. *—ok*. Alsóbb rendü kereskedési biztos, kinek hivatása megtudni, kikutatni, hol mi eladó van; vagy lótófutó, ki mások számára pénzt vagy a kiadandó pénznek biztos helyet, továbbá cselédeket szerez stb. V. ö. ALKUSZ.

HAJHÁSZDÍJ, (hajhász-díj) ösz. fn. Díj, melyet a hajhásznak szoktak fizetni, fáradsága, szolgálata fejében.

HAJHÁSZKODÁS, (haj-h-ász-kod-ás) fn. tt. *hajhászkodás-t*, tb. *—ok*. Foglalkodás, midőn valaki hajhászkodik. *Hajhászkodással keresni kenyerét.* V. ö. HAJHÁSZKODIK.

HAJHÁSZKODIK, (haj-h-ász-kod-ik) k. m. *hajhászkod-tam*, *—tál*, *—ott*. Hajhászi hivatással, szolgálattal foglalkodik. V. ö. HAJHÁSZ, (2). *Kereskedésben megbukván, most már csak hajhászkodik.*

HAJHÓ, l. HAJSZA.

HAJHULLÁS, (haj-hullás) ösz. fn. A hajnak azon állapota, midőn tövétől elszakadva elmegy, elhull.

HAJIGA, (haj-ig-a) elvont törzs, melyből *hajigál* és származékai erednek. Eredetileg hajoga, mint *guriga* guroga, *taszigа* taszoga. Hajiga tehát annyi, mint gyakori hajítás, dobás.

HAJIGÁL, (haj-ig-a-al) áth. m. *hajigál-t*. Valamit gyakran vagy többet egymás után, ismételve hajít. *Köveket hajigálni a kútba. Sárral hajigálni az átmenőket. Meghajigálni a kutyákat. Behajigálni az ablakokat.* Tájszokásilag: *hagyigál.*

HAJIGÁLÁS, (haj-ig-a-al-ás) fn. tt. *hajigálás-t*, tb. *—ok*. Gyakori, többször ismételt hajítás. *Utczai hajigálás. Ebek hajigálása. Hajigálásban betörni valaki fejét.*

HAJIGÁLKOZIK, (haj-ig-a-al-koz-ik) k. m. *hajigálkoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Ketten vagy többen egymást hajigálják.

HAJINGÁCS, (haj-ing-a-acs) fn. tt. *hajingácsot*. A mácsonyák neméhez tartozó növényfaj, másképp: *héjakút-mácsonya*, vagy köznépiesen csak: *héjakút* v. *szomjú tövis, hajingácskóró, pásztorvessző, Vénusfürdő.* (Dipsacus laciniatus).

HAJINGÁCSKÓRÓ, (hajingács-kóró) ösz. fn. l. HAJINGÁCS.

HAJINGÁL, (haj-ing-a-al) l. HAJIGÁL.

HAJINT, (haj-int) tiszavidéki szó, l. HAJÍT.

HAJINTÁS, (haj-int-ás) l. HAJÍTÁS.

HAJINTÓ, (haj-int-ó) l. HAJÍTÓ.

HAJÍT, HAJIT, (haj-ít) áth. m. *hajít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Elemzésére nézve v. ö. HAJ, (1), elv. gyök. Valamit úgy dob el, hogy görbe boltot képezve esik alá, s mintegy hajlást csinál a levegőben. *Parittyából köveket hajítani. Áthajítani kavicscsal a házat. Botot hajítani az ökör után.* Tájszokásilag és régiesen: *hagyít*, néhutt: *hajint.*

HAJÍTÁS, (haj-ít-ás) fn. tt. *hajítás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valamit hajítunk.

HAJITÁSNYI, (haj-ít-ás-nyi) mn. tt. *hajításnyi-t*, tb. *—ak*. Oly távolságra levő, mennyire el lehet hajítani. *Csak egy hajításnyira van tőlünk.* Kisebb messzeség, mint a *puskalövésnyi.*

HAJÍTHATÓ, (haj-ít-hat-ó) mn. tt. *hajítható-t*. Amit hajítani, elhajítani lehet vagy szabad.

HAJÍTÓ, HAJITÓ, (haj-ít-ó) mn. tt. *hajító-t*. 1) Aki hajít valamit. *Köveket hajító gyermek.* 2) Amit hajítanak, hajítani való. *Hajító dárda. Hajító fa*, melylyel gyümölcsöt vernek. *Nem ér egy hajító fát.* (Km.). *Hajító fegyver*, melylyel v. melyet hajítanak, nem lövő, nem szuró fegyver. *Hajító horog*, melyet távolról vetnek valamire. *Hajító korong*, azaz czélkerék, melybe dárdát, tört hajigálnak. *Hajító nyil*, melyet nem idegről rúgnak el, hanem kézből vetnek ki.

HAJK v. HAJOK, (haj-ok) fn. tt. *hajk-ot*. Székely tájszólás szerént am. a levágásra kijelölt fák megrovásakor kivágott forgács, vagyis fakéregnek, fahajnak helye. *Vágj nagyobb hajkot.* Kriza J. szerént minden más forgács is, mely rovásból pattan ki. *Kettős hajkkal vágni*, két felől bevágott hajkkal, melyet utánfeszítnek. Aki nagy élőfa levágásához fogott, arról mondják: *igen nagy* vagy *igen kicsi hajkot vett. Hajokra dolgozik.* (Km.), am. késedelmesen visz végbe valamit.

HAJKA, (haj-ka) fn. tt. *hajkát*. Növénynem a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből, melynek kelyhét két tokocska képezi, hosszú kalászszálkákkal, s három finom hímszálakkal ellátva. (Stipa).

HAJKÁL, (haj-kál v. haj-ka-al) önh. m. *hajkál-t*. l. HAJHÁSZ, áth.

HAJKÉMVESSZŐ, (haj-kém-vessző) ösz. fn. Sebészi eszköz, vagyis igen vékony vessző v. kutasz, sebek, fekélyek vizsgálására. (Specillum capillare).

HAJKENŐ, (haj-kenő) ösz. fn. 1) Személy, ki haját keni. 2) Szer, pl. zsír, olaj, melylyel a hajat kenik.

HAJKENŐCS, (haj-kenőcs) ösz. fn. Hajat növesztő, fényesen tartó, szagosító stb. kenőcs.

HAJKERESKÉDÉS, (haj-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki emberi hajakkal űz.

HAJKERESKEDŐ, (haj-kereskedő) ösz. fn. Kereskedő, ki élőktől és halottakról hajakat öszvegyüjt, s a fodrászoknak, hajfonóknak stb. eladja.

HAJKÉSZÜLET, (haj-készület) ösz. fn. A hajaknak fürtökbe, fodrokba, fonatékokba, tekercsekbe stb. szedett állapota.

HAJKOL, (haj-k-ol) áth. m. *hajkol-t.* Székely szójárás szerént am. a levágásra szánt fát fejszebevágással, vagyis egy darab kéreg kivágása által megjelöli. Általában : rovatékosan vágja a fát. V. ö. HAJK.

HAJKOLÁS, (haj-k-ol-ás) fn. tt. *hajkolás-t,* tb. *—ok.* A fának hajokkal vagy hajkokkal való megjelölése, vágása. V. ö. HAJK.

HAJKORÁSZ, (haj-kor-ász) áth. m. *hajkorásztam, —tál, —ott.* Körül- v. sokat hajkál, hajhász. L. HAJHÁSZ, (1).

HAJKOSZORÚ, (haj-koszorú) ösz. fn. 1) Hajfonadékból koszorú alakban elkészített fejék. 2) Koszorú formára nyirott haj, milyent némely szerzetesek viselnek. Ettől különbözik a *pilis,* azaz a világi papok feje tetején leborotvált köröcske.

HAJKÖTŐ, (haj-kötő) ösz. fn. lásd : HAJSZALAG.

HAJLAD, (haj-l-ad v. haj-ol-ad) önh. m. *hajladtam, —tál, —t* v. *—ott.* Belső erő vagy ismeretlen vagy közelebbről meg nem határozott kényszerűségnél fogva görbed, meggörbed, lankad. *Hajladnak a gyümölcsterhelte ágak. Meghajlad a fa edény a napfényen.* (Kriza J.).

HAJLADÉK, (haj-l-ad-ék) fn. tt. *hajladék-ot.* 1) Görbület, körbolt, melyet valamely test képez, midőn meghajlad. 2) Lejtős, meneteles hely. *Domb hajladéka.*

HAJLADÉKONY, (haj-l-ad-é-kony) mn. tt. *hajladékony-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Ami könnyen, hamar hajlad. *Hajladékony nád, fiatal vessző.*

HAJLADOZ, (haj-l-ad-oz) önh. m. *hajladoz-tam, —tál, —ott.* Önerejéből, önszántából hajol ide-oda, v. gyakran, folyvást, ismételve hajlad. *A jég közt menő révészek hajladoznak a sajkában.*

HAJLADOZÁS, (haj-l-ad-oz-ás) fn. tt. *hajladozás-t,* tb. *—ok.* 1) Cselek. ért. a testnek ide-oda hajlítása. *Tisztelgő hajladozások.* 2) Szenv. ért. állapot, midőn valamely test kénytelenségből hajlik. *Nádnak, fűnek hajladozása.*

HAJLADOZIK, (haj-l-ad-oz-ik) k. m. *hajladoztam, —tál, —ott.* Külső erő következtében vagy kényszerülve hajlik ide-oda. *Hajladozik a széltől hajtott ág, nád, fűszál. Hajladozik nagy teher alatt a gerenda, rúd.*

HAJLADT, (haj-l-ad-ot) mn. tt. *hajladt-at.* Alá görbedt, lankadt. *Hajladt test. Hajladt virágok.*

HAJLAG, l. HAJLOG.

HAJLAK, régies és Dunán tuli tájszó, l. HAJLÉK. „Ő hajlakának papi." „Hallott üvöltést a hajlak előkapujáról." Bécsi cod. Ugyanitt : *hajlaktartó,* am. cubicularius. „Egy hajlakot mutata neki." Pesti Gábor meséi.

HAJLAM, (haj-l-am) fn. tt. *hajlam-ot.* 1) Természeti képesség és vonzalom valamire. *Péternek hajlama van a költészetre, Pálnak a zenére.* 2) Szokás, gyakorlat által szerzett könnyüség, melynél fogva valamire önként vágyunk, s mintegy erőtetve, sürgetve érezzük magunkat. *A borivás hajlammá vált nála. Rosz hajlam.*

HAJLANDÓ, (haj-l-and-ó) mn. tt. *hajlandó-t.* 1) Valamit tenni kész. *Ő hajlandó e nehéz munkát magára vállalni. Hajlandó vagyok adósságodat kifizetni, ha,* stb. 2) Valamire különös képességgel, könnyüséggel, természeti vonzalommal biró. *Művészetre, mesterségre hajlandó ifjú. Ivásra, lopásra hajlandó.* 3) Valakihez nyájas, vonzalmas magaviseletű. *Igen hajlandó vala hozzám, midőn meglátogattam.*

HAJLANDÓSÁG, (haj-l-and-ó-ság) fn. tt. *hajlandóság-ot.* Tulajdonság, melynél fogva 1) valaki valamit tenni kész, nem vonakodik ; 2) valamire különös képességgel bir ; 3) valakihez nyájas, mások iránt vonzalmat érez. V. ö. HAJLANDÓ.

HAJLÁS, (haj-l-ás, v. haj-ol-ás) fn. tt. *hajlás-t,* tb. *—ok.* 1) Állapot, midőn valamely test hajolva meggörbed. *Gyümölcsös ág hajlása. Terhelt gerenda hajlása. Testnek előre vagy hátra hajlása. Lehajlásban megrokkant a dereka.* 2) Bizonyos irányvonaltól eltávozás, eltérés. *Delejtű hajlása, elhajlása.* 3) Azon hely, hol a forgócsontok a test részeit öszvekötik. *Hajlásban eltörött a keze, lába.* Különösen, a térdkalácsok környéke, *térdhajlás.* 4) A régieknél : hajlandóság. *Bünre való hajlás.* Debreczeni Legendáskönyv.

HAJLAT, (haj-l-at) fn. tt. *hajlat-ot.* Valaminek görbülete, az egyenes vonaltól eltért iránya, boltalaku fordulata. *Falak hajlata az ablakok és kapuk fölött.*

HAJLATLAN, (haj-ol-atlan) mn. tt. *hajlatlan-t,* tb. *—ok.* Ami meg nem hajolt vagy hajlott, egyenes vonalban, irányban levő. *Hajlatlan ágak, gerendák.* Átv. ért. feltételében, szándékában nem változó, állhatatos ; akaratos, makacs. *Hajlatlan akarat.*

HAJLATLANSÁG, (haj-ol-atlan-ság) fn. tt. *hajlatlanság-ot.* Tulajdonság, melynél fogva valaki vagy valami nem hajol, v. hajlik. *Kő hajlatlansága.* Átv. feltett szándékban maradás ; makacsság, akaratosság.

HAJLATOS, (haj-ol-at-os) mn. tt. *hajlatos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Amit hajlítani, görbíteni lehet. *Hajlatos sodrony, vessző.*

HAJLÉK, (haj-l-ék, vagy a mennyiben a régies és tájdivatos *hajlak* vétetnék alapul, ez lehet öszvetétel is : haj-lak ; mindenik esetben a *haj,* azaz *héj* [födél] gyöktől ; csagataj nyelven *öj* am. ház, ettől jön : *öjlük,* házbirtokos, házi gazda) ; fn. tt. *hajlék-ot.* Tájszokásilag : *hajlak, hajlok.* 1) Általán, kisebbféle, ideiglenes szerény lak, pl. kunyhó, sátor. *Meghuzza magát, mint a téli csiga hajlékában.* (Km.). Különösen 2) Kertekben, szőlőkben épített házikó, mulató hely, pinczeház. *A szüretelők hajlékban mulatnak. Hajlékot építeni a szőlőben.* 3) Rejtek szoba. *Te kedig*

mikor imádkozol, be menj te hajlakodba. (Münch. cod.). 4) Ideiglenes tanya, sátor. *Ha akarod, alkossunk itt három hajlakot.* (Münch. cod.). 5) Szélesb ért. lak, ház, födél. *Uram, nem vagyok méltó, hogy jőj hajlékomba. Eső elől hajlék alá vonulni.*

HAJLÉKONY, (haj-ol-é-kony) mn. tt. *hajlékony-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Ami könnyen hajlik. *Hajlékony nád, vessző.* 2) Átv. nem mereven, könnyen alkalmazkodó természetü; sudár termetü; készséges. *Hajlékony indulatú ifju. Hajlékony mozdulat. Jóra, szépre hajlékony.*

HAJLÉKONYÍT, (haj-l-é-kony-ít) áth. m. *hajlékonyít-ott*. Hajlékonynyá tesz valamit vagy valakit.

HAJLÉKONYSÁG, (haj-ol-é-kony-ság) fn. tt. *hajlékonyság-ot*. Tulajdonság, melynél fogva valami könnyen hajlik. *Nádszál hajlékonysága.* Átv. tulajdonság, mely szerént valaki könnyen mozog, indúl, készséges, alkalmazkodó, valamire könnyen rábirható, rábeszélhető, nem mereven, nem átalkodott, hanem fürge és engedékeny.

HAJLIK, (haj-ol-ik v. haj-l-ik) k. m. *hajl-ott*, htn. —*ani*. Külső erő, vagy kényszerülés által meggörbed, egyenes vonalú irányától eltér, alá kanyarodik. *Addig hajlik a nád, míg el nem törik. Teher alatt meghajlik. Dereka hajlik. Nagyot hajlik. Minden embernek maga felé hajlik a keze.* (Km.). Átv. ért. enged, valamire reá állani készül. *Hajlik az okosabbak szavára.* Valakihez vonzódik, ragaszkodik. *Ő is már pártunkhoz hajlik.* Egyébiránt ez utósó értelemben *ik* nélkül is használható, mennyiben cselekvést jelent, pl. *Péter elhajol tőlünk*, azaz elpártol. Ellenben jobban mondjuk : *a szerencse elhajlik.* V. ö. HAJOL.

HAJLÍT, HAJLIT, (haj-ol-ít v. haj-l-ít) áth. m. *hajlít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. 1) Cselekszi, hogy valami hajoljék vagy hajoljon. *Vesszőt hajlítani. Vas rudat, sodronyt hajlítani. Meghajlítani a hajóbordának való fát, dongát* stb. *Valakit más véleményre vagy párthoz hajlítani.* V. ö. HAJLIK, HAJOL. 2) Nyelvtanban am. neveket eset és szám, s igéket mód, idő, személy és szám szerént módosít, mi a magyar nyelvben leginkább ragozás által történik, s ezért másképen : *neveket ragoz* vagy *névragoz* és *igéket ragoz* v. *igeragoz*. V. ö. HAJLÍTÁS.

HAJLÍTÁS, HAJLITÁS, (haj-ol-ít-ás) fn. tt. *hajlítás-t*, tb. —*ok*. 1) Cselekvés, mely által valamit hajlítunk. V. ö. HAJLÍT. 2) Nyelvtanilag am. a névnek eset és szám, s az igének mód, idő, szám és személy szerénti módosítása (flexio), mi a magyar nyelvre nézve *név-* s illetőleg *igeragozás*-nak is mondatik. Szorosan véve, a nyelvészek hajlításnak csak azon módosúlatot tartják, amely újabb hangnak a szóhoz járulása nélkül leginkább csak az önhangzónak a szó belsejében átváltozása által alakúl, (belső hajlitás) és főképen a sémi nyelvek sajátja, például az arabban *bejtün* (pajta, ház), *bejtin* (háznak), *bejten* (házat), a többesben : *büjútün* (házak, de itt már *út* taggal szaporodott is), *büjútin* (házaknak), *büjúten* (házakat) ; igéknél : *nassar-a* (segélt, férfiról), *nassar-te* (segéltél, férfiról), *nassar-tü* (segéltem), *nassar-ú* (segéltek, férfiakról), *nassar-tüm* (segéltetek, férfiakról), *nassar-ná* (segéltünk). Íme itt már csupa ragok vannak, még pedig épen úgy, mint a magyar és más nyelvekben, a személyes névmások némi módosúlatai. A jelen és egyszersmind jövő pedig így áll : *jenssuru* (segél v. segélend), *tanssuru* (segélsz), *anssuru* (segélek), *janssurúne* (segélnek), *tanssurúne* (segélték), *nanssuru* (segélünk, az első személyek akár férfiról, akár nőről, a többiek e példákban férfiról mondatnak). Itt az előbbi törzs *nassar-a*, némi belső változáson ment ugyan keresztül : *-nssuru ;* de a személyek megint csak ragozás (előragozás) által alakúltak, melyek csak ismét a személyes névmások módosúlatai. Általán az idők s módok mutatnak ugyan a héberben s arabban is némi belső alakulást, pl. a módokra nézve is : héber *kátal*, arab *katala* (ölt), héber *hiktíl* (öletett, miveltető), arab *kutila* (öletett, szenvedő), arab *maktulun* (öletett, részesülő), de a személyek, mint föntebb látók, már csak ragozás által állanak elé. Tehát íme még az arabban s héberben is, ugyancsak gyéren mutatkozik az elhíresült belső hajlítás. Még gyérebb, s nem is valódi az az árja nyelvekben, a honnan Bopp Ferencz, a legjelesb nyelvészek egyike, az árja családot is csak a ragozott nyelvekhez sorozza ; pl. a latinban : *domin-us*, (az *us* csak nominativusi rag), domin-i, *domin-o*, *domin-um*, *domin-orum*, *domin-is*, *domin-os*. Vagy : *am-o*, *am-a-s*, *am-a-t*, *am-a-mus*, *am-a-tis*, *am-a-nt ; ama-vi* is általános véleménynyel am. *ama-fui ; ama-bam*-ról szintén azt tartják, hogy az nem más, mint *ama-fuam*, (ez utóbbi is *fu* gyöktől). Csupa ragozások. Vagy magában a szanszkritban : *szvana-sz* (szó, hang, az *sz* nominativusi rag), *szvana* (megszólító eset, vocativus), *szvana-n* (szót, hangot), *szvana-szja* (szónak, hangnak), *szvaná-sz* (= szvana-a-sz, szók), *szvaná-n* (szókat) stb. S igéknél : *laj-ámi*, (hellénül λύω), *laj-asi* (λύ-εις), *laj-ati* (λύ-ει), *laj-ámasz* (λύ-ομεν), *laj-atha* (λύ-ετε), *laj-anti* (λύ-ουσι) ; vagy időknél, pl. imperfectum : *a-laj-an* (ἔ-λυ-ον), *a-laj-asz* (ἔ-λυ-ες), *a-laj-at* (ἔ-λυ-ε), *a-laj-áma* (ἐ-λύ-ομεν) stb. Hol van mind ezekben a belső hajlítás ? Azonban néhutt a rövid önhangzó megnyujtatik, pl. aoristus : *a-lái-s-an* (ἔ-λυ-σ-α), *a-lái-s-isz* stb. ezen kívül az eléadottakban a hajlitás mind csupa ragokkal, t. i. vagy utó- vagy előragokkal történik. (Az előragnak augmentum a neve, s ez a föntebbi példáknál a szanszkritban *a*, a görögben ε, melyekről némely nyelvészek igen érdekes fejtegetését a MÚLT czikk alatt fogjuk ismertetni, minthogy a magyar egyik múlt raga *a* vagy *e* tökéletesen öszveüt a föntebbi augmentumokkal ; ugyanis *a-laj-an* vagy hellén ἔ-λυ-ον szóban az *a* és ε múltat jelentő előragok *laj* és λυ gyökök, *an* és ον első személy raga). Leginkább mondható belső hajlításnak néhány igében, némely idők azon módosúlata, midőn a gyök betüiből (hangjaiból) egyik vagy másik kiesik, vagy pedig másképen : a gyök új betüt vesz

közbe, azaz ami egyre megyen: ily igékben két gyök vétetik alapúl, pl. a hellen *λειπ* gyök egyszerüen *λιπ*; emerről azt tartják a nyelvészek, hogy az aoristusban a rövid *ι* a gyors vagy rögtöni időmozzanat jelölését, amabban pedig az ikerhangzó *ει* a jelenben és imperfectumban a tartósét jellemzi. (Die Erweiterung des Stammes ist symbolischer Ausdruck der Dauer. K. W. L. Heyse. System der Sprachwissenschaft. §. 230.). Hasonló módon kétféle gyökük és alkalmazásuk van *τύπτ-ω*, *βάλλ-ω*, *φεύγ-ω* stb. szóknak; ezek aoristusai: *ἔ-τυπ-ον*, *ἔ-βαλ-ον*, *ἔ-φυγ-ον*; másoknál a hosszú önhangzó röviddé leszen, pl. *λήθω*-ból *ἐ-λαθ-ον*.

Hanem a hellenben is, mint tudjuk, az igék nagyobb részének aoristusa is, (az augmentumon kívül) nem az érintettekhez hasonló belhajlításon, hanem ragozáson alapszik, t. i. a személyragok előtt (a magyar *t*-hez rokon) *σ* hangot veszen fel, mint *σεί-ω ἔ-σει-σ-α*, *παιδεύ-ω ἐπαίδευ-σ-α*.

A magyarban a szóknak belsejében ragozás alkalmával történni szokott számos változások elég példájit mutatják, legalább az árja nyelvekéihez hasonló belsőbb hajlitásoknak is, mint *apa apá-m*, *apá-t*, *apá-k*, *apá-nak*, (a rövid önhangzó megnyujtatik); vagy *ló lo-v-am*, *lo-v-ak*, (a hosszú önhangzó megrövidül, azonban a megnyujtás helyett egy lágy mássalhangzót *v*-ét veszen magához); vagy *tó ta-v-am*, *ta-v-ak*, (az *ó* már más rövid önhangzóvá, *a*-vá is változik); vagy *ég eg-et*, *eg-em*, (a tőszóbeli hosszu *é*, rövid *e*-vé változik — ékvesztés —); vagy *álom álm-ot*, *álm-ok*, (a törzs vég tagjában levő *o* önhangzó kiugrik — hangugratás —); vagy *lélek lelk-em*, *lelk-et*, (ékvesztés és hangugratás egyszersmind). Egyébiránt véleményünk szerént a hajlitás lényegét a törzsben, nem egy vagy más betühangnak elváltozása, avagy kiesése, avagy közbeszúrása, hanem az így alkotott szónak egységbe, egy egészbe olvadása teszi, s ezt a magyarban hangsuly eszközli, minthogy minden egyes szóban, ha még oly hosszuvá nyúlnék is az ragozás által (vagy képzés által is), csak egyetlen egy fő hangsuly van, t. i. a gyöktagon, pl. ebben: *halhatatlanságnak*, a fő hangsuly a *hal* gyöktagon fekszik rendszerént a szófüzési elhelyezésben is; a többiek közöl ha egyetlen egyre sem fektetünk is valamely sulyt, semmiféle magyar ember nyelvérzését nem bántja; azonban némely sulytalan tag vagy tagok közbeszurásával valamely gyöngébb hangsulyt a 3-ik és 5-ik tag, avagy magukban külön-külön a 4-ik vagy 5-ik tag is megbír. Egyébiránt is, mindenki meg fogja engedni, hogy ezen viszonyításban: *atyánk*, sokkal tökéletesebb az egység, mint *pater noster* és *Vater unser* v. *unser Vater*-ben; s amattól különbözik: *mi atyánk*, mint különbözők: *kérek* és *én kérek;* söt ez utóbbinak, mint minden magyar ember érzi, ismét különböző értelme van, a szerént, amint a hangsuly vagy az *én* vagy *kérek* szón fekszik. Amaz esetben azt teszi: *én vagyok aki kérek*, emebben: *az én részemről*, pl. *ön pārancsol, én kērek;* amannak (ēn kérek), ellentéte: *nem Péter* vagy *Pál* vagy *bárki más*, és tagadója: *nem én kérek;* emennek (én kērek), ellentéte: *én nem parancsolok* vagy *követelek*, és tagadója: *én nem kérek* vagy: *nem kérek én.* S *én* nélkül csak a *kérek* szó ismét mást jelent. Ilyen a magyar nyelv! V. ö. HANGSULY.

HAJLÓ, (haj-ol-ó v. haj-l-ó) mn. tt. *hajló-t.* 1) Ami hajlik. *Hajló nád. Teher alatt meghajló gerenda. Vízbe hajló ágak. Előre hajló házfödél. Félrehajló kazal. Lehajló kalapkarima. Ablakból kihajló nézők.* 2) Mozgékony, könnyü fordulatú, sudár. *Hajló test. Ide-oda hajló legényke.* V. ö. HAJLIK, HAJOL.

HAJLOG, (haj-ol-og v. haj-l-og) önh. és gyak. m. *hajlog-tam*, *—tál*, *—ott.* Gyakran vagy folytonosan ide-oda hajlik vagy hajol. *Hajlog a szél ingatta nádszál. Hajlog a teher alatt derekam. Tisztelegve hajlogni mások előtt.*

„. . . . . hő kezet fog,
Mely gyöngén ápolva hajlog
Vas terhét feloldani,
S nyílt erét elfojtani." Kisf. K.

HAJLOK, (haj-l-ok) fn. Azon néhány főnevek közöl való, melyekben a képző *é*-je *o*-val váltakozik, mint: *szándék szándok*, *szurdék szurdok*, *ajándék ajándok*, *marék marok* stb. L. HAJLÉK.

HAJLOMÁS, (haj-l-om-ás) fn. tt. *hajlomás-t*, tb. *—ok.* Állapot, midőn valaki valamire hajlamot, vagyis természeti vonzalmat, képességet érez, s azt gyakorolni kivánja. Maga a vonzalom, és képesség: *hajlam.* Képzésre rokonok vele *látomás*, *tudomás*, *hallomás.*

HAJLONG, (haj-ol-ong, *hajl-og* helyett, az *n* közbevetett hang lévén) önh. m. *hajlongtam*, v. *hajlongottam*, *hajlongtál* v. *hajlongottál*, *hajlongott*, htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Sebesebben, nagyobb erővel, és gyakrabban hajlik. *Fergetegben hajlongnak a tölgyek ágai.* 2) Egyremásra bókokat hány. *Nagy urak körül hajlongni. Tisztujitáskor hajlongani a választók előtt.*

HAJLONGÁS, (haj-l-ong-ás) fn. tt. *hajlongás-t*, tb. *—ok.* 1) Állapot, midőn valami hajlong. *Fák hajlongása a szélben.* 2) Cselekvés, midőn valaki hajlong. *Tisztvadászok hajlongásai a választók előtt. Félre minden hajlongással!* V. ö. HAJLONG.

HAJLÓS, (haj-l-ó-os) mn. tt. *hajlós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Könnyen hajló, szivos, mi nem törik el hamarjában. Ellentéte: törékeny. *Hajlós ostornyél. Hajlós vesszőből lehet kast, kosarat fonni.* 2) Lejtős, görbe, meneteles. *Hajlós út.*

HAJLÓSSÁG, (haj-l-ó-os-ság) fn. tt. *hajlósság-ot.* Tulajdonság, melynél fogva 1) valami szivos, könnyen görbülő, hajló. 2) görbe, lejtős, meneteles irányu. V. ö. HAJLÓS.

HAJLOTT, (haj-l-ott) mn. tt. *hajlott-at.* Görbedt, kanyarodott, egyenes irányától eltért. *Hajlott test, termet. Aláhajlott gyümölcsös ágak. Elhajlott ágas. Meghajlott gerendaly, gerenda, padló. Visszahajlott szeg.*

stb. pl. halászhajó, révészhajó, csille-, boronahajó (talp), postahajó stb. 2) Szorosb ért. nagyobbféle, házalakú födeles alkotvány, leginkább fából, mely aránylag tágas öböllel birván, a vizen fenlebeg, s emberek, áruk szállítására, harczi munkákra stb. használtatik. *Hajó talpa*, *teknője*, *bókonyai*, *födele*, *fara* v. *tatja*, *orra*, *örfája*, *kormánya*. *Tölgyfahajó*, *fenyőfahajó*. *Gözhajó*, *vitorlás hajó*. *Gabonahajó*. *Rablóhajó* stb. *Hajót építeni*, *varrni*, *eszkábálni*, *tatarozni*, *kátrányozni*. *Hajót faraltatni*. *Hajóra* v. *hajóba szállani*. *Hajón utazni*. *Hajót vontatni*. *Hajót húzni*. *Hajón járni*. *Terhes*, *üres hajó*. *Lapos hajó*. *Dunai*, *tiszai*, *vágmelléki hajó*. *Törött hajó*. *A törött hajót elhagyják az egerek*. (Km.). *Hajó less, ha jó lesz*. (Km.). *Száll, repül, megfeneklik a hajó*.

HAJÓ, (2), falu Bihar megyében; helyr. *Hajó-n*, *—ra*, *—ról*.

HAJÓÁCS, (hajó-ács) ösz. fn. Ács, ki hajókat ácsol, készít, hajóhoz való gerendákat, talpakat stb. farag. Ettől különbözik a *hajóvarró* (Schuper, Schopper), ki az öszveállitott hajók hézagait mohával betömi, s eszkábával megerősíti.

HAJÓALAK, (hajó-alak) ösz. fn. A hajónak külső formája vagy olyan forma, mint a hajóé szokott lenni. *Az éghasitó kalapoknak hajóalakjok van*.

HAJÓÁLGYU, (hajó-álgyu) ösz. fn. Álgyu, melyet a hajókon, különösen hadihajókon használnak.

HAJÓÁLGYUTALP, (hajó-álgyu-talp) ösz. fn. Talp vagy állás, melyre a hajóálgyut helyezik.

HAJÓÁLLÁS, (hajó-állás) ösz. fn. Általán, a tengerek vagy folyók, tavak partjain különösen elkészített vagy kitüzött hely, hol a kész, de még vízre nem bocsátott vagy bizonyos ideig pihenésre szánt hajók, mint biztos téren tartatnak.

HAJÓÁLLOMÁS, (hajó-állomás) ösz. fn. Hely, hol a hajók megállapodni vagy kikötni is szoktak.

HAJÓBAK, (hajó-bak) ösz. fn. Lábakon álló gerendák, melyeken a munkában levő hajók nyugosznak, míg egészen el nem készülnek, s vízre nem bocsáttatnak.

HAJÓBÉL, (hajó-bél) ösz. fn. A hajónak belseje, ürege, öble, vagyis azon tér, melyet a hajóteknő, és hajófödél bekerít.

HAJÓBÉR, (hajó-bér) ösz. fn. Bér, melyet a hajón szállított személyekért vagy tárgyakért, pl. gabonáért, borért, fáért stb. fizetni kell.

HAJÓBEVALLÁS, (hajó-be-vallás) ösz. fn. A hajón szállított áruczikkeknek, terheknek stb. az illető vám- és harminczadi hivataloknál hiteles eléadása.

HAJÓBIRÓ, (hajó-biró) ösz. mn. Oly vízről mondják, melyen hajózni lehet, vagyis melyen a hajó meg nem feneklik. *Hajóbiró folyamok*, *tavak*.

HAJÓBIRTOKOS, (hajó-birtokos) ösz. fn. Személy, kinek saját hajója van. A kisebb dunai hajók birtokosait *burcsellás*- vagy *hajósgazdák*-nak nevezik.

HAJÓBORDA, (hajó-borda) ösz. fn. Azon gerendák, melyek a hajó teknőjének, vagyis medrének oldalait képezik, a hajófenéktől kezdve fel a hajófarig és hajóorrig. Azon görbe oldalfák pedig, melyek a bordákat mindkétfelől a hajófenékkel öszvetartják, *bókonyok*.

HAJÓCSÁKLYA, (hajó-csáklya) ösz. fn. Csáklya, melyet a hajókon használnak. V. ö. CSÁKLYA.

HAJÓCSAPAT, (hajó-csapat) ösz. fn. Általán, több hajók együtt véve, közel egymáshoz állva, vagy menve. Különösen, kisebb tengeri hajóhad. (Flotille).

HAJÓCSAT, (hajó-csat) ösz. fn. Deszkabürü, melyen a partról hajóba mennek, mely a partot a hajóval mintegy öszvecsatolja.

HAJÓCSIGA, (hajó-csiga) ösz. fn. 1) Csiga nevü műszer a hajón, mely által a horgonyt leeregetik, vagy felhúzkodják. Köz hajós nyelven jobban: *gugora* v. *járgány*. 2) Emeltyű, mely által a legnagyobb terheket beemelik a tengeri hajókba.

HAJÓCSONT, (hajó-csont) ösz. fn. Csont az embernek felső lábszárában, mely némileg hajóalakú (Os naviculare).

HAJÓCZÍMER, (hajó-czímer) ösz. fn. Ékesség, leginkább a hajó orrán, mely hattyút, regés lényt, állatot stb., vagy a hajó védszentét ábrázolja.

HAJÓDA, (haj-ó-da) l. HAJÓÁLLÁS, HAJÓGYÁR.

HAJÓDAD, (haj-ó-dad) mn. tt. *hajódadot*. Hajóalakú, aminek olyan formája, alakja van, mint a hajónak.

HAJÓDEGET, (hajó-deget) ösz. fn. Deget vagy kátrány, melylyel a hajó oldalait, födelét romlás ellen bekenik.

HAJÓDERÉK, (hajó-derék) ösz. fn. A hajónak teste vagyis tekenője és födele együtt véve, különböztetésül az árboczoktól, vitorláktól, orrától, farától stb.

HAJÓDESZKA, (hajó-deszka) ösz. fn. 1) Deszka, melyen a hajóba be- és hajóból kijárnak. 2) Deszkák a hajó födelén, padlóján stb.

HAJÓDESZKÁZAT, (hajó-deszkázat) ösz. fn. A hajónak deszkákból szerkezett pallózata és födözete.

HAJÓÉPÍTÉSZ, (hajó-építész) l. HAJÓCSINÁLÓ.

HAJÓÉPÍTÉSZET, (hajó-építészet) ösz. fn. Mesterség, mely hajócsinálással foglalkodik; vagy tudomány, mely rendszeres ismereteket nyújt, miképen kell hajókat építeni.

HAJÓÉPÍTŐ, (hajó-építő) ösz. fn. Mesterember, ki hajókat csinál; hajóács.

HAJÓFAL, (hajó-fal) ösz. fn. A hajónak oldalai, melyeket a bókonyokkal erősített, s úgynevezett hajóbordák szerkezete képez.

HAJÓFAR, (hajó-far) ösz. fn. l. TAT.

HAJÓFÖDÉL, (hajó-födél) ösz. fn. A hajónak teteje, födözete.

HAJÓFENÉK, (hajó-fenék) ösz. fn. A hajó teknőjének alja, padlója, melynek oldalaiból a hajóbordák emelkednek föl.

HAJÓFÉREG, (hajó-féreg) ösz. fn. Szú neme, mely igen vékony, kerekded, görbére hajlott, s a fán keresztül furódó héjban lakik, melynek csucsával a fákba beeszi magát, s a hajókban nagy kárt tesz. (Teredo navalis).

HAJÓFÖVÉNY, (hajó-fövény) ösz. fn. Fövény, melylyel némelykor, hogy súlyegyent tartson, a tengeri hajókat bizonyos mennyiségben megterhelik.

HAJÓFURÓ, HAJÓFURDANCS, lásd: HAJÓFÉREG.

HAJOG, (haj-og) önh. m. *hajog-tam, —tál, —ott.* Ingadozva ide oda hajlik.

HAJÓGAZDA, (hajó-gazda) ösz. fn. Ki a hajón szállított személyekről, árukról, teherről stb. számol. (Conducteur). V. ö. HAJÓSGAZDA.

HAJÓGERINCZ, (hajó gerincz) ösz. fn. A hajónak legalsó, s középen fekvő fenékgerendája, mely az egész hajónak mintegy gerinczét képezi.

HAJOGÓS, (haj-og-ó os) mn. tt. *hajogós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Hajlásokban bővelkedő. Van ily nevű patak is Veszprém megyében.

HAJÓGYÁR, (hajó gyár) ösz. fn. Építő műhely, melyben hajókat ácsolnak, készítenek. *Ó-budai hajógyár. Sziszeki, szegedi hajógyár.*

HAJÓGYÁRTÁS, (hajó-gyártás) ösz. fn. lásd: HAJÓÉPITÉS.

HAJÓGYÁRTÓ, (hajó-gyártó) ösz. fn. l. HAJÓÉPITŐ.

HAJÓHAD, (hajó-had) ösz. fn. Hadi hajók serege, melyek egy vezér parancsától függenek. *Hajóhadat állítani ki. A hajóhad szerencsésen kikötött. Hajóhaddal bekeríteni valamely helyet.* Ha kisebb, *hajócsapat*-nak mondatik.

HAJÓHADI, (hajó-hadi) ösz. mn. Hajóhadat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Hajóhadi készületek.*

HAJÓHADVEZÉR, (hajó-had-vezér) ösz. fn. A hajóhadnak főparancsnoka, tengernagy. (Admiral).

HAJÓHAJTÁS, (hajó-hajtás) ösz. fn. Evezés, mely a hajót előre mozdítja, sietteti.

HAJÓHELY, (hajó-hely) l. HAJÓÁLLÁS.

HAJÓHÍD, (hajó-híd) ösz. fn. Híd, melynek pallói nem oszlopokon, czölöpökön, hanem hajókon állanak. *Pozsonyi, komáromi, esztergomi, pétervárádi hajóhidak.*

HAJÓHOROG, (hajó-horog) ösz. fn. Horog, melynél fogva a hajót felfogják, megakasztják stb., pl. a tengeri kalózok.

HAJÓHUZÁS, (hajó huzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a hajót emberek húzzák; vagy neme a büntetésnek, midőn az elitéltek hajót húzni kényszeríttetnek. V. ö. HAJÓVONTATÁS.

HAJÓISZKÁBÁLÓ, (hajó-iszkábáló) ösz. fn. Mesterember, ki az öszveázesolt hajót, vagyis hajó hézagait mohval és iszkába nevü széles fejü szegekkel bevervén, a víz benyomulása ellen biztosítja. Rév-Komáromban németesen: *Super* (Schopper).

HAJÓKA, (haj-ó-ka) fn. tt. *hajókát.* Kis hajó, hajócska.

HAJÓKALAÚZ, (hajó-kalaúz) ösz. fn. Kormányos, különösen a tengeri hajókon, ki a tengernek, melyen utazni kell, mélységét, s egyéb tulajdonságait ismeri, s kijelöli az utat és irányt, melyen veszély nélkül haladhat a hajó.

HAJÓKAPITÁNY, (hajó-kapitány) ösz. fn. Tulajd. ért. egyes hadi hajónak főparancsnoka, tiszte. Alkalmazott ért. a gőzösök és nagyobb tengeri hajók igazgató tisztviselője.

HAJÓKÁR, (hajó-kár) ösz. fn. 1) Kárvallás, mely a hajókereskedésben történik. 2) Bogár neme, melynek hernyója a tölgyfát átlyukgatja, s azáltal a hajógyárakban nagy kárt okoz.

HAJÓKARÓ, (hajó-karó) ösz. fn. A víz partján levert zömök karó, melyhez a hajót kötik.

HAJÓKÁZ, v. HAJÓKÁZIK, (haj-ó-ka-az-ik) k. m. *hajókáz-tam, —tál, —ott.* Tulajd. kis hajón, pl. csolnakon, sajkán, dereglyén járja be a vizet. Szélesb ért. hajón kedvtelésből, mulatságból jár, utazik. (Minden hasonló ragozások, pl. *szekerkézik, szánkázik, kocsikázik* stb., inkább kedvtelésből származó járást jelentenek).

HAJÓKÁZÁS, (haj-ó-ka-az-ás) fn. tt. *hajókázás-t*, tb. *—ok.* Szorosb ért. kis hajón járás, utazás. Szélesb ért. járás, utazás akármily hajón. V. ö. HAJÓKÁZ, és HAJÓZÁS.

HAJÓKÁZHATATLAN, HAJÓKÁZHATLAN, (haj-ó-ka-az-hat-atlan) mn. tt. *hajókázhatatlan-t*, tb. *—ok.* Oly vízről mondjuk, melyen hajókázni nem lehet, melyen a hajó megfeneklik. *Hajókázhatatlan patak.*

HAJÓKÁZHATÓ, (haj-ó-ka-az-hat-ó) mn. tt. *hajókázható-t.* Ami a hajót megbirja, min hajókázni lehet. *Magyarországnak több hajókázható folyói vannak.*

HAJÓKÁZÓ, (haj-ó-ka-az-ó) fn. tt. *hajókázó-t.* Személy, ki hajón jár, utazik, bizonyos vidéket bekalandoz, felkutat. *A nagy tenger szigeteit hajókázók födözték fel. Aranygyapjas hajókázók. Dunai, tengeri hajókázók.*

HAJÓKERESKEDÉS, (hajó-kereskedés) ösz. fn. Hajón szállított árukkal üzött kereskedés.

HAJÓKÉSZITŐHELY, (hajó-késztitő-hely) ösz. fn. Hely, műhely, hol hajókat készitenek, vagy tataroznak, hajógyár.

HAJÓKÉSZÜLET, (hajó-készület) ösz. fn. A hajózáshoz kivántató mindennemü eszközök, szerek, pl. árboczok, vitorlák, evezők, sajkák, horgonyok, kötelek stb.

HAJÓKONYHA, (hajó-konyha) ösz fn. Konyha a hajón, melyben a hajón szolgáló és utazó személyek számára főznek, sütnek.

HAJÓKORMÁNY, (hajó-kormány) ösz. fn. Kormány, melylyel a hajót igazgatják, s menetelét ide-oda irányozzák. V. ö. KORMÁNY.

HAJÓKORONA, (hajó-korona) ösz. fn. Díj- vagy tiszteletkorona a régi rómaiaknál, melylyel azt jutalmazták meg, ki az ellenfél hajójára először hágott fel. (Corona navalis).

HAJÓKÖLTSÉG, (hajó-költség) ösz. fn. Mindenféle kiadás, költekezés, melybe a hajó építése, fölszerelése és utaztatása kerül.

HAJÓKÖTÉL, (hajó-kötél) ösz. fn. Szélesb ért. mindenféle kötél, mely a hajózáshoz kivántatik, pl. árbocz-, csigakötél stb. Szorosabb ért. a legvastagabb kötél, melynél fogva a hajókat vontatják. *Czérnaszál nem hajókötél.* (Km.).

HAJOL, (haj-ol v. haj-úl) önh. m. *hajol-t*, htn. —*ni*. Magát önkényesen meghajtja. *Lehajol a földre, hogy felvegyen valamit. Kihajol az ablakon. Áthajol a kerítésen. Elhajol az ütés elől.* V. ö. HAJLIK.

HAJÓLÁB, (hajó-láb) l. HAJÓBAK.

HAJÓLÁMPA, (hajó-lámpa) ösz. fn. Lámpa a hajón, melyet sötétben meggyujtanak, részént a hajón levők kedveért, részént jelül az illető távollévőknek.

HAJÓLAPÁT, (hajó-lapát) ösz. fn. Evezőlapát a hajón, melynek segitségével a hajót előre siettetik.

HAJÓLÉPCSŐ, (hajó-lépcső) ösz. fn. Lépcső vagy lépcsőzet a hajókon.

HAJOLHATATLAN, HAJOLHATLAN, (haj-ol-hat-[at-]lan) mn. tt. *hajolhatatlan-t*, tb. —*ok.* Ami nem hajolhatik, meghajlani nem képes, mereven. *Hajolhatatlan törzsök, kőszál.* V. ö. HAJTHATATLAN.

HAJOLLÓ, (haj-olló) ösz. fn. Olló, melylyel különösen hajat nyirnak, különböztetésül más, pl. papiros-, szabó-, kertészollótól.

HAJÓLOBOGÓ, (hajó-lobogó) ösz. fn. A hajó árboczára vagy farára tűzött lobogó, mely a hajóvezérnek, parancsnoknak rangját, vagy az illető országot, nemzetet jelenti egyszersmind. *Franczia, angol, magyar nemzeti hajólobogó.*

HAJÓMALOM, (hajó-malom) ösz. fn. Hajóra épített, ide-oda szállítható malom, milyenek, pl. a dunai malmok, különböztetésül az *álló, zsilipes, patak-, tómalmoktól.*

HAJÓMÁZSA, (hajó-mázsa) ösz. fn. Mérték neme, mely a tengeri hajókon van szokásban, s 250 vagy 280 fontot nyom.

HAJÓMÉRŰ, (hajó-mérű) ösz. fn. Mérő eszköz, melylyel a hajó belét, öblét, belső terjedelmét megmérik, hogy tudják, mennyi fér bele.

HAJÓMESTER, (hajó-mester) ösz. fn. Hajós gazda, hajótulajdonos, ki felszerelt hajóját, holmi áruszállításokra használja, vagy másoknak átengedi. Felső Duna mellékén : *burcsellás.*

HAJÓMŰHELY, (hajó-mű-hely) ösz. fn. l. HAJÓGYÁR.

HAJÓNAGY, HAJÓHADNAGY, (hajó-[had-]nagy) ösz. fn. Hadi hajó tisztje vagy más hajó igazgató főnöke, hadnagyi czímmel és ranggal.

HAJÓNYOM, (hajó-nyom) ösz. fn. Nyom, melyet az elhaladó hajó a ketté hasított víz szinén hagy.

HAJÓODÚ, (hajó-odú) ösz. fn. A hajónak odva, vagyis ürege, belseje, mely a hajófenék, hajóoldalak és hajófödél között foglaltatik.

HAJÓOLDAL, (hajó-oldal) ösz. fn. Két felől a hajó derekát alkotó gerenda- vagy deszkabordák.

HAJÓORR, (hajó-orr) ösz. fn. A hajónak orr gyanánt kinyuló eleje. A hajó hátulja : *hajófar* v. *hajótat.*

HAJÓPADLAT, (hajó-padlat) ösz. fn. Padlat, vagyis deszkázat a hajó fenekén vagy lapos tetején.

HAJÓPÁRKÁNY, (hajó-párkány) ösz. fn. Kerítés, korlát a hajó tetején vagy födelén, gátul és biztositásul a vízbeesés ellen.

HAJÓPÁRTÁZAT, (hajó-pártázat) ösz. fn. A nagyobbféle, különösen dunai tölgyfahajókon járda gyanánt szolgáló, körülbelül másfél lábnyi széles padolat, melyen a hajót körül lehet járni.

HAJÓRABLÁS, (hajó-rablás) ösz. fn. Árukkal rakott hajók erőszakos elfogása, s áruiktól megfosztása.

HAJÓRABLÓ, (hajó-rabló) ösz. fn. Tengeri kalóz, vagyis rabló, ki a kereskedő hajók után leselkedik, s azokat elfogván megfosztja. *Középtengeri hajórablók.*

HAJÓRAKODÓ, (hajó-rakodó) ösz. fn. Személy, hajói napszámos, ki a szállítandó árukat, terheket stb. hajóra rakja.

HAJÓRASZÁLLÁS, (hajóra-szállás) ösz. fn. Elutazás hajón.

HAJÓRÉV, (hajó-rév) ösz. fn. Hely, öböl a vizek szélein, természettől vagy mesterségesen úgy alkotva, hogy a hajók megszállhassanak benne, s ki lehessen őket kötni, vagy a part közelében horgonyon tartani, másképₐ : *kikötő-hely, kikötő.*

HAJÓROM, (hajó-rom) ösz. fn. Használatlanná lett hajónak szétbomlott vagy bontott részei, töredékei, gerendái, padlói stb.

HAJÓS, (1), (haj-ó-os) mn. tt. *hajós-t* v. —*at*, tb. —*ak.* 1) Hajót biró, hajóval ellátott. *Hajós gazda. Hajós kereskedő.* 2) Amin hajók járnak, miben hajók állnak. *Hajós tenger, tó, folyó. Hajós kikötő.* Ellentéte : *hajótlan.*

HAJÓS, (2), (haj-ó-os, törökül *kajïkdsï*) fn. tt. *hajós-t*, tb. —*ok.* Szélesb ért. minden személy, ki a hajón valamely hivatalt viszen vagy hajó körüli szolgálatot tesz, pl. hajóskapitány, kormányos stb. Szorosb ért. ki a hajón durvább kézi munkával foglalkodik, milyenek pl. az evezősök, a kötelek, horgonyok mellett levők. *Komáromi, győri, szegedi hajósok.* Másképₐ : *hajóslegény.*

HAJÓS, (3), falu Pest megyében; hely. *Hajós-on, —ra, —ról.*

HAJÓSAPRÓD, (hajós-apród) ösz. fn. Fiatal hadi gyakornok, ki különösen hajóhadi tisztségre, pl. hadnagyságra, kapitányságra stb. képezi magát. (Schiffscadet).

HAJÓSBÉR, (hajós-bér) ösz. fn. Szegődött, kialkudott fizetés, melyet szolgálataikért a hajósok kapnak.

HAJÓSEREG, (hajó-sereg) ösz. fn. l. HAJÓHAD.

HAJÓSGAZDA, (hajós-gazda) ösz. fn. Kinek saját hajója van, s azon vagy saját áruit szállítja, vagy másoknak bizonyos bérért szolgál vele. Különbözik: *hajógazda.*

HAJÓSINAS, (hajós-inas) ösz. fn. Ujoncz, ki a hajói szolgálatokat, munkákat tanulni, s magát azokban gyakorolni kezdi.

HAJÓSKAPITÁNY, (hajós-kapitány) l. HAJÓKAPITÁNY.

HAJÓSKATONA, (hajós-katona) ösz. fn. A hajóseregben szolgálatot tevő katona.

HAJÓSKENYÉR, (hajós-kenyér) ösz. fn. A hosszabb útra menő tengeri hajókra beszerzett kétszersültféle kenyér.

HAJÓSKÖLCSÖNY, (hajós-kölcsöny) ösz. fn. Szerződés, mely szerént valamely megszorult vagy idegen révben tartózkodó hajósgazda pénzt veszen kölcsön, s lekötelezi magát, hogy bizonyos időre vagy midőn hajója ismét azon helyre visszatér, a kölcsönt visszafizeti; mely végre hajóját és a rajta levő terhet biztosítékul leköti. (Bodmerei).

HAJÓSKÖTELEZVÉNY, (hajós-kötelezvény) ösz. fn. Oklevél, mely a hajóskölcsönyről kötött szerződést magában foglalja. V. ö. HAJÓSKÖLCSÖNY.

HAJÓSLEGÉNY, (hajós-legény) ösz. fn. Személy, ki a hajózásnál eléforduló szolgai munkákat végez, pl. aki evez, köteleket húz, horgonyokat ereget stb.

HAJÓSMESTER, (hajós-mester) ösz. fn. l. HAJÓMESTER.

HAJÓSMESTERSÉG, (hajós-mesterség) ösz. fn. Mesterség, mikép kell a hajókon minél gyorsabban, biztosabban, s veszély nélkül járni.

HAJÓSNÉP, (hajós-nép) ösz. fn. A hajón szolgálatot tevő személyzet.

HAJÓSÖLTÖZET, (hajós-öltözet) ösz. fn. Sajátságos kelméből készült és különös szabásu öltözet, milyet kiváltképen a tengeri hajósok viselnek.

HAJÓSRUHA, (hajós-ruha) ösz. fn. Egyes darab ruha a hajósöltözetből.

HAJÓSSEREG, (hajós-sereg) ösz. fn. Hadihajón katonai szolgálatot tevő személyzet.

HAJÓSSZAKÁCS, (hajós-szakács) ösz. fn. Szakács, ki a hajósoknak és hajón menő utasoknak főz.

HAJÓSZ, (haj-ó-sz) fn. tt. *hajósz-t*, tb. *—ok.* A hajózás mesterségét értő. (Navigateur, der Schiffahrtkundige).

HAJÓSZÁLOG, (hajós-zálog) ösz. fn. 1) A hajóskölcsönyben kikötött zálog. V. ö. HAJÓSKÖLCSÖNY. 2) A kártévő hajósokon vett zálog.

HAJÓSZAT, (haj-ó-sz-at) fn. tt. *hajószatot.* Hajózási mesterség.

HAJÓSZEG, (hajó-szeg) ösz. fn. Szegek, melyekkel a hajó részeit egybefoglalják.

HAJÓSZOBA, (hajó-szoba) ösz. fn. 1) Az utazó hajókon terem vagy szoba az utasok kényelmére. 2) Kereskedői hajókon szoba, a hajómester, hajókapitány, irnok, biztos számára stb.

HAJÓSZORÁT, (hajó-szorát) ösz. fn. Vesszőből font, vagyis gúzskötél, némely kisebbféle hajókon, dereglyéken, talphajókon stb.

HAJÓSZUROK, (hajó-szurok) ösz. fn. l. KÁTRÁNY.

HAJÓTANÁCS, (hajó-tanács) ösz. fn. 1) Gyülés, melyet a hajói tisztviselők bizonyos ügyben tartanak. 2) Ezen gyülésnek tagjai, személyzete.

HAJÓTAT, (hajó-tat) ösz. fn. A hajónak hátulsó föle, máskép: fara, hol a kormány és kormánypad van.

HAJÓTEHER, (hajó-teher) ösz. fn. Mindenféle áruk, szerek, melyeket tovább szállitás végett a hajóra raknak.

HAJÓTERHELŐ, (hajó-terhelő) ösz. fn. A hajó fenekére rakott teher, mely rendesen kövekből, kavicsból, s a bérhajókon gyakran vasból, ólomból stb. áll, s arravaló, hogy a tengertől hányt-vetett hajót súlyegyenben tartsa.

HAJÓTERV, (hajó-terv) ösz. fn. Építendő hajónak terve, mely nem csak a hajó részeinek egymás közti viszonyát és arányát foglalja magában, hanem egyszersmind meghatározza minden egyes darabok, gerendák hosszát, szélét, vastagságát, a vasak súlyát, s az egész hajókészületet.

HAJÓTISZT, (hajó-tiszt) ösz. fn. 1) Szélesb ért. akármiféle tiszti hivatalt viselő személy a hajón, pl. irnok, kalauz stb. 2) Szorosb ért. hadi hajón szolgáló katonatiszt.

HAJÓTÖREDÉK, (hajó-töredék) l. HAJÓROM.

HAJÓTÖRÉS, (hajó-törés) ösz. fn. Veszély, midőn a hajó zátonyokba, kösziklákba, partokba ütődve vagy akármely más erőszak által tetemes rést kap, s elsülyed. *Hajótörést szenvedni. Hajótörésből kimenekedni. Hajótörésekről szóló elbeszélések.* Átv. és költői nyelvben, valamely tervnek, szándéknak nagy akadályok miatt megsemmisülése, megbukása.

HAJÓVÁM, (hajó-vám) ösz. fn. Vám, melyet kikötéskor a révben vagy hídnyitáskor vagy állomásozás fejében a hajóktól fizetni kell. V. ö. VÁM.

HAJÓVÁZ, (hajó-váz) ösz. fn. A hajó gerendáinak vagyis fenekének és oldalainak öszveállított alakja, mely még sem födelezve, sem bebutorozva, sem fölszerelve nincs.

HAJÓVÉSŐ, (hajó-véső) ösz. fn. A hajóácsok, hajófaragók vésője v. vésüje.

HAJÓVEZÉR, (hajó-vezér) ösz. fn. Hajóstiszt, különösen az angoloknál, ki egy hadi hajót vagy több hajókból álló kisebb hajóhadat vezet, s a főhajóhadvezértől függetlenül bizonyos megbizásban jár el. (Commodore).

HAJÓVITORLA, (hajó-vitorla) ösz. fn. Vitorla a hajón, mely kifeszítve és kedvező széllel kivált nagy tavakon és tengereken a hajót hajtja. V. ö. VITORLA.

HAJÓVONTATÁS, (hajó-vontatás) ösz. fn. Hajószállítási mód, kivált víz ellenében, melynél fogva a hajót vonó barmok, rendszerént lovak huzzák, melyeket *vontató lovak*-nak neveznek, ezek hajtóit pedig vagy gazdáit *vontatók*-nak. *Földvári, komáromi vontatók.* V. ö. HAJÓHUZÁS, KUKÁZÁS.

HAJÓZ, (haj-ó-oz) l. HAJÓZIK.

HAJÓZÁS, (haj-ó-oz-ás) fn. tt. *hajózás-t*, tb. *—ok.* Hajón járáskelés, utazás.

HAJÓZÁSI, (haj-ó-oz-ás-i) mn. tt. *hajózási-t*, tb. *—ak.* Hajózást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Hajózási készületek, költségek, kényelmek* és *bajok.*

HAJÓZÁSZLÓ, (hajó-zászló) lásd : HAJÓLOBOGÓ.

HAJÓZÁSZLÓS, (hajó-zászlós) ösz. fn. Hajóhadban szolgáló tiszt, zászlótartói czímmel és ranggal.

HAJÓZHATATLAN, HAJÓZHATLAN, (haj-ó-oz-hat-[at-]lan) mn. tt. *hajózhatatlan-t*, tb. *—ok.* Oly vízről mondjuk, melyen sekély volta, zátonyossága vagy más akadályok miatt, hajózni nem lehet. *A jeges tengernek hajózhatatlan vidékei.*

HAJÓZHATÓ, (haj-ó-oz-hat-ó) mn. tt. *hajózható-t.* Vízről mondjuk, mely hajókat megbír, melyen hajózni lehet. *Valamely folyót hajózhatóvá tenni.*

HAJÓZHATÓSÁG, (haj-ó-oz-hat-ó-ság) fn. tt. *hajózhatóság-ot.* Víznek állapota vagy tulajdonsága, melynél fogva hajózni lehet rajta.

HAJÓZHATLANSÁG, (haj-ó-oz-hat-lan-ság) fn. tt. *hajózhatlanság-ot.* Valamely víznek, pl. folyónak, tónak, tengernek oly állapota vagy minemüsége, melynél fogva rajta hajózni nem lehet.

HAJÓZIK, (haj-ó-oz-ik) k. m. *hajóz-tam, —tál, —ott.* Hajón járkel, hajón utazik. Használtatik *ik* nélkül is : *hajóz.* Midőn igekötőt vesz fel, s cselekvő értelemmel bir, az *ik*-et okvetlenül elveti, pl. *Behajóz három tengert. Általhajózom a Dunát.*

HAJÓZÓ, (haj-ó-oz-ó) mn. és fn. tt. *hajózó-t.* Aki hajón jár, utazik, vándorol vagy hajókon kereskedést üz. *Hajózó kalandorok. Világot körülhajózó buvárok. Régi és újabb hajózó népek, nemzetek.*

HAJPIPERE, (haj-pipere) l. HAJÉK.

HAJPOR, (haj-por) ösz. fn. Fínom buzaliszt vagy másnemü liszt vagy porrá alakított más test, melylyel a hajat be szokták hinteni. Egyébiránt a hajport más czélokra is használják, pl. bőrnek fehéren vagy tisztán tartására, kipárlás ellen stb.

HAJPORÁRUS, (haj-por-árus) ösz. fn. Kis kalmár, szatócs, ki hajport árul.

HAJPORBOJT, (haj-por-bojt) ösz. fn. Gyapju, len vagy selyemszálakból álló vagy taplóból készitett bojtos szer, melylyel a hajport a fejre hintik.

HAJPORDOBOSZ, (haj-por-dobosz) ösz. fn. Dobosz, melyben hajport tartanak.

HAJPORHINTŐ, (haj-por-hintő) ösz. fn. Bőrből csinált ránczos zacskó, egyik végén átlyukgatva, vagy kis szitával ellátva, melynek lyukain nyomkodás által a hajpor keresztül megy.

HAJPORKÖPENY, HAJPORKÖPÖNYEG. (haj-por-köpeny v. -köpönyeg) ösz. fn. Vászonlepedő, melyet hajfodorítás és hajporozás alatt vállra kerítenek, hogy a hajpor a ruhát be ne mocskolja.

HAJPORMILLYE, (haj-por-millye) ösz. fn. Millye, melyben hajport tartani szoktak.

HAJPOROS, (haj-poros) ösz. mn. 1) Hajporral behintett, fehérített. *Hajporos fej, ruha. Hajporos nyak, karok.* 2) Miben hajport tartanak. *Hajporos zacskó, millye, dobos.*

HAJPOROZ, (haj-poroz) áth. m. *hajporoz-tam, —tál, —ott.* Hajporral behint. *Fejét, arczát, nyakát hajporozza. Ruháját behajporozni.*

HAJPOROZÁS, (haj-porozás) ösz. fn. A hajnak vagy bőrnek behintése hajporral.

HAJPORSZELENCZE, (haj-por-szelencze) l. HAJPORMILLYE.

HAJPORZACSKÓ, (haj-por-zacskó) ösz. fn Hajport tartani való bőrzacskó.

HÁJSÉRV, (háj-sérv) ösz. fn. A borék hájas vagy faggyús daganata. (Steatocele).

HAJSÓ, (haj-só) ösz. fn. Tiszta timsó, mely haj-, kivált tollhajalakban ragad az ásványokhoz.

HAJSZ! v. HAJSZA! (1), (haj-sz v. *haj-sza*, innen van : *hajszás*) indulatszó, melylyel a jobbról befogott ökröt szólítják, hogy balfelé kanyaruljon. Némely vidéken : *ho ide ho! ha ide ho!* A lónak, (tulajdonképen a lovakat igazgatónak, ki a befogott, s rendszerént négy — elül-hátul két-két — lovas fogatban a bal felül levő nyerges lovon ül), ezen esetben azt mondják : *hozzád.* Ellenkező irányban az ökröt *csa* v. *csálé*, a lovat *tüled* = *töled* szóval terelik. V. ö. CSA, CSÁLÉ.

HAJSZA! (2), (haj-sza, vagy *haj-te)* indulatszó, melylyel valakit, s kiváltkép valamely állatot gyors menésre, futásra stb. nógatnak, máskép : *hajhó! hajrá! hajdi! rajta!*

„Cziczke, Lepke, Fecske hajsza!
Alugyál még kedvesem."
(Kisf. Sánd.).

HAJSZÁL, (haj-szál) ösz. fn. Egy külön szál a fejen növő hajból. Átv. ért. igen kevés vagy vékony valami. *Egy hajszállal sem jobb. Egy hajszálon*

múlt, hogy stb. *Vékony a hajszál, de mégis van árnyéka.* (Km.). V. ö. HAJ.

HAJSZALAG, (haj szalag) ösz. fn. Hajat befonni vagy felkötni való, vagy általán hajékül szolgáló szalag.

HAJSZÁLCSENGETYÜKE, (haj-szál-csengetyüke) ösz. fn. Növényfaj a simalevelü csengetyükék alneméből, melynek levelei czérnaszáluak, virágbugája a szárhegyen, váltogató virágokkal. (Campanula capillacea).

HAJSZÁLCSŐ, (haj-szál-cső) l. HAJCSŐ.

HAJSZÁLDAD, (haj-száldad) ösz. mn. Hajszálhoz hasonló alakú, hajszál vékonyságu. *Hajszálded növénygyökerek.*

HAJSZÁLFEJÜ, (haj-szál-fejü) ösz. fn. Gilisztafaj, melynek szőrös a feje.

HAJSZÁLHASOGATÁS, (haj-szál-hasogatás) ösz. fn. Átv. ért. a birálásnak, vizsgálásnak, megitélésnek túlzott módja, mely igen csekély, s érdektelen észrevételekkel, kifogásokkal bibelődik. Máskép: *szőrszálhasogatás.*

HAJSZÁLHASOGATÓ, (haj-szál hasogató) ösz. mn. és fn. Apróságos, igen csekély, s érdektelen dolgok vizsgálásával, megitélésével, s haszontalan kifogásokkal bibelődő. Máskép: *szőrszálhasogató.*

HAJSZÁLMAGÁR, (haj-szál mag-ár) ösz. fn. Sovány vidékeken termő növényfaj a magárok neméből, melynek füzérje czérnaforma, féloldalú; levelei hajszálformák. (Nardus stricta).

HAJSZÁLMOHAR, (haj-szál-mohar) ösz. fn. A moharok neméhez tartozó növényfaj. (Panicum capillare).

HAJSZÁLNYI, (haj szálnyi) ösz. mn. Oly kicsi vagy vékony, mint a hajszál. *Alig volt egy hajszálnyi tér közöltök. Az aranyat, ezüstöt hajszálnyira kinyújtani.*

HAJSZÁLSÁS, (haj szál-sás) ösz. fn. Növényfaj a sások neméből, anyabibéje mintegy három, hosszú kocsányuk, bókolók; szütyői kajszaszájúk. (Carex capillaris).

HAJSZÁS, (haj-sz-a-as) mn. l. HAJSZOS.

HAJSZILKE, (haj-szilke) ösz. fn. A nők fejéke, midőn hajaikat tekercsbe fonva, koszorú vagy fészek, vagy konty formában feltüzik.

HAJSZÍN, (haj szín) ösz. fn. Széles ért. oly szín, milyen a hajaké szokott lenni. *Szőke, barna, vörös hajszín.* Szorosb ért. szög vagy gesztenyeszín.

HAJSZINÜ, (haj-szinü) ösz. mn. Színre nézve a hajhoz hasonló, minek hajszine van. V. ö. HAJSZÍN.

HAJSZIROM, (haj-szirom) ösz. fn. Keletindiában tenyésző növény, melynek virágszirmait hajhoz hasonló szálak födik. (Trichosanthos).

HAJSZOGAT, (haj-sz-og-at) áth. m. *hajszogattam, —tál, —ott.* L. HAJSZOL. Rokon vele mind hangokban, mind értelemben *abajgat* is.

HAJSZOL, (haj-sz-ol) áth. m. *hajszol-t.* Tulajdonkép *haj haj!* indulatszóval üz, kerget. *Hajszolni az ökröket, borjukat.* Átv. ért. ide-oda üz, szüntelenül bolygat, nyugonni nem enged. *Hajszolni a cselédet, jobbágyokat. Ugyan meghajszolták a tilosban e'ctőket. Miért hajszolod annyira lovaidat?*

HAJSZOLÁS, (haj-sz-ol-ás) fn. tt. *hajszolás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamely állatot vagy embert hajszolnak; üzés, kergetés.

HAJSZOS, (haj-sz-os) mn. tt. *hajszos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Így hivják a jobbról befogott ökröt, s a *hajsz* szóra ennek kell balfelé kanyarulni. A balról befogott *csálés,* mely a csálé szóra jobbfelé nyomja a hajszost. Néhutt a hajszos neve: *külső,* a csálésé: *belső.* Vannak vidékek, melyekben a *hajszos* névvel, a bal felül befogott ökröt nevezik (mint Kassay is írja), midőn a jobb felüli ökör neve: *kezes.*

HAJT, (haj-t) áth. m. *hajt-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Midőn a *haj!* indulatszóból ered, am. *haj* szóval üz, kerget, menésre sürget, terel. *Disznókat, juhokat, tinókat, ludakat vásárra hajtani. A gulyát, ménest akolba hajtani. A csordát haza hajtani. Befogott lovakat, ökröket hajtani. A borjukat mezőre, a pulykákat tarlóra, a libákat vízre hajtani. Általhajtani a marhát a vízen, hidon. A tilosban kapott lovakat behajtani. Elhajtani a gulyából néhány darabot. Meghajtani az erdőt,* azaz a benne levő vadakat üzőbe venni. *Meghajtani a lovakat. Felhajtani a hegyre. Öszvehajtani az elszéledt nyájat. Túlhajtani a határon. Hajts! Hajts kocsis, hajts! Városban a sebes hajtás tiltatik.* 2) Átv. ért. valamit mozgásba hoz. *A víz malmot hajt. Az árvíz sok gazt hajtott a partra. A déli és nyugoti szél gyakran esőt hajt. Nagy szelet hajt* (csap) *ezen fiatal ember.* Néha am. valamit szerez. *Nagy hasznot hajt neki a ház és bormérés.* Néha am. a növény csirát, bimbót fejleszt, fakadni kezd. *Hajtanak tavaszszal a fák, szőlők. A füzfa sok ágat hajt.* 3) Midőn a *haj* annyi mint *gaj, kaj,* azaz görbülést, kanyarodást jelent, a *hajt* ige értelme: görbít, fordít, valamit egyenes irányából félre mozdít, elfordít. *Fejét vállára hajtani. Vesszőt meghajtani. Addig hajtsd a fát, míg fiatal.* (Km.). *Meghajtani a kardot. Térdet, fejet hajtani. Lehajtotta a fejét és meghalt. Felhajtani egy palaczkbort. Hajtsd fel* (idd meg) *ezen maradékot. Elsőben is hozzád hajtom* (azaz fordítom) *én szavamat, kedves édes anyám!* Menyasszony bucsúztatása a lakadalmi versekben. Átv. ért. s *ra, re* felható rag vonzása mellett enged valaminek. *Szóra, jó tanácsra hajtani. Ne hajts minden szitreszóra. Nem hajt a paripa az ebugatásra.* (Km.).

„Annyi nekem az irígyem,
Mint a réten füszál terem,
Annyit hajtok a szavára,
Mint kötényem madzagára,
Még arra is többet hajtok,
Ha elszakad, újat varrok."

Népdal. (Erdélyi J. gyüjteménye).

HAJTÁS, (haj-t-ás) fn. tt. *hajtás-t,* tb. *—ok.* 1) Cselekvés, mely szerént valamit **vagy valakit**

üzünk, menésre sürgetünk, terelünk. 2) Egy huzomban való kocsizás, szekerezés, lovaglás, a nélkül, hogy valahol megállanánk. *Egy hajtással hat mérföldet tenni. A gyors parasztok Budától Komáromig két hajtással elmennek. Ez nagy hajtás volt.* 3) Görbítés, valaminek elferdítése, egyenes irányából félre mozdítása. *Térdhajtás, fejhajtás. Egy hajtásra kiinni egy palaczk bort.* 4) A növénynek új fakadása, csirája, bimbaja, ágacskája. V. ö. HAJT.

HAJTÁSKA, (1), (haj-t-ás-ka) fn. tt. *hajtáskát.* Kis hajtás. V. ö. HAJTÁS. *Csak egy hajtáskára fekszik azon hely mi tőlünk. A növények tavaszi hajtáskái.*

HAJTÁSKA, (2), (haj-táska) ösz. fn. l. HAJZACSKÓ.

HAJTÉK, (haj-t-ék) fn. tt. *hajték-ot.* Általán minden szabályos ráncz, redő, mely mesterséges öszvehajtogatás által készül, pl. az ivek hajtékai a könyvkötőknél, öltözetek hajtékai a szabóknál, szíjak hajtékai a szijgyártóknál, s más bőrmiveseknél, stb.

HAJTEKERCS, (haj-tekercs) ösz. fn. Öszvefont vagy sodrott hosszu hajszálakból való tekercs.

HAJTEKERŐ, (haj-tekerő) ösz. fn. Kötő vagy szalag, melylyel a hajat befonják vagy öszvetekerik.

HAJTÉPŐ, (haj-tépő) ösz. fn. Kis csipővas, egyes hajszálakat, pl. ősszeket vagy arczrutítókat kiszakgatni való.

HAJTHATATLAN, (haj-t-hat-atlan) mn. tt. *hajthatatlan-t*, tb. *—ok.* Általán, mit v. kit hajtani nem lehet, pl. tulajd. ért. *hajthatatlan törzsök, vas rúd;* átv. ért. *hajthatatlan akarat, makacs ember.* V. ö. HAJT. Határozóilag : *hajthatatlanul.*

HAJTHATATLANSÁG, (haj-t-hat-atlan-ság) fn. tt. *hajthatatlanság-ot.* Valaminek v. valakinek tulajdonsága, melynél fogva hajtani, meghajtani nem lehet. V. ö. HAJT.

HAJTHATLAN, HAJTHATLANSÁG, lásd : HAJTHATATLAN, HAJTHATATLANSÁG.

HAJTHATÓ, (haj-t-hat-ó) mn. tt. *hajtható-t.* Általán, mit vagy kit hajtani lehet, tulajd. és átv. értelemben. *Hajtható vessző, nád, sodrony. Mindenre hajtható ifjú. Viaszként jóra, rosszra hajtható.* V. ö. HAJT.

HAJTÓ, (1), (haj-t-ó) fn. tt. *hajtó-t.* Általán személy, ki valamit hajt, vagyis üz, kerget, terel, forgat. Különösen 1) ki barmokat, pl. ökröket, teheneket, juhokat stb. bizonyos távolságra szegődött bérben terel, máskép : *hajcsár.* 2) Csősz, ki a tilosban kapott marhákat betereli, innen : *hajtópénz*, mit a behajtásért fizetni kell. 3) Urbéri vagy más vadászatokban így nevezik azokat, kik a vadakat fölverik, s a vadászok elé terelik. 4) Valamit forgató, pl. *kerékhajtó, csigahajtó, köszörükőhajtó* stb.

HAJTÓ, (2), (mint föntebb) mn. tt. *hajtó-t.* 1) Üző, kergető, terelő, forgató. *Ökröket hajtó gyerek. Lovat hajtó asszony. Három kereket hajtó szilip.* 2) Átv. ért. mi a hasat elcsapja, mi lágy széket csinál, vagy okádás által tisztít. *Hajtó, hashajtó szerek, italok. Fölül hajtó porok.*

HAJTÓCSIGA, (hajtó-csiga) ösz. fn. Csiga nevü játékszer fából, melyet elperdítés után kis ostorral hajtanak a gyermekek.

HAJTÓDÁRDA, (hajtó-dárda) ösz. fn. Eredetileg : *hajítódárda.* V. ö. HAJÍTÓ.

HAJTÓFA, (hajtó-fa) ösz. fn. 1) Eredetileg, hajítófa, melylyel valamit hajigálnak, különösen némely fák, pl. dió-, vadalma-, vadkörtefák gyümölcseit leverik. *Egy hajtófát sem ér.* (Km.). 2) Midőn a *hajt* igéből származik, jelent facsköst, mely által valamit feltolnak, felszorítanak, pl. a bodnárok hajtófája, melylyel az abroncsokat az új hordóra fölfeszítik.

HAJTOGAT, (haj-t-og-at) áth. és gyakor. m. *hajtogat-tam, —tál, —ott.* 1) Ránczokba, redőkbe, rétegekbe szedeget, s mintegy öszvevissza görbítget. *Megmosott fehérruhát, végvásznakat, posztókat öszvehajtogatni. Papirosiveket négy rétüre hajtogatni.* 2) Ide-oda görbít, csavar, terel. *Vesszőt hajtogatni. Gyönge a nád, de mégis a szél hajtogatja.* (Km.). 3) Gyakran fordít, forgat, különösen fejét majd jobbra, majd balra vonja, nem tetszését jelentvén. *Nem szólt, csak fejét hajtogatta*, vagyis tetszést, helybenhagyást jelentőleg fejével bókolgat. 4) *Magát hajtogatni*, am. gyakori tisztelgő bókokat csinálni. 5) Nyelvtanilag am. igéket mód, idő, szám és személy szerént módosít; másképen, ragozott nyelvekben : *igeragoz.* 6) A lógó, kivált nőruhát fosztogatja. *Szoknyát, pendelyt hajtogatni.* Tájdivatos.

HAJTOGATÁS, (haj-t-og-at-ás) fn. tt. *hajtogatás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, mely által valamit hajtogatunk. *Vászon-, posztóhajtogatás. Sodrony-, vesszőhajtogatás. Fej-, térdhajtogatás.* Különösen nyelvtanilag az igéknek mód, idő, szám és személy szerént módosítása; máskép, ragozott nyelvekben am. *igeragozás.* Alsó-Vágmelléken am. a jobbágyságnak az illető uraság vagy ellenség által rendkivüli szekereztetése, midőn marhája, szekere folyvást azoknak szolgál. *A franczia nagy hajtogatás.*

HAJTÓHÁLÓ, (hajtó-háló) ösz. fn. Eredetileg HAJÍTÓHÁLÓ, melynek tölcsér alakja van, s kötélnél fogva penderítik a vízbe, és minthogy ólmos karimája legott a víz fenekére húzza és öszvecsukódik, az utjában akadt halak benne maradnak. Máskép : *pendelyháló.*

HAJTÓKA, (haj-t-ó-ka) fn. tt. *hajtókát.* 1) A ruha gallérának vagy ujjának kifelé hajtott vége vagy különös szinü kelméből varrott toldalék a galléron vagy ruha ujján. *Hajtókára, nem egyenes gallérra varratni a köpönyeget. Valamit a hajtóka alá dugni. A katonákat hajtókáikról lehet megkülönböztetni. Sárga, vörös, kék, zöld hajtóka.* 2) Annyi ital, mennyit egy huzomban fel lehet hajtani, azaz meginni. *Egy hajtókára megivott egy meszely bort. Egy hajtókára való kis pohár.*

HAJTÓKAPOCS, (hajtó-kapocs) ösz. fn. Kapocs a fürészmalom gépében.

HAJTÓKERÉK, (hajtó-kerék) ösz. fn. Kerék valamely gépen, mely által valamit forgatnak. *Hajtókerék a csigás kuton, a köszörükövön* stb.

HAJTOKVÁNY, (haj-tokvány) ösz. fn. A malomkerék köriméje, vagyis talpa, mely tok vagy haj (héj) gyanánt keríti a zápokat. Tiszamelléki tájszó.

HAJTÓLABDACS, (hajtó-labdacs) ösz. fn. Haslágyító, gyomortisztító, hasmenést eszközlő gyógyszer labdacsokban.

HAJTÓLAPÁT, (hajtó-lapát) ösz. fn. Vizi gépekre, gözhajókra alkalmazott lapátféle eszköz, mely a vizet fölfelé üzi, eltolja vagy valahová kifolyni kényszeríti. *Gőzhajókerekek hajtólapátjai.*

HAJTÓMŰ, (hajtó-mü) ösz. fn. Mü vagy gép, mely valamit forgat, tovább haladni késztet, valamit mozgásba hoz stb.

HAJTÓPOR, (hajtó-por) ösz. fn. Porul beadott gyógyszer, mely lágy széket, hasmenést okoz, eszközöl.

HAJTÓS, (haj-t-ó-os) mn. tt. *hajtós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Vonó baromról mondják, mely igen lustán jár, melyet sokat kell hajtani, nógatni a menésre. *Hajtós ökrök, lovak.*

HAJTÓSZER, (hajtó-szer) ösz. fn. Lágyszéket, hasmenést eszközlő gyógyszer, pl. hajtópor, hajtólabdacs.

HAJTOTT, (haj-t-ott) mn. tt. *hajtott-at.* 1) Görbített, kanyarított. *Hajtott vessző. Félre hajtott köpönyeg.* 2) Üzött, kergetett, terelt. *Fölhajtott vadak. Vásárra hajtott marhák.* V. ö. HAJT.

HAJTOTTAN, (haj-t-ott-an) ih. Görbített állapotban.

HAJTÓVADÁSZAT, (hajtó-vadászat) ösz. fn. Vadászat neme, midőn bizonyos vidék vagy határ vadait úgynevezett hajtók üzik és terelik a kiállított vadászok elébe. *Urbéri hajtóvadászat.* V. ö. HAJTÓ, fn.

HAJTÓVÍZ, (hajtó-víz) ösz. fn. Általán víz, mely valamely gépet, malmot, hajót stb. mozgásba hoz és mozgásban tart. Különösen, zsilipről malomkerekre eső, s azokat forgató víz.

HAJTŐ, (haj-tő) ösz. fn. A hajnak parányi hajmaalakú töve, gyökere.

HAJTSÁR, l. HAJCSÁR.

HAJTŰ, (haj-tü) ösz. fn. Hajakat öszvefüző vagy hajékül szolgáló tü. *Aranyhajtü. Drágaköves hajtü.*

HAJÚL, HAJUL, (haj-u-ol v. haj-úl) önh. m. *hajúl-t.* Görbévé, kanyaruvá lesz; görbe, kanyarú alakot ölt. V. ö. HAJOL, HAJLIK.

HAJVÁGÁS, (haj-vágás) ösz. fn. l. HAJNYIRÉS.

HAJVÁLASZTÉK, (haj-választék) ösz. fn. Vonal, mely a kétfelé fésült hajak között mesgye gyanánt huzódik el.

HAJVÁLASZTÓ, (haj-választó) ösz. fn. Hajrendező eszköz, pl. kis fésü, mely által a hajakat kétfelé osztályozzák.

HAJVAS, (haj-vas) ösz. fn. Fodrászok csipővasa, melylyel, ha megmelegítik, a hajakat fodrozni, bodrozni lehet.

HAJZACSKÓ, (haj-zacskó) ösz. fn. Rendesen fekete selyemből készített négyszögü vagy gömbölyü zacskó, melyben hajdan a férfiak hátul befont hajaikat viselni szokták. Idegen, s nálunk alkalmasint kiavult divat, hanemha nőknél háló alakban.

HÁK, hangutánzó gyök, s jelenti azon kellemetlen hangot, midőn valaki erőszakosan köpi ki a nyálkát, turhát. Származékai: *hákog, hákogás.*

HAKK, HAKKAL, tájkiejtések *halk*, *halkkal* helyett; l. ezeket.

HÁKOG, (hák-og) önh. m. *hákog-tam*, *—tál*, *—ott.* Fülekre kellemetlen hatásu és undorító *hák* hangon erőködve pökdös, turház.

HÁKOGÁS, (hák-og-ás) fn. tt. *hákogás-t*, tb. *—ok.* Erőködött *hák* hanggal járó pökdösés, turházás.

HÁKOMBÁKOM, (hákom-bákom) l. ÁKOMBÁKOM.

HAKURGYA v. HAKURJA, indulatszó, melylyel Balaton és Marczal vidékén a farkast szokták ijesztgetni, riasztgatni.

HAL, (1), elvont gyöke különféle családu származékoknak. 1) Magasságot jelent a *halom*, *halmoz* származékokban. 2) Folytonos előre menést, távolodásra vonatkozik ezekben: *halad, halaszt, halogat.* Mindkettőnek alapjelentése egy részről a lehellésben, tehát *h* betühangban rejlik, másrészről az *l*-ben, vagyis *el* szóban, melynek jelentése, mint tudjuk, a) mozgás, b) folytonosság, teljesség. 3) A gömbölyüt, dudorút jelentő *gal, goly* változata ebben: *haluska* (galuska).

HAL, (2), (nevét a leheléstől, vagyis a lehelési, szivási szervek látszó müködésétől vette. V. ö. H betü); fn. tt. *hal-at.* Megegyezik vele a török *balïk* a különféle finn családnyelvekhez tartozó: *kal, kol, kala, kalla*, a wogul *kol, kul, chul*, az osztyák *chul, kul;* figyelmet érdemel, hogy a hellénben *ἁλιεύς* szinte hangban is egyezik a *halász* szóval, a latinban pedig *halec* hering nevü halat jelent. A magyarban így neveztetnek mindazon vizi állatok, melyeknek piros, hideg vérök van, uszószárnyakkal birnak, s kopoltyú által lélekzenek. *Halakat fogni, tapogatni, besózni, füstölni, szárítani. Tengeri, folyóvízi, tavi halak. Kötélhalak*, milyenek a viza, tok, sőreg, melyeket nem bárkában, hanem kötélre füzve tartanak. *Sült, főtt, sós, füstölt, paprikás hal. Szálkás, porczogós halak. Úgy él, mint hal a vízben.* (Km.). *Úgy néz, mint a sült hal.* (Km.). *Halat szálka nélkül, embert hiba nélkül nem lehet találni.* (Km.). *Büdös, mint a döglött hal.* Szélesb ért. halnak mondja a magyar a tengeri nagy emlős czetállatokat is: *czethal. Czethalakat fogdosni.* A csillagászoknál jelenti a barkör tizenkettedik jegyét, melybe a nap február hó vége felé lép, s melyet az égtekéken, naptárakban stb., két hal által ábrázolnak.

Magyarországi halak ismeretesb nevei: ángolna, czompó, csuka, dévér, dörgicse, fogas, galócza, garda, harcsa, kárász, kecsege v. köcsöge, márna, őn, pisztráng, ponty, sigér, süllő, sőreg, tergélye, tok, viza, stb. Öszvetételekben: czápahal, czethal, czigányhal, disznóhal (delphin), ebhal, góbhal, kővágó hal, kövi hal, lepényhal, lófejű hal, menyhal, orsóhal, repülő hal, zsibbasztó hal, tokhal, tökehal, vargahal.

HAL, (3), (az erősebb leheléstől, v. ö. H betű); alakjára s ragozására nézve az önhatók közé tartozik, mintha t. i. az alany önmunkássága, önkéntes odaengedése által lehelne végsőt; *halálozik* szóban már megvan a szenvedés (ik) fogalma. Önh. m. *halt* v. *holt*, htn. *halni*. Törökül *öl-mek* (halni), elül, mint minden önhangzón kezdődő szónál, gyönge lehellettel, mintha volna *'ölmek;* innen *ölüm* am. halál, *öledsek* am. halandó. Megvan a finn *kualit, kálomo,* votják *kulon*, wogul *kalam, chalal,* ostyák *kul* stb. szókban is. Mondjuk a magyarban általán mindenről, mi élni megszűnik, de különösen az emberről; a többi állatokról pedig *vész, döglik;* a köznép az egyetlen méhet veszi ki, melyről azt mondja, hogy *meghal*, és nem: döglik. Ellentéte: *él. Él hal érte. Érted halok, érted élek, száz leányért nem cseréllek.* (Csokonai). *Halni, veszni valami után,* am. igen megszeretni, s megkivánni. *Vízbe halni. Nyavalyában, csatában meghalni. Bele halni valamely nehéz munkába. Lassanként elhalnak a régi ösmerősök. Meghalt a gyermek, oda a komaság.* (Km.). *A czigány nem hal a vízbe.* (Szójáték). *Éltek, holtak, nincsenek.* A régieknél *hol*, innét a régi temetési beszédben: *halálnek halálá(v)al holsz.* A Müncheni codexben is mindenütt *meghólt, megholtanak* áll. V. ö. HALOTT, HOLT.

Származékok: *halál, halandó, haldoklik, halott, halvány* stb. Öszvetételek: *belehal, elhal, meghal, kihal.*

HÁL, önh. m. *hál-t.* Megvan a wogul *alalach, ulym*, az ostják *alinte, alynta* (alszik) igékben, s ugyanazon eredetű a magyar *álom*, régiesen *chálom* szókkal, s nem egyéb a természeti hang utánzásánál, mely az alvó ember erősb lélekzését fejezi ki. 1) Bizonyos helyen aluva tölti az éjet. *Szobában, ágyban, padláson, istállóban, pajtában, ég alatt hálni. Minden éjjel nálunk hál.* 2) Valakivel együtt fekszik, s nemileg közösül. *Feleségével hál.* 3) Átv. ért. félig-meddig él. *Csak hálni jár a lélek bele.* (Km.). Öszvetételei: *elhál valakivel*, am. a nemileg közösülést elvégzi. *Meghál*, am. az éjszakát valahol alva tölti el az utas. *Már besötétedett, háljunk meg itten.*

HÁLA, (há-al-a) fn. tt. *hálát.* Gyöke a megfordított indulatszó *ah* v. *áh!* Innen: *ah-ol* v. *ah-al, ah-oló, ah-ol-a, ah-la*, s megfordítva *ha-al-a* = *hála*, s jelenti azon *ah ah* hangon kitörő sohajt, sopánkodást, elismerő érzetet, melyre fakadunk, midőn valakitől jót vettünk, s azt megköszönni törekszünk. Rokon *ál-d* szóval is. V. ö. ÁLD. *Hála Istennek! Hálát mondani. Hálát adni a vett jótéteményekért. Hálával tartozni valakinek.* Értelemre megegyezik vele a szláv *chwála, gwála, wála, fála*, s megvan a héber *alleluja, hallejuja* szóban. A régieknél, valamint ma is, részént tájszokásilag, részént a szent énekekben és imákban előfordul hosszan is: *hálá. Alleluja, hálá legyen az Istennek!* (Feltámadási ének).

HÁLAADÁS, (hála-adás) ösz. fn. Köszönet a vett jótéteményekért. Öszvehúzva: *háladás.*

HÁLAADÓ, (hála-adó) ösz. mn. Ki a vett jótéteményekért szívből szakadt indulatjelekkel köszönetet mond; ki a vett jótéteményeket viszonozza. *Háladó gyermekek, tanítványok. Legyetek hálaadók azok iránt, kik segítettek rajtatok.*

HÁLAÁLDOZAT, (hála-áldozat) ösz. fn. Áldozat neme a régi zsidóknál, melyet akkor nyujtottak be Istennek, midőn valamely nagy veszélytől megszabadultak, vagy kitünő áldásban, szerencsében részesültek volt. Átv. ért. hálaimádság, hálaének.

HÁLABESZÉD, (hála-beszéd) ösz. fn. Beszéd, melyben a szónok valamiért hálát, azaz innepélyes köszönetet mond valakinek. *Egyházi, polgári hálabeszéd. Iskolai hálabeszéd.*

HALAD, (hal-ad) önh. m. *halad-tam, —tál, —t* v. *—ott.* Gyöke rokonnak látszik lenni a *szalad* ige gyökével is, mely felcserélés, s illetőleg módosítás megvan a *hörpöl* és *szörpöl*, a *hunyik* és *szunyik*, a *hámlik* és *számlik* (a gyepes föld eke által) igékben, azon megjegyzéssel, hogy a *h* gyöngébb *lehelést*, tehát ‚halad' mérsékeltebb mozgást, az *sz* pedig *szivást*, erősebb lélekzést, tehát ‚szalad' is sebesebb mozgást fejez ki. Így a többiekben is, az alapértelem ezek szerént módosul. Egyébiránt v. ö. H betű. 1) Előre siet, másokat, vagy bizonyos vonalt, tért maga után hagy. *Jól, sebesen halad a gőzhajó, gőzkocsi. Már messze haladtak, el nem lehet őket érni.* 2) Előmenetelt tesz a müveltségben, tudományokban, stb. *A természettudósok nagyon sokat haladtak a legujabb korszakban. A müvelt nemzetek példájára mi magyarok is haladjunk.* 3) Némely igekötőkkel, mint: *meghalad, túlhalad, fölülhalad*, átható értelmü, s am. elhagy, maga után, maga alatt hagy, fölülmúl. *Meghaladni a hegytetőt. Túlhaladni a tengert. Fölülhaladni az iskolatársakat tanulásban és magaviseletben.* 4) Távol, messze időre nyúlik, késik. *Ezen munka ismét továbbra halad. Ami halad, el nem marad.* (Km.). 5) Átv. ért. múlik, tünik. *Halad az idő, vegyük hasznát.* Némelyek hibásan két *l*-vel irják és mondják: *hallad.*

HALÁD, helynév, illetőleg árok neve Bihar megyében.

HÁLADAL, (hála dal) ösz. fn. Hálás érzelmeket, vagyis jótéteményekért köszönetet ömlengező dal.

HALADÁS, (hal-ad-ás) fn. tt. *haladás-t*, tb. *—ok.* Előre sietés, törekvés, bizonyos térnek maga után hagyása; erkölcsi, szellemi müvelődés, tökéletesedés. *A haladás századában élünk. A magyar nyelv jelen században nagy haladást tett.* V. ö. HALAD.

HALADÁSI, (hal-ad-ás-i) mn. tt. *haladási-t*, tb. —*ak*. Haladást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Haladási eszközök, haladási párt.*

HÁLADAT, (hál-a-adat v. hál'-adat) ösz. fn. Akár szó, mely által valamely jótéteményért köszönetet mondunk, akár tett, melylyel azt viszonozzuk.

HÁLÁDATLAN, HÁLADATLAN, (hála-adatlan) ösz. mn. Ki sem szóval, sem tettel, a vett jótéteményért hálát nem ad; köszönetet nem mond. *Háladatlan gyermek. A jótétemény semmit sem veszt, ha háladatlanra esik is.* (Km.). Rövidebben : *hálátlan.* Határozóilag : hálaadás nélkül, köszönetlenül.

HÁLÁDATLANSÁG, HÁLADATLANSÁG, (hála-adatlanság) ösz. fn. Erkölcsi durvaság, gyöngédtelenség, midőn valaki figyelmét s köszönetét megvonja attól, ki vele jót cselekedett, vagy épen a vett jókért roszszal fizet. *A régi perzsák halállal büntették a háladatlanságot.* Rövidebben : *hálátlanság.*

HÁLÁDATLANUL, HÁLADATLANUL, (hála-adatlanul) ösz. ih. Háladatlan módon, vagyis a jótéteményt meg nem köszönve, a tapasztalt jóságért gonoszszal fizetve. *Háladatlanul elhagyni, söt üldözni az elszegényült szülöket.* V. ö. HÁLÁDATLAN.

HÁLÁDATOS, HÁLADATOS, (hála-adatos) ösz. mn. A jótéteményeket szóbeli köszönettel vagy tettleg viszonozó. *Szeretett tanárnak háladatos tanítványi. Maradok önnek háladatos gyámfia.* Rövidebben : *hálás.*

HÁLÁDATOSAN, HÁLADATOSAN, (hálaadatosan) ösz. ih. Jótéteményeket viszonozva.

HÁLÁDATOSKODÁS, (hála-adatoskodás) ösz. fn. Hálaadás gyakorlata szóval vagy tettel; másképen : *háláskodás.*

HÁLÁDATOSKODIK, HÁLADATOSKODIK, (hála-adatoskodik) ösz. k. Hálás vagyis köszönő érzelmeinek kimutatását szóval vagy tettel gyakorolja. *A dögvésztöl megszabadúlt népek háládatoskodnak a templomban.* Másképen : *háláskodik.*

HÁLÁDATOSSÁG, HÁLADATOSSÁG, (hála-adatosság) ösz. fn. Erkölcsi finomság, gyöngédség, melynél fogva valaki figyelemmel és köszönettel viseltetik azok iránt, kik vele jót cselekedtek. *Háladatosságból táplálni az elszegényedett szüléket.*

HALADÉK, (hal-ad-ék) fn. tt. *haladék-ot.* Idővontatás, késedelem. *Ez sürgetös dolog, semmi haladékot nem tür. Haladék nélkül menjetek.*

HALADÉKLEVÉL, (haladék-levél) ösz. fn. Levél, melyben tudtára adatik az illetőnek, hogy bizonyos dolog, ügy, munka végrehajtása később időre marad.

HALADÉKTALAN, (hal-ad-ék-talan) mn. tt. *haladéktalan-t*, tb. —*ok*. Ami haladékot nem szenved, mit későbbre hagyni nem lehet, mit legott meg kell tenni, végrehajtani. *Haladéktalan fizetésre szorítni az adósokat.* Határozóilag : haladék nélkül.

HALADÉKTALANUL, (hal-ad ék-talan-ul) ih. Haladék nélkül, tüstént, semmit sem várakozva. *Haladéktalanul utnak indulni.*

HÁLADÓ, (hál'-adó) l. HÁLAADÓ.

HÁLAÉNEK, (hála-ének) ösz. fn. Háladérzelmekkel ömledező ének.

HÁLAÉRZELEM, (hála-érzelem) ösz. fn. Érzelem, mely a vett jótétemények megismeréséből támad bennünk, s mely akaratunkat azoknak viszonozására ösztönzi.

HÁLAÉRZET, (hála-érzet) l. HÁLAÉRZELEM.

HÁLAFELEDÉS, (hála-feledés) ösz. fn. A feledésnek azon neme, melynél fogva valakinek eszébe nem jut, hogy a jótéteményt megköszönje.

HÁLAFELEDŐ, (hála-feledő) ösz. mn. Ki elmulasztja, hogy jótévőjének szóval vagy tettel hálát adjon. Keményebb kifejezéssel : *háladatlan.*

HÁLAIMA, (hála-ima) l. HÁLAIMÁDSÁG.

HÁLAIMÁDSÁG, (hála-imádság) ösz. fn. Imádság, melyben Istennek a vett jótéteményekért vagy elkerült veszélyek, károk után ahítatosan köszönetet mondunk. V. ö. IMÁDSÁG.

HÁLÁKODÁS, HÁLÁKODIK, l. HÁLÁLKODÁS, HÁLÁLKODIK.

HALÁL, (hal-ál) fn. tt. *halál-t*, tb. —*ok*. Törökül *ölüm*. Megvan a volgai finn *kalomo*, *kuloma*, *kolen*, a syrjan *kolem*, votják *kulon*, vogul *chalal* szókban. Megszűnése az állati életnek, midőn az állati életműszerek minden működései, s az állati test minden mozgásai megszünnek. Ellentéte : *élet. Természetes halál*, midőn valaki természetes okokból, pl. hosszu betegség, vénség miatt hal meg. *Erőszakos halál*, pl. vizbefuladás, gyilkolás, mennykőütés, akasztás stb. által. *Hirtelen halál. Dicsö, szép halál*, pl. a hazáért. *Rút halál.* Öszvetéve : *disznó-halál*, am. megölés ; *döghalál, gugahalál*, (keleti dögvész) ; *mirigyhalál* ugyanaz. *Haláltól félni, rettegni. Halálra itélni. Halálig hív. Halálán lenni. Mindhalálig. Halálnak válni*, am. halásra készülni, a meghaláshoz közel lenni. *Halál fia vagy, ha hozzám nyúlsz*, azaz meghalsz. *Halál háza*, am. halál jelei. *Még a halál háza is kiütött rajta.* (Km.). *Halál kutyája ugat belöle*, am. halálos köhögés bántja. *A halálveríték ütött ki rajta. Halálnak halálával halsz.* (Régi halotti besz.). *Halál fejeden. Nem akkor jö a halál, mikor mi akarnók.* (Km.). 2) Néha jelenti valaminek nagy mértékét. *Halálban szeretni valakit. Halálra ijeszteni*, am. igen nagyon. 3) Vallási ért. *lelki halál*, am. a léleknek erkölcstelen állapota, nagy bűnben megrögzése, s az örök élet boldogságának elvesztése. *Örök halál.* 4) Átv. a halált ábrázoló vázkép, rémalak, kezében kaszát vagy homokórát tartva. *A halál lekaszál. Oly halavány és sovány, mint a halál. Halál horgára került. Halál szekere*, am. Szent Mihály lova. *Minden búnak vége, boldog halál szekere.* (Km.). *Egy szomorú, két bús, három halálkép.* (Km.). *Halálnak bátran sze-*

mébe nézni. A költői nyelvben gyakran személyesítve fordúl elé. *Kardja élén halál ül. Az ő orczája előtt megyen a halál.* (Habakuk.).

HÁLÁL, (1), (há-al-a-al) áth. m. *hálál-t.* Valamit hálával viszonoz, a jótéteményeket szóval vagy tettel megköszöni. *Meghálálom, míg élek, hogy jót tettél velem.*

HÁLÁL, (2), (hál-ál, olyan mint *járál*, *dobál)* gyakorlatos önh. m. *hálál-t.* Bizonyos helyen gyakran vagy folytonosan alva tölti az éjet, hálogat, háldogál. *Másutt dolgozik és otthonn hálál.* Több vidékon divatozó tájszó. Az (1) szám alatti szótól megkülönböztetve itt az utóbbi *á* rövid is lehet : *hálal.* Egyébiránt v. ö. HÁL.

HALÁLÁGY, (halál-ágy) ösz. fn. Ágy, melyben valaki meghal. Szokottabban : *halálos ágy. Halálágyon feküt.*

HALÁLARCZ, (halál-arcz) ösz. fn. Hosszu nyavalyában szenvedett embernek arcza, mennyiben holt ember arczához hasonló ; beesett, sáppadt arcz.

HALÁLAS v. HALÁLOS, (hal-ál-os) a Bécsi codexben e helyett áll : *halandó* (mortalis).

HÁLÁLAT, (há-al-a-al-at) régies fn. tt. *hálalatot.* L. HÁLAADÁS, HÁLADAT.

HÁLÁLATLAN, (há-al-a-al-atlan) régies; l. HÁLÁDATLAN.

HÁLÁLATOS, (há-al-a-al-at-os) régies; l. HÁLADATOS.

HÁLÁLATLANSÁG, (há-al-a-al-atlan-ság) régies ; l. HÁLÁTLANSÁG.

HALÁLBAN, (hal-ál-ban) Átv. ért. igen nagyon, legbelsőbb indulatból. *Halálban szeretik egymást.*

HALÁLBIRÓ, (halál-biró) ösz. fn. Biró, kinek joga vagyis inkább törvényszerü kötelessége halálos büntetést hozni és végrehajtani, aki t. i. úgynevezett pallosjoggal bir, élet-halál birája.

HALÁLBIZONYÍTVÁNY, (halál-bizonyítvány) ösz. fn. Bizonyítvány, melyet az illető halottkémlő orvos vagy sebész ad a felől, hogy a halottnak bemondott ember valósággal meghalt.

HALÁLBÜNTETÉS, (halál-büntetés) ösz. fn. Büntetés neme, mely szerént valaki birói itélet következtében erőszakos halállal, pl. akasztással, lefejezéssel, főbelövéssel stb. kivégeztetik.

HALÁLÉV, (halál-év) ösz. fn. 1) Azon év, melyben valaki meghalt. 2) Oly év, melyben rendkivül nagy halandóság uralkodott. *Ezer nyolczszáz harminczegyediki halálév.*

HALÁLFEJ, HALÁLFŐ, (halál-fej v. -fő) ösz. fn. 1) Holt ember feje, különösen és szorosabb ért. a megholt embernek csontkoponyája. *Halálfejeket ásni ki a régi sirokból.* 2) Átv. ért. rákfej a középtengerben, melynek alakja a halálfejhez hasonlít. (Cancer caput mortuum). 3) Legnagyobb fajú éjjeli pille, melynek fején halálfejet képező folt látszik, máskép : *boszorkánypille.*

HALÁLFÉL, (halál-fél) ösz. fn. A halálban, pl. halálbüntetésben társ.

HALÁL FIA, l. HALÁL alatt.

HALÁLFOLT, (halál-folt) ösz. fn. A bizonyos halálhoz közeledő betegnek vagy holt embernek bőrén itt-ott, különösen keze fején, ágyékán mutatkozó kékes foltok.

HALÁLFŐ, l. HALÁLFEJ.

HALÁLHARANG, (halál-harang) ösz. fn. Harang, melyet akkor húznak meg, midőn valaki haldoklik, szokottabban : *lélekharang.* Átv. ért. veszélyt, kárt, tönkrejutást hirdető beszéd.

HALÁLHÁZ, (halál-ház) ösz. fn. l. HALÁLFOLT. *Még a halálháza is kiütött rajta.* (Km.).

HALÁLHÓNAP, (halál-hó-nap) ösz. fn. 1) Hónap, melyben valaki meghalt. 2) Oly hónap, melyben legtöbben haltak meg, vagy rendesen legtöbben szoktak halni, pl. böjtmás havában.

HALÁLHOZÓ, (halál-hozó) ösz. mn. Ami halált okoz, ami az életet megszünteti. *Halálhozó méreg. Halálhozó nyavalyák.*

HALÁLHÖRGÉS, (halál-hörgés) ösz. fn. A halállal küzdőnek vég hörgése.

HALÁLJÓSLÓ, (halál-jósló) ösz. mn. Közeledő halálra mutató halált jövendölő. *Haláljósló jelek.*

HALÁLKÉP, (halál-kép) ösz. fn. 1) Haldokló ember képe. 2) Nyavalya, inség által elcsigázott ember képe. *Utczán lézengő halálképek.* 3) A személyesített halálnak rajzolt, festett vagy faragott képe.

HALÁLKIÁLTÁS, (halál-kiáltás) l. HALÁLORDITÁS.

HÁLÁLKODÁS, (há-al-a-al-kod-ás) fn. tt. *hálálkodás-t*, tb. *—ok.* Tulságos, hizelgő, fölötte czifra és alkalmatlan hálaömledezés. *Minek az a sok hálálkodás?*

HÁLÁLKODIK, (há-al-a-al-kod-ik) k. m. *hálálkod-tam*, *—tál*, *—ott.* Midőn valamit megköszön, igen sok czifra, sopánkodó, hizelgő, dicsérő szavakat használ, s magát szolgai módon lealacsonyítja, mint a koldusok, s rablelkü emberek tenni szoktak a gazdagok vagy urak irányában. *Ugyan ne hálálkodjál annyit.*

HALÁLKÜZDELEM, HALÁLKÜZDÉS, (halál-küzdelem v. —küzdés) ösz. fn. A haldoklónak végső perczei, midőn az élet a halállal mintegy küzd, s a végső életerő megfeszülni látszik.

HALÁLMADÁR, (halál-madár) ösz. fn. Kisebb bagolyfaj, melynek éjjeli kiáltását a babonás nép halál jelének tartja, máskép : *kuvik, csuvik.* Átv. ért. így nevezik néhutt azon gyászfátyolos személyeket, kik a halottakat bejelentik, s az illetőket temetésre meghivják.

HALÁLNAP, (halál-nap) ösz. fn. Nap, melyen valaki meghalt.

HALÁLORDÍTÁS, (halál-ordítás) ösz. fn. Nagy szóval kiáltozás, mely a ‚halál' szót hangoztatja, pl. a harczba rohanó seregé.

HALÁLOS, (hal-ál-os) mn. tt. *halálos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Halált okozó vagy halállal fenyegető. *Halálos seb*, *nyavalya*. *Halálos veszedelem*, *baj*. *Halálos idő*. *Halálos pallos*. *Halálos ágy*, am. azon ágy, melyben valaki meghalt vagy halálos betegen fekszik. *Halálos beteg*. 2) Kérlelhetetlen, halálig vagy halálra üldöző. *Halálos ellenség*. 3) Keresztény vallástanban *halálos bűn*, am. nagy bűn, szarvas bűn, mely által ember az Isten kegyelmét elveszti, s magát örök halálra vagyis büntetésre teszi méltóvá.

HALÁLOSAN, (hal-ál-os-an) ih. 1) Halált okozólag, halállal fenyegetve. *Halálosan megsebesítni* vagy *sérteni valakit*. *Halálosan megbetegedni*. 2) Kérlelhetlenül, engesztelhetlenül. *Halálosan gyülölni ellenségeit*. 3) Keresztény hittanban am. igen nagyon, a lelki élet és boldogság elvesztésével. *Halálosan vétkezni*.

HALÁLOSBETEG, (halálos-beteg) ösz. fn. Ki bizonyos halállal végződő vagy halállal fenyegető nyavalyában szenved.

HALÁLOSSEB, (halálos-seb) ösz. fn. Seb, mely bizonyos vagy valószinü halált vonz maga után. *Halálossebet ejteni valakin*.

HALÁLOZÁS, (hal-ál-oz-ás) fn. tt. *halálozás-t*, tb. *—ok*. 1) Azon szenvedő állapot, midőn az állati, különösen emberi élet megszünik, midőn a lélek a testtől elválik. 2) Egyes eset, midőn valaki meghal. *Ez évben az egész helységben egy halálozás sem történt*.

HALÁLOZIK, (hal-ál-oz-ik) k. m. *halálloz-tam*, *—tál*, *—ott*. Halálnak válik, meghal. Gyakorló képzővel birván, mintegy a halállal való küzdelmet fejezi ki. *Epemirigyben haláloznak az emberek*.

HALÁLRA, (hal-ál-ra) Halált czélozva, addig, mig meg nem hal. *Halálra lőni*, *halálra vini*.

HALÁLSZÍN, (halál-szín) ösz. fn. Olyan szín, mint a halottaké, vagy hosszas betegeké, haldoklóké szokott lenni, azaz sápadt, halovány. Melléknévileg am. halálszinü.

HALÁLSZINÜ, (halál-szinü) ösz. mn. Sápadt, halavány szinü.

HALÁLTALAN, (hal-ál-talan) a Nádor-codexben am. halhatatlan.

HALÁLTÁNCZ, (halál-táncz) ösz. fn. Képes kifejezéssel am. halál, meghalás. *Eljárni a haláltánczot*.

HALÁLUTÁNI, (halál-utáni) ösz. mn. A halál után következő. *Halálutáni élet*.

HALÁLVERITÉK, (halál-veríték) ösz. fn. A haldokló embernek hideg verítéke. Átv. ért. igen nagy szorongás, szükülés, félelem. *Még a halálveríték is kiverte a szegényt*, *úgy rá ijesztettek*.

HALÁLVÉSZ, HALÁLVESZÉLY, (halál-vész v. —veszély) ösz. fn. Általánosabban elterjedő halálozás, pl. epemirigyben. Szelídebb kifejezése a *döghalál* szónak.

HALÁLVIRÁG, (halál-virág) ösz. fn. Baranyai szó. A Hegyalján : *zsidórózsa*. Diószeghynél : *rózsás aranyvirág*, (Chrysanthemum coronarium).

HALÁLZÁS, l. HALÁLOZÁS.

HALANDÓ, (hal-and-ó) mn. és fn. tt. *halandó-t*. 1) Minden, mi elöbb utóbb meghal, vagyis élni szün. *Mindnyájan halandók vagyunk*. Ellentéte : *halhatatlan*. 2) Vétetik *ember* értelemben. *Hogy mersz*, *ó halandó*, *szembeszállani Isteneddel?*

HALANDÓSÁG, (hal-and-ó-ság) fn. tt. *halandóság-ot*. 1) Az állati élet mulékonysága, melynél fogva egyszer meg kell szünnie. 2) Állapot, midőn többen vagy kevesebben halnak. *Nagy halandóság uralkodott a múlt tavaszszal*.

HALÁNTÉK, (hal-ánt-ék v. hal-ánd-ék) fn. tt. *halánték-ot*. A homlok két oldalán a szemek mögötti rész, hol a koponya legvékonyabb, s ennél fogva az oda irányzott erősebb ütés hamar halált okoz ; innen : *halántékon* (am. halálosan) *ütni*, *találni valakit*. Nevét tehát vagy a *halás-*, *halandás*-tól vette ; vagy pedig, ami hihetőbb, *halánték* v. *halándék* lehet annyi is, mint *alandék* v. *hálandék*, *al*-szik v. *hál* igétől, mintegy *alvó szem*, aminthogy magyarúl *vakszem*-nek is hívjuk, és az első *á*-t megnyujtva *hálánték*-nak is ejtjük. A német nyelvészek a *Schlaf*, *Schläfe* szót ugyan nem a *schlafen* igétől származtatják, hanem pl. Adelung azt mondja, hogy az valószinülg *Schla*-g szótól csak a képzőben különbözik s azon helyet jelentené a főn, hol az érverés látszik ; Heyse ezen nézetet is megemlíti, de egyszersmind felhozza, hogy az *slaf*, azaz ‚schlaff' szótól is származhatik, s nem-feszes-t jelentene. Adelung szerént régi német nyelvemlékekben ez alakban nem is fordúl elé.

HALÁNTÉKCSONT, (halánték-csont) ösz. fn. Azon csontok egyike a homloknak mindkét szem fölötti oldalán, melyek a halántékot képezik. (Ossa temporum).

HALÁNTÉKIZOM, (halánték-izom) l. VAKSZEMIZOM.

HÁLAOLTÁR, (hála-oltár) ösz. fn. Oltár a régi zsidóknál vagy más népeknél, melyen hálaáldozatot nyujtottak be. Átv. ért. a szivbeli hálának bizonyos külső, innepélyes jelekkel kitüntetése. *Emeljünk örök hálaoltárt a jóságos Istennek*.

HALÁP, helységek neve Bihar, Nógrád és Szala megyében ; helyr. *Haláp-on*, *—ra*, *—ról*.

HALÁROS, HALÁRUS, (hal-áros v. árus) ösz. fn. Aki halakkal kereskedést üz.

HALAS, (1), (hal-as) mn. tt. *halas-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Hallal bővelkedő vagy megrakott vagy kereskedő. *Halas folyók*, *tavak*, *patakok*. *Halas edény*, *bárka*, *hordó*, *lajt*. *Halas asszonyok*.

HALAS, (2), mezőváros Kiskunságban és puszta Békés megyében ; helyr. *Halas-on*, *—ra*, *—ról*.

HALÁS, (hal-ás) fn. tt. *halás-t*, tb. *—ok*. Élni megszünés. *Elhalás*, *kihalás*, *meghalás*, *éhhel halás*

HÁLÁS, (1), (há-al-a-as) mn. tt. *hálás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Ki a vett jókért hálát ad, mond; háladatos; mások jó akaratát megismerő, figyelemre vevő. *Hálás szivvel fogadni valamit. Hálás indulattal viseltetni valaki iránt.*

HÁLÁS, (2), (hál-ás) fn. tt. *hálás-t*, tb. *—ok.* 1) Éjszakázás, bizonyos helyen álommal eltöltése az éjnek. 2) Éjjeli alvó tanya, fekhely. *Ezen fogadóban jó hálás esik.* V. ö. HÁL.

HALASMEZŐ, helynév Liptó megyében; helyr. *Halasmező-n, —re, —ről.*

HÁLÁSPÉNZ, (hálás-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet fogadóban vagy akármely idegen helyen éjjeli szállás és meghálás fejében fizetni kell.

HALASTÓ, (1), (halas-tó) ösz. fn. Széles ért. minden tó, melyben halak vannak. Szorosb ért. mesterségesen alakított vagy rendezett tó, hol halakat szaporítanak, s bizonyos időkben, rendesen késő őszszel halászatot tartanak. *Tatai uradalom halastavai.*

HALASTÓ, (2), PUSZTA—, falu Vas megyében; helyr. *Halastó-n, —ra, —ról.*

HALÁSZ, (1), (hal-ász) fn. tt. *halász-t*, tb. *—ok.* Törökül: *balïkdsï.* Általán, ki halakat fogdos. Különösen oly személy, kinek mestersége és kenyere a halfogás. Innen van: halászmester, halászlegény, halászinas. *Dunai, tiszai, balatoni halászok.*

HALÁSZ, (2), (mint föntebb) áth. m. *halásztam, —tál, —ott.* Halakat fogdos. *Horoggal, hálóval, tapogatóval, varsával halászni. Tóban, folyóban, tengerben halászni. Pontyokat, csukákat halászni.* Átv. ért. és tréfásan a sok lében itt-ott látszó tésztát vagy más étket kiszedi. *Kihalászta a metéltet, csuszát.*

HALÁSZ, (3), helységek Heves megyében; NAGY—, falu Szabolcs megyében: helyr. *Halászon, —ra, —ról.*

HALÁSZÁS, (hal-ász-ás) fn. tt. *halászás-t*, tb. *—ok.* Halak fogdosása.

HALÁSZAT, (hal-ász-at) fn. tt. *halászat-ot.* 1) Halászi munka, mesterség. *Halászatot tanulni, űzni, gyakorolni. Halászatból élni.* 2) Halászi jog. *A halászatot haszonbérbe adni.*

HALÁSZATJOG, (halászat-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva valaki bizonyos folyóban, tóban, tengerben halakat fogdoshat, s azokat sajátja gyanánt használhatja.

HALÁSZBÁRKA, (halász-bárka) ösz. fn. Bárka, melyben a megfogott halakat tartogatják. V. ö. BÁRKA.

HALÁSZCSÓNAK, (halász-csónak) ösz. fn. Csónak, melyen a halászok járnak, hálóikat, gyalmaikat hordozzák, és kivetik. Különösen karcsu, sebesen járó kis csónak.

HALÁSZCZÉH, (halász-czéh) ösz. fn. A halászattal foglalkodó mesteremberek czéhhé alakult társulata.

HALÁSZESZKÖZ, (halász-eszköz) ösz. fn. Mindenféle készületek, melyekkel a halászok élnek, pl. horgok, szigonyok, gyalmok, különféle hálók, varsák, vejészek, tapogatók stb.

HALÁSZGAMÓ, (halász-gamó) ösz. fn. Gamó, vagyis nagyobbszerű horog, melyet a halászok a nagyobb halak testébe vágnak, s annál fogva húzzák, vontatják. Halászgamókkal élnek különösen a tengeri halászok és czetfogók, valamint az alsó dunai vizafogók is.

HALÁSZGYÜRŰ, (halász-gyürű) ösz. fn. A római pápának azon hivatalos pecsétgyürűje, mely által apostoli leveleit vörös viaszszal pecsételi, s mely szent Péter apostolt halász képében ábrázolja.

HALÁSZHÁLÓ, (halász-háló) ösz. fn. Háló, melyet a halászok halfogásra használnak, különböztetésül más czélra szolgáló, pl. vadászhálótól.

HALÁSZHATÁR, (halász-határ) ösz. fn. Határ vagy határt mutató jel, pl. kőszobor, mely kimutatja a vonalt, meddig legyen szabad bizonyos halászoknak űzni a halászatot.

HALÁSZHATÓ, (hal-ász-hat-ó) mn. tt. *halászható-t.* Oly vízről mondják, melyben halak élnek, tenyésznek, melyben halászni lehet, vagy szabad.

HALÁSZHOROG, (halász-horog) ösz. fn. Különféle kisebb-nagyobb horgok, melyekkel a halászok részént halakat fognak, részént a megfogottakat felfüzik.

HALÁSZI, mváros Mosony megyében; falu Nógrád és puszta telek Pest megyében; helyr. *Halászi-ba, —ban, —ból.*

HALÁSZKA, (hal-ász-ka); l. HALKAPÓ.

HALÁSZKARÁM, (halász-karám) ösz. fn. Karám, gunyhó, kerített hely, tanya a víz partján, hol a halászok megtelepednek, eszközeiket tartogatják, hálóikat foltozzák, sütnek, főznek stb. V. ö. KARÁM.

HALÁSZKESELYŰ, (halász-keselyű) ösz. fn. Gesztenyeszinű tollú keselyűfaj, részöld szárnyakkal és farkkal, mely a víz fölén lebegő halakra csapkod. (Vultur baeticus).

HALÁSZKUNYHÓ, (halász-kunyhó) l. HALÁSZKARÁM.

HALÁSZLÉ, (halász-lé) ösz. fn. Halászok módjára, azaz paprikásan, vöröshajmásan, szalonnával, s különféle öszveaprított halakból készített becsinált. Balaton vidékén hires a fenéki (Keszthelynél) halászlé.

HALÁSZLEGÉNY, (halász-legény) ösz. fn. Halászsággal foglalkodó legény. *Az alföldön halász legény vagyok én. Én vagyok a halászlegény, és állok a víz közepén.* (Népd.).

HALÁSZMADÁR, (halász-madár) ösz. fn. Széles ért. minden vizi madár, mely halakkal táplálkozik. Szoros ért. azon vizi madarak neme, melyek a tengerek, tavak, folyók szinén röpködnek, s a meg-

pillantott halakra alácsapnak. (Sterna, larus). Többféle fajai vannak.

HALÁSZMEDVE, (halász-medve) ösz. fn. Tengeri medve, mely halakkal él.

HALÁSZMESTER, (halász-mester) ösz. fn. 1) Ki a halászatot mint mesterséget tanúlta, s a halászczéhnek tagja. 2) Ki a nagyobbféle halászatokra felügyel.

HALÁSZPÓZNA, (halász-pózna) ösz. fn. Pózna, vagyis dorong, rúd, melylyel a halászok a vizet felzavarják, hogy az elbujt halakat mozgásba hozzák. Máskép : *zurbolófa.*

HALÁSZSAJKA, (halász-sajka) ösz. fn. Sajka, melyet halászok használnak. V. ö. SAJKA.

HALÁSZSAS, (halász-sas) ösz. fn. l. RÁRÓ.

HALÁSZSÓLYOM, (halász-sólyom) l. RÁRÓ.

HALASZT, (hal-asz-t) áth. m. *halaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Valamit későbbre, messzebb időre hagy. *Napról napra, hónapról hónapra, évről évre halasztani valamit. A kihirdetett innepélyt máskorra halasztani. Az utazást bizonytalan időre elhalasztani.* V. ö. HALAD.

HALASZTÁS, (hal-asz-t-ás) fn. tt. *halasztás-t*, tb. *—ok.* Valami teendőnek későbbi időre, utóbbra hagyása. *Néha nem árt a halasztás.* Törv. ért. a tárgyalásnak, vagy végrehajásnak későbbre áttétele.

HALÁSZTELEK, puszták Békés és Pest megyében; helyr. *Halásztelk-en, Halásztelek-re, —ről.*

HALASZTHATATLAN, HALASZTHATLAN, (hal-asz-t-hat-[at-]lan) mn. tt. *halaszthatatlan-t*, tb. *—ok.* Amit későbbre hagyni nem lehet, nem szabad; minek mentül előbb meg kell történnie. Határozó gyanánt am. el nem halasztható módon, halaszthatlanul.

HALASZTHATÓ, (hal-asz-t-hat-ó) mn. tt. *halasztható-t.* Amit későbbre is lehet hagyni, mit nem kell legott végrehajtani, teljesíteni. *Ez halasztható ügy.*

HALÁSZVIADAL, (halász-viadal) ösz. fn. Innepélyes játék némely külföldi halászoknál, midőn csónakokon csáklyákkal megtámadják, s vizbe fordítani iparkosznak egymást.

HALAT, (hal-at) áth. m. *halat-tam, —tál, —ott.* 1) Halálát beszéli, hirdeti. *Eleget halatták pedig most is él.* Kresznerics. 2) *Elhalat*, am. elenyésztet, elenyészni enged, törleszt. *Jogát elhalatni. Adósságát elhalatni.* L. ELHALAT.

HÁLÁTLAN, (há-al-a-atlan) mn. tt. *hálátlan-t*, tb. *—ok.* Ki a vett jótéteményért köszönetet nem mond, s a jótevőt figyelmére sem méltatja, vagy épen gonoszszal fizet neki vissza. *Hálátlan kakuk.* Tárgyról is mondják, pl. *hálátlan munka.* Határozóképen am. hálátlanul.

HÁLÁTLANSÁG, (há-al-atlan-ság) fn. l. HÁLADATLANSÁG.

HÁLAUL, (há-al-a-ul) ih. Hála gyanánt, köszönetül. *A mesebeli hangya hálául megmentette a galambot a vadász fegyverétől. Vedd Uram, hálául imádságunkat.*

HÁLAÜNNEP, (hála-ünnep) ösz. fn. Valamely nagy veszélyen átesés vagy jótéteményekben részesülés után rendelt ájtatos szertartások, imádságok, s az ezekre kirendelt nap. *Békekötési vagy dögvész utáni hálaünnep.*

HÁLAVÁGY, (hála-vágy) ösz. fn. Vágy, melynél fogva valamely vett jótéteményért hálát adni kivánunk.

HALAVÁNY v. HALOVÁNY v. HALVÁNY, (hal-a-vány; rokonnak tekinthető a latin *albus* és *pallens, pallidus*, szanszkrit *pal* [elenyész], hellén *πολιός* stb.) mn. tt. *halavány-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Haló vagy halott szinü, igen sápadt fehér szinü. *Halavány lett, mint a fal. Igen tanúl, azért ily halavány. Ej hugom, be halavány vagy, féltelek, hogy el ne hervadj.* (Vörösm.). A székelyeknél *halovány föld*, am. tippadt, elázott szántó. (Kriza János).

HALAVÁNYÍT, HALAVÁNYIT, (hal-a-vány-ít) áth. m. *halaványít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Halaványnyá tesz. *Az ijedelem vagy betegség elhalaványította. A hosszas tömlöcz meghalaványítja a rabokat.*

HALAVÁNYSÁG, (hal-a-vány-ság) l. HALVÁNYSÁG.

HALAVÁNYODIK, l. HALVÁNYODIK.

HÁLAVERS, (hála-vers) ösz. fn. Versekbe öntött hálaérzemények, vagyis oly versezet, melyben a vett jótéteményekért hálával ömledezünk.

HALAZ, (hal-az) áth. m. *halaz-tam, —tál, —ott.* Halat eszik.

HALBÁRKA, (hal-bárka) ösz. fn. Átlyukgatott oldalú bárka, melyben a halászok a megfogott halakat tartani szokták.

HALBOGRÁCS, (hal-bogrács) ösz. fn. Halászok bográcsa, melyben az úgy nevezett halászlevet főzik.

HALBORÍTÓ, (hal-borító) ösz. fn. Vesszőből font, s alul tágasabb, fölül szükebb öblü vagyis száju kosár, melylyel leginkább tavakban és erekben ide-oda tapogatva fogdossák a halakat, honnan több vidéken *tapogató*-nak nevezik.

HALBŐR, (hal-bőr) ösz. fn. Általán a halnak lehuzott bőre; különösen a szárnyas czápa bőre, melyet némely famivesek, pl. rámacsinálók, fasikárlásra használnak.

HALCSÍK, (hal-csík) ösz. fn. l. CSÍK, (1).

HALCSONT, (hal-csont) ösz. fn. 1) Általán, a halakban találtató csontok vagy vastagabbféle szálkák. 2) Különösen a medvefóka csontja, melyet az aranymivesek porrá zúzva használnak, s fehér halcsontnak neveznek. 3) A czetállatok állkapcsa, melyet vesszőkre hasogatnak, s ruhaabroncsokul, füzővállakba stb. alkalmazni szoktak, s ezt fekete halcsontnak nevezik.

HALDÉZMA, (hal-dézma) l. HALTIZED.

HALDOBÓKA, (hal-dobóka) ösz. fn. Hosszu és vékony bélféreg, különösen mely némely halak belé-

ben lakik, s fehér és porczogós fonalakból áll. (Ligula abdominalis).

HÁLDOGÁL, (hál-dog-ál) l. HÁLÁL, (2).

HALDOK, elvont törzse *haldoklik* szónak, de némely időkben a köznép nyelvében önállóan is használtatik, ú. m. *haldokni, haldokott*, azonban itt is az *l* inkább nehéz kiejtés miatt tűnik el, s a főntebbiek ezek helyett állanak : *haldoklni, haldokolt*.

HALDOKLÁS, (hal-od-ok-ol-ás) fn. tt. *haldoklás-t*, tb. *—ok*. Szenvedő állapot, midőn az ember halálnak válik, midőn végső halálküzdésben van. V. ö. HALDOKLIK.

HALDOKLIK, (hal-od-ok-ol-ik) k. m. *haldoklott*, htn. *—ani*. Vég vonaglásban szenved, halállal küzd.

HALDOKLÓ, (hal-od-ok-ol-ó) mn. tt. *haldokló-t*. Vég vonaglásban szenvedő, halállal küzdő. *A haldokló beteg körül imádkozni, sirni.*

HALDOKOL, (hal-od-ok-ol) önh. m. *haldokol-t*; l. HALDOKLIK.

HALDÚS, (hal-dús) ösz. mn. Halakkal bővelkedő, gazdag. *Haldús Tisza. Haldús év.*

HALEBÉD, (hal-ebéd) ösz. fn. Ebéd, melynek főbb részét különféle halétek, de kivált a halászlé teszi. *A halászok halebéddel tartják vendégeiket.*

HALENYV, (hal-enyv) ösz. fn. Némely halak hólyagaiból főzött enyv. Különösen azon enyv, melyet a viza, kecsöge és sőreg úszó hólyagából készítenek, s mely igen erős ragasztóul szolgál. Készül ily enyv ezen halak egyéb porczogós és nyálkás részeiből is, melyet szintén vizahólyagnak hívnak, s kávé, bor stb. megtisztítására használnak, de ez értékre nézve az előbbinél alábbvaló.

HALEPE, (hal-epe) ösz. fn. Epe a halnak epehólyagában. V. ö. EPE.

HALÉTEK, (hal-étek) ösz. fn. 1) Étekké készített, főtt, sült, rántott hal. 2) Étek, melylyel a halakat táplálják vagy horogra, hálóba, varsába stb. csalják.

HALÉTEL, (hal-étel) ösz. fn. l. HALÉTEK, 1).

HALÉTETŐ, (hal-étető) ösz. fn. l. HALMASZLAG.

HALEVŐ, (hal-evő) ösz. mn. Halakkal élő, táplálkozó. *Halevő tengeri népek. Halevő tengeri medvék, fókák, czápák. Halevő vizi madarak.*

HALEVŐNAP, (hal-evő-nap) ösz. fn. A római kat. egyházban am. böjti nap, pl. péntek, szombat, különböztetésül a *húsevőnaptól.*

HALFARK, (hal-fark) ösz. fn. A halnak farka, melylyel részént evező, részént kormány gyanánt él, részént magát védi, s ellenségére csapkod.

HALFAZÉK, (hal-fazék) ösz. fn. Fazék, melyben halat főznek.

HALFEJ, (hal-fej) ösz. fn. A halnak feje. *Sült, főtt halfej.*

HALFÉLE, (hal-féle) ösz. mn. Halak neméhez tartozó, halhoz hasonló; halnemű, halakból álló. *Halféle vizi állatok. Halféle eledel.*

HALFOGÁS, (hal-fogás) ösz. fn. Halászás, halászat. *Halfogásra menni. Balatoni halfogás.*

HALFOGÓ, (hal-fogó) ösz. fn. és mn. Személy, aki, vagy eszköz, amely halat fog.

HALGAZDASÁG, (hal-gazdaság) ösz. fn. A gazdászatnak azon része vagy neme, mely arra fordít különös figyelmet, mikép lehessen a halas folyókból és tavakból minél több hasznot húzni.

HALHÁT, (hal-hát) ösz. fn. A halnak felső sertés vagy tüskés része.

HALHATATLAN, (hal-hat-atlan) mn. tt. *halhatatlan-t*, tb. *—ok*. Szoros ért. oly lényről mondják, mely a halálnak nincs alávetve, mely élni soha meg nem szűn. *Halhatatlan Isten. Az ember lelke halhatatlan.* Szélesb és átv. ért. ami igen sokáig tart, fenmarad. *Halhatatlan hírre, dicsőségre vergődni. Halhatatlan érdemet szerezni.* Régieknél eléjön *hallatlan* értelemben is, mai helyesirással : *hallhatatlan*. Határozóként am. halhatatlanul.

HALHATATLANÍT, rövidebben : *halhatlanít*, lásd ezt.

HALHATATLANSÁG, (hal-hat-atlan-ság) fn. tt. *halhatatlanság-ot*. 1) Valamely lénynek azon tulajdonsága, melynél fogva nincs alávetve a halálnak, s örökké él. *Lélek halhatatlansága.* 2) Sokáig tartó, fenmaradó név, hír, dicsőség. *Jeles tettek, áldozatok által halhatatlanságra jutni.*

HALHATATLANUL, (hal-hat-atlan-ul) ih. Soha meg nem halva, örök életet élve.

HALHATLAN, l. HALHATATLAN.

HALHATLANÍT, HALHATLANIT, (hal-hat-[at-]lan-ít) áth. m. *halhatlanít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Halhatlanná tesz, örök élettel megajándékoz. Átv. ért. sokáig tartó, fenmaradó hírt, dicsőséget szerez. *Nagy tettek halhatlanítják őtet.*

HALHÉJ, (hal-héj) ösz. fn. 1) A hal bőrét takaró pikkelyek, máskép : halpénzek, melyeket a sütni, főzni való halakról levakarnak. 2) L. HALCSONT 3).

HALHÉJAS, (hal-héjas) ösz. mn. 1) Pikkelyekkel vagy halpénzekkel bevont, behintett. *Halhéjas vízi állatok. Halhéjas konyhatál.* 2) Átv. ért. halhéjhoz hasonló pikkelyekkel czifrázott. *Halhéjas sisak, pánczél.* 3) Halcsontos, halcsonttal ellátott. V. ö. HALCSONT 3).

HALHÓLYAG, (hal-hólyag) ösz. fn. A halak uszóhólyaga, mely által a vízben könnyen lebegnek, midőn levegővel teli szívják, s melyből a levegőt kilökik, midőn a víz fenekére szállni akarnak.

HALHORDÓ, (hal-hordó) ösz. fn. Hosszukás hordó, melyben a halkereskedők és kufárok halakat szállítanak. Másképen : *lajt.*

HALI, puszta Győr megyében; helyr. *Hali-ba, —ban, —ból.*

HALICSORSZÁG, (Halics-ország) ösz. fn. Éjszaki Magyarországgal határos ország, az ausztriai birodalom egyik alkotó része. (Galicia).

HALIKRA, (hal-ikra) ösz. fn. Ikra, melyből a halak szaporodnak. V. ö. IKRA.

HALIKRÁS, (hal-ikrás) ösz. fn. Halikrával bővelkedő, készített, főzött. *Halikrás vízpartok. Halikrás leves, káposzta.*

HALIMBA, falu Veszprém megyében; helyr. *Halimbá-n, —ra, —ról.*

HALÍV, (hal-ív) l. HALIKRA.

HALIVADÉK, (hal-ivadék) ösz. fn. Halikrákból kikelt apróságos halfiak. *Vizek szélén, öntésekben uszkáló halivadékok.* V. ö. IVADÉK.

HALÍVÁS, (hal-ívás) ösz. fn. 1) A halak nemi párosodása, mely alkalommal némely kisebb faju halak, pl. Balatonban a gardák, több ezerenként öszvecsoportosulnak. 2) Midőn ikráikat a vizek széleín, öntésekben, iszapos helyeken lerakják, hogy a nap erejétől kikeljenek. V. ö. ÍVIK.

HALLK, HALLKAL, HALLKAN, l. HALK, HALKKAL, HALKAN.

HALK, (1), (eredetileg: hall-k), mn. tt. *halk-at.* Csendes, lassú, mi zajt nem üt, mintegy hallgatag, s innen a neve is. *Halk beszéd. Halk léptekkel menni valahová. Halkkal járni, beszélni, suttogni. Halkkal jár, mint a fenkő a kaszán.* (Km.).

HALK, (2), tájdivatosan am. *hajk;* l. ezt. Adelung szerént létezik a német nyelvben *hölken* ige, ,váj, kiváj' ,hajkol' jelentéssel, s *holk* a német nyelvben teherhordó hajót, a svéd nyelvben pedig nemcsak ezt, hanem minden kivájt fát, teknőt stb. is jelent.

HALKÁD, (hal-kád) ösz. fn. Kád, melyben a piaczon árult halakat tartják.

HALKAL, l. HALKKAL.

HALKAN, (hall-k-an) ih. Lassan, csendesen, zajt nem ütve, s mintegy hallgatva, hallgatódzva. Máskép: *halkkal. Halkan beszélj, hogy meg ne hallják. Halkan lépj, föl ne verd az alvókat.*

HALKAPÓ, (hal-kapó) ösz. mn. és fn. Valamely halfogó eszköz vagy állat, pl. madár.

HALKERESKÉDÉS, (hal-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki halakkal űz.

HALKERESKÉDŐ, (hal-kereskédő) ösz. fn. Üzér, ki halakkal kereskedik. Felső Duna mellékén németesen: *fisér.*

HALKKAL, (hal-k-val) ih. Lassan, csendesen, zajt nem ütve; nem hirtelenkedve, vontatva, késedelmezve. Palóczosan ejtve: *hókvav.*

HALKOCSONYA, (hal-kocsonya) ösz. fn. Kocsonyával, fagylaltan készített halétek.

HALKOPOLTYÚ,(hal-kopoltyú) l. KOPOLTYÚ.

HALKOSÁR, (hal-kosár) ösz. fn. Kosár, melyben halat hordanak vagy vízbe merítve tartogatnak.

HALKUFÁR, (hal-kufár) ösz. fn. Ki halakkal kereskedik, halakat árul, haláruló kofa. Átv. ért. sokat locsogó, veszekedő, nyelves ember. *Demosthen dörgő nyelvével szitkozódó halkufár.* (Kölcsey. Vanitas vanitatum).

HALL, (han l v. han-ol). Eredetére nézve úgy látszik, a *hang* szóval közös gyökkel bír; t. i. ennek is tiszta gyöke *han*, ebből *ol* képzővel lett *han-ol*, öszvevonva *hanl*, s könnyebb kiejtés kedveért az *n* rokon szervü *l* betühangra változva: *hall.* Így képződtek a *nagyoll* = nagyon-ol, nagyon-l, nagyoll), *sokall* = sokan-ol, sokan-l, sokall, *kevesell* keve-sen-el, kevesen-l, kevesell. Különben is nem példa nélküli, hogy az *n* betü *l*-lel cseréltetik fel, mint: *Nándor Lándor; gyanánt gyalánt; danol dalol;* régies *nám*, ma: *lám* stb. Ezen hasonlat szerént lett a *dan* gyökből *dan-ol, dan-l, dall*, a *van*-ból *van-ol, van-l, vall.* A régi halotti beszédben is *hadlava* úgy látszik *hanlava*, azaz *hanlá* (= hallá) helyett áll. Épen így hasonúlt *n* előtt is a *gy d*-vé és *n*-né, a régieknél *hagynak*, majd *hadnak*, majd *hannak* szóban, (például az utóbbi a Carthausi névtelen Legendáiban. Sz. István-társulat kiadása 59, 73. lap.); söt mai napság is divatosak: *vagynak* és *vadnak* (Erdélyben) és *vannak.* Minden kétséget eloszlat a ,hadlani' alakkal tökéletesen egyező: *vadlani*, e helyett: *vallani* (= vanlani, mint e czikkünk szerént: hanlani), pl. a Carthausi névtelen legendáiban (mint föntebb) 109. lapon olvassuk: „De mikoron hazugságának bínét (bűnét) *megvadlotta* vóna" stb. ,Vadlani' több régi nyelvemlékben is elefordúl ,vallani' helyett. Ennél keresettebb azon elemzés, mely szerént *hall* am. hal módjára nem szól (fülel). Áth. m. *hall-ott*, htn. *—ani.* Értelmére nézve am. a fülébe ütődött hangot felfogja, s érezi. *Nagyot hallani*, am. csak erős nagy hangnak behatását érzeni, azaz süketnek lenni. *Nehezen hallani. Jól, tisztán hallani. Hallani a szót, beszédet, ágyudurrogást, puskalövést, vizek zugását. Jót, roszat, keveset, sokat hallani valakiről. Azt hallottam felőle, semmi se lesz belőle.* (Km.). *Mit hallok? Sokat láss, hallj, keveset szólj.* (Km.). *Kihallani a szobai lármát az utczára. Behallani a kocsizörgést a szobába. Felhallani a szót a toronyba. Lehallani a toronyőr kiáltását. Olyat kiált, hogy a harmadik házba is elhallani. Meghallották, amit sugdostatok. Félre hallottad szavaimat*, azaz hibásan, rosz értelemben. *Hallottad-e azt valaha?! Még ennél különben sem hallottam. Úgy hallom* vagy *hallottam*, hogy stb. *Ha jól hallottam, azt modtad*, hogy stb. *Soha sem hallottam biz én. Hallottam is, nem is, mi közöd hozzá.* V. ö. HALLIK.

HALLAM, (han-l-am) fn. tt. *hallamot.* L. HANG.

HALLÁROZ, (hall-a-ár-oz vagyis holla!-ár-oz) önh. m. *halláröz-tam, —tál, —ott.* Hallát v. hollát kiáltoz. A német nyelvben páratlanul áll *holla!* szó, melyről ezt mondja Adelung: indulatszó (Zwischenwort, interjectio), melyet használunk, ha valamely helyen, hol senkit sem látunk, valakit elészólítunk, mintha mondanók: nincs itt senki? Meghökkenés hangja is, ha pl. valaki véletlenül valakibe ütközik stb. amidőn úgy látszik, mintha ,halt!' helyett álla-

na. A magyar *hallja?* vagy *hallod?* szóra s általában *hall* törzsre nem volna-e szabad gondolnunk?

HALLÁS, (han-l-ás) fn. tt. *hallás-t*, tb. *—ok.* 1) Azon külső benyomásnak észrevevése és felfogása, melyet valamely hang a fülekre tesz, midőn a füldegeket érinti. *Az ágyu első hallására futásnak eredni. A tűzharang hallására elrémülni.* 2) Jelenti azon érzékeket, melyek a hangot felfogják, vagyis füleket. *Jó hallása van. Finom, tiszta hallás.* V. ö. HALL.

HALLÁSTALAN, (han-l-ás-talan) mn. tt. *hallástalan-t*, tb. *—ok.* Kinek halló érzékei elromlottak, siket; vagy oly lény, állat, melynek halló érzékei nincsenek. *Hallástalan siketnéma. Hallástalan férgek.* V. ö. HALL.

HALLÁSTAN, HALLÁSTUDOMÁNY, (hallás-tudomány) ösz. fn. Tudomány, mely megfejti, mily hatása van a különféle hangoknak a halló szerekre, vagyis mely a hangok természetéről, eredetéről, hatásáról rendszeresen értekezik. (Acustica).

HALLAT, (1), (han-l-at) fn. tt. *hallat-ot.* Azon benyomat, melyet a hangok a halló érzékekre tesznek, vagyis maga a fülekbe hatott és belsőleg észrevett hang. „Ki hiszen mü hallatunknak." Tatrosi codex. V. ö. HALL.

HALLAT, (2), (han-l-at) miveltető, m. *hallattam, —tál, —ott.* Valamit hallani enged, valaminek hallását eszközli. *Szavát hallatni. Magát hallatni*, azaz nyilványos helyen, pl. szinházban szinészi stb. előadással vagy ékekléssel föllépni. *Magáról valamit hallatni*, azt eszközölni, hogy mások valamit felőle tudjanak, szóljanak.

HALLATLAN, (han-l-atlan) mn. tt. *hallatlan-t*, tb. *—ok.* 1) Mit senki nem hall vagy hallott, igen csendes, lassu. *Hallatlan hangon susogni. Hallatlan léptekkel bebujni valahová.* 2) Átv. ért. igen meglepő, váratlan, rendkivüli. *Hallatlan esemény. Hallatlan vakmerőség, gonoszság.* V. ö. HALL. Határozóilag am. hallatlanul.

HALLATLANUL, (han-l-atlan-ul) ih. 1) Senkitől nem hallva, lassan, csendesen. *Hallatlanul kinyitni és bezárni az ajtót.* 2) Átv. ért. fölötte, igen nagyon, meglepőleg, rendkívül. *Ez hallatlanul nagy szemtelenség.* V. ö. HALLIK.

HALLATOS, (han-l-at-os) mn. tt. *hallatos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Amit jól, tisztán, értelmesen lehet hallani, harsányan, élesen hangzó. *Hallatos szónoklat. Hallatos zene.* Köz életben jelent annyit is: hallatszó, ami hallatszik. V. ö. HALLIK.

HALLATOSAN, (han-l-at-os-an) ih. Tiszta, erős, felfogható, értelmes hangon. *Hallatosan beszélő szónok.*

HALLATSZIK, (han-l-at-szik) l. HALLIK.

HALLCSŐ, (hall-cső) ösz. fn. Öblös végü cső, melyet a nagyobbacskát hallók vagy ép hallásuak is füleikhez tartanak, hogy a különben föl nem fogható hangokat meghallják.

HALLÉ, (hal-lé) ösz. fn. Lé, melyben halat főztek; halbecsinált. *Eczettel, halászosan készített, paprikás hallé.*

HALLEVES, (hal-leves) l. HALLÉ.

HALLGA, (1), (han-l-og-a) mn. tt. *hallgát.* Aki nem szól, ki a hallottakat tovább nem adja, titoktartó, keveset beszélő, megtoldva: *hallgatag.* Elemezve: *hallogó, halloga, hallga*, mint: *nyuzogó, nyuzoga, nyuzga, balogó, baloga, balga.* V. ö. HALL.

HALLGA, (2), indulatszó, s nem egyéb, mint a megrövidített *hallgass! hallgassatok!* Értelme: csendesen! lassan! csitt!

HALLGAT, (han-l-og-at) áth. m. *hallgat-tam, —tál, —ott.* 1) Bizonyos hangot, pl. szót, zajt, zörgést, zúgást, lövést stb. figyelemmel kisér, füleibe vesz. *Éneket, zenét hallgatni. Szónokot, tanítót hallgatni. Egyházi beszédet, misét hallgatni. Fülhegygyel hallgatni a susogókat. Meghallgatni valakinek kérését. Kihallgatni a panaszkodókat, gyónókat. Hallgass nyelvem, nem fáj fejem.* (Km.). 2) Felható raggal, valamire figyelemmel van, valamit elfogad, hajt reá. *A jó tanácsra, tanításra hallgatni. Időtől kell várni, tanácstól hallgatni.* (Km.). *Szüléire, okosabbakra hallgatni. Ő senkire nem hallgat, hanem maga feje szerént cselekszik. Ha jót akarsz, rám hallgass.* 3) Hangot nem ad, nem szól, csendesen van. *Hallgat, mint a hal, mint a siket. Siket disznó a buzában, mint a tyúk a gyomban.* (Km.). *Hallgat, mintha néma volna. Hallgassatok fiúk! Gyerek! ha nem hallgatsz, rosszul jársz. Elhallgatni a titkot. A nagy zaj után mind elhallgattak.* 4) Átv. ért. említést nem tesz vagy létezésének jeleit nem adja, nem mozog. *Erről hallgatnak a történetek. Megbukta után elhallgatott a párt.* V. ö. HALL.

HALLGATAG, (han-l-og-at-ag) mn. tt. *hallgatag-ot.* 1) Csendes, nem szóló, nem zajongó. *Hallgatag ember, ifju. Magába zárkozott hallgatag vén.* 2) Titkolódzó, valamit kimondani nem akaró. *Titkot hallgatag emberre kell bízni.* 3) Törv. ért. ami világosan ugyan nincs kimondva, de magában, alattomban értetik. *Hallgatag szerződés, megegyezés.* (Tacitus contractus, consensus). 4) Átv. ért. mondják lelketlen lényekről is, midőn semmi neszt nem csinálnak. *Hallgatag erdő. Hallgatag éj.*

HALLGATAGSÁG, (han-l-og-at-ag-ság) fn. tt. *hallgatagság-ot.* Oly tulajdonsága valakinek, melynél fogva vagy igen keveset, vagy épen nem beszél, vagy titkot tart; a hallottakat vagy tudottakat nem közli.

HALLGATÁS, (han-l-og-at-ás) fn. tt. *hallgatás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn valamire füleinkkel figyelmezünk. *Egyházi beszéd, szent mise hallgatása.* 2) Ellentéte a beszédnek, szólásnak, zajnak; csend. *Amint ő szólani kezdett, legott nagy hallgatás lőn.* 3) Titoktartás. *Ajánlom önnek a hallgatást.* 4) Törv. ért. büntetés neme, midőn a törvényben meghatározott okok miatt, valamely ügyvédnek pereket vinni megtiltatik. *Hallgatásra itélt*, (silentiarius).

HALLGATKOZIK, (han-l-og-at-koz-ik) k. lásd : HALLGATÓDZIK.

HALLGATÓ, (han-l-og-at-ó) mn. és fn. tt. *hallgató-t.* 1) Ki valamire füleivel figyel. *Tanítást hallgató gyermekek.* 2) Ki valakinek szavára hajol, ki szót fogad. *Szüléire hallgató gyermek. Tanítóira hallgató növendék.* 3) Csendesen levő, nem szóló, nem zajongó stb. *Veszteg álló víznek, hallgató embernek nem kell hinni.* (Km.). 4) Személy, ki hallgatva figyel, ki beszédet hallgat. *Érdemes hallgatóim! Keresztény hallgatók!* 5) Régiesen ‚tartozó' is. *Hozjánk hallgató ország.* Katalin.

HALLGATÓDZIK, l. HALLGATÓZIK.

HALLGATÓLAG, (han-l-og-at-ó-lag) ih. Nem szólva, csendesen; alattomban, titkon. *Hallgatólag viselni magát a gyűlésben. Valamibe hallgatólag beleegyezni.*

HALLGATÓSÁG, (han-l-og-at-ó-ság) fn. tt. *hallgatóságot.* A hallgatók együtt véve, az öszves hallgatók.

HALLGATÓZÁS, (han-l-og-at-ó-oz-ás) fn. tt. *hallgatózás-t,* tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valaki fülhegygyel, alattomban figyel a mondottakra, melyek nem hozzá szólanak, s egyenesen nem neki mondatnak.

HALLGATÓZIK, (han-l-og-at-ó-oz-ik) k. m. *hallgatóz-tam,* —*tál,* —*ott.* 1) Mások beszédét titkon, alattomban kilesi. *Ablak alatt, ajtón kivül hallgatózni.* 2) Szélesb ért. fülel, suttonban megfeszíti halló szereit, hogy valamely szót, neszt stb. halljon. *Hallgatózik a lesben ülő vadász. Hallgatóznak az éjjeli örök. Hallgatózik a lopni késztülő tolvaj. Kulcslyukon hallgatózni.*

HALLHATÓ, (han-l-hat-ó) mn. tt. *hallható-t.* Amit hallani lehet, minek hangja füleinkbe hat, s azt felfogni, megérteni képesek vagyunk. *Hallható hangon szólani a gyülekezethez.*

HALLHATÓLAG, (han-l-hat-ó-lag) ih. Erős, tiszta, értelmes hangon, melyet hallani, érteni lehet. *Hallhatólag kigúnyolni az általmenőket. Hallhatólag suttogni, súgni.*

HALLIDEG, (hall-ideg) ösz. fn. Ideg, mely a hallásnak szerve, mely az illető agyüregből jön ki. (Nervus acusticus).

HALLIK, (han-l-ik v. han-g-lik) k. m. *hallott.* Csak az egyes számu harmadik személyben használtatik, s am. hallatik, vagyis a fülekre hatása van. *Beszéde az utczára hallik. Minden szó behallott a szobába. Ebugatás nem hallik mennyországba.* (Km.). *Messze hallik a hire. Az ágyulövés több mérföldnyire elhallik.* Néha annyit tesz, mint : hire van, mondják, beszélik. *Úgy hallik, hogy háboru lesz. Amint hallik, ismét közelget az epemirigy.*

HÁLLIK, l. HÁRLIK.

HALLINT, (han-l-int) áth. m. *hallint-ott,* htn. —*ni* v. —*ani.* Gyönge neszt hall, fülhegygyel hall. Oly alkatú, mint *érint, csapint, emelint* stb.

HALLINTÁS, (han-l-int-ás) fn. tt. *hallintás-t,* tb. —*ok.* Fülhegygyel hallás.

HALLJÁRAT, (hall-járat) ösz. fn. A fülnek azon nyilása, melyen a lég mozgása tovább terjedez, hogy a halló szervekre hasson. *Külső halljárat,* mely külsőleg látható a fülekben; *belső halljárat,* mely a fül belsejében van. (Meatus auditorius).

HALLK, l. HALK.

HALLÓ, (han-l-ó) mn. és fn. tt. *halló-t.* Aki valamit hall. *Se látója, se hallója nem voltam a dolognak. Sokat halló, keveset beszélő ember.*

HÁLLÓ, helyesebben, l. HÁLÓ.

HALLÓCSŐ, (halló-cső) ösz. fn. Cső fémből stb. mely a fülhöz tartva a hangot erősbíti, s így a hallást könnyíti.

HALLODÉKE? Göcseji tájszólás szerint am. *hallod-é he!*

HALLOGAT, HALLOGATÁS, l. HALOGAT, HALOGATÁS.

HALLÓKA, (han-l-ó-ka) fn. tt. *hallókát.* Tréfás nyelven am. fül, halló szerek. *Jó hallókája van. Húzd meg a hallókáját.*

HALLOMÁNY, (han-l-o-mány) fn. tt. *hallomány-t,* tb. —*ok.* 1) Azon tárgy, amit hallunk. *Szép, kedves, gyönyörü hallomány. A zene mulattató hallomány. Szívkeserítő hallomány.* 2) Szájról szájra adott történet, elbeszélés, mit egyedül hallásból tudunk. *Hallományokból öszveszedett történeti adatok.*

HALLOMÁS, (han-l-om-ás) fn. tt. *hallomás-t,* tb. —*ok.* Valaminek saját füleinkkel eredeti kútfőből való hallása. *Ezt hallomásomra mondották. Hallomásból tudom.*

HALLOMÁSI, (han-l-om-ás-i) mn. tt. *hallomási-t,* tb. —*ak.* Hallomás után tapasztalt vagy tapasztaló. *Hallomási tanú.*

HALLÓTEREM, (halló-terem) ösz. fn. Terem, melyben a tanulók vagy más hallgatók az illető tanár eléadásaira figyelnek.

HALLTÖLCSÉR, (hall-tölcsér) l. HALLCSŐ.

HALM, l. HALOM.

HALMAG, (hal-mag) ösz. fn. A hím halak magva, melylyel a nőstények ikráit termékenyítik.

HALMÁGY, falu Erdélyben, Kőhalom székben; KIS—, falu, NAGY—, mezőváros Zaránd megyében; helyr. *Halmágy-on,* —*ra,* —*ról.*

HALMAJ, falvak Abaúj és Heves megyében; helyr. *Halmaj-on,* —*ra,* —*ról.*

HALMÁNY, (hal-m-ány v. hal-om-ány) fn. tt. *halmány-t,* tb. —*ok.* Erdőkben és sziklás vidékeken termő növény az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből, melynek több bötyökből álló, s mintegy (öszve)halmozott, húsos és ehető gyöke vagy gumója van. (Bunium). Egyik faja : *gesztenye-halmány,* máskép : *földi gesztenye* v. *juhászmogyoró.* (B. bulbo castanum).

HALMASD, l. HALMOSD.

HALMASZLAG, (hal-maszlag) ösz. fn. Étető, vagyis bódító szer neme, melyet a halászok vízbe

szórnak, s melytől a halak megbódulva, a víz szinére jőnek.

HALMAZ, (hal-m-az) fn. tt. *halmaz-t*, tb. *—ok*. Öszvehalmozott, rakásra omlott, dőlt vagy tömegbe szedett, rakott tárgyak. *Kőhalmaz. Könyvhalmaz. Iromónyok, oklevelek halmaza. Szóhalmaz.*

HALMAZAT, (hal-m-az-at) l. HALMOZAT.

HALMAZTALIGA, (halmaz-taliga) ösz. fn. Ládával ellátott két kerekü taliga, melyen romokat, gizgazt, szemetet, sarat stb. öszvehalmozva hordanak.

HALMERETTYŰ, (hal-merettyű) ösz. fn. Zsákalakú, s nyéllel ellátott kis háló, melylyel a bárkában levő halakat kimeregetik. Felső Duna mentében németesen : *szák*.

HALMÉRLEG, (hal-mérleg) ösz. fn. Halászok mérlege, melyen a halakat mérik.

HALMI, mezőváros Ugocsa megyében; helyr. *Halmi-ba, —ban, —ból.*

HALMOCSKA, (hal-m-ocs-ka) fn. tt. *halmocskát*. Kisded halom. V. ö. HALOM.

HALMOS, (hal-m-os) mn. tt. *halmos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Halmokkal bővelkedő, minek fölszinét halmok lepik. *Halmos vidék.*

HALMOSAN, (hal-m-os-an) ih. Halmos állapotban.

HALMOSD, falu Kraszna megyében; helyr. *Halmosd-on, —ra, —ról.*

HALMOSÍT, (hal-m-os-ít) áth. m. *halmosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. 1) Halmossá tesz. 2) L. HALMOZ.

HALMOZ, (hal-om-oz, hal-m-oz) áth. m *halmoztam, —tál, —ott*. 1) Eredetileg, bizonyos téren halmot vagy halmokat emel, hány. *Sírokat halmozni. A régi kunok hol halottaikat eltemették, egyszersmind halmoztak is.* 2) Földet, homokot, köveket, gabonát, s más tárgyakat egymásra, egy rakásra hány. *Fölhalmozni az utczai szemetet, a piaczi ganajt.* 3) Átv. ért. bőségesen, nagy mennyiségben tetéz, ellát valamivel valakit. *Jótéteményekkel halmozni felebarátunkat. Ha tehetné, mindent reáhalmozna.* V. ö. HALOM.

HALMOZÁS, (hal-m-oz-ás) fn. tt. *halmozás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, melynél fogva halmot csinálunk, halmot hányunk vagy többféle tárgyakat rakásra halmozunk. V. ö. HALMOZ.

HALMOZAT, (hal-m-oz-at) fn. tt. *halmozat-ot*. Halomba hányt, rakásra hordott, egymásra tetézett holmi. *Kőhalmozat, romhalmozat, gabonahalmozat.* Többes számban, *halmozatok* am. valamely térségnek magasabb részei, fölemeltebb helyei. *Rákosmezei halmozatok.*

HALMOZATSZÉL, (halmozat-szél) ösz. fn. Valamely vidék halmozatának, vagyis emeltebb részének környéke, alja.

HALMOZGAT, (hal-m-oz-gat) áth. és gyakor. m. *halmozgat-tam, —tál, —ott*. Rakásra hányogat, egymásra tetézget, rakosgat. *Az utczai sarat, ganajt fölhalmozgatni.*

HALNEMŰ, (hal-nemű) ösz. mn. Halak neméhez tartozó, halakból álló vagy halakhoz hasonló. *Halnemü vizi állatok. Halnemü eledel.*

HALÓ, (hal-ó) régies, *halandó* helyett; l. ezt.

HÁLÓ, (1), (hál-ó) mn. tt. *háló-t*. Ki az éjszakát valahol alva tölti. *Mezőn háló aratók, kaszások. Szabad ég alatt háló utasok.*

HÁLÓ, (2), (eredetileg annyi, mint *haj-al-ó* vagy *héj al-ó*, azaz haj héj gyanánt körülfogó, megkerítő, betakaró eszköz ; rokon vele a szanszkrit *hul* [takar], latin *celo*, német *Hülle* stb.) fn. tt. *háló-t*. Jelent általán szálakból, fonalakból likacsosan öszvefont eszközt, melylyel valamit bekeríteni, körülvonni, eltakarni lehet. Különösen am. a halászoknak fonalakból kötött halfogó eszköze, milyenek : *öregháló* v. *gyalom*, *hosszufarku* v. *bokorháló ; kétköz*, vagyis kisebbféle gyalom; *kaparó, merítő háló, kutyogtató ; ollóháló ; lesháló*, melyet rudon eresztenek le és emelgetnek fel ; *pendelyháló* v. *csempely, ördögháló, koczaháló, szák szabású, ribaháló* stb. *Amint veted a pendelyhálót, úgy fogod a kesszeget.* (Km.). *Sürü, mint a ribaháló.* (Km.). *Hálót vetni, hálót húzni. Hálóba keríteni a halakat*, átv. ért. *valakit hálóba keríteni*, am. ravaszul, alattomos módon hatalomba ejteni. *Hálót kötni, foltozni, teregetni, szárogatni. Hálóba kerülni. Hálóból kibujni. Hálót szakasztani.* Sajátnemü hálókat használnak a vadászok, s madarászok is, innen : *vadászháló, madarászháló.* Végre : *szúnyogháló*, azaz sürü, vagyis apró liku hálóféle szövet, melyen a szúnyogok át nem bujhatnak ; *pókháló*, melyet a pókok szőnek.

HÁLÓALAKÚ, (háló-alakú) ösz. mn. Minek olyan alakja van, mint a hálónak. *Hálóalakú fejkötő, lótakaró.*

HÁLÓDAD, (haj-al-ó-dad) mn. tt. *hálódadot ;* l. HÁLÓALAKÚ.

HALÓDIK, (hal-ód-ik) l. HALDOKLIK.

HÁLÓDZIK, (haj-al-ó-od-oz-ik) belsz. m. *hálódz-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. A szemekről mondják, midőn homályosodni kezdenek, s úgy látnak, mintha háló volna előttök.

HÁLÓFEJKÖTŐ, (háló-fejkötő) ösz. fn. 1) Hálóalaku fejkötő. 2) Fejkötő, melyet a nők éjjel vagy reggeli pongyolában viselnek.

HALOGAT, (hal-og-at) áth. és gyakor. m. *halogat-tam, —tál, —ott*. Valaminek teljesítését folytonosan későbbre, továbbra hagyja. *Napról napra, hétről hétre halogatja az elutazást. Halogatni a fizetést, megjobbulást.*

HÁLOGAT, (hál-og-at) önh. m. *hálogat-tam, —tál, —ott*. L. HÁLÁL, (2).

HALOGATÁS, (hal-og-at-ás) fn. tt. *halogatás-t*, tb. *—ok*. Valamely teendőnek későbbre, utóbbra hagyása ; késedelmezés. *A sok halogatás után semmi sem lett belőle.*

HALOGATÓ, (hal-og-at-ó) mn. tt. *halogató-t*. Aki valamely teendőt későbbre hagyogat, késedelmező.

HALOGY, falu Vas megyében; helyr. *Halogy-on, —ra, —ról.*

HÁLÓHELY, (háló-hely) ösz. fn. Hely, tanya, szoba, ágy stb. hol valaki hál vagy hálni szokott. *A kocsis hálóhelye az istálló, a juhászé az akol. Ezen fogadóban rosz hálóhely van.*

HÁLÓHUROK, (háló-hurok) ösz. fn. Hurokalakban körülkötött fonal, mely egy hálószemet képez.

HÁLÓING, (háló-ing) ösz. fn. Ing, melyben hálni szoktunk, melyet éjszakára veszünk fel.

HÁLÓKAMRA, (háló kamra) ösz. fn. Szoros ért. kamra, melyben hálni szoktak. Némely vidékeken, kivált a palóczoknál, kis kamra a ház elején, melyben a leányok hálnak.

HÁLÓKÖNTÖS, (háló-köntös) ösz. fn. Eredetileg, pongyola köntös, melyet éjszaka vesz valaki magára. Szélesb ért. kényelmes foszlán, vagy melegebb hosszu ruha a nőknél és férfiaknál, melyet pongyola gyanánt viselnek a házban.

HÁLÓKÖPENY v. —KÖPÖNYEG, (háló-köpönyeg) ösz. fn.Köpönyeg, melyet a nők estve lefekvés előtt, s reggel felkelés után pongyolakép viselnek.

HÁLÓKÖTŐ, (háló-kötő) ösz. fn. Személy, ki hálókat készít.

HALOM, (1), (hal-om) fn. tt. *halm-ot.* Összevonva, és régiesen *halm, holm, holmu.* Hasonlók értelemben a szláv *cholm*, latin *collis*, szanszkrit *kul* (halmoz), finn *kallis.* 1) Általán, az egyenes földszinen többé-kevesbé földomborodó testtömeg, pl. *homokhalom, kőhalom, búzahalom, sírhalom, ganajhalom, sárhalom, határhalom, kúnhalmok.* 2) Természet működése által alakított nagyobbféle földdomborodás valamely téren, síkon, mely mindazáltal kisebb, hogysem hegynek lehetne mondani. *Telecskai halmok Bácskában. Sághalom Győrvármegyében.* 3) Rakásba, egymásra hányt, rakott holmi. *Halomba hányt kövek, téglák. Halomra gyüjtött pénz. Halomban áll a dinynye, káposzta. Sok kicsinből halom nő.* (Km.). Számos magyarországi helységek e szótól kölcsönözték nevöket, mint *Széphalom, Százhalom* stb.

HALOM, (2), puszták Pest megyében; helyr. *Halom-ba, —ban, —ból.*

HÁLÓPÓZNA, (háló-pózna), ösz. fn. Rúd, melylyel a leshálót, merítőhálót, varsát stb. emelgetik. V. ö. APACSÓ.

HÁLÓRÚD, (háló-rúd) l. HÁLÓPÓZNA.

HÁLÓRUHA, (háló-ruha) ösz. fn. Mindenféle öltözékek, melyeket lefekvés előtt, alatt és után szokás viselni, milyenek: hálóköntös, hálóköpönyeg, hálóing stb.

HALORV, (hal-orv) ösz. fn. Személy, ki a tilos vizekben halász. Szélesb ért. ki halat vagy halakat lop.

HÁLÓSAPKA, HÁLÓSIPKA, (háló-sapka v. sipka) ösz. fn. Házi sipka, melyet ágyban vagy esti, reggeli pongyolához szoktak fölteuni.

HÁLÓSULY, (háló-suly) ösz. fn. A hálók alsó szélére vagy csúcsára kötött ólomdarabok vagy kövek, melyek a hálót a víz fenekére lehuzzák.

HÁLÓSÜVEG, (háló-süveg) l. HÁLÓSAPKA.

HÁLÓSZÊM, (háló-szêm) ösz. fn. A háló fonalai között egyegy nyilás. *A kis halak kibujnak a hálószemen.*

HÁLÓSZOBA, (háló-szoba) ösz. fn. Ágygyal, éjjeli szekrénynyel, s más hozzá valókkal ellátott, s különösen hálásra szánt szoba.

HÁLÓTANYA, (háló-tanya) ösz. fn. Éjjeli szállás, vagyis hely, hol valaki hál vagy hálni szokott.

HÁLÓTÁRS, (háló-társ) ösz. fn. Ki mással egy szobában, teremben vagy ugyanazon ágyban hál. Szépítő kifejezéssel annyit is tesz, mint *ágyas.*

HÁLÓTEREM, (háló-terem) ösz. fn. Terem, mely különösen hálásra van szánva, elkészítve.

HALOTT, (hal-ott) fn. tt. *halott-at.* 1) Meghalt ember. *Halottakra hivatkozni. Halottakat siratni. Halottakért imádkozni. Halottakat feltámasztani. Halottakat idézni. Halottak napja. Kutya baja, mint a szentesi halottnak.* (Km.). 2) Holt ember teste. *Halott van a háznál. Kivinni, kikisérni, elásni a halottat. Fölásni, fölbontani a halottat. A halottnak igen nagy szaga van.*

HALOTTAK NAPJA, azaz Mindszent után, novemb. másodikára eső nap, melyen a keresztény anyaszentegyház a megholt hivek emlékezetére innepélyes szertartású gyászmiséket tart. Másképp: *halottak emlékezete.*

HALOTTAS, (hal-ott-as) mn. tt. *halottas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Miben halott van, min halottat tartanak vagy visznek. *Halottas ház. Úgy illik, mint halottas házhoz a hegedü.* (Km.). *Halottas ágy. Halottas szekér.* 2) Halotthoz való, halottat illető. *Halottas ruha. Halottas ének, zene, beszéd, szónoklat.*

HALOTTBIRÓ, (halott-biró) l. HALOTTVISGÁLÓ.

HALOTTBONTÁS, (halott-bontás) ösz. fn. Sebészi műtétel, midőn a halottat, hogy belső részeinek kórállapotát lássák, vagy akármi más okból, fölmetszik, szétbonczolják.

HALOTTCSONT, (halott-csont) ösz. fn. Holt ember csontja. *Halott csontokat kiásni és máshová temetni.*

HALOTTÉNEK, (halott-ének) ösz. fn. Ének, melyet a halott fölött énekelnek, melylyel elbucsúztatják, s a temetőbe, sírba kisérik.

HALOTTHARANGOZÁS, (halott-harangozás) ösz. fn. Harangozás a halottak végtiszteletére s temetésére.

HALOTTHÁZ, (halott-ház) ösz. fn. Középület a temetőkben, hová a halottakat, mielőtt sirba tennék, néhány napra befektetik és őrökkel ellátják, hogy azon esetre, ha mint színholtak fölébrednének, legott segítségök legyen.

HALOTTI, (hal-ott-i) mn. tt. *halotti-t*, tb. —*ak*. Halottat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Halotti mise, áldozat. Halotti pompa, tisztelet. Halotti beszéd, ének. Halotti czímerek, kiséret, egyesület.*

HALOTTIAS, (hal-ott-i-as) mn. tt. *halottias-t*, tb. —*ak*. Olyan, mintha halott volna. *Halottias készület, halottias beszéd. Halottias szín.*

HALOTTIASSÁG, (hal-ott-i-as-ság) fn. tt. *halottiasság-ot*. Halottias állapot, minőség.

HALOTTIDÉZÉS, (halott-idézés) ösz. fn. Halott vagy halottak eléhivása (babonaságból).

HALOTTIDÉZET, (halott-idézet) ösz. fn. Babona, melyről a vakhitüek azt tartják, hogy képes a halottakat eléhívni és a megjelenteket sirjaikba visszasztasítani.

HALOTTIDÉZŐ, (halott-idéző) ösz. fn. Babonás vakhitü vagy csaló, ki oly hatalmat tulajdonít magának, melynél fogva halottakat eléidézhet, vagy a megjelenteket visszautasíthatja.

HALOTTING, (halott-ing) ösz. fn. Ing, melybe a halottat öltöztetik, s melyben eltemetik.

HALOTTJELENTŐ, (halott-jelentő) ösz. fn. Személy, ki a halottnak hirét az illetőkhöz elhordja, s egyszersmind temetésre meghívja őket. Néhutt *halálmadár*-nak is nevezik.

HALOTTKÉM, (halott-kém) ösz. fn. Orvos, sebész vagy más hites személy, kinek kötelessége a bejelentett halottat megnézni, s hogy valósággal megholt, valamint halálos nyavalyája felől is, illető helyre bizonyítványt adni.

HALOTTKISÉRET, (halott-kiséret) ösz. fn. Azon személyek öszvege, kik a halottat temetés alkalmával a nyugalom helyéig vagy bizonyos távolságra vég tiszteletképen elkisérik.

HALOTTKÍSÉRŐ, (halott-kísérő) ösz. fn. Ki temetés alkalmával a halottat kiséri.

HALOTTKOCSI, (halott-kocsi) ösz. fn. Kocsi, melyen a halottat nyugalomhelyére kiviszik, másképp: *gyászkocsi.*

HALOTTKOSZORÚ, (halott-koszorú) ösz. fn. Megholt ifjak és szüzek koporsóit ékesítő koszorú.

HALOTTKÖNYV, (halott-könyv) ösz. fn. Lelkészi hivatalos könyv, melybe a halottak neveit, életkorát, rangját, s haláluk napját beirják.

HALOTTLAJSTROM, (halott-lajstrom) ösz. fn. A halottak neveit elémutató lajstrom, jegyzék.

HALOTTMISE, (halott-mise) ösz. fn. Engesztelő gyászmise, a halott vagy halottak lelkeért.

HALOTTNÉVSOR, (halott-névsor) ösz. fn. l. HALOTTLAJSTROM.

HALOTTŐR, (halott-őr) ösz. fn. Személy, ki a halottas ágyon fekvő holt mellett őrködik, virraszt. Különösen a halotthásra felügyelő őr. V. ö. HALOTTHÁZ.

HALOTTPÉNZ, (halott-pénz) ösz. fn. A halotti egyesület pénztárába fizetett pénz, melyből az illető részvényest köteles az egyesület eltakaríttatni.

HALOTTPÉNZTÁR, (halott-pénz-tár) ösz. fn. Halotti egyesület pénztára, melyből az illető részvényeseket eltemetik.

HALOTTRUHA, (halott-ruha) ösz. fn. Ruha, melyben a halottat kiteritik, és koporsóba téve eltemetik.

HALOTTSIRATÓ, (halott-sirató) ösz. fn. A régieknél pénzen fogadott egy vagy több asszony, kik a halottat siratni kötelesztettek.

HALOTTSZAG, (halott-szag) ösz. fn. A holttestnek sajátságos nehéz szaga, vagy hozzá hasonló szag.

HALOTTSZÍN, (halott-szín) ösz. fn. Sápadt, halavány szín, milyen a halottaké.

HALOTTSZINŰ, (halott-szinű) ösz. mn. Kinek oly halavány sápadt szine van, mint a halottnak.

HALOTT-TEREM, (halott-terem) ösz. fn. l. HALOTTHÁZ.

HALOTT-TETEM, ösz. fn. Halottnak teteme, vagyis csontja, váza vagy hullája. Ettől különbözik és l. HOLTTETEM.

HALOTT-TOR, ösz. fn. Lakoma, melyben a halottnak barátai, ismerősei, végtisztelet adói megvendégeltetnek, mi rendesen a temetés után történik.

HALOTTVIRASZTÁS, (halott-virasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a halottnak családja, barátai, ismerősei vagy bérben fogadott szegények, koldusok az illető holttest körül vannak nappal és éjjel, s imádságokat, szent énekeket mondanak.

HALOTTVIRASZTÓ, (halott-virasztó) ösz. fn. Személy, ki halott mellett viraszt. V. ö. HALOTTVIRASZTÁS.

HALOTTVISELŐ, (halott-viselő) ösz. fn. A Nádor-codexben am. gyászpad, Szent Mihály lova.

HALOTTVISGÁLÓ, (halott-visgáló) ösz. fn. Tiszti személy, orvos, kinek kötelessége a megholtat szakértelemmel megvisgálni, s bizonyítványt adni, ha a meghalálozott valósággal megholt-e, hogy valaki mint színhalott el ne temettessék.

HALOTTVIVŐ, (halott-vivő) ösz. fn. Széles ért. ki a halottat Szent Mihály lován, dorongon vagy szekéren a nyugalomhelyre viszi. Szoros ért. templom vagy kórház szolgái vagy bizonyos fogadott emberek, kiknek kötelességök a helybeli halottakat kihordani.

HÁLÓVADÁSZAT, (háló-vadászat) ösz. fn. Vadászat neme, midőn a vadakat sajátságos készületü hálóval kerítik meg.

HALOVÁNY, (hal-o-vány) mn. lásd: HALAVÁNY.

HALOVÁNYSÁG, (hal-o-vány-ság) fn. l. HALAVÁNYSÁG.

HÁLÓVETÉS, (háló-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a halászok vizbe bocsátják hálóikat, különösen, midőn az öreghálót, vagyis gyalmot részenként leeregetik, s vele bizonyos tért bekerítenek. Átv. ért.

cselvetés, mely által valaki ravaszul hatalmába akar mást ejteni.

HÁLÓVILLA, (háló-villa) ösz. fn. Villaforma kétágu eszköz a vadászoknál, melylyel a vadászhálót kifeszítik.

HÁLÓZ, (haj-al-ó-oz) áth. m. *hálóz-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Valamit hálóalakuvá képez, csinál. *A leánykák fejkötőket, nyári keztyüket hálóznak*, vagyis hálóalaku fejkötőket, keztyüket kötnek. 2) Hálóval bevon. *A pókok behálózzák az elhagyott szobákat. Elrepülés ellen behálózni a fáczányok ketreczét.* Átv. ért. alattomos, ravasz uton cselbe sző, hatalmába kerít valakit.

HÁLÓZÁS, (haj-al-ó-oz-ás) fn. tt. *hálózás-t*, tb. *—ok*. 1) Női munka, midőn valamit hálóalakuvá kötnek. *Fejkötőhálózás.* 2) Hálóval behuzása, bevonása valaminek. *A kert- vagy udvarpalánk körülhálózása.* V. ö. HÁLÓZ.

HÁLÓZAT, (haj-al-ó-oz-at) fn. tt. *hálózat-ot*. Mű, melynek hálóalakja van. *Lepel, fátyol hálózata. Az oszlopoknak mind a két gombja öntött vala : két hálózat az egyik gombon és két hálózat a másik gombon.* (III. Kir. 7. 17. Káldi).

HÁLÓZOTT, (haj-al-ó-oz-ott) mn. tt. *hálózott-at*. Háló alakuvá kötött, csinált, átlyukgatott. *Hálózott kendő, fátyol.*

HALPÁSTÉTOM, (hal-pástétom) ösz. fn. Becsinált hallal készített pástétomféle tésztás étek. V. ö. PÁSTÉTOM.

HALPATTANTYÚ, (hal-pattantyú) ösz. fn. A halnak úszóhólyaga, mely erős nyomás alatt elpattan. V. ö. HALHÓLYAG.

HALPÉNZ, (hal-pénz) ösz. fn. lásd : HALPIKKELY.

HALPIACZ, (hal-piacz) ösz. fn. Piacz, melyen halakat árulnak, halászok áruhelye.

HALPIKKELY, (hal-pikkely) ösz. fn. Rétegesen egymáson fekvő apró pénzalaku héjacskák, melyek a halaknak legtöbb nemeit befödik; máskép : *halpénz*. V. ö. PIKKELY.

HALPUKKANTÓ, (hal-pukkantó) ösz. fn. l. HALPATTANTYÚ.

HALRÁCS, (hal-rács) ösz. fn. Vesszőből font vagy hálóból csinált kosár, melyben halakat tartanak vagy hordanak.

HALREKESZ, (hal-rekesz) ösz. fn. Vesszőből vagy nádból font falak, melyek a halas ereket, patakokat elzárják, s úgy vannak öszveállítva, hogy a közbe szorúlt halak ki ne mehessenek belőlök. Vágmellékén : *vejész*, másutt : *vész*.

HALSZAG, (hal-szag) ösz. fn. A halaknak sajátságos, s nem épen kellemes szaga, mely a tóhalaknál nehezebb, a döglötteknél pedig majdnem kiállhatatlanul büdös.

HALSZAGÚ, (hal-szagú) ösz. mn. Minek oly szaga van, milyen a halé. *Halszagú vizi madarak, tengeri állatok. Halszagú vizek. A vidrának halszagú és halizü húsa van.*

HALSZÁLKA, (hal-szálka) ösz. fn. Szálka a halak husában. V. ö. SZÁLKA.

HALSZÁRNY, (hal-szárny) ösz. fn. Szálkás hártyák a halak oldalain, melyek segedelmével mozognak, úsznak.

HALSZATÓCS, (hal-szatócs) ösz. fn. l. HALKERESKÉDŐ.

HALSZATÓCSSÁG, (hal-szatócsság) ösz. fn. l. HALKERESKÉDÉS.

HALSZATYOR, (hal-szatyor) ösz. fn. Szatyor, melyben halakat hordanak. V. ö. SZATYOR.

HALSZEDŐ, (hal-szedő) ösz. fn. 1) Halkufár, ki nyerészkedés végett a halászoktól beszedi, bevásárolja a halakat. 2) Eszköz, pl. kis háló, szák, melylyel a halakat a bárkából vagy gyalomból kimeregetik.

HALSZIGONY, (hal-szigony) ösz. fn. Két águ villaféle eszköz, melylyel különösen a balatoni halászok élnek, midőn vele a viz szinén uszkáló nagyobb halakat bökdösik.

HALT, (hal-t) mn. és fn. l. HOLT.

HALTANYA, (hal-tanya) ösz. fn. A vizekben azon hely, hol a halak legörömestebb tartózkodnak, milyenek az iszapos, öblös, mélyebb és lassubb folyású viztájak.

HALTARTÓ, (hal-tartó) ösz. fn. Bárka, kád, hordó vagy más edény, melyben a fogott halakat eladás vagy használat idejeig tartogatni szokják.

HALTEJ, (hal-tej) ösz. fn. A hím halak nemzőrészei körül levő tejforma nedv, mely tulajdonkép a halak magva.

HALTEKNŐ, (hal-teknő) ösz. fn. Teknő, melyben a halkereskedők, halkufárok haláruikat tartják.

HALTIZED, (hal-tized) ösz. fn. Tized, melyet némely országokban a halászattól fizetni vagy a fogott halakból adni kell.

HALTOLVAJ, (hal-tolvaj) ösz. fn. lásd : HALORV.

HALTUDOMÁNY, (hal-tudomány) ösz. fn. Rendszeres természetrajzi ismeretek a halak nemciről, fajairól, tulajdonságairól stb.

HALUSKA, (tulajdonképen : gal-acs-ka v. golyócs-ka, v. ö. GAL, elvont gyök) fn. tt. *haluskát*. Jelent kisebbféle gombóczot, melyet egy falással szájba lehet venni. *Csipegetett* v. *apró haluska. Fölvert haluska.* Így nevezik néhutt a csuszát is. Máskép, különösen Tisza vidékén : *galuska. Turós haluska* v. *galuska.*

HALÜST, (hal-üst) ösz. fn. Üst, azaz bográcsféle edény, melyben halat főznek.

HALV, (hal-v) fn. tt. *halv-at*. l. HALVANY.

HALVA, (hal-va) ih. Holtan, életét vesztve, lelkét kiadva. *Halva fekszik. Halva vitték haza a verekedésből. Félhalva.* V. ö. HAL, ige.

HALVACS, (hal-v-acs) fn. tt. *halvacsot*. Oly halvanyvegyület, mely vegyalkatát tekintve, megfe-

lel az élecsnek, t. i. kevesebb halvanyt tartalmaz, mint a halvag. Latinos neve *chloretum*, s német nevo : *Chlorür*. (Török József tanár).

HALVAG, (hal-v-ag) fn. tt. *halvagot*. Oly halvanyvegyület, mely vegyalkatát tekintve megfelel az élegnek, t. i, több halvanyt tartalmaz, mint a halvacs. Latinos neve : *chloridum*.

HALVÁM, (hal-vám) ösz. fn. Vám, melyet a halszállításért vagy halászatjogért az illető hatóságnak vagy birtokosnak fizetnek.

HALVANY, (hal-v-any) fn. tt. *halvany-t*, tb. *—ok*. Egyszerü vegyelemek egyike, melynek közönséges hévmérsékletnél gőz alakban sárgászöld szine és átható, fullasztó szaga van. A szerves anyagokra halványitó hatása van. Innen a neve. Latinosan *Chlorum*, a hellen *χλωρός* szótól, mely am. sárgás zöld.

HALVÁNY, l. HALAVÁNY.

HALVÁNYÍT, (hal-v-ány-ít) áth. m. *halványított*, htn. *—ni* v. *—ani*. Halaványnyá tesz, okozza hogy valaki halavány legyen.

HALVÁNYKÉK, (halvány-kék) ösz. fn. Szürkébe átmenő kékszín; különböznek töle a *világoskék* és *sötétkék*.

HALVÁNYKÓR, (halvány-kór) ösz. fn. Nöi nyavalya, mely a magedények bedugulásából ered, s különösen az arcz és többi test halavány szinében mutatkozik. Melléknevül vétetvén jelent az ily nyavalyában levőt, halványkórost. *Halványkór leány*.

HALVÁNYODÁS, (hal-v-ány-od-ás) fn. tt. *halványodás-t*, tb. *—ok*. Halvány szinüvé levés, átváltozás.

HALVÁNYODIK, (hal-v-ány-od-ik) k. m. *halványod-tam*, *—tál*, *—ott*. Halavány szint ölt, halaványnyá változik által. *Ijedtében, betegségben elhalványodik*. V. ö. HALAVÁNY.

HALVÁNYPIROS, (halvány-piros) ösz. mn. Lankadt, gyönge piros; halavány fehér szinnel mérsékelt piros. Ellentéte : *elevenpiros, világospiros. Eső előtt halványpiros a kelet és nyugot. Halványpiros hajnal, arcz*.

HALVÁNYSÁG, (hal-v-ány-ság) fn. tt. *halványság-ot*. A testnek azon állapota vagy tulajdonsága, midön halavány. *Arcz halványsága. Szinek halványsága*.

HALVÁNYSÁRGA, (halvány-sárga) ösz. mn. Halvány szín sárgával vegyítve; gyönge, bágyadt sárga szín.

HALVÁNYSZÍN, (halvány-szín) ösz. fn. Elevenségét vesztett bágyadt fehérszín, milyen a halottak szine.

HALVÁNYÚL, HALVÁNYUL, (hal-v-ány-úl) önh. m. *halványúl-t*. Halvány szinüvé lesz.

HALVÁNYÚLÁS, (hal-v-ány-úl-ás) fn. tt. *halványúlás-t*, tb. *—ok*. Halvány szinüvé levés.

HALVÁNYÚLAT, (hal-v-ány-úl-at) fn. tt. *halványúlatot*. Halványnyá lett állapot, halványodott szín.

HALVÁNYZÖLD, (halvány-zöld) ösz. mn. Bágyadt, homályos, ritka zöld; különbözik töle a *világos* és *sötét haragos* zöld.

HALVÁSÁR, (hal-vásár) ösz. fn. Vásár, melyben halakat árulnak, vagyis melynek fő áruczikkét halak teszik.

HALVÉSZ, (hal-vész) ösz. fn. Babérhoz hasonló keletindiai fának gyümölcse, mely oly nagy bódító erővel bir, hogy ha a halak elnyelik, a víz fölszinére mintegy élet nélkül felvetődnek, hol szabad kézzel is meg lehet őket fogni. (Cocculi indici). Érsekujvár táján : *gebula*.

HALZSÍR, (hal-zsír) ösz. fn. Általán, némely halnemek zsírféle kövérsége. Különösen a czet nevü vizi állatok zsírja. V. ö. ZSÍR.

HALZSÍRHORDÓ, (hal-zsír-hordó) ösz. fn. Hordó, melybe a czetnemü tengeri állatokból olvasztott zsírt öntik a tengeri halászok.

HALZSÍRNEMŰ, (hal-zsír-nemű) ösz. mn. Halzsírból álló vagy halzsír tulajdonságaival biró. *Halzsírnemü bőrkenőcs*.

HALZSÍROS, (hal-zsíros) ösz. mn. Halzsírral kent.

HALZSÍRTONNA, (hal-zsír-tonna) ösz. fn. l. HALZSÍRHORDÓ.

HÁLY, puszta Baranya megyében; helyr. *Hály-ba*, *—ban*, *—ból*.

HALYAG, l. HAJAG, illetőleg HÓLYAG.

HÁLYOG, (ho-aly-og, vagyis héj-ag v. haj-ag, mely törzsektöl *háló*, azaz héj-al-ó, haj-al-ó is származik, mindenütt ‚takaró‘ értelemben; v. ö. HÁLÓ, (2),); fn. tt. *hályog-ot*. Jelent szembetegséget, midőn a szemek elhomályosodnak, mintha sürü *hálóval* huzatnának be, s végre egészen használatlanok lesznek. *Szürke hályog* (cataracta). *Fekete hályog* (amaurosis). *Zöld hályog* (glaucoma). *Beczős hályog* (cataracta siliquata). *Hályog támad a szemén. Hályogot levenni, fölmetszeni*. Átv. ért. vakító eszköz vagy akármily akadály, mely miatt valaki nem látja vagy észre nem veszi azt, mit észrevenni akarna vagy kellene. *Hályogot vontak szemére. Leveszem a hályogot szeméről*.

HÁLYOGCSERESZNYE, Egerben s némely más vidéken divatos, *hajag-* v. *hólyagcseresznye* helyett; l. ezt.

HALYOGFA v. HÁLYOGFA, (halyog- v. hályog-, azaz hólyag-fa) ösz. fn. A cserjék osztályába tartozó fa, melynek dióhoz vagy mogyoróhoz vagy makkhoz hasonló gyümölcseit földudorodott hüvely takarja (Staphylea); innen egyik faja köz nyelven : *hólyagmogyoró*. (Staphylea pinnata).

HÁLYOGFŰ, (hályog-fű) ösz. fn. A Hegyalján am. kandilla, kék kandilla, melynek virága fejér-kékellő, mint a hályogos szem. (Nigella damascena).

HÁLYOGGERELY, (hályog-gerely) ösz. fn. Szemorvosi eszköz, melylyel a mütételbe vett hályogot felszúrják.

HÁLYOGMAKK, (hályog-makk) ösz. fn. Hályogfa gyümölcse, v. ö. HÁLYOGFA.

HALYOGMEGGY, l. HÓLYAGMEGGY.

HÁLYOGMŰTÉT, (hályog-mű-tét) ösz. fn. Szemorvosi műtét, mely a szemhályog gyógyítását tűzi ki czélul.

HÁLYOGOS, (ho-ály-og-os) mn. tt. *hályogos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Hályoggal bevont, hályog által megvakított. *Hályogos szemek*, néhutt: *bádogos szemek.*

HÁLYOGSZEMÜVEG, (hályog-szem üveg) ösz. fn. Szemüveg oly ember számára, kinek szemhályogát felszurták.

HÁLYOGSZURÁS, (hályog-szurás) ösz. fn. Műtétel, midőn a szemorvos a szemhályogot gerelylyel felszurja.

HÁLYOGTŰ, (hályog-tű) ösz. fn. Szemorvosok arany tüje, melylyel a hályogot felszurják.

HÁLYOGTŰHOROG, (hályog-tű-horog) ösz. fn. Sebészi eszköz a szemhályog kivételére.

HAM, elvont gyök. 1) Hangutánzó, mely a gyorsan, mohón faló szájnak tompa hangját fejezi ki: *ham! ham!* 2) Jelent könnyü mozgást, könnyüded gyors mozgást, pl. *hamar*, *hangya* (= hamgya), *hancsúrozik* szókban. A szanszkritban *gam* szintén mozgást jelent. 3) *Hamu* (s *homok*) szóban *om-ol*, *om-l-ik* szók *om* gyökével azonos; a nevezett testek részei omlékonyak, könnyen szétmenők vagy szét válók levén; tehát az eredeti értelem itt is könnyed mozgás. 4) A vegyészeti müszóknál eléforduló öszvetételekben jelent *kali*-t, egyébiránt itt is csak mint *hamu* gyöke tekintendő. Más öszvetételekben is könyunyebb kiejtés miatt *hamu* szóból elesvén a *u*, csak *ham* marad, mint *hamvevő* (= hamvvevő), *hamveder*, *hamféreg* stb.

HÁM, (ha-am v. ho-am, mintegy haj-am v. héj-am) fn. tt. *hám-ot.* Eredetére nézve egy a *haj*, *héj*, *hí*, *hiú* szókkal, s jelenti általán valaminek haját, kérgét, hüvelyét, burkát. Finnül: *hihna.* Különösen 1) Gyümölcsnek héja, takarója, bőre; az ilyekről mondani szoktuk, hogy hámlanak, pl. szilva, baraczk, dió, mondola stb. Ebből erednek a *hámlik*, *hámoz*, *hámt* igék és származékaik. 2) Szíjból, kenderből, hevederből stb. csinált szerszám, melybe a lovakat, szamarakat stb. befogják, s mely mintegy haj vagy héj gyanánt takarja testeiket. *Előhám*, vagyis szügyelő, mely a szügyet fekszi meg; *farhám*, mely a faron végig a fark alá nyúlik; *kanczahám* v. *hasló*, *hasaló*, melylyel a vemhes kancza hasát általkötik; *szélhám*, mely a ló két oldalát takarja; *szügyhám*, azaz előhám; *kenderhám. Fakókerék, kenderhám, nemes ember, szűrdolmány.* (Km.). *Kicsin csikó nagy derestül, hámot húzni tanúl restül.* (Km.). *Hámba fogni a lovat. Hámból kirúgni.*

HAMAG, (ham-ag) fn. tt. *hamag-ot.* Haméleg (Kali), a hamanynak vegyülete élenynyel.

HAMANY, (ham-any) fn. tt. *hamany-t*, tb. *—ok.* Könnyü fém neme, elemi test, mely a hamunak egyik lényeges alkatrésze, innen a magyar neve. Latinosan: *kalium.* Öszvetételekben elveszti az *any* képzőt: *haméleg*, *hamhalvag* stb.

HAMAR, (1), (ham-ar) mn. mely egyedül ragatlan állapotban divatozik, különben *hamari* v. régiesen *hamarú.* Jelent frisen, gyorsan, legott sietve müködőt vagy történőt. *Hamar ész*, *hamar elme*, mely magát könnyen feltalálja. *Hamar halál. A király haragját hamar halál követi.* (Km.). *Hamar idő. Hamar munka. Ritkán szokott a hamar munka jó lenni.* (Km.). *Hamar tanácsnak hamar bánás a vége.* (Km.). *A hamarban egy betűje sincs a jónak.* (Km.). *Nem hínak engem hamarnak.* (Km.). *Hamarját*, azaz a táncz frisét *ugorni. Hamarját futni*, am. versent futni. *Hamar mü hammas* (hamvas) *szokott lenni.* (Pázmán). Fokozása: *hamarabb*, *leghamarabb;* tájszólásilag: *hamarább* v. *hamarébb.*

HAMAR, (2), (mint föntebb) ih. Frisen, szaporán, sietve, késedelem nélkül. Ellentéte: *lassan*, *vontatva*, *sokára. Hamar kezdi, hamar únja. Aki keveset főz, hamar elkölti. Két hamar senkinek sem jó; hamar hinni, hamar itélni.* (Km.). *Hamar napján*, (mint: soha napján). *Nagy hamar. No csak hamar! Hamar érő gyümölcs. Elég hamar, ha elég jól.* (Km.). *Nem egyhamar akadni oly emberre.* Fokozva: *hamarabb. Hová hamarabb eljöjetek. Minél*, (azaz itt mindnél) v. *mendnél* v. *mendtül hamarabb irj.* „A más tanejtvány hamarabb eleve futa Péternél." Tatrosi codex.

Tájszólással söt az ország nagy részében itt is: *hamarább* és *hamarébb.* (Pázmánnál is eléjön).

HAMARÁN, (ham-ar-án) ih. Hamar időben, jó korán, nem késve.

HAMARÉBB, e helyett: *hamarabb.* L. HAMAR.

HAMARGAT, (ham-ar-og-at) áth. m. *hamargat-tam*, *—tál*, *—ott.* Valakit v. -mit siettet, sürget. *Hamargatni a napszámosokat, a munkát.*

HAMARI, (1), (ham-ar-i) mn. tt. *hamari-t*, tb. *—ak.* Hamar történő, gyors, sebes. *Hamari munka.*

HAMARI, (2), puszta Szabolcs megyében; helyr. *Hamari-ba*, *—ban*, *—ból.*

HAMAR IDŐN, am. rövid időn.

HAMARÍT, HAMARIT, (ham-ar-ít) áth. m. *hamarít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Azt teszi, hogy valami hamar véghez menjen, hamar megtörténjék, siettet, hirtelenít. *Hamarítani a gözhajó, gözkocsi menetelét.*

HAMARÍTÁS, HAMARITÁS, (ham-ar-ít-ás) fn. tt. *hamarítás-t*, tb. *—ok.* Siettetés.

HAMARÍTOTT, HAMARITOTT, (ham-ar-ít-ott) mn. tt. *hamarított-at.* Siettetett, bizonyos sebes mozgásba tétetett. *Hamarított gyorsaság. Egyarányosan hamarított gyorsaság.* (Motus uniformiter acceleratus).

HÁMARJA, (ham-ar-ja) régies fn. tt. *hamarját.* 1) Nyúl lábának csuklójában egy kis csont, vagy inas hús, melyet némelyek megesznek, hogy jó futók legyenek. 2) Gyors futás, pályafutás. *Hamarját futni, hamarját ugrani.* 3) Gyors jövendölés neme. *Hamarját vetni.* Ugyan a régieknél előfordúl melléknév gyanánt is, s am. gyors, sebes. *Hamarja lépés.*

HAMARJÁBAN, (ham-ar-já-ban) ih. Futtában, a dolog sebes folytában, előkészület nélkül. *A levelet hamarjában megirta. Hamarjában el is ment, meg is jött.*

HAMARJÁN, (ham-ar-ja-an) ih. Dunán túl néhutt : *hamargyán;* lásd : HAMARJÁBAN, és HAMARÁN.

HAMARKODÁS, (ham-ar-kod-ás) fn. tt. *hamarkodás-t,* tb. *—ok.* Tulságos sietés, hirtelenkedés, mely miatt a siettetett dolog roszul üt ki. *Hamarkodásban elfeledni valamit.*

HAMARKODIK, (ham-ar-kod-ik) k. m. *hamarkodtam, —tál, —ott.* Tulságosan siet, hirtelenkedik, ide-oda kapkod, szükséges meggondolás nélkül teszen valamit. *Itéletében, határozatában hamarkodik. Elhamarkodni a dolgot. Ne hamarkodjál, hanem fontold meg jól, mit tanácsos tenned.*

HAMARKODÓ, (ham-ar-kod-ó) mn. tt. *hamarkodó-t.* Hirtelenkedő, meggondolás, fontolás nélkül cselekvő, tulságosan siető, szeles, ide-oda kapkodó. *Hamarkodó biró. Hamarkodó itélet. Hamarkodó elszánás. A hamarkodó ebnek, vakok a kölykei.* (Km.).

HAMAROL v. HAMAROLL, (ham-ar-oll) áth. m. *hamarolltam* v. *hamarlottam, hamarolltál* v. *hamarlottál, hamarollt* v. *hamarlott,* htn. *hamarollni* v. *hamarlani.* Valamit hamarnak, idő előttinek, korán valónak tart. *Az öt éves fiút hamarolja iskolába adni. Érés előtt hamarolni a szüretet. Húsz éves ifjúnak hamarolni a házasságát.*

HAMARSÁG, (ham-ar-ság) fn. tt. *hamarság-ot.* Sebesség, gyorsaság, sietség. *Hamarsággal felelni az ellenvetésekre. Nagy hamarsággal talpra állítani az őrsereget.*

HAMARSÁGOS, (ham-ar-ság-os) mn. tt. *hamarságos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Igen sebesen működő, történő, nagyon siető. *Hamarságos hajó. Hamarságos sikerű gyógyszer. Hamarságos hirnök, futár.*

HAMARÚ, HAMARU, (ham-ar-ú) mn. tt. *hamarú-t,* tb. *—k* v. *—ak.* Hamar, azaz gyorsan, sebesen működő, történő, gyors tulajdonsággal biró. Régi szó. *Hamarú hammas,* (hamvas), *késő kedves.* (Km.).

HÁMATLAN, (ha-am-atlan) mn. tt. *hámatlan-t,* tb. *—ok.* Általán, minek hámja nincs, pl. gyümölcs, melynek hámját, vagyis héját lehúzták, vagy magától levált. *Hámatlan dió. Hámatlan kenyér.* Különösen, minek hám nevü szerszáma nincs. *Hámatlan ló, csikó.* Átv. ért. korlátlan, zabolátlan, kirugó. Határozóként am. hám nélkül.

HAMBÁR, HOMBÁR, (hom-b-ár, v. ö. HOM gyök ; törökül *ambar* v. *amber* v. *anbar ;* előfordul a szláv nyelvekben is ; a persában *anbár* am. töltött, és *anbár-den* ige, am. tölteni, megtölteni) ; fn. tt. *hambár-t,* tb. *—ok.* Szélesb ért. némely vidékeken, padlás vagy kamara, hol gabonát tartanak. Szorosb ért. vesszőből font, és sárral betapasztott, vagy deszkákból csinált nagy szekrény, melybe a szemes gabonát töltik. *Buzás hambár.* Némely tájékon : *szuszák* v. *szuszék.*

HÁMCSINÁLÓ, (hám-csináló) ösz. fn. lásd : HÁMGYÁRTÓ.

HAMÉLEG, (ham-éleg) ösz. fn. Hamany és élenynyel vegyült test. *(Kaliumoxyd,* vagy röviden csak *Kali).*

HÁMFA, (hám-fa) ösz. fn. Karikán lógó fa, melyhez a hámistrángot kötik. A hátulsó hámfák a felhérczhez vannak akasztva, az első lovakéi pedig a rúd végéhez, s ezt különösebben *kisafá*-nak nevezik.

HÁMFÁS, (hám-fás) ösz. mn. Oly lóról mondják, melynek hátulsó csánkjai kajcsosan hátra görbülnek, s midőn kocsiba fogva megy, a hámfát verik. *Hámfás ló.*

HÁMGYÁRTÓ, (hám-gyártó) ösz. fn. Szíjgyártó, ki egyszersmind hámokat szokott csinálni.

HAMHALVAG, (ham-halvag) ösz. fn. A hamanynak halvanynyal vegyülete. *(Chlorkali).*

HAMIBLAG, (ham-iblag) ösz. fn. A hamany és iblany vegyülete. *(Jodkalium).*

HAMIS, (ham-is, régente : *hamos* ham-os, gyöke részint *ham,* részint *hom ;* az *is* képző nem más, mint az *as, os, és, ös* képzők módositása ; e szón kivül még a *lapis* [lapos], *köris* [körös] tájszókban, és a közdivatú *haris,* valamint a dunántúli *kódis* [koldus] főnevekben maradt fenn) ; mn. tt. *hamis-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Jelent eredetileg 1) *ham* gyöktől pajzánt, csintalant, ki friseségével, élénkségével mást pajzánságból megcsalni ügyekszik, pl. *hamis kis leány ;* és oly dolgot, ami pajzánságon alapszik, pl. *hamis dolgok ;* 2) *hom* gyöktől pedig oly embert, ki valódi érzelmeit és gondolatait eltakarja, s mintegy homályba burkolja, azaz ravaszt, tettetőt, csalfát. 3) Szélesb ért. igaztalan, törvénytelen, ál, nem valódi. *Hamis kereset, keresmény. Hamis keresménynek kincse nem száll harmad örökösre.* (Km.). *Hamis levél. Hamis pénz. Egy hamis pénz százat emészt.* (Km.). *Hamis pecsét. Hamis tanu, tanuság. Hamis víz. Leghamisabb víz az asszonyok könyhullatása.* (Km.). *Hamis istenek. Hamis hir. Hamis ember. A hamis embert elébb megfogják a hamisságban, mint a sánta ebet a lopásban.* (Km.). *Hamis áru. Csak hamis az ember, mig eleven.* (Km.). *Hamis a lelke is. Ne higyj a leánynak az istenadtának, hamis teste lelke, szőkének barnának.* (Népd.). Rokon vele hangokban a német *hämisch,* de értelemben nem egészen egyező, s eredetére nézve sincsenek vele a német nyelvészek tisztában. L. Adelung s újabban Heyse szótárát.

HAMISAN, (ham-is-an) ih. Csalfán, ravaszul, alattomosan, tettetve ; igaztalanul, törvénytelenül.

Hamisan nézni, kacsingatni valakire. Hamisan esküdni. Hamisan itélni. V. ö. HAMIS.

HAMISESKÜ, (hamis-eskü) ösz. fn. 1) Eskü, midőn valaki olyasmit állít vagy tagad esküvés által, miről bizonyosan tudja, hogy nem úgy van. 2) Midőn valaki esküvel erősített fogadását meg nem tartja; máskép : *esküszegés, hitszegés.*

HAMISÍT, HAMISIT, (ham-is-ít) áth. m. *hamisít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Valamit eredeti valódiságából kivetkőztet, megront, s mégis eredeti, valódi gyanánt mutatja, árulja stb. *Borokat hamisítani. Pénzt, levelet, végrendeletet hamisítani. Szerződést meghamisítani.*

HAMISÍTÁS, HAMISITÁS, (ham-is-ít-ás) fn. tt. *hamisítás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, melynél fogva valaki hamisít, meghamisít valamit. *Borok, pénzek, oklevelek hamisítása. Váltóhamisítás.* V. ö. HAMISÍT.

HAMISÍTÓ, HAMISITÓ, (ham-is-ít-ó) fn. tt. *hamisító-t.* Személy, ki valamit hamisít. *Pénzhamisító. Levélhamisító.* V. ö. HAMISÍT.

HAMISKODÁS, (ham-is-kod-ás) fn. tt. *hamiskodás-t,* tb. *—ok.* 1) Csalfálkodás, alattomoskodás, ál utakon való működés. 2) Pajzánkodás.

HAMISKODIK, (ham-is-kod-ik) k. m. *hamiskod-tam, —tál, —ott.* Csalfálkodik, ravaszkodik, ál utakon és módon működik; máshová czéloz, mint külsőleg mutatja. *Ne hamiskodjál, hanem mondj igazat.* 2) Pajzánkodik.

HAMISLELKŰ, (hamis-lelkü) ösz. mn. Lélekben csalfa, ravasz, aki mást gondol, mint külsőleg mutatja magát.

HAMISLELKŰEN, HAMISLELKŰLEG, (hamis-lelküen v. -lelküleg) ösz. ih. Csalfálkodva, ravasz módon.

HAMISLELKŰKÖDIK, (hamis-lelküködik) ösz. k. Hamislelküen viseli magát.

HAMISLELKŰSÉG, (hamis-lelküség) ösz. fn. Csalfa, ravasz minőség, midőn valaki mást gondol, mint külsőleg mutat.

HAMISODIK, (ham-is-od-ik) k. m. *hamisod-tam, —tál, —ott.* Hamissá válik, hamis szokásokat vesz föl.

HAMISOL, (ham-is-ol) áth. m. *hamisoltam* v. *hamislottam, hamisoltál* v. *hamislottál, hamisolt* v. *hamislott,* htn. *hamisolni* v. *hamislani.* 1) Valamit hamisnak vall vagy tart. *E bort hamislom, azért nem is veszem meg.* 2) Czáfol, megczáfol, hamisnak lenni megmutat. *Hamisolni, meghamisolni a szónok ál okait.* 3) Némely régieknél am. hamisít.

HAMISSÁG, (ham-is-ság) fn. tt. *hamisság-ot.* Csalfaság, álnokság, tettetés; lágyabb értelemben dévajság, pajzánság. *Hamisságon kapni valakit. Hamisságokat beszélni. Mulattató hamisság.*

HAMKÉNEG, (ham-kéneg) ösz. fn. A hamanynak kénnel vegyülete. A német nyelvben : *Schwefel kalium.*

HÁMKÖTÉL, (hám-kötél) ösz. fn. Hámhoz csatolt, s a vonó állat két oldalát kerítő kötelek, melyek végeit a hámfára vetik. Máskép : hámistráng. *Kilépni, kirúgni a hámkötélből. Levetni, leoldani a hámkötelet. Elszakadt a hámkötél.* Az uriasabb lószerszámokon kenderkötél helyett szíjkötél van.

HÁMLIK, (ho-am-ol-ik) k. m. *háml-ott,* htn. *—ani.* Hámjából, azaz hajából, héjából, kérgéből, bőréből kivetkezik. *Hámlik az érett dió, mondola. Hámlanak a fák. Hámlik a kigyó is, midőn bőrét elhányja. Addig hántsd a fát, míg hámlik.* (Km.). *Hámlik a bab, borsó, lencse.* V. ö. HÁM.

HAMLÚG, (ham-lúg) ösz. fn. Hamagból csinált lúg.

HAMMAS, tájdivatos *hamvas* helyett; l. ezt.

HÁMOL, (ho-am-ol) áth. m. *hámol-t.* 1) A vonó barmot hámba fogja. *Hámolni a kocsislovakat.* 2) Valaminek hámját, azaz héját leveszi, lemetszi, lehúzza. Szokottabban : *hámoz.*

HÁMOLÁS, (ho-am-ol-ás) fn. tt. *hámolás-t,* tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn a vonó barmot, pl. lovat hámba fogják. 2) l. HÁMOZÁS.

HÁMOLATLAN, (ho-am-ol-atlan) mn. tt. *hámolatlan-t,* tb. *—ok.* Ami nincs hámmal fölszerelve. *Hámolatlan lovak az istállóban, legelőn.* Határozóképen am. hámolatlanul, fel nem hámolva.

HÁMOR, (1), fn. tt. *hámor-t,* tb. *—ok.* Ugyanaz a német *Hammer* szóval, eredeti magyarsággal : *koh* vagy *kohó. Vashámor, rézhámor,* azaz vaskohó, rézkohó. V. ö. KOH.

HÁMOR, (2), falvak Abaúj és Szepes megyében; ALSÓ—, FELSŐ—, mindkettő Bars és Borsod megyében; helyr. *Hámor-ba, —ban, —ból.*

HÁMORBIRTOKOS, (hámor-birtokos) ösz. fn. Személy, kinek hámora van.

HÁMORKOVÁCS, (hámor-kovács) ösz. fn. Kovács, ki hámorban dolgozik, s a nyers vasanyagot idomítja.

HÁMORMALOM, (hámor-malom) ösz. fn. Intézet, nagyszerű műhely, melyben a közönségesebb érczeket nagy kalapácsokkal idomítják, melyeket víz hajtotta kerekek hoznak mozgásba.

HÁMORMESTER, (hámor-mester) ösz. fn. Első személy, vagyis igazgatómester a hámorokban és hámormalmokban.

HÁMOROS, (hámor-os) fn. tt. *hámoros-t,* tb. *—ok.* 1) Ki a hámorban mint kovács működik. 2) A hámornak igazgató mestere vagy birtokosa.

HAMOS, (ham-os) elavult mn. mely helyett ma *hamis* divatozik. „Kit úr ez napon ez hamos világ tömnöczebelöl mente." (Régi halotti beszéd).

HÁMOS, (ho-am-os) mn. tt. *hámos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Oly lóról mondják, melyet hámba, kocsiba, szekérbe fognak; különböztetésül a nyergestől. *Négy hámos lovat és egy nyergest,* (néhutt : *paripát) tart.*

HÁMOZ, (ho-am-oz) áth. m. *hámoz-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Valaminek hámját, azaz kérgét, héját, hüvelyét lefosztja, lemetszi, leveszi. *Almát, körtét, szilvát hámozni. Kenyeret hámozni, meghámozni.* 2) A lovat hámba fogja; közönségesebben : *hámol.* 3) Átv. és tréfás ért. foszt, megfoszt. *Ugyan meghámozták a szegényt,* azaz pénzéből, ruhájából stb. kifosztották. V. ö. HÁM.

HÁMOZÁS, (ho-am-oz-ás) fn. tt. *hámozás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, melynél fogva valamit hámozunk. *Szilva-, baraczkhámozás. Kenyér-, gesztenyehámozás.* V. ö. HÁMOZ.

HÁMOZATLAN, (ho-am-oz-atlan) mn. tt. *hámozatlan-t*, tb. —*ok*. Minek hámját, azaz héját, haját, kérgét stb. le nem húzták, le nem metszették stb. *Hámozatlan gyümölcsöt enni. Hámozatlan kenyeret tenni az asztalra.* Határozókép am. meg nem hámozva.

HÁMOZATLANUL, (ho-am-oz-atlan-ul) ih. Meg nem hámozva, héját, haját, kérgét stb. rajta hagyva. *Hámozatlanul befőzni a szilvát. Hámozatlanul enni a kenyeret.*

HÁMT, (hám-t) áth. l. HÁNT.

HAMU, (ham-u v. hom-u, *ham* gyöktől könynyed, könnyü testet, vagy olyan testet is jelent, melynek részei igen könnyedén állanak egymáshoz, vagyis omlékonyak; *hom* gyöktől pedig inkább borító, fedező értelme van); fn. tt. *hamu-t.* Régiesen *homu, chomuv. Por és chomuv vagymuk.* (Halotti besz.). Jelenti általán a megégett testnek pornemü részecskéit, különösen a növények, legkülönösben pedig az elégett fanemüek maradványát. *Hamuvá égetni a háztetőt. Hamuvá égett falvak, városok. Hamuval behinteni fejét. Hamu alatt lappangó szikra. Olyan vén vagy fáradt, hogy a hamut is mamunak mondja.* (Km.). Költői, s átv. ért. megholt ember testi maradványai, akár a régiek módja szerént megégett állapotban véve, akár azért, mert a holt test idővel csakugyan elporlik. *Béke hamvainak. Hűlt hamvait a köz temetőbe takarították. Áldani fogom még a hamvát is.* V. ö. HAMV, PERNYE és SZÉN.

HAMUÁGY, (hamu-ágy) ösz. fn. Kis gödör a tüzhelyen, mely fölé tüzet raknak, s melybe az elégett fa hamva bele hull.

HAMUÉGETŐ, (hamu-égető) ösz. fn. Általán, ki a fát azért égeti, hogy hamut kapjon belőle. Különösen munkás, ki az üveghuták vagy más olvasztókemenczék számára éget hamut.

HAMUFÜRDŐ, (hamu-fürdő) ösz. fn. 1) Hamuval készített fürdő. 2) Vegytani ért. szitált hamuval töltött vas edény, melyet tüzre tesznek, hogy benne különféle czélokra való nedveket forraljanak.

HAMUGÖDÖR, (hamu-gödör) ösz. fn. Általán gödör, melybe hamut gyüjtenek. Különösen gödör a tüzhelyen, mely fölé a tüzet rakják.

HAMUHODIK, (ham-u-h-od-ik) k. m. *hamuhodtam*, —*tál*, —*ott*. Hamuvá leszen; izzani, égni megszünvén, elporlik.

HAMUHORDÓ, (hamu-hordó) ösz. fn. Hordó, melyben hamut tartanak, hogy valahová szállítsák.

HAMUHUTYKA, (hamu-hutyka) ösz. fn. Kuszkóban ülő katuska ember, ki mindig a kemencze mögét őrzi; szurdékvitéz.

HAMUKA, (ham-u-ka) fn. tt. *hamukát.* Hamuszinü madárfaj.

HAMUKATLAN, (hamu-katlan) ösz. fn. Katlan alja, hová az elégett fának vagy más tüzelőnek hamvát beteszik.

HAMUKENYÉR, (hamu-kenyér) ösz. fn. Meleg hamu közé takart tésztából sült kenyér.

HAMULYUK, (hamu-lyuk) ösz. fn. 1) Rejtekhely a konyhán, vagy az épület más részében, hová a hamut betöltögetik. 2) Lyuk a tüzhelyen vagy kályha, kemencze fenekén, melyen az elégett fa hamva lehulladoz.

HAMUPIPŐK, (hamu-pipők) ösz. fn. Konyhán, tüzhely körül hentergő alamuszi, nyámándi gyerek, leány, vagy felnőtt ember, vagy mocskos, ronda, magát hamuval beszennyező konyhacseléd. Máskép : *hamupipő, hamupipőke, hamvpepely* v. *pepelyke.*

HAMUPOGÁCSA, (hamu-pogácsa) ösz. fn. Meleg hamu alatt sült pogácsa.

HAMUS, (ham-u-os) mn. tt. *hamus-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Hamuval töltött, bővelkedő, rakott. *Hamus hordó, gödör, zsák.* Ettől különbözik némileg a *hamvas.* V. ö. HAMVAS.

HAMUSÓ, (hamu-só) ösz. fn. l. LÚGSÓ.

HAMUSZÍN, (hamu-szín) ösz. fn. Olyan szín, milyen a hamué szokott lenni, azaz világos szürke.

HAMUSZINŰ, (hamu-szinü) ösz. mn. Világos szürke szinü, milyen a hamu. *Hamuszinü kelme. Hamuszinüre festeni az ajtókat, ablakrámákat.*

HAMUSZUSZÉK, (hamu-szuszék) ösz. fn. Szuszék, vagyis szekrény, melyben hamut tartanak. V. ö. SZUSZÉK.

HAMUSZÜRKE, (hamu-szürke) ösz. mn. Hamuhoz hasonló szürkeszinü. *Hamuszürke guba.*

HAMUVEVŐ, (hamu-vevő) ösz. fn. l. HAMVVEVŐ.

HAMUZSÍR, (hamu-zsír) ösz. fn. Hamuból kifőzött só, lúgsó, máskép : *szalaj, szalajka.*

HAMV, (ham-v) fn. tt. *hamv-at.* Eredetileg ugyanaz a *hamu* szóval, s ragozási tekintetben egy osztályba való a *daru darv, szaru szarv, ölü ölv, fenyü fenyv* stb. szókkal. A *hamv* csak hangzóval kezdődő ragok előtt használtatik, pl. *hamvat, hamvak, hamvas, hamvad, hamvaz. Elvenni a gyertya hamvát. Se hire, se hamva.* (Km.). Öszvetételben a *v*-vel kezdődő szavak előtt, el is vetheti utósó betüjét : *hamvvevő* v. *hamvevő, hamvveder* v. *hamveder.* Egyébiránt *hamv* szokottabban átvitt értelemben használtatik. *A megholtak hamvai. Gyümölcs hamva,* azon finom kék pehely, mely bizonyos gyümölcsök héját takarja, milyenek a szilva, kökény, feketeszőlő, s né-

mely bogyófajok. *Letörölni a szilva hamvát. A szőlő hamvát lemosta az eső.*

HAMVA, falu Gömör megyében; helyr. *Hamvá-n, —ra, —ról.*

HAMVAD, (ham-v-ad) önh. m. *hamvad-tam, —tál, —t* v. *—ott.* Hamuvá leszen, hamura változik által; minden éghető részei elégvén, csak hamva marad. *Hamvad a parázs. Elhamvad a tüz.*

HAMVADÁS, (ham-v-ad-ás) fn. tt. *hamvadás-t,* tb. *—ok.* Hamuvá létel. *Elhamvadás.*

HAMVADÉK, (ham-v-ad-ék) fn. tt. *hamvadék-ot.* Az elégett testnek omlékony, porféle maradéka.

HAMVADÉKONY, (ham-vad-ék-ony) mn. tt. *hamvadékony-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Ami könnyen hamvad, hamvadásra hajlandó, hamvadóban levő. Másképp: *hamvatag.*

HAMVADZIK, (ham-v-ad-z-ik) k. m. *hamvadztam, —tál, —ott;* htn. *—ni* v. *—ani.* Lásd: HAMVAD.

HAMVAS, (1), (ham-v-as) mn. tt. *hamvas-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Hamuval behintett, bemocskolt. *Hamvas ruha, hamvas homlok, kezek.* 2) Hamuszinü. *Hamvas tollú madarak. Hamvas kelme.* 3) Fínom kékes pihével bevont. *Hamvas szilva, kökény, szölö.* V. ö. HAMV.

HAMVAS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *hamvas-t,* tb. *—ok.* 1) Lepedő, melyben a hamut kifőzni szokták. 2) Timárok, tobakok edénye, melyben a bőrről a szőrt levakarják.

HAMVASFÜ, (hamvas-fü) ösz. fn. Vízityúkok faja, melynek hamuszinü tollai vannak. (Gallinago cinerea).

HAMVASÍT, HAMVASIT, (ham-v-as-ít) áth. m. *hamvasít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Hamvassá tesz, hamuval bemocskol, beszennyez. *Behamvasítani kezeit, ruháit.*

HAMVASSZEDER, (hamvas-szeder) ösz. fn. Földi szederfaj, melynek gyümölcsét kékes hamu födi.

HAMVASSZÜRKE, (hamvas-szürke) ösz. mn. Hamuszinhez hasonló szürkeszinü. *Hamvasszürke posztó. Hamvasszürke macska.*

HAMVASZT, (ham-v-asz-t) áth. m. *hamvasztott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Hamuvá éget, azt teszi, hogy hamuvá váljék, tüz által fölemészt.

HAMVASZTÁS, (ham-v-asz-t-ás) fn. tt. *hamvasztás-t,* tb. *—ok.* Hamuvá égetés.

HAMVATAG, (ham-v-at-ag) mn. tt. *hamvatagot.* L. HAMVADÉKONY.

HAMVAZ, (ham-v-az) áth. m. *hamvaz-tam, —tál, —ott.* Hamuval hint, behint, mocskol, bemocskol. *Behamvazni a sikos, jeges utat. Meghamvazni a lábvizet. A hiveket böjt első napján hamvazni. A tüzhely körül behamvazni magát.*

HAMVAZÁS, (ham-v-az-ás) fn. tt. *hamvazás-t,* tb. *—ok.* Hamuval hintés.

HAMVAZÓSZERDA, (hamvazó-szerda) ösz. fn. A negyvennapi böjt első napja, húshagyó kedd utáni szerda, melyen a romai katholika anyaszentegyház szertartása szerént, részint halandóság, részint bűnbánás jelképeül a hiveket meghamvazzák ezen mondattal: *emlékezzél, hogy por vagy, és porrá lészsz.*

HAMVÉDÉR, l. HAMVVEDÉR.

HAMVFÉREG, (hamv-féreg) ösz. fn. Hamuszinü apró féregcsék a káposzta s más növények gyönge levelein, másképp: *levélféreg, levelész, korpaféreg.*

HAMVVEDÉR v. HAMVEDÉR, (hamv-vedér) ösz. fn. Vederalakú edény, melybe a régiek az elégetett holttestek maradványait tették, és elásták. Átv. ért. régi hamvvedret ábrázoló faragmány, szobrászmü a sirköveken, halottak emlékein, stb.

HAMVVEVŐ, (hamv-vevő) ösz. fn. Ollóforma, s egyik végén tokkal ellátott eszköz, melylyel a gyertya hamvát elcsipik. Tájszokásilag: *hamvvévő, koppantó, koppantyú.*

HAMVVEVŐTALP, (hamv-vevő-talp) ösz. fn. Hosszukás, keskeny tálcza, melyre a hamvvevőt teszik, hogy az illető bútorokat be ne szennyezze.

HÁMZÁS, (ho-am-oz-ás) fn. tt. *hámzás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamely testnek, különösen gyümölcsnek, süteménynek stb. héját, kérgét lemetszszük.

HÁMZOTT, (ho-am-oz-ott) mn. tt. *hámzott-at.* Minek hámját, azaz héját, haját, kérgét, hüvelyét letisztították, lehúzták. *Hámzott gyümölcs, kenyér.*

HAN, elvont gyök, 1) hangutánzó, melyből *hang, hangos, hangzik, hall* (han-l) stb. erednek. Megvan a szanszkrit *kan, kvan, van, bhan* (mind am. hangzik), latin *cano,* s *l* betü közbejöventelével, a hellén *κλαγγω,* latin *clango, clamor,* német *Klang,* angol *clank* stb. szókban. 2) Azonos *ham* gyökkel 2-ik értelemben, mivel tudjuk, hogy az *m* más, mint ajakbetük elött *n*-né változik. L. M betü. Ezen változás alá esnek: *hanczúrozik, han-t, han-gya, han-csik, hanság.* Egyébiránt az első értelmében is a gyors mozgás, rezgés eszméje rejlik. V. ö. HANG.

HÁN, indulatszó, mely helybehagyást jelent, s néhutt, nevezetesen Kemenesalján *igenis* helyett használtatik. Azonosnak látszik *ám* szóval.

HANÁK, tt. *hanák-ot.* 1) Székely tájszó, s jelent lágy hitvány vásznat vagy fonalat. Eredete homályos. 2) Morvaországnak Han folyómelléki lakosa.

HÁNCS, (hám-cs) fn. tt. *háncs-ot.* Általán a fának lehántott héja. Különösen így nevezik a növénytudományban a növények, illetőleg fák kérgének, (külső rétegének) legbelső részét, mely vékony, fehéres nedcsövek öszvegéből álló szivós és nyulékony szalagokban lehántható, (némelyek szerént: *sikhéj,* németül *Bast,* latinul *liber).* Különbözik ettől: *szijács* v. *szidcs* v. *szidcshéj* (Splint, *alburnum).* Amabból készül a kertészeknél ismeretes hárskötőlék, mely a székelyeknél: *háncsu.*

HANCSÁR, l. HANDSÁR.

HANCSIK, (han-csík, vagy hant-csík) ösz. fn. Szalagformában kimetszett gyepes föld, azaz hant,

melylyel a határokat, utakat, nyilásokat stb. ki szokták jelölni. Néhutt am. vakandokturás, zsombék, hangyaboly. Néhutt : *höncsök*. V. ö. HANT.

HANCSIKOL, (hant-csíkol) ösz. áth. m. *hancsikol-t*. Hancsikkal jegyez, határoz. *Hancsikolni a határszélt, a nyilásokat, az utak mellékét.*

HANCSIKOLÁS, (hant-csíkolás) ösz. fn. Hancsikkal jelelés, határjegyzés.

HÁNCSU, (hám-cs-u) fn. tt. *háncsut*. Székely tájszó. Lehántott fahéj. „De ő azt megkötte jó szijjas háncsuval egy vastag cserefához." Székely népmesék. Kriza J. gyüjteménye. V. ö. HÁNCS.

HANCZ, (ham-cz) a *hanczú*, *hanczoz* vagy *hanczúz* és *hanczúroz* szók törzse; am. csintalan játszás, pajkoskodás, hamiskodás.

HANCZOZ, (ham-cz-oz) l. HANCZÚROZ.

HANCZÚ, (han-cz-ú) fn. tt. *hanczút*. L. HANCZÚROZÁS.

HANCZÚROZ, HANCZÚROZIK, (han- v. ham-cz-ú-or-oz[-ik]) k. m. *hanczúroz-tam*, —*tál*, —*ott*. Jó kedvében vagy pajkosan hányja veti magát, finczároz, ficzkándozik, dévajkodik. Gyöke ugyanaz a hamar, hamis szókéval, melyekben az élénkség, pajkosság fogalma rejlik. V. ö. HAM, elv. gyök.

HANCZÚROZÁS, (ham-cz-u-or-oz-ás) fn. tt. *hanczúrozás-t*, tb. —*ok*. Finczározás, jó kedvü vagy pajkos ficzkándozás.

HANCZÚZ, (hancz-ú-oz) l. HANCZÚROZ.

HANDA, (han-da v. ham-da) az alábbi *handabanda* iker szónak egyik tagja, s *handász*, *handarikáz* szók törzsöke. Jelentése mindenütt hamarság, gyorsaság, hadarás, úgy hogy nemcsak gyökben, hanem az ikerítésben és értelemben is egyezik *hadarbadar* igével, pl. *handász* származékban. V. ö. HAM, elvont gyök.

HANDABANDA, (handa-banda) iker. fn. tt. *handabandát*. Szóbeli hetvenkedés, hányivetiség; garázda hánykolódás, valódi bátorság nélkül szájvitézség; daczoskodó ellenszegülés, állhatatosság nélkül. Gyöke nem annyira a hangutánzó *han*, azaz szó, kiáltás, mint inkább *ham*, azaz élénkség, hamarság. V. ö. HANDA.

HANDABANDÁL, (handa-bandál) ikerített önh. m. *handabandál-t*. L. HANDABANDÁZ.

HANDABANDÁZ, (handa-bandáz) iker. önh. m. *handabandáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Hetvenkedik, hányja veti magát, erélytelenül daczoskodik vagy garázdálkodik; szájjal nagy zajt üt, tettel keveset végez.

HANDABANDÁZÁS, (handa-bandázás) ikerített igenév; tt. *handabandázás-t*, tb. —*ok*. Hetvenkedés; szájas hősködés.

HANDARIKÁZ, (ham-da-ri-ka-az) önh. m. *handarikáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Ide-oda hánykolódik, forgolódik, hányja veti magát. Rokon a *handrikál* igével.

HANDARIKÁZÁS, (ham-da-ri-ka-az-ás) fn. tt. *handarikázás-t*, tb. —*ok*. Ide-oda hánykolódás vagy forgolódás.

HANDÁSZ, (ham-da-ász) áth. m. *handász-tam*, —*tál*, —*ott*. A székelyeknél am. hányvet, hadonász. (Kriza J.). Továbbá a beszédet elhabarja vagy elhadarja. Gyöke nem a *hang* szóéval közös *han*, hanem a hadarást jelentő *ham*. V. ö. HANDA.

HANDÁSZÁS, (ham-da-ász-ás) fn. tt. *handászás-t*, tb. —*ok*. Hadonázás. A beszéd elhadarása.

HANDÁZ, (ham-da-az) l. HANDÁSZ.

HANDÓKA, (han-d-ó-ka, talán : had-ó-ka, azaz hadaróka) fn. tt. *handókát*. Turós étek neme.

HANDRA, (ham-d-or-a vagy hány-t-or-a, v. ö. HÁNYTORI); 1) *Handrál*, *handrikál* és *handarikáz* szók törzse. 2) Am. czandra v. czondra, l. ezeket.

HANDRÁL, (ham-d-or-a-al) l. HANDRIKÁL.

HANDRIKÁL, (ham-da-ri-ka-al) önh. m. *handrikált*. A székelyeknél am. hevesen veszekszik. (Kriza J.). V. ö. HANDARIKÁZ.

HANDSÁR, (törökül *khandser* v. *handser*) fn. tt. *handsár-t*, tb. —*ok*. Gyilokforma kés, melyet a törökök övökben viselnek, dákos. Másképp : *hancsár*.

HANDSÁROS, (handsár-os) mn. tt. *handsáros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Handsárral ellátott, felfegyverzett. *Handsáros bot. Handsáros haramia.*

HANDSÉK, (han-ds-ék v. öszvetétel : hant-csík) ösz. fn. tt. *handsék-ot*. Eredetére nézve vagy *han* gyöktől származik, mely vizenyős gyepföldet jelent ; vagy azonos *hancsik* szóval. Balaton vidékén am. zsombék. V. ö. ZSOMBÉK.

HANDSÉKOS, (hant-csík-os) mn. tt. *handsékos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Amin vagy miben handsékok vannak, zsombékos. *Handsékos tó, rét, mező.*

HANEHA, tiszavidéki tájszólás, *hanemha* helyett.

HANEM, (ha-nem) ösz. kötszó. Igazító, helyeslő, intő, parancsló értelemmel bír, s mindig azon mondatot vezérli, melyet az előbbivel öszveköt, miért a beszéd vagy körmondat elején nincsen helye, pl. *Magyarország utai ugyan nem igen jók*, *hanem borai finomak. Nem írt*, *hanem szóval izent. Ne beszélj, hanem láss dolgodhoz. Menj el*, *hanem meghagyom, hogy holnap honn légy.* Az adott példákból látható, hogy *de* kötszóval fölcserélhető, pl. *Nem élek fényesen*, *hanem* (de) *nyugalmasan. Ehetel ezen ételből, hanem* (de) *gyomrodat meg ne terheld.* Tájdivatosan a székelyeknél *henem* is. Midőn a *hanem* nem öszvetett hanem két külön szó, egészen más értelemmel bír, s részei egymástól elszakaszthatók, a hangsuly a ‚nem' szón feküvén, pl. *Ha ott nem voltál, mikép adhatsz tanuságot a dologról? Ha nem írsz, én sem irok* stb. *Ha nem mondod is, tudom. Ha nem jösz, sem bánom.*

HANEMCSAK, (ha-nem-csak) ösz. ksz. Értelme: kivévén, egyedül azon esetben. *Valaki elhagyandja ő feleségét, hanemcsak paráznaságért és egyebet veend*,

az belendeskedik. (Müncheni cod.). Szokottabban : *hanemha.*

HANEMHA, (ha-nem-ha) ösz. ksz. Kivéve, egyedül azon esetben, ha. Rendesen az utómondatban van helye, de a régiek a közmondat elején is használták, t. i. latinosan. *Hanemha megfordolandotok és leendetek miként apródok, nem mehettek be mennyeknek országába.* (Münch. cod.). *Nem segíthetek rajtad, hanemha magad is iparkodol. Meg nem meneksztünk, hanemha Isten segít rajtunk.* Midőn a *hanem* és *ha* külön szókul vétetnek, értelmök : *de ha*, pl. *Most nem kapsz semmit, hanem ha* (de ha) *jól viseled magad, szép ruhát veszek.*

HANG, (han-g v. han-og, l. HAN gyök) fn. tt. *hang-ot.* 1) Általán, a légnek rezgő mozgása, menynyire ez a halló érzékekre hat, s melynek számtalan árnyéklatai vannak, mint : dörgő, zörgő, csörgő, csattanó, pattanó, zúgó, harsogó, fütyölő, hortyogó, robogó, ropogó, morgó stb. hangok. Németül *Schall.* Ezen általános értelemben elfogadható volna a némelyek által ajánlott *hallam* szó. Innen *hallamtan* annyi volna, mint *Schallehre, acustica; zöngetan Tonlehre; hangzótan* (szóhangtan, lásd itt alább) Lautlehre, végre *hangtan* valamennyit magában foglalná. 2) Különösebben azon mozgása a légnek, mely némely rezgő testekből ered, melyek tudniillik ütés vagy más illetés által könnyen, egy ideig tartó, s lassan-lassan elmuló mozgással rezgenek, s a fülekre némi kellemmel hatnak, pl. *érczek, harangok, trombiták hangja. A jól kiégett tégla hangja. Czimbalom, hárfa, hegedű, síp, kürt hangja. Hangot adni. Csengő, pengő hangok. Sarkantyú hangja.* Zenei szereknél máskép : *szó, trombitaszó, hegedűszó, sípszó.* 3) Állatok szava, szózata, melynél fogva légcsöik által rezegtetik a léget, s maga ezen rezegés. *Emberi hang. Madár hangja* (madárszó). *Oroszlán, fülmile hangja. Vastag, erős, gyönge, tompa, éles hang. Reszkető, rekedt hangon beszélni. Nyers, durva hangon szólítani valakit. Hangjáról ismerni valakit.* Különösen az emberi szónak azon tulajdonsága, melynél fogva énekre alkalmas. *Tiszta, finom, gyöngéd, hullámzó, rezegő, harsogó érczes hang. Magas, mély hang.* (Stimme). 4) Az emberi nyelvben a szók legutolsó egy vagy több eleme, pl. e szóban : *igaz* az *i, g, a, z* mint külön elemek; máskép : *szóhang*, vagy szabatosabban : *betűhang*, t. i. a betüknek megfelelő hang; németül : *Laut.* Megkülönböztetés végett (a többi *hang* szótól) némelyek igen czélszerűen ajánlák a *hangzó* szót, s ettől származnék öszvetétel által : 1) *önhangzó* v. *magánhangzó*, (a föntebbi példában *i* és *a)*, 2) *mássalhangzó (g* és *z).* 5) Bizonyos határozott emberi vagy hangszeri hang, melyet más hanggal magasságra vagy mélységre és rezgése idejére nézve öszve lehet hasonlítani, s más hangoktól megkülönböztetni, zenei hang. *Egész vagy félhang. Alaphang. Kemény hang, lágy hang. C, d, e, f* stb. zenei hangok; ez másképen : *zenge* vagy *zönge* (Tonus); és az egyéni zenei, vagyis egyes emberi éneklő és egyes hangszeri zengék folytonos öszveköttetése : *szózat.* (Stimme, énekszózat, trombitaszózat, hegedűszózat stb.).

HANGA, (1), (han-ga, ugyanazon *han* szótól, mely láposat jelent, s melytől *hanság* is származik; németül is Heide v. Heidekraut a neve); fn. tt. *hangát.* Számos fajokra oszló növénynemzetség neve, a nyolczhímesek és egy anyások seregéből. Csínos és gyakran különös virágainál fogva, melyek szintén többféle alakúak és szinüek, köz kedvességü cserjeféle növény. (Erica). A füvészek mintegy 400 fajait ösmerik. Nálunk kitünőbb fajai Diószegi szerént : *repcsén hanga*, (E. vulgaris), köz nyelven : *hangafa, téli zöld, vad cziprus, repcsén;* továbbá : *hamvas hanga* (E. cinerea, mások szerént : E. humilis v. mutabilis); *gombos h.* (E. tetralix); *kesely h.* (E. mediterranea; *cseplesz h.* (E. herbacea) stb.

HANGA, (2), (han-g-a) fn. l. ZENE.

HANGABARACZK, (hanga-baraczk) ösz. fn. l. HANGAMONDOLA.

HANGABOKOR, (hanga-bokor) ösz. fn. lásd : HANGAFA.

HANGÁCS, falu Borsod és Puszta Pest megyében; helyr. *Hangács-on, —ra, —ról.*

HANGADÁS, (hang-adás) ösz. fn. Zenészi ért. cselekvés, midőn valaki elkezdi az éneket, vagy erre valamely alap- avagy kezdő hang által jelt ad, vagy pedig a hangszert hangoztatni kezdi. Átv. ért. midőn valaki köz tanácskozásnak irányt ad, s azt teszi, hogy ő szerénte beszéljenek vagy működjenek.

HANGADÓ, (hang-adó) ösz. fn. és mn. Aki a zene vagy énekkezdésre akár maga hangjával, akár valamely hangszer által jelt ad. Átv. ért. aki valamely tanácskozásnak vagy működésnek irányt ad.

HANGAFA, (hanga-fa) ösz. fn. Sovány, kopár mezőkön tenyésző cserje a hangák neméből, kisded, keskeny, elevenzöld, s nyilalakú levelekkel, melyek az ágat egészen befödik, s testszinű vagy fehér virágai vannak, máskép : *téli zöld, vad cziprus, repcsén.* (Erica vulgaris). Fának nevezik, mivel külsejére nézve kisded bokorhoz, cserjéhez hasonlít.

HANGAFŰ, (hanga-fű) ösz. fn. Vad mustár faja, sokszögü, bötykös beczőkkel, máskép : *vetési repcze.* (Sinapis arvensis).

HANGAMONDOLA, (hanga-mondola) ösz. fn. Törpefaju mondolafa és ennek gyümölcse; máskép : *hangabaraczk.* (Amygdalus nana).

HANGARÁNY, (hang-arány) l. HANGIDOM. Különbözik : *hangviszony.*

HANGÁRNYALAT, (hang-árnyalat) ösz. fn. Átvitt ért. a zenei vagy szónoki hanghordozásnak gyöngébb fokozata, mérséklése. Általában annyi is, mint hanglejtés.

HANGASEPRŰ, (hanga-seprü) ösz. fn. Hanga nevü cserjének sürü leveles száraiból kötött seprű.

HANGÁSZ, (han-g-ász) fn. tt. *hangász-t*, tb. *—ok.* l. ZENÉSZ.

HANGÁSZAT, (han-g-ász-at) fn. tt. *hangászat-ot.* L. ZENÉSZET.

HANGÁSZATI, (han-g-ász-at-i) lásd : ZENÉSZETI.

HANGBOLTOZAT, (hang-boltozat) ösz. fn. Kúp- v. csürökmetszési (sectio conica) vonal szerént húzott boltozat, mely egy másik hasonló szabásu boltozattal általellenben áll, s midőn az egyiknek góczába ütődik valamely hang, ez ismét visszaütődik a másik góczába úgy, hogy a hangok ezen pontokon egyedül vegy kitünően hallhatók.

HANGCSALÁD, (hang-család) l. HANGNEM.

HANGEGYEN, (hang-egyen) ösz. fn. Több hangfokozatoknak és hangszerek zengéinek oly egyesülése, s egymáshoz való viszonya, mely szerént valamely egészet, a fülekre kellemesen ható folytonos hangzatokat képeznek; másképp : *összhangzat* (Concentus, harmonia). Ellentéte : *zürhangzat* (Disharmonie). V. ö. HANGZAT.

HANGEGYEZÉS, HANGEGYEZMÉNY, (hang-egyezés v. -egyezmény) ösz. fn. l. HANGEGYEN.

HANGEJTÉS, (hang-ejtés) ösz. fn. A szóhang rezegtetésének bizonyos meghatározott módja és mértéke, vagyis a beszédbeli hangnak, mennyiben a légcsőn kijő, sajátságos módosítása. *Tiszta, eredeti, idegen hangejtés. Magyaros, németes, francziás, zsidós hangejtés. Vontató, lassú, szapora, sebes hangejtés.*

HANGFENÉK, (hang-fenék) ösz. fn. A hegedű-, lant- és zongoraféle hangszerek alsó alapja, mely a hurok hangjait visszarezegteti.

HANGHARMAD, (hang-harmad) ösz. fn. Zenészek nyelvén am. harmadik hangfok az elsőtől (alaphangtól) számítva. (Tertia). Elég csak : *harmad.*

HANGHORDOZÁS, (hang-hordozás) ösz. fn. Az emberi hangnak erősebb vagy gyöngébb módositása az éneklésben, szónoklatban. Érthetjük általában a zenéről is. V. ö. HANGLEJTÉS.

HANGHULLÁMZÁS, (hang-hullámzás) ösz. fn. A zenei huzamos hangnak mintegy hullámszerű módositása. Leginkább kitüntethető az emberi énekben és a hegedü nemű hangszereken.

HANGICSA, (han-g-i-csa) elvont törzsök, s jelenti az apróbb madarak gyöngédebb énekét. Egyébiránt mint önálló főnév is használható.

HANGICSÁL, (han-g-i-csa-al) önh. m. *hangicsál-t.* Apróbbféle madarakról mondjuk, midőn énekelnek. Az *énekel* igének gyöngédebb, s kedvesebb módosítása. *Hangicsáló tengeliczék, csízek, pacsirták.*

HANGICSÁLÁS, (han-g-i-csa-al-ás) fn. tt. *hangicsálás-t,* tb. *—ok.* Kis madarak énekelgetése.

HANGIDOM, (hang-idom) ösz. fn. 1) A beszéddé alakított szóknak határozott hangmértéke, öszhangzása. (Numerus). 2) A versezetekben és zenében a hosszu és rövid, továbbá sulyos és sulytalan szó tagok, és zöngék bizonyos aránya s viszonya, melyben egymással öszvefüggenek, s egészet képeznek. (Rhythmus). Különbözik : *hangüteny.* L. ÜTENY.

HANGJÁRAT, (hang-járat) l. HANGMENETEL.

HANGJEGY, (hang-jegy) ösz. fn. Zenészetben azon jegyek, melyek a hangok különféle fokozatát, s időmértékét, továbbá a kezdetet, szüneteket, az erősebb vagy gyöngébb hangoztatást stb. kijelölik. *Fél, negyed, nyolczad hangjegy.* V. ö. KÓTA.

HANGJEL, (hang-jel) ösz. fn. Nyelvtani jelek, melyek által a nyelvészek bizonyos hangzókat, s illetőleg szótagokat megkülönböztetnek, hogy kiejtéseiket meghatározzák. Ilyenek pl. a görögben az *éles, tompa, öszvevont* hangjelek. Ilyen a francziában a *çedil,* pl. e szóban *façon.* A magyar nyelvben a hangjelek ugyanazok, melyek a hangzók rövid vagy hosszu mértékét meghatározzák, pl. *á, ö, ő, ü, ű, é.* Általánosabb értelemben *hangjel* minden egyes *betü.*

HANGJELEZ, (hang-jelez) ösz. áth. m. *hangjelez-tem, —tél, —ett.* A hangzókat, s illetőleg a szótagokat hangjelek által kiejtéseikre nézve meghatározza.

HANGJELEZÉS, (hang-jelezés) ösz. fn. Irásbeli jegyzés, melynél fogva bizonyos hangjelek által a hangzók, illetőleg szótagok kiejtését és mértékét meghatározzuk.

HANGKARIMA, (hang-karima) ösz. fn. lásd : HANGVÉG.

HANGKELLEM, (hang-kellem) ösz. fn. A hangnak szépsége, vagyis azon tulajdonsága, melynél fogva a hallérzékeket kedvesen illeti, s a belső érzékekre bájosan hat. (Euphonia). *Beszédnek, egyes szóknak, zenének, éneknek hangkelleme.*

HANGKÍSÉRET, (hang-kíséret) ösz. fn. Zenészi nyelven másodének vagy zene, mely a fő énekhangot vagy fő zeneszer hangját (szózatát) mintegy elésegíti, s hallatosabbá vagy kellemesbé teszi. (Accompagnement).

HANGLÁB, (hang-láb) ösz. fn. l. VERSLÁB.

HANGLAJTORJA, (hang-lajtorja) ösz. fn. Fokozatos rend, melyben a hangok bizonyos alaphangtól kezdve a nyolczadik hangig fel és alá következnek. Szélesb ért. több hangfokok rende, a legmélyebbtől a legmagasbikig. Ezen értelemben egyik egyénnek nagyobb hanglajtorjája van, mint a másiknak. Magyarosabban, (minthogy *lajtorja, Leiter*-ből módosult) : *hanglépcső, zengelépcső.* V. ö. HANG.

HANGLEJTÉS, (hang-lejtés) ösz. fn. Általán, a hangnak mintegy fel és alá hullámzó, majd erősebb, majd gyöngébb rezegtetése, változtatása, mely az eléadandó tárgy vagy érzelem vagy az egyén természetéhez alkalmazkodik. *Szomorú, víg, lassú, élénk hanglejtés.* Különösen átmenetel egy hangcsaládból a másikba. (Modulation, Modulirung).

HANGLÉPCSŐ, (hang-lépcső) l. HANGLAJTORJA.

HANGLIK, (hang-lik) ösz. fn. Általán lik vagy nyilás, mely által a hang kitör és elterjed, pl. a tornyok oldalain levő ablakok, melyeken a harangok szava

kiballik. Különösen likak a hangszereken, pl. hegedükön, lantokon stb.

HANGMENETEL, (hang-menetel) ösz. fn. 1) Az énekben s általán a zenében a hangoknak egymásból folyása. 2) A nyelvben és nyelvészetben hangrend v. hangrendszer. 3) Hanglépcsö.

HANGMÉRŐ, (hang-mérö) ösz. fn. Mintegy öt lábnyi, s néhány hüvelyknyi eszköz, vagyis hangfenék egy vagy több húrral bevonva, melynek v. melyeknek végére több vagy kevesebb súlyt lehet kötni, s ez által a hangok viszonyait meghatározni. (Monochord, Sonometer).

HANGMÉRSÉK, (hang-mérsék) ösz. fn. A hang természeti erejének, nyerseségének gyöngitése, finomítása.

HANGMÉRSÉKLÉS, (hang-mérséklés) ösz. fn. l. HANGMÉRTAN; és HANGMÉRSÉK.

HANGMÉRTAN, (hang-mér-tan) ösz. fn. A nyelvtannak azon része, mely a szóhangok kiejtésének idöbeli mennyiségét határozza meg, vagyis mely eléadja, mely szótagokat kell hosszan és melyeket röviden kiejteni. A hangmértan a verseléstannak egyik alkotó része. (Prosodia). Másképp : *szómértan*.

HANGMÉRTÉK, (hang-mérték) ösz. fn. Idömérték vagy idömennyiség, mely által a beszédben, illetöleg verselésben a rövid és hosszu szótagokat meghatározzuk, mely szerént egy hosszu szótagnak két rövid felel meg. A hosszu hangmérték jele : — a rövidé : *v*, pl. *Ōntāni vĕrēt hősi tŭlājdōnság*.

HANGMŰ, (hang-mü) ösz. fn. 1) Általán, a zenészet szabályai szerént hangokból szerkesztett szépmü, melyet elénekelni vagy valamely hangszeren eljátszani lehet. *Olasz, német hangmüvek. Szinházi, templomi hangmüvek.* 2) Hangszer. *Fuvó, húros hangmüvek.*

HANGMŰFA, (hang-mü-fa) ösz. fn. Fa, melyből hangmüveket, vagyis hangszereket készitenek, milyen pl. az iharfa.

HANGMÜVÉSZ, (hang-müvész) ösz. fn. Általán müvész, ki hangmüveket készit. V. ö. HANGMŰ. Szélesb ért. ki hangmüvekhez ért, szabályosan énekel, hangszereken játszik stb., zenész.

HANGMÜVÉSZET, (hang-müvészet) ösz. fn. A hangok természetének, viszonyainak és szerkesztésének rendszeres ismerete, valamint azon ügyesség is, melynél fogva valaki a kész hangmüveket eléadni képes, zenészet.

HANGNEM, (hang-nem) ösz. fn. A hangmüben uralkodó mód, vagyis a hangnak valamely lépeső szerénti módosítása, mely az egész müvön vagy egyes részein elömlik. *Kemény* (dur) és *lágy* (moll) *hangnem. Kemény C hangnem; lágy A hangnem.* Másképp : *hangcsalád.*

HANGNYOMAT, (hang nyomat) ösz. fn. A beszéd egyes mondatainak vagy a mondat egyes szavainak vagy végre a szó egyes tagjainak hangzatosabb kitüntetése, a köz hangalaptól eltérése. *Intő, feddő, kérő, biztató hangnyomat.*

HANGNYOMATÉK, (hang-nyomaték) ösz. fn. Általában am. hangnyomat. Különösen a beszédben, (valamint a zenében is) egyes hangoknak, (szótagoknak, zöngéknek) a többiektől megkülönböztetése az által, hogy egyiket hangzatosabban, (erösb nyomással vagy föntebb emeléssel is) kitüntetjük, másokat pedig közönségesen vagy szokott módon (sulytalanul) hangoztatunk, végre némelyeket még ez utóbbiaknál is gyöngébben vagy mélyebben ejtünk, pl. ezen mondatban : *az ember halandó*, ha ezt szokott értelemben veszszük, s kissé gondosabban hangoztatjuk, az *az* névmutatót a többinél mélyebben, *ember* szóban az *em* tagot kissé nyomatosabban vagy emelkedettebben, s *halandó* szóban a *ha* tagot legnyomatosabban vagy legemelkedettebben ejtjük; az ‚ember' szó 2-ik tagja és ‚halandó' szó két utóbbi tagjára külön is nyomatékot, sem fel, sem alá nem helyezünk. Immár a kiemelt, illetöleg alányomott szókon vagy szótagokon némi kiejtési változás vehető észre, mit általános néven *hangnyomaték*-nak vagy csak *nyomaték*-nak (accentus) nevezünk, s ennek két föbb nemét találjuk : *mély* és *magas* v. *éles* nyomaték. Ez utóbbinak különösen *hangsuly* a neve. S ez ismét kétféle : *erős* és *gyönge* hangsuly. Ezek szerént a nyomatékot tekintve, minden oly magyar mondatnak, mely több szót tartalmaz, kiejtésében négyféle hanghordozással élünk, melyek : 1) *erős* vagy *fő*, 2) *gyönge* v. *csekély* hangsuly v. nyomaték, 3) *sulytalan* vagy közönbös szó vagy szótag, 4) *mély* nyomaték. Az erős jele legyen a ‚nyomaték' első betüje (ⁿ), a szótag önhangzóján felül, pl. hālandó, vagy ha jobban tetszik, a ‚suly' szó első betüje (ˢ), pl. hālandó vagy hâlandó; a gyöngéjé vagy csekélyé pedig ez utóbbi első betüje (ᶜ) aláfordítva, pl. ȇmber, végre a mélyé egy aláhuzott vonalka, mint a szanszkritban, pl. a̲z; a sulytalanok vagy közönbösek nem jelöltetnek. Ha már a föntebbi példát másképp akarjuk értetni, a nyomatékozás is másképp fog kiütni, pl. ha a fő nyomatékot az ‚ember' szó első tagjára fektetjük : *az ëmber halandó*, úgy találjuk, hogy a ‚halandó' szón vagy semmi nyomaték nem hallatszik, vagy pedig akaratlanul is valamely gyöngébb hangsuly annak nem első, hanem második tagjára esik, *az ëmber halȃndó*; s az egész mondat, mint minden magyar ember fogja érezni, mást jelent, mint a föntebbi nyomatékozással. Amott a ‚halandó' szó képez ellentétet : *az ȇmber hälandó*, (nem halhatatlan); emitt : az ëmber halȃndó, az ‚ember' képez ellentétet, mintha mondanók : az ember az aki halandó, (nem az Isten, nem az angyalok).

A magyar hangnyomatékozás tanát és rendszerét csak nem régiben fejté ki egyik társunk, miért azt itt is röviden eléadni szükségesnek tartjuk.

A magyar nyelvbeli hangnyomatékok fő felosztással : 1) észtaniak, vagyis értelmiek, 2) nyelvtaniak, 3) hangidomiak.

További felosztással, mint föntebb : 1) erősek, 2) gyöngék, 3) mélyek. Mindhárom müködik a fő felosztás létesitésében, ezen részletek szerént :

Az erős nyomatékok kétfélék : *igehatók* és *nem igehatók*.

Az igehatók ismét : *igevonzó* és *igénfekvő*.

A nemigehatók pedig : *öszveségi*, *mondatfoglaló*, *ellentéti* és *megszólító*.

Az *igevonzó* után közvetlenül az igének kell jönni : *Tegnap írtam* levelet bátyámnak, e kérdésre felel : *mikor?* s ‚tegnap' az igét (‚írtam') annyira magához vonzza, hogy ez minden nyomatékát elveszti, s a többi szó máshová helyezése nem szenved, okoz az értelemben tetemes változást, csak ama kettő maradjon úgy együtt : bátyámnak levelet tegnap írtam, vagy levelet bátyámnak tegnap írtam, vagy bátyámnak tegnap írtam levelet stb., de ha az ige más szó után jön, ez egészen megváltoztatja az értelmet, pl. *bátyámnak írtam* tegnap levelet, e kérdésre felel : *kinek?* a többi értelemzavar nélkül ismét máshová rakható : tegnap bátyámnak írtam levelet stb. Ilyenkor még az igekötö is elválik az igétől, pl. *tegnap küldöttem el* bátyámnak a levelet vagy bátyámnak tegnap küldöttem el a levelet stb. Az igén magán pedig semmiféle nyomatéknak nem szabad állani.

Tagadó mondatokban igevonzó nyomaték van, pl. *semmit se tudok* vagy *nem tudok semmit*. Kérdő mondatokban szintén : *hol késel* az éji homályban. Az -*é* kérdő szócska az ige után jö : *látod-é*, *látjátok-é*. De ha az *é* szócska elmarad, helyét az ige végtagjaira eső nyomaték pótolandja : *látod? látjátok?* azaz kéttagú szónál a végtagra, több tagúnál a végelöttire.

Az *igénfekvő* magán az igén, s ha igekötövel áll, az igekötön fekszik, mely az igétől ez esetben elválhatatlan, pl. *küldöttem* tegnap levelet a bátyámnak, e kérdésre felel (küldöttél?) *elküldöttem* tegnap a levelet stb. e kérdésre felel : *elküldötted?* Az első mondatban jobb ha az egyszerü ige elül áll az irásban, de élő szóval, a sulyozás segitségével az értelem lényeges változása nélkül bármely rendben állíthatjuk öszve a szókat. Az öszvetett ige pedig (elküldöttem), minthogy előtte elválhatlanul áll a sulyos igekötö, akár irásban, akár élőbeszédben tetszés szerént változtathatja helyét.

A nemigeható nyomatékok az *igehatóktól független* müködnek.

Az *öszveségi*, ismét vagy *mindenségi* vagy *sokasági*.

A *mindenségi* nyomaték mindig önálló, pl. *minden erőnket megfeszítettük* és *minden erőnket akkor feszítettük meg*, az első példában a mindenségi mellett igénfekvő, a 2-ikban igevonzó nyomaték van.

A *sokasági* tetszés szerént igevonzó vagy nemigevonzó : *sok pénzt adunk ki hiába* vagy *sok pénzt kiadunk hiába*.

A *mondatfoglalót* alkotják a *kötszók* és *visszaható névmások*, pl. *minthogy* testünk, *melyet romlandó* anyagból állított öszve a természet, *meghal* előbbutóbb : *tehát* a *lelket* ápoljuk inkább, *melyre* halhatatlanság vár.

Ellentéti nyomaték : *romlásnak* indult, hajdan *erős* magyar. Ide tartozik az öszveállitási is : *ész*, *erő*, *akarat sokat* tehet.

A *megszólító* nyomaték a megszólító eset (vocativus) sajátja. *Isten!* kit a bölcs lángesze föl nem ér. Ez már csak *szónyomaték*.

Mind ezen elszámlált nyomatékozásban a hangsuly az illető szó gyöktagjára esik, kivévén mely a kérdő *é* helyét pótolja.

Gyönge nyomatékok : 1) a *természetes*, 2) a *hangidomi* nyomaték.

Természetes nyomaték az, mely minden magánálló vagy egyes szónak gyöktagján, de a föntebbieknél gyöngébben hallatszik, mint *Isten*, *ember*, *lélek*, *halhatatlan*, *halandó;* mely viszonyított állapotban, söt egész mondatban is mind addig megmarad, míg vagy

a) a föntebbiek szerént erős nyomatékká nem változik ; vagy

b) az igéknél igevonzó nyomaték mellett elenyészik ; vagy végre

c) a hangidom által nem módosíttatik.

Itt kitünö figyelmet érdemelnek a személyes névmások.

Ebben : *én olvasok*, az ‚én' szón igevonzó nyomaték fekszik, ezen kérdésre felel : *ki olvas*, és azt teszi : én vagyok aki olvasok, nem más. Ebben : *én olvasok* vagy jobban : *én, olvasok,* igén fekvő nyomaték és az ‚én' szón ellentéti nyomaték van, s azt teszi : ami engemet illet : olvasok, valamely ellentét állván mellette, például *Péter ír, én* (pedig) *olvasok;* ezen kérdésre felelvén : *te* (v. *hát te) mit csinálsz?* Úgy hogy ha ezen ellentét nem létezik, az *én* egészen elmarad : *olvasok,* ezen kérdésre felelvén : *mit csinálsz?*

Hasonló szerepjök van a személyes névmásoknak birtokragozott nevek előtt is, mint : *az én könyvemet vitték el,* (ki könyvét?) ; *az én könyvemet elvitték*, (mit tettek a te könyveddel?) a *te* és *én* szókon ellentéti nyomaték fekszik, valamely ellentét elözvén meg vagy követvén, pl. a Péterét ott hagyták. S ‚én' nélkül : *könyvemet vitték el* és *könyvemet elvitték,* ismét mind a föntebbiektől, mind egyik a másiktól különböző jelentésü, mit minden magyar ember ért ; hanem amiről, fájdalom, a külföldi nyelvészek zavarban vannak, de nem saját hibájokból, hanem a mi hibánkból, kik még az úri imádságot sem fordítottuk igazi magyarsággal : *Atyánk!* ki vagy mennyekben, szenteltessék meg *neved* stb.

Egyik külföldi munkában olvastuk : *az én atyám*, németül körül-belül am. mein Vater der meinige. — Nem így áll a dolog, mert itt a nyomatékozás viszi a fő szerepet. Kisértsük meg német nyelven a mennyiben mi bírjuk, a személynévmások nyomatékozásának különböző fajait.

Én olvasok, (e kérdésre : ki olvas , wer liest?), németül körülbelül így volna : ich bin es der liest, (utóbbi része szó szeréntiebben : der ich lese).

Én ŏlvasok, (e kérdésre : te, vagy hát te mit csinálsz? und du, was machst du?), und ich vagy was mich anbetrifft, ich lese.

Ôlvasok, (e kérdésre: mit csinálsz? was machst?), lesen (thue ich).

Átyám olvas, (nem bátyám ; ki olvas?), der (v. mein) Vater, (nicht der Bruder) ist es der liest.

Âtyám ŏlvas, (hát Atyád mit csinál?), was den (meinen) Vater betrifft : er liest.

Az én atyám olvas, (ki atyja olvas?), mein Vater (nicht der Deinige) ist es, der liest.

Az én atyám ŏlvas, (a te atyád mit csinál?), was meinen, (nicht deinen) Vater betrifft, er liest.

A *hangidomi* (rhythmusi) nyomaték a magyarban tökéletesen a (magyar) zenei hangidom törvényein alapszik, melyek

1) A magyar zenében, tehát nyelvben is egy sulyos, erős tag (erős ütenyrész) legfölebb három gyönge tagon uralghat, de többön nem; innen : ‚halhatatlanságot' szóban a gyök (hal) után még öt szótag következvén a 3-ik vagy 4-ik vagy 5-ik vagy 3-ik és 5-ik együtt, hangidomi nyomatékot veszen fel, pl. hâlhatâtlanságot v. hâlhatatlânságot v. hâlhatatlanságot v. hâlhatâtlanságot.

2) Sulyos v. erős tagot közvetlenül sulyos tag (zenészeti nyelven : thesist, közvetlenül thesis) nem követhet, hanem csak (mint föntebb egy vagy több) sulytalan vagy gyönge tag (thesist, csak mindenkor egy vagy több arsis, vagy e helyett szünet — pausa — követhet). Innen

3) Ha az értelmi nyomaték egyike vagy másika közvetlen egymás mellé esnék, egyik elhomályosodik, pl. *én is ēlmegyek* vagy *én is elmegyek*, azaz noha mind az ‚én' szót (ellentéti), mind az ‚is' szót (mondatfoglaló), mind az ‚elmegyek' szót (igénfekvő) erős nyomaték illetne, ha ezt az ‚én'-re fektetjük, elveszti azt az ‚is', ha pedig az ‚is'-re fektetjük, elvesztik azt a közvetlenül mellette, (előtte és utána) állók. Hasonló : *ēgy meg egy kettő* vagy *egy meg egy kettő*, (azaz *kettőt tesz*, a ‚kettő' szón igevonzó nyomaték van), mind három elsőnek hangsulyozása helytelen volna, kivévén, ha az első ‚egy' után szünetet használunk, pl. ēgy, meg egy kettő, de a melylyel folytonos beszédben nem igen élünk. Így ezen mondat : ‚Ha meghalok se bánom', kétfélekép nyomatékozható : *Hă meghalok sĕ bánom* és *Ha meghalok se bánom;* az utóbbiban noha ‚ha' szón mondatfoglaló és ‚se' mint tagadó szón igevonzó nyomatéknak kellene állania, nyomatékát mindkettő elvesztette a közvetlenül következő erős nyomaték miatt, nemcsak, hanem figyelmes észleléssel azt tapasztaljuk, hogy ezen szókat a többi sulytalanoknál is még mélyebben hangoztatjuk, (mint a szanszkritban az erős hangsuly előtti tagot). Ebből értjük meg

4) A *mély nyomatékot*, mely mindig hangidomi, s különösen eléjön a névmutatókban, (*a* vagy *az* és *egy* névmutatókban), s ezek mindig mély nyomatékkal hangoztatandók, pl. ebben : *az ēmber csălatkozhatik*, az ‚az' más jelentésü, mint ebben : *ăz ember*, (= âzon v. âz az ember *csălatkozik*). Így különbözik : *egy ēmbert láttam*, (= egy valamely embert) és : *ĕgy embert*, (azaz ēgyetlen egy embert) *láttam*. Az erős nyomatékok, mint láttuk, a mondatot szabályozzák, (kivévén a megszólítót) tehát tulajdonképen mondatnyomatékok, a többiek pedig szónyomatékok ; de tulajdonképen valamennyi csak egyes szótagon — az értelmi rendszerént a gyöktagon, a hangidomi más szótagon is — fekszik. Bővebben értesülhetni ezekről az Akademiának 1860-diki nyelvtudományi Értesitőjében.

HANGNYOMATÉKOZÁS, (hang-nyomatékozás) ösz. fn. Valamely szónak vagy szótagnak, vagy egész mondatnak is hangnyomatékkal ejtése. Elegendő a ‚nyomatékozás' szó is. V. ö. HANGNYOMATÉK.

HANGOL, (han-g-ol) áth. m. *hangol-t*. 1) Valamely zeneszer húrjainak hangjait illő arányba hozza, mely a hangok bizonyos magasságában és mélységében áll. *Hegedüt, lantot, gordont, zongorát, hárfát hangolni, felhangolni*. 2) Különféle zeneszerek hangjait illő arányban öszveilleszti. *Hegedüt fuvolyával, hárfával, zongorával öszvehangolni* stb. *A zenekar, mielött játszanék, öszvehangolja hangszereit*. 3) *Lehangolni*, v. *alá-*, *alábbhangolni*, *lejebbhangolni* am. kedvét, vágyát, bátorságát csökkenteni, vállalkozási, müködési erélyét stb. zsibbasztani. *A szerencsétlen események, az irígy rágalmazó beszédek minden tevékenységét, munkásságát, készségét lehangolták*.

HANGOLÁS, (han-g-ol-ás) fn. tt. *hangolás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn egy vagy több hangszert hangolunk. *Lehangolás* am. erejének, vágyának, kedvének zsibbasztása.

HANGOLAT, (han-g-ol-at) fn. tt. *hangolat-ot*. 1) Hangszerek állapota, mennyiben hangjaik bizonyos viszonyban és arányban vannak egymással. *Egyező hangolat. Rosz, hibás hangolat*. 2) Átv. ért. kedély állapota, melynél fogva az valamely tárgy iránt hajlammal vagy ellenszenvvel viseltetik. *Jó hangolatban találni valakit. Rosz hangolatban* (kedvben) *lenni*. Ez utóbbi szokottabban : *hangulat*.

HANGOLÓ, (han-g-ol-ó) fn. tt. *hangoló-t*. 1) Személy, ki a hangszereket illő öszhangzásba hozza, s a hangoknak kellő tisztaságot és magasságot ad. *Zongorahangoló*. 2) Eszköz, mely által, vagy melynek segedelmével hangolnak. V. ö. HANGOL.

HANGONY, ALSÓ—, falu Gömör megyében ; helyr. *Hangony-ba, —ban, —ból*.

HANGÓRA, (hang-óra) ösz. fn. Óra, mely nem csak mutat, hanem üt is ; *ütóra, ütőóra*.

HANGOS, (han-g-os) mn. tt. *hangos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Általán, minek hangja van, mit hallani lehet. Különösen 1) Erős hangu, a fülekre nagy be-

nyomást tevő. *Hangos szó, beszéd. Hangos torok. Hangos dob. A gyönge tücsöknek is hangos a szava.* (Km.). 2) Mi a hangot értelmesen visszaadja. *Hangos templom, terem.* 3) Némely tájakon, pl. Hevesben, Szegeden mondják szobáról, teremről, mely hideg, mely télen nincs befűtve, mintha üres volna; minthogy az üres szoba vagy terem hangosabb szokott lenni. 4) A székelyeknél *hangos* máskép *félhangú*, am. hóbortos, féleszű. 5) Mint főnév több családok neve.

HANGOSAN, (han-g-os-an) ih. Erős hangon hallható szóval, nyilt torokkal. *Hangosan beszélni.*

HANGOSKODÁS, (han-g-os-kod-ás) fn. tt. *hangoskodás-t*, tb. *—ok.* Nagy hangon beszélés, üres szónokolás. *Egész beszéde nem volt egyéb hangoskodásnál.* V. ö. HANGOSKODIK.

HANGOSKODIK, (han-g-os-kod-ik) k. m. *hangoskod-tam*, *—tál*, *—ott.* Erősen hangzik, szavát igen hallhatólag fitogtatja, nagy hahotával beszél, zajtütő üres hangokat ejteget. Megfelel a franczia *haranguer* igének. *Vannak szónokok, kik csak hangoskodnak és mit sem mondanak.*

HANGOSLAT, (han-g-os-l-at) elavult fn. A münch. codexben am. symphonia. *Hallá a hangoslatot és a kart,* (audivit symphoniam, et chorum).

HANGOSSÁG, (han-g-os-ság) fn. tt. *hangosság-ot.* Beszédnek, éneknek, zenének stb. tulajdonsága, melynél fogva a fülekre nagyobb erővel és benyomással hat. „Miképpen az éneklőnek szava hangosság nékülön." Góry-codex.

HANGOZTAT, (han-g-oz-tat) áth. m. *hangoztat-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Eszközli, hogy valami hangozzék, hogy folytonosan a fülekre hasson. *Hangoztatni a hegedüt, zongorát. Hangoztatni a szót, éneket.* 2) Különösen az egyes zenei hangokat énekben vagy hangszerekben létesíti. (Intoniren). *Jól* vagy *tisztán hangoztatni a háromvonásos c-ét. NN. énekes rosszul* v. *hamisan hangoztat.*

HANGOZTATÁS, (han-g-oz-tat-ás) fn. tt. *hangoztatás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki hangoztat. (Intonation).

HANGREKEDÉS, (hang-rekedés) ösz. fn. A hang- vagy légcsőnek állapota, midőn lobos, nyálkás, vagy más akadály miatt a hangot nem tisztán bocsátja ki.

HANGREND, (hang-rend) ösz. fn. Bármely nemű hangoknak egymással öszveköttetése, sorozata.

HANGRENDSZER, (hang-rend-szer) ösz. fn. Rendszer, mely akár a nyelvben, akár a zenében a hangoknak egymáshoz való viszonyában s arányában áll.

HANGRÉS, (hang-rés) ösz. fn. 1) Boncztani ért. azon keskeny nyilás, mely a kánporcz alsó szalagjai között van. V. ö. KÁNPORCZ. 2) *f* forma rés a hegedű nemü hangszerek felső lapján.

HANGRESZKETÉS, (hang-reszketés) ösz. fn. Mind az emberi, mind általában valamely zenei hangnak kellemetlen reszketegsége. Különbözik a *hanghullámzás-*tól, mely művészileg annak helyén alkalmazva, a hallgatóra jó hatást gyakorolhat.

HANGREZGÉS, (hang-rezgés) ösz. fn. 1) A hangnak bizonyos apró időmozzanatokban történő váltakozása, trilla (Triller). 2) Valamely hangzó vagy hangközlő testnek bizonyos időben történő rázkódása, melyet némely húros hangszernek hangot adó húrján, (pl. a bőgőén, midőn nyirettyüvel érintjük, vagy újjal pendítjük), szemmel is láthatni. (Vibratio).

HANGSULY, (hang-suly) ösz. fn. A hangnyomaték magas neme, mely valamely szó vagy szótagot a többi közöl kiemel. L. részletesebben: HANGNYOMATÉK alatt.

HANGSULYOZÁS, (hang-sulyozás) ösz. fn. Magas hangnyomaték alkalmazása.

HANGSZER, (hang-szer) ösz. fn. Valamely anyagból (fából, érczből stb.) készített szer vagy eszköz, melyen hangműveket eléadni, eljátszani lehet. *Fuvó, billentyűs, húros* stb. *hangszerek. Hangszeren játszani. A hangművet különféle hangszerekre tenni. Hangszereket hangolni. Hangszerzene* (Instrumental-Musik).

HANGSZEREL, (hang-szerel) ösz. áth. m. *hangszerelt.* Valamely zeneművet kiváltképen több hangszerekre alkalmaz. (Instrumentiren).

HANGSZERELÉS, hang-szerelés) ösz. fn. Valamely zeneműnek több hangszerekre alkalmazása. (Instrumentation, Insrumentirung).

HANGSZERÉSZ, (hang-szerész) ösz. fn. Hangszerkészitő.

HANGSZERZŐ, (hang-szerző) ösz. fn. Hangművész, ki zeneműveket készít, zeneszerző.

HANGTAN, (hang-tan) ösz. fn. Különböző értelemben vétethetik, amint t. i. a *hang* szó alatt általános értelemben *hallam* (Schall), vagy csak *szóhang, hangzó* (Laut), vagy *zenei hang, zönge* (Ton) értetik. V. ö. HANG.

HANGTÁVOL, (hang-távol) ösz. fn. A zenészetben két, egymással zenészetileg összekötött zöngének egymáshozi viszonya, pl. *másod, harmad, negyed, ötöd* stb., t. i. az alaphanghoz mérve, amelyek sokszor *nagy* és *kicsi*, vagy *nagyobbított* és *kisebbített* nevezeteket kapnak. V. ö. HANGZAT.

HANGTOLDALÉK, (hang-toldalék) ösz. fn. Némely egyes szók végén egy vagy több jelentéstelen hang, mely inkább csak arra szolgál, hogy akár a megelőzött, akár a következő hangsuly által maga a fogalom jobban kiemeltessék. Ilyenek *addig-lan, pediglen, végig-len* stb. szókban a *lan, len* szótag. Hasonló toldalékok vannak ezekben: *kiss-ég, itten-eg, ottanag*, sőt ez utóbbiakban az *en*, *an* szótagok is, minthogy *itt*, *ott* is ugyanazt jelentik. Ilyen a *ság*, *ség mostanság, aligség*, *mai napság* szókban (mostan-ban az *an* is); *épen-séggel* szóban pedig a *ség* ismét új *(vel)* toldalékot kapott; így *megint* a népnyelvben gyakran *megintelen*, sőt *megintelenség* is.

HANGTOMPÍTÓ, (hang-tompító) ösz. fn. Eszköz, mely által némely hangszerek élesebb vagy erősebb, harsányabb hangját meggyöngítik, lehangolják, pl. a hegedűben fésüalaku szer, melyet a húrlábra illesztenek.

HANGUGRATÁS, (hang-ugratás) ösz. fn. A ragozási rendszernek azon különössége, midőn némely törzsök-szók utósó szótagjából a hangzó kihagyatik. V. ö. HANGUGRATÓ.

HANGUGRATÓ, (hang-ugrató) ösz. mn. Nyelvtani ért. általán oly szókról mondják, melyek utósó szótagjok önhangzóját bizonyos esetekben elhagyják, s mintegy kiugratják. Különösen 1) hangugrató neveknek mondatnak azon két vagy több szótagu nevek, melyek az utótagban levő rövid önhangzót kilökik, midőn önhangzón kezdődő rag járul hozzájok, kivéve itt is az *é, ért, ig* ragokat; pl. *álom*, álmot, álmok, álmos, *gödör*, gödröt, gödrök, gödrös; de: álomba gödörbe, álomé gödöré, álomért gödörért stb. Ide tartoznak, a) az *alom elem* végüek, azaz ha *l* és *m* jő öszve, pl. *halom* halmok, *malom* malmok, *hatalom* hatalmak, *kérelem* kérelmek. Kivétetik: *elem*, (elemek, elemet). A kettőnél több hanguak, még az *é* előtt is kilökik a hangzót, pl. *urodalmért, fejedelmért*, ámbár mondhatjuk, urodalomért, fejedelemért is; de *i* képző előtt is mindig kimarad a hangzó: *urodalmi, fejedelmi*. A régiek rendesen a törzsök szókat is rövidítve irták, pl. *hatalm, szerelm, kérelm;* b) minden más szók is, ha azon kurtulás által *lm, lym, rm* jőnek öszve, pl. *ólom* ólmot; *selyem* selymet; *köröm* körmöt. Kivétetik: *öröm*, mely az önhangzót mindig megtartja és *terem*, mely kétképen ragoztatik: teremet és termet; c) azon szók, melyekben a legfolyékonyabb félhangzók *l, ly, r* inybetükkel (g, k) jőnek öszve, pl. *gyilok* gyilkok; *tülök* tülkök; *akol* aklok; *tükör* tükrök; *dolog* dolgok; *nyereg* nyergek; *fogoly* foglyok; *bögöly* böglyök. Kivétetnek: *alak, harag, öreg, átalag, zálog, tályog, hólyag, hályog, bélyeg*, melyek nem vesztik el az önhangzót. *Sereg* pedig és *sógor* kétképen ragozhatók: seregek, sógorok vagy sergek, sógrok; d) azon szók, melyekben *tk* és *tyk* jőnek öszve, pl. *átok* átkok; *vétek* vétkek; *bötyök* bötykök; e) e következők: *bátor, csébér, csöbör, csupor, éber, eper, fészek, gödör, gyomor, haszon, jászol, kaczor, kapocs, kapor, koboz, köböl, lator, lepel, lucsok, majom, meder, mocsok, öböl, peczek, szatyor, szeder, szobor, takony, tegez, torony, tücsök, üszök, vaczok, vászon, vödör*. Következők pedig: *ajak, ászok, ezer, fátyol, kebel, izom, kazal, sátor, vékony* meg is tarthatják az önhangzót. A *lélek* első tagjában az éket is elveszti: lelkem, lelket, lelkek, lelkes; más esetben az éket is megtartja: lélekneк, lélekkel, lélektől stb. Hasonlóan éket veszt a *három* ezen két származéka: harmad és harmincz. Ezen négy szó, *kehely, pehely, teher, vehem* nemcsak hangzóját veszti el, hanem mássalhangzóját is elcseréli, pl. *kelyhet, pelyhet, terhet, vemhet*. Egyébiránt a főszabályt követik kehelynek, pehelynek teherért vehemért stb. 2) hangugrató igéknek mondatnak azon többtagu igék, melyek az utósó tagban levő rövid önhangzót ragozáskor kivetik. Ezek kétfélék, a) melyek az önhangzót tetszés szerént kivethetik, vagy megtarthatják; következésképp kétfélekép ragozhatók, pl. csatolok, csatolék, csatoltam, csatolandok, csatolni, csatoló; v. csatlok, csatlék, csatlottam, csatlandok, csatlani, csatló. Ezek a parancsoló és foglaló módban az önhangzót mindig megtartják; pl. bitangolj, csépelj, bitangoljak, csépeljek. Ide tartoznak mind azon igék, melyekben a kilökés után a *g* vagy *gy* folyékony félhangzókkal jön öszve, pl. szédelegni v. szédelgni v. szédelgeni; mosolyogni v. mosolygni v. mosolygani, csörögni v. csörgni v. csörgeni, (az *a e* önhangzók a *ni* előtt csak közbeszuratok). Kivétetik: faragni. Továbbá, ha ugyanazon *g* és *gy* betük *z*-vel jőnek öszve, pl. buzogni v. buzgani; végezni v. végzeni; jegyezni v. jegyzeni. Végre, ha két különböző félhangzók, még pedig akár folyékonyak, akár sziszegők jőnek öszve, pl. érdemelni v. érdemleni; becsmérelni v. becsmérleni; ócsárolni v. ócsárlani; tékozolni v. tékozlani; őrizni v. őrzeni, orozni v. orzani; szemezni v. szemzeni. Kivétetik: keresni. Ide tartoznak e következő igék is: bitangol, bujdokol, csatol, csépel, ebédel, énekel, érdekel, esdekel, fuldokol, fenekel, gátol, gyászol, gyötör, hajol, koboz, kotor, kovácsol, nádol, padol, pecsétel, peder, pótol, rabol, sajog, sodor, tanácsol, tipor, tolmácsol, tudakol, ünnepel, vádol, zsúrol stb. b) melyek a végtag önhangzóját mindig kivetik, milyenek az *ol öl*, *os ös* középképzőkkel alkotott *ik*-es igék, pl. torlik, porlik, csuklik, botlik, futamlik, vöröslik, döglik; porzik, sebzik, rögzik igék, s igen számos hasonló képzésüek. Egyébiránt erről lásd: IKES IGÉK.

A szóképzéseknél eléforduló hangugratási esetek részletesen a képzőkről szóló czikkekben vagy magoknál az egyes czikkeknél adatnak elé.

HANGULAT, HANGÚLAT, (han-g-u-l-at) l. HANGOLAT, 2).

HANGUTÁNZÁS, (hang-utánzás) ösz. fn. Általán kiejtés, mely által valamely hangot lehetőségig megközelítve visszaadunk. Különösen nyelvtani ért. midőn a tárgyakat a természetben eléjönni szokott hangjaik után vagy hangjaikról nevezzük el. V. ö. HANGUTÁNZÓ.

HANGUTÁNZÓ, (hang-utánzó) ösz. mn. Így nevezik a nyelvtudósok azon szókat, melyek a természeti hangok követése, utánmondása által keletkeztek, milyenek nyelvünkben aránylag végtelen nagy számmal vannak, és pedig vagy mint önálló szók, pl. csepp, szí, szél, síp, dob, horty, korty, szusz; részént mint elvont gyökök, pl. böf, bugy, csacs, csatt, csett, csisz, csön, csör, csur, don, döb, dör, dirr, durr, föcs, füty, gág, hars, hor, hör, kocz, kon, kop, koty, köh, kuruty, locs, toty, mocz, mok, nyaf, nyif, nyik, patt, poty, pöf, pön, pör, puf, recz. rop, roty, suh, szisz, top, zör stb

HANGÜTENY, (hang-üteny) ösz. fn. lásd : ÜTENY.

HANGVÉG, (hang-vég) ösz. fn. A fuvóhangszerek, pl. trombiták, kürtök, harsonyák öblös vége, melyeken a hang kiömlik.

HANGVEGYÜLET, (hang-vegyület) ösz. fn. Több hangnak, különösen zenei hangnak egybeolvadása. A nem müszabályilag keveredett hangok öszvege inkább : hangzavar v. zürhangzat. V. ö. HANGEGYEN.

HANGVERSENY, (hang-verseny) ösz. fn. Valamely hangműnek eléadása, vagy több énekes vagy több hangszerek által, vagy együtt véve : ének és hangszerek által. *Hangversenyt adni. Hangversenyben fellépni, énekelni, játszani. Nagy hangversenyt hirdetni.* (Concert). Az olasz *concerto,* (és az ezután alakúlt franczia *concert)*, épen nem jelent versenyt, (azaz vetélkedést, mint a latin *concertare),* hanem inkább hangegyezést, öszhangzást, (harmoniát), zenészeti eléadást, mit e szó első gyártója hihetőleg nem tudott; azonban e szó már annyira el van terjedve, hogy kiirtása bajosan fogna sikerülni, s tárgyilag véve a mennyiben az öszhangban az egyes zöngék, söt egyes szózatok és hangszerek egymással mintegy versenyezni gondoltatnak, türhetőnek is látszik.

HANGVEZETÉS, (hang-vezetés) ösz. fn. A hang külső vagy belső terjedésének valamely alkalmas anyagon vagy anyag segitségével elömozditása, pl. ha egyszerü vas rudacskának, vas fogónak a végire madzagot kötünk, s ennek két végét mindkét fülünkbe tartva a vasfogót asztalhoz érintjük, ez oly erős hangot közöl a fülünkbe, mintha harangszót hallanánk.

HANGVEZETŐ, (hang-vezetö) ösz. mn. Ami a hang terjesztését elömozdítja. V. ö. HANGVEZETÉS.

HANGVILLA, (hang-villa) ösz. fn. Villaalakú aczéleszköz, melynek ágai valamely szilárd testhez ütve hangot adnak, mely után zongorákat, s hasonló hangszereket hangolnak fel, s melyhez általában a hangszereket alkalmazzák.

HANGVITEL, (hang-vitel) l. HANGHORDOZÁS.

HANGVISZONY, (hang-viszony) ösz. fn. A zenei hangok (zöngék) számszerénti viszonya egymáshoz, pl. ha a *c*-t alapzöngének (= 1) veszszük, ehez a nagy harmadot, vagyis *e*-t $^5/_4$ szám illeti, a tiszta ötödöt *g*-t pedig $^3/_2$ szám, vagyis ha valamennyit egész számokban akarjuk kifejezni, (pl. mindeniket 4-gyel sokszorozva), lesz a $c = 4$ ($= 4 \times 1$), az $e = 5$ ($= 4 \times {}^5/_4 = {}^{20}/_4$), a $g = 6$ ($= 4 \times {}^3/_2 = {}^{12}/_2$). Ezen viszonyok pedig a rezgéseknek, (a hangadó testek rezgéseinek) azonegy időben történt számától vétetnek, pl. ha a *c* 40 rezgést csinál bizonyos időpontban, akkor az *e* 50-t, a *g* 60-at.

HANGZÁS, (han-g-oz-ás) fn. tt. *hangzás-t*, tb. *—ok.* Midőn valami hangzik, hangot ad.

HANGZAT, (han-g-oz-at) fn. tt. *hangzat-ot.* Ugyanazon légrezegtetés által okozott hangok öszvege, tárgyilagosan s elvont értelemben véve. *Nagy harang ütésének hangzata. Fütty hangzata. Jaj szónak hangzata. Csapkodó hullámok hangzata. Ágyulövés hangzata.* Különösen a zenészetben kettőnél több együtt hangzó zöngék foglalatja. (Accord). Ez pedig kétféle : *együtthangzat* (Consonanz), és *széthangzat* (Dissonanz) ; amaz máskép : *derült* vagy *tiszta hangzat*, mert könnyebben felfogható és a fület is kellemesebben érintő, a honnan zeneművek csak ilyenen végződhetnek, mert csak ilyen nyugtatja meg tökéletesen a fület és kedélyt, mint ború után derült vá-runk, pl. ha a zongorán *c* (alaphang), *e* (nagy harmad, t. i. az alaphanghoz mérve), *g* (ötöd egyszerre üttetnek; a széthangzat másképp : *borúlthangzat*, ellenkező okból, pl. *bce.* Különbözik a hangzattól a *hangtávol* vagy csak : *távol* (intervallum), mely csak két zönge öszveköttetéséből áll elé, de a mely szintén lehet együtthangzó vagy derült és széthangzó vagy borúlt. Több hangzatnak pedig egymásból folyása : *öszhangzat* (Harmonie). Az öszhangzat a hangzatokban is könnyebbség okáért rendszerént csak két, söt egyetlen zöngét nevez meg, a harmadikat, s negyediket a műértő már magától tudja, pl. *ötöd* tehet távolt is, de hangzatot is, ez utóbbi esetben oda gondoljuk az alaphangon kívül a *harmadot, nyolczadot*, söt ezek és az *ötöd nyolczadjait* is; A *heted* hangzatnál odagondoljuk az alaphangon kívül a *harmadot, ötödöt* is stb. (A zöngék mindig alulról mint alapról fölfelé számíttatnak).

HANGZATKA, (han-g-oz-at-ka) fn. tt. *hangzatkát.* A középkori lantos költészet egyik neme, melynek hazája Olaszország. Tizennégy sorból álló versezet, melyek közöl a nyolcz első vers négyes füzérben, a hat utósó hármasával állíttatik öszve, majd lejti, majd szökő versekben, melyek kilencz, tíz vagy tizenegy szótaguak. Többnyire szerelmet fest, gyöngéd és kellemes szinekkel. (Sonett).

HANGZATOS, (han-g-oz-at-os) mn. tt. *hangzatos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Teljes hangú, tisztán, értelmesen hallható, a fülekre élesen, erősen ható. *Hangzatos beszéd. Hangzatos férfi szó. Hangzatos ének, hegedü, zongora.* Ellentéte : *tompa.*

HANGZIK, (han-g-oz-ik) k. m. *hangz-ott*, htn. *—ani.* Hangot ad; hangja hallatszik, elterjed, s folytonosan a fülekre hat. *Hangzik az üres hordó, ha ütik. Messze hangzik a malom zúgása. Hangzanak a meghúzott harangok. Hangzanak az ágyúk, puskák. Szépen, erősen, kellemesen hangzik.* Átv. hire van, beszélnek róla. *Ez a név jól hangzik.* Továbbá : tetszést vagy nem tetszést gerjeszt. *Ily beszéd nem jól hangzik a te szájadból.*

HANGZÓ, (1), (han-g-oz-ó) mn. tt. *hangzó-t.* Ami hangot ad, mi rezgékeny természeténél fogva ütés vagy más illetés által a léget mozgásba hozza, s ezen mozgást hallatóvá teszi. *Hangzó sarkantyú, harang.* V. ö. HANGZIK.

HANGZÓ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *hangzó-t.* Nyelvtani ért. oly hang, mely magában, vagyis más hang segedelme nélkül, egyedül a száj megnyitása, idomítása, s a levegőnek kinyomása által hallatható, miért másként *ön-* v. *magánhangzónak* is mondjuk. Így neveztetnek azon betük is, melyek e hangokat jelölik; jelen irásunkban ezek vannak elfogadva: a, á, e, ė, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű, számszerént 15, de a melyek az élő beszédben még jóval számosabban fordúlnak elé. V. ö. Előbeszéd a 34 és következő lapokat. *Hosszú* vagy *rövid hangzók. Al* v. *mély* v. *vastag; fel* v. *magas* v. *vékony hangzók; éles hangzók.*

A ‚hang' szó a magyarban nagyon általános jelentésü levén, ezen czikk alatt érintők, hogy a ‚szóhang' (németül Laut, Wortlaut) elnevezésére igen alkalmasnak látszanék egyszerüen a ‚hangzó' szó, melynek e szerént két osztálya volna, 1) *ön-* v. *magánhangzó* és 2) *mássalhangzó.* V. ö. HANG.

HANGYA, (han-gya v. ham-gya, l. HÁM); fn. tt. *hangyát.* Különféle nagyságu és szinü, de jobbára fekete, vagy feketés féregnem, mely seregesen, és részént a föld alatt, részént föld felett él, s folytonos sürgéséről, gyorsaságáról és munkaságáról ismeretes. Némely tájszólás szerént *hanggál.* Nevezetesebb fajai: *lóhangya, fakóhangya, veres hangya, gyepi hangya, torkos hangya, busa hangya* stb. *Ánnyi mint a hangya.* (Km.). *Pizseg, mint a hangya. Megcsipte a hangya.*

HANGYABOLY, (hangya-boly) ösz. fn. Zsombékforma fészek, melyben a hangyák tanyáznak, s tojásaikat öszverakják.

HANGYAFÉSZEK, (hangya-fés-ek) l. HANGYABOLY. Átv. ért. és tréfásan kisded hegy, domb. *Földünk egy kis hangyafészek, egy percz hozta tüneményt.* (Kölcsey).

HANGYÁL, (ham-gy-a-al) fn. tt. *hangyál-t,* tb. *—ok.* L. HANGYA.

HANGYALES, (hangya-les) ösz. fn. Rovarnem, hat egyenletlen falámmal, és bötyökös végü ugyanannyi csáppal, mely hangyákat fogdos. (Myrmeleon).

HANGYÁLKODIK, (han-gya-al-kod-ik) k. m. *hangyálkod-tam, —tál, —ott.* Hangya módjára sürgölődik, izegmozog, munkálkodik, gyüjtöget.

HANGYÁLKODÓ, (han-gya-al-kod-ó) mn. tt. *hangyálkodó-t.* Hangyák módjára sürgölődő, munkálkodó. *A tengeri kikötőkben hangyálkodó napszámosok, teherhordók.*

HANGYAPAZÉR, (hangya-pazér) ösz. fn. Földi féregfaj, mely a hangyafészkek alá veszi magát, s alulról fölfelé lyukakat furkál, hogy rajtok a hangyák és tojásaik hozzája lebulljanak. (Formica leo, v. Myrmecoleon).

HANGYÁS, (han-gya-as) mn. tt. *hangyás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Hangyákkal bövelkedő, hangyáktól ellepett. *Hangyás zsombék. Hangyás fatörzsök, fatő.*

HANGYÁSZ, (ham-gya-ász) fn. tt. *hangyász-t,* tb. *—ok.* Általános elnevezése több állatoknak, melyek hangyákkal élnek. Ilyenek 1) a sörényes hangyász déli Amerikában, mely szürke serényü és farku, s hosszu ormányu emlős állat (myrmecophaga), 2) fogódzó hangyász (tamandua), 3) kelet-indiai hangyász (manis).

HANGYÁSZBOGÁR, (hangyász-bogár) ösz. fn. l. HANGYAPAZÉR.

HANGYÁSZKŐ, (hangyász-kő) ösz. fn. Kő, melynek rései, repedékei között hangyák laknak.

HANGYÁSZMEDVE, (hangyász-medve) ösz. fn. Éjszaki medvefaj, mely hangyákat fogdos és eszik.

HANGYÁSZÓ, (han-gya-ász-ó) fn. tt. *hangyászó-t.* l. FÁTYOLKA. 2) Némelyvidéken: *Ördöglova.*

HANGYATOJÁS, (hangya-tojás) ösz. fn. Hosszukás fehér hangyabábok, melyek tojáshoz hasonlítnak, s több állatoknak, különösen a fülemiléknek kedves eledelök.

HANGYAZSOMBÉK, (hangya-zsombék) lásd HANGYABOLY.

HANKA, női kn. l. JANKA.

HANKALÉK, l. KANKALÉK v. KÚTOSTOR, KÚTSUDÁR.

HANKÓCZ, falvak Sáros és Zemplén megyében; helyr. *Hankócz-on, —ra, —ról.*

HANSÁG, (han-ság) fn. tt. *hanság-ot.* Így nevezik Sopron és Moson megyékben azon lápos, söppedékes vidéket, mely a Fertő közelében terjed el. V. ö. HAN.

HANT, (1), (han-t v. ham-t) fn. tt. *hant-ot.* Ekével vagy más eszközzel feltörött könnyű és porhanyó gyepföld, különösen vizenyős lápos vidékeken felvágott gyep, mely külön-külön tömegekben ellepi a tért. *A vízmosta földeken hantokat szel az eke. Száraz hantokat öszvetörni. Hantokkal kirakni az út mellékét. Hantokból csinált kerítés. A göbölyjárásokat hantok lepik.* V. ö. HAN.

HANT, (2), v. HANTH, falu Tolna megyében; helyr. *Hant-on, —ra, —ról.*

HANTA, l. HANTHA.

HÁNT, (hám-t, vagyis ho-am-t) áth. m. *hántott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Gyöke: *hám.* Jelentése: valaminek hámját, azaz haját, héját, kérgét lehúzza, lefaragja, leszedi stb. *Fát hántani. Szilvát, almát hántani. Addig hántsd a fát, míg hámlik.* (Km.). V. ö. HÁM.

HÁNTALÉK, (hám-t-al-ék) fn. tt. *hántalék-ot.* Hám vagy haj, héj, kéreg, hüvely, midőn az illető testről lemetszették, lehuzták stb. *A gyümölcs hántalékját a moslékba vetni. A fa hántalékját katlanba tenni.*

HÁNTÁS, (hám-t-ás) fn. tt. *hántás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit hántunk. V. ö. HÁNT.

HÁNTATLAN, (hám-t-atlan) mn. tt. *hántatlan-t,* tb. *—ok.* Aminek hámját, azaz haját, héját, kérgét stb. le nem huzták. *Hántatlan háns. Hántat-*

lan szilva. V. ö. HÁM, HÁNT. Határozóként am. hántatlanul, meg nem hántva.

HANTBÉLLET, (hant-béllet) ösz. fn. Sánczoknak, árkoknak, kerítéseknek stb. hantokkal, vagyis gyepes földrétegekkel kirakása.

HANTDARAB, (hant-darab) ösz. fn. Gyepföldből feltört, felmetszett, felvágott tömeg. *Felszántott ugaron heverő hantdarabok. Fejszével összezúzni a hantdarabokat.*

HANTFÖDÉL, (hant-födél) ösz. fn. Födél, melyet hantokból csinálnak. *Sirnak, gunyhónak, putrinak hantfödele. A jégvermet hantfödéllel betakarni.* V. ö. HANT.

HANTFÖLD, (hant-föld) ösz. fn. 1) Szántóföldnek feltörött gyepség. *Hantföldbe lent, kölest vetni.* Máskép: gyepföld. 2) Tölteni, keríteni, árkokat béllelni való gyepes föld. 3) Bányászi nyelven, a földnek felszine, mely a köveket, ásványokat födi.

HANTHA, puszták Veszprém megyében; helyr. *Hanthán-n, —ra, —ról.*

HANTHÁZ, puszták Csongrád megyében; helyr. *Hantház-on, —ra, —ról.* Máskép: *Külső-Dócz.*

HANTLAPOZÁS, (hant-lapozás) ösz. fn. Valaminek hantlapokkal, hancsikokkal kirakása, béllelése, pl. midőn az árkokat, töltéseket, sánczokat, sirokat beburogatják vagy kibéllelik.

HÁNTÓGYALU, (hántó-gyalu) ösz. fn. Erősebbféle gyalu, melylyel a fának göröncsösebb, csomósabb fölszinét lesimítják.

HANTOL, (han-t-ol) áth. m. *hantol-t.* Valamit hantokkal bekerít, föd, béllel, kijelöl. *Árkot hantolni. Utak mellékét kihantolni. Töltéseket hantolni.* V. ö. HANT.

HANTOLÁS, (han-t-ol-ás) fn. tt. *hantolás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit hantolunk.

HÁNTORGAT, helyesebben, lásd: HÁNYTORGAT.

HANTOS, (1), (han-t-os) mn. tt. *hantos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Hantokkal bővelkedő, ellepett, befödött. *Hantos föld, rét. Hantos út. Hantos marhajárás. Hantos földben terem a jó búza.* (Km.). *Hantosra szántani az agyagos ugart.* V. ö. HANT.

HANTOS, (2), NAGY—, falu; KIS—, puszta Fejér megyében; helyr. *Hantos-on, —ra, —ról.*

HANTOSODIK, (han-t-os-od-ik) k. m. *hantosod-tam, —tál, —ott.* Hantossá leszen, hantok keletkeznek rajta. *A csordajárta utak, vizenyős legelők, mezők felhantosodnak.*

HANTOZ, (han-t-oz) áth. m. *hantoz-tam, —tál, —ott.* L. HANTOL.

HANTSIK v. HANTCSIK, HANTSIKOL stb. l. HANCSIK, HANCSIKOL stb.

HANUSFALVA, mezőváros Sáros, és falu Szepes megyében; helyr. *Hanusfalvá-n, —ra, —ról.*

HANZABIRÓ, (hanza-biró) ösz. fn. Az úgy nevezett *hanza* (kereskedő) városokban azon birói személy, ki a kézmivesek, iparüzők és kereskedők közt támadó peres ügyeket elintézi. (Hansgraf). V. ö. HANZAVÁROS.

HANZAVÁROS, (hanza-város) ösz. fn. Régi ért. oly város, mely a hajdani kereskedelmi nagy egylethez tartozott, milyenek Németországban számosan valának. Jelennen e nevezet alatt csak Brema, Lübeck és Hamburg városokat értik.

HANZIKFALVA, falu Trencsén megyében; helyr. *Hanzikfalvá-n, —ra, —ról.*

HANY, (1), elvont gyök, melyből *hanyag, hanyatlik, hanyatt* stb. származékok erednek. Eredetére nézve rokon, sőt azonos *hagy* igével, s illetőleg a *hagyít* (= hajít) gyökével is; a székelyeknél csakugyan *hanyít* szó is divatban van *hajít* v. *hagyít* helyett; e szerént pl. *hanyag* am. *hagyag,* aki t. i. valamit elhagy, elmulaszt; *hanyatlik,* mintegy *hagyatlik; hanyatt,* mintegy *hátra hagyított,* magát elvetett stb. Némileg rokonnak tekinthető *lan* v. *lank* gyök is, melyből *lankad, lankaszt* stb. származik; s mely magas hangon: *lenn* szóval egyezik; valamint *hanyag* szóval egyezik magas hangon: *henye.*

HANY, (2), l. HAN.

HANY, (3), v. HÁNY, falu Szala megyében; helyr. *Hany-ba, —ban, —ból.*

HÁNY, (1), (há-ny) számkérdő névmás, tt. *hány-at.* Gyöke a kérdő *ha.* (V. ö. HA), melyhez a mértékjelentő *ny* (= nyi) járulván, leszen eredetileg *hany,* (mint némely tájakon mondják: hanyan, hanyadik, hanyadán). Élünk vele, 1) midőn valaminek számszerénti mennyiségét tudni akarjuk, pl. *Hány könyvet vettél? Hármat. Hány napot töltöttél falun? Hatot. Hány forintba került utazásod? Két százba. Hány akó borod termett? Száz.* E példákból látható, hogy szabály szerént csak egyes számu nevet vonz, valamint a sarkalatos számnevek. E szabályt tartja akkor is, ha magán áll, pl. *Hányat adtál el lovaidból?* nem: hányakat. *Hánynyal találkoztál? Hánytól kértél pénzt? Az es, os ös* képzőjü mellékneveket vonz, midőn ezek a főnév milyenségét határozzák meg, pl. *Hány forintos puskád van? Hány garasos pipa ez? Hány krajczáros bort iszol? Hány éves, hónapos és napos ezen gyermek? Hány itczés üveg kell? Hány akós hordót vettél?* Ha pedig a főnév mennyiségét, mekkoraságát, terjedését kérdezi, a meghatározó név *nyi* ragot vesz fel, pl. *Hány forintnyi puskaport löttél el? Hány krajczárnyi bort iszol meg naponként? Hány évnyi munkába került a pesti lánczhid? Hány akónyira becsülöd ezen kádat?* Végre, ha valamely tárgynak birtokát, tulajdonát kérdezi, a meghatározó név *ú ü* ragot vesz fel, pl. *Hány águ villával eszel? két águval. Hány kerekü malmot építettél?* Melyeket így lehet feloldani: Hány ága van azon villának, melylyel eszel? Hány kereke van a malomnak, melyet építettél? 2) Használtatik *mily sok* helyett, pl. *Hány ezeret örökölt! s már mind elpazarlotta. Hány ember veszett el már részegségben! Se*

nem asszony, se nem lány, hány van ilyen, jaj de hány! (Km.). 3) Elül a mutatóval, *amennyi* helyett, pl. *Ahány ház, annyi szokás. Ahány fő, annyi gondolat.* Öszvetételei: *néhány, egynéhány, valahány, sehány.* V. ö. HÁNYAN.

HÁNY, (2), (ho-any, t. i. gyöke a fölfelé törekvést, s általán távozást jelentő *ho*, s képzője a meglágyított *an* [in, on], mely ingást, mozgást jelent). Áth. m. *hány-t.* Eredetileg am. valamit fölfelé mozgat, emelget. Különösen 1) Valamit folytonosan, egymás után emelgetve elvet, eldob. *Kévéket, szénát hányni a szekérre, kazalra, asztagra. Köveket hányni valaki udvarába. Ide-oda hányni, vetni a ruhákat, könyveket. Hányják vetik, mint a dézmán szedett gabonát.* (Km.). *Hányja a farát. Talicskába földet, homokot hányni. Az ablakon kihányni holmit az utczára. A kukoriczafejeket felhányni a padlásra. A fahasábokat a pinczelyukon behányni.* 2) Szélesb ért. akármiféle irányban veti, dobja, löki, a fölemelt tárgyat. *Széthányni a kereszteket, kévéket. Általhányni a kerítésen a zsákokat. Aláhányni a köveket a völgybe. Lehányni a háztetőről a cserepeket. Visszahányni a szomszéd udvarába a gyimgyomot.* 3) Okád, nagy erőködéssel pökdös. *Vért hányni. Epét hányni. Ételt, italt kihányni.* 4) Használtatik sokféle átv. és képes értelemben. *Hullámot, tajtékot hánynak a vizek. Határt hányni,* am. határdombot vagy árkot csinálni. *Kardra hányni,* am. karddal megölni. *Szemére hányni valakinek gonosztetteit. A gabona már kalászát hányja,* am. kibujik a feje, kalásza. *Fittyet hányni valakinek,* am. daczolni, nem gondolni vele, kigúnyolni. *Szikrát hányni,* am. szikrázni. *Lest hányni,* am. valaki ellen cseleket koholni. *Bukfenczet, czigánykereket, kecskebukot hányni. Valamely tárgyat, ügyet meghányni,* am. minden oldalról fontolóra venni. *Felhányni a régi könyveket, okleveleket,* am. eléveuni, átforgatni, általnézni. *Magát hányni vetni,* am. kérkedni, hetykélkedni. *A rosz ló meghányja a lovagot,* am. megrázza. *Orczáját kihányta a szeplő,* am. ellepte, vagyis kiütött rajta. *Valakinek fölhányni, előhányni jótéteményinket. Sujtásokkal kihányni a dolmányt, nadrágot.*

HÁNY, (3), l. HANY, 3).

HÁNYAD, (1), HANYAD, (ha-ny-ad) számkérdő névmás, mely 1) valaminek sorszámát tudakolja, pl. *Hányad éve annak, hogy utószor találkoztunk? Urunk születése után hányad évben történt ez?* Máskép: *hányadik.* 2) e visszaható névmások előtt: *magammal, magaddal, magával,* a személyek öszves számát kérdezi, pl. *Hányad magammal menjek? Ötöd magaddal,* azaz te magad, s kivüled még négyen. *Hányad magaddal jöttél? Tized magammal,* azaz én magam és kivülem kilenczen. *Hányad magával utazik? Másod magával,* azaz ő és még egy más. 3) valamely egésznek, mennyiségnek bizonyos osztályrészét kérdi, pl. *Hányad részt* v. *hányadot kaptál a zsákmányból, részvényből?*

HÁNYAD, (2), (mint föntebb) fn. tt. *hányad-ot.* Számtani ért. jelenti azon mennyiségi öszveget, mely valamely számnak más szám általi felosztásából támad, pl. ha százat négygyel felosztunk, a hányad lesz huszonöt, (quotus).

HÁNYADÁN, HANYADÁN, (ha-ny-ad-án) ih. 1) Hányadikért. *Hányadán adják az aratást?* azaz hányadik keresztért. *Hányadán csépelnek?* azaz hányadik véka a cséplőké. 2) Átv. ért. hogyan, miképen, mily állapotban? *Hányadán vagyunk? Azt sem tudja az ember, hányadán van vele.*

HÁNYADÉK, (ha-ny-ad-ék) fn. tt. *hányadék-ot.* Elhányt vetett haszontalan holmi; hulladék.

HÁNYADÉKFÖLD, (hányadék-föld) ösz. fn. Használatlanul elhányt föld, pl. melyet az építéseknél kiásnak.

HÁNYADIK, HANYADIK, (ha-ny-ad-ik) számkérdő névmás, mely különösen a sorszámokra vonatkozik. *Hányadik vagy az érdemsorozatban? Ötödik. Hányadik szám alatt lakol? Hányadik kötelét nyomják már munkádnak. Hányadikán irták ezen levelet?* azaz a hónap hányadik napján. *Hányadikára jösz meg?* azaz a hónap hányadik napjára.

HÁNYADOS, (ha-ny-ad-os) fn. tt. *hányados-t,* tb. *—ok.* Számtani ért. a hányadnak, vagyis a felosztás által támadt mennyiségnek egy-egy száma, pl. ha hetvenötöt felosztunk öttel, hányad lesz 15, s ennek mindegyik száma hányados.

HANYAG, (hany-ag, l. HANY); mn. tt. *hanyag-ot.* Tulajdonkép emberről mondjuk, ki henyélve, heverve tehetetlenül elhagyja magát, dolgát imígy amúgy végzi, tunya, gondatlan, magas hangon: *henye. Hanyag tisztviselő, tanító.* Innen átv. ért. *hanyag víz,* azaz se hideg, se meleg, langyos víz.

HANYAGOL, (hany-ag-ol) áth. m. *hanyagol-t.* Valamit hanyag módon mulaszt, elmulaszt. Jobbára csak *el* igekötővel használják. *Hivatalát elhanyagolni.* V. ö. HANYAG.

HANYAGOLÁS, (hany-ag-ol-ás) fn. tt. *hanyagolás-t,* tb. *—ok.* Valaminek hanyag módon elmulasztása; szokottabban: *elhanyagolás.* V. ö. HANYAG.

HANYAGON, (hany-ag-on) ih. Hanyag módon, imígy-amúgy, gondatlanul, tunyán, keveset törődve valamivel. *Hanyagon viselni hivatalát.* V. ö. HANYAG.

HANYAGSÁG, (hany-ag-ság) fn. tt. *hanyagság-ot.* Tulajdonság vagy állapot, midőn valaki hanyag. *Hanyagságodat jól ismerem. Hanyagságod miatt elvesztetted a pert. Hanyagsághoz szokott élhetetlen ember.*

HÁNYAKODÁS, (ho any-a-kod-ás) fn. tt. *hányakodás-t,* tb. *—ok.* Tulajd ért. állapot, midőn valaki hányja veti testét. Átv. ért. hetvenkedés, kérkedés. *Hányakodása miatt ki nem állhatom őt.*

HÁNYAKODIK, (ho any-a-kod-ik) k. m. *hányakod-tam, —tál, —ott.* Tulajdonképen, hányja veti a testét, tagjait. Átv. ért. hetvenkedik, kérkedik, nagyra tartja magát.

HÁNYAN, HANYAN, (ha-ny-an) kérdő ih. mely többes számra vonatkozik, s valamely tárgy sokaságát számszerént tudakolja. *Hányan vagytok? Öten. Hányan voltatok? Tizen.*

HÁNYAS, (ha-ny-as) számkérdő névmás, a különzők osztályából, pl. *Hányas bankjegyekkel fizettek ki? Százasokkal, tizesekkel, ötösekkel;* azaz : száz, tíz, öt forintosokkal. *Hányasba fogták az ökröket? Négyesbe, hatosba,* azaz négyet, hatot egy szekérbe. *Hányas vászonból van ezen zsák? Hetesből.*

HÁNYÁS, (ho-any-ás, l. HÁNY ige); fn. tt. *hányás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, melynél fogva valamit fölemelve, s különféle irányban elvetünk, dobunk. *Kévehányás. Ruhaneműek hányása, vetése. Hányásban eltörött téglák.* 2) Halom, domb, mely öszvehányt földből, kőből stb. keletkezett. *Határhányás, árokhányás.* 3) Okádás. *Hányás erőteti. Hányás ellen bevenni. Hányásban megszakadni.* Vérhányás. *Epehányás.* V. ö. HÁNY.

HÁNYASDI, (ha-any-as-di) fn. tt. *hányasdi-t*, tb. *—ak.* A székelyeknél am. hányas fogat. *Hányasdiba(n) jár?* azaz hányas fogattal. (Kriza J.).

HANYAT, l. HANYATT.

HANYATLÁS, (hany-at-ol-ás) fn. tt. *hanyatlás-t*, tb. *—ok.* Állapot, midőn valaki v. valami hanyatlik. *Megcsuszamodott ember hanyatlása. Nap hanyatlása. Országok, nemzetek hanyatlása. Egészség hanyatlása.* V. ö. HANYATLIK.

HANYATLIK, (hany-at-l-ik, l. HANY, 1); k. m. *hanyatl-ott*, htn. *—ani.* 1) Tulajd. ért. ember vagy más lábon álló állat hagyott, vagyis hátra hajuló irányban esni, rogyni készül vagy már esésben, rogyásban van. *Hanyatlik a mellbe döfött ember. Hanyatlik a ló, midőn hátulsó lábai alatt a híd leszakad.* 2) Átv. ért. valamely tárgy álló helyzetéből visszafelé dől, roskad. *Hanyatlik a szekér, ha hátulsó tengelye eltörik. Hanyatlik a sövény, ha karói elrohadtak.* 3) Képes kifejezéssel mondják a lemenő napról. *Hanyatlik a nap, siessünk a munkával.* Továbbá, mondják más tárgyakról is, midőn romlásnak indulnak, veszni készülnek. *Ezen ország, ama nemzet hanyatlik. A tudományok, vallás, jó erkölcsök hanyatlanak. Egészségem egyszerre hanyatlani kezd. Élete hanyatlik. Régi tekintélye, népszerűsége hanyatlik.* Öszvetételei : *elhanyatlik, meghanyatlik, lehanyatlik, visszahanyatlik.*

HANYATLÓ, (hany-at-l-ó) mn. tt. *hanyatló-t.* Aki v. ami hanyatlik. *Hanyatló részeg. Hanyatló nap. Hanyatló nemzet, ország. Hanyatló élet, egészség.* V. ö. HANYATLIK.

HANYATT, (hany-att) ih. Am. hagyott vagy magát hagyított (hajított) állapotban, vissza, hátra. Ellentéte : *előre* v. *arczra* v. *arczon*, néhutt : *hasmánt. Egyik hanyatt, másik arczra esett. Te arczon* v. *hasmánt, én meg hanyatt fekvém. Hanyatt dülni. Hanyatt fordulni.* Átv. *hanyatt-homlok neki rohanni valaminek,* am. vaktában, szelesen, hol arczra, hol hanyatt esve.

HANYATTÁ, (hany-att-vá) ih. (ezen kérdésre : hová). Hanyatló helyzetbe, irányba. *Hanyattá fordítani, dönteni valakit. Hanyattá dőlni, feküinni.*

HANYATTAN, (hany-att-an) ih. (ezen kérdésre : *hol? mikép?*). Hanyatt fekve, hátra dőlő irányban. *Hanyattan alunni. Hanyattan a mélységbe bukni.*

HANYATTHOMLOK, l. HANYATT alatt.

HANYATTOL, (hany-att-ol) áth. m. *hanyattol-t.* Valamit hanyatt fordít, taszít, fektet. *Hanyattolni a teknős békákat, hogy el ne másszanak.*

HANYATTRUGÓ, (hanyatt-rugó) ösz. fn. Bogarak neme, melyek ha hanyatt fordultak, rugdalkozás által talpra ugranak. (Elater).

HÁNYÁVAL, (ha-ny-a-val) számkérdő névmás, igehatározói értelemben, mely által azt tudakoljuk, hányat adnak valamely árudarabokból bizonyos áron, pl. *Hányával adják a gesztenyét?* (pl. egy garason). *Huszával. Hányával kelt a tojás? Ötével két garason.*

HÁNYAVETI, (hánya-veti) l. HÁNYIVETI.

HANYDÁSZ. Tájszó. L. HANDÁSZ.

HÁNYDOGÁL, (ho-any-dog-ál) áth. és gyak. m. *hánydogál-t.* Egymás után többet, vagy többször, folytonosan hány. *Kévéket hánydogálni a szekérre, asztagra. Kását, búzát, árpát hánydogálni a baromfiaknak.*

HÁNYELLENES, (hány-ellenes) ösz. mn. Hányás, vagyis okádás ellen működő, használó. *Hányellenes gyógyszerek.*

HÁNYFELÉ, (hány-felé) ösz. ih. Hány irányban.

HÁNYFÉLE, (hány-féle) ösz. mn. Hány nemű vagy osztályú, hány fajta. *Hányféle gyümölcsötök van? Hányféle búzát termesztetek?*

HÁNYGYÖKÉR, (hány-gyökér) ösz. fn. Amerikai növény gyökere, mely porrá zúzva hánytatószerül használtatik. (Radix ipecachuana).

HANYI v. HÁNYI, puszta Heves megyében; helyr. *Hanyi-ba, —ban, —ból.*

HÁNYINGER, (hány-inger) ösz. fn. Inger, mely hányásra, azaz okádásra késztet, izgat.

HANYÍT, (hany-ít) áth. m. *hanyít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Székelyesen am. hagyít, hajít. *Követ hanyítani*, vagy *kővel hanyítani.*

HÁNYIVETI, (hányi-veti) ösz., vagyis ikerített mn. Maga hányóvető, hetyke, hetvenkedő. V. ö. HÁNYTORI, és HÁNYVET.

HÁNYIVETISÉG, (hányi-vetiség) ikerített fn. Hányiveti tulajdonság, hetvenkedés, hegykeség.

HÁNYKODÁS, (ho-any-kod-ás) fn. tt. *hánykodás-t*, tb. *—ok.* Állapot, midőn valaki v. valami hánykodik. *Görcsös beteg hánykodása. Hullámok hánykodása. Kocsi hánykodása a gödrös, rosz kövezetü úton.* V. ö. HÁNYKODIK.

HÁNYKODIK, (ho-any-kod-ik) k. m. *hánykodtam, —tál, —ott.* Nyugtalanul ide-oda hányja, veti magát, vagy valamely erő által hányatik, vettetik. *Görcsös kinokban hánykodni. Az üres edények hány-*

kodnak a sebesen menő szekéren. Átv. ért. l. HÁNYAKODIK.

HÁNYKÓDIK, l. HÁNYKODIK.

HÁNYKODÓ, (ho-any-kod-ó) mn. tt. *hánykodó-t.* Aki vagy ami hánykodik. *Ágyban hánykodó lázbeteg. Nyeregben hánykodó rosz lovag. Tánczban hánykodó legény.* Átv. ért. v. ö. HÁNYAKODÓ.

HÁNYKOLÓDÁS, (ho-any-ak-ol-ód-ás) fn. tt. *hánykolódás-t*, tb. *—ok.* Állapot, midőn valaki vagy valami hánykolódik. *Megkötözött disznók hánykolódása. Kevély emberek hánykolódásai.* V. ö. HÁNYKOLÓDIK.

HÁNYKOLÓDIK, (ho-any-ak-ol-ód-ik) belsz. m. *hánykolód-tam, —tál, —ott.* 1) Folytonos nyugtalansággal, erőszakkal hányja, veti magát. *Hánykolódik, ki nem akarja, hogy kezeit, lábait megkötözzék. Hánykolódik az ölben maradni nem akaró gyermek. Hánykolódik, mint polturás malacz a garasos kötélen.* (Km.). 2) Átv. ért. nagy zajjal, taglejtéssel hetvenkedik, kérkedik, nagyra van valamivel; vagy daczos szavakkal ellenkedik.

HÁNYKOLÓDÓ, (ho-any-ak-ol-ód ó) mn. tt. *hánykolódót.* Aki vagy ami hánykolódik.

HÁNYÓDÁS, (ho-any-ód-ás) fn. tt. *hányódás-t*, tb. *—ok.* Szenvedő állapot, midőn valami vagy valaki hányódik. *Hányódásban elkopott ruha. Már meguntam a sok hányódást. Hányódás, vetődés a szegény ember sorsa.* V. ö. HÁNYÓDIK.

HÁNYÓDIK, (ho-any-ód-ik) belsz. m. *hányódtam, —tál, —ott.* Valamely kényszerüség által különféle irányban, mintegy önmagától fölemelkedik, fölvetődik, majd ismét aláesik. *Hányódnak a hullámok.* Átv. ért. nyugtalan állapotban sinlik, állandó nyugalma, biztos állása nincsen. *A szegény árva gyermek, mindenfelé hányódik. Vajmi nehéz más háta mögött hányódni, vetődni.*

HÁNYOGAT, (ho-any-og-at) gyak. áth. lásd: HÁNYDOGÁL.

HÁNYÓLÁZ, (hányó-láz) ösz. fn. Láz neme, mely a beteget hányásra, vagyis okádásra erőteti.

HANYOTÁG, (hany-att-ág; az *ág* végzet oly toldalék, mint *itteneg* szóban az *ég).* A székelyeknél am. hanyatt. L. ezt.

HANYSÁG, (hany-ság) fn. l. HANSÁG.

HÁNYSZOR, (hány-szor) ösz. ih. mely valaminek számszerénti sorozatát kérdezi, s melyre az úgynevezett sorosztó számokkal felelünk, pl. *kétszer, háromszor, tizszer, százszor. Hányszor estél el? Kétszer. Hányszor voltál szinházban? Egyszer sem.* Néha határozatlan kérdés gyanánt áll a mondatban, melyre feleletet nem várunk, s annyit tesz, mint: *sokszor*, pl. *Hányszor mondtam, ne játszál. Hányszor irtam, s te egyszer sem válaszoltál.*

HÁNYTAT, (hány-tat) mivelt. m. *hánytat-tam, —tál, —ott.* 1) Hányásra, azaz okádásra késztet, vagyis azt teszi, hogy okádjon. *A beteget hánytatni. Esen gyógyszer hánytat.* 2) *Magát hánytatja*, am. hetvenkedik, kérkedik. „A tulok kegyig hánytatja vala magát." Pesti Gábor meséji.

HÁNYTATÁS, (ho-any-tat-ás) fn. tt. *hánytatás-t*, tb. *—ok.* Hányásra, azaz okádásra erőtetés, késztetés. *Némely betegségnek legbiztosabb gyógyszere a hánytatás. Magahánytatás*, am. kérkedés, hetvenkedés. V. ö. HÁNYTAT.

HÁNYTATÓ, (ho-any-tat-ó) fn. és mn. tt. *hánytató-t.* Általános neve minden gyógyszernek, mely hányást okoz. *Hánytató gyökér, hánytató porok.*

HÁNYTFÖLD, (hányt-föld) ösz. fn. Föld, melyet ásóval, kapával, lapáttal stb. rakásra, halomra, kupaczba hánytak.

HÁNYTOR, (hány-t-or) elvont törzsök, melyből *hánytorgat, hánytori, hánytorog, hánytorgás, hánytorgatás* származnak. Képzési és értelmi rokonsága is van a *fintor* (fintorog), *tántor* (tántorog), *henter* (hentereg) elvont törzsökökkel, melyeket érdemes volna ismét életbe hozni.

HÁNYTORGAT, (hány-t-or-og-at) áth. és gyakor. m. *hánytorgat-tam, —tál, —ott.* Fitatás, mutogatás, kérkedés végett ide-oda forgat, emelget valamit. *A kalmár hánytorgatja áruit.* Átv. ért. szemrehányásból vagy dicsekvésből emleget, eléhoz valamit. *Jótéteményeit hánytorgatja. Mindig azt hánytorgatja, miért hagytam el őt. Érdemeit, nemességét hánytorgatja.*

HÁNYTORGATÁS, (hány-t-or-og-at-ás) fn. tt. *hánytorgatás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit hánytorgatunk. V. ö. HÁNYTORGAT.

HÁNYTORI, (hány-t-or-i) mn. tt. *hánytori-t*, tb. *—ak.* L. HÁNYTORGÓ. Székely szó. Oly alkatú, mint *kapsi, ácsori, sunyi, kupori, vigyori* stb.

HÁNYTORGÓ, (ho-any-t-or-og-ó) mn. tt. *hánytorgó-t.* Fitogtatásból, mutogatásból, kérkedőleg magát hányóvető. *Hánytorgó suhancz.*

HÁNYTOROG, (hány-t-or-og) önh. és gyakor. m. *hánytorog-tam, —tál* v. *hánytorgottam, hánytorgottál, hánytorgott*, htn. *—ni* v. *hánytorgni* v. *hánytorgani.* Mutatás, fitogtatás, kérkedés okáért hányja, veti magát.

HÁNYTVETETT, (hányt-vetett) ikeritett mn. Amit ide-oda hánynak; dibdáb, selejtes, silány.

HÁNYVET, (hány-vet) ikerige, melynek mindkét része ragoztatik: *hányomvetem, hánytamvetettem, hánynivetni* stb. Kimélet nélkül, gondatlanul, megvetésből stb. ide-oda dobál, taszít. *Haragjában hányjaveti, ami kezébe jö. Csak úgy hányjaveti a ruháját.* Visszaható névmással am. kérkedik, hetvenkedik. *Hányjaveti magát. Ugyan mit hányodveted magadad?*

„Tudós legény Barna Peti,
Magát nagyon hányja-veti."
Székely népd. (Kriza J. gyüjt.).

Átv. ért. valamit minden oldalról megfontol, megvizsgál. *Hányjaveti az irományokat. Meghányjvess mindent, azután itélj.* Külön is irhatjuk: *hány vet.*

HAP, elvont gyök, s jelenti azon hangot, midőn valaki az italt vagy leves ételt nyelvével mohón öblögeti. Innen lett: *hapsol.* Egyezik vele *hab*, szintén hangutánzó gyök. V. ö. HABSOL. Amaz megvan *haponya* főnévben is. V. ö. HAPONYA.

HÁP, (1), elvont gyök és hangutánzó, mely a kiáltozó récze hangját utánozza. *Háp! háp!* Máskép: *sáp*, innen *sápog* = *hápog.*

HÁP, (2), elvont gyöke *hápa* szónak, mely *hápa-hupa* ikerszó első részét alkotja, s a *hup* módosúlata, minthogy az ikerített szókban rendszerént csak az önhangzó változik, pl. lípi-lápa, dírib-darab, límlom, dér-dúr, tél-túl stb.

HÁPAHUPA, (hápa-hupa) iker fn. tt. *hápahupát.* Több domb egymás mellett vagy egy rakáson, dimbdomb.

HÁPAHUPÁS, (hápa-hupás) iker mn. Székelyesen am. hegyes, völgyes, sok dombú, dimb-dombos. *Hápahupás vidék, határ.* Néhutt másképp: *hátahupás* v. *hátahoporjás.*

HÁPHÁPOL, (háp-hápol) ösz. önh. m. *háphápolt.* Lásd: HÁPOG.

HÁPOG, (háp-og) önh. m. *hápog-tam, —tál, —ott.* Réczéről mondják, midőn *háp! háp!* hangon kiáltoz. Máskép: *sápog.*

HÁPOGÁS, (háp-og-ás) fn. tt. *hápogás-t*, tb. *—ok.* A récsének *háp háp* hangon kiáltozása.

HÁPOL, (háp-ol) önh. m. *hápolt.* L. HÁPOG.

HAPONYA, (hap-ony-a) fn. tt. *haponyát.* 1) Udvari bolondok buzogánya, mely csörgetyüvel vagy hapogó, happogó csaptatóval volt ellátva. 2) Buzogányalakú káka neme, melyet szintén viselni szoktak az udvari bohóczok.

HÁPORCS, (háp-or-cs, am. *hab-or-cs)* fn. tt. *háporcs-ot.* Csátés, imolyás fű, mely vizenyős helyen teremvén, miután lekaszáltatott, száradás végett másutt teregettetik ki. Székely szó. V. ö. HÁPORTY.

HÁPORTY, (háp-or-ty v. hab-or-ty) fn. tt. *háportyot.* Kassay J. szerént Borsod megyében: *háportya* és am. békasás v. bakasás v. békabuzogány, vizi tövises disznó, Diószeginél: *baka.* (Sparganium).

HÁPPOG, l. HÁPOG.

HAPSA, (hap-s-a, vagyis hab-s-a, mintegy habsi rész) fn. tt. *hapsát.* A székelyeknél am. rész, szer, midőn a marhát nem fontra, hanem részletekben vágják ki, vagy több részvényesek közt, kik szerbe állottak, osztják fel, ez esetben mondják: *hapsába* v. *hopsába vágtak ki, hapsába sem jutott.* (Kriza J.).

HAPSI, HAPSOL, l. HABSI, HABSOL.

HAR, elvont gyök, és eredetileg hangutánzó, s jelent erősebb, a fogak között rezegtetett hangot, és általán valamely *horzsolást*, (mint a német *scharr*-en), mely ennél fogva hasonló hangot adó lelketlen tárgyakra is átvitetik. Azonban az *r* benne lényeges hang levén, ennek többi jelentéseiben is osztozik. Ebből eredtek 1) a hangra vitetve: *harsog, harsány, haris, harkály, harang, haré* közvetlen hangutánzók. Megvan továbbá 2) oly szókban, melyek működése némileg a fogak összeszorításával, erőködéssel párosul, s az indulat erős kitörését jellemzetesen ábrázolja. Ide tartoznak ezen származékok: *harag, harcz, haramia, harap, harcsa.* Megvan a perzsa *rigga*, (Beregszászinál am. boszú, gyülölet), hellen ʼοργή, arab *haradsa*, latin *ira*, török *örke, hïrs, dargïn* (haragos), tót *hrshi* (káromkodik), német *arg, Gram, grimmig, Zorn, Harm*, héber *charah* (haragszik), franczia *hargneux* (haragos), magyar *irígy* szókban is. 3) Jelent valamely karczolást, tarolást, irtást, szurást stb. általánosabban: sérzést, érdességet; innen van *hara, harászol* v. *harissál* és *harisnya.* 4) Terjedést, sarjadzást, cserjét, erdőséget, a magyar *haraszt* és *haricska* származékban, melylyel ismét rokon a héber *har*, német *Harz*, (‚waldiges Gebirge' értelemben). Erdélyben, a székelyföldön van *Har-aly* nevü vidék, úgy látszik am. erdő-aly. Innen eredtek a *Haracsina* beregi és *Haracson* soprony, *Hard* fehér, *Harság* sáros, *Harságy* somogymegyei helynevek is. V. ö. az egészen rokon *gar, ger, hor, her, kar*(cz), *sar, szar* és a legegyszerűbb *ar, er, ir*(t), *or*(t), *ró* stb. gyököket is.

HÁR, (ho-ar v. ho-har, v. ö. HAR); elvont törzs, melynek gyöke a felületet, tetőt jelentő *ho* (haj, héj), egybeolvadván az *r* hanggal, vagyis *ar* vagy *har* szótaggal, az egész jelenti valamely tárgy felületének érdes, sérző, horzsoló, karczoló, hersegő voltát vagy működését. Származékai: *hárít, hárúl, hárs, hártya* stb. Megvan a latin *cortex*, szanszkrit *kars* vagy *kart* (választ, hasít), honnan: *karttis* (bőr), hellén χρώς stb. szókban, s rokon a magyar vékony hangu *kéreg* szó *kér* törzsével is.

HARA, (har-a) fn. tt. *harát.* 1) Durva, érdes, vastag szőrszövet. 2) Ily szövetből varrott nagy zsák, milyenben a pamutot, gyapjút szállítani szokták. *Harákba tömni a gyapjut, gyapotot.* Rokon vele *szőr* és a szőrt jelentő német *Haar.*

HARÁCS, (har-ács) fn. tt. *harács-ot.* Egyezik vele hangban a török *kharads*, mely adót jelent; azonban a magyar *har* gyök egészen hasonló *szar* gyökhöz (*szar*-ol szóban), valamint *sar* gyökhöz is (*sar*-cz szóban), s ezt eredetére nézve épen nem lehet azonosnak tartani a német *Brandschatzung* szóval, melynek utóbbi részében: *Schatzung*, egész családját ide értve, (ú. m. *Schatz, Schaten* kiavult szókat), a lényeges *r* hang, mely jelenti főképen a *horzsolást, sértést, rovást, irtást*, (v. ö. HAR gyök), mindenütt hiányzik. Eredeti jelentése tehát általán *zsarolás*, és ami ezzel együtt jár: *dulás, pazarlás.* Innen némely régi iratokban előfordúl *zsákmány, erőszakos adó* (v. *sarcz*), továbbá *árverés*, végre *pazarlás, fecsérlés* értelemben. (Kresznerics szótára). *Harácsot vetni a meghódított városra, tartományra, népre. Harácscsá lett minden vagyona.* ‚Harácsol' származék utóbbi jelentésével (elharácsol), egyezik *herdál* v. *herdel* is.

HARACSINA, puszta Beregh megyében; helyr. *Haracsiná-n, —ra, —ról.*

HARÁCSOL, (har-ács-ol) áth. m. *harácsol-t.* 1) Harácsot vet, harczi erőszakkal elragad, kizsákmányol. *Az ellenség harácsolja a meggyőzött népet, országot. Mindenből kiharácsolni a győzötteket.* 2) Átv. pazarol, fecsérel, bitangol. *Elharácsolta örökségét. Nem kopott érte körme, könnyen elharácsolja.* (Km.). V. ö. HARÁCS.

HARÁCSOLÁS, (har-ács-ol-ás) fn. tt. *harácsolás-t,* tb. *—ok.* 1) Ellenség által a meggyőzöttek javainak elragadása vagy fej szerént kivetett nagy adóztatás. 2) Pazarlás, bitangolás. V. ö. HARÁCS, HARÁCSOL.

HARÁCSOLÓ, (har-ács-ol-ó) mn. tt. *harácsoló-t.* Aki harácsol. *Harácsoló ellenség. Örökségét elharácsoló nemes.* V. ö. HARÁCSOL.

HARACSON, falu Sopron megyében; helyr. *Haracson-ba, —ban, —ból.*

HÁRAD, (hár-ad) elavult önh. mely helyett ma *hárúl* divatozik.

HÁRADÉK, (ho-ar-ad-ék) fn. tt. *háradék-ot.* Háritgatással öszvehalmozott, öszveháritott, öszvegereblyélt valami. *Tarlóháradék. Széna-, szalmaháradék. Polyvaháradék.*

HARAG, (har-ag, l. HAR) fn. tt. *harag-ot.* A régi halotti beszédben eléforduló *horog-uvék* azt mutatja, hogy e szóban zárt vagy mély *a* rejlik. Jelent indulatot, melyre gerjedünk, midőn valódi vagy képzelt bántalommal illetett valaki bennünket, s melynél fogva a megbántásért boszút állani kivánunk. *Haragra indulni, gerjedni, gyúladni. Haragba jönni. Haragból dúlnifulni. Haragra indítani, gerjeszteni valakit. Haragot főzni, forralni, viselni valaki ellen. Haragot elfojtani, elnyomni, titkolni. Haragot kérlelni, engesztelni, csillapítani. Nagy, hirtelen harag. Dühöngő, veszett harag. Hasztalan harag. Boszuló harag. Égi harag. Hamar harag. Hirtelen harag. Isten haragja,* am. mennyköütés, égdörgés. *Beleütött az Isten haragja. Haragot mutatni, tartani, táplálni. Haragszemet vetni valakire. Harag-szemmel nézni. Nagyra viszi embert a harag.* (Km.). *A hangyának is vagyon haragja.* (Km.). *Király haragját hamar halál követi.* (Km.). *Haragjában megbetegedett. Két beteget nem szeret az ágy : részeg beteget és haragjában beteget.* (Km.). *Haragjában a haját tépi, fogát csikorgatja.* Bibliai ért. jelent kárhozatot. *Haragnak fiaivá lettünk.* Átv. és költői nyelven mondjuk lelketlen lényekről is, mennyiben élénk mozgásaik által a haragos emberhez hasonlítanak. *Tengerek, szélvészek haragja,* (dühe).

HARAGÍT, HARAGIT, (har-ag-ít) áth. m. *haragít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Haragra indít, gerjeszt. *Fölharagítani, megharagítani valakit. Kérlek, ne haragíts.* V. ö. HARAG.

HARAGÍTÁS, HARAGITÁS, (har-ag-ít-ás) fn. tt. *haragítás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, mely által valakit haragra indítunk.

HARAGÓ, (har-ag-ó). Eléjön a Bécsi codexben mint részesülő : *Megharagó úr és győzödelmező úr, győzödelmes úr és hirtelenkedetet valló.* Naum próféta könyve.

HARAGOSZIK, l. HARAGSZIK.

HARAGOS, (1), (har-ag-os) mn. tt. *haragos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Ki hamar, könnyen vagy gyakran haragszik; ki legkisebb bántalom miatt legott felförmed. *Haragos tanító. Mérges asszonynak haragos a leánya.* (Km.). Átv. ért. 1) dörgő : *haragos ég, haragos mennykő;* 2) zajgó, hullámzó : *haragos szélvész, haragos tenger;* 3) bökös, szurós : *haragos tüske, haragos csalán;* 4) sötét : *haragos zöld, haragos vörös.*

HARAGOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *haragos-t,* tb. *—ok.* Személy, ki ránk haragszik. *Mielőtt gyónni mennék, kibékülök haragosommal. Édes lelki atyám, nekem haragosom van.*

HARAGOSAN, (har-ag-os-an) ih. Haragos arczczal, indulattal, haragot forralva, mutatva. *Haragosan szólni, felelni. Haragosan nézni, inteni.*

HARAGOSKÉPEN, (haragos-képen) ösz. ih. A régieknél, különösen Pesti Gábornál am. haragosan. „Haragosképen nézvén."

HARAGOSKODÁS, (har-ag-os-kod-ás) fn. tt. *haragoskodás-t,* tb. *—ok.* Állapot, midőn valaki haragoskodik. *A haragoskodás árt az egészségnek.* V. ö. HARAGOSKODIK.

HARAGOSKODIK, (har-ag-os-kod-ik) k. m. *haragoskod-tam, —tál, —ott.* Folytonos haragot forral, gyomrából boszonkodik, haragot táplál, bizonyos személy v. személyek ellen; viszonyos haragban él. *A rosz szomszédok és atyafiak leggyakrabban haragoskodnak.*

HARAGOSKODÓ, (har-ag-os-kod-ó) mn. tt. *haragoskodó-t.* Haragot tápláló, viszonyos haragban élő. *Haragoskodó szomszédok, rokonok.*

HARAGODIK, l. HARAGSZIK.

HARAGOSSÁG, (har-ag-os-ság) fn. tt. *haragosságot.* Régiesen am. haragoskodás. „Te vagy az átkozott nyelv, ki haragosságokat nem szünöl feltámasztanod." Góry-codex.

HARAGOSZÖLD, (haragos-zöld) ösz. mn. Sötét zöld. Ellentéte : *világoszöld.*

HARAGSZIK, HARAGUSZIK, (har-ag-osz-ik v. har-ag-usz-ik) k. *haragszom* v. *haraguszom, haragszol* v. *haraguszol, haragszunk* v. *haraguszunk, haragszotok* v. *haragusztok, haragszanak* v. *haraguszanak,* múlt : *haragvám* v. *haraguvám* v. *haragudám, haragudtam* v. *haraguttam, haragudtál* v. *haraguttál, haragudott* v. *haragutt;* jövő : *haragvandom* v. *haragudandom;* parancs : *haragudjál,* htn. *haragunni.* V. ö. HARAGUDIK. Valódi vagy képzelt megbántás miatt boszuvágyó indulatra gerjed, haragban van, haragban szenved. *A kutya is haragszik, ha orrát bántják.* (Km.). *Megharagszik. Aki nehezebben haragszik meg, tovább tart haragja.* (Km.). *Haragszik a feleségem, hogy én ötet nem szeretem.* (Népd.).

HARAGTARTÁS, (harag-tartás) ösz. fn. Állandó, tartós haraguvás, mely megkérlelődni, kibékülni vonakodik.

HARAGTARTÓ, (harag-tartó) ösz. mn. Aki állandóan haragszik, aki meg nem kérlelődik.

HARAGUDIK, (har-ag-ud-ik) k. m. *haragudtam*, *—tál*, *—ott*. Fölveszi mindenütt a rendes ragozást : *haragudám*, *haragudandom*, *haragudjál* stb. De szokottabban a *haragszik* és *haraguszik* ragozásait követi. V. ö. HARAGSZIK.

HARAGUSZIK, l. HARAGUDIK.

HARAGUVÁS, (har-ag-uv-ás, haragussás helyett) fn. tt. *haraguvás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn valaki haragszik. *Haraguvásában ne bánts senkit*. V. ö. HARAGSZIK.

HARAGVÁS, l. HARAGUVÁS.

HARÁK, (har-ák) fn. tt. *harák-ot*. Torokreszeléssel járó turha. Innen : *harákol*, am. turház, *harákos*, am. turhás. Hangutánzó. Rokona : *krák*, *krákol*, *hurut* és *r* nélkül : *hák*.

HARAKLÁNY, falu Közép-Szolnok megyében ; helyr. *Haraklány-ba*, *—ban*, *—ból*.

HARAKÓCZ, falu Szepes megyében ; helyr. *Harakócz-on*, *—ra*, *—ról*.

HARALY, erdélyi falu Háromszékben ; helyr. *Haraly-ba*, *—ban*, *—ból*.

HARAM, (har-am) elavult törzsök, mely a törökben, (az arab *harama* = tilt után) am. tilos, törvénytelen ; innen származtathatni a török *harami* szót, mely rablót, zsiványt, rablógyilkost jelent. A hellén nyelvben pedig ἁρπάζω egyik jelentése : rablok, innen ἅρπαξ, am. rabló. Magyar eredetét tekintve gyöke *har*, a *harag*, *harcz*, *harap* stb. szókkal látszik rokonnak.

HÁRAM, (ho-ar-am) elvont törzsök, melyből *háramlik*, *háramlás*, (némely kiejtés szerént : *hárámlik*, *hárámlás*) származékok erednek. Jelenti valamely tárgynak el- vagy lehorzsolható, azaz némi sérzéssel elválasztható haját, héját, fölét ; vagy valamely testnek rézsutos fölszinét, irányát, fekvését, melyen más valamely hersenéssel alácsuszhat, lefolyhat stb. V. ö. HÁR.

HÁRÁM, (ho-ar-ám) 1) L. HÁRAM. 2) fn. tt. *hárámot*. Kriza J. szerént a székelyeknél könnyedén csinált kerítés, gyepű, tehát a mely mintegy háritóúl szolgál. Rokon vele hangban és értelemben a tiszavidéki *karám* szó is.

HARAMAG, (hara-mag) ösz. fn. Növénynem az ernyős viráguak közől, melyeknek virága tudniillik sugarak vagy vastag szőr gyanánt öszvetömülő szálakból áll. A haramag árkokon és vizenyős helyeken tenyészik leginkább. (Oenanthe).

HARAMBANDA, (haram-banda) ösz. fn. lásd : HARAMCSAPAT.

HARAMBASA, (haram-basa) ösz. fn. Így nevezik a török tartományokban pusztító fegyveres rablók vezérét.

HARAMCSAPAT, (haram-csapat) ösz. fn. Haramiák, azaz zsiványok, rablók, útonállók serege.

HARAMIA, **HARAMJA**, (har-am-i-a) fn. tt. *haramiát*. Szoros ért. rejtett helyeken, leginkább erdőkben tanyázó, bujdosó, s fegyverekkel ellátott erőszakos rabló, zsivány, utonálló. *Haramiák vezére*. *Úgy néz, mint a haramia*. *Te haramia !* A haramia több a közönséges zsiványnál, mennyiben a haramiák egymásközti rendszeres fegy alatt és fegyveresen üzik erőszakoskodásaikat, s pusztító had gyanánt dúlják a vidéket, milyenek a török tartományokban számosan vannak.

HARAMIÁS, (har-am-i-a-as) mn. tt. *haramiás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Haramia természetével, tulajdonságaival biró. *Haramiás tekintet*, *nézés*. 2) Haramiáktól lakott, hol haramiák tanyáznak. *Haramiás vidék*, *erdő*.

HARAMIÁSAN, (har-am-i-a-as-an) ih. Haramiák módjára, zsiványul, mint utonálló. *Haramiásan öltözni*, *fegyverkezni*. *Haramiásan megtámadni valakit*.

HARAMIASÁG, (har-am-i-a-ság) 1) Erőszakos zsivány, rabló életmód. *Haramiaságra adni magát*. 2) Haramia által elkövetett, vagy ehhez hasonló tett. *Ez haramiaság*, *mit velem teszesz*.

HARAMIÁSKODÁS, (har-am-i-a-as-kod-ás) fn. tt. *haramiáskodás-t*, tb. *—ok*. Haramiás életmód gyakorlása. *Haramiáskodásból élni*. V. ö. HARAMIÁS.

HARAMIÁSKODIK, (har-am-i-a-as-kod-ik) k. m. *haramiáskod-tam*, *—tál*, *—ott*. Haramia életet üz, gyakorol, rablásból, utonállásból, fosztogatásból él. V. ö. HARAMIA.

HARAMIAVÁR, (haramia-vár) ösz. fn. Haramiák megerősített tanyája, fészke, hová zsákmányaikat takarják, s melyből a megtámadók ellen védik magukat. Ilyenek voltak hajdan az úgynevezett cseh latrok', s némely magyar nemes urak várai, pl. Podmaniczky vára Bakonybélben.

HARAMIAVEZÉR, (haramia-vezér) ösz. fn. Haramiák parancsnoka, elöljárója, harambasa.

HARAMJA, l. HARAMIA.

HÁRAMLÁS, (ha-ar-am-ol-ás) fn. tt. *háramlás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn valami háramlik. *Gabóna háramlása a tisztitó rostán*. *Javak háramlása az örökösökre*. *Tehernek*, *munkának másra háramlása*. V. ö. HÁRAMLIK.

HÁRAMLIK, (ho-ar-am-ol-ik) k. m. *háraml-ott*, htn. *—ani*. Általán valaminek fölszine, héja, elválható része némi erővel, vagy hersenéssel alácsuszik, lefoly, legördül stb. *A kalap karimájáról nyakára*, *vállára háramlik a polyva*. *A kazalra rosszul feladott széna leháramlik*. *Az elvált vakolat aláháramlik a falról*. *Nyakába háramlik*, *mint ebnek a pásszit*. (Km.). Átv. ért. am. 1) Valaminek okozata, következménye mint okozóra visszahat. *Fejedre háramlik a szégyen*, *melyet máson akartál ejteni*. 2) Valami reá nehezedik, nyomja. *Minden munka rám háramlik*. *Apám halála után a házi gondok anyámra háramlottak*. Javak

az örökösökre átszállanak. *Apámról kevés vagyon háramlott reám.* A régieknél s tájdivatosan jelennen is, néha az utóbbi *a* is hosszan fordul elé : *hárámlik.*

HÁRÁMOL, (hár-ám-ol) áth. m. *hárámolt.* Hárámot csinál, hárámmal bekerít. *Behárámol.* V. ö. HÁRÁM.

HARANG, (1), (har-an-og) fn. tt. *harang-ot.* Eredetileg igealak volt, mint : *hang* (han-og). Gyöke a hangutánzó *har,* mintegy erősen hanog, vagyis erős hang. Sínai nyelven *hoáng* am. campanarum sonitus, s a cseh *hrana* temetési harangozást jelent. Széles ért. érczből, üvegből, cserépből stb. álló, félgömböt képező, belül üreges, nagyobbféle mű, melynek öble alant kihajlik, üregének közepén pedig gombos sudár (nyelv, szív, ütő) fityeg, mely lóbálás által az oldalakat verdesi, és hangoztatja. Szorosb ért. félgömbnél jóval nagyobb alakú mű érczből, melyet rendesen tornyokban tartanak, hogy kongatása által bizonyos jelekül szolgáljon. *Harang szive, nyelve, ütője. Harang tengelye. Harangot önteni, húzni, kongatni, félreverni. Szól a harang. Harangot húzni :*

„Bús remete húzza sírva
A harangot,
És azért ad oly keserves
Tompa hangot."
Tárkányi Béla.

Ezüst harang :

„Égi ajka mint a gyönge szellő,
Lágyan ére legszebb földi ajkat,
S csattanása mint ezüst harangé,
Mondhatatlan kedves és muló volt."
Hedvig legenda. (Vörösmartytól).

Öreg harang, a többi közt a legnagyobb, melynek legvastagabb v. mélyebb hangja van, s melyet csak ritkán húznak meg, pl. vasárnapokon és ünnepeken, vagy elökelöbbek temetésén. *Majd megfizet az öreg harang,* (km.), azaz, ha eltemetnek. *Kis harang,* a többi közt a legkisebb, melyet mindennap meghúznak. *Lélekharang*, melylyel a haldoklóra harangoznak. *Tűzharang*, melynek kongatása tűzveszélyt jelent. *Vészharang*, mely vészre, pl. tűzre, vízre rablókra figyelmeztet. *Hírharang* am. pletyka-hirhordó ember. *Kakas harang* am. kis csengetyű, vagy inkább csörgő, melyet kakas nyakára kötnek, vagy csikóra való csengetyű. *A harang is hí másokat a templomba, de maga nem megy.* (Km.). Átv. ért. haranghoz hasonló eszköz, vagy növényvirágok. *Kertészek harangja*, melylyel a gyönge növényeket befödik. *Harangvirágok. Buvárharang, buvárok harangja,* melyben a tengerek fenekére bocsátkoznak. V. ö. CSENGETYŰ, KOLOMP.

HARANG, (2), KIS—, NAGY—, puszták Békés megyében; helyr. *Harang-on, —ra, —ról.*

HARANGALAKÚ, (harang-alakú) ösz. mn. Minek alakja a harangéhoz hasonlít. *Harangalakú virágok, üvegek, cserepek.*

HARANGCSAP, (harang-csap) ösz. fn. A harang szive, ütője.

HARANGCZÁMOLY, (harang-czámoly) ösz. fn. Növényfaj a czámolyok neméből. (Aquilegia vulgaris).

HARANGDAD, (harang-dad) mn. tt. *harangdad-ot.* Minek haranghoz hasonló formája van. *Harangdad virágbokréták.*

HARANGÉRCZ, (harang-ércz) ösz. fn. l. HARANGVEGY.

HARANGFÉM, (harang-fém) ösz. fn. Így neveztetnek azon fémek, (köz nyelven : érczek), melyeknek vegyítéséből harangot öntenek, milyenek : réz, ón, ezüst stb. Máskép : *harangvegy.*

HARANGFŰ, (harang-fű) ösz. fn. l. SZULÁK.

HARANGFÜL, (harang-fül) ösz. fn. Gyürüalaku karika a harang felső részén.

HARANGHÁLÓ, (harang-háló) ösz. fn. Vadászháló neme, melyet harangformára állítanak föl, s télen foglyászatra használnak.

HARANGHÁZ, (harang-ház) ösz. fn. Tornyatlan templom mellett vagy melynek tornya harangokat nem bír, épített állvány, melyben a harangokat felfüggesztik és kongatják; máskép : *harangláb.*

HARANGKARIMA, (harang-karima) ösz. fn. A harang öblének alsó kerülete, széle, koszorúja.

HARANGKÓTIS, (harang-kótis) ösz. fn. lásd : HARANGNYELV.

HARANGKÖTÉL, (harang-kötél) ösz. fn. Kötél, melylyel a harangot húzzák.

HARANGLÁB, (1), (harang-láb) ösz. fn. Szilárd alapú és szerkezetü állás gerendákból, melyre a harangokat akasztják. Néha a harangházat is így nevezik.

HARANGLÁB, (2), falvak Bereg megyében és Erdélyben, Küküllő megyében; helyr. *Harangláb-on, —ra, —ról.*

HARANGMÉRTÉK, (harang-mérték) ösz. fn. Harangöntők mértéke, melylyel a készítendő harang nagyságát, vastagságát és súlyát meghatározzák.

HARANGMEZŐ, falu Bihar megyében; helyr. *Harangmező-n, —re, —ről.* Máskép : *Almamező* és *Hegyesel.*

HARANGMONYA, (harang-monya) aljas nyelvbe való, l. HARANGNYELV.

HARANGNYÉL, (harang-nyél) A harangtengelyből vagy tengely mellől a harang felső részéből egyenes szögletben kifelé álló fa vagy vasrudacska, melynek végére van a harangkötél akasztva.

HARANGNYELV, (harang-nyelv) ösz. fn. Buzogányalakú, a harang üregében lógó vasrúd, mely lóbálás által a harang oldalait veri és hangoztatja.

HARANGOD, vidék neve Zemplén megye alsó részében Szerencs körül. Puszta is ugyanott Szada mellett és Szabolcs megyében; helyr. *Harangod-on, —ra, —ról. Harangodi puszta.*

HARANGOS, (har-ang-os) mn. tt. *harangos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Haranggal vagy harangokkal ellátott. *Harangos torony.*

HARANGOZ, (har-ang-oz) önh. m. *harangoztam, —tál, —ott.* Harangot húz, kongat. *Szegény az ekléssia, a pap maga harangoz.* (Km.). *Hallott harangozni, de nem tudja, hol.* (Km.). *Hajnalra, délre, estére harangozni. Misére, vecsernyére, könyörgésre, halottra harangozni. Felhő elébe harangozni. Érsek, püspök elébe harangozni. Elsőt, másodikat, harmadikat harangozni. Beharangozni*, am. valamennyi haranggal vagy utolsó harangozással jelt adni a bemenetelre. *Harangoznak Csengerbe, Vajon ki halt meg benne?* (Népd.). A *ki, fel, el* igekötőkkel áth. értelmü. *Kiharangozni a halottakat. Felharangozni valakit álmából. Elharangozták a délt.* Tréfás nyelven : lityeg, fityeg. *Harangoz az ülepe.*

HARANGOZÁS, (har-ang-oz-ás) fn. tt. *harangozás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn valaki harangot húz. *Harangozásért fizetni. Harangozásban megszakadni.* 2) Harangok kongása. *Harangozásra fölébredni.* Öszvetételei : *kiharangozás, beharangozás.*

HARANGOZÓ, (har-ang-oz-ó) fn. tt. *harangozó-t.* Széles ért. személy, ki harangoz. Szoros ért. templom szolgája, pl. egyházfi, kinek kötelességében áll bizonyos időkben és alkalommal harangozni. *Harangozópénz* am. harangozónak, vagy harangokért fizetett díj. *Már a harangozópénz néz ki az orrából.* (Km.) am. nem sokára meghal.

HARANGÖNTÉS, (harang-öntés) ösz. fn. Harangcsinálás, mely főleg a felolvasztott érczvegynek mintába öntésével megy végbe. *Ért hozzá, mint hajdu a harangöntéshez.* (Km.).

HARANGÖNTŐ, (harang-öntő) ösz. fn. Mesterember, ki harangokat készít, illetőleg önt.

HARANGRONGY, (harang-rongy) ösz. fn. A szuláknemü növények osztályába tartozó növényfaj, mely déli Europa tengeri vidékein tenyészik, gyöngéd, vöröses, a földön kúszó szárakkal, vesealakú levelekkel, s bíborszinü virágokkal. (Convolvulus soldanella).

HARANGSZÉL, (harang-szél) ösz. fn. l. HARANGKARIMA.

HARANGSZÍV, (harang-szív) ösz. fn. l. HARANGNYELV.

HARANGSZÓ, (harang-szó) ösz. fn. Harang hangja, kongása. *Reggeli harangszóra fölébredni. Harangszó mellett vagy harangszóval kisérni a halottat temetőbe.*

HARANGSZOBA, (harang-szoba) ösz. fn. A toronynak azon emelete vagy fiókja, melyben harang vagy harangok lógnak.

HARANGTENGELY, (harang-tengely) ösz. fn. A harang ormára alkalmazott tengelyalakú rúd, melynél fogva az a harang lábon fityeg, s ide-oda lóbáltatik.

HARANGTORONY, (harang-torony) ösz. fn. Torony, melyben harangok lógnak, különösen, magán álló torony, mely kiválólag harangok végett építtetett.

HARANGÜTŐ, (harang-ütő) ösz. fn. l. HARANGNYELV.

HARANGVÁLL, (harang-váll) ösz. fn. l. HARANGTENGELY.

HARANGVEGY, (harang-vegy) ösz. fn. Részből, ónból, ezüstből stb. készített keverék, melyből harangokat öntenek.

HARANGVIRÁG, (harang-virág) ösz. fn. lásd: CSÖNGETYŰKE. Néhutt am. *galambvirág* v. *harangcsámoly.*

HARANGZÚGÁS, (harang-zúgás) ösz. fn. A harangszónak folytonos és messzeható rezgése.

HÁRÁNT, (hár-ánt) ih. melynek gyöke *hár*, képzője a hasonlóságot, alakot jelentő *ánt*, vékony hangon *ént*, mint *gyan-ánt, szer-ént.* Értelme : oly vonalban, irányban, helyzetben, melyről valami lehárúl, lehersen, hersenve alácsuszik, rézsutosan, lejtősen, menetelesen. *Háránt ásni az árkot. Háránt fordítani az ég alatti asztalt, hogy az eső meg ne álljon rajta. Háránt csinálni a járdát.* Könnyebb kiejtés végett, kivált hosszu képzőjü származékaiban röviden is ejtjük az első szótagot : *haránt, haránték, harántékos* stb.

HÁRÁNTÉK, HARÁNTÉK, (hár-ánt-ék) fn. tt. *háránték-ot.* Valamely testnek, tárgynak lejtőre álló, rézsutos, meneteles oldala, fekvése.

HÁRÁNTÉKOS, HARÁNTÉKOS, (hár-ánt-ék-os) mn. tt. *hárántékos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Lejtőre álló, rézsutos, minek harántéka van. *Harántékos kövezet. Harántékos bástya, árok. Harántékos vállak. És csinála a templomban hárántékos ablakokat.* (III. kir. 6. 4. Káldi).

HÁRÁNTÉKOSAN, HARÁNTÉKOSAN, (hár-ánt-ék-os-an) ih. Lejtős, meneteles, rézsutas irányban, vonalban. *Harántékosan csinálni a töltést. Harántékosan gyalulni a deszkát.*

HÁRÁNTNYEREG, (háránt-nyereg) ösz. fn. Nőlovagok számára készített nyereg, melynek háránt os oldaltámasza van, hogy a féloldalt ülő lovag hátra ne essék.

HÁRÁNTOS, HÁRÁNTOSAN, l. HÁRÁNTÉKOS, HÁRÁNTÉKOSAN.

HÁRÁNTSÍP, HARÁNTSÍP, (hár-ánt-síp) ösz. fn. Síp, melyet nem hosszában, azaz végén fújnak, hanem oldallikon, s ezért rézsutosan fekszik kezünkben, másképp : *fuvola.*

HÁRÁNTSÍPOS, (háránt-sípos) ösz. fn. Zenész, ki hárántsípot fú vagy annak fuvásához különösen ért.

HÁRÁNTVONAL, (háránt-vonal) ösz. fn. Altalán vonal, mely hárántos irányban nyulik el. Különösen mértani ért. vonal, melyet valamely térnek egyik szögétől a középponton keresztül az átellenes szögig húznak. (Diagonalis).

HARAP, (1), (har-ap, rokonságai a héber גָּרַף, olasz *grappare*, *grippare*, franczia *gripper*, hellén γριπεύω, γριπίζω, ἁρπάζω, perzsa *giriften*, német *greifen*, ó német *caraifan*, *crifan*, *grifan* stb.; melyek közelebbről fogást, megfogást jelentenek; de hiszen oly közel áll a két eszme együtt, hogy a harapó tagot az emberi testben magyarul is *fog*-nak mondjuk). Önh. és áth. m. *harap-tam*, *—tál*, *—ott*. Gyöke a hangutánzó *har*, s jelenti a fogaknak azon működését, midőn valamely testet mohón megragadnak, belőle részt kiszakasztanak, föltépnek stb. Rokon vele hangban és értelemben *mar* szó is. *Harap a kutya, ló. Harap a mérges gyerek. Kenyérbe, fűbe harapni. Nagyot harapni. Ne bántsd, mert megharap. Bele harapni a savanyú almába. Mit félsz, hiszen el nem harapják az orrodat. Félbe harapni a szót*, am. félig kimondani, félig elhallgatni. *Kiharapni egy darab húst. Leharapni valaki fülét. Vess kenyeret az ebnek, megharap érte.* (Km.). Szenvedő alakban nincs használatban, pl. nem mondjuk soha: *megharapatott a kutyától, elharapatott a füle*, hanem: *megharapta a kutya, elharapták a fülét.* Átv. ért. 1) Ízlel valamit, különösen, mi az inynek nem tetszik vagy nehéz. *Ő is bele harapott a szegények kenyerébe, a savanyú almába.* 2) Szóval csipős, fulánkos, szurdaló érintésekkel bánt. *Ne harapj. Ha ő mar, én harapom.* (Km.).

Képzésre a pökést jelentő, régies *hagyap* igén kívül alig van mása nyelvünkben.

HARAP, (2), (har-ap) fn. tt. *harap-ot.* Átv. ért. jelent oly tüzet, mely tarlón, nádasban, cserjékben, réteken, vetéseken, erdőkön tovább-tovább terjedez, s mintegy tova harapva, legelve fölemészti ami táplálékot utjában kap. *Tüz harapja. Harapot gerjeszteni a csalitban. Harapot oltani.*

„Halál formára jár bán törökök között;
Mint az lángos harap ha nádba ütközött,
Mint az sebes vízár ha hegybül érkezett,
Oly kegyetlenségben Zrini most öltözött."

Zriniász.

HARAPÁS, (har-ap-ás) fn. tt. *harapás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn az állat valamit vagy valamibe harap. *Minden harapás után tovább lépő barom.* 2) Azon mennyiség vagy falat, melyet egyszerre harap, vagyis elszakaszt a fogas állat. *Harapás-kenyér. Csak egy harapást nem adott, oly fösvény. Megunta az én lovam a nyargalást, harmadnaptól nem evett egy harapást.* (Népd.). V. ö. HARAP, ige.

HARAPÁSHELY, (harapás-hely) ösz. fn. A testnek azon része, melyen a harapás történt, a leharapott tárgynak nyoma. *Legelőn látszó harapáshelyek. Irral bekenni a harapáshelyet.*

HARAPÁSNYI, (har-ap-ás-nyi) mn. tt. *harapásnyi-t*, tb. *—ak.* Oly nagy, mekkorát egyszerre harapni lehet. *Harapásnyi kenyér. Adj egy harapásnyit abból az almából.*

HARAPDÁL, (har-ap-da-al) áth. m. *harapdál-t.* Részenként, apródonként vagy folytonosan, gyakran harap. *Az egerek harapdálják a kenyeret, sajtot, szalonnát. Eb is a követ harapdálja, midőn az embert meg nem marhatja.* (Km.). *Körülharapdálni a lepényt. Kinjában karját harapdálja. Nyelvét harapdálni.* Átv. ért. valakinek hirét, nevét, becsületét bántja; gyalázz, rágalmaz.

HARAPDÁLÁS, (har-ap-da-al-ás) fn. tt. *harapdálás-t*, tb. *—ok.* Gyakori, ismételt vagy folytonos harapás. V. ö. HARAPDÁL.

HARAPDÁLVA, (har-ap-da-al-va) ih. Gyakran, ismételve, folytonosan harapva valamit. *Nyelvét harapdálva kinlódott.*

HARAPÉGÉS, (harap-égés) ösz. fn. Erdőn, tarlón, vetésekben, nádasokban stb. dúló, pusztító tűz. V. ö. HARAP, fn.

HARAPÉGÉSGOMBA, (harap-égés-gomba) ösz. fn. Megégett cserebokros helyen termő gombafaj.

HARAPOCS, (har-ap-ocs) fn. tt. *harapocs-ot.* Gyógyszerészek kis mozsara, melyben szereket törnek, zúznak. A latin *mordeo, morsulum* hasonlósága után alkotott szó. Egyébiránt a *mozsárka* még szabatosabb, mert megvan benne a *morzsa*, *morzsol* szók gyöke.

HARAPÓDZÁS, (har-ap-ód-oz-ás) fn. tt. *harapódzás-t*, tb. *—ok.* Valaminek harap gyanánt elterjedése. *Dögvész, bűnök elharapódzása.* V. ö. HARAPÓDZIK.

HARAPÓDZIK, (har-ap-ód-oz-ik) k. m. *harapódzottam* v. *harapództam*, *harapódzott*, htn. *harapódz-ni* v. *—ani.* Harap módjára tovább-tovább terjed. *Messze harapódzott a tüz.* Használják különösen oly tárgyakról, melyek ártalmasak, veszélyesek vagy olyakul tartatnak. *Elharapódzott a marhavész mindenfelé. A vallástalanság beharapódzott már a nép közé is. A korlátlanság elvei elharapódzottak.* V. ö. HARAP.

HARAPÓFOG, (harapó-fog) ösz. fn. Így neveztetnek az állatok élesebb fogai, melyekkel az eledelt elharapják. Az embernek nyolcz harapó foga van, négy alul és négy fölül, melyeket a kutyafogak kerítenek. Máskép: *metszőfog.* (Dentes incisores).

HARAPÓFOGÓ, (harapó-fogó) ösz. fn. Vas fogó, mely különösen szegek kihuzására szolgál. V. ö. FOGÓ. *Szent Mihály után nem nő a fű, ha harapófogóval húzzák is.* (Km.).

HARAPÓLAG, (har-ap-ó-lag) ih. Harapó állat módjára. Átv. ért. sértő, éles, gonosz, piszkálódó, szurdaló szavakkal. *Harapólag szólani valakihez.*

HARAPOS, (1), (har-ap-os) mn. tt. *harapos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Amit a harapégés meglepett, pusztít. *Harapos erdő, tarló, nád.* 2) Ami harapni szokott. *Harapos kutya, ló.* L. HARAPÓS.

HARAPOS, (2), (har-ap-os) áth. m. *harapostam*, *—tál*, *—ott.* l. HARAPDÁL.

HARAPÓS, (har-ap-ó-os) mn. tt. *harapós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Oly állatról mondjuk, mely hamar harap, mely harapni, marni szokott. *Harapós kutya, ló*. Átv. ért. oly ember, ki szóval másokat piszkálni, élesen vagdalni, durván visszatorolni szokott.

HARAPOSSÁG, HARAPÓSSÁG, (har-ap-ó-os-ság) fn. tt. *harapósság-ot*. Tulajdonság, melynél fogva valamely állat könnyen harap.

HARAPOZIK, (har-ap-oz-ik) k. lásd: HARAPÓDZIK.

HARAPTŰZ, (harap-tűz) ösz. fn. l. HARAPÉGÉS.

HARASZT, (1), (har-asz-t) fn. tt. *haraszt-ot*. Gyöke az erdőt, cserjét, *sarj*-at jelentő *har*, melyből *asz* képzővel lett *harasz*. A *t* toldalékbetű, mint az *araszt, bibaszt, választ, (válasz* helyett), *esperést, forint, faintos, rubint* szókban. Szláv nyelven: *chraszt*. Jelent általán erdős helyet. V. ö. HAR. Különösen 1) Fiatal, sarjadzó, cserjés erdő, melyet a barom jár, miért nagyra soha sem nőhet. *Mindig egyforma, mint a mocsai haraszt*. (Dunántuli km.). *Antal harasztjára bocsátott*. (Km.). *Esik eső a harasztou, nem kapok én a parasztou*. (Népd.). 2) Száraz levelü bokrok. *Nem zörög a haraszt szél nélkül*. (Km.). 3) Széles levelü, öszve nem boruló káposztafaj, csipkés káposzta. Vágmelléken így hívják a közönséges káposztát is, mely fejbe nem ment. *A harasztot a marhának vetni*. 4) Több helység neve.

HARASZT, (2), falu Szepes és puszták Hont és Komárom megyében; SZENT—, puszta Nyitra megyében; helyr. *Haraszt-on, —ra, —ról*.

HARASZTDOMB, puszta Abaúj megyében; helyr. *Harasztdomb-on, —ra, —ról*.

HARASZTERDŐ, puszta Pest megyében, Gödöllő mellett; helyr. *Harászterdő-n, —re, —ről*.

HARASZTFA, (haraszt-fa) ösz. fn. l. EGERFA.

HARASZTI, (1), (har-asz-t-i) mn. tt. *haraszti-t*, tb. *—ak*. 1) Harasztból vagy harasztról való, arra vonatkozó. 2) Több helység neve.

HARASZTI, (2), helységek Abaúj, Baranya, Nógrád, Verőcze és Pest megyében; helyr. *Harasztiba, —ban, —ból*.

HARASZTIFALU, helység Vas megyében; helyr. *Harasztifalu-ba, —ban, —ból*.

HARASZTKÁPOSZTA, (haraszt-káposzta) ösz. fn. Csipkés, fodros levelü téli káposztafaj, melyet *karácsoni káposztá*-nak is neveznek. Vágmelléken am. fejbe nem boruló, laza káposzta, melyet a marháknak vetnek, sarjas káposzta.

HARASZTKERÉK, falu Erdélyben, Maros székben; helyr. *Harasztkerék-én, —re, —ről*.

HARASZTOS, (1), (har-asz-t-os) mn. tt. *harasztos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Haraszttal benőtt, harasztot termő. *Harasztos legelő. Harasztos kerti ágy*. V. ö. HARASZT.

HARASZTOS, (2), erdélyi helységek neve Kolos megyében és Aranyos-székben. Helyr. *Harasztos-on, —ra, —ról*.

HARÁZSOL, HARÁZSOLÁS; l. HARIZSÁL, HARIZSÁLÁS.

HARCSA, (har-csa) fn. tt. *harcsát*. Gyöke egy a *harap* ige gyökével vagy *mar* szóval. Jelenti azon ismeretes, nagy száju, bajuszos, éles fogakkal ellátott, igen zsiros husú, ragadozó halat, mely leginkább lassú és iszapos vizekben szeret lakni, mázsányi nagyságra is megnő, s nem csak halakat fogdos, hanem az uszkáló gyermekeket is megtámadja. *Tátogat, mint a harcsa*. (Km.). Eléjön a szláv nyelvben is.

HARCSAPIRÍTÓ, (harcsa-pirító) ösz. fn. Így nevezik pajkos nyelven azon parázsos fazekat, melyet téli időben a piaczon üldögélő kofák melegítésül használnak.

HARCSÁS, (har-csa-as) mn. tt. *harcsás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Harcsával bővelkedő, hol a harcsák tanyáznak. *Harcsás Rába. Harcsás öböl; így* nevezik a komáromi vár közelében levő öblöt, a harcsák és ottani halászok egyik fő tanyáját. 2) Harcsával készített, főzött. *Harcsás káposzta*.

HARCZ, (1), (har-cz) fn. tt. *harcz-ot*. Gyöke az elvont *har*, mely vagy a boszuból fölháborodott indulatnak erősen kitörő hangját utánozza vagy a küzdést, küzdő érintkezést jellemző *horzs*, *karcz*, *sérz* módosúlata. Képzésre és némileg jellemére nézve rokon még *marcz*, *morcz, porcz, durcz, hurcz, sercz* törzsökökkel is. Arabul *harb*, mely szót a törökben is használnak. Figyelmet érdemelnek a franczia *guerre*, olasz *guerra*, angol *war*, német *Krieg* stb. szók is. A hellenben pedig *κραυγή* am. lárma, csárma. 1) Általán, fegyverrel űzött, mérges, boszús, zajos verekedés. *Harczot támasztani. Harczra kelni. Harczra híni a bántó felet*. 2) Szorosb ért. hadtani szabályok szerént rendezett verekedés az ellenséges fejedelmek vagy nemzetek hadseregei között. Máskép: *csata. Harczot rendezni. Harczot víni. Harczban elesni. Egy harcz nem győzedelem*. (Km.). 3) Vétetik *háboru* helyett is. *Harcz és háboru!* felkiáltó kifejezés.

„Harczra hítt a hon veszélye,
Síkra szállott a levente;
Szép arája bús fohászszal,
Anyja áldással követte."

Tárkányi Béla.

4) Ellenségeskedés. *Örökös harczban élő szomszédok. Külön pártok közötti harcz*. 5) Átv. ért. versenyzés, vetélkedés.

„S minden ami kellem és gyönyör van,
Harczban állott termetén, vonásin;
S a szemérem diadala rajtok
Mint királyné ünnepelt szelíden."

Vörösmarty.

A csagataj nyelvben: *urus* és *kargas*, (Abuska; ugyanitt olvasható egyedül r-rel: *ur-ar* = ver-ő, *or-ar* = metsz-ő, ort-ó).

HARCZ, (2), falu Tolna megyében; helyr. *Harcz-on*, *—ra*, *—ról*.

HARCZÁLLAPOT, (harcz-állapot) ösz. fn. Országnak, tartománynak vagy bizonyos vidéknek, helynek állapota, melynél fogva harczmező gyanánt szolgál, s fegyveres ellenkedéseknek ki van téve. *Harczállapotban levő vár.*

HARCZÁSZ, (har-cz-ász) fn. Lásd: HARCZOS, (2).

HARCZÁSZAT, (har-cz-ász-at) fn. tt. *harczászatot.* Hadi mesterség. (Taktica).

HARCZBORONA, (harcz-borona) ösz. fn. Hadi eszköz neme.

HARCZEDZETT, (harcz-edzett) mn. Harczokban részt vett, tapasztalt, s annál fogva megerősödött, megbátorodott. *Harczedzett vitéz, sereg.*

HARCZÉL, (harcz-él) ösz. fn. A harcznak heve, élessége, vagy fő ereje.

HARCZÉNEK, (harcz-ének) ösz. fn. Harczra buzdító hadi ének, hadi dal, harczi dal.

HARCZESEMÉNY, (harcz-esemény) ösz. fn. Harcz úgy tekintve, mint történt dolog, okaival, előzményeivel és következményeivel együtt.

HARCZESZKÖZ, (harcz-eszköz) ösz. fn. L. HARCZSZER.

HARCZFESTÉSZ, (harcz-festész) ösz. fn. Képiró, ki harczi eseményeket szokott rajzolni, festeni.

HARCZFESTMÉNY, (harcz-festmény) ösz. fn. Festett kép, mely valamely harczi eseményt ábrázol.

HARCZFESTŐ, (harcz-festő) l. HARCZFESTÉSZ.

HARCZFI, (harcz-fi) ösz. fn. Ki életét hadi életre, harczi kalandokra szánta, katona, vitéz, harczos.

HARCZFOGÁS, (harcz-fogás) ösz. fn. Fogás vagy fortély a harczolásban, mely inkább ügyességen, mint erőn alapszik.

HARCZFOLYAM, (harcz-folyam) ösz. fn. Azon időköz, melyben a harczolás, a vívók küzdelme történik.

HARCZGÁT, (harcz-gát) ösz. fn. Hadépitészeti szabályok szerént épített gát, mely bizonyos helynek megerősítésére vagy az ellenség rohanásának akadályozására vagy biztos menhelyül szolgál. (Die Schanze).

HARCZHATALOM, (harcz-hatalom) ösz. fn. 1) Önkénynyel járó, s kimélet nélküli hatalom, melyet a harczoló ellenfelek egymás ellen gyakorolnak. 2) Fegyveres népből, katonaságból álló erő. *Harczhatalommal bevenni, s elfoglalni a várat.*

HARCZHATÓ, (harcz-ható) l. HARCZKÉPES.

HARCZHELY, (harcz-hely) ösz. fn. Hely, vagyis térség, mező, hol az ellenfelek harczolnak.

HARCZI, (har-cz-i) mn. tt. *harczi-t*, tb. *—ak.* Harczba való, harczot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Harczi zaj. Harczi szózat. Harczi vezér. Halljátok szavamat daliák és harczi vezérek.* (Vörösm.).

HARCZIAS, (har-cz-i-as) mn. tt. *harczias-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Harczi tulajdonságokkal biró; katonás, vitézies. *Harczias népek. Harczias modor. Harczias fegyverzörgetés. Harczias zaj, induló.*

HARCZIASAN, (har-cz-i-as-an) ih. Harczias módon; katonásan.

HARCZIRÁNYPONT, (harcz-irány-pont) ösz. fn. Iránypont, melyet a tervezett harczban követni kell, hogy kitűzött sikere legyen.

HARCZJÁTÉK, (harcz-játék) ösz. fn. Harczot ábrázoló katonai gyakorlat, melynek czélja az ügyességnek és erőnek mutogatása, s a nézőknek mulattatása. *A régi lovagkor harczjátékai.*

HARCZJÁTÉKI, (harcz-játéki) ösz. mn. Harczjátékhoz való, azt illető, arra vonatkozó. *Harczjátéki fegyverek. Harczjátéki innepély, mulatság.*

HARCZKEDVELŐ, (harcz-kedvelő) ösz. mn. Aki vagy ami a harczban kedvét találja, harczias. *Harczkedvelő fiatalság. Harczkedvelő itész.*

HARCZKÉP, l. HARCZFESTMÉNY.

HARCZKÉPES, (harcz-képes) ösz. fn. Fegyveres személy, aki sem testi minőségére, sem képzettségére nincs akadályozva, hogy a harczban részt vehessen, vagy csapat, sereg, amely harczolásra felkészítve, begyakorolva, kiképezve van.

HARCZKÉSZ, (harcz-kész) ösz. mn. Mondjuk a küzdő félről vagy hadseregről, midőn a viadalra fel- és elkészülten a csata megkezdését várja.

HARCZKÉSZÜLET, (harcz-készület) ösz. fn. Intézkedés a harcz megkezdéséhez.

HARCZLÓ, (harcz-ló) ösz. fn. Katona alá való paripa, vagyis oly ló, melyről fegyveres ember harczol. *Könnyű, nehéz harczlovak.*

HARCZMÉN, (harcz-mén) ösz. fn. l. HARCZLÓ.

HARCZMEZŐ, (harcz-mező) ösz. fn. Síkság, térség, terület, melyen az ellenfelek harczolnak, harcztér. Szélesb ért. háboru. *Harczmezőn koszorúkat aratni. Harczmezőn elesni.*

HARCZÓ, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Harczó-n*, *—ra*, *—ról.*

HARCZOL, (har-cz-ol) önh. m. *harczol-t.* Fegyverrel, fegyveres ellenség ellen ví, küzd. *Harczolnak a megütközött hadi seregek. Harczolni a hazáért, királyért.* Szélesb és átv. ért. vitatkozik, más véleményüek ellen keményen nyilatkozik. *Harczolnak a pártok.*

HARCZOLÁS, (har-cz-ol-ás) fn. tt. *harczolás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki harczol. *Elfáradni, sebet kapni a harczolásban.* V. ö. HARCZOL.

HARCZOLHATLAN, (har-cz-ol-hat-lan) mn. tt. *harczolhatlan-t*, tb. *—ok.* Oly személyről mondjuk, ki gyönge kora, vénsége vagy testi hibái, erőtlensége miatt harczra nem alkalmas, fegyvert nem foghat.

HARCZOLHATÓ, (har-cz-ol-hat-ó) mn. tt. *harczolható-t.* Ki korára és testi erejére nézve fegyvert

forgatni képes, harczba való, fegyverfogható. *Minden harczolható férfit fegyverre szólítani.*

HARCZOLÓ, (har-cz-ol-ó) mn. tt. *harczoló-t.* Ki harczot üz, harczban ví, küzd. Szélesebb és átv. ért. küszködő, vitatkozó. *Egymással harczoló pártok, vallásfelekezetek, irók, tudósok.*

HARCZOLÓDIK, (har-cz-ol-ód-ik) belsz. m. *harczolód-tam, —tál, —ott.* Folytonos harczban, küzdésben, vitában él, szenved. *Harczolódnak az egymást gyülölő pártok, vallásfelekezetek.*

HARCZOS, (1), (har-cz-os) mn. tt. *harczos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Harczot vivó, harczra kész, harczot kedvelő. *Harczos nép. Harczos indulat.*

HARCZOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *harczos-t*, tb. *—ok.* Hadi személy, katona, vitéz; ki szenvedélyből vagy kötelességből harczol.

HARCZOSSÁG, (har-cz-os-ság) fn. tt. *harczosság-ot.* Harczot, veszekedést, küzdést, vitát kedvelő indulat, szenvedély.

HARCZPARANCS, (harcz-parancs) ösz. fn. Harczot rendelő, harczra intő vezéri parancs.

HARCZRÁNDULAT, (harcz-rándulat) ösz. fn. Hadi mozgalom, midőn valamely hadsereg az ellenség földére becsap, s futólagos pusztitást követ el, portyázat.

HARCZREND, (harcz-rend) ösz. fn. Rend, melybe az ütközetre készülő seregeket állítják.

HARCZRENDELET vagy —RENDELMÉNY, (harcz-rendelet v. -rendelmény) ösz. fn. 1) A harczolásban megkivántató szabályt tartalmazó parancs. 2) A harczra készen állást megrendelő intézkedés. 3) Harczolás közben kibocsátott rendelet.

HARCZRIADÁS, (harcz-riadás) ösz. fn. A harczba rohanó hadseregnek egymást buzdító, s az ellent fenyegető, ijesztő éktelen kiáltozása.

HARCZSZER, (harcz-szer) ösz. fn. Mindenféle szer, melylyel harczolni, vagy melyet harczban használni szoktak.

HARCZSZERETŐ, (harcz-szerető); l. HARCZKEDVELŐ.

HARCZSZÜNET, (harcz-szünet) ösz. fn. A harcznak ideiglenes félbehagyása, megszakasztása, pihenés vagy más ok miatt.

HARCZTAN, (harcz-tan) ösz. fn. A hadtudomány azon ága, mely rendszeres szabályokat ád elé, mikép kelljen a harczot különféle viszonyokban intézni és folytatni.

HARCZTÁRS, (harcz-társ) ösz. fn. Így neveztetnek, kik ugyanazon harczban részt vesznek vagy vettek. V. ö. BAJTÁRS.

HARCZTÉR, (harcz-tér); l. HARCZMEZŐ.

HARCZTERHEK, (harcz-terhek) ösz. tb. fn. Mind azon munkák, fáradalmak, nehézségek, szenvedések, melyek a harczczal járni szoktak.

HARCZTERV, (harcz-terv) ösz. fn. Terv, mely a viszonyokhoz és körülményekhez képest a harcznak helyét, módját, rendét, irányát stb. előlegesen meghatározza. *Harcztervet késziteni. Elállani a harcztervtől.* Jobb hangzással: *harcz terve, harczi terv.*

HARCZVADÁSZ, (harcz-vadász) ösz. fn. 1) Katonai vadász, vagyis az úgynevezett vadászok osztályához tartozó katona. 2) Átv. ért. ki minden móddal azon van, hogy harczot támaszszon, ki folytonosan alkalmat keres a harczolásra.

HARCZVÁGY, (harcz-vágy) ösz. fn. Vágy, mely valakit harczra ösztönöz, harcz után áhitozó kivánság.

HARCZVESZÉLYÉK, (harcz-veszélyék) ösz. tb. fn. Életet koczkáztató, fenyegető körülmények és bajok, melyek a harczokat kisérni, vagy belőlök eredni szoktak.

HARCZVONAL, (harcz-vonal) ösz. fn. A harczolásra kijelölt vonal, irány. Továbbá: harczrend; lásd ezt.

HARCZZAJ, (harcz-zaj) ösz. fn. Zaj, melyet a harczolók riadása, s fegyvereik csörgése, puffogása, bömbölése támaszt. Szélesb ért. lármás élénkség a harczmezőn, vagy a hadseregek által ellepett táborban, vidéken stb. Jobb hangzással: *harczi zaj.*

HARCZZENE, (harcz-zene) ösz. fn. Hadi zene. Jobb hangzással: *harczi zene.*

HARD, puszta Fehér megyében; helyr. *Hardon, —ra, —ról.*

HARDICSA, falu Zemplén megyében; helyr. *Hardics-án, —ra, —ról.*

HARÉL, ((har-é-ol) önh. m. *harél-t.* Gyöke a hangutánzó *har*, innen lett *haré* elvont törzsök, mely lármát, durva zajt jelent, s ebből *harél*, azaz sokat beszél, lármáz, *kárál, karél.* Ikerítve is használják: *harél-karél.* Székely szó. Rokonai *hurít, hurogat.*

HÁREM, (arab szó, ettől: *harama*, elkülöníteni, tiltani; a törzsök *hár*, mely miként föntebb láthatni, némileg rokon jelentéssel megvan a magyarban is). L. NŐLAK.

HÁREMŐR, (hárem-őr), l. NŐLAKŐR.

HÁRFA, ösz. fn. Megvan a német *Harfe, Harpfe*, ó német *harpha*, angol *harp*, svéd *harpa*, francia *harpe*, olasz *harpa*, spanyol, portugall *arpa* szókban. Háromszögü nagyobb lantféle húros zeneeszköz, melyet a játszó ujjaival penget. Ezen eszköz a legrégiebbek egyike, s Adelung szerént már Dávid király idejében divatozhatott. Innét neve is, mint ő mondja, keletről szállott át Europába. Heyse szerént lehetett a régi németben *harfan* ige, mert a svédben *harfwa* am. a német raffen, reiszen.

HÁRFACSIGA, (hárfa-csiga) ösz. fn. Csigafaj, melynek külső alakja némileg a hárfához hasonlít. (Buccinum harpa).

HÁRFAHANG, (hárfa-hang) ösz. fn. Sajátságosan pengő hang, melyet a hárfa húrjai adnak.

HÁRFÁS, (1), (hárfa-as) fn. tt. *hárfás-t*, tb. *—ok.* Személy, ki hárfán játszik. *Szinházi, vendéglői, utczai hárfások.*

HÁRFÁS, (2), mn. tt. *hárfás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Hárfával ellátott, hárfán játszó. *Hárfás leány. Hárfás koldus.*

HÁRFÁZ, (hárfa-az) önh. m. *hárfáz-tam, —tál, —ott.* Hárfán játszik, hárfát penget.

HÁRFÁZÁS, (hárfa-az-ás) fn. tt. *hárfázás-t*, tb. *—ok*. Hárfán játszás, hárfapengetés.

HÁRFAZENE, (hárfa-zene) ösz. fn. Zene, melyet egy vagy több hárfa pengetése képez.

HARGITA, hegy Erdélyben a székely földön.

HARI, erdélyi falu Alsó-Fejér megyében; helyr. *Hari-ba, —ban, —ból.*

HARICSKA, (har-ics-ka) fn. tt. *haricskát*. Tiszavidéki és erdélyi szó, némely más vidékeken: *tatárka, pohánka, hajdina.* Gyöke a sarjat, cserjét, erdőt, erdős vidéket jelentő *har*, vagy azért, mert leginkább erdős vidékeken tenyésztik, vagy hogy bő sarjadékú, sarjadzású. Megvan a román nyelvben is.

HARIKÓCZ, falu Szepes megyében; helyr. *Harikócz-on, —ra, —ról.*

HARINA, erdélyi falu Doboka megyében; helyr. *Hariná-n, —ra, —ról.*

HÁRINT, (ho-ar-int) áth. m. *hárint-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Könnyeden, kevés mozdulattal hárít, félretol valamit. V. ö. HÁRÍT.

HÁRINTÁS, (ho-ar-int-ás) fn. tt. *hárintás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valamit könnyeden, nagyobb fáradság és tartósb munka nélkül hárítunk. V. ö. HÁRÍT.

HÁRINTGAT, (ho-ar-int-gat) gyak. áth. m. *hárintgat-tam, —tál, —ott.* Többször vagy egymás után hárint, félre tologat.

HÁRINTKOZIK, (ho-ar-int-koz-ik) k. m. *hárintkoz-tam, —tál, —ott.* Magát hárintja, ütés vagy megfogás elől félrekapkodja.

HÁRINTOZIK, (ho-ar-int-oz-ik) l. HÁRINTKOZIK.

HARIS, (har-is) fn. tt. *haris-t*, tb. *—ok*. Gyöke a hangutánzó *har*, melyből *is* képzővel (*os* helyett) lőn *haris*, mint *lapis, köris, kódis*, lapos, kőrös, kódos, kódus, koldus helyett. A fürjekkel vándorolni szokott, de ezeknél valamivel nagyobb és sötétebb tollú madárfaj, mely a gabonákban lakik, s *harsogó* kiáltásáról igen ismeretes, honnan nevét is vette. (Rallus crex.). *Kiált, mint a haris. Szaván fogják a harist.* (Km.).

HARISNYA, (har-is-nya v. har-os-nya) fn. tt. *harisnyát*. Eredetileg szőrből szőtt vagy kötött lábravaló. Gyöke egy a *hara* szóéval. V. ö. HARA. Eléjön a szláv nyelvben is *harusnya* alakban. Különösen. 1) A székelyeknél am. szőrnadrág, mely durva szűrposztóból készült, milyent az erdélyi köznépek viselnek. 2) A gömöri barkóknál, szűrkapcza, melyet a bocskor fölé tekernek. 3) Pamutból, czérnából, selyemből kötött vagy szőtt lábravaló, milyent különösen a nőszemélyek viselnek. *Fehér, fekete, kék, tarka harisnya. Férfi, német harisnya. Harisnyát kötni, fejelni, foltozni.*

HARISNYAÁRUS, (harisnya-árus) ösz. fn. Kalmár, ki harisnyákat árul.

HARISNYAFEJ, (harisnya-fej) ösz. fn. A harisnyának azon része, mely a lábfejet takarja.

HARISNYAFOLTOZÓ, (harisnya-foltozó) ösz. fn. Személy, ki a likas, rongyos harisnyákat kijavítja.

HARISNYAKAPTA, (harisnya-kapta) ösz. fn. Harisnyaszövők kaptája, melyre a harisnyát feszítik.

HARISNYAKÖTŐ, (harisnya-kötő) ösz. fn. 1) Személy, ki harisnyákat köt vagy ezen munkával keresi kenyerét. 2) Szalag, melylyel a felhúzott harisnyát a lábszárhoz szorítják, hogy le ne csuszszék.

HARISNYAMŰHÁZ, (harisnya-mű-ház) ösz. fn. Ház, vagyis műhely, melyben harisnyákat szőnek.

HARISNYÁS, (1), (har-is-nya-as) mn. tt. *harisnyás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Harisnyában járó, harisnyát viselő. *Harisnyás leány, asszony. Harisnyás magyarok!* 2) Harisnyával rakott, bővelkedő. *Harisnyás bolt.*

HARISNYÁS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *harisnyás-t*, tb. *—ok*. 1) Mesterember, ki harisnyákat készít. 2) Személy, ki harisnyát visel.

HARISNYASÁM, (harisnya-sám) ösz. fn. Sámfa, vagyis a harisnyacsinálók deszkája, melyre a harisnyaszövetet kifeszítik.

HARISNYASZALAG, (harisnya-szalag) ösz. fn. l. HARISNYAKÖTŐ.

HARISNYASZÍJ, (harisnya-szíj) ösz. fn. A harisnya nevü erdélyi szűrnadrág szíja. Székely szó.

HARISNYASZÖVÉS, (harisnya-szövés) ösz. fn. 1) Kézi munkálkodás, mely által valaki harisnyát sző. 2) Maga azon mesterség, mely a harisnyák szövésével foglalkodik.

HARISNYASZÖVŐSZÉK, (harisnya-szövő-szék) ösz. fn. Harisnyatakácsok szövőszéke, melyen harisnyákat szőnek.

HARISNYÁZ, (har-is-nya-az) áth. m. *harisnyáz-tam, —tál, —ott.* Harisnyával ellát, harisnyába öltöztet. *Fölharisnyázni lábait a hideg ellen. Fölharisnyázni a leánykákat.*

HÁRÍT, HÁRIT, (ho-ar-ít) áth. m. *hárít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Valamit más testnek fölszinéről némi erővel, mintegy hersenéssel, horzsolással le v. elvon, eltakarít, el-, öszve- vagy félretol. *Tarlót hárítani. A gyüjtők után elmaradt szénát öszvehárítani. Felhárítani az elhullott szalmát. Zsákba hárítani a gabonát. Elhárítani utból a szemetet. Gereblyével, lapáttal, villával, kézzel hárítani valamit.* Átv. ért. terhet, munkát, kötelességet másra tol; saját hibáját, bünét másra fogja, neheziti. *A főtisztek az alsóbbakra hárítják a munkát. Ne hárítsd rám, amit magad tettél. Társaira hárította a tolvajságot. Magáról másra hárította a vádat.* V. ö. HÁR.

HÁRÍTÁS, HÁRITÁS, (ho-ar-ít-ás) fn. tt. *hárítás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valamit hárítunk.

Tarló-, széna-, szalmahárítás. A tehernek, bűnnek másra hárítása. V. ö. HÁRÍT.

HÁRITGAT, (ho-ar-ít-gat) áth. és gyak. m. *hárítgat-tam, —tál, —ott.* Többször vagy folytonosan és könnyeden hárít. *Kis tarlót hárítgattam fütőnek. Fütyörésve hárítgatni a villások után.* V. ö. HÁRÍT.

HÁRÍTGATÁS, (ho-ar-ít-gat-ás) fn. tt. *hárítgatás-t*, tb. *—ok.* Folytonos és könnyed hárítás.

HÁRÍTHATLAN, HÁRITHATLAN, (ho-ar-ít-hat-lan) mn. tt. *háríthatlan-t*, tb. *—ok.* Mit hárítani, elhárítani nem lehet. Különösen átv. ért. távolíthatlan, legyőzhetlen, szükséges akadály gyanánt álló. *Elháríthatlan baj, inség, akadályok. Elháríthatlan veszély fenyeget bennünket.* Határozókép am. el nem hárithatólag.

HÁRITHATÓ, (ho-ar-ít-hat-ó) mn. tt. *hárítható-t*, tb. *—k.* Mit hárítani, elhárítani lehet. Különösen átv. ért. távolítható, mellőzhető, legyőzhető, nem szükségkép ellenálló. *Hárítható nehézségek. Ezen akadályok és veszélyek elháríthatók.* V. ö. HÁRÍT.

HARIZSÁL, (har-izs-ál) áth. m. *harizsál-t.* A székelyeknél arról mondják, ki a tüzet szétkaparja vagy hadarja. *Úgy kiharizsálád-e azt a tüzet?* (Kriza J.). Rokon *horzsol* igével.

HARIZSÁLÁS, (har-izs-ál-ás) fn. tt. *harizsálás-t*, tb. *—ok.* A tűznek ki vagy szétkaparása.

HARK, hegy neve Ugocsa megyében.

HARKA, (1), (har-k-a, azaz har-og-ó = har-og-a) elvont törzsök és kicsinyező, melyből *harkács* v. *harkály* név származik. Gyöke : *har*, jelenti azon erős hangot, melyen a harkály nevü madár kiáltozni szokott. Néhutt, pl. Borsodban önállólag is használják : *harka* v. *harka madár.* Megvan a szláv nyelvben is *hrkál* alakban. Viselik e nevet több magyarországi helyek is.

HARKA, (2), mezőváros Soprony és puszták Komárom és Pest megyében; helyr. *Harká-n, —ra, —ról.*

HARKÁCS, (1), (har-og-ács) fn. tt. *harkácsot.* L. HARKÁLY.

HARKÁCS, (2), falu Gömör megyében; helyr. *Harkács-on, —ra, —ról.*

HARKÁLY, (1), (har-ka-aly, v. ö. HARKA) fn. tt. *harkály-t*, tb. *—ok.* Madárnem, egyenes, ékded végü csőrrel, hosszukás, gömbölyü, hegyes, s elül szurós nyelvvel, s kurta és kúszásra alkalmas lábakkal, melyekkel a fákon könnyeden mászkál, csőrével kérgeiket kilikgatja, s az alattok rejtőző férgeket hosszu nyelvével kiszedi. (Picus). Nevezetesebb fajai: *fekete, zöld, hamvas, szürke, küllő-harkály.* Nevét vagy az erdőt jelentő *har*, vagy hihetőbben a hangutánzó *har* szóktól kapta. *A szlávot, s harkályt ismerteti szája nyilása.* (Horv. E.). Némely vidékeken : *harkács, herkály, harkány.*

HARKÁLY, (2), falu Zemplén megyében; helyr. *Harkály-on, —ra, —ról.*

HARKÁNY, (1), l. HARKÁLY.

HARKÁNY, (2), falu Baranya megyében; helyr. *Harkány-ba, —ban, —ból.*

HÁRLIK, (ho-ar-ol-ik) k. m. *hárl-ott*, htn. *—ani.* Mondjuk oly testről, különösen növényről, s legkülönösben fáról, melynek hára, azaz haja, kérge lemegy, könnyen elválik, lefoszlik. *Tavaszkor legkönynyebben hárlanak a fák. Hárlik a füzág, most csináljunk sipot belőle.* Máskép : *hámlik, háslik, hárslik*, minthogy a hárs kérge kitünőleg könynyen feslik.

HARMACZ, falu Gömör megyében; helyr. *Harmacz-on, —ra, —ról.*

HARMAD, (három-ad) számnév, tt. *harmad-ot.* 1) Részosztó, mely a háromfelé osztott egészből egy résznyit jelent, háromból egy (rész). *A vett háznak harmad árát lefizetni. A cselédnek harmad bérét lehúzni.* Ez értelemben a számsorozat így áll : egész, fél, harmad, negyed stb. *Egész bér, fél bér, harmad bér, negyed bér* stb. Mint töredék vagy tört szám jelenti az osztót (denominator). *Egy harmada, két harmada valamely egésznek. Felében, harmadában tenni valamit* am. imígy amúgy, nagyjában. 2) Sorosztó, mely a sorozatban *másod* után következik : *első, másod, harmad. Első évben, másod évben, harmad évben. Első, másod, harmad rendü. Első, másod, harmad iziben. Másod fü, harmad fü. Hamis keresmény nem száll harmad örökösre.* (Km.). *Harmad magammal* am. én, és más kettő. *Harmad magaddal*, am. te. és más kettő, (te vagy a harmadik a társaságban). *Harmad napos vendégnek ajtó megett helye*, (km.); a vendég mentsége, ha maradni nem akar. V. ö. HARMADIK. 3) Midőn a *fél* szóval párosul, am. *kettő* és *fél*, (a sorban harmadik csak fél). *Harmad fél óráig*, azaz kettőig, és félig. *Egyedfél óra, ketted* v. *kettődfél, harmadfél, negyedfél* stb. *óra. Most épen harmadfél éve*, azaz kettő és fél. *Harmadfél jobbágytelket bir*, azaz két egész telket és felet. V. ö. OSZTÓSZÁM. 4) Három együtt véve, három egy, (olyan mint *század, ezred*). *Harmad napig dínom-dánom* (azaz lakodalom), *holtig való szánom-bánom*, (km. a czifra, de rosz házasságról).

HARMADEBÉD, (harmad-ebéd) ösz. fn. Mátyusföldén am. ozsonna, Pápa körül *lóránt.* E szóból is kitetszik, hogy *ebéd*, eredetileg : *evéd*, s hogy általán evést jelent : *első*, azaz reggeli, *második*, azaz déli, *harmadik*, azaz délesti és *negyedik*, azaz esti evés. V. ö. EBÉD.

HARMAD ÉVE. Két egész év elmulta előtt, vagyis kiegészítve : e jelen már harmadik éve, hogy. . . . *Harmadéve sokat utaztam. Harmadéve kemény tél volt. Ez idén, tavai, harmadéve* stb.

HARMADÉVI, (harmad-évi) ösz. mn. 1) Három év előtti. *Harmadévi munkámat csak most fizették ki.* 2) Mi már három év előtt kezdődött, létezett, elkészült stb. *Ez idei, ez tavali, ez pedig harmadévi oltovány.*

HARMADFELELET, (harmad-felelet) ösz. fn. Régibb törvénykezési ért. a fél harmadik nyilatkozata, mely a másod nyilatkozatra adatik. (Triplica).

HARMADFÉL, (harmad-fél) ösz. mn. Két egész és fél. *Harmadfél forint*, azaz két forint, ötven krajczár o. é. *Harmadfél évig utaztam*, azaz kettőig és félig. *Harmadfél óra*, am. kettő és fél. *Harmadfél órakor*. Németesen : *félháromkor*.

HARMADFI, (harmad-fi) ösz. fn. Három férfi egyike, harmadúr, harmadnok. (Triumvir).

HARMADFŰ, (harmad-fű) ösz. mn. Mondjuk a barmokról, különösen borjukról és csikókról, melyek két évesek multak, s a harmadikban vannak, azaz már harmadik új fűvön legelnek. *Harmadfű tinó, üsző. Harmadfű csikót kár még befogni.*

HARMADIA, falu Krassó megyében; helyr. *Harmadiá-n, —ra, —ról.*

HARMADIK, (hár-om-ad-ik) számnév, tt. *harmadik-at.* Határozott sorszám, s jelenti a sorba szedett egyedek, vagyis egyes tárgyak közöl azt, mely a második után következik, (három egyik) : *első, második, harmadik, negyedik* stb. *Jobbról balra harmadik helyen állnak a századok. A B harmadik betü a magyar ábéczében. Martius harmadik hónap az évben. Átkozott a hal a harmadik vízben*, (km. első víz, melyből kifogták, második, melyben főzték, harmadik, melyet reá isznak), azaz : a főtt halra vizet nem jó inni. A régiek jobbára *ik* nélkül használták, mind ezt, mind a többi sorszámot. *Harmad, negyed, ötöd fejezet.* Minek nyoma maiglan megvan ezekben : *harmad éve, harmad izben, harmad napon, harmad unoka, örökös* stb. Megérintjük azon véleményt is, mely szerént a sorszámokban használt *ik*, eredetileg *i*, vagyis *ih* volt : *harmadi*(h), *negyedi, ötödi* stb. V. ö. —I képző.

HARMADIKSZOR, (három-ad-ik-szer) számhatárzó. Harmadik izben. Egyébiránt szokottabb a *harmadszor*.

HARMADHÓ, (harmad-hó) ösz. fn. Az esztendőnek harmadik hónapja, azaz *martius* vagy *böjtmás hava* vagy *tavaszelő.*

HARMADLÁS, (három-ad-ol-ás) fn. tt. *harmadlás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit három részre osztunk ; vagy valamiből a harmadrészt kiveszszük ; vagy valamit harmadszor teszünk. V. ö. HARMADOL.

HARMADLAT, (három-ad-ol-at) fn. tt. *harmadlat-ot.* 1) Valamely egészből kivett, kiszakasztott harmad rész. 2) Valamely ronánynak harmadik párja, (eredeti) példánya. V. ö. HARMADOL.

HARMADNAPI, (harmad-napi) ösz. mn. 1) Harmad nap előtti, mi ezelőtt három nappal létezett, történt. *Mai, tegnapi, harmadnapi. Ez mai, ez tegnapi, ez harmadnapi munkám bére. A harmadnapi, tegnapi és mai szindarabokat nem láttam, de a hónapiba elmegyek.* 2) Harmadik nap előforduló. *Harmadnapi hideglelés. Mindennapi, harmadnapi, negyednapi öráldás*, azaz, melyet vagy mindennap vagy csak minden harmadik, negyedik napon kell teljesíteni.

HARMADNAPOS, (harmad-napos) ösz. mn. Három naptól fogva tartó, létező, folyó stb. *Harmadnapos eső. Harmadnapos kis gyermek. Harmadnapos gyülés, tanácskozás. Harmadnapos vendég. Egy* v. *egyednapos, ketted* v. *kettőd napos, harmadnapos, negyednapos.*

HARMADOL, (három-ad-ol) áth. m. *harmadol-t.* 1) Három részre oszt valamit. *Ha tizenkettőt harmadolunk, egy részre jut négy.* 2) Az egészből egy harmadot kivesz. *A harmadában kaszálásra kiadott sarjút az illető kaszás harmadolja.* 3) A földet harmad izben szántja. *Ugarolni, keverni* v. *forgatni* és *harmadolni kell a földet.* 4) A szőlőt harmadszor kapálja. 5) Valamely irománynak harmadik példányát késziti.

HARMADOS, (három-ad-os) fn. tt. *harmados-t*, tb. *—ok.* 1) Személy, kit valamely birtoknak, haszonnak egy harmada illet. *Ő ezen háznak harmadosa*, azaz nem egészen az övé, csak egy harmada. 2) Három közől egy. *Harmados arató*, ki az arató részből harmad magával osztozik. *Feles, harmados, negyedes* stb. L. HARMADFI.

HARMADRÉSZ, (harmad-rész) ösz. fn. Háromfelé osztott egésznek egy része. *Kilencznek harmadrésze három. Hatvannak harmadrésze húsz. Egész, félrész, harmadrész, negyedrész* stb.

HARMADSZOR, (három-ad-szer) sorosztó ih. s am. harmadik izben. *Először, másodszor, harmadszor, negyedszer* stb. *Harmadszor csengetnek, siessünk.*

HARMADVÁLTÓ, (harmad-váltó) ösz. fn. Valamely váltónak harmadik (eredeti) példánya.

HÁRMAL, (hár-om-al) áth. m. *hármal-t.* A szőlőt harmadizben megkapálja, purhál. Máskép : *harmadol.*

HARMALA, fn. tt. *harmalát.* Növénynem a tizenkéthímesek seregéből ; csészéje öt levelü, bokrétája öt szirmu. (Peganum).

HÁRMAN, (hárem-an) számnév, mely megfelel ezen kérdésre, hányan ? *Ketten, hárman, négyen, öten, hatan* stb. *Ketten, hárman egy kalászt.* (A ludak meséjéből). Egyes számban : *magam, magad, maga. Magam voltam, ketten, hárman voltunk. Hárman nem birtak vele, s ő maga fölemelte.*

HÁRMANKÉNT, (három-an-ként) ih. számnév. Háromhárom egyszerre, egy sorban, egy csomóban stb. *Hármanként sétáló diákok. Hármanként adogatni fel a téglákat. Hármanként ültetni a kukoriczaszemeket*, am. három szemet egy lyukba.

HÁRMAS, (1), (három-as) mn. tt. *hármas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Oly öszvegről, egészről mondjuk, melyben bizonyos egység háromszor megvan, vagyis mely három, ugyanazon nemü egységből áll. *Hármas szám*, melyben az egy háromszor megvan. *Hármas hegy*, három oromból álló hegysor. *Hármas határ*, hol három határ csúcsai érintkeznek, s három határdomb van. *Fehérvári hármas határ, magam vagyok benne betyár.* (Népd.). *Hármas út*, háromfelé

ágazó út. *Hármas szövetség. Hármas gyermekek. Hármoncz* (tergeminus). *Hármas kereszt. Pannoni hármas orom, mely fennállsz nemzeti létünk emlékszobra gyanánt.* (Czucz.). *Hármas história. Verbőczy hármas könyve. Hármasával lépdelő katonák*, am. háromhárom egy sorban. *Hármasával veszi az asszonyembereket.* (Pázmán). *Hármasával osztogatja a csókokat*, azaz kinekkinek hármat. *Hármasba fogja a lovakat*, azaz hármat egy kocsiba vagy egy széltében. *Egyesével, kettesével, hármasával, négyesével* stb.

HÁRMAS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *hármas-t*, tb. *—ok.* 1) Számjegy, mely hármat jelent, pl. 3, III, γ. 2) A zenészeknél am. három hangszerből álló zene vagy három emberi hangból álló ének. (Terzett).

HÁRMASAKNA, (hármas-akna) ösz. fn. Hadi építészetben oly akna, melynek három ága van.

HÁRMASAN v. HÁRMASÁVAL, (három-os-an v. három-os-a-val) ih. Hárman-hárman együtt, egy csoportban.

HÁRMASHALOM, falu Szala megyében; helyr. *Hármashalmon, Hármashalom-ra, —ról.*

HÁRMASÍT, HÁRMASIT, (három-as-ít) áth. m. *hármasít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Hármassá tesz valamit, azaz eszközli, hogy három azonnemü részekből álljon. *A kettős keresztet hármasítani*, am. három águvá tenni.

HÁRMASKÖNYV, (hármas-könyv) ösz. fn. Verbőczy István törvénytudónak munkája leginkább a magyar magánjogról, mely három részből áll, s mely több század óta törvény tekintélyével bír. (Tripartitum).

HÁRMASODIK, (három-as-od-ik) k. m. *hármasod-tam, —tál, —ott.* Valamely egységből ugyanazon nemü három támad, szaporodik, vagyis hármassá leszen, pl. midőn egy töröl három ág hajt ki.

HÁRMASTÖRVÉNYKÖNYV, (hármas-törvénykönyv) l. HÁRMASKÖNYV.

HARMAT, (hihetőleg : ár-am-at = ár-m-at = har-m-at, *ár* gyöktől, mint *per*-[eg]-től per-m-et, mely érteményben is hasonlít a ‚harmat' szóhoz; *foly*-tól folyamat, *gyar*-tól gyarmat, *forr*-tól a székely *forramat* = forrás, folyam eredete stb., a szanszkritban *ghar* am. nedvesít és *vári* [a zendben : *vairi*], am. víz; továbbá a perzsában *khurm*, am. vapor, exhalatio); fn. tt. *harmat-ot.* Azon gyöngéd nedv, mely gyakran napnyugat után és nap kelte előtt apró cseppekben a növényeket vagy a szabad ég alatt levő egyéb testeket is ellepi. *Esik a harmat. Harmatot szedni. Harmattal mosdani. Gyönge, mint a harmat.* (Km.). *Harmattal nem kell a füvet nézni. Én csak gyönge harmat vagyok, estve virágra rászállok, s hajnalig rajta maradok.* (Népd.). *Harmatgyöngy* v. *gyöngyharmat. Sárga csikóm kivezetem a gyöpre, gyöngyharmatot leveretem a földre.* (Népd.). Szélesb ért. azon nedv, mely a növényekből apró gyöngyalakokban kifakadoz. *Harmatcsepp a rózsakehelyben.* Átv. ért. könyük. *Öröm harmatgyöngyei csillognak szemében.*

HARMATCSENKESZ, (harmat-csenkesz) ösz. fn. A csenkeszek neméhez tartozó növényfaj, melynek magvait eledelül használni lehet. (Panicum sanguinale.). Máskép : *mannafü, mannakása, harmatkása, boszorkánykása.*

HARMATCSÉPP v. —CSÖPP, (harmat-csépp v. csöpp) ösz. fn. Csepalakba összeállott harmatféle nedv. *Virágok csészéjében csillogó harmatcseppek.*

HARMATFÜ, (harmat-fü) ösz. fn. Vizenyős réteken termő növénynem, az öthímesek seregéből, melynek szárait vörös rostok födik, s ezeken, valamint levelein, a legrekkenőbb melegben is harmatcseppek láthatók. (Drosera).

HARMATGYÖNGY, (harmat-gyöngy) ösz. fn. Gyöngy gyanánt ragyogó harmatcsepp a növények levelein, virágain stb. Átv. és költői nyelven am. szemekben csillámló könycseppek. *Örömnek, keservnek harmatgyöngyei.*

HARMATKÁSA, (harmat-kása) ösz. fn. Csenkesz nevü növények faja, melynek magvai harmatos időben kása gyanánt tünnek elé, s keleten eledelül szolgálnak, máskép : *manna.* (Festuca fluitans).

HARMATOL, (ár-am-at-ol) önh. m. *harmatol-t.* 1) Harmat esik, harmat száll alá. 2) Korán reggel dolgozik, midőn a föld és fü harmatos.

HARMATOS, (ár-am-at-os) mn. tt. *harmatos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Harmattól nedves, harmattal födött. *Harmatos fűben járni. Harmatos lóhertől megzabálnak a lovak. Csillognak a harmatos rétek.*

HARMATOSÍT, HARMATOSIT, (ár-am-at-os-ít) áth. m. *harmatosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Harmatossá tesz, harmattal benedvesít.

HARMATOSODIK, (ár-am-at-os-od-ik) k. m. *harmatosod-tam, —tál, —ott.* Harmattól nedvesedik, nyirkosodik. *Harmatosodnak a növények levelei.*

HARMATOZ, (ár-am-at-oz) áth. m. *harmatoz-tam, —tál, —ott.* 1) Harmattal nedvesít, beken, bemocskol. *A fűben gázoló ember beharmatozza ruháját.* 2) Átv. ért. valamit harmat gyanánt aláaszállít. *Egek, harmatozzatok áldást reánk.*

HARMATOZÁS, (ár-am-at-oz-ás) fn. tt. *harmatozás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn valamit harmat által megnedvezünk, bemocskolunk. 2) Állapot, midőn a harmat esik. *Harmatozáskor hüvös a lég.*

HARMATOZÓ, (ár-am-at-oz-ó) mn. tt. *harmatozó-t.* Harmatot hullató. *Harmatozó hajnal, felhő.*

HARMATOZIK, (ár-am-at-oz-ik) k. m. *harmatoz-tam, —tál, —ott.* Harmat esik, harmat száll alá, harmatot hullat. *Harmatozik, s meghüsült a levegő. Harmatozik a ritka felhő. Hajnalodik, harmatozik, a kis leány álmodozik.* (Népd.). *Harmatozzatok egek onnan fölülről.* (Biblia).

HÁRMÁVAL, (három-a-val) ih. Hármat együtt véve, egybefoglalva. *Hogy adják a tojást? — Hármával* (egy garason vagy egy tízesért stb.).

HÁRMAZ, (három-az) áth. m. *hármaz-tam, —tál, — ott.* Három annyira, három akkorára, három olyanra

emelt, szaporít valamit. *Lépteit hármazza*, am. háromszor sebesebben megy, mint előbb. *Cselédei bérét hármazza. Tánczban a tapsolást, bokák összeverését hármazza. Kettőz, hármaz, négyez, ötöz*, stb.

HÁRMAZÁS, (három-az.ás) fn. tt. *hármazás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki hármaz.

HÁRMAZAT, (három-az-at) fn. tt. *hármazatot*. Háromra vagy harmadikkal szaporított valami.

HÁRMAZTAT, (három-az-tat) áth. és mivelt. m. *hármaztat-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamit háromszor tesz vagy tetet; hármas számra emel vagy emeltet. *Éljent, tapsot hármaztatni. Az üdvözlő ágyuzást hármaztatni. Hármaztatni a tánczzenét.*

HARMICZ, l. HARMINCZ.

HARMICZA, helység Horváthországban Zágráb megyében; helyr. *Harmiczá-n*, *—ra*, *—ról*.

HARMINCZ, (három-tíz v. három-íz, l. itt alább) tőszámnév, mely a tizedek sorában harmadik fokon áll, s am *háromszor tíz*; tt. *harmincz-at*. Törzsöke *három*, képzője vagy az átalakult *tíz*, (háromtíz, hármtíz, bármticz, harmicz), vagy valószinüebben *íz*, azaz vonás vagy tag, (három íz, hármiz, harmicz), minthogy az újakon való számítás szerént az újak száma három ízben vétetik, s ez öszveg felrovása három ízben történik. A *harmincz*-ban az *n* közbevetett betü, nagyobb hangzatosság végett; s régi nyelvemlékekben szokottabb is *harmicz*, mely a dunántúli némely nyelvjárásban Vas József pályaértekezése szerént ma is divatos. 2) Jelenti azon számjegyet, melylyel e mennyiséget feiirjuk vagy felrójuk, pl. 30, XXX.

HARMINCZAD, (három-incz-ad) fn. tt. *harminczad-ot*. 1) Harmincz részre felosztott egészből egy rész. *Harminczadot kapni bizonyos jövedelemből. Kivenni a harminczadot.* 2) Hazánkban egyik ága volt azon közjövedelmeknek, melyek az uralkodó kir. háznak fentartására, s az állami szükségek pótlására fordítandók valának. Állt pedig a harminczad bizonyos mennyiségü vámból, melyet az e teher alól ki nem vett, s az országon által, az országba behozandó vagy ebből kiviendő tárgyaktól mind azok fizetni tartoztak, kik ezen tartozástól törvényesen fölmentve nem valának. 3) Királyi, s országos hivatal, mely az ily jövedelmek beszedésével foglalkodott, s azokat kezelte. *Pozsonyi, győri, pesti harminczad.*

HARMINCZAD-HIVATAL, ösz. fn. Királyi hivatal, mely a harminczad nevü közjövedelmeket beszedi és kezeli. V. ö. HARMINCZAD.

HARMINCZADI, (három-incz-ad-i) mn. tt. *harminczadi-t*, tb. *—ak*. A harminczad nevü jogot vagy hivatalt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Harminczadi vám. Harminczadi tisztviselők.*

HARMINCZADIK, (három-incz-ad-ik) sorszámnév, tt. *harminczadik-at*. Sor szerént a huszonkilenczedik után következő. *A hónap harminczadik napján.*

HARMINCZADÓ, (harmincz-adó) ösz. fn. lásd: HARMINCZAD.

HARMINCZADÓI, l. HARMINCZADI.

HARMINCZADOL, (három-incz-ad-ol) áth. m. *harminczadol-t*. 1) Valamire a harminczad nevü vámot kiveti. *Harminczadolni a kereskedelmi árukat.* 2) Szélesb ért. kiveszi a harminczadik részt, pl. midőn valamit harminczan egyenlő részekre felosztanak maguk között.

HARMINCZADOS, (három-incz-ad-os) fn. tt. *harminczados-t*, tb. *—ok*. Királyi tisztviselő a harminczadhivatalnál, különösen pedig e hivatal főnöke.

HÁRMONCZ, (három-oncz) fn. tt. *hármoncz-ot*. Gyermek, ki egy anyától, és egy teherrel harmadmagával született. Ki másodmagával született: *iker*, ki negyedmagával: *négyencz* stb.

HÁRMÚL, (1), (három-úl) önh. m. *hármúl-t*. Háromfelé, három ágra szakad. *Hármulnak a lóhere levelei.*

HÁRMÚL, (2), (mint föntebb) elavult ih. Előfordul a régi halotti beszédben *háromszor* helyett. *És keássatok Uromkhoz hármul: Kyrie eleison.*

HARNÓCZ, puszta Borsod megyében; helyr. *Harnócz-on*, *—ra*, *—ról*.

HARNYÚ, tájdivatos *hernyú* helyett; l. ezt.

HÁRÓ v. HARRÓ, erdélyi falu Hunyad megyében; helyr. *Háró-n*, *—ra*, *—ról*.

HÁROGAT, (ho-ar-og-at) áth. és gyakor. m. *hárogat-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Valamit többszöri háritással halomra vagy félre húzkál, tologat, kapargat. *Tarlót, szénát szalmát hárogatni. A kidőlt búzát, borsót, babot öszvehárogatni. Asztalra kiolvasott pénzt erszénybe hárogatni.* „Ki más ember dolgát mindenkor hárogatja.“ Pesti Gábor meséji. 2) Átv. valamely terhet, munkát, másra tol, bünt hibát másnak tulajdonít. V. ö. HÁRÍT.

HÁROGATÁS, (ho-ar-og-at-ás) fn. tt. *hárogatás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valaki valamit hárogat.

HÁROM, főszámnév, tt. *hármat*. Megvan rokonhangokkal a finn nemzetségi nyelvekben is, különösen a finn *kolmi*, eszt *kolm*, vogul *korom*, osztyák *kudem*, *kudlem* stb. szókban. Sorozatra nézve a kettő és négy között áll. *Egy, kettő, három, négy, öt* stb. *Három év, hónap, hét. Három nap, három éjszaka. Három alma, meg egy fél, kérettelek nem jöttél.* (Népd.). *Három a táncz*, azaz a magyar (zenének és) táncznak három része levén: *lassú, élénkebb*, (vagy *mérsékelt*) és *fris*; ha valaki az elsőbbeket is eljárta, a friset is megkivánja. *Étel, ital, álom, szükséges ez három.* (Km.). *Három a magyar próba.* (Km.). Általán a magyar köznép igen kedveli a hármas számot.

„Három esztendővel tovább éltem volna,
Ha a te szerelmed meg nem fogott volna.“

„Az én galambomnak dombon van a háza,
Három szép czédrusfa van az udvarába.“

„Három csillag van az égen,
Három szeretőm van nékem."

„A forráshoz nap alkonyán,
Dalolva jön három leány."

„Három árva sírdogálva,
Áll a temető árkába."

„Szomorú a magyar nóta,
Háromszáz esztendő ólta."

„Háromszor iszik a magyar,
De ezerszer is jót akar."

Népdalok. (Erdélyi J. gyüjteménye).

A népmesékben is: *három királyfi, három király kisasszony, három tót fiú, három pomarancs, a három testvér* stb. a ‚három' számnév szerepel. A régi halottas beszédben erős lehelettel van irva: *chármul*. Ragozáskor az *o* hangzót a hangugratás szabályai szerént eléadott esetekben kihagyja, pl. *hárma, hármat, hárman, hármas, hármas, hármol* stb. V. ö. HANGUGRATÓ. Az *ad, adik, ics, incz* képzők előtt az ékezetet is elveti: *harmad, harmadik, harmadszor, harmincz*.

Eléjön a régi nyelvemlékben: *horom*, (vogulul *korom*). Régi magyar Passio. Toldy kiadása 157. lapon; továbbá: *ormis*. Lugossy József szerént a középkori Európában divatos számok egyike, szintén ‚három' jelentéssel. Magyar akadémiai Értesitő 1859. Nyelvészeti iránynézetek. Nem vezetnének-e ezek minden nyelvészt a legtökéletesebben a magyar *orom, ormos* szókra? Czélozván a kéznek közép vagy harmadik ujjára, mely leghosszabb (ormos, hórias); hátha a török *üc* (= három), szintén am. *üds* (Zenker szerént: Ende, Spitze, Felsspitze, Bergspitze stb.) azaz *tető*.

Bopp Ferencz kitünő nyelvész azt hiszi a szanszkrit, görög, latin *tri*, góth *thri*, s több más nyelvbeli (hármat jelentő) törzsről, hogy az „am. a szanszkrit *tar* vagy *tri* gyök, melynek jelentése: *transgredi*, (túlmenni v. hágni); *tri* tehát szófejtegetőleg azt jelentené: túlhágó, felülmúló, („ü b e r s c h r e i t e n d, d a r ü b e r h i n a u s g e h e n d" über di beiden niedrigeren Zahlen)." Alapfogalomban, a mennyiben túlhágásról van szó, épen az, ami a magyar *orom, ormos*, csakhogy mi ezt több nyelvész után az ujjakra alkalmazzuk, s ezzel nem azt akarjuk ezen fejtegetésünkben mondani, hogy az altaji nyelvek e fogalmat az árja nyelvektől vagy viszont vették volna, hanem csak azt, hogy az emberi szellem mindenütt egy és ugyanaz levén, az emberi nyelvek egymástól függetlenül képződve és fejlődve is ugyanazon észjárásra vezethetik a vizsgálódót, s ezért épen nem kell megvetnünk a különbözőnek hitt nyelvcsaládokban történt buvárlatokat és elmélkedéseket, hanem alkalmaznunk, ahol lehet, saját nyelvünkre is. Így a kettős számról nálunk Ballaghy Móricz is jelesül fejtegeti, hogy a szanszkrit *júg*, latin *jung-o, jug-um*, góth *juk* (= pár), új német *Joch*, magyar *iga*, finn *itkja*, eszth *ikke*, török *iki*, magyar *iker*, mint *kötést* (binden) jelentő szók egymással rokon viszonyban állanak. (Magyar akadémiai Értesitő. 1859. A magyar nyelvészkedés köre). Nem vezethet-e ez magyar nyelvészt akaratlanul is ‚két' és ‚kettő' szónak ‚köt' igétől, illetőleg ‚kötő' részesülőtől származtatására?

HÁROMÁGU, (három-águ) ösz. mn. Minek három ága van, akár tulajdon, akár átvitt értelemben. *Háromágu rózsatő. Háromágu villa, vasvilla. Háromágu kereszt.*

HÁROMANNYI, (három-annyi) ösz. mn. Bizonyos számot, mennyiséget háromszor fölülmuló. *Mi háromannyi adót fizetünk, mint ti. Kilencz háromannyi, mint három.*

HÁROMÉLÜ, (három-élü) ösz. mn. Minek három éle van. *Háromélü gyalu.*

HÁROMFA, (1), (három-fa) ösz. fn. Így nevezik képes kifejezéssel azon akasztófát, mely görög *Π* formájára alkotott három darab fából áll. *Háromfa virágja. Noha azt kivánom, karóban száradjon, avagy háromfára csak hamar akadjon.* (Gyöngyösi I. R.).

HÁROMFA, (2), falu Somogy megyében; helyr. *Háromfá-n, —ra, —ról.*

HÁROMFEJÜ, (három-fejü) ösz. mn. Minek három feje van. *Háromfejü sárkány.*

HÁROMFELÉ, (három-felé) ösz. helyhatárzó. 1) Három különböző irányban. *Háromfelé váló út. Háromfelé küldeni a cselédeket.* 2) Három részre. *Háromfelé metszeni a kenyeret. Háromfelé hasitani egy holdföldet.*

HÁROMFÉLE, (három-féle) ösz. mn. Oly három, melyből mindegyik másmás nemü vagy faju vagy tulajdonságu. *Háromféle buzát vetni. Háromféle szivart venni. Háromféle irás egy lapon. Háromféle szinü kelméből készült lobogó, zöldből, fehérből és vörösből.*

HÁROMFÉLEKÉP, (három-féle-kép) ösz. ih. Három különböző módon. *Háromfélekép hallani valamely történet eléadását. Háromfélekép próbálni valamit.*

HÁROMFÉLEKÉPEN, l. HÁROMFÉLEKÉP.

HÁROMFOGÚ, (három-fogú) ösz. mn. Minek három foga van. Átv. ért. háromágu. *Háromfogu villa, gereblye.*

HÁROMHASÁBU, (három-hasábu) ösz. mn. Mi három hasábra van metszve, vágva, osztva. *Háromhasábu köröm.*

HÁROMHÁZ, falu Vas megyében; helyr. *Háromház-on, —ra, —ról.*

HÁROMHEGYÜ, (három-hegyü) ösz. mn. Minek hegyes vége három van. *Háromhegyü szigony.*

HÁROMHÍMES, (három-hímes) ösz. fn. A növénytanban azon növények seregéből való, melyekben annyi a hím (némelyek szerént: poroda), amenynyit maga a sereg neve: Háromhímesek — Triandria —) kimond; mindenik külön szabadon áll, azaz egyik a másikkal összve nem nőtt.

HÁROMHÚROS, (három-húros) ösz. mn. Minek három húrja van. *Háromhúros hangszer, lant.*

HÁROMIGÁS, (három-igás) ösz. mn. Betü szerénti ért. oly ökrös szekér volna, mely elé háromiga ökör, vagyis hat ökör van fogva. Átv. ért. s a latin *trijugus*, és német *dreispännig* után *háromlovas*. Három igás szekér. V. ö. IGÁS, IGÁSLÓ.

HÁROMIZŰ, (három-izü) ösz. mn. Minek három ize, azaz tagja vagy ága van. *Háromizü korbács.*

HÁROMKASZÁLATU, (három-kaszálatu) ösz. mn. Mit évenként háromszor kaszálnak, vagy kaszálni lehet. *Háromkaszálatu rét.*

HÁROMLÁBU, (három-lábu) ösz. mn. Minek három lába van. *Háromlábu asztal, szék, akasztófa.*

HÁROMLATOS, (három-latos) ösz. mn. Minek súlya három latot nyom. *Háromlatos zsemlye.*

HÁROMLEVELŰ, (három-levelü) ösz. mn. Minek három levele van. *Háromlevelü lóher. Háromlevelü virág, sóska.*

HÁROMLIK, l. HÁRAMLIK.

HÁROMMETŰ, (három-metü) ösz. mn. Mi háromfelé metsz, minek három éle van. *Hárommetü gyalu.* A *metü* gyöke *met*, melyből *metél, metsz* stb. eredtek.

HÁROMNEGYED, (három-negyed) ösz. fn. Négy egyenlö részre osztott egészből három rész. *Egy osztrák é. forint három negyede* am. *hetvenöt krajczár.*

HÁROMNYÜSTÖS, (1), (három-nyüstös) ösz. mn. Oly szövetről mondják, melynek szálai hármas fonalból öszvesodrottak. *Háromnyüstös szörkelme. Háromnyüstös vászon.*

HÁROMNYÜSTÖS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *háromnyüstös-t*, tb. *—ök.* Hármasan öszvesodrott fonalakból szött kelme. *Háromnyüstösből varrt nyári kabát.* (Dreidraht). V. ö. NYÜST.

HÁROMOLDALÚ, (három-oldalú) ösz. mn. Minek három oldala, egyszersmind három szöglete van. *Háromoldalú ék.*

HÁROMÓRAI, (három-órai) ösz. mn. 1) Három óra folyásaig tartó. *Háromórai munka. Háromórai út, messzeség, járás.* 2) Három órakor történő, létező. *Háromórai vecsernye, litánia. Az ifjak háromóraira, a vének négyóraira mennek,* (t. i. vecsernyére).

HÁROMRÉSZŰ, (három-részü) ösz. mn. Három részből álló, három részre osztott, szakadt. *Háromrészü könyv. Háromrészü beszéd.* V. ö. RÉSZ.

HÁROMRÉTŰ, (három-rétü) ösz. mn. Mi három, egymásra rakott, hajtogatott, fekvö lapokból áll. *Háromrétü papiros, boríték. Háromrétü köpenygallér. Háromrétü virágszirmok.* V. ö. RÉT, RÉTEG.

HÁROMSÁG, (három-ság) fn. tt. *háromság-ot.* Általán tulajdonság vagy állapot, melynél fogva valami három egyet képez, pl. a háromszög vonalainak hármasága. Eredeti keresztény ért. isteni természet tulajdonsága, melynél fogva az lényegében egy, személyében pedig három. *Hiszem, hogy egy az Isten természetében,* (lényegében) és *három személyében. Szent Háromság egy Isten, irgalmazz minékünk.* (Litánia). *Isten egyháromsága.* Átv. ért. szoros barátságban, szövetségben élő három embernek társulata.

HÁROMSÁGFŰ, (háromság-fü) ösz. fn. Háromszinü viola (Viola tricolor). Másik köznépi neve: *császárszakáll, császárvirág.*

HÁROMSODRÁSU, (három-sodrásu) ösz. mn. l. HÁROMNYÜSTÖS.

HÁROMSZÁLU, (három-szálu) lásd: HÁROMNYÜSTÖS.

HÁROMSZAVÚ, (három-szavú) ösz. mn. Három énekszóra tett, három külön hangon énekelt. *Háromszavú ének.*

HÁROMSZÉG, HÁROMSZÖG, (három-szêg v. -szög) ösz. fn. Mértani ért. oly tér, melyet három egyenes vonal zár be, s következésképen három szöglete van. *Egyenlö oldalú háromszeg*, melynek mindhárom oldala egyenlő. *Egyenlö száru háromszeg*, melynek két szárai egyenlök. A székelyeknél: *csegely*, (mintegy: szégely).

HÁROMSZÉGLET v. —SZÖGLET, (háromszéglet v. —szöglet) l. HÁROMSZÉG.

HÁROMSZÉGLETES v. —SZÖGLETES, (három-szégletes v. —szögletes) l. HÁROMSZÉGŰ.

HÁROMSZÉGŰ, HÁROMSZÖGŰ, (három-szêgü v. —szögü) ösz. mn. Minek három szege, azaz szeglete, s ugyanannyi oldala van. *Háromszegü kalap. Háromszegü csiga.* (Donax.).

HÁROMSZÉK, székely szék Erdélyben, mely áll három székből, ú. m. Kézdi, Orbai és Sepsi székből, melyekhez Lenk Ignácz szótára Miklósvár széket is számítja. E négyet együtt *Erdö-Vidék*-nek is hívják.

HÁROMSZINŰ, (három-szinü) ösz. mn. Három különböző színnel tarkázott. *Háromszinü posztó. Háromszinü lobogó. Háromszinü* (vörös, fehér, zöld), *nemzeti szalag.*

HÁROMSZOR, (három-szor v. -szér) sorosztó számnév, mely megfelel e kérdésre, *hányszor? hány izben? Egyszer, kétszer, háromszor, négyszer* stb. *Háromszor három am. kilencz. Háromszor éljent kiáltani. Háromszor kidobolni, kihirdetni valamit.*

HÁROMSZORI, (három-szori v. -szeri) ösz. mn. Háromszor v. három izben történő v. történt. *Háromszori csengetésre sem jelent meg. Háromszori intés után fizetett meg.*

HÁROMSZOROS, (három-szeres) ösz. mn. Háromszor ismételt, háromannyi, háromakkora. *Háromszoros éljenezés. Háromszoros díj. Háromszoros vastagság.*

HÁROMSZOROSAN, (három-szeresen) ösz. ih. Háromszor ismételve, háromannyi mértékben. *Háromszorosan kiharangozni a halottat. Háromszorosan fizetni valamiért. Háromszorosan meghálálni a jótéteményt.*

HÁROMSZOROZ, (három-szérés) áth. m. *háromszoroz-tam*, *—tál*, *—ott*. Háromszor ismétel, háromannyival, háromakkorára nagyítja, szaporítja stb. *Háromszorozni az ágyulövést. Háromszorozni a szolgák díját.*

HÁROMSZORTA, (három-szerte) ösz. ih. Háromannyi mértékben vagy fokkal. *Háromszorta nagyobb*, *szebb*, *gazdagabb*. A *ta te* nyomatosságot adó toldalékszótag. *Egyszerte, kétszerte, háromszorta, négyszerte* stb. V. ö. —TA, —TE, képző.

HÁROMSZÖG, (három-szög) lásd : HÁROMSZÉG.

HÁROMSZÖGTAN, (három-szög-tan) ösz. fn. A mértannak azon része, mely a háromszögeket tárgyalja. (Trigonometria).

HÁROMSZÖGÜ, (három-szögü) l. HÁROMSZÉGÜ.

HÁROMTAGÚ, (három-tagú) ösz. mn. Minek három tagja van, három tagból álló. *Háromtagu birtok, rész. Háromtagu szó. Háromtagu bizottság.*

HARRÓ, (1), (holla rá?) a vadászok nyelvén figyelmeztetés a közelgő nyúlra. V. ö. HALLÁROZ.

HARRÓ, (2), erdélyi falvak, 1) l. HARI. 2) Hunyad megyében; helyr. *Harró-n*, *—ra*, *—ról*.

HARS, (1), elvont gyök, mely a fogak közöl reszkettetve és súgva kinyomuló erős hangot utánozza; továbbá más lelketlen testek hasonló hangját is jelenti. Innen származnak : *harsány, harsog, harsol, harsolódik* stb. A mongolban *arcsi*, am. morog.

HARS, (2), fn. l. HARIS.

HÁRS, (ho-ar-os) fn. tt. *hárs-at*, tb. *—ak*. 1) Általán, valamely testnek, különösen fáknak haja, kérge, mely foszlik, hámlik, hárlik. Innen mondjuk : *fát hársolni*, azaz hámtani, kérgét lehúzni. *Feslik a hárs.* (Km.), azaz jól megy a dolog. 2) Különösebben szép alakjáról ismeretes fanem. A közönséges hársnak szívded, hegyes és csipkés levelei vannak, s virágai igen kedves illatuak. (Tilia europea).

HARSA, hegy Erdélyben, Doboka megyében.

HARSAG, HARSAGÁS, l. HARSOG, HARSOGÁS.

HARSÁG, (har-ság) fn. tt. *harság-ot*. Eredetileg am. erdőség a *har* (= erdő) gyökből. Ezen szó csak egy sárosmegyei helynévben maradt fen. Helyr. *Harság-on*, *—ra*, *—ról*.

HÁRSÁGY, l. HÁRSHÁGY.

HÁRSALMA, (hárs-alma) ösz. fn. Almafaj, mely akkor érik, mikor a hárs hámlik.

HARSAN, (hars-an) önh. m. *harsan-t*. Erős *hars* hangon szólani kezd. *Harsannak*, *megharsannak a kürtök*, *trombiták*. Felhangzókkal s gyöngébb értelemben : *hersen*.

HARSANÁS, (hars-an-ás) fn. tt. *harsanás-t*, tb. *—ok*. Valaminek erős *hars* hangon riadása, megszólamlása.

HARSÁNY, (1), (hars-ány) mn. tt. *harsány-t*, tb. *—ak* v. *—ok*. Ami a levegőt erősen reszkettető *hars* hangon szól. *Harsány kürt*, *trombita*. *Harsány hangon beszélni*, *kiáltani*. *Harsány szavú*. Némelyek használni kezdék a férfi magas hang (tenor) kifejezésére is; valamint *harsona* v. *harsonya* szót a trombita kifejezésére.

HARSÁNY, (2), falvak Baranya megyében, (KIS—, NAGY—); továbbá Bihar és Borsod megyében; helyr. *Harsány-ba*, *—ban*, *—ból*.

HARSÁNYAN, (hars-ány-an) ih. A levegőt erősen ráskodtató *hars*-féle nyers hangon. *Harsányan kiáltozni. Harsányan szóló kürt.*

HÁRSFA, (hárs-fa) ösz. fn. l. HÁRS. *Hársfák árnyékában sétálni. Hársfa alatt ülni. Hársfánk alatt kelt oklevél.* (Datum sub tilia nostra).

HÁRSFASOR, (hárs-fa-sor) ösz. fn. Egyenes vonalakban ültetett hársfák, pl. kertekben, utak mellékén, sétatéreken stb. *Hársfasorok között sétálni.*

HÁRSFASZÉN, (hárs-fa-szén) ösz. fn. Szénné égetett hársfa, melyet összezúzva fogporul használnak.

HÁRSFÉRÉG, (hárs-féreg) ösz. fn. Hársfákon éldelő estveli lepkefaj, szögletes és zöldvereses szárnyakkal. (Sphinx tiliae).

HÁRSGYÉKÉNY, (hárs-gyékény) ösz. fn. Hárshéj szálaiból, rostjaiból kötött gyékényféle szövet.

HÁRSHÁGY, NAGY—, KIS—, falvak Somogy megyében; helyr. *Hárshágy-on*, *—ra*, *—ról*.

HÁRSHÉJ, (hárs-héj) ösz. fn. A hársfának sík héja, háncsa, melyet kötésekre használnak vagy belőle kötelet készítenek, s egyéb tárgyakat fonnak és szőnek. Különbözik : *hárskéreg*.

HARSÍT, (hars-ít) önh. m. *harsított*. L. HERSEN.

HÁRSKÉREG, (hárs-kéreg) ösz. fn. Hársfa kérge, melyből dugaszokat csinálnak, a vargák, csizmaziák úgynevezett kérgeket metszenek stb.

HÁRSKÖTÉL, (hárs-kötél) ösz. fn. Hárshéjból sodrott vagy font kötél.

HÁRSKÚT, falu Torna megyében; helyr. *Hárskút-on*, *—ra*, *—ról*.

HÁRSKÜRT, (hárs-kürt) ösz. fn. Kürtféle fuvóhangszer a fiatal hársfa kérgéből.

HÁRSLEVELŰ, (hárs-levelű) ösz. mn. és fn. 1) Aminek olyan levele van, mint a hársfának. 2) Így hívnak különösen a Hegyalján egy gömbölyű szemű, édes izű szőlőfajtát, melynek a muskotályéhoz majdnem hasonló zamatja van, s mely ott a forminttal együtt kiválólag miveltetvén, e kettő adja a jelesebb hegyaljai borokat; s ezek sajátságos zamatját alkalmasint a hárslevelű szőlő eszközli.

HARSOG, (hars-og) önh. és gyakor. m. *harsogtam*, *—tál*, *—ott*. Folytonos *hars* hangon szól, kiált, hangzik. *Harsog a kürt*, *trombita*. Felhangzókkal s gyöngébb értelemben : *herseg*.

HARSOGÁS, (hars-og-ás) fn. tt. *harsogás-t*, tb. *—ok*. Valaminek a levegőt erősen reszkettető *hars* hangon szólása, kiáltása, hangzása. *Kürtök, trombiták harsogása.*

HARSOGTAT, (hars-og-tat) áth. m. *harsogtattam*, *—tál*, *—ott*. Valamit harsogva hangoztat, har-

sogni késztet. *Harsogtatni a győzelmi indulót. Szavát harsogtatni.*

HARSOKODÁS, (hars-o-kod-ás) fn. tt. *harsokodás-t*, tb. *—ok.* Harsány hangon perlekedés, czivakodás, veszekedés.

HARSOKODIK, (hars-o-kod-ik) k. m. *harsokod-tam, —tál, —ott.* Harsány hangon kiáltozva perlekedik.

HARSOL, (hars-ol) önh. m. *harsol-t.* Thelegdinél am. perel, veszekedik, azaz harsány hangon feleesel. Azonban vehetjük általános értelemben is : harsány hangon szól.

„Megedzve harsoland a győzelem
Övé lesz, s győzve lesz a gyötrelem."
Ormos László.

HÁRSOL, (ho-ar-os-ol) áth. m. *hársol-t.* A fának kérgét lehúzza, különösen : hársfát hánt.

HARSOLÁS, (hars-ol-ás) fn. tt. *harsolás-t*, tb. *—ok.* Általában harsány hangon szólás. Thelegdinél am. perelés, feleselés, mely harsány hangon foly. V. ö. HARSOL.

HÁRSOLÁS, (ho-ar-os-ol-ás) fn. tt. *hársolás-t*, tb. *—ok.* A fa kérgének, különösen a hársfáénak lehántása.

HARSOLÓDÁS, (hars-ol-ód-ás) fn. tt. *harsolódás-t*, tb. *—ok.* Átv. ért. harsány hangon folyó perlekedés, veszekedés.

HARSOLÓDIK, (hars-ol-ód-ik) belsz. m. *harsolód-tam, —tál, —ott.* Harsány hangon perlekedik.

HARSONA, l. HARSONYA.

HARSONY, (hars-ony) fn. tt. *harsony-t*, tb. *—ok.* l. HARSONYA, 2).

HARSONYA, (hars-ony-a) mn. és fn. tt. *harsonyát.* 1) Erős *hars* hangon szóló, kiáltó, hangzó. *Harsonya tábori zene. Harsonya induló. Harsonya szózat.* 2) Nagy öblü kürt, trombita, melyből a hang nagy harsogva ömlik ki.

HARSONYÁS, (1), (hars-ony-a-as) mn. tt. *harsonyás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Harsonyával ellátott. *Harsonyás zene.*

HARSONYÁS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *harsonyás-t*, tb. *—ok.* Személy, ki harsonyát fú. *Ezred harsonyása. Szinház harsonyása.*

HARSONYÁZ, (hars-ony-a-az) önh. m. *harsonyáz-tam, —tál, —ott.* Harsonyaféle trombitát fú.

HARSONYÁZÁS, (hars-ony-a-az-ás) fn. tt. *harsonyázás-t*, tb. *—ok.* Harsonyaféle trombita fuvása. *Érteni a harsonyázáshoz.*

HÁRSSELYEM, (hárs-selyem) ösz. fn. A fák, különösen hársfák síkhéjából készített szövet.

HÁRSSÉTASOR, HÁRSSIKÁTOR, (hárs-sétasor v. -sikátor) ösz. fn. lásd : HÁRSFASOR.

HÁRSSZÖVET, (hárs-szövet) ösz. fn. Szövet, melyet hárshéj szálaiból készítenek.

HÁRSVIRÁG, (hárs-virág) ösz. fn. A hársfák kedves illatu sárgás virága, mely a méheknek bő eledelt nyújt, s különféle gyógyszerekül használtatik, jelesen a görcsös bajok ellen.

HÁRSVIRÁGVÍZ, (hárs-virág-víz) ösz. fn. Hársfa virágaiból készített gyógyvíz.

HÁRT, (ho-ar-t) áth. m. *hárt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Valaminek hárját, azaz hámját, haját, héját, kérgét lefosztja. V. ö. HÁR.

HARTA, falu Pest megyében; helyr. *Hartá-n, —ra, —ról.*

HÁRTÁS, (ho-ar-t-ás) fn. tt. *hártás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit hártunk; hántás. V. ö. HÁRT.

HÁRTYA, (ho-ar-tya) fn. tt. *hártyát.* Gyöke a fölszint jelentő *ho* (haj, héj), s törzsöke *hár.* A *tya* v. toldalékhangzó nélkül *ty* képző, a tárgynak gyöngéd, lágy természetét fejezi ki. Törökül *zar* (Vámbérynél), *harti* (Beregszászinál). Némelyek a latin *charta* szóval is rokonítják. 1) Általán vékony, ritka, lágy szövetü test, mely valamit burok gyanánt körülvesz vagy betakar, pl. a fagyásnak induló vizet először hártya födi; a gyógyulni kezdő seben hártya nő. *Lehúzni, levenni a hártyát. A kéreg belsején levő hártya.* 2) Különösen, gyöngédszövetü burok, mely az állati tagokat, izmokat takarja, s hozzájok tapad. *Reczés hártya, hashártya, rostos hártya, csonthártya* stb. 3) Fínom vékonyra kikészített állati bőr, pl. melyre írni lehet. *Hártyára írt oklevél. Hártyával bevont süveg, csákó.* 4) Némely vizi állatok körmei között elnyuló rostos szövet, mely az uszásban nagy könnyüségül szolgál.

HÁRTYABŐR, (hártya-bőr) ösz. fn. Fínom vékonyra kikészített bőr, milyenre a régiek írni szoktak. (Pergamenum).

HÁRTYAFOG, (hártya-fog) ösz. fn. A mohok rendéhez tartozó növénynem. (Leskea).

HÁRTYAKÚP, (hártya-kúp) ösz. fn. Növénynem a mohok rendéből. (Barthramia).

HARTYÁN, falvak Nógrád megyében, (KIS—, SÓS— és TÓT—); továbbá Pest megyében, (ÚJ—, VÁCZ—, KIS—); helyr. *Hartyán-ba, —ban, —ból.*

HÁRTYANEMŰ, (hártya-nemű) ösz. mn. A hártyák neméhez tartozó, hártyaféle, hártyához hasonló. *Hártyanemü burok, héj, kéreg.*

HÁRTYARÁNCZ, (hártya-ráncz) ösz. fn. Növénynem a mohok rendéből. (Buxbaumia).

HÁRTYÁS, (ho-ar-tya-as) mn. tt. *hártyás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Hártyával burkolt, födött. *Hártyás csontok, izmok. Hártyás seb. Hártyás körmü vizi állatok.*

HÁRTYÁSODÁS, (ho-ar-tya-as-od-ás) fn. tt. *hártyásodás-t*, tb. *—ok.* Állapot, midőn valamely testen hártya nő, hártya képződik. *Sebnek, fagyó víznek hártyásodása.*

HÁRTYÁSODIK, (ho-ar-tya-as-od-ik) k. m. *hártyásod-tam, —tál, —ott.* Hártyával behuzódik, hártya nő, képződik rajta. *Hideg van, már hártyásodik a víz. A gyógyuló seb hártyásodik.*

HÁRTYÁTLAN, (ho-ar-tya-at-lan) mn. tt. *hártyátlan-t*, tb. —*ok*. Minek hártyája nincsen, mit hártya nem borít. *Hártyátlan lábu madarak*, *állatok*. *Hártyátlan seb*. Határozó gyanánt am. hártya nélkül.

HÁRTYÁZAT, (ho-ar-ty-a-az-at) fn. tt. *hártyázat-ot*. Hártyából álló borítéka, héja valaminek. *Seb hártyázata*.

HÁRTYÁZIK, l. HÁRTYÁSODIK.

HÁRTYAZUG, (hártya-zug) ösz. fn. A mohok rendéhez tartozó növénynem. (Webera).

HÁRÚL, HÁRUL, (ho-ar-úl, l. HÁR); önh. m. *hárul-t*. 1) Valamely testnek fölszine, héja, kérge stb. mintegy magától, mindazáltal némi erővel vagy hersenéssel tovább tolúl, odább csúsz, nyomúl. *Partra hárul a víz hozta gizgaz*. 2) Átv. valamely teher, munka vagy bűn, vád valakire nehezül. *Sok rosz hárult reánk. Az ártatlanok botránkozása a botránkoztatóra hárúl*. Máskép : *háramlik*.

HÁRÚLÁS, HÁRULÁS, (hár-úl-ás) l. HÁRAMLÁS.

HAS, (1), elvont hangutánzó gyök, mely a fának vagy némely más testnek is ketté repedésénél hallható hangot utánozza. Megvan a szanszkrit *kasz* v. *kas* (hasít), franczia *hacher*, héber חָצַב (hasít), és חָצָה (felez, oszt), s a német *hacken* szókban. Származékai : *hasáb*, *hasad*, *hasít*, *hasogat* stb., és átvitt értelemben : *hason*, *hasonló* stb. Rokon vele felhangon: *fes* gyök is (*fes-el*, *fes-l-ik* stb. szókban), s a megfordított *ssak* (*szakad*, *szakaszt* szókban). Söt ide tartozóknak véljük *kasza* és *kés* szókat is. Önállólag használják Hegyalján ezen kifejezésben : *Hasban* (azaz hasadóban) *van a zöld árpa*, midőn kalászosodik.

HAS, (2), fn. tt. *has-at* v. —*t*, tb. —*ak*. Megvan a hellén γαστὴρ szóban, s rokonok vele a finn *watsi*, *watsa*, s a vogul *kasr*. 1) Az állati testnek azon része, mely a rekeszizomtól a fancsontig terjed, s a zsigerek nagyobb részét, különösen a beleket magában foglalja. *Fáj a hasa. Valami csikarja*, *csipkedi a hasát. Behúzni*, *kitolni a hast. Hason* vagy *hasra feküinni. Hasra esni. Legtöbb gondot ád embernek a has*. (Km.). *Keveset hall az éh has. Üres hasnak nem elég a szép szó*. (Km.). 2) Domborúra hízott altest, nagy has, köznépi nyelven : *poczok*, *potroh*, *dobasz. Hasát hizlalni. Hasat ereszteni. Hasát lógatni*, *felszorítani*. 3) Terhes, vemhes has. *Egy hassal lettek. Előhas*, mely először fogant. 4) Átv. ért. valamely testnek gömbölyűen kidudorodó része, öble. *Hordó*, *fazék*, *palaczk hasa*.

HÁS, HÁSFA, tájszók, l. HÁRS, HÁRSFA.

HASÁB, (has-áb) fn. tt. *hasáb-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Tulajdonkép fadarab, melyet a tömegtől elvágtak, elmetszettek, kihasítottak. *Hasábokra szelni a kivágott fa derekát. Ölbe rakott hasábok*. 2) Szélesb ért. akármely más rostos test, melyet szelni, lapokra metszeni szoktak. *Papiros hasáb. Káposzta-*, *dinnye-*, *tökhasáb*. 3) Irásban, könyvben nagyobbszerű rovaték, vagy egész lap is (Columna).

HASÁBFA, (hasáb-fa) ösz. fn. Vastagabbféle fából szelt, metszett, vágott darab, különböztetésül a *dorong*- és *rőzsefá*-tól, melyet nem hasogatnak el.

HASÁBKÁPOSZTA, (hasáb-káposzta) ösz. fn. Hasábokra szelt és besavanyított káposzta.

HASÁBLÁBU, (hasáb-lábu) ösz. mn. Oly nőkről mondják, kiknek alsó lábszáraik, szülés következtében megdagadtak és vastagok maradnak.

HASÁBOL, (has-áb-ol) áth. m. *hasábol-t*. Hasábokra oszt, szel, metsz, választ, szakaszt. *Fát hasábolni. Tököt*, *almát*, *káposztát*, *répát hasábolni*. V. ö. HASÁB.

HASÁBOLÁS, (has-áb-ol-ás) fn. tt. *hasábolás-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a*. Cselekvés, illetőleg metszés, vágás, mely által valamit hasábolunk.

HASÁBOS, (has-áb-os) mn. tt. *hasábos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Hasábokra szelt, metszett, fürészelt stb. *Hasábos káposztát savanyítani. Hasábos burgonyát*, *répát adni a tehénnek*.

HASÁBOZ, (has-áb-oz) áth. m. *hasáboz-tam*, —*tál*, —*ott*. l. HASÁBOL.

HASAD, (has-ad) önh. m. *hasad-t*. Valamely test ketté válik, metszés, szelés, fűrészelés, ékelés vagy más erőszak által. *Széthasad*, *elhasad*, *meghasad*, *behasad. A mennykő sujtotta fa végig hasadt. A szegbe akadt ruha elhasadt. A tál*, *tányér*, *deszka meghasadt. Ketté hasadt*. Átv. ért. mondjuk a hajnalról midőn pirulni kezd. *Hasad a hajnal. Ott leszek hajnal hasadtakor*.

HASADÁLY, (has-ad-ály) fn. tt. *hasadály-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a* v. —*ja*. Székelyesen am. *hasadék*. L. ezt.

HASADÁS, (has-ad-ás) fn. tt. *hasadás-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a*. 1) Szenvedő állapot, midőn valamely test hasad. *Körömnek*, *csontnak hasadása*. 2) Nyilás, hézag, rés, mely a ketté hasadt test részei között támad. *Mély*, *széles*, *keskeny hasadás*.

HASADATLAN, (has-ad-atlan) mn. tt. *hasadatlan-t*, tb. —*ok*. Mi nincsen elhasadva, minek részei szorosan összefüggenek. *Hasadatlan köröm. Hasadatlan dinnye*. V. ö. HASADT.

HASADÉK, (has-ad-ék) fn. tt. *hasadék-ot*. harm. szr. —*a* v. —*ja*. Nyilás, rés, hézag valamely ketté vált test részei, hasábjai között. *A fal hasadékán benézni*, *bebújni. Az ablak hasadékját beólmozni*.

HASADÉKONY, (has-ad-é-kony) mn. tt. *hasadékony-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ami könnyen hasad, hasadásra alkalmas. *Hasadékony bükkfa. A fenyű hasadékonyabb a somfánál. Hasadékony silány vászon*, *posztó*.

HASADÉKOS, (has-ad-ék-os) mn. tt. *hasadékos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Hasadékokkal teljes, sok helyen meghasadt. *Hasadékos falak. Hasadékos ajtó*.

HASADÓ, (has-ad-ó) mn. tt. *hasadó-t*. Ami hasad, nyilást, rést kap. *Hasadó kelme. Könnyen ha-*

sadó deszka. Hasadó szilva, am. magvaváló. Átv. ért. *hasadó* (kelő, piruló) *hajnal.*

HASADÓS, (has-ad-ó-os) mn. tt. *hasadós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* l. HASADÉKONY.

HASADOZ, (has-ad-oz) önh. és gyakor. m. *hasadoz-tam*, *—tál*, *—ott.* Több helyen hasad, vagyis nyilás, rés, hézag támad rajta; több részekre válik. *Hasadoznak a nyers fából csinált bútorok. Hasadoz a ló körme. Hasadoznak a túl érett dinnyék.*

HASADOZOTT, (has-ad-oz-ott) mn. tt. *hasadozott-at.* Ami több helyen hasadt, meghasadt. *Hasadozott fenyü. Hasadozott ruha.*

HASADT, (has-ad-t) mn. tt. *hasadt-at.* Minek rostjai, szálai, rétegei stb. ketté váltak. *Hasadt tök. Hasadt deszka. Hasadt posztó. Hasadt hegedü.*

HASADTKÖRMÜ, (hasadt-körmü) ösz. mn. Oly állatokról mondjuk, melyeknek körmei két vagy több részre oszlanak, válnak, milyenek, pl. az ökrök, juhok, nyulak stb.

HASADTTÜLKÜ, (hasadt-tülkü) ösz. mn. Oly állatról mondjuk, melynek szarván vagy patáján hibás repedés van. *Hasadttülkü ökör. Hasadttülkü ló*, melynek patája elhasadt.

HÁSÁGY, falu Baranya megyében; helyr. *Háságy-on, —ra, —ról.*

HASAJÓ, székelyes kiejtés, *hasaló* helyett; lásd : ezt.

HASAL, (1), (has-al) fn. l. HASALY.

HASAL, (2), (has-al) önh. m. *hasal-t.* 1) Hason fekszik. Átv. ért. hever, henyélve tölti az időt. *Mit hasaltok itt, menjetek dolgozni.* 2) A hast valamivel átköti. Innen lett : hasaló vagy hasló, azaz haskötő.

HASALJ, (has-alj) l. HASALY.

HASALÓ, (has-al-ó) fn. tt. *hasaló-t.* 1) A szövőgépen (osztovátában) azon gömbölyü fa, mely a szövő hasa előtt van, s melyre a szövet tekertetik. 2) Széles szíj vagy heveder, melylyel a vemhes ló hasát felkötik, másként : *hasló.*

HASALY, (has-aly) fn. tt. *hasaly-t* v. *—at*, tb. *—ak.* A hasnak alsó része, a szeméremtájhoz közel. Néhutt az emberi hasalyt *kishas*-nak nevezik. A mészárosok és hentesek ebből vágják az úgynevezett *dagadót. Hasalyja-szalonna.*

HASALYÓ, l. HASALÓ.

HASAMENŐ, (hasa-menő) ösz. mn. Kinek a hasa megy, azaz lágy hasa, híg székelése van. Átv. ért. a székelyeknél am. kevély, rátartós ifjú.

HASAPKÁPOSZTA, (hasap-káposzta) l. HASÁBKÁPOSZTA.

HASAS, (has-as) mn. tt. *hasas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Minek hasa van, leginkább átv. ért. *Hasas hordó. Hasas palaczk.* 2) Nagy hasú, potrohos, poczokos. *Hasas urak.* 3) Terhes, vemhes. *Hasas ünő. Hasas kancza, magló-disznó.*

HASASÍT, (has-as-ít) áth. m. *hasasít-ott.* Hasassá tesz, azaz teherbe ejt.

HASASODÁS, (has-as-od-ás) fn. tt. *hasasodás-t*, tb. *—ok.* harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valaki nagy hast kap, vagyis hasa nő, teherbe esik, megvemhesedik.

HASASODIK, (has-as-od-ik) k. m. *hasasod-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Poczokosodik, potrohosodik, nagy hasa nő. 2) Teherbe esvén, megvemhesedvén vastagodik.

HASASZT, (has-asz-t) áth. m. *hasaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Régies és tájdivatos, a közönségesebb ‚hasít' helyett; amaz inkább megfelel a ‚hasad' önhatónak (—ad, —aszt), ezt pedig a könnyebb, jobbhangzás ajánlja. *Hárommá hasasztván.* Carthausi névtelen.

HASBESZÉD, (has-beszéd) ösz. fn. A hasból beszélő szava, mondata. V. ö. HASBESZÉLŐ.

HASBESZÉLŐ, (has-beszélő) ösz. fn. Személy, ki képességgel bir beszélő hangját gégéjébe vissza és lenyomni, olyképen, hogy ajaka mozgását észre nem lehet venni, s úgy tetszik, mintha a szó vagy a hasából vagy más valamely helyről jőne.

HASCSAP, (has-csap) ösz. fn. Sebészi eszköz, mely által a hasban öszvegyült kóros nedveket kivezetik.

HASCSAPOLÁS, (has-csapolás) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a kóros nedveket a hasból kiszívatják.

HASCSIKARÁS, (has-csikarás) ösz. fn. Fájdalom az altestben, midőn olyasmit érzünk, mintha beleinket valami csikarná, csipkedné, szorongatná. Köznyelven néhutt : *kólika.* Néhutt : *csipedés.*

HASCSIKARÓ, (has-csikaró) ösz. mn. Mi a hasat csikarja, csipkedi. *Hascsikaró fájdalom. Hascsikaró ital, méreg.*

HASCZIRKALOM, (has-czirkalom) ösz. fn. Több mesteremberеknél, pl. a kádároknál czirkalom, melylyel az öblös (hasas) testek, edények stb. terjedelmét mérik.

HASDÁT, erdélyi falu Thorda megyében; helyr. *Hasdát-on, —ra, —ról.*

HASDUGULÁS, (has-dugulás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki nagy erőködéssel, vagy épen nem végezheti rendes szükségét, másként : *kemény szék.*

HASÉKOS, (has-ék-os) mn. tt. *hasékos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Hasas. *Hasékos hordó*, előjön Kassaynál. Néhutt : *hatakos.*

HÁSFA, székelyes kiejtés, l. HÁRSFA.

HASFÁJÁS, (has-fájás) ösz. fn. Mindenféle fájás, melyet a hasban érezünk, különösen csikarás, csipedés, szurás, szélszorulás stb.

HASFÉRCZELÉS, (has-férczelés) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a felhasadt vagy felmetszett hast öszvevarrják.

HASFÉREG, (has-féreg) ösz. fn. lásd : BÉLFÉREG.

HASFOLYÁS, (has-folyás) ösz. fn. Emberek és más állatok nyavalyája, midőn a hasürülések szo-

kottnál sürübben váltják föl egymást, és higabbak, mint rendes állapotban lenni szoktak. Másképp : *hasmenés, lágy has*. Alsó népnyelven : *fosás, némethas.*

HASFÖDŐ, (has-födő) ösz. fn. Általán eszköz, ruha stb. mely a fájó hasra tétetik. Különösen cserépfödő, melyet megmelegítve, s ruhába takarva hasra tesznek.

HASGAT, l. HASOGAT.

HASGOND, (has-gond) ösz. fn. Gond, melyet valaki hasára, vagyis evésre, ivásra, torkosságra fordít.

HASGYÜRŰ, (has-gyürü) ösz. fn. Boncztanban am. hosszukás nyilás a has belsejének alsó végén, melyen erek, idegek, csövek stb. a nemzőrészekbe lenyúlnak. (Annulus abdominalis).

HÁSHÁGY, falu Szala megyében; helyr. *Háshágy-on, —ra, —ról.*

HASHAJTÁS, (has-hajtás) ösz. fn. Működés, midőn bizonyos szerek által lágy, folyó székelés eszközöltetik.

HASHAJTÓ, (has-hajtó) ösz. mn. és fn. Szer, mely lágy széket, folyó hast csinál; köz nyelven : *fosató, fostató. Hashajtó labdacsok, porok. Hashajtót bevenni.*

HASHÁRTYA, (has-hártya) ösz. fn. l. HASKÉREG.

HASHEVEDER, (has-heveder) ösz. fn. Széles szij vagy csinvat-öv, melylyel a nyerget leszorítják, vagy hámszij, mely a ló hasát és oldalait keríti. Másképp : *hasaló, hasló.*

HASHIZLALÁS, (has-hizlalás) ösz. fn. Minden gondnak arra fordítása, hogy eszemiszom által a has hízzék.

HASHIZLALÓ, (has-hizlaló) ösz. mn. és fn. 1) Mi a hast hizlalja, növeli. *Hashizlaló eledelekkel táplálkozni.* 2) Személy, kinek fő gondja az evésivás.

HASIGAT, l. HASOGAT.

HASÍT, HASIT, (has-ít) áth. m. *hasít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Tulajd. ért. szilárd, rostos testet valamely eszközzel (*has* hangot hallatva) metsz, szel, szétválaszt. *Fejszével, ékkel ketté hasítani a tuskót. Behasítani, de el nem hasítani a göcsös fát. Lehasítani egy ágat. Kihasítani a fenyüből jó vastag forgácsot. Meghasítani a faragás alá vett gerendát.* 2) Szélesb ért. valamit erőszakosan ketté vagy szétválaszt, repeszt; nyilást, rést csinál valamin. *Ruháját elhasítani. Barázdát hasítani. Utat hasítani. Kihasítani a közlegelőből néhány holdat.* 3) Átv. mondjuk az erősb, élesb hangról. *Levegőt hasítani a harsány trombitákkal. Füleimet hasítja szörnyü sipolásod.*

HASÍTÁS, HASITÁS, (has-ít-ás) fn. tt. *hasítás-t*, tb. *—ok.* harm. szr. *—a.* Cselekvés, melynél fogva valamit hasítunk. *Fahasítás. Tollhasítás. Barázdahasítás.* V. ö. HASÍT.

HASÍTÉK, HASITÉK, (has-ít-ék) fn. tt. *hasítékot.* harm. szr. *—a* v. *—ja.* 1) Általán rés, nyilás, mely hasítás által támadt. *Hasítékba verni az éket.* 2) Nyilás a ruhán. *Zubony, melynek hasítékja hátul van. A szoknya hasítékán kilátszik a pendely. Benyúlni az üng hasítékán a kebelbe.*

HASÍTÉKOS, (has-ít-ék-os) mn. tt. *hasítékos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Minek hasítéka van; hasítékra csinált. *Hasítékos szoknya.*

HASITHATÓ, (has-ít-hat-ó) mn. tt. *hasítható-t.* Mit rostos, szálas vagy lágyabb természeténél fogva hasítani lehet. *Hasítható deszka, fenyüszál. Könnyen hasítható vászon, posztó. Nehezen hasítható somfa, gyepföld.*

HASITMÁNY, (has-ít-mány) lásd : HASITVÁNY.

HASITÓFÜRÉSZ, (hasító-fürész) ösz. fn. Fürész, melylyel szilárd testeket, különösen fákat hosszában metszenek.

HASÍTVÁNY, (has-ít-vány) fn. tt. *hasítvány-t*, tb. *—ok.* harm. szr. *—a* v. *—ja.* Amit valamiből hasítottak. *Fahasítvány. Szent Márton egy hasítványt adott köpenyéből a meztelen koldusnak.* (Legenda).

HASIZOM, (has-izom) ösz. fn. Boncztanban, a hasnak izmai, melyek az altestre és mellre hatnak, s különösen lélekzésre, a belek kiürítésére, vizellésre stb. szolgálnak.

HASKA, (has-ka) fn. tt. *haskát.* Szeged tájékán am. hasadt, túlérettsége miatt szétvált dinnye.

HASKÉR, (has-kér) l. HASKÉREG.

HASKÉRÉG, (has-kéreg) ösz. fn. Kéreg, vagyis hártya, mely a has üregét bevonja, s igen sima fölszinü.

HASKÓ, l. HASÓK.

HÁSKÓ, Dunán túl, nevezetesen a Balaton mellékén am. a sövénykerítéseken hagyott alacsonyabb rés, melyen át lehet hágni. Eredetiképp tehát am. *hágcsó.*

HASKOROGÁS, HASKORGÁS, (has-korogás) ösz. fn. A hasból kihalló tompa hang, leginkább éhomra vagy midőn valaki a hasát igen megszorítja.

HÁSKÖTÉL, am. HÁRSKÖTÉL.

HASLAG, (has-lag) székely szó; lásd : HASMÁNT.

HASLÁGYÍTÓ, (has-lágyító) ösz. mn. Mi az emésztetet meghigítja, s úgynevezett lágy hast, könnyü székelést csinál. *Haslágyító szerek, ételek.*

HASLÓ, (has-al-ó) fn. tt. *hasló-t.* 1) l. HASALÓ. 2) Balatonmelléken am. parasztkocsira a könnyebb fellépés kedveért alkalmazott hágcsó.

HASMÁNT, HASMÁNYT, (has-om-ánt v. has-m-ánt) ih. Hegyalján am. hason, hason fekve. *Hasmánt heverni, alunni. Hasmánt enni.* A székelyeknél : *haslag.* Ellentéte : *hanyatt.*

HASMENÉS, (has-menés) l. HASFOLYÁS.

HASMETSZÉS, (has-metszés) ösz. fn. Sebészi mütét, a hasnak metsző eszközökkel felnyitása.

HASNEVELÉS, (has-nevelés) l. HASHIZLALÁS.

HASNYITÁS, (has-nyitás) lásd : HASMETSZÉS.

HASOGAT, (has-og-at v. has-o-gat) áth. és gyakor. m. *hasogat-tam, —tál, —ott.* Valamit folytonosan vagy több részekre hasít. *Fát hasogatni.* Átv. ért. mondjuk oly belső bajokról, fájdalmakról, melyek a kóros tagot mintha hasogatnák. *A köszvény hasogatja lábait.*

HASOGATÁS, (has-og-at-ás) fn. tt. *hasogatás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* 1) Cselekvés, mely által valamit hasogatunk. *Fahasogatás.* 2) Átv. fájdalom, mely oly érzéssel jár, mintha valami hasogatná a kóros testet. *Fejhasogatás. Csonthasogatás.*

HASOGATÓ, (has-og-at-ó) mn. tt. *hasogató-t.* Aki vagy ami hasogat. *Tőkéket hasogató munkások. Szőrszálhasogató* am. csekélységeken fennakadó, apróságokkal bibelődő bíráló.

HASOGATOTT, (has-og-at-ott) mn. tt. *hasogatott-at.* Amit hasábokra, darabokra hasítottak. *Hasogatott fa. Elhasogatott ruha.* V. ö. HASOGAT.

HASÓK, (has-ók) mn. és fn. tt. *hasók-ot.* Kinek nagy hasa van; pohos, poczokos, potrohos. Képzésre hasonló a *pofók, szemök* szókhoz.

HASON, (1), (has-on) ih. Hasra borulva. *Hason feküdni, heverni, alunni. Hason mászni.*

HASON, (2), (has-on) mn. tt. *hason-t,* tb. *—ok.* Gyöke a hangutánzó *has*, melyből *hasad*, *hasít* és származékaik erednek. Tulajdonkép jelent olyat, mint egy másik, mely valaminek mássa, mintegy amelylyel előbb egy egészet tett, de attól elhasíttatott, elvált, pl. *a ketté fűrészelt fahasábok hasonok. Hason része, hason fele, hason mása valaminek. A kenyeret két vagy négy hasonfélre metszeni.* Másképp : *szakasztott olyan*, melyben szintén a föntebbi fogalom rejlik, sőt ‚fél'-ben is, a mennyiben ez *vál* ige felhangu módosúlata. Szélesb ért. mi olyan tulajdonságokkal bír, mint egy másik. Az *egyen*, *egyenlő* ugyanazonságot, a *hason*, *hasonló* csak olyanságot fejez ki. *Hason szók*, melyek körülbelül ugyanazon értelemmel birnak. *Hason irások*, melyek vonásai megegyeznek. Képzésére olyan mint : *rokon, alacson, zordon, eleven, mereven*, s mindenek fölött : *egyen.*

HASONALAKÚ, (hason-alakú) ösz. mn. Minek olyan alakja van, mint egy másiknak. *Hasonalakú ikrek. Hasonalakú testvérek.*

HASONBAJ, (hason-baj) ösz. fn. Egy máiskhoz hasonló baj, betegség. *Hasonbajban szenvedni.*

HASONBÉCS, (hason-bécs) ösz. fn. Becs, mely egy más becscsel vagy másnak árával felér, mely egy másikkal hason értékü.

HASONBÜNTETÉS, (hason-büntetés) ösz. fn. 1) Büntetés, mely olyan, mint egy másik. *A hason bünben részesek hasonbüntetésre itéltettek.* 2) Büntetés neme, mely szerént valaki oly szenvedésre itéltetik, milyet ő másnak okozott. (Fogat fogért, szemet szemért). V. ö. FÁNTONFÁNT.

HASONEREDETŰ, (hason-eredetü) ösz. mn. Olyan eredetű, mint egy másik.

HASONÉRTÉK, (hason-érték) ösz. fn. Mi anynyit ér, mint egy másik. *Valamit hasonértékben viszszaadni.* (Alpari).

HASONÉRTÉKÜ, (hason-értékü) ösz. mn. Minek oly értéke van, mint egy másiknak. *Hasonértékü pénzek. Három huszas hasonértékü egy ezüstforinttal.*

HASONÉRTELEM, (hason-értelem) ösz. fn. Értelem, mely egy bizonyos másikkal körülbelül öszveüt, megegyezik. *Hasonértelemben venni valamit. Én és te hasonértelemben szólottunk.* V. ö. HASON és ÉRTELEM.

HASONÉRTELMŰ, (hason-értelmü) ösz. mn. Minek oly értelme van, mint bizonyos másiknak. *Hasonértelmü nyilatkozatot adtak mindhárman. Hasonértelmü magyarázatok.*

HASONÉRZELÉM, (hason-érzelém) l. HASONÉRZET.

HASONÉRZET, (hason-érzet) ösz. fn. Érzet, mely olyan, mint bizonyos más érzet. *Hasonérzetet gerjeszteni másokban.*

HASONÉRZETŰ, (hason-érzetü) ösz. mn. Ki bizonyos másnak érzetéhez hasonló érzettel bír. *Hasonérzetü barátok.*

HASONFAJ, (hason-faj) ösz. fn. Ami fajra nézve ugyanazon osztályhoz tartozik, de mégis némi változatossággal. Ily hasonfajok vannak az állatok országában, a gyümölcsökben stb.

HASONFAJÚ, (hason-fajú) ösz. mn. Ugyanazon fajhoz tartozó, de némileg különböző.

HASONFÉL, (hason-fél) ösz. fn. Ketté hasított, metszett egésznek egyik része, mely akkora és olyan mint a másik, vagy ha különböző nagyságu is, de avval összetéve egy egészet képez. *Az útijegy hasonfelét a kalauznak adni. Ime uram, én javimnak hasonfelét szegényeknek adom.* (Müncheni cod.).

HASONGAT, (has-on-g-at) ; l. HASOGAT.

HASONÍT, HASONIT, (has-on-ít) áth. m. *hasonít-ott.* Hasonná, magához hasonlóvá tesz. Leginkább nyelvtanban élünk vele (assimilare), pl. a névmutató (az) *z* betüjét a következő mássalhangzóhoz hasonítjuk : *akkor* az-kor helyett, *abból, annak, attól*, az-ból, az-nak, az-tól helyett stb. V. ö. HASONÚL.

HASONÍTÁS, HASONITÁS, (has-on-ít-ás) fn. tt. *hasonítás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Hasonlóvá v. hasonná tevés. V. ö. HASONÍT, HASONÚL.

HASONL, régies ; l. HASONOL.

HASONLÁS, (has-on-ol-ás) fn. tt. *hasonlás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* 1) Állapot, midőn két vagy több tárgy, vagy személy egymáshoz hasonlik. V. ö. HASONLIK. 2) Átv. ért. szakadás, pártokra, felekezetekre oszlás, egymás ellen fölkelés, föltámadás. *Meghasonlás. Elhasonlás.*

HASONLAT, (has-on-l-at) fn. tt. *hasonlat-ot,* harm. szr. *—a.* 1) Állapot, midőn két vagy több különnemü tárgyak vagy személyek bizonyos jegyekre, tulajdonságokra nézve megegyeznek. *Hasonlatot találni két ember arcza, termete között.* 2) Némely tu-

dományos tárgyakra vitetve, különösebben a nyelvtanban am. a szók módosításának, ragozásának, alkotásának bizonyos szabályokban megegyezése, s az innét folyó következtetések. *A szók elemeit, eredetét, értelmét, ragozásait nyelvhasonlat szerént meghatározni.* Továbbá a következtetésnek azon módja, midőn hasonló esetekből, hasonló eredményeket húzunk ki. *A természettudósok, orvosok, régiségbuvárok gyakran hasonlatból itélnek.* A jogászoknál szintén azon mód, midőn olyanforma esetben vagy esetekben, ugyanazon törvényre alapitják érveiket, okoskodásaikat, vagy itéleteiket. (Analogia).

HASONLATLAN, (has-on-l-atlan) mn. tt. *hasonlatlan-t*, tb. *—ok.* Különböző, mi bizonyos tekintetben más jegyekkel, tulajdonságokkal bir, mint egy másik, máskép : *hasonlótlan. Hasonlatlan körülményekben, hasonlatlan sikerrel működni.*

„Ó mi igen más ez, mint pusztai népe Zalánnak ,
Ó mi hasonlatlan lesz majdan az ütközet.“
Zalán futása. (Vörösmartytól).

HASONLATLANSÁG, (has-on-l-atlan-ság) fn. tt. *hasonlatlanság-ot.* Állapot, midőn két vagy több tárgy, vagy személy egymáshoz hasonlatlanok. V. ö. HASONLATLAN.

HASONLATLANUL, (has-on-l-atlan-ul) ih. 1) Különbözőleg; oly jegyekkel, tulajdonságokkal birva, melyek egymással nem egyeznek. *A két testvér hasonlatlanul intézi gazdaságát.* 2) Kitünőleg nagyobb mértékben, sokkal inkább. *Ezen mű hasonlatlanul jelesebb amannál. Péter hasonlatlanul eszesebb Pálnál.*

HASONLATOS, (has-on-l-at-os) mn. tt. *hasonlatos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Minek egy másikkal hasonlata van, vagyis avval bizonyos jegyekben, tulajdonságokban megegyezik. *Arczra, hangra, termetre hasonlatos testvérek. Hasonlatos esetek, körülmények.* „Az te bálványidhoz hasonlatos vagy, és az oktalan állatokhoz egyenlőé tötted magadat.“ Sz. Krisztina élete.

HASONLATOSAN, (has-on-l-at-os-an) ih. Oly módon, olyképen, mint egy másik; nem különben. *Ő szereti a hazát és hasonlatosan a királyt. A műbirák hasonlatosan nyilatkoztak munkám felől.*

HASONLATOSKÉPEN, (hasonlatos-képen) ösz. ih. l. HASONLATOSAN és HASONLÓKÉPEN.

HASONLATOSKODIK, (has-on-l-at-os-kod-ik) k. m. *hasonlatoskod-tam*, *—tál*, *—ott.* Máshoz hasonlónak látszani akar; mást majmol. Élt e szóval Faludi E. M. 160. l.

HASONLATOSSÁG, (has-on-l-at-os-ság) fn. tt. *hasonlatosság-ot.* Állapot, midőn két vagy több tárgy vagy személy bizonyos jegyekre, tulajdonságokra nézve megegyezik egymással. *Ezen két ember között nagy hasonlatosság van. Isten az embert maga hasonlatosságára teremtette.* Rövidebben : *hasonlat* vagy *hasonlóság.* Régiesen am. tettetés (simulatio), pl. a Bécsi codexben. V. ö. HASONOL.

HASONLÉK, (has-on-l-ék) fn. tt. *hasonlék-ot.* Hasonlitási módszer v. müködés. Hasonló minőség; hasonló eset. *Nyelv-, jog-, természettani* stb. *hasonlék.* (Analogia). V. ö. HASONLAT, 2).

HASONLIK, (has-on-l-ik) k. m. *hasonl-ott*, htn. *—ani.* 1) Közelitő ragu névvel am. valakihez vagy valamihez bizonyos jegyekre nézve rokon, közel áll. *A te gyürüd az enyémhez hasonlik.* 2) Átv. ért. és felható ragu névvel am. két vagy több részre, pártra, felekezetre szakad, s mintegy darabokra hasad. *Pártokra, felekezetekre hasonlani. Egymás között meghasonlani. A szövetséges tartományok, fejedelmek elhasonlottak tőlünk.* Gyöke a hangutánzó *has*, törzsöke *hason*, mn. V. ö. HASON.

HASONLÍT, HASONLIT, (1), (has-on-l-ít) áth. m. *hasonlít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Valamit bizonyos jegyekre, tulajdonságokra nézve máshoz mér, mással öszvevet. *Hozzám ne hasonlítsd magadat. Ugyan kihez is hasonlítsalak? Öszvehasonlítani a bánsági gabonát a felföldivel.*

HASONLÍT, HASONLIT, (2), (mint föntebb) önh. m. *hasonlít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Köz beszédben használtatik *hasonlik* helyett. *Ezen két ember igen hasonlít egymáshoz. A te órád hasonlít az enyémhez.* Néhutt mondják : *formít. Apjához igen formít.* Az *ít* képzős átható igék között az egész nyelvben alig van egykét ige, milyen ez is : *szít* (hozzá), melyek önható értelemben használtatnak. V. ö. HASONLIK.

HASONLÍTÁS, HASONLITÁS, (has-on-l-ít-ás) fn. tt. *hasonlítás-t*, tb. *—ok.* harm. szr. *—a.* 1) Cselekvés, midőn valamit máshoz hasonlítunk. *Két vagy több dolog öszvehasonlítása.* Különösen a költői nyelvben igen gyakoriak a hasonlítások.

„Malozsa szőlő a nyaka,
Mézeskalács az ajaka,
Szeme kökény, foga gyémánt,
Az ínye arany paszománt.

Mézbül van a beszélője,
Szegfüből a nyeldeklője,
Képe rózsa, szája czukor,
Szemöldöke selyemfodor.“
Népdal (Erdélyi J. gyüjt.).

2) Állapot, midőn két vagy több dolog egymással bizonyos jegyekben megegyezik. Helyesebben : *hasonlat* vagy *hasonlóság.*

HASONLÍTHATATLAN, HASONLITHATLAN, (has-on-l-ít-hat-[at-]lan) mn. tt. *hasonlíthatatlan-t*, tb. *—ok.* Oly tárgyakról mondjuk, melyek vagy bizonyos vagy épen semmi jegyekre nézve sem egyeznek meg, melyek egészen különböznek, más nemüek, természetüek, s melyeket egymáshoz hasonlítani nem lehet. Határozókép am. egymástól igen különbözőleg, hasonlíthatlanul.

HASONLÍTHATATLANUL, (has-on-l-ít-hat-[at-]lan-ul) ih. Egymástól igen nagyon vagy egészen

különbözőleg; sokkal nagyobb mértékben. *Ezen mű hasonlíthatatlanul szebb a másiknál.*

HASONLÍTHATÓ, (has-on-l-ít-hat-ó) mn. tt. *hasonlítható-t.* Mit máshoz hasonlítani lehet, mi bizonyos tekintetben máshoz hasonló.

HASONLÍTÓ, (has-on-l-ít-ó) mn. tt. *hasonlító-t.* Aki vagy ami hasonlítással foglalkodik. *Hasonlító fok* a nyelvtanban másodfok v. középfok helyett. *Hasonlító nyelvészet*, mely több nyelvek, vagyis nyelvekbeli szók és szóalakok egybevetését tárgyalja.

HASONLÍTÓ FOK, l. KÖZÉPFOK.

HASONLÓ, (has-on-l-ó) mn. tt. *hasonló-t.* Hason jegyekkel, tulajdonságokkal biró, olyan, mint egy másik. Közelítő ragu neveket vonz. *Hasonló mázu edények. Hasonló szabásu öltözetek. Hasonló büntetésre itélt büntársak. Korom a koromhoz nem hasonlóbb.* (Km.). 2) Hason mértékü, nagyságu. *Két hasonló részre osztani valamely nemesi birtokot.* Különbözik némileg: *egyenlő;* ez ugyanazonfélét, hasonló pedig csak olyanságot jelent. Latinul hasonló *similis*, egyenlő *aequalis*. V. ö. EGYEN, EGYENLŐ és HASON.

HASONLÓAN, (has-on-l-ó-an) ih. 1) Oly formán, oly alakban, olyképen, mint egy másik. *Velem is hasonlóan bánt, mint veletek.* 2) Hasonló v. olyan mértékben. *Hasonlóan osztani fel az örökséget.*

HASONLÓKÉP v. HASONLÓKÉPEN, (hasonló-kép v. -képen) ih. l. HASONLÓAN.

HASONLÓLAG, (has-on-l-ó-lag) l. HASONLÓAN.

HASONLÓSÁG, (has-on-l-ó-ság) fn. tt. *hasonlóság-ot.* Két vagy több tárgynak némely köz tulajdonságai, jegyei. Szorosb ért. bizonyos köz nagyságnak, mértéknek egy másikkal megegyezése. *A ketté osztott telek hasonlóságáról mérés által meggyőződni.*

HASONLÓTLAN, (has-on-l-ó-talan) mn. tt. *hasonlótlan-t*, tb. *—ok.* Nem hasonló, különböző.

HASONLOTT, (has-on-l-ott) mn. tt. *hasonlott-at.* Átv. ért. oszlott, megoszlott, pártokra, felekezetekre szakadt. *Minden magában meghasonlott ország elpusztúl.*

HASONMÁS, (hason-más) ösz. fn. Mi valamely máshoz annyira hasonlít, mintha ugyanaz volna, pl. midőn az eredeti után valamely képet levesznek, okleveleket másolnak stb. *Régi kéziratok hasonmásait birni.* Átv. ért. oly személyről mondják, ki egy máshoz nagyon hasonló.

HASONMÉRTÉK, (hason-mérték) ösz. fn. Oly nagyságu, mennyiségü, akkora, olyféle mérték, mint bizonyos másik. *Hasonmértékben adni vissza a kölcsönt.*

HASONMINŐSÉG, (hason-minőség) ösz. fn. L. HASONLÓSÁG.

HASONNEMŰ, (hason-nemü) ösz. mn. Azon nemhez tartozó. *Hasonnemü állatok, növények, ásványok. Hasonnemü számok*, pl. két *forint*, öt, *száz forint. Különnemüek:* három *forint*, husz *krajczár*. (Homogenei, és: heterogenei numeri).

HASONNEVŰ, (hason-nevü) ösz. mn. Szélesb ért. oly névvel biró, mely egy másikhoz sokban hasonló, pl. *az olaszok és oláhok hasonnevü és eredetü népek.* Szorosb ért. azon névvel biró. *Egy helységben gyakran több hasonnevü lakosok élnek.*

HASONOL, (has-on-ol) áth. és hangugrató m. *hasonol-t* v. *hasonlott.* Előfordul a münch. codexben. 1) Valamihez hasonlít átható értelemben, hasonlónak tart. *Kihez hasonljam kedig e nemzetet?* (Máté 11.). *Kihez hasonljam e nemzetnek népét.* (Lukács 7.). *Minden, ki hallja én igéimet, hasonlatik bölcs emberhez.* (Máté 7.). *Ne akarjatok azokhoz hasonlatnotok.* (Máté 6.). *Ím e*[b] *mai napon a*[b] *bínösöknek egyikhöz hasonlád magadat.* (Debreczeni Legendáskönyv). 2) Valamit tettet, valamit bizonyos hasonlatosságra cselekszik. *Kik önmagokat igazaknak hasonlaták. Hosszu imádságot hasonlván.* Simulantes longam orationem. (Lukács 21.).

HASONRÉSZ, (hason-rész) ösz. fn. Hasonló nagyságu részekre osztott egészből egy rész. *A zsákmányból valamennyien hasonrészt kapnak. Négy hasonrészre osztani a kenyeret.* Szorosb ért. valamely ketté hasított egésznek fele.

HASONSZENV, (hason-szenv) ösz. fn. Gyógymód, melynek főelve: hasonló bajt hasonlóval gyógyítani, (similia similibus), s ennél fogva ellentétben áll a régi gyógymóddal, melynek főelve: contraria contrariis. Alapítója ezen új gyógymódnak: Hahneman Sámuel. (Homoeopathia).

HASONSZENVI, (hason-szenvi) ösz. mn. A hasonszenv rendszerét követő, azt illető, arra vonatkozó. *Hasonszenvi gyógymód. Hasonszenvi adagok, gyógyszerek.*

HASONSZERŰ, HASONSZERÜ, (hason-szerü) ösz. mn. Olyan féle, olyan minőségü, olyan forma, mint egy másik eset szokott lenni. (Analogus). *Hasonszerü eset, müködés.*

HASONSZERŰSÉG, (hason-szerüség) ösz. fn. L. HASONLAT, 2).

HASONSZINŰ, (hason-szinü) ösz. mn. Olyan szinü, mint egy másik. *Hasonszinü posztóból viselni dolmányt és nadrágot.*

HASONSZÓ, (hason-szó) ösz. fn. Szó, melynek egy másikkal hasonló, körülbelül ugyanazon értelme, jelentése van. (Vox synonima).

HASONSZÖGŰ, (hason-szögü) ösz. mn. Oly térről vagy terekről mondják, melynek és melyeknek szögei egynemüek. *Hasonszögü csegelyek.* (Triangula aequiangula).

HASONTALAN, (has-on-talan) mn. tt. *hasontalan-t*, tb. *—ok.* Jobban: *hasonlatlan;* l. ezt.

HASONÚL, HASONUL, (has-on-úl) önh. m. *hasonúl-t.* Hasonmássá válik, hasonná vagy hasonlóvá lesz. (Assimilatur, wird assimilirt v. assimilirt

sich). Eléjön e kifejezés más tudományokban is, pl. az élettanban; de itt leginkább nyelvtani használatáról szólunk, (hanghasonúlat), pl. a *val, vel* névutóban a *v* a megelőző mássalhangzóval hasonúl, *emberrel* embervel helyett, *lábbal*, *asztallal*, *reggel*, *ezzel*, lábval, asztalval, regvel, ezvel helyett stb. Néha a megelőző hang vagy hangok lesznek a következőhöz hasonlóvá, példák magok az *avval*, *evvel* tájdivatos kiejtések; általán *az ez* névmásokban a *z* a közvetlen következő mássalhangzóhoz hasonlóvá válik, pl. *akkor* = azkor, *annak* = aznak, *attól* = aztól, *abban* = azban, *annyi* = aznyi; mi a régieknél, sőt köz beszédben ma is többször eléfordúl (minthogy helyesirásunkban már a szószármaztatást követjük); így köz beszédben mindnyájan így szólunk: *uccza* (,utcza' helyett), *accza* (,addsza' h.). Az utóbbiban már kettős változás is fordul elé: elsőben lett a dsz = cz-vé (adcza), azután a megelőző *d* is cz-vé hasonúlt. Így mondjuk: *eccser* (,egyszer' helyett), *másocczor*, *harmacczor*, *negyeccser* stb. (,másodszor' stb. helyett). Tökéletesen egyeznek ezekkel a régies kiejtésü és gyakorta irásban is megtartott: *accig*, *eccsig*, melyek néhutt a származáshoz hübben csakugyan *addzig edsig* alakban is elé jönnek, melyeket tehát csak od-z-ig (= od' azig v. ott azig, mint aztán = az után) és ed-z-ig (id', régiesen: ed' ezig v. ett ezig) elemzéssel fejthetünk meg, s melyekben mai divat szerént a következő *z* hasonúlt a megelőző *d*-vé: *add-ig*, *ed-d-ig*, (ha csak azt nem véljük, hogy ezek önállólag fejlődtek ki: *ott-ig*, *ett-ig*, azaz *itt-ig*, minthogy a régieknél ,itt' helyett gyakrabban ,ett'. jön elé). Ily hasonulások az előző betühangban: *szégyell* = szégyenl, *segéll* = segédl, *remélt* = reménnyl, *háss* = hárs, *salló* = sarló, *olló* = orló; továbbá a következő betühangban: *faggyú* = fagy-jú, *asszú* = asz-jú, *hosszú* = hosz-jú; közbeszédben gyakran két szóban is, pl. *nasz szájjal* = nagy szájjal. (Kriza János gyüjteményében, az utóbbi ismét am. szájval). Különösen hasonúl pedig számtalan esetben a kapcsoló mód *j* képzője ilyenekben: *keressük* = keres-j-ük, *öntözzünk* = öntöz-j-ünk, sőt ebben *szakasszunk* = szakaszt-j-unk, a hasonulásra törekvés még a *t* betüt is kiszorítá stb. Ezen és több hasonulások minden nyelvben eléfordulnak; a magyarban létezők e szótár illető helyein szintén megérintvék. Hasonulásnak nevezik némelyek a hangvonzalmat, (hangattractiót) is, mely főkép a hangzók némely változásaira vonatkozik, pl. *madár*, *barát* szókban a hosszu *á*-t megelőzött szótag rövid *a*-ja nyiltabb, (azaz *a*), mint *majom*, *barlang* szókban. L. Előbeszéd 35. lapon.

HASONÚLÁS, HASONULÁS, (has-on-úl-ás) fn. tt. *hasonúlás-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a*. Hasonná vagy hasonlóvá levés. (Assimilatio). *Betük vagy betühangok hasonulása*. V. ö. HASONÚL.

HASONÚLAT, HASONULAT, (has-on-úl-at) fn. tt. *hasonúlatot*, harm. szr. —*a*. Hasonulás elvont értelemben. V. ö. HASONÚLÁS, HASONÚL.

HÁSOS, HORVÁTH—, NÉMET—, falvak Vas megyében; helyr. *Hásos-on*, —*ra*, —*ról*.

HASOVÁNY, (has-o-vány) fn. tt. *hasovány-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a* v. —*ja*. Göcsejben am. hosszu fahasáb, melyből többet földbe verve, s gúzsokkal öszvekötve kerítésül használnak.

HASÖV, (has-öv) l. HASHEVEDER.

HASPÓK, (has-pók) ösz. fn. Gúnyneve oly személynek, kinek igen nagy hasa, s vékony lábszára van.

HASPUFFADÁS, (has-puffadás) ösz. fn. Állapot, midőn a has a sok ételtől vagy valamely nyavalya által felfuvódik.

HASRÁGÁS, (has-rágás) ösz. fn. l. HASCSIKARÁS.

HASREKEDÉS, (has-rekedés) ösz. fn. l. HASDUGULÁS.

HASREMEK, (has-remek) ösz. fn. Mészárosok és hentesek nyelvén am. az állat hasából metszett darab.

HASSÁG, erdélyi falu Meggyes székben; helyr. *Hasság-on*, —*ra*, —*ról*.

HASSÉRÜLÉS, (has-sérülés) l. HASSÉRV.

HASSÉRV, (has-sérv) ösz. fn. Az altest nyavalyája, midőn a belek egy része valamely erőszakos rándulás, ütés stb. által helyzetéből kimozdúl, s lefelé szállván nagy daganatot képez. Máskép: *sérülés*, néhutt *hurosság*, *tökösség*.

HASSIKULÁS, (has-sikulás) ösz. fn. l. HASFOLYÁS.

HASSIPOLY, (has-sipoly) ösz. fn. Hasba nyiló vagy hason képződött sipolyféle nyavalya. V. ö. SIPOLY.

HASSZÁRNY, (has-szárny) ösz. fn. A halak hasán kétfelül levő hártyanemü szárnyak.

HASSZORÍTÓ, (has-szorító) ösz. fn. és mn. 1) l. HASHEVEDER, HASLÓ. 2) Hasfolyást szüntető, emésztetet sürítő. *Hasszorító szerek*. 3) Dugulást okozó. *Hasszorító kemény, nehéz ételek*.

HASSZORULÁS, (has-szorulás) ösz. fn. l. HASDUGULÁS.

HASTEKERÉS, (has-tekerés) l. HASCSIKARÁS.

HASTISZTÍTÓ, (has-tisztító) ösz. fn. és mn. l. HASHAJTÓ.

HASTISZTULÁS, (has-tisztulás) ösz. fn. Állapot, midőn akár természetes, akár mesterséges lágy szék által a hasból holmi kóros anyagok kiürülnek, jótékony hasmenés.

HASÚ, (has-ú) mn. tt. *hasú-t* v. —*at*, tb. —*k* v. —*ak*. Kinek vagy minek bizonyos tulajdonságu hasa van. *Nagy hasú*. *Pók hasú*. *Előhasú*, azaz első terhet vagy vemhet viselő. *Előhasu menyecske*. *Rátartja magát, mint az előhasu menyecske*. *Előhasu üsző*. Dunán tuli tájszólással: *hasi*, *előhasi*.

HASÜREG, (has-üreg) ösz. fn. A hasnak belső tére, a rekeszizomtól kezdve lefelé, melyben a belrészek fekszenek.

HASÜRÜLÉS, (has-ürülés) ösz. fn. Állapot, midőn a belekben elválasztott bélsár a végbélen kitakarodik.

HASÜTÉR, (has-ütér) ösz. fn. Ütér a hasban. V. ö. ÜTÉR.

HASVARRÁS, (has-varrás) ösz. fn. Sebészi műtét, a has és belek sebes, vagy felnyitott helyeinek fonallal öszvefoglalása.

HASVÍZKÓR, (has-víz-kór) ösz. fn. Vízkór, midőn a víz a hasüregben gyűl öszve, s azt felpuffasztja.

HASVÍZKÓRSÁG, l. HASVÍZKÓR.

HASZ, elvont gyök, melyből *haszon*, és származékai erednek. Rokonnak látszik *hoz* önálló gyökkel, innen *haszon* am. *hozó*, t. i. valamely jövedelmet, előnyt hozó. V. ö. HASZON, HASZONTALAN.

—HÁSZ, ige- és névképző *hajhász* és *szarhász* szókban, ugyanaz *ász* képzővel, azon különbséggel, hogy az elébe csusztatott *h* hang, mint tudjuk, némi erőködő lehelést, lótást-futást fejez ki (*hajhász* szóban), és kóros állapotot (*szarhász* szóban).

HASZINTE, (ha-szinte) ösz. kötszó. Élünk vele, midőn valamit bizonyos kifogás, kivétel, ellenvetés daczára is állítunk vagy tagadunk, s rokonértelmü az *ámbár*, *noha* kötszókkal. Azon mondatban, melyet vezérel, *is* kötszócskát vonz, mely rendesen az ige után áll, pl. *Nem kell vala ily keményen bánnod velem, haszinte megsértettelek volna is. Ezt meg kell tenned, haszinte károddal esnék is.* Midőn a *ha* és *szinte*, mint külön szók állanak a mondatban, a szinte am. *hasonlóan. Én is elmegyek, ha te szinte eljösz.* V. ö. SZINTE.

HASZNÁL, (1), (hasz-on-ál) önh. m. *használ-t.* 1) Hasznot hajt, hasznára van valakinek v. valaminek. Tulajdonitó ragu neveket vonz. *Használt Péternek a kereskedés. Ezen ifjunak sokat használt a tanulás.* 2) Sikere, foganata lett valaminek valamire nézve. *Az öntözés használt a rétnek. Használt neki az intés, jó tanács. Kicsin nem árt, sok nem használ.* (Km.). *Meghasznált neki a bor*, azaz megártott. (Szalai közmondás). 3) Helyesen áll *ér* ige helyett. *Mit használ lennünk, ha homály burkolja nevünket?* (Horv. E.). *Mit használ embernek, ha egész világot megnyeri?* (Üdvözítőnk szavai Káldinál).

HASZNÁL, (2), (mint föntebb) áth. m. *használ-t.* Valamit bizonyos czélra fordít; valamivel él. *A pénzt jóra használni. Az időt munkára használni. Sok földje van, de nem használja. Mire használod ezen eszközöket? Használni a jó alkalmat. Feleségét használni. Idegen nőt használni. Más ruháját használni.* Átvitten : hasznot hoz, jó eredményt szül. *Az mit sem használ. Használt a jó szó.*

HASZNÁLÁS, (hasz-on-ál-ás) fn. tt. *használás-t*, tb. *—ok.* harm. szr. *—a.* 1) Állapot, midőn valami hasznot hajt, javára van valakinek v. minek. *E gyógyszer használása felől bizonyos vagyok.* 2) Cselekvés, melynél fogva valamit hasszonra fordítunk, vele bizonyos czélt követünk, vele élünk. *Pénznek, időnek használása. Jó alkalom használása.* V. ö. HASZNÁL.

HASZNÁLAT, (hasz-on-ál-at) fn. tt. *használatot*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Haszonvétel vagy azon siker, foganat, melyet elérünk, midőn valamit bizonyos czélra fordítunk. *Valamely földbirtok használataért fizetni. Használatra átengedni másnak fölösleges bútorainkat, szobáinkat. A gyógyszer használata iránt tudakozódni.* A régieknél jelent hasznot is. „És vedd jól eszödbe ez szent gyónásnak ő nagy használatját.“ Góry-cod. Innen ma is : *használatos.*

HASZNÁLATLAN, (hasz-on-ál-atlan) mn. tt. *használatlan-t*, tb. *—ok.* Minek hasznát nem veszik, mit heverni hagynak, mivel senki nem él, mit semmi bizonyos czélra nem fordítnak. *Használatlan könyvek*, melyeket senki nem olvas. *Használatlan szobák*, azaz üresek, lakó nélküliek. *Használatlan öltözékek, eszközök, edények.* A régieknél eléjön ‚haszontalan‘ értelemben is. „Nem leszek neked használatlan rabod.“ Pesti Gábor, Aesopus életében. Határozóként am. használás nélkül, használatlanul.

HASZNÁLATLANUL, (hasz-on-ál-atlan-ul) ih. A nélkül, hogy hasznát vennék, haszonra fordítanák, élnének vele, gyümölcsöztetnék. *Használatlanul heverő parlag mezők. Használatlanul elzárt pénz, porlepte könyvek.*

HASZNÁLATOS, (hasz-on-ál-at-os) mn. tt. *használatos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Mit használatra fordítanak. *Használatos földbirtok.* 2) Sikeres, foganatos, gyümölcsöző, hasznos. *Használatos buvárkodás, tanulás, tanács, intés. Használatos mezei gazdaság, kertészség, kereskedés.* „De maga (mégis) ennél használatosbat és jobbat nem hagyott; mint ez szent gyónást.“ Góry-cod.

HASZNÁLATOSAN, (hasz-on-ál-at-os-an) ih. Sikeresen, foganatosan, gyümölcsöztetve, bizonyos nyereséggel. *Használatosan fordítani a munkát valamire. Használatosan üzni a földmivelést, marhatenyésztést.*

HASZNÁLATOSSÁG, (hasz-on-ál-at-os-ság) fn. tt. *használatosság-ot*, harm. szr. *—a.* Tulajdonság, melynél fogva valamivel sikeresen, foganatosan lehet élni, midőn a munkát, fáradságot nem hiába fordítjuk reá. *Ezen gép használatosságáról nem kétkedem. Földnek használatossága.*

HASZNÁLHATATLAN, l. HASZNÁLHATLAN.

HASZNÁLHATLAN, (hasz-on-ál-hat-(at)lan) mn. tt. *használhatlan-t*, tb. *—ok.* Minek hasznát venni nem lehet, mivel bizonyos czélra nem élhetünk. *Használhatlan szerszámok, gépek. Irásra használhatlan, de borítéknak használható papiros. Katonának használhatlan bénna.* Határozókép am. nem használhatólag.

HASZNÁLHATÓ, (hasz-on-ál-hat-ó) mn. tt. *használható-t*, tb. *—k.* Mit bizonyos czélra vagy czélokra

használni lehet, mivel élhetünk. *Tüzre, épületre használható fák. Egyedül fülönek használható bamba ember. Hát ez mire használható?*

HASZNÁLHATÓLAG, (hasz-on-ál-hat-ó-lag) ih. Bizonyos czélra fordíthatva.

HASZNÁLHATÓSÁG, (hasz-on-ál-hat-ó-ság) fn. tt. *használhatóság-ot.* Tulajdonság, képesség, melynél fogva valakit v. -mit bizonyos czélra használni, fordítani, alkalmazni lehet.

HASZNÁLT, (hasz-on-ál-t) mn. tt. *használtat.* Amit haszonra fordítanak vagy fordítottak; használatban levő vagy volt. *Használt szerszám, kés, villa, bútor, szobák.* Ellentéte: *használatlan.* Nőszemélyről, kivel férfi közösködött.

HASZNÁLTSÁG, (hasz-on-ál-t-ság) fn. tt. *használtság-ot.* Használatban volt vagy levő állapot, minőség.

HASZNATLAN, l. HASZONTALAN.

HASZNAVEHETETLEN, lásd: HASZNAVEHETLEN.

HASZNAVEHETLEN, (haszna-vehetlen) ösz. mn. Mit bizonyos czélra, vagy semmire használni nem lehet. Különösen, emberről szólva, ügyetlen, buta, járatlan, nyomorúlt stb. *Hasznavehetlen sántabéna. Hasznavehetlen hülle, részeges ember.* Határozókép am. hasznát nem vehetve, hasznavehetlenül.

HASZNAVEHETŐ, (haszna-vehető) ösz. mn. Bizonyos czélra alkalmas, ügyes, jártas, valamire képes; miből hasznot lehet húzni, mi gyümölcsöt hozhat. *Hasznavehető eszközök. Hasznavehető öregember. Igen hasznavehető fiatal. Hasznavehető parlag.*

HASZNAVEHETŐLEG, (haszna-vehetőleg) ih. Hasznavehető módon vagy állapotban.

HASZNAVEHETŐSÉG, (haszna-vehetőség) ösz. fn. Tulajdonság vagy képesség, melynél fogva valaminek bizonyos czélra hasznát vehetjük.

HASZNOL, (hasz-on-ol) áth. m. *hasznol-t.* Valamit haszonra fordit, él vele; heverni nem hagy. *Hasznolni kell a gazdaságban mindent. Ez ócska ruhát még rosz időben lehet hasznolni.* Szokottabban: *használ.*

HASZNOS, (1), (hasz-on-os) mn. tt. *hasznos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Jövedelmes, gyümölcsöző. *Hasznos földek, rétek. Hasznos tehenek, juhok.* 2) Bizonyos tekintetben előnynyel biró. *Hasznosabb lesz elmenned, mint itt maradnod.* 3) Sikeres, foganatos. *Hasznos útmutatás, tanács, intés. Hasznos gyógyszerek.* 4) Bizonyos képességet szerző, művelést elémozditó. *Hasznos könyveket olvasni. Hasznos mulatságok.* 5) Üdvös, szerencsét hozó. *Szégyen futni, de hasznos,* (gúnyos km.). V. ö. HASZON.

HASZNOS, (2), falu Heves megyében; helyr. *Hasznos-on, —ra, —ról.*

HASZNOSÍT, HASZNOSIT, (hasz-on-os-ít) áth. m. *hasznosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Valamit hasznossá, azaz jövedelmessé, gyümölcsözővé tesz. *Mivelés által hasznosítani a parlag földeket, vizenyős mezőket, mocsárokat.* Szélesb ért. bizonyos czélokra alkalmassá tesz vagy fordít. *Hasznosítani az elhanyagolt szellemi erőket.*

HASZNOSÍTÁS, HASZNOSITÁS, (hasz-on-os-ít-ás) fn. tt. *hasznosítás-t*, tb. *—ok.* harm. szr. *—a.* Hasznossá tevés. Bizonyos czélokra forditás.

HASZNOSSÁG, (hasz-on-os-ság) fn. tt. *hasznosság-ot*, harm. szr. *—a.* Tulajdonság vagy képesség, melynél fogva valami hasznos. *Juhok hasznossága. Természeti tudományok hasznossága. Gyógyfüvek hasznossága.* V. ö. HASZNOS.

HASZON, (hasz-on) fn. és hangugrató, tt. *hasznot* v. *haszont*, tb. *hasznok.* Törökül *haszel.* 1) Valamiből reánk háramló, javunkra, kényelmünkre szolgáló nyereség, jövedelem, gyümölcsözés. *Hasznot húzni a földből, házból, kereskedésből. Sok haszna van a téjárulásból. Nagy hasznára van a drágaság az eladónak, de kárára a vevőnek. Szeretné a haszont, de fut a munkától.* (Km.). *A gőzhajózás hasznot hajt a részvényeseknek. Haszonnal jár az észszerü gazdálkodás. Haszonért mit nem tesz az ember? Hasznára fordítani valamit. Az neki haszon, nem nekem. Más hasznára, maga hasznára, önhasznára tenni valamit. Maga hasznára kaszál.* (Km.). 2) Siker, foganat. *Örül az apa, ha hasznát látja nevelői fáradságának. Beszédemnek semmi haszna. Mi haszna üvöltesz, kiáltsz? Ki mint keresi, úgy veszi hasznát.* (Km.). *Nincs haszna a bevett gyógyszernek. Mihaszna ember*, am. haszontalan, semmirevaló. *Nagy mihaszna*, am. felnőtt haszontalan ifju. *Hasznát látni valaminek.* 3) Gyakran jó helyett áll. *Ezt hasznodra,* (azaz javadra) *mondom. Magad hasznára nész legalább. Hasznodat ohajtom. Ez is a te hasznodra szolgál.*

HASZONBÉR, (haszon-bér) ösz. fn. 1) Bér, melyet valamely jószágnak vagy javadalmi jognak bizonyos időre kikötött használatától vagy a tiszta jövedelem részében vagy határozott pénzmennyiségben az illető birtokosnak adunk. *Haszonbért fizetni valamely pusztától, háztól, vadászattól, halászattól, vámtól, bormérésttől, húsvágástól. Haszonbérbe kiadni az urodalmat, folyót, kocsmát, kertet. Haszonbérbe venni a szomszéd telkeit. Haszonbérben birni a postát. Kevés vagy több esztendei haszonbér.* 2) Az ilyetén bérből álló jövedelem, mennyiben a bérlőt illeti. *Haszonbérből élni. Haszonbérből meggazdagodni.*

HASZONBÉREL, (haszon-bérel) ösz. áth. Valamit haszonbérbe kivesz. V. ö. HASZONBÉR. *Pusztát, mészárszéket, kocsmát, vámot, halászatot stb. haszonbérleni.*

HASZONBÉRÉV, (haszon-bér-év) ösz. fn. Év vagy évek, melyekre valaki bizonyos jószágot vagy javadalmi jogokat haszonbérbe kivesz. *A haszonbérév kiteltével újra szerződni.* V. ö. HASZONBÉR.

HASZONBÉRKÖTÉS, (haszon-bér-kötés) ösz. fn. Szerződés, mely bizonyos jószág vagy javadalmi jog használata iránt az illető tulajdonos és haszonbérlő között köttetik.

HASZONBÉRLÉS, (haszon-bérlés) ösz. fn. Valamely jószágnak vagy javadalmi jognak haszonbérbe vevése. V. ö. HASZONBÉR.

HASZONBÉRLET, (haszon-bérlet) ösz. fn. Haszonbérlés elvont ért. véve, haszonbérbevétel.

HASZONBÉRLEVÉL, (haszon-bér-levél) ösz. fn. Szerződési oklevél az illető jószág, vagy javadalmi jog birtokosa és haszonbérlő között.

HASZONBÉRLŐ, (haszon-bérlő) ösz. fn. Személy, ki jószágot vagy javadalmi jogokat haszonbérbe vesz. *Puszta, ház, kocsma, mészárszék, vám, posta* stb. *haszonbérlője.* V. ö. HASZONBÉR.

HASZONÉLVEZÉS, (haszon-élvezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamely vagyonnak csak jövedelmével, s egyéb haszonvételével rendelkezik, pl. az özvegy elhunyt férje jószágában, az előfi a hitbizományi vagyonban.

HASZONÉLVEZŐ, (haszon-élvező) ösz. mn. és fn. Aki valamely vagyonnak csak jövedelmét szedni vagy másképen hasznát venni van jogositva. V. ö. HASZONÉLVEZÉS.

HASZONHAJTÓ, (haszon-hajtó) ösz. mn. Ami haszonnal, azaz nyereséggel jár, mi jövedelmet hoz, pénzfogó. *Haszonhajtó gabnakereskedés. Haszonhajtó részvények. Haszonhajtó ház, tőkepénz.*

HASZONHAJTÓLAG, (haszon-hajtólag) ih. Jövedelmező v. gyümölcsöző módon; gyümölcsöztető szándékkal, eredménynyel. *Pénzt haszonhajtólag adni ki.*

HASZONKERESÉS, (haszon-keresés) ösz. fn. Általán, tulajdonság vagy cselekvés, midőn valaki hasznát keresi. Különösen oly vágy, mely mindenben és egyedül saját hasznát tartja szemei előtt, s tetteinek rugója és czélja egyedül a haszon.

HASZONKERESET, l. HASZONKERESÉS.

HASZONKERESETLEN, (haszon-keresetlen) ösz. mn. Ki önhasznát nem vadászsza, ki nem csupán haszonért, maga javáért tesz valamit.

HASZONKERESŐ, (haszon-kereső) lásd: HASZONLESŐ.

HASZONKÖLCSÖN, (haszon-kölcsön) ösz. fn. Polgári cselekvény, midőn valakinek valamely elhasználhatlan vagy el nem emészthető dolog, pl. ló, szekér viszonteher nélkül (ingyen) csak használat végett adatik bizonyos időre, melynek lefolyta után azon dolgot természetben, (ugyanazon fajban) kell visszaszolgáltatni. (Commodatum). Ha viszonteher, pl. fizetés mellett adatik valami használatra, az már *bérlet, haszonbérlet.*

HASZONKÖLCSÖNI, (haszon-kölcsöni) ösz. mn. Haszonkölcsönre vonatkozó, haszonkölcsönt tartalmazó. *Haszonkölcsöni szerződés.*

HASZONLES, (haszon-les) ösz. fn. Önzés, önérdek, önhaszon, mint hibás vágy és szenvedély.

HASZONLESÉS, (haszon-lesés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki mindenben és egyedül saját hasznát vadászsza. *Önző, aláváló, piszkos haszonlesés.*

HASZONLESŐ, (haszon-leső) ösz. mn. Oly személyről mondjuk, ki mindenben saját hasznát vadászsza, ki tetteinek főrugója gyanánt egyedül a hasznot nézi. *Haszonleső uzsorás, fösvény.*

HASZONNÉZÉS, (haszon-nézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamiből hasznot néz, vagyis vár.

HASZONNYERÉS, (haszon-nyerés) ösz. fn. Valamely gyümölcsöző vagyonból jövedelemhuzás v. szedés.

HASZONNYERŐLEG, (haszon-nyerőleg) lásd: HASZONHAJTÓLAG.

HASZONOL, (hasz-on-ol) áth. l. HASZNOL.

HASZONPÉNZ, (haszon-pénz) ösz. fn. Általán, valamely jószágnak, tőkepénznek használatából bejött kamat, nyereség.

HASZONSZERZŐ, (haszon-szerző) l. HASZONHAJTÓ.

HASZONTALAN, (hasz-on-ta-lan) mn. tt. *haszontalan-t*, tb. *—ok.* 1) Mi jövedelmet, gyümölcsöt nem hoz. *Haszontalan mocsárok, homokos buczkák.* 2) Sikeretlen, foganat nélküli. *Haszontalan törekvések, vágyak. Haszontalan tanács, oktatás, intés.* 3) Mi képességet, művelést nem szerez; hiábavaló, semmirekellő. *Haszontalan könyvek. Haszontalan emberek.* Határozókép am. jövedelem vagy siker nélkül, haszontalanul. A közéletben gyakoribb öszvehúzva: *hasztalan*, melyből az *on* egészen kiesett; hanemha azt véljük, hogy a *talan* képző itt közvetlenül a *hoz* törzshöz járult: *hoztalan*, ami semmit nem hoz.

HASZONTALANKODÁS, (hasz-on-ta-lan-kod-ás) fn. tt. *haszontalankodás-t*, tb. *—ok.* harm. szr. *—a.* Gyerekeskedés, hiába valóskodás, születlen tréfálkodás, hivalkodás.

HASZONTALANKODIK, (hasz-on-ta-lan-kod-ik) k. m. *haszontalankod-tam*, *—tál, —ott.* Gyerekeskedik, hiába való beszéddel, játékkal, tréfával tölti az időt, szóval oly tetteket gyakorol, melyeknek sem anyagi, sem szellemi, sem erkölcsi értékök nincs.

HASZONTALANSÁG, (hasz-on-ta-lan-ság) fn. tt. *haszontalanság-ot.* harm. szr. *—a.* 1) Állapot, midőn valamiből semmi nyereség, jövedelem nincsen. *Haszontalanságuk miatt elhanyagolt kopár sziklás vidékek.* 2) Tulajdonsága valaminek, melynél fogva sikere, foganata nincsen. *Ostoba tanács haszontalanságát könnyű belátni.* 3) Oly hiány valamiben, mely miatt képzésünkre, művelődésünkre mit sem tehetünk. *Haszontalanságuk miatt félre vetett könyvek.* 4) Hiábavalóság, díbdábság, gyermekjáték. *Ezek mind haszontalanságok azokhoz képest* stb. *Ne töltsük a drága időt ily haszontalanságokkal.*

HASZONTALANUL, (hasz-on-ta-lan-ul) ih. Sikeretlenül, foganat nélkül; hiába; haszon nélkül. *Haszontalanul beszélsz a siketnek. Haszontalanul fáradni. Haszontalanul tölteni az időt.* V. ö. HASZON.

HASZONVÁGY, (haszon-vágy) ösz. fn. Haszon után sovárgó, hasznot kereső, vadászó vágy; haszonlesés.

HASZONVEHETŐ; HASZONVEHETETLEN, l. HASZNAVEHETŐ; HASZNAVEHETLEN.

HASZONVÉT, HASZONVÉTEL, (haszon-vét v. -vétel) ösz. fn. 1) Általán, midőn valamit bizonyos czélra forditunk, vele élünk. *Ezen eszközök még haszonvételre valók.* 2) Valamely jószág jövedelmeinek, gyümölcsözésének eredménye saját vagy mások szükségére forditása. *A puszta egy részének haszonvételét a cselédeknek adni. Haszonvétel joga* vagy *haszonvételi jog.*

—HASZT, igeképző, s azonos *asst* képzővel, csakhogy az ennek elébe csusztatott *h*, némi kóros állapotot fejez ki. V. ö. H betü.

HASZTALAN, mn. l. HASZONTALAN.

HASZTALANSÁG, l. HASZONTALANSÁG.

HASZTALANUL, l. HASZONTALANUL.

HAT, (1), (rokon vele a szanszkrit *pat*, latin *pot-is*, *pot-est* stb.) önh. m. *hat-ott*, par. *hass.* 1) Általán, müködése által valamire benyomást tesz, bizonyos sikerrel van. *Érzékekre hatni. Kiáltó szinek a szemekre, szép hangok a fülekre, erős illatu szerek a szaglásra hatni szoktak. Intésed hatott reám. A sok panasz, inség, nyomor szivemre hatottak.* 2) Erőszakkal, munkával, ügyességgel stb. benyomúl, befurja magát valahová. *Várba hatott az ellenség. Keresztül hatni a nagy sokaságon. Béhatni valakinek szivébe. Felhatni magas hivatalokra. Elhatni a tengerek tulsó partjaihoz. Visszahatni az ellenerőre. Meghatotta szivét a lelkes beszéd. Kihatott a világ minden részeire.* 3) A régieknél valamire képes, valamit tenni, végrehajtani bir. *Ne eskedjél te földre, mert nem hatsz* (non potes) *egy fürtöt fejérré tenned vagy feketéjé.* (Münch. cod.). 4) Ugyan a régieknél, pl. a münch. codexben annyit is tesz, mint: bir, megnyer. *Mester, mi tevén hatom az örök életet?* (Magister, quid faciendo vitam aeternam possidebo?).

HAT, (2), tőszámnév, mely az egyesek sorában az *öt* után következik, s am. kétszer három; tt. *hatot.* Arab jegygyel 6, rómaival VI. Rokonok vele: a kaukazi avar *ant*(go); eszt *kuus*, a samojed *mat*, *motu*, japan *mus*, a finn *kuusi*, *kuute*, vogul *kat*, *kot*, mordvin *koto*, osztyák *kut*, török *alti*, ujgur *alta*, csuvas *olta*, votják *kvajty*, szürjän *kvait*, cseremisz *kudut*, *kud* stb. Az árja nyelvek közt nem nagyon üt el hangokban a zend *ksvass*, szanszkrit *sat* (Lepsius után) és *sas*, melyben Bopp Ferencz nézete szerént eredetileg elül szintén *k* állott: *ksas*, továbbá góth *saihs*; s ezekkel rokonítják aztán a latin *sex*, görög *ἕξ*, német *sechs* stb. szókat is. Söt Lepsius az arab *ssitt-at*, és héber *sis-áh* szókat is ide sorozza. Benfey szerént a zend alak egyedül állván, kivált a többi nyelvekben hiányzó *v* miatt is alapul nem szolgálhat; hanem ő a szanszkrit *sacs* (verknüpfen) gyököt vevén kalauzul, ‚kapcs' v. ‚csat' v. ‚csatló' (das Anknüpfende) értelmet tulajdonít neki, t. i. szerénte a kéz (pancsa, panicsa = ököl) ötöt jelentvén, a hat szám új sort kezd. Lásd a különböző nézeteket bővebben és öszvefüggésben SZÁM alatt. *Hat lovon járni. Hat ökröt hajtani. Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani.* (Népd.). *Hatot vetett a kocska. Egynek hatot, másnak vakot vet a világ kocskája.* (Km.). *Hatra vagy vakra.* (Km. a koczkajátéktól. Aut Caesar aut nihil). *Kevés hat körte kilencz medvének.* (Km.).

—HAT, vékony hangon HET, tehető igéket képez: *ir-hat*, *jár-hat*, *mer-het*, *ver-het*, *öl-het*, *ül-het* stb. Az *ik*-es igéknél az *ik* elé tétetik, pl. *válik válhat-ik*, *nyúlik nyúl-hat-ik*, *esik eshetik*, *törik törhetik*, *adatik adathatik.* Nem más mint maga a *hat* ige (2).

HÁT, (1), fn. tt. *hát-at.* Gyöke a magasságot jelentő *ho*, melyből *at* képzővel lett: *ho-at*, s öszvevonva *hát.* 1) Általán, valaminek föle, fölszine, legmagasban álló része, lapja, rétege. *Víz hátán lakni. Tenger hátán utazni. Jég hátán is elél.* (Km.). *Hó hátán is kincset ás és talál.* (Km.). *A világ hátán nincs mása.* (Km.). *Kocsi hátán, szekér hátán szállítani valamit.* Ide tartoznak: *Cserhát*, azaz cseres erdővel benőtt magasabb vidék. *Erdőhát*, azaz erdős táj. *Homokhát*, azaz magasabb homokos táj. *Tiszahát*, azaz Tisza part vidéke. 2) Különösen, az állatok derekának, törzsökének felső része, mely az álló emberi testre átvitetvén, jelenti az emberi test azon részét, mely a vállköztől a farcsontig terjed, s a gerinczet és annak táját foglalja magában. *Széles hát*, *pupos*, *görbe hát. Lóháton*, *szamárháton ülni. Lúd hátáról metszett szelet. Eb hátán megfordult.* (Km.). *Közös lónak túros a háta.* (Km.). *Sok küszöböt nyalt az ő háta vége.* (Km.). *Háton vinni a terhet. Hátán háza, kebelében kenyere* (km.), azaz semmije sincs. 3) Átv. ért. (tekintettel az emberi hátra) oly része vagy oldala valaminek, mely a homlokkal, arczczal, elövel viszszás helyzetben, irányban áll, mely ezek mögött van. *Szekrény hátamögé bujni. Ház háta. Kazal, asztag háta. Isten háta mögött fekvő helység*, am. szem elől elrejtett, uton kivüli. *Lapát hátával méri a borsót.* (Km.). *A szekeret háttal betolni a szinbe. Hátat forditani valakinek. Hátat forditani az igazságnak*, am. hazudni. 4) Támasz, melynek hátunkat neki vethetjük. *Szék háta, pamlag háta. Hintóban ülés háta.*

HÁT, (2), kötszó, melynek gyökét némely értelmében a kérdező *ha*, némelyekben pedig az időre vonatkozó vagy föltételes *ha* teszi. (L. alább is, 2) alatt). 1) Oly kérdő mondatban élünk vele, mely egy más, akár nyilván előre bocsátott, akár alattomban értett mondatra vagy tárgyra viszonyúl, különösen a) Midőn valamit kétkedve kérdezünk: *Hát*, *kapsz-e pénzt? Hát pénzt kapsz-e? Hát ha pénzt nem kapsz, mit csinálsz akkor? Hát ha még el sem indultak hazulról?* b) Midőn a beszéd tárgyát tovább folytatva vagy másfelé fordítva teszszük a kérdést. *Hát még mivel szolgálhatok? Hát testvéreimtől nem hoztál izenetet? Hát még mit tudsz? Hát hová szándékozol? Hát mi történt az elfogott orvokkal? Hát miért nem*

jelentél meg nálam a rendelt időben? Erősitő feleletben is: *Voltál-é ma templomban? Hát*, (somogyiasan: *hán), voltam bizon*, vagy: *Hát, hogy ne voltam volna?* 2) Élünk vele, midőn valamit következtetés vagy véghatározat gyanánt mondunk ki, s *tehát*, régiesen *tahát*, *toát* helyett áll, és így ezek öszvehuzásából eredettnek látszik. *Hát már most tudom*, *kivel van dolgom. Én hát magam is veletek megyek. Menjetek hát, ha jót akartok.* 3) Gúnyszó gyanánt használják ilyen mondatokban: *az hát! majd bizony hát! hát hogy ne! Utszu bizony no hát na*, *csak a gazda ne látna.* (Népd.). 4) Élünk vele, midőn nem tudjuk hamarjában, mit mondjunk, mily választ adjunk, mire határozzuk magunkat. *Azt kérded, mi tevők legyünk? Hát-hát-hát, hát biz én magam sem tudom.*

HATAG, (hat-ag, ami kihat) fn. tt. *hatag-ot.* Kiütések, pörsenések a testen. Székely szó. Ennek hasonlatára képződött az ujabbkori alkotásu és hasonló jelentésü: *küteg.*

HATAGOS, (hat-ag-os) mn. tt. *hatagos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Pörsenéses, fakadékos. *Hatagos a háta.* (Kriza J.).

HÁTAHOPORJA, (háta-hoporja) ösz. fn. Tulajdonkép, az állati hátou kiálló púposodás. Átv. ért. görbegurbaság, hegyvölgy. Tisza vidékén: *hátahupa.*

HÁTAHOPORJÁS, (háta-hoporjás) ösz. mn. Oly vidékről mondják, melyen dombok, völgyek sürüen váltogatják egymást; görbegurba. *Hátahoporjás határ.*

HÁTAHUPA, HÁTAHUPÁS, (háta-hupa, háta hupás) l. HÁTAHOPORJA, HÁTAHOPORJÁS.

HATAKOS, (am. has-ak-os v. has-ék-os) mn. tt. *hatakos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Hasas. Noszvalyi szó (Borsodban). *Hatakos hordócska, börböncze.*

HÁTAL, (ho-at-al) önh. m. *hátal-t.* 1) Hátra felé megy, vonúl. *Hátalt volna, ha hasát verték volna.* (Km.). 2) Hátat fordít. Képzésre hasonló *farol*, *oldall* igékhez. 3) A Hegyalján am. hátán visz, czepel valamit. *Egy nyaláb füvet hátalt.* (Kassay József). 4) Meghátal, a székelyeknél és Tisza mellett am. a hátát meghusángolja.

HÁTALÁS, (hát-al-ás) fn. tt. *hátalás-t*, tb. *—ok.* Hátrafelé menés. Hátat fordítás. Háton czepelés. Meghátalás am. meghusángolás. V. ö. HÁTAL.

HATALM, régies alak; l. HATALOM. „Kinek ad(at)ott hatalm ódonia és kötnie." Régi halotti beszéd.

HATALMAS, (1), (hat-al-om-as) mn. tt. *hatalmas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Hatalommal biró, sokat, nagyot tehető, végrehajtható. *Hatalmas nemzetek, királyok. Hatalmas Isten. Minden kakas a maga szemetjén hatalmas. Hatalmas hat farkas.* (Km.). 2) Átv. igen jeles, nagyon derék, kitünő. Egyike túlnagyitó kifejezéseinknek. *Hatalmas beszédet mondott a követ. Hatalmas bor. Hatalmas mulatság.*

HATALMAS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *hatalmas-t*, tb. *—ok.* 1) Nagy hatalommal biró személy, pl. fejedelem. *Tudatlan hatalmas, mindennek ártalmas.* (Km.). *Hatalmasok hatalmasan cselekesznek.* (Km.). 2) Erőszakos hatalommal élő személy. „Levetette a hatalmasokat a székből." Lukács I. Káldi szerint.

HATALMASAN, (hat-al-om-as-an) ih. 1) Hatalmat gyakorolva, nagy erőt kifejtve. *Hatalmasan kormányozni az országot.* 2) Igen jelesen, kitünőleg, derekasan. *Hatalmasan szónokolni. Hatalmasan elintézni valamit.* Különbözik: *hatalmasul.*

HATALMASKODÁS, (hat-al-om-as-kod-ás) fn. tt. *hatalmaskodás-t*, tb. *—ok.* 1) Erőnek, hatalomnak mások fölötti gyakorlása. 2) Erőszakoskodás, mely által valakinek személyén vagy birtokán önkényes sértést követünk el. *Nagy hatalmaskodás, kis hatalmaskodás.*

HATALMASKODÁSI, (hat-al-om-as-kod-ás-i) mn. tt. *hatalmaskodási-t*, tb. *—ak.* Hatalmaskodással járó, azt illető, arra vonatkozó. *Hatalmaskodási tett. Hatalmaskodási perbe idézni valakit.*

HATALMASKODIK, (hat-al-om-as-kod-ik) k. m. *hatalmaskod-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Hatalmát folytonosan vagy ismételve gyakorolja. 2) Önhatalmából és kényéből cselekszik. 3) Erőszakoskodik, vagyis valakit erőszak hozzájárultával személyében sérteget, birtokában károsit.

HATALMASKODÓ, (hat-al-om-as-kod-ó) mn. tt. *hatalmaskodó-t.* Hatalmaskodást, erőszakot üző, elkövető. V. ö. HATALMASKODÁS.

HATALMASODÁS, (hat-al-om-as-od-ás) fn. tt. *hatalmasodás-t*, tb. *—ok.* Állapot, midőn valakinek hatalma vagy valaminek ható ereje növekedik, szaporodik, terjed.

HATALMASODIK, (hat-al-om-as-od-ik) k. m. *hatalmasod-tam*, *—tál*, *—ott.* Hatalma növekedik, szaporodik, terjed. Vétetik tulajd. és átv. ért. *A nemzetek vitézség*, *müveltség*, *kereskedés által hatalmasodnak. A vallási közönbösség századunkban igen elhatalmasodott.*

HATALMASSÁG, (hat-al-om-as-ság) fn. tt. *hatalmasság-ot.* harm. szr. *—a.* 1) Hatalom bősége, nagysága. 2) Jelessége, kitünő derékségе valaminek. 3) Állodalomtani ért. uralkodó hatalom, akár egyes személyek, ugymint fejedelmek által képviselve, akár valamely szabad nemzet által gyakorolva. *Európai nagy hatalmasságok.*

HATALMASSÁGOS, (hat-al-om-as-ság-os) mn. tt. *hatalmasságos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Nagy kiterjedésü vagy épen mindenes hatalommal biró. *Hatalmasságos Isten. Hatalmasságos császár.*

HATALMASUL, (hat-al-om-as-ul) ih. Hatalmas módon, önhatalmulag, erőszakosan.

HATALMASÚL, (hat-al-om-as-úl) önh. l. HATALMASODIK.

HATALMATLAN, (hat-al-om-at-lan) mn. tt. *hatalmatlan-t*, tb. *—ok.* Kinek hatalma nincs; erőtelen, mással nem biró. *Hatalmatlan kis király.*

HATALMAZ, (hat-al-om-az) áth. m. *hatalmaztam*, *—tál*, *—ott*. Valakinek hatalmat ad valamire, bizonyos jog gyakorlásával megbíz, hatalommal, tehetséggel felruház. Leginkább *meg* és *fel* igekötőkkel használjuk. *Meghatalmazni ügyvédünket*, *hogy személyünkben szerződéseket köthessen. Valakit ideiglen javaink igazgatására felhatalmazni.*

HATALMAZÁS, (hat-al-om-az-ás) fn. tt. *hatalmazás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, melynél fogva valakit bizonyos jog vagy hatalom gyakorlásával megbizunk. *Ügyvédek*, *ügyviselők meghatalmazása. Urodalmi igazgatók felhatalmazása.*

HATALMAZIK, (hat-al-om-az-ik) k. m. *hatalmaz-tam*, *—tál*, *—ott*. l. ELHATALMAZIK.

HATALMAZÓ, (1), (hat-al-om-az-ó) fn. tt. *hatalmazó-t*. Személy, ki jogainak és hatalmának gyakorlására egy mást bíz meg.

HATALMAZÓ, (2), (mint föntebb) mn. Hatalommal, s tehetséggel felruházó; hatalomnak, jognak gyakorlását átengedő. *Hatalmazó levelek. Meg-* v. *felhatalmazó irományok.*

HATALMAZÓI, (hat-al-om-az-ó-i) mn. tt. *hatalmazói-t*, tb. *—ak*. Hatalmazótól eredő, származó, annak szándékát, akaratát jelentő. *Hatalmazói oklevél, megbizás.*

HATALMAZOTT, (hat-al-om-az-ott) fn. tt. *hatalmazott-at*. Személy, ki bizonyos hatalom vagy jogok gyakorlására más által felruháztatott. *Uraságnak hatalmazottja. Peres félnek meghatalmazottja.*

HATALMAZVÁNY, (hat-al-om-az-vány) fn. tt. *hatalmazvány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja*. Oklevél, mely által valakit felhatalmazunk, hogy személyünkben bizonyos jogokat gyakorolhasson.

HATALMÍT, HATALMIT, (hat-al-om-ít) áth. m. *hatalmít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Valaminek hatását, ható erejét maga abbra emeli, hatványozza. *Gyógyszert hatalmítani.* (Potenziren).

HATALMÚ, HATALMU, (hat-al-om-ú) mn. tt. *hatalmú-t* v. *—at*, tb. *—k* v. *—ak*. Bizonyos nemü hatalommal biró, felruházott. *Teljes hatalmu biztos. Nagy hatalmu fejedelem. Csekély hatalmu kurta úr.*

HATALOM, (hat-al-om) fn. tt. *hatalmat*, harm. szr. *hatalm-a*. Általán, a működő erőnek egész öszvege, terjedelme, mennyiben bizonyos személyben vagy testületben létezik és mutatkozik. Különösen 1) Személyes, természeti, hivatali, engedményezett vagy más jog, melynél fogva bizonyos tettek gyakorlására képesek vagy megbizva vagyunk. *Királyi hatalom. Úri, atyai, elöljárói hatalom. Elnöki, hadvezéri, katonai, polgári hatalom. Hatalmat gyakorolni, bitorolni. Hatalommal visszaélni. Hatalommal felruházni valakit. Hatalomtól megfosztani. Nincs hatalmam reá. Ez hatalmamon kivül van.* 2) Állapot, midőn valami tőlünk függ, azt birtokunk gyanánt tekintjük, s rajta uralkodunk. *Ellenség hatalmába kerülni. Szeretném e két vadat hatalmamba ejteni.* 3) Erőszak, erőhatalom másnak személye vagy birtoka fölött, bitorlott felsőség. *Hatalommal megvenni valakin az adósságot. Hatalommal* (erőhatalommal) *berohanni a békes polgárok házaiba. Zsarnoki hatalom.* 4) L. HATALMASSÁG.

HATALOMBITORLÁS, (hatalom-bitorlás) ösz. fn. Erőszakoskodás, tiltott cselekvés, midőn valaki oly hatalmat gyakorol, melyre joga nincs.

HATALOMFÉLTÉS, (hatalom-féltés) ösz. fn. Féltékenység valamely hatalom gyakorlatában.

HATALOMGYAKORLAT, (hatalom-gyakorlat) ösz. fn. A hatalomnak tettleges használata.

HATALOMKAR, (hatalom-kar) ösz. fn. Törvényi ért. a birói itélet végrehajtója mellé rendelt fegyveres kiséret, melynek segedelmével a birói itéletet az erőszakosan ellenszegülő alperesen végrehajtják. *Hatalomkart rendelni*, *használni az ellenszegülő ellen. A hatalomkart bevárni*, *visszaverni. Ujabb hatalomkart kérni.* Másként : *karhatalom.* (Brachium).

HATALOMLEVÉL, (hatalom-levél) ösz. fn. Iromány, vagyis oklevél, melyben a hatalmazó a hatalmazottnak jogot ad, hogy személyében bizonyos ügyeket a kijelölt feltételek alatt és határok között viselhessen, és bennök működhessék, hatalmazvány.

HATALOMPÁLCZA, (hatalom-pálcza) ösz. fn. Pálcza (a kézben), mint hatalom jele.

HATALOMPOLCZ, (hatalom-polcz) ösz. fn. Főhely, szék, melyből vagy melynél fogva valaki hatalmat gyakorol.

HATALOMSOVÁR, (hatalom-sovár) ösz. mn. Uralkodásra mód felett vágyakodó.

HATALOMSZÉK, (hatalom-szék) l. HATALOMPOLCZ.

HATALOMSZÓ, (hatalom-szó) ösz. fn. Erőhatalmon alapuló, s eldöntő határozat, parancs, mely minden további ellenszegülést kizár, s mentegetődzésnek, módosításnak helyet nem ad.

HATALOMVÁGY, (hatalom-vágy) ösz. fn. Uralkodásra sovárgás.

HATÁLY, (hat-ály) fn. tt. *hatály-t*, tb. *—ok*. harm. szr. *—a*. 1) Hatásnak eredménye, okozata, vagyis maga a hatás elvont ért. véve. *Hatálylyal működni. Parancsnak*, *rendeletnek hatálya.* 2) Erély, vagyis foganattal, sikerrel működő erő, tekintély. *Szavának hatályt adni. Nagy hatálylyal birni.*

HATÁLYOS, (hat-ály-os) mn. tt. *hatályos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Hatálylyal biró, bővelkedő, vagyis sikerrel működő, foganatos; erélylyel, tekintélylyel ellátott. *Hatályos parancs*, *szó*, *rendelet. Hatályos közbejáró.*

HATÁLYOSAN, (hat-ály-os-an) ih. Hatálylyal, vagyis sikeresen, foganatosan; erélyt és tekintélyt kifejtve. *Hatályosan intézkedni. Hatályosan közbeszólni. Hatályosan parancsolni.*

HATÁLYOSÍT, (hat-ály-os-ít) áth. m. *hatályosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Hatályossá tesz; véghez viszi, hogy valamely cselekvésnek sikeres hatása legyen.

HATÁLYTALAN, (hat-ály-talan) mn. tt. *hatálytalan-t*, tb. *—ok*. Hatály nélkül való, minek hatálya nincs. *Hatálytalan beszéd, okoskodás*. Határozókép am. hatály nélkül.

HATÁLYTALANÍT, (hat-ály-talan-ít) áth. m. *hatálytalanít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Hatályától megfoszt.

HATÁLYTALANUL, (hat-ály-ta-lan-ul) ih. Hatály nélkül, sikeretlenül. *Szavai hatálytalanul hangzottak el.*

HATAN, (hat-an) személyekre vonatkozik, s megfelel e kérdésre : *hányan?* s am. hat egy tömegben, csoportban. A sorozat ez : *magán* v. *egyedül, ketten, hárman, négyen, öten, hatan, heten* stb. *Hatan utaztak el, s közölök négyen visszatértek, ketten meghaltak.*

HATÁNGOL v. HATÁNKOL, (had-án-g-ol) önh. m. *hatángolt*. L. HADÁNKOZIK.

HATÁNKOZIK, l. HADÁNKOZIK.

HATÁR, (1), (hat-ár) fn. tt. *határ-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Eredetileg azon vonal, mely kijelöli, meddig *hat* valaminek ereje, működése, terjedelme. *Az emberi észnek és életnek határa van. Határt szabni. Kimutatni a határt.* Különösen 1) Képzelt vagy valódi vonal, mely valamely fekvő birtokot, térséget körülvesz, s más birtoktól, térségtől elválaszt. *Ország határa. Vármegye, város, falu határa. Határt húzni, járni, vizsgálni. Határon túllépni. Határt járni*, l. HATÁRJÁRÁS. 2) Ezen elválasztó vonalat itt-ott kimutató jel, pl. fa, halom, kerítés. *Határt hányni, ujítani, igazítani. Hármas határ*, azaz három külön helynek öszveütköző szögén hányt három határdomb. „Fehérvári hármas határ, magam vagyok benne betyár." Népd. 3) Egész földterület, melyet végvonalak és jelek vesznek körül, milyenek egyes városokhoz, falukhoz, pusztákhoz tartozó földek, rétek, legelők, erdők stb. öszvege. *Az egész határban nincs szőlőhegy. Debreczennek, Szabadkának igen nagy határa van. Az egész határt bevadászni. Csősz leszek én a nyáron, itt a pesti határon.* (Népd.). 4) Átv. ért. korlát, megszorítás. *Határt vetni a kicsapongásoknak. Mindennek van határa. A törvények határt szabnak a korlátlan szabadságnak. A túl terjedő hatalmat illő határok közé szorítani.*

Törökül *hadd*. A szláv nyelvekben is : *határ, chotár;* a héberben עָטַר ('atár), am. cinxit, circumdedit.

HATÁR, (2), falu Bihar és puszta Nyitra megyében; helyr. *Határ-on, —ra, —ról.*

HATÁRÁROK, (határ-árok) ösz. fn. Árok, melyet elválasztó vonalul húznak két külön tagú birtok, térség, földterület stb. között. *A szőlőkertek körül határárkot húzni.*

HATÁRATLAN, (hat-ár-at-lan) mn. tt. *határatlan-t*, tb. *—ok*. Egy értelmü a *határtalan* szóval, azon különbséggel, hogy emezt átv. értelemben is használják : l. HATÁRTALAN.

HATÁRBARÁZDA, (határ-barázda) ösz. fn. l. MESGYE.

HATÁRBÉRCZ, (határ-bércz) ösz. fn. Bércz, hegység, mely két tartomány vagy ország közt a határt jelöli, alkotja.

HATÁRCSERMELY, (határ-csermely) ösz. fn. l. HATÁRPATAK.

HATÁRCSŐSZ, (határ-csősz) ösz. fn. Széles ért. csősz, ki mint a mezei rendőrséghez tartozó szolga a reá bizott határt a kártevők ellen őrzi. Szorosb ért. ország határain őrködő csősz, azaz fegyveres felvigyázó. *Határcsőszök az austriai határvonalokon.*

HATÁRDOMB, (határ-domb) ösz. fn. Határjelül szolgáló domb. *Határdombokat hányni. Egyik határdombtól másikig árkot húzni. Határdombon ülő juhászlegény.*

HATÁRÉR, (határ-ér) ösz. fn. Folyó, ér, mely bizonyos vidéknek, földterületnek, fekvő birtoknak, pl. falu, város telkeinek határszélén foly el, s azt kijelöli.

HATÁRERDŐ, (határ-erdő) ösz. fn. Határszélen létező, s bizonyos területnek végét, szélét kimutató erdő.

HATÁRERŐSÉG, (határ-erőség) ösz. fn. Ország határszélén fekvő, s annak védelmére szolgáló vármű.

HATÁRERŐSÍTÉS, (határ-erősítés) ösz. fn. Ország határszéleinek védvárakkal, s más erődítvényekkel, s hadi szerek által biztosítása.

HATÁREZRED, (határ-ezred) ösz. fn. Határőrségi ezred.

HATÁRFA, (határ-fa) ösz. fn. Élőfa vagy földbe állított fagerenda, mely bizonyos földterületnek határvonalát mutatja.

HATÁRFALU, (határ-falu) ösz. fn. Határszélen fekvő, vagyis legszélsőbb falu valamely tartomány, kerület vagy megye határában.

HATÁRGRÓF, (határ-gróf) ösz. fn. Így neveztettek hajdan az országok határszélein fekvő grófságok főnökei, milyenek sz. István okleveleiben és sz. László törvényeiben is előfordulnak, pl. *Németujvári határgróf*. Máskép : *őrgróf*, s a régi krónikairóknál az elrontott *markgraf, marchio* szóból : *morkoláb*, valamint a burggraf *porkoláb*. Mai napon 1) Némely országokban születési, országnagyi czím. 2) Némely tartományok fő urainak, s országlóinak czíme, pl. *Morvaország határgrófja, brandenburgi határgróf.*

HATÁRGRÓFSÁG, (határ-grófság) ösz. fn. 1) Hajdan így neveztettek bizonyos kerületek, vidékek az országok határain, melyeknek várgrófjai és várkatonái a szomszédok betörései ellen őrizték az országot. Máskép : *határőrség*, vagy egyszerüen *őrség*, mely név maiglan fenn vagyon Vasvármegye egyik járásában. 2) Némely országokban születéssel járó országnagyi méltóság. 3) Némely országok nevezete, pl. *Morvai határgrófság.* (Marchionatus).

HATÁRHALOM, (határ-halom) ösz. fn. Határt jelelő, határul szolgáló, mesterségesen emelt halom; határdomb.

HATÁRHÁNYÁS, (határ-hányás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn földből a határvonalon dombot vagy dombokat emelnek. 2) Maga a határhalom vagy határdomb.

HATÁRHÁZ, (határ-ház) ösz. fn. Határszélen álló ház. Különösen a határőrök tanyája. Régente: *végház*.

HATÁRHEGY, (határ-hegy) lásd: HATÁRBÉRCZ.

HATÁRHELY, (határ-hely) ösz. fn. Széles ért. város, falu, vár, puszta stb., mely a tartomány vagy kerület, megye stb. szélén fekszik. Szorosb ért. azon térecske, melyet a határdomb elfoglal. *Határhelyet hagyni. Az eredeti határhelyet kinyomozni. A határhelyet kijelölni.*

HATÁRIDŐ, (határ-idő) ösz. fn. Kijelölt bizonyos időhosszaság, melynek folytában valamit tenni, végrehajtani kell; vagy bizonyos időpont, melyen túl valamit halasztani nem szabad, nem lehet. *Határidőt szabni az adósság lefizetésére. Határidőre megparancsolni valaminek végrehajtását.*

HATÁRIGAZÍTÁS, (határ-igazítás) ösz. fn. Hatósági eljárás, mely által a meghamisított határjelek helyett a valódiak állíttatnak vissza.

HATÁRJÁRÁS, (határ-járás) ösz. fn. 1) Általán, a határnak megkerülése; határjelről határjelre menés. 2) Különösen a határjeleknek és vonalaknak szükséges ujítás vagy igazítás végett megtekintése, a szomszédok, vagy közhatalommal ellátott személyek által. 3) Hajdan jelenté azon közhatalommal történt eljárást, midőn a király embere, és káptalan bizonysága valamely adományul nyert vagy odaitélt jószágnak, határait az illető határszomszédok jelenlétében sorról sorra eljárta, és az adományost vagy nyertest, amennyire ellenmondás nem történt vala, a jószág birtokába igtatta, az ellenmondókat pedig törvénybe idézte.

HATÁRJÁRÓ, (határ-járó) ösz. fn. Hites személy, ki az úgynevezett határjárást végzi. V. ö. HATÁRJÁRÁS.

HATÁRJEL, (határ-jel) ösz. fn. A határvonalon álló, s határt ismertető kitünőbb jel, pl. domb, halom, ágas, kő stb.

HATÁRJELFA, (határ-jel-fa) ösz. fn. Határjelül szolgáló élőfa, vagy földbe ásott ágas gerenda.

HATÁRJOG, (határ-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva a kétes és kérdésbe vett határszéleket vizsgálat alá venni, és kijelölni lehet.

HATÁRKARÓ, (határ-karó) ösz. fn. Határjelül leásott karó.

HATÁRKATONA, (határ-katona) ösz. fn. Ország határán őrségi szolgálatot tevő katona, milyenek a bánsági, tót- és horvátországi határkatonák.

HATÁRKERITÉS, (határ-kerités) ösz. fn. Kerités, pl. sövény, deszkapalánk, karózat stb., mely bizonyos fekvő birtokot a szomszédoktól elválaszt.

HATÁRKŐ, (határ-kő) ösz. fn. Kőszál vagy kőszobor, felirással vagy a nélkül, mely a földbe leásva a határ szélét jelöli.

HATÁRKÖZ, (határ-köz) ösz. fn. Szélesebb vagy keskenyebb tér, két szomszéd határ között. Máskép: *mesgye* v. *megye*.

HATÁRLAKOS, (határ-lakos) ösz. fn. Határszéli városban, faluban, pusztán stb. lakó személy.

HATÁRLEVÉL, (határ-levél) ösz. fn. 1) Valamely birtok határainak kijelölését magában foglaló irомány. 2) Határujitás vagy igazítás feletti oklevél. 3) Szélesb ért. határ ügyeit érdeklő akármiféle irомány.

HATÁRMÉRŐ, (határ-mérő) ösz. fn. Határméréssel foglalkodó mérnök.

HATÁRNAP, (határ-nap) ösz. fn. Valamely tételre, végzendőre, pl. törvényszék előtti megjelenésre kitüzött nap.

HATÁRNOK, (hat-ár-nok) lásd: HATÁRKATONA.

HATÁROL, (hat-ár-ol) áth. m. *határolt*, htn. —*ni*. Némelyek által ajánlott újabb képzésü szó a német ‚bestimmen' szónak kifejezésére, bölcseleti értelemben.

HATÁROS, (hat-ár-os) mn. tt. *határos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Minek határa egy másikéval érintkezik. *Egymással határos faluk, városok, vármegyék. Posonyvármegye határos Nyitra, Komárom, Győr, Moson vármegyékkel. Határos szomszéd.* Átv. ért. mi valamihez közelít, hasonlít. *Dühhel határos harag. Ezen beszéd bolondulással határos. Ördöggel határos.* (Km.).

HATÁROSZLOP, (határ-oszlop) ösz. fn. Határjelül állított vagy leásott oszlop. A versenytéren a nyerpontot megelőzőleg bizonyos távolságra felállított oszlop, s azon ló, mely ezen oszlopot sem haladá meg akkor, midőn az első ló a nyerponthoz ért, elmaradtnak tekintetik, és ismételt versenynél nem engedtetik futnia.

HATÁROZ, (hat-ár-oz) áth. m. *határoz-tam*, —*tál*, —*ott* v. *határzott*; htn. —*ni*. 1) Tulajd. ért. határt von, s kitüzi a határjeleket, pl. határdombokat hány, határköveket, oszlopokat állít. 2) Átv. a) valamit megfontolás után megállapít, valamire eltökéli magát. *Azt határoztam, hogy minél elöbb útnak indulok. Katonai életre v. papságra határozni magát. Hát te mire határoztad magad?* b) Valamely gyülésben végzést hoz. *A vármegye hatalomkart határozott az ellenszegülőkre. Sokáig tanácskoztak, s mit sem határoztak.* c) Valaminek hatáskörét kijelöli. *Meghatározni az ügyvivő hatalmát.* d) Korlátol, megszorít. *Meg vagyok én határozva, mint a csikó kantározva.* (Népd.). e) Észtani ért. valamit ismertető jeleinél fogva minden egyéb tárgyaktól megkülönböztet, pl. ‚Az ember eszes állat.' ‚A kör oly magába visszatérő

görbe vonal, melynek minden pontjai egyenlő távolságra esnek a középponttól.' f) A törvényszék, biróság, valamely peres ügy vagy folyamodás iránt döntőleg intézkedik; v. ö. HATÁROZAT.

HATÁROZÁS, (hat-ár-oz-ás) fn. tt. *határozás-t*, tb. *—ok*. Használják rövidebben is : *határzás*. 1) Cselekvés, mely által a határvonalakat bizonyos jelekkel kirakják. 2) Az akaratnak valamire szánása, tökélése. 3) Végzés. *Vitatások után várni a határozást*. 4) Hatáskörnek kijelölése. 5) Korlátozás, megszorítás. 6) Valamely tárgynak ismertető jelek által minden egyebektől megkülönböztetése. (Definitio). 7) Törvénykezési ügyben döntő intézkedés. V. ö. HATÁROZ, HATÁROZAT.

HATÁROZAT, (hat-ár-oz-at) fn. tt. *határozatot*, harm. szr. *—a*. Rövidebben : *határzat*. 1) Eltökélett szándék. *Határozatomnál maradok. Erős határozatom, hogy* stb. 2) Köz tanácskozási többségnek kimondott véleménye vagy akarata. *Az elnök kimondotta a határozatot. Jegyzőkönyvbe tenni a határozatot*. Különösebben 3) A birónak vagy törvényszéknek valamely peres ügyben kimondott döntöleges intézkedése, s kétféle, a) *itélet* fontosabb ügyekben, midőn mindkét fél vitatkozása után a keresetlevelen kivüli bizonyiték alapján döntetik el a kérdés; vagy csak b) *végzés* kevésbé fontos esetekben, vagy midőn egyik fél kértére hozatik határozat.

HATÁROZATLAN, (hat-ár-oz-atlan) mn. tt. *határozatlan-t*, tb. *—ok*. 1) Mi bizonyos jelek által nincsen megkülönböztetve, miről nem tudni, mily nemhez, osztályhoz tartozik. *Határozatlan régi pénzek, szerszámok, fegyverek*, melyeknek időkorát, hazáját stb. nem tudjuk. 2) El nem tökélett, ide-oda ingadozó, bizonytalan. *Határozatlan akarat. Határozatlan beszéd. Még határozatlan vagyok, mi tevő legyek*. 3) Mondják az igéknek azon módjáról, mely személy és szám által megkülönböztetve nincs, pl. *szeretni, olvasni*. Egyébiránt a magyar nyelvben ezen mód is némi határozást kap személyragok által, pl. *szeretnem, szeretned, szeretnie, szeretnünk, szeretnetek, szeretniek*. Ennél fogva a határozatlan ige helyesebben az, mely mindenféle személyre és számra alkalmazható, de egy más határozott ige által kijelölt cselekvést, szenvedést vagy állapotot jelent. pl. *Látom a napot kelni. Péternek kedve van velem utazni*. Máskép és szokottabban : *határtalan*. 4) Határozatlan igeragozás, másképen : *alanyi igeragozás*. V. ö. IGERAGOZÁS. Határozókép am. határozatlanul.

HATÁROZATLANSÁG, (hat-ár-oz-atlan-ság) fn. tt. *határozatlanság-ot*; harm. szr. *—a*. 1) Valamely tárgynak állapota, midőn bizonyos jelek által nincsen más nem- vagy osztálybeli tárgyaktól megkülönböztetve. 2) Lelki állapot, midőn valaki nincs eltökélve, midőn ide-oda ingadoz, véleményében haboz. V. ö. HATÁROZATLAN.

HATÁROZATLANUL, (hat-ár-oz-atlan-ul) ih. 1) A nélkül, hogy meg volna határozva, vagyis bizonyos nembe, osztályba sorozva. 2) El nem tökélve, ingadozva, habozva, bizonytalanul.

HATÁROZHATATLAN, (hat-ár-oz-hat-[at-]lan) mn. tt. *határozhatatlan-t*, tb. *—ok*. Amit meghatározni, vagyis bizonyos jelek által valamely nemhez, osztályhoz sorozni nem lehet. *Meghatározhatatlan régi pénzek, elkopott fegyverek, edénytöredékek*. Határozóilag am. határozhatatlanul, meg nem határozhatólag.

HATÁROZHATLAN, l. HATÁROZHATATLAN.

HATÁROZÓ, (1), (hat-ár-oz-ó) mn. tt. *határozó-t*. 1) Határvonalak huzásával vagy határjelek csinálásával foglalkodó. *Határozó mérnökök, napszámosok*. 2) Végzést hozó, valamit rendelő. *Itélet végrehajtását, csődöt, birói zárt, perbeidézést, befogatást határozó gyülés*. 3) Eldöntő, véget vető. *Határozó itélet. Határozó ütközet*. 4) Szánó, tökélő. *Magát ellenállásra határozó párt*.

HATÁROZÓ, (2), (hat-ár-oz-ó) fn. 1) Személy, ki határvonalakat húz, vagy határjeleket csinál. *A határozók felujították a határdombokat, árkokat* stb. 2) Nyelvtani ért. oly része a beszédnek, mely a névnek vagy igének különféle hely-, idő-, szám- és módbeli körülményeit, viszonyait közelebbről jelöli. Innen a határozók kétfélek : *névhatározók és igehatározók*. A névhatározók szorosabb ért. névutóknak neveztetnek, minthogy rendesen a nevek után állanak, milyenek : *alatt, fölül, kívül, belül, megett, fölött* stb. V. ö. NÉVUTÓ. Értelmökre nézve a határozók általán 1) *Helyjelentők*, és ezek háromfélék, a) helybenlételt, állapodást jelentők e kérdésre : *hol?* u. m. *alant, alatt, alúl; amott, amottan; benn, belül, bent; elül; emitt, emitten; imitt, imitten; itt, itten; fölül, fenn, fönn, fönt; hátúl; honn, kül, künn, künt, közel, kívül; lenn, lent; másutt, máshol; mindenütt, mindenhol; ott, ottan; sehol, sehonn; széllel, szerte, szerteszét, szanaszét; szélül, túl;* b) helybe- vagy helyremozdulást jelentők e kérdésekre : *hová? merre? mifelé?* u. m. *alá, aláfelé; amoda, amarra, arra; be, balra, balnak, befelé, csáléra; előre, emide, emerre, erre, előfelé, elé; fel, föl, felfelé, fölfelé; hátra, hátrafelé; hosszád, hajszára, hajszafelé; ide, imide, imerre; jobbra, jobbfelé; ki, kifelé; le, lefelé; máshová, másfelé; messzire, mindenhová, mindenüvé; oda, sehová, tova; túled, túledre; vissza, visszafelé*. Dunán túl, kivált Vasvármegyében így is beszélnek : *benek, kinek, fönek* (fölnek), *lenek, alának ment;* befelé, kifelé, fölfelé, lefelé, aláfelé helyett; c) helyből mozdulást jelentők e kérdésre : *honnan?* u. m. *alól, alulról; amonnan, amonnat, amonnét; belől, belülről; balról, csáléról; eminnen, eminnet, eminnét; elől, elülről; felől, felülről; hától, hátulról; hajszáról; innen, innet, innét; jobbról, jobbfelől; kivől, kivülről, külről; messzünnen, messziről; mindenünnen, mindünnen; máshonnan, másunnan; onnan, onnat, onnét; széllől, távól, távulról*.

2) *Időjelentők*, a) e kérdésre : *mikor?* u. m. *akkor*, *akkoriban*, *annakutána*, *aztán*, *azonnal*; *eleve*, *előbb*, *eleinte*, *elejénte*, *eleinten*, *elejénten*; *ezentúl*, *ezután*, *ennekutána*; *délest*, *délestkor*, *délestével*; *éjtszaka*, *éjjel*; *éjfélkor*; *estve*, *estvel*, *esttel*, *estkor*; *hamar*, *hamarjában*, *hamarán*; *hirtelen*, *hirtelenében*, *hevenyében*, *hevenyte*, *hevenytében*; *hajdan*, *hajdanta*, *hajdanában*, *hajdanán*; *hébehóban*, *hébekorban*; *holnap*, *holnapután*; *ifjanta*; *idén*, *idénte*; *jövőben*, *jövőre*, *jövendőben*, *jövendőre*, *jövőleg*; *korán*, *későn*, *későnkorán*; *ma*, *most*, *mostan*, *mostanában*; *mindjárt*, *melegében*; *minapában*, *multkor*, *multkoriban*; *mindenha*, *mindenkor*; *majd*, *majdan*; *mindennap*, *másnap*, *harmadnap*; *nappal*, *naponta*; *nem sokára*, *nyaranta*; *örökön*; *rögtön*, *régen*, *régente*, *régentén*; *reggel*, *reggel*; *soha*, *sohanapján*, *sohasem*, *sokára*; *tegnap*, *tegnapelőtt*; *taval*, *tüstént*, *valaha*, *valahára*, *valamikor* stb. b) e kérdésre : *meddig?* u. m. *estig*, *napestig*, *délig*, *éjfélig*, *mindig*, *örökké*, *örökre*, *reggelig*, *sokáig* stb.

3) *Számjelentők*, a következő kérdésekre : *hányan?* *ketten*, *hárman*, *tizen*, *huszan*, *százan*, *ezeren* stb. a mennyiben ezek nem inkább többes jelentésűeknek vétetnek; továbbá *hányszor?* *egyszer*, *kétszer*, *tízszer*, *húszszor*, *százszor*, *ezerszer* stb. *hányanként?* *egyenként*, *kettőnként*, *tizenként*, *százanként*, *ezerenként* stb. *hányával?* *kettejével*, *hármával*, *tizével*, *százával*, *ezerével* stb. *hányadával?* *harmadával*, *negyedével*, *tizedével*, *századával* stb. *hányadán?* *harmadán*, *tizedén*, *századán* stb. *hányadszor?* *először*, *másodszor*, *tizedszer*, *századszor* stb. *hányadszorra?* *elősszörre*, *tizedszerre*, *századszorra* stb. *hányfélén?* *egyfélén*, *kétfélén*, *tízfélén*, *százfélén* stb. *hányszorosan?* *egyszeresen*, *tízszeresen*, *százszorosan*, *ezerszeresen* stb. *hányszorra?* *egyszerre*, *kétszerre*, *tízszerre* stb. *hányasan?* *egyesen*, *kettősen*, *tizesen*, *százasan* stb. *hányasával?* *egyesével*, *kettesével*, *tizesével*, *százasával* stb. *hány rétűen?* *egyrétűen*, *kétrétűen*, *tízrétűen*, *százrétűen* stb. *hányszerűen?* *egyszerűen*, *tízszerűen*, *százszerűen* stb. *hányszorra?* *egyszerre*, *tízszerre*, *százszorra*, *ezerszerre* stb., *hányképen*, *egyképen*, *kétképen*, *tízképen* stb. *hányféleképen?* *egyféleképen*, *tízféleképen*, *százféleképen* stb.

4) *Módjelentők*, melyek e kérdésekre : *hogyan?* *miként?* *mimódon?* felelnek meg, pl. *lassan*, *szaporán*, *szépen*, *rútul*; *így*, *úgy*, *amúgy*, *sehogy*, *máskép*, *másképen* stb.

5) *Kérdők*, különösen a) helykérdők : *hol?* *honnan?* v. *honnét?* *hová?* *merre?* *meddig?* b) időkérdők : *mikor?* *mikoron?* *mikorra?* c) számkérdők : *hány?* *hányszor?* stb. d) módkérdők : *hogy?* *hogyan?* *miként?* *miképen?* stb.

6) *Állítók* : *igen*, *bizony*, *bizonyosan*, *bizonynyal*, *igazán*, *valóban*, *igenis* stb.

7) *Tagadók* : *nem*, *sem*.

8) *Tiltók* : *ne*, *se*.

9) *Kétkedők* : *alig*, *aligha*.

10) *Gyüjtők* : *együtt*, *egyetemben*, *egyszersmind*, *összesen*, *mindenestül* stb.

A határozók képző ragait, valamint az egyes határozókat l. saját rovataik alatt.

HATÁROZÓDIK, (hat-ár-oz-ód-ik) belsz. m. *határozód-tam*, —*tál*, —*ott*. Élhetünk ezen igével, midőn azt akarjuk jelenteni, hogy a kérdésben, vitában levő tárgy bizonyos megállapodásra vergődik vagy jut, és pedig inkább véleménysurlódás és viszonyos fontolgatás, mint valamely külső okok befolyása által. *Még nem tudni, mire határozódik a vitatkozás.*

HATÁROZOTT, (hat-ár-oz-ott) mn. tt. *határozott-at*. 1) Bizonyos jelek által minden más tárgyaktól megkülönböztetett; bizonyos nemű, osztálybeli. *Határozott jellemű ember. Határozott számok.* 2) Valamire eltökélt, elszánt. *Határozott akarat.* 3) Kiszabott, bizonyos körülményhez kötött. *Határozott napon megjelenni. Határozott helyen összegyűlni.* 4) Korlátolt, megszorított. *Határozott ész, emberi tehetségek.* 5) Határozott igeragozás, am. *tárgyi igeragozás.* V. ö. IGERAGOZÁS.

HATÁROZOTTAN, (hat-ár-oz-ott-an) ih. Csűrés-csavarás nélkül, egyenesen, megfontolás utáni eltökéléssel. *Határozottan megtagadni valamit. Határozottan kimondani véleményét .Szabatosan. Korlátoltan.*

HATÁROZOTTSÁG, (hat-ár-oz-ott-ság) fn. tt. *határozottság-ot*, harm. szr. —*a*. Általán tulajdonság, melynél fogva valami határozott állapotu. Különösen 1) Elszántság, eltökéltség. 2) Szabatosság. *Előadási*, *beszédbeli határozottság.* 3) Korlátoltság. 4) Teljes bizonyosság, mennyiben valamit kétkedés nélkül állítunk.

HATÁROZVÁNY, (hat-ár-oz-vány) fn. tt. *határozvány-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a* v. —*ja*. Valamely tárgynak bizonyos ismertető, s megkülönböztető jegyek által leirása. *Észtani határozvány*, mely szorosan a tárgynak legközelebbi nemét v. különböztető bélyegét írja le, p. o. *az ember eszes állat. Szónoki határozvány*, mely a tárgyat bővebben körülirva különbözteti meg. (Definitio).

HATÁRŐR, (határ-őr) ösz. fn. Határszéli katona. Szélesb ért. minden őr, ki valamely tartomány, kerület, helység stb. határain őrködik.

HATÁRŐRSÉG, (határ-őrség) ösz. fn. 1) Ország határain őrködő katonaság. 2) Azon határvidék, melyen őrkatonaság lakik. *Bánsági*, *szlavon*, *horvátországi határőrség.*

HATÁRŐRSÉGI, (határ-őrségi) ösz. mn. Határőrséget illető, onnan való, oda tartozó, arra vonatkozó. *Határőrségi kormány. Határőrségi katonák*, *lakosok.*

HATÁRŐRVIDÉK, (határ-őr-vidék) ösz. fn. Azon tájék vagy földterület, melyen a határőrség, vagyis határszéli katonaság lakik. *Bánsági*, *Szlavon*, *vátországi határőrvidék.*

HATÁRŐRZŐ, (határ-őrző) l. HATÁRŐR.

HATÁRPATAK, (határ-patak) ösz. fn. Határt jelelő, vagyis valamely tartomány, vidék, helység határát más határoktól elválasztó patak.

HATÁRPÉR, (határ-pér) ösz. fn. 1) Szomszédok visszálkodása a határ fölött vagy miatt. 2) Szorosb ért. illető biróság előtt folyó per határra vonatkozó bárminemü ügyben, különösen pedig a határvonalak és jelek miatt.

HATÁRPONT, (határ-pont) ösz. fn. Végső pontja valamely határnak.

HATÁRSZABÁS, (határ-szabás) ösz. fn. Cselekvés, mely által a külön földbirtokok közti határvonalak huzatnak és szokott határjelekkel megállapíttatnak. Átv. ért. korlátozás, vagyis a müködésnek bizonyos határok közé szorítása, melyeken túl menni nem szabad, nem lehet.

HATÁRSZABÓ, (határ-szabó) ösz. mn. 1) Határvonalakat huzó és határjeleket állító. *Határszabó mérnökök.* 2) Átv. ért. a müködésnek, joggyakorlatnak bizonyos korlátokat, megszorító szabályokat rendelő. *Határszabó intézvények, rendeletek.*

HATÁRSZARVAS, (határ-szarvas) ösz. fn. A vadászok nyelvén olyan szarvas, mely rendes erdőtanyájáról a szomszéd erdő határába el-elrándúl. (Wechselhirsch). V. ö. HATÁRVAD.

HATÁRSZÉL, (határ-szél) ösz. fn. 1) Valamely földbirtok vagy tartomány, vidék, helység határait környező képzeleti vonal. 2) Ezen vonal mentében futó vidék. *Határszélen fekvő városok, várak, faluk* stb. *Határszélen hányt dombok.*

HATÁRSZÉLI, (határ-széli) ösz. mn. Határszélről való, oda tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Határszéli lakosok.*

HATÁRTALAN, (hat-ár-talan) mn. tt. *határtalan-t*, tb. *—ok.* Minek határa nincsen. Különösen 1) Külső telek nélküli. *Határtalan helység*, melynek sem szántóföldei, sem legelőji nincsenek. 2) Minek kijelölt határvonalai nincsenek. 3) Igen messze terjedő, végetlen. Nagyító kifejezés. *Határtalan birtoku földesúr. Határtalan erdőség, árvíz.* 4) Korlátozatlan. *Határtalan uralkodó. Határtalan hatalommal felruházott parancsnok.* 5) Nyelvtani ért. *határtalan mód*, mely mindenféle személyre és számra alkalmazható cselekvést, szenvedést vagy állapotot jelent, pl. *írni, olvasni.* Határozókép am. határtalanul, határ nélkül.

HATÁRTALANSÁG, (hat-ár-talan-ság) fn. tt. *határtalanság-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Vég nélküliség, szertelen nagyság. *Tengerek határtalansága.* 2) Korláttalanság, megszorítás nélküli állapot. *Zsarnoki hatalom határtalansága.*

HATÁRTALANUL, (hat-ár-talan-ul) ih. 1) Vég nélkül, szertelenül. *Határtalanul elterjedő árvizek.* 2) Korlátozás, megszorítás nélkül. *Határtalanul uralkodni.*

HATÁRTÉTEL, (határ-tétel) l. HATÁRSZABÁS.

HATÁRUJÍTÁS, (határ-ujítás) ösz. fn. Az összeomlott, ledőlt stb. határjelek helyrehozása, kijavítása stb.

HATÁRÚT, (határ-út) ösz. fn. Határszélen huzódó vagy határul szolgáló út.

HATÁRVAD, (határ-vad) ösz. fn. Vadásznyelven oly vad, mely szomszéd határba megy által, s melyet, mint kártevőt le szoktak lőni.

HATÁRVADÁSZ, (határ-vadász) ösz. fn. Vadász, ki a határába becsapó idegen vadakat ellődözi.

HATÁRVÁLÁS, (határ-válás) ösz. fn. A szomszéd határoknak egymástól elszakadása vagy azon hely és vonal, mely két vagy több határt egymástól elszakaszt.

HATÁRVÁM, (határ-vám) ösz. fn. 1) Vám, melyet szállítási bér fejében kell fizetni oly tartományok határain, melyek között szabad kereskedés nem létezik. Máskép : *védvám.* 2) Bér, melyet valamely helység vagy város legelőjén áthajtott göbölycsordáktól, juhnyájaktól stb. fizetnek az illető kereskedők, pl. Érsekujvárban határvámot fizetnek a Szempczre hajtott göbölyöktől. Ez közönségesebben : *határpénz.*

HATÁRVÁR, (határ-vár) ösz. fn. Valamely ország határszélére vagy vidékére épített, s annak védelmére szolgáló vár; végvár.

HATÁRVÁROS, (határ-város) ösz. fn. Ország határszélén fekvő város. *Pozsony, Sopron, Ujvidék, Magyarország határvárosai.*

HATÁRVÉD, (határ-véd) ösz. fn. 1) Általán, a határok csonkitása, szomszédok kártevései, berohanásai ellen intézett ótalom. 2) Őrsereg vagy katonaság, melynek különös rendeltetése a határokat ótalmazni.

HATÁRVERSENGÉS, (határ-versengés); lásd: HATÁRVILLONGÁS.

HATÁRVETÉS, (határ-vetés) ösz. fn. 1) Határpontok és határvonalak kijelölése, pl. árkok huzása, vagy barázdolás által. 2) Átv. ért. müködést, szabadságot megszorító korlátok kimutatása.

HATÁRVIDÉK, (határ-vidék) ösz. fn. Ország vagy tartomány határszéleihez közel fekvő vidék, földterület. Különösen így neveztetnek a Magyarországhoz, és kapcsolt tartományokhoz, nem különben Erdélyhez tartozó katonavidékek. V. ö. KATONAVIDÉK.

HATÁRVILLONGÁS, (határ-villongás) ösz. fn. Szomszédok közti perlekedés, visszálkodás a határvonalak, határjelek, s határra vonatkozó hasonló ügyek miatt.

HATÁRVÍZ, (határ-víz) ösz. fn. Általán határul szolgáló vagy határszélen folyó vagy terjedő víz, pl. patak, ér, tó, tenger.

HATÁRVIZSGÁLÁS, (határ-vizsgálás) ösz. fn. Általán mindenféle vizsgálás, nyomozódás, mely a határ területére vagy határszélekre, határvonalakra, határjelekre vonatkozik.

HATÁRVONAL, (határ-vonal) ösz. fn. Egyik határjeltől másikig futó, s egy birtokot másiktól elválasztó vonal. *Egyenes, görbülő, kígyódzó határvonal.*

HATÁRVONÁS, (határ-vonás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a szomszédos földterületek, illetőleg fekvő birtokok elválasztó széleit kijelölik.

HATÁRVONÓ, (határ-vonó) ösz. fn. Személy, ki a fekvő birtokok között elválasztó vonalat húz. Mint melléknév mondják azon eszközről, mely által a határozás történik. *Határvonó kötél, lánca.*

HATÁRZÁS, l. HATÁROZÁS.

HATÁRZAT, l. HATÁROZAT.

HATÁRZATLAN, l. HATÁROZATLAN.

HATÁRZÓ, l. HATÁROZÓ.

HATÁS, (hat-ás) fn. tt. *hatás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Erő működése, mely által bizonyos sikert, eredményt idéz elé; foganatos befolyás valamibe; benyomás. *Hatással szólani, munkálkodni. Hatás nélkül elhangzott beszéd. Szinpadi hatás. Hatást eszközölni, okozni, keresni, hajhászni. Hatásra számítani. Ezen dolog nagy hatással van reám. Ellenhatás, visszahatás.*

HÁTAS, (ho-at-as) mn. tt. *hátas-t* v. *—at,* tb. *—ak.* V. ö. HÁT. 1) Nagy, széles, magas háttal biró, (mint: vállas, fejes, melles, czombos stb.) 2) Támasztékos, melynek hátat lehet vetni. *Hátas szék, kocsiülés, nyugágy.* 3) Mondjuk térségről, földterületről, melynek némely részei emeltebbek. *Hátas föld, telek. Hátas szántóföld,* melyet úgy szántanak, hogy középett domború legyen. 4) Mondjuk emberről, ki hátán hordoz valamit, különösen árukat. *Hátas zsidó, hátas tót,* ki saját hátán czepeli áruit. 5) Nyerges. *Hátas ló. Négy kocsis, és egy hátas lovat tart.* 6) Mit háton szoktak viselni, hordozni. *Hátas tarisznya. Hátas kosár.* Ezeket összvetett szók gyanánt is szoktuk irni.

HATÁSDÚS, (hatás-dús); lásd : HATÁSTELJES.

HÁTASKOSÁR, (hátas-kosár) ösz. fn. Kosár, melyet háton szoktak hordani. *Hátaskosárban vinni a piaczra kenyeret, gyümölcsöt* stb.

HATÁSKÖR, (hatás-kör) ösz. fn. Átv. ért. azon tárgyak összvege vagy terjedelme, melyekre bizonyos személynek működő ereje befoly vagy befolyhat. *Minden embernek van saját hatásköre. Egyházi, világi főnökök hatásköre. Tisztviselők hatásköre. Más által kiszabott vagy magunk által választott hatáskör. Ez hatáskörömön kivül esik. Hatáskörét kiterjeszteni. Másnak hatáskörét szükebbre szorítani.*

HÁTASLÓ, (hátas-ló) ösz. fn. Általán ló, mely terhet vagy embert hord a hátán. Különösen nyerges, nyereg alá való paripa. *Hátaslovakat és kocsislovakat tartani.*

HATÁSOS, (hat-ás-os) mn. tt. *hatásos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Minek hatása van, azaz sikert, foganatot eszközlő; eredményes; benyomásos. *Hatásos parancs, közbenjárás. Hatásos beszéd, szindarab.* V. ö. HATÁS.

HATÁSOSAN, (hat-ás-os-an) ih. Hatálylyal, hatásos módon.

HÁTASSZÉK, (hátas-szék) ösz. fn. Szék, melynek hátul támassza van, támaszszék, támlásszék.

HATÁSTALAN, (hat-ás-talan) mn. tt. *hatástalan-t,* tb. *—ok.* Minek hatása nincsen; siker, foganat nélkül működő; eredménytelen; benyomást nem okozó. *Hatástalan szózat. Hatástalan fenyegetődzés.* Határozóilag am. hatás nélkül, hatástalanul.

HATÁSTALANÍT, (hat-ás-talan-ít) áth. m. *hatástalanít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Hatástalanná tesz, hatásától megfoszt.

HATÁSTALANSÁG, (hat-ás-talan-ság) fn. tt. *hatástalanság-ot,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* 1) Valaminek hiányos mivolta, melynél fogva hatása, vagyis sikere, foganata, eredménye nincsen. 2) Hatás nélküli állapot, létezés. V. ö. HATÁS.

HATÁSTALANUL, (hat-ás-talan-ul) ih. Hatás nélkül.

HATÁSTALANÚL, (hat-ás-talan-úl) önh. m. *hatástalanúlt.* Hatástalanná lesz v. válik.

HÁTASTARISZNYA, (hátas-tarisznya) ösz. fn. Nyakba vetett, s háton lógó tarisznya, különböztetésül a félvállra vetett, s oldalon lógó tarisznyától.

HATÁSTELJES, (hatás-teljes) ösz. mn. Minek igen nagy hatása van.

—HATATLAN, (hat-atlan) ösz. képző *hat* igéből és *atlan* képzőből, s am. a lehetőnek tagadója, tagadása. *Számlálhatatlan*, amit megszámlálni nem lehet; *láthatatlan,* amit látni nem lehet; *csalhatatlan,* ami nem csalhat vagy aki nem csalatkozhatik. Felhangu szóknál : *-hetetlen, élhetetlen*, aki elélni magától nem tud; *képzelhetetlen,* amit képzelni sem lehetséges; *megmérhetetlen*, amit megmérni képesek nem vagyunk. Névszóhoz is járul ebben : *véghetetlen,* aminek vége nem lehet. Az *at et* kihagyásával, mint általán az *atlan, etlen* képző, meg is rövidülhet : *számlálhatlan*, *csalhatlan*, *képzelhetlen*, *megmérhetlen* stb. V. ö. —LAN, —LEN képző.

HÁTATLAN, (hát-at-lan) mn. tt. *hátatlan-t,* tb. *—ok.* 1) Nem nyereg alá való. *Hátatlan ló.* Nem igen van divatban. 2) Aminek hátféle támasztéka nincsen. *Hátatlan szék.*

HÁTBŐR, (hát-bőr) ösz. fn. 1) A háton levő vagy ilyenből készített bőr a vargáknál, pl. csizmának, lóhámnak stb. 2) A bunda vagy más prémes öltöny gallérjáról hátul lecsüngő szőrös bőr, bundagallér, mentegallér.

HÁTCZÍMER, (hát-czímer) ösz. fn. A vágómarha hátából kihasított darab, konczа. Szokottabban : *hátszél* v. *hátszín.*

HÁTDARAB, (hát-darab) l. HÁTCZÍMER.

HATÉKONY, (hat-ék-ony) mn. tt. *hatékony-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Aminek hatása, jó sikere van. L. HATHATÓS.

HATÉKONYSÁG, (hat-ék-ony-ság) l. HATHATÓSÁG.

HÁTÉR, (hát-ér) ösz. fn. A derék hátsó felén végig nyuló ér.

HÁTFÁJDALOM, (hát-fájdalom) ösz. fn. Fájdalom, melyet hátunkban, különösen a hátgerinczben érzünk.

HÁTFÁS, (hát-fás) ösz. fn. Erdőháton lakó paraszt, ki a vidéki piaczokra fát hord be.

HÁTFÉL, (hát-fél) ösz. fn. 1) A testnek fonák, vagyis fordított oldala, hátulja. 2) Bizonyos térnek vagy képnek távolabb eső része.

HATFELÉ, (hat-felé) ösz. ih. Hat különböző irányban vagy részekre osztva. *Hatfelé oszló sereg. Hatfelé metszeni a kenyeret.*

HATFÉLE, (hat-féle) ösz. mn. Hat, egymástól különböző nemből, fajból, rendből való. *Hatféle gabonát vetni. Hatféle bort adni fel az asztalra.*

HATFÉLEKÉP, (hat-féle-kép) ösz. ih. Hat különböző módon, renddel, sorozattal, alakban. *Hatfélekép változtatni ugyanazon mondatot. Hatfélekép rendezni el a mondatban levő szókat. Hatfélekép jelenni meg a szinpadon.*

HATFÉLEKÉPEN, l. HATFÉLEKÉP.

HATFOGATÚ, (hat-fogatú) ösz. mn. Oly szekérről vagy kocsiról mondjuk, melybe hat lovat fognak. *Hatfogatú hintón menni a városba.*

HÁTGERINCZ, (hát-gerincz) ösz. fn. Az emberek, s állatok hátának hosszában elnyuló, s gyürüs csontokból vagy porczogókból álló tetem, mely az állati tetemalkotmánynak egyik fő részét teszi. (Spina dorsi). *Hátgerincz fájása, görbedése, száradása.*

HÁTGERINCZCSONT, (hát-gerincz-csont) ösz. fn. Gyürüs csontok, melyek a hátgerinczet képezik.

HÁTGERINCZIZOM, (hát-gerincz-izom) ösz. fn. A hátgerincz mozgását elősegítő izom.

HÁTGÖRBEDÉS, (hát-görbedés) ösz. fn. lásd: HÁTPÚP.

HÁTHA, (hát-ha) ösz. ksz. Élünk vele, midőn valamit kétkedőleg vagy mintegy ellenvetésképen kérdezünk. *Hátha befagy a Duna, hogyan szállitjátok fel a gabonát? Hátha mégis történetből rajtunk ütnek, mi tevők legyünk? Hátha megpukkadna is mérgében, gondolok én vele?*

HATHALOM, falu Veszprém megyében; helyr. *Hathalmon, Hathalom-ra, —ról.*

HATHATATLAN, (hat-hat-atlan) mn. tt. *hathatatlan-t*, tb. *—ok.* 1) Amin keresztül törni nem lehet, melynek tömegén, testén más valami által nem mehet, szivároghat, bujhatik stb. pl. *bőr*, melyen a víz át nem szivárog; *fal, bástya*, melyen áttörni nem lehet. 2) Minek ható, azaz sikeres, foganatos ereje nincs. *Hathatatlan fegyver reám nézve a puszta fenyegetés.* Ellentéte: *hathatós.* 3) Természettani ért. a minek helyét más test el nem foglalhatja. *A testek és azok részei hathatatlanok.* V. ö. HATHATATLANSÁG. Határozóilag am. át nem hathatólag, hathatatlanul.

HATHATATLANSÁG, (hat-hat-atlan-ság) fn. tt. *hathatatlanság-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Állapot, midőn valamely működő erő nem képes sikert, foganatot eléteremteni. *Üres beszédnek hathatatlansága.* 2) A testeknek egyik lényeges belső tulajdonsága, melynél fogva a testek és ezek minden egyes részei más testeket és ezek részeit az általok elfoglalt helyből úgy kiszorítják, hogy azok semmi esetre ugyanazon helyet velök együtt nem birhatják. (Impenetrabilitas).

HATHATÓ, (hat-hat-ó) mn. tt. *hatható-t.* 1) Sikert, foganatot eszközölhető. *Mondj nekik szív e hatható beszédet. Messze hatható hatalommal bírni.* 2) Valamin által törhető, szivárogható stb. *Pánczélon áthatható golyó. Ruházaton áthatható kardvágás.*

HATHATÓAN, (hat-hat-ó-an) ih. Hatható módon, hatható szerekkel; sikeresen.

HATHATÓS, (hat-hat-ó-as) mn. tt. *hathatós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Minek ereje, működése, befolyása kitűnő sikert, foganatot eszközöl; vagy ilyetén eredményt létesitő erővel, befolyással biró; erélyes, nyomatos, sikeres. *Hathatós eszközökhöz nyúlni. Hathatós gyógyszerek. Hathatós beszéd, fenyegetés.* Máskép: *hatékony.*

HATHATÓSÁG, (hat-hat-ó-ság) fn. tt. *hathatóság-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Tulajdonság, melynél fogva valaminek sikere, foganata, eredménye van; erélyesség, nyomósság. 2) Maga a hatható erő által eléidézett siker, foganat. *A szónok rendesen számolni szokott beszéde hathatóságára. Nyilvános föllépésed hathatóságáról nem kételkedtem.*

HATHATÓSAN, (hat-hat-ó-os-an) ih. Hathatós módon és eszközökkel, vagyis nagy sikerrel, nagy benyomással, erélyesen. *Hathatósan ellenszegülni a csendzavaróknak.*

HATHATÓSSÁG, (hat-hat-ó-os-ság) l. HATHATÓSÁG.

HATHATÓUL, (hat-hat-ó-ul) ih. l. HATHATÓAN.

„Szólva lelkeikre hathatóul
A hadaknak, ő is kémnek indúl."
Czuczor. Remete Péter.

HATHÍMES, (hat-hímes) ösz. mn. Növénytanban oly növényekről mondják, melyek virágaiban hat hímszál vagyon. (Hexandra). V. ö. HIMSZÁL.

HÁTHOPORCS, (hát-hoporcs) ösz. fn. Kinövés, kidudorodás, csomó, görbeség, púposság a háton.

HÁTHOPORJ, l. HÁTHOPORCS.

HÁTHOPORJAS, (hát-hoporjas) ösz. mn. Kinek csomós, púpos háta van.

HÁTI, (1), (hát-i) mn. tt. *háti-t*, tb. *—ak.* Hátra vonatkozó, háton hordoztatni szokott. *Háti kosár, háti bőr*, azaz hátbőr és kaczagány. *Terem az ember, mint a háti bőr.* (Km.), azaz nem lehet mesterséggel állítani elé. Leginkább öszvetételekben divatos: *csereháti, erdőháti, tiszaháti.*

HÁTI, (2), puszta Bihar megyében; helyr. *Háti-ba, —ban, —ból.*

HÁTIDEG, (hát-ideg) ösz. fn. Idegek, melyeknek végágai a hátgerinczizmokig nyúlnak.

HÁTÍR, (hát-ír) ösz. áth. Újabb szavaink egyike, s általán am. valamely hivatalos iromány, pl. folyamodvány, kötelezvény, váltó stb. hátára ír valamit, mi a benfoglalt tárgyra vonatkozik, s az irományátvevőjének némi válaszul, tudósításul, bizonyítványul stb. szolgál. (Indossare, endosser). Másképen: *hátiratol.*

HÁTIRÁS, (hát-irás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely iromány hátára bizonyos jegyzéket, észrevételt, választ stb. tesz fel valaki. V. ö. HÁTÍR.

HÁTIRAT, (hát-irat) ösz. fn. Azon rövid jegyzék, pl. határozat, válasz, észrevétel, engedmény, meghatalmazás stb., melyet valamely iromány, pl. folyamodvány, kötelezvény, váltó stb. hátára irnak, pl. „A folyamodó elmozdíttatik kérelmétől.“ „A kérelmező bővebb érdemek elémutatására utasíttatik.“ „Helyettem NN. rendeletére“ (váltókon). *Váltói üres hátirat,* melyben nincsen meg minden kellék, pl. csak a hátiró neve.

HÁTIRATOL, (hát-iratol) ösz. áth. Valamit hátirattal jegyez. V. ö. HÁTIRAT. *Hátiratolni a hivatalba adott irományokat. Hátiratolni a másra átruházott váltót.*

HÁTIRATOS, (hát-iratos) 1) ösz. mn. tt. *hátiratos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Hátirattal ellátott, megjegyzett. *Hátiratos folyamodványok, váltók.* 2) Öszvetett fn., amidőn tárgyesete *hátiratos-t*, tb. *—ok.* Személy, kire a váltót hátirattal ellátva átruházzák.

HÁTIRÓ, (hát-iró) ösz. fn. Személy, ki valamit hátirattal ellát, megjegyez. *Váltói hátiró,* ki a váltót másra irja által.

HÁTIZOM, (hát-izom) ösz. fn. Az állati háton levő izmok. *Leghosszabb* (musculus longissimus), *legszélesebb* (musculus latissimus dorsi) *hátizom.*

HATKÓCZ, falu Abaúj megyében; helyr. *Hatkócz-on, —ra, —ról.*

HÁTKOSÁR, (hát-kosár) ösz. fn. Kosár, melyet kötelékénél fogva vállakhoz szorítva háton hordanak.

HATKOTÚ, (hat-kotú) ösz. fn. Növénynem a hathímesek seregéből és egyanyások rendéből, melynek harangdad, s hat szirmu virágai képeznek koronát. (Fritillaria).

HATKRAJCZÁROS, (1), (hat-krajczáros) ösz. fn. Pénznem, vagyis hat krajczárt érő, hat krajczárból álló rézpénz az ausztriai örökös tartományokban.

HATKRAJCZÁROS, (2), (mint föntebb) mn. Hat krajczáron kelő, mit hat krajczáron árulnak, mérnek, stb. *Hatkrajczáros kenyér, itcze sér, bor* stb.

HATLA régies, talán am. *hatló;* l. ezt.

HATLÁBU, (hat-lábu) ösz. mn. Minek hat lába van, tulajd. v. átv. értelemben. *Hatlábu rovarok. Hatlábu asztal.*

—HATLAN, l. —HATATLAN és v. ö. —LAN, melléknévképző.

HÁTLAP, (hát-lap) ösz. fn. 1) Valamely öszvevagy behajtott iromány külseje, fonákja, melyre a hátiratokat szokás tenni. *A bizonyítványok számát vagy jegyeit a hátlapra irni.* 2) A pénzeken azon lap, melyen a (pénzverető) fejedelem czimere van (Avers). A másik neve: *előlap* (Revers).

HATLAPONY, (hat-lapony) ösz. fn. Mértani alak, mely hat lapból álló tömör testet képez; milyenek általán a négyszögü testek, pl. az úgynevezett *koczka.* (Hexaëdrum).

HATLAT, (hat-l-at) önh. m. *hatlat-tam, —tál, —ott.* A székelyeknél am. szeleskedve dolgozik. Alkatára hasonló *visslat, koslat* igékhez.

HATLEVELŰ, (hat-levelü) ösz. mn. Általán, minek hat levele van, vagy hat levélből áll. *Hatlevelü növényfajok. Hatlevelü* (szirmu) *virágok. Hatlevelü röpiratka.* V. ö. LEVÉL.

HATLÓ, l. HATLÓSZEG.

HATLÓSZEG, (hatló-szeg) ösz. fn. A rúd végén levő szeg, melyhez a nyaklót, és a kisafát akasztják, midőn négyesbe fognak. Első része ‚hatló‘ vagy *hatoló* (= behatoló v. átló), vagy pedig *csatló* szóból módosult.

HATLOVAS, (hat-lovas) ösz. mn. 1) Mibe hat ló van fogva. *Hatlovas szekér, hintó.* 2) Hat lóval biró, bánó. *Hatlovas gazda. Hatlovas kocsis.* 3) Hat lóra való. *Hatlovas szerszám. Hatlovas istáló.*

HÁTMÉG, (1), HÁTMÖG, (hát-még v. -mög) ösz. helynév, mely csak bizonyos helyragokat vesz fel. *Hátmegé bujni. Hátmegett ülni. Hátmegől nézni valamit.* V. ö. MÉG, MÖG.

HÁTMÉG, (2), falu Bereg megyében; helyr. *Hátmég-en, —re, —ről.*

HATNAPI, (hat-napi) ösz. mn. 1) Hatnapig tartó, folyó. *Hatnapi utazás után megérkezni. Hatnapi munkája bérét vasárnap elkölteni.* 2) Hat napról való, hatnapon szerzett. *Hatnapi kereset, bér. Hatnapi kenyérhéj.*

HATNAPOS, (hat-napos) ösz. mn. Mi hat naptól fogva létezik vagy él vagy tart vagy foly. *Hatnapos eső, fagy. Hatnapos szél, bori. Hatnapos gyermek, csirke, liba. Hatnapos gyülés. Hatnapos kemény kenyér.*

—HATNÉK, magas hangon: HETNÉK, igerag, az óhajtó módnak egy különös alakja, mely eredetileg némely természeti szükség szülte vágy kifejezését jelentette, mit annak szenvedő vagy ikes alakja is igazol még oly igéknél is, melyek különben nem ikesek, pl. minden többi személyekben is: *alhatnám, alhatnál, alhatnék, alhatnánk, alhatnátok, alhatnának; ehetném, ehetnél, ehetnék* stb. hasonlók: *ihatnám, ihatnál, ihatnék* stb. *peselhetném, peselhetnél, peselhetnék* stb. *kakálhatnám* stb. azonban a szokás másnemü, némi kényszerüséggel járó vágyódások kifejezésére is kiterjesztette, mint: *dohányozhatnám,*

írhatnám, *színházba mehetném*, *disznót ölhetném* (Szabolcsban) stb. Mult idő kifejezésére *volt* vagy *vala* szókkal használtatik : *ehetném volt* vagy *vala*, *ehetnél volt* v. *vala*, *ehetnénk volt* v. *vala* stb. Mi legtökéletesebb bizonysága annak, hogy ezen *volt* vagy *vala* segéd igét az óhajtó mód is elfogadja, pl. *írnék vala*, *írnál vala*, *írna vala* stb.

HATÓ, (hat-ó) mn. tt. *ható-t*. Ami bizonyos erejénél fogva hat, azaz sikeres, foganatos, eredményt hozó, benyomást eszközlő. *Idegrendszerre ható szerek. Megható esemény*, *beszéd*, *intés*. Különösen bizonyos tárgyra vagy helyre befolyással biró. *Szívre ható látvány. Fülbe ható hangok.* Öszvetételei : *által-* v. *átható*, *kiható*, *megható*, *beható*, *felható*, *leható*, *visszaható*, *túlható*, melyek az erő működésének különféle irányait határozzák meg; *mindenható*, *önható*, *visszaható*.

—HATÓ, magas hangon : —HETŐ, igékből neveket alkot, melyek lehetséget jelentenek; de átható igéknél mindig szenvedő értelemben, pl. *gondolható* ami gondoltathatik, *minden gondolható módon; olvasható*, ami olvastathatik, *olvasható betükkel írni; szerezhető*, *Pesten ilyen áru nem szerezhető; ehető*, *nem minden gomba ehető; következtethető*, *megbocsátható* stb.

HATOD, (hat-od) számnév tt. *hatod-ot*. 1) Részosztó, mely a hat felé osztott egészből egy részt jelent. *Adósságának hatodát sem képes lefizetni.* Ez értelemben a töredékszámban, midőn még elébe (vagy irásban fölibe) egy más szám járul, jelenti az osztót, pl. *a forintnak öt hatoda* ($^5/_6$) jelentett hatvan krajczáros forintban 50 krajczárt; *a napnak* (24 órának) *egy hatoda*, am. négy óra. Ekkor a számlálás így áll : *egész; fele*, *harmada*, *negyede*, *ötöde* stb. *valaminek*. 2) Sorosztó, sorjelelő, mely a sorozatban *ötöd* után következik : *első*, *másod*, *harmad*, *negyed*, *ötöd*, *hatod* stb. *Hatod rendü. Hatod izben. Hatodfü ló. Hatod napon.* Midőn a *maga* visszaható névmással kerül öszve, ez a sorozat : *egyedül magam*, *másod magammal*, *harmad*, *negyed*, *ötöd*, *hatod magammal* azaz magam és kívülem még öten. V. ö. HATODIK. 3) Midőn a *fél* szóval tétetik öszve, am. *öt és fél*, t. i. a sorban hatodik csak fél. *Hatodfél óráig ülni*, am. öt óráig és félig. *Most épen hatodfél éve*, am. öt és fél éve. *Hatodfél hold rétet elzálogosított*, am. öt egészet és egy felet. Itt a sorozat így áll : *fél*, *kettedfél* vagy *másodfél*, *harmad-*, *negyed-*, *ötöd-*, *hatodfél*.

HATODÉVI, (hatod-évi) ösz. mn. Mi már hat évtől fogva folyvást tart, létezik. *Hatodévi tartozását leróni. Hatodévi köpönyeg*, *dolmány*, *mente. Még hatodévi bortermése is megvan.*

HATODFÉL, (hatod-fél) ösz. mn. Öt és fél, a hatodik nem egész, hanem fél. *Hatodfél forintos gabona. Hatodfél óráig tartó munka. Hatodfél esztendeig börtönben ülni.*

HATODFŰ, (hatod-fű) ösz. mn. Lóról és szarvasmarháról mondják, mely hatodik fűre jár, azaz hatodik esztendőben van. V. ö. FŰ.

HATODHÓ, (hatod-hó) ösz. fn. A polgári évnek hatodik hónapja, azaz *junius* v. *nyárelő* v. *Sz. Iván hava.*

HATODIK, (hat-od-ik) számnév tt. *hatodik-at.* Határozott sorszám, s jelenti a sorba szedett egyes tárgyak vagy egyének közöl azt, mely az ötödik után következik. *Első*, *második*, *harmadik*, *negyedik*, *ötödik*, *hatodik* stb. *Az oskolai érdemsorozatban hatodik jeles. A szöglettől hatodik házat nem rég építették.* A régiek jobbára *ik* nélkül használták, a többi sorszámokkal hasonlóan, pl. *harmad*, *negyed*, *ötöd*, *hatod fejezet.* Minek nyoma maiglan fenmaradt ezekben : *hatod éve*, *hatod izben*, *hatod napon*, *hatod magam*, *heted hét ország* stb. V. ö. —IK névképző.

HATODLÓ, (hat-od-ol-ó) fn. tt. *hatodló-t.* 1) Valamely hat részre osztott mértéknek egy-egy része. (Sextans). 2) Személy, ki valamiből hatodrészt vesz vagy kap.

HATODOL, (hat-od-ol) áth. m. *hatodol-t* v. *hatodlott*, htn. *—ni* v. *hatodlani.* Valaminek hatod részét veszi, hattal oszt. *Ha a hatvan krajczárból álló forintot hatodoljuk*, *egy részre jut tíz krajczár. Meghatodolni a borokat*, am. hatod részt kivenni belőlök.

HATODOLÁS, (hat-od-ol-ás) fn. tt. *hatodolás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, melynél fogva valamit hattal osztunk vagy valamiből hatod részt veszünk.

HATODOS, (hat-od-os) fn. tt. *hatodos-t*, tb. *—ok.* 1) Zenészi nyelven am. egy másik hanghoz hatodik fokon álló hang. Elegendő csak : *hatod.* (Sext). 2) Személy, ki valamiből hatod részt kap vagy végez.

HATODOSZTÁLYOS, (hatod-osztályos) ösz. fn. Személy, ki valamely hat egyenlő részre osztott egészből, egy részt kap osztályban.

HATODRÉSZ, (hatod-rész) ösz. fn. Hat egyenlő részre osztott egészből egy rész. *A konvencziós* (60 kros) *forintnak hatodrésze tíz krajczár volt*, a mostani (100 krosnak) 16 és kétharmad krajczár.

HATODSZOR, (hat-od-szor) sorosztó számnév, s am. 1) hatodik helyen vagy pont alatt v. sorban, rendben stb. *Hatodszor*, *ne paráználkodjál. Hatodszor, következik az egyházi rend;* 2) hatod izben. *Hatodszor vettem be már ebből a gyógyszerből.* V. ö. —SZER, —SZOR, —SZÖR.

HATOL, (hat-ol) önh. m. *hatol-t.* Erővel, erőködve nyomúl, törekedik, jut különféle irányban véve. *Felhatolni; áthatolni; kihatolni a bajból; behatolni a tömegbe. Valahogy elhatolunk.* (Kriza J.). Midőn a *hat* számnévtől származik : *ötölni-hatolni*, am. zavarosan, mindent öszvehabarva, keverve beszélni, magát kifejezni nem birni; másképp : *hatolni*, *hetelni.*

HÁTÓL, l. HÁTUL.

HÁTOLDAL, (hát-oldal) l. HÁTLAP.

HATOLYKA, erdélyi falu Kézdi székben; helyr. *Hatolyká-n*, *—ra*, *—ról.*

HÁTORJ, (hát-orj) ösz. fn. A hátgerinczcsontból kiálló hegyes bordák. V. ö. ORJ.

HÁTORMÓ, (hát-ormó) ösz. fn. A halak hátán két oldalt levő uszószárnyak.

HATOS, (1), (hat-os) mn. tt. *hatos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Mint különző számnév olyasmit jelent, mi hat rétből, hat egyenlő részből áll. *Hatos szám, melyben hat egység van. Hatos rakáskákban árulni az almát*, azaz hatot hatot egy rakásban. *Hatos gyertya*, melyből hat szál van egy fontban. *Hatosával adni a baraczkot*, am. hatot egy garason v. krajczáron. *Hatosba fogni a lovakat*, am. hatot egy kocsiba.

HATOS, (2), fn. tt. *hatos-t*, tb. *—ok*. 1) Hatot jelentő számjegy = 6. 2) Bizonyos hat részt magában foglaló eszköz, pl. malomorsó; főleg pénz, pl. hat krajczáros. 3) Némely játékokban, hat jelet mutató játékszer, pl. *kártya*, melynek hat szeme van, vagy *koczka* oldala, mely hat ponttal van jelölve.

HATOS, (3), ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Szala megyében; helyr. *Hatos-on, —ra, —ról.*

HATÓS, (hat-ó-os) mn. tt. *hatós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Minek működő ereje sikert, foganatot, eredményt idéz elé. *Hatós szerek*. Máskép: *hatásos, hathatós*, vagy *hatékony*.

HATÓSÁG, (hat-ó-ság) fn. tt. *hatóság-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Általán, másokon hatalmat gyakorló erő vagy jog, a hatalom gyakorlására; rokon a *hatás, hatalom* szóval. *Szavának, működésének nincsen hatósága. Gyógyszerek hatósága*. 2) Törvényes hatalommal felruházott elöljáróság, testület. *Városi, megyei hatóság. Törvényhatóság.*

HATOVÁNY, (hat-o-vány) fn. tt. *hatovány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Hat egységből, hat egyes részekből álló valami. Olyan szó, mint: *hetevény*.

HÁTPÚP, (hát-púp) ösz. fn. A hátgerinczcsont kinövése, kigörbedése; csomó, dudorodás a háton.

HÁTRA, (hát-ra) ih. 1) Megfelel e kérdésre: *merre?* v. *hova?* s am. a hát után menő irányban, háttal vissza; ellentéte: *előre. Hátra esik. Hátra megy. Hátra mász, rúg, üt, néz. Hátra áll. Hátra kötni a fogoly kezeit. Hátrább az agarakkal* (km.), arról mondják, aki szemtelenül előre tolakodik. 2) *Hátra van* mondjuk olyasmiről, mi még elé nem fordult, hanem következni fog, mi utóbb történik. *Hátra van, hogy még arról szóljak* stb. *Hátra van még a fekete leves.* (Km.). 3) Hátnak fölébe, vagy lapjára. *Hátra venni valakit. Hátra fektetni a bonczolás alá vett hullát.* Egyébiránt ez utósó pont alatti értelemben tulajd. ragozott főnév gyanánt tekintendő. 4) *Hátrahagy, hátramarad* öszvetételekben am. vissza, el. L. külön czikkben. A Debreczeni Legendáskönyvben *hátra vön* szintén am. *vissza vön*. „Mely irást is hátra vön tőlök.“ 5) Árnyékszékre, szükséget végezni. *Csak hátra ment, mindjárt itt less.*

HÁTRAFELÉ, (hátra felé) ösz. ih. Háttól vett irányban, háttól távozva visszafelé. *Hátrafelé tolni a szekeret. Hátrafelé tántorgó részeg.*

HÁTRAHAGY, (hátra-hagy), ösz. áth. 1) Menet, útazás közben elhagy, magával el nem viszen. *Nagy melegek járván, a bundámat Posonyban hátrahagytam.* 2) Halála után vagyont vagy gyermekeket, vagy özvegyet hagy. *Semmi vagyont sem hagyott hátra. Egy gyámoltalan özvegyet, és több neveletlen árvát hagyott hátra.*

HÁTRÁL, (hát-ra-al) önh. m. *hátrál-t*. Hátra megy, vonul, huzódik. *Hátrál a farkánál huzott ló; vagy a rúdjánál fogva visszatolt szekér.* Különösen csatában, harczban az ellenség elől visszavonul.

HÁTRÁLÁS, (hát-ra-al-ás) fn. tt. *hátrálás-t*, tb. *—ok*. harm. szr. *—a*. Hátramenés, hátravonulás, hátrahuzódás. Különösen hadi lépés, vagy csel, midőn egyik hadakozó v. csatázó fél a másik elől visszanyomul akár erőszaknak engedve, akár cselből, vagy más ok miatt.

HÁTRÁLAT, (hát-ra-al-at) fn. tt. *hátrálat-ot*, harm. szr. *—a*. Hadi hátrálás elvont ért. véve. *Kis, nagy hátrálat. Hátrálat által megkimélni a seregeket, vagy kényelmesb és alkalmasb csatahelyet választani. Xenophonnak híres hátrálata. Győri hátrálat.* V. ö. HÁTRÁLÁS.

HÁTRALÉK, (hátra-lék, azaz hátra-levőség) fn. tt. *hátralék-ot*. Ami valamely teendőből, pl. adósságfizetésből, hivatalos ügyekből bizonyos időben hátra vagy elmaradt. *A tegnap lejárt váltóból még 100 ft. hátralék követelésem van. A törvényszék múlt évi ügyszámából csak 12 darab hátralék van.* Ez alakban egészen új szó.

HÁTRALÉT, (hátra-lét) l. HÁTRALÉK.

HÁTRALEVŐ, (hátra-levő) ösz. mn. Ami elmaradt, ami következik, amire a sor még ezután jő, ami még fizetendő vagy még el nem érkezett. *Hátralevő társainkat megvárni. A hátralevő munkát más napra halasztani. A hátralevő seregeket sietésre sürgetni. A hátralevő adósságot per útján hajtani be.*

HÁTRALEVŐSÉG, (hátra-levőség) ösz. fn. L. HÁTRALÉK.

HÁTRÁLÓ, (1), (hát-ra-al-ó) mn. tt. *hátráló-t*. Aki v. ami hátrál. *Hátráló seregek. Öklelődésben hátráló bika.*

HÁTRÁLÓ, (2), (mint föntebb) fn. Jel vagy szó, mely hátrálásra int, hátrálást parancsol. *Hátrálót fúni, dobolni.*

HÁTRÁLTAT, (hát-ra-al-tat) áth. és mivelt. m. *hátráltat-tam*, *—tál, —ott.* 1) Tulajd. valakit v. valamit hátra menni késztet. *Hátráltatni a kocsiba fogott lovakat. Hátráltatni az ökröt* (hökköltetni). 2) Átv. ért. késtet, akadályoz, vagyis okozza, hogy valaki bizonyos munkájával hátra maradjon, annak idején kész ne legyen. *Ne hátráltassatok, mert különben elkésem.*

HÁTRÁLTATÁS, (hát-ra-al-tat-ás) fn. tt. *hátráltatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valakit v. valamit hátráltatunk.

HÁTRÁLTATÓ, (hát-ra-al-tat-ó) mn. tt. *hátráltató-t*. Aki v. ami késtet, akadályoz, vagyis okozza, hogy bizonyos ügy, munka ne haladhasson. *Uta-*

zókat hátráltató nagy sár, vizek. Tanácskozást hátráltató zajongások.

HÁTRAMARAD, (hátra-marad) ösz. önh. 1) Menetközben többi társaitól, a seregtől, nyájtól, csordától stb. elhagyatik vagy önként elkésik, elmarad, visszamarad. *A gyöngélkedö katonák hátramaradnak a seregtöl. A sánta ökör hátramaradt a csordától,* máskép]: *elmarad.* 2) A többinek elmulása, elvégzése, elhasználása után megvagyon, létezik. *Elmult ifjuságunkból nem maradt egyéb hátra az emlékezésnél. Az egész kenyérből egy falat sem maradt hátra. Egész követelésemből még 100 ft. maradt hátra.* 3) Valakinek halála után akár valamely vagyon marad, akár valamely családtag életben van. *Hátramaradt pénze, s ékszerei testvéreire szállottak. Hátramaradt gyermekei semmi vagyont sem öröklöttek.* V. ö. MARAD és HÁTRALÉK.

HÁTRAMARADÁS, (hátra-maradás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki v. valami hátramarad. Különösen elkésés, tartózkodás; valamely tárgyban szenvedett rövidség. *Hátramaradást szenvedni a tanulásban. Hátramaradást okozni.* V. ö. HÁTRAMARAD.

HÁTRAMARS, (hátra-mars) ösz. fn. A hadi gyakorlatoknál am. a soroszlopokba állított seregnek néhány lépéssel hátrafelé vonulása, nem megfordult arczczal, hanem háttal.

HATRANGYOS, HATRONGYOS, puszta Heves megyében; helyr. *Hatrangyos-on, —ra, —ról.*

HÁTRÁNY, (hát-ra-ány) fn. tt. *hátrány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Ami javunkat akadályozza, késteti, mi némi kárunkra, veszteségünkre van, mi mintegy saját érdekünket hátra tolja. Ellentéte: *elöny.* (Nachtheil és Vortheil). *Ezen eset nekem nagy hátrányomra van.*

HÁTRASZEG, (hátra-szeg) ösz. áth. Valaki vagy valami *a nyakát hátraszegi*, am. hátra veti, tolja, tartja.

HÁTRASZEGÜL, (hátra-szegül) ösz. önh. Viszszafelé nyomúl vagy tolúl. *Hátraszegült nyak.*

HÁTRATESZ v. —TESZEN, (hátra-tesz v. -teszen) ösz. áth. 1) Hátulra vagy végül teszen; 2) Mellöz. V. ö. HÁTRATÉT.

HÁTRATÉT, HÁTRATÉTEL, (hátra-tét v. -tétel) ösz. fn. Tétel, mely által valakit v. valamit hátrahelyezünk, különösen 1) Midőn valakit elmellözésből vagy megvetésből vagy büntetésből stb. mások után vagy alá rendelünk. 2) Nyelvtanban, midőn a szó végéhez valamely toldalékbetüt vagy szótagot ragasztunk, pl. *ken* és *kend*, *mikor* és *mikoron*, *hajdan* és *hajdanta*, *szeder* és *szederj*, *taré* és *taréj*, *diadal* és *diadalom.* L. ezeket bővebben az illető képző betük és szótagok rovatai alatt.

HÁTRATÜZ, (hátra-tüz) ösz. fn. Midőn az üzőbe vett hadsereg az utána nyomulók ellen visszafelé tüzel.

HÁTRAVER, (hátra-ver) ösz. áth. Visszaver, vagyis úgy ver valakit vagy valamit, hogy hátra vonulni kényszerüljön.

HÁTRAVONÚL, (hátra-vonúl) ösz. önh. 1) Bizonyos irányban visszafelé huzódik, pl. a hadsereg, midőn hátrálót fúnak vagy dobolnak neki. 2) Átv. a nyilvánosság teréről lelép, bizonyos ügyekben részt venni megszün; idegenkedik, visszatartózkodik; viszszavonúl.

HÁTRAVONULÁS, (hátra-vonulás) ösz. fn. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki hátravonúl. *Seregek hátravonulása a csatában. Hátravonulás az ismeretlen vagy gyanus emberektöl.* V. ö. HÁTRAVONÚL.

HÁTRÉSZ, (hát-rész) ösz. fn. 1) Rész vagy koncz a kivágott marha hátából. 2) Kocsi hátsó része, melynek hátunkat neki vethetjük.

HATRÉTÜ, (hat-rétü) ösz. mn. Hat rétből álló, mi hat rétre van öszvehajtva. *Hatrétü szoknya*, melynek bősége hat rét vászonnak szélességét teszi. *Hatrétü papirosba takarni valamit.* V. ö. RÉT, RÉTEG.

HÁTRÓL, (hát-ról) ih. Hát felöl, azaz nem szemtől szembe, nem elülröl. *Hátról támadni meg az ellenséget.*

HATRUDAS, (hat-rudas) ösz. mn. Minek hat rúdja van, mit hat rúddal hajtanak, emelgetnek.

HÁTSÁG, (hát-ság) fn. tt. *hátság-ot*, harm. szr. *—a.* Magasabb, hegyes vidék, kerület, pl. *Cserehátság. Az egri és szolnoki haramiák igen megdúlják a Cserehátságot.* (Fata Tarcz). V. ö. HÁT.

HÁTSEREG, (hát-sereg) ösz. fn. Sereg, mely az előre nyomult derékhadat követi, kiséri, utósereg.

HÁTSÓ, (hát-só) mn. tt. *hátsó-t.* Hátul levő, hátulsó.

HÁTSORV, (hát-sorv) ösz. fn. Hátgerincz sorvadása. V. ö. SORVADÁS.

HATSZEG, l. HATSZÖG.

HÁTSZEG, mváros Erdélyben, Hunyad megyében; helyr. *Hátszeg-én, —re, —ről.*

HATSZÉM, (hat-szém) ösz. fn. Kártyajátékban azon lap, melynek hat szeme van. *Zöld, tök, vörös, makk hatszem. A hatszem elüti az ötszemet.*

HÁTSZÍJ, (hát-szíj) ösz. fn. 1) A vágómarha hátából kihasított hús. *Nekem a hátszíjból két fontot.* 2) Szélesb ért. akármely állat hátából kimetszett hosszukás, keskeny húsdarab. 3) A felszerzámozott lónak hátán elnyuló farmatringos szíj.

HÁTSZÍN, (hát-szín) ösz. fn. 1) A vágómarha hátából kimetszett hús, máskép]: hátszíj. *Hátszínpecsenye*, am. hátszinből vágott vagy sült pecsenye. 2) A színpadnak hátulsó része, oldala, máskép]: *háttér.*

HATSZIRMU, (hat-szirmu) ösz. mn. Oly növényekről mondjuk, melyek virágkelyheit hat szirom keríti. V. ö. SZIROM.

HATSZOR, (hat-szor) sokszorozó számnév, s am. hat ízben, egyet hat ízben véve. *Hatszor irtam neki, s ö egyszer sem válaszolt. Hatszor hat = harminczhat.* V. ö. SZÉR, SZOR.

HATSZORI, (hat-szori) mn. tt. *hatszori-t*, tb. *—ak.* L. HATSZOROS 1).

HATSZOROS, (hat-szor-os) mn. tt. *hatszoros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Hatszor történő. *Hatszoros fölszólításra sem fizetett.* 2) Hatrétü, hatágu. *Hatszoros összvehajtogatás. Hatszoros fonaték.* 3) Hatannyi. *Ez hatszoros munkába kerül.* 4) Hat különféle részekből álló, öszvekevert. *Hatszoros dohányt színi*, azaz hatféléből kevertet; olyan, mint : *kétszeres gabona.*

HATSZOROSAN, (hat-szor-os-an) ih. 1) Hatrétüen, hatáguan. *Hatszorosan öszvehajtogatott ruha.* 2) Hatannyi mértékben. *Hatszorosan visszatéríteni valamit.* 3) Hat ízben. *Hatszorosan elmondani valamit.* V. ö. HATSZOROS.

HATSZORRA, (hat-szor-ra) ih. 1) Hat különös esetre. *Ezen kenyér nekem hatszorra elég.* 2) Hatszor ismételt izben. *Hatszorra birta leütni az ökröt.*

HATSZORTA, (hat-szor-ta) ih. Élünk vele *hatszor* helyett, midőn valamit máshoz hasonlítunk, s azt hat ízben nagyobbnak találjuk vagy állítjuk, pl. *A mi kertünk hatszorta nagyobb a tieteknél.*

HATSZÖG, (hat-szög) ösz. fn. Mértani ért. ábra v. alak, melynek hat szöge s ugyanannyi oldala van. V. ö. SZÖG.

HATSZÖGÜ, (hat-szögü) ösz. mn. Minek hat szöge van. *Hatszögü torony.*

HÁTSZŐR, (hát-szőr) ösz. fn. Az állatok hátán növő szőr, különösen némelyek hátgerinczét takaró hosszabbféle keményebb nemü szőr, melyet *sörtének* nevezünk.

HÁTTARAJ, (hát-taraj) ösz. fn. 1) Némely halak hátgerincze fölött levő fésü- vagy tarajforma szálkasor, mely bizonyos fajoknál igen szurós, pl. a dörgicséknél. 2) Némely gyikok taraja, a hát fölött.

HÁTTÉR, (hát-tér) ösz. fn. Szinpadokon a látkörnek legtávolabb eső része ; különösen festészetben a látkör legtávolabbi részét, például hegyeket ábrázoló rajzolat ; ellentéte : *előtér.* Az életben : *háttérbe szorítani valakit*, am. eszközleni, hogy észre alig vagy épen ne vétessék, hatáskörétől megfosztani.

HÁTTÜZ, (hát-tüz) ösz. fn. Általán hátul rendezett tüzelés vagy álgyutelep, különösen a hadsereg háta mögé állított álgyutelep, mely azt a netalán hátul kerülő ellenség támadása ellen biztosítsa.

HÁTTÜZTELEP, (hát-tüz-telep) ösz. fn. Álgyutelep, mely a hadsereg hátát oltalmazza.

HATTYÚ, (hatty-ó v. hav-ad-ó, v. hav-ty-ú, l. itt alább), fn. tt. *hattyú-t.* Gyöke vagy a hangutánzó *hatty*, miből lett *hattyó, hattyú*, (mint dar-ó, dar-u), vagy pedig *hó* v. *hav*-tól: *havadó*, (eléjön a székelyeknél *havadi*, szintén *hó-* v. *hav*-tól), *havadú* v. *havadjú, havtjú*,, vagy csak egyszerüen : *havjú, havtyú* (mint *sarjú* tájdivatosan : *sargyú*) , végre a *v* hasonulván : *hattyú*, (*hold* is, mint tudjuk *hó*-tól származtatható). A ludak és réczék nemzetségéhez tartozó madárfaj, s egyike a legszebb, legnagyobb és legerősb uszó madaraknak. Tollai igen fehérek, s deli alakja és tartásánál fogva a költők már gyakran megénekelték. Vagyon ily nevü csillagzat is. *Fehér, mint a hattyú. Hiába fürdik a csóka, nem lesz hattyú belőle.* (Km.). *Szelíd hattyú. Vad hattyú.* (Anas cycnus mansvetus et ferus s. olor).

HATTYUÁGY, (hattyu-ágy) ösz. fn. Szoros ért. hattyú tollaival vagy pölyhével töltött ágynemüek. Szélesb ért. igen puha fehér ágy.

HATTYÚDAL, (hattyú-dal) ösz. fn. 1) Keserves, szivreható dal, melyet a régi költők képzelődése szerént a hattyú halála előtt elzeng. 2) Átv. ért. a költőnek vagy zeneszerzőnek azon dala, melyet halála előtt legutószor írt.

HATTYUÉNEK, l. HATTYÚDAL.

HATTYÚI, (hatty-ú-i) mn. tt. *hattyúi-t*, tb. —*ak*. Hattyuféle, hattyunak valamely tulajdonságához hasonló, hattyura vonatkozó. *Hattyui fehérség, büszkeség.*

HATTYÚNYAK, (hattyú-nyak) ösz. fn. 1) Hattyúmadár nyaka. 2) Átv. ért. fehér, hosszudad nyak, milyen a hattyúé. Költői nyelvben a nőkről használtatik.

HATTYÚNYAKU , (hattyú-nyaku) ösz. mn. Költői nyelven oly nőről mondják, kinek igen fehér, vagy hosszudad nyaka van.

HATTYÚPERÉM , HATTYÚPRÉM , (hattyúprém) ösz. fn. Hattyú tollaiból készített prém.

HATTYÚTENYÉSZTÉS , (hattyú-tenyésztés) ösz. fn. Hattyúk tartása, növelése, szaporítás végett.

HATTYÚTOLL, (hattyú-toll) ösz. fn. Hattyúmadárnak szép hószinü fehér tolla.

HÁTUL, (hát-ul) ih. 1) Háton, hát lapján. *Hátul viselni a tarisznyát, kosarat, puttont.* 2) Hát felül, hát elleni irányban. *Hátul fú a szél. Hátul kerülni az ellenségnek.* 3) Hát mögötti, hát utáni távolságban. *Hátul jönek az elfáradtak.* Ellentéte : *elül. Elül hátul semmi sincs.* (Km.). Néha főnév gyanánt fölveszi a) a *ra, ról* ragokat. *Hátulra szorítani valakit. Hátulról jöni ;* b) a személyragokat : hátulam, hátulad, hátula v. hátulja. *Szekér, kocsi hátulja. Van benne módja, mint koldusnak a kordé hátuljában.* (Km.). Különösen a harmadik személyraggal főnévként ismét fölvesz mindenféle névragot. *Kocsi hátuljába, hátulját, hátuljáig, hátuljához, hátuljától* stb.

HÁTULRA, (hát-ul-ra) l. HÁTUL a).

HÁTULRÓL, (hát-ul-ról) ih. Azon oldalról, mely a hát mögött fekszik. *Hátulról megrántani valakit. Hátulról bekeríteni a házat. Elülről, hátulról megtámadni az ellenséget.*

HÁTULSÓ, (hát-ul-só) mn. tt. *hátulsó-t.* 1) Hátul, vagyis azon oldalon levő, mely valaminek hátrészét teszi. *Hátulsó ajtó, kapu*, mely pl. a háznak, kertnek hátulján, nem elején van. 2) A sornak végén levő. *Hátulsó szekér. Hátulsó lovak a kocsiban, ökrök a szekérben. Hátulsó asztal az ebédlőben.* Ez értelemben némileg rokon az *utósó* szóval. *Leghátulsó* v. *leges leghátulsó.*

HÁTVAKARÓ, (hát-vakaró) ösz. fn. Viszkető hátat vakarni való eszköz fából vagy csontból.

HATVAN, (1), (hat-van) tőszámnév, tt. *hatvan-at.* Hatszor tíz vagy tízszer hat. Számtanilag a tizesek sorába tartozik. *Egy órában hatvan percz vagyon. Hatvan czüst krajczár egy rénes forintot tesz. Hatvan éves ember.* Van ily nevü mezőváros Heves vármegyében. Helyr. *Hatvan-ba, —ban, —ból. Pest-Budához Hatvan hat mérföld.* (Szójáték). V. ö. VAN, VEN, számnévképző.

HATVAN, (2), mezőváros Heves, falu Somogy, puszta Fejér megyében; ÉR—, falu Közép-Szolnok megyében; PÜSPÖK—, falu Pest megyében; helyr. *Hatvan-ba, —ban, —ból.*

HATVANAD, (hat-van-ad) számnév, tt. *hatvanad-ot.* 1) Mint főnév, jelenti valamely hatvanfelé osztott egésznek egy részét. *Az órának hatvanada egy percz. A régi conventiós forintnak egy hatvanada egy krajczár volt.* 2) Mint sorosztó melléknév jelenti azon számot, mely az ötvenkilencz után következik. *Születésednek ma van hatvanad évnapja;* másképp: *hatvanadik.*

HATVANADIK, (hat-van-ad-ik) sorszámnév, tt. *hatvanadik-at.* Jelenti azon tárgyat, mely sor szerént az ötvenkilenczedik után következik. *Életem hatvanadik esztendejében. Ez a hatvanadik beteg, kit meggyógyítottam.*

HATVÁNY, (hat-vány) fn. tt. *hatvány-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a* v. *—ja.* A számtanban (a betüvetést is ide értve), valamely mennyiségnek ön magával egy vagy több ízben teljesített szorozata (Potentia), pl. $2 \times 2 = 2^2 = 4$, a 2^2 (vagy itt a 4) a 2-tős számnak hatványa, s az alap 2, gyökszám. Tovább szorozva $2 \times 2 \times 2$ vagy $2 \times 2^2 = 2^3 = 8$, ismét tovább: $2 \times 2^3 = 16$ stb. Betükkel példa: $a \times a = a^2$, továbbá $a \times a \times a$ vagy $a \times a^2 = a^3$, $a \times a^3 = a^4$ stb. A jobbról fölül írt kisebb szám pedig: *hatványmutató,* vagy csak *mutató* vagy *polczjegy* v. *polcz,* mely azt mutatja, hányszor van valamely szám egymás után mint szorzó téve. V. ö. HATVÁNYMUTATÓ. Ettől különbözik a ‚gyökmutató.'

HATVÁNYMUTATÓ, (hatvány-mutató) ösz. fn. Szám más mennyiség mellett jobb oldalt fölül, mely azt jelenti, hányszor van valamely mennyiség önmagával sokszorozva, pl. ebben $2 \times 2 = 2^2 = 4$, a 2 mint gyökszám sajátlag csak egyszer van ugyan önmagával szorozva, de kétszer van mint szorzó egymás után téve, vagyis mindkét szorozót v. tényezőt ő maga alkotja. V. ö. HATVÁNY.

HATVÁNYOZ, (hat-vány-oz) áth. m. *hatványoztam, —tál, —ott.* Hatványra emel. Átv. ért. valaminek értékét, becsét és más tulajdonságát fölebb fokozza. (Potenziren).

HATVÁNYOZÁS, (hat-vány-oz-ás) fn. tt. *hatványozás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* 1) Számtani vagy betüvetési müködés, midőn valamely mennyiséget hatványozunk. 2) Átv. valamely dolog értékének fokozása. V. ö. HATVÁNYOZ.

HÁTVÉD, (hát-véd) ösz. fn. Szoros ért. a hadi lábra állított hadseregnek azon része, mely a derékhadat hátulról kiséri, s azt az ellenség megtámadása ellen födözi. Szélesb ért. az indulóban levő sereget egy kissé távolabbról kisérő csapat vagy osztály. (Arrière-garde).

HÁTVÉG, (hát-vég) ösz. fn. A hátgerincznek alsó vége.

HÁTVONAL, (hát-vonal) ösz. fn. Valaminek hátán vagy ormán vagy gerinczén végig huzódó vagy csak elmében gondolt vonal. *A ló, szamár hátvonala. A bércz hátvonala.*

HAV, a *hó* szó módosúlata, némely ragozáskor és képzéskor. Innen: *hava* a hónapok neveiben: *Karácson hava, Boldogasszony hava, Szent-György hava,* l. HÓ, HÓNAP. A török *hava* am. idő; lég; szél; hang.

HAVAD, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Havad on, —ra, —ról.*

HAVADI, (hav-ad-i) fn. tt. *havadi-t,* tb. *—ak.* Székely szó, másképp: *(kikeleti) hóvirág, fejér tavaszika.* (Galanthus nivalis). Némelyek, pl. Kassay József szerént fejér nárczis. (Narcissus poëticus). Kriza J. szerént is tavaszi virág: nárczis. Minden esetben a *hó* (hav) szótól.

HAVADTŐ, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Havadtö-n, —re, —ről.*

HAVADZIK, (hav-ad oz-ik) k. m. *havadz-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Hó esik. 2) Mondják nőkről, midőn havi tisztulás van rajtok.

HAVAJ, falu Zemplén megyében; helyr. *Havaj-on, —ra, —ról.*

HAVAS, (1), (hav-as) mn. tt. *havas-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Hóval födött, takart. *Havas bérczteték, házfödelek.* 2) Hóval bővelkedő, kevert. *Havas tél. Havas idő, havas eső.* 3) Holdas, hóbolygó, alvajáró; hóbortos. „Uram, irgalmazjh en fiamnak, mert havas." Tatrosi cod. 4) Átv. ért. ősz hajú, fehér hajú. *Havas fej.* 5) Havi tisztulásban levő vagy szenvedő.

HAVAS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *havas-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Magas hegy, melynek tetejét vagy mindig, vagy az év legnagyobb részében hó födi. *Németújhelyi havas. Kárpáti havasok.* Erdészeti, s vadásznyelven oly magasságu hegylánez is, melynek ormain megszünt a fatenyészet, habár azt örök hó nem fedné is.

HAVASALFÖLD, (havas-al-föld) l. HAVASELFÖLD.

HAVASALJA, (havas-alja) ösz. fn. A havasok alsó vidéke, lába. V. ö. HAVAS, (2).

HAVASALJAI, (havas-aljai) ösz. mn. Havasaljáról való, oda vagy ahhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Havasaljai fák, füvek, patakok. Havasaljai faluk, városok, lakosok.*

HAVASELFÖLD, (havas-el-föld v. -elve-föld) ösz. fn. Így nevezték a magyarok Oláhországot, azon havasoktól, melyek azt Erdélytől elválasztják, s melyeken túl (elve) fekszik. V. ö. ELVE.

HAVASELI, (havas-eli) ösz. mn. Havas elve, azaz havason vagy havasokon túl fekvő, vagy azon vidékről való, azt illető stb. *Havaseli tartomány.* V. ö. ELVE.

HAVASELVE, (havas-elve) lásd : HAVASELFÖLD.

HAVAS-GYÓGY, FELHAVAS-GYÓGY, erdélyi puszta Alsó-Fejér megyében; helyr. *—Gyógyon, —ra, —ról.*

HAVASI, (hav-as-i) mn. tt. *havasi-t*, tb. *—ak.* Havason termő, élő, találtató. *Havasi ibolya. Havasi növények, állatok. Havasi bogyó, hajma. Havasi sas, holló, kecske, pinty. Havasi nyirfa, ugorka.* V. ö. HAVAS, fn.

HAVASÍT, (hav-as-ít) áth. m. *havasít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Havassá tesz, hóval behint.

HAVATLAN, (hav-atlan) mn. tt. *havatlan-t*, tb. *—ok.* Hó nélküli. *Havatlan tél*, melyen hó nem esik.

HAVAZ, (hav-az) áth. m. *havaz-tam, —tál, —ott.* Hóval hint, behint. *A csintalan fiúk havazzák egymást, behavazzák ruháikat.*

HAVAZÁS, (hav-az-ás) fn. tt. *havazás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Midőn a *havas* igétől származik: cselekvés, mely által valakit v. valamit hóval behintünk. *Ruhának behavazása.* 2) Mint a *havazik* származéka am. hóesés. *Rákezdett a havazás.*

HAVAZIK, (hav-az-ik) k. m. *havaz-tam, —tál, —ott.* Szállong a hó. *Majd esik, majd havazik.*

HAVAZKODIK, (hav-az-kod ik) k. m. *havazkod-tam, —tál, —ott.* Hóval játszik, hajigálódzik.

HAVI, (hav-i) mn. tt. *havi-t*, tb. *—ak.* 1) Hónapra való, hónapot illető. *Havi bér, fizetés.* 2) Havasokon lakó. *Havi tyúk.* 3) Hóra, mint esőre vonatkozó. *Havi Boldogasszony.* (Maria ad nives). 4) Hóhoz hasonló. *Havi* (hói) *fehérség, tisztaság.* 5) Hónaponként előforduló vagy hószámot, női tisztulást illető. *Havi tisztulás. Havi folyás. Havi* (hónapos) *rózsa.* 6) Holdas, hóbolygó. *Havi kór. Uram könyörülj a fiamon, mert havi kór.* (Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est. Máté 17. 14. Káldi).

HAVIKÓRSÁG, (havi-kórság) ösz. fn. 1) A női tisztulásnak, hószámnak rendetlen állapota, mely tulságos és tartósabb vérfolyásban mutatkozik. Szélesb ért. havi tisztulás, hónapszám. 2) Holdasság, hóbolygóság. V. ö. HAVI.

HAVKA, puszta Szepes megyében; helyr. *Havká-n, —ra, —ról.*

HAVONKÉNT, (hav-on-ként) ih. Hónapról hónapra, vagy különkülön minden hónapra, hónapban stb. *Havonként kifizetni a cselédeket. Havonként meglátogatni valakit.* V. ö. HÓ.

HAZ, elvont gyöke 1) *haza* szónak, s ekkor azonos *ház* szóval, 2) *hazud, hazug* szóknak, midőn ürességet (l. H betü), nem igazán szólást jelent. Ez utóbbi értelemben rokon vele Beregszászi szerént az aethiópiai *khasu* am. hazud és *khasve* am. hazug.

HÁZ, fn. tt. *ház-at*, harm. szr. *—a.* Megvan a latin-olasz *casa*, spanyol *casa, caza*, német *Haus*, dán, svéd *hus*, angol *house*, wend *hisha*, horvát *kusha, kutja*, a szanszkrit *kutisz, kutasz* (bekerítés, ház); *kut* (föd, tartalmaz) gyöktől; továbbá a különféle finn ágakban előforduló : *koti, kota, kat, chot, choat, koat* szókban. Mind ezeket összehasonlítván látjuk, hogy köz gyökük *ha, ho, hi*, vagy keményebben kiejtve *cho, ko, ka, ku*, melyek a magasságot, födelet, tetőt, takarót, héjat, kérget jelentő *ha, he, hi, ho, haj, héj*, magyar gyökökkel részént rokonok, részént ugyanazok. V. ö. HA gyök. E nyomok után indulva a *ház* magyarban is elemezve am. *ho-az* v. *ha-az.* 1) Általán és legszélesb ért. födél, takaró, héj, pl. *csigaház, gombház, gyöngyház, makkház, magház, lélek háza* (test). *Ördög bujjék a lelked házába*, azaz testedbe. 2) Szorosb ért. födött, tetős, *héjas* épület, azaz építészi szabályok szerént bekerített és födelezett térség, különféle czélokra használva. *Bolondház, bordélyház, csapház, élésház* (= kamara), *fenyítőház, fogház, fürdőház, kávéház, könyvház, kocsmaház, malomház, méhház, oskolaház, őrház, postaház, présház, serfőzőház, serház, szentegyház, tanácsház, tárház* (= tárul szolgáló ház; a tár tartót, nem tartalmat jelent), *tisztház, törvényház, vámház, szálogház. Isten háza, ország háza, vármegye háza, város háza, falu háza* stb. 3) Még szorosb ért. emberek lakásaúl szolgáló épület. *Némely népek nem házakban, hanem sátorok vagy föld alatt laknak. Házat építeni. Alház, felház; két, három, négy emeletes ház. Kőház, faház, sárház. Szegletház. Uri ház, paraszt ház. Fehér ház. Fekete ház, fehér kenyér.* (Km.). *Halottas ház*, ahol t. i. halott fekszik. *Hátán háza, kebelében kenyere.* (Km.). *Sem háza, sem tüze.* (Km.). 4) A háznak egyes különös része, mennyire bizonyos czélra van szánva, nevezetesen némely tájszokás szerént am. szoba. *Vendégház, első ház, hátulsó ház, cselédház. Ágyas ház. Ebédlő ház. Előház. Fonóház. Siralomház*, melyben a halálra itélt rabokat vesztés előtt harmadnappal ki szokták tenni. *Vetkőző ház.* 5) Képes kifejezéssel több emberek társulata, kik egy házban laknak, vagy egy tőről eredtek. Különösen a) Egy házban lakók. *Az egész ház talpon van. Az egész ház betegen fekszik. Föllármázni a házat.* b) Család, melynek szükségeiről és kényelmeiről egy közös főnök gondoskodik. *Ház ura, ház asszonya. Nagy házat tartani, vinni. Házát télrevalóval ellátni. Házáról gondoskodni. A mennyi ház, annyi szokás.* (Km.). *Uri házból, jó házból való. Kereskedő ház. Egyik nevezetes ház csődöt vallott.* c) Szélesb ért. nemzetség, melynek egyes ágai valamely köz törzsökből származnak; mi különösen a fejedelmi, s főbb nemesi nemzetségekről mondjuk. *Az Árpád-, Hunyady- és Báthory-házak férfi-ágról kihaltak. Ausztriai ház. Anjoui házból eredt magyar királyok.*

HAZA, (1), (haz-a) fn. tt. *hazát*, harm. szr. *hazája.* Eredetére nézve egy a *ház* szóval, s ily elemzési rokonság van az *arcz* és *orcza* között is. Innen a székely népköltésben :

„Ottan kiindúla ajh! ki Kolozsvárra,
Fele útját mene, onnan visszatére,
Hazájához (= házához) tére."
Kriza J. gyüjteményében.

1) Széles ért. ország v. tartomány, melynek tagjai, s örökös lakosi, polgárai vagyunk. *Édes, kedves, szeretett, vérrel szerzett hazánk. Magyar haza. Egy hazának gyermekei, fiai, leányai. Egy Istenem, egy hazám, Se Istene, se hazája. Se országa, se hazája. Hazájában lakni. Hazáját elhagyni, elárulni. Védelmezni a hazát. Hazáért meghalni. Ő a mi hazánk fia. A haza minden előtt.* (Kölcsey). *Hazádnak rendületlenül légy hive ó magyar. . . . . A nagy világon e kivül nincsen számodra hely.* (Vörösmarty). Már Eszterházy Miklós nádor is mondá: „Nem hazánk-e nekünk is ez, mint édes Eleinknek? Az bizony, más nincsen kivüle, s tartozunk mind Isten, mind világszerte az természetnek törvénye szerént is, minden óltalommal neki." (Gr. Eszterházy Miklós nádor levelei. Történelmi Tár. VIII. kötet, 91. lap). *Magyarország az én hazám, itten nevelt apám anyám* (népdal). *Édes hazám fiai, boldogult bajnokai.* (Nemz. dal). *Tekints István király! szomoru hazádra* (régi ének). *Tiéd, hazám! egy szentelt fájdalom.* (Eötvös József).

„Légy szerencsés, rokonim hazája!
S a szerencsét ön erőd táplálja."
Vörösmarty.

„Seregeknek ura,
Királyok királya,
Áldd meg országunkat,
Mi magyar hazánkat." Régi ének.

2) Ugyanazon országban lakó, s közös törvények alatt élő polgárok egyesülete. *Hazánk feje, törvényei, szabadsága. Hazánk ősi szokásai, erkölcsei. Hazánk haladása a müveltségben.* 3) Országlati ért. valamely nemzetnek jogai, alkotmánya. *A haza veszélyben forog. A lengyel hazának csak neve van meg.* 4) Szorosb ért. helység, falu, város, melyben születtünk, és nevelkedtünk. *A kóborlókat hazájokba visszautasitani. Hazájába ment rokonait meglátogatni. Édes falum* (Erdélyi J. szerént néhutt: *édes hazám) határa, itt hagylak nemsokára.* (Népdal). 5) Legszorosb ért. azon lakhely, vagyis ház, melyben lakunk (lásd legelül); mely értelemben általánosan csak határozó gyanánt szoktuk használni. V. ö. HAZA, ih. és HON. 6) Átvitt ért. *Jobb haza, más haza* = örök haza = menny.

„Gyarló létbül a kebel
Jobb hazába esdekel."

„De ne szálljon bú reád,
Lelsz te is majd más hazát." Bajza.

Örökös haza = sír.

„Ők nyugosznak örökös hazában."
Vörösmarty.

HAZA, (2), (mint föntebb) ih. Megfelel ezen kérdésre *hova?* s am. oda, hol a hazánk van. Vétetik szélesb és szorosabb értelemben, mint maga a haza főnév. *A külföldön lakókat haza utasitani, vagy híni. Templomból haza menni. Haza járni. A gabonát a földről haza hordani. A kiszolgált katonákat haza bocsátani. Haza sietni, haza térni, haza futni, szaladni. Lódulj haza. Haza feküinni, mint a lédecziek. Haza kisérni valakit. Haza vágyni.* Néha e kérdésre felel meg: *hol? Oda haza,* am. honn, otthonn. *Ki van oda haza? Ide haza van-e az úr?* Képes kifejezéssel *haza menni,* am. meghalni, örök házába menni. V. ö. HONN.

HAZAÁRULÁS, (haza-árulás) ösz. fn. Gonosztett, mely általán a haza érdekeit veszélyeztető alattomos vagy nyilvános cselekvésben áll. Különösen, a haza gyöngéinek ellenség előtti felfödözése, s a haza megrontására czélzó titkos szövetkezés és egyetértés az ellenséggel. *Valakit hazaárulásról vádolni, elitélni. A hazaárulást halállal büntetni.* Árulásnak mondatik betüszerénti értelemben, mennyire a gonosztevő a hazát áru gyanánt tekinti, s az ellenféltől gonosztetteért jutalmat kap vagy legalább remél.

HAZAÁRULÁSI, (haza-árulási) ösz. mn. Hazaárulást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Hazaárulási szándék, eszközök, jutalom.* V. ö. HAZAÁRULÁS.

HAZAÁRULÓ, (haza-áruló) ösz. fn. Személy, ki hazaárulást követ el, l. HAZAÁRULÁS.

HAZABELI, (haza beli) ösz. mn. tt. *hazabeli-t*, tb. —*ek.* Bizonyos hazából való. *Magyar hazabeli lakosok.* Személyragozva: *hazámbeli, hazádbeli, hazájabeli, hazánkbeli* stb. *Külföldön utazván, két hazámbeli vándorral találkoztam. A hazájabelieket különös szivességgel fogadni.*

HÁZADÓ, (ház-adó) ösz. fn. 1) Adó neme, melyet a házbirtokos fizet házától. 2) Adó, melyet saját tüzhelylyel biró családos ember fizet. Ezt *füstpénz*nek is hivták. Különbözik: *házsiadó.*

HAZAÉRKEZÉS, (haza-érkezés) ösz. fn. Cselekvés vagy állapot, midőn oda érkezünk, hol a hazánk vagyon, szélesb v. szorosb értelemben. *Amérikába utazott rokonom hazaérkezését minden órán várom.* V. ö. ÉRKEZIK.

HAZAFÁJDALOM, (haza-fájdalom), ösz. fn. 1) Fájdalmas érzet a haza szenvedő állapota miatt. 2) L. HONVÁGY.

HAZAFELÉ, (haza felé) ösz. ih. Hazánkhoz közelitő irányban, vagyis oly úton, mely haza vezet. *A bevégzett vadászat után hazafelé indulni. Esteden hazafelé terelni a nyájat, csordát.* Átv. ért. *hazafelé vonzódik a szive; hazafelé röpülnek vágyai, csókjai.*

HAZAFI, (haza fi) ösz. fn. Birtokragokkal: *hazámfia, hazádfia, hazájafia, hazánkfia, hazátokfia, hazájokfia; hazámfiai, hazádfiai, hazájafiai, hazánkfiai, hazátokfiai, hazájokfiai.* Vagy ezek helyett *hazafitárs* rendesen ragozandó: *hazafitársam, hazafitársad* stb. kivált a harmadik személyre viszonyítva a fön-

tebbiek mint szokatlanabbak helyett : *hazafitársa, hazafitársok, hazafitársai, hazafitársaik.* 1) Bizonyos hazának szülötte, fia, polgára, meghonosult lakosa. Ellentéte : *külföldi, idegen, jövevény. A hivatalokat, méltóságokat hazafiaknak adni. Idvezellek titeket, hazámfiai. Ismét egy hazánkfiát magasztalják a külföldi lapok.* 2) Nemesb ért. oly polgára a hazának, ki ennek javát, hirét különösen előmozdítani törekszik, ki a hazának, mint anyának háladatos fia. V. ö. FI.

HAZAFIAS, (hazafi-as) ösz. mn. további *(as)* képzővel; tt. *hazafias-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Haza javát előmozdítni törekvő. *Hazafias tett, indulat, áldozatkészség.*

HAZAFIATLAN, (haza-fi-atlan) ösz. mn. további *(atlan)* képzővel; l. HAZAFISÁGTALAN.

HAZAFISÁG, (haza-fi-ság) ösz. fn. további *(ság)* képzővel. Nemesb ért. buzgólkodás a haza köz érdekei mellett, saját javunk elmellőzése, sőt feláldozása által is. *Hazafiságból bizonyos terheket, munkákat, tiszteletbeli hivatalokat elvállalni. Hazafiságból a közterhek viselésében a néppel osztozni. Hazafiságból vagyonunkat, életünket feláldozni.*

HAZAFISÁGTALAN, (haza-fi-ság-talan) ösz. mn. további *(ság-talan)* képzőkkel. Akiben vagy amiben hazafiság nincsen. *Hazafiságtalan önzés.*

HAZAFISKODIK, (haza-fi-s-kodik) l. HAZAFIÚSKODIK.

HAZAFITÁRS, (haza-fi-társ) ösz. fn. Személy, ki velünk egy hazának lakosa, polgára; földi. V. ö. HAZAFI.

HAZAFIÚ, HAZAFIÚSÁG, l. HAZAFI, HAZAFISÁG.

HAZAFIÚI, (haza-fiúi) ösz. mn. 1) Nemesb ért. haza szeretetétől gerjedező, hazáért buzgó. *Hazafiúi érzelem, indulat.* 2) Hazafit illető. *Hazafiúi kötelesség.*

HAZAFIUSÍT, (haza-fiusít) ösz. áth. Idegent, külföldit bizonyos hazának polgárává avat, s azon hazának jogaival felruház. Szorosb ért. idegent törvény által a magyar nemesek sorába igtat. *A hazára nézve érdemeket szerzett külföldieket hazafiusítani.* Máskép : *honosít.*

HAZAFIÚSKODIK, (haza-fiú-s-kodik) k. m. *hazafiúskod-tam, —tál, —ott.* Hazafiságot mutat, de inkább csak szájjal, mint tettel. Ezekre irá Vörösmarty :

„Kértek, s a haza kér, firkáltok, s a haza buzdít;
Csizmátok nincsen, s a haza álljon elő.
Áldoztok bogarat, s azt a haza nézze tuloknak :
Szándéktok jó volt, s a haza áldjon ezért?"

HÁZAGLÓ, (ház-ag-ol-ó) mn. tt. *házagló-t.* Házról házra járó, csavargó, hírhordó. *Házagló vénbanya.* Székely szó. Szokottabban : *házaló.* Képzésre olyan, mint : *lovagló.*

HÁZAGOL, (ház-ag ol) önh. m. *házagol-t.* Székely szójárás szerint am. házról házra jár, akár van dolga, akár nincs. Szokottabban : *házal.*

HAZAI, (haz-a-i) mn. tt. *hazai-t,* tb. *—ak.* 1) Hazából való, ott készült, termett. *Hazai termények. Hazai kézművek. Hazai lakosok.* 2) Hazára vonatkozó, hazát illető, hazában divatozó. *Hazai szokások, törvények. Hazai szeretet.* 3) Székely tájszólás szerént *hazai leány,* v. egyszerüen : *hazai,* am. menyasszony; máskép : *heverü,* minthogy eljegyzett állapotában némi kedvezéssel levén a szülék iránta, a külső munkától megkimélik, s inkább házi munkákat végeztetnek vele.

HAZÁIG v. HAZAIG, (haza-ig) ih. Egészen oda, hol a hazánk van; hazánk határaig, küszöbeig stb. *Hazáig kisérni valakit. Hazáig ugatták az ebek.*

HAZAJÁR, (haza-jár) ösz. önh. Oly emberről mondják, ki bizonyos idegen helyről koronként haza szokott menni. *Naphosszant csavarog, csak enni és alunni jár haza. Az anyás gyermek, ha máshová adják inasnak, gyakorta hazajár.* Népbabona szerént : *hazajár a megholt ember lelke,* am. kisért.

HAZAJÖVET, (haza-jövet) ösz. fn. és h. 1) Midőn valaki útban van, hogy haza jőjön. 2) Használtatik határzó gyanánt is, s am. azon idő folyta alatt, midőn hazafelé jöve. *Hazajövet, három ismerőssel találkoztam. Hazajövet vendégeket hozok magammal.*

HAZAJÖVETEL, l. HAZAJÖVET 1) és HAZAÉRKEZÉS.

HÁZAJTÓ, (ház-ajtó) ösz. fn. Ajtó, mely a házba nyilik és vezet. Valamint a *ház* különböző értelemben vétetik, úgy a házajtó is. V. ö. HÁZ és AJTÓ. *Utczáról, konyháról, folyósóról nyiló házajtó. Házajtóban állva pipázni.*

HAZAKÖLTÖZÉS, (haza-költözés) ösz. fn. Midőn valaki ideiglenes távoli vagy idegen lakhelyről mindenestől haza hordozkodik vagy takarodik. *Elbocsátott katonák hazaköltözése. A nyári mulató helyekre tartozkodott vendégek hazaköltözése.*

HÁZAL, (ház al) önh. m. *házal-t.* Házról házra járkál, hireket hord; vagy áruit hordozza, valami után tudakozódik stb. *Házalnak a kéregető koldusok. Házalnak némely zsidók, hátas kalmárok. Házalnak a dologtalan csavargók, hirhordók. Házalnak a gazdátlan vagy éhes ebek.* Székelyesen : *házagol.*

HÁZALÁS, (ház-al-ás) fn. tt. *házalás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Házról házra járás, pl. hírhordás, időtöltés, kupeczkedés, kémkedés stb. végett. Székelyesen : *házagolás* v. *házaglás.*

HÁZALÓ, (ház-al-ó) mn. tt. *házaló-t.* Házról házra járó. *Házaló kis kalmár. Házaló hírharang.*

HAZAMENÉS, (haza-menés) ösz. fn. Visszatérés, midőn valaki távolból hazájába vagy lakhelyére, vagy házába visszamegy. *Hazamenésre inteni a korcsmai korhelyeket.*

HAZAMENET, (haza-menet) ösz. fn. és h. 1) Cselekedet, midőn valaki haza megy, vagy azon állapot, midőn útban van hazafelé. 2) Használtatik határzó gyanánt, s am. azon időben, mikor haza megy valaki. *Hazamenet eltévesztette az utat. Hazamenet megtámadták az éji kóborok.*

HAZAMENETEL, fn. l. HAZAMENET.

HÁZANKÉNT, (ház-an-ként) ih. Házról házra menve, egyik házat a másik után véve. *Házanként öszveírni a lakosokat.*

HAZANYELV, (haza-nyelv) ösz. fn. Azon nyelv, melylyel bizonyos haza lakosai mint anyaival élnek. Szorosb ért. a vegyes nyelvü országban azon nyelv, melyről a nemzet hivatik, pl. Magyarország hazanyelve a magyar.

HAZAOLTALMAZÁS, l. HAZAÓTALMAZÁS.

HAZAÓTALMAZÁS, (haza-ótalmazás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva a hazát annak megtámadói, különösen fegyveres ellenségei ellen ótalmazzuk, védjük.

HAZAÓTALOM, (haza-ótalom) ösz. fn. Mind azon eszközök, módok, melyekkel a hazát ellenségei ellen védjük, ótalmazzuk, s azon eszközök, módok használata.

HAZARONTÁS, (haza-rontás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami a haza kárára, veszedelmére van. V. ö. HAZARONTÓ.

HAZARONTÓ, (haza-rontó) ösz. mn. Aki vagy ami a haza kárára, veszedelmére van, ki annak érdekeit, jogait, szabadságát csonkítja, erőtleníti, aláássa; hazaáruló. *Hazarontó erkölcstelenség, visszálkodás, pártoskodás, lélekvásárlás, kegyeletlenség, népizgatás, fejetlenség.*

HÁZAS, (1), (ház-as) mn. tt. *házas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Kinek háza van. *Házas polgárok. Házas zsellér.* Ellentéte: *házatlan.* 2) Átv. ért. mondjuk férfiról, kinek felesége van és nőről, ki férjhez ment; ettől származnak: *házasodik* v. *házasúl, házasság* stb. A törökben is *ev*-től, mely házat jelent, származik: *evli* házas, *evlenme* házasság, *evlenmek* házasodni, *evlendirmek* házasítni stb. *Házas férfi. Házasasszony. Házas emberek. Házas személyek, társak.* Innét: *házasélet*, am. férfinak és nőnek törvényes együtt lakása. *Házasélet örömei, bajai, gondjai.* Ellentéte: *nőtelen* és *hajadon.*

HÁZAS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *házas-t*, tb. *—ok.* Feleséges férfi vagy férjes nő. *Házasok közötti czivódások. Házasokat elválasztani a nőtelenektől és hajadonoktól. Nyalják falják egymást, mint az új házasok.* (Km.). *Öszvetöródtek, mint a rosz házasok.* (Km.).

HÁZASÁGY, (házas-ágy) ösz. fn. 1) Ágy, melyben a házasok feküsznek. 2) Átv. ért. törvényes vér, születés. *Házaságyból született gyermekek.*

HÁZASASSZONY, (házas-asszony) ösz. fn. Nő, kinek férje, családja van.

HÁZASÉLET, (házas-élet) ösz. fn. A törvényesen egybekelt férfi és nő együtt lakása, s ugyanazon közczélra munkálása. *Házaséletet élni. A házaséletet megunni.*

HÁZASEMBER, (házas-ember) ösz. fn. Férfi, kinek felesége van. *Házasemberhez nem illik a legénykedés.*

HÁZASFÉL, (házas-fél) l. HÁZASTÁRS.

HÁZASÍT, HÁZASIT, (ház-as-ít) áth. m. *házasít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Férfinak nőt, feleséget, nőnek férjet szerez, vagy véghez viszi, hogy férj és nő törvény szerént öszvekeljenek. *A vén nénikék szeretnek házasítani. Öszvehásasítani valamely vén özvegyet fiatal legénynyel. Fiát megházasítani. A leányt kiházasítani*, am. férjhez adni.

HÁZASÍTÁS, HÁZASITÁS, (ház-as-ít-ás) fn. tt. *házasítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, mely által valakit házasítunk. *Kiházasítás. Öszveházasítás, megházasítás.* V. ö. HÁZASÍT.

HÁZASKODIK, (ház-as-kod-ik) régies, a mai ‚házasodik' helyett. L. ezt.

HÁZASODÁS, (ház-as-od-ás) fn. tt. *házasodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Férfinak és nőnek törvényes szerződés szerént öszvekelése. V. ö. HÁZASODIK.

HÁZASODIK, (ház-as-od-ik) k. m. *házasod-tam, —tál, —ott.* Általán am. házasságra lép. Tulajd. ért. nőtelen férfi vagyis legény, özvegyember valamely hajadon vagy özvegy nővel törvényes polgári szerződés szerént öszvekel, s az illető lelkész, vagy ennek képviselője által megáldatik, vagy felavattatik, szóval, feleséget vesz. V. ö. HÁZASSÁG. *Házasodnak a legények. Házasodik a lapát, elvette a piszkafát.* (Népd.). *A férfi házasodik, a nő férjhez megy. Fiam megházasodott, leányom férjhez ment. Uri, gazdag házba házasodni*, am. olyan házból feleséget venni. *Megházasodtam, de nincsen házam.* (Szójáték).

HÁZASPÁR, (házas-pár) ösz. fn. Házasságra kelt férfi és nőszemély együtt. *Szép házaspár válik belőlök. A házaspárt megáldani.*

HÁZASSÁG, (ház-as-ság) fn. tt. *házasság-ot*, harm. szr. *—a.* Széles ért. szerződésen alapult öszvekelése két különnemü (férfi és nőnemü) személynek a végre, hogy együtt élvén gyermekeket nemszenek, s azokat fölneveljék. Törvényi szorosabb értelemben polgári szerződés, melyben két különböző nemü személyek a törvényben megszabott módon kinyilatkoztatják abbeli akaratjokat, hogy elválhatlan közösségben, s egymás iránti hüségben élnek, gyermekeket nemzenek, azokat nevelik és egymást kölcsönösen segélik. Keresztény katholikai ért. szentség, mely által a törvényesen öszvekelt férfi és nő feloldhatatlan szövetségre lépvén, isteni kegyelmet kapnak, hogy gyermekeiket Isten félelmében neveljék, egymást hiven szeressék, s az élet minden viszontagságaiban egymásnak viszonyos segítségére legyenek. *Szent házasság. A házasság akadályozó és elválasztó* (v. *bontó*) *akadályai.* (Impedimenta impedientia, et dirimentia). *Házasságra lépni. Házasságot kötni. Jó házasságban élni. Házasságot törni*, am. a házastárson kívül idegennel közösülni. *Titkos házasság. Első, második házasságból született gyermekek. Hosszu alku a házasság.* (Km.).

HÁZASSÁGBELI, (házasság-beli) ösz. mn. 1) Házasságot illető, érdeklő. *Házasságbeli szerződés.* 2)

Házasságban előforduló, azzal járó. *Házassági öröm-mek, bajok, gondok.* 3) Házasságból való, származó. *Házasságbeli gyermekek. Első házasságbeli örökösök.*

HÁZASSÁGBIZONYÍTVÁNY, (házasság-bizonyítvány) ösz. fn. Hiteles oklevél, mely tanuságot nyújt, hogy bizonyos házasság valósággal megköttetett, vagy hogy valamely személy házasságban él.

HÁZASSÁGBONTÁS, (házasság-bontás) ösz. fn. A házassági szerződés érvényességének teljes vagy részletes megszüntetése, vagyis a házasságban élő felek elválasztása.

HÁZASSÁGGYÜLÖLŐ, (házasság-gyülölő) ösz. fn. Személy, ki a házasélettől irtózik, s iránta ellenséges indulattal levén, nem házasodik.

HÁZASSÁGHÁBORÍTÓ, (házasság-háborító) ösz. fn. és mn. Ki a házastársak közti békét megzavarja, s egyetértésöket feldulja.

HÁZASSÁGI, (ház-as-ság-i) mn. tt. *házassági-t*, tb. *—ak.* Házasságot illető, érdeklő, arra vonatkozó. *Házassági három parancs. Házassági pör.*

HÁZASSÁGKÖTÉS, (házasság-kötés) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valaki házasságra lép. 2) Szerződés, melynek ereje által a házasság létesül.

HÁZASSÁGLEVÉL, (házasság-levél) ösz. fn. A házastársak közt kötött szerződést magában foglaló hiteles irómány.

HÁZASSÁGRAKELÉS, (házasságra-kelés) ösz. fn. l. HÁZASODÁS.

HÁZASSÁGRONTÁS, (házasság-rontás) lásd : HÁZASSÁGTÖRÉS.

HÁZASSÁGRONTÓ, (házasság-rontó) l. HÁZASSÁGTÖRŐ.

HÁZASSÁGSZERZÉS, (házasság-szerzés) ösz. fn. Működés, közbejárás, hogy bizonyos személyek között házasság létesüljön. Ki ezt véghez viszi : *házasságszerző.*

HÁZASSÁGTALAN, (ház-as-ság-ta-lan) mn. tt. *házasságtalan-t*, tb. *—ok.* Aki házasságra nem lépett; nőtelen, illetőleg férjetlen. *Házasságtalan élet, agglegény, aggszüz.* Határozóilag am. házasság nélkül.

HÁZASSÁGTALANSÁG, (ház-as-ság-ta-lan-ság) fn. tt. *házasságtalanság-ot*, harm. szr. *—a.* Házasság nélküli állapot, élet; nőtelenség, hajadonság, özvegység.

HÁZASSÁGTÖRÉS, (házasság-törés) ösz. fn. Házassági hüség megszegése, mely akkor történik, midőn valamely házas társ testileg idegennel közösül. *Házasságtörést elkövetni. Házasságtörésről vádolni valakit.*

HÁZASSÁGTÖRŐ, (1), (házasság-törő) ösz. fn. 1) Házastárs, ki testileg idegen személylyel közösül. *Házasságtörő férj vagy feleség.* 2) Akármely férfi, ki házas asszonynyal közösül.

HÁZASSÁGTÖRŐ, (2), (mint föntebb) mn. Ki házasságtörést követ el. V. ö. HÁZASSÁGTÖRÉS. *Házasságtörő férj, feleség.*

HÁZASSZEMÉLY, (házas-személy) ösz. fn. Házasságra lépett, házasságban élő férfi vagy nő. Ellentéte : *nőtelen, hajadon, özvegy.*

HÁZASTÁRS, (házas-társ) ösz. fn. Férj vagy feleség, mennyiben egymással viszonyos társaságban élnek. *Helységünkben lakozó N. N. becsületes ifjulegény veszi magának házastársul N. N. hajadon leányát* N-t. (Egyházi hirdetés).

HÁZASÚL, HÁZASULÁS, (ház-as-úl) önh. m. *házasúl-t*; l. HÁZASODIK, HÁZASODÁS.

HÁZASULANDÓ, (ház-as-ul-and-ó) mn. tt. *házasulandó-t.* Házasodni akaró, készülő, házasulásra megérett; házasságra elszánt, eljegyzett. *Már nekem is van házasulandó fiam. Házasulandók hirdettetnek.*

HAZASZERETET, (haza-szeretet) ösz. fn. Általán, természeti vonzalom, melynél fogva hazánkat kedveljük, s annak java, boldogsága minden más idegen föld felett érdekel bennünket. Különösen és nemesb ért. indulat, erény, melynél fogva hazánk boldogságának előmozdítására ösztönöztetünk, s érette javunkat, sőt ha kell, éltünket is feláldozni készek vagyunk.

HAZASZERTE, (haza-szerte) ösz. ih. Mindenfelé a hazában. Oly képzésü, mint : országszerte.

HAZATÉRÉS, (haza-térés) ösz. fn. Cselekvés, midőn idegen vagy távol helyről oda megyünk vissza, hol a hazánk vagyon.

HAZÁTLAN, (haz-a-atlan) mn. tt. *hazátlan-t*, tb. *—ok.* Kinek hazája nincs, szorosb vagy szélesb értelemben véve. V. ö. HAZA. *Hazátlan világfutó, világkerülő. Hazátlan számüzött.* Átv. ért. hazájától, ősi szabadságától, nemzetiségétől megfosztott. *Hazátlan nép.* Határozóilag am. haza nélkül.

HÁZATLAN, (ház-atlan) mn. tt. *házatlan-t*, tb. *—ok.* Kinek háza nincsen. *Házatlan zsellérek*, urbéri ért. kiknek sem jobbágytelkök, sem házok nincs. *Házas zsellér*, telketlen, de házzal biró jobbágy. Határozóilag ház nélkül.

HAZÁTLANSÁG, (haz-a-atlan-ság) fn. tt. *hazátlanság-ot*, harm. szr. *—a.* Haza nélküli állapot, midőn valakinek, mint mondani szokás, se országa, se hazája.

HAZAVÁGY, HAZAVÁGYÁS, l. HONVÁGY.

HAZAVESZTÉS, (haza-vesztés) ösz. fn. Kétféle értelme van, 1) am. hazarontás; 2) a hazából önkénytelenül kivándorlás, üldözés elől menekülés; számüzetés.

HAZAVESZTETT, (haza-vesztett) ösz. mn. Hazájából valamely üldöztetés miatt kivándorlott; számüzött.

HAZAVESZTŐ, l. HAZARONTÓ.

HÁZBELI, (ház-beli) mn. tt. *házbeli-t*, tb. *—ek.* Házhoz tartozó, házban levő. *Házbeli eszközök, bútorok.* Személyragozva 1) *házbelim, házbelid, házbelije* stb. s ekkor főnév gyanánt használtatik, pl. *minden házbelimet elárverezték*, 2) házambeli, házadbeli, há-

zabeli stb. pl. *az én házambeli bútorok újabbak a te házadbelieknél.*

HÁZBÉR, (ház-bér) ösz. fn. Bér, melyet az idegen házban lakó vagy idegen házat használó zsellér az illető házbirtokosnak fizet. *A házbért évnegyedenként, s előre lefizetni. Fölemelni a házbért.*

HÁZBÉRLELÉS, (ház-bérlelés) ösz. fn. Idegen háznak lakás vagy akármily használás végett bérbe vevése.

HÁZBÉRLET, (ház-bérlet) ösz. fn. l. HÁZBÉR, HÁZBÉRLELÉS.

HÁZBÉRMENTES, (ház-bér-mentes) ösz. mn. Ki házbért nem fizet, ki hivatalánál vagy más oknál fogva más házában ingyen szállással bir. *Az országgyülési urak régebben házbérmentesek voltak.*

HÁZBIRTOK, (ház-birtok) ösz. fn. Házból, mint tulajdonból álló birtok.

HÁZBIRTOKOS, (ház-birtokos) ösz. fn. Kinek saját háza van, háztulajdonos.

HÁZCSATORNA, (ház-csatorna) ösz. fn. Csatorna a háztetőn, mely az esőt, hólevet felfogja és elvezeti.

HÁZCSÚCS, (ház-csúcs) ösz. fn. A háztetőnek legmagasabb orma vagy vége.

HÁZELŐ, (ház-elő) ösz. fn. 1) A háznak azon része, mely az épület homlokzatát képezi. 2) Térség a ház homlokzata előtt. *Elseperni a házelőröl a szemetet.*

HÁZÉPITÉS, (ház-építés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki házat épít. V. ö. ÉPÍT. *Kinek sok a pénze, csak házépítésbe fogjon, majd elfogy.*

HÁZFAR, (ház-far) ösz. fn. A háznak hátulsó része, vége.

HÁZFÖDÉL, (ház-födél) ösz. fn. A háznak falaira vagy oszlopaira rakott harántos alkotmány, hogy azt az elemek viszontagságai, u. m. eső, szél, hideg ellen stb. védelmezze. *Zsindelyes, cserepes, nádas, zsuppos házfödél.* V. ö. FÖDÉL.

HÁZFÖDÉM, (ház-födém) l. HÁZFÖDÉL.

HÁZFÖDÉS, (ház-födés) ösz. fn. Építés, midőn az illető mesteremberek, u. m. ácsok, cserepesek stb. a házra födelet csinálnak.

HÁZFÖDŐ, (ház-födő) ösz. fn. Mesterember, nevezetesen ács, cserepes, nádazó stb. ki házat föd.

HÁZFÖLD, (ház-föld) ösz. fn. Föld a ki nem padlózott földszínti szobákban, pl. a parasztházakban. *A salétromfőzök kiássák a házföldet.*

HÁZGONDVISELŐ, (ház-gond-viselő) ösz. fn. Személy, ki a házra felügyel, azt épen, tisztán tartja, javításáról gondoskodik vagy a házi családnak élelmi szükségeit ellátja. *Urasági házgondviselő.*

HÁZHÉJ, (ház-héj) ösz. fn. Tulajdonkép, üresség a házfödél és házfalak padlózata között; máskép: *padlás, hiu,* palóczosan *szoba.* Néhutt am. házfödél, vagyis az épületnek a falak fölötti része. V. ö. HÉJ, HIU.

HÁZHÉJAZAT, (ház-héjazat) ösz. fn. l. HÁZFÖDÉL.

HÁZHELY, (ház-hely) ösz. fn. 1) Hely vagy térség vagy telek, melyen ház épült vagy annak van szánva. *Az elbontott bástyákat házhelyekül felosztani. A várkörön házhelyet venni.* 2) Némely városokban a házbirtokhoz kapcsolt külső telek vagy telkek.

HÁZHÍ, HÁZHÍJ, HÁZHIU, l. HÁZHÉJ.

HÁZHÍABLAK, (ház-hí-ablak) ösz. fn. Ablak a háznak héján vagy héjazatán, padlásablak.

HÁZHOMLOK, (ház-homlok) ösz. fn. A háznak fő oldala, vagyis eleje.

HÁZI, (ház-i) mn. tt. *házi-t*, tb. *—ak.* 1) Házhoz tartozó. *Házi barát. Házi egymás, holmi, eszközök. Házi inas. Házi kápolna. Házi úr, asszony, leány, nép. Házi tiszt, orvos.* 2) Ház körül eléforduló. *Házi gondok, bajok, szükségek. Házi ünnep, öröm, mulatság.* 3) Mit ház körül használnak. *Házi köntös, sipka, fejkötő, ruha.* 4) Mi házaknál szokott tartózkodni, nem vad. *Házi állatok. Házi madarak. Házi nyúl, galambok.* 5) Nem bolti, nem másutt készített. *Házi kenyér, házi vászon.* 6) Házbeliek közöl való. *Házi tolvaj, kém, ellenség.* 7) Házi állapotra vonatkozó. *Házi élet. Házi boldogság. Házi jelenet*, nem igen jó értelemben. Átv. ért. *házi hóhér*, am. rosz lelkiösméret. *Úti czifra, házi ronda.* (Km.), am. ottkünn czifra, otthonn ronda. *Házi doromb*, zsémbelődő feleség.

HÁZIADÓ, (házi-adó) ösz. fn. Adó neme volt, melyet az adózó jobbágyság az illető megye saját házi költségeire, u. m. tisztviselők, szolgák tartására, megyei épületek, hidak fentartására stb. fizetett. (Domestica). Ettől különbözött a *hadiadó.* (Bellica).

HÁZIAS, (ház-i-as) mn. tt. *házias-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Oly személyről, kivált nőről mondjuk, ki legfőbb örömét és kedvét a ház körül, s otthonn találja, ki házi ügyekkel szeret foglalkodni, ki fényüzés, külső mulatozások után nem vágyakodik.

HÁZIASSÁG, (ház-i-as-ság) fn. tt. *háziasság-ot*, harm. szr. *—a.* Tulajdonság, midőn valaki házias. V. ö. HÁZIAS.

HÁZIASSZONY, (házi-asszony) ösz. fn. 1) A háztulajdonos felesége vagy házbirtokos nő, pl. özvegy. 2) Nő, ki valamely családnak feje.

HÁZIATYA, (házi-atya) ösz. fn. Atya, mint a család feje.

HÁZIBARÁT, (házi-barát) ösz. fn. Férfi, ki valamely családnak barátja, s mint olyan annak gyakoribb látogatója, kit valamely háznál otthonos gyanánt fogadnak és tartanak. Ha nőszemely: *házibarátnő.*

HÁZIFECSKE, (házi-fecske) ösz. fn. Fecskefaj, mely a házakban szeret fészkelni és lakni. Különböztetésül más, pl. *parti fecskétől*, mely helységeken kívül a partok oldalain fészkel és tenyészt.

HÁZIGAZDA, (házi-gazda) ösz. fn. 1) Házbirtokos, háztulajdonos. Nemesebb nyelven: *háziúr.* 2) Családnak férfi főnöke, családatya. 3) Szélesb ért. azon férfi, ki bizonyos házi mulatságoknál, zárt kö-

rökben a vendéglői tisztet viseli, ki a vendégeket fogadja, azok kényelméről gondoskodik stb.

HÁZIKA, (ház-i-ka) fn. tt. *házikát.* L. HÁZIKÖNTÖS v. OTTHONKA.

HÁZIKÁPLÁN, (házi-káplán) ösz. fn. Papi személy, ki valamely házi kápolnában hivataloskodik, vagy magánházbelieket a vallásban különösen oktat. Szorosb ért. oly pap, ki a fennemlített czélokból az illető családdal együtt lakik. *Fejedelemnek, uraságnak házikáplánja.* Máskép: *udvari-káplán.*

HÁZIKÁPOLNA, (házi-kápolna) ösz. fn. Magánházban létező, s a családnak különös lelki használatára szolgáló kápolna. V. ö. KÁPOLNA.

HÁZIKENYÉR, (házi-kenyér) ösz. fn. 1) Kenyér, melyet a háznál magáncsalád használatára sütnek, mit nem piaczon, nem sütő boltban vesznek. 2) Barnábbféle lisztből sütött kenyér, nem zsemlye, legyen az piaczi vagy sütőboltból való.

HÁZIKERESZT, (házi-kereszt) ösz. fn. Képes ért. mindenféle baj, mely a családos házi élettel járni szokott, különösen: zsémbes, rosz feleség, vásott gyermekek, hosszas betegek stb. *Van nekem házi keresztem. Jaj Istenem, mit adtál, hogy megházasítottál? Adtál egy nagy keresztet, hogy az erdőn nem veszett.* (Népd.).

HÁZIKISASSZONY, (házi-kis-asszony) ösz. fn. A házhoz, családhoz tartozó kisasszony.

HÁZIKÓ, (ház-i-kó) fn. tt. *házikó-t,* harm. szr. *—ja.* Kisded alacson ház. *Házikókban lakó czigányok.*

HÁZIKÖNTÖS, (házi-köntös) ösz. fn. Köntös, melyet csak otthonn a ház körül szoktunk viselni.

HÁZINŐ, (házi-nő) l. HÁZIASSZONY.

HÁZINYÚL, (házi-nyúl) l. TENGERINYÚL.

HÁZIORVOS, (házi-orvos) ösz. fn. Orvos, ki valamely család tagjait rendesen gyógyítani szokta.

HÁZIORVOSSÁG, (házi-orvosság) ösz. fn. Egyszerű gyógyszer valamely nyavalya ellen, mely a ház körül találtatik vagy található; különböztetésül a mesterségesen készített, külföldi, drága, gyógyszertári szerektől. *Házi orvossággal élni.*

HÁZISÁG, (ház-i-ság) l. HÁZIASSÁG.

HÁZISZEGÉNY, (házi-szegény) ösz. fn. Oly szegény, ki szükséget szenved, de vagy szeméremből, vagy polgári helyzete miatt nyilván koldulni, s házról házra kéregetni nem megy. *Háziszegényeket ápoló jótékony egyesület.*

HÁZISZER, (házi-szer) l. HÁZIORVOSSÁG.

HÁZITISZT, (házi-tiszt) ösz. fn. Személy, ki valamely urasági háznál belső hivatalt visel, pl. várnagy, kastélynagy, házügyelő, irnok stb. *Házitiszt által aláírt urasági rendelet.*

HÁZITOLVAJ, (házi-tolvaj) ösz. fn. A családhoz tartozó, ugyanazon házban lakó, különösen házicselédek közől való tolvaj. *Ezt más nem cselekedhette, mint házitolvaj.*

HÁZIÚR, (házi-úr) ösz. fn. A háznak birtokos ura, háztulajdonos. Ez tulajdonkép csak oly házbirtokosokról mondatik, kiket az *úr* czím illet; különben szélesb ért. *házigazda.*

HÁZIVÁSZON, (házi-vászon) ösz. fn. Általán vászon, melynek fonalát a háznál készítik, nem gyárban. Szorosb ért. vastagabbféle erős vászon, milyent a közönséges takácsok szőnek. *Házivászonból készített ágynemük, asztalruhák* stb.

HÁZKULCS, (ház-kulcs) ösz. fn. Kulcs, melylyel a ház kapuját vagy ajtaját zárják és nyitják.

HÁZKUTATÁS, (ház-kutatás) ösz. fn. l. HÁZVIZSGÁLAT.

HÁZMESTER, (ház-mester) ösz. fn. Szolga vagy alsóbb rendü házitiszt, ki a házbeli rendre, tisztaságra felügyel, a házat annak idején felnyitja, bezárja stb.

HÁZMOTOZÁS, (ház-motozás) ösz. fn. l. HÁZVIZSGÁLAT.

HÁZNEMŰ, (ház-nemű) ösz. fn. Mindenféle házi készületek, ingóságok, bútorok stb.

HÁZNÉP, (ház-nép) ösz. fn. Széles ért. a házban lakó személyzet összvesen véve. Szoros ért. család.

HÁZNÉPATYA, (ház-nép-atya) ösz. fn. Család feje, család atyja, családos gazda.

HÁZNÉPES, (ház-népes) ösz. fn. Kinek háznépe, azaz családja van; nem magános, nem rideg ember.

HAZÓL, (haz-a-el) ih. Tájdivatos és régies, ám. hazulról. „Ennen (= innen) hazól kedég az császárné asszony Alexandria, Porphyrius hadnagygyal menének Katerinát látni.“ Katalin prózai legendája. L. HAZÚL.

HÁZOLDAL, (ház-oldal) ösz. fn. A háznak azon külső része, mely a homlokzattól a ház faráig nyúlik. *Belső házoldal,* mely az udvar felé, befelé esik, *külső házoldal,* a szomszéd vagy utcza vagy szabad tér felől. *Házoldalakat befirkáló gyermekek.*

HÁZORMÓ, (ház-ormó) l. HÁZOROM.

HÁZOROM, (ház-orom) ösz. fn. A házfödélnek legfenső csúcsos teteje, különösen oly tető, mely a két végen csúcsosan felnyuló házfákat födi.

HÁZŐR, (ház-őr) ösz. fn. Személy, kinek kötelessége és rendeltetése a házat elemi károktól vagy tolvajoktól megóni, különösen pedig éjjelenként vigyázni. Értik alatta a házi kutyát is, mely ugatásával idegenek, különösen a tolvajok jövetelét megjelenti.

HÁZŐRZŐ, (ház-őrző) l. HÁZŐR.

HÁZPADLÁS, (ház-padlás) ösz. fn. L. HÁZHÉJ.

HÁZPADLAT, (ház-padlat) ösz. fn. A házban vagy inkább szobában, teremben azon tér, melyen járunk, kelünk. *Kideszkázott vagy téglával kirakott vagy puszta, kisározott házpadlat.*

HÁZPALLÓ, (ház-palló) l. HÁZPADLAT.

HÁZPÁRKÁNY, (ház-párkány) ösz. fn. A házfödélnek alsó része, mely a házfalakon kívül nyulik egy kevessé, hogy a falaktól és ház alapjától az esőt eltávolítsa, vagy a fal felső részének körösleg kiálló pártázata, melyen a födél alja nyugszik.

HÁZPITVAR, (ház-pitvar) ösz. fn. 1) Néhutt nyilt tér a ház kapuján belül, mely az udvarra vagy lépcsőkre szolgál, másképׂ : *kapuszín.* 2) Elötér, zárt folyosó a ház ajtajánál, melyre az egyes szobák, s egyéb lakok ajtai nyilnak. V. ö. PITVAR.

HÁZSARK v. —SAROK, (ház-sark v. -sarok) ösz. fn. A háznak kiálló szöglete.

HÁZSÉPRŐ, (ház-séprő) ösz. fn. Személy, vagyis cseléd, szolga, ki a ház udvarát és környékét tisztán tartás végett sepri.

HÁZSOR, (ház-sor) ösz. fn. Több ház egymás mellett bizonyos sorban.

HÁZSZARVAZAT, (ház-szarvazat) ösz. fn. Az épület falaira felállított szarufák födetlen állapotban. V. ö. SZARUFA.

HÁZTÁJ, (ház-táj) ösz. fn. Általán, a ház környéke, szomszédsága, kerülete. Különösen, valamely házhoz tartozó, s hozzá kapcsolt telek, kert, szölö, erdőcske stb. *Ez ugyan derék háztáj.*

HÁZTARTÁS, (ház-tartás) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valaki családos életet él, házi ügyeit igazgatja, különösen a házi szükségekről gondoskodik. *Rendes háztartás. A háztartás sokba kerül. Háztartásra szánt pénz.* 2) Gazdaság, mely a ház körüli vagy más köz jövedelmeket és kiadásokat kezel. *Államháztartás.*

HÁZTARTÁSI, (ház-tartási) ösz. mn. Háztartásra vonatkozó. *Háztartási költségek.*

HÁZTETŐ, (ház-tető) l. HÁZOROM.

HÁZTORNÁCZ, (ház-tornácz) l. TORNÁCZ.

HÁZTÖRÉS, (ház-törés) ösz. fn. Tolvajlás bezárolt és egy vagy más módon erőszakkal felnyitott vagy bontott házból, pl. a fal kiásása, bontása vagy padlás fölszedése stb. által.

HÁZTÖRŐ, (ház-törö) ösz. mn. és fn. Aki tolvajlás végett a bezárolt házat erőszakkal felnyitja, vagy más módon kibontja.

HÁZTŰZ, (ház-tüz) ösz. fn. Átv. ért. valamely háznak gazdasági állapota, körülményei. *Háztüznézni* mennek a megkért leánynak szülei vagy rokoni, midőn a kérő házához rándulnak, s a vőlegénynek vagyoni állapota, értéke, de erkölcse felől is tudomást szerezni ügyekeznek. E kifejezés tulajdonkép a tüzhelyre, vagyis az általa képviselt élelem módjára vonatkozik.

HAZUD, (haz-ud) önh. m. *hazud-tam, —tál, —ott.* Értelme : üres dolgot, vagyis hamisat, nem igazat beszél, és pedig tudva, szándékosan, nem hibából vagy tudatlanságból, vagyis mást gondol és mást állít. *Tréfából, szükségből hazudni. Csúful, szemtelenül, nagyot hazudni. Szólj igazat, ne hazudj rovásra.* (Km.). *Elhazudni valamit*, am. hazudva eltagadni. *Visszahazudni*, am. hazudónak hazudva felelni. *Aki sokat beszél, vagy sokat hazud, vagy sokat tud.* (Km.). Tájszólásilag *ik*-kel is használtatik : *hazudik.*

HAZUDÁS, (haz-ud-ás) fn. tt. *hazudás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Midőn valaki tudva és szándékosan nem igazat mond.

HAZUDOZ, (haz-ud-oz) önh. m. *hazudoz-tam, —tál, —ott.* Tréfából, hizelgésből vagy mulattatás vagy rászedés végett hamisakat mondogat, beszélget. *Hazudoznak a gyermekek, hizelgő udvarlók, tányérnyalók. Ne hazudozz, engem meg nem csalsz. Igazat mondj, ne hazudozz.* (Életszabály).

HAZUDOZÁS, (haz-ud-oz-ás) fn. tt. *hazudozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, illetőleg szólás, beszélés, midőn valaki hazudoz. *Gyermekek, csalárd emberek, dicsekvők hazudozása.*

HAZUDOZÓ, (haz-ud-oz-ó) mn. tt. *hazudozó-t.* Tréfából, mulattatás vagy rászedés végett vagy hízelgésből hamisakat mondogató, beszélgető. *Hazudozó képé.*

HAZUDSÁG, (haz-ud-ság) fn. tt. *hazudság-ot*, harm. szr. *—a.* Hamis állítás v. mondás v. beszéd, melyet a szóló tudatosan és készakarva követ el, vagyis midőn másképׂ érez vagy gondol, mint szól. V. ö. HAZUGSÁG.

HAZUDTOL, (haz-ud-ott-ol, azaz hazudt[nak] vall, vagy pedig öszvetétel : hazugot-torl) áth. m. *hazudtol-t.* Valakit hazugságban hagy, mint hazugot megczáfol, megmutatja neki, hogy hazudott. *A rágalmazót meghazudtolni.*

HAZUDTOLÁS, (haz-ud-t-ol-ás) fn. tt. *hazudtolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* A hazudó embernek megczáfolása, hazugság visszatorlása.

HAZUG, (haz-ug) mn. tt. *hazug-ot.* Oly emberről mondjuk, ki másképׂ érez vagy gondol, mint beszél; hamisan szóló, csalfa beszédü. *Hazug ember. Jó fejünek kell a hazugnak lenni, hogy mindenütt egyaránt hazudhasson. A hazug embernek az a nyeresége, hogy mikor igazat mond, sem hisznek neki.* (Km.). *Könnyebb utólérni a hazugot, mint a sánta ebet.* (Km.). Képes kifejezéssel : *hazug nyelv ; hazug mondás ; hazug piacz*, azaz hazug emberek tanyája ; *hazug orvos*, am. nyegle orvos. *Hazug napok*, am. nyári napok, melyeken a munkás hamar meghazudtolja magát, midőn igéri, hogy más nap elmegy dologra és leszolgálja tartozását,vagy hogy bérért más napon, más héten is megjelen, azonban mégis oda megy, ahol fizetnek vagy többet fizetnek, és innen szokták mondani : *eljöttek a hazug napok, eljöttek a hazug hetek.* Fönevül használják ezekben : *piacz hazugja, ország hazugja, udvar hazugja.*

HAZUGON, (haz-ug-on) l. HAZUGUL.

HAZUGSÁG, (haz-ug-ság) fn. tt. *hazugság-ot.* 1) Hazudni szerető rosz tulajdonság. *Hazugság nem illik müvelt emberhez.* 2) Hazudság. *Hitegető, merö, purdi, czigány, szemtelen, czégéres, zsiros, vastag hazugság. Nem messze megy ember a hazugsággal.*

HAZUGUL, (haz-ug-ul) ih. Hazugok módjára, hamisan, csalárd szóval, beszéddel, máskép beszélve, mint érez vagy gondol valaki. *Hazugul eltagadni valamit.*

HAZÚL, (haz-a-el) ih. Onnan, hol a hazánk vagy házunk, lakhelyünk van. *Hazúl elmenni. Hazúl oly hírt vettem, hogy mindnyájan betegek. Onnan hazúl elmenni. Innen hazúl.* Máskép : *hazulról* v. *hazunnan.* Helyesebben irva : *hazól.*

HAZULRÓL, (haz-a-úl-ról) ih. Onnét eltávozva, kiindulva, hol a hazánk van. *Hazulról jövök.*

HAZUNNAN, (haz-a-onnan) ih. Olyan képzésü szó, mint : *másunnan, sehunnan, valahunnan,* l. HAZULRÓL.

HÁZVÉTEL, (ház-vétel) ösz. fn. Valamely háznak alkuszerinti megvásárlása, megszerzése.

HÁZVITORLA, (ház-vitorla) ösz. fn. Vas- vagy rézlemezből készitett vitorlaforma forgó eszköz a háztetőn, melyet a szél ide-oda forgat, s melyről láthatni, honnan fú a szél. Átv. ért. állhatatlan jellemü, változékony ember, ki, mint mondani szokás, a szél szerént forgatja köpönyegét.

HÁZVIZSGÁLAT, (ház-vizsgálat) ösz. fn. Szoros megnézése, kikeresése a ház minden zugainak és részeinek, midőn valami roszat, veszedelmest gyanítunk benne lappangani. Máskép : *házkutatás, házmotozás.* Szélesb ért. a háznak figyelmes megtekintése, jelen állapotának megtudása végett.

HÁZSÁRSÁG, (házsár-ság) fn. tt. *házsárságot.* L. HÁZSÁRT.

HÁZSÁRT, fn. tt. *házsárt-ot*, harm. szr. *—ja.* Úgy látszik vagy a franczia *hasard* szóból módosult, melynek 1-ső jelentése : véletlenség, esetlegesség, továbbá : veszélyezés, különösen vakmerő, veszélylyel járó játéknem, milyenek a nagyban menő koczka, kártya; vagy ami hihetőbb, az nem más, mint a perzsa *házár*, mely Vullers szerént főnévül am. molestia, afflictio, továbbá : increpatio, objurgatio; s magyarban mai szokott értelme épen ezek után am. veszekedő pirongatózás, szóval való garázdálkodás. A perzsában további származékok : *házárden* vagy *hazáriden*, am. molestia afficere, offendere, objurgare, innen ismét *házáris*, am. molestia, afflictio, offensio stb. Eléjön *t* nélkül *házsárság* szóban Mándy Péter jegyzései közt. Molnár Albertnél házsárt, am. lusus, palaestra, Fechten, Fechtschule; házsártos am. lusor, gladiator, ein Fechter, Hasardspieler; *házsártoskodom*, digladior stb. de ezekben a viaskodási jelentések mai napság nemcsak ismeretlenek, hanem a franczia szótárakban sem találhatók. S ha veszélyes szerencsejátékot akarunk értetni, ma is franczias kiejtéssel csak ‚hazárdjáték'-ot mondunk. Párizpápai ‚digladior' szó alatt eléhozza ugyan a ‚házsártoskodom' szót, de a példa mondatot : „De ea re digladiantur inter se" így magyarázza : *Egymással házsártoskodnak, felette kocsódnak*, tehát ezt érti alatta : szóval veszekednek, tökéletesen a mai értelemben. Az Érdy-codexben olvassuk : „kik nem hásártra, sem torkosságra, sem drága ruházatokra nem vesztegetik az szent alamizsnát." Itt tehát a franczia ‚hasard', azaz játék értelemben jön elé.

HÁZSÁRTOS, (házsárt-os) fn. tt. *házsártos-t*, tb. *—ok.* Molnár Albertnél bajvivó, küzdő (gladiator). Mai értelemben pirongatva veszekedő, szóval garázdálkodó, másokba kapczáskodó. V. ö. HÁZSÁRT.

HÁZSÁRTOSKODÁS, (házsárt-os-kod-ás) fn. tt. *házsártoskodás-t*, tb. *—ok.* 1) Molnár A. szerént bajvivás. 2) Mai szokott értelemben pirongatózó veszekedés, szóval való garázdálkodás. V. ö. HÁZSÁRT, HÁZSÁRTOSKODIK.

HÁZSÁRTOSKODIK, (házsárt-os-kod-ik) k. m. *házsártoskod-tam, —tál, —ott.* 1) Molnár A. szerént bajviadalt üz, küzd. 2) Mai értelemben pirongatózva veszekedik, szóval garázdálkodik, másokba kapczáskodik.

HÁZSÁRTOSMESTER, (házsártos-mester) ösz. fn. Molnár A. szerént bajvivómester, (lanista, Fechtmeister). Ma nincs divatban, (alkalmasint soha sem is volt, v. ö. HÁZSÁRT), s minden vívmester sértésnek venné.

HE, (1), v. HÉ! indulatszó, melylyel valakit szólítunk, figyelmeztetünk. *He! jőszte ide. Ne menj oda, he! Hé legényck, vigyázzatok. Mit akarsz, hé!* Rokon vele a latin *heus*, franczia *hé*, német *he!* vagy *heh!* sínai *hu*, (interjectio admirandi et interrogandi). Mint gyök megvan a madárhajtó vagy üző *hess!* a lúdhajtó *hej hej! hel hel!* indulatszókban is. Tisza mellékén még kicsinyező *ka* is járul hozzá : *héka*, és néhutt : *hékás;* amaz első személyü birtokraggal : *hékám* leginkább ifjak között igen nagyon bizalmas megszólításban használtatik. A székelyeknél szintén eléjön összevetett kicsinzővel : *hécske.*

HE, (2), l. HÉ, (2).

HE, (3), jobban HË, (éles ë-vel) v. HÉ, régies fn. melyből a szintén elavult *héas, héasat*, továbbá *hedban, heon, heit, heitság, héju* eredtek. Értelmét illetőleg l. részint HÉJ, részint HÍ, HÍJ főneveket; amaz felületet, vagyis valamely hüvelyt, takarót, emezek közelebb : üreset, ürességet jelentvén.

—HE, képző, l. —HA.

HÉ, (1), (megvan az erős lehellést jelentő *h*, a sínai *hín* [calidum; assare], német *heiss*, *Hitze*, svéd *het*, dán *hed*, *heed*, angol *hot* stb. szókban is); fn. és mn. tt. *hevet.* Midőn ragok és képzők járulnak hozzá, jobbára *v* betüt vesz föl, még pedig vagy megtartva az ékezetet (mássalhangzók és éles v. legmagasb önhangzók előtt), pl. *hévben, hévről, hévvel, hévtől, hévnek, hévhez, hévért;* vagy egyebütt ékezetlenül, mint : *hevet, hevem, heved, heve, hevünk, hevetëk, hevëk* v. *hevök; hever, heveny, heves, hevít, hevül.* Mássalhangzóval kezdődő ragok előtt tiszta eredeti alakjában is használtatik : *hének, hétől, hében, héről* stb. Jelent nagyobb fokú meleget, mely az állati

vért sebesebb mozgásba, a testet izzadásba hozza, s a növényekre némileg lankasztó, fonnyasztó erővel hat. *Izzadni a nap hevétől. Nagy hében lekonyuló virágok, falevelek. Forró víz heve. Hevet havat összehord.* (Km.). Mondjuk különösen a természetes meleg vizekről : *budai hévizek, pöstyéni, trencsini, bártfai, mehádiai hévíz; héfördők.* Neveztetnek róla több helységek is · *Héhalom, Hékéd, Hékút, Hévíz.* Átv. ért. élénk állapot, az érzékek és indulatok magasztaltabb foka. *Harcz* v. *csata hevében nem érezni a kapott sebet. Indulat hevétől elragadtatni. Vitatkozás hevében megsérteni valakit.* Fokozva : *hevebb, leghevebb.* V. ö. HŐ.

A *hé* v. *hév* vagy *hö* szóban és a *hi-d-eg, hü-s, hó* szókban levő különbséget — amazok meleget, emezek hideget jelentvén — mint látjuk, csak az önhangzók, vagyis a lehelésnek különböző foka, tömöttebb és terjedtebb kiömlése jelöli. Így a sínai nyelvben *hán* hideget, *hín* pedig hőséget jelent. Tudjuk a köz életben is, hogy a meleg ételt, italt megfújjuk, hideg tenyerünkbe pedig bele huhúkolunk, mindenütt a lehelés segitségével. Sínai nyelven is általán a lehelés, hehentés : *hi* (suspirare).

HÉ, (2), l. HE, (3).

HÉ, (3), l. HE, (1).

HËÁBA v. HÉÁBA, régies; l. HIÁBA.

HÉÁN, l. HÍÁN.

HÉANYAG, (hé-anyag) ösz. fn. Általán minden, mi eszközli, hogy a testek átmelegüljenek, mi által a testekben melegség fejlik ki; nagyobb fokozatban : tűz, melyben a melegség világossággal párosúl.

HÉAS, l. HÉJAS.

HÉAZ, l. HÉJAZ.

HEB v. HÉB v. HÖB, elvont gyök, melyből *hebeg, hebegés, hebegő, hebehurgya* stb. származékok erednek. Jelenti a szapora beszédnek vagy akadozó nyelvnek zavart, s nehéz értelmü hangját.

HEBE, (heb-e) *hebehurgya* összvetett szóban.

HEBEG v. HÉBÉG v. HÖBÖG, (heb-eg) önh. m. *hebeg-tem, —tél, —ett,* (v. *höbög, höbögött*). Oly emberről, kivált gyermekről mondjuk, ki igen szaporán vagy akadozó nyelven beszél, s a szókat csak tördelve és zavartan ejti ki. Némely tájszólással : *ebeg.* V. ö. REBEG.

HEBEGE v. HÉBÉGE v. HÖBÖGE, (heb-eg-e) fn. tt. *hebegét.* Személy, kinek nyelve hebeg. Olyan alkotású szó, mint : *bugyoga* (korsó). V. ö. HEBEG.

HEBEGÉS v. HÉBÉGÉS v. HÖBÖGÉS, (heb-eg-és) fn. tt. *hebegés-t*, tb. *—ék.* Akadozó nyelven, szaporán, zavartan, értelmetlenül beszélés.

HEBEGŐ v. HÉBÉGŐ v. HÖBÖGŐ, (heb-eg-ő) mn. tt. *hebegö-t.* Akadozó nyelven, igen szaporán, s e miatt zavartan beszélő. *Hebegő gyerek. Hebegő nyelv.*

HÉBEHÓBA v. HÉBENHÓBAN, (hébe-hóba) ösz. ih. 1) Tulajd. melegben, hidegben, nyáron, télen. 2) Szokottabb értelemben : néhanéha, olykor-olykor, helylyelközzel. Másképp : *hébekorban.* E második értelemben a *hó* időt, kort jelent általán, s a *hé* csak ikertársa, mint ezen szókban : *téltúl, tétova, szanaszét,* a *tél, té, szana* szók.

HEBEHURGYA, (hebe-hurgya) ösz. mn. 1) Tulajd. akadozó, szapora, értetlen hang, azaz hebegő, hurogó. *Hebehurgya beszéd, nyelv.* 2) Átv. szeles, ide-oda kapkodó, hirtelenkedő. Mint főnév jelent ily tulajdonsággal biró személyt. Másképp : *hetlekotla, kelehajti, ketlekotra, habahurgya.*

HEBEHURGYÁLKODÁS, (hebe-hurgyálkodás) ösz. fn. Tulajd. ért. beszédbeli akadozás, hirtelenkedés. Átv. szeleskedés, szeleverdiség, ide-oda kapkodás.

HEBEHURGYÁLKODIK, (hebe-hurgyálkodik) ösz. k. m. *hebehurgyálkod-tam, —tál, —ott.* Tulajd. akadozva, igen szaporán, elhamarkodva beszél. Átv. ért. szeleskedik, szilajul hirtelenkedik, ide-oda kapkod.

HEBEHURGYÁS, (hebe-hurgyás) ösz. mn. Hebehurgyaféle, olyan, mint a hebehurgyák cselekvése szokott lenni.

HEBEHURGYASÁG, (hebe-hurgyaság) ösz. fn. Beszédbeli vagy cselekedetbeli szelesség, kapkodás, hirtelenkedés; hetlekotlaság. *Hebehurgyaságból elárulni a titkot, viszásan, fonákul tenni valamit,* stb.

HEBEHURGYÁSKODIK, lásd : HEBEHURGYÁLKODIK.

HEBEHURJA, HEBEHURJASÁG, l. HEBEHURGYA, HEBEHURGYASÁG.

HÉBEKORBA v. HÉBEKORBAN, (hébe-korba) ih. l. HÉBEHÓBA.

HÉBER, (némelyek szerint Hébertől Semnek kisunokájától; mások szerént *ébher* am. tulsó, tulnan való, az Euphrat tulsó részéről Kanaanba vagy Palestinába jött); fn. és mn. tt. *héber-t,* tb. *—ék.* Zsidó nemzet régi neve, melyet azonban most is, kivált a tudományos nyelvben, és a zsidók iránti kiméletesebb beszédben használni szoktunk. *Héber nép, szokások. Héber nyelvet tanulni, érteni. Tanítóm, igen jeles héber volt,* am. jól tudott héberül.

HÉBÉR, fn. tt. *hébér-t,* tb. *—ék;* a németektől vett tájdivatos idegen szó; magyarul: szivótök, lopótök, szivóka, vagyis csöves nyelű eszköz, mely által pl. bort húznak ki a hordóból.

HÉBERSÉG, (héber-ség) fn. tt. *héberség-ét.* 1) Zsidó népség, zsidóság, mint gyülekezet vagy testület. 2) Nyelvnek vagy erkölcsöknek zsidós tulajdonsága. *Héberséggel vegyített újtestamentomi könyvek. Nyelvbeli, szokásbeli héberség.*

HÉBERÜL, (héber-ül) ih. Héber nyelven, azaz régi eredeti zsidó nyelven. *Az ó szövetségi könyvek eredetileg héberül irvák. Héberül olvasni, írni, beszélni.*

HEBETÉL, (heb-et-él) l. HABATOL.

HÉBUSZ v. HÉBUZ, (hé-busz v. -buz) ösz. fn. Baranyában a nagyon fölmelegült ember fuvása, szuszsza. Egyszerűen is mondják : *busz.*

HECSE, falu Bars, és puszta Győr megyében; helyr. *Hecsé-n, —re, —ről.*

HECSEPECS, a német *Hagebutte* szóból elferdítve am. a csipkebokor bogyójiból főzött íz vagy pép.

HECSKE, tájdivatos *hégyecske* helyett.

HÉCSKE, (hé-cs-ke), a megszólító *hé* szónak kicsinzője. L. HE, (1), v. HÉ, és v. ö. HÉKA.

HECZ, nem egyéb, mint a német *Hetze;* magyarul *harcz, viadal.*

HÉCZE, l. HEJCZE.

HED, elvont gyök, melyből *hedeg, heder, hedereg, hederít* igék, és ezek származékai erednek. Rokonnak látszik a *ped* (peder, pederít), továbbá *cset* (cseter) gyökökkel, s jelent valami kajlát, görbét, forgót.

—HED, igeképző; l. —HAD.

HEDEGŰ, fn. *hedegű-t.* Több vidéken divatozó, s eredetéhez hívebb tájszó, *hegedű* helyett. Lásd: HEGEDŰ.

HEDER, (hed-er) elvont törzsök, melyből közvetlenül erednek: *hedereg, hederít.* Kiavult igének látszik, s a *peder, teker, cseter, hadar, csavar* igék módjára alakult: *hedereg, pedereg, tekereg, csavarog; hederít, pederít, tekerít, csavarít* stb.

HEDEREG, (hed-er-eg) önh. és gyakor. m. *hedereg-tem* v. *hederg-éttem, hedereg-tél* v. *hederg-éttél, hederg-étt,* htn. *—ni* v. *hederg-eni* v. *hederg-ni.* Ide-oda hajladoz, forog, görbed. *Hedereg az asztalos kezében a fűrész.* (Szabó D.). Különösen: ferdén, csürvecsavarva megy, szerteszét, dologtalanul kószál. A székelyeknél Kriza J. szerént am. hányódik-vetődik, pl. valamely házi eszköz. Rokon vele: *hentereg.*

HEDERFÁJA, erdélyi falu Küküllő megyében; helyr. *Hederfájá-n, —ra, —ról.*

HEDERGÉS, (hed-er-ég-és) fn. tt. *hedergés-t,* tb. *—ék.* Ide-oda hajladozás, forgás. Szertekószálás. Hányódás-vetődés. V. ö. HEDEREG.

HEDERGET, (hed-er-ég-et) áth. m. *hederget-tem, —tél, —étt.* Ide-oda forgat, hajlít, csavargat, tekerget, s mintegy pederget valamit. *Vállait hedergetni.*

HEDERIK, férfi kn. Hedericus.

HEDERÍT, (hed-er-ít) áth. m. *hederít-étt,* htn. *—ni* v. *—eni.* Valamit félre hajt, félre vonít, görbére fordít. *Vállat hederíteni. Még csak nem is hederített szavamra,* (vállat sem vonított vagy semmit sem hajtott).

HEDERÍTÉS, HEDERITÉS, (hed-er-ít-és) fn. tt. *hederítés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Félre hajtás v. vonítás.

HEDERVÁR v. HÉDERVÁR, mezőváros Győr megyében; helyr. *Hedervár-ra, —on* v. *—ott, —ról.*

HEDRAHELY, falu Somogy megyében; helyr. *Hedrahely-én* v. *—t, —re, —ről.*

HEDRI, falu Sáros megyében; helyr. *Hedri-be, —ben, —ből.*

HEDVIG, (1), női kn. tt. *Hedvig-et.* Hedwig. *Szent Hedvig, első Lajos királyunk leánya.* Igen bájos és jeles költői mű Vörösmartynak ‚Hedvig' czímű legendája.

„S ím király leánya Hedvig ott ült
Ifjusága hajnal köntösében,
S rózsafelhők arczi, szép hajának
Gyönge fodra barna köd valának,
S minden ami kellem és gyönyör van,
Harczban állott termetén, vonásin;
S a szemérem diadalma rajtok
Mint királyné ünnepelt szelíden."

Heyse idegen szótárában a 12-ik kiadásban ezt olvassuk: *Hedwig,* régi német *(Haduwic* ezen régi felső német szótól: *hadu,* régi északi nyelven: *hödhr,* a hadi szerencse istene és *wic* Kampf [víj, viadal], tehát tulajdonképen am. hadi viadal stb. Látjuk, hogy a magyarban nem kell messze keresni a *had* szót, mert ma is él, és innen *hadúr,* betü szerént is alig különbözik *hödhr* szótól).

HEDVIG, (2), falu Thurócz megyében; helyr. *Hedvig-én, —re, —ről.*

HEDSIRA v. HEDSRA, (arab szó, a törzs *hadsara,* am. fut, ered, elered); fn. tt. *hedsirát.* Muhammed futása. A muhamed- vagy muhammed-, (közönségesebben: mahumed-)hitüek évrende (aerája), időszámítása Krisztus urunk születésének 622. évében julius 15-dikén, midőn Muhammed Mekkából ellenségei elől Jathrebbe (későbbi néven Medinába) futott vagy menekült.

HEDZ, l. HEGYZ v. HEGYÉZ.

HEG, elvont gyök, melyből *heged, hegeszt* és származékai erednek. Értelmére nézve jelenti valamely szétvált, szétrepedt test részeinek összeforradását vagy a híg részek fölszinének megkeményedését, bőrödzését, jegedését, egészedését. Tehát azonos *eg* gyökkel ‚egész' szóban.

HEGED, (heg-ed) önh. m. *heged-t* v. *—étt.* 1) Mondjuk állati vagy növényi testről, midőn a rajta esett törés vagy seb, metszés stb. összeforr, egyberagad, mi bizonyos hártya képződése, s megrögzése által történik, tehát mintegy megegészedik. *Gyógyul a seb, mert hegedni kezd. Heged a bemetélt fa dereka. Ebcsont beheged.* (Km.). 2) Mondjuk híg, folyó testekről, melyek lágy részecskéi megalusznak, összefutnak vagy keményebbféle hártyával behuzódnak, tehát itt is az ‚egészedik' fogalmával találkozunk. *Heged a víz,* midőn fagyni kezd és kásásodik. *Beheged a patak,* midőn fölszinét jéghártya födi. 3) Ritkábban am. dugúl, tömül, betömődik. *Fülzsírtól beheged a fül. Mocsoktól beheged a pipa* vagy *pipaszár, szopóka.*

HEGEDE, Balaton alsó vidékén divatozó tájszó, l. HEGEDŰ.

HEGEDÉK, (heg-ed-ék) fn. tt. *hegedék-et,* harm. szr. *—e.* Folt vagy jegy a behegedt seb helyén.

HEGEDÉKÉNY, (heg-ed-é-kény) mn. tt. *hegedékény-t,* tb. *—ek.* Ami könnyen heged vagy hegedni kezd. *Hegedékeny seb.*

HEGEDÉKÉS, (heg-ed-ék-és) mn. tt. *hegedékés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Hegedékkel biró, bélyegzett, jegyzett. *Hegedékes bőr, csont.* V. ö. HEGEDÉK.

HEGEDÉS, (heg-ed-és) fn. tt. *hegedés-t*, tb. *—ék.* Általán állapot, midőn valami heged, beheged. V. ö. HEGED. *Törött csontok, sebek hegedése. Megsértett fának hegedése. Vízhegedés. Csatorna, cső hegedése.*

HEGEDÜ, HEGEDŰ, (eredetileg *hed-eg-ü*, mely alakban Hegyalján, a székelyeknél és Somogyban divatozik is; t. i. gyöke a vonást, ide-oda rántást, rezegtetést, fordítást jelentő *hed* [hedereg, hederít]; ebből lett: *hed-eg* [von-og], innen ismét: *hegegö* v. *hedegü*, azaz oly eszköz, zeneszer, melynek húrjait újakkal rezegtetve vagy vonóval (nyirettyűvel) ide-oda ránczigálva, húzgálva hangoztatják; Kassay József *ideg* szóból származtatja); fn. tt. *hegedü-t.* Általán jelent mai értelemben vonóval (nyirettyűvel) húzott húros hangszert. *Kis, nagy hegedü, karhegedü, bőgő hegedü. Hegedüt húzni, czinczogtatni, csikorgatni. Hegedün játszani. Hegedüre tánczolni. Hegedüvel keresni kenyerét. Szól a hegedü, tánczra legények. Szépen szól a hegedü, de belül üres.* (Km.). *A tekerőhegedüt* ugyan nem vonóval huzzák, de szinte *hederik* (tekerik). Régi időben: *hegedő* ,lant' értelemmel bírt. Átv. és gúnyos ért. nyakkaloda, azaz karikás eszköz fából, melybe némely vármegyékben, különösen Tisza vidékén a rabok nyakait és kezeit becsiptetik, hogy midőn künn járnak vagy máshová szállíttatnak, könnyebben lehessen bánni velök. *Hegedüben kisérni ki valakit a városból.*

HEGEDŰCSAP, (hegedü-csap) ösz. fn. l. HEGEDŰSZEG.

HEGEDŰCSINÁLÓ, (hegedü-csináló) ösz. fn. Mesterember, ki hegedüféle hangszereket készít.

HEGEDŰCZINCZOGATÁS, (hegedü-czinczogatás) ösz. fn. Gúnyosan így nevezik a füleket sértő rosz hegedülést.

HEGEDŰFA, (hegedü-fa) ösz. fn. Általán fa, melyből hegedüket csinálnak, pl. jávorfa. Különösen, amerikai fanem, melyet többféle hangeszközök, kivált hegedük készítésére használnak. (Cytharexylon, főkép cit. cinereum).

HEGEDŰHÚR, (hegedü-húr) ösz. fn. Húr a hegedün.

HEGEDŰHÚROZAT, (hegedü-húrozat) ösz. fn. A hegedü öszves húrjai.

HEGEDŰKULCS, (hegedü-kulcs) ösz. fn. A hangjegy lépcsőnek alulról második vagy felülről negyeadik vonalán fekvő jegy, melyet *g*-nek hívnak, s mely után számitják ki a lépcsön a többi jegyeket.

HEGEDŰL, HEGEDÜL, (hegedü-öl, hed-eg-ü-öl) önh. m. *hegedül-t.* Hegedüt húz, hegedün játszik. *Szépen, művészileg, fülsértöleg, czinczogva hegedülni. Czigányok hegedülnek a csárdában. Czini czini Péter bácsi, kednek hegedülnek.* (Így csúfolják a síró gyermeket). *Hegedült arról sz. Dávid, el is énekelte*, am. régen volt az, már elmult, semmi sem lett belőle. (Km.). *Kihegedülni valakit*, am. hegedüszóval kikisérni. *Kihegedülni magát*, am. elégségig, untig, fáradtig hegedülni. Átv. tréfás nyelven am. valamit folyvást egy vonalban ide-oda rángat, taszigál, pl. aki fürészel.

HEGEDŰLÁB, (hegedü-láb) ösz. fn. A hegedü öble fölött álló keskeny fa, melyen a húrok fekszenek, másképp: *nyereg* vagy *palló* v. *sám.*

HEGEDŰLÉS, HEGEDÜLÉS, (heg-ed-ü-öl-és) fn. tt. *hegedülés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Hegedühuzás, hegedün játszás. *Hegedüléssel keresni kenyerét.*

HEGEDŰMIVES, (hegedü-mives) l. HEGEDŰCSINÁLÓ.

HEGEDŰNYAK, (hegedü-nyak) ösz. fn. A hegedünek hosszukás, keskeny vége, melyen a játszó a hurokat fogja, nyomkodja vagy billegeti.

HEGEDŰNYEREG, (hegedü-nyereg) ösz. fn. l. HEGEDŰLÁB.

HEGEDŰPALLÓ, (hegedü-palló) ösz. fn. l. HEGEDŰLÁB.

HEGEDŰS, HEGEDÜS, (1), (hegedü-ös, vagyis hed-eg-ü-ös) fn. tt. *hegedüs-t*, tb. *—ök.* 1) Zenész, ki hegedün játszik. *Első, második hegedüs. Ritkán van a hegedüsben bornemisza. A vén hegedüs mindennap egy nótát felejt.* (Km.). 2) Sok nemes és nemnemes családok neve.

HEGEDŰS, HEGEDÜS, (2), (mint föntebb) mn. tt. *hegedüs-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Hegedüvel ellátott, bővelkedő, hegedüket áruló.

HEGEDŰSÁM, (hegedü-sám) l. HEGEDŰLÁB.

HEGEDŰSFALVA, helység Zemplén megyében; helyr. *Hegedüsfalvá-n, —ra, —ról.*

HEGEDŰSZEG, (hegedü-szeg) ösz. fn. Csavaros szegek a hegedü nyakán, melyekkel a húrokat hangolás végett föltekerik.

HEGEDŰSZÓ, (hegedü-szó) ösz. fn. Egy vagy több hegedünek hangja, öszhangzó zenéje. *Hegedüszóra tánczolni. Hegedüszóval járni az utczákon. Nincs drágább szó a hegedüszónál, mert megis fizet az ember érte, el is fárad utána.* (Km.). *Czifra beszéd, hegedüszó, csak fülnek, nem szájnak való.* (Horv. E.).

HEGEDŰTEKERŐ, (hegedü-tekerő) l. HEGEDŰSZEG.

HEGEDŰTOK, (hegedü-tok) ösz. fn. Kemény papirosból vagy falemezből készített tok, melybe a hegedüt takarják.

HEGEDŰVONÓ, (hegedü-vonó) ösz. fn. Két végén beálló fácskákkal ellátott, s ezeknél fogva lószőrrel párhuzamos vonalban felkészített vessző v. pálczika, melynek meggyantázott szőreit a hegedü hurjain nyomkodva felalá húzgálják. Egyszerüen: *vonó*, székelyesen: *nyirettyü. Meggyantázni a hegedüvonót.*

HEGEDŰZENGÉS, (hegedü-zengés) l. HEGEDŰSZÓ.

HÉGEN, erdélyi falu Segesvár székben; helyr. *Hégen-be, —ben, —ből.*

HEGÉNY, csárdák Szepes megyében; helyr. *Hegény-be, —ben, —ből.*

HEGESZT, (heg-esz-t v. heg-eszt) áth. m. *hegeszt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Eszközli, hogy valami hegedjen. V. ö. HEGED.

HEGESZTÉS, (heg-eszt-és) fn. tt. *hegesztés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn hegesztünk.

HEGY, (1), v. HÉGY, tájdivatosan: *högy*, fn. tt. *hegy-et.* Gyöke *he*, ugyanaz a magasságot, tetőt jelentő *ha*, *ho*, *héj*, *haj*, *hí* gyökökkel, (l. H betü) melyhez a tiszta *gy* képző járul, a nélkül, hogy a gyök hangzóját megnyujtaná, mint ez történni szokott más képzéseinél is, pl. a *fogy, rogy, hogy, szegy, megy* szókban stb. Rokonok vele a sínai *ho* (volando alta petere, parvus mons), német *hoch, Höhe, Hügel, Höcker*, angol *high, huge*, svéd *hög, ha*, dán *hoj*, *höi* stb. 1) Valamely térség, síkság szine fölött nagyon fölemelkedett föld- vagy kő- vagy eszekből vegyes tömeg, mely magasabb a dombnál, halomnál, s a völgynek ellentéte. *Magas*, *középszerü*, *sziklás*, *meredek, tar, fákkal benőtt hegy. Több hegyek lánczolata, összefüggése. Hegyre mászni. Hegyen túl és innen. Hegy elvé*, am. hegyen túl. *Hegy orma* v. *teteje. Hegy oldalát beülteini szőlővesszővel. Hegy lábán termett borok. A törpe csak törpe marad, ha a hegy tetején áll is.* (Km.). *Előhegy. Homokhegy. Sziklahegy. Gránithegy.* Midőn a hegynek saját neve van, a hegy és illető neve birtokviszonyban állnak egymással, pl. *Somló hegye, Badacson hegye, Mátra hegye, Zobor hegye, Pannon hegye. Sz. Gellért hegyéről Pestre, Budára lenézni.* 2) Átv. ért. valamely felálló testnek csúcsa, vékonyra, keskenyre nyuló vége. *Ág hegyén ülő madárka. A nagy árvízben alig látszottak ki a fák hegyei. A ködből csak a torony hegye látszik.* 3) Valamely testnek vagy tagnak vagy eszköznek csúcsa, keskeny vége. *Újjak hegyei. Lábújj-hegyen* vagy csak *lábhegyen járni. Megcsipni valakinek orra hegyét. Fülhegygyel hallani valamit*, am. hirből vagy hallgatódzva. *Tü hegyével felszúrni a kelést. Kard hegye. Dárda, csáklya, szigony hegye. Kés hegyével feltörni a diót. Egy késhegygyel venni be a gyógyporból. Nyelvhegyre venni valakit*, am. rágalom végett említésbe hozni, megszólni. *Ostorhegygyel megpecczenteni a lovat. Tűhegyre szedni beszédjét*, am. rövid tartalomba összevevonni. 4) Képes kifejezéssel, olyas valami, mi finomsága, meglepő tulajdonsága, csipőssége, élessége, élcze által az érzékekre mintegy szurólag hat, s oda talál, hová czéloz. *Beszéd hegye. Elmésség hegye.* Szokottabban: *él.* Sajátságosak ezen ragozásai: *hegyembe*, *hegyedbe*, *hegyébe*, *hegyünkbe*, *hegyetekbe, hegyökbe*, am. fölém, föléd, fölébe stb. vagy nyakamba, nyakadba stb. vagy reám, reád stb. *Hegyembe szakadt a kunyhó födele. Az ágy hegyébe ül. Hová jösz ide az emberek hegyébe? Hegyünkbe hozták a sok idegen koldúst. Egymás hegyébe* vagy *hegyére hányt holmi.*

HEGY, (2), falvak Pozsony és puszta Veszprém megyében; helyr. *Hegy-én, —re, —ről.*

HEGYALJA, (hegy-alja) ösz. fn. 1) Általán, valamely hegynek vagy hegylánczolatnak alsó oldala, kevesbé meredek lejtője, mely a völgyhöz vagy síkhoz közelebb fekszik. 2) A híres, tokaji név alatt ismert borokat termő hegység Zemplén és Abaúj vármegyékben, melyben több városok s helyek foglaltatnak, ú. m. *Tokaj*, *Tarczal*, *Mád, Tálya, Szántó, Keresztúr*, *Liszka, Patak, Ujhely* stb. 3) puszta Nógrád megyében; helyr. *Hegyaljá-n, —ra, —ról.*

HEGYALJAI, (hegy-aljai) ösz. mn. Hegyaljáról való, ott létező, termő. *Hegyaljai szőlők*, *borok.* V. ö. HEGYALJA.

HEGYBÉRCZ, (hegy-bércz) ösz. fn. Hegy teteje, hegy orma; a hegylánczolatnak kitünőbb, magasabb háta.

HEGYBIRÓ, (hegy-biró) ösz. fn. 1) Törvényhatósági személy, ki a hegyi lakosok és hegybirtokosok közötti pereket elintézi, ügyeikben biráskodik. 2) Különösen hites személy, ki valamely helység vagy hegység szőlőbirtokosit illető apróbb ügyekben itél.

HEGYCSÚCS, (hegy-csúcs) ösz. fn. A hegynek legmagasabb orma.

HEGYE, hegy neve Erdélyben, Maros székben.

HEGYÉ, (hegy-é) ih. Valaminek teteje, csúcsa, orma fölé. Megfelel e kérdésre: *hová?* Máskép: *hegyébe*, tájszólással: *hegyibe* (= hegyé-ve), a többi személyragokkal is: *hegyém* v. *hegyembe, hegyéd* v. *hegyedbe, hegyénk* v. *hegyünkbe, hegyétek* v. *hegyetekbe, hegyéjök* v. *hegyökbe. Ház hegyé.* A köz életben szokottabb: *ház tetejébe*, és a személyragozott alakok helyett: *fejem fölibe, fejed, feje, fejünk* stb. *fölibe.* V. ö. HEGY, HEGYÉTT, HEGYŐL.

HEGYÉKE, (hegy-éke) ösz. fn. tt. *hegyéké-t.* Növénynem a héthímesek seregéből; csészéje háromlevelü, bokrétája ugyanannyi hasábu; bogyója aszú, sok magvú. (Trientalis).

HEGYEMELKÉDÉS, (hegy-emelkédés) ösz. fn. Hegynek többé kevésbé lejtős magasulása.

HEGYERESZ, (hegy-eresz) ösz. fn. A hegynek lejtője, meneteles oldala; ereszkedő.

HEGYES, (1), v. HÉGYES v. HŐGYES, (hegy-es) mn. tt. *hegyes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Oly vidékről, tartományról, országról stb. mondjuk, melyet hegyek lepnek, pl. Felső-Magyarország, Erdély stb. *Hegyes Gömör*, *Hont*, *Liptó. Hegyes völgyes vidék.* Számos hegyek neve is. 2) Csúcsos, csúcscsal végződő, minek szurós, bökös vége van. Több vidékbeliek ezen értelemben zárt *é*-vel ejtik ki a képzőt: *hegyés*, *hégyés* (högyös). *Hégyés végü bot. Hégyés fogak. Hégyés szarvak. Hégyés szarvú ökörnek letörik a szarvát.* (Km.). *Hégyés tőr, kard, ár, szigony, kés.* Ellentéte: *tompa, csonka.* 3) Átv. ért. szellemi finomsága, csipőssége által meglepő, fulánkos, élczes. *Hégyés* (am. éles) *elméjü ember. Hegyes* (am. éles) *mon-*

dat. Hėgyės szókkal bökdösni valakit. 4) Átv. ért. mondják oly emberről, ki büszkeségből, rátartó nyalkaságból újjai hegyén jár. *Hėgyės legényke. Hėgyės toborzók. Jaj be hėgyės ö kigyelme, rá sem néz az emberre.* Máskép : *hėgyke.* Ez értelemben is több vidékbeliek zárt *ė*-vel ejtik : *hėgyės* (högyös).

HEGYES, (2), falvak Bács-Bodrogh, Bihar és Torontál megyében ; KIS—, NAGY—, puszták Szabolcs megyében ; helyr. *Hegyes-én, —re, —ről.*

HEGYESBOR, puszta Heves megyében ; helyr. *Hegyesbor-on, —ra, —ról.*

HEGYESD, falu Szala, és puszta Somogy megyében ; helyr. *Hegyesd-én, —re, —ről.*

HEGYĖSĖDIK v. HĖGYĖSĖDIK, v. HÖGYÖSÖDIK, k. m. *hegyėsėd-tem, —tél, —ėtt.* Csúcsosodik, vékony, éles végűvé leszen. *Hegyesedik a faragott toll, faszeg. Hegyesedik a baglya, midőn tetézni kezdik. Hegyesedik a csúcsosra homolitott turó.*

HEGYESEL v. HEGYESELY, falvak Bihar megyében ; egyike NÁN— ; helyr. *Hegyesely-be, —ben, —ből.*

HEGYĖSFARÚ, (1), (hegyės-farú) ösz. mn. Kinek v. minek csúcsos, keskeny fara van. Ellentéte : *gömbölyüfarú. Hegyesfarú ló.*

HEGYĖSFARÚ, (2), (mint föntebb) ösz. fn. Bogárnem, hengeralaku testtel, mely hátrafelé mindig vékonyabbra és keskenyebbre szorul öszve. (Leptura).

HEGYESHALOM, falu Mosony megyében ; helyr. *Hegyeshalmon, Hegyeshalom-ra, —ról.*

HEGYĖSÍT v. HĖGYĖSÍT, v. HÖGYÖSÍT, (hegy-ės-ít) áth. m. *hegyėsít-ėtt,* htn. *—ni* v. *—eni.* Valamit hegyesre köszörül, metsz, farag stb. *Kést, tört, szigonyt, árt, szeget hegyesíteni.* Átv. ért. valamit fulánkossá, csipőssé, szuróssá tesz, megtámadásra készít. *Tollát hegyesíteni valaki ellen. Nyelvét hegyesíteni. Fogakat, körmöket hegyesíteni.*

HEGYĖSÍTÉS v. HĖGYĖSÍTÉS, v. HÖGYÖSÍTÉS, (hegy-ės-ít-és) fn. tt. *hegyėsítés-t,* tb. *—ėk,* harm. szr. *—e.* Cselekvés, mely által hegyesítünk valamit.

HEGYĖSÍTŐ v. HĖGYĖSÍTŐ, v. HÖGYÖSÍTŐ, (hegy-ės-ít-ö) mn. tt. *hegyėsítő-t.* Valamit hegyesre köszörülő, metsző, faragó stb. *Szeghegyesítő eszköz. Tűhegyesítő szer.*

HEGYĖSORRÚ, (hegyės-orrú) ösz. mn. Kinek vagy minek hegyes, csúcsos orra van. *Hegyesorru disznó, vakandok.*

HEGYĖSSÉG v. HĖGYĖSSÉG, v. HÖGYÖSSÉG, (hegy-ės-ség) fn. tt. *hegyėsség-ėt,* harm. szr. *—e.* 1) Csúcsosság, vagyis tulajdonság, melynél fogva valami hegyes, csúcsos, szurós, bökős. 2) Átv. ért. a büszkeségnek, nyalkaságnak, rátartósságnak azon neme, midőn valaki lábujjakon, lábhegyen, és egyenesen jár. Máskép : *hegykeség.* V. ö. HEGYES.

HEGYĖSSZÖGLET, (hegyės-szöglet) ösz. fn. l. ÉLESSZÖG.

HEGYESTŐ, hegy neve Szala megyében.

HEGYETLEN v. HĖGYETLEN, v. HÖGYETLEN, (hegy-et-len) mn. tt. *hegyetlen-t,* tb. *—ėk.* 1) Minek hegy nevű magas földdomborodásai nincsenek, azaz egyenes, sík, róna. *Hegyetlen Csalóköz. Hegyetlen alsó tiszai vidék.* 2) Csúcstalan, tompa, csonka végű. *Hegyetlen kés, tőr.* 3) Átv. ért. elmésség nélküli, élcztelen. *Hegyetlen czélzás.*

HEGYĖTT v. HĖGYĖTT, v. HÖGYÖTT, (hegy-ėtt) névutó. Valaminek tetején, csúcsán, fölszinén ; fölött. *Fejem hegyėtt csapott el a víz. Baglya hegyett fészkelő madár.* Személyragozva : *hegyėttem, hegyėtted, hegyėtte* stb.

HEGYEZ v. HĖGYĖZ, v. HÖGYÖZ, (hegy-ez) áth. m. *hegyez-tem, —tél, —ėtt* (ött). 1) Valaminek csúcsos véget csinál. *Hegyezni a kardot, szeget, tőrt. Hegyezni a baglyát.* 2) Valamit hegyesen tart, fölfelé merevít. *A félénk ló hegyezi füleit.* 3) Átv. ért. *hegyezni a járást, tánczot* am. lábhegyen, nyalkán, feszesen, hegykén, rátartósan járni, tánczolni. *Hegyezd meg! Ni, hogyan hegyezi! Nyelvét hegyezni valakire. Tollat hegyezni a mübirák ellen. Fülét hegyezni,* nagy részvéttel hallgatni.

HEGYEZÉS v. HĖGYĖZÉS v. HÖGYÖZÉS, (hegy-ez-és) fn. tt. *hegyezés-t,* tb. *—ėk,* harm. szr. *—e.* Cselekvés, mely által valamit hegyezünk, tulajd. és átv. ért. V. ö. HEGYEZ.

HEGYEZŐ v. HĖGYĖZŐ v. HÖGYÖZŐ, (hegy-ez-ő) fn. és mn. tt. *hegyező-t.* Mivel valamit hegyezünk ; szerszám, eszköz, mely által hegyessé, csúcsossá alakítunk valamit. *Hegyező ráspoly. Tűhegyező.* V. ö. HEGYEZ.

HEGYFALU, helység Vas megyében ; helyr. *Hegyfalu-ba, —ban, —ból.*

HEGYFARK, (1), (hegy-fark) l. HEGYFOK.

HEGYFARK, (2), falu Ungh és pusztai fogadó Abaúj megyében ; helyr. *Hegyfark-on, —ra, —ról.*

HEGYFOK, (hegy-fok) ösz. fn. Hegységnek, hegyláncznak kiálló, kinyuló eleje, homlokzata ; hegyelő v. előhegy. *Jó reménység hegyfoka. Budai hegyfok.* Ha a hegysor eleje hátulsó végének nézethetik, *hegyfark*-nak is hívják.

HEGYFŐ, (1), (hegy-fő) ösz. fn. A hegynek eleje, kezdete.

HEGYFŐ, (2), puszta Gömör megyében ; helyr. *Hegyfő-n, —re, —ről.*

HEGYGERINCZ, (hegy-gerincz) ösz. fn. Átv. ért. a hegyláncznak háta, teteje, hosszában véve.

„Messze, messze, hegygerinczen állott
Sziklavára a rabló vezérnek."

Tárkányi.

HEGYHÁT, (hegy-hát) ösz. fn. 1) A hegynek felső területe. 2) Hegyes vidék, fölemeltebb térség, mely a hegyek alsóbb oldalait teszi. *Hegyháton lakni.* V. ö. HÁT.

HEGYHÁTI, (1), (hegy-háti) ösz. mn. Hegyhátról való, ott lakó vagy termő, oda tartozó, arra

vonatkozó. *Hegyháti barom. Hegyháti cserfa, gyümölcs. Hegyháti lakosok.* V. ö. HEGYHÁT.

HEGYHÁTI, (2), HADÁSZ, falu Vas megyében; helyr. *Hadász-on, —ra, —ról.*

HEGYI, (1), HÉGYI, (hegy-i) mn. tt. *hegyi-t,* tb. *—ek.* 1) Hegyen termő, létező, lakó, tartózkodó, hegyről való. *Hegyi árpa, borok, szeder. Hegyi pinty, fajd, gyánta. Hegyi népek, lakosok. Hegyi patak. Hegyi tanya. Hegyi tolvajok.* 2) Több nemes és nemnemes családok vezetékneve.

HEGYI, (2), falu Zemplén és puszta Szala megyében; helyr. *Hegyi-be, —ben, —ből.*

HEGYIBE, (hegy-é-be v. hegy-é-ve) lásd: HEGYÉ.

HEGYIHARCZ, (hegyi-harcz) ösz. fn. Hegyes vidéken vagy hegyi magaslaton vivott harcz.

HEGYIJÁVOR, (hegyi-jávor) ösz. fn. Acer pseudoplatanus. Diószegi szerént: *juharjávor.*

HEGYIKÉK, (hegyi-kék) ösz. fn. Különféle ásványok neve. 1) Tiszta kék agyagfaj. 2) Kék, földdel vegyes, porhanyós és könnyü rézásvány. 3) Örmény-, vagyis égszinü kőből készített festék és maga ezen kő. (Lapis armenius).

HEGYIPÓLÉ, (hegyi-pólé) ösz. fn. Máskép: *pólétarorja.* (Teucrium polium).

HEGYISTEN, (hegy-isten) ösz. fn. Régi görögök alsóbb rangu istenei, kik a hegyeken laktak és ott tiszteltettek.

HEGYISZAPSÁS, (hegy-iszap-sás) ösz. fn. Hegyek iszapos tavaiban termő sásfaj.

HEGYITOLVAJ, (hegyi-tolvaj) ösz. fn. 1) Hegyeken tanyázó, s a hegyen utazókat megfosztó tolvaj. 2) Ki hegyeken termő, létező jószágot, pl. fát, meszet stb. lop.

HEGYIZÖLD, (hegyi-zöld) ösz. fn. 1) Zöld szinü, földdel vegyes és lágy rézásvány. (Ochra Veneris). 2) Zöldes tiszta agyag.

HEGYKANYARODÁS, HEGYKANYARÚLAT, (hegy-kanyarodás v. -kanyarúlat) ösz. fn. Valamely hegynek az eddig követett iránytól eltérése, elhajlása.

HEGYKE, (hegy-ke) mn. tt. *hegykét.* Rátartósan, nyalkán, kevélykén, lábhegyen lépegető. *Hegyke legény, borbély, toborzó, diák. Hegyke betyár. Hegyke-begyke.* Tájdivatosan: *högyke.*

HEGYKÉLKÉDÉS, (hegy-ke-el-kéd-és) fn. tt. *hegykélkédés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Legényes kevélykedés, rátartiság, büszkélkedés, hányivetiség.

HEGYKÉLKÉDIK, (hegy-ke-el-kéd-ik) k. m. *hegykélkéd-tem, —tél, —étt.* Legényesen, rátartilag kevélykedik, hányja-veti magát, dicsekedik, hegyke öltözettel és járással kitünteti magát. V. ö. HEGYKE.

HEGYKÉN, (hegy-ke-en) ih. Rátartósan, nyalkán, kevélyen, lábhegyen lépve. *Hegykén járni a tánczot. Hegykén hánynivetni magát.*

HEGYKESÉG, (hegy-ke-ség) fn. tt. *hegykeségét,* harm. szr. *—e.* Legényes rátartiság, nyalkándi kevélység, mely leginkább a testnek hányivetiségében, lábhegyen való járásban mutatkozik. *Hegykeségből alig éri a lába a földet. Betyári hegykeség. Neveletlen hegykeség.*

HEGYKÉSEN, (hegy-ke-es-en) l. HEGYKÉN.

HEGYKOSZORÚ, (hegy-koszorú) ösz. fn. Egymással mintegy koszorú formán öszveköttetésben levő hegyek.

HEGYKŐ, mezőváros Sopron megyében; helyr. *Hegykő-re, —ről, —n* v. *Hegykövön.*

HEGYKÖZ, (1), (hegy-köz) ösz. fn. Hegyek közötti vidék. *Hegyközön fekvő helységek.*

HEGYKÖZ, (2), falvak Bihar megyében; helyr. *Hegyköz-ön, —re, —ről.*

HEGYKÖZI, (hegy-közi) ösz. mn. Hegyközön v. közben létező, tartózkodó, onnan való stb. *Hegyközi lakosok.*

HEGYLAKÓ, (hegy-lakó) ösz. fn. Ki hegyen, hegyes vidéken, hegyek között lakik.

HEGYLAKOS, (hegy-lakos) l. HEGYLAKÓ.

HEGYLÁNCZ, HEGYLÁNCZOLAT, (hegy-lángcz v. -lánczolat) ösz. fn. Egymással öszveköttetésben lévő hegyek sora. *Kárpátok hegyláncza* v. *-lánczolata.*

HEGYLEJTŐ, (hegy-lejtő) ösz. fn. 1) A hegynek hárántos oldala, mely kevesbé meredek, s föl- és lemenésre alkalmatosabb. 2) A hegynek alsó része, mely a völgytől vagy tértől csak lassan emelkedik magasabbra.

HEGYLEJTŐSÉG, (hegy-lejtőség) ösz. fn. A hegységnek, hegylánczнak azon környéke, mely a völgyekhez vagy sikságтоz közel van.

HEGYLÖVÉSZ, (hegy-lövész) ösz. fn. Hegyeken járókelő, s hegyi vadakat üző lövész.

HEGYMAGAS, falu Szala megyében; helyr. *Hegymagas-on, —ra, —ról.*

HEGYMAGASLAT, (hegy-magaslat) ösz. fn. A hegynek magas része, felső területe.

HEGYMEG, (1), HEGYMÖG, (hegy-meg v. -mög) ösz. fn. A hegynek mögötte levő hely, hegy hátulja, tulsó része, hegy elve.

HEGYMEG, (2), falvak Borsod, MAGYAR— és TÓT—, Gömör megyében; helyr. *Hegymég-en, —re, —ről.*

HEGYMENTIBEN, (hegy-mentiben) ih. Hegy mellett, ezzel egy vonalban.

HEGYMESTER, (hegy-mester) ösz. fn. Hites személy, ki a szölöhegyeket illető törvények és helybeli rendeletek megtartására felügyel. *Árkon kivül hegymester,* am. hatalma körén túl terjeszkedő. (Km.).

HEGYNYAK, (hegy-nyak) ösz. fn. Két hegybérczet öszvekapcsoló hegyhát, mely a bérczeknél valamivel alacsonyabb.

HEGYNYILÁS, (hegy-nyilás) ösz. fn. Lejtős térség vagy völgy két magasabb hegy között. Máskép: *hegynyiladék.*

HEGYNYUJTVÁNY, (hegy-nyujtvány) ösz. fn. Hegynek tovanyuló része.

HEGYOLDAL, (hegy-oldal) ösz. fn. A hegynek vagy hegysornak azon fölszinei, melyek a hegyháttól kezdve mindkétfelől a hegylábig lenyulnak. *Hegyoldalra ültetett szőlővesszők. Éjszaknak, délnek, keletnek, nyugotnak fekvő hegyoldal.* Régiesen: *hegymál.*

HEGYOMLÁS, (hegy-omlás) ösz. fn. 1) Általán omlás, midőn a hegynek valamely része leszakad vagy behorpad. 2) Bányász nyelven, föld alatti bányalyuk beszakadása. 3) Midőn a hegy oldalát takaró földtömeg a bele gyökeredzett növényekkel együtt alászáll.

HEGYÓRIÁS, (hegy-óriás) ösz. fn. Hegyen vagy hegyben lakó óriás akár valóságban, akár a képzeletben.

HEGYORMÓ, HEGYOROM, (hegy-ormó v. -orom) ösz. fn. A hegynek legmagasabb teteje, csúcsa.

HEGYŐL, (hegy-öl) névutó. Megfelel e kérdésre: *honnan?* Értelme: valaminek teteje, orma felől. *Ház hegyöl elrepülő gólya.* V. ö. HEGY, HEGYÉ, HEGYÉTT.

HEGYPINCZE, (hegy-pincze) ösz. fn. Hegy oldalába ásott vagy annak sziklaiból kivágott pincze. *Hegypincze legalkalmasabb hely a boroknak.*

HEGYRAJZ, (hegy-rajz) ösz. fn. Valamely hegynek írott képe.

HEGYRENDSZER, (hegy-rend-szer) ösz. fn. Valamely hegyláuczban, hegysorban, hegykoszorúban észlelhető természetes rend.

HEGYSARK, (hegy-sark) ösz. fn. A hegylábnak alsó kanyarulata, mely körül a hegy fordúl.

HEGYSÉG, (hegy-ség) fn. tt. *hegység-ét*, harm. szr. —*e.* Hegyekkel lepett vidék; több hegyek öszvege, lánczolata. *Melyeket hallván minden királyok, kik a hegységeken és mezőségeken laknak vala.* (Káldi Josue 9. 1. Károlyinál: *a hegyeken és a lapáczon).*

HEGYSÉGES, (hegy-ség-es) mn. tt. *hegységés-t* v. —*et*, tb. —*ek.* Hegységtől ellepett, sok hegygyel bővelkedő. *Megvere azért Józsue minden hegységes és mezőséges földet.* Káldi Józsue 10. 40. Károlyinál: *hegyesföldet . . . . mezőföldet.*

HEGYSÉGI, (hegy-ség-i) mn. tt. *hegységi-t*, tb. —*ek.* Hegységből v. -be való, hegységet illető. *Hegységi lakosok.*

HEGYSOR, (hegy-sor) ösz. fn. Sor, melyet egymással folytonos öszveköttetésben levő hegyek képeznek.

HEGYSÚR, falu Pozsony megyében. L. SÚR.

HEGY-SZENT-MÁRTON, falu Baranya megyében; helyr. *Szent-Márton-ba, —ban, —ból.*

HEGYSZOROS, (hegy-szoros) ösz. fn. Keskeny, meredek, mély nyilás két magasabb hegy között, mely átjárásul szolgál. V. ö. VASKAPU.

HEGYSZORULAT, (hegy-szorulat) l. HEGYSZOROS.

HEGYTARÉ, HEGYTARÉJ, (hegy-taré) ösz. fn. A hegynek taré v. taréj formán ki- vagy felálló része.

HEGYTETŐ, (hegy-tető) ösz. fn. l. HEGYORMÓ.

HEGYTÓ, (hegy-tó) ösz. fn. Tó, a hegyek hátán vagy oldalán, mely ha fölötte mély, és sajátságos kerekded alakú, *tengerszem*-nek mondatik. V. ö. TENGERSZÉM.

HEGYTORKOLAT, (hegy-torkolat) ösz. fn. Keskeny bemenetel, szűk völgy vagy szorulat a hegyek között.

HEGYTŐ, (hegy-tő) ösz. fn. A hegynek alsó része, melyen a lejtő végződik, s honnan a hegy magasságát mérni szoktuk; máskép: *hegyláb.*

HEGYTÖNK, (hegy-tönk) ösz. fn. Hegytől elvált, s leomlott nagyobbszerű sziklatömeg.

HEGYTUDOMÁNY, (hegy-tudomány) ösz. fn. A hegyek eredeti képződését, alkatrészeit, öszvefüggését, tulajdonságait tárgyaló tudomány.

HEGYÚT, (hegy-út) ösz. fn. A hegyre vagy a hegyen vezető ösvény vagy nagyobbféle út is.

HEGYÜREG, (hegy-üreg) ösz. fn. Barlang, mélyebben benyuló nyilás valamely hegy oldalában.

HEGYVÁM, (hegy-vám) ösz. fn. Vám vagy adó, vagyis kilenczed, tized stb. melyet a hegyi (szőlőhegyi) birtokosok, kik magát a földet vagy talajt nem tulajdonul birják, az illető földes uraságnak adni kötelesek. Eléjön már az 1405. évi 1-ső törvényczikkelyben is. Továbbá: „Megbocsássa k(egyelmed), hogy még sem küldhettek (küldhettük) az désma és hegyvám borok számát.“ Levél 1553-ból. Szalay Ágoston levélgyüjteménye.

HEGYVÁR, (hegy-vár) ösz. fn. Hegyre épített vár, milyenek pl. Buda vára, Munkács, Pétervárad vagy számtalan elpusztult régi váraink, mint: Visegrád, Murány stb.

HEGYVIDÉK, (hegy-vidék) ösz. fn. Hegyekkel lepett földterület vagy valamely hegyes tartomány környéke.

HEGYZUG, (hegy-zug) ösz. fn. Hegyek közé benyuló szűkebb völgy vagy szurdok.

HEGYZUHANÁS, (hegy-zuhanás) l. HEGYOMLÁS.

HEH, lehelet hangját utánzó természeti gyökszó, melyből *heheng, hehenget, hehengés, hehent* stb. származékok erednek. Sínai nyelven *hi* am. suspirare.

HÉH, indulatszó, mely által valamit nyersebb modorban kérdezünk. *Mit akarsz, héh!*

HEHE! v. HEHEHE! nevető hang, melynek módosításai: *hihihi! hahaha! hohoho!*

HÉHEL v. HÉHELY, v. HÉHÖLY, a palóczoknál és némely Dunán tuli vidékeken divatozó fn. tt. *héhel-t*, tb. —*ék*, (ök), harm. szr. —*e.* Megegyezik a német *Hechel* szóval, l. GEREBEN.

HÉHELEZ, (héhel-ez) l. GEREBENEZ.

HEHENG, (heh-en-ég) önh. és gyakor. Lehelő *heh* hangon szól vagy nevet; vagy kecske módjára bekeg, mekeg.

HEHENGÉS, (heh-en-ég-és) fn. tt. *hehengés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Lehelő *heh* hangon szólás vagy nevetés.

HEHENT, (heh-en-t) önh. m. *hehent-ètt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Egyes *heh* hangot bocsát.

HEHENTÉS, (heh-en-t-és) fn. tt. *hehentés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Egyes lehelő *heh* hangnak kinyomása.

HEHEZ, (heh-ez) önh. és áth. m. *hehez-tem*, *—tél*, *—ètt*. 1) Hehent. 2) Különösen a beszédben valamely szóhangot akár elül, akár utól *h*-val, azaz szellettel köt össze, pl. be^h, ki^h, ^h*ő*, ^h*öneki*, *meg*^h, *széket*^h stb. V. ö. H.

HEHEZÉS, (heh-ez-és) fn. tt. *hehezés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, midőn hehezünk.

HEHEZET, (heh-ez-et) fn. tt. *hehezet-ét*, harm. szr. *—e*. Valamely szónak, illetőleg szóhangnak *h*-val egyesitése. Máskép: *szellet*. (Aspiratio, Spiritus).

HEIT v. HÉIT, (hë-it v. hé-it, a *héú* v. *hiu* szóval együtt ugyanazon, t. i. *hé* v. *hi*, [azaz üres] gyöktől); mn. tt. *hëitot* v. *héitot*. A régi nyelvemlékekben am. bolond, esztelen, (észben üres). „Hasonlatik *hëit* (v. *héit*) férfiúhoz, ki alkotta ő házát fövenyen." „*Heitok* és vakok, mi nagyobb, az arany-e avagy a templom? ki megszenteli az aranyat." Tatrosi cod. „Tudjad te magadat izrael *heitnak*, fertezetesnek, balgatagnak, szelleti férfiúnak te hamisságodnak sokaságaért." Bécsi cod. Világosan is megnyujtva találjuk a Tatrosi codex 158. lapján. „*Héit!* (stulte) ez éjjel te lelkedet megkérik." A Góry-codexben: *hejt*. L. ezt. Innen származik *hëitség* vagy *hitség*, (a Bécsi codexben am. esztelenség; a Nádor-codexben szintén) és *hëitvány*, ma: *hitvány*.

HEJ, (1), indulatszó, mely által valakit felszólítunk, összevonva *hé*. *Hej, mit akartok? Hej juhászbojtár, hol a juh?* (Vitkovics).

„Hej haj nem bánom." Népdal.

„Hej haj, hujja haj,
Nincsen mostan semmi baj."
Siklódi tánczdal. (Kriza J. gyüjteménye).

2) A székelyeknél am. helyés (Kriza J.).

HEJ, (2), tájszerü kiejtése *hely* szónak. Lásd: HELY.

HÉJ! (1), indulatszó. 1) Szólító, kérdő, s egy a *hej* szóval. 2) Széles kedvből fakadó. *Héj huj! nem bánom, nékem is van virágom*. Népd. 3) Sajnálkozó *hejh!* helyett. *Héj be kár! Héj be sajnálom!*

HÉJ, (2), fn. tt. *héj-at* v. *—t*, tb. *—ak*. Eredetileg *hé* v. *hé*, mely a fölszint, magasságot jelentő *ha ho* gyökökkel rokon. A *j* toldalékul későbben járult hozzá, s mint a *karé*, *paré*, *taré* szókból lett *karéj*, *paréj*, *taréj*, s tájdivatosan: *karaj*, *paraj*, *taraj*: úgy a *hé*-ből *héj* és *haj* keletkeztek. 1) Valamely testnek külső kérge, tokja, hártyája, hüvelye, burka, mely annak tömegét körülveszi, azt betakarja, szóval fölszinét, legmagasabb, legkiállóbb részét képezi. *Fahéj. Gyümölcshéj. Borsóhéj. Czitromhéj. Szemhéj. Kenyérhéj. Gombahéj. Tökhéj*. 2) Átv. ért. takaró, burok, melylyel bizonyos testet behúznak. *Vánkoshéj, dunnahéj, párnahéj, kalap-, süveghéj. Házhéj*, am. házfödél.

HÉJA, (héj-a) fn. tt. *héját*. Ragadozó madárfaj, mely különösen a majorok körül az apróbb baromfiakra csapkod; némely vidéken: *hejjő*, *hejjü*, *kerra*, *kurhéja*, másutt: *kánya*. (Milvus). Nevét hihetően a *hé*, *ho*, (felület, magasság) szótól kapta, mivel bizonyos magasságban lebegve (héazva v. héjazva) lesi a zsákmányt. Perzsául: *ejje*. Sínai nyelven *ho* egyik jelentése: volando alta petere.

HÉJAKÚT v. HÉJAKÚT-MÁCSONYA, (héja-kút-mácsonya) ösz. fn. A mácsonyák neméhez tartozó növényfaj, melyet némelyek *bogácskóró*-nak v. *takácsmácsonyá*-nak hínak. (Dipsacus fullonum). Nevét Kresznerics így magyarázza: „Tudnivaló, hogy a bogácskóró igen megkivánja a nedvességet, (innen szomjuhozó lapu is a neve), e végre szolgálnak az ő víztartói; t. i. a két egymás ellenében álló levelei a szárához köröskörül oly szorosan összvenőnek, hogy azokban a harmat és esővíz megáll, és ezen levelek között találtató vizet nevezik Venusasszony fördőjének is. Meglehet, hogy valaki meglátta, hogy a héja is ezen víztartóból ivott és innen eredhetett a héjakút neve." Diószegi szerént a héjakút: D. laciniatus. V. ö. MÁCSONYA.

HÉJAL, (héj-al) áth. m. *héjalt*. Héjaz. Elejön Szalay Ágoston levélgyüjteményében: *héjalt borsó*, 1547-ből.

HÉJAS, (héj-as) mn. tt. *héjas-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Minek héja van, héjjal ellátott, burkolt, takart, tulajd. és átv. ért. *Héjas gyümölcsöt enni. Héjas borsó. Héjas vánkos, kalap*. V. ö. HÉJ.

HÉJASFALVA, erdélyi falu Felső-Fejér megyében; helyr. *Héjasfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

HÉJASODIK, (héj-as-od-ik) k. m. *héjasod-tam*, *—tál*, *—ott*. Héja nő, kérgesedik, hüvelyesedik. *A lehámlott boglárfák újra héjasodnak*.

HÉJATLAN, (héj-atlan) mn. tt. *héjatlan-t*, tb. *—ok*. Minek héja nincsen, mit meghámoztak, lehántottak, hüvelyéből kifosztottak, minek kérgét lehúzták stb. *Héjatlan fa, borsó, törökbúza, alma, kenyér*.

HÉJAZ, (héj-az) áth. m. *héjaz-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Valaminek héját lehúzza, lefosztja, lemetszi stb. *Fát héjazni. Kenyeret héjazni. Almát, körtét meghéjazni*. Rokon értelmüek vele a *hámos*, *hánt*, *hüvelyez*, *foszt*. 2) Valamit héjjal ellát, beföd, betakar. *Házat, aklot, pajtát héjazni. Dunnát, vánkost, párnát héjazni*. 3) *Fen* igekötővel önh. s am. magasan lebeg, szállong, s átv. ért. kevélykedik, nagyra van. *Fenhéjazni. Fenhéjaz, mint a kergeteges bak*. (Csuzi Sip szó). Ez értelemben szokottabb: *héjáz*.

HÉJÁZ, (héj-a-az) l. HÉJAZ, 3).

HÉJAZÁS, (héj-az-ás) fn. tt. *héjazás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Cselekvés, mely által valamit héjazunk. V. ö. HÉJAZ. *Kenyér-, gyümölcshéjazás. Házhéjazás.* 2) Állapot, midőn valaki fenlebeg, fenszállong vagy átv. ért. kevélykedik. *Fenhéjazás*; másképp: *héjázás*.

HÉJÁZÁS, (héj-a-az-ás) l. HÉJAZÁS, 2).

HÉJAZAT, (héj-az-at) fn. tt. *héjazat-ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Valaminek födele, takarója, különösen, épület tetőzete. *Ház héjazatán álló, fészkelő gólya. A héjazatot kijavítani. Az akol héjazatát lekapta a szél.*

HÉJAZATLAN, (héj-az-atlan) mn. tt. *héjazatlan-t*, tb. *—ok*. 1) Minek héjazata nincsen; fedetlen, tetőtlen. *Héjazatlan falak. Héjazatlan várromok.* 2) Minek héját le nem húzták. *Héjazatlan kenyér, gyümölcs, fa.* Rokon értelmüek vele: *hámozatlan, hántolatlan, hüvelyezetlen.*

HÉJÁZÓ, (héj-a-az-ó) mn. és fn. tt. *héjázó-t*. Nagyra látó, kevélykedő. *Fenhéjázó.*

HEJBE, tájdivatos; l. HELYBE.

HEJCZE, falu Abaúj megyében; helyr. *Hejczé-n, —re, —ről.*

HEJDE, (hej-de) indulatszó, mely által valakit menésre, sietésre nógatunk; másképp: *hajdi* vagy *haj te!*

HEJEHUJA, (heje-huja v. heje-ujju) iker indulatszó, mely széles kedvet fejez ki. *Hejehuja, szüröm ujja!* Másképp: *hejjehujja, hajahuja, hajjahujja.* Használják főnévül is, s jelent széles víg kedvet, dínomdánomot, fesztelen mulatságot, tivornyát. *Lesz ma hejehuja.*

HEJH, indulatszó, mely sajnálkozást, keservet, bánatot, sohajtást fejez ki. *Hejh be kár, hogy így történt! Hejh be sok bajom van!*

HEJ HAJ! l. HEJ, (1).

HEJJ, a székelyeknél am. helyés.

HÉJJA, tájdivatos, e helyett: *hijja* v. *hija*, l. HÍJ.

HÉJJASFALVA, l. HÉJASFALVA.

HÉJJÁZ, l. HÉJÁZ.

HEJJEHUJJA, l. HEJEHUJA.

HEJJŐ, HEJJÜ, l. HÉJÁ.

HÉJJU, székelyesen am. *héj* fn.

HÉJOLKODIK, a Bécsi codexben am. vanus est; ma: *hivalkodik.*

HÉJSZÖVET, (héj-szövet) ösz. fn. Rostos vagy finom fonálszerü szövet, a fák kérgeinek belső oldalán, melyet szálanként fel lehet fosztani.

HEJT, (hë-it) fn. tt. *hejt-ot*. A Góry-codexben, Katalin legendájában stb. ugyanaz, ami a Bécsi és Tatrosi codexben *heit*, azaz esztelen. „És az hejtokból bölcseket teszen." Góry-cod. „Tenen magadat se dicsérjed, se olcsárljad, mert ezt a hejtok tíszik (tészik, teszik). Katalin prózai legendája.

„És ez szizet igen megmeveték,
S öt csak nagy hejttnak alitták."
Katalin verses legendája.

HEJTSÁG, (hë-it-ság) fn. tt. *hejtság-ot*. Régies am. esztelenség. Néhutt: *hitság*.

„Azért ha mi bölcsek vagyunk,
Hát hejtság ne legyen nálunk."
Katalin verses legendája.

HÉJU, (1), v. HÉJJU, székelyesen s másutt am. *héj*, és *hiu* fn. Lásd ezeket.

HÉJU, (2), a Bécsi codexben am. üres, ment. „Menden büntöl héjukat (omni vitio liberos) ajánlanának neki.

HEK v. HEKK, törzse *hekre* és *hekkesen* székely szólásoknak, de maga a törzs mint főnév Kriza J. tanusága szerént nincs használatban. Rokonnak látszik *gög*, másképen *gég* v. *gége*; vagy pedig *hök* szóval, innen *hekkes*, am. gögös vagy hökös, magát visszatartó, rátartó.

HÉKA, (hé-ka) indulatszó, mely meghitt személyhez, közel baráthoz intézett hizelgő felszólitást, kérdést, felkiáltást, s némileg csodálkozást jelent. *Hékám*, Abaújban inkább csak ifjak között am. kedveském, *hallod-e*, *hékám*. Szabó Istvánnál Odüssea forditásában am. a görög *παπαί*, latin *papae*. *Ó hékám, milly őrültté tőn Zeüsz atya engem.*

HÉKÁS, (hé-ka-as) indulatszó, melylyel némely vidékeken, különösen a barkóknál, s kiskunságban a házastársak szólítják egymást. Szélesb ért. a tiszai vidékeken am. barátom. *Hová mégysz, hékás?* V. ö. HÉKA.

HEKK, l. HEK.

HEKKÉS, (hekk-és) mn. tt. *hekkés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Gögös, rátartó. V. ö. HEK és HEKRE.

HEKKÉSEN, (hekk-és-en) ih. Gőgösen, fenynyen, rátartósan. V. ö. HEK, HEKRE.

HEKLEHUKLA, (hekle-hukla) iker. mn. Népnyelven olyan emberről mondják, ki akadozva, vagy értetlenül, ostobán csacsog; másképp: *hetlekotla, hiblihubli.*

HÉKŐ, (hé kő) ösz. fn. Felső malomkő, mely az alsó kőnek mintegy héja, födele, teteje (héj-kő). *Felönteni a héköre* (km.), am. lerészegedni. Ebben: *hékö üssön meg* am. menykő.

HEKRE, (hek- v. hekkre) ih. A székelyeknél am. gőgösen, fennyen. *Olyan hekre tartja magát, mint egy faragott pipa* (Kriza J.). *Nagy hekre* ugyanott am. nagy zajra, nagy pufra.

„Az én ludam nagy hekre
Azt a prádét mëgtëtte,
Térgyig érő nagy hóba
Felhágott a tojóba."
Kriza J. gyüjteménye.

HÉKÚT, (1), (hé-kút) ösz. fn. Kútforrás, melyből héviz buzog.

HÉKÚT, (2), puszta Tolna megyében; helyr. *Hékút-on, —ra, —ról.*

HÉLA, (hé-la) mn. tt. *hélát.* Ritka használatu szó, s jelent oly gabonát, melynek magva, széke nincsen, csak tokja, toklásza, azaz *héja*, s innét e szó gyöke: *hé, héj. Hélazab*, üres zab, bolondzab.

HELBÉNY, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Nyitra megyében; helyr. *Helbény-be, —ben, —ből.*

HELÉBEL, l. HELYÉBEL.

HELEMBA, falu Honth megyében; helyr. *Helembá-n, —ra, —ról.*

HELENA, (1), **SZENT—**, falvak Körös, Thúrócz, Zágráb, és puszta Szala megyében; helyr. *Helená-n, —ra, —ról.*

HELENA, (2), **HELÉNA**, l. ILONA.

HELESFA, helység Baranya megyében; helyr. *Helesfá-n, —ra, —ról.*

HELLÉN, fn. és mn. tt. *hellén-t*, tb. *—ek.* Régi görög, Hellastól, mely Görögország régi neve; szűkebb értelemben pedig csak közép Görögország a mostani Livadia értetett Hellas alatt.

HELMECZ, KIRÁLY—, mváros Zemplén; **KORLÁTH—, PUPKA—**, falvak Ungh megyében; helyr. *Helmecz-én, —re, —ről.*

HELMECZKE, falu Zemplén megyében; helyr. *Helmeczké-n, —re, —ről.*

HELMES, falu Pozsony megyében; helyr. *Helmes-én, —re, —ről.*

HELPA, falu Gömör megyében; helyr. *Helpá-n, —ra, —ról.*

HELY, fn. tt. *hely-et* v. *—t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Gyöke, vagyis gyökeleme *he*, rokon a felszint, tetőt jelentő *ha, ho, hé* gyökökkel. 1) Tér, melyet valamely test elfoglal, betölt, vagy melyen valaminek lennie, állania, feküunie stb. kell. *Kályhának szegletben, ablaknak falon a helye. A széket, asztalt helyére tenni. Hivatlan vendégnek ajtó megett a helye.* (Km.). *Kis helyen sok jó ember megfér.* (Km.). *Szűk hely, tágas hely. Magas, alacson hely. Minden szentnek van mennyországban helye.* (Km.). *Helyén van az esze. Csak hült helye maradt. Eb helye.* (Km.), ezt tréfásan akkor mondják, midőn valaki dicsekszik, hogy jól lakott vagy valamit megevett. *Pokol a helye.* 2) Tér, melyen valami létezik, történik. *Kikötőhely, kiszállóhely, küldőhely, lakhely, lapdázóhely, mulatóhely, műhely, nézőhely, őrállóhely, rejtekhely, sebhely, révhely, sétahely, tekézőhely, tűzhely, csatahely, vásárhely* stb. 3) Valaminek hátramaradt nyoma, bélyege. *Sebhely, himlőhely, fekhely* stb. 4) Város, falu, puszta, vár stb. hol emberek laknak, tanyáznak. *Jó hely Buda.* (Km.). *Pest nagy hely. Népes hely. Erős hely. Kerített hely.* Innét több városok és faluk nevei: *Vásárhely, Szombathely, Várhely, Szerdahely, Újhely, Udvarhely* stb. 5) Jobbágytelek. *Egészhely, félhely. Két egészhelyet bírni.* 6) Hatóság, kormányszék. *Legfensőbb hely. Felsőbb helyre folyamodni.* 7) Valamely személy rangbeli vagy hivatalos állapota, állása vagy maga a hivatal, rang. *Magas helyre jutni. Fő helyen levő urak. Valakinek helyébe mást tenni, állítani. Üres helyeket új tisztekkel betölteni.* Innen: *helyettes, helytartó.* 8) Kitünő állapot, jelesség. *Helyén van az esze, szive.* 9) Jelent néha időt, alkalmat. *Erről most nincs helyén szólani. Majd lesz hely annak előadására is. Itt tréfának nincsen helye. Tréfa maga helyén jó.* (Km.). 10) Valaminek oly állapota, melynek a sorban, rendben az az igazi helye, mely azt leginkább megilleti; innen mondjuk: *helyre igazítani, helyreütni, helyrehozni valamit*, t. i. az őt megillető helyre; *helyt adni valaminek*, az őt megillető helybe igtatását megengedni, különösebben: helyeselni; s ebből származik a javalást, dicsérést jelentő *helyés*, (= helyén levő); *helyesen; helyben hagyni* am. jóvá hagyni; és *helyt állani*, az őt illető helyen állandóan megmaradni, onnan semmi által magát eltántoríttatni nem engedni. Megjegyzendők ezen öszvetételek: *helylyelhelylyel, helylyelközzel*, azaz itt-ott, némely helyeken vagy időben. Személyragozva és benmaradó raggal: *helyemben, helyedben, helyében* stb. am. személyemben, személyedben, személyében stb. *Hát te mit tennél helyemben? Ha én helyében volnék, máskép tennék.* A tárgyeseti ragra nézve a szokás oda látszik hajlani, hogy tulajd. értelemben *helyet*, átv. ért. pedig *helyt* használ, pl. *helyet változtatni, helyet adni valakinek a szobában; helyt adni más állításának, helyt állani.*

HELYÁR, (hely-ár) ösz. fn. Valamely helyért fizetendő vagy fizetni szokott pénzöszlet, pl. a szinházban. *Helyárak pengő pénzben vagy osztrák értékben.*

HELYBE, azaz *helyben*, a székelyeknél s Tisza vidékén am. derekasan. *Úgy megforgatták, hogy ugyan helybe!* (Kriza J.). V. ö. HELYBEN.

HELYBELI, (hely-beli) mn. tt. *helybeli-t*, tb. *—ek.* 1) Bizonyos helyen létező, tartózkodó, lakó; nem idegen, nem jövevény. *A város helybeli lakosait felírni. Helybeli tisztviselő, igazgató, pap, mester.* 2) Bizonyos helylyel szoros öszveköttetésben levő, arra vonatkozó. *Helybeli viszonyok, körülmények, akadályok. Helybeli tukvány* v. *intévény.* (Platztratte). *Helybeli utalvány.* (Stellzettel).

HELYBELISÉG, (hely-beli-ség) fn. tt. *helybeliség-ét*, harm. szr. *—e.* Bizonyos helynek minősége, fekvése, körülményei és viszonyai együtt véve. *A tűzkármentesítők a házak helybeliségét különösen tekintetbe veszik. Ezen jószág helybelisége nekem tetszik.* (Localitas); rövidebben: *helyiség.*

HELYBEN, (hely-ben) ih. A térre vitetvén, am. azon a helyen. Átv. értelmében, l. HELY 10). V. ö. HELYBE, tájszólás és HELYBENHAGY.

HELYBENHAGY, (helyben-hagy) ösz. áth. Jóváhagy. V. ö. HELY, 10).

HELYBENHAGYÁS, (helyben-hagyás) ösz. fn. Valaminek jóváhagyása, helyeslése, vagyis nyilatkozás, mely által valamit jónak ismerünk, javalunk. *Felső helybenhagyást nyert egyesület, terv, vállalat. Okosabbak helybenhagyásával tenni valamit.*

HELYBÉNY, l. HELBÉNY.

HELYÉBEL, (hely-éb-el) önh. m. *helyébel-t.* Szük körben (Baranyában) divatozó tájszó, s am. henyél, restelkedik, lebzsel. Szabó Dávid szerént am. restségből mindent helyébe hozatni kiván. Vagy talán a *henyél* szó toldalékos, tunya kiejtése.

HELYENKÉNT, (hely-en-ként) ih. 1) A helyeket egyenként és öszvesen véve. 2) Bizonyos helyeken.

HELYÉNY, (hely-ény) mn. tt. *helyény-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Kemenesali tájszó, s am. kény és kedv szerént való, fínom, kényelmes, szóval : mi az érzékek kielégitésére nézve igen helyén van. Használható volna az angol : *comfort*, *comfortable* szók kifejezésére. *Senki helyényebben nem él, mint ő.*

HELYES, (1), (hely-es) mn. tt. *helyes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Kinek v. minek bizonyos helye van. *Műhelyes mester. Egészhelyes, félhelyes gazda. Sétahelyes piacz. Sebhelyes, himlőhelyes arcz.* Az ily értelemben vett *helyes* szónak képzőjében az *e* köz szokás szerént nyílt.

HELYÉS, (2), (hely-és) mn. 1) Minek v. kinek külső alakja idomos, arányos, s minden részeire nézve illő helyet foglal. *Helyés arcz, leány, ifjú. Helyés szoba. Helyés kocsi, szerszám. Helyés öltözet.* 2) Jeles, derék, kitünő, a dologhoz tartozó, szabály szerénti. *Helyés beszéd. Helyés szini előadás. Helyésirás. Helyés gondolat. Ez már helyés. Helyés!* Ez értelemben a közös szokás zárt *é*-vel él. A kiejtési különbséget a tulajdon és átv. értelem teszi. Úgy van ez a *hégyes* szónál is, mely midőn am. *montosus*, nyilt, midőn pedig am. aculeatus, cuspidatus, zárt *é*-vel ejtetik. *Hégyes vidék, hégyés kés.*

HELYÉSÉL, (hely-és-él) áth. m. *helyésél-t* v. *helyéslétt*, htn. *—ni* v. *helyésleni.* Valamit helyesnek vall, mond, nyilvánít, jóváhagy, mint jelest, kitünőt dicsér. *Helyésélni a követ beszédét. Helyésleni a benyujtott tervet.*

HELYÉSEN, (hely-és en) ih. Jelesen, kitünőleg, úgy, mint kell, dicséretesen. *Helyésen elrendezni valamit. Helyésen írni, beszélni. Ez bizony helyésen van. Helyésen! csak tovább!*

HELYESFŐ, falu Baranya megyében; helyr. *Helyesfő-n, —re, —ről.*

HELYÉSIRÁS, (helyés-irás) ösz. fn. A nyelvtannak része, mely szabályokat ad elő, mikép kelljen a szók alkotó részeit hibátlanul leirni, elválasztani, a bevett jeleket elrakni, s így az illető beszédet értelmessé tenni. *Görög, latin, magyar helyesirás. A helyesirás általános és különös szabályai.*

HELYÉSIRÁSI, (helyés-irási) ösz. mn. Helyesírást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Helyesirási szabályok.*

HELYESLEG, (hely-es-leg) ih. Helyenként, minden helyeken. *És döghalálok lesznek, és éhség és földindulások helyesleg.* (Káldi, Máté 24. 7. Károlyinál : *minden helyeken*, a Tatrosi codexben csak : *helyeken). Helyesleg, helyesleg* am. itt, ott.V. ö. HELY.

HELYÉSSÉG, (hely-és-ség) fn. tt. *helyésség-ét,* harm. szr. *—e.* Jeles, kitünő, dicséretes, czélszerű, talpraesett tulajdonsága valaminek. *Beszéd helyéssége.* V. ö. HELYÉS.

—HELYEST, l. —HELYT.

HELYÉTT, (hely-étt) névhatárzó. 1) Valakinek személyében, nevében, rovására, pótlására. Személyragozva : *helyéttem, helyétted, helyétte* stb. *Apja helyétt a fiú jött. Péter helyétt Pált küldötték. Helyétted is dolgozom. Ki helyétt fizetsz?* 2) Valami gyanánt, valamit pótolva. *Pénz helyett gabonával fizetni. A helyett, hogy iskolába menne, csavarog. Robot helyett napszámot fizet.* 3) Bizonyos helyen. *Mindig egy helyett árul a vásárban. Más helyett lakik minden évnegyedben.* De ezen értelemben jobb : *helyütt.*

HELYÉTTES, (1), (hely-étt-es) mn. tt. *helyéttes-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Valakinek helyét, személyét, hivatalát viselő, mást pótoló. *Helyettes tanító, tisztviselő. Helyettes elnök.* Ellentéte : *rendes, rendszerénti.*

HELYÉTTES, (2), (mint föntebb) fn. tt. *helyéttes-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Személy, ki valamely hivatalban, tisztségben, eljárásban, végrehajtásban, más személyt képvisel, annak helyében működik. *Püspöki helyettes, főispáni helyettes* stb.

HELYÉTTESI, (hely-étt-es-i) mn. tt. *helyéttesi-t*, tb. *—ek.* Helyettest illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Helyettesi jogok, kötelességek.* V. ö. HELYÉTTES.

HELYÉTTESÍT, (hely-étt-es-ít) áth. m. *helyéttesít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Valakit másnak helyettesévé tesz vagy nevez.

HELYÉTTESÍTÉS, (hely-étt-es-ít-és) fn. tt. *helyéttesítés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, mely által valaki helyettessé tétetik vagy neveztetik.

HELYÉTTESSÉG, (hely-étt-es-ség) fn. tt. *helyéttesség-et,* harm. szr. *—e.* Helyettesi hivatal, állás, állapot, rang. *Valakit helyettességgel megtisztelni.* V. ö. HELYÉTTES.

HELYÉTTÉZ, (hely-étt-éz) áth. Helyét pótolja, valaki helyett működik. *Az elnököt helyettezni. Az alispánt helyettezni.*

HELYEZ, (hely-ez) áth. m. *helyez-tem, —tél, —étt* v. *helyzétt*, htn. *—ni* v. *helyzeni.* Valamit bizonyos helyre tesz, állít, alkalmaz, fektet stb. *A könyveket fiókokba, a ruhákat szekrénybe helyezni. A katonákat szállásaikra, állomásaikra helyezni. Szobában a bútorokat elhelyezni. Magát valahová behelyezni,* am. beszállásolni. *Fölhelyezni a fegyvereket a fogasra. Az érkezett vendégeket a városban széthelyezni.*

HELYEZÉS, (hely-ez-és) fn. tt. *helyezés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valamit bizonyos helyre állítunk, teszünk, alkalmazunk.

HELYEZET, (hely-ez-et) fn. tt. *helyezet-ét,* harm. szr. *—e* v. *—je.* 1) Általán állapot, mely valamely személy vagy tárgy által elfoglalt helyre vo-

natkozik. 2) Különösen, meghatározott állása, fekvése valaminek. *Egyenes, ferde, visszás helyezetben álló katonák. Ezen helyezetben maradjatok. Más helyezetbe tenni valamit.* 3) Azon határvonalak, melyek valamit környékeznek. *Szük, szoros, tágas helyezet. Ezen városnak kedvező helyezete van a kereskedésre.* 4) Átv. ért. körülmény, sors, hivatal. *Helyezetem nem engedi, hogy utazni menjek. Kényelmes, veszedelmes, terhes, sujtó helyezetben lenni. Jó helyezetbe jutni.* Öszvevonva: *helyzet.*

HELYEZKÉDÉS, (hely-ez-kéd-és) fn. tt. *helyezkédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Bizonyos helyen állandó vagy ideiglenes letelepedés.

HELYEZKÉDIK, (hely-ez-kéd-ik) k. m. *helyezkéd-tem*, *—tél*, *—ett.* 1) Bizonyos helyre telepedik, azt elfoglalja. *Székre, pamlagra helyezkedni. Fészekbe, ágyba helyezkedni. Fölhelyezkedni a kocsira. Lehelyezkedni a fübe.* 2) Bizonyos állásba igazítja, rendezi magát. *Helyezkednek a sorba állitott katonák.*

HELYEZKÉDJ, (hely-ez-kéd-j) katonai parancsszó, s am. rendes, egyenes állásba igazodjál, rendezkedjél. (Stellt euch !).

HELYEZTET, (hely-ez-tet) áth. m. *helyeztettem*, *—tél*, *—ett.* Valamit bizonyos helyre fektet; helyheztet.

HELYEZTETÉS, (hely-ez-tet-és) fn. tt. *helyeztetés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* 1) Cselekvés, mely által valamit bizonyos helyre tetetünk vagy teszünk. 2) Állapot, állás, életmód, hivatal, szolgálat, alkalmazás. *Jó helyeztetésben lenni. Helyeztetését más kényelmesebbel felváltani.*

HELYFEKVÉS, (hely-fekvés) ösz. fn. Bizonyos térségnek vagy városnak, falunak, pusztának, épületnek stb. természeti határai, környezete, magassága, mélysége, szélessége.

HELYHET, (hely-h-et) áth. m. *helyhet-tem*, *—tél*, *—ett.* Ugyanazon jelentésü *helyhez*, vagyis *helyez* szóval. „Annakutánna kilemb kilemb országokra hordoztatni és végre hires neves Magyarországba e'-helhetni," (palóczos è, *el* helyett). A Carthausi névtelen Legendáji. A közbeszurt *h* itt vagy némi nyomatékosságból történt, vagy a törzsben levő *h* hangzatosságból vitetett át a következő szótagra is. Hasonló eset fordul elé *helyhez* és *hirheszik* szókban is.

HELYHETÉS, (hely-het-és) l. HELYHEZÉS, vagyis HELYEZÉS.

HELYHEZ, (hely-h-ez) áth. m. *helyhez-tem*, *—tél*, *—ett.* Ugyanannyit jelent, mint *helyez*, de a közbevetett *h* némi nyomatosságot látszik tulajdonítani neki. V. ö. HELYHET. Eléjön már a régi halotti könyörgésben is: „Hogy úr öt kigyelméhel Ábraám, Izsák, Jákób kebelében helyhezje."

HELYHEZÉS, (hely-h-ez-és) fn. l. HELYEZÉS.

HELYHEZTET, (hely-h-ez-tet) áth. és mivelt. m. *helyheztet-tem*, *—tél*, *—ett.* Alakja szerént miveltető volna, t. i. valamit bizonyos helyre tetet, állíttat, igazíttat. De a köz szokás inkább csak áthatólag használja, *helyez* v. *helyhez* értelemben. Eléjön már 1490-ben a Mátyás király halálára írt emlékversben.

„Hatalmasságodat jelentéd,
Bécsnek hogy városát te megvennéd.
Ékes sereged ott feletted
Királyi széked benne helyheztetted."
Meditationes Joannis de Turrecremata.

Jegyzet: ‚oth felethed' irásból látszik, hogy valamint *oth* szóban a *th* kettőztetés helyett van írva, mint számtalanszor a régiségben, úgy *felethed* szóban is.

HELYHEZTETÉS, (hely-h-ez-tet-és) fn. l. HELYEZTETÉS.

HELYI, (hely-i) mn. tt. *helyi-t*, tb. *—ek.* Helyt illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Helyi viszonyok.* Ezen egyszerü alak helyett jobbára *helybeli* használtatik, kivéve az öszvetett szókat, pl. *vásárhelyi*, *udvarhelyi*, *várhelyi* stb.

HELYIRÁS, (hely-irás) ösz. fn. Nagyobb vagy kisebb terjedelmü helynek, pl. országnak, vidéknek, városnak stb. pontos leirása, melyben az egyes részletek, pl. hegyek, folyók, tavak, erdők, utak, középületek, hidak stb. körülményesen elszámláltatnak. (Topographia).

HELYIRAT, (hely-irat) ösz. fn. Helyirás által véghez vitt mü. *Nyomtatásban megjelent helyirat.*

HELYIRATI, (hely-irati) ösz. mn. Helyiratot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó stb. *Helyirati jegyzetek, munkák.*

HELYISÉG, (hely-i-ség) fn. tt. *helyiség-et*, harm. szr. *—e.* Bizonyos tárgynak fekvése, helybeli körülményei, határai; helyül szolgáló térség. *Kényelmes fekvésü, tágas helyiség.*

HELYISMERET, HELYISMERETSÉG, (hely-ismeret v. —ismeretség) ösz. fn. A helyi viszonyok, körülmények felől tapasztalat útján szerzett tudomás.

HELYLEIRÁS, (hely-le-irás) l. HELYIRÁS.

HELYLYEL-HELYLYEL, határozó gyanánt am. némely helyeken.

HELYLYEL-KÖZZEL, l. HELYLYEL-HELYLYEL.

HELYŐR, (hely-őr) ösz. fn. Egyes személy, ki valamely helyre felügyel, kivált katonai minőségben.

HELYŐRNAGY, (hely-őrnagy) ösz. fn. Állandó katonaság, vagyis helyőrség által megszállott helynek, pl. várnak, erősségnek hadi kormányánál szolgáló őrnagy. *Komáromi helyőrnagy.* (Platzmajor). V. ö. HELYŐRSÉG.

HELYŐRSÉG, (hely-őrség) ösz. fn. Bizonyos katonai állomáson, különösen várakban, erődökben állandóan tanyázó katonaság. (Garnison).

HELYPARANCSNOK, (hely-parancsnok) ösz. fn. Bizonyos katonai állomáson, pl. városokban, várakban, erősségekben főhatalommal biró tiszt. Kisebb

állomások helyparancsnoka lehet őrnagy, kapitány, sőt alsóbb rendü tiszt is.

HELYPÉNZ, (hely-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet az illető hatóságnak vagy helytulajdonosnak a piaczon vagy vásárban árulók fizetnek, ha ezen adó nemétől törvényesen fölmentve nincsenek. Szélesebb ért. díj, melyet valamely helynek ideiglenes elfoglalásától fizetni kell, milyen p. o. a révbér, karópénz.

HELYPÓTLÓ, (hely-pótló) ösz. fn. 1) Személy, ki valamely szolgálatot, hivatalt más helyett végez. 2) Tárgy, mely másnak nem létében bizonyos helyet betölt, pl. a hír- v. divatlapokban holmi apró czikkecskék; ez máskép: *hézagpótló*.

HELYRAJZ, (hely-rajz) l. HELYIRÁS.

HELYREÁLL, (helyre-áll) ösz. önh. Tulajd. ért. oda áll, hol a helye van. Átv. ért. rendetlen, megromlott állapotból az elébbi rendes, ép állapotba visszatér. *Egészsége helyreállott.*

HELYREÁLLÍT, (helyre-állít) ösz. áth. Eszközli, rendeli, hogy valami helyreálljon; elébbi állapotába visszahelyez valamit.

HELYREÁLLÍTÁS, (helyre-állítás) ösz. fn. Tulajd. ért. valaminek oda állítása, hol saját helye van. *Az elszórt bútorok helyreállítása.* Átv. ért. rendetlen, romlott állapotnak megszüntetése. *Béke helyreállítása. Egészség helyreállítása.*

HELYREHOZ, (helyre-hoz) ösz. áth. 1) Valamit rendetlen, romlott állapotból kivesz, megjavít, megigazít. *Helyrehozni a megbomlott órát. Helyrehozni a rendetlenül müködö gépet.* 2) Valami elmulasztottat későbben teljesít, kipótol. *Mit ma elmulasztottál, holnap helyrehozd.* 3) Bizonyos kárt visszatérít, veszteséget, rövidséget pótol. *Mit a gabonán vesztett, helyrehozta a gyapjún.*

HELYREHOZÁS, (helyre-hozás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit helyrehozunk. V. ö. HELYREHOZ.

HELYREHOZHATATLAN, HELYREHOZHATLAN, (helyre-hozhat[at]lan) ösz. mn. Mit helyrehozni lehetetlen. *Helyrehozhatatlan kár, veszteség, elmulasztás.* V. ö. HELYREHOZ. Határozóilag am. helyre nem hozható módon.

HELYREHOZHATÓ, (helyre-hozható) ösz. mn. Mit helyre lehet hozni; pótolható, javítható, visszatéríthető. *Helyrehozható kár. Helyrehozható gép, óra. Helyrehozható veszteség.* V. ö. HELYREHOZ.

HELYREHOZHATÓLAG, (helyre-hozhatólag) ösz. ih. Pótolható, javítható, kiigazítható módon.

HELYREIGAZÍT, (helyre-igazít) l. HELYREHOZ, 1).

HELYREPÓTOL, (helyre-pótol) l. HELYREHOZ, 2), 3).

HELYREÜT, (helyre-üt) ösz. áth. 1) Tulajdon ért. valamit ütés által saját helyére igazít. *Helyreütni a megtágult szeget.* 2) Átv. ért. l. HELYREHOZ.

HELYSÉG, (hely-ség) fn. tt. *helység-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Széles ért. társaságban élő családok által lakott hely, pl. városok, faluk, népes puszták. *A hegytetőről látszó helységek. Több helységen keresztül utazni. Csongrád megyében kevés, de igen nagy helységek vannak.* 2) Szorosb ért. falu. *Jobbágyhelység, nemeshelység. Helység birája. Helység rétje, erdeje.* 3) Faluban lakó közönség. *Helység költségén utazni. Helység rovására inni. A helységet országos munkára, utcsinálásra parancsolni.*

HELYSÉGBELI, (helység-beli) ösz. mn. és fn. Helységben létező vagy lakozó. *Helységbeli csapszék. Helységbeliek.*

HELYSZINE, (hely-szine) ösz. fn. Meghatározott, kijelölt hely. *Megjelenni a helyszinén. A tett kárt a helyszinén becsülni meg.* Külön is irják.

HELYSZINELÉS, (hely-szinelés) ösz. fn. Tulajdonképen a helyszinén megjelenés. Különösen pedig a telekkönyvi rendelet szerént, mely az országbirói értekezletben Magyarországra nézve továbbá is elfogadtatott, a telekjegyzőkönyvek hitelesítése után tapasztalt némely birtokváltozásoknak kinyomozása végett a hely szinére kiküldött bizottságok (helyszinelő bizottságok) müködése.

HELYSZŰKE, (hely-szüke) ösz. fn. Helynek, térnek szük volta, hiánya. *Helyszüke miatt valamit mellőzni.* Külön is irják.

HELYT v. HELYTT, am. *helyett.*

„S gazdag aratás helyt gazt ád neki vissza.

. . . . . .

Elfolyt élte bünét térden kisiratná,
Ha válasz helyt mindég a poklot mutatná."
Péczeli József a XVIII. századból.

—HELYT v. —HELYTT, némi öszvetételben határozói képzővé válik, ú. m. *mihelyt*, (máskép: *mihelyest*, tájejtés szerént: *mihelyen, mihent*, sőt Hevesben *mihánt* is), azaz amely helyben, amely időpontban v. pillanatban; *ahelyt*, (a székelyeknél: *ahalyt* v. *ahajt)*, am. azon helyben, azonnal.

HELYT v. HELYET AD, áth. mely a tárgyesetet már magában foglalja, s tulajdonító ragu nevet vonz. 1) Elfoglalni való tért enged; de ezen ért. inkább: *helyet ad. Helyet adni a vendégnek. Helyet adni néhány napra valamely idegen jószágnak.* 2) Átv. valamit mint helyest elfogad, helybenhagy. *Helytadni az okosabbak tanácsának. Ily mentegetődzésnek helytadni nem lehet.*

HELYTÁLL, (helyt-áll) ösz. önh. Helyét megtartja, helyéből ki nem mozdúl, állhatatosan megmarad állomásán, czéljától nem engedi elüttetni magát. *Minden veszély, bajok, fenyegetések daczára helytállani.* Népiesebb kifejezéssel: *megállja a sarat.* Továbbá am. *érvényes, érvénynyel bír, megáll.*

HELYTÁLLÓ, (helyt-álló) ösz. mn. Érvénynyel biró, megálló, helyes.

HELYTARTÁS, (hely-tartás) ösz. fn. Másnak nevében, személyében müködés, hivatalkodás.

HELYTARTÓ, (hely-tartó) ösz. fn. Személy, ki bizonyos hivatalban, működésben mást képvisel. Csak nagyobb rangu és fejedelmi személyek képviselőjéről használtatik. *Kir. helytartó. Főispáni helytartó,* (helyettes). *Püspöki helytartó.* Régen : valaki *képe.*

HELYTARTÓI, (hely-tartói) ösz. mn. Helytartót illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Helytartói rang, hivatal, parancs.*

HELYTARTÓSÁG, (hely-tartóság) ösz. fn. Helytartói méltóság, hivatal; tanács. *Helytartóságra emeltetni. Helytartósághoz benyujtott kérelemlevél.*

HELYTARTÓTANÁCS, (hely-tartó-tanács) ösz. fn. Így neveztetik hazánkban az 1723-ban felállított, Budán létező kormányszék, mely egyenesen a fejedelemtől függvén, ennek rendeléseit intézvények által adja tudtára az országnak vagy valamely törvényhatóságnak, s azoknak sikeresítését eszközli. Különösen befolyást gyakorol a közbátorságra, a sajtóra, az egyházi dolgokra, iskolákra, alapítványokra, mesterségekre, kereskedésre, a katonaság ellátására stb. Elnöke az ország nádora vagy akadályoztatása esetében az ország birája, de ez rendszerént a Hétszemélyes táblánál elnökölvén, a tárnok vagy különösen kinevezett szakelnökök. V. ö. HELYTARTÓSÁG.

HELYTELEN, (hely-te-len v. hely-telen) mn. tt. *helytelen-t*, tb. *—ek.* 1) Hibás, illetlen, alaptalan, oktalan. *Helytelen beszéd. Szás gyanú között kilencz-venkilencz helytelen.* (Km.). 2) Ferde irányú, roszul álló, idomtalan. *Helytelen termet. Helytelen szabású öltöny.* Ellentéte : *helyes,* (nem : *helyes).*

HELYTELENÍT, HELYTELENIT, (hely-te-len-ít) áth. m. *helytelenít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Valamit helytelennek, azaz hibásnak, rosznak nyilatkoztat, (helytelenell). Eredetileg az *ít* képző értelménél fogva annyi volna, mint helytelenné tesz; de ezen értelemben nem divatos.

HELYTELENKEDÉS, (hely-te-len-ked-és) fn. tt. *helytelenkedés-t*, tb. *—ek.* Alkalmatlankodás, illetlenkedés, oly cselekvés, mely nincs a maga helyén és idején.

HELYTELENKEDIK, (hely-te-len-ked-ik) k. m. *helytelenked-tem, —tél, —ett.* Illetlenül viseli magát, alkalmatlankodik, nem tesz úgy, mint a hely körülményei igényelik; helytelenül cselekszik.

HELYTELENSÉG, (hely-telen-ség) fn. tt. *helytelenség-et,* harm. szr. *—e.* 1) Hibás tulajdonsága valaminek. *Beszéd helytelensége.* 2) Ferdeség, idomtalanság. *Termetnek, öltözetnek helytelensége.* 3) Illetlenség, oktalanság, vétség. *Helytelenséget követni el.*

HELYTELENÜL, (hely-te-len-ül) ih. 1) Hibásan, illetlenül, oktalanul. *Helytelenül szólni, cselekedni.* 2) Ferdén, visszásan, esetlenül, idomtalanul. *Helytelenül állani, ülni. Helytelenül viselni a ruhát. Helytelenül szabott öltöny.*

HELYÜTT, (hely-ütt) ih. Bizonyos helyen. *Két helyütt nem lehetünk egyszerre. Más helyütt voltam, mint gondolád. Egyszerre több helyütt kiütött a ragály.* V. ö. HELYÉTT.

HELYVIDÉK, (hely-vidék) ösz. fn. Valamely helynek, t. i. városnak, falunak környéke, kerülete.

HELYVISZONY, (hely-viszony) ösz. fn. Valamely helynek különös természeti vagy mesterségi, műveltségi körülménye.

HELYZÉS, HELYZET, l. HELYEZÉS, HELYEZET.

HEM v. HÉM, v. HÖM, elvont gyök, melyből közvetlenül az elvont *hemb* v. *hémb*, v. *hömb*, *hemp* v. *hémp*, v. *hömp*, *hember*, *hémbér*, *hömbör; hemper, hémpér*, *hömpör; hempely, hémpély, hömpöly* törzsnevek, s ezek származékai erednek. Alakra és értelemre rokon a *gom, göm, gum, güm,* (ezekben : gomb, gömb, gomboly, gömböly) gyökökkel. Jelenti azon forgást, melyet valamely test saját tengelye körül tesz, vagy azon vonalt, melyet az ily módon forgó test képez; innen általában forgást, forgolódást, hánykolódást, hányásvetést stb.

HÉMEDENCZE, (hé-medencze) ösz. fn. Parázsos vagy forró vízzel megtöltött medencze, melynek letakart födelén valamit melegítenek.

HEMGER, HEMGERÉG, l. HENGER, HENGERÉG.

HÉMP, HÉMPÉLYG, HÉMPÉLYGET, lásd : HÖMP, HÖMPÖLYG, HÖMPÖLYGET.

HÉMPÉR, HÉMPÉRÉG, HÉMPÉRGET, l. HÖMPÖLY, HÖMPÖLYÖG, HÖMPÖLYGET.

HEMZS, (hem-zs) elvont törzsök, melyből *hemzseg*, *hemzsegés*, *hemzsegő* származékok erednek. Jelenti oly apró állatkák mozgását, melyek sürüen összevetolult állapotban lévén, szüntelen forognak. V. ö. HEM, HÉM, HÖM. A *zs* képző mint hangutánzó a mozgásnak hangját fejezi ki.

HEMZSÉG v. HÉMZSÉG, v. HÖMZSÖG, (hem-zs-ég) önh. m. *hemzseg-tem, —tél, —ett,* (ött). Szük helyen létező vagy összeszorult apróbb állatokról mondjuk, midőn folytonos mozgásban vannak, forognak; máskép : *nyüzsög*, *bizseg*, *bozsog. Hemzsegnek a nyüvek a rohadt sajtban, büdös húsban. Annyi volt a féreg, csak úgy hemzsegett.*

HEMZSÉGÉS, (hem-zs-ég-és) fn. tt. *hemzségés-t*, tb. *—ek.* A sürüen összvetolúlt apró állatkák némileg hallható mozgása, forgása; máskép : *nyüzsögés, bizsegés, bozsogás, pizsegés, pozsogás.*

HEMZSÉGŐ, (hem-zs-ég-ő) mn. tt. *hemzségő t.* Ami sürüen forog, mozog. *Hemzsegő nyüvek, férgek.*

HENCS, puszta Győr megyében; helyr. *Hencsén, —re, —ről.*

HENCSE, falu Somogy, puszták Szala és Tolna megyében; helyr. *Hencsé-n, —re, —ről.*

HENCSERÉG, (hem-cs-er-ég) tájszó, l. HENGERÉG.

HENCZ, l. HIENCZ.

HENCZEG, (hem-cz-eg) önh. m. *henczeg-tem, —tél, —ett.* A Tisza vidékén am. hányakodik, (Mándy Péter szerént:) *pöffeszkedik.*

HENCZEGÉS, (hen-cz-eg-és) fn. tt. *henczegés-t*, tb. *—ék.* Hányakodás, pöffeszkedés.

HENCZIDA, falu Bihar megyében; helyr. *Henczidá-n, —ra, —ról.*

HENCZKÓ, falu Gömör megyében; helyr. *Henczkó-n, —ra, —ról.*

HENCZLÓ, (hencz-ló) ösz. fn. Nagy fajú nehéz ló. Így nevezik a Dunán túli magyarok a stájer széleken lakó henczek lovait. *Úgy dobog, mint a henczló.*

HENCZÓCZ, falu Zemplén megyében; helyr. *Henczócz-on, —ra, —ról.*

HENDE, (hem-de) csak *hendebanda*, és *hendebitél* öszvetett szókban használják. Jelentése: hányásvetés. V. ö. HEM.

HENDEBANDA, l. HANDABANDA.

HENDEBITÉL, (hende-bitél) ösz. áth. A székelyeknél am. hánykolódva öszvegyür v. öszvezilál. *A gyermek öszvehendebitélte az ágynemüket* (Kriza J.). A *bitél* (mintegy: ütél) szó magában szintén nem divatos.

HENDERBUCZKA, másként: *henterbuczka*, tájdivatos, *hengerbuczka* helyett.

HENE, puszta Szabolcs megyében; helyr. *Henén, —re, —röl.*

HENEM, tájdivatos, különösen székelyes kiejtése *hanem* szónak. Eléjön Szalay Ágoston levélgyüjteményében is.

HENÉSZ, falu Somogy megyében; helyr. *Henész-én, —re, —röl.*

HENGER v. HENGÉR, (hem-eg-er, hem-g-er) fn. tt. *henger-t*, tb. *—ek* v. *—ék*, harm. szr. *—e* v. *—je.* Hosszukás, gömbölyü, s egész hosszában egyenlő vastagságu tömör test, melynek két végei egyenlő nagyságu körlapot képeznek, s melyet saját tengelye körül kerék gyanánt forgatni lehet. *Valamit*, pl. *hajót, malmot hengeren csúsztatni. Hengerrel simított börök. Köhengerrel egyengetni az utak-t, kerti ösvényeket. Fahengerrel lenyomogatni a felszántott földet.* Hengert használnak a könyvnyomtatók és némely kézmivesek. *Henger óra*, melynek láncza hengeren jár. *Henger-játszómü. Hengermalom*, mely a gabonát hengerek által őrli lisztté. (Cylinder).

HENGÉR, a székelyeknél am. hóhér, kétségtelenül a német *Henker* után.

HENGERÁGYUTALP, (henger-ágyu-talp) ösz. fn. Ágyutalp gyanánt szolgáló henger.

HENGERBÓCZ, (henger-bócz) ösz. fn. Dunán túl am. oldalaslag lefelé való hempelygés, pl. midőn a gyermekek valamely domb oldaláról, vagy széna-, szalmakupaczról alágurgulnak. Különösen, *hengerbóczot hányni*, am. seggen ülve, s térdeit öszvefogva magán hátrafelé egyet vagy több*et is vetni. Ez a bukfenczczel ellenkezik. V. ö. BUKFENCZ.

HENGERBÓCZOZ, (henger-bóczoz) ösz. önh. m. *hengerbóczoz-tam, —tál, —ott.* Hengerbóczot hány. V. ö. HENGERBÓCZ.

HENGERBUCZKA, HENGERBUCZKÁZ, l. HENGERBÓCZ, HENGERBÓCZOZ.

HENGERCSIGA, (henger-csiga) ösz. fn. Csigafaj, melynek teste, illetőleg teknője vagy héja hengerded. (Voluta).

HENGERDED, (hem-g-er-ded) mn. tt. *hengerded-et* v. *—ét*, tb. *—ek* v. *—ék.* Minek hengerhez hasonló alakja van. *Hengerded kályha, éjjeli szekrény.*

HENGERÉDIK, (hem-g-er-éd-ik) k. m. *hengeréd-tem, —tél, —ett.* Bizonyos irányban és czél felé henger gyanánt gurúl, gördűl. *El-, alá-, elő-, le-, visszahengeredik. Ki a lapon fekszik, le nem hengeredik.* (Km.).

HENGERÉG, (hem-g-er-ég) önh. és gyakor. m. *hengerég-tem, —tél* v. *hengergéltem, hengergéltél, hengergélt*, htn. *—ni* v. *hengergeni* v. *hengergni.* Henger gyanánt forog, gurúl, gördül. *Hengereg a tésztanyujtó sodrófa. Lehengeregni a dombról, hegyoldalról. Hengeregnek a mángorló fák.* Legközelebbi rokonságban áll vele a *hentereg*, melyet tulajd. csak állatról mondanak. V. ö. HENTERÉG.

HENGERÉL, (hem-g-er-él) áth. m. *hengerél-t* v. *hengerlétt*, htn. *—ni* v. *hengerleni.* Valamit hengerrel nyomkod, egyenget, simít, kikészít. *Hengerelni az utakat, felszántott földet. Hengerelni a munkában levő timárböröket.*

HENGERÉZ, (hem-g-er-éz) áth. m. *hengeréz-tem, —tél, —étt*, htn. *—ni.* 1) Valamit hengerrel simára nyomkod, lapít. 2) Valamit hengerré alakít. *Fát, követ hengerezni.*

HENGERGE, l. HENGERCSIGA.

HENGERGÉP, (henger-gép) ösz. fn. Gép, melynek henger alakja van, vagy gép, melynek segitségével hengereket készítenek.

HENGERGÉS, (hem-g-er-ég-és) fn. tt. *hengergés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Valamely testnek, különösen hengerdednek, saját tengelye körül henger gyanánt forgása, görgése, gurgása.

HENGERGET, (hem-g-er-ég-et) áth. és gyakor. m. *hengerget-tem, —tél, —étt.* Valamely testet henger gyanánt forgat, görget, gurgat. *Hengergetni a rétessé alakítandó tésztát. Hengergetni öblítéskor a hordót. Öszvehengergetni a papirost, gyolcsot, posztót.* Rokonok vele a *henterget, gömbölyget, göngyölget.*

HENGERGETÉS, (hem-g-er-ég-et-és) fn. tt. *hengergetés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, mely által valamit hengergetünk. *Hordók, kiszakasztott kenyértészta, sodrófa* stb. *hengergetése.* V. ö. HENGERGET.

HENGERGÓGÁZ, (henger-gógáz) ösz. önh. m. *hengergógáz-tam, —tál, —ott.* Gyermekek módjára domboldalról vagy szalma-, szénahalomról stb. aláhengeregve játszik.

HENGERGŐ, (hem-g-er-ég-ő) mn. tt. *hengergő-t.* Saját tengelye körül, henger gyanánt forgó, görgő, gurogó. *Pinczébe aláhengergő hordó. Szalmáról lehengergő gyermekek.*

HENGERGŐS, (hem-g-er-ég-ő-ös) mn. tt. *hengergös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Hengergésre hajlandó,

könnyen hengergő vagy amin hengeregni lehet. *Hengergős gömbölyü test. Hengergős domb, oldal.* 2) Mi hengeregve történik. *Hengergős gyermekjáték.*

HENGERGŐZIK, (hem-g-ėr-ėg-ő-öz-ik) k. m. *hengergősz-tem, —tél, —ött.* Fektében henger módjára ide-oda, elé s hátra forog. L. HENTÉRÉG.

HENGERIDOMÚ, (henger-idomú) ösz. fn. l. HENGERDED.

HENGERÍT, HENGERIT, (hem-g-er-ít) áth. m. *hengerít-étt,* htn. *—ni* v. *—eni.* Valamit henger gyanánt fordít, gördít, mozdít, mozgásba tesz, gurdít, vagyis azt teszi, hogy saját tengelye körül forogjon, gördüljön stb. *Völgybe hengeríteni a vágott köveket. Alá-, el-, elő-, le-, visszahengeríteni valamit. A hordót korcsolyán fölhengeríteni a szekérre. A követ ráhengeríteni a lyukra. Nagy követ hengerítettél le szivemről.* „Kicsoda hengeríti el nekünk a követ a koporsó ajtajáról?" Márk 16. 2. Káldi.

HENGERÍTÉS, (hem-g-er-ít-és) fn. tt. *hengerítés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, midőn hengerítünk valamit.

HENGERÍTHETLEN, (hem-g-er-ít-het-len) mn. tt. *hengeríthetlen-t,* tb. *—ék.* Mit hengeríteni nem lehet. *Nehézsége miatt elhengeríthetlen szikladarab. A lapos testek hengeríthetlenek.*

HENGERLAKAT, (henger-lakat) ösz. fn. Hoszszukás, hengeridomú lakat.

HENGERLÉS, (hem-g-er-ėl-és) fn. tt. *hengerlés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valamit hengerrel egyengetünk, simítgatunk, kikészítünk. *Utak, szántóföldek hengerlése. Bőrök hengerlése.*

HENGERMALOM, (henger-malom) ösz. fn. Malom, mely vas hengerek által őrli a gabonát. *Gőzvagy vízhajtja hengermalom.*

HENGERNYE, (hem-g-er-nye) fn. tt. *hengernyét,* harm. szr. *hengernyé-je.* Henger vagy hengerek által müködő gép, készület, pl. a pénzverő intézetekben, hol a megtisztított érczet aczélhengerek között vékony rudakká alakítják.

HENIGH, falu Sáros megyében; helyr. *Henighén, —re, —ről.*

HENKERES, falu Bihar megyében; helyr. *Henkeres-én, —re, —ről.*

HENRIK, férfi kn. tt. *Henrik-et.* Heinrich. Henricus. Ebből származott köz nézet szerint a magyaros *Imre.* (Hemericus, Emericus). A német *Heinrich* szót a német nyelvészek *heim*, azaz Heimath és *rih*, (am. Fürst) szókból származtatják.

HENRIKA, női kn. tt. *Henrikát.* Henrica. Henriette.

HENT, (hem-t) elvont törzsök, melyből *hentér, hentérég, hentés* származékok erednek. Úgy látszik, kiavult ige, s annyit tehetett, mint valamit hentergetve forgat, henteregtet, (hem-t, höm-t, göm-t, gom-t).

HENTÉR, (hem-t-ér) elvont törzsök, melyből közvetlenül *hentérédik* és *hentérég* igék származnak. Képzésére rokon a *fintor, tántor* szókkal (hentérég, fintorog, tántorog).

HENTERBUCZKA, (henter-bucska), HENTERBUCZKÁZ; l. HENGERBÓCZ, HENGERBÓCZOZ.

HENTÉRÉDIK, (hem-t-ér-éd-ik) k. m. *hentéréd-tem, —tél, —ett.* Testével egyik vagy másik oldalra, előre vagy hanyatt fordúl. *A ló egyet henteredett, azzal fölkelt.*

HENTÉRÉG v. HENTERÉG, (hem-t-ér-ég) önh. m. *hentérég-tem, —tél* v. *hentérgettem, hentérgettél, hentérgett,* htn. *—ni* v. *hentérgeni*, v. *hentérgni.* Tulajd. ért. állatokról mondják, midőn fekvő helyzetben testeiket forgatják, hömbölygetik, hol egyik, hol másik oldalra, hol előre, hol hanyatt fordulva hánykolódnak, forgolódnak. *Henteregnek a sárban fekvő disznók. Henteregg a heverő ló. Ágyban henteregni. Kinjában a földön hentereg. Részegen henteregni az utczán.* Rokon vele a *fentereg,* mely tulajdonkép *ferteng, ferteneg*, s köz szokás szerént átvetve: *fetreng.* Szélesb és átv. ért. elhanyagolva, megvetve, segély nélkül hever, fekszik, romlik, veszendőben van, láb alatt, útban akadályoskodik. *A szegény árvákat, betegeket uton utfélen henteregni hagyják. Ruháit itt-ott a szögletekben henteregni láttam. Hát ezen edények miért henteregnek itten? Ugyan ne henteregj lábam alatt.*

HENTÉRGÉS, (hem-t-ér-ėg-és) fn. tt. *hentérgés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Cselekvés vagy állapot, midőn valami hentereg. *Disznók hentergése a sárban. Láb alatti, földön hentergése valaminek.* V. ö. HENTÉRÉG, és FETRENG.

HENTÉRGET, (hem-t-ér-ég-et) áth. m, *hentérget-tem, —tél, —étt.* Valamit henger gyanánt forgat, görget, majd egyik, majd másik oldalra, majd előre, majd hanyatt forditva hány-vet. *Birkózásban meghentergetni valakit.* Rokon vele a *fenterget, fertenget, fetrenget.*

HENTÉRGETÉS, (hem-t-ér-ég-et-és) fn. tt. *hentergetés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valaki henterget valamit. V. ö. HENTÉRGET.

HENTÉRGETŐ, (hem-t-ér-ég-et-ő) mn. tt. *hentérgető-t.* Aki vagy ami henterget valamit. *Egymást porban hentergető gyermekek. Szarhentergető bogár.*

HENTÉRGŐ, (hem-t-ér-ég-ő) mn. tt. *hentérgő-t.* Általán, aki vagy ami hentereg. *Porban hentergő féreg. Utczán hentergő részeg. Fűben hentergő gyermekek. Láb alatt hentergő holmi.*

HENTES v. HENTÉS, (hem-t-es v. hem-t-ő-s, v. hám-t-os) fn. tt. *hentes-t,* tb. *—ék.* 1) Disznóöléssel foglalkodó; innen disznóhúsfüstölő, disznópecsenyesütő, disznóhús-, és szalonnaárus, szalonnával kereskedő. Némelyek *hántos* szóból származtatják, aki mintegy hántja, lehántja a leölt disznót, vagyis elválasztja annak szalonnáját a húsától, s minden egyéb és nagyobb részeket egymástól, ez értelemben megfelel a franczia *charcutier* szónak (*caro* és *cutis* vagy *-cutio* latin szóktól. 2) Átv. ért. kontár, mesterségé-

ben ügyetlen ember. *Pörhentes* am. pörnyúzó, rosz ügyvéd.

HENTESKÉDIK, (hem-t-es-kéd-ik v. hám-t-os-kod-ik) k. m. *henteskéd-tem, —tél, —étt.* Hentes mesterséget gyakorol.

HENTESSÉG, (hem-t-es-ség v. hám-t-os ság) fn. tt. *hentesség-ét*, harm. szr. —*e.* 1) Hentes mesterség. 2) Valamely városban vagy vidéken az öszves hentesek.

HENY, (vastag hangon : *hany*) elvont törzsök, melyből *henye, henyél* stb. származékok erednek. Úgy látszik, vékony hangon egy a *hanyag* szóban létező *hany* törzsökkel. V. ö. HANY. Sínai nyelven *hién*, am. quiescere, otiosus, a finnben *huinaan*, henyélek. Eléjön a szláv nyelvekben is : *henyje, hnyje, gnyje.*

—HENY, névképző *verheny* szóban és származékaiban; a közbeszúrt *h* itt is némi hijányos vagy nem tetsző állapotot vagy minőséget fejez ki : *verhenyeges ló, verhenyeges szín.*

HENYE, (1), (heny-e) mn. tt. *henyét.* Értelmére rokon a mélyhangu *hanyag* szóval, s jelent tunyát, heverőt, munkátlant, ki mintegy hanyatt fekve dolog nélkül tölti az időt.

HENYE, (2), BALATON—, falu Szala megyében.

HENYEFENYŰ, (henye-fenyü) ösz. fn. Törpe, ágasbogas fenyőfaj, melynek fája nem épületre, csak tüzre való.

HENYEHIVATAL, (henye-hivatal) ösz. fn. Fizetéses hivatal, teendők nélkül. Henyehivatalokat az ország kárára szaporítani. (Sinecura).

HENYÉL, (heny-e-el) önh. m. *henyél-t.* Henyén él, tunyálkodik, nem dolgozik, haszontalanul tölti az időt. *Nap hosszant henyélni. Ifjusága szebb részét elhenyélni.* V. ö. HENYE.

HÉNYEL, falu Nógrád megyében; helyr. *Hényel-én, —re, —röl.*

HENYÉLÉS, (heny-e-el-és) fn. tt. *henyélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Az időnek henyélve, azaz dologtalanul, mit sem téve, kötelességét mulasztva eltöltése. *Henyélés gyökere a gonoszságnak.*

HENYÉLGET, (heny-e-el-get) önh. m. *henyélget-tem, —tél, —ett.* L. HENYÉLKÉDIK.

HENYÉLKÉDIK, (heny-e-el-kéd-ik) k. m. *henyélkéd-tem, —tél, —étt.* Folytonosan vagy gyakran henyél, munkátlankodik, dologtalankodik.

HENYÉLVE, (heny-e-el-ve) ih. Dologtalanul, mit sem téve. *Henyélve tölteni az időt.*

HENYÉN, (heny-e-en) ih. Henye módon, munkátlanul, dologtalanul, tunyán. *Henyén élni.*

HENYERÉL, (heny-er-él) önh. m. *henyerélt.* Tájdivatosan am. *henyél, henyélget.*

HENYÉS, (heny-e-es) mn. tt. *henyés-t* v. —*et*, tb. —*ek.* Henye tulajdonsággal biró; olyan, mint a henyék lenni szoktak. V. ö. HENYE.

HENYESÉG, (heny-e-ség) fn. tt. *henyeség-ét.* Tunyaság, munkátlanság, dologtalanság, a teendők végrehajtásában hanyagság.

HENYÉSZ, falu Somogy megyében; helyr. *Henyész-re, —én, —ről.*

HEON v. HÉON, (hë-on v. hé-on) ih. Eredete szerént am. üresen, pusztán, csupán. Eléjön a régi halotti beszédben. „*Héon* (= pusztán v. csupán), tilutoa (tiltá) ˇöt ëgy fa gyimilcsétől.“ „Nem *héon* (nem pusztán vagy nem csupán) magának, de ménd ő fajának halálot evék.“ A Góry-codexben is *hëvon* v. *hévon*, szintén am. üresen : „És ennet (= innet) hévon meg nem térhet.“ Benigna asszony imádságos könyvében : „És bocsátá kazdagokat hévon“ (hosszú *é*-vel : heevon). A carthausi névtelen Legendáiban : „Soha oly szegén hozjá nem jühetett, avagy csak látott volna úton elmulni és, hogy hévon elbocsátta volna.“ A Nádor-codexben szintén. Tehát nem am. a mai : héán v. híján.

HÉPALACZK, (hé-palaczk) ösz. fn. Rézből vagy ónból készített lapos palaczk, melyet forró vízzel megtöltve valaminek, pl. ágynak fölmelegítésére használnak.

HEPEHUPA v. HÉPEHUPA, Lugossy József és Mándy Péter szerént Szathmár megyében am. *hápahupa;* l. ezt. Innen ered : *hepehupás.*

HĖPP, elvont gyöke *hėppeg* és *hėppen* székely szóknak. Rokon, sőt azonos *söpped, söppeszt* igék *söpp* és *hibban* ige *hib* gyökével.

HĖPPĖG, (hėpp-ėg) önh. m. *hėppėg-tem, —tél, —étt.* A székelyeknél am. lassan, mintegy söppedezve jár.

HĖPPĖGÉS, (hėpp ėg-és) fn. tt. *hėppėgés-t*, tb. —*ék.* Lassu járás.

HĖPPEN, (hėpp-en) önh. m. *hėppent.* A székelyeknél am. esik, söpped; *leheppen* = leesik, leülepedik, leheveredik. Mély hangon : *hoppan, huppan* és *hibban* is.

HĖPPENT, (hėpp-en-t) áth. m. *hėppent-ėtt*, htn. —*ni* v. —*eni.* Ejt, hoppant, söppeszt. *Leheppenti magát a tunya munkás.* (Kriza J.).

HER, 1) Elvont gyök; jelentése *erő*, különösen férj- v. hímerő, s rokon a görög *ἀνηρ*, latin *vir*, német *Herr*, török *er, erkek* stb. szókkal. Származékai : *here, herél, hergel, hersent, herész, heréczel* stb. 2) Elavult fn. mely csak öszvetételben és némely belőle képzett szókban divatozik, s jelentése : fű v. füféle növény (cser, sarj), s megvan különösen a latin *herba* szóban is. Ide tartoznak : *lóher*, (túl a Dunán), *hervad, herkél, hernyó* (her-nyü), *herehura* stb. Rokonai : *har, haraszt* szóban, *hir, húr* a növényeket jelentő *gólyahir, csibehúr* szókban. V. ö. SARJ, CSERJ. 3) Hangutánzó, melyből *hereg, herbekk, herákol, herczehurcza, herde, herdel, herécsel, herjó, hergeduda, hergel, herget, herseg* stb. erednek. Rokon vele a mély hangu : *hor* (hornyol, horzsol). Egyébiránt valamennyinek alapfogalmát az *r* hang teszi. V. ö. R betü. 4) Több helynevek gyöke, ú. m. *Heréd, Herény, Heresznye, Herend, Hernye, Hernyék, Herpály, Herpenyő* (folyó).

HÉRAHÁZA, falu Vas megyében; helyr. *Héraházá-n, —ra, —ról.*

HERÁKOL, (her-ák-ol) önh. m. *herákol-t.* Arról mondják, ki a torkában meggyült nyálkát, turhát erős, ráspoló hangon kitisztítani törekszik. Hangutánzó ige. Néhutt: *krákol.*

HERÁKOLÁS, (her-ák-ol-ás) fn. tt. *herákolás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* A megrekedt nyálnak, turhának erős ráspoló hangon kierőtetése.

HERBÁTFA, helység Szala megyében; helyr. *Herbáthfá-n, —ra, —ról.*

HERBATHÉ, (herba-thé); idegen eredetű, de köz divatuvá lett ösz. fn. s jelent általán holmi házi szerekből, különösen füvekből készített főzetet. *Bodza-, székfü-* stb. *herbathé. Herbathét inni.* (Herbathea).

HERBEKK, (her-bekk, az heregő-bekegő) ösz. fn. Így nevezik a székelyek az olyan embert, ki nyelvhibája miatt akadozva, s mintegy *heregve, bekegve* beszél.

HERBOLTÓ, falu Liptó megyében; helyr. *Herboltó-n, —ra, —ról.*

HERCSESD, falu Bihar megyében; helyr. *Hercsesd-én, —re, —ről.*

HERCZBARCZ, l. HERZBORZ.

HERCZEG, fn. tt. *herczeg-et* v. *—ét,* harm. szr. *—e* v. *—je.* Német eredetű, (a német nyelvészek elemzése szerént *Herr,* [régiesen *heri]* és *ziehen,* [régiesen *tiuhan, teohan]* szókból származva, [így a latin dux is *duco*-tól ered]; tehát *Heer-zog,* am. hadvezér, szlávul *vojvoda),* de régen meghonosodott szó. 1) Ám. a szoros ért. vett német *herzog,* azaz oly tartománynak független fejedelme, mely herczegségnek neveztetik, Heyse szerént rangban a választó fejedelem (Kurfürst) és nagyherczeg (Grossherzog) után. *Nassaui herczeg, meklenburgi, szász, meiningeni, szász-altenburgi, limburgi, szász-, koburg-gothai, braunschweigi* stb. *herczeg.* Vannak *nagyherczegek* is: *szász-weimári, badeni, hesszeni, luxemburgi* stb. *nagyherczeg.* 2) Ám. a szoros és szokott ért. vett német ‚Prinz', azaz uralkodó fejedelem gyermekei és rokonai. *Örökös herczeg, koronaherczeg;* különböztetés végett: *főherczeg* (austriai). *Császár. kir. főherczegek; fenséges főherczeg.* 3) A német ‚Fürst' szükebb értelmében, a birodalomnak vagy országnak legfelsőbb rangu nagyja, első rangu czímzetes országnagy, kinél a grófok és bárók alantabb állanak. *Herczeg Eszterházy, Pálffy, Batthyány,* vagy a köznép nyelvéhez hübben: *Eszterházy hg. Pálffy hg.* stb. *Magyarország herczeg primása.*

‚Fejedelem' értelemben eléjön régen a Tatrosi codexben is: „Mert te belőled jő ki herczeg, (Erdősynél már fejedelem), ki bírja en népemet Izraelt."

HERCZEGFALVA, helység Fejér megyében; helyr. *Herczegfalvá-n, —ra, —ról.*

HERCZEGI, (herczeg-i) mn. tt. *herczegi-t,* tb. *—ek.* Herczeget illető, ahhoz illő, attól származó, arra vonatkozó stb. *Herczegi méltóság, hatalom. Herczegi ajándék. Herczegi díszköntös. Herczegi korona.*

HERCZEGILEG, (herczeg-i-leg) ih. Herczegi módon, herczeghez illőleg; fényesen, pompásan. *Herczegileg megjutalmazni valakit. Herczegileg élni.*

HERCZEGÍT, HERCZEGIT, (herczeg-ít) áth. m. *herczegít-ett,* htn. *—ni* v. *—eni.* Valakit herczeggé tesz, különösen az ország legfőbb rangu nagyjai (herczegek) sorába emel. *Valamely grófi nemzetség egyik ágát herczegíteni.*

HERCZEGÍTÉTT, (herczeg-ít-étt) mn. tt. *herczegített-et.* Herczegi méltóságra emelt. *Herczegített gróf, püspök.*

HERCZEGNÉ, (herczeg-neje) ösz. fn. Herczegi rangban levőnek neje, felesége, kinek férje herczegi czímet visel.

HERCZEGNŐ, (herczeg-nő) ösz. fn. Született herczegasszony, kinek atyja herczegi ranggal bír.

HERCZEGSÉG, (herczeg-ség) fn. tt. *herczegség-ét,* harm. szr. *—e.* 1) Herczegi főméltóság, főrang, mely egyszersmind czímül szolgál. *Herczegséged. Cs. kir. főherczegséged,* (fönség ed). 2) A herczeg czímü uralkodó fejedelemnek országa, birtoka. *Szász-kóburg-gothai, nassaui herczegség. Németszövetségi herczegségek.* V. ö. HERCZEG.

HERCZEHURCZA, (hercze-hurcza) iker. fn. Dunán túl, am. vergődésekkel járó, bajos életmód, melyben nincs nyugalma az embernek, s ide-oda hurczolkodni, húzni-vonni kénytelen. *Sok herczehurczán megy keresztül a szegény szellőrember.*

HERCZEHURCZÁL, (hercze-hurczál) áth. iker ige, m. *herczehurczál-t.* Ide-oda hurczol, elő s hátra vonszol. Átv. ért. rágalmaz valakit.

HERCZFALVA, helység Beregh megyében; helyr. *Herczfalvá-n, —ra, —ról.*

HERDÁL, (her-da-al) áth. m. *herdál-t.* Átv. és gúnyos ért. am. vagyonát mintegy koptatva, riszálva elvesztegeti, elpazarolja vagy szeleburdi könnyelmüek módjára elszórja. V. ö. HERDEL és HERDEHURDI.

HERDE, (her-de) mn. tt. *herdét.* Hangutánzó, s jelent szelest, szaporán beszélőt, kapkodva munkálót, cselekvőt. Győr vidékén: *serde.*

HERDEHURDI, (herde-hurdi) iker mn. Hangutánzó, s jelent szeles, hebehurgya embert, ki beszédében és tetteiben ide-oda kapkod; másképp: *hetlekotla, hetrepila, heklehukla, hiblihubli, szeleburdi.*

HERDEL, (her-ed-el) áth. m. *herdel-t.* Hangutánzó, s am. valamit életlen, tompa eszközzel riszál, metél. *Nem szeli, csak herdeli a kenyeret.* Kemenesali tájszó. Olyan, mint: *tördel, szeldel, vagdal.*

HERE, (her-e) fn. tt. *herét,* harm. szr. *heré-je.* 1) Régen jelentett férfit, hímállatot, innen maradt fenn a *hereméh,* vagy egyszerüen *here* (azaz méh), mely nagyobb és erősebb a gyüjtő méhnél, fulánkkal nem bír, s minden kaptárban bizonyos arányu számmal találtató. E méhet hímnek tartják, s ezt miután a tojásokat kikeltette, a munkás méhek üldözőbe veszik vagy megölik. Minthogy ezen méh nem

gyüjtöget, innen átv. ért. a munkátlan embert *herének* szokás mondani. *Haszontalan here ember.* 2) Ugyan innét kölcsönzött átv. ért. más asztalán élődő, tányérnyaló. 3) A hímállatok nemző része, vagyis hosszukás gömbölyü, tojáshoz hasonló, s egymásba szövődött edényekből és csövekből álló magtartó a férfiaknál és hím állatoknál, máskép : *tök* v. *mony* v. *tojás. Kimetszeni a csődör heréjét. Nagy heréjü bika.* Rokon, sőt azonos *erő* szóval. V. ö. HER, 1). 4) Fertőmellékén egyszerüen is am. lakzi, lakadalom. *Herében voltam.* Ez értelemben alkalmasint *herő* módosulata. V. ö. HERÉSZ. 5) Használják *her* helyett *lóher* (Dunamellékén) v. *lóhere* szóban (Tisza vidékén), de ezen utóbbi esetben az *e* inkább személyrag, mintha mondanók : *lónak here* (füve), v. *lónak való her* (fü). V. ö. LÓHER.

HERDET, régies és tájdivatos, *hirdet* helyett; lásd ezt.

HERÉCS, (her-e-ecs) fn. tt. *herécs-ét.* Kisded here, milyen az apróbb emlősöké és madaraké.

HERÉCSÉL, (her-e-ecs-él) áth. m. *herécsél-t.* 1) Tulajd. ért. kisebbféle himállat, különösen madár, pl. kakas a nőstényt megugorja, heréit hozzá dörzsöli. 2) Valamit dörgöl, dörzsöl, horzsol. 3) Am. terécsel. Az utóbbiakban közelebbről inkább hangutánzó.

HERÉCSÉLÉS, (her-e-ecs-él-és) fn. tt. *herécsélés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* 1) Nőstény petélése vagy heréinek hozzá dörgölése. 2) Általában dörzsölés, horzsolás.

HERÉCZ, (her-e-ecz) fn. tt. *herécz-ét*, harm. szr. *—e.* 1) Baranyában am. patkány. Nevét talán buja természetétől kapta. 2) Kis here, monyacska, tököcske, herécs.

HERÉCZÉL, (her-e-ecz-él) áth. m. *heréczél-t.* Mátyusföldén a kakasról mondják, midőn a tyúkot meghágja, megbubozza. *A kakas heréczeli a jérczéket;* máskép : *tojóz, petél.* Dunán túl : *herél* vagy *cziczerél.* V. ö. HERE.

HERÉCZÉLÉS, (her-e-ecz-él-és) fn. tt. *heréczelés-t*, tb. *—ék.* Tojózás, petélés, búbozás.

HERÉD, falu Nógrád megyében; helyr. *Heréd-en, —re, —ről.*

HÉRÉG, l. HÖRÖG.

HÉREG v. HÉREGH, falu Komárom megyében; helyr. *Héreg-én, —re, —ről.*

HÉREHÓRA, (hére-hóra) ikerszó, mely ezen mondatban : *hérehóra kihíni valakit*, a székelyeknél am. verekedésre, különösen botra kihíni. Az első szó : *hé* v. *hi* nógató, az utóbbi : *hó* megállító vagy állapodó értelemmel bír.

HEREHURA, (here-hura) ösz. fn. A lóherek neméhez tartozó növényfaj, mely bolyhos virágai által különbözik fajtársaitól. (Trifolium arvense).

HERÉL, (her-e-el) áth. m. *herél-t.* 1) Himállat heréjét, azaz tökét kivágja, kimetszi. *Bikát, ártányt, kakast herélni. Szaladj gyerek, mindjárt kiheréllek.* 2) A nőstény állatnak, különösen emsedisznónak görgőjét kimetszi, hogy hizodalmasabb legyen. 3) Átv. ért. valamit megcsonkit, bizonyos részét, tagját kimetszi. *Dinnyét, vagyis dinnyenövényt herélni* (am. sárga dinnyéknél a 6—8 levelü gyönge növény középső sarját ki- v. lecsípni, néhutt : *herkél). Megherélni valamely szindarabot.* 4) Dunán túl a kakasról mondják, midőn a tyúkra ugrik, néhutt : *herécsel* v. *heréczel*, v. *petél*, *tojóz. A kakas heréli a tyúkot; a póka kanozza, a récze férczeli a nőstényt.*

HERÉLÉS, (her-e-el-és) fn. tt. *herélés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* 1) A himállat heréinek kimetszése. 2) Átv. ért. csonkítás. 3) Kakas nemi közlekedése a tyúkkal. V. ö. HERÉL.

HERÉLKÉDIK, (her-e-el-kéd-ik) k. m. *herélkéd-tem, —tél, —ett.* Átv. ért. úgy cselekszik, mint bizonyos tekintetben a hereméhek, azaz nem dolgozik, nem gyüjtöget; henyél, hivalkodik. V. ö. HERE.

HERÉLŐ, (her-e-el-ő) fn. tt. *herélő-t.* Személy, ki a himállatok heréit kimetszi, kiveszi. *Kakasherélő, bikaherélő.* Különösen így nevezik Felső-Magyarországban, és Dunán túl azon vándor idegeneket, pl. morvákat, stajereket, kik tavaszszal faluról falura járnak, s a kandisznókat herélik, vagy az emsék görgőjét (zúgóját) kiveszik. *Kanherélő. Minden kézre bízni az életet félő; más a tanult orvos, más a kanherélő.* (Kresznerics). *Kanherélősipka*, milyent a kanherélő stajerek és hienczek viselnek.

HERÉLT, (1), (her-e-el-t) mn. tt. *herélt-et.* 1) Himállatról mondják, melynek heréit kimetszették. *Herélt borjú*, *csikó. Herélt lónak csak egy a lába.* (Km.). 2) Emse disznóról, melynek görgőjét (zúgóját) kivették. 3) Csonkított, valamely részétől, tagjától megfosztott. *Herélt irományok, színdarabok.*

HERÉLT, (2), (mint föntebb) fn. tt. *herélt-et*, harm. szr. *—je.* Férfiszemély, kinek heréit kivették. *Heréltek a keleti barbár fejedelmek udvaraiban. Háremi hölgyek körül szolgáló heréltek.* Némely régieknél : *meddő*, l. ezt.

HERÉLTSÉG, (her-e-el-t-ség) fn. tt. *heréltség-ét*, harm. szr. *—e.* Herélt állapot. V. ö. HERÉLT. *Lelki heréltség.* (Pázmán Kal.), azaz meddőség.

HERENCS, (her-en-cs) fn. tt. *herencsét.* Mándy Péter szerént gombafaj, melynek eltört csupkája tejet bocsát ki.

HERENCSÉN, falvak Nógrád megyében; helyr. *Herencsén-be, —ben, —ből.*

HEREND, falvak Baranya és Veszprém, puszták Baranya és Szala megyékben; helyr. *Herend-én, —re, —ről.*

HERÉNY, falu Vas és puszta Gömör megyében; helyr. *Herény-be, —ben, —ből.*

HEREPE, falu Erdélyben, Hunyad megyében; MAGYAR—, OLÁH—, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Herepé-n, —re, —ről.* Folyók neve is.

HERESÉRV, (here-sérv) ösz. fn. A herék kór állapota, midőn lejárnak; sérülés, szakadás, tökösség.

HERÉSZ, (her-e-ész) fn. tt. *herész-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Így nevezik a tiszai vidékeken a násznép azon ifjabb tagjait, kik lakodalom után a volt vendégeket zeneszóval és tánczolva bejárják, s magukat megvendégeltetik, valamint magát ezen mulatságot is, mint még a lakodalom folytatását. Innen mondják: *herészbe járni;* Mátyusföldén: *tyúkverőt járni*, mivel tyúkot vagy kakast visznek magukkal, melyet karó végére kötnek, s a vőféllel, kinek szemeit bekötik, lenyakaztatják. A *herész* nevezet átv. ért. vagy a *hereméhtől* kölcsönöztetett, mivel a herészek, mint a hereméh kasról kasra, úgy ők házról házra járnak vendégeskedni; vagy ami hihetőbb, egyszerüen a *here* v. *herő* szótól származott, s ekkor férjesülést vagy házasodást; innen továbbá lakodalmat és lakodalmas népet jelent. Szabó Dávid *hérésznek* írja. Szathmárban Mándy Péter szerént: *hőrész*. V. ö. HÉRICZ.

HERESZNYE, falu Somogy megyében; helyr. *Hereszny-én*, *—re*, *—ről*.

HERESZTYÉN, KIS—, NAGY—, falvak Bars megyében; helyr. *Heresztyén-be*, *—ben*, *—ből*.

HÉRG, (1), l. HÉRÉG v. HÖRÖG.

HÉRG, (2), (her-eg) elvont törzse *hergel* és *herget* igéknek, mely közelebb a hersegés, horzsolás fogalmát fejezi ki.

HERGE, (her-eg-e) mn. tt. *hergé-t*. Hangutánzó s am. rekedt hangon beszélő, heregő, hergő, (mint cseregő, csergő, cserge). V. ö. HERGEDUDA.

HERGEDUDA, (herge-duda) ösz. fn. Balaton körül sípforma gyermekjátékszer, melybe tréfából borsot vagy pordohányt tesznek, s aki belefu, a bors vagy dohány szemébe szökik.

HERGEL, (her-eg-el) áth. m. *hergel-t*. 1) A kakas a tyúkot megnyomja. Barkó szó. Máskép: *herél*, *herécsel*, *herécsel*, *csicserél*, *kikerél*. 2) Hangutánzó, s am. valamit dörzsöl, dörgöl, dergel. 3) Gördít, görget valamit, pl. *a tyúk lehergeli a tojást a fészekből*. 4) Kapar, széthadar, harizsál. *Kihergelte a tüzet*. 5) Izgat, ingerel.

HERGELÉS, (hér-eg-el-és) fn. tt. *hergelés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valami vagy valaki hergel.

HERGELŐVAS, (hergelő-vas) ösz. fn. A szücsök és timárok vas eszköze, kaszája, melylyel a megástatott bőrt dörzsölve tisztítják.

HÉRGÉS, (hér-ég-és) fn. l. HÖRGÉS.

HERGET, (her-ég-et) áth. m. *herget-tem*, *—tél*, *—ett;* par. *hergess*. A *hergel* szónak 5-ik értelmezése szerént am. ingerel, korhol.

„S ha megherget Jósep bátyom,
Bor is lessz e korcsomákon."

Siklódi tánczdal. (Kriza J. gyüjteménye).

HERHELY, falu Sáros megyében; helyr. *Herhely-be*, *—ben*, *—ből*.

HÉRICS, (hér-ics v. her-ics) fn. tt. *hérics-ét*. Növénynem a sokhímesek és sokanyások seregéből, csészéje négy-öt levelű, bokrétája öt-tizenöt szirmú; levelei vékony czérnaszálakra hasgattak. (Adonis).

HÉRICZ, Lőrincz Károly a Kapnikbányán (Kővár vidékében) divatos nyelvjárás észlelője és ide vonatkozó adatok gyüjtője szerént, am. bőjt utáni lakoma, mely különböző vidékeken más-más alakban: *hircz*, *hőre*, *hőrész*, *herész;* tehát ez utóbbival mint közönségesebb és szokottabb szóval egy eredetű.

HERINCZE, falu Máramaros megyében; helyr. *Herinczé-n*, *—re*, *—ről*.

HERING, tájdivatosan: *héring;* fn. tt. *hering-et*, harm. szr. *—je*. Halnemzetség, melynek fajait keskeny, láncsaidomú testeikről, a kopoltyúik bőrén látszó nyolcz sugárról, s hasaik éles széleiről könnyü megismerni. A tengerek mélyén laknak, s férgeken, bogarakon, ikrákon, s apró rákokon élődnek. (Clupea harengus). *Besózott hering*. *Tejes*, *ikrás hering*. *Sovány*, *mint a hering*. (Km.).

Németül *Häring*, angolszászul *haering*, angolul *herring*, hollandul *harink*, francziául *hareng*, olaszul *arenga*, középkori latinul *harenga*. A német nyelvészek némelyike, pl. Wachter a *Heer* szótól származtatja, Adelung pedig a latin *halec* szótól, ezt ismét a hellen *ἅλς*-szótól, mely sót (de tengert is) jelent. Azonban az utolsó nézet (*ἅλς* szóról) kétséges, a honnét Heyse azt nem is érinti.

HERJÓ, (her-j-ó) fn. tt. *herjó-t*. Jelent fogoly nevü madarat. Gyöke úgy látszik, vagy a hirtelen felröppenést jelentő, vagy e madár hangját utánzó *hér*, (az elsőre nézve v. ö. HERDE); s rokon a szintén hangutánzó német *Reb-huhn* v. *Rep-huhn*, s hellenlatin *perdix* szókkal. Adelung szerént: sein schneller Gang scheinet Anspruch auf die Abstammung zu haben, t. i. *rapp*, *reppen* tájdivatos német szóktól; vagy pedig szintén Adelung szerént ezen madár hangjától, mely *Rabe* szóban is feltalálható. Szintén így Heyse is. Talán *per-dix* is = *per és dicens?* (ez utóbbi mint rex = regens). A magyarban *j* hozzáadásával lett *herj*, s innen *herjó*, mint: *var*, *varj*, *varjó*, *varjú*. V. ö. FOGOLY, 2).

HERJÓKA, fn. Kisded, fiatal herjó. V. ö. HERJÓ.

HERKÁL, falu Komárom megyében; helyr. *Herkál-ba*, *—ban*, *—ból*.

HERKÉL, (her-k-el v. her-g-el) áth. m. *herkél-t*. 1) Valamely növénynek, pl. fünek, gabonának hegyét, csúcsát letépi, elcsipi. 2) Akármily más csucsos test tetejét elmetszi, vágja, lecsipi. *A lágyra főzött tojást megherkélni*. V. ö. HER, 2).

HERKÉLÉS, (her-k-él-és) fn. tt. *herkélés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, midőn valamit herkélünk.

HERMAN v. HERMÁN, (1), férfi kn. tt. *Hermán-t*, tb. *—ok*. Hermann. Hermannus. A német nyelvészek szerént *heri* v. *hari* régi német szóból, (mely ma *Heer)*, és *mann*-ból összvetéve, tehát am. *Kriegsman*, magyarul: *harczfi*, *hadfi*.

HERMAN v. HERMÁN, (2), falu Vas megyében; helyr. *Herman-ba, —ban, —ból.*

HERMÁNSZEGH, falu Szathmár megyében; helyr. *Hermánszegh-én, —re, —ről.*

HERMÁNY, falu Sáros megyében és Erdélyben, Nagy-Szeben székben; MAGYAR—, falu Udvarhely székben; SZÁSZ—, falu Nagy-Szeben székben; TAPOLY—, falu Sáros megyében; helyr. *Hermány-ba, —ban, —ból.*

HERMECZSZÍJ, (hermecz-szíj) ösz. fn. Csapószíj a nyergen, melyen holmit a nyereghez lehet kötni. A *hermecz* szó idegen eredetűnek látszik.

HERMÍNA, női keresztnév; úgy látszik a latin *Arminius* névtől.

HERNÁD, (1), ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Pest megyében; helyr. *Hernád-on, —ra, —ról.*

HERNÁD, (2), folyó Szepesben, Sárosban, Abaújban, Borsodban. Szláv nyelven *Hornád*, Béla névtelen jegyzőjénél: *Honrád,* KIS—, másképen: BÁRSONYOS, a nagy Hernád egyik ága Abaújban.

HERNÁD-BÜD, falu Abaúj megyében; helyr. *Büd-ön, —re, —ről.*

HERNÁDFA, falu Baranya megyében; helyr. *Hernádfá-n, —ra, —ról.*

HERNÁD-KÉRCS, falu Abaúj megyében; helyr. *Kércs-én, —re, —ről.*

HERNÁD-NÉMETHI, falu Zemplén megyében; helyr. *Némethi-be, —ben, —ből.*

HERNÉCS, falu Máramaros megyében; helyr. *Hernécs-én, —re, —ről.*

HERNYÁS, mn. tt. *hernyás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Baranyában és Gömörben oly borról mondják, melyet másutt *virágos*-nak neveznek. *Hernyás bor.* Talán átv. ért. a *hernyós* szótól van véve, hogy valamint a hernyó a növényeket, úgy a bor szinén lebegő virágforma fehér rongyocskák a bort ellepik, megrontják.

HERNYÁSZ, (1), (her-nyó-ász) fn. tt. *hernyász-t,* tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Ember vagy más állat, mely hernyókat öldös. Különösen 1) Darázshoz hasonló féreg, hártyaalakú röptyükkel, mely tojásait a hernyókba szúrja, melyek kikelvén ezeket megölik. (Ichneumon). 2) Csókához hasonló madár Jamaikában, mely a hernyókat fölemészti. 3) Nagyobbféle hernyó, mely más kisebbekkel él.

HERNYÁSZ, (2), (mint föntebb) önh. m. *hernyász-tam, —tál, —ott.* Hernyókat fogdos, öldös.

HERNYÁSZFUTRINKA, (hernyász-futrinka) ösz. fn. Fákon tanyázó bogárfaj, mely a hernyókat öldösi.

HERNYÁZ, l. HERNYÁSZ.

HERNYE, falu Szala megyében; helyr. *Hernyé-n, —re, —ről.*

HERNYÉK, falu Szala megyében; helyr. *Hernyék-én, —re, —ről.*

HERNYÓ, (her-nyó, vagyis her-nyű) fn. tt. *hernyó-t,* harm. szr. *—ja.* Eredetileg *hernyű* (her-nyü), azaz hert (füvet) pusztító nyű. Így használja Káldi. *A hernyü maradékját meg-ötte a sáska.* (Joel. 1. 4.). *A ti olajkerteteket és fügéskerteteket meg-ötte a hernyü.* (Amos 4. 9.). Általán am. féregalaku vagy gilisztaforma, gyürüs testü, s különféle szinü és nagyságu lárvája több nemü szárnyas férgeknek és robaroknak, különösen a lepkéknek. Mind ezek a növényeken élődnek, s azokat pusztítani szokták. *Selyembogár hernyója.* Közölök azokat, melyek megszőrösödnek, *papmacskák*-nak hívják. V. ö. HER, 2).

HERNYÓBÁB, (hérnyó-báb) ösz. fn. Így neveztetnek azon hengerded vagy gömbölyü héjak, melyekké a hernyók lárvái átalakulnak, s melyekben ezen állatkák színholt állapotban maradnak, míg teljes kifejlődésöket el nem érik. (Puppa).

HERNYÓCSALÁD, (hernyó-család) ösz. fn. Hernyóféle féreg nemzetsége, osztálya.

HERNYÓFAJ, (hernyó-faj) ösz. fn. Hernyó származásu, ivadéku.

HERNYÓFÉSZEK, (hernyó-fészek) ösz. fn. A hernyóbábnak saját maga fonta házikója, melybe lepkévé válván, tojásait is rakni szokta.

HERNYÓPOLYVACSUKK, (hernyó-polyvacsukk) ösz. fn. A polyvacsukkok neméhez tartozó növényfaj. V. ö. POLYVACSUKK.

HERNYÓS, (her-nyó-os) mn. tt. *hernyós-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Hernyóktól lepett, hernyóette. *Hernyós fák, kerti vetemények.*

HERNYÓSZEDÉS, (hernyó-szedés) ösz. fn. Hernyók eltávolitása valamely növényről, hernyózás.

HERNYÓTOJÁS, (hernyó-tojás) ösz. fn. Hernyónak tojásszerü rakománya, melyből elégséges meleg hozzájárultával hernyófiak kelnek ki.

HERNYÓZ, (her-nyó-oz) áth. m. *hernyóz-tam, —tál, —ott.* Hernyókat szed, leszed valamiről. *Tavaszszal hernyózni, lehernyózni a fákat. Behernyózni valamit,* annyit tenne, mint hernyókat rakni rá.

HERNYÓZÁS, (her-nyó-oz-ás) fn. tt. *hernyózás-t,* tb. *—ok.* L. HERNYÓSZEDÉS.

HERNYÚ, l. HERNYÓ.

HERŐ, (her-ő vagy her-e-ü) *herőcze* szó törzsöke, s jelent lakzit, lakodalmat. Megvan *here* alakban a Fertő mellékén. L. HERE, 4).

HERŐCZE, (her-ő-cze) fn. tt. *herőczét.* Farsangi, vagyis lakodalmi sütemény, forgács fánk, csörgő fánk, csőröge. Nevét mint a *herész* szó is *heré*-től vette. V. ö. HERÉSZ.

HERPÁLY, puszta Bihar megyében; helyr. *Herpály-ba, —ban, —ból.*

HERPE, l. HEREPE.

HERPENYŐ, folyó Vas megyében.

HERR, hangutánzó, mely a felboszontott, haragos ebnek mormogását fejezi ki.

HERRÉG, (herr-ég) önh. m. *herrég-tem, —tél, —étt.* Ebről mondják, midőn felingerülve *herr* hangon mormog. (Hirrit).

HERRÉGÉS, (herr-ég-és) fn. tt. *herregés-t*, tb. *—ék*. A haragos ebnek *herr* hangon szólása.

HERS, (her-s) hangutánzó elvont törzsök, melyből *herseg*, *hersen* igék származnak, valamint átv. ért. *hersent* ige is. Mély hangon : *hars* és *horzs*.

HERSÉG, (her-s-ég) önh. m. *herség-tem*, *—tél*, *—ett*. *Hers* hangot többszörözve ad, pl. *Herseg a bőr*, midőn erősen vakarják. *Eszik a ló, hogy szinte herseg*. Mély hangon : *harsog*.

HERSÉGÉS, (her-s-ég-és) fn. tt. *hersegés-t*, tb. *—ék*. ‚Hers' hang többszöri hallatása. *Börhersegés*.

HERSEN, (hers-en) önh. m. *hersen-t*. ‚Hers' hangon viszhangzik vagy egyes *hers* hangot ad, pl. midőn valami érdes felületen alácsuszszan. Mély hangon : *harsan*.

HERSENÉS, (her-s-en-és) fn. tt. *hersenés-t*, tb. *—ék*. Egyes ‚hers' hang adása.

HERSENT, (her-s-en-t) áth. m. *hersent-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Kemenesalján am. nőszik, a nőt elhálásra használja. Egy eredetü a *herél*, *heréczel* igékkel.

HERSENTÉS, (her-s-en-t-és) fn. tt. *hersentés-t*, tb. *—ék*. Nővel közösülés.

HERSENY v. HERSZÉNY, falu Erdélyben, Fogaras vidékében; helyr. *Herszény-be*, *—ben*, *—ből*.

HERTELEN, tájdivatos; l. HIRTELEN.

HERTELEND, KIS—, MAGYAR—, falvak Baranya megyében; helyr. *Hertelend-én*, *—re*, *—ről*.

HERV, (her-u, her-v) *hervad*, *hervaszt* szók és származékaik elvont törzse. Mély hangu képzőket vevén föl, közelebb a *har* gyökhöz áll, *(haraszt* szóban).

HERVAD, (her-u-ad) önh. m. *hervad-tam*, *—tál*, *—t* v. *—ott*. Gyöke valószinüleg a növényt, füvet jelentő *her*, melyből *u* képzővel lesz *heru*, mint *ham hamu*, *dar daru*: *ad* képzővel : *heru-ad*, *hervad*, azaz növények, füvek, vagyis inkább harasztok módjára aszik, fonnyad. Innen mondják a) növényekről, midőn romlásnak induló leveleik, gyönge ágaik nedvek hiánya vagy megromlása miatt eredeti élénkségöket vesztik, lankadnak, fonnyadnak, s elvesznek. *Hervadnak a dércsipte virágok. A kertelетlen virág hamar megherad.* (Km.). *Időnek előtte elhervadt növények.* b) átv. ért. állatokról, melyekben az életerő nyavalygások, kivált aszkór által ellankad. *Így hervad el ifjuságom, sírva nézem.* (Népd.). Költői nyelvben am. elmúlik, virítani megszün. *A dicsőség koszorúja el nem hervad.* Némi betüváltozással rokon vele *sorvad*.

„Piros arczám, hová levél?
Hervadsz mint az őszi levél."
Czuczor.

Megjegyzendő, hogy a *hervad* szót mind tulajd. mind átv. ért. csak gyöngébb, finomabb alkotású és természetü növényekről vagy állatokról használják. Elhervadnak pl. a füvek, fák levelei, virágok vagy gyermekek, ifjak, szüzek; de nem hervadnak az agg tölgyek vagy élemedett férfiak stb.

HERVADAG, (her-v-ad-ag) mn. lásd : HERVATAG.

HERVADÁS, (her-u-ad-ás) fn. tt. *hervadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Szenvedő állapot, midőn valami hervad. *Növények*, *virágok kora hervadása. Férgek által okozott hervadás.* Rokon vele a *sorvadás*. V. ö. HERVAD.

HERVADATLAN, (her-u-ad-atlan) mn. tt. *hervadatlan-t*, tb. *—ok*. Ami nem hervad, ami élénken zöldellik, virít. Átv. ért. el nem muló, megmaradó. *Dicsőségnek, erénynek hervadatlan koszorúja.* Határozóilag am. hervadás nélkül.

HERVADÉKONY, (her-v-ad-ék-ony) mn. tt. *hervadékony-t*, tb. *—ak*. L. HERVATAG.

HERVADHATLAN, (her-u-ad-hat-lan) mn. tt. *hervadhatlan-t*, tb. *—ok*. Ami el nem hervadhat, mi belső szükségkép folytonosan zöldellik, élénken virúl. Átv. ért. el nem mulható, örökön díszlő. V. ö. HERVAD. Határozóként am. el nem hervadhatólag.

HERVADOZ, (her-v-ad-oz) önh. m. *hervadoztam*, *—tál*, *—ott*. Lassan-lassan, folytonosan hervad, pl. midőn a növények részei, levelei, virágai egymás után virítani, díszleni megszünnek, vagy az állati, pl. emberi test aszkórban szenved. *Meghervadoz*, a régiségben gyakori, ‚elhervadoz' helyett.

„Meghervadoz ott szép zöld ága,
Nem kellemetes neki virága."

Emlékvers Mátyás király halálára, 1490-ből. Meditationes Joannis de Turrecremata.

HERVADOZÁS, (her-v-ad-oz-ás) fn. tt. *hervadozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Növényi vagy állati testnek kór állapota, midőn lassan-lassan vagy folytonosan hervad; sorvadozás.

HERVADSÁG, (her-v-ad-ság) l. HERVADTSÁG.

HERVADT, (her-u-ad-t) mn. tt. *hervadt-at*. Mondjuk a) növényről, mely a nedvek megromlása vagy hiánya miatt elfonnyad, virítani, zöldelni megszün, elszárad; b) állatról, midőn teste aszkórban szenved, vagy más nedvrontó nyavalyák által elfonnyad, öszvezsugorodik stb.

HERVADTAN, (her-u-ad-t-an) ih. Hervadt állapotban, fonnyadva, lankadva; virulás, zöldülés nélkül. Átv. ért. aszva, aszkórságosan.

HERVADTSÁG, (her-v-ad-t-ság) fn. tt. *hervadtság-ot*, harm. szr. *—a*. A gyönge növényi vagy állati testnek hervadt állapota vagy tulajdonsága.

HERVASZT, (her-v-asz-t) áth. m. *hervaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Eszközli, okozza, hogy valami hervadjon. *A növényeket hervasztják a forró napok, a gyökereiken élődő férgek* stb. *Mi hervasztja gyönge arczodat? Az érdem koszorúját el nem hervasztja az idő.* V. ö. HERVAD.

HERVASZTÁS, (her-v-asz-t-ás) fn. tt. *hervasztás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, mely által eszközöltetik, hogy valami hervadjon. *Az ifjui testnek kicsapongások általi hervasztása.*

HERVASZTÓ, (her-v-asz-t-ó) mn. tt. *hervasztó-t.* Ami eszközli, okozza, hogy valami hervadjon. *Hervasztó napsugarak. Ifjuságot hervasztó bünök. Testet hervasztó fájdalom, bú, keserv.* V. ö. HERVAD.

HERVASZTÓLAG, (her-v-asz-t-ó-lag) ih. Hervasztó módon, hervasztó befolyással. *A nyári száraz hőség hervasztólag hat a gyönge növényekre.*

HERVATAG, (her-v-ad-ag) mn. tt. *hervatag-ot.* Ami a hervadásnak alá van vetve, ami tettleg hervad, fonnyad, lankad. *Szép a virág, de hervatag. Árnyékba tenni a hervatag virágot. Hervatag ifjui arcz.* Átv. ért. mulékony, nem tartós, aszékony. V. ö. HERVAD.

HERVATAGSÁG, (her-v-ad-ag-ság) fn. tt. *hervatagság-ot,* harm. szr. *—a.* Hervadó minőség.

HERZBORZ, (herz-borz, sajátlag : berz-borz) ikernév tt. *herzborzot.* A székelyeknél am. hirtelen felpattanó ember, máskép ugyanott : *puzduri* (buzduri). (Kriza J.).

HERZSÉL, (her-zs-él) áth. m. *herzsél-t.* Dörzsöl, vastag hangon : *horzsol.*

HESDÁT, erdélyi falvak Doboka és Thorda megyében; helyr. *Hesdát-on, —ra, —ról.*

HÉSÉG, (hé-ség) l. HÉVSÉG.

HÉSÖR, (hé-sör) ösz. fn. Meleg ital, melyet fel forralt serből készítenek, s gyakran tojással, téjjel, irósvajjal, czukorral, füszerrel vegyítenek. *Kávé helyett hésört inni.* Máskép : *sörleves.*

HESS, indulatszó, melylyel a madarakat, különösen pedig a tyúkokat szokás ijesztgetni, elkergetni. *Hess más tyúkja a mi kazalunk alól. Hess el másé az udvarról.* (Km.). *Hess innen hess!* Néhutt többesben is : *hesseték.*

HESSÉGET, (hess-ég-et) önh. m. *hességet-tem, —tél, —ett. Hess* hangon kiáltozva a madarakat, különösen pedig a tyúkokat elüzi, kergeti. *Elhességetni a szomszéd tyúkjait.* Átv. ért. jószágát elpazarolja, s magától mintegy elüzi, elszéleszti.

HÉSUGÁR, (hé-sugár) ösz. fn. Napsugarak, melyek által a héanyag elterjed.

—HÉSZIK, —HOSZIK, —HÖSZIK, —HÜSZIK igeképzők; azonosak *—hodik, hédik, hödik,* s *ik* nélkül *—had, —hed* igeképzőkkel, a *h*-nál fogva némi hiányos, kóros állapotot jelentvén, mint *vénheszik* v. *vénhüszik, hirheszik, bünhöszik, petyhüszik* stb. V. ö. —HAD képző, és H betü.

HÉSZOBA, (hé-szoba) ösz. fn. Igen melegre fütött szoba, mely a benn levőket izzadásba hozza.

—HESZT,—HÖSZT,vastag hangon:—HASZT, —HÜSZT igeképzők, az *aszt, eszt* képzővel rokonok ugyan, de a *h*-nál fogva némi hiányos és kóros állapotot tüntetnek elé; ilyen szók : *pesheszt, poshaszt, korhaszt, bünhöszt, petyhüszt.*

—HET, (1), l. —HAT.

—HET, (2), igeképző, ezekben : *helyhet, sebhet,* rokon az *at, et* igeképzővel, de a *h* jelentése szintén befolyással van a *sebhet* szóban.

HÉT, (1), tőszámnév, tt. *hetet.* Ékezetét elveszti, midőn személyrag járul hozzá : *hetem, heted, hete* stb. továbbá a képzőragok előtt : *heted, hetedik, hetel, heten, hetenként, hetes, hetevény, hetven.* De *i* képzővel *héti* v. *heti.* A *szer* képző előtt hosszu : *hétszer,* de rövid : *hetedszer.* Szinte röviden használtatik a helynevekben : *Hetény, Hetmény; Hetenye* (folyó). A Bécsi és Tatrosi codexekben, melyek a hosszu *é*-t és rövid *e*-t rendszerént megkülönböztetik, a törzsben is rövid *e*-vel találjuk. Így a Tatrosi codex elötti 1466-diki naptárban is : *Hèt szüzek napja, Hèt atyafiú mártirok.* Figyelmet érdemel, hogy a magyar *hét,* legesleg közelebb áll a magyar *két* szóhoz, (melyet a föntebbi codexekben rendszerént szintén röviden találunk), mintha a másik kézen (az első kézhez, öt ujhoz hozzáadva), szintén a kettőt jelentené. Idegen nyelvekben hangra nézve többé-kevésbé rokonok vele a török *jedi,* ujgur *jidi,* jakut *szättä,* csuvasz *szicse,* zend *hapta,* persa *haft, heft,* hellen *ἑπτα,* szanszkrit *szapta,* héber *seb'áh* (שִׁבְעָה), arab *szabat,* osztják *szát,* vogul *sat,* votják és szürjän *szizim,* latin *septem,* czigány *efta,* német *sieben,* szláv *szedem, szedm, sziedem,* finn *seitsemän* stb. V. ö. SZÁM. Jelenti azon számot vagy mennyiséget, mely a számrendben a *hat* után következik, s a nyolcz előtt áll. A páratlanok közé tartozik. Jegye az irásban a hét egyes vonalból öszverakott 7, melyet a folyó irás könynyebbség végett 7 alakká változtatott; a római számirásmód szerént pedig VII. *Hét óra, hét nap, hét hónap, hét év. Hét tél, hét nyár próbálja meg a házasokat.* (Km.). *Hetével adni az almát,* (pl. egy garason). *Hetet ütött az óra. Hetével osztogatni valamit. Hetével járni,* am. heten együtt. *Hétre jár az idő, órára,* am. hét óra lesz. *Hétkor ott leszek,* (hét órakor). *Hét előtt nem mehetek. Hét* (óra) *után felkelek.* A hét szám a magyar népnél történetileg meg van szentesítve. *Hét magyar*-nak neveztetik az első hét vezér. Innen a *hét* szám jelent valami jelest, tökéletest, teljeset, erőset. *Ha hét lelked lesz, sem félek töled. Hét világra, hét országra szól,* am. hires, jeles, derék. *Heted hét ország. Hol volt, hol nem volt, heted hét országon is túl volt.* (Népmesék bevezetése).

„És kedvnek milyen az volt, hét ország szük határ,
Lábnak nem volt czipője, zenének húrja már."

Egy házasság a nagy világban. Pap Endrétől.

„Nincs oly szép éneklés
Heted hét országban,
Mint a rigók tesznek
Mátra oldalában."

Népdal (Erdélyi J. gyüjt.).

A köznép véleménye és szava járása szerént : *az embernek hét böre van, ha hatot lehúznak, még egy marad. Üsse meg a hét mennykö.*

HÉT, (2), fn. tt. *het-et,* harm. szr. *—e.* Jelent általán hét napból, vagyis hétszer huszonnégy órából álló időt, akár honnan számítva. *Két hétig oda*

maradt. Szerdán el fog menni, s három hétig oda lesz. Hány hét a világ? népies nyelven, am. *mi ujság?* v. *hogy vagyunk?* Szorosb ért. jelent egyik hétfőtől vagy vasárnaptól a másikig folyó hét napot. *Ádvent első, második, harmadik hete. Husvét hetében. Böjti hetek. Csonka hét*, azaz húshagyó három nap. *Fekete hét*, mely fekete vasárnaptól kezdődik. *Virághét*, máskép : *nagy hét*, am. a nagy böjt utósó hete. *Fehérhét*, mely fehér, azaz husvét utáni első vasárnapon kezdődik. *Vörös hét*, pünkösd előtti hét. *Husvét hete, pünkösd hete. Próbahét*, am. azon idő, mely alatt valakit, pl. cselédet próba alá vesznek. *Kiállani a próbahetet*. Átv. ért. *Se hete, se hava, már is parancsol*, am. ujoncz létére úgy viseli magát, mintha ő volna úr a háznál. *Hét-közben*, am. hét közepén, hét folytában. *Egy hét alatt*, am. egy hét folytában. *Hetet havat összehord*, am. zavarva beszél, a dologhoz nem tartozókat mond. *Se hete, se hava a dolgodnak*, azaz semmi látatja, amit dolgozol vagy az időt eltöltöd valamiben eredmény nélkül.

HÉT, (3), helynév, l. HÉTH.

HÉTALVÓK, (hét-alvók) ösz. tb. Azon hét ephezusi testvér, kik a legenda szerént Decius uralkodása alatt 354. évben az üldözők elől barlangba bújtak, s ott elaluván, csak 155 év mulva ébredtek föl. Átv. ért. jelent igen álmos embereket. *Te hétalvó szent, mikor kelsz már fel?* Egyébiránt ez idegen utánzás; mert a magyar az álmos embert *álomtáskának*, *álomszuszék*-nak nevezi.

HÉTBIRÓISZÉK, (hét-birói-szék) ösz. fn. l. HÉTSZEMÉLYESTÁBLA.

HÉTBÜK, erdélyi falu Thorda megyében; helyr. *Hétbük-ön, —re, —ről.*

HETE, falu Beregh megyében; helyr. *Heté-n, —re, —ről.*

HETEBOTÁZIK, (hete-botázik) ikerített ige. Tájdivatosan am. csetlik-botlik, (l. ezeket), s törzse : *hetebota*, am. csetebota. V. ö. ÁTABOTÁBA.

HETED, (het-ed) számnév, tt. *heted-et*, harm. szr. *—e.* 1) Részosztó, mely a hét felé osztott egészből egy részt jelent. *Némely földesurak a szüretnek hetedét kapják.* Töredékszámban jelenti az osztót. *A forintból egy heted* $^1/_7$. *A hétnek egy hetede*, am. egy nap. 2) Sorosztó, mely a sorozatban *hat* után következik : *első, másod, negyed, ötöd, hatod, heted napon. Heted ízben. Heted magammal, magaddal, magával.* V. ö. HETEDIK. 3) Midőn a *fél* szóval tétetik össze, am. *hat* és *fél*. *Hetedfél forinton venni valamit*, am. hat forinton és félen. Mesés, tréfás beszédben : *heted hét ország*, am. messze kiterjedő ország vagy egész Magyarország. *Heted hét országban nem találni párját. Hol volt, hol nem volt, heted hét országon is túl volt.* (Népmesei bevezetés).

HETEDÉL, (het-ed-él) áth. m. *—t* v. *hetedlett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Valaminek heted részét veszi; hét részre oszt. *Ha huszonegyet hetedelünk, egy részre jut három. Némely szőlőhegyeken az illető uraságok hetedelik a termést.*

HETEDÉLÉS, (het-ed-él-és) fn. tt. *hetedélés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, mely által valamely mennyiségből heted részt kiveszünk, vagy valamit hét részre osztunk.

HETEDÉLŐ v. HETEDLŐ, (het-ed-él-ő) mn. és fn. tt. *hetedélő-t.* Heted részt kivevő, hét részre osztó. *Hetedelő uraság. Hetedelő szám.*

HETEDFÉL, (heted-fél) ösz. számnév. Hat és fél, azaz hat egész és fél. *Hetedfél óra*, am. hat óra és két negyed. *Hetedfél nap, hó, év, század.*

HETEDFÉLKOR, (heted-fél-kor) ösz. ih. Mikor az óra hat után felet üt vagy mutat, azaz hat óra után fél óra mulva. *Hetedfélkor sétálni megyek. A színházi előadás hetedfélkor kezdődik.* Németesen szólva : *félhétkor.*

HETEDFŰ, (heted-fű) ösz. mn. Baromról mondják, midőn hetedszer megy ki az új fűre, vagyis midőn heted évben van. *Hetedfű ló, ökör, tehén.*

HETEDHANG, (heted-hang) ösz. fn. A nyolcz hangból (zöngéből) álló hanglajtorján a hetedik fok, mely közvetlenül a nyolczadot (octava) előzi meg. Rövidebben : *heted.*

HETEDHÓ, (heted-hó) ösz. fn. Kik a hónapokat sorozat szerént kivánnák elnevezni, hetedhónak mondják és irják a *juliust*, mely máskép, de szinte újabb nyelven : *nyárhó*, régiesen : *Sz. Jakab hava.*

HETEDIK, (het-ed-ik) számnév, tt. *hetedik-et.* Határozott sorszám, s jelenti a sorba szedett egyes tárgyak vagy egyének közől azt, mely a hatodik után következik. *Első, második, harmadik, negyedik, ötödik, hatodik, hetedik betü az ábéczében. Életének hetedik évében meghalt gyermek.* A régiek jobbára *ik* nélkül használták. Minek nyoma fen van ma is ezekben : *heted éve, heted ízben, heted napon, heted magammal, heted hét ország* stb. V. ö. IK, névképző.

HETEDRÉSZ, (heted-rész) ösz. fn. Hét részre osztott egészből egy osztalék, egy rész.

HETEDSZAK, (heted-szak) ösz. fn. Hét napból álló időszak. *Hetedszakra fogadni a munkásokat.*

HETEDSZÉR, (heted-szér) határozó számnév. 1) Heted ízben, valamit hétszer téve. *Hetedszer mondom, még sem érted?* 2) Heted sorban, vagyis a sorozat hetedik helyén, rendén. *Hetedszer : szólok a házasságról.* Ezen értelemben számjegygyel is szokták írni : 7-*edszer*, vagy egyszerüen : 7.

HETEDSZÉRI, (heted-szér-i) mn. tt. *hetedszéri-t.* Heted ízbeli, hetedszer történt vagy történő. *Hetedszeri előadás után betiltott színdarab.*

HETEL, (het-el) önh. m. *hetel-t.* 1) Hetet tölt, hét napig mulat, tartózkodik valahol. Olyan, mint : *napol, telel, nyaral* stb. *Rosz idő miatt valahol hetelni. Elhetelni valamit.* 2) A sor szerént rákerülő munkában vagy várakozásban hét napot tölt. *Köz fuvarban a vármegye udvarán hetelni.* 3) Hétfelé vág; mi egyébiránt szokatlan, ez értelemben jobban : *hetedel.*

HETELÉS, (het-el-és) fn. tt. *hetelés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* A hétnek mint időszaknak valamiben eltöltése; hét napig tartó veszteglés.

HETELŐ, (het-el-ő) mn. és fn. tt. *hetelő-t.* Aki valamely munkában vagy várakozásban hetet tölt; hét napon át veszteglő; hétsorban munkálkodó, (hetes).

HETEN, (het-en) határozói számnév, s am. egy csoportban hét. *Heten vagyunk. Heten vannak. Heten-heten lépdeltek*, am. minden sorban v. csapatban hét.

HETENKÉNT, (het-en-ként) arányosztó számnév, és ih. s am. 1) Hét hét egy csoportban, egy sorban, csomóban. *Hetenként állítani sorba a katonákat.* 2) Hét számra, hétről hétre, minden héten. *Hetenként meglátogatni valakit. Hetenként legalább egyszer templomba menni. Hetenként fizetni a napszámosokat.*

HETÉNY, falvak Komárom és Ugocsa megyében; LOVÁSZ—, Baranya megyében; ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Somogy megyében; helyr. *Hetény-be, —ben, —ből.* L. HETTÉNY.

HETENYE, folyó Nyitra megyében.

HETES, (1), (het-es) mn. tt. *hetes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Egy vagy több héttől fogva élő, létező, tartó. *Egy hetes gyermek. Hetes eső. Három hetes csirkék. Kettős ünnep, hetes eső, szolganyugodalom.* (Km.). 2) Miből hét van együtt, hétszeres. *Hetes rakáskákba rakott almák. Hetesével adni a körtét.* 3) Mondják a legkeskenyebb vászonról, mely egyszersmind durvább fonalból áll. *Hetes vászon.*

HETES, (2), (mint föntebb) fn. tt. *hetes-t*, tb. *—ek.* 1) Hetet jelentő számjegy = 7. *Hetest írni a táblára.* 2) Divatból kiment pénz neme, mely hét krajczárt ért. Népnyelven: *peták.* 3) Személy, kire hetenként kerül valamely dolog, pl. hol három leány van a háznál, és minden héten más-más forgolódik a konyhán.

HETES, (3), falvak Somogy és Szala megyékben; helyr. *Hetes-én, —re, —ről.*

HETESTISZT, (hetes-tiszt) ösz. fn. Hét folytában bizonyos kitűzött, pl. kórház felügyelői hivatalt teljesítő katonatiszt.

—HETETLEN, l. —HATATLAN.

HETETSZAKA, (hetet-szaka) ösz. ih. Egész hét folytában vagy alatt. Olyan mint: *éjtszaka, telelszaka, nyaratszaka.* Némelyek szerént: *hetedszaka.*

HETEVÉNY, (het-e-vény) fn. tt. *hetevény-t*, harm. szr. *—e* v. *—je.* Többesben nem divatozik. Csillagcsoport a bika nevü csillagzat fölött, mely egymáshoz közel levő, s mintegy öszvecsoportozó hét csillagból áll. (Plejades). Köznépi nyelven: *fiastyúk.* A nagy medve csillagzat is hét, és pedig fényesebb csillagokból áll, de ezt *gönczölszekeré*-nek hívjuk.

HETEZ, (het-ez) áth. m. *hetez-tem, —tél, —ett.* 1) Valamit hétszer tesz, szaporít. *Hetezni a fizetést, jutalmat vagy büntetést, verést. Játékban hetezni a tétet.* 2) A beszédben hetet emleget. *Majd meghetezlek én tégedet!* (a gyermeknek mondják, midőn hibásan hetet mond a számvetésben).

HÉTFELÉ, (hét-felé) ih. 1) Hét részre, darabra. *Hétfelé osztani valamit. Hétfelé szelni a kenyeret.* 2) Hét különböző irányban. *A sereget, nyájat hétfelé választani és hajtani. Ezen városból hétfelé megy az út.*

HÉTFÉLE, (hét-féle) ösz. mn. Hét különnemü tárgyakból álló; olyan hét számból öszvefogott egész, melyek mindegyike más-más tulajdonságokkal bír. *Hétféle borral kínálni a vendégeket. Hétféle posztót árulni a vásárban. Hétféle nyelven beszélni.* V. ö. FÉLE.

HÉTFÉLEKÉP, (hét-féle-kép) ih. Hétféle módon, hét különböző nemüen. *Egy eszmét hétfélekép kifejezni.*

HÉTFÉLEKÉPEN, l. HÉTFÉLEKÉP.

HÉTFŐ, (hét-fő) ösz. fn. tt. *hétfő-t.* Vasárnap után közvetlen következő nap, mely a hétköznapok között első, s innen a *fő* nevezet. Tájdivatosan: *hetfő* v. *hétfe*, v. *hetfe*, söt *hetve* is. (Szalay Ágoston levélgyüjteményében).

HÉTFŐN v. HETFŐN, (hét-fő-ön) ih. Vasárnap után következő napon. *Hétfőn kezdeni a munkát, és szombaton bevégezni. Hétfőn reggel, estve.* Tájszokásilag: *hetfén* v. *hetfőn.*

HËTH v. HËTT, a Nádor-codexben *hejt* helyett; l. ezt.

HÉTH, falu Gömör megyében; helyr. *Héth-én, —re, —ről.*

HÉTHÁRS, mezőváros Sáros megyében; helyr. *Hétháre-on, —ra, —ról.*

HÉTI v. HETI, (hét-i) mn. tt. *héti-t*, tb. *—ek.* 1) Hétre való, hétig tartó, hétre kijáró, hetet illető. *Héti munka. Két héti bér.* 2) Hetenként előforduló. *Héti vásár. Héti ülés.*

HÉTKÉP, HÉTKÉPEN, l. HÉTFÉLEKÉP.

HÉTKÖZBEN, (hét-közben) ösz. ih. Hét folytában, míg a hét tart, különösen a hét derekán. *Hétközben félbehagyni a munkát.*

HÉTKÖZNAP, (hét-köz-nap) ösz. fn. A hétnek akármelyik napja, vasárnapot vagy ünnepet kivéve; dologtevő nap. Használják határozóképen is, pl. *Hétköznap dolgozni kell, nem mulatni.*

HÉTKÖZNAPI, (hét-köz-napi) ösz. mn. Hétköznapra való, akkor történő, arra vonatkozó. *Hétköznapi foglalatosságok.* Különösen, ami nem innepies, hanem valami közönséges, alsóbb rendü. *Hétköznapi öltözet. Hétköznapi ebéd.* Átv. ért. *hétköznapi arcz*, mely kevés szellemet tanusít, jellemzet nélküli.

HÉTKÖZNAPIAS, (hét-köz-napias) ösz. mn. Hétköznaphoz illő, hétköznapot mutató. Átv. ért. közönséges, mindennapi, nem különös. *Igen hétköznapias öltözetben volt nálunk.*

HÉTKÖZNAPIASAN, (hét-köz-napiasan) ih. Hétköznapi módon; közönségesen, nem innepiesen.

HÉTKÖZNAPILAG, (hét-köz-napilag) l. HÉTKÖZNAPIASAN.

—HETLEN, l. —HATLAN és —HATATLAN.

HÉTMAGYAR, (hét-magyar) ösz. fn. Így nevezik a régi történetirók azon hét vezért, kik alatt a magyarok ősi lakhelyökről kiindulván, a mai Magyarországba jöttenek. Neveik : *Álmos, Előd, Kund, Und, Tas, Huba, Tuhutum.* Béla király névtelen jegyzőjénél így írva : *hetumoger.*

HETMÉNY, falu, KIS—, puszta Nyitra megyében; helyr. *Hetmény-be, —ben, —ből.*

—HETŐ, l. —HATÓ.

HÉTSZÁM, (hét-szám) ösz. fn. 1) Hét napból álló időszak, mennyiben szám gyanánt használtatik; különösen egész hétre szerződött munka vagy munkabér. Olyan, mint : *napszám. Hétszámban dolgozni.* 2) Úr dolga v. robot, melyet hetenként tartozott a jobbágy illető uraságának elvégezni.

HÉTSZÁMRA, (hét-számra) ösz. ih. Az időt hetenként, vagyis hét napjával számítva. *Hétszámra nincs otthon*, am. egész hétig vagy hetekig oda van. *Hétszámra fizetni a munkásokat*, am. nem naponként, hanem minden héten egyszer, az egész heti bért öszvesen.

HÉTSZEMÉLYES, (hét-személyes) ösz. mn. Eredetileg am. hét személyből álló; l. HÉTSZEMÉLYESTÖRVÉNYSZÉK.

HÉTSZEMÉLYESTÁBLA, lásd : HÉTSZEMÉLYESTÖRVÉNYSZÉK.

HÉTSZEMÉLYES-TÖRVÉNYSZÉK, ösz. fn. Legfensőbb törvényszék hazánkban, mely előtt csak fölebb vitt ügyek tárgyaltatnak. Nevét onnan vette, hogy régente hét biróból állott volt, idővel azonban számuk többre szaporodott, kik közöl jelenleg nehányan az egyházi, a többiek pedig mind a főnemesi és nemesi, mind a nemnemesi rendből is valók. Elnöke a törvényszéknek a nádor, s akadályozása esetében rendszerént az országbiró, törvény szerént a tárnok is, de aki a Helytartóság elnökségével van elfoglalva stb. Határozat hozásra a váltóosztályban ma is szintén hét birótag, de a többi polgári vagy büntető osztályban legalább tizenegy tag kivántatik.

HÉTSZEMÉLYNÖK, (hét-személynök) ösz. fn. A hétszemélyes törvényszék tagja. (Septemvir). Nem egészen alkalmas kifejezés annál fogva, mert a ‚personalis' neve is ‚személynök' levén, ‚hétszemélynök' két értelművé válik; talán alkalmasb lenne : *hetednök*, vagy csak : *hétnök.* V. ö. HÉTSZEMÉLYES-TÖRVÉNYSZÉK.

HÉTSZÉR, (hét-szér) szorozó számnév. Hét ízben; egyet annyiszor véve, hányszor hétben találtatik. *Hétszer leirni valamit. Hétszer hét am. negyvenkilencz. Egy a hétben találtatik hétszer.* Hasonlító mondatban; *hétszer akkora*, am. hét oly nagyságu, mint a másik; *hétszer nagyobb, hétszer több*, am. nyolcz akkora, nyolcz annyi.

HÉTSZÉRÉS, (hét-szérés) ösz. mn. 1) Amiben hétszer van meg valamely egység. *Hétszeres szám. Hétszeres jutalom.* 2) Mi hétszer van egymás után véve, hétrétü, héthajtású. *Hétszeres borítékba göngyölgetett áru.*

HÉTSZÉRÉSEN, (hét-szér-és-en) ih. Hétszeres módon; egy helyett hétszer. *Hétszeresen megtériteni a kárt.*

HÉTSZÉRÉZ, (hét-szérez) ösz. áth. 1) Valamit hétszer, hétannyiszor tesz. *Hétszerezni a jutalmat. bért.* 2) Számtanilag : héttel sokszoroz.

HÉTSZÉRI, (hét-szér-i) mn. tt. *hétszéri-t*, tb. *—ek.* Hétszer történt vagy történő. *Hétszeri próba után sem érhete czélt. Hétszeri vágásra letüni az ökröt.*

HÉTSZÉRTE, (hét-szér-te) ih. Hét annyiszor, hét oly nagy mértékben. Hasonlító mondatokban használtatik. *Hétszerte több fizetése van, mint nekem. Az én szekeremen hétszerte nagyobb teher van, mint a tiéden.*

HÉTSZÖG, (hét-szög) ösz. fn. Test vagy ábra, mely hét szöget képez. (Heptagonum).

HÉTSZÖGÜ, (hét-szögü) ösz. mn. Minek hét szöge van. *Hétszögü vármü.*

HETTÉNY, puszta Torontál megyében; helyr. *Hettény-be, —ben, —ből.* V. ö. HETÉNY.

HETTYÉN, falu Beregh megyében; helyr. *Hettyén-be, —ben, —ből.*

HÉTUR, erdélyi falu Küküllő megyében; helyr. *Hétur-ba, —ban, —ból.*

HETVE, tájdivatosan am. *hétfő;* l. ezt.

HETVEHELY, falu Baranya megyében; helyr. *Hetvehely-én, —re, —ről.*

HETVEN, (het-ven) tőszámnév, a tizesek közöl, *hetven-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Hétszer tíz, v. tizszer hét. *Hetven esztendeig élni. Hetven emberre terített asztal. Hetvenhét. Hetvenhét ördögtől sem félek.* V. ö. —VAN, —VEN, számnévképző.

HETVENED, (het-ven-ed) fn. tt. *hetvened-et.* Hetven részre osztott egészből egy rész. Mint melléknév jelenti azon sorszámot, mely a hatvankilencz után következik. Szokottabban : *hetvenedik.*

HETVENEDIK, (het-ven-ed-ik) sorszámnév, tt. *hetvenedik-et.* Sorban a hatvankilenczedik után következő. *Hetvenedik szám. Életének hetvenedik esztendejében. Ilyet még a hetvenedik nagy apád sem látott.*

HETVENEN, (het-ven-en) ih. Hétszer tízen v. tízszer heten. *Hányan voltatok? Hetvenen.*

HETVENES, (1), (het-ven-es) mn. tt. *hetvenes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Mi hetvenet foglal magában. hetvenet jelelő. *Hetvenes számjegy.* 2) Miből hetven van együtt véve. *Hetvenes csapatokra választani a sereget, nyájat.*

HETVENÉS, (2), (het-ven-és) fn. tt. *hetvenés-t.* tb. *—ék.* 1) Hetvent jelentő számjegy. 2) Hetven éves, pl. ember.

HETVENFELÉ, (hetven-felé) ih. 1) Hetven részre. *Hetvenfelé osztani valamit.* 2) Hetven különböző irányban. *Hetvenfelé elágazó gyepi utak.*

HETVENFÉLE, (hetven-féle) mn. Hetven egységből álló, melyek egymástól különböznek, különnemüek. *Hetvenféle pénzt, növényt, kitömött madarat ajándékozni a természetiek gyüjteményébe.*

HETVENKÉDÉS, (het-ven-kéd-és) fn. tt. *hetvenkédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Hányivetiség, legénykedés, szájaskodás.

HETVENKÉDIK, (het-ven-kéd-ik) k. m. *hetvenkéd-tem, —tél, —ett.* Hányja-veti magát, hánykolódik, legénykedik, nagy a szája, erejével kérkedik, mintha hetvened magával volna, vagy mintha azt mondaná, hogy hetventől sem fél. *Hetvenkedik, mint árpaczipó a kemenczében.* (Km.). Vagy am. *vethenkedik,* vagy pedig, ami valószinűbb, e kifejezés onnan eredt, mivel az ilyféle emberek szeretik a hetven szót emlegetni, pl. *ha hetvenhét lelked less, sem félek; hetvenhetedik apád sem látott ilyet* stb.

HETVENKÉDŐ, (het-ven-kéd-ő) mn. tt. *hetvenkédő-t.* Hányiveti, magahányó, legénykedő, nagy száju. *Hetvenkedő suhancz.* V. ö. HETVENKÉDIK.

HETVENSZÉR, (het-ven-szér) ih. 1) Hetven ízben. *Hetvenszer adni valamely színdarabot.* 2) Hasonlító mondatban am. hetven annyiszor. *Hetvenszer nagyobb, drágább.*

HETYE, falvak Vas és Soprony megyében; helyr. *Hetyé-n, —re, —ről.*

HETYEFEJ v. HETYEFŐ, falu Szala megyében; helyr. *Hetyefő-n, —re, —ről.*

HETYEPECSE, l. HECSEPECSE.

HETYKE, l. HEGYKE.

HETYKEBETYKE, l. HEGYKEBEGYKE.

HËU v. HÉU, régies, l. HIÚ.

HËUSÁG, régies, l. HIÚSÁG, HÍVSÁG.

HEV, *hever* szó gyöke. L. ezt.

HÉV, l. HÉ.

HÉVALKODIK, l. HIVALKODIK.

HÉVANYAG, l. HÉANYAG.

HÉVÁR, fn. tt. *hévár-t*, tb. *—ak.* Jelenti azon jeget, mely áradás után a partokon marad. Innen eredetileg talán *héjár*, azaz a megfagyott víz héjának, azaz jégnek árja.

HÉVCSIRA, (hév-csira) ösz. fn. Nyavalya, melyet a lovak az igen meleg napsugaraktól szoktak kapni.

HEVEDER, (hev-ed-er, vagyis : öv-ed-er) fn. tt. *heveder-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e* v. *—je.* Eredetileg valószinüen *öveder*, az *öv* gyöktől, mint jelentéseiből gyanítható. Általán eszköz, mely valamit kerít vagy oldalaslag takar, valami fölött elnyúlik, s ahhoz ragad. Különösen 1) Az állatok hasát vagy derekát, hón alját általkötő szíj, kötél, öv. *Nyeregheveder, lóheveder, bársony heveder.* 2) Az asztalosoknál léczforma keskenyebb deszka, melylyel az ajtókat öszvefoglalják, vagy valamit pártázat gyanánt bevonnak. *Ajtóheveder.* 3) Az ácsoknál vékonyabb gerenda, mely a vastag gerendákat öszveköti. 4) Vadászok nyelvén a szarvas testének közép része.

HEVEDERÉZ, (hev-ed-er-éz) áth. m. *hevederéz-tem, —tél, —ett.* 1) Hevederrel körül köt. *Hevederezni a vemhes lovat. Lehevederezni a nyerget.* 2) Asztalos vagy ács munkát heveder nevü pártázattal vagy szállal öszveköt. *Hevederezni az ajtókat.*

HEVEDERGYALU, (heveder-gyalu) ösz. fn. Famívesek, nevezetesen asztalosok gyaluja, melylyel az ajtókon, ablakfákon stb. hevedert alakítanak.

HEVEDERKŐ, (heveder-kő) ösz. fn. Kőmíveseknél oly kő, mely az épület egyes részeit, különösen a bolthajtásokat öszveköti.

HEVEDERLŐ, (hev-ed-er-el-ő) fn. tt. *hevederlő-t.* Lovászlegény, ki a lovat felnyergeli, vagyis a nyerget hevederrel rászorítja.

HEVEDERPATAK, folyó Erdélyben.

HEVEDERVAS, (heveder-vas) ösz. fn. Vaslap, mely valamely eszköznek külsejét, küllapját bekeríti. *Kerék hevedervasa. Tengely, nyujtó, fölhércz hevedervasa.*

HEVENY, (1), (hev-eny) mn. tt. *heveny-t*, tb. *—ek.* Hevvel teljes, meleg. Átv. ért. hirtelen, frisen, szaporán működő. Szokottabb : *heves.*

HEVENY, (2), (mint föntebb) fn. tt. *heveny-t*, harm. szr. *—e.* Melegség, forróság. Átv. ért. hirtelenség, gyorsaság. Innen : *hevenyében tenni valamit,* am. hirtelenül, késedelem nélkül, szaporán, legott, melegében.

HEVENYBAJ, (heveny-baj) ösz. fn. Melegség v. forróság miatt támadott baj, betegség.

HEVENYÉSZ, (1), (hev-eny-ész) önh. m. *hevenyész-tem, —tél, —ett.* Valamit hirtelen, hosszas előkészület vagy gondolkozás, fejtörés nélkül kitalál, tesz, véghezvisz. Különösen oly személyről mondják, ki valamely feladott tárgyról kötött vagy kötetlen beszédben érzelmeit vagy gondolatait legott eléadni képes.

HEVENYÉSZ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *hevenyész-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Személy, ki valamit hevenyében kigondol vagy tesz. V. ö. HEVENYÉSZ önh. ige.

HEVENYÉSZET, (hev-eny-ész-et) fn. tt. *hevenyészet-ét*, harm. szr. *—e.* Hevenyészve vagy hevenyész által keletkezett gondolatok vagy müvek. *Ezen versek hevenyészetnek jók, de szépmű gyanánt nem tekinthetők.* V. ö. HEVENYÉSZ.

HEVENYKÉDIK, l. HEVESKÉDIK.

HEVER, (hev-er) önh. m. *hever-t.* 1) Tulajd. ért. vagy a nagy hévség miatt nyugszik, mit sem tesz, mintegy *hevel;* vagy a *h* mint lehelő hang általános jelentése után am. (csak) leh-eg, lih-eg, mint *pih-en* és *pih-eg* szóknak is azonegy gyökük van. Hasonló ehez *hévizál* szó is. A finn *ryven*, am. heverek a jelemzetes *h*-t elvesztette. 2) Szélesb ért. dologtalanul vesztegel, nem működik, csak a levegőt szíjja. *Esőben hevernek a munkások. Ne heverj, hanem dolgozzál.* 3) Átv. kényelmesen fekszik, fekve ide-oda fordúl, mint kinek semmi tenni valója nincs. *Fűben heverni. Ágyon, leterített bundán heverni. Leheverni az ágyat,* am. heverve legyúrni. *Megheverni a derest, tömlöczfe-*

nekét. Kiheverni magát. 4) *Hever a ló*, midőn ég felé fordított lábakkal a földön hentereg. 5) Valami elvetett, elhanyagolt állapotban, hasonvétlenül fekszik. *Könyvei a földön hevernek. Miért hagyjátok útban heverni ezen edényeket? Sok pénz hever a ládájában.*

HEVÉR, fn. tt. *hevér-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e* v. *—je*. Bányászlegény, bányákban dolgozó munkás. Idegen eredetűnek látszik, talán a német *Heber* vagy *Hauer* szókból módosult.

HÉVÉR, (a német *Heber*), l. LOPÓTÖK.

HEVERÉDÉS, (hev-er-éd-és) fn. tt. *heverédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Heverés végetti lefekvés, letelepedés.

HEVERÉDIK, (hev-er-éd-ik) k. m. *heveréd-tem, —tél, —ett*. Heverésre letelepedik, lefekszik. *Ágyba, fűbe, pamlagra heveredni. Beheveredni a szénatartóba. Bundára heveredni. Leheveredik.*

HEVERÉS, (hev-er-és) fn. tt. *heverés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Általán állapot, midőn valaki vagy valami hever. Különösen: midőn valaki pihenés végett vagy kényelemből, tunyaságból fekdegel. Átv. ért. tunyálkodás, restelkedés. V. ö. HEVER.

HEVERÉSZ, (hev-er-ész) önh. m. *heverész-tem, —tél, —ett*. 1) Folytonosan vagy egész kényelemmel hever, fekszik. *Fák alatt heverészni. Reggel óraszámra az ágyban heverészni.* 2) Dologtalanul töltögeti az időt, vesztegel.

HEVERÉSZIK, (hev-er-ész-ik) k. l. HEVERÉDIK. A többi időt is ettől kölcsönzi.

HEVERŐ, (hev-er-ő) mn. tt. *heverő-t*. 1) Kényelmesen, dologtalanul vagy pihenés végett fekvő. *Pamlagon heverő uracs. Árnyékban heverő malaczok. Munka után heverő napszámosok. Heverő ökör után nem vetnek holdat.* (Km.). 2) Hasonvétlenül álló, elhanyagolt, mivel nem gondolnak. *Heverő pénz, szerszámok, eszközök. Heverő szántóföldek*, melyeket nem mivelnek. *Láb alatt heverő edények. Heverő ruhák*, am. viseletlenek. 3) L. HEVERŰ.

HEVERTET, (hev-er-tet) áth. m. *hevertet-tem, —tél, —ett*. Valamit heverni, azaz feküinni, nyugonni, pihenni hagy, nem használ. *Hevertetni a kifogott marhát. Itatónál hevertetni a csordát. Ládában hevertetni a pénzt. Hevertetni a földet.*

HEVERŰ, (hev-er-ű) fn. tt. *heverű-t*. Székely szó, am. menyasszony, kit a munkában a többieknél jobban kímélnek, másképp: *hazai*. Ezért mondja a régi példabeszéd, „őtet ne tartanám úgy mint egy leányt jegybe." Szalay Ágoston levélgyüjteménye 1555-ből. Némelyek szerint: szabad életű nőszemély.

HEVES, (1), (hev-es) mn. tt. *heves-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Miben sok a hé, melegség; tüzes. *Heves idő, napsugár. Heves égöv. Heves-tüzes.* Átv. ért. ingerlékeny vérű, indulatos, hamar fölgerjedő, hirtelen természetű. *Heves ember. Heves szónoklat. Heves kutya vak kölykeit hányja.* (Km.). *Ne légy oly heves, mérsékeld indulatodat. Heves megtámadás.*

HEVES, (2), (mint föntebb) fn. tt. *heves-t*, tb. *—ek*. Felső Duna vidékén így nevezik a folyók azon pontjait, melyeken a víz melegebb vagy örvényesebb folyású levén, be nem fagy, vagy legalább vékonyabb hártyát kap, mint másutt. *Vigyázz a hevesre, mert leszakadsz.*

HEVES, (3), mezőváros a hasonló nevű megyében; helyr. *Heves-én, —re, —ről.*

HEVESEN, (hev-es-en) ih. 1) Melegen, forrón, égetőleg. *Hevesen süt a nap.* 2) Átv. ért. indulatosan, hirtelenül, igen fölgerjedve. *Hevesen beszélni. Hevesen megtámadni az ellenséget.*

HEVES-IVÁNY, puszta a Jászságban; helyr. *Ivány-ba, —ban, —ból.*

HEVESKÉDÉS, (hev-es-kéd-és) fn. tt. *heveskédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Felingerelt vérből eredő, hirtelen indulattal járó cselekvés, melynek ellentéte: midőn valaki megfontolva, és mérsékelve tesz valamit. *Csak lassan, itt nincs helye a heveskedésnek. Heveskedés által elrontani az ügyet.*

HEVESKÉDIK, (hev-es-kéd-ik) k. m. *heveskéd-tem, —tél, —ett*. Felingerült indulattal, magát nem mérsékelve, hirtelenkedve cselekszik. *Kérlek, ne heveskedjél.*

HEVESKÉDŐ, (hev-es-kéd-ő) mn. tt. *heveskédő-t*. Hirtelenkedő, fölgerjedt indulatból származó vagy cselekvő, a dolgot mérsékelve, és hidegen meg nem fontoló. *Heveskedő fiatal szónok. Heveskedő ujonczok.*

HEVESSÉG, (hev-es-ség) fn. tt. *hevesség-et*, harm. szr. *—e*. 1) Nagy melegség, forróság. 2) Átv. ért. indulatosság, hirtelenkedés, mérsékletlen, megfontolatlan, vakon neki rohanó cselekvés. *Ő is alább hagyott már fiatalkori hevességéből.*

HEVESVÁRMEGYE, ösz. fn. A Tiszán inneni v. Tiszajobbparti kerület egyik vármegyéje, melynek székvárosa Eger. Szójátékból mondani szokták: *Heves vármegyéből való*, azaz tüzes, hirtelen indulatú.

HEVESVÁRMEGYEI, ösz. mn. Heves vármegyéből való, ahhoz tartozó, arra vonatkozó.

HEVETEG, (hev-et-eg) mn. tt. *heveteg-et* v. *—et*. Hevülésnek induló, könnyen hébe, tűzbe jövő. *Heveteg indulatu, természetü ember.* Mint főnév is használható, s ekkor jelent hőséget, melegséget. V. ö. —ATAG, —ETEG, képző.

HEVETEGÉS, (hev-et-eg-és) mn. tt. *hevetegés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Hamar felhevülő, hőséges, melegséges. Ritka használatu.

HEVEZ, (hev-ez) önh. m. *hevez-tem, —tél, —ett*. Dunán túl a barmokról, különösen a juhokról mondják, midőn a nagy hőség miatt fújtatnak. Juhászok mondása: *Heves a birka, eső lesz.*

HÉVHÓNAP, (hév-hó-nap), l. ÉBHŐ.

HEVI, (hév-i) mn. tt. *hevi-t*, tb. *—ek*. Pesti Gábornál am. heves, forró. „És az hevi föld lábamat megégetné."

HEVÍT, HEVIT, (hev-ít) áth. m. *hevít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Hévvé tesz, melegít, forral. *Viset, bort*

hevíteni. Fölhevíteni holmi szeszes italokkal, fűszeres ételekkel a vért. Átv. ért. élénk mozgásba hoz, vért ingerel, indulatra lobbant, gyúlaszt, gyapont. *Kebelét szerelem lángja hevíti.*

„De ha szőlőgerezd levét
Iszom, engem dalra hevít."
Horvát E.

HEVÍTÉS, HEVITÉS, (hev-ít-és) fn. tt. *hevítés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* 1) Melegítés, forralás. 2) Indulatra gerjesztés, a vérnek rendkivüli mozgalomra hozása akár anyagi, akár szellemi ingerlés által, gyúlasztás.

HEVÍTÉZIK, (hev-ít-éz-ik) k. m. *hevítéz-tem, —tél, —étt.* Melegedik, tűzbe hozza magát, hégre gyúladoz. Ellentéte : *hűtözik,* azaz a meleget üzi magától, vérét hüvösíti.

HEVÍTŐ, HEVITŐ, (hev-ít-ő) mn. tt. *hevítő-t.* Általán, ami hevít, gyújt, melegít, forral; átv. ért. véringerlő, indulatra gerjesztő. *Hevítő italok. Hevítő fűszerek. Szerelemre hevítő képzelet. Dalra hevítő bor.*

HÉVÍZ, (1), (hé-víz), l. HÉVVÍZ.

HÉVÍZ, (2), falu Pest megyében, és Erdélyben Felső-Fejér megyében; helyr. *Hévíz-én, —re, —ről.*

HÉVIZÁL, önh. m. *hévizál-t.* Dunán túli tájszó, s am. heverve, dologtalanul hiába tölti az időt. Eredetileg talán tréfás nyelven és diákosan am. *heverizál*, (mint patrizál, kurizál, bovizál, bubalizál, mind diákos szójárások), vagy hihetőbben am. *héú—* v. *hiúizál*, mintegy héába tölti az időt; másképen szintén a régieknél : *hévolkodik.* Csak közbeszédben vagy alsó irásmódban van helye.

„Hitvány legény vagy te, pajtás,
Hogy szeretőre nem találsz,
Nám én csak úgy hévizálok,
Mégis ölöget (eleget) találok."
Népdal (Erdélyi J. gyüjt).

HÉVÍZFŐ, (hé-víz-fő) ösz. fn. Forrás, melyből hévíz ered.

HÉVÍZPATAK, folyó Szala megyében.

HÉVMÉRŐ v. HÉVMÉRŰ, (hév-mérő) ösz. fn. Eszköz, mely a legmérséklet fokát, azaz a meleg vagy hideg jelen állapotát mutatja. Áll üvegcsőből, melyet bizonyos mennyiségü folyadékkal, (szeszszel higanynyal) megtöltenek és fölül szorosan bedugaszolnak. A hátlapot képező keskeny lemez fokokra van felosztva, melyek a folyadék föl- vagy alászállását, egyszersmind a hideg vagy meleg fokait mutatják. *Fagyponton fölül vagy alul áll a hévmérő. A hévmérő felmegy vagy leszáll. Réaumur-, Celsius- v. százas, Fahrenheitféle hévmérő.* (Thermometrum). R. fő felosztása 80, C-é 100 fok.

HÉVMÉRSÉK, (hév-mérsék) ösz. fn. A hév vagy meleg bizonyos foka, leginkább a levegőben. (Temperatura).

HÉVMUTATÓ, (hév-mutató) ösz. fn. Azon fokozati jelek, melyek a hévmérőn a légmérsékletet kimutatják. (Thermoscopium).

HÉVOLKODIK, régies, l. HIVALKODIK.

HÉVON, (hé-v-on) l. HEON v. HËON.

HÉVÖV, (hév-öv) ösz. fn. A föld kerekségének azon területe, mely a két forditókör (tropicus) között fekszik. V. ö. ÉGÖV.

HÉVSÁG, régies és tájdivatos; szokottabban l. HÍVSÁG, HIUSÁG.

HÉVSÉG, (hév-ség) fn. tt. *hévség-ét*, harm. szr. *—e.* 1) Állapot, melyet a hévnek, melegnek bősége okoz. *A nagy hévségben izzadni.* 2) Tulajdonság, mely szerént valamit hévnek, melegnek mondunk. *Nap hévsége. Befűtött szoba hévsége. Vér hévsége.*

HÉVSÉGES, (hév-ség-és) mn. tt. *hévségés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Igen hév, nagyon meleg. *Hévséges nyári napok. Hévséges égöv.*

HÉVSZAMOS, erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Hévszamos-on, —ra, —ról.* Folyó neve is.

HEVŰL, HEVÜL, (hev-ül) önh. m. *hevül-t.* Hévvé lesz, azaz a hévség tüzecskéi mindinkább szaporodnak vagy kifejlenek benne. *Szeszes italoktól, fűszeres ételektől hevül a vér. Hevül a víz, ha tűzhöz teszik.* Átv. ért. felingerül, sebesebb mozgásba, működésbe jő, indulatra gerjed. *Dalra, szerelemre hevülni. Neki hevülni a játéknak, csatának. Valamely sértő szóra fölhevülni.* Káldinál : *elhevülni*, am. hévség miatt oda lenni, elfonnyadni. *És mikor a nap fölkele, elhevüle,* (t. i. a köves földre esett mag), *és minthogy nem vala gyökere, kiszárada.* (Márk 4. 6.).

HEVŰLÉS, HEVÜLÉS, (hev-ül-és) fn. tt. *hevülés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Állapot, midőn valami hevül. *Vér hevülése.* V. ö. HEVŰL.

HEVŰLET, HEVÜLET, (hev-ül-et) fn. tt. *hevület-ét*, harm. szr. *—e.* Hevülés elvont értelemben; hevült állapot. Buzgalom.

HEVÜLTSÉG, (hev-ül-t-ség) fn. tt. *hevültség-ét*, harm. szr. *—e.* Hevült állapot, midőn a hevülés már bevégeztetett. *A nagy hevültség miatt alig bírok pihegni.*

HÉVVÍZ, (hév-víz) ösz. fn. Általán minden víz, mely belső természeténél fogva, s eredetileg kisebbnagyobb mértékben meleg, s jobbára gyógyerővel birni szokott. *Budai hévvizek. Fölhévvíz* (Császárfürdő). *Alhévvíz* (Rudasfürdő). *Pöstyéni, trencsíni, bártfai hévvizek.*

—HEZ, igeképző, ebben : *helyhez*, mely nem különbözik ettől : *helyez.*

—HËZ, —HÖZ, mély hangon —HOZ. Helyrag; mely e kérdésre : hova, valaminek *oda közelítését*, mellé járulását vagy hozását, vitelét stb. jelenti : *kerthëz, helyhëz, reményhëz, emberhëz; őrhöz, gyűrűhöz; házhoz, példához, korhoz, gyomorhoz* stb. Újabb időben némelyek az *ö, ü* után is *hez*-t kezdenek írni : *örömhez, tűzhez, nőhez;* de ügyetlenül, mert e rag zárt *ë*-jü levén, három águ ragozása van. (Lásd : Előbeszéd 51, 52. lapokat), s még ezen iróknál sem találjuk : *korhaz, gyomorhaz.* T. i. eredetileg *hoz*, innen sze-

mélyraggal is : *hozzá* (hoz-j-á), a székelyeknél *hëzzá* is, de itt is mindig alhangu ragozással. Különben lásd —HOZ.

HÉZ, talán elvont gyöke *hézag* szónak és származékainak. Jelentése üresség, hiánosság. V. ö. H betüt, és HÍ, HIÚ szókat. L. HÉZAG.

HÉZAG, fn. tt. *hézag-ot*. Molnár A. szerént melléknév, s am. cavus, concavus, inanis, pl. *hézag hely* (caverna). Így használta Káldi is, midőn határzót csinált belőle : *hézagon. Ne merőn, hanem üresen és hézagon csináld azt belül.* (Non solidum, sed inane et cavum intrinsecus facies illud. Exod. 27. 8). Jelenleg csak főnevül használják, s am. üresség, nyilás, rés, repedés, törés, továbbá : hiány, valaminek nem léte. *Hézagot törni a falon. Hézagot hagyni a faltetőn a gerendák végeinek. Valamely hézagot betölteni, becsinálni, kipótolni. A régi történetek hézagai. Könyvedben nagy hézag van. A halál több hézagot ejtett testületünkön.* Ezen értelmezésnél fogva valószinü, hogy *hézag*, eredetileg *hí-szak*, *hiú-szak* volt, s rokon a *félszak* szóval, mely főnév is, melléknév is. Hézag tehát nem egyéb, mint valaminek *hiú*, azaz üres szaka, része, valamint félszak, am. ferde, rézsutos vagy féloldal, félrész. Ezen elemzés mellett szól a tájdivatos, s Biró Márton által is használt *hízak*, *hízakos*. V. ö. HÍ, HIÚ.

HÉZAGGYÖKÉR, (hézag-gyökér) ösz. fn. Általán, több növények neve, melyek gyökerei üresek. Különösen növényfaj, melynek igen erős és kellemetlen szagú, keserü ízü és hánytató erejü gyökere van. (Aristolochia clematitis).

HÉZAGKŐ, (hézag-kő) ösz. fn. Apróbb kövek, kötöredékek a falak hézagainak betöltésére.

HÉZAGOS, (hézag-os) mn. tt. *hézagos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Minek egy vagy több hézaga van. *Hézagos fal. Hézagos hadi rend. Hézagos könyv.* V. ö. HÉZAG.

HÉZAGOSÍT, (hézag-os-ít) áth. m. *hézagosított*, htn. *—ni* v. *—ani*. Hézagossá tesz, valamin egy vagy több hézagot csinál.

HÉZAGPÓTLÓ, (hézag-pótló) ösz. mn. Ami némileg valamely hézagot elföd, betakar, de valósággal be nem tölt. Hírlapiróknál, midőn nem telik ki a lap, s kevésbbé érdekes czikkel töltik be.

HÉZAGTÖLTŐ, (hézag-töltő) ösz. mn. 1) Ami valamely hézagot betöm. *Hézagtöltő kövek a falban. Hézagtöltő nád, rőzse a töltésben. Hézagtöltő ujonczok az ezerednél.* 2) Annyi is mint *hézagpótló*.

HÉZAGZIK, (hézag-oz-ik) k. m. *hézagz-ott*, htn. *—ani*. Hézagot képez; úgy megreped, elválik, szétnyilik, hogy hézag támad benne. *Hézagzik a nyers deszkákból csinált szobapadló.*

HEZERES, falu Krassó megyében; helyr. *Hezeres-én, —re, —ről.*

HEZZÁ, (éles ë-vel), többi személyragokkal : HËZZÁM, HËZZÁD stb. a székelyeknél divatos *hozzá* helyett. L. HOZZÁ.

HEZS, hangutánzó, *hezsetel* és *hezseti* szókban; rokon *nyüzs* gyökkel (*nyüzsög* igében).

HEZSET, (hezs-et) törzsöke *hezsetel* igének, és *hezseti* melléknévnek.

HEZSETEL, (hezs-et-el) önh. m. *hezsetel-t*. Székely szó. Kriza J. szerént egy helyben levő testnek vagy állatnak, nyughatatlan, játszi, zajos mozgásáról mondják. *A kis gyermek kezével, lábával, nyelvével hezsetel a bölcsőben, a lúd a ketreczben. Menj tova gyermek, ne hezsetelj körülöttem.* Nálunk hasonló jelentése van *nyüzsög*, *nyüzsgölődik* szóknak.

HEZSETI, (hezs-et-i) mn. tt. *hezseti-t*, tb. *—ek*. Kriza J. szerént a székelyeknél am. szeleskedő.

HI, (1), gyökelem magas hangú *i*-vel, *hiss*, *hit* és *hív* szókban. Söt *hiss* ige ragozásában több helyütt törzs is. Azonos *ih* vagy *ah* gyökkel, s általános jelentése : ohaj, ohajtás (arabul : *heva*). Sínai nyelven is *hi* am. suspirare. L. H betü.

HI, (2), indulatszó, mely által a befogott vagy hátas lovat menésre, sietésre nógatják. Rokon az ökörnógató *haj* szóval (mint kiált, kajált; kiabál, kajabál). Máskép *gyi*. V. ö. CZO.

HI, (3), v. HÍ, (1), mély hangú *i*- vagyis ï-vel. Tiszta gyök, s igen számos részént tulajdon, részént átv. értelmü származékok anyja. Rokon a magyar *héj*, *haj* szókkal; megvan a sínai *hiue* (vacuum, foramen), *kián* (deficere), latin *hio*, *hisco*, *hiatus*, hellén *χειά*, *χάος*, *κοῖλος*, német *hohl* stb. szókban, s jelent általán bizonyos határok közé szorult üreget, puszta tért, nyilást, fogyatkozást, valaminek nem létét. Különösen 1) Elavult mn., melyből a szinte elavult határzó *hivon*, *hévon*, *heon* származott, mely tulajd. am. üresen, pusztán; átv. ért. csupán, csak. V. ö. HEON. Innét származnak a régies *hivét*, *hijít* (hi-ít), azaz üressé, hasztalanná tesz; *hiúl*, *hijúl*, üressé, hasztalanná válik; *hitt* v. *hejt* v. *heit*, vagy *hit* am. esztelen, ki ész hiával van. 2) Fn., mely jobbára csak személyragozva divatozik, pl. *valaminek hia* (v. *hija*), *boldogságomnak nincsen hia, egy hián vagyunk; egy hián hiss; hiába* v. *hiában beszélsz; nem hiába, hogy; eben hiába.* Ebből származnak *hiány*, *hig*, *hiú*, *hivság*, *hiuság*, *hivalkodik*, *hisik* stb. Régente *héába* v. *héjába*, *héja*, *héján* stb. „egy héja vagyon hogy nem száz az gyalog.“ (Szalay A. 400 leveléből 1560 évbeli). Dunán túli tájszólás szerént jelenti különösen a padlás üregét. *Hiba takarítani a szénát, kukoriczát. Hiba hágó töke*, azaz padlásra vezető lajtorja. Néhutt : *hij*, *hiu*, *hijú* v. *hivu*.

HÍ, (2), l. HI, (3).

HÍ, (3), v. HÍV, mély hangú ï-vel, áth. Úgy látszik, összve van vonva a szólító *he!* és közelitést jelentő *i* (ide, itt, igy) szócskákból. Héberül חִוָּה (khivváh = indicavit, vocavit. Nagy János). Sínai nyelven *huán* szintén am. vocare, appellare. Ragozási szabályai következők : 1) Az önhangzóval kezdődő ragok előtt *v* segédbetüt veszen föl, s *í* betüjét tetszés szerént megrövidíti, pl. *hívok* (v. *hivok*), *hívunk*

(v. *hivunk), hívék, hívál, hívandok.* 2) Mássalhangzón kezdődő ragok előtt rendesen segédbetü nélkül áll, de föl is veheti a *v* betüt, pl. *hísz* v. *hívsz*, *hítok* v. *hívtok, hínak* v. *hívnak*, *híja* v. *hívja, hínám* v. *hívnám.* Teljes multban : *hítam* v. *híttam* v. *hívtam, hítál* v. *híttál* v. *hívtál, hít* v. *hítt* v. *hívott.* Az *í*-t mindenütt röviden is ejthetjük. Értelme : 1) Valakit szóval vagy bizonyos jellel magához idéz, közeledésre int. *Itt vagyok, miért hítál? Hívd ide a szolgát. Behíni a cselédeket. Egybehíni az elszéledt katonákat. Elhíni valakit magával. Eléhíni a vallatandó rabot. Félrehíni valakit. Haza híni az utczán futkosó gyermeket. Hátrahíni az előnyomult csapatot. Kihíni az ellenfélt bajvivásra. Meghíni jó barátinkat lakomára. Öszvehíni a tanácsosokat. Visszahíni a követeket.* Régiesen : *meghíni besz'djét*, am. visszavonni állítását; *reáhíni valakire* am. idézni valakit. 2) Bizonyos néven nevez. *Hogy hínak öcsém?* (mi a neved?). *Hát téged kinek hínak? Minek is hívják no! Hivj te engem akárminek, nem bánom. Valakit becstelennek, gaznak híni. Nebántsdnak híják a másét.* (Km.). Általános értelemben rokona a latin *cieo, ci-t-o*, német *hei-sz-en.* Sínai nyelven *khi*, am. lehelet (németül *Hauch)*, mandsur nyelven *kai* kiáltás (v. kajáltás), a szanszkrit *khja* am. szól.

HÍ, (4), elvont törzse *híves* v. *hives, hívít* v. *hivít, hideg* stb. szóknak; másként *hü*, melytől *hüs* v. *hüvös, hül, hüt* stb. származnak. V. ö. HÉ fn.

HÍA, l. HÍ, (3) alatt.

HIÁBA v. HIÁBAN, (hi-a-ba) ih. Hasztalanul, sikeretlenül, czélt nem érve, a föltett szándékot nem teljesitve, azaz valaminek hiával, üresen. *Hiába fáradni, beszélni. Hiába jártam, mit sem kaptam. Hiába fürdik a csóka, nem lesz hattyú belőle.* (Km.). *Eben hiába* (Km.). *Nem hiába csörgött a haraszt,* (azaz nem ok nélkül). *Itt hiába minden szó, mert így kell lenni. Hiába tölteni az időt,* azaz dologtalanul.

HIÁBAVALÓ, (hiába-való) ösz. mn. 1) Haszontalan, siker nélküli, foganatlan, czélszerütlen. *Hiábavaló munka, fáradság, költekezés.* 2) Megvető ért. aláváló, hitvány, fölösleges. *Minek ez a hiábavaló beszéd? Eredj innen, te hiábavaló. Holmi hiábavaló rongyokra kiadni a pénzt. Nyár és harmat, tél és hó, mind csak hiábavaló.* (Kölcsey. Vanitas vanitatum).

HIÁBAVALÓSÁG, (hiába-valóság) ösz. fn. Hasztalanság, aláválóság, hitványság, mi nem érdemel tekintetet; kicsiség, apróság. *Ez mind hiábavalóság. Hogy tudsz ily hiábavalóságon kapni, búsulni, örülni? Hiábavalóságokra kidobni a pénzt.*

HIACZINT, fn. tt. *hiaczint-ot*, harm. szr. *—ja.* Egy a görög ‛υάκινθος (hyacinthus) szóval. Növény a hajmagyöküek nemzetségéből, mely szép, különféle szinü és jó illatu virágai miatt kedves, s előtavaszszal nyilik. Másképp : *jáczint.*

HÍAN, (hí-an) régiesen am. üresen, hiába. „Elereszték őtet hían,“ (dimiserunt eum inanem). „Mit állotok itt hían mend e napot estig?“ (Quid hic statis tota die otiosi). Tatr. c. V. ö. HEON, HIÚ és HIÚAN.

HÍÁN, l. HI, (3) alatt.

HIÁNY, HÍÁNY, (hi-a-ny) fn. tt. *hiány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* 1) Valaminek nem léte, üresség, szükség. *Pénz hiányában lenni. Fában, gabonában hiányt szenvedni.* 2) Fogyás, fogyatkozás. *Hiányt okozott mindenféle eleségben a hadi táborozás.* 3) Valamely tulajdonságnak, szükséges kelléknek nem léte, különösen erkölcsi fogyatkozás. *Valamely münek hiányait kimutatni, megróni. Ezen dologban semmi hiányt nem találok.* 4) A szám- és betüvetéstanban némelyek a latin *minus* müszó magyaritására használják, pl. $10 - 4 = 6$, (mondd : tíz, hiány v. hía négy, annyi mint hat) ; a *plus* pedig meg $1 + 1 = 2$, (egy, meg egy kettő).

HIÁNYJEL, (hiány-jel) ösz. fn. Általán írásjel, (') valamely betünek vagy szótagnak kihagyását mutató, pl. *hogy', a' e'*, ezek helyett : *hogyan, az, ez.* Az Akademia újabb helyesirási elvei szerént a hiányjel mindenütt elmarad, s az általános szokás a hiányjel kihagyását szintén elfogadta.

HIÁNYOS, (hi-a-ny-os) mn. tt. *hiányos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Minek valami hiánya van, mi nem teljes, nem tökéletes; csonka, fogyatkozott. *Hiányos arany*, mely nem üti meg az illő mértéket. *Hiányos mérték. Hiányos könyv*, melynek valamely része nincs meg. *Hiányos mü. Hiányos hadsereg.*

HIÁNYOSAN, (hi-a-ny-os-an) ih. Hiányos állapotban, nem egészen, nem teljesen, csonkán. *Hiányosan mérni a gabonát. Hiányosan rakni az ölfát.* V. ö. HIÁNYOS.

HIÁNYOSÍT, (hi-a-ny-os-ít) áth. m. *hiányosított*, htn. *—ni* v. *—ani.* Hiányossá tesz. *Aranyat reszelővel hiányositani. A teli zsákot egy-két maroknyival meghiányositani.*

HIÁNYOSODIK, (hi-a-ny-os-od-ik) k. m. *hiányosod-tam, —tál, —ott.* Hiányos állapotba megy által, kiegészítő részei fogyatkoznak. *Zsizsik vagy más kártevő állatok által hiányosodik a gabona.*

HIÁNYOSSÁG, (hi-a-ny-os-ság) fn. tt. *hiányosság-ot*, harm. szr. *—a.* Valaminek hiányos állapota vagy tulajdonsága. *A megreszelt aranyért hiányossága miatt kevesebbet adni. A mérték hiányosságát észrevenni.* V. ö. HIÁNYOS.

HIÁNYZIK, (hi-a-ny-oz-ik) k. m. *hiányz-ott*, htn. *—ani* v. *hiányozni.* Nincsen meg, szükség van benne; bizonyos helynek betöltésére még kivántatik; távol vagyon, nincs jelen. *Mindenét visszakapta, csak egy darab ruhája hiányzik. Nála a pénz mindig hiányzik. Még két ülnök hiányzik. Legjobb barátink hiányzanak társaságunkból. Mi hiányzik még?* V. ö. HIBÁZ, HIBÁZIK.

HIB, elvont gyök, melyből *hiba, hibbad, hibban, hibog, hibók, hibóka, hibarcz*, s ezek származékai erednek. Jelenti a testnek azon mozgását, midőn félre billen vagy alászáll, midőn rendes vagy egyenes irányából alá vagy ferdére hajlik. Rokon a hiányt, fogyatkozást jelentő *hi* gyökkel, mennyiben a hibogás,

hibbanás nem egyéb, mint a testnek rendes alakjától elhajlása, irányvesztése, és így hiányos állapota. V. ö. HIBA.

HIBA, (hib-a) fn. tt. *hibát.* Gyöke *hib*, egyezik a sínai *hoe*, (error) szóval; megvan a héber *ib* עִיב, aram *ejib*, arab *aib*, ugyanazon értelmü szókban (Nagy J.) s eredetileg am. a test súlyegyenének megbillenése, félrebiczczenés, irányvesztés; átvitt és szokott ért. erkölcsi tévedés, gáncs, fogyatkozás, a rendes szabályok elleni cselekvés, kifogás, rosz tulajdonság, testi baj, tökéletlenség. *Hibát ejteni, elkövetni, találni. Hibába esni. Hibául tulajdonítani valamit. Nincsen ember hiba nélkül* v. *embert hiba nélkül nem találni.* (Km.). *Ennek csak az a hibája, hogy. Sok hibát találtam e müben. A ló hibáit nem lehet könnyen megismerni. Kicsi hiba nem nagy baj* v. *kicsi hiba kiépül,* (székely km. Kriza J.). Köz nyelven néha am. baj. *Nincsen semmi hiba? Azután valami hiba ne legyen ám! Hála istennek, csak hogy hiba nincs.*

HÍBAHÁGÓ, (híba-hágó) ösz. fn. Dunán túl némely vidékeken, nevezetesen Vas megyében, am. padlásra (hiúba) vezető lépcső vagy lajtorja.

HIBÁL, (hib-a-al) önh. m. *hibál-t.* Rosszúl üt ki, nem sikerül, czéljától elesik. *Kitől Isten eláll, minden reménysége hibál.* (Km.).

HIBÁLL, (hib-a-all, vagyis hibának vall) áth. m. *hibáll-tam* v. *—ottam, —tál* v. *—ottál, —t* v. *—ott*; htn. *—ni* v. *—ani.* Hibának tart és hibáztat. Ritka használatu. L. HIBÁZTAT.

HIBANCZ, (hib-an-cz) fn. tt. *hibancz-ot.* Szeg vagy csövek, mely két testet, pl. valamely eszköznek, szerszámnak részeit úgy köti össze, hogy azok ide-oda mozoghassanak, hibogjanak. *Bicsaknak, borotvának, ollónak hibancza.* (Nietnagel).

HIBANÉLKÜLI, (hiba-nélküli) ösz. mn. L. HIBÁTLAN.

HIBARCZ, (hib-ar-cz) fn. tt. *hibarcz-ot*, harm. szr. *—a.* Söppedékes föld, kátyol, sár, ingovány, posvány, ficskó, melyben ide-oda hibogva jár az ember vagy barom. V. ö. HABARCZ.

HIBARCZOS, (hib-ar-cz-os) mn. tt. *hibarczos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Söppedékes, kátyolos, lőtyés, ingoványos. *Hibarczos lápok.*

HIBÁS, (hib-a-as) mn. tt. *hibás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Általán, kinek vagy minek hibája, vagy hibái vannak, különösen 1) A bevett szabályok ellen való, azoktól eltérő. *Hibás számítás. Hibás utasítás. Hibás nyelven beszélni.* 2) Tökéletlen, elromlott. *Hibás szemek. Hibás láb, kés.* 3) Feddésre méltó, valaminek okozója. *Te vagy a hibás, miért engedted a gyermeket elmenni.* 4) Gyarló, bünre hajlandó; testileg törődött. *Hibás ember szegény, nagyon szereti a boroczkát. Hibás ember vagyok, nem dolgozhatom.* V. ö. HIBA.

HIBÁSAN, (hib-a-as-an) ih. Hibás módon, szabálytalanul, roszul, gyarlón, valamit elvétve. *Hibásan beszélni, írni.*

HIBÁTLAN, (hib-a-atlan) mn. tt. *hibátlan-t*, tb. *—ok.* Kinek v. minek hibája nincsen; szabályos, ép, tökéletes, kifogás nélküli, kijavított, gáncstalan. *Hibátlan könyv, mü. Hibátlan test.* V. ö. HIBA. Határozó gyanánt am. hiba nélkül.

HIBÁTLANSÁG, (hib-a-atlan-ság) fn. tt. *hibátlanság-ot*, harm. szr. *—a.* Hiba nélküli állapot vagy tulajdonság; feddetlenség, gáncstalanság, javítottság. *Nyomtatási hibátlanság.* V. ö. HIBA, HIBÁTLAN.

HIBÁTLANUL, (hib-a-atlan-ul) ih. Hiba nélkül, szabályosan, tökéletesen, kijavítva. *Hibátlanul írni, beszélni. Hibátlanul nyomtatott könyv.*

HIBÁZ, (hib-a-az) önh. m. *hibáz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* Hibát követ el, hibát csinál. *Sokat vagy keveset hibázni. Elhibázni valamit. Vigyázz torkom, ne hibázz* (bordal). *Jobb kétszer kérdezni, mint egyszer hibázni.* (Km.).

HIBÁZÁS, (hib-a-az-ás) fn. tt. *hibázás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Hibának elkövetése, hibaejtés.

HIBÁZAT, (hib-a-az-at) fn. tt. *hibázat-ot*, harm. szr. *—a.* Hibásan vagy hibázva elkövetett cselekedet; végrehajtott, megtörtént hiba.

HIBÁZATLAN, (hib-a-az-atlan) mn. tt. *hibázatlan-t*, tb. *—ok.* Hibázat, vagyis hibás cselekedet nélkül levő; czéltól, iránytól el nem tévedett. *Hibázatlan számvetés. Hibázatlan puskalövés.* Határozókép am. hibázat nélkül.

HIBÁZATLANUL, (hib-a-az-atlan-ul) ih. Hibázat nélkül; irányt, czélt nem tévesztve; a nélkül, hogy hibát követett volna el.

HIBÁZHATATLAN, HIBÁZHATLAN, (hib-a-az-hat-[at]lan) mn. tt. *hibázhatatlan-t*, tb. *—ok.* Aki v. ami nem hibázhat; iránytól, czéltól el nem tévedhető; szükségképen, helyesen, igazán müködő. *Van-e ember, ki minden ítéletében, s tetteiben hibázhatlan volna? Ezen puska hibázhatlan.* Mint határozó: nem hibázhatólag.

HIBÁZHATLANSÁG, (hib-a-az-hat-lan-ság) fn. tt. *hibázhatlanság-ot*, harm. szr. *—a.* Tulajdonság, melynél fogva hibázni lehetetlen.

HIBÁZHATLANUL, (hib-a-az-hat-lan-ul) ih. Nem hibázható módon; szükségképen, helyesen.

HIBÁZHATÓ, (hib-a-az-hat-ó) mn. tt. *hibázható-t.* Aki hibát ejthet, hibába eshetik, a czéltól, iránytól eltévedhet. *Az emberi ész hibázható.*

HIBÁZHATÓSÁG, (hib-a-az-hat-ó-ság) fn. tt. *hibázhatóság-ot*, harm. szr. *—a.* Tulajdonság, mely szerént hibát lehet elkövetni, hibába lehet esni, a czéltól, iránytól el lehet tévedni. *Emberi vélemény hibázhatósága. Czéllövés hibázhatósága.*

HIBÁZIK, (hib-a-az-ik) k. m. *hibáz-tam, —tál, —ott.* 1) Hibában van vagy szenved. Egyébiránt személyről szólva helyesebben *hibáz.* 2) Köz beszédben használjuk *hiányzik* helyett, pl. *ki hibázott még; nem hibázik már senki? Tárczámból egy 5 forintos bankjegy hibázik.* Szabatosság kedveért ajánlatos, hogy a *hibáz* és *hibázik* szókat szigorún megkülönböztessük.

HIBÁZTAT, (hib-a-az-tat) áth. m. *hibáztat-tam*, *—tál*, *—ott*. Valakit hibásnak, vagyis valamely hiba okának állít, a hibát neki számítja be. *A növendék kicsapongásiért a nevelöt hibáztatni. Engem ne hibáztass, mert nem tehettem róla.* Mondják dologról is. *Ezt a modort, ezt a cselekvést hibáztatom.*

HIBÁZTATÁS, (hib-a-az-tat-ás) fn. tt. *hibáztatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midön valakit vagy valamit hibáztatunk.

HIBB, (hib-u = hib-v = hib-b) elvont törzsök, az egyszerü *hib* gyök *b*-jének kettöztetése, melyböl *hibban*, *hibbant*, továbbá *hibbad* és ezek származékai erednek. Jelent hirtelen történö, nagyobbféle billenést, biczczenést, súlyegyenvesztést, különösebben az utóbbi szóban lappadást, lohadást.

HIBBAD, (hibb-ad) önh. m. *hibbad-tam*, *—tál*, *—t* v. *—ott*. A felfuvódott sárról mondják, midön lappad, lohad. Kriza J. Rokon *sippad* vagy *süpped* szóval. V. ö. HIBOG.

HIBBADÁS, (hibb-ad-ás) fn. tt. *hibbadás-t*, tb. *—ok*. A sárnak lappadása, lohadása, süppedése, alászállása.

HIBBAN, (hibb-an) önh. m. *hibban-t*. Súlyegyenét vesztve hirtelen félre billen, lemerül, alászáll, lecsuszik. *Jobb lábával sárba, gödörbe hibbanni.*

HIBBANÁS, (hibb-an-ás) fn. tt. *hibbanás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, midön valamely test súlyegyenét vesztve hirtelen félrebillen.

HIBBANT, (hibb-an-t) áth. m. *hibbant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Valamit hibbanni kényszerít, eszközli, hogy valami hibbanjon.

HIBBANTÁS, (hibb-an-t-ás) fn. tt. *hibbantás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, melynél fogva eszközöljük, hogy valami hibbanjon.

HIBCSÍNY, (hib-csíny) ösz. fn. Hiba által elkövetett csíny; hiba miatt roszúl kiütött cselekvés. *A hadvezér hibcsínyt követett el.* Nem igen kapott lábra, nem is érdemli.

HIBIK, fn. tt. *hibik-ét*, harm. szr. *—je*. A málvák nemzetségéhez tartozó keletindiai növénynem, melynek törzsöke a fákéhoz hasonló, levelei szívdedek és sima szélüek. (Hibiscus).

HIBÍT, HIBIT, (hib-ít v. hib-a-it) önh. m. *hibit-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Hibát követ el, hibát tesz, ejt, csinál. Eredetileg am. hibbanva, billenve súlyegyent veszt. Némely tájszokás szerént am. hiányzik, hiánya van.

HIBÍTÁS, HIBITÁS, (hib-ít-ás) fn. tt. *hibítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Hibának elkövetése, hibaejtés; a súlyegyentöl félrebillenés.

HIBÍTHATATLAN, HIBÍTHATLAN, (hib-ít-hat-[at]lan) mn. tt. *hibíthatatlan-t*, tb. *—ok*. Hibát el nem követhetö, nem tévedhetö; súlyegyenét nem veszthetö, félre nem billenhetö.

HIBITOL, (hib-it-ol) áth. m. *hibitol-t*. Eszközli vagy okozza, hogy valaki hibát kövessen el. Ritka használatu.

HIBLÖVÉS, (hib-lövés) ösz. fn. Czélt nem találó lövés, hibás lövés.

HIBOG, (hib-og) önh. és gyak. m. *hibog-tam*, *—tál*, *—ott*. Süppedez, alászállong, lelemerül. *Az ingoványos, hanos mezö, kátyolos, lötyés sár, hibog a lábak alatt.* *

HIBOHA, (hib-oh-a) fn. tt. *hibohát*. Eredetileg: *hibogó*, *hiboga*, s am. nyomás alatt süppedö föld, ingovány; kátyol. Székely szójárás szerént am. lagymatag, gyönge meleg víz, mely a forrás után lehibbad, lelohad.

HIBÓK, (hib-ók) fn. tt. *hibók-ot*, harm. szr. *—ja*. Híg sár, pocsolya, pocsalyék, hibarcz. Székely szó.

HIBÓKA v. HIBOKA, (hib-ók-a) fn. tt. *hibókát*. L. HIBÓK.

HIBÓKOS, (hib-ók-os) mn. tt. *hibókos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Ingoványos, pocsolyás, kátyolos, sáros, lötyés. *Hibókos mezei utak. Hibókos lápok, rétek.*

HIBONCZA, (hib-oncz-a) fn. tt. *hiboncsát*. L. HIBÓKA v. HIBÓK.

HIBONCZÁS, (hib-oncz-a-as) l. HIBÓKOS.

HIBÚL, (hib-úl) önh. m. *hibúl-t*. Bizonyos testi hibát kap. *Szemei és lábai hibulnak. Meghibult a szegény, nem képes dolgozni.*

HID, (1), v. HÍD, (hí-d, am. üreges eszköz, *hí* alhangu gyöktöl); fn. tt. *híd-at* v. *hid-at*. Személyragozva: *hídam* v. *hidam*, *hídad* v. *hidad*, *hídja* v. *hida*. (Úrhida, Bánhida, Kehida, Jánoshida, Móriczhida stb.). Leghasonlóbb alakban rokonnak látszik vele a szanszkrit *chid* (hasít, metsz), továbbá a görög σχιζω, latin *scindo* (scidi), német *schneiden*. Általán oly üreges alkotmány, mely bizonyos úti akadály fölé építve, s azt mintegy keresztül hasítva, közlekedési ösvényül szolgál. Különösen 1) Fából vagy köböl folyók, tavak, mocsárok, ingoványok, erek vagy mélységek fölé emelt járás, közlekedési út. *Hidat verni. Hidat rakni, építeni. Hiddal összekötni Budát és Pestet nagy feladat volt. Kö híd, fa híd, álló híd, repülö híd, hajóhíd. Emelö híd, lánczhíd, felvonó híd, gyalog híd,* (máskép *palló* v. *padló*, néhutt: *bürü*, melyen csak gyalog emberek járnak). *Arany híd*, (átv. ért.). *Arany hidat csinálj a futó ellenségnek.* (Km.). *Felbontani, fölszedni a hidat.* Néhutt: *dobogó*. 2) Szélesb ért. egyes pallódeszka vagy gerenda, mely közlekedésül szolgál; továbbá oly pallózat, mely alatt üresség van, pl. a disznóólak hida, melyeket ennél fogva Dunán túl *hidasok*-nak, másutt *hidasólak*-nak neveznek. *Híd*, máskép *hidlás* v. *hidló a lóistállóban.* 3) Az asztal lábait összvekötö heveder vagy deszka, melyre a lábakat szokás nyugtatni.

HID, (2), szintén mély *i* hangu elvont gyöke *hidor* szónak. Lásd: HIDOR.

HID, (3), magas *i* hangu elvont törzse *hideg* szónak és származékainak; azonos *hied* törzszsel. L. HIED, 2).

HÍDAL, HIDAL, (hid-al) áth. m. *hidal-t*. 1) Hidat csinál, épít. *Áthidalni a folyót, patakot.* 2)

Dunán túl átv. ért. a megvetett ágyat keresztül fekve összegyúrja, leheveri. 3) Ólakban padlót csinál.

HÍDALÁS, HIDALÁS, (hid-al-ás) fn. tt. *hídalás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valaki hídal. V. ö. HÍDAL.

HÍD-ALMÁS, erdélyi falu Doboka megyében; helyr. *—Almás-on, —ra, —ról.*

HIDALÓ, (hid-al-ó) fn. tt. *hidaló-t*. Személy, vagy mesterember, ki hidat csinál, épít; különösen hadi építész, kinek hivatása hidakat építeni, háboruban hid körüli munkákat végezni. (Pontonnier). V. ö. HIDÁSZ.

HIDAR, falu Baranya megyében; helyr. *Hidar-ra, —on, —ról.*

HÍDAS, HIDAS, (1), (hid-as) fn. tt. *hidas-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Lábakon álló, s pallókkal kirakott disznóól. *Hidasba vetni a hizlalandó disznókat.* 2) Magasabbféle s korlátos, vagy korláttalan talp, melyen szekereket, embereket stb. szállítanak a vizeken keresztül. A hidast kötélen huzzák át, mint a kompot. V. ö. REPÜLŐHÍD.

HIDAS, (2), (mint föntebb) mn. tt. *hidas-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Hiddal ellátott. *Hidas folyó. Hidas asztal. Hidas várkapu.* V. ö. HÍD.

HIDAS, (3), falvak Baranya megyében, Erdélyben Aranyos székben; helyr. *Hidas-on, —ra, —ról.*

HIDAS-NÉMETHI, l. NÉMETHI.

HIDASTELEK, falu Bihar megyében; helyr. *Hidastelk-en, Hidastelek-re, —ről.*

HIDÁSZ, (hid-ász) fn. tt. *hidász-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Hadépítészi karhoz tartozó katona, kinek különös foglalatossága a hidépítésben, és hidak körüli munkálatokban áll. (Pontonnier).

HÍDAZ, HIDAZ, (híd-az) áth. m. *hidaz-tam, —tál, —ott.* Valamit hiddal öszveköt, hiddal ellát, hidat csinál. *Hidazni a folyót, patakot. Hidazni a disznóólat.* L. HÍDAL.

HIDAZÁS, (hid-az-ás) fn. tt. *hidazás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Hidcsinálás, valaminek hiddal öszvekötése.

HIDAZAT, (hid-az-at) fn. tt. *hidazat-ot*, harm. szr. *—a*. Hidul szolgáló müalkotmány, pallózat. *Az ól hidazata leszakadt. Erős, ingadozó hidazat. Lóistálló hidazata.*

HIDDOGÁL, (hív-dog-ál); l. HÍDOGÁL.

HIDEG, (1), (hid-eg v. hi-d-eg, tulajdonképen: hi-ed-eg, l. HIED); fn. tt. *hideg-et*, harm. szr. *—e* v. *—je*. Gyöke a fázásnak lehelő hangját jelentő *hi* (hü), melyből lett *hi-es*, és *v* segédbetüvel *hi-v-es* (hü-es, hü-v-es, hü-v-ös), továbbá *hi-es*-ből módosult *hi-ed*, (mint ‚hiedelem' törzse is), innen ismét *hi-ed-eg*. Jelenti azon állapotot, melyben vagyunk vagy melyet érzünk, midőn oly test érintkezik velünk, melyben kevesebb a melegség, mint bennünk. *Hideget érezni, szenvedni, kiállani, megszokni. Hideg miatt dideregni. Hideget hozó felszél. Fütéssel elüzni a hideget. Erős, kemény, csikorgó hideg. Isten hidege*, (igen nagy hideg). *Majd megvette az Isten hidege*, (csak nem megfagyott). *Hideg vette rongyos koldus. Nincs semmi hideg. Hidegben, melegben utazni.* Átv. ért. láz neme, mely fázással, didergéssel jelenkezik. *Hideg leli* (őt), palóczosan: hideg fogja. *Egy óra óta szüntelen ráz a hideg. Hátamat a hideg borzogatja.* Átv. ért. is.

„Kedvesemnek a két karja
Többet ér mint Tokaj, Tálya,
Ha ő engem azzal ölel,
Örömemben a hideg lel." Népdal.

„Megöleled a pénzeért,
Vagy a ház csendességeért,
De a csínos szomszédnéért
A hideg lél." Fáy András.

HIDEG, (2), (mint föntebb) mn. tt. *hideg-et*. Általán oly testről mondják, melyben kevesebb a melegség, mint testünk azon részeiben, melyekkel érintkezik, s mely a bennünk létező melegséget elszívja. *Hideg víz. Hideg forrás. Hideg vas. Hideg ételek, italok. Hideg idő, hideg szél, hideg tél, tavasz, napok, éjszakák*, vagyis a levegő hidegsége télen, tavaszszal stb. Átv. ért. 1) Miben vagy kiben semmi buzgóság, élénkség, részvét nincsen. *Hideg keresztények. Hideg beszéd, szónoklat. Hideg atyafiak. Hideg válasz. Hideg vér, szív, kebel. Hideg vérrel venni valamit. Kérlek, ne légy oly hideg hozzám.* 2) Mondják oly mesteremberekről, kik tüzzel dolgoznak, de jelennen munkájok nincs. *Hideg kovács, hideg lakatos.*

HIDEGÉCSKE, (hid-eg-écs-ke) kics. mn. tt. *hidegécské-t*. Egy kicsit, kevessé hideg; nem oly hévmérsékletü, mint lennie kellene. *Hidegecske idő, szellő.*

HIDEGÉDÉS, (hi-d-eg-éd-és) fn. tt. *hidegédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Hideg állapotra jutás, a melegségnek lassankénti elvesztése. *Levegő hidegedése. Jég közé tett ital hidegedése. Testnek, vérnek hidegedése.* Átv. ért. buzgalomnak, részvétnek, vonzódásnak elmulása, csökkenése.

HIDEGÉDIK, (hi-d-eg-éd-ik) k. m. *hidegedtem, —tél, —ett.* Hideggé leszen, melegségéből kivetközik. *Hidegedik a jégbe takart test.* Átv. ért. buzgalma, részvéte, vonzalma múlik, csökken. V. ö. HIDEG.

HIDEGEN v. HIDEGÉN, (hi-d-eg-én) ih. 1) Hideg állapotban, melegség nélkül, föl nem melegítve, melegét vesztve. *Hidegen adni fel az ételeket.* 2) Átv. ért. buzgalom, részvét, vonzódás, szives nyájasság nélkül. *Hidegen maradni a szent oktatás után. Hidegen fogadni a vendégeket.* 3) Göcsei tájszólás szerént jelent *idegent. Hidegen ember.*

HIDEGENYV, (hideg-enyv) l. VIZAHÓLYAG.

HIDEGÉS, (hid-eg-és) mn. tt. *hidegés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Kevessé hideg, hidegecske, hüssecske. *Hideges őszi napok.*

HIDEGÉTEK, (hideg-étek) ösz. fn. Általán, mindenféle étek, melyet hidegen szoktak feladni, pl. kocsonya, fagylalt, némely kolbászok stb.

HIDEGHÁZ, (hideg-ház) Téli növényház, melyben a melegségnek kisebb foka kívántatik, mint az úgy nevezett melegházban.

HIDEGHÁZI, (hideg-házi) ösz. mn. Hideghászba való. *Hidegházi növény, virág.*

HIDEGHÉT, falu Pozsony megyében; helyr. *Hideghét-én, —re, —ről.*

HIDEGHÚS, (hideg-hús) ösz. fn. Megfőzött és kocsonyává fagylalt húsétek; vagy általán főtt vagy sült hús, mely egészen ki van hűlve.

HIDEGÍT, HIDEGIT, (hi-d-eg-ít) áth. m. *hidegít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Hideggé tesz, meghűt. *A lobos tagot jeges burogatással hidegíteni. Az éjszaki szél meghidegítette a levegőt.*

HIDEGÍTÉS, HIDEGITÉS, (hi-d-eg-ít-és) fn. tt. *hidegítés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, mely által valamit hidegítünk.

HIDEG-KERESZTÚR, lásd: RÉCZE-KERESZTÚR.

HIDEGKÚT, (1), (hideg-kút) ösz. fn. 1) Kút vagy forrás, melynek fris hideg vize van.

HIDEGKÚT, (2), mezőváros Vas megyében, falvak Nógrád, Pest, Pozsony, Tolna, Szathmár megyében, Erdélyben, Felső-Fejér megyében; puszta Sáros megyében. CZANKOVA—, mezőváros Vas megyében, KIS—, NAGY—, falvak Veszprém megyében; PUSZTA—, falu Kővár vidékében; MAGYAR—, erdélyi falu Udvarhely székben; OLÁH—, Küküllő megyében; helyr. *Hidegkút-on, —ra, —ról.* Hegy neve is Kolos megyében.

HIDEGLELÉS, (hideg-lelés) ösz. fn. Közönséges népnyelven jelent általán *lázt*, honnan némely ellenmondó elnevezések támadtak, pl. *forró hideglelés, gyulasztó hideglelés.* Szoros ért. *hideg láz. Harmadnapos, negyednapos, mindennapos hideglelés.* V. ö. LÁZ.

HIDEGLELŐS, (hideg-lelős) ösz. mn. Hideglázban, gyomorlázban szenvedő; kit a hideglelés bánt. *Hideglelős gyermekek.*

HIDEGPATAK, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Máramaros megyében; helyr. *Hidegpatak-on, —ra, —ról.*

HIDEGSÉG, (1), (hi-d-eg-ség) fn. tt. *hidegség-et.* 1) Valamely testnek tulajdonsága, mely szerént kevesebb meleggel bír, mint testünk azon részei, melyekkel érintkezik. *Levegő, jég, forrásvíz hidegsége. Lábak, ujjak, fülek hidegsége.* 2) Általán, a levegőnek hideg mérséklete, melynek különféle fokai vannak, különösen a hévmérő fagypontján alul levő légmérséklet. *Két, három, négy foknyi hidegség. A nagy hidegségtől összevigiberedtek ujjai.* 3) Átv. buzgalom, részvét, vonzódás, nyájasság hiánya, társalgási közönyös magaviselet. *Hidegséggel viseltetni a vallás iránt. Hidegséget mutatni az érkező vendégek iránt. Mások nyájasságát hidegséggel viszonozni.*

HIDEGSÉG, (2), falu Soprony megyében; helyr. *Hidegség-én, —re, —ről.*

HIDEGSZAK, (hideg-szak) ösz. fn. A hidegláznak azon szaka vagy foka, mely hideggel, rázással jelenkezik.

HIDEG-SZAMOS, erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *—Szamos-on, —ra, —ról.*

HIDEGSZIK, (hi-d-eg-esz-ik) k. l. HIDEGÉDIK.

HIDEGTALPÚ, (hideg-talpú) ösz. mn. Székely szólás szerint am. érzéketlen, indulat nélküli, nyálkás mérsékletü (ember).

HIDEGÜL, (hi-d-eg-ül) önh. m. *hidegül-t.* Hideggé változik, hideg természetet ölt. Átv. ért. részvétét, vonzalmát elveszti valaki v. valami iránt. *Régi barátsága napról napra hidegül.* V. ö. HIDEG. Összevételei: *elhidegül, meghidegül.*

HIDEGÜLÉS, (hi-d-eg-ül-és) fn. tt. *hidegülés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* 1) Állapot, midőn valamely test melegsége lassan-lassan elvész. 2) Átv. ért. vonzalom, részvét, hajlandóság megszűnése. *Elhidegülés, meghidegülés.* V. ö. HIDEG.

HIDEGVÉR, (hideg-vér) ösz. fn. Átv. ért. indulat nélküli, érzéketlen, nyálkás vérmérséklet; hamar fel nem induló természet. *Hidegvérrel szemlélni a legborzasztóbb látványokat. Hidegvér, ne hagyj el.*

HIDEGVERÍTÉK, (hideg-veríték) ösz. fn. Veríték, mely hideg cseppekben üt ki a szorongásban, félelemben, halálos küzdelemben levő ember testén; halálveríték.

HIDEGVÉRÜ, (hideg-vérü) ösz. mn. 1) Általán oly állatokról mondjuk, melyeknek hideg vérök van, milyenek a halak, békák stb. 2) Átv. ért. érzéketlen, indulat nélküli, könnyen föl nem gerjedő, nyálkás mérsékletü. *Hidegvérü ember.*

HIDEGVÉRÜEN, (hideg-vérüen) ösz. ih. Átv. ért. érzéketlenül, indulat nélkül, a külső benyomásokra föl nem gerjedve. *Hidegvérüen fogadni a halálhírt.*

HIDEGVÉRÜLEG, (hideg-vérüleg) l. HIDEGVÉRÜEN.

HIDEGVÉRÜSÉG, (hideg-vérüség) ösz. fn. Átv. ért. érzéketlenség, indulatlanság, nyálkás vérmérséklet. Nemesebb értelemben: higgadtság.

HIDEGVÉTTE, (hideg-vétte) ösz. mn. Állatról mondjuk, midőn a hidegség keresztül járta, s teste megmerevedett, megfagyáshoz közelít. *Hidegvette koldús, utas. Hidegvette legyek.* Átv. ért. minden vonzalom és részvét nélküli. *Hidegvette atyafiak.* (Faludi N. E.).

HIDEGVÉTTEN, (hideg-vétten) ösz. ih. A hidegtől általjárva, általfázva. *A vadászok hidegvetten tértek haza.*

HIDEGVÍZ, (1), (hideg-víz) ösz. fn. Fris víz, melynek melegsége arány lag kevesebb, mint a vele érintkező állati testé, s melytől a test némi borzalommal irtózik vissza. Ha a víz több meleg részecskékkel bír, *hűs*-nek mondjuk.

HIDEGVÍZ, (2), erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Hidegvíz-en, —re, —ről.*

HÍDELŐ, (híd-elő) ösz. fn. Út vagy térség, a híd előtt, mely közvetlen bemenetelül szolgál. *Hídelőn álló vámszedők. Hidelőn megállítani a fuvarosokat.*

HÍDFA, (híd-fa) ösz. fn. A hídnak fa alkotmányát tevő czölöpök, gerendák, korlátfák, pallódeszkák stb.

HÍDFŐ, (híd-fő) ösz. fn. 1) A híd végét összetartó kő vagy fa alkotmány. 2) Hadtani ért. a híd elejébe védelmül épített erődmű.

HÍDFŐÍV, (híd-fő-ív) ösz. fn. Ív, azaz boltozat, mely a hídfőt képezi, vagy melyen a hídfő nyugszik.

HÍDGÁT, (híd-gát) ösz. fn. Hadtudományi ért. gát vagy sáncz, mely a hídelőt födözi. Több ily hídgátak hídfőt képeznek.

HÍDGERENDA, (híd-gerenda) ösz. fn. A hídlábakon nyugvó gerendák, melyekre a pallódeszkákat fektetik.

HÍDHAJÓ, (híd-hajó) ösz. fn. Hajó vagy dereglye, mely az úgy nevezett hajóhidak alkotó részét teszi. A hídhajókon nyugosznak a hajóhíd gerendái, s a hídpallók. Szélesb ért. híd gyanánt szolgáló hajó, milyenek pl. a repülő híd hajói, a hidasok, s ezeket átfoglaló kompok.

HÍDI, **HIDI**, (híd-i) mn. tt. *hídi-t*, tb. *—ak.* Hídhoz tartozó, hídra vonatkozó. *Hídi rendeletek.*

HÍDKÉSZÜLET, (híd-készület) ösz. fn. A hidak, különösen hajóhidak használatához, és fentartásához szükséges szerek, pl. horgonyok, lánczok, kötelek, dereglyék, gugorák stb.

HÍDKORLÁT, (híd-korlát) ösz. fn. Karfák a híd oldalain, biztosításul az átkelő emberek, barmok, szekerek stb. leesése ellen.

HÍDLÁB, (híd-láb) ösz. fn. Oszlopok kőből vagy czölöpök fából, melyek a hídgerendákat, s az ezekre épített hídalkotmányt tartják.

HÍDLAL, (híd-ol-al) áth. m. *hídlal-t.* 1) Bizonyos tért híddal beépít, összeköt. *Patakot, folyót hídlalni.* 2) Valamely üreg fölét pallókkal kirakja. *Istállót hidlalni a lovak számára. Disznóólat hidlalni. Áthidlalni az eret.*

HIDLALÁS, (hid-ol-al-ás) fn. tt. *hidlalás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, illetőleg építés, midőn valamit hidlalnak. *Lóistálló, disznóól hidlalása.*

HIDLÁS, (hid-ol-ás) fn. tt. *hidlás-t*, tb. *—ok.* 1) *Hidlalás.* 2) Hidforma palló istállókban.

HIDLÁSOL, (hid-ol-ás-ol) áth. m. *hidlásol-t.* Hidlással ellát, valamire hidlást csinál. *Hidlásolni a sertésólat, a lóistállót.*

HIDLAT, (hid-ol-at) fn. tt. *hidlat-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Pallózat, deszkázat valamely üreg fölött. *Istálló hidlata. Disznóól hidlata.* 2) Különösen, hidgerendákra rakott pallók, deszkák.

HIDLÓ, (hid-al-ó) fn. tt. *hidló-t.* Hidforma padló istállókban. Máskép : *hidlás.*

HIDLÓS, (hid-al-ó-s) fn. tt. *hidlós-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Göcsejben am. ostoros gyerkőcze, ki már képes a lovakat hajtani, s velök elbánni. Hihetőleg ettől : *hidló*, s ez ismét vagy *hi* szótól, melylyel a lovat nógatja, melyet néha meg is kettőztet : *hi-gyi*, innen : *higyol*, *higyoló*, *higyló;* vagy pedig *hidló*, itt is am. padló az istállóban, s *hidlós* aki a hidlót tisztogatja. V. ö. HIDÓ.

HÍDMESTER, (híd-mester) ösz. fn. 1) Hidépítéshez értő mesterember, ács. 2) Hidakra felügyelő személy.

HIDÓ, (hi-gyi-ó, aki ‚hi-gyi' szóval üvöltöz, kiáltoz); fn. tt. *hidót.* Hegyalján am. Göcsejben : *hidlós.* L. ezt.

HÍDOGÁL, (hí-dog-ál) gyak. áth. m. *hídogál-t.* Gyakran, többször egymás után hí valakit.

HÍDOGÁLÁS, (hí-dog-ál-ás) fn. tt. *hídogálás-t*, tb. *—ok.* Többszöri hívás.

HIDOR, (hid-or) áth. m. *—t* v. *hidrott.* A hangugratók osztályába tartozik, s kétféleképp ragozható, pl. *hidorok*, *hidorsz* v. *hidrok*, *hidrasz* stb. *hidorék*, *hidorál* v. *hidrék*, *hidrál* stb. htn. *—ni* v. *hidrani.* Eredetére és értelmére rokon a magashangu *heder*, és mélyhangu *hadar*, s némileg a *sodor* igékkel. Jelentése : folyó vagy omlékony részekből álló testet forgat, tovább hajt. *A szél hidorja a habokat. Az árvíz partra hidorja a gizgazt, homokot. Késsel összehidorni a kidőlt gabonát, babot, borsót. Elhidorniház elől a sarat.* V. ö. HEDER, HADAR.

HIDORÍT, **HIDORIT**, (hid-or-ít) áth. m. *hidorít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Rokonok vele a *hederít*, *hadarít*, *sodorít.* Hidorva, azaz forgatva tovább hajt valamit. *Az elmerült szekér tengelye hidorítja a sarat. Az árvíz elhidorítja a szénarendeket.*

HIDOS, l. HIDAS, (3).

HÍDOSZLOP, (híd-oszlop) ösz. fn. l. HÍDLÁB.

HIDŐR, (hid-őr) ösz. fn. 1) Hidra vigyázó, hidon őrt álló személy, katona. 2) Mocsáros vizeken tenyésző, s azok fölszinét bevonó növényfaj. (Alisma).

HÍDPALLÓ, (híd-palló) ösz. fn. A hídgerendákon keresztül rakott pallódeszkák.

HIDPÁLYA, (hid-pálya) ösz. fn. A hidon végig vezető útvonal.

HÍDPÉNZ, (híd-pénz) l. HÍDVÁM.

HIDRÍT, l. HIDORÍT.

HÍDSÁNCZ, (híd-sáncz) l. HÍDGÁT.

HÍDSZEKÉR, (híd-szekér) ösz. fn. Tábori társzekér, melyen a hidászok bőrből vagy lemezből készített hídhajóikat vontatják. (Pontonskarren).

HÍDSZOLGA, (híd-szolga) ösz. fn. A hidak tisztán tartására, s egyéb híd körüli munkákra rendelt szolga.

HIDVÁM, (hid-vám) ösz. fn. Vám, melyet átkelés vagy átszállítás fejében a hidon fizetni kell.

HIDVÁMOS, (hid-vámos) ösz. fn. Személy, ki hidvámot szed.

HIDVÁMSZEDŐ, (hid-vám-szedő) lásd : HIDVÁMOS.

HIDVÉG, (1), (hid-vég) ösz. fn. A hidnak vége, vagyis kijárás a hidról.

HIDVÉG, (2), v. HIDVÉGH, falvak Baranya, Honth, Kraszna, Szala és Zemplén megyékben; továbbá Erdélyben Maros székben, s Felső-Fejér megyében; puszták Heves, Pozsony, Tolna megyében; ARDÓ—, falu Torna m., BALATON—, Szala m., FALU—, Somogy m., RÁBA—, mváros Vas, és VÁROS—, mváros Somogy megyében. Helyr. *Hidvégén, —re, —ről.*

HÍDVERŐ, (híd-verő) l. HIDÁSZ.

HIED, (hi-ed) elvont törzse *hiedékeny* s *hiedelem* szóknak és származékaiknak. Azonban az utóbbinak kétféle értelmét találjuk, 1) hit, bizodalom, mely értelem mai korban divatos; 2) hűsitő, enyhitő valami, enyhület. Az első értelemben azon *hi* a tiszta gyök, melytől *hit*, *hisz* is származnak, l. HI, (1), a másikban HÍ, (4), melytől *híves*, *hivít* gyökét képezi; ugyanez némileg rövidítve : *hid*, *hideg* (= hieddeg) szóban és származékaiban.

HIEDÉKÉNY, (hi-ed-ék-ény v. hi-ed-é-kény) mn. tt. *hiedékény-t*, tb. *—ek.* Aki könnyen, hamar hisz, ki a mondottaknak minden vizsgálat vagy kétkedés nélkül hitelt ad; máskép : *hisszékeny* vagy *hivékeny.*

HIEDÉKÉNYSÉG, (hi-ed-ék-ény-ség) fn. tt. *hiedékénység-ét*, harm. szr. *—e.* Tulajdonság, melynél fogva valaki könnyen, kétkedés nélkül szokott hinni.

HIEDEL, (hi-ed-el) fn. tt. *hiedel-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Olyan alkotású, mint *viadal, diadal, riadal, eledel* stb., de helyette köz szokás szerént a hosszabb *hiedelem* divatozik. L. HIEDELEM.

HIEDELÉM, (hi-ed-el-ém) fn. tt. *hiedelmet*, harm. szr. *—e.* 1) Határozott lelki állapot, meggyőződés, melynél fogva valamiről nem kétkedünk. *Én azon hiedelemben vagyok, hogy* stb. *Köz hiedelem.* 2) Bizodalom, mely azon belső sejtésen épül, hogy nem csalódhatunk. *Egész hiedelemmel vártam, hogy barátságomat viszonzani fogod. Hiedelmem ez egyszer megcsalt. Vak hiedelemmel viseltetni valakihez.* Margit életében *hihedelem.* 3) Régi, de különösen a Tatrosi és Bécsi codexekben eléforduló *hiedelmez* igének ottani kétségtelen értelme szerént am. hüsítő, enyhitő valami, vagyis enyhület, megújulás. Innen Benigna asszony imakönyvében is : „Hogy mindön szomorúságos nyavalámban, mind test szerént és lélök szerént légy én neköm vígaságos hiedelmem." V. ö. HIEDELMEZ, HIEDELMEZET.

HIEDELM, a törzsben is így áll régiesen, *hiedelem* helyett. L. ezt.

HIEDELMES, (hi-ed-el-em-es) mn. tt. *hiedelmes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Bizodalmas, megbizott, nem kétkedő, valónak látszó sejtésen alapult. *Hiedelmes lábon állani valakivel. Hiedelmes barátságban élni.*

HIEDELMESEN, (hi-ed-el-em-es-en) ih. Bizodalmasan, kétkedés nélkül.

HIEDELMEZ, (hi-ed-el-ém-ez) áth. m. *hiedelmez-tem, —tél, —étt.* A Müncheni codexben 1) Am. árnyékoz, megárnyékoz, vagyis árnyék által megfrisít, megenyhít, megvigasztal. „És felségesnek jószága meghiedelmez tenéked" (Et virtus altissimi obumbrabit tibi). Lukács I. 2) Általánosb ért. hivesít, frisít, enyhít. „Hogy mártsa ő ujjának utolját a vízbe, és hiedelmezje meg én nyelvemet" (Ut intingat extremum digiti sui in aquam, et refrigeret lingvam meam). Lukács 16. Mindkettő a Tatrosi codexben. Továbbá : „Miután kedig szelletet vött volna, meghiedelmezteték (refrigeratus est), esék ő lábaihoz és imádá őtet." Bécsi cod. Judith XIII. Ismét : „És tön nagy vacsorát és hívá mend a papokat, a böjt megvégezvén egyembe meghiedelmezék magokat (refecerunt se). Judith VI. Ez értelmekből kitetszik, hogy itt a *hideg, hives, hivesit* szók *hí* gyöke rejlik, s különbözik a *hisz* ige gyökétől.

HIEDELMÉZET, (hi-ed-el-em-éz-et) fn. tt. *hiedelmézetét.* Régiesen am. frisület, enyhület. „Valának a kőfalaktól nem messze források, kikből urozván (= orozván) láttatnak vizet merejteniek inkább hiedelmezetre (refocillatio) hogy nem italra." Bécsi cod. Judith VII.

HIÉNA, (hellén eredetű ὕαινα, ettől ὗς, disznó), fn. tt. *hiénát.* Az ebek nemzetségéhez tartozó állatfaj Ázsiában és Afrikában, melynek sörtés szőre, fölborzadt sörénye, tömött bajusza, és erős ásókörmei vannak. Vérengző fenevad, erős és merész, földalatti üregekben lakik, ragadozni éjjelenként jár, s a halottak testeit is kiássa a sirokból. (Canis hyaena).

HIENCZ, fn. tt. *hiencz-ét.* Így nevezik a Sopron és Vas vármegyékben lakó ősi németeket, kik ezen vidékeken már a magyarok bejövetele előtt megtelepedtek volt, s kik sajátságos német szólásmóddal birnak. A vidék lakosai csúf néven háromfelé osztályozzák őket : *Spiegel-, Mord-* és *Kotzen-Hienzen.* Szinte csúfságból hienczeknek nevezik azon magyarokat is, kik ezen tájakon laknak, és sajátságos nyelven beszélnek, melynek egyik kitünő tulajdonsága, hogy a hosszu *é* hangzót *ie* hangzókkal ejti ki, pl. *sziep, rietes, iedes* stb.

HIG, magas hangú *i*-vel l. HIGY.

HÍG, HIG, alhangú mn. tt. *hígat* v. *higat.* Gyöke az üreget, puszta tért jelentő *hi*, melyből *eg* (ag, og, ög) gyakorlati képzővel lett *hi-og* vagy *hi-ag*, s összevonva *híg.* Rokon vele a görög ὑγρός. 1) Általán, s eredetileg oly testekről mondjuk, melyeknek alkotó részei nem tömődnek öszve sürüen és szorosan, hanem ritkásan állanak, és szétoszlanak, szerte folynak, szóval, melyekben sok a *hi*, pl. *híg sár, híg méz, híg tojás híg lé; olcsó húsnak híg a leve* (km.), azaz a zsírgyöngyök csak imitt-amott látszanak rajta. 2) Különösen am. folyékony, lágy, síkamlós. *Híg has. Híg-hajló, mint a vessző.* (Mol. A.). 3) Oly folyó vagy lágy test, melyet más folyadékkal föleresztenek, s megritkítanak. *Híg bor*, azaz vízzel kevert. *Híg kása*, mely

úszik a tejben vagy zsírban. *Csak két foga áll istrázsát, alig rágja a híg kását.* (Faludi). 4) Átv. ért. *híg eszű*, kinek kevés esze van. V. ö. HIGGAD. 5) Az ujabb vegytani nyelvben a kénesőt jelentő *higany*, midőn az ezzel vegyült anyagok kifejezésére gyök v. előrész gyanánt használtatik, pl. *higacs, higag, higéleg* stb.

HIGACS, (hig-acs) fn. tt. *higacs-ot*, harm. szr. —*a*. Élecscsé alakult higany v. kéneső (hydrargyrium oxydulatum). V. ö. ÉLECS. *Eczetsavas* —, acetas hydrargyrosi; *enyhe sósavas* —, murias hydrargyri mitis; *fojtó savas* —, nitras hydrargyrosi; *hugyagos higacs*, oxydulum hydrargyri ammoniacale. Újabbkori nyelven: *higélecs*.

HIGAG, (hig-ag) fn. tt. *higag-ot*, harm. szr. —*ja*. Éleggé változott higany v. kéneső. (Oxydum hydrargyri). *Kéklőgyulatsavas* —, hydrocyanas hydrargirici; *kénsavas* —, sulfas hydrargyrici; *rágó sósavas higag* —, murias hydrargyri corrosivus. Újabbkori neve: *higéleg*.

HIGÁLDOZAT, (hig-áldozat) ösz. fn. 1) Áldozat neme a régi zsidóknál, mely italból, pl. borból állott. 2) Régi görögök és rómaiak áldozata, midőn a házi istenek tiszteletére serlegből vagy csészéből bort, vagy más italt öntöttek a földre. (Libatio).

HIGÁLDOZMÁNY, (hig-áldozmány) l. HIGÁLDOZAT.

HIGÁLLTAN, (hig-áll-tan) ösz. fn. Az erőműtan része, mely a híg testek sulyegyenét, különösen vizek állását és esését, nem különben a vizekre helyezett tömör testek nyomását tárgyalja és vizsgálja. (Hydrostatica).

HIGÁLLTANI, (hig-áll-tani) ösz. mn. Higálltant illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Higálltani szabályok, vizsgálatok, kisérletek.*

HIGÁLYOS, (hig-ály-os) mn. tt. *higályos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Heves megyében am. ritkás. *Higályos szemű szölőfej. Higályos gabona.* Ebből lett betűváltozattal: *vigályos*.

HÍGAN, HIGAN, (híg-an) ih. Folyóan, ritkán, lágyan, fölereztve. *Higan főzni a kását, káposztát. Higan készített vakolómész.*

HIGANY, (hig-any) fn. tt. *higany-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. A nehéz fémek egyike. A mi légmérsékletünkben híg, vagyis folyó természetü, ezüstfehérségü fém, mely az arany után minden fémek között legnagyobb súlylyal bir, kis nyomás által több apró részecskékre szétpereg, nagy tűzben forr, s gőzként elrepül, de meghülés után ismét öszveáll, s előbbi alakját visszakapja. Ellenben nagy hidegben megfagy, kitünő fehérségü és fényü szilárd alakot nyer, s ekkor nyujtható és kalapálható lesz. A mérsékelt melegnél egyarányos kiterjeszkedésénél fogva, hévmérők és légsulymérők v. légmérők készitésére használják. A fémek legnagyobb részével ötvényeket (Legirung) képez, melyeket foncsoroknak (Amalgama) nevezünk. Így pl. az ón foncsorával a tükörök hátulsó lapját boritják be. A higany a természetben vegyületlen állapotban is találtatik, legtöbbször azonban kénnel egyesülten, s hihetőleg innen származott köz nyelven *kéneső* neve. Vegyületlen vagy színállapotban is veszedelmes befolyást gyakorol az állati testekre. Azon munkások, kik gyakran vannak kitéve a higany befolyásának, tagreszketést és későbben nyálömlést (salivatiót) kapnak. Még nagyobb mértékben mérgesek annak sóvegyületei. Köz nyelven: *kéneső*. (Mercurius, hydrargyrum. Ez utóbbi latin-görög nevét is folyékonyságától vette: ὕδωρ am. víz és ἄργυρος am. ezüst). *Édes* v. *enyhe higany* (mercurius dulcis); *fojtósavas higany* (nitras hydrargyri); *lepárolt higany* (hydrargyrum destillatum); *salétromos higany* (mercurius nitrosus); *tiszta árubeli higany* (hydrargyrum purum venale); *növényhigany* (mercurius vegetabilis); *rágó higany* (mercurius sublimatus corrosivus).

HIGANYINGA, (higany-inga) ösz. fn. Inga, melynek végéhez higanynyal töltött edény illesztetik, hogy ez a légmérséklet miatt majd táguló, majd öszvemenő ingazsineget sulyarányban tartsa. (Perpendiculum compensatorium).

HIGANYÍR, (higany-ír) ösz. fn. Higanyból készített gyógykenőcs. (Ungventum mercuriale).

HIGANYKÉNET, (higany-kénet) ösz. fn. Vörös szinű ásványércz, mely higany- és kénvegyitékből áll. *Hegyi higanykénet*, mint a bányákban találtatik; mesterséges *higanykénet*, melyet higanyból és kénből készitenek. (Cinnabaris).

HIGANYKENŐCS, (higany-kenőcs), lásd: HIGANYÍR.

HIGANYMALOM, (higany-malom) ösz. fn. Bányamalom, vagy inkább sajtó öntött vasból, mely által az ezüsttel vegyült higanyt kinyomják.

HIGANYOL, (hig any-ol) áth. m. *higanyol-t*. Valamit higanynyal bevon. *Rézpénzt higanyolni.* V. ö. HIGANY.

HIGANYOS, (hig-any-os) mn. tt. *higanyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Higanynyal vegyitett, bővelkedő, bekent. *Higanyos kenőcs. Higanyos bánya.*

HIGANYOSAN, (hig-any-os-an) ih. Higanynyal vegyítve, készítve, bekenve.

HIGANYOZ, hig-any-oz) áth. m. *higanyoz-tam*, —*tál*, —*ott*. L. HIGANYOL.

HIGANYTAPASZ, (higany-tapasz) ösz. fn. Higanynyal készített gyógytapasz (emplastrum mercuriale). V. ö. TAPASZ.

HIGÁNYÚ, (hig-ány-ú) mn. tt. *higányú-t*. Folyó, nyúlós, nyálkásan folyó. *Higányú enyv.* Főnévül l. HIGOVÁNY.

HIGÉLECS, (hig-élecs) ösz. fn. l. HIGACS.

HIGÉLEG, (hig-éleg) ösz. fn. l. HIGAG.

HÍGESZŰ, HIGESZŰ, (híg-eszű) ösz. mn. Átv. ért. könnyelmű, könnyen gondolkozó, eszét hiábavaló dolgokon futtató, szóval, kinek komoly tárgyak fontolásához kevés gondolkozó tehetsége van.

HIGG, (hig-og vagy hig-u = hig-v = higg).

HIGGAD, (hig-og-ad v. hig-g-ad = hig-u-ad = hig-v-ad) önh. m. *higgad-tam*, *—tál*, *—t* v. *—ott*. Mondjuk folyó testekről, midőn holmi idegen részecskéktől megtisztulván világosabb, átlátszóbb szint nyernek. *Higgad a felzavart víz*, ha fövenye leülepszik; *higgad a megtörött bor*, ha vizahólyagot tesznek bele. 2) Gyöngül, lágyúl, tömöttségét vagy merevenségét vesztve elernyed. *Higgadnak karjai a folytonos emeléstől.* 3) Átv. ért. higgad az ész, elme, menynyiben az eszmék homályából, zavarából kibontakozik, s a tárgyakról világosabb, tisztább fogalmai lesznek; *higgad az indulat*, azaz csillapodik. Itt a *híg* gyöknek azon értelme vétetik alapul, mely szerént az valami tisztultat jelent; ellenben a *hígeszű* melléknévben a *híg*-nak vékony, ritka, hiányos értelme rejlik. V. ö. HÍG.

HIGGADÁS, (higg-ad-ás) fn. tt. *higgadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, midőn valami higgad. *Fövenyes víz*, vagy *zavaros bor higgadása. Gerendák higgadása. Vesszö higgadása. Észnek higgadása.* V. ö. HIGGAD.

HIGGADT, (higg-ad-t) mn. tt. *higgadt-at*. Általán: higgá lett, tisztúlt. Különösen és átv. ért. mondják az észről, midőn fogalmai megtisztultak. *Higgadt észszel megfontolni valamit.* V. ö. HÍG, HIGGAD.

HIGGADTAN, (higg-ad-t-an) ih. Tisztúlt elmével; csillapúlt állapotban.

HIGGADTSÁG, (higg-ad-t-ság) fn. tt. *higgadtság-ot*, harm. szr. *—a*. Az elmének tisztúlt vagy csillapúlt, csendes, nyugodt állapota. *Minden dolgainak elintézésében higgadtság vezérli.*

HIGGASZT, (hig-og-asz-t v. higg-asz-t) áth. m. *higgaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. 1) Eszközli, hogy valami higgadjon, azaz híggá, folyóvá tesz, vagy idegen részek leülepítése, elröpítése által megtisztít. 2) Lágygyá, hajlóssá, görnyedtté tesz. *Vállait higgasztja a nagy teher.* 3) Átv. ért. az észnek homályos vagy zavaros fogalmait rendezi, a hibák salakjaitól megtisztítja. V. ö. HIGGAD.

HIGGASZTÁS, (higg-asz-t-ás) fn. tt. *higgasztás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, mely által valamit higgasztunk. V. ö. HIGGASZT.

HÍGHASÚ, (híg-hasú) ösz. mn. Kitől a bélsár híg állapotban megy el, kin fosás van.

HÍGÍT, HIGÍT, (híg-ít) áth. m. *higít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Valamit híggá tesz. *Higítani víz által az oltott meszet. Higítani felöntött lével a sül't becsináltat; téjjel, szírral a kását. Gyógyszerrel higítani a hasat.* V. ö. HÍG.

HIGÍTÁS, (hig-ít-ás) fn. tt. *higítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, mely által higítunk valamit.

HIGÍTÓ, (hig-ít-ó) mn. tt. *higító-t*. Ami valamit híggá tesz. *Hashigító szerek.*

HIGLÓ, (híg-ol-ó) fn. tt. *higló-t*. Lásd: HIGLÓFA.

HIGLÓFA, (higló-fa) ösz. fn. Kádárok eszköze, melylyel a fölverendő abroncsot kifeszítik, s mintegy híggá (hajlóssá) teszik, hogy illő helyére verhessék és szoríthassák.

HIGMÉRŐ, (hig-mérő) ösz. fn. Mérő eszköz, mely által a híg testek sürüségét vagy ritkaságát határozzák meg.

HIGMOZTAN, (hig-moztan) ösz. fn. A moztannak azon része, mely a vizi gépek erejét, tulajdonságait, alkalmazási módját stb. tárgyalja, (Hydraulica).

HIGOL, (hig-ol) áth. m. *higol-t*. Nyujtva kitágít, s mintegy híggá tesz valamit. *Abrincsot higolni.* Innen: *higló*, *higlófa* a kádároknál.

HIGOVÁNY, (hig-o-vány) fn. tt. *higovány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Folyadék, különösen, mely valamely sürü vagy tömör testnek föleresztése vagy felolvasztása által higult meg, pl. öntött ólom, felolvasztott enyv, oltott mész.

HIGSÁG, (hig-ság) fn. tt. *higság-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Valamely testnek híg állapota vagy tulajdonsága. *Sár higsága. Has higsága.* 2) Maga a híg test. *Higságon keresztül gázolni. Miféle higságok vannak ezen üvegekben?*

HIGSÁGMÉRŐ, (higság-mérő) l. HIGMÉRŐ.

HÍGÚL, HIGUL, (híg-úl) önh. m. *higul-t*. Híg természetüvé alakúl által. *Esőben higúl a göröngyös út. Higúl a tejjel föleresztett sürü kása. Higúl az új bor, midőn söpreje a hordó fenekére száll. Higúl a hasa a gyógyszertől.* V. ö. HÍG.

HÍGÚLÁS, HIGULÁS, (hig-ul-ás) fn. tt. *higulás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. A testnek azon állapota, vagyis belső müködése, változása, midőn híg természetüvé alakúl. *Oltott mész higulása. Has higulása* stb. V. ö. HÍG.

HÍGÚLAT, HIGULAT, (híg-ul-at) fn. tt. *higulat-ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Meghigított test; folyadék, mely higítás által hozatott létre. *Hasonszenv. higulatok. Negyedik, tizedik, tizenkettödik higulat* (Verdünnung).

HIGVIRICZ, (hig-viricz) ösz. fn. Növénynem a kétfalkások seregéből és tízhímesek rendéből. Fajai: *tüskés, ikrás, édes higvirics.* (Glycyrrhiza).

HIGVIRICZNEDV, (hig-viricz-nedv) ösz. fn. Higviricz gyökeréből kivont nedv.

HIGY, régi fn. a Bécsi codexben, tt. *higy-et*. Am. fülönfüggő, fülbevaló. „Es vevén . . . higyeket (inaures) és gyürőket.“ „És ékesejtik vala ő higyivel és ő kösöntyőjével.“ Bécsi cod.

HIH, 1) boszuságot jelentő indulatszó, másképp: *heh;* 2) hangutánzó a *hihel, hihelés, hihelő* származékokban.

HIHALOM, falu Nógrád megyében; helyr. *Hihalmon*, *—ra*, *—ról*.

HIHEL v. HIHÉL, v. HIHÖL, (hih-el) áth. m *hihel-t*. Bizonyos fogas vagy fésü alaku eszközön kendert, lent, gyapjut, szőrt stb. tisztogat, fésül. Roko::

vele a szinte hangutánzó német *Hechel*, *hecheln*. Máskép : *gerebenez;* a csapóknál és szücsöknél: *kártol*.

HIHELÉS, (hih-el-és) fn. tt. *hihelés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Kender-, gyapju-, len-, szőrtisztogatás, fésülés, bizonyos fogas eszköz (gereben, kárt) által.

HIHELŐ, (hih-el-ő) mn. és fn. tt. *hihelő-t*. 1) Személy, ki valamit hihel. *Hihelő leányok*. 2) Eszköz, melylyel hihelnek.

HIHETETLEN, HIHETLEN, (hi-het-[et]len) mn. tt. *hihetetlen-t*, tb. *—ék*. 1) Mit hinni nem lehet, mi semmi valószinüségen nem alapszik. Átv. ért. különössége, váratlansága miatt meglepő; rendkívüli, pl. *hihetetlen gyorsaság*, *erő; hihetetlen esemény*. 2) Ki nem hisz, ki mindenen kétkedik, semminek hitelt nem ád; szokottabban : *hitetlen*. Határozó gyanánt am. hihetetlenül.

HIHETETLENÜL, HIHETLENÜL, (hi-het-[et]len-ül) ih. Oly módon, melyet elhinni nem lehet; meglepőleg.

HIHETŐ, (hi-het-ő) mn. tt. *hihető-t*. Mit hinni lehet, valószinü, megtörténhető, kétségbe nem vonható; gyanitható, bizonyos okoknál fogva gondolható. *Ez könnyen hihető. Alig hihető gyorsasággal itt termett*.

HIHETŐEN, (hi-het-ő-en); HIHETŐKÉPEN, (hi-het-ő-kép-en); l. HIHETŐLEG.

HIHETŐLEG, (hi-het-ő-leg) ih. Valószinüleg, gyaníthatólag, oly módon, melyet kétségbe vonni nem szoktunk. *Hihetőleg ő is eljön velünk. Valamit hihetőleg elbeszélni*.

HIHETŐSÉG, (hi-het-ő-ség) fn. tt. *hihetőség-ét*, harm. szr. *—e*. Valószinüség; azon tulajdonsága valaminek, melynél fogva azt hinni lehet. *Bizonyos események hihetősége felől kételkedni. Beszédedben nincsen semmi hihetőség*. Különösen: valamely tárgynak, pl. irománynak, oklevélnek eredeti valódisága. *Szentirási könyvek hihetősége*.

HIHETŐSÍT, HIHETŐSIT, (hi-het-ő-ös-ít) áth. m. *hihetősít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valamit hihetőssé tesz, különösen bizonyos irományvagy oklevél eredetisége vagy másolat hüsége felől hiteles tanuságot nyújt. Szokottabban : *hitelesít*, (authenticat).

HIHETŐSÍTÉS, HIHETŐSITÉS, (hi-het-ő-ös-ít-és) fn. tt. *hihetősítés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, különösen törvényes bizonyítás, mely által valamit hihetősítünk. V. ö. HIHETŐSÍT. (Authenticatio).

HIHETSÉG, (hih-et-ség) fn. tt. *hihetség-ét*, harm. szr. *—e*. Hitelt érdemlő tulajdonsága valaminek. Ritka használatu.

HIHETSÉGÉS, (hih-et-ség-és) mn. tt. *hihetséges-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Amit hinni lehet, kétséget nem szenvedő, valószinü.

HI HI! v. HI HI HI! legmagasb hangu nevetés. V. ö. HA HA HA.

HÍHLÉS, HÍHLEL, régiesen, *ihlés*, *ihlel* helyett; l. ezeket.

HÍJ, HIJ, fn. tt. *hij-at*, harm. szr. *—a*. 1) Valaminek nem léte; üresség bizonyos helyen; fogyatkozás. 2) Dunán túl am. padlás ürege; félszín, félhaj; máskép : *hiú*. V. ö. HI, (3).

HIJÁBAN, l. HIÁBAN.

HIJÁBANVALÓ, HIJÁNY, HIJÁNYOS stb. l. HIÁBANVALÓ, HIÁNY, HIÁNYOS stb.

HIJJ v. HIJJU! indulatszó. L. HEJ! UJJU!

HIJÓ, Udvarhelyszékben tájdivatos, am. hajó.

HIJU v. HIJÚ, (hij-ú) fn. tt. *hijú-t*. Dunán túl és a székelyeknél am. padlás ürege, a háznak vagy istállónak üres teteje, hová szénát, szalmát stb. takarítanak. Máskép : *hiu*, *hivu*, l. HI, (3) v. HÍ, HÍJ.

HILD, puszta Pest megyében; helyr. *Hild-én*, *—re*, *—ről*.

HILLE v. HILLYE, puszta Pest megyében; helyr. *Hillyé-n*, *—re*, *—ről*.

HILYÓ, falu Abaúj megyében; helyr. *Hilyó-ra*, *—ón*, *—ról*.

HIM, (1), v. HIN, elvont gyöke *himba*, *hinta*, *himbál*, *hintál* stb. szóknak. Azonos *in* gyökkel *inog* szóban, a *h* betü által csak a lehelés, vagyis mozgás nagyobb foka fejeztetvén ki.

HIM, (2), falu Abaúj megyében; máskép : *Hima;* helyr. *Him-ba*, *—ban*, *—ból*.

HÍM, (1), (hi-em v. hi-öm) mn. tt. *hím-et*, harm. szr. *—je*. Általán am. pettyes, pontokkal, különféle szinekkel tarkára czifrázott, vagyis olyan, melynek fölszínt elszórt pettyei és pontjai között sok *hí*, azaz üres terecskék, helyecskék vannak. A sínai nyelvben is *hoa* így értelmeztetik : lineas ducere, pingere. Innen mondják 1) Oly müvekről, különösen szövetekről, melyek tüzés által pettyessé, különféle szinüvé alakíttattak, kiczifráztattak. *Hím munka*, *hím varrás*, *hím takaró*. 2) Az állatok, különösen madarak kanjairól, melyek a nőnemüeknél rendesen czifrábbak, pettyesebbek, ékesebbek szoktak lenni, pl. *hím oroszlán*, *hím szarvas*, *hím fáczán*, *hím tengelicz*. De némely állatoknál a szokás a *kan* szót használja: *kandisznó* v. *malacz*, *kan nyúl*, *kan kutya*, *agár*, *kan veréb*. Némelyeknél pedig mindkét nemü állatnak külön neve van, mint : *bika*, *tehén* v. *ünő; csődör* v. *mén*, *kancza;* vagy legalább csak maguknak a hímnemüeknek, mint *gúnár* (a ludaknál, pulykáknál, ruczáknál), *kandúr* (a macskáknál) stb. Származékai : *hímes*, *hímez*, *himlik*, *hint* stb.

HÍM, (2), (l. föntebb) fn. tt. *hím-ét*. 1) Pettyes, pontokkal tarkázott mü, mely különösen tüzés által hozatott létre. *Hímet varrni. Hímmel varrott ruha. Tarka hím. Csinálják pedig a vállravalót aranyból — — — és viszszált biborból tarka hímmel*. (Mózs. II. köny. 28. r. Káldi). *Rosz példa után nem kell hímet varrni*. (Km.). 2) Átv. ért. szín, ürügy. *Oly hímmel hozza elő*. (Faludi). *Hímmel, színnel*. (Faludi). 3)

Az állatok, különösen madarak termékenyítő neme, (férfi, kan). *És az egész testnek minden állatiból kettőt kettőt végy be a bárkába : hímet és nőstényt.* (Mózs. I. 6. Káldi). A *hím* szó általános és nemes kifejezés, melynek helye van a legfinomabb társalgási nyelvben is. Úgy látszik, egy eredetü vele a görög ὑμήν, hosszu *v*-vel, (házasság istene), honnan : ὑμεναιόω, am. házasodom. Sínai nyelven *ín* hím-kendert jelent, (cannabis quae semen non producit).

HIMA, l. HIM, (2); helyr. *Himá-n*, *—ra*, *—ról*.

HIMANY, (him-any) fn. tt. *himany-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Némely természettani munkában a régiebb *férjany* helyett használtatik (arsenicum). Mindkettőnél jobb : *mireny*.

HIMBA, (him-ba v. hin-ba, l. HIM elvont gyök) fn. tt. *himbát*. Függő és mozgékony állapotba helyezett test vagy készület, melyet ide-oda lóbálni lehet. *Himbán játszó gyermekek. Faágakból, kötélből csinált himba.* Máskép : *hinta* és *hinga*.

HIMBÁL, (him-ba-al v. hin-ba-al) áth. m. *himbál-t*. Függő állapotban levő testet ide-oda lóbál, pl. *a kis gyermeket két karóra kötött lepedőben himbálja.* Máskép : *hintál*. V. ö. HIMBA.

HIMBÁLÁS, (him-ba-al-ás) fn. tt. *himbálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit himbálnak.

HIMBÁLÓDIK, (him-ba-al-ó-od-ik) belsz. m. *himbálód-tam*, *—tál*, *—ott*. A himbán valamely meg nem nevezett vagy belső erő által ide-oda hányódik, lógálódik. *Kötélen himbálódni. Összekötött faágakon himbálódni.* Máskép : *hintálódik*. V. ö. HIMBA.

HIMBÁLÓDZIK, (him-ba-al-ó-od-oz-ik) k. m. *himbálódz-tam*, *—tál*, *—ott*. Maga magát himbálja. Különbözik a ‚himbálódik' igétől, a mennyiben ‚himbálódzik' szó ön maga erejére vonatkozik.

HIMBOJ, l. HIMBOLY.

HIMBOLY, (him-boly) ösz. fn. Növénynem az egylakiak seregéből és falkások rendéből, melynek hím és nő virágai egy bimbóban egyesülnek; a hímvirágban igen sok és csomóba összenőtt hímszálak vannak; a termő csirát pedig sok hegyes tüskék lepik. (Ricinus).

HÍMCSUKK, (hím-csukk) ösz. fn. Növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből; bokrétája öt hasábu, rövid nyaku; nyaka tövét öt pikkely zárja be, s azokból nőnek ki a hímek. (Polemonium).

HÍMÉL, (hím-él) áth. m. *hímél-t*. 1) Valamit hímmel ékesít, hímmel kivarr. *Kendőt, üngöt hímelni.* 2) Átv. ért. s ikerítve *hímel-hámol* am. hüledezve beszél, szépítve mentegeti a dolgot; ímel ámol. V. ö. ÍMÁM.

HÍMÉLÉS, (hím-él-és) fn. tt. *hímélés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. 1) Hímmel kivarrása valaminek. 2) Átv. ért. *himelés*, *hámolás*, am. akadozó, hüledező beszélés, valamely hibás tettnek, rosz dolognak szépítése.

HÍMÉLHÁMOL, (hímél-hámol) ikerige, melynek mindkét része ragoztatik : *hímelek-hámolok*, *hímelt-hámolt*. V. ö. HÍMÉL.

HIMENY, (him-eny) l. HIMANY.

HÍMÉS, (1), HIMÉS, (hím-és) mn. tt. *hímés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Hímmel kivarrt, ékesített, tarkázott, festett. *Hímes ruha, lótakaró. Hímes müvek. Hímes öv. Hímes szövetek. Hímes tojásokat küldeni mátkatálban. Hímes sátor, márvány, palota, asztal.* 2) Természeténél fogva tarka, ékes, pettyes. *Hímes mezőn sétálni. Hímes paripán nyargalni.* 3) Átv. ért. mesterségesen czifra, czikornyás. *Hímes beszéd. Hímes szó. Hímes hazugság. Hímes színes igéretek.* (Faludi).

HÍMES, (2), (hím-es) fn. 1) Hímes tojás. 2) A növénytanban a hímszálak számától nevezett seregbeli növények valamelyike. *Egyhímesek, kéthímesek, három-, négy-, öt-, hathímesek* stb. serege.

HÍMÉSGET, (hím-és-get) áth. és gyakor. m. *hímésget-tem*, *—tél*, *—ett*. Hímesen kiékesget, kivarrogat, kifesteget valamit. *Jegykendőt hímesgetni.* Szokottabban : *hímezget*.

HÍMESHÁZ, falu Baranya megyében; helyr. *Hímesház-on*, *—ra*, *—ról*.

HÍMÉSÍT, (hím-és-ít) áth. m. *hímesít-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. Hímessé tesz; hímesre fest, varr, ékesít.

HÍMETLEN, HIMETLEN, (hím-etlen) mn. tt. *hímetlen-t*, tb. *—ék*. 1) Hímmel ki nem varrott, nem ékesített, nem festett. *Hímetlen kendő, öv.* 2) Nem ékes, czikornyátlan, egyszerü. *Hímetlen kopár mezők. Hímetlen beszéd.* V. ö. HÍMES.

HÍMÉZ, HIMEZ, (hím-éz) áth. és hangugrató m. *híméztem* v. *hímzéttem*, *híméztél* v. *hímzéttél*, *hímzétt* v. *hímézétt*, htn. *hímézni* v. *hímzeni*. 1) Hímmel kivarr, ékesít, czifráz, fest valamit. *Ruhákat gyöngygyel hímezni.* 2) Czikornyáz, ékesít. *Hímezni ékes szavakkal és mondatokkal az innepélyes beszédet. Virágok hímezik tavaszszal a mezőket és kerteket.* 3) Átv. ért. s ikerítve *hímez-hámoz* am. valamit menteget, szépítget. *Hímezve-hámozva beszél.* Máskép : *hímel-hámol*. Régebben magában is használták ezen értelemben : „Holott pedig sok kendőzött hímezéssel állatja vala Romanus, hogy azon levél nem való." Faludi Fer.

HÍMÉZÉS v. HÍMZÉS, (hím-éz-és) fn. tt. *hímézés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. 1) Hímvarrás, hímekkel ékesítés, festés. *Szőnyegek, övek, kendők hímezése.* 2) Czikornyázás. *Beszéd hímezése.* 3) Átv. ért. mentegetődző szépítés; fenékkerítés. *Mondd el minden hímezés-hámozás nélkül, mit akarsz?*

HÍMÉZET v. HÍMZET, (hím-éz et) fn. tt. *hímézet-ét*, harm. szr. *—e*. Hímmel kivarrott, ékesített, festett, tarkázott mü, vagyis azon czifraság, ék, mely hímekből áll. *Ezen szőnyeg hímezete igen szép. Jó ízlésü hímezet. Rétek hímezetén gyönyörködő szemek.*

HÍMÉZETLEN, (hím-éz-etlen) mn. tt. *hímézetlen-t*, tb. *—ék*. Általán, mi hímezve nincsen. Külö-

nösen : czikornyátlan, egyszerü; sima, egy szinü. *Himezetlen beszéd. Himezetlen gyolcs, szövet. Himezetlen tojás.* Határozóilag am. himezet nélkül.

HÍMÉZETLENÜL, (hím-éz-etlen-ül) ih. Himezet nélkül; egyszerüen, czikornyátlanul.

HÍMÉZGET, (hím-éz-get) áth. és gyakor. 1) Valamit hímmel kivarrogat, ékesget. 2) Átv. ért. menteget, szépít, takargat. *Himezgetni az elkövetett csínyeket.*

HÍMÉZHÁMOZ, (híméz-hámoz) l. HÍMELHÁMOL.

HÍMEZŐ v. HIMZŐ, (hím-ez-ő) fn. és mn. tt. *himzőt.* Aki hímez vagy amivel hímeznek. *Himző nő, himző ráma, himző tü,* melyek öszve is irathatnak.

HÍMFA, (hím-fa) ösz. fn. 1) A két nemü fák közöl az, melynek hímszálas, hímporos virágai vannak. 2) Diófa. *Hímfán palotán, kis ablakon kukucsál,* azaz dió, (találós mese).

HÍMFERTÍTÉS, HÍMFERTÍTŐ, l. HÍMFERTŐZÉS, HÍMFERTŐZŐ.

HÍMFERTŐZÉS, (hím-fertőzés) ösz. fn. Természet elleni bün, midőn a férfi fiúgyermekkel vagy általán férfiakkal elégíti ki nemi ösztönét, (paederastia).

HÍMFERTŐZŐ, (hím-fertőző) ösz. fn. Férfi, ki hímfertítést gyakorol. V. ö. HÍMFERTŐZÉS.

HÍMFERTŐZTETÉS, l. HÍMFERTŐZÉS.

HÍMFI, (hím-fi) ösz. fn. Férfi gyermek; legény. Kisfaludy Sándor legjelesebb müvének czime: *Hímfi szerelmei.*

HÍMFÖLDE, puszta Sza a megyében; helyr. *Hímföldé-n, —re, —ről.*

HÍMI, (hím-i) mn. tt. *hími-t*, tb. *—ek.* Hímet illető, hímhez tartozó, hímre vonatkozó. *Hími tulajdonságok. Hími ösztön. Hími nem* (genus masculinum).

HÍMIVADÉK, (hím-ivadék) ösz. fn. 1) Általán minden hímállati származék. 2) A hím halak nemző teje, magva, melylyel a nőstények ikráit termékenyítik.

HÍMKAPOCS, (hím-kapocs) ösz. fn. Kajmós kapocs, melyet a nőstény- v. karikás kapocsba akasztanak, hogy valamit öszvetartsanak. Néhutt a köznépnél: *kankapocs.*

HÍMKENDER, (hím-kender) ösz. fn. Máskép virágos kender. L. KENDER szó alatt.

HÍMLAZACZ, (hím-lazacz) ösz fn. A lazacz nevü halak hímje, mely lefelé görbedt orra által különbözik a nőnemüektől.

HIMLEL, (him-el-el) áth. m. *himlel-t.* Elszór, szemenként elhint valamit, vagy elhintett testecskékkel tarkít, pl. midőn a vetőember a gabonát szétszórja a földön.

HIMLET, (him-el-et) fn. tt. *himletét*, harm. szr. *—e.* A Tatrosi codexben am. feloszlás, oszlat, (dispersio): „pogányoknak himletibe menendő," (in dispersionem gentium iturus est). A Bécsi codexben szintén: „Tegeten (= minap) kedeg megfordólának ö urokhoz istenékhez, a himletből, melybe elhimlették vala, egybegyüjteténak."

HIMLETIK, (him-el-et-ik) külsz. m. *himlet-tem, —tél, —ett.* A Tatrosi codexben *elhimletik*, am. elszóratik vagy szóródik: „és elhimletnek a csordának juhi," (et dispergentur oves gregis). A Bécsi codexben: „Vagyon nép elhimletett (dispersus) te országodnak menden vidéki szerént."

HIMLIK, (him-el-ik) k. m. *himlett*, htn. *himleni.* 1) Valamely testnek részecskéi egymástól elválva, s bizonyos távolságban elszórva feksezenek. *Himlenek a szétszórt gabonaszemek. Jó szántás után himlik a föld.* 2) Tarkállik, pettyesedik. *Himlenek a virágos mezők, rétek. Himlik a bőr az úgy nevezett himlő után.*

HIMLŐ, (him-el-ő) fn. tt. *himlő-t.* Ragadós, és különösen gyermekeket meglepő nyavalya, melyben kis kelevények födik be a bőrt, s ezek eltünte után apró foltocskák maradnak fen rajta. *Vörös himlő. Bárány himlő, tehénhimlő.. Himlőt beoltani.* Nevét azon tarka foltoktól, pettyektől vette, melyek a bőrön támadnak általa. A közönséges himlőt máskép *csécs*-nek is nevezik. V. ö. HÍM.

HIMLŐHELY, (himlő-hely) ösz. fn. Azon gödröcskék vagy foltok, melyek a himlő eltünte után a bőrön fenmaradnak. Máskép: *csécshely, rapancz, ripancs, rapancs, ripancs.*

HIMLŐHELYES, (himlő-helyes) ösz. mn. Min a himlőnek nyomai látszanak; ripanczos, rapanczos, csécshelyes. *Himlőhelyes arcz.* Mátyusföldén *darabos*nak is mondják.

HIMLŐJÁRVÁNY, (himlő-járvány) ösz. fn. Midőn a himlőféle nyavalya járványképen, azaz nagy terjedelemben elharapódzva uralkodik és pusztít.

HIMLŐKE, (him-el-ő-ke) fn. tt. *himlőkét.* Apró himlő.

HIMLŐOLTÁS, (himlő-oltás) ösz. fn. Sebészi mütét, t. i. a himlőanyagnak más testbe átültetése a végett, hogy az illető egyén a himlőnyavalya ellen biztosíttassék.

HIMLŐOLTÓ, (himlő-oltó) ösz. fn. 1) Személy, illetőleg seborvos, ki himlőt olt. 2) Sebészi eszköz, melylyel a himlőt beoltják. *Himlőoltógerely, himlőoltótü.*

HIMLŐRŐTEG, (himlő-rőteg) ösz. fn. Vörös himlő vörnyeges foltjai.

HIMLŐS, (him-l-ő-ös) mn. tt. *himlős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Himlőben levő, szenvedő, himlőtől meglepett. *Himlős gyermekek, bárányok.*

HIMLŐZÉS, (him-l-ő-z-és) fn. tt. *himlőzés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Szenvedő állapot, midőn valamely ember vagy állat úgy nevezett himlőbe esik. *Gyermekek, bárányok himlőzése.*

HIMLŐZIK, (him-l-ő-z-ik) k. m. *himlőz-tem, —tél, —ött.* Himlőben szenved; himlőt kap.

HÍMMINTA, (hím-minta) ösz. fn. Minta, melyet a hímvarrók példányul használnak, mely szerint hímezni szoktak.

HÍMMUNKA, (hím-munka) ösz. fn. Hímmel kivarrott, czifrázott, ékesített munka. V. ö. HÍM.

HÍMMŰ, (him-mü), l. HÍMMUNKA.

HÍMNŐ, (hím-nő) ösz. fn. Állati, különösen emberi korcs teremtmény, mely mind hími, mind női nemi részekkel bír, (hermaphroditus). Köz nyelven : *csira.*

HIMÓD, falu Soprony megyében; helyr. *Himód-on, —ra, —ról.*

HIMORJA, (him-orja?) fn. tt. *himorját.* Keletindiai és amerikai tokos növény a kétfalkások seregéből, melynek tokját ha rázzák, a benne levő magok csörögnek. (Crotalaria).

HIMPELLÉR, fn. tt. *himpellér-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e* v. *—je.* Dunán túl és némely más tájakon am. ügyetlen, haszontalan, roszul munkáló (mesterember), kontár; nyegle. Átvitt értelemben szellemi tárgyakra, vagyis ily tárgyakkal foglalkodókra is használják. A *komplár* szó módosulatának látszik. V. ö. HIMPELLÉRKEDIK.

HIMPELLÉRKÉDIK, (himpellér-kéd-ik) k. m. *himpellérkéd-tem, —tél, —étt.* Himpellér módjára gyakorol valamit, ügyetlenkedik, kontárkodik, nyeglélkedik. Egy régi énekben : *komplárkodik.*

„Szent László fejét ti imádjátok,
Szépen ezüstben befoglaltátok;
Olaj az teste; mind azt mondjátok,
Ezzel a nép közt ti komplárkódtok."

Panaszló ének. Tálya 1549. (Thaly Kálmán gyüjteményében. Igen érdekes régiség).

HIMPELLÉRSÉG, (himpellér-ség) fn. tt. *himpellérség-ét.* Kontárság, nyegleség.

HIMPÓK, fn. tt. *himpók-ot.* Eredetileg : *inpók*, (in-pók = in-pok v. in-bog), azaz csomó, bog, mely a ló lábának inain v. inán támad, s melynek következtében meg szokott sántulni.

HIMPÓKOS, (him-pókos, azaz in-pok-os, inbogos) ösz. mn. Aminek lába szárán bogféle csomós kinövés van. *Himpókos vén ló.* Mondják emberről is, kinek lába, hüvelykújja bötykös.

HÍMPOR, (hím-por) ösz. fn. Így nevezik azon finom lisztalaku port a virágok hímszálain, s termékenyítő szervein, mely a magcsirát termésre alkalmassá teszi, (pollen).

HÍMPORSZÁL, (hím-por-szál) ösz. fn. Fonalhoz hasonló részek a növények virágaiban, melyek csúcscsán a himportok ül. Rövidebben : *himszál.* Némelyek szerént : *poroda.* V. ö. HÍMPORTOK.

HÍMPORTOK, (hím-por-tok) ösz. fn. Üreges és sejtszövetes hólyagocska vagy gömböcske a hímszálakon, melyben a termékenyítő hímpor rejlik.

HÍMSÉG, (hím-ség) fn. tt. *himség-ét*, harm. szr. *—e.* Hími állapot vagy tulajdonság. *Az állatok vagy növények himségét meghatározni, megismerni.*

HÍMSZÁL, (hím-szál) l. HÍMPORSZÁL.

HÍMSZARVAS, (hím-szarvas) ösz. fn. Köznyelven : bikaszarvas, bakszarvas. Fölösleges benne a ‚hím' szó, mert e faj nőstényének nincsen szarva, a honnan ez a vadászok nyelvén : ‚sutavad'.

HIMSZÖVET, (him-szövet) ösz. fn. Szövet, mely a szövőszékből himekkel ellátva, ékesítve jön ki, milyenek pl. a czifra szőnyegek, takarók stb.

HIMT, (him-t). Régi nyelvemlékekben, pl. a Tatrosi, Nádor-codexben, Passióban még ezen eredeti alakjában van meg ; l. HINT.

HIMTŰ, (him-tü) l. HIMZŐTŰ.

HÍMVARRÁNY, (hím-varrány) l. HIMVARRAT.

HÍMVARRÁS, (hím-varrás) ösz. fn. 1) Hímezés himzőtű által. *Hímvarrást tanulni.* 2) Himzőtü által készített mű, czifraság, ékesség. *Jó ízlésü hímvarrás.*

HÍMVARRAT, (hím-varrat) ösz. fn. Himzőtü által készített ékmű, czifrázat. Máskép : *hímvarromány, hímvarrány.*

HÍMVARRÓ, (hím-varró) ösz. fn. Személy, ki himzőtüvel ékesít, kivarr valamit, különösen hímvarrással foglalkodó mester.

HÍMVARRÓNŐ, (hím-varrónő) ösz. fn. Nőszemély, ki himzőtüvel készít hímmüveket.

HÍMVESSZŐ, (hím-vessző) ösz. fn. A férfinak vagy hímállatnak nemzőtagja.

HÍMVIRÁG, (hím-virág) ösz. fn. Valamely növény virága, melyben csak hími, vagyis termékenyítő részek találtatnak, pl. a tök-, ugorka-, dinnyenövényeken külön áll a hím-, s külön a nővirág. A kender és komló pedig olyan természetü, hogy egyik tövön csupa hím, a másikon csupa nővirágok vannak.

HÍMVIRÁGZAT, (hím-virágzat) ösz. fn. A hímvirágok öszvege.

HÍMZ, HÍMZÉS, HÍMZŐ, l. HÍMÉZ, HÍMÉZÉS, HÍMÉZŐ.

HÍMZET, (hím-éz-et) fn. tt. *hímzet-ét.* Hímes mü, hímvarrat, hímékezet.

HÍMZÉTT, (hím-éz-étt) mn. tt. *hímzétt-et.* Hímmel, hímvarrással, hímmunkával ékesített. *Hímzett kendő, öltöny, suba* stb.

HIMZŐRÁMA, (himzö-ráma) ösz. fn. Ráma, melyre a hímzendő szövetet feszítik.

HIMZŐTŰ, (himző-tű) ösz. fn. Hosszu tű, melylyel a hímvarrók hímeznek.

HÍNÁR v. **HINÁR** v. **HÉNÁR**, fn. tt. *hinár-t* tb. *—ok* v. *—ak*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Eredetileg *írt* lán *inár* (in-ár, mintegy *inogó)*, *h* elötétellel, m *van himbál inbál, himpók inpók.* Mocsáros vizek *(Ross)* nyésző növénynem, melynek némely fajai *iek szeretik* kony szálakkal lebegnek, inognak a víz *szárnyon jár,* hogy a hinár mély iszapok fölött tenyés, *még a híre is* innét átv. ért. jelent oly bajt, melyb J.). Különösen gödni. *Bele esett a hinárba. Kihúzta írt vinni v. hozni* Egy 1559-diki levélben : *hénár ;* „a *y a dolgot hírül* té adni." (Sza-

ja, (azaz borítja), míg az többi oda futnak, addiglan meghólt az vízben." (Szalay Á. 400 levele). Szorosabb ért. növényosztály, melynek termékenyitő jegyei ismeretlenek, s melynek gyökere, törzse és levele egy darabnak látszanak. (Algae).

HINÁROS, (hin-ár-os) mn. tt. *hináros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Hinárral benőtt, ellepett. *Hináros vizek, mocsárok.* Átv. ért. mondják az égről, midőn vonás alaku fehér felhőcskék lepik be.

HINCZÓCZ, falu Szepes megyében; helyr. *Hinczócz-on, —ra, —ról.*

HIND, KIS—, NAGY—, falvak Nyitra megyében; helyr. *Hind-én, —re, —ről.*

HINDSA, HINDSÁL, tájszók, lásd: HINTA, HINTÁL.

HINDU, fn. tt. *hindu-t*, tb. *—k*. Indiai őslakos.

HINGA, (hin-og-a, azaz in-og-a, in-g-a). Lásd: HIMBA.

HINGÁL, (hin-og-a-al) l. HIMBÁL.

HINGÁLÓDIK, (hin-og-a-al-ó-od-ik) l. HIMBÁLÓDIK.

HINGER, l. HENGER.

HINGERŐDZIK, székelyes, l. HENGERGŐDZIK.

HINKHÁNK, (hink-hánk) *hing*, azaz *ing* (= inog) szónak *hány* vagy *hanyag* szóval ikeritése. Székely szójárás szerént am. hányt-vetett, akármilyen léha. *Hinkhánk ember, dolog, gondolat.* (Kriza J.).

HINNY, hangutánzó gyök, melyből *hinnyog, hinnyogás* származnak. Betűváltoztatva: *vinny* (vinynyog, vinnyogás). Megvan a latin *hinnio* szóban is.

HINNYOG, (hinny-og = hi-hi-og v. hijj-og) önh. m. *hinnyog-tam, —tál, —ott.* Oly nevetőről mondjuk, ki pajkos, vidám kedvvel, csúfolódva, gúnyolódva, s *hihi* hangon nevet. Hinnyognak a csintalan, pajkos leányok, midőn maguk között, csak úgy titkolódva nevetnek valakin vagy valamin. Másképp: *vinnyog.*

HINNYOGÁS, (hinny-og-ás) fn. tt. *hinnyogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Hinnyogva, azaz *hi hi* hangon kitörő pajkos, csintalan, gúnyos nevetés, vinynyogás.

HINNYOGÓ, (hinny-og-ó) mn. tt. *hinnyogó-t.* Ki hinnyogva nevet, száját félre húzkáló, és fogait vigyorgató. *Hinnyogó gyermekek, leányok.*

HINNYÖL, (hinny-öl) önh. m. *hinnyöl-t.* A kis ·irkékről, s más apró baromfiakról mondják, midőn ne\egnek. *Hinnyölő csirkék.* (Prágai 938 l.).

lönt HINT, (him-t, magas hangú *i*-vel) áth. m. *hint-*

h.. *—ni* v. *—eni.* Tulajdonkép, eredeti értel-

szemenkén, valamit himekkel, azaz pettyekkel, folkel tarkít, p·t testecskékkel tarkít, s mintegy himmé, a földön. , foltossá, pontozatossá tesz. *Szőlővel*

HIMLET ,·*jtott rétestésztát. Szentelt vízzel behin-*

—e. A Tatrosi ç *levő híveket.* Köz és szélesebb ért.

persio): „pogár apróbb részekben eloszlat. *Sót hin-*

persionem ger

teni a levesbe. Magot hinteni a földbe. Marokkal hintik a magot, nem vékával. (Km.). *Aki vakjában hinti, veti a kincset, bút arat. Nem hintik disznók elejbe a gyömbért.* (Km.). *Virágokat hinteni a kedves sirjára. Kihinteni a szemetes buzát, ocsút a tyúkoknak. Behinteni karapolóval az őrlendő gabonát. Szép valamit szoktak odahinteni, hová a tört rakják.* (Km.).

HINTA, (hin-ta, mély hangú *i*-vel) fn. tt. *hintát.* Eredetileg *inta*, melynek gyöke a mozgást jelentő *in* (in-og); ebből lett *in-t* elavult mélyhangú ige, melyből származott *intó, inta*, s nagyobb nyomatosság, vagyis sebesség kifejezése végett *h* előtétellel *hinta*. V. ö. HIM, elvont gyök. Jelent valami lógót és lóbálhatót, különösen játszó készületet, melyen mulatságból a rajtaülőket ide-oda lóbálgatják. *Kötélből, összekötött, faágakból csinált hinta.* Másképp: *lóbba, lóbita, hinga, himba, hindsa, hintu.*

HINTAGÉPELY, (hinta-gépely) ösz. fn. Hinta gyanánt szolgáló gépszerű készület, milyet nagyobb városok mulatóhelyein láthatni.

HINTAKÖTÉL, (hinta-kötél) ösz. fn. Hintául szolgáló kötél, vagy oly kötél, melylyel a hintaművet, hintagépelyt húzkálják.

HINTÁL, (hin-ta-al) áth. m. *hintál-t.* Hintán ide-oda mozgat, lóbál. *A kiedeđet felakasztott lepedőben vagy kosárban hintálni.* Használják önh. ért. is, s am. hintán mozog, ide-oda lebeg, hintálódzik.

HINTÁLÁS, (hin-ta al-ás) fn. tt. *hintálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Cselekvés, mely által valakit v. valamit hintán ide-oda lóbálunk. 2) Hintán való lebegés, ide-oda hajlás. *A hintálásban elszédült, s gyomra fölkeveredett.*

HINTÁLÓDIK, (hin-ta-al-ó-od-ik) belsz. Lásd: HIMBÁLÓDIK.

HINTÁLÓDZIK, (hin-ta-al-ó-od-oz-ik) k. L. HIMBÁLÓDZIK.

HINTÁZ, HINTÁZÁS, lásd: HINTÁL, HINTÁLÁS.

HINTÉGET, (him-t-ég-et) áth. és gyakor. m. *hintéget-tem, —tél, —ett.* Valamit gyakran vagy apródonként, szemenként, cseppenként, morzsánként elhint, elszór. V. ö. HINT.

HINTELKE, puszta Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Hintelké-n, —re, —ről.*

HINTÉS, (him-t-és) fn. tt. *hintés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, midőn valamit hintünk, szórunk, széthullatunk, szétpergetünk.

HINTÉZ, (him-t-éz) áth. m. *hintéz-tem, —tél, —ett.* Csepegtetett, peregtetett, szórogatott holmivel behint. *A molnár, karapolóval hintezi az őrlendő gabonát. Hamuval, homokkal hintezni a sikamlós utat.* „Vót a pinczébe egy zsákliszt, azt mind reáhintezte." (Székely népmese. Kriza J. gyüjt.).

HINTÉZŐ, (him-t-éz-ő) fn. tt. *hintéző-t.* Eszköz, mely által valamit vízzel, vagy más nedvvel, vagy porhanyó testtel befecskendeznek, beszórnak, behintenek. *Kovácsok, molnárok hintezője* (karapolója).

Templomi hintező, melylyel szentelt vizet hintez a pap. *Só-, czukor-, bors-, paprikahintező. Hintező lajt, hordó*, melylyel az utczákat fecskendezik.

HINTGÖMBÖCS, (hint-gömböcs) ösz. fn. Czukorból készített gömböcsök, melyekkel a hasonszenvi orvosok gyógyszereiket beadják.

HINTÓ, (hin-t-ó v. hin-ta-ú, megvan a törökben is); fn. tt. *hintó-t*, harm. szr. *—ja* v. *hinta-ja*. Általán am. testet lóbáló, hingáló eszköz, készület; különösen, szijakon vagy rugó tollakon lógó kocsi, úri kocsi. *Födeles hintó. Üveges hintó. Hat lovas hintó. Díszhintó. Utazó hintó. Hintó elébe fogni. Hintóban ülni. Hintón járni. Gyaloghintó*, melyet emberek visznek. *A betegeket gyaloghintóban vinni. Végy fel, Uram, minket, ha lehet, a te mennyei hintódnak csak bakjára is.* (Régi tréfás imádság. Szirmay Hung. in Parab.).

HINTÓALY, (hintó-aly) ösz. fn. A hintó tengelyeit öszvekötő fa és vas készület, mely fölött az úgynevezett korba lóg.

HINTÓBAK, (hintó-bak) ösz. fn. A hintó elején és hátulján levő üléshely. Első bakon ül a kocsis, hátulsó bakon áll vagy ül az inas. A hátulsó bakot tréfásan *ebtartó*-nak híja a nép. *Felkapaszkodni a hintóbakra.*

HINTÓBŐR, (hintó-bőr) ösz. fn. A hintó födelét és korbáját takaró bőr, valamint a félfödeles hintó elejét, s bakokat behuzó bőrök.

HINTÓCZAFRANG, (hintó-czafrang) ösz. fn. Czafrangok a hintón, különösen a díszhintókon, melyekbe a bakra álló inasok fogódzanak.

HINTÓFEDÉL, (hintó-fedél) ösz. fn. Hintó teteje. *Fél* v. *egész hintófedél. Leereszteni, felhúzni a hintófedelet. Hintófedélre kötni az úti holmit.*

HINTÓFENÉK, (hintó-fenék) lásd: HINTÓALY.

HINTÓFOGAT, (hintó-fogat) ösz. fn. Lovas fogat, melyet hintó vitelére, huzására szoktak használni, s mely jelesb, drágább lovakból van öszveállítva.

HINTÓKA, (hin-t-ó-ka) l. HINTA, HIMBA.

HINTÓKAS, (hintó-kas) ösz. fn. Kas az utazóhintó hátulsó bakján.

HINTÓKÁZ, (hin-t-ó-ka-az) l. HINTÁZ.

HINTÓKERÉK, (hintó-kerék) ösz. fn. A hintónak csinosabb müvü és alaku kereke.

HINTÓPÁRNA, (hintó-párna) ösz. fn. A hintó ülésére és belső oldalaira kényelem végett alkalmazott párna.

HINTÓPOSZTÓ, (hintó-posztó) ösz. fn. Tömörebb szövetü posztókelme, melylyel a hintó belsejét bevonják, megbéllelik.

HINTÓRÚD, (hintó-rúd) ösz. fn. A hintónak díszesebb alaku rúdja. V. ö. RÚD.

HINTÓS, (hin-t-ó-os) mn. tt. *hintós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Hintóval biró, ellátott. *Hintós uraság.* 2) Hintót huzó, hintóba fogott. *Hintós lovak.* 3) Ami hintázik, himbálódik. *Hintós kocsi*, máskép: *lógós kocsi* (cséza). *Hintós bölcső, kosár.*

HINTÓSDI, (hin-t-ó-os-di) fn. tt. *hintósdi-t*, tb. *—ak*. Hinta játék, hintót utánzó, himbálódó játék. *Hintósdit játszani.*

HINTÓSZÍJ, (hintó-szíj) ösz. fn. A hintó korbáját tartó, kifeszítő vagy lóbáló szíjak. Szélesb ért. a hintó felszereléséhez szükséges vagy alkalmazott mindenféle szíjnemüek.

HINTŐPOR, (hintő-por) ösz. fn. Finom por, pl. kréta, lisztpor, melylyel valamit behintenek.

HIONI, a Bécsi codexben am. *hívni*. Lásd: HÍV, áth.

HIP, víg kedvet, különösen tánczba indulást, ugrást jelentő indulatszó, mely rendesen *hop* rokon értelmü szóval öszvekapcsolva vagy ikerítve használtatik: *hiphop*. Rokona a német *hüpf*, mint a *hüpfen* ige gyöke.

HIPHOP v. HIPPHOPP, iker indulatszó, mely által azt jelentjük, hogy tánczba ugrunk, vagy mást tánczra biztatunk, vagy általán széles jó kedvünk kitörését fejezzük ki. *Hiphop ott legyek ahol akarom.* Népmesebeli szólásmód. „Szól bátyám dudája, hiphop a nótája, ugorjunk a tánczba." (Horv. Ádám). Ragoztatik is főnév gyanánt. *Hipethopot emleget.* (Faludi). *Hiphopot mond.* Lőrincz Károly szerént *hipp* magában is divatos, mint messziről hivó hang.

HIPÓFA, fn. tt. *hipófát*. Idegenből magyarossá alakított szó. Folyók és tengerek homokos partjain tenyésző tüskés cserje növény. (Hyppophae).

HIPON, idegenből magyarított fn. tt. *hipon-t*, tb. *—ok*. Növénynem a lopvanőszők seregéből és mohok rendéből, mely szétágazva tenyészik. (Hypnum). Fajai: azsag — (rutabulum), csapzott — (intricatum), finnyás — (delicatum), gindár — (filiforme), harasztos — (filicinum), háromszegü — (triquetrum), sarjas — (proliferum) hipon stb.

HÍR, (1), HIR, (hí-r?) fn. tt. *hír-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Gyöke a *hí* ige, mennyiben nevezést, nyelven hordozást jelent, pl. e mondatokban: *hogy hínak öcsém? minek is híják?* (mondják). Ily fogalomrokonság van a görög $\varphi\eta\mu\acute{\iota}$ és $\varphi\acute{\eta}\mu\eta$, a latin *nomino* és *nuncius* (noncius, nomcius), s a német *rufen* és *Ruf* között. Egyébiránt hangokban is rokonnak látszik vele a német *hören* és *Ohr*, latin *auris*, angol *hear* stb. Jelenti általán azon szót vagy beszédet, mely bizonyos tárgy felől szájról szájra terjed az emberek között. *Hírt bocsátani ki; hírt terjeszteni; hírt hallani és tovább adni; híreket vadászni; mi hír van nálatok? nincs semmi hír? Hírre vergődni. (Rosz) hírbe keveredni. Jó hír, rosz hír. A jó hírnek szeretik nyakát szegni v. szakasztani. A rosz hír szárnyon jár*, (közmondatok). *Kurucz világ régen vót, még a híre is meghót.* Székely szólásmód. (Kriza J.). Különösen jelent tudósítást vagy tudomást. *Hírt vinni v. hozni valakinek. Hírt adni a dologról* vagy *a dolgot hírül adni. Hírré adni.* „Ezeket akarám hírré adni." (Sza-

lay Ágoston 400 leveléből 1558. évből.) *Hirré tenni.* „Mindeneket hirré akarok *tenni.*" (Ugyanott). *Hírt mondani a történtekről. Hír nélkül távozni. Ez híremmel történt. Nem esett híremmé* v. *híremre.* „Hogy ha penig történnék, hogy valaki idegen bort hozandana be, kit az ő pinczéjébe vetne város híre nélkül." Alább : „Ha penig az város (így) híre nélkül efféle bort valaki itt kiáruland." Sajó-Szent péteriek végezése 1403-ból. Szorosb ért. valamely dolognak kitünőleg jó vagy rosz volta miatt nevezetessége, szóban forgó dicsérete vagy gyalázata. *Nagy hírre szert tenni, emelkedni, kapni. Nagy a híre, mint a tatárjárásnak.* (Km.). *Se híre, se neve. Se híre, se hamva. Gaz tetteid híre elterjedt országszerte. Híremben ne gázolj. Rosz hírbe keveredni. Hírbe hozni valakit. Híre veszett* v. *vesztett,* am. gyalázatos.

HÍR, (2), eléfordul a *gólyahír* összvetett főnévben, de ez eredetileg *gólyahúr*, mint *tyukhúr*, azon megjegyzéssel, hogy az *ú* némely szavainkban *i*-vel váltatik fel, pl. *tyuk tik, lyuk lik.* Mint növényt jelentő rokon a *her* (lóher), *har* (haraszt), továbbá *sar* (sarj), *ser* (sereng) gyökökkel is.

HIRÁCS, hegy Ungh megyében.

HÍRADÁS, HIRADÁS, (hír-adás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg szóbeli vagy irásbeli tudósítás vagy izenés, melynél fogva tudomás végett másokkal közlünk valamit.

HÍRADÓ, HIRADÓ, (hír-adó) ösz. fn. 1) Személy, ki valamiről hírt, azaz tudósítást ad, jelentést tesz. 2) Legujabb, különösen a politikát illető események sajtó utján megjelenő közlönye. *Erdélyi hiradó. Néhai budapesti hiradó.*

HIRCZ, tájdivatos; lásd : HÉRICZ vagy HERÉSZ.

HIRD, falu Baranya megyében; helyr. *Hird-én, —re, —ről.*

HIRDET, (hir-d-et v. hir-det) áth. m. *hirdettem, —tél, —ett.* Valamit hirré tesz, jelentés- v. tudósításkép elmond, tudomásul ad; hírt terjeszt. *A titkot nem illik uton utfélen hirdetni. Isten igéjét hirdetni. Házasulandókat hirdetni. Az anyaszentegyház menyekzőt hirdet. Amit láttatok és hallottatok, hirdessétek mindenfelé. Országgyülést hirdetni.* Összvetételei: *kihirdetni valamit,* am. tudósitásul kikiáltani. *Elhirdetni valamit mindenfelé.* Bibliai ért. hirdetni annyit is tesz, mint dicsérettel említeni, dicsőíteni. *Hirdessétek az Úr nevét.*

HIRDETÉS, (hir-d-et-és) fn. tt. *hirdetés-t*, tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* 1) Jelentés, tudósitás valami felől, cselekvési értelemben. *Hirdetéssel foglalkodni. Hirdetésben kifáradni.* 2) Azon szók v. beszéd foglalata, mely által valamit jelentünk. *Hirdetést írni, nyomtatni, olvasni. Hirdetésekért a hírlapokban díjat fizetni. Csődhirdetés. Menyekzői hirdetés.* 3) Bibliai ért. dicsőítés, magasztalás. *Isten nevének és müveinek hirdetése.* V. ö. HIRDET.

HIRDETGET, (hir-d-et-get) áth. és gyakor. m. *hirdetget-tem, —tél, —ett.* Valamit folytonosan, mindenfelé hirdet, elmondogat, terjesztget. *Házról házra hirdetgetni valamit.*

HIRDETGETÉS, (hir-d-et-get-és) fn. tt. *hirdetgetés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Cselekvés, illetőleg tudósítás, mely által valamit gyakran, többször, többfelé hirdetnek.

HIRDETMÉNY, (hir-d-et-mény) fn. tt. *hirdetmény-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Általán mindenféle irott vagy nyomtatott, és közre bocsátott, hivatalosan kiadott jelentés, tudósítás, parancs, figyelmeztetés. *Vármegyei, városi, törvényszéki, templomi hirdetmények.*

HIRDETŐ, (hir-d-et-ő) fn. tt. *hirdető-t.* Általán személy, ki valamit hivatalosan és nyilván tudomásul, figyelmeztetésül stb. elmond, kikiált. Különösen oly személy, ki nagyobb innepélyek, népgyülekezetek alkalmával hirdet valamit. (Herold). *Ország hirdetője,* ki a királyi koronázáskor az ország czimereit hordozza.

HIRDETVÉNY, (hir-d-et-vény) fn. tt. *hirdetvény-t,* tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* 1) Általános ért. l. HIRDETMÉNY. 2) Különösen : irott s nyilván kirakgatott innepélyes felhivás, felszólítás, parancs, rendelet, (manifestum, edictum).

HÍRÉL, HIRÉL, (hír-él) áth. m. *hírel-t.* Hirt kezd, bocsát, terjeszt. *Azt hirlik felőle, hogy* stb. *Város szerte elhirelték, hogy megszökött.*

HÍRÉLÉS, (hír-él-és) fn. tt. *hírélés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Valaminek hirré tevése, hír gyanánt terjesztése, szájról szájra adása.

HÍRÉS, HIRÉS, (hír-és) mn. tt. *híres-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Általán, kiről vagy miről sokan beszélnek, tudnak; nevezetes, maga nemében kitünő; jó vagy rosz oldaláról igen ismeretes. *Híres ember, asszony, legény. Híres város. Híres tolvaj, rabló, kurva. Híres neves. Nincs oly híres ember hetedhét országban. Hazánknak sok híres bora van. Híres eperre ne menj kosárral.* (Km.).

HÍRÉSÉDÉS, (hír-és-éd-és) fn. tt. *híresédés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Állapot, midőn valaki híresedik, azaz hirre, névre kap, jó vagy rosz szóba kerül. V. ö. HÍRÉSÉDIK.

HÍRÉSÉDIK, (hír-és-éd-ik) k. m. *híreséd-tem, —tél, —ett.* Hírre kap, köz beszéd tárgyává leszen, sokan mindenfelé beszélnek felőle, jó vagy rosz oldalról ismeretes leszen; különösen, nevezetessé, innepeltté, dicsővé kezd lenni. *Országszerte elhíresedni.* Szabatosan : *híresedik, híresül, híresít* jó és *h*-s képzővel : *hírhedik* v. *hírheszik*, *hírhesztt* rosz értelmet rejtene magában; de a köz szokás ezen szigorú megkülönböztetéseket itt nem követi. V. ö. HÍRHEDIK.

HÍRÉSEN, (hír-és-en) határzó. Nagy hírrel, jelesen, nevezetesen, dicsően. *Híresen viselték magukat. Csatából híresen haza tért vitézek.*

HÍRÉSÍT, HIRÉSIT, (hír-és-ít) áth. m. *híresített,* htn. *—ni* v. *—eni.* Híressé, nevezetessé tesz ; jó vagy rosz oldalról ismertet, mindenfelé szóba hoz.

Nemesebb ért. dicsőít, magasztal. *Elhíresíteni valakit érdemén kivül vagy fölül. Kihíresíteni valakit.*

HÍRĖSÍTÉS, HIRĖSITÉS, (hír-ės-ít-és) fn. tt. *híresítés-t*, — tb. *ėk*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit v. valamit híressé teszünk, hiresítünk. *Kihíresítés, elhíresítés.* V. ö. HÍRĖSÍT.

HÍRĖSSÉG, HIRĖSSÉG, (hír-ės-ség) fn. tt. *hírėsségėt*, harm. szr. —*e*. Állapot vagy tulajdonság, midőn valaki vagy valami híres. *Ezen szónokot már híressége miatt is meg kell hallgatnom. E város régi híressége eltünt.*

HÍRĖSŰL, (hír-ės-ül) önh. m. *hírėsül-t*. Híressé lesz, híre kel, híre terjed, akár jó, akár rosz tulajdonságaira nézve. V. ö. HÍRESĖDIK.

HÍRĖSÜLT, (hír-ės-ül-t) mn. tt. *hírėsültet*. Híressé lett, köz hírre, nevezetre kapott. *Elhíresült erejü és bátorságu bajnok.*

HIRÉSZ, (hir-ész) fn. tt. *hirész-t*, tb. —*ėk*. Hírt hozó, hírt vivő gyors követ, hirnök, futár.

HIRESZT, (hir-esz-t) áth. m. *hireszt-ėtt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Hirré tesz, hirdet, nyilvánít. Egyébiránt rendesen *el* képzővel toldva használtatik : *hiresztel.*

HIRESZTEL, (hir-esz-t-el) áth. m. *hiresztel-t*, l. HIRESZT.

HIRESZTELÉS, (hir-esz-t-el-és) fn. tt. *hireszteléś-t*, tb. —*ėk*, harm. szr. —*e*. Beszélés, mely által valamit mindenfelé hirdetnek, hirré tesznek.

HIRESZTELŐ, (hir-esz-t-el-ő) mn. tt. *hiresztelő-t*. Hírt terjesztő, valamit hirré tevő, szóval, újság gyanánt hirdető. *Vészt, rendkivüli dolgokat, eseményeket hiresztelő futárok, követek.*

HÍRETLEN, (hír-etlen) mn. tt. *híretlen-t*, tb. —*ėk*. Kinek v. minek semmi híre, neve; homályban létező, ismeretlen. *Híretlen ember. Híretlen házból, családból eredni.* Ettől különbözik, és v. ö. HIRTELEN.

HÍREVESZĖTT, (híre-veszėtt) ösz. mn. 1) Kinek híre, neve oda lett, kiről beszélni megszüntek; 2) Ki úgy eltünt, hogy hirét sem hallani. 3) Jó hírben lenni megszünt.

HÍREVESZTĖTT, (híre-vesztėtt) ösz. mn. Ki jó hírét, nevét, becsületét ön bűne miatt elvesztette, ki gyalázatossá, becstelenné lett.

HIRGÁL, (hir-og-ál) áth. és gyakor. m. *hirgál-t*. Értelmére s eredetére rokon a *hárogat* igével, s am. valamit összvetakarít, összvesöpör, hárít. *Kézzel összvehirgálni az elszórt babot, lencsét. A nyomtatott gabonát garmadába hirgálni. Szemetet, szalmát elhirgálni.* Ily értelemben használják a vágmellékiek, s alsó csalóköziek. Rokon vele : *hidor* is.

HIRGE, fn. tt. *hirgét*. Erdélyben szélesebb öblü edény vagy fazék, különösen, melyben puliszkát főznek; máskép *hirgit*. Talán *pergelő* szóval azonegy törzsü, a *p h*-vá változván. Néhutt : *hirgó*. (Lőrincz Károly).

HIRGIT, fn. tt. *hirgitét*. L. HIRGE.

HIRGÓ, l. HIRGE.

HÍRHAJHÁSZ, (hír-hajhász) ösz. fn. Aki hírek után jár, futos, mindenfelől hírek, ujdonságok felől tudakozódik.

HÍRHAJÓ, (hír-hajó) ösz. fn. Kisebbféle gyors tengeri hajó, a hirnökök ide-oda szállítására.

HÍRHARANG, (hír-harang) ösz. fn. Átv. ért. szószatyor, ki házról házra híreket hord, város dobja; hír- v. pletykahordó; napi ujdonságokkal kedveskedő.

„Hírharang kérlek, ne légy,
Hallgató és tűrő légy;
Ne szólj boszúságot."

Régi házassági ének. (Thaly K. gyüjt.).

HÍRHARANGOL, (hír-harangol) ösz. önh. Híreket hord, pletykákat terjeszt.

HÍRHEDÉS, (hír-h-ed-és) fn. tt. *hírhedés-t*, tb. —*ėk*, harm. szr. —*e*. Híressé levés. V. ö. HIRHEDIK.

HÍRHĖDIK, (hír-hėd-ik) k. m. *hírhėd-tem*, —*tél*, —*ėtt*. Hirré megy, szájról szájra elterjed, híressé lesz, híresedik, híresül. Szabatosabban : nem jó értelemben kap hirre, nevezetre, s lesz ismeretessé. *Elhirhedik, kihirhedik.* V. ö. H betű. Noha a köz szokás e szigorú megkülönböztetést itt nem követi; úgy hogy Vörösmarty is Liszt Ferenczhez írt költeményében ezt így szólítja meg : „Hírhedt zenésze a világnak", (híres v. ‚hírült' helyett), s a Tatrosi codex is jó értelemben veszi : „És meghírhesznek vala mind ez igék." „És ő neve meghírhött vala." „És kihírhevék ő híre mend Síriában." Továbbá : „Elhírhövén kedég az ő jó híre neve", a carthausi névtelen Legendáiban. Máskép : *hírhészik*. „És az te neved mind közönségös földön elhírhöszik." Góry-codex. Már ‚hírheszt' inkább rosz értelemben vétetik.

HÍRHĖSZIK, (hír-h-ėsz-ik) k. Többi idõit ‚hírhėdik'-től kölcsönzi, s csak némely alakokban jön elé *v*-vel, pl. függő multban : *hírhevék*, állapotjegyzőben : *hírhevén* stb. Egyébiránt l. HÍRHEDIK.

HÍRHESZT, (hír-h-esz-t) áth. m. *hírheszt-ėtt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Rosz hírt bocsát, tovább terjeszt, valami roszat hírré tesz.

HÍRHESZTÉS, (hír-h-eszt-és) fn. tt. *hírhesztés-t*, tb. —*ėk*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki valamit hirheszt.

HÍRHET, (hír-h-et) áth. m. *hírhet-tem*, —*tél*, —*ėtt*, l. HÍRHESZT.

HÍRHORDÁS, (hír-hordás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki izeneteket hord bizonyos helyekre és személyekhez. Különösen: pletykázás, hírharangolás, szószatyorkodás.

HÍRHORDÓ, (hír-hordó) ösz. fn. 1) Eredetileg személy, ki hivatalból vagy megbizásból híreket, izeneteket visz. 2) Szokottabban, házaló pletykaember, hírharang, város dobja, falukata.

HIRHÖDIK v. HIRHÖSZIK, v. HIRHÜDIK v. HIRHÜSZIK, l. HÍRHÉSZIK és HÍRHÉDIK.

HIRHÜTT, am. hírhedt, l. HIRHEDIK alatt.

HIRIBA, fn. tt. *hiribá-t*. Székely tájnyelven am. vargányanemű gomba. V. ö. HIRIP.

HIRICS, (1), v. HIRICZ elvont törzse *hiricsel*, *hiricsel* szóknak.

HIRICS, (2), falu Baranya megyében; hely. *Hirics-én*, *—re*, *—ről*.

HIRICSEL, (hir-ics-el) önh. m. *hiricsel-t*. Hangutánzó *hirics* törzsből eredt, s am. betegség vagy nagy fáradság miatt alig lihegve reszkető, rekedt hangon beszél. Székely tájszó. Rokonai: *hörög*, *hörögel*.

HIRICZEL, l. HIRICSEL.

HIRINTA v. HIRINTÓ, tájdivatos; lásd: HINTA.

HIRINTÓZ, l. HINTÁL.

HIRIP, (1), fn. tt. *hirip-ét*, harm. szr. *—je*. Erdőkben tenyésző sárga bőrü gombanem, melynek több, részént ehető, részént mérges fajai vannak. (Boletus luteus). Talán *pír* törzstől. Hangokban rokon a vargányát jelentő *hiriba* is.

HIRIP, (2), falu Szathmár megyében; helyr. *Hirip-én*, *—re*, *—ről*.

HIRJESZT, tiszavidéki szó; l. HIRHESZT.

HÍRKOHOLÓ, HÍRKOVÁCS, (hír-koholó v. -kovács) ösz. fn. Aki hamis hireket gyárt, s azokat mint valókat terjeszti.

HÍRKOSZORÚZOTT, HÍRKOSZORÚZTA, (hír-koszorúzott v. -koszorúzta) ösz. mn. Híres, nevezetes. *Hírkoszorúzott bajnok, szónok*.

HÍRKÖLTÉS, (hír-költés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki bizonyos dologról vagy személyről hamis híreket kohol és terjeszt.

HIRLAP, (hír-lap) ösz. fn. Napi eseményeket, különösen a politikai élet folytonos mozgalmait közlő, s bizonyos napokon rendesen megjelenő tudósítások, ujság, ujságlap. *Hazai, külföldi hirlapok*.

HIRLAPI, (hír-lapi) ösz. mn. Hirlapban megjelenő, hírlapban terjesztett, hírlaphoz tartozó, arra vonatkozó. *Hírlapi vezércsikkek, tudósítások, közlemények*.

HIRLAPIRÓ, (hír-lap-iró) ösz. fn. Ki a hírlapokba czikkeket, tudósításokat, hireket ír. Szorosb ért. oly személy, ki különösen hirlapi czikkek írásával foglalkodik, különböztetésül oly íróktól, kik más szellemi müvek, tudományos munkák írásában fáradoznak.

HÍRLAPOLVASÓ, (hír-lap-olvasó) ösz. fn. és mn. Aki hírlapot szokott olvasni. *Hírlapolvasó közönség*.

HÍRLAPSZERKESZTŐ, (hír-lap-szerkesztő) ösz. fn. Személy, ki többféle hírlapi czikkeket egy egészszé alakít, s azokért törvény vagy felsőbb rendeletek értelmében felelős.

HIRLEL, (hír-el-el) áth. m. *hírlel-t*. Valaminek hirét terjeszti, valamit hír, ujság gyanánt tovább ad, elbeszél. *Azt hírlelik, hogy* stb.

HIRLELÉS, (hír-el-el-és) fn. tt. *hírlelés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valaki valamit hírlel.

HIRLEMÉNY, (hir-el-em-ény) fn. tt. *hirlemény-t*, tb. *—ék*. Szóban, beszédben forgó valami, a hirnek tárgya, amit hirelnek vagy ami hirlik.

HÍRMONDÁS, (hír-mondás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki hírt mond, azaz hirmondói szerepet visz. V. ö. HÍRMONDÓ.

HIRMONDÓ, (hir-mondó) ösz. fn. 1) Ki valamely ujonnan történt dolgot elbeszél, s róla az illetőket tudósítja. *Mind elvesztek a harczban, még csak hirmondó sem maradt*. 2) Személy, követ, ki valami felől előleges tudósítást hoz. *A hirmondóktól megtudni az ellenség terveit*. 3) Átv. ért. mondják némely oktalan állatokról is, mennyiben bizonyos jövendőt jelentenek. *Hirmondó fecske tavaszt énekel*. (Km.). *Hírmondó gólya*, mely legelőször jelenik meg.

HIRNÉV, (hir-név) ösz. fn. Nevezetesség, dicsőség, midőn valakit mindenfelé dicsérettel emlegetnek. *Nagy hírnevet v. hírtnevet szerezni. Nagy hírben, névben lenni. Híreneve mindenütvé elhatott*. „A hir s név és valódi dicsőség közt nagy a különbség." Lonovics Jósef érsek.

HÍRNEVES, (hír-neves) ösz. mn. Kinek hírneve van; mindenfelé dicséretesen emlegetett, magasztalt. *Hírneves hősök*.

HIRNÖK, (hir-nök) fn. tt. *hirnök-öt*, harm. szr. —e. Személy, követ, küldött, kit különösen megbiztak, hogy valami felől hirt vigyen, az illetőket tudósítsa, akár szóbeli, akár írásba foglalt izenettel. Használják politikai hirlap czímeül is.

HIRNÖKGALAMB, (hirnök-galamb) ösz. fn. Szelíd galambfaj, mely igen gyorsan repül, s tanítás által képessé tétetik, hogy a nyakába akasztott levelkét szokott tartózkodási helyére elvigye. (Columba tabellaria).

HIRNYÓ, tájdivatos, *hernyó* v. *hernyú* helyett; lásd ezt.

HIRÖNCZ, (hir-ön-cz) fn. tt. *hiröncz-öt*, harm. szr. —e. Kisded tengeri hajó, melyen háboru idejében holmi irományokat, rendeleteket, parancsokat stb. gyorsabb közlés végett szállítgatnak. (Aviso).

HIRÖRS, l. HIRÖNCZ.

HIRPITÉL, l. HIRICSEL.

HÍRSOVÁR, (hír-sovár) l. HÍRSZOMJAS.

HÍRSOVÁRGÁS, (hír-sovárgás) l. HÍRSZOMJ.

HÍRSUGÓ, (hír-sugó) ösz. fn. Suttogó, pletykahordó ember, ki másokról igaz és költött híreket elmond, hogy ez által magát behizelegje, s másoknak ártalmára legyen.

HÍRSZÓ, (hír-szó) ösz. fn. Szó vagy beszéd, mely valamit hir gyanánt megkezd, megindít. *Hírszóra alkalmat adni. Hírszóba hozni valakit*.

HIRSZOMJ, (hir-szomj) ösz. fn. Képes kifejezéssel am. hírnévnek, dicsőítésnek tulságos kivánása.

HIRSZOMJAS, (hir-szomjas) ösz. mn. Képes költői nyelven am. hir után esengő, dicsőségre, nevezetességre szertelenül vágyakodó. *Hirszomjas régi lovagok, kalandorok.* Máskép : *hírsovár.*

HIRTELEN, (hir-telen) mn. tt. *hirtelen-t,* tb. *—ék.* Képzőjénél fogva annyit tenne, mint : minek vagy kinek hire nincs, homályban levő, nem nevezetes ; de ezen értelemben a *hiretlen* divatozik. Szokott értelme : véletlen, váratlan, előre nem látott, nem sejtett, hamar, gyors, t. i. oly valami, minek elébb semmi nesze, semmi megelőző hire nem volt. *Hirtelen halál*, melyet a halál szokott jelenségei meg nem előztek. *Hirtelen harag,* mely csekélységekért, s legott fellobban. *Hirtelen eltünés, eltávozás*, melynek előkészületeiről mit sem hallottunk. *Hirtelen eső*, mely hosszabb készület, beborulás nélkül egyszerre hullni kezd. *Hirtelen itélet*, azaz előleges megfontolás nélküli. *Hirtelen természetü ficzkó*, am. szeles, kapkodó, hebehurgya. Némely dunántuli tájszólások szerént : *hertelen.* Határozóként am. hirtelen módon, hirtelenül. V. ö. —TALAN, —TELEN és —ATLAN, —ETLEN képzők.

HIRTELENÉBEN, (hir-te-len-é-ben) ih. Véletlenül, váratlanul, hamarjában, gyorsan, egyszerre ; előjelenség és gyanítás nélkül. *Hirtelenében ott termett.*

HIRTELENKÉDÉS, (hir-telen-kéd-és) fn. tt. *hirtelenkédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Szeles, hebehurgya, megfontolatlan, vakmerő cselekvés. *Hirtelenkedéssel elrontani az ügyet.*

HIRTELENKÉDET, (hir-telen-kéd-et) fn. tt. *hirtelenkédet-ét.* Hirtelenkedés elvont értelemben. A Tatrosi codexben am. hirtelenség : „És nagy hirtelenkedettel (magno impetu) a csorda mene főmeredek, (azaz nyakra főre — praecipitatus est) a tengerbe.“ Másutt am. dühös indulat, dühösség. „Mondják vala, hogy hirtelenkedetbe választatott,“ (in furorem versus est). A Bécsi codexben szintén : „Menjetek ki hirtelenkedettel.“ És : „Azért a király megharagvék és igen nagy hirtelenkedetbe gerjede.“

HIRTELENKÉDIK, (hir-te-len-kéd-ik) k. m. *hirtelenkéd-tem, —tél, —ett.* Hebehurgyán, szelesen, megfontolatlanul, vaktában cselekszik ; kelletinél inkább siet, hamarkodik. *A birónak nem szabad hirtelenkedni.*

HIRTELENKÉDVE, (hir-te-len-kéd-ve) ih. Szelesen, hebehurgyán, megfontolatlanul, sietve, hamarkodva.

HIRTELENSÉG, (hir-te-len-ség) fn. tt. *hirtelenség-ét*, harm. szr. *—e.* Szelesség, hebehurgyaság, megfontolás nélküli cselekvés ; tulságos sietség, kapkodó hamarság ; váratlan gyorsaság, sebesség. *Hirtelenségből balul tenni valamit. Itélet hirtelensége. Nagy hirtelenséggel ott termettek a hadseregek. Halaburda hirtelenség.* (Csúzi).

HIRTELENSÉGÉS, (hir-te-len-ség-és) mn. tt. *hirtelenségés-t,* tb. *—ek.* Igen nagyon hirtelen ; rendkívül sebes, gyors. *Jelenik vala pedig ő nekik hirtelenséges tüz.* (Bölcs. k. 17. 6. Káldi).

HIRTELENSÉGGEL, (hir-te-len-ség-vel) ih. Igen gyorsan, sebesen, váratlanul, előre nem gyanítva.

HIRTELENÜL, (hir-te-len-ül) ih. Sebesen, gyorsan, hamarjában, tüstént ; váratlanul, véletlenül. *Hirtelenül eltünni. Hirtelenül megjelenni.* Képző nélkül is használtatik, pl. *hirtelen meghalálozott ; hirtelen megharagudott.*

HIRTELENVALÓ, (hirtelen-való) ösz. mn. Hamarságos, előre nem gyanított, sebesen, gyorsan történő.

HIRÜL, (hir-ül) ih. Hír gyanánt, hírképen. *Hirül adni valamit. Hirül vinni a nagy csapást. Azt hozták hirül, hogy* stb.

HIRŰL, (hir-ül) önh. m. *hirül-t.* Hír gyanánt elterjed, s mintegy hirré válik. *Vitézsége elhirült mindenfelé.*

HIRÜLT, HÍRÜLT, (hir-ül-t) mn. tt. *hirült-et.* Hírképen elterjedt, hirré vált. *Elhirült nagylelküség.*

HIRVAD, régies, *hervad* helyett ; l. ezt.

HIRVADAG, (her-v-ad-ag v. her-v-at-ag) fn. tt. *hirvadagot.* A Bécsi codexben am. halványság (pallor) : „A hirvadag, mely te orczádat megfoglalta, távozjék el tetőled.“

HÍRVADÁSZ, (hír-vadász) l. HÍRHAJHÁSZ.

HIRVÁGY, (hir-vágy) ösz. fn. A kivánó tehetség ösztöne, melynél fogva valaki hír után törekszik, hiressé lenni kiván, dicsvágy. Ennél tulságosabb a *hírszomj.*

HÍRVÁGYAS, HÍRVÁGYÓ, (hír-vágyas vagy -vágyó) ösz. mn. Hír után törekvő, hiressé lenni kiváno. V. ö. HÍRSZOMJAS.

HÍRVITEL, HÍRVIVÉS, (hír-vitel v. -vivés) ösz. fn. Hírrel, vagyis tudósítással megbizatás, és ennek elmondása, megadása.

HIRVIVŐ, (hir-vivő) ösz. fn. Bizonyos hirrel, vagyis tudósítással küldött követ ; hirnök, hirmondó.

HISKA, (hi-ú-cs-ka ?) fn. tt. *hiskát.* Palócz nyelven am. présház a szőlőben ; némely tájakon : *hajlok.* Hangra és értelemre (mint kisded épület) rokon vele a *viskó* szó is.

HISKÓ, l. VISKÓ.

HISPA, fn. tt. *hispát.* Rovarfaj, melynek egész szárnyait paizs födi, orsóalaku csápokkal, s tüskés torjjal és szárnypaizskákkal. (Hispa).

HISS, l. HESS.

HISTÓRIA, a hellen ἵστωρ, ἱστωρία szóktól kölcsönzött, s a nép nyelvébe is általment ; fn. tt. *históriát.* Jelent történeti elbeszélést, történt dolgok eléadását, továbbá történettant, történettudományt. Alsó,

pongyola nyelvęn am. dolog, történet, akármiféle tárgy, valami, izé. *Nagy históriát csináltak belőle. Furcsa história volt biz az. Mindenféle historiát eléhordott. Minek ez a gyerekes história? Ki látott ily bolond historiát?* L. TÖRTÉNELEM és TÖRTÉNÉSZET, TÖRTÉNETRAJZ.

HISTÓRIAI, (história-i) mn. tt. *históriai-t*, tb. *—ak.* Historiát illető, abból való, ahhoz tartozó stb. *Históriai adatok, munkák, kutatások.* V. ö. HISTÓRIA.

HISTÓRIÁZ, (historia-az) önh. m. *históriáztam, —tál, —ott.* 1) Históriákat beszél, történt dolgokat ad elé. 2) Pongyola népnyelven am. holmi tárgyakról terjedelmesen vagy untatólag szót szaporít. V. ö. HISTÓRIA. 3) Teketóriáz.

HISZ, (1), v. HISZEN, (hi-sz, magas hangu *i*-vel) áth. és önh. Eredetileg *hi*, az *sz* csupán segéd- v. pótlékbetü levén, mint több más, pl. *visz, tész, lész*, továbbá *észik, iszik, alszik, fekszik, nyugszik* stb. igékben, melyekből ha miveltetőt vagy tehetőt képezünk, az *sz* kimarad: *hi-tet, hi-het; vi-tet, vi-het; tė-tet, tė-het; lė-tet* v. *lé-tet, lė-het; nyug-tat, nyug-hat-ik, al-tat, al-hat-ik; ė-tet, ė-het-ik; i-tat, i-hat-ik* stb. Így több időben és függő multban is nem annyira *sz* helyett, mint közbeszuratul *v* segédbetüt vesz fel: *hi-v-ék* (hi-ék helyett), *hi-v-él, hi-v-e, hi-v-énk, hi-v-étek, hi-v-ének* v. *hínek.* Régente épen úgy, mint *lőn, lőnek, tön, tönek*, volt *hön* v. *hün*, söt *hín* is stb. „Ö nekiek *meghün* (= meghive) az egész sokaság." Batizi András. „De uronk Krisztusban csak kevesen hőnek" (= hivének). Farkas András. (Mindkettő a XVI. századból). „Hün az ember a beszédnek, melyet mondott vala Jézus." Tatrosi cod. (Erdősynél is: *hün*, Pesti Gábornál: *hín*). Másik mult *sz* nélkül: *hi-tt.* Jövő szintén: *hi-endek, hi-endesz* stb. Foglaló és parancsoló: *hi-gy-j-ek* (‚hisz-j-ek' helyett), *hi-gy-j, hi-gy-j-en.* T. i. mivel köz szokás szerént a kimondásban kettőztetik a *gy*, ennél fogva a parancsoló mód *j* képzőjét is ki lehet tenni, s így írni: *higyjek, higyj, higyjen*, mely esetben a *gy*, *sz* helyett áll (hi-sz-j). Parancsoló 2-ik személye a tárgyi ragozásban: *higyjed*, v. öszvehúzva: *hidd* (= higy-d), pl. *hidd el nekem.* Htn. *hinni* (= hi-sz-ni). Igenév: *hi-v-ő, hi-v-e, hi-end-ő.* 1) Mint átható am. valamit bizonyosnak, igaznak tart, vall, mint olyanról meg van győződve, különösen valamit alapos tekintély, igaz tanuk után megismer és tud. Ez értelemben rokon a görög ἴσημι v. ἴσαμι, latin *scio*, német *wissen* igékkel. Megvan a görög-latin *historia* főnévben (ἴστωρ = ismerő, tudó szótól, ez ismét *ΕΙΔΩ* törzstől), mely nem egyéb, mint a történt dolgoknak hiteles tanuk után szerzett tudomása. *Erősen hiszem, hogy az igaz ügy győzni fog. Hiszem a testnek feltámadását, és az örök életet. Mindent hiszek, mit Krisztus urunk tanitott. Hiszem és vallom, hogy egy az Isten lényegében, és három személyében. Elhiszem, amit mondasz. Eb hiszi. Higye, aki akarja, de én nem. Hiszed-e, hogy semmim sincsen?*

„Csendességben, békeségben ha akarsz élni,
Minden szépnek, igaz képnek nem kell ám hinni."
Népvers. (Erdélyi J. gyüjt.).

2) Gondol, vél, gyanít, tart. *Azt hittem, el sem jösz hozzám. Kinek hiszesz te engemet? Ki hitte volna, hogy még ez is megtörténhessék? Nem bánom, akár mit hisztek felölem.* „Az emberi nemzet általában hisz fajának halhatlan létében." Lonovics József érsek. 3) Mint önható am. bízik, bizodalmat helyez valakiben v. valamiben, s rokon a görög πίστις, latin *fides* szókkal. *Istenben hinni. Hiszek tebenned édes Istenem.*

„Ö Szent Fiában gyönyörködjetek,
Nagy szeretettel benne higyjetek."

Panaszló ének. Tálya 1549. (Thali Kálmán gyüjt.).

Hiszek benned, hogy meg nem csalsz. Innét: *elhiszi magát*, am. tulságosan bizik magában, rátartós, kevély, nagyralátó. *Hidd el magad, ha szégyent akarsz vallani.* (Km.).

„Az élő Istennek olvastam könyvéből,
Hogy ha ki elhinné magát, haragjából,
Nyakra-főre jőne le az uraságból."
1606-diki verseszet. (Thaly K. gyüjt.).

Meghinni valakinek, am. bizni benne. *Meghitt ember*, biztos, kire valamit biztunk vagy bátran bízhatunk. *Nem kell hinni minden szép szónak. Kötve kell hinni a komának.* (Km.). *Jól megnézd, kinek higyj.* (Km.).

Valamint a *visz, tesz, lesz, megy*, úgy a *hisz* is felveszi az *en* toldalékot, vagyis inkább a harmadik személynévmás vagy személyragot, *hiszen* = *hisz-ön.* *Aki hiszen és megkeresztelkedik, üdvözül, aki pedig nem hiszen, elkárhozik.* (Márk 16. 16. Káldi. Károlyinál: *hijénd*).

HISZ, (2), v. HISZEN v. HISZEM, indulatszó, mely által azt jelentjük, hogy bizonyos dologról nem kétkedünk, vagy úgy is tudjuk, biszszük. *Hiszen hallotta ön is, mit mondottak. Hiszen itt maradnak. Hiszem már megmondottam.*

„Várad! nagy kárt tészsz mind ez országnak
Hogy véget nem vetsz a sok vakságnak!
Csak zabot pállaszsz az nagy érczlónak:
Hiszem az Isted állítod (talán: alítod?) vaknak."

Panaszló ének. Tálya 1549. (Thaly K. gyüjt. Az érczlóban czélzás van Szent Lászlónak akkor fennállott érczlovag szobrára).

Néha neheztelést fejezünk ki általa, kivált midőn valaminek ismétlésére kedvünk ellen sürgettetünk. *Ugyan ne rimánkodjál, hiszen már megmondottam, hogy nem bántlak.* Néha czáfolatul használják. *Miért nem fogadod el, hiszen elébb magad kérted.* Van nagymondó és fenyegető értelme is, s ekkor *de* v. *no* szócskával tétetik öszve. *Dehiszen* v. öszvébbhuzva *dejszen nincs oly legény a faluban, mint ő. Dejszen csak jőjön, majd adok én neki. No hiszen* v. *nohiszen*, v. *nojszen lesz az élet. Nojszen majd kapsz.* Népnyelven *h* nélkül is *isz, iszen.*

HISZÉKEGY, (hiszék-egy) ösz. fn. Így nevezik az apostoli hitvallást, mely tizenkét ágazatból áll, s így kezdődik : *Hiszek egy Istenben, mindenható atyában.* stb. *Elmondani a hiszekegyet. Melyik a hiszekegynek harmadik ágazata? Ha nem hiszed, menj a hiszekegy-partra* (mondják Érsekújvárban).

HISZEKÉGYISTEN, (hiszek-égy-isten) l. HISZEKÉGY.

HISZÉKÉNY, (hi-sz-ék-ény v. hisz-é-kény) mn. tt. *hiszékény-t*, tb. *—ek.* Könnyen hivő, kivel hamar el lehet hitetni valamit. Máskép : *hivékeny.*

HISZÉKÉNYSÉG, (hi-sz-ék-ény-ség) fn. tt. *hiszékénység-ét*, harm. szr. *—e.* Oly tulajdonsága valakinek, melynél fogva könnyen hisz, vagyis a másoktól mondottakat vizsgálat nélkül mint valókat, megtörténteket elfogadja.

HISZELÉKENY, (hisz-el-ék-eny) l. HISZÉKENY.

HISZELKÉDIK, l. HIZELKÉDIK.

HISZÉM, fn. gyanánt, de csupán benmaradó raggal és *ü* képzővel használtatik, s am. vélemény, gondolkodás, meggyőződés. *Én azon hiszemben* vagy *oly hiszemben vagyok, hogy* stb. *Jóhiszemü, roszhiszemü.*

HISZÉN, l. HISZ, ige és isz.

HISZTER, fn. tt. *hiszter-t*, tb. *—ék.* Ganajbogár neme. (Hister).

HIT, (1), (hi-t, magashangu *i*-vel); fn. tt. *hit-ét* v. *—et*, harm. szr. *—e.* 1) Lelki állapot, midőn a mástól elbeszélt dolgot igaznak tartjuk. Szorosb ért. midőn az isteni kinyilatkoztatást, vallási tanokat, mint igazakat elfogadjuk. Legszorosb ért. az egyház nyelvén am. a három isteni jóságok vagy erények elsője, vagyis Istentől belénk öntetett malaszt, melynél fogva Isten igéjéről meggyőződünk, s a szerént élünk. *Eleven hit*, mely cselekedetek által nyilatkozik. *A hit cselekedetek nélkül meg van halva.* (Sz. Pál). *Istenben való hit.*

„Boldog az, kinek szivében
Lángol, mint naptüz, a hit;
Annak istenkéz vezérli
Élte minden útjait."

Király Károly.

2) Belső meggyőződés oly dolgokban, melyekről világos tudományunk nem lehet, csak belső sejtésünk, pl. *mások erényében, őszinteségében, becsületében, jó szándékában való hit.* „Nemzetünk ingadozhatlanul bízzék, s higyjen saját jobb, szebb, dicsőbb jövőjében — higyjen azon erős hittel, mely a vallás terén hegyeket képes egy helyről a másikra áttenni." Lonovics József érsek. 3) Öszves foglalata azon tanoknak és igazságoknak, melyek az Isten és emberek közti viszonyt illetik, s akkor egy értelmü e szóval : *vallás, religio*, újabb alkatu szóval : *egély. Tárgylagos hit*, mennyire ezen igazságok és kötelességek foglalata magában véve értetik. *Alanyi hit*, mennyire ezen igazságokat az ember meggyőződése szerént magáéinak vallja, s a kötelességeket e szerént teljesíti. *Hitből él az igaz.* (Biblia). 4) Hitvallás, vagyis külön vallási felekezet. *Keresztény hit, zsidó hit, török hit.* Szorosb ért. keresztény vallási felekezet. *Római katholika hit, ágostai hit, helvétziai reformált hit. Magyar hit*, azaz helvetziai vallás, *német hit*, azaz ágostai hitvallás, (így nevezték el hajdan egymás vallását Magyarországban a protestans felekezetek, mivel a helvet vallástételüek leginkább magyarok, az ágostai vallásuak pedig eleinte jobbára németek valának). *Ó hit*, azaz görög hitvallás, mivel a magyarok közt, kivált Erdélyben, a görög vallás elébb kezdett terjedni a rómainál. *Hitet vallani. Hitet változtatni. Más hitre térni. Hitét megtagadni, elhagyni. Hitétől elszakadni. Hite hagyott. Hittől szakadt.* 5) Biztositó igéret. *Hitre megjelenni*, (fide publica venire). *Hitlevél*, (salvus conductus). *Megadták hitre a várost.* (Illésházy lev. 1600. évből), azaz oly igéretre, mely szerént az ellenség sértetlenül hagyja őket. 6) Eskü, melyet Istenre vagy hitünkre, hitvallásunkra hivatkozva teszünk. *Hitét valamire letenni. Hitével játszani*, azaz hitét semmibe venni, azzal nem gondolni. *Hitét szegni. Hitemre, igaz hitemre mondom. Hittel fogadni, igérni, erősíteni, bizonyítani valamit.* „Aznak az árát igaz becsület (= megbecsülés, becsü) szerént, és annak az embernek hiti szerént megértvén." Sajó-Szentpéteriek végezése 1403-ból.

HIT, (2), v. HITT, mély hangu *i* v. *ỉ*-vel; l. HEIT v. HEJT. Innen *hitság.*

HITÁBRÁND, (hit-ábránd) ösz. fn. Lélekállapot, midőn homályos, zavaros érzetek, s magasra feszített képzelet az ész tiszta világát annyira meghomályosítja, hogy az ember vakon hódol a fölvett véleménynek, s minden más véleményt, mint tévedést, vizsgálat nélkül vet el magától.

HITÁGAZAT, (hit-ágazat) ösz. fn. Az öszves hittudománynak vagy hitvallásnak egyes szaka vagy tana, pl. *Hiszem, hogy az Isten lényegében egy, és személyében három. Hiszem a testnek feltámadását. Hiszem az örök életet.* Máskép : *hitczikkely*, (dogma fidei).

HITÁGAZATI, (hit-ágazati) ösz. mn. Hitágazatokat illető, azokra vonatkozó. *Hitágazati könyvek*, (libri symbolici). V. ö. HITÁGAZAT.

HITALAP, (hit-alap) ösz. fn. 1) Okok, pl. tanuk hitelessége, sokasága, melyekre támaszkodva valamely eseményt, igazán megtörtént gyanánt elfogadunk és hiszünk. 2) L. HITELV.

HITALKOTÁS, (hit-alkotás) ösz. fn. Müködés, mely valamely hitvallást alapít meg.

HITALKOTMÁNY, (hit-alkotmány) ösz. fn. Valamely hitvallásnak egy egészbe foglalt rendszere.

HITALKOTÓ, (hit-alkotó) ösz. fn. és mn. Aki vagy ami valamely hitvallást alapít. *Hitalkotó Jézus. Hitalkotó szellem.*

HITÁLOM, (hit-álom) l. HITÁBRÁND.

HITÁTOK, (hit-átok) ösz. fn. Innepélyes átok, vagyis fenyitő szavak, melyek által valaki bizonyos büntettek miatt az anyaszentegyház kebeléből kizáratik, s a többi hivek előnyeitől és jogaitól megfosztatik, egyházi átok. *Hitátok alá vetni valakit.* (Anathema).

HITBAJNOK, (hit-bajnok) ösz. fn. Személy, ki szellemi vagy fegyveres erővel harczol hite mellett és ennek megtámadói ellen. Vétetik *hitvalló* értelemben is.

HITBELI, (hit-beli) ösz. mn. Hitet, hitvallást illető, arra vonatkozó. *Hitbeli villongások, szakadások. Hitbeli kételyek. Hitbeli buzgalom, hanyagság, közönyösség.*

HITBÉR, (hit-bér) ösz. fn. A magyar törvény szerént bizonyos mennyiségü pénz, mely a törvényesen egybekelt nőnek a férj vagyonából szokott vagy törvény, vagy kötés szerént fizettetni. A *törvényi* hitbért már maga a törvény szabta meg (még régi időben, mely mennyiség ma igen csekély) minden törvényes nőnek ennek özvegysége vagy a férj csődbe jutása esetére; a *kötési* vagy *írott* hitbért szabad tetszés szerént a házasulók mindenike igérheti a másiknak. Ha a nő igéri a férfinak ez *viszonhitbér*. Különbözik ezektől a *menyasszonyi* v. *jegy-* vagy *nászajándék*, vagyis azon pénz vagy más vagyon, melyet a nő akár eljegyzés, akár menyekző alkalmával, akár férjétől, akár mástól valósággal kapott. *Hozomány* pedig mindazon ingó vagy ingatlan vagyon, amit a nő, mint sajátját férje házához viszen, melyben a nászajándék is benne foglaltathatik. Az osztrák polgári jog szerént nincs törvényi hitbér, hanem csak kötési vagy szerződési, mely *Widerlage* névvel neveztetik, mintegy a hozomány viszonzása vagy biztositásaul.

HITBÉRI, (hit-béri) ösz. mn. Hitbérre vonatkozó, hitbért illető. *Hitbéri vagyon, hitbéri pénz.*

HITBESZÉD, (hit-beszéd) ösz. fn. Egyházi, templomi beszéd, mely a hit tanait tárgyalja, s a hallgatókat vallásos erényre buzdítja.

HITBIRÓSÁG, (hit-biróság) ösz. fn. Némely katholikus országokban, különösen a spanyoloknál és portugáloknál létezett egyházi törvényszék, melynek feladata volt az eretnekséget kiirtani, s ennél fogva a gyanus hitüeket vizsgálat alá venni, s ha ezek az elfogadott vagy biróság elé szabott elvek szerént bünösöknek találtattak, megfenyíteni, sőt halállal is büntetni, (tribunal inquisitionis). Máskép: *hitnyomozó* vagy *hitvallató szék*, vagy *hittörvényszék.*

HITBIZOMÁNY, (hit-bizomány) ösz. fn. 1) Általán, másnak hitére bizott, hűségébe ajánlott valami. 2) Különösen, valakire oly rendelettel szállított jószág, hogy azt ne lehessen másnak adni vagy másra átbocsátani, hanem csak a hitrebizó rendelkezése szerént minden jövendő vagy legalább több nemzedékre a családban maradjon. Ily hitbizományok hazánkban az úgynevezett majoratusi (előfiségi) vagy senioratusi (idősbfiségi) jószágok.

HITBIZOMÁNYI, (hit-bizományi) ösz. mn. Hitbizományt illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Hitbizományi törvények, rendeletek, jószágok.*

HITBIZOMÁNYOS, (hit-bizományos) ösz. fn. és mn. 1) Személy, ki hitbizományt bír. 2) Hitbizománynyal terhelt. *Hitbizományos örökség, jószág.* V. ö. HITBIZOMÁNY.

HITBUZGALOM, HITBUZGÓSÁG, (hit-buzgalom v. -buzgóság) ösz. fn. Különös buzgalom, melyet valaki az által tüntet ki, ha hitvallása tanaihoz szorosan ragaszkodik, s erkölcsi szabályait teljesíteni, és szertartásait gyakorolni szokta.

HITCZIKKELY, (hit-czikkely) l. HITÁGAZAT.

HITCZIKKEZET, (hit-czikkezet) ösz. fn. A hit tanainak bizonyos mondatokba, ágazatokba szerkesztett foglalata. Ilyen pl. sz. Athanás püspök hitczikkezete, melyben a katholika hitvallás ágazatait egybefoglalja. *Apostolok hitczikkezete. Protestansok hitczikkezete.* (Symbolum fidei).

HITCZIKKEZETÉS, (hit-czikkezetés) ösz. mn. Mi hitczikkezetekből áll; hitczikkezet szerént tárgyalt valamit. *Hitczikkezetes könyvek. Hitczikkezetes vallástan.* V. ö. HITCZIKKEZET.

HITCZIKKEZETTAN, (hit-czikkezet-tan) ösz. fn. A hittannak v. egélynek azon része, mely a hitczikkezeteket tárgyalja. (Theologia symbolica, dogmatica).

HITDÜH, (hit-düh) ösz. fn. A hitábránd azon túlfeszített foka, melyen valaki a más hiten levőket kímélet nélkül üldözi, s Isten nevében, Istenért felebarátain a legiszonyúbb kegyetlenséget is kész elkövetni, oly meggyőződésből, hogy az által Istennek kedves dolgot teszen.

HITĖGET, (hi-t-ėg-et) áth. és gyak. m. *hitėgettem, —tél, —ėtt.* Hamis igéretekkel, csalárdsággal valakit rászed, csábítgat, álreményekkel kecsegtet. *Házassággal hitegetni valamely nőt. Magához hitegetni valakit. Szép szóval eléhitegetni az elbújt szökevényeket. Azzal hitegette, hogy hivatalt szerez neki.*

HITĖGETÉS, (hi-t-ėg-et-és) fn. tt. *hitėgetés-t,* tb. *—ėk,* harm. szr. *—e.* Álnokoskodás, csalfálkodás, hamiskodás, midőn valakit rábeszélnek valamire; csábítgatás, kecsegtetés.

HITĖGETŐ, (hi-t-ėg-et-ő) mn. és fn. tt. *hitėgető-t.* Személy, ki valakit hiteget, csábítgató, csalogató, ál okokkal másokat rábeszélő. *Ne higyj a hitegetőnek.*

HITEGYESÍTÉS, (hit-egyesítés) ösz. fn. Különféle hitvallásoknak egygyé keverése vagy összeolvasztása. V. ö. HITEGYESÍTŐ.

HITEGYESÍTŐ, (hit-egyesítő) ösz. fn. Így neveztetnek azok, kik a különféle hitvallásokat egygyé akarják olvasztani. Ilyenek voltak a régi samaritanusok, kik a zsidó vallást a pogány hittel egyesítették. (Syncretista).

HITEHAGYOTT, (hite-hagyott) ösz. mn. Hitvallásától elpártolt, más hitvalláshoz szegődött. Különösen, az első keresztény századokban olyakról mondatott, kik a pogány hitre tértek vissza, pl. Julián császár, (apostata); későbben, mind azokról, kik a római anyaszentegyház kebeléből kilépvén más keresztény felekezethez tértek által.

HITEL, (1), (hi-t-el) fn. tt. *hitel-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. 1) Tekintély, melynél fogva valakinek állításait, tanuadatait igazaknak hiszszük, s bennök bizunk. *Hitelt adni a történetirónak.*

„Ne higyj minden száj mozgásának,
Ne adj hitelt minden sirásnak."
Népvers. (Erdélyi J. gyüjt.).

Ezen oklevélnek nincs hitele. Igazmondás által hitelt szerezni. Hitellel biró tanúk. A történetiróban megkivántatik a tudomás és a hitel. 2) Másoknak emberségünkben helyzett bizodalma, mely szerént valamit reánk bízni, különösen pénzt kölcsönözni készek, vagyis azon tulajdonság, melynek fejében másoktól kölcsönt kapunk, pl. ismert becsületesség, elegendő birtok, mások jótállása stb. *Hitellel birni. Hitelben pénzt adni* v. *fölvenni. Hitelre hozatni, vásárolni valamit. Hitelét elveszteni. Kinek mennyi a pénze, annyi a hitele.* (Km.). Népnyelven : emberség. *Ha nincs is pénzem, de van emberségem. Kigyelmed emberségére semmit sem adok. Hitelbe kéne hozatni* (bort), *emberségem nincsen.* (Népd.).

HITEL, (2), (hi-t-el) áth. m. *hitel-t*. Valakit esket, vagy esküjét elfogadja. *Meghitelni a becsüsöket.*

HITELBANK, (hitel-bank) ösz. fn. Nyilvános kölcsönző intézet, melyből elégséges ingatlan zálogbiztosíték (zálogjel) kimutatása mellett, de amely a tulajdonos birtokában marad, kamatra pénzt fölvenni lehet. (Hypothekabank). Szerkezete sokban megegyezik a takarékpénztárakéval, minthogy az általa kölcsön vett pénzt adja ismét kölcsön; azon lényeges különbséggel, hogy a hitelbanknál a kamat mellett rendszerént csekély évi törleszték is fizettetik, s a töke, ha az adós az évenkénti tartozásokat pontosan teljesíti, fel nem mondható. Például 6 (5 kamat és 1 törlesztési) százaléknak évenkénti fizetése mellett 40 év alatt az egész tőke lefizetettnek tekintetik. Továbbá, hogy a hitelbankok nem mindig adnak készpénzt, hanem csak kötelezvényeket (zálogjegyeket stb.), melyeket a kölcsön vevő maga tesz aztán pénzzé, azaz eladja azokat.

HITELBEADÁS, (hitelbe-adás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakinek kész pénzt kölcsönözünk, vagy pénzérő jószágot, árut jövendő visszafizetés fejében engedünk által.

HITELBEVÉTEL, (hitelbe-vétel) ösz. fn. 1) Midőn pénzt hitelben, azaz kölcsön veszünk fel. 2) Midőn valamit vásárlunk, de legott le nem fizetjük az árát.

HITELEM, (hit-elem) ösz. fn. A hitnek első czikkei és ágazatai rövid, s leginkább gyermekek fogalmához alkalmazott oktatásban eléadva.

HITELEMZÉS, (hit-elemzés) ösz. fn. Oktatás a hit elemeiben.

HITELEMTAN, (hit-elem-tan) ösz. fn. Tan a hitelemekről; továbbá azon könyv, mely a tant magában foglalja. (Catechismus).

HITELÉS, (hi-t-el-és) mn. tt. *hitelés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Bizonyos tulajdonságainál fogva hitelre méltó, igaznak tartható. *Hiteles tudósítás; hiteles oklevél*, melynek igaz eredete is bizonyos, tartalma is igaz. 2) Mondják a magyar törvényben azon kiváltságokkal felruházott néhai törvényes helyekről, melyekben a nagyobb érdekü, birtokjogot illető oklevelek, végrendeletek, ellenmondások, ovások, bevallások stb. őrizet végett letétettek, milyenek a káptalanok és némely monostorok levéltárai is valának. (Locus credibilis). 3) Hites személy által valódinak, igaznak, eredetinek tanusított, bizonyított. *Hiteles párban, hiteles másolatban kiadott oklevél.*

HITELÉSEN, (hi-t-el-és-en) ih. Oly módon, hogy hinni lehessen; elégséges bizonyítványnyal ellátva, erősítve. *Valamit hitelesen eléadni, bebizonyítani.*

HITELÉSÍT, HITELÉSIT, (hi-t-el-és-ít) áth. m. *hitelésít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valamit hitelessé tesz. Különösen valamely hites személy bizonyságot nyújt valaminek igazsága, törvényszerüsége, valódisága felől. *Hitelesíteni az eredeti oklevél másolatát. Hitelesíteni a tagosztályi egyezkedésről szóló irományokat. Hitelesíteni a gyülés jegyzőkönyvét.*

HITELÉSÍTÉS, HITELÉSITÉS, (hi-t-el-és-ít-és) fn. tt. *hitelésítés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, mely által valamit hitelesítünk. *Jegyzőkönyvek hitelesítése.*

HITELÉSÍTŐ, (hi-t-el-és-ít-ő) mn. és fn. tt. *hitelésítő-t*. Személy, aki valamit hitelesít. *Hitelesítő szolgabiró, megyei esküdt. Hitelesítő gyülés.*

HITELÉSSÉG, (hi-t-el-és-ség) fn. tt. *hitelésség-ét*, harm. szr. *—e*. 1) Személy vagy dolog tulajdonsága, melynél fogva hitelt érdemel, illetőleg igaznak, valódinak tartható. *Hitelességgel biró tanúk, történetirók.* 2) Szorosb ért. az okleveleknél, különösen az eredetieknél jelenti az igaz eredetüséget, a másolatoknál azon tulajdonságot, mely szerént a másolat az arra feljogosított tiszti személy által az eredetivel pontosan öszvehasonlíttatott, s azzal egyezőnek bizonyíttatik.

HITÉLET, (hit-élet) ösz. fn. Élet, mely a hit elvei közt mozog, melyet a hitvallás alkot, melynek feladata az Istenben vetett hitet venni szabályul, irányadóul.

HITELÉZ, (hi-t-el-éz) áth. m. *hitelez-tem, —tél, —étt.* Pénzt, vagy más felhasználni való vagyont kölcsön ad. *Pénzt hitelezni. Árukat hitelezni.*

HITELÉZÉS, (hi-t-el-éz-és) fn. tt. *hitelézés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, illetőleg átengedés neme, midőn valamit másnak hitelben adunk, kölcsönözünk.

HITELÉZMÉNY, (hi-t-el-éz-mény) fn. tt. *hitelézmény-t*, tb. *—ék*. Hitelre adott pénz, vagy másféle érték (activum debitum).

HITELÉZŐ, (hi-t-el-éz-ő) fn. tt. *hitelézö-t*. Személy, ki más valakinek pénzt, vagy másnemü értéket, nevezetesen árukat hitelre ad. *A hitelezöket kielégíteni.*

HITELEZVÉNY, (hi-t-el-éz-vény), l. HITELEZMÉNY.

HITELHIÁNY, (hitel-hiány) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valakinek hitele nincs, vagyis, midőn hitelre kölcsönt nem kap, vagyis mint köznyelven mondják, midőn emberségére, vagy szakálára mit sem adnak. Szélesb ért. állapot, midőn valakinek nem hisznek.

HITELINTÉZET, (hitel-intézet) ösz. fn. Oly intézet, melyben akár ingó, akár ingatlanok lekötése, lezálogolása mellett pénzt kölcsönöznek; ha ez csak ingatlanokra történik, ennek neve különösebben: *hitelbank*. Széles értelemben hitelintézeteknek nevezik mind azon országos rendelkezéseket és törvényeket is, melyek a köz hitel fejlesztésére, pártolására s emelésére irányozvák.

HITELJEGY, (hitel-jegy) ösz. fn. Jegy, kötelezvény, melyet közhitelü intézet bocsát ki, vagy mely köz hitelen alapszik. L. HITELPAPIR.

HITELKÉPES, (hitel-képes) ösz. mn. Aki vagy ami (pl. intézet) bír azon kellékekkel, melyeket a benne vagyoni, és ezzel együtt müködési tekintetben helyezett bizalom megkiván.

HITELKÉPESSÉG, (hitel-képesség) ösz. fn. Bizalom, melyet valaki- vagy valamiben hitel tekintetéből helyeznek. V. ö. HITELKÉPES.

HITELKÖNYV, (hitel-könyv) ösz. fn. Általán, könyv, melyben a hitelre kiadott pénzeknek, áruknak s egyéb holmiknek mennyisége, értéke, hitelezési napja stb. följegyeztetik. *Kalmárok, kereskedök, pénztözsérek hitelkönyve.*

HITELLEVÉL, (hitel-levél) ösz. fn. Hitelt tanusitó levél vagy bizonyítvány, melylyel magát valaki, kinek birtoka, vagyona van, gazdag tőkepénzesek, s pénzváltók által elláttatja, hogy azon esetre, ha kölcsönvételre szorulna, biztos legyen, miszerént hitelre talál, s pénzt bizonyos összvegig kölcsön kaphat.

HITELNYITÁS, (hitel-nyitás) ösz. fn. A kereskedelmi világban használt kifejezés, midőn valaki egy másik kereskedő vagy gyáros, vagy intézet, társaság részére megigéri, hogy bizalmát bírni fogja és eléforduló esetekben megembereli.

HITELPAPÍR v. —PAPIROS, (hitel-papír v. —papiros) ösz. fn. Minden jegy, kötelezvény, mely köz hitelen alapszik, mint váltó, államkötelezvény, bankok utalványai és más jegyei, melyeket nyilvános tőzsdéken szoktak adni-venni. Máskép: *hiteljegy.*

HITELT, (hi-t-el-t) mn. tt. *hitelt-et.* Ki bizonyos törvényszerü formák szerint hittel, vagyis esküvel erősített bizonyságot tett. *Hitelt tanúk, böcsüsök.*

HITELTELEN, (hi-t-el-telen) mn. tt. *hiteltelen-t*, tb. *—ék*. Kinek hitéle nincsen. *Hiteltelen tanu, történetiró. Hiteltelen kalmár.* V. ö. HITEL.

HITELTELENSÉG, (hi-t-el-telen-ség) fn. l. HITELHIÁNY.

HITELTET, (hi-t-el-tet) áth. m. *hiteltet-tem, —tél, —ett.* Valakit bizonyítás végett megesküttet, törvényszerü eskütételre kényszerít. *Meghiteltetni a tanúkat.*

HITELTETÉS, (hi-t-el-tet-és) fn. tt. *hiteltetés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, törvényes eljárás, mely által valakit hiteltetnek. *Tanuk, böcsüsök hiteltetése.* V. ö. HITELTET.

HITELV, (hit-elv) ösz. fn. 1) Valamely vallásnak fő ágazata, melyen a többiek alapulnak. *A keresztények hitelve a Krisztus istensége.* 2) A vallásnak valamely alapigazsága, vagy lényeges szabálya, pl. Isten az embert halhatatlanságra teremtette, vagy: szeressed felebarátodat, mint tenmagadat.

HITELVÁSÁR, (hitel-vásár) ösz. fn. Vásár, midőn a kalmárok, kereskedők hitelre veszik által az árukat, azon kikötéssel, hogy áraikat bizonyos időre, pl. a legközelebbi vásárra megtérítik. Szélesb ért. mindenféle vásárlás, mely hitelre történik.

HITELVÉNY, (hi-t-el-vény) fn. tt. *hitelvény-t*, tb. *—ék*. L. HITELLEVÉL.

HITELVESZTÉS, (hitel-vesztés) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki hitelét veszti. V. ö. HITEL.

HITELVESZTETT, (hitel-vesztett) ösz. mn. Aki vagy ami iránt a bizalom megszünt.

HITELZÁLOG, (hitel-zálog) ösz. fn. Ingatlan jószág, melyet valaki (átadás nélkül) biztosítékul leköt, pl. reá betábláztat, hogy hitelben pénzt kapjon.

HITELZÁLOGOS, (hitel-zálogos) ösz. fn. Személy, vagyis hitelező, ki pénzt hitelzálogra kölcsönöz.

HITÉMRE, (hi-t-ém-re). Esküvést jelentő vagy valamit erősen bizonyító indulatszó. *Hitemre mondom. Igaz hitemre, mit sem tudok róla. Pápista, kálvinista hitemre.*

HITERŐ, (hit-erő) ösz. fn. A hitbeli gondolatok, érzelmek, meggyőződések hatása, müködése, mely semmi viszontagságok alatt el nem csügged, sőt gyarapszik.

HITÉS, (hi-t-és) mn. tt. *hités-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Kinek hinni, kiben bízni lehet; biztos. *Hites emberekre bízni ügyeit.* 2) Hittel, vagyis esküvel lekötelezett. *Hites jegyző, esküdt, ügyvéd. Hites társ*, vagy öszvetéve: *hitestárs*, máskép: *hitvestárs*, azaz férj

v. feleség, minthogy egymásnak hűséget esküttek. 3) Régies ért. vérrokonságba fogadott, s mintegy hit által öszvekapcsolt. *Hites atya. Hites fiú. Hites atyafiak,* (adoptivus).

HITÉSTÁRS, (hités-társ) l. HITÉS, 2).

HITESZEGÉTT, (hite-szegétt) ösz. mn. 1) Ki letett hite, vagyis esküje ellen cselekedett, azt nem teljesitette. *Hiteszegett biró, ügyvéd. Hiteszegett asszony, férj.* 2) Áruló. *Hiteszegett barát, polgár.*

HITESZME, (hit-eszme) ösz. fn. Vallásos kép a lélek bensőjében, vallásos gondolat, mely valakit lelkesít, melyet valaki lelkében táplál vagy szent könyvéből merít, pl. Isten az embert a maga képére teremtette. *Hiteszmék uralma.*

HITET, (hi-t-et) áth. m. *hitet-tem, —tél, —étt.* Ál okokkal vagy csábitó szavakkal, ravaszsággal reábeszél valakit, hogy higyjen; ámít, elámít, rászed. Jobbára *el* igekötővel használtatik: *elhitet. Együgyüsége miatt mindent el lehet hitetni vele. Engem ugyan el nem hitetsz.*

„Látom a garadra ugyan felöntöttél,
A szegzárdi borból jól felhörpentettél,
A házasság ellen azért beszélgettél,
De hidd el, hogy engem te el nem hitettél."
(Vőfél kötel.).

Szélesb ért. reábir valakit, hogy szavainak higyjen, de ekkor egyedül *el* igekötővel. *Nem birtam vele elhitetni, hogy semmi baja nem lesz.*

HITETÉS, (hi-t-et-és) fn. tt. *hitetés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Ál okokkal vagy csalárdsággal való rábeszélés; ámítás, elámítás, rászedés. *Nem hallgatni a hitetésre.*

HITETLEN, (hi-t-etlen) mn. tt. *hitetlen-t,* tb. *—ék.* 1) Ki nem hisz, ki mások szavában kételkedik. *Hiába beszélsz ezen hitetlennek. Hitetlen Tamás.* (Km.). 2) Kinek bizonyos hitvallása, különösen keresztény hite nincsen. *Hitetlen istentagadók.* Így nevezik különösen azokat, kik Krisztus tanitását be nem vették. *Hitetlen pogányok.*

„A hitetlennek szemében
Szörnyü rémkép a halál,
Mint a gyáva gyermekeknek
Borzasztó az éjhomály."
Király Károly.

3) Hiteszegett, hamis esküvő, kinek letett esküjére, mit sem lehet adni; hívtelen. Határozóként am. hitetlenül.

HITETLENSÉG, (hi-t-etlen-ség) fn. tt. *hitetlenség-ét,* harm. szr. *—e.* Tulajdonság, melynél fogva valakit hitetlennek mondunk. Különösen 1) midőn valaki nehezen vagy épen nem hisz; 2) midőn vallástalan, istentelen; 3) midőn hitét szegi, hivtelen, áruló. V. ö. HITETLEN.

HITETLENÜL, (hi-t-etlen-ül) ih. 1) Vallástagadólag, istentelenül. *Hitetlenül beszélni, írni, cselekedni.* 2) Esküszegőleg, árulólag. *Hitetlenül elhagyni a szövetséges társakat. Hitetlenül megcsalni a férjet vagy nőt.*

HITETŐ, (hi-t-et-ő) fn. tt. *hitető-t.* Ámító, csábitó, álnok csaló, másokat rászedő. *Leányhitető.* „És hamis hitetőktől megótalmazá őtet." A Carthausi névtelen. „E hitető még elevente úgy mondott: Harmad nap után felkelek." Tatrosi cod.

HITÉZ, (hi-t-éz) áth. m. *hitéz-tem, —tél, —étt.* Esket, eskűttet, az eskűt leteteti valakivel. *Meghitezni a tanukat.*

HITÉZÉS, (hi-t-éz-és) fn. tt. *hitézés-t,* tb. *—ék.* Eskétés.

HITÉZTET, (hi-t-éz-tet) miveltető m. *hitéztettem, —tél, —étt.* Eszközli vagy megparancsolja, hogy valaki hitét letegye, vagyis esküdjék. Az egyszerü *hitez* helyett is jobbára *hiteztet* v. *hiteltet* használtatik.

HITÉZTETÉS, (hi-t-éz-tet-és) fn. tt. *hitéztetés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* 1) Miveltető ért. eskűttetés. 2) Közvetlen cselekvési ért. esketés. *Házas személyek hiteztetése.*

HITFÉL, (hit-fél) l. HITROKON.

HITFOGALOM, (hit-fogalom) ösz. fn. A hitről képzett valamely fogalom, pl. *a hit üdvözít.*

HITHAGYÁS, (hit-hagyás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki elébbi hitvallásától megválván egy másra vagy épen hitetlenségre tér.

HITHAGYÓ, (hit-hagyó) ösz. mn. és fn. Ki hitétől, vagyis hitvallásától elpártol vagy hit nélküli állapotban él. (Apostata).

HITHŐS, (hit-hős) l. HITBAJNOK.

HITKÉNYSZER v. -KÉNYSZÉRÍTÉS, (hitkényszer v. -kényszérítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit meggyőződése vagy hajlama ellen kényszeritenek valamely hitvallás követésére. Ellentéte: *hitszabadság, vallásszabadság.*

HITKÖR, (hit-kör) ösz. fn. Határ, melyet a hit birodalma foglal el, öszvege azon elveknek, melyek a hiten alapszanak.

HITKÖVET, (hit-követ) ösz. fn. Személy, ki valamely hitvallás tanait hirdeti. Különösen, ki a pogány vagy bálványimádó népek között terjeszti a kinyilatkoztatott keresztény hitet. Ily hitkövetek voltak Krisztus tanitványai a zsidók, és idegen népek között. (Apostolus). *Szent István király, magyarok hitkövete.*

HITKÜLÖNBSÉG, (hit-különbség) ösz. fn. 1) A különféle hitvallások tanai, erkölcsi szabályai és szertartásai között létező különbség. 2) Személyek és népek közötti különbség, mennyire más-más hitvallást követnek. *A vegyes házassági személyek hitkülönbsége.*

HITLEN, (hi-t-len) mn. tt. *hitlen-t,* tb. *—ék.* Eredetileg am. *hütlen.* „Ki hű a küsebben, az a nagyobban is hű. És ki a kevesben hitlen, az a nagyobban is hamis." Tatrosi codex. „Jő a szolgának

ura az napon, kin nem reménli, és az időn kin nem tudja, és megosztja ötet és ő részét veti a hitlenekkel," (cum infidelibus). Ugyanott. Mai szokottabb jelentése am. hitetlen. T. i. 1) Kinek hite nincsen, vallástalan. Különösen pogány, bálványimádó. 2) Ki nem hisz, ki más szavában kétkedik. *És nem akarátok felmenni, hanem hitlenek lévén a mi urunk Istenünk beszédére zúgolódtatok.* (Deuter. 1. 26. Káldi). 3) Esküszegő, áruló.

HITLENSÉG, (hi-t-len-ség) fn. tt. *hitlenség-ét.* 1) Hitvallás nélküliség; pogányság; istentagadóság. 2) Esküszegés, árulás. 3) Régiesen : hütlenség.

HITLENÜL, (hi-t-len-ül) ih. 1) Hitvallás nélkül, pogányul, istentelenül. 2) Hitszegőleg, hitét elárulva. 3) Régiesen : hütlenül.

HITLETÉTEL, (hit-le-tétel) ösz. fn. Törvényszerü esküvés, bizonyító, tanusitó eskütétel.

HITLEVÉL, (hit-levél) ösz. fn. 1) Hivatalos, hatósági iromány, melyben valaki hitelesen biztosíttatik, hogy szabadon és akadály nélkül utazhatik, vagy megjelenhet a kitüzött helyeken. A régieknél, különösen Heltainál a német *Geleitsbrief* után *glittlevél.* 2) Szélesb ért. akármit hitelesen bizonyitó irományt, vagyis oklevél.

HITNÉZET, (hit-nézet) ösz. fn. Alanyi meggyőződés valamely hitvallásról.

HITNYOMOZAT, (hit-nyomozat) l. HITVIZSGÁLAT.

HITNYOMOZÓ, (hit-nyomozó) l. HITVALLATÓ.

HITNYOMOZÓSZÉK, (hit-nyomozó-szék) l. HITBIRÓSÁG.

HITREGE, (hit-rege) ösz. fn. Mind azon regék, vagyis meseszerü történetek, melyek a régiek, különösen görögök és rómaiak hittanával és vallásos szertartásával szoros kapcsolatban vannak. Ilyenek az Ovidius Libri Fastorum, és Metamorphosium czímü munkáiban öszvegyüjtött regék, (mythus).

„Ím elhalának a dicső apák,
Kik érted szívök vérét áldozák,
Kik megrakák a nagy épületet,
Melyet csodált és félt nyugat, kelet,
S a hét vezér hajh! s Árpád szent neve
Emlékeinkben már csak hitrege."

Garay János.

HITREGETAN, (hit-rege-tan) ösz. fn. A régi hellének és rómaiak, valamint más pogány népek hitregéinek ismertetése, mely azoknak eredetét és értelmét tárgyazza. (Mythologia).

HITREGETUDOMÁNY, (hit-rege-tudomány) l. HITREGETAN.

HITREJTELEM, (hit-rejtelem) ösz. fn. A természet ismeretes törvényei vagy az ész szokott müködései szerént megfoghatatlan hitágazat, mely csak isteni kijelentésen alapszik, mint az Isten egyháromsága, Krisztus urunk emberré léte stb.

HITROKON, (hit-rokon) ösz. fn. Rokon vallást követő személy, pl. a különféle felekezetü keresztények egymásnak hitrokoni. Innét mondják a katbolikusok : *protestáns* vagy *reformált atyafiak* v. *atyánkfiai.* Szorosb ért. egy hiten levő. Másképp : *hitfél, hitsorsos.*

HITROKONSÁG, (hit-rokonság) ösz. fn. Rokonság, hitbeli atyafiság, mely a rokon vallások követői között létezik. *Keresztényi hitrokonság.* Szorosb ért. ugyanazon vallást követők közti egyenlőség.

HITSÁG, (he-it-ság) fn. tt. *hitság-ot.* Annyi mint esztelenség; továbbá : hivság. V. ö. HEIT v. HEJT. „És mert nem vallottanak tudományt, ő hitságokért elvesztenek." Bécsi codex. „Kit az Egeás hallván, hitságnak mondá, miért hogy ötet a zsidók, ki ezöket hírdette volna, keresztfára feszítve ölték volna meg." Debrecz. Legendáskönyv.

HITSÁGOS, (he-it-ság-os) mn. tt. *hitságos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Régi elavult szó. Am. esztelen; továbbá : hivságos.

HITSORSOS, (hit-sorsos) ösz. fn. Ugyanazon hitvallást követő személy. *Segítsünk a pogányok által sanyargatott keresztény hitsorsosinkon.*

HITSZAKADÁS, (hit-szakadás) ösz. fn. Meghasonlási állapot, midőn ugyanazon hitvallásu emberek hitdolgokban különböző véleményre térnek, s külön hitfelekezeteket alkotnak.

HITSZEGÉS, (hit-szegés) ösz. fn. A letett esküneк, illetőleg hittel, esküvel fogadott igéretnek, föltételnek meg nem tartása. Különösen társadalmi árulás, elpártolás, hívtelenség.

HITSZEGŐ, (hit-szegő) ösz. mn. és fn. Ki fogadott hitét, vagyis esküjét meg nem tartja; eskütörő; ludas. Különösen : áruló, elpártoló, hivtelen. *Hitszegő házastárs. Hitszegő biró. Hitszegő polgár, katona, bajtárs.*

HITSZEGŐLEG, (hit-szegőleg) ösz. ih. Hitszegő módjára, azaz esküjét meg nem tartva; árulólag, hívtelenül. V. ö. HITSZEGŐ.

HITSZÓ, (hit-szó) l. HITBESZÉD.

HITSZÓNOK, (hit-szónok) ösz. fn. Egyházi szónok, ki a hitvallás elméleti és gyakorlati tanait hirdeti. *Vasárnapi, innepi, böjti hitszónok,* amint vagy vasárnapokon, vagy innepeken, vagy böjti napokon szokta beszédeit tartani. *Magyar, német hitszónok.*

HITSZÓNOKI, (hit-szónoki) ösz. mn. Hitszónokot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Hitszónoki tulajdonságok, oktatások, gyakorlatok.*

HITSZÓNOKLAT, (hit-szónoklat) ösz. fn. 1) A hit igazságait hirdető egyházi beszéd. 2) Azon tanok és szabályok foglalata, melyek valakit hitszónokká képeznek. *Hitszónoklatot tanulni.*

HITSZÓNOKLATI, (hit-szónoklati) ösz. mn. Hitszónoklatot illető, arra vonatkozó. *Hitszónoklati szabályok, kellékek, tulajdonságok.*

HITSZÓNOKSÁG, (hit-szónokság) ösz. fn. 1) Hitszónoklási tulajdonság, képesség. 2) Hitszónoki hivatal, állomás.

HITT, (1), (hi-tt) mn. tt. *hitt-et.* Kiben hinni, bízni lehet; biztos; belsőleg, lelkileg öszvekapcsolt. *Hitt emberre bízni valamit.* Szokottabban *meg* igekötővel használtatik. *Meghitt szolga. Meghitt barát.* Midőn *el* igekötővel tétetik öszve, am. elbizott. *Soha ily elhitt embert nem láttam. Maga elhitt vitéz.*

HITT, (2), mély hangu ĭ-vel; l. HEIT vagy HEJT. „És az ő hitt gondolatjáról, kit felőle gondolt vala, titkon megfeddé szeretettel." Debreczeni Legendáskönyv.

„És mindegyen elkárhoznánk,
És mind fottig (fogytig) hittok volnánk.
Csak te magad nagy bölcs volnál,
Igaz hitet csak te tudnál."

Katalin verses legendája.

HITTAGADÁS, (hit-tagadás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki bizonyos körülményekben, pl. üldözéskor fél vagy átallja nyilván megvallani, mily hitvallást követ. 2) Midőn valaki hitét elhagyja, hitsorsosaitól elpártol.

HITTAGADÓ, (hit-tagadó) ösz. mn. és fn. 1) Ki félelemből vagy más érdekből ideiglenesen nem vallja meg hitét. 2) Ki hitvallásától végkép elpártol, s vagy más hitre tér által, vagy épen semmi nyilatkoztatott hitvallást nem követ.

HITTAN, (hit-tan) ösz. fn. 1) Szélesebb ért. valamely hitvalláshoz tartozó, tanok és erkölcsi szabályok, szertartások öszves foglalata. (Theologia). *Keresztény hittan, héber hittan.* 2) Szorosb ért. a hitczikkek, hitágazatok foglalata, valamint azon könyv is, mely azokat tartalmazza. (Dogmatica).

HITTANÁR, (hit-tanár) ösz. fn. 1) Személy, ki a hittanból oktatásokat ad, hittanitó. (Professor theologiae). 2) Ki a hittani szakokban, a szokott egyetemi szoros vizsgálatok vagy jeles hittani müvei által, elégséges jártasságát bebizonyította, s tanári koszorút nyert. (Theologiae doctor). Ujabban kezdett, s általán felkapott szokás szerént tanárnak a professort, a *doctort* pedig *tudor*-nak nevezik. V. ö. TANÁR, TUDOR.

HITTANHALLGATÓ, (hit-tan-hallgató) ösz. fn. és mn. Ki a hittanitást nyilványos leczkéken hallgatja.

HITTANI, (hit-tani) ösz. mn. Hittant illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Hittani ismeretek, segédtudományok, vizsgálatok, értekezések. Hittani eléadások, kézi könyvek, leczkék.*

HITTANÚ, (hit-tanú) ösz. fn. l. HITVALLÓ.

HITTEN, (hi-tt-en) ih. Biztosan; valakiben bizva; valakivel bensőleg egyetértve; más becsületében, titoktartásában nem kétkedve. *Hitten beszélgetni, ügyeinket, bajainkat közleni valakivel. Hitten elmondani titkainkat. Meghitten társalogni régi ismerőseinkkel.*

HITTÉRÍTŐ, (hit-térítő) ösz. fn. Széles ért. személy, ki a hitetleneket vallásos ismeretekre oktatja. Különösen így neveztetnek, azon keresztény hívek, jelesen egyházi személyek; kik a pogány népek közt a keresztény vallást terjeszteni iparkosznak. *Ázsiai, afrikai, amerikai hittérítők.* (Missionarius).

HITTŐLSZAKADT, (hittől-szakadt) ösz. mn. 1) Hitehagyott, hitvallásától elpártolt. 2) Esküszegő, hívtelen.

HITTÖRÉS, (hit-törés), HITTÖRŐ, (hit-törő), l. HITSZEGÉS, HITSZEGŐ.

HITTSÉG, (hi-tt-ség) fn. tt. *hitség-ét,* harm. szr. —*e.* Bizodalmasság, megbizottság; érzelmek belső rokonsága s megegyezése. Szokottabban: *meghittség. Teljes hittséggel* v. *meghittséggel elmondani valakinek a titkot.* Midőn *el* igekötővel tétetik öszve, am. elbizottság. *Maga elhittség,* másképen: *önhittség.*

HITTUDOMÁNY, (hit-tudomány), l. HITTAN.

HITTUDOR, (hit-tudor) l. HITTANÁR, 2).

HITTUDÓS, (hit-tudós) ösz. fn. Tudós, ki a hittani ismeretekben, mint szakférfi jártas, s azokkal, foglalkodik. (Theologus).

HITÚJITÁS, (hit-újitás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki bizonyos hitvallás egyik vagy másik tanán, ágazatán többé kevésbé lényeges változtatásokat tesz; vagy épen az elébbi hitczikkezetek helyébe másokat hoz be. (Reformatio fidei).

HITÚJITÓ, (hit-újitó) ösz. fn. és mn. Ki valamely hitvallás tanain kisebb vagy nagyobb változtatásokat tesz, s azokat saját meggyőződése és belátása szerént más alakba és rendszerbe önti. (Reformator fidei).

HITÚJONCZ, (hit-újoncz) ösz. fn. Személy, ki valamely hitvallásra csak nem rég tért által, s annak tanait csak imént fogadta el, vagy még most tanulja. (Catechumenus, neophytus).

HITÜ, HITÜ, (hi-t-ü) mn. tt. *hitü-t* v. —*et,* tb. —*k* v. —*ek.* Bizonyos hiten levő, valamely hitet követő. *Keresztény hitü. Római hitü. Görög hitü. Óhitü. Igaz hitü. Új hitü. Semmi hitü. Idegen hitü. Félszeg hitü. Kicsin hitü,* kiben kevés a bizodalom Isten iránt. „Erős hitünek kell annak lenni, ki a mások meggyőződését tisztelni, a keresztény szeretettől áthatottnak, aki minden emberben saját testvérét látni, s mélyen vallásosnak, ki a vakbuzgalmat kárhoztatni, s a türelmet s a lelkiösmereti szabadságot ennek józan értelmében hirdetni akarja." Lonovics érsek.

HITÜLDÖZÉS, (hit-üldözés) ösz. fn. Cselekvés, mely bizonyos hitvallás elnyomására intéztetik, midőn valamely hitnek vallói ellen akár külső, akár erkölcsi erőszak alkalmaztatik a végett, hogy őket egy más hitnek elfogadására kényszeritsék. *A hitüldözés nem fér öszve a keresztényi türelemmel.*

HITÜLDÖZŐ, (hit-üldöző) ösz. mn. Aki vagy ami valamely hitvallást, vagyis valamely hitet vallókat üldözőbe veszen. *Hitüldöző pogányok. Hitüldöző századok.*

HITVALLÁS, (hit-vallás) ösz. fn. 1) Külső kinyilatkoztatása annak, mit Istenről s isteni dolgokról hiszünk, s igaznak tartunk. *Nyilvános hitvallást tenni.* 2) Vallási felekezet, s annak saját hitczikkezetei. *Római katholika, protestans hitvallás. Melyik hitvalláshoz tartozol?*

HITVALLATÁS, (hit-vallatás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva a néhai hitbíróság a gyanuba vett keresztényeket vizsgálat alá vette, ha vajjon igaz hívei-e az anyaszentegyháznak. (Inquisitio).

HITVALLATÓ, (hit-vallató) ösz. fn. Hitbírósági személy, ki a hittagadásról, eretnekségről vádoltakat vagy gyanusokat, szoros vizsgálat alá vette. V. ö. HITBÍRÓSÁG.

HITVALLÓ, (hit-valló) ösz. fn. Egyházi ért. am. *confessor*, azaz a keresztény hitnek oly bajnoka, ki a hitért üldözéseket, fogságot szenvedett, de meg nem öletett, vagyis vértanú nem lett. Továbbá így neveztettek az alsóbb rendű papok, kik különös szent életökkel tüntették ki magukat.

HITVÁN, l. HITVÁNY.

HITVÁNY, (hi-t-vány) mn. tt. *hitvány-t*, tb. *—ak* v. *—ok.* Gyöke a hiányt, ürességet jelentő *hi* v. *he*, honnan lett az elavult *heit*, mely a münch. codexben, s több régi nyelvemlékekben *balgatag, bolond* értelemben használtatik, s am. kinek esze hiányzik, feje üres. V. ö. HEIT. *Heit*-ből lett *heitvány*, s összevonva : *hitvány.* 1) A maga neméban aláváló, kellő tulajdonságok nélkül levő, hiábavaló. *Hitvány gabona*, am. ritka vagy üres szemü. *Hitvány ruha*, melynek szövete, kelméje silány. *Hitvány eszközök. Nincs oly hitvány eszköz, melynek hasznát ne lehetne venni.* (Km.). *Hitvány tanács. A hitvány tanácsnak néha kövér a vége.* (Km.). *Hitvány kereset az árulkodás.* (Km.). *Hitvány ember. Hitvány papiros. Nem hitvány renden kaszál.* (Km.). *Hitvány erkölcs.* „Én mind lelkembe és ez világi életembe elbusúltam Z. J. hitván erkölcse miá.“ (Szalay Á. 400 leveléből. 1557. évbeli).

„Jaj te hitván tékozló!
Jobb az új bor, mint az ó.“
Székely népdal.

Innen 2) am. kicsi, sovány, szikár, keveset mutató. *Hitvány ember*, (némely tájakon am. kis sovány ember). *Hitvány ló. Hitvány malacz. A hitvány malacz makk alá jár.* (Km.). *A negyediknek a neve István, abban az a kár, hogy igen hitvány.* (Népd.).

HITVÁNYÍT, HITVÁNYIT, (hi-t-vány-ít) áth. m. *hitványít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Hitványnyá tesz. *A sovány tartás elhitványítja a lovat.* V. ö. HITVÁNY.

HITVÁNYKODÁS, (hi-t-vány-kod-ás) fn. tt. *hitványkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvési mód vagy állapot, midőn valaki hitványkodik. V. ö. HITVÁNYKODIK.

HITVÁNYKODIK, (hi-t-vány-kod-ik) k. m. *hitványkod-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Erkölcsi ért. aljasan, hiába való módon cselekszik, roszul viseli magát, díbdábkodik, bolondoskodik. 2) Soványkodik, fogyatkozik. *Elhitványkodni, meghitványkodni. Hitványkodik a marha, ha jól nem tartják.*

HITVÁNYKOZIK, l. HITVÁNYKODIK.

HITVÁNYLÁS, l. HITVÁNYOLÁS.

HITVÁNYODÁS, (hi-t-vány-od-ás) fn. tt. *hitványodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valaki vagy valami hitványodik. *Barmok, házi állatok elhitványodása.* V. ö. HITVÁNYODIK.

HITVÁNYODIK, (hi-t-vány-od-ik) k. m. *hitványod-tam*, *—tál*, *—ott.* Testben fogyatkozik, soványodik, csenevészszé lesz.

HITVÁNYOL, (hi-t-vány-ol) áth. és hangugrató m. *hitványol-t* v. *hitványlott*, htn. *—ni* v. *hitványlani.* Valakit vagy valamit hitványnak tart, ócsárol, aláz, roszal, silánynak vél. *Ha nem akarsz vásárolni, legalább ne hitványold áruimat.* V. ö. HITVÁNY.

HITVÁNYOLÁS, (hi-t-vány-ol-ás) fn. tt. *hitványolás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, illetőleg leszóló becsmérlés, melynél fogva valamit hitványnak mondunk, ócsárlunk, alázunk, silányolunk. V. ö. HITVÁNY.

HITVÁNYOLL, (hit-vány-ol-ol, vagyis hitványnak vall); l. HITVÁNYOL.

HITVÁNYOZ, (hi-t-vány-oz) áth. m. *hitványoztam*, *—tál*, *—ott.* Valakit hitvány névvel csúfol, hitvány czímmel illet. *Engem ne hitványozz.*

HITVÁNYSÁG, (hi-t-vány-ság) fn. tt. *hitványság-ot*, harm. szr. *—a.* E szóval illetjük azon tárgyakat, melyeket ócsárolni, alázni, kicsinyleni, kevesélni szokás, s am. aláválóság, dibdábság, gyerekség, bolondság. *Hitványság az egész, és szót sem érdemel. Kár ily hitványságon fennakadni. Minden hitványságra ne add ki pénzedet.* Élő lényről is mondják : *Te hitványság!*

„Ha valakin hitvánság boszúságot teszen,
Mikor elszenvedi, dicséretet veszen,
És amaz annyival utálatosb leszen.“
Pesti Gábor meséi.

HITVÁNYUL, (1), (hi-t-vány-úl) ih. Hitvány módon; aláválólag, roszul, gyáván, ügyetlenül. *Hitványul végezni valamit.*

HITVÁNYÚL, HITVÁNYUL, (2), (m. föntebb) önh. m. *hitványúl-t.* Hitvány alakot ölt, hitványnyá lesz, soványodik, csenevészedik. *Elhitványúl, meghitványúl.*

HITVEN, (hi-t-ü-en) elavult ih., mely hajdan annyit tett, mint : hittel erősítve, esküvel állítva.

HITVES, (hi-t-ü-es) mn. tt. *hitves-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Eredetileg am. hittel, azaz esküvel lekötött, hívséges. Szokottabb értelemben, mint a *társ* fn. jelzője am. házassági esküvel lekötelezett, házas. *Hitves társ. Szeretett hitves társamnak hagyom minden keresményemet.* Használják önállólag is főnév gyanánt.

A hitvesek közti békét megzavarni. Siratom boldogult hitvesemet, míg élek. Különféle tájszólások szerént : *hitvös, hütvös, hütös, hites* v. *hités.*

HITVIZSGÁLAT, (hit-vizsgálat) l. HITVALLATÁS és v. ö. HITBIRÓSÁG.

HIU, (hi-u) fn. tt. *hiu-t.* L. HI, (3).

HIÚ, (hi-ú) mn. tt. *hiú-t*, tb. *—k* v. *—ak.* Gyöke az ürességet, nem lételt, fogyatkozást jelentő *hi* főnév. 1) Üres, minek belseje, magva nincsen, miből valami hiányzik, elfogyott. Innét vasvármegyei szólás szerént jelenti a padlás üregét. *Menj a hiuba, s hozz a tikoknak ocsút. Hiú hely. Hiú remény*, melynek alapja nincs, mely be nem teljesedik. A Bécsi codexben : *heju* szintén am. üres, ment. „És menden büntől hejukat (omni vitio liberos) ajánlanának neki.“ 2) Átv. ért. haszontalan, hiábavaló, tartalom nélküli. *Hiú beszéd*, azaz díbdáb, trágár, balgatag, csélcsap, pletyka beszéd. „Minden hiú igéről, kit emberek beszélendnek, okot kell adnia.“ (Münch. codex). De omni verbo otioso stb. Pestinél : *hitságos*, Káldinál és Károlyinál : *hivalkodó.* 3) Mondjuk oly emberről, ki csak testének és öltözékeinek külső csinjára gondol, belsejét pedig, vagyis lelki tulajdonságait elhanyagolja; magát cziczomázó, tetszeni kivánó, a mesebeli álarczhoz hasonló. *Hiú asszony. Hiú városi uracsok. Hiú magaviselet, öltözködés.* V. ö. HI.

HIÚAN, (hi-ú-an) ih. Régen am. üresen. „Elereszték őtet hiúan.“ L. HÉVON, HEON. 2) Mai szokott értelemben : hiú módon, különösen olyképen, hogy külseje által tessék. *Hiúan öltözködni.* V. ö. HIÚ.

HIÚEJT, HIÚÍT, l. HIVÍT, (1).

HIÚL, (hi-ú-úl) önh. m. *hiúl-t.* 1) Üressé leszen, fogyatkozik; ürül. *Hiúlnak a hordók, palaczkok*, midőn fogy belőlök a bor. 2) Átv. ért. olyanná lesz, mint ki az emberek tetszését' külső testi és öltözéki cziczomákban keresi, vagy ki a dicséretek által egészen elbizza magát, s minden tetteit külsőleg oda irányozza, hogy tetszést nyerjen. 3) L. HIÚSÚL. V. ö. HIÚ.

HIÚN, l. HIÚAN.

HIÚSÁG, HIUSÁG, (hi-ú-ság) fn. tt. *hiúság-ot*, harm. szr. *—a.* Eredetileg : üresség, fogyatkozás, haszontalanság. Régiesen *heuságos* v. *hévságos.* „Heuságos (vagy : hévságos) tinektök isteni világosságnak elötte felkelnötök. Góry-cod. Továbbá : hiábavalóság, dibdábság, balgatagság. *Hiúságoknak hiúsága és mindenek hiúság.* (Bölcs Salam.). Szokottabb értelme : azon tulajdonsága valamely személynek, melynél fogva az emberek tetszését holmi külsőségekkel keresi. *Hiuságból kifesteni az arczot, fodorítani a hajakat. Magát nyilvános helyeken hiuságból mutogatni. Nem kell a leánykákban a hiuságot fölébreszteni.* Régente annyit is tett, mint : tunyaság, vagyis foglalkodási hiány, üresség, szokottabban : *hivalkodás.*

HIÚSÁGOS, (hi-ú-ság-os) mn. tt. *hiúságos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Hiúsággal teljes. Igen hiú.

HIÚSÁGOSKODIK, (hi-ú-ság-os-kod-ik) k. m. *hiúságoskod-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Hiusággal foglalkodik, abban gyönyörködik. 2) Üdejét üresen, munka nélkül elhanyagolja, dologtalan életet él; szokottabban : *hívságoskodik* vagy *hivalkodik.*

HIÚSÍT, HIUSIT, (hi-ú-as-ít v. hi-ú-s-ít) áth. m. *hiúsít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Valamit üressé tesz, elfogyaszt, megsemmisít; leginkább átv. értelemben. *Meghiusít. Valakinek reményét meghiusítani.* 2) Reá szoktat valakit, hogy az emberek tetszését holmi külsőségekkel vadászsza, s azokban elbizakodjék, dicsekedjék. *Tulságos cziczomázás, s dicséretek által elhiusítani a gyermekeket.* V. ö. HIÚ.

HIÚSKODÁS, (hi-ú-s-kod-ás) fn. tt. *hiúskodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Holmi külsőségben, piperékben, üres tulajdonságban álló tetszelgés, fitogtatás.

HIÚSKODIK, (hi-ú-s-kod-ik) k. m. *hiúskod-tam*, *—tál*, *—ott.* Holmi külsőségekben, cziczomákban tetszeleg, kérkedik, fitogtatja magát.

HIÚSODIK, (hi-ú-s-od-ik) k. m. *hiúsod-tam*, *—tál*, *—ott*, l. HIÚSÚL.

HIÚSÚL, HIUSUL, (hi-ú-s-úl) önh. m. *hiúsúl-t.* Valami belsőleg megfogyatkozik, s egyedül külseje marad; semmisül, eltünik. *Reményeim hiusúlnak, meghiusúlnak.*

HIÚZ, (rokonnak látszik az ismeretesb latin *lynx*, és német *Luchs* szókkal; azonban még közelebb áll hozzá Beregszászi szerént a perzsa *juz* v. *iuz*); fn. tt. *hiúz-t*, tb. *—ok.* A macskák neméhez tartozó vadállat, mely a házi macskához leginkább hasonlít, csakhogy ennél nagyobb, s farka hegye fekete, és füleit szőrcsomó födi. Szine vöröses és pettyes. Szemei igen élesek, honnan : *hiúz szemek, hiúz látás*, am. éles szemek, éles látás.

HIÚZKŐ, (hiúz-kő) ösz. fn. Az agátkövek neméhez tartozó sárgás kőfaj. (Lyncurus).

HIÚZMACSKA, (hiúz-macska) ösz. fn. Hiúzhoz hasonló erdei macska, fehér és fekete pettyekkel és kurta farkkal.

HÍV, (1), HIV, (hi-ő, hi-ü, hi-v, magas hangu *i*-vel) mn. tt. *hiv-et.* Egy gyökről szakadt a *hiss*, *hit* szókkal. 1) Olyanról mondjuk, kiben v. miben bízni lehet, nem csaló, szavát tartó; hozzánk ragaszkodó, nem pártos, nem áruló. *Hív barát, bajtárs. Hív polgárok, hazafiak. Hív feleség, férj. Hív tiszt. Hív szolga, cseléd. Hív eb.* Közelítő ragu neveket vonz. *Légy hozzám hív. Hazájához, királyához hív magyar.* Máskép : *hű*, (mint szív szű, nyív nyű). 2) Mint főnév jelent személyt, ki valamely testület, társulat érdekeihez erősen ragaszkodik, azt el nem hagyja, annak javát előmozdítani iparkodik. *Hazádnak rendületlenül légy híve o magyar.* (Vörösm.). Különösen egyházi ért. a keresztény vallás követője; bizonyos egyházhoz, plebániához tartozó lélek. *Keresztény hivek. Kedves híveim. Öszveírni a hivek számát. A pap iparkodjék megnyerni hiveinek bizodalmát. Imádkozzunk a megholt hivek lelkeiért.*

HÍV, (2), áth. mély hangu *í*-vel. L. HÍ, áth.

HIVÁCSOL, (hív-ács-ol); tájszó, l. HÍVOGAT.

HIVADAR, elavult fn. mely helyett a rokon hangu *sivatar* használtatik. L. ZIVATAR.

HIVAKOZÁS, HIVAKOZIK, l. HIVATKOZÁS, HIVATKOZIK.

HIVALG, (hi-u-al-g); HIVALGÁS; HIVALGÓ; l. HIVALKODIK; HIVALKODÁS; HIVALKODÓ.

HIVALKODÁS, (hi-u-al-kod-ás) fn. tt. *hivalkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Állapot, midőn valaki dolog hiával van, midőn henyél, idejét üresen hagyja elmúlni. 2) Hiúskodás, vagyis holmi testi külsőségekben tetszelgés, kérkedés. 3) Üres mulatozás, haszontalan kedvtelés. „Mell nagy tisztösséggel illi (ülli) az szent innepöket, minden hévalkodásnál és játéknál kil," (azaz: hévalkodás és játék nélkül). A Carthausi névtelen Legendái.

HIVALKODIK, (hi-ú-al-kod-ik) k. m. *hivalkod-tam, —tál, —ott*. 1) Idejét üresen, dologtalanul hagyja eltelni, munka hiányával van, nem dolgozik, könnyen éli világát. *Mit állatok itt hivalkodva?* (quid hic statis otiosi. Biblia). 2) Hiúskodik, magát kérkedve mutogatja. 3) Üres, sőt más nembeliekkel vétkes mulatozásban leli kedvét. *Nejével más hivalkodik*. (Vörösm.).

HIVALKODÓ, (hi-u-al-kod-ó) mn. tt. *hivalkodó-t*. Henyélő; az időt haszontalanul töltő; munka hiával levő. *Hivalkodó uri cselédek. Hivalkodó napszámosok*. 2) Magát külső ékesgetések által fitogató, hiuságot űző. *Hivalkodó piperehősök*. 3) Üres, sőt más nembeliekkel vétkes kedvtelésben mulatozó.

HÍVÁS, HIVÁS, (hiv-ás) fn. tt. *hívás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, illetőleg szólítás, mely által valakit hivunk. V. ö. HÍ. *Hazahivás, elhivás, behivás, kihivás. A hivásra eljönni. Hivásra várni. Meghivás*, midőn valakit bizonyos megkülönböztetésből, tiszteletből hivunk. *Vendégek meghivása. A meghivást tisztelettel fogadni*. Öszvetételei: *egybehivás, elhivás, eléhivás, kihivás, visszahivás* stb.

HÍVAT, HIVAT, (hiv-at) mivelt. m. *hivat-tam, —tál, —ott*, parancsló: *hivass*. 1) Valakit más által hí vagy idéz, eljövésre kér vagy sürget, vagy parancsol. *Hivatni hajdu által a vádlottakat. Vendégeket hivatni a lakodalomra. Hivatott ön, mi tetszik? Miért hivattál?* 2) Neveztet, czímeztet. *Tekintetes úrnak, asszonynak hivatja magát*. 3) Ugyan visszaható névmással am. eljövésre kéreti magát. *Én nem hivatom magamat, a nélkül is elmegyek*.

HÍVATAL, HIVATAL, (hiv-at-al) fn. tt. *hivatal-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Eredetileg am. hivás. „Ha kegyiglen én az ő templomát uronk Krisztus nevének hivatalával eltűrhetöm." Mindjárt alább: „S tennön magad az uronk Jézusnak nevét hiván." Debreczeni Legendáskönyv. 2) Azon állapot vagy életmód, életnem, melyre valaki mintegy hivatva van, különösen természeténél és hajlamánál fogva alkalmas; szokottabban: *hivatás*. 3) Kötelességek öszvege, melyekkel valamely előkelőbb személy más alantabb levőt bizonyos köz- vagy magánczélok elérésére megbíz, meghí, s melyek megtartására ez lekötelezi magát. *Hivatalt ajánlani, elfogadni. Hivatalt viselni, teljesíteni. Hivatalában eljárni. Ez nem tartozik hivatalomhoz. Többféle hivatalt vállalni magára. Minden fiának más hivatala van: egyik a belső, másik a külső gazdálkodásra ügyel, a harmadik a szükséges leveleséseket és számvevőséget viszi*. 4) Az ezen kötelességekkel járó rang és előnyök, haszonvételek. *Nyilvános, országos, vármegyei, városi, urodalmi hivatal*. „A megyei pálya nemzetünknél századok óta miuden alkotmányos hivatal, s méltóság pitvara." Lonovics József érsek. *Fényes, jövedelmes, középszerű, szegény hivatal. Világi, egyházi, hadi hivatal. Megürült, ujonnan állított hivatal. Hivatalt keresni, vadászni. Valakit hivatallal felruházni, megajándékozni, jutalmazni. Hivatalra kapni. Hivatalból kimaradni, kiesni*. 5) Bizonyos köz czélnak elérésére együtt munkáló személyek testülete, valamint azon épület és terem, melyben kötelességeiket gyakorolni és végezni szokták. *Harminczadi hivatal, postahivatal. Hivatalba járni. A szükséges irományokat a hivatalban tartani*.

HIVATALBELI, (hivatal-beli) ösz. mn. Hivatalhoz tartozó; hivatalban levő. *Hivatalbeli kötelességek, irományok, munkálatok. Hivatalbeli személy. Hivatalbeli szolga*.

HIVATALBÓL, (hiv-at-al-ból) ih. Hivatalosan, azaz a szerént, mint a hivatal kivánja; hivatali kötelességből. *Hivatalból írni valakinek*. Ezzel szokás megjegyzeni a hivatalos levelek czímlapját: *hivatalból* (exoffo).

HIVATALHÁZ, (hivatal-ház) ösz. fn. Községi, hatósági épület, melyben bizonyos hivatalhoz tartozó személyek, illetőleg tisztviselők szokott kötelességeiket végezni szokták.

HIVATALHELYTARTÓ, (hivatal-helytartó) ösz. fn. Tiszti személy, ki a rendes hivatalnokot helyettesíti, pótolja, s annak tisztében működik.

HIVATALI, (hiv-at-al-i) mn. tt. *hivatali-t*, tb. *—ak*. Hivatalra vonatkozó, ahoz tartozó, azt illető. *Hivatali szobák, helyiségek. Hivatali személyzet. Hivatali eskü*.

HIVATALKA, (hiv-at-al-ka) fn. tt. *hivatalká-t*. Alárendelt, kis rangu, csekély jövedelmű hivatal.

HIVATALKERESÉS, (hivatal-keresés) ösz. fn. Utánjárás, midőn valaki folyamodás vagy ajánlások által, vagy másféle utakon hivatalt nyerni törekszik.

HIVATALKÉRŐ, (hivatal-kérő) ösz. fn. Személy, ki folyamodási uton bizonyos hivatalra igényt tart.

HIVATALKODÁS, (hiv-at-al-kod-ás) fn. tt. *hivatalkodás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn valaki hivatalt visel és gyakorol.

HIVATALKODIK, l. HIVATALOSKODIK.

HIVATALKÓR, HIVATALKÓRSÁG, (hivatalkór v. -kórság) ösz. fn. Mértéktelen vágy a hivatalok után, kivált mennyiben rangot adnak, és jövedelmeznek.

HIVATALNOK, (hiv-at-al-nok) fn. tt. *hivatalnok-ot*, harm. szr. *—a.* Hivatalt viselő tiszti személy. Különösen oly hivatalbeli, ki magasabb rangban van. *Városi, megyei, országos hivatalnok.*

HIVATALNOKKAR, (hivatalnok-kar) ösz. fn. Hivatalnokok, s jelesül magasb hivatalnokok testülete, személyzete.

HIVATALNYERÉS, (hivatal-nyerés) ösz. fn. Valamely hivatalra alkalmaztatás, emeltetés.

HIVATALOS, (hivat-al-os) mn. tt. *hivatalos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Hivatali kötelességből eredő, ahhoz tartozó, a szerént működő. *Hivatalos levelet irni. Hivatalos intés. Hivatalos eljárás.* 2) Hiteles, teljes hitelű. *Hivatalos hírek, tudósítások.* 3) Oly személyről mondjuk, kit bizonyos társaságba, pl. mulatságba, lakodalomba stb. vendégül meghínak. Vétetik főnévül is, ekkor tt. *hivatalos-t*, tb. *—ok. Sokan vannak a hivatalosok, de kevesen a választottak.* (Biblia).

HIVATALOSAN, (hiv-at-al-os-an) ih. 1) Hivatali rendeletből, hivatal szerént, hivatalból. *Hivatalosan meginteni valakit.* 2) Hitelesen. *Hivatalosan tudósítani az illetőket bizonyos esemény felől.*

HIVATALOSKODÁS, (hiv-at-al-os-kod-ás) fn. tt. *hivataloskodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Hivatalviselés, bizonyos hivatali szolgálat vagy tisztség gyakorlása.

HIVATALOSKODIK, (hiv-at-al-os-kod-ik) k. m. *hivataloskod-tam*, *—tál*, *—ott.* Hivatalt visel és gyakorol; hivatalos munkákkal foglalkodik.

HIVATALOSZTÁLY, (hivatal-osztály) ösz. fn. Többféle tárgyakra terjedő nagyobb tisztségi intézetnek egyes szaka, ága. *Lajstromozó, fogalmazó, kiadó hivatalosztály. Egyik hivatalosztályból másikba általmenni.*

HIVATALREND, (hivatal-rend) ösz. fn. 1) A hivatalhoz tartozó kötelességek sorozata gyakorlatilag véve, vagyis intézkedés, mely szerént a hivatalbeli személyeknek végeznie kell dolgaikat. *Hivatalrendhez tartani magát. A hivatalrend szerént most ezt kell tenni.* 2) Lépcsőzet, mely szerént a hivatalok egymás után következnek, s azok viselői rangra nézve fölebb emelkednek. *Kineveztésekben a hivatalrendet követni, vagy nem követni.*

HIVATALRUHA, (hivatal-ruha) ösz. fn. Saját szabású egyenruha, melyet némely hivatalbeli személyeknek hivatalos eljárásaikban viselniök kell; díszköntös.

HIVATALSEGÉD, (hivatal-segéd). Tiszti segédtárs.

HIVATALSOVÁR, (hivatal-sovár) ösz. mn. Mértéktelenül vágyódó valamely hivatal után. V. ö. HIVATALKÓR.

HIVATALSOVÁRGÁS, (hivatal-sovárgás), l. HIVATALKÓR.

HIVATALSZEMÉLYZET, (hivatal-személyzet) ösz. fn. Hatósághoz tartozó személyek öszvege.

HIVATALSZOBA, (hivatal-szoba) ösz. fn. Szoba vagy terem, melyben bizonyos hivatalbeli személyek vagy külön hivatalosztály személyei működnek. Rövidebben : *hivatal.*

HIVATALTALAN, (hiv-at-al-talan) mn. tt. *hivataltalan-t*, tb. *—ok.* Kinek hivatala nincsen, ki hivatalt nem visel, magán személy.

HIVATALTÁRS, (hivatal-társ) ösz. fn. Ki hasonló bár nem egyenlő hivatalt visel.

HIVATALVÁGY, (hivatal-vágy) l. HIVATALKÓR.

HIVATALVESZTÉS, (hivatal-vesztés) ösz. fn. Valamely hivatalból elmozdíttatás. *Az ajándék elfogadása hivatalvesztést von maga után.*

HIVATALVISELŐ, (hivatal-viselő) ösz. fn. Személy, ki bizonyos hivatalban van, s azt gyakorolja, hivatalnok.

HIVATÁS, (hiv-at-ás) fn. tt. *hivatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Működés, tevékenység, midőn valaki hivatik, vagy más valakit hivat. 2) Belső hajlam vagy ösztön bizonyos életmódra; képesség, mely mintegy önként mutatkozik valamire, pl. tudományokra, művészetre. *Hivatását követni. Hivatása van a költészetre, zenére, történetirásra.* Különösen, hittani ért. isteni akarat jelenkezése, mely az embert mintegy felhivja, hogy a lélek jó sugallatát kövesse, s az ajánlkozó égi malasztot hasznára fordítsa. (Vocatio divina). 3) Hivatal, s a vele járó kötelességek öszvege. *Hivatását teljesíteni, annak megfelelni.*

HIVATÁSKÖR, (hivatás-kör) ösz. fn. Meghatározott teendők, szabályok öszvege, melyre valaki hivatása, vagyis hivatala szerént erkölcsileg köteleztetik. *Hivatáskörén belül tisztét híven teljesítni. Hivatáskörén túllépni.*

HIVATKOZÁS, (hiv-at-koz-ás) fn. tt. *hivatkozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Valakire vagy valamire utalás; valakinek tanúul felhozása. 2) Valamely ügynek más itéletére bizása. V. ö. HIVATKOZIK.

HIVATKOZAT, (hiv-at-koz-at) fn. tt. *hivatkozat-ot*, harm. szr. *—a.* Szóval kijelentett vagy irásba foglalt nyilatkozat, mely által valakire vagy valamire hivatkozunk.

HIVATKOZIK, (hiv-at-koz-ik) k. m. *hivatkoztam*, *—tál*, *—ott.* Felható ragu nevet vonz. 1) Tanutételül vagy bizonyságul, önigazolásaul valakire vagy valamire utal. *Hivatkozom azokra, kik szinte jelen voltak. Hivatkozom eddigi magamviseletére. Halottakra hiába hivatkozol.* 2) Másnak itéletére, véleményadására bizza magát. *Törvényszékre hivatkozni. Közvéleményre hivatkozni.*

HÍVATLAN, HIVATLAN, (hiv-atlan) mn. tt. *hivatlan-t*, tb. *—ok.* Kit nem hítak. Különösen oly

személyről mondjuk, ki valahová vendégül betolakodik. *Hivatlan vendégnek ajtó megett helye.* (Km.). Szélesb ért. tolakodó, kelletlen. *Hivatlan tanácsadó.* Melléknévül am. hivatlanul.

HIVATLANUL, (hiv-atlan-ul) ih. A nélkül, hogy valaki hivta volna; tolakodólag. *Idegen asztalhoz hivatlanul menni.*

HIVATOLT, (hiv-at-ol-t) mn. tt. *hivatolt-at.* A törvénykezésben elfogadott új szó, ‚felhivott' értelemben. *A hivatolt tanúk. Hivatolt okiratok.* A némelyektől használt ‚hivatkozott' szó ugyanez értelemben szabályszerütlen, mert ‚hivatkozik' közép ige, tehát bármely részesülője nem lehet szenvedő jelentésü.

HIVATOTT, (hiv-at-ott) mn. tt. *hivatott-at.* 1) Kit hítak, meghítak, idéztek; ki önként nem jött, nem tolakodott. *A hivatott vendég kedvesebb a hivatlannál. El-, ki-, meg-, visszahivatott.* 2) Kinek valamire hivatása, természeti hajlama, kitünő képessége van. V. ö. HIVATÁS, 2).

HIVATOTTSÁG, (hiv-at-ott-ság) fn. tt. *hivatottság-ot*, harm. szr. —*a.* Valamire természeti hajlam, képesség. V. ö. HIVATOTT, 2).

HIVATTATÁS, l. HIVATÁS.

HIVDOGÁL, (hiv-od-og-ál) áth. és gyakor. m. *hivdogál-t.* Valakit gyakran és nyájasan hí. *Magához hivdogálni a kisdedeket.*

HIVÉKÉNY, (hiv-é-kény) l. HISZÉKÉNY.

HIVÉKÉNYSÉG, l. HISZÉKÉNYSÉG.

HÍVEL, HIVEL, (hí-ü-el) áth. m. *hívelt.* L. HÍVESÍT.

HIVELY, l. HÜVELY.

HÍVES, HIVES, (hi-ü-es v. hü-es) mn. tt. *híves-t* v. —*et*, tb. —*ek.* Gyöke *hi* v. *hü*, egy a *hideg*, *hüdeg* szó gyökével, s jelenti azon benyomást, melyet érzünk, midőn testünk oly tárgyakkal jön érintkezésbe, melyek a melegség kisebb fokával birnak, mint az érintett test. Innen *híves* am. kevessé hideg, fris, mely a fagyponton felül van ugyan, de az állati melegség foka alatt áll. *Híves idő, reggel. Híves szellő. Híves ital.* Máskép: *hűs* v. *hüs.* Használtatik főnév gyanánt is, s am. árnyék, hová a nap nem süt. *Hívesre bujnak, mint a malaczok. A hívest keresi, mint a czigány.* Tréfás ért. börtön, tömlöcz. *Hívesre tették ő kigyelmét. Hívesben vagy hivesen ül.* Máskép: *hűs.*

HÍVÉS, HIVÉS, (hi-v-és) fn. tt. *hivés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* A léleknek azon állapota vagy működése, midőn valamit hisz. *Könnyen hivés, hamar hivés.* V. ö. HISZ.

HÍVESÉDÉS, (hi-ü-és-éd-és) fn. tt. *hiveséd és-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Légmérsékleti változás, midőn a lég híves kezd lenni.

HÍVESÉDIK, (hi-ü-es-éd-ik) k. m. *híveséd-tem*, —*tél*, —*étt.* Híves kezd lenni, a melegség alsóbb fokra száll. *Hívesedik a levegő. Már hívesednek az esték és éjszakák.*

HÍVESÍT, HIVESIT, (hi-ü-es-ít) áth. m. *hívesít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni.* Hivessé tesz, frisít, felfrisít. *Esti vagy éjszaki szél hivesíti a levegőt. Az eső meghivesítette az időt. Viset italul hivesíteni.* V. ö. HŰT.

HÍVESÍTÉS, (hi-ü-es-ít-és) fn. tt. *hívesítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Valaminek hivessé tevése, felfrisítése.

HÍVESÍTŐ, HIVESITŐ, (hi-ü-es-ít-ő) mn. tt. *hívesítő-t.* Ami hivessé tesz valamit; frisítő, felfrisítő. *Hívesítő italok. Vérhivesítő hidegételek.* V. ö. HŰTŐ.

HÍVESÖDÉS, HÍVESÖDIK, l. HÍVESÉDÉS, HÍVESÉDIK.

HÍVESSÉG, HIVESSÉG, (hi-ü-es-ség) fn. tt. *hivesség-ét*, harm. szr. —*e.* Híves állapot vagy tulajdonság. *Levegő hivessége. Őszi éjszakák hivessége. Árnyék, sürü erdő hivessége.*

HIVÍT, (1), v. HIÚÍT, (hi-ú-ít, alhangu í-vel) áth. m. *hivít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani.* Régies. Szó szerént: üresít, üressé tesz. A Sajó-Szentpéteriek (1403-diki) végezésében áll: „Hogy ha penig valaki ez megmondott szeremi és somogyi borokat, avagy önnön italával, avagy valakit vele tisztelvén *meghiúejt*, avagy megbont, tehát egyébféle borval meg ne tölthesse, hanem ismeg azon félével." Ugyancsak régiesen, pl. Thelegdinél átv. ért *magát meghivítni*, am. magát szerénynek mutatni, megalázni.

HIVÍT, (2), v. HÍVÍT, (hí-ü-ít, magas hangu í-vel); l. HÍVESÍT.

HIVÍTEZIK, (hi-ü-ít-ez-ik); l. HŰTÖZIK.

HIVÍTKÉZIK, (hi-ü-ít-kéz-ik); l. HŰTÖZIK.

HÍVÓ, HIVÓ, (hi-v-ó) mn. tt. *hívó-t.* 1) Aki hív valakit. *Lakodalomra hivó vőfélek.* 2) Amivel hívnak, meghivnak valakit. *Hivólevél. Meghivó jegy.*

HÍVOG, (hív-og) áth. és gyakorító. Tájszó. L. HÍDOGÁL.

HÍVOGÁL, (hív-og-ál) áth. és gyakorító; m. *hivogált.* L. HÍDOGÁL.

HÍVOGAT, HIVOGAT, (hív-og-at) áth. és gyakor. m. *hivogat-tam*, —*tál*, —*ott.* Többeket egymás után, vagy egyet gyakran hí, magához csalogat, édesget. *Sippal hivogatni a madarakat.*

HIVOGATÁS, (hiv-og-at-ás) fn. tt. *hivogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Gyakori, ismételt hivás, különösen vendégek idézgetése. *Hivogatásban járó inas, vőfél.*

HIVOGATÓ, (hiv-og-at-ó) mn. tt. *hivogató-t.* 1) Aki gyakran vagy többeket hí valahová. *Vendégeket hivogató cseléd.* 2) Mi által többeket hínak. *Hivogató levelek, jegyek.* Használtatik főnevül is. *Hivogatókat küldeni az ismerősökhöz. Hivogatókat írni.*

HÍVOGLÁL, (hiv-ag-ol-ál); tájszó. L. HÍDOGÁL.

HIVÓKA, (hiv-ó-ka) fn. tt. *hivókát*, harm. szr. *hivóká-ja.* Így neveznik a madarászok azon kalitkába zárt vagy kipányvázott madarat, melynek kiáltása által másokat lépre csalogatnak. Máskép: *csalóka.*

HÍVON, (hi-ú-on) l. HÉVON, HEON.

HIVŐ, (hi-v-ő) mn. tt. *hivő-t.* Aki hisz vagy valakiben bízik. *Boszorkányokat hivő népek. Mindent elhivő bamba ember. Krisztusban hivő keresztény atyámfiai.* Vétetik főnevül is, s am. hív, fn. *A hivők száma naponként szaporodott.*

HIVŐLEG, (hi-v-ő-leg) ih. Valaminek hitelt adva, valamiben bizva. *A szentirást hivőleg fogadni. Istenben hivőleg üdvözülni.*

HIVŐLEGĖS, (hi-v-ő-leg-és) mn. tt. *hivőlegės-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Mit hinni lehet; hivőleg elfogadható, valószinü.

HIVŐLEGĖSEN, (hi-v-ő-leg-ės-en) ih. Hihetőleg, valószinüen.

HIVSÁG, (hi-u-ság, mély i-vel) fn. tt. *hivság-ot,* harm. szr. *—a.* l. HIUSÁG.

HIVSÁGOS, HIVSÁGOSKODIK stb. l. HIUSÁGOS, HIUSÁGOSKODIK stb.

HIVSÉG, (hi-v-ség, magas *i*-vel) fn. tt. *hivség-ét,* harm. szr. *—e.* 1) Igéret, s fogadás megtartásában való lelkiesmeretesség. *Házassági hivség. Vallásához hivséggel ragaszkodni.* 2) Állandóság, melynél fogva bizonyos véleményben maradunk, határozatunkat ingadatlanul követjük. 3) Jobbágyi eskühöz, alattvalói kötelességekhez pontos ragaszkodás. *Jobbágyi, szolgai, polgári hivség.* Mondjuk állatokról is, különösen az ebekről, mennyiben uraikhoz ragaszkodnak, s azokat némileg védik. Máskép: *hűség.* 4) Régiesen: hit, hiedelem. „Az ki hívségét elveszti, azonkivül semmit el nem veszthet." Bölcsek jeles mondási. Toldy kiadása.

HIVSÉGĖS, (hi-v-ség-ės) mn. tt. *hivségės-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Igen hiv; igéretéhez, fogadásához, esküjéhez fölötte ragaszkodó. *Hivséges nö, férj. Hazájaért meghaló hivséges polgár.*

HIVSÉGĖSEN, (hi-v-ség-ės-en) ih. Igen hiven; egész ragaszkodással; állhatatosan. *Hivségesen szolgálni. Véleményéhez, esküjéhez hivségesen ragaszkodni.* Máskép: *hüségėsen.*

HIVSÉGTELEN, (hi-v-ség-telen) mn. tt. *hivségtelen-t,* tb. *—ék.* 1) Hivség nélküli, azaz fogadását, esküjét, adott szavát, felvállalt kötelezettetését gonosz szándékkal megszegő. 2) Különösen, alattvalói, jobbágyi kötelességét szántszándékosan megsértő, s nem teljesítő. *Hivségtelen jobbágy. Királya, hazája iránt hivségtelen polgár.* Máskép: *hüségtelen.* 3) Büntető törvényünk szerént, olyanról mondjuk, ki felségsértést követ el, vagy a közállomány ellen fellázad. Határozóul am. hívségtelenül.

HIVSÉGTELENSÉG, (hi-v-ség-telen-ség) fn. tt. *hivségtelenség-ét*, harm. szr. *—e.* 1) Hivség nélküli állapot vagy tulajdonság, midőn valaki igéretét, fogadását, esküjét gonoszul vagy nagyban megszegi. 2) Szolgai kötelességek szántszándékos megsértése. 3) Jobbágyi eskütörés. 4) Büntető törvényünkben azon büntett, mely felségsértés, lázadás, s a közállományt veszélyeztető tettek által követtetik el. *Valakit hivségtelenségről vádolni. A hivségtelenséget halállal büntetni.* Máskép: *hüségtelenség, hütlenség.*

HIVSÉGTELENÜL, (hi-v-ség-telen-ül) ih. Hivség nélkül, hivséget szegve; alattvalói, szolgai kötelezettetést sértve; felségsértöleg, a közállomány ellen lázadva. V. ö. HIVSÉGTELEN.

HIVTELEN, (hi-v-telen) mn. tt. *hivtelen-t*, tb. *—ék.* Általán am. hüségtelen, azon különbséggel, hogy hivtelen lehet valaki gonosz szándék és törvénysértés nélkül is, hivségtelen pedig nem, p. o. aki véleményét alapos okoknál fogva megváltoztatja, véleményéhez ugyan hivtelen, de nem hivségtelen. Határozóul am. hivtelenül.

HIVTELENSÉG, (hi-v-telen-ség) fn. tt. *hivtelenség-ét*, harm. szr. *—e.* Am. hivségtelenség, azon különbséggel, mely a hivtelen és hivségtelen között létezik. V. ö. HIVTELEN.

HIVTELENÜL, (hi-v-telen-ül) ih. Hüségtelenül, fogadott hitét, adott szavát, igéretét meg nem tartva, megszegve.

HIVU, (hi-v-u); l. HI, (3).

HÍZ, elvont törzse 1) mély i-vel *hízik* igének és származékainak; 2) magas i-vel *hízeleg* v. *hízelkedik* igének; ez utóbbiakban am. *hisz.*

HÍZAG v. HÍZAK, HÍZAKOS stb. l. HÉZAG, HÉZAGOS stb.

HÍZAKODIK, HIZAKODIK, (hiz-a-kod-ik) k. m. *hizakod-tam*, *—tál*, *—ott.* Egyremásra, folytonosan hízik, kövéredik.

HIZÁKONY, székely szójárásban divatozó mn. l. HÍZÉKONY.

HIZALMAS, (hi-z-al-om-as) mn. tt. *hizalmas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Könnyen hizó. *Hizalmas ember, házi állatok.* 2) Amitől hízni lehet. *Hizalmas eledelek.*

HÍZÁS, HIZÁS, (hi-z-ás) fn. tt. *hizás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Az állati testnek azon állapota, midőn hízik, kövéredik. V. ö. HÍZIK.

HÍZÉKONY, HIZÉKONY, (hi-z-ék-ony) mn. tt. *hizékony-t*, tb. *—ak.* Könnyen hizó, kövéredésre hajlandó. *Hizékony sertések, ludak.*

HÍZELĖG, HIZELĖG, (hi-sz-el-ég) önh. és hangugrató. Jelen idő: *hizelgėk, hizelėgsz* v. *hizelgesz, hizelėg* v. *hizelg*, tb. *hizelgünk, hizelėgtėk* v. *hizelgtėk, hizelėgnek* v. *hizelgenek*, v. *hizelgnek* stb. Mult: *hizelėgtem* v. *hizelgėttem, hizelėgtėl* v. *hizelgėttél, hizelgėtt.* Htn. *hizelėgni* v. *hizelgeni*, v. *hizelgni.* Gyöke: *hisz,* melyből származtak az elavult *hiszel* és *hiszeltet*, azaz valakit álokokkal, szép szóval hitet, ámít. Az *sz* hangot rokon *z*-re változtatva lett *hizeleg*, azaz valaki körül ámító, sima, hamis beszédekkel forog, szépeket mond, hogy őt hitesse és czéljaira megnyerje. *Szüléknek, felsőbbeknek, nőknek hizelegni.* Átv. ért. tetszik, inyünkre van; kedvesen hangzik. *Ezen nyilatkozat igen hizeleg nekem. A köz tisztelgés hizeleg hiuságának.*

HÍZELG, l. HÍZELĖG.

HÍZELGÉS, HIZELGÉS, (hi-sz-el-ég-és) fn. tt. *hizelgés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, midőn valaki hizeleg, valamint azon szók is, melyek által a cselekvés gyakoroltatik. *Hizelgéssel keresni mások kedvét. Hizelgéssel betolakodni valahová. A hizelgéseket örömest hallgatni. Kérem, hagyjon fel a hizelgéssel.* V. ö. HIZELÉG.

HÍZELGŐ, HIZELGŐ, (hi-sz-el-ég-ő) mn. tt. *hizelgő-t*. Ál okokkal, édeskés beszéddel, szép szókkal ámító, hitető, mások kegyét kereső, betolakodó. *Anyjának hizelgő gyermek. Nőknek hizelgő férfiak. Urának hizelgő szolga.* Mondják az emberhez simuló némely állatokról is. *Hizelgő eb, macska.* Átv. ért. tetsző, ínyünkre levő, kedves. *Ez reám nézve hizelgő válasz.* Mint főnév jelent személyt, ki hizeleg. *Hizelgőktől környékezett főurak. Hizelgőkre hallgatni. Hallgasson, ön hizelgő!* V. ö. HÍZELÉG.

HÍZELKÉDÉS, HIZELKÉDÉS, (hi-sz-el-kéd-és); l. HIZELGÉS.

HÍZELKÉDIK, HIZELKÉDIK, (hi-sz-el-kéd-ik) k. m. *hizelkéd-tem, —tél, —ett.* L. HIZELÉG.

HÍZELKÉDŐ, HIZELKÉDŐ, (hi-sz-el-kéd-ő) l. HIZELGŐ.

HÍZIK, HIZIK, (hi-oz-ik v. hí-z-ik, mély hangu ĭ-vel) k. m. *híz-tam, —tál, —ott.* Gyöke a magasságot, terjedést, tágulást jelentő *ha ho, haj hej* gyökökkel rokon *hi.* Értelmi rokonságban van a *híg* szóval is. Mondják általán az állatokról, midőn kövérednek, zsírosodnak, hájasodnak, s ennél fogva testi terjedelmök növekedik, tágúl, nagyobbodik, s minthogy a zsír kevesbé tömör a csontnál és húsnál, némileg meghigulnak, vagyis szivósságukat vesztik. Némely vélemény szerint az *ízom, izmos, izmosodik* szókhoz rokonítható. *Hasra, pofára hízni. Elül hátul hízik. Elhízik a jó élettől. Kihízott minden ruhájából. Ugyan meghízott a más kenyerén. Ki hol bízik, ott hízik* (km.). Különösen mondjuk oly állatokról, melyek egyedül a végre tápláltatnak, hogy kövéredjenek. *Már ólba vetették a disznókat, hogy hizzanak. Hiznak a ludak, lesz zsír.*

HÍZKÓR, (híz-kór) össz. fn. Szerfeletti hajlandóság a hizásra, midőn valakiben minden étel, mint mondani szokták, hájjá és zsírrá válik.

HIZLAL, (hi-z-ol-al) áth. m. *hizlal-t.* 1) Mondjuk személyről, ki magát vagy mást bőven táplál, hogy hizzék, megkövéredjék. *Hasát hizlalni. Disznókat, ludakat, göbölyöket hizlalni. Gazda szeme hizlalja a lovat* (km.). „Jövetek én hozzám mend, kik munkálkodtok, és én meghizlallak tütöket." (Et ego reficiam vos. Münch. cod.). 2) Mondjuk azon étkekről, melyek az állatokat bőségesen táplálják, jól tartják, megkövérítik. *Árpaliszt és kukoricza meghizlalja a sertéseket.* 3) Valakit egyedül azért tart, hogy egyék, igyék. *Miért hizlalod ezen sok haszontalan cselédet?* 4) Átv. ért. *jeget hizlalni*, am. a jeget reá öntözött vizzel és elszórt szalmával vastagítani, hogy erősödjék, s biztosabb átjárásra szolgáljon.

HIZLALÁS, (hi-z-ol-ás) fn. tt. *hizlalás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Cselekvés, mely által valaki v. valami hizlaltatik. *Sertések, göbölyök, ludak hizlalása. Hashizlalás.* 2) Azon eleség, mely e czélra használtatik. *A hizlalás sokba kerül. A jó lúd megfizeti zsirjával a hizlalás árát.* V. ö. HIZLAL.

HIZLALMÁNY, (hi-z-ol-al-om-ány) fn. tt. *hizlalmány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Állat, barom, mely hizás, kövérség végett tápláltatik, hizó barom; pl. hizó lúd, disznó, göböly.

HIZLALÓ, (1), (hi-z-ol-al-ó) mn. tt. *hizlaló-t.* 1) Aki valamit hizlal. *Disznókat, göbölyöket hizlaló molnár, serfőző, pálinkafőző. Hasát hizlaló ember.* 2) Ami hizóvá, kövérré tesz. *Hizlaló étkek.*

HIZLALÓ, (2), (mint föntebb) fn. Ól, ketrecz, akol, melybe a hízásra szánt barmokat, baromfiakat zárják. *Hizlalóba rekeszteni a ludakat. Hizlalóba kötni a vén ökröket.*

HIZLALT, (hi-z-ol-alt) mn. tt. *hizlalt-at.* Bő tartás, táplálás által kövérített, vagyis azon szándékkal etetett, hogy meghizzék. *Hizlalt disznó, marha.* V. ö. HIZLAL.

HIZLALVÁNY, (hi-z-ol-al-vány) fn. tt. *hizlalvány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* 1) Hizást előmozdító és eszközlő eleség, amitől hízik, kövéredik az állat. 2) L. HIZLALMÁNY.

HÍZÓ, HIZÓ, (hi-z-ó) mn. tt. *hizó-t.* Aki vagy ami hízik, kövéredik; amit szándékosan azért etetnek, táplálnak, hogy meghizzék. *Hizó disznók, marhák.* Vétetik főnevül is, s ekkor am. ól, ketrecz, melyben valamit hizlalnak, hizó hely.

HIZODALMAS, (hi-z-od-al-om-as) mn. tt. *hizodalmas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Ami könnyen hizik, hizásra fölötte hajlandó. *Egyik barom hizodalmasb a másiknál.* 2) Sok tápláló, s kövérítő erővel biró. *Hizodalmas étkek, abrak. Szentelt széna nem hizodalmas.* (Km.). 3) Tréfás szólításban: *hizodalmas nagy jó uram*, ezen régies czím helyett: *bizodalmas.*

HIZODALOM, (hi-z-od-al-om) fn. tt. *hizodalmat*, harm. szr. *—a.* 1) Kövérség vagy kövérségi hajlam. 2) Mi a hizást előmozdítja, miben sok hizlaló erő van. Müncheni codexben am. táplálék, jólakás. *Hol vagyon én hizodalmam?* (Ubi est refectio mea?).

HIZÓKA, (hi-z-ó-ka) fn. tt. *hizókát.* 1) A szárnyas állatok farcsikján vagy úgynevezett püspökfalatján levő mirigyforma zsír. Székely szó. 2) Növénynem, melynek leveleit kocsonyaszerü kövér nedv borítja. (Pinguicula).

HIZÓMARHA, (hizó-marha) össz. fn. Szarvasmarha, ökör, tehén, melyet göbölyül hizlalnak. Ide tartoznak a sertések is.

HIZÓÓL, (hizó-ól) össz. fn. Ól, melybe a hizlalásra szánt sertéseket zárják vagy fölvetik, (lábasól).

HIZÓPAJTA, (hizó-pajta) össz. fn. Pajtaféle szín, melyben szarvasmarhákat hizlalnak.

HÍZOTT, HIZOTT, (hi-z-ott) mn. tt. *hízott-at.* Kövérré lett; különösen oly állatról, marháról mondjuk, mely bő táplálás által a kellő kövérséget elérte. *Hízott marha. Megölni a hízott disznókat. Hízott ludat venni. Makkon, törökbuzán hízott sertések.* Gúnyos ért. élődött, élősködött, tányérnyalóskodott. *Más asztalán, más kövér falatjain hízott naplopó.* Öszvetételei: *elhízott, kihízott, meghízott.*

HÍZOTTSÁG, HIZOTTSÁG, (hi-z-ott-ság) fn. tt. *hízottság-ot.* Hízott állapot vagy tulajdonság. *Hízottságában alig fúj.*

HIZOVÁNY, fn. l. TYÚKHÚR.

HJA! kétkedő, akadályt vagy ellennézetet nyilvánító indulatszó. *Azt tanácslod, vigyázzak egésségemre, hja! sok ám a tenni valóm, melyeket el nem hagyhatok.*

HM, l. HÜM.

HO, (1), elvont gyökelem, melynek eredeti, általános értelme: fuvás, lehelés, lélekzés, pihegés; s minthogy ez a tüdőnek és testnek némi emelkedésével és tágulásával történik, vagy mivel a magasra törekvő erősebben lélekzik, am. magasra törekvés, terjeszkedés. Lásd: H betű. Innen különösen

1) Megvan oly szókban, melyek mély, tompa, erős lehelést, pihegést okozó tárgyakat jelentenek, milyenek: *ho* v. *hó* indulatszó; az elavult főnév *ho* v. *hó*, mely hajdan annyit tett, mint iga (perzsául: *ju* v. *jugh)*, Mátyusföldén ma is így szólítják befogáskor az ökröt: *ker ho mellé!* (kerülj iga mellé, mit másutt így mondanak: *kür re* v. *kür ne*, néhutt: *kör be)*; sínai nyelven *ho* am. connectere; innen lett *hód* v. *hold* (jugerum), mintegy *igaföld*, régente, pl. a magyar Verbőczyben *ekealyja*, és *hódít* (subjugat); ide tartozik *hoz* (ige) stb.

2) Megvan oly szókban, melyek magasságot, terjedést jelentenek, mint: *hovad* (tumescit), *hovádj* v. *hovály* (csizmabőr-feszítő), *hopp, hoporj, homorú, homlok, hólyag, hón, hóri;* továbbá a helyet, tért jelentők: *hon, hosz, hoz* (rag).

3) A *hogy, hogyan, hány* (ho-any), *hol, hová* szókban eredetileg kérdő értelemben. Sínai nyelven is *hó* am. quis? quid? L. HOL, (1).

4) A *hortyog, horkant, horút* v. *hurút, horló*, azaz *holló* hangutánzókban. V. ö. H betű.

HO! (2), v. HÓ, indulatszó, melylyel mint tompa, mély, erős lehelettel akkor élünk, midőn valamely erős állatot, különösen ökröket, (néhutt lovakat is), vagy nagyobb sereget, csordát megállásra vagy fordulásra, vagy csillapodásra kényszerítünk, vagy valamely túlhajtani akaró erőt tartóztatunk. *Ho Betyár, Csákó! Ho ide hó! Hó ha hó! Ho hó öcsém, nagy fát mozgatsz. Ho hó csak lassan!* A lovakat megállító és csillapitó, Duna mellékén szokottabban: *hő* v. *hő. Hő he hő!* Ellentéte mint menésre nógató indulatszó: *hi* v. *gyi*, ez utóbbi törökül *hoha*, franciául *hue*, németül *jü.*

HO, (3), v. HOHO, indulatszó. Ezen hangban törik ki a lassu, nyálkás vérü emberek nevetése, mely a véralkatok fokozata szerént *haha, hehe, hihi* hangokra változik által, s az első a mélák, a második az epések, a harmadik a vérmesek szokott nevetése.

HÓ! (1). Kriza J. szerént Udvarhely széken megszólitásnál egyik kiáltja: *Pista hó! apa hó*, ez feleli: *hó!* A Hegyalján szintén, (Kassai József). Háromszéken s Magyarország több vidékein így felelnek: *he!* Törökül *he* am. igen, (franczia *oui).*

HÓ, (2), fn. tt. *havat*, vagy tájszokásilag: *hovat.* Személyragozva: *havam, havad, hava*, tájdivatosan: *hovam, hovad* stb. A volgai finn nyelven: *lov, lou.* Közelebb áll hozzá a szanszkrit *hi-ma-sz, hi-máni*, hellén *χιών*, latin *hy-ems.* Eredetére és értelmére rokon a *hi* (hideg) és *hü* (hűs, hüvös) szókkal, azon fuvást fejezvén ki, melyre bennünket a fagyos hideg kényszerít, s mély hangjánál fogva a fázásnak nagyobb és erősebb fokát jelenti, mint a *hü* és *hi.* Innét jelenti 1) azon tárgyat, mely hideggel jár, s ilyetén fuvásra kényszeríti az embert, azaz a fellegekben elébb apró cseppekké alakult, azután fehér pihékké fagyott, s alászálló párát. Különösnek látszik, hogy a melegséget is rokon *hé* és *hő* szókkal fejezzük ki, ennél fogva mind a hideg, mind a meleg érzésére ugyanazon lehelő *h* betüt használjuk, s a különbséget és fokozatot egyedül a hangzók (az ajkak és belső száj kisebb nagyobb nyilásai által) teszik: *hi, hü, hó* és *hé, hő.* V. ö. HÉ, (1), és HÜ, (3). (A fuvást utánozzák a *fú, forr, fő* v. *föl, fül, füjt* mind melegséget jelentő szók is). *Korai, téli, tavaszi hó. Sürü, nagy, tartós hó. Esik, szállinkozik a hó. Olvad a hó. Ropog, csikorog a fagyos hó. Havat hányni. Hóval mosdani. Hóban járni. Hó hátán heverni. Hó hátán is kincset ás és talál.* (km.), azaz igen élelmes, másként: *jég hátán is elél. Fehér, mint a hó. Hóval dobálódzni.* A költői nyelvben melléknevül használtatván, jelent minden folttól, szennytől tisztát, igen fehéret. *Hó mell, hó nyak, hó vállak, karok, hó kebel; hófehér, hószín.*

„Másnak barna haj homálya
Hószín vállakon,
Másnak göndör szőke tetszik
Hajnal-arczokon.
Engem, Emma, szöghaj éleszt,
Szög mint a tied
Hóvilága szüz kebelnek,
S arcz mint a tied."

Ismét:

„Hó vagy hab, vagy csillag rémlik
Ott a völgy ölén?
Nem, nem, más az; amit véltem
Csalfa tünemény.
Hónak, habnak, és csillagnak
Nincs fodor haja;
Szép lyány fürdik a patakban,
S a szép lyány haja."

Vörösmarty.

„Hótetőknek távol csillogása
Ráfénylik az erdők éjjelére,
S színeikből gyenge szivárványt sző
Hajnal, alkony a táj kék egére.“
Gyulai (A székelyföldön).

A régieknél is : „Megfeketült hó levö testöd.“ Benigna imakönyve. Innen átv. értelemben, a hó fehérségétől származott: 2) az elavult *hó* (luna), valamint a latinban is a *lux*, *lumen* és *luna* egy gyöküeknek látszanak. Hasonlóan a görögben σέλας (fény), σελήνη (hold), szanszkrit *má* (fény), *mász* (hold). A német finnek nyelvén *kuú*, *ku*, *kuu*, s a volgai finnekén *kow*, am. hold. De ezen értelemben a régi *hó* helyett ma *hold* v. *hód* szavakkal élünk a luna kitételére, amazt (hó) egyedül azon időszak elnevezésére használván, mely alatt ezen égi test szokott változásain általmegy. A tárgyak ezen természetes öszvefüggésénél fogva sok más nép nyelvén is ugyanazon vagy legalább egy eredetü szók fejezik ki mind a kettőt, mint a szanszkrit *mász*, a török-perzsa *máh*, a török *áj*, a görög μήνη és μήν, német *Mond* és *Monat*, szláv *mjesicz* v. *mesácz*, s hangban is legközelebb a sínai *jue*, (Schott szerént : luna, mensis) stb. Ennél fogva 3) *Hó* és ezen különös öszvetétellel : *hónap*, amaz mint legrégibb s legrövidebb alakjában is, am. időszak, mely alatt azon égi test, melyet holdnak nevezünk, szokott változásain átmegyen, mi 29 nap, 12 óra, 44 $^{3}/_{60}$ percz alatt történik. Szélesb, vagyis polgári ért. a tizenkét részre osztott évnek egy része, s ezen feloszlás szerént a februárt kivéve, mely rendes évben huszonnyolcz napból áll, a többi időszakok, vagyis hónapok egy vagy másfél nappal hosszabbak a csillagászatinál. A havak, vagyis hónapok régi nevei : *Boldogasszony hava*, (január), *Böjt előhava*, *Böjt máshava*, *Szent György hava*, *Pünköst hava*, *Szent Iván hava*, *Szent Jakab hava*, *Kisasszony hava*, (noha Kisasszony napja septemberben van), *Szent Mihály hava*, *Mindszent hava*, (maga Mindszent napja novemberbe esik), *Szent András hava*, *Karácson hava*. Újabb divat szerént : *télhó* (január v. deréktél), *télutó* (v. utótél), *tavaszelő* (v. előtavasz), *tavaszhó* (v. deréktavasz stb.), *tavaszutó*, *nyárelő*, *nyárhó*, *nyárutó*, *őszelő*, *őszhó*, *őszutó*, *télelő*. *Magyarországban legtöbb hó vagyon* (km.), mert az egész év havakból áll. *Sem hava, sem hete, s már is parancsol.* (Km.). Átvitt ért. *hava van*, am. a hold bizonyos változása reá kóros benyomást tesz. *Feljött a hava.* V. ö. HÓBOLYGÓ.

HÓ, (8), l. HO, (2).

HOB, elvont gyöke *hobban* igének; rokon *hep*, *hib*, *hup*, *sup*, *söp* elvont gyökökkel (*heppen*, *hibbad*, *hibók*, *huppan*, *suppan*, *söpped* stb. szókban), sőt *hopp* szóval is.

HÓBA, ikeritve : *hébe-hóba* v. *hébe-korban* am. néha-néha, *hó* mint hónap, vagyis hosszabb idő jelentése után. L. HÉBE-HÓBA v. HÉBE-KORBAN.

HÓBAR, (hó-bar) ösz. fn. Új alkatú szó. Csudaszülött, vagy nyavalyák által elidomtalanult ember a feketék vagy mórok fajából, kinek természetelleni fehér bőre, és vöröses szemei vannak, melyek a napfényt ki nem állhatják, de sötétben látnak, mint a macskák. (Albino).

HOBBAN, (hob-u-an = hob-v-an) önh. m. *hobban-tam*, *—tál*, *—t*. A székelyeknél *lehobban* am. lehuppan, lesuppan, leesik valahonnét.

HOBBANÁS, (hob-u-an-ás) fn. tt. *hobbanás-t*, tb. *—ok*. Hubbanás, suppanás, leesés.

HÓBÉR, (hó-bér) ösz. fn. Szolgálati bér vagy díj, melyet havonként vagy hószámra szoktak fizetni. *Nem évbérbe, hanem hóbérbe fogadni a cselédeket. Mi a hóbéred?*

HOBICZA-VÁRHELY, falu Erdélyben, Hunyad megy.; helyr. *Várhely-én*, *—re*, *—ről*.

HÓBIRODALOM, (hó-birodalom) ösz. fn. 1) A hegyek azon magasságának megfelelő légkör, melyet örökös hó fedez. 2) A földgömb végein (a gönczöknél) azon vidékek, melyeket örökös hó borít.

HOBOL, falu, ÚJ—, puszta Somogy megyében; helyr. *Hobol-ba*, *—ban*, *—ból*.

HÓBOLHA, (hó-bolha) ösz. fn. A havon látszó fekete pettyek vagy likacsok, midőn enged.

HÓBOLYGÓ, (hó-bolygó) ösz. mn. és fn. Oly emberről mondjuk, kire a hold változásai kóros benyomást tesznek, melynél fogva álmából és alva felkel, zárt szemekkel felalá jár, s minden veszélyes mozgásokat képes tenni, s egyéb dolgokat végezni, melyekről fölébredése után semmi öntudattal nem bír. Betü szerént : ki a holdnál v. holdvilágnál bolyong. Máskép : *holdkór*, *holdkórságos*, *holdas*, *hóbortos*, *höbölygő*, *alvajáró*. Innen átv. és szokott ért. eszelős, féleszü, változó kedélyü, mint a hold, bolondos. Némely tájakon : *höbölygős*.

HÓBOLYGÓS, (hó-bolygós) ösz. mn. L. HÓBOLYGÓ.

HÓBORTOS, mn. tt. *hóbortos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Úgy látszik a *hóbolygós* vagy *hóborultos* szókból van átalakítva, s a hóbolygó szóval szinte egy értelmü, azon különbséggel, hogy a hóbortos különösen oly embert is jelent, ki hirtelen haragu, hörcsökös, makacs eszü, kinek természetéhez lehetetlen magunkat mindenkor alkalmazni.

HÓBORTOSKODÁS, (hóbort-os-kod-ás) fn. tt. *hóbortoskodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Hóbortos cselekvésmód gyakorlása. V. ö. HÓBORTOS.

HÓBORTOSKODIK, (hóbortos-kod-ik) k. m. *hóbortoskod-tam*, *—tál*, *—ott*. Oly emberről mondjuk, ki változó esze és kedélye miatt hirtelen megharagszik, hörcsököskődik, hebehurgyálkodik, makacskodik; vagy kinek esze, kedve a hold változásai szerint különbözik.

HÓBORTOSSÁG, (hóbortos-ság) fn. tt. *hóbortosság-ot*, harm. szr. *—a*. Hóbortos állapot vagy tulajdonság; különösen : hörcsökösség, hirtelen haragúság, makacs eszüség, hebehurgyaság. V. ö. HÓBORTOS.

HOBPIPA, HOPPIPA, tájejtéssel am. *habpipa*. „Úgy ül ott mintegy hoppipa.“ Kriza J.

HÓCS, l. HÓCZ.

HOCSA, falu Zemplén megyében; helyr. *Hocsá-n, —ra, —ról.*

HÓCSOS, l. HÓCZBELI.

HÓCZ v. HÓCS, székelyes kiejtés szerént am. *hajsz*. „Kivezetem az ökröket, s bé akarom fogni, de hát egyik sem tanál a régi hejjire, fogom a csást hócsból, a hócsost csából, s úgy jól tanál.“ Székely népmese. Kriza J. gyüjt. Németül a jobb felé nógató szó : *hott* (oda?), francziául *huhau*, a bal felé nógató pedig németül : *ha*, *ho*, *har*, *schwude!* francziául *dia* (ide?). L. HAJSZ.

HÓCZBELI, HÓCSOS, székelyes kiejtés szerént am. *hajszos*, t. i. ökör; l. HAJSZOS. Ugyanott a *csálés* am. *csábeli* és *csás*; l. HÓCZ.

HÓCZIPŐ, (hó-czipő) ösz. fn. Czipő, melylyel hóban járnak, melyet havas útban használnak.

HOD, elavult fn. mely ezen helynevekben : *Hodász*, *Hodony*, *Hodos*, *Hodoska* fenmaradt. A *hodász* és *hodos* származékok nyomán indulva nem alaptalanul gyaníthatjuk, hogy *hod* régente annyit tett, mint *hód* (castor), s ennél fogva *Hodász*, am. hódfogó, *Hodos* pedig am. hódakkal bővelkedő vagy oly hely, melyen hódok laktak, tenyésztek.

HÓD, (1), (hó-od) fn. tt. *hód-at*. 1) Köz népies kiejtés szerént am. hold (luna). A régieknél is gyakran eléjön ez alakban, pl. „És lesznek jelenségek napban és hódban, és csillagokban.“ Tatrosi cod. S ugyan e codex elején álló 1466-dik évi naptárban : a hónapok fölött mindenütt *hód* áll, pl. „December harmicz egy nap, a hód XXX.“ L. HOLD. 2) Hóhoz vagy holdhoz hasonló kis fehér folt némely állatok, különösen lovak homlokán, lábán stb. Innen : *hódas* v. *hódos ló,* máskép : *hóka*, (luna, lunula, equus lunulatus). Van egy hires népmese a *napos*, *hódas* lovakról.

HÓD, (2), (ho-od) fn. tt. *hód-ot*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja*. Gyöke a fehéret jelentő *hó*, mert homlokán fehér foltja van. 1) Szoros ért. emlős állat, mely vizben és szárazon lakik, s Linné szerént a patkánynemüekhez számíttatik; lábai rövidek, s a hátulsók uszó hártyával ellátvák; farka hosszu, gömbölyü, és halpénzekkel pikkelyezett; szine rendesen sötétszürke. Grossinger szerént hazánkban hajdan nem volt oly ritka, mint ma. 2) Szélesb ért. jelent vidrát is, innen *hódvas* némely vidékeken am. *vidravas*.

HÓD, (3), (ho-od, vagy pedig ho-föld) fn. tt. *hód-at*. Gyöke az elavult, s igát jelentő *ho*. Mátyusföldén így szólítják az ökröt befogáskor : *ker ho mellé*, kerülj iga mellé. ‚Iga‘ perzsa nyelven : *ju* v. *jugh*. Ennél fogva *hód* annyi volna, mint hoföld, igaföld, némely régi könyvekben s *ekealyja*, vagyis akkora darab föld, melyet egy igával vagy egy ekével egy nap meg lehet szántani (jugerum). Szélesb ért. kisebb vagy nagyobb mértékü tér, mely szerént a határokat, földbirtokokat, telkeket, erdőket stb. felosztani szokták. Vannak nyolczszáz, ezer, ezerkétszáz, ezerhatszáz négyszögü öles hódak. Egyébiránt közönségesebb kiejtéssel : *hold*. Verbőczy egyik régi magyar forditásában valamint a latin *aratrum* és *jugerum*, úgy a magyar *eke*, *ekeallya* és *hold* egy jelentésüek : „három király *ekejéni* (így) földön levén, minden *ekeallya* böcsültetik (mindig *cs*-vel) 50 girára,“ (in spatio vel quantitate trium aratrorum regalis mensurae existens, quodlibet aratrum aestimatur ad M[arcas] L.). Ismét : „Minden *hold* földet negyvennegyven pénzre kellene böcsülleni,“ (quodlibet jugerum aestimabitur ad denarios quadraginta). És még : „Mert ha egy *királyholdént* való földet három girára böcsülendesz.“ (Nam si terram ad unum aratrum regale sufficientem ad tres marcas aestimabis). Verbőczy István Tripartitumának 1643-diki latin magyar kiadása, (mely itt másodiknak mondatik). I. rész. CXXXIII. czím. Továbbá törzsökét teszi a *hódúl*, *hódít* igéknek, s ezekben is könnyen közbecsúszott a hosszu *ó* után az *l*, kivált a régiek kiejtésében : *holdol*, *holdít*. Egészen hasonló tekintet alá esik az *l* a Sajószentpéteriek végzésében levő ‚móldjáért‘ szóban e helyett : ‚módjáért.‘ A legrégibb iratokban is *hud* (1198), *huod* (1214), *houd* (1237), *howd* (1287), *hood* stb. (Jerney. Nyelvkincsek). V. ö. HO, HÓDOL v. HÓDÚL, HÓDÍT; HOLD.

HÓDA, (1), (hó-od-a) fn. tt. *hódát*. Vizi madár a buvárok neméből, mely nevét fehér, azaz hódos, hóka mellétől kapta. (Colymbus minor).

HÓDA, (2), v. HOLDA, (hó-d-a, vagyis hol-da, l. itt alább) ih. A régieknél am. a legközelebb következő napon, holnap (cras). *Hóda* v. *holda kelve*, (a Tatrosi codexben), azaz holnap regvel. (Pestinél : *más napon*, Erdősinél : *az után való napon*). *Hódáról holnapra halasztani valamit*. Eredetileg valamint a régiek szintén használták : *holda*, a *hol* gyöktől, mely regvelt, keletet, nap keltét, holvalt v. hajnalt jelentett. A *hol*-hoz járult : *idő*, régen pl. Pestinél : *ide;* tehát : *holidő*, régiesen : *holide* = *holdő* vagy *holde*, s az utóbbiak hangrendszerünkben az előbbihez alkalmazkodván : *holdá* v. *holda;* épen úgy, mint *hajdan* = haidőn, *majdan* = maidőn. Valóban *e*-vel *(holte)* olvasható többször is a Debreczeni Legendáskönyvben. „Holte-kelve egészen kijöve az égő kemenczéből.“ „És holte-kelve eltemetésének előtte.“ „S holte-kelve ottan Egyiptomba mene.“ „S holte-kelve reggel meg a klastromba tére.“ V. ö. HOL, (2), HOLNAP, HOLVAL.

HÓDACS, (ho-od-acs) fn. tt. *hódacsot*. Kis hód.

HÓDAI v. HOLDAI, (hol-da-i) mn. tt. *hódai t*, tb. *—ak*. Régente annyit tett, mint *holnapi*, *reggeli* (crastinus, matutinus). V. ö. HÓDA.

HODÁK, GÖRGÉNY—, MAROS—, falvak Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *Hodák-on, —ra, —ról.*

HÓDAKELVE, (hóda-kelve) ösz. határozó. L. HÓDA, (2) alatt.

HODÁLY, (juh-tany?) fn. tt. *hodály-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Borsodban és a Tisza mentében am. juhtanya. Néhutt : *juhodu*.

HODÁSZ, falu Szathmár megyében ; Ó—, falu, VÁROS— mezőváros Vas megyében. Helyr. *Hodász-on, —ra, —ról*.

HÓDÁSZ, (1), (hó-od-ász) áth. m. *hódász-tam, —tál, —ott*. Hódra vagy hódot vadász.

HÓDÁSZ, (2), (hó-od-ász) fn. tt. *hódász-t*, tb. *—ok*. Aki hódra jár vadászni.

HÓDÁSZAT, (hó-od-ász-at) fn. tt. *hódászat-ot*. Hódra intézett vadászat.

HÓDÁSZEB, (hódász-eb) ösz. fn. Ebfaj, melyet különösen a hódok fogdosására vagy kifürkészésére használnak.

HÓDBŐR, (hód-bőr) ösz. fn. A hód nevü állat finom, drága szőrü bőre.

HÓDBUVÁR, (hód-buvár) ösz. fn. Vízi madár faja. (Biberente).

HÓDHÁJ, (hód-háj) ösz. fn. A hód nevü állat zsírja, hája, kövérsége, mely farka alatt gyül öszve.

HÓDHÁLÓ, (hód-háló) ösz. fn. Háló neme, melylyel hódakat fognak.

HODI, falu Pozsony megyében ; helyr. *Hodi-ba, —ban, —ból*.

HÓDÍT, HÓDIT, (ho-od-ít) áth. m. *hódít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Gyöke vagy a vad, szilaj, futó állatot megállásra, csillapodásra kényszerítő *ho hó* indulatszó, vagy valószinübben az igát jelentő, de kiavult *ho*. 1) Szoros ért. hatalom alá hajt, igába szorít, igáz. *Népeket hódítani. Pártütőket meghódítani.* 2) Szélesb ért. szóval, szép móddal, mesterséggel magához vonz, megszelídít, engedelmességre bír. *Müvészet, müveltség, emberi bánásmód által a vad, szilaj népeket meghódítani. A félénk, idegenkedő gyermeket magához hódítja az okos nevelő.*

HÓDÍTÁS, HÓDITÁS, (ho-od-ít-ás) fn. tt. *hó-dítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, illetőleg erőhatalom, mely által valakit hódítunk. *Vad, szilaj népek hódítása erőszak, vagy szép mód által is történhetik.* Átv. ért. erkölcsi vagy szellemi hatással, munkássággal legyőzés, szelidítés. *Szépség hóditása. Tudomány hóditása. Erény hóditása.*

HÓDITÁSI, (ho-od-ít-ás-i) mn. tt. *hóditási-t*, tb. *—ak*. Hóditást illető, arra vonatkozó. *Hóditási terv, vágy, düh, mozgalom, tett.*

HÓDITMÁNY, (ho-od-ít-mány) fn. tt. *hódit-mány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Hódított valami, hóditás eredménye. *Hadban vitéz és szerencsés fejedelem hóditmányai. Az előhaladott természettudományok hóditmányai.*

HÓDÍTÓ, HÓDITÓ, (ho-od-ít-ó) mn. tt. *hódí-tó-t*. 1) Igába hajtó, hatalom alá vető, nyakasságot, lázadást, ellenszegülést megtörő, megzabolázó. *Hó-dító erő, fegyverek, háborúk. Hódító fejedelmek.* 2) Szélesb és átv. ért. szép szóval, mesterséggel szelídítő, engedelmességre biró, magához vonzó. *Szilajsá-got, vadságot hódító müveltség, müvészet, finom társaság. Vadakat hódító mesterség.* 3) Mint főnév jelent oly személyt, ki fegyveres erővel szabad, független vagy vad népeket, nemzeteket hatalma alá hajt, adózóivá tesz, milyenek voltak : macedoniai Sándor, Tamerlán, Muhamet stb.

HÓDKALAP, (hód-kalap) ösz. fn. Finom kalap, melyet hód szőréből gyártanak.

HÓDKÓR v. HÓDKÓROS, HÓDKÓRSÁG ; l. HOLDAS, HOLDASSÁG.

HÓDLAK, (hód-lak) ösz. fn. A hód nevü állatnak a víz szélén mesterségesen épített lakhelye.

HODOD, l. HADAD.

HÓDOL, (ho-od-ol) önh. m. *hódol-t*. Köz szokás szerént a *hódúl* ige helyett használják, s am. valamely nagyobb hatalomnak, felsőségnek alattvalói innepélyes tiszteletet ad, s azt maga megalázásával, vagy bizonyos szerződés útján, vagy ajándékadással kijelenti s megerősíti, szóval, valakit urának, fejedelmének vall, ismér. Ez értelemben egy a német *huldigen* igével. *Hódolni az új királynak vagy földesúrnak.* Átv. ért. enged, reááll valamire. *Hódolni mások akaratának. Hódolni az ész parancsának. Hódolni az Isten szavának.* V. ö. HÓDÚL, HÓDOLT.

HÓDOLÁS, (ho-od-ol-ás) fn. tt. *hódolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, vagyis alattvalói tisztelkedés, felsőség iránti innepélyes kijelentése annak, hogy őt urunknak, fejedelmünknek ismerjük. V. ö. HÓDULÁS.

HÓDOLAT, (ho-od-ol-at) fn. tt. *hódolat-ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Hódolás elvont értelemben. Különösen innepélyes szertartás, mely által hódolunk. *Az új fejedelemhez, földesurasághoz hódolatra menni. A megyei papság az ujonnan beigtatott püspöknek hódolatát teszi. Mély, alázatos, fiúi, jobbágyi hódolat.* V. ö. HÓDOL.

HÓDOLATI, (ho-od-ol-at-i) mn. tt. *hódolati-t*, tb. *—ak*. Hódolatra tartozó, hódolatot illető. *Hódolati felirat. Hódolati tisztelgés.*

HÓDOLATTELJES, (hódolat-teljes) ösz. mn. Igen nagy mértékben hódoló. Akkor mondjuk, ha igen magas személy, főkép fejedelem irányában nyilvánitjuk hódolatunkat. *Hódolatteljes nyilatkozat, udvarlás, fölterjesztés.* (Devotissimus).

HÓDOLATTELJESEN, (hódolat-teljesen) ih. Legnagyobb hódolattal. *Hódolatteljesen kérjük Felségedet.*

HÓDOLÓ, (ho-od-ol-ó) mn. tt. *hódoló-t*. Jobbágyi, alattvalói innepélyes tiszteletet tevő. Továbbá : urának ismerő, valló. *Fejedelemnek hódoló országnagyok, tartományok. Földesúrnak hódoló jobbágyok. Legalázatosabb hódoló szolgája.* Átv. ért. engedő, valamire reá álló. *Atyai akaratnak hódoló fiú.* V. ö. HÓDULÓ.

HÓDOLT, (ho-od-ol-t) mn. tt. *hódolt-at*. Aki valakinek meghódolt, valakit urának vall vagy val-

lott. Különösen így neveztettek a török járom alatt elfoglalt országrészből azok, kik kedvező alkalommal, az ország törvényes fejedelméhez állottak. „Midőn urunk ő felsége engemet ide Szigethbe bebocsáta, énnekem akkoron megparancsolá azt, hogy az ő felsége házához való *holdolt népet* és egyebeket mindeneket is gonosz cselekedetű emberektűl, kóborlóktúl megoltalmaznám." Levél 1559. évből. Szalay Ágoston gyüjteménye. „Tegnapon az terekek (= térékék, azaz törökök).... valami hódolt embereket fogdostak el." Ugyanott 1555. évből.

HÓDOLTAT, l. HÓDULTAT.

HÓDOLTSÁG, (ho-od-ol-t-ság) fn. tt. *hódoltság-ot*. Azon lakosok öszvesége, kik valamely fejedelmet vagy országot uroknak ismernek és vallanak, vagy ismertek és vallottak. V. ö. HÓDOLT.

HODONY, falu Temes megyében; helyr. *Hodony-ba, —ban, —ból.*

HÓDONY, (ho-od-ony) fn. tt. *hódony-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Hód nevü állat epéje, azaz barna, gyantás, gyulékony s erős szagú, olajformában keletkező, s utóbb megsűrüsödő test, melyet a hód különös hólyagban hátulsó lábai között visel. (Castoreum).

HODOS, (1), v. HÓDOS, (ho-od-os) mn. tt. *hodos-t*, v. *—at*, tb. *—ak.* Mondjuk négy lábu állatokról, különösen lovakról, melyeknek kivált homlokaikon kerek és fehér szinü foltjaik vannak. Máskép: *hódas* v. *holdas*, v. *hóka. Napos holdas lovak. Hodos kecske.*

HODOS, (2), falvak Arad, Krassó, Pozsony megyében, és Erdélyben Maros székben; puszta Tolna m. KIS—, NAGY—, OLÁH—, falvak Szathmár megyében; helyr. *Hodos-on, —ra, —ról.*

HODÓS, falu Vas megyében; helyr. *Hodós-on, —ra, —ról.*

HÓDOS, (1), l. HODOS, (1).

HÓDOS, (2), falu Temes megyében; puszták Somogy, Bihar m. JÁKÓ—, falu Bihar; Ó—, puszta Veszprém m. Helyr. *Hódos-on, —ra, —ról.*

HODOS-BODROG, falu Temes megyében; helyr. *—Bodrog-on, —ra, —ról.*

HODOSFALVA, helység Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Hodosfalvá-n, —ra, —ról.*

HODOSKA, puszta Veszprém megyében; helyr. *Hodoská-n, —ra, —ról.*

HODOSSÁN, falu Szala megyében; helyr. *Hodossán-ba, —ban, —ból.*

HODRÁSZ, HADRÁSZ, fn. tt. *hadrász-t*, tb. *—ok.* Bodrogközben am. toborzó katona, (verbungos). Hihetőleg ezen buzdító szótól: *hadra! hadra! ász* képzővel öszvetéve származott. Jelenti továbbá, a toborzási zenét és tánczot. *Hadrászt járni.*

HODSÁGH, mezőváros Bács megyében; helyr. *Hodságh-on, —ra, —ról.*

HÓDSZŐR, (hód-szőr) ösz. fn. A hód nevü emlős állat finom szőre, melyből drága prémeket és kalapokat készítnek.

HÓDÚL, HÓDUL, (ho-od-úl) önh. m. *hódul-t.* 1) Eredeti tulajd. ért. (mint az igát jelentő *ho* gyök, innen *hód* származéka), am. igába, iga alá hajúl; erőhatalom alá kerül, más hatalmasabbnak alattvalója, adózója lesz. *Hódúl az ökör*, midőn igába hajtja nyakát. *Hódultak hajdani szokás szerént a meggyőzött és elfogott hadak*, midőn iga alatt kellett átbuvniok. Ez értelemben a *hódol* olyan, mint *hajol* e helyett: *hajúl;* mert az *it* áth. igeképzőnek *úl ül* önh. felel meg. Már pedig ezen fogalmat: igáz, igába szorít, a *hódít* ige fejezi ki, tehát az igába hajúl, igába szorúl, egy szóval am. *hódúl.* Csakugyan elé is jön a régieknél ‚hódol' átható értelemben is: „immár itt ez föld, kit én királynak *holdottam* (= hóditottam) vala, elszakada ő felségétől." (Levél 1558-ból. Szalay Á. gyüjt.). Azonban terjedt irodalmi szokás szerint *hódol* ma önhatólag használtatik, mint a *hő! hők!* gyökből lett: *hőköl*, azaz *hő! hők!* parancsszóra hátrál.

HÓDULÁS, (ho-od-ul-ás) fn. tt. *hódulás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Szenvedő állapot, vagyis erőszakolt cselekvés, melynél fogva valaki hódulni kénytelen. V. ö. HÓDUL.

HÓDULAT, (ho-od-ul-at) fn. tt. *hódulat-ot*, harm. szr. *—a.* Hóduló cselekedet, vagyis végrehajtott, teljesített hódulás. L. HÓDOLAT.

HÓDULTAT, (ho-od-ul-tat) mivelt. m. *hódultat-tam*, *—tál*, *—ott.* Valakit hódulni kényszerít, igába hajt, reá bír, hogy alávesse magát.

HÓDULTATÁS, (ho-od-ul-tat-ás) fn. tt. *hódultatás-t*, tb. *—ok.* Erőszakoló cselekvés, mely által valakit hódulni, igába hajulni kényszerítnek.

HÓDULTATÓ, (ho-od-ul-tat-ó) mn. és fn. Ki mást hódulni kényszerít; hódító.

HÓDULTSÁG v. HÓDOLTSÁG, (ho-od-ul-t-ság) fn. tt. *hódultság-ot.* 1) Állapot, midőn valaki más hatalmába, igájába kerül; vagy pedig maga adja oda magát. 2) Hódult népek, nemzetek. Ily ért. használja Kemény János is, Pázmán lev. I. kötet.

HÓDÜREG, (hód-üreg) ösz. fn. lásd: HÓDLAK.

HÓDVAS, (hód-vas) ösz. fn. Vasból készített fogó eszköz a hódak ellen, melyet máskép *vidravasnak* is neveznek, s többféle apróbb négylábuak, pl. gerények, menyéték, patkányok törbe ejtésére használnak.

HÓDVADÁSZ, (hód-vadász) ösz. fn. L. HÓDÁSZ, (2).

HÓDZSÍR, (hód-zsír) ösz. fn. l. HÓDHÁJ.

HÓFA, (hó-fa) ösz. fn. Éjszakamerikai cserjefa, melynek tavaszszal igen sok fehér virága nyílik, melyek távolról hó gyanánt tünnek a szemekbe. (Chionanthus).

HÓFAJD, (hó-fajd) ösz. fn. A fajdok neméhez tartozó havasi madárfaj, mely télen csaknem hófehérré leszen, s férgekkel, különféle növényekkel, de

kivált nyirfa-rigyákkal táplálkozik. (Tetrao lagopus). V. ö. FAJD.

HÓFÁTYOL, (hó-fátyol) ösz. fn. Hófehérségü finom fátyol. Képes kifejezéssel hó, mely valamit fátyol gyanánt takar. *Hófátyollal födött mezőség.*

HÓFEHÉR, (hó-fehér) ösz. mn. Költői kifejezéssel am. oly fehér, mint a hó. *Hófehér nyak, vállak, kezek.*

HÓFEHÉRSÉG, (hó-fehérség) ösz. fn. Valaminek a hóhoz hasonló fehér szine.

HÓFEHÉRSÉGŰ, (hó-fehérségü) ösz. mn. Hóhoz hasonló fehérszinnel biró. Költői kifejezés.

HÓFEJÉR, l. HÓFEHÉR.

HÓFELLEG, (hó-felleg) ösz. fn. Hóval terhelt felleg; felhő, melyből hó esik.

HÓFELLEGES, (hó-fellegés) ösz. mn. Hófelleggel bevont. *Hófelleges égbolt, hegy.*

HÓFÉNY, (hó-fény) l. HÓVILÁG.

HÓFÉRGETEG, (hó-férgeteg) ösz. fn. Széllel, zivatarral eső hó.

HÓFUAT, HÓFUVAT, (hó-fuat v. -fuvat) ösz. fn. 1) Fergeteggel eső hó. 2) Szél által halomra fuvott hótömeg. *A hófuat miatt nem mehetnek a szekerek. Az árkok teli vannak hófuvattal.*

HÓFUATAG, (hó-fuvatag) l. HÓFUAT.

HÓFUVATÉK, (hó-fuvaték) l. HÓFUAT.

HÓGOLYÓ, (hó-golyó) ösz. fn. Golyóalakuvá öszvegömbölygetett hó. *Hógolyókkal dobálódzó gyermekek.*

HÓGOMOLYAG, (hó-gomolyag) lásd: HÓGOLYÓ.

HÓGÖMB, (hó-gömb) l. HÓGOLYÓ.

HÓGÖRGETEG, (hó-görgeteg) ösz. fn. A havasok oldalán helyéből elmozduló, s alább csuszó, leszakadozó hótömeg.

HÓGÚLA, (hó-gúla) ösz. fn. Gúla, melyet egymásra halmozott hóból emelnek. Tájdivatosan: *hógulya.*

HÓGULYA, l. HÓGOLYÓ és HÓGÚLA.

HOGY, (ho gy, a halotti beszéd irásával: *hug, huc*). 1) Kérdő kötszó, s am. mikép, mi módon? *Hogy vagy? Hogy érzed magad? Hogy mulattál? Hogy történhetett az? Hogy is volt? Hogy lehet az? Hogy hogy?* Megfelelnek neki: *így, úgy, imígy, amúgy, valahogy, akárhogy, sehogy, ahogyan úgy, jól, rosszul, lassan, frissen* stb. V. ö. HOL. Fölveszi az *an* képzőt is. *Hát te hogyan beszélsz, mintha kása volna a szádban? Hogyan áll a kalapod?* Különösen e szócskával tudakoljuk az áruk becsét, s ekkor am. mi áron, mily drágán? *Hogy vetted a lovakat? Hogy adod ezt a csikót? Hogy volt ezen kalap? Hogy adtátok el a búzát?* Ez értelemben *an* toldalék nem járul hozzá, hanem az árt, becset jelentő névhez *on, én, ön* rag tétetik. *Hogy vetted az ökröket? Négyszáz forinton.* Ha pedig nem az öszves áru becsét, hanem azt tudakolja valaki, hogy kel bizonyos mérték vagy rész valamiből, így felelünk: *Öt forintjával, tíz garasával* stb. *Hogy mérik a bort? Akóját tíz forintjával, itczéjét tizenkét krajczárjával. Hogy vettétek a tojást? Párját öt krajcsárjával.* 2) Nagyító értelemmel bír, s az alsó népnyelvben divatozik, leginkább *még, csak, no, már, ugyan* kötszócskákkal. *Úgy evett, ivott, hogy még. Oly derék legény, hogy csak. Úgy megütlek, hogy no. Fenyegetődzött, hogy csak ugyan. Oly szép huszast kaptam, hogy.* 3) Gúnyos értelme van ezen mondatokban: *Hogy is ne! Derék ember, hogy már!* 4) Okadó értelmet kap, midőn a *mivel* és *mint* szókkal tétetik öszve: *mivelhogy, minthogy*, régiesen: *miért hogy. Mivelhogy jól viselted magadat, megjutalmazlak. Minthogy drága minden, nem vásárlok semmit.* 5) *De* szócskával öszvetéve tagadást jelent. *Dehogy megyek én oda. Dehogy mondtam. Dehogy van az úgy, mint te beszéled. Dehogy, dehogy.* 6) *Ne* tagadó szócska elébe téve, s egy szóvá alakítva, a hangsuly a *hogy* előtagon van, s állító, bizonyító értelmet kap. *Hogyne volna pénze, midőn most adta el a gyapjút. Hogyne mennék, ha veletek mehetek. Hogyne szeretnélek téged kedves gyermekem.* Ha pedig elválasztva iratnak: *hogy ne*, a hangsuly a *ne* szócskára esik, (s a ‚hogy' elveszti azt, mivel egymás után két hangsuly öszve nem fér), s egészen más értelmök és ige-vonzatuk van; pl. *Kért, hogy ne menjek el. Hogy ne hazudjak, voltunk legalább is százan.* V. ö. NEHOGY. 7) *Hogynem*, régiesen *hogysem* helyett. L. külön czikkben: HOGYNEM. 8) Mind hangra, mind értelemre nézve megfelel a görög *ὅτι*, s latin *quod* kötszóknak, pl. *Tudom, hogy hazádat szereted. Beszélik, hogy az ellenség békét akar kötni.* 9) Megfelel a latin *ut* és *ne* szócskáknak is. *Tanácsolom, hogy elmenj. Félek, hogy a sok kártyajáték megbuktat.* Minthogy a két végső értelménél fogva a beszédben gyakran előfordulhat, rajta kell lenni, kivált az irónak, hogy mennyire lehet, ritkíttassék, mi egyszerü mondatokban gyakran egyszerü kihagyás által is megeshetik, pl. ezek helyett: *tudom, hogy nem haragszol, hogy meg nem látogattalak; remélem, hogy eljösz velem, hogy az erdőt megnézzük*, kihagyások által így szólhatunk: *tudom, nem haragszol, hogy meg nem látogattalak; remélem, eljösz velem az erdőt megnézni.* 10) *Hogy is ne!* gúnyolódva, tagadólag felelő. *Édes apám! pénzt kérek egy kis bámulatságra. Hogy is ne!*

Egy 1558-diki levélben (Szalay Á. gyüjt.), kétszer is eléjön a puszta gyök *ho*, ‚hogy' helyett. „Akkoron ö nagysága izent vala énneke[m), Szengorotra (Szent-Grótra?) mennék, ho megérteném, ho ha akargyák (= akarják) Borbálának kongyát (= gondját) viselni, avagy nem.

HOGYA, falu Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *Hogyá-n, —ra, —ról.*

HOGYAN, (ho-gy-an) ih. mely által valamit kérdezünk, s am. miképen, mimódon? *Hogyan vagy? Hogyan jutottál ide? Hogyan van, hogyan nincs, magam sem tudom. Valahogyan, sehogyan, akárhogyan.* V. ö. HOGY.

HOGYANLÉT, (hogyan lét) ösz. fn. Általán jelenti valakinek jelen állapotát, helyzetét, különösen egészségét. *Valakinek hogyanléte felöl tudakozódni.* Rövidebben : *hogylét.*

HOGYIS, falu Bihar megyében ; helyr. *Hogyis-on, —ra, —ról.*

HOGYIS NE, l. HOGY alatt 10).

HOGYNEM, (hogy-nem) ösz. határozó. Régiesen am. a mai *hogysem.* „Bizonyára ez étkekbe(n) több méreg hogynem méz vagyon." Pesti Gábor meséi.

HOGYNEMHA, (hogy-nem-ha) ösz. ih. A régi Passióban e helyett mintha. „Nagyobb malasztot és érdemet nyer Istentül, hogynemha mind egész keresztyénség imádna érötte."

HOGYNEMMINT, (hogy-nem-mint) ösz. ih. Régiesen am. a mai *hogysemmint*, *hogysem.* „Inkább akarom venni a jelenvalónak kicsin voltát, hogynemmint a távolvalónak nagy voltát." Pesti Gábor meséi.

HOGYSEM, HOGYSEMMINT, l. HOGYNEM, HOGYNEMMINT.

HÓHALOM, (hó-halom) ösz. fn. Halomra gyült vagy gyüjtött hó. *Hóhalmon épült világ boldogsága.* (Halotti ének).

HÓHÁR, l. HÓHÉR.

HÓHARMAT, (hó-harmat) ösz. fn. Az ország több vidékein, pl. Baranyában, valamint a székelyeknél is am. nagy dér, mely vékony hólepel gyanánt födi el a testek fölszinét, zuzmara.

HÓHARMATOS, (hó-harmatos) ösz. mn. Hóharmattal bevont, födött; zuzmarás. *Hóharmatos füvek, fák. Hóharmatos hajak.* V. ö. HÓHARMAT.

HÓHATÁR, (hó-határ) ösz. fn. A földiratban azon határ vagy vonal az igen magas hegyeken, a honnan kezdve föntebb örökös hó uralg. V. ö. HÓBIRODALOM.

HÓHÉR, (illirül *hóhár)* fn. tt. *hóhér-t*, tb. *—ok,* harm. szr. *—a* v. *—ja.* Törvényszolga, ki az elitéltekre biróilag kimondott testi, különösen halálos büntetést végrehajtja ; máskép : *bakó. Hóhérmester, hóhérlegény, hóhérinas. Hóhérnak általadni a gonosztévöt. A hóhér akaszt, fejez, kerékben tör, vessző* stb. *Hóhér vágja le. Hóhér üsse meg. Ha a puszta vádlás elég, sok ártatlan kerül hóhérkézre.* (Km.). *Hóhérnál is kegyetlenebb. Hóhér köteléről leszakadt gaz ember. Hóhér pallosa.* Átv. ért. kegyetlen kínzó, gyötrő, vérengző ember, gyilkos. *Te vagy az én hóhérom.* Néhutt, nálunk is : *hóhár.*

HÓHÉRBÁRD, (hóhér-bárd) ösz. fn. Bárdalakú ölöszerszáma a hóhérnak. *Hóhérbárd alatt vérzeni el.*

HÓHÉRINAS, (hóhér-inas) ösz. fn. Hóhér szolgája, tanítványa, segéde.

HÓHÉRKODIK, (hóhér-kod-ik) k. m. *hóhérkod-tam, —tál, —ott.* Hóhéri szolgálatot tesz, azaz elitélteket nyakaz, akaszt, kerékbe tör stb. Átv. ért. kegyetlenkedik, ádázkodik.

HÓHÉRLÁS, l. HÓHÉROLÁS.

HÓHÉRLEGÉNY, l. HÓHÉRINAS.

HÓHÉROL, (hóhér-ol) áth. m. *hóhérol-t.* Valakit hóhér módjára kegyetlenül kínoz.

HÓHÉROLÁS, (hóhér-ol-ás) fn. tt. *hóhérolás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Hóhér módjára kegyetlen kinzás.

HÓHÉROS, (hóhér-os) mn. tt. *hóhéros-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Hóhérmodorú, hóhér tulajdonságaival biró, hóhérszerü ; kegyetlen, vérengző, gyilkoló, kinzó. *Hóhéros bánásmód.*

HÓHÉRPALLOS, (hóhér-pallos) ösz. fn. Széles pengéjü pallos, melylyel a hóhérok a vesztendők fejét leütik. *Hóhérpallos alá kerülni.* Máskép : *pósslár.*

HÓHÉRSÁG, (hóhér-ság) fn. tt. *hóhérság-ot,* harm. szr. *—a.* 1) Hóhéri mesterség vagy szolgálat. *Hóhérságot tanulni, gyakorolni. Hóhérságból élni.* 2) Hóhéri kegyetlenség, vérengzés, öldöklés.

HOHO, l. HO, (3).

HOHÓ, (ho-hó) indulatszó, s am. megállj ; lassan, ne oly tüzesen. *Hohó, ne siess oly nagyon. Hohó legény, nagy fát mozgatsz.* Néha csodálkozást jelent, pl. *Hohó, mi az? Hohó, tehát úgy vagyunk.*

HÓHÖMP, (hó-hömp) l. HÓOMLATAG.

HÓJAG ; HÓJAGBORSÓ stb. l. HÓLYAG ; HÓLYAGBORSÓ stb.

HOJAGOS, (1), (hoj-ag-os) mn. tt. *hojagos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Mondják oltott megyről, cseresznyéről, melyek rendszerént nagyobbak, s hólyag alakúak. *Hojagos megy, cseresznye.* Nem más mint a *hólyagos* mn. L. ezt.

HOJAGOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *hojagos-t,* tb. *—ok.* Erdélyben am. kiégetéskor apró hólyagokban felpuffadt oldalu kisebb-nagyobb ivóedény.

HOJP, (hoj-p, azaz haj-p v. haj-v) elvont törzse *hojpacs, hojpad* szóknak ; l. ezeket.

HOJPACS, (hoj-, azaz haj-p-acs v. haj-v-acs) fn. tt. *hojpacsot.* A székelyeknél am. gyönge horpadás, kissé behorpadás, behajlás. A *hoj* nyilván azonos *haj* gyökkel.

HOJPACSOS, (hoj-, azaz haj-p-acs-os) mn. tt. *hojpacsos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kriza J. szerént am. kissé horpadtas, horpadásos, behajlott.

HOJPAD, (hoj-, azaz haj-p-ad v. haj-v-ad) önh. m. *hojpad-tam, —tál, —t* v. *—ott.* Kriza J. szerént gyöngén v. kissé behorpad, behajlik.

HOJPADTAS, (hoj-, azaz haj-p-ad-t-as v. haj-v-ad-t-as) mn. tt. *hojpadtas-t,* tb. *—ak.* Kissé horpadásos.

HOJSZA, (1), fn. tt. *hojszát.* Tengeri madárfaj, körülbelül fecskenagyságu, különösen az éjszaki és atlanti tengeren tartózkodik, s oly közel repül a víz szinéhez, mintha futna fölötte, honnan a legnagyobb zivatarokban sem távozik. (Procellaria).

HOJSZA, (2), indulatszó, *hoj* (haj) és *sza* szócskákból öszvetéve, s am. *rajta! uszu! neki!* Leginkább a kutyákat szokás biztatni vele. Az ökörhajtók nyelvén am. *hajsz, hajsza,* azaz balfelé kanyarulj, hozzád.

HOJSZOGAT, (hoj-sz-og-at) áth. m. *hojszogattam*, *—tál*, *—ott*. ‚Hojsza' indulatszóval biztat, hajt vagy terel. Különösen 1) az ebet valaki vagy valami után uszogatja; 2) az ökröt balfelé terelgeti. Némely tájakon : *hajszogat*.

HOJSZOGATÁS, (hoj-sz-og-at-ás) fn. tt. *hojszogatás-t*, tb. *—ok*. ‚Hojsza' szóval biztatás, terelgetés; uszogatás.

HOJSZU, székelyes tájejtéssel am. *Hosszú*, lásd ezt.

HÓK! (hó-k v. ho-ok) indulatszó. Tájdivatosan am. más szójárással : *hők*. Hók-ne hók! (Lugossy József).

HÓKA, (hó-ka) mn. tt. *hókát*. Oly állatról mondjuk, melynek homlokán fehér folt van. *Hóka ló*, *hóka kecske*. *Hóka lovam*, *jó paripám*, *kell-e szép salangos szerszám?* (Népd.). Máskép : *hódas* v. *hódos*, v. *holdas*. Használtatik főnevül is, oly lónak elnevezésére, melynek fehér folt van a homlokán. *Hóka ne!*

HOKÁDZIK, (hok-ó-ad-oz-ik, azaz bók-ol-ad-oz-ik) k. m. *hokádz-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Székely szójárás szerint am. félig elszunnyad, bóbiskol, szunydikál.

HÓKAMALOM, puszta Somogy megyében; helyr. *Hókamalom-ba*, *—ban*, *—ból*.

HÓKÁS, (hó-ka-as) tt. *hókás-t* v. *—at*. lásd : HÓKA.

HÓKONY, fn. tt. *hókony-t*, tb. *—ok*. Dunán tuli tájszó, s am. kis fejsze, balta. Valószinüen a német *Hacke* szóból módosult.

HÓKÖZ, l. HOLDKÖZ.

HOL, (1), helykérdő ih. (l. HON, igehatározót is). Am. Mely helyen v. helyütt? A magyarban mind a három hang saját jelentéssel bír. Fő alkotó része a távolra mutató *o*, s egy az *o-tt*, *o-da*, *o-ly*, *o-nn-an*, *o-nn-ét* szók gyökével, melyeknek a közelre mutató *i-tt*, *i-de*, *i-ly*, *i-nn-en*, *i-nn-ét* felelnek meg. Ezen *o* némely származékokban és öszvetételekben *u*-ra változik által, mint : *u-gy*, *am-u-gy*, *né-h-u-tt*, *más-u-tt*, *minden-h-u-tt*, (o-gy, am-o-gy, né-h-o-tt, más-o-tt, minden-h-o-tt helyett); néha öszvehúzva *há* is, pl. *hány* = ho-anny-i. Az *l* helyképző betű, mint a *túl*, *távol*, *közel* határzókból kitetszik, mely tájdivatosan a szinte helyet jelentő *n* betüvel felcseréltetik : *hon*, *hun*. Végre, az elül álló *h* kérdő értelemmel bir, mint a rokon származásu *h-o-v-á* (h-o-a), *h-o-gy-an*, *h-o-ly-an* (millyen), *h-o-nn-an* szók elemzése mutatja. Sínai nyelven *hó* am. quis? quid? Az árja családban is a kérdő névmások gyökei Bopp Ferencz szerént, a szanszkritban *ka*, *ku*, *ki*, (innen a nálunk ismeretesb latin *qu-is*, *qu-id*, *cu-ius*, *cu-i* stb.), a hellenben *κο* (joniailag), és *πο*, góthban *hva* stb. Innen továbbá közelebbről a szanszkrit *ku-tra* (hol?), *ku-tas* (honnan?), *kva* (= *ku-a*, hol?), zend *kutha* (hogy?). Ugyanezen *o*, s illetőleg *u* (egyesülve a megelőző torok betűkkel), megvan a görög *πῦ* (= szanszkrit *kva)*, latin *u-bi* (Benfey véleménye szerént is am. *cubi)*, *u-nde*, (= cunde), *quo*, góth *hv-ar* (honnan a német *w-o)* stb. kérdőkben is. A *hol* kérdőnek első betűje tehát jelent kérdést, a második távolságot, a harmadik helyet, s am. mely helyen? v. mely helyben? v. mely helyütt? Ennélfogva vonz a) állapító (an, on, én, ön), b) marasztaló (ban, ben), c) helymutató (t, tt, ott, ött) ragú neveket, pl. *Hol fészkel a gólya? Magas helyeken. Hol legel a nyáj? A réteken, mezőkön. Hol voltál? A kertben. Hol születtél? Fehérvárott.* Különösen, a magyarbirodalmi várak, városok, faluk és puszták nevei ezen kérdésre : *hol?* mai általánosabb szokás szerént következő szabályok szerént ragoztatnak : 1) *On*, *ön*, *én* ragot vesznek fel a) a magánhangzón végződő helynevek, pl. *Budán*, *Kassán*, *Szikszón*, *Pápán*, *Türjén*, *Görbőn*, *Gönyűn*. Kivétetnek némely tájragozások, pl. *Tata*, *Tatában*; *Kálló*, *Kállóban*; az *i* s *u* végzetüek általán, pl. *Petriben*, *Újfaluban*; b) A *b*, *cz*, *cs*, *d*, *f*, *g*, *gy*, *h*, *j*, *k*, *l*, *ly*, *p*, *r*, *s*, *sz*, *ty*, *z* és *zs* végzetüek, mint : *Pesten*, *Vereben*, *Horpácson*, *Léhen*, *Miskolczon*, *Aradon* stb. Kivétetnek itt is némelyek, pl. *Zágráb*, *Győr*, *Eger*, *Modor*, *Nagyszombat*, *Rimaszombat*, *Tokaj*, *Újhely* stb. Általán erre nézve az illető vidék szokása határoz leginkább. Mindazok, melyek *on-*, *én-*, *ön*-nel ragozandók, ezen kérdésre : *hová? ra, re*; s ezen kérdésre : *honnan? ról, ről* ragokat kivánnak, mint : *Budára*, *Pestre*, *Verebre*. 2) *Ban*, *ben* ragot kivánnak a) világrészek, birodalmak, országok, tartományok, vármegyék, szigetek, vidékek, erdők, ligetek nevei, pl. *Áfrikában*, *Indiában*, *Schweisban*, *Erdélyben*, *Bánságban* stb. b) A külföldi várak, városok és faluk nevei általán, akármily végzetüek legyenek, pl. *Bécsben*, *Prágában*, *Berlinben*, *Párisban*. c) Az *m*, *n* és *ny* végzetü hazai helységnevek, pl. *Veszprém*, *Komárom*, *Pozsony*, *Soprony*, *Mosony*. d) Bármely végzetü megyei, kerületi s széki nevek. Innen a különbség, pl. ezek között : *Pesten* és *Pestben*, *Hevesen* és *Hevesben*, *Tornán* és *Tornában*, *Aradon* és *Aradban*; *Nyitrán* és *Nyitrában*. e) Az *i* és *u ü* önhangzón végződő hazai helység nevek is általán : *Németiben*, *Petriben*, *Keserüben*, *Hosszúfaluban*. Régenten közönségesebben divatozott mindenféle végzetü magyarországi helyneveknél *ban*, *ben* vagy *on*, *én*, *ön* helyett : *t* v. *-tt*, pl. *Sopronyt*, *Szőllőst*, *Pécsett* v. *Pécsött*, *Fejérvárt* v. *Fejérvárott*. — A *ban*, *ben*-vel ragozandók, ezen kérdésre : *hová*, *ba be*, s régiesen általánosabban is *vá vé* ragokat vesznek föl, mint *Áfrikába*, *Bécsbe*, *Komáromba*; továbbá régiesen : *Terebessé* (= Terebesvé), *Győrré* (ma is), *Pécscsé*; és ezen kérdésre : *honnan*, *ból*, *ből*, régiesen : *ól*, *öl*, mint : *Bécsből*, *Komáromból*, régiesen : *Pécsül* v. *Pécsöl*. A régies példák Szalay A. 400 levélgyüjteményéből vannak kiírva. 3) A helyek köznevei után, milyenek : falu, város, erdő, liget, mező, rét, nádas, út, az illető ragozást részint a szokás, részint a vonzó igék határozzák meg, pl. *falun* v. *faluban*, *városon* v. *városban lakni*; *erdőn*, *ligeteken*, *mezőkön éneklő madarak*. *Zöld erdőben*, *zöld mezőben gerliczék énekelnek*. (Népd.). *Úton járni*, *útban*

lenni stb. Midőn a *hol* szó elébe némely határozó szók, mint: *né, se, bár, akár, minden, vala* stb. tétetnek, am. helyen, pl. *néhol* = némely helyen, sehol = se helyen, *akárhol* = akármely helyen, *mindenhol* = minden helyen, *százhol* = száz helyen, *valahol* = valamely helyen stb. Magában is eléjön, *valahol* helyett, pl. „Harmad jószág: az szent alázatosság. Ó ki nagy kéncs! ha hol bizonynyal lelettetik." Carthausi névtelen. Ezen összvetételekben pedig: *holmi, holvaló, holízben, holmikor* am. némely, azaz némely mi v. valami, némely való, némely izben, némely mikor. *Majd, most* értelemmel bir ezekben: *hol itt, hol ott, hol így, hol úgy, hol jön, hol megy*, azaz majd itt, majd ott, majd így, majd úgy, majd jön, majd megy, vagy: most itt, most ott, most így, most úgy stb. Ezen mondatkákban: *hol volt, hol nem volt* am. volt is, nem is. A mesélők nyelvén pedig am. hol volt, vagy hol nem volt, (nem tudom, de elég az hozzá, hogy) volt egyszer stb.

HOL, (2), elavult fn., mely a szintén kiavult *holda, holval*, és a köz divatú *holnap* időhatározókban is megvagyon. Régi jelentése: hajnal, reggel, nap kelte; továbbá, am. azon nap, mely a legközelebbi hajnal után következik. Innét a régies: *holval*, azaz regvel = *holnap* (mane, cras). *És igen holval felkelvén, elmene puszta helyre*, (et diluculo valde). Münch. cod. Gyöke vagy a fehérséget s fényességet jelentő *ho* (hó), (honnan ,hal-vány' is), minthogy reggel, hajnalban fényesedik, világosodik az ég; vagy hihetőbben, az emelkedés, kelés eszméjét kifejező *ho*, minél fogva *hol* annyi, mint kel v. köl, kelet, világ vagy nap kelte; így a nap alászállta, esése: *est*: tehát *hol-val*, (= kel-vel, köl-vel) am. nap keltével (regvel v. reggel, hajnalban), valamint: *est-vel* am. nap nyugtával. A finn *koi* Fábián I. szerént am. prima lux matutina. Más eredetű: *hajnal*. V. ö. HAJNAL. Ezen két fogalmat: *regvel* és *legközelebbi nap*, más nyelveken is azonosították, ilyenek a görög-latin *aurora* és *αὔριον*, német *Morgen* és *morgen*, illir *jutro* és *zajutro*, s Hunfalvy P. szerént a finn *huomen* és *huomi*.

Különös figyelmet érdemel Bopp Ferencz véleménye (391. és 392. §§.) a szanszkrit *hjasz* (am. tegnap) és *çvasz* (am. holnap) szók származtatására nézve. T. i. szerinte általában a ,tegnap', ,ma' (a régi halotti könyörgésben: ,ez nāpōn') és ,holnap' időt jelentő szókban névmások és a nap nevezetei (Tagesbenennungen) foglaltatnak. Különösen 1-ször *hjasz* szóban az első rész *hi*, a másik pedig *divasz* (= dies, nap) rövidülete, a latin *heri* v. *hesi* (hes-ternus) szóban is nyilván meglátszik a *hi-c* névmás, így a görög *χθές*-ben is a *χ*, *h* helyett van; az egész tehát: *hj-asz* am. azon nap, (jener Tag); 2-szor *çvasz* szóban az első rész *ç* = *k* szintén am. *ka* v. *ki*, v. *ku* kérdő, illetőleg mutató névmás és *vasz* szintén *divasz*, tehát ez is am. azon nap, t. i. előre, (jener Tag vorwärts; a ,ma' nevezete csaknem mindenütt világosabb, pl. a latin *hodie* am. *hoc die*, a német *heute* Heyse szerént am. *hiu-tagu*). Ha ezen fejtegetéseket vennők alapul: a magyar *tegnap* annyi volna, mint eddig-, vagy régiesen *eddég-nap* v. *ittég-nap*, mely, mint tudjuk régente csak *tege, tegett, tegeten* egyszerü alakokban is használtatott; (im-ént szintén am. em-ént; lásd: IMÉNT); és *holnap* am. *ahol-nap*, (valamint *ez napon* am. e jelen napon); melyekben még tisztábban megvolnának az elemek, sőt magok a fogalmak is tisztábban látszanának, mint a föntebbi fejtegetésekben.

HÓLABDA, (hó-labda) l. HÓGÖMB.

HÓLAM, (hó-lam) ösz. fn. Lam vagy lust, vagy nedvesség, az elolvadt, vizzé vált hóból. *Hólamtól átázott lábbeli, ruha alja.*

HÓLAMOS, (hó-lamos) ösz. mn. Hólammal bemocskolt, nedvesített, hólamtól átázott. *Hólamos ruha.*

HOLBÁK, falu Erdélyben, Fogaras vidékében; helyr. *Holbák-on, —ra, —ról.*

HOLCSIKÓCZ, falu Zemplén megyében; helyr. *Holcsikócz-on, —ra, —ról.*

HOLD, (ho-l-d) fn. tt. *hold-at*, harm. szr. *—ja.* Eredetileg valószinüen *hód*, (lásd ezt) s *l* becsusztatása által elveté a hosszu hangzó vonását. Példák vannak erre a *csók, csóka, szőke* szókban, melyeket a nyalkán vagy szépen beszélni akaró köznép több vidékeken így ejt ki: *csolk, csolka, szölke*. Ide tartozik az *oltalom* is, *ótalom* helyett. Némelyek égi test értelmében akként is származtatják: *holt*, t. i. holtvilág, azaz halvány világ. És földmérték értelmében *hoföld*, azaz iga föld. Egyébiránt mint köz divatu az irodalomban is elfogadtatott és pedig mindkét értelmében, azaz 1) mint égi test, 2) mint földosztály, lánczföld (jugerum). *Holdfogyatkozás, holdvilág. Megujúl, megtelik a hold. A holdnak udvara van. Világít, bujkál a hold.*

„Kél a hold az éj lovagja;
Hold kiséretében,
Mint hüséges apród, a kis
Esti csillag mégyen.
Indulóban vagyok én is,
S nem megyek magamban:
Holddal esti csillag, vélem
Égő szerelem van." Petőfy.

Továbbá: *Holdszámra fizetni a földbirtoktól. Száz hold erdő. Ezer hold mező.* V. ö. HÓD, (1), és (3).

HOLDA, (hol-da) l. HÓDA.

HOLDAD, (hold-ad, vagyis hold-a-d) mn. tt. *holdadot*. Hold alakú.

HOLDAI, (hol-da-i) l. HOLNAPI.

HOLDAKELVE, (holda-kelve) ösz. ih. Régi kifejezés. Reggel, legközelebbi napkeletkor. V. ö. HÓDA, (2).

HOLDAS, (ho-l-d-as) mn. tt. *holdas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Hódos v. hódas, azaz fehér folttal, fehér csillaggal jegyzett. Ezen értelemben fordúl elé a *„Napos holdas lovak"* czímü népmesében. 2) Holdat ábrázoló rajzokkal, képekkel, faragványokkal stb. ékesített. *Holdas lobogó. Holdas török sátorok.* 3)

Átv. ért. hóbolygó; helytelen eszű, változékony kedélyű. V. ö. HÓBOLYGÓ.

HOLDASSÁG, (ho-l-d-as-ság) fn. tt. *holdasság-ot.* Nyavalya, mely a benne szenvedőket rendesen holdváltozások alkalmával lepi meg. Átv. ért. eszelősség, változékony kedély, hóbortosság. V. ö. HÓBOLYGÓ.

HOLDÁSZ, (ho-l-d-ász) fn. tt. *holdász-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Égvizsgáló, ki különösen a holdat tűzte ki észrevételei, vizsgálódásai és leirása tárgyaul. Olyan szó, mint: *csillagász.*

HOLDCSIGA, (hold-csiga) ösz. fn. Általán, kerekded gömbölyü csiga, különösen keletindiai csiganem, melynek héja vékony, holdalakú, s kevessé domború. (Turbo, ostrea pleuronectes).

HOLDESZTENDŐ, (hold-esztendő) l. HOLDÉV.

HOLDÉV, (hold-év) ösz. fn. Időszak, mely alatt a hold földünk körüli futását tizenkétszer végzi, s am. 354 nap, 8 óra, 48 $^{36}/_{60}$ percz. (Annus lunaris).

HOLDFÉNY, (hold-fény) l. HOLDVILÁG.

HOLDFOGYATKOZÁS, (hold-fogyatkozás) ösz. fn. A holdnak besötétedése vagy elhomályosodása, mi akkor történik, ha teljes fényében van, s a föld épen a nap és hold közé esvén, árnyékával homályt vet reá.

HOLDFOGYTA, (hold-fogyta) ösz. fn. A hold fényének azon változási állapota, midőn tölte után ismét fokonként sötétedni kezd; a hold utolsó negyede.

HOLDFOLTOK, (hold-foltok) ösz. fn. többes szám. tt. *holdfoltok-at.* Foltok, melyek a holdban, vagyis holdnak fölszinén láthatók, s melyeket a holdászok részént hegyeknek, részént völgyeknek tartanak.

HOLDFORGÁS, (hold-forgás) ösz. fn. A holdnak járása, keringése a föld körül, s fölkeltétől nyugtáig.

HOLDFÖLD, (hold-föld) ösz. fn. Egy hold föld. Ha a számot kiteszszük, akkor külön írjuk, pl. két, három, tíz, száz, ezer hold föld.

HOLDFŰ, l. HOLDRUTA.

HOLDHÓ v. HOLDHÓNAP, (hold-hó v. -hónap) ösz. fn. Hó v. hónap, mely a hold járása, vagyis változásainak köre által határoztatik meg; időszak egyik holdujulástól a másikig. Áll 29 napból, 12 órából, 44 $^{3}/_{60}$ perczből. (Mensis lunaris).

HOLDIRAT, (hold-irat) ösz. fn. A hold égi testnek tudományos leirása.

HOLDÍT, HOLDOL, régiesek, *hódít, hódol* helyett; l. ezeket.

HOLDJÁRÁS, (hold-járás) l. HOLDFORGÁS.

HOLDKÉP, (hold-kép) ösz. fn. A hold tekéjének rajzképe, mely annak a csillagászok által észrevett foltjait ábrázolja.

HOLDKÓR, (hold-kór) ösz. fn. és mn. l. HOLDAS és HOLDASSÁG.

HOLDKÓROS, (hold-kóros) ösz. mn. l. HOLDAS.

HOLDKÓRSÁG, (hold-kórság) l. HOLDASSÁG.

HOLDKÖZ, (hold-köz) ösz. fn. Időköz, holdujulástól holdtöltig vagy holdtölttől holdujulásig.

HOLDKULCS, (hold-kulcs) ösz. fn. Az időtanban így neveztetnek azon számok, melyek azt mutatják, hány nap múlt el új esztendő előtt az elébbi esztendőnek legutóbbi hold ujulása után, pl. ha az utósó holdujulás december 20-án történt, a reá következő évnek 11 holdkulcsa maradt. Tulajdonkép tehát a holdkulcs a holdnak azon korát mutatja, melyben az december 31-én van. A keresztény husvétet ezen holdkulcs szerént határozzák meg. (Epacta).

HOLDLAKOS, (hold-lakos) ösz. fn. A csillagászok gyanitása szerint, a holdban lakó lények.

HOLDLEIRÁS, (hold-le-irás) lásd: HOLDIRAT.

HOLDMÁS, (hold-más) ösz. fn. Légtünemény, vagyis hold képe, mely néha a valódi hold mellett tünik elé, rendesen fehérsugaras vonalak kiséretében. (Paraselene).

HOLDMÉRÉS, falu Arad megyében; helyr. *Holdmérés-én, —re, —ről.*

HOLD-MEZŐ-VÁSÁRHELY, mezőváros Csongrád megyében; helyr. *Vasárhely-én* v. *—t, —re, —ről.*

HOLDMORKOLÁB, (hold-morkoláb) l. HOLDFOGYATKOZÁS, v. ö. MORKOLÁB.

HOLDNAP, (hold-nap) ösz. fn. Időszak egyik új holdtól a másikig; szokottabban: *hónap* v. *hó.*

HOLDNEGYED, (hold-negyed) ösz. fn. 1) Tulajdonképen a megvilágosított hold fölszinének egy-egy negyede volna, amint t. i. minden hetedik nap, s néhány óra és percz után szemünkbe tünik, különösen új holdtól addig, midőn a hold fölszine félig megvilágosodik; innen azon időig, mikor egész fényében tünik elé; azután, midőn félig elfogy; végre teljes fogytáig. Azonban köz divat szerént csak a közbülső időszakaszok tartják meg e nevezetet, első félhold és holdtölte közt: *első (hold-)negyed,* s holdtölte után: *utolsó (hold-)negyed.* 2) Azon idő, mely egy ily negyedtől a másikig eltelik. *Egy holdnegyed alatt.*

HOLDÓRA, (hold-óra) ösz. fn. Óra, mely az éjjeli időpontokat a holdvilágnál épen úgy kimutatja, mint a nappali időt a napóra. V. ö. NAPÓRA.

HOLDRUTA, (hold-ruta) ösz. fn. Aszú halmokon és mezőkön tenyésző növény a ruták neméből, melynek rostos gyökere leves, lágy és zöldsárga és holdalaku leveleket hajt. (Osmunda lunaria).

HOLDSÜTÖTTE, (hold-sütötte) ösz. mn. Amire a hold világít vagy világított. *Az éji utas előtt a távolban csak a holdsütötte tornyok látszanak.*

HOLDTAJTÉK, (hold-tajték) ösz. fn. Fehér mészkő, mely a sziklák és hegymélységek repedékei-

ben találtatik, s vizzel föleresztve a tejhez hasonló fehérségü. (Lac lunae).

HOLDTÁNYÉR, (hold-tányér) ösz. fn. A holdtekének a nap által megvilágosított féloldala, mely fényes tányér gyanánt tünik szemeinkbe. (Discus lunae).

HOLDTÖLTE, (hold-tölte) ösz. fn. Azon időpont, midőn a nap sugarai az egész holdtányért megfényesítik. *Valamely mesei munkába holdtöltekor kezdeni.* Ilyenkor a hold neve: *telihold.*

HOLDUJSÁG, (hold-ujság) ösz. fn. Hold állapota, midőn teljes fogyta után ismét azon pontra fordúl, melyen a naptól fényesedni kezd; másképp: *újhold.*

HOLDÚJULÁS, (hold-újulás) l. HOLDÚJSÁG.

HOLDVAK, (hold-vak) ösz. fn. Holdvakságban szenvedő, pl. ló. V. ö. HOLDVAKSÁG.

HOLDVAKSÁG, (hold-vakság) ösz. fn. A hold változásaival viszonyban álló vakság, mely a lovakat szokta meglepni. Olynemü nyavalya, mint embereknél az úgy nevezett *farkasszetétség.*

HOLDVÁLTOZÁS, (hold-változás) ösz. fn. Általán a holdnak naponkénti telése vagy fogyása, különösen a hold járásának négy fő szakasza. V. ö. HOLDNEGYED.

HOLDVILÁG, (1), (hold-világ) ösz. fn. Világ vagy fény, melyet a hold ád. *Holdvilágnál sétálni, dolgozni, fonni. Tiszta, fényes holdvilág. Holdvilágnál meg nem érik a szölö.* (Km.). Hibásan szokták némelyek mondani: *süt a hold* vagy *holdvilág*, ‚fénylik' helyett.

HOLDVILÁG, (2), falu Erdélyben, Segesvár székben; CSICSÓ—, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Holdvilág-on, —ra, —ról.*

HOLDVILÁGOS, (hold-világos) ösz. mn. Holdvilágtól fénylő. *Holdvilágos éj.*

„Holdvilágos szép este van,
Egy mécs sem ég a faluban." Népdal.

HÓLÉ, (hó-lé) ösz. fn. Vizzé olvadt hó. *Hólével mosdani. Hólé borítja a vetéseket, legelőket.*

HÓLÉG, (hó-lég) ösz. fn. 1) A légnek azon sajátságos mérséklete, hidegsége, melyet a hó okoz. 2) L. HÓBIRODALOM.

HÓLEPEL, (hó-lepel) ösz. fn. Átv. ért. hóboríték. *Hólepel fedi a mezőket.*

HÓLEPTE, (hó-lepte) ösz. mn. Amit hó fedett vagy borított be. *Hólepte hegy, térség, vidék.*

HOLGYA, falu Erdélyben, Hunyad megyében; helyr. *Holgyá-n, —ra, —ról.*

HOLGYOMÁL, (Kassai J. szerént: hölgy-mál) ösz. fn. Növénynem az együttnemzők seregéből és egyenlőnősök rendéből; vaczka kopasz, csészéje födelesen pikkelyes, fészke tojásdad vagy hengeres, bóbitája szőrös, virága sárga. (Hieracium). Azt mondják, hogy Diószegiék ‚hol gyom áll'-ból alkották volna.

HOLICS, mezőváros Nyitra megyében; helyr. *Holics-on, —ra, —ról.*

HOLLA, (hol-la) indulatszó, mely által valaki jó kedvét vagy fenhéjazó természetét jelenti ki. A *hollároz* igének törzsöke, s a magasságot, emelkedést jelentő *ho* gyökből ered.

HOLLÁD, falu Somogy megyében; helyr. *Hollád-on, —ra, —ról.*

HOLLAL, l. HOLVAL.

HOLLAND, fn. l. NÉMETALFÖLD.

HOLLANDI, mn. l. NÉMETALFÖLDI.

HOLLANDIA, fn. l. NÉMETALFÖLD.

HOLLÁROZ, (holl-ár-oz) önh. m. *hollároz-tam, —tál, —ott.* Tulajdon ért. *holla! holla!* felkiáltás által széles kedvet mutat. Átv. ért. fenhéjaz, nagyra van. Győr és Pápa vidékén divatos.

HOLLÉT, (hol-lét) ösz. fn. Mely helyen tartózkodás. *NN. kinek holléte nincs tudva, idéztetik.* (Ubicatio).

HOLLÓ, (1), (hor-l-ó, vagyis hor-ol-ó) fn. tt. *holló-t.* A varjúk nemzetségéhez tartozó, s köztök legnagyobb madárfaj, fényes fekete tollú, s különösen dögtestekkel táplálkozó. *Fekete, mint a holló. Lovait a hollók kisérik*, am. dögrováson vannak. *Hollóhozta semmiházi ember.* (Km.). *Ritka dolog a fehér holló.* (Km.). Gyöke a hangutánzó *hor*, mert ez a hollónak egyik sajátságos hangja, ennél fogva *holló*, am. *hor* hangon kiáltó. Egészen megfelel a *hor* hangnak *kár*, honnan: *károg a holló, hollókárogás;* innen továbbá a latin *cor-vus, cor-n-ix*, hellén κόρ-αξ, κρά-ζω, szanszkrit *káravasz*, német *Krähe, krä-ch-zen*, régi felső német *hruoh, hra-b-an*, (honnan *Rabe)*, lengyel *kru-k*, arab *gur-ab*, héber ערב ('or-eb) stb. S holló szóban az *r* úgy változott *l*-lé, mint *sarló, tarló, orló* szókból lett: salló, talló, olló. Hasonló utánzással kapták neveiket: *varju*, a *var* (mely szintén = *hor), csóka* a *csó* v. *csav, kánya* a *kány* hangoktól stb. A hollót e hangok kiejtésére: *hol lakol*, nem nehéz megtanítani.

HOLLÓ, (2), falu Erdélyben, Csík székben; helyr. *Holló-n, —ra, —ról.*

HOLLÓD, völgy; mint falu más néven: *Hidastelek*, Bihar megyében; helyr. *Hollód-on, —ra, —ról.* Folyó neve is ugyanott.

HOLLÓFAJ, (holló-faj) ösz. fn. 1) Holló madár fia, ivadéka, a varjak nemének egyik faja. 2) Átv. ért. ragadozó, zsákmányból élő; vagy igen fekete hajú.

HOLLÓFEKETE, (holló-fekete) ösz. mn. Fényes fekete szinü, mint a holló tollai. *Hollófekete haj.*

HOLLÓFÉSZEK, (holló-fészek) ösz. fn. Tövises, gazos fészek, melyben a holló tojik és költ. Átv. ért. rablótanya.

HOLLÓFÜRT, (holló-fürt) l. HOLLÓHAJ.

HOLLÓGÉB, (holló-géb) ösz. fn. Ragadozó madárfaj a gébek neméből. (Graculus).

HOLLÓHAJ, (holló-haj) ösz. fn. Átv. ért. s költői nyelven am. fekete fényes haj, vagy hajfürt, mely a holló tollaihoz hasonlik.

HOLLÓHÁZ, falu és puszta Abaúj megyében; helyr. *Hollóház-on, —ra, —ról.*

HOLLÓKÁROGÁS, (holló-károgás) ösz. fn. A hollónak sajátságos (kár kár) hangja, melyen kiáltani (károgni) szokott.

HOLLÓKŐ, (1), (holló-kő) ösz. fn. Szikla, melynek üregében hollók laknak, fészkelnek.

HOLLÓKŐ, (2), falu Nógrád megyében; helyr. *Hollókő-n, —re, —ről.*

HOLLÓLÁB, (holló-láb) ösz. fn. 1) A hollómadár lába. 2) Növényfaj az útifüvek neméből, levelei szálasak, fogasak vagy bevagdaltak. (Plantago coronopifolia). Máskép: *hollóláb-útifü*, s köz nyelven: *varjúláb* és *kigyóharaptafü.*

HOLLÓLÁB-MUHAR, (holló-láb-muhar) ösz. fn. Növényfaj a muharok neméből, bugája egy oldalról álló, egymást váltogató fias füzérkékből áll; bókoló; ondói kevéssé kalászosak, borzasak, gerinczei háromszegük. (Panicum crus corvi).

HOLLÓLÁB-ÚTIFÜ, (holló-láb-úti-fü) ösz. fn. l. HOLLÓLÁB, 2).

HOLLÓ-LOMNICZ, falu Szepes megyében; helyr. *—Lomnicz-on, —ra, —ról.*

HOLLÓMEZŐ, falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében. Helyr. *Hollómező-n, —re, —ről.*

HOLLÓPATAK, telep Igló mellett; helyr. *Hollópatak-on, —ra, —ról.*

HOLLÓS, (1), (hor-ló-os) mn. tt. *hollós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Hollóval biró, hollóval bővelkedő. *Hollós erdő, hollós liget, hollós mező.*

HOLLÓS, (2), EGYHÁZAS—, HIDAS—, NEMES—, REMPE—, falvak Vas megyében; helyr. *Hollós-on, —ra, —ról.*

HOLLÓSZÍN, (holló-szín) ösz. fn. Fényes fekete szín, mint a holló tollainak szine. Melléknévileg am. hollószinü.

HOLLÓSZINÜ, (holló-szinü) ösz. mn. Fényes fekete szinü, mint a holló tollai. *Hollószinü fürt, haj, sörény.*

HOLLÓTOLL, (holló-toll) ösz. fn. A holló nevü madár tolla vagy ahhoz hasonló fényes fekete toll.

HOLLÓVARJU, (holló-varju) ösz. fn. Egészen fekete varjufaj, mely a hollónál valamivel kisebb, de életmódjára ehhez sokban hasonló. (Corvus corone).

HOLMI, (hol-mi) ösz. fn. Némely mi, némely dolog, egy-más (egy és más v. egy is más is), többféle v. többnemü együtt; valami. *Sok holmit láthatni nála. Sok szép holmit összevásárlott. Holmi dibdáb emberre nincs szükség.*

HOLMIKOR, (hol-mikor) ösz. ih. Néhanéha, némelykor. *Holmikor ő is mond igazat.*

HOLMISZEKRÉNY, (holmi-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben különféle vegyes tárgyakat tartanak, pl. konyhaszekrény, melyben bab, borsó, liszt, zsír, só, bors stb. van.

HOLNAP, (hol-nap) ösz. fn. Gyöke, vagyis első alkotó része, a reggelt jelentő *hol*, s am. legközelebbi reggel után következő nap, (crastina dies). *Valamit holnapra halasztani. Holnapig várni. Holnaptól félni. Egész holnapot nálad fogom tölteni. Holnapra is kell a ló.* (Km.). *Holnapról hódára halaszt.* (Km.). Némelyek a szóelemzés szabályai ellen *mensis*, *Monat* értelemben is használják, holott ez: *hónap* v. *holdnap*. Mást tesz tehát: *holnap után* és *hónap után*. Holnap a hónak csak egy (*hol*, azaz reggel) napját, hónap pedig egy egész *hó* napjait jelenti. Használtatik a *holnap* szó időhatározó gyanánt is: *holnapon* helyett, (l. ezt), s megfelel e kérdésre: *mikor? Holnap elutazom. Ma szombat van, holnap vasárnap lesz.* V. ö. HÓ, (1), HÓNAP; és HOL, (2), HOLVAL.

HOLNAPI, (hol-napi) ösz. mn. Holnap, azaz legközelebbi következő napon történendő, arra vonatkozó, azt illető. *A holnapi mulatságban nem vehetek részt. A holnapi munkától fölmentetni kérem magamat. A holnapi ebédet előre megrendelni és kifizetni.*

HOLNAPIG, (hol-napig) ösz. ih. A legközelebb következő napig, azaz ma és nem tovább. *Holnapig még várok, azután Isten neki.*

HOLNAPON, (hol-napon) ösz. ih. Régies alak, ma inkább csak: *holnap.* „Holnapon, mihelyen megvirrad, menj el barátinkhoz." Ismét: „És holnapon e vetemént megaratnák." Pesti Gábor meséi.

HOLNAPOZ, (hol-nap-oz) áth. m. *holnapoz-tam, —tál, —ott.* Valamit holnapról holnapra, vagy mint a közmondás tartja, holnapról hódára halaszt; késleltet, időt vontat. *A fizetést elholnapozni.*

HOLNAPUTÁN, (hol-nap-után) ösz. időhatárzó. Azon napon, mely a legközelebbi nap után következik, pl. ha kedden mondjuk: *holnapután*, csütörtököt értünk, ha szerdán: pénteket, stb. *Hugomasszony, ma menyasszony, holnap asszony, holnapután komámasszony.* (Gúnyos népd.). *Holnapután kiskedden, borjunyúzó pénteken*, am. soha. (Km.). Külön is írják: *holnap után*, néha csak a kezdőbetükkel: *h. u.*

HOLNAPUTÁNI, (hol-nap-utáni) ösz. mn. Holnapután történendő, azon napot illető, arra vonatkozó. *A holnaputáni szini előadásra még ma elkészüljünk. A holnaputáni innepen népszinművet adnak. A katonák megkapták a holnapi és holnaputáni kenyérrészt.*

HOLOM, régies irás vagy ejtés, *halom* helyett. Egy 1222-diki oklevélben: *Nogholom* helynév am. Nagyhalom. Néha csak: *holm.* „Per monticulum Holm dictum" (1234.). „Nemus quod vulgo Holm dicitur" (1244.); eléjön *cholim* alakban is (1228. Jerney. Nyelvkincsek).

HOLOTT, (1), (hol-ott) ösz. kötszó. Használják mentegetést, igazolást vagy vádolást, roszalást jelentő mondatok előtt, s rokon értelmü a *pedig, jóllehet, ámbár, noha* (régenten *maga*) kötszókkal, csakhogy a körmondat elején soha sem állhat, pl. *Semmire sem mehettem vele, holott mindent elkövették vala. Tőlem kért segédséget, holott magam is szegény vagyok. Va-*

kon neki ment a veszélynek, holott jókor megintettem volt.

HOLOTT, (2), (hol-ott) ösz. helyhatárzó. Amely helyen, *ahol. A tolvajt az erdőig üzték, holott eltünt elölök. Visszatért a faluba, holott tíz évvel ezelőtt élt.* A Nádorcodexben is eléjön, e helyett: *ahol* v. *ahol is.*

HOLOTTAN, (hol-ottan) l. HOLOTT, (1) és (2).

HOLT, (1), (hol-t v. hal-t, t. i. a ‚hal' igében oly mély *a* [= *å*] lappang, mely a régieknél nem csak a multban, hanem más több ragozásban is *o*-nak ejtetett, pl. a régi halotti beszédben *holz* am. halsz, noha ‚halál' *a*-val találtatik; l. HOLT, [3] is); mn. tt. *holt-at.* Aki élni megszünt. *Holt ember. Holt test. Félholt, elholt, megholt. Imádkozzunk a megholt hivekért. NN. rokonom holt tetemeit ma tettük a sírba.* Átv. ért. 1) Merevült, miben életjelenség nincs, a vérforgás megszünt; s mondják bizonyos nyavalyákról, pl. *holt görcs, holttetem, holtfene.* 2) Holthoz hasonló, magával tehetetlen, pl. *holt részeg, holt számban van.* 3) Mondjuk oly szénről, mely nem ég, mely kialudt, pl. *holt szenet árulni.* 4) Mondjuk az új folyást kapott vizek régi elhagyott medreiről: *Holt Vág, Holt Nyitra, Holt Maros, Holt Rába* stb. Régente: *holut, holot* is; *Holut-* v. *Holot-* v. *Holuthvág* (1138, 1252, 1268-ban) és *Holthwag* (1252-ben. Jerney. Nyelvkincsek). V. ö. HALOTT, és HAL ige.

HOLT, (2), (mint föntebb) fn. tt. *holt-at.* 1) Meghalt személy v. ember. *Onnan leszen eljövendő, itélni eleveneket és holtakat.* (Ap. hitv.). *Holtakra hivatkozni. Holtakkal hadakozni.* 2) Halál v. meghalás. Ez esetben a ragok *o*-val járulnak hozzá: *holtom, holtod;* tárgyesete volna: *holtot,* de mint rendszerént az ily fajta ige-neveknél nincs szokásban. *Holtig* v. *holtiglan,* v. *holtomiglan el nem hagylak. Holtomiglan, holtaiglan. Holtig való sirás, szánakozás. Holtom után mindenem a tiéd.* A régi halotti beszédben ‚holtát' így van írva, ‚choltat.' V. ö. HALOTT, és HAL ige.

HOLT, (3), (hol-t v. hal-at) áth. Am. halat, vagyis holttá teszen. „A halál megöl, de meg nem holt." Nádor-codex.

HOLTAKELVE, némely régi iratokban e helyett *holda-* v. *hódakelve.*

HOLTALAG, (holt-alag) ösz. fn. Különös föld-alatti sirboltozat, hová bizonyos nagyobb rangu vagy egyes testülethez, családhoz, nemzetséghez tartozó személyek holt testeit takarítják; különböztetésül a köz temetőtől. (Crypta).

HOLTALAK, (holt-alak) ösz. fn. Holt emberhez, különösen, annak arczához hasonló alak; elnyomorodott, sáppadt, kiaszott, élettelen arcz.

HOLTAN, (hol-t-an) ih. Élet nélkül, meghalva. *Holtan hozták haza. Félholtan összverogyott.*

HOLTASZAT, (holt-aszat) ösz. fn. A rohadás ellen bebalzsamozott s öszveaszott holttest, mely néha több századokon keresztül fenmarad a nélkül, hogy elporhadna. (Mumia). Átv. ért. igen elsoványodott, görbes vén ember.

HOLTCSALÁN, (holt-csalán) ösz. fn. A közönséges csalánhoz hasonló növénynem, de fulánktalan és nem égető. (Camium).

HOLTELEVEN, (holt-eleven) ösz. mn. Félig holt, félig eleven, holthoz hasonló, halálnak vált.

HOLTENYV, (holt-enyv) ösz. fn. Földi szurok neme, mely részint sziklákból és földből szivárog fel, részint némely nagyobb tavakon uszkál, különösen pedig az úgynevezett Holttengeren, honnan nevét is vette.

HOLTÉR, (holt-ér) ösz. fn. Ér, melyből a víz végképen kiszáradt, vagy oly vízmeder, melyből a víz más irányban elfolyott, és új ágyat csinált magának.

HOLTFENE, (holt-fene) ösz. fn. Fenenyavalya, melyben a romlásnak indult részek megfeketednek, és érzéketlenekké lesznek. (Sphacelus). V. ö. FENE.

HOLTFÖLD, (holt-föld) ösz. fn. A földnek termő rétegén alul levő miveletlen földrész, mely terméketlen szokott lenni.

HOLTGÖRCS, (holt-görcs) ösz. fn. A test kinyujtó és hajlító izmainak egyszerre, s hirtelen öszvehuzódása, úgy hogy a test vagy ennek egy része megmerevül, s hajlíthatlanná lesz. Másképp: *dermenet.* (Tetanus).

HOLTHALAVÁNY, (holt-halavány) ösz. mn. Igen halavány v. sápadt.

HOLTIG, (hol-t-ig) ih. Azon idejig, mig meg nem hal valaki, élet fogytáig. Toldalékkal: *holtiglan. Holtig hived és barátod maradok. Holtomig, holtodig, holtaig* stb. v. *holtomiglan, holtodiglan* stb.

HOLTIGLAN, (hol-t-ig-lan) ih. l. HOLTIG. V. ö. —IGLAN rag.

HOLTIGLANI, (hol-t-ig-lan-i) mn. tt. *holtiglani-t,* tb. *—ak.* Holtig tartó.

HOLTKÉZ, (holt-kéz) ösz. fn. A régibb törvényhozásban jelenté azon birtokot, mely valamely községet, egyházat, kolostort stb. illetett. Az ily javak el nem adathatván, s mások által nem örököltethetvén, söt a köz terhek alól is kivétetvén a forgalomból elvonattak, tehát erre nézve mintegy el- vagy meghaltaknak tekintettek. Innen: *holtkéztiltás* azt jelentette, hogy az ily testületeknek ingatlant birni vagy legalább újat szerezni tilos vala.

HOLTMAROS, falu Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *Holtmaros-on, —ra, —ról.*

HOLTRÉSZEG, (holt-részeg) ösz. mn. Ki úgy leitta magát, hogy mint mondani szokás, azt sem tudja, fi-e vagy leány; a legnagyobb mértékben részeg.

HOLTSZÉN, (holt-szén) ösz. fn. Szén, melyet égő állapotában vizzel leöntöttek, s eloltottak, hogy még használni lehessen. Ellentéte: *elevenszén, parázs,* azaz *parázstüz.*

HOLTSZÍN, (holt-szín) ösz. fn. Oly szín, mint a halottaké szokott lenni, azaz halavány, sápadt, élettelen; továbbá: fekete-sárga. Másképp: *halálszín.*

HOLTTENGER, (holt-tenger) ösz. fn. Általán valamely tenger régi medre. Különösen így hívnak Palaestinában egy tengert, vagyis nagy tavat, (mintegy 12 mérföld hosszaságút és 1—2 mérföld szélességüt), melynek nincsen lefolyása, s vize sóval, szurokkal és kénnel elegyült.

HOLTTEST, (holt-test) ösz. fn. A megholt embernek teste, holt ember hullája.

HOLTTETEM, (holt-tetem) ösz. fn. 1) Kisebb teriméjü tömlős daganat, (kása- v. faggyudaganat). (Atheroma, Steatoma). 2) Kóros csontgöb, csontkeményedés. 3) Inpók a lovaknál.

HOLTTETEMALAKÚ, (holt-tetem-alakú) ösz. mn. Külsejére nézve holttetemhez hasonló. *Holttetem alakú kinövések.*

HOLTVERSENY, (holt-verseny) ösz. fn. A lóversenyzésnél használt műszó, (angolul : *dead heat*). T. i. midőn két vagy több ló derék futással, s anynyira minden előnykülönbség nélkül érkezik a nyerponthoz, hogy a biró az elsőség iránt nem határozhat, s az egyszerre beérkezettek között még egy döntő futásra van szükség.

HOLTVÍZ, (1), (holt-víz) ösz. fn. Általán álló víz, midőn t. i. valamely folyó, akár mesterség által, akár önerejéből más irányt vevén egészen új medret csinál, a régi medret vagy abban tespedő vizet holtnak mondják.

HOLTVÍZ, (2), puszta Pozsonyban; helyr. *Holtviz-en, —re, —ről.*

HOLVA, a Nádor-codexben *holval* helyett, mint *regvö* (palóczosan, göcseiesen) *regvel* helyett. *Holva kelve.* A nevezett codexben.

HOLVAL, (hol-val) időhatárzó. Törzse az elavult *hol* (reg, napkelet), s am. regvel vagy reggel után következő napon (cras). *Holval levén* (mane facto). *Igen holval* (diluculo valde). Münch. v. Tatrosi cod. *Holval levén parancsolá ötet a biró kihozni a tanácsházba. És holval levén nyilván törvényre üle az ő leánya ellen.* Sz. Krisztina élete. Főnévként is használtatott. *Estveleiglen és holvaliglan.* Bécsi cod. *Farkasok estet nem hadnak* (hagynak) *vala holvallára.* Ugyanott. *Holvaltól fogva déliglen. Holvalra kelvén, holvalra jutván.* Nádor-cod. A Carthausi névtelennél a *v*-t hasonulva találjuk : „Mikoron azért másod napra jutottanak, igen hollal szent misét szolgála." „Mikoron hollal az kapitulomban gyültenek volna." V. ö. HOL, (2).

HÓLY, (ho-aly v. ho-oly) elvont törzse *hólyag* szónak és származékainak. Rokon vele a német *hohl*, svéd *hål*, *ihålig* stb. Finnül *kuula* szintén am. hólyag.

HÓLYAG, (ho-oly-ag v. hó-oly-ag) fn. tt. *hólyag-ot*, harm. szr. *—ja.* Gyöke, vagyis gyökeleme a fuvás által keletkezett emelkedést, üresfélét jelentő *ho.* A fuvást utánzó hangtól nevezték el némely más nyelveken is a hólyagot, ilyenek pl. a német *blasen* és *Blase*, a görög φύς, am. szél és hólyag, honnan φυσάω, a latin *vesica* stb. Általán am. levegő által megtöltött s kidagadt nyulékony test. Különösen 1) Valamely hig testnek egyes részei, melyek vékony hártya gyanánt a levegő által gömbölyüvé alakittatnak, s legcsekélyebb illetésre szétpattannak. *Hólyagok az isző ércz fölszinén. Hólyagok a sebes esőben. Szappanhólyag.* Szokottabban : *buborék.* 2) Az állati bőrnek gömbölyü feldudorodása, külső égetés, belső hévség stb. által. *Tenyere a kapanyéltől hólyagokat kapott. Hólyag támadt a sarkán, talpán. Teli van hólyaggal egész teste. Szúnyogcsipéstől, csalántól támadt hólyagok.* 3) Az emberi és állati testben különféle bőr v. hártya edények, melyek levegővel vagy nedvekkel megtölthetők és felfujhatók. *Húgyhólyag, epehólyag, halhólyag, léghólyag, szívhólyag. Nem hólyag, hogy felfujják.* (Km.). *Disznó hólyag, ökör hólyag. Hólyagban tartani a dohányt.* Növénytanban a hólyag jelent gömbölyü, üres, zárt testet, vagyis növényrészt, mely némely vizi növények gyökein vagy levelein látszik, (ampulla). Ugyanott am. gömbölyü magtok, mely nyomás által szétpattan. V. ö. HÁLYOG.

HÓLYAGALAKÚ, (hólyag-alakú) ösz. mn. Alakjára nézve hólyaghoz hasonló. *Hólyagalaku gyümölcstok, magtok.*

HÓLYAGBORSÓ, (hólyag-borsó) ösz. fn. Apróbb szemü kerti borsófaj, felfuvódott s hólyagalaku hüvelyekben v. tokocskákban.

HÓLYAGCSA, (ho-oly-ag-csa) kicsinyező fn. tt. *hólyagcsát.* Kis hólyag; különösen pörs, pörsenés, apró dudorodás az állati bőrön. *Szúnyogcsipéstől támadt hólyagcsák.*

HÓLYAGCSERESZNYE, (hólyag-cseresznye) ösz. fn. Fejér cseresznye, mely hólyagcsához hasonló. Némelyek szerént am. piros páponya.

HÓLYAGCSUPOR, (hólyag-csupor) ösz. fn. Am. néhutt : höpöly.

HÓLYAGDAD, (hóly-ag-dad) mn. tt. *hólyagdadot.* L. HÓLYAGALAKU.

HÓLYAGFA, (hólyag-fa) ösz. fn. Cserje, melynek dióhoz hasonló gyümölcsei kettesével vannak egyegy hólyagalaku tokban. (Staphylea pinnata).

HÓLYAGFARKU, (hólyag-farku) ösz. mn. Bogárfaj, melynek farkán két hólyagcsa van. (Stephilinus).

HÓLYAGFÉREG, (hólyag-féreg) ösz. fn. Bélgilisztafaj, némely emlős állatok beleiben, melynek hátulsó végén hólyagcsa van. (Hydra hydatula).

HÓLYAGFÖVENY, (hólyag-föveny) ösz. fn. Húgyhólyagban termő apró köves, vagyis fövenyalaku és keménységü hegedmények. (Arena).

HÓLYAGGENYEDÉS, (hólyag-genyedés) ösz. fn. Kóros genyedés az állati, különösen emberi hugyhólyagban.

HÓLYAGHABARCZ, (hólyag-habarcz) ösz. fn. Habarczféle kórállapot a hugyhólyagban. V. ö. HABARCZ.

HÓLYAGHUZÓ, (hólyag-huzó) ösz. fn. Gyógytapasz, mely erős ingerlés által a bőrön hólyagokat húz. (Vesicatorium).

HÓLYAGHÜVELYSIPOLY, (hólyag-hüvely-sipoly) ösz. fn. Hólyaghüvelyében támadt sipolyféle bántalom. (Fistula vesico-vaginalis). V. ö. SIPOLY.

HÓLYAGISZAM, (hólyag-iszam) ösz. fn. Némbereknél a hugyhólyagot, s annak nyakát fedő belső hártyának kiduvadása a húgycsőn. (Cystoptosis).

HÓLYAGKEMÉNYÉDÉS, (hólyag-keményédés) ösz. fn. A hugyhólyag falainak megmerevedése.

HÓLYAGKIFORDULÁS, (hólyag-ki-fordulás) ösz. fn. A hugyhólyag belső felszinének kifelé fordulása.

HÓLYAGKŐ, (hólyag-kő) ösz. fn. Kő vagy kőféle kemény test, mely a húgyhólyagban képződik.

HÓLYAGLÁBU, (hólyag-lábu) ösz. fn. Légyfaj, melynek lábtövei felfujt hólyagcsákhoz hasonlók. (Thryps).

HÓLYAGLÁZ, (hólyag-láz) ösz. fn. Egyik neme a rohasztó láznak, mely vékony nedvvel megtölt hólyagos kütegekben jelenkezik.

HÓLYAGMEGGY, (hólyag-meggy) ösz. fn. L. HAJAGMEGGY.

HÓLYAGMETESZ, (hólyag-metesz) ösz. fn. Sebészi műtő eszköz, melylyel kőmetszésnél a hugyhólyagot felnyitják. (Cystotomus).

HÓLYAGMETSZÉS, (hólyag-metszés) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a kóros hugyhólyagot hólyagmeteszszel felnyitják. (Cystidotomia).

HÓLYAGMOGYORÓ, (hólyag-mogyoró) ösz. fn. Hályogfanemű növény, levelei szárnyasak stb. Máskép : *mogyoróshalyogfa.* V. ö. HALYOGFA.

HÓLYAGOS, (ho-oly-ag-os) mn. tt. *hólyagos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Hólyagokkal bővelkedő, min hólyagok támadtak. *Hólyagos bőr, tenyerek. Vérhólyagos törés. Himlötöl hólyagos arcz.* 2) Hólyagbőrrel, hártyával bevont, bekötött. *Hólyagos edények, palaczkok.* V. ö. HÓLYAG.

HÓLYAGOS BORSÓFA, a dudafürt nevü növény egyik faja, cserje nemü, levelkéi körkörösek, behorpadt végük. Máskép : *pukkantó dudafürt*, (colutea arborescens), köznépi nyelven : *varjúköröm* is.

HÓLYAGOS CSERESZNYE, lásd : HÓLYAGCSERESZNYE.

HÓLYAGOS CSUPOR, (hólyagos-csupor) l. HÓLYAGCSUPOR.

HÓLYAGOS FŰ, a dudafürt nevü növény egyik faja, szára fűnemü, gindár, levelkéi szálasok, csorbák, kopaszok stb. Máskép : *lapított dudafürt*, (colutea herbacea).

HÓLYAGOSÍT, HÓLYAGOSIT, (ho-oly-ag-os-ít) áth. m. *hólyagosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Hólyagossá tesz, hólyagokat támaszt, okoz. *Némely bogarak csipése felhólyagosítja a bőrt. Kapa, kasza nyele által hólyagosított tenyerek.*

HÓLYAGOSÍTÁS, HÓLYAGOSITÁS, (ho-oly-ag-os-ít-ás) fn. tt. *hólyagosítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, illetőleg nyomás, surlódás, mely által a bőr hólyagossá tétetik.

HÓLYAGOSODÁS, (ho-oly-ag-os-od-ás) fn. tt. *hólyagosodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valamin hólyagok keletkeznek.

HÓLYAGOSODIK, (ho-oly-ag-os-od-ik) k. m. *hólyagosod-tam*, *—tál*, *—ott.* Hólyagok támadnak, keletkeznek rajta. *Hólyagosodik a szúnyogok által megcsipkedett bőr. Tenyere a kaszanyéltől felhólyagosodott.*

HÓLYAGOS SZILKESARK. A szilkesark nevü növény faja; szára két-két águ, boglyos levelei kikanyargatott szögletesek stb. (Nicandra physaloides v. Linne szerént : atropa phys.).

HÓLYAGOZTAT, (ho-oly-ag-oz-tat) áth. m. *hólyagoztat-tam*, *—tál*, *—ott.* L. HÓLYAGOSÍT.

HÓLYAGRÁK, (hólyag-rák) ösz. fn. Hugyhólyagot meglepő rákféle fene.

HÓLYAGSÉRV, (hólyag-sérv) ösz. fn. Hugyhólyag sérve vagy oly sérv, mely a hugyhólyagot is magában foglalja. V. ö. SÉRV.

HÓLYAGSIPOLY, (hólyag-sipoly) ösz. fn. Hugyhólyagon támadt sipolyféle nyilás.

HÓLYAGSZURÁS, (hólyag-szurás) ösz. fn. Sebészi műtét, azaz a hugyhólyagnak hegyes eszközzel (szurcsappal) megnyitása a gáton, vagy végbelen által vagy fancsont felett, a felakadt, s máskép ki nem üríthető húgy kieresztése végett. (Paracentesis).

HÓLYAGTAPASZ, (hólyag-tapasz) ösz. fn. l. HÓLYAGHUZÓ.

HÓLYAGZIK, (ho-oly-ag-oz-ik) k. m. *hólyagzott*, htn. *—ani.* Hólyag támad, keletkezik rajta. *Hólyagtapasztól hólyagzik a bőr. Kapanyéltől hólyagzó tenyér. Felhólyagzik.*

HOLYAN, (ha-olyan v. ho-olyan). Palóczos tájszólás szerént am. *milyen?* Itt a *ha* v. *ho* gyök eredetileg kérdező értelmü, valamint a *hány* (= ha-annyi, azaz mennyi), *hogy, hogyan* szavakban is.

HOM, elvont gyök, mely 1) megvan a *homály, homlok, homlít, homolka, homor, homos, homp* szókban és ezek családaiban. Tiszta eleme a magasságot, emelkedést jelentő *ho*, mely *m*-vel toldva, különösen domborodást vagy félgömbölyűséget jelent. Innen némely tekintetben rokon a *gom, göm* gyökökkel, csakhogy ezek oly magasságot jelentenek, mely mindenfelé egyiránt kiterjed, pl. *gomb, gomba, gombócz, gömb, gömbölyű* stb. a *hom* ellenben többnyire, vagyis inkább csak egy irányban terjedő gömbölyödés, csak félgömbölyödés fogalmát fejezi ki, pl. a *homlok, homorú, homolka, homp* szókban; *homály, homlít* szókban pedig különösebben fedező, takaró, borító jelentése van. Vékony hangon *höm;* a persában is *khami*, am. curvitas; *kham-iden* incurvari, inflecti; *kham-án* arcus, *kham-án-iden* incurvare stb. 2) *Homok* és *homu*, vagyis *hamu* szókban *h* elötéttel, azaz szellettel nem

más mint *om (omol, omlik* stb. szókban), s jelent omló, omlékony valamit. Maga *omol* is *h*-val jön elé a Bécsi codexben : „Istennek nehéz és meghíhatatlan haragját azon városnak elhomlolására." Ámós prófeta, (‚homlol' áth. jelentéssel ma ‚omlaszt').

HÓMADÁR, (hó-madár) ösz. fn. Havasi sármány, sármányfaj az éjszaki tartományokban, melynek feje, nyaka és begye télen megfehéredik, s mely nyáron a lapplandi havasokon lakik, télen pedig déli Svédországba, söt Németországba is leköltözik. (Emberiza nivalis).

HOMÁLY, (hom-ály) fn. tt. *homály-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Eredetileg, ami valamit takar, borít, pl. gőz, pára, felhő, árnyék, mely valamely testhez tapadva vagy fölébe emelkedve, vagy elébe állva azt eredeti fényétől megfosztja vagy fényének terjedését akadályozza, szóval kevesbé látszatóvá vagy épen láthatlanná teszi; továbbá maga azon állapot, midőn a testek csak kétes világosságban tünnek elé. *Sürü homály. A megfagyott lehelet homályt vet az üvegre. A napot, holdat, csillagokat felhők homálya födi. A sürü fák árnyéka homályt vet a földre.* Különösen, közép állapot a kellő világosság és sötétség között. *Esti homály. Sürü erdők homálya. Kútak, földalatti járások homálya.* Átv. ért. mi az ismerő tehetséget akadályozza, előle valamit elrejt; valamint maga a tárgyak ismeretlen állapota. *A népek eredetét jobbára homály födi. Tudatlanság homálya. Ész homálya. Történeti buvárlatokkal valamely tárgy fölötti homályt eloszlatni.* Erkölcsi ért. szenny, mocsok, mely valakinek hirét, nevét, becsületét régi fényétől megfosztja. *Ezen tett nagy homályt vet jellemedre.*

Arab-perzsa nyelven *khumúl*, am. a latin *obscuritas*, finnül *himmi, himeys*.

HOMÁLYFI, (homály-fi) ösz. fn. Átv. ért. oly ember, ki a józan felvilágosodásnak ellensége vagy legalább annak jótéteményeiben részt nem vesz, s eredeti tudatlan állapotában, s előitéletei mellett marad. (Obscurant).

HOMÁLYGALÓCZA, (homály-galócza) ösz. fn. A galócza nemü gombák egyik faja. V. ö. GALÓCZA.

HOMÁLYLEPKE, (homály-lepke) ösz. fn. Estveli vagy éjjeli lepke, boszorkánypille.

HOMÁLYOG, (hom-ály-og) önh. m. *homályog-tam, homályog-tál, homályg-ott*, htn. *—ni*. 1) Homályban tünik elé, folytonos vagy tartós homály födi. *Hadd homályogjon a hold, csak a nap tartson igazat.* (Km.). 2) Nem jól lát. *Szemeim homályognak.*

HOMÁLYOS, (hom-ály-os) mn. tt. *homályos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Amit homály föd, takar; mit jól, tisztán, eredeti fényében látni nem lehet. *Homályos a felhő borította ég. Homályos a befagyott ablaküveg.* 2) Tisztán nem látó. *Homályos szemek.* 3) Mit értelemmel könnyen felfogni nem lehet. *Homályos szó, beszéd, czélzás, példázat. A rövid szó homályos szokott lenni.* (Km.). 4) Az eszméket, tárgyakat öszvezavaró. *Homályos ész, elme.* 5) Minek neve, hire nincsen; nem jeles, nem fényes. *Homályos eredet, származás. Homályos ágyból született.* V. ö. HOMÁLY.

HOMÁLYOSAN, (hom-ály-os-an) ih. Eredeti fényétől megfosztva vagy annak terjesztésében akadályozva, nem tisztán, nem világosan, nem értelmesen. *Homályosan kel fel a nap. Homályosan látni. Homályosan beszélni, irni.* V. ö. HOMÁLYOS.

HOMÁLYOSDI, (hom-ály-os-di) fn. tt. *homályosdi-t*, tb. *—ak*. L. HOMÁLYFI.

HOMÁLYOSÍT, HOMÁLYOSIT, (hom-ály-os-ít) áth. m. *homályosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Valamit homályossá tesz. *Felhők homályosítják az eget, fák árnyékai az erdőt. A pipafüst behomályosítja az ablakokat, falakat.* V. ö. HOMÁLYOS.

HOMÁLYOSÍTÁS, HOMÁLYOSITÁS, (hom-ály-os-ít-ás) fn. tt. *homályosítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Valaminek homályossá tevése; homályos állapotba helyezés.

HOMÁLYOSÍTÓ, HOMÁLYOSITÓ, (hom-ály-os-ít-ó) mn. tt. *homályosító-t*. Valamit homályossá tevő, homályos állapotba helyező. *Eget homályosító felhők. Észhomályosító tanok. Üveget homályosító szenny, mocsok, pára, gőz.* V. ö. HOMÁLYOS.

HOMÁLYOSODÁS, (hom-ály-os-od-ás) fn. tt. *homályosodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. A sötétedés alsó foka, midőn valami homályba borúl.

HOMÁLYOSODIK, (hom-ály-os-od-ik) k. m. *homályosod-tam, —tál, —ott.* Homályossá lesz, homályos állapotba megy által. *Homályosodik az ég. Be-, elhomályosodik az idő.* V. ö. HOMÁLYOS.

HOMÁLYOSSÁG, (hom-ály-os-ság) fn. tt. *homályosság-ot*, harm. szr. *—a*. Tulajdonság vagy állapot, midőn valami homályos. *Az éj homályosságát lámpákkal eloszlatni. Gyógyszer a szemek homályossága ellen. Beszédedet homályossága miatt nem érthetem.* V. ö. HOMÁLYOS.

HOMÁLYOSÚL, (hom-ály-os-úl) önh. m. *homályosúlt*. l. HOMÁLYOSODIK.

HOMÁLYOZIK, (hom-ály-oz-ik) k. m. *homályoz-tam, —tál, —ott.* 1) Homály gyanánt vagy homályosan látszik, tünik elé. *A reá vetett árnyéktól homályozik a völgy.* 2) Homályosan kezd látni. *Szemei homályoznak.* Máskép : *homályodzik* v. *homályoszik* v. *homályog.*

HOMBÁR, l. HAMBÁR.

HOMGI, tájdivatos szó, *homp* helyett; l. ezt.

HOMLÍT, HOMLIT, (hom-ol-ít) áth. m. *homlít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Eredetileg borít vagy takar, takarít, eltakarít. Ily értelemben fordul az elé Temesvári István deáknak, mintegy háromszáz éves énekében a kenyérmezei diadalról, (mely becses költeménynyel legújabban Thaly Kálmán ismertetett meg bővebben bennünket) :

„Akik magyaroknak pártjokon valának,
Azoknak népektől sírok ásatának,
És föld kebelében *béhomlíttatának*,
Ellenség testéket hagyják az vadaknak."

Mai szokott értelemben szőlővesszőt, őszszel vagy tavaszszal a nélkül, hogy tövéről levágná, ezzel együtt meghajtva vagy megdöntve földbe ás, elbujt, s végét kihagyván, bizonyos magasságig földdel takar, befőd, a végett, hogy ott gyökeret verjen, s így nemcsak hogy a szőlőtő megifjúl és megszaporodik, (egy tőről több ily ágak is homlíttatván), hanem az ily vesszők v. venyigék már mindjárt első évben gyümölcsöt is hoznak. Néhutt : *dönt*, ha t. i. tövével együtt történik a venyige bujtása.

HOMLÍTÁS, HOMLITÁS, (hom-ol-ít-ás) fn. tt. *homlítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Cselekvés, vagyis szőlőmivesi munka, melynél fogva a szőlőt termő vesszők elültetésével szaporítják. 2) Maga az elültetett, elbujtott szőlővessző. *A homlítások szépen megeredtek.*

HOMLÍTÓ, HOMLITÓ, (hom-ol-ít-ó) mn. tt. *homlító-t*. 1) Aki szőlőt homlít. *Homlító szőlőmíves, kapás.* 2) Homlítani való. *Homlító vessző.* V. ö. HOMLÍT.

HOMLÍTOTT, (hom-ol-ít-ott) mn. tt. *homlított-at*. Szőlővesszőről mondják, melyet homlítottak.

HOMLÍTVÁNY, (hom-ol-ít-vány) fn. tt. *homlítvány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Homlított szőlővessző vagy más ágacska. *A homlítványokat különösen ápolgatni.* Oly képzésü, mint : *oltvány* v. *oltovány*.

HOMLOK, (hom-ol-ok) fn. tt. *homlok-ot*, harm. szr. *—a*. Nyelvhasonlat szerént olyan képzésü, mint : *hajlok* (hajlék), *nyomdok* (nyomdék), *szándok* (szándék), *szurdok* (szurdék). Homlok tehát eredetileg am. homolék, homlék, vagyis félgömbölyüen felálló, feldudorodó, kinyomuló valami. V. ö. HOM. Különösen 1) A fejnek azon előrésze, mely a szemek fölött, s halántékok között kinyomul, s föl a hajnövésig terjed. Így neveztetik általán a fejnek ezen része minden emlős állatoknál. *Boltos, domború, magas, lapos, keskeny, széles homlok. Sima, ránczos homlok. Nyilt, derült, borús, sötét homlok. Homlokot ránczba szedni, elkomorítani. Nincs a homlokára írva, mit forral magában. Nagy, magos, széles homloku. Alacson, keskeny homloku.* Képes kifejezéssel vétetik arcz helyett. *Nyilt homlokkal küzdeni. Homlokegyenest,* am. arczczal. *Hanyatthomlok neki rohanni valaminek,* am. majd arczra, majd hanyatt rohanni. 2) Átv. ért. az épület eleje. *Ház homloka.* Továbbá, valaminek czímlapja, czímoldala. *Könyv homloka, sírkő homloka.* Hadi nyelven : a sorba állított seregnek azon oszlopa, mely legelül áll.

HOMLOKCSONT, (homlok-csont) ösz. fn. Azon csont, mely a homlokot képezi, a koponya előrészén fekszik, s egészben véve többé kevesbbé kidomborodik.

HOMLOKDÍSZ, (homlok-dísz) ösz. fn. Általán dísz, ékesség az emberek vagy némely állatok, pl. lovak homlokán.

HOMLOK-EGYENEST, ösz. ih. Valamely tárgy felé homlokunkat irányozva. *Homlok-egyenest a falnak rohanni.* Átv. ért. egymással szemközt, egymásnak ellenmondó, egymást kizáró módon, egymást tagadólag. *Homlokegyenest ellenkező állítások.*

HOMLOKELŐ, (homlok-elő) ösz. fn. Takaró lepel, födél, mely a homlokot takarja, vagy annak diszeül szolgál. Olyan alkotású szó, mint : szügyelő.

HOMLOKÉR, (homlok-ér) ösz. fn. Ütér a homlokban.

HOMLOKFA, (homlok-fa) ösz. fn. l. AJTÓSZEMÖLD.

HOMLOKFAL, (homlok-fal) ösz. fn. Az épület homlokát, vagyis előrészét képező fal, különböztetésül az oldal- és hátfalaktól.

HOMLOKHAJ, (homlok-haj) ösz. fn. Haj a fejnek előrészén, mely a homlok fölött nő.

HOMLOKIRAT, (homlok-irat) ösz. fn. Irat valamely tárgynak, pl. háznak, emléknek, könyvnek stb. homlokán, azaz előrészén, előlapján; különböztetésül a *hát-* vagy *oldaliratától.*

HOMLOKKÖTŐ, (homlok-kötő) ösz. fn. Kötő vagy szalag, melylyel a homlokot ékességül vagy divatból, vagy más okból átkötik.

HOMLOKOL, (hom-ol-ok-ol) áth. m. *homlokol-t*. 1) Valaminek, pl. épületnek, kazalnak homlokot csinál. 2) Hadi nyelven : a sereget homlokkal állítja bizonyos irány felé.

HOMLOKOS, (hom-ol-ok-os) mn. tt. *homlokos-t* v. *—at*. Akinek vagy aminek homloka van; különösen nagy homlokú, széles vagy magas homlokú.

HOMLOKOZ, (hom-ol-ok-oz) áth. m. *homlokoztam, —tál, —ott.* L. HOMLOKOL.

HOMLOKPÁHOLY, (homlok-páholy) ösz. fn. A szinházban a színpaddal szemközt levő páholy.

HOMLOKRAJZ, (homlok-rajz) ösz. fn. Valamely épület homlokzatának lerajzolása.

HOMLOKREDŐ, (homlok-redő) ösz. fn. Redő, melyet bú vagy harag, vagy öregség stb. húz a homlokra.

HOMLOKSOR, (homlok-sor) ösz. fn. A kiállított hadnak első sora, a hadoszlop előrende. Máskép : *homlokvonal.*

HOMLOKSÜTÉS, (homlok-sütés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely gonosztevőnek homlokára büntetésül bélyeget sütnek.

HOMLOKSZALAG, (homlok-szalag); l. HOMLOKSZORÍTÓ.

HOMLOKSZÍJ, (homlok-szíj) ösz. fn. Homlokkötő a lovakon.

HOMLOKSZORÍTÓ, (homlok-szorító) ösz. fn. A homlokot és a fej hátsó részét övedző szalag.

HOMLOKTÉR, (homlok-tér) ösz. fn. A rajztérnek előrésze, mely t. i. a lerajzolt vagy festett kép előtt nyílik. Ellentéte : *háttér.*

HOMLOKVONAL, l. HOMLOKSOR.

HOMLOKZÁSZLÓ, (homlok-zászló) ösz. fn. A homloksorban vitetni szokott zászló.

HOMLOKZAT, (hom-ol-ok-oz-at) fn. tt. *homlokzat-ot,* harm. szr. *—a.* Az épületnek előrésze, homlokoldala, mely különös alakja, s építészi müvek által az épületnek tekintetet ad, s azt kitünteti.

HOMLOKZATI, (hom-ol-ok-oz-ati) mn. tt. *homlokzati-t,* tb. *—ak.* Homlokzathoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Homlokzati oszlopok, erkélyek, diszítmények.*

HOMOJGOS, HOMOJOG, l. HOMOLYGOS, HOMOLYOG.

HOMOK, (1), (hom-ok) fn. tt. *homok-ot,* harm. szr. *—ja.* Földnem, mely tulajdonságaira nézve a fövényhez hasonló ; (v. ö. FÖVÉNY) de a fövény inkább vizenyős helyeken, folyókban, tengerekben stb. létezik, s öregebb szemü, a homok pedig szárazon, és finomabb részecskékből áll. *Sárga, fekete homok. Folyó, futó, sivó homok. Meszet homokkal keverni. A homok is elissza az esővizet, de semmit sem terem.* (Km.). *Ha csak a homokföld terem, szüken telik meg a verem.* (Km.). Jelent terjedtebb homokos földet vagy térséget is. *Homokba ültetett füzek, erdők. Homokra építeni. A pesti homok nem kedvező a kertészkedésre. A kecskeméti homokban sok szép gyümölcsöt termesztenek.* Valószinüleg egy eredetü az *omol, omlik* igével, s eredetileg am. *omok,* azaz elomló, szétomló földnem. Ide tartozik a szintén omlékony tulajdonságu *homu, hamu* is. V. ö. HOM.

Törökül *kum,* a jakutban *kumakh,* sínai nyelven *mo, sa-mo* (planities arenosa).

HOMOK, (2), falvak Beregh, Somogy, Sopron, Szathmár, Ungh megyében ; puszták Csongrád és Somogy m. KIS—, puszta Somogy m. ; helyr. *Homokon, —ra, —ról.*

HOMOKBÓKA, (homok-bóka) ösz. fn. Homokos földben tenyésző növényfaj a bókanemüek közöl. V. ö. BÓKA.

HOMOK-BÖDÖGE, falu Veszprém megyében ; helyr. *—Bödög-én, —re, —ről.*

HOMOKBUCZKA, (homok-buczka) ösz. fn. Szél által öszvetorlódott homokból álló buczka. V. ö. BUCZKA.

HOMOKDERCZEFÜ, (homok-dercze-fü) ösz. fn. A derczefüvek neméhez tartozó növényfaj, mely homokos földben tenyészik. V. ö. DERCZEFÜ.

HOMOKDOMB, (homok-domb) ösz. fn. Szél által öszvetorlódott, homokból álló domb, homokbuczka.

HOMOKFORGATAG, (homok-forgatag) ösz. fn. A szél által felsodrott, s tölcséralakban kergetett homok, melyet néhutt a nép *boszorkánytáncz*-nak nevez.

HOMOKFÖLD, (homok-föld) ösz. fn. Föld, melynek nagyobb része homokból áll. *Fekete, sárga homokföld. Némely vetemények és növények, a homokföldet kedvelik. Homokföldben termett rozs, burgonya.*

HOMOKFŰ, (homok-fü) ösz. fn. Széles ért. homokos földben vadon tenyésző fünemek. Szorosb ért. éjszaki Europa homokos tengerpartjain tenyésző növénynem, mely sok sórészecskéket foglal magában. (Arenaria).

HOMOKFÜRDŐ, (homok-fürdő) ösz. fn. Gyógytani ért. a meleg homoknak fürdő gyanánt használása, vagyis a kóros testnek vagy egyes tagoknak, meleg homokkal való burogatása.

HOMOKFŰZ, (homok-füz) ösz. fn. Homokban, és homokos mocsárok körül tenyésző füzfa, melynek levelei fölülről kevessé szőrösek, alul pedig kóczosak. (Salix arenaria).

HOMOKHALOM, (homok-halom) ösz. fn. Halom, melynek alkatrészei jobbadán homokföldből állanak.

HOMOKHÁT, (homok-hát) ösz. fn. Homokos vidék, homokdombokkal lepett táj. Oly képzésü, mint : *cserhát, erdőhát.*

HOMOKHÁTI, (homok-háti) ösz. mn. Homokháton lakó, onnan való, ott nőtt, termett. *Homokháti ember. Homokháti burgonya.*

HOMOKHEGY, (homok-hegy) ösz. fn. Hegy, mely homok földből emelkedett. Kapcsolatban levő több homokhegyek többsége : *homokhegység.*

HOMOKHÚR, (homok-húr) l. HOMOKFŰ. V. ö. HÚR.

HOMOKI, (hom-ok-i) mn. tt. *homoki-t,* tb. *—ak.* Homokból való ; homokban nőtt ; homokban lakó. *Homoki forrás, kút. Homoki fü, sás. Homoki nyúl.*

HOMOK-KOMÁROM, falu Szala megyében ; helyr. *Komárom-ba, —ban, —ból.*

HOMOKKŐ, (homok-kő) ösz. fn. Kőfaj, mely erősen öszvetömödött homokszemekből áll, s mely szinre, finomságra és keménységre nézve különféle. *Homokkőből épített ház. Homokkőből faragott oszlopok.*

HOMOKLEPTE, (homok-lepte) ösz. mn. Amit homok lepett vagy borított el. *Homoklepte rónák, mezők.*

HOMOKLIGET, (homok-liget) ösz. fn. Vizes és termő tájék Afrikának nagy homoksivatagjai közepett, mint valamely sziget a homoktengerben. (Oase, görögösen : oasis).

HOMOKMÉG v. HOMOKMÉGY, puszta Pest megyében ; (Kalocsa mellett). Helyr. *Homokmégy-en, —re, —ről.*

HOMOKMILLYE, (homok-millye) ösz. fn. Millye, melyben homokot tartanak, pl. porzóhomokot.

HOMOKNÁD, (homok-nád) l. LENGENÁD.

HOMOKNŐSZIROM, (homok-nő-szirom) ösz. fn. A nőszirmok neméhez tartozó, s homok földben tenyésző növényfaj. (Iris arenaria). V. ö. NŐSZIROM.

HOMOKÓRA, (homok-óra) l. FÖVENYÓRA.

HOMOKOS, (hom-ok-os) mn. tt. *homokos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Homokkal bővelkedő, ellepett, vegyített. *Homokos határ, vidék. Homokos szántóföldek, rétek. Homokos méz.*

HOMOKPUSZTA, (homok-puszta) ösz. fn. Homok lepte, kietlen sivatag, miveletlen sík tér.

HOMOKPERJE, (homok-perje) ösz. fn. Homokban tenyésző perje.

HOMOKRÉTEG, (homok-réteg) ösz. fn. Réteg a földben, hegyben stb. mely homokot tartalmaz.

HOMOKSAVAR, (homok-savar) ösz. fn. A savarok neméhez tartozó, s homokos földben tenyésző növényfaj. V. ö. SAVAR.

HOMOKSÁS, (homok-sás) ösz. fn. A mátkás barkáju, kocsányos sások alneméhez tartozó növényfaj. (Carex arenaria).

HOMOKSÉPRŐ, (homok-sépрő) ösz. fn. l. SÉPRŐÜRÖM.

HOMOKSIVATAG, (homok-sivatag) l. HOMOKPUSZTA.

HOMOKSZÉM, (homok-szém) ösz. fn. Az omlékony homokföldből egy külön parány vagy szemecske.

HOMOK-SZENT-GYÖRGY, falu Somogy megyében; helyr. *Szent-György-ön, —re, —ről.*

HOMOK-SZENT-LŐRINCZ, puszta Pest megyében; helyr. *Szent-Lőrincz-én, —re, —ről.*

HOMOKSZIGET, (homok-sziget). Homokföldből álló sziget.

HOMOKTENGER, (homok-tenger) ösz. fn. Nagy kiterjedésü sivatag, mely csupa homokból áll.

HOMOK-TERENYE, falu Nógrád megyében; helyr. *Terenyé-n, —re, —ről.*

HOMOKTERÜLET, (homok-terület) ösz. fn. Nagyobb tér vagy térség, melyet homok borít.

HOMOKTORLÁS, (homok-torlás) ösz. fn. A homoknak szél vagy vízmosás által halomra tódulása.

HOMOKTORLAT, (homok-torlat) ösz. fn. Összetorlott homokból álló bucska, domb, zátony stb.

HOMOKTÖVIS, (homok-tövis) ösz. fn. A tengerek és folyók szélein tenyésző tövises cserjenem. (Hippophae).

HOMOKZSÁK, (homok-zsák) ösz. fn. Homokkal töltött zsák, különösen több ilyen zsák, várvíváskor a belövöldöző ágyuüteg fedezésére stb.

HOMOLYA, HOMOLA, HOMOJA, (hom-oly-a) fn. tt. *homolyát*. Általában összvegömbölyitett valami. Különösen gömbölyüre vagy gömbölyü-hegyesre összvegomolyított édes turó. V. ö. HOM. Mátyusföldén *hegyesturó*-nak is mondják. Különböztetésül a *lapos turótól*, Tisza mellett pedig *gomolyának*.

HOMOLYGÁS, (hom-oly-og-ás) fn. tt. *homolygás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valami homolyog. L. HOMOLYOG.

HOMOLYGOS, (hom-oly-g-os) mn. tt. *homolygos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Székely tájnyelven am. sovány, szikár.

HOMOLYKA, HOMOLKA, l. HOMOLYA.

HOMOLYOG, HOMOLOG, HOMOJOG, (hom-oly-og) önh. és hangugrató m. *homologtam* v. *homolgottam*, *homologtál* v. *homolgottál*, *homolgott*, htn. *—ni* v. *homolgani* v. *homolgni*. Egymáson keresztül kasul forog, hentereg, hömbölyög, gomolyog. Mondják különösen a disznókról, midőn zivatar idején nyugtalankodnak. Továbbá am. ideoda bolyong, kivált sokaság közt.

HOMONNA, mezőváros Zemplén megyében; helyr. *Homonná-n, —ra, —ról.*

HOMOR, (hom-or) fn. tt. *homor-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. A testnek oly alakja, melynél fogva szélei boltosan fölfelé hajlanak, úgy hogy közepe némi üreget képez. Származékai: *homorít, homorít, homorodik*. Ellentéte: *dombor*. V. ö. HOMORÚ.

HOMORÍT, (hom-or-ít) áth. m. *homorít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Homorúvá alakít. Szántók nyelvén am. a szántóvasat úgy fordítja, hogy a földbe akadjon.

HOMORÍTÁS, HOMORITÁS, (hom-or-ít-ás) fn. tt. *homorítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, formálás, mely által valamit homorítanak.

HOMORÍTÓ, HOMORITÓ, (hom-or-ú-ít-ó) mn. és fn. tt. *homorító-t*. Mi által valami homorúvá tétetik, különösen esztergárosok, asztalosok, lakatosok stb. eszköze, melylyel homorítani szoktak.

HOMOROD v. HOMORÓD, puszta Győr megyében; ALSÓ—, FELSŐ—, KÖZÉP—, falvak Szathmár megyében; falvak Erdélyben, Hunyad m. és Kőhalom székben; s puszta Hunyad megyében; helyr. *Homoród-on, —ra, —ról*. Patakok neve is Erdélyben és Szathmár megyében.

HOMORÓD-ALMÁS, falu Erdélyben Udvarhely székben; helyr. *Almás-on, —ra, —ról.*

HOMORODÁS, (hom-or-od-ás) fn. tt. *homorodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapotváltozás, midőn valamely test homorúvá képződik, pl. esztergáros eszköze által a fa, kovács homorítója által a vas stb.

HOMORODIK, (hom-or-od-ik) k. m. *homorodtam, —tál, —ott*. Homoru alakuvá képződik, vagyis szélei fölfelé meggörbülvén, belseje megfordított bolt gyanánt üregessé leszen. *Homorodik a száradó bőr.* Átv. ért. búnak, bánatnak ered, azaz bújában, bánatában, rosz kedvében meggörbed. Ez értelemben rokon vele a szinte átv. értelmü *komorodik*, mert *hom, kom, gom*, mint görbülést, hajlást jelentő gyökök, rokon értelmüek.

HOMORÓD-KARÁCSONFALVA, l. KARÁCSONFALVA.

HOMORÓD-KEMÉNYFALVA, l. KEMÉNYFALVA.

HOMORODOTT, (hom-or-od-ott) mn. tt. *homorodott-at*. Homoru alakuvá képződött, azaz szélein fölfelé hajlott, közepe felé pedig behorpadt. *Homo-*

rodott deszka. Átv. ért. komorodott, azaz búban, bánatban, rosz kedv miatt meggörbedt.

HOMORÓD-OKLÁND, l. OKLÁND.

HOMORODOTTSÁG, (hom-or-od-ott-ság) fn. tt. *homorodottság-ot*, harm. szr. —*a*. Valamely testnek homorodott állapota vagy tulajdonsága.

HOMORÓD-REMETE, lásd : REMETE.

HOMORÓD-SZENT-MÁRTON, lásd : SZENT-MÁRTON.

HOMORÓD-SZENT-PÁL, l. SZENT-PÁL.

HOMORÓD-SZENT-PÉTER, lásd : SZENT-PÉTER.

HOMORÓD-UJFALU, l. UJFALU.

HOMOROG, MAGYAR—, MEZŐ—, OLÁH—, falvak Bihar megyében; helyr. *Homorog-on*, —*ra*, —*ról*.

HOMORTÜKÖR, (homor-tükör) l. HOMORÚ-TÜKÖR.

HOMORÚ, HOMORU, (hom-or-ú) mn. tt. *homorú-t* v. —*at*, tb. —*ak* v. —*k*. Minek szélei boltozatosan fölfelé hajlanak, felnyomulnak, s ez által belseje némi üreget, horpadást képez. Finnül *kovero, kopera, koverias*. A magyarban ellentéte : *domború*. *Homorú vas, melylyel a tengelyt behuzzák. Homorú réztányér. Homorúra gyalulni a deszkát. Homorúan késziteni az utczai kövezetet. Homorú teknő, fa tál. Homorú paizs.* Kassai József a *domború* szóval azonosítja; de részint az általános szokás, részint a régiség ellenkezőről tanúskodik. *Homorou* (1275-ből) jelent völgyet, s különösen is eléjön : *Homorou velg*, am. Homorú völgy; *Homoroupotok*, am. Homorú patak. „Ad paludem quae vulgo dicitur Homoroupotok.“ (1210. Jerney. Nyelvkincsek). Ugyanitt előfordul *Homorouteteu* (homorútető) is; de a föntebbiek szerént ez sem jelenthetett mást, mint horpadt tetőt. Képzésére nézve rokon a *domború, szomorú, szigorú, nyomorú, keserű* stb. melléknevekkel.

HOMORÚAN, HOMORUAN, (hom-or-ú-an) ih. Homorú alakban, azaz felhajlott szélekkel és üreges belsővel.

HOMORÚGYALU, (homorú-gyalu) ösz. fn. Asztalosok gyaluja, mely által a deszkát homorúan kimetszik, hogy a hevedert bele lehessen ereszteni. V. ö. HORONYGYALU.

HOMORÚSÁG, HOMORUSÁG, (hom-or-ú-ság) fn. tt. *homorúság-ot*, harm. szr. —*a*. Valamely testnek homorú állapota vagy minősége.

HOMORÚTÜKÖR, (homorú-tükör) ösz. fn. Tükör, melynek lapja közepe felé behajlik, s vagy üres félgömböt, vagy félhengert képez. (Speculum concavum sphaericum, aut cylindricum).

HOMORÜVEG, (homor-üveg) ösz. fn. Üveg, melynek belső része homorodott. V. ö. HOMORÚ-TÜKÖR.

HOMOS, (hom-os) a régi halotti könyörgésben : *homus* (= hâmûs, mind az *a* nyiltabbról, mind az *u* mélyebbről *o*-hoz közeledve); elavult mn. mely tulajd. ért. jelentett valami elfödöttet, betakartat vagy homorút, görbét, nem egyenest; átv. ért. ravaszt, csalfát, álnokot, ki valódi érzelmét és szándékát ál ürügyök alá szokta rejteni. Mai szokás szerént : *hamis*, mint : lapos, lapis, körös, kőris. V. ö. HAMIS.

HOMOSDIA, falu Krassó megyében; helyr. *Homosdiá-n*, —*ra*, —*ról*.

HOMP, (hom-p) fn. tt. *homp-ot*, harm. szr. —*ja*. Túl a Dunán és a székelyeknél divatozó tájszó, s am. felhányt földből csinált dombocska, határjegy, különösen fölmetszett gyepföld, melyet határjegyül, gyepágyul, sirhalmul emelnek. Innen származott : *hompol, hompolás*, némely tájakon : *kompol, kompolás*. V. ö. HAN, HANCSÍK.

HOMPITAL, l. OMPITAL.

HOMPKŐ, (homp-kő) ösz. fn. Bányászi nyelven am. kőnem, mely vízmosás vagy más erőszak által helyéből kimozdítva, más alsóbb tájakon öszvetorlódik, s egymásra hompolyog, (hömpölyög).

HOMPOL, (hom-p-ol) áth. m. *hompol-t*. Gyepes földből határdombocskákat csinál vagy azzal gyepágyat, sírhalmot vagy más emelkedett helyet, pl. árokpartot beborít. Máskép : *kompol. Kihompolni a földek széleit, hogy a szekerek rájok ne menjenek. Kihompolni a felosztott réteket.* V. ö. HANCSÍK, HANCSÍKOL.

HOMPOLYG v. HOMPOLYOG, (hom-p-oly-og) önh. l. HÖMPÖLYÖG.

HOMPOLYKŐ, (hompoly-kő) l. HOMPKŐ.

HOMPOR, (hom-por) ösz. fn. A' csecsemők fejeit hajnövés előtt befödő var, mely idővel leporlik, s a fejbőr megtisztúl. Gyöke a *homlok* szó *hom* gyökével ugyanaz, tehát mintegy homlokpor. Mátyusföldén : *hompora*. V. ö. HOMLOK.

HOMPOZ, (hom-p-oz) áth. m. *hompoz-tam*, —*tál*, —*ott*. L. HOMPOL.

HOMROD, falu Abaúj megyében; helyr. *Homrod-on*, —*ra*, —*ról*.

HOMU, régies, ‚hamu‘ helyett; l. ezt. A régi halotti beszédben : *chomuv*.

HON, (1), (ho-n) fn. tt. *hon-t*, tb. —*ok* nincs szokásban, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Gyöke vagy gyökeleme a helyet jelentő *ho*, melyből *hon*, *hol*, *hová*, *honn*, *honnan* származnak. Állapító értelmü *n* képzőjénél fogva jelent bizonyos állandó helyet, különösen emberek tartózkodási helyét, mely mintegy kizárólag sajátjok. Innen szorosb ért. 1) Haza, vagyis azon tartomány, ország, melyben valaki született és lakik, vagy hol állandóan megtelepedett.

„De néked élni kell, ó hon!
S örökre, mint tavasz, virúlni.“
Kölcsey.

Tájdivatosan : *honn*, és *honny*. Eddig mi magyarok kizárólag csak Magyarországot neveztük honnak, de újabb szokás szerént más országok is így neveztetnek, mennyiben valamely népnek vagy nemzetnek állandó lakhelyül szolgálnak : *Némethon*,

Olaszhon, *Angolhon* stb. Ennek a régiségben is van nyoma, pl. *Profétának ő honjában nincs tisztessége.* (Müncheni cod.). 2) Még szorosb ért. azon hely, hol valakinek vagy valaminek hajléka, lakása, háza van. *És honjában költ a fecske.* Zsoltárkönyv. Innen mondjuk : *honn*, *itthonn*, *otthonn* leszek, mely esetben már határozó gyanánt vétetik, a régieknél is : „Ez oka ez, hogy ilyen késén (későn) írok kegy-(elmed)nek, hogy hon (= honn) nem voltam." 1557-dik évből. „Minemű nyomoruságot tettek ők én rajtam hon nem voltamban." 1558-dik évből. Szalay Á. gyüjt. Ez értelemben megegyezik az angolszász *ham*, a német *heim* és *Heime*, a svéd *heim*, az angol *home* stb. szókkal, melyeket Adelung igen régieknek mond, s mint olyanok eredetét csak találgatja, holott a magyar *hon* szóban elég világos. Finnül *huonet*, Fábián I. szerént am. ház. Perzsául *khán* v. *kháne*, zendül *ahûm* am. ház, lak. Héberül עון, mint gyök szokatlan, de innen ered עונה (*'ónáh*), együtt lakás ; törökül is *kon-mak* am. lakni, honolni.

HON, (2), *honn* helyett ; l. ezt.

HON, (3), v. HUN, tájszólási kérdés, *hol* helyett. Régi iratokban is gyakran eléjön ‚hol', sőt ‚midőn' helyett is. „Továbbá hun (írva : hwn) azt panaszlották az én kegyelmes uramnak, hogy" stb. „továbbá hun az én kegyelmes uramnak azon kenyergenek, hogy" stb. „továbbá hun azt panaszlották, hogy" stb. . . . . „ezek a panaszok míltatlan és ok nélkül esthenek én rejám." 1558-diki levél. Szalay Á. gyüjt. „Hon kegy(el)med azt írja, hogy az kegy-med feldérül (= földérül) hajtották el a disznókat ;" s alább : „Hon azt írja kegy -med, hogy" stb. Ugyanott. Chaldeai nyelven *on*, a törökben *kani* vagy köznépiesen : *hani*, szintén am. hon v. hol ? az arabban pedig *huná* v. *henná*, v. *henne*, az egyiptomiaknál *honne*, a síriaiaknál *hón*, am. itten. Származékai : *honnan*, *honnét* közdivatuak, ellenben *hunnan*, *hunnét* tájszokásiak.

HÓN, (ho-on) fn. tt. *hón-t*, tb. —*ok*. Személyragozva : *hónom*, *hónod*, *hóna*. Nem jó volna : *hónam*, *hónad*, mert a tárgyesetben nem : *hónat*. A karnak alsó része legfelül, hol az a váll-lapoczkával összeköttetik. Innen mondjuk : *hón alá venni*, *szorítani valamit. Jó férj hóna alól ugrik ki a kövér menyecske.* (Km.). *Büdös a hóna alja.* Egyébiránt köz szokás szerént *hón*, am. a kar töve alatt lévő üreg. *Hón alatt való szőr. Hónom alá bújt. Hónom alól elveszett.*

HÓNAL v. HÓNALJ, v. HÓNALY, (hón-al v. -alj, v. -aly) ösz. fn. A kar töve alatt lévő üreg. Személyragozva : *hónom alja* v. *alyja*, *hónod alja* v. *alyja*, *hóna alja* v. *alyja ; hónunk*, *hónotok*, *hónuk alja* v. *alyja. Hónom alja kisebesedett.* Átv. l. HÓNALLEVÉL.

HÓNALÁG, (hónal-ág) ösz. fn. Fattyúág növényeken, mely a szabályos ág tövén e közt és a szár között nőtt ki, pl. a szőlő venyigén. V. ö. HÓNALLEVÉL.

HONALAPÍTÁS, (hon-alapítás) ösz. fn. Akár fegyverrel, akár szerződéssel és bölcs törvényekkel vagy mindezekkel együtt valamely államnak, országnak önálló biztos és állandó létre hozása.

HONALAPÍTÓ, (hon-alapító) ösz. mn. és fn. Aki valamely állam vagy ország első létalapját megveti, vagy amivel ily alap megvettetik. V. ö. HONALAPITÁS. *Honalapító hadvezér, szerződés. Honalapító ősök, törvények.*

HÓNALAZ, (hón-alaz) ösz. áth. A hónalleveleket kitördeli, pl. a dohánynövénynél, néhutt : fattyaz, fiókoz.

HÓNALCSÜKÜLLŐ, (hón-al-csüküllő) ösz. fn. A csüküllők neméhez tartozó növényfaj, melynek alsóbb levelei vállban kikanyargatott fogasak. (Centauria axillaris). V. ö. CSÜKÜLLŐ.

HÓNALÉR, (hón-al-ér) ösz. fn. Vérér, mely a vért a hóntól a szivhez vezeti vissza.

HÓNALGERENDA, (hón-al-gerenda) ösz. fn. Oly gerenda az épületben, mely a tompa szeglet alatt hónal-formára öszveeresztett fekvő vagy dült oszlopot és mellgerendát öszvekapcsolja.

HÓNALIDEG, (hón-al-ideg) ösz. fn. Ideg, mely a karszövedékből jő ki, s a hón táján szétterjed. (Nervus axillaris).

HÓNALIN, (hón-al-in) ösz. fn. In vagy inas hús a hónüregben.

HÓNALJ, l. HÓNAL.

HÓNALL, áth. l. HÓNALOL.

HÓNALLEVÉL, (hón-al-levél) ösz. fn. A növényeken fattyú levél, mely valamely ág tövén e közt és a szár közt nőtt ki, pl. a dohánynövényen.

HÓNALMIRIGY, (hón-al-mirigy) ösz. fn. Mirigy a hón alatt, a hónüregben. V. ö. MIRIGY.

HÓNALOL, (ho-on-al-ol) áth. m. *hónalol-t*, htn. —*ni*. Valamit hóna alá vesz ; hóna alatt elviss, elhord. Tájdivatos szó. *Felhónalolni egy kéve kendert, egy vég vásznat.* Átv. ért. a fattyusarjakat, hónalleveleket kitördeli v. kivagdalja. V. ö. HÓNALAZ ; HÓNALÁG ; HÓNALLEVÉL.

HÓNALÜREG, (hón-al-üreg) ösz. fn. A hónal és oldal közötti üreg. *Keléses*, *szőrös*, *izzadó hónalüreg.*

HÓNALÜTÉR, (hón-al-ütér) ösz. fn. Ütér a hónüregben, mely a vért a hón felé vezeti. (Arteria axillaris).

HÓNALY ; HÓNALYCSÜKÜLLŐ stb. l. HÓNAL ; HÓNALCSÜKÜLLŐ stb.

HÓNAP, (hó-nap) ösz. fn. Alkotó részei : az évnek tizenketted részét jelentő *hó* (mensis, Monat) és *nap*, mely szélesb értelemben időt, időkört is jelent, s ennél fogva am. egy hó alatt lefolyó idő, vagyis napok száma. Hibásan beszélnek és irnak tehát azok, kik *hónap* helyett *holnap* szót használnak. V. ö. HOLNAP. *Hónap eleje, vége. Két, három hónapig. Hány hónapja mult, hogy nem láttuk egymást ?*

Egész hónap, fél hónap. Hónapról hónapra halasztani valamit. Tavaszi, nyári, őszi, téli hónapok.

HÓNAPI, (hó-napi) ösz. mn. Hónapra való, hónapot illető, arra vonatkozó; hónapba telő. *Hónapi bér. Két hónapi kenyérrész. Hónapi vizsgálatok, számadások. Ime itt van három hónapi munkálkodásom eredménye.* V. ö. HÓNAP.

HÓNAPONKÉNT, (hó-nap-on-ként) ösz. ib. Hónap számra, minden hónapot különvéve, az időt hónapokkal számítva. *Hónaponként fizetni a cselédeket, a házbért. Hónaponként számot adni és venni.*

HÓNAPOS, (hó-napos) ösz. mn. 1) Hónaptól fogva élő, létező, tartó. *Hónapos kisgyermek. Kéthónapos csikó. Hónapos eső, szél. Négyhónapos tél.* 2) Hónaponként, vagy körülbelül annyi időköz alatt megujuló, elétűnő, termő. *Hónapos rózsa. Hónapos retek. Hónapos fejfájás. Hónapos óra,* melyet ha felhúznak, egy hónapig jár. 3) Hónapszámra használt, fogadott. *Hónapos szoba, szállás.*

HÓNAPOZ, (hó-nap-oz) áth. és önh. m. *hónapoz-tam, —tál, —ott.* Valamit hónapról hónapra halaszt.

HÓNAPSZÁM, (hó-nap-szám) ösz. fn. 1) Hónaponként vett, számított idő. *Hónapszámra oda lenni a háztól. Hónapszámra fizetni a munkásokat, cselédeket.* 2) A nőszemélyek havi tisztulása, rövidebben: *hószám.*

HÓNAPSZÁMOS, (hó-nap-számos) ösz. mn. Havi tisztulásban levő, rövidebben: *hószámos. Hónapszámos asszony.*

HONÁRULÁS, (hon-árulás) lásd: HAZAÁRULÁS.

HONÁRULÓ, (hon-áruló) l. HAZAÁRULÓ.

HONBARÁT, (hon-barát) ösz. fn. Hazáját szerető, a haza mellett, s annak érdekeiért buzgólkodó személy.

HONCSOK, l. HANCSIK. „Az ördög is megunja, örökké egy honcsokon ülni.“ Kriza J. szerént székely km.

HONFI, (hon-fi); HONFIAS; l. HAZAFI, HAZAFIAS.

HONCZISOR, falu Arad megyében; helyr. *Honczisor-on, —ra, —ról.*

HONDOL, falu Erdélyben, Hunyad megyében; helyr. *Hondol-on, —ra, —ról.*

HONÉRZELEM, (hon-érzelem); lásd: HONFIÉRZELEM.

HONFIAS, (hon-fias); l. HAZAFIAS, HAZAFIÚI.

HONFIBUZGALOM, (hon-fi-buzgalom) ösz. fn. Honfiúi érzésből eredő buzgóság.

HONFIÉRZELEM, (honfi-érzelem) ösz. fn. Érzelem, szivélyes indulat, melylyel valaki, mint igaz honfi a haza iránt viselkedik.

HONFIJOG, (hon-fi-jog) ösz. fn. Jog, melylyel valamely honnak, hazának polgára bír; hazafijog.

HONFISÁG, (hon-fi-ság); HONFIÚ; HONFIÚSÁG stb. L. HAZAFISÁG; HAZAFIÚ; HAZAFIÚSÁG stb.

HONFITÁRS, (hon fi-társ) ösz. fn. Ugyanazon honnak, hazának tagja; földi. *A külföldön utazók honfitársaikkal találkozván, azokat örömmel üdvözlik.*

HONFIUSÍT, HONFIÚSIT, (hon-fiusít) ösz. áth. 1) Idegent hazafiak közé fölvesz, s hazapolgári jogokkal felruház. 2) Szoros ért. idegent nemességgel, és nemesi jogokkal megajándékoz.

HONFIUSÍTÁS, (hon-fiusítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg jogosítás, melynél fogva valaki bizonyos hon polgárai közé fölvétetik.

HONFOGLALÁS, (hon-foglalás) ösz. fn. Valamely országnak, földnek győzedelmes haddal, fegyverrel hódítása, megszerzése, és birtokba vétele a végett, hogy ott állandó lakást, hazát alapítsanak. *Honfoglaláskor apáink Pannóniában több népségeket találtak.* V. ö. HONALAPITÁS.

HONFOGLALÓ, (hon-foglaló) ösz. mn. és fn. Aki hadban, hadakozás, fegyver által a régibb lakókat legyőzve, valamely földet, országot maga és övéi számára megszerez, birtokba vesz. *Honfoglaló sereg. Honfoglaló őseink. A nagy honfoglaló.*

HONFÖLD, (hon-föld) ösz. fn. Szülőföld, ország, haza, melyben születtünk.

HONFÖLDI, (hon-földi) ösz. mn. Hazabeli, földi, bizonyos ország benlakosa. Ellentéte: külföldi, idegen.

HONI, (hon-i) mn. tt. *honi-t,* tb. *—ak.* 1) Honból való, ott született, termett, készült; hazai, hazabeli. *Honi lakosok* (nem idegenek). *Honi termesztmények, késmüvek, gyártmányok.* 2) Olyan, mint bizonyos honnak szokása, divata hozza magával. *Honi viselet, fejkötő.* 3) Szoros ért. magyar, magyaros, magyarországi, itt divatozó, itt termett, itt készült. *Honi nyelv. Honi szabású öltönyök. Honi gyapjú, czukor, késmüvek.* A néhai védegylet keletkezte által igen felkapott, és közhasználatuvá lett szó.

HONJOG, (hon-jog) l. HONFIJOG.

HÓNKALAP, (hón-kalap) ösz. fn. Összvelapított díszkalap, melyet hón alá szorítva szoktak viselni. Ilyen volt a papok egykori díszkalapja, tréfásan: *éghasitó, v. ladik, v. csónak.*

HÓNLAP, (hón-lap) ösz. fn. Széles, háromszögű csontlapoczka, mely hátul az emberi test felső bordája fölött fekszik. (Scapula).

HONLEÁNY, (hon-leány) ösz. fn. 1) Valamely honnak, hazának szülötte mint nőnembeli. 2) A honnak oly leánya, ki annak javát előmozdítani törekszik, s hazaszeretet lángol szivében.

„S a honfiú s a honleány
Csak érez, nem lát, s fél.“

Kölcsey.

HONLEVÉL, (hon-levél) ösz. fn. Levél v. irat valakinek szülőföldéről vagy szülőhelyéről.

HONN, (hon-on) ih. Képzője ugyanazon *on*, mely a *hol* kérdésre megfelelő helyneveké, s mely az alapító raggal megegyezik. Jelentése : azon helyen, hol valakinek hona, hazája, vagy legszorosb ért. rendes lakása, tanyája van. *Honn lenni, honn maradni, honn lakni, honn heverni. Honn lakjék az, aki kedvére akar élni.* A régiek egy *n*-nel írták, pl. *Mária pedig hon ül vala.* (Münch. cod.). Öszvetételekben : *itthonn vagyok, otthon leszek.* Ezek helyett : *sehonn, mindenhonn, akárhonn, valahonn,* (melyeket némely tájakon így is ejtenek : *sehunn, mindenhunn* stb.), inkább a *sehol, mindenhol, akárhol, valahol* divatoznak. De *an* képzővel már közszokás szerént : *sehonnan, mindenhonnan* stb. Egyébiránt v. ö. HON, és HONNAN.

HONNAL, (h-onn-al) l. HONNAN.

HONNAN, (h-onn-an) helykérdő ih. Elemzésére nézve l. HOL kérdő. Rokon vele a görög *ὅϑεν*, és latin *unde* (= cunde), török *handan* vagy *kandan*; v. ö. HOL, (1). Értelme : mely helyről, v. mely helyből. *Honnan estél le? A fáról. Honnan vetted ezen pénzt? Az erszényből.* Némely tájdivat szerént : *hunnan?* melylyel a latin *unde* (vagyis eredetileg : cunde) legközelebbről egyezik. Régieknél eléjön *honnal* alakban is, (valamint ezek is : *onnal* = onnan, *valahonnal* = valahonnan), pl. Szalay Á. gyüjteményében a XVI. században. Sőt *honnal* néha más értelemben is használtatik. „Vagyon kegyik (= kedig, pedig) oly falu, hogy kibül megigazítják honnal (= hol) felét, honnal harmadát“ (t. i. a rovásnak, adónak). Hallani tájdivatosan ezt is : *honnand*, *honnant* és *honnat*, melyekből hangzócsere által lett : *honnént* és *honnét*, sőt *honnég* is, mint : *odább, odébb, tovább, tovébb.* Ezen kérdésre a helynevek mikép ragoztatnak l. HOL szó alatt.

HONNANT, HONNAT, HONNÉG (Nádorcodexben), l. HONNAN.

HONNEM, a régieknél igen sokszor eléjön (az első *n* a *gy* hasonúlata levén), ‚hogynem' helyett; lásd ezt.

HONNÉT, l. HONNAN.

HONNY, tájdivatos *hon* helyett; l. ezt.

HONOL, (hon-ol) önh. m. *honol-t.* Bizonyos helyen, mint saját, vagy szokott honában lakik, honn vagyon.

„Honán kül a fiú,
Honában a patak
Magas hegyek között
Együtt vándorlanak.
S az ifju ajkain
Míg néma csend honol,
Az illanó vízár
Víg hangokat danol.“

Petőfy.

V. ö. HON, fn.

HONOLÁS, (hon-ol-ás) fn. tt. *honolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Lakás bizonyos helyen, pl. városban, falun, vagy országban, tartományban.

HONOS, (1), (hon-os), mn. tt. *honos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Kinek hona van; nem bujdosó, nem számüzött. Ellentéte : *hontalan.* 2) Bizonyos honban divatozó, szokásban levő, tenyésző. Ellentéte : *idegen, szokatlan.* 3) Bizonyos honnak v. helynek jogaiba, szokásaiba avatott. *Én ezen házban honos vagyok. Ő mindalunk oly honos, mint otthon.*

HONOS, (2), (l. föntebb), fn. tt. *honos-t*, tb. *—ok.* Honfitárs, hazafitárs, honpolgár. *Kik velünk egy országban születtek és laknak, mind honosaink.*

HONOSÍT, HONOSIT, (hon-os-ít) áth. m. *honosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Valakit bizonyos honnak lakosává tesz, legszélesb ért. véve. *Honosítani* v. *meghonosítani a bevándorlott idegeneket.* 2) Szorosb ért. idegent nemességgel, és nemesi jogokkal felruház, mi Magyarországban csak országgyülésileg történhetik. 3) Valamit a honban divatba, szokásba hoz, mi eredetinél fogva idegen. *Valamely külföldi intézetet honosítani. Más világrészekről hozott növényeket, állatokat honosítani.*

HONOSÍTÁS, HONOSITÁS, (hon-os-ít-ás) fn. tt. *honosítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, mely által valakit honosítanak. *Idegenek, bevándorlottak honosítása.*

HONOSÍTÉK, HONOSITÉK, (hon-os-ít-ék) fn. tt. *honosíték-ot*, harm. szr. *—a.* Bizonyos polgári jogok összvege, melyekkel az idegen hazának polgára más honban felruháztatik, és bír. (Indigenatus). *Honosítékért folyamodni. A honosíték díját lefizetni.*

HONOSÍTMÁNY, (hon-os-ít-mány) fn. tt. *honosítmány-t*, tb. *—ok.* L. HONOSÍTÉK.

HONOSÍTOTT, HONOSITOTT, (hon-os-ít-ott) mn. tt. *honosított-at.* 1) Valamely honnak lakosává, polgárává avatott. *Honosított idegenek, jövevények, külföldiek.* 2) Bizonyos honban divatossá tett. *Honosított szokások, öltözetek.* V. ö. HONOSÍT.

HONOSODÁS, (hon-os-od-ás) fn. tt. *honosodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valaki v. valami honosodik. V. ö. HONOSODIK.

HONOSODIK, (hon-os-od-ik) k. m. *honosodtam, —tál, —ott.* 1) Bizonyos honnak állandó, rendes lakosa, polgára lessen, vagyis mint olyan megtelepedik, s a vele járó jogokkal élni kezd. 2) A honban divatossá kezd lenni, szokássá válik. *Némely külföldről behozott intézetek lassanként meghonosodnak hazánkban. A burgonya, s némely más növények meghonosodtak nálunk is.*

HONOSODÓ, (hon-os-od-ó) mn. tt. *honosodó-t.* Honossá levő. *Honosodó idegenek, jövevények, gyarmatok.* V. ö. HONOS.

HONOSÚL, HONOSUL, (hon-os-úl) önh. m. *honosult.* L. HONOSODIK.

HONOTT, (hon-ott) am. a honban.

„Ki azt hiszi, hogy *egy* nap fénye süt
A terjedelmes földre mindenütt,
Honán kívül tán kételkedni fog :
Vajjon honott nem, más szebb nap ragyog?“

Vachott Sándor.

HONPOLGÁR, (hon-polgár) ösz. fn. Szélesb ért. valamely honnak, országuak állandó, rendes lakosa. Szorosb ért. polgári jogokkal felruházott lakosa valamely hazának.

HONSZERELEM, HONSZERETET, (hon-szerelem v. -szeretet) ösz. fn. Szeretet, melylyel valaki hona iránt viseltetik, s annak javát, diszét előmozdítani törekszik, érette élni halni kész stb.

„Titkon borong a genius
A néma hant felett,
Hol lángoló szív s honszerelm
Váltottak életet." Kölcsey.

HONSZÜLÖTT, (hon-szülött) ösz. mn. A hazában született, bennszülött; ki valamely honba, nem külföldről származott be; ellentéte: jövevény, idegenből beköltözött, honosított.

HONY, tájdivatos *hon* helyett; l. ezt.

HONT, (1), (hom-t) fn. tt. *hont-ot.* Némely tájakon, nevezetesen Bodrogközben am. felhasított gyepdarab, gyepföld. Máskép és szokottabban: *hant;* rokona: *komp.*

HONT, (2), falu ugyanazon nevü megyében; helyr. *Hont-on, —ra, —ról;* mint megye: *Hont-ba, —ban, —ból.*

HONTALAN, (hon-ta-lan) mn. tt. *hontalan-t,* tb. *—ok.* Hon nélkül levő, állandó hazával nem biró, honától megfosztott, abból számüzött, bujdosó. Különbözik: *sehonnai,* kinek, mint mondani szoktuk, se országa, se hazája. Határozóilag am. hon nélkül.

HONTALANÍT, (hon-talan-ít) áth. m. *hontalanít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Am. számkivet, számüz.

HONTALANUL, (hon-ta-lan-ul) ih. Hon nélkül. *Hontalanul élni, bujdosni.*

HONTÁRS, (hon-társ) ösz. fn. Ugyanazon honnak lakosai, polgárai, egymásnak hontársai; földi.

HONTMADÁR, (hont-madár) ösz. fn. A hantok között ugrálni szerető fehéres farku madárka a billegények neméből. (Motacilla oenanthe). Máskép: *hantmadár.*

HONTMEGYE, HONTVÁRMEGYE, (hont-[vár-]megye) ösz. fn. Magyarország Dunán inneni (Duna balparti) kerületének egyik vármegyéje, három bányavárossal. Székhelye Ipoly-Ság, hol megyegyüléseit tartja.

HONŰZÉS, HONÜZÉS, (hon-üzés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki felsőbb rendelet, pl. birói itélet következtében hazájából kivándorolni kénytelen; számüzés, számkivetés.

HONVÁGY, (hon-vágy) ösz. fn. Fájdalmas érzelemmel párosult lelki állapot, midőn valaki idegen földön lévén, hazája után nyugtalanul sovárog. Máskép: *honkór* v. *honvágykór.*

HONVÁGYKÓR, (hon-vágy-kór) ösz. fn. lásd: HONVÁGY.

HONVÉD, (hon-véd) ösz. fn. 1) Általán, mindenféle hadi készület, mely a honnak ótalmára szolgál, pl. fegyveres katonaság, végvárak, sánczok, gátok stb. 2) Különösen nem rendes katona, ki csak rendkivüli esetben vagy esetekben köteleztetik vagy kél a hon védelmére. Innen: *honvédezred, honvédség.*

HONVÉDELEM, (hon-védelem) ösz. fn. Hont védő, vagyis ellenség ellen ótalmazó erő, készület, építések. *Honvédelemre felszólítani a polgárokat.*

HONVÉDŐ, (hon-védő) ösz. fn. Személy, ki hazáját a megtámadások ellen védi, ótalmazza. Különösen fegyveres polgár, ki nem rendes katona, honvéd.

HONVÉDSÉG, (hon-védség) ösz. fn. 1) A hont ótalmazó eszközök, készületek öszvege. *A honvédséghez új adó nemével járulni.* 2) Személyes tulajdonság vagy állapot, melynél fogva valaki a hon védelmében részt vesz. *Honvédségben meghalni.* 3) Honvédők öszvege, serege.

HÓOLVADÁS, (hó-olvadás) ösz. fn. A hónak a nap melege vagy más melegség által vizzé változása.

HÓOMLÁS, (hó-omlás) ösz. fn. Alászuhanás, midőn a hótömeg magasabb helyekről, pl. háztetőkről, hegyek, havasok oldalairól alácsuszik, leomlik.

HÓOMLATAG, (hó-omlatag) ösz. fn. Hótömeg, mely magasabb helyekről leomolva képződött.

HOOR, (olvasd: *Hór*), falu Zemplén megyében; helyr. *Hoor-on, —ra, —ról.*

HOP, (1), elvont gyöke (*ho* gyökelemből), *hoporcs, hoporj, hoportyag* stb. származékoknak. Jelent emelkedést, magasodást, dudorodást, felpuffadást.

HOP, (2), l. HOPP. Egy *p*-vel jön elé különösen *hopocsál* és *hopol* szókban; l. ezeket.

HOP! (3), Kassai József szerént a Hegyalján am. félig örömest, félig kénytelenségből. Ily értelemben mondják másutt: *kes-kénytelen,* azaz kissé kénytelen.

HÓPÉHÉLY, (hó-pehély) ösz. fn. Pehelyalakban eső, szállinkozó hó.

HÓPÉNZ, (hó-pénz) ösz. fn. Szoros ért. dij, melyet bizonyos szolgálat fejében havonként, hónaponként fizetnek. *Hadi tisztek hópénze.* „Ím három hónapja leszen, hogy kijöttem Szigetbil (= -bül v. -ből), mind az enyimbil adok hópénzt az uraimnak." 1556-diki levél. (Szalay Á. gyüjt.). Szélesb ért. az évi dijnak azon része, mely egy egy hónapra esik. Köz nyelven annyit is tesz, mint fehér pénz v. ezüst pénz, de akkor a *hó* jelentése *nix.*

HÓPÉNZES, (hó-pénzes) ösz. mn. Kinek hópénze jár bizonyos szolgálataért, ki hópénzt húz; zsoldos. *Hópénzes katonák.* V. ö. HÓPÉNZ.

HÓPIHE, (hó-pihe) l. HÓPÉHÉLY.

HÓPINTY, (hó-pinty) ösz. fn. Havasokon lakó madárfaj a pintyek neméből. (Fringilla nivalis). V. ö. PINTY.

HOPISTÁL, önh. m. *hopistál-t.* Valószinüen a latin *hospes* szóból eredt, s tulajdonkép *hospitál,* azaz ide-oda járván, sehol sincs állandó laka, hanem mindenütt vendég (hospes) gyanánt él. (Hospitatur).

HOPMESTER, régies fn. a ‚Hofmeister' német szóból mintegy tréfásan csavarítva.

HOPOCZÁL, (hop-ocz-a-al, vagyis hop-sza-al) önh. m. *hopoczál-t*. Tulajdonkép a gyermekekről mondják, midőn *hop, hopsza* szóra mozognak, ugrálnak, dajkáik ölében hánykolódnak. Használják áth. értelemben is. *Hopoczálni* (v. *hopoczáltatni*) *a kisdedet*, azaz ölben vagy térden ugráltatni.

HOPOCZÁLÁS, (hop-sza-al-ás) fn. tt. *hopoczálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valamely gyermek hopoczál, vagy valaki gyermeket hopoczáltat.

HOPOCZÁLTAT, (hop-sza-al-tat) áth. m. *hopoczáltat-tam*, *—tál*, *—ott*. Cselekszi, hogy hopoczáljon.

HOPOL, (hop-ol) önh. m. *hopolt*. A gyermekről mondják: *lehopol*, azaz letelepedik, leül.

HOPOLÁS, (hop-ol-ás) fn. tt. *hopolás-t*, tb. *—ok*. Telepedés, leülés. V. ö. HOPOL.

HOPOR, (hop-or) elvont törzs, melyből *hoporcs, hoporj, hoportyag* stb. származnak. Jelent feldudorodott valamit.

HOPORCS, (hop-or-cs) fn. tt. *hoporcs-ot*, harm. szr. *—a*. Kidudorodott csomó valamely test fölszinén, kiálló görcsös púp, hupa, czipó; apró domb. *Hoporcs az emberi háton. Hoporcsok a fa derekán.* V. ö. HOP, (1). Máskép: *hoporty, huporty* és *hoporj*.

HOPORCSOS, (hop-or-cs-os) mn. tt. *hoporcsos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Minek fölszinét hoporcs vagy hoporcsok borítják; görcsös, hupás, czipós, púpos; dombos. *Hoporcsos fakéreg. Hoporcsos bőr. Hoporcsos mellü és hátu nyomorék. Hoporcsos vidék.* V. ö. HOPORCS.

HOPORJ, (hop-or-j) l. HOPORCS.

HOPORJA, (hop-or-j-a) fn. tt. *hoporját*. Lásd: HOPORCS.

HOPORJAS, (hop-or-j-as) l. HOPORCSOS.

HOPORJÁS, (hop-or-ja-as) mn. tt. *hoporjás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Dombos, gödrös, hantos, likacsos. *Háta hoporjás hely, határ.* 2) Púpos, hupás, czipós, görcsös. *Hoporjás tök.*

HOPORTY, (1), HOPORTYOS, l. HOPORCS, HOPORCSOS. A *cs* és *ty* váltakoznak, mint szintén a *cs* és *gy* a *varancs*, *varangy*, *göröncs*, *göröngy* szókban.

HOPORTY, (2), falu Zemplén megyében; helyr. *Hoporty-on*, *—ra*, *—ról*.

HOPORTYAG, (hop-or-ty-ag) fn. tt. *hoportyag-ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Valamaly testnek fölcserepesedett, elváló, feldudorodó héja, kérge, fölszine, pl. midőn a faltól a vakolat vagy meszelet elválik, vagy a fa kérge felhámlik, vagy a hirtelen felszáradt kátyu teteje fölcserepesedik. *Lehúll a fal hoportyaga* v. *hoportyagja.*

HOPORTYAGOS, (hop-or-ty-ag-os) mn. tt. *hoportyagos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Minek fölszinén hoportyag v. hoportyagok vannak; fölcserepesedett, fölkérgesedett. *Hoportyagos falak. Hoportyagos kenyér.*

HOPP, (hop-p) indulatszó, melylyel élünk, midőn nagy örömünkben vagy széles kedvünkben ugrálunk, vagy másokat ugrásra felszólítunk. Gyöke a magasságot, emelkedést jelentő *ho*, *hop*. De lehet hangutánzó is, midőn némileg öszveüt *hupp*, *topp* gyökökkel is; az utóbbira nézve különösen megjegyezvén, hogy *hop rongyos*, tájdivatosan: *toprongyos. Hipp hopp. Hopp haja! Haja hopp! Hopp itt is, amott is, az én házam előtt is.* (Km.). *Hopp fiam, ugorj egyet.* Átv. ért. jelent örömet, széles kedvet, s felveszi a tárgyeseti ragot. *Akkor mondj hoppot, mikor általugortad az árkot. Félre gondok, hoppot mondok, ha sántán is, hopp éjfélkor, hopp ebédkor, vacsorán is.* (Horv. Ád.). *Hoppon maradni*, lehoppanva, leülepedve maradni, am. várakozásában csalatkozni, mit sem kapni, pl. *hoppon marad a leány*, kit senki sem visz tánczba. *Hoppon marad oly vendég*, kit senki sem kinál, s éhesen megy haza stb. Tájszokásilag: *happ. Happ happ happ, eb lesz pap!*

HOPPA, (hop-p-a) 1) A gyermeknek mondják, midőn ugratják vagy emelgetik. 2) fn. s átv. ért. jelent laksit, lakodalmat, hol t. i. sok a hopp, azaz vigság, mulatság. Egyébiránt ez csak tréfás elnevezés, valamint a *vigyori* (= örömapa) és *fincsos* (= vőfél).

HOPPAN, (hop-p-an) önh. m. *hoppan-t*. Hopp hangot adva magasról aláesik, máskép: *huppan, hobban. Hoppan az elérett alma, körte, midőn a fáról leesik. Hoppan a kocsiról leugró ember.*

HOPPOZ, (hop-p-oz) önh. m. *hoppoz-tam*, *—tál*, *—ott*. *Hopp* szóval, kurjongatással mulat, örvend, vigadoz. *Hoppoznak a tánczoló toborzók.* Átv. ért. *elhoppozni valamit*, am. *hopp* szóval, vagyis mulatva, tánczolva, dőzsölve elkölteni, elpazarolni, elvesztegetni. *Elhoppozni az időt, pénzt, egészséget.*

HOPRONGYOS, (hop-rongyos) ösz. mn. Igen rongyos, kin, mikép mondani szokás, csak úgy repülnek a rongyok. Tájdivatosan: *toprongyos.*

HOPSZA, HOPPSZA, (hop-sza) indulatszó, mely által valakit felugrásra buzdítunk, s am. ugorj fel! A *sza* buzdítást, parancsot jelent, mint a *no-sza, haj-sza* indulatszókban is.

HOR, elvont gyök, 1) hangutánzó, melyből a *horny*, *horp*, *hork*, *horh*, *horz*, *horty* törzsökök, s ezek származékai, u. m. *hornyol*, *horpad*, *horkan, horhol, horzsol, hortyog* erednek. 2) emelést, emelkedést, felgörbülést, illetőleg hárítást jelent a *hord* és *horg* (horog) származékokban, a honnan ez értelemben rokon *hár* gyökkel, s *hárít* és *hord* is rokon fogalmak. Egyébiránt végső elemzéssel ez utóbbiakban is alapfogalom a horzsolás, úgy hogy pl. Göcsejben *behordozni a földet*, am. beboronálni, mintegy behorzsolni.

HÓR, l. HOOR.

HORA, falu Liptó megyében; helyr. *Horá-n*, *—ra*, *—ról.*

HÓRA, ikerítve: *hére-hóra*, l. HÉRE-HÓRA.

HORANSZKA, puszta Szepes megyében; helyr. *Horanszká-n, —ra, —ról.*

HORBOK-CSEBINYE, falu Zemplén megyében; helyr. *Csebinyé-n, —re, —ről.*

HORBOK-KALOCSA, falu Máramaros megyében; helyr. *Kalocsá-n, —ra, —ról.*

HORBOK-RADVÁNY, falu Zemplén megyében; helyr. *Radvány-ba, —ban, —ból.*

HORCZOG, HORCZOGÁS, lásd: HORTYOG, HORTYOGÁS.

HORD, (hor-d) áth. gyakorl. m. *hordottam* v. *hordtam*, (a valóságos kiejtésben a 3 mássalhangzó torlódása miatt a *d* nem hallatszik: *hortam), hordottál* v. *hordtál*, *hordott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Egyike azon két mássalhangzóval végződő igéknek, melyek ragozás közben segédhangzót vesznek fel, valahányszor a könnyebb kiejtés úgy kivánja, pl. hord-a-sz, hord-o-tok, hord-á-nék stb. Hangra és értelemre nézve rokon vele a latin *porto.* 1) Tulajd. ért. bizonyos terhet magára v. magához emelve, felkapva több ízben visz, elvisz. Gyöke az emelkedést, magasságot jelentő *ho*, vagy még közelebb a fáradságot, pihegést, teher alatti fuvást kifejező *ho*, s ez értelemben rokon a *hoz* és *húz* igékkel. Perzsául *á-vur-den. Fején, vállon hordani a terhet. Szekéren ganéjt, földet, búzát hordani. Asztalra hordani az étkeket. Pénzt hordani magával. Erdőre fát, Dunába vizet hordani. A szél havat, gazt, szemetet hord az udvarba. Az árvíz behordja iszappal a földeket.* Igekötőkkel: *aláhord, áltaihord, behord, elhord, felhord, hátrahord, kihord, lehord, meghord, összehord, ráhord, visszahord. Hordd el a sátorfádat.* (Km.). *Hordd el az irhádat. Hordd el magad*, am. takarodjál. *Meghordani ganéjjal a földet.*

„Adjon Isten csendes esőt,
Hordja össze mind a kettőt."

Népd.

2) Átv. ért. valamit szó által odább terjeszt, tovább közöl. *Hírt hordani. A hallottakat és látottakat mások fülébe hordani. A titkokat kihordani. Régi dolgokat, eseményeket eléhordani. Valakinek érdemeit vagy hibáit felhordani*, azaz dicséretül vagy szemrehányásul említeni. 3) Visel. *Télen gucsmát, nyáron kalapot hordani. Magyar nadrágot hordani. Hosszu hajat hordani. Innepélyeken kardot, mentét hordani.*

HORDACS, (hor-d-acs) l. HORDÓCSKA.

HORDÁL, (hor-d-ál) gyakorító áth. m. *hordált.* Nógrádi szó. Gyakran vagy egymásután hord; olyan alkotásu, mint *jár-ál, hál-ál, dob-ál.* Másképen: *hordogál* v. *hordogat.*

HORDÁR, (hor-d-ár) fn. tt. *hordár-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Teherhordó napszámos. *Pesti hordár*, ujonnan felállított intézeti szolga az utczákon, piaczokon, ki szabott dijért, kinek-kinek kívánságára egyes vagy egész napi szolgálatra késszen áll.

HORDÁRI, (hor-d-ár-i) mn. tt. *hordári-t*, tb. *—ak.* Hordárra vonatkozó, azt illető. *Hordári egyenruha. Hordári szolgálat. Hordári intézet.*

HORDÁRKODIK, (hor-d-ár-kod-ik) k. m. *hordárkod-tam, —tál, —ott.* Hordári szolgálatban áll.

HORDÁRSÁG, (hor-d-ár-ság) fn. tt. *hordárság-ot.* 1) Hordári minőség, szolgálat. 2) Hordárok együttvéve.

HORDAS, tájszó, l. ORDAS.

HORDÁS, (hor-d-ás) fn. tt. *hordás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Cselekvés, midőn valamit hordunk. *Teherhordásban kifáradni. Fahordás, víshordás, gabonahordás. Szénahordás. Hírhordás. Behordás, kihordás, elhordás, lehordás, felhordás* stb. 2) Azon teher összege, melyet összehordottak. *Ezen szénakazal két napi hordás.* V. ö. HORD.

HORDAT, (1), (hor-d-at) fn. tt. *hordatot.* Vitel. *Egy hordat fa.*

HORDAT, (2), (hor-d-at) mivelt. m. *hordat-tam, —tál, —ott.* Eszközli, meghagyja, rendeli, hogy valamit hordjanak.

HORDERŐ, (hord-erő) ösz. fn. Harm. sz. raggal: *hordereje.* Újabb időben alakult és gyorsan elterjedt szó. Tulajd. ért. am. valamely lőfegyvernek azon hatálya, melylyel a kilőtt golyót bizonyos távolságig még mindig sikeresen vinni, hajítni képes. Átv. ért. valamely szellemi vagy erkölcsi erőfeszitésnek, elhatározásnak bizonyos pontig menő hathatóssága, munkássága. *Ezen kimondott elvnek, adott rendeletnek, diadalnak, törvénynek* stb. *nagy hordereje van.* Némelyek szerént: *hordkör.* (Tragweite).

HORDKÖR, (hord-kör). Annyi mint horderő, csakhogy ‚hordkör' már magát a távolságot, ‚horderő' pedig a működést, működési hatályt, sulyt jelenti. ‚Hordkör' elemzőleg jobban megfelel a német ‚Tragweite' szónak.

HORDÓ, (1), (hor-d-ó) igenév, mely rendszerént azon tárgy nevével, melyre közvetlenül vonatkozik, egy szóvá olvad össze, pl. *fahordó, víshordó, teherhordó* napszámosok. Átv. *Hírhordó, szóhordó* am. szószátyár. V. ö. HORD.

HORDÓ, (2), (hor-d-ó, vagy talán inkább: gor-d-ó, am. gorduló v. gördülő; Thaly Kálmán gyüjteményében is eléjön: *„Legordulván* hullnak szemembül könnyeim", 1666-ból); fn. tt. *hordó-t*, harm. szr. *—ja* v. *hordaja.* Köz ért. középen domborodott hengeralakú, két fenekű, s abroncsokkal kerített edény, leginkább fadongákból összeállítva. *Boros, seres, vizes, olajos, méses, káposztás hordó*, azaz, melyben bort, sert, vizet stb. hordnak, tartanak. *Uborkás, héringes, zsiros hordó. Hordó feneke, szája, csapja, oldala. Vasas, faabroncsos hordó. Feltölteni a hordót. Ként adni az üres hordónak. Hordót csinálni, abroncsolni. Hordót hengergetni, forrásni, öblögetni. Üres hordó legjobban hangzik* (km.). *Olyan a hasa, mint a hordó.*

HORDÓ, (3), falu Erdélyben, Beszterczе vidékében; helyr. *Hordó-n, —ra, —ról.*

HORDÓABRONCS, (hordó-abroncs) ösz. fn. Abroncs, vasból, fából stb., mely a hordó dongáit öszvetartja.

HORDÓÁRU, (hordó-áru) ösz. fn. Mindenféle áru, melyet hordóban tartanak, vagy hordószámra adnak és vesznek, pl. bor, pálinka, olaj stb. Továbbá hordók, mint eladni való kész edények.

HORDÓBÉLYEG, (hordó-bélyeg) ösz. fn. Hordóra ütött, vésett, metszett, sütött jegy, névbetü.

HORDÓBELI, (hordó-beli) ösz. mn. Mit hordóban tartanak, mit hordóból húztak, eresztettek, mit nem más edényben, pl. nem palaczkokban tartanak. *Hordóbeli bor. Hordóbeli savanyított káposzta.*

HORDÓBOR, (hordó-bor) ösz. fn. 1) Hordó, teli borral. *Hordóbort ajándékozni valakinek. Két hordóborom termett.* 2) Hordóbeli, hordóban (nem palaczkban) tartogatott bor.

HORDÓCSAP, (hordó-csap) ösz. fn. Csap, melyen a hordóban levő folyadékot kieresztik. V. ö. CSAP. Átv. ért. iszákos, részeges ember, ki a hordót megcsapolja.

HORDÓCSÍN, v. HORDÓ CSÍNJA, (hordó csín v. -csínja) ösz. fn. A hordó dongáinak végén azon behornyolt rovatok, melyekbe a fenékdeszkákat eresztik. Máskép : *ontra, ontora.*

HORDÓCSINÁLÓ, (hordó-csináló) ösz. fn. Bodnár.

HORDÓCSKA, (hor-d-ó-ocs-ka) fn. tt. *hordócskát.* Kis hordó, pl. negyedakós, félakós.

HORDÓDUGASZ, (hordó-dugasz) ösz. fn. Dugasz, melylyel a hordó száját beteszik. Máskép : *szádló.*

HORDÓFENÉK, (hordó-fenék) ösz. fn. A hordó hengerének két végső lapja, mely a dongák csinjába, vagyis ontrájába van eresztve.

HORDOGÁL, (hor-d-og-ál) áth. m. *hordogált.* L. HORDOGAT.

HORDOGAT, (hor-d-og-at) gyak. áth. m. *hordogat-tam, —tál, —ott.* Gyakran vagy folytonosan, vagy kicsinyenként hord. *Megtakarított krajczárait a takarékpénztárba hordogatja.*

HORDOGATÁS, (hor-d-og-at-ás) fn. tt. *hordogatás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valaki hordogat.

HORDÓHEVEDER, (hordó-heveder) ösz. fn. Hordócsinálók eszköze, melylyel az öszveállított dongákat öszvébb szorítják.

HORDÓHÍD, (hordó-híd) ösz. fn. Öszvefűzött üres hordók valamely víznek széltében, melyek hajóhidféle talapzatul szolgálnak.

HORDÓKÖTÉL, (hordó-kötél) ösz. fn. 1) Kötél, melylyel a hordókat a pinczébe eregetik, vagy onnan felhúzzák. 2) Kötél, melybe vagy melynek segitségével valamit öszvekötve hordanak.

HORDÓMÉRŐ, (hordó-mérő) lásd : AKÓLÓPÁLCZA.

HORDÓMŰ, (hordó-mű) ösz. fn. Általán mindenféle edény, mely a hordók neméhez tartozik, pl. lajt, csobolyó, átalag stb.

HORDÓNYI, (hor-d-ó-nyi) mn. tt. *hordónyi-t,* tb. *—ak.* Olyan nagyságu, mint a hordók lenni szoktak. Átv. ért. nagyon felpuffadt, kövérré dudorodott. *Hordónyi has.*

HORDONYTELEK, puszta Gömör megyében ; helyr. *Hordonytelk-én, —re, —ről.*

HORDÓSÉR, (hordó-sér) ösz. fn. Hordóban tartogatott, hordóbeli ser, különböztetésül oly sertől, melyet palaczkokban, korsókban tartanak.

HORDÓSZAG, (hordó-szag) ösz. fn. Olyan szag, mint a tisztátalan vagy dohos hordóé szokott lenni. *Ezen bornak hordószaga van.*

HORDÓSZAGÚ, (hordó-szagú) ösz. mn. Minek oly szaga van, mint a tisztátalan vagy dohos hordónak. *Hordószagu borok.*

HORDÓSZÁJ, (hordó-száj) ösz. fn. Lyuk a hordó oldalának közepén. *Bedugni a hordó száját. Az üres hordót szájjal lefelé fordítani.* Máskép : *szád.*

HORDÓSZÉK, (hordó-szék) ösz. fn. Szék, melyben valakit hordanak.

HORDÓSZÍJ, (hordó-szíj) ösz. fn. Szíj, melylyel valami terhet, málhát öszvekötve hordanak.

HORDÓTÖLTELÉK, (hordó-töltelék) ösz. fn. Bor vagy ser, vagy pálinka, melyeket a hiányos hordók megtöltésére használnak.

HORDOZ, (hor-d-oz) áth. és gyakor. m. *hordoztam, —tál, —ott.* Ide-oda, mindenfelé, folytonosan, gyakran hord valamit. *A dajka gyermeket hordoz. Fegyvert hordozni. Kiki magával hordozza a kis birót.* (Km.). *Karokon hordozni valakit. Híreket hordozni. Ócska ruhákat hordozni, elhordozni. Meghordozni a leányt a tánczban. A szél homokkal behordozza a földeket.* Göcsejben : *behordozni a földet,* am. beboronálni. *Isten hordozzon szerencsésen. Hát téged mi hordoz itt? Kevélyen hordozza fejét a paripa.* V. ö. HORD.

HORDOZÁS, (hor-d-oz-ás) fn. tt. *hordozás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valamit hordozunk. *Teherhordozás. Ruhahordozás. Testhordozás.* V. ö. HORD, HORDOZ.

HORDOZGAT, (hor-d-oz-og-at) áth. és kettőztetett gyakor. m. *hordozgat-tam, —tál, —ott.* Egymás után, részenként, lassan-lassan, de folytonosan hordoz valamit. *Kévénként haza hordozgatja a learatott gabonát. Faluról falura hordozgatni az árukat. Ócska köpenyét sok évig hordozgatta.*

HORDOZGATÁS, (hor-d-oz-og-at-ás) fn. tt. *hordozgatás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valaki hordozgat.

HORDOZHATATLAN, HORDOZHATLAN, (hor-d-oz-hat-[at]lan) mn. tt. *hordozhatatlan-t,* tb. *—ok.* Mit hordozni nem lehet. *Hordozhatatlan teher. Hordozhatatlan szűk vagy rongyos ruha.* V. ö. HORDOZ.

HORDOZHATÓ, (hor-d-oz-hat-ó) mn. tt. *hordozható-t.* Amit hordani, viselni lehet, ami nem oly terhes, hogy hordani nem birnók; helyről helyre szállítható. *Hordozható orgona. Ezen ruha még hordozható.*

HORDOZKODÁS, (hor-d-oz-kod-ás) fn. tt. *hordozkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* A költözködésnek, máshová telepedésnek azon neme, midőn valaki elébbi lakhelyéről áltálhordja holmijét új tanyájára, szállására. *Hordozkodásban elromlott, elveszett jószágok, bútorok, edények, könyvek* stb.

HORDOZKODIK, (hor-d-oz-kod-ik) k. m. *hordozkod-tam*, *—tál*, *—ott.* Holmijével, bútoraival együtt más lakhelyre, tanyára, szállásra költözködik. *Faluról városba, egyik házból másikba hordozkodni. Sz. György napján elhordozkodni. Által-, el-, be-, kihordozkodni.*

HORDOZÓSKODÁS, (hor-d-oz-ó-os-kod-ás) HORDOZÓSKODIK, lásd: HORDOZKODÁS, HORDOZKODIK. *Aki sokat hordozóskodik, nehezen gazdagul meg.* (Km.). *Kilencz hordozóskodás, egy égés.* (Km.).

HORDOZTAT, (hor-d-oz-tat) mivelt. m. *hordoztat-tam*, *—tál*, *—ott.* Eszközli, hogy valaki valamit hordozzon.

HORFA, helység Szala megyében; helyr. *Horfá-n*, *—ra*, *—ról.*

HORG, fn. l. HOROG.

HORGACS, (hor-og-acs) fn. tt. *horgacs-ot*, harm. szr. *—a.* Kis horog vagy horogféle eszköz, milyet némely női munkáknál használnak.

HORGACSOL, (hor-og-acs-ol) áth. m. *horgacsol-t.* Bizonyos női munkát horgacscsal, vagyis horogforma tűvel készít, köt, máskép: *horgol. Fejkötőt, ágytakarót horgacsolni* (häkeln).

HORGACSOLÁS, (hor-og-acs-ol-ás) fn. tt. *horgacsolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Holmi női műnek horgacsnemű eszközzel való kötése, készítése, horgolás.

HORGACSOLÓ, (hor-og-acs-ol-ó) mn. tt. *horgacsoló-t.* Aki horgacscsal fűz vagy köt valamit. *Ágyterítőt horgacsoló leányka.* Máskép: *horgoló.*

HORGACSOLT, (hor-og-acs-olt) mn. tt. *horgacsolt-at.* Horgacs nevű eszközzel tűzött, kötött, hímzett. *Horgacsolt dohányzacskó, házi sipka.* V. ö. HORGACS.

HORGAD, (hor-og-ad) önh. m. *horgad-t.* Görbébe hajlik, mint a horog, görbed. *Aláhorgad*, *meghorgad. Meghorgadjunk a vén ember előtt* (tisztelegve). Pázmán.

HORGADÁS, (hor-og-ad-ás) fn. tt. *horgadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Valamely testnek horog gyanánt meghajlása; görbedés. *Fagyos ujjak horgadása.* V. ö. HOROG; HORGAD.

HORGADÓ, (hor-og-ad-ó) mn. tt. *horgadó-t.* Aki vagy ami horgad, meghajlik, görbed. *Aláhorgadó gyümölcsös ágak. Elhorgadó szeg.*

HORGADOZ, (hor-og-ad-oz) k. m. *horgadoz-tam*, *—tál*, *—ott.* Horog formára folytonosan vagy gyakran görbed, hajladozik.

HORGADT, (hor-og-ad-t) mn. tt. *horgadt-at.* Horog gyanánt meghajlott, meggörbedt. *Felhorgadt nádszálak a háztetőn. Visszahorgadt szeg. Meghorgadt aggastyán.* V. ö. HOROG.

HORGAG, (hor-og-ag) fn. tt. *horgag-ot.* Eleinte alakult szó, a későbben divatosabbá lett és helyesebb *horgéleg* helyett. (Oxydum zinci). *Eczetsavas horgag.* (Zincum aceticum). *Kénsavas horgag.* (Sulfas zinci). V. ö. HORGANY.

HORGANY, (hor-og-any) fn. tt. *horgany-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* A nehéz és nemtelen fémek egyike, kékes fejér szinű, s tökéletes fémfényű, közönséges hévmérsékletnél meglehetős törékeny, de + 100 C (Celsiusi v. centesimalis = százas) fokon felül hevítve nyujtható és kalapálható; + 200 C foknál pedig ismét törékeny annyira, hogy finom porrá lehet törni; + 360 C fokig hevítve megömlik, s folytatott hevítés mellett fejér fénynyel ég el, mi alatt horgéleggé változik. A horganyból hengerített lemezeket épületek födésére, fürdő kádak készitésére stb. használják. Idegen neve *Zink, Zincum.* Magyar nevezetét kitünőleg horgas törésétől kapta. (Török József).

HORGANYÉRCZ, (horgany-ércz) ösz. fn. Ércz, mely horganyrészeket foglal magában.

HORGANYGÁLICZ, (horgany-gálicz) ösz. fn. Kénsavas horgany, mely tiszta állapotban szép, négyszögü, oszlopalaku jegeczeket képez. (Zincum sulphuricum).

HORGANYMÉSZ, (horgany-mész) ösz. fn. Szürke mész, melyre a horgany átváltozik, midőn a nagy forróságtól olvadni kezd.

HORGANYPÉHELY, (horgany-péhely) ösz. fn. Igen száraz, s hófehér mész, mely a horgany olvasztásakor könnyű pehely gyanánt fölemelkedik, s más testekhez tapad. (Flos zinci).

HORGANYRÉZ, (horgany-réz) ösz. fn. Fémkeverék, melynek egy negyede horganyból, három negyede pedig rézből áll, s vörössárga szinű.

HORGANYVIRÁG, l. HORGANYPÉHELY.

HORGAS, (1), (hor-og-as) mn. tt. *horgas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Horog gyanánt meghajlott, görbe. *Horgas faág. Horgas szeg. Horgas bottal lehúzni a faágakat. Horgas ujjak, körmök. Horgas lábak. Horgas lábu. Horgas orr. Horgas bicska. Horgas síp. Horgas tőr*, *kard. Horgas fogak. Horgas* (hegyen tekergős) *utak. Horgasborgas. Hóri horgas. A beszédnek egyenese jó, a mankónak horgasa.* (Km.). V. ö. HORGOS.

HORGAS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *horgas-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Dunán túl am. tekergős, görbe út a hegyeken és hegyek között. Máskép: *horog.*

HORGASAN, (hor-og-as-an) ih. Görbén, horog gyanánt meghajolva. *Horgasan álló ujjak, körmök, lábak. Horgasan húzott utak.* V. ö. HORGAS.

HORGASIN, (horgas-in) ösz. fn. A szarvasmarhának hátulsó lábszárai, csánkjai, melyek horgasan, görbedten hajlanak befelé.

HORGASÍT, HORGASIT, (hor-og-as-ít) áth. m. *horgasít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Valamit horgassá tesz, horogformára meggörbít. *Szeget, sodronyt horgasítani. Ujjakat, körmöket horgasítni.* V. ö. HORGAS.

HORGASÍTÁS, HORGASITÁS, (hor-og-as-ít-ás) fn. tt. *horgasítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Valaminek horog formájára meggörbítése, meghajlítása. *Eszkábák horgasítása.*

HORGASODÁS, (hor-og-as-od-ás) fn. tt. *horgasodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valamely test horog gyanánt meghajlik, meggörbed.

HORGASODIK, (hor-og-as-od-ik) k. m. *horgasod-tam, —tál, —ott.* Horgas alakuvá képződik, változik. *A zsákmány után kapó macska körmei meghorgasodnak.*

HORGASODÓ, (hor-og-as-od-ó) mn. tt. *horgasodó-t.* Horog gyanánt görbedő, meghajló.

HORGASSÁG, (hor-og-as-ság) fn. tt. *horgasság-ot*, harm. szr. *—a.* Valamely testnek horoghoz hasonló görbesége, meghajlása, kanyargása. *Ujjak, lábak, körmök horgassága. E fát horgassága miatt nem lehet épületbe használni. Utak, ösvények horgassága.* V. ö. HORGAS.

HORGASÚL, (hor-og-as-úl) önh. m. *horgasúl-t*, l. HORGASODIK.

HORGASÚLÁS, (hor-og-as-úl-ás) l. HORGASODÁS.

HORGÁSZ, (1), (hor-og-ász) önh. m. *horgász-tam, —tál, —ott.* 1) Szélesb ért. horog vagy horgas eszközzel valamit keres, húz, vontat. *Horgászni a vízbe fulladtak testeit. Száraz ágakat horgászni az erdőn.* 2) Szorosb ért. némely vízi állatokat, különösen halakat, békákat horoggal fogdos. Átv. ért. *szeleket horgászni*, am. haszontalan fáradni. *Elhorgászni más elől a konczot*, am. elkapni.

HORGÁSZ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *horgász-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Személy, ki valamit horoggal fogdos vagy keres, vagy elvisz, elhúz. *Folyó partján ülő horgász.*

HORGÁSZÁS, (hor-og-ász-ás) fn. tt. *horgászás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valaki horgász, vagyis horoggal fogdos, húzkál valamit.

HORGÁSZAT, (hor-og-ász-at) fn. tt. *horgászat-ot*, harm. szr. *—a.* Foglalkodás neme vagy életmód, midőn valaki mulatságból vagy kenyérkeresésből, haszon végett horgász. Elvont értelmü szó, mint: halászat, vadászat.

HORGÁSZÓ, (hor-og-ász-ó) l. HORGÁSZ (2), fn.

HORGÁSZÓDÁS, (hor-og-ász-ó-od-ás) fn. tt. *horgászódás-t*, tb. *—ok.* Tudakozódás. V. ö. HORGÁSZÓDIK.

HORGÁSZÓDIK, (hor-og-ász-ó-od-ik) belsz. m. *horgászód-tam, —tál, —ott.* Kriza J. szerént az Udvarhelyszéki nyelvjárásban am. tudakozódik, kérdezősködik. Igen jellemzetes kifejezése a hírhajhászásnak, mintegy hírhorgászásnak.

HORGASZT, (hor-og-asz-t) áth. m. *horgaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Véghez viszi, hogy valami horgadjon, meggörbüljön, horogalakuvá legyen. *Apró halak fogására gombostüt horgasztani. A szeget meghorgasztani. Testét a nagy teher vagy öregség meghorgasztja. Felhorgasztja az orrát*, azaz felüti. V. ö. HORGAD.

HORGASZTÁS, (hor-og-asz-t-ás) fn. tt. *horgasztás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valamit horgasztunk.

HORGÁSZTOLVAJ, (horgász-tolvaj) ösz. fn. Oly tolvaj, ki horog segedelmével oroz, pl. ki tilos vizekben horgász vagy horgas eszközzel az ablakon holmit kihúzkál stb.

HORGÁSZVESSZŐ, (horgász-vessző) ösz. fn. Vessző vagy pálcza, rudacska, melyhez a horgászzsineget kötik.

HORGÁSZZSINEG, (horgász-zsineg) ösz. fn. Zsineg, melynek egyik vége vessző- vagy pálczanyélhez van kötve, másik végén pedig a horog fityeg.

HORGÉLEG, (horg-éleg) ösz. fn. l. HORGAG. (Oxydum zinci).

HORGHALVAG, (horg-halvag) ösz. fn. A horganynak halvanynyal vegyülete. (Chloridum zinci).

HORGOCSKA, (hor-og-ocs-ka) fn. tt. *horgocskát.* Kisded horog, pl. melylyel apró halakat fogdosnak. Így nevezik az állüregátlikasztásnál használtatni szokott sebészi eszközt is.

HORGOL, HORGOLÁS, lásd: HORGACSOL, HORGACSOLÁS.

HORGONY, (hor-og-ony) fn. tt. *horgony-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Tulajd. ért. a hajósok vas eszköze, azaz vas rúd, melynek alsó vége két vagy négy horogalaku fogakra oszlik, s ezek végei ismét ásó- vagy kapaformára kiterjednek, s az egész eszköz arra való, hogy a víz fenekére eresztve, s bele akadva a hajót fentartóztassa. *Horgonyt vetni*, am. megállapodni. *Horgonyra szállni. Horgonyt szedni. Horgonyt felhúzni. Horgonyon álló hajók. Horgonyt akasztani. A horgonyt elvontatja a hajó.* Átv. ért. mint állandóságot, biztosságot eszközlő szer a bizodalom és remény jelképeül használtatik. *Remény horgonya.* A köz divatu *vasmacska* szükebb értelmü, mint a horgony, s nemesebb nyelvbe nem is illő.

HORGONYÁG, (horgony-ág) ösz. fn. A horgony nevü eszköznek egy-egy görbe ága vagy foga, melynél fogva a fenékbe akad.

HORGONYALAKÚ, (horgony-alakú) ösz. mn. Mi alakjára nézve horgonyhoz hasonló, horgonydad. *Horgonyalakú kereszt némely nemesi czímereken.*

HORGONYÁLLÓ, (horgony-álló) ösz. mn. Ami a horgonyt megállja, vagyis mibe a horgony erősen megfogódzik. *Horgonyálló vízfenék.* Máskép: *horgonybiró, horgonybiztos.*

HORGONYÁSZ, (hor-og-ony-ász) fn. tt. *horgonyász-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Horgonynyal bánó, vagyis horgonyt eresztő, horgonyszedő hajóslegény; s ki a horgonyoknak viseli gondját.

HORGONYAVESZTÉTT, (horgonya-vesztétt) ösz. mn. Minek horgonya elveszett, elszakadt. *Horgonyavesztett hajó.*

HORGONYBIRÓ, HORGONYBIZTOS, (horgony-biró v. -biztos) l. HORGONYÁLLÓ.

HORGONYCSIGA, (horgony-csiga) ösz. fn. Csiga vagy gugoraféle gép a hajón, melynek segedelmével a horgonyt leeresztik vagy felhúzzák.

HORGONYDAD, (hor-og-ony-dad) mn. *horgonydadot.* L. HORGONYALAKÚ.

HORGONYDUCZ, (horgony-ducz) ösz. fn. Négy szögü, s két végén egy kevéssé meghegyezett karó, mely a horgony nyelének felső végéhez köttetik a végett, hogy a leeresztett horgony oldalra ne dőlhessen.

HORGONYFA, (horgony-fa) l. HORGONYDUCZ.

HORGONYFENÉK, (horgony-fenék) ösz. fn. A víz feneke, mely horgony belekapaszkodására alkalmas.

HORGONYFOG, l. HORGONYÁG.

HORGONYGAMÓ, (horgony-gamó) ösz. fn. Erős vas gamó a horgonykötélen.

HORGONYGYÜRŰ, (horgony-gyürű) ösz. fn. l. HORGONYKARIKA.

HORGONYHEGY, (horgony-hegy) ösz. fn. A horgonyágnak csúcsos vége.

HORGONYHELY, (horgony-hely) ösz. fn. Horgonyvetésre alkalmas hely, vagyis szilárd vízfenék, melyben a horgonyfogak megakadnak.

HORGONYHUROK, (horgony-hurok) ösz. fn. Hurok, melylyel a horgonykötelet a horgonykarikához szorítják.

HORGONYJEGY, (horgony-jegy) ösz. fn. Jegy valamely könnyü, víz szinén uszó testből, pl. parafából, melyet a horgonykötélhez kötnek, s melyből az illetők megismerik, merre fekszik a horgony.

HORGONYJOG, (horgony-jog) ösz. fn. 1) Jog, melynél fogva valamely idegen révben, fizetés nélkül, horgonyt lehet vetni. 2) Dij, melyet a horgonyvetésért fizetni kell, vagyis pénzen szerzett horgonyvetési jog.

HORGONYKARIKA, (horgony-karika) ösz. fn. A horgony nyelének felső végébe füzött karika, melybe a horgonykötelet belehúzzák.

HORGONYKERESZT, (horgony-kereszt) ösz. fn. 1) A horgonynak azon része, hol a horgonyágak a horgonyruddal keresztet képeznek. 2) A czímertanban am. oly kereszt, melynek mind a négy ága horgonyfogat képez.

HORGONYKOVÁCS, (horgony-kovács) ösz. fn. Szerkovács, ki horgonyokat készít és javít.

HORGONYKÖTÉL, (horgony-kötél) ösz. fn. Horgonykarikába füzött kötél, melylyel a horgonyt leeresztik és felhuzzák.

HORGONYLIK, HORGONYLYUK, (horgony-lik v. -lyuk) ösz. fn. A horgonyrúd felső végén lévő lik, melyből a horgonykarika lóg.

HORGONYMÜHELY, (horgony-műhely) ösz. fn. Szerkovács műhelye, melyben horgonyokat készítenek és javítanak.

HORGONYNYAK, (horgony-nyak) ösz. fn. A horgonyrúdnak felső vékonyabbik része.

HORGONYOZ, (hor-og-ony-oz) önh. m. *horgonyoz-tam*, *—tál*, *—ott.* Horgonyt vet, vagy kivetett horgonyon áll. *A megállani akaró hajósok horgonyoznak. A rében több napokig horgonyozni.*

HORGONYŐR, (horgony-őr) ösz. fn. L. HORGONYÁSZ.

HORGONYPÉNZ, (horgony-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet valamely révben, kikötőben a horgonyvetési jogért fizetni kell.

HORGONYRÚD, (horgony-rúd) ösz. fn. Vastag és egyenes vas rúd, mely a horgonynak egyik fő része, s melynek felső végén a horgonykarika függ, alján pedig a horgonyágak nyúlnak szét.

HORGONYSZÁR, (horgony-szár) lásd: HORGONYRÚD.

HORGONYSZÁRNY, (horgony-szárny) ösz. fn. A horgonyfognak ásó- vagy kapaforma vége.

HORGONYSZEM, (horgony-szem) lásd: HORGONYLIK.

HORGONYSZÍN, (horgony-szín) ösz. fn. Deszkázat a hajó orrán, mely arra szolgál, hogy a horgony-leeresztéskor vagy felhuzáskor a hajó elejét ne rongálja.

HORGONYSZOLGA, l. HORGONYÁSZ.

HORGONYTALAN, (hor-og-ony-talan) mn. tt. *horgonytalan-t*, tb. *—ok.* Horgonyról elszakadt, horgonyavesztett, horgony nélküli. *Horgonytalan hajó.*

HORGONYTALANUL, (hor-og-ony-talan-ul) ih. Horgony nélkül, horgonyát vesztve, horgonyától elszakadva. *A hajó horgonytalanul hányódott, míg össze nem törött.*

HORGONYVÁLL, (horgony-váll) ösz. fn. lásd: HORGONYKERESZT.

HORGONYVÁM, (horgony-vám) l. HORGONYPÉNZ.

HORGONYVESZTETT, (horgony-vesztett) ösz. mn. Máskép: *horgonya vesztett.* Vizi jármüről mondják, midőn horgonyától szélvészben vagy más módon megfosztatott.

HORGONYVETÉS, (horgony-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a hajósok a horgonyt leeresztik, hogy a hajó megállapodjék.

HORGONYVINNYE, (horgony-vinnye) l. HORGONYMÜHELY.

HORGONYZÁS, (hor-og-ony-oz-ás) fn. tt. *horgonyzás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Cselekvés, midőn a hajósok horgonyt vetnek. *Horgonyzásra szólítani a legényeket.* 2) Állapot, midőn a hajó horgonyon nyugszik.

HORGOS, (1), (hor-og-os) mn. tt. *horgos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Horoggal ellátott, ami tulajdon értelmü horoggal fel van szerelve. *Horgos zsineg* a horgászok vesszején. *Horgos kötélen húzni a vizákat, tokokat.* Különbözik tőle az átvitt értelmü *horgas*, azaz görbített, hajlott, horogforma. V. ö. HORGAS.

HORGOS, (2), falu; KIS—, puszta Csongrád megyében; helyr. *Horgos-on, —ra, —ról.* Továbbá hegy neve Erdélyben.

HORGOSPATAKA, falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Horgospataká-n, —ra, —ról.*

HORGOZ, (hor-og-oz) áth. m. *horgoz-tam, —tál, —ott.* 1) Valamit horoggal keres, húz. 2) Horogalakú hímző v. tűző eszközzel bizonyos női munkát készít. *Dohányzacskót horgozni.* Szokottabban: *horgacsol*, vagy *horgol.*

HORGOZÁS, (hor-og-oz-ás) fn. tt. *horgozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Cselekvés, midőn valamit horoggal, vagy horgas eszközzel húzunk, fogunk. 2) Némely női műnek horogalakú tűvel való készítése, horgolás, horgacsozás.

HORGOZAT, (hor-og-oz-at) fn. tt. *horgozatot*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Horgacsolás által eléállott készitmény valamely művön.

HORGÚL, (hor-og-úl) önh. m. *horgúl-t.* Olyanná lesz, mint a horog; horoggá alakúl; görbűl.

HORGÚLÁS, (hor-og-úl-ás) fn. tt. *horgúlás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Alakulási állapot, alakváltozása valamely testnek, midőn horogdaddá lesz, midőn horog gyanánt meggörbed.

HORGY, (hor-gy) fn. tt. *horgy-ot*, harm. szr. *—a.* Szathmár vidékén am. vas szerszám, melylyel zsindelyeket hornyolnak, vagyis a zsindelyek fokát csatornásan bemetszik, horholják. Gyöke a metszést, bevágást jelentő *hor*, s rokona a *horzsol* ige törzse *horzs.* Rokon *horny* szóval is.

HORGYIKA, (hor-gy-i-ka, azaz hordika) fn. tt. *horgyikát.* Palóczok tájnyelvén am. hordócska, kis hordó.

HORH, (hor-h) fn. tt. *horh-ot*, l. HORHÓ.

HORHÁCS, (hor-h-ács) fn. tt. *horhács-ot*, harm. szr. *—a.* Gyöke a magasodást, dudorodás-t jelentő *hor*, s Kemenes vidékén am. fának forrása, buborcsékos kidudorodása.

HORHÁCSOS, (hor-h-ács-os) mn. tt. *horhácsos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Mit horhácsok borítanak, göcsös, forradásos, csomós, buborcsékos. *Horhácsos cser, somfa.*

HORHÁT, falu Zólyom megyében; helyr. *Horhát-on, —ra, —ról.*

HORHI, falu Hont, és puszták Tolna és Veszprém megyében; helyr. *Horhi-ba, —ban, —ból.*

HORHÓ, (hor-h-ó) fn. tt. *horhó-t.* Dunán túl am. vízáradás, vízmosás által csinált (horholt, hornyolt) mély gödör, vízmosta hely. Gyöke a vájást, ásást jelentő s hangutánzó *hor.*

HORHOL, (hor-h-ol) áth. m. *horhol-t.* Dörzsölés, erős nyomás által valamit koptat, kiváj, gödrössé, csatornássá teszen. *A kerék horholja a lőcsöt, kifityegő ruhát. A gyalú horholja a fát. A zápor horholja a hegyek oldalát. Zsindelyeket horholni.* Gyöke a hangutánzó *hor.* Erősebben: *horzsol*, gyöngébben: *horgyol.*

HORHOLÁS, (hor-h-ol-ás) fn. tt. *horholás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valami horzsoltatik, koptató, vájó dörzsölés.

HORHOLÓ, (hor-h-ol-ó) mn. tt. *horholó-t.* Ami valamit horhol, dörgölve koptat, váj, kiás. *Partokat horholó árvíz. Barázdákat horholó zápor. Horholó gyalú.*

HORHOLÓDIK, (hor-h-ol-ó-od-ik) belsz. m. *horholód-tam, —tál, —ott.* Mondjuk szilárd állományu testről, midőn más szilárd testhez dörgölődzve kopik, vásik. *Szekérforduláskor oldalhoz érve, horholódik a lőcs.*

HORHOS, (hor-h-os) mn. tt. *horhos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Oly helyről mondjuk, melyet az árvíz, vagy sebes eső horholt, azaz kivájt, kotrott. *Horhos hegyek, szántóföldek.* Használják főnevül is, *horhó* helyett. *Horhosokon utazni, kocsizni. Mély, keskeny horhosok.*

HÓRI, (ho-or-i v. ha-or-i) mn. tt. *hóri-t*, tb. *—ak.* Gyöke a magasságot jelentő *ho* v. *ha*, melyhez aztán az *orom*, *or* gyöke is járul, s rokon a *gór*, *góré* szókkal. Egyezik vele a hegyet, magasságot jelentő szláv *hora, gora.* A *horgas* szóval öszvetévе emberről mondják. V. ö. HÓRIHORGAS.

HÓRIHORGAS, (1), (hóri-horgas) ösz. mn. Oly ember jelzője, ki aránylag igen magas és meggörbülő termettel bír, tehát: magas, és görbe; idomtalan, esetlen nagy ember. *Hórihorgas legény, nagy kamasz. Hórihorgas nagy inas.* (Km.).

HÓRIHORGAS, (2), (mint föntebb) ösz. fn. 1) Átv. ért. hosszú, vékonyra nyuló czéklarépa. 2) Tréfás nyelven: hosszú piszkafa, verő dorong, pl. dióverő pózna.

HORK, (hor-k) elvont törzsök, melyből *hork-an, hork-ol, horkant, horkint* stb. származnak. Hangutánzó. Jelenti a levegőnek hirtelen beszivása által okozott erős orrhangot, innen származik különösen a lovakról szólva: *horkan*; az emberekről: *horkant, horkint, horkol.* Legközelebb rokona: *horty.*

HORKA, falvak Gömör, Szepes és Trencsén megyében; helyr. *Horká-n, —ra, —ról.* L. HARKA.

HORKAN, (hor-k-an) önh. m. *horkan-t.* Hirtelen támadó s elmuló *hork* hangja hallatszik valamely állatnak, különösen lónak, szamárnak. *Farkas-szagra felhorkan a ló. Álomból felhorkanni.* Átv. ért. *vala-*

kire v. *valamire felhorkanni* am. hirtelen haragra lobbanni. Ezen értelemben másképp : *hortyan, fortyan.*

HORKANÁS, (hor-k-an-ás) fn. tt. *horkanás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Hirtelen *hork* orrhangnak hallatása. Átv. ért. haragra lobbanás.

HORKANT, (hor-k-an-t) önh. m. *horkant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Egyes *hork* hangot ad. *Nagyot horkantani. Fölébredés előtt horkantani. Ijedtében horkant a paripa.*

„Itt megtoppant paripája,
És egy nagyot horkantott."
Kisfaludy S.

HORKANTÁS, (hor-k-an-t-ás) fn. tt. *horkantás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Erős *hork* orrhangnak kibocsátása az orron. *Alvó ember horkantása. Lóhorkantás.*

HORKI, falu Trencsén megyében; helyr. *Horki-ba, —ban, —ból.*

HORKINT, (hor-k-in-t) önh. A *horkant* ige kicsinyező változata. V. ö. HORKANT.

HORKOL, (hor-k-ol) önh. m. *horkol-t.* Orrán folytonos vagy gyakori *hork* hangot ad, mint némely alvó emberek szoktak. Másképp : *hortyog.*

A csagataj nyelvben : *örkür-er* am. szundikál, *örkür-eb*, szundikálván (Abuska); finnül *kuorsaan* am. hortyogok.

HORKOLÁS, (hor-k-ol-ás) fn. tt. *horkolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Folytonos vagy gyakori *hork* hangnak kibocsátása az orron. *Alvó ember horkolása. Lóhorkolás.*

HORKOLÓ, (hor-k-ol-ó) mn. tt. *horkoló-t.* Orrán *hork* hangot bocsátó. *Horkoló álomszuszék. Horkoló paripa.*

HORLYÓ, falu Ungh megyében; helyr. *Horlyó-n, —ra, —ról.*

HORMIS, l. HOVÁRDOS.

HORNOK, NAGY—, puszta Somogy megyében; helyr. *Hornok-on, —ra, —ról.*

HORNY, (hor-ony) fn. tt. *horny-ot*, harm. szr. *—a.* Dörzsölés, metszés, vájás, gyalulás stb. által bevésett rovat, vonal, csatorna. Gyöke azon hangot utánzó *hor*, mely a szilárd, kemény testek dörgölése, vájása alatt hallatszik. Ily hangutánzás van a latin *crena, stria*, német *Streif* stb. idegen nyelvü szókban is. *Zsindely hornya*, melybe a másik zsindely élét beillesztik. *Hornyok a ránczba szedett homlokon. Horny a csuszkán*, melyet a patkó éles szege metsz. Rokon vele : *horh*, mely mélyebb, nagyobb vájást, rovatot, csatornát jelent; továbbá : *horzs.* V. ö. HORGY, HORH, HORZS.

HORNYA, falu Ungh megyében; helyr. *Hornyá-n, —ra, —ról.*

HORNYÁK, fn. tt. *hornyákot.* Hegyalján a felföldi tótokat hornyákoknak hívják, alkalmasint a szláv *hor* v. *hora* szótól, mely hegyet jelent, *horne* v. *horni*, v. *hornj* pedig felsőt.

HORNYOL, (hor-ony-ol) áth. m. *hornyol-t.* Dörzsölés, vájás, metszés, gyalulás stb. által valamely szilárd testen rovatot, csatornát, mély vonalt csinál. *Karóval hornyolni a földet. A hordó dongáit kihornyolni. Oszlopokat, kályhát hornyolni. Ablak-, ajtórámákat hornyolni. A zápor utakat hornyol. Késsel felhornyolni az asztalt.*

HORNYOLÁS, (hor-ony-ol-ás) fn. tt. *hornyolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, illetőleg dörzsölés, vájás, gyalulás, metszés stb. mely által valamit hornyolnak.

HORNYOLAT, (hor-ony-ol-at) fn. tt. *hornyolat-ot*, harm. szr. *—a.* Hornyolás, azaz dörzsölés, vájás, gyalulás stb. által csinált vonal, csatorna, rovaték, mélyedés.

HORNYOLÓ, (hor-ony-ol-ó) mn. tt. *hornyoló-t.* Amivel valamit hornyolnak. *Hornyoló vas, gyalu, kapa, kés.* Mint főnév jelenti többféle mesteremberek, pl. asztalosok, kádárok, kőmívesek stb. ilyetén eszközeit, szerszámait.

HORNYOLT, (hor-ony-ol-t) mn. tt. *hornyolt-at.* Hornyokkal rovatolt, rovatékosan bemetszett, kivájt. *Hornyolt ráma, oszlop.*

HORNYOS, (hor-ony-os) mn. tt. *hornyos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Minek hornyai vannak. *Hornyos homlok. Hornyos famű. Hornyos dongák.* V. ö. HORNY.

HORNYOSAN, (hor-ony-os-an) ih. Hornyokkal ellátva.

HORNYOZ, (hor-ony-oz) áth. m. *hornyoz-tam, —tál, —ott.* Valamely szilárd, kemény állományu testbe hornyokat metél, váj, véseget, gyalul. *Ajtókat, ablakrámákat hornyozni.*

HORNYOZÁS, (hor-ony-oz-ás) fn. tt. *hornyozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, illetőleg vájás, metszés, vésés, gyalulás stb. mely által valamit hornyoznak.

HORNYOZAT, (hor-ony-oz-at) fn. tt. *hornyozatot.* Hornyok öszvege.

HORNYOZÓ, (hor-ony-oz-ó) mn. és fn. l. HORNYOLÓ.

HORÓCZ, falu Trencsén megyében; helyr. *Horócz-on, —ra, —ról.*

HOROG, (hor-og) fn. tt. *horg-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Széles ért. kampó, görbére hajlott eszköz vagy test, mely által valamit felfogni, húzni, vonni, felfűzni, s melyet akasztó gyanánt használni stb. lehet. *Horog némely botok markolatán. Födélrántó horog. Vizmerítő horog. Üsttartó horog. Dohányszárító horog. Tolvaj horog. Ághuzó, ágtörő horog.* 2) Szorosb ért. vas eszköz, melynek egyik vége hegyes és görbére hajlik, milyen a mészárosok, hentesek horga, a csáklyahorog stb. 3) Legszorosb ért. halfogó eszköz vasból, melynek szára, töve félköralakban felgörbed, vége hegyes és mint a nyil, szakálas. *Horgot vetni. Horogra* v. *-ba akadni. Horgot ránczigálni. Elkapni, bekapni, elnyelni a horgot.* 4) Dunán túl, kivált Győrvármegye hegyes vidékén am. hegyek közötti mély

út, melyet az eső kihornyolt, kivájt. *Baráti*, *nyúli*, *écsi horog*. *Bádi horog*. *Hosszú*, *mély horog*. Képes kifejezéssel: *arany horog*, am. csábító, megvesztegető arany. *Arany horoggal horgászni.*

„A vízben áll reggel, estve,
Arany horgát mélyre vetve." Népd.

HOROGÁG, (horog-ág) ösz. fn. A horognak felgörbülő hegyes része.

HOROGALAKÚ, (horog-alakú) lásd: HOROGDAD.

HOROGCSIPESZ, (horog-csipesz) ösz. fn. Szemműtételekre szolgáló sebészi eszköz.

HOROGDAD, (hor-og-dad) mn. tt. *horogdadot*. Olyan alaku, mint a horog.

HOROGFA, (horog-fa) ösz. fn. Az épületfalból kiálló gerenda, melyen a csepegő fekszik.

HOROGFOG, (horog-fog) l. HOROGÁG.

HOROGIN, (horog-in) ösz. fn. Zsineg v. fonal, melyre a halászhorgot kötik.

HOROGKÉPŰ, (horog-képű) l. HOROGDAD.

HOROGMADZAG, (horog-madzag) ösz. fn. l. HOROGIN.

HOROGOLLÓ, (horog-olló) ösz. fn. Ollóforma sebészi eszköz a szivárvány kimetszésére.

HOROGSZAKÁL, (horog-szakál) ösz. fn. A horogágnak lefelé nyúló hegyes része, hogy a rángatódzó hal kopoltyújába annál biztosabban beleakadjon.

HOROGSZEG, (horog-szeg) ösz. fn. Szeg, mely horog gyanánt egyik végén fel van hajtva, hogy valamit reá v. beleakasztani lehessen. Ilyenek a fogasok vasszegei.

HOROGTŰ, (horog-tű) ösz. fn. Horog gyanánt meggörbített hegyü tű, melylyel bizonyos női müveket kötni szoktak.

HOROGVONÓ, (horog-vonó) ösz. fn. Nyélbe ütött, horogdad eszköz vasból, melylyel a baglyából, kazalból szénát, szalmát húznak. Szokottabban: *vonogó*.

HOROGZSINEG, (horog-zsineg) l. HOROGIN.

HOROKÁLY, tájszó, l. HARKÁLY.

HORONY, l. HORNY.

HORONYGYALÚ, (horony-gyalú) ösz. fn. Gyalu, melylyel némely famívesek, pl. asztalosok, bodnárok, kerékgyártók a fába hornyokat metszenek. V. ö. HORNY.

HORONYHENGER, (horony-henger) ösz. fn. Hengerféle földmivelési eszköz kőből vagy vasból, melynek hosszában hornyok, vagyis vágatékok vannak, részint hogy a göröngyöket jobban összevezúzza, részint hogy apró barázdákat hagyjon maga után, melyek aztán a fölösleges nedvességet tova vezetik. (Mándy Péter gyüjteményében).

HÓRÓZSA, (hó-rózsa) ösz. fn. A Kányabangita nevü cserjefának gömbölyü, hófehér és igen sürüen nyiló virágai. Így neveztetik maga ezen növény is. (Viburnum opolus).

HÓRÖG, (hó-rög) ösz. fn. Keménynyé fagyott, jegessé szilárdult hótömeg, hógomoly. *Hórögbe botlani.*

HORP, (hor p v. hor-v) elvont törzsök, melyből *horpad*, *horpasz*, *horpaszt* és ezek származékai erednek. Gyöke a nyomást, dörgölést jelentő *hor*, s különösen azon hangot utánozza, melyet akkor hallani, midőn valamely szilárd, de belül üres vagy homorú test erős nyomás v. ütés által beszakad, belapúl, beroskad.

HORPÁCS, falvak Nógrád és Soprony megyében; helyr. *Horpács-on*, *—ra*, *—ról*.

HORPACZ, (hor-p-acz) székely tájszó, l. HORPASZ.

HORPAD, (hor-p-ad) önh. m. *horpad-t* v. *—ott*. Valamely szilárd, kemény, de üreges vagy üreg fölött álló test kemény nyomás, ütés alatt beszakad, belapúl, beomlik. *Horpad a rés, vas edény, ha kalapácscsal ütik. Behorpadt az oldala, koponyája. Behorpadt a kályha, kemencze oldala. Ütés alatt behorpadt a vas kapu. Horpad a kalap, iskátula, ha ráfekszenek. Horpad a jég, a megázott sírdomb.* V. ö. HORP és HOJP, HOJPAD.

HORPADÁS, (hor-p-ad-ás) fn. tt. *horpadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. A testnek azon állapota, midőn horpad, behorpad, valamint maga azon hang is, mely ekkor hallatszik. *Látszik rajta a horpadás. Hallottam a deszkahorpadást.* V. ö. HORP, HORPAD.

HORPADÉK, (hor-p-ad-ék) fn. tt. *horpadék-ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Valamely szilárd testnek benyomott, bezúzott, beütött oldala, lapja, gödre. *Sírdomb horpadéka. Kövezetek*, *utak horpadékai.* V. ö. HORP.

HORPADÓ, (hor-p-ad-ó) mn. tt. *horpadó-t*. Ami nyomás, ütés alatt belapúl, beszakad, beomlik. *Könynyen horpadó papirtok. Teher alatt behorpadó hídpadolat.*

HORPADOZ, (hor-p-ad-oz) önh. m. *horpadoztam*, *—tál*, *—ott*. Horpadva beszakadoz, belapúl, beomladozik. *Horpadoz a vékony jég a lábak alatt. Horpadoz esőben a frisen hordott út. Horpadoz a kazán oldala, midőn kalapácsokkal verik. Horpadoz a sziklákba ütődő hajó.* V. ö. HORP.

HORPADOZÁS, (hor-p-ad-oz-ás) fn. tt. *horpadozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Nyomás, ütés okozta állapot, midőn valamely test horpadoz.

HORPADT, (hor-p-ad-t) mn. tt. *horpadt-at*. Kemény nyomás v. ütés által beszakadt, belapult. *Horpadt sisak, paizs. Behorpadt kalap, dobos. Horpadt homlok, mell, oldalborda. Horpadt kemencze.* V. ö. HORPAD.

HORPADTSÁG, (hor-p-ad-t-ság) fn. tt. *horpadtság-ot*, harm. szr. *—a*. Valamely testnek horpadt állapota vagy tulajdonsága. V. ö. HORPADT.

HORPASZ, (hor-p-asz) mn. tt. *horpasz-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Tulajd. ért. oly testről

mondják, mely nyomás, ütés, zúzás által beszakadt, belapult, gömbölyüségét vagy simaságát elvesztette. *Horpasz sisak, kalap, dob, duda* stb. 2) Átv. és szokottabb ért. soványság miatt beesett, csappant. *Horpasz has. Horpasz pofa.* Innét használják főnevül is, s am. beesett, csappant has, különösen a lónak vékonya, melyet, ha a ló jól lakik, *dobasz*-nak mondanak. *Megtelett a horpasza* am. jól lakott. *Nem tesz egyebet, mint a horpaszát tölti.*

HORPASZODÁS, (hor-p-asz-od-ás) fn. tt. *horpaszodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* A testnek, különösen hasnak csappanása, lohadása, beesése.

HORPASZODIK, (hor-p-asz-od-ik) k. m. *horpaszod-tam*, *—tál*, *—ott.* Arcza vagy hasa belapul, beesik, megcsappan, lelohad; soványodik.

HORPASZT, (hor-p-asz-t) áth. m. *horpaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Véghez viszi, eszközli, hogy valami horpadjon. *Réz, vas edényeket horpasztani. Behorpasztani valakinek fejét, oldalát.* V. ö. HORPAD.

HORPASZTÁS, (hor-p-asz-t-ás) fn. tt. *horpasztás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, mely által valami horpaszszá tétetik.

HORT, falu Heves megyében; KIS—, puszta Szabolcs megyében; helyr. *Hort-on*, *—ra*, *—ról.*

HORTOBÁGY, folyóviz N.-Kunságban és Szabolcs megyében. Így neveztetik azon nagy térség is, mely e folyó mentében fekszik. *Oh te sziros Kánaán, Hortobágy melléke.* (Népd.). Eléjön már egy 1261-diki oklevélben : *Hortubágyvize* (Jerney. Nyelvkincsek). Gyöke *hor* valószinüen egyértelmü a *horh*, *horny*, *horzs* szók gyökével, mely vájást, túrást, rovatékos vonalat jelent. Ebből lett az elavult *hort* ige, azaz dörzsölés által koptat, váj, túr; innen *hortó* igenév, (mint *ortó*) mely az ágy (vízmeder) szóval öszvetéve : *hortó ágy* (földet turó, vájó vízmeder), s könnyebb kiejtéssel : *horto-v-ágy*, *hortobágy*, azaz földet horholó, turó vizágy. Jerney véleménye szerént is első része *ortó* v. *irtó.* ‚Hort', mint helynév is eléjön Heves és Szabolcs megyében. Ha pedig az elnevezés alapjául magát a pusztát veszszük, s idegen nyelvekhez folyamodunk, talán a görög χόρτος (1, kerített hely, 2, fü), latin *chordum*, t. i. foenum (füsarj, sarjú), és πάγος (halom), latin *pagus* (sikság, mezőség, falu, perzsául *bág* am. kert) fogalmak rejlenek benne, s am. fühalom, mezőség, füves v. gyepes tér, sikság. Figyelmet érdemel, hogy a régi perzsa, Zoroaster (Zerdust-)féle vallásban *Khordád* (zend nyelven : Haurvatát v. Haurvát) a folyók és fák nemtője vagy szelleme volt. („Nomen genii, qui praeest fluviis et arboribus." Vullers. „Der den Heerden, Fluren und Bäumen die befruchtende und Wachsthum schaffende Feuchtigkeit zuführt. Dr. Georg Weber. Allgemeine Weltgeschichte).

HORTOBÁGYFALVA, helység Erdélyben, mely Lenk Ignácz szerént részint Nagy-Szeben székhez, részint Felső-Fejér megyéhez tartozik.

HORTOBÁGYI, (hortobágy-i) mn. tt. *hortobágyi-t*, tb. *—ak.* Hortobágyon levő, onnan való, azon vidéki. *Hortobágyi csárda, csikós, gulyás.*

„Hortobágyi pusztán fuj a szél,
Juhászlegény búsan útra kél."
Népdal.

„Hortobágyi kocsmárosné angyalom,
Tegyen ide egy üveg bort, hadd iszom."
Petőfi.

HORTY, (hor-ty) hangutánzó fn. tt. *horty-ot*, harm. szr. *—a.* A hátulsó orrlikakon erősen behuzott levegő hangja, mely rendesen némely alvó embereknél hallatszik. Ily hangutánzók a latin *ronchus*, német *Schnarrchen* stb. Legközelebb áll hozzá az ivónak torokhangja : *korty*, s az orron erősen kitoluló : *forty*, és a sziszegő orrhang : *szorty.*

HORTYAN, (hor-ty-an) önh. m. *hortyan-t. Horty* hangot kezd adni. V. ö. HORTY.

HORTYANÁS, (hor-ty-an-ás) fn. tt. *hortyanás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valaki *horty* hangot kezd adni. *Az első hortyanásra fölébredni.*

HORTYANT, (hor-ty-an-t) önh. m. *hortyant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Egyes *horty* hangot ad. *Nagyot hortyantani.*

HORTYANTÁS, (hor-ty-an-t-ás) fn. tt. *hortyantás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Egyes *horty* hangnak hallatása.

HORTYOG, (hor-ty-og) önh. és gyak. m. *hortyog-tam*, *—tál*, *—ott.* Álmában folytonos vagy gyakori *horty* hangot bocsát az orrán. *Hanyatt alva hortyogni. Hortyog, mint a trombita. De a legény kész trombita, úgy hortyog az istenadta.* (Népd.). *Úgy hortyog, hogy a szomszédba is elhallani.* V. ö. FORTYOG, KORTYOG, SZORTYOG.

HORTYOGÁS, (hor-ty-og-ás) fn. tt. *hortyogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Alvás közben hallatszó folytonos vagy gyakori *horty* hang. *A szobatárs hortyogása miatt nem alhatni. A hortyogástól megszünni.*

HORTYOGÓ, (hor-ty-og-ó) mn. tt. *hortyogó-t.* Aki álmában ismételve vagy folytonosan *horty* hangot bocsát ki orrán.

HORTYOGVA, (hor-ty-og-va) ih. Folytonos vagy ismételt *horty* hangot adva, hallatva. *Hortyogva alunni.*

HORUT, l. HURUT.

HORVAD, (hor-v-ad) önh. m. *horvad-tam*, *—tál*, *—t* v. *—ott.* Székely tájszólás szerint am. *horpad.*

HORVÁT, (1), (latinul *croata*, törökül *hirvat*, francziául *croate* stb.) fn. tt. *horvát-ot*, harm. szr. *—ja.* 1) Horvátországi lakos, és Magyarország némely megyéiben lakó rokon nyelvü nép, német tájnyelven : *Krobot, Wasserkrobot.* 2) Vezetékneve több, egykor hihetőleg Horvátországból hazánkba vándorlott családoknak.

HORVÁT, (2), mn. 1) Horvátokból álló. *Horvát nép*, *nemzet*, *horvát párt*. 2) Horvátoknál divatozó, azokat illető, reájok vonatkozó stb. *Horvát nyelv*, *szokások*, *viselet*.

HORVÁT, (3), v. NAGY-ATÁD, mezőváros Somogy megyében; DISZNÓS—, falu Borsod megyében; KRASZNA—, falu Kraszna megyében; helyr. *Horvát-on*, *—ra*, *—ról*. Hegy neve is Erdélyben.

HORVÁT-BÓKA, l. SZERB- és HORVÁT-BÓKA.

HORVÁT-CSENCS, falu Vas megyében; helyr. *Csencs-én*, *—re*, *—ről*.

HORVÁTFALU, helység Vas megyében; helyr. *Horvátfalu-ba*, *—ban*, *—ból*.

HORVÁT-GURAB, falu Pozsony megyében; helyr. *Gurab-on*, *—ra*, *—ról*.

HORVÁTH, l. HORVÁT, (3).

HORVÁT-HÁSOS, falu Vas megyében; helyr. *—Hásos-on*, *—ra*, *—ról*.

HORVÁTI v. HORVÁTHI, falvak Hont, Torna, Szala megyében; puszta Abaúj m. ERDŐ—, falu Abaúj megyében; OLÁH—, falu Közép-Szolnok m.; *Kraszna-Horváti*, Kraszna m.; helyr. *Horváthi-ba*, *—ban*, *—ból*.

HORVÁT-JÁRFALU, helység Mosony megyében; helyr. *Járfalu-ba*, *—ban*, *—ból*.

HORVÁTKÚT, falu Somogy megyében; helyr. *Horvátkút-on*, *—ra*, *—ról*.

HORVÁT-LŐ, falu Vas megyében; helyr. *Horvát-Lő-n*, *—re*, *—ről*.

HORVÁT-NÁDALJA, falu Vas megyében; helyr. *Nádaljá-n*, *—ra*, *—ról*.

HORVÁTORSZÁG, (Horvát-ország) ösz. fn. Neve azon sz. Lászlótól, s Kálmántól meghódított, szláv eredetű néptől lakott tartománynak, mely tulajdonkép a Kulpa és Száva folyamon túl Dalmátországig, s a mai Bosnyaország nyugatéjszaki részén feküdt, s e szerént ma, kivéve azon részecskét, mely a Kulpa, Száva és Unna folyamok közt fekszik, török kézen vagyon. A mai Horvátország az Unnától a Dráváig terjed, s magában foglalja az egykori felső Szlavóniát.

HORVÁTORSZÁGI, (horvát-országi) ösz. mn. Horvátországból való, azt illető, arra vonatkozó stb. *Horvátországi lakosok*, *követek*, *ügyek*, *helyhatósági rendeletek*.

HORVÁTOS, (horvát-os) mn. tt. *horvátos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Horvátok szokása, divata szerint való. *Horvátos ruha*, *viselet*. *Horvátos szóejtés*.

HORVÁTOSAN, (horvát-os-an) ih. Horvát szokás vagy divat szerint. *Horvátosan öltözködni*.

HORVÁTSÁG, (horvát-ság) fn. tt. *horvátság-ot*, harm. szr. *—a*. Horvát nyelven beszélők vagy Horvátországban lakó népek öszvege. *Mosony és Sopronvármegyei horvátság*. *Dráva és Kulpa közötti horvátság*.

HORVÁT-SICZ, l. HORVÁT-LŐ.

HORVÁTUL, (horvát-ul) ih. Horvát nyelven. *Horvátul beszélni*. *Plebános és prédikátor Tiszán túl, orosspap is prédikál csak magyarul*, *Dunán túl*, *németül*, *rácsul vagy horvátul*, *csakhogy meg nem fúl*. (Népd.).

HORVÁT-ZSIDÁNY, falu Sopron megyében; helyr. *—Zsidány-ba*, *—ban*, *—ból*.

HORZS, (hor-zs) elvont törzsök, melyből *horzsol*, *horzsolódik*, s ezek származékai erednek. Jelenti az egymást dörzsölő, korholó testek erős tompa hangját.

HORZSLÖVÉS, (horzs-lövés) ösz. fn. Oly lövés, mely nem hat a testbe, hanem annak csak fölszinét, oldalát harántosan érinti, horzsolja.

HORZSOL, (hor-zs-ol) áth. m. *horzsol-t*. Valamely testet folytonos érintkezés által koptat, dörgöl, korhol, vagyis betü szerénti értelemben: *horzs* hangot hallatva érint. *A megindult jégtorlasz horzsolja a partokat*, *a hajók oldalait* stb. *A kerék horzsolja a lőcsöt*. Gyöngébb hangon és értelemben: *horhol*.

HORZSOLÁS, (hor-zs-ol-ás) fn. Dörzsölés általi koptatása valamely testnek.

HORZSOLÓ, (hor-zs-ol-ó) mn. tt. *horzsoló-t*. Ami valamely testet oldalagos érintés által koptat, dörzsöl.

HORZSOLÓDÁS, (hor-zs-ol-ó-od-ás) fn. tt. *horzsolódás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Egymással, oldalaslag érintkező szilárd testek viszonyos koptatása, korholása. *A kerékagyak és kerékszegek horzsolódása*.

HORZSOLÓDIK, (hor-zs-ol-ó-od-ik) belsz. m. *horzsolód-tam*, *—tál*, *—ott*. Oly testről mondjuk, mely oldalagosan más testtel érintkezik, s azt koptatja, csiszolja és viszont kopik, csiszolódik stb. *Horzsolódik a kerék*, *midőn hirtelen fordúl a szekér*.

HOSDÁT, falu Erdélyben, Hunyad megyében; helyr. *Hosdát-on*, *—ra*, *—ról*.

HOSDÓ, falu Erdélyben, Hunyad megyében; LUNKA—, puszta ugyanott; helyr. *Hosdó-n*, *—ra*, *—ról*.

HÓSIVATAG, (hó-sivatag) fn. Pusztaság, melyet hó fedez.

HOSSZ, fn. tt. *hossz-at*, harm. szr. *—a*. Eredetileg: *hosz* (= húz), s tiszta gyökeleme a lehelő *ho*, mely egyszersmind több szavainkban a tárgyak fekirányos és függőleges távolságát jelenti. A képző *sz* vagy hangzatosság végett kettőztetik meg, mint a *rossz* (rosz), *bosszú* (boszú) stb. szókban, vagy pedig az utóbbi *sz* a *j* hasonulata, mert régibb iratokban számtalanszor: *hoszjú* am. a mai ‚hosszú‘, és ‚hossza‘ is am. *hoszja*. Hossz önmagában csak újabb időben jött divatba. Értelemre is, mint hangra rokon a *húz* igével. Jerneynél a Nyelvkincsekben a ‚hosszú‘-t többféleképen, s különösen az első tagban is *u*-val találjuk.

Huhsou (1211.), *Husiosov* (= Hosszúaszó, 1265.), *Husiufolu* (= Hosszúfalu, 1296.), *Husywcowth* (= Hosszú- v. Hoszjúkút, 1296.); továbbá *Hosszúfa* (1015. még sz. István oklevelében Fejérnél), *Hoszumegye* (1235.), *Hossoumezew* (= Hosszúmező, 1217.), v. *Hossumezeo* (1248.) v. *Hozumezew* (1256.) v. *Hosiwmeseo* (1299.), *Hozzuparlak* (= Hosszúparlag, 1258.), *Hossutho* (= Hosszútó, 1248.), *Hossi Vogues* (= Hosszú-Völgyes, 1274.); még *h* nélkül is: *Osssecyupatak* (am. [H]osszúpatak, 1264.). A Carthausi névtelennél is *huszjú*. V. ö. HOSSZÚ. 1) Valamely iránynak, vonalnak vagy tárgynak egyik végétől a másikig elnyulása, terjedése. *Utak, pályavonalak hossza. Fenyősszál hossza. Megjártuk a szás tű hosszát. Hosszában szántják a földet. Part hosszában építeni a házakat.* 2) Valamely terület keresztirányai közöl a nagyobbik, (a kisebbiket *szélének* nevezik). *Széle, hossza mindegy. Posztóvég hossza és széle. Ezen udvar hossza 40, széle 20 öl.* 3) Átv. ért. valaminek időben folyó, kinyuló tartóssága. *Se vége, se hossza nem volt a beszédnek.*

HOSSZÁBAN, (hosz-j-á-ban) ih. Valamely vonalat, irányt vagy tárgyat mentiben, vagyis egyik végpontjától a másikig, különösen a szélességi vonalat vagy vonalakat keresztirányban metszve vagy véve. *Hosszában vinni a lajtorját, nem keresztben. Part hosszában állitani a hajókat. Széltében, hosszában egyirányos udvar*, am. négyszögü. Átv. értelemben tartósan, hosszú időn által. „Éjt napot hosszában." Vörösmarty.

HOSSZABB, (hosz-j-ú-abb) mn. tt. *hosszabb-at.* A *hosszú* melléknév másod foka. V. ö. HOSSZÚ. *Egyik keze hosszabb, mint a másik. Mennél kisebb, annál frisebb, mennél hosszabb, annál rosszabb.* (Km.).

HOSSZABBÍT, HOSSZABBIT, (hosz-j-ú-abb-ít) áth. m. *hosszabbít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Valamit hosszabbá tesz, kinyújt, későbbi időre halaszt, későbbre tüzi ki határidejét. *A pályavonalat meghosszabbítani. Falakat, töltéseket, gátokat hosszabbitani. A szolgálat idejét meghosszabbítani. Váltót hosszabbitni.* V. ö. HOSSZÚ.

HOSSZABBÍTÁS, HOSSZABBITÁS, (hosz-j-ú-abb-ít-ás), fn. tt. *hosszabbítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, melynél fogva valamit hosszabbítunk, továbbra halasztunk, határidejét valaminek későbbre tüzzük ki. V. ö. HOSSZABBÍT.

HOSSZABBODÁS, (hosz-j-ú-abb-od-ás) fn. tt. *hosszabbodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Változási állapot, midőn valaminek távolsági iránya nyúlik, vagy véghatára későbbre halad.

HOSSZABBODIK, (hosz-j-ú-abb-od-ik) k. m. *hosszabbod-tam, —tál, —ott.* Hosszabbá leszen, hosszabbra nyúlik, terjed, későbbi időhatárra terjeszkedik. *Estve felé a testek árnyékai hosszabbodnak. Haja, sörtéje hosszabbodik. Tavasz elején szemlátomást hosszabbodnak a napok, ősz kezdetén pedig hosszabbodnak az éjszakák.* V. ö. HOSSZÚ.

HOSSZABBSÁG, (hosz-j-ú-abb-ság) fn. tt. *hosszabbság-ot*, harm. szr. *—a.* Állapot vagy tulajdonság, midőn valami hosszabb mint az előtt volt, vagy, mint egy más, mely vele öszvehasonlíttatik. *A fenyő már hosszabbsága miatt is, alkalmasabb épületfának, mint sok egyéb fa.*

HOSSZABBÚL, HOSSZABBUL, (hosz-j-ú-abb-úl) önh. m. *hosszabbúl-t.* Mintegy önerejével hosszabb lesz, hosszabbodik. L. HOSSZABBODIK.

HOSSZABBÚLÁS, HOSSZABBULÁS, (hosz-j-ú-abb-úl-ás) fn. tt. *hosszabbúlás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Lásd: HOSSZABBODÁS, és v. ö. HOSZSZABBÚL.

HOSSZACSKA, (hosz-j-ú-acs-ka) mn. tt. *hosszacskát.* Kevessé hosszú. Szépítő kifejezéssel am. kelletinél hosszabb. *Ez bizony hosszacska beszéd volt, meg is untuk.*

HOSSZACSKÁN, (hosz-j-ú-acs-ka-an) ih. Kelletinél valamivel hosszabban, nem épen röviden.

HOSSZADALOM, (hosz-j-ad-al-om) fn. tt. *hosszadalm-at*, harm. szr. *—a.* Valamely irány vagy tárgy hosszának nagy mértéke, bősége, terjedelme; időben történő valaminek sokáig tartása. *Út, utazás hosszadalma. Innepélyes tisztelgések, díszpompák, üdvözlő beszédek hosszadalma.* Általán, e szóban a hossznak túlsága, kelleténél nagyobbsága fejeztetik ki.

HOSSZADALMAS, (hosz-j-ad-al-om-as) mn. tt. *hosszadalmas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Mértéken túl hosszu; kelletinél hosszabb, tovább tartó, untató. *Hosszadalmas út, utazás. Hosszadalmas beszéd, előadás. Hosszadalmas téli estvék.*

HOSSZAL v. HOSSZALL, (hosz-j-ú-all) áth. m. *hosszal-t* v. *hosszall-ott.* Valamit hosszunak tart, néz, mond. Időre vonatkozólag: unalmasnak tart. *Hosszalni az utat. Hosszalni a ruhát. Hosszalom beszédedet. Hosszalom az estét.*

HOSSZALÁS, (hosz-j-ú-al-ás) fn. tt. *hosszalás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Hosszunak tartás, mondás.

HOSSZALL, l. HOSSZAL.

HOSSZAN, (hosz-j-ú-an) ih. 1) Távol helyre nyuló irányban, vonalban. *Hosszan tartó út. Hosszan terjedő hegylánc.* 2) A térnek vagy testnek azon vonalában, melyet *hosz*-nak nevezünk. *Hosszan feküdni az ágyban, nem keresztben. Hosszan nyirni a posztót. Hosszan hasítani, fűrészelni a fát.* 3) Időt vontatva, halasztva. *Hosszan beszélni.*

HOSSZANT, HOSSZANTA, (hosz-j-ú-an-ta) ih. Hosszában, mentében, hosszánál fogva. *Utcza hosszat* v. *hosszant. Hosszant mérni a földet, rétet. Hosszant vinni a deszkát.* Ellentéte: *keresztben.*

HOSSZANTI, (hosz-sz-ú-an-t-i) mn. tt. *hosszanti-t*, tb. *—ak.* Hosszában menő.

HOSSZANTLÖVŐ, (hosszant-lövő) ösz. mn. Czélnak legrövidebb, egyenes irányban neki tüzött, nem félkör irányzatu csővel lövő. *Hosszantlövő ágyu.*

HOSSZAS, (hosz-j-as v. hosz-j-ú-as) mn. tt. *hosszas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Messze terjedő, sokáig

tartó, kelletinél hosszabb. *Hosszas út. Hosszas várakozás. Hosszas ülés, tanácskozás. Hosszas szinmü. Hosszas nyavalya. Hosszas halogatás. Hosszas türelem, szenvedés.*

HOSSZASÁG, (hosz-j-a-ság) fn. tt. *hosszaság-ot*, harm. szr. *—a.* Gyöke a főnév *hosz*, s az *a* közbevetett segédbetü. 1) Valamely vonal, irány vagy test hosszának bősége, egész terjedelme. 2) Valaminek sokáig tartása, időbeli kiterjedése. V. ö. HOSSZ és HOSSZUSÁG.

HOSSZASÍT, HOSSZASIT, (hosz-j-ú-as-ít) áth. m. *hosszasít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Hosszassá tesz valamit. *Sok idézetek által hosszasítani a beszédet, értekezést.*

HOSSZASÍTÁS, (hosz-j-ú-as-ít-ás) fn. tt. *hosszasítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valamit hosszassá teszünk, térben vagy időben kinyújtunk.

HOSSZASODÁS, (hósz-j-ú-as-od-ás) fn. tt. *hosszasodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valamely vonal v. irány, v. test hosszasodik. *Hadi rendnek új új legények hozzájárultával meghosszasodása.* V. ö. HOSSZASODIK.

HOSSZASODIK, (hosz-j-ú-as-od-ik) k. m. *hosszasod-tam*, *—tál*, *—ott.* Valaminek hossza térben vagy időben növelkedik.

HOSSZASÚL, (hosz-j-ú-as-úl) önh. m. *hosszasúlt*, l. HOSSZASODIK.

HOSSZATT, l. HOSSZANT.

HOSSZI, régies és tájdivatos *hosszú* helyett; lásd ezt.

HOSSZIRÁNY, (hossz-irány) ösz. fn. Irány, mely bizonyos térnek, testnek hosszában vétetik. *Hosszirányban ereszteni a hajót*, (nem keresztben v. résutosan). *Hosszirányban hasítani, szántani a földet.* V. ö. HOSSZ.

HOSSZIRÁNYOS, (hosz-irányos) ösz. mn. Hosszirányban vett, czélzott, szabott, metszett stb. *Hosszirányos vonal.*

HOSSZÍT, HOSSZIT, (hosz-j-ú-ít) áth. m. *hosszít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Hosszuvá tesz, hosszura nyujt.

HOSSZÍTÁS, (hosz-j-ú-ít-ás) fn. tt. *hosszítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Hosszuvá tevés, térben v. időben hosszura nyujtás.

HOSSZMÉRÉS, (hossz-mérés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaminek hosszát mérjük. *Utak, csatornák, gátok, töltések hosszmérése.*

HOSSZMÉRŐ, (hossz-mérő) ösz. fn. 1) Személy, ki valaminek hosszát megméri, meghatározza. 2) Mérnöki eszköz, mely által valaminek hossza meghatároztatik, pl. láncz, kötél, öl stb.

HOSSZMÉRTÉK, (hossz-mérték) ösz. fn. 1) Hosszat, hosszuságot mérő eszköz. 2) A hossznak, hosszuságnak mennyisége. *Ezen rétnek hosszmértéke két akkora, mint szélessége.*

HOSSZÚ, HOSSZU, (régiesen : hosz-j-ú, s később a *j* hasonulván : hosz-sz-ú) mn. tt. *hosszú-t* v. *hosszat*, tb. *—k* v. *hosszuak*, v. *hosszak.* Fokozva : *hosszabb, leghosszabb.* Minek hossza van, mi nem rövid, nem kurta. Különösen 1) Minek két vége aránylag messze van egymástól. *Hosszu út, csatorna, gát, töltés, pálya. Hájas szekér, hosszu út.* (Km.). *Hosszu fenyőszál, hosszu dorong, hosszu szekér. Hosszu nyak, hosszu kéz, láb, ujjak. Hosszu haj, rövid ész.* (Km.). *Hosszu ember.* 2) Mondják oly öltözetről, mely a vállakról vagy derékról messze lenyúlik. *Hosszu mente, dolmány, köpeny, bunda, szoknya, ing. Hosszu köntös port csinál.* (Km.). *Hosszu nadrág*, mely bokáig ér, különböztetésül a *kurta* v. térdig érő nadrágtól. Hihetőleg innen van *haczuka* am. *hosszúka.* 3) Oly csizmáról, saruról, harisnyáról, melynek szára magasan fölmegy. *Hosszu száru csizma.* (Kurta csizma : bakancs). 4) Időre vonatkozólag am. sokáig tartó. *Hosszu alku a házasság.* (Km.). *Hosszu betegségnek halál a vége.* (Km.). *Hosszu böjt*, am. negyvennapi böjt. *Aki sok szabáló csütörtököt tart, hosszu böjtre talál.* (Km.). *Hosszu idő, nap, éjszak, tél. Hosszu, mint a Sz. Iván éneke.* (Km.). *Hosszu pör. Hosszu pörön biró a nyertes.* (Km.). *Hosszu beszéd. Hosszu türelem. Hosszu volna azt mind elbeszélni. Hosszu szárazságnak hosszu eső a vége.* (Km.). 5) Átv. ért. és tréfásan : *hosszu hordó*, am. kút vagy folyó. *Csak igyanak, van még elég a hosszu hordóban. Hosszu kutya*, am. agár. Némely tájszólás szerént túl a Dunán és régiesen : *hosszi* v. *hosszi. És hosziá* (= hoszivá, maiasan : hoszszúvá) *levén a viadalban imádkozék vala.* (Münch. cod. a latin ‚prolixius' szónak felel meg ; a forditás ugyan el van hibázva, mert az „et factus in agonia prolixius orabat" mondatban a ‚prolixius' igehatározó, és nem a ‚factus'-ra viszonyúl, hanem az ‚orabat'-ra ; mindazáltal, ami itt példánkra tartozik, a ‚hosziá' kétségtelenül am. *hoszi-vá).* Jerneynél is (a Nyelvkincsekben) eléjön : *Hoszi - Vogues* (= Hosszú-Völgyes, 1274.). Innen lett *hosziú, hoszjú.* V. ö. HOSSZ. Egyébiránt a törökben : *uzun*, a jakutban : *uszun.*

HOSSZÚASZÓ v. HOSSZÚ-ASSZÓ, falvak Bihar és Kraszna megyében ; továbbá Erdélyben, Küküllő megyében és Csík székben ; helyr. *Hosszúaszó-n, —ra, —ról.*

HOSSZÚDAD, (hosz-jú-dad) mn. tt. *hosszúdad-ot.* Kevessé hosszú, hosszacska, hosszúkás. *Hosszúdad tök, burgonyafaj*, mely inkább hosszú, hengerded, mint gömbölyű.

HOSSZÚDÜLŐ, puszta Fejér megyében ; helyr. *Hosszúdülő-n, —re, —ről.*

HOSSZÚFALU, helységek Nyitra, Pozsony, Somogy, Vas, Szala megyében és Erdélyben, Brassó vidékében ; puszta Somogy megyében ; helyr. *Hosszúfalu-ba, —ban, —ból.*

HOSSZÚFALVA, helység Kővár vidékében ; helyr. *Hosszúfalvá-n, —ra, —ról.*

HOSSZÚFARKÚ, (hosszú-farkú) ösz. mn. Minek aránylag hosszú a farka. *Hosszúfarkú afrikai juhok. Hosszúfarkú majmok. Hosszúfarkú páva.*

HOSSZÚFUTÓSKA, (hosszú-futóska) ösz. fn. Laptás játék, melyben az egyik fél üt és bizonyos czélpontra fut, a másik pedig kap, s a futókat megdobni törekszik. Diákos nyelven : *longa meta.*

HOSSZÚFÜLŰ, (hosszú-fülü) ösz. mn. Kinek v. minek hosszú füle van. *Hosszúfülü szamár, siskadisznó.*

HOSSZÚHAJÚ, (hosszú-hajú) ösz. mn. Kinek haja aránylag hosszúra nőtt vagy nincs lenyirva. *Hosszúhajú nők. Hosszúhajú falusi legények.*

HOSSZÚHAVAS, hegyek neve Erdélyben.

HOSSZÚHÉGY, puszta Fejér megyében ; helyr. *Hosszúhégy-én, —re, —ről.*

HOSSZÚHEGYES, hegy neve Erdélyben.

HOSSZÚ-HETÉNY, falu Baranya megyében ; helyr. *Hetény-be, —ben, —böl.*

HOSSZÚKA, (hosz-j-ú-ka) mn. tt. *hosszúkát.* L. HOSSZACSKA és HOSSZÚKÁS.

HOSSZÚKARÚ, (hosszú-karú) ösz. mn. Kinek hosszú karja van.

HOSSZÚKÁS, HOSSZUKÁS, (hosz-j-ú-ka-as) mn. tt. *hosszúkás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kevessé hosszú. Mondjuk különösen gömbölyü testekről, melyek két végről kevessé hegyesek, pl. a tyúktojás, némely dinnyefajok stb. vagy hengerded testekről, melyek aránylag hosszabbak, mint vastagok, pl. a halkufárok hosszukás hordói.

HOSSZÚKÁSAN, (hosz-j-ú-ka-as-an) ih. Hosszúkás állapotban v. minőségben.

HOSSZÚKEZŰ, (hosszú-kezü) ösz. mn. Kinek aránylag hosszú keze van. *Hosszúkezü majmok, vademberek.* Átv. ért. messzeterjedő hatalommal biró ; vagy : lopásra, tolvajságra hajlandó, enyves kezü.

HOSSZÚKEZÜSÉG, (hosszú-kezüség) ösz. fn. Átv. ért. hajlandóság a lopásra, enyves kezüség.

HOSSZÚKÓ, (hosz-j-ú-k-ó) mn. tt. *hosszúkót.* L. HOSSZACSKA és HOSSZÚKÁS.

HOSSZÚKÖRMŰ, (hosszú-körmü) ösz. mn. 1) Tulajd. ért. aránylag v. rendkívüli hosszu körmökkel ellátott. 2) Átv. ért. lopásra hajlandó, tolvaj.

HOSSZÚLÁBÚ, (hosszú-lábú) ösz. mn. Kinek vagy minek derekához képest és aránylag hosszú lábszárai vannak. *Hosszúlábu gém, gólya.*

HOSSZÚ-LÁZ, falu Zemplén megyében ; helyr. *Láz-on, —ra, —ról.*

HOSSZULÉ, (hosszu-lé) ösz. fn. Oly ételről mondják, melyben sok lé, s kevés hús, tészta vagy más főzelék vagyon. Ellentéte : *rövidlé.* Erdélyben divatos szó. (Németesen is : *lange Sauce, kurze Sauce).*

HOSSZÚLIGET, falu Bihar megyében ; helyr. *Hosszúliget-én, —re, —ről.* Hegy neve is Erdélyben.

HOSSZÚ-MACSKÁS, falu Erdélyben, Doboka megyében ; helyr. *Macskás-on, —ra, —ról.*

HOSSZÚMEZŐ, mezőváros Máramaros megyében, falvak Kraszna, Trencsén, Ungh megyében és Erdélyben, Belső-Szolnok megyében ; helyr. *Hosszúmező-n, —re, —ről.*

HOSSZÚMEZŐ-CZIRÓKA, falu Zemplén megyében ; helyr. *Cziróká-n, —ra, —ról.*

HOSSZÚMEZŐ-KOLCS, falu Zemplén megyében ; helyr. *Kolcs-on, —ra, —ról.*

HOSSZÚMEZŐ-KOVÁCSHÁZA, falu Csanád megyében ; helyr. *Kovácsházá-n, —ra, —ról.*

HOSSZÚMEZŐ-VARANNÓ, falu Zemplén megyében ; helyr. *Varannó-n, —ra, —ról.*

HOSSZÚ-MOGOS, hegy neve Erdélyben.

HOSSZÚNYAKÚ, (hosszú-nyakú) ösz. mn. Aránylag hosszú nyakkal biró. *Hosszúnyakú gém, daru, gólya, gunár, teve.*

HOSSZÚNYÚJTÓ, (hosszú-nyújtó) ösz. fn. Nyújtó, vagyis azon rúdforma fa, mely a szekér első tengelyétől a hátulsóig nyúlik, s az egész szekeret öszvetartja.

HOSSZÚ-PÁLYI, falu Bihar megyében ; helyr. *Pályi-ba, —ban, —ból.*

HOSSZÚPATAK, falu Erdélyben, Küküllő megyében ; helyr. *Hosszúpatak-on, —ra, —ról.* Patakok neve is.

HOSSZÚ-PERESZTEG, falu Vas megyében ; helyr. *Pereszteg-én, —re, —ről.*

HOSSZÚ-RENDSZER, SZÉPLAK—, falu Abaúj megyében ; helyr. *Rendszer-én, —re, —ről.*

HOSSZÚRÉT, KRASZNA—, falu Gömör megyében ; helyr. *Hosszúrét-én, —re, —ről.*

HOSSZÚRÉV, puszta Borsod megyében ; helyr. *Hosszúrév-én, —re, —ről.*

HOSSZÚSÁG, HOSSZUSÁG, (hosz-sz-ú-ság) fn. tt. *hosszúság-ot*, harm. szr. *—a.* Tulajdonság, melynél fogva valami hosszúnak mondatik. V. ö. HOSSZASÁG.

HOSSZÚ-SOROK, hegység neve Erdélyben.

HOSSZÚSZÁRU, (hosszú-szárú) ösz. mn. Általán, hosszú szárakkal biró, ellátott. *Hosszúszárú gólyák, gázlók. Hosszúszárú csizma, saru. Hosszúszárú növények, gyümölcsök. Hosszúszárú pipa.* V. ö. SZÁR.

HOSSZÚSZILVA, (hosszú-szilva) ösz. fn. Magvaváló, hosszukás, tojásdad, közönséges szilva. Ebből szoktak szilvaízt (lekvárt) főzni a gazdasszonyok. Máskép : *berczenczei* (néhutt : *besztercsei*) *szilva.*

HOSSZÚSZÓ, falvak Gömör és Temes megyében ; helyr. *Hosszúszó-n, —ra, —ról.*

HOSSZÚTELKE, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében ; helyr. *Hosszútelké-n, —re, —ről.*

HOSSZÚTŰRÉS, (hosszú-türés) ösz. fn. Lelki állapot vagy tulajdonság, melynél fogva a rajtunk elkövetett sérelmeket, bántalmakat, jogtalanságot, szóval bajokat békén és sokáig elszenvedjük, nem viszonozzuk, nem büntetjük. *Hosszútürés nélkül né-*

mely terveket végrehajtani lehetetlen. A hosszútűrésnek is vége szakad valahára. Isteni hosszútűrés, mely nem kivánja a bűnös halálát és büntetését, hanem engedi, hogy éljen és megjobbuljon.

HOSSZÚTŰRŐ, (hosszú-tűrő) ösz. mn. Ki a sérelmeket, bántásokat, bajokat, viszontagságokat sokáig elszenvedi, viszontorlás, zugolódás, ellenszenv nélkül. *Hosszutűrő úr, ki szolgáinak hanyagságát, hibáit sokáig elnézi. Hosszútűrő az Isten, midőn a bűnöst legott nem bünteti, hanem jobbulásra időt enged neki.*

HOSSZÚ-UJFALU, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Ujfalu-ba, —ban, —ból.*

HOSSZÚUJJÚ, (hosszú-ujjú) ösz. mn. Akinek vagy minek hosszú ujja van. *Hosszúujjú ember; majom. Hosszúujjú mente.* Átv. l. HOSSZÚKÖRMŰ.

HOSSZÚVAS, (hosszú-vas) ösz. fn. l. CSOROSZLA.

HOSSZÚVÍZ, (máskép: *Hidas*), puszta Somogy megyében; helyr. *Hosszúvíz-én, —re, —ről.*

HOSSZÚVÖLGY, falu Szala megyében; helyr. *Hosszúvölgy-ön, —re, —ről.*

HOSTÁT, HÓSTÁT, a német *Vorstadt*-ból átalakított és kölcsönzött szó, l. KÜLVÁROS.

HOSTYA, l. HOSTÁT.

HÓSUVADÁS, (hó-suvadás) l. HÓOMLÁS.

HOSZ, l. HOSSZ.

HÓSZÁM, HÓSZÁMOS, l. HÓNAPSZÁM, HÓNAPSZÁMOS.

HÓSZÉM, (hó-szém) ösz. fn. A porhanyóra fagyott hó csillámai, midőn a nap sugarai visszaverődnek rólok.

—HOSZIK, l. —HÉSZIK, —HAD.

HÓSZÍN, (hó-szín) ösz. fn. Oly szín, milyen a hóé szokott lenni, azaz tiszta fehér. Vétetik melléknevül is *hószinü* helyett. *Hószín virágok.*

HÓSZINŰ, (hó-szinű) ösz. mn. Olyan szinnel biró, oly szinben mutatkozó, mint a hó. *Hószinű ruha.*

HOSZJÚ, régi alak, *hosszú* helyett; l. ezt.

HOSZTÓD, falu Szala megyében; helyr. *Hosztód-on, —ra, —ról.*

HÓTEKE, (hó-teke) ösz. fn. Tekealakuvá összevegömbölygetett hótömeg; hógolyó. *Hótekékkel dobálódó gyermekek.*

HÓTETŐ, (hó-tető) ösz. fn. Magas hegyeknek örök hóval födött teteje. V. ö. HÓ, (2).

HOTICZA, falu Szala megyében; helyr. *Hoticzá-n, —ra, —ról.*

HOTINKA, falu Máramaros megyében; helyr. *Hotinká-n, —ra, —ról.*

HOTÓ, puszta Veszprém megyében; helyr. *Hotó-n, —ra, —ról.*

HÓTORLAT, (hó-torlat) ösz. fn. Halomra tódult, különösen szél által öszvehajtott hótömeg. *Hótorlatok az árkok, dombok mentében.*

—HOTT, Kassai József tanúsága szerént Erdélyben divatos, pl. *mindenhott*, am. *mindenhol* vagy *mindenütt.*

HOTTKÓCZ, falu Szepes megyében; helyr. *Hottkócz-on, —ra, —ról.*

HOTTÓ, falu Szala megyében; helyr. *Hottó-n, —ra, —ról.*

HOTYAN, baranyai tájejtésü szó, l. HOGYAN.

HOTYKA, l. MAKKOS-HOTYKA.

HÓÚT, (hó-út) ösz. fn. Hólepte földön csinált, törött út; szánút.

HOV, elvont gyöke *hovad*, *hovály* szóknak; l. ezeket. Rokon *hüvely* szó *hüv* gyökével.

HOVA, HOVÁ, (ho-va v. ho-v-á) helykérdő. Elemzésére nézve, l. HOL helykérdő. Jelentése: *mely helyre* vagy *mely helybe? Hová sietsz? A városba. Hová mégysz vizért? A Dunára.* Megfelelnek neki: ide, oda, amoda; sehová, máshová, mindenhová, akárhová, valahová stb. Mily ragot vesznek fel e kérdésre a helyek tulajdon nevei. V. ö. HOL. *Hová utazzunk? Pestre, Bécsbe, Párisba* stb. Némely helynevek, különösen *vár* szóval, vagy *r* betüvel végződők *vá vé, (rá ré)* ragot vesznek fel, pl. *Fehérvárrá, Kolozsvárrá, Győrré.* Előfordúl ezen mondásban is: *világgá ment*, azaz a világba, nagy világba bujdosott. Tájszokásilag röviden is ejtetik: pl. *Hova indulsz? hova való vagy? sehova, valahova, mindenhova, akárhova, máshova.* Baranyában öszvevontan: *há.* Hindostan nyelven Beregszászi szerént: *khavun*, mongolul *kha;* törökül *kani, kanije, kanda.* (Köznépi kiejtéssel: *hani, hanije, handa).*

HOVAD, (ho-v-ad v. hov-ad) önh. m. *hovadtam, —tál, —t* v. *—ott.* Gyökeleme a magasságot, emelkedést jelentő *ho.* Am. dagad, felpuffad, felemelkedik, duzzad, tágúl. *Hovad a csizmabőr, midőn kaptával* vagy *hoválylyal feszítik.*

HOVADÁS, (ho-v-ad-ás) fn. tt. *hovadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Dagadás, duzzadás, puffadás.

HOVADTŐ, l. HAVADTŐ.

HOVÁHAMARABB, (hová-hamarabb) ösz. ih. Minélhamarabb, minélelőbb, igen sietve, mit sem késve. *Hováhamarabb ott légy.*

HOVÁJ, l. HOVÁLY.

HOVÁLY, (ho-v-ály v. hov-ály) fn. tt. *hovály-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Gyöke ugyanaz, mi a *hovad* igéjé, s magasságot, emelkedést, dagadást jelent. Így nevezik a csizmaziák azon faeszközt, melylyel a csizma torkát kifeszítik, midőn kaptára huzzák; tehát kinyujtó, felfeszítő, fölemelő eszköz. Rokon *hüvely* szóval.

HÓVÁNKOS, (hó-vánkos) ösz. fn. Vánkos hóból. *Hóvánkoson feküdni.* Átv. ért. hólepel magasabb helyeken. *Hóvánkos borítja a hegyeket.*

HÓVÁRDOS, falu Vas megyében; helyr. *Hóvárdos-on, —ra, —ról.* Máskép: *Hormis.*

HOVASZT, (hov-asz-t v. ho-v-asz-t) áth. m. *hovaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Duzzaszt, felpuffaszt, tágít. V. ö. HOVAD.

HOVATOVÁBB, (hova-tovább) ösz. ih. Minél tovább, mennél több ideig; jobban és jobban, mind-

inkább. *Hovatovább halogatod, annál rosszabb. Ezen ember hovatovább szegényebb lesz.*

HÓVÁZ, (hó-váz) ösz. fn. Hóból képzett emberalak, melyet némelyek ügyesen tudnak készíteni.

HÓVIRÁG, (hó-virág) ösz. fn. Narcziszok neméhez tartozó kisded növényfaj, mely mindjárt elötavaszszal, midőn még néha hó borítja a földet, tejszinű virágokat hoz. (Galanthus nivalis). Átv. ért. a fák ágaira fagyott, s különféle virágalakokat képező zuzmara.

HÓVÍZ, (hó-víz) ösz. fn. 1) Elolvadt hó vize. *Hóvízzel mosni, mosdani.* 2) Székely tájszólás szerént, vékony héju, hasat higító szőlőfaj, melynek szine olyan, mintha hóharmat lepné.

HÓVONAL, (hó-vonal) l. HÓHATÁR.

HOZ, (ho-z) áth. m. *hoz-tam, —tál, —ott.* Gyökeleme a pihegést, nehéz fuvást kifejező *ho*, mely akkor nyomul ki leginkább a tüdőkből, midőn bizonyos terhet emelünk, tovább szállítunk stb. 1) Tulajd. ért. valamely terhet, kisebb nagyobb nehézségü tárgyat, árut, testet stb. távolról közelre szállít, s ellentéte : *visz*, mely igével mind elemzési, mind értelmi tekintetben szoros viszonyban áll. Ugyanis a valódi lényeges különbséget köztök az *i* és *o* hangzók teszik; mert a *h* és *v*, (lehelés és fuvás), valamint a *z* és *sz* legközelebbi rokonok, és gyakran fölcseréltetnek. Mind a *hoz*, mind a *visz* teherszállitást jelent, azon különbséggel, hogy *hozni*, am. távolról közelre, *vinni* pedig am. közelről távolra szállítani, vagyis : *hoz*, am. onnan ide, *visz* am. innen oda szállít. Az elsőben tehát a távolról kiindulást jelenti a távolságot mutató *o* (o-tt, o-da), a másodikban a közelről kiindulást a közelséget mutató *i* (i-tt, i-de). *Ha elhoztad, vidd is vissza. Egyik felől hozzák, másik felől viszik az árukat. A hajókon sok gabonát hoztak. Hozzánk, ide hozták.* Öszvetételei : *alához, általhoz, béhoz, elhoz, eléhoz, felhoz, kihoz, meghoz, öszvehoz, visszahoz* stb. 2) Átv. ért. jövedelmez, használ. *Nem sokat hoz a táncz a konyhára.* (Km.). *Ezen ház sokat hoz.* 3) Mond, említ. *Itéletet hozni. Szóba hozni valakit. Belehozni a beszédbe valamit. Eléhozni a multakat. Kérdésbe hozni bizonyos tárgyat.* 4) Ejt. *Gyanúba hozni valakit.* 5) Juttat. *Hozd eszembe a fizetést, ha talán elfeledném.* 6) Támaszt, ébreszt, igazít. *Életre hozni a halottakat. Eszére hozni a hibában lévőt.* Ezekben : *helyrehoz valamit*, am. pótol, jóvá tesz; *szavadból azt hozom ki*, am. azt következtetem; *meghozza az igaz kenyér*, am. visszatér saját tűzhelyéhez.

—HOZ, magash. —HÉZ és —HÖZ, pl. láb-*hoz*, kéz-*hez*, köröm-*höz*, névmódosító rag. Hogy eredeti alakja a mélyhangu *hoz*, kitünik személyragozásából : *hozzám, hozzád, hozzá* v. *hozzája*, *hozzánk* stb. t. i. a rag önhangzója szokott alkalmazkodni a tőszóéhoz, nem megfordítva. Régi iratokban (valamint ma is a göcseji nyelvjárásban) a *hoz* rag magas hangu szók után változatlanul marad; „az ki kezeleb (= kézélebb v. közelebb) az *szénhoz*, az jonkáb (= inkább) fítezik (= fűtözik), 1548-diki levél. (Szalay Á. gyüjt.). Így Göcsejben ma is : *kertho(z)*. A személyragozásban a *z*-t is kettőztetve látjuk, az utóbbi a *j*-ből hasonulván, minthogy a régieknél így találjuk : *hozjá*, s ezen alak veszi fel aztán a személyragokat. E kérdésre, *hová?* felelvén meg, bizonyos távolban létező helynek, illetőleg testnek akármely oldala felé közeledést jelent, s ebben különbözik főleg a *ra* és *be* ragoktól, mennyiben amaz kizárólag *fölszinre*, emez *belsőségre* vonatkozik, pl. *az alászálló madár közeledik a fa csúcsához*, ebben a fa fölszine tüzetik ki czélul; *a ház elejéhez, hátuljához, jobbik vagy bal oldalához támasztott ducz;* ezekben a háznak másmás tájára vonatkozik. Ezen alapeszméből felfogva legközelebbi rokona a szintén általános távolra irányzó *oda*, tehát így értelmezhető *oda*, ahol a kitűzött helypont vagy test létezik, pl. *lábához kap* = oda kap, ahol a lába van; *hegyhez közeledik* = oda, ahol a hegy áll, mintha volna : *láb oda, hegy oda.* Az *oda* és *hoz* oly viszonyban állanak, mint a *be ben* ragok és igekötők : *be*ment a ház*ba*, *ben*van a ház*ban*, *oda*ért a ház*hoz*, *hozzá*fért a pénz*hez*. Eredetileg talán maga a *hús* v. *hus* ige; innen aztán : *huzja* v. *husza*, am. huzása, azaz vonzása, s személyragokkal : *husjám* = *huszám* v. *hozzám*, am. huzásom, vonzásom stb. A régi halotti beszédben csakugyan : *hus, chus*, pl. uromc-hus (= urunkhoz), *oz-chus* (= azhoz). A germán nyelvekben is *zu, za, zi, ze, to, toe, du*, (l. a czikk végén), rokonoknak látszanak *ziehen, ziahan, ziuhan, tiuhan, tiohan, teon, teogan* igékkel stb. sőt a latin *duc-ere* igével is.

Ezeknélfogva tulajd. első értelemben jelent odairányzást, jutást, érülést, hol az illető ige működésének czélja kitűzve van. *Közeledik a piroshoz; fegyverhez kap; pénzhez nyúl; karóhoz köti a lovát; magához int.*

Szorosb érintkezésre vonatkozólag : *földhöz ragad, tapad; testhez szabott ruha; egymáshoz szorított, kötött, kapcsolt, fűzött holmik.*

Átv. ért. oly igék által vonzatik, a) melyek a *kedélyi*, *elmei* vagy *erkölcsi* működéseket bizonyos tárgy felé irányozzák, s azzal öszveköttetésbe hozzák. *Kedveséhez vonzódik, simúl; pártjához szít; elveihez ragaszkodik; törvényhez alkalmazkodik; tud hozzá, mint hajdu a harangöntéshez; ért hozzá, mint tyúk az ábéczéhez; munkához fog, szokik, törődik.* b) Melyek némi hasonlítás vagy módositás által egyik dolgot mintegy közelebb viszik a másikhoz. *Mentéhez gucsma, kalpag, süveg, nem kalap illik; ó divatot újhoz illeszteni; szinleni valakihez; Pétert Pálhoz hasonlítani; hozzávetőleg; nincs hozzávaló, hozzáfogható; ahhoz képest ez csak gyermekjáték.* c) Oly melléknevek által, melyek valamely kedvező vagy kedvezőtlen kedélyi érzelemmel vonatkoznak valamire. *Alattvalóihoz jó, kegyes; társaihoz nyájas; barátjához hű; vendégeihez szives; tanitványaihoz kemény, szigorú, szivtelen, kegyetlen, rosz.* Továbbá szorosb öszvekötésre vonatkozók. *Hasonlók, mint egyik tojás a másikhoz; rokonok, atyafiak egymáshoz; közel van a piroshoz.*

Mennyiben a *hos* = *od*, *oda*, hasonló hozzá a latin igekötő *ad*, pl. *adjicio* hozzávetem, odavetem és az accusativussal járó praepositio *ad*, pl. *ad me*, *ad te*, *hozzám*, *hozzád*; eo *ad* patrem, atyám*hoz* megyek. Tudnivaló, hogy esenkívül más irányokra is vonatkozik, s nem oly határozott, mint a magyar. Igen közel áll hozzá a görög ὡς, (attikai nyelvjárás), német *zu*, (a régi felső németben Heyse szerént: *za*, *ze*, *zi*, góthul *du*, alsónémetben *to*, angol és angolszászban *to*, hollandul *toe* stb.). A franczia *chez* is hasonló a magyarhoz; mindkettő helybenlételt is jelent, mint a magyar *nál*, pl. a németben *zu Hause*, *zu Tische*; a francziában *chez moi*, *chez nous*. (A franczia *chez* előljárót, Regnier a latin *casa* szóból származtatja). Viszont a magyar *nál*, palóczosan = *hoz* is, pl. gyere nálunk, = hozzánk. V. ö. —NI.

A népnyelvben az ország sok vidékében végül a *z* elhagyatik, pl. *házho*, *kerthé*, *tüshö* stb.

HOZAKODIK, (hoz-a-kod-ik) k. m. *hozakodtam*, —*tál*, —*ott*. Átv. ért. valamiről említést tesz; emleget valamit. *Elé* igekötővel használtatik. *Eléhozakodni a régi dolgokról*, am. azokat emlékezetbe hozni. V. ö. HOZ.

HOZAKOSZIK, l. HOZAKODIK. A többi időben és módban is ez utóbbi alakját veszi föl: *hozakodám*, *hozakodtam* stb.

HOZÁR, (hoz-ár) fn. tt. *hozár-t*, tb. —*ok*. Bérczy Károly szerént a vadászok nyelvén a lelőtt madarat elhozó, s kizárólag csak e czélra idomított vizslafaj. (Apporteur).

HOZÁS, (hoz-ás) fn. tt. *hozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit hozunk. *Hozásban elfáradni*. Öszvetéve: *béhozás*, *eléhozás*, *kihozás*, *felhozás*, *helyrehozás*, *visszahozás*, *törvényhozás* stb. V. ö. HOZ.

HOZAT, (1), (hoz-at) mivelt. m. *hozat-tam*, —*tál*, —*ott*. Megparancsolja vagy véghez viszi, hogy valaki hozzon valamit. *Bort hozatni a pinczéből*. *Elhozatni*, *általhozatni*, *be-*, *ki-*, *le-*, *fel-*, *meg-*, *visszahozatni valamit*. V. ö. HOZ.

HOZAT, (2), (hoz-at) fn. tt. *hozat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Teher, melyet valaki hoz, szállít. Használtatik különösen mennyiségi értelemben. *Egy hozat föld*, *homok*. *Tíz hozat ganéj sem volt elég a szőlőbe*. Ennél fogva jelenti azon eszközt is, melyen a teher szállíttatik, pl. *öt hozat gabona*, lehet öt szekér, öt hajó stb. amint t. i. szekéren vagy hajón szállítják.

HOZATAL, (hoz-at-al) tt. *hozatal-t*, tb. —*ok*, l. HOZÁS.

HOZATÁS, (hoz-at-ás) fn. tt. *hozatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Miveltetés, melynél fogva véghez viszszük, megparancsoljuk, hogy más hozzon valamit. *A gabona hozatása sokba jött*.

HOZD EL! v. HOZD IDE! A vadászok nyelvén parancsszó a vizslának valamely tárgy elhozása végett. (Apport!).

HOZDOGÁL, (hoz-od-og-ál) gyak. áth. m. *hozdogál-t*. Gyakran vagy részenként, apródonként hoz.

HOZHATATLAN, (hoz-hat-atlan) mn. tt. *hozhatatlan-t*, tb. —*ok*. Amit hozni nem lehet. Jobbára öszvetételekben használtatik. *Helyrehozhatatlan kár*. *Visszahozhatatlan szökevény*.

HÓZIVATAR, (hó-zivatar) ösz. fn. l. HÓFÉRGETEG.

HOZJÁ, régi alakja *hozzá* szónak; l. ezt.

HOZOGÁL, (hoz-og-ál v. hoz-og-a-al) l. HOZDOGÁL.

HOZOGAT, (hoz-og-at) áth. m. *hozogat-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyakran vagy egymás után, vagy apródonként hoz; máskép: *hozdogál*, *hozogál*.

HOZOMÁNY, (hoz-om-ány v. hoz-o-mány) fn. tt. *hozomány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Szélesb ért. minden, mit valaki hozott, pl. vagyon, érték. *Hozományomat elköltöttem*. *Kevés hozománynyal megtelepedni valahol*. 2) Nőhozomány törvényünkben azon ingó vagy ingatlan vagyon, melyet a menyaszszony akár menyekző alkalmával, akár későbben is szüleitől vagy másoktól is kapott, vagy öröklött és férjéhez hozott.

HOZOMÁNYI, (hoz-om-ány-i) mn. tt. *hozományi-t*, tb. —*ak*. Hozományhoz tartozó, azt alkotó, illető, érdeklő, arra vonatkozó. *Hozományi javak*. *Hozományi kérdések*.

HOZOMÁNYJOG, (hozomány-jog) ösz. fn. Azon jog, melynél fogva a feleség vagy ennek örökösei férjétől vagy ennek örököseitől hozományi vagyonát annak idején követelheti.

HOZOMÁNYOS, (hoz-o-mány-os) mn. tt. *hozományos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Hozománynyal biró, ellátott. *Hozományos feleség*.

HOZÓS, (hoz-ó-os) mn. tt. *hozós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. A székelyeknél am. viselős, terhes. *Hozós asszony*, *feleség*.

HOZZÁ, (hoz-ja-a, s a *j* hasonultával is öszvehúzva: hoz-z-á). Székelyesen: *hĕzzá*, azon éles *ĕ*- (nem közép *é*-)vel, mely néha *i*-, néha *o*-val váltakozik, mint *gĕlĕszta gilisztа*, *hĕrnyú hirnyú*, *bĕngyĕl bongyol*, *bĕrzed borzad*, *gyĕrtya gyortya* stb. 1) A közelítő *hoz* harmadik személyragos állapota: *hozzám*, *hozzád*, *hozzá* v. *hozzája*. V. ö. —HOZ, közelítő rag. 2) Igekötő gyanánt áll számos igék és ezekből származott nevek előtt, pl. o. *hozzáad*, *hozzááll*, *hozzáfog*, *hozzálát* stb. mely esetben *hoz* ragu nevet vonz vagy nyilván, vagy alattomban, mint: *hozzájut a szóhoz*; *hozzáfog a dologhoz*; *hozzászokik a henyéléshez*; *hozzáül az asztalhoz*; *láss hozzá* (a munkához); *ne nyúlj hozzá* (a tűzhöz) stb. A szórendre nézve a többi igekötők szabályait követi.

HOZZÁAD, (hozzá-ad) ösz. áth. Toldalékképen hozzátesz; hozzáilleszt; más öszveghez ad; mondathoz kapcsol.

HOZZÁALKALMAZ, (hozzá-alkalmaz) ösz. áth. Valamihez illeszt.

HOZZÁALKALMAZKODIK, (hozzá-alkalmazkodik) ösz. k. Magát valakihez vagy valamihez alkalmazza.

HOZZÁÁLL, (hozzá-áll) ösz. önh. 1) Pártjára áll, részére hajlik. 2) Jól reá illik. *A ruha a testhez jól hozzááll.*

HOZZÁCSATOL, (hozzá-csatol) ösz. áth. Hozzátesz; oda mellékel. *A kötelezvényt hozzácsatolni az irományokhoz.*

HOZZÁD, (hoz-ja-ad) ih. melylyel a befogott lovat szólítják a kocsisok, midőn azt akarják, hogy balra kanyaruljon. Ellentéte: *tőled* v. *tüled*. Az irány t. i. a jobb kéztől vétetik, melyet ha befelé hajtasz, *hozzád* közeledik, ha pedig kifelé, elhajlik *tőled*. Az ökröket ‚hozzád' helyett *hajsz*, ‚tüled' helyett *csa*, *csálé* szóval terelik. Felveszi a *ra* ragot. *Hozzádra menni, hajtani, terelni. Se tüled, se hozzád.* (Km.), azaz se ide, se oda. *Tüled hozzád rángatják a szekeret*, am. ide-oda, jobbra-balra. Ezen mondat, *Isten hozzád*, am. Isten jöjön hozzád, máskép: *Isten veled*, azaz: Isten legyen veled.

HOZZÁDRA, (hoz-ja-ad-ra) l. HOZZÁD.

HOZZÁÉPÍT, (hozzá-épít) ösz. áth. Valamely épülethez egy más épületet csatol. *Lakházához az istállót is hozzáépítette.*

HOZZÁFÉR, (hozzá-fér) ösz. önh. Közvetlen közelébe jut, vele érintkezésbe jön. Átv. ért. kérelemmel megindítja, megengeszteli, vagy bármely módon érdekébe vonja.

HOZZÁFÉRHETETLEN, HOZZÁFÉRHETLEN, (hozzá-férhet[et]len) ösz. mn. Kinek v. minek közelébe jutni nem lehet bizonyos elháríthatlan akadályok miatt. Különösen oly emberről mondjuk, ki a társaságot kerüli, magának való, visszataszító magaviseletű vagy rátartós stb. V. ö. FÉR, FÉRHETLEN.

HOZZÁFÉRHETLENSÉG, (hozzá-férhetlenség) ösz. fn. Valakinek vagy valaminek tulajdonsága, melynél fogva hozzá férni, közeledni nem lehet. V. ö. HOZZÁFÉRHETLEN.

HOZZÁFÉRHETŐ, (hozzá-férhető) ösz. mn. Akihez vagy amihez hozzá lehet férni.

HOZZÁFÉRKEZIK, (hozzá-férkezik); l. HOZZÁFÉR.

HOZZÁFOG, (hozzá-fog) ösz. önh. Bele kezd valamibe, bizonyos dologban működni kezd. *Hozzáfogni az íráshoz, olvasáshoz. A munkások hozzáfogtak a kaszáláshoz. Fogj hozzá jókor a dologhoz. Mihez nem értesz, ne fogj hozzá.*

HOZZÁFOGHATATLAN, (hozzá-foghatatlan) ösz. mn. Valakihez vagy valamihez nem hasonlítható, egy osztályba nem sorozható, összve nem illeszthető, különböző erejű, tulajdonságú. V. ö. HOZZÁFOGHATÓ.

HOZZÁFOGHATÓ, (hozzá-fogható) ösz. mn. Bizonyos tekintetben hasonlítható, egy osztályba sorozható, mással összveilleszthető, ugyanolyan. *Nincs hozzáfogható ember.* Eredetileg valószinüen az igás barmokról használtatott, melyek közől a hasonló nagyságu-, koru- és erejüeket szokás összvefogni.

HOZZÁFOGLAL, (hozzá-foglal) ösz. áth. 1) Foglalás által hozzászerez. 2) L. HOZZÁCSATOL.

HOZZÁFORRASZT, (hozzá-forraszt) ösz. áth. Forrasztás által hozzákapcsol, hozzátold.

HOZZÁIGAZÍT, (hozzá-igazít) ösz. áth. Valamit máshoz odailleszt, mással öszhangzásba hoz. *Zsebórámat hozzáigazítom a toronyórához. A bőruhát hozzáigazítani a testhez. A hegedűt hozzáigazítani más hangszerekhez.* V. ö. IGAZÍT.

HOZZÁILLESZKÉDIK, (hozzá-illeszkédik) ösz. k. Valakihez v. valamihez alkalmazza, oda illeszti magát. V. ö. ILLESZKÉDIK.

HOZZÁJÁRÚL, (hozzá-járúl) ösz. önh. 1) Odamegy valakihez. 2) Mint személytelen igével élünk, midőn azt akarjuk jelenteni, hogy az előre bocsátott dologhoz még tartozik. *Hozzájárúl, hogy elszámlált hibái mellett néha részeg is.* 3) Valamihez segédkezet nyújt.

HOZZÁJÁRULÁS, (hozzá-járulás) ösz. fn. 1) Valamihez hozzá csatlakozás; 2) Midőn későbben állunk valamire, vagy egyezünk meg valamiben. 3) Cselekvés, melynél fogva segédkezeket nyujtunk valamihez. *Ezen munkát csak a szomszéd falu hozzájárulásával vihetjük véghez.*

HOZZÁJÁRULHATLAN, lásd: HOZZÁFÉRHETLEN.

HOZZÁKAP, (hozzá-kap) ösz. önh. Hirtelen hozzányúl valamihez.

HOZZÁKAPCSOL, (hozzá-kapcsol); l. HOZZÁCSATOL.

HOZZÁKEZD, l. HOZZÁFOG.

HOZZÁLÁT, (hozzá-lát) ösz. önh. Munkálkodó emberről mondjuk, midőn folytonosan és teljes erővel dolgozik. *Hozzálátni a mezei munkához.* Szélesb ért. akármit sietve, szorgalmasan véges. *Hozzálát az evéshez, iváshoz. Ugyan hozzálátnak a farsangi vigalmakhoz.*

HOZZÁMNENYULJ, (hozzám-ne-nyulj) ösz. fn. Növény az öthímesek, egy anyások seregéből, bokrétája 5 egyenetlen szirmú, porhonjai, hegyei összvenőttek, tokja kipattan; máskép: *üvegsárú fájvirág.* (Impatiens noli tangere).

HOZZÁSZABÓDIK, lásd: HOZZÁILLESZKÉDIK.

HOZZÁSZAGOL, (hozzá-szagol) ösz. önh. Valamit megszagol.

HOZZÁSZOKÁS, (hozzá-szokás) ösz. fn. többszöri vagy folytonos érintkezés vagy munkásság általi megszokás.

HOZZÁSZOKIK, (hozzá-szokik) ösz. k. Többszöri vagy folytonos érintkezés vagy munkásság által megszokja. *Az ember jóhoz, roszhoz hozzászokik.*

HOZZÁSZOKTAT, (hozzá-szoktat) ösz. áth. Eszközli, hogy gyakori vagy folytonos érintkezés vagy munkásság által valamihez szokjék.

HOZZÁSZÓL, (hozzá-szól) ösz. önh. 1) Szavait valakihez intézi. *Hozzászólani utazó társához.* 2) Bizonyos tárgyról elmondja véleményét. *Hozzászólani az adó kérdéséhez.*

HOZZÁSZÓLÁS, (hozzá-szólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakihez vagy valamihez hozzászólunk. *Nehéz a hozzászólás. Nekem is van ahoz hozzászólásom.*

HOZZÁTESZ, (hozzá-tesz) ösz. áth. L. HOZZÁAD.

HOZZÁTÉTEL, (hozzá-tétel) ösz. fn. Toldalék, függelék, ráadás, csatolvány stb., melyet valamihez oda ragasztunk, függesztünk, melylyel valamit nagyítunk, sokasítunk.

HOZZÁTÖRŐDÉS, (hozzá-törődés) ösz. fn. Hozzászokás valamely kellemetlen dologhoz vagy állapothoz.

HOZZÁTÖRŐDIK, (hozzá-törődik) ösz. k. Hozzászokik valamely kellemetlen dologhoz vagy állapothoz.

HOZZÁVALÓ, (1), (hozzá-való) ösz. mn. Valamihez v. valakihez illő, alkalmas, összevaló. *Elszakadt a ruhám, s nem találok hozzávaló foltot. Megházasítaná a fiát, ha hozzávaló leányt lelne.*

HOZZÁVALÓ, (2), (mint föntebb) ösz. fn. Valaminek elkészítésére szükséges holmi. *A posztót magam vettem, de a hozzávalókat* (bélést, zsinórt, gombokat) *a szabó szerzette be.* Személyragokkal : *hozzámvaló, hozzádvaló. Se nem kicsin, se nem nagy, épen hozzámvaló vagy.* Népvers.

HOZZÁVET, (hozzá-vet) ösz. áth. 1) Valamit oda vet, mintegy toldalékul, ráadásul hozzátesz. *A húshoz hozzávetni egy darab nyomtatékcsontot.* 2) Átv. ért. és önhatólag, valamit közelítőleg gyanít, találgat. Egyébiránt ez értelemben csak állapotjegyző divatozik jobbára, pl. *Ezt csak hozzávetve mondottam.*

HOZZÁVETÉS, (hozzá-vetés) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamihez odavetünk, odatoldunk valamit. 2) Átv. ért. gondolom szerénti találgatás, gyanítás, a dolog valóságához közelítés.

HOZZÁVETŐLEG, (hozzá-vetőleg) ösz. ih. Átv. ért. a dologhoz némileg közelítve, gondolom szerént.

HOZZÁVETŐLEGES, (hozzá-vetőleges) ösz. mn. Hozzávetőleg számított. *Hozzávetőleges becsű, öszveg, mennyiség.*

HŐ, (1), lovat vagy más négylábu állatot megállásra szólító indulatszó, vastaghangon : hó! *Hő he róka, hő he hő!* (Vörösmarty, Csongor). Néha annyi is, mint *hők;* l. ezt.

HŐ, (2), mn. és fn., mely ragozáskor rendesen *hé* alakban tünik elé, s ennek szabályait követi, pl. *hevet, hevek, heves, hében hóban.* De nem szokatlanok : *höt, hőnek, höben* sem. Némely képzők előtt állandóbban megtartja eredeti alakját, mint: *hőség, hős.* Sínai nyelven *ho* am. tűz. A magyarban *hé, hő* gyökök, meleget, *hi, hű, hó* pedig hideget jelentenek. Egyébiránt bővebben, s különösen értelmére nézve is l. HÉ, (1), s v. ö. HŰ, (3).

HŐANYAG, (hő-anyag) ösz. fn. Anyag, mely a melegnek, tűznek elemeit foglalja magában. (Caloricum).

HÖB, hangutánzó elvont gyök, melyből *höbög, höbögés* stb. származnak. Változattal rokonai : *heb* (hebeg), *hab* (habog, habli). Finnül *höpötän* am. höbögök.

HÖBÖG, HÖBÖGÉS, HÖBÖGŐ, l. HEBEG, HEBEGÉS, HEBEGŐ.

HÖBÖGE, (höb-ög-e) mn. tt. *höbögét.* Dunán túl am. hebegő. *Höböge gyermek*, ki hebegve beszél. V. ö. HEBEG.

HŐBÖLYGŐ, l. HÓBOLYGÓ.

HÖBÖRCS, HÖBÖRCSÖS, a székelyeknél divatosak; néhutt : *höpörcs, höpörcsös és huporcs, huporcsos.* L. HÖMÖRCS, HÖMÖRCSÖS.

HŐBÖRTÖS, l. HÓBORTOS.

HÖBÖTÖL, (höb-öt-öl); másképp : *hebetel*, vastag hangon : *habatol*, l. ezt.

HÖCS, (1), indulatszó. L. HUCS.

HÖCS, (2), HŐCS, fn. tt. *höcs-öt.* Harkályfaj, mely a tarka nagy harkálynál valamivel kisebb, de alakra hozzája hasonló. (Picus medius).

HÖCSIK, (höcs-ik) fn. tt. *höcsik-ét.* A harkálynemü madarak legkisebb faja.

HÖCSÖK, (höcs-ök) fn. l. HÖCSIK.

HŐD, (hő-öd) fn. tt. *hödöt.* A ‚tűzhely' egyszerűbb kifejezésére alakított új szó. V. ö. HUTA.

HŐDÖRI, (am. hed-er-i, v. ö. HEDEREG); együgyüt jelentő gúnynév. *Hödöri Gyurka.* Másképp : *högöli, högö Kata.*

HŐFOGHATÓSÁG, (hő-foghatóság) ösz. fn. Képesség a hő elfogadására. (Wärmecapacität).

HÖGY, HÖGYES stb. lásd : HÉGY, HÉGYES stb.

HÖGYÉSZ, mezőváros Tolna, és falu Vas megyében; helyr. *Högyész-én, —re, —ről.*

HŐHE, vastaghangon, *hóha.* Barmot megállító szó.

HŐK v. HÖK, hangutánzó, midőn a lélekzést mintegy megakasztjuk vagy szakasztjuk, vagy viszszahúzzuk; indulatszó, mely által a szarvasmarhát, különösen az ökröt hátrálásra szólítják. *Hők Szarvas, Csákó! Hök barom, nem tudsz-e szemérmetesben hazudni.* (Pázmán). *Uczu fakó, hők tömpe.* (Km.). Származékai : *hököl, hökken, hökkent* stb. V. ö. HÜKK. A székelyeknél, különösen Siklódiaknál, jelenti azt is, amit *hócs* v. *hajsz.*

„Jövel kéncsém sirülj égyet,
Észém azt e piros méggyet,
Meik (melyik, amely) termett galamb szádra,
Osztég ugrom hőkre csára."

Siklódi tánczdal. (Kriza J. gyüjt. Sirülj am. serényen fordulj; a *sir tll* gyöke ugyanaz *ser-ény* gyökével).

HŐKALAÚZ, (hő-kalaúz) l. HŐVEZÉD.

HŐKE, (1), (hő-ke, l. HÓKA); fn. és mn. tt. *hőkét*. Kese vagy sárgás, vagy fehér foltos fejü (ökör, tehén, borjú). Ugyanaz a vastag hangu *hóka* szóval, csakhogy ezt lovakról mondják. *Höke tehén, hóka ló*. Rokon vele : *szőke*.

HŐKE, (2), falu Bihar megyében; helyr. *Hőké-n, —re, —ről*.

HŐKHURUT, (hők-hurut) ösz. fn. Fojtó, nehéz hurut vagy köhögés, midőn a lélekzés mintegy megakad. (Keuchhusten).

HÖKK, l. HŐK.

HÖKKEN, (hök-ü-en v. hökk-en) önh. m. *hökken-t*. Valamitől megijedve, s a lélekzést mintegy megszakasztva, visszahúzva hirtelen hátravonúl. Átv. ért. ijed, megijed. *Meghökken. Nagyon meghökkent a fenyegetésre*.

HÖKKENÉS, (hökk-en-és) fn. tt. *hökkenés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Lelki állapot változása, midőn valaki ijedtében hirtelen hátrál, visszarezzenő ijedés.

HÖKKENT, (hökk-en-t) áth. m. *hökkent-étt*, htn. *—ni* v. *—eni*. 1) Tulajd. ért. valakit ijesztés által hátravonulni késztet, kényszerít. 2) Áth. ért. ijeszt, megijeszt. V. ö. HŐK.

HÖKKÖN, (hökk-ön v. hökk-ő, mintegy visszamaradt) mn. tt. *hökkön-t*, tb. *—ök*. Kemenesalon am. kis termetü, máskép : *pöttön* vagy *höttön*, néhutt : *lyüki*. *Hökkön ember*.

HŐKÖL, HŐKKÖL, (hők-öl), 1) Áth. s am. *hők* szóval hátráltat, farral visszaterel; máskép : *hőköltet*. *Hőkölni az ökröt*. 2) Szokottabban önh. s am. ijedtében vagy kényszerítve, parancsszóra hátrál, visszanyomúl. *Hőkölnek az orron ütött tulkok*.

HŐKÖLÉS, (hők-öl-és) fn. tt. *hőkölés-t*, tb. *—ék*. 1) Hőköltetés. 2) Hátrálás.

HŐKÖLTET, HŐKKÖLTET, (hők-öl-tet) alakjára nézve, ha *hőköl* áthatónak vétetik, mivelt. de értelmére csak egyszerü áth. amennyiben *hőköl*, mint csak önható igétől származik; m. *hőköltet-tem*, *—tél*, *—ett*. *Hők* szóval hátrálni késztet, kényszerít. Tulajdonkép a barmokról mondják. *Hőköltetni az ökröket*. Megvető vagy átv. ért. használtatik emberekről is. *Visszahőköltetni a betóduló népcsoportot*.

HŐKÖLTETÉS, (hők-öl-tet-és) fn. tt. *hőköltetés-t*, tb. *—ék*. Hőkölni, hátrálni késztetés.

HÖL, HŐL, elvont gyök, mely rokon a *hi*, *hiú*, *hüvely* szókkal, s jelent tokot, üres takarót, héjat. Hasonló hozzá a német *hohl*, görög *κοῖλος*, szanszkrit *hal* (kivájt) stb.

HŐL, tájdivatos, *hüvely* helyett; l. ezt.

HÖLE, HŐLE, (höl-e) mn. tt. *hölét*. Üres, minek csak tokja, héja, hüvelye van. *Höle búzafejek*. V. ö. HÉLA.

HÖLEGENYŐTE, (höle-genyőte) ösz. fn. Hagymalevelü haszontalan fűnem, l. GENYŐTE.

HÖLGY, (1), (höl-gy, l. HÖLGY, (2), végén); fn. tt. *hölgy-et*, harm. szr. *—e*. 1) Legrégiebb, s a székelyeknél ma is divatozó értelemben am. menyasszony, szeretett mátka. *Ujonnan vett gyönge hölgyének ölében csak nem felmészároltatik*. (Pázmán). 2) Úri nő, úri asszony. *Urak és hölgyek jelentek meg. Uraim és szép hölgyeim*. Jelenleg kiváltképen ezen értelemben használják; de, leginkább költői nyelvben, általában is :

„Oh hölgy! az Isten gyönyörül
Teremte tégedet!
S szerelmed üdvösséget is
Ad a gyönyör felett.“
A túlvilági kép. (Vörösmartytól).

A férj fenkölt, tüzes legyen
Mint a nap, és ragyogjon;
Mint ez, erőt adjon, vegyen,
S kiterjedve forogjon;
De szelídebb tekintetü
Légy, mint a hold, kegyes hölgy;
Gyengébb s édesb természetü
Csendes, nyúgodt, mint a völgy.
Kisfaludy S.

Innen jellemzetesen a görög *ἥλιος* és latin *sol*, azaz nap, szintén hímnemüek, *σελήνη* és *luna* pedig nőneműek; így a classica mythologiában is.

HÖLGY, (2), (höl-gy) fn. tt. *hölgy-et*. Nagyobbféle menyétfaj, melynek barnás szőre télen megfehéredik, s farka hegye szurokfekete szinüvé lesz. (Mustela herminea).

Gyöke mindkettőnek : *höl*, valószinüen azonos a fehéret jelentő *hol* gyökkel, többek között némelyek véleménye szerént a *holgyomál* (= hölgy-mál) származékban is megvan. E szerént *hölgy*, mint nőt jelentő, nem egyéb, mint a köz divatu *fehérszemély*, *fehérnép*. Eléfordúl egy 1332-d. oklevélben : *Helgkw* = *Hölgykő*, mint helynév (Jerney. Nyelvkincsek), mely, mint természeti tárgy, alig jelenthetett mást, mint fejér kő.

Sínai nyelven *hó* am. *pulchra facies; és feminae nomen honorificum*. (Schott). Hangokban rokon a ‚szelíd‘ szóval is. Innen az ellentét a főntebbi versezetben is (Hölgy (1), alatt), a férfi és hölgy között. Hasonlóan mint menyétfajú állat is alkalmasint fehér szőrétől vette nevét.

HÖLGYBŐR, (hölgy-bőr) ösz. fn. A hölgy nevü menyétnek bőre, melyet drága prém takar.

HÖLGYECS, (höl-gy-ecs) fn. tt. *hölgyecs-ét*. Fiatal hölgy, ki még férjhez nem ment, kisasszony.

HÖLGYECSKE, (höl-gy-ecs-ke) tt. *hölgyecskét*, l. HÖLGYECS.

HÖLGYGEREZNA, (hölgy-gerezna) ösz. fn. Hölgybőrrel béllelt és prémezett drága köntös.

HÖLGYLAK, (hölgy-lak) ösz. fn. 1) Az épület külön osztálya, melyben az úri hölgy és környéi laknak. 2) Keleten, hol a soknejüség divatozik, a nők számára elzárt külön hely (harem), hová idegen férfinak bemenni tilos.

HÖLGYMÁL, (hölgy-mál, azaz hölgy-mell) ösz. fn. 1) A hölgy nevü menyétnek legfinomabb préme, mely a toroktól, le a hasig terjed. *Hölgymállal bélelt köntös.* 2) L. HOLGYOMÁL.

HÖLGYMENYÉT, (hölgy-menyét) ösz. fn. l. HÖLGY, (2).

HÖLGYŐR, (hölgy-őr) ösz. fn. Nő vagy férfi, ki nyilvános helyeken, mulatságokban, szinházakban, utazás alkalmával stb. mint felügyelő a hölgyeket, kivált a hajadonokat kiséri. Ily hölgyőrök a szülék, nevelőnők, nagynénék stb. (Gardedame).

HÖLGYPILLE, (hölgy-pille) ösz. fn. Pillefaj, leginkább a nyárfákon, melynek farka, mint a fecskéé, ketté oszlik.

HÖLGYPRÉM, (hölgy-prém) ösz. fn. Drágaféle prém a hölgymenyét bőréből.

HÖLGYRUHA, (hölgy-ruha) ösz. fn. Nőruha, különösen milyet hölgyek, vagyis uri nők viselni szoktak.

HÖLTÖVÉNY, falu Erdélyben, Brassó vidékében; helyr. *Höltövény-be, —ben, —ből.*

HÖLVÉNY, falu Bars megyében; helyr. *Hölvény-be, —ben, —ből.*

HŐLYE, (1), (hőly-e) fn. tt. *hőlyé-t.* A kerítések, sövények mellett tenyésző felfutós növényfaj. (Anthericum).

HŐLYE, (2), mn. l. HÜLYE.

HŐLYFŰ, (hőly-fü) ösz. fn. Növénynem a hathímesek seregéből, sárga és fehér virággal, melyet a méhek szeretnek. (Asphodelus).

HÖM, elvont gyök, mely rokon a vastaghangu *hom*, továbbá a *göm*, *gom* gyökökkel. Származékai: *hömör, hömörcs, hömp, hömpölyög, hömbölyög* stb. Jelent valami gömbölyüt, dudorodottat, kerekdedet, mi saját tengelye körül forog stb.

HÖMB, HÖMBÖLY, HÖMBÖLYÖG, l. HÖMP, HÖMPÖLY, HÖMPÖLYÖG.

HÖMBÖRÖG, (höm-b-ör-ög) l. GÖMBÖRÖG.

HŐMÉRŐ, (hő-mérő) l. HÉVMÉRŐ.

HŐMÉRSÉK, (hő-mérsék) ösz. fn. A hőnek vagy hévnek bizonyos foka, különösen a levegőben. (Temperatura, temperatura coeli).

HÖMLÖCZ, falu Ugocsa megyében; helyr. *Hömlöcz-ön, —re, —ről.*

HÖMÖR, (höm-ör) elvont törzsök, vagy inkább elavult fn. melynek értelme: csomó, dudorodás.

HÖMÖRCS, (höm-ör-cs) fn. tt. *hömörcs-öt.* Kisded csomó, dudorodás, bibircsó, pl. az állati testen vagy bizonyos gyümölcsökön. Rokona: *szömölcs, szömörcs.*

HÖMÖRCSÖS, (höm-ör-cs-ös) mn. tt. *hömörcsös-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Amit hömörcsök lepnek. *Hömörcsös bőr. Hömörcsös tök, alma.*

HÖMP, (höm-p) fn. tt. *hömp-öt,* harm. szr. *—je.* Henger vagy hengerded test, melyet saját tengelye körül forgatni lehet. Különösen alkalmazható a mozgásba hozott hullámokra, melyek henger gyanánt sodródnak. V. ö. HOMP.

HÖMPÖLY, (höm-p-öly) fn. tt. *hömpöly-t*, tb. *—ök*, harm. szr. *—e.* Oly test, mely hömp, azaz henger gyanánt forog. Egyébiránt, valamint ‚hömp' csak származékaiban divatozik: *hömpölyög, hömpölyget* stb.

HÖMPÖLYG, l. HÖMPÖLYÖG.

HÖMPÖLYGET, (höm-p-öly-ög-et) áth. és gyakor. m. *hömpölyget-tem, —tél, —ett.* Valamit hömp, azaz henger gyanánt forgat, tovább hajt. Rokon vele: *gömbölyget.* Mondják különösen a vizekről. *A szél hömpölygeti a folyó hullámait.*

HÖMPÖLYGETÉS, (höm-p-öly-ög-et-és) fn. tt. *hömpölygetés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valamely gömbölyü vagy hengerded testet forgatva odább hajtanak, tengelye körül forgatnak.

HÖMPÖLYÍT, HÖMPÖLYIT, (höm-p-öly-ít) áth. m. *hömpölyít-ett,* htn. *—ni* v. *—eni.* Hengerként fordít valamit; véghez viszi, hogy valami henger gyanánt forduljon. *Elhömpölyíteni a sodrott tésztát.*

HÖMPÖLYÖDÉS, (höm-p-öly-öd-és) fn. tt. *hömpölyödés-t,* tt. *—ék,* harm. szr. *—e.* Hengeredés, henger módjára forgás.

HÖMPÖLYÖDIK, (höm-p-öly-öd-ik) k. m. *hömpölyöd-tem, —tél, —ött.* Henger gyanánt vagy módjára forgásba jő; hengeredik. *Elhömpölyödik a megtaszított hordó. Arczára hömpölyödnek könyüi.*

HÖMPÖLYÖG, (höm-p-öly-ög) önh. és hangugrató, m. *hömpölyög-tem, —tél* v. *hömpölyg-öttem, —öttél, hömpölygött,* htn. *—ni* v. *hömpölygni,* v. *hömpölygeni.* Hömpöly, azaz henger módjára forog, tekeredik. *Sárban, porban hömpölyögni. Hömpölyögnek a patak hullámai. Könyük hömpölyögnek szemeiből.*

HÖMPÖLYÜ, (höm-p-öly-ü) mn. tt. *hömpölyü-t,* tb. *—k* v. *—ek.* Olyan, mint a hömpöly, azaz henger; hömpöly módjára forgó. *Hömpölyü hullámok.*

HÖMPÖR, HÖMPÖRÖG, l. HÖMPÖLY, HÖMPÖLYÖG.

HÖMPÖS, (höm-p-ös) mn. tt. *hömpös-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Hömp forma, kicsin zömök. *Hömpös asszony,* kinek széle hossza egy.

HŐMUTATÓ, (hü-mutató) ösz. fn. Eszköz, mely a hőnek, hévnek különböző fokozatait tünteti elé. (Thermoscop).

HÖNCSÖK, *hancsik*-ból módosult; l. ezt.

HÖNCSÖRÖG, lásd: HENCSEREG v. HENTEREG.

HŐPÉRS, (hő-pérs) ösz. fn. Pers, azaz küteg a bőrön, melyet a vérnek hősége okoz.

HŐPÉRSENET, (hő-pérsenet) ösz. fn. l. HŐPÉRS.

HÖPÖR, HÖPÖRCS, HÖPÖRCSÖS, l. HÖMÖR, HÖMÖRCS, HÖMÖRCSÖS.

HÖR, HŐR, hangutánzó gyök, melyből közvetlenül a *hörb* v. *hörp, hörcs, hörg, höröget* származékok eredtek. Jelent tompa torok- v. mellhangot, milyen pl. a rekedt vagy haldokló emberé, a fuldoklóé. Vastag hangon rokona *hor (hortyog-, horkol*-ban).

HÖRBÖL, (hör-b-öl) áth. l. HÖRPÖL.

HÖRCS, (hör-cs) elvont törzsök, s jelent kisebbféle vagy hirtelen hallatszó *hör* hangot. Származéka: *hörcsök, hörcsökös.*

HÖRCSÖG, l. HÖRCSÖK.

HÖRCSÖK, (1), hör-cs-ök) fn. tt. *hörcsök-öt*, harm. szr. *—e* v. *—je.* Patkány nagyságu emlős állat a mezei cziczkányok neméből, aránylag nagy fejjel, és kurta, fél csupasz farkkal; testének felső része vörhenyeges, alant pedig fekete, s állkapczáján mindkét oldalt erszénye „van, melyben az őszre és tavaszra való gabonát föld alatti üregébe hordja. Ha bántják, felförmed és szembeszáll; télen aluszik. Innen a közmondások: *Mérges, mint a hörcsök. Aluszik, mint a hörcsök. Hörcsöknél is hörcsökebb ember.*

Egyezik vele a szintén hangutánzásból származott szláv: *chrcsek, szkrecsek.*

HÖRCSÖK, (2), KIS—, NAGY—, puszták Fejér megyében; helyr. *Hörcsök-ön, —re, —ről.*

HÖRCSÖKÁSÓ, (hörcsök-ásó) ösz. fn. Személy, ki a szántóföldeken lévő és kártevő hörcsököket kiássa és pusztítja.

HÖRCSÖKBŐR, (hörcsök-bőr) ösz. fn. A megnyuzott hörcsök bőre.

HÖRCSÖKÖS, (hör-cs-ök-ös) mn. tt. *hörcsökös-t* v. *—et*, tb.. *—ek.* Átv. ért. oly emberről mondjuk, ki hirtelen haragra lobban, nyakas, durczás, ellenszegülő, daczos, de haragja nem nagyszerű. *Hörcsökös asszony, gyerek, ifjú. Ha a hörcsökös asszonyt meg akarod szelidíteni, járd meg a tánczot vele a mogyorósban.* (Km.).

HÖRCSÖKÖSKÖDÉS, (hör-cs-ök-ös-köd-és) fn. tt. *hörcsökösködés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Berzenkedés, mérgeskedés, hörcsök módjára daczoskodás, ellenkedés, szembeszállás.

HÖRCSÖKÖSKÖDIK, (hör-cs-ök-ös-köd-ik) k. m. *hörcsökösköd-tem, —tél, —ött.* Hörcsök módjára berzenkedik, felförmedez, mérgeskedik.

HÖRCSÖKÖSSÉG, (hör-cs-ök-ös-ség) fn. tt. *hörcsökösség-ét*, harm. szr. *—e.* Átv. ért. nyakasság, daczosság, mérgesség, milyen a hörcsöké szokott lenni, ha bántják.

HÖRCZÖG, tájdivatos *herczeg* helyett; l. ezt.

HŐRE, (hör-e) l. HÉRÉSZ.

HŐRÉSZ, l. HÉRÉSZ.

HÖRG, (hör-ög) önh. l. HÖRÖG.

HÖRGÉS, (hör-ög-és) fn. tt. *hörgés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Állapot, midőn a torok v. mell hörög; továbbá azon tompa hang, mely a rekedt vagy haldokló, fuldokló állat torkán kiömlik. *Disznó hörgése, midőn megölik.*

HÖRGŐ, (hör-ög-ő) mn. tt. *hörgő-t.* Aki vagy ami tompa *hör* hangon erőködve szól. *Hörgő mellbeteg. Hörgő disznó.*

HÖRGŐFA, (hörgő-fa) l. GÖRGŐFA.

HŐRGŐK, (hör-ög-ő-k) tb. fn. A gőgsíp ágai, melyek vonaglanak, midőn az ember vagy más állat hörög.

HÖRNYÉK, falu Baranya megyében; helyr. *Hörnyék-én, —re, —ről.*

HÖRÖG, (hör-ög) önh. m. *hörög-tem, —tél, —ött*, v. *hörgöttem, hörgöttél, hörgött*, htn. *hörgeni* v. *hörgni* v. *hörögni.* Tompa *hör* hang nyomul ki mellé-ből. *Hörög a rekedt torkú, rosz tüdejü ember. Hörög a megölt disznó. Hörög a melle.* Görögül ῥέγχω, ῥογχάζω, németül *röcheln*, tájnyelven *gruchzen*, finnül *hyrään.*

HŐRÖGET, (hör-ög-et) önh. m. *höröget-tem, —tél, —ett.* A német vontató hajósokról mondják a felső Duna vidéki magyarok, midőn lovaikat huzásra nógatják. Rokon vele mély hangon: *hurogat.*

HŐRÖGETŐ, (hör-ög-et-ő) fn. tt. *hörögető-t.* Felső Duna mellékén am. német, nevezetesen ausztriai hajóvontató. *Jönnek a hörögetők.*

HÖRP, (hör-p) fn. tt. *hörp-öt*, harm. szr. *—je.* Annyi ital vagy hig eledel, mennyit egyszerre szájba veszünk, felszivunk, felhabsolunk. Jelenti különösen azon hangot, mely az italok és hig eledelek beszívásakor hallatszik, másképp: *szörp.* Megegyezik vele a latin *sorbeo*, német *schlürfen. Egy hörpöt sem ittam.* (Km.). A torkon lemenő ilyetén adag ital, vagy hig eledel: *korty.* Először tehát hörpentünk, azután kortyantunk.

HÖRPENCS, (hör-p-en-cs) fn. tt. *hörpencs ét.* Gúnyos népnyelven oly ember, ki sokat szeret hörpenteni, iszákos, részeges ember.

HÖRPENT, (hör-p-en-t, áth. m. *hörpent-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Egyes hörpöt tesz, vagy iszik; *hörp* hangon szívja be az italt. *Kihörpenteni, felhörpenteni a bort. Olyat hörpentett, hogy a könyei is kicsordultak bele. Ha kanczát megetted, levét is hörpentsed, mert úgy mérik a fontot.* (Beniczki). *Örvendek, midőn hörpentek* (km.). *Behörpentetik* a Nádor-codexben am. behorpad.

HÖRPENTÉS, (hör-p-en-t-és) fn. tt *hörpentés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valaki hörpent. *Egy hörpentésre kiinni a maradékbort. Csak egy hörpentést!*

HÖRPÖG, (hör-p-ög) önh. m. *hörpög-tem, —tél, —ött. Hörp* hangot hallat, pl. midőn iszik, vagy hig eledelt vesz be. *Hörpögve eszi a levest.*

HÖRPÖGÉS, (hör-p-ög-és) fn. tt. *hörpögés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn valaki hörpög; továbbá azon hang, melyet az ital, vagy hig eledel beszivásánál hallani. V. ö. HÖRPÖG.

HÖRPÖGET, (hör-p-ög-et) áth. és gyak. m. *hörpöget-tem, —tél, —ett.* Valamit hörpögve, vagyis folytonos, ismételt *hörp* hangon iddogál, beszivogat. *Apródonként kihörpögette a kancsó bort.*

HÖRPÖGETÉS, (hör-p-ög-et-és) fn. tt. *hörpögetés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Hörpögve iddogálás.

HÖRPÖGŐ, (hör-p-ög-ő) mn. tt. *hörpögő t.* *Hörp* hangot adó, *hörp* hanggal ivó.

HÖRPÖL, (hör-p-öl) áth. m. *hörpöl-t.* *Hörp* hangot hallatva iszik vagy eszik valamit. *Bort, levest, becsináltat, mézet hörpölni. Kávét, czukros vizet hörpölni. Ha felhörpölte a téj fölét, igya meg a savóját is.* (Km.).

HÖRPÖLÉS, (hör-p-öl-és) fn. tt. *hörpölés t*, tb. —*ék.* Cselekvés, midőn valaki hörpölve iszik.

HÖRPÖLGET, HÖRPÖLGETÉS, l. HÖRPÖGET, HÖRPÖGETÉS.

HÖRTYÖG, (hörty-ög) önh. *hörtyög tem, —tél, —ött*; l. HORTYOG, és HERTEG.

HŐS, (hő-ös) mn. és fn. tt. *hős-t*, tb. —*ek* (mint mn.), v. *ök*, (fn.) harm. szr. —*e.* Eredetileg am. hővel, hével biró, tüzes, heves. Szokottabb értelemben 1) Régebben : ifjú, fiatal férfi, kiben t. i. természeténél fogva sok a tüz, élénkség. Így használja a Müncheni codex irója. *Monda neki a hős* (iuvenis) : *Mend ezeket öriztem menden ifjudadságomtól. Hős, te neked mondom, kelj fel.* (Adolescens, dico tibi, surge). Innen átv. ért. am. legény, ki házasodni készül, vőlegény; a Vas vármegyei Őrségben : *hőslegény.* A finnben : *kosio* (leánykérő ?), és *kosin* v. *kosian* v. *kosion*, leányt kérek. 2) Ma divatozó értelemben, de amely a régieknél is eléjön : vitéz, dalia, jeles, kitünő harczviselő, erős katona, kiben sok a tüz, hőség. Sínai nyelven *ho* am. forte, fortiter, és *hidi* fortis, strenuus, a héber אִישׁ ('is) szintén vétetik vitéz ember helyett (interdum cum emphasi dicitur, pro viro strenuo et forti), s némelyek azt csakugyan az arab *aisz*-ból származtatják, mely *erő*-t jelent. (Eichorn szótára. A *legény* szó is a magyarban nem csak ifjút, hanem vitézt is jelent, minthogy a legénységhez leginkább illik a tüzzel, hévvel járó vitézi bátorság).

„Kiket ő úgy mint hős cselekedett volna.“
Pesti Gábor meséi.

„Vitéz Kinizsi Pált az hősek ott kérék,
Hogy ő is tánczolna urakkal, őt inték.“
Temesvári. 1569. (Thaly K. gyüjt.).

„Mind hősök ők, mind harczfiak,
Mind hü és hazafi.“
Garay János.

„Hősvértől pirosult gyász tér!“
Kisfaludy K.

S a ‚legény‘ szóról ismeretes ama szólás : *ki a legény* (azaz vitéz) *a csárdában ?* 3) Mint melléknév jelent kitünőleg jelest, nagylelküt, derekat, választékosat. *Hős cselekedet, hős legény, hős asszony, hős elszánás, hős eltökélés.* 4) A csillagászoknál am. hősök istene (Mars).

HŐSBESZÉLY, (hős-beszély) ösz. fn. L. HŐSKÖLTEMÉNY, 1).

HŐSDAL, (hős-dal) ösz. fn. Hősök tetteit éneklő, dicsöítő dal; vagy oly dal, melyet önbuzditásul a hősök énekelnek.

HŐSÉG, (hő-ség) fn. tt. *hőség-ét*, harm. szr. —*e.* Magas fokú melegség, mely a vért rendkivül tüzeli. Máskép : *hévség, hévség.*

HŐSEN, (hő-ös-en) ih. Hősök módjára, vitézül, daliásan, kitünő bátorsággal, elszánt akarattal. *Hősen küzdeni.*

HŐSI, (hő-ös i) mn. tt. *hősi-t*, tb. —*ek.* Hőst illető, hősre vonatkozó, hőshöz illő; vitézi, elszánt, bátor lelkü. *Hősi dicsőség, koszorú, babér, jutalom. Hősi indulat, ellenállás, visszatorlás.*

HŐSIESEN, (hő-ös-i-es-en) l. HŐSILEG.

HŐSILEG, (hő ös-i-leg) ih. Úgy, mint hőshöz illik, vitézül, elszánt bátorsággal. *Hősileg védni a hazát.*

HŐSISÉG, (hő ös i-ség) fn. tt. *hősiség-ét*, harm. szr. —*e.* Hősi tulajdonság, vitézi bátorság.

HŐSKORÚ, (hős-korú) ösz. mn. Oly ifjú, ki teljes korra jutott, s házasulásra képes.

HŐSKÖDÉS, (hő-ös-köd-és) fn. tt. *hősködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Hős gyanánt vagy hőshöz illő müködés, vitézkedés, elszánt bátorkodás, hős tettek gyakorlása.

HŐSKÖDI, (hő-ös-köd-i) fn. tt. *hősködi-t*, tb. —*ek.* Magát hősködéssel hánytorgató, szájhős.

HŐSKÖDIK, (hő-ös-köd-ik) k. m. *hősköd-tem, —tél, —ött.* Hősi tetteket gyakorol, vitézkedik, legénykedik, nemesebb értelemben.

HŐSKÖLTEMÉNY, (hős-költemény) ösz. fn. 1) Elbeszélő költemény, melyben egy vagy több hősök tettei megénekeltetnek. Különösen 2) nagyobbféle elbeszélő költemény, melynek tárgyát valamely fontos esemény teszi. (Epos, epopoea). „Zalán futása,“ „Cserhalom,“ Vörösmarty Mihály hőskölteményei. „Árpád,“ Horvát E. hőskölteménye.

HŐSKÖLTEMÉNYI, (hős-költeményi) ösz. mn. Hőskölteménybe való, azt illető, arra vonatkozó. *Hőskölteményi tárgy, előadás, nyelv, személyek.*

HŐSLEVÉL, (hős-levél) ösz. fn. Hősköltemény levél alakban.

HŐSNŐ, (hős-nő) ösz. fn. Bátor szivű, fegyverrel bánni tudó nő, ki hősi tetteket gyakorol. *Egri hősnök.*

HŐSÖL, (hő-ös-öl) áth. m. *hősöl-t.* Leányt kér. Ritka használatu.

HÖSS ! l. HESS !

HŐSSÉG, (hő-ös-ség) fn. tt. *hősség-ét*, harm. szr. —*e.* Hősi bátorság, vitézség; hősi elszántság, nagylelküség. Jobb hangzattal : *hősiség.* V. ö. HŐS, HŐSI.

HŐSSZELLEM, (hős-szellem) ösz. fn. Szellem, mely a hősöket lelkesíti, buzdítja, jellemzi. *Középkori lovagok, dicső apáink hősszelleme.*

HŐSSZIVŰ, (hős-szivű) ösz. mn. Bátor, harczra kész, nagy tettekre gerjedező. *Hősszivű ifjak.*

HŐSTÉT, (hős-tét) l. HŐSTETT.

HŐSTETT, (hős-tett) ösz. fn. Bátor, elszánt vitéz, önfeláldozással járó tett, milyent a hősök szoktak végrehajtani. *Szondi, Zrinyi hőstettei.*

HŐSTÖRTÉNET, (hős-történet) ösz. fn. 1) Hőstettekből álló esemény. 2) Hőstetteket elé adó elbeszélés. *Hunyady János hőstörténete.*

HŐSUGÁRZÁS, (hő-sugárzás) fn. A hőnek, melegnek kisugárzása.

HŐSÜL, (hő-ös-ül) l. HŐSILEG.

HŐSVÁR, (hős-vár) ösz. fn. Régi hősök, vagyis lovagok vára.

—HÖSZIK, l. —HAD, —HED.

HÖVEJ, falu Soprony megyében; helyr. *Hövej-én, —re, —ről.*

HŐVEZÉD, (hő-vezéd) ösz. fn. Oly testekről mondják, melyek a meleget hamarabb tovább terjesztik, mint más némelyek, vagy melyek ugyanazon foknyi melegségtől rövidebb idő alatt fölhevülnek, mint más testek. (Conductor caloris).

—HÖZ, l. —HÉZ, —HOZ.

HŐZBOZ, (hőz-boz) ösz. mn. Székely tájszólás szerént am. hirtelen haragu. *Hözboz ember.* Valószinüen a *hő* és *buz* (buzog) vagy *bosz* (boszú) gyökökből vette eredetét. Néhutt : *hözbös.*

HU, (1), hangutánzó gyök, mely tompa, mély fuvó hangot fejez ki, s megvan a *hucs, huh, huj, húny, hup, hur, huty* hangutánzó törzsökökben, továbbá a *huall, hull, hupog, hurgya, hurogat, hurut, husáng, húgy, húr* stb. származékokban. Vékony hangon *hü*, innen : *Hu bele* v. *hü bele Balázs, lovat ád Isten.* (Km.). Jelent általán tompa lehelést, pihegést, fuvást. Különösebben ütés, esés által okozott hangot, s rokon vele az utóbbi esetben *zu* (zuhog, zuhan).

HU, (2), indulatszó, melylyel hajtják, üzik a disznókat : *hu ki! hu be az ólba!* A malaczokra nézve : *hü ki! hü be!* Máskép : *hucs, hücs.*

HUALL, (hu-al-ol) áth. m. *huall-t* v. *—ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Valakit megpufál, megzuhál, azaz úgy ver, üt, hogy pufogjon, zuhogjon, huogjon tőle a háta. Gyöke a hangutánzó *hu.* Rokon *hupál* igével.

HUB, elvont gyöke *hubolyós* szónak; rokon *hup, (hupa* szóban) és *húp* gyökökkel.

HUBÓ, falu Gömör megyében; helyr. *Hubó-n, —ra, —ról.*

HUBOLYÓS, (hub-oly-ó-os) mn. tt. *hubolyós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Mándy Péter szerént am. dúczos, puffadt.

HUBOLYÓSÍT, (hub-oly-ó-os-ít) áth. m. *hubolyósít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Mándy P. szerént am. dúczosítni, puffasztani.

HUCCZA, 1) tájdivatos, más tájejtés szerént *hoccsa* = *hozdsza* (hozd-sza), a parancsoló *hozd*, *sza* toldalékkal, mint *addsza*, *láddsza*, s több más igékben. 2) L. HUCZA.

HUCS, (hu-cs) indulatszó, melylyel a disznókat szokták hajtani, kergetni. *Hucs ki disznó a buzából.* (Kanászdal). Vékony hangon : *hücs.* A Hegyalján : *huj.* Ugyanitt a ludat hajtják *hucs* szóval. Élünk vele továbbá, midőn azt akarjuk jelenteni, hogy valami eltünt, elveszett, oda van. *Hucs! oda van.* Máskép : *fucs.* V. ö. HUTY.

HUCSOR, (hu-csor) áth. m. *hucsor-t.* Ritka használatu ige, am. valamit alattomban eltüntet, elvesz, elfoglal. V. ö. HUCS.

HUCZA, HUCCZA, (hu-cz-a vagy hucz-cz-a) fn. tt. *huczát.* Mocsáros vidékeken tenyésző növénynem a hathímesek seregéből, és háromanyások rendéből. (Triglochin, Juncus, Juncus bufonius).

HÚD, HUD, (hú-d) fn. tt. *húd-ot*, harm. szr. *—ja.* Szokottabban : *húgy*, csak némely öszvetételekben szebb hangzás és könnyebb kiejtés végett : *húd* v. *hud*, mint : *hudcső, hudcsap* stb. l. HÚGY.

HUDCSAP, (hud-csap) ösz. fn. Sebészi eszköz, a megrekedt hugynak csapolására. (Catheter).

HUDCSAPZÁS, (hud-csapzás) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a megrekedt vizeletet a húdcsőbe egész a hólyagig betolt húdcsapon kieresztik.

HUDCSŐ, (hud-cső) ösz. fn. Bonctani nyelven azon cső, mely a húdhólyagból a szeméremcsont alatt kijő, s a vizeletet kiüríti a hólyagból.

HUDCSŐLOB, (hud-cső-lob) ösz. fn. Gyuladási kórállapot a hudcsőben.

HUDCSŐMETESZ, (hud-cső-metesz) ösz. fn. Sebészi eszköz, melylyel a hudcsőn metszést tesznek.

HUDCSŐMETSZÉS, (hud-cső-metszés) ösz. fn. A görcsös vagy szorult kórállapotban szenvedő húdcsőnek metsző eszköz által felnyitása.

HUDCSŐSIPOLY, (hud-cső-sipoly) ösz. fn. Hudcsőbe nyiló sipoly. (Fistula urethrae). V. ö. SIPOLY.

HUDCSŐSZÜKÜLET, (hud-cső-szükület) ösz. fn. A húdcső kóros megszorulása, pl. görcsök vagy nyálka lerakodása által. (Strictura).

—HUDIK, magas hangon : —HÜDIK; lásd : —HAD, —HED.

HÚDIK, (húd-ik), HUDDIK, (hugy-od-ik); l. HUGYOZIK.

HUDDUZMA, (hud-dusma) ösz. fn. Vékony hártya, mely a sokáig álló húgy felszinén képződik.

HUDHÓLYAG, (hud-hólyag) ösz. fn. Az altest mélyén fekvő hólyag, melyben a húgy öszvegyül.

HUDVEZÉD, (hud-vezéd) ösz. fn. Hosszu, vékony cső az állati, különösen emberi testben, mely a vesemedenczékből a hudhólyagba vezeti a hugyot.

HÚG, HUG, (tatárul *oguj*, arabul *ukh*) fn. tt. *húg-ot.* Személyragozva : *hugom, hugod, huga.* Némely tájakon, pl. Csalóközben, Mátyusföldén, mintha a törzs *huga* volna : *hugám, hugád, hugája.* A vérséget jelentő : *ap, any, öcs, báty, nén, húg, ip, nap* szók között csak a három utósó használtatik toldalékbetű nélkül *húg, hugom, ip, ipam, nap, napam* stb. az előbbek pedig *a e* toldalékbetükkel, melyek különösebben az első és második személyben a személyragokkal egybeolvadnak; de a harmadik személyben

ezek is toldalékbetü nélkül ragoztatnak, mint : apám (= apa-am), apád (= apa-ad), de : ap-ja ; anyám, any-ja, öcsém, öcs-cse (= öcs-je), bátyám, báty-ja, néném nénje stb. 1) Széles ért. a férfi húgnak v. hugának nevez minden nőszemélyt, ki nálánál fiatalabb, pl. a 60 éves asszony húga a 65 éves férfinak. Ellentéte : *nén* v. *néne*. A nőszemélyek közti viszonyra nézve különböző a szokás. Némely tájakon a korosabb nőszemély a fiatalabbat szintén hugának mondja, másutt pedig öcsesének nevezi : *öcsém asszony*. Nyájas megszólitás és tiszteletczím gyanánt is használtatik a fiatalabb nők irányában. *Jöjön ide hugom* v. *hugomasszony*. *Ne féljen tőlem édes hugom. Hol lakik kend hugomasszony? Keresztúrban.* (Népd.). 2) Vérségi szorosb ért. a férfi hugának nevezi a nálánál ifjabb nőtestvért : *testvér hugom*, továbbá az unoka nőtestvért : *unoka hugom*. Ugyanezen viszony áll több vidéken a nők között is, azaz a nők is hugoknak nevezik fiatalabb testvéröket; így régiesen is : „Néminemő némberi Márta nevő, és ennek vala húga, Mária nevő.“ (Münch. cod.). Más vidékeken, mint föntebb is érintők, a nők *húg* helyett az *öcs*, *öcsém* szót használják.

HUGGYOZIK, l. HUGYOZIK.

HUGOTH, puszta Győr megyében ; helyr. *Hugoth on*, *—ra*, *—ról*.

HÚGY v. HUGY, (1), fn. tt. *hugy-at*, harm. szr. *—a*. Némely régi iratokban eléjön *csillag* értelemben. *Kaszahugy*, még Káldi s Károlinál is. Világosan *hód* v. *hold* módosulata. Tehát a Döbrentei-codexben : „Húgyak felséges szerzője,“ am. hódak felséges szerzője.

HÚGY, HUGY, (2), (hú-gy) fn. tt. *húgy-ot*. Gyöke a hangutánzó *hu* = *su*, *su*. Németül *seichen*, a felső németben *saichen*, a régi németben *seichon*, hugyozni ; és finnül *kusi*, húgy, *kusin*, *kuden*, am. hugyozom. Folyadék, mely az emlős állatok veséiben elválasztódik, az úgynevezett húdhólyagban öszveszivárog, s a húdcső által a testből kitakarodik. *A húgyot ereszteni. Húgyból megitélni a betegséget. Sárga, mint a húgy.* Tisztességesebben szólva : *vizelet*.

HUGYAG, (hugy-ag) ösz. fn. Öszvetett elem, áll köneny és legenyből. (Ammonium).

HUGYAGSÓ, (hugyag-só) ösz. fn. Sónem, mely gyakran félig átlátszó, jegeczes szövetü darabokból áll, vizben és borszeszben könnyen feloldható, s igen erős szaggal bír. (Sal ammoniacum). V. ö. HUGYAG.

HUGYAJ, falu Szabolcs megyében ; helyr. *Hugyaj-on*, *—ra*, *—ról*.

HUGYAK, falu Nógrád megyében ; helyr. *Hugyak-on*, *—ra*, *—ról*.

HUGYANY, l. HUGYAG.

HUGYANYSÓ, l. HUGYAGSÓ.

HÚGYÁR, (húgy-ár) ösz. fn. Kóros állapot, midőn valakitől a húgy akaratlanul elfoly ; mi a húgyhólyag zárizmainak elgyöngülésétől származik. Továbbá, rendkivül gyakori, s nagy mennyiségü hugyozás.

HUGYCSŐ, (hugy-cső) l. HUDCSŐ.

HUGYDIK, (hugy-od-ik) k. l. HUGYOZIK.

HÚGYEDÉNY, (húgy-edény) ösz. fn. Edény a vizelet beleeresztésére, különösen a férfiak számára készített ebeli csöves üvegedény, melynek göreb alakja van.

HÚGYERŐTETÉS, (húgy-erőtetés) ösz. fn. Nehéz vizelés, mely a hugyhólyag gyuladásával, égetésével, s görcsökkel jár.

HÚGYFELAKADÁS, (húgy-fel-akadás) ösz. fn. Kóros állapot, midőn a húgy bizonyos belső akadály, pl. húgykő, föveny, görcs stb. miatt nem folyhat ki.

HÚGYFÖVENY, (húgy-föveny) ösz. fn. Föveny-hez vagy darához hasonló testecskék, melyek néha a hugyhólyagban képződnek és öszvegyülnek.

HÚGYHAJTÓ, (húgy-hajtó) ösz. mn. Általán oly szerekről mondjuk, melyek a vizeletet a húgyhólyagból kitakarodásra ingerlik, milyenek pl. a petreselyem, s több rokon fajú gyökerek. *Húgyhajtó szerek, italok.*

HUGYHÓLYAG, (hugy-hólyag) l. HUDHÓLYAG.

HUGYIK, (hugy-ik) k. l. HUGYOZIK.

HUGYKŐ, (hugy-kő) ösz. fn. A hugyhólyagban képződő kőnemü tömör képlet, mely a vizelést nehézzé, kinossá, s néha lehetetlenné teszi.

HUGYKŐMETSZÉS, (hugy-kő-metszés) ösz. fn. Sebészi mütét, a hugyhólyagban képződött kő kivételére.

HÚGYNEMŰ, (húgy-nemü) ösz. mn. Húgynak tulajdonságaival biró, húgyhoz hasonló.

HUGYÓEDÉNY, (hugyó-edény) ösz. fn. Edény üvegből, porczelánból, ónból stb. melybe vizelleni szoktak.

HUGYÓKÁZIK, (hugy-ó-ka-az-ik) l. HUGYOZIK.

HÚGYOS, HUGYOS, (hu-gy-os) mn. tt. *húgyos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Húgygyal leöntött, bemocskolt, festett. *Húgyos ágy*, *bölcső*, *fehérnemü*. *Húgyos utczák*. *Húgyos posztó*. Aljas nyelven gúnyneve az oly gyermeknek, ki az ágyba hugyozik.

HUGYOZÁS, (hu-gy-oz-ás) fn. tt. *hugyozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. A hugyhólyagban öszvegyült vizeletnek a hudcsőn kieresztése. Másképˑ: *vizelés*, *kis szükség*. Közönségesen a *gy*-t kettősen ejtik : *huggyozás*.

HUGYOZGAT, (hugy-oz-gat) áth. Több ízben hugyozik.

HUGYOZHATNÉK, (hugy-oz-hat-na-ik) k. m. *hugyozhatnám volt* v. *vala*. Állapot, midőn valaki természeti szükségből hugyozni akar. V. ö. —HATNÉK.

HUGYOZIK, (hu-ogy-oz-ik) ; közönségesen ejtve a *gy* kettőztetve hallatszik : *huggyozik*; k. m. *hugyoz-tam*, *—tál*, *—ott*. A hugyot kibocsájtja ; másképˑ: *hugyik* v. *hugydik*, v. *huddik*. Tisztességesebben : *vizel*. Használtatik áthatólag is. *Lehugyozza az*

ágyat. A szopós gyermek meghugyozta a dajkát. Kihugyozza az epét. Giliszta hugyozza a torkát, am. gyomrából valami keserűség felböfög. *Még a kutya se hugyozza le*, am. legkisebb tekintete sincsen. S magára hatólag : *elhugyozza magát, a só nedves időben meghugyozza magát.*

HUGYOZTAT, (hugy-oz-tat) miv. m. *hugyoztattam, —tál, —ott.* Hugyozni enged, hugyozás végett megállít, pl. *a lovakat hugyoztatja.* A *gy* itt is sokszor kettőztetve ejtetik.

HUGYSÍPFEKÉLY, (hugy-síp-fekély) ösz. fn. A vizeletutakba nyiló sipoly, melyből húgy szivárog ki.

HUGYSZORULÁS, (hugy-szorulás) ösz. fn. Kór állapot, midőn a húgy csak égető fájdalommal cseppenként foly ki. (Stranguria).

HUGYSZÜRELEM, (hugy-szürelem) ösz. fn. A hugynak kiömlése, kiszivárgása a sejtszövetekbe.

HÚGYÜLEDÉK, (húgy-üledék) ösz. fn. Az állott húgynak azon sürü, nyálkás részecskéi, melyek az edény fenekére leszállnak.

HÚGYÜVEG, (húgy-üveg) ösz. fn. Üveg, melybe valaki belehugyozik, vagy a hugyot fentartja, hogy pl. az orvosnak szemlélés végett megmutassa.

HUGYVEZÉD, l. HUDVEZÉD.

HÚGYVEZÉDSIPOLY, (húgy-vezéd-sipoly) ösz. fn. Húgyvezédbe nyiló sipoly. V. ö. HUDVEZÉD.

HUH, hangutánzó; 1) indulatszó, mely valamitől eliszonyodást, elborzadást jelent. 2) Hangutánzása a mély és a szájnak teljes öblösségéből kijövő lehelésnek, melytől *huhant, huhol* és *huhukol* szók erednek. Mindkét értelemben megfelel a síuai *hú* szónak, mely Schott szótára szerént : vox admirantis et suspirantis. 3) A bagoly kiáltását utánzó tompa hang, melyből *huhog, huhogás* származnak. Innen vannak a germán nyelvekben is több nevezetei : *Uhu*, a régi németben *huo, huwo, huwe*, a népnyelven *Huhu, Huw, Hau, Hu-Eule, Auf, Hauf, Schuhu, Schufut* stb. latinul *bubo*, francziáúl *hibu*. A finnben *huhkaan* am. huhogok.

HUHANT, (huh-ant) áth. m. *huhant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Egyet huhol. Gyöngébb fokon : *hehent.*

HUHANTÁS, (huh-ant-ás) fn. tt. *huhantás-t*, tb. *—ok.* Egyes *huh* hangon lehelés.

HUHHU, (huh-hu) széles kedvüek kiáltozó szava, különösen a lakodalmas népé. *Ih huhhu!* Máskép : *hujja, ijju.*

HUHOG, (huh-og) önh. m. *huhog tam, —tál, —ott.* 1) *Huh* hangon kiáltoz. Tulajdonkép a baglyokról mondjuk.

„Tovább jutván a sziklák közt,
Ott egy bagoly huhogott."
(Kisf. S.).

2) Huhol, huhúkol. *Huhog a kezébe.*

HUHOGÁS, (huh-og-ás) fn. tt. *huhogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) *Huh, huh* hangon szólás. *Bagoly huhogása. Megszokta, mint halálmadár 'a huhogást.* (Dugonics). 2) Huhúkolás.

HUHOGAT, (huh-og-at) önh. és gyakor. m. *huhogat-tam, —tál, —ott.* Folytonosan vagy ismételve huhog. *A baglyokkal huhogass, a verebekkel csiripolj.* (Km.).

HUHOGÓ, (huh-og-ó) mn. tt. *huhogó-t. Huh* hangon kiáltozó. *Huhogó bagoly.*

HUHOL, (huh-ol) önh. m. *huholt.* 1) *Huh* hangon lehel. *Markába huhol.* 2) l. HUHOG.

HUHOLÁS, (huh-ol-ás) fn. tt. *huholás-t*, tb. *—ok.* 1) *Huh* hangon lehelés. 2) l. HUHOGÁS.

HUHONG, l. HUHOG.

HUHU, (hu-hu) hangutánzó, t. i. *hu* hangon többszöri fuvás.

HUHÚKOL, (hu-hu-kol) önh. m. *huhúkol-t. Hu* hangon többször fú. *Huhúkolni a hideg szobában. Ráhuhúkolni a meleg levesre.* Tiszamelléki szó. Néhutt : *hujikol.*

HUHÚKOLÁS, (hu-hu-kol-ás) fn. tt. *huhúkolás-t*, tb. *—ok. Hu* hangon többszöri fuvás.

HUJ, indulatszó, s jelent 1) Csodálkozást, bámulást. *Huj be sok pénz ez!* 2) Vidám kedvet. *Hej huj! nem bánom, nekem is van virágom.* (Népd.). A sínai nyelvben is *huán* am. laetus, hilaris. Liutprandus, régi iró a X. századból, azt írja a II. k. 9. fejezetében : bellum incipit atque ex Christianorum parte sancta miserabilisque vox *kyrie;* ex eorum (Ungarorum) ore turpis et diabolica : *huj! huj!* frequenter auditur. L. UJJU! és v. ö. HUJJA, HUJJU. 3) L. HUCS. 4) Am. *fúj*, s gyöke *hujikol* igének.

HUJA, (huj-a); *hejehuja* ikerített szónak egyik alkatrésze, melynek csak utóbbi része ragoztatik : *hejehuját.* L. HEJEHUJA.

HUJÁBAN, (huj-a-ban); a Hegyalján : *egy hujában* am. egy fuvással, egy lélekzéssel, egy hajtásra. *Egy hujában kiissza egy itcze bort.* Dunán túl : *hujjában* és *hunyában.*

HUJIKOL, (huj-ik-ol) önh. m. *hujikol-t.* Valamire *huj huj* fuvó hanggal gyakran rálehel, pl. midőn valaki nagy hidegben a kezeit fújja; máskép : *huhúkol.*

HUJIKOLÁS, (huj-ik-ol-ás) l. HUHÚKOLÁS.

HUJJA, (hujj-a) indulatszó, mely széles kedvet, vidám kifakadást fejez ki. *Hejje hujja! Hajja hujja, szüröm újja!* „Hej haj, hujja haj, nincsen mostan semmi baj." Székely tánczvers. (Kriza J.). V. ö. HUJA. Révészek nyelvén am. lassan! ne evezz! Élnek vele, midőn a parthoz közelednek.

HUJJÁBAN, (hujj-a-ban) ih. am. folytában, huzomban. Egy hujjában elvégezni valamit, am. egy folytában, egyszerre, egy huzomban, egy lélekzéssel. Dunán tuli tájszó. V. ö. HUJÁBAN.

HUJJOGAT, HUJOGAT, (hujj- v. huj-og-at) önh. és gyakor. m. *hujogat-tam, —tál, —ott.* Széles jó kedvében *huj huj* hangon kiáltoz. Hujogatnak a

násznépek, midőn herőczét vagy tyúkverőt járnak. Másképp : *ujjongat*.

HUJJOGATÁS, HUJOGATÁS, (huj-og-at-ás) fn. tt. *hujogatás-t*, tb. *—ok*. *Huj huj* hangon kiáltozás.

HUJJU, HUJU JUH ! indulatszó, melylyel leginkább a tánczoló legények fejezik ki jó kedvöket, midőn magokat riszálva, s a tánczot hegyezve fel-felkiáltanak : *ujju juh ! huju juh ! Öszvetöröm magamat, kitöröm a nyakamat, még sem hagyom magamat, ujju juh ! huju juh !* V. ö. HUJJA.

HUJONGAT, (huj-on-og-at) áth. és gyakor. m. *hujongat-tam*, *—tál*, *—ott*. Ujongat, hujogat, azaz széles kedvében kiáltoz, rikoltoz, *huj huj* felkiáltással fejezi ki jó kedvét.

HUJONGATÁS, (huj-on-og-at-ás) fn. tt. *hujongatás-t*, tb. *—ok*. *Huj huj* kiáltozással jó kedvének kifejezése.

HUKA, (huk-a) mn. tt. *hukát*. Göcsejben am. néma; némely más vidéken, pl. Baranyában : *kuka*. Gyöke *huk*, ugyanaz *kuk-k* szóval, pl. midőn azt mondjuk : *egy kukkot sem szólt*, tehát *huka* v. *kuka*, am. *hukó* vagy *kukó*, azaz *kukkanó*, t. i. aki nem beszél, hanem csak egyet-egyet *kukkant*.

HULL, (1), falu Bars megyében; helyr. *Hullba*, *—ban*, *—ból*.

HÚLL, HULL, (2), (hu-ol-ol) önh. m. *hull-t* v. *—ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Kettőztetett képzőjénél fogva a magyarban mindig gyakorlati vagy gyüjtő értelme van, s jelenti tulajdonkép több testnek egymás utáni esését, leesését, vagy az esésnek oly nemét, mely nem hirtelen, hanem egymás után lassan, s bizonyos előkészülettel történik. A *hu* gyök vagy gyökelem azon hangot utánozza, melyet az így leeső test hallat, s rokona : *hup* (a *hupog*, *huppan* származékokban). Egyezik vele a szanszkrit gyök : *ul*. A germán *fall-en*, *feall-an*, *feoll-an* stb. szók hangban is szintén rokonok. *Hullanak a fák levelei. Hullanak az érett vagy féregrágta gyümölcsök. Húll az eső. Húll a roszul rakott vagy rázós uton menő szekérről a széna, szalma. Kihúll a lyukas zsebből a pénz. Húll a gyalu alól a forgács, fürész alól a fapor. Nem húll a forgács faragás nélkül.* (Km.). *Hullanak az öreg ember fogai. Könyük hullanak szemeiből. Húll, elhúll a haja. A bürün ugrándozó gyermek vízbe hullott*, itt csak tájdivatos e helyett : *esett* vagy *zuhant*. Mondják különösen az emberekről és barmokról, midőn rendkivül halnak, vesznek. *Epemirigyben hullottak az emberek, mint a legyek. Az utósó dögvészben sok barom elhullott. Az ezerednek egy harmada elhullott a csatában.*

HULLA, (1), (hull-a) fn. tt. *hullát*. Orvosi nyelven am. ember és állat hullt, vagyis holt teste (cadaver). *Emberhulla, lóhulla. Hullabonczolás. Hullát bonczolni.* Törzsöke a *hull* ige. Némelyek szerént : *hülledék;* vagyis hült test, hidegült tetem.

HULLA, (2), hegy neve Erdélyben, Nagy-Szeben és Szerdahely szék közt.

HULLAD, (hull-ad) önh. m. *hullad-t*. Hullásnak indúl, hullani készül, hulló állapotban van.

HULLADÉK, (hull-ad-ék) fn. tt. *hulladék-ot*, harm. szr. *—a*. Általán testek vagy részecskék, melyek a nagy tömeg közöl, vagy az egésztől elválva, elszakadva lehúllnak, elmaradnak, elvesznek, elromlanak. *Kenyérhulladék, asztalhulladék, fürész-, gyalúhulladék, széna-, szalma-, kóróhulladék. A favágók után öszveszedni a hulladékot. Dohány-, papír-, posztó-, vászon-, selyemhulladék. Felsöpörni a búzahulladékot. A gyümölcsből csak hulladékot kaptam.* Különös ért. töredék, morzsalék, forgács, gizgaz, szemét, laza stb.

HULLADÉKEZÜST, (hulladék-ezüst) ösz. fn. Feldolgozott ezüstből elhullott részecskék, melyeket hogy használni lehessen, öszve kell olvasztani.

HULLADÉKFA, (hulladék-fa) ösz. fn. Ágak, forgácsok, melyek vágáskor a derékfáról elhullanak.

HULLADÉKOS, (hull-ad-ék-os) mn. tt. *hulladékos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Hulladékkal bővelkedő; miben a hulladékot tartják. *Hulladékos faragóudvar. Hulladékos kosár.*

HULLADOZ, (hull-ad-oz) önh. és gyakor. m. *hulladoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Folytonosan, ismételve hull v. hullad. *Hulladoznak a fák levelei.* „Száraz füre deres harmat hulladoz.“ Népd. Átv. ért. egyenként, egymás után jő, lassan gyülekezik. Ellentéte : *tódúl. Csak hulladozva jön a nép a templomba.* Másképp : *hulláróz*.

HULLADOZÓ, (hull-ad-oz-ó) mn. tt. *hulladozó-t*. Folytonosan, ismételve hulló, egymás után aláeső.

HULLAJT, régies, és jelenleg csak tájdivatos ragozású ige, mint : *szalajt*, *szakajt*, hullaszt, szalaszt, szakaszt helyett, melyek közönségesebb divatúak. V. ö. HULLASZT.

HULLÁM, (hull-ó-am) fn. tt. *hullám-ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Gyökeleme a hangutánzó *hu*, melyből kettőztetett *ol* képzővel, s öszvehúzva lett *hull*, azaz tompa *hu* hangot ad, innen *hulló* igenév, s *am* képzővel *hulló-am*, *hullám*. Így képződtek a *csillám*, *villám* szók is. Némely vélemény szerint gyöke *hul*, a fehéret jelentő *hol*-val rokoníttatik, mennyiben a tajtékzó hullám fehér szokott lenni. Jelenti a szél által felhajtott, felsodrott, feltornyosodott, s tompa *hu* hanggal tóduló, s majd emelkedő, majd aláeső vízhabokat. *Tenger hullámai. Balaton hullámai. A hullámok hányják vetik a hajót. Parthoz ütődő hullámok. A hullámok átcsaptak a sajka fölött. Hullámokat hasogató gőzösök.*

„Hullám dagad s örvénybe száll,
Hullám között vár a halál.“ Kölcsey.

„S indul az ádáz kard, mint a tüzes villám;
Karikáit a hír hányja, mikép hullám.“
Arany.

Költői nyelvben képes kifejezéssel általán am. mély, nagy víz. *Hullámokba temetkezni. Elborította a hullám.*

HULLÁMÁR, (hullám-ár) ösz. fn. Hullámok növekedése, feltorlódása.

HULLÁMHEGY, (hullám-hegy) ösz. fn. Magasra emelkedett vagy tornyosodott hullám, oly nagy hullám, mint egy hegy.

HULLÁMHEGYSÉG, (hullám-hegység) ösz. fn. Hegység, melynek bérczei hullámok gyanánt hol fölemelkednek, hol aláhajlanak.

HULLÁMKŐ, (hullám-kő) ösz. fn. Vizekben, kivált vizek szélein, partjain levő kövek, melyeknek fölszine a hullámok csapdosásaitól rovatos vagy öblös. Ilyenek a Balatonban találtató, úgy nevezett kecskekörmök.

HULLAMODIK, (hull-am-od-ik) k. m. *hullamod-tam*, *—tál*, *—ott.* Hullani készül, hullásnak ered, lassanként hull.

HULLÁMOS, (hull-ó-am-os) mn. tt. *hullámos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Hullámoktól lepett, felzúdúlt, viharos. *Hullámos folyók*, *tavak*, *tengerek.* Átv. ért. mondjuk szövetekről, melyeken hullámalaku tekervényes czifraságok látszanak. Máskép : *habos.*

HULLÁMSÍR, (hullám-sír) ösz. fn. Képes kifejezéssel : vízbefulás, midőn valaki a vízben, hullámokban lelte sírját.

HULLÁMTENGER, (hullám-tenger) ösz. fn. A hullámok igen nagy száma, megmérhetetlen sokasága.

HULLÁMTORLÁS, (hullám-torlás) ösz. fn. A toluló hullámoknak zátonyokba, sziklákba, partokba ütődése és megtörése.

HULLÁMTORLAT, (hullám-torlat) ösz. fn. Torlat v. torladék hullámokból.

HULLÁMTÖRŐDÉS, (hullám-törődés) l. HULLÁMTORLÁS.

HULLÁMVERŐDÉS, (hullám-verődés) l. HULLÁMTORLÁS.

HULLÁMZÁS, (hull-ó-am-oz-ás) fn. tt. *hullámzás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* A mozgásba hozott víznek föl alá tódulása, sodródása.

HULLÁMZAT, (hull-ám-oz-at) fn. tt. *hullámzat-ot*, harm. szr. *—a.* Hullámokká alakult, s föl alá sodródó víztömeg.

HULLÁMZATOS, (hull-ám-oz-at-os) mn. L. HULLÁMOS.

HULLÁMZIK, (hull-ó-am-oz-ik) k. m. *hullámzott*, htn. *hullámzani.* Hullámokká alakulva fel alá, ide-oda hányódik, sodródik. *Hullámzik a fergeteg által fölzudított tenger. Hullámzik a sziklás mederben folyó bérczi patak. Hullámzik a malomkerekek alól kirohanó víz.* Átv. ért. mondjuk a szövetekről, midőn mozgatás, lebegtetés által mintegy hullámokat képeznek. *Hullámzanak szélben a ponyvasátorok. Hullámzik a bőszabású női köntös.* Szintén képes kifejezéssel mondjuk a szélhajtotta vetésekről, füről. *Hullámzanak a gabonák.*

HULLÁMZÓ, (hull-ó-am-oz-ó) mn. tt. *hullámzó-t.* Ami hullámzik vagy hullám gyanánt mozog, hajlik. *Hullámzó tenger. Hullámzó palást. Hullámzó vetések.* V. ö. HULLÁMZIK.

HULLÁNG, (hull-ó-an-g) fn. tt. *hulláng-ot.* Az öthímesek seregébe s egyanyások rendébe tartozó ernyős növénynem, melynek biborszinü virágai hosszukás vékony szárakról lefelé lógnak, s mintegy aláhullanak. (Dodecatheon).

HULLÁROZ, (hull-ár-oz) önh. m. *hulláros-tam*, *—tál*, *—ott.* Apródonként, ritkásan húll. *Hulláros a permeteg eső.* Átv. ért. egyenként, egymás után, nem tömegesen gyülekezik. Dunán tuli tájszó.

HULLÁS, (hull-ás) fn. tt. *hullás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valami húll. *Levelek, elérett gyümölcsök hullása. Fogak, hajak, könyük hullása. Vérhullás. Veréjtékhullás. Krisztus vére hullásaért kérlek.* V. ö. HÚLL.

HULLASZT, (hull-asz-t) áth. m. *hullaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Cselekszi, véghez viszi, hogy valami hulladjon. *A dér elhullasztja a fák leveleit. Némely nyavalyák, pl. a hagymázosak, elhullasztják a hajat.* V. ö. HULLAD.

HULLAT, (hull-at) áth. m. *hullat-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Eszközli, hogy valami hulljon, potyogjon, egymás után essék. V. ö. HULL. *Könyüket hullatni. Likas zsákból kihullatni a buzát. Nem mind bors, amit a kalmár ebe hullat.* (Km.). *Vérét hullatni az ellenségnek.* 2) Egymás után veszt, elveszt, el-, kiejt. *Hajait hullatni. Fogait hullatni. Elhullatni zsebből a pénzt.*

„Hullatja levelét az idő vén fája,
Teritve hatalmas rétegben alája."

Arany.

HULLATAG, (hull-at-ag, azaz hull-ad-ag) mn. tt. *hullatag-ot.* Ami könnyen húll, hullásra hajlandó. *Hullatag őszi levelek. Hullatag beteg barmok. Hullatag legyek.*

HULLATAGSÁG, (hull-at-ag-ság) fn. tt. *hullatagság-ot*, harm. szr. *—a.* Tulajdonsága valaminek, melynél fogva hullásra hajlandó, könnyen húll. *Virágok, levelek hullatagsága.*

HULLATÁS, (hull-at-ás) fn. tt. *hullatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés vagy miveltetés, mely által véghez viszszük, hogy valami hulljon. *Könyük hullatása* v. *könyhullatás. Vérhullatás*, *veréjtékhullatás.* V. ö. HULLAT.

HULLATÉK, (hull-at-ék) fn. tt. *hullatékot.* Vadászok nyelvén, amit a vad elhullat, ganajlat.

HULLÉKONY, (hull-ék-ony) mn. tt. *hullékony-t* v. *—at*, tb. *—ak.* l. HULLATAG.

HULLERNYŐ, (hull-ernyő) l. SZÁLLERNYŐ.

HULLOG, (hull-og) önh. és gyakor. m. *hullogtam*, *—tál*, *—ott.* Folytonosan, részenként, egymás után húll ; máskép : *hullong.*

HULLOGÁL, (hull-og-ó-al) önh. és kettőztetve gyakorló; m. *hullogál-t*. Igen sürüen vagy apró részecskékben, cseppekben, morzsácskákban stb. húll.

HULLOGAT, (hull-og-at) áth. és gyakor. m. *hullogat-tam*, *—tál*, *—ott*. Engedi vagy véghez viszi, hogy valami hullogjon. *Zsákból hullogatni a buzát.* Képes kifejezéssel mondjuk lelketlen tárgyakról is, pl. *A fa hullogatja leveleit.*

HULLOGATÁS, (hull-og-at-ás) fn. tt. *hullogatás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn hullogatnak valamit.

HULLOGATÓ, (hull-og-at-ó) mn. tt. *hullogató-t*. Aki vagy ami hullogat valamit.

HULLÓKAPU, (hulló-kapu) ösz. fn. L. FELVONÓ szó alatt.

HULLONG, (hull-on-og) önh. és gyak. m. *hullong-tam* v. *—ottam*, *—tál* v. *—ottál*, *—ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Apródonként, lassacskán, de folytonosan húll.

HULLÓROSTÉLY, (hulló-rostély) ösz. fn. Rostély a városok vagy várak kapuin, melyet le lehet bocsátani, vagy ismét felhúzni.

HUMMERRÁK, (hummer-rák) ösz. fn. Tengeri nagy rákfaj.

HUN, (1) helykérdő, mely némely tájakon a köznép száján hangzik, e helyett: *hol? Hun jársz? hun voltál?* L. HOL.

HÚN v. HUNN, v. HUN, (2), fn. és mn. tt. *hún-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja*. Régi népség, mely Európában Atila vagy Etele uralkodása alatt élte fénykorát, különösebben egyén ezen népségből. A magyar népmondák és krónikások szerént: *Jáfet* (Mózes Genesise szerént Khám) magvából származott *Menróth* óriás (némelyek szerént: Nemróth, Nemproth, Nembrothus, a Genesis szerént: Nemród, Nimród), ki a Bábel, vagy Babilon tornyát kezdte építeni, de a nyelvek zavarodása után *Eviláth* földére (mely e krónikások szerént Persia vala) költözött, s itt *Eneth* (v. *Enech* v. *Enach*, v. *Onech* v. *Oneth)* nevü feleségétől két fiat nemzett: *Hunor* és *Mogor* v. *Magor* (némelyek szerént: *Magog)* nevüeket, kiktől a húnok vagy magyarok származtak. (Béla király névtelen jegyzője, Kézai Simon, Budai krónika, Verbőczy stb.). A székelyek Erdélyben ősi mondájok szerént magukat Etele húnjai ivadékának tartják. Ha a szóelemzéshez szabad folyamodnunk: valamint *hún*, *hunn* a ‚hon', tájdivatosan *honn* v. *honny* fő névvel kapcsolatban annyi volna, mint: honos, honnal biró, (a törökben is *kon*-nak, s a héber עוּן ['ún] am. lakni), úgy ‚székely' szó is ‚székelő', azaz ‚állandó széken lakó' értelmet mutatna, melyekkel ellentétben állanának a ‚csángó', azaz csaongó, csapongó, ‚palócz', azaz ballócz, ballagócz, ‚kabar', azaz kóbor nevezetek. Közönségesen a *hún* szót *kún*-nal is azonosítják. A *hún* név már a régi persa ékiratokon is előfordul (Lassen: Die Altpersischen Keil-Inschriften von Persepolis stb. „Wir haben natürlich nicht an die späteren Hunnen zu denken, weder an die Attilas, noch an die Beherscher des Indus zur Zeit des Cosmas, oder an die Nephthalitischen des östlichen Persiens späterer Zeit. Die unsrigen sind an Alter weit ehrwürdiger", mondja Lassen). A történetirás azt is mondja, hogy a sínai kőfal a húnok megtámadásai ellen építtetett. Ptolemaeus Claudiusnál (138—180. Kr. u.) a szittyák közt megemlíttetnek a *chunok* (Télfy János: Görög források a scythák történetéhez). Az európai történelemben a hún nép Etele (Atila) uralkodása alatt érte el fénykorát. Jeles történetbuvárok, különösen Barthal György, a magyarnak latin *hungarus* nevét a *hun-ugor* szókból szerkesztik öszve, melyet a Névtelen jegyző és Kézay után némelyek, mint Engel, *Ungvár*-ból származtatnak. Jordanesnél is olvasható: *hunugur, hunugar*, Priscusnál: *onogur, unugur*.

Azonban lehet a *gar*, vagy ha a *g* az *n*-hez, mint orrhanghoz tartozónak vétetik: *ar*, puszta képző (formativum) is, a midőn *ung* akár mint folyó, akár mint tartomány vagy vár, szintén származhatott a *hún* (ñ orrhanggal: *huñ* v. *hung)* szótól, s így a Névtelen jegyző és Kézay Simon származtatásában sincs semmi képtelenség, kik a közelebb fekvő, de eredetére nézve a *hún*-nal tökéletesen egyező, vagyis ugyanazon nevet vették magyarázatuk alapjául.

Egyébiránt, minthogy nemzeti életünk és történetünkben e név kimondhatatlan nagy szerepet játszik, a föntebbieknek is némi igazolására, és mivel hazai történetiróink a mondandókat mellőzik, legyen szabad, egyik legünnepeltebb külföldi történetiró — Rotteck Károly — munkája után (nyolczadik kiadás, IV. kötet, 8. és következő §§-okban) a húnok v. hunnok régi történelmét, itt rövid kivonatban közleni.

„A nélkül hogy a sínai annalisták (vagy szorgalmas compilatoruk de Guignes) után a keleti magas Ázsia népeinek meddő történeteit elbeszélnők, szemünket csak a félelmetes *Hiong-nu* népségre vetjük, kiknek korai hatalma, és sokáig tartó uralkodása keleten, nem kevésbé fontos, mint későbbi tetteik az ő valószinü ivadékaiknak a húnoknak nyugoton."

Közbe szólva, legyen szabad a *Hiong-nu* szónak, mely sínai irásmóddal van följegyezve, kiejtésére nézve megjegyeznünk, hogy minden egyszerü sínai szó, végül egy vagy több önhangzóból áll, s ha mássalhangzó van a szóban, ez az önhangzót mindig megelőzi, úgy hogy végül a mássalhangzók közöl csak *n* vagy *ng*, mint orrhang *(ñ)*, s igen ritkán még csak *l* fordulhat elé, és ha idegen szót, mely mássalhangzón végződik, a sínai ember teljesen ki akar mondani, ezen mássalhangzót, vagy ha több van, mindeniket is a megelőző önhangzótól, vagy legfölebb ñ orrhangtól elkülönítve, s még egy önhangzóval megtoldva ejti ki, pl. *crux* latin szó a sínai ember szájában *(r* és *x*, *z* betüji nem levén, amazt *l*-nek, ezt *sz*-nek mondja) így hangzik: *ku-lu-szu*, oly formán, mint *Kreutzer* némely

magyar szájában : ka-ra-ja-czá-r. Továbbá, ha két vagy több önhangzót találunk is egy szóban, egyike, főleg pedig az *i*, de többek is csak a főbbik önhangzó erősbitésére szolgálnak, pl. *Liao* csak ily formán olvasandó : *Lo*, *Ssiao* am. *Sso*, *Kiun* am. *Kjun*, *Kiúo* = *Kúo*. Mind ezek szerént a sínaiak valamely hosszabb idegen szót egyes szótagokra szakgatnak, s pl. *Cardinalis*-t így hangoztatják : *Kja-ul-ti-na-li-szu* (a sínai nyelvben *d* sem levén, helyette *t* áll), még az ott lakó héberek is a *Bresit* szót így ejtik : *Pie-le-si-cze*, (*b* sincs a sínai nyelvben). Adelung Mithridatese és Endlicher sínai nyelvtana. Ha tehát a sínaiak a *hún* vagy *hûnn* szót kimondani vagy leírni akarták, azt okvetlenül így hangoztaták : *hioñ-nu*, azaz a hosszú *ú* vagy hangsulyos *û* kiejtésére még egy segédhangzót kelle fölvenniök : *hioñ*, vagy mint ma is mondaná a palócz : *huon*, s a második *n*-net a megelőzőtől elválasztva, még egy megfelelő önhangzóval pótolnia : *nu* ; végül az *o* az orrhangot maga után nem türi ; tehát a mi nyelvünkön a föntebbi *hiong-nu* (vagy *hioñ-nu*), csak *hunn*-nak olvasandó. *Hiún* Schottnál egyszerüen is eléjön.

Most folytassuk a történetet.

„Tizenkét századdal a mi időszámlálásunk előtt alapúlt meg a *Hiong-nu* (olvasd : *hunn*) nemzet uralma. A mongol magaslaton a Kobi pusztaság egy részében, honnan Sínába juthatni, állnak vala sátoraik, s már korán fenyegették a sínai határszélt. Azonban, legelsőbben Krisztus előtt a harmadik században tünt fel a *hiong-nu* (*hunn*) név, az előtt uralkodóik szerént változván nevezeteik, s innen lesz történelmök egybefüggő. Ő ellenök építtetett a nagy sínai kőfal. De hiába ! A *tanjou*-k (isten fiai, így neveztettek a hún fejedelmek) ismételve áthágták a roszul ótalmazott védeterőséget. Magas Ázsiának legnagyobb részében, a keleti Oceán szomszédságától Irtisig, a sínai határszéltől a szibériaiig kiterjeszték a hunnok dagadozó hatalmukat. E megmérhetlen területen minden népségek meghódittattak vagy kiirtattak ; a tanjouk (isten fiai) táborában kétszázezer számot haladó lovasok valának. Végre egészen legyőzték a sínaiaknak noha jól begyakorlott, s fegyverben jártas seregeit is, és ezek birodalmát még nőkben is adózójukká tették.

„Azonban a legmagasabb hatalom és dicsőségnek, s alkalmasint az elbizottságnak is időpontjára rövid időn zavar és baj következett. A sínaiak, ellenségeiknek meghasonlása és saját ravasz politikájok által újra fölemelkedtek. Véres és változó hadjelenetek után, főkép a fejedelmi utódok czivódása miatt, elvégre a hiong-nukat, miután egyik fejedelem magát a sínaiaknak önként alávetette vala, a sínaiak és ezektől fellovalt *sien-pi* népség leverték, és tizenhárom százados birodalmuk végét érte (Kr. u. 93-dik évben), s fő lakhelyöket a sien-pik foglalták el.

„Egy kis rész ott maradván a sien-pikkel összekeveredett, egy más dél felé a már előbb elszakadt, és a sínaiak uralma alatt álló testvéreihez huzódott, s történelme megszünt. De a legvitézebbek és daczosabbak az északi birodalomban bátor elszánással a távol nyugot felé indultak, ellenségeik fegyvere és hatalma előtt hozzáférhetetlen menhelyet vagy hont keresvén, s ott ütvén tanyát, hol legelőt találtak és vadászhattak. Két száz évig kisérék vala szemmel a sínaiak a vándor hunnokat, de annál homályosabban, minél messzebbre távoztak, míg az Imauson túl teljesen eltüntek szemeik elől.

„Két nagy seregre oszolva vonultak ki a hunnok a pusztaságból, mely ma a Szoongarok (v. Dzungárok) nevét hordja, egyik rész dél-nyugotra az Oxus (ma Dsihun v. Amu-Darja) felé, a másik észak-nyugotra a Volga felé. Az elsők, melyek *Tie-le*, (sínai módon írva, am. *tele*, vagyis *telep*), máskép : *ab-tele* (a történetiró magyarázata szerént : *Wassertele*, tehát kétségtelenül : *habtelep*, *vízi telep*) nevet viselének, és névcsonkítással *Euthaliták*- vagy *Hajathaliták*-nak (föntebb Lassennél Nephthalitáknak) neveztettek, (ennyire elferdíték az idegen irók a tiszta hún v. magyar nevet, melyet még a sínaiak meglehetős épségben írtak le). Ezek Sogdiánában és környékén hatalmas birodalmat alkottak, a müveltségben is előmenetelt tőnek, sőt éghajlati befolyás és szelíd erkölcsök által testök színe is némi változáson menvén által, *fejér hunnok*-nak neveztettek, s humanitásuk és hűségökről dicsértetnek. A perzsák történelme sokat elmond békében és háborúban volt érintkezéseikről ezen Hajathalitákkal."

Megemlítendőnek véljük itt, 1) hogy a régi Sogdiana magában foglalta Funke Real-Lexicona szerént a mostani északi Bocharát, továbbá Pelur egy részét és Kis-Tibetet, s kelet felé a szákák lakhelyét ; 2) hogy egy újabb munkában, t. i. az „Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes" czímü gyüjtemény I. kötete 4. számában (Leipzig 1858.) a 41. lapon egy ide vonatkozó nevezetes hely fordul elé : „Wegen der Macht des *Duhshamâ*-Zeitalters wird die Macht der *Mudgala* mit Gewalt, wie ein Meerstrom die Erde überfluthend ergreifen" stb. S alább ezen jegyzetet találjuk : „Vajjon kik lehetnek ezen *Mugdala* népség? Nyilván idegen nép, mely darab ideig *Surâshtra* fölött uralkodott, s melynek uralma alatt az ország 167. után egészen jó állapotban vala. Ez alatt, úgymond értekező, csak a Hindu-szittyák (*Yueitchi*), vagyis Fejér-hunnok érthetnek. De honnan ezen feltünő *mudgala* név, mely különben a hindu forrásokban ezen viszonyban sehol elé nem fordúl? A hangzat szerént a *mongol* névhez közelednék, de amely részint általában ezen kora időben ki nem mutatható, részint pedig maga a nép miatt is ide nem illik." A 41. és 42. lapok alján mondja értekező : „Talán a *mudgala* vagy *mudgara* szó, mely pőrölyt jelent, épen a fejér hunnoktól, mint hóditóktól vétetett, kik Kosmas tanusága szerént kora időben a hatodik századig még nyugoti Indiában lakoztak." — Ha már tudjuk, mint alább is látni fogjuk, hogy a magyar és hún vagy hunn azonegy

nép, akkor könnyű megérteni, miért hívattak a fejér húnok is *mudgala* vagy *mudgara* néven; hiszen a ‚magyar' szót a *gy* miatt idegen nyelvek ma is *madjar-*, *madgiar-*, *madsar*-nak írják, melyet régenten honi krónikásaink is *mogor-* vagy *moger*-nek írtak, honnét az *u* is (mint az *o*-hoz legközelebb álló) igazolva van, annyival inkább, mert a szanszkritban rövid *o* nincsen is.

Térjünk ismét a történelem folyamára.

„A másik sereg, lakhatatlan zord sivatagokon vonulván át, hosszú kóborlás után a Jaik és Volga között telepedett le a mai Baskírok földén, s dél felé mintegy Asztrakánig. A ‚NAGY-MAGYARORSZÁG' (Grosz Hungarien) név, melyet még a XIII. században is viseltek e vidékek, (s melynek népeiről Julianus barátnak 1237-dik évben tett utazásából, magyarra fordítva Szabó Károly által mi tudjuk, hogy magyarok valának, s még akkor is magyarul beszélének), ottani tartózkodásuk emlékeül szolgál. Most már örökös fejedelmek (tanjouk) nélkül, csupán egyes törzsfőnökök alatt vagy közös vállalatoknál, önmaguk választották vezérek alatt szabadságban és régi szokásuk szerént éltenek. Olykor keleten is uralkodtak *Igurig* és *Lop* tóig, erősbülve idegen népségek egyesülése által, vagy a velök rokon menekvők által a déli hún fejedelemségekből, melyeket a sínaiak most szintén szét dúltak vala, és mind ezekkel együtt lassanként a régi félelmetességre és hatalomra nevekedtek.

„De az engesztelhetetlen sien-pik nem szüntek meg a hiong-nu-k megtámadásaitól, azok kiszorították őket az *Igur*-ok földéről és *Ili*-től a *Jaik*-ig, annyival inkább, mert őket magukat is a III-ik század közepén feltünt újabb népségek keletről nyugotra nyomták; valamint a *hiong-nu*-kat is több más népség.

„A *Hunnok* — mely név alatt tünnek fel most a római történetiróknál — elszánták magokat 374-ben, hogy a Volgán átkeljenek. A Volga nyugoti partjain tanyászó Alánokra ellenállhatatlan erővel rohannak a hunnok, s azokat szétverik vagy magokkal egyesítik. A további lépés a Donon v. Tanaison keresztül Európába hozza őket.

„Ekkor a Tanaistól a Dunáig és az Euxinustól a Balt tengerig a Góthok nagy nemzete uralkodik vala, keleti és nyugoti Góthokra oszolva. Egyszerre elterjed a híre eddig ismeretlen, utálatos népségek ellenséges közeledésének. Ázsia havasairól hömpölygött alá dúlva, ellenállhatlanul a számnélküli sereg. Alig vala rajtok emberi alak. (Természetesen mint megtámadó ellenséget a nyugotiak irtózatosnak találták, és írták is le, de a természet kebelében, s vadászat-, baromlegeltetés- és harczban töltött életmódjok is sokat tett mogorva külsejökre nézve az európai városi lakosok előtt); hisz még mai földmíves kúnjainkat is egyik classicus költőnk *megfeketült haragos kunok*-nak nevezi). Azonban erőteljesek, gyorsak, lovaikon mintegy repülők, ölni vágyók, s a nyil-lövésben soha sem hibázók.

„Egy embernyomon keresztül dúlongtak ezen gonosz teremtmények (Unholde) jelentékeny tettek nélkül az Al-Duna és Euxinus (Fekete tenger) északi tartományaiban. Fejeik, kik a római iróknál megneveztetnek, egész *Rua*-ig (Rof-ig) úgy látszik csak részbeli vezénylők valának. Roa vagy Rugilas fejlesztette ki az ötödik század elején a nemzet egyetemes főnökének hatalmát. De az ő tettei nyugoton csak Pannonia elfoglalására szorítkoznak.

„Halála után az uralkodás Attilára és Bledára (Budára) szállott" stb. L. Bővebben: Nyelvt. Közl. 1864.

Így köti öszve a külföldi tudósok legkitünőbbike a húnok vagy magyarok történetét — pedig szakadatlan fonalban — jóval Kristus Urunk születése előtti századoktól kezdve Atiláig, a sínai és nyugoti annalisok és krónikák nyomán. Miért nem követik őt honi iróink? — Úgy látszik a mondottakból, hogy nekünk az északi és nyugoti nyelvek mellett a délibb-ázsiai, különösebben a sínai, arab, persa stb. forrásokat is kellene ős történelmünk végett tanulmányoznunk. V. ö. KÚN, MAGYAR, SZÉKELY.

HUNCZFUT, l. HUNCZUT.

HUNCZUT, fn. és mn. tt. *hunczut-ot*, harm. szr. —*ja*. Németből átvett s köz divatuvá lett becstelenitő gúnynév, (a német Hundsfott Heyse szerént am. Hundsvogt, azaz kutya-peczér); a magyar ‚gonosz' szó többféle értelmében. Legkeményebb értelemben hozzá a *gazember*, *akasztófára való*, s hasonló czímek is szoktak adatni. *Hunczut gazember*. Néha szelidebben am. kópé, dévaj, furfangos eszü, tréfás. *Hunczut kis fiú ez*. Annyit is tesz, mint szövevényes, különös, nehéz. Egyébiránt e szónak nem csak irásban, de nemesebb társalgási beszédben sincs helye.

HUNCZUTKA, (hunczut-ka) fn. tt. *hunczutkát*. A fülek mellett lelógó, fodorított fürtöcske, kivált a nőnemnél, gonoszka.

HUNCZUTKODÁS, (hunczut-kod-ás) fn. tt. *hunczutkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gazemberkedés. Szelidebb ért. tréfálkodó kötődés, dévajkodás, csintalankodás, gonoszkodás. V. ö. HUNCZUT.

HUNCZUTKODIK, (hunczut-kod-ik) k. m. *hunczutkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Hunczutul, gazemberül cselekeszik. Szelidebb értelemben, dévajkodik, kópékodik, csintalankodik, gonoszkodik. V. ö. HUNCZUT.

HUNCZUTOL, (hunczut-ol) áth. m. *hunczutol-t*. Valakit hunczutnak nevez. *Hunczutolni egymást*.

HUNCZUTOZ, (hunczut-oz) áth. m. *hunczutoz-tam*, —*tál*, —*ott*. L. HUNCZUTOL.

HÚNFALU, helység Szepes megyében; helyr. *Hunfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

HUNKÓCZ, falvak Sáros és Ungh megyében; helyr. *Hunkócz-on*, —*ra*, —*ról*.

HUNNYÁSZ, (huny-ny-ász, vagyis huny-ász) fn. tt. *hunnyász-t*, tb. —*ok*. 1) Oly emberről mondják, ki magát meghúzza, megvonja, szemeit behunyva

csendesen, nyugton vesztegel; alattomos, lesködő, mint a macska. 2) A pemetfüvel rokonságban levő tüskés és földre terülő növényfaj. (Stachys).

HUNNYÁSZKODÁS, (huny-ny-ász-kod-ás) fn. tt. *hunnyászkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Kedélyi állapot, midőn valaki hunnyászkodik.

HUNNYÁSZKODIK, (huny-ny-ász-kod-ik) k. m. *hunnyászkod-tam*, *—tál*, *—ott*. Magát meghúzza, megsunnyja, szemeit behunyja, alázatosan vagy ravaszul öszvevonja magát, pl. midőn gyöngeségét érzi vagy fél, vagy leselkedik, cselt vet. *Meghunnyászkodik a csintalan fiú a szigorú apa előtt, a hetvenkedő pimasz a valódi vitéz előtt*. Rokon vele a *gunnyaszt*, *sunnyad*.

HUNNYÁSZKODÓ, (huny-ny-ász-kod-ó) mn. tt. *hunnyászkodó-t*. Aki hunnyászkodik; alattomos, magát ideiglen meghuzó, sunyi, gunnyasztó. *Hunnyászkodó csalárd ember. Hunnyászkodó macska. Hunnyászkodó rabszolga.*

HÚNY, HUNY, (hu-on v. hu-ony, azaz *hu*-val lehell, valamint *hál*-ban is *ha*, vagyis a lehelő *h* a lényeges hang); önh. és áth. m. *húny t*. Rokon vele: *súny*, *szuny (szuny-ny-ad)* és *szender*. V. ö. KÚM. Értelme: 1) Szemét vagy szemeit bezárja, becsukja. *Hunynak a gyermekek, midőn bujóskát játszanak. Huny az ember, midőn szemeit valamitől félti. Szemet hunyni* vagy *behunyni a szemet valamire*, am. nem figyelni, elnézni, engedékenynek lenni. 2) Búvik, megsunyja, meghúzza magát. *Meghunyt* v. *meghunyta magát a nyúl a bokorban*. 3) Elalszik, álomba merül, s innen átv. értelemben, hal; *elhúny* = meghal.' *Elhunyt az Úrban. Imádkozzunk az elhunytakért. Behúny*, áth. ért. *Alig húnyta be szemeit az apa, már osztozni akartak gyermekei. Hunytom, hunytod, hunyta után*. Lelketlen tárgyról is.

„Kél a veszély, húny a remény.“
Kölcsey.

HUNYA, l. GÚNYA.

HUNYÁBAN, l. HUJÁBAN.

HUNYAD, helyek neve Erdélyben; VAJDA—, mezőváros Hunyad megyében; BÁNFY—, mezőváros Kolos megyében; helyr. *Hunyad-on*, *—ra*, *—ról*.

HUNYAD VÁRMEGYE, Erdélyben.

HUNYÁS, (1), (huny-ás) fn. tt. *hunyás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. A szemeknek bezárása. *Szeme hunyása mutatja, hogy hamis ember.*

HUNYÁS, (2), (huny-ó-as) mn. tt. *hunyás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Sunnyogó, alattomos, alamuszi, ki szemeit behunyja, s más szemébe nem mer nézni.

HÚNYATLAN, (húny-atlan) mn. tt. *húnyatlan-t*, tb. *—ok*. Be nem húnyt. *Húnyatlan szemmel volt egész éjjel.*

HÚNYIK, (húny-ik) k. m. *húny-tam*, *—tál*, *—t*. Szemekről mondjuk, midőn becsukódnak. *Gyakran húnyik a szeme.*

HÚNYIZOM, (húny-izom) ösz. fn. Izom, melynek vonaglása által a hunyás eszközöltetik.

HÚNYOG, (húny-og) önh. és gyak. m. *húnyog-tam*, *—tál*, *—ott*. Gyakran húny vagy húnyik. *Húnyog az álmos ember. Húnyognak a fájós szemek. Húnyog, aki szemeivel jelt akar adni.*

HÚNYOGAT, (húny-og-at) önh. és áth. m. *húnyogat-tam*, *—tál*, *—ott*. Folytonosan húnyog, szemeivel integet. *Húnyogatnak a hamis ember szemei. Miért húnyogatod szemeidet?* V. ö. HÚNYOG.

HÚNYOGATÁS, (húny-og-at-ás) fn. tt. *húnyogatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, midőn a szemek húnyognak, vagy cselekvés, midőn valaki szándékosan húnyogatja szemeit.

HÚNYOGATÓ, (húny-og-at-ó) mn. tt. *húnyogató-t*. Aki vagy ami húnyogat. *Húnyogató szemfájós ember. Húnyogató hamis szemek.*

HUNYOR, (1), (huny-or) elvont törzsök, melyből *hunyorog*, *hunyorgat*, *hunyorít* stb. származnak. Képzésére rokon a *szomor*, *szigor*, *dombor*, *zsugor*, *csigyor* stb. szókkal, s jelenti azon állapotot vagy tulajdonságot, melynél fogva a szemek majd bezáródnak, majd kinyilnak.

HÚNYOR, HUNYOR, (2), (huny-or) fn. tt. *húnyor-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Növénynemzetség a sokhímesek seregéből és sokanyások rendéből. 1) *Fekete húnyor*, mely különösen déli Európában tenyészik, melynek kivül fekete, belül fehéres gyökerét gyógyszerül használják, s egyéb tulajdonságai között nevezetes, hogy igen nagy tüsszögtető erővel bír, s hihetőleg nevét is onnan vette, hogy tüsszögtetéskor a szemeket hunyorogni kényszeríti, vagy pedig hunytató, altató erejétől, (Kassai J.); valamint szláv eredetü *szászpa* neve is *za-szpati* (= elalunni) szótól eredettnek látszik, noha ezt Diószegi a ‚veratrum‘ elnevezésére használja. A régiek különösen a tébolyodottság gyógyitására használták. (Helleborus niger). 2) *Büdös-*, 3) *Zöld-*, 4) *Vörös-húnyor*.

HÚNYORFŰ, (húnyor-fű) ösz. fn. A czikszárak neméhez tartozó növényfaj, másként: *hódos cziksszár*, köznépiesen: *kishúnyor*, *disznóhúnyor*. (Polygonum persicaria).

HUNYORG, l. HUNYOROG.

HUNYORGÁS, (huny-or-og-ás) fn. tt. *hunyorgás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, midőn a szemek hunyorognak, vagy cselekvés, midőn valaki majd bezárja, majd felnyitja szemeit. *Szemei hunyorgásából látszik, hogy hamiskodik. Ezen ember hunyorgását nem szenvedhetem.*

HUNYORGAT, (huny-or-og-at) áth. és gyakor. m. *hunyorgat-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Szemeit gyakran majd bezárja, majd kinyitja, vagyis hunyorogni készteti. *Miért hunyorgatod szemeidet?* Használják önhatólag is. *Ne hunyorgass annyit, mert azt kell hinnem, hogy hazudsz.*

„Hozzám jó kedvet mutass,
Rút szemmel ne hunyorgass.“

Régi házassági ének. (Thaly K. gyüjt.).

2) Szemeivel integet, jelt adogat. *A czimborák egymásra hunyorgatnak.*

HUNYORGATÁS, (huny-or-og-at-ás) fn. tt. *hunyorgatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valaki hunyorgat. *Gyanús hunyorgatás. Czimborák, szerelmesek hunyorgatása.* V. ö. HUNYORGAT.

HUNYORI, (huny-or-i) mn. tt. *hunyori-t*, tb. *—ak*. Tréfás gúnyneve oly embernek, ki gyakran hunyorogni szokott. Oly képzésü, mint : *vigyori, szugori.*

HUNYORÍT, HUNYORIT, (huny-or-ít) önh. és áth. m. *hunyorít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. 1) Tárgyeset nélkül am. hunyorogva néz. *Hunyorított pajtásának* v. *pajtására, s ez legott megértette.* 2) Tárgyesettel am. szemeit majd becsukja, majd kinyitja. *Minden ütésre szemét hunyorítja.*

HUNYORÍTÁS, HUNYORITÁS, (huny-or-ít-ás) fn. tt. *hunyorítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valaki hunyorít, szemével vágást tesz. *Szemhunyorítás. Egy szemhunyorításra megértették egymást.*

HUNYORODÁS, (huny-or-od-ás) fn. tt. *hunyorodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, midőn a szemek hunyorodnak. V. ö. HUNYORODIK.

HUNYORODIK, (huny-or-od-ik) k. m. *hunyorod-tam, —tál, —ott.* Hunyó állapotba megy által, hunyorogni kezd, szenderedik. *Szemei mindeu puskalövésre meghunyorodnak. Meg sem hunyorodott bele* am. legkisebb benyomást sem tett reá.

HUNYOROG, (huny-or-og) önh. és gyak. m. *hunyorog-tam, —tál,* v. *hunyorgottam, —ottál, hunyorgott*, htn. *—ni* v. *hunyorgni* v. *hunyorgani*. Folytonosan vagy gyakran majd becsukja, majd felnyitja szemeit. *Hamisan, tréfásan, álmosan hunyorogni. Mit hunyorogsz rám? Szája vigyorog, szeme hunyorog, vigyázz, hogy meg ne csaljon.*

HUNYÓS, (huny-ó-os) fn. tt. *hunyós-t*, tb. *—ok*. Gyermekjáték, midőn egyik a társak közöl szemeit behunyja, s az alatt a többiek elbújnak, s kit közölök megtalál, az veszi által a hunyó szerepét. *Hunyóst játszani*, vagy máskép : *kumni*. Ettől különbözik a *szembekötösdi.*

HUNYÓSDI, (huny-ó-os-di) fn. tt. *hunyósdit*. L. HUNYÓS.

HUNYÓSKA, (huny-ó-os-ka) fn. tt. *hunyóskát*. L. HUNYÓS.

HUNYTAT, (huny-tat) áth. m. *hunytat-tam, —tál, —ott.* L. ALTAT.

HUP, 1) Hangutánzó gyök, melyből *hupa, hupál, hupog, hupol, huppan, huppol* stb. származékok erednek. Jelenti a keményre esett, vagy kemény eszközzel ütött testnek tompa hangját. Máskép : *hop* v. *hopp*, élesebben : *czup* v. *csupp*. 2) Rokon a *kup* gyökkel, a dudorodást, kinövést jelentő *hupa, hupás* származékokban.

HUPA, (hup-a), 1) Hangutánzó törzsök, s am. *hup* hang vagy ütés, mely alatt a test hupog. 2) A *hupás* (hátahupás) származékban am. kidudorodás, kinövés valamely állati testen.

HUPÁL, (hup-a-al) áth. m. *hupál-t*. Valamely kemény eszközzel, pl. darab fával megver, megpufál. Gyöke a hangutánzó *hup*. *Meghupálták ő kigyelmét.*

HUPÁLÁS, (hup-a-al-ás) fn. tt. *hupálás-t*, tb. *—ok*. Pufolás, kemény eszközzel verés.

HUPAN, l. HUPPAN.

HUPANT, l. HUPPANT.

HUPIKÉK, (hupi-kék) ösz. mn. 1) Tréfásan am. határozatlan szinü. *Hupikék, delivörös, láthatatlan szinü.* 2) Szederjes szín, milyen verés, *hupálás* után látszik a testen. *Szabtak neki hupikék nadrágot, jajvörös posztóból*, azaz jól megverték. (Km.). *Hupikék a háta, jajvörös a czombja.* (Km.). *Vettek neki dolmányt, hupikéket, vert vöröset.* (Km.). Gyöke a *hup* hang, máskép : *puf.*

HUPMAJOM, (hup-majom) ösz. fn. Amérikai majomfaj, mintegy másfél lábnyi hosszuságu. (Coaita, Quota).

HUPOG, (hup-og) önh. és gyakor. m. *hupog-tam, —tál, —ott.* Folytonos vagy ismételt *hup* hangot ad. *Hupog vala a háta, midőn verték. Hupognak a fáról lehulló almák.*

HUPOGÁS, (hup-og-ás) fn. tt. *hupogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Esés vagy ütés által okozott *hup* hangnak ismétlése. *Úgy megverték, hogy a hupogás szomszédba hallatszott.*

HUPOGAT, (hup-og-at) gyak. áth. m. *hupogat-tam, —tál, —ott.* Valamit úgy ütöget, vereget, hogy hupog bele. *Husánggal hupogatták a hátát.*

HUPOGATÁS, (hup-og-at-ás) fn. tt. *hupogatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Erős veregetés, hogy hupog bele.

HUPOL, (hup-ol) l. HUPÁL.

HUPOLYAG, (hup-oly-ag v. hup-hólyag) fn. tt. *hupolyag-ot*. 1) A testnek csipés vagy marás utáni felhólyagosodása. 2) A fának kiforradása, hupássága. 3) Némely cserjefák magvainak hólyagalaku tokja, mely összvenyomás által hupogva elpattan. 4) Göcsejben így nevezik a vizi tök virágát.

HUPOLYAGOS, (hup-oly-ag-os v. hup-hólyagos) mn. tt. *hupolyagos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Hupolyagokkal lepett, bővelkedő. *Szunyogok csipésétől hupolyagos lett a böre. Hupolyagos fa.* V. ö. HUPOLYAG.

HUPPÁ v. HOPPÁ, l. HOPSZA. Mondják a kis gyermeknek, midőn emelgetik, ugráltatják.

HUPPAN, (hup-p-an) önh. m. *huppan-t*. Esés vagy ütés által erős *hup* v. *hupp* hangot ad. *Huppan a padlásról levetett teli zsák. Huppan a hát, ha bottal ráhúznak. Huppannak a fáról lehulló almák.*

„Huppanj körte, megértél már."

Vörösmarty.

HUPPANT, (hup-p-an-t) áth. m. *huppant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. *Hup* vagy *hupp* hangot adni késztet, pl. ütés által. *Huppantós körte*, olyan körte, mintha meghuppantották volna, szotyós vagy szotyogós körte.

HUPPOL, (hup-p-ol) áth. m. *huppol-t*. Úgy ver, üt valamit, hogy *hup* v. *hupp* hangot ad, pufol.

HUPPOLYAG, HUPPOLYAGOS, l. HUPOLYAG, HUPOLYAGOS.

HUPPOTA, hangutánzó fn. tt. *huppotát*. Göcseji tájszó, am. babuta, büdösbanka. Hasonló hozzá a szintén hangutánzó latin : *upupa*.

HUR, hangutánzó gyök, melyből *hurákol*, *hurbokol*, *hurdi*, *hurgya*, *hurít*, *hurogat*, *hurukkol*, *hurut*, s ezek származékai erednek. Jelent tompán rezgő mély torok hangot. Rokon a *kurjant*, *kurjogat* igékben eléforduló *kur* kemény gyökkel, valamint a *surran*, *súrol* igék *sur* v. *súr* gyökével, és *korog* ige *kor* gyökével is.

HÚR, tiszta gyök, és fn. tt. *húr-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja*. 1) Tulajdonkép nem egyéb, mint a megnyujtott *hur* hangutánzó, s jelent állati bélből vagy fonalakból, vagy érczszálakból való rugonyos és zsinegalakú testet, mely fölfeszítve, és újjal vagy más ahoz való eszközzel, pl. nyirettyűvel (a hegedűnemüeken), kalapácskákkal (czimbalmon, zongorán) stb. rángatva vagy horzsolva, dörzsölve rezgő hangot ad, hurog, rezegve peng stb. Megvan a görög χορδή, latin *chorda* szókban. *Hegedű*, *zongora*, *lant*, *czitera*, *czimbalom húrjai*. *Bélhúr*. *Rézhúr*, *aczélhúr*, *selyemhúr*. *Húrokat pengetni*. *Felhúzni*, *felcsigázni*, *megereszteni*, *megtágítani a húrokat*. *Jaj be szakad es a húr*, *majd megfizet az az úr*. (Czigány ének). *Nyil húrja*.

„Engem a nagy vénség tart egyedül búra,
Nyúlik erőtlen, mint nyilak ázott húrja."

Arany J.

Mindig egy húrt pengetni, am. ugyanazon dolgot ismételni. *Egy húron pendülnek* am. egy véleményen, egy szándékban vannak, egyet értenek, egy bordában szőnek, czimboráskodnak. 2) Fonalalakú szálacskák, vagy rostok az állatok beleiben, vagy más részeiben. 3) Így neveztetnek némely növények, melyeknek hosszukás, vékony, húralakú száraik vannak, milyen pl. a *tikhúr*, *gólyahúr* (gólyahír). Vagy talán ezekben a *her* (lóher), *har*, *sarj*, *súr* (surjány), növényt jelentő szókhoz rokon. 4) Átv. ért. az érzékeknek, érző tehetségnek azon érintési pontja, mely bizonyos benyomásokra különösen fogékony. *Szivemnek leggyöngédebb hurját*, *a becsületérzést*, *illették*. 5) Képes kifejezéssel am. rugonyosság, kitartás, szilárdság. *Türelmem húrja engedni*, *tágulni kezd*. *Húr szakadtáig csigázni a népet*.

HURÁK, (hur-ák) hangutánzó törzs, melyből *hurákol* származik. Jelenti azon erőködő tompa hangot, melylyel valaki a torokban összvegyült nyálkát kitisztítani, kitakarítani törekszik; ugyanaz *krák* törzszsel, és *harák* szóval.

HURÁKOL, (hur-ák-ol) önh. m. *hurákol-t*. A torokban megrekedt nyálkát, turhát erőtetett *hurák* hangon kitakarítani törekszik. Máskép : *krákol*, *harákol*, *herákol*, *hernyákol*, *hurutol*. Rokonok vele közelebbről a török, szintén hangutánzó *ökszür-mek* (hurákol-ni, köhögni), *ökszürme*, *ökszürük* (hurák, krák, köhögés), a német *kreisch-en*, cseh *kriceti* stb.

HURÁKOLÁS, (hur-ák-ol-ás) fn. tt. *hurákolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valaki hurákol, krákol, herákol, hernyákol, hurutol. V. ö. HURÁKOL.

HURÁKOLÓ, (hur-ák-ol-ó) mn. tt. *hurákoló-t*. Aki hurákol. *Hurákoló vén ember*. V. ö. HURÁKOL.

HURB, l. HURBOK.

HURBANCS, (hur-b-ancs) mn. tt. *hurbancsot*. Toprongyos, tongyó. *Hurbancs módra öltözik*. Székely szó.

HÚRBÉL, (húr-bél) ösz. fn. Bél, különösen juhbél, melyből húrokat készítenek.

HURBOK, (hur-b-ok) és HURB, (hur-b) hangutánzó elvont törzsek, melyekből *hurbancs*, *hurbokol*, *hurbokolás* erednek. Jelenti azon hangot, melyet némely testek öszvedörgölésénél, koptatásánál hallani. Rokon *hurcs* törzszsel, (*hurczol* szóban).

HURBOKOL, (hur-b-ok-ol) áth. m. *hurbokol-t*. Valamely kemény, szilárd testet úgy dörzsöl, koptat, hogy *hurb* hangot ad. *Ruhát*, *köntöst hurbokol*, am. azt hordással nyúzza, szakgatja; máskép : *hurbol*, *húzsol*.

HURBOKOLÁS, (hur-b-ok-ol-ás) fn. tt. *hurbokolás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valamit hurbokolnak.

HURBOL, (hur-b-ol) áth. m. *hurbol-t*. Székely tájszó, l. HURBOKOL.

HURBOLÓDIK, (hur-b-ol-ó-od-ik) belsz. m. *hurbolód-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamely dologgal kinozza magát, kinlódik, bajlódik, fáradoz. Székely szó.

HÚRCSINÁLÓ, (húr-csináló) ösz. fn. Kézmives vagy gyáros, ki belekből vagy rézből, vasból stb. húrokat készít.

HURCZ, (hur-cz) fn. tt. *hurcz-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Függelék, melyet valamely test mintegy maga után hurczol, vontat, pl. az üstökös csillagok farka vagy üstöke; továbbá némely köntösöknek földön uszó vége, uszálya. 2) Törzse a *hurczol*, *hurczolás* stb. szóknak. Mindkét esetben hangutánzó, s rokon *horzs* törzszsel, (*horzsol* szóban).

HURCZA, (hur-cza) fn. tt. *hurczát*. 1) Tapogató kosár, melyet helyről-helyre hurczolnak, s le-lenyomdosnak az álló vizekben halászók. 2) Ikerítve : *herczehurcza*, am. ide-oda rángatva vontatás, rendetlen huzavona.

HURCZOL, (hur-cz-ol) áth. m. *hurczol-t*. Gyöke a hangutánzó *hur*, s törzse *hurcz*, (mint *karcz karczol*, *harcz harczol*). Elemezhető a *hord* igéből is, mintegy : *hordzol* (hordozol). Valamit erőszakosan megragadva, magával vagy maga után húz, vonczol.

különösen a földön csúsztatva húzkál, vontat, koptat. *Földhöz vágva, s hajánál vagy gallérjánál fogva hurczolni valakit. A levetett és kengyelbe akadt lovagot hurczolja a paripa. A fenyüzsdlakat kihurczolni a vízből. A hosszu ruhát sárban, porban hurczolni. Kötelen hurczolni a csökönyös borjút, malaczot. Ne hurczold a gabonakévéket, hanem vidd. Sárban, porban meghurczolni valakit. Kihurczolni a dögöt a gyöpre. A lépcsőkön föl- vagy lehurczolni a szalmazsákot.* Átv. ért. szakgat, koptat, vásít. *Sok ruhát elhurczol. Ez nem hurczolni való öltözet.* Szélesb ért. magával visz, hordoz. *Kár ennyi pogyászt mindenfelé hurczolni. Hitvány áruit városról városra hurczolja.*

HURCZOLÁS, (hur-cz-ol-ás) fn. tt. *hurczolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valamit hurczolunk. V. ö. HURCZOL.

HURCZOLKODÁS, (hur-cz-ol-kod-ás) fn. tt. *hurczolkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Tulajd. ért. cselekvés, midőn valaki holmijét magával hurczolva máshová költözködik. Szélesb ért. hordozkodás, költözködés, mely mindig az ingóságok, pl. bútorok, eszközök, edények stb. némi hurczolásával szokott történni. V. ö. HURCZOL.

HURCZOLKODIK, (hur-cz-ol-kod-ik) k. m. *hurczolkod-tam, —tál, —ott.* Elébbi lakhelyét elhagyva, s ingóságait magával hurczolva, máshová költözködik. A hordozkodik igének képesebb módosítása, mennyiben a hurczolás több erőködéssel, és némileg rongálással jár, mint a hordás, hordozás, hordozkodás.

HURCZOLKODÓ, (hur-cz-ol-kod-ó) mn. tt. *hurczolkodó-t.* Aki hurczolkodik. *Egy házból másba hurczolkodó szellérek.*

HURCZOLÓDÁS, (hur-cz-ol-ó-od-ás) fn. tt. *hurczolódás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Szenvedő állapot, midőn valaki v. valami ide-oda hurczolódik. *Hurczolódásban sok ruhája elszakadt. Hurczolódás ritkán történik kár nélkül.* V. ö. HURCZOLÓDIK.

HURCZOLÓDIK, (hur-cz-ol-ó-od-ik) belsz. m. *hurczolód-tam, —tál, —ott.* 1) Hurczolás által ide-oda rángattatik, szakad, vásik, kopik, mállik. *Hurczolódnak az egymással hajbakapott verekedők. Elhurczolódott a ruhám.* 2) Nagy ajjal-bajjal, vesződséggel, kárral költözködik, hordozkodik. *Tüzvész vagy árvíz, vagy ellenség elől hurczolódni. Nyakraföre ki kellett hurczolódnunk.* V. ö. HURCZOL.

HURCZOSKODIK, (hur-cz-os-kod-ik) l. HURCZOLKODIK.

HURDI, (hur-di) mn. tt. *hurdi-t*, tb. *—ak.* Lármázó, kurjogató szeleverdi, kinek mindig jár a szája. Rokon vele a *hurgya. Herdehurdi* v. *hebehurgya ember.* Gyöke a hangutánzó *hur.* A *di* képző gúnyra mutat, mint a *szeleverdi, bonfordi, dundi, csapdi* stb. szókban.

HURÉSZ, (1), (hur-ész, az *ész* nem változott *ász*-szá, mint *faész, bámész, rákész* szókban is); mn. tt. *hurész-t*; tb. *—ok.* Kemenesalon am. hurító, hurogató, azaz kemény hangon parancsoló, felrivalkodó, fenyegető, neszes, lármázó. *Hurész házi gazda, hajdu.* Gyöke a hangutánzó *hur*, s rokon a *kurj, kurjant* szókban előforduló *kur* gyökkel.

HURÉSZ, (2), (mint föntebb) önh. m. *hurész-tam, —tál, —ott.* L. HURÍT, HUROGAT.

HURÉZ, falu Erdélyben, Fogaras vidékében; helyr. *Hurés-ba, —ban, —ból.*

HURGYA, (hur-gya) mn. tt. *hurgyát.* Elemeire s értelmére nézve egy a *hurdi* szóval. A *gya*, mint a *di* gúnyt jelentő képző, pl. a *pipogya* szóban. V. ö. HURDI és HEBEHURGYA.

HURGYÁLKODIK, (hur-gya-al-kod-ik) k. m. *hurgyálkod-tam, —tál, —ott.* Lármát, zajt ütve hirtelenkedik, szeleskedik. *Hebehurgyálkodik.* V. ö. HURGYA.

HURGYÁN, (hur-gya-an) ih. Lármásan, zajosan; szeleskedve. V. ö. HEBEHURGYÁN.

HURGYASÁG, (hur-gya-ság) fn. tt. *hurgyaság-ot*, harm. szr. *—a.* Lármával, zajjal, hurítással párosult szeleskedés. V. ö. HEBEHURGYASÁG.

HURÍT, HURIT, (hur-ít) áth. m. *hurít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Kiált kurjant. 2) Valakit nyers, erős, kemény (hur) hangon, *kurjogatva* lelármáz, hallgatásra kényszerít. *Hurítani a zajongó gyermekeket. Lehurítani a szónokot. Elhurítani valakit.* Szélesb ért. szid, leszid, leszól, gyaláz.

HURÍTÁS, (hur-ít-ás) fn. tt. *hurítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Kiáltás, kurjantás, kurjogatás. 2) Kurjogatva szidás, feddés. A finnben is *kuritus*, am. hurítás.

HURK, (hur-ok) l. HUROK.

HURKA, (hur-ka, kor-g-ó ?) fn. tt. *hurkát.* 1) Az emlős állatok hosszubele. *Megtöltötte a hurkáját*, am. jól lakott. 2) Eledel neme, azaz vágómarhának, de különösen disznónak bele bizonyos töltelékkel megtömve, milyenek : *köles-* és *riskása, vér, összevagdalt máj, tüdő, hús*, (s mind ebből több is együtt) és némely fűszerek. *Véres hurka, kásás hurka, húsos hurka, gömböcz-* (v. *vastag) hurka, májas hurka* (májos), *tüdős hurka* (tüttüs). Az apróra vagdalt hússal és szalonnával töltött és süttetni szokott belet különösen *kolbász*-nak mondják. *Hurkát tölteni. Hurkát tormával feladni. Szép, mint a kifordított hurka.* (Km.). *Megbecsüli, mint Balázs a hurkát.* (Km.). A finn *hurmet*, mely a szavói és kajáni szójárásokban vért jelent, semmi viszonyban nem látszik lenni a magyar *hurka* szóval. A szláv nyelvben *hurka* Dankovszky szerént am. a magyar *gömböcz.*

HURKABÉL, (hurka-bél) ösz. fn. 1) Bonczt ani nyelven, legtágasabb vastagbél, mely a jobbik bélcsontnál kezdődik (Colon dextrum), továbbá mely a bal bélcsont felé nyúlik (Colon sinistrum), végre, mely a gyomor alatt hárántosan megy el (Colon transversum). 2) A hurka nevü eledel tölteléke.

HURKABŐR, (hurka-bőr) ösz. fn. A hurka nevü töltelékes eledelnek külső héja. *Sima, ránczos, vastag, vékony hurkabőr.*

HURKAD, (hor-g-ad v. hur-ok-ad ? azaz hurok módjára öszveesik) önh. m. *hurkad-tam, —tál, —ott.* Mándy Péter szerént szathmármegyei szó, s am. soványodik; néhutt : *hultyad.*

HURKAFODOR, (hurka-fodor) ösz. fn. A hurkabélen levő fodoralakú háj, kövérség. V. ö. HURKABÉL.

HURKAHÚS, (hurka-hús) ösz. fn. A hurkatöltelék közé vágott húsdarabok.

HURKALÉ, (hurka-lé) ösz. fn. Abárlé, melyben a hurkába való tölteléket abárolják.

HURKAPÉCZÉK, (hurka-péczék) ösz. fn. Vékony peczek fából, a bekötött hurka végein.

HURKASZT, (hor-g-aszt v. hur-ok-aszt) áth. m. *hurkaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Mándy Péter szerént am. soványít, hitványít. Néhol : *hultyaszt.* V. ö. HURKAD.

HURKATÖLTELÉK, (hurka-töltelék) ösz. fn. Mivel a hurkát megtöltik, milyenek kása, hajdina, vér, vagdalt máj stb.

HURKATÖLTŐ, (hurka-töltő) ösz. fn. Töltsérforma eszköz, rendesen szaruból, melyen által a tölteléket a hurkabélbe gyömöszölik.

HURKATÜLÖK, (hurka-tülök) ösz. fn. l. HURKATÖLTŐ.

HURKAZSÍR, (hurka-zsír) ösz. fn. Zsír, melyben a hurkába való tölteléket főzik.

HURKOL, (hur-ok-ol) áth. m. *hurkol-t.* 1) Valamit hurokra köt. V. ö. HUROK. 2) Hurokkal megszorít, megfojt. *Ráhurkolni a madzagot a malacz lábára. Kötelet hurkoltak a nyakára.* V. ö. HUROK.

HURKOLÁS, (hur-ok-ol-ás) fn. tt. *hurkolás-t*, tb. *—ok.* Valaminek hurokra kötése, hurokkal megszorítása.

HURKOLAT, (hur-ok-ol-at) fn. tt. *hurkolat-ot*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Hurokra kötött, szorított madzag, zsineg, kötél stb.

HURKOLÓDIK, (hur-ok-ol-ó-od-ik) belsz. m. *hurkolód-tam, —tál, —ott.* Hurokra fojtódik, csomóba szalad, öszvebonyolodik. *A madár lábára hurkolódott a tőrök. Öszvehurkolódott a zsák madzaga. Pozdorja hurkolódott a tyúk lábaira.* V. ö. HUROK.

HURKOS, (1), (hur-ok-os) mn. tt. *hurkos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Hurokkal ellátott. *Hurkos kötél. Madarászok hurkos zsinege.*

HURKOS, (2), (hur-ok-os) fn. tt. *hurkos-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Bodrogközben am. vászonytarisznya, melynek száját madzaggal húzzák öszve, azaz hurokra kötik.

HURKOZ, (hur-ok-oz) áth. m. *hurkoz-tam, —tál, —ott.* l. HURKOL.

HURKOZÁS, (hur-ok-oz-ás) l. HURKOLÁS.

HURKOZAT, (hur-ok-oz-at) l. HURKOLAT.

HÚRLÁB, (húr-láb) ösz. fn. Tartó a hegedűféle hangszereken, melylyel a húrokat feltámasztják. Máskép : *húrtalp* v. *nyereg.*

HURNYA, (hur-nya) fn. tt. *hurnyát.* Szőr- és bőrhulladék, melyet a timárok, tobakok, szücsök stb. a nyers bőrről levakarnak, lefaragnak. Gyöke a hangutánzó *hur*, s rokona azon *hor*, melyből *horh, horkol, horny* származnak.

HURNYAGYAPJU, (hurnya-gyapju) ösz. fn. Gyapjuhulladék, melyet a szücsök, irhacsinálók a juhbőrről lefaragnak, lehorholnak.

HURNYÁZ, (hur-nya-az) áth. m. *hurnyáz-tam, —tál, —ott.* A nyers bőrről a rajta levő húst és szőrt, gyapjút lefaragja, lehorholja. *Hurnyáznak a timárok, tobakok, cseres vargák, irhacsinálók.* V. ö. HURNYA.

HURNYÁZÁS, (hur-nya-az-ás) fn. tt. *hurnyázás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* A nyers bőr szőrének, gyapjának lehorolása, lefaragása.

HÚROCSKA, (húr-ocs-ka) kicsinyező fn. Kicsi húr. V. ö. HÚR.

HUROGAT, (hur-og-at) áth. és gyak. m. *hurogat-tam, —tál, —ott.* Valakit nyers, kemény, durva, szidalmazó, gyalázó *(hur* v. *kurj)* hangon hallgatásra nógat, pirongat, lelármáz, elkerget, megdorgál stb. *A szegényt ha nem segítheted, legalább ne hurogasd. Elhurogatni a szemtelen tolakodót. Lehurogatni valakit a nyilvános gyülésben.* V. ö. HURÍT.

HUROGATÁS, (hur-og-at-ás) fn. tt. *hurogatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Kemény, nyers, durva (hur) hangon szidás, dorgálás, gyalázás, fenyegetés, valakinek elhallgattatása. V. ö. HUROGAT.

HUROGATÓ, (hur-og-at-ó) mn. tt. *hurogató-t.* Nyers, durva hangon szidó, feddő, dorgáló, hallgatást parancsoló.

HUROK, (hur-ok) fn. tt. *hurkot*, harm. szr. *hurokja* v. *hurk-a.* 1) Oly módon öszvekötött, fűzött, bokorra kötött kötél, madzag, szalag, zsinór, szőr stb., hogy bizonyos huzás által csomóra lehessen fojtani. *Hurkot kötni. Hurokra kötni a zsák madzagát.* 2) Szorosb ért. az imént említett módon készített fogóeszköz, tőr v. tőrök, v. kelepcze. *Lószőrből készített hurok az apró madarak fogására. Hurkot vetni. Hurokba keríteni a vadakat. Hurokkal kifogni a ménesből a vad csikót. Hurkot vetni valaki nyakába.* Átv. ért. csel, alattomos leskedés, megkerítés. *Hurokra került. Várj csak, előbb utóbb hurkomra kerülsz.* (Németül : Schlinge. Különbözik : *csokor* v. *csukor*, németül : Masche, köznépiesen : Maschli, és *csombók* vagy *bog*, németül : Knoten).

HUROKVETÉS, (hurok-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki hurkot vet. V. ö. HUROK. Átv. ért. cselhányás.

HUROKVETŐ, (hurok-vető) ösz. mn. és fn. Aki vagy ami hurkot vet. Átv. ért. cselszövő.

HUROM, fn. tt. *hurmot.* Kohóknál, fuvócsap végéhez alkalmazott agyagcső. Erdélyi szó.

HÚROS, (1), (húr-os) mn. tt. *húros-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Húrral ellátott, húrral bevont. *Húros hangszerek.* 2) Mátyusföldén am. tökös, sérült, kinek a bélé lejár. *Húros ember.* 3) L. HURBANCS.

HÚROS, (2), (húr-os) fn. tt. *húros-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. A rigók neméhez tartozó madárfaj, domború bögygyel, és erős csőrrel. Gyöke valószinüleg a hangutánzó *hur*, mely a latin *turdus*, *tur* gyökével rokon.

HÚROSMADÁR, (húros-madár) ösz. fn. l. HÚROS, (2), fn.

HÚROSSZÜRKE, (húros szürke) ösz. mn. Olyanféle szürke, mint a húrosmadár tollai.

HÚROZ, (húr-oz) áth. m. *húroz-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamely hangszert húrokkal fölszerel. *Hegedüt, czitarát, songordát hurosni.*

HÚROZÁS, (húr-oz-ás) fn. tt. *húrozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valamely hangszert húroznak.

HÚROZAT, (húr-oz-at) fn. tt. *húrozat-ot*, harm. szr. *—a*. A hangszerre felhuzott húrok összvege. *Czimbalom, hárfa húrozata. Ezen hangszerre egészen új húrozat szükséges.*

HÚRROKKA, (húr-rokka) ösz. fn. A húrcsinálók kerékkel ellátott rokkaféle eszköze vagy gépe, melyen húrokat sodranak.

HÚRTALAN, (húr-ta-lan) mn. tt. *húrtalan-t*, tb. *—ok*. Húr nélkül levő, amin húrok nincsenek. *Húrtalan hegedün nem lehet játszani.*

HÚRTALP, (húr-talp) l. HÚRLÁB.

HURU, (hur-u) fn. tt. *huru-t*. Nyeső vas. Gyöke *hur* azonos a *horol*, *horhol* szók *hor* gyökével. Oly képzésü, mint : *furu*, *gyalu*, *vésü*, szintén eszközök nevei.

HURUBA, (a német *Grube?*) fn. tt. *hurubát*. Erdélyi szó, am. viskó, kunyhó, kaliba, alacson földház, putri.

HURUKKOL, HURUKOL, (hur-ukk-ol v. hur-uk-ol) önh. m. *hurukkol-t*. *Hurukk* v. *huruk* hangon kiáltoz, mint a pulykák. *Elhurukkolta magát a kanpulyka.* A szerelmeskedő galambok *burukkol*-nak.

HURUKKOLÁS, (hurukk-ol-ás) fn. tt. *hurukkolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. A pulykáknak, különösen kanoknak mérges ökrendése.

HURUL, (hur-u-ol) áth. m. *hurul-t*. Huruféle nyesővel a gyepet, gyomot lemetszi, horol.

HURUT, HURÚT, hangutánzó 1) Fn. tt. *hurut-ot*, harm. szr. *—ja*. A köhögésnek erősebb neme, mely tompa *hur* v. *hurut* hanggal a mellben vagy torokban öszvegyült nyálkát kitakarítani törekedik. *Száras hurut. Szamár hurut.* 2) Önh. m. *hurut-tam*, *—tál*, *—ott*. A székelyeknél am. köhög. *Ne hurutt annyit.*

HURUTLÁZ, (hurut-láz) ösz. fn. Hülésből eredő, s huruttal párosult láz.

HURUTOL, (hurut-ol) önh. Hurutféle köhögése van.

HURUTOLÁS, (hurut-ol-ás) fn. tt. *hurutolás-t*, tb. *—ok*. Hurutféle köhögés. V. ö. HURUT.

HURUTOS, (hurut-os) mn. tt. *hurutos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Hurutban szenvedő. *Hurutos ember, vénasszony.* 2) Huruttal párosult. *Hurutos láz*, *tüdővész.*

HÚRZENE, (húr-zene) ösz. fn. Zene, melyet húros eszközökön játszanak, különböztetésül a fuvózenétől.

HÚS, (ho-os, az emelkedést, fedést jelentő *ho* vagy *ha* gyöktől, innen különbözik a *bél*-től); fn. tt. *hús-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Ugyanaz a tatár *khús*, indiai és bengaliai *gusch*, perzsa *guschr* szókkal. Hasonlít hozzá a samojed-mangasejai *osa*, továbbá a samojed-narymi *keti*, és tymisei *uecs*. Szanszkrit nyelven *kut* v. *kuḍ* am. föd, takar, magában foglal valamit, [mint a hús állati testben a csontokat, gyümölcsben a magokat]; innen *kuḍis* [test, héj], melylyel öszveüt a latin *cutis*, hellén *κύτος*, német *Haut* stb. A törökben *ás*, am. húsétek; étek; leves. 1) Az állati testnek izmok-, rostok-, mócsingokból álló szilárd részei, melyektől a csontok, porczogók, szálkák, belek, háj, zsír és híg részek különböznek. *Emberhús*, *ökörhús*, *borjúhús*, *báránykús*, *disznóhús*, *marhahús*, *tehénhús*, *juhhús*, *vadhús*, *madárhús*, *lúdhús*, *malacshús*, *tik-* v. *tyúkhús*, *csibe-* v. *csirkehús*, *főtt hús*, *füstölt hús*, *rántott hús*, *sült hús* stb. *Hús a marha szegyén*, *tarján*, *fartövén*, *hasa alján*. *Vastag hús. Ösztövér*, *kövér*, *szivós*, *kemény*, *porhanyós hús. Húst vágni*, *enni*, *rágni*, *sütni*, *főzni*, *pörkölni*, *füstölni. A pontynak lágy*, *a csukának*, *viznák kemény húsa van. A hús csonttal jár. Hús a húst eszi.* (Km.). *Semmi hús sincs rajta*, am. csak csontja bőre, igen sovány. *Olcsó húsnak híg a leve.* (Km.). *A farkas nem eszik sült húst. Jó húsban lenni*, am. izmos testtel birni. *Mintha lefaragták volna róla a húst.* 2) Átv. ért. némely növények, különösen gyümölcsök lágyabbféle, leves, élvezhető részei, melyek némileg az állati húshoz hasonlók. *Dinnyék*, *baraczkok*, *almák*, *szilvák húsa. Egyik körtefajnak keményebb*, *tömöttebb húsa van*, *mint a másiknak.* V. ö. TEST.

HÚSADAG, (hús-adag) ösz. fn. Húsból vágott egy darab koncz, ételrész, egy személynek egyszerre való.

HÚSADÓ, (hús-adó) ösz. fn. Hústól fizettetni rendelt adó.

HÚSÁLDOZAT, (hús-áldozat) ösz. fn. Áldozat pogány szertartás szerént valamely leölt állat húsával.

HUSÁNG, (hus-án-g) fn. tt. *husáng-ot*, harm. szr. *—ja*. Megfordítva : *suháng*, am. suhogó vessző vagy hajlós ág. Perzsául *gusang*. Gyöke a hangutánzó *hus* v. *suh*.

HUSÁNGOL, (hus-án-g-ol) áth. m. *husángol-t*. Husánggal ver, üt valakit. *Meghusángolni a pajkos gyermeket.*

HUSÁNGOLÁS, (hus-án-g-ol-ás) fn. tt. *husángolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Husánggal verés, ütés.

HUSÁNY, (hus-ány) fn. tt. *husány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja*. Húsos, kóros kinövés a testen, milyen pl. az úgy nevezett *vadhús*. (Sarcoma).

HÚSÁR, (hús-ár) ösz. fn. Az ennivaló, különösen mészárosok, hentesek által kivágott hús ára. *Fölemelt, leszállított húsár*.

HÚSÁROS, HÚSÁRUS, (hús-áros v. —árus) ösz. fn. Mészáros, hentes, ki eladni, s ennivaló húst árul.

HÚSÁRSZABÁS, (hús-ár-szabás) ösz. fn. Hatósági rendelés, mely mészárosok, s hentesek által kivágott húsnak bizonyos árát határozza meg.

HÚSÁRU, (hús-áru) ösz. fn. Eladásra szánt ennivaló hús. *Mészárosok, hentesek húsárui*.

HÚSÁRUS, l. HÚSÁROS.

HÚSBIBIRCSÓ, (hús-bibircsó) ösz fn. Húsnemü kinövés, csomó az állati, különösen emberi testen. (Caruncula).

HÚSDAG, (hús-dag) ösz. fn. Húson levő daganat.

HÚSÉT, (hús-ét) ösz. fn. Eledelül használt hús. Régente annyit is tett, mint : *húsvét*.

HÚSÉTEK v. HÚSÉTEL, (hús-étek v. -étel) l. HÚSÉT.

HÚSÉTIDŐ, (hús-ét-idő) ösz. fn. A római és görög egyházban jelenti azon napokat, melyekben a hiveknek húst enni szabad; különösen a nagyböjt után következő, s úgy nevezett husvéti napokat.

HÚSEVŐ, (hús-evő) ösz. mn. 1) Általán am. hússal élő, táplálkozó. *Húsevő állatok, madarak, halak*. 2) Mondjuk szerekről, melyek a húst, különösen vadhúst, kóros kinövést dörzsölés által lassanként fölemésztik, s mintegy föleszik, milyen a pokolkő. 3) Mondjuk napokról, melyeken a római és görög egyház szokása szerént húseledelekkel szabad élni.

HÚSEVŐNAP, (hús-evő-nap) ösz. fn. A római és görög egyházban így neveztetnek azon napok, melyeken a húsevés megengedtetik, milyenek : vasárnap, hetfő, kedd stb. A péntek és szombat, és más böjti napok nem húsevők.

HÚSFAZÉK, (hús-fazék) l. HÚSOSFAZÉK.

HÚSFEKÉLY, (hús-fekély) ösz. fn. Húsban támadt fekélyféle bántalom.

HÚSGOMBÓCZ, HÚSGÖLŐDÖR, (hús-gombócz v. -gölődör) ösz. fn. Apróra vagdalt húsból, különösen májhúsból csinált gombócz.

HÚSHABARCZ, (hús-habarcz) ösz. fn. Leginkább az orrban és torok körül teremni szokott habarcz nevü húsos kinövés. V. ö. HABARCZ. (Polypus sarcomatosus).

HÚSHAGYÓ, (hús-hagyó) ösz. mn. és fn. Így neveztetnek a farsang utósó napjai, vagyis a csonka hét három napja, u. m. vasárnap, hétfő és kedd, melyek után a nagy böjt következik, t. i. a római és görög egyház szokása szerént ezek elmultával abban kell hagyni a húsevést. *Húshagyóvasárnap, húshagyóhetfő, húshagyókedd. Húshagyó, húshagyó engem itthonn hagyó.* (Csokonai). A székely tréfásan *csonthagyó*-nak is nevezi; a hússát megeszik, de csontja ott marad. (Kriza J.).

HÚSHOROG, (hús-horog) ösz. fn. Horog vagy kajmó, melyre a húsárusok a kivágni való húst felakgatják.

HÚSKAMARA, (hús-kamara) ösz. fn. Kamara, éléstár, melyben húst tartanak.

HÚSKÉMLÉS, (hús-kémlés) ösz. fn. Hús minőségének megvisgálása.

HÚSKOSÁR, (hús-kosár) ösz. fn. Húst hordani való kosár. *Szakácsnők piaczi húskosara*.

HÚSLÁS, (hús-ol-ás) fn. tt. *húslás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Cselekvés, midőn a timárok, s más börkészítők kaszaféle késsel a nyers bőrről a húst levakarják. 2) Az így levakart faradék.

HÚSLÉ, (hús-lé) ösz. fn. A kifőzött hús és hozzávaló füszerek tápláló leve. *Marha-húslé. Tyúkhúslé.*

HÚSLÉGY, (hús-légy) ösz. fn. Húson élődő, mészárszékeket meglepő vagy dögevő nagyobbféle légy.

HÚSLEVES, (hús-leves) l. HÚSLÉ.

HÚSLÓ, (hús-ol-ó) fn. és mn. tt. *húsló-t*. Így nevezik a timárok kaszáját, melylyel a nyers bőrről a húst lefaragják. *Húsló kasza*.

HÚSMÉRÉS, (hús-mérés) ösz. fn. Az eladó húsnak bizonyos mérték-, különösen fontszámra kivágása.

HÚSMÉRLEG, (hús-mérleg) ösz. fn. Mérleg, melyen a mészárosok, hentesek a kivágott húst fontolgatják.

HÚSMIND, (hús-mind) ösz. fn A görög *pantocreas* (mind hús) után alakitott orvosi műszó, s am. gyomormirígy.

HÚSNEMŰ, (hús-nemű) ösz. mn. Húsféle, húsok neméhez tartozó, húsból késztett. *Az állati test húsnemű részei. Húsnemű eledelekkel élni.*

HÚSNÖVÉS, (hús-növés) ösz. fn. Az állati test vagy gyümölcs állapota, midőn húsa növekedik, pl. midőn a seb begyógyúl.

HÚSNÖVESZTÉS, (hús-növesztés) ösz. fn. Az állati test vagy gyümölcs húsának növését előmozdító munkásság, működés.

HÚSNÖVESZTŐ, (hús-növesztő) ösz. mn. Szer, táplálék, mely a hús növését mozdítja elő.

HÚSNYALÁB, (hús-nyaláb) ösz. fn. Az állati húst alkotó rostok tömege, öszvecsoportosása.

HUSNYÁSAN, (huz-ány-os-an) ih. Kassai J. szerént am. csapinósan, rézsutosan. V. ö. HUZÁNYOS.

HÚSOL, (hús-ol) áth. m. *húsol-t*. Általán a csontról vagy bőrről levakarja a húst. Különösen mondják a timárokról, midőn ezek a nyers bőrről a húsdarabokat az úgy nevezett húsló kaszával lefaragják.

HÚSOLÓ, l. HÚSLÓ.

HÚSOS, (hús-os) mn. tt. *húsos-t* v. —*at*, tb., —*ak*. 1) Amin hús vagy minek húsa van. *Húsos csont. Húsos nyers bőrök. Húsos gyümölcsök.* 2) Izmos, tömött, vastag húsu. *Húsos karok, czombok. Hú-*

sos ember. 3) Hússal készített, töltött. *Húsos étel. Húsos káposzta. Húsos béles kolbász. Húsos gombócz.*

HÚSOSFAZÉK, (húsos-fazék) ösz. fn. Fazék, melyben húst főznek vagy melybe húst raknak.

HÚSOSLEVELŰ, (húsos-levelű) ösz. mn. Növényről mondják, melynek vastag levelei vannak.

HÚSOSSÁG, (hús-os-ság) fn. tt. *húsosság-ot*, harm. szr. —*a*. Állati testnek azon tulajdonsága vagy állapota, midőn sok, tömött húsa van; izmosság.

HÚSPIACZ, (hús-piacz) ösz. fn. Piacz, melyen különösen mészárosok és hentesek árulnak.

HUSS! hangutánzó indulatszó, mely által a nagyobb madarakat elrepülésre nógatjuk vagy azt jelentjük, hogy valami úgy eltünt, oda lett, mintha madár módjára elrepült volna. Vékony hangon, s az apróbb madarakra vonatkozólag: *hess! höss!*

HÚSSEB, (hús-seb) ösz. fn. Seb a testnek húsos részén, mely csontig nem hat, s könnyebben gyógyítható.

HÚSSÉRV, (hús-sérv) ösz. fn. Álsérv, mely a herék mellett támadó kemény husos daganatból áll. (Sarcocele).

HÚSSZATYOR, (hús-szatyor) ösz. fn. Mészárosok, hentesek stb. húst hordani való szatyra.

HÚSSZELET, (hús-szelet) ösz. fn. Szeletre hasított húsdarab, húskoncz.

HÚSSZEMŐCS, (hús-szemőcs) ösz. fn. A gyógyulni kezdő, genyedő sebek és fekélyekben képződő húsos emelkedvények.

HÚSSZÍN, (hús-szín) ösz. fn. és mn. 1) Amely szín húshoz hasonló. 2) L. HÚSSZÍNŰ.

HÚSSZÍNŰ, HÚSSZINŰ, (hús-színű) ösz. mn. Aminek húshoz hasonló színe van. *Hússzinű bab.*

HÚSTALAN, (hús-talan) mn. tt. *hústalan-t*, tb. —*ok*. Aminek húsa nincs vagy igen kevés. *Hústalan baraczk, dinnye.*

HÚSTAN, (hús-tan) ösz. fn. A boncztannak egyik ága, az állati, különösen emberi hús képződéséről, tulajdonságairól stb.

HÚSTORONY, (hús-torony) ösz. fn. Képes kifejezésü gúnyneve az igen húsos és nagy termetű embernek; óriási nagyságu testes ember.

HÚSTÖMEG, (hús-tömeg) ösz. fn. 1) Nagy darab hús, vastag hús. 2) Igen húsos ember vagy barom. *Lelketlen hústömeg.*

HÚSÚ, (hús-ú) mn. tt. *húsú-t*, tb. —*k* v. —*ak*. Bizonyos tulajdonságu hússal biró, vagy húsban levő. *Fehér húsú tyúk. Fekete húsú vad. Madár húsú ember, ló,* am. kevés húsú, sovány.

HÚSVÁGÁS, (hús-vágás) ösz. fn. A húsnak apróbb vagy nagyobb darabokra metszése, különösen a mészárosok és hentesek által.

HÚSVÁGÓ, (hús-vágó) ösz. mn. 1) Ki húst vág. *Húsvágó mészároslegény.* 2) Eszköz, melylyel vagy melyen húst vágnak. *Húsvágó bárd. Húsvágó törzsök, szék, tőke.*

HÚSVAKARÓKÉS, (hús-vakaró-kés) ösz. fn. Kés, melylyel a csontról vagy bőrről a húst levakarják, különösen a timárok húslója. V. ö. HÚSLÓ.

HÚSVÉT, HUSVÉT, (hús-vét) ösz. fn. tt. *húsvétet*, harm. szr. —*je*. Régi szokás szerént vékony hangu ragokat vett fel: *húsvétnek, húsvétet, húsvétre, húsvéttel* stb. *Elközelget vala pedig a kovásztalanok innepe napja, mely húsvétnek mondatik. Hol a szállás, ahol a húsvétet megegyem?* (Lukács 22. Káldi). Jelenleg inkább vastag-hangulag ragoztatik: *húsvétnak, húsvétot, húsvétra*, mely ragozás a szóelemzés ellen van, s oly hibás, milyen volna *kártétnak, kártétot, kártétra*, az egyedül helyes *kártétnek, kártétet, kártétre* helyett. 1) A keresztény anyaszentegyházban, Urunk feltámadásának emlékünnepe, midőn t. i. a régi keresztény egyház törvénye szerént, a hosszu böjt elmultával, a húsevés kezdődik. A keresztény husvét napja változó, s évenként azon vasárnap tartatik, mely a tavaszi éjnapegyenlet után első újholdat közvetlenül követi, és sem martius 21-dike előtt, sem april 25-dike után nem eshetik. *Húsvétet ünnepleni, megülleni. Húsvét napján. Fekete karácson, fehér húsvét, fehér karácson, fekete húsvét.* (Km.). *Húsvét előtt, húsvét után.* 2) A zsidóknál azon innep, melyben a zsidók amaz isteni gondviselés emlékünnepét üllik meg, midőn első szülötteiket az öldöklés angyala megkímélte, s egyiptomi kiköltözésök utósó éjszakáján a szentelt bárányt megették.

HÚSVÉTHÉT, HUSVÉTHÉT, (hús-vét-hét) ösz. fn. Azon hét, mely husvét vasárnapjával kezdődik, s mely után a fehérvasárnap következik. Husvéthétben esik az *ebijesztő péntek*, azon tréfás véleményből, hogy az ebek megijednek, mintha ismét a hosszúböjt kezdődnék.

HÚSVÉTHÉTFŐ, HUSVÉTHETFŐ, (hús-vét-hét-fő) ösz. fn. Hétfő, a húsvét hetében. Másképp: *öntöző hétfő*, minthogy a Dunán tuli (dunajobbparti) kerületet kivéve, országszerte ez napon a férfiak meg szokták öntözni a fehérszemélyeket, mi onnan eredhetett, mivel talán a keresztény vallásra térés első időszakában az új hívek húsvétkor szoktak megkereszteltetni, vagyis vízzel meghintetni.

HÚSVÉTI, HUSVÉTI, (hús-véti) ösz. mn. tt. *húsvéti-t*, tb. —*ek*. Húsvétkor történő, húsvétet illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Húsvéti szertartások hús-, kalács-, sószentelés. Húsvéti tojás. Húsvéti napok, innepek. Húsvéti bárány.* V. ö. HÚSVÉT.

HÚSVÉTKEDD, HUSVÉTKEDD, (hús-vét-kedd) ösz. fn. Húsvét hetében eső keddi nap, másképp: *öntöző kedd*, mely napon a fehérszemélyek visszaadják a férfiaknak a tegnapi, azaz húsvéthetfői kölcsönt, s megöntözik őket. V. ö. HÚSVÉTHÉTFŐ.

HÚSVÉTKOR, HUSVÉTKOR, (hús-vét-kor) ösz. ih. Húsvét napján vagy húsvét idején. *Húsvétkor gyónni és áldozni.*

HÚSVÉTNAP, HUSVÉTNAP, (hús-vét-nap) ösz. fn. Azon vasárnap, melyen Krisztus Urunk feltámadásának emlékét innepli a kereszténység. A fő v. sátoros innepek egyike.

HÚSVÉTVASÁRNAP, HUSVÉTVASÁRNAP, (hús-vét-vas-ár-nap) ösz. fn. Azon vasárnap, melyre a husvét, vagyis Urunk feltámadásának ünnepe esik.

HUSZ; HUSZÍT; l. USZ; USZÍT.

HÚSZ, tőszámnév, tt. *húsz-at*. Jelent kétszer tizet, s eredetére nézve magyar nyelvész legtermészetesebben a *hús* igére utaltatik, mert számlálásban a tizet jelentő számon túl a második tízre, vagyis húszra érvén a számláló, vonást húz. S épen ezen *von*-ásnak látszanak nyilvánságos jelei *negy-ven*-től kezdve a többi tízesekben is: *öt-ven*, *hat-van*, *nyolcz-van* stb. A nyelvészek az árja tízesekben is főleg a szanszkrit *çat* szórészt (megrövidülve ebből: *daçat*, a szanszkrit egyszerü tíz, mint tudjuk: *daçan)* veszik alapul; innen származtatják a latin *ginta*, görög *κοντα* stb. szórészeket is; tehát ‚húsz' a szanszkritban *vinçati* (= dvi + çati, Benfey), a latinban *viginti* (= bi-ginti), így a görög *εἴκατι* v. *εἴκοσι* (a *d* a *dvi*-ből mindenütt elesvén) stb. Az altaji családban a tízes számnak többféle különböző gyökei léteznek, ú. m. *jong*, *uon*, *von*, *on*, török nyelvcsoportban, innen 20 *jigirmi*, am. jigir (= iki v. ikiz) + *mi* = on (?); *lòge*, *lau*, *lah* a lapban és vogulban, innen 20 guoft-lóge; *kum*, *kym*, *kem*, *k'um* és *t'um*, a finnben, esztben stb. innen 20 *kaksi-kymmentä* (= két tíz); *tíz*, *das* a magyarban és votjákban, innen 20 az ugor nyelvcsoportban: *kujs*, *koms*, *kus*, *khus*, *húsz*, melyekben az utótag: *z*, *sz* tízet jelent stb. (Hunfalvy P. Budapesti Szemle XII. kötet). V. ö. SZÁM. Midőn egyes számok tétetnek hozzá *on* ragot vesz fel: *huszon egy*, *huszon kettő*, *három* stb. azaz húsz fölött vagy húszon fölül egy, huszon fölül kettő stb. Ugyanez történik a *tíz* szóval is èn rag által: *tizen egy*, *tizen kettő*, (am. tízen felül egy, tízen felül kettő; a többi magasb számok nem kivánják ezen ragokat: harminczegy, negyvenegy, százegy; ezen *-on*-nak megfelel némely szláv nyelvekben: *na*, pl. a szerb nyelvben: *jedanaest*, am. *jedan-na-deset*, hasonlók: *dvanaest*, *trinaest* stb. a régi szlávban csonkítlanul is: *dva-na-desanti*. Bopp F. hasonlitó nyelvtana. §. 319. stb. *Egyik tizenkilencz, másik egy hián húsz.* (Km.). Midőn új szó képeztetik belőle, vonását elveti, s röviden ejtetik, pl. *huszon*, *huszad*, *huszár*; de *húszas* és *huszas*, *húszan* és *huszan* egyaránt használhatók.

HUSZAD, (húsz-ad) fn. tt. *huszad-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Húsz hasonló részekre felosztott egészből egy rész, vagyis oly rész, mely bizonyos egészben húszszor találtatik. *A rénes forintnak huszada egy garas* v. *három krajczár*, v. *öt kis pénz*. Hajdan melléknevül is használtatván annyit tett, mint *huszadik*, söt most is mondjuk: *huszad rész*, de nem: huszad ember, huszad forint. Jelenthet továbbá húszból álló személyzetet, (mint: század, ezered); vagyis húsz évet öszvevéve. *Két, három huszadig élni.*

HUSZADIK, (húsz-ad-ik) sorszámnév, s am. sor szerént a tizenkilencz után következő. *Valamely lapnak huszadik sora. Huszadik fejezet, czikk. Huszadik betü az ábéczében.*

HUSZADOL, (húsz-ad-ol) áth. m. *huszadol-t*. Bizonyos mennyiségből egy huszadot, egy huszadrészt kivesz, kijelöl, kiválaszt.

HUSZADOLÁS, (húsz-ad-ol-ás) fn. tt. *huszadolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamely sokaságot, mennyiséget huszadolnak. V. ö. HUSZADOL.

HUSZADOS, (húsz-ad-os) fn. tt. *huszados-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Húsz részből álló valami. pl. húsz krajczárt érő pénz, szokottan: *húszas*. 2) Húsz legénynek parancsoló, húsz katonát vezető. mint: százados, ezredes.

HUSZADRÉSZ, (huszad-rész) ösz. fn. Húszfelé osztott mennyiségnek egy külön része. *A garas egy huszadrésze a rénes forintnak. A huszas nevü pénznek huszadrésze egy krajczár.*

HUSZAJ, fn. tt. *huszaj-t*, tb. —*ok*. Heves megyében különösen a palóczoknál am. *suhaj* v. *suhancz*; s alkalmasint ezekből módosult. (Kassai József).

HUSZÁK, falu Ungh megyében; helyr. *Huszákon*, —*ra*, —*ról*.

HÚSZAN, HUSZAN, (húsz-an) számhatárzó, mely megfelel e kérdésre, *hányan? Húszan ülnek az asztalnál.*

HUSZÁR, (húsz-ár) fn. tt. *huszár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Származik ezen szó Zsigmond királyunk korából, s eredetileg jelentett oly lovas vitézt, kit az 1435-diki országgyülés ólta a jobbágyok minden húsz, néha azonban több vagy kevesebb-telektől is állítottak, részént a vármegyék, részént a zászlóalylyal biró urak zászlói alá. Köz értelemben: könnyü magyar lovas katona. *Délczeg, hegyke, kevély huszár. Ne sírj fiam, huszár lesz belőled. Huszár vagyok, nem bakancsos*, (toborzó dal). *Ugyan szép huszár válnék belőle. Vörös nadrág arany paszományra, Illik a magyar huszár farára. Huszárok közé beállani, huszárnak felcsapni. Huszárokat toborzani.* A magyar nyelvből a többi európai nyelvekbe is átment; a honnan a török is máskép: *madsar atlüsi*-(Magyar lovas-)nak nevezi.

Figyelmet érdemelnek a perzsa *asuvár* v. *suvár*, a pehlvi *asbár*, ékirati *asbára*, valamennyien am. lovag, a szanszkrit *asva*, zend *aspa*, perzsa *asp*, *asb* szóktól. Ezekkel van viszonyban az arab *huszán* (= ló) is. Egyébiránt mind ezekben alaphang az *sz*, mint a sebesség természeti hangja, pl. a magyar *sz-él*, *sz-áll* szókban is, és vastag *s*-sel: *os-on*, *si-et*, *su-gár* stb. szókban. Beregszászi *hazar* állitólag perzsa szóval, mely szerénte am. harczos (Krieger), rokonítja, de az nincs meg Vullers szótárában.

HUSZÁRBAJUSZ, (huszár-bajusz) ösz. fn. 1) Kikent, s kajlára pederített nyalka bajusz, mint a

köz huszároké szokott lenni. 2) Átv. ért. lakatosmű, azaz huszárbajusz formájára csinált régies kallantyú az ajtók vagy ablakok beszorítására.

HUSZÁRCSÍN, (huszár-csín) ösz. fn. Csín, furfangos, dévaj tett, milyet huszárok szoktak elkövetni.

HUSZÁRDIÁK, (huszár-diák) ösz. fn. Oly emberről mondják, ki nem tiszta, hanem közönséges rosz latin nyelven beszél, mint az oskolát félig végzett diákokból lett huszárok szoktak egykor beszélni; konyhadiák.

HUSZÁRDIÁKSÁG, (huszár-diákság) ösz. fn. Rosz latin nyelv, mely magyaros kifejezéseket és szólásmódokat használ a tiszta latin helyett.

HUSZÁROS, (húsz-ár-os) mn. tt. *huszáros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Huszárok külsejét, szokását, módját utánzó, mutató. *Huszáros járás*, *nyalkaság*, *viselet*, *termet*. Különösen: feszes, hegyke, nyalka, pajkos; virgoncz, vitéznek termett.

HUSZÁROSAN, (husz-ár-os-an) ih. Huszárok módja, szokása szerint; nyalkán, virgonczan, vitézi-esen. *Huszárosan megülni a lovat.*

HUSZÁRTISZT, (huszár-tiszt) ösz. fn. Tiszt a huszároknál, pl. *huszárhadnagy*, *huszárkapitány* v. *-százados*, *huszárezredes*.

HÚSZAS, HUSZAS, (húsz-as) fn. tt. *húszas-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Húsz krajczárt magában foglaló vagy legalább annyival felérő pénzmennyiség. 2) Különösen az úgy nevezett rénes ezüst forintnak, húsz krajczárt érő része, s egy ily értékü külön ezüst pénzdarab. *Küldök száz forintot három ezüst huszassal számítva.*

HÚSZCSÉKŰ, (húsz-csékü) l. HÚSZHÍMES.

HÚSZHÍMES, (húsz-hímes) ösz. mn. és fn. A növénytanban azon növények serege, melyek virágaiban körül belül husz hímszál, vagyis termékenyitő rész van; ilyenek az alma, baraczk, szilva, szamócza.

—HUSZIK, —HÜSZIK, l. —HAD, —HED stb.

HUSZÍT, HUSZÍTÁS, l. USZÍT, USZÍTÁS.

HUSZNA, falu Ungh megyében; helyr. *Husznán*, *—ra*, *—ról*.

HÚSZSZOR, (húsz-szor) sokszorozó ih. mely ezen kérdésre felel meg: *hányszor?* s am. húsz ízben. *Húszszor leírni ugyanazon betüt. Húszszor fel és húszszor lemenni a lépcsőkön. Húszszor annyi, húszszor akkora.*

HÚSZSZORI, (húsz-szor-i) mn. tt. *húszszori-t*, tb. *—ak*. Húszszor történő, húszszor ismételt. *Húszszori keresés után sem találtam őt.*

HÚSZSZOROS, (húsz-szor-os) sokszorozó szám- és melléknév, tt. *húszszoros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Húsz külön részből vagy számból álló. *Húszszoros rétegbe összehajtott vászon.*

HÚSZSZOROSAN, (húsz-szor-os-an) ih. Húszszor ismételt ízben, húsz annyiszor. *Húszszorosan visszafizetni a kölcsönt.*

HÚSZSZÖG, (húsz-szög) ösz. fn. Oly test, melynek húsz szöge v. szöglete van.

HUSZT, mezőváros Mármaros megyében; helyr. *Huszt-on*, *—ra*, *—ról*.

HUSZTAJ, (husz-ít-ó? v. husz-ít-ott?) fn. tt. *husztaj-t*, tb. *—ok*. Székely tájszó, am. farkas. (Kriza J.).

HUSZTKÖZ, falu Mármaros megyében; helyr. *Husztköz-ön*, *—re*, *—ről*.

HUSZTÓTH, falu Baranya megyében; helyr. *Husztóth-on*, *—ra*, *—ról*.

HUTA, (1), fn. tt. *hutát*. Jelent általán, olvasztó kemenczét, intézetet, kohot, pl. *üveghuta*, *vashuta*. Rokonnak, sőt közönségesen egynek tekintetik a német *Hütte* szóval, lengyelül *huta*, finnül *cota*, svédül *hydda* stb. Egyébiránt magyar elemzéssel gyöke volna a fuvást jelentő, s *fu* hanggal különben is rokon *hu* vagy *hő*, melylyel meleget lehelünk, pl. midőn a havat, jeget el akarjuk olvasztani, s innen *da* vagy *ta* raggal lett *hu-da* vagy *huta* (= hőde, l. HŐD), azaz melegítő, olvasztó hely vagy eszköz, tűzhely; s magyarul épen csak ezen értelemben használják, midőn a német *Hütte* stb. más jelentéssel is bir. Eléjön *hőd* egy 1145-diki oklevélben: „super fossato quopiam *Heudes hasvanya* (Hödes-ásványa) vocato." (Jerney Nyelvkincsek). Azonban vannak *Hutta* helynevek is, melyek már kétségtelenül a német ‚Hütte' módosulatai.

HUTA, (2), számos pusztåk neve; névszerént Borsod, Gömör, Heves, Nógrád, Sáros, Szathmár, Szepes, Zólyom megyében; helyr. *Hutá-n*, *—ra*, *—ról*.

HUTAHIVATAL, (huta-hivatal) ösz. fn. Bányakerületi érczolvasztó intézetre felügyelő tisztek személyzete; továbbá azon eljáró működés, melyet az ilyetén intézetekben gyakorolni kell.

HUTAIRNOK, (huta-irnok) ösz. fn. Irnok valamely érczolvasztó-intézeti hivatalban.

HUTAKOROM, (huta-korom) ösz. fn. Az olvasztókemenczék száján lerakodó érczkorom.

HUTAMÁZSA, (huta-mázsa) ösz. fn. Érczolvasztó intézetben használt mázsaféle mérleg, melyben 115 fontot számítanak.

HUTAMESTER, (huta-mester) ösz. fn. Hivatalnok, ki bizonyos olvasztó intézetre felügyel, s mint hozzá értő mester, az abban eléforduló munkálatokat intézi.

HUTÁS, (huta-as) fn. tt. *hutás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Általán, hutában foglalkodó, hutában dolgozó személy. 2) Hutabirtokos.

HUTÁSLEGÉNY, (hutás-legény) ösz. fn. Hutában dolgozó legény, ki a hutai munkálatokba némileg be van avatva.

HUTÁSZ, (huta-ász) fn. A hutászmesterséget, vagy ennek szabályait rendszeresen értő.

HUTÁSZAT, (huta-ász-at) fn. tt. *hutászat-ot*. Hutamesterség, vagy annak rendszeres tudománya.

HUTATISZT, (huta-tiszt) ösz. fn. A bányahivatal személyzetébez tartozó tiszt, ki egy vagy több hutára felügyel.

HUTATUDOMÁNY, (huta-tudomány) ösz. fn. A bányászi tudományok egyik ága, mely a huták körüli munkálatok rendszeres ismereteit tárgyalja.

HUTKA, falvak Sáros megyében; helyr. *Hutká-n, —ra, —ról.*

HUTTA, falvak Bars, Gömör, Ungh megyében; s puszták Turócz, Szepes (IGLÓ-HUTTA), Gömör (LÁNYI-HUTTA), Nógrád megyében (Ó-HUTTA) stb. Helyr. *Huttá-n, —ra, —ról.*

HUTTYAD, (huty-ty-ad) önh. m. *huttyad-tam, —tál, —t.* Megcsappan, megsoványodik. *Huttyadt ember. Huttyadt barom.* V. ö. HUTY, HUTTYAN.

HUTTYAN, (huty-ú-an, huty-v-an = huty-ty-an), önh. m. *huttyan-t.* Vessző gyanánt, szilárdság nélkül hirtelen felnyúlik, felsudárzik, vékonyodik. *Lehuttyan* am. lecsappan, leesik, becsukul. *Meghuttyan,* átv. ért. soványnyá lesz, megcsappan, összeesik. *Sok koplalás miatt meghuttyanni.*

HUTTYANT, (huty-u-an-t, huty-v-an-t, huty-ty-an-t) áth. m. *huttyant-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Eszközli, hogy huttyanjon. V. ö. HUTTYAN.

HUTTYASZT, (huty-ú-aszt, huty-v-aszt, huty-ty-aszt), áth. m. *huttyasztott,* htn. *—ni* v. *—ani.* Eszközli, hogy huttyadjon. V. ö. HUTTYAD.

HUTY v. HUTTY, hangutánzó gyök, melyből *hutyol, hutyor, huttyad, huttyan* stb. származékok erednek. Rokon vele a szinte hangutánzó *suty.* Hangzatosabban: *hutty* (sutty), és *hus* (husáng). Jelenti a sebességnek, hirtelenségnek suhanó hangját, valamint magát a sebességet, hirtelenséget is, továbbá azon hangot, mely a hajlós vesszőnek a légben lecsapásakor, suhintásakor hallatszik.

HUTYKORA, (huty-og-or-a) fn. tt. *hutykorát.* Szabolcs megyében am. bicsak, bicska, mely könnyen lehuttyan.

HUTYOL, (huty-ol) önh. m. *hutyol-t. Huty* hangot ad, pl. a vékony sugár vessző, midőn csapkodva suhingatják.

HUTYOLL, l. HUTYOROL.

HUTYOLÓ, (huty-ol-ó) fn. tt. *hutyoló-t.* Vékony sudár vessző, mely hajtogatáskor *huty* (suty) hangot ad.

HUTYOLÓZ, (huty-ol-ó-oz) áth. m. *hutyolóztam, —tál, —ott.* Hutyolóval, azaz vékony sudár vesszővel ver, megver valakit. *Meghuttyolózni a gyermeket.* Oly képzésü, mint: *botos, pálczáz, ostoroz.*

HUTYOR, (huty-or) elvont törzsök. Jelent oly valamit, mi vessző gyanánt hirtelen felnő, felsudárzik, de szilárdság nélkül. Képzésére olyan, mint: *fodor, bodor, kuczor, kutyor, dudor* stb. Innen: *hutyoró, hutyorodik.*

HUTYORGÁS, (huty-or-g-ás) fn. tt. *hutyorgás-t,* tb. *—ok.* Görnyedezés, inogás. V. ö. HUTYOROG.

HUTYORÓ, (huty-or-ó); l. HUTYOLÓ.

HUTYORODIK, (huty-or-od-ik) k. m. *hutyorodtam, —tál, —ott.* Átv. ért. am. sudár vessző módjára felnyúlik, hirtelen nő, de szilárdság nélkül. *Árnyékban felhutyorodik a burgonya szára.* Ellentéte tréfásan: *kutyorodik,* azaz kutya módjára legugorodik, leül, a teher alatt összegörnyed.

HUTYOROG, (huty-or-og) önh. m. *hutyorogtam, —tál* v. *hutyorg-ottam, —ottál* és *—ott;* htn. *hutyorogni* v. *hutyorgani.* Hutyorodni törekszik, de alig észrevehető sikerrel, v. fel-felhutyorodik ugyan egykissé, de megint elhajlik, aláesik, inával v. inában görnyedez. „Hutyorog a gyenge testü legény a teleszsák alatt, a gyenge marha a nehéz teher alatt." Kriza J.

„A tá'sad (társad) is jobban forog,
Ha az inad nem hutyorog."
Székely táncsvers. (Kriza J.).

HUTYOROL, (huty-or-ol) áth. m. *hutyorolt.* L. HUTYOLÓZ.

HÚZ, HUZ, (hu-oz) áth. m. *húz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* Gyöke a fáradságból, erőködésből származott fuvó *hu* hang, s ennél fogva *hu-oz,* tulajd. am. gyakori vagy folytonos *hu* hangon fúj, piheg, (mint *üz* = ü-öz, az *ü* hangon kiáltoz, vagy *ü* hangon vagy *ü* hangot okozólag kerget, hajt valamit). A fuvást, pihegést jelentő *h* betü megvan a latin *trak-o, veho,* német *zieh-en* és tót *tah*-at igék gyökeiben is. Alkalmazott értelemben és áthatólag 1) Valamit fáradságosan, erőködve, nehezen fújva vontat maga felé vagy magával, vagy maga után. *Szekeret, kocsit, hajót húzni. Ekét, boronát húzni. Üsd a lovat, hadd húzzon, mért nem lett pappá.* (Km.). *A lovat is azt ütik, aki legjobban húz.* (Km.). *Hálót húzni. Igát, jármot, hámot, terhet húzni. Lábát maga után húzni. Gyöpre húzni a dögöt. Valakinek haját* v. *valakit hajánál fogva húzni. Visszahúzni. Magát visszahúzza.*

„Szeme rósszut pillog; húzza magát vissza;
Még a vidám bort is hallgatagon issza."
Arany J.

2) Szorosb ért. valamit tövéről, gyökeréről elránt. *Fogat húzni. Mintha a fogamat húznák.* (Km.). *Kihúzni a fiatal fát, répát, gyomot.* 3) Visszatart, megfeszít. *Meghúzni a ló száját.* 4) Valamit sok közől kivesz, kiválaszt. *Nyilat, sorsot, czédulát húzni. Számokat húzni. Vonyogóval szénát, szalmát húzni. A háztetőből nádat húzni. A kévéből egy szálat kihúzni.* 5) Hosszúra nyujt, csinál, épít. *A kenderből fonalat húzni. Sodronyt húzni. A rétesnek való tésztát kihúzni. Húrokat felhúzni. Száját füleig elhúzni, félre húzni. Árkot, falat húzni.* 6) Lábra vagy késre való ruhát vesz magára. *Gatyát, nadrágot, harisnyát, csizmát, bakancsot, czipőt húzni. Keztyüt húzni.* (Ellenben: mentét, dolmányt, üngöt *venni* vagy *ölteni,* kalapot, süveget, csákót, sapkát *tenni* vagy *nyomni, felnyomni* szoktunk). 7) Vonós hangszeren játszik. *Hegedüt,*

gordonkát, brúgót húzni. Nótát húzni. Lábak alá húzni a nótát. Húzd meg!

„Húzd rá, czigány, megittad az árát."

Vörösmarty.

8) Sajátságos kifejezések : *Ráhúzni valakire*, am. bottal, korbácscsal jól megütni. *Meghúzni a palaczkot, kulacsot*, am. nagyot inni belőle. *Meghúzni* vagy *összehúzni magát*, am. megsunyni, meghunnyászkodni, nyugton, csendesen, félénken vesztegleni, elvonúlni, megvonúlni. *Valakihez húzni*, am. szítani, ragaszkodni, pártján lenni. *Egyik tüledre, másik hozzádra húz*, am. ellenkező irányban működnek. *A cselédek bérét vagy béréből elhúzni*, am. elvenni. *Húzni vonni*, am. barom módjára dolgozni, fáradni, vagy : ide-oda rángatni, vagy : halasztani. *Napról napra húzni, halasztani valamit. Bort palaczkokra húzni*, am. a hordóbeli bort palaczkokba tölteni. *Meghúzni a fegyvert*, am. a puskát vállhoz szorítva egyenesen tartani.

HUZAG, (húz-ag) fn. tt. *huzag-ot*, harm. szr. —*ja*. Lőfegyver billentyűje, melynek meghuzására a sárkány elcsattan.

HUZAKODÁS, (huz-a-kod-ás) fn. tt. *huzakodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, erőködés, midőn valaki mással vagy valamitől huzakodik. *Sok huzakodás után földhöz vágni valakit. Valamitől huzakodás*, am. tartózkodás, vonakodás. V. ö. HUZAKODIK.

HUZAKODIK, (huz-a-kod-ik) k. m. *huzakodtam*, —*tál*, —*ott*. 1) Mást húzva, húzkálva és viszont huzatva birkózik, veszekedik, erőködik. *Huzakodnak a verekedő legények.* 2) Kötődik, versenyg, ellenkedik. 3) Távolító raggal am. valamitől tartózkodik, vonakodik, valamit tenni késik. *Huzakodni a munkától, fizetéstől. Elhuzakodik*, am. magát elvonja.

HUZAL, (huz-al) elvont törzse *huzalkodik* igének. Újabb időben önállólag is kezdik használni *fonal* szónak azon értelmében, midőn ez nem sodrás, hanem csupán húzás által készült; tt. *huzal-t*, tb. —*ak*. *Vas, ezüst, arany huzal.*

HUZALKODÁS, (huz-al-kod-ás) fn. 1) Lásd : HUZAKODÁS. 2) Felnyulás. *Felhuzalkodás.*

HUZALKODIK, (huz-al-kod-ik) k. m. *huzalkod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) l. HUZAKODIK. 2) Felnyulik, magasra nő, mintha húznák fölfelé. *Felhuzalkodott ifjú.* (Faludi).

HUZAM, (huz-am) fn. tt. *huzam-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Ami húz, vagyis húzódik, innen : *léghuzam*, mely szükebb nyilásokon, pl. az ablakon és átellenben levő ajtón, a kandalló száján és kürtjén nagyobb rohammal keresztül huzódik. 2) Időnek vagy térnek hosszа, folyama, tartóssága, szakadatlan fonala. *Egy huzamban felhajtani egy palaczkbort. Egy huzamban tíz mérföldet lovagolni. Két huzamban fogott hozzá a munkához.* Ez utóbbi tájdivatosan : *huzom.*

HUZAMODIK, (húz-am-od-ik) k. m. *huzamodtam*, —*tál*, —*ott*. Időben vagy térben tovább terjed, nyúlik, halad, késik. *Huzamodik a munka reggeltől késő estig. Huzamodik az út. Eljövetele hovatovább huzamodik.*

HUZAMOS, (huz-am-os) mn. tt. *huzamos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Időben vagy térben hosszan terjedő, nyúló, tartós. *Huzamos munkába kaptam. Huzamos beszéd, tanítás. Huzamos színi előadás. Huzamos út. Huzamos gát, töltés, árok.*

HUZAMOSAN, (huz-am-os-an) ih. Hosszu ideig tartva, sokáig folytatva; távolra terjedve, nyúlva. *Huzamosan betegeskedni. Huzamosan dolgozni.*

HUZAMOSSÁG, (huz-am-os-ság) fn. tt. *huzamosság-ot*, harm. szr. —*a*. Tulajdonság, melynél fogva valami huzamos, azaz hosszú időig tart vagy messze vonalban elnyúlik. V. ö. HUZAMOS.

HUZÁNYOS, (huz-ány-os) mn. tt. *huzányos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kassai J. szerént Borsodban és Zemplénben am. csapinós, rézsutos, mintegy félrehuzott, részben megnyujtott.

HUZÁNYOSAN, (huz-ány-os-an) ih. Félrehuzottan, csapinósan, rézsutosan. Némi módosulattal : *husnyásan.*

HÚZÁS, HUZÁS, (húz-ás) fn. tt. *húzás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit húzunk. Különböző értelmeit a *húz* ige szerént módosítja. V. ö. HÚZ. *Szekér-, kocsi-, hajóhuzás. Foghúzás, hajhúzás. Kártya-, czédula-, sors-, nyil-, számhúzás. Fonalhúzás. Tészta kihúzása. Húrok felhúzása. Száj elhúzása. Nadrág-, gatya-, csizmahúzás* stb.

HÚZAT, HUZAT, (1), (húz-at) fn. tt. *húzat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Húzás által eszközlött valami. *Egy húzat szalma*, mennyit a vonogóval egyszerre húznak. *Egy húzat gyom.*

HÚZAT, HUZAT, (2), (húz-at) mivelt. m. *húzat-tam*, —*tál*, —*ott*. Eszközli, meghagyja, parancsolja, hogy valaki húzzon. *Szolgájával talyigát húzat. Fogakat húzat. Nyilat, számot huzatni. Nadrágot, csizmát húzat. Csárdást, toborzót húzat. Elhúzatja a nagyidai nótát. Tizenkettőt huzatott a tolvajra. A biró lehuzatta őt a deresre.* V. ö. HÚZ.

HÚZATIK, HUZATIK, (húz-at-ik) küls. m. *húzat-tam*, —*tál*, —*ott*. Szenvedő állapot, midőn valakit vagy valamit húznak. Régiesen : *húztatik.*

HÚZAVONA, (húza-vona) ösz. mn. és fn. 1) Húzóvonó, azaz ki mások vagyonát kicsikarja, másokat zsarol, kiszí. *Húzavona uzsorás. Húzavona tisztviselő.* 2) Állapot, midőn valaki szüntelen bajokkal, nehéz munkával küzd, barom módjára fárad, elnyomás alatt szenved. *Sok húzavonába került. A sok húzavona miatt tönkre jutni.* 3) Húzóvonó cselekvény.

HÚZDAL, (húz-od-al) áth. és gyak. m. *húzdal-t.* Folytonosan vagy gyakran, vagy apródonként húz, ránt, vonogat.

HÚZDOGÁL, (húz-od-og-a-al) áth. és gyakor. m. *húzdogál-t*. Lassacskán, kényelmesen, mintegy játszadozva húz valamit. *A kis fiú apja bajuszát húzdogálja. A fiatal libák húzdogálják a füvet.*

HÚZGÁL, (húz-og-ál) áth. m. *húzgál-t.* Ide-oda rángigál, többek közöl egymás után kihúz. *Hajánál fogva húzgálni valakit. Nádat húzgálni a háztetőből.*

HÚZGÁLÁS, (húz-og-ál-ás) fn. tt. *húzgálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valamit húzgálnak. V. ö. HÚZGÁL.

HÚZHALASZT, (húz-halaszt) iker ige, mely az egyszerü *húz* igének értelmét nyomosítja, kettőzteti, mint : *lótfut*, *ütvét*, *csürcsavar*, *szedved* v. *szedvesz*, *sírí* stb. Értelme : időről időre, mindig továbbra hagyja, tolja valaminek teljesítését. Mindkettő ragoztatik : *húzomhalasztom*, *húzodhalasztod* stb. *Ne húzzukhalaszszuk a dolgot, hanem járjunk mentől elébb végére.*

HÚZIGÁL, HÚZKÁL, l. HÚZGÁL.

HÚZIVONI, (húzi-voni) ikerített mn. tt. *húzivoni-t*, tb. *—ak.* Tájdivatosan am. húzóvonó. V. ö. HÚZVON.

HÚZIVONISÁG,(húzi-voniság)ikerített fn. tt. *húzivoniságot.* L. HÚZAVONA,3).(Lőrincz Károly gyüjt.).

HÚZKOD, (húz-kod) áth. m. *húzkod-tam*, *—tál*, *—ott.* L. HÚZGÁL.

HÚZKOL, (húz-kol) l. HÚZGÁL.

HÚZKOLÓDIK, (húz-kol-ó-od-ik) belsz. m. *húzkolódtam*, *—tál*, *—ott.* L. HUZÓDIK.

HÚZLAL, (húz-lal) áth. m. *húzlalt.* A régi magyar Passioban am. húzgál, nyujtóztat. „Felmagasztaltaték az keresztre és meghuzlaltaték." (Toldy kiadása 126. lap). Alább mindjárt (127. lap) : „Felmagasztaltaték és meghuzattaték."

HÚZMÉNY, (húz-mény) mn. tt. *húzmény-t*, tb. *—ek.* Kemenesalon am. húzóvonó. *Húzmény ember*, ki másoktól holmit erőszakosan kicsikar.

HÚZÓ, HUZÓ, (húz-ó) mn. tt. *húzó-t.* 1) Aki v. ami húz. *Hajóhuzó legények, lovak. Igahúzó barmok.* 2) Mivel valamit húznak, behúznak, felhúznak, felszínak. *Húzó csigák*, *kötelek*, *szerszámok. Borhúzó tök, cső. Foghúzó fogó. Hólyaghuzó, összehuzó szerek. Húzó ír.* Számos összvetett szavakban főnevül használják, midőn az illető főnév csak alattomban értetik, pl. *Csizmahúzó* (fa v. vaskajmó). *Foghúzó* (orvos v. eszköz).

HUZÓDÁS, (húz-ó-od-ás) fn. tt. *húzódás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valamely térben vagy időben messzebbre halad, terjed, nyúlik. *Beszéd, tanácskozás, gyülés huzódása. Útnak huzódása.* V. ö. HUZÓDIK.

HÚZÓDIK, HUZÓDIK, (húz-ó-od-ik) belsz. m. *huzód-tam*, *—tál*, *—ott.* Általában valamely bel erő vagy megnevezetlen ok által húzást szenved. *Elhuzódik valahová. A fellegek észak felé huzódnak. A hurok a lábára huzódott.* Különösebben 1) Hosszabb időre halad, terjed, késik, későbbre marad. *Huzódik a beszéd. Huzódik a per, az itélet végrehajtása.* 2) Hosszabb téren elnyúlik, elterjed. *Huzódik az út.* 3) Valamely testület, csoport, nyáj, sereg bizonyos irány felé indúl, vonúl. *A fellázadt nép a királyi palota felé huzódott. A sereg jobbik szárnya hátra huzódott.*

„Ezután a szolgák, barna vegyes sorral,
Mint valamely árnyék, húzódtak a porral."
Arany.

Jobbra huzódj! Balra huzódj! Ez utóbbiak ‚huzódjál' helyett. A parancsoló 2-ik személye általán elfogadja a rövidebb alakokat, innen a török, perzsa nyelvekben maga a puszta törzs alkotja a parancsoló 2-ik személyét. V. ö. PARANCSOLÓ MÓD.

HÚZÓDOZÁS, HUZÓDOZÁS, (húz-ó-od-oz-ás) fn. tt. *húzódozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valaki vagy valami huzódozik. *Betegség előtti vagy utáni huzódozás.* V. ö. HUZÓDOZIK.

HÚZÓDOZIK, HUZÓDOZIK, (húz-ó-od-oz-ik) belsz. és gyakor. m. *huzódoz-tam*, *—tál*, *—ott.* 1) Emberről és más állatokról mondjuk, midőn nyújtózkodnak, tagjaikat ide-oda húzzák, vonják. *Húzódozik az ember, midőn rosszul érzi magát, midőn megcsömörlik. Húzódozik a lábadozni kezdő beteg. Húzódozik, mint eb a posdorján.* (Km.). 2) Valamitől vonakodik, visszatartja magát. *Húzódozni a munkától. Húzódozni valamely kellemetlen szagú testtől, embertől.*

HUZÓFONT, (húzó-font) öss. fn. Üres csőből álló súlymérő, melyben belül egy tekervényes rugó van, s ebben egy négyszegü rudacska jár le és fel, melynek alsó végén a teher függ, oldalán pedig a súlyok száma van feljegyezve.

HÚZOG, (húz-og) áth. m. *húzog-tam*, *—tál*, *—ott.* L. HÚZGÁL.

HÚZOGÁL, l. HÚZGÁL.

HÚZÓHÁLÓ, (húzó-háló) öss. fn. Hosszú vagy öreg háló, melylyel a halászok bizonyos víztért bekerítenek, s két végénél fogva a partra kihúzzák. Másképp : *gyalom.*

HÚZÓKÖTÉL, (húzó-kötél) öss. fn. Kötél, melylyel valamit, pl. hajót, gyalmot stb. húznak.

HÚZOM, l. HUZAM.

HUZOMÁS, (huz-om-ás) fn. tt. *huzomás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Folytonos cselekvés, melynél fogva valamit húznak. Oly képzésü, mint : *tudomás, látomás, hallomás, áldomás.*

HÚZOMOS, l. HUZAMOS.

HÚZOMOSAN, l. HUZAMOSAN.

HÚZÓRÚD, (húzó-rúd) öss. fn. Rúd, melynek segedelmével valamit húzni, vontatni szoktak, melyhez a húzandó terhet kötik, akasztják. *Gyalom húzórúdja.*

HÚZOTT, HUZOTT, (húz-ott) mn. tt. *húzott-at.* Amit húztak, meghúztak, lehúztak stb. *Palaczkokba húzott bor. Deresre húzott büntettes. Kihúzott karddal neki rohanni valakinek. Húzott fegyver*, am. vállhoz szorított, s egyenesen tartott fegyver. *Húzott cső*, az oly puska, melynek csöve belülről csigavonalas.

HÚZÓVONÓ, (húzó-vonó) iker. mn. 1) Barom módjára dolgozó, fáradó. *Mi húzóvonó szegény emberek.* 2) Ki másokat kizsarol, erőszakosan kicsikar valamit. Másképp kapnikbányai tájnyelven : *húzivoni*, és kemenesaljiasan : *húzmény.*

HÚZTAT, régies míveltető; l. HÚZAT.

HÚZTON, (húz-t-on) ih. *Húz* elé téve am. folytonosan húz. *Húzton húzni.*

HÚZVON, (húz-von) iker. áth. Mindkettő ragozva használtatik : *húzokvonok*, *húztamvontam.* 1) Igás barom módjára, fáradságosan, nagy erőködéssel dolgozik. 2) Zsarol, erővel kicsikar. *Mindenfelöl huszákvonják a szegény embert.*

HÚZSOL, hihetőleg am. *hurzsol* v. *horzsol;* l. HURBOKOL.

HŰ, (1), v. HŰ, fuvást jelentő hangutánzó, melyet indulatszó gyanánt használunk, midőn valakit v. valamit mintegy fúva, tovább menni sürgetünk, különösen gúnyolva vagy megvetőleg űzünk. Innen 1) Élünk vele a szeleverdi, bolondos, hebehurgya emberek irányában. *Hü* v. *hü bele bolond. Hü bele módon tenni valamit. Hü* v. *hü bele Balázs, lovat ád az Isten.* (Km.). 2) Disznók űzésére. *Hü te! hü ki! hü be!* Vastag hangon *hu* v. *huj.* Kicsinyezve : *hücs, hucs.*

HÜ, (2), v. HŰ, elvont gyök, melyből a *hü-ely, hü-v-ely* v. *hü-v-ely, hü-v-ely-k* származékok erednek. Rokon a magasságot, fölszint, takarót, födöt jelentő *ha, ho, haj, héj* szókkal.

HÜ, (3), v. HŰ, elavult fn. mely ma csak származékaiban : *hües, hüves, hüvös, hüs* (= hü-ös), *hüt* (= hü-ít), *hül* (= hü-ül) stb. használtatik. Jelent hideget, vagyis a lég mérsékletének azon fokát, mely az állati test melegségénél alantabb fokon áll. Rokon vele a vékonyabb hangu *hi* v. *hí*, melyből *hi-es, hi-v-es* v. *hí-v-es, hi-d-eg* származnak. Megvan mint szintén hangutánzó a görög *χιών* (hó), latin *hyems*, szanszkrit *himasz*, és betüváltozva a szláv *zima*, továbbá a finn *hyydyn* (hülök, fagyok) és *hyydän* (hütök) szókban. Ide sorozhatók *l* képzővel (hü-l), a német *kühl*, latin *gelo*, finn *kylmä* is stb. (A *hő* finnben *kuuma, kuumet*). Egyébiránt V. ö. HÉ, (1).

HŰ, (1), l. HÜ, (1), (2), és (3).

HŰ, (2), bámulást, meghökkenést jelentő indulatszó, mely által lélekzetünket visszafelé húzzuk, mintegy beszíjuk a levegőt, s ez által különbözik a hajtást, üzést, fúzást jelentő *hü* v. *hü* szócskától, mert ebben a levegőt kifelé nyomjuk tüdőnkből, s ez utóbbiakat szabatosabban rövid *ü*-vel kellene ejtenünk. Összevetéve *hűhó. Nagy hűhóval beszélni*, am. bámulatos, csodálatos holmit mondani, nagymondhatólag szólani.

HŰ, (3), mn. mely nem egyéb, mint az összevont *hív*. Amaz leginkább csak mássalhangzón kezdődő ragokkal és képzőkkel használtatik, pl. *hü-nek, hü-től, hü-ség, hü-telen.* Ellenben a *hív* minden raggal párosúl és közönségesebb divatú. V. ö. HÍV, mn.

HŰ, (4), mint *ő* harmadik személyi névmás gyakran eléjön Báthori Bibliájában, ragozott állapotban is : *hüket* (= őket), *hüneki* (= őneki) stb. Az *ü* tájdivatos, ő helyett, a *h* pedig csak lehelleti jegy, mint Szalay gyüjteményében is: *hisentem, hij, hazért* stb.

HŰBÉR, (hü-bér) ösz. fn. 1) Birtok, régibb időben, melyet a valódi tulajdonos valamely hü, különösebben fegyveres vagy más szolgálat fejében is adott valakinek eredetileg holta napjáig, későbben rendszerént a fiaknak is, a főurasági jogot magának fentartván. *Királyi, fejedelmi, papi hűbér*, melyet a király, fejedelem, főpap adott. 2) Maga azon köteleztetés, melynél fogva bizonyos birtok hü szolgálat fejében átadatik vagy vétetik. *Hűbérben adni vagy nyerni jószágot.* (Feudum). Ezen polgári intézmény vagy országos rendszer, mely szerént a hűbér földnek valódi tulajdonosa a fejedelem vagy más adományzó, a hűbérnökök pedig annak csak haszonvevőji valának, főképen a germán jogban fejlett ki; a magyar államélet ezt sohasem ismerte, mert bírtak ugyan már megelőzött jeles szolgálatok megjutalmazása végett jószágadományozási joggal a fejedelmen kívül némely főpapjaink is, ú. m. a szerencsétlen mohácsi vész után csak az esztergomi érsek, győri püspök és káptalan, szentmártoni főapát, és Horvátországban a zágrábi püspök, s némely megszorításokkal régibb idő olta a nádor is, amely adománynyerés, minthogy azzal együtt rendszerént megnemesedés is történt, katonáskodási kötelességgel volt egybekapcsolva : mindazáltal az adomány által örök tulajdoni jog szereztetett, melyet a fejedelem vagy ország iránti hűtlenség esetében ugyan valaki elvesszíthetett, de ugyan akkor egyéb nem adományos javait is elveszíté vala.

HŰBÉRADÓ, (hü-bér-adó) ösz. fn. Adó neme, melyet a hűbéres adományozó urának fizetni tartozik.

HŰBÉRBIRÓ, (hü-bér-biró) ösz. fn. Hűbéri peres ügyekben itélő biró.

HŰBÉRÉS, (hü-bérés) ösz. fn. Személy, ki bizonyos jószágot hűbérül bir. *A középkorban, kivált a germán népeknél a főurak jobbára a fejedelmek hűbéresei valának.* V. ö. HŰBÉR.

HŰBÉRI, (hü-béri) ösz. mn. Hűbért illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Hűbéri szolgálat, kötelesség. Hűbéri viszonyok, ügyek, perek.*

HŰBÉRISMERVÉNY, (hűbér-ismervény) ösz. fn. Hiteles iromány, melyben a hűbéradományozó nyilvánítja, hogy bizonyos személynek hűbéri birtokot ajándékozott, s őt hűbéresének fogadta.

HŰBÉRJOG, (hü-bér-jog) ösz. fn. 1) Azon jog, melynél fogva a hűbérúr a tőle függő javakat vagy hivatalokat hűbérül adja. 2) A hűbéres birtokczíme, vagyis azon jog, melynél fogva javadalmát tartja.

HŰBÉRJÓSZÁG, (hü-bér-jószág) ösz fn. Jószág, melyet valaki hűbérül kapott, ellentétben az örök birtokú jószágtól.

HŰBÉRJÖVEDELÈM, (hü-bér-jövedelèm) ösz. fn. Mindennemü haszonvételek a hűbéri birtokból.

HŰBÉRKÖNYV, (hü-bér-könyv) ösz. fn. Könyv, melyben a hűbérbe adott birtokok mennyisége, és illető hűbéresek nevei följegyezvék.

HŰBÉRKÖTELESSÉG, (hű-bér-kötelesség) ösz. fn. Kötelesség, melyet a hűbéres a hűbéradományozó irányában teljesíteni tartozik.

HŰBÉRLEVÉL, (hű-bér-levél) ösz. fn. Oklevél, melynek tartalmánál fogva valamely jószág vagy hivatal valakire hűbérül ráruháztatott.

HŰBÉRNÖK, (hű-bérnök) l. HŰBÉRÉS.

HŰBÉRÖRÖKLÉS, (hű-bér-öröklés) ösz. fn. A hűbéri birtoknak az előbbi hűbéres halála után örökségül átvevése.

HŰBÉRÖRÖKÖS, (hű-bér-örökös) ösz. fn. Személy, kire bizonyos hűbéri birtok száll örökségben, különböztetésül az örökbirtok örökösétől.

HŰBÉRPÉNZ, (hű-bér-pénz) ösz. fn. Azon adó, melyet a hűbéres fizet a hűbérúrnak.

HŰBÉRSZOLGÁLAT, (hű-bér-szolgálat) ösz. fn. Szolgálat, pl. fegyverviselés, bizonyos kézi munka stb., melyet a hűbéres tartozik tenni hűbérurának.

HŰBÉRTÁRS, (hű-bér-társ) ösz. fn. 1) Személy, ki valamely hűbéri javadalmat mással közösen bír. 2) Oly személyek, kik hűbéreiket, bár egymástól különbözőket, ugyanazon hűbérúrtól birják.

HŰBÉRUDVAR, (hű-bér-udvar) ösz. fn. A hűbérúr hatósági udvara, tiszti hivatala, melyben a hűbérek kiosztatnak, s a hűbéri viszonyok és perek elintéztetnek.

HŰBÉRÚR, (hű-bér-úr) ösz. fn. A hűbéri birtoknak fő tulajdonosa s adományozója.

HŰBÉRUTÓD, (hű-bér-utód) ösz. fn. Azon személy, kire a hűbér az előbbi hűbéres halála, vagy hűbérvesztése következtében örökségül átszáll, vagy adománykép áttétetik.

HŰBÉRÜGY, (hű-bér-ügy) ösz. fn. 1) Mindenféle, a hűbér körül vagy miatt előforduló ügy. 2) Maga a hűbéri rendszer egész teljességében véve.

HŰBÉRVESZTÉS, (hű-bér-vesztés) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn a hűbéres hűtlenség, felségsértés, vagy más hűbéri vétség, kötelességmulasztás stb. miatt hűbérétől megfosztatik.

HŰ BŰ BÁ, hármas indulatszó, melyet Pázmán Péter így magyaráz: „Alávalónak akarván valakit jelenteni, szájunk tátva azt mondjuk: hü, bü, bá!"

HŰD, régies, öszvehúzva ebből: *hivéd.* V. ö. HISZ, íge.

HÜELY, tájdivatos; l. HÜVELY.

HŰÉRZELMŰ, (hű-érzelmű) ösz. mn. Ki hű szívvel van valaki iránt.

HÜH, l. HÜ, (1), indulatszó.

HŰK, régies, öszvehúzva ebből: *hivök.* V. ö. HISZ, íge.

HÜKK, indulatszó, melylyel élnek a játszó gyermekek, midőn laptavetésben hibát ejtenek. Rokon *hök* v. *hökk* szóval, minthogy azon hibára mintegy meghökkennek, vagy azt mintegy hökölni, visszahúzni szeretnék. V. ö. HŐK. Használják főnévként is. *Hükköt csinálni.*

HŰL, (1), (hü-ül, az 1) értelemben, midőn származéktársa *hűt* = *hű-it;* a 2-dik értelemben pedig l. itt alább); önh. m. *hűl-t.* 1) Midőn a hideget jelentő *hű* gyöktől származik, am. hideggé lesz, a hideg lassan-lassan átjárja. *Hűl a tűz mellől elvett, kitálalt étel. Hűl a levegő, víz. Hűl az idő, majd innét is, onnét is megkérdezik, hol szolgáltál.* (Km.). *Meghűl, elhűl a leves.* Ezen ige tehát jelenti azon fokozatot, mely szerént valamely test melege, tüzecskéi lassanként elrepülnek, elszállanak, s az állati test melegségéhez közeledik, vagy azénál alább száll. *Hűl a forró leves, már lehet enni. Elhűlt az étel, nem kell többé. Hűlfűl,* am. majd fázik, majd melege van. 2) Midőn a bámulást, ijedést, visszahatást jelentő, s visszahúzott lélekzettel mondott *hű* gyökből ered, am. bámul, ijed, visszaborzad, s elemzése inkább *hű-öl,* azaz hűt csinál. *Olyakat mondott, csak úgy hűlt bele a nép. Elhűltem, midőn kivont karddal közelített felém.* Ide tartozik ezen sajátságos mondat is: *kihűlni valamiből,* pl. szolgálatból, hivatalból, azaz kimaradni, hátra vettetni. Nem valószinűtlen azonban, hogy ezen értelemben vett *hűl* igének gyöke egy a *hüvely* szóban előforduló *hü*-vel, mely hajat, héjat, tokot jelent. Ennél fogva *hivatalból, szolgálatból kihűlni* átv. ért. annyit tenne, mint a viselt hivatalból, szolgálatból kiesni, kimaradni, mint a mag hüvelyéből, tokjából kiszokott esni.

HŰL, (2), régies, öszvehúzva ebből: *hivél.* V. ö. HISZ, íge.

HÜLAJTÓ, (hül-ajtó) ösz. fn. Kriza J. szerént a székelyeknél: a pitvar előrészén egy külső ajtó léczből csinálva, hogy a szél szabadon járhasson át rajta. Egyike azon szóknak, melyeket a nép igetörzsből és főnévből tett öszve, mint *foghús, fenkő.* Néhutt: *levélajtó.*

HÜLE, (hü-öl-ő, hü-öl-e) mn. tt. *hülét.* Gyöke a bámulást jelentő, s visszahuzott lélekzettel hangoztatott *hü,* s am. oly ember, ki mindenre *hü-öl,* azaz bámul, bámész, bamba, léhűtő, szájtáti, félsiket, félnéma, együgyű.

HÜLED, HŰLED, (hü-öl-ed) önh. m. *hüled-t.* 1) Ijedtében vagy bámultában, visszahúzza lélekzetét. *Elhüledt, midőn a veszélyt látta.* Gyöke a befelé huzott lélekzetet hangoztató *hü.* 2) A hideget jelentő *hü* gyöktől (hü-ül-ed) am. az egyszerűbb *hűl;* lásd: HŰL, 1).

HÜLEDÉK, (hü-ül-ed-ék) fn. tt. *hüledéket.* 1) Annyi mint el- v. kihűlt, vagy meghalt test. Közönségesebben: *hulla.* 2) L. ALUDTLÉ.

HÜLEDÉS, HŰLEDÉS, (hü-öl-ed-és és hü-ül-ed-és) fn. tt. *hüledés-t,* tb. *—ék.* 1) Bámulás. 2) A melegségnek alábbszállása. V. ö. HŰLED.

HÜLEDÉZ, (hü-öl-ed-éz) önh. és gyak. m. *hüledéz-tem, —tél, —ett.* Ijedtében vagy bámultában folytonosan hüled. *Hüledezni a halálveszély közeledtekor.* V. ö. HÜLED.

HÜLEDÉZÉS, (hü-öl-ed-éz-és) fn. tt. *hüledézés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Lelki, kedélyi álla-

pot, midőn valaki ijedség, bámulás, kellemetlen meglepés miatt hüledez.

HÜLEDÉZŐ, (hü-öl-ed-éz-ő) mn. tt. *hüledéző-t.* Aki ijedség, bámulás, meglepetés, rajtakapás miatt zavarban van, nem tudván, mit tegyen, vagy mi történik vele.

HÜLEFÜLE, (hüle-füle) ikerszó. Bamba, mamlasz, együgyü.

HÜLEM, (hü-öl-em) elvont törzsök, melyből *hülemedés, hülemedik* származékok erednek. Jelenti azon lelki állapotot, melybe valaki ijedés, bámulás, meglepetés által esik.

HÜLEMÉDÉS, (hü-öl-em-éd-és) fn. tt. *hülemédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Állapot, midőn valaki hülemédik. V. ö. HÜLEMÉDIK.

HÜLEMÉDIK, (hü-öl-em-éd-ik) k. m. *hüleméd-tem, —tél, —étt.* Ijedség, bámulás, meglepetés miatt zavarba jön.

HÜLEP, (hü-ül-ep) elvont törzs, melyből a székelyeknél divatos *hülepedik* ige származik. Jelenti a hidegségnek bizonyos fokonkénti változását, nevekedését, vagy a melegségnek fokozatos fogyását, meghülését.

HÜLEPÉDIK, (hü-ül-ep-éd-ik) k. m. *hülepéd-tem, —tél, —étt.* Székely tájszólással am. lassan-lassan hül, kihül. Képzésre olyan, mint : *ülepédik.*

HÜLÉS, HÜLÉS, (hü-ül-és) fn. tt. *hülés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Állapot, midőn valamely test hül. *Levegő hülése. Szoba kihülése.* Különösen az állati testnek azon állapota, midőn fázni kezd, midőn a hideg általjárja. V. ö. FÁZIK, FÁZÁS.

HÜLESÉG, (hü-öl-e-ség) fn. tt. *hüleség-ét*, harm. szr. *—e.* Bámész ostobaság, együgyüség, bambaság.

HÜLESZT, HÜLESZT, (hü-ül-esz-t) áth. m. *hüleszt-étt*, htn. *—ni* v. *—eni.* 1) Midőn a hideget jelentő *hü* gyökből ered, am. eszközli, hogy meghüljön, hogy fázzék, hogy a hideg átjárja. 2) Midőn az ijedést, bámulást jelentő *hü*-ből származik, am. ijedtté, bámulóvá tesz, meglepetés által zavarba ejt.

HÜLLE, (hü-öl-öl-ő) fn. tt. *hüllét.* L. HÜLLŐ.

HÜLLŐ, (1), (mint föntebb) fn. tt. *hüllő-t.* Az állatok azon osztálya, melyeknek hideg vérök van, és tüdő által lélekzenek, milyenek a kígyók, gyikok, békák. (Amphibium).

HÜLLŐ, (2), puszta Tolna megyében; helyr. *Hüllő-n, —re, —ről.*

HÜLYE, l. HÜLE.

HÜLYESÉG, l. HÜLESÉG.

HÜM, HÜMM, megütközést, valamiben fennakadást, kétkedést, bámulást jelentő indulatszó. *Hüm! biz az furcsa dolog.* Máskép : *hem* v. *hm*, v. *üm.*

HÜMÁS, (hü-más) ösz. fn. Valaminek oly másolata, mely ahoz a legtökéletesebben hasonlít, különösen iratoknál. (Fac simile). Így képeknél is. *Ezen kép hümása boldogult atyámnak.* Söt a magyarban vétethetik ‚alter ego' értelemben is.

HÜMGET, (hüm-get) önh. m. *hümget-tem, —tél, —ett. Hüm* hangot hallat. Szokottabban az *m* a *g* előtt könnyebb kiejtés végett *n*-né változván, (mint *rongál, rongy* szókban is) : *hünget* v. *ünget.*

HÜMMENT, (hümm-en-t) önh. m. *hümment-étt*, htn. *—ni* v. *—eni.* Egyes *hüm* hangot ejt. V. ö. HÜM.

HÜMMÖG, (hümm-ög) önh. m. *hümmög-tem, —tél, —ött. Hüm* indulathanggal kijelenti, hogy valamiben megütközött, fennakadt, kétkedik, hogy valami nem tetszik neki, stb.

HÜN, (1), (hü-n); l. HÍVEN.

HÜN, (2), régies, e helyett : *hive*, mint *vön, tön* am. veve, teve. V. ö. HISZ, íge.

HÜNGET, l. HÜMGET, ÜNGET.

HÜPP, HÜPPED, HÜPPEN; l. SÜPP, SÜPPED, SÜPPEN.

HÜPPEDÉS, HÜPPEDÉZ; l. SÜPPEDÉS, SÜPPEDÉZ.

HÜRGY, (hür-ögy v. hör-j, v. szőr-j?) fn. tt. *hürgy-öt.* Székely tájnyelven am. fonás közben megnyálazott szösztincs, mintegy szőrcsomó, melyet a fonók játékból egymás arczához csapdosnak.

HÜS, HÜS, (hü-ös v. hü-es) mn. tt. *hüs-t* v. *—et*, tb. *—ek.* A lég mérsékletéről mondjuk, mely mintegy középfokon áll a hideg és meleg között, pl. *Nyáron hüs a fák árnyéka, hüs a pincze. Hüs szél fú napnyugat után.*

„Reggeli szellőcske mosdatja hüs árral."
Arany.

Máskép : *hüvös, hives.*

HÜSÉG, HÜSÉGES, HÜSÉGTELEN; lásd : HÍVSÉG, HÍVSÉGÉS, HÍVSÉGTELEN.

HÜSEL, HÜSEL, (hü-ös-el) önh. m. *hüsel-t.* Hüsön, árnyékban enyhíti testét a meleg ellen. *Szobában, fák alatt hüselni.* Nyomatosabban és tájdivatosan : *hüssel.*

HÜSELÉS, (hü-ös-el-és) fn. tt. *hüselés-t*, tb. *—ék.* Hüsön, árnyékban enyhülés.

HÜSELŐ, (hü-ös-el-ő) fn. tt. *hüselőt.* Hüs, árnyékos hely, lomb.

HÜSÍT, l. HIVESÍT.

HÜSÍTŐ, l. HIVESÍTŐ.

HÜSSÉG, l. HIVESSÉG.

—HÜSZIK, l. —HAD, —HED.

HÜT, HÜTETLEN, HÜTÖS, régiesek; l. HIT, HITETLEN, HITÉS.

HÜT, (hü-ít) áth. m. *hüt-ött*, htn. *—ni* v. *—eni.* Valamely testnek meleg részecskéit, szikrácskáit elröpíti, s az által melegségét mérsékli, a melegség alsóbb fokára szállítja, frisíti, megfrisíti. *Az igen meleg szobát ablak- és ajtónyitva hüteni. A meleg testet hideg vízzel, fördéssel meghüteni. Vért hüteni. Vizet, bort jégben vagy jéggel hüteni. Magát meghüteni*, am. az állati melegség rendes fokán alúl meghülni.

HÜTELEN, HÜTELENÜL, HÜTELENSÉG, l. HIVTELEN, HIVTELENÜL, HIVTELENSÉG.

HŰTELENKÉDIK, (hű-telen-kéd-ik) k. m. *hűtelenkéd-tem, —tél, —ett.* Hűtelen módon cselekszik, igérete, fogadása, esküje elleni tetteket gyakorol.

HŰTÉS, (hü-ít-és) fn. tt. *hütés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* 1) Cselekvés, melynél fogva valamit hűtünk. *Bor-, vízhütés.* 2) Azon eredmény vagy állapot, melyet az ilyetén cselekvés okoz. *Hütés elleni szerek. Veszedelmes hütés.*

HŰTLEN, HŰTLENSÉG, HŰTLENÜL, l. HÍVTELEN, HÍVTELENSÉG, HÍVTELENÜL.

HŰTŐ, HÜTŐ, (hü-ít-ő) mn. és fn. tt. *hütő-t.* 1) Ami hűt, vagyis a melegség fokát mérsékli, alászállítja, ami frisít, melegséget enyhít. *Hütő szerek.* 2) Hideg vagy jeges vízzel töltött edény, melyben nyári meleg napokon az italokat frisíteni szokták.

HŰTŐEDÉNY, (hűtő-edény) l. HŰTŐ, 2).

HŰTÖGET, (hü-ít-ög-et) áth. és gyak. m. *hütöget-tem, —tél, —ett.* Valamit folytonosan vagy lassan-lassan hűt, a melegség alsóbb fokára szállít, frisítget. V. ö. HŰT.

HŰTŐKÁD, (hütő-kád) ösz. fn. Serfőzők kádja, melyben a megfőtt sert kihűtik, mielőtt edényekbe töltögetnék.

HŰTŐKEMENCZE, (hütő-kemencze) ösz. fn. Kemencze az üveghutákban, melybe a kiformált, s még forró tüzességü üvegeket berakják, hogy ennek mérsékeltebb melegénél megszilárduljanak.

HŰTŐKÉSZÜLÉK, (hütő-készülék) l. HŰTŐKÉSZÜLET.

HŰTŐKÉSZÜLET, (hütő-készület) ösz. fn. Készület, pl. bizonyos edény, kád, kemencze, melyben a meleg vagy forró testeket a melegség mérséklettebb fokára szállítják vagy felfrisítik.

HŰTŐSZER, (hütő-szer) ösz. fn. Belső állati hőséget, gyuladást enyhítő vagy oszlató szer, milyenek a frisítő italok, fagylalt stb.

HŰTŐTLEN, régies; l. HITETLEN.

HŰTŐVÁLU, (hütő-válu) ösz. fn. Válu- vagy teknőalaku faedény hideg vízzel megtöltve, melybe a kovácsok a tüzes vasat edzés végett belemártják.

HŰTÖZÉS, (hü-ít-öz-és) fn. tt. *hütözés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvési állapot, midőn valaki hütözik. V. ö. HŰTÖZIK.

HŰTÖZIK v. HŰTŐZIK, (hü-ít-öz-ik) k. m. *hütöz-tem, —tél, —ött.* A nagy melegség után kifújja magát; azon van, hogy belső hőségét a rendes állati melegség fokára szállítsa.

HÜTYÜ, (talán *sü-tyü, sü* gyöktől, honnan süveg is ered, vagy *huty-u*, azaz felhutyorodó) fn. tt. *hütyüt.* L. BAGOLYSÜVEG.

HÜVELY, HŰVELY, (hü-ely v. hü-v-ely) fn. tt. *hüvely-t*, tb. *—ek* v. *—ék*, harm. szr. *—e.* Gyöke a hajat, héjat, tokot jelentő *hü*, mely a *ha*, *ho*, *haj*, *hé*, *héj* gyökökkel, s *öv* főnévvel is rokon, s megvan a középkori latin *culea*, német *Hülle*, szanszkrit *hul* (fed, takar), valamint a keményebb hangu magyar *kül* szóban is. Általán valamely üreges test, melyben más valami tartatik, foglaltatik; mely valamit föd, takar; mely valaminek külsejét teszi. Különösen 1) Hosszukás tok, bizonyos eszközök, szerszámok takarására. *Kard, kés, tőr hüvelye. Két éles tőr nem fér meg egy hüvelyben.* (Km.). *Aranyos hüvelybe füzfa kard.* (Km.). *Egyik fegyver tartóztatja a másikat hüvelyében.* (Km.). *Soha nem volt, nem is lessen vargakésnek hüvelye.* (Km.). *Hüvelybe tenni, vetni, bocsátani a kardot. Hüvelyből kirántani a fegyvert. Hüvelyben nyugvó szablya. Aranyos, rezes, sima hüvely.* 2) Némely növények hosszukás magtakarói, tokjai, melyek az érettség bizonyos fokán szétválnak. *Bab, borsó, lencse, lendek hüvelye.* Szélesb ért. héj, haj. *Kukoricza hüvelye. Gesztenye, makk hüvelye.* 3) Átv. ért. dolog külseje, külszine, fölepe. 4) Bonczt̃ani ért. a női szeméremtest csatornája, mely a méhig terjed.

HÜVELYCSŐ, (hüvely-cső) ösz. fn. Egyiptomi hüvelyes növényfaj, melynek beczője tojásdad, lapított, egy rekeszü, két nyilásu. (Ricotia).

HÜVELYES, HŰVELYÉS, (hü-v-ely-es) mn. tt. *hüvelyes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Minek hüvelye van, hüvelylyel ellátott, hüvelyben magzó, növő. *Hüvelyes kard, kés, tőr. Hüvelyes vetemények, növények. Hüvelyes babot, borsót enni*, am. gyönge, zöld hüvelyben levőt. V. ö. HÜVELY.

HÜVELYESÉDÉS, (hü-v-ely-es-éd-és) fn. tt. *hüvelyesédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Bizonyos növények azon fejlődési szaka, melyben hüvelyeik kezdenek nőni, alakulni. V. ö. HÜVELY.

HÜVELYESÉDIK, (hü-v-ely-es-éd-ik) k. m. *hüvelyeséd-tem, —tél, —ett.* A növény azon fejlődési szakában van, midőn hüvelyei kezdenek alakulni, nőni. *Hüvelyesedik a borsó, bab, lencse, miután elvirágzott.*

HÜVELYEZ, HŰVELYÉZ, (hü-v-ely-ez) áth. m. *hüvelyez-tem, —tél, —ett* vagy *hüvelyzett*, htn. *—ni* v. *hüvelyzeni.* 1) Valamit hüvelyéből, tokjából, hajából kifejt, kiszed. *Borsót, babot hüvelyezni.* 2) Átv. ért. magyaráz, fejt, megfejt, különösen az álomnak mintegy hüvelybe rejtett értelmét, jelentését fejtegeti. *Álmot hüvelyezni. Maga álmát hüvelyezi.* (Km.).

HÜVELYEZÉS, (hü-v-ely-ez-és) fn. tt. *hüvelyezés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, mely által valamit hüvelyéből kifejtünk, vagy átv. ért. valaminek titkos értelmét, jelentését magyarázzuk. V. ö. HÜVELYEZ.

HÜVELYFÁJDALOM, (hüvely-fájdalom) ösz. fn. Fájdalom a női szeméremtest hüvelyében.

HÜVELYFAL, (hüvely-fal) ösz. fn. A női szeméremtest hüvelyének oldalai.

HÜVELYFÉREG, (hüvely-féreg) ösz. fn. Féregfaj, melynek hüvelye vagy hüvelyhez hasonló alakja van. (Solen siliqua).

HÜVELYHÁRTYA, (hüvely-hártya) ösz. fn. 1) Hártya a női hüvelyben. 2) A férfi heréket borító hártya.

HÜVELYISZAM, (hüvely-iszam) ösz. fn. A női szeméremtest petyhüdt hüvelyfalainak előesése. (Prolapsus vaginae).

HÜVELYK, (hü-v-ely-k, finnül *peukalo)* fn. tt. *hüvelyk-ét*, harm. szr. *—e* v. *—je*. Törzsöke *hüvely*, s képzője *k* (= ki), mely az állati test részének neveiben jelenti azon tag végét, melyhez ragasztatik, pl. *mark* (marok), a *mar*, vagyis váll-lapoczka legvége, *fark* a far vége, *sark* a sar (lábszár) vége, *tork* (torok) a tor vége, *derk* (derék) a test törzsökének vége, *ajk* (ajak) az aj vége, széle. Ennél fogva hüvelyk jelenti a kézre vitetve a hüvely végét, vagyis azon ujjat a kézen, mely a hüvely gyanánt öszvehajtott többi újjak tetején fekszik, azokat vagyis az általok alakított hüvelyt takarja, födi. V. ö. HÜVELY. Máskép : *nagy ujj*, *öreg ujj*, (mongol nyelven *eregei chorogon)*. Hasonlat szerént így neveztetik a lábakon levő öreg újj is. Így híják, de hibásan némely tájakon a hüvelyt : *bab hüvelyke*, *hüvelykes borsó* stb. bab hüvelye, hüvelyes borsó helyett. Mértani ért. jelent mértéket, melynek kiterjedése körülbelül akkora, mint a jól képzett férfias hüvelykújj vastagsága, a mi hosszmértékünk szerént egy lábban v. nyomban tizenkét hüvelyk van.

HÜVELYKCSAVAR, (hüvelyk-csavar) ösz. fn. Régiek kínzó eszköze, melylyel a gonosztévők ujjait, különösen hüvelykeit öszvezúzták.

HÜVELYKÉL, (hü-v-ely-k-él) áth. m. *hüvelykél-t*. 1) Dohánytermesztők nyelvén am. dohányt fattyaz, azaz a dohánynak buján növő felesleges sarjait letépi. 2) Némely erdélyi tájnyelven am. fej. *Kelj fel szolgáló, már pitymallik, hüvelykeld* (fejd) *meg az ünőket.*

HÜVELYKÉLÉS, (hü-v-ely-k-él-és) fn. tt. *hüvelykélés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. 1) A dohány buja sarjainak ritkítása, irtása, fattyazása. 2) Fejés.

HÜVELYKÉNYÉR, (hüvely-kenyér) ösz. fn. Szent János kenyere, mely a napkeleti tartományokban, valamint olasz és spanyol országokban is tenyésző fának (ceratonia) hüvelyes gyümölcse.

HÜVELYKGYÜSZŰ, (hüvelyk-gyüszű) ösz. fn. Bőr gyüszű, melyet a vargák, csizmadiák munka alatt hüvelykujjokra húznak.

HÜVELYKHÚS, (hüvelyk-hús) ösz. fn. Hús a hüvelykújjon.

HÜVELYKMATYI, (hüvelyk-matyi) ösz. fn. Népmesei személy, kinek teste hüvelykujjnyi nagyságu.

HÜVELYKMÉRTÉK, (hüvelyk-mérték) ösz. fn. Mérték, melynek széle v. hossza, v. magassága egy hüvelyket tesz ; vagy oly mérték, mely valamit hüvelykszámra határoz meg. V. ö. HÜVELYK.

HÜVELYKNYI, (hü-v-ely-k-nyi) mn. tt. *hüvelyknyi-t*, tb. *—ek*. Oly magas, széles vagy hosszú, mint egy hüvelyk. *Hüvelyknyi mesés ember. Hüvelyknyit áradt* v. *apadt a víz. Telkemből egy hüvelyknyit sem engedek elszántalni. Taval két hüvelyknyit nőttem.*

HÜVELYKTYÜ, (hü-v-ely-k-tyű) fn. tt. *hüvelyktyű-t*, tb. *—k*. A keztyűnek azon hüvelyága, mely a hüvelykujjat födi. A *kestyű* (kéz-tevő, mibe a kezet teszik) után képzett új szó.

HÜVELYKVAS, (hüvelyk-vas) ösz. fn. Vas pánt, mely valamely eszköznek végére fekszik, s azt befogja, mint a hüvelyk az öszvefogott ujjakat.

HÜVELYSÉRV, (hüvely-sérv) ösz. fn. A női méhhüvely mellső vagy hátulsó falán a haszsigerek alásüllyedte által támadó daganat, mely nagyobbodván a szeméremajkak közé is aláterjed. (Hernia vaginalis).

HÜVELYTÜKÖR, (hüvely-tükör) ösz. fn. Sebészi eszköz a méhhüvely állapotának vizsgálására. (Speculum vaginae).

HÜVES, HÜVESÉDIK, HÜVESÍT, HÜVESÍTŐ, HÜVESSÉG, HÜVESŰL, l. HIVES, HIVESEDIK, HIVESÍT stb.

HÜVÍT, (hü-ít, hü-v-ít) áth. m. *hüvít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, l. HŰT.

HÜVÍTÉS, HÜVÍTÉZIK, lásd : HŰTÉS, HŰTÖZIK.

HÜVÖS, HÜVÖSÍT stb. l. HIVÉS, HIVÉSÍT stb.

HÜVÜL, l. HŰL.

HYM, falu Abaúj megyében ; helyr. *Hym-be*, *—ben*, *—ből.*

A H-ben van 6532 czikk.

A II-ik kötetbeli czikkek öszvege:

Az	E	betüben	van	5925	czikk
"	Ė	"	"	147	"
"	É	"	"	1313	"
"	F	"	"	6432	"
Á	G	"	"	2235	"
"	GY	"	"	1678	"
"	H	"	"	6532	"
		öszvesen		24,262	czikk.

Nyomtatási nagyobb hibák és némely pótlékok.

Az I. Kötetben utólag *)

Előbeszéd 92. lap. *hab*, (1), után álló : Szanszkrit, zend (stb.) átteendő a *hab*, (2), végére

Szótár 114. l. ALHANG végére jön : 2) L. FELHANG alatt

207. l. alulról 4. sorban : ‚Több hasonlatot gyanítunk' után jő : a finn *sti* képzőben, pl. *tarka-sti* élesen. A czikk többi része pedig így igazítandó : Figyelmet érdemel a német *s* v. *ens* határozó, főképen a felső fok után, pl. *erst-ens* (elest, elsőben) *strengst-ens* (legszorost v. legszorosban), *nächst-ens* (legközelebb) stb.

221. l. ATLAN végére jön : L. LAN, LEN melléknévi képző.

A II. Kötetben

18. lap. EEND czikk végére jön : ÉSZIK alatt

*) A nyomdai hibák az utólsó kötet végén az egész munkából újra föl fognak jegyeztetni.

28. lap. felülről 18, 19. sor. mássalhangzót igazitsd : mássalhangzó

45. l. EGYETLEN 29. s. végére. ‚Egyetlen' valósággal is eléjön ‚egyiglen' helyett Katalin verses legendájában. Lásd ennek bevezetését XXVII. lapon a jegyzékben, t. i. ‚egyetlen'-t a kiadó hibának vélvén, ‚egyiglen'-nek változtatá.

Ugyanott 31. s. mostanág olvasd : mostanság

480. l. ÉK 11. s. *ík* után kimaradt : Így a székelyeknél is.

482. l. —ÉKÉNY 2. s. mely ekaz olv. melyek az

601. l. FÁR 4. s. *περάω* olv. *περάω*

669. l. alulról 9. s. = éjfél = olv. = éjfél —

766. l. „ 2. s. én m olv. én ma

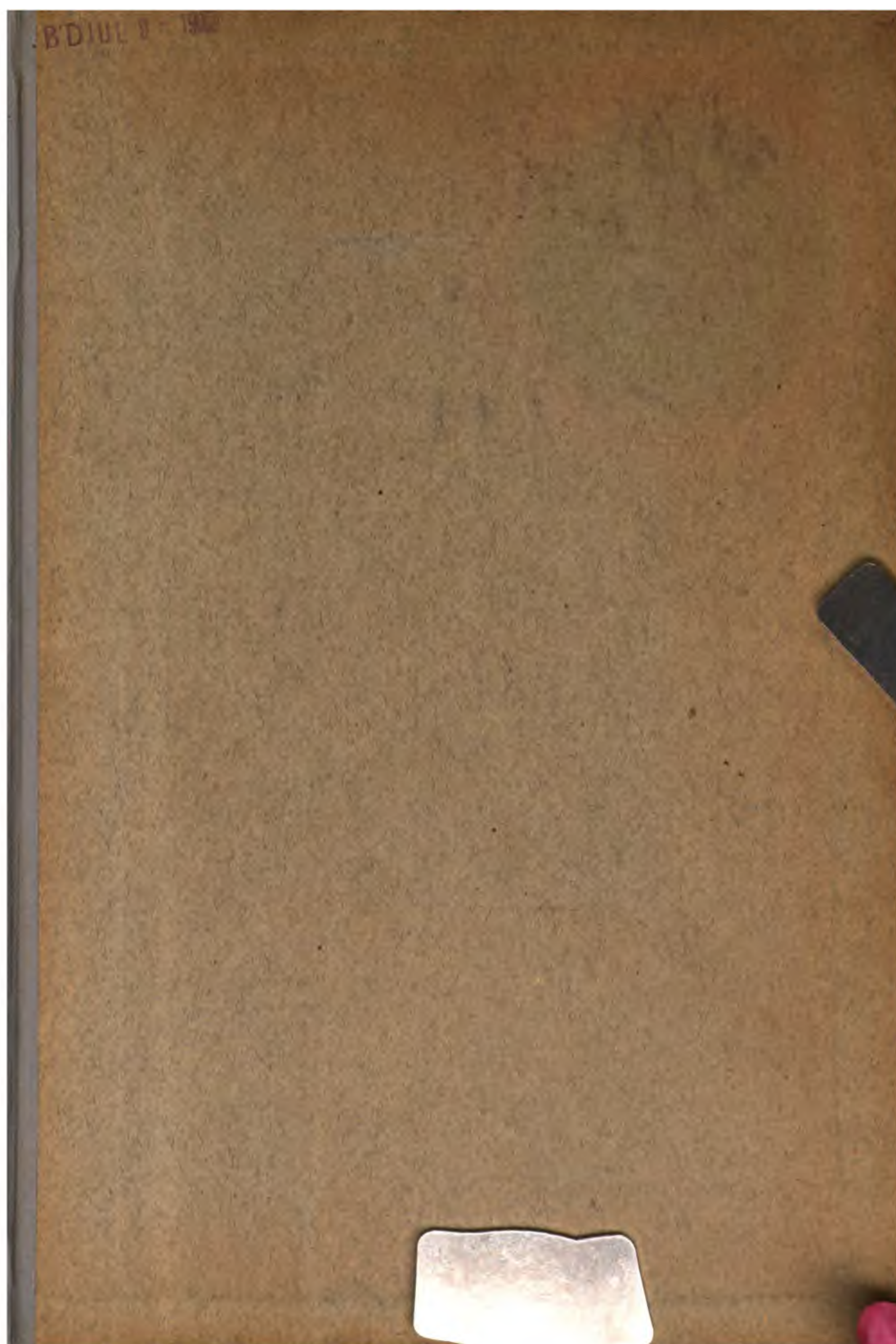
1260. l. a GY betü utólsó czikkében GYÜTÉNY olv. GYŐTÉNY.

1376. l. 6. s. végén : el olv. el nem

1377. l. 3) alatt 6. s. illetne olv. illetné

1535. l. HERCZEG 3. s. *Herr* olv. *Heer*

1669. l. felülről 18. s. *âhúm* olv. *ahúm*.

B'D JUL 8

